

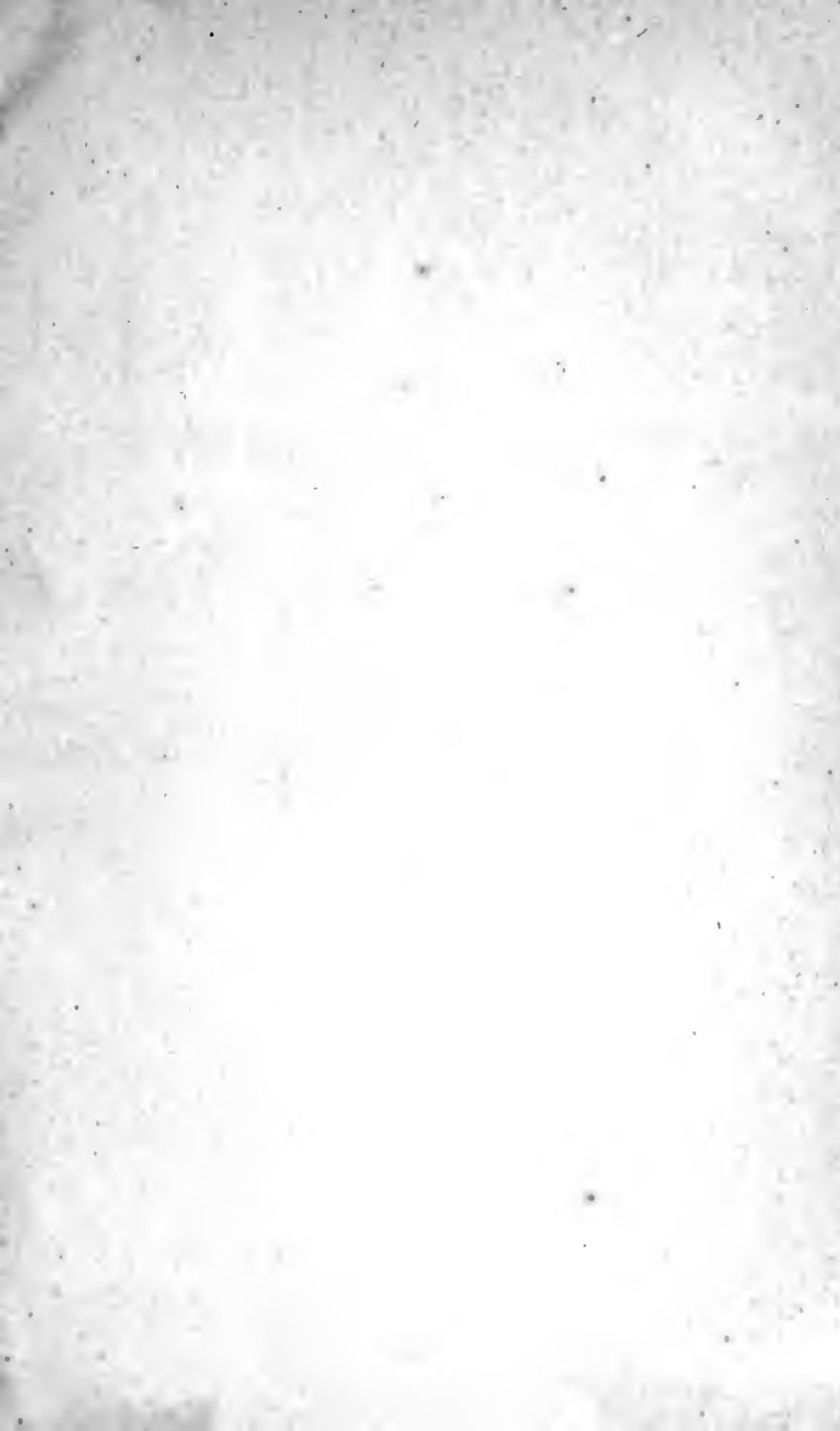

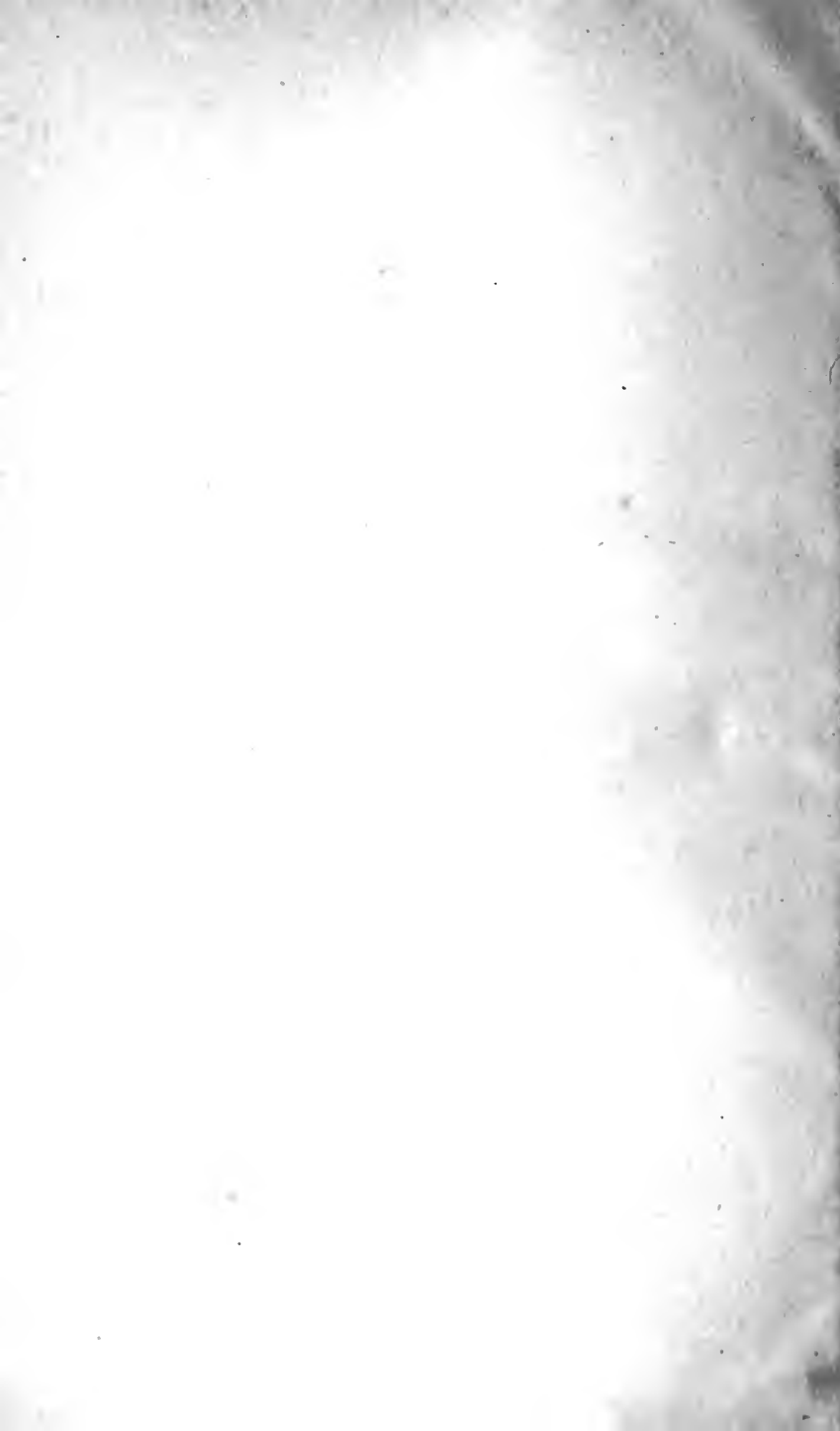
3 1761 06558734 7

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

C. H. W. G. A.

FRÅN

TREDJE GUSTAFS
DAGAR

ANTEGKNINGAR OCH MINNEN AF

E. SCHRÖDERHEIM, G. G. ADLERBETH ⁿ

OCH G. M. ARMFELT

ÅNYO UTGIFNA AF ELOF TEGNÉR

III.

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

AF

ELOF TEGNÉR

FÖRSTA BANDET

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

EFTER ARMFELTS EFTERLEMNAD PAPPER

SAMT ANDRA HANDSKRIFVENA OCH TRYCKTA KÄLLOR

AF

ELOF TEGNÉR

ANDRA UPPLAGAN.

I.

ARMFELT OCH GUSTAF III.

STOCKHOLM, F. & G. BEIJERS FÖRLAG

LUND 1893

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET

Förord.

Ur förordet till första upplagan.

Redan 1830 utgaf Georg Adlersparre i sina bekanta »Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia» (del. 1, 2) en »Berättelse om generalen baron Gustaf Mauritz Armfelts lefnad och politiska öden, författad af honom själf» (till 1797), jämte några bref från Armfelt till utgifvaren (från åren 1805—1808). Detta fragment af en självbiografi eger väsentligen karakteren af en försvarsskrift: det är skrivet under Armfelts landsflykt och under det omedelbara intrycket af harm öfver den behandling, han erfarit under sin högmålsprocess. I följd häraf är det väsentligen tilldragelser under förmyndareregeringen efter konung Gustaf III:s död, som där vidröras, ehuru äfven en redogörelse lemnas för Armfelts deltagande i offentliga värf under denna konungs sista regeringsår. — Originalen till denna skrift synes nu vara försvunnet, och forskningar efter den handskrift, som användts vid tryckningen, hafva icke ledt till något resultat. Men dess äkthet torde icke kunna bestridas, efter jämförelse med Armfelts öfriga skriftliga qvarlätenskap *).

*) Beskaffenheten af den samling, hvori denna självbiografi trycktes, samt tvifvel att dess utgifvare på rättmätigt sätt kommit i besittning af handskriften därtill, föranledde en i allmänna tidningar införd skarp protest mot dess offentliggörande från Armfelts ende i svensk tjänst varande son, d. v. majoren baron M. Armfelt. Det heter däri bland annat: »Emot den allidnes efterlemnade makas, barns och rättsinnehafvares vetskap och vilja äro de nu

I Ridderstads »Gömdt är icke glömdt» offentliggjordes sedermera, mot slutet af 1840-talet, åtskilliga ganska viktiga bidrag till G. M. Armfelts biografi, dels utdrag ur hans brevväxling, dels andra Armfeltiana. Såsom ett sådant kan äfven anses den i samma samling offentliggjorda själfbiografien af fröken M. Rudenschöld. Äfven »De la Gardieska arkivet», utg. af P. Wieselgren, innehåller åtskilliga bref och anteckningar af intresse för skildringen af Armfelts öden och personlighet. I »Minnen ur Sveriges historia, samlade af B. v. Schinkel», hvarest Armfelt, såsom naturligt är, mångenstädes omnämnas, meddelas äfven utdrag ur hans brevväxling och dagböcker, hvilka, ursprungligen tillhörande det Armfeltska familjarkivet, på okänt sätt kommit i denna samlares händer *).

Inom den rika historiska memoarlitteratur från det Gustavianska tidelvarvet, som under de senaste årtiondena blifvit offentliggjord — Adlerbeths, Fersens, Schröderheims, Nordins, Wallqvists, L. v. Engeströms och Ehrenströms anteckningar, för att ej nämna flera — förekomma bidrag till Armfelts biografi, hvilkas uppgifter dock, såsom dylika källor öfver hufvud, med varsamhet måste anlitas. I svenska biografiska handböcker — Biografiskt lexikon, Svenskt Pantheon, m. fl. — finnas mer och mindre utförliga lefnadsteckningar öfver denne man, som med skäl kan räknas till vårt lands namnkunnigaste; och i de flesta historiska arbeten, som omfatta Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs regering, läsas bidrag till hans historia och karakteristik. — Äfven dikten — ej endast den, som i memoar-litteraturen framträder med anspråk att vara historia eller biografi — har i romaniserad form behandlat Armfelts öden, hvilka i och för sig erbjuda rikt ämne för en romanförfattares fantasi. I nästan alla

stympade och vanställda fragmenterna utgifna, åtkomna på ett för hvarje rättänkande människa främmande sätt». En bland Armfeltska papperen befintlig anteckning af J. A. Ehrenströms hand uttalar den förmodan, att G. Adlersparres broder, kanslirådet C. Adlersparre, som haft Armfelts memoarer till låns, däraf i hemlighet tagit afskrifter, hvilka kommit i utgifvarens händer.

*) Dessa sistnämnda papper hafva sedermera återförvärfvats för det Armfeltska arkivet på Aminne.

historiska romaner, noveller och skådespel, som förlagts till Gustaf III:s tidevarf, hörer den ryktbare konungagunstlingen till de mer eller mindre fullständigt tecknade figurerna. I en och annan framställes han såsom en hufvudperson; bland sådana må nämnas Ridderstads »Drabanten» och »Fursten» samt pseudonymen Sylvias roman »Magdalena Rudenschöld».

Den tryckta litteraturen visar sålunda, att Armfelt såsom historisk person sysselsatt mångas pennor; och uppgifter, mer och mindre tillförlitliga, rörande hans lefnad finnas utan synnerlig forskningsmöda. Likväl kan det väl sägas, att en på källstudier hvilande teckning af denne mans vexlande öden af den omfattning, som kan betingas af hans ryktbarhet och plats inom Sveriges historia, hittills saknats.

Det arbete, hvars första band här föreligger, afser att fylla denna lucka och att på samma gång utgöra ett bidrag till historien om G. M. Armfelts samtid. De källor, som, jämte den tryckta litteraturen, därvid tjenat till ledning, utgöras väsentligen af hans egna hittills otryckta dagböcker och memoar-anteckningar samt vidlyftiga brevväxling, hvilket allt till största delen förvaras på den Armfeltska fideikommiss-egendomen Åminne i Finland. Af de förstnämnda finnas bevarade fragmentariska anteckningar för åren 1781—84, af hvilka här meddelas utförliga utdrag, särskildt från Armfelts resa med Gustaf III åren 1783—84. Själfbiografiska anteckningar i mera utarbetad form, dels egenhändiga, dels af Armfelt genomsedda, föreligga för Armfelts ungdomstid till 1780, samt för åren 1792—97. Dessa sistnämnda äga i viss mån samma karakter af försvarsskrift som den ofvannämnda tryckta själfbiografien, ehuru i en utförligare form, samt äro, liksom denna, nedskrifna under Armfelts landsflykt; de anteckningar åter, som sluta med 1780, synas utgöra början till vidlyftigt anlagda memoarer, nedskrifna under författarens senare lefnadsår, men ej fortsatta *).

*) Dessa memoarer, liksom i allmänhet Armfelts handskrifna kvarläten- skap, äro affättade på franska; utdragen meddelas här i öfversättning. I for- troliga bref skref Armfelt stundom svenska och franska om hvarjannat, men

Samtliga dessa memoar-anteckningar äga tvifvelsutan historiskt intresse, framför allt såsom bidrag till Armfelts karaktistik; men dels på grund af sitt omfång, dels af andra anledningar, lämpa de sig knappast att in extenso meddelas åt en större allmänhet.

Af ännu större vikt än dessa för eftervärlden bestämda anteckningar är emellertid Armfelts förtroliga brevväxling, hvilken i sin helhet upptager icke mindre än 14 stora portföljer in 4:0 i Åminne arkiv. För de senaste tvenne årtiondena af hans lif synes denna vara tämligen fullständigt bevarad. Detta är däremot ingalunda fallet med brevväxlingen från tiden före Gustaf III:s död och under de närmast därpå följande tvenne åren, till en del af den bekanta orsaken att Armfelts papper under hans högmålsprocess konfiskerades och hans bref uppsnappades. Fullständigt bevarad är dock Armfelts brevväxling med Gustaf III. Konungens bref till Armfelt hafva blifvit utgifna *) efter originalhandskrifterna, och Armfelts talrika svar till konungen utgöra ett digert band af de Gustavianska handskrifterna i Upsala Universitetsbibliotek. Båda bilda tillsammans en hufvudkälla för Armfelts och Gustaf III:s gemensamma historia, och hafva såsom sådan i föreliggande band flitigt anlitats. Af ovärdeligt intresse för Armfelts biografi, såväl under konung Gustafs tid, som ännu mera under den följande, äro hans talrika bref till sin hustru. De äga delvis allmänt historiskt intresse — ty det var ingalunda blott det enskilda lifvets angelägenheter, som i dem afhandlades — men de innehålla ännu flera bidrag till rätta

använda dock helst det sistnämnda språket. Hans svenska var, liksom andra samtidas, starkt uppblandad med franska ord; och svårighet att särskilja hvad som här anföres med hans egna ord från hvad som meddelas i öfversättning, torde väsentligen på denna grund icke behöfva möta för en uppmärksam läsare.

*) I Historiska handlingar, utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. D. 12 (1883). I samlingen af Gustaf III:s skrifter trycktes redan 1805 ett urval af hans bref till Armfelt, men i ett så omarbetadt skick, att dess värde såsom historisk källskrift är hogst underordnat.

kännedomen af Armfelts lifliga, mångfrestande personlighet, med sina ständigt vexlande stämningar.

Jämte brevväxlingen innesluter det arkiv, som G. M. Armfelt efterlemnade på familjeegendomen Åminne, en mängd andra handlingar af vigt för kännedomen om hans lif och deltagande i allmänna värf. Ordnade efter tidsföljd, förvaras där (jämte »acta biographica» i egentlig mening, såsom fullmakter, förordnanden, o. s. v.) handlingar rörande Armfelts högmålsprocess, rörande de honom uppdragna krigsbefäl i Pommern och Norge 1806—08, samt angående Finland och Ryssland under de år, som förflöto, sedan han 1811 för alltid lemnade Sverige. Därtill komma uppsatser och utkast i politiska och vittra ämnen af Armfelts egen hand samt handlingar rörande ekonomiska angelägenheter. Tillsammans upptaga dessa papper, som till en del äro af officiel natur, 10 stora folioportföljer.

Ett samlat material har sällunda icke saknats för en utförlig skildring af denne mans öden: och trogen vård har däråt egnats af efterlevande anhöriga, som efter honom innehafte det Armfeltska fideikommisset. — — Om det genom föreliggande arbete i någon mån skulle kunna lyckas att beriktiga falska föreställningar och traditioner, slägte efter slägte fortplantade, rörande en af vår nyare historias ryktbaraste personer och hans samtid, så beror detta väsentligen på det stora tillmötesgående, hvarmed detta rika material varit mig tillhandahållet af dem, som med Armfelts namn närmast ärfte omvärnaden om hans qvarlätenskap och om hans minne.

Äfven på andra håll hafva emellertid handskrifna källor till föreliggande arbete sökts och anlitats, i främsta rummet i Kongl. Riksarkivet, Kongl. Krigsarkivet och Kongl. Biblioteket i Stockholm samt i Upsala Universitetsbibliotek. Äfven enskilda samlingar hafva erbjudit åtskilliga bidrag af synnerligt intresse, hvilket härmed tacksamt erkännes. En af G. M. Armfelts descender, herr grefve Carl Armfelt i Åbo, har godhetsfullt ställt till mitt förfogande en samling af Armfeltska originalbref; och genom bemedling af herr kaptenen m. m. V. Ridderstad har jag varit i tillfälle att taga kännedom af åtskilliga handskrifna

Armfeltiana, hvilkas väsentliga del finnes offentliggjorda i den ofvannämnda vigtiga samlingen »Gömdt är icke glömdt». Ur öfverste kammarherren m. m. herr friherre C. J. Bondes rika samlingar på Eriksberg hafva många bref, aktstycken och anteckningar, upplysande för alla perioder af Armfelts lif, tillhandahållits med den kända beredvillighet, för hvilken vårt lands historiska forskning sedan gammalt står i stora förbindelser. — —

Stockholm i Oktober 1883.

Till andra upplagan.

Vid utgifvandet af föreliggande nya upplaga bör erinras, att det ArmfELTSKA arkivet på Åminne under innevarande år (1893) af innehafvaren af Åminne fideikommiss, grefve Carl Armfelt, blifvit deponerad i Finlands statsarkiv, hvarest sålunda de väsentligaste källskrifterna till G. M. Armfelts biografi nu äro att söka.

Bland källorna böra vidare nämnas de originalhandlingar rörande ArmfELTSKA högmålsprocessen, hvilka nyligen blifvit från Kongl. Svea Hofrätts arkiv öfverlemnade till Kongl. Riksarkivet jämte andra Armfeltiana.

Dessa handlingar, företrädesvis utgörande bref från och till G. M. Armfelt, nu fördelade i sju fasciklar, ansågos vid tiden för utgifvandet af detta arbetes första upplaga vara förlorade, enligt hvad af hofrättens d. v. arkivarie på därom gjord förfrågan bestämdt uppgaf (se första upplagan II: 170, not.). Uppgiften visade sig emellertid oriktig; och sedan handlingarna nu kommit under Riksarkivets vård, hafva de vid utgifvandet af denna nya upplaga kunnat tillgodogöras. En stor del af de i högmålets protokoll återopade aktstyckena finnas visserligen tryckta i längre och kortare utdrag. Dessa hafva såsom

källa användts vid utarbetandet af skildringen af denna vändpunkt i Armfelts öden, sådana som den föreligger i andra delen af arbetets första upplaga. Men därjämte innehåller denna samling en mängd otryckta bref, som ej direkt beröra högmålsprocessen, ehuru de delvis tillhört Armfelts hemliga brefvexling, hvilka äro i åtskilliga afseenden upplysande för hans personliga förhållanden särskildt under år 1793, då han vistades i Italien. Åtskilliga bidrag till Armfelts biografi för denna tid hafva varit därur att hemta.

Den revision, som arbetet i sin helhet vid utgifvandet af denna nya upplaga undergått, har sålunda för den del, som omfattar skildringen af ifrågavarande tilldragelser, bort blifva af en mera omfattande art.

Lund i Okt. 1893.

ELOF TEGNÉR.

Innehåll.

I. Ynglingaår och vandringar 1757—1780.

Sid. 1—34.

Armfeltska släktens historia, 1. — I föräldrahemmet, 4. — Studier i hemmet och vid universitetet, 6. — Inträde på den militära banan, 7. — I Karlskrona och Östergötland, 8. — I Finland, 10. — Nya framtidsutsigter, 11. — Fänriksår i Stockholm, 12. — Göran Magnus Sprengtporten, 17. — På resa i Finland och i Petersburg, 19. — Polen och dess hufvudstad, 22. — Grefve Stackelberg och konung Stanislaus, 23. — Svärneri i Warschau, 25. — I Berlin, 27. — I Strassburg och Paris, 29. — Möte med Gustaf III i Spa, 32.

II. I Gustaf III:s hof 1780—1783.

Sid. 35—73.

Hofkretsen i början af 1780-talet, 35. — Armfelts inträde vid hofvet, 37. — I den kungliga barokammaren, 39. — Gustaf III och Armfelt, 40. — Samtidas omdömen om konungagunstlingen, 43. — Ur Armfelts dagbok, 1781—82, 45. — Teaternojen, 48. — Armfelts vittra författarskap: »Tillfället gör tjuften», 50. — »Musernas försök», 52. — Afund och befordringar, 54. — Pastoratshandeln, 56. — Armfelts inflytande, 57. — Resan till Finland 1783, 57. — Missödet vid Parola Malm, 60. — I Fredrikshamn, 62. — Ordensband och diplomati, 66. — Sommarlif på Drottningholm, 69. — Hofvets lustbarheter, 71. — Hedvig de la Gardie, 72.

III. På resa med grefven af Haga 1783—1784.

Sid. 74—132.

Uppbrott och resa genom Nord-Tyskland till Braunschweig, 74. — Quedlinburg, Nürnberg och Augsburg, 77. — Vid hofvet i München, 78. — Ankomst till Italien, 81. — Baden vid Pisa; utflykter, 82. — Leopold af Toscana och Gustaf III, 84. — Florens, 86. — Grefven af Albany, 87. — Kejsar Josef II, 91. — Resa till Rom; ankomst på julnatten, 93. — Josef II i Rom, Juldagen i Peterskyrkan, 94. — Pius VI, 96. — Armfelts konststudier, 98. — Sällskapslif i Rom, Kardinal de Bernis, 100. — Infantinnan af Parma, 101. — Uppbrott från Rom, 102. — Ankomst till Neapel, 103. —

Neapolitanska konungahuset, 104. — Karnevalsöjen i Neapel, 105. — Jagter, 108. — Armfelt och drottningen, 109. — Återkomst till Rom, 110. — Påskhögtidligheterna, 113. — Afsked från Rom. Resa till Parma, 114. — I Venedig, 115. — Hofvet i Turin, 119. — Resa till Frankrike. Gustaf III:s mottagande, 120. — I Paris. Visiter, 121. — Fester i Paris och Versailles. Teatrar, 124. — I Palais de Justice, 125. — Peyrons duell, 127. — Utflýkter, 128. — Afresa från Paris. L'ancien régime, 130. — Hemresa, 132.

IV. Hoffli och politik 1784—1788.

Sid. 133—178.

Armfelt och hofsqvallret, 133. — Misstämning i landet. Armfelt och konungen, 134. — Gustaf III:s brevväxling med Armfelt, 130. — Armfelts bröllop, 137. — Äktenskapliga förhållanden, 140. — Magdalena Rudenschöld, 143. — Schröderheim, 151. — Munck, Ruuth, Toll, 152. — Riksdagen 1786, 155. — Gustaf III och danska konungafamiljen 1786, 158. — Armfelt teaterdirektör, 160. — Fest vid Haga, 161. — I Svenska akademien, 162. — Kellgren, Leopold, 163. — Besök i Upsala. Thorild, 164. — Armfelts militära befordringar, 166. — Besök i Köpenhamn 1787, 167. — Politiska underhandlingar i Köpenhamn, 169. — Underhandling om ordensdekorationer, 170. — Armfelt riddare af elefanten, 172. — Föreslagen ambassad till Köpenhamn, 173. — Politisk brevväxling i Köpenhamn och Berlin, 174. — Nedstämning och farhågor för framtiden, 177.

V. I Finland 1788.

Sid. 179—223.

Armfelts andel i krigets företagande, 179. — Hans uppdrag i Finland, 182. — Krigisk stämning i Finland och Stockholm, 183. — Allmogen vid gränsen. General K. G. Armfelt, 184. — Brister i utrustningen, 186. — Stämningen hos armébefalet, 187. — Krigskonselj i Helsingfors, 188. — Konungens missnöje. Krigsryktenas osannfärdighet, 189. — Trupprörelser mot gränsen, 192. — Armfelt vid Aborrhors, 193. — Framryckande öfver gränsen till Summa, 195. — Träffningen vid Summa, 197. — Ömdömen om Armfelts militära duglighet, 199. — Krigsrörelser, 200. — Missnöjet inom arméen, 202. — Armfelt och missnöjet 203. — Uppträden vid Husula. Företaget mot Fredrikshamn, 204. — Krigskonselj i Husula, 206. — Återtåget från Fredrikshamn, 208. — Konungens misslyckade försök att inledda fredsunderhandlingar, 209. — Ryskt bestickningsförsök, 211. — Anjalaförbundet, 213. — Stämningen vid Högfors, 214. — Armfelt och Anjalaförbundet, 215. — General Armfelt och hans brorson, 216. — Öfverläggning hos konungen vid Högfors, 218. — Ställningen förtviflad. Danmarks krigsförklaring, 220. — Försät mot konungen i Finland, 221.

VI. Folkväpning, riksdag och krigsrustningar 1788—1790.

Sid. 224—270.

Öfverläggningar om ständernas sammankallande, 224. — Konungens resa till Dalarna, 227. — Armfelt och folkväpningen, 228. — Planer med

Dalallmogens frivillige, 229. — Armfelt i Vermland, 230. — Konungen och Armfelt efter nederlaget vid Qvistrum, 232. — Stämningen i Vermland och Dalarne, 233. — Dalkarlarnas ifver. Folkväpning öfver hela Sverige, 235. — Krigshändelser och stillestånd. 236. — Frikåren och stilleståndet, 238. — Fråga om stilleståndets brytande, 241. — Danskarnas aftåg. Vermland skyddadt, 242. — Dalkarlarna hemförlofvas. Armfelts popularitet, 244. — Patrioternas bitterhet mot Armfelt, 246. — Armfelt under riksdagen och i Dalarne 1789, 247. — Dal-allmogens uppstudsighet, 249. — På Drottningholm. Stridiga känslor, 250. — Armfelts medlande ställning, 252. — Hemliga krigsberedningen, 254. — Dess uppgifter, 255. — Truppsändningar till Finland, 258. — Stora flottan och tillståndet i Karlskrona, 259. — Tolls uppdrag i Karlskrona, 261. — Frågan om tyska hjälptrupper, 263. — Underhandlingar om ett preussiskt penninglån, 265. — Stämningen i hofkretsarna och i Stockholm, 266. — Konungens finska fälttåg, 268. — Kaffegummans profetia, 269.

VII. Armfelt och hans brigad, Sept. 1789—Juli 1790.

Sid. 271—311.

Öfverfart till Finland, 271. — Ryssarna vid Barösund, 272. — Stormningen af Elgsö, 273. — Ryssarna fördrivas, 275. — Planer till ett vinterfälttåg i Finland, 276. — I Stockholm: Armfelts missämja med konungen, 278. — Försoning, 280. — Grefvinnan Lantingshausen och greve Stenbock, 281. — Diplomatiske förhandlingar, 282. — Hemliga underhandlingar med de norska missnöjda, 284. — Gustaf III och de norska frihetsmännen, 286. — Jägerhornas fälttågsplan, 287. — Armfelts brigad i Savolax, 289. — Krigsteatern i Savolax, 290. — Kärnäkoskis öfverrumpling, 291. — Armfelts ställning: krigsrörelser vid Kymmene, 293. — Ryssarnas framgångar och öfverrumplingsförsök, 294. — Striden vid Pardakoski och Kärnäkoski den 30 April, 296. — Jägerhorn och Tawast, 298. — Brister i utrustningen, 299. — Armfelts isolering, 300. — Anfallsplanen mot Savitaipal, 303. — Striden vid Savitaipal, 304. — Nederlagets orsaker, 306. — Konungen och hans slagne vän, 307. — Armfelts sjukdom och bekymmer öfver krigets gång, 308. — Armfeltska brigaden under Juni och Juli 1790, 309.

VIII. Fredsslut och diplomatiska underhandlingar 1790—1791.

Sid. 312—374.

Kejsarinnan Katarina och fredsambuden, 312. — Galvez' underhandlingar i Petersburg, 313. — Gustaf III:s svar, 315. — Brevväxling mellan Armfelt och Igelström, 316. — Ryssarnas uppmärksamhet mot Armfelt, 320. — Berämmandet af ett förberedande möte, 322. — Tvistepunkter. Traktat med de allierade, 323. — De båda fredsunderhandlingarna vid Verelä, 325. — De första konferenserna, 326. — Omsesidiga jämkningar, 328. — Turkiska frågan, 328. — Konferensen den 13 Augusti, 332. — Freden slutes. Muntliga löften, 334. — Katarina II:s tillfredsställelse med freden, 336. — Armfelts personliga ställning efter Verelä-freden, 337. — Armfelts intlytande, 338. — Konungens nya omgifning, 340. — Taubes och Armfelts rivalitet, 342. — Armfelts anspråksfulla uppdragande, 344. — Gustaf III:s polska planer. Georg Potocki, 346. — Planer på Norge, 347. — Ryska löften och svenska påminnelser, 349. Spänning mellan Sverige och Ryssland, 353. — Ryska farhågor för krig,

Igelström och Pahlen, 353. — Armfelts ryska förbindelser, 355. — Gustaf III och de allierade, 356. — Stackelbergs ankomst, 357. — Katarina II, Gustaf III och franska konungadömet, 358. — Stackelbergs trenne förslag, 360. — Gustaf III i Aachen, 361. — Underhandlingar i Stockholm, 362. — Katarina II:s tvetydiga hållning och Gustaf III:s ifver, 364. — Svikna förväntningar. Drottningholmstraktaten, 366. — Ändrad politisk ställning, 367. — Armfelt och den franska frågan, 370. — Konungens ifver dämpad, 371. — Riksdagsfrågan, 371. — Samtal mellan Gustaf III och Armfelt samt fröken Rudenschöld efter riksdagens slut, 372.

IX. Gofte riksdag och Gustaf III:s död 1792.

Sid. 375—400.

Gustaf III:s indragna lefnadssätt, 375. — Farhågor för riksdagen, 376. — Armfelts utmanande hållning, 378. — Riksdagens fredliga förlopp, 380. — Armfelt och konungen efter riksdagens slut, 381. — Muncks vredesutbrott, förfalskningar och katastrof, 383. — Den 16 Mars 1792, 386. — Frågan om t. f. regering, 392. — Konungens testamente, 393. — Stämningen den 17 Mars: besök hos konungen; hans motståndare vid hans sjukbädd, 394. — Upplopp mot grefve Horn, 399. — Kronprinsen, 400. — Konungens tillstånd försämrats, 401. — Gustaf III:s sista statshandlingar, 402. — Kodiccillen till konungens testamente, 403. — Konungens sista stunder, 405. — Slutord, 408.

I.

Ynglingaår och vandringar.

(1757—1780).

På Frösön i Jemtland bodde under början af 1600-talet en bonde vid namn Lars Eriksson. Enligt sägnen skall han hafva deltagit i den blodiga inbördes fejd i Finland, som i historien är känd under namn af klubbkriget. Från denne Lars Eriksson härstammar släkten Armfelt *). Hans son Erik Larsson drog under Gustaf Adolfs tid i fält och tjente upp sig till ryttmästare, en tjenstegrad med hvilken ofta, enligt tidens sed, följde adlig sköld och värdighet. Han tog vid sitt adlande (1648) namnet Armfelt; till sköldemärke erhöll han en väpnad arm, framskjutande ur ett moln och hållande en pistol, i guld-fält — en symbol för visadt mannamod på slagfältet.

Erik Larsson Armfelts talrika efterkommande, de flesta bosatta i Finland och Ingermanland, valde under många slägtleder stamfadrens yrke; många af dem gjorde heder åt krigarnamnet från 30-åriga krigets tider och blödde på slagfälten under Karl X:s, Karl XI:s och Karl XII:s fanor. Historiskt blef dock namnet först genom den tappre karolinen Karl Gustaf Armfelt. Lyckan följde väl icke alltid hans vapen, men samtiden såg i honom en skicklig härförare och en oförskräckt krigare. Han hörde icke till de karoliner, som fingo följa hjältekonungen på hans äfventyrliga färd mot östern. Han stannade kvar inom Sveriges gränser och stridde under 13 år manligen för Finlands

*) Hipping, Beskrifning öfver Perno socken. Stamfadrens namn uppgifves där hafva varit Lars Karlsson.

försvar mot den växande ryska öfvermakten, med skiftande vapenlycka, men alltid med tapperhet, slutligen såsom öfverbefälhafvare för finska hären. Det blodiga slaget vid Storkyro var hans och finska truppernas sista ansträngning. Med rätta erhöll Armfelt det vitsord, att han vid detta tillfälle visat prof af »ett fullkommeligit hjältemod hos en käck officerare» *). Själf svårt sårad, var han en af de sista som lemnade slagfältet, då hans lilla styrka måste vika tillbaka. Under de närmast följande åren skyddade Armfelt Sveriges östra kust från fiendens infall och anförde 1718 den expedition mot Trondhjem, som fick ett så olyckligt slut. Det var dock icke fienden, utan det hårda klimatet i de ogästvänliga gränstrakterna mellan Norge och Jemtland, som anställde de fruktansvärda härjningarna inom hans här. — Karl Gustaf Armfelt hann värdigheten af general af infanteriet, blef chef för trupperna i Finland samt erhöll 1731 friherrlig värdighet, sedan han i 53 år tjenat fäderneslandet. Han afled 1736 och bars, enligt familjetraditionens uppgift, till grafven af sina tolf söner, alla officerare.

Den äldste af dessa söner, Gustaf Armfelt, hade tidigt be-
trädt krigarbanan och var redan vid unga år kapten vid Ny-
lands infanteriregemente, enligt uppgift därtill befordrad af Karl
XII vid Fredrikshall för visad mandom. Gustaf Armfelt hann
dock icke längre på befordringstrappan än till kaptensgraden,
enligt hans sonsons förmodan därför att han icke gärna var
sedd af den nya styrelsen och ej kunde förlika sig med 1720
års regeringsform. Äfven han var bofast i Finland och efter-
lemnade en talrik atkomma: adelns ättartaflor upptaga fem sö-
ner och fem döttrar, som öfverlefde honom. Den andre i ord-
ningen af sönerna, Magnus Wilhelm, blef fader till Gustaf Mauritz.

Magnus Wilhelm Armfelt hade tidigt utbytt fädernehem-
met mot militärlifvet och deltog, 17-årig, såsom fänrik i det
olyckliga slaget vid Villmanstrand. I likhet med så många andra
svenska adelsmän utan förmögenhet vid denna tid, sökte han i
unga år sin utkomst och sin lycka i fransk krigstjenst. Han
deltog under 1740-talet såsom officer vid det franska regemen-
tet »Royal Suédois» i ett fälttåg i Flandern, under befäl af den
ryktbare marskalken af Sachsen, och följde till Skotland den
franska expeditionen till pretendenten Carl Stuarts förmån. För
Maurice de Saxe, denne snillrike representant af det franska
chevaleriet under rococons tidelvarf, behöll han en liflig beund-
ran, hvilken gick i arf till hans son. Den unge svenske officern

*) Uttryck i K. G. Armfelts friherrebref.

väckte i Frankrike uppseende för sitt vackra yttre och kallades af sin omgifning »le beau Suédois». Denna hederstitel väckte, enligt G. M. Armfelts berättelse, själfva konung Ludvig XV:s nyfikenhet, och han önskade att personligen öfvertyga sig om den vore förtjent. Han lät i Metz för sig föreställa den svenske officern och betraktade honom noga, utan att säga ett ord, men yttrade, då han gick sin väg, åt någon af sin omgifning: »Il n'a pas la jambe aussi bien que moi». »Om denna jakttagelse», tillägger berättaren, »icke just var värdig en stor konung, så var den så mycket mer öfverensstämmande med den ställning, i hvilken han befann sig, omgifven af en skara enfalldiga smickrare och fullkomligt öfverlemnad åt de små passioner, som tillhöra ett hof.»

Efter några års vistelse i Frankrike, där han vunnit kaptenens grad vid sitt regemente, återvände M. W. Armfelt till Sverige, befordrades i svensk tjenst efter hand till kapten, major, öfverstelöjtnant och öfverste för finska lifdragonerna, blef 1782 landshöfding öfver Åbo län och erhöll slutligen värdighet af generalmajor.

Kort efter sin hemkomst från Frankrike hade Magnus Armfelt lärt känna fröken Maria Wennerstedt och hemförde henne 1756 såsom sin brud till sitt kaptensboställe i Finland. Hon blef Gustaf Mauritz Armfelts moder. Äfven hon tillhörde, så väl på fädernet som mödernet, krigarslägter. Hennes fader, friherre Karl Gustaf Wennerstedt, slutade sin bana såsom president i Göta hofrätt, men hade i sin ungdom såsom dragonkapten varit med vid Fredrikshall; hennes farfader, slutligen generallöjtnant, hade under Karl XI:s tid själf förvärfvat sitt adliga sköldemärke. Han hade deltagit i denne konungs skånska fälttåg och såsom öfverste för ett kavalleriregemente följt Karl XII på segertåget till Danmark, Lifland och Polen samt till nederlaget vid Pultava, där han blef fången. På mödernet härstammade Maria Wennerstedt från den tappra generalmajoren Lars Hjerta, som i slaget vid Helsingborg värdigt häfdat det krigarnamn, som han ärft från sin fader, Per Hjerta, hjälten från slaget vid Lund. Genom Lars Hjertas hustru, född Bonde, kunde hon leda sin ättlängd, utom till Bondeätten, tillbaka till flera andra af Sveriges äldsta historiska slägter: Fleming, Horn, Posse, Soop, Sparre m. fl. *)

*) Genom sin moder härstammade sålunda G. M. Armfelt i 8:de led från den ryktbare krigaren Henrik Claesson Horn och i 7:de led från rikskauslaren Erik Sparre, statsoffret vid riksdagen 1600.

Denna slägthistoria är, såsom man finner, rik på krigiska minnen från Sveriges stormaktstid. Ättled efter ättled hade Gustaf Mauritz Armfelts förfäder, både på fädernet och mödernet, stridt för sitt land och sina konungar, under tider, då man ej älskade att så skarpt uppdraga gränsskillnaden mellan bådas intressen. Aristokrat var han genom födseln, ehuru hans anor ej voro lysande. Utan att stamma från den mäktiga högadel, hvars välde bröts genom Karl XI:s reduktion, kunde han dock på mödernet leda sina anor till några af Sveriges stormansslägter; och hans fäderne-ättlängd hade åtminstone ett historiskt berömdt namn att uppvisa.

I det politiska lifvet hade släkten Armfelt ej spelat någon betydande rol, och namnet förekommer knappast i historien om parti-tidehvarfvets brytningar. Krigar-heder, fosterlandskärlek och konungskhet kunde väl sägas vara släktens traditioner; den som hos sig förenade dessa traditioner, kunde väl känna

— «sitt värde, och äfven sina fäders»,

utan att, såsom mängden af samtidens aristokrati, ofta med vida yngre anor, känna sig frestad att deltaga i partistriderna om konungamakten. Måste han deltaga i en sådan strid, så förblef han sina förfäders föredöme trogen, om han fanns på konungamaktsens sida.

Släkten var genom många leder af oblandadt svenskt ursprung; och den nordiska typen i det yttre hade hos många af dess medlemmar bevarat sig i sällsynt renhet, icke minst hos den man, hvars öden här skola förtäljas.

* * *

På Juva kaptensboställe i St: Märten's socken i Finland, några mil från Åbo, föddes Magnus Wilhelm Armfelts och Maria Wennerstedts äldste son den 31 Mars 1757 *). Följande dagen, den 1 April, döptes han med namnet Gustaf. Namnet Mauritz, hvilket icke sällan — dock oriktigt — ansetts vara det förnamn, med hvilket han benämndes, hade han sålunda icke fått i dopet. Han antog det under senare tid, enligt familjetraditionens uppgift, på grund af beundran för Maurice de Saxe,

*) Enligt St: Märten's församlings kyrkobok. Vanliga uppgiften, äfven trodd af Armfelt själf, är att han var född den 1 April.

den ryktbare härförare, under hvilken hans fader tjenat. *) I fädernehemmet och i förtroliga kretsar nämndes han alltid Gustaf, länge i dess gammalsvenska form Gösta.

Den yttre omgifning, i hvilken Gustaf Armfelt tillbragte sina första barnaår, var långt ifrån lysande. Det anspråkslösa kaptensbostället i den aflägsna landsbygden, hvilket vid föräldrarnas giftermål endast egde det nödvändigaste bohag, var så mycket som möjligt olik de furstliga boningar, i hvilka han vid mognare år företrädesvis skulle känna sig hemmastadd. Föräldrarnas förmögenhetsvillkor voro knappa; och en vådeld lade kort efter Gustafs födelse deras bostad i aska. Jämte sin moder tillbragte han någon tid af sina första år hos morföräldrarna i Sverige.

Tidigt utvecklade sig den liflige gossen, så väl fysiskt som intellektuelt. Stor och stark för sina år, röjde han äfven en snabb uppfattning, ett ovanligt minne och en liflig inbillningskraft. Själf berättar han i sina efterlemnade anteckningar ett prof på denna sistnämnda, hvilket han ansett förtjena bevaras åt eftervärlden. »Vid fyra års ålder», berättar han, »hade jag en dröm. En fé uppenbarade sig för mig och spådde mig lycka samt lofvade att de tre önskingar, jag kunde uttala, skulle gå i fullbordan. Jag tvekade icke i valet: jag önskade mig att blifva älskad af alla som jag önskade vinna, att blifva krigare och slå ryssarne, och slutligen att komma att stå högt i ynnest hos en stor konung. Féen lofvade mig alla dessa förmåner, men gjorde därjämte den visa anmärkningen att verklig lycka hade föga gemensamt med hvad jag utvalt». — Säsom lätt synes, har denna uppenbarelse i påfallande grad likhet med ett »vaticinium post eventum»; och de tre önskingarna torde väl i senare tid hafva fått sin bestämda formulering. Armfelt själf tillägger, att han icke så noga kunde säga, huru det förhöll sig med denna dröm och dess detaljer, men att han länge trodde sig hafva haft den. Hans moder ansåg hela berättelsen som uppdiktad och straffade honom strängt för att hafva ljugit. »Jag vet icke», säger Armfelt skämtsamt, »om detta var mig nyttigt eller icke, ty tider hafva funnits, då andeskådare hade stort an-

*) När denna namnförändring skedde, är obekant, liksom äfven om det var G. Armfelt själf eller hans fader, som först önskade på detta sätt hylla den franske krigaren. — Uppgiften om A:s dopnamn är äfven hemtad ur S:t Mårtens kyrkobok. Faddrar vid dopet voro: «Notarskan ifrån Åbo fru Brunnow, Lovisa Armfelt, slygeladjutanten Rehbinder, fru Birg. Marg. Cedersparre, jungfru Ottiliana Armfelt, herr lieutenant Kliek ifrån Pojor». (Dessa uppgifter äro benäget meddelade af herr kyrkoherden i S:t Mårten, A. Hildén).

seende; men säkert är, att jag sedan dess hvarken har sett någon fé, någon ande eller något spöke, ehuru många dårskaper jag än gjort för att få tillfälle göra bekantskap med ett af dessa sistnämnda».

För sin fromma moder hyste Gustaf Armfelt den varmaste tillgifvenhet och vördnad och såg upp till henne såsom till ett ädlare och renare väsen. Det känslofulla draget i hans lynne och det goda hjärtat torde hafva varit ett arf från denna ädla qvinna, vid hvars graf Franzén sjöng:

Ja sällsynt, sällsynt är, bland låga som bland höga,
ett hjärta, sådant hennes var:
så öfver jorden lyft, där änglar trifvas föga,
för jordens barn likväl så varmt till ålderns dar. *)

Från fadern hade han ärft, utom det vackra utscende, hvilket en gång, såsom vi sett, höll på att väcka konung Ludvig XV:s afundsjuke, krigarens mod, det häftiga, lätt uppbrusande lynnet, världsmannens lätta ton. Liksom Gustaf Armfelt, var äfven hans fader en liflig beundrare af qvinliga könet, och dennes ungdomstid, i Ludvig XV:s Frankrike och i Maurice de Saxe's skola, torde ej hafva varit egnad att ingifva alltför puritanska åsigter. Säkerligen var han ej heller mannen att bibringa sin son stränga moraliska begrepp i fråga om familjebandens helgd eller att stäffa de lidelser, som tidigt rörde sig i ynglingens bröst. Häftigheten i bådas lynnen — faderns var därjämte ej sällan nedtryckt af ekonomiska bekymmer — föranledde stundom brytningar mellan far och son. Om den unge Armfelt under uppväxt-åren var mera främmande för sin fader, så egnade de hvarandra under senare år ömsesidigt så mycket mera förtroende.

Gustaf Armfelt hade till lärare i sitt föräldrahem, bland andra, mag. Karl Gustaf Silvius, svensk till börd, en kunskapsrik man, som från universitetet i Åbo gjorde sin bana inom Åbo hofrätt, där han slutligen blef vice president och adlades med namnet Feuerstern. Oaktadt lärarens duglighet och sin snabba fattningsgåfva, gjorde den unge Gustaf ringa framsteg i sina studier och visade afgjord motvilja för ansträngande arbete. Det berättas att Silvius gifvit honom det föga smickrande vitsordet, att han utan tvifvel skulle bli en stor odäga med tiden. **) Under Silvii ledning skickades den unge Armfelt vid tretton års ålder till universitetet i Åbo. »Jag lärde där ingenting annat

*) Franzén, Saml. Dikter III: 319.

**) Ridderstad, Gömdt är icke glömdt, VIII: 66.

än pojkstreck», berättar han själf, «och påminner mig från min vistelse där ingenting märkvärdigt, annat än prins Henriks af Preussen genomresa från Stockholm till Petersburg (1770). Prinsens oansenliga figur, hans ovanliga hårklädsel, några unga herrar i hans följe, som sade att jag var vacker som en kärleks-gud — det är allt som fäst sig i mitt minne.» — Från vistelsen i Åbo daterar sig Armfelts bekantskap med en några år äldre samtida, som längre fram jämte honom, churu på andra områden, förvärfvat ett oförgätligt namn i Gustaf III:s tidevarf: det var Johan Henrik Kellgren, då student i Åbo. Om denna ungdomstid har Kellgren erinrat i följande verser:

Ni mins, om Ni ej glömt det redan,
den tid, vi sågo först hvarann;
det var i Åbo, tolf år sedan,
— Ni var då pojke som en ann'.

Vi slogo snöboll uppå gatan,
vi drogo fingerkrok, med mer,
— nog trodde (Silvius) stackars satan,
en gång få heder utaf er. *)

Då Gustaf Armfelts håg icke syntes ligga åt det litterära hållet, beslöts, oaktadt hans moders betänkligheter, att låta honom ingå i sina fäders yrke och blifva militär. En tillfällighet påskyndade afgörandet. Vi låna hans egna ord för berättelsen härom:

»Lifdragonerna, vid hvilka min far tjente som major, hade sitt öfningsläger i närheten af Åbo. Fältmarskalken Ehrensvärd var regementets öfverste och höll en dag mönstring med dess manskap. Jag var där, liksom alla andra pojkar i staden, och fältmarskalken fäste uppmärksamheten vid mig. Han frågade efter mitt namn och om jag ville blifva militär. Jag svarade ja; men att min mor satte sig däremot. »Det gör ingenting», sade han, »kom till mig i qväll». Jag aktade mig att försumma åtlydandet af denna befallning; och sedan han sagt mig några ord för att visa mig, att en soldats yrke vore något annat än lek, befallde han att låta göra mig en uniform. Ett par dagar därefter kallades jag åter till Ehrensvärd, ikläddes min uniform och fick befallning att tjänstgöra såsom ordonnans hos honom under dagens lopp. Han gick direkt till middagen hos mina föräldrar, och han dröjde icke ett ögonblick att presentera —

*) Ur poemet »Till en fornäm herre, som skrifvit ett teaterstycke» (Saml. skr. 1860. II: 191).

sin ordonnans. Min mor var ingalunda nöjd härmed, men jag fick i stället alla andra för mig, och fältmarskalken gaf mig en indelning med ett förträffligt boställe».

Det unga krigarämnet sändes till amiralitetsskolan i Karlskrona och ställdes under särskild uppsigt af en bland dess lärare, majoren Per Brelin *), som undervisade honom i fortifikation och teckning. I Karlskrona skötte han med framgång sina studier, men äfven sina nöjen, och förvärfvade inom kort en slags anförareplats bland sina kamrater, oaktadt de nästan alla voro äldre än han. Härför hade han, enligt sina egna ord, att tacka »sin lätthet att lära, sitt öfverdåd, sin fysiska styrka, ett muntert och uppsluppet lynne och en ofantlig uppfinningsrikhet i fråga om upptåg och pojkstreck». — Ett minne från Armfelts vistelse i Karlskrona var den uppståndelse, som där väcktes af underrättelsen om utbrottet i Kristianstad af statshvälfningen 1772. När nyheten att Hellichius i Kristianstad höjt upprorsfanan, ankom till Karlskrona, kallades alla under vapen för att försvara den bestående ordningen, och kadettkåren utsändes såsom förtrupp på vägen mot Kristianstad. Kadetterna brunno af begär att få slåss; men fälttåget räckte ej längre än tre dagar, till dess underrättelsen om tilldragelserna i Stockholm den 19 Augusti hann anlända.

I Maj 1773 aflade Gustaf Armfelt sin officersexamen i Karlskrona och lemnade därefter denna plats. Det skedde ej utan en hjärtesor; ty den 16-åriga kadettens hjärta hade för första gången råkat i brand på fullt allvar. Det blef förvisso icke den sista. Föremålet var en ung jämnårig flicka, dotter af obemedlade föräldrar; hon hade likväl nog förstånd att motstå anbudet af den passionerade 16-åringens hand.

Armfelt har själf utförligt beskrifvit sin resa från Karlskrona. Hans skildring kan tjena som prof på huru en ung adelsman reste i Sverige i början af 1770-talet. Därjämte kan den förtjena anföras såsom prof af framställningssättet i de vidlyftiga själfbiografiska anteckningar rörande hans ungdom, som ligga till grund för skildringen af hans lif före 1780. Mer än ett karakteristiskt bidrag till künnedomen af hans skaplyne torde därur kunna hemtas.

»Jag lemnade Karlskrona», berättar han, »med en sorg och en smärta, som icke kunna beskrivas; och det var icke förr än ibland Smalands ödemarker och bergsknallar, som jag åter bör-

*) Fadern till den under senare tid bekante amiralen C. E. Brelin, adlad och baron Gyllensköld.

jade fatta mod vid anblicken af ett slägte, som syntes mig ännu mera beklagansvärdt än jag, ehuru olyckan bars på ett annat sätt. Befolkningen i dessa ödsliga trakter är vacker, liflig och har ett öppet lynne. Dess ytterliga fattigdom har dock ej på dem tryckt någon stämpel af elände; qvinnorna äro glada och välväxta; allt detta gaf mig intryck, som bidrogo att utplåna smärtan af skilsmässan från Karlskrona. Min utrustning för resan var ingalunda lysande. Jag färdades till häst; på mig hade jag hela min garderob, i en kappsäck några böcker och litet linne. En lång värja, som jag varit nog oförsigtig att köpa, hängde vid min sida; men utgiften för den hade nära nog tömt min börs, som var illa försedd. Min kassa borde räcka till dess jag kom till Stockholm; men knappt hade jag hunnit in i Östergötland, innan jag fann att den nästan tagit slut. I Östergötland bodde en kusin till min mor*), rik, frikostig och slägtkär, men af ett egendomligt lynne. Om jag skulle uppträda hos honom såsom en tiggare, så skulle detta sära hans stolthet, och detta borde framför allt undvikas. Jag fann, att jag ännu hade nog penningar för att hyra en vagn med två hästar och på detta sätt komma fram till min onkels egendom Solberga; men då skulle jag också icke ega ett öre. Jag fattade mitt beslut, gjorde min toilett så prydlig som möjligt, och sedan bar det af med en ljungande fart. Olyckligtvis hade man icke tagit i beräkning vagnens hållbarhet, och knappt hade jag tillryggalagt en fjerdingväg, innan den gick sönder och jag höll på att bryta halsen af mig. Jag slapp lyckligtvis undan med en stark kontusion och med att få mina kläder sönderrifna, ty jag hade ramlat ner i ett dike bredvid landsvägen. Jag fick öga på en liten vacker byggnad, belägen på det mest förtjusande sätt på en höjd öfver vägen. Jag närmade mig, i hopp att möjligen få låna en annan vagn, men huset tycktes vara tomt. Men knappt hade jag hunnit igenom grinden, förr än en ung flicka med det gudomligaste ansigte kom mig till mötes. Hon betraktade mig, förvånad öfver det skick, i hvilket jag visade mig, och sade med mycket deltagande: 'Ni ser ut att hafva gjort ett förfärligt fall; har ni gjort er illa?' — Hennes ton, något, jag vet icke hvad, i sättet hvarpå hon yttrade dessa ord, hämryckte mig, och jag svarade henne, att jag efter detta ögonblick skulle anse mitt missöde såsom höjden af lycka. Samtalet fortsattes; jag gaf henne en förvirrad berättelse om hvad som händt, under det att mina ögon sade henne att det ingalunda var detta, som

*) Kaptenen Gabr. Wennerstedt, innehafvare af Solberga fideikommiss

mest sysselsatte mig. Hon bad mig stiga in till sina föräldrar, hon frågade efter mitt namn; och inom en half timme sysselsatte man sig endast med mig i hela huset. De äldre ville plåstra på mina skrämor; de unga damerna skrattade och pratade med mig, och deras pappa åtog sig att betala skjutsbonden och föra mig till min släktinge, som var hans granne. Mitt utseende, min liflighet, de infall, som framkallades af den unga damens skönhet, gjorde sin verkan. Man dukade upp för mig en måltid, och jag utmärkte mig för min matlust. Önskan att få samtala med den vackra U. räddade mig emellertid från att föräta mig».

I samma ton fortgår skildringen af denna östgöta-idyll, hvilken sedan fortsattes i Skeninge, dit den unge resanden följde sitt gästfria värdfolk, och på Solberga hos hans släktingar, dit han följdes af de unga damer, som så hastigt kommit honom att glömma sin hjärtesorg från Karlskrona. »Dagar fulla af ungdom, dårskap och lycka», utropar han, »ni räckte endast ett ögonblick! Och likväl är minnet af sådana stunder de enda verkligt goda här i världen».

Efter någon tids vistelse i Stockholm, sedan han lemnat Östergötland, återvände Armfelt till sitt föräldrahem i Finland, där han tillbragte hösten och vintern 1773. Han fann sina anhöriga farligt sjuka i en epidemisk rötfeber, utan annan vård än en gumma som gick på kryckor. Han kom i rätt tid för att rädda dem. »Jag upptäckte», säger han, »att oafslätlig vård och ömhet kunna uppväga alla läkare på modet. Jag bar min goda moder på mina armar, jag studerade hennes smak och hemliga önskningsar. Hon, med sin änglalika godhet, fruktade att vara till besvär och trötta ut mig. Hennes smekningar och välsignelser gjorde mig en ousäglig glädje». — Omsorgerna kröntes med framgång: ingen i Armfeltska huset dog under den härjande sjukdomen, och en månad efter Gustafs hemkomst voro alla återställda.

Från denna vistelse i fädernehemmet — den sista af längre varaktighet — forvara Armfelts anteckningar äfven en bild af annat slag, helt motsatt den ömhjärtade sonens, som bär sin moder på starka, unga armar. Den visar honom säsom den obetänksamme ynglingen, hvars sjudande blod kom honom att, om också blott för ett ögonblick, förgäta sin sonliga pligt mot en fader, af hvars valdsamma lynne han fått alltför mycket i arf. Han bekänner härom med ängerfull uppriktighet: »Min far gjorde mig en afton förebräelser för min värdslöshet, dels i min klädsel, dels i mitt sätt att skicka mig. Jag svarade trotsigt,

och han, som var i högsta grad häftig, fattade en stol och mätade med den ett ursinnigt slag mot mitt hufvud. Jag parerade och sökte rycka undan stolen, men han var starkare än jag och stötte mig tillbaka med sådan våldsamhet, att jag blef sårad i ansigtet. Ursinnig störtade jag till mitt rum, grep en af mina laddade pistoler och gjorde mig redo att möta min far, som följde efter mig. Han stannade, då han såg mig färdig att låta skottet brinna af, och ropade: Gif mig den andra pistolen! annars är det ett mord. — Jag lydde med blixstens snabbhet; och så fort han fått vapnet i hand, sade han: Skjut! skottet är ditt. — Jag blef så slagen af hans lugn och på samma gång af tanken på en duell med min far, att jag, förkrossad af alla de olikartade rörelser som i detta ögonblick fyllde min själ, kastade från mig min pistol, föll till min fars fötter och bönföll om hans förlåtelse. Han lyfte upp mig med godhet, förlät mig och sade: Akta dig, min son! Ett ögonblick som detta hade kunnat kosta dig hela ditt lufs lugn. — Sedan detta uppträde voro vi de bästa vänner och hafva sedan dess aldrig haft någon tvist».

Den unge Armfelts framtidsplaner voro ännu obestämda: målet för hans och hans fars önsknningar var att kunna skaffa honom en officers-fullmakt vid det finska regemente, där han stod inskrifven såsom sergeant; men de inskränkta tillgångarna gjorde svårigheter. Då anlände under vintern 1773—74 till Åbo generalmajoren Jakob Magnus Sprengtporten, ryktbar såsom verkställare af 1772 års revolution i Finland. Ännu var han ej ohjälpligt i fiendskap med konung Gustaf III och bibehöll ännu sin befattning såsom chef för lifgardet. Han var en gammal vän till den äldre Armfelt, och till honom vände sig både far och son med sina bekymmer för den senares framtid. Den unge friherrlige underofficers person och väsen gjorde intryck på Sprengtporten. »Jag ser på ditt ansigte», sade han, »att du kommer att slå dig fram i världen». Han lofvade att taga sig af saken, och han uppfyllde sitt löfte. I slutet af Februari 1774 anlände till Armfelts hem i Finland ett stort bref: det innehöll fullmakt för Gustaf Armfelt att vara fänrik vid gardet och order att inställa sig till tjenstgöring i Stockholm. Han jublade; föräldrarne mottogo nyheten med betänksamma sinnen.

Armfelts öden fingo genom denna förflyttning till hufvudstaden en afgörande vändning. Hans sedan så lysande bana under Gustaf III:s regering hade sannolikt uteblifvit, om han, enligt sin första plan, lyckats vinna befordran vid något landregemente i det aflägsna Finland. Hans personliga egenskaper

skulle säkert äfven där snart nog hafva gjort honom bemärkt; men konung Gustafs öga hade icke träffat honom, åtminstone icke så tidigt. Hade han qvarstannat i Finland, så skulle han måhända under kriget 1788 hafva haft att välja mellan att vara sina fäders konungska traditioner trogen, eller att följa sina finska vapenbröders exempel och underhandla med rikets fiender, kanske i det bedrägliga hoppet om ett själfständigt Finland. Hans i grunden fosterländska och ridderliga tänkesätt gör det väl antagligt, att han skulle förblifvit sin konung trogen: men tvekan kunde väl uppstå hos ett så lättrorligt sinne, isynnerhet då han såg sin nära frände och befälhafvare låna sitt namn åt Anjala-männen. — Och den lysande världsmannen, som vid så många af Europas hof vann triumfer såsom en af samtidens ridderligaste och älskvärdaste män, och som i Sveriges historia ännu galler som själfva urtypen af det gustavianska tidehvarfvets lätta och glada umgängesbildning — hvad hade det väl blifvit af honom, om han ej i unga år fått sin skola inom den sällskapskrets, som utgjorde Gustaf III:s hof?

På våren 1774 finna vi den 17-årige gardesofficern i Stockholm. Hans beskyddare general Sprengtporten hade kort förut, på grund af sin misshällighet med konungen, lemnat sitt befäl öfver gardet, och hans beskydd var sålunda icke att påräkna. Början af Armfelts bana i Stockholm blef sålunda långt ifrån lysande. Han var utan egna tillgångar, utan lön, utan inflytelserika gynnare. »Jag var ofta i saknad af det nödvändigaste», säger han själf om denna period i sitt lif. »En gammal piga i Darellis värdshus skaffade mig stundom någonting att äta på sin kredit, när jag saknade bröd». Till olyckskamrat hade han en annan finsk fanrik, Gerh. Georg von Rehausen, åtskilliga år äldre; de båda vännerna foljdes stundom åt, enligt Armfelts ord, »i hvarjehanda företag, som hungern gjorde oundvikliga». »Oaktadt allt detta», fortsätter han, »sökte och fann jag tillträde till goda sällskapskretsar; till belöning för mina lidanden fick jag ofta förträffliga supéer, hvarvid jag väckte beundran genom min goda aptit. Man behandlade mig i allmänhet med godhet, och mitt oskyldiga och blygsamma utseende gjorde mig isynnerhet till en stor gunstling hos de äldre damerna».

Den unge Armfelts samhällsställning förde honom äfven tidigt i beröring med hofkretsarna och följaktligen äfven med konung Gustaf III, som dessutom efter Sprengtportens afgang själf förde befalet öfver gardet och sålunda var Armfelts regementschef. Konungen fäste uppmärksamhet vid den vackre ynglingen; men denne var ännu för litet utvecklad och hans vä-

sen hade för litet stadga, för att något närmande skulle kunna komma i fråga.

Första gången, då tillfälle erbjöd sig till en längre sammanvaro mellan konungen och den sedan så inflytelserike gunstlingen, var under Gustaf III:s resa till Finland på försommaren 1775. En liten afdelning af gardet var beordrad att följa konungen till Åbo, och fänriken baron Armfelt utsågs, såsom född finne, att vara en bland truppens officerare. »Det var med en ganska liflig känsla af belåtenhet», säger han, »som jag visade mig i uniform och i spetsen för en trupp». Lustbarheterna i Åbo tillfredsställde äfven på annat sätt den unge fänrikens fåfänga. Han var af alla den yngste i konungens följe, hvilket för öfrigt till en stor del bestod af män, som under Gustaf III:s och hans efterträdares tid spelat en rol i Sveriges historia: general-amiralen af Trolle, Elis Schröderheim, U. G. Franc och L. v. Engeström, de sistnämnda alla tjenstemän i kansliet *). »Konungen gaf akt på mig under denna resa», säger Armfelt. »Han talte flera gånger med mig och fann mina svar lifliga och qvicka; men jag saknade hållning och lefnadsvett och satte mig öfver allt hvad man vanligtvis sätter värde på i ett hof».

Ett element i Gustaf III:s hof undgick dock ej Gustaf Armfelts hyllning: det var hovvets skönheter. Tidigt började de att spela en rol i hans lätt antändliga hjärtas historia. Själf skildrar han på följande karakteristiska sätt sina intryck, då han såsom yngling första gången gjorde sitt inträde i dessa kretsar:

»Det är allmänt känt, huru lysande Gustaf III:s hof var, och till hvilken grad dess damer utmärkte sig genom behag, talanger och snille. Jag påminner mig mycket väl huru jag en dag i hofcirkeln räknade tretton damer af strålande skönhet, utmärkta både genom sitt utscende och sitt sätt att vara. Jag kände då ganska få af dessa skönheter, knappast ens till namnet; men efterhand som jag såg dem på närmare håll, kände jag det första intrycket så småningom förminskas. Annars skulle jag hafva blifvit tvungen att redan vid mitt första inträde i stora världen anteckna mig för tretton olika flammor på samma gång».

»Bland alla de damer, som prydde Gustaf III:s hof, såg jag likväl ingen skönare, ingen mera i alla afscenden fullkomlig, än grefvinnan L. **). Naturen hade sä velat, att hennes ängla-

*) L. v. Engeströms Minnen I: 12.

***) Löwenhjelms, f. Fersen.

lika karakter stod målad i hennes ansigte, och att ingenting, vare sig i drägt eller yttre framträdande, någonsin förmådde minska det obeskrifliga behag, som hon medförde öfverallt, där hon visade sig. Afgudad af männen, var hon till och med högt uppbugen af sitt eget kön, och man var lika litet frestad att anställa någon jämförelse mellan henne och någon annan, som hon hade lust att göra sig det ringaste besvär för att få erkänt sitt företräde framför någon, hvem det vara månne. Hon hade mycken qvickhet, utan att någonsin söka göra den gällande, bildning, utan att framhålla den, och talanger, som tycktes så tillhöra hennes natur, att de syntes hafva uppstått i trots af en viss förtjusande maklighet, som var, så att säga, hennes spiritus familiaris. Jag såg denna qvinna; och hon gjorde på mig det intryck, att jag blef alldeles handfallen. Jag blef till den grad betagen, att jag tror att jag skulle ha enleverat henne, om den vördnad, som hon ingaf, icke hade varit ännu större än min passion. Alla de dårskaper, jag gjorde för att visa min kärlek, voro ovärdiga en ung man, som likväl icke var alldeles enfaldig. Jag såg på henne, jag skref till henne, men jag talade aldrig till henne. Tvärtom: om hon händelsevis såg på mig eller tilltalade mig, så förlorade jag bruket af alla mina sinnen. Jag blef stum. Hon såg mycket väl, att jag hade tappat hufvudet och att jag tillbad henne. Utan att hafva den ringaste böjelse för mig, skonade hon dock min egenkärlek och behandlade mig med godhet. Jag har hela mitt lif igenom varit henne därför tacksam till den grad, att jag aldrig ens varit svartsjuk på dem som varit — lyckligare än jag».

»Jag skulle icke tala om hela denna historia, som gör mig föga heder, om det icke vore för att berätta en obetänksamhet, till hvilken jag lät hänföra mig och som målar tidens anda. Jag stod en dag på vakt. Grefvinnan L. for till hofvet i en hofvagn. Jag lät ropa: i gevär! och slå trumman som för en kunglig prinsessa. Majoren vid regementet, en tvärvigg, som aldrig egnat skönheten någon hyllning, frågade mig, om jag hade blifvit galen. Jag svarade, att i mina ögon grefvinnan L. uppvägte alla världens drottningar och prinsessor. Därpå lät han sätta mig i arrest. Konungen, som fann att jag i sak icke hade så orätt, utan endast i form, lät likväl strax sätta mig på fri fot».

Armfelts svärmeri för grefvinnan Löwenhjelm var dock visserligen icke det enda från hans ungdomsår i Stockholm på 1770-talet; och han torde ingalunda alltid hafva inskränkt sig till stum beundran och chevalereska obetänksamheter — på af-

stånd. Ingen af dessa förbindelser, af hvilka en och annan för-
enades med giftermålsplaner, blef dock af inflytande på Arm-
felts framtid. De kunna i skildringen af hans lefnadsöden sak-
löst förbigås, ehuru han på äldre dagar själf funnit nöje i att
nedskrifva dylika minnen från en tid, då han, enligt sina egna
ord, var »ung, yr och tilltagsen».

Äfven andra sällskapskretsar än den förnäma världens, där
den fattige fänriken till en början beundrades för sin goda aptit
och småningom blef känd för sitt älskvärda väsen, öppnade sig
för honom under dessa första ungdomsår i Stockholm. Han
gjorde bekantskap med Karl Mikael Bellman, som lät honom
på nära håll få se originalen till flere af gestalterna i sina sånger.
Tre år senare än Armfelt flyttade äfven hans vän från Åbo,
Johan Henrik Kellgren, öfver till Stockholm, och bekantskapen
fortsattes. — Men visserligen var det icke vittra snillen, sådana
som Kellgren och Bellman, som utgjorde Armfelts hufvudsakliga
umgänge vid denna tid. I främsta rummet torde detta hafva
bestått af jämnåriga kamrater vid de i Stockholm förlagda rege-
mentena. En ung officers lif i Stockholm under senare delen
af 1700-talet, helst om han var utan egentligt stöd af anhöriga
och gynnare, hade tvifvelsutän lätt nog att urarta till en viss
regellöshet i seder. Man lefde då, kanske mer än under både
äldre och senare tider, för stundens nöje; och nöjet var icke
alltid af ädlaste slag. Man satte sig i skulder upp öfver öron-
nen, utan tanke på framtiden, och man var ständigt färdig att
med värjan i hand begära upprättelse för hvarje den minsta
oförrätt *).

Gustaf Armfelts lif i Stockholm under 1770-talet synes,
enligt hans egna anteckningar, icke hafva bildat något undantag
från regeln i detta afseende. I hans eget skaplymne fanns in-
genting, som uppreste sig mot det lättsinne som låg i tidens
seder. Sund och stark, full af brusande ungdomsmod, lefde han
i ögonblickets glada nu. Oaktadt sitt älskvärda väsen, som
gjorde honom gärna sedd i olika kretsar, stötte han genom sitt
ungdomliga öfvermod ofta äldre personer för hufvudet. Om
dessa voro män af inflytande, och om hans framtid af dem i
någon mån kunde blifva beroende — detta var honom, enligt
hans egen uppgift, fullkomligt likgiltigt. Om den vackre unge

*) Åtskilliga utdrag ur den Gjörwellska brevväxlingen (i Kongl. Bibl.)
för åren 1775—79, meddelade af Beskow i »Gustaf III såsom konung och
människa» IV: 12 o. f., tjena att bestyrka att förhållandet med gardesoffice-
rarnas moral och disciplin vid denna tid icke var det bästa.

gardesofficern således icke egentligen ansågs vara på afvägar, så var dock hans lif vid denna tid säkert icke egnadt att väcka större förhoppningar. Konung Gustaf, som fäst uppmärksamhet vid honom, var långt ifrån att betrakta honom med bevågna blickar.

Äfven Armfelt var icke sen att gripa till värjan vid den minsta förolämpning. En duell af en obetydlig anledning mellan honom och en annan ung officer vid gardet, under dess pågående öfning på Ladugårdsgärdet, synes — ehuru utgången ej blef olycklig för Armfelts sårade motståndare — hafva rågat måttet af de ungdoms-obetänksamheter, med hvilka man ville hafva öfverscende. Konung Gustaf lät tydligt förstå sitt missnöje och tillkännagaf sin afsigt att förflytta fänriken baron Gustaf Armfelt till ett annat regemente.

Detta medförde en vändning i Armfelts öden. För att undgå förödnjukelsen af den degradering, som en dylik förflyttning skulle innebära, skyndade han att begära tillstånd att gå i utländsk krigstjänst.

Det var år 1778. Det vidtutscende krig mellan Preussen och Österrike, som höll på att utbryta med anledning af tvistefrågan om bayerska arföfjden, syntes böra erbjuda ett utmärkt tillfälle att i preussisk tjänst under tidelvarfvets störste fältherre, Fredrik II, få inhenta krigarens yrke. Utsigten att på samma gång få besöka främmande länder och folk kunde ej vara annat än lockande för Armfelts lifliga sinne; och en utländsk resa ansågs dessutom tillhöra en ung ädlings uppfostran under 18:de århundradet. — Den sökta tjänstledigheten beviljades, och Armfelt anträdde under sommaren 1778 den två-åriga resa, som i hans lif bildar gränslinien mellan de stundom ystra och öfverdådliga ynglingaåren och en mannaålder, som tidigt fördes in på en bana af historisk betydelse.

Det blef två år, rika på intryck, minnen och lärdomar — visserligen äfven på öfverdåd och äfventyr, icke alltid af det mest respektabla slag. Ungdomsmodet och lättsinnet funnos väl i behåll vid hans återkomst — och det dröjde länge, innan Armfelt i detta afscende åldrades —, men omplanteringen i en annan jordman hade medfört en rik utveckling af hans personlighet. Den medfödda älskvärdheten slog ut i sin fulla blomning, och tanken och inbillningskraften fylldes med andra ämnen än dem som garnisonslifvet i Stockholm erbjudit. Gustaf Armfelt var, då han återvände till Sverige efter en vidsträckt utländsk resa, icke längre en outvecklad yngling. Hans ställning i yttre

afscende undergick också hastigt en förändring, hvarom den tjuguarige fänriken knappast hade drömt.

* * *

Äfven vid detta skede af Armfelts lif var det en Sprengtporten, som öfvade ett i viss mån afgörande inflytande. Det var Jakob Magnus Sprengtportens yngre broder, den i Finlands historia så beryktade Görän Magnus. Han var vid denna tid öfverste och chef för Savolaxbrigaden och hade genom stor militärisch och administrativ duglighet samt genom den ifver, med hvilken han sörjde för östra Finlands sättande i försvarbart skick och för sina officerares utbildning, gjort sig i hög grad förtjent af sitt finska fäderneslands tacksamhet. Längre än den äldre brodern hade han äfven behållit konung Gustafs ynnest; men under åren 1776—1778 hade en viss spänning uppstått mellan monarken och den misstänksamme öfversten. Han trodde att hans planer motverkades af dem, som på närmare håll hade konungens öra; förgäfvades hade han icke lyssnat till sin exalterade äldre broders våldsamma utgjutelser öfver konungens otacksamhet. Gustaf III kunde från denna tid äfven räkna Görän Magnus Sprengtporten till de missnöjda. En förklaring egde dock rum mellan konungen och Sprengtporten på våren 1778, och den senare begagnade sig af den försonliga stämning, som därpå följde, för att begära tillstånd att på statens bekostnad få göra en utländsk resa för militära studier*).

Frågan var ännu icke fullt afgjord, då tanken på Gustaf Armfelts utländska resa uppstod. Hans fader, en af Sprengtportens vänner och, liksom hela Finland, öfvertygad om dennes utmärkta personliga egenskaper, kunde icke tänka sig någon bättre mentor för sin son, då denne i främmande land skulle förkofra sig i sitt yrke. Sprengtporten å sin sida, som älskade att omgifva sig med unga officerare och var van att på dem öfva inflytande, hade ingenting emot den unge Armfelts resällskap. Det beslöts att de skulle följas åt, för att söka få anställning i preussiska arméen.

I slutet af Augusti 1778 sammanträffade de båda blifvande reskamraterna vid S:t Michel i Finland, hvarest hela Savolaxbrigaden var sammandragen till ett stort öfningsläger under Sprengtportens befäl. Han mottog den unge Armfelt med välvilja, dels på grund af äldre förbindelser med hans släkt, dels

*) Se härom Tigerstedt, G. M. Sprengtporten, i Finsk Tidskrift 1878: 168.
Tegnér, G. M. Armfelt,

för hans personliga egenskaper. Såsom en af Sprengtportens adjutanter deltog Armfelt i Savolaxbrigadens öfningar, hvilka lifligt intresserade honom, på samma gång som befälhafvarens nit och de finska officerarnas goda anda väckte hans lifliga beundran *). Sedan lägret i slutet af September var slut och Armfelt bevittnat Sprengtportens afsked från sin brigad, hvilket han beskriver såsom »verkligen rörande», följde han sin blifvande mentor till dennes boställe Brahelinna, för att därifrån gemensamt med honom anträda resan till utlandet. Riksdagskallelsen, som utkom på hösten 1778, höll på att göra hela resplanen om intet. Sprengtporten var nämligen frestad att bevista riksdagen, oaktadt han, enligt uppgift, varit den enda regementschef, som ej erhållit direkt del af kallelsen till riksdag. Konungens uttryckliga befallning till Sprengtporten att begifva sig åstad, afgjorde dock saken; men först i slutet af Mars 1779 anträdde resan.

Armfelt tillbragte denna vinter på Brahelinna i Sprengtportens hus och under hans ögon. Han använde denna tid väl, till militära studier, hvilka väl under Stockholmsvistelsen blifvit försummade, men för hvilka han bibehållit anlagen och intresset, ritade kartor, begagnade det välförsedda biblioteket på Brahelinna och — spelade schack. Det saknar icke sitt intresse, såsom bidrag till Sprengtportens karakteristik, att läsa Armfelts skildring af sin vistelse i hans hus och af sitt intryck af hans personlighet. Det innebär därjämte ett bidrag till tidens sedehistoria.

»Göran Sprengtporten», säger Armfelt, »var den yngste af sina bröder; han hade icke samma snille och kunskaper som hans broder generalen, som dog på Biskops-udden, sedan han under många år inbillat sig att han höll på att dö. Men han hade större konsekvens i sina planer och mera ihärdighet i deras utförande än denne. Mot sina underlydande var han frikostig, ofta vänlig och glad, och var af dem afgudad såsom sällan en chef varit det. Men han var afundsjuk, misstänksam, hetsig och glömde sig ofta. Han slutade med att fläcka sin ära, då han förde afvög sköld mot sitt fädernesland på grund af missnöje med styrelsen . . . Jag bevarar emellertid med tacksamhet minnet af den första tid, jag tillbragte tillsammans med honom. Hans hustru intresserade mig lifligt, fastän hon icke var vacker.

*) I ett bref från denna tid uttalar Armfelt sin åsigt att »konungen i hela arméen skulle finna få så kunniga, intelligenta, disciplinerade och välsinnade officerare som i Savolaxbrigaden».

Mild, älskvärd och bildad, bar hon i sitt utscende och hållning prägeln af sitt olyckliga förhållande till sin man; och Sprengtporten var en i alla afscenden bra dålig make. — Öfver femton officerare voro då ständiga gäster i Sprengtportens hus, utan att räkna dem som regelbundet gjorde besök. Han lefde på stor fot och arbetade mycket. Han satte hela sin omgifning i arbete, än till skrifgöromål, än till topografiska undersökningar, hvartill han först i Finland tagit initiativet. Han gaf också mig att göra, och syntes vara tillfredsställd med min fattningsgåfva.

»Jag steg i hans ynnest genom en tilldragelse, som kunnat få en olycklig utgång. En afton, då det hos fru Sprengtporten sjöngs Bellmans visor, ansåg en viss baron Z. att jag gjort narr af honom. Då vi gingo därifrån, utmanade han mig. Det afgjordes hastigt, att vi följande dagen skulle slåss på pistoler. Han hade första skottet. Han träffade icke; och då kom honom hans raseri till den grad att förlora all besinning, att han afsköt sitt andra pistolskott, hvars kula gick alldeles under min näsa, och därefter drog han värjan för att rusa på mig. Jag hejdade honom och satte pistolen för hans bröst. Han lugnade sig, erkände sin oförrätt och gjorde sin ursäkt. Jag hade sluppit undan för så godt köp, att jag ej var oförsonlig, och saken blef sålunda bilagd. Jag åtog mig till och med att framställa den för Sprengtporten; men han kunde aldrig fullt förlåta baron Z. hans uppförande. Denne baron Z. var likväl en tapper man. Han visade det, innan han stupade i finska kriget, hvarest jag hade tillfälle att med egna ögon döma om hans mod».

Uppbrottet från Brahelinna skedde, såsom nämnt är, i Mars 1779, och resan skedde ingalunda med öfverdrifven hastighet. En mängd officerare af Savolaxbrigaden följde Sprengtporten öfver ryska gränsen till Viborg, dit vägen togs öfver Lovisa och Fredrikshamn. Resans början liknade ett triumftåg. På de nämnda ställena tillät man icke Sprengtporten och hans resällskap att betala härberge och lefnadskostnader. Särskildt i Viborg, den första mera betydande ort på det ryska området, var de resandes vistelse en kedja af lustbarheter och hyllningar. Detta mottagande, i hvilket de ryska myndigheterna gjorde gemensam sak med den gammalfinska befolkningen i östligaste Finland, hvilket genom Armfelts medverkan trettio år senare på fredlig väg återeröfrades från Ryssland, var en aktningsgärd åt Sprengtportens stora anscende såsom en af Finlands mest framstående män. Måhända hade denna uppmärksamhet från rysk sida äfven sin grund i den önskan att vinna denne så högt uppburne man för Rysslands intressen, hvilken längre fram, på ett

för Sprengtporten så föga hedrande sätt, kröntes med framgång. I Viborg skildes de finska officerarna från sin chef, och till Petersburg åtföljdes han endast af Armfelt och den femtonårige Johan Henrik Tawast, som sedermera under finska kriget stridde vid Armfelts sida och som under senare tider hann svenska arméens högsta värdigheter.

Från början af Armfelts resa med Sprengtporten föreligger en följd af bref från den förstnämnde*), hvilka visa att den skola, han genomgått på Brahelinna, icke varit utan betydelse för hans utbildning i krigarens yrke, samt att han anträdt sin resa med full föresats att i främmande land noga taga kännedom om hvad därtill hörde. Dessa bref innehålla utförliga beskrifningar af terrängförhållanden och befästningar af de orter, som besöktes, anteckningar om den militära organisationen och förvaltningen i främmande länder o. s. v. Nöjet hade ej mindre än förr sina lockelser för den unge officeren, och han njöt i rikt mått hvad som däraf erbjöds; men det visar sig af dessa anteckningar, att allvarligt arbete lika litet nu, som under mognare år, var honom motbjudande. Politiska frågor synas däremot ännu föga hafva fångslat hans intresse.

I senare delen af April anlände de resande till Petersburg. Svenske ministern baron v. Nolcken införde de båda svenskarna i Petersburgs förnäma värld, hvars lustbarheter nu stodo i fullt flor. Äfven här mottogos de med den utsöktaste artighet i enskilda kretsar. Bland de hus, hvilka särskildt stodo dem öppna, nämnas fältmarskalken Galitzins, grefve Panins, den från sin långvariga vistelse i Sverige välbekante ryske diplomatens, samt öfverhofstallmästaren grefve Narischkins. Den sistnämndes dotter, den sköna Nathalie, »försäkrade mig mer än en gång», säger Armfelt, »que j'étais joli garçon»; men hon var så omgifven af förnäma herrar och ordensband, att jag aldrig vågade närma mig henne». Däremot hörde Sprengtporten, enligt Armfelts uppgift, till hennes ifriga beundrare, ehuru utan all framgång. — Om, såsom blifvit påstådt, någon särskild uppmärksamhet visades Sprengtporten från ryska hofvets och regeringens sida för att vinna honom för Rysslands intresse, så synes dock detta hafva skett hans unge reskamrat ovetande. Armfelt omtalar visserligen att han och Sprengtporten, anförda af baron Nolcken, gemensamt haft audiens på Zarskoje-Zelo, dels hos den

*) Jämte Armfelts i senare tid nedskrifna memoirfragment utgöra dessa bref, hvilka dock endast finnas bevarade i afskrift, hufvudkällan för följande skildring af hans resa.

mäktige gunstlingen furst Potemkin, dels hos kejsarinnan Katarina II; men hvad därvid föreföll, vittnade ej om någon större uppmärksamhet än som vanligen tillkom resande främlingar af rang.

Katarina II gjorde på den unge Armfelt ett lifligt intryck. Han fann henne ännu vid 50 års ålder skön och intagande; han beundrade hennes vackra hy, hennes ovanligt välbildade händer, hennes lifliga och genomträngande blick, som på ett egendomligt tjusande sätt fästes på den, med hvilken hon talade. »Hon kunde hafva varit en qvinna af folket och klädd i trasor» utbrister han; »jag skulle ändå hafva ansett hvarje ynnest, hon kunnat bevisa mig, som en lycka». Audiensen hos kejsarinnan räckte endast helt kort och slöts med hennes uppmaning till Potemkin, som var närvarande, att visa de resande Zarskoje-Zelos märkvärdigheter.

Potemkin gjorde på Armfelt ingalunda samma gynnsamma intryck som hans stora herskarinna. Svenske ministern baron Nolcken och hans resande landsmän hade blifvit mottagna af den mäktige gunstlingen — i nattrock; han såg knappast på dem och växlade icke många ord, oaktadt Nolcken tillhörde hans personliga umgänge, och Potemkin i allmänhet föregaf en särskild välvilja mot alla svenskar. Han bjöd dem till sitt bord, men var själf frånvarande vid middagen. Potemkins utscende beskrifves i ett af Armfelts bref sålunda: »Han är längre än jag — Armfelt var ovanligt högväxt — och mycket mera groflemmad, väl vuxen, men har en djäfvulsk uppsyn, värdig en galgfågel; till dessa vackra egenskaper kommer äfven att han har ett öga för litet». — »Vi sprungo med den store Potemkin och den lille Nolcken», fortsätter Armfelt, »omkring för att beskåda Zarskoje-Zelos märkvärdigheter, smutsiga öfver öronen. Belägenheten och omgifningarna äro vackra; slottet med sina förgyllningar och sin gröna målning ser ut som en papegojbur».

Efter några veckors uppehåll i Petersburg anträdde resan i midten af Maj öfver Warschau till Schlesien, där de båda svenska officerarna hoppades få förena sig med den preussiska arméen. Från rysk sida utrustades de med rekommendationsbref såväl till Rysslands ambassadör i Warschau, greve Stackelberg, som till dess minister i Berlin, furst Dolgorucki. Färden gick öfver Narva, Dorpat och Riga, Mitau och genom Lithauen till Polens hufvudstad; och Armfelt antecknade flitigt hvad han i dessa städer fann i militäriskt afseende anmärkningsvärdt.

Förhållandet mellan de båda reskamraterna började grumlans efter ett häftigt uppträde i Narva, hvilket höll på att urarta

till handgripligheter. Med missnöje har Armfelt antecknat Sprengtportens förtrolighet med ett par ryska generaler, med hvilka han sammanträffade under resan: Michelson, som sedermera 1788 blef Sprengtportens vapenbroder under kriget i Finland, och Drewitz, känd för den grymhet och rofgrighet, med hvilka han farit fram i Polen under striderna med de konfedererade. I Dorpat, där ett kort uppehåll gjordes, sysselsatte sig Sprengtporten företrädesvis med samtal med friherre Berndt Otto Rehbinder, en finsk adelsman, kapten i svensk tjänst, som af missnöje med stats-hvälfningen 1772 hade rymt till Ryssland, hvarest han sökt verka för återställandet af frihetstidens statsskick — med rysk hjälp. Han var nu »Kreisrichter» i Lifland och hade af kejsarinnan fått det stora godset Waimel nära Riga. Oaktadt Sprengtportens delaktighet i tilldragelserna 1772, syntes han och Rehbinder nu vara i bästa förstånd. »Jag förmådde icke», säger Armfelt, »yttra ett enda ord till honom: till den grad hafva alltid personer af detta slag varit mig motbjudande».

I en by på andra sidan Grodno i Lithauen mötte de resande en kurir, som medförde underrättelse om avslutandet af freden i Teschen (den 13 Maj 1779). »Jag skall aldrig glömma», skrifver Armfelt i ett bref från Warschau, »den grämlse som denna oförmodade nyhet förorsakade mig. Likväl blef jag något tröstad af de ord, som kejsar Josef skrifvit till en af sina generaler: *La paix est faite, mais vous savez qu'elle est du genre féminin*».

Resan fortsattes emellertid till Warschau. Färden genom Lithauen och Polen var högst mödosam, och tillståndet i detta land väckte den unge svenskens lifliga förtrytelse. »Polackarnas frihet», skrifver han, »är upprörande genom det missbruk som där af göres. Jag skulle hellre vilja vara slaf än hafva medborgarrätt bland ett folk, som uppför sig på ett sådant sätt . . . Aldrig kunna öfverflöd och elände erbjuda så slående motsatser som här. Den polska aristokratien, omgifven af allt hvad asiatisk och europeisk lyx har förfinadt, har vunnit detta på bekostnad af det lägre folkets slafveri och tillintetgörelse. Detta olyckliga folk är utsatt för alla möjliga slag af misshandel och särskildt för ett slags landspläga, som synes mig mera förödmjukande än allt annat. Det är judarna, som vimla i detta land och som hafva förpaktat allt möjligt: broar, bätleder, värdshus o. s. v., och som med sin medfödda tjufaktighet förena en så vederstyggelig osnyggghet, att luften nästan förpestas».

Ankomsten till Warschau skedde den 1 Juni. Efter resans besvärligheter föreföll Polens hufvudstad Armfelt såsom »ett pa-

radis på jorden». Öfver hans skildring af vistelsen i Warschau hvilat ett skimmer af romantik: det blef för honom »en förtrolad ö», från hvilken han nästan med våld måste slitas. Han hängaf sig här åt ett svärmeri, som höll på att få allvarligare följder än mängden af de mer och mindre romantiska förbindelser, som tillhöra hans lefnadshistoria. Berättelsen därom, af honom själf med förkärlek framställd i hans efterlemnade anteckningar, kan här icke alldeles förbigås.

Först likväl några minnen från Warschau af allmännare art. Ryske ambassadören grefve Stackelberg, som vid denna tid var Polens verkliga regent, mottog de resande svenskarna, hvilka till honom medfört rekommendationsbref, med utmärkelse. Han behandlade dem såsom landsmän och gamla vänner och införde dem i Warschaus förnäma värld. Stackelbergs person skildras på följande sätt i ett af Arnifelts bref: »Det är en homme d'esprit, fin, stolt, högdragen och frikostig, likväl mera fruktad än omtyckt, för öfrigt ganska älskvärd, isynnerhet när han är vid godt lynne och har lust att berätta». — Arnifelt återsåg Stackelberg tolf år senare under ändrade förhållanden i Stockholm. Denne var då rysk ambassadör vid svenska hofvet, och den unge svenske officern, som i Warschau njutit hans gästfrihet, hade då genom sin konungs förtroende blifvit en af Sveriges inflytelserikaste män, åt hvilken underhandlingarna med främmande sändebud voro anförtrodda. En annan bekantskap från Warschau förnyade Arnifelt under senare tid och under olika förhållanden: det var den ryske generalen Igelströhm, hvars namn läses vid sidan af Arnifelts i fredsurkunden mellan Sverige och Ryssland, upprättad i Werelä, sedan de förut i blodiga duster pröfvat hvarandras fältherreskicklighet.

Konung Stanislaus Poniatowski, som efter sin tronbestigning spelat den förnedrande rolen af vasall under Stackelbergs mäktiga herskarinna, mottog äfven med synnerlig välvilja Sprengtporten och Arnifelt, och sade sig ega en särskild förkärlek för Sverige på grund af sin faders forna förbindelser med Karl XII. Denne konungs porträtt hängde, enligt Arnifelts uppgift, i den polske konungens arbetsrum. — Konung Stanislaus hade för många personliga företräden för att icke intaga Arnifelts unga sinne, ehuru denne visserligen icke var blind för det förnedrande i hans ställning och för de olyckor, denna dragit öfver hans land. På följande sätt skildrar han i ett bref konungen och de kretsar, i hvilka han rörde sig: »Han är ganska rikt utrustad, kunskapsrik och eger i ovanligt mått ordets gäfv, t. o. m. i så hög grad, att hans vältalighet räddat hans lif, då han bortfördes af de kon-

federerade. Han talar latin, franska, italienska, tyska och ryska såsom sitt modersmål, med samma lätthet som om han varit uppfostrad i alla dessa länder. Hans minne är utomordentligt; han svärmar för den sköna litteraturen, för byggnadskonst och målning, därjämte för sköna kvinnor och alla slag af nöjen. Man kan knappast tänka sig en älskvärdare enskild man. Men säkert är att han icke är danad för att bära en krona, och att de svårigheter och olyckor, som mött honom under hans regering, äro följder däraf. Konung sedan fjorton år tillbaka, utan att någonsin hafva regerat, alltid styrd af en rysk ambassadör, som är färdig att med vapenmakt genomdrifva sin herskarinnas vilja och utplundra hans land, motverkad af undersåtar, som äro afundsjuka öfver hans upphøjelse — hvad vill ni att han skall göra? Han har dock för sitt land gjort allt som stått i hans makt».

»Den polska aristokratien», fortsätter Armfelt, »är artig och förekommande mot främlingar och älskar prakt och öfverflöd; deras inbillningskraft är liflig och riktad på njutningar. Passionen för kvinnor och spel är isynnerhet vanlig. Af naturen lättsinniga och ombytliga, gifva eller söka de ofta förevändning till äktenskapsskillnad, något som man har mycken smak för i detta land. Jag var en dag i ett sällskap, hvarest bland 25 gifta damer 14 voro öfvergifna af sina män. — Det täcka könet är här gudomligt; damernas bildning öfverträffar alla förväntningar. Deras toilett är gärna något världslös, men posten går icke oftare mellan Paris och Warschau än fruntimmersmodernerna här växla. De polska damerna äro af naturen behagsjuka och förstå att gifva något visst intressant åt sitt väsen, af hvilket äfven den mest likgiltige ofrivilligt fångslas . . . Med ett ord, jag skulle, för att visa huru fullkomligt sannt allt detta är, gärna vilja förklara dem alla för gudomligheter, om jag icke hade — mina religiösa grundsatser!»

Målningen är, såsom man finner, gjord »con amore»; men saknar dock icke sin udd. Det är en skildring i tidehvarfvets anda och ton, som visar förhållandena i slutet af rococons glansperiod, men med den bestämda egendomlighet, som betingats af det polska lynnet och af Polens sjunkande tillvaro såsom ett fritt folk. Det var tiden mellan Polens första och andra delning; ännu voro polackarna stolta öfver sin frihet, churu den var blott ett sken, och de polska magnaterna skickade sig såsom själfständiga furstar, churu en onädig blick från Rysslands ambassadör kunde sätta dem i oro. Vid konung Stanislai hof fortsattes de yttre traditionerna från hofvet i Versailles; i umgänget hade man

tillegnat sig upplysningstidshvarfvets åsigter och moral. I stora världen var man en »homme d'esprit», om man ville vara en »homme du monde», och man hyste i Warschau lika litet som i Paris, Stockholm och Petersburg puritanska åsigter i moralen. Men därtill kom i den polska hufvudstaden ett visst naivt, ursprungligt, half-orientaliskt element, som åt svärmeriet för de sköna kunde gifva något af fantastisk ridderlighet, hvilken tidehvarfvets glatta förståndsodling och konventionella former annorstädes hade bannlyst.

Åtminstone blef detta fallet med den 22-åriga, varmblodige Gustaf Armfelt.

Det var på en fest i ett af Warschaus mest lysande hus, hos furst Czartoryski, som han gjorde bekantskap med en ung dam, hvars skönhet och djupt sorgbundna utseende gjorde på honom det lifligaste intryck. Hon tillhörde Polens högsta aristokrati; tre veckor förut hade hon lemnat det kloster, där hon blifvit uppfostrad, och hade strax därefter blifvit tvungen att ingå äktenskap med en greve D., *) för hvilken hon hyste den största afsky. Hennes förnamn var Adelaide. Bekantskapen öfvergick hastigt till ett ömsesidigt ohejdadt kärlekssvärmeri och till ett ömmare förhållande. Berättelsen härom, sådan den föreligger i Armfelts efterlemnade anteckningar, är en roman i det 18:de århundradets stil, hvilken icke saknar något af de traditionella dragen: hemliga möten, kärleksbiljetter, framlemnade af gamla duennor, en svartsjuk äkta man, som reser på jagt och som, för att vara fullkomligt säker, under sin frånvaro insprär sin hustru i ett kloster och som därigenom blir lurad. Den första kärleksbiljetten, hvilken endast innehöll orden: »Je ne serai jamais qu'à toi», stacks Armfelt i handen — i kyrkan; karakteristisk för tidens polska seder var den längre fram följande muntliga förklaringen af den sköna grefvinnan, att hon ansåg detta löfte så mycket heligare som det blifvit lemnadt i Herrans tempel! Utanför det klostrets ogästvänliga murar, som inneslöt den sköna, vakade Armfelt en natt tålmodigt såsom en trogen riddare, men förgäfves; men en följande, vid midnattstid, egde de älskandes första möte rum — i klosterkyrkan!

Och därpå följde ett par veckor af kärleksyra och förvillelse. Vid greve D:s återkomst yppade hans otrogna maka för honom förhållandet och de följder som däraf kunde väntas, samt förklarade att hon begärde skilsmässa. Enligt gällande lagar i dylika fall, hvilka, såsom vi sett, icke hörde till sällsynt-

*) Endast initialen finnes utsatt i Armfelts anteckningar.

heterna, lemnade hon sin mans hus och kunde nu fritt mottaga sin älskares besök. De båda älskande uppgjorde planen att tillsammans i hemlighet begifva sig till hennes gods i Galizien. Hon var rik; endast hennes juveler och kontanta förmögenhet skulle i Sverige hafva varit tillräckliga för att inrätta sig på en lysande fot. Den unge Armfelt byggde luftslott och drömde ej endast om kärlekens lycka, utan äfven om en lysande yttre ställning.

Under dessa svärmerier hade Armfelt nästan glömt bort, att hans reskamrat Sprengtporten fanns i Warschau. Själfgalunda ett föredöme i frågan om goda seder, kände denne dock sina förpligtelser att vaka öfver sin unge följeslagare och hade tillräckligt fast vilja för att kunna ingripa med vederbörlig energi. Grefvinnan D:s roman hade i Warschau väckt ett uppseende, som var allt annat än angenämt för de resande svenskarna, och Sprengtporten beslöt att göra slut därpå. En vacker Juli-natt blef Armfelt under en vandring på Warschaus gator gripen af fyra beväpnade personer, som innan han hunnit sätta sig till motvärn, inspärrat honom i en vagn, hvilken i rask fart rullade framåt, under bevakning af tvenne ryttare, alltid färdiga att vid fångens minsta försök att komma undan hota honom med pistolen i hand. Han trodde sig naturligtvis hafva fallit offer för den förörättade äkta mannens svartsjuka. Efter några timmars färd stannade vagnen i en by, och Armfelts öfverraskning blef lika stor som han förtrytelse, då hans blickar där möttes af — Sprengtportens välbekanta resvagn och af honom själf. »Unge man», sade han allvarligt och med en ton, som ej tillät invändningar, »jag har räddat dig; min vänskap för din far har gjort det till min pligt. Du bör för öfrigt veta, att jag ärnar använda alla medel för att föra dig till Breslau; där får du göra huru du behagar.» Nagot val fanns icke; resan fortsattes till Breslau; och romanen, i hvilken planen till enlevering spelat en så stor rol, slöts med att det, trots alla protester, var — älskaren som blef enleverad.

* * *

»Vi aflagsnade oss natt och dag», berättade Armfelt, »från detta Warschau, dit alla mina önsknigar vände sig och där jag var fast med hela min själ. Jag erinrar mig ingenting af den sorgliga resa vi gjorde: allt hvad jag vet, är att jag af sorg och trötthet var sjuk, da jag kom fram till Breslau. Fredrik den store hade kort förut lemnat denna plats, freden var slutten; allt hopp, äfven att få komma i krig, var ute för mig; jag

önskade ingenting annat än att få dö.» »Lyckligtvis», tillägger han — och ingen har bättre än han själf vittnat om sanningen af dessa ord — »äro kärlekssorger icke långvariga vid den äldern.» Warschau förblef dock ännu länge för Armfelt »paradiset på jorden»; han fann att Tysklands umgängesförhållanden och de tyska damernas behag ej voro egnade att vinna på jämförelsen med hvad han beundrat i Polens hufvudstad.

Så mycket mera var att lära för en blifvande krigare i Preussen, hvilket nyligen under Fredrik den store svingat sig upp till Europas främsta militärstat. Med Sprengtporten besöktes de från sju-åriga kriget ryktbara slagfälten i Breslaus grannskap. Resan från denna stad till Berlin företogs i båt utför Oderfloden till Frankfurt a. d. Oder. En af de sista dagarna i Juli skedde ankomsten till Preussens hufvudstad.

Äfven i Berlin öppnade sig genom svenske ministern baron Zöges bemedling den förnäma världens dörrar för de resande svenskarne. Framför allt önskade de dock att få göra sin uppvaktning hos konung Fredrik II, den store härföraren, till hvilken samtidens krigare sågo upp med en beundran, som endast kunde öfverträffas af den misstro, med hvilken han betraktades af samtidens statsmän. På utsatt dag befunno de sig i Potsdam ansigte mot ansigte med den ryktbare mannen. Lifligt har Armfelt skildrat intrycket af hans personlighet, sådan som den föreföll under den korta audiens, som förunnades honom och Sprengtporten: hans genomträngande blick, som Armfelt på förhand beredt sig att möta, men som kom honom att glömma alla föresatser med afseende på sin hållning; hans lifliga samtal, rörliga och friska utseende, oaktadt hans ålder. Såsom en af resans märkligaste tilldragelser har Armfelt antecknat, att han vid ett besök i Potsdam sett konung Fredrik själf leda en manöver med sitt garde.

Längre fram var Armfelt äfven närvarande vid den stora höstmanöver i Berlins grannskap, vid hvilken den gamle fältherren förde befälet. Det var dock såsom förklädd åskådare; ty en anhållan, vederbörligen framställd å de båda svenska resandes vägnar att såsom främmande officerare få bevista detta lärorika skådespel, hade af ökänd anledning icke erhållit något svar. Sprengtporten blef högst förtörnad häröfver och besöt att lenna Berlin; Armfelt däremot ville icke låta tillfället gå sig ur händerna att, om också på den anspråklösa platsen af en vanlig åskådare, vara närvarande.

Detta blef anledningen till att resällskapet upplöstes — förmodligen utan saknad å någondera sidan. I Berlin hade där-

jämte, enligt Armfelts berättelse, förefallit ett uppträde mellan de båda reskamraterna, hvilket satte Spengtporten i en löjlig dager. Denne, som i Warschau såsom en sträng mentor lösröckt sin unge reskamrat från hans förvillelse, hade i Berlin själf fallit offer för en dylik. Han hade förälskat sig i en preussisk grefvinna och hade, enligt Armfelts ord, »un peu dragonnement» gjort henne sin kärleksförklaring, men med så föga framgång, att han blef visad på dörren. Hans vrede och svartsjuka vände sig mot den unge Armfelt, som han, alldeles utan grund, enligt dennes utsago, ansåg hafva stått i vägen för sin lycka. Det var i vredesmod som Sprengtporten och Armfelt skildes, för att sedan först återse hvarandra i Paris.

För öfrigt var det ett muntert lif, som Armfelt lefde i Berlin. Hjärtesorger från Warschau var snart glömd; han var gärna sedd i den preussiska hufvudstadens förnämsta sällskapskretsar och han egnade, trogen sin vana, de sköna flitigt sin hyllning. I sällskap med några damer, tillhörande den preussiska aristokratien, reste han på hösten 1779 öfver Leipzig till Wörlitz och infördes genom dem vid det lilla hofvet i Weimar. Han njöt i fulla drag af sitt glada reselif, fritt från Sprengtportens uppsigt, i ett sällskap, där man visade all tänkbar välvilja åt den älskvärde unge svensken, och t. o. m. drog försorg att hans hopsmälta reskassa åter fylldes.

Men detta lif, så njutningsrikt det var, kunde dock icke vara ändamålet med Armfelts studieresa; och en vacker dag öfverraskades han af ett ljungande bref från sin fader, hvilken från Sprengtporten erhållit mindre tillfredsställande underrättelser om det unga krigar-ännets sätt att använda sin tid. Detta bref innehöll den stränga befallningen att genast resa efter Sprengtporten och änyo ställa sig under hans uppsigt; och Armfelt måste lyda, till sin egen och sitt älskvärda ressällskaps stora sorg. Han begaf sig öfver Frankfurt am Main till Strassburg, där han väntade att träffa sin mentor. Sprengtporten hade emellertid fem dagar före Armfelts ankomst rest till Paris; och denne saknade medel att fortsätta resan dit. Han fann i Strassburg en frände, kaptenen vid regimentet Royal Suédois Erik Ludvig Armfelt, som redan i tjugu år varit bosatt i Frankrike och som längre fram, efter sin återkomst till Sverige, under namnet »den franske Armfelt» blef känd såsom ett af den gustavianska tidens originaler. Dennes gästfrihet kom väl till pass, och Gustaf Armfelt stannade tills vidare i Strassburg. Han använde sin tid till studier, hvartill godt tillfälle erbjöd sig, och uppförde sig, enligt egen uppgift, »très-agement».

En bekantskap från denna vistelse i Strassburg, hvilken förnyades under en senare tid under mycket olika förhållanden, var prins Maximilians af Zwei-Brücken, då en ung officer i fransk tjänst, känd för sina glada upptåg, sina dåliga affärer, sina älskarinnor och sitt lättsinne, sedermera konung Max Josef af Baiern. Beröringen mellan den tyske prinsen och den svenske officern var likväl icke alltid af vänskapligaste slag, ehuru en viss likstämighet i lynne icke torde hafva saknats. Någon svartsjuka å prinsens sida — anledningen var en skådespelerska, hvilkens trohet ej var höjd öfver allt tvifvel — och några försmädliga yttranden, som han fällt om svenska nationen, höllo på att föra till en duell mellan de båda unga brushufvudena, hvilken endast bilades genom mellankomsten af en bland Strassburgs högsta militära myndigheter, »le Lieutenant du Roi». Hos ingendera qvarlemnade dock dessa ungdomsöfverilningar någon bitterhet; och då Armfelt 23 år senare såsom svensk minister i Wien uppvaktade kurfursten af Baiern *) skämtade de gladt öfver gemensamma minnen från garnisonslifvet i Strassburg och gemensamma ungdomsdärskaper. **)

Alldeles fritt från därskaper förflöt nämligen icke Armfelts lif i Strassburg, huru »sagement» han än uppförde sig. Twisten med prinsen af Zwei-Brücken ansågs såsom en dylik; en annan var hans frieri till dottern af den ofvannämnde »Lieutenant du Roi», hvilket höll på att leda till ett enleveringsförsök, men slutade med hennes inspärrande i ett kloster och — en vänlig anmodan till Armfelt att lemna Strassburg.

* * *

Han begaf sig till Paris tidigt på våren 1780. »I Paris glömmes man alla sorger, när man är 23 år och kommer dit för första gången», skrifver han. »Paris förenade den tiden allt som kunde behaga och förtjusa en yngling. Öfverallt väl motagen och ansedd, ansåg jag mig som den lyckligaste af människor och tänkte blott på medel att få qvarblifva i ett land, som tycktes förena alla jordiska förmåner.» ***) Svenske ambassadören grefve Creutz mottog honom med synnerlig välvilja;

*) Först 1806 antog kurfursten af Baiern konungatiteln.

**) Se anekdoten härom i Ridderstads Gömdt är icke glömdt, VIII: 60. Uppgiften där om platsen för deras första bekantskap är, såsom af ofvanstående synes, oriktig.

***) Armfelts tryckta själfbiografi, i Handl. till Sveriges nyare hist. (utg. af Adlersparre) I. 90.

och under sin vistelse i Paris förvärfvade Armfelt inflytelserika gymnare i friherre Malte Ramel och hans grefvinna, född Levenhaupt, då stadda på resa till Sverige från Spanien, hvarest Ramel varit svensk minister. Förbindelsen med dessa, hvar på sitt sätt, inflytelserika personer blef af vigt för Armfelts framtid och synes hos honom hafva väckt förhoppningar att åter vinna sin konungs gunst, som han trodde sig hafva förlorat.

Att börja med inskränkte sig dessa förhoppningar till vinnandet af konungens förord till anställning i fransk krigstjänst under kriget i Amerika. Den expedition, som 1780 afsändes från Frankrike, hade emellertid redan afgått, innan någon anställning vunnits; och andra planer började sysselsätta Armfelts rörliga inbillningskraft. Än talar han — i bref till sin fader *) — om att för alltid stanna i Frankrike och att aldrig återvända till Sverige, »hvars seder och klimat voro honom i lika hög grad förhatliga»; än ärnade han företaga en resa i Plandern och Tyskland för militära studier, däröfver utarbete en utförlig beskrifning, försedd med kartor och planer, hvilka han ärnade förelägga konung Gustaf såsom resultatet af sina studieresor i främmande land. Han hoppades därigenom vinna hans bevägenhet och möjligen få anställning såsom konungens adjutant. Än åter synes tanken på en anställning vid hofvet hafva föresväfvat honom såsom ett lockande framtids-perspektiv, då utsigterna till fred ej lemnade honom tillfälle att utmärka sig på den militära banan. — Yttranden i hans bref från denna tid göra sannolikt, att det var bekantskapen med Creutz, Ramel och grefvinnan Ramel, som hos honom väckt dessa sistnämnda framtids-tankar.

Med Spengtporten, som äfven vid denna tid vistades i Paris, afbröt Armfelt all förbindelse, enligt hvad han i bref till sin fader uppgifver, af »politiska skäl», därför att Spengtporten, som den 7 Maj 1780 erhållit afsked ur svensk tjänst, nu bestämdt räknades till de missnöjda. Tyngre än politiken torde väl hos Armfelt hafva vägt den ömsesidiga bristen på sympati och minnet af den gemensamma resans konflikter.

Den enda källa för historien om Armfelts Paris-vistelse, som stått oss till buds, utgöres af några bref till hans föräldrar. De visa, huru stundom, midt i världsstadens brusande lif och oakadt alla framtidsförhoppningar, öfver honom smög sig en känsla af vemod, någon gång liknande lefnadstrött blasering. Hvem skulle vänta att af den lefnadsglade, njutningslystne, 23-åriga Gu-

*) Från Paris $2\frac{1}{6}$, $\frac{4}{7}$ 1780.

staf Armfelt från Paris, nöjenas stad, få höra den bekännelsen, att han »just ej hade många motiv, som kunde göra honom lifvet kärt»; och att han, på grund af ett förmodadt bröstlidande, väntade »ett säkert annalkande slut på detta elände?» *) — Äfven med de sköna var han missnöjd; för sin far citerar han versen:

«Au dedans ce n'est que malice,
Ce n'est que fard par dehors;
ôtez-leur le fard et le vice,
Vous leur ôtez âme et corps»;

och förklarar, med en världsföraktares hela ironi, att hans tillkommande får vara »nögd, puckelryggig och ful, endast hon är rik, mycket rik». **) — Af sig själf ger han från Paris följande porträtt: »Nu får min egen mamma se sin länge son, lika fet och frodig, mycket allvarsam, kanske melancolique, aldrig rolig, tämligen belevvad, gärna ensam, icke synnerligen ordentlig, men lycklig nog att hafva den beskedligaste kammartjenare som finns.» — Detta själfporträtt torde, såsom de flesta dylika, mera hafva ett kuriositetens intresse, än likhetens; och Gustaf Armfelts mörka stunder i det glada Paris voro, med allt detta, helt säkert tämligen öfvergående.

I sällskap med baron Ramel begaf sig Armfelt från Paris till Spa, för att där göra Gustaf III sin uppvaktning. De anlände dit i början af Augusti, medan den lysande »säsong», som den svenske monarkens därvaro väsentligt bidragit att framkalla, stod i sitt flor. Europas högsta aristokrati och många af samtidens märkvärdigaste — om också ej utmärktaste — personer från alla länder hade här stämt möte. Hertigen af Chartres, som då reste under namnet grefven af Joinville och som i historien under namnet Orléans-Egalité förvärfvat en föga afundsvärd ryktbarhet, suckade här för den sköna polska grefvinnan Sangurska. Här sågos furst Alexis Orlow, revolutionsmannen från 1762, segraren vid Tschesme, och hans gemål, som väckte uppmärksamhet för sitt högdugna väsen, vid sidan af den bekante äfventyraren prinsen af Nassau-Siegen, som längre fram i rysk tjänst förde befäl i kriget med Sverige. Konung Gustaf III:s väninnor från hans vistelse i Paris åtta år förut, grefvinnorna Boufflers och La Marek, sammanträffade här med markgrefvinnan af Ausbach-Baireuth, gift med konung Gustafs kusin, hvilken täflade med dem att visa sin frände uppmärksamhet.

*) A. till sin moder, Paris 23/7, 1780.

**) Paris 21/6, 1780.

Markgrefvinnan gaf särskildt en fest för konungen till firande af årslagen af statshvälfnigen den 19 Augusti.*)

En krets af damer, i hvilken konung Gustaf gärna trufdes, räknade bland sig den ofvan nämnda svenska grefvinnan Ramel, född Lewenhaupt; till den hörde äfven den älskvärda belgiska hertiginnan d'Ahrenberg, prinsessan de Croy, marskalkinnan De Muy och andra damer af den förnäma verlden. Genom grefvinnan Ramel hade Armfelt blifvit införd i denna krets och i dessa damer funnit väninnor och beskyddarinnor. Han behöfde också deras beskydd, ty oaktadt alla sina förhoppningar fann han sin konung ännu starkt intagen emot sig. Det berättas att, då konungen en dag, på väg till grefvinnan Ramel, på hennes balkong varseblifvit Armfelt midt ibland ett hos henne samladt sällskap, han ändrat sin kosa och farit den sköna grefvinnans balkong förbi, för att undvika att råka Armfelt. Detta var naturligtvis ett tecken till afgjord onåd och vällade Armfelts väninnor icke ringa bekymmer. Damerna lade sig emellertid ut hos monarken för sin älskvärde riddare, och det dröjde icke länge, innan förhållandet ändrade sig.**)

Konung Gustaf var, såsom konung af Sverige, smickrad af den utmärkelse, som visades den unge svensken af så många damer, tillhörande de högsta umgängeskretsarne i Spa. Han fann snart att den unge officern, som han förut ansett så föga lofvande, utvecklade sig till sin fördel, och att en ung man med Armfelts sätt att vara, qvickhet och medfödda älskvärdhet skulle kunna blifva en prydnad för hans hof. Han anade att han i honom skulle finna en man efter sitt sinne: liflig, fyndig, med en inbillningskraft som kunde följa hans egen. Därtill kom att han var vacker som en Apollo, egde ungdom, helsa, gladt lynne — allt egenskaper, som hos konung Gustaf vägde tungt i vägskålen.

Det blef nu ej längre fråga att placera fänriken baron Armfelt på ett landregemente eller att undvika att sammanträffa med honom i societeten. Tvärtom: han skulle återvända till Stockholm och tillhöra konungens närmaste omgifning; då

*) Se rörande lifvet i Spa 1780 Body, Gustave III aux eaux de Spa, samt Dalbergs bref till Scheffer, tr. i Ahnfelt, Ur svenska hofvets och aristokratiens lif, IV. 42 o. f.

**) Se Schinkel, Minnen ur Sveriges nyare historia I: 278. Till och med den surmulne Dalberg fann behag i den unge Armfelt vid hans första uppträdande i Spa. Han skrifer till Scheffer: «I baron Ramels följe är en baron Armfelt vid gardet, som i 2 å 3 år rest och prometterar att kunna göra sitt fädernesland tjenst, om det skulle behöfvas.» (Ahnfelt, anf. st. 53).

den spåde kronprinsen följande året skulle lemnas åt manlig uppfostran, skulle Armfelt blifva en af hans kavaljerer.

Allt detta blef beramad i Spa, *) innan Armfelt i slutet af Augusti 1780, i sällskap med familjen Ramel, lemnade denna plats och konung Gustaf, hvars ynnest han så hastigt förvärfvat, för att snart återse honom i Sverige.

* * *

Besöket i Spa hade varit af afgörande betydelse för Gustaf Armfelts framtid. Hans framtidsplaner hade tagit bestämdare form, och det dröjde ej länge, innan han intog den plats vid sin konungs sida, som i Sveriges historia förenat Armfelts namn med Gustaf III:s. Från denna tid eger skildringen af hans lif allmännare historiskt intresse, ehuru det till en början mera egna åtgärdernas nöjen än åt statens angelägenheter. Hans ungdom hade hittills förflutit i jämförelsevis obemärkta förhållanden; men denna ungdoms öden, sådana de af honom själf tecknats, torde kunna lemna mångt bidrag till rätta förståndet af den historiske mannens personlighet, med sina lysande sidor och sina fel. Ett och annat drag till tidens seders historia torde ock vara att hemta därur.

Detta ungdomslif hade varit rikt på äfventyr af hvarjehanda slag, och obetänksamheten hade i dem haft största delen. Kärleken — eller kanske rättare, för att begagna tidevarfvets eget uttryckssätt, galanteriet — hade tidigt ingripit i detta skiftesrika lif, liksom ännu långt efteråt. En föresyn i goda seder hade han visserligen icke varit, den yngling, som vi med ledning af hans egna anteckningar följt från Finland till Karlskrona, från Stockholm till Warschau och Paris. Men ingenting hade han heller gjort för att dölja hvad han i ungdomsöfverdåd felat; tanken att synas moraliskt bättre än han var, förblef honom alltid främmande. Han var öppen och obetänksam och följde gärna ögonblickets ingifvelse. Men under öfverdådet och lätt-sinnet i tidens stil och efter dess sed skynta tidigt drag af riderligt sinne och fosterlandskänsla. — Den 23-årige gardesfänriken hade sett mera af världen än de flesta jämnåriga; han hade också på vissa områden hunnit en mognad, som var vida

*) Enligt Armfelts egen uppgift. (Autobiografi, anf. st. 1; 91. Hfr. dock Sparres uppgift att det var på hans föreställning om nödvändigheten af en tredje kavaljer hos konungen (i Juli 1781), som Armfelt blef utnämnd till denna befattning (Crusenstolpe, Hist. tafla öfver Gustaf IV Adolfs första lefnadsår, s. 13).

öfver hans år, medan han på andra ännu länge fortfor att vara yngling. Hans bref från denna tid visa i många stycken ett klart förstånd och en vaken iakttagelseförmåga; och mångt af dem låter ana, att af den yngling, som nedskrifvit dem, skulle blifva en man, som ej räddes att gå stora uppgifter till mötes.

Vid sidan af Gustaf Armfelts ljusa, ungdomliga bild skymtar under sista skedet af dessa ynglingaår i bakgrunden Göran Sprengtportens skumma gestalt: en mognad man, som för felen i sin enskilda vandel icke hade ursäkten af ungdomligt lättsinne, och som — till förtrytelse för den unge reskamraten med det ridderliga sinnet — smidde ränkfulla planer mot konung och fosterland med ryska generaler och med landsmän, som svikit sin ed. Fosterlandsförrädarens bild kan ej verka tilldragande, icke ens innan han tagit ut det steg, som skilde honom från sina gamla förbindelser. Men dubbelt sympatiskt verkar vid hans sida intrycket af den unge Gustaf Armfelts liffulla personlighet, som i ungdomsåren, så väl som på äldre dagar, huru växlande än de intryck voro, som från främmande länder och omgifning trängde sig på honom, dock i främsta rummet var svensk och finne, redo att offra allt för fosterlandet.

II.

I Gustaf III:s hof.

(1780—1783.)

Gustaf III:s hof hade ännu vid början af 1780:talet bibehållit mycket af sin första glans. Hänryckningens tid var visserligen förbi; de betänksamma hade börjat skaka på hufvudet öfver konungens förmenta brist på intresse för allvarligare sysselsättningar, och misshälligheterna inom den kungliga familjen hade för en tid kastat en mörk skugga öfver det glada lifvet. Men om tecken till det annalkande ovädet sålunda icke alldeles saknades, så var det ännu långt till dess utbrott.

Ännu var glädjen en hemmastadd gäst i konung Gustafs hof, där det fina lefnadsvettet och det glada skämtet gärna trufdes tillsammans med snillet och talangen, och konungens lysande personlighet gaf sin egendomliga prägel åt lustbarheter och fester i tidehvarfvets smak. Oxenstjerna och Schröderheim, Kellgren och Adlerbeth stodo alla konungens person mer eller mindre nära; deras skaldegåfva och fyndighet gaf ökad glans åt hofvets fester; och Bellmans yra skämt svärmade vid mer än ett tillfälle i denna krets af snillen. — Stora världens skick och seder uppehöllos med värdighet af en och annan bland råds herrarna från gamla tider, en Ulrik Scheffer, en Karl Sparre, en Axel Fersen, hofvets ständiga gäster, som dolde sina betänkligheter under förbindliga manér, ehuru de helst på afstånd betraktade det brokiga lifvet; samt af män, sådana som öfverhofjägmästaren Karl Fersen och friherre F. W. Ridderstolpe, hvilka grånat i hofstjensten och i dess traditioner. Talrikast var dock denna ungdom, med hvilken konungen älskade att omgifva sig, »konungens smekungar» såsom de äldre plägade benämna dem, och med hvilkas öfverdåd han enligt deras äsigt mer än till-

börligt såg genom fingret. *) Det var en brokig skara af olika gestalter och skaplynnen, denna ungdom: den ridderlige H. H. von Essen, den energiske Munck, som gifvit hofsquallret så mycket att tala om, Bror Cederström, den sedan så bekante »krigs-presidenten», den älskvärde, tidigt fallne Peyron, De Besche, en af de mest bemärkta, men ej därför mest aktade af denna ungdomliga skara, Fabian Wrede, sedermera fältmarskalken, hofstallmästaren Claes Rålamb, Karl Borgenstjerna — för att ej nämna flere af den tidens unga hofmän. Det var dessa, som under en senare generation företrädesvis upphöllo de gustavianiska traditionerna, de flesta ej utan heder, oaktadt äldre samtidas klander.

Och hofvets damer mottogo ännu gärna konungens och hans vänners ridderliga hyllning. Den lifliga hertiginnan af Södermanland och hennes väninna, den vackra Sophie Fersen, grefvinnan Ramel, född Lewenhaupt — Arnfelts beskyddarinna från Spa —, grefvinnorna Meijerfelt, Höpken och Löwenhjelm, Kellgrens »gratier», förskönade ännu hofvet med sin fågring och sitt lefnadsvett; och bland de nya stjärnor, som under 1780-talets första år började lysa på hofvets firmament, märktes framför andra den sköna och lifliga Magdalena Rudenschöld.

Men kulisserna af det lysande skådespelet hade äfven sin fränsida. Oaktadt de leende minerna och det höfviska skicket hos dessa herrar och damer med pudrade hufvuden och lätta sidendrägter fanns hos dem föga känsla af enhet och sammanhållning. I eftervärldens ögon ega dessa gustavianer en gemensam, skarpt utpräglad tidstyp; men sins emellan kände de sig under Gustaf III:s tid föga solidariska. Personlig tillgifvenhet, vare sig för dramats hufvudperson, den snillrike konungen, eller för de öfriga medspelande, hörde till undantagen. Partihatet från frihetstiden glimmade ännu under askan, till och med inom hofvets kretsar. Dessa vapen under Gustaf III:s tid voro så mycket färligare, som de smiddes i hemlighet: smygande förtal hade aflöst de bistra riksdagsdebatterna, handskrifna paskiller med de nedrigaste insinuationer trädde smånigom i stället för det ohjdlade utgifvandet af stridsskrifter under frihetstidens sista år. Och ungängestonen hade betänkligt urartat till ett lättfärdigt lekande med den närmaste omgifningens goda namn

*) SjälF har han i ett karakteristiskt yttrande till N. v. Rosenstein antydt förklaringsgrunden: »I Sverige behöfver man låta ungdomen vara litet näsvis. Folket är tungt, och det är blott ungdomen, som kan upplifva ett sällskap.» (Nordins dagbok s. 240, tr. i Hist. Handl. utg. af Samf. f. Skand. hist., Ny följd, 6.)

och rykte. I hopsmidande af kränkande rykten egde man en uppdrifven färdighet, och det blef småningom likgiltigt, mot hvem det lättfärdiga talet vände sig, endast tillfälle erbjöds att göra sig lustig på andras bekostnad. Knappast någon undgick sin plats i dagens »chronique scandaleuse». Dagboksanteckningar öfver sqvallret hörde ock till tidens moder; och hvar och en aldrig så litet skrifkunnig ansåg sig kallad att skrifva memoarer för eftervärlden och att göra »porträtter» af sin omgifning — hellre målade »en laid» än »en beau». Denna »médisance» var ett af de fulaste dragen i tidehvarfvets leende och sminkade anlete. Samtiden fäste vid dessa rykten ofta ej mer uppmärksamhet än de förtjente, och öfverdrifterna inneburo genom sig själfva sitt korrektiv. Men eftervärlden har tagit för goda en mängd af dessa berättelser, som blifvit hopspunna dels af illvilja, dels af lättsinne. Fruktansvärdt har detta lyte i Gustaf III:s tidehvarf hämnat sig genom den ännu mångenstädes rotfastade tron på dess seders lastbarhet och föreställningen om en verklig råhet i tänkesätten under ytans förfining. *)

* * *

Sådan var den omgifning, som skulle emottaga den unge Gustaf Mauritz Armfelt, då han på hösten 1780, efter mer än tvenne års frånvaro, återsåg Sveriges hufvudstad. Hofvet blef under mer än ett årtionde den värld, i hvilken han lefde. Han såg under denna tid den skimrande byggnaden småningom förlora sin glans; han såg den vackla och hjälpte sin konung att hålla de remnande spillrorna tillsammans, till dess han slutligen efter konung Gustafs död, själf en spillra, slungades undan, för att under nya skiften gå sitt ödes växlingar till mötes.

*) Det kan i detta sammanhang förtjena erinras hvad en af de aktning svärdaste män i Gustaf III:s hof, kammarherren greve C. J. Ekeblad (sedermera landshöfding och generallöjtnant), i ett förtroligt bref 1782 skrifer till sin hustru, med anledning af ett fullkomligt ogrundadt, förkländigt rykte rörande hertig Carl och fröken Sophie Fersen, hvilket bevisligen härledde sig från en af hovets missnöjda damer: «*Accusations réciproques des femmes qui disent des horreurs d'une de l'autre, et les propos lestes des hommes qui s'épuisent en méchancetés et en mauvais propos sur le tout, font qu'en vérité, la société brillante de la cour a un ton si pervers et si ennuyeux qu'on doit s'estimer bien heureux d'en être éloigné*» (26/3 1782). Några dagar fört hade han skrifvit: «*Här skrattas åt allt; så snart det har det minsta air af galanterie, är allt förlåtet af en société, som på den sjuetten är af en obegriplig legereté*». (E:s bref till sin hustru, i K. Bibl.). I sina bref har Ekeblad dock mer än en gång själf, utan att vilja det, skattat åt tidens lyten i detta afscende.

Det dröjde likväl ännu någon tid, innan Armfelt erhöi den anställning vid hofvet, hvarpå han kunde hoppas efter sitt sammanträffande med konung Gustaf i Spa. Han tillbragte en del af hösten 1780 hos sina vänner och beskyddare från vistelsen i Paris, baron Ramel och hans grefvinna, sammanträffade på Ramels egendom Hvidarp i Skåne med konungen, som tagit hemvägen från Spa öfver Holland, och erhöi hans befallning att inställa sig i Stockholm. En allvarsam förkylning, ådragen genom oförsigtighet och ovana vid det nordiska klimatet, höll honom kort efter ankomsten till hufvudstaden länge vid sjukbädden, och först i April 1781 kunde han skriva till sin far att han vore återställd och hans bröst utan fara. *) Före sjukdomen hade han för någon kortare tid åtföljt hofvet till Gripsholm, och konungens gryende vänskap visade sig sedermera i talrika förfrågningar om hans helsa och i en viss otålighet att få se honom vid hofvet.

Omsider i Juli 1781 erhöi Armfelt sin första anställning vid hofvet. Det var som kavaljer hos den två och ett halft år gamle kronprinsen Gustaf Adolf, som kort förut flyttats ur fruntimrens vård och nu skulle anförtros åt manlig uppfostran. Detta experiment i barn-uppfostran väcke icke utan skäl betänkligheter inom hofvet: den späde fursten kunde i intet afseende snarare än andra barn af samma ålder anses böra undvara qvinlig betjening af den art, som förekommer i barnkammaren. Han hade, jämte barnets naturliga älskvärdhet och oskuld, sin ålders alla oläter och var ej fri från dess oundvikliga osnyggghet. Uppgiften att deltaga i denna barnkammars-uppfostran var sålunda hvarken lätt eller angenäm och måste ofta nog pröfva en mans tålamod. Lyckligtvis delades bördan af fyra.

Högsta ledningen anförtroddes åt riksrådet baron Fredrik Sparre, som själf i yngre åren varit uppvaktande kavaljer hos konung Gustaf i dennes späda barndom, en man, hvars snillegåfvor visserligen icke gjorde honom lämplig till uppfostrare af en ung furste vid mognare år, men hvars nit och pligttrohet vid uppfyllandet af barnkammarsysslorna äro höjda öfver allt tvifvel. Med den minutiösaste noggrannhet har Sparre för hvarje dag antecknat den kungliga barnkammarens tilldragelser och de stormar, som föreföllo vid den lilla höghetens af- och påklädnad,

*) Under sitt tillfrisknande sysselsatte han sig (enl. bref till fadren 17/1 1781) med utarbetande af sin resejournal, hvilken han ernade utföra i tre delar, af hvilka en skulle omfatta vistelsen i Paris. Denna journal, af hvilken möjligen de bref-afskrifter, som legat till grund för reseskildringen i föregående kapitel, utgjort ett fragment, har ej blifvit bevarad.

icke ens förglömmande att anteckna, när — beneficium ventris kom på olaga tid. Sällan hafva väl utförligare protokoll varit förda öfver mera alldagliga händelser; säkert var deras offentliggörande såsom historiska urkunder något hvarom samtiden icke drömde, knappast ens författaren. Det har emellertid skett — om än endast i utdrag *); och bland den samvetsgranne guvernörens långrandiga anteckningar finnes bevaradt ett och annat drag af intresse äfven för vår uppgift. — Armfelt hade i Sparre sin chef under uppvaktningen i barnkammaren, liksom tolf år senare, då Sparre var rikskansler och Armfelt svensk minister i Italien. Deras första beröring medförde endast ömsesidig tillfredsställelse, något som visserligen icke kan sägas om den sistnämnda, som lägre fram skall visas.

Armfelts utnämning till kavaljer hos kronprinsen väckte uppseende och hos de äldre inom hofvet betänkligheter,**) hos de yngre afund; — platsen var nämligen förenad med den jämförelsevis höga rangen af öfverste. Medgifvas måste, att en 24-årig gardeslöjtnant syntes föga lämplig för en plats, där tålmodet så ofta måste tagas i anspråk och som medförde sysselsättningar, så mycket som möjligt olika hans lefnadsvanor. Hans båda kamrater, öfversten baron C. A. Wachtmeister och öfverstelöjtnanten grefve A. F. Stackelberg, voro betydligt äldre; den sistnämnde hade därjämte uppfostrat egna barn. Kavaljererna hade hvardera vaken en vecka och aflöstes i tur och ordning.***)

Den nye kavaljerens början såsom barnskötare var föga lofvande. Den lille prinsen var vid dåligt lynne och helsade Armfelt med ett slag vid örat redan första dagen af dennes tjänstgöring, därför att han ej blef — buren på armen, såsom brukats af fruntimmers-uppvaktningen, samt visade de första dagarna en afgjord benägenhet att skrika, spjärna emot och köra sin nye skötare på dörren. Småningom vande »Monseigneur»

*) I Crusenstolpes Historisk Tafla öfver konung Gustaf IV Adolphs första lefnadsår, hvaraf de utgöra den väsentligaste delen.

***) Se t. ex. Fersen, Hist. skrifter V: 38. Hans yttrande om Armfelt och hans kamrat grefve Stackelberg, att »de voro två unga nybörjare utan uppfostran eller någon merit och af en krass okunnighet» är ett af de vanliga utbrotten af hans vresiga lynne och skäligen obefogadt. Stackelberg var då 38 år och hade i arméen hunnit graden af öfverstelöjtnant; med Armfelts kunskaper torde det ingalunda hafva varit sämre beställt än med de flesta samtidas, snarare tvärtom, hvilket här ofvan anförda utdragen af hans bref och anteckningar kunna bevisa.

****) De åto (naturligtvis för hofvets räkning) vid Sparres bord, hvarrest enligt dennes anteckning serverades »6 fat om middagen och 5 till aftonen». I penningelön åtnjoto kavaljererna 250 r:dr, guvernören 1,000 r:dr sp. (Crusenstolpe, a. u. st. 10, 261.)

sig vid det nya behandlingssättet, till hvilket hörde bestämdhet och lugn, hotelser med riset och stundom handgripliga tillrättavisningar. Sparre prisar i sina anteckningar Armfelt framför de andra kavaljererna för hans uppfostringsmetod: »hans hurtiga och föga krusande fasoner med prinsen äro lämpliga att borttaga både klemighet, lättja och spotskhet». Efter några månader vann han det kungliga barnets tillgifvenhet; hans egen ungdom, hans glada och älskvärda väsen förnekade icke sin dragningskraft äfven på detta späda sinne. Själf kände han sig äfven fäst vid den lille kronprinsen. I en dagboksanteckning från slutet af 1781 yttrar han sig med värme öfver Gustaf Adolfs godhet, lifliga sinne och mogenhet för sin ålder. »Jag föreställde mig», tillägger han, »att detta barn saknade känslighet, men jag har bedragit mig; ty när man lär honom, att det är hans skyldighet att först vara människa och sedan prins, visar han det bästa hjärta och det böjligaste lynne, i stället för att han annars är en enväldsherskande despot, ur stånd att erfara någon annan känsla än vreden.»

Karakteristiken af det tre-åriga barnet eger intresse: dess sista ord träffa in på den till mognare år komne mannen, som under tidernas lopp glömde bort Armfelts nyttiga lärdom, att »först vara människa och sedan prins.» *)

Äfven Armfelt förde, såsom nyss nämndes, en dagbok, af hvilken fragmenter, från vintern 1781—82 samt från delar af åren 1783—84, äro bevarade. Äfven han har antecknat åtskilliga barnkammar-interiörer, ehuru de ej på samma sätt utgöra hufvudsaken, som i Sparres dagbok. Sitt förnämsta intresse ega dessa anteckningar därigenom att de visa Armfelt under början af hans bana i Gustaf III:s hof. Ännu var han blott den älskvärde unge mannen, som konung Gustaf gärna såg i sitt grannskap och med hvilken han gärna samtalade, och som å sin sida skref sig till minnes hvarom samtalen rört sig och tack-samt erinrade sig bevisen på den beundrade monarkens välvilja. »Jag känner mig lycklig», skrifver han den 9 November 1781, »hvarje gång konungen vill tala med mig, därför att hans samtal alltid äro de mest lärorika, jag känner . . . Han öppnar sällan munnen utan att säga något förbindligt, och i detta afseende har jag intet att beklaga mig». Äfven konungen fann å

*) En annan dagboksanteckning från något senare tid bevarar ett karakteristiskt drag från Gustaf IV Adolfs barndom. Det heter den 22 Maj 1783: "Kvätti Himmelstärdsdag ympades kopporna på H. K. II. kronprinsen, som trodde sig hafva en militärisck blesstyr och ansåg sig rätt lycklig att blifva förbunden."

sin sida nöje i Armfelts lifliga svar. »Kungen förnyade mig sina försäkringar om sin ynnest», heter det, »och på samma gång om son goût pour la conversation, surtout quand il ne trouvait pas des oui-dà». Han föreslog Armfelt att gemensamt tillbringa vinteraftnarna med läsning och med santal öfver det lästa. *)

För gemensam läsning och studier lemnade det förströdda hofflifvet föga utrymme, men de förtroliga samspråken fortforo; och Armfelts anteckningar om dem visa nogsam, att den njutningslystne monarken och den lefnadsglade unge hofmannen ej sällan afhandlade ämnen af allvarligare beskaffenhet, än man på grund af gängse föreställningar kunnat vänta. En dag t. ex. diskuterade man, enligt denna dagbok, länge frågan om kyrkoceremonier: konungen framhöll, karakteristiskt nog, den äsigtan att predikan icke borde betraktas såsom annat än bihang till gudstjensten i sin helhet. Ofta föll talet på historiska ämnen, hvarvid konungen väckte förvåning genom sitt utomordentliga minne. Den praktiska lefnadsfilosofi, som var ett älsklingsämne för 18:de århundradets tankutbyten var ej heller främmande för Gustaf III:s och Armfelts förtroliga samtal. Följande anteckning förtjenar bevaras: »Samtalet föll på hämnd och däraf föranledd blodsutgjutelse: konungen ansåg att den största synd mot Gud vore att hämnas, och att det blod, som götes af hämndlystnad, aldrig förblefve utan straff, enligt den 'jus talionis', som genomgår historien.» Politiska frågor voro naturligtvis icke heller uteslutna från dessa samtal; och konung Gustaf började tidigt gifva Armfelt förtroende af sina planer, ehuru det ännu dröjde länge, innan han tog honom till rådgifvare. Anmärkningsvärd är en anteckning (från November 1781), att konungen under ett samtal om Danmark gifvit Armfelt del af vissa »idéer, som aldrig skola anförtros åt papperet, men som fyllde mig med förvåning öfver konungens stora vyer och vidtgående planer.» Historien har afslöjat hemligheten och visat hvarpå dessa planer gingo ut.

Under dessa förtroliga tankutbyten och den dagliga samlefnaden grundlades den ömsesidiga tillgifvenhet, som längre fram blef af betydelse ej blott i de båda vännernas historia, utan äfven i Sveriges. Hos ingen af de bland Armfelts jämnåriga, som utgjorde konungens omgifning, funnos i så hög grad förenade lätta umgängesgåfvor med intellektuel begåfning — Schröderheim, Oxenstjerna och Adlerbeth voro alla åtskilliga år äldre —; och Armfelt var sålunda en välkommen tillökning i denna krets,

*) Armfelts dagbok 12, 13 Nov. 1781.

hvärest hans inflytande hastigt växte. Samtiden ansåg, och under början af Armfelts bana helt säkert med rätta, att hans hufvudsakliga uppgift vore »att hålla kungen vid godt humör»; och mången beklagade att konungen i honom funnit en allt för villig bundsförvandt i sin böjelse för flärd och nöjen, liksom längre fram för vidtgående politiska planer. Tvifvelsutän hvidade dock deras inbördes förhållande på en djupare grund än sällskapsnöjenas och tidsfördrifvets: de förstodo hvarandra ej mindre i allvarets stunder än i glädjens.

Det fanns mellan dessa båda rikt begåfvade män en ömsesidig sympati, som ej blott berodde därpå att de i ovanlig grad förenade tidehvarfvets företräden i frågan om yttre skick och umgängesbildning. I mycket olika, voro de i det hela likstämde: båda egde de till sitt förfogande en snabb tanke och en sällsynt rörlig inbillningskraft, hvilken helst riktades mot stora mål, ofta utan att taga svårigheterna i betraktande, stundom äfven utan att vara för mycket nogräknad om medlen till målets vinnande. Konungen var den äldre och erfarnare, och Armfelt föggade sig efter hans vilja, stundom med betänksamhet, någon gång knotande, men alltid med beundran för Gustaf III:s snille, inför hvars öfverlägsenhet han böjde sig. Ingendera, hvarken konungen eller gunstlingen, var fri från personlig ärelystnad, äfven i dess mindre ädla form, fäfangan; men ofta — visserligen icke alltid — sammanfölo dess lockelser med tanken på Sveriges ära och storhet. Båda vågade de tänka stort om sitt land och dess framtid; båda voro de, med sina förvillelser och sin franska bildning, äkta söner af det folk, om hvilket det fordom kunde sägas, att det var »för storverk fallet». I farans och bekymrens stund, på slagfältet och i räckammaren, visade Armfelt, ej mindre än hans kunglige vän, mannamod, arbetsamhet och beslutsamhet.

Redan några månader sedan Armfelt gjort sitt inträde vid hofvet, hade man fäst uppmärksamhet vid den ynnest, hvarmed han bemöttes af monarken; och innan ett år förflutit, nämnes han såsom dennes förklarade »favorit». Men afunden följde konungagunsten hastigt i spären. I början gärna sedd af alla för sitt glada, otvungna väsen, blef Armfelt snart föremål för oblidla omdömen, då det skönjdes att han skulle blifva en på ett helt annat sätt inflytelserik person hos konungen än den öfriga skaran af lifpager och unga officerare, som utgjorde dennes omgivning. Den nye gunstlingen erbjöd många anfallbara punkter: hans lättsinne, aldrig bemantladt, hans ärelystnad, hans öfvermod, i känslan af konungagunst och personliga företräden. Der-

jämte var han i högsta grad oförsigtig: i hetta och öfverilning undfölo honom yttranden, som kunde och borde väcka anstöt. Det kunde då till och med hända att han tillät sig utlåtanden om sin kunglige vän och välgörare, hvilka begärligt uppsnappades och antecknades såsom bevis på otacksamhet; och hans infall öfver sin omgifnings svagheter och löjligen sidor voro ofta retsamma nog.

Låtom oss höra några af de karakteristiker af Armfelt under hans gunstlingsperiod, hvilka tiden bevarat. Främst bland dem kan förtjena anföras hvad den unga och spirituella hertiginnan af Södermanland i sin dagbok*) antecknat redan i Juni 1782, vid början af hans bana. »Jag tror att hans hjärta i grunden ej är elakt», heter det, »men han har ett väsentligt fel, som fördunklar hans bättre egenskaper: det är lusten att lysa med sin qvickhet; för ett infall skulle han kunna uppoffra allt, och detta gör honom elak. Han har mycket briljant i sin qvickhet, ger lifliga svar, har en lätt och behaglig konversation och saknar icke kunskaper, samt resonnerar ganska bra, fastän stundom som mängden af unga herrar». Skarpt klandrar hon den unge gunstlingens öfvermod och anmärker, att han redan nu börjat taga en beskyddarton såsom förklarad favorit.

I likhet med hertiginnan erkände de flesta bland Armfelts samtida, äfven hans personliga fiender, hans älskvärda umgänges-gåfvor; men därhän inskränkte sig ock erkännandet hos många. Kammarherren greve Adolf Hamilton, den bekante memoarförfattaren, som i Armfelt säg »en ny Sejanus, uppväxt vid den moderne Tiberii sida» (!), talar om hans »vackra figur, rödlätta ansigte och öppna uppsyn», hvilken »dolde den ofantligaste ärelystnad under ett gladt och otvunget umgängessätt».**) Och skalden J. G. Oxenstjerna, som med missnöje tillskref Armfelts inflytande, att befattningen med utrikesärendena småningom undandrogs kanslipresidenten, förklarar den ynnest, Armfelt vunnit, genom dennes »verkliga artighet i societeten, hans röst, hans squaler, hans infall, med dyrkan hörda af några pager».***) Adlerbeth ger följande bild, mörkt färglagd, men relativt opartisk, af Armfelt under hans ungdomsår: »vacker, glädlig, begifven på nöjen och uppfinnare af nya, kitslig, fäfang och ostadig, men af godt hufvud och begrepp, när han orkade använda det», därjämte »tilltagsen, vårdslös, vällustig, slösaktig, omättligen af pen-

*) Eriksbergs arkiv (MS.)

**) Hamiltons anekdoter. (Ups. Bibl., MS., s. 264.)

***) Oxenstjerna, Mitt minne. (Ups. Bibl., MS., s. 8.)

ningar, emedan han egde omätliga behof». *) I samma anda yttrar sig Ekeblad, som prisar hans snille såsom eldigt, »qvickt, satiriskt» och hans »qvicka geni, som supplerade bristen på studier»; men bittert klandrar hans »fritänkeri, lika stort i moralité som i religion», för hvilket intet var heligt, hans slöseri och hans hämndlystnad, hvilken sistnämnda egenskap han ansåg såsom ett hufvuddrag i hans karakter.**)

— Endast den alltid missnöjde Fersen, som lika bittert hatade Armfelt som Gustaf III, har icke ens ett berömmande ord för Armfelts yttre skick och väsen; »baron Armfelt, tjock om lifvet, utan hållning och behag», heter det om hans yttre; hans moraliska karakter tecknas på följande sätt: »denne gunstling, som med ett dåligt hjärta, en oförskämndhet utan allt återhåll och en djup okunighet förenade ett naturligt förstånd och hela lågheten hos en smickrare, studerande alla sin herres svagheter och tillgärande sig dem».***)

Dessa omdömen, hvilka, om de också innehålla någon sanning, dock ännu mera tjena att bestyrka hvad ofvan blifvit anfördt om förtalets blomstring i hofkretsarna under Gustaf III:s tid, härröra alla från personer, som med missnöje sett konungagunstlingens hastiga lycka, fastän mer än en af dem räknats så väl till hans som konungens vänner. Vål kan det emellertid här förtjena erinras hvad hertiginnan af Södermanland, — hon hörde själf ingalunda, såsom vi sett, till Armfelts vänner — yttrar i en dagboksanteckning från 1783 om hans ställning. «En förklarad gunstling är icke älskad i något land: det är nästan en olycka att vara en konungs gunstling; det medför hat, och man undgar ej smädliga beskyllningar. Då nu ingen af dem, som konungen gynnat, varit på en så förtrolig fot med honom som baron Armfelt, så har heller ingen varit så afundad; också utspridas dagligen om honom kränkande rykten, hvilka mycket skada honom i allmänna omdömet.»

I en helt annan ton gå utsagor af samtida, hvilka, fjärran från hofvet, icke haft anledning att med missunsamma blickar betrakta Armfelts framgångar, och som under senare tider sett prof

*) Adlerbeth, Historiska anteckningar 1: 21.

**) Ekeblad, Gustaf III och hans gunstlingar, s. 15—17. Den sistnämnda beskyllningen, för hämndlystnad, borde kunna tillbakavisas såsom fullkomligt ogrundad.

***) Fersen, Hist. Skrifter, V: 136, 149.

af hans fosterlandskärlek och dugande kraft. *) Sannt och vackert yttrar om Armfelt och konung Gustaf den förres vapenbroder, den sedan så ryktbare Georg Adlersparre: »Den oväldiga sanningen fordrar det erkännande, att från hofkretsen till arméén utgick en man, som vid de i senare tider uppkomna vådor visade sig ega ej allenast en orubblig trohet mot sin välgörare, utan klokhet, kraft, rådhighet och mod under faror och svårigheter. Åran att hafva till viktiga värf begagnat en gunstling, hvars förnämsta egenskaper tycktes vid första påscendet utgöras af personliga behag, qvickhet och vittret bildning, tillhör ostridigt denne konung.» **)

* * *

Lätom oss, med anledning af det ofvannämnda dagboksfragmentet, kasta en blick i Armfelts dagliga lif vid hofvet under julen 1781—82, således i begynnelsen af hans bana. Inga särskildt minnesvärda tilldragelser utmärka denna tidpunkt, snarare en viss frånvaro af festlig anstrykning; och anteckningarna innehålla inga djupsinniga reflexioner eller utarbetade skildringar. I hast nedkastade på papperet, äro de tvifvelsutan icke beräknade för främmande ögon. De här meddelade utdragen ***) kunna tjena såsom prof på framställningssättet, på samma gång som de i någon mån äro upplysande för lefnadsvanorna vid hofvet.

Den 22 December (1781) . . . Alla människor voro ute och sprungo efter julklappar; kungen var ute på både för- och eftermiddagen för att köpa sådana. Jag åt middag hos honom, själf tredje. Sedan vi stigit upp från bordet, talade jag med honom öfver en timme. Vi voro icke alldeles af samma tanke i vissa frågor, i synnerhet då jag påstod, att vår fria författning vore chimerisk och att vårt lands välfärd uteslutande berodde på monarkens dygder. Konungen hade en liten supé, och aftonen var mycket munter.

Den 24 December . . . Konungen åt icke middag förr än kl. $\frac{1}{2}$ 4, hela dagen lifligt sysselsatt med att ordna attrapper och ett synnerligen vackert uttänkt lotteri. Vi voro vid supén, konungen och drottningen inberäknade, 30 personer. Julklapparna och attrapperna räckte till klockan slagit ett, innan lott-

*) Se t. ex. Brafod, Märkvärdigheter, Ristells Anekdoter, Tornérhjelm's "Armfeltiana" i "Gömdl är icke glömdt", II, 8, m. fl. Jfr E. M. Arndt, Schwedische Geschichte, s. 172.

**) Handl. rör. Sveriges nyare hist., utg. af Adlersparre, 1: 28.

***) I öfversättning; detta fragment är ursprungligen skrifvet på franska.

dragningen begynte. Alla vunno någonting, möbler eller nipper; för min del fick jag en urkedja af vackra perlor. Vi skildes icke förr än kl. 3, och jag fick konungens tillstånd att bära en ring med kronprinsens hår, med villkor att den återlemnas i händelse af dödsfall. Grefve Karl Fersen och hans grefvinna fingo hvardera en präktig ring, och grefvinnan Karl Piper en briljantegrad medaljong; Munck fick en del af en silfverservis; grefvinnan Löwenhjelm, som gaf kungen en vacker present, erhöll kungens porträtt i riddardrägt, något som höll på att återupptända kriget mellan de två systrarna, ty grefvinnan Höpken kunde knappt styra sitt raseri. *)

Den 1 Januari 1782. Kanonerna spelade från klockan 8 till 9, gardet lossade salvor, alla officerare voro utan syrtuter och soldaterna utan kapprockar, fastän det var 28 grader kallt. Nyårsvisiterna, churu de voro aflysta, gingo sin vanliga gång; men kungen stannade i sängen, ursäktande sig med hufvudvärk. Jag åt middag med honom vid hans säng, helt allena, och han tycktes vara vid godt lynne. Då jag lemnat honom, begaf jag mig till Börsen, där det var ganska kallt och mycket folk; prinsessorna, som varit på besök hos kungen, kommo dit också. Före kl. 8 återvände jag till kungen, hvarest Monvel läste upp sin »Bayard»; grefvinnorna Fersen och Klinckowström voro där, fast H. Maj:t läg till sängs. Midt i allt detta anlände drottningen, högst öfverraskad att där finna dessa damer, och damerna icke mindre förlägna att träffa henne. Hon stannade emellertid kvar med det öfriga sällskapet, ända till dess klockan slagit 10. Efteråt steg kungen upp, och vid supén voro endast grefve Oxenstjerna, Borgenstjerna och jag. När desserten var serverad, befallte kungen pagerna att afträda, hvarefter han berättade för oss om det aktstycke, som rikets ständer vid 1756 års riksdag tvungo konungen att underteckna. Sedan språkade vi om hvarje-handa, och slutade med att anmärka, att enkedrottningen icke hade skickat någon för att komplimentera konungen vid det nya årets början. Omsider kl. 2 skildes vi åt. — Stackelberg var på vakt hos kronprinsen, som var beskedlig och stilla.

Den 3 Januari. Jag läg till klockan 1, därför att jag sedan några dagar varit starkt förkyld. Till middagen var jag hos kungen, som talte mycket om försoning med enkedrottning-

*) Ett par dagar förut hade Armfelt antecknat om dessa båda frade hofdamer: «On remarque que depuis quelque temps la comtesse Höpken cherche à s'attacher Mme de Löwenhielm; on ne sait pas quoi conclure de cette union, mais les spéculateurs en craignent un orage.»

en, om drottningens grossess o. s. v. Efter middagen hade baron Stierneld enskild audiens, för att tala med kungen om en viktig sak mellan riksrådet (Fr.) Sparre och honom. Grefve Oxenstjerna och jag, vänner af dem båda, hade gjort allt för att afstyra honom härifrån; men då han vidhöll sin föresats, hade vi satt oss i sinnet att förebygga att saken finge en ledsam vändning. Slutligen efter supén talte jag med kungen om nödvändigheten att skydda sin sons guvernör, såsom för öfrigt en ärans man . . . Efter många öfverläggningar fram och tillbaka beslöts att grefve Oxenstjerna skulle underhandla för att göra slut på tvisten.*) Därefter talade kungen om Munck och hans giftermål i Alströmerska släkten, om anledningen hvarför Bielke icke ville hafva riksmarskalksstafven, om riksrådet Karl Sparres snedsprång och om hans del i den kallsinnighet, som varit emellan kungen och prins Karl, m. m. Slutligen skildes vi, alla öfverens och kungen mycket belåten med oss.

Den 4 Januari . . . Vid bordet talte kungen mycket om olika politiska ämnen. På aftonen gaf man på franska spektaklet »Turcaret», som mycket roade alla människor. Sedan var supé hos kungen, hvarvid inträffade att bredvid kungen suto till venster grefvinnan Brahe, till höger grefvinnan Fersen och bredvid henne grefve Brahe, samt bredvid dennes fru grefve Fersen. Hvem skulle ha trott 1756, att sonen till en konung, som var tvungen att bedja en enskild man att få behålla sin krona, skulle sitta till bords med samme man, sedan denne tagit hufvudet af en person, hvars barn suto vid hans sida!

Den 5 Januari . . . Kungen talte om drottningens grossess såsom fullkomligt säker och om vår blifvande Drottning-

*) Rörande misshälligheten mellan Fr. Sparre och Stierneld upplyser Fersen (V: 81) att den haft sin grund i det undvikande svar, denne sistnämnde erhållit på sitt frieri till Sparres myndling, den rika fröken Adlerfeld. Huru föga sannolik hans i sammanhang därmed lemnade uppgift är, att Armfelt gemensamt med Stierneld uppgjort en plan att enlevera den 17-åriga damen, visas dels af Armfelts här omförmälda bemödande att ställa tvisten med Stierneld till rätta till Sparres belåtenhet, dels af det vänliga förhållande, hvori han länge fortfor att stå till denne sistnämnde. Det kan förtjena nämnas, att Armfelts anteckningar upplysa, att han själf någon tid fört haft planer på den rika arftagerskans hand, därtill föranledd af konungens uppmaningar. Han fann henne icke "inexorable", men flek undvikande svar. Någon tid därefter synes emellertid en vändning i den skönas förhållande till Armfelt ha inträdt, möjligen föranledd af Stiernelds större framgång, och Armfelt uppgaf sina giftermålsplaner. Fröken Adlerfeld gifte sig 1783 med hofstallmästaren frih. Claes Rålamb. — Fersens historia, hvilande på losa rykten och hofsqvaller, visar sig sålunda här, såsom mångenstädes, oförenlig med de fakta, som franläggas af trovärdiga källor.

holmsvistelse i sommar, om M:me Boufflers' stundande besök i Sverige o. s. v.; sedermera vid middagsbordet samtalades om Englands regeringssätt och lagar. Efter middagen hade jag ett långt samtal med grefve Oxenstjerna, då han redogjorde för sin underhandling med riksrådet Sparre, hvarmed vi, såsom jag förutsagt, alla voro nöjda. Stierneld hade samtidigt sin explikation och han gick därifrån högst belåten. Vi superade hos kungen och han tycktes vara vid godt lynne, fastän H. Maj:t har börjat få för mycket smak för nattvak. Vi skildes ej förr än klockan slagit ett.»

* * *

Det synes af dessa anteckningar, huru obetydliga de i sig själf äro, i huru hög grad konungen för Armfelt utgjorde den medelpunkt, kring hvilken allt rörde sig. I icke mindre grad var detta fallet under perioder af ett mera festligt lif inom hofkretsarne, än den här skildrade.

Bland hofvets nöjen var det, som känt är, företrädesvis de dramatiska, som länge utgjorde föreningspunkten mellan konung Gustaf och Armfelt; i dem hade den senare tillfälle att visa sin uppfinningsgäfvä och sitt glada lynne. I det dramatiska sällskap, som konungen bildat under vintern 1781—82 under namn af »förbättringssällskapet för svenska språket» — de missnöjda kallade dess medlemmar på spe »les savants» — blef Armfelt en bland de ifrigaste deltagarna. Om han egde skådespelarens anlag i högre grad än mängden af samtida inom hofvet, till hvilkas allmänna umgängesbildning i viss grad hörde teatervana, kan lennas osagdt. Hans utseende och otvungna väsen fingo väl ersätta hvad som brast i djupare uppfattning och studium. Axel Fersen fann honom visserligen »tafatt» och misslyckad; men hans kritik var i allmänhet icke den blidaste. *)

Stundom voro dessa teaternöjen groteska nog. Ett bref från hertiginnan af Södermanland (i början af Juni 1782)**) upplyser att man vid en af henne, i samråd med Armfelt, arrangerad »fête» för konungen varit betänkt på att anförtro Armfelt en fruntimmersrol, för att kunna åstadkomma någonting »saillant et comique», men förslaget stannade mot svårigheten att finna kläder, som passade åt en »si gros personnage». Längre fram — det var vid en fest på Gripsholm i Oktober 1782 för prinsessan Sofia Albertina, såsom blifvande abbedissa af Quedlin-

*) Se Fersen, *anf. st.* V: 133, 136, 154.

***) Tryckt hos Crusenstolpe, Carl XIII och Helvig Charlotta s. 39.

burg — realiserades förslaget. Schröderheim, Armfelt och ryttmästaren Jernfeltz, alla begåfvade med godt hull och resliga gestalter, helsade prinsessan i spetsen för ett långt tåg af klosterdamer, såsom — prostinnor från hennes stift med höga funktioner. Armfelt föreställde »soeur prieure» och Schröderheim »soeur oratrice»; tillsammans sjöngo de en helsningssång till prinsessan på kökslatin, atbruten af oupphörliga skrattsalvor.*) Utan tvifvel bör abbedissan hafva funnit prostinnornas välmåga båda godt för stiftets.

Året 1783 var inom Gustaf III:s hof särdeles rikt på teaternöjen. Det var detta år som konungen, enligt Fersens ord,**) »under tiden mellan måltider, levéeer och supéer, då konungen visade sig publikt, var innesluten med Armfelt, sysselsatt med författareskap för teatern». Huru mycket öfverdrift som ligger i detta påstående, må lemnas därhän; visst är att antalet teaterstycken, som detta år flöto ur konungens penna, var ovanligt stort. »Gustaf Adolfs ädelmod» — vid sitt första uppförande kalladt »Lars Sparres och Märta Banérs kärlekshandel» — »Helmfelt», »Odin och Frigga» samt »Gustaf Adolf och Ebba Brahe» tillhöra alla detta år. Gustaf III anförtrorde gerna älskarerolerna i sina stycken åt sin nye gunstling, som i hög grad egde alla yttre företräden. Det kan förtjäna erinras, att denne såsom Lars Sparre i »Gustaf Adolfs ädelmod», då stycket första gången uppfördes den 11 Januari 1783 på Grips-holm, hade till motspelare hofvirocken Hedvig de la Gardie, som två år senare blef hans maka. I prologen till »Helmfelt» föreställde Armfelt Apollo.

Men det var icke blott såsom medspelande i konungens och andras stycken, som Armfelt egnade sig åt dramatisk konst. Tidigt började han själf göra sig bemärkt såsom tillställare af lustbarheter af hvarjehanda slag, bland hvilka det teatraliska elementet, enligt tidens gällande sed, ej kunde undvaras. Konung Gustaf såg gärna att hans omgifning också i sin ordning gifvo honom fester, äfven om kostnaden togs ur hans egen ficka, och uppmuntrade gärna hvarje anlag för vittert författareskap. »Den fest som jag gaf för konungen», skrifver Armfelt till sin far (1/11 1782), »och som icke kostade mig ett öre, var rätt lyckad, och Deras Maj:ter yttrade sitt välbehag genom att ropa på författaren». Det synes sannolikt att denne var Armfelt själf.

*) Hedvig Charlottas dagbok. (Eriksbergs arkiv.)

**) Anf. st. V: 148.

Den lefnadsglade unge hofmannen öfvade nämligen vittlek, på det sätt som tidehvarfvets sällskapsbildning älskade. Det dagliga samlifvet med konungen och deltagandet i hans vittra sysselsättningar kunde ej annat än utveckla de anlag åt detta håll, som naturen jämte så mycket annat slösat på konungagunstlingen; och hans fyndighet och naturliga smak ersatte hvad som felades i litterär bildning och poetisk begåfning. Dock vore hans vittra intressen visserligen icke egnade att höja honom öfver den spirituella dilettantens ståndpunkt; och hans ärelystnad — huru höga mål den eljest kunde sätta sig — var ej heller någonsin riktad åt det litterära området. Bland Armfelts papper, så väl från äldre som yngre år, finnas likväl åtskilliga smärre poemer och dramatiska utkast, dock mest i fragmentarisk form; ännu flera omnämnas i hans brevväxling, hvilka tiden icke bevarat. De flesta hafva sin upprinnelse från festliga tillfällen vid hofvet eller i enskilda kretsar.*)

Ett af dessa tillfällighetsstycken har, med Armfelts namn förenadt, gått till eftervärlden och har till och med gifvit anledning till en litterärhistorisk fejd mellan forskare i våra vittra häfder. Det är vaudevillen »Tillfället gör tjuften», uppförd första gången vid hofvet den 8 April 1783. Armfelts papper gifva intet direkt bidrag till kännedomen om tillkomsten af detta stycke; motsägende uppgifter i samtidas anteckningar och traditioner hafva däremot bidragit att framkalla tvistefrågan, om Armfelt verkligen varit författare till detta dramatiska alster, hvilket, i motsats till så många af dess syskon, länge hållit sig på den svenska scenen och eger märkvärdigheten att vara ett af de första och bästa prof på svensk vaudeville-diktning i folkton.

Känt är att Karl Israel Hallman, författaren till »Kasper och Dorotea», »Korporal Ölbon» m. fl. burleska teaterstycken, af många ansetts såsom författare af »Tillfället gör tjuften», och att stycket sedan länge finnes upptaget bland dennes samlade skrifter. Betviflas kan väl knappast, på grund af Hallmans egna och andra samtidas uppgifter, att denne haft del i styckets utarbetande och att han själf ansett sig som dess egentlige författare — något som han så mycket mindre brytt sig om att dölja, som han ansåg sig hafva blifvit mindre frikostigt belönad för sin möda. Men intet berättigar dock till antagandet att Armfelt, utan all grund, tillegnat sig äran af styckets författande. Hans andel i dess utarbetande kan måhända hafva varit liten

*) Se om Armfelts vittra begåfning uppsatsen »Armfelt och Leopold» af Elof Tegnér i tidskriften Samlaren 1881.

nog; men intet bevis har blifvit framlagdt för att icke därvid kan hafva egt rum ett samarbete af det slag som ofta, så väl under konung Gustafs tid som sedermera, förekommit vid dramatiskt författarskap. Såsom festens lycklige arrangör, hvilken gifvit idén till det hela och lagt hand vid större eller mindre detaljer, kan han väl själf hafva ansett sig såsom det lilla teaterstyckets upphofsman; att han ej såsom sin medhjälpare framställde en person, som icke tillhörde hofkretsen, behöfver icke anses såsom afsigtligt litterärt bedrägeri. *)

Dock -- här är icke platsen att längre uppehålla sig vid detta omtvistade författarskap, öfver hvilket litteraturhistorien säger sig hafva »fållt sin dom», än på den ena sidan, än på den andra. Armfelts historia erbjuder viktigare tvistepunkter än denna; och säkert är, att han föga kunnat ana att denna fråga skulle blifva föremål för de lärdas kontroverser. Själf synes han aldrig hafva fästat någon vikt vid »Tillfället gör tjufven», lika litet som vid de andra tillfällighetsskämt, med hvilka han bi-

*) Den fest, då »Tillfället gör tjufven» först uppfördes, var ursprungligen förberedd till firande af hertiginnans af Södermanland födelsedag den 22 Mars 1783, men blef till följd af hertigens af Småland död uppskjuten till den 8 April, då den egde rum på Ulriksdal. På samma gång uppfördes Gustaf III:s »Helmfelt». »Tillfället gör tjufven» trycktes samma år i Stockholm anonymt, med uppgift på de spelandes namn (Armfelt utförde älskarens, bonddrängen Pelles rol, grefvinnan Hamilton älskarinnans, Bellman marktschreierens, ryttmästaren Jernfeltz prestinnans, o. s. v.). Ryktet att Hallman vore dess författare spriddes hastigt nog och finnes omnämndt några dagar därefter i en dagboksanteckning af hertiginnan af Södermanland (anförd i en uppsats af C. C:son Bonde i Nya Dagl. Allehanda 1878 ³/₁₂). Stycket tillhörde emellertid hofvets repertoire och uppfördes där åtskilliga gånger. Först 1788 spelades det offentligen. Uppgiften om Hallmans författarskap synes emellertid rätt snart hafva råkat i glömska, och Armfelt ansågs såsom författaren, äfven af dem, för hvilka det borde hafva varit välkommet att kunna påbörda honom ett bedrägeri. I de bekanta och ofta citerade »Caractéristiques de 1788» heter det om »Sveriges Autinouts», Armfelt: »kompilator af en fars, har han skaffat sig rykte af bel esprit». Och Fersen, som fann att stycket »var utan sammanhang, hopträckladt af bröllop i en by, kärleksintrig mellan en bondflicka och en bondpojke, en marknad och taskspelare, alltsammans slutande med en bondpolska», och som i sammanhang med denna redogörelse utlåter sig på det bittraste sätt om Armfelts person och karakter, vet icke att berätta ett ord om det förmenta bedrägeriet. Han var dessutom så föga underrättad, att han uppgifver Schröderheim såsom författare af »Tillfället gör tjufven». Armfelt uppgifves såsom författare till tvänne andra stycken, »Masqueraden» och »Kaffehuset» (Fersen, V: 151, 179.) — Hela frågan om Armfelts författarskap till »Tillfället gör tjufven» föll småningom i glömska, till dess Hammarssköld och Stjernstolpe ett godt stycke in på 1800-talet ifrigt började förfäktas Hallmans författarskap. Frågan framkallade en tidningspolemik 1821, där den från båda sidor skärskådades. Sedermera hafva C. W. Böttiger i sitt »Minne af Kellgren» (Sv. Akad. Handl.

drog att öka sällskapsglädjen inom hofkretsarne.*) Sannolikt hade hela saken också råkat i glömska, om icke i striden blifvit inblandadt ett vida större författarnamn än både Armfelts och Hallmans. Det är Johan Henrik Kellgrens. Dennes bekanta, Armfelt egnade poem »Till en förnäm herre, som skrifvit ett teaterstycke»**) har nämligen genom ett groft missförstånd blifvit ansedt såsom en bitande satir mot konungagunstlingen, hvilken för öfrigt, såsom vi sett,***) var Kellgrens ungdomvän. Endast fullkomlig obekantskap med samtida förhållanden eller afsigtlig misstyding kan förklara en dylik uppfattning. Kellgrens heisningstal till Armfelt i Svenska Akademien vidrör Armfelts författarskap till detta stycke i ordalag, som ej kunna misstänkas vara ironiska; Kellgrens medtäflare, Leopold, har efterlemnadt icke ett, utan många poemer till Armfelt, hvori dennes vittra författarskap vidröres, liksom i det Kellgrenska; och ingen har heller ansett dem hafva varit skrifna i ironiskt syfte. Samtiden hade sett för många prof af Armfelts vittra sällskapstalang, för att bestrida den; och icke ens hans fiender hade nekat honom qvickhet och uppfinningsgäfv, särskildt i anordnande af teater-
nöjen.

I sammanhang med frågan om Armfelts vittra författarskap må här beröras frågan om hans delaktighet i ett annat litterärt företag, nämligen i redaktionen af tidningen »Musernas försök». Fersen berättar att en i denna tidning införd »beskymfande libell», hvilken genomgått nr: 3—10 och var riktad mot öfverståthållaren baron Karl Sparre, polismästaren Sivers, statssekreteraren Schröderheim och regeringsrådet Zibet, blifvit hopsmidd af Armfelt »i samråd med en sekreterare Stjerncrantz och kor-

D. 45) och G. Ljunggren i «Sv. Vitterhetens häfder» (III: 100) bestämdt häfdat Armfelts författarrätt, medan C. Eichhorn i en uppsats om K. I. Hallman (Nya Sv. Studier, s. 54 o. f.) lika bestämdt påstått, att denne vore författaren och att Armfelt hvarken «såsom planläggare eller i någon mån medarbetare» varit däri delaktig. En förtjenstfull utredning, som håller en medelväg mellan dessa påståenden, hvilken torde komma samningen närmast, föreligger i Warburgs litteraturhistoriska studie »Om författarskapet till »Tillfället gör tjufven» (Göteborgs Vet. o. Vitt. Samhälles Händl., häft. 16).

*) Ur ett bref från Armfelt till prinsessan Sofia Albertina (16/5 1788, Eriksb. arkiv) kan förtjena anföras följande: "Le prologue (till Oxenstjernas 'Les trois Sultanes', kort förnt uppförd vid en hoffest) que j'ai l'honneur de vous envoyer, est d'un pauvre auteur qui depuis 'Tillfället gör tjufven' n'a rien écrit." Jfr. med afseende på Armfelts författarskap till denna prolog Flodmark, Stenborgska skådebanorna, s. 292. Ett samarbete med skådespelaren Björn, nämnd. af samma art som med Hallman, synes hafva egt rum.

**) Kellgrens Saml. skr. (1860), II: 190.)

***) Se ofvan, sid. 7.

netten Ehrenmalm, samt att konungen hade läst och gillat dessa nedriga artiklar, innan de skickades bort att tryckas. *) Då saken väckt förargelse, måste Ehrenmalm, tidningens utgifvare, göra afbön hos dem han skymfat och blef aflägsnad från Stockholm, oakadt Armfelt lagt sig ut för honom. Fersens berättelse är efter vanligheten kryddad med några bittra utlätelser öfver konungen och hans gunstling för deras deltagande i en sådan »infami», slutande med den romerske talarens välbekanta uttryck af sedlig förbittring: »o tempora, o mores!»

Hela denna berättelse är i och för sig högst *osannolik*; och gör man sig den mödan att taga kännedom om den ifrågavarande smådeskriften, **) så befinnes det att den därjemte är *osannfärdig*, och ett nytt bevis på huru lättvindigt den gamle partiledaren, med all sin låtsade sedliga harm, plägade umgås med sanningen. Möjligen kan Armfelt hafva haft någon personlig bekantskap med denna tidnings utgifvare, som var född finne och anställd vid ett finskt regemente; och detta har varit en välkommen anledning till sqvallret. Hvarken Schröderheim själf eller någon annan af de gustavianska memoarförfattarna hafva ett ord om denna »infami» af konungen och hans gunstling. Det har varit Fersen förbehållet att uppduka denna orimliga dikt, nämligen för eftervärlden. Samtiden skulle väl knap-

*) Fersen, Hist. Skrifter V: 147, 148.

**) Ett fullständigt exemplar af "Musernas försök" (högst sällsynt) finnes i Kongl. Biblioteket. Tidningen utgöres i sin helhet af 22 nummer, af hvilka det sista utkom den 29 Mars 1783. Dess innehåll är skäligen underhålligt, och dess form röjer visserligen intet understöd från konung Gustafs vittra umgängeskrets. En stor del består af öfversättningar från franskan och engelskan af moraliserande satirer. Tonen är i allmänhet mycket konungsk, hvilket väl i främsta rummet gjort tidningen förhatlig för konungens fiender och utan tvifvel gifvit anledning till påståendet att Gustaf själf haft sitt finger med vid dess redaktion. Enligt Fersens ord skulle åtta af tidningens 22 nummer (n:o 3—10) hafva innehållit den nämnda skandalskriften. Nu befinnes det emellertid, att hvarken i n:o 3—10 eller i något annat af tidningens nummer, tvenne undantagna, finnes ett enda ord, som kan tydas såsom hänsyftning på någon af de nämnda personerna. Först i n:o 13 finnes en uppsats om »polisen i Kanton», hvarest mandarinerna As-re-pa's lastbara lefnad och egennyttia i hjärta färger finnas afmålade; och i n:o 16 skildras i en »dröm om en resa till Elyseiska fälten» huru denne mandarin står till rätta för sina brott och strängt dömes af Minos. Där får äfven en jesuit »af låg börd, prästson från Cadix eller annorstädes från södra delen af Spanien» sin stränga dom, därför att han förnillat kejsarens, »den store Folis», enskilda medel. Vidare nämnes belackaren Pasquinus, som »vågat försmåda en regent, som är förordnad af försynen att styra sig och de andra», och en Brahmin, som hittat himmelrikets nycklar på Nybrogatan i Peking, men funnit »hittarlönen alldeles icke kristlig». Att med mandarinerna As-re-pa, hvares många äfventyr med det täcka könet på ett skandalöst sätt framhållas, åsyftas

past hafva trott, att Gustaf III och Armfelt år 1783 — långt innan de ömsesidiga paskillernas blomstringsperiod åren 1788—89 — skulle hafva utgifvit smädeskrifter om en af konungens högste förtroendemän och om ett par af dem som tillhörde deras dagliga omgifning. Den gamle riksdagskämpen, som hade skäl att vilja hämnas den behandling, han undergick 1789, hoppades att eftervärlden, mindre kritisk, skulle anse anteckningar om denna och andra sqvallerhistorier såsom — »historiska skrifter».

Det anförda torde emellertid kunna visa, att man tidigt i det missnöjda lägret kastat sig öfver den nye gunstlingen med de vapen, som stodo till buds: sqvallrets och förtalets. Redan så tidigt som 1782 synas inom hofvet försök hafva varit å bane att grunla förhållandet mellan honom och konungen. Ryktet visste — af okänd anledning — att berätta, att han förlorat konungens gunst. Ett besök, som Armfelt under sommaren 1782 gjorde i Finland, uttyddes såsom ett tecken till onåd. Själf hade han hört ryktet därom och var, då han i Juli återvände till Drottningholm, oviss huru han skulle blifva mottagen. »Jag var likväl», skriver han öfvermodigt nog till sin far (den 27 Juli 1782), »mycket säker på den hållning, jag borde iakttaga, och uppträdde likt en Cesar, fordrande hedersbetygelser såsom triumfator». Konungens mottagande vederlade alla misstankar om onåd: »han yttrade», berättar Armfelt, »man säger att vi

öfverståthållaren baron Karl Sparre, torde väl ega sin riktighet, och samtiden kände väl att denne i öfrigt så förtjente mans vandel i detta afseende icke var klanderfri. Med »jesuiten», som försnillat konungens medel, »prästen» från södra Spanien, skulle möjligen menas skåningen Zibet, konungens handsekreterare; och »Brahminen», som fått »hittarlön» för »himmelrikets nycklar», skulle syfta på Schröderheims pastoratshandel. Om emellertid dessa hänsyftningar af samtiden förstodos, så är emellertid just deras beskaffenhet sådan, att minst af alla konungen och Armfelt borde kunna misstänkas för delaktighet däri. Att konungen personligen icke var utan missnöje med Sparre, hafva vi sett af det föregående (s. 47); men föga kunde det vara med regeringsmaktens intresse förenligt att öka missnöjet i hufvudstaden mot ordningens stränge upprätthållare, lika litet som att fista uppmärksamhet vid pastoratshandeln eller att låta allmänheten tro att Zibet stal ur det kungliga schatullet. Orimligheten häraf är uppenbar. Lika litet kunde Armfelt, som själf ej var främmande för missbruket med pastoratshandeln, vara angelägen om dess omtalande; och Schröderheim tillhörde ännu hans personliga vänner. Det sistnämnda kan man visserligen icke säga om riksrådet Karl Sparre, hvilken i honom, åtminstone någon gång, funnit — en rival. Men Armfelt hade mera än de flesta anledning att onska att förhållanden af denna omtåliga beskaffenhet ej vidrördes. Dessutom borde hans ställning till Karl Sparres broder Fredrik Sparre, hans närmaste förman, hafva manat till försigtighet. Att denne sistnämnde, som stod sin broder mycket nära, ännu länge forföret att behandla Armfelt med välvilja, hevisar ytterligare att han ej ansåg honom delaktig i smädeskriften.

ej längre äro goda vänner; för min del vet jag ingenting därom». Vi skrattade hjärtligt åt alla dessa historier, och kungen försäkrade mig om sin bevägenhet, sin vänskap och om det nöje han erfor af att återse mig.» Høtkretsen, i början tveksam, blef högst öfverraskad, då konungen, efter ett långt enskildt samtal med Armfelt, under hvilket han öppenjärtigt redogjorde för alla omständigheter vid enkedrottningens nyss timade död,* vid utträdet högt förklarade sin tillfredsställelse med Armfelts återkomst.**)

Befordringar, snabbt följande hvarandra, gifvo äfven uttryck åt konungens ynnest. 1782 befordrades Armfelt till kapten vid gardet, följande året till kammarherre hos konungen samt till öfverstelöjtnant i arméén och generaladjutant af flygeln; denna sistnämnda fullmakt är daterad Parola Malm i Finland den 25 Juni 1783. Samma år fick den nye kammarherren värdigheten af en bland »konungens sex öfverste kammarjunkare», vid instiftandet af detta hofämbete. Med Armfelts plats vid hofvet var förenad rangen af generallöjtnant. Befordran är onekligen hastig för den som tre år förut varit fänrik.

Dessa framgångar kunde ej annat än öka den afund, som redan var en följd af gunstlingskapet, i synnerhet som dessa utmärkelser icke kunde synas vara lämpliga belöningar för Arm-

*) Armfelts utförliga redogörelse härför (i bref till fadern) öfverensstämmer i allt väsentligt med de kända berättelserna af Ekeblad (Gustaf III och hans gunstlingar, s. 25 o. f.) och i bilagorna till Fersens skrifter, D. 5. Rörande hertig Karls sätt att mottaga underrättelsen om moderns död — han erfor den först vid sin hemkomst till Drottningholm — berättar Armfelt, att hertigen höll på att svimma, då han först erfor nyheten, men — «après une heure de conversation tout était à merveille, et on riait beaucoup plus qu'on ne pleurait. Il paraît, tillägger han, que la perte du duc n'est pas extrêmement grande, vu la manière dont sa mère le traitait toujours».

***) Dylika rykten om plötsligt iråkad onåd upprepades med längre och kortare mellanskof många gånger under det återstående årtionde, som Armfelt tillbragte i Gustaf III:s hof. Han delade deri gunstlingars vanliga öde vid hof, där monarkens vilja är ensamt bestämmande. Själf kan han under senare tid ofta hafva gifvit anledning därtill, då han, äfvensom i Schröderheims anteckningar och i bref från Schröderheim till Ekeblad 1790 (Från Tredje Gustafs dagar I: 304.) Se äfven Crusenstolpe, Carl XII: 243, m. fl. Konungen själf skämtar öfver ett dyligt rykte 1784 (Bref till Armfelt, tr. i Hist. Handl. XII 1.). Hans brevväxling med Armfelt visar i allmänhet att, om förhållandet någon gång varit grumladt, konungen alltid varit angelägen om vänskapens bibehållande.

felts sällskapliga talanger. Därtill kom att ryktet berättade, och visserligen icke utan all grund, att han förstod att draga äfven andra fördelar af sitt gunstlingskap. Med konungens goda minne drefs af Armfelt och Schröderheim en indrägtig handel med lediga tjenster, särskildt med pastorater. Armfelt har i sin själfbiografi erkänt detta förhållande och däraf lemnat en förklaring, på samma gång som han erkänt det skamliga i detta missbruk. »Salig konungen», heter det, »var allt sedan revolutionen omgifven af en mängd unga karlar, hvilka utgjorde hans sällskap, åtnjöto hans godhet, men hade litet eller intet att lefva af, ehuru deras varelse vid hofvet nödvändigt skulle förorsaka dem utgifter. H. Maj:t hade sällan penningar och mycket pensionärer m. m. att underhålla; det blef således en omöjlighet att af handkassan hjälpa alla dessa unga herrarna. Schröderheim föreslog medel, och de antogos, i början tacitement, sedermera med mindre scrupule. Pastorater såldes nästan utan urskiljning och jag, som flera andra, fick del häraf . . . Jag begärde aldrig af konungen någon sådan gråce, ty jag tyckte det var skamligt. Men Schröderheim, både mig med- och ovetande, gjorde flera affärer i mitt namn, och jag stod i publiken på samma lista som han bland gråce-försäljare. Mindre yr och oförsigtig, hade jag förr kommit ifrån denna stora och skadliga oordning; men jag, som syndare en général, sköt upp min förbättring till lägligare tillfälle.» *)

Armfelt, öppenhärtig, lättsinnig och öfvermodig som han var, aktade ingalunda nödigt att hålla dessa föga hedrande transaktioner hemliga, hvarken dem, hvilkas vinst tillföll honom själf, eller andra, och ryktet minskade icke föreställningarna om utsträckningen af missbruket, helst som Armfelts öfverflödiga lefnadssätt syntes fordra hemliga förvärfskällor. Oviljan vände sig därföre i främsta rummet mot honom. Enligt egen uppgift var det Armfelt, som längre fram (efter 1786 års riksdag) öfvertalade konungen att göra slut på dessa missbruk. **)

*) Själfbiogr., anf. st. II: 106. Det uppgafs, att en del inkomster af pastoratsförsäljningen användes till bestridande af teateromkostnader. Hertiginnan af Södermanland berättar (Okt. 1783) ett infall af Armfelt med afseende härpå, hvilket ej kunnat undgå att väcka förargelse: "Armfelt a dit tout haut un jour sur le théâtre, étant habillé pour la représentation: Je porte la déponille de tel et tel prêtre." Jfr. Fersen V: 175, hvars uppgifter dock icke borde bora tagas efter bokstafven. — För bestridande af kostnaderna för den utländska resan 1783—84 sades äfven, att köpesummorna för försilda pastorat i blifvit anslagna.

**) Se dock Geijer, Gustavianska papperen III, 2 Afd.: 97, och Beskow, Gustaf III, Afd. II: 200 o. f. Fortjensten af pastoratshandelns afskaffande

Under dessa förhållanden var det emellertid naturligt att Armfelts förord tidigt började sökas i befordringsangelägenheter. Hans egen far anlidade honom 1782 såsom underhandlare hos konungen vid frågan om sin utnämning till landshöfding i Åbo, så väl som sedermera i en och annan fråga rörande finska förhållanden*); och konungagunstlingens beskydd söktes från många håll, redan under början af hans bana. I allmänhet lände detta till föga fromma för hans personliga ställning; inflytandet hos konungen löntes ofta med otack, stundom med personlig ovilja hos dem, som anlitat hans medverkan. Och det öfvermod, som var en bland den unge gunstlingens största svagheter, fick genom denna maktställning en näring, som var allt annat än helsosam för hans personliga utveckling.

Utöfver enskilda angelägenheter och befordringar af mindre vigt sträckte sig emellertid icke Armfelts inflytande under större delen af 1780-talet. I politiska frågor erhöll han, såsom vi sett, tidigt del af konungens planer; men någon andel i deras utförande erhöll han först under ett senare skede.

* * *

Det minnesvärda året 1783, som medförde konung Gustafs historiskt ryktbara möte med kejsarinnan Katarina i Fredrikshamn och längre fram hans italienska resa, hvilken ansetts beteckna vändpunkten i hans regering, var äfven för Armfelt en minnesrik tid. Han åtföljde sin konung på den resa till Finland, hvars ändamål var mötet i Fredrikshamn, och han utsågs äfven att deltaga i den utländska resan. Något inflytande på de politiska angelägenheter, som sammanhängde med dessa resor, hade han visserligen icke och synes hafva varit tämligen främmande för konungens planer. Men med vaket öga följde han hvad som tilldrog sig omkring honom, och har efterlemnadt dagboksanteckningar öfver båda dessa resor, hvilka ega allmännare in-

torde egentligen böra tillskrifvas Nordin. Jfr. Crusenstolpe, Morianen III; 6, hvars insinuation med anledning af Armfelts här inforda yttrande synes föga befogad.

*) Enligt A:s bref till sin fader. Någon gång förekomma i dessa bref antydningar om den mycket omtalade pastoratsförsäljningen. Det heter t. ex. (3/1 1782): "Carenius aura Limmjocki, mais il faut qu'il paye 2,000 dal. Je n'en veux pas un liard. Schröderheim n'est pas seul pour partager cette somme; et si Carenius ne donne pas cet argent, on en trouvera d'autres qui le payeront avec plaisir."

tresse och som redan blifvit af den historiska forskningen uppmärksammade. *)

Känt är, att konung Gustaf väntade stora politiska resultat af sin öfverläggning med kejsarinnan i Fredrikshamn. Hans planer voro vidtgående: de äsyftade ett anfall mot Danmark, hvilket han hoppades skulle medföra Norges eröfring, och till hvilket han ville utverka kejsarinnans samtycke. Till gengäld ville han förbinda sig att i det hotande kriget mellan Ryssland och Turkiet icke ställa sig på det sistnämndas, Sveriges gamla bundsförvandts, sida. Bekant är äfven att Katarina afböjde Gustaf III:s förslag i denna riktning, och att från mötet i Fredrikshamn i själfva verket kan dateras den spänning mellan de båda nordiska monarkerna, som slutligen bröt ut i öppen fejd.**)

Den mest förekommande artighet kunde icke alldeles dölja britten på öfverensstämmelse. Katarinas följeslagarinnan till Fredrikshamn, den ryktbara furstinnan Daschkoff, dömde rätt, då hon om kejsarinnans möte med Gustaf III antecknade: »Jag måste tillstå att jag icke tror på uppriktigheten mellan krönte hufvuden. Oaktadt alla de resurser, som förstånd, qvickhet och den utsöktaste artighet erbjuda, blir tiden dock till slut lång. Därjämte måste politiken göra en dylik daglig sammanvaro förlägen och tryckande.»***)

Äfven Armfelt märkte nogsamnt på konungens lynne, efter sammankomstens slut, att allt ej aflupit efter önskan. — Eftervärlden har genom den stora kejsarinnans förtroliga meddelanden, i våra dagar offentliggjorda, inhemtat, huru föga sympati hon hyste för sin kunglige gäst, och huru »trakiga och fadda» hon fann sina »tête-à-tête» med honom. †)

För de politiska rådslagen medföljde till Fredrikshamn den nyutnämnde kanslipresidenten greve Creutz, nyss hemkommen från Paris; och från Petersburg hade Sveriges därvarande chargé d'affaires baron d'Albedyhl skyndat konungen till mötes. Utom dessa båda diplomater och friherre E. Taube hade konung Gustaf till sitt möte med kejsarinnan medfört en utvald samling af unga hofmän: Armfelt, Essen, Peyron och F. Wrede. Kanske smickade det hans siffriga att visa kejsarinnan denna ongifning, som väl, hvad det yttre angick, kunde ansetts som en prydnad

*) Se Schinkel-Bergman, Minnen I: 287 o. folj.

***) Se Odhner, Gustaf III och Katarina II åren 1783—84, i Nord. Tidskrift 1879.

***) Daschkoff, Memoiren (Hamb. 1857) II: 62.

†) Se Lettres de Catherine II à Grimm, tryckta i ryska historiska sällskaps årsbok (Sbornik) Bd. XXIII: 282, 304—5, 311—12 samt Arneht, Joseph II u. Katarina, s. 209, 217, 220.

för hvarje hof; kanske hoppades han äfven att Katarina, som med all sin statskonst aldrig upphörde att vara qvinna, med välbehåg skulle se de unga Apollo-gestalterna. — Äfven häri synes han dock hafva missräknat sig, ehuru han, enligt d'Albedyhls berättelse, *) påstod sig hafva märkt, att kejsarinnan egnat en särskild uppmärksamhet åt Armfelt och Wrede. Om konungens följeslagare, Creutz och Taube undantagna, hade hon intet annat att säga än att »de äro mycket, mycket unga.» **)

Vi låna några utdrag ur Armfelts dagbok så väl för beskrifningen af vistelsen i Fredrikshamn, som för skildringen af resan dit och det därmed förknippade missöde, hvilket drabbade konungen på Parola malm i Finland. Afresan hade skett den 9 Juni: »Kungen var vid ett charmant humeur, vi rasade och rustade förfasligen», heter det; och öfverresan till Finland, besöket i Åbo och resan till öfningslägret på Parola malm nära Tavastehus aflupo hastigt och angenämt. Till sistnämnda station ankom konungen den 12 Juni kl. 3 på morgonen.

»H. Maj:t hade befallt», säger Armfelt, »det ingen i lägret skulle oroas af hans ankomst. Kungens kvarter var i ett stort pörte och svitens rundt omkring, äfven i pörten, fast mindre fria från orenlighet. Kungen lade sig genast, och jag gick till mitt pörte för att röka och låta skura. Större delen af oss, som i anseende till våra platser vid hofvet voro väl, lågo i slädar och skrindor. Kungen hade sagt general Posse, att ända till eftermiddagen ville han vara inkognito, och vid middagstiden gick han med major Wright omkring hela lägret, utan att någon visste därutaf. När han kom hem, var jag just ditkommen, och garderobsvagnen var just anländ i detsamma. Lakejen, som körde den, skulle stiga utaf, slant med foten och bröt glatt af benet i vår närvaro. Vi förundrades då öfver den olyckan, troende ej, att den, som sedermera skeddde, var oss så hardt när. — Jag, som blifvit kvar hos kungen till middagen, hade så när med honom undergått det ödet att blifva utan mat. Våra provisioner voro efter, och ingenting fanns i lägret. Det är icke förlätligt att svälta som vi gjorde; ändtligen fingo vi några smulor, och H. Maj:t fann det dubbelt så roligt som en god middag; »car», dit il, »premièrement cela ne me donnera pas de colique, et puis cela fournit une excellente matière pour conversation». Han klädde sig i sin granna militäriska klädning, och

*) Anteckn. om d'A:s tjänstgöring under Gustaf III reg.-tid. s. 7.

***) Katarina II:s bref till Potemkin $\frac{29 \text{ Juni}}{10 \text{ Juli}}$ 1783. Citat hos Odhner, anf. st.

när arméén stod på linien klockan 5 e. m., satte han sig till häst och for dit».

»Han red linien utföre, och sedermera defilerade trupperna för honom. Kungen var synnerligen nöjd med dem. Sedan de kommit på linien, skulle kanonerna salutera med två gånger 128 skott, hvilket ej väl var börjadt, förrän kungens svit, hvilka redo okända och oridna hästar, éloignerade sig från honom, för att ej narra hans häst att blifva ostyrig. Jag, som hade en trankil häst, men kände honom ej, red äfven bort, men när jag såg, hur beskedlig han var, red jag fram och höll ett par alnar från kungen, som frågade mig, om det var usagen att skjuta på det viset i en salut, hvilket jag aldrig sett förut. I det samma vände hans häst och han föll utaf, men så långsamt, så det [såg ut] som om han somnat på hästen, men i det han tog backen, sade han med en leende mun: »Je crois, que j'ai le bras cassé». Därpå sprang jag ner, tog honom under armen för att lyfta upp honom, då han sade mig: »non, non laissez moi, j'ai réellement le bras cassé». Vår bestörtning blef faslig, och alla de officerare, som voro nära, samlade sig omkring oss. Kungen bars till grefve Posses matsal på en stol, och där fingo vi en soffa, däruppå vi satte honom, ända tills assessor Salomon kom. Då vi ännu voro i osäkerhet om brottet, talade han med största tranquillité, tog sina arrangementer om en kurirs skickande till kejsarinnan, etc. Ändtligen sedan ärmen på rocken blifvit uppsprättad, befanns armen vara af på snedden något ofvanföre armliden. Han förbands genast, och under hela tiden lät H. Maj:t ej märka någon otälighet, utan uppmuntrade oss andra, som alla voro nedslagna. H. Maj:t ville först blifva kvar i lägret, men på allas våra föreställningar togs då det beslutet, att H. Maj:t skulle flytta till Tavastehus. Utan att låta bära sig, var den transporten ogörlig; och kommenderades af lifdragonerna 450 man med en öfverstelöjtnant och därtill hörande officerare, som turvis buro H. Maj:t på en litière. De hade $\frac{3}{4}$ mil att gå, hvilket också räckte oss i 4 $\frac{1}{2}$ timma. Regementsofficerare af alla korpser entourerade marschen, och dels vi, som hörde till konungens person, dels ungdom, som hört honom till förut, gingo framför eller bakom. Folket sprang på sidan och grät. Soldaten och officeraren var bestört. Utaf alla ledsamma saker jag sett, vet jag ingen, som gjort bedröfligare intryck än denna procession. För att öka vart bekymmer, fick midt under förbindningen kungens kammartjänare Devouges konvulsioner; folk föll omkull och bröt sig; andra skrapade sönder ansigten och händer etc. Utom en forlorad batalj tror jag intet mera dégat kunnat

vara. Under hela marschen var kungen vid godt humeur, talade om allehanda saker och tackade alla dem, som följde honom. Vid ankomsten till landshöfdingehuset reste han sig själf af bären, gick trapporna uppföre in i sina rum, skref till kejsarinnan ett detaljeradt bref, däruti rendez-vous'n uppsköts till den 30, skickade af med det brefvet ryttmästaren och lifpagen Peyron och lade sig vid pass kl. 1, sedan han druckit litet buljong. II. Maj:t hade mycken svårighet att få sängen till lags. Jag läste för honom till kl. $\frac{1}{4}$ till 4 om morgonen, och sedermera sof han bra nog.»

Två och en half vecka — till den 27 Juni — måste konungen och hans följe stanna i Tavastehus, och först den 23 Juni kunde han, stödd på Armfelts arm, lemna sina rum. Äfven denna första promenad i Tavastehus höll på att få en olycklig utgång, enligt Armfelts berättelse: en skenande häst med en sönderslagen kärra efter sig vara nära att springa omkull den sårade monarken. I början af detta nödtvungna uppehåll tog konungen sitt missöde lugnt nog: »han försäkrade mig», säger Armfelt, »qu'il volvait de trop grands projets dans sa tête pour s'ennuyer.» Mot slutet synes dock hans lynne stundom hafva varit nedstämdt och retligt, och hans oförsigtighet och naturliga liflighet i sina rörelser försvårade armbrottets betande.

Enformigheten afbröts genom mottagande och afsändande af kurirer och sändebud från och till Stockholm och Petersburg. Kejsarinnan Katarina sparade ej någon artighet: de båda svenska kurirerna blefvo i Petersburg på det utsöktaste sätt mottagna; och tvenne sändebud anlände kort efter hvarandra från kejsarinnan för att efterfråga konungens befinnande. Äfven baron d'Albedyhl medförde goda nyheter och »stärkte oss», säger Armfelt, »i vår öfvertygelse om kejsarinnans impatiencce». — Om konungen var nöjd härmed, så var han det så mycket mindre en dag, då posten medförde underrättelsen, att det syntes ovisst, om något krig mellan Ryssland och Turkiet skulle blifva af. »Göran Sprengtportens ankomst», heter det, »var ockä en mindre kär nyhet, men när jag råkade honom, tycktes han vara både trankil och beskedlig. Det är en besynnerlig olycka, att en karl med hans geni och hans förstånd ej kan passa till en så upplyst monarks regeringstid.»

Den 25 Juni var konungen så återställd, att han, stödd på hofstallmästaren Muncks arm, medan denne bar hans värja, kunde visa sig för trupperna och själf en stund föra befälet. Dagen innan afresan anträdde till Fredrikshamn, lemnades före-

träde åt enskilda personer *) och alla gingo nöjda ut, säger Armfelt. »Då jag däröfver betygade min hjärtliga glädje, sade konungen: »När man kommer sällan till ett land, bör man genom godhet och välgärningar och ej genom hårdhet och våld låta känna sin närvaro». Jag fick äfven en supplik af en fattig gammal dragon, som blifvit född 1693, tagen till fånga 1714 vid Kyro, blesserad och förafskedad 1741 med löfte om underhåll och i denna stund ej det fått, utan led nöd på sina gamla dagar. När jag berättade detta åt H. Maj:t, befallte han mig gifva honom genast 20 r:dr och i Stockholm påminna honom vidare om den saken.»

Den 29 Juni finna vi grefven af Gotland — konungen hade anlagt detta inkognito-namn — med sitt följe i Fredrikshamn, dit kejsarinnan anlände dagen förut. På aftonen samma dag hade de båda monarkerna den första af dessa tête-à-têtes, som blefvo kejsarinnan så förhatliga. Konungen däremot förklarade sig »ganska nöjd» med detta samtal på tu man hand.**)

Samvaron räckte i tre dagar. Armfelts dagbok berättar härom:

»Den 30 Juni. Om morgonen kom baron Cederström från Stockholm. Grefven af Gotland gick ensam öfver till kejsarinnan, och vi andra kommo mot middagen. Kejsarinnan beviste oss en général mycken attention och nåd, men med grefve Creutz hade hon långa konversationer. — Under middagen var konversationen mycket animerad och kejsarinnan skickade mig att se på en dosa med storfurstens porträtt. Om förmiddagen hade prins Bariatinski varit för att underrätta sig om grefvens af Gotland helsa, och en stund därefter kommo alla de stora herrarna af hofvet äfven dit. Jag gjorde dem mycket komplimenter, att ej grefven kunde taga emot, och då gaf Bariatinski mig ett kort med påskrift: »La baronne de Friedrichshamm en personne». Detta plaisanterie af kejsarinnan releverades vid bordet, och hon frågade mig, »si je n'étais pas bien étonné de voir une dame se présenter de cette manière-là». Jag svarade däruppå, att första momenten begrep jag intet hvad det skulle betyda, och à la suite af min recit sade jag »le Roi». Grefven af Gotland, som märkte att jag förtalt mig, sade: »voilà mon incognito en bonne main!» L'impératrice répondit: »C'est

*) Äfven Armfelt hade haft «cour af supplikanter», enligt anteckning 19/6.

***) D'Albejhl, anf. st. s. 6. Jfr Schinkel I: 288, hvarest mötet skilldras väsentligen efter Armfelts anteckningar. I As dagbok saknas anteckning för den 29 Juni.

vrai, mais Monsieur Armfelt n'est pas le seul, car je me rappelle quelqu'un, qui hier au soir parlait du Roi, mon père». Kungen, som kände igen sig, skrattade tillika med oss andra, och middagen slutades lika så gladt, som den var börjad. Efter middagen skildes alla åt, och kejsarinnan gaf grefven af Gotland rendez-vous kl. 5 e. m.»

»Grefven och jag foro på visiter till alla af kejsarinnans suite, och kl. 5 följde jag honom till kejsarinnan, då de voro ensamma ungefär i 1/2 timme. När vi då kommo in, sattes fram spelbord och speltes en stor berlan, som hos oss kallas komet. Ehuru nära jag var att vinna, kommo likväl pengarna i ryska händer. Kejsarinnan hade fått veta, att där voro svenskar inkognito, som önskade se henne, och hon bad grefven af Gotland, att de måtte blifva presenterade. Vi sade, att de ej hade kläder, men hon frågade om ej någon af hennes hof, som varit i Sverige, hade kläder att låna dem. *) Enfin, det är ingen attention, hon ej har, ty i förmiddags lät hon presentera sig de qvinnor och barn, som kommit från svenska sidan för att gapa. Grefven af Gotland mädde ej väl, så [att] han superade i sin säng, och kejsarinnan på sin sida retirerade sig med Bedsborodko och Lanskoj. Jag åt hos kungen och skildes vid honom kl. 12.»

Den 1 Juli kom Wreden, som blef skickad från Koskis till Sveaborg för att befalla fartygen möta kungen i Åbo. Essen och jag voro före middagen och sprungo i frack. Baron Cederström och Essen blefvo presenterade för kejsarinnan, och middagen var efter vanligheten bittida. Hofjunkaren Peyron hade ej blifvit admitterad till kejsarinnans bord förut, men efter en konversation, som jag hade med prins Bariatinski, åt han där i dag. Kejsarinnan frågade mig, hur det skulle gå med de stäckars svenskar, som voro inkognito, och jag sade, att jag hoppades, de skulle finna någon moyen att se »la première de toutes les souveraines». Hon sade mig några ord på finska, och plaisanterade mig mycket, för det jag sade, att hon pronocerade väl, sedan jag förut sagt, att ju rudare man talte, ju mera vore det i språkets genre. Vid middagen hade hvar och en af oss en ryss, som gjorde les honneurs: grefve Creutz [hade] kammarjunkare Watkoffski, baron Taube generalmajor Lanskoj, baron Cederström grefve Stroganoff, lilla Peyron lilla Labanoff, Wreden unga Narischkin, baron Essen prins Galitzin och jag h.

*) Kejsarinnan har i bref till kejsar Josef II omtalat denna händelse, men på ett förvridet sätt. Se Arneth, Josef II n. Katarina II s. 209.

exc. Narischkin. Middagen var munter efter vanligheten, och kejsarinnan hade tusen attentioner för alla af grefvens suite. Efter middagen skildes alla åt efter vanligheten. Klockan mot 5 gick grefven af Gotland till prinsessan Daschkoff och därifrån till kejsarinnan, då de voro allena en timme, och sedermera satte sig till samma spel som i går. Supén var efter vanligheten, och konversationen vid bordet singulièrement animerad. Kejsarinnan talte om sina lustslott, trädgårdar, byggnader och plaisanterade öfver sina egna inrättningar. Innan vi gingo till bords, hade kejsarinnan fått bref från Petersburg, och medan hon gick i sitt kabinet för att läsa det, fick grefven af Gotland se en soldat med trenne penningar på bröstet. Han blef ropad fram och fick af grefven femton dukater för sin hurtighet. Samma eftermiddag hade Stenbocken blifvit presenterad framför fönstret i köpmans-habit. När vi kommo, hem råkade vi Klingspor och Hastfelr, som sågo besatta ut. Jag var länge inne hos H. Maj:t, se'n han tagit sig för att laga [till] en liten instruktion angående en negociation för följande dagen.»

»Den 2 Juli om morgonen var vaktombyte, hvarest vi infunno oss, mest alla svenskar, oklädda. Grefve Bruce lät paraden exercera för oss. Handgreppen gick bra och marschen illa; majoren blef skickad i arrest, så mycket vi kunde förstå, och öfversten fick banner. Grefve Posse och Stedingk kommo innan middagen och blefvo presenterade för kejsarinnan. — Nu till min negociation! I går afton stod Lanskoj bredvid mig och berömde synnerligen nordstjärnan, som grefve Creutz bar en collier. Jag gjorde äfven, utan att tänka därpå, ordens éloge och i synnerhet för det han var så rar, då icke mer än en utlänning hade honom. Vi skildes åt; och idéen föll mig in, att Lanskoj ville ha den orden, hvilket jag sade kungen, som fann att det nog var möjligt, »vû la fureur des rubans, qu'ils ont dans ce pays-ci». Han kom öfverens om, att han skulle sonderas, och jag fick denna kommission tillika med en liten instruktion. Efter paraden gick jag förbi hans hus; hazarden gjorde, att han satt vid fönstret och klädde sig. När han fick se mig, kommo vi i konversation och à la suite af den gick jag in; vi pratade om allehanda saker och slutade med att tala om krönta hufvudens rendez-vous; vi talte om Mohilew, kejsaren etc. och slutade med polska blå bandet; vi kommo däraf på ordnar och i synnerhet nordstjärnan, hvarvid vi arreterade, och jag sade, att ej mer än en utlänning har den; att hon vore lika så estimerad som rar, men att om kungen i Sverige trodde sig kunna göra kejsarinnan en plaisir, och det vore hans önskan, så kunde han

kanske få den. Glädjen hos min ryss var märkelig; han sprang upp af stolen, tackade mig för min delikatess, sade att kejsarinnan ämnat därom be kungen, men att hon ej kunnat komma fram med sin önskan, ty tiden hade syntts henne för kort, och dessutom har den ena suveränen svårt att begära något af den andra. Vi skildes åt de bästa vänner i världen. Före middagen sade kungen därom åt kejsarinnan, som, oakadt hon var mycket nöjd, ändå varit små-flat.»

»Middagen var munter och lång efter vanligheten och kejsarinnan synnerligen artig. Efter middagen förde grefve Bruce oss till kosackernas exercis, som är en af de besynnerligaste saker i världen; deras skrik uppväckte kejsarinnans attention, så hon skickade till generalen för att fråga honom hvad det betydde. Hans excellens blef illa till mods; och vi foro utan honom, endast med Labanoff, till infanteriets läger, bestående af 700 man. Deras kamperingssätt är besynnerligt; de ställde sig upp i en linie, utan gevär, med hattarna i hand, och vi gingo lederna igenom. Prins Labanoff viste oss många hedningar ibland sina soldater, hvilka berömdes som särdeles beskedliga och sågo bra ut. När vi kommo tillbaka, var just speltimmen inne, och före den skedde utdelningen af presenterna. Jag fick en solitaire af 3,000 rubel, grefve Creutz en dosa med kejsarinnans porträtt af 7,000 rubel etc. Bedsborodko presenterade dem, och vi tackade den ene efter den andre kejsarinnan. Det goda humcuret hos kejsarinnan hade ansenligt tagit af, och det tycktes vara posten från Petersburg, som därtill varit anledning. Supén var icke särdeles briljant och efteråt togs afsked. Hon sade mig, »qu'elle espérait me revoir à Petersbourg». Så snart vi kommo, dubbades Lanskoj, som var enchanterad åt sin dekoration och viste det på allt möjligt sätt. Kungen gick och lade sig vid tämligen elakt humeur, tagande till pretext, att han kl. 9 skulle vara hos kejsarinnan och taga afsked, men den verkliga orsaken skall vidare omtalas.»

»Den 3 Juli gick grefven af Gotland till kejsarinnan för att taga afsked; så snart han kom tillbaka, kom hela hennes suite att göra grefven sin cour; de fingo presenter, till större delen magnifikare än kejsarinnans, och se'n vi gifvit hvarandra Judkyssar till höger och venster, gingo de till H. Kejsarl. Maj:t, som också skulle resa, men som väntade på, att kungen skulle fara först. Vi promenerade emellan majorer och isvoschikar som vid ankomsten, och anlände till Lovisa. Ryske majoren fick en gulddosa och subalternerna hvar sina 50 dukater. Kungen åt i sin säng, och jag dröjde hos honom, tills hon var 12.»

»Den 4 Juli. — Nu kanske jag skall företaga baron d'Albedyhl's instruktion och orsaken till grefvens af Gotland elaka humeur den 2 i Fredrikshamn. Kungen hade fått en idé att vilja gifva tvenne polska blå band, det ena åt Essen, det andra åt mig. Han hade därom låtit sondera ryska hofvet, hvarest de disponerades, men emot all förmodan funnit svårigheter, då på andra sidan all möjlig anledning gafs honom att begära Alexander Newski-orden, som i anseende till flera omständigheter är mera respektabel; men aversionen för röda bandet var för stark, och H. Maj:t märkte ej, att han begick en ohöflighet mot kejsarinnan och ett förakt mot hennes orden, då han gick den förbi för att vilja hafva en främmande; därtill kommo omständigheter, som ej voro bekanta. Baron d'Albedyhl skulle nu ställa allt detta till rätta och negociera det röda bandet, som han kanske ej nu får, se'n det i en mera agreabel moment hade kunnat höra till hans disposition.»

Så långt dagboken. Rörande de underhandlingar, som följde i frågan om den här omtalta ordensdekorationen — det blef slutligen endast frågan om *en* dylik, för Armfelt's räkning — har baron d'Albedyhl efterlemnadt dels en vidlyftig berättelse,*) dels åtskilliga konfidentiella bref till konung Gustaf III, skrifna från Petersburg. Anledningen till konung Gustaf's önskan att pryda sin gunstling med detta vedermäle af kejsarinnans ynnest, var tvifvelsutän densamma, som några år senare låg till grund för hans ansträngningar att skaffa honom den förnämsta danska orden. Han ville att allmänheten skulle ha ett synligt bevis på att underhandlingen aflupit efter önskan. Armfelt själf, med all den fäfänga, som tillhörde hans ålder och hans lynne, synes icke hafva varit synnerligen angelägen om någöndera af dessa utmärkelser, hvilka i själfva verket voro för honom föga smickrande. Redan under konungens sjukdom i Tavastehus har Armfelt antecknat (16 Juni). »Bland många andra saker som vi talade om, frågade konungen mig, om jag ville hafva P. B. B. (polska blå bandet), hvartill jag ej fann mig så alldeles nöjd att samtycka». I samma dagbok, åt hvilken Armfelt öppenlystigt anförtrödde sina hemligheter, och som fortsattes till slutet af Juli, har han icke vidare nämnt hela saken, fastän det icke kunde vara honom obekant, hvilken vigt konungen fäste därvid och hvilka verkliga bekymmer det för honom begärda ordensbandet vållade Sveriges representant i Petersburg.

*) Tryckt i d'Albedyhl's Anteckningar s. 10 o. f., utförligt refererad Schinkel, Minnen I: 291.

Konungen hade befallt baron d'Albedyhl att vid denna underhandling söka vinna furstinnan Daschkoffs bemedling, genom att å konungens vägnar erbjuda henne — Vasaordens storkors! Utmärkelsen var ovanlig, men för en dam i hennes exceptionella ställning, såsom president i den ryska vetenskapsakademien, ansågs den böra vara smickrande. Den lärda furstinnan visade sig, enligt d'Albedyhls bref till konungen 7^e Juli, »högst intresserad» af Vasaorden, lät, innan hon insåg att hon själf kunde blifva dess lyckliga innehafvarinna, t. o. m. märka någon afundsjuka öfver Lanskojs nordstjernerdekoration, samt uttömde sig i loford öfver konungen, såsom »le plus adorable des princes». Om Armfelt däremot yttrade hon sig något kritiskt: hon fann honom ännu sakna »un certain poids, ou du moins cette maturité que donne un certain âge» *). D'Albedyhl hade emellertid, enligt sitt bref till konungen, efter detta samtal de bästa förhoppningar att lyckas. Han vände sig vidare till gunstlingen Lanskoj, hvilken lofvade det bästa, men sköt saken ifrån sig på statssekreteraren Bedšborodko. Denne sistnämnde uppsköt länge att gifva svar, men tillkännagaf omsider (i September 1783), att Alexander Newski-orden endast plägade gifvas åt personer af generallöjtnants rang. Oaktadt d'Albedyhl skyndade att upplysa, att Armfelts ställning vid konungens af Sverige hof just medförde denna rang, fästes därvid intet afseende. — Innan d'Albedyhl började denna underhandling om Alexander Newski-orden, hade emellertid den polska Stanislai-orden genom Polens sändebud i Petersburg Deboli blifvit efterskrifven från Warschau, enligt hvad denne meddelade sin svenske kollega **); men afbeställdes af kejsarinnan, då underhandlingen om det ryska röda bandet åter började. Kejsarinnan syntes sålunda verkligen från början icke hafva varit obenägen att gå konung Gustafs önsningar till mötes, ehuru saken sedermera intrasslades, till stort

*) Helt annorlunda framställes saken i d'Albedyhls tryckta anteckningar (s. 12). Furstinnan visade sig, enligt dessa, »helt stött öfver anbudet, betydande på det högsta, att hon ej drömt därom, ännu mindre kejsarinnan. Denna brukade ej slösa bort sina ordnar. Sådana där herrar som Armfelt hade man godt om i Ryssland; hon hvarken ville eller kunde befatta sig med en så smutsig negociation» o. s. v. Antingen har d'Albedyhl ej vågat för konungen framställa saken i sin rätta dager, eller har han, enligt memoarskrifvares sed, berättat saken så, som den efter längre tids förlopp framställt sig för hans minne, och däråt gifvit den färgläggning, som passat i stycke med hans allmänna uppfattning. Jfr furstinnan Daschkoffs egen berättelse (anf. st. II: 60), hvilken tydligen beror på minnesfel.

***) d'A:s bref till konungen ^{28 Aug.} 1783. (I Kongl. Bibl.)
8 Sept.

bryderi för den svenske diplomat, som fått denna riksangelägenhet om hand, och till förtrytelse för hans monark.

Resultatet af det hela blef emellertid, att Armfelt hvarken fick något blått eller rödt band, något som icke i väsentligare mån torde hafva nedstämt hans glada lynne; och den svenska Vasa-ordens kraschan hittade ej heller vägen till den lärda ryska furstinnans bröst.

Hemresan till Stockholm från Fredrikshamn var mindre angenäm. Konungens lynne sjönk mer än en gång under nollpunkten. Armfelt har en gång under dessa dagar (den 5 Juli) antecknat i sin dagbok, vid ett utbrott af konung Gustafs dåliga lynne: »Detta var första gången på tre års tid, som H. Maj:t var ond på mig till den pointen att han sagt mig någonting hårdt; men jag delte däri öde med alla de andra». Anledningen var någon obetydlig förtretlighet under resan. Sjöfärden från Åbo fördröjdes af motvind. Likväl synas hafsvindarna hafva, åtminstone för någon stund, blåst bort den kungliga misstämningen, ty ett par dagar senare — de resande befunno sig då på Ålands haf — finnes antecknad: »Jag var inne ett par timmar på e. m. och vi gifvo efter vanligheten vår imagination carrière: intet projekt var så stort, så att det icke i exekutionen syntes möjligt.»*) — Tidigt den 8 Juli anlände konungen och hans följe till Stockholm. »Konungen lade sig strax», berättar Armfelt, »samt befallte mig avertera, att hela den dagen skulle vara tyst»

»Den dagen», fortsätter Armfelt sin anteckning, »som skulle vara så tyst, tog en helt annan tournure. Kl. $\frac{1}{2}$ 12 reste jag ut för att promenera, och fick bud efter mig kl. 1, som sade att H. Maj:t ville hafva lever, Te Deum och spektakel om aftonen. Effectivement blef det först lever, kl. 2 Te Deum i Slottskyrkan, hvartill togs på gatan en prest från Clara; en haie af gardet var formerad, som vid ingången till kyrkan var 50 man och vid utgången 100. Ingen människa af condition, utom hofvet och de som varit på lever'n, var i kyrkan, och franska, ryska och holländska chargés-d'affaires, som foro förbi och par hasard kommo dit. — Kungen åt med drottningen och hofvet. Efter middagen gick han till gamla operahuset, hvarest de gifvo för första gången 'L'amant malgré lui' af Monvel, och 'Le sage

*) Att konungen, oaktadt han ej hade skäl att vara fullt nöjd med sina underhandlingar i Fredrikshamn, likväl ingalunda uppgifvit tanken på sina stora företag, synes bland annat af de bref, han kort efter hemkomsten skref till sina fortroendemän i flottans och arméens angelägenheter, generalamiralen af Trolle och öfversten Toll. Se Geijer, Gust. Papp. III: 39, 41.

étourdi'. Till första pjesen voro lagda mycket komplimenter, rätt artigt tournerade för kungen; till bägge voro baletter, och den nya dansösen debuterade».

»Lotsjakten och Esplandian, som höllo på att förgås, anlände vid pass kl. 6 om aftonen».

* * *

Sommaren 1783 tillbragte hofvet på Drottningholm eller rättare på China, där man vistades hela dagarna. Lefnadssättet hade sin vanliga glada utsida: teaternöjen på svenska och franska, konserter och lustbarheter af hvarjehanda slag. Schröderheim kom dit och »berättade tusen galenskaper», och det »pratades mycket tok, bland mycket seriösa ämnen.» *)

Men tecken saknades icke att allt ej längre var som förr; ty konungen, det helas medelpunkt, hade efter sitt besök i Fredrikshamn fått mycket att tänka på. Hans lynne var ofta ojämnt; ännu kände han smärtor i följd af sitt arbrott. Underrättelser från Ryssland afvaktades med otålighet, och då de kommo, voro de ej egnade att företaga misstämningen. Tiden blef stundom själfva Armfelt lång. En dag har han nästan vemodigt antecknat: »Det skrattades icke förr än vid supéen». Äfven den glada hertiginnan af Södermanland fann stundom lifvet enformigt, och gjorde svårigheter vid att uppträda dansande vid en hoffest.**) Ett och annat uppträde föreföll inom hofkretsarne, som visade att man till och med inom dem vågade ogilla de glada upptågen.

Ett af dessa uppträden har af hoflifvets stränge domare Fersen blifvit beskrifvet och gifvit honom en kärkommen anledning att utgjuta sig öfver hofvets och konungens fördärfvade seder. Han berättar, att en vacker sommarnatt från trädgården vid Drottningholm en sten blifvit kastad genom fönstret i det rum, som beboddes af drottningens statsfru, grefvinnan Wrede, född Sparre. Hon misstänkte någon af de unga hofherrar, som plägade svärma i Drottningholmsparken under de ljumma sommarnätterna, för detta okynne, och ställde till en scen vid hofvets middagsbord, som vållade en ordväxling med konungen och hade till följd, att hon packade sin kappsäck och reste sin väg till Stockholm. Händelsen var i och för sig högst obetyd-

*) Uttryck i Armfelts dagbok.

**) Se hennes bref till Sophie Piper, tr. såsom bilaga till Fersens Hist. Skr. V: 291 o. f.

lig; men Fersen är genast färdig med följande reflexion: »Eftervärlden skall knappast kunna tro, att en konung vid 38 år förnedrar sig till den grad att nattetid springa omkring med komedianter och offentliga qvinnor, för att slå in fönstren hos damerna af sitt hof».

»Eftervärlden» behöfver ej heller tro det; och samtiden gjorde det ej heller, såsom synes af hertiginnans af Södermanland bref till Fersens egen dotter *), hvari uttalas den förmodan, att en kammarjungfru varit anledningen till hela uppståndelsen. Det kan emellertid ha sitt intresse att höra Arnifelt beskrifva en af dessa nattvandringar en vacker julnatt, hvilka blifvit så uttydda till det värsta:

Den 24 Juli . . . Natten var gudomlig, och grefve Ekeblad, kammarherren grefve Wachtmeister och jag gingo i trädgården och promenerade, då vi decouvrerade en cittra, som vi förde under hertiginnans fönster. Kungen kom själf ut i en lång puderskjorta, ty han kunde ej sätta annat på sig, och berättade oss markis de Pons' ankomst till Stockholm. Salomon var sjuk, så att kungen måste hjälpa sig själf.»

Värre gick det icke till den gången; och någon annan nattpromenad i Drottningholms trädgård omtalar ej Arnifelts dagbok, i hvilken annars öppenlystigt nog berättas, när man gick ut att »göra boucan». Konung Gustaf III visar sig här visserligen icke i sitt kungliga majestät, klädd i puderskjorta; men hans ofärdiga arm och sommarhettan få väl tjena som ursäkt. Från cittran, som knäpptes utanför hertiginnans fönster, och till stenen, som slungades mot grefvinnan Wredes, är det ganska långt; — dock ej längre än att hofsqvallret kunde kombinera dem till en pikant skandallhistoria, af hvilken Fersen i sin ordning kunde få anledning till ett bittert utfall.

Hos konungen var Arnifelt fortfarande i högsta ynnest. Gustaf III visade fortfarande, huru gärna han såg honom i sin omgivning. »H. Maj:t lät mig förstå», heter det en dag, »i de allra nådigaste termer, att han ville skjuta upp sin resa till Karlskrona, om jag ej lät lösa af mig i slutet på månaden, hvilket jag lofvade. Han försäkrade mig om, att han ej var ledsen vid mitt ansigte, och talade med mig om s . . . v . . . efter g . . . R . . . »**).

*) Tr. såsom bilaga till Fersens Hist. Skr. V: 297.

***) Survivance efter ofvetthofjägmästaren grefve K. Fersen, såsom direktor för Kongl. teatern (?). Förslaget kom till utförande 1785 efter Fersens död.

Framför allt fortfor dock Armfelt att vara hovvets maître des plaisirs, särskildt vid dess dramatiska nöjen; och hofkrönikan onämmer från år 1783 ännu en dramatisk produkt af Armfelts penna, utom »Tillfället gör tjuften». Det var vid firandet af årsdagen af revolutionen 1772; festen firades dock icke den 19, utan den 21 Augusti. Redan en månad förut öfverlade Armfelt och hertig Karl om sättet att högtidlighålla dagen. Schröderheim skref en qvick prolog, där hofskaran passerade revy — Armfelt under namn af »tjocka baron, som alltid vill hålla kungen vid godt humeur» — och Armfelt skref en efterpjes, kallad »Maskeraden», som uppfördes efter Gyllenborgs »Sune Jarl», hvilken var aftonens pièce de résistance. Armfelt spelte i prologen en finsk köpmans rol, i »Sune Jarl» föreställde han Fale Bure. Schröderheims prolog finnes i handskrift i bebehåll (i Kongl. Biblioteket); men Armfelts efterpjes har icke blifvit bevarad. Den synes emellertid icke hafva gjort samma lycka som »Tillfället gör tjuften».*) Armfelt har synbarligen ej själf fäst någon vikt vid detta alster af sin penna, eftersom någon antydning om detta tillfällighetsskämt ej förekommer bland hans papper.

Under dessa lustbarheter, hvilka med oförminskad ifver fortgingo till slutet af September, uppgjordes planen till konungens resa till Italien. Hans armbrott tjänade såsom förevändning för en vistelse vid baden i Pisa, en förevändning, som dock efter hvad vi sett af Armfelts dagbok, icke, såsom blifvit påstådt, var blottad på all grund. Planen hölls emellertid i det längsta

*) En redogörelse för Armfelts efterpjes förekommer i ett bref från grefve C. J. Ekeblad till hans hustru, hvaraf framgår att »Maskeraden» torde hafva varit en lokalisering af ett franskt stycke, »Le bal» af Deschamps. Bland styckets figurer förekom en köpman, som i sitt tal ständigt inblandade franska ord «i Stackelbergs genre». Denna person, tillagd af Armfelt, ansågs såsom en karikatyr af en bekant Stockholmsköpman vid namn Dreyer. Man befarade att detta skulle väcka anstöt hos borgerskapet (Ekeblad till sin hustru ²⁴/₈ 1783; Kongl. Bibl.) Hertiginnan af Södermanland har emellertid antecknat i sin dagbok, att denna figur jämte baletten var det enda som gaf stycket något värde. Hon fann att detta förlorade på jämförelsen med Schröderheims prolog och ansåg på denna grund osannolikt, att Armfelt, såsom antydts, skulle hafva varit med om dennas utarbetande. Se äfven hennes bref till Sophie Piper, tr. såsom bilaga till Fersen, Hist. Skr., V: 296. I samma bref lemnar hon (ur minnet) en redogörelse för prologen, om hvilken hon med skäl säger att den »pétille d'esprit». — Jfr äfven Crusenstolpe, »Morianen» II: 233, hvarest A:s pjes karakteriseras såsom en »galimathias af kryssade ordlekar, platta kärleksförklaringar, dåligt skämt och öfverdrifvet smicker». Se äfven Flodmark, anf. st. s. 292 o. f. samt Schöldström, Hog och sann konstnärlig anda, s. 172.

hemlig; länge synes det äfven hafva varit oafgjordt, hvilka som skulle medfölja på resan. Icke ens Armfelts deltagande syntes afgjordt förr än kort tid före afresan, eller var åtminstone icke känt i hokretsarna*). Han blef dock en af de lycklige; och denna resa bildar en episod i hans lif, som väl förtjenar sitt eget kapitel.

* * *

Alldeles utan saknad lemnade Armfelt icke sitt fädernesland, och resan synes i själfva verket mindre hafva lockat hans lefnadslustiga sinne, än man skulle hafva förmodat. Han hade, kort förr än denna resa beramades, tagit ett steg för knytande af en förbindelse, som längre fram blef af största betydelse för hans lif. Han hade friat till en af hofvets älskvärdaste och mest högättade damer, fröken Hedvig De la Gardie, men ännu icke fått hennes afgörande svar. Två år senare hemförde han henne som sin brud, och fann i henne en maka, som mer än de flesta visade att hon förstod att älska »i lust och nöd», och som under senare skeden af hans skiftesrika lefnad var honom ett stöd och en föresyn. Samtida öfverensstämma alla i att prisa henne såsom en af de ädlaste qvinnor i Gustaf III:s tidelvarf.

Hoffröken Hedvig De la Gardie var dotter af öfverkammarherren hos drottning Lovisa Ulrika, grefve Karl Julius De la Gardie, och härstammade i tjerde led från den ryktbare riksfältherren Jakob Pontusson De la Gardie, hjälten från Karl IX:s och Gustaf Adolfs ryska krig. Hennes moder var grefvinnan Magdalena Stenbock, sondotter till den tappra karolinen Magnus Stenbock, segraren vid Helsingborg och Gadebusch, och tillhörde den gren af Stenbock-ätten, som var bofast i Lifland. Äfven Hedvig De la Gardies moder tillhörde hofvet såsom hofmästarinna vid prinsessan Sofia Albertinas hof.

Anorna och lefnadsställningen kunde sålunda väl sägas vara lysande. Det sades, att konung Gustaf ifrigt önskat denna förbindelse mellan sin gunstling och den högättade unga damen. Det sades äfven, att Armfelt utan egentlig djupare böjelse fogade sig i sin konungs vilja och knöt denna förbindelse, som blef för honom så välsignelsebringande. Möjligt är att det första svärneriet tidigt nog öfvergick till den lugnare känsla af djup högaktning, som Armfelt, under alla sina förvillelser, aldrig

*) Enligt Ekeblads bref till sin hustru $\frac{2}{3}$, 1783 (K. Bibl.). Själf var Ekeblad då ännu oviss, om han skulle blifva befalld att folja med, hvilket han ingalunda önskade.

upphörde att bysa för den ädla qvinna, som förenade sina öden med hans. Men från den tid, då Armfelt först började egna den 22-åriga Hedvig De la Gardie sin hyllning, finnas bevarade några bref, hållna i en ton af erotiskt svärmeri, hvilken visserligen icke är den konventionella frieriets. Särskildt synes, att döma af ett bland dem, afskedet från Sverige i September 1783 hafva känts påkostande genom skilsmässan från henne, som ännu ej gifvit honom säker förhoppning att lyssna till hans lidelsefulla böner *).

Troget har Hedvig De la Gardie gömt dessa bref, så väl som dem, hvilka under en lång följd af år, sedan hon blifvit grefvinna Armfelt, skrefvos till henne från hennes make. Hon har därigenom åt eftervärlden bevarat en ovärderlig källa för hans biografi under olika perioder af sitt lif. Han har i dem tecknat sig oförbehållsamt sådan han är, blottande sitt innersta väsen med dess fel och förtjenster, och med samma förtroende afhandlande allmänna angelägenheter som det enskilda lifvets. Hon, som i lifvet offrat så mycket för denne make, och utan hvars råd och föresyn hans oroliga lif måhända mer än en gång tagit en olycklig vändning, hon har genom den vård, hon egnat dessa bref, äfven efter döden sørjt för skyddandet af hans minne mot åtskilligt af den smädelse, som hans fiender lemnat i arf åt eftervärlden.

Äfven för skildringen af Armfelts deltagande i den italienska resan äro hans bref till fröken De la Gardie, jämte hans resedagbok, hufvudkällan.

*) Ur A:s afskedsbiljett kan följande förtjena anföras, dels såsom be styrkande hvad ofvan nämnts rörande arten af hans känslor för sin tillkommande, dels såsom stilprof: «Recevez, charmante Comtesse, les adieux d'un homme qui vous adore et qui dans ce moment-ci a le cœur trop serré pour vous exprimer tout ce qu'il sent. Les larmes qui arrosent ce papier sont des témoins plus fidèles que tout ce que mon éloquence pourrait imaginer . . . Si jamais l'amour maîtrisa un cœur souverainement, e'est bien le mien. Rien qui n'est pas vous me plaît; je ne vois que vous, je ne pense qu'à vous, le reste de l'univers n'est rien à côté de vous, et je voudrais avoir plus que ma vie et une fortune pour les sacrifier pour vous. Le don de vous plaire ne m'a peut-être pas été accordé par la Providence; mais celui de vous adorer, de vous parler de mon amour seront ma seule espérance et peut-être mon unique consolation».

III.

På resa med grefven af Haga.

(1783—1784).

Den 27 September om natten kl. tre qvart till tolf — har Arnfelt antecknat i sin resedagbok — »sedan vi gifvit 'Gustaf Adolf och Ebba Brahe' och mycket gråtits vid supéen, stal H. Maj:t sig lilla trappan bort, och en slup, som var befalld för min räkning, tog och förde oss till Fittja, hvarifrån vi reste efter kl. 2, sedan H. Maj:t lagt sig i sin vagn».

Genom natt och dag fortsattes färden, hvilken Arnfelt fann mera »likna en flykt än en resa», till Kristianstad. Dit anlända under natten mellan den 29 och 30 September, fingo de resande där sitt första nattläger. I Eksjö hade dock konungen, liggande i sin vagn och samtalande genom dess nedsläppta fönster, tidigt på morgonen den 29 September hunnit med att gifva cour åt »en quantité af ståndspersoner», som samlats för att göra honom sin uppvaktning.

I Ystad samlades större delen af det sällskap, som erhållit konungens befallning att medfölja på den långväga färden. Det var en samling af män, som väl kunde låta sig ses vid de främmande hof, som konungen ärnade besöka. Utom Arnfelt, tillhörde fyra af de resande konungens hofuppvaktning: det var öfverste kammarjunkaren friherre Ewert Taube, hofmarskalken friherre Bror Cederström, hofstallmästaren friherre H. H. von Essen och kammarjunkaren K. Peyron, alla män, som tillhörde Gustaf III:s förtroliga umgänge. För den diplomatiska brefväx-

lingen medföljde expeditionsskreterarna Franc och G. G. Adlerbeth; den sistnämnde representerade det lärda och litterära elementet i konungens följe samt hade särskildt uppdrag att föra anteckningar öfver de sevärdheter, som mötte under resan. De båda sistnämnda, för korthetens skull af hofmännen kallade »skrifvarna», betraktades icke såsom med dem fullt likställda; ej heller konungens lifmedikus Salomon. Dessa tre hade tillsammans med kammartjenaren Devouges afrest från Stockholm den 26 och inväntade konungen i Ystad. — På konungens befallning tillstötte under resan i Tyskland grefve Axel Fersen (d. y.), som begaf sig dit från Frankrike; och först i Verona, där riksrådet baron K. Sparre och bildhuggaren Sergel mötte konungen, var resällskapet fulltaligt samladt. Till konungens följe slöto sig för kortare tider under vistelsen i Italien några yngre officerare, Stjernvall, Möllersvärd och Delagrange, hvilka blifvit från Sverige afsända såsom kurirer med bref från regeringen.

Från Ystad fortsattes resan vidare söderut till Rostock. Sjöfärden var genom motvind och stiltje obehaglig. »Konungen läg på däck i sin vagn och sof mycket, emellan det han åt goda mål», säger Armfelt. Först den 3 Oktober landstego de resande i Rostock, hvarest resällskapet i två afdelningar på skilda vägar styrde färden till Braunschweig. Konungen med Essen for öfver Ludvigslust, Dömitz och Uelzen; de öfriga togo vägen öfver Schwerin, Lauenburg och Lüneburg.

»Som man reser mycket långsamt i detta fördömda land», skrifver Armfelt till Hedvig de la Gardie, »hvarest vägarna äro lika dåliga, som postiljonerna äro oförskämda, så fingo vi erfara obehaget af att på 24 timmar ofta ej hinna mer än 8 mil. Också kommo vi icke förr än mycket sent till en liten stad vid namn Güstrow, hvarest Peyron, Salomon och jag hvar i sin ordning blefvo tagna för konungen af Sverige. Man hade tingat platser i fönstren för att se oss, och vi höllo på att blifva ihjälklända af packet. Hela natten fortsatte vi resan och kommo vid middagen till Schwerin, hvarest Peyron föreställde H. Majt och höll på att få visit af den gamla prinsessan af Mecklenburg. Vi fingo betala tjugo dukater för en dålig soppa, och sedan Taube pesterat duktigt, afreste vi, passerade Elben och kommo slutligen, halflöda af trötthet, den 8 Oktober till Braunschweig, dit konungen kommit dagen förut».

Dagboken fortsätter om besöket vid hofvet i Braunschweig: »Vi gingo på italienska operan, hvarest de gäfvö ett abominabelt spektakel, men tämligen täck musik. Hela hofvet var här

en parade, och grefven *) gaf sig alldeles samma air som i sitt eget hof. Regerande hertigen stod och han satt; han helsade vid sin ankomst på loger och parterren o. s. v. Vi superade hemma hos oss, och som jag var fatigerad af resan, gick jag och lade mig, innan grefven kom hem».

»Den 9 Oktober . . . Vi skulle nödvändigt presenteras, hvilket skedde vid middagen af grefven själf. Det var ingen sort höflighet, som de ej viste oss. Den gamla enkehertiginnan, hvilkens parti jag gjorde om aftonen hemma hos henne, sade mig tusende obligeanta saker och talte med mig med all den öppenljärtighet, som hör till en gammal gumma af Brandenburgska huset. Regerande hertiginnan, fastän ful, har ett agreeabelt och naturligt väsen; hon säger uppriktigt sina tankar och enoncerar sig som en engelska. Regerande hertigen är kanske en af våra största människor i detta sekel; hans affektation att vara particulier är litet öfverdrifven, ty vid bordet, då jag satt bredvid honom, måste jag alltid serveras före honom och genom dörrarna gick han alltid den siste. Prinsessan Augusta, hans syster, är en god och behaglig prinsessa. Hon är väl litet tandlös och krokig i sin demarche, men jag har likväl sett henne göra en ordentlig passion **). Arfprinsen är nästan hébété; han håller munnen ständigt öppe och vet knappt själf hvad han säger, lika litet som den, med hvilken han talar . . . Samma dag var en depesch kommen, som tycktes sätta myror i hufvudet; grefven skref en depesch med egen hand, tämligen lång, och det taltes öfver allt om krig mellan kejsaren och Frankrike. Det var på den sujetten, jag hade en intressant konversation med regerande hertigen. När vi kommo hem, stod glädjen upp i taket, och sedan grefven klädt af sig, bar det af till sängs för något hvar».

Vistelsen i Braunschweig hos konung Gustafs släktingar var icke långvarig. Redan den 10 Oktober bröt han upp och fortsatte resan söderut. I förbifarten aflade han ett besök i sin

*) Af Haga, Konung Gustaf reste, såsom bekant, under detta namn. Redan i Rostock hade dock Armfelt autecknat: «H. Maj: var ej fallen för att själf konservera sitt inkognito; ex. gr. querellen med tullen».

***) A. skriver härom till Hedvig De la Gardie: «La princesse Auguste, soeur du duc regnant et par conséquent cousine du roi, est une bonne enfant de 32 ans, sans dents, un peu courbe, mal frisée, mal tournée, mais inspirant avec tout cela une passion fort vive à notre cher maître, qui ne fait que parler d'elle. Il faut vous avertir que le prince Frédéric en était amoureux aussi, mais qu'elle lui fut refusée par les intrigues de la feue reine, S. M., qui aime les réparations, en a voulu faire une authentique, si les lois du nouveau testament ne le défendaient pas».

systems nyförvärfvade besittning, abbotstiftet Quedlinburg. Armfelt åkte dit i samma vagn som konungen, »på vägar, där man hvarje ögonblick lopp fara att bryta halsen af sig». »Vi besökte», skrifer Armfelt, »abbedissans våning, terrassen, trädgårdarna, vinodlingen o. s. v.; men det var icke mycket som föll II. Maj:t i smaken. Utsigten, parken och drufvorna voro förtjusande; men det hela är dock bra litet för en furstinna, som är uppfostrad såsom en konungadotter och vet att sätta värde därpå. Vi sågo vackra relikier, nästan i samma smak som de, vi hade på Grips-holm vid festen för abbedissan» *).

Genom det vackra Thüringen, öfver Erfurt, Coburg och Bamberg; fortsattes resan till Nürnberg, icke utan små äfventyr, till följd af konungens smak för att färdas hastigt på de dälliga vägarna. En gång afbröts tistelstängan på grefvens af Haga vagn; en annan gång stälpte hans äkdon. Länga sträckor af vägen måste tillryggaläggas till fots; och ett nattläger beskrifer Armfelt på följande sätt: »Grefven fick ligga i en förstuga, hvarigenom vår betjening alltjämt passerade, Peyron låg på en biljard och vi andra på halm». I Erlangen stötte grefve Axel Fersen d. y. till sällskapet. Han hade från Frankrike blifvit kallad att åtfölja konungen till Italien. Fersens ankomst — »han skall pumpas och är ny», skrifer Armfelt — gjorde för någon tid den öfriga uppvaktningens sällskap mera umbärligt för konungen; och planer uppgjordes af dem att på egen hand få göra en tur i södra Tyskland. Den 15 Oktober ankommo de resande till Nürnberg, utom konungen och Fersen, hvilka anlände en dag senare. Ryktet om den svenske konungens ankomst hade spridit sig, och Armfelt och Essen föreställde, innan konungen anländt, skiftevis »der Schwedenkönig» i de goda Nürnbergarnas ögon. »Vi hafva 3- till 4,000 människor, som gapa på oss vid hotellet, i kyrkorna, o. s. v.», skrifer Armfelt från Nürnberg; »öfverallt, hvart vi gå, skynda uppsyningsmän och stadens funktionärer att visa oss dess sällsyntheter och märkvärdigheter; och utan att göra något annat än då och då en lämplig rörelse med hufvudet, göra vi staden Nürnberg högst belåten. Tyskarna äro ytterst nyfikna». — Efter konungens ankomst blef det snart slut med detta »qui pro quo». Oaktadt grefven af Haga lätteligen skulle kunna hafva bevarat sitt inkognito genom att låta sin uppvaktning fortfara att spela hans rol, öfverensstämde detta icke med hans smak. Vid ett besök på rådhuset röjde han sig, och sedan omgafs han af kunglighetens hela ståt. »Sedan några timmar

*) Se ofvan sid. 48, 49. Jfr Geijer, Gustav. Papperen III: 77.

äro vi i full etikett», skriver Armfelt, »med hedersvakt framför dörren; jag går före, Fersen efter H. Maj:t; Essen är med för att tjena såsom stöd».

I Augsburg, hvarest äfven gjordes ett par dagars uppehåll, bevarades inkognito bättre. Skämtsamt skriver Armfelt: »Huru gärna vi än här skulle hafva röjt vårt inkognito, så var det fullkomligt omöjligt. Dessa enfaldiga stackare saknade all nyfikenhet och trodde att en kung var skapad som andra människor; man tog icke en gång hatten af för oss på teatern». — I Augsburg upplöstes resällskapet för några dagar. Konungen med Fersen, Armfelt och Essen for till München, de öfriga till Innsbruck.

Ur Armfelts dagbok läna vi följande skildring af vistelsen i München:

»Så snart vi ankommit, gingo kungen och jag omkring i staden. När vi kommo tillbaka, fastän vi bodde infamt au troisième, började likväl folket att tro, det kungen var kommen. Vi foro på spektaklet ochingo en loge midt emot kurfursten. Kungen gaf mig högra hand och satte sig något bakom. De gäfvu en tysk komedi med en balett efteråt. Midt under pjesen kom någon som knackade på dörren; jag lät upp, och det var grefve Daun, som på kurfurstens vägnar frågade, om kungen i Sverige tillät, att han fick göra honom sin cour antingen i logen eller hemma i kvarteret. Jag svarade däruppå, att kungen i Sverige vore rest till Innsbruck, att jag och de andra herrarna fått tillstånd att fara till München, och att ett sådant misstag, som han höll på att göra, vore för betydligt, för att jag ej uppriktigt borde prevenera honom därom. Han var envis, då jag slutligen tog det parti att säga honom, »qu'il devait lui suffire, que je lui disais que le roi n'y était pas»; han teg, men insisterade på, att kurfursten skulle få göra kungens connaissance. Jag plaisanterade och gick in i logen, berättande H. Maj:t hela aventuren. Han blef icke vid godt humeur, ville taga allahanda viva partier, men lät slutligen persuadera sig att låta mig gå till kurfursten att göra honom en kompliment, i hvilken jag kom fram med kungens begäran att få blifva i den största inkognito, så länge han själf behagade, på det han kunde à son aise få se alla de saker, som förtjente uppmärksamhet. Kurfursten svarade med mycken embarras, att kungen vore mästare att göra hur han själf behagade, och efter många komplimenter gick jag tillbaka och gaf min grefve det svaret. Han blef rätt nöjd därmed och supéen blef obeskrifligt glad».

»Den 22 Oktober foro vi till Nymphenburg, hvilket vi besägo med den största attention; det förtjente också all uppmärksamhet, och fastän byggnaden ej är vacker, är det likväl en ibland de största i Europa; trädgården är charmant och situationen är ändå au dessus allt det andra. Vi kommo ej till München förr än kl. 3, äto middag och klädde oss. Grefve Daun kom till mig och frågade mig, hur våra bägge herrar skulle kunna göra bekantskap i afton. Jag svarade honom en termes ambigües, men fastän kungen fick sin post, determinerade han sig likväl att fara kl. 6 upp på slottet; jag följde honom ensam. Kurfursten var redan på spektaklet, dit vi foro äfven. H. Maj:t gick in i hans loge, embrasserade honom; de sade hvarandra några artigheter, gingo in i stora logen, helsade på bägge käringarna och sutto där till andra aktens slut, då han gick in i sin egen loge. Kurfursten kom, sedan baletten var slut, och bjöd oss alla på supé; vi följde med kungen och honom genom en gruffigt lång korridor in i rummen, som voro af den allra största magnificence. Supéen blef strax serverad, och vi satte oss till bords, tio personer, inberäknadt de bägge regerande herrarna. Hans öfverkammarherre tog hand af mig, hvilket misshagade gruffligen vår nådige herre. Strax supéen var all, skildes vi åt, och kurfursten följde grefven af Haga ända till vagnen. Här ser ut som om grefve Daun vore kurfurste och den andra hans paravent».

»Den 23 Oktober kom kurfursten kl. 9 och afhemtade kungen i sin vagn för att föra honom till Schleissheim. I vagnen voro kungen, kurfursten, grefve Daun och jag. På vägen började gubben ge sig carrière och talte, som en artig och belevad man, med mindre embarras än förut *) . . . Vid hemresan foro vi till paradplatsen, hvarest hela vakten stod uppställd och defilerade slutligen med all möjlig appareil. Han quitterade kurfursten och gick till fots hem för att klä sig till middagen. Så snart vi kommo till slottet, tog hela hofvet med kurfursten emot grefven af Haga vid vagnsdörren och förde honom genom ett galleri af porträtter, där Karl X och Karl XII äfven sutto **),

*) Följande anekdot från denna utflykt, berättad i A:s bref, kan förtjena bevaras: »On parla de l'Italie et du voyage que l'électeur venait d'y faire. Le roi lui demanda par quelle raison il l'avait fait: c'est que cela m'amusa, dit-il, mais comme prétexte je feignis d'avoir besoin des eaux de Pise. Je vous avone que le rire m'était dans le gosier, mais je craignis de donner à ce pauvre prince un épigramme involontaire».

***) Förmodan att Gustaf III vore Karl XII:s sonson och genom Pfalziska huset härstammade från Wittelsbachska ätten, föranledde ett misstag,

till tresorn, där vi sågo superba juveler, bland annat tio garniturer af la toison d'or . . . Vid middagen sattes jag bredvid prinsessan Clementine; men kungen ville att jag skulle sitta hos kurfurstinnan. Det förtörnade kungen så hårdt, att han ej åt i början; men humeuret gick öfver, och en god tallrik persikor satte allt till rätta . . . På aftonen hade de på slottet en académie de musique och cour. Vi befunno oss emellan några tusen (!) personer, dels parerade, dels oklädda, damer med juveler och små mamseller med nattmössor . . . Kl. $\frac{1}{2}$ 10 gingo alla till supéen. Kurfurstinnan retirerade sig, och prinsessan Clementine med en käring voro de enda damer, som superade med oss. Kungen tog afsked af kurfursten; mycken höflighet och mycken ceremoni. Vi kommo hem och funno en sorts bal hemma hos oss, hvarest de förnämsta af hofvet och staden samt de sämsta af packet voro förblandade. Kungen gick dit, konverserade med flera af de förnämsta damerna. Bland andra var grefvinnan Baumgarten där, som kurfursten är amant åt, fastän hennes man är 30 år och vacker, och gubben 60 år och ful».

Öfver Innsbruck genom Tyrolen gick sedermera färden till Verona. Tyrolens pittoreska landskapsbilder undgingo ej att göra lifligt intryck på Armfelts lättrorliga sinne, lika litet som de konstskatter, som möta främlingen från Norden redan vid första inträdet i Italien. Flitigt antecknade han i sin dagbok hvad som under vandringarna i natursköna trakter, i de gamla städernas kyrkor och muséer fäste hans uppmärksamhet. Dessa anteckningar vittna ej blott om hans raska uppfattning och vakna intresse, utan ock om ett allvarligare bemödande att öka sitt kunskapsförråd under resan, än man måhända skulle hafva väntat. Resehandböcker göra i våra dagar dylika anteckningar för de flesta resande öfverflödiga, och för eftervärlden hafva dessa slag af turistninnen naturligtvis underordnad intresse. Äf mera historiskt intresse i Armfelts resedagbok äro åtskilliga smådrag från det dagliga samlifvet med konung Gustaf i Italien. Bidrag till kännedomen om tidens seder och umgängesförhållan-

som framgår ur ett bref från Armfelt till Fr. Sparre: »Les Bavaois, voyant que ni l'électeur, ni aucun de ses successeurs ont des enfans mâles, se sont imaginés que le roi de Suède pourrait bien un jour devenir leur souverain, et le traitaient avec une espèce d'adoration chaque fois qu'il sortit ou rentra chez lui. Il y avait une foule de monde qui se, jetant à genoux, lui baisa les mains et le bout des habits, en disant: »Dieu, comme il ressemble à notre cher Maximilien!« . V. E. conçoit aisément que cela ne déplût guère! (Crusenstolpe, Hist. Tada, s. 161). Jfr Gustaf III:s bref till Ramel i samma ämne, tr. i hans skrifter IV: 186 o. f.

den i detta land, sådana som de tedde sig för nordbons öga, kunna äfven därur hemtas.

I Verona voro, såsom nämnt, riksrådet baron Karl Sparre och bildhuggaren Sergel konungen till mötes. De svenska resande bemöttes där med stor uppmärksamhet af »il capitano podestà», republiken Venedigs ståthållare i Verona. Han inbjöd konungen och hans följe till en »conversazione» i sin bostad, och tillställde för dem en tjurfäktning i den amfiteater från Romartiden, som ännu utgör Veronas förnämsta sevärdhet. Konungen helsades vid inträdet i amfiteatern med handklappningar. — Den försmak af det italienska sällskapslifvet, som erbjöds i Verona, behagade ej männen från Gustaf III:s hof. Armfelt fann »conversazione'n» hos »capitano podestà» ganska ledsam, »medan man ät glacer och konfekt och drack lemonad ur buteljer». Damerna, skrifver han, äro målade i hvitt, rödt och svart, tämligen illa coifferade och chausserade, men präktigt utstyrda med många diamanter; för öfrigt artiga utan att vara älskvärda, fria i sätt och tal, med mera liflighet än esprit, 'plus de sens que de raison'; de säga allt hvad de tänka och göra allt hvad som faller dem in». Ännu mindre funno ungherrarna i Verona nåd för hans ögon; »de sottaste personager i världen, antingen svinaktiga eller utspökade som bouffoner på italienska teatern — bëtes à manger du foin, hvilka för sin dam åtogo sig alla betjentsysslor och behandlades därefter så väl af henne som af främlingar».

På skilda vägar reste konung Gustaf och hans följe från Verona till Pisa, resans närmaste mål. Armfelt utverkade sig tillstånd att i sällskap med »lilla Peyron» taga vägen öfver Mantua, Modena, Bologna och Florens; grefven af Haga reste en kortare väg från Modena, hvarest han gemensamt med sin svit besökte hertigen, som man fann »rätt höflig och artig». — Teatern i Bologna och Florens med den italienska operamusiken intresserade Armfelt på det lifligaste. Den ryktbare sångaren Marchesi väckte på det sistnämnda stället hans lifliga beundran. »Jag är säker», skrifver han till Hedvig De la Gardie, »att i hela världen icke finnes en sådan röst, i förening med ett utseende som en ängels och en skådespelartalent som Monvels».

»Under det jag», fortsätter han, »försänkt i beundran, njöt af lyckan att hafva funnit något i Italien, som riktigt föll mig i smaken, lemnades mig på teatern ett bref från konungen, som en kurir medfört. Det innehöll befallningen att genast begifva mig till Pisa för viktiga angelägenheter. Då kungen icke mädde väl, när vi skildes åt, såg jag honom nu i min inbillning ligga

i dödens käftar — död, nästan begrafven! Föreställ er huru jag skyndade till Pisa, som ligger 10 mil från Florens: att spränga häst och postiljon var mig en likgiltig sak. Jag reste hela natten och kom fram kl. 8 på morgonen. Jag fann min kära herre — färdig att fara till staden, för att se på storhertiginnans 18:de kyrktågning! — Detta förargade mig icke så litet; och det behöfdes ingenting ringare än kungens hela älskvardhet för att komma mig att glömma ett så groft skämt. Hans lust att snart få träffa mig, i förening med Fersens råd — han tycker om att göra dylika pojkstreck — hade tydligen gifvit anledning härtill».

»Vi äro här», heter det vidare i samma bref, »på en half mils afstånd från Pisa; och om här icke finnes en gammal portvakt och en hyrlakej, skulle platsen vara bebodd af endast svenskar, ty badterminen är slut. Vi hafva här hvar sin cell med bläck och penna — ni ser, älskvärda grefvinna, huru vi trösta oss. Då och då gör jag en promenad under cypresserna, hvilkas melankoliska skugga ger min själ de ljufvaste intryck *).

Vistelsen vid badorten San Giuliano nära Pisa, från den 4 till den 24 November, var isynnerhet i början skäligen enformig. Sevärldheterna i det närbelägna tysta, älderdomliga Pisa, dess lutande torn och dess berömda baptisterium, kunde ej för längre tid fästa intresset. Af förströelse erbjöd staden endast teaterföreställningar, som Armfelt fann »infama», och »där man icke hade någon annan resurs än att sofva; och då salen icke var upplyst, hade Morfeus ofta den godheten att komma till vår hjälp». Konungen badade, promenerade, gjorde nästan dagliga besök hos storhertigen af Toscana, hvilken, såsom vi sett, med sin familj vistades i Pisa, samt var mycket sysselsatt med sin post och, enligt Armfelts ord, ofta »fuudersam». Till obehaget

*) Härpå följer en poetisk utgjutelse till den älskade i fjärran Norden, ur hvilken vi låna följande:

J'appelle amour cette atteinte profonde,
L'entier oubli de soi-même et du monde,
Ce sentiment soumis, tendre, ingénu,
Prompt, mais durable, ardent, mais soutenu,
Qu'émue la crainte et que l'espoir enflamme,
Ce trait de feu qui des yeux passe à l'âme,
De l'âme aux sens; qui, fécond en désirs,
Dure et s'augmente au comble des plaisirs.

Hän slutar: Entourés de scorpions et de vipères, notre unique bonheur est de penser à la Suède au milieu de l'Italie . . . Mais il faut finir. Que je porte envie à ce papier! Vous la regarderez. Où diable sont les fées? —

kom, att kölden i November stundom var sådan, att konungen och hans följe måste samlas i köket för att värma sig vid spisbrasan. Någon gång tillbragtes aftonen med att läsa högt hos konungen.

Enformigheten afbröts dock genom utflygter, särskildt till Livorno, hvars opera utöfvade en stark dragningskraft på teatervännen Armfelt, som ej skydde att nattetid tillryggalägga den fyra mil långa vägen mellan Livorno och Pisa för att besöka operaföreställningarna. Äfven konungen besökte ett par gånger Livorno. En dag (den 11 Nov.), har Armfelt antecknat, foro »kungen, Fersen och jag till Lucca för att se gonfalonieren i sin ståt vid ceremonien, som där är på S:t Martini dag. Vi kommo nog bittida dit och gingo omkring på vallar och i kyrkor till kl. 11, då det börjades mässa och musik i katedralen, hvarest ärkebiskopen officierade i sin skrud: hela kyrkan klädd med rödt och guld. Gonfalonieren kom emellan tvenne andra, precederad af schweizare och mycket lakejer, och satte sig på sin tron midt emot ärkebiskopen till venster. Han var klädd i rödt sammet och med guld, hans figur var nobel och stor, fastän han var gammal. Folket började till slut doutera sig af att kungen var där och samlade sig omkring oss. Ceremonien drog ut till kl. 1, då vi fingo veta, att postiljonerna kört sönder vår vagn, hvilken Fersen måste själf laga med rep. Jag följde kungen i folkhoppen, och vi anlände till vårt kloster middagstimmen. Efter middagen flyttade kungen, Essen och jag i nedre våningen för att få spisar att elda [uti]; kölden var obegriplig» *).

En längre utflygt gjordes en vecka senare, vid hvilken konungen var åtföljd af Armfelt, Fersen, Cederström och Essen. Afsigten var att i Genua åse dogens kröning; men storm och dåligt väglag hindrade färdens utsträckning längre än till den lilla hafsstaden Lerici nära Carrara. Där beslöt man efter en dags väntan att vända om, och tog hemvägen öfver Carrara. Från uppehållet i Lerici har Armfelt antecknat följande anekdot: »Bredvid staden ligger ett gammalt befäst slott, som har tolf mans garnison och en kommandant. Som vyen från tornet borde vara vackrare än från vallen, ville vi gå upp, men det refuserades oss på det strängaste. Cederström, som hade fått den fantasien isynnerhet, oblikerade kungen att göra samma försök — som misslyckades i början, fastän inkognitot aflades. Kommen-

*) Se vidare om de bekymmer, som Gustaf III:s vistelse i Lucca's granskning föranledde hos republiken Luccas styrelse, en korrespondensartikel »Från Italien» af sign. Pellegrino, i Sydsv. Dagbladet, Febr. 1890.

danten, som, sedan han fått höra att man ämnade klaga för republiken, fått myror i hufvudet, mötte oss i en smal väg, i tanke att ge sig ut att promenera. Han blef då alldeles deconcerterad, offererade oss gå upp och gjorde oss så mycken höflighet, han ungefärligen förstod. Vi profiterade därutaf, gingo genom fasliga mörka trappor högst upp i tornet och jouerade af den gudomligaste vy i världen. Vår kommandant hade fått myror i hufvudet; han sade, att han fruktade blifva hängd, ty hans ordres innehöll att icke tillåta någon gå in i hans fästning; men att med en kung var det en sådan sak, som han icke visste, hur man skulle förhålla sig; bad om kungens protektion; etc. Allt lofvades, och kungen skref till sin konsul och gaf honom brefvet».

Det tillbakadragna lif, som konung Gustaf förde vid Pisabadet, väckte en viss förvåning hos Toscanas storhertig, Leopold af Österrike, sedermera kejsar Leopold II. Han hade under samma tid sin bostad i staden Pisa, och ansåg sig i egenkap af landsherre hafva rätt att fordra särskild uppmärksamhet, churu han själf tog värdskapets skyldigheter lätt nog. På förhand intagen mot konung Gustaf genom sin broders, kejsar Josefs nedsättande skildringar*), var han ej obenägen att uttyda sin kunglige gästs tillbakadragenhet såsom bristande höflighet. I sina bref till sin broder från denna tid skildrar han konungens stämning såsom nedslagen och mistrogen, äfven mot sina följeslagare. Han uppgifver, att Gustaf låtit förstå att han helst önskade slippa besök af den storhertigliga familjen vid badorten, samt att han i det längsta undvikit att presentera sin uppvaktning. »Hvarken han eller de komma någonsin till staden (Pisa), de bese ingenting, de taga ej kännedom om någonting, bry sig ej om att göra några bekantskaper, mottaga inga besök och låta ej presentera sig för någon**). I ett följande bref yttrar han om Gustaf III, efter några anmärkningar öfver hans höga tanke om sig själf och hans öfverspända idéer: »Hittills har han ej gjort synnerlig lycka i Italien, lika litet som hans följe. Riksrådet Sparre, en man af hufvud, gör ingen hemlighet af att han ogillar konungens resa och uppförande; och de unga herrarne,

*) »L'apparition du roi de Suède, sa façon de se présenter annoncent son orgueil insupportable; c'est un homme sans caractère, faux et qui, avec un vernis d'esprit et de connaissances, n'est qu'un faufaron et petit-maître manqué». Joseph II till Leopold ^{13/11} 1783. (Arneth, Joseph II u. Leopold v. Toscana I: 170).

***) Leopold till Joseph II ^{10/11}. Anf. st. I: 178. Armfelts dagbok visar att dessa uppgifter äro dels öfverdrifna, dels osanna.

hans favoriter, särskildt baron Armfelt, hafva gjort sig föga omtyckta genom sitt högdragna väsen och sitt sätt att vara, företrädesvis grefve Fersen, som till och med öppet visar sin ringaktning för konungen» *).

Så föga välvilligt bedömdes de resande främlingarna från nordnorden af den tyske fursten på Toscanas tron! Föga anade konung Gustaf att det var så illa bestämdt med det »cordiala» förhållande, i hvilket han enligt sina bref från Pisa ansåg sig stå till storhertigen, som han fann »oändligen instruerad» och »ganska interessant», och hvilken han trodde sig göra ett nöje med att icke »göra några façon» **). Äfven Armfelt, som också fått sin del af storhertigens oblidna omdöme, var långt ifrån att yttra sig i en ton af bitterhet eller öfvermod om den toscanska furstefamiljen, ehuru dess medlemmar visserligen icke på honom gjort något synnerligen imponerande intryck. På följande sätt beskriver han sitt första besök vid storhertigligen hofvet:

Den 16 November foro vi samtliga vid middagstiden till Pisa, klädda i vår drägt ***), för att presenteras för storhertigen, hans gemål, infantinnan af Parma, hans syster, och ärkehertigarna, hans söner. Han själf tyckes vara en ärlig och okonstlad man, mer instruerad än qvick, mycket pratsam och utan någon synnerlig dignité i sitt väsende. Hon är en god, beskedlig och ful gumma, illa klädd med mycket juveler, och mycket höflig, med litet vett. Infantinnan af Parma är ännu af en ganska briljant figur och måste som ung varit obeskrifligt vacker; hon är artig, klok och har lätt för att tala; det säges, att hon skall vara mycket ferme och karaktig. Nog var hennes diskurs på det viset, och hennes capitaine des gardes, som var à deux usages, såg ut som en björn †). — Efter middagen gaf stor-

*) Anf. st. I: 192.

**) Se Geijer, Gust. Papperen III: 88.

***) Svenska nationella hofdräkten, hvilken konungen, till föga belåtenhet för sina följeslagare, alltid önskade se använd vid högtidliga tillfällen under resan. Begagnandet af »svenska dräkten» vid deltagandet i de mera enskilda italienska samkvämen föranledde i början mycken öfverläggning. Ingen, icke ens konungen, var angelägen att bära denna »maskeraddrägt», som man fruktade skulle anses narraktig. På följande sätt beskriver Armfelt denna »schisme i vår habillement»: »Kungen yttrade ej sin vilja precist, men var små-ond d'avance och kunde intet decidera sig för sin egen parure... Det disputerades i två timmar, då äntligen blef decideradt att vi skulle bära fransyska kläder, utom då presentationer skedde vid något hof». I ett bref från Florens yttrar han den förmodan, att konungen i hemlighet var bäst belåten härmed, ehuru han gjort svårigheter.

†) Syftar på infantinnans gunstling, St. Severin, som ansågs såsom hennes älskare och, enligt Adlerbeths anteckning, var »den resligaste och starkaste vid hennes hof». (Adlerbeths reseanteckn. Handskr. i K. Bibl.)

hertigen i sin sal ett prof af »il giuoco del ponte» eller den fäkting, som hålles på bron emellan tvenne partier pisaner, armade de pied en cap och med stora klubbor. De trumfade hvar annan grufveligen, och leken såg ganska mordisk ut, men den slutades utan att någon blef olycklig».

* * *

»Omsider», skrifver Armfelt, »hade grefvens af Haga arm förbarmande med oss. Man beslöt, att baden i Pisa nu hade verkat tillräckligt, så att vi kunde lemna skådeplatsen för den komedi, som vi gifvit Europa». Den 24 November skedde afresan från Pisa genom Toscanas trädgård till Florens.

Konstskatterna i Medicernas stad var det som där i främsta rummet fångslade konung Gustafs uppmärksamhet; Armfelt var vanligen hans följeslagare på vandringarna i kyrkor och muséer. Båda voro outröttliga; Armfelt antecknade flitigt hvad han såg, stundom under uttryck af den högsta beundran. Från första dagen till den sista — uppehållet räckte nära en månad — tillbragtes tiden väsentligen med beskådande af Florens' märkvärdigheter och mindre utflygter i grannskapet. Från sin första morgonvandring med konungen och Sergel, omedelbart efter ankomsten till Florens, har Armfelt antecknat: »konungen själf visade oss vägen, ty stadens karta hade han redan i sitt hufvud». Konungen besökte ej blott konstsamlingar och minnesmärken, utan äfven målares och skulptörers atelierer; och lät hos den tyske målaren Gutenbrunn måla sitt porträtt i svenska dräkten *). Florentinska konstakademien hyllade grefven af Haga genom att öfverlemna honom ett diplom såsom akademiens ledamot. Äfven inköp gjordes, churu det, såsom bekant, taltes om

il conte di Haga,
chi molto vede
e poco paga —.

I början af sina vandringar ädrog sig den nordiske monarken ej ringa uppmärksamhet hos de goda florentinarna. En gång finnes antecknad, att konung Gustaf och Armfelt, för att undgå deras paträngande nyfikenhet, måste »springa upp för en trappa under arkaderna i Fabbrica degli Uffizj». Armfelt fann,

*) Tvenne tyska konstnärer med detta namn synas vid denna tid hafva vistats i Italien. En af dem sysselsatte sig med vaxmålning. Förmodligen var det ett miniatyrporträtt, som kungen lät måla.

att hans »penna var för svag» att beskrifva all den rikedom af skönhet, som mötte dem i denna berömda konstsamling och som »vida öfvergick hans imagination».

För öfrigt torde uppehållet i Florens på det hela hafva varit den del af vistelsen i Italien, då grefven af Haga och hans följe mest kunde inrätta sig efter eget behag. Konungens lynne var under denna tid förträffligt, enligt Armfelts anteckningar. Den storhertigligna familjen dröjde i Pisa till mot slutet af konungens vistelse i Florens, och hans följeslagare valde fritt sitt umgänge och sina förströelser. Teatrarna, hvilka dock stängdes efter adventstidens ingång, besöktes flitigt, och konungen och Armfelt täflade att beundra Marchesis sköna stämman. Sedermera deltog de ej sällan i det sällskapslif, som Toscanas hufvudstad erbjöd, särskildt inom den engelska kolonien. Med ett visst missnöje omnämna dock både Gustaf III *) och Armfelt, att intet inhemskt hus i Florens öppnat sina dörrar för dem. Ej heller synas de hafva gjort stora ansträngningar för att på närmare håll få se något af det inhemska sällskapslifvet; och möjligen läg häri anledningen till den nyss anförda beskyllningen för högdragenhet. Det gick dem, såsom det ännu går mer än en främling från norden vid första inträdet i Italien, att det moderna folklynnet, samhällsförhållandena och lefnadsvanorna i detta konstens och de stora minnenas land synas ej blott främmande och egendomliga, utan ock föga motsvarande den ideala bild, man på afstånd uppgjort. Armfelt var icke någon vän af dessa »conversazioni», där de italienska damerna alltid voro uppvaktade af »minst en cavaliere servente för hvar dam»; han fann samtals-tonen högst »insipide». »Om juveler och väl klädda qvinfolk», har han efter henkonsten från ett dylikt samqväm antecknat, »kunna göra en societé agréable, så hade vi vid denna tid intet mera att önska; men utom då jag åt, hade jag all möda i världen att hålla ögonen öppna». — Det var företrädesvis engelske ministern Mann och den i Florens sedan lång tid bosatte lord Cowpert som visade de nordiska främlingarna en gästfrihet, hvilken de flitigt begagnade.

I Florens bodde vid denna tid, under namnet grefve af Albany, den landsflyktige arvingen till Englands tron, pretendenten Karl Stuart, nu en 63-årig gubbe, hårdt pröfvad af lifvets motgångar. Hans hustru, grefvinnan Louise von Stolberg, bekant genom den svärmiska hyllning, som egnats henne af den italienske skalden Alfieri, hade kort förut öfvergifvit sin

*) Se Geijer, Gust. Papperen III: 93.

make och bosatt sig i Rom. Anledningen till det olyckliga äktenskapet ansågs hafva varit grefvens af Albany våldsamma lynne och benägenhet för dryckenskap *). Han hade icke förstätt att bibehålla sina vänner, ännu mindre sina bundsförvandter, och befann sig nu, kroppsligen och andligen bruten, i en beklagansvärd belägenhet. Ännu egde han dock, midt i sitt förfall, något af den fantastiska ridderlighet, som med en romantisk glans omgifvit hans äfventyrliga tåg till Skotland 1745, och af den personliga älskvärdhet, som tillhörde hans ätt och som i ungdomen i hast samlat talrika anhängare kring hans fanor. Hans öden och hans personlighet voro egnade att på förhand ingifva konung Gustaf sympati. Samtiden visste berätta, att Gustaf III vid första anblicken af grefven af Albany icke kunnat återhålla sina tårar **); och det sätt, på hvilket han bemötte den olycklige fursten och tog sig af hans sak, gjorde hans hjärta heder.

Det var emellertid icke blott längtan att göra hvarandras personliga bekantskap, som närmade den nordiske konungen och den olycklige pretendenten till hvarandra. I det längsta hade denne bevarat en mystisk tro på framgången i sin rättvisa sak; ännu i sin älderdom hyste han hoppet att plötsligt blifva återkallad till sina fäders tron. En profetia, efter hans död funnen bland hans papper, hade nämnt konungen af Sverige såsom en af dem som skulle komma att förhjälpa honom därtill ***). Gustaf III:s ankomst till Florens kunde sälunda icke vara honom likgiltig; och äfven konung Gustaf å sin sida hade en särskild afsigt med sitt besök hos grefven af Albany. Det var emellertid icke i planer att på slagfältet gemensamt eröfra Englands konunga-

*) Alfieri har berättat att han räddat grefvinnan af Albany — »la donna mia» — »della tirannide d'un irragionevole e sempre ubbriaco padrone», och särskildt beskrifvit huru »le continue vessazioni del marito si terminavano finalmente in una violenta scena baccanale nella notte di S. Andrea». — (Vita di V. Alfieri da Asti, II: 73; anf. af Klose, Leben des Prinzen Carl Stuart, Leipzig 1842). Vid sidan af detta vittnesmål, som i Alfieris mun kan anses i någon mån jäfvigt, kan Gustaf III:s, sådant det blifvit antecknad af en samtida, förtjena höras. Han yttrade i Paris 1784 om grefven af Albany: »Il ne s'enivre pas depuis qu'il est veuf; il est devenu très-sobre, très-sage et très-sensé. Quelque-fois seulement sa tête s'exalte, quand il parle de ses malheurs et de la façon dont il fut traité à Paris après la paix de 1748». (Se Feuillet de Conches, Louis XVI, Marie Antoinette et Mme Elisabeth IV: 451).

**) Gorani, Mémoires secrètes, II: 112.

***) Mahon, Hist. of England (III: 559) berättar att grefven af Albany i sitt betryck ofta sökte och fann en tröst i Nostradamus profetior. En anteckning, funnen bland pretendentens papper, bar öfverskriften: »A summary view of the prophecies of Nixon, Shipton and Nostradamus, to be yet ac-

krona, som de möttes, utan på — frimureriets mystiska område. Bekant är, att konung Gustaf hade för afsigt att med honom inleda förbindelser, som skulle medföra åt konungen af Sverige en stor ställning inom det internationella frimurar-samfundet. Den siste ättlingen af Stuartska huset ansågs nämligen innehafva denna ordens viktigaste hemligheter, och äfventyraren Plommenfelts förespeglingar hade riktat konungens lättrorliga fantasi åt detta håll. Resultaten af de öfverläggningar, som i detta afseende fördes mellan Gustaf III och grefven af Albany, äro icke kända; och om de möjligen egt någon betydelse i det svenska frimureriets häfder, så ledde de visserligen icke, såsom Gustaf säges hafva hoppats, till några politiska följder *).

I dessa mystiska förtroenden synes Armfelt icke hafva varit invigd. Hans hela väsen gjorde honom föga lämplig för mystik och ordensväsende; och han synes, i motsats till mängden af Gustaf III:s omgifning, hafva förblifvit främmande för frimureriet **). Emellertid sakna hans anteckningar rörande sammanträffandet med »pretendenten» icke sitt historiska intresse.

Armfelts fader hade, såsom nämnt är, stridt under Karl Stuarts fanor i Skotland 1745; dennes nuvarande belägenhet väckte sonens medlidande. »Under sin olycka har han ännu bevarat en högsinnad själ», skrifver han i ett bref till fröken De la Gardie; och i sin dagbok har han antecknat: »de känslor, som han inspirerade mig, voro nu inactiva i anseende till hans ålder;

complished», och den första af dessa profetior hade följande lydelse: »The kings of Pr[ussia] and Sw[eden] will at last prevail upon Fr[ance] to assist the Pr[ince]». (Se Klose, *anf. st.* s. 547).

*) Se Schröderheims uppsats »Om frimureriet» i föreliggande samling, I: 82. Enligt hans framställning skulle Gustaf III hafva hoppats att kunna återbringa Lifland under svenskt välde, såsom arftagare af de forna härmästarna, under antagande af frimureriets nära sammanhang med medeltidens andliga riddarordnar. »Mästare af tempelordens arkiv», säger Schröderheim, »kunde man snart utreda korskerrarnes släktskap därmed, man kunde gå vidare och under korsets fana reklamera Gotthard Kettlers arf». — Hela Schröderheims framställning synes dock knappast hafva varit allvarligt menad; och i ett af sina bref till konungen yttrar han sig också i en ton af persiflage om denna frimurare-»negociation»: »det är hugneligt, att den visaste varit nykter, fast han intet varit upplyst» (s. 213). Schröderheims framställning har upprepats i Schinkels *Minnen* I: 194 o. f. och af Nielsen, *Frimureriet i Norden* 1882 (s. 54). — För framställningen i Schinkels *Minnen* (I: 305) af Gustaf III:s förhållande till grefven af Albany ligga Armfelts dagboksanteckningar till grund. Se äfven Geffroy, *Gustave III et la cour de France* II: 14 o. f.

***) Ett yttrande i ett af Gustaf III:s bref till Toll (*Liljecrona*, J. C. Toll, *Biografisk teckning* II: 3) synes antyda att A. stundom skämtat öfver »ordensmästare».

men intet i världen vore, [som] jag ej sacrifierat för hans olycka, om någon gnista af hopp återstode». Äfven konungen visade honom ett deltagande, som icke torde hafva haft sin grund endast i egennyttiga beräkningar. »Kungen handterade honom alldeles som en kunglig person, och gubben själf hade en viss dignité, som convenerade för en sådan herre som han. Hans hus var artigt nog arrangeradt, och hade kungen i Sverige och han täflat om hvilken skulle ge bästa middagen, hade helt visst han fått preference. Hans situation är ganska ömkansvärd; utom att vara frustrerad från allt hopp att återfå sin tron, till hvilken han är född, finner han sig i en hög ålder öfvergifven af sin hustru, föraktad af en rik bror, sedan han förlorat alla de pensioner, som Frankrike, Spanien och påfven gifvit honom, med en usel reventy af 36,000 livres och oblikerad att göra elaka affärer för att lefva». — Med sina inskränkta tillgångar återgäldade dock grefven af Albany genom sin gästfrihet den uppmärksamhet, som visades honom af grefven af Haga och hans följe; de svenska resande voro ofta gäster i hans hus. Efter ett besök hos honom har Armfelt antecknat: »Jag åt middag hos grefven af Albany. Vi voro icke mer än fem personer; middagen excellent och gubben ganska intressant. Han talte om sina gamla legender, och i hans tal syntes lika mycket förstånd som dristighet; men ödet hade varit emot honom. Han slutade med att säga: »enfin, trompé par la France, abandonné de l'Europe, trahi par mes plus proches, vous voyez ici un vieux soldat qui manque du pain». — Den »excellenta» middagen synes dock hafva bort utgöra en vederläggning af det sistnämnda påståendet.

Känt är att konung Gustaf anslog en pension åt grefven af Albany och sedermera lade sig ut för honom vid franska hofvet. En dagboksanteckning upplyser, att det var Armfelt, som först tillstyrkte utbetalandet af denna pension, »hvilket konungen ock gouterade, men beklagade att han hade så litet penningar». Några dagar förut hade han haft ett långt samtal med konungen om pretendenten, »och det glädde mig att se», säger han, »att en tolf års regent var ännu mera människa än kung»^{*)}. — Enligt Armfelts uppgift utgjorde pensionen 4,000 r:dr.

^{*)} Konungens välvilja för pretendenten hindrade honom icke, enligt Armfelts ord, att vid ett tillfälle »läsa lagen för honom». Äfven i Rom utverkade Gustaf III åtskilligt till grefvns af Albany formån: att hans skilsmässa från sin hustru forklarades laglig; att hans yngre bröder, hertigen af York, återställde några engelska kronjuveler, hvilka rätteligen ansågos tillhöra Karl Stuart, o. s. v. Påfvens bemödling var härvid af nöden. (Se Feuillet de Conches, auct. st. IV: 451).

Af större vikt än sammanträffandet med grefven af Albany var det möte mellan kejsar Josef II och konung Gustaf, som äfven egde rum i Florens. Vistelsen därstädes hade blifvit förlängd genom afvaktan på kejsarens ankomst. »Grefven af Falkenstein» var dock allt annat än angelägen att råka »grefven af Haga», och han hade på förhand beslutat att göra sammanvaron så kort som möjligt *). Ur Arnfelts dagbok låna vi beskrifningen öfver de båda monarkernas samvaro i Florens.

»Den 18 December. — — Kungen var hos storhertiginnan, men reste bort, då hon sade att kejsaren kom och ej ville råka någon. Kl. 10 anlände H. Kejsarl. Maj:t till Florens».

»Den 19 December vaknade jag vid nouvelen, att kejsaren och storhertigen voro i kungens förmak. Jag kastade på mig ett, tu, tre, och kom dit; men då var han redan inne hos kungen. H. Maj:t hade glömt att säga till om väckningen. Litet före 9, då kejsaren kom, sprang Griberg först in. Emellertid ville han gå en annan väg in för att taga kungen på sängen, men hyrlakejen försäkrade, att det ej var möjligt; utan kejsaren roade sig med att questionnera honom om tiden, då kungen lade sig, och om hela suiten låg lika länge. Baron Taube sprang in till kungen och determinerade honom att quittera sängen, ty förut gjorde han fråga på fråga för att draga ut tiden. De kommo ändtligen in och voro tillsammans ungefärligen en timma. När han kom ut, blefvo vi alla presenterade och han sade mycket höfligheter åt riksrådet Sparre. Han är en liten herre, har peruk, mycket vif i sina façon, klädd den morgonen i grön uniform med röda underkläder; när han gick ut, hade hans lakej, som var klädd i pels och stor luden mössa, en grå kapott fodrad med rask, som han satte på sig. Han tycktes ej vara nöjd med att vi följde ner honom en cérémonie, ty han var mycket attentiv på att ej passera för annat än grefve af Falkenstein, répétant souvent: je ne sais pourquoi on veut nous ôter à nous autres nos comtés; och vid presentation sade han åt storhertigen: présentez done, je vous prie, aussi le comte de Falkenstein. — Kungen gick sedermera ut med mig, först till målaren, sedermera till ett arbetshus för små flickebarn, där de lära sy, brodera, skrifva, räkna och väfva silkestyger och band. H. Maj:t måste skynda sig hem för att blifva klädd i tid och för klockan 1 upp till middagen på slottet; efter middagen var casino eller assemblée på hofvet, i hvilken, utom de kongl. personerna, inga andra voro än milady Cowpert, milord Cowpert, miss Gore, en

*) Se Arneth, Joseph II u. Leop. v. Toscana, I: 194 o. f.

gammal marquis Corsi och en italienare, hvars namn jag icke minnes. Kungen kom bittida hem». —

»Den 20 December... Kungen och jag voro i galleriet, dit kejsaren och storhertigen kommo; den förste i en uniform med stöflar och värja i en grå surtout, den andre på samma vis. De bägge krönta hufvudena helsade allt för vänligt på hvarandra och gingo tillsammans genom själfva korridoren och några rum. Kejsaren affekterade att vara oändligen occuperad med statyer och taflor, talte i ett och questionnerade direktören och andra till galleriet hörande custoder, såg mycket fort och gjorde helt korta reflexioner. Kungen och han taltes vid flere gånger, men storhertigen emparerade sig honom slutligen alldes. Kejsaren var så artig, att han äfven tvenne gånger talte med mig, men ämnet var så antikt, så jag, gunås, var för modern. Kungen, som skulle äta där uppe på slottet, gick slutligen hem för att kläda sig. När han sade det åt storhertigen, svarade han: 'Mon Dieu, est-ce qu'Elle a besoin de s'habiller pour nous? Cela n'en vaut pas la peine!' Han har ingen idé om sin grandeur, utan är mycket simpel och nästan för naturlig*). Vi gingo hem och sutto till bords kl. 5, då kungen kom hem en stund efteråt. Han hade varit i ett kloster med sin medbroder. Om aftonen voro vi på conversazione hos chevalier Mann och vakade länge efteråt; vi pratade tok inne hos kungen. Vi hade samtliga lemnat kort hos grefve Kinski för grefven af Falkenstein, som betalte oss genast visiten».

»Den 21 December kl. 1/2 10 vaknade kungen med novellen, att storhertigen var i hans förmak. H. Maj:t skyndade sig ur sängen för att tala med honom; novellen, han förde, var att kejsaren rest kl. 1 om natten till Rom. Där om var ingen question i går afton, utan när vi voro i Palais Pitti för att lemna grefve Falkenstein kort, sägo vi väl, att hans vagnar arrangerades, men ingen douterade sig af att han skulle resa, icke hans bror en gång, förr än han skickade efter hästar. Kungens resa blef deciderad tills i morgon kl. 5**).

*) I ett bref till fröken De la Gardie yttrar Armfelt i samma ämne: «On ne peut pas se faire une idée de la simplicité et du peu de luxe de cette maison d'Autriche. On les prendrait, à leur accoutrement et à leur tournure, pour des particuliers d'un acabit moyen, si par 3- à 400,000 hommes ils ne donnèrent pas des lois à la moitié de l'Europe».

**) Huru foga kejsarens hastiga afresa kunde vara en öfverraskning för storhertigen, upplyses af de båda brödernas brefväxling från denna tid (a. u. st. s. 195). Kejsaren var högst angelägen att komma till Rom före konungen af Sverige och hade för vinnande af detta mål på förhand uppgjort planen

De båda monarkerna skyndade sålunda efter hvarandra för att innan juldagen hinna till den eviga staden. Sedan vederbörliga afskedsbesök blifvit gjorda — det sista gällde grefven af Albany — sattes resplanen i verket den 22 December.

* * *

Resedagboken förmäler följande om färden till Rom och de första dagarna därstädes:

»Den 22 December reste vi från Florens kl. före 7, innan dagningen. H. Maj:t, greve Fersen, Peyron och jag kommo ej förr än det var helt mörkt till Siena, som ligger 5 $\frac{1}{2}$ postombyten därifrån. Postiljonernas upptåg och de fördömda backarna satte vårt tålamod på prof. Landet är mindre skogrikt och mera kuperadt, ju mera man avancerar. Af Siena har jag alldeles intet sett, utom stallet i posthuset, där vi gjorde vår middag med en bit ost och bröd, under det H. Maj:t åt med all sin tranquillité sitt kallkök. Vi hade sedermera ljus upptända och fönsterna uppdragna, så vi höllo på att qväfvas af hetta. Jag fick par générosité själf skjutsa min kammartjenare. Vårt nattqvarter blef i en infam håla vid namn Torrenieri, 8 $\frac{1}{2}$ poster från Florens».

»Den 23 December reste vi klockan 6 därifrån, passerade Radicofani middagstiden, som ligger på ett högt berg, och hvarifrån vyen skall vara gudomlig; men vi åkte hela denna dagen i moln, som lemnade ett fatalt dugg, mera likt regn. Vi passerade med dager Aquapendente, som ser öde ut, som alla städer i Romagnan, och kommo i brist på hästar icke längre än till San Lorenzo alle Grotte, där vi lade oss kl. 9 för att stiga upp kl. 1 om natten. Deras värdshus äro de fatalaste i världen, osnygga och fattiga. Denna stad är öde och mest i ruiner; där finnes knappt 50 personer. Vi trodde att elden hade gjort det, men invånarna sade, att »la malaria» hade förorsakat emigration».

»Den 24 December reste vi kl. 2, passerade Montefiascone, Viterbo och Ronciglione, där påfvens kurir var emot oss. Han hade väntat på kungen i Radicofani och tagit kejsaren för honom samt ridit förut, oaktadt allt hvad han och hans general kunde säga honom. Kejsaren kom således till Rom utan att vara känd af någon annan än af en postiljon, som skjutsat honom förra gången han var i Italien. Hela vägen hade han

att i hemlighet begifva sig åstad. Han begagnade den föga gramlaga utvägen att använda för grefven af Hlaga beställda hästar.

således varit före oss och passerat för kungen; men i Rom kom han under sitt rätta namn direkte till påfven och sedermera i mässan på knä bland populacen».

»Landet var öde, med små insjöar, kala backar och ormbunkar — liksom i det kära fäderneslandet. Ingenting är att likna vid dessa vägar; vi fastnade i ett hål mellan Baccano och La Storta, där vi sutto i två timmar utan att komma ur fläcken; lyckligtvis fingo vi mulåsnor, som drogo oss fram där 10 hästar gjort intet. Fersen och jag voro ute i lorten ända till knäna och gjorde visst en italiensk miglie till fots. Kl. 11 om aftonen kommo vi till Rom genom la Porta del Vaticano. Julgröten äts af riksrådet Sparre, grefve Fersen, Peyron och mig. H. Maj:t var vid onådigt humeur, och kardinal Bernis var hos oss »in fiocchi» och gjorde en visit. Inqvarteringen var ganska besvärlig» *).

»Den 25 December reste konungen kl. 1/2 9 och gjorde en visit hos kejsaren; för sedermera till St Peters kyrka, där jag var med Peyron bland foulen icke långt från kejsaren, som var på samma vis, men klädd i uniform. Påfven officierade själf och hade framför sin tron en kejsare och en kung, som föllo på knä, likväl ej för honom. Vid hans promenader i kyrkan bockade de sig för honom, och han reste sig upp på sin stol och inclinerade sig rätt djupt. Mässan räckte så länge, att vi togo vårt parti och gingo till damerna med hvilka vi gjorde konversation, till det var allt. Under hela tiden hade bägge suveränerna stått tillsammans**); men hvar och en gick på sitt håll mot slutet; kejsaren i en annan kyrka och kungen direkte till påfven i Vatikanen, som, när han kom, stod och klädde af sig.

*) De resandes lynne torde icke hafva varit det bästa under denna julaftonsfärd, att döma af Armfelts yttrande i bref till Hedvig De la Gardie (^{31/12} 1783): »Fersen et moi pestâmes comme des enragés contre le voyage, les chemins, et les caprices de l'homme: et je n'eus de consolation que dans l'idée que j'avais, que la charmante Adélaïde était occupée dans ce moment même à recevoir ses julkapp's et s'amuser, quand le seul plaisir qui m'attendait était un mauvais lit et un souper froid».

Konungen och hans följe togo sin bostad i Palazzo Correa invid Augusti mausolé, belägen nära Corson. En egendomlig tillfällighet har velat, att samma hus, som hyste den förste svenske konung, som efter reformationstiden gästade Rom, på 1860 och 1870-talen var samlingsplatsen för den skandinaviska föreningen af nordiska konstnärer och resande nordbor, som vistades i Rom.

***) Den stora tafla af Desprez, som finnes i Nationalmuseum i Stockholm, framställer denna i sitt slag märkvärdiga gudstjenst. Den är målad under en något senare tid, på beställning af konungen. (Sander, Nationalmuseum II: 5, 129).

Entrevuen har varit allt för artig; påfven gaf kungen höger och talte en artig fransyska, såsom det blef mig berättadt. Innan vi satt oss till bords, kom kejsaren med grefve Kinsky till kungen; de gingo in i ett kabinet och sutto framför spisen och taltes vid nära en timma. Kardinal Bernis var vid grefvens port och ville komma upp; och på hans begäran fick han ett rendez-vous till klockan 5 eftermiddagen. De foro då tillsammans på några conversationer, där II. Maj:t råkade kejsaren . . . Kejsarens conduite i denna stad gör allas förundran och visar hans tilltagsenhet och vidsträckta planer. Vid ankomsten gick han upp till påfven, kallade honom med mycken tendresse »carissimo padre» och blef kallad tillbaka »carissimo figlio». Sedermera passerade han natten och hela andra dagen i kyrkor, på knä bland pöbeln, och lät som, par hasard, pengar rinna ur sin ficka. För att visa att han ej fruktar gift eller dolk, går han ensam på gatorna; ät i går på ett värdshus vid la Place d'Espagne, där han förut beställde sin mat; slutligen, han gör allt, som kan hos folket uppväcka entusiasmen och förundran».

De båda monarkerna råkades hvarje dag under kejsarens korta besök i Rom — han reste redan den 28 December till Neapel — dels i sällskapsvärlden, dels på teatrarna, där Josef stundom besökte den loge, som innehades af Gustaf III. Armfelt fann att kejsaren »sade roliga saker nog» *).

Josef II var, såsom af dessa anteckningar synes, nära nog den första märkvärdighet, som mötte de svenske resande på juldagen 1783 i det eviga Rom. Hans besök där väckte, oförmödat som det var, lifligt uppseende och var onekligen en historisk tilldragelse. Det var en episod i historien om hans tvister med den romerska curian: under formen af att återgälda det besök, som påfven ett par år förut gjort honom i Wien, hade han för afsigt att häfda sina anspråk i tvistigheterna med curian om de kyrkliga förhållandena i Lombardiet. Han gjorde det äfven med framgång; och Pius VI, »il grande persuasore», som eljest besatt en stor förmåga såsom underhandlare, förmådde lika litet nu, som i Wien, att ändra den riktning, kejsaren inslagit. Detta hindrade emellertid icke att denne iakttog de yttre formerna af vördnad för den kyrka, hvars andliga öfverhufvud han gästade.

*) Från en teaterafton har Armfelt antecknat följande anekdot: »Vid kungens ankomst blef en général applaudissements; jag hade kommit först och måste springa bort för deras misstag med sin handklappning. Sedermera kom kejsaren, hvilken fick samma réception, och i stället för att bocka sig för parterren, applåderade tillbaka».

Kejsar Josef var, med all sin hänsynslöshet i handling, en man, som förstod att taga sina samtida på deras svaga sidor. Armfelt citerar följande om honom af den spirituella kardinal de Bernis, Frankrikes ambassadör i Rom: »Ni ser honom här i Rom på knä i kyrkorna; i Neapel ser ni honom på jagt med konungen, och på paraden tillsammans med konungen af Preussen *). Konung Gustafs svaga sida tyckes kejsaren dock icke hafva lyckats träffa; och de katolska formernas iakttagande kunde icke besticka hans omdöme, lika litet som den franske kardinalens **). Bristen på sympati var ögonskenlig.

Emellertid voro hvarken konung Gustaf eller, såsom vi nyss sett af Armfelts anteckning, hans omgifning likgiltiga för den egendomliga effekten af detta sammanträffande inför S:t Peters altare i Rom mellan det heliga romerska rikets öfverhufvud och efterträdaren till den konung, som 150 år förut fallit såsom Roms störste och ärofullaste motståndare. Deras möte hade intet direkt inflytande på Europas öden. Ett motstycke till detta möte erbjuda dock de bref, som växlades mellan Gustaf III och påfven Pius VI rörande katolikernas fria religionsöfning i Stockholm, och hvilka det samtida Europa läste med förvåning och

*) Crusenstolpe, Hist. Tafla etc. s. 162.

***) Skämtsamt skrifver Gustaf III till Schröderheim om sin ryktbare samtida (se Schröderheim, anf. st. s. 210): »Vi ha funnits ihop på knä vid foten af S:t Peters altare, och där har man slagit vad om hvilken af oss vore mera catholique, han eller jag; och för att säga sanningen, tror jag mig mera apostolique och oss bägge lika catholiqua, ty jag tror efter Upsala möte, och han tror ingenting». — Josef IIs personlighet fann han »snarare gjord att uppväcka skräck och nndran än kärlek; och han hade svårt att förlika sig med de offentliga andaktsöfningar, som förevisades för den romerska pulacen af den monark, som nästan insulterat påfven, gifvit sista stöten åt romerska väldet och undergrävt romerska lärans grundval». — Konung Gustaf var emellertid angelägen att bevara skenet af godt förstånd med kejsaren och har i det bref till grefve Creutz (Gust. Papperen III: 114), hvarur ofvannstående utdrag äro hemtade, gifvit åtskilliga karakteristiska föreskrifter i detta afseende. Armfelts dagboksanteckning öfver de båda monarkernas sammanträffande hos prins Doria, vid kejsarens korta besök i Rom efter återkomsten från Neapel, öfverensstämmer dock föga med konungens beskrifning i nämnda bref, ehuru han återopar Armfelt som vittne. Det heter där kort och godt (20 Jan.): . . . »Efter middagen for jag med kungen till prins Doria, dit kejsaren kom. De bägge suveränerna råktes där och tycktes skiljas åt utan synnerlig regret». Kejsarens uppträdande i Rom föranleder Armfelt till följande mera spirituella än vördnadsfulla reflexion i ett bref till H. De la Gardie (31/12, 1783): »Avez que les princes sont nés comédiens, et que la différence qu'il y a entre eux et les autres, ne consiste que dans l'égard que nous avons de ne pas les siffler publiquement, et dans la liberté qu'ils ont de composer eux-mêmes les pièces qu'ils veulent bien nous donner. Ce qui est certain, est que l'empereur est le Monvel des autres».

beundran *). De tre monarkernas möte på denna plats utgör i hvarje fall en karakteristisk illustration till upplysningstidelhvarfvets anda, som äfven berömde sig af att vara den religiösa toleransens. Det föregående århundradet skulle icke hafva kunnat bevittna ett dylikt skådespel; knappast det efterföljande. Sällan torde under något tidelvarf på en sådan plats hafva sammanträffat så lysande och hvar på sitt sätt karakteristiska typer, som Gustaf III, Josef II och Pius VI.

Säsom billigt var, egnade Armfelt äfven åt denne sistnämnde ett litet blad af sina romerska minnen. Vi hafva sett att konungen genast, dagen efter sin ankomst, skyndade att göra påfven sitt besök. Några dagar senare blefvo hans följeslagare äfven föreställda för den helige fadern. Armfelt har härom antecknat:

»*Den 29 December* blefvo vi samtliga presenterade för påfven kl. $\frac{1}{2}$, 12, alla i svenska kostymen. Vi kommo upp i Vatikanen, fördes genom små rum i en sorts garderob, där träbord och trästolar voro de enda möblerna och hela betjeningen prester. Riksrådet Sparre gick först in och hade en lång particulier audiens; sedan kommo vi in, den ene efter den andre, och formerade en cirkel omkring den helige fadern, hvilken talte med mycken aisance, utan att kunna synnerligen väl fransyskan. Han hade ingen synnerlig appui i sin façon att vara, likväl oändlig nobless. Han stod just vid dörren, då vi kommo in, klädd i en slags hvit kolt, igenknäppt långt ner, röda tofflor, broderade med guld, och små halfhandskar af ull. Vi voro mest en halftimma inne; och det var riksrådet Sparre, som couperade konversationen. När vi gingo ut, så liksom reconduerade han oss; enfin, il avait la tournure d'un très-grand signeur et certainement pas d'un moine».

Några dagar senare rönt de svenska resande ett nytt prof af Pius VI:s uppmärksamhet. Det var nyårsdagen. Anteckningen för denna dag lyder:

»*Den 1 Januari 1784* reste vi, par ordres klädda i hofdrägt, en cérémonie till la Chapelle Sixtine i Vatikanen. Vi höllo ut, stående och på knä, hela fördömelsen i dörren af entréen, gingo sedermera upp i museum och gjorde en tour i de rummen, som nuvarande påfven låter sätta i ordning och dem han redan arrangerat. Som vi skulle gå bort, kom hans helig-

*) Pius VI:s tacksägelsebref till Gustaf III och dennes svar därå läsas i Uppfostr. Sällskapets Tidu. 1781: 26. öfvers. i Schlözers Briefwechsel histor. u. polit. Inhalts VIII: 332.

het i full marsch med prester och kors och mötte oss samt följde kungen i egen person, som en bibliotekarie, icke allenast i de rummen, där vi redan varit, utan ock igenom hela biblioteket, och viste oss allt hvad som var att se. Gubben var charmant, och kl. 3 skildes vi åt.*)

I Rom, såsom i Florens, var Armfelt sin konung oftast följaktig under vandringarna bland den eviga stadens märkvärdigheter. Flitigt besökte de kyrkor, fornlemningar och artister, ofta vägledde af Sergel, hvars omdömen Armfelt stundom tecknade sig till minnes i sin dagbok. De ströfvade omkring på turist-manér och på egen hand bland ruinerna på Forum Romanum, stego upp i öfversta spetsen af Peterskyrkans kupol, i sällskap med kejsar Josefs syster, infantinnan af Parma, sågo »nägra dussin *lättrogna*» krypa uppför Scala Santa och hörde i Propagandan mässan läsas på sju olika språk, på grekiska, armeniska, etiopiska, koptiska o. s. v. Villa Borghese och Villa Doria Panifili voro ofta målet för utfärder; i Villa Aldobrandini besågs den ryktbara antika freskomålning — nu i Vatikanen — som efter sin förre egare ännu benämnes Aldobrandinska bröllopet. Armfelt beundrade »elegansen» i detta berömda konstverks komposition; men det antika lugnet var honom för strängt hos hufvudfigurerna: han fann dem vara mera lika »offer än ett par nygifta personer».

För öfrigt utbildade Armfelt genom iakttagelser och konststudier, på *sitt* sätt, det sinne för det sköna i bild och färg, som han i rikt mått egde. Hans skaplynn och bildningsriktning voro ej egnade att göra honom till en konstfilosof, såsom Ehrensvärd; ej heller gjorde han grundliga och lärda anteckningar öfver hvad han såg, sådana som hans reskamrat Adlerbeth efterlemnade. Ännu mindre kunde man af honom, mannen af det 18:de århundradet, vänta ett konstsvärmeri af den art, som tillhörde de följande släkten, hvilkas estetiska bildning varit påverkad af romantikens världsåskådning. Han hade inga anspråk att vara konstkännare i egentlig mening, något, som helt visst äfven hans snillrike konung, med alla sina förtjenster om Sveriges konst, gärna lemnade åt fackmännen. Men konstintresse

* Det är denna vandring genom Vatikanska museets skulpturafdelning, som konung Gustaf låtit utföra i en stor tulla med porträttfigurer, hvilken nu pryder Nationalmuseum i Stockholm. Tullan, utförd af den franske målaren Gagneraux, beställdes af konungen i Rom och är signerad 1785. (Saader, afd. st. II; 5, 122.) Porträtten äro mer och mindre träffade; Armfelt igenkännes såsom den blonde, hogväxte ynglingen bakom konungen mot tullans högra sida.

egde Armfelt så väl som konungen. Han såg mycket, såg snabbt och dömde i allmänhet säkert. Af Armfelts hand finnes från denna tid bevarad en kortfattad redogörelse för den sköna konstens tillstånd i Rom, efter konung Gustafs önskan uppsatt i bref till riksrådet Fr. Sparre. *) Den gör i all sin korthet heder åt hans sunda omdöme. »Styrelsens liknöjdhet», heter det, »brist på uppmuntran och de enskildas förskämda smak borde för längese'n hafva härifrån förjagat allt som kallas skön konst; men oakadt allt detta, synes det som om den skulle bibehålla sig. Bildhuggeriet röjer kanske mera smak och omväxling än i forntiden; men styrkan i uttrycket är ingalunda densamma. Apollo di Belvedere, den Farnesiske Herkules och den Mediceiska Venus bibehålla alltid sitt utseende af gudavarelse, i jämförelse med moderna statyer; här finnes icke ens en enda bildhuggare, som går upp mot vår Sergel. Måleriet odlas med mera framgång: en mängd unga fransmän visa öfverlägsen begåfning; en viss Gagneraux, en Taraval, en Desprez äro mindre kända än förtjenta. Några engelsmän bevara ännu i sitt målningssätt sanning och nationel kraft; men få italienare förtjena att man talar om dem.»

För *en* af de sköna konsterna egde konung Gustaf och hans vän ett alldeles särskildt intresse: det var den sceniska. Teatrarnas förlofvade land, Italien, erbjöd dem rikt tillfälle till njutningar på dess område, hvilka de också dagligen begagnade. Ett besök på teatern ingick i programmet för hvarje dag under vistelsen i Rom. Den store sångaren Marchesi hänförde Armfelt där, såsom i Florens; han kan ej nog uttrycka sin beundran för denna »voix incroyable» och för hans rika musikaliska begåfning. Då han fick höra honom, såg han icke gärna, att han blef störd af den italienska seden att genom besök i logerna göra teatern till en umgängeslokal — något som däremot synes hafva fallit den föga musikaliske konung Gustaf synnerligt i smaken. Den italienska operamusiken, företrädesvis Sartis och Cimarosas, satte han högt, men var stundom rätt missnöjd med sina teateraftnar. »Obegriplig» föreföll med rätta den romerska seden att fruntimmer icke fingo uppträda på scenen; likväl fann han att ögat mindre, än man skulle tro, »choquerades af att se karlar i pjesen och i baletterna, förklädda till fruntimmer.»

Det umgängeslif, som den katolska världens hufvudstad erbjöd vid denna tid, var lysande nog; och de nordiska gästerna voro icke här, såsom i Florens, anvisade att söka sina sällskap-

*) Tryckt i Crusenstolpes Hist. taffla, sid. 168.

liga förströelser inom främlingskolonien. Den romerska adeln visade konung Gustaf och hans följe mycken uppmärksamhet; de sågos ofta på fester och »conversazioni» i dess förnämsta hus, hos prinsarna Doria, Rezzonico och kardinalen Pallavicini samt hos prinsessan Santa Croce. Bekantskapen med denna sistnämnda dam, känd för sitt älskvärda lynne och under yngre åren för sin skönhet, blef, såsom längre fram skall berättas, under Armfelts senare vistelse i Italien ej utan inflytelse på hans öden. — Minnet af konung Gustaf och hans följeslagare lefde ännu 1820 vid sitt besök i den eviga staden talas med beundran om dessa lysande gäster från det aflägsna nordn. »Konungen», berättar han, »hade gifvit det svenska namnet en ny klang, och mer än en boning öppnade sig, på denna räkning, gästvänligt för nordens söner. Bland andra, som gärna sågo svenskar, var kardinal Cacciapiatti, hvilken varit kammarherre hos Pius VI och af påfven anställdes såsom uppvaktande hos Gustaf III under dennes vistande i Rom. Kardinalen var en stor beundrare af konungen och upphörde icke att tala om honom och hans älskvärda hofnän.» Med skäl har samme författare också anmärkt, att det »torde alltid vara sällsynt att i ett resällskap af åtta till tio personer finna snillen sådana som konungen själf, Adlerbeth och Sergel, blandade med Apollogestalter som Armfelt, Essen och Fersen och politiska män af icke vanligt slag, som Karl Sparre, Franc och Taube».*).

Den som utan jämförelse förde det mest lysande hus i Rom, var franske ambassadören, kardinal de Bernis, en af Frankrikes förnämsta diplomater och utmärktaste män, äfven berömd för sin vittra begåfning. Sedan mer än ett ärtionde bosatt i Rom i den höga ställningen af »den allra kristligaste konungens» representant, hade han gjort sitt hus till samlingsplats för allt hvad Rom egde utmärkt och lysande, och samtiden kunde icke nog prisa det sätt, hvarpå han fyllde sin plats. Man kallade honom »konungen i Rom»; den prakt han utvecklade och det anseende han åtnjöt, gjorde att denna titel syntes berättigad. Själf sade han småleende: »Jag håller världshus å Frankrikes vägnar vid en af Europas korsvägar.»**)

Han hade sin konungs särskilda uppdrag att göra den svenske konungens vistelse i Rom så angenäm som möjligt och sparade därvid ingen möda och kostnad. Han betraktade konung Gustaf som sin särskilde

*) Beskow, Gustaf III, Afl. II: 237.

**) Se Taine, Origines contemporaines, II: 151.

gäst, och hans hus stod alla dagar öppet, ej blott för konungen utan äfven för hans följesvenner. De begagnade sig också, att döma efter Armfelts anteckningar, utan betänkande af denna storartade gästfrihet, för hvilken de äfven villigt erkände sin förbindelse. Knappt någon dag förflöt utan besök i franska ambassadhotellet. Konungen uppdrog till grefve Creutz att hos franske ambassadören i Stockholm, markis de Pons, uttrycka sin tillfredsställelse öfver kardinal de Bernis' »omtanke». »Hans konversation är en helande balsam, som godtgör all ledsnaden af Roms conversazioni.» *)

Till det ovanligt lysande sällskapslifvet i Rom under vintern 1783—84 bidrog äfven närvaron af ännu en resande furstlig person, utom kejsaren och konungen af Sverige. Det var den förstnämndes syster, infantinnan af Parma, den medlem af österrikiska kejsarhuset, för hvilken konung Gustaf sedan bekantskapen i Pisa hyste den största sympatien. Han fann henne »oändligt älskvärd» och hon å sin sida öfverhopade honom, enligt hans egna ord, »med politesse och attention.» **) Hon hade konungen och hans följe till gäster i sin bostad i Villa Medici, och konungen återbetalte hennes artighet med en fest i Palazzo Correa. Armfelt berättar härom, icke utan en viss ironi: »Den 10 Januari . . . Ärkehertiginnan af Parma, med dess svit, kardinal Bernis och chevalier d'Azara (spanske ministern) superade hos oss. Anrättningen var mediocre, men ceremonien stor: Peyron och De la Grange på nedersta trappan, Essen och Cederström på den andra och sist baron Taube och jag; grefve Fersen och kungen voro i dörren. Efter supéen var bägges af kongl. blodet konversation mycket lång — allt stående.» — Infantinnan reste den 14 Januari; vid afskedet gjorde hon åt Armfelt, enligt dennes anteckning, en »allt för vacker och artig kompliment».

Till dessa fester, vid hvilka inkognitot, såsom vi sett, stundom aflöstes af den styfvaste etikett, kom äfven deltagandet i karnevalens nöjen, hvilka dock här föllo Armfelt föga i smaken. Öfverraskande är den lefnadsglade hofmannens bekännelse, att han om en maskeradbal, som gafs af de romerska »principi»

*) Geijer, Gust. Papperen III: 103. Vi hafva sett, att kardinalen var den förste, som vid konungens ankomst till Rom juldagen helsade honom välkommen, och att han förnyade sin uppvaktning juldagen. Följande dagen gaf han middag för konungen och en assemblée med konsert för 600 personer. Annandag jul hade han till middagsgäster Armfelt, Sparre och Taube. Nyårsdagen åter stor fête. Armfelt prisar hans förbindliga väsen och hans »magnifique souper», men fann stundom äfven här, som annorstädes i Italien, att societeten var »faaktig».

**) Konungen till Creutz 19/1 1784. Geijer, Gust. Papp. III: 107.

gratis för stadens innevånare, icke har annat att berätta, än att »salen var full som ett ägg och damerna mycket granna. Jag var trött, så att jag lade mig på en stol och sof i en loge, tills kungen for hem kl. 4».

Svenska hofdrägten fortfor äfven i Rom att vara ett tvisteämne mellan konungen och hans följe. Nyårsaftonen gafs befallning »om utspökningen till följande dagen, hvilket icke kunde annat än förorsaka elak digestion af nyårsgröten»; och då konungen fått veta, att Armfelt, Fersen och Taube efter kyrkoceremonien i Peterskyrkan skyndat att »kläda om sig på europeiska», för att hörsamma en inbjudning till middag hos prins Rezzonico, »blef H. Maj:t grufveligen onädig däröfver», säger Armfelt, »och befallde oss genast byta om dekoration, hvilket skedde innan vi foro till kardinal Bernis. Där blefvo vi examinerade, berömda hårdt och sifferade lågt».

Vistelsen i Rom räckte något öfver en månad. Konung Gustaf hade allt skäl att vara nöjd med det mottagande, han rönt, och med den lifliga uppmärksamhet, hvarmed han följdes af Roms allmänhet. Den officiella italienska tidningen »Diario di Roma» redogjorde omständligt för hans besök bland konstsamlingar och fornlemningar, hans beivrande af kyrkoceremonier o. s. v. *) Grefven af Haga och hans följe voro tydligen ytterst populära personer. Det var också endast med motvilja, som konungen beslöt sig för att bryta upp därifrån till Neapel. De sista dagarna var han, enligt Armfelts anteckning, »vid smutsigt humeur» med anledning af den stundande resan och förfrågade sig t. o. m., om ej de redan beställda hästarna kunde utan betalning få kontramaderas. Uteblifvandet af flera poster från Sverige voro väl lika mycket anledningen till konungens mindre goda lyne och motvilja för resan, som farhågan för de jagter, med hvilka konungen af Neapel skulle komma att plåga honom. **) — Omsider beslöts, att en del af sviten skulle resa från Rom den 25 Januari, medan konungen själf stannade qvar några dagar.

* * *

»Hela naturen tycktes andas glädje», var Armfelts intryck, då han, efter att hafva passerat Fondi, närmade sig Neapel; och då han på morgonen den 27 Januari från balkongen utanför

*) I den mån som nyheterna harom huro till Sverige, återgäfvos de i de Svenska Post- och Inrikes-tidningarna. Utdrag meddelas af Beskow, a. f. s. II: 263.

**) Konungen till Creutz, U. p. Geijer, Gust. Papp. III: 107.

sitt fönster i »Albergo Reale», där de resande »funnit de deliciu-
saste sängar i världen», hade den härliga anblicken af den blåa
golven med sina segel och Vesuvens kägla med sitt rökmoln,
fann han, som så många före och efter honom, att det var »den
vackraste vy i världen».

Vistelsen i det solbeglänsta Napoli,

— «dove sorridere
volle il creato», —

blef också för de resande svenskarna en tid af stormande lef-
nadslust och glädje, en karnevalstid, efter ensamheten i det tysta
Pisa och konststudierna i det medeltidsmässiga Florens och i
det minnesrika Rom. Hemsjukans toner, som då och då lätit
sig förnimma i Armfelts bref och anteckningar från dessa plat-
ser, tystnade här bland karnevalens ysterhet; och till intrycken
af naturens skönhet och söderns sprittande folklif kommo egen-
domligheterna af lifvet vid det neapolitanska hofvet, hvarest
Armfelt snart kände sig hemmastadd.

Redan innan konungen anländt, hade Armfelt och hans
följeslagare blifvit införda i den förnäma neapolitanska världen
genom ryske ministern vid hofvet i Neapel, grefve Rasumowski,
samme ryske diplomat, som sedermera i Sveriges historia blef
känd genom 1788 års tilldragelser. Han hade nu kejsarinnan
Katarinas befallning att visa den svenske konungen och hans
män särskild uppmärksamhet; hans uppdrag med afseende på
dem kunde jämföras med det, som kardinal de Bernis på ett så
lysande sätt fyllt i Rom. Äfven med prins Belmonte, »maggior-
duomo maggiore» vid sicilianska hofvet, hvars hus äfvenledes
under hela vistelsen i Neapel stod de resande svenskarna öppet,
hade de tidigt gjort bekantskap. Presentationen vid hofvet egde
rum dagen efter konungens ankomst. Armfelt har därom an-
tecknat:

»Den 1 Februari. Vid middagen foro vi upp på slottet
»in fiocchi», i svenska kläder. Riksrådet Sparre presenterades
för kungen och drottningen i sängkammaren, vi andra i galleriet,
och gingo sedermera strax till bords. Kungen satt emellan
kungen och drottningen af Neapel, riksrådet Sparre bredvid
henne och baron Taube bredvid honom. Efter middagen förde
de in alla sina barn, fyra flickor, hvaraf den äldsta hade redan
en anständig och artig tournure och den tredje var ganska vac-
ker. Gossen hade mycket tycke af kronprinsen. litet mindre än

han, men mycket gråce. *) Kungen af Neapel förde oss sedermera ut på en terrass, där han skrattade af hjärtat åt att se oss frysa. Han är en ärlig och rask man, höflig utan affektation, glad och utan krus, god man, god far och en välment och öm kung. Han har fått en elak uppfostran, men har ett naturligt geni, talar icke gärna fransyska, men förstår det rätt väl. Kungen var ganska förnöjd med honom. Drottningen är mera affekterad, mycket höflig, något impérieuse och vill vara fru i sitt hus. Hon ser gammal ut för sina år.»

Sådana voro Armfelts första intryck af konung Ferdinand och drottning Karolina, ett herskarpar, om hvilket historien fällt en dom, som ej är den blidaste, och hvars regeringstid slutade med att öfver deras rike draga revolutionstidens stormar och olyckor. Personligen älskvärda egenskaper saknade dock ingendera. Konungen, som af det en gång så lysande Bourboniska husets slägtdrag endast syntes hafva ärfvt dess passion för jagtens nöjen, erkände själf att hade haft »educazione come une bestia» och hade ytterst blygsamma begrepp om sin duglighet såsom regent. Drottningen, kejsar Josef II:s energiska syster, var däremot «ej endast, såsom Armfelt säger, »fru i sitt hus», utan ock regerande drottning i sitt rike, och blef det allt mera, till föga fromma för sitt folk, sedan hennes gunstling Acton blifvit allrådande minister. — Ännu var dock allting lugnt och leende i lazzaronernas solbeglänsta stad, och konungahusets familjelycka syntes ogrundlad; de lefde, skrifer konung Gustaf, »på godt, borgerligt vis» med hvarandra, och äfven med sina gäster. Han tillägger: »Jag är förtjust i drottningen af Neapel. Hon vinner att blifva känd och har så förträffligt hjärta . . . Det är santt, det var ej kejsarinnan Katarinas politesse och riderliga belevfvenhet, som på en gång smickrar och hänför er; men det var en bonhommie, en hjärtlighet, som gör nöje, som ej ingifver vördnad, men som vinner vänskap.»**)

*) I ett bref till den lille kronprinsen, tr. i Crusenstolpe, Hist. Tafla, s. 167, skildrar Armfelt den neapolitanska konungafamiljens barn.

**) Geijer, Gust. Papp. III: 119. Början af konung Gustafs bekantskap med drottning Karolina lofvade emellertid ingalunda något vänskapligt förhållande. Grefven af Haga och hans folje bevistade en dominobal på slottet. «Drottningen proponerade grefven», berättar Armfelt, «att stanna kvar och supera med 3 å 4 af sin svit. Detta behagade ej; utan sade han sig må illa och for hem; skref till mig en biljett med befallning att jag skulle komma hem, om de också bjode mig kvar. Humoret var elakt, isynnerhet mot baron T[au]be], som i denna saken hade minsta delen. Jag hade i det ämnet en lång pomparler och sökte försvara honom så godt jag kunde . . . Riksrådet Sparre, som blifvit kvar, kom och berättade oss nytt från slottet

Ej blott grefven af Haga utan äfven Armfelt blef snart en daglig gäst vid hofvet, och karnevalens lustbarheter sammanförde dem med det sicilianska kungaparet på teatrar, maskeradbaler och under confetti-krigen på Strada di Toledo, hvilket allt hörde till ordningen för dagen. Uppmärksamheter af alla slag visades de resande främlingarna.

Om en af de baler, som gäfvos på slottet, har Armfelt antecknat: »Vi klädde oss på svenska och foro på balen hos Deras Majestäter, hvarest de kungliga barnen voro klädda på svenska; den yngsta dottern Mimi var i pojkläder. Detta galanteri var ganska behagligt för kungen, så mycket mera som drottningen sade: »je vous présente des petits Suédois, qui en auront certainement le coeur.» Den lilla minsta prinsessan räckte kungen handen och förklarade: »Je suis Suédoise.» Kungen blef rörd och sade: »Je le voudrais bien, si la religion ne l'empêchait.»

Ett annat drag af drottningens önskan att vara de svenska gästerna behaglig, hentadt ur Armfelts dagbok, kan förtjena bevaras.

Den 13 Februari. Jag följde grefven af Haga till Teatro Nuovo för att se Pulcinella och därtill hörande farser. Hofvet var där; skickade genast öfver en kammarherre för att fråga om kungen ville följa dem på akademien.*) Han gick öfver och satt i deras loge, till dess spektaklet var slut. Som grefven gick öfver allena, så vinkade drottningen åt mig, att jag skulle komma öfver, och befallte mig sitta på en stol bredvid henne, bakom grefven af Haga. De följdes åt sedermera till akademien På akademien dansades. Drottningen gjorde höflighet åt alla fransoser, som hittills ingen sett uppå, och till följe af en ordre till premierministern göres dem samma höflighet som andra utländingar. Detta attribuerade fransoserna kungen i Sverige och de sanningar, han sagt drottningen i den vägen. Hon talte länge vid mig, sade mig de allra obligentaste

att det varit mycket tissel och tassel.« — Äfven Adlerbeth har i sina handskrifna reseanteckningar omtalt detta konungens missnöje kort efter sin ankomst och uppgifver, att han ärat »genast resa från Neapel, om han foljt sin första mouvement«. I hvald mån baron Taube varit inblandad i saken, samt om den bestått i något annat än en etikettsfråga, upplysa ngra oss tillgängliga anteckningar. Ett par dagar senare har Armfelt antecknat, att »de båda majestäterna haft en ordentlig explikation och blifvit de bästa vänner i världen.»

*) Ett slags adelsklubb, som tvende gånger i veckan hade sammankomster med musik, dans och spel. Svenskarna bevästade flera gånger dessa samkväm.

saker om kungen, mig själf etc., berömda min kungs och kungens af Neapel goda hjärta, såsom en sällsynt egenskap hos prinsar, och mycket annat vackert, som ej så noga kan specificeras.»

Konung Ferdinand synes hafva funnit särskildt behag i Armfelt. Med sitt raska ungdomliga väsen var denne i vissa stycken en man efter hans sinne: med honom kunde han samtala på italienska; *) mot honom stridde han med confetti under karnevalsuptågen på Strada di Toledo — Armfelt berömmar sig af att han och grefven af Haga tillsammans alldeles »terrasserat hans sicilianska majestät med dragéer». Han fann i honom en oförtruten deltagare i de jagtnöjen, som följde efter karnevalen, och tillsammans med Armfelt öfverlade han om baletter samt bevistade repetitioner på teatern. Förtroligheten gick slutligen så långt, att konungen af de Båda Sicilierna och hans svenske gäst mer än en gång, i all vänskaplighet, brottades. Första gången var det efter en glad middag, då »diskurserna varit särdeles fria och muntra». »Han blef litet efter på styrkans vägnar, men i vighet är han min öfverman», säger Armfelt; och konung Ferdinand sade honom den artigheten, »qu'il aimait mieux être son ami que son ennemi.» **)

Egendomligt var i sanning hofvets deltagande i karnevalslifvet i Neapel. Om folkgunsten berodde på oförbehållsamt deltagande i folkets förlustelser, så borde det neapolitanska konungaparet hafva varit det populäraste i världen. Vi hafva nämnt, att confettistrider utkämpades på Strada di Toledo mellan konungen från ultiima Thule och herskaren öfver de Båda Sicilierna. I en präktigt utstyrd vagn, dragen af hästar med täcken af silfvertyg, färdades äfven drottningen midt i det ystra lifvet bland sina larmande undersåtar. Från teatrarne, som hvarje afton besöktes, foro de kungliga personerna till offentliga maskerader och uppträdde själfva maskerade. En afton »klädde drottningen ut sig till skolmästare» säger Armfelt, »och intrigerade oss länge. Jag kände henne slutligen, och sade henne så

*) Under sin vistelse i Berlin 1779 hade Armfelt, enligt sina anteckningar från denna tid, tagit lektioner i italienska.

** Dessa låtsade bardalekar kallade Armfelt att »rasa». En gång har han antecknat att han »rasade» med bägge monarkerna, så att han fick sin rock sondersliten. Det synes af detta och några andra drag från vistelsen i Neapel, att äfven konung Gustaf då varit vid ett uppsluppet karnevalslägn. Anekdoten om Armfelts brottnig med konungen af Neapel berättas i Crusenstolpes 1720 = 1772. 1809 (2 uppl.): 180, samt i Morianen (2 uppl. III: 80).

mycket komplimenter, att hon måste fly bort. — Under maskeraden på fettisdagen, karnevalens sista dag, utfördes ett slags täflan i artighet mellan neapolitanska konungaparet och deras nordiska gäster. Armfelt hade redan en vecka förut börjat med förberedelserna till en balett af lappar — med björnar i stället för damer! — och hade för detta ändamål hemma hos sig »skräddare, balettmästare och musikanter». De båda konungarna tillsammans skulle roa drottningen med denna balett.*) Under förberedelserna följdes Armfelt och konung Ferdinand troget till repetitionerna på teatern San Carlo för att inöfva baletterna. Men äfven drottningen hade å sin sida uttänkt en öfverraskning och hade repetitioner på sitt håll, ända till själfva fettisdagen. Sedan festen tagit sin början, anlände drottningen, klädd som Ceres och åtföljd af Minerva (prinsessan Belmonte) och Mars (Prins La Torella). Samtidigt uppträdde en kadrilj af neapolitanskt bondfolk och en annan af lappar. »De började disputeras, berättar Armfelt, om hvem som skulle visa grefven af Haga, under hvars loge de formerade sig, den största glädjebetygelsen och attentionen. Gudomligheterna rangerade den saken, och kungen fick kransar och kupletter. Idéen var artig och väl exequerad. Drottningen var full af gråce och alltför väl klädd. De hade för trängsel så nära aldrig kommit fram, men kungen med sina Liparoter gjorde själf rum . . . Vår balett reusserade alltför väl; kompositionen med björnar, som vi måste hafva i stället för damer, såg ej ridicule ut . . . Vi klädde oss allihop i ett och samma rum; kungen af Neapel ömsade skjorta och var betjenad af skräddare.»

Under dessa stojande lustbarheter, från hvilka, såsom man ser, all möjlig etikett var bannlyst, försummade dock grefven af Haga och hans svenskar icke att se de märkvärdigheter, som Neapel och dess härliga omgifningar i så rikt mått erbjuda resande. Pompeji och Vesuvius, grottan vid Solfatara, Bajæ och det gamla Cumæ besågos, stundom i större sällskap med den koloni af resande främlingar af rang, som följt grefvens af Haga exempel och från Rom dragit till Neapel; stundom i sällskap med en eller två utvalda. Ett par dagars utflykt öfver Salerno

*) Armfelt beskriver i bref till Hedvig De la Gardie (24 Febr.) planen för denna lustbarhet och nämner deltagarna däri: »Lappar och skidlopare bringa drottningen presenter af björnar, skånska handskar etc. och visa henne landets nöjen. Skidlopare äro: bägge kungarna, hertigen af Santedoro, Don Onorato Gaetano (konungens favorit), grefve Rasumowski och jag. Lappar äro: Cederström, Love De Geer, De la Grange, hertig Popoli, hertig Campofiorito, cavaliere Gaetano Ventimiglia och prins Esterhazy.»

till Pæstum, hvars ruintempel på Armfelt gjorde ett öfverväldigande intryck, förde de nordiska främlingarna till den yttersta punkten i söder under deras resa.

Till utflykterna hörde äfven deltagandet i de hjort- och vildsvinsjagter, hvilka, sedan karnevalen var slut, utgjorde konung Ferdinands hufvudsakliga förströelser. En dag besöktes Liparotiska gardets exercisplats Astruri, belägen norr om Lago d'Agnano, hvarest äfven funnos stora jagtparker. Hans sicilianska majestät kommenderade först »med habilité» exercisen — »hvarken rättning eller marsch var dock synnerligen god» anmärker den svenske gardesofficern, — och lät sedan sina krigare kläda om sig till jägeribetjening för villebrådets framdrivande, hvilket jagades till häst och med lansar. En annan dag gjordes ett par dagars utflykt till det berömda lustslottet Caserta, hvilken äfven var förenad med ett jagtparti. Drottningen, som på det älskvärdaste sätt gjort les honneurs i Caserta, var äfven följaktig. Armfelt beskriver jagtnöjet på följande målande sätt:

Den 7 Mars. Var en jagt $\frac{3}{4}$ mil från Caserta. Kungen hade farit dit förut. Drottningen och grefven af Haga följde efter kl. $\frac{1}{2}$ 11 om morgonen. Jag åkte med dem. Kungen kom emot och gjorde les honneurs af sin jagt. Man steg till häst, vår grefve mycket à contre-cœur, och jagten börjades. *) Vildsvin, råfvar, harar, hjortar blefvo till stor myckenhet dödade; jag hölls ensam med ett vildsvin, som jag slutligen massakrerade. Kungen af Sverige och baron Essen redo beskedligt och sågo oss fara fram som husarer. **) Kungen af Neapel hade en vacker grå häst, som sprang utaf -- n. Vi åto middag

*) Grefven af Haga var stundom vid »elakt humeur» öfver jagterna, ehuru nöjd han i allmänhet var med sin vistelse i Neapel. En dag har Armfelt antecknat: »Jag åkte (till jagtpartiet) med D. D. M. M. (af Neapel och Sverige) och prins Belmonte. Konversationen var ej synnerligen animerad, ty det taltes mest om jagt, fiske och landthushållning. Kungen af Sverige somnade, och det var hans bästa råd.»

**) En person i Gustaf III:s följe, som härvid särskildt utmärkte sig, var den svenske ryttmästaren De la Grange, hvilken därigenom öfverväfva konung Ferdinands synnerliga ynnest. Armfelt skämtade gärna öfver denne reskamrats ytterliga okunnighet: såsom prof på De la Granges bristande språkkunskap berättar han i ett bref, att denne på sina visitkort gaf sig titeln »cheval léger du roi» (han var officer vid lätta dragonerna). — En anekdot om De la Grange och Armfelt i Italien berättas i L. v. Engeströms Minnen (I: 69): De la Grange berättade för konungen att han sett »påfven Neros graf». Då konungen upplyste, att Nero icke var påfve, utan kejsare, hvilkade Armfelt De la Grange i orat: »stå på er, kungen har orätt!» med den påföljd att D., till allmän forlustelse, envist försvarade sin sats.

i ett jagtquarter därbredvid, som heter Carditello. Bordet var parfait, och konungen af Sicilierna i ganska godt humeur.» — Ett par dagar senare var en ny jagt, som »höll på så länge, att hundar och hästar voro halfdöda». Armfelt for denna gång icke »fram som en husar», utan satt i drottningens vagn och räsomerade, enligt sin uppgift, om — »politik och hushållning».

Under dessa utflykter hade Armfelt, framför alla andra svenskar, nästan blifvit som en vän i huset inom den sicilianska konungafamiljen. Drottningen visade sig för hvarje dag mera älskvärd; och den glade unge svensken fann också stor nöd inför hennes ögon under den dagliga samvaron. Deras samtal torde icke uteslutande hafva afhandlat »politik och hushållning». Någon gång, och icke så sällan, synes en smula galanteri hafva blandat sig i spelet, mellan maskeraderna och vildsvinsjagterna. Armfelt berättar huru han lustvandrade med drottningen i »bosqueterna» i Caserta: »När de andra gingo upp, gaf jag armen åt drottningen, som på en annan sida gick till reservoiren (för de stora kaskaderna). Hon sade mig tusen obliganta saker: »qu'elle espérait que je ne l'oublierais pas, et qu'une preuve de cela serait de revenir ici; que tous qui étaient Suédois l'intéressaient, encore plus quelqu'un qu'elle connaissait aussi particulièrement». Hon gaf honom förtroende om sina barns sysselsättningar: de små prinsessorna Teresa och Luisa måste för Armfelt visa sin fingerfärdighet på piano; och hos lilla prinsessan Mimi, som nyligen blifvit ympad, gjorde han sjukbesök jämte Gustaf III:s läkare Salomon. »Hon lät Salomon se på sina små armar och hade det lilla koketteriet att icke vilja lägga sig, utan vara längre i vårt sällskap; hon läste sina böner och ömsade sitt lintyg aldeles à la Française.»

Konung Gustaf undgick icke att märka den ynnest, hans gunstling förvärfvat, och var själf, såsom vi sett, mycket nöjd med det mottagande, han rönt vid hofvet i Neapel. Från ett förtroligt samtal i Neapel har Armfelt antecknat: »Kungen talte med mig om en ambassade extraordinaire till Neapel om tio år; hvilket alltför lätt låter säga sig, men kanske ej så lätt låter göra sig.» Konung Gustafs lösa förslag kom likväl, märkvärdigt nog, till utförande; men det var icke å hans vägnar, som Armfelt kom till det välbekanta hofvet i Neapel, och det var knappast af fri vilja, som han begaf sig dit. Jämt tio år sedan han, sin konungs firade gunstling, varit en förtrolig gäst vid Neapels kungahof, måste han, sedan hans lyckas sol gått ned, såsom förföljd flyktning anropa dess hjälp. Han bad icke forgäfvos därom; och hans vistelse i Neapel på våren 1784 kom sålunda

att gifva en afgörande vändning åt de öden, som vänta dekonom i denna stad vid samma tid af året 1794.

Det glada lifvet i Neapel nalkades emellertid sitt slut; och grefven af Haga och hans följe borde återvända till Rom. Bland lustbarheterna må endast till slut antecknas den fest, som gafs af ryske ministern Rasumowski. En prolog, författad till Gustaf III:s ära af den italienske operaförfattaren Calzabigi, föreställde »Gli Elisi, ossia l'ombra degli eroi». Det var Gustaf Vasas och drottning Kristinas skuggor, som uppträdde i de Elyseiska fälten och »gjorde komplimenter åt Gustaf III». Konungen har själf på följande sätt beskrifvit denna fest: »Ryske ministern gaf mig i går afton en conversazione med en stor konsert och en kantat, hvori med mycket beröm upphöjdes *revolutionen af den 19 Augusti* och kejsarinnans och min vänskap. Jag anmärker detta såsom ett besynnerligt fenomen i en rysk ministers hus. Med nästa post skall jag skicka denna kantat, som kunde öfversättas i något af våra dagblad. Jag har märkt att i vårt land gör utländingars beröm mer intryck än något annat.»*)

Efter en jagt vid Caserta togo de resande afsked af »den hederlige kungen, som just var rörd vid skilsmässan»; och äfven drottningen visade konungen »den största affection». Ännu sedan de svenska gästerna lemnat Neapel, njöto de af konung Ferdinands gästvänlighet: han hade för dem betalt resan till sitt lands gräns, liksom äfven varit fallet vid resan *till* hans hufvudstad.**)

* * *

Konung Gustafs senare vistelse i Rom, hvilken räckte från den 11 Mars till den 19 April, var till det yttre tämligen lik den första. Samma, nästan dagliga besök hos kardinal de Bernis, som fortsatte att gifva sina middagar och supéer, någon gång omväxlande med konserter och assembléer; samma vandringar i kyrkor och muséer och bland Roms minnesmärken från äldre och nyare tid. Men såväl konungen själf, hvilken funnit Neapel vara ett jordiskt paradiset, där de gamle med rätta förlagt de Elyseiska fälten,*) som hans följeslagare, kände lifligt skillnaden mellan det sprittande lifvet i det bullrande Neapel och det gamla

*) Stycket finnes tryckt. Se Klemming, Svensk dramatiske litteratur, 571. Se äfven Beskow, afd. st. II: 272.

**) Konung Gustaf gaf postiljonerna drickspenningar, som motsvarade kostnaden för skjutsen, hvilket icke hindrade dem att, efter neapolitansk sed, begära mera. (Adlerbeth, handskrifna anteckningar.)

***) Se hans bref till Ekeblad 1781 (Skrifver IV: 203).

Rom, hvars minnen af förgången storhet stundom lade sig tyn-
gande på sinnet, medan intrycket af samtiden ej heller voro de
mest uppmuntrande.

Allvarsamma politiska frågor sysselsatte nu konungens tan-
kar, och stämningen däraf undgick ej att meddela sig åt dennes
följeslagare, äfven om de icke voro invigda i hans planer. Det
var i Rom, som beslutet fattades att bryta med den politik med
afscende på Ryssland, hvartill mötet i Fredrikshamn syftat: i
Peterskyrkan i Rom hade konung Gustaf på påskaftonen 1784
en öfverläggning med det ryska sändebudet Markoff, af kejsar-
innan skickad att bevaka hennes intressen hos den resande sven-
ske monarken. Att detta samtal, i en så ovanlig omgifning,
icke ledde till något resultat, kunde i viss mån anses afgörande.^{*)}
Resan till Paris, som här beslöts efter långa öfverläggningar med
kardinal de Bernis, innebar ett tillkännagifvande för Europa, att
konung Gustaf misslyckats i sin afsigt att vinna den ryska kejsar-
innan för sina planer, något som gjorde honom missmodig.^{**)}
Underrättelsen om den högt förtjente generalamiralen Trolles
död träffade konungen äfven i Rom och kunde ej annat än ned-
slå hans sinne, helst som denna förlust i viss mån var en till-
dragelse af politisk betydighet.^{***)} Därtill kom att Roms kli-
mat ej heller verkade fördelaktigt på de resandes helsa; och sär-
skildt Armfelt fick rätt allvarsamt göra bekantskap med den
romerska febern, en åkomma, som hos de flesta nordbor, som
besökt den eviga staden, kvarlemnadt ett oangenämt minne.

En viss nedslagen ton, helt olika den uppslupna karnevals-
lustigheten i Neapel, hvilat sälunda öfver Armfelts meddelanden
från denna vistelse i Rom. På kardinal de Bernis' supéer har
Armfelt en gång antecknat, att han »gäspade», en annan att
han fick sitta till bords »emellan de två styggaste markattor i
världen». Han fann, att hvad man sagt om Italiens härligheter
endast hade sin tillämpning på Neapel, och att vistelsen där

*) Se Odhner, Gust. III och Katar. II 1783—84. Nord. Tidsk. 1879:
149 o. f.

**) Se Geijer, Gust. Papp. III: 131. — Genom kardinal de Bernis hade
hofvet i Versailles tillställt Gustaf III en formlig inbjudning, sedan det
genom de Bernis utforskat konungens ståndpunkt till «les questions politiques
du moment», och öfvertygat sig om «la conformité de pensées de ce prince
avec celles du cabinet de Versailles.» (Feuillet de Conches, anf. st. IV: 410.)

***) Andra bref från Sverige verkade äfven nedstämmande på konungens
lynne. Några «lumina spådomar» i ett bref hade en gång, enligt Armfelts
anteckning, försatt konungen i en «lödande inquiétnde», hvilken föranledde
följande betraktelse af Armfelt: «De reflexioner, man har tillfälle att göra öf-
ver superstitionernas elaka suiter, t. o. m. hos folk af det yppersta förstånd,
vore en läxa både för mig och dem jag i framtiden kan komma att educera.»

varit för kort; han oroade sig för det dröjsmål med återkomsten till Sverige, som skulle följa af den nu beramade resan till Paris, och önskade sig mången gång att få såsom kurir återvända till Sverige. *) — Detta hindrade emellertid honom icke att begagna sina lediga stunder till utflykter i vagn och till häst i Rom och dess omgifningar. Han såg under ett dylikt »skollof» på egen hand kolonnaden vid Peterskyrkan i mänsken och fann »coup d'oeuil'en charmant»; han besökte Villa Albani och S:t Pietro in Montorio och »blef flat, att ej falla i beundran öfver Rafaels Transfiguration», som då förvarades där. I sällskap med konungen såg han påskaftonen i Villa Cinque »en staty, funnen för ett år sedan, föreställande Endymion: det är en af de yppersta figurer i världen och kan kompareras med Venus di Medici, Gladiatorn, Apollo di Belvedere etc.» **) Han lustvandrade med konungen i trädgården till Palazzo Corsini, där drottning Kristina hundra år förut haft sin bostad, och fann att konungen för denna plats »tagit en besynnerlig affection». Han följde honom till »Propaganda», hvarest utdelades en på 46 språk tryckt kompliment till konung Gustaf **) och till »Accademia degli Arcadi», hvarest grefven af Haga blef intagen såsom »herde». I detta sistnämnda vittra sällskap, hvilket, såsom bekant, räknade sina anor från drottning Kristinas tid, men nu längesedan sett sina bästa dagar, antog grefven af Haga namnet Alessandro Cheronea, och »athörde sonetter och madrigaler, som angingo intet annat än hans beröm».

Teatrarna voro under fastan stängda; men Italiens berömdaste sängerska, »la celesta Coltellini», lät nu höra sig i Rom på konserter hos kardinal Bernis och annorstädes. Armfelt hade gjort hennes bekantskap i Neapel: hon fann i honom en entusiastisk beundrare och torde icke ogärna hafva emottagit hans hyllning. Genom henne infördes han i kretsar, som eljest ej varit

*) Se Armfelts bref till Sparre, tr. hos Crusenstolpe, anf. st. 169.

**) I Nordins dagbok (Hist. Handl. VI: 174) finnes om detta besök antecknadt, att Sergel utblef, oaktadt konungen särskildt önskat hans närvaro med anledning af det ifrågasatta inköpet af detta berömda konstverk, hvilket nu utgör en af vårt Nationalmusei förnämsta prydnader. Sergel hade blifvit förargad öfver de strapatser, han nyss forut i sällskap med konungen måst utstå under en vandring i ruinerna af Titi Thermer. »Konungen saknade Sergel och blef ledsen; men Rosenstein sade: E. Maj:t har ej genier för bättre pris. — Ni har rätt däruti, sade konungen, och blef nöjd. Fabeln lärer: herrarna heta: konungen god.»⁴

***) Titelbladet till denna festskrift prydes med gravyren af en medalj med inskrift: Alter Ulysses, qui mores hominum vidit et orbis. Jfr. Adlerbeth, Anteckningar (i föreliggande samling) I: X, not.

honom öppna: »eftermiddagen passerade jag hos la Coltellini i sällskap med artister och musikanter; det var en af de roligaste jag haft i Rom». Han tog själf under denna vistelse i Rom lektioner i sång hos en kapellmästare.

Bekant är att konung Gustaf lät sin öfverhofspredikant, baron Taube, företaga den långa resan från Stockholm till Rom enkom för att på påskdagen i det lutherska kapell, som konungen för tillfället inrättat, gifva honom nattvarden. Denna kyrkliga akt, efter protestantisk ritual, gjorde emellertid intet afbrott i beskådandet af alla de praktfulla katolska kyrkoceremonierna i Peterskyrkan. Armfelt har om långfredagens och påskdagens högtider antecknat följande:

»Den 9 April skulle påfven och alla kardinalerna kyssa korset; jag kom ej till Capella Sistina förr än mot slutet, då påfven gick efter sakramentet, som han dagen förut satt i Paulinska kapellet. Kungen hade migrän och jag for med honom till Kapuciner-kyrkan, för att se otäcka samlingar, de gjort af döds-kallar och benrangel. Där var en vacker tafla af Guido Reni, som förtjenar attention. Därifrån reste vi till Villa Altieri och slutligen hem. Kungen, som ej äter långfredagen, lade sig att sofva. Efter middagen voro vi och hörde »miserere», som var superb, och såg påfven gå ner i S:t Pierre och adorera relik, äfvensom en kardinal, *) som slog folk i hufvudet med ett långt spö, och en mängd pilgrimer, som voro utspökade som masker. Kyrkan var charmant och myckenheten af folk obeskriflig».

»Den 11 April var stor ceremoni i S:t Pierre, då påfven officierade i full pomp och sedermera välsignade världen. Coup d'oeil'en från Vatikanen var superb. Vi hade sedan vår gudstjenst, i hvilken en mängd utlänningar voro. Biskopen baron Taube predikade, hvarefter H. Maj:t communicerade. Eftermiddagen voro vi litet på Corson, sedermera hemma länge, hos prinsessan Altieri, grefvinnan Albani och superade hos Malteser-ambassadören.» —

Det synes häraf, att konung Gustaf icke lät den kyrkliga högtid, åt hvilken han velat förläna en särskild betydelse, inkräkta på sitt deltagande i det romerska sällskapslifvet eller på sin benägenhet att se allt sevärdt.

Ett par dagar efter den stora påskhögtiden, hvilken avslutades med en särskild till Gustaf III:s ära af påfven bekostad

*) "Kardinalen stor-penitentiaren sitter kl. 5—7 e. m. i S:t Peter på en tron af trä och utdelar 100 dagars afat åt dem, som på knä inför honom göra sin syndabekännelse, och hvilka han, till tecken af sin absolution, med ett långt spö gifver en stöt i hufvudet." (Adlerbeth. Reseanteckningar, MS).

praktfull illumination af Peterskyrkans kupol, följde Armfelt sin konung på dennes afskedsbesök hos påfven, »hos hvilken konungen var inemot en timma och som följde honom ända till trappan, gifvande honom höger». — Pius VI hade såsom minnesgåfva åt Gustaf III lemnat fyra taflo, två i mosaik och två i gobelin, samt en stor samling dyrbara gravyrer af Rom. Sista afskedsbesöket i Rom, sedan alla andra blifvit undangjorda, gällde, såsom billigt var, kardinal de Bernis, i hvars gästfria hus de resande nästan haft ett hem och hvarest konungen mottagit inbjudning till det stundande besöket i Paris *).

* * *

Den väg, som grefven af Haga från Rom anträdde till Paris, var ingalunda den genaste. Äfven Nord-Italien ville han lära känna, innan han lemnade södern. Uppbrottet från Rom skedde den 19 April, och såsom resans närmaste mål sattes Parma, hvarest konung Gustaf ville aflägga ett besök hos infantinnan, som i Rom så intagit honom. En del af sviten reste norrut öfver Florens, konungen med de öfriga öfver Ancona, längs Adriatiska hafvet till Cesena, samt öfver Loretto till Bologna, hvarest en dags uppehåll gjordes. Till grefvens af Haga ära gafs där en lysande maskeradbal af stadens andlige styresman, påfvens legatus a latere, kardinal Buoncompagno Ludovisi **).

Då de resande den 25 April passerade gränsen till Parmas område, voro hertigen och hertiginnan af Parma dem till mötes; och det mottagande, som de rönte efter framkomsten till den lilla statens hufvudstad, kunde väl anses lysande.

*) Konungen sökte återgälda sin tacksamhetsskuld genom att i Paris rekommendera kardinal de Bernis' förstörda finanser till konung Ludvig XVI:s uppmärksamhet. Gustaf III:s förord blef icke utan verkan; och det bref, i hvilket han tackar konungen af Frankrike för »la grâce qu'il a fait au cardinal de Bernis, à ma sollicitation», finnes ännu i behåll. (Se Fenillet de Conches, anf. st. IV: 419).

**) Armfelt, som fann att kardinalen hade både »pouvoir och attirail som en kung», har om honom antecknat: »Den opinion, kardinal Buoncompagno gifvit så väl om sitt förstånd som sin stora kapacitet att styra ett land, lär blifva det största hindret för honom att stiga på den heliga stolen. Men vore det Europas intresse att soutenera honom, gifves ingen annan utväg än att sätta till hufvud denna mannen». Adlerbeth har antecknat en annan anekdot om denne kyrkofurste, som själf tillhörde ett lysande påfligt hus. Kejsar Josef I hade om honom yttrat till påfven »qu'il avait assez de talens pour gouverner un royaume»; påfvens oförmödlade svar blef: »dans ce cas, je vous en fais cadeau».

Infantinnan af Parma var här för våra resande hufvudpersonen, likasom hennes syster, drottning Karolina, varit det i Neapel. Hennes gemål, den regerande hertigen Don Fernando, infant af Spanien, mest känd för sitt bigotteri och förkärlek för jesuiterna, för hvilka han åter öppnat sina stater, var sin sväger i Neapel vida öfverlägsen i bildning och saknade ej heller personliga företräden, samt egde det Bourbonska husets medfödda yttre värdighet. Gustaf III fann honom »verkligen artig och älskvärd» *); och Armfelt fann att han »talte med förstånd och rätt artig». Ryktet om Armfelts framgångar vid hofvet i Neapel hade föregått honom till Parma; och det emottagande, han rönte af infantinnan, som redan i Rom visat honom mycken välvilja, borde öfverträffa hans förväntningar. Han har antecknat, att hon »så godt som embrasserade mig», och att han »pratade med henne om incroyabla saker».

För öfrigt voro de lustbarheter, som grefvens af Haga besök i Parma föranledde, af samma art som annorstädes i Italien: teaterföreställningar, maskeradbal, fester på slottet och hos spanska och franska ministrarna vid det lilla furstehofvet **). I stället för de jagter, med hvilka konung Ferdinand roat sina gäster, bjöd man här på en uppvisning i den högre ridkonsten, i hvilken själfva infantinnan deltog — »quadriller till häst utförde artiga turer, voro väl klädda, men redo illa», säger Armfelt — och på kapplöpning och exercis af det hertigligena gardet. Äfven konststudierna försumrades icke alldeles i Parma, hvars förnämsta lockelse ännu i dag utgöres af ett bland Italiens mest lysande konstnärsminnen. Äfven Armfelt fann Corregios målningar »superba». —

Fem dagar räckte vistelsen i Parma, och två dagar färden därifrån till Venedig, hvilken från Padua skedde i båt utför Brenta. Ankomsten till Venedig skedde kl. 5 e. m. den 3 Maj. Republikens regering hade skickat tvenne nobili att å dess vägnar helsa konungen välkommen. »Strax efter ankomsten», har Armfelt antecknat, »blef väsen att få sig maskerad-anstalter; och klockan $\frac{1}{2}$ 8 voro vi som alla andra i gondoler, och foro till S. Marcusplatsen, sedermera till en casino, där en sorts assemblée var, . . . och sist på operan, där de beredt kungen en magnifik loge och gingo ut och in. Jag var tröttkörd och for hem».

*) Geijer, Gust. papper, III. 1: 140.

***) Texten till operan »La Colonie», med musik af Sacchini, finnes särskildt tryckt med uppgift att den uppfördes i grefvens af Haga närvaro vid den fest, som till hans ära gafs af franske ministern i Parma grefve de Flavigny.

För att roa grefven af Haga hade myndigheterna i Venedig till tiden för hans väntade ankomst framflyttat den nya karnevalstid, som i denna maskernas, nattvandringarnas och de romantiska äfventyrens stad plägade ega rum vid tiden för Kristi Himmelfärdsdag. Där af blef en följd, att de svenska resandes lif i Venedig under åtta dagar förtgick i samma stil som den första, ända till dess konungens sjukdom och nyheten om pestens annalkande gjorde slut på festligheterna. Konungen synes hafva varit outröttlig i deltagandet i dessa maskerad-nöjen, åt hvilka den romantiska, halforientaliska omgifningen förlänade en egendomlig karakter. Icke så Armfelt. Där om vittna hans anteckningar från dessa dagar, hvilka, med utlemnande af de beskrifningar öfver Venedigs sevärdheter, som ännu i dag stå att läsa i resehandböcker, kunna förtjena att här anföras.

»*Den 4 Maj* . . . Efter middagen kommo de deputerade af republiken kl. 6, och vi foro ut på ett slags smala fartyg till coursen på vattnet. Det är ett af de allra vackraste skådespel, som finnes. Därifrån på marknaden *), hvarifrån jag för trängselns skull måste fly undan med kungen. När vi kommo tillbaka, maskerade vi oss och blefvo en liten stund okända; gingo sedermera på en ny casino, hvarest vi gjorde nya connoissances. En viss fru Papafani var vacker och — sensible, sade hon. Därifrån kl. 10 på spektaklet, som räckte till öfver 1 om natten, slutligen på promenaden och kl. 3 hem, då en konsert under fönsterna tog emot oss».

»*Den 5* voro Essen och jag med kungen i San Marcokyrkan, sågo några relikier och helgedomar, sedermera biblioteket, myntet, tornet o. s. v. . . . Efter middagen måste jag ut med honom, maskerad med bahut och mask, och springa i marknaden ett par timmar. Så snart vi voro klädda, foro vi till Pisanis **). En så stor fête hade jag aldrig trott kunna gifvas af en particulier: af stor-adeln 140 damer och 270 karlar; på andra sidan, af bourgeoisien, öfver 200 personer; superba, väl eklärade rum, en vacker balsal, en magnifik souper, hvarest 47 damer, alla parerade, sutto på en linie; mycket attentioner och mer än som kunde begäras. Vi lemnade ej sällskapet förr än kl. 3 om natten. Vi fingo veta att infanten af Parma var kommen för att råka kungen, men var trött af sin resa ännu».

*) Under karnevalstiden förtgick en slags marknad på Marcusplatsen, hvarest maskerallifvet företrädesvis rörde sig.

**) En af Venedigs nobili och en af republikens rikaste män.

»Den 6 var jag med kungen i en mängd kyrkor . . . äfven i S. Marco, för att se trasor och relikor, där vi råkade hertigen af Parma . . . Efter middagen gjorde vi några visiter, och kl. 6 kommo de och förde oss på vattenpromenaden, som var briljant. Sedermera var kungen hos grefve Woronzow och markis Durazzo, en stund maskerad på marknaden och mot kl. 9 till Casino San Cazano. På spektaklet voro vi en liten stund och halfva natten på marknaden. Grefven sprang omkring, och jag satte mig att sofva — förbannande de venetianska barnsligheterna». — —

»Den 9 voro vi i Gran Consiglio för att se dem ballottera till vissa tjänster af mindre vikt. Dogen satt i sin stol, rödklädd, såg qvick och eldig ut. Efter conseilen var jag i marknaden och for efter middagen kl. 4 ut med kungen till San Spirito för att se nuntiens entrée. Vi voro där maskerade i en grufflig hetta, så väl i Guds hus som på en slags krog. Därifrån följde vi processionen ända in i Canale Grande, och foro till spanske ambassadören, som satt som ett lik i en fåtölj och hittade ej på någon annan höflighet än att bjuda kungen snus. Därifrån till markis Durazzo, en impitoyable storpratare, som följde H. Maj:t till nuntien. Hos honom var en myckenhet folk, dels maskerade, dels omaskerade; hettan var grufflig. Därifrån restes till marknaden, hvarest jag lemnade kungen på egen hand och gick på operan en liten stund. Vi reste hem bittidare än vanligt — och jag sätter denna dagen i litanian». — —

Som man ser, var lynnet ej alltid det bästa; och medgifvas måste, att äfven en lefnadslustig ung man kunde tröttna på att oupphörligt gå maskerad i sommarhettan och att göra nattliga promenader. Dock var han visserligen icke blind för det egendomliga och praktfulla i de skådespel, som Venedig under dessa dagar erbjöd.

Med konungen och hertigen af Parma åskådade han den nyanlände påflige nuntiens audiens hos dogen: »det var rätt intressant att se och hade en viss förnämlighet, som behagar». En regatta, som föranstaltades till grefvens af Haga och hertigens af Parma ära, fann han vara det »magnifikaste» han sett och skildrar lifligt »grannlåten af båtarna och båtsmännen, folk i alla fönster parerade, en quantité af gondoler med masker af alla slag och musik, hela stranden uppfylld med folk — enfän, allt som kan enchantera ögat». —

Den starka värmen och det osunda klimatet i lagunernas stad blefvo emellertid anledningen till att konungen insjuknade i en feber, som tre dagar höll honom vid sängen och från hvilken

han ej blef fri, förr än han på vägen från Venedig passerat Padua, hvarest han måste stanna en dag. Äfven Armfelt hade under resan från Venedig rätt allvarsamma känningar af frossfeber. Slutet af vistelsen i Venedig blef sålunda mindre gladt än början.

De politiska förhållandena gifvo också nu konung Gustaf mycket att tänka på. Det var i Venedig (d. 10 Maj) som han mottog det bekanta spetsiga bref från kejsarinnan Katarina, hvori hon säger sig hafva förspört ryktena om hans tillärnade planer mot Norge och Finland, och kategoriskt förklarar »att det blir ingenting af hvarken det ena eller det andra», samt uppställer den hånande jämförelsen mellan grefven af Haga och kejsar Josef, hvori prisas denne sistnämndes »grundliga snille», som »alltid sysselsätter sig med nyttiga föremål och ej lemnar åt frivoliteter annan uppmärksamhet än den granskande och djupsinnige betraktarens». Väl var detta bref, såsom Geijer yttrar, egadt att »förstöra bländverket af den ryska vänskapen». Samtidigt erhöll konungen underrättelse om den hvälfning i Danmarks styrelse, hvarigenom den unge kronprinsen gjort slut på den danska enkedrottningens och den Guldbergska ministèrens välde. Konungen insåg vigten af denna tilldragelse äfven med afseende på Sveriges politiska förhållanden; och emottog den sålunda med betänksamhet. »Detta förändrar mycket; och det är ganska väsentligt att noga följa sakernas nya skick och den nye regentens karakter», skrifver han efter mottagandet af denna underrättelse; och resan till Paris, hvilken från början betraktats såsom ett slags tillkännagifvande att konung Gustaf återinträdt i de gamla förbindelserna med sitt rikes äldsta bundsförvandt, borde nu mindre än någonsin föranleda andra betänkligheter än de rent ekonomiska.

För påskyndande af afresan talade äfven granskandet af den orientaliska pesten, som berättades vara ej mer än två postombyten från Venedig. Konungen trodde nämligen icke, enligt sina egna ord, att de processioner, som man för att mota den fruktade gästen, till omväxling med karnevalen, ärnade anordna i den goda staden, skulle blifva af stor verkan*).

Den 15 Maj skedde uppbrottet från Venedig. Den talrika sviten hade dessförinnan minskats genom Adlerbeths, Cederströms,

*) Geijer, Gust. Papp. III, I: 121, 140, 144.

Essens och Sergels afresa från Venedig öfver Wien till Sverige *). Färden togs öfver Padua, Verona, Bergamo till Milano, där konungen gjorde en dags uppehåll, för att därifrån begifva sig till Turin. Armfelt, som i Milano fått ett feberanfall, lemnades kvar, vårdad af konungens lifmedikus Salomon, men kunde redan efter en dags hvila fortsätta färden till konungariket Sardinien hufvudstad, Turin. Om sin vistelse och intrycket af det sardinska hofvet, som under den gamle konung Victor Amadeus III var föga lysande, i jämförelse med hofvet i Neapel, har han antecknat följande:

»Den 23 Maj . . . Om aftonen for jag ut oklädd för att se promenaden, som var allt för vacker och briljant genom de vackra ekipagera och livréernas mängd. Själva hofvet, fastän antikt, har en air de grandeur. Jag sökte mig en plats på operan, där jag skulle se och vara osedd. Anblicken af den illuminerade salen och alla de parerade damerna var charmant, isynnerhet då de kungliga kommo in och alla människor stego upp. Jag bedrog mig i mitt hopp att få vara inkognito: alla de förnäma af hofvet, prins Yusupoff **) m. fl., kommo upp till mig och underrättade sig om min helsa. Äfven var bud från Deras Maj:ter. Jag retirerade mig i god tid, rädd för min feber, hvilken ej plågade mig synnerligen den natten».

»Den 24 Maj kom grefven af Haga till mig om morgonen och berättade mig att baron Taube och jag fått entréerna i Hans Sardinska Majestäts rum . . . Det var gala, och våra herrar voro klädda på svenska, då de foro upp för att göra prinsen af Piemont sin cour. Jag kom upp efter middagen och blef presenterad för kungen och drottningen. Kungen presenterade mig sina söner och var rätt artig och höflig . . . Han talte länge med mig om sina fästningar, amerikanska kriget, kungens i Polen enlèvement o. s. v. Han tycktes vara en ganska redlig och förnuftig man. Gumman är döf och ser ut som en trollslända [sic!]. Prinsen af Piemont är ful och full med olater, hans hustru tjock och beskedlig. De hålla oändligen af hvarandra. De andra prinsarna äro ej synnerligen formerade: stora hufvud och fötter samt elak pli». — —

*) Till Frankrike följde sålunda, utom Armfelt, endast Taube, Franc. Peyron, Salomon och »lilla Möllersvärd», hvilken som kurir stött till i Italien. Öfverläggningarna om hvem som skulle få resa hem hade redan i Rom tagit sin början, sedan Pariser-resan blifvit beslutet, och foranledt allehanda »krånglerier», enligt Armfelts ord.

**) Ryske ministern vid sardinska hofvet.

»Den 25 Maj. Var hela f. m. sysselsatt att göra min post. Klockan 7 for jag upp med kungen på hofvet, fördes in till de kungliga för att taga afsked. Därefter satte man masken på sig och gick ut på balen, som var rätt briljant. De proponerade oss att dansa, men Möllersvärd var den ende, som kunde därpå draga parti. Han dansade med prinsessan af Piemont. — Kl. $\frac{1}{2}$ 11 slutades balen och vi foro hem på en moment för att laga oss till resan. Sedermera till Yusupoff, som hade imaginerat en vacker salon och en lång konsert. Kungen for hem, och vi superade, samt lade oss icke, utan reste kl. $\frac{1}{4}$ 4 om morgonen från Turin» *).

Sedan fortsattes färden utan stora afbrott, ofta genom natt och dag, till Paris. Resan var ansträngande nog, helst för tvenne nyss återställda feberpatienter. I Genua, »marmorpalatsernas stad», hvarest 12 timmar tillbragtes, förhyrdes åtta felucker, på hvilka de resande gingo om bord; fem af dessa fartyg förde resvagnarna. Afsigten var att sjöledes hinna till Toulon, men efter tre dagars sjöresa landsteg man vid Antibes.

»En fatalare och svårare resa kan man ej imaginera: hett om dagen, kallt om nätterna under bar himmel, sjösjuk och exponerad för alla oväder, utan någon sorts commodité, icke en gång tillfälle att sträcka ut sina ben. När man därjämte känner orsaken som fört oss till denna desagrèabla resa, då vi, om vi passerat Mont Cenis, varit i går redan i Toulon!»! Så lyder Armfelt's missnöjda reseanteckning den 30 Maj. Anledningen till omvägen var konungens önskan att se örlogshannarna i Toulon, dit han reste ensam **), medan sviten måste tillbringa en dag i Antibes till följd af brist på hästar. — Efter tre dagars och natters resa samlades de resande åter i Lyon, hvarest svenske ambassadören Staël var konungen till mötes.

Grefven af Haga, som enligt sina egna ord »tyckte sig vara återkommen till fäderneslandet, sedan han var i Frankrike» ***), »blef i Lyon», säger Armfelt, »parfaitement väl emot-

*) En utförlig, på italienska affattad samtida beskrifning öfver grefvens af Haga besök i Turin förvaras i Kongl. Biblioteket.

***) Han fann att »locken i Toulon var vacker, men ingenting i jämförelse med Karlskrona». Geijer, Gust. Papp, III, 1: 145.

****) Geijer, nyss anf. st. I sammanhang härmed må erinras hvad en samtida fransman antecknat om Gustaf III:s yttre väsen: »Il n'a point du tout Pair étranger: il aime un peu à parler, mais il parle bien, prononce bien le français et il faut avoir beaucoup d'attention pour s'apercevoir des petites fautes qu'il fait dans notre langue». (Feuillet de Conches, anf. st. IV: 455).

tagen och gouterad. Straxt sedan han ätit, tog han emot en abbé, som lärde dumba och döfva att tala» — det var den berömde abbé de l'Epée, döfstumundervisningens grundläggare —; »sedan for han ut att se en ballon volant, därifrån på spektaklet, hvarest oupphörliga applaudissemens emottogo honom. Han superade hos ärkebiskopen och reste om natten till Paris med ambassadören». Armfelt kunde ha tillagt, att konungen i Lyon uppvaktades med verser af Andrieux, i hvilka det bland annat hette:

»C'est un roi, c'est plus: c'est un sage.
O mon pays! à ton hommage
Quel mortel eut jamais tant de droits reunis?» *)

Armfelt följde något långsammare efter till Paris. Oupphörliga missöden med en söndrig vagn vållade att han måste tillbringa fyra dagar på vägen dit från Lyon.

* * *

Rörande Gustaf III:s besök i Paris under högsommaren 1784 hafva samtida berättare vida mer att förtälja än om hans italienska resa. Hans mottagande i Paris från den stora allmänhetens sida var i hög grad smickrande; och besöket uppfattades äfven i denna världsstad, dit Europas furstar vallfärdad, såsom en tilldragelse af betydighet. Den hyllning, som där, så väl som i Italien, egnades den svenske konungen, visade nog samt att han, oakadt allt hvad kejsarinnan Katarina och Josef II sade på hans rygg, allmänt ansågs såsom en af Europas utmärktaste furstar. Man såg framför allt i den svenske konungen, hvars närvaro i Paris föranledde det i en berömd fransk skriftställares mun smickrande uttrycket, att »fransmännen äro söderns svenskar», en representant för framåtskridandet i upplysningstidchvarfvet, anda, »en regent, som sökte verkliggöra den nya tidens idéer: religiös och politisk frihet, för hvilka tänkesätten uppeldats af Voltaire och Rousseau och encyklopedisternas skrifter». Af hans religiösa tolerans hade Europa under hans resa nyss sett prof genom hans förhållande till den katolska tron och dess öfverhufvud; och i det enväldigt styrda Frankrike kunde man ej annat än med beundran se upp till en konung, hvilken, såsom en af hans franske loftalare anmärkte, »som yngling bortskänkt det envælde, hvilket han ett ögonblick egde i sin hand **).

*) Tryckta i Du Coudrays Voyage du Cîte de Haga s. 40.

**) Se Beskow, anf. st. II: 298, 9.

Redan 1784 utgaf den mångskrifvande chevalier Du Coudray sin »Voyage du Comte de Haga en France», innehållande hvarjehanda mer och mindre trovärdiga anekdoter om den svenske konungen, tal och verser till hans ära under vistelsen i Frankrike samt redogörelser för de hyllningar, som egnades honom. Grimm i sin »Correspondance» redogjorde för konungens uppträdande i franska akademien och hans besök på teatrarna, hvilka för hans skull utvecklade en feberaktig verksamhet; och memoarskrifvarna m:me Campan och Bachaumont hafva antecknat åtskilliga minnen från hans besök vid hofvet i Versailles. I franska utrikesdepartementets arkiv förvaras en utförlig skildring af konung Gustafs vistelse i Paris, hvilken i senare tid blifvit offentliggjord af Feuillet de Conches i dennes arbete »Louis XVI, Marie Antoinette et Madame Elisabeth». Författaren anses af denne utgifvare vara M. de Tolozan, »introduceur des ambassadeurs»^{*)}. Konungens egna bref från denna tid meddelas i utdrag af Geijer i Gustavianska Papperen. En sammanfattande framställning, hvilande på dessa samlade källor, har i senare tid lemnats af Geffroy i hans förtjenstfulla arbete »Gustave III et la cour de France», och äfven i Schinkel-Bergmans »Minnen af Sveriges nyare historia» har däråt egnats vederbörlig uppmärksamhet.

Armfelts dagbok från denna tid innehåller inga väsentliga tillägg till dessa framställningar; men oaktadt sin knapphändighet — den innehåller endast kortfattade notiser huru tiden tillbragtes — lemnar den en, så att säga, omedelbar inblick i det rörliga hvardagslif, som grefven af Haga och hans närmaste omgifning förde i Paris och Versailles. Man ser af den, mer än af andra Armfelts anteckningar, huru det lysande lifvet imponerade på honom; han visade sig här mer än annorstädes framför allt som hofmannen, hemmastadd i etikettens fordringar och smickrad af hvarje utmärkelse. De politiska angelägenheterna vidröras icke i dessa anteckningar: det var först under en senare tid, som Armfelt lärde att, liksom sin konung, samtidigt räcka till för förströelserna och statskonsten. Detta oaktadt sakna de icke sitt historiska intresse, äfven såsom en kulturbild från det Frankrike under »l'ancien regime», som stod nära branten af sin undergång.

^{*)} Redan innan Feuillet de Conches' arbete utkom (1866) hade utförliga utdrag af dessa anteckningar, efter afskrifter i franska utrikesdepartementets arkiv, verkställda af H. Wieselgren, meddelats af Beskow i hans arbete öfver Gustaf III (1863). Franske utrikesministern Vergennes uppgifves här såsom antecknaren.

Då Armfelt anlände till Paris, befann sig konung Gustaf i Versailles, där han tillbragt natten, ehuru han hade valt sin bostad i Paris. Följande dagen, den 9 Juni, möttes han och Armfelt vid Tuilerierna, och denne senare fick genast följa med konungen på visiter till de damer af den höga franska aristokratien, som alltjämt i Paris utgjorde konungens käraste umgänge, och till alla prinsar och prinsessor af blodet, som gjort honom besök. »Mlle de Condé», berättar Armfelt, »som hade ondt i sitt knä, satt i en stor fåtölj bakom ryggen på grefven, då han kom in. Han tog en annan dam för henne och började komplimentera henne. Den andra blef fasligt embarraserad och visade honom ändtligen hvar prinsessan satt. Hon presenterade sin brorsson, hertigen af Enghien, ett hjärtans vackert barn».

Ett egendomligt möte: Gustaf III och hertigen af Enghien, fursteynglingen, som arkebuserades af Bonaparte och hvars död Gustafs son och efterträdare förgäfvos sökte hämnna!

»Hertiginnan af Chartres», fortsätter Armfelt, »tog ej emot oss, men m:me Lamballe kände igen mig och gjorde mig tusen höfligheter; prinsessan af Conti var alltför artig, och hertiginnan af Bourbon satt vid sitt klaver helt oklädd, då vi kommo in . . . Vi foro sedermera till 'les Français', där de gäfvö 'Le mariage de Figaro'. Pjesen var redan börjad; men som kungen kom in, blef en faslig applaus; han bockade sig med modesti för publiken, och det fördubblade handklappningarna; äfven började de skrika: qu'on recommence de nouveau! Pjesen börjades änyo. Som maréchal de Biron och baron Breteuil kommo i logen, så gick jag i den, som hör till les premiers gentilshommes de la chambre, där jag blef, till dess kungen for till Versailles. Jag följde efter, men kom ej till m:me de Polignac, förr än soupern redan var börjad. Grefven af Haga satt till bords, men drottningen var innanför i ett rum med en hel hop karlar. Jag gick dit, och hon sade mig mycket obligeanta saker. Efter soupern dröjde vi länge och kommo ej till Paris förr än kl. 3 om morgonen». —

»Den 13 Juni blef jag presenterad för kungen och drottningen, samt var en stund vid grand-couverten, som såg fatal ut. Därifrån gjordes visiter till ministrarnas fruar och les honneurs, samt dinerades hos m:me Polignac med drottningen och grefven af Artois. Efter middagen gick jag med Deras Maj:ter och såg Dauphin samt Madame och reste med H. Maj:t till Paris, för att se »La caravane», och därifrån aux Italiens, för att se sista akten af »Le jugement de Midas». Efter spektaklet voro

vi hos madame Brionne och slutligen på le bal de l'opera, hvar-
est där var litet folk, men muntert nog*). Jag kom ej hem
förrän efter 4³.

»Den 14 Juni var kungen förmiddagen på några visiter,
kom hem, åt som hastigast och reste med mig till Versailles,
där han gjorde äfven några courser. Jag råkade honom hos la
maréchale de Beauveau, hvarifrån jag följde honom till kungen
och drottningen. Såsom varande med grefven af Haga, fick jag
entréen; de följdes alla åt till spektaklet, hvarrest på karnstolar
sutto Deras Maj:ter och la princesse Chimaye och bakom dem
servicen, jag till höger och mellan mig och duc de Fleury le
prince de Poix. Spektaklet var magnifikt, sista dekorationen
imposant tillika med eldregnet; alla voro de väl klädda. Da-
merna gjorde också att första coup d'oeil'en var frappant. Ef-
ter spektaklet följde jag kungen in till drottningen, dit äfven
kungen af Frankrike kom. Jag gick hem för att kläda om mig;
grefven superade med kungliga familjen, och kl. $\frac{1}{2}$ 12 reste vi
till Paris från Versailles. — Både kungen och drottningen talte
vid mig — den förre med embarras, och den senare med all
den grâce, som är henne så egen. — Operan, som gafs, var
»Armide».

»Den 15 Juni . . . Kl. 3 foro vi på akademien för att se
Montesquiou emottaga presidiet. Han höll ett artigt tal, hvori
han äfven drog in komplimenter för kungen; efter honom talte
M. Le Sueur allt för väl, med en artig kompliment för vår herre,
sedermera La Harpe på vers (en ledsam rapsodi med kompli-
menter för kejsarinnan), och allra sist duc de Nivernois de ar-
tigaste fabler i världen, d'une fraîcheur incroyable**). Vi reste
därifrån på operan för att se «Iphigenie en Aulide», som var
horrible, och . . . ***), hvori M:me St. Huberti spelte och som var
ganska agréable. Sedermera till le maréchal de Richelieu, hvar-
est jag råkade fröken La Salle, och slutligen till grefvinnan Bouff-
lers i grefvinnan Amelies appartement, som är af en obeskriflig
recherche. La meilleure compagnie de Paris y était, excepté le
duc de Chartres. Det räckte till $\frac{1}{2}$ 3, och slutligen voro vi fyra
karlar och några och tjugo damer».

*) Balen var tillstäld med anledning af grefvens af Haga vistelse i
Paris. »Il y fut attaqué et très courtisé par les masques». (Fenillet de Con-
ches, anf. st. s. 437).

**) Grimm har i sin Correspondance littéraire, Juni 1784, utförligt be-
skrifvit denna lysande séance i franska akademien. (XIII: 537, Paris 1880).

***) Tomrum i handskriften.

»Den 16 Juni var jag förmiddagen hos la marquise d'A***, sedermera au petit Dunkerque, och åt middag på Belle-vue hos Mesdames, med grefven af Haga, kungen och drottningen i Frankrike, Monsieur, le comte d'Artois, Madame Elisabeth, les comtesses de Provence & d'Artois, prince Condé, prince Conti, duc de Bourbon och allt hvad som hörde till deras service. Situationen af Belle-vue svarar emot namnet: Paris i lointain, Seinströmmen, som serpenterar öfver hela fältet, etc. Efter middagen var en konsert, där drottningen sjöng, artigt nog. Middagen var god och glad, bägge kungarna hade en af Mesdames emellan sig vid ett hörn, drottningen baron Taube, Monsieur mig, och la comtesse de Provence grefve Fersen. Monsieur är full af förstånd och instruktion, hans konversation var både artig och instruktiv. Kl. efter 6 för grefven af Haga med drottningen aux Italiens och satt i hennes loge med oss andra; madame Dugazon *) och Miolan spelte som änglar, och »Blaise et Babet» hade den största succès. Jag för med grefven af Haga på några visiter och slutligen på hertiginnan de Croy's souper, som blef all, förr än det plär ske». — —

»Den 21 passerades hela förmiddagen hemma [i Versailles]; jag hann ej bli klädd, ty min coëffeur hade ej hunnit komma ifrån Paris. Grefven af Haga åt middag hos madame Polignac, och klockan mot 6 för man till Trianon, hvarest gafs på lilla teatern »Le dormeur éveillé», opera comique, orden af Marmontel, musiken af Piccini, balletterna af Gardel . . . Tauben, Fersen och jag sutto bakom drottningen, och kungarna sutto bakom damerna i fonden. Efter spektaklet var souper i flere paviljonger; vi sutto flere svenskar vid ett bord, och drottningen stod bakom hvar och ens stol en lång stund under soupern och talte vid honom. Efteråt börjades promenader i trädgården, som var illuminerad med lampor på ett artigt sätt, som liknade en dekoration. Den coup d'ocil'en var gudomlig, och kan ingen göra sig en idé om vackerheten af allt detta *). Vi reste därifrån kl. 3 och lägo i Paris kl. 4».

»Den 22 . . . Om morgonen i parlamentet och afhörde en plaidoyer för grefven af Artois emot le marquis de Courtoyer. Advokaten, som plaiderade för grefven af Artois, hade mycken värtalighet, men var för lång; den som svarade för le marquis

*) Den berömda skådespelerskan visade sig vid detta tillfälle första gången åter på scenen efter en farlig sjukdom, se Grimm, anf. st. s. 559.

***) Konung Gustaf har själf lifligt beskrifvit denna lysande fest, som han fann vara ett »skådespel af de Elyseiska fältens». Se Gust. Papp. III, I: 156.

de Courtomer var energisk och precis. Bägge sade grefven af Haga artiga saker, och saken blef odömd *). — Därifrån gingo vi till la galerie des premiers presidents, i la Sainte Chapelle, och reste därifrån till Mousse, hertigens af Chartres engelska trädgård. Där äro charmanta saker, isynnerhet ett hus, som genom sin extraordinaira indelning är det narraktigaste och det voluptucusaste man vill se. — Efter middagen voro vi på operan och sågo »Atis» (superbe pièce); souperade hos la marquise de Pons, svenska ambassadricen, som utom en ganska magnifik souper hade proverber, i hvilka Jeannot spelte, och en illumination i sin trädgård, med en ballon à la Montgolfière, som gick superb i luften och förde med sig en liten ballon med fyrverkeri, som inducrade dess course. Kl. 3 kommo vi hem om natten».

»Den 23 foro vi f. m. till Versailles för att se en Montgolfière gå i luften. Jag följde H. Maj:t. Han var mot två timmar hos kungen i Frankrike och gick sedan till la duchesse d'Ossun, hvarest vi voro bjudna på déjeuner dinatoire. Blåsten gjorde, att de ej ville skicka ballonen upp, men le contrôleur général M. de Calonne sade, att för 8000 livres borde man ej privera sig af en så artig expérience och se huru man bar sig åt med balloner i blåsväder. Aviserna voro länge partagerade, men kungen i Frankrike deciderade att kl. $\frac{1}{2}$ 5, vackert eller fult väder, skulle den resa i luften. Den var mycket stor och målad med kungarnas af Sverige och Frankrike namn inbundna på ena sidan, på den andra Vasavapnet, på den tredje en arm med ett arnklåde **), som höll en couronne civique, och på den fjärde drottningens namn. Två karlar stego uti den, i stället för 15, som ville fara upp absolut; och kl. 5 var han redan öfver Paris. — Vi reste till la Comédie Française, sågo sista akterna af »La mort de César», och »Le jaloux»; därifrån på några visiter och slutade med souper hos m:me Muy. Där gafs ock proverber, i hvilka Dugazon brilljerade, och kl. 3 kommo vi hem». —

»Den 25 for II. Maj:t till parlamentet för att höra slutet af den saken, som han förut hört plaideras; jag hann ej bli så snart klädd som han och kom således ej ut förrän en quart efteråt. Som jag kom utom porten, mötte mig en karl till häst,

*) Beskrifningen af Grefvens af Haga högtidliga mottagande i Palais de justice läses i Du Coudray, anf. skr. s. 78. Det tal, hvaremed konungen då helsades af den bekante general-advokat Seguier, trycktes i svenska tidningar.

**) »Un bras . . . orné de l'écharpe de la révolution de Suède». Feuille de Conches IV: 438.

som arrêterade min vagn och frågade, om jag visste hvar ambassadören vore, ty Peyron vore ihjälstukken, La Marek illa blesserad och Schwerin arresterad. Frapperad af denna fasliga nouvelle, for jag upp i parlamentet i det fasligaste tillstånd; alla utom kungen märkte oråd, och efter mycken svårighet fick jag ner ambassadören, som reklamerade Schwerin. Kl. mot 10 om morgonen hade de råkats i Bois de Boulogne, vicomte de Noailles, La Marek och grefve Schwerin, Peyrons sekundant. I första assauten hade La Marek fått en stöt under armen, ganska farlig, och Peyron en stöt under ögat, som dödade honom i samma minut, utan att han öppnade mun eller rörde på sig. Schwerin drog hans kropp, som, oakadt allt hvad han gjorde, blef öfverhöljd med blod, till ett världshus vid barriären, hvarest han råkade Forselles, Cronstedt och kungens lifmedikus, som sade att det var allt. Värden skickade efter maréchausséen och alla blefvo arresterade, till den momenten, då requisition kom från ambassadören. Jag var så betagen af de besynnerligaste och vivaste känslor, så jag ej kunde cachera mig, utan bad om lof att blifva hemma; och Cederhjelm följde grefven af Haga till S:t Denis, hvarest han såg trésorn och hälsade på Madame Louise. När han kom hem, var Cederhjelm nog försiktig att entamera diskursen om dueller och gräl, particulièrement det som varit mellan grefve La Marek och Peyron. Han monterade så kungens imagination att, i det han kastade ögat på Griberg, så märkte han oråd och kom i sin sängkammare, blek som ett lik och darrande. Jag ville rassurera honom, men var så konsternerad af hans situation, så att jag ej kunde få fram ett ord. Han frågade mig om Peyron var blesserad, hvarpå jag svarade ganska illa. 'Är han död?' sade han. Jag svarade intet; men han såg att det var gjordt, föll så baklänges i en fåtölj, och baron Taube kom med vatten etc. Första momenten var han alldeles abandonnerad till sin douleur, men den andra gjorde han reflexioner, som konvenerade en filosof och en person, hvilken för väl känner point d'honneur's lagar för att ej vänta sig deras funesta suite. Han tillstod då, att han själf rådt Peyron till att slåss, ty han kände för väl Sverige, för att ej veta alla de historier, som annars gjordes på hans räkning, att hans bravour vore han försäkrad om, men att hans suffrage ne suffisait pas à l'opinion publique. Han tackade grefve Schwerin för sina soins, och viste vid alla tillfällen de noblaste sentimens och det ömmaste hjärta. Jag kunde ej underlåta att låta honom känna huru mycket det fagnade mig; — och mina reflexioner öfver kontraster i karakterer blifva kanske det enda arbete, jag kom-

mer att ge ut i tramtiden. — Hvarken kungen eller jag åt, utan efter middagen reste han till la maréchale de Muy, som visste af intet, och så till »Le Mariage de Figaro» och, en passant, till grefvinnan La Marck, för att fråga henne, huru hon mädde. Han souperade hos Madame La Vallière, där en onaturlig mängd folk voro församlade. Jag reste hem och lade mig, men kungen blef kvar, kom sent hem och passerade en orolig natt». — —

»Den 27 . . . Efter spektaklet reste vi till Madame La Vallière och Madame Boufflers; sedermera till prins Condé, som gaf oss en souper i sin pavillon, som är charmant, med tre de illustraste personer i Frankrike, genom sista kriget, d'Estaing, Rochambeau och Suffren. Efter soupern voro proverber, och vi reste hem, efter långt betänkande. Kungen sade åt prins Condé, när han steg in i hans salon: 'Voilà un salon orné pour un Condé, entouré de héros'. — 'Oui', dit le prince, 'pour en recevoir un du Nord'. — —

»Den 29 skulle jag fara till Versailles för att göra min cour, men blef hemma, et cela avec grand plaisir. Var förmiddagen hos Wertmüller *), Roslin och Hall; hos Roslin säg jag en superb tafla på draperiets vägnar. Jag åt middag hos fru Ahlgren och reste sedermera aux Français för att möta kungen. De gäfvö »Adélaïde du Guesclin», som blef passabelt spelt. Därifrån reste vi aux Italiens för att se »Le Sabot perdu»; första akten var förbi, och publiken ropade så länge »recommencez!» så att pjesen börjades igen. Det samma hade skett aux Français förut. Vi reste därifrån hem, ty H. Maj:t var vid onådigt humeur, [därföre] att jag ej hade emot mig mina kläder, för att bli omklädd i vagnen. Vi reste till la redoute Chinoise, som var rätt artig, därifrån till Palais Royal; gingo sedermera ett stycke på la Rue St Honoré, hvarest jag lät H. Maj:t remarquer sederna». — —

»Den 30 . . . Vi satte oss i en vagn med posthästar och reste til Rambouillet för att soupera med kungen, elfva fransyska mil. Vi kommo dit strax efter 8. Jagten var all, och kungen promenerade sig; han for ut på kanalen med grefven af Haga och till en rocher, som var af naturen på en liten holme; vi slutade med en excellent souper. Vid bordet voro inalles 20 personer, bägge kungarna och Monsieur inberäknade.

*) Det porträtt af Arnfelt "i schytisk drägt", som pryder nationalmusei samlingar, är måladt af den berömde svenske porträttmålaren Wertmüller efter utkast under detta As besök i Paris.

Jag var Monsieures granne, och det dracks friskt. Efter soupenn lät kungen ge »La curée de chiens», som var ett otäckt spektakel. Vi reste till Versailles för att ligga, och höllo på att köra förbi kungen». —

»Den 1 Juli var jag på levern; kungen talte vid mig ensam på hela levern. Grefve Vergennes var två timmar hos grefven af Haga, och jag reste till staden samt lemnade Möllersvärd hos grefven, som skulle äta middag med kungen och drottningen. Efter middagen var jag hos Peyrons olyckliga enka och fru Stegelman, för därifrån aux Français för att råka kungen; de gäfvö »Les druides», uti hvilken m:lle Sainval spelte gudomligt och som är full af vackra vers; vi reste därifrån på operan och sågo »Le ballet de la rosière». Soupenn var hos le duc de Brissac, gouverneur de Paris. Det var en magnifique fête, fyrverkeri, illumination i hans trädgård, en stor och excellent souper, samt parodien af »Iphigénie en Aulide», som var charmant; m:lle Gimart spelte. Drottningen var där och låg om natten för första gången i sina nya rum i Tuilerierna». —

»Den 10 var jag på levern. Grefven af Haga gjorde sina politiska courser till le contrôleur général etc. Han åt middag med de kungliga, och vi reste kl. 3 från Versailles. H. Maj:t var litet tankfull och ville synas occuperad af bara lappri: talte med mig om saker, som han alldeles inte tänkte på *). Vi foro till Mesdames på Bellevue, där vi äfven råkte M:me Elisabeth och en stor société, som voro occuperade vid en vidlyftig lotto. Därifrån foro vi hem. Kungen fick tvenne svenska poster; reste aux Français för att se »Iphigénie en Tauride» och »L'impatient», därifrån till grefvinnan Boufflers, hvarest han fick veta, att drottningen var aux Italiens; de gäfvö »L'épreuve villageoise» och vi sutto i drottningens loge, där man hör väl och ser illa. Därifrån reste vi tillbaka till grefvinnan Boufflers och sedan till la duchesse de la Vallière. Kungen for ut att promenera med Borgenstjerna, och jag var en liten stund i Palais Royal». —

»Den 16 Juli var jag med baron Taube på Versailles för att göra vår afskedscour på levern hos kungen och sedermera utan ceremoni hos drottningen. Vi reste bort kl. 1, och efter middagen var jag hos M:lle l'Éclair och M:me Moulандаu.

*) Gustaf III:s underhandlingar med franska regeringen, särskildt med finansministern Calonne, om erhållande af subsidier för Sverige pågingo just i dessa dagar och mötte oväntade svårigheter. Se konungens bref den 10—13 Juli 1784 jämte svar, och anmärkningar, tryckta hos Feuillet de Conches. anf. st. IV: 410 o. f. Hans ofverläggning med Calonne synes icke hafva afslutit utan hetta.

Jag for på »Iphigénie en Tauride», som var gemen, och blef någorlunda compenserad af baletten; drottningen kom på operan och grefven af Haga, som varit till middagen i Versailles, satt i hennes loge; jag var en stund hos maréchal Richelieu *) och hörde sedermera hos grefvinnan Boufflers Beaumarchais läsa ett af sina besynnerliga arbeten, 'Tarare', fullt af eld, imagination och satir».

* * *

Det var, såsom man finner, ett lif af omväxlande nöjen och förströelser, till hvilka vistelsen vid de italienska hofven endast erbjöd svaga motstycken. »Man har ingenting sett», säger en fransk författare **), hvars ungdomsminnen tillhörde »l'ancien regime», »om man icke sett stäten i Versailles, till och med sedan det gamla 'maison du roi' upphört; Ludvig XIV var där i alla fall». »Det var», tillägger Taine, som i våra dagar åskådligt skildrat detta tidelvarf, »ett vimmel af livrée, uniformer, dräkter och ekipager, lysande och växlande som en tafla, enkom gjordt att målas, särskildt tillståndt för att bereda ögonfägnad, som en scen ur en opera. Huru skola vi i våra dagar kunna föreställa oss ett slägte, för hvilket lifvet var en opera? — Huru främmande det än må förefalla hundra år efteråt — för konung Gustaf och hans likstämda samtida var det den värld, hvori de funno sig hemmastadda. Det opera-mässiga i dess yttre anslog deras fantasi; unigängeslifvet i Paris och Versailles stod för dem såsom mönstret i sällskaplig bildning och skick; och det franska kungahofvet, som länge tjänat till förebild för det svenska, blef det, om möjligt, ännu mera efter detta Gustaf

*) Det var om denne nära 90-årige hofman och krigare, bekant för sina galanterier, sina äfventyr och sin tapperhet, i många afseenden en typ för 1700-talets Frankrike, som konung Gustaf vid ett tillfälle under detta Pariserbesök yttrade: "Je suis le quatrième descendant de Charles XII; je trouve intéressant d'être en société avec son contemporain". — Han såg med ett slags vördnad upp till mannen från Ludvig XIV:s tid, och yttrade: "il doit trouver le ton du moment bien extraordinaire, lui qui a vu la cour de Louis XIV; car moi, qui n'ai vu que celle de Louis XV, chaque fois que je vais à Versailles, je n'en reviens pas". (Feuillet de Conches, IV: 442, 446). Richelieu berättas i ett yttrande till Ludvig XVI ha på följande sätt karakteriserat de olika tidelvarfvrens höflif: "sous Louis XIV, on n'osait dire mot, sous Louis XV, on parlait tout bas; sous V. M., on parle tout haut". (Taine, Origines contemporaines I: 162).

**) Chateaubriand. Se Taine, *anf. st.* I: 117.

III:s andra besök i Paris. Intrycken af de lysande festerna och de ständigt växlande nöjena dröjde länge, kanske längre än önskligt varit, så väl i konungens som i hans gunstlings sinne. De lockade till härmningsförsök efter hemkomsten, hvilka i den kulna nordnorden togo sig helt annorlunda ut än i parkerna vid Trianon, i Versailles' praktfulla salar eller i rococosalongerna hos de förnämna franska damerna.

Armfelt, så väl som Gustaf III, kände sig mera hemma-stadd i Frankrikes hufvudstad än annorstädes utom faderneslandets gränser, och hade sedan sin vistelse där fyra år förut åtskilliga vänner. Tvenne personer träffade han där, som borde för honom vara — ännu mera än vänner. Under sitt första besök i Frankrike hade han knutit en ömmare förbindelse med den franska skådespelerskan m:lle L'Éclair; hennes namn framskymtar då och då i hans dagboksanteckningar. Han fann henne nu icke ensam i den bostad, hon valt i Passy: hon hade vid sin sida en treårig pilt, Maurice, frukten af denna föregående förbindelse. Armfelt var stolt öfver sin son: han fann honom »rätt vacker» och gjorde då och då, när tillfället medgaf, sina besök i Passy hos honom och hans moder. En gång har han antecknat, att han — »reglerade sin sons affärer», eller kanske rättare, betalte omkostnaderna för hans uppfostran. Några år senare lät han den unge Maurice komma till Sverige och där uppfostra honom till svensk *).

Till historien om denna lysande tid i Paris hör äfven dess finansiella sida, hvilken för Armfelt, som alltid var dålig hushållare, var allt annat än fördelaktig. Dagen innan sin afresa gjorde Armfelt ett öfverslag af hvad vistelsen i Paris kostat honom. »Jag fann», heter det. »att utom 18,000 livres, som jag depenserat redan, 80 louisd'or behöfdes, innan jag kunde komma härifrån, hvilka läntes af Jacobson». Kostnaden för de dyrbara dräkter, i hvilka man måste uppträda vid hofvet och i den förnämna sällskapsvärlden, spelade härvid ingen ringa rol. I bref till H. de la Gardie hade han framhållit detta slag af kostnader såsom en af de betänkligheter, som borde afhålla från resan till Paris **).

*) Längre fram gjorde denne heder åt det af föräldrarnas namn sammansatta namnet Clairfelt och blef stamfader för den adliga ätten af detta namn.

**) Armfelt berättar själf, icke utan en viss ungdomlig tillfredsställelse, att han vid ett tillfälle bar en dräkt, som kostat 530 rdlr sp.

Den långa resan nalkades sitt slut. Den 19 anträdde Armfelt — en dag tidigare är konungen — hemfärden, som liknade en kurirresa och från hvilken intet anmärkningsvärdt finnes att förtälja. Armfelts väg togs öfver Liège, Aachen, Hamburg och Wismar, hvarifrån öfverfarten skedde till Ystad. Dåliga vägar och sönderkörda vagnar bidrogo att fördröja denna färd. Han och konungen följdes icke åt på denna resa; konungen, som en dag senare lemnat Paris, var redan vid Dalarö två dagar tidigare än Armfelt landstigit i Ystad. Detta inträffade de 4 Augusti 1784; och den minnesrika färden var slutad.

IV.

Hoflif och politik.

(1784—1788).

»Med baron Armfelt hafva vi occuperat oss», hade Schröderheim skrivit till konungen under dennes vistelse i Italien på våren 1784. »Han har många gånger varit hemskickad, förvist hofvet, utnämnd till minister, fått regemente, varit förlofvad med rika prinsessor, duellerat med baron Taube m. m. Men jag har ingen moment varit orolig för min vän; jag känner hans tänkesätt, och jag vet, hvad hägn uppriktigt nit och välmening hos E. Maj:t njuter» *).

Schröderheim hade rätt: Gustaf III:s och Armfelts vänskap hade under den långa resan endast befastats, och efter återkomsten blef han med hvarje år allt mera konungens förtrognaste sällskap. I samma mån växte gunstlingens själförtroende: hans hållning, så väl mot konungen som mot hans öfriga omgifning, rörde allt mera hans känsla af sin ombärlighet. Men samtidigt började äfven hans förmåga att prövas på uppgifter af större vikt än hofvets fester och lustbarheter. Tidrymden mellan den italienska resan och kriget 1788 förvandlade hofmannen och konungagunstlingen småningom till en politisk person. Mot slutet af denna period finna vi honom använd i värf, hvilka kunna anses såsom förberedelse till den verksamhet såsom diplomatisk underhandlare, som anförtroddes Armfelt under de båda sista

*) Schröderheim, Skrifter till Gustaf III:s historia, i föreliggande samling, s. 212.

åren af Gustaf III:s regering, sedan han dessförinnan med heder deltagit i kriget mot Ryssland och dess bundsförvandt.

Men icke mindre betecknande är hvad Schröderheim berättar, att hofsquallret »occuperat sig» med Armfelt, och att hans person gifvit anledning till mer och mindre fantastiska rykten. I själfva verket förblef detta fallet, äfven sedan han åter befann sig inom synhåll. Konungens förklarade gunstling, helst när han var en man med Armfelts skaplygne, var ett naturligt föremål för den allmänna nyfikenheten och uppmärksamheten; och i de brytningar, hvilkas egentliga början kan anses tillhöra senare hälften af 1780-talet och som från hofvet och regeringskretsarna spridde sig till alla samhällets lager, måste han tidigt blifva en bemärkt person. Långt innan han själf i dem börjat spela en framträdande rol, såsom sin konungs trogne bundsförvandt, visste man berätta — oftast med orätt — att det varit hans råd som bestämt konungens görande och låtande i den ena eller andra riktningen. Armfelts egen obetänksamhet och öfvermod erbjödo hans afundsmän lätt tillfällen till illvilliga uttydningar och kränkande rykten. Först under de därpå följande åren lyckades konung Gustafs vän -- om ock blott för en kort tid — att vinna den folkgunst, för hvilken konungagunsten syntes vara egentliga hindret.

Solskensstunderna i konung Gustafs och hans omgifnings lif blefvo under senare hälften af 1780-talet allt sparsammare.

Den allmänna nöden i landet var det första intryck, som mötte de från kontinenten hemvändande resande; och det däraf alstrade allmänna missnöjet gaf sig tidigt luft på mångahanda sätt. Det var ej längre blott aristokraterna från frihetstiden, som klandrade konung Gustafs regering och hofhållning. Själfva den nyss afslutade kostsamma resan, som icke kunde betraktas såsom annat än en lustfärd, var en af klagopunkterna; och de föredömen, som besöken vid de främmande hofven gifvit, bidrogo ej att minska konungens förkärlek för de penningförödande fester, hvilka redan förut varit föremål för så många anmärkningar. »Utan att beräkna sitt lands tillgångar», säger Armfelt själf i en anteckning af gammalt datum, »ville konungen föra ett hof sådant som Ludvig XIV. gifva fester och omgifva sig med samma ståt som han. Den gamla adeln, som krossades genom Karl XI, höjdes anyo till anscende; den kallades till rikets högsta värdigheter och behandlades med synnerlig utmärkelse. Hvarje konstnär, hvarje utmärkt lard var säker att hos Gustaf III finna

icke blott beskydd, men ynnest och förtrolig vänskap. Konungen sysselsatte sig med ifver med regeringsärendena, men med en lätthet, som kunde förefalla som lättvindighet och kunde ingifva den föreställningen, att Sverige vore ett alldeles för litet land för hans snille. Hans utgifter vållade honom förlägenhet, och han måste söka utvägar för att skaffa inkomster utan att öka skatterna. Man föll då på den idéen att göra brännvinet till ett monopol; detta stötte många och väckte lika mycken ovilja som förvåning. De lägre stånden, som voro missnöjda öfver att adeln återvunnit sitt förlorade inflytande och anseende, samt att alla höga ämbeten och utmärkelser voro henne förbehållna, vände sitt missnöje mot konungen; och bönderna, som ej längre själfva fingo tillverka sitt brännvin och som häpnade öfver det öfverdåd, som tycktes blifva allmänt, blefvo oroliga. Gamla uppviglare begagnade sig af ställningen i landet, för att gifva en sådan tolkning åt konungens handlingar och regeringsåtgärder, att den allmänna kärleken och hänförelsen för honom småningom dunstade bort*.

Skildringen innehåller, såsom man finner, ingenting nytt eller okänt, men den saknar i Armfelts mun icke sin märkvärdighet. Den visar, att stämningen i landet icke var någon hemlighet äfven för konungens omgifning. Konungen själf gjorde sig måhända icke fullt reda för huru sakerna stodo: han lefde ännu i hoppet att hans folk icke skulle hafva »glömt 1772». Men onisskänneliga tecken saknades icke — Armfelts brevväxling bär därom många vittnesbörd — att äfven konung Gustaf hade en tydlig förnimmelse af att ovädet var i annalkande. Hans lynne var ojämnt; en ständig, nästan nervös oro föranledde oupphörliga resor, oupphörligt sökande efter omväxling i sysselsättningar; planer i stort och i smått korsade hvarandra, och — de stötte som oftast på motstånd. Gustaf III:s hof var ej längre hvad det varit; och äfven de som han räknat till sina vänner, började instämma i klandret. Icke heller Armfelt var, såsom vi sett, alldeles fri från den allmänna misstämningen: det vore icke svårt att ur hans förtroliga yttranden från dessa år framdraga omdömen, som snarare synas anstå oppositionsmannen än konungagunstlingen. Men hans och konungens ömsesidiga tillgifvenhet bestod profvet, oaktadt tillfälliga slitningar och stundom stormiga uppträden — ty Armfelt lade icke ens inför Gustaf band på sitt häftiga lynne. »Han vågade motsäga honom, t. o. m. med hetta», säger en person, som stått Armfelt mycket nära),

*) Magdalena Rudenschöld i sina outgifna memoirer.

»då han ansåg att konungens vilja kunde blifva skadlig för hans eget eller statens väl; men om olyckan eller fångenskapen drabbat honom (såsom Ludvig XVI), så skulle han hafva låtit hugga sig i stycken för att försvara honom». Armfelt var icke blind för de svagheter, som vid sidan af så många stora och lysande egenskaper tillhörde hans konungs skaplynne; och äfven han anmärker såsom en bland de största af dessa konungens böjelse för och vana vid förställning *). Han hade dock mindre än någon annan skäl att klaga öfver att konungen icke visat honom fullt förtroende.

En ovärderlig källa för kännedomen om Gustaf III:s och hans gunstlings inbördes förhållande under de senare åren af konungens regering utgöres af deras ännu bevarade brevväxling. Den del däraf, som omfattar konungens bref, finnes fullständigt offentliggjord **). Den var isynnerhet liflig under krigsåren 1788—90, till hvilkas historia den lemnar viktiga upplysningar. Men denna brevväxling eger äfven i hög grad ett personligt intresse, förbehållsamt visande karakterernas egendomligheter och stämningarnas växling. Å ömse sidor förekomma ofta uttryck af varm personlig tillgifvenhet. I konungens bref saknas de nästan aldrig, om de ock stundom återvända i nästan stereotypa former; och Armfelt skrifver i ett bref till konungen ***): »Jag för-gäter alltid, då jag talar och äfven när jag skrifver till E. Maj:t, att det är till min konung, jag vänder mig. Jag tänker endast på att det är för min bästa, min ömmaste vän, som jag öppnar mitt hjärta; och jag skulle vilja se honom lyckligare, seger-rikare, mera älskad af sina undersåtar och mera fruktad af sina fiender än någon dödlig någonsin varit». Få brevväxlingar mellan en konung och hans undersåte torde därför i så hög grad som denna ega omedelbarhetens intresse. Utan tanke på häfd-vunna former, nedskrifva så väl Armfelt som konungen med snabb hand, ofta vårdslöst, »tout ce qui passe par la tête», för

*) »Det var först mot slutet af sin lefnad», säger Armfelt i en efterlemnad anteckning om Gustaf III, »som han vande sig att bestämdt svara 'ja' och 'nej', 'jag vill' eller 'jag vill icke'. Dessförinnan voro hans svar undvikande och utgjordes af tvetydiga och obestämda yttranden, när det gällde viktiga saker. När han önskade någonting, var det äfven den minsta småsak, så antog han gärna tonen af en formelig underhandling». Denna konungens vana vid förställning tillskrifver Armfelt hans uppfostrares, Tessins, inflytande och de olyckliga politiska förhållanden, till hvilka konungen under uppväxten varit vittne.

***) I Historiska handlingar, utg. af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifver rörande Skandinaviens historia D. XII (1883).

***) Den 20 Juni 1789. (Gust. mss, Ups.).

att använda ett i konungens bref ofta återkommande uttryck. Någon gång röja visserligen Armfelts bref hofmannen, genom smickrande vändningar och öfverdrifvet prisande af konungens åtgärder; men nästan lika ofta förekomma i dem exempel, att gunstlingen icke dolde sitt missnöje, då något icke gick efter hans önskan. Äfven dessa bref visa, i huru hög grad Armfelt var en ögonblicksmänniska, ur stånd att dölja sin stämning eller hålla tillbaka hvad som låg honom på hjärtat. Konungens bref röja, såsom tillbörligt är, mera mognad och beräkning; men äfven han torde i dessa förtroliga utgjutelser hafva tecknat sig själf oförbehållsamare än annorstädes. De blotta tvifvelsutän mer än en af hans svagheter och kasta stundom ett bjärt ljus öfver hans politiska missgrepp. Men man kan ej läsa dem utan sympati för den snillrike konungen med det rörliga sinnet, den lefvande fosterlandskänslan och det goda hjärtat. Den som i första hand mottog dessa bref, gjorde det för visso icke heller, och gömde dem under hela sin lefnad såsom en dyrbar skatt.

I de fragmentariska anteckningar, som Armfelt bestämt för eftervärlden, skall man förgäfvets söka motsvarigheter till de ned-sättande omdömen om konungen, som förekomma i andra samtidas, såsom i Adlerbeths och J. G. Oxenstjernas memoarer. Konungen räknade äfven dessa snillrika män till sina personliga vänner och kunde hafva skäl att fordra deras tacksamhet, så väl som Armfelts. Det länder icke denne sistnämde till skam, att hans uppfattning af tacksamhetens förpligtelser var en annan än dessa samtidas, om han ock stundom varit af en annan tanke än hans konung i frågor af så väl större som mindre vikt. Han har säkerligen icke trott sig därigenom träda den historiska sanningen för nära eller felat i uppriktighet. Ty på sin tillgifvenhet för sin konung har han ej blott i ord, men i handling gifvit otvetydiga bevis; och efter konungens död förblef denna känsla, för att använda ett uttryck af en bland hans närmaste, »helgad i hans hjärta».

Hofvets förströelser gingo under åren 1784—87, oaktadt deltagarnas lynne icke så ofta som förr var »couleur de rose», sin gång såsom forut; och Armfelt var, nu som förr, hofvets själfskrifne »maitre des plaisirs».

En af de mest lysande fester, som gäfvos i Gustaf III:s hof, var Armfelts eget bröllop.

Hoffröken Hedvig De la Gardie, med hvilken Armfelt, såsom vi sett, brevväxlat under sin utländska resa, hade efter återkomsten lemnat sitt ja till hans frieri, och efter någon tids förlofning utsattes bröllopet till den 7 Augusti 1785. Det firades på Drottningholm, hvarest hofvet vistades. Ur ett bref från ett ögonvittne, greve Stackelberg, Armfelts medbroder såsom kavaljer hos kronprinsen, låna vi följande skildring *) af bröllopshögtidligheterna, ett karakteristiskt bidrag till den gustavianska tidens kulturhistoria.

»Efter spektaklet, heter det, begyntes Armfelts bröllopsfest i följande ordning. Kronprinsen med tolf pager före sig gick ned till bruden att föra henne upp till drottningen. Då hon kom in, gaf han henne en vacker briljantring till souvenir . . . Sedan förde prinsen fröken upp till drottningen, som påsatte henne kronan och gaf henne också en ring, men superb, af 800 r:drs värde. När detta var gjordt, gick öfverste kammarjunkaren greve Wachtmeister med 12 pager och facklor efter brudgummen och förde honom till kungen, som gaf honom handen och marscherade i procession till kapellet, hvilket af lampor var rätt väl ekläreradt. Efter kommo drottningen och kronprinsen, som gaf handen åt bruden. Så snart vi kommo i kyrkodörren, kom brudgummen emot, tog sin brud och gick till altaret, då vigseln begyntes och hela mässan lästes. Pellen höllo fröknarna Cederström och Posse, greve Dohna och en tysk baron Armfelt. Då ändtligen mässan var slut, gick brudparet till kungen att mottaga gratulation, som då under detsamma gaf henne fullmakt på statsfru med full lön. Efter alla de kungligas gratulationer begyntes återmarschen till slottet, där bruden uti galleriet gratulerades och af kungen fick en vacker ring.»

»Efter supén, som var i vanliga grand-couvert-salen, där ock min lille herre **) assisterade, gingo alla upp i rikssalen, där fackeldansen begynte. Då vi hade slutat att dansa bort brudgummen, kom grefvinnan Höpken, vacker som en dag, klädd en fée, med mycken musik och pager, klädda en sauvages, och som dansade en ballet med facklor, hvarefter grefvinnan Höpken utmanade de kristna riddarna till strid; sjöng en aria och rangerade sig på sidan, da Möllersvärd med en faslig musik af trumpeter kom in och a de kristnas vägnar svarade på utmaningen. Ändtligen utmarscherade de alla genom hvar sin dörr och bruden dansades bort, da fröknarna Rudenschöld, Ceder-

*) Tryckt i Crusenstolpe, Hist. Tåla s. 201.

**) Kronprinsen.

ström och Wrangel fingo kronan; äfvenså kronprinsen, general Mörner och Munck. Detta förbi, ledsagade kronprinsen bruden åter ned till sig».

Det brokiga uppträdet med utmaningen till strid, féen, rid-darna och pagerna, som voro klädda »en sauvages», hvilket salunda vid sidan af den kyrkliga ritualen och den häfdvunna fackeldansen iögick i bröllophögtidligheterna, utgjorde inledning-en till den storartade karusell, hvilken konungen föranstaltat för att gifva ökad glans åt sin gunstlings brölöp. Förberedel-serna till denna karusell hade upptagit en stor del af sommaren 1785; och den tid och den kostnad, som därföre användts, hade hos dem, som ej voro direkt däri intresserade, väckt allvarliga bekymmer och äfven missnöje. *) Armfelt, som under tiden närmast före sitt bröllop vistats vid Loka bad, hade, såsom naturligt var, ingen del i dessa anstalter och deltog äfven endast såsom åskådare vid sin makas sida i den låtsade bardaleken.

Beskrifningar öfver detta tornerspel, som räckte flera dagar, äro lemnade af flera samtida, särskildt af Fersen; och det tryckta programmet visar dess beskaffenhet. Det aflopp emel-tertid allt annat än lyckligt: ogynnsamt väder vållade upprepade gånger afbrott i ringränningarna; hertig Karl skadade sitt ben, prinsessan Sofia Albertinas hästar började skena, så att hon måste kasta sig ur vagnen, hofherrar och hofdamer föllo af hästarnä, en lifpage omkom till följd af ett vådaskott o. s. v. Det var som ett olycksöde hvilat öfver denna fest: dess misslyckande kan anses förebådande den närmast följande tiden, då misstäm-ningen så gärna blandade sig i allt, äfven i nöjet. —

Den glade och lättsinnige hofmannen, i hvars historia da-merna och kärleken redan spelat och fortfarande skulle komma att spela en stor rol, var nu sälunda en gift man. Hans giftermål hade gifvit hofsqvallret mycket att tala om; och det horo-skop, som man ställde för hans unga, allmänt och med rätta aktade hustrus äktenskapliga lycka, var ej det mest lofvande. Egendomligt skulle i framtiden de båda makarnas inbördes för-hållande komma att gestalta sig. Att det aldrig blef olyckligt, kan väl sägas i väsentlig mån vara hennes förtjenst; i sin makes hjärta hade hon cröfrat en plats, från hvilken hon ej undan-trängdes af någon bland de många mer och mindre flyktiga för-bindelser, han knöt under sin skiftesrika lefnad. Armfelts hustru

*) Så skrifver C. Ekeblad, som for tillfället vistades i Stockholm, till sin hustru (d. ²⁴/₈ 1785): Tant que dure ce carroussel . . . il n'y a pas moyen de rien faire pour les objets de mon voyage. A peine puis je trouver avec les ministres un quart d'heure pour leur parler d'affaires.

blef hans lefnads goda genius, och han visste att uppskatta henne såsom sådan. Man väntade från början af hennes säkra takt och upplysta förstånd, att hon skulle öfva ett dämpande inflytande på Armfelts häftiga lynne och öfvermodiga sätt att vara. *) Hon blef, när längre fram olyckans tid kom, den som genom sitt mod och sitt praktiska förstånd väsentligt bidrog till de sinas räddning ur bekymren. Hon älskade sin make för högt för att med likgiltighet åse hans förvillelser; men hon såg hans fel, äfven dem som han begick emot henne själf, med kärlekens öga — den kärleks, som hoppas allt och fördrager allt.

Låt oss, med ledning af ännu bevarade bref, kasta en blick i de båda makarnas inbördes lif under tiden närmast före och efter deras bröllop.

Oaktadt allt hvad samtiden visste berätta att detta giftermål, tillståndt af konungen, **) å Armfelts sida helt och hållet var ett »mariage de raison» — å hennes sida däremot ansåg man att kärleken varit bestämmande — så synas dock Armfelts bref från hans förlofningsstid otvetydigt visa, att det svärmeri, som utmärkte början af hans frieri och hvaraf vi förut meddelat prof i vers och prosa, ingalunda aflösts af likgiltigheten. Visserligen kan hans uppgift i ett af dessa bref, att »ända sedan Italien hans valspråk varit: senza te la vita per me vita non è», på goda grunder betviflas; och såsom någon öfverdrift torde äfven få anses yttrandet i ett annat, att han var »novice dans l'art d'aimer,

*) Se t. ex. Nordins yttrande, anfördt hos Geijer III, 2: 11; i hertiginnans af Södermanland dagbok förekomma uttalanden i samma syfte.

**) Se ofvan sid. 72, Hedvig Charlottas dagbok m. fl. Det var mera den förnäma bördens än förmögenheten, som gjorde Hedvig De la Gardie till ett lysande parti. Det synes som konungen hoppats att, genom ett henne tillfallande arf, hans gunstling såsom hennes make skulle fått en ekonomiskt oberoende ställning, men däraf blef intet. Han sörjde dock frikostigt för deras inkomster, bland annat, såsom vi sett, genom bröllopsgåfvan af grefvinnan Armfelts utnämning till statsfru hos drottningen. Det väntades därjämte att Ultuna kungsgård skulle upplåtas på lifstid åt Armfelt. (Bref från Ekeblad till hans hustru ^{20/8} 1785. K. Bibl.) Sveriges främste man, kanslipresidenten greve Creutz, har i ett ännu bevaradt bref till konungen vidlyftigt lagt ut sig för Armfelt i detta syfte, under erinran om konungens pligt att skydda sin gunstling från betryck, då han icke formådde hindra att han genom sin ställning blef föremål för afund. (Geijer, III, 2 11.) Detta förslag kom ej till utförande. At det nygifta paret inreddes en präktig våning i slottet, hvarest båda redan länge haft bostad och daglig tjänstgöring. Armfelts nya våning tillöktes genom ett par rum, som förut innehafits af en afdelning af kansliet, och hvilka drottningen gjort sig räkning på att få taga i anspråk för sina behof. Detta gaf anledning till hvarjehanda trakasserier och var länge ett tvistefrå mellan konungen och drottningen. Förhållandet bidrog icke att göra Armfelt gärna sedd af den sistnämnda. (Hed-

comme je le fais actuellement». Men å andra sidan var han, enligt sitt eget uttryck, en fästman »dans les règles», som på sina resor under förlofningsstiden stundom skref tre bref om dagen, i den ömmaste och förtroligaste ton. »La charmante comtesse», såsom det hette i breffen från Italien, hade förbytt till »den söta sockerflicka», som »den tjocka pojken» dör af längtan att återse; och den väntade äktenskapliga sällhetens lycka är i flera af dessa bref målad med färger, som ingalunda gifva stöd åt den tanken, att det företrädesvis varit kall beräkning, som knutit förbindelsen. Själf yttrar han i ett af dem sitt djupa misstroende mot dessa »mariages de raison», som så sällan lyckas. Anmärkningsvärdt är isynnerhet ett af dessa bref, skrifvet under fältöfningarna i Finland 1785, såsom vidrörande ett ämne, till hvilket Armfelt under senare år ofta återkom i sina bref — lyckan af att få draga sig undan hofvet till en undångömd vrå på landet. »Jag får stundom — skrifver han — en rasande lust att blifva bonde. Om en sådan håller af sin hustru, så får han åtminstone se henne, tala med henne om sin kärlek och endast lefva för henne. Vi däremot få icke betrakta hvad Gud gifvit oss kärast såsom annat än ett 'biverk', ett tidsfördrif och, framför allt, såsom något som måste uppoffras för vår egen ärelystnad eller en furstes nycker, för hvilka vi ofta icke äro annat än slafvar eller leksaker.»

I samma ton gå nästan alla bref från början af detta äktenskap. Tonen blir förtroligare och mindre högstämnd, såsom billigt är i brevväxling mellan äkta makar. »Sockerflickan», »que mon coeur adore», får af sin »tjocka pojke» smeknamnet »Pumpen»; men han förklarar under en tillfällig resa (1786) att han ger »alla vackra qvinnor på båten, blott han får igen sin egen.» »Aldrig», heter det, »nej, aldrig öfverlefde jag den stun-

vig Charlottas dagbok Januari 1786; jfr Fersen VI: 58.) Konungen använde denna nya våning såsom ett bihang till sin egen, och brukade ofta tillbringa sina aftnar där i små aftonsamkväm, till hvilka drottningen, prinsessorna och hofkretsens äldre medlemmar icke voro bjudna — något som icke undgick att väcka anstöt. Om dessa aftonecklar i Armfelts nya hem har hertiginnan af Södermanland antecknat i sin dagbok för Dec. 1785: «Konungen tyckes icke trifvas annat än i hans bostad eller i hans sällskap», och i sammanhang därmed gjort följande anmärkning, hvilken torde få anses betecknande för den allmänna stämningen mot Armfelt inom hofkretsarna: «Det är onekligt att han är älskvärd, fastän hans ton icke är den bästa; men han har kunskaper och ett slags jargon, som stundom är underhållande. Men det som isynnerhet håller honom uppe hos kungen, är hans förmåga att alltid på ett eller annat sätt bereda honom fö:ströelse. Än genom en déjeuner, än genom en utfärd o. s. v. Konungen älskar framför allt omväxling; och ingen har bättre studerat denna smak än Armfelt.»

den då jag skulle sakna dig.” — Efter ett par år är den ömma tonen icke förändrad; men man märker att moln börjat uppstiga på den äktenskapliga himmelen. Den lättsinnige maken erkänner, att han ”varit en bizarr och elak man”, men ber att den maka, mot hvilken han erkände sig hafva felat, icke skall strängt gå till doms med honom. ”Håll af mig litet och gör som den gode Guden, som ej tillräknar oss våra synder”, heter det i ett bref. I ett annat (från slutet af 1787) yttrar han: ”Jag ser tusen gånger om dagen dina tårar, deras ursprung och orsak.” Han hoppades, enligt sina ord i sistnämnda bref, att »tiden skulle verka lösandet af den förtrollning, som eftertanke och föresatser icke förmått bryta.» Mer än en gång tillstår han, att han »icke är värd att hafva en sådan hustru»; han skildrar sig själf såsom »svag, inkonseqvent, en passionernas lekboll, alltid färdig att duka under för dem, i samma ögonblick som han har ångrat sina felsteg». »Himlen har skapat dig för min lycka», skrifver han från Finland 1788, »och för att låta mig erfara, att det inom ditt kön finnes karaktersfasthet och dygd . . . Det var endast din godhet, din mildhet, som kunde gifva mig mod att göra dig bekännelsen om en olycksbringande passion, som nedslår mig och gör mig olycklig.» Han gjorde sålunda icke någon hemlighet af sina äktenskapliga felsteg; men lika uppriktigt menad som bekännelsen härom varit, var tvifvelsutän det omedelbart följande tillägget: »Ingen af alla de passioner, jag genomlevvat, kan komma i jämförelse med den kärlek, jag känner för dig — en känsla, som icke har några gränser och som skall följa mig till grafven.»

Tiden, som läker sären, förtog äfven svartsjukans bitterhet i den unga makans hjärta. Hon fann, att det förtroende och den aktning, som efterträdt den första kärlekens svärmeri, och hvarom hon ej blott hade ständiga försäkringar, utan äfven bevis, äfven kunde vara något värda, särskildt hos en man som Armfelt, hvars häftiga lidelser, enligt hvad han själf i en sorgsen stund yttrat, gjorde att »hans hela person förtjente mera ömhet och medlidande än ett noggrant och rättvist omdöme.»*)

Ej sällan skymtar i denna brevväxling fram den person, som var förnämsta anledningen till dessa Armfelts själfbekännelser och att den äktenskapliga lyckan så tidigt hotade att blifva grumlad. Historien har bevarat hennes namn, och hennes för-

*) I ett annat bref skrifver han: «Je suis vif, tendre et sensible; mais une constitution forte et sensuelle ne se corrige pas avec la vertu même.»

hållande till Armfelt synes där oupplösligt förenadt med hans; det var Magdalena Rudenschöld.

Hon måste af dessa skäl få sitt blad i Armfelts lefnadshistoria. Deras förbindelse tillhör sedan snart ett århundrade of-fentligheten, och dess vidrörande kan icke sägas vara att intränga på de enskilda förhållandenas fridlysta område. För dess rätta förstånd har det ock varit nödigt att lemna det blad ur Armfelts äktenskapshistoria, som vi nyss meddelat.

Fröken Rudenschöld var, liksom Armfelt och hans maka, anställd vid hofvet. Dotter af en bland frihetstidens mest ansedda ämbetsmän, riksrådet grefve Rudenschöld och hans maka, af den i Sveriges häfder så berömda Bielke-ätten, hade hon tidigt vunnit denna anställning. Hon efterträdde, sjuttonårig, sin syster Karolina Rudenschöld efter dennas giftermål med hof-stallmästaren friherre E. F. Ehrencrona, såsom hoffröken hos prinsessan Sofia Albertina. Det var under konung Gustafs och Armfelts frånvaro i Italien, som hon gjorde sitt inträde vid hofvet. Genom sin fågning och sitt lifliga sinne blef hon snart bland dess mest firade damer; och den hyllning, som egnades hennes skönhet, var henne ej likgiltig, ehuru hon ingalunda var sinnad att lyssna till de giftermålsanbud, som från flera håll tidigt gjordes. Bekantskapen med Armfelt synes icke hafva varit äldre än tiden för hans återkomst från den utländska resan. Bekant är anekdoten om hans eldiga utrop till prinsessan Sofia Albertina vid första anblicken af hennes nya hoffröken: »Eders Kongl. Höghets hof har blifvit förskönadt!»

Känt är, att fröken Rudenschöld efterlemnadt en autobiografi, hvilken sedan lång tid tillbaka föreligger i tryck. *) Den är nedskrifven under hennes senare lefnadsår. Hon visar sig där såsom den ångerfulla Magdalena, som i from resignation begrä-tar sin ungdoms förvillelser, och lemnar en detaljerad skildring af de olycksöden, som drabbat henne på grund af förbindelsen med Armfelt. Dessa själtbekännelser äro emellertid tvifvelsutan föga egnade att visa hennes skaplymne under den tid, då denna förbindelse blef knuten. Såsom i allmänhet memoar-anteckningar, gjorda sedan intrycken förbleknat, lida äfven dessa af minnes-fel; och, hvad vigtigare är, ären, lidandet, möjligen äfven själf-förebräelsen hafva åt dessa skildringar gifvit en färgläggning, som är främmande för den soliga ungdomstid, hvars minnen förtäljas.

Bland Armfelts papper finnes ett hittills okänt häfte, skrifvet med Magdalena Rudenschölds lätt igenkännliga handstil och

*) Se Ridderstads "Gömdt är icke glömdt". II, S.

med påskriften »Mémoires». Det är hennes anteckningar om sina lefnadsöden *till* den tid, då hon blef ett politiskt offer för det hat, hon genom sin kärlek till Armfelt ådragit sig af hans förföljare. Äfven dessa memoar anteckningar sakna intryckets omedelbara friskhet; men deras nedskrifvande torde ligga åtminstone halftannat årtionde längre tillbaka i tiden än den tryckta själfbiografiens. Olikheterna äro också väsentliga. Hon skrifer ej här en apologi för att anropa eftervärdens medlidande: här hafva minnena från de segrar, hon vann genom sin skönhet och sitt lifliga väsen, icke ännu förbleknat. Särskildt dröjer hon gärna vid bilden af den man, som kom att öfva ett så afgörande inflytande på hennes öde, och om hvars karakter hon i sin tryckta själfbiografi ej har något annat omdöme, än att han egde »ett fördärfvadt hjärta, som han visste att dölja, åtminstone för mig.» Här har hon med förkärlek skildrat uppkomsten af sin förbindelse med honom. Å andra sidan saknas i denna skildring åtskilliga af de rörande anekdoter som, hemtade från hennes senare autobiografi, i den allmänna föreställningen gifvit ett tragiskt drag åt hennes sällsamma historia och omgifvit hennes minne med ett slags martyrgloria redan från början af hennes bana.*) Så mycket mera framträder här det utåtvända, glädtiga sinnet, det lifliga och behagfulla — därjämte ej så litet behagsjuka — väsendet, som visserligen var egnadt att fångsla en sådan man som Armfelt.

Det sentimentala svärmeriet tillhörde icke de kretsar, i hvilka Magdalena Rudenschöld och Armfelt rörde sig i ungdomsåren, lika litet som de stränga moraliska begreppen. Gustaf III:s hof kände icke den förälskade qvinnotypen af

”dessa sköna,
som gå och sucka i det gröna,
en evig trånads konterfej.”

Glädjen och ysterheten spelade i den tidens kärleksförbindelser tvifvelsutän större rol än den grubblande själfbespegligen; och det platoniska svärmeriet var knappast känt till namnet. Tide-

*) Så t. ex. anekdoten om det inryck, hon vid första anblicken gjorde på Armfelt, och uppgiften att han kort därefter yppat sin kärlek för henne; så berättelsen om hennes älla själfuppföring, då konungen föreställde henne. att hon stode i vägen för Armfelts lycka; så uppgiften att hon vid hans bröllop måste hålla pellen öfver brudparet — en uppgift som vederlägges af den ofvan (s. 138) anförda berättelsen af ett ogonvitne, o. s. v. Det kan icke vara blott en tillfällighet att dessa drag saknas i denna tidigare redaktion af fröken Rudenschölds själfbiografiska anteckningar. Åtskilliga af dem låta sig icke förena med den förekommande uppgifter och torde kunna betvilas.

hvarfvet hade skapat »le mot technique» för ömmare förbindelser: deras namn var icke kärleken, utan — galanteriet. Fröken Rudenschöld var i sin ungdoms glada dagar för mycket »femme d'esprit» för att vara känslsam. Hon var en dotter af sitt tidehvarf, kanske i ännu högre grad än Armfelt var en af dess söner. Med allt hans lättsinne framlysa ej sällan i hans förtroliga meddelanden känslor af djupare natur; hos Armfelt finnes stundom drag af ett svärmeri — låt vara i det 18:de århundradets stil — som knappast tillhörde den lefnadsglada och njutningslystna Magdalena Rudenschölds skaplynne. Karakteristisk är hennes i de ofvannämnda anteckningarna uttalade förvåning öfver den strånghet, med hvilken hennes felsteg blifvit bedömda från ett visst liäll — »en dépit du siècle et de la mode.»*)

Vi låna fröken Rudenschölds egna ord, i hennes ännu otryckta memoarer, för skildringen af uppkomsten af hennes förbindelse med Armfelt.

»Konungen återkom i Augusti 1784 från Italien, åtföljd af baron Armfelt. Alla som hafva sett och känt denne man skola instämma med mig däri, att han förenar allt, som kan fångsla äfven det flyktigaste kvinnohjärta. Mina drömmars sköna ideal, som jag hittills fåfängt sökt, sågs hos honom förverkligadt. Ett ögonblick syntes han vilja utmärka mig bland den mängd af damer vid hofvet, åt hvilka han mer och mindre egnade sin hyllning. Att kunna fångsla den vackraste och älskvärdaste bland alla hofvets herrar, var något som smickrade min fåfänga . . . Vid denna tid sysselsatte sig Armfelt ingalunda med statsangelägenheter: han arrangerade hofvets fester och nöjen och egnade skönheten sin hyllning, öfverallt hvar han fann den. Hans tycke för mig var sålunda endast helt öfvergående men intrycket däraf dröjde i mitt hjärta, och endast min stolthet kunde förmå mig att dölja det och synas ligkiltig, då han trädde i äktenskap med grefvinnan De la Gardie, som nu är hans hustru . . . Konungen, som ifrigt arbetade för denna förbindelse, var förtjust öfver att den kom till stånd och firade deras bröllopsceremoni med en mängd fester. Hela hofvet, som vistades på Drottningholm, inöfvade en praktfull karusell, som skulle föreställa Jerusalem befrielse, efter Tasso. Hofvets yngsta och vackraste damer skulle taga del i denna fest. Grefvinnorna Höpken och Löwenhjem, kända för sitt behag och sin älskvärdhet.

*) Man jämföre dessa ord med uppgiften i den tryckta självbiografien af 1816, att midt under hennes mest lysande period ingen minut förgick, utan att hon hemligen förebrådde sig sin kärlek, ofta begrät den! (Auf. st. s. 6.)

föreställde den muselmanska härens skyddsgudinnor och ledsagade konungen, som var deras riddare. Jag föreställde féen Melusina, som beskyddade de kristna, och prins Fredrik var min riddare. Han föreställde Rinaldo, som jag ryckt undan Armidas förtroilning. Jag red på en utmärkt vacker, hvit häst och var klädd som en nympf med blottad hals och armar, en gördel blixtrande af diamanter, och en hvit slöja, som föll ned öfver min häst såsom ett fladdrande draperi. Åtföljd af Rinaldo, red jag fram i galopp och framställde honom för stridsdomarna. Mitt framträdande gjorde ett lifligt uppseende hos alla åskådarna: jag fick från alla håll handklappningar, och man försäkrade mig, att jag denna gång hade varit vackrare än någonsin. *)

»Det som mer än alla dessa artigheter öfvertygade mig härom, var det intryck, som mitt uppträdande gjorde på baron Armfelt och som icke undgick min uppmärksamhet. Jag njöt i fulla drag af denna triumf. Utan tvifvel var det orätt, mycket orätt till och med, att icke qväfva en känsla, som var brottslig, sedan föremålet ej längre var fritt. Men när räsosnerar kärleken i ett hjärta, som är eldigt och ohejdadt? Och synas icke omständigheterna någon gång bidra till att leda oss till det öde, som är oss bestämdt? — För att kunna glömma Armfelt, borde jag hafva undvikit att se honom och att dagligen befinna mig i hans sällskap.»

»Redan några månader före bröllopet hade Armfelt bebott en våning midt emot min. Fröken De la Gardie steg sent upp; jag hade tidiga vanor, och under det han gick och väntade, fördref han tiden med att komma och prata vid fönstret. Min glädtighet och hela mitt skaplynnne behagade honom; det fanns så många beröringspunkter i vårt sätt att se och tänka öfver världen, att jag fann ett verkligt nöje i dessa morgonkonversationer. Ingen plats i rummet syntes mig så behaglig, som den vid fönstret; och jag tror att han, fastän han aldrig sade mig det, tyckte detsamma, ty han försummade icke att ställa sig där . . . Hans bröllop gjorde slut på dessa fönster-samtal. Han visade dä en slags konstlad förbehållsamhet i sitt sätt att vara mot mig. Men detta öfvertygade mig först, att jag icke var honom alldeles likgiltig, och jag kände den lifligaste glädje däröfver. Mitt förvillade förstånd föreskref mig endast såsom en nödvändighet att dölja denna känsla äfven för honom, som var dess föremål. Förmatna tanke! Våra hjärtan förstodo hvar-

*) Jfr Ehrenströms Hist. Auteckningar II: 275, hvarest denna scen omtalas.

andra redan; och en enda blick var då tillräcklig för att säga hvad munnen ej vågade uttala. Under ett helt år var detta språk det enda uttrycket af våra känslor. Före denna tid hade jag, glad och yr som jag var, funnit nöje i den hyllning, som visades mig; nu blef den mig tröttande; artigheterna tillfredsställde ej längre min fåfånga. Jag lefde endast för glädjen att kunna uppfånga en enda blick från hans öga, som sade mig att jag var vacker, att jag var älskad af den, som oåterkalleligen bestämt mitt öde. Hvad denna första tid af min kärlek var lycklig! Huru har jag ej skäl att säga som Parny:

Premières illusions de mes premiers beaux jours,
Célestes enchantemens de mes tendres amours,
ô fraîcheur du plaisir, ô volupté suprême!
Je vous connus jadis et, dans ma douce erreur,
J'osais croire que le bonheur
Duraît autant que l'amour même." — —

Den som skildrar dessa ungdomsminnen i så glödande färger, har ännu ej åldrats, och ingen ruelse har ännu kastat sorgedoket öfver dessa bilder af den första kärlekens lycka, huru bitert dess förvillelser än blifvit hämnade.

Orättvist vore dock att icke nämna, att fröken Rudenschöld i dessa anteckningar på mer än ett ställe erkänner det klandervärda mot Armfelts hustru i det kärleksförhållande, som i det farliga grannskapet smäningom utvecklade sig från de oskyldiga morgonkonversationerna och ur beundran för den djärfva amazonens skönhet vid karusellen. Sedan förbindelsen med Armfelt under loppet af 1787 icke längre kunde vara någon hemlighet — fröken Rudenschöld uppgifver själf, att den först blifvit röjd genom hertig Fredriks svartsjuka — ansåg hon det icke löna mödan att dölja den, icke ens af hänsyn till den förorättade maken. »Det var en obetänksamhet», säger hon, »för att icke säga ett brott, som knappast var förlätligt, isynnerhet som hon i alla afscenden förtjenat detta hänsyn och aldrig visat mig annat än välvilja . . . Först under olyckan insåg jag huru orätt jag haft; vid denna tid var min förblindelse så stor, att jag knappt ansåg mitt uppförande som en oförrätt».

Armfelts och fröken Rudenschölds förbindelse blef sålunda snart en allmänt känd sak; och just genom hofsqvallret vann den en varaktighet, som blef af olycksbringande följder. Armfelts svärmeri var snart öfver; att döma efter hans egna yttranden, har han tidigt nog önskat att göra slut på detta förhållande. Men det hade redan gått för långt. Det torde knappast

inom hofkretsarna hafva varit en hemlighet att, då fröken Rudenschöld på hösten 1787 följde prinsessan Sofia Albertina till Quedlinburg och sedermera till Berlin, detta till någon del skedde för att dölja följderna af hennes felsteg.*)

Vi hafva sett, att Armfelt för sin hustru ej gjort någon hemlighet af sitt förhållande till fröken Rudenschöld; och han hade det förtroende till sin makas goda hjärta och öfverseende, att han mer än en gång i sina bref anropar hennes deltagande för den olyckliga, till »hvars förstörda rykte, lynne och helsa» han villigt medgaf sig hafva varit anledningen. Om han också anser sig böra tillstå, att »sinna haft mera del i denna lidelse än hjärtat», och om han i sina bref till sin hustru icke alltid yttrar sig i de mest hänsynsfulla ordalag om »Malin», »min s. k. fröken», »la petite» -- så kan man dock icke tvifla på uppriktigheten af hans yttrande i ett af dessa bref: »Jag kan icke låta det gå öfver mig, att jag skulle förgäta att hon varit mig kär, och äfven om hon skulle hafva felat mot mig, så skulle jag al-

*) Gustaf III gör en halft skämtsam antydning på denna «maladie Berlinoise» i ett bref till Armfelt ^{15/6} 1789 (G. III:s bref till Armfelt, i Hist. Handl. XI: 66), och själf har fröken Rudenschöld i ett ännu bevaradt bref från Berlin (Jan. 1788) till sin ungdomsvän grefve M. Stenbock, uttryckt sin farhåga, att hon genom denna händelse skulle hafva sjunkit djupt i hans aktning: »han hade rätt att klandra henne, som ej förr velat lyssna till hans varningar». -- Af ett i Schinkel-Bergmans Minnen (II: 329) införd odateradt bref från M. Rudenschöld till Armfelt, framgår att hon gifvit lifvet åt ännu ett barn, hvars fader var Armfelt. Förhållandet bestyrkes af andra bref, äfven af Armfelts bref till sin hustru. Han ber henne (i ett bref från Finland 1789) söka skydda den olyckliga mot illviljan och skandalen, och säger sig hoppas kunna bereda henne en fristad i England på våren 1790, dit hon äfven själf önskade komma; och en biljett upplyser t. o. m., att han ej ansett sig böra vägra att vara närvarande i ett kritiskt ögonblick, som han trodde skulle blifva hennes sista. Huruvida de biljetter, som under Armfeltska rättegången 1794 genom Reuterholms försorg trycktes under titel: »Den på gamla kungshuset fängslade fröken Magdalena Charlotta Carlsdotters bref till riksföräldaren, som fordom kallades baron Armfelt, nu fågelfri under namn af Gustaf Mauritz Magnusson, angående deras kärleksäfventyr», hvilka kasta en ytterligare skugga på detta förhållande, äro autentiska, må här lemnas oafgjort. Armfelt själf förnekar dessa sistnämnda brefs trovärdighet på det bestämdaste (se hans själfbiografi, anf. st. II: 115); deras utgifvande var i hvarje fall en skändlighet. -- Båda dessa frukter af Armfelts och fröken Rudenschölds förbindelse torde hafva aflidit i sin spädaste ålder. Till den son, åt hvilken hon gaf lifvet 1798, och som uppfostrades under namnet Ekmansdorff, var Armfelt icke fader. Han hade icke sammanträffat med sin forna älskarinna sedan på sommaren 1792; och samtiden kände att hon, sedan förbindelsen med Armfelt genom hans landsförvisning var ohjälpligt bruten, skänkt sin ynnest åt en person i en helt annan och underordnad samhällsställning. (Se längre fram i detta arbetes andra del; Jfr Ahnfelt, Ur Sv. Hofvets och Aristokratiens lif III: 217, IV: 204, 201 o. följ.)

drig kunna glömma, att det är jag som är första anledningen till hennes olycka». Själfbekännelsen är karakteristisk: att den kunde göras, vittnar om det stora förtroende till sin makas ädla hjärta och storsinnet, som han hade lärt sig att hysa.

I sina självbiografiska anteckningar har fröken Rudenschöld undvikit att vidröra de ömtåligaste sidorna af detta förhållande. Hon betecknar dock sin vistelse i Tyskland 1787—88 såsom en bekymrens tid, väsentligen på grund af skilsmässan från sin älskare. Hon återsåg honom först på hösten det olyckliga krigsåret 1788, under förhållanden, då fäderneslandet och dess räddning framför allt togo hans tankar i anspråk. Den brevväxling mellan Armfelt och hans älskarinna i politiska ämnen, som längre fram blef så olycksbringande för dem båda, hade redan under denna första skilsmässa tagit sin början; men först under det närmast följande året torde hon, på grund af det förtroende, som visades henne, ej blott af Armfelt utan äfven af hans kungliga vän, hafva egnat mera uppmärksamhet åt samtidens politiska tilldragelser.

Från början omfattades fröken Rudenschöld med mycken nåd af konung Gustaf, som för hennes älskvärdhet och qvickhet gärna såg genom fingrarna med hennes förseelser. Hon å sin sida var en af konungens ifrigaste beundrariinnor. och under den storniga tid, då konung Gustafs vänner bland hans närmaste omgifning blefvo allt tunn såddare, var Magdalena Rudenschöld nästan den enda af hofvets damer, som icke gjorde gemensam sak med oppositionen. Konungen å sin sida var angelägen att bibehålla det goda förståndet med sin gunstlings älskarinna, och han erfor tidigt, att hon egde nog förstånd och takt att ej missbruka viktiga förtroendens rörande allmänna frågor. Långt ifrån att söka afbryta förbindelsen mellan Armfelt och fröken Rudenschöld, gynnade han den i stället, *) och var angelägen att den ej afbröts, något som tidens seder och de båda älskandes skaplynne ingalunda syntes göra osannolikt. Enligt fröken Rudenschölds egen berättelse, visade konungen af denna orsak sig stundom orolig öfver hennes små koketterier med andra personer. Armfelt visste, att dessa icke hade något att betyda, tilllägger hon, därför att han kände »att denna svaghet var en följd af hennes fåfänga och hennes önskan att alltid vara — la plus jolie».

*) "Faites bien des compliments à la belle Madeleine", skriver han ^{15/7} 1789 till Armfelt (anf. st. s. 87); "je souhaite qu'elle soit longtems pécheresse et que vous ne la fassiez pas repentante."

»Jag gjorde icke anspråk på något inflytande i statsangelägenheter», säger M. Rudenschöld i sina anteckningar, »och oakadt Armfelts ömma tillgifvenhet var han ingalunda den som skulle hafva medgifvit något dylikt. Men jag var i högsta grad angelägen att få hela hans förtroende och att kunna läsa i hans hjärta, hvilket jag önskade kunna fångsla genom en mera bestående känsla än kärleken, som hos honom aldrig var långvarig. Ingen har kunnat vara mera flyktig än han; men ingen har bättre förstätt att vinna tillgift för sin flyktighet. Äfven det hjärta, som var djupast intaget af honom, kände sig lyckligt öfver gifvan af hans vänskap, sedan hans kärlek svalnat. I han förstår att gifva en sådan värme åt sin vänskap, att den lennar qvar illusionen af hvad som varit. Jag har aldrig känt någon mer än honom, med hvilken detta varit fallet.»

Yttrandet förtjenar uppmärksamhet, isynnerhet från detta håll. Sanningen af denna iakttagelse rörande Armfelts underbara förmåga att bevara deras tillgifvenhet, som han en gång tjusat, äfven sedan han icke gjorde någon hemlighet af att hans flyktiga sinne vändt sig åt andra föremål, är på många håll bestyrkt. Två qvinnor af de många, som Armfelt älskat, hafva dock framför andra visat denna kärlekens fördragsamhet: den ena var hans ädla maka, som haft rätt att fordra hans tillgifvenhet odelad, som aldrig mot honom svek sin pligt och som han aldrig upphörde att betrakta med vördnad; den andra var Magdalena Rudenschöld, som utan synnerligt betänkande för honom offrade allt, och som genom tillgifvenhet och trohet mot honom sökte återvinna den aktning, hon i världens — och kanske äfven i hans — ögon tidigt förlorat. Olyckan satte dem båda på hårda prof; men skildringen därpå tillhör ett annat skede af den lefnadshistoria, som här förtäljes.

* * *

Vid sidan af Armfelt hade sedan längre tid tillbaka tre män, alla hvarandra mycket olika, intagit platserna såsom de mest framträdande gestalterna i konung Gustafs omgivning: det var Elis Schröderheim, Adolf Fredrik Munck och Johan Kristofer Toll. Med den förstnämnde af dessa hade Armfelt länge stått i vänskaplig täflan såsom tillställare af hofvets nöjen; med de båda senare täflade han om inflytande hos konungen i angelägenheter af större vikt; längre än någon af dem alla bibehöll han sin plats i sin konungs ynnest och hans förtroende. Arm-

felts förhållande till dessa samtida var föremål för mycken uppmärksamhet och bör här icke med tystnad förbigås.

Äldst och närmast var Armfelts bekantskap med Schröderheim: den daterade sig från den tid, då de båda följde konung Gustaf på hans resa till Finland 1775. I många afseenden syntes dessa båda män, som mera än de flesta i konung Gustafs hof förstodo att hålla glädjen uppe, äfven under mulna tider, röja likstämmighet i lynnen, böjelser och lefnadsvanor; och det var icke blott inför konungen, som Schröderheim, enligt hvad vi sett, *) nämnde konungagunstlingen sin vän. Vid ett tillfälle, då han ej kunde vinna något med att visa sig partisk för Armfelt — det var inför Svea hofrätt under rättegången mot Armfelt 1794, i hvilken Schröderheim, oskyldigt nog, blifvit inblandad — har han erkänt att »agrementen af baron Armfelts geni, amabiliteten af hans umgänge gjorde honom till min vän, innan lyckan sedermera samlade så många andra omkring honom». För dem båda var konungen länge den medelkring, kring hvilken de rörde sig i banor, som ofta tangerade hvarandra. Men häri låg också vådan för vänskapens bestånd. Schröderheim, den äldre och erfarnare, som gärna förenat sin qvickhet med Armfelts esprit d'arrangement, när det gällde hofvets nöjen, och som ej gjort svårigheter att med honom dela inkomsten af pastoratsförsäljning, såg snart att Armfelts inflytande sträckte sig till viktigare saker; beroende som han var af sin konungs ynnest, var han angelägen att ej därifrån blifva utträngd. **) Det låg sålunda i sakens natur, att det goda förståndet mellan Armfelt och Schröderheim ej skulle blifva långvarigt, sedan den förres inflytande blifvit öfvermäktigt. Sin allvarsammaste stöt fick denna vänskap genom Armfelts förhållande till reformen i pastoratshandeln, hvilket af Schröderheim betraktades såsom en öfverlagd plan af Armfelt att störta honom. ***)

I den allmänna meningen ställdes dessa konung Gustafs båda vänner länge sida vid sida; och de ogynnsamma omdömen, som konungens fiender plågade fälla öfver hans närmaste om-

*) Se ofvan, sid 133.

**) Betecknande är statssekreteraren v. Carlsons yttrande i ett bref till Gustaf III 1784 (Crusenstolpe, Karakteristiker i samtidas förtroliga bref, s. 90): »Schröderheim fruktar att en hvar, som har den nåden att omge E. Maj:ts person, icke skall var hans vän. Han tror detta influera på hans existens och han känner för väl att denna helt och hållet dependerar af en nådig eller onådig blick från E. Maj:te».

***) Schröderheim, anf. st. s. 30.

gifning, drabbade företrädesvis Armfelt och Schröderheim. *) Om den sistnämnde mot slutet af sin bana hade färre fiender än Armfelt, så berodde detta väsentligen på att han ej så länge bibehöll sig i konungens ynnest. Under de senare åren af Gustaf III:s regering hade emellertid, såsom vi sett, förhållandet emellan de båda forna vännerna förändrats, och deras omdömen om hvarandra voro icke de vänskapligaste.**)

Om en viss själsfrändskap icke från början saknades mellan Armfelt och Schröderheim, så torde detta knappast hafva varit fallet med Munck, Armfelts finske landsman, åtta år äldre än han, hvilken Armfelt redan vid sitt inträde vid hofvet fann såsom en af dess mest bemärkta personligheter och innehafvare af höga hofämbeten. Munck egde ingenting af det älskvärda och spirituella väsen eller den lätthet i umgänget, som tillhörde Armfelt och Schröderheim. Hans begåfning låg åt det praktiska håll, som dessa snillen, efter sin konungs föredöme, i viss mån ringaktade; såsom administratör egde han stor duglighet och energi, ehuru hans hänsynslöshet ofta gaf anledning till klagomål. Men brist på uppfostran och kunskaper och en viss råhet i hans sätt att vara gjorde honom till en från de andra gustavianerna skild typ. Ett våldsamt lynne bragte honom ofta i konflikter, och äfven Armfelts heta blod hade lätt att sjuda öfver. Ovänskapen mellan Armfelt och Munck blef inom kort en allmänt känd sak; Schröderheim berättar, att Munck tidigt, redan i början af 1783, »började taga ombrage af Armfelts lycka, och deras hat, hvori jag sedermera så ofta blef invecklad, att utbryta». Han omtalar från denna tid ett våldsamt uppträde, som slutade med en utmaning »i de minst valda termer» föranledd af en ordväxling i en likgiltig sak.***) Tvisten bilades för tillfället, men förhållandet fortfor att vara spändt. Ett nytt vredesutbrott föranleddes af Armfelts befordran till öfverste för

*) På dem båda syftar påtagligen preussiska sändebudet Podewils' yttrande i sin rapport (anförd af Beskow, II: 177): «Man klagar, . . . att man ser omkring konungen blott sådana som misbruka hans ynnest. Visst är, att stora missbruk hafva inrotat sig, i synnerhet i afseende på de ekklesiastiska beföringarna. Man har vid riksdagen öppet talat, att man borde draga deras upphofs män till ansvar, och i synnerhet anses baron Armfelt för farligast». — Den främmande diplomatens uppgifter torde i allmänhet låla åtskillig jämkning; de anföras här endast såsom prof på det gängse föreställnings sättet.

***) Se I, ex Schröderheims skildring af Armfelts uppträdande vid Gefle riksdag (anf. st. s. 121 o. f.) samt Armfelts yttrande om S. till Nordin (i dennes dagbok, anf. st. s. 8.)

***) Anf. st. s. 69, 76.

Nylands infanteri 1787. Munck hade hoppats på denna befordran och ville nu i vredesmod nedlägga sina ämbeten och lemna riket. *) De befordringar och utmärkelser, som de närmast följande åren medförde för Munck, visade emellertid nogsamnt konungens önskan att ej gifva honom anledning till klagomål; liksom han alltjämt sökte hindra, att ovänskapen mellan Munck och Armfelt utbröt i öppen fejd. — Det bör dock nämnas, att de båda fienderna under krigsåret 1789 endrägtigt arbetade för fäderneslandets bästa, och att Armfelt var den förste att erkänna Muncks ovanliga energi, **) Slutet af Muncks bana i Sverige utmärkes af hans ursinniga raseri mot Armfelt, hvilken han ansåg såsom en af hufvudanstiftarna af det olycksöde, som drabbade honom. ***)

Mera betydande såsom politisk person än både Munck och Schröderheim och äfven vida farligare såsom motståndare, var den tredje medtäflaren, öfversten, sedermera generalmajoren Toll. Under loppet af 1780-talet vann han ett inflytande hos konungen, som för en tid af tvenne år (1786—88) var öfvermäktigt alla andras, och som äfven kan anses hafva varit afgörande i vida viktigare frågor än de, som vanligen gifvo anledning till hofvets tvister och intriger.

Från början hyste Armfelt mot Toll en afgjord motvilja, hvilken icke minskades däraf, att dennes insteg hos konungen väsentligen syntes befrämjas genom Muncks inflytande; och redan innan Armfelt själf börjat i vidsträcktare mening taga del i offentliga angelägenheter, ansåg han att konungens förtroende till alla Tolls förslag skulle leda till vådliga följder. Så skriver han till sin hustru, straxt sedan Toll blifvit utnämnd till generaladjutant för arméen (1786): »Jag nekar icke Tolls förtjenster: han har många sådana, men den allmänna omskapning, han vill införa, är lika fördärlig för rikets författning som för konungen själf under sakernas n. v. ställning». På denna grund ansåg han hvar och en, som var Tolls skyddsling, redan på förhand såsom en misstänkt person. »Vore det än min egen bror, så skulle en sådan person vara mig motbjudande.» De sist anförda orden hafva afscende på öfversten friherre Ruuth, hvilken på Tolls förslag, utan att förut hafva varit använd i statsvärf. samtidigt utsågs till statssekreterare för finansärenden, och hvars förnämsta fel i Armfelts ögon utgjorde att han var »en af Tolls

*) Barfod, Märkvärdigheter, s. 27. I Hedv. Charlottas dagbok.

**) Se nedan, kapitlet VI.

***) Se Schröderheim, anf. st. s. 112 o. f.

skapelser. *) — Armfelt förblef under de tvenne år, som Tolls inflytande räckte, hans förklarade motståndare, och tillskref, såsom längre fram skall visas, hans och Ruuths förhastade åtgärder den olyckliga början af kriget med Ryssland. Gustaf III blef sedermera af samma mening och gick längre än Armfelt i sin stränga dom öfver Toll. **) Det hedrar Armfelts omdöme och fosterlandskärlek att han, då Tolls tjänster behöfdes, sedan han ohjälpligen fallit i onåd, var den som föreslog konungen att åter använda honom, och att han då gjorde rättvisa åt hans stora förmåga. I en efterlemnad anteckning har Armfelt med anledning häraf yttrat om Toll: »Konungen har sina särskilda anledningar till missnöje med honom, hvilka ökades genom förtal af vissa personer, som önskade att få ärfva hans inflytande. Det är icke platsen att afhandla denna fråga; kanske föreföll Toll genom sin slughet konungen för ärelysten och alltför outgrundlig i sina enskilda syften. Men säkert är att Sverige egt få personer med mera snille, genomträngande förstånd och egen nytta. Denna sanning kan i min mun så mycket mindre anses misstänkt, som general Toll alltid för mig hyst det afgjordaste hat . . . Det hände flera gånger, att konungen yttrade till mig,

*) Enligt Wallqvists uppgift, anförd af Geijer i Gustav. Papperen III. 2: 193, önskade Armfelt, i likhet med Schröderheim, att kommerserådet baron Josias Cederhielm skulle hafva öfvertagit ledningen af finansärendena, medan Munck gjorde gemensam sak med Toll. Wallqvists uppgift, att Armfelts motvilja mot Toll egentligen härrörde från hans farhåga, att konungen genom dennes planer skulle komma att vända sin håg från de nöjen och tidsfördrif, genom hvilka Armfelt fått så stort insteg i hans ynnest, torde få anses såsom ett af de vanliga uttrycken af partibitterhet och afundsjuka. — Rörande partiställningen i konungens omgivning har hertiginnan af Södermanland i sin dagbok antecknat (Mars 1787): Tvenne partier strida om makten: «L'un est celui des intriguans, qui veulent acquérir de la gloire, un nom, mais où il y a néanmoins des gens assez habiles (Toll, Munck, Oxenstjerna); l'autre a aussi des gens assez habiles, mais c'est celui des gaspilleurs, qui sont des bons vivans et qui veulent s'enrichir et attraper l'argent de toutes les manières, mais qui souvent les dépensent aussitôt. A la tête de ce parti est Armfelt: il a pour adjoints Schröderheim et Carlson. Armfelt aime à vivre grandement, à faire beaucoup de dépense; aussi tous ceux qui veulent avoir des charges, le payent sous main pour les obtenir. Mais comme il est prodigue . . . il dépense fort vite ce qu'il a reçu.» — Ryktena om Armfelts försälning af ämbeten är något, som i dessa dagboksanteckningar ofta vidröres. Huru mycken sanning som kunnat ligga till grund för dessa rykten, må lemnas osagt. Möjligen hade de endast tillamplighet på pastoratshandeln, hvilken, såsom vi sett, genom häfsvunnen sed ansågs hafva ett slags berättigande; af dessa anteckningar framgår dock, att det ansågs att denna inkomstkälla användes af Armfelt i vidsträcktare omfattning.

**) Se Gustaf III:s bref till Armfelt 1°/, 1789, anf. st. s. 100.

då samtalet föll på Toll: 'men vet ni då icke, att Toll är er dödliga fiende?' 'Det är möjligt', svarade jag, 'men han är E. Maj:ts och fosterlandets vän.'

Till en följande del af Armfelts lefnadshistoria hörer framställningen af hans och Tolls inbördes förhållande efter konung Gustafs död, då de båda forna antagonisterna ansågos hafva gjort gemensam sak i stämplingen mot den Reuterholmska styrelsen.

En af Tolls och Armfelts samtida har om dem yttrat, att Gustaf III »af den förre lärt despotismen, af den senare lättsinnet.» Huruvida någon sanning kan ligga i detta påstående, må lemnas därhän: visst är, att dessa båda, hvar på sitt sätt, märkliga män synas representera tvenne olika sidor hos den konung, hvars tillgifna tjänare de båda voro. Tolls förslagenhet och kalla beräkning, hans böjelse för att genom hemliga underhandlingar vinna stora mål, hans fyndighet att använda alla utvägar, en medfödd, nästan oegennyttig böjelse för intrigen *) — allt detta fann många motsvarigheter i konung Gustafs skaplynn. Icke mindre beslägtade strängar anslogos inom denna dubbelnatur af Armfelts egenskaper, huru olika de än kunde förefalla: det lifliga, lätt uppbrusande sinnet, den rörliga inbillningskraften, rikedomerna på förslag, sällan fullt öfvervägda, ofta hvarandra motsägende, en viss ridderlighet, hvars stundom fantastiska öfverdrifter ej sällan reglerades af lyckliga ögonblicks-ingifvelser -- för att ej tala om yttre egenskaper och likstämmighet i lefnadsvanor och böjelser. Den personliga sympatien var dock afgjordt på den sistnämnda sidan; och de yttre förhållandena bidrogo till att Armfelt gick segrande ur striden med Toll, liksom han gent emot Schröderheim och Munck visat sig i stånd att behålla främsta platsen i konungens förtroende.

* * *

Känt är, att Toll ansågs såsom det egentliga upphofvet till sammankallandet af riksdagen 1786, hvars utgång så föga motsvarade hans och hans konungs förväntningar; och hans råd i detta afseende betraktades af Gustaf III under en senare tid såsom enda orsaken till de oroliga växlingarna under hans senaste regeringsår. »Det var han, har konungen yttrat, som förledde mig att sammankalla ständerna 1786, och detta var den enda orsaken till statshvälfnigen, till spänningarna inom hofvet,

*) Uttryck af Geijer om Gustaf III. (Gust. Papp. III, 2: 191.)

till kriget och till upplösningen af det högst angenäma umgänge, i hvilket jag lefde lycklig.»*) — Armfelt däremot betraktade denna riksdag såsom ett »lika onödigt som farligt experiment»; och kände, såsom vi sett, tillräckligt stämningen i landet för att hafva skäl för sin åsigt. »Om det skulle blifva mig pålagdt», säger han i en samtida anteckning, »att uppgifva orsakerna till denna riksdag, skulle jag stanna i ett så mycket större bekymmer, som, efter mitt sätt att se, alla giltiga skäl till ständernas sanmankallande voro försvunna. Brist på bröd och penningar betog möjligheten af allt biträde å deras sida; och samma nöd retade de enfaldiga och gaf luft åt de regeringssjukas tadel, för att genom allmän oreda vinna ett outstakadt föremål.»**) Han fann ingen annan förklaring till den oväntade åtgärden, än att »monarken själf sökte verksamhet», samt att »han var mån att visa Europa och sina undersåtar sin aktning för folkets rätt och för lagarna», helst som han icke mistänkte »oenighet och försåt», och ingen syntes »tvifla på konungens rättigheter».

Att Armfelt icke varit okunnig om att riksdagens sammankallande stod i något slags sammanhang med de planer mot Danmark och Norge, hvilka genom Tolls förespeglingar åter väckts till lif i konungens sinne, synes framgå af hans egen berättelse, sådan som den anföres af en samtida. Betecknande är äfven följande anekdot, upptecknad af densamme efter ett yttrande af Armfelt själf: »Dagen förr än riksdagen 1786 kallades, . . . frågade konungen baron Armfelt, hvad som nu sades i Stockholm om riksdagen, då Armfelt svarade: patrioterna äro ganska glada och tycka om den; hvartill konungen sade: då har jag gjort en stor sottise. Armfelt invände, att det ju kunde ändras. — Nej, sade konungen, kallelsen är redan i förra veckan afgången till Finland och hela riket. Vål eller illa, nu så måste det blifva därvid.»***)

*) Gustaf III:s bref till Armfelt. anf. st. s. 101.

**) Hertiginnan af Södermanland har i sin dagbok (1786), med anförande af riksdrotset greve Wachtmeister såsom sagesman, antecknat att Toll tillstyrkt riksdagen såsom ett nödvändigt medel för stärfjandet af det missnöje, som var rådande i landet på grund af missbruket med ämbetens tillsättande, slöseriet och konungens smak för nöjen på regeringsärendenas bekostnad. Tolls egentliga afsigt skulle hafva varit att härigenom störta Armfelt, som ansågs vara en af dem, som stodo i vägen för inforande af en förbättring i nämnda hänseenden. Armfelts motstånd mot riksdagen skulle sålunda egentligen hafva varit själf försvar. — Uppgiften förtjenar afseende, kanske dock mest såsom prof på de rykten, som från de hogsta kretsarna spriddes öfver landet och bidrogo att öka missnöjet.

***) Se Nordins dagbok 253, 4. Jfr Adlerbeth, Hist. Anteckn. I: 24, och Beskow, anf. st. II: 28.

Oaktadt Armfelt sälunda säkerligen icke hört till dem bland konung Gustafs omgifning, som föranledt sammankallandet af denna riksdag, hvilken konungen längre fram ansåg såsom upphovet till alla sina olyckor och bekymmer. så var det dock just vid denna tid, som konungen mera började använda sin gunstling i allmänna värf. »Under 1786 års riksdag hade min zèle gifvit mig mera del i konungens förtroende, än min kannedom af affärerna det förtjente», yttrar han i sin själfbiografi.*) I riksdagsförhandlingarna tog han ingen del; men var på nära håll i tillfälle att följa sakernas utveckling, samt användes väl också någon gång af konungen för underhandlingar, som därmed stodo i sammanhang. Något inflytande på ärendenas gång egde han dock säkerligen icke; och konungen egde lika litet i Armfelt som i någon annan af sin omgifning en person, åt hvilken han kunde anförtro bevakandet af sina intressen vid denna riksdag. Såsom en af orsakerna till den ringa framgång, som konungen och hans män vunno vid denna riksdag, har en af samtidens erfarnaste riksdagskämpar, Johan v. Engeström, uppgifvit den brist på plan och konsekvens, som utmärkte hofpartiets åtgärder. »Man hade underrättelse, att Muncken, Armfelt och Tollen ständigt gifvo olika rådslag, hvilka följdes några timmar hvardera; och således blef där en allmän konfusion», har Engeström antecknat i sin dagbok.***) — Mindre än de flesta var Armfelt danad för riksdagarnas intrigspel och var dessutom alldeles obepöfvad i dylika angelägenheter. Hans oförsigtiga infall gjorde stundom skada åt den sak, han ville försvara; och hans och konungens fiender underläto ej att utsprida dylika obetänksamheter. En bland dem uppsnappades af ryska ministern Markoff, hvars hemliga intriger med de missnöjda vid denna riksdag syntes förebåda återinförandet af frihetstidens riksdags seder, och hvars hållning särskildt väckte Armfelts lifliga förbittring. Man berättade, att Armfelt på Markoffs anmärkning att »stånderna började blifva ganska svärhandterliga», svarat: »det gör ingenting; våren nalkas; kungen skickar dem på bete». »Detta oförsigtiga svar, som blef allmänt bekant, retade ofantligen», säger den antecknare, som bevarat denna anekdot.***)

* * *

*) Anf st. I: 98.

**) Engeström, Hist. Anteckn., utg. af Montan, s. 82.

***) Ehrenström, Hist. Anteckn. I: 48.

Kort efter riksdagens slut anträdde konungen, åtföljd af kronprinsen och en talrik uppvaktning, bland hvilka var Armfelt, en resa till öfningslägret i Skåne. Armfelt kände sig i lägret på ett helt annat sätt i sitt rätta element än under riksdagen.*) Ett särskildt intresse fick denna vistelse i Skåne genom sammanträffandet mellan konung Gustaf och den danska konungafamiljen. Armfelt har i bref till sin hustru skildrat sitt intryck af beröringen med sin konungs danska fränder och af det besök, som hos dem gjordes i Danmark. Skildringen, gjord »å la housarde», smakar något af lägrets umgängeston och är icke gjord med det välvilligaste öga; men kan dock förtjena bevaras.

Kronprinsen Fredrik af Danmark, sedermera konung Fredrik VI, var då en 18-årig yngling, som redan i sin sinnessvage faders ställe öfvertagit Danmarks regering, hvars ledning han behöll öfver ett halft århundrade under svåra tider, utan att förspilla sitt folks kärlek. Han hade tillkännagifvit sin afsigt, att på lägret vid Bonarp göra sin faders sväger, konung Gustaf, ett besök. Armfelt skickades honom till mötes i Helsingborg och fortfor att å den svenske konungens vägnar vara uppvaktande hos den furstlige gästen, som i sitt följe hade tvenne hertigar af Augustenburg. Grefven af Falster — så var den danske kronprinsens inkognito-namn — vistades tre dagar i lägret vid Bonarp och följdes vid återresan till Danmark af den svenske konungen till Helsingborg. Armfelts intryck var, att »kronprinsen uppfört sig ganska klokt under sin vistelse i Skåne». Hans personlighet gjorde på Armfelt följande intryck: »Han har icke någon utmärktare begåfning, har till och med trög fattningsgäfv, men eger karakter, ofantligt begär att förvärfva kunskaper och en ganska ringa tanke om sin egen person. I kroppsöfningar är han skicklig och oförskräckt, har ett fult ansigte, är tafatt i sina rörelser och var illa klädd.» Porträttet, raskt utkastadt som det är, torde icke vara illa träffadt. — Kronprinsen utdelade frikostigt presenter. Armfelt fick en stor juvelring af 1,000 rdl:s värde o. s. v.

Gustaf III och hans följe stannade i Helsingborg till den 9 Juni, då ett återbesök gjordes hos danska konungafamiljen på Marienlyst. I ett bref till sin hustru, skrifvet omedelbart efter återkomsten från denna utflykt öfver Öresund till den förryckte konung Christian VII:s föga lysande hof, lemnar Armfelt följande »drastiska» skildring af hvad han under dagen upplefvat.

*) Uttryck i Armfelts bref till sin hustru, Juni 1786.

»*Kl. 9 om aftonen.* Nu komma vi hem från vår visit, öfverhopade af höfligheter och attentioner. Då vi reste öfver, var vädret starkt, så att slupen med vårt folk och våra kläder, som vi skulle taga på oss i Helsingör, dref långt ut i sjön, men genom precautioner voro vi likväl i full svensk habit kl. 1. Kronprinsen kom, då de afhentade oss till Marienlyst, där vi råkade gamla enkedrottningen: en tjock ful käring, full med scorbutiska fläckar på armarna, första upphofvet till drottning Mathildas olycka. Hennes hofstat såg ut som Bileams brandklippare. Efter en halftimme kom den förryckte monarken; innan de fingo in honom, var det ett fasligt skrapande i förstugan. Han kom ändtligen; såg tokig ut, helsade som om han gått i sömnen, och sprang ur det ena rummet i det andra. Prins Fredrik *) och hans gemäl äro ett styggt par: hon sätter hvitt — n. b. pudrar sig — i ansigtet; han är puckelryggig och hon utmagrad. Lilla prinsessan **) är söt som en ängel, artig, glad och vacker, väl-lustiga manér och gracer i alla leder. Då vi kommo till bords, sutto vi med tvenne elaka anrättningar i två timmar; och som desserten kom in, steg det galna majestätet opp, och vi fingo passera oss utan både körsbär och sockerbröd (— n. b. Malagavinet gick omkring strax efter soppan.) Under måltiden satt han och grinade åt Essen, som satt midt emot honom och var mer än illa kommen; smakade på alla rätter utan att äta af någon, och om han åt, spottade han genast ut tuggan under bordet, ryckte tallriken från sin mor och sin dotter och åt af den mat, de hade för sig o. s. v. — Efter middagen reste vi in fiocchi ³/₄ mil elak väg till ett gevärsfaktori, hvarest en liten festivitét var arrangerad af franska herdar och herdinnor, som grekiska fauner enleverade och preussiska jägare med muskötdeld återtog. Dansen var en beständig krypning under armarna; pantominen en stilla sittning vid en å. Därifrån reste vi till Helsingör och embarkerade oss, saluterade af fästning och skepp samt åtföljda af hurrningar.»

Mot slutet af följande året (1787) skulle Armfelt med sin konung ånyo komma att gästa danska konungahofvet. Frågan gällde då mera än ett blott höflighetsbesök; och det var då, som Armfelt gjorde sin lärospän såsom diplomat, något hvartill konung Gustaf sedermera ansåg honom framför andra danad.

*) Arfprinsen Fredrik af Danmark, konung Kristian VII:s yngre broder.

**) Prinsessan Louise Augusta, kronprinsens Fredriks syster, kort förut (1786) gift med hertig Fredrik Kristian af Augustenburg.

Efter denna tid var Armfelts verksamhet, så länge konung Gustafs regering varade, väsentligen egnad åt statens angelägenheter, och dessa måste i skildringen af hans lif därefter träda i förgrunden. Dessförinnan må dock här egnas någon uppmärksamhet åt de sysselsättningar af mindre maktpåliggande art, för hvilka Armfelts mångsidiga förmåga togo i anspråk.

* * *

Ännu hade han för politiska och militära angelägenheter icke lemnat hofvets och »snillets glada lekar». På sommaren 1786 — hans fullmakt är daterad den 1 Juli — hade Armfelt efter den nyss aflidne grefve Karl v. Fersen blifvit utnämnd till förste direktör för kongl. teatern, något hvartill hans fyndighet och vana vid arrangerandet af hofvets teaternöjen, ej mindre än hans trägna teaterstudier i främmande länder, syntes göra honom synnerligen lämplig. Konungen bibehöll dock själf, enligt hvad Armfelt uppgifvit, *) öfverinseendet; och Armfelts åtgöranden torde oftast hafva inskränkt sig till att utföra hans befallningar. Teaterns angelägenheter utgöra ofta ämne för konungens och Armfelts brevväxling efter denna tid och gifva ej sällan anledning till karakteristiska uttalanden af den förstnämnde.**) På ett nästan militäristiskt vis sökte Armfelt upprätthålla ordning och disciplin inom skådespelartruppen, hvilket ej alltid var det lättaste, och synes därvid stundom hafva gått något hårdhänt till väga: han utdelade, enligt egen uppgift, stundom käppslängar och örfilar åt uppstudsiga skådespelare. Hans ovanliga förmåga att göra sig älskad af underhafvande torde dock äfven här hafva visat sig; stundom deltog han »en camarade» i teaterpersonalens upptåg och samqväm, hvilka ofta torde hafva varit af ganska uppsluppet slag.***)

Liksom konungen, nitälskade Armfelt uppriktigt för utbildandet af en *svensk* skådespelarkonst; och deras gemensamma ansträngningar kröntes, såsom i svenska teaterns historia kändt är, med lysande framgång. Största äran tillkommer utan tvifvel konungen; men äfven Armfelt egnade åt det nationella i teaterns verksamhet ett varmt intresse. I ett bref till prinsessan Sofia Albertina från denna tid skrifer han: »jag skall försöka

*) I ett bref till H. Hamilton 1805, Handl. ur Brinkmanska arkivet I: 297.

**) Se Gustaf III:s bref, anf. st., passim.

***) Se Armfelts nyss citerade bref, anf. af Dahlgren i Anteckn. om Stockhls teatrar s. 413.

att på kongl. teatern kunna visa i hvad grad svenskan är möjlig af ett mildt, känslofullt och naturligt uttryck*).

Den nyutnämnde teaterdirektören firade den 19 Augusti 1786 årsdagen af statshvälfningen 1772 med en fest för konungen, hvilken gjorde all heder åt hans uppfinningsförmåga. Den torde hafva varit en af de sista af detta slag, som egde rum i konung Gustafs hof, utan att någon missstämning blandade sig däri. Det var då, som grundstenen lades till det slott vid Haga, som aldrig blef utfördt. Lunderna vid Haga vimlade på förmiddagen af cykloper och skogsnymer i brokigt upptåg; verser afsjüngos, till hvilka J. G. Oxenstjerna skrifvit orden och abbé Vogler — då nyss anländ till Sverige — musiken; en liten eskader af sluppar, anförda af storamiralen hertig Karl, mottog den lysande skaran till en utfärd på Brunnsviken; och sedan intogs middagsmåltiden i det gröna, i Hagaparkens skuggiga löfsalar. Festen fortsattes på Drottningholm, dit man mot aftonen begaf sig i vagn och på hvars teater uppfördes Racines »Athalie» i Murbergs öfversättning och med Voglers musik. Parken vid Drottningholm var på aftonen illuminerad, äfvenså dess »théâtre de verdure»; och deltagarna gingo sannolikt alla till hvila med det intryck, som en bland dem, hertiginnan af Södermanland — för öfrigt icke bland dem som lättast voro tillfredsställda af fester, tillställda af konungen själf eller hans gunstling — antecknat i sin dagbok att: »la fête était jolie et agréable**).

Men detta var långt ifrån alltid fallet; den tid nalkades, då det fordrades verkliga ansträngningar att uppehålla nöjets tradi-

*) D. 17/12 1787 (Eriksb. ark.). Ur samma bref, skrifvet under prinsessans vistelse i Tyskland, kunna följande nyheter från teatervärlden förljena antecknas: «Le théâtre de Stenborg marche à grands pas; il a donné une pièce appelée 'Kronofogdarne', qui selon moi est délicieuse; il vient de donner 'Zemire et Azor' avec assez de succès. Ristell se soutient aussi. détesté par la cour, adoré par la petite bourgeoisie . . . De Broen, Tellerstedt, Schylander sont des acteurs qu'on ne peut se dispenser de voir avec plaisir, mais les femmes et les amoureux sont si mauvais et paraissent empirer tous les jours, que cela fait pitié. Je viens d'établir un spectacle d'enfants pour les former au théâtre et amuser le roi par une nouveauté sans prétention. Cette bagatelle eut un succès des plus étonnans; on ne parle que de cela, et je n'ose me montrer pour ne pas être étouffé par tous ceux qui veulent avoir des billets». — Se för öfrigt »Bref rörande teatern under Gustaf III, utg. af E. Lewenhaupt», hvarest finnas tryckta åtskilliga utdrag ur Armfelt's brevexling med Gustaf III och andra, 1788—1792.

***) Hertiginnans dagbok, Aug. 1786. Jfr äfven hennes bref till grefvinnan S. Piper, tr. såsom bilaga till Fersens Hist. skrifter VI: 169, och Eichhorns uppsats »Haga», i Svenska Studier II: 5. Se äfven Ny Illustrerad Tidning 1871, nr 27, hvarest finnes införd en teckning af den tillärnade slottsbyggnaden vid Haga.

tioner. Betecknande är hvad Armfelt härom skrifver i ett bref från början af 1788 *). »I tisdags hade vi maskeradbal, i dag, fredag, omigen; alla dagar gifvas spektakler, ofta tvenne olika. Man skulle nästan vilja svära på, att man har roligt, men jag tror att någon ond ande råder för allt det här, därför att alla människor se ut som vore de på begrafning. Se här i få ord anledningen. Människorna utgöras af dels dem som hafva mycket att göra, dels af dem som icke ha något att göra, men vilja få det; dels slutligen af dem som hvarken göra, eller vilja göra någonting. För de förstnämnda eger nöjet endast värde såsom hvila efter arbetet; de andra i ordningen hafva icke roligt, därför att de hänga upp sig på allting, kritisera allting, finna allting dåligt, som de ej själfva utfunderat; den tredje klassen slutligen gäspar, sofver, äter, frågar efter ingenting, har icke roligt af någonting» **).

Luften var tryckande: det var icke långt till stormens utbrott.

Redan innan Armfelt utsågs att vårda teaterns angelägenheter, hade han blifvit kallad att intaga en plats i den nystiftade Svenska Akademien och sålunda vunnit ett slags officiellt erkännande såsom en af svenska vitterhetens främsta värdare. Hans litterära förtjenster kunde knappast berättiga honom till utmärkelsen att vara den främste af de fem ledamöter, som valdes af de tretton, hvilka konung Gustaf själf utsett. Valet var tvifvelsutän en uppmärksamhet mot konungen, som genom akademiens stadgar lemnat utrymme för inväljandet af personer, som på grund af sin samhällsställning »i allmänna sammanlefnaden stadgat sin smak». Armfelt kunde dock med skäl räknas till de vittra i denna klass af akademister; och det var icke blott smicker, då Kellgren i sitt svar på Armfelts inträdestal ***) talade om Armfelts »glada

*) Till prinsessan Sofia Albertina (Eriksb. arkiv).

***) Ur ett annat bref från samma tid till Sofia Albertina kan förtjena anföras följande kuriosum: "Notre reine est un peu plus douce que l'année passée, mais l'humeur s'en mêle toujours un peu, quoique il n'y a au fond que les femmes de chambre qui en pâhissent. Men man handterar henne som ett ruffet ägg, et par conséquent il n'y a pas d'occasion d'éclater". — Vidare i samma bref: "Le prince Charles fait les ballets de Gustaf Adolf et Ebba Brahe; les danseurs se disputent avec lui, mais cela occupe... Les assemblées à la Bourse sont tristes, et ne consistent que de fort peu de monde; mais en revanche le Roi y est plus souvent".

****) D. 13, 1786. Det innehöll ett äreminne öfver Gustaf Wasa, och har blifvit strängt bedömdt, såsom vittnande om författarens oförmåga att frambringa "någonting af artistisk komposition och estetiskt värde". (Atterbom, Sv. siare och skaldar, VI: 180). Det är helt kort — det upptager endast 7 sidor i akademiens Handlingar (I: 85 o. f.) — samt torde näppeligen hafva gjort anspråk på att gälla såsom värtalighetsstycke. Det har en viss

snille och lätta hand», samt yttrade, att »allmänheten sett honom i sällskap med sånggudinnorna, förr än hon såg honom uppvakta vid tronen» *). »Icke nöjd med att gifva sånggudinnorna er kärlek», heter det vidare, »har ni fortsatt att gifva dem er dyrkan och ert offer». Såsom Armfelts vittra hederstitel anföres särskildt hans dramatiska begåfning, hvarigenom han riktat svenska vitterheten med en »ny art af skådespel, där allt är rörelse, verkning och sång» **).

Armfelt blef Svenska Akademiens förste direktör efter Kellgren, hvilken akademien först utnämnda ledamöter därtill utsett. Den förste nyvalde ledamot, som Armfelt i denna egenskap helsade, var Leopold, hvilken år 1786 gjorde sitt inträde bland konung Gustafs omgifning. Armfelt hade varit den som å konungens vägnar mottagit Leopold vid hans ankomst till hufvudstaden från Upsala och som infört honom till konungen; bostad erbjöds Leopold i Armfelts rum på slottet ***). Redan från denna tid daterar sig den vänskap mellan de båda nära jämnåriga yngsta ledamöterna af svenska akademien — Armfelt var 29, Leopold 30 år — som räckte lifvet igenom och som funnit många uttryck i poemer och bref, växlade mellan Leopold och Armfelt †).

Om Armfelt sålunda kunde räknas till vitterhetens vänner och beskyddare och i viss mån äfven till dess idkare, så synas de lärdas idrotter i den form, som de framträdde i det samtida lifvet vid lärdomssätet i Upsala, icke i samma mån hafva egt hans sympatier. Kändt är, att konungen under åren 1786—88

uppstyldad högtidlighet, som onekligen röjer brist på mognad och vana vid framställning af detta slag. Orättvist är dock helt visst att därefter bedöma Armfelts vittra begåfning.

*) Håri låg mindre öfverdrift, än det måhända synes. Armfelt ansågs utan tvifvel af allmänheten såsom en af hofvets beaux-esprits; och tvisten om författarskapet till den populära vaudeville, som först gjort hans namn känt inom litteraturen, var ännu icke uppfunnen. (Jfr ofvan s. 57. Ristells Anekdoter m. fl. samtida skrifter).

**) Sv. Akad:s Handl. I: 95, 96. Jfr om Kellgrens tydliga hänsyftning på »Tillfället gör tjufven» Böttigers Minne af Kellgren (Saml. skrifter V: 181).

***) Se Beskow, Minne af Leopold s. 56 (Sv. Akad:s Handl. 35).

†) Beskow (Minne af Leopold s. 417) meddelar ett utdrag af ett bref från Armfelt till Ehrenström $\frac{3}{4}$ 1811, hvarest yttras om Leopold: »Tout ce qui vient de notre Apollon et tout ce que vous me dites de cet homme rare, fait du bien au coeur et à l'esprit. Il faut le connaître, comme j'ai appris à le faire, dans ces temps désastreux, pour l'aimer avec admiration, et ne sachant jamais pour sûr si c'est à son âme ou à son génie qu'il faut donner la préférence». Se vidare rörande Armfelts och Leopolds förhållande uppsatsen »Armfelt och Leopold» af E. Fegnér i tidskriften »Samlaren» 1881.

ofta plägade företaga resor till Upsala, hvars högskola för honom syntes hafva erhållit ett ökad intresse, sedan den unge kronprinsen blifvit utsedd till dess kansler, och konungen i hans namn själf åtagit sig närmaste ledningen af dess angelägenheter. Han vistades där stundom längre tider, sysselsatt med att åhöra föreläsningar, bevista disputationsakter och pläga umgänge med universitetets lärare och mera bemärkta lärjungar. Traditionen om dessa besök lefde länge i Upsala, och de hafva ansetts såsom glanspunkter i högskolans historia *). Vistelsen i Upsala synes dock, att döma efter Arnifelts beskrifning, ingalunda af konungens uppvaktning hafva betraktats med samma välvilliga ögon. Arnifelt, som under åtminstone tre af dessa Upsala-besök var konungen följaktig, ansåg Upsala som »la grotte de l'ennui» **) och försäkrade att alla i konungens följe, från öfverste kammarjunkarna till kökspojkar, längtade att komma tillbaka »till vårt fädernesland och skiljas vid detta elände». »För att roa oss», heter det i ett af hans bref, »ställer man till disputationsakter, hvarest det akademiska pedanteriet visar sig i all sin glans»; en sådan, som räckt i 3 1/2 timma, i sträng köld och drag, hade man nyss förut måst utharda.

Någon gång väckte dock dessa akademiska öfningar äfven den misslynte hofmannens intresse, huru litet han än eljest fann det med sina lefnadsvanor förenligt att så där »hufvudstupa kasta sig i vetenskaperna». Särskildt erfor han ett lifligt intryck af den berömda disputationsakt, då Thorild i närvaro af konungen och hans hof försvarade sin »Kritik öfver Montesquieu». I ett bref till prinsessan Sofia Albertina har han på följande sätt skildrat detta uppträde ***). »Sista dagen af vår vistelse i Upsala fängslade en disputationsakt, som räckte tre timmar, uppmärksamheten hos 400 åhörare och beredde ett verkligt nöje. En person vid namn Thorild, som i allt söker vara olik alla andra, som har tillegnat sig Ehrensvärds stil och filosofi, försvarade en afhandling . . . Hans snille, hans föredrag, hans vältalighet och den eld, som framlyste i hans blick och åtbörder, väckte allas förvåning. Härmed förenade han en saltad qvickhet och sade ofta grymma epigrammer; slutligen kom han oss att skratta, så att vi finga tårarna i ögonen. Själffva den tjocke Schröderheim, hvars qvickhet annars sällan tryter, blef slagen till marken, då

*) Se Atterboms lifliga skildring i Sv. siare och skalder IV: 210.

**) Uttryck i bref till hans hustru 167¹¹, 1786.

***) 25³, 1788 (Eriksbergs arkiv. Jfr Geijer Gust. Papp. III, 2: 166, och Atterbom. anf. st. IV: 236 samt O. Levertins uppsats Thorilds disputationsakt i Samlaren XIII).

mot honom slungades en jämförelse med — Venus, så bitande, att Schröderheim, ganska oförtjent, nu för tiden får heta Venus från Upsala, liksom Venus di Medicis m. fl.» — Man finner af denna skildring, att det icke blott var en yttring af Thorilds vanliga skrytsamhet, då han i ett bref till Pehr Tham om sin disputationssakt berättar, att »Schröderheim red af, hängande ur sadeln».

Uppträdet var tydligen mera i Armfelts stil än de vanliga disputationssakterna, om hvilkas akademiska pedanteri han kanske icke hade så orätt att tala. A konungens vägnar besökte Armfelt, jämte ett lysande följe af andra hofmän, samma dag den segerrike disputationshjälten på hans anspråkslösa studentkammare. Armfelt förde å de öfrigas vägnar ordet och betygade honom konungens välbehag. Han gjorde sig underrättad, huruvida ryktet om Thorilds tillämnade resa till England vore sannt, och det uppgifves, att han med anledning af dennes jakande svar erinrat honom, att i Sverige under konung Gustafs tid snillets företråde vore erkändt, samt att det berodde på Thorild själf att personligen få erfara det *).

Äfven sedan, då Thorilds »doctoral» misslyckats, synes Armfelt hafva stått i förbindelse med den snillrike svärmaren. Till Armfelt vände sig Thorild med anhållan, att han hos konungen måtte upplifva öfvertygelsen om hans skicklighet, hvilket vore »hans enda meritlista» för erhållande af en anställning, genom hvilken han kunde lofva konungen och hans son »lärda nöjen, och att genom någon smak af den brillant och höghet, som tillhöra en professor, lifva upp hans bok-orakler i Upsala». Thorild vände sig till Armfelt med denna framställning, enligt sina egna ord, därför att denne, »den högste och allrahärligaste af konungens serafer» därjämte hade »den mänskliga amabilitet, hvilken jag egentligen förstår och därför egentligen tillber» **).

Till tjänstgöringen vid hofvet och teatern samt äliggandet att följa konungen på hans resor, kommo äfven de militära pligterna, hvilka alltid lågo Armfelt varnit ou hjärtat. Hvarje år, efter återkomsten från den italienska resan, bevistade Armfelt

*) Atterbom, anf. st. s. 245. Jfr dock Ljunggren, Sv. Vitt. Häftet I: 373 o. f.

**) Thorilds bref till Armfelt finnes tryckt i Portefeuille II: 130. Hans afsigt med denna »supplik» var att erhålla survivance på en profession i filosofi eller estetik. Se Atterbom, anf. st. s. 303, och Ljunggren, s. 388: jfr Thorilds senare bref till Armfelt med begäran om penninglån, tr. i Samlaren V: 116.

öfningslägren i Finland. Kapten vid gardet och öfverstelöjtnant i arméén sedan 1783, hade han vid början af 1786 blifvit utnämnd till öfverstelöjtnant vid Nylands infanteriregemente; under 1787 blef han detta regementes öfverste samt utnämndes på samma gång till generaladjutant. Han var då nyss fyllda trettio år.

Befordringarna hade onekligen gått hastigt, och mången fann dem utan tvifvel oförtjenta. Armfelt hade dock den lyckan att inom kort kunna visa, att hofflifvet icke gjort honom oduglig för krigarens yrken. Ett år hade knappast förflutit efter den sista utnämningen, innan den unge öfversten hade allvarsamma nappatag med ryssarna, hvilka han såsom anförare för svenska avantgardet gått till mötes i deras eget land. Af större betydelse var icke den framgång, han då vann; men hans mod, och hvad viktigare var, hans heder sattes på prof, hvilka han bestod bättre än mängden af hans vapenbröder.

* * *

Såsom en förberedelse till krigets utbrott 1788 är att betrakta den resa till Köpenhamn, som konung Gustaf, åtföljd af Armfelt, företog 1787. Underrättelsen om Turkiets krigsförklaring mot Ryssland anlände till Stockholm i September samma år; och ögonblicket syntes konungen vara kommet att hännas de oförrätter, han ansett sig lida af kejsarinnan, att göra slut på Rysslands otillbörliga ingrepp i Sveriges angelägenheter — Markoffs uppträdande vid 1786 års riksdag hade erinrat om nödvändigheten att vara på sin vakt —, och att genom ett oväntadt angrepp vid den för Ryssland mest olägliga tidpunkt nedslå det hotande väldet i öster. Det politiska system, som konungen för detta ändamål uppgjort, bestod, utom i samverkan med Turkiet, i närmare anslutning till Danmark och England samt Preussen, hvars nye konung han hoppades lättare kunna vinna för Sveriges intressen än den gamle, nyss bortgångne ränksmidaren Fredrik II. Den bekymmersamma inre ställningen i Frankrike gjorde det nödigt att lemna Sveriges äldsta bundsförvandt utom räkningen. En hufvuduppgift var att vinna Danmark, Rysslands gamle bundsförvandt: Sverige måste betryggas mot ett anfall i ryggen, da kriget mot Ryssland blefve förklaradt. Underhandlingen med danska regeringen var viktig, och konungen beslöt att personligen utföra den i Köpenhamn. Förberedelserna till denna resa skedde i största hemlighet: hvarken medlemmarna af konungens egen familj — icke ens drottningen

eller hertiginnan af Södermanland — eller det talrika följet, visste hvart resan gällde från Karlskrona, dit färden först ställdes; icke heller hade Gustaf i Köpenhamn låtit på förhand tillkännagifva sin ankomst*).

Armfelt var en af de få, som från början synas hafva varit invigda i konungens krigsplaner och som visste hvad resan afsåg. Dock synes han redan från början endast med betänksamhet hafva betraktat de vidtgående planerna; hans brevväxling från denna tid bär därom mångfaldiga vittnen. En vecka före afresan till Köpenhamn uttalade han sig t. ex. på följande sätt i bref till prinsessan Sofia Albertina: »Alliansen med Frankrike är betydelslös, sedan det förlorat sin företrädesrätt och sitt inflytande. Att kasta sig i ett krig eller att ingripa i ett grannrikes gigantiska planer, skulle vara att handla rakt emot sina egna intressen. Hvad återstår då att göra? Att förhålla sig lugn, hvarken förklara sig för eller emot någon, låta sakerna sköta sig själfva, begagna sig af andras dårskaper och förvärfva förtroende och anseende. Jag vågar icke påstå, att man alldeles delar min åsigt härutinnan; men jag hoppas att det skall komma med tiden» **). — Dessa åsikter kunde icke vara konungen obekanta; men det oaktadt synes hans val tidigt hafva fallit på Armfelt att såsom underhandlare främja hans syften. I Köpenhamn, dit Armfelt från Karlskrona var konungen följaktig, var det konungen själf, som utförde själfva hufvud-underhandlingen, men fråga var å bane att därifrån afsända Armfelt till London, för att vinna engelska hofvets tillslutning; och efter återkomsten från Köpenhamn fortforo ryktena om Armfelts tillärnade beskickningar till än det ena, än det andra af Europas hof***). Dessa förslag kommo icke till utförande; men den rol, som Armfelt kom att spela vid besöket i Köpenhamn, blef icke obemärkt.

*) Se Odhner, G. III:s besök i Köpenhamn i Hist. Tidskr. 1881, s. 161 o. f. samt Kôersner, Gust. III:s yttre politik, närmast före ryska krigets utbrott. Akad. afh. Ups. 1882.

***) ⁹⁷/₁₀ 1787 (Eriksbergs arkiv).

***) Från Malmö skriver Armfelt till sin hustru (²⁸/₁₀) om den ifrågasatta resan till London: »J'en frémis par plus d'une raison; mais il faut tout sacrifier à la volonté du maître». Dock torde han icke hafva varit obenägen att beträda den diplomatiska banan, att döma af ett yttrande i ett annat bref från samma tid (²⁴/₁₀) till sin hustru. Underhandlingen i London drefs genom svenske ministern därstädes, frih. G. A. v. Nolcken, och dit afsändes i Jan. 1788 hofjunkaren Jennings med nödiga instruktioner. Se Kôersner, anf. st. s. 38.

Om resan till Danmark och vistelsen i dess hufvudstad lemna Armfelts bref några upplysningar, som kunna förtjena antecknas. Från Karlskrona, dit konungen, såsom nämndt, först begaf sig under förevändning att inspektera flottan, gick resan öfver Kristianstad till Lund, »där biskopen orerade öfver $\frac{1}{2}$ timma» och till Malmö, »där intet vankades ölostvassla en gång». För att ännu omedelbart före afresan till Köpenhamn leda den allmänna uppmärksamheten på villospår, beställdes från Malmö skjuts till Ystad. Ännu, då man gick ombord för att fara öfver Öresund, trodde många af konungens följe, att fråga var om en utflykt till Landskrona; och den svenske envoyén i Köpenhamn baron Sprengtporten fick först veta konungens ankomst en timma innan den skedde*). Hans medhjälpare baron d'Albedyhl, som kommit konungen till mötes i Malmö, afsändes för att underrätta Sprengtporten om hans ankomst.

Om Armfelt vid besöket på Marienlyst sommaren 1786 funnit danska hofvet föga egnadt att ingifva vördnad, så synes förhållandet nu hafva varit alldeles motsatt. Den svenske konungen uppträdde denna gång icke inkognito: han mottog inbjudningen att bo på slottet, hvarest allt gjordes för att mottaga den kunglige gästen med tillbörlig etikett. »Hvarje dag gafs galamiddag», berättar Armfelt, »efter hvars slut teaterföreställningen började kl. 5, sedan följde dominobal eller 'appartement', cour och konsert. Allting egde hela värdigheten af en stor ceremoni jämte en verklig prakt; ståtliga salar, en ordning och glans, hvaraf vi icke ens känna en skuggbild. Sällskapstonen var icke glad; damerna fula, men bildade och artiga». — Bland hofvets damer fann Armfelt isynnerhet prinsessan Louise Augusta, gift med hertigen af Augustenburg, intagande; och den vackra prinsessan mottog, såsom det sades, icke med likgiltighet den hyllning, som den svenske hofmannen alltid var färdig att gifva åt skönheten**).

*) Jfr d'Albedyhls berättelse i hans (tryckta men aldrig utgifna) »Berättelse rörande frih. G. d'Albedyhls tjenstgöring under konung Gustaf III:s regementstid», som ligger till grund för Schinkel-Bergmans skildring af besöket i Köpenhamn och äfven varit anlitad af senare forskare, samt är omtryckt i Ahnfelths Från Europas hof I.

**) Enligt d'Albedyhls berättelse var ett rykte gängse inom den diplomatiska världen, att prinsessan af Augustenburg förälskat sig i Armfelt och genom sitt inflytande väsentligen bidragit till den utmärkelse, han sedermera erhöll af danska hofvet. D'Albedyhl ansåg Armfelt själf eller Gustaf III såsom upphof till detta rykte, som han icke drojde att iuberätta till konungen. Karakteristiskt är Gustaf III:s yttrande om Armfelt i svaret till d'Albedyhl; »Quant à M. d'Armfelt, il est sûr qu'on n'a pas mal choisi pour

I de politiska underhandlingarna mellan konungen och danske statsministern greve Bernstorff tog Armfelt ingen del, men följde dem, såsom naturligt var, med lifligaste intresse och med varma önsknigar om deras framgång. »Vi möta här», skriver han (1/11) från Köpenhamn, »ett betydande motstånd af ryska partiet, i spetsen för hvilket står Schack. Men man får icke misströsta om framgången af en underhandling, som har till sin uppgift det allmännas välfärd och tvenne staters ära, hvilka genom dess lyckliga utgång skulle kunna befria sig från en tryckande öfvermakt». — Att dessa underhandlingar om ett förbund med den grannstat, mot hvilken konung Gustaf för icke så lång tid tillbaka hyst helt andra afsigter, skulle väcka förvåning och nyfikenhet inom det svenska hofvet, var själtkligt; och särskildt var Armfelt nyfiken att få veta hvad intryck detta närmande gjort på den svenska drottningen, danske konungens syster. Han bad sin hustru utforska drottningens tanke härom.

Känt är, att konung Gustaf icke vann sitt ändamål: i stället för en off- och defensiv allians och ett familj-fördrag med Danmark, fick han nöja sig med en förklaring i allmänna ordalag om danska hofvets vänskapliga tänkesätt mot Sverige och en försäkran, att konung Gustafs besök i Danmark uppfattats såsom en underpant för betryggandet af lugnet i Norden. Han återvände till Sverige, till utseendet nöjd med resultatet af sin resa, och skyndade att från Helsingborg, där han dröjde några dagar, öfversända sitt svar på danska hofvets vänskaps-deklaration samt att, till betygande af sin aktning och tillgifvenhet för sina danska fränder, förläna sin envoyé därstädes baron Sprengtporten den högre värdigheten af ambassadör *).

Till öfverbringare af dessa betygelser af konungens tillfredsställelse med besöket i Danmark — till dem hörde äfven

donner de la vraisemblance à la chose. Cet aimable cavalier, qui n'a jamais négligé le service des dames et qui n'est pas fait pour en être maltraité, n'a pas manqué de rendre hommage à la beauté aussi qu'à toutes les autres qualités de la plus aimable des princesses . . . Mais il faut rendre justice à M. d'Armfelt. Il n'a pas moins de discrétion que de mérite, et s'il avait eu le bonheur de toucher le coeur de la princesse ma nièce, certes, le respect et le mystère auraient consacré une flamme si belle». — Konungen, som sade sig först genom d'Albedyhls bref hafva erfarit detta rykte, ansåg att det blifvit utspridt af det ryska partiet i Köpenhamn, för att skada Sveriges och Armfelts intressen.

*) I själfva verket hade Sprengtporten redan sedan två år tillbaka i hemlighet haft ett ambassadörskreditiv på fickan, ehuru danska hofvets hållning ej förr än nu gifvit anledning till dess användning. Se Odhner, a. f. st. s. 106.

särskilda komplimentsbref till medlemmarna af danska konungahuset och statsministrarna — utsågs Armfelt. Han medförde därjämte ett annat uppdrag, som rörde honom själf personligen, men vid hvilket konungen af politiska skäl fäste synnerlig vikt. Nu liksom 1783, efter den misslyckade underhandlingen i Fredrikshamn med kejsarinnan Katarina, var konungen angelägen att, genom utverkandet af något uppseendeväckande yttre tecken af eftergifvenhet för hans önsknings, i allmänhetens ögon dölja sin misräkning. Samma utväg som då påtänktes äfven nu, och med bättre framgång: Armfelt, konungens närmaste förtrogne, skulle dekoreras med danska elefanter-orden. Sverige och Europa skulle däri se ett bevis på den nära förbindelse, som blifvit knuten med danska hofvet under besöket i Köpenhamn.

Å sin sida ansåg sig konung Gustaf, dels genom Sprengtportens ambassadörsfullmakt, dels genom öfverlemnandet af Serafimer-orden till danske arsprinsen Fredrik samt genom att erbjuda Nordstjerne-ordens kommendörsgrad åt danske kronprinsens förtrogne, hofmarskalken Bülow, hafva å sin sida visat motsvarande artighet. Genom ett personligt uppträdande i Köpenhamn skulle nu Armfelt, utan att egentligen själf tala i sin egen sak, göra framgången så mycket vissare. I sina bref till konungen har Armfelt redogjort för sin beskickning. Hans framställning af dess förlopp afviker i vissa detaljer från den, som blifvit lennad af den svenske diplomaten d'Albedyhl, på hvars lott det föll att utverka ordensdekorationen åt Armfelt och som för öfrigt hvarken var välvilligt stämd mot konung Gustaf eller hans gunstling. Vid sitt företräde hos danske kronprinsen emottog Armfelt, enligt sin berättelse, de varmaste försäkringar om kronprinsens tillgifvenhet för konung Gustaf — »icke genom väl-taliga fraser, men genom en enkel och naturlig energi i uttrycken. Vi gjorde upp resplaner till Norge, Sverige och till och med Finland, och talte om en mängd föga viktiga saker, som tillhörde hans ålder; men hans yttranden buro alltid stämpeln af en bestämd karakter». Samtalet, som räckte en timme, afbröts genom hofmarskalken Bülow, som brann af otålighet att få veta huru det skulle gå med hans Nordstjerne-kraschan, hvilken konung Gustaf före sin afresa låtit hägra i ett lockande perspektiv. Kronprinsen var, på grund af sin vänskap för Bülow, som gerom emottagandet af denna dekoration skulle komma i en obehaglig ställning till det mäktiga ryska partiet, föga benägen att uppmuntra saken. »Men det kunde icke hjälpas: favoriten önskar det, och han föredrager dekorationen framför Rysslands och Schack-Rathlaus ynnest». Armfelt trodde sig kunna

försäkra konungen, att Bülow, i samma ögonblick som han hängde det svarta bandet om halsen, skulle »afsäga sig djäfvulen och allt hans anhang»; han hade därom gifvit bestämd försäkran. Den inflytelserike hofmannen ansågs sålunda vunnen för Sveriges sak; och detta kunde icke anses såsom för dyrt betaldt med en ordensdekoration.

Återstod genomdrifvandet af konung Gustafs önskan att för sin gunstling erhålla utmärkelsen af det danska blå bandet. Saken mötte svårigheter, då detta ordenstecken endast plägade utdelas åt furstliga personer och innehafvare af de högsta statsämbeten, helst som medlemmar af danska konungafamiljen, liksom äfven andra högt uppsatta personer i Danmark, ännu icke erhållit denna utmärkelse. D'Albedyhl, som skötte underhandlingen i frågan med grefve Bernstorff, erhöll det svar, att konungens önskan endast på grund af skriftlig begäran kunde komma att beviljas. En kurir affärdades till Helsingborg; och konungen skyndade att därifrån, i ett bref till Armfelt, öfversända dels ett bref till den danske kronprinsen, i hvilket han förklarade sig med nöje gå dennes önskan till mötes att öfverlemna den ifrågasvarande dekorationen till Bü'ow, samt antydde, att Armfelt underrättat honom om kronprinsens afsigt att pryda honom med elefanten, i hvilket han med glädje skulle se ett nytt bevis på den förtroliga vänskap, som förenade nordens båda regenter *). — Konungens bref var skrifvet med hans vanliga diplomatiska skicklighet, men det hvilade på ett missförstånd: det innehöll icke en anhållan om, utan en tacksägelse för den ifrågasvarande utmärkelsen, såsom vore den redan beviljad. Brevet skickades öppet till Armfelt **).

Då han vid genomläsningen fann, att konungens framställning förmodligen icke skulle leda till något resultat, beslöt han att hos konungen begära ett nytt bref, mera öfverensstämmande med hvad man från danska sidan väntat. »Kronprinsen önskade», heter det i Armfelts svar, »ett bref, för att kunna rättfärdiga sig gent emot prins Fredrik, skrifvet i den uppriktiga och naturliga ton, hvarmed E. Maj:t alltjämt bemött honom. Han önskar lifligt att kunna visa E. Maj:t sin tillgifvenhet, men han vill undvika att stöta sig med sin familj, hvilken, om E. Maj:t ej skrifer en biljett i ämnet, kunde skylla honom för att bjuda ut sin

*) Se G. III:s bref till Armfelt, anf. st. s. 5, 6 (noten).

***) Se konungens nyss citerade bref, där det uttryckligen säges: «Je vous envoie la lettre sous cachet volant». D'Albedyhls uppgift, upprepad af Schinkel-Bergman (I: 336), att Armfelt bröt det kungliga sigillet för att forvissa sig om att allt var riktigt, är således ogrundad.

orden åt en främmande och neka den åt sin egen slägt». Äfven borde uttrycken om kronprinsens önskan att skaffa Bülow den svenska ordensdekorationen ändras. Kuriren skickades tillbaka — för danska hofvet föregafs att han på vägen tappat ett paket, som måste hemtas — och hann konungen i Falkenberg, på resa till Göteborg. Ett nytt bref till danska kronprinsen, affattadt i öfverensstämmelse med Armfelts önsknigar, afsändes; och svaret kunde nu icke utfalla annat än jakande. Armfelt erhöll genom grefve Bernstorff underrättelse därom och skyndade (^{16/11}) att berätta konungen, att underhandlingen lyckligt blifvit bragt till slut, och att han vore riddare af Elefanten. För att emellertid antyda, att det endast vore på konungens uttryckliga begäran, som denna orden utdelades åt Armfelt, och för att icke ytterligare stöta dem som satt sig emot saken — danske arsprinsen Fredrik *), ryske ministern och hälften af konseljen — öfverlemnades icke dekorationen till honom personligen. Den afsändes genom Armfelt i ett försegladt paket till konungen, under uttrycklig önskan att han måtte själf därmed pryda den nye riddaren, och att detta först måtte ske på konungens födelsedag den 21 Jan. följande år. Armfelt skyndade hem, träffade konungen i Jönköping, och fann honom, enligt sina egna ord, »emporté de joie» öfver att saken lyckats. Gustaf skyndade, utan att fasta afseende vid danske kronprinsens önskan, att hänga »le bel animal» om halsen på sin gunstling; och den nye elefanteriddaren måste, i bref till d'Albedyhl, bedja honom vid danska hofvet förklara, att denna brädska endast hade sin grund i konungens glädje öfver sakens framgång **).

Efter misslyckandet af den vigtiga politiska underhandling, som försiggått i Köpenhamn, hade sålunda denna ordensfråga behandlats såsom en statsangelägenhet af högsta vigt. Utgången väckte uppscende icke blott i Danmark, utan äfven i Sverige; och afsigten därmed torde i någon mån hafva vunnits. Toll, som varit konungen följaktig under resan, skref kort efter från Beckaskog ***): »Utän tvifvel lärer baron Armfelts erhållna dekoration göra både afund och uppmärksamhet. Den har här i landet gjort någon nytta; ty man ville utsprida, att E. Maj:ts resa ingenting uträttat, att danska hofvet afslagit alla propositioner, att det isynnerhet icke kunnat förmås att afgifva nå-

*) Samtidigt utnämndes äfven arsprinsen Fredriks äldste son Kristian Fredrik (sedermåra konung Kristian VIII) till elefanteriddare.

**) Armfelts bref till d'Albedyhl, Nov. 1787 (Eriksbergs arkiv).

***) 27 November 1788, se Lilliecrona, J. C. Toll, I: 251.

got skriftligt eller *synbart markera sin tillfredsställelse öfver E. Maj:ts besök*. Och äfven från rysk sida började man, om ock blott för en kort tid, oakadt de danska statsmännens försigtiga hållning, misstänka att deras medgörlighet i detta fall kunde innebära någon djupare betydelse. Det berättades, att ryska sändebudet i Stockholm Rasumowski vid underrättelsen om Armfelts dekorerings utropat: »Voilà le traité fait; on nous a trompé» *).

Armfelt själf synes från början hafva varit vida mindre angelägen om denna utmärkelse än konungen, om också hans ungdomliga fäfånga icke kunde undgå att känna sig smickrad att vara innehafvare af ett bland Europas högsta ordenstecken. Enligt sin egen uppgift **) hade han på förhand på det bestämdaste undanbedt sig utmärkelsen; och då saken mötte svårigheter i Köpenhamn, förklarade han i bref till konungen att han icke ett ögonblick skulle känna sig misslynt öfver att icke hafva fått en utmärkelse, som eftersträfvats af högt uppsatta furstar. Det är endast af E. Maj:ts vänskap och förtroende, som jag önskar att prydas, så länge jag lefver; och jag hoppas att aldrig visa mig dem ovärdig».

Det personliga intryck, som Armfelt gjort vid danska hofvet, synes, oberäknadt den afund, som hans ordensdekoration framkallat, hafva varit synnerligen gynnsamt. Han medförde, enligt den nye ambassadören Sprengtportens ord, utom sin ordensdekoration, »ett allmänt bifall och H. K. H. kronprinsens synnerliga aktning» ***).

Själf synes han under den närmast följande tiden hafva varit angelägen att befrämja det goda förståndet mellan Sverige och Danmark, utan att dock sätta detta i sammanhang med brådstörtade krigsplaner mot Ryssland. Baron d'Albedyhl, som under den äldrige svenske ambassadörens namn var den som i Köpenhamn egentligen bevakade Sveriges intressen, önskade lifligt, att Armfelt skulle åtaga sig en beskickning till Köpenhamn för att fortsätta den påbörjade underhandlingen, och han väntade sig, enligt hvad han skref till Armfelt, mycket af den välvilja, med hvilken denne omfattades af danske kronprinsen. D'Albedyhl ansåg, att man ingenting kunde vänta af den danska regeringen till Sveriges förmån annat än en allmän önskan att få lefva i godt förstånd med detta grannrike. Det vore därför af

*) Kôersner, anf. st. s. 32.

**) Anf. af d'Albedyhl s. 31.

***) Kôersner, anf. st. s. 30.

vigt att vinna den unge kronprinsen personligen för Sveriges intressen, elda hans häg för krigiska bragder och förmå honom att bryta med det system af slapphet och beroende, som utgjort danska hofvets politik under ett half århundrade. För vinnande af detta ändamål yrkade han ifrigt, att Armfelt skulle utnännas till Sprengtportens efterträdare såsom svensk ambassadör i Köpenhamn: »för att vinna kronprinsen och äfven hans syster», tilllägger d'Albedyhl, »fordras nödvändigt en person, som är ung, älskvärd, verksam, glad, tillmötesgående, storsinnad, förbindlig» — allt egenskaper, hvilka i så hög grad tillhörde Armfelts väsen, att om hans underhandling icke skulle krönas med framgång, det, enligt d'Albedyhls ord, helt säkert skulle vara fruktlöst för hvilken annan person som helst att försöka. Den gamle Sprengtporten skulle helt säkert icke göra svärigheter att lemna sin ambassadörsplats åt Armfelt; för sin egen del hade d'Albedyhl åt sig utsett svenska sändebudsplatsen i Haag, och utbad sig Armfelts förord till denna plats *).

Ryktet att Armfelt skulle utnännas till ambassadör i Köpenhamn var gängse i Stockholm i början af 1788. Hertiginnan af Södermanland har antecknat det i sin dagbok för Januari månad detta år, med tillägg, att afsigten troddes vara att han, efter vunnit erfarenhet i diplomatiska värf, skulle om ett eller annat år återvända till Sverige för att blifva premierminister. Det bör dock anmärkas, att hon tviflade på denna sistnämnda uppgift, därför att »le roi n'aime pas à avoir du premier ministre» **).

Själff hyste dock Armfelt inga öfverdrifna föreställningar om sin förmåga att till Sveriges förmån något uträtta hos Danmarks regent, gent emot hans ministrars motstånd och hans egen obeslutsamhet. »Den aktning, jag hysar för honom», skriver han», »kan dock icke i mina ögon gifva honom det snille, som fordras för att afkasta fördomarnas ok och intrycken af en sträng uppfostran». Om sin egen lämplighet för detta diplomatiska värf yttrar han sig blygsamt: »jag är ung, oerfaren, utan kändedom af allt som kallas ministeriella angelägenheter, rättfram, utan finhet och förställning och tycker om att förstöra penningar.

*) D'Albedyhl till Armfelt $\frac{3}{4}$, 1788 (Eriksb. arkiv). De uppmaningar i detta syfte och de vänskapsbetygelser, som d'Albedyhl skickade den inflytelserike konungagunstlingen under tiden närmast efter hans besök i Köpenhamn, bilda en märklig motsats till den mot Armfelt föga vänliga ton, som genomgår d'Albedyhls tryckta anteckningar.

**) Samma uppgift, att det vore meningen att Armfelt skulle blifva rikskansler, förekommer i J. G. Oxenstjernas »Mitt minne», s. 8 (Ups. Bibl.).

Jag förutser, uppriktigt sagdt, att jag kanske ej skulle hafva varit länge i Köpenhamn, innan jag gjorde slut på den goda tanke om mig, jag möjligtvis där efterlemnade. Man skulle vara en tok, om man icke önskade att gagna sitt fädernesland och till och med att offra allt därför; men man måste känna sina krafter och beräkna deras utsträckning, samt icke glömma bort hvad Voltaire säger: *tel brille au second rang qui s'éclipse au premier*».

I sammanhang med frågan om Armfelts beskickning till Köpenhamn stod förslaget att han skulle företaga en rundresa till de af Europas hof, hvilkas förbund under för handen varande politiska förhållanden vore för Sverige af vigt. I främsta rummet borde han då besöka Köpenhamn, för att där hos danske kronprinsen tala Sveriges sak gent emot Ryssland. Att döma efter brevväxlingen med d'Albedyhl, önskade Armfelt, om dessa resplaner komme till utförande, helst undvika att i Köpenhamn uppträda i någon officiel egenskap. »Momenten är likaså kritisk», skrifer han i Januari 1788, »som nödvändig att profitera utaf, och mitt hufvudändamål är kungens väl och nytta. Min particuliera gloire blir på det viset ingen, men jag kommer i den cas att därigenom afstyra mycket ondt. Skall kungen i den vägen få råd, skall det ske mycket indirekte, och ämnet anses såsom en affaire particuliere och relativ till min och kronprinsens personer». Hvert denna nya underhandling skulle syfta, framgår af Armfelts ord om nödvändigheten, att »då man ej kan hindra det onda, söka att till dess verkningar hämma styrkan och oförsigtigheten af dess utbrott» *).

Äfven i Berlin underhöll Armfelt vid denna tid en politisk brevväxling. Kändt är, att konung Gustaf III uppdragit åt sin syster, prinsessan Sofia Albertina, som nyss mottagit sin nya besittning Quedlinburg, att vid preussiska hofvet söka verka för Sveriges intressen i den konflikt, som skulle stunda; och vi hafva redan sett, att Armfelt före resan till Köpenhamn meddelat den högtättade qvinliga underhandlaren sina tankar i ämnet **). Från Köpenhamn skref han ett nytt bref till Quedlinburg rörande vigten af att öfvertyga den nye konungen af Preussen om fördelen af en nära anslutning till Sverige, på grund af dess jämvigts-ställning i Norden, sedan Danmark, såsom man hoppades, ställt sig

*) Där mot synes det icke fullt klart på hvad sätt och i hvad mån underhandlingen i Köpenhamn skulle hållas hemlig för konungen, hvilket åtskilliga yttranden i Armfelts bref till d'Albedyhl synas antyda.

***) Se ofvan s. 167. Den brevväxling, som Armfelt underhöll med prinsessans följeslagerska, fröken Rudensehöld, var icke heller alldeles främmande för politiken (se ofvan s. 149).

på dess sida; och äfven sedermera sparade han icke på uppmaningar att icke förlora ur sigte Sveriges intresse af att förvärfva konungen af Preussen till bundsförvandt. Om denne med tillmötesgående upptog dessa framställningar, så vore konung Gustaf beredd att begifva sig till Berlin för att personligen underhandla. Det rykte om en tillärd resa till Berlin, hvartill redan Köpenhamnsresan gifvit anledning, skulle sålunda besannas. Den svenska prinsessan borde vid hofvet utforska, huruvida hennes broders ankomst dit vore välkommen *).

Sofia Albertinas ambassad misslyckades alldeles: hon fick icke tillfälle att personligen samtala med sin kusin, konung Fredrik Vilhelm, förrän långt efter sin ankomst till Berlin; och det enda resultatet af hennes försäkringar om konung Gustafs önskan att träda i närmare vänskapsförbindelser med sin frände, b'ef ett bref från denne till Gustaf, innehållande betydelselösa komplimenter **). Icke heller torde Armfelt hafva väntat mycket af denna egendomliga beskickning, ehuru han i sina bref till prinsessan, bland redogörelserna för hofvets och teaterns nöjen, ej försummade politiken.

Ehuru Sveriges yttre politik, såsom man finner, sysselsatte ej mindre Armfelts än konungens tankar, fortforo konung Gustafs vidtswäfvande planer att väcka hans betänkligheter. »Det ser nu ut, som ställningen i Europa skulle undergå en allmän förvandling», skrifver han till d'Albedyhl i Januari 1788. »Frankrikes uselhet, Rysslands utvärtas makt och invärtas elände, Englands karlaktighet, Spaniens hederliga uppförande, Hollands inbördes oroligheter, Preussens verkliga makt, turkens oförståndiga tapperhet, kejsarens dubbla vyer och behof, Danmarks otillräcklighet att stå på egen botten, Sveriges verkliga styrka, men brist på penningar — tyckas fordra en ny konjunktur . . . Vår kung ser allt; men ser somligt för stort, annat åter utur en mindre point de vue. Jag kan ej häröfver explicera mig, som jag ville; men min fruktan är att samma folk, som förr bedragit honom, bedrager honom ännu till förhastade steg». Och någon tid efter uttalar han i bestämdare ord sina bekymmer: »Jag skall göra allt i världen för att lugna konungens otålighet; han kan icke förstå, huru man kan behöfva besinna sig, när han i sitt hufvud har gjort upp en stor och vidsträckt plan. Tro mig, för

*) Armfelts bref till prinsessan Sofia Albertina (i Eriksbergs arkiv)

15/11, 17/12, 28/12 1787.

**) Tryckt hos Köersner, anf. st. s. 44.

att leda allt till det bästa, får man icke vara överksam, ätven då man icke är i stånd att öfva direkt inflytande».

Af den tillärnade diplomatiska rundresan blef intet *). I mer än ett af de ofvan anförda brefutdragen framlyser så väl Armfelt's tvifvel att den politik, konungen valt, skulle leda till lycklig utgång, som hans missnöje med dem som nu voro hans närmaste rådgifvare. Olikheten i politiska åsichter gjorde honom således ej lämplig till utförande af så maktpåliggande underhandlingar. — Därtill kom på våren 1788 en tvist mellan konungen och Armfelt i en mindre vigtig fråga — det var rörande en föreställning af Gustaf III:s skådespel »Siri Brahe» — hvilket för någon kortare tid syntes hafva stört det goda förståndet mellan de båda vännerna. Då gunstlingen och teaterdirektören Armfelt uteblef från första representationen af »Siri Brahe», under föregifvande af illamående, och under några dagar icke syntes på konungens lever, fick hofsqvallret mycket att tala om. Men hertiginnan af Södermanland kunde kort därefter i sin dagbok anteckna, att »l'esprit de baron Armfelt est si nécessaire au roi, qu'il n'a été que quelques jours dans cette crise **); och förhållandet återställdes snart på den gamla foten.

Det var under inflytande af den nedstämning, som hos Armfelt framkallades dels af den politiska ställningen, dels af denna öfvergående misshällighet, som han skärtorsdagen 1788 skref till sin hustru: »Herre, du store Gud! Om jag vore väl på Åminne (Armfeltska egendomen i Finland), hvad lugn för min själ, hvad lycksalighet! Nej, den uslaste fånge har ej längtat med ett mera brinnande begär efter sin förlossning, än jag längtar att komma hädan!» — Dylika känsloutbrott, karakteristiska för hans rörliga sinne, förekomma ej sällan i hans bref. De visa oförbehållsamt hans ögonblickliga stämning, men få ej tolkas såsom uttryck af öfverlagda planer. Med gladt mod såg han vis-

*) Redan i Februari 1788 ansågs resplanen öfvergifven. I Hedvig Charlottas dagbok berättas, att omkostnaderna för denna beskickning skulle bestridas af en viss Hultman, mot villkor att vissa förmåner beviljades denne med afseende på hans järntillverkning. Mot konungens vilja vägrades i konseljen bifall till Hultmans ansökning, till följd af Schröderheims inflytande, och Hultman behöll de 9,000 plåtar, som Armfelt för sin resa skulle hafva uppburit. Anekdoten förefaller föga sannolik; den anföres dock såsom prof på hvad sqvallret visste berätta.

***) I sammanhang med anteckningen om Gustaf III:s och Armfelt's tillfälliga osämja har hertiginnan berättat, att De Besche sökt ersätta Armfelt såsom konungens maître des plaisirs, men utan framgång. Han hade, enligt hennes uppgift, bl. a. förmått konungen att deltaga i en slags ungarkeställning, »où il y avait des filles, mais cette société n'était nullement de son goût».

serligen icke framtiden till mötes. »Missnöjet i landet, det ringa anseende Sverige ätnjuter i utlandet, den nuvarande regeringens missgrepp», utgöra, enligt ett annat bref från samma tid *), föremål för hans missmod. Men i samma bref förklarar han sig färdig att »uppoffra allt för sin konung, sin vän och sitt fädernesland. Mina känslor för konungen fästa mig vid honom på ett sätt, i hvilket hvarken fåfången eller något därmed sammanhängande har någon del; de bära en sådan prägel af oantastlighet, att intet skall kunna minska dem. Jag har med afseende på honom intet att klaga öfver, om det ej skulle vara att — 'la mariée est trop belle'».

Snart skulle denna tillgifvenhet sättas på prof. På våren 1788 finna vi den tilltänkte diplomatiska underhandlaren i Finland, sysselsatt med att exercera sitt regemente på Helsinges malm nära Helsingfors. Men Nylands regementes unge öfverste medförde, då han reste öfver till Finland, uppdrag af stor betydelse; och det blef hans lott att vara den förste, som i södra Finland förde svenska trupper in öfver ryska gränsen vid början af det gränskrig emellan Sverige och Ryssland, som utkämpades 1788—90.

*) Till d'Albedyhl 1/4, 1788.

V.

I Finland 1788.

»Vogue la galère», utropar Armfelt i ett bref till sin hustru straxt efter sin ankomst till Finland i slutet af Maj 1788. Han tillägger: »jag svarar för mig och de mina; men alla mina landsmän hafva icke samma åsigt». Några dagar senare skriver han: »Man måste hålla god min i clakt spel och betala med efronteric. Om Toll och Ruuth hafva funderat ut det här för att förstöra Finland, så hafva de misstagit sig». Och till den bekymrade öfverste Anckarsvärd, som på närmaste håll sett förhållandena i Finland, hade Armfelt, då invändningarna mot kriget icke kunde bestridas, icke annat svar än: »Le vin est tiré, il faut le boire» *). Detta angifver hans ståndpunkt.

Det synes af dessa, så väl som de ofvan anförda utdragen af Armfelts brevväxling före krigets utbrott, att han ingalunda var nöjd med den vändning saken tagit; och att han gjorde Toll och Ruuth ansvariga för krigets början. Armfelts och konung Gustafs fiender voro dock angelägna att framställa äfven konungens gunstling såsom en af krigets förnämste upphofs- män **); och länge har, churu fullkomligt orättvist, på Armfelts

*) Anckarsvärd, Minnen från åren 1788—90 (tr. 1892).

***) Dock ej alla: Fersen l. ex. har antecknat (VIII: 14): »Den nye finansministern baron Knuth, generaladjutanten Toll, stallmästaren Munck och den unge löjtnanten baron Otto Wrede, som förde pennan uti ofverläggningarne., styrde delta verk i all hemlighet med konungen. Favoriten Armfelt

syndaregister varit uppförd den förmenta andel, han haft i att förmå konungen till det afgörande steget mot Ryssland.

Anledningar till ett dylikt antagande saknades dock icke helt och hållet. Armfelt var, såsom vi sett, en af dem som tidigast varit invigda i konungens syfte. Hans oförsigtiga uttalanden hafva säkerligen ofta gifvit anledning till den förmodan, att han härvid spelade en viktigare roll än det lydiga redskapets. Å konungens vägnar invigde han Michael Anckarsvärd, då öfverste vid arméens flotta och en af Sveriges skickligaste officerare, i konungens krigiska planer och upplyste honom om de politiska förbindelser, som med anledning däraf höllo på att knytas med Turkiet, Preussen och England. Då Anckarsvärd var obenägen att lyssna till dessa framställningar, uppläste Armfelt, enligt en anteckning af den förstnämnde, »några reflexioner, som innehöllo den fasligaste mälning öfver finansernas ställning, missnöjet i riket, konungens ledsnad och villrådighet, hvaraf han drog den slutsats: kriget är nödvändigt; konungen hade ingen annan möjlighet att draga sig ur sin labyrint, ty att kalla ständerna och begära deras hjälp vore för humiliant; men kunde man göra en lycklig kupp, nog finge man sedan pengar». Han sökte därpå övertala Anckarsvärd att uppgöra en krigsplan och bad honom »för all del ej afstyrka kriget» *). — Då Armfelt å konungens vägnar förde denna underhandling med öfverste Anckarsvärd (den 6 Mars), var kriget dock redan beslutadt, och den hemliga krigskonseljen på Haga, till hvilken Armfelt icke var kallad, hade länge haft sina sammankomster. Det gällde nu icke mera frågan om krig eller fred, utan huru planen skulle utföras; och Anckarsvärds medverkan därvid var framför allt af nöden.

Jämte Armfelt var öfversten baron Hastfehr, sedermera föga ärofyllt bekant för sitt deltagande i de förrådliga stämplingarna under kriget, en af de första, som voro invigda i krigsplanerna. Han visste på våren 1788 att berätta i Finland, att Armfelt var »moteur» till kriget, hvilket Hastfehr själf sade sig ogilla. »När baron Armfelt sedan kom till Finland, sade han rent ut», säger dock samme antecknare, som bevarat denna upp-

var ock med i konungens förtroende, men afrådde kriget». — Adlerbeth (I: 22) uppgifver däremot, att Armfelt i allmänhet gjorde gemensam sak med Toll att underhålla konungens lust till krig. I Browns skandalskrift »Svenska hofvet» (s. 159) nämnes att Armfelt, såsom kejsarinnans hemlige agent och i hennes intresse, övertalat konungen till den anfallsplan, som beslöts (!).

*) Se om Armfelt's underhandlingar med Anckarsvärd, hvilka egde rum på konungens uppdrag, Anckarsvärds Minnen s. 1, 2. Utdrag funnos förut tryckta.

gift, »att baron Hastfehr vore den som indragit konungen i kriget» *). Det är, som man finner, stämning och genstämning inför samtidens domstol.

Bekant och ofta citeradt är ett annat af Armfelts yttranden före krigets utbrott, hvilket ansetts bevisa, att han tillstyrkt dess företagande: det är antecknadt af memoarförfattaren grefve Adolf Ludvig Hamilton. Armfelt skall, enligt denna källa, då konung Gustaf en gång klagade öfver sin penningförlägenhet, hafva yttrat: »E. Maj:t har ej mer än tre sätt att komma ur denna förlägenhet: antingen genom den största indragning i lefnadssätt och den starkaste hushållning, eller medelst ett nytt ständernas sammankallande, med formlig afbön för skeddä miss-tag i finanserna, eller slutligen genom ett krig, i hvars kostnaders beräkning de forna utgifter lätt kunna bortblandas. Lyckas detta krig, så är svenska nationen så beskaffad, att intet ansvar äskas, intet understöd nekas en segervinnare; misslyckas detta företag, står afbön alltid öppen, och om dess föremål är en krigs-omkostnad eller en misshushållning i fredlig tid, blifver förhållandet å E. Maj:ts sida och slutföljden af ständernas enahanda. De knorra, men betala» **). — Det berättades äfven att Armfelt själf, efter krigets utbrott i Finland, i många personers närvaro skulle hafva omtalat detta samtal med konungen; med tillägg, att denne, då han funnit det »odrägligt humiliant och ogörligt» att tillgripa de båda första af de föreslagna utvägarna, i samråd med Toll vidtagit den tredje, såsom den »grundligaste och säkraste» ***).

Huru mycket sanning som ligger till grund för alla dessa berättelser, kan lemnas därhän. Det är mycket möjligt att sådana samtal kunna hafva egt rum, och att dylika yttranden blifvit fallda af Armfelt; men i hvarje fall kan däraf icke slutas, att han på allvar tillstyrkt kriget eller att det varit hans råd, som bestämt konungens beslut.

Själf var Armfelt angelägen att rentvå sig från beskyllningen att i denna sak hafva handlat gemensamt med Toll och Ruuth. I en efterlemnad anteckning har han omtalat, huru han på sina föreställningar om nödvändigheten att sörja för anskaffandet af penningar, af Ruuth fått det svar, att »om trupperna kunde äta pengar, så skulle ingenting fattas dem». Under olycksdagarna i Finland, sedan kriget utbrutit, sände han till sin hu-

*) Nordin, efter Porthans berättelse, anf. i N:s dagbok, s. 7.

***) Anf. af Beskow, Gust. III. D. III: 415, Koersner, anf. st. s. 6, m. II.

****) Heml. Handl. I: 96 (jfr s. 92); Nordins dagbok s. 79.

stru, för att af henne förvaras, sin brevväxling med konungen, hvilken innehöll bevisen för hans ställning till frågan, och bad henne sörja för att det ej lyckades Ruuth att genom en »disculpationsact kasta skulden för så väl kriget, som dess utgång, början m. m. på kungen och andra» *).

Med allt det inflytande, som Armfelt må hafva egt, är det icke sannolikt att konungen på grund af hans föreställningar skulle hafva ändrat sin mening. Sedan saken var afgjord, återstod det för honom, sasom för andra, endast att gå skyndsamt och energiskt tillväga. Icke heller Toll och Ruuth torde rättvisligen kunna göras ansvariga för beslutet om kriget, ehuru konungen i fragan om förberedelserna och utförandet lyssnade till deras råd, och ehuru han länge tillskref den förstnämndes anstalter krigets olyckliga utgång **). Obestriddigt är att Gustaf III själf, oberoende af andra, fattade sitt ödesdigra beslut.

* * *

Armfelts uppdrag i Finland var icke inskränkt till att öfva den trupp, som stod under hans befall, i vapen och dymedelst göra sina soldater skickliga till den stundande bardaleken. Han skulle därjämte förbereda sina finska landsmän på krigets utbrott och lemna konungen underrättelse om stämningen i landet. Därjämte skulle han, enligt konungens uppdrag, söka öfvertyga så väl soldater och officerare som allmogen icke blott om den fara, som hotade Sverige och Finland från Ryssland, utan äfven om kejsarinnans afsigt att gå anfallsviis till väga. Uppdraget att framkalla en krigisk stämning mötte i början inga synnerliga svårigheter, oaktadt från rysk sida de mest otvetydiga tecken gäfvos om önskan att förblifva i fred och grannsämja med Sverige. Armfelts första bref till konungen (²⁴/₁₅) berättade, att han funnit stämningen inom sitt regemente ypperlig. »Tanken på krig har satt allas sinnen i jäsning, och jag vågar försäkra E. Maj:t, att 8000 ryska tartarer eller kosacker icke skola förmå Er förtrupp att vika . . . Det må hända hvad som helst, så skola mina tappra landsmän icke ett ögonblick jäfva den goda tanke, hvarmed E. Maj:t hedrat dem». I ett följande bref yttrar han, att soldaterna endast längtade att få komma öfver gränsen, ty

*) Armfelt till sin hustru ¹/₄, ³/₄, 1788.

**) Äfven Toll hade före krigets början sökt trygga sig för ansvaret att hafva tillstyrkt det. Se Nordins dagbok s. 261, De la Gardieska arkivet XVIII: 14; jfr Liljebloma, Toll, Biogr. teckning I: 35 o. f., och II. Wieselgren, Hemliga krigskonseljen på Haga. Akad. Afh. Lund 1856.

på ryska sidan ansågo de sig skola träffa »ett Kanaans land»). Endast uppskof med krigets början kunde blifva menligt för vidmakthållandet af truppens och allmogens krigiska mod; »ty detta folk är», enligt Armfelts ord, »lika så lätt nedslaget, som hänfördt». Armfelt rädde därför att smida medan järnet var varmt, och låta kriget bryta löst så snart som möjligt, sedan man börjat förberedelserna med så mycken ifver.

Äfven konungen å sin sida såg med glädje den fosterländska hänförelse, som vid ryktena om ett tillärnadts ryskt anfall gripit sinnera i Stockholm. Rådets enhälliga bifall till kriget väckte hos honom liflig tillfredsställelse: »Jag har i dag gått öfver Rubicon», skrifver han till Armfelt den 29 Maj, »eller rättare, senaten har låtit mig gå öfver; jag skulle aldrig hafva trott att dessa gubbar kunde vara så beslutsamma och modiga». Men han tillägger foljande föreskrift — och här blottar han hela företagets svagaste sida: »spela öfverraskad öfver att man kunnat förmå mig till detta beslut, och låtsas tro att det måste hafva varit en tvingande nödvändighet, som kunnat öfvervinna mina betänkligheter mot att taga detta steg» **)! — Konungens bref inskärpte hos Armfelt oupphörligt vigten af att Ryssland i Sveriges och Europas ögon framställdes såsom den angripande, och han önskade lifligt att någon rysk postering måtte börja »krakel» på gränsen. »Om, då de svenska retirera sig en combattant, så att de ryska passera gränslinien, en enda koja itändes, då äro ju ryssarne aggresseurer och då äro vi det intet; men då är kriget börjad». Dock tillägger konungen sin önskan, att första sammanstötningen med ryssarna ej måtte ske genom någon postering af Armfelts regemente, »ty nylänningarne och jag kunna nu anses för detsamma; men det som skall ske, bör ske snart» ***).

Kejsarinnans fredliga förklaringar vållade emellertid både konungen och hans förtrogne allvarliga bekymmer. »Fru Katarina», skrifver konungen (22/6), vill således icke ha krig, men det

*) Till sin hustru hade han ett par dagar förut skrifvit: Soldaterna säga: »alltid måtte vi kunna få det bättre än vi ha det, och dö af hunger skola vi alltid nästa år» — på grund af den totala missväxt, som detta år hotade Finland.

**) Samtiden visste att berätta, att konungen i foljande ordalag skrifvit till Armfelt om rådets samtycke: »J'avais mes poches remplies de paperasses pour convaincre ces têtes à perruque; je n'en ai fait aucun usage, je n'en eus pas besoin». (Persen, *anf. st.* VIII: 25, *Heml. Handl.* II: 181). Såsom synes af konungens ännu bevarade originalbref till Armfelt, voro dessa utlåtelse uppdiktade. I senare tider har denna dikt, jämte många andra, blifvi ånyo upprepade i Fryxells *Bidrag till Sv. Hist.* efter 1772, s. 112.

***)) Se Gustaf III's bref till Armfelt 22 Maj 1756; *anf. st.* s. 10-20.

skall dock gå därhän; tro mig, man undgår icke sitt öde». Förevändningen gafs, såsom af historien kändt är, genom den i försonlig anda hållna not från ryske ministern i Stockholm grefve Rasumowski, hvarest, enligt konungens eget uttryck, »*lyckligtvis* influtit ett uttryck, som syntes skilja konungens sak från nationens».

Armfelt ställde sig med ifver sin konungs föreskrifter till efterrättelse: han sparade inga förevändningar för att uppreta stämningen mot ryssarna, och det måste medgifvas, att han härvid icke var nogräknad med medlen. Kejsarinnan och de ryska myndigheterna afgäfvö försäkringar om sitt fredliga tänkesätt; bönderna på ryska sidan förbjödos att bära vapen; ryska gränsposteringar indrogos. Förgäfves: alla dessa åtgärder uttyddes såsom listiga försök att insöfva befolkningen i Finland i säkerhet. För att förekomma att den krigiska stämningen i Finland blefve dämpad genom fredliga underrättelser från ryska sidan, föreslog Armfelt konungen att vid gränsen låta hejda alla ryska kurirer. Rykten utspredos, att de finska soldaterna skulle få slåss med tartarer och hedningar. Till och med den rådande penningbristen i arméen begagnades såsom medel att uppreta sinnena mot Ryssland: det föregafs, att det sannolikt vore ryske ministern Rasumowski, som plundrat posten med krigskassan; uppgiften troddes, och — »det har gjort godt», säger Armfelt.

Den diktande folkfantasién kom Armfelt sedermera till hjälp för att vidmakthålla den uppretade stämningen. »I Finland äro roliga rykten», skrifer han till konungen från Lappträsk. »Hvita sten har talat och sagt, att svenska gränsen skulle blifva vid Systerbäck; alla rättor från Fredrikshamn hafva gått till Viborg»^{*)}. Och i ett bref till sin hustru från samma tid berättar han ytterligare om de »tusen dumma historier, som hafva dels encouragerat, dels retat befolkningen. Bland annat att kejsarinnan har klädt ut 30,000 käringar för att jaga bort dem. De äro så fulla i den tron, så att vid första affär vi få, lär det blifva fysiska visitationer på valplatsen». Bönderna i gränstrakterna väpnade sig med yxor och björns pjut, tiggde gevär i det svenska lägret och begärde endast bröd för att få följa med och slåss mot ryssarna. Rusthållarna vid Nylands dragonregemente lofvade sina ryttare att, om de fölle i kriget, försörja deras hu-

^{*)} Äfven Stedingk berättade i bref till konungen samma folksägen om den gamla gränstenen. Den skulle ha ropat: »Sveriges gräns, Sveriges gräns! Kejsarinnan skulle daröfver hafva blifvit så förgrymmad, att hon lät sönderkrossa den i tusen bitar, men då ropade i stället hvarje bit: Sveriges gräns!» (Se Beskow, Gustaf III, Afd. III: 396).

strur och barn. »Med ett ord, espriten är oförliknelig», säger Armfelt, »men varar ej länge; jag känner mina landsmän . . . Om det snart ville smälla, blefve det roligare, ty med våra trupper kan man gå i afgrunden och ut igen. De äro som lejon och brinna af lust» *).

Allt syntes sålunda inom den truppstyrka, som ställdes under Armfelts befäl, och bland allmogen på gränsen båda godt för krigets början. Därtill kom soldaternas och befolkningens förtroende för den nyutnämnde öfverbefälhafvaren för den armé-kår, som samlades under förevändning af gränsens! försvar. Det var G. M. Armfelts farbroder, generalmajoren och landshöfdingen i Nylands och Tavastehus län, baron K. G. Armfelt, en allmänt aktad man. Han bar därjämte det namn, som enligt en samtidas anteckning **) «i Finland ifrån dess farfaders tid varit mest älskadt och vördadt ibland alla öfriga finska slægter; och» tillägger antecknaren, »denna slægten är därjämte den talrikaste». Den 64-åriga mannen hade »med glädt mod» ***), skrifver hans brorson, »tagit befälet, sägande: 'jag skall då få dö såsom jag önskat, sedan jag var åtta år gammal'. Han är fullkomligt säker på att lyckas, och det utomordentliga förtroende, som trupperna hysa för hans person, skall helt säkert komma att uträtta stora ting». — Ett bref från den gamle Armfelt, skrifvet på våren 1788 med anledning af en från konungen gjord förfrågan, hade ingifvit denne en hög tanke om den finske landshöfdingens patriotiska tänkesätt. Armfelt hade däri yttrat, att Finlands nuvarande gräns mot Ryssland icke innebure något skydd, och att en konungs första pligt vore att sörja för sitt lands trygghet och lugn, så väl i militäriskt som politiskt afseende. Under förutsättning att de påräknade bundsförvandterna icke sveke, och att underrättelserna från Ryssland vore sanna, vore, enligt hans

*) Armfelts bref till sin hustru ^{15/6}, ^{20/6}. Jfr Malmanen, Anjalaforbundet sid. 90.

**) Hemliga Handl. I: 173.

***) Denna stämning hos den gamle Armfelt synes dock hafva varit öfvergående. Själfr har K. G. Armfelt yttrat i ett bref till brorsonen, den 12 Aug. 1788: »Jag spådde mig oändlig vedermöda och olycka, när jag balancerade att emottaga det befäl, som K. Maj: mig nådligt uppdrog». (Krigsrättens protokoller s. 297); och redan den 14 Juni hade han i ett bref till konungen (Gust. MSS, vol. 47) uttryckt sin misströstan att gå i land med sitt ansvarsfulla uppdrag, på grund af sin »bräckliga kropp och försvagade själskrafter». Han hade aldrig förr fört själfständigt högre befäl och ville gärna ställa sig under en annans ordres, om konungen så ville. G. M. Armfelt har afven längre fram uppgifvit, att det var genom hans öfvertalningar, som hans farbroder förmåddes att icke undanbedja sig uppdraget, hvilket konungen ifrigt önskade att han skulle mottaga.

åsigt, nu ögonblicket inne att trygga Sveriges själfständighet och åter upprätta dess vapenåra *). Konungens val af K. G. Armfelt till öfverbefälhafvare i det stundande fälttåget var lätt förklarligt: han var icke van att från Finland höra uttalanden i denna tonart; och den redlige ämbetsmannens allmänna anseende i Finland kunde ej annat än styrka Gustaf III i tron, att han i honom funnit rätta mannen för främjande af sina syften. Något sidoinflytande från G. M. Armfelts sida, i afsigt att skaffa farbrodern en betydande ställning, behöfver sålunda icke antagas hafva egt rum.

Äfven den yngre Armfelt vann, liksom farbrodern, soldaternas och allmogens tillgifvenhet och förtroende, understödd af namnets stora popularitet och sin egen sällsynta förmåga att hastigt vinna människors hjärtan. Ännu sjöngs af de finska soldaterna en visa om hans farfars far, Finlands tappre försvarare under »den stora ofreden»: han kallades i soldatvisan »valkia rinda» — hvita bröstet —; och hans afkomling i tredje led ärfde i soldaternas mun, enligt sin egen berättelse, detta namn **).

Men medaljen hade äfven sin frånsida. Med ett nit, som besegrade alla andra betänkligheter, hade Gustaf Armfelt visserligen följt sin konungs bud att uppelda den finska befolkningens stridslust, och med tillfredsställelse hade han inberättat, att hans bemödanden krönts med framgång. Men å andra sidan hade han icke dolt, att förhållandena i andra afseenden voro egnade att ingifva allvarsamma betänkligheter. Redan i sitt första bref till konungen från exercisplatsen Helsinge malm, den 24 Maj, talar han om den allmänna nöden i landet, till följd af de föregående årens missväxt: »Jag vet», säger han, »att E. Maj:ts ministrar icke kunnat vidtaga några kraftiga anstalter för att förbygga denna olycka; men det har sett ut, som om man ej frågade därefter, och detta folk är känsligt med afseende på dylika åtgöranden . . . Vi sakna alla lifsmedel, och landet kan icke skaffa sådana mot allt Perus guld. Från Sverige skulle sådana kunna skaffas: det är så litet som behöfs för en soldat, som är van att lefva i fattigdom ***). Och några dagar senare (27/5)

*) Enligt Armfelts anmärkning till konungens bref den 12 Nov. 1788.

***) Enligt Armfelts bref till sin hustru s. 6. Anledningen till denna benämning var, enligt Armfelts ord, att han plågade hafva uniformsrocken uppknäppt, så att linnet syntes.

****) Äfven Stedingk skref i samma anda från Savolax: »la faim ôte au peuple les forces et le courage; il est vagabond, pillard, fainéant et plus Russe que Suedois». (27e 1788, Stedingk, Mémoires I: 93; jfr Malmanen, Anjalaforbundet s. 78). Armfelts bref till sin hustru innehålla ofta skildringar af nöden i landet.

klagar han öfver penningbristen vid utrustningen i Helsingfors: »15,000 r:dr äro ett intet, när ingenting är i ordning; man måste köpa åtminstone 1,500 hästar; artilleriet är i ett beklagligt skick; i ränteriet finnes icke ett öre . . . Jag säger som Villars», heter det vidare, »utan att hvarken hafva hans skicklighet eller vara lika girig: det fordras tre saker i krig: pengar, pengar och åter pengar. Om detta land icke vore så oerhördt utarmadt, så vore det ingen fara; men nu kan man icke lemna något åt en lycklig slump eller öfverlemna sig åt lösa förhoppningar, då det är fråga om att vinna seger». Och på följande sätt redogör han (¹⁶/₆) för ett samtal med sin farbror, generalmajor Armfelt. »Jag talte med honom om att gå anfallsvis tillväga, och han svarade: 'ja! nog böfveln går det bra; men maten, hur skall man få den? Finnen gör ej godt utan full mage'. Vid provianteringarna möta onaturliga svårigheter; de kunna knappast baka och mala för dagliga behov, ty rågen, vi fått, skall torkas först».

Ännu mera bekvämsam än bristen på proviant, krigskassa och utrustning, var likväl den anda och stämning, som rådde hos befälet för de trupper, hvilkas stridslust Armfelt, dömande efter dem som stodo under hans eget befäl, med så mycken tillfredsställelse skildrat. I synnerhet i Helsingfors, på Sveaborg och på den där stationerade flottan var andan allt annat än krigisk. Där var man, enligt Armfelts bref till konungen, i en stämning af oro och feghet med anledning af krigsfaran, som öfvergick alla föreställningar. Hustrurna öfvergäfvö sina män för att flykta till Sverige *). Särskildt skildrar han befälhafvande generalen greve Posse såsom »tragi-komisk» genom sin klenmodighet och förskräckelse för det väntade anfallet af ryssarna; och stormiga uppträden synas hafva förefallit mellan honom och den unge öfversten för Nylands regemente, hvilken från dess mötesplats ofta besökte Helsingfors, för att enligt konungens befallning söka väcka den krigiska stämningen. Han ansåg tonen i Helsingfors så dålig, att han förbjöd sina officerare vid regementet att besöka staden.

På följande dramatiska sätt beskriver Armfelt det besök, han gjorde i Helsingfors omedelbart efter emottagandet af ko-

*) Med anledning af Armfelts berättelse härom befallde konungen befälhafvande generalen greve Posse, att antyda alla dessa damer att lemna fästningen, »afin que, dans le cas que l'ennemi dût venir attaquer Sveaborg, il n'y ait dans cette place des bouches inutiles». Se konungens bref till Posse, anf. af Beskow, anf. st. IV: 48. Se äfven konungens bref till Anckarsvärd ⁵/₆ 1788, tydligen föranledt af Armfelts rapporter (där sammastädes s. 47). Jfr dock Anckarsvärds berättelse, anf. st., s. 9, hvarest uppgifves att »ingen af fruarna flyttade».

nungens bref af d. 22 Maj 1788, hvori denne underrättat, att han «öfvergått Rubicon» och att kriget vore nära förstående. Samtidigt hade dit ankommit konungens ordres till general Posse med anledning af det stundande kriget *). »Generalen väntade mig», säger Armfelt, »med den största otålighet. Man höll där ett slags krigsråd. Posse grät, svor, talade om att skjuta sig för pannan o. s. v. Anckarsvärd teg länge stilla; slutligen sade han: mitt lif och min heder tillhöra min konung; hvarpå han begaf sig till Sveaborg. Mannerskantz bedyrade, att 60,000 man icke skulle kunna intaga Sveaborg, om man hade tillräckligt med lifsmedel och trupper att servera kanonerna. Piper försäkrade att man led brist på allting; öfverste Essen höll ett långt tal, som visade mod, men var så oredigt, att det icke gjorde någon verkan. Jag ansåg det nödigt att bryta min tystnad, ehuru ung och oerfaren jag var, och jag vände mig till generalen och sade: 'Edert uppförande förvånar mig. Ni har bestämda ordres: de måste lydast noggrannt och ofördröjligen. Om ni tror att vi skola blifva slagna af ryssarna — så mycket värre för er! Om det i mitt läger finnes en soldat, som hade denna tanke, så skulle jag köra bort honom. Blifva vi anfallna, så måste vi försvara oss — par tous les diables; och vilja vi gå anfallsvi tillväga, så måste vi sätta oss i ordning därtill. Tomma räsone-
menter tjena till ingenting; feghet skadar vårt eget anseende lika mycket som konungens sak. Jag förklarar er, mina herrar, att det icke finnes någon utväg nog djärf, nog våldsamt, att jag drager i betänkande att använda den, om jag ser att man ännu ett ögonblick tvekar om hvad som är att göra. Det regemente, jag kommenderar, lyder mig blindt. Jag kan mista mitt lif, men aldrig skall jag glömma hvad jag är skyldig min konung och min ära'. — Posse tog mig afsides, och ännu häftigare explika-
tioner följde ytterligare; slutligen skildes man, och befallning gafs så väl att sätta artilleriet i stånd som att köpa hästar».

Det anförda uppträdet från krigskonseljen i Helsingfors är betecknande för de tidsförhållanden, som två månader senare buro sin frukt i Anjalaförbundet. Vid öfverläggningarna rörande fälttåget torde Armfelt mer än en gång hafva varit nästan ensam i sin åsigt, att det vore krigarens pligt att, sedan svärdet var draget, lyda de befallningar som gäfvos, vare sig till anfall eller försvar. Ännu en gång återfinna vi, sasom längre fram skall berättas, Armfelt i en krigskonselj under det olyckliga fält-

*) Tryckt hos Rein, Kriget i Finland 1788, s. 56 (i Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk, II. 3).

tåget 1788, yttrande sig i samma anda. Hans ord förklingade icke ohörda; men sakerna hade redan då tagit en vändning, som han icke lyckades ändra.

Nu förfelade hans energiska uppträdande icke alldeles sin verkan. Det blef mera drift i försvarsanstalterna på Sveaborg; och sedan Armfelts farbroder, generalmajor Armfelt, kort efter krigskonseljen i Helsingfors kommit till tals med grefve Posse, kunde den yngre Armfelt berätta, att denne fått nytt mod, och att man gjorde allt hvad göras kunde för att skaffa förstärkningsmanskap och hästar för artilleriet och trossen, o. s. v. — Troget stod under dessa tider öfverste Anekarsvärd, oakadt sina betänkligheter mot kriget, på konungens bästa *) och Armfelt prisar i sina bref hans skicklighet, nit och verksamhet. Men äfven Anekarsvärd gjorde det icke med gladt mod; han insåg med oro huru mycket som fattades i utrustningen. Armfelt önskade, att denne utmärkte man hade haft en annan sinnesart under de dävarande förhållandena. »Jag kan icke förmå honom att blifva en smula fanfaron eller litet uppmuntrande», skrifver han, karakteristiskt nog. »Det gamla riddarlivvet visar oss att det kan vara nödvändigt» **).

Armfelt själf hade, dels af naturlig böjelse, dels för att lyda sin konungs bud, tvifvelsutän icke låtit någon uraktlåtenhet i sistnämnda afscende komma sig till last. Men å andra sidan borde konungen genom hans bref vara förberedd på att allt icke var som det borde vara i Finland. Dessa underrättelser voro ingalunda välkomna: konung Gustaf säg ej gärna, att hinder mötte för det hastiga utförandet af den plan, som han med sin viljas hela kraft och sin fantasi liflighet omfattat. Oerfaren i krigiska värf och föga danad för att egna uppmärksamhet åt administrationens detaljer, fästade han ringa vikt vid underrät-

*) I sina bref till konungen på våren 1788 hade Anekarsvärd icke gjort någon hemlighet af sina tvifvelsmål om krigets framgång. I sina rapporter hade han, enligt sina egna ord i ett af dessa bref (2³/₄), sökt förekomma »precipiterade steg, så länge han egde en gnista af hopp, att E. Maj:ts klokhet skulle kunna afböja ett krig, hvilket jag alltid fruktat och, ju närmare ju mer, fruktat, torde för E. Maj:t själf, för hela dess rike . . . medföra de allra olyckligaste foljder». Det oakadt utvecklade han stor drift i anstalterna för skärgårdsflottans utrustning och nekar i ett följande bref (1¹/₆) bestämdt, att »espriten» inom denna corps vore dålig.

***) Armfelt till konungen 27—31 Maj 1788. Jfr Anekarsvärds berättelse, anf. st. s. 7, enligt hvilken han hade haft en »explikation med Armfelt, med anledning af dennes bref till konungen, hvarefter de skiljts som »goda vänner». Anekarsvärd hade också i själfva verket ingen anledning att vara missnöjd med Armfelts omdömen om hans verksamhet.

telser af det slag, som ingingo från Armfelt, och äfven från Anckarsvärd. Han mottog dem med otålighetens missmod, såsom uttryck antingen af klenmodighet eller militäriskt pedanteri. För hans rörliga inbillningskraft sväfvade bilder af lysande bragder och krigisk ära: han skulle återställa sitt lands forna storhet och hänna Rysslands oförrätter; han skulle återupprätta det ottomaniska väldet; hans namn skulle blifva känt utanför Europas gränser, i Asien och Afrika *). Han gick ombord på sin flotta med operamässig ståt, fylld af dessa vidtswäfvande förhoppningar; bittert fick han, sedan föga mer än en månad förflutit, lära känna deras bedräglighet.

I Gustafs talrika bref till Armfelt från denna tid söker man likväl förgäfvets spår af det missnöje, som han erför af dennes allt för uppriktiga skildringar af tillståndet i Finland. Ett vittnesbörd därom föreligger dock i en anteckning af en person, som stod både Armfelt och konungen mycket nära: det var Magdalena Rudenschöld.

Såsom vi erinra oss, hade hon jämte prinsessan Sofia Albertina under det sista halfåret vistats i Tyskland. De skyndade till Sverige, sedan kriget var afgjort, och ankommo omedelbart sedan konungen midsommaraftonen 1788 gått till segels med trupperna. Medan flottan för vindstilla låg till ankars i skärgården, gjorde fröken Rudenschöld i prinsessan Sofia Albertinas följe ett afskedsbesök hos konungen. Då anförtrorde han henne, att han var mycket missnöjd med Armfelt på grund af dennes bref från Finland, hvori han underrättat om arméens dåliga utrustning och oredan i alla förhållanden. »Konungen älskade», säger fröken Rudenschöld i sina otryckta memoarer, »i sina stora företag icke att uppehålla sig vid allt för minutiösa detaljer, och betraktade baron Armfelts föreställningar såsom hjärnspöken och såsom yttringar af hans benägenhet för de lustbarheter, som han nyss med saknad lemnat och till hvilka han längtade att återvända. Jag blef lifligt berörd af det missnöje, som konungen visade mot honom, och gjorde det omöjliga för att rättfärdiga honom, förtviflad öfver att det syntes vara fåfängt. Jag tillskref konungens missnöje general Toll, som då syntes täfla om konungens ynnest med Armfelt, hvars fiende han var . . . Jag insåg icke då, i huru hög grad de tilldragelser, som följde på krigets öppnande, skulle gifva Armfelt rätt i sak».

Armfelt kunde icke drabbas af den anklagelse, som innebars i konungens bekanta ord, då han, ankommen till Finland,

*) Se Gustaf III:s bref till Armfelt, *anf. st. s. 23.*

fann att allt icke gick efter önskan: »on m'a trompé». Men visserligen var Armfelts förhållande i Finland under den tid, som närmast föregick fälttågets öppnande, ingalunda fritt från klander. Han hade lånat sin medverkan åt ett företag, som han i grunden ogillade, och han hade offrat sin öfvertygelse för sin personliga tillgifvenhet för konungen, kanske äfven för sin ärelystnad. Han hade sin dryga del i utspridandet af de osanna ryktena om det hotande anfallet från Ryssland. Icke ens sin närmaste chef och sin nära frände, generalmajor Armfelt, hade han upplyst, huru därmed egentligen förhöll sig; och i bref till konungen talar han om »den komedi», som han spelat med den gamle mannen, för att uppelda hans stridslust *). Ännu mindre nogräknad hade han varit med andra. Den krigiska stämningen hade blifvit framkallad genom osanna uppgifter: den som bidragit till dessas utspridande, var det äfven på befalning och i afsigten att främja fosterländska planer, delade äfven ansvaret för de motgångar, som följde, då sanningen kom i dagen. De vrängda framställningarna blefvo ett vapen i deras hand, som längre fram, under brinnande krig, sökte sak med konungen, i stället för med hans fiender — ett vapen, fruktansvärdare än landets utblottade belägenhet och bristerna i utrustningen. Dyrt fick konung Gustaf umgälla, att hans statskonst gått dessa slingrande vägar, som tidens politiska moral var allt för benägen att tillstådja.

Olyckorna kunde dock ej annat än fastare tillknyta bandet emellan konungen och dem, som i farans och bekymrens stund förblefvo honom trogna.

* *

Händelserna under fälttåget i Finland under sommarmånaderna 1788 äro af historien kända och mångenstädes beskrifna **).

*) Armfelt var orolig att detta bedrägeri i förtid skulle bli uppenbart och bad Anekarsvärd »för all del» ej gifva farbrodern anledning att tvifla på uppgiften att Sverige hotades med anfallskrig. (Anekarsvärd, anf. st. s. 5).

**) De senare svenska framställningarna äro: Rein, Kriget i Finland 1788 (i Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, h. 3, 1860); Mankell, Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria I: 332—371 (1870); Beskow, Gustaf III såsom konung och människa IV (1867), samt Tigerstedt, G. M. Sprengtpöorten, i Finsk Tidskrift (1878—82); andra mera kortfattade framställningar att förtiga. — Dorpater-professorn A. Brückner har i flera skrifter, dels på tyska, dels på ryska, och med anlitande af ryska källor, behandlat detta ämne, senast i sin »Katharina II», (Oncken, Allg. Gesch. in Einzeldarstellungen. 70, 71).

Samtidigt sattes trupper i rörelse mot ryska gränsen från Savolax och från södra Finland, under det att flottan gjordes redo för att, enligt den af Toll uppgjorda fälttågsplanen, landsätta den svenska hären i Ingermanland vid Oranienbaum, och därifrån, understödd af de båda arméfördelningarna i östra Finland, hvilka skyndsamt borde tåga öfver gränsen, hota Rysslands hufvudstad. Planen var djärf; och i början syntes allt lofva framgång.

Generalmajoren K. G. Armfelt hade den 31 Maj, såsom nämndt är, blifvit utnämnd till befälhafvare öfver de trupper, som voro afsedda för inbrottet öfver gränsen i sydost. Med den i närheten af Helsingfors förlagda arméfördelningen bröt han upp mot gränsen den 7 Juni. Han inträffade den 12 Juni i Elimä, där höggvarteret togs tills vidare. Till hans kår hörde äfven G. M. Armfelts regemente, af hvilket likväl 400 man, för att minska svårigheterna vid transport af tross m. m., fördes om bord på arméens flotta. De användes sedermera till förstärkning af garnisonen på Svartholmen vid Lovisa. Den 8 Juni afreste G. M. Armfelt mot gränsen från Helsingfors, för att i Lapträsk, beläget två mil från Elimä, närmare kusten, taga befälet öfver fördelningens högra flygel*). Han var där i grannskapet af gränsen mot Ryssland, och han och hans trupper brunno af begär att få gå öfver Kymmene elf. Men de ryska fiendtligheterna läto vänta på sig; och man ansåg sig äfven böra afvakta konungens länge bebadade ankomst, innan något afgörande steg togs. Den 23 Juni, midsommaraftonen, sanma dag, som konungen gick om bord i Stockholm, detacherades G. M. Armfelt med första bataljonen af Nylands regemente jämte Kymmenegårds squadron, 64 man af Elimä jägare och tvenne kanoner till Lilla Abborrfors, omedelbart vid gränsen, på svenska sidan af Kymmene elf. Hans lilla fördelning utgjorde där den svenska härens längst framskjutna förtrupp; och han var beredd att börja operera på egen hand, så fort signal gafs till anfall. »Oerfaren och ung, som jag är», skrifer han till hustru midsommardagen 1788 från Lilla Abborrfors, »vill jag undvika att visa mig osäker och söker i stället att vara så mycket mera verksam. Någon känsla af fruktan finnes icke i mitt hjärta — jag har ransakat det; men begäret att visa mig sasom en befälhafvare med duglighet lemnar mig ingen ro».

*) Samma dag skref han till konungen: »Man ar rätt belåten att se mig resa härifrån; mitt grannskap har icke varit angenämt för vissa personer».

Väntan och överksamheten gjorde tiden lång för den unge krigaren under den tid af nära tre veckor — till den 11 Juli — som han måste stanna vid Lilla Abborrfors. Med afund förnam han, att chefen för Savolaxbrigaden, öfverste Hastfehr, redan den 29 brutit in öfver gränsen från Savolax, sedan det bekanta -- dik-tade eller verkliga — anfallet från ryska sidan vid Puumala egt rum den 26 Juni. *) Han sysselsatte sig emellertid med att in-henta underrättelser om förhållandena på ryska sidan och lem-nade konungen redogörelser rörande den fiendtliga styrkan, som småningom samlades på gränsen. Han berättade, att kossack-posteringarna plundrade det land, de voro kallade att försvara, samt att svenska lägret med anledning därpå öfversvämmades af öfverlöpare af gränsbefolkningen i ryska Finland. Skott växla-des mellan posteringarna **); men det dröjde länge med befallnin-gen att bryta in på ryska området. Dröjsmålet tillskref han Tolls och Ruuths fördärliga anstalter, af hvilka han spädde de mest olycksbringande följder.***) För egen del var han besluten att, då det gällde, »payer de ma personne: det är allt som man

*) «Hastfehr slåss i Savolax allt hvad han orkar», skrifer han (^{8/17}), «men här glo vi på hvarandra och säga intet.» Det har uppgifvits, att Hast-fehr genom Armfelt fått föreskrifter huru detta låtsade anfall skulle verkstäl-las; och att ett bref från honom i ämnet funnits. (Se Fryxells Bidrag s. 115.) Bland Armfelts papper finnes dock ingen antydning, att han varit medveten om ett dylikt anslag; icke heller gifva hans talrika bref till konungen, hvilka sy-nas vara fullständigt bevarade bland Gustaf III:s papper, något stöd åt detta påstående.

***) Rörande dessa skottväxlingar visste illviljan berätta, att de bestått däri att några af Armfelts eget folk «om mörkaste natten smögo sig öfver strömmen och därifrån sköto några skott med löst krut på våra, och sedan i hast försvunno». (Heml. Handl. I: 76.)

****) Armfelts yttranden om Toll i hans enskilda bref från denna tid sy-nas gifva stöd åt den allmänna föreställningen, att Armfelt haft väsentlig del i det missnöje, som konungen redan i Helsingfors visade mot Toll och hvar-om yttranden i hans bref till Armfelt bära vittne. «De kloka, som regera», skref denne till sin hustru redan i början af Juni, «hafva lemnat detta land i ett gruligt tillstånd och, hvad som värre är, försatt armén i obrukbart stånd. . . Kavalleriet är utan furage, artilleriet utan hästar och trosskuskar, alldeles inga austeralter om penningar, men stränga ordres. Går allt väl, tystnar allt klander; går det illa, som man nästan kan se förut, hoppas jag galgen skall löna dessa Achitophels descendenter. Om but'en är att sacrificera några courageusa personer, så är han vunnin.» (Jfr [Creutz] Malmanen. Anjalaförb. s. 81.) — «Om det misslyckas, skall Sverige gå under eller återföras till sin gamla regeringsform», skrifer han till sin hustru (^{28/6}). Han forutsåg, att Tolls inlytande på grund af de svårigheter, som visat sig att få allt i gång, icke skulle blifva långvarigt. «Toll är nu på höjden af sin ära», skrifer han (^{6/7}), «och hela världen ligger för hans fötter. Men M. de Noailles brukar säga: Je suis toujours un proche parent du ministre qui règne: quand il est chassé, il n'est plus un homme de ma connaissance.»

kan begära af mig. En gång måste man dö: det är då bäst att göra det som en tapper soldat; och är det mitt öde att vegetera längre, så kostar det ingenting att hafva trotsat döden.*)

Yttranden, liknande detta sistnämnda, förekomma ofta i Armfelts bref till sin hustru. De voro icke endast »fanfaronnader»: han hade i hög grad krigarens mod och visade vid många tillfällen, att äran och bragden för honom gällde mera än lifvet.**)

Han var fallen för djärfva och vågsamma företag; att sätta sin egen person i säkerhet var det som han minst tänkte på, och detta var ett ständigt föremål för hans kunglige väns bekymmer.***)

Af personlig tapperhet egde han vida mera än af här-förarens lugna beräkning. Oaktadt han, såsom vi sett, icke var utan teoretiskt militäriska studier, hade han dock ingen synnerlig aktning för hvad han kallade »taktiska generaler». Själfr var han framför allt »le général soldat». Dock egde han stor duglighet och energi i allt som rörde förvaltningen och förstod i hög grad att såsom chef vinna underlydandes förtroende. En samtida har på följande sätt karakteriserat Armfelt såsom krigare: »Med geniets blick för det stora, orienterade han sig snart, likväl alltid under inbrott af ett mod, som kunnat vara tamare.»†)

* * *

Den 2 Juli ankom konungen till Helsingfors, erhöll där underrättelse om tilldragelserna i Savolax, samt att Hastfehr ryckt in på det ryska området. Han ansåg således kriget börjadt; men dröjsmålet med flottans ankomst och de svårigheter med afscende på utrustning och lifsmedel, som han snart erfor, vållade att det dröjde ännu någon tid, innan han ansåg de kri-

*) A. till sin hustru (2/7).

**) I ett bref från denna tid (6/7) till generalmajor Armfelt yttrar han: «Vous sentez bien que, dans mon cas, il est naturel de vouloir se distinguer non seulement comme un jeune homme, qui fait voir quelque courage, mais comme officier qui, quoique abruti par la vie indolente d'une cour, n'a point absolument perdu le peu de connaissances qu'il a voulu s'acquérir, en employant toute sa jeunesse à l'étude du métier». (De la Gard, Arch. XV: 194.)

***) Se konungens bref under kriget 1788-90, hvilka nästan alla, så länge Armfelt var i fält, innehålla förmaningar att ej för mycket blottställa sin person. — Vackert och vardigt hade Armfelt under trumhvirflarnas ljud, medan trupperna broto upp från Lappträsk den 11 Juni, skrivit till sin hustru: «Skulle jag glömma dig och mina barn för att med frimodighet gå faran till motes, så skedde det aldrig. Nej, min van, jag behöfver ej glömma något: tvärtom, jag kommer ihåg dig, dem, mina skyldigheter mot kung och fädernesland och äran. Det må sedan hända hvad ödet förelagt.»

†) Tornérhjelm, Se Riddarstads »Gomdt är icke glömdt» V: 1.

giska rörelserna i södra Finland kunna företagas. Hans första bref till Armfelt efter ankomsten till Helsingfors (⁴/₇) innehåller därför förmaningen att tillsvidare förhålla sig stilla och ej bryta in öfver gränsen, innan han fått bestämda order. Armfelt, som med anledning häraf lofvade att vara »from som ett lam», besökte konungen i Helsingfors några dagar efter hans ankomst. Kort därefter gjorde konungen en resa till gränsen. Han träffade Armfelt i Lovisa den 10 Juli; och omsider den 11 gaf han den länge efterlängtrade befallningen till den svenska förtruppen att gå anfallsvis tillväga. Armfelt skulle »genast gå öfver och intaga passet vid Pyttis samt repoussera fienden på andra sidan Högfors, för att hindra honom att härja och förstöra landet*¹). Den svenska förtruppens rörelse skulle skyddas från sjösidan genom en eskader af skärgårdsflottan under öfverstelöjtnant Törning, hvilken stod under Armfelts befäl. Samtidigt erhöll generalmajor Armfelt order att vid Anjala slå en bro öfver Kymmene älf för att därifrån tåga in på det ryska området.

Samma dag, som konungen utfärdat denna befallning till G. M. Armfelt, satte denne sig i rörelse. En liten fördelning af 30 man öfverrumplade ryska gränsposteringen vid Stora Abborrhors; med hufvudstyrkan gick han samma natt vid Strömfors öfver älfven och framryckte den 12 till Pyttis. Den ryska posteringen, till antalet vida underlägsen, flydde utan svärds slag; två officerare och tolf soldater togos till fånga, ^{**}) men framträngandet till Högfors hindrades för några dagar därigenom att rysarna förstört bron vid Kymmene. I det bref till konungen, i hvilket Armfelt meddelade underrättelsen om sitt inryckande på det ryska området, berättade han att befolkningen mottagit svenskarna såsom »skyddsänglar». Endast en prest hade sökt inverka på allmogen i svensk-fiendtlig riktning. Armfelt afsatte honom från sitt ämbete och lät i kyrkorna uppläsa en kungörelse af innehåll, att de svenska truppersnas afsigt icke vore att fara fram som fiender; befolkningens medborgerliga rättigheter skulle skyddas; för de leveranser af matvaror och foder, som lemnades, skulle kontant betalning erläggas o. s. v. ^{***}) Hans första åtgärd var att återställa till en kyrka dess kassakista,

*) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 26.

***) Vid Pyttis »conqueterade Armfelt presten och några tullbetjenter», säger Anjalamanen Montgomery hånfullt. (Hist. Handl. I: 335.)

****) Kungörelsen, affattad både på svenska och finska, förvaras i afskrift i Gust. MSS, vol. 47. Den är undertecknad »Gustaf Magnusson Armfelt, friherre till Äminne, konungens öfverstekammarjunkare, generaladjutant, öfverste, riddare af elefanten m. m. och chef för denna avantecorps af arméen».

hvilken ryska officerare bemäktigat sig och som vid deras flykt fallit i Armfelts händer; och han förklarade sin afsigt, till konungens stora tillfredsställelse, att på allt sätt genom skonanshet vinna befolkningens tillgifvenhet. *) -- Till Armfelts förstärkning anlände från hufvudarméen en bataljon af Flemings regemente och en squadron af Nylands dragoner, så att den svenska förtruppens styrka uppgick till omkring 900 man.

Sedan bron vid Kymmene blifvit färdig, fortsattes natten mellan den 17 och 18 Juli framryckandet till Högfors, hvaräst föreföll en skärmytsling, vid hvilken ryssarna i döda och sårade förlorade 17 man, och därifrån till Summa, $\frac{2}{3}$ mil från Fredrikshamn, hvilket skulle bli det närmaste målet för den svenska arméens anfall. Summa blef för den närmaste tiden Gustaf Armfelts högkvarter.

Samtidigt inträffade utanför Fredrikshamn den svenska eskadern under Törning och borttog det där stationerade ryska vakt-skeppet jamte några handelsfartyg. Samma dag, den 18 Juli, tågade äfven svenska hufvudarméen, vid hvilken konungen för tillfället befann sig — han återvände sedan till Helsingfors — under generalmajor Armfelt öfver gränsen vid Anjala. För att skydda sin brorsons långt framskjutna ställning vid Summa — af de missnöjda uppgafs att denne ryckt fram dit emot order **) — framträngde general Armfelt de närmast foljande dagarna öfver Likala ända till Husula, en half svensk mil norr om Fredrikshamn. General Armfelt slog där läger den 20 Juli; han hade genom denna ställning afskurit den närmaste kommunikationen mellan de ryska fästningarna Fredrikshamn och Villmanstrand; afståndet från Husula till Summa var närmaste vägen omkring en svensk mil. — Den 17 Juli hade svenska örlogs-

*) Armfelt till konungen $\frac{12}{7}$, $\frac{18}{7}$; Gustaf III:s bref till A, s. 28. Oaktadt dessa grundsatser, hvilka Armfelt säkert bemödade sig att följa, förtäljde hans belackare om det «gudlösa grasserande», han tillåtit sig på det af honom besatta området. (Heml. Handl. I: 116). Dock kan nöden längre fram hafva föranlett mindre omsinta åtgärder. Armfelt skrifer till konungen d. 2 Aug.: «L'armée manque de subsistance. Voilà le premier mal . . . Sortons de nos principes et laissons à un temps plus propice les moyens de les réparer. Lâtz oss ur detta land indrifva alla kreatur, allt hö, all halm som finnes; fattas penningar, kan man ge betalningssedlar och likasom en beskattning påläggä hvarst hemman att leverera vissa quantum af våra behof. Detta är ledsamt, åtföljdt af mycket inconveniens, men inga svarande mot att låta truppen svälta.» Reträtten från Fredrikshamn egde rum tre dagar, sedan dessa råd blifvit gifna, och de hunno sålunda icke att i vidsträcktare mån bli följda. Att dagen före reträtten proviant indrefs, torde icke kunna anses innebära att Armfelt öfvergifvit de humanitetsgrundsatser, han i krigets början uppställt.

**) Se Montgomerys berättelse, anf. st. s. 337.

flottan mätt sina krafter med den ryska i det berömda slaget vid Hogland, som churu oafgjordt och till sina följder ingalunda fördelaktigt för Sverige, betraktades såsom en seger, hvilken firades med Te Deum. Samtidigt spred sig ryktet att Hastfelrs anfall från Savolax mot Nyslott kröntes med framgång.

På alla punkter syntes sålunda ryssarna hafva vikit tillbaka efter knappast nämnvärdt motstånd, och det ansågs att en panisk förskräckelse bemäktigat sig deras sinnen. Armfelt hoppades, enligt hans bref till sin hustru, att den svenska arméen i September skulle vara i Petersburg. *)

Omedelbart efter ankomsten till Summa föreföll den första allvarsamma träffningen mellan Gustaf Armfelts fördelning och den ryska besättningen i Fredrikshamn. »Den utföll till vår heder», säger Armfelt i sin självbiografi. **) »Hvarken jag eller den som kommenderade ryssarna kunde berömma oss af några mästerliga dispositioner; god vilja, men ingen erfarenhet var på min sida; officerarnas och truppernas tapperhet samt lyckan gjorde allt.»

Förloppet härvid var i korthet följande. Armfelt, som genom den framgång, som nyss vunnits af den Törningska eskadern, hade styrkts i sitt antagande att besättningen i Fredrikshamn vore ytterst fåtalig, var icke främmande för den djärfva tanken att med sin lilla styrka anfälla fästningen, utan att afvakta ankomsten af den svenska hufvudstyrkan. ***) Han företog på eftermiddagen den 18 Juli en rekognoscering, åtföljd af åtskilliga officerare, och vågade sig ganska nära de fiendtliga batterierna. Plötsligen hördes trumbvirflar från fästningen, kanonerna började spela, och en afdelning ryska jägare rusade fram från ett bakhåll; en liflig strid uppstod. De svenska officerarna, till hvilkas skydd manskapet från Armfelts läger skyndade fram, lyckades slå sig igenom, dock icke utan manspillan: två tillfångatogs, bland dem en 16-årig baron Armfelt. Den svenske befälhafvaren, som utanpå uniformen bar sitt blåa cle-

*) Den 11 Juli. I samma anda yttrar han sig i ett bref till sin farbroder, generalmajor Armfelt ^{15/7}: «ma célérité est un coup de foudre pour eux et si j'aurais 1000 hommes encore, Fredrikshamn serait à moi demain» (De la Gardieska Arch., XV: 199).

**) Anf. st. I: 100.

***) Enligt hans bref till konungen ^{20/7}.

fanterband, *) var särskildt utsatt för faror i handgemänget: hans lif räddades af hans betjent Fagelin, som dödade tvenne kossacker. — Skottväxlingen tystnade mot skymningen; och Armfelt hade på aftonen begifvit sig på väg till det nära liggande Bredskall för att där, enligt order, möta sin farbroder och chef. Då hörde han bakom sig »un feu d'enfer», såsom det heter i hans bref till konungen; han skyndade tillbaka och fann att fienden under nattens mörker med en styrka af öfver 900 man sökte öfverrunpla hans läger vid Summa. Angreppet skedde, enligt Armfelts ord, »med mera rage än intelligens»; striden blef häftig och räckte i tre timmar, hvarefter ryssarna i dagningen drogo sig tillbaka till fästningen, kvarlemnande på platsen och i de angränsande skogarna åtskilliga döda och sårade.**)

Armfelt, som först hann fram till stridsplatsen, sedan striden var i full gång, berömmar mycket den tapperhet, hvarmed Nylands och Flemings bataljoner tillbakaslogo anfallet; bland officerare, som utmärkte sig, nämner han i sitt bref till konungen majorerna Bergensträhle och Gripenwaldt samt kaptenen Tawast. »Hedern af denna affär var officerarnas och truppersnas käckhet, och icke min», säger Armfelt i en efterlemnad anteckning.***) — På svenska sidan stupade artilleribefälhafvaren, kaptenen Schultz, samt fyra soldater; 2 officerare och 12 man sårades. †) I Schultz' ställe tog hans son, då endast underofficer, genast befälet och utmärkte sig, hvarföre han på Armfelts förord befordrades till officer.

Den oförsigtighet, som Armfelt vid detta tillfälle visat, föranledde emellertid oblida omdömen om hans militära skick-

*) Konungen skref vid underrättelsen om träffningen: «Au lieu de vous louer, i faut que je vous gronde. C'est à votre cordon bleu que vous devez toute cette ambade. On vous a pris sûrement pour moi ou pour mon frère». — Han bad honom, i vänskapens namn, undvika att utsätta sig för dylika faror. (Gustaf III:s bref, s. 30, 31.)

***) Enligt en uppgift 48 man, enligt en senare (i Armfelts bref till konungen ^{23/2}) nära 400 man, enligt en tredje (af Ehrenström, i Gust. MSS. vol. 47) 200. Därjämte kvarlemnades åtskilliga vapen och uniformspersedlar.

****) Ett samtida bref (dat. Lovisa ^{22/3}, tr. i Hendl. Handl. I: 12) ger honom det vittnesord, »att han själf gjort allt hvad af en anförare kan begäras».

†) Rörande sitt intryck af att första gången hafva varit i elden, skrifver Armfelt: «Det är icke för att skryta; men den som säger, att första salfvan är ryslig, borde icke tala i generella termer, ty på mig gjorde den ingen impression». Detta hindrade dock icke, att han fann kulornas hvinande «diablenment discordante»; och han hade ett för känsligt sinne för att icke finna sin «métier triste» i de ogonblick, då han hörde de sårades jämmerrop och såg de fallna jordas. «Je suis sûr de mon courage», säger han, «mais peu

lighet. Hans hastiga framryckande öfver gränsen betecknas af den honom obenägne grefve J. G. Oxenstjerna, hvilken följt konungen till Helsingfors, såsom »galenskaper. Det är en obegriplig lycka, att han med hela sin kär ej blifvit alla stunder borttagen; eller bevisar det hos fienden den klokhed att ej låtsa göra något motstånd, för att draga honom i faran och kungen själf därefter, som de veta följa Armfelt's råd.» Hans stridslust ansågs af samme antecknare, hvilken i icke ringa män var påverkad af det rådande missnöjet, såsom begär att »förhäfva sig»: »om han kan tjena någon människa med att skryta, så vet jag ingen, som så nitiskt uppfyller vänskap och pligter.» Armfelt's räddning från öfverrumplingen vid Summa föranledde följande ironiska anteckning af Oxenstjerna: »Således lefver Armfelt ännu, till operans glädje, Tollens fördärf och alla pastoraters beskattning». *)

Dessa omdömen voro lika orättvisa, som föga välvilliga. Den svenska förtruppen, som man hoppats att genom öfverrumpling fördrifva, hade genom ett tappert försvar lyckats behålla sin fördelaktiga ställning i Fredrikshammns omedelbara grannskap. Den förstärktes kort därpå genom ankomsten af de kanoner, som blifvit kvarlemnade vid Abborrfors, samt genom tvenne bataljoner svenska trupper (af enkedrottningens lifregemente, samt Nerike och Vermlands regemente), hvilka dels öfverfördes med en eskader af arméens flotta, dels anlände landvägen från Helsingfors. Äfven till hufvudstyrkan vid Husula ankommo förstärkningar, särskildt af artilleri. Hela armékärens styrka uppgick till mellan 4- och 5,000 man, af hvilka den yngre Armfelt's fördelning utgjorde nära 1,300. **)

Hittills hade allt gått väl vid de svenska arméfördelningar, som ryckt in öfver gränsen, och befälhafvaren för den kär, som vid Summa väntade på befallning att angripa Fredrikshamn, var full af stridslust och hopp. Annorlunda förhöll det sig visserligen vid den fördelning, som från Husula skulle ope-

maitre de ma sensibilité». (Armfelt till sin hustru ^{16/7}, ^{21/7}, ^{25/7}.) I bref till prinsessan Sofia Albertina från samma tid (i Eriksbergs arkiv) skriver Armfelt: «Heureux celui qui, en jouissant d'un avantage remporté sur l'ennemi, peut fermer son coeur aux cris déchirants de la douleur, au spectacle révoltant que présentent les tourments, la rage et les souffrances, pour ne parler point de ceux qu'un sort plus heureux a anéantis.»

*) «Mitt minne», handskr. i Upsala univ. bibl., s. 88, 129, 145. (Jfr Beskow, anf. st. IV: 180, noten.)

**) Enligt förslag af dessa truppers styrka i slutet af Juli 1788, i Gust. MSS. vol. 47.

rera gemensamt med honom; och det var icke utan protester, som general Armfelts kår tågat öfver gränsen. Ännu hade dock missnöjet endast i tysthet gifvit sig tillkänna.

Men bladet vände sig. Nedsläende underrättelser ingingo: oförutsedda svårigheter med afscende på truppernas utrustning fördröjde deras uppbrott till krigsskådeplatsen; afdelningar funnos, som saknade skodon, benkläder och kappor, eller buro sådana, som voro utdömda redan 1786*); oreda och förvirring herskade i allt hvad till utredningsväsendet hörde. Tolls duglighet och energi neutraliserades dels af hans och krigets motståndare, dels af ogynnsamma väderleksförhållanden, bristande tillförsel och penningebrist. Ryktet att Nyslott vare intaget med storm, visade sig vara falskt: det lilla fästet var i stället blockeradt af Hastfehns brigad. En afdelning af Savolax-trupperna under öfverstelöjtnant Ehrnrooth hade den 22 Juli vid Kärnäkoski blifvit anfallen af ryssarna och efter tappert försvar måst draga sig tillbaka. Det befanns, att flottans tillstånd efter den förmenta segern vid Hogland var sådant, att den ej kunde utgå af brist på ammunition och utrustning.***) — Planerna mot Petersburg måste uppgifvas: i stället skulle hufvudanfallet riktas mot Fredrikshamn af de förenade svenska och finska trupperna. De sistnämnda voro, såsom vi sett, vid Summa och Husula redan i fästningens omedelbara grannskap; de förra, omkring 6,000 man, skulle från Helsingfors och Sveaborg föras dit, sedan de af brist på utrustning länge legat overksamma. En afdelning under generallöjtnant Meijerfelt skulle tåga landvägen; en annan fördes ombord på den förenade svenska och finska skärgårdsflottan. Dessa sistnämnda trupper befälhafvare var den gamle generallöjtnant Siegroth; flottans rörelser leddes af öfverste Anckarsvärd.***)

*) Konungens bref till utredningskommissionen 13/7 1788 (Registr. i krigsär., Riksark.); Anckarsvärd till Siegroth (Gust. MSS. vol. 47.)

**) Dagen efter slaget skref Toll från Helsingfors till konungen, att hertig Karl ämnade nedlägga befälet öfver flottan, och att lusten att mäta sina krafter med ryska flottan forgått, sedan man af de vid Hogland tagna priserna ofvertygat sig om dess öfverlägsenhet i utrustning. (Gust. MSS., vol. 19.)

***) I det sammanträde med rikets råd den 2 Sept. 1788, hvori konungen straxt efter sin ankomst till Stockholm tedogjorde för händelserna i Finland, uppgaf han, att afdelningen till att svenska och finska trupperna förledes i olika läger, varit hans omsorg att «dymedelst mota smittan af orolighets-, ledsnads- och missnöjes andan», hvilken konungen genast efter sin ankomst märkt hos de finska trupperna. (H. ml. protokoll i rådet 2/9 1788, Riksark.) — Enligt ett af Toll undertecknadt förslag, dat. 13/7 1788, utgjorde den svenska styrkan ombord på flottan vid Helsingfors, inberäknadt Sjötrupperna, 11,482 man. Därtill kom landtarméen i läger med 7,506 man. (Gust. MSS., vol. 47.)

Då omsider i Helsingfors den 23 Juli order gafs till uppbrott mot Fredrikshamn, enligt denna plan, visade det sig, hvilken demoraliserande inverkan det långa dröjsmålet haft på sinnerna. Officerarna inlemnade i mängd sina afskedsansökningar; man talade öppet om krigets orättmätighet och olaglighet, och man sökte intala soldaterna att vägra att gå fram. — Med bekymmer såg konung Gustaf, som den 24 Juli, sedan order blifvit gifna om uppbrottet från Helsingfors, begaf sig mot gränsen och tog sitt högkvarter i Husula, framtiden till mötes.

Lika litet i Husula som i Helsingfors kunde konung Gustaf vänta att mötas af tillfredsställda ansigten. Samma anda rådde, såsom nämnt är, inom den del af finska arméen, som, ehuru redan inne på det fiendtliga området, ej fått mäta sina krafter med fienden. För några inflytelserika män inom finska hären — om också ingalunda för flertalet — hägrade därjämte hoppet att genom begagnandet af denna stämning ävägbringa Finlands lösslitande från Sverige. General Armfelt hade i sina bref till konungen tidigt börjat klaga öfver bristen på lifsmedel; redan dagen efter sin ankomst till Husula hade han begärt sitt afsked, på grund af bruten helse. Endast genom ett hastigt intagande af Fredrikshamn med dess magasiner, kunde trupperna uthärda, »ty landet är alldeles tomt» hade han skrifvit den 21 Juli; och tvenne dagar senare hade han på det ifrigaste förnyat sin anhållan, att anfallet från sjösidan på Fredrikshamn måtte ske med det allra snaraste, »då en vigoureux eld i några timmar bör bringa den fästningen i E. Maj:ts våld, genom dagtingan eller storm». Om man icke snart finge Fredrikshamns magasin i sitt våld, vore all »subsistance omöjlig» och »ingen annan ressurc än en skamlig reträtt, som betoge soldaten och hela nationen allt mod och hopp, hvarigenom allt vore förloradt, hvilket jag önskar aldrig öfverlefva.»*)

Äfven Gustaf Armfelt, efter ankomsten till Summa så segerviss och full af förhoppningar, började nu ana hvart det skulle bära. Inom sin egen kår uppehöll han den krigiska anda, som från början besjälade dem som blifvit ställda under hans befall; och de nästan dagliga skärmytslingar, som föreföllo vid Summa, medan den öfriga arméen höll på att samlas, bidrogo till dess upprätthållande. Men äfven till honom trängde ryktet om missnöjet såväl i den svenska som finska hären och om de politiska öfverläggningar om krigets laglighet, hvilka sysselsatte befalets

*) K. G. Armfelts bref till Gustaf III; 13/7—23/7, 1788 (Gust. MSS., vol. 47.)

sinnen, i stället för afhjälpan af bristerna vid utrustningen. Om dessa sistsnämnda hade han själf öfvertygat sig; och vi hafva sett att han, med rätt eller orätt, gjorde sin gamle motståndare Toll ansvarig därför.

Målände för Armfelts stämning äro de bref, som han under dessa dagar skref dels till sin hustru, dels till konungen.

»Nu är man på väg», skrifver han till den förstnämnda från Summa den 28 Juli, »att mista lif, egodelar och medborgerligt anseende. Nu börjar man osa luntan. Sedan Toll mot alla människors råd intalat konungen att gå hit med denna s. k. armé, sedan han gjort så många rodomontader för att bevisa, att allt var i den bästa ordning och ingenting fattades, sedan han kastat åtlöje, för att ej säga vanheder, öfver klokt folk och gamla militärer, som satte sig däremot eller gjorde svårigheter, sedan han skickat mig öfver gränsen och här lemnat mig utan undsättning under åtta dagar, — sedan han gjort allt detta, säger han till konungen, att han misstagit sig i sina beräkningar, att oförutsedda olyckor bragt allt i oordning och gjort freden nödvändig, samt att vi tillfölje af brist på lifsmedel och ammunition gingo vår fullständiga undergång till mötes. Konungen är såsom träffad af ett åskslag och tillintetgjord, nedslagenhet har fattat truppen och officerarna. Vi kunna icke göra fred, och vi se ingen utväg att nå detta mål, utan vänta det ögonblick, då man faller öfver oss för att krossa oss — eller då en quarleuva af mod åtminstone odödliggör oss genom att stupa. Detta (sistsnämnda) är mitt sätt att se saken, som jag ingifvit mina trupper för att visa världen och våra efterkommande, att min tacksamhet har öfvervägt alla andra hänsyn.»

Några dagar senare — det var den 1 Augusti — skref han till sin hustru, att »utsigtarna att med ära sluta detta krig vore nästan förtviflade». Dock misströstade han icke alldeles om att allt ännu kunde lyckas, »i anseende till de superba trupper vi hafva — n. b. om ej svenska regementena rebellera, som det tros. De trupper, jag kommenderar, skola nog gå fram; det har ingen fara. Men general Siegroths division är snarare lik en riksdag än en armé.*) Gubben är sämre landtmarskalk än salig Rudbecken, och Fabian Wrede, Klingspor m. fl. hafva ingen röst».

*) I en efterlemnad anteckning skrifver han om andan inom befälet: «Personne ne voulait plus combattre, mais tous croyaient imiter les Fox et les Sheridan, voulant censurer et corriger les abus d'autorité et conquérir la liberté».

Armfelt insåg dock, att det framför allt gällde att hindra att konungen, som nu befann sig midt i den missnöjda finska arméén vid Husula, låte påverka sig af den där rådande stämningen. Konungens bref till Armfelt under de sista dagarna i Juli hade burit vittne om hans djupt nedslagna stämning. Han önskade fred; han förklarade visserligen att till dess denna kunde vinnas, borde man vara fast som »hälleberget»; men i samma ögonblick utropade han, citerande den franske skaldens ord:

Heureux qui, content de son humble fortune,
loin de l'éclat où je suis attaché,
vit dans l'état obscur où le ciel l'a placé! *)

För att upprätta konungens sjunkande mod, skref Armfelt från Summa den 1 Augusti ett bref, hvilket icke saknar sin märkvärdighet. Han erinrade om vigten att föra det påbegynta företaget till slut. »Sexton års ärofull regering», säger han, »skola icke kunna uppväga ett ögonblicks svaghet. Det sätt, hvarpå E. Maj:t slutar detta krig, skall afgöra det öde, som väntar Eder son och Edert rike, samt bestämma det namn i historien, som E. Maj:t alltid synts så angelägen att bevara. Förlåt mig, min älskade herre, om den lifliga känslan af min tillgifvenhet förleder mig att öfverskrida tillbörlighetens gränser! Världen bör icke få veta, att Ni är förrådd, att man intalat Eder, att allt var färdigt och i fullständigaste ordning — något som E. Maj:t trots så säkert, att E. Maj:t försäkrat äfven mig därom — och att detta vidt utsende och storsinta företag i hela sin vidd varit byggdt på förutsättningen om en grundval, som saknades . . . Den ton, som herskar bland officerarna och hos soldaterna vid somliga regementen, är ledsam, men fruktan för ett värre öde kan endast hjälpa mot denna smitta; och hvem vill ej hellre slåss som en tapper svensk än gifva sig till rysk fånge? En stor del af öfverstarna skola vara missnöjda; men hvarken vet jag hvilka, eller orsaken. Dessa partikulariteter äro af ingen betydighet för E. Maj:t, som är van att vinna människor. . . . Jag vet att E. Maj:t i djupet af sitt hjärta längtar efter freden; men jag skulle önska, att munnen aldrig yppade denna hemlighet. Det enda sättet att draga oss ur denna klänmma, är att världen aldrig får känna vår belägenhet.»

Man kan tvifla på att de råd, som här gäfvos, kunnat ändra sakernas gång, men knappast på det ridderliga sinne, hvaraf de förestafvats midt under egna frätande bekymmer. Armfelts

*) Konungens bref ³¹/₇ 1788, anf. st. s. 34.

bref bildar en slående motsats till de råd, som samma dag — det var den minnesvärda 1 Augusti 1788 — gåfvos konungen i Husula.

Under de sista dagarna af Juli hade de svenska trupper, som gått landvägen under Meijerfelt, anländt till Forsby, nio mil från Fredrikshamn, där de stannade tills vidare; skärgårdsflottan med landstigningstrupperna under Siegroth hade den 29 Juli hunnit fram till en ö utanför Fredrikshamn, benämnd Lilla Svärtan. Siegroth och Anckarsvärd begåfvo sig genast i land vid Summa och därifrån till Husula, för att öfverlägga med konungen om änfallsplanen mot Fredrikshamn. Den krigskonselj, hvori konungen deltog och företagets närmare detaljer bestämdes, hölls i Summa hos Armfelt. «General Siegroth», säger han,*) »skulle göra en descente emellan Viborg och Fredrikshamn, och H. Maj:t från Husula, samt jag i och med detsamma från Summa rycka fram för att bemäktiga oss de utanverk, som voro nyligen anlagda och tämligen illa sins emellan soutencrade.» Planen tillstyrktes af Anckarsvärd; och ingen tviflade att den skulle lyckas. — Ihållande motvind fördröjde emellertid Siegroths landstigning ända till den 3 Augusti; och under tiden hade missnöjet i konungens läger vid Husula utbrutit formligt myteri.

På morgonen den 1 Augusti hade soldaterna i Abo läns och Björneborgs regementen börjat slå ner sina tält, utan direkt utgifna order, men, enligt hvad sedermera utreddes, på grund af befällets uppviglingar, och beredde sig att marschera tillbaka till Anjala. Dessa båda regementens chefer, öfverstarna Hästesko och v. Otter, hade dagen förut infunnit sig hos konungen och yrkat, att han, i anseende till bristen på lifsmedel och det hos soldaterna rådande missnöjet, måtte anbefalla reträtt. Konungen, som den 1 Augusti fick en underrättelse att Siegroth landstigit — den visade sig sedermera oriktig**) — beslöt, möjligen stältsatt genom Armfelts nyss anförda bref, att genast anfalla; och de båda nämnda officerarna voro äfven af den tanken, att landstigningstrupperna ej borde lemnas i sticket. Han ville dock dessförinnan, med anledning af de framställningar, som blifvit

*) Armfelts själfbiografi anf. st. s. 101. Jfr Anckarsvärd, anf. st. s. 24.

**) Det uppgifves att denna falska nyhet kommit från Armfelt. (Se Montgomerys berättelse, anf. st. s. 341). Detta motsäges af konungens bref till Armfelt den 1 Augusti, hvaraf synes, att det i stället var konungen, som skyndade att meddela Armfelt, att Siegroth såsom en «deus ex machina» uppträd i rätt ögonblicket för att sätta i gång de önska trupperna — «qui avaient le diable au corps». (Gustaf III:s bref, s. 34.)

gjorda af de båda missnöjda öfverstarna, själf förvissa sig om soldaternas stämning. Han red fram för de uppställda regementenas front och höll ett kort tal, hvori han frågade, om de ville »följa honom i lif och död och strida under hans banér»; — och de svuro »att ej öfvergifva honom, så länge han förde sitt svärd mot fienden.» *) Befällets hötelser och öfvertalningar hade sålunda icke lyckats förvilla manskapets sinnen. Men de tilldragelser, som följde, visade nogsam, hvilken anda som radde inom denna armés befall.

Landstigningsarméen afhördes emellertid ej; och den anfallsrörelse, som med Husula-trupperna företogs mot Fredrikshamn natten mellan 1 och 2 Augusti, blef utan all verkan.

När omsider de Siegrothska truppernas landstigning skedde den 3 Augusti på morgonen vid Braxby sydost om Fredrikshamn, ryckte Armfelt, som i Summa med otalighet förbjudat händelsernas utgång, medan man i Husula sökt höja upprorsfanan, genast ut med sin kår, för att enligt den uppgjorda planen från vester anfalla Fredrikshamn samtidigt med Husula-arméens anfall från nordvest. Men denna sistnämnda förblef orörlig. Den officer, öfverstelöjtnant Rosenstein, som general Siegroth afsändt till konungen med underrättelse om sin landstigning, återvände med nya order till Siegroth, att om han icke vore säker att den natten intaga Fredrikshamn, skulle han genast åter inskeppa sig, »ty arméen hade endast proviant för följande dagen». Siegroth såg, såsom naturligt var, i dessa order signal till återtag och inskeppade sig efter någon skärmytsling ånyo; Anckarsvärd, som, enligt sina egna ord, ej begrep någon anledning att anbefalla reträtten, gjorde på eget beväg med sina kanonslupar ett låtsadt anfall mot fästningen, hvilket blef anledning att därifrån i förskräckelsen gafs befallning om förstadens uppbrännande. **) Befallningen till Siegroth meddelades äf-

*) Se Heml. Handl. 1: 205, hvarest talet finnes tryckt, och Tigerstedt anf. st. Finsk Tidskrift VI: 102 och följ.

**) Enligt Anckarswärds försvarsskrift till konungen, dat. Drottningholm den 8 April 1789 (Gust. MSS, Vol. 47). Förstadens uppbrännande tjänade i en officiell berättelse (befintlig därsammastädes, skriven med J. A. Ehrenströms hand) såsom förevändning för återtag. Det heter där: «Då kommandanten i Fredrikshamn lät sätta eld på förstaden under fästningen, där magasinerna, det hufvudsakliga föremålet af denna expedition, befunnos, var general Siegroth föranlåten att draga sig tillbaka». Konungens återtag följande dagen beskrives i följande «förblommerade» ord: «Konungens armé gjorde en rörelse, hvarigenom dess venstra flygel kastade sig på Likala och den högra på Högfors. Brist på furage gjorde denna rörelse nödvändig.»

ven åt Armfelt, och medförde nödvändigheten för honom att draga sig tillbaka till sitt läger. Hans reträtt var icke utan fara, tillfölje af brist på hästar för transport af kanonerna. Han återkom dock till lägret utan stor förlust, men med förtviflan i hjärtat. Vi låna hans egna ord för skildringen af de följande tilldragelserna.

»I mitt läger», säger han, »voro redan före mig utskickade från Husula-arméén, som skulle förvillia hufvudet på mina officerare: de sade att vi voro tagna i ryggen af 12,000 man rysar, som marscherade från Villmanstrand; att 20,000 kommo från Petersburg, och att fred tillböds, och med stora fördelar, så snart vi vore inom vår gräns. Jag hade i mina händer allt hvad som behöfdes för att bevisa motsatsen; ty order till kommandanten i Fredrikshamn voro gifna att kapitulera, så snart han såg oss göra allvar, och med allt hvad han kunde af trupper, kanoner och ammunition begifva sig till Viborg. Dessa order voro så nära att blifva exeqverade, så att, om man ej från Husula underrättat kommandanten, hade han lemnat sin fästning och tändt eld på staden (hvarmed början redan var gjord) natten efter, sedan general Siegroth dragit sig tillbaka på skärgårdsflottan. Så snart jag var återkommen på min post vid Summa och ungefär fått en idé om hvad som förefallit vid Husula, begaf jag mig dit. Min ankomst behagade ej vederbörande, och jag dolde ej heller mitt tänkesätt. Skulle man tro att förvirringen och modlösheten var så stor, att jag omkring konungen ej fann en enda af dem som verkligen voro honom tillgifna, hvilken ej talte om reträtt, fred, förestående olyckor m. m.? Jag fruktar ej besvärja denna assertion, i fall någon vore, som utan att rödna, skulle vilja neka sanningen däraf. Följderna komma ännu mer att bestyrka den. För att ej hafva air af en smilare, som vill göra sig till, begärde jag att II. Maj:t genast ville sammankalla en krigskonselj. Detta skeddde. Jag framdrog då alla skäl och bevis, jag hade, för att vederlägga dem, som ej allenast funno farligt att attackera Fredrikshamn, utan äfven låtsade frukta eller verkligen fruktade att blifva tagna i ryggen. Mot sanningen blifva alltid fegheten och förräderiet stumma, och man tycktes komma öfverens, att ännu göra ett försök med mera enighet och ordning an det foregående. Jag begärde att tiden skulle determineras, ordena skrivas m. m., och sedan jag trodde mig vara väl säker om att se allt verkställas, återvände jag till mitt läger, som Husula-armééns utskickade till en liten

del hunnit smitta. *) — Hvem skulle kunna tro att, tolf timmar efter ett så solennelt beslut, jag skulle få en biljett från konungen, i hvilken han med den lifligaste sorg och förtviflan berättar mig, att han är nödsakad retirera till Högfors! Mitt svar härpå var mitt afskedsmemorial; men denna lilla häftighet å min sida blef förvandlad i ett lifligt beslut att uppoffra mig, då H. Maj:t själf kom till mig och så godt som med tårar i ögonen berättade förloppet af allt som händt, sedan jag var borta från Husula. Är det en tröst att i olyckan utgjuta sitt hjärta i en väns sköte, så var det, som konungen själf både muntligen och skriftligen sade mig, den enda lyckliga moment han på länge haft.**)

Bittert kände den unge krigaren icke blott att hans drömmar om framgång så blifvit svikna, utan ock den vanära, som detta återtag skulle kasta öfver hela arméen och den fara, det kunde medföra för rikets själfbestånd.**) »Store Gud!» utropar han i en biljett till konungen, »hvarföre eger jag icke det anseende och den förmåga, som behövas för att rycka med mig de svaga och misströstande! Kanske skulle det aldrig vara mig så nödvändigt, som i detta ögonblick!» På samma gång uttalar

*) I en annan anteckning berättar Armfelt om denna krigskonselj: «Jag fann ifrån den första generalen till den minsta adjutanten ingen, som ej skrek på reträtt till Högfors. H. Maj:t ville det ej. Det föregafs, att proviant felades; jag åtog mig att skaffa den för flera dygn. Alla tystnade och det blef beslutadt att, så länge den räckte, skulle vi stå kvar. Samma natt afsände jag provianten, som blef indriven i fiendens land. Dagen därpå hördes en kanonad från eskadern; det var för att betäcka general Siegroths reträtt, som kanonsluparna besköt Fredrikshamn. Förstaden utanför blef påtänd af ryssarna själfva, som förmodligen ej antändt sina magasiner m. m. om de tänkt blifva kvar.»

**) Armfelts själfbiografi, anf. st. s. 102—105. Jfr Tigerstedt, G. M. Sprengtporten, Finsk tidskrift VI: 104 o. f. samt Gustaf III:s bref s. 35.

***) I ett bref till sin hustru, skrifvet omedelbart sedan återtagget blifvit anbefalldt, har han på följande ohäjdade sätt gifvit luft åt sin grämselse. «Raseriet och förtviflan hafva bemäktigat sig min själ, så att min helsa lider däraf. Tolls oförsvarliga betende att lemna oss utblottade på allt, sedan han fört oss hit, våra generalers feghet, och slutligen truppernas myteri, tvinga oss att göra en skamlig reträtt, sedan vi öfverallt haft framgång — d. v. s. den kår, som jag kommenderar . . . Nu drager kungens armé sig tillbaka högst förtjust, min gråter och är ursinnig; jag själf är tillintetgjord af sorg, och förtur all den olycka, som skall drabba oss, därför att fredsutgifter endast kunde byggas på den höga tanken om vårt krigiska lynne. Jag förbannar det ögonblick, då jag valde krigarens yrke . . . Jag önskar att fa stupa, för att icke öfverleva den stund, då riket går under och konungen på samma gång faller offer för sitt förtroende. Du och mina barn skola därpå ingenting förlora. Då jag faller med värjan i hand, skall jag därigenom för eder anropa mina medborgares medlidande och kanske äfven väcka till lif ädlare känslor hos dem.»

han sin oro för konungens personliga säkerhet och omtalar, att han, då han lemnat konungen i Husula, hade haft att utstå »une attaque violente» af Husula-arméens officerare, som sökt öfvertyga honom att ingen framgång vore att vänta, och försäkrat att soldaterna komme att nedlägga sina vapen. Hans farbror, hvilken han ännu hoppades hafva på sin sida, hade deltagit i dessa föreställningar om reträttens nödvändighet. *)

Redan den 4 Augusti vidtoges förberedelser till återtåget från Husula. Konungen anlände den 5 på eftermiddagen till Summa, där han träffade sin nedslagne vän, till hvilken han samma dags förmiddag afsändt ett bref, som är målande för bådads stämning. Han ger däri luft åt sin djupa bedröfvelse, men förmanar Armfelt att lägga band på sin ifver: »kom ihåg, att man med ständaktighet måste bära motgången . . . Såsom min och statens vän, kan ni icke annat än med smärta deltaga i vårt öde; men såsom enskild person bör ni känna den tillfredsställelsen, att ni varit den ende af hela landtarméen, som haft någon framgång, behållit sin ställning och gjort fienden skada.» **) — Konungen var, enligt en anteckning af Armfelt, vid detta sammanträffande i Summa »obeskrifligt nedslagen»; han anade att något förräderi vore å färde, men var i det längsta benägen att lita på sina officerares större erfarenhet och insigter, och anse de föregående dagarnas tilldragelser såsom oundvikliga följder af sakernas utveckling.

Konungen fortsatte från Summa marschen till Högfors och Kymmenegård, där han stannade tills vidare. Armfelt fick befallning att betäcka återtåget, och han gjorde det med heder. Från Fredrikshamn utsändes, så snart reträtten var börjad, kosacker och jägare, som underhöllo en beständig eld mot den tillbakatågande Armfeltska kären, ända till Tavastilla, halfvägs mellan Summa och Högfors, hvarest Armfelt, enligt sin egen berättelse, »lät inrätta en badstuga vid vägen och maskera några kanoner, som med drufbagel togo fienden i flanken och deconcerterade dem, så att de vände om tillbaka». Den Armfeltska kären och de trupper, som atföljt konungen till Högfors***)

*) Olat, biljett, skriven natten mellan den 3 och 4 Aug. i Summa.

**) Gustaf III:s bref, sid. 35.

***) El Högfors var ställningen bedröflige, berättar Armfelt, »vid min ankomst; allt artilleriet och bagaget stod i den höga backen vid sågen, trosshästarna lossläppta, trosskarlarna borta; de trupper, som voro ankomna, forlagda efter behag rundtomkring i byarna, utan fältvakter — icke en gång bagage-vakter. Från denna dvala bjöd jag till att draga vederbörande; och

och Kymmenegård, ställdes nu under generallöjtnant Platens befäl. Den öfriga delen af Husula-hären drog sig norr ut till Likala samt därifrån till Anjala; den tillärnade landstigningsarméen under Siegroth landsattes till en mindre del vid Högfors samt förlades sedermera i skilda afdelningar vid Finlands södra kust. Generalmajor Armfelt inlemnade sin afskedsansökan och förblef tjänstförrättande befälhafvare för sin fördelning, endast till dess den nyutnämnde chefen, generallöjtnant Meijerfelt hunnit anlända till Anjala.

Konungens stämning under dessa dagar synes hafva växlat mellan djup nedslagenhet och förhoppningar att ännu med vapen i hand rädda åtminstone äran, eller ock att kunna öppna fredsunderhandlingar. Samma dag som han lemnade Husula, uttalade han, i det nyss anförda brefvet till Armfelt, den djärfva förhoppningen att kunna flytta krigsteatern ända fram till Villmanstrand och där erbjuda den ryska hären under general Michelson en drabning *). »Blifva vi slagna, återstår åtminstone vårt anseende för tapperhet, och efter en vunnin seger kan jag åtminstone med heder föreslå freden och utan blygsel visa mig i Stockholm». Men följande dagen — han var då vid Högfors — öfversände han till Armfelt ett utkast till ett bref till ryske befälhafvaren i Fredrikshamn, brigadieren Labanoff, hvilket skulle afsändas i Armfelts namn och hvori, under förvändning af en öfverenskommelse om utväxling af fångar, gjordes antydningar om önskvärdheten af fredens återställande **). Konungen hoppades, enligt sina ord i den biljett, som ledsagade detta utkast, att detta skulle blifva uppslaget till en underhandling, som kunde leda till fred.

Armfelt fullgjorde uppdraget, men erhöll intet svar på sitt bref ***). Kejsarinnan hoppades mera af den för hennes afsigter

sedan jag gjort en tjänst, som icke hörde mig till, blef både läger uppslaget, trossen förd på sina ställen, artilleriet till sin park och fältvakter utsatta. Detta senare tycktes vara så mycket nödigare, som H. M. låg i Kymmenegård».

*) Se Gustaf III:s bref s. 35. Ett utdrag ur detta bref hade af Armfelt varit meddeladt den bekante franske diplomaten grefve Ségur och finnes tryckt i *Mémoires du cîte de Ségur III*: 387, 388.

***) Gust. III:s bref, s. 35, 36 noten. Se Tigerstedt, *Sprengporten*, *Finsk Tidskrift* Bd. VI: 105.

***)) Konungens önskan att inleda fredsunderhandlingar och sakernas förtvillade läge kunna hafva föranledt de yttranden af Armfelt till Anckarsvärd (den 6 Aug.) om nödvändigheten af att skaffa fred, hvilka omförmålas i dennes *Minnen*, s. 29 samt i Schinkel Bergmans *Minnen*, II: 25, och som på annat håll anförts såsom stöd för den orimliga sagan, att de finska officerarnas därpå följande underhandlingar med kejsarinnan i hemlighet varit tillställda af konungen genom Armfelt. (Se *Crusenstolpe*, Carl XIII och Hed-

gunstiga stämningen hos det upproriska armébefälet än af en underhandling med den förrådde konungen. Hennes glädje öfver den svenska härens oförmodade återtag var stor; i konung Gustafs motgång såg hon »Guds finger»; och med afscende på den ifrågasatta underhandlingen skref hon till sin gunstling Potemkin: »det är svårt att ingå i några bestämda underhandlingar med löftesbrytaren; men när Finland affaller från honom, och svenskarna församla sig till riksdag, då kan man klippa vingarna på den irrande riddaren, så att han framdeles flyger lägre» *). Hon byggde således sitt hopp på Sveriges inre oenighet. Erfarenheten hade lärt Rysslands statskonst att däri se sin mäktigaste bundsförvandt; och redan innan kriget utbrutit, hade kejsarinnan gifvit sitt sändebud i Stockholm instruktioner i denna riktning. Han hade nu, eluru motsträfvigt, lemnat Sverige; men kejsarinnan hoppades dock, såsom af hennes ord synes, att hennes intressen utan hans bemedling skulle tillgodoses.

Efter återtagets till Högfors förblef Armfelt i konungens omedelbara grannskap, och deras brevväxling, som under de närmast föregående månaderna så lifligt afhandlat krigets tilldragelser, utbyttes mot de förtroliga samtal, under hvilka konungen utgöt sina bekymmer i vänskapens sköte. Armfelt var af hans omgifning den som stod honom närmast; på hans trohet kunde konungen med visshet räkna. Den sattes äfven på prof;

vig Charlotta s. 114). Tydligare kan denna icke vederläggas än genom Armfelts egna ord i ett odateradt bref till konungen från Aug. 1788: »Les personnes qui se croient fins, sont ici dans la persuasion que la confédération est votre ouvrage, et on croit même que l'Impératrice en est persuadée, au point de ne pas vouloir répondre aux propositions de ces messieurs». Om också Armfelt under dessa villrådighetens tider kan hafva fällt något ord om önskvärdheten att någon i arméens namn begärde fred af kejsarinnan, så vittna alla hans bref och anteckningar från denna tid, att han med lika stor bestörtning och grämselse som konungen erför underrättelsen om de följande tilldragelserna i Likala och Anjala. — De biljetter under Juni och Juli månader från G. Armfelt till hans farbroder, som äro tryckta i De la Gard, Arch. XV: 189, o. f., visa äfven att han ingalunda var medveten om de hemliga stämplingarna i dennes armé.

*) Anf. af Tigerstedt, Finsk Tidskrift, VI: 371, 2 (jfr V: 471). Dock gaf Armfelts bref anledning till öfverläggningar inom ryska regeringen; men denna fann att fredsunderhandlingar med konungen skulle kunna hafva den menliga foljden »att hålla tillbaka danskarna och kanske äfven de inre oroligheterna». I Chrapowitskis dagbok, hvarest detta yttrande förekommer (för den ^{29 Juli} 9 Aug.), finnes för ^{30 Juli} 10 Aug. antecknad: »Annu ett bref har ankommit från Armfelt till Guntzell angående benägenhet för fred och att han tager denna sak på sig». Armfelts och Gustaf III:s papper lemna ingen bekräftelse på denna uppgift, hvilken möjligen kan gälla den äldre Armfelt. (Chrapowitskis Dagbok, öfers. af C. Silfverstolpe s. 19, 20).

och det sätt hvarpå man härvid gick till väga, är ett upplysande exempel, huru man från rysk sida fortfarande litade på det corruptionssystem, som, utbildadt under frihetstiden, hos Sveriges offentliga män så länge gällt mera än fosterlandets själfständighet och ära.

Genom en bonde från Fredrikshamn lemnades den 7 Augusti till Armfelt ett bref, innehållande en växel på 20,000 r:dr specie. I brefvet nämndes ingenting om växeln, men innehållet förklarade afsigten med dess öfverlemnande. Det gick nämligen ut på att öfvertala Armfelt, att ingå en öfverenskommelse med de ryska befälhafvarna, för att »med gemensam öfverläggning söka styra krigslyckan till den sidan som är freden närmast»; samt försäkrade om »den djupaste tystlåtenhet och, i händelse af upptäckt, om den mäktigaste protektion af den monarkinna, som så utmärkt visat svenska nationen sin ynnest». I en lång politisk inledning yttrades bland annat: »Den som olyckligtvis rådt till kriget har, jämte det han gjort det våldsammaste inbrott på svenska nationens ömmaste rättighet, äfven söndrat bandet konungen och nationen emellan; och patrioten, som sätter kärleken till fosterlandet främst, finner ingen förbindelse till lydnad i lagbrott, hvilket utom det brottsliga äfven medförer det olyckliga fäderneslandets undergång». Öfvertygad, att Armfelt icke tillrätt kriget, vädjar brefskrifvaren till hans bekanta patriotiska nit. Svar begärdes, ställdt till »En Välment Finnes», inlagdt i en lärftspåse vid foten af tredje verdstolpen från Fredrikshamn.

Det var icke den första och blef icke heller den sista gången, som ryskt guld lagts i vägskaålen, då det gällt krig eller fred mellan de båda grannrikerna. Men Gustaf Armfelt var icke den man, som ville »styra krigslyckan» efter öfverenskommelse med den fiende, mot hvilken han dragit svärdet; »det gyllne krutet», med hvilket ryssarna tjugo år senare eröfrade Sveaborg, förfelade denna gång sin verkan; och hvarken med det upproriska armébefälet eller med dem som, förledda af förrådaren Sprengtporten, svärmade för ett själfständigt Finland, ville Armfelt göra gemensam sak *). Han lemnade brefvet till konungen — det förvaras ännu bland Gustavianska papperen i Upsala — och afsände följande svar:

*) Ett yttrande af Armfelt rörande det finska själfständighetspartiet, som kan förtjena bevaras, är följande, ur ett bref till N. v. Rosenstein ¹³/₁₁ 1788 (Ups. Bibl.): »Finland blir hvad det är — en provins hörande under Sverige, om 12 å 15 personer straffas; men Finland existerar ej om fem år, i händelse af en verklig pardon för de brottsliga, ty konspirationens rötter hafva varit djupa».

»Den välmente Finnen», som adresserat mig ett bref af den 5 Aug., har misskänt mitt tänkesätt. Som god svensk och trogen undersäte och min konung förbunden som välgörare, kan jag icke ingå hvarken i underhandlingar eller öfverenskomma om krigsoperationer med en puissance, jag anser som fiende. Mina önsknigar äro för freden; men till den stunden är mitt val icke mera fritt: dö eller segra. Jag återsänder ett papper, som af en händelse lär inkommit i brefvet. Min lycka och föremål är att bibehålla ett lika rent samvete, som rena afsigter*)).

Konungen och Armfelt med sina trupper tillbragte vid Högfors och Kymmenegård tre bekymmersamma veckor i Augusti. Ett par skärmytslingar mot ryska ströftrupper voro det enda afbrottet i overksamheten. En af dem föreföll vid en furagerings-expedition, som Armfelt anförde och hvori konungen deltog, oaktadt han blifvit afrädd; den höll på att få en olycklig vändning. Konungen var nära att bli tillfångatagen af den ryska trupp, som oförmodadt anföll, men räddades genom Armfelts rådighet. Äfven då konungen var omgifven af de sina, ansåg han sig icke säker till sin person: han vistades om nätterna på sin jakt Amphion med landgången indragen. — Ett rykte spreds att en fiendtlig styrka af 7,000 man vore i antågande**). »Vi få se huru det aflöper», skrifver Armfelt den 11 Aug.; »bättre slåss, än ligga så här och förtära oss à petit feu». Detta rykte befanns ogrundadt; men underrättelser ingingo dels från arméen i Savolax, dels från lägret vid Anjala, hvilka voro i ännu vida högre grad oroande. Det kunde icke längre betviflas, att myteriet vid Husula utvecklat sig till förrädiska stämplingar mot konungen.

*) Jfr Tigerstedt, Sprengtporten, Finsk Tidskrift VII: 356, Barfod, Märkvärdigheter, s. 99. Ordalydelsen af Armfelts svar är något olika det referat, som allennades till rådsprotokollet i September. Det meddelas här efter en afskrift i Äminne arkiv. »Den välmente Finuens» bref i original förvaras i vol. 48 af Gustavianska MSS. i Upsala; dess datum är icke d. 5 Aug., såsom i Armfelts svar uppgifves, utan d. . . . Juli (siffran icke utskrifven).

**) Denna ogrundade underrättelse hade ingått från general Armfelt i Likala (bref till konungen 9/8). Första anfallet väntades vid Likala. För att undvika detta, ärnade general Armfelt retirera till Anjala, och han förmodade att fienden därefter skulle vända sig mot Högfors. Från Anjala inberättade han följande dag rykten om ryska flottans obehindrade framsteg, och gaf på följande sätt tillkänna den stämning, som herskade inom hans trupper: »Med offensiva vapen lærer föga kunna uträttas, om ej E. Majit politiquement kan utlinna någon utväg, som jag anser numera för endaste ressur, sedan den första entusiasmen och hettan är försvunnen och kolnad» (Gust. MSS. 48).

Historien har bevarat dessa tilldragelser *). Här må endast för sammanhangets skull erinras om följande händelsernas förlopp. Majoren Jägerhorn hade från Likala den 9 Augusti begifvit sig till Petersburg, medförande en skrifvelse till kejsarinnan, undertecknad af sju högre officerare och främst bland dem generalmajor K. G. Armfelt, hvori å nationens vägnar framställdes önskan om fred och förfrågan, huruvida kejsarinnan ville underhandla med ständerna, om de i laga ordning sammankallades. Ungefär samtidigt hade ryske guvernören i Viborg general Güntzell sökt förmå öfverste Hastfehr vid Nyslott att göra gemensam sak med de öfriga finska cheferna. Güntzells bref öfversändes af Hastfehr till konungen och öppnade först dennes ögon för beskaffenheten af de stämplingar, som egt rum vid den numera vid Anjala förlagda armékåren. Konungen öfversände Hastfehrs och Güntzells bref till Anjala och begärde förklaring öfver de däri förekommande uppgifter. Han erhöll bekräftelse därå genom den upproriska förklaring af den 12 Augusti, som är att anse såsom Anjala-förbundets hufvudakt. Det exemplar af denna skrift, som af general Armfelt med en bonde afsändes till konungen, såsom svar på konungens bref, var icke underskrifvet, men ett annat cirkulerade för underskrift och undertecknades af tillsammans 113 officerare. Konungen torde icke förr än den 14 Augusti hafva erhållit del af Anjala-männens skrift; och det dröjde till den 19, inman han därå lemnade sitt svar, hvilket, med villkor af deras skriftliga afbön, försäkrade de upproriska om tillgift. Bref från den nye befälhafvaren general Meijerfelt ingingo under de närmaste dagarna och lemnade ytterligare redogörelser för ställningen i Anjala **).

Den villrådiga, stundom nästan förtviflade stämning, som herskade i lägret vid Högfors och hos den förrådde monarken under dessa kritiska tider, åskädliggöres på ett målande sätt genom följande utdrag ur Armfelts bref till sin hustru.

*) Under pseudonymen Maunu Malmanen har greve Creutz gjort Anjalaförbundet till föremål för en särskild monografi (Stockh. 1848); en annan, delvis hvilande på ryska källor, är lemnad af Brückner (Baltische Monatschrift 1870). Den senaste, på noggranna forskningar hvilande framställningen af Anjalaförbundets historia läses hos Tigerstedt, anf. st. (i Finsk Tidskrift VII: 356 o. f.).

**) Meijerfelts bref 13—25 Aug. från Anjala forvaras såsom bilagor till det hemliga rådsprotokollet d. $\frac{2}{9}$, 1788 (i Riksarkivet). Konungen uppgifver, att han beslöt att dröja med svaret på den »så underligt med en bonde afsända» skrifvelsen af d. 12 Aug., för att sätta dess författare i ovisshet om den kommit fram och gifva honom tillfälle att ångra sig».

Den 8 Aug. »Allt fattas och blir med hvar dag värre. Kungen vet ej hvad han vill, arméen är desperat och revolten säker, om vi ej snart få gå hän eller i vinterqvarter. Har man någonsin sett en förfärligare belägenhet? — Jag hade förutsagt det, men Toll anklagade mig för poltroneri. För att bevisa motsatsen, har jag gjort mer än hela den öfriga arméen . . . Försök att genom allt klokt folk, genom riksdrotset, få understöd åt det råd, jag nyss gifvit konungen, att sammankalla ständerna, tillstå för dem sitt misstag och de oriktiga beräkningar och falska uppgifter som han fått, visa dem sin önskan att sluta fred och att genom deras hjälp sätta sig i aktning hos denna öfvermodiga furstinna, som söker att göra hans tron vacklande. Jag förstår nog, att han skulle utsätta sig för förödmjukelser; men det är bättre att röna sådana af sitt eget folk, än af Europa. Vi stå icke att rädda, om denna angelägenhet icke behandlas med klokhet. Men han är så vacklande, att ingen kan räkna på att han med noggrannhet skulle följa ett så helosamt råd».

Den 9 Aug. »Kejsarinnan har förstått skilja konungen från nationen, och regeringsformen är det mål, mot hvilket hennes krigiska operationer äro riktade. Vi blifva icke vidare anfallna, om vi draga oss tillbaka öfver vår gräns; och de penningar, som konungen utgifvit för detta krig, äro strödda för vinden. Alla äro nu ense om återtagget; men kungen vill slåss och slåss med förtviflans mod».

Den 11 Aug. »Min Gud, hvad detta är eländigt! — Den stackars kungen är i denna moment mera gjord att inspirera pitié än hat. Han talar endast om att abdikera och tänker blott på medlen att kunna göra det, utan att svälta ihjäl».

Den 14 Aug. »Hvad vill du man skall göra med en armé, hvarest icke finnes en enda människa, som förenar de nödvändiga egenskaperna för att föra befälet! Om en har mod, så saknar han försigtighet och kunskaper; och andra, som ha dessa egenskaper, sakna djärfheten. Inga anstalter, hvarken magasin, spioner, eller pengar; en ytterlig oreda, trupperna utan kläder och skodon! — Lägg nu härtill att, till följd af omständigheterna och hemliga uppviglingar, Åbo läns och Björneborgs regementen, Nylands dragoner, Vestmanlänningar, Sörmlänningar och nästan alla Smälänningar hafva rest sig, att de tre förstnämnda vändt sig till kejsarinnan, och — detta tillintetgör mig för alltid! — att min farbror, denna vordnadsvärde gubbe, är i spetsen för denna infernaliska konfederation! — Detta är ännu icke känt;

kungen har fått veta det genom mig *). Jag förbannar min födelsestund, därför att det hårdaste af alla slag skulle träffa mig och tillintetgöra mig, då det utplånar hos mig tron på att det kan finnas människor, värda vår aktning och förtroende, utom vid ett eller annat tillfälle. Kejsarinnan har, för att trösta mig, gjort mig de mest lysande anbud och komplimenterat mig för mina militäriska talanger. Men jag har föraktat allt, sagt nej till allt, till och med försakat de känslor, som ännu hos mig talade till förmån för denne man, som jag älskade högre än min egen far; och jag föredrager landsflykten med en olycklig konung, som jag har att tacka för allt, framför en hög ställning, som endast skulle kunna kännas som en börda, och en rikedom, som jag endast vunnit genom otacksamhet . . . Den kår, jag kommanderar, har svurit att följa mig i döden; men den utgör icke öfver 2,000 man. Jag skall råda till att arresteras general Armfelt och ställa honom inför rätta; men ingenting försäkras mig, att icke ett borgerligt krig däraf blir följden». —

Djupt kände Armfelt, såsom af dessa bref synes, det förödmjukande i utgången af det med så stora förhoppningar började fälttåget, om hvilket en samtida hänfullt kunde anmärka, att svenska trumpetare, som tjenstgjort vid de oupphörliga parlamenteringarna hos fienden och vid besöken mellan svenska och finska officerare, gjort lika mycken tjänst som soldaterna **). Hårtill kom den vanheder, som drabbade hans namn genom den ställning, som hans farbroder intagit till Anjala-männen. Han var fästad vid honom ej blott med släktskapens band, utan med den personliga tillgifvenhetens, och hade en obegränsad aktning för sin farbrors personliga karakter. »Han var», säger Gustaf Armfelt i en efterlemnad anteckning, »en af dessa sällsynta människor, som hvarken passionen eller någon enskild fördel skulle kunna locka från dygdens och hederns väg; han var saktmodig, lugn, gudfruktig och älskade uppriktigt sin konung, sitt fädernes-

*) Denna uppgift öfverensstämmer icke med berättelsen i Armfelts självbiografi (anf. st., s. 108), att det var konungen, som först underrättade Armfelt om Anjalaforbundet. General Armfelt hade samtidigt med afsändandet af brefvet till konungen (den 12 Aug., se Krigsrättens protokoller s. 297) underrättat sin brorson om det steg som var taget; och detta bref kan möjligen hafva kommit i Armfelts händer tidigare, än konungen erhöi sitt. Det låter ock tänka sig att ryktet gått brefvet i förväg och kommit till G. Armfelts öron. Det behöfver knappt erinras, att han ej kunnat pröfva riktigheten af de underrättelser, han i detta bref meddelar, och att de sålunda ej få tagas efter bokstafven eller han göras ansvarig för deras öfverdritter. (Jfr Tigerstedt, anf. st., Finsk Tidskrift VII: 367 o. f.).

***) Brückner, anf. st. s. 336.

and och sina medborgare. Det allmänna bästa och de enskildas väl voro föremål för alla hans omsorger . . . 'Själftva afunden, en i Sverige epidemisk sjukdom, kunde icke förebrå honom hvarken hofgunst eller rikedom».

Rörande farbroderns deltagande i Anjalaförbundet fortsätter han i samma anteckning: »Sedan han blifvit lemnad ensam i händerna på de upproriska vid Anjala, samtyckte han, förledd af sin måg, att ställa sig i spetsen för en skara officerare, som bådo fienden om fred. Hans afsigt var att rädda konungen och staten genom denna åtgärd: han insåg hvarken det vanhederliga däri eller dess olycksbringande följder, och genomträngd af denna olyckliga tanke, skref han till konungen och till sin brorson långa bref, för att bevisa dem, att detta vore det säkraste medel att draga sig ur den svåra belägenhet, hvori man befann sig . . . Konungen gjorde skillnad på de öfrigas onda uppsåt och den gamle general Armfelts rena afsigter; dennes ursäkt låg i en svag karakter, och han hade den sorgen att se, huru själtva dygden, då den ej misstror brottet, kan tjena detta till stöd *). En man utan sinnesstyrka är, då han användes i statens angelägenheter, farligare än en stark. Han är blott en nolla, säger man; ja väl, men plus antalet af alla de illasinnade, som hafva inflytande på honom. Det mest fördärliga af alla gifter är det, hvars verkningar icke alltid låta sig bestännas; det väcker icke till samma försigtighet som de gifter, om hvilkas farlighet ej är tvifvel».

Riktigheten af denna karakteristik af general Armfelt styrkes af samtidas vittnesbörd och af forskningens resultat. Karl Gustaf Armfelt var en hederlig man, men svag och obeslutsam: »homme à perruque blonde, sans physionomie», säger en samtida anteckning **). Missledd genom falska uppgifter, särskildt af en person, som han ansåg stå konungen nära ***), ur stånd att motstå den påtryckning, som utöfvades af mindre rättssinnade, men mera viljekraftiga vapenbröder, lånade han sitt namn åt de sammansvurna, i den uppriktiga öfvertygelsen, att deras åtgärd skulle medföra fosterlandets och konungens räddning, och att denne sistnämnde skulle helsa den med tacksamhet. Sedan han en gång fattat sitt beslut, vidhöll han emellertid sin

*) Enligt det hemliga rådsprotokollet $\frac{2}{9}$, 1788 yttrade konungen, att general Armfelts »enfaldighet» var honom bekant, och att han såsom brefvets författare genast igenkände hans måg majoren Klick.

***) Caractéristiques de 1788, se De la Gard. Arch. XVIII: 56.

****) Ofverstelöjtnanten baron Klingspor. Se K. G. Armfelts bref och däröfver lemnad förklaring i Krigsrättens protokoller s. 300, 305.

ståndpunkt och var beredd att påtaga sig ansvaret. Det finnes i de svaromål, som K. G. Armfelt afgaf inför den krigsrätt, som efter lång tids förlopp kom att ransaka öfver Anjalaförbundet, många drag af en viss ridderlig öppenhet, som icke undgår att ingifva sympati, helst som få motsvarigheter därtill finnas i hans medbröders yttranden.

Då ransakningens dag omsider kom, kunde och ville Gustaf Armfelt — såsom vi sett af hans bref till sin hustru — icke råda konungen att låta nåd gå för rätt, icke ens med afscende på den vilseledde farbrodern; och mer än en gång har han uttalat den äsigt, att »konungens lugn, landets väl och arméens ära fordrar att man straffar förrädarna *). Men dock var han angelägen, att hans frände icke skulle synas brottsligare än han var. Medan rättegången mot generalmajor Armfelt och de öfriga Anjala-männen pågick, inlemnades af Gustaf Armfelt en till justitiekanslern ställd inlaga, hvori han — under uttryckande af sin djupa bedröfvelse däröfver, att rättegångshandlingarna syntes visa, att den svåraste skulden stannade på hans »vördade och älskade farbroder», och att denne, »öm att ej sänka många andra i en lika djup olycka, erkänner och åtager sig den hel och hållen» — till förklaring af farbroderns förhållande öfverlemnade några bref, skrifna dels under de kritiska dagarna i Finland, dels på hösten 1788. Af dessa enskilda bref ansåg han, och med rätta, att det framgick, att »mera ålderdomssvaghet, förvirrelse och lätthet att bedragas, än verklig ovilja och förrådiska uppsåt mot konung och fädernesland drifvit honom» **). De visa, dessa

*) »Arméen kan aldrig få en generel amnesti utan rikets åtminstone militära undergång. Min farbror, fastän oskyldigast, bör exemplariter straffas. Jag råder aldrig till hårdhet, men jag drager aldrig värjan för trupp med folk, som jag anser för canaille. Mitt hjärta blöder, då jag tänker på en farbror, som jag älskat mera än min far, på vänner och flera nära . . . *), på mitt namns vanära. Men jag är ej skild ännu från mina ämbeten, och jag ansåge mig som förrädare, om jag tillät mig annat än ömma [för] deras olycka» — skrifver Armfelt till N. von Rosenstein ^{13/11} 1788 (Rosent. Brefväxl. Ups. Bibl.). Och till konungen själf hade han, under första intrycket af nyheten om Anjala-förbundet, skrifvit: »Vous serez obligé (bien malgré vous, bien malgré moi) à un acte de force et de rigueur. Mais l'instant n'est point arrivé; il ne faut point compromettre votre dignité, quand il ne s'agit de rien de moins que de votre couronne, peut-être davantage. Je vous servirai, l'âme déchirée de chagrins, j'aiderai votre bras vengeur à écraser une famille chérie, mais qui tous sont plus ou moins coupables».

**) Så väl G. M. Armfelts bref till justitiekanslern (^{10/5} 1789, som farbroderns bref till honom (^{25/7}, ^{12/8}, ^{13/8}, ^{13/10} 1788) finnas tryckta i Krigsrättsens protokoller s. 296 o. f.

*) [anförvandler?] (bortrifvet i originalhandskriften).

bref, den redlige mannens själsstrider, innan han kunnat förmå sig att inlåta sig i det farliga företaget. Hvad som isynnerhet smärtade honom, var enligt hans egna ord i brefvet den ¹²/₈, 1788, tanken att han skulle »passera för ingrät eller kanske traître; likväl är jag hvarken det ena eller andra; ty de som äro konungen attacherade, hafva förmått mig att med sig gå in för att sauvera kungen från en större olycka». Emellertid var han — med erkännande af sin förbindelse för brorsonens goda mening — sedan saken gått så långt, ingalunda benägen att medgifva, att denne haft rätt att såsom förmildrande omständigheter åberopa hans »älderdom eller sinnens svagheter». Han yttrade inför sina domare: »Om jag själf skulle vidkännas någon sådan, med den sinnesstyrka jag, Gud vare lof, än inbillar mig ega, så tror jag det icke skulle kunna förenas med min heder, som jag alltid aktat mer än lifvet; hvarför jag långt hellre vill, genom Guds nåd och bistånd, bjuda till att tjena min brorson till efterdöme af ståndaktighet i olyckan . . . än af en vanhederande feghet, som det vore, därest hopp om mildring eller ursäkt verkade ett sådant vidgäende». Han begärde också, ehuru förgäfvets, att dessa bref, såsom af enskild natur, icke skulle offentliggöras. Gustaf Armfelts åtgärd ledde icke till något friskännande, och han hade väl knappast hyst någon förhoppning därom. General Armfelt blef, såsom de öfriga hufvudmännen i förbundet, dömd att mista lif, ära och gods; men konungen förvandlade dödsstraffet till listids fängelse — »lindrigt och anständigt» — på Malmö fästning, i anseende »till hans förut gjorda trogna tjänster samt förda ostraffliga vandel, med flere mildrande omständigheter» *).

Vi återvända från skildringen af Gustaf Armfelts förhållande till sin farbroder, genom hvilken vi gått händelserna i förväg, till det svenska lägret vid Högfors.

Da konungen erhållit Anjalanännens skrifvelse, hölls på Högfors en öfverläggning, som bevestades af G. Armfelt, baron Evert Taube, baron Fabian Wrede och grefve Axel Fersen (den yngre), alla tillhörande konungens närmaste omgifning och män, på hvilkas trohet han kunde lita. Armfelt berättar om denna öfverläggning: »Deras förundran och indignation var naturligtvis stor, men ingen ville vaga att råda. Jag föreslog dock slutligen H. Maj:t att genast befalla cheferna för konspirationen, att i

*) K. Maj:ts utslag ¹²/₈, 1790, tr. i Krigsrättens protokoll s. 1699.

Husula infinna sig, där låta arrestera dem och afsända dem till Stockholm. Möjligheten att utföra denna coup d'autorité existerade: 1:o hade de ej vägrat infinna sig, i hopp att man skulle hafva aktning för deras anhang, och för att ej visa fruktan, utan tvärt om frimodighet; 2:o hade bestörtningen i Husula blifvit så stor bland deras vänner, så intet motstånd varit att befara, då konungen talade ur den ton, som honom af Gud och naturens rätt tillhörde. H. Maj:t betänkte sig en stund, och vi bibehöllo den största tystnad; ändtligen sade han: »Non, il faut dissimuler. Peut-être dans l'embarras où est la Russie, consente-t-on à une paix honorable, et alors j'en profiterai; si non, la voie de la sévérité m'est toujours ouverte» *). Man tycktes gifva bifall åt denna tanke. Jag allena sade: »il est rare, Sire, que dans ces sortes d'affaires les mezz termini réussissent». Samma eftermiddag blef Lantingshausen skickad till Anjala, som gaf tillkänna vid sin återkomst, att konfederationen var allvarsamt etablerad, och att öfverste Hästesko, som var dess verkliga hufvud, höll general Armfelt och öfverste v. Otter nästan under bevakning, för att de ej skulle kunna visa sitt rätta tänkesätt.

Han fortsätter: »Det vore för vidlyftigt att här anföra de många och långa samtal, jag hade med konungen under denna bedröfliga epok: ett vill jag endast omtala, som visar denne furstes stora snille. En afton, då vi voro gångna ända till förposterna, så sade jag, under det vi gjorde reflexioner öfver våra missöden: Gud gifve jag hade E. Maj:t väl härifrån! 'Det är ej att

*) I sitt anförande till det svenska riksrådets protokoll har konungen utförligt redogjort för skälen härtill: farhågan att genom stränghet framkalla ännu »violentare steg», konungens obekantskap med finska språket, svårigheten att hålla krigsrätt »midt i arméen under flygande fanor» samt nödvändigheten att genom en i lugn företagen noggrann ransakning uttröna, i hvad mån afsigten om Finlands skiljande från Sverige inginge i Anjala-förbundet. I jämförelse med de finska själfständighetsplanerna vore Anjala-männens underhandling med kejsarinnan »dock i grunden mindre groft tilltagen», säger konungen, »när den hos dem regerande enfaldighet märktes, att de kunde tro sig hafva väl gjort». — Riksrådet, som förmodade framgång af »de lindrigare och mera läkande medlen», tillstyrkte konungen, att med anledning af det villkorliga löftet om tillgift, tills vidare uppskjuta med en förtjent bestraffning. Man kunde då hoppas på de affälligas återbringande till sin skyldighet; laglig aktion skulle endast medföra ökad bitterhet och missnöje i Finland, hvarest, enligt en af rådsherrarnas (Rosens) erfarenhet, svenskarna voro föga älskade; vådliga följder för riket kunde däraf uppstå. Konungen fann sålunda sitt förfarande gilladt af riksrådet, samt förklarade, att han velat höra dess tanka, för att undvika att på eget bevåg viltaga åtgärder, hvilka kunde »förevitas såsom svaghet»; han trodde dessutom icke, att det varit möjligt att låta lagen i sin stränghet tillämpas. (Ofvannämunda protokoll d. 2 och 3 Sept. 1788, Riksark.).

tänka på,' svarade mig konungen. 'Jag kan på flera vis omkomma, det finner jag, men aldrig skall jag deshonoreras mig: rymma undan dessa förräddare, vore en lächeté och skulle öka deras mod. Nej, en enda resurs gifves, min vän, för oss: det är, om dansken förklarar oss krig. Då hafva vi en orsak att fara härifrån, för att försvara vår vestra gräns; och hela nationen, som då blir upplyst af faran, skall tjena mig att försvara både fäderneslandet och mig själf: hos oss behöfvas starka slag för att göra effekt'. Långt ifrån att inse sanningen af denna uträkning, så tänkte jag, att olyckan förorsakade en slags förtviflan, som i den momenten visade sig under en politisk färg *). Utan att vidare tala härom, kommo vi till högquarteret, hvarest flera rykten om fiendtligt anfall samma afton gäfvö anledningar till åtskilliga rörelser och contenancer [sic.]. Detta var natten emellan den 19 och 20 Augusti».

Det var årsdagen af konung Gustafs stora bedrift, 1772 års revolution, hvilken inom hans hof blifvit högtidlighållen med så många lysande fester! Samma dag hade Armfelt skrivit till sin hustru: »Konungen är ganska nära sin undergång. Det återstår, enligt alla de personers mening, som vilja honom väl, för honom ingen annan utväg än att kasta sig i nationens armar och ärligt erkänna, att han misstagit sig» **).

Men samma dag hade också den afgörande förklaringen, att Danmark ärnade med vapenmakt uppträda på Rysslands sida, blifvit öfverlemnad af danske utrikesministern Bernstorff till Sveriges sändebud i Köpenhamn; och fastän denna förklaring icke nådde konung Gustaf förr än 9 dagar senare i Äländska skärgården, så ingingo dock under de närmast följande dagarna sådana underrättelser, att det danska anfallet kunde anses såsom säkert.

Konungen beslöt att resa tillbaka till Sverige; och den förnedringstid, han genomgått under Augusti månad, var till

*) Enligt Adlersparres berättelse (Handl. rör. Sv. nyare hist. I: 52) skall Armfelt, då han hörde konungens förhoppning att det danska infallet skulle medföra hans räddning, enligt sin egen uppgift, inom sig hafva tänkt: »nu är du blifven galen; men utgången visade», tillade han, »att han var klokare än jag».

**) Jfr H. A. v. Fersens bref till sin fader 17/8 (tr. såsom bilaga VII till F. A. v. Fersens Histor. skrifter VIII: 161). Om Armfelt yttrar han: »Il n'y a que le baron Armfelt qui soutienne [le roi], et tout le monde le jalouse. Les propos qu'on tient et la manière dont on est avec le roi, font dresser les cheveux».

ända *). Redan den 20 Augusti utfärdades tillkännagifvande till landshöfdingarna i Finland om konungens afresa och hertig Karls öfvertagande af befälet; och sedan konungen den 25 brutit upp från Kymmenegård och samma dag i Lovisa med stolthet afvisat Anjala-männens sändeman, baron Leijonhufvud, under förklaringen: »jag underhandlar icke med rebeller», afreste han skyndsamt öfver Helsingfors och Åbo till Stockholm.

Konungens hastiga afresa från Finland var en tilldragelse, som de sammansvurna knappast förutsett **). Det uppgifves också från flere håll, att försök i sista stunden skulle hafva gjorts att hindra konungen att resa, genom att bemäktiga sig hans person. Armfelt ansåg det såsom säkert, att dylika anslag varit å bane, och betraktade det såsom ett underverk, att konungen undgick att blifva tillfångatagen vid Svenskby i Finland. En samtida antecknare ***) har härom berättat, efter Armfelts egna uppgifter, följande detaljer: »Vid konungens återresa ifrån Finland 1788 voro försät ställda på honom af ryssarna vid Svenskby, där hans hästar blefvo anfallna. Ryssarna hade gått upp i viken därstädes, där de anföllo hästarna. Konungen och baron Armfelt bytte skjuts, så att konungen for öfre vägen och Armfelt med konungens skjuts for den nedre, men hade intet anfall. En Norberg . . . då underofficer, men genom Armfelts förord utnämnd till fänrik, kom till Armfelt och bekände, att han varit indragen såsom hufvudverkställare af konungens undanrödjande, och han yppade konungens fara af resan genom Svenskby». Det är svårt att af denna anteckning bilda sig en klar föreställning om arten af detta anslag, som de missnöjda i arméen skulle

*) Längre dröjde dock såväl i hans som hans väns sinne minnet af dess bitterhet. Se t. ex. yttrandet i hans bref till Armfelt ^{18/7} 1789: »Je vous écris de cette même chambre où nous avons passé des jours si tristes»; och Armfelt svarade (^{23/7}): »J'espère que V. M. ne restera pas longtems dans cette maudite chambre de Högfors. Elle est faite pour porter malheur. Je n'oublie jamais l'instant fatal où j'appris la confédération de Likala et le deshonneur de mon nom».

***) Att den skedde så hastigt, var äfven i Petersburg en obehaglig öfverraskning. Enligt Chrapowitskis dagbok (anf. st., s. 25) hade kejsarinnan d. ^{15/27} Aug. underrättelser genom en viss löjtnant Scherve(?) att »konungen med sina trupper om två veckor skall draga sig tillbaka från våra gränser, emedan hela Sverige är i uppror». Denna nyhet hade Scherve, som enligt Chrapowitski «i 7 veckor vistats hos fienden», hört af »konungens favorit Armfelt». Konungen var redan på väg, då denna underrättelse lemnades; innan de nämnda två veckorna gått, hade han börjat organisera den folkväpning i Sverige, som tilldragelserna i Finland framkallade i stället för det uppror, på hvilket man hoppades i Petersburg.

****) Nordin; se hans dagbok, anf. st., s. 257.

hafva planlagt gemensamt med ryssarna; och uppgiften torde knappast vara riktigt antecknad. Det torde dock emellertid däraf framgå, att Armfelt erhållit underrättelse, att någon fara hotade konungen, och att resplanen blifvit uppgjord så, att denna undveks.

Armfelts uppgifter i sin självbiografi öfverensstämma härmed. »Jag fick lyckligtvis precisa underrättelser», heter det, »och, utan att gifva konungen direkte del däraf (emedan hans karakter merendels alltid förde honom att gå faran till mötes) så påskyndade jag hans resa, så att alla uträkningar och projekter skulle slå fel, så i anseende till tid, som ort». Han fortsätter: »Ett stort bevis af den presumption, med hvilken konspiratorerna gjort sin plan, är att $\frac{1}{4}$ timma innan H. Maj:t körde in på Ulriksdals borggård, slog en viss kapten af gardet vad med n. v. öfverstekammarjunkaren Karl Bonde, att aldrig Gustaf III skulle komma till Sverige» *).

Det är möjligt, att oron för konungens säkerhet förledt Armfelt att fästa större uppmärksamhet vid framställningar af denna art, än de förtjenat; och de »originala dokumenter» med afseende på dessa stämplingar mot konungens person, som Armfelt i sammanhang härmed omtalar såsom befintliga, hafva ännu icke blifvit framdragna. Bland hans egna papper finnes intet, som tjenar att gifva ytterligare stöd åt dessa rykten**). Men säkert är, att afresan från Finland genom trakter, som dels voro lätt tillgängliga för ryssarna, dels höllos besatta af de missnöjda inom armén, hvilka hade anledning att icke släppa konungen ur sitt våld, var ett företag, som väl kunde föranleda oro hos konungens vänner.

*) Armfelts självbiografi anf. st. s. 112, 113.

***) Att de varit allmänt gängse, bestyrkes från flera håll. Nordin uppgifver, att konungen själf sagt, att om han dröjt 6 timmar längre, hade han blifvit arresterad. Den som skulle utföra detta dåd, var öfverstelöjtnanten Erik Tersmeden, »men han blef uppfångad genom baron Armfelt medelst löfte om regement». (Dagb. s. 120). Enligt en annan uppgift, af öfverstelöjtnant Tornérhjelm, skulle majoren baron v. Kothen haft uppdrag att arrestera konungen. (Ridderstad, Gömdt är icke glömdt, V: 5); och enligt ett vittnesmål inför krigsrättens protokoll på Fredrikshof 1789, skulle en öfverläggning hafva egt rum i lägret hos öfverste Hästesko om denna sak, hvarvid öfversten greve Lejonstedt yrkat konungens arrestering. (De tryckta protokollen, s. 976 o. f., och Beskow, anf. st. s. 194 o. f., m. fl.). Den senaste framställaren af dessa tilldragelser, Tigerstedt (Finsk Tidskrift, IX: 167), anser dock samtliga dessa berättelser om stämplingar mot konungens frihet och lif ogrundade och förmodar att de först uppstått, sedan Anjala-männen insett sitt fel att ej hindra konungens afresa.

I Sverige förstod konung Gustaf, understödd af en folkstämning, helt olika den som besjälat hans armébefäl i Finland, att gifva sakerna en annan vändning än den som Anjala-männen hoppats. Han gick nu beslutsamt den väg, som syntes honom den rätta till Sveriges räddning undan den hotande faran. Den var icke densamma, som konungens vänner, mindre förtröstansfulla och mindre klarseende än han, velat utstaka: den var farlig och hade många stötestenar, som måste undanrödljas; motstånd mötte, som måste besegras, och lugnet blef aldrig till fullo återställt, äfven sedan målet var hunnet.

Konung Gustafs närmaste förtrogne, som i olyckans stunder i Finland troget stått vid hans sida, följde honom äfven på den nya bana, han inslagit, och bidrog väsentligen till framgången af hans åtgärder. Men med glädte mod såg Armfelt icke framtiden till mötes; därom vittnar den sista biljett, han den 22 Augusti, sedan afresan från Finland blifvit besluten, från Högfors skref till sin hustru: »då jag ser allt gå för f-n i våld, hoppas jag endast att få slåss någonstädes, med ryssar, danskar eller landsmän. Döden är alltid en god sak, när den träffar oss med värjan i hand».

VI.

Folkväpning, riksdag och krigsrustningar.

(Sept. 1788—Aug. 1789).

Den 2 September 1788 anlände konung Gustaf till sitt rikeshufvudstad, förödmjukad genom motgångarna i Finland, men besluten att uppbjuda all sin kraft för fäderneslandets räddning. Bekymmersamma öfverläggningar väntade honom i Stockholm. Han bestormades af vänner och fiender, af »rojalister» och »patrioter», med böner om sammankallande af riksdag och afslutande af fred. Äfven Gustafs närmaste vänner yrkade med ifver på riksdag. Öfverläggningarna i rådet under den vecka (2—10 Sept.), som konungen tillbragte i Stockholm, voro föga egnade att uppmuntra honom till de energiska åtgärder, hvilka öfverensstäme med hans uppfattning af Sveriges ära och själfständighet.

Riksrådet Karl Sparre, den rådsherre, som tillika varit ledamot af utredningskommissionen för kriget, lemnade inför konungen i rådet en redogörelse för de försvarsanstalter, som blifvit vidtagna vid rikets vestra gräns, hvilka han dock ansåg vara »i militäriskt hänseende totalt verklösa». Han gjorde i sammanhang härmed en hopplös skildring af rikets värlösa belägenhet. Afsigten var den under dessa dagar vanliga: att förmå konungen till beslut om fred och riksdag. Konungen svarade med tillkännagifvandet, att han själf ärnade begifva sig mot vestra gränsen till någon plats mellan Skåne och Göteborg, för att därifrån ordna försvarsanstalterna; han uttalade därjämte sin förhoppning om framgången af de främmande makternas under-

handlingar; särskildt väntade han, att det energiska uppträdandet af Englands sändebud i Köpenhamn, Sir Hugh Elliot, icke skulle vara förgäfvets *).

Bland dem som med ifver yrkade på sammankallande af riksdag, var äfven Armfelt. Vi hafva sett, att han redan från Finland enskildt uttalat den åsigt, att den enda räddningen för konungen och riket stode att finna däri, att han kastade sig i nationens armar och inför dess representanter erkände, att han misstagit sig, då han börjat kriget. Samma språk förde han äfven efter återkomsten till Sverige; och han behöfde icke söka efter anhängare för denna åsigt. Särskildt understöddes han af de qvinliga medlemmarna af kongl. familjen. En samtida antecknare **) har berättat, att prinsessan Sofia Albertina med tårar och knäfall besvurit sin broder konungen att gifva efter för rådets önsknings om riksdags sammankallande. Armfelt skall då hafva förenat sina böner med hennes och, enligt berättarens uppgift, förklarat, att han »skulle få ett slaganfall», om konungen fortföre i sin blinda vägran. Och äfven hertiginnan af Södermanland, med hvilken Armfelt samtalat i samma ämne, uttryckte i bref till sin gemål sitt gillande af hans åsikter i denna fråga ***). Tanken att den ifrigt önskade riksdagen äfven borde medföra en ändring af författningen, synes icke heller hafva varit främmande för Armfelt †). Och äfven sedan konungen förklarat, att fråga om riksdag först borde uppstå, sedan rikets själfständighet ej var i fara, hade hans närmaste förtrogna svårt att släppa riksdagsplanerna ur hågen. Åt sina förhoppningar i denna riktning

*) Heml. rådsprotokollet $\frac{3}{9}$, 1788 (Riksark.); se vidare Barfods Märkvärdigheter s. 99. Nordins Dagbok s. 16—18. Schinkels Minnen II: 48—50 och där anförda källor, Hochschilds anteckningar (anf. af Beskow, Gust. III, Afd. IV: 216). Ännu sedan konungen lemnat hufvudstaden, förföljdes han af föreställningarna om riksdag. Rådets skrifvelse härom träffade honom i Falun, och det var därifrån, som han i sitt svar erinrade om de faror, som hota riket »mera af invärtes stämplingar, regerings-sjuka och fiendens förförelser, än af den makt, han väpnat emot oss»; och lät förstå, att en riksdag först kunde sammankallas, när rikets själfständighet ej längre var i fara. (Gust. III:s bref till Wachtmeister, s. 31).

**) Hochschild, nyss anf. st.

***) Se Crusenstolpe, Carl XIII och Hedvig Charlotta, s. 127. Hon tillägger i samma bref: «Armfelt har talat till mig om affärerna i allmänhet, men nämnde ej ett ord om arméen. Han ljög ej för mig; men Ruuth påstår, att allt står bra till, och att ni har öfverskott af förråder . . . Jag inser nog att man vill ljuga, men konungen själf tiger; han är förlägen och säger helt högt, med bedröfvad ton: »jag har ingenting gjort».

†) Se Nordins Dagbok, s. 16. A. föreslog vid ett samtal med Nordin, att borgare- och bondestånden borde få privilegier, hvilket denne afstyrkte, för att ej ytterligare uppretta adeln.

har Armfelt oförbehållsamt gifvit luft i sina bref till sin hustru under den närmaste tiden.

Vistelsen i Stockholm hade tydligen icke heller lemnat honom oberörd af farhågorna för följden af adelns missnöje. Sön- dringen mellan konungen och aristokratien hade redan låtit sig förnimma i umgängesförhållandena; och Armfelt hade lifligt erfarit obehagen däraf. Han tvekade ej, huruvida han borde förblifva sin konung trogen; men hans förtroliga bref från denna tid visa dock, att han fann det smärtsamt att inom de kretsar, hvilka han och hans hustru tillhörde genom samhällsställning och släktförbindelser, — det var de, som framför andra älskade att benämna sig »patrioter» — behandlas med misstroende, såsom den där satte den blinda lydnaden för konungens hugskott framför fosterlandets väl *). Han synes stundom hafva gjort gemensam sak med dem af konungens vänner, som under sitt yrkande på riksdag, enligt Wallqvists ord, voro »färdiga att uppoffra konungens tänkesätt och föresatser, för det villkoret att han skulle förblifva konung» **). — Dylika stämningar voro dock hos Armfelt öfvergående.

*) I bref till sin hustru (^{23/9}, 1788) beklagar han sig särskildt öfver familjen Fersens orättvisa omdömen och öfver att han af dem ställdes på samma linie som Toll. För att utverka riksdag, skriver han i samma bref, och undvika borgerligt krig, ville han nedlägga alla sina ämbeten. Och några dagar senare (^{29/9}) skriver han: »Omständigheterna äro sådana, att jag icke utan feghet kan öfvergifva min konung, min vän och välgörare. Men om någonsin lugnet blir återställt och om han åter sitter tryggad, med större eller mindre myndighet, på sina förfäders tron, så har jag betalt min gärd åt tacksamheten, och min själ skall trängta efter lugnet och tillbakadragenheten». Äfven i bref till prinsessan Sofia Albertina under hösten 1788 (^{22/10}, ^{27/11}; Eriksb. arkiv) omtalar Armfelt ofta sin önskan att draga sig tillbaka till ett lugnare lif, sedan faran vore öfver. Karakteristiskt är ett uttalande i ett af dessa bref (^{22/10}), att han hoppades på »une retraite qui, en m'éloignant des hommes en place, m'en cachera les défauts et les erreurs. V. A. R.», tillägger han, »se rappellera cependant quelque fois un ancien serviteur; j'oserai vous écrire et, qui plus est, j'oserai vous parler en philosophe: — pas comme ces anciens despotes qui condamnent les plaisirs, les charmes de la société et celles du coeur, mais comme un homme passionné pour tout ce qui est grand, illustre, beau, digne d'être admiré, mais qui déteste l'ombre jetée sur ce tableau par la jalousie, la haine, le patriotisme pervers, le goût de la faction, les principes despotiques ou aristocratiques etc. Quand vous serez bien isolée à Queudlinbourg, j'y viendrai vous faire ma cour, chanter, jouer la comédie, danser, enfin tout ce qu'il faudra faire pour oublier que rien est si ennuyeux que d'exister». — Konungen fäste föga afseende vid Armfelts önskuningar att draga sig tillbaka: de voro, oaktadt de tid efter annan återkommo, utan tvifvel mera att anse såsom uttryck af öfvergående stämningar än hvilande på lugn öfverläggning.

**) Se Tham, Riksdagen 1789, s. 15.

Till Sveriges lycka blefvo föreställningarna om nödvändigheten af fred och riksdag, om hvilkas ärliga mening, åtminstone hos Armfelt, intet tvifvel kan råda, utan verkan. Konungen var nära att gifva vika; men fann understöd i föreställningar af franske ambassadören markis de Pons *). Gustaf III:s mod och förtröstan till sitt folk segrade öfver de betänkligheter, som framställdes mot krigets fortsättande; och han insåg därjämte, att en riksdag skulle medföra större vådor än en ärlig strid, äfven med underlägsna krafter, mot den nye fienden. Han beslöt, att i en folkväpning söka de medel till rikets försvar och ordningens uppehållande, som ej annorstädes stodo till buds; och han dröjde ej att gripa verket an. Han begaf sig till Dalarne för att, enligt sina egna ord, »uppmuntra dalkarlarna, som på visst sätt hafva genom gammal häfd rätt till rikets värn mot danskarna, att uppätta en kår, som skulle skickas ned till Göteborgs försvar» **).

* * *

Oaktadt sina önsknings om fred och riksdag, hvarom Armfelt icke gjort någon hemlighet, var han af konungen bestämd att spela en hufvudrol i de åtgärder till fosterlandets försvar, som nu företogs. Nu, som vid krigets början, böjde sig Arnfelt för konungens energiska vilja och öfverlägsna snille; och med ifver utförde han det värf, som konungens förtroende anvisat honom.

Uppdraget var viktigt. Sedan konung Gustaf i Dalarne själf genom sitt personliga uppträdande kallat befolkningen i dessa minnesrika bygder till vapen, skulle det frivilliga manskap, som i Dalarne och Vermland kunde sanlas under fanorna, ställas under Arnfelts befäl; med dem skulle han dels försvara Vermland och Dalsland, Sveriges viktigaste gränsprovinser mot Norge,

*) Se berättelsen härom i Ehrenströms Anteckningar I: 163.

***) Gustaf III till C. A. Wachtmeister d. 18 Sept. 1788, s. 30. Konungens resa föranledde allvarliga varningar äfven af dem som voro honom tillgifna. Nordin, som ansåg Dalresan och upprättandet af frikårer hafva varit beslutna redan före afresan från Finland, säger sig hafva varnat för »att allmoget ej borde få tillfälle att svärma, ty sådana saker stanna ej där de begynna» (anf. st. s. 18). Äfven Rosenstein varnade för att »i inrikes saker nyttja allmogen, hvilken alltid blir farlig för den som brukat densamma» (Rosenst. Saml. skrifter III: 318). Äfven konungen själf hade i början ej varit utan farhågor för att bevära bönderna, såsom »mer än orådligt både för rikets invärtes lugn och adelns enskilda säkerhet». (Till C. A. Wachtmeister, 16/8 1788, anf. st. s. 26).

dels, om så funnes nödigt, komma konungen till undsättning, om krigsteatern förflyttades till landskapen längre söderut.

Valet af Armfelt till detta värf visar ej blott det förtroende, konungen hade för sin gunstlings duglighet; det vittnar äfven om hans vanliga skicklighet i valet af redskap för sina syften. Utom Gustaf III själf fanns måhända ingen i Sverige, som i den grad som Armfelt genom personliga egenskaper kunde vinna människors hjärtan; under det olyckliga kriget i Finland hade Armfelt varit nästan den enda högre befälhafvare till lands, som utmärkt sig i öppen strid genom personlig tapperhet; sin konung hade han förblifvit obrottsligt trogen, oakadt de lockelser och anbud, som från rysk sida blifvit honom gjorda och om hvilka ryktet visste att förmäla. Ung, liflig, brinnande af begär att få föra sina trupper i striden mot fienden, var han rätte mannen att rycka folket med sig; och han var därjämte, med all sin konungatrot, tillräckligt vän af rikets första stånd, hvilket han själf tillhörde, för att ej tillåta uppviglingsförsök mot adeln. Själf hänfördes han dock under tidens lopp af den lust att «slå juten på hufvudet», som han så väsentligt bidragit att framkalla hos sina frivilliga; och då det visade sig, att striden med Danmark väsentligen skulle komma att utkämpas på underhandlingens väg, var hans stridslust nära att komma i konflikt med konungens statskloket. — Från början hade Armfelt deltagit i öfverläggningarna om den frivilliga bondehärens bildande. Bland konungens papper finnes en promemoria af Armfelts hand rörande uppsättande af en frikår i Dalarne, hvilken synes hafva legat till grund för konungens åtgärder. Han tillstyrker däri att frikärer socknevis uppsättas och inöfvas, att aftal med de frivilliga ingås genom landshöfdingeämbetet, att nationaldrägten bevaras såsom uniform o. s. v., och väntar isynnerhet framgång genom dalkarlarnas stolthet och hederskänsla: »Efter det begrepp», heter det, »jag har om dalkarlens högfärd och våra moyens, torde heder och en chimérique belöning blifva första driftjäderna»; . . . »de i denna kår formerade dalkarlar böra sättas i den författning, att de tro sig ensamt hafva bidragit till E. Maj:ts och rikets försvar och säkerhet» *).

Armfelts ifver visade sig redan från början så liflig, att den behöfde stäffas af konungen. Sedan denne afrest till Dalarne, afsände Armfelt till honom i hemlighet under många försigtighetsmått ett bref med förslag att ävägabringa hvad han kallar »une situation prononcée» genom ett »parti hardi». »Ingenting

*) Bland Armfelts bref till konungen, odat.

kan vara af större vikt», heter det, »än E. Maj:ts vistelse i Dalarna. Om Ni lemnar det utan att vara herre i Edert land, så fordras det 'des moyens moins recomus' för att någon gång blifva det». Konungen atböjde förslaget, som han fann vara »allt för farligt, ehuru möjligt att i yttersta nödfall använda»; han anförtrodde Armfelts hemliga bref åt lågorna*). — Hvari Armfelts farliga råd bestått, kan ej med visshet utrönas. Dock synes det sannolikt, att det afsett en plan att med dalkarlarna tåga till Stockholm och att, med eller utan sammankallande af riksdag, ävägabringa en statskupp. Rykten att konungens resa till Dalarna vore företagen i en dylik afsigt voro gängse i Stockholm, med tillägg att banken skulle plundras och staden sköflas, o. s. v. — Armfelt kan måhända i någon mån själf hafva gifvit anledning till dessa rykten. En dagboksanteckning af hertiginnan af Södermanland upplyser, att han dagen före sin afresa, under ett samtal med henne och prinsessan Sofia Albertina, uppgifvit att han hade förseglade order i fickan, hvilkas innehåll han icke kände, samt frågat hvad det kungliga husets damer ärnade göra, för den händelse att konungen med sina dalkarlar tågade på Stockholm. Vid hertiginnans svar, att hon ärnade förhålla sig stilla och gifva dalkarlarna mat och brännvin för att få vara i fred, hade Armfelt försäkrat, att om konungen beslöte sig för ett så våldsamt steg, skulle han säkert ställa så till, att medlemmarna af hans familj icke komme att stanna i de missnöjdas händer**).

Hade Armfelt med detta samtal för afsigt att hos prinsessorna och deras missnöjda omgifning injaga en helsosam skräck, eller blott att utforska deras stämning med afscende på detta förslag, hvilket han synes hafva uppgjort på egen hand? — Konungens ärenden gick han icke, ty denne ansåg, enligt sina egna ord, »att man borde undvika att framkalla fruktan och oro i det ögonblick, då rikets försvar mot den utländske och erkände fienden är det enda, som bör synas sysselsätta mig»***).

Nu gällde det att skydda gränsen mot fiendens inbrott och att samla bondehären. Armfelt lemnade hufvudstaden några dagar senare än konungen, för att begifva sig till Vermland. Han tog vägen öfver Örebro till Karlstad. Under resan hade han

*) Se Gustaf III:s svar till Armfelt ¹⁸/₉, 1788, anf. st. s. 39.

***) Eriksbergs arkiv. Jfr hertiginnans bref till sin gemål ²/₁₀ 1788, tr. i Crusenstolpes Carl XIII, s. 129.

****) Gustaf III:s bref till Armfelt ¹⁵/₉, 1788, anf. st. s. 37. Han tillägger dock: »Avec tout cela, je crois également conforme à la sagesse et à la prudence de ne rien négliger pour en imposer aux factieux».

tillfälle att göra sig underrättad om stämningen i landsbygden. »Sådan som jäsningen nu är, har den aldrig varit», skrifver han till konungen från Örebro *), och i ett bref till sin hustru **) berättar han, att han hos de missnöjda funnit »une tournure fanatique» mot konungen. Hos bönderna och presterna hade han däremot förmärkt en alldeles motsatt ton; men ansåg att deras uppretade stämning mot adeln företrädesvis hade sin grund i egennyttiga beräkningar. »Under min resa till Kristinehamn», berättar han, »blef min vagn vid alla skjutsonbyten onringad af bönder, hvilka togo emot mig nästan som om jag vore en gud. De sade mig, att de visste att jag var en tapper man, min konungs och folkets vän, 'intet ryskt sinnad', och att jag kom dit för att sätta deras land i försvarstillstånd, samt att jag blott behöfde säga ett ord, så skulle de gå man ur huse. De erbjödo sig att draga min vagn, att följa mig på ögonblicket och slå ihjäl alla dem som i själen voro ryssar». Äfven i Kristinehamn och Karlstad blef Armfelt mottagen som en landets räddare. Likväl funnos i dessa bygder en mängd af dem, som han kallar »frondeurs enragés».

Hans föresats var »att göra allt hvad en människa kan göra för att skaffa gränsen försvar». »Allmogen är bra och duglig», skrifver han, »och kan jag få vapen, så ha vi ungefär 6,000 duktiga bönder, som äro järpskyttar, hvilka skola knäppa juten på hufvudet». »Hvad kan man frukta», säger han i ett annat bref till sin hustru — hon hade i dessa osäkra tider framför alla andra hans förtroende — »då man gör sin pligt och följer de grundsatser, som tillhöra en man af heder? Intet. Jag går med jämna steg mot målet för mina sträfvanden, nämligen konungens och fäderneslandets lycka och lugn. Om jag för ett ögonblick icke får tänka på hvad som är kärast för mitt hjärta . . . så är det icke för att söka hvarken ära, rykte eller rikedomar, utan för att fylla min uppgift. Bör jag då börja med att anklaga himlen för orättvisa eller frukta olycksbringande följder?» ***)

Det var under resor i den vidsträckta provinsen, på härads- och sockenstämmor, som Armfelt genom sitt personliga uppträdande med framgång förstod att verka för sin uppgift. Med berättigad själfkänsla kunde han redan den 26 Sept. från Eda skans skrifva, att han på åtta dagar uträttat mera för sitt värf

*) Den 16 Sept.

**) Den 18 Sept.

***) Armfelts bref till sin hustru 20—26 Sept. 1788.

än generalauditören H. af Låstbom under de fjorton, som han för samma ändamål tillbragt i Vermland *). »Alla bondgubbar och bondgummor gråta», fortsätter han, »så fort jag öppnar munnen. Häromdagen på en häradsstämma, då jag talade med allmogen i Gillbergs härad, sade jag åt en bonde med grå rock och svart kalott: 'Ack, min vän, om jag finge byta rock med dig: huru glad, huru högfärdig skulle jag icke vara!' Alla började att gråta; applikation gjordes efter hvars och ens imagination, och jag fick i stället för 100 rekryter, jag begärde, 275. Folket kallar mig 'den vackra generalen', och när jag reser, så fråga de hvem som skall få skjutsa — nb. jag kör i smått lunk!»

I Karlstad sammanträffade Gustaf III och Armfelt den 24 Sept. Danska arméens inbrott egde rum samma dag; kriget kunde sålunda anses börjad och konungen själf torde väl knappast ha väntat något af det personliga möte med prinsen af Hessen, hvarom han från Karlstad den 24 Aug. väckte förslag genom svenske generalkonsuln i Kristiania Martinau **). — Konung Gustafs vistelse i Karlstad medförde åtskilliga regeringshandlingar af vigt vid försvarets ordnande. En utredningsdeputation, som gemensamt med Armfelt och den nysnämnde Låstbom skulle ordna gränsförsvaret, tillsattes omedelbart efter konungens ankomst till Karlstad. Armfelt blef dess ordförande; ledamöter voro 14 af provinsens framstående män, officerare, tjänstemän och bruksegare. Och några dagar senare, den 29 Sept., utfärdade konungen sin märkliga kungörelse »angående de stämplingar, rikets fiender företaga, att söndra svenske män och förleda dem från den trohet, de konungen och riket skyldige äro». Det var denna kungörelse, som i de mest skilda landsändar kallade folket i vapen; den är att anse såsom ett manifest från Sveriges konung till dess folk mot rikets yttre och inre fiender.

Samma dag, som detta manifest utfärdades, erhöll Armfelt formligt förordnande dels att vara brigadchef för den i Dalarne upprättade frikåren, dels att rekognoscera Vermlandsgränsen och

*) Genom kongl. bref, utfärdadt Kymmenegård den 23 Aug., hade Låstbom blifvit förordnad att sörja för uppsättande af nya trupper mot norska gränsen. Jämte honom skulle, enligt förordnande af samma dag, kaptenen vid Nerikes och Vermlands regemente Rappolt organisera en jägarekår af 100 man i Vermland. Rappolt afsändes för detta ändamål från Finland. (Registret. i krigsär., Riksark.).

***) Se Nielsen, Gustaf III:s norske politik (Norsk Hist. Tidskrift, 2 Række, I: 155). Martinau träffade prinsen i Uddevalla, men fick bestämt afslag på sin framställning.

föra befäl öfver de där förlagda trupper samt »vidtaga sådana försvarsanstalter, hvartill omständigheterna kunna föranleda» *). Hans myndighet utsträcktes genom ett nytt kongl. bref (den 2 Okt.) till att själf konstituera officerare vid de under hans befäl stående trupper; och den först utsedde befälhafvaren för frikåren från Dalarne, kaptenen Tersmeden, kort därefter befordrad till öfverstelöjtnant, anbefalldes att ställa sig under Armfelts befäl **). — I sällskap med Armfelt gjorde konungen från Karlstad en utflykt till Eda skans och Morast, som Armfelt börjat sätta i försvarbart skick. Invånarna i trakten hade själfmant erbjudit sig att där utföra nödiga arbeten.

Den 29 September lemnade konungen Karlstad. Han ärnade öfver Venersborg resa till Göteborg och hade sent på aftonen begifvit sig åstad, då han, sedan han hunnit $\frac{1}{4}$ mil utanför Karlstad, hejdades af en kurir från general Hjerta, som meddelade honom underrättelsen om de svenska truppernas nederlag vid Qvistrum, genom hvilket vägen öfver Venersborg var afskuren. Konungen var då nödsakad att vända om, för att taga den längre vägen öfver Mariestad. Han var, då han återkom till Karlstad, i ett synnerligen upprördt tillstånd. »Han steg ur vagnen», berättar Armfelt, som skyndat honom till mötes, »utan att säga ett ord; hans ansigte var något förställdt, och då han tog mig i hand, kramade han mig med ovanlig häftighet. Min bestörtning och förundran var lika stor: ändtligen kommen i kammaren och allena med Ekeblad, landshöfdingen i det angränsande Skaraborgs län, som rest konungen till mötes i Karlstad, sade han: 'Tout est perdu; lisez!' — och kastade på bordet ett stort dokument». Det var den nyssnämnda rapporten om olyckan vid Qvistrum.

Nu följde en öfverläggning af bekymmersamt slag. Konungen var uttröttad af ansträngdt arbete och befann sig i ett tillstånd af fysisk och moralisk nedstämdhet, som för ögonblicket syntes alldeles hafva förlamat hans kraft. Armfelt föreställde

*) Armfelt blef genom denna vidsträckta fullmakt i själfva verket provinsens styresman. Af dess t. f. landhöfding, frih. J. G. Uggla, ansåg man sig ej kunna vänta energiska åtgärder. Armfelt fann sig någon gång föranlåten att offentligen tillrättvisa kronobetjeningen, hvilken han ansåg hafva förfarit egenmäktigt mot allnogen i sammanhang med landtväruets uppsättande. I en kungörelse, dat. 30 Okt. 1788, försäkrade han allnogen, att missbruken med skjutsningspålagor, furagering o. d. skulle upphöra, och han skaffa rättvisa hos konungen. Därjämte gaf han ett vackert vittnesord om vernlänningarnas mannamod och osfervillighet. (Kungörelsen är tr. i Gjörwells Allmänna tidn. 1788, III: 268).

***) Reg. i krigsrenden $\frac{29}{9}$, $\frac{2}{10}$, $\frac{5}{10}$ 1788. (Riksark.).

konungen, att genom skyndsamhet allt ännu kunde räddas och Göteborg sättas i försvarbart skick. Konungen svarade »med humeur», och Armfelt, »van att med uppriktighet tala med en konung, som handterade honom mera som vän än undersåte», vågade svara, att Gustaf Vasa och Gustaf Adolf skulle hafva föredragit döden, framför att vid ett sådant tillfälle förblifva overksamma. Konungen reste sig i vredesmod och sade: »Ni vill att jag skall dö, och ni skall få er önskan uppfylld», hvarpå han ögonblickligen befälde att hans vagn skulle köra fram; han reste utan att säga farväl till Armfelt. — De följande tilldragelserna visade att modfällheten icke räckte länge, lika litet som den nervösa uppretningen; redan från Kristinehamn sände han en vänlig helsning till Armfelt, och intet spår af misstämning märktes i den följande lifliga brevväxlingen under dessa oroliga dagar *).

Gustaf III skyndade till Göteborg, och hans verksamhet där för försvaret af Sveriges vestra landskap är ett ärofullt blad i hans historia. Äfven Armfelt hade all heder af det sätt, hvarpå han, understödd af befolkningens fosterländska hänförelse, fyllde sitt värf i Vermland och Dalarne.

I »utredningsdeputationen» i Karlstad arbetades flitigt under Armfelts ordförandeskap, och dess ledamöter gäfvö ett vackert föredöme af offervillighet. Alldeles utan betänklighet för farorna af att sätta vapen i hand på en oöfvad och odisciplinerad allmoge var väl icke en och annan bland dem; och deputationens högst uppsatte man, öfversten K. G. Löwenhjelm, höll före, att upprättande af ett landtvärn utan stöd af reguliera trupper skulle

*) Armfelts själfbiografi; anf. st. I: 118; jfr hans »Notes historiques» till konungens bref. — Konungens nedslagenhet gjorde äfven Armfelt för någon tid misströstande om Gustaf III:s förmåga att uträtta något till Sveriges räddning. Till sin hustru skref han den 2 Oktober: »La première nouvelle que nous aurons, sera probablement la prise de Gothenbourg. J'ai conseillé le roi d'aller à son armée, s'il peut rassembler une, de ne point risquer une affaire décisive, mais de tâcher par ses manoeuvres de couvrir Gothenbourg et d'empêcher que la place soit coupée de ses vivres. Mais conseiller un prince qui n'a ni talens militaires, ni fermeté politique, c'est crier à un sourd. — Je suis ici sur le qui-vive, mais dans peu, s'ils ne se jettent sur moi avec 6,000 hommes, comme on l'assure, ils auront beau faire; mais l'avantage de leur coté ne sera point remarquable. Chaque pouce de terre qu'ils avanceront, leur coûtera du sang». Långe dröjde efter den ofvannämnda ordväxlingen med konungen i Armfelts sinne ett bestämt misstroende till konungens militärska omdöme och till fastheten af hans politiska hållning, hvilket ofta ger sig luft i A:s förtroliga bref. Men det bör sägas till hans heder, att hans nit för sin konungs tjenst och landets försvar därigenom ingalunda minskades.

reta fienden till plundring och framkalla »ett slagande» mellan allmogen på gränsen. Han varnade för öfverdrifvet nit och okunnighet om rätta medlen, samt slutade med att åberopa 45 § regeringsformen, hvori stadgades, att konungen ej eger pålägga »krigshjälper, gårdar och utskrifningar» utan rikets ständers samtycke. Armfelt, såsom ordförande, blef honom icke svaret skyldig: han hotade, att om deputationens medlemmar vore af samma mening, att det »vore farligare att söka försvara landet än lemna det till fiendens discretion», genast marschera med sin styrka till annan ort, där den mera kunde behövas. — Oppositionsmannen Löwenhjelm förblef visserligen »oryggeligen vid 45 §»; men öfverläggningen synes sedan hafva aflupit i all endragt, och ledamöterna täflade, att döma af deras tryckta anföranden, i patriotisk ifver.

Redan den 10 Oktober kunde deputationen inberätta till konungen i Göteborg *), att från Filipstads, Nordmarks, Jösse, Gillbergs, Fryksdals och Elfdalens härad vore anskaffad en styrka af 800 man, att inträda i tienstgöring. Från bergslagen, hvarest manskap ännu ej blifvit uppsatt, erbjödos penningebidrag; och invånarna i Fryksdals härad, icke nöjda med att hafva lemnat sin kontingent till landtvärnet, skickade i slutet af Oktober själfmant en deputation till Karlstad, med anhållan att få bilda en frikår af samma art som dalkarlarnas, och ville lemna hus och hem för att strida mot landets fiender **). — Borgerskapet i Karlstad bildade ett ordenssällskap under namn af »Svenska borgersmän», hvars medlemmar förbundo sig att upprätthålla konungens myndighet, hålla vakt öfver att lasteligt tal eller stämplingar mot konungen ej finge förekomma, samt att vid valen till den stundande riksdagen arbeta i hans intresse ***).

Sedan åtgärderna för uppsättningen af det vermländska landtvärnet hunnit avslutas under första veckan af Oktober, begaf sig Armfelt till Dalarne, för att öfvertaga befälet öfver den därstädes af den nitiske Tersmeden bildade frikåren †). I Da-

*) Registratur i krigsärenden 13/10 1788 (Riksarkivet).

***) Med tillfredsställelse öfver denna framgång skref Armfelt den 9/10 till sin hustru: »Ma commission a si bien réusé que j'ai eu 800 soldats habilés et nourris et 7000 rdlr, que le Bergslag a fourni au roi. (NB. cette province est celle sur laquelle l'opposition a compté le plus). Aussi les gentilshommes n'ont-ils pas la gloire d'avoir contribué à tout ceci que par crainte d'être assommés par les payans, qui, joints aux prêtres, se croient plus puissans que le grand Mogol».

***)) Sällskapets stadgar, dat. d. 1 Okt. 1788, finnas i Gust. MSS. D. 46.

†) Från Falun hade Tersmeden för det vermländska manskapets utrustning afsändt till Armfelt ammunition och 1000 rdlr i penningar (rapport

larne fann han en entusiasim och en ifver, som öfverträffade hans förväntningar. »Folket liknar de gamle romarna», skrifver han till sin hustru (^{9/10}), »och man gör sig ingen föreställning därom i andra delar af Sverige . . . Ack, om man genast kunde stöta på fienden! Segern vore otvifvelaktig. Men 40 mils marsch stämmer ner modet betydligt. Jag reser i morgon till Tuna, i öfvernorgon till Leksand, därpå till Mora o. s. v., alltjämt i bonddrägt — det tar hjärtat ur dem». Äfven konungen hade under sin resa i Dalarne anlagt provinsens drägt, och uppträdde, enligt sina egna ord, som en Mora-bonde med blå bandet *).

Från Gagnefs prestgård ger Armfelt följande lifliga skildring af stämningen i landet: »En kapten Tiellman, possessionat, nu 67 år gammal, går ut med; en löjtnant Hörling, 71 år, som fick pension (17)53, går äfven med oss och hafva vigör som ungt folk **). De förnämsta och rikaste bönderna göra på samma sätt, och emulation är mellan far och son, hvem som skall få den äran att gå. Värst är att hela skaran är oexercerad och att de ej låta styra sig, då de komma i ifver. Vid kyrkan sade en bonde åt mig: 'Hör du, laga att officern går på, ty annars sätta vi kulan i ryggen på'n, om han ej är trogen'. Döm hur roligt det blir att få sådana bestar att lyda, då reträtt blir nödig» ***). — Och till konungen inberättar Armfelt från Tuna: »Jag har tillbragt sex timmar med att ordna en enda bataljon. Mina officerare äro antingen för gamla för att lära eller för unga att ha kunskaper; men alla utan undantag dela min tanke, att våga lifvet för den bäste kung och det otacksammaste fädernes-

till konungen ^{7/10} Gust. MSS.). Han berättar i samma bref, att han varit öfverlupen af personer, som önskat blifva officerare vid kåren.

*) På den daldrähts-uniform, som Armfelt anlagt — jacka, rund filthatt, rundskuret hår och silfverring på fingret — bar han stundom sitt blåa elefanterband, som var de frivillige en nagel i ögat. »Il faudra l'empocher pour leur plaire» skrifver han. Ett par gånger hade han likväl burit denna dekoration »parce que c'était nécessaire d'en imposer». Hans afsigt var dock att, efter första vunna framgång mot danskarna, skicka tillbaka denna året förut erhållna orden. (A. till kgn ^{14/10} 1788).

**) Barfod, Märkvärdigh. s. 105, nämner ett par andra frivilliga veteraner, kaptenerna Fröberg och Wallenerona, som nära 80-åriga grepo till vapen.

***) ^{12/10} 1788. Samma anekdot berättas i ett såsom flygskrift 1788 tryckt »Bref från en Leksandsbo», med tillägg, att Armfelt svarat, att de skulle få så många som möjligt af sina egna landsmän till officerare, och att han själf skulle »såsom en redlig svensk general» vara den främste i faran. Detta rörde så mycket de kringstående, att de »omringade Å., uppböjde honom på sina axlar och under ett fröjdefullt hurra betygade sin innerliga glädje, tacksamhet och erkänsla».

land». Han tillägger med afseende på de båda ofvannämnda veteranerna, som erbjudit sin tjänst: »Jag nekar icke, att dessa aktningvärda gubbar med sitt hvita hår kommo mig att rodna öfver mitt tidevarfs anda och förkasta denna litteratur, hela denna filosofi, som ej är värd ett öre.*)

Det manskap, som sålunda socknevis blifvit samladt och under Tersmedens egen uppsigt — »för att akta dem för elaka råd och rykten» — blifvit fördt till mötesplatsen Tuna, mönstrades där af Armfelt den 15 Oktober och uppbröt den 16, för att under Tersmedens befäl marschera till Vermland. Styrkan uppgick till inemot 3,000 man med nödig utrustning; enligt öfverenskommelse medförde hvarje frivillig själf munförråd för 14 dagar. Gefle stad hade frivilligt försett kåren med artilleri, och åtskilliga af denna stads patriotiska borgare hade låtit inskrifva sig vid frikåren. Alla voro de livvade af den bästa anda, färdiga att hålla det löfte, som de och deras befälhafvare ömsesidigt gifvit hvarandra, att, »innan snö fallit på marken, se danskarna utkörda ur landet» eller ock själf aldrig komma tillbaka. —

Liknande yttringar af fosterländsk offervillighet förspordes öfver allt i landet, från landskapen under polcirkeln till de fordom danska provinserna i sydligaste Sverige. **) Hvad man än må tänka om dessa friskarors stridsduglighet, om den kommit att pröfvas på allvar — visst är dock, att skådespelet af denna folkväpning i nödens stund är i sitt slag upplyftande.

Det var emellertid endast för det under Armfelts befäl stående manskapet från Dalarne och Vermland, som tillfälle syntes erbjuda sig att få mäta sina krafter med fienden; de öfrigas deltagande i rikets försvar inskränkte sig till vapenöfningar i hemorten.

De yttre krigshändelserna under danska härens korta fälttåg i Sverige, liksom de diplomatiska förhandlingarna i sina allmänna drag, äro allmänt kända. 12,000 man under befäl af prins Karl af Hessen hade — icke säsom krigförande å Danmarks vägnar, utan säsom ryska hjälptrupper ***) — den 24 Sep-

*) ¹¹/₁₀ 1788.

**) Se vidare härom uppsatsen «Folkväpningen i Sverige 1788» af Elof Tegnér i Hist. Tidskrift 1881. Den ofvan införda framställningen af Armfelts andel i ävägabringandet af denna folkrörelse, i dess organisering och ledningen af den under hans befäl stående kåren är hemtad från nämnda uppsats.

***) En följd af denna af Danmark noga fasthållna grundsats var, att någon krigsförklaring å Danmarks vägnar icke utfärdades, och att de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Danmark ej voro afbrutna. Sveriges generalkonsul i Kristiania, Martinau, vistades t. o. m. under en del af

tember tågat öfver gränsen vid Krokstad, och efter träffningen vid Qvistrum obehindradt fortsatt vägen mot Göteborg genom Bohuslän. Prinsen af Hessen hade den 1 Oktober besatt Uddevalla, generalmajor Mansbach den 3 Oktober Venersborg och generalmajor Dyring Bohus fästning och Elfsborg. Konung Gustafs oförmodade ankomst till Göteborg, dagen innan staden uppforderades att gifva sig, den ifver, med hvilken försvaret ordnades under konungens ledning, och den engelske diplomaten Sir Hugh Elliots energiska medling gjorde slut på danskarnas framryckande och föranledde avslutandet af ett stillestånd på åtta dagar, räknadt från den 9 Oktober. Enligt öfverenskommelse skulle de danska trupperna under denna tid få behålla Bohuslän till Göta elf, Venersborg och Åmål, eller i allmänhet det område, som vore besatt af danskarna och hvarest inga svenska posteringar funnes; ön Hisingen skulle däremot anses som neutral.

De senare af dessa tilldragelser egde rum, medan Armfelt var i Dalarne, sysselsatt med ordnandet af sin bondehär. Han erfor med glädje, att Göteborg blifvit räddadt genom vapenhvilan, och skyndade tillbaka till Vermland, för att vara närmare händelsernas skådeplats. I Filipstad möttes han af konungens bref den 12 Oktober med underrättelse att fråga vore om stilleståndets förlängning, samt befallning att, innan vapenhvilan utgätt, besätta alla platser i Vermland mellan Åmål och Glafsfolen (i Nordmarks och Gillbergs härad), som kunde vara af vigt; konungen beredde honom därjämte på att fiendtligheterna kunde komma att börja på nytt. *) Armfelt skyndade att med skjutskärnor afsända små posteringar — han uppgifver själf tre man och en korporal — till olika håll inom det nämnda området, hvilket därigenom kunde påstås vara besatt af svenska trupper. Genom denna skyndsamhet blef hela det vermländska området skyddadt från inqvartering eller genomtågande af de fiendtliga trupperna; men från dansk sida betraktades dessa operationer

fälttåget i prinsens af Hessen högquarter. (Nielsen, anf. st. s. 153). — Engelska sändebudet Elliot lyckades, med stöd af den af Danmark uppställda folkrättsliga skilnaden mellan «partie intégrante» och «partie auxiliaire», öfvertala Gustaf III att medgifva, att Danmarks uppträdande icke betraktades såsom casus belli (Elliot till Bernstorff i Okt. 1788. Se Holm, Danm. Politik 1788—90 s. 41.) — I folkmedvetandet inträngde dock ingalunda denna distinktion: "juten" betraktades nu som fört som den gamle arfvienden; och konungen och hans tillgifna gjorde visserligen intet för att minska förbittringen mot Danmark eller inskräpa att dess trupper icke handlade å egna vägnar.

*) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 47.

med mycken ovilja *) och utgjorde länge en tvistepunkt vid de följande underhandlingarna.

Full af ifver att omedelbart efter stilleståndets slut (den 17 Oktober) få gå offensivt till väga, skyndade Armfelt till Karlstad, för att därifrån rikta sitt anfall mot Åmål, hvilket den 15 Oktober blifvit besatt af den danske öfversten Stricker. Samtidigt med anfallet till lands skulle ett par galerer, bemannade med bönder och försedda med kanoner, från Venern angripa staden, och genom att rifva Köpmannebro skulle den danska styrkan i Åmål afskåras från förbindelsen med Venersborg. **) »Ogonblicket är kommet», skref Armfelt till konungen från Karlstad (den 16 Oktober), »då E. Maj:ts vapen skola återvinna sin forna ära; fienden är uttröttad, och E. Maj:ts trupper brinna af begär att få utmärka sig och hämnas det brytande af tro och lofven, som man anser ha egt rum.» Hans enda farhåga var att någon eftergift skulle göras danskarna. »Om en tumsbredd jord lennas genom stillestånd eller någon slags öfverenskommelse, skall allmogens förtröstan till E. Maj:t omintetgöras. Allt hvad de hafva gjort till sitt försvar, på grund af mina uppmaningar och af förtroende till mig, skall tjena som vapen mot oss själfva. Vi skola blifva misstänkta att hafva förrådt deras intressen, bedragit dem på de penningar, de lennat för att uppsätta trupper, och drifvit gäck med dessa hederliga bönders nit».

Stricker hade låtit sina förtrupper rycka fram till Lunkekrog, $\frac{1}{4}$ mil norr om Åmål. Armfelt betraktade detta såsom ett kränkande af stilleståndets öfverenskommelse. Med sin lilla styrka hade han den 18 Oktober hunnit till Afvelsäter i grannskapet af Åmål; han hade redan börjat drifva tillbaka fiendens förposter samt var färdig att sätta sin ofvan omtalta plan i verket. Då ankom underrättelse om stilleståndets förnyelse och konungens befallning att upphöra med fiendtligheterna. Kort därefter erhöll Armfelt en skrifvelse från öfverste Stricker, den danske kommandanten i Åmål, med uppmaning att draga tillbaka sina

*) Se Nielsen, anf. st. 172. «Prinsen af Hessen var ganska missnöjd med denna komedi» säger Armfelt. (Notes historiques till Gustaf III:s bref.)

**) Från Karlstad ($\frac{1}{10}$) och Tuna ($\frac{1}{10}$) hade Armfelt afsändt utförliga redogörelser för sin blifvande fälttågsplan, sedan Åmål fallit i hans händer. Han skulle vända sig mot Bohuslän och återtaga de af danskarna ockuperade städerna. Han var full af förhoppningar att denna plan skulle lyckas: «Plus une entreprise est hardie, plus elle est censée réussir» . . . «Mon projet, inconcevable pour un poltron, trop téméraire pour un pédant, pendable dans les yeux des patriotes, ira à merveille».

posteringar från trakten mellan Åmål och Glafsfolen, hvilken genom vapenhvilan skulle hafva blifvit inrymd åt danskarna.

Dessa bref mottogos af friskarornas stridslystne befälhafvare med ett missnöje, som tydligt gaf sig luft i hans bref till konungen. »Några och tjugo timmar», börjar han sin rapport från Afvelsäter den 18 Oktober, »innan efter allt mänskligt utseende de förlagde norske trupper i Åmål varit E. Maj:ts fångar, om vår plan fått utföras och deras dumhet och feghet ej blifvit förvandlad i säkerhet, kom stallmästaren Stockenström med underrättelse om stilleståndet, hvilket af hela min kår blef bekant, men med mycken olikhet i anseende till rörelser emottaget». Han slutar sin rapport med att begära afsked från sitt befäl, »i händelse af order att quittera de poster, jag intagit och kan försvåra». Den från dansk sida framställda fordran att utrymma det omtvistade området i vestra Vermland, som han nyss med så stor raskhet besatt, väckte i synnerhet hans lifliga harm.*)

Konungen vidhöll sin åsigt om Sveriges rätt att behålla de redan besatta platserna och det åt danska hären anvisade området i Vermland — något som dessutom var uttryckligen stadgadt i den nya konventionen af den 18 Oktober.***) Elliot skyndade att uppmana prinsen af Hessen att, för undvikande af sammanstötning med Armfelts frivilliga, ej söka intränga i andra trakter än de som redan voro besatta af danska trupper. Och prinsen af Hessen, — som efter underrättelsen om Preussens och Englands hot att låta en armé rycka in i Holstein, icke just hade annat val än att så fredligt som möjligt draga sig tillbaka — fann för godt att lemna i fred de af Armfelt besatta platserna i vestra Vermland, under föregifvande att han toge för afgjort, att det frivilliga manskapet själfmant skulle draga

*) Lifligt målar sig Armfelts förtrytelse i följande bref till konungen, med öfversändande af Strickers ofvannämnda skrifvelse: "Si cela est vrai, mon cher Maître, si vous voulez que je sois à jamais regardé comme traître et menteur par toute cette province — faites-moi du moins la grâce de m'ôter le commandement, de me renvoyer. Je me brûlerai la cervelle plutôt que d'ordonner la retraite à des troupes comme celles que je commande, d'abandonner des postes qui m'ont coûté tant de peine à fortifier. Si dans le coeur de V. M. il existe pour moi un grain de cette ancienne amitié dont vous m'honorâtes, ôtez-moi d'ici, rayez moi de toute espèce de service, et que ce coup-ci soit le dernier qu'on me porte par haine ou par jalousie! Au moins, il ne m'arrivera plus de vouloir servir la patrie à ce prix-là".

**) Art. 4: . . Le prince de Hesse continuera de jouir du district déjà occupé par les troupes sous son commandement et où il ne se trouve aucun poste suédois. Le Glafsfol en sera la limite etc.

sig tillbaka. *) Armfelts begäran att få nedlägga befalet föranledde sälunda ingen åtgärd; och konungen svarade icke ens på hans bref, hvilka han väl ansåg såsom ett af de utbrott af sin gunstlings häftiga lynne, vid hvilka han icke var så alldeles ovan.

Nedslagen och misströstande återvände Armfelt till Karlstad. Han möttes där af sina dalkarlar, som under tiden hunnit fram till Vermland och hvars fyra bataljoner af Armfelt förlades i södra och vestra Vermland. En bataljon, »Svenska krigslydnaden» kallad, inquarterades i Karlstad och exercerades flitigt under Armfelts egen ledning.**) Dalkarlarnas patriotism hade under marschen icke lidit något atbräck, men stilleståndet var dem, liksom Armfelt, ett streck i räkningen, och den moraliska verkan, som underrättelsen därom medförde, var icke den bästa, »Jag talade i går med de äldsta dalkarlarna om stilleståndet», skrifver Armfelt den 23 Oktober till konungen. »De svarade mig, att de skulle inhemta sina kamraters tanka om saken, om det ej vore ett knep af oss officerare att bedraga vår goda kung, som vi ha lofvat att slåss, till hvilket vi ej behöfva rädda officerare och söndriga gevär. Jag förbannade mig på att, så snart det tilläts mig, eller sist den 13 November kl. 1, gå med dem emot fienden, om de nu ville tro och lyda mig; och afvaktar med inquietude deras svar, som jag skulle få i dag kl. 12 och ännu ej fått.» I samma ämne skref han den 25 Oktober till sin hustru: »Jag är i en dödlig ängest, att mina dalkarlar skola bryta stilleståndet. De äro liksom rasande och anse oss alla för fega — en naturlig följd af deras okunnighet i politiken. Medgif mig att denna är lycklig! Hvad borde icke vår kung ha velat ge, om finska arméen varit försänkt i samma okunnighetstillstånd.» Några dagar senare: »Dalkarlarna tala ur en hög ton och säga, att de vilja hafva fred inom och utom riket, och att en kung skall vara kung och förrädare straffas.» Han tillägger med afscende på den allmänna stämningen i Vermland: »Bitterheten hos de ofrälse mot adeln är här så grufvig, att man vågar nästan ej gifva sig ut för grefve eller baron. Det talas

*) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 49; Charles de Hesse, Mémoires, s. 95 o. bil. 17.

**) De öfriga bataljonerna voro den 7 Nov. på följande sätt fördelade (A:s rapport till konungen, Gust. Mss. D. 46): »Svenska krigsären» (befälhavare major Knorring) vid Ugglesäter, nära Sefle; »Själfständigheten» (major Tiellman) vid Nysäter (i Gillbergs härad, söder om Glafsjölen); och »Redligheten», (major Tornander) vid Lillnor och Lillerud (nära bron öfver Norsälven, på vägen till Karlstad).

ej mindre om än att mörda och utrota sådant byke. Gud hjälpe oss ur denna konfusion! Men efter all apparans blir sista villan värre än den första. Men utan blod slutar säkerligen ej detta kalaset, och något bör rinna, men ej öfverflödigt.*)

Ställningen ingaf sålunda Armfelt allvarliga bekymmer. Hans lifliga inbillning, i förening med missnöjet att ej hafva fått utföra en vapenbragd, kom honom väl att måla i svart mera än nödvändigt var. Själf delade han den allmänna förbittringen mot danskarna och lemnade villigt öra åt de gängse berättelserna om deras utpressningar. Alldeles utan grund voro likväl icke Armfelts farhågor för följderna af att länge hålla de uppretade skarorna under vapen, utan tillfälle att använda dem; lika litet som ryktena om befolkningens lidanden i Bohuslän och Dalsland, huru öfverdrifna de än voro och huru mycket de än torde hafva begagnats för att underhålla den uppretade stämningen mot fienden.

Utän inflytande på konung Gustafs hållning blefvo ej heller dessa föreställningar från Armfelt och den allmänna förbittringen; konungen gjorde sig beredd att bryta stilleståndet. Han afsände den 24 Oktober till prinsen af Hessen ett hotande bref, hvare med skärpa framhöllos befolkningens klagomål öfver de danska truppernas utpressningar. Mot-klagomål framställdes från dansk sida öfver uppbringandet af en dansk proviant-flotta af 25 fartyg samt af tvenne jakter, lastade med de vid Qvistrum eröfrade kanonerna, efter afslutandet af den första vapenhvilan. Det syntes sålunda i slutet af Oktober 1788 ovisst, om ej fiendtligheterna ånyo skulle komma att utbryta. Konungen höll krigskonseljer i Göteborg om planen att gå offensivt till väga; befallning affärdades till landshöfdingarna i Skaraborgs och Jönköpings län om anskaffandet af frivilligt manskap, enär det vore ovisst, om stilleståndet komme att förnyas. — Armfelts hotande ställning i Vermland föranledde äfven att en dansk styrka afsändes till öfverste Strickers förstärkning i Åmål, dit äfven generalmajor Mansbach beordrades från Venersborg.

*) I samma tonart gå alla A:s bref från denna tid. Han ansåg stilleståndet för en olycka, förebrådde konungen att han icke på förhand låtit förstå, att "meningen vore att dagtinga i stället för att slåss", samt vidhöll sin begäran att få nedlägga befälet: "Alors je viendrai un instant me jeter à vos pieds, vous dire que cette dernière bonté était presque aussi grande que toutes celles qui l'ont précédée; et à l'instant qu'on me rend complètement inactif, je redeviens ce même Armfelt, si gai, si fou, si porté vers la société, les plaisirs, les femmes et les belles-lettres, mais néanmoins le plus zélé des sujets et des amis." (21/10 1788).

»Hoppet att snart se stilleståndet brutet», skriver Armfelt den 24 Oktober till konungen, »och den ifver, med hvilken vi vänta detta lyckliga ögonblick, i förening med förnyelsen af befallningen till mig att ej lemna någon af mina ställningar, hafva återgifvit mig lifvet, helsan och munterheten.» Han skyndade till Fryksdalen, för att där mönstra det frivilliga manskap, som genom en deputation hos honom anhållit att blifva organiseradt till en frikår liknande dalkarlarnas. Ännu stadd på resa i Fryksdalen, emottog Armfelt konungens bref af den 6 November, i hvilket han uttalar sin ovisshet om stilleståndets förnyelse, uppger att prinsen af Hessen börjat tala ur en högre ton, undermåttat att en norsk kår samlades, för att öfver Vinger inbryta i Vermland, samt anbefaller Armfelt att hålla sig färdig att omedelbart efter stilleståndets utgång börja gå anfallsvis till väga. Armfelt gaf fryksdalingarna det vackraste vitsord för mod och fosterländsk anda, besökte gränsfästena vid Eda och Morast, och tillstod »i förtroende» för konungen, att han »på sina knän» bad Gud gifva prinsen af Hessen lust att anfälla honom. »Detta är icke öfvermod från min sida», tillägger han, »ty jag trotsar den mest klenmodiga människa att se och höra dessa trupper utan att vara öfvertygad om vår öfverlägsenhet.» Fulla af stridslust motsågo sålunda Armfelt och hans frivilliga den 13 November, då de väntade »den himmelska glädjen att få bada på juten».

Men äfven nu voro Sir Hugh Elliots bemedling, Preussens och Englands hotelser mot Danmark och prinsens af Hessen foglighet dem i vägen; och Armfelt med sina dalkarlar och vermlänningar måste behålla svärdet i skidan. Det nya stilleståndet afslöts på sex månader, och konungen skyndade att därom underrätta Armfelt från Göteborg den 12 November. Redan dessförinnan hade de danska trupperna utrymt de af dem besatta områdena; den 1 November hade Stricker lemnat Åmål och tagat till Qvistrum, och Bohuslän utrymdes under de följande veckorna, så att hela den fiendtliga styrkan den 13 November var öfver gränsen. Prinsen af Hessen erhöll sistnämnda dag underrättelse från Elliot, att konung Gustaf undertecknat stilleståndskonventionen; och Dalsland och Bohuslän besattes ånyo af svenska trupper.

Ännu en gång höll dock en konflikt på att uppstå mellan den danske befälhafvaren och brigadchefen i Vermland: det var då denne sistnämnde, sedan fiendtligheterna slutat, på det bestämdaste motsatte sig, att någon enda afdelning af den danska hären finge antråda återtagget genom Vermland. Armfelt berätt-

tar härom: *) »Denna provins hade gjort för stora sacrificer, för att ej blifva befriad från olägenheterna af en fiendtlig durchmarsch, och jag kunde ej med bibehållande af att ega tro och ära låta danskarna passera, så länge jag hade befalet. Stilleståndsförbundet var utan förbehåll i den vägen. H. Maj:ts order, med hvilka prinsen af Hessen försett sig, då han sista gången skickade mig sin adjutant för att begära durchmarschen, gjorde min belägenhet ganska svår. Jag tog då det sista parti, som blef mig öfrigt, nämligen att säga prinsen af Hessen, det de svårigheter jag gjort vore för hans bästa och ej en invention af mig. H. K. H. kunde ej vara okunnig om att jag kommenderade en armé, som mest bestod af allmoge, odisciplinerad och af sin natur litet fallen för att begripa traktater, som ej vore till deras fördel; att denna allmoge, beredd att anfalla fienden, så snart han visade sig på dessa trakter, säkerligen ej stod att tillbakahållas; och slutligen att, sedan jag lemnat H. K. H:ts adjutant full frihet att underrätta sig om sanningen af allt detta, stod det honom fritt att komma in i Vermland med sina trupper, där jag i dylikt fall ej ärnade föra befalet. Detta gjorde sin verkan, och jag hade den glädjen att befria Vermland från att både under krigslågan och efter stilleståndet se danska trupper inom sina gränser.» **)

Sedan fienden lemnat det svenska området, fanns ingen anledning att, såsom en månad förut, befara uppstudsighet mot stilleståndet hos de stridslystna frivilliga. Med ifver hade emellertid dessa blifvit öfvade i vapen, och Armfelt var stolt öfver sina bondesoldaters skicklighet i vapenföring. »Dalkarlar och landtvärn exercera som dockor», skref han den 13 November och han längtade att få visa sitt manskap för konungen. Den 24 November, sedan Gustaf III och Armfelt sammanträffat i Åmål, tog konungen bataljonen »Själfständigheten» af Dalfrikären i ögonsigte. Han gaf allt erkännande åt de frivilligas skicklighet och goda hållning och utnämnde befälhafvaren till riddare af Svärdsorden. Dalkarlarna förklarade dock att de fortfarande ville stå under Armfelts och ingen annans befäl, och att de ej ville gå ut nästa år, om ej han finge föra dem — ett vackert bevis på den tillgifvenhet, han förstätt vinna, men

*) Själfbiografi, anf. st. I: 124. Jfr den senaste framställningen af dessa tilldragelser i Blangstrup's »Begivenhederne i Efteraaret 1788» (Köln 1889), hvarest lifligt erkännande skänkes åt betydelsen af Armfelts uppträdande i Vermland.

**) I bref till N. von Rosenstein ^{13/11} (Ups. Bibl.) uttalar äfven Armfelt den åsigt att, om han gifvit vika, en "massacre" ej kunnat undgås.

som, enligt Armfelts tanke, gjorde honom misstänkt i konungens ögon. *)

Disciplinen hos dessa improviserade krigare lemnade dock åtskilligt att önska, och det var med motvilja som de återgingo till fredligare yrken. Betecknande för deras stämning var, att de, sedan ofreden med Danmark var slutad, enligt Armfelts ord, ville gå till Stockholm och göra »en räfst» med konungens fiender. »Men jag ville icke», tillägger Armfelt, »och därför blir det ingenting af, utan de få vackert gå hem till sig för ett par månader.» **) Myteri höll på att uppstå hos de frivilliga från Hedemora och Tuna, då gevären affordrades dem före afmarschen från Karlstad. Det lyckades dock utan svårighet att återställa ordningen.

I slutet af November och de första dagarna af December återtogade Dal-frikåren till sina hemvist, och det egendomliga fälttåget kunde anses slutadt. Så lifligt än både truppen och dess befäl önskat få mäta sina krafter i allvarsamma nappatag med fienden, så hade däraf blifvit intet. Utan betydelse eller inflytande på krigets gång hade dock visserligen icke dessa militäriska demonstrationer af de Armfeltska frikärerna varit. Utom den moraliska verkan, som de utöfvat såväl inom de svenska gränslandskapen som inom den fiendtliga hären, hade den Armfeltska frikåren skyddat Vermland från hvarje hemsökelse af fiendehand. Den aktningssvärde »annalisten» Gjörwell yttrade om Armfelts förhållande vid denna kritiska tidpunkt, att det »länder hans minne uti rikets och Gustafs historia till största heder.» ***) Konung Gustafs vän och gunstling hade i de aflägsna landsbygderna förvärfvat en popularitet, som bildade en bjärt motsats till den bitterhet, som nu mer än någonsin jäste mot honom inom de missnöjda kretsarna i hufvudstaden. En af tidelvarfvets vitterleckare, regementspastorn vid Dal-frikåren G.

*) Armfelt till sin hustru ^{27/11}. I ett annat bref skildrar han sitt sätt att umgås med det styfsinta och odisciplinerade manskapet: "Il est nécessaire d'imposer à ces mutins, qui ne savent point obéir et auxquels il faut toujours parler ou en ami ou en souverain, souvent de toutes ces deux manières dans l'espace d'une heure. Aussi ai-je un pouvoir si peu limité, que dès que je dis: "så skall det ske", ils me répondent: "som du vill"; et après nous redevenons intimes" (6/11). — I sina bref till konungen klandrar A. ofta sina officerars »tyska» sätt att behandla truppen, och ansåg att den borde tagas med vänlighet och beständhet på samma gång. A:s sällsynta förmåga att vinna underlydandes tillgifvenhet är från andra tider på mångfaldigt sätt intygad.

***) A. till sin hustru ^{15/11} 1788.

**) Allmänna Tiden. 1789. I: 57.

Engzell, har egnat Armfelt ett »ode» i högstämnda toner. Det heter däri bl. a.:

Med ditt mod kan åter ur förakt
det glömda Svears namn till ärans himlar ryckas,
och hån och spotskhet undertryckas,
och världen känna *Gustafs* makt.

Än utaf nitet följd till fjällarna du ilar,
där hundra vintrars snö än hundra vintrar hvilat;
Apollo lydt dig förr, Bellona lyder nu,
och hjältar väckas upp, så modiga som du,
Din röst af äran återskallar;
och finnes någon dygdig än,
som ej i *Gustafs* vän sin egen får igen
och icke lyder, då han kallar?

Men dalkarlarnas skald utropar äfven — och hans ord äro betecknande för den rådande stämningen:

Du främja *Gustafs* sak! Du lätta *Gustafs* börda!
Ack! mellan törnen gro de lagrar, du vill skörda.
Se hämnden vakande förfölja dina fjät,
se hatet resa sig! Hur vill du krossa det? —
Du räds ej? — Nej det är en hjältes lott
att vara stor i mod och makt att störta brott. *)

* * *

Efter ett kortare besök i Goteborg återvände Armfelt, liksom konungen, till hufvudstaden i December 1788. Vigtiga politiska tilldragelser stundade: riksdagskallelsen var utfärdad från Göteborg; och Armfelt, som bidragit att befästa sin konungs tron i striden mot yttre fiender, måste stå vid hans sida, då hufvuddrabbningen mot de inre skulle utkämpas. Han gjorde det med vida mindre gladt mod; han tillstår själf mer än en gång, att riksdagarnas intrigspel föga passade för hans begäring. I förhandlingarna på riddarhuset ville han icke delta; men »konungens myndighet ville han upprätthålla, om ~~de~~ erfordrades, i spetsen för 15 à 20,000 man». »Jag vill» — skriver han — »att konungen skall skipa rättvisa, och att han skall följa den väg, han för sig utstakat; men man skall icke våga att anfälla hans person eller försöka att anklaga honom för de fel, han begått. Jag hoppas att han skall bättra sig; och om han ej gör det, så skall jag upphöra att taga hans parti.» **)

*) Engzell, Nyare arbeten (1790) s. 41.

**) Armfelt till sin hustru ^{13/11} 1788.

Då Armfelt nedskref dessa sistnämnda ord i ett förtroligt bref till sin hustru, hade han säkerligen för afsigt att lugna hennes farhågor för att han skulle gå för långt i sitt konungskanit; men han ville på samma gång bestämdt häfda sin ståndpunkt. Grefvinnan Armfelt, genom släktskap och personliga förhållanden noga förbunden med den svenska högadeln i hufvudstaden, hade icke undgått att taga intryck af den förbittring, som i dessa kretsar rådde mot konungen. Hon hade äfven erfarit, att hennes make däraf drabbats i ännu högre grad än tillföre, sedan han väsentligen bidragit att bringa folket i vapen. Att dessa, sedan fienden lennat landet, skulle komma att riktas mot de politiskt missnöjda, därom tviflade ingen. Uttrycket om nödvändigheten att »knäcka herrarna» hade från de frivilliga skarrorna spridit sig såsom ett slagord öfver land och rike och injagade skräck hos »patrioterna», hvilka i den fosterländska rörelsen endast sågo uppviglingar af en »kunglig demagog» och af hans blinda verktyg. *)

Om den lysande konungagunstlingen hittills företrädesvis haft sina vedersakare bland dem som afundats hans lycka, ogillat hans lättsinne eller känt sig sårade af hans öfvermod, så blef han efter de hvälfningar, som timade under hösten och vintern 1788—89, ansedd för en politiskt farlig person, i stånd till hvarje våldsamt; och han blef inom »patrioternas» kretsar föremål för det bittraste hat, hvilket ej hade någon möda ospard till svärta hans karakter och handlingssätt. Till och med hans förhållande i Finland uttyddes till det värsta: det sades, att han mottagit det honom erbjudna ryska guldet och sedan inför konungen spelat den obesticklige; under affären vid Summa — en hjältedat, med hvilken han sades skryta i tid och otid — hade han hållit sig undan. **) Man visste att han, oaktadt sin släktskap med den förnämste af Anjala-männen, yrkat att rättvisa skulle skipas utan förskoning, och att han tillstyrkt nedsättandet af en krigsrätt för ransakning öfver den olyckliga Qvistrums-affären. Det utspreddes, att han vore författare till en af de mot adeln riktade stridskrifter, som i hög grad bidrogo att förbittra

*) Betecknande för stämningen är foljande anteckning i hertiginnans af Solermandal dagbok från slutet af 1788. »Folket är för konungen, och deras raseri mot allt som de kalla »herrarna» är förfärligt. Jag är icke rojalist, tillhör icke heller oppositionen, som intrigerar till konungens skada — något som jag anser orätt; men jag är ännu mindre öfverraskad öfver att hvarje rättsinnad människa är upprörd öfver hvad som sker för närvarande.»

**) Hedv. Charlottas dagbok, Dec. 1788. Dock tillade hon: »man gör honom möjligen orätt».

sinnena. *) Betecknande är, att Schröderheim i ett bref till konungen (redan i September 1788) omtalar den allmänna bitterheten mot Armfelt, hvilken, enligt Schröderheims egna ord, grämde honom, samt uttrycker sin önskan att Armfelt icke finge någon befattning, hvarken i Vermland eller annorstädes; **) och att den uppriktige fosterlandsvännen L. v. Engeström från Warschau ansåg sig böra uppmana honom att söka beskickningen i Dresden, för att icke genom sin närvaro i Sverige hindra det goda verk, enighetens återställande, hvaruppå hvar redlig svensk borde arbeta. ***)

Ryktet berättade äfven, då riksdagen stundade, att konungen utsett Armfelt till landtmarskalk, för att genom honom styra adelns öfverläggningar; och fastän detta icke besannade sig — konung Gustaf insåg nog, att Armfelt med sitt uppbrusande lynne och sin fullkomliga ovana vid offentliga förhandlingar skulle kunna blifva honom till mera skada än gagn — hade man icke desto mindre mycket att förtälja om hans inblandning i riksdagsangelägenheterna.

Fullkomligt ogrundade voro visserligen icke dessa sistnämnda rykten. I synnerhet under riksdagens början användes han af konungen för att på enskild väg söka vinna motsträfvinga folkrepresentanter för konungens sak. Sammankomster med riksdagsmännen egde rum under Armfelts auspicer, hvarest de ifrigt bearbetades af honom själf och andra. †) Han sades flitigt besöka de ofrälse ständens klubbar för att vinna dem för sina syften. ††) Med konungens vänner inom presteståndet, Norrdin och Wallqvist, hade han, enligt bådaderas anteckningar, öf-

*) «Företal till 1789 års riksdage», se Heml. Handl. II: 55, Jfr Tham, anf. st. s. 18, och Beskow, anf. st. IV: 361. Författaren var prostén, sedan biskopen Waller. Ett af de hätskaste paskiller, som utspredos af motpartiet, var riktadt mot Armfelt och hade rubriken: «Baron Armfelts julklapp 1788». Det innehöll beskrifningen på ett «historie- och landskapsstycke», i hvars midt syntes turkiske storvisiren med en penningpung i handen; bredvid honom Gustaf III med Carl XII:s långa värja, samt framför honom «i en ljöscen ställning» gungstlingen Armfelt. På tafeln syntes äfven Svea, hållande ett pergament med inskrift: «Sönderslit det förskräckliga band, som fäster folket vid regenten och blindheten, och sänd oss frihet och säkerhet». (Jfr De la Gard. Arch. XX: 31.)

**) Se Skrifter, s. 262..

***) L. v. Engeström, Minnen I: 280. I bref till v. Asp motiverar han ytterligare detta råd därmed att Armfelt och Toll voro allmänt förhatade (^{16/11} 1788, s. 281). Armfelts obestridliga förtjenster om folkväpningen visade, huru föga välbetänkta dessa råd voro, om också deras vilmening var otvifvelaktig.

†) En anekdot härom berättas i Ehrenstroms Anteckn. I: 182.

††) Hertiginnans af Södermanland dagbok.

verläggningar rörande riksdagens angelägenheter. *) Lagman Stenhoff, en af konungens ifriga agenter, en man af tvetydigt rykte, föreståndaren för »rojalisternas» klubb inom adeln, ansågs mottaga sina ingifvelser genom Armfelt; och särskildt uppgafs, att denne vore det egentliga upphofvet till Stenhoffs vid riksdagens början gjorda motion om Sprengtportens uteslutande från riddarhuset såsom förrädare och förande afvog sköld mot sitt fädernesland. Motionen hade i för sig ingenting orimligt och måste förefalla hvarje oförvilladt sinne fullt befogad; men den undgick icke att reta »patrioternas» sinnen och framkallade en het-sig diskussion på riddarhuset. **) Fersen har, till råga på Armfelts syndaregister under riksdagen, antecknat, att öfverläggningen om statskuppen den 20 Februari, då adelns ledare arresterats, hölls natten förut »i öfverstekammarjunkaren Armfelts rum, vid punsch- och bischoffsbålar». ***)

Skada blott att värden själf icke fick deltaga hvarken i rådplägningen eller välfägnaden: han var nämligen vid nämnda tid — i Dalarne.

På konungens befallning hade han begifvit sig dit, för att åter samla en del af de friskaror, som några månader förut under hans befäl varit så ifriga att försvara konungens sak, ej blott mot »juten», utan äfven mot »herrarna». Till uppehållande af ordningen i Stockholm under den kritiska tid, som stundade, fanns knappast någon annan militärisk styrka än borgerskapets infanteri och kavalleri; och detta skulle — för att begagna Armfelts ord — »icke hafva motstått ett anfall af 1,000 dristiga adelsmän, mera vana vid värjan än dessa handtverksmän». Reguliera trupper funnos ej på nära håll att tillgå; och uppbådet af dalkarlarna under för handen varande förhållanden kunde anses såsom en nödvändig försigtighetsåtgärd, på samma gång som det var en demonstration, hvilken icke förfelade sin verkan. Dalkarlarna skulle emellertid icke inkvarteras i Stockholm, utan på Drottningholm; men deras blotta grannskap var tillräckligt för att sätta skräck i dem bland hufvudstadens innevånare, som tillhörde oppositionen. Farhågorna för våldsamlheter af dessa halvilda skaror minskades i »patrioternas» ögon icke däraf, att till deras befälhafvare var utsedd en så afgjord »rojalist», som

*) Nordin, anf. st. s. 22; Beskow, anf. st. IV: 205.

***) Det uppgafs, att konungen befallt att motionen icke skulle framlemnas, men att Armfelt, som skulle underrätta Stenhoff om konungens befallning — försöfvit sig! Se Adlerbeth, anf. st. I: 71.

***) Hist. skrifter, VIII: 114.

Armfelt. Man tviflade ej mindre på hans vilja att hålla dem i tygeln, än på hans förmåga. *)

Uppdraget att begifva sig till Dalarne lemnades i största hemlighet; konungens egenhändig order af den 15 Februari 1789 innehöll endast den knapphändig föreskriften för brigadchefen baron Armfelt, att med »1,200 man af dalkarlarnas frikår genast hit marschera och taga qvarter på Drottningholm». **) Armfelt afreste, men mötte oförväntade svårigheter.

Stämningen i Dalarne hade under vinternånaderna undergått en hastig förändring. De missnöjda i landet hade funnit understöd i de officerare, som från arméén i Finland hemkommit på permission under vintern; och dessa hade gjort allt för att framställa konungen såsom den ensamt skyldige till de timade olyckorna, och hade icke utan framgång arbetat på att söndra de sinnen, som den fosterländska hänförelsen kort förut förenat. ***)

Från Falun, dit Armfelt först begifvit sig, utsände han officerarna vid kåren för att i socknarna hopsamla sitt manskap; men de återkommo med oförrättadt ärende, några af dem t. o. m. efter att hafva undergått misshandling. »Faran att misslyckas», säger Armfelt, »var för stor, för att jag icke skulle göra en yttersta ansträngning. Jag begaf mig själf till Mora. Jag höll tal till allmogen och erinrade dem om deras förfäder, som gjorde Gustaf Vasa så stora tjenester, om deras forntida ära och deras nuvarande pligter. Deras uppstudsighet var ytterlig; fastän jag börjat mitt tal så vackert, vågade de säga mig att jag var en bedragare. Besluten att våga allt, svarade jag helt djärft med hotelser, som vid hvarje annat tillfälle skulle varit löjliga: jag nämnde den mest närgångne af bönderna vid hans dopnamn och lofvade att hänga honom i klockstapeln. Då började alla de andra att byta om ton och gjorde sina anbud, samt slutade med att erbjuda sig gå man ur huse, om jag så påfordrade.

*) Från Vermland hade spridit sig ryktet, att Armfelt hade svårt att hålla dalkarlarna i tygeln, och man tviflade på att han verkligen försökt att göra det på fullt allvar. (Hedv. Charlottas dagbok.)

**) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 56 (noten).

***) Redan på hösten 1788 började man hysa farhågor i detta afseende. Armfelt hade skrivit till konungen från Karlstad ²⁹/₁₁: »I Dalarne går det alldeles rasande, om ej E. Maj:t befäller hertigen att ej gifva någon officer af Dalregementet permission. De som hemkommit hafva förgiftat en del af landet. . . . Då jag kommer hit, skall processen med sådana herrar blifva kort, som i landet utprida lögnen och falska rykten. Men nu är t. o. m. Beck-Friis små ängslig.» Äfven Tersmeden skref till konungen i samma anda och nämner särskildt kaptenen Hertenhielm såsom en bland dem som mest utspridit »horreurs» bland allmogen. (Gust. MSS., Ups. Bibl.)

Jag svarade därpå, att min tanke aldrig varit att begära af dem hvad de ej utan sin skada kunde göra, och att 450 manbara karlar vore tillräckligt. Om en timma voro dessa inskrifna och fördelta samt samma natt affärdade till Falun med fjorton dagars matsäck. I Leksand behöfde jag samma dag blott visa mig, för att vinna mitt ändamål; och i Rättvik, där de synnerligen misshandlat en af mina officerare, fann jag hela allmogen samlad, för att bedja om förlåtelse och visa sin välvilja. I de öfriga socknarna var på 24 timmars tid allt lika hastigt i ordning, och genast efter det alla voro församlade i Falun, begaf jag mig med denna massan på slädar och genom natt och dag till Drottningholm. På hela vägen voro vi mottagna och handterade som skyddsänglar, och det var oftast rätt svårt att tillbakahålla det nit, med hvilket allmogen i bergslagen och Upland önskade följa dalkarlarnas exempel. *)

Dessa »obändige tronens försvarare» upphörde icke, sedan de anländt till Drottningholm, att göra sin befälhafvare bekymmer och fordrade noggrann uppsigt; och det var tydligen ej blott för att finna en förevändning att slippa att deltaga i den stormiga riksdagens hemliga spel, som Armfelt från början anhöll att få stanna på Drottningholm och personligen hålla dem i tygeln. Grannskapet med Stockholm verkade i viss mån demoraliserande; t. o. m. det konungska tänkesättet synes hafva växlat, och uppträden förefollo mellan dessa bondsoldater och deras befäl, hvilka satte brigadchefens tålmod på hårda prof. **) Han erkänner, att då riksdagen var slut och de hemförlofvades, var hans »glädje lika stor att se oss skilda vid rikets ständer och dem.»

*) Armfelts självbiografi, anf. st. II: 29, och hans Notes historiques till Gustaf III:s bref. Armfelts bref till konungen under denna resa vitna äfven om de svårigheter, han mött. Om den genom hans uppträdande åstadkomna plötsliga förändringen i dalallmogens stämning yttrar han i ett af dessa bref, att den var «un de ces miracles qu'on ne saurait calculer: au lieu de trouver des difficultés à faire marcher les dalécarliens, il fallait retenir leur fougue, et malgré cela, j'arrive cependant plus fort que je devais être.»

**) Det gick, enligt en handskrifven anteckning af Armfelt, så långt, att i hans rum på Drottningholm inträngde uppstudsiga soldater, hvilka han handgripligen måste köra ut; hans officerare gingo alltid med laddade pistoler och hade befallning att vid hvarje försök till uppstudsighet skipa summarisk rättvisa. En viss Björk-Henrik nämnes i ett bref från Armfelt till konungen såsom den egentlige orostiftaren. — En dagboksanteckning af hertiginnan af Södermanland i April 1789 uppgifver, att 200 af dessa soldater undertecknat en skrift till konungen med anhållan att blifva hemförlofvade och innehållande en varning till konungen mot att forgripa sig på adeln.

Det var likväl icke endast i dalkarlarnas uppstudsighet, som Armfelt såg faran: han var äfven angelägen att förebygga, att denna odisciplinerade skara komme att användas till något annat än att hålla hufvudstadens missnöjda i en helsosam skräck — på afstånd. Konungen ville gå längre. I sitt strafftal till adeln på rikssalen den 17 Februari erinrade han om att de funnes i grannskapet, ehuru han försäkrade om sin fredliga afsigt med deras ditkallande.*) Men en annan dag — det var kort därefter, den 16 Mars, då förenings- och säkerhetsakten skulle föredragas vid adelns plenium — hade han för afsigt att själf föra den fruktade skaran i Stockholms omedelbara grannskap. Han misstänkte, att Armfelt icke skulle vara benägen att deltaga i denna demonstration, och nämnde för honom ingenting om sin afsigt; och i den biljett, hvori han samma dags morgon under rättade om sin önskan att kåren vore uppställd vid hans ankomst till Drottningholm, tillrådde han Armfelt, som var plågad af reumatism, att för tillfället lemna befälet till dennes närmaste man, öfverstelöjtnant Tersmeden. Armfelt genomskådade, enligt sin egen berättelse, genast konungens hemliga tanke; han steg till häst, oaktadt de mest stickande smärtor, lät dalkarlarna marschera konungen till mötes, deployerade, så godt han kunde, sina kolonner, och gjorde konungen ännu en gång föreställningar, på samma gång som han helt och hållet underkastade sig hans vilja, i händelse beslutet vore oåterkalleligen fattadt. Konungen var icke synnerligen belåten att träffa Armfelt, ännu mindre att se sig genomskådad; men lät slutligen fullständigt öfvertyga sig om sanningen.**)

Denna anekdot, som bestyrkes af andra samtidas berättelser***) visar, att »den nye Sejanus» ingalunda vid alla tillfällen

*) «Äro de ej svenska män», utropar konungen om dalkarlarna, «som ej för penningelystnad, men frivilligt väpnat sig till min och rikets tjänst? Äro de ej kommenderade af svenska infödda män, både af frälse och ofrälse ståndet? Hvad kan förebrås mera, kan man då räkna dem för lika med sådana främmande besoldade trupper, som konungarna i unionstiden lofvade att ej införa; är det endast tillfyllest att de synas vara mig fullt tillgifna, för att de skola anses för farliga?» . . . Han tillade dock rörande ändamålet med deras kallande till hufvudstaden: «dessa trupper komma att freda staden, då eldsvådor fordra borgerskapets hjälp, i en tid då sinnena, upprörda på alla sidor, kunna med skäl hota allmänna säkerheten; men de skola ej inkomma i staden förr än nöden tränger.» Gust. III, Skrifter (1806) I: 139.

**) Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 58, och Armfelts anmärkning i noten. Jfr Adlerbeth, I: 112, och Tham, s. 239.

***) Hertiginnan af Södermanland omtalar denna tilldragelse i sin dagbok, med det för den uppretade stämningen mot Armfelt betecknande, säkert ogrundade, tillägget, att hans önskan att afvända den tilltänkta marschen

var ett viljelöst redskap åt »Tiberius». *) I själfva verket var det, med all konungatrohet, icke utan stridiga känslor, som Armfelt bevittnade tilldragelserna 1789. Hans talrika bref till sin hustru från denna tid vittna om den konflikt, i hvilken han befann sig, mellan tacksamheten och den personliga tillgifvenheten för sin konung, samt farhågan att denne skulle »förstöra allt genom en illa beräknad hårdhet», känslan af att stundom »konungen var i sin tort», sympatien för släktingar och ståndsbröder, från hvilkas krets han kände sig utesluten, och slutligen, icke minst, bekymmer öfver att splitet äfven hotade att tränga in i hans egen familj. Det fanns ögonblick, då han »förbannade sin så mycket afundade gunst, som tvingade honom att lida, icke blott för sig själf, utan äfven för andra». I bevekande ordalag skrifver han mer än en gång till sin hustru, för att förmå henne att åtminstone icke öppet visa konungen sitt missnöje och att icke, såsom andra damer af den förnäma världen, upphöra att visa sig på hofvet. Han erinrar henne, att konungen varit äfven hennes välgörare och besvär henne »på sina knän», att icke af hänsyn till sin mors och sina väninnors äsigter visa sig otacksam. »Man har rättighet att icke älska den man är skyldig att vörda, men det är absolut nödvändigt att icke sätta sig öfver de yttre formernas anständighet.»

Från Mora i Dalarne hade han skrifvit (den 23 Februari). »Ingenting i världen kan skaka mina grundsatser. Jag vill vara regerad af en enda; jag vill att lagarna och konungen ätlydas, jag vill att staten räddas — eller ock må jag krossas under den allmänna omstörtningen. Några enskilda personers existens har intet inflytande på det hela; och skulle det vara nödvändigt, att jag utgöte min fars eller min sons blod, fordras det ett blodigt offer — något som jag fruktar — så är min arm lyftad, och jag slår till. Mitt samvete är rent: jag har velat försona allt; man har visat mig förakt, jag skall veta att skaffa mig aktning.» — Men några veckor senare, sannolikt vid samma tid, då han lyckades afstyra demonstrationen mot Stockholm med dalkarlarna, är han betänksammare vid tanken på de »blodiga scener», som kunna förestä. »Kungen», heter det i ett odateradt bref, »är nu i sin tort. Men hvem har börjat? Hvem har icke velat freden, då den ännu kunde nås, då jag predikade

på Stockholm hade sin grund i personlig fruktan: man hade nämligen hotat honom med döden, om dalkarlarna komme till Stockholm, och hans »bravoure n'est que dans les paroles» (!).

*) Se ofvan, s. 43.

och erbjöd den? Dixi et salvavi. Hvarken jag eller någon dalkarl skall väl våldföra människor eller opinioner, därpå engagerar jag min heder. Vilja de godvilligt underteckna föreningsakten, skall jag tiga och samtycka; vilja de det ej, ser jag det med all möjlig tranquillité. Vare jag vanärad, och förbannad den stund, jag gör ett steg stridande mot mina förbindelser, mot min öfvertygelse! Då frågan är att optera emellan en eller flera tyranner, väljer jag helst en; men då jag kan få lefva fri, då oordning och själftagen makt hållas tillbaka, är jag nöjdast.»

Under denna tid af inre strider och bekymmer längtade Armfelt med otålighet efter den tid, då han skulle få tillstånd att draga sig undan alla offentliga angelägenheter. I ett bref till konungen, hvori han försäkrar honom om sin redobogenhet att uppföra allt för dennes personliga säkerhet och ära, besvar han honom att, sedan lugnet blifvit återställt, såsom den enda belöningen anvisa honom en fristad, där han kunde lefva undan-gömd i anspråkslösa villkor. Och då förhållandena utvecklade sig därhän, att tvenne statsfångar, Anckarsvärd och Stierneld, stäl-des under Armfelts bevakning på Drottningholm — den sist-nämnde dock endast för att vidare sändas till ett annat fängelse — så var det icke utan knot, som han lydde. Han förklarade visserligen att konungens föreskrifter skulle punktligt blifva åt-lydda, men erinrade, att dylika uppdrag vore fullkomligt »odiösa», och syntes vara afsedda att göra hans ställning till sina likar ännu svårare. Särskildt för Stierneld, som enligt konungens be-fallning genom Armfelts försorg *) skulle afsändas till Karlstens fästning, lade han sig ut med ifver, men utan framgång.***) Med glädje omtalar han äfven i ett bref till sin hustru att han, sedan Anckarsvärd's oskuld till delaktigheten i Anjala-stämplingarna blifvit ådagalagd,***) kunnat lemna honom fri i sin makas ar-

*) Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 57.

***) I ett bref till konungen skildrade han Stiernelds förkrosselse. «Son élat est un triomphe parfait pour V. M., surtout en me rapellant que Cinna, après avoir obtenu sa grâce, était un des meilleurs sujets d'Auguste. Je connais trop bien mon peu de crédit, pour oser Vous parler sur un autre ton, quand tant de personnes de marque ont échoué». Efter segern vid Val-kjala följande året återfick Stierneld friheten. Se Gust. III:s bref, anf. st. s. 136.

****) Se Ehrenström, Hist. Anteckningar I: 193. Se vidare Anckarsvärd's Minnen s. 95 o. f. Anckarsvärd hade under vinterens lopp upprepade gånger vänt sig till Armfelt med framställningar rörande finska förhållanden (anf. st. s. 67, 79, 80). Det oaktadt var Armfelt från början mycket intagen mot Anckarsvärd, då denne fördes såsom fånge till Drottningholm, men lät med glädje öfvertyga sig om hans oskuld och blef sedan en af hans närmas-te vänner samt bidrog väsentligen till mildrandet af Drottningholmsarrestens

mar: »Jag har sålunda kunnat bidraga till några människors lycka!» utropar han. I ett bref till konungen prisar han Anckarsvärd såsom »den bästa af alla äkta män och familjefäder.»

Det är, såsom man ser, ingalunda den fanatiska partimannen, som talar i dessa ord, lika litet som de kunna anses hafva flutit ur egennyttiga beräkningar. De hårda omdömen, hvilka fälldes om Armfelt af adels-oppositionen, därför att han icke i stormens tid, som så många andra, lemnade sin kunglige vän och välgörare, kunna visserligen förklaras af stämningens bitterhet. Säkert är dock, att få uppriktigare än Armfelt önskade att kunna intaga en medlande ställning och afvända partisplitets olyckor, så vidt i hans förmåga stod. *)

Riksdagen afslöts den 27 April 1789; och all uppmärksamhet vändes på förberedelserna till det stundande fälttåget i Finland. Armfelt fick en ny och ansvarsfull verkningskrets, åt hvilken han kunde egna sig med mera ifver och inre tillfredsställelse.

* * *

Konung Gustaf hade den 16 Maj 1789 till Haga samman kallat de män, hvilka hans förtroende utsett att utgöra den henliga krigsberedningen för det stundande fälttåget. Af dess

obehag och till försoningen med konungen. Anckarsvärd prisar A:s «humanité och attention». (Se Minnen, s. 113—118.) Äfven för en annan af statsfångarna, von Gertten, lade Armfelt sig ut, enligt en samtidas uppgift (Crusenstolpe, Carl XIII, s. 190).

*) En annan af konungens män, den snillrike Wallqvist, äfven en vän af moderata åtgärder, har i ett par bref, skrifna vid tidpunkten för riksdagens afslutande, vittnat om Armfelts ståndpunkt. Han rådde konungen till försigtighet vid riksdagens afslutning och bad honom, «vid allt heligt, att riksdagen måtte slutas med allra minsta bruit, som är möjligt. Jag vet», säger Wallqvist, «att E. K. M. har allt skäl att tro baron Armfelt, och förleden söndag hörde jag inför E. K. Maj:t honom vara af samma tanke». Och samma dag skref Wallqvist, oroad öfver planen till det vågsamma steg, hvarmed konungen förberedde den märkvärdiga riksdagens afslutning, till Armfelt ett bref, hvori han gaf luft åt sina bekymmer. (Wallqvist, Minnen och bref, utg. af Montan s. 117, 118.). Armfelt öfversände Wallqvists bref utan att yttra sig i ämnet; men ett annat bref från honom till konungen, från samma tid, fäster uppmärksamheten på de ofrälse ståndens vacklande stämning i fråga om bevillningen, och adels därpå grundade förhoppningar om deras stöd för sin vägran. Han slutar dock: «en tout cas, il faudra bien finir, d'une ou d'autre manière; et à mon particulier, j'ai la confiance la plus illimitée aux lumières et à l'expérience de V. M.» Konungen fullbordade, såsom bekant, sin statsvälföring genom sitt energiska uppträdande på riddarhuset den 27 April 1788, då han så godt som med maktspråk tvang adeln att gå in på den åskade bevillningen, på obestämd tid. (Se Adlerbeth I: 156 o. f., Ehrenstrom I: 178, Tham s. 482 o. f.)

medlemmar voro vid detta första möte närvarande presidenten greve Munck, statssekreteraren v. Carlsson, öfverstekammarjunkaren baron Armfelt och öfversten Anekarsvärd. Åt de båda sistnämnda, såsom generaladjutanter, voro de egentligen militära detaljerna anförtrödda. Dessa förtroendemän borde nära samverka med den sedan föregående år bestående utredningskommissionen. Den under konungens frånvaro tillförordnade regeringen, i hvilken äfven Munck var ledamot, fick befallning att låta verkställa alla de föreskrifter rörande krigsanstalter, som kunde komma från denna beredning. Vid detta krigsberedningens första sammanträde, öfver hvilket fördes ett protokoll,*) fördelades arbetet mellan ledamöterna. Statssekreteraren baron Ruuth och landshöfdingen Lilljehorn togo sedermera plats i beredningen, den sistnämnde såsom generalintendent.

Af dessa ledamöter var Armfelt den som stod konungen personligen närmast och till hvilken han satte det största förtroendet. I beredningen ansåg han honom framför andra representera sina intressen, såsom »un homme entièrement à moi», och det var i främsta rummet Armfelts föreskrifter i alla militära frågor, som borde bestämma den tillförordnade regeringens åtgärder.**)

Det var därför som han ansåg honom, så länge ännu någon fara hotade Sverige från vester, eller truppkårer återstode att utrusta, kunna göra större gagn i Stockholm än i spetsen för sitt regemente i Finland.

Sedan konungen den 3 Juni afrest till krigsskådeplatsen i Finland, var det också med Armfelt, som han i främsta rummet skriftligen meddelade sig rörande militäriska angelägenheter. Konungens och Armfelts brevväxling under sommaren och hösten 1789 var synnerligen liflig och utgör en icke oviktig källa för historien dels om detta fälttåg, dels om den verksamhet till dess befrämjande, som egde rum i Stockholm. De officiella breven till konungen från krigsberedningen, utredningskommissionen och t. f. regeringen äro långt ifrån att lemna den äskädliga bild af denna verksamhet, som Armfelts talrika enskilda bref från samma tid.***)

*) Gust. Mss., vol. 44.

**) Gust. III:s bref, anf. st. s. 86, 90. — Armfelts motståndare ansågo dock hans kvarstannande i Stockholm såsom bevis att konungen "misstrodde hans skicklighet i stora saker". (Hochschild, Ant. II: 317. handskr. i Ups. Bibl.)

***) Rörande utredningskommissionen och dess officiella skrivelser yttrade Armfelt skämtsamt, att "den skrifer in folio och tänker in octavo."

Af den hemliga krigsberedningens öfriga ledamöter voro tvenne sedan gammalt Armfelts motståndare: det var Ruuth och Munck. Det bör, till heder för dem alla, icke lemnas onämndt, att de nu arbetade endrätteligen tillsammans för det gemensamma målet; och Armfelt, som framför alla andra hade tillfälle att enskildt yttra sina tankar för konungen, har icke annat än vänliga ord för sina kolleger, hvilkas nit och verksamhet han i sina bref mycket prisar. Äfven ordföranden i den tillförordnade regeringen, riksdrotset Wachtmeister, får af honom varma loford, såsom »un homme incomparable et unique», hvars uppförande fyllt honom »med vördnad och beundran.» *) — I allmänhet torde denna kommitté icke ensamt förtjena loford för sin enighet, utan äfven för en mer än vanlig ifver och verksamhet. Icke minst gäller detta Armfelt, om hvilken konungen säger, att han utfört »Herkules-arbeten». Hans verksamhet vid truppernas utrustning för fälttågen 1789 och 1790 är ett värdigt motstycke till hans organisation af gränsförsvaret 1788 och till hans senare krigiska bragder i Finland och tillhör, jämte dem, de vackraste bladen i hans historia.» **)

De anspråk, som ställdes på krigsberedningen, voro icke ringa: nya trupper skulle anskaffas, dels i Sverige, dels i Tyskland, utrustas och provianteras samt sedan öfersändas till Finland, medan ryssarna voro herrar i Finska viken; hären i Finland skulle förses med alla förnödenheter, som icke där kunde anskaffas; och slutligen skulle stora flottans behof, hvilka syntes vara omätliga, genom dess försorg tillgodoses. För den händelse att Danmark, efter utgången af det på sex månader afslutna stilleståndet, skulle börja fiendtligheter, skulle beredningen äfven draga försorg om vestra gränsens försvar. Oroande underrättelser från Vermland***) gjorde nämligen, att man under

*) Armfelts bref till konungen 18/6, 20/6, 23/7 1789.

**) Wallqvist yttrar i ett bref till konungen den 20/7 (anf. st., s. 140), att han tackar Gud, att konungen hade »drotsen och Armfelt kvar i Stockholm. De göra sannerligen hvad kloke och ärlige män kunna uträtta». — Annorlunda bedömdes dock visserligen krigsberedningen af dem, hos hvilka ännu glödde oviljan öfver riksdagens tilldragelser. Hertiginnan af Södermanland säger i en dagboksanteckning (Juli 1789): »Munck, avec Armfelt, et la colère tranquille, mais vindicative de Ruuth font un triumvirat qui ne fait que des horreurs». Särskildt ansåg hon Armfelt olämplig, på grund af hans förmenta brist på administrativ förmåga och ordningssinne. (Därsamast. Maj.)

***) Rapporten ingingo om stora truppsamlingar i Fredrikshall och Kongsvinger; en länsman rapport berättade »såsom en alldeles säker nyhet» att den i Fredrikshall samlade styrkan »utan minsta uppehåll skulle genom Sverige afmarschera till Ryssland». (Gust. MSS., Vol. 44.)

början af sommaren icke var utan farhågor för ett nytt anfall vester ifrån, ehuru de lyckligtvis visade sig ogrundade. I början af Juli erhöles officiell förklaring om Danmarks neutralitet.

Till allt detta skulle penningar anskaffas; och häri låg en af de förnämsta svårigheterna. Redan före fälttågets början hade Armfelt föreställt konungen nödvändigheten af att med allvar och i tid tänka på att afhjälpa detta behof, för att ej helt tvärt nödgas afbryta påbegynta operationer. »Vi måste strida», skrifver han: »det är nödvändigt för det allmänna bästa, för E. Maj:ts ära, att denna kampanj föres med kraft och framgång. Men utan pengar skulle Villars hafva förtviflat, och den store Fredrik tagit sig lika slätt ut som vår krigsminister i Helsingfors i fjol.» *) Konungen själf klagar i sina bref till Armfelt, sedan han ankommit till Finland, oupphörligt öfver penningebristen och otillräckligheten af de gjorda sändningarna. Liknande klagomål hade uttalats af de befälhafvare, som före honom funnos i Finland, generallöjtnant Meijerfelt och öfverste Stedingk, hvilken sistnämnde med utmärkelse öppnat årets fälttåg: officerarna vid Stedingks kår hade icke fått sin lön sedan sex månader, och soldaterna icke sedan fem; kött bestods endast på helgdagarna, och soldaterna i Savolax lefde på vatten och bröd. **)

För afhjälpan af dessa olägenheter funnos nu dels medel i den af riksdagen lemnade bevillingen, dels måste de genom lån anskaffas. Ruuth, krigsberedningens finansman, gjorde enligt Armfelts ord det omöjliga för att skaffa penningar och använde till och med sin enskilda kredit för statens räkning, hvilket likväl hotade att undergräfvat bådas. Underhandlingar pågingo emellertid med Preussen rörande anskaffande af penningförsträckningar, och förskottsvis hade redan en del af det ifrågasatta lånet erhållits. I dessa underhandlingar hade Armfelt väsentlig del, såsom längre fram skall visas.

Mindre svårigheter än anskaffandet af penningar gjorde uppsättningen af nytt manskap. Ännu dröjde kvar i folkets sinne något af den patriotiska stämning, som året förut kallat dem i vapen. Frivilligt uppsattes förstärkningsmanskap eller vargering vid Dala, Helsinge, Elfsborgs och Vestgötadals regementen, ***) och de öfriga behofven fylldes genom värkning ända till Augusti. Då fann krigsberedningen, med anledning af den

*) Odat. bref, Maj 1789.

**) Stedingk $\frac{6}{5}$, 1789; Mémoires posthumes, I: 167.

***) Gust. MSS., vol. 44; Krigsber. till K. Maj:t $\frac{10}{5}$.

starka afgången af manskap vid flottan, rådligt att låta utgå ett påbud om uppsättande af allmän vargering, dock tills vidare endast till halfva styrkan och med rust- och rotchällares frivilliga och otvungna medgifvande.

I midten af Juli hade man hunnit så långt, att den första förstärkningen af konungens armé i Finland kunde afgå under generalmajoren Ev. Taube's befäl, på 11 galerer och 39 transportfartyg.*) I slutet af samma månad afsändes på 9 galerer och 32 transportfartyg en ny förstärkning, utgörande 2,808 man under befäl af generalmajor Pollet.**)

Armfelt hade gjort sig noga underrättad om andan och hållningen inom samtliga dessa olika regementen, och afsände till konungen kortfattade karakteristiker öfver befäl och trupp, oförbehållsamma nog i sina stundom klandrande omdömen, men tydligen icke gjorda i afsigt att orättvist skada någon i konungens ögon. — Ännu en truppsändning kunde krigsberedningen genom sin verksamhet under sommaren 1789 verkställa; den ställdes under Armfelts eget befäl. Dessa trupper afgingo den 25 Augusti från Gefle och utgjordes till en väsentlig del af det frivilliga förstärkningsmanskapet från Dalarne och Helsingland.***) Förtjensten af upprättandet af vargeringsmanskapet i Dalarne och Helsingland hade Armfelts medhjälpare sedan föregående året, öfverstelöjtnanten E. A. Tersmeden; Armfelt själf företog en resa till Gefle för att mönstra manskapet och uttryckte vid sin återkomst sin synnerliga tillfredsställelse med dessa rekryter.†)

*) Den bestod af Skaraborgs regemente, en bataljon Kronobergs, en af Jönköpings regemente, Sandels' och Tornerhjelm's värfvade bataljoner samt fyra skvadroner lätta dragoner. Dessa trupper hade fått sin lön till slutet af Augusti och voro provianterade till den 15 September (Krigsberedn:s skrivelser ^{30/6}, ^{7/7}, Armfelt till konungen ^{17/7}.) Först den 25 Augusti ankom Taubes med otålighet väntade kår till ryska gränsen. Armfelt beklagar sig i nämnda bref öfver Taubes långsamhet: "Il ne manque ni d'esprit, ni de talens, ni de zèle, mais il a deux faiblesses: sa maîtresse et ses dragons. Cela ne paraît pas compatible, mais comme il est jaloux de la première et craint d'exposer au feu les autres, il se trouve une espèce de rapport dans ces sentimens". Armfelt berättar också, att han själf, för att få det medföljande artilleriet färdigt, den dag då Taubes trupper embarked, hade måst personligen vara närvarande på artillerigården från kl. 5 på morgonen.

***) Drottningens lifregemente, Psilanderhjelm's reg:te, en bataljon af Vestgötadals, en af Elfsborgs reg:te samt en af Jemtlands jägare.

***) De öfriga trupperna voro: två bataljoner Nerike och Vermlands reg:te, två dito Jemtlands reg:te; en bataljon af hvardera af Bohusläns (af-suttna) dragoner, samt 100 man lifkosacker, tillsammans något öfver 2,400 man.

†) E. A. Tersmeden till Armfelt ^{19/7}, 1789 (bland Armfelts bref till Gust. III) samt Armfelt till konungen ^{7/8}.

Hela antalet af de trupper, som genom krigsberedningens försorg under sommaren 1789 hunnit utrustas för att deltaga i fälttåget i Finland, utgjorde mellan 8 à 9,000 man. *) Därtill kom det manskap, som anskaffades för flottans räkning.

Stora flottan i Karlskrona gjorde krigsberedningen större bekymmer än allt annat. Så väl dess officiella skrivelser till konungen som Armfelts enskilda bref upptogos till en god del af klagomål öfver omöjligheten att få någon ordning i flottans angelägenheter. Redan i den första skrivelse, som krigsberedningen aflät till konungen, **) yttrades tvifvelsmål om stora flottan under året skulle kunna komma att utlöpa; och Armfelt skref till konungen den 23 Juni: »Flottan gör mig mer bekymmer än allt det öfriga; hon ensamt har kommit mig att önska, att isen vore återkommen och att vi vore i Januari månad; då kunde det åtminstone ej bli frågan om att kombinera sina rörelser med hennes». — I själfva verket vore förhållandena i Karlskrona egnade att hindra framgången af den uppgjorda fälttågsplanen; de motverkade dessutom bestämdt i hög grad krigsberedningens öfriga arbeten. Flottan »slukade allt, som en Moloch». En stor procent af de trupper, som ditsändes, väntades af det hårda ödet att inqvarteras på sjukhusen och omkomma af vanvård; och ett vanligt förbehåll vid antagandet af krigstjenst blef att slippa skickas till Karlskrona. Storamiralen hertig Karl begärde oupphörligt nytt manskap och nya penningesändningar. Han ville för flottans räkning lägga beslag på trupper, bestämda att öfversändas till Finland; han gaf befallningar, som korsade beredningens åtgärder; han föreslog slutligen att på engelskt sätt pressa matroser till örlogstjenst från handelsfartyg. Det sistnämnda afstyrktes på det bestämdaste af beredningen. ***)

Dock var det icke storamiralen hertig Karl, som i främsta rummet gjordes ansvarig för oordningarna i Karlskrona. »Denne furste», skrifer Armfelt till hans broder konungen, »har många goda egenskaper; han skulle blott lefva bland hederligt folk»; och han återkommer i sina bref oupphörligt till klagomål öfver de »odugliga gökar», som omgäfvono honom. †) I Karlskrona fortsattes nämligen — alla samtida vittnesbörd tala där om — samma militäriska politik som året förut i Helsingfors

*) Se vidare härom Mankell, Finska arméens krigshistoria, s. 434, 440.

**) Gust, MSS., vol. 44.

***) Därsammastädes.

†) Armfelt till konungen $12/6$, $23/6$, $13/8$ 1789. I högsta förbittring utbrister han en gång: «Si le diable pouvait emporter tous ceux qui inspirent au prince de faire les choses à rebours»!

och utanför Fredrikshamn, endast ännu mera hänsynslöst, på grund af mindre tillsyn. Det politiska missnöjet ansågs numera hafva sitt stamlåll bland flottans befäl; och dess overksamhet jämte den oerhörda vårdslösheten i förvaltningen synes hafva haft sin grund ej blott i bristande skicklighet och drift hos ledarna, utan äfven i enskild hämndkänsla, som satte sig öfver fosterlandets väl, till trots för det namn af »patrioter», hvarmed konungens motståndare älskade att benämna sig. Förhållandet var icke okänt för konungen; och äfven han hyste ett afgjordt misstroende till dem som hade ledningen af denna del af krigsmakten. Redan vid fälttågets början uttalade han öppet detta misstroende; *) och det kunde icke annat än ökas genom de underrättelser, som alltjämt ingingo. I sina förtroliga bref till Armfelt röjde han ofta den yttersta otålighet öfver flottans overksamhet, och har en gång gifvit luft åt sin vrede mot en af hertigens rådgifvare i det starka uttrycket, att han önskade att denne vore i hafvets djup. **) Konungen var därjämte särskildt missnöjd med sin broder storamiralen. »Han förtjenar», yttrade han en gång i vredesmod, »att jag skickar honom att vara storamiral på Rosersberg.» ***) Hans missnöje yttrade sig äfven i officiella skrivelser till den tillförordnade regeringen. I ett af dem yttrar han t. ex.: »Som vi ej kunna bruka mot vår broder den militäriska stränghet, som kräfves, så hafva vi ålagt kontreamiralen Nordenskjöld att personligen ansvara, om ej våra ordres efterkommas». I ett följande yrkar han lagligt tilltal mot »de höge och läge, som mot min befallning vållat uppskof» med återlemnande af tagna priser. †)

Utgången af flottans sjötåg 1789 rättfärdigade dessa misstankar. Endast *en* gång mätte den sina krafter med fiendens i det oafgjorda sjöslaget vid Öland, hvilket, om det ock aflopp utan nederlag för de svenska vapnen, dock öfver dem kastade den vida mera vanärande skuggan af misstanke om förräderi. ††)

*) Se bref till Armfelt den 15 Juni 1789; anf. st. s. 66.

**) Gustaf III:s bref till C. A. Wachtmeister $\frac{4}{8}$; anf. st. s. 47. Jfr hans bref till Armfelt, anf. st. s. 102.

***) Ehrenström, anf. st. I: 212,

†) Bref till Wachtmeister, anf. st. s. 48, 61.

††) Liljehorn, den såsom vice landtmarskalk vid riksdagen bekante amiralen, straffades såsom förrädare. Konungen var dock benägen att anse förräderiet hafva legat hos hans vapenbröder, hvilka ville den förhatade »rojalistens» undergång; och han var icke ensam om denna mening. (Se konungens bref till Armfelt $\frac{6}{8}$ 1789, anf. st. s. 94, samt hans märkliga bref i samma ämne till C. A. Wachtmeister $\frac{17}{8}$ och $\frac{15}{10}$, anf. st. s. 50, 62; jfr äfven

Fälttåget i Finland fick genom flottans overksamhet en ofördelaktig vändning: ryska flottan höll under hela sommaren, ostörd af den svenska, Porkkala udde i närheten af Helsingfors besatt och hindrade därigenom sjöförbindelserna och tillförseln på Finlands södra kust.*)

Oredorna i Karlskrona föranledde slutligen krigsberedningen och den t. f. regeringen att företaga utomordentliga åtgärder. Grefve Munck, såsom ledamot af bådadera, afsändes i slutet af Juli till Karlskrona för att taga kännedom om förhållandena. Han återkom den 11 Augusti och afgaf en berättelse öfver tillståndet, hvilken väl kan sägas innehålla »otroliga horreurer»**). På förslag af Armfelt beslöts då att afsända till Karlskrona generalmajoren Toll, såsom intendent för flottan och ordningens upprätthållare. Denne förtjente man, som i Augusti 1788 från Helsingfors afsändes till Skåne under tydliga tecken till onåd, och hvars åtgärder för förra årets olyckliga fälttåg så bittert klandrats, icke minst af hans gamle motståndare Armfelt, var nu den ende, till hvars administrativa duglighet man litade.

Det bref till konungen, hvori Armfelt underrättar om denna åtgärd (den 13 Aug.), saknar icke sin märkvärdighet. Han tager till »text» för sin framställning orden: »pour les grands maux il

Ehrenströms Anteckningar, I: 210.) Armfelt däremot ansåg Liljehorn skyldig och trodde att österrikiska ministern Stadion bestuckit honom. Med kännedom af Liljehorns ytterliga penningbegär och med minnet af den underhandling, som Armfelt å konungens vägnar fört med honom vid början af riksdagen — han hade då för sina tjänster, enligt konungens egna ord, »ordentligen marchanderat och betingat sig icke mindre än nio gråcer» — ansåg han honom fal för den högstbudande. Han tillägger: »Det som är värre än allt annat, är, att det troligen kommer att visa sig att äfven andra personer haft för afsigt att förråda hertigen och flottan.» (Armfelts bref till konungen ¹⁾₁₈, ¹³⁾₁₈, 1789.)

*) Det var under missnöjet häröfver, som Armfelt längre fram från Finland, då ryssarna hotade med en landstigning, skref: »Stora flottan är skuld till allt. Det hade varit hundra tusen gånger bättre, om hon blifvit uppbränd i Karlskrona, då hade hon åtminstone ej kostat pengar.»

**) Uttryck i Muncks bref till G. A. Reuterholm ¹⁾₁₈, 1789, tr. i Schinkels Minnen II: 290. Hans rapport (Gust. MSS, vol. 44) afsändes till konungen; följande utdrag torde här få anföras. Han fann i Karlskrona brist på allt: läkare, fältskärer, sjukvaktorskor, kläder, linne och föda. I sjukhusen inrymdes om hvarandra patienter af olika slag, så att lidande af yttre åkommor lades i samma sängar, där andra nyss aflidit af smittosamma sjukdomar; döda uppstaplades i högar på sjukhus-gårdarna; då de omsider fördes till begravningsplatsen, lemnades kistorna ofvan jord. Ett sjukhus för 1,000 personer fanns inrättadt bredvid svinhus och stinkande pölar; medikamenter förfälskades (apotekaren var född dansk); intet marketenteri fanns i staden, ej heller polis, o. s. v. Munck fann det vara ett underverk, att någon enda kommit tillfrisknad från denna pesthärd. — Sedan Munck gjort en

faut des remèdes violents». För att afhjälpa oordningarna i Karlskrona, af hvilka han lennar en kortfattad skildring, vore det nödvändigt »att finna en person, som i sin befattning för- enade fleras myndighet, som genom sina insigter och sin oför- skräckthet kunde trotsa alla förevändningar, och som, därför att han redan på förhand vore förhatad, icke hade något att förlora genom att stöta sig med alla människor och angifva de brottsliga och illasinnade, hvarhelst han träffade dem». »Han har fått en instruktion, skriven af min hand», tillägger Armfelt, »hvilken sätter honom i stånd att blanda sig i flottans angelä- genheter, d. v. s. sådana som icke nödvändigt sammanhånga med sjukhusen och polisuppsigten i Karlskrona». Toll fick så- lunda regeringens befallning att genast lenna sitt befäl i Skåne och begifva sig till Karlskrona; och till hertigen skrefs ett bref, hvari framhölls, huru angeläget det vore, att han där egde en »kunnig, driftig och tillgifven man», som »kunde motstå, veder- lägga och undanröjda skadliga vanor, skapade efter maklighet och rotade under fredslugnet»^{*)}.

Konungen gillade på det högsta åtgärden och skref till Armfelt det märkvärdiga bref rörande sitt förhållande till Toll, hvari han klagar öfver att hafva följt dennes olycksbringande råd och på honom, orättvist nog, kastar skulden för alla olyckor och vedervärdigheter, som drabbat konungen och riket sedan

hastig resa till Finland för att samtala med konungen, återsändes han i Sep- tember till Karlskrona, hvarest han fann tillståndet om möjligt ännu sämre, oaktadt de vid hans förra besök lemnade välbetänkta föreskrifter, hvilka antingen alldeles icke eller blott lamt efterlefs. Sjuknumren steg nu till öfver 7,000 man. Hans uppgifter bestyrktes af de båda läkare från Stockholm, Ribben och Hedin, som nedsändes. I sin berättelse öfver denna senare resa, införd i Krigsberedningens protokoll¹³⁾, (Gust. MSS. anf. del.) anför Munck följande slående bevis på oredan i flottans förvaltning, hvilket visar huru fruktlösa alla bemödanden hade varit att på afstånd afhjälpa svårigheterna. Han hade hos storamiralens adjutanter och »andra, som det känna borde», sökt upplysning om antalet af det manskap, som under året ankommit till Karlskrona för flottans behof. Omsider hade han å landskansliet fått upp- lysning, att antalet uppginge till icke mindre än 21,109 man. Med förut där varande styrka borde hela summan uppgå till 28,275 man. Efter beräkning- ar af antalet döda och frånvarande m. m. samt af den effektiva styrkan för flottans besättning, enligt amiralens uppgift, upptäcktes att icke mindre än 10,617 man — saknades! »Antingen skulle således dessa 10,617 man ound- gängligen fördras till garnisonerna, sedan flottan utgått . . . eller också hafva de bortsvunnit, utan att någon vet huru eller på hvad sätt.» Det var icke att undra på, att man fann detta memorial, med sina afslojanden, »onaturligt övet- tigt». (Uttryck af Schröderheim.)

^{*)} Gust. MSS., vol. 44.

den olyckliga riksdagen 1786. På samma gång uttalar han sin förvåning öfver att det var Armfelt, som änyo ville framdraga Toll och räcka en beskyddande hand åt den man, som hela Sverige ansåg för hans störste fiende. Han fann, att detta vore »en ljuf hämnd», enkom gjord för hjärtan som Armfelts och konungens eget *). Armfelts åtgörande härvid var förestafvadt af insigten om fosterlandets kraf och innebar tvifvelsutän icke mer än rättvisa; men kan i någon mån tjena att försona de obilliga omdömen öfver den forne medtäflaren, i hvilka Armfelt alltför ifrigt instämt under nedslagenheten öfver motgångarna i Finland.

Hertig Karls bestämda förklaring, att han icke en dag ville behålla sitt befäl, om Toll ankomme till Karlskrona, vållade att t. f. regeringen efter en vecka fann nödigt att återkalla förordnandet för Toll. Men två månader senare gaf konungen själf befallning om dess förnyande; **) och Toll skötte under vintern 1789—90 med vanlig drift och skicklighet det honom anförtrödda värfvet såsom generalintendent för flottan. —

I konung Gustafs planer för krigets fortsättande ingick äfven att därvid använda utländska trupper. Att anskaffa sådana borde icke möta hinder, om penningar kunde upplånas. Enligt gällande sed i Tyskland såldes nämligen af furstarna i de mindre tyska staterna de trupper, som af dem underhöllos, till den högstbjudande. Underhandlingar om ett dylikt köp för Sveriges räkning hade pågått, långt innan konungen afreste till Finland, genom holländske generalen van der Borch. Armfelt tog under våren liflig del i dessa underhandlingar, och öfverenskommelse träffades med v. d. Borch att uppgöra aftal med dessa tyska »Seelenverkäufer». Fråga var att anskaffa ända till 7,000 man.

I händelse af ett nytt anfall från Norge — man var, såsom vi sett, ej alldeles säker, att ett sådant skulle uteblifva — skulle denna köpta armé hafva användts till försvarande af Sveriges vestra gräns i förening med de preussiska hjälptrupper, om hvilka äfven underhandlingar pågingo; ***) i annat fall önskade konungen, att de skulle öfverföras till Finland. »Ryssarna skulle taga dem för preussare», och detta, antog han, skulle göra en

*) Se konungens bref ¹⁹⁾ 1789, anf. st. 100 o. f.; jfr ofvan s. 154 o. f.

**) Gust. MSS., vol. 44; bref till Wachtmeister, anf. st. s. 65. Vid sidan af Toll ställdes, enligt sistnämnda bref, grefve Munck. Denna kommittés arbete började i December 1788. «Je sais bien que cela fâchera mon frère», skriver konungen, som gifvit denna befallning, sedan flottan utlupit under hertigens befäl, «mais voilà la flotte sortie; quand elle rentrera, la campagne sera finie, et dans l'espace avant l'ouverture de la prochaine, S. A. R. aura le temps de se défâcher.»

***) Se Gustaf III:s bref till Armfelt, s. 68 (noten).

god effekt. *) Saken strandade emellertid på finansiella stötestenar. De växlar, som Ruuth för ändamålet utställde, protestades i Berlin. Två särskilda gånger voro tyska legotrupper marschfärdiga till Sverige; men då penningar uteblefvo, stannade de kvar i ro hos sina herrar, till stor harm för dessa, som sågo tillfället gå sig ur händerna till en inbringande affär genom denna handelsvara. Ännu i början af Augusti hoppades emellertid Armfelt, **) att penningetransaktionerna i Berlin skulle lyckas, och att trupperna skulle ankomma; men någon tid därefter uttalade konungen den äsigt, att om de ej före September månads slut vore anlända, saken finge hvila till nästa år, då frågan om ett penningelån af preussiska regeringen vore uppgjord. ***)

Denna sistnämnda fråga sammanhänge nämligen på det närmaste med köpet af de tyska hjälptrupperna; och lifliga skriftväxlingar därom pågingo mellan Stockholm och Berlin. Preussens sändebud i Stockholm, grefve Borck, underhandlade där med statssekreteraren Franc och med Armfelt, medan envoyén Carstien i Berlin samtidigt i samma syfte verkade hos preussiske utrikesministern grefve Hertzberg. Resultatet af dessa underhandlingar på olika platser hade blifvit två olika förslag till lånekonventioner: det ena, uppgjort i Berlin, om erhållande af ett lån af preussiska statskassan å 733,000 rd:r sp. mot 5 procents ränta; det andra, aftaladt på Drottningholm, om ett lån af två millioner mot 3½ procents ränta och pant af hertigdömet Pommern. Redan innan någon af dessa öfverenskommelser blifvit stadfastad, hade från Preussen förskottsvis utbetalts 400,000 rd:r. Konungen önskade utverka Preussens antagande af Drottningholms-konventionen, såsom den fördelaktigaste, under det hemliga hopp att han skulle kunna förebygga Pommerns öfverlemnande såsom pant genom att uppnegociera samma summa på annat håll, i England eller hos landtgreffen af Hessen, innan Preussen finge besätta det pantsatta området. Han antog, att den sistnämnde ogärna skulle se Preussens maktutvidgning. Resultatet blef emellertid, att det var Berlinerkonventionen å det mindre lånet, som ratificerades. †)

*) Gustaf III:s bref till Armfelt s. 90. Armfelt ansåg däremot att dessa främlingar bättre borde kunna användas i Sverige (till konungen 10¹, 1788).

**) Bref till konungen 1¹₈ 1789.

***) Konungens bref till Armfelt, anf. st. s. 97.

†) Se Wahrenberg, Bidrag till historien om Gustaf III:s sednaste regeringsår, i Bergstedts Tidskrift för Litteratur 1851, s. 336 o. f. och Gustaf III:s bref till Wachtmeister och Franc, s. 97 o. f.

Att på det fördelaktigaste sätt uppgöra denna fråga, samt att i allmänhet söka vinna preussiska regeringen för Sveriges intressen — detta var den uppgift, som vid sidan af de militära och administrativa förelåg Armfelt under sommaren 1789. Hans brevväxling med konungen lemnar vidlyftiga redogörelser för samtalen med grefve Borck i dessa ämnen. Han ansåg sig hafva vunnit denne diplomat för Sveriges intressen, och han kunde, med och utan dennes vetskap, meddela konungen innehållet af de föreskrifter, som från hofvet i Berlin lemnades dess representant i Stockholm. Tyvärr voro de föga egnade att ingifva förhoppningar om något verksammare bistånd af detta hof, hvars vacklande hållning ofta var föremål för konungens och hans gunstlings tankeutbyte. Borck fick af preussiske utrikesministern grefve Hertzberg uppbara allvarsamma förebråelser för sina åtgöranden vid afslutandet af Drottningholms-konventionen. Försök gjordes att stämma Hertzberg fördelaktigare för Sveriges intressen genom presenter, hvilkas mottagande tidens sed medgaf vid afslutandet af internationella öfverenskommelser,*) men fruktlöst. Armfelt hotade grefve Borck med att konung Gustaf skulle afbryta hela underhandlingen med Preussen och skynda sig att sluta fred med Ryssland. Den preussiske underhandlaren yttrade sig en gång, enligt Armfelts berättelse, något odiplomatiskt om sin »regerings dumhet, som bringat konungen i Sverige i denna förlägenhet»; samt uttryckte sin fruktan för en snar fred och sammanslutning mellan Sverige och Ryssland.**)

Underhandlingarnas resultat blef ej det åsyftade; men så väl den improviserade diplomaten Armfelt som hans medbroder, yrkesmannen Franc skötte dem till konungens belåtenhet. Skämtsam samt skrifver Gustaf III till den förre***) med anledning af dennes svar på en promemoria af grefve Borck rörande en even-

*) Artigheten besvarades med en gåfva af 3,000 mk Hamb. b:co till Armfelt från konungen af Preussen (enl. Armfelts bref till sin hustru).

***) Konungens och Armfelts omdömen om ledarna af Preussens politik voro ej de vänligaste. Armfelt yttrade sig i sina bref till konungen ganska vanvördligt om "ce pauvre roi de Prusse", som syntes honom "capable de rien", och som uppförde sig "comme un gros garçon bien mal élevé"; och konungen karakteriserar i ett bref till Franc grefve Hertzberg såsom "pédant, petit et püsillanime. Il veut", tillägger han, "que son maître fasse la guerre, et il ne peut en saisir les momens; il veut que ce prince soit médiateur, il ne fait pas assez pour captiver la confiance toujours farouche de la Porte; il en fait trop pour ne pas exciter le ressentiment de la Russie, et cette puissance est un tigre qu'il faut cajoler ou assommer." (Bref till Wachtmeister och Franc, anf. st. s. 107.)

***) Anf. st. s. 67.

tuel preussisk truppsändning: »Grefve Oxenstjerna — nb. den nye — skulle icke kunnat göra sin sak bättre; och den gamle skulle hafva gillat det». Annärkningsvärda, om också ej oväntade för den som känner konungens och hans gunstlings själsfrändskap, äro hans ord i ett följande bref, med afseende på en hithörande fråga, hvilken Armfelt karakteriserat såsom »épineuse»: »Jag förvånar mig alltid öfver att våra tankar mötas.»*)

Äfven mindre allvarliga ämnen än politiska och militära detaljer afhandlades i Armfelts bref från denna tid. Till dennes äligganden såsom konungens förtrolige korrespondent hörde äfven att förse honom med nyheter från hofvet och sällskapsvärlden. De voro föga tillfredsställande. Konungens närmaste anhöriga, prins Fredrik, prinsessan Sofia Albertina och hertiginnan af Södermanland, fortsatte det hemliga krig mot konungen och hans män, som de börjat under riksdagen; och den förnämna världens damer, ännu, såsom Armfelt säger, »endiablées par l'opposition», hade i deras krets sitt närmaste stambäll. Där var man så öfvertygad om orättfärdigheten af alla konungens åtgärder, att man icke ens gladdes åt de tunnsådda framgångar under 1789 års fälttåg, som kunde sägas häfda de svenska vapens ära. Konungen själf beklagar sig upprepade gånger**) öfver att hans närmaste ej, sedan han lemnat Sverige, på något sätt uttryckt sitt deltagande hvarken vid hans framgångar eller vid de faror, för hvilka han varit utsatt.

På sitt lifliga sätt beskriver Armfelt i sina bref stämningen vid hofvet. Han hade t. ex. midsommarafon varit på Ulriksdal hos drottningen, hvarest rådde en liflig oro för konungens välbefinnande; och han fann kronprinsen i en entusiastisk stämning, med anledning af den sammandrabbning med ryssarna, som förmodades hafva egt rum.***) Annorlunda förhöll det sig på Karlbergs slott, dit Armfelt begaf sig samma dag för att göra sin uppvaktning hos prinsessan Sofia Albertina. »Där», säger han, »tycktes man hareda på bra mycket mer än på Ulriksdal: den förlust vi lidit uppskattades till 1,300 man, våra fördelar voro chimeriska; och för att sluta i samma stil, så sysselsatte man sig mycket med krigets olyckor och med fredens välsignelser. Prinsessan-abbedissan hade förrättat sin andakt vid detta tillfälle; men trädgården på Karlberg tjenar snarare till tempel för Ve-

*) Konungen till Armfelt 10/7 1789, anf. st. s. 80.

**) Se hans bref till Armfelt, s. 83, 87.

***) I ett följande bref (20/7) heter det: «La reine est parfaitement; ses entours n'osent pas politiquer en sa présence.»

nus än för Janus. — De förnäma damernas ton är ohygglig, nb. när de våga att utgjuta sig; de yngre äro vida frommare än de som hålla på att äldras. Men den tid skall komma, då alla dessa varginnor skola känna sig lyckliga öfver att få en blick af E. Maj:t. *)

En af hofvets damer stod troget på konungens sida midt i denna uppretade omgifning. Det var Magdalena Rudenschöld. Hon tog, enligt sina egna anteckningar, stundom djärfst nog till orda till konungens försvar mot alla de beskyllningar, till hvilka hon inom hofkretsen måste vara vittne. Prinsessan Sofia Albertina, som förut varit hennes beskyddarinna, blef henne gramse; och för att undgå obehagliga uppträden, måste fröken Rudenschöld, då hennes förmögenhetsvillkor ej tilläto henne att lemna sin plats såsom hoffröken, så mycket som möjligt undvika att sammanträffa med den öfriga kretsen af förnäma damer. För dem hade hon föga sympatier. »De ville», heter det i M. Rudenschölds otryckta memoarer, »spela rolen af hjältinnor, utan att hvarken hafva en utpräglad ståndpunkt eller en bestämd hållning. Huru föga förstodo de att hysa denna ädla och varm-hjärtade hängifvenhet, denna själfuppföring, detta mod, som utmärkte de franska qvinnorna under revolutionen! De få damer, hvilkas män voro arresterade, aktade sig noga för att dela deras fängelse. De mottogo hemma hos sig talrika sällskap. Det hade blifvit modernt att tillbringa aftnarna hos dem. Men erbjöds dem en titel eller en pension, så förstodo de att försona sina åsigter med sina intressen, och sade aldrig nej . . . Så

*) Oförsonligast föreföll prinsessan Sofia Albertina, och Armfelt berättar (17/3) att han funnit sig föranlåten att säga henne sanningen "un peu de ma manière"; följden hade varit "tårar och vapörer". Enligt fröken Rudenschölds uppgift (i hennes otryckta memoarer) förbjöd prinsessan därefter för en tid Armfelt tillträde till sitt hof. Något längre fram (1790) gör Armfelt i bref till sin hustru följande reflexioner öfver prinsessans uppförande: "Que serait donc Sofia Albertina avec toute sa grâsse, si son frère ne serait plus roi de Suède, mais vasalle de Russie? . . . Cette pauvre sotté fait, par haine contre un frère, ce qu'elle ne devait jamais faire pour son propre honneur, ni son intérêt. Je désire la paix extérieure et intérieure. Je veux y contribuer, en donnant ma vie et mon sang, mais que diable deviendrons nous, si on continue à clabauder et à aigrir les esprits!" — Under dessa förhållanden var det icke underligt, om konungens vänner med ett visst misstroende följde den hemlighetsfulla resa, som prins Fredrik under lånadt namn företog till Vestergötland under sommaren 1789, helst som ryktet förtäljde att han samlade de missnöjda "par pelotons". (Se Gustaf II:s bref s. 63 noten.) Ändamålet med resan var ej politiskt — det gällde inköpet af en landtegendom; och någon fråga att försäkra sig om hans person, såsom hertiginnan af Södermanland berättar i sin dagbok (Juli 1787) torde väl knappast hafva varit väckt på allvar.

gjorde alla damerna vid drottningens hof, hvilka enstämmigt hade beslutat att lemna hofvet — grefvinnan Löwenhjelm ensam undantagen».

Helt annorlunda var stämningen inom de borgerliga kretsarna. Uppriktigt glädde sig Stockholms befolkning öfver konungens framgångar vid Uttismalm och Högfors; och »dess glädje», skriver Armfelt, *) »bildade en intagande motsats till de andra herrarnes och damernas långa ansigten». De därpå följande motgångarna gifvo dock, enligt Armfelts ord, snart »les crieurs et crieuses» mod att åter höja sin ton.

Ingen hade emellertid med lifligare intresse än Armfelt följt fälttågets gång i Finland, ingen kunde uppriktigare glädjas öfver de små framgångar, som vunnos. Konungen försummade icke att lemna honom täta underrättelser om krigets tilldragelser, huru föga händelserika de voro. Gustafs lifliga fantasi och sangviniska lynne gifvo ofta i dessa bref åt segrarna större betydelse, än de egde, och förledde honom stundom att underskatta nederlagen. Armfelt sparade i sina svar icke på entusiastiska loford öfver konungens militäriska bedrifter, stundom i öfverdrifvet smickrande uttryck. **) Han uppmanade honom att energiskt upprätthålla ordningen i arméén, att gå anfallsvis till väga och ej fästa för mycket afseende vid de råd, som gifvos af de gamla generalerna Meijerfelt och Platen, öfver hvilkas långsamhet konungen ofta i sina bref beklagade sig. Krigskonseljer borde hållas så sparsamt som möjligt; de vore, säger Armfelt, »i högsta grad onyttiga, för att icke säga farliga». Man ser att minnena från Helsingfors och Husula året förut icke bleknat hos den unge rådgifvaren. — Med full rättvisa kunde han i ett af sina bref uttrycka sin beundran för Gustafs förmåga att hastigt vänja sig vid krigets mödor och snabbt sätta sig in i hvad som hörde till krigarens yrke; men hofmannen framträder mer än tillbörligt i hans tillägg: »Jag har tusentals gånger förut sagt, att det endast behöfdes att tillfälle erbjöd sig, för att E. Maj:t skulle bli en faltherre, och att konungen af Sverige skulle göra underverk, när han en gång ställde sig på soldatens standpunkt.» ***)

*) Till konungen ²³/₇ 1789.

**) Han skriver t. ex. i nyssnämnda bref efter den obetydliga affären vid Högfors: "Vous faites une ouverture de campagne digne du grand Frédéric, des Turenne et des Condé; vous rétablissez l'ordre, vous inspirez à cette armée déjà sur les bords du précipice, un amour pour la gloire et un désir de vous plaire", o. s. v. Konungen kallar i sitt svar (¹/₈) detta bref för "la plus galante et la plus agréable que vous m'avez écrite".

***) Armfelt till konungen ¹⁰/₇ 1789.

Tyvänn voro storverken under fälttåget lätt räknade; och efter den under konungens ögon vunna segern vid Uttismalm, som han försummade att fullfölja, föreföll, oberäknadt den nästan oblodiga träffningen vid Högfors, nästan intet af betydighet vid den armé, som stod under konungens eget befäl. Han stannade en hel månad vid Kymmenegård under afvaktan på de förstärkningar, som väntades från Sverige, och bevittnade från ett berg i grannskapet det olyckliga sjöslaget i Svensksund, hvilket hans otålighet väsentligen bidragit att framkalla. — Ärofullare var på det hela det fälttåg, som Stedingk utkämpade i Savolax: striderna vid Porosalmi och Parkumäki gjorde all heder åt de svenska vapnen.

Stridsbullret på andra sidan Bottenhafvet kunde emellertid hos en man af Armfelts eldiga lynne icke annat än väcka lusten att få vara med. Otåligt begärde han gång på gång att få komma öfver till Finland och strida, i stället för att nedtyngas af administrativa detaljer och bekymmer öfver mötande svårigheter. »Sedan man slåss i Finland, har jag ingen ro här», skrifver han en gång. »Ni slåss såsom Karl XII och lemna mig här; det gör mig förtviflad.» *) — Konungen ansåg honom dock tills vidare omistlig i Stockholm och afböjde på det mest smickrande sätt hans anhållan. **)

*) Armfelt till konungen 7°, 1789.

**) Se konungens bref 15°, 1789, s. 86. Konungen synes hafva haft en viss farhåga för Armfelts deltagande i årets finska fälttåg. Anledningen därtill var, egendomligt nog, en — spådom af den bekanta mamsell Arfvidson. Hvem skulle hafva trott, att dennas mystiska gestalt skulle framskymta i brevväxlingen mellan tvenne män, båda på höjden af sin tids bildning, och att det skulle vara den snillrikaste och mest öfverlägsne af dem båda, som fäst afseende vid hennes fantastiska profetior! Armfelt synes emellertid, i motsats till konungen, hafva fattat saken från den skämtsamma sidan; i allmänhet var mystik och vidskepelse fullkomligt främmande för hans skaplynne. Kort efter konungens afresa — besöket hos spåqvinnan synes hafva egt rum omedelbart förut — skrifver han: "Notre inquiétude et nos consultations chez kaffegumman font pleurer et rire". Och äfven sedermera besöktes "kaffegumman", på konungens befallning, dels af Armfelt ensam, dels af honom i sällskap med Ruuth och Munck. Med en viss ironi lofvar han en gång, att sätta upp ett protokoll öfver hennes ord och öfversända det; men ursäktar sig att han måste försumma henne för att öfvervaka truppernas inskeppning. En annan gång berättar han att hon förespått allehanda "bêtises": Fredrikshamns intagande, ett stort slag den 27 Juli, kejsarens af Österrike död o. s. v. — Konungen skrifver den 25°,: "Je souhaite bien de vous voir, mais je crains la maudite prophétie que vous savez" (anf. st. s. 90). Armfelts svar (den 1 Aug.) är karakteristiskt: "La prophétie n'est rien. Je dois battre les Russes, c'est prédit: si je meurs, la gloire et les services rendus à ma patrie me restent. Pourquoi vivons nous, si ce n'est pour mourir, ou pour l'honneur,

Omsider, mot sommarens slut, slog den timma, då Armfelt kunde hoppas att få sin önskan uppfylld. Krigsrustningarna för året voro afslutade; och den sista truppsändningen, hvilken stod under Amfelts befäl, var, såsom nämndt är, omsider den 25 Augusti färdig att afgå till Finland. Hans förhoppningar att få slåss kommo icke på skam; och den del, som han tog i fälttågen i Finland 1789 och 1790, har beredt den Armfeltska brigaden ett namn i Sveriges krigshistoria.

ou pour le plaisir? Mais je vivrai; mon coeur m'assure que mon maître et son directeur des spectacles arrangeront encore quelque fête ensemble."

VII.

Armfelt och hans brigad.

(Sept. 1789—Juli 1790).

Dagen innan den ArmfELTSKA brigaden afseglade från Sverige, hade i Finland varit en af de mest minnesvärda under detta års gränskrig. Den 24 Augusti 1789 hade svenska skärgårdsflottan vid Svensksund blifvit i grund slagen af den ryska. En följd däraf blef, att den svenska armékår, som intagit ställningen vid Högfors, måste draga sig tillbaka öfver gränsen. Konungen, som länge haft sitt högqvarter i Kymmene-gård i närheten af Högfors, uppslog det den 2 September i Lovisa, den närmaste gränsstaden på svenska sidan. — Äfven till sjös medförde nederlaget vid Svensksund olycksbringande följder. Den ryska flotta förstärktes, som en stor del af sommaren beherskat Porkkala udde vester om Helsingfors, till stort förfång för tillförseln till denna stad och till den svenska arméen vid gränsen. Den intog en hotande ställning mot den underlägsna svenska eskader, som var förlagd vid Barösund i Nyländska skärgården, ungefär midt emellan Helsingfors och Hangö udde, och som afsåg att hindra en fiendtlig landstigning på kusten samt skydda de svenska förråden vid Ingo.

Detta tilldrog sig, medan Armfelt och hans trupper voro på öfverfarten från Gefle till Finland. Denna färd var långvarig och besvärlig. Ihållande motvind och storm fördröjde transportens ankomst till Hangö udde ända till den 9 September*).

*) Till sällskap under denna resa hade Armfelt skalden Leopold, som enligt konungens önskan begaf sig till hans högqvarter i Lovisa, för att där

Armfelt mottogs där af konungens befallning att ofördröjligen begifva sig till gränsen, för att där operera på venstra flygeln af konungens armé*). Han satte sina trupper i marsch mot Helsingfors, så snart de med sin utrustning hunnit landsättas, hvilket ytterligare fördröjdes genom svåra stormar.

Han hade själf den 16 September hunnit till Bemböle, ett par mil från Helsingfors, då han upphanns af ett ilbud från den tillfällige befälhafvaren för svenska eskadern vid Barösund, kaptenen Sjöman. Denne underrättade, att ett anfall af ryska flottan vore omedelbart förestående, och anhöll enträget, att förstärkning till det fåtaliga manskapet på de svenska fartygen måtte afsändas från Armfelt's brigad. Följande dag träffade denne amiralen baron Rayalin, som bekräftade att ett anfall vore att förutse och som själf skyndade till Barösund. Armfelt vågade icke, i strid mot konungens bestämda order, afbryta brigadens marsch mot gränsen, men skyndade att underrätta konungen om ställningen. Det befarade anfallet egde rum den 18 September; den ryska öfvermakten tvang de svenska galerna och kanonsluparna att lemna Barösund och draga sig undan till angränsande fjärdar. Underrättelsen härom nådde Armfelt den 19; han hade då emellertid hunnit till Helsingfors och var beredd att fortsätta färden till Borgå. Han erfor då äfven, att man befarade en rysk landstigning vid Ingo nära Barösund, och att tanken härpå utbredt en allmän förskräckelse i landet. Armfelt skyndade att begära konungens förhållningsorder, in-seende vigten af att skydda kusten och de svenska förråden från att falla i fiendens händer, och förklarade sig beredd att återvända till Ingo för detta ändamål. Konungen gaf honom samma dag befallning att skyndsamt återvända och hindra fiendens landstigning; och den 20 var Armfelt åter på väg vester ut. Han längtade efter ett nappatag med ryssarna och tviflade icke på att han skulle lyckas fördrifva dem, om de försökte en landstigning, Den 21 tog Armfelt sitt högqvarter i Ingo kyrkby**).

arbeta på skådespelet Oden. Skaldens lynne lär under den besvärliga öfverfarten icke hafva varit det bästa, och Armfelt skyndade att vid första lämpliga tillfälle landsätta honom, för att landvägen fortsätta resan till konungen. Armfelt skref den 8 Sept. till konungen: »Mon poëte se porte bien; il debarque à Tvärminne. De tout mon transport c'est lui qui exige une attention non interrompue». Se vidare uppsatsen »Armfelt och Leopold» i Samlaren 1881, s. 6.

*) Gust. III:s bref; anf. st. s. 108.

**) Gust. III:s och Armfelt's brevväxling under dessa dagar.

Under tiden hade ryssarnas styrka i Barösund ökats till 21 större och mindre fartyg; och på Elgsö, på södra sidan af Barösund, anlade fienden ett anseeligt batteri, hvarifrån Nyländska kusten hotades och förbindelsen till sjös betydligt försvärades. Ankomsten af Armfelts trupper gjorde dock ett hastigt slut på fiendens planer att gå offensivt tillväga; ett par skärmytslingar föreföllo vid deras landstigningsförsök i närheten af Ingo, hvarvid ryssarna tillbakaslogos af mindre svenska fördelningar.

Emellertid var den Armfeltska brigadens belägenhet icke utan sina vådor. Den utgjorde visserligen nära 4,000 man, men måste splittras i smärre fördelningar på en lång kuststräcka för dess skyddande. Enda utvägen syntes vara att genom ett hastigt och oförmodadt anfall på den ryska ställningen söka göra slut på detta osäkra tillstånd*).

Ett sådant utfördes äfven med lika mycken tapperhet som framgång. Anfallet borde riktas mot det ofvannämnda ryska batteriet på Elgsö, hvilket syntes vara ämnadt till en hufvudsaklig stödjepunkt för ryska flottans operationer. Armfelt beslöt att söka taga det genom öfverrunpling, sedan han gjort sig förvissad att besättningen icke öfversteg några hundra man. »Nödvändigt var det», skrifer han i ett enskildt bref, »att köra ryssen från land, ty eljest hade vi haft att befara ständiga försök på våra magasin och en jämn oro på kusterna. Hvad var att göra? Väga litet för att vinna mycket; grunda sitt beslut på möjligheter, och sedan det var taget, icke tillbakahållas af något *om* och *men*. Det brukas ej i min trupp, ty jag har i mitt högkvarter ingen general, knappt någon som tror, att han på 50 år kan blifva det. Gifve Gud, det vore så allestädes!»

Det sätt, på hvilket denna djärfva bragd utfördes, var just i Armfelts något äfventyrliga stil. Han utsåg ur sin brigad 500 man af olika regementen (300 bohuslänningar, 100 vermlänningar och 100 dalkarlar), inskeppade sig med dem natten mellan 29 och 30 September på den svenska eskaderns fartyg och landsteg på Elgsö kort efter midnatt. I daggryningen ankom han till den fiendtliga redutten med 200 man — den öfriga styrkan, som gått vilse i skogen, hann icke fram i rättan tid; en annan afdelning hade vid en förhuggning vid stranden stött på fienden och där blifvit upphållen. Han beslöt dock att genast

*) Armfelt skrifer till sin hustru ²⁴/₉: »Ton tjocka pojke fera le Don Quichotte avec un bataillon de 200 dragons pour les empêcher de faire une descente. Mais — vogue la galère!»

anfälla och stormade med bajonetten det fiendtliga batteriet. SjälF var han en af de första, som där inträngde. Den ryska besättningen, som utgjorde 440 man, jagades ur förskansningen utför berget, dödades och tillfångatogs eller drunknade. I det ryska batteriet gjordes byte af kanoner, gevär och proviant. Striden var blodig: det var en strid man mot man, där den personliga tapperheten hade tillfälle att göra sig gällande. Svenskarna hade intet artilleri, utan vunno sin seger med bajonetten. »Officerarna gingo på som enfants perdus», skrifver Armfelt till sin hustru, »och soldaterna följde efter. De flesta blesstyrer äro värij- och bajonettstygn».

Lifligt har Armfelt i ett bref till Leopold *) beskrifvit denna blodiga träffning. »Den var het», säger han, »kanske hetare än någon, som på flera tider förefallit i krigshistorien. En höjd, på hvilkens spets man finner en förskansning af tvenne förhuggningar, en rad spanska ryttare, en vall beklädd med åtta grofva kanoner, väl palissaderad, är redan fruktansvärd, då han bestryker alla punkter på en half fjärdingsväg. Jag har sagt, att i den voro 300 man, men vet nu med visshet, genom desertörer och fångar samt specifikation, att där voro 440: 350 af Molskois regemente och 90 jägare. En flankerande eld af tvenne linieskepp betäckte approachen till detta lilla Gibraltar; — och detta oakadt stormas det af 200 svenska soldater, anförda af femton officerare, som sökte och visste vägen till äran! Skulle man ej tro, att det var hjältemodigt, kanske alltför vågsamt? — Nej, dristigheten af företaget var grunden till vår framgång; och när man gjort första steget mot döden, känner man aldrig mer fruktan för en förvandling, man tänker ej heller på ära eller ett stort namn. Ty, om man tänker, är det endast på de detaljer, som förefalla kring ens person eller höra till den plan, man förut gjort sig». — Vid Armfelts sida stridde hjältemodigt den tappre Ernst v. Vegesack, då kapten vid Dalvargeringen, som sedan under följande årets fälttåg i Savolax blef hans trogne vapenbroder. Det berättas, att Vegesack, då hans manskap i det afgörande ögonblicket började vika, ställde sig i vägen för sin trupp, hotade med döden enhvar som vågade rygga, och med egen hand nedlade två soldater, som det oakadt sökte undkomma. Detta gjorde tillbörlig verkan, och intet kunde sedan hejda de stormande dalkarlarna. Andra svenska officerare utmärkte sig vid samma tillfälle för oförvägen tapperhet. En of-

*) ⁵/₁₀ 1789. Leopold hade med anledning af segern lyckönskat Armfelt i ett poem. Se den nyssnämnda uppsatsen i »Samlaren» 1881, s. 6 o. f.

ficer vid Bohusläns regemente, löjtnant Holmdorff, rusade fram mot en fiendtlig kanon i samma ögonblick, som skottet skulle påtändas, och lyftade kanonen med axeln så högt, att skottet gick öfver hufvudet på det svenska manskapet, hvilket i samma ögonblick inträngde i förskansningen.

Förlusten å svenska sidan var icke obetydlig; fyra officerare sårades svårt; manskapets förlust i döda och sårade uppgick till omkring 60 man. Äfven Armfelt fick en kontusion öfver bröstet, hvars följder under hela fälttåget plågade honom. Å ryska sidan var manfallet vida större; öfver 200 man nedgjordes i handgemänget, och Armfelt själf berättar med mycken förtörnelse, att hans vildsinta dalkarlar föröfvat onödig grymhet, sedan batteriet var taget. De anträffade en flyende rysk trupp, som gömt sig i skogen: »dessa tigrar gifvo ingen pardon, utan högg dem i stycken för att få nöjet att plundra dem» *).

Ryssarnas fördrifvande från Elgsö blef ett afgörande hinder för deras tillärnade landstigning på Nyländska kusten; och den svenske befälhafvarens tapperhet hade ingifvit dem aktning. Då den ryske amiralen Trevenen efter stridens slut skickade en parlamentär för att hemta två ryska officerares lik, gaf han sitt erkännande åt Armfelts tapperhet genom att förklara, att han skulle önska freden, om icke för annat, så för att då få göra bekantskap med en så djärf krigare. Landstigningsförsöken upphörde: »Den fruktan, ryssarna nu hafva för att sätta foten i land», skriver Armfelt några dagar senare, »är löjlig» **).

Elgsö förblef i svenskarnas händer, och befästningen därstädes förstärktes; ett nytt svenskt batteri anlades vid inloppet

*) Se vidare om affären vid Elgsö v. Schantz, Historia öfver kriget 1788—90 I: 203 o. f., Mankell, anf. st. s. 440, 441, samt Montgomery, Biografi öfver Vegesack s. 8 o. f. (1827).

***) Armfelts framgång vid Elgsö väckte hans vänners och i främsta rummet hans makas lifliga glädje och stolthet. Han skrifver i sitt svar på hennes lyckönskan (^{16/10}): »Du är således, min kära Pumpa, mycket belåten med din tjocka pojkes framgång! Jag är det också, därför att denna kupp har befriat mig från deras landstigningsförsök». Konungen gaf honom varma loford för denna bedrift, som han fann »belle, hardie, brillante et heureuse»; men förmanade honom därjämte att iakttaga större försigtighet för sin egen person, och erinrade om den spådom, som länge hållit honom i fruktan för Armfelts öde. (Se ofvan, s. 269; Gust. III:s bref, sid. 113). — Äfven konungens och Armfelts fiender i Stockholm erkände den sistnämndes tapperhet vid ifrågavarande tillfälle, men förringade vigten af träffningen. Det berättades därjämte, utan all grund, att Armfelt på grund af fiendens eld måst ånyo lemna det eröfrade batteriet, och att de i Stockholm så fruktade och förhatade dalkarlarna vid detta tillfälle tagit till flykten vid första kanonskottet (hertiginnans af Södermanland dagbok, Okt. 1789).

till Ingo, och förberedelser gjordes för anläggande af ett mörsarbatteri på Jakobs Ramsö, midt emot Elgsö på andra sidan om Barösund. Ryssarna fortforo dock att någon tid kryssa i farvattnen och hålla sundet besatt, och Armfelt fann, att han och fienden voro »comme Arlequin et Scapin à nous braver de loin» *). Ankomsten af några svenska kanonslupar, länge uppehållna af storm och motvind, i förening med försvarsanstalterna till lands, gjorde den 24 Oktober slut på den ryska blockaden af Barösund; och Finlands sydvestra kust hade åter fri sjöförbindelse, sedan äfven den ryska hufvudstyrkan kort därpå lemnat Porkkala. — Medan den ryska flottan ännu innehade Porkkala, hade det lyckats Armfelt att utan strid undan de ryska kanonerna rädda ett danskt fartyg, som var lastadt med proviant för svensk räkning och som haft det missödet att sätta på grund utanför nämnda udde. Han skickade en parlamentär till den ryska eskaderns chef och anhöll, att det svenska manskap, som han ärnade utsända till detta neutrala fartygs bistånd, icke måtte ofredas. Detta beviljades; fartyget blef loss och inlopp till Helsingfors med proviant **).

Under tiden hade alla krigsrörelser hvilat vid gränsen. Konungen hade från Lovisa gjort en resa inåt Savolax under senare delen af Oktober, för att lära känna den krigsteater i detta landskap, hvarest han ärnade låta följande årets fälttåg taga sin början. Efter sin återkomst tog konungen sitt högkvarter i Borgå. Armfelt begaf sig, efter väl utträttadt värf vid Ingo, honom till mötes.

Fråga var, att Armfelts brigad redan nu på senhösten skulle förläggas till södra Savolax, mellan S:t Michel och Gorenge. I den plan för det kommande fälttåget, som blifvit framlagd af majoren vid Savolax regemente Jägerhorn, och som i någon mån kom att följas, ingick nämligen att, så vidt möjligt vore, låta anfallet börja under vintern; och Armfelt med sin fördelning var utsedd att från Savolax göra första inbrottet i fiendens land, i förening med generalmajor Stedingk, som med den egentliga Savolaxbrigaden var förlagd längre norrut. — Dessa förslag funno till en början en afgjord motståndare i Armfelt. Han misstänkte att de, så vidt det rörde honom själf, hade sin grund i »hofkabler», och förmodade skämtsamt, att han i Savolax skulle komma att »plocka tallkottar i stället för lagrar». Han träffade konungen i Borgå och fann honom synnerligen benägen

*) Armfelt till sin hustru ^{13/10} 1789.

**) Armfelts rapport till konungen ^{10/10} 1789.

för att själf qvarstanna i Finland och under vintern fortsätta fälttåget, oakadt klimatets svårigheter och de sjukdomar, som redan börjat härja så väl i Armfelts brigad, som ibland de andra trupperna.

Att konungen till en början med så mycken ifver omfattade detta förslag, synes till ej oväsentlig del hafva haft sin grund i hans motvilja mot att återvända till Stockholm. Han gjorde själf ingen hemlighet däraf, att han i krigets mödor och bedrifter sökte ersättning för det angenäma umgängeslif inom sitt hof, hvarpå han satte så högt värde, men som genom statskuppen 1789 syntes för alltid vara upplöst. »Sedan riksdagen befinner jag mig à couteau tiré med hela min societet», skrifer han; och då han icke längre kunde hoppas på att njuta af ett lif med nöje och trefnad, så ville han sträfva att »leva med ära i historien» *). Skäntsamt yttrade Armfelt i ett bref till sin hustru från denna tid om denna konungens motvilja för att återvända hem: »Han är rädd att qvinnfolken i Sverige göra som qvinnfolken i Paris och gå på honom med fälld bajonett».

Armfelts inflytande vållade emellertid, att vid de öfverläggningar, som hölles i Borgå de första dagarna i November, planerna till ett fortsatt vintertältåg i egentlig mening uppgafvos. I stället skulle det börja så mycket tidigare på våren **). Ännu var det dock oafgjordt, om Armfelt själf skulle få komma tillbaka till Sverige öfver vintern: om Savolaxbrigadens chef Stedingk önskade aflösning, så skulle Armfelt i hans ställe taga befälet; i annat fall skulle han få för någon kortare tid återvända till Stockholm ***). Det senare inträffade: Armfelts brigad gick för någon tid i vinterkvarter på Nyländska kusten och anfördes under Armfelts frånvaro åt generalmajoren baron Klingens befäl. Anstalter vidtogos för att hålla truppen marschfärdig till Savolax redan i Februari månad följande året, då fälttåget tidigt på våren från denna sida skulle öppnas.

*) Gustaf III till N. Gyldenstolpe ²⁹/₁₁ 1789; citat i Ehrenströms Anteckningar I: 231.

***) Armfelt till sin hustru ³/₁₁: »Hier au conseil de guerre j'ai gagné la bataille contre tous les projets pour une campagne d'hiver».

****) »Det säges, att hela Stedingks brigad begärt afsked: de äro rasande på honom och vilja ej tjena under hans befäl. Det kan ej begripas, huru en så doux och höflig människa kunnat göra sig så hatad; men finnen har och har alla tider haft krusiga hufvuden» -- skrifer Armfelt till sin hustru ²⁰/₁₀ 1789.

Vintermånaderna December 1789—Mars 1790, som Armfelt jämte konungen tillbragte i Stockholm, gingo icke sysslolöst förbi. Med ifver arbetades på krigsrustningarna. Armfelt gjorde fortfarande tjänst såsom krigsminister, under titel af generaladjutant. Genom honom gingo alla anstalter för landtruppernas utrustning under det stundande fälttåget i Finland; Ruuth, Munck och Anckarsvärd, »krigsberedningens» hufvudmän, deltog äfven nu i öfverläggningarna med konungen i dessa ämnen. — Munck afsändes dock snart, i December 1789, till Karlskrona för att där vid sidan af Toll verka för återbringande af ordning i det förfallna amiralitetet.

Det är från denna tid, kort efter konungens hemkomst, som samtida antecknare bevarat minnet af ett stormigt uppträde mellan Armfelt och Gustaf III, hvilket syntes bebåda gunstlingens blifvande fall. De olika versionerna af denna »cause célèbre» inom hofkretsarna äro upplysande exempel på dylika berättelsers otillförlitlighet.

En samtida brefskrifvare från Stockholm, lagmannen baron G. Reuterholm, visste att berätta, att tvisten från början gällt svårigheten att anskaffa penningar för krigets fortsättande, hvarvid Munck och Ruuth yttrat sig med skärpa mot konungen; Armfelt hade i sammanhang med frågan om krigets fortsättande talat till förmån för de på Fredrikshof fängslade officerare, som deltagit i stämplingarna 1788, hvarvid konungen vredgad utbrustit: »De och ni äro struntar allihop». — »Det skall tusan dj-r vara», svarade Munck *).

Mindre »drastisk» i sina detaljer, men något trovärdigare förefaller hertiginnans af Södermanland anteckning om samma sak. Öfverläggningen gällde nästa års fälttåg och blef stormig. »Då konungen icke ville taga skäl och ingen är i stånd att styra hans sinne, stötte han sig med alla dessa herrar . . . Man vet att dispyten var liflig och att Munck gick ut i raseri. Ruuth är för slug för att vilja riskera att stöta sig med konungen, . . . men det är icke på samma sätt med Armfelt, som gick sin väg ursinnig och under mer än fjorton dagar var på spänd fot med konungen» **). — Äfven Schröderheim berättar i ett enskildt bref, att ett stormigt uppträde egt rum, hvarvid konungen »farit ut ganska strängt» mot de nämnda rådgifvarna, »afklädt dem all merit, sagt dem, att de skulle få vända till det smuts, hvarifrån de vore komna, och försäkrat dem, att de ej skulle styra

*) Crusenstolpe, Karl XIII och Hedvig Charlotta s. 243.

***) Hedvig Charlottas dagbok, December 1789.

honom, hvaraf de ville göra parad; och det var kanske icke utan tillfredsställelse, som Schröderheim tillade: »med Armfelt blir det aldrig som det varit; kom väl ihåg att jag sagt det». Och ännu i ett följande bref uttalar han i förtroende den äsigt, att »baron Armfelt sjunger på sista versen» *).

Men Schröderheim och andra, som väntat att få se Armfelts sol gå ned, misstogo sig. En annan antecknare, som noggrannare och efter konungens egna uppgifter redogjort för denna tvist, fick äfven hans uppdrag att mäkla fred med den uppretade gunstlingen. Anledningen till ordväxlingen var konungens och Armfelts olika äsigt om lämpligheten att utnämna Anckarsvärd till chef för skärgårdsflottan, något som Armfelt lifligt yrkade, men som bestriddes af konungen, emedan han, under erkännande af Anckarsvärds administrativa duglighet, tviflade på hans krigiska mod. Armfelt yrkade dock upprepade gånger härfpå, men fick bestämdt afslag. Han framkom det oaktadt slutligen med förslaget i konseljen. Konungen afbröt förargad öfverläggningen; och Armfelt gick sin väg i vredesmod samt upphörde att visa sig vid hofvet, under föregifvande af illamående. För att nu blidka den vredgade Achilles, vidtalade konungen, alltid redo att godtgöra sina öfverilningar, sekreteraren i kabinettet J. A. Ehrenström, som under årets fälttåg varit konungen följaktig i Finland och vunnit hans förtroende och hvars öden sedermera blefvo nära förenade med Armfelts, att söka ställa saken till rätta. Uppdraget var af grannliga art, men mötte inga synnerliga svårigheter. Ehrenström berättar, huru han vid sitt besök hos Armfelt i hans rum på slottet — »de voro öppna och tomma», säger han, »ty lyckökarna hade känt lukten af någon disgråce och således dragit sig tillbaka» — funnit honom »civilt klädd i kulört frack, brokig väst, strumpor och skor», en dräkt, som, enligt hvad han anmärkte, föga anstod »en tienstgörande generaladjutant under brinnande krig». Armfelt började beklaga sig öfver konungens orättvisa och talade om sin önskan att få draga sig undan hofvet och statstjensten

*) Till grefve C. Ekeblad $\frac{3}{1}$, $\frac{2}{2}$ 1790 (se Schröderheim, Skrifter, 304, 306; jfr äfven s. 105). Äfven Hochschild i sina anteckningar (II: 317, handskrift i Ups. bibl.), berättar vidlyftigt om detta uppträde och anför konungens straffal till hvar och en särskildt. Till Armfelt skulle han hafva yttrat: »Min käre Armfelt! Så länge du blot var sysselsatt med mina nojen, var du älskansvärd; men du vill äfven inblanda dig i regeringen, du vill visa Europa, att du leder mig efter ditt tycke. Intet annat har formått dig att sätta Tollen uti den i Karlskrona förordnade kommissionen; men jag däremot vill visa att du bedragit dig, och att jag regerar själf». (Jfr äfven Anckarsvärd, anf. st. s. 131).

o. s. v.; men då Ehrenström omtalat ändamålet med sitt besök och föreställt honom faran af oenighet i dessa kritiska tider, »svalnade» snart Armfelts hetta: han motsatte sig icke den diplomatiske underhandlarens slutförklaring, att denne ärnade svara konungen, att »Herr Baron innan kort är åter frisk och återtager sin tienstgöring». *)

Några dagar efter denna missämja var allting åter på den gamla foten. Armfelt var åter framför alla andra konungens förtrogne i stora som i små saker; deras ännu bevarade brevväxling visar, huru biljetter — ofta i viktiga ämnen — växlades, då tillfällen till muntliga samtal uteblifvit; och det synes nästan som om hertiginnan af Södermanland haft rätt, då hon, med afscende på denna tillfälliga spänning, antecknat att Armfelts inflytande efter dylika små tvister tycktes snarare vara i tilltagande. — Såsom ett bidrag till kännedomen om de båda vännernas inbördes förhållande och skaplynne, har denna anekdot, som på så mångfaldigt sätt sysselsatt samtida antecknare, kunnat förtjena här anföras, ehuru den visserligen i och för sig icke varit af större vikt.**)

Genom Schröderheims bref till Ekeblad ***) äro åtskilliga interiörer från konung Gustafs hvardagslif vid denna tid bevarade, som tjena både att förklara hans motvilja för att återvända till Stockholm från Finland och att visa, att hans hjärta icke var oberördt vid följderna af den statskonst, vid hvilken han ansett sig böra döfva sina personliga tycken. Så berättelsen om konungens vemodiga utbrott af saknad af sina gamla vänner efter en glad middag, som några af hotkretsen, bland dem Armfelt, gifvit honom. Så äfven anekdoten om grefvinnan Jeanna Lantingshausens, f. Stockenström, förvisning från hofvet genom polismästaren. En biljett från konungen till Armfelt upplyser, att fråga förut varit att låta fornligen utvisa grefvinnan Lantingshausen

*) Ehrenström, Anteckningar I: s. 237 o. f.

**) Frågan om befälet öfver skärgårdsflottan föranledde ännu en gång under denna vinter en tvist mellan konungen och Armfelt, vid hvilken den förstnämnde, enligt dennes ord, hade "une bonne dose d'humeur", och Armfelt "une encore plus copieuse". Enligt en not af Armfelt till det bref från konungen, i hvilket dessa ord forekommo, hade Armfelt sökt öfvertala konungen att själf i det stundande fälttåget taga befälet öfver skärgårdsflottan. Konungen invände sin okunnighet i sjömansyrket; en ordväxling uppstod, hvarunder Armfelt, enligt sina egna ord, "oublia par zèle le respect qui convient, en quittant avec humeur le conseil". Konungen uttryckte i den anfordra biljetten på det älskvärdaste sätt sin önskan att tvisten måtte vara glömd, och Armfelt har därvid antecknat: "Le cœur de Gustaf III s'est bien peint dans ce billet". Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 121.

***) Se Schröderheim, anf. st. s. 301 o. f.

från en assemblé på Börsen, därför att hon brustit i den vördnad, hon vore konungen skyldig. Men Armfelt afrådde denna åtgärd: »konungen», sade han, »skulle af en Megära göra en martyr och på visst sätt skada sin egen värdighet.*) Hertiginnan af Södermanland lade sig vidlyftigt ut för sin väninna, den onådiga grefvinnan, men förgäfves. I ett långt och tillrättavisaande bref till sin svägerska redogjorde konungen för sin ställning till frågan; och saken hade sin gång. Grefvinnan Lantingshausen ansågs såsom en martyr; och de som i Gustafs åtgärder 1789 sett despotens hänsynslöshet, styrktes ännu mera i sin uppfattning.**) Men för framtiden iakttogo den förnäma världens damer mera försigtighet i sina uttåtelser; och denna konungens åtgärd, som för en man med hans ridderliga artighet mot damerna måste hafva varit högst motbjudande, förblef ensam i sitt slag.

Vi hafva sett, att Armfelt denna gång sökte afvända en förhastad åtgärd af konungen till förmån för en medlem af den krets, i hvilken icke han själf mindre lastades än hans monark. En annan gång erhöll han ett uppdrag af liknande slag, hvilket knappast torde hafva varit honom mera behagligt. Bland de officerare, som under kriget tagit afsked på grund af politiskt missnöje, var kavaljeren hos prinsessan Sofia Albertina, greve Gustaf Stenbock, en släkting på långt håll till Armfelts hustru. Afskedet ur krigstjensten vägrades icke; men det medförde en tillrättavisaande af skarpaste art. I ett bref till Armfelt, dat. den 3 December 1789, befallde konungen honom att genom sin svärmoder, grefvinnan De la Gardie, som var öfverhofmästarinna hos prinsessan Sofia Albertina, underrätta greve Stenbock, att han icke längre inom konungens och drottningens hof komme att betraktas såsom tillhörande prinsessans uppvaktning, samt att han icke längre borde synas vid hofvet. Hertiginnan af Södermanland, som i sin dagbok antecknat denna tilldragelse och i afskrift bevarat konungens bref till Armfelt,***) ansåg att

*) Gust. III:s bref, anf. st. s. 119, not. Armfelt varnade henne dock vid Börs-assembléen, men fick ett trotsigt svar. (Se Nordins dagbok, anf. st. s. 42.)

**) Det ansågs, att konungen ytterligare velat hämnas på samma grefvinna genom en figur i komedien "Födelsedagen", som uppfördes vid firandet af freden med Ryssland. Se Adlerbeth. anf. st. s. 220.

***) Originalen saknas bland konungens bref i Armfelts papper. Det har på denna grund ej kommit att inlyta i den tryckta samlingen af dessa bref, men torde få här in extenso meddelas efter hertiginnans af Södermanland afskrift, helst som det i och för sig är ett aktstycke, som icke saknar intresse. Det lyder som följer:

detta steg å konungens sida mera vore riktadt mot hans missnöjda syster Sofia Albertina, än mot hennes kavaljer. Hertiginnan annärker — och anmärkningen hedrar hennes förstånd, hvilket var mindre förvilladt af partiandan än hennes omgifnings — att »de officerare, som tagit afsked, i själfva verket haft orätt, och att deras uppförande icke kunde ursäktas.»

* * *

Konungen sökte sin tröst mellan hvilostunderna i en ansträngd verksamhet. Ej blott förberedelserna till det stundande finska fälttåget upptogo hans tid. I ännu högre grad sysselsattes han af de diplomatiska underhandlingarna för vinnande af understöd i kriget mot Ryssland, hvars slut under denna vinter syntes mera aflägsset än någonsin. *) Armfelt var den som nu framför alla andra erhöi del af konungens afsigter äfven i den yttre politiken, och han fortsatte de underhandlingar med Preussens och Englands sändebud, hvilka under konungens vistelse i Finland varit honom anförtrödda. Ingen af dessa makter förföll benägen att på allvar uppträda till Sveriges förmån: deras ändamål syntes vara att genom obestämda förhoppningar söka förmå Sverige att fortsätta kriget. Konungen uppgef dock ej hoppet att vinna dessa bundsförvandter; men äfven utan deras hjälp ville han fortsätta kriget. Han uppställde, enligt sina ord till Armfelt, **) såsom grundsats: »ingen fred; ty», tillägger han, »skulle jag också förlora min tron, så gör jag icke fred, förrän jag antingen är segrare eller besegrad; och hittills är jag ingendera».

En hemlig underhandling af annat slag än de diplomatiska, men som i ännu högre grad än dessa fordrade försigtighet och tystlåtenhet, anförtröddes tidigt på våren 1790 åt Armfelt, kort före hans afresa till arméen i Finland. Den utgör en episod i dennes politiska lif, som icke bör med tystnad förbigås, huru

Comme je ne puis sans peine voir qu'une personne, qui porte un nom illustré par des héros, s'oublie au point de quitter le service, au moment que l'honneur de son propre nom l'appelait à marcher contre les ennemis de la patrie, je ne veux pas que le comte Gustave Stenbock jouisse chez moi, ni chez la reine, du droit des gentilshommes d'honneur des princesses. C'est pourquoy vous avertirez votre belle-mère de le prévenir qu'il s'absente dans tous les occasions. Ce 3 Dec. 1789. *Gustave.*

Enligt en senare dagboksanteckning af hertiginnan sökte Armfelt (i Augusti 1791) utverka upphäfvandet af detta förbud för grefve Stenbock att visa sig vid hofvet, men konungen förblef obeveklig.

*) Se Wahrenberg, Bidrag till historien om Gustaf III:s sista regeringsår, anf. st. s. 340, Schinkel, II: 108 och Ehrenström, Ant. I: 235.

**) 28/12 1789, anf. st. s. 119.

många skäl hans konung än hade att dölja den för samtidens blickar.

Känt är, att konung Gustaf ända sedan sin tronbestigning haft tankarna riktade på Norge; möjligheten af detta lands lösryckande från Danmark syntes vara gifven genom det missnöje med den danska styrelsen, som tid efter annan gaf sig där tillkänna. Den svenske generalkonsuln i Kristiania Martinau hade särskildt sin uppmärksamhet riktad på alla tecken till inre oroligheter i Norge och inberättade, sin instruktion likmätigt, flitigt till konungen hvad han därom försporde. I slutet af 1789 och början af 1790 hade denne svenske agent omtalat, att stämningen i Norge voro böjd för en förening med Sverige, samt att förslaget härom vunnit anhängare bland åtskilliga af landets framstående män. Därjämte redogjorde han för oroligheter, som utbrutit bland järnverksarbetarne i Kongsberg och Rörås samt tillrådde, att från svensk sida underhålla jäsningen mot Danmark genom utsända emissarier. *)

Dessa skildringar voro dels oriktiga, dels öfverdrifna; och hvarken konungen eller Armfelt torde hafva trott, att ögonblicket vore inne för vinnande af det äsyftade ändamålet. Så skriver Armfelt i en biljett till konungen: **) »Från Köpenhamn försäkras, att normännens missnöje där är ganska bekant, men att vår vanmakt är det icke mindre, och att man gör narr af den själfständighet, som eftersträfväs af en lös skara utan ledare, utan understöd och utan medel att kunna fortsätta en resning». Emellertid kunde saken anses vara af den vikt, att däråt borde egnas särskild uppmärksamhet, under det att likväl den största försigtighet borde iakttagas, för att undvika Sveriges inblandning i ett nytt krig, innan freden med Ryssland vore vunnen. Inre oroligheter inom den danska monarkien kunde däremot icke annat än bidraga till trygghet mot ett danskt öfverfall från vester, hvarom rykten då och då uppdöko.

Ett sådant rykte om ett tillärnadt infall af danska trupper från Norge omtalas af Armfelt i ett annat bref till konungen från denna tid. Han berättar där, att han af sina kunskapare från olika håll hört berättas, att de norska trupperna redan vore på väg mot Vermländska gränsen, och att Danmark genom denna demonstration mot Sverige hade för afsigt att bidraga till antagandet af Rysslands vid samma tid framställda fredsförslag. ***) Armfelt betviflade visserligen, på goda skäl, dessa uppgifters

*) Se Nielsen, anf. st. s. 224 o. f.

***) Den 21 Januari 1790.

***) Odateradt bref, i början af Mars 1790.

sannfärdighet och han uttryckte den förmodan, att dessa rykten härledde sig från de norska missnöjda. Men så mycket afseende fästades dock därvid, att föreskrifter affärdades med ilbud rörande gränsens försvar. Armfelt, som redan inlagt så stor förtjenst om Vermlands försvar, skyndade efter. Utskrifning af trupper för det stundande finska fälttåget skulle äfven ega rum i Vermland. Anledningar af rent militärisk beskaffenhet saknades således icke för den tienstgörande general-adjutanten för arméén att begifva sig till denna gränsprovins.

Därjämte hade han det hemliga uppdraget att, genom ett personligt möte med några af ledarna för det norska själfständighetspartiet, göra sig underrättad om dettas stämning och afsigter. Under resan erhöll han underrättelse att »en okänd» väntade honom vid Köla, nära norska gränsen, och tvenne andra normän hos en viss Juell, en norsk flykting, förut »Zahlcasserer» för Norge, som nu var bosatt i Vermland. Denne sistnämnde torde hafva varit den som förberedt detta möte, af hvilket de norska själfständighetsmännen synas hafva väntat sig viktiga följder. För att ytterligare erhålla underrättelser om förhållandena i Norge och Danmark, hade den bekante politiske äfventyraren Ingman-Manderfeldt, som länge vistats i Norge, blifvit anmodad att från Köpenhamn, hvarest han nu uppehöll sig, begifva sig Armfelt till mötes i Karlstad.

Utän att i nämnda stad afvakta hans ankomst, begaf sig Armfelt till norska gränsen, hvarest han med fyra af de norska missnöjda hade en öfverläggning, för hvilken han i ett bref till konungen den 11 Mars lennat en vidlyftig redogörelse. Han fann snart, att de fyra normännen ingalunda vore män efter hans sinne: en af dem fann han hafva hufvudet fullt af filosofiska sofismer och entusiastiska frihetsidéer, en annan liknade de svenska »skrikhalsarna», en tredje tänkte endast på att afskudda det danska öket; endast den fjerde, rådmannen Moestue från Kristiania, fann han »plus adriot et plus fin». För dem alla var det naturligtvis i främsta rummet fråga om Norges frigörelse från Danmark och om erhållandet af en fri författning. Med ifver omfattade normännen tanken på att England och Sverige i förening skulle understödja och erkänna Norges själfständighet, och tviflade icke på att allt skulle lyckas genom bistånd af en engelsk flotta och vissa forklaringar ifrån svensk sida. Armfelt erinrade dem under samtalets gång, huru de österrikiska Nederländernas nyss timade själfständighetskrig i detta afseende kunde tjena till ett varnande exempel: i stället för att förena sig med Holland och därigenom förvärfva en bundsforvandt till sitt för-

svar, hade de endast tänkt på att gifva sig en ny författning, och detta hade blifvit deras olycka. — Med afscende på verkställigheten af den påtänkta resningen stannade de norska frihetsmännen vid följande plan: missnöjet bland bergsverksarbetarna skulle underblåsas; i trakten af Kristiania och Fredrikshall skulle däremot »lugnet införas eller effekteras», för att därigenom insöfva danska regeringen i säkerhet och förmå den att i fästningarna behålla de norska garnisonerna; man väntade nämligen ankomsten af »die Geworbene», värfvade tyska trupper. På en bestämd dag skulle nu fästningarnas kommandanter arresteras, trupperna förmås att aflägga ed på att icke längre tjena konungen af Danmark, och fästningsportarna stängas. — Armfelt gaf de norska frihetsmännen hopp att vid utförandet af denna statskupp »få låna härifrån tilltagsna personer». Ytterligare besked rörande utförbarheten af dessa planer väntade Armfelt att inom kort få i Karlstad genom »en af dessa figurer», som skulle inställa sig där hos honom.

Som man ser, hade Armfelt iakttagit en väl behöflig försigtighet i denna underhandling. Icke ens den förhoppning om »tilltagsna» svenskars medverkan, som han låtit framskymta, innebar någon förbindelse till någon som helst medverkan af svenska regeringen. Hans försigtighet gillades äfven af konungen, som emellertid uttalade sin önskan, att alldeles inga svenskar inblandades i det tilltänkta statsstrecket. »Frangången är oviss», skref konungen, »och dylika förslag böra vara lyckligt genomförda, för att man skulle kunna tillstå sig hafva varit med om dem.»*)

Armfelt återvände till Karlstad, vidtog där anstalter för utrustandet af 1,500 man, hvilka i Maj skulle vara färdiga att afgå till Finland, och skref till konungen, att han i landsorten funnit borgerskapet och bönderna vara helt och hållet för konungens sak. I Karlstad sammanträffade han äfven, efter några dagars väntan, med den ofvannämnde Manderfeldt, hvars förmåga och kändedom om förhållandena han erkände, men som han dock icke ansåg sig böra inviga i de missnöjdas hemliga planer eller upplysa om hvad han själf af dem erfarit. I stället öfverenskoms, att Manderfeldt å sin sida för konungens räkning skulle uppgöra en plan för vinnande af Norges förening med Sverige. En sådan uppgjordes äfven och öfversändes till konungen, som likväl, öfvertygad som han var, att Manderfeldt var en »fourbe fourbissime», icke fäste afscende därvid, lika litet

*) Gust. IIIs bref, anf. st. s. 122; jfr Nielsen, anf. st. 259 o. f.

som vid de många skrivelser från Köpenhamn, hvarmed denne tvetydige quasi-diplomat sökte visa sitt nit för Sverige. *)

Äfven öfverläggningen med de norska missnöjda blef utan resultat. Gustaf III insåg vådorna att under Sveriges då varande förhållanden inlåta sig med målsmännen för dessa själfständighetssträfvanden; och tanken att i Norge skapa en själfständig stat med en fri författning kunde icke tilltala honom. Han ansåg önskvärdt att oroligheterna ökades; men hvarje resning borde undvikas, till dess man i lugn kunde se händelserna utveckla sig. Det voro allt hvad som behöfdes för att hålla danskarna i oro. **) — De norska revolutionsmännen uppgåfvo emellertid icke genast hoppet om svensk hjälp för att vinna sinä syften. Till Finland anlände i Maj 1790, under brinnande krig, en af deras utskickade med underrättelse, att »frukten vore mogen», och att det snart skulle bryta löst. Konungen svarade undvikande, att han skulle gynna deras förchafvanden, för så vidt det ankomme på honom, så vida han icke därigenom ädroge sig ett nytt krig; och han ansåg att ett dylikt däraf nödvändigt borde blifva följden. ***) Den norske underhandlaren skickades från konungen till Armfelt i Savolax för att erhålla vidare besked; men fick af denne det rådet att förhålla sig stilla, då intet bistånd från svensk sida för närvarande vore att påräkna. Armfelt berättar för öfrigt, att han vid en rekognoscering mot fienden lätit den norske emissarien, som han beskriver såsom »assez entêté et violent», medfölja; och då denne sett en liten profbit af kriget på nära håll, packade han sin kappsäck och reste ästad, sedan han flera gånger försäkrat Armfelt, att denne valt en dålig ställning för sina trupper — allt för nära fienden! †)

* * *

*) Äfven Armfelt var af samma mening. Han skref till konungen den 1/4 1790: "Manderfeldt vent aller vite, comme V. M. le verra par ses projets; mais sans nuire à son plan, sans lui faire perdre l'espoir à venir à son but, il faut, si j'ose dire mon avis, éluder la question, svinka undan och draga ut på tiden, mais employer les talens et le crédit de l'ambitieux".

**) Gustaf III:s bref till Armfelt, s. 124.

***) Gustaf III:s bref 9/5, 13/5 1790, s. 135 o. f. Han tillägger dock: "Si celle-ci (näml. kriget med Ryssland) était finie au moment de l'évènement, je ne serais pas embarrassé; car avec toute la marchandise d'ici on pourrait faire une visite aussi imprévue, mais plus nombreuse que la dernière, à mon cher beau-frère, et qui déciderait de tout; mais cela n'est pas la cas du moment".

†) Armfelts not till Gustaf III:s bref 9/5 1790, anf. st. s. 135.

Det var i Savolax på Saimens isar, som fälttåget 1790 skulle taga sin början. Planen härtill var, såsom nämnt är, redan på hösten föregående år uppgjord af majoren vid Savolax regemente Göran Jägerhorn. Han var en af finska arméens utmärktaste officerare, som i Sveriges tjenst tillgodogjorde den noggranna kännedom om östra Finlands natur- och terrängförhållanden, han under Spengtportens ledning förvärfvat. Genom sitt välförhållande under finska fälttåget återupprättade han namnets heder, som lidit genom hans aflägsne slägtinges, majoren Jan Anders Jägerhorns landsförrädiska stämplingar. Hans plan till ett infall i ryska Finland tidigt på året 1790 hade, såsom vi sett, föranledt lifliga öfverläggningar i Borgå på senhösten 1789; men det afgörande beslutet om dess utförande fattades icke förr än vid nyåret 1790, då Jägerhorn vid ett besök i Stockholm erhöll konungens stadfastelse på denna plan. *) Den afsåg att, genom begagnande af de lättade kommunikationer, som de tillfrusna sjöarna erbjödo, och fiendens förmenta säkerhet för ett anfall under vintern, på öfverrumplingens väg bemäktiga sig de punkter, som af dem höllos besatta vid gränsen, samt om lyckan vore god, fästningarna Villmanstrand och Viborg, hvilka, omgifna af isar på alla håll, vore lätt tillgängliga. Detta inbrott borde ske i Februari eller senast i Mars. Innan fienden hunnit samla sina stridskrafter, skulle svenskarna hafva fattat fast fot i landet, och svenska flottan skulle tidigt på våren kunna börja sina operationer i Finska viken.

En hemlig instruktion utfärdades den 17 Januari 1790 för Jägerhorn att skyndsamt och i djupaste hemlighet vidtaga alla nödiga anstalter till detta fälttåg. »Lönlige rykten» borde utspridas, för att afvända fiendens uppmärksamhet från de rustningar och trupprörelser, som företogos. Den väsentligaste af dessa sistnämnda var den i Borgå i November 1789 så lifligt omtvistade förflyttningen af den Armfeltiska brigaden den långa vägen från Nyländska kusten till trakten af S:t Michel i södra Savolax. En särskild paragraf i instruktionen innehöll nu, att Armfelts brigad vore utsedd att göra det första infallet i fiendens land. Konungen ville med dessa trupper själf öppna fält-

*) Jägerhorn öfverlemnade den 1 Januari 1790 en uppsats kallad "Reflexioner öfver 1789 års fälttåg" till konungen, som, "då han kastade ögonen på rubriken af skriften, nådigt och mildt yttrade sig: Det har gått med mig som med Fredrik II i Preussen; hvar gång han följde sina generalers råd, fick han stryk". (Jägerhorn, Beskrifning öfver 1788—90 års campagne i Savolax, handskr. i Kongl. Krigsarkivet.)

tåget och önskade att genom ilbud genast blifva underrättad, när allt vore färdigt till anfall.

Jägerhorn skyndade tillbaka till Finland och öfverlade med generalintendenten Klingspor om truppernas proviantering samt med Savolax-brigadens chef, generalmajor Stedingk, om det stundande infallet på det ryska området. *) Den ArmfELTSka brigaden tågade under Februari månad mot norr, på afstånd från gränsen, midt igenom landet, för att ej väcka fiendens uppmärksamhet. Rykten utspredos i Finland, att ingenting vore påtänkt från svenska sidan förr än fram mot sommaren, och att man ärnade att väsentligen förhålla sig defensivt. Till S:t Michel afsändes konungens adjutant Otto Wrede, för att på nära håll följa dessa krigsförberedelser. Han kunde den 10 Mars berätta, att magasinerna hade proviant för tre månader såväl för ArmfELTS som för Stedingks brigad; äfven andra förnödenheter funnes tillräckligt. Alla trupper skulle, enligt samma bref, finnas samlade kring S:t Michel och Kristina omkring den 24 Mars. **)

Till Jägerhorns ursprungliga plan hörde äfven, att brigadchefen Armfelt, »känd för sin bravur och nit för sin konung och fädernesland, älskad af dess landsmän och underhafvande», med yttersta skyndsambhet skulle begifva sig till Savolax. Armfelt själf längtade att komma ästad så fort som möjligt; men de politiska underhandlingarna, dels i Stockholm, dels i Vermland lade hinder i vägen; och äfven konungens afresa fördröjdes af samma skäl.***)

*) Stedingk synes dock icke hafva från början gillat Jägerhorns plan. (Se hans bref till konungen ¹⁸/₁₂ 1789, ¹⁰/₂ 1790., *Mém. posthumes* I: 228, o. f.) Öfverhufvud synes förhållandet mellan Stedingk och Jägerhorn icke hafva varit det bästa, och Stedingk förblef under hela 1790 års fälttåg tämligen översam, hvilket väl till någon del kan tillskrifvas den Jägerhornska planen. — Jägerhorns ofvan anförda berättelse är en vigtig källa för historien om detta fälttåg, men framhåller nog ensidigt författarens egen andel i dess framgångar. En annan handskrifven skildring af kriget detta år, som synes vara skriven under inslytelse från Stedingk, är Henschens "Mémoires sur la campagne de 1790" (i Kongl. Biblioteket).

**) Jägerhorns ofvannämnda berättelse (i Krigsarkivet) och hans bref till konungen ¹⁶/₂ 1790, äfvensom Wredes ofvannämnda bref. (Gust. MSS., vol. 52)

***) Armfelt skrifvar till Jägerhorn (Jägerhorns papper, i Kgl. Bibl.) ²¹/₃ 1788: "Jag är färdig och längtar att komma hälan. Kungen kan ej resa så hastigt af politiska skäl, men hindrar mig, fattig f—n . . . Hjälp mig hädan med (Wredes) kurir; säg att dalkarlarna ej vilja lyda andra än den chef, de fått af kungen, att utan mig de mutinera, etc., och laga att jag får med fart komma till Eder".

Från norska gränsen skyndade Armfelt emellertid, så fort tillfället medgaf, öfver till Finland och var, redan innan Mars månad gått till ända, på finsk botten. Ungefär samtidigt med honom hade konungen anländt till Abo; där skildes deras vägar. Konungen begaf sig till Helsingfors, Armfelt öfver Tavastehus till S:t Michel i södra Savolax, för att där öfvertaga befälet öfver sin brigad. Han anlände till S:t Michel den 5 April. Han fann sina trupper samlade, men insåg, efter öfverläggning med Jägerhorn, att det redan var för långt lidet på våren för att fullfölja den ursprungliga planen mot Villmanstrand; och han skyndade att därom underrätta konungen.*) Tillståndet bland de trupper, som tillbragt vintern i Savolax, så väl bland dem som skulle förenas med Armfelts brigad, som de som tillhörde den egentliga Savolaxbrigaden under Stedingk, ingaf honom allvarliga bekymmer. Han fann de anstalter, som af krigskommissariatet blifvit gjorda i S:t Michel, »barbariska»: »bristande sjukhus, inga madrasser, inga täcken, otillräckliga medikamenter, otjenlig föda och brist på underfälskärer hade mördat 400 man af Jönköpings regemente. I den rapport till konungen, hvarest förekommer denna skildring af det föga krigsdugliga skick, hvori han funnit sin brigad, anhåller han att få nedlägga sitt befäl, om ej dessa förhållanden genom anstalter från Helsingfors snart blefve ändrade.

Det var icke sista gången, som Armfelt inför konungen uttryckte sitt lifliga missnöje med krigsförvaltningen i Finland, hvilken synes hafva varit ett motstycke till anstalterna året förut i Karlskrona.**) Emellertid var Armfelt ingalunda fallen för att

*) D. 6 $\frac{1}{4}$, 1790.

**) Jfr Heml. Handl. I: 262. hvarest uppgifves, att af Jönköpings regemente, som på hösten varit fulltaligt, i April månad återstodo föga mer än 200 man krigsdugliga; på sjukhusen lågo 7 soldater döda 2 å 3 dagar bland sina sjuka kamrater, utan att detta observerades, hvarken af lakare eller befälet vid sjukhusen. I ett bref till sin hustru (17 $\frac{1}{2}$) ger Armfelt på följande sätt luft åt sin förtrytelse öfver den församplighet och oärlighet, som han ansåg råda inom den militära förvaltningen. "Det är obegripligt, huru man behandlar kronans affärer, huru man stjåler och plundrar pengar, under föregifvande att allt är i ordning, fastän i själfva verket allt saknas . . . Hvad jag bygger upp med en hand, rifva dessa personer ner med den andra". Det var general Klingspor, den från 1808—09 års krig så olyckligt ryktbare "fältmarskalken", nu arméens tjentförrättande generalintendent, som Armfelt gjorde ansvarig för dessa brister; och den allmänna meningen delade hans åsigt om de underslef, som bedrefvos vid det finska krigskommissariatet. Armfelts förhållande till Klingspor förblef länge spändt; hertiginnan af Södermanland berättar i sin dagbok, att Armfelt och Klingspor voro "ennemis jurés", och att Armfelt inför konungen uttalat den åsigt, att Klingspors försvarsan-

råda till overksamhet. Om ej den större, på fälttågets gång i det hela inverkan den kunde utföras, så erbjöd sig på närmare håll utsigt att kunna våga ett företag mot fienden, hvilket borde lyckas.

Den icke obetydliga kyrkoby S:t Michel, kring hvilken den ArmfELTSKA styrkan nu var samlad och hvarest funnos nödiga förråder för det stundande fälttåget, är belägen vid en af Saimens otaliga vikar. Därifrån löper en väg i sydostlig riktning, som vid Kyrö går öfver ryska gränsen och öfver öar, dels i Saimen, dels i den genom smala sund därmed sammanhängande sjön Kuolimonvesi fortsätter i sydost till Villmanstrand. På dessa öar, Suomenniemi och Ratasalo, samt vid Savitaipals kyrkoby, söder om Kuolimonvesi invid landsvägen, hade en rätt anseelig rysk styrka fattat posto och uppkastat forskansningar, för att hindra hvarje försök att på denna väg intränga i ryska Finland. Det viktigaste passet utgjordes af sunden vid Pardakoski och Kärnäkoski, öfver hvilka landsvägen från Suomenniemi till Savitaipal ledde på tvenne broar, båda på östra sidan af ön Ratasalo. Om den ArmfELTSKA brigaden lyckades därifrån fördriva ryssarna, så vore att förutse, att deras postering vid Suomenniemi, af fruktan att blifva innesluten, skulle skyndsamt draga sig tillbaka; och vägen till Savitaipal vore då öppen. Mot denna plats borde det följande anfallet riktas: kröntes detta med framgång, så kunde man hoppas att utan synnerlig svårighet bemäktiga sig de ryska magasinerna i det söderut belägna Davidstad, och under framträngande i sydlig riktning kunna operera gemensamt med den svenska armé, som öfver Kymmene-älf skulle inrycka på det fiendtliga området. Sedermera kunde rörelserna kombineras med den svenska flottans anfall mot den ryska kuststräckan vid Finska viken.

Sådan var den plan, som Armfelt och Jägerhorn i förening förelade konungen vid hans ankomst till S:t Michel den 7 April. I krigskonseljen deltog äfven generalmajor Stedingk, som från sin fördelning längre mot nordost begifvit sig till konungens möte. Han yrkade å sin sida på att få hedern att med sin brigad börja leken, genom ett anfall på Puumala, hvarest han hoppades kunna slå 6,000 ryssar, eröfra 50 kanoner, magasin o. s. v. Konungen var icke obenägen att lyssna till Stedingks framställning; men det beslöts dock att först göra ett försök mot Parda- och Kärnäkoski. Om detta lyckades, så skulle Arm-

stalter i Finland väsentligen vore afsedda att rikta hans egen kassa (Sept. 1790). Klingspor fortfor dock att åtnjuta konungens bevägenhet.

felt med 2,000 man förstärka Stedingk vid hans diversion mot Puumala. *) Förslaget att anfalla Puumala kom dock icke till utförande. Armfelt behöfde, oaktadt de framgångar som vunnos, själf sina trupper; och följden blef att Stedingks fördelning förblef relativt overksam under hela fälttåget. Pardakoski, Kärnäkoski och Savitaipal skulle väsentligen komma att utgöra den föga utsträckta krigsteatern inom det Savolaxska området.

Det första anfallet riktades sålunda mot den ryska ställningen vid Pardakoski och Kärnäkoski; det kröntes med framgång. Det utfördes under Armfelts befäl och under konungens egna ögon, efter en plan, som i sina detaljer blifvit uppgjord af Jägerhorn. De i närheten af St Michel förlagda trupperna sammandrogos och satte sig oförmärkt i rörelse öfver gränsen. Till ön Himalansaari i Saimen ankom konungen med hufvudstyrkan den 15 April tidigt på morgonen; och från denna ö företogs nu öfver Saimens is anfallet mot den ryska ställningen. Konungen bivuerade, oaktadt det vinterliga klimatet, två nätter under bar himmel. Armfelt hade legat sjuk i feber ända till den 13 April, men hade, enligt sina egna ord, »nog stark konstitution för att kunna vara allestädes, hvar min skyldighet det fordrade», och framgången verkade »bättre än Salomons (konungens läkares pulver». **)

Från Himalansaari och trakten däromkring tågade den svenska styrkan i tre fördelningar: avantgardet under Jägerhorn, hufvudkolonnen under Armfelt, samt eftertruppen under kaptenen Reutererona. Den förstnämnda fördelningen, utgörande omkring 750 man med fyra kanoner, färdades på slädar öfver isen, i tvenne rader, 6 man i hvarje släda; och då det långa tåget mot middagstiden den 15 April upptäcktes af de ryska kosackförposterna, och dessa i sporrstreck skyndade till Pardakoski, följdes de hack i häl af den anfallande styrkan. Det svenska avantgardet ankom, tillfölje af denna kapplöpning på isen, nästan samtidigt med de ryska förposterna till fiendens läger.

Öfverrumplingen blef fullständig. Segern afgjordes genom angreppets snabbhet och fiendens öfverraskning. Det var majoren v. Vegesack, Armfelts vapenbroder från stormningen af Elgsö, med sina oförvägnadalkarlar, som härvid isynnerhet utmärkte sig. Från Pardakoski fördrefs den ryska posteringen redan vid första stormningen och drog sig tillbaka mot Kärnäko-

*) Henschen, Mém. sur la campagne de 1790. Stedingk, Mém. posthumes I: 248 o. f.

**) Armfelts själfbiografi, anf. st. II: 38.

ski, utan att kunna försvara sina kanoner eller hinna tillgodogöra sig fördelen af sitt fältverk. Äfven från Kärnäkoski fördrevos ryssarna genom Vegesack och Tawast, Armfelts forne reskamrat till Ryssland 1779, numera hans brigadadjutant, och flydde öfver isen till Savitaipal. En rysk fördelning, som varit förlagd på ön Kuivastensaari, anfölls af major Fahnehjelm och retirerade äfven mot Savitaipal. Hufvudstyrkan under konungens och Armfelts befäl, som tågade till fots, kom endast till en mindre del att deltaga i striden, oaktadt den, såsom det heter i en samtida berättelse, »genom den mest forcerade marsch sökte hinna nog tidigt fram, för att enligt sin brinnande åhåga dela lika fara och ära med sina raska krigskamrater.»*) Framgången var i det väsentligaste afgjord genom det åkande avantgardets tapperhet, innan hufvudkolonnen hann fram. En ny strid uppstod dock mot aftonen kring Kärnäkoski, mellan en del af den svenska hufvudstyrkan och den från Kuivastensaari flyktande ryska fördelningen, som här änyo samlat sig. Den blef likväl ej långvarig, och fienden retirerade till Savitaipal.

Klockan 8 på aftonen var allt slut. Armfelt hade för afsigt att framtränga ända till Savitaipal och bemäktiga sig därvarande magasin; men sex mils marsch på hal is och en långvarig strid hade uttröttat hans trupper, så att han måste nöja sig med den redan vunna framgången. Den var icke utan betydelse. Innehafvandet af passen vid Parda- och Kärnäkoski var viktigt, ej blott såsom utgångspunkt för kommande rörelser, utan äfven som skydd mot ett infall af fienden i Savolax. Rysarnas förlust utgjordes af 14 döda och 39 fångar; viktigare var det byte, som utgjordes af två kanoner, den ryska krigskassan, utgörande omkring 12,000 rubel, en mängd munderingar och vapen, ammunitions- och trossvagnar, en silfverservis m. m., för att icke nämna den moraliska vinsten af denna framgång vid fälttågets öppnande. Bland bytet var äfven en betydlig mängd bräder från sågverken vid Pardakoski, hvilka kommo svenskarna väl till pass vid uppbyggande af baracker.***) Pardakoski blef under de närmaste veckorna, enligt Armfelts ord, förvandladt till »en liten stad af brädkojor, där lust och glädje och vaksamhet regera.»***)

*) Gjörwell, Allmänna tidningar 1790. Bihang s. 239.

**) Affären vid Pardakoski finnes beskrifven i Armfelts rapport 27 April 1790 (i Krigsarkivet och Gust. MSS., vol. 52); Gjörwell, Allmänna tidningar, anf. st.; von Schantz, Historia, II: 11 o. f.; Mankell, anf. st. I: 453; Jägerhorn's och Henschens anförda handskrifna berättelser.

***) Rapport till konungen 27/4 (Gust. MSS., vol. 52).

Sedan ryssarna lemnat sin ställning vid Parda- och Kärnäkoski, följde snart och utan synnerligt motstånd utrymmandet af Suomenniemi. Ett missförstånd af den befälhafvare, major Falnehjelm, som från Pardakoski afsändts mot Suomenniemi natten till den 16:de, fördröjde emellertid intagandet af denna plats och gaf ryssarna tillfälle att i lugn medföra sina förräder. Den 18 April besattes dock Suomenniemi af svenskarna; och Armfelt tog där sitt högkvarter. Därifrån gjorde han dock ständigt resor, dels till S:t Michel, med hvars förråd det var nödvändigt att underhålla förbindelsen, dels till den nyvunna ställningen vid Parda- och Kärnäkoski.

Konungen lemnade efter denna strid Savolax och befag sig söderut, för att leda truppörelserna vid Kymmene-älf. Äfven på denna krigsteater utmärktes fälttågets början af en framgång. Det var vid Valkiala, där konungen själf förde befälet och slog den ryska styrkan under Denisoff samt bemäktigade sig dess magasiner. Öfverrumplingen af Pardakoski hade bidragit till segern vid Valkiala, därigenom att fienden måst splittra sina krafter: en del af de ryska trupperna hade nämligen skickats till Savitaipal för att hindra Armfelts vidare framträngande. För att hindra ett fiendtligt inbrott på det finska området från Mentyharju och underhålla förbindelsen med den svenska armékåren vid Valkiala, lät Armfelt de sista dagarna af April genom en mindre afdelning under fänrik Charpentier besätta Valdola nära gränsen. Denne fördref den därvarande kosackafdelningen, och Armfelt, som med sin hufvudstyrka var för aflägsen för att kunna understödja denna långt framskjutna förpost af sin fördelning, hoppades att detta skulle ske från den under konungens befäl stående arméen. Genom framgången vid Valkiala öppnades öfver Valdola en förbindelse mellan Valkiala, hvarest konungen qvarstod under en vecka, och Pardakoski. — Afsigten var nu att göra ett kombineradt anfall på Davidstad, hvarest fienden egde betydliga magasiner. Detta skulle förberedas antingen genom ett gemensamt anfall af konungens och Armfelts kårer på Savitaipal, eller ock skulle den förstnämnda rycka mot Davidstad, och Armfelt på egen hand storma Savitaipal, hvars besättning han antog skulle minskas genom nödvändigheten att skydda Davidstad. Genom en lätsad rörelse mot Villmanstrand skulle Armfelt sedan afleda uppmärksamheten från sitt tåg mot Davidstad, där han skulle förena sig med konungen. *) Redan före slaget vid Valkiala hade Armfelt varit

*) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 131, Armfelts svar ²⁾, 1790.

beredd att ensam göra sitt framryckande söderut; och han var nu säker att lyckas. »Både befäl, officerare och soldater brinna af samma åhåga att råka fienden, som gjorde våra förfäder för ett sekel sedan till Europas förundran», skrifver han från Pardakoski den 22 April till konungen. —

Men utgången rättvisade icke dessa förhoppningar. Rysarna gjorde energiska försök att hämnas öfverrumplingen vid Pardakoski och nederlaget vid Valkiala, och riktade sitt anfall så väl mot Armfelts och Stedingks fördelningar i Savolax, som mot Kymmene. Det lyckades den ryske generalen Numsen att på tvenne ställen, vid Anjala och Hirvenkoski, intränga öfver Kymmene-älf på det svenska området; och den nyss intagna, icke understödda posten vid Valdola, vigtig för förbindelsen mellan de båda här-afdelningarna, måste den 8 Maj åter utrymmas, hvarigenom vägen öfver Mentyharju till Savolax stod fienden öppen, och Armfelts kår var utsatt för faran att blifva tagen i ryggen öfver Kristina. — Under hela Maj månad fortsattes striderna längs åt Kymmene-älf med skiftande vapenlycka. Å svenskarnas sida fördes befälet af generalerna Platen, Pollet, Hamilton och Pauli. Först vid månadens slut hade det lyckats att tillbakadrifva fienden från det svenska området. Men kriget till lands hade, från att vara ett anfalls-, blifvit ett försvarskrig; och redan i början af månaden måste man uppgifva tanken på samverkan med trupperna i Savolax för anfall mot Davidstad eller Villmanstrand. Konung Gustaf, som fann att han måste öfvergifva sin ursprungliga fälttågsplan, satte sin förhoppning på en anfallsrörelse med flottan mot Petersburg. Han beslöt att själf leda kriget till sjös, och lemnade sina befälhafvare vid gränsen att hvar för sig strida mot fienden.

Med större framgång än de svenska befälhafvarna vid Kymmene-älf stridde Stedingk vid Pirttimäki den 5 Maj, då han efter fyra timmars förbittrad strid tillbakalag ett nattligt ryskt öfverfall; och några dagar förut den Armfeltska brigaden vid Pardakoski under Jägerhorn.

Denna sistnämnda strid var en af de mest betydande, som tilldrog sig vid den under Armfelts befäl stående brigaden, och var kanske den mest ärofulla under hela årets fälttåg till lands. Striden var afgjord, innan brigadbefälhafvaren hann fram i elden; men den har äfven bidragit att kasta glans öfver Armfelts krigarnamn, och kan på denna grund förtjena att här något utförligare omnämnas.

För att kunna försvara den nyvunna ställningen vid Pardakoski och Kärnäkoski, för hvars befästade man ifrigt arbetat, hade

den ArmfELTSka brigaden blifvit förlagd dels på den lilla ön Ratasalo, vid hvars östra sida de nämnda sunden med sina bryggor voro belägna, dels på ön Kuivastensaari, dels i Suomenniemi, beläget halfannan mil från Pardakoski. Brigadbefälhafvaren, hvilken själf, såsom nämnt är, hade sitt höggvarter i Suomenniemi, hade anførtrott befalet i Pardakoski, den vigtigaste och därföre mest hotade punkten, åt Göran Jägerhorn, numera öfverstelöjtnant; och vid sin sida hade denne vaksamme man den tappra major v. Vegesack. På ön Kuivastensaari, belägen nordost om ön Ratasalo, hade major Fahnehjelm befalet. Hela den svenska styrka, som kunde påräknas för ställningens försvar, i händelse af en öfverrumpling, utgjorde omkring 1,400 man.

Ryssarna hade icke glömt nederlaget på samma plats den 15 April och ärnade betala med samma mynt. Från flera håll samlades under slutet af April månad ryska trupper till det närbelägna Savitaipal, och vid månadens slut utgjorde den där församlade ryska styrkan, enligt uppgift, ända till 6,500 man,*) hvilkas anfall nu riktades mot de till antalet vida underlägsna svenskarna vid Pardakoski och i dess grannskap. Ställningen borde återtagas, liksom den förlorats, genom öfverrumpling; och en plan uppgjordes att nattetid från tre sidor anfalla ön Ratasalo och de under Jägerhorns befäl stående trupperna. Den ryske befälhafvaren, general Igelströhm, hade delat sin styrka i tre kolonner, af hvilka den första, under general Bajkow, skulle anfalla Pardakoski från norr, sedan den, skyddad af öarna i Saimen, på isen kringgått hela ställningen; den andra, under generalerna Anhalt och Suchtelen, skulle direkt från Savitaipal anfalla Kärnäkoski söder ifrån; tredje kolonnen, under general Berchmann, skulle på Kuolimonvesis is kringgå ställningen och landstiga på öns vestra sida, vid en inskjutande vik af nämnda sjö, för att understödja anfällen från norr och söder. Samtidigt skulle med en mindre fördelning en demonstration göras mot Suomenniemi, för att hindra den svenske överbefälhafvaren att med sina där förlagda trupper skynda till Pardakoskis undsättning. — Framgången af denna plan syntes böra vara gifven; och man väntade sig i Petersburg så mycket mera af anfallet, som man där förmodade, att konung Gustaf ännu befann sig vid den ArmfELTSka brigaden.**)

*) Mankell, anf. st. I: 460, anser denna siffra öfverdrifven, och beräknar den ryska styrkan hafva varit högst 4 å 5,000 man.

**) Se Chrapovitskijs dagbok, anf. st. s. 94.

den svenske befälhafvarens, öfverstelöjtnant Jägerhorns vak-samhet.*)

Redan då den första ryska kolonnen, två timmar efter midnatten den 30 April, framkom till Pardakoski, fann han svenskarna färdiga att möta anfallet. Fördubblade fältvakter och särskildt utsända patruller hade redan vid midnattstiden genom sina rapporter gjort allarm i lägret; och då striden i dagbräckningen började mellan general Bajkows fördelning och de två bataljoner vermlänningar, som med två kanoner skulle försvara ställningen vid Pardakoski, visade det sig, att denna ingalunda skulle kunna tagas genom öfverrumpling. Ett ryskt stormningsförsök afslogs, och fienden måste söka skydd på den midt emot Pardakoski belägna holmen Kotkasaari, hvarifrån den under flera timmar underhöll artilleri- och jägareld mot de svenska trupperna, hvilka därunder ledo ej obetydlig manspillan. En gång höllo vermlänningarna på att vika, men hejdades af Jägerhorn, som under denna strid synes hafva varit allestädes närvarande. Förstärkning till svenskarna vid Pardakoski anlände under major Gahn från Kuivastensaari. Ryssarna försökte en ny stormning, men mottogs med drufhagel; deras befälhafvare general Bajkow måste sårad föras ur striden, och deras återtag mot Savitaipal började klockan 5 på morgonen.

Anfallet mot Kärnäkoski, under prinsen af Anhalt och Suchtelen, började något senare och mottogs icke mindre kraftigt. Här var det förnämligast dalkarlar och helsingar under Vegesack, som manligen stridde mot den ryska öfvermakten. Ryssarnas artilleri dundrade tvärt öfver sundet mot det svenska fältverket vid bryggan öfver Kärnäkoski, under det att öfvergången skedde öfver Kuolimonsis is från Savitaipal längre söderut. En där posterad svensk fältvakt med en kanon blef tillbakadrifven, och kanonen togs. Vegesack med dalkarlarna, förstärkta med en bataljon af Jönköpings regemente, framryckte nu med vanlig oförskräckthet, tillbakadref fienden på alla punkter, återtog den svenska kanonen och tvang ryssarna att inskränka sitt anfall till artillerield. Äfven här föll den tyske befälhafvaren, prinsen af Anhalt, dödligt sårad, och efter några timmars kanonad retirerade äfven denna kolonn till Savitaipal.

*) Hvarken Armfelt i Suomenniemi eller hans förste adjutant Tawast; som under de närmaste dagarna forut, under Jägerhorns tillfälliga frånvaro, fört befälet i Pardakoski, synes hafva väntat något anfall. Ännu dagen forut skref Armfelt till konungen; "Vi lefva här i fullkomligt lugn; jag endast väntar att Pollets afdelning rycker något närmare, för att i min ordning kunna anfälla Savitaipal."

Ett par af dess kanoner togos under reträtten med fälld bajonett af svenskarna. Bristen på kavalleri hindrade förföljandet.

Den tredje ryska anfallskolonnen under Berchmann, från vester, förblef under dessa strider tämligen overksam. Den kvarstod på isen i viken midt emot Pardakoski och landsatte endast två kanoner, hvilka besköto svenskarnas ställning vid sistnämnda plats. Sedan anfallen vid Parda- och Kärnäkoski blifvit tillbakaslagna, ryckte majorerna Gahn och Fahnehjelm mot Berchmanns fördelning: då ryssarna hörde de framstormande svenskarnas hurrarop, retirerade de. Klockan 10 på förmiddagen var allt lugnt.

Innan underrättelsen om det nattliga anfallet mot Pardakoski hunnit till brigadchefens högkvarter, det halfannan mil därifrån belägna Suomenniemi, hade Armfelt där hört kanondundret. Klockan $\frac{1}{2}$ 3 på morgonen rapporterades honom, att fienden syntes på isen framför Suomenniemi och att skott hördes från Ratasalo-hället. Armfelt red genast ned på isen för att rekognoscera: han insåg att ryssarnas uppträdande framför Suomenniemi endast vore en demonstration; och anstalter fogades genast att med en bataljon vermlänningar skyndsamt tåga Jägerhorn till undsättning, medan öfverstelöjtnant Gripenberg med en bataljon kvarlemnades till Suomenniemis försvar. Under förberedelserna härtill ankom rapport från Ratasalo, att Jägerhorn blifvit anfallen, hvilket ytterligare påskyndade uppbrottet från Suomenniemi. I hastig marsch ankom Armfelt med sin bataljon till Pardakoski klockan $\frac{1}{2}$ 9 på morgonen. Striden var då i det närmaste afgjord, och han hann endast att gifva befallning åt en bataljon af Jönköpings regemente att förfölja den tillbakavikande fienden.

Förlusten å ömse sidor under denna strid var i förhållande till truppernas antal icke obetydlig. Svenskarna förlorade i döda och sårade 8 officerare och 214 man; en officer och 16 man tillfångatogos. *) Ryssarnas förlust af döda på slagfältet utgjordes af 194 man, hvarjämte tvenne generaler dödligt sårades; 91 man blefvo svenskarnas fångar. De sårade ryssarnas antal uppgick till 285 man.**)

*) Enligt Armfelts rapport, $\frac{5}{8}$, 1790 (Krigsark.). Se vidare om denna träffning Mankell, nyss anf. st., och Jägerhorn's handskrifna berättelse.

**) Enligt den ryska officiella berättelsen, efter Hamburger Correspondenten, anförd i Gjørwells Allm. Tidn. 1790, Bihang, s. 335 o. f. Nederlaget tillskrifves där svenskarnas stora öfvermakt. Armfelts hela styrka uppgifves hafva stigit till omkring 10,000 man; och den förstärkning, som anlände från Suomenniemi — vi hafva sett att den utgjordes af en bataljon — och som

Armfelt var stolt öfver sina truppers hjältemodiga försvar, och skyndade att lemna konungen underrättelse därom i en biljett, hvarest han yttrade, att man i denna strid gifvit prof af en tapperhet, som öfvergått »les plus hauts faits héroïques»; men på samma gång förklarade, att Kärnäkoskis tappre försvarare icke behöft hvarken hans eller den bataljons hjälp, med hvilken han skyndat från Suomenniemi. Konungen lyckönskade honom dock såsom brigadbefälhafvare till segern; och med skäl är Armfelt's minne förenadt äfven med denna träffning, som bidrog att göra hans brigad till en af arméens mest bemärkta och af den allmänna meningen högst uppburna afdelningar *).

* * *

Besittningen af de viktiga passen var afgjord genom de båda segerrika striderna den 15 och 30 April. Något ytterligare anfall försöktes icke af ryssarna; och platsen förblef ända till fälttågets slut i svenska händer. Ännu den 11 Juni uttalade Armfelt till konungen den åsigt, att »posten vid Kärnäkoski ej

säges hafva afgjort andra ryska kolonnens nederlag vid Kärnäkoski, uppgifves hafva bestått af 2,000 man (!).

*) Åran af framgången tillhörde utan tvifvel i främsta rummet Jägerhorn's vaksamhet och Vegesacks tapperhet. Den officiella rapport, som å Armfelt's vägnar afgafs den 5 Maj och som infördes i »Allmänna tidningar», var författad af hans förste adjutant Tawast, som varit närvarande under striden och i sin berättelse därom tillagt sig stor heder. »Som min förste adjutant», låter han Armfelt säga i denna rapport, »sökte Tawast alla ställen, där han kunnat gagna så väl genom sina kunskaper som sitt mannamod. Han anförde, uppmuntrade, utgaf ordres, allt som han fann nödvändigt och deciderade våra vapens öde på Kotkasaari-sidan». Jägerhorn har i sin berättelse öfver denna affär protesterat mot dessa uppgifter, och bestämdt påstått, att Tawast under hela tiden ej syntes och först uppträdde, då fienden var i full reträtt. Han tillägger, »att baron Armfelis godhet och legèreté att ej nogare göra sig underrättad, har själf sedan haft samma vedermälen» (?) — Härpå syfta Armfelt's ord i hans tryckta självbiografi (II: 39), om personer, som orätmätigt »tillagt sig belöningar för denna affär, utan att ha varit med». Med anledning häraf berättar denna självbiografis utgifvare, Georg Adlersparre, som själf deltagit i fälttåget, att Armfelt, då han efter krigets slut blifvit upplyst om förhållandet, såsom en »varm älskare af sanning och rättvisa, oförsonlig hatare af det oförskämda och löjligen försöket att tillegna sig en annans förtjenst, befallt alla officerare af Nerike och Vermlands regemente, som vistades i Stockholm, att afgifva en gemensam, af dem alla undertecknad berättelse om rätta förhållandet. Denna berättelse innehöll, att de under den långvariga och blodiga träffningen ej hört eller sett någon annan befälhafvare än d. v. majoren, sedermera generalen Jägerhorn, och att den man, som i den sedermera kungjorda rapporten var nämnd såsom anförare, varit för dem under hela striden alldeles osynlig».

bör utan en liten armé kunna intagas». Han ansåg, och som det synes med rätta, att »fienderna göra mig den äran att vara rädda för mig»; deras styrka vid Savitaipal minskades äfven till följd af trupperörelser åt andra håll. Svenskarna och ryssarna förblefvo emellertid vid Kärnäkoski och Savitaipal i hvarandras grannskap under mer än en månad, utan att något anmärkningsvärdt föreföll.

Armfelt tillbragte dock ingalunda denna tid i overksamhet. Målet för hans önsknings var att kunna fördrifva fienden från Savitaipal, och krigsrörelserna längre söderut gjorde det ytterligare nödigt. Men förhållanden, hvilka hans ifver ej kunde besegra, lade hinder i vägen. Den sena nordiska våren anlände omsider äfven till dessa trakter: Saimen och Kuolimonvesi afkastade sina isbryggor i Maj, och det blef nödvändigt att hafva en liten flotta af kanonjollar i den förstnämnda sjön. Ryska fartyg i Saimen kunde eljest afskära förbindelsen mellan Armfelts brigad och svenska gränsen vid S:t Michel samt hindra alla transporter och trupperörelser. En dylik flottilj hade utlofvats från finska krigsförvaltningen; och dess uteblifvande föranledde många påminnelser från brigadchefen i hans bref till konungen. Anskaffandet af kanonjollar blef i dessa bref nästan ett »delenda Carthago», på hvilket stundom yrkades i uppretade ordalag *). Ur en af hans rapporter **) låna vi följande, dels såsom betecknande för hans stämning och fria skriftsätt, äfven i officiel stil, dels såsom upplysande den belägenhet, hvori han befann sig med sin tappra brigad.

»Om kanonjollarna vore färdiga och *ej med vilja* ur stånd satta att på långliga tider blifva det, skulle jag göra en betydlig diversion med den lilla styrka af 14- à 1500 man jag eger under gevärf. Men nu kan jag väl en front attackera Savitaipal, där 2,000 man retrancherat sig, men detta är också det enda, hvartill mina operationer bornera sig. Lyckas det, så kan likväl ej posten behållas, ty icke mer än en sida är säker; lyckas det ej, så blir jag satt au niveau med alla andra, som fått stryk af ryssarna. Min egenkärlek eger ej rum, då fråga är om E. Maj:ts tjänst; således skola omöjligheter ej existera hos mig, ty lydnad är bättre än offer. — Jag skall nu åter börja samla så kallade kanonhästar, hvilka olyckligtvis ej så hastigt kunna ragla

*) »Je suis d'humeur», skrifver han t. ex. ^{10/5}, »de donner tous vos ambetsmän et tous vos généraux au diable». Se vidare Armfelts bref den ^{2/5}, ^{3/5}, ^{6/5}, ^{13/5} 1790.

**) Dat. S:t Michel ^{10/5} 1790 (Gust. MSS. vol. 52).

sig fram från S:t Michel till Pardakoski . . . E. Maj:t tager ej onådigt upp, att jag för allra sista gången i min lifstid talar om dessa fördömda kanonjollar, till hvilka mig fattas dref, kanoner, master, segel, plankor, tjära och beck, sjöfolk, officerare, underofficerare, skott, järn m. m. Orsakerna till dessa brister lemna jag till framtiden att upplysa; men kan ej undgå att i underdånighet prevenera E. Maj:t, att, då ryska skärgårdsflottan alldeles obehindradt får gå i Sainen, min flank, mina transporter äro osäkra och, det som värre är, jag alldeles couperad, om de göra sin skyldighet och känna min position. På det att de personer, hvilka med sina omdömen sätta färg på hvar och en sak, ej måtte, i händelse af den olycka, att jag med hela min brigad blir sacrifierad af dessa calculerade anstalter, begagna sig häraf, tager jag mig i underdånighet den friheten att, innan händelsen inträffar, lägga orsaken och verkningarna under E. Maj:ts ögon och fritager därigenom min heder och den reputation, jag har, hvilka alltid blifva mig kärare än lifvet».

Till svårigheten med transportmedel började äfven komma knappheten på lifsmedel. Den förut öfverklagade bristen på fältskärer hade ännu icke blifvit afhjälpt; betänkliga misstag visade sig med afseende på utrustningen med ammunition — man hade t. ex. skaffat mörsare af så liten kaliber att kulorna icke kunde användas — trosshästarna voro utsvultna, trosskuskar saknades; stämningen hos allmogen var icke god. »Bönderna», skrifver Armfelt till sin hustru (^{26/4}), »hafva för sina transporter icke fått ett öre sedan 1788; jag finner det obehagligt att öfva stränghet mot medborgare, som hafva rätten på sin sida» *).

Något verksammare understöd var icke att påräkna från de svenska fördelningar, som jämte Armfelt voro förlagda i nordöstra Finland: Stedingks i Savolax samt Carpelans och Fabian Wredes ännu längre mot norr i Karelen. Konungen befallde

*) I ett följande bref till sin hustru omtalar Armfelt, att ryssarna hade ett utveckladt spionerisystem, som befrämjades genom gamla ljenare hos Sprengporten, hvars forna boställe Brahelinna låg i närheten. Armfelt hade uppsnappat några bref, skrifna på svenska, undertecknade »En ärlig man i S:t Michel», som afsågo att lemna fienden underrättelser om Armfelts kår. Misstänksamheten hos hans finska trupper var stor; allt som var skrifvet på svenska väckte misstanke om förräderi. »Allt pack, alla bönder, våra finska soldater tro oss ej på ett hår, och man skulle ej tro, att här fordras mer försigtighet för att ej blifva skyld för förräderi, än för att ej få stryk af ryssarna (^{30/5}). — Säsom ett bidrag till Armfelts karakteristik kan i detta sammanhang anföras, från ett annat bref (^{26/3}), att han beklagar sig öfver nödvändigheten att, efter krigsartiklarnas bud, låta långa ryska spioner. »La discipline et la rigueur sont cousins germains; il est beau d'en parler, mais à les voir de près, elles sont des méchantes carognes».

visserligen den förstnämnde, sedan han afslagit anfallet vid Pirttimäki den 5 Maj, att förstärka Armfelts kår, för att möjliggöra dennes framträngande öfver Savitaipal; i sin ordning skulle åter Stedingk förstärkas af trupperna från Karelen*). Armfelt ansåg dock, att Stedingk af sin fördelning icke kunde komma att afstå mer än 2 à 300 man, då han vore tvungen att bevaka gränspasset vid Puumala. — Underrättelserna från arméen vid Kymmene voro ej heller egnade att väcka förhoppning om snar samverkan med dem för framträngande på det ryska området.

Till dessa motgångar, dubbelt nedslående för en sådan »Marschall Vorwärts» som Armfelt, kom äfven en häftig och plägsam sjukdom; och äfven han hade ögonblick, då han miss-tröstade om framgången och talte om att lemna sitt befäl till Stedingk. För honom hyste han stort förtroende och yttrade i ett bref till konungen, att »hans person helt säkert är lika mycket värd som en armé». Han hoppades att Stedingk skulle kunna fortsätta hvad han själf börjat. Men konungen var af en annan tanke. Han ville alldeles icke höra talas om, att Armfelt lemnade befälet åt någon annan: det var på hans verksamhet, som han i främsta rummet räknade. »Stedingk är general», skref konungen**), »det vill säga att han slåss bra för att försvara sig; men att han icke vågar handla. Jag har befallt honom att från sin kår afsända förstärkning till er, just därför att jag visste att det skulle vara onyttigt att försöka få honom att verksamt uppträda, och att ni skall handla».

Frågan förföll. Stedingk förblef i stillhet vid Pirttimäki; och äfven Armfelt, som eljest i sina enskilda uttalanden under denna tid berömmar hans förhållande och endast beklagar att han icke förstätt att göra sig älskad af sina underlydande, uttryckte ej sällan i sina bref till konungen sitt missnöje med Stedingks brist på företagsamhet***).

Emellertid hoppades Armfelt i midten af Maj kunna göra det mångomskrifna anfallet mot Savitaipal. Med otroligt besvär hade han fått två kanonbåtar färdiga och låtit släpa dem öfver land till Saimen, då han upptäckte att fienden där hade en hel eskader och hotade hans ställning med ett anfall från sjösidan

*) Stedingk, Mémoires, I: 261.

**) 17/5 1790, anf. st. s. 139, jämte noten.

***) »Han begär af mig förstärkningar, i stället för att skicka sådana; han vill att jag skall vidtaga åtgärder för att skydda hans magasin etc. etc.» (Armf. till konungen 10/6 1790). Han ansåg att det länge omtalade anfallet mot Puumala borde hafva utförts af Stedingk. men »satan har makt med hans rådgifvare», (Armf. till sin hustru 23/6).

åt norr. Isarna voro försvunna; och i stället för anfall, måste man först tänka på att skydda brigadens venstra flygel genom uppkastande af ett fältverk på ön Liansaari, hvilket beskyddades af de två kanonjollarna. Först när de öfriga — åtta dylika behöfdes — omsider blefve färdiga, kunde anfallet med mera trygghet påtänkas. — Under tiden skärmytslades i Mentyharju vester om Saimen emellan ryska trupper och fördelningar af Armfelts brigad, hvilka sökte återtaga Valdola, borttogo ryska transporter och gjorde vägarna till Davidstad osäkra. Genom anställande af en skogseld vid Savitaipal sökte Armfelt äfven att försvaga fiendens ställning, och hoppades god nytta af denna »illumination för rysarna»^{*)}. Då det syntes ovisst om någon samverkan med Kymmene-arméén vore att påräkna, var han emellertid betänkt på att från Savitaipal vända sig mot Villmanstrand, i stället för mot Davidstad. Denna sistnämnda rörelse kunde nämligen skyddas med kanonbåtarna från sjösidan^{**}).

Konungens framgång vid Fredrikshamn den 15 Maj, som, om den rätt begagnats, borde kunna hafva medfört fästningens utrymmande, kunde icke annat än gifva ökadt lif åt Armfelts stridslust. Han hoppades änyo att från det aflägsna Savolax kunna få samverka vid de förestående rörelser, som man hoppades skulle blifva afgörande. På framgången tviflade han icke. Ännu hade han, i motsats till de flesta öfriga befälhafvare, icke lidit någon motgång under kriget: hans trupper hade gått segerande ur striden, han hade tagit byte, fångar och troféer, hans förluster af manskap voro ej betydliga. För fienden hyste han föga aktning: »general Igelströhm», skref han ironiskt till sin hustru, »som kommenderar emot mig, är en beskedlig man, hvilken har både höflighet, mänsklighet och tranquillité». Den ryske generalens närmaste man, general Suchtelen, under senare tid nogsamnt känd i Sveriges historia, hade yttrat sig om sin svenske motståndares militäriska skaplynn på ett sätt, som nästan lät som en varning, churu det ingalunda så uppfattades. Han hade sagt till en af Armfelts adjutanter — förmodligen vid något besök af denne såsom parlamentär i fiendtliga lägret — att han hyste mycken aktning för Armfelt; men att han trodde att denne litade för mycket på sin lycka och för mycket ringaktade fienden^{***}).

^{*)} Armfelt till sin hustru ²⁵/₄ 1790.

^{**}) Armfelt till konungen ²⁵/₅ 1790.

^{***}) Enligt Armfelts egen berättelse i bref till konungen ¹⁹/₆ 1790.

Utgången af den strid, som så länge stått för dörren, skulle bekräfta denna utsago; och Armfelt'ska brigadens hittills segerrika fälttåg skulle slutas genom ett nederlag.

De första dagarna af Juni bestämdes för det länge bebådade anfallet på Savitaipal, efter samråd med generalerna Platen och Pauli. Armfelt skulle därigenom draga en del af fiendens styrka från Kymmene-älf; han hoppades att, efter ryssarnas fördrifvande från ställningen vid Savitaipal, kunna förena sig med de svenska fördelningarna, hvilka därigenom skulle kunna framtränga till Davidstad, som med lätthet borde kunna tagas. Förhoppningen att kunna vidare framtränga till Villmanstrand öppnade utsigten att verksamt bidra till framgången af konungens operationer med skärgårdsflottan. Förtaget borde, om det lyckades — så var Armfelt's djärfva tanke — leda till intagandet af Viborg; i hvarje fall borde det föranleda en för de öfriga svenska stridskrafterna fördelaktig diversion genom splittring af den ryska styrkan. Armfelt ansåg icke nödigt att invänta ankomsten af F. Wredes kår, som från det öde Karelen börjat draga sig söderut — den anlände i själfva verket först mot månads slut till S:t Michel; och han lät den af Stedingk lemnade upplysningen, att betydande förstärkningar anländt till Savitaipal, icke inverka på sin plan. Att fienden var honom nära dubbelt öfverlägsen, visste han: till konungen skref han den 27 Maj, att han uppskattade fiendens styrka vid Savitaipal till 3,000 man, och hans egen uppgick knappast till 1,800. Men för ättlingen af en bland Karl XII:s hjältar innebar detta intet afskräckande.

Anfallsplanen var följande. Enligt tidens taktiska regler, hvilka äfven af ryssarna vid deras anfall mot Pardakoski hade tillämpats, skulle den anfallande styrkan delas i tre kolonner, och angreppet ske från tre olika håll. Armfelt själf med hufvudkolonnen skulle från Kärnäkoski framrycka på stora landsvägen söderut till Savitaipal; österut skulle en afdelning under öfverstelöjtnant Tawast genom skogarna göra en kringgående rörelse och angripa fienden i ryggen från Villmanstrand-sidan; och på prämar skulle den tredje kolonnen under öfverstelöjtnant Gripenberg från Suomenniemi föras öfver sjön Kuolimonsvesi till den väg, som från Savitaipal ledde i sydvestlig riktning mot Davidstad, samt därifrån börja sitt anfall. Samtliga dessa afdelningar skulle vid middagstiden den 4 Juni sammanträffa vid Savitaipal, som då borde falla för deras förenade angrepp. Samtidigt skulle

tvenne kanonbåtar under majoren Dubordieu oroa ryssarna från sjösidan; för att vända deras uppmärksamhet från anfallskolonerna till lands och väcka farhågan för en landstigning, voro dessa båtar talrikt bemannade — med konvalescenta soldater.

Planen borde, enligt sakkunniga samtidas åsigt, hafva lyckats, om utförandet icke förfelats på nästan alla håll. På utsatt tid på aftonen den 3 Juni satte sig de båda sido-kolonerna i marsch; men de framkommo dock ingalunda, såsom beräknadt var, samtidigt med hufvudkolonnen, som sålunda ensam fick utkämpa striden emot en mångdubbel öfvermakt. Den östra fördelningen under Tawast blef fördröjd, såsom det uppgifves i den officiella rapporten, genom dåliga vägvisare; den vestra kolonnen stötte i skogen mot Davidstads-vägen på en afdelning ryska jägare, som hindrade framryckandet. Armfelt, som beräknat att dessa kolonner borde vara framme tidigt på förmiddagen, hann själf fram med hufvudstyrkan klockan half 11. Då samtidigt kanondundret hördes åt sjösidan från Dubordieus kanonbåtar, beslöt han utan långt dröjsmål att anfalla, under det oriktiga antagandet att äfven de andra anfallskolonerna vore i närheten.

Terrängen var i hög grad ogynnsam för ett dylikt isoleradt anfall. Ryssarnas läger, beläget framför Savitaipals kyrka, var skyddadt af en inskjutande vik af Kuolimonvesi, kring hvilken landsvägen från Kärnäkoski krökte sig längs stranden, samt befastadt genom ej mindre än sju fältverk, hvilkas kanoner framifrån, midt öfver viken, och på sidan beströko den väg, som svenskarna skulle passera och som icke erbjöd något skydd. För att undgå den förfärliga eld, som fienden var i stånd att rikta mot Armfelts anfallskolonn, hade han bort lemna landsvägen, uppföra sitt artilleri på höjderna bakom densamma samt, i skydd af dem, tåga vidare och genom skogen söka förena sig med Tawasts österifrån kommande kår*).

Detta var emellertid för omständligt för en man med Armfelts eldiga lynne. Han säges från början hafva antagit att fienden, churu till antalet vida öfverlägsen, saknade artilleri; själf medförde han sju kanoner, af hvilka han hoppades god verkan. Då han snart nog kom i erfarenhet af att fienden var väl försedd med detta vapen, ansåg han det för sent att ändra den ursprungliga planen. Han förde sina trupper rakt mot fienden, hvars förposter veko tillbaka, sedan de upprifvit en mindre bro, hvilket en stund fördröjde svenskarnas anlopp. Snart befunno

*) Enligt Jägerhorns åsigt (anf. st.), upprepåd af Mankell, anf. st. I: 500.

de anfallande sig dock i närheten af Savitaipal och, utan tillfälle till något slags skydd genom terrängförhållanden, utsatta för den mördande elden från fiendens fältverk. Manfallet under framryckandet blef stort, isynnerhet bland officerarna. Trupperna kommo snart i oordning, oakadt all ståndaktighet. En kanonservis nedsköts: Armfelt steg själf af sin häst och serverade kanonen. Biträdd af major Vegesack, öfverstelöjtnanterna Axelson och Friesendorff, gjorde han otroliga ansträngningar för att återordna de vikande trupperna. Det lyckades till en del, och, skrifer Armfelt, »sedan jag såg mig i elden och fienden nästan förundrad öfver vår envishet att ej lemna fältet, oakadt dess dj—a eld, så väntade jag något af lyckan och företagets dristighet, då jag ärnade storma det högsta batteriet *). Han satte sig själf i spetsen för lifbataljonen af Nerike och Vermlands regemente och stormade fram mot den fiendtliga ställningen, oakadt det fruktansvärda regnet af kulor, bomber och granater. Då träffades han af en kula i axeln; han föll, och trupperna började vika. En allmän flykt följde. Armfelts lif räddades af hans adjutant Meijerhelm, som i kulregnet fått tre hästar skjutna under sig; han hjälpte brigadchefen sanslös på en häst och förde honom ur elden.

Ehuru svårt sårad, återfick Armfelt efter en stund tillräckliga krafter att ånyo samla sina flyende trupper och på en half fjerdingvägs afstånd från den plats, där återtåget börjat, intaga en ny ställning, för att afvakta de båda andra afdelningarnas ankomst. Då de icke afhördes, anträdde återtåget i god ordning. Vid Nurmipauni gjordes under två timmar ett uppehåll för att göra front mot fienden, i händelse försök till förföljande skulle göras. Detta inträffade dock ej: — »ryssarna voro så glada att ej hafva fått stryk», säger Armfelt **), »att general Kruschkoff ej skickade en enda kosack att förfölja oss utom kanonhåll från forskansningen». Krafterna sveko nu Armfelt, så att han måste föras till Pardakoski; och trupperna samlades där på aftonen, fruktansvärdt decimerade. Förlusten uppgick till nära en tredjedel af hela den anfallande styrkan: icke mindre än 26 officerare, 15 underofficerare och 331 man voro döda och sårade. — Sedermera återkommo Tawast och Gripenberg med sina kolonner, hvilka icke lidit någon förlust, då de efter hufvudkolonnens nederlag äfven anträd återtåget.

*) Till Jägerhorn ²], 1790, i Kongl. Biblioteket.

***) Själfbioграфи, anf. st. II: 43.

Så slutade denna blodiga träffning, om hvilken krigets historieskrifvare v. Schantz *) yttrat, att »svenska hjältemodet kanhända allt sedan konung Karl XII:s fälttåg icke varit satt på ett vådligare prof». Anförarens och hans truppers tapperhet och dödsfärdighet gjorde själfva nederlaget ärofullt. Äfven denna gång var det dalkarlarna och vermlänningarna, de förra under Vege-sack, den tappraste bland de tappra, som hedrade de svenska vapnen. — Mot Armfelts oförvägna ledning hafva anmärkningar blifvit framställda, hvilka visserligen icke kunnat drabba hans krigiska mod, men så mycket mera hans fältherre-blick och be-sinring. Själ ansåg Armfelt, att han »ej förtjenat denna mili-täriska motgång», och att hans framgång varit säker, om han »i rätt tid blifvit understödd efter öfverenskommelse». Till Jägerhorn skref han: »Jag är en fattig människa, och sådana äro lätt bedragna både på sina gelikar och i sakernas lopp . . . Mitt sam-vete förebrår mig intet. Har jag felat i mina dispositioner, så säg mig det som en vän. Jag har alltid ansett er som en per-son, af hvilken man ej bör blygas att taga avis uti militäriska operationer. Har jag burit mig rätt åt i min disposition, så exi-ger jag af er vänskap att ni justifierar mig, då vissa personer hålla på att skära heder och ära af mig, både hos H. Maj:t och här vid arméen» **).

Jägerhorn, Pardakoskis tappra försvarare, var utan tvifvel af alla den mest kompetente att framställa saken i sin rätta da-ger. Han har i sin beskrifning öfver denna träffning uttalat det omdöme, att anfallsplanen var »väl grundad och anlagd, fastän något vidsträckt». Rörande Armfelts förhållande under striden yttrar han: »Befälhafvarens stora bravur, öfverdrifna nit och hans hetta, blandad kanske med förakt för fienden, förorsakade hans olycka». Han anser äfven på goda grunder, att tillräcklig för-klaring öfver de båda sidokolonnernas uteblifvande i det afgö-rande ögonblicket, hvilket hade till följd att den ursprungliga planen icke kunde verkställas, icke blifvit lemnad ***).

*) Anf. st. II: 76. Se vidare Mankell och Jägerhorn, nyss anf. st.

**) En samtidas anteckning, anford i Hemliga Handlingar I: 265, be-styrker att denna farhåga ej var ogrundad. Det heter där om Armfelts led-ning af denna strid: »För en sådan tillställning i en annan armé hade Arm-felt kanhända blifvit arkebuserad, men han var konungens favorit, och allt var väl gjordt». Samme antecknares trovärdighet visas i öfrigt af hans upp-gift, att fienden egde 10,000 man infanteri och 40 kanoner samt att vid pass hälften af det svenska befälet och manskapet blifvit nedskjuten och blesserad.

***) Äfven Armfelt, som i sin officiella rapport anför de förklarings-grunder, hvilka uppgifvits af Gripenberg och Tawast för deras uteblifvande från striden, har i ett enskildt bref på foljande sätt antyd. att han ansåg de-

Med den lifligaste oro erfor konung Gustaf den 9 Juni — han hade då med sin skärgårdsflotta hunnit till Björkö Sund nära Viborg — att hans vän blifvit farligt sårad; men mottog på samma gång den oriktiga underrättelsen, att Savitaipal fallit i hans händer. Han skyndade att samma dag sända honom två bref, det ena, hållet i allmänna ordalag, genom ryske kommandanten i Viborg, general Saltikov; det andra på annan väg. I det sistnämnda brefvet uttrycker han på det lifligaste sätt sin oro, hvilken i Gustafs fantastiska sinne icke minskades genom minnet af den olycksspådom, som under förra året så ofta varit på tal i hans bref*); samt underrättar att han utnämnt den sårade hjälten till generalmajor och riddare af svärdsordens stora kors. »Ni får dessa utmärkelser», skrifver konungen, »såsom en gård af rättvisa åt edra militäriska bedrifter och de tjänster, ni gjort. Om jag gifvit dem förr, så skulle man hafva tillskrifvit dem min vänskap, men nu har ni kommit afunden att förstummas; och därmed är ett stort steg taget»**). Armfelt, som i sitt svar lifligt uttryckte sin tacksamhet för konungens deltagande i hans öde, förklarade, att han för ingen ontalat konungens afsigt att hedra honom med de nämnda utmärkelserna, enär de berodde på den oriktiga underrättelsen, att han gått segrande ur striden, och att han icke ansåge sig berättigad att emottaga dem. Han begagnade emellertid tillfället att för konungen framställa den åsigt, som han äfven i sina efterlemnade anteckningar uttalat, att stormningen af Savitaipal säkert skulle hafva lyckats, om icke han själf sårad mäst föras ur striden. — Konungen fann dock icke skäl att återtaga sina ynnestbevis. Han ansåg, enligt ett följande bref, att hans slagne vän ärligt förtjent dessa hedersbetygelser: »Sedan ni var sårad», heter det, »har ni fört befäl, ni har åter samlat edra trupper och åter fört dem mot fienden». Han tillägger: »Jag har skickat eder svärdsordens stora

ras försumlighet hafva väsentligen bidragit till olyckan: »En olycklig affär», skrifver han om träffningen vid Savitaipal till Leopold (1⁵ 1791). »som i den mest kritiska ställning vi kommit, kunnat (ifall omständigheter ej mellankommit) förändra reträtten ur Viborgska viken till ett segertåg i Viborg. Detta bevisar, att stora händelser bero af små orsaker. Öfverstelöjtnant Gripenbergs långsamhet, förknippad med en god frukost, som öfverstelöjtnant Tawast fick hos Carpelan vid Savitaipal, gjorde att Sverige förlorade 14 linieskepp, konungen den seger, som ett dristigt företag förtjenar, och jag frukten af mycket arbete, min arin och min helsa».

*) Se ofvan s. 307.

**) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 149, 150.

kors på grund af fiendens eget vittnesbörd; det är endast opar-tiskheten, som dikterat deras loford^{*)}.

Konungens vänskap kunde icke annat än verka som he-lande balsam på den sårade och slagne krigaren. Den nye ge-neralmajorens belägenhet förtjente dock mera deltagande än afund. Hans blesstyr var lika plägsam som allvarsam: kulan hade trängt genom bröstet och högra axeln, och länge måste han bära ar-men i band; Armfelts starka kropps-konstitution fick genom denna olycka en ohjälplig knäck. Från Pardakoski, dit han för-des efter stridens slut den 4 Juni på aftonen, transporterades han efter några dagar till det närbelägna Husteri, och vidare därifrån — alltjämt på bår — mot slutet af månaden till S:t Michel, hvarifrån han, sjuk och lidande, på konungens befallning i midten af Juli begaf sig mot södra Finland.

Till de kroppsliga lidandena kommo äfven bekymren öfver krigets gång. I bref till sin hustru klagar han som oftast öfver olyckan att ligga sjuk i fiendens närhet och hvarje ögonblick få underrättelser om deras framgångar, utan att vara i tillfälle att drifva dem tillbaka. Isynnerhet var han orolig öfver konungens äfventyrliga belägenhet under samma tid. Gustaf III:s djärfva framträngande i Finska viken slutade, såsom bekant, med hans inspärrande vid Viborg jämte hela svenska flottan och föranledde den vågsamma genombrytningen af fiendens linie den 3 Juli med de betydliga förlusterna af trupper och krigsfartyg. Några dagar sedan Armfelt erhölet underrättelse om denna sistnämnda tilldra-gelse, hvilken han ansåg borde hafva kunnat förebyggas, om företaget mot Viborg, såsom ämnadt var, kunnat understödjas från landsidan, skref han till konungen: »Hvarför har jag icke i stället fått dö på Viborgs vallar, i samma ögonblick som jag lemnat E. Maj:ts fästningens nycklar! Det är grymt att icke kunna utföra hvad man vill, då ens afsigter äro goda och nyt-tiga». Och i ett bref till sin hustru från samma tid utropar han: »Nej, jag skall icke öfverlefva så många olyckor. Mitt hjärta är för mycket fästadt vid denna torfva, som sett mig födas, för att jag icke skulle önska att störta samman med henne^{**}).

Vid Armfelts egen brigad föreföllo inga synnerligen an-märkningsvärda händelser efter det misslyckade anfallet på Savi-

^{*)} Anf. st. s. 152. — Armfelts nyssnämnda bref var dateradt Husteri 21/6.

^{**}) Ej alla Armfelts bref till sin hustru under denna tid — anmärk-ningsvärda för den mer än vanliga ton af hjärtlighet och ömhet, som genom-går dem — gå dock i denna dystra tonart. I allmänhet söker han lugna hennes farhågor och taga saken från den glada sidan. Före den svenska öfverrumpningen af Kärnäkoski skref han: »Emellertid är svärdet draget, och

taipal. Med samma bref från konungen, hvori han utnämnde sin sårade vän till generalmajor och riddare af svärdsordens stora kors, följde hans befallning till brigadadjutanten öfverstelöjtnant Tawast att, till dess öfversten baron Wrede hunne ankomma norr ifrån med sin Karelska brigad, leda den Armfeltiska brigadens rörelser mot Davidstad och Villmanstrand, samt därifrån till Viborg. Denna föreskrift berodde naturligtvis på den oriktiga förutsättningen, att Savitaipal vore i svenskarnas händer, och kunde icke utföras. Först i slutet af Juni ankom Wrede, uppehållen genom svårigheten att verkställa trupptransporter genom ett land, hvars egentliga beståndsdelar, för att anföras hans egna ord, »äro stenrösen och kärr, hvarigenom löpa gängstigar, omöjliga för artilleri att genomtränga» *); och falttåget började då lida mot sitt slut. Före Wredes ankomst hade ryssarna, några dagar efter träffningen vid Savitaipal, gjort en rekognoscering mot Kärnäkoski, som tappert blifvit tillbakalagen af svenska jägare; och svenska posteringar inrättades vid Mentyhärju för att skydda landet för kringströfvande kosacker.

Från sitt sjukläger uppgjorde Armfelt fortfarande planer för sina truppers rörelser. Ännu den 21 Juni hade han icke uppgifvit tanken på en kombinerad rörelse mot Villmanstrand, hvarvid han dock ansåg Stedingks och de öfriga befälhafvarnas medverkan nödvändig. »Hittills hade de slumrat på sina lagrar»,

segern står i Herrens hand. Gör nu, min söta Hedda, som fru Reihn, hvilken låg på knä, då hennes man skref ordres, och bad Gud, att han ej skulle skriva galet». — Rörande i all sin korthet är följande biljett till grefvinnan Armfelt, skriven kort efter striden vid Savitaipal, med darrande, nästan oläslig hand:

D. 6 Juni.

Oroa dig ej, min lilla Hedda. Jag är blesserad i högra axeln, men mår braf. Ruuthen skall säga dig resten.

Din tjocka pojke,
med venster hand.

Någon gång skämtar han öfver sin föga angenäma omgifning i St Michel: »Denna Kalyssos ö, där vägglössen äro nymfer, och konserter exqueras af kuku, fyra svin, tre hundar och fem gäss alla nätter: zefirerna hafva tagit skapnad stundom af torrakor, ofta af brömsar», och uttalar den åsigt att, fastän han befunne sig på en plats, som han ansåge »förbannad af skaparen och inrättad för skärselden», man »borde taga det glada af hvar sak och söka därmed lätta sitt bekymmer och andras ledsnad». Sjukdomens verkningar på hans utseende skildras stundom skämtsamt nog. En gång — det var sedan tillfrisknandet gått så långt, att det var tal om hemresa — beskriver han sig själf sålunda: »Usel, matt, mager, gulblek, insjunkna ögon, en arm i band, en hogst infam figur. Gud låte dig ej få ondt i magen och göra som grefvinnan H.!»

*) Wrede till konungen (Gust. MSS. 52).

menade han*). Förslaget kom icke till utförande. — Någon tid efteråt uppgjorde han och Wrede gemensamt planen till ett företag mot Davidstad, som skulle ega rum den 9 Juli. En del af brigaden besatte Valdola — denna ställning förblef därefter till fälttågets slut i svenska händer — och en afdelning af omkring 300 man under befäl af ryttmästaren Adlersparre, den sedan så ryktbare revolutionsmannen, framryckte mot Davidstad. Afsigten var att söka bemäktiga sig därvarande magasiner, hvilka man antog vara svagt försvarade. Häri hade man emellertid misstagit sig: ryssarna hade nyss fått förstärkningar af trenne regementen. Adlersparre med sin styrka måste sålunda, efter en skärmytsling framför Davidstad, hvarvid några ryska fångar togos, retirera till Niveri; där hoppades han möta en svensk fördelning under landshöfdingen och generalmajoren S. Carpelan, hvilken hade befallning att därifrån understödja Adlersparres företag. I stället för Carpelan funno emellertid svenskarna i Niveri en rysk fördelning, som skyndat dit från Valkiala, för att afskära dem återtåget. En strid uppstod, som slutade med att Adlersparre efter tappert motstånd blef tillfångatagen jämte tre af sina officerare och med förlust af en del af sitt manskap; en stor del räddade sig dock genom skogarna. Detta företags misslyckande tillskref Armfelt helt och hållet general Carpelan, en befälhafvare, hvars långsamhet ofta under detta krig varit föremål för skarpa utlätelser i konungens och Armfelts brevväxling**). Han ansåg att, om Adlersparres fördelning hunnit fram till Davidstad sex timmar förr, företaget borde hafva lyckats.

Armfelt insåg emellertid att, då han icke personligen kunde deltaga i de krigiska rörelsernas ledning, hans närvaro i St Michel vore af föga gagn. Kärnäkoski försvarades af Wrede;

*) Armfelt till konungen ^{21/6} 1790.

***) Carpelan hörde på en half mils afstånd, enligt Armfelts uppgift i bref till konungen, skottväxlingen vid Niveri, men förblef, oakadt tre gånger upprepade order. orörlig och höll krigskonselj, hvori beslöts att ej rycka fram. »Le désespoir dans le coeur, ne pouvant y aller moi-même, je lui écris des injures, en finissant par lui donner au diable» skriver Armfelt från Heinola den ^{16/7} till konungen. — Med anledning af detta Carpelans uppförande, hvilket gifvit anledning till misstankar att denne, såsom äldre, ej ville ställa sig under generalmajoren Paulis befäl, skickade Armfelt, då kort därefter ett ytterligare företag mot Davidstad påtänktes under Paulis ledning, majoren Vegesack med befallning att arrestera Carpelan i konungens namn, »om han icke lydte ordres, utan hölle krigskonselj». — Dock tillskref han icke Carpelans uppförande förrädiska afsigter: »Je dis de notre cher gouverneur Carpelan, comme Fontenelle disait à son confesseur de St Paul: votre St Paul n'est pas mon homme. Il a beaucoup de bonne volonté, mais plus encore de lenteur et d'ineptie». Jfr Armfelts själfbiografi, anf. st. II: 44.

genom Vegesack och Jägerhorn hoppades Armfelt åstadkomma en förening mellan sin brigad och general Paulis fördelning vid Kymmene. Han gjorde således inga svärigheter att, på konungens uppmaning, begifva sig till den nya verksamhet, som hans konungs förtroende och hans egna personliga förhållanden under de senaste månaderna för honom anvisat.

Den tappre krigaren från Summa, Elgsö, Kärnäkoski och Savitaipal skulle nu blifva fredsunderhandlare; samme man, som på konung Gustafs befallning 1788 först ryckt öfver Kymmene-ålf, blef också den, som tjente konungen till redskap vid avslutandet af freden i Verelä tvenne år senare.

VIII.

Fredsslut och diplomatiska underhandlingar.

(1790—1791).

Öfvermodigt hade Rysslands herskarinna besvarat de antydningar om konung Gustafs benägenhet att sluta fred, som genom neutrala makters representanter blifvit gjorda på hösten och vintern 1789—90 i Petersburg och Berlin. Spanske ministern på det förstnämnda stället, chevalier de Galvez, hade fått till svar, att det icke kunde blifva fråga om fred, förr än konungen i ett handbref till kejsarinnan gjort sin ursäkt för krigets börjande; och preussiske ministern i Stockholm, grefve Borck, kunde å sin regerings vägnar i början af år 1790 meddelat konung Gustaf, att Katarina II i Berlin tillkännagifvit, att hon af honom fordrade bekräftelse af frederna i Nystadt och Åbo, amnesti för Anjala-männen och införande i regeringsformen af ett bestämdt förbud för konungen att börja krig utan ständernas bifall.

Konung Gustaf var icke sinnad att lyssna till dessa förödmjukande framställningar, och han kunde, då han lät i svenska tidningar offentliggöra det från Berlin ankomna svaret *), påräkna, att hans förtrytelse öfver kejsarinnans öfvermod skulle delas af hans folk. Förhållanden inträffade också snart, hvilka, redan innan kriget åter började på vären 1790, gjorde henne mera benägen att lyssna till fredsförslag och slutligen föranledde henne att gå konung Gustaf till mötes — på mer än halfva vägen.

*) Allmänna tidningar ³¹/₃ 1790.

Rysslands enda bundsförvandt mot Turkiet, kejsar Josef II, afled i Februari 1790; hans efterträdare, kejsar Leopold, var ej böjd att fortsätta kriget mot turkarna. Preussen afslöt den 24 Januari 1790 ett förbund med Porten, hvarigenom dess besittning af Krim garanterades; och ett förbund mellan Preussen och Polen, riktadt mot Ryssland, ingicks den 29 Mars 1790. Sveriges sändebud i Warschau, L. v. Engeström, var synnerligen verksam vid den sistnämnda underhandlingen; *) och den politiska ställningen syntes inom kort skola utveckla sig därhän, att mellan Sverige, England, Preussen och Polen formliga aftal träffades, riktade mot den gemensamme fienden. Redan 1789 i Juli hade ett förbund afslutats mellan Sverige och Porten, och underhandlingar hade i Stockholm länge pågått om förbund med England och Preussen. Den liga, som sålunda på alla håll var på väg att bilda sig mot Ryssland, kunde väl vara egnad att stämma ner modet på »Rysslands stolta fru».

Vägen att öppna underhandlingar genom spanska sändebuden i Stockholm och Petersburg stod fortfarande öppen; och konungen beslöt att begagna sig af det anbud, som i detta hänseende blifvit honom gjordt af den förstnämnde, chevalier de Corral. Den kurir, som den 15 Mars afsändes från denne till hans kollega i Petersburg, medförde äfven ett bref från konung Gustaf, hvori föreslogs dels frigifvande af några förnämligare fångar å ömse sidor, dels ett utväxlingsfördrag mellan de krigförande makterna. Under Galvez' förhandlingar med ryska kabinettet rörande denna framställning kunde tillfälle erbjuda sig att utforska kejsarinnans stämning med afseende på freden samt att, om det syntes löna mödan, öppna fredsunderhandlingar.

Ungefär en månad sedan den spanske kuriren lemnat Stockholm, kunde Galvez afsända sitt svar till konungen, som då anländt till krigsskådeplatsen i Finland. Den spanske diplomaten hade meddelat sig med ryska regeringen; och hans framställning hade rönt en oväntadt hastig framgång. Han under rättade, att kejsarinnan icke blott utan något utväxlingsfördrag på hedersord frigifvit två fångna grefvar Wachtmeister, utan ock att hon, på hans framställningar, förklarar sig beredd att afsluta fred utan andra villkor än glömska af det förflutna, återställande af gränserna före kriget och amnesti åt dem som varit invecklade i Anjalasaken. **) Omslaget i kejsarinnans stämning

*) Se hans Minnen och anteckningar, I: 157 o. f.

**) Enligt konungens egen berättelse om freden (Schröderheim, anf. st. s. 160 o. f.) hade kuriren dock befallning att muntligen tillsäga, att

tillskref Galvez grefve Ostermanns inflytande, som «förfärad öfver den storm, som syntes hota Ryssland, hade uppjudit alla sina krafter för att ändra kejsarinnans beslut». *) Detta bref afsändes från Petersburg den 27 April med Galvez' sekreterare Don Luis de Castello till general Igelströhm i Villmanstrand. Denne, som kände att konungen under slaget vid Kärnäkoski den 15 April uppehållit sig vid Armfelts brigad, sände Don Luis med en parlamentär till Armfelt under anhållan om hans vidare befordran till konungen, hvilken han antog vistades i Savolax; och den 22 April, under förberedelserna till slaget vid Valkiala, nådde Galvez' utskickade konungen i Sackjärvi.

Samtidigt med den spanske kurirens afresa från Petersburg underrättades Igelströhm genom bref från kejsarinnans sekreterare Bedsborodko, att Galvez ärnade råda konungen att öppna underhandlingar, samt att, om detta följdes, kejsarinnan önskade sluta freden »fort och stilla» och att hon utsett Igelströhm att härom underhandla och underskrifva traktaten. På samma gång anbefalldes dock, att krigsoperationerna — det gällde särskildt det tilltänkta anfallet mot Pardakoski den 30 April — icke finge afbrytas under väntan på svar: »Om man känner konungen af Sverige, måste man anse det sannolikt, att han efter ett lidet nederlag skall visa sig ännu mera medgörlig». **)

Den spanske fredsmäklarens bref väckte konungens lifliga öfverraskning. »Jag kan ej för er dölja min förvåning och öfverraskning öfver så oväntade nyheter», skrifver han till brodern, hertig Karl; »ingenting kan jämföras därmed, om ej den förlägenhet, hvori jag befinner mig i förhållande till de makter, med hvilka jag är förbunden. Att göra en hemlighet för dem häraf och öppna underhandlingar utan dem, syntes mindre hederligt och omöjligt . . . Å andra sidan såg jag freden nästan i mina händer, en ärofull fred, om ock icke så lysande, som tidsomständigheterna synas mig lofva.» Han begagnade tillfället

detta sistnämnda tillägg «endast voro pro forma, men att därom ej skulle blifva någon fråga.» Galvez' bref åtföljdes af en i fredlig ton hållen officiell skrifvelse från ryska rikets vice kansler grefve Ostermann, dat. ^{22 Mars} 2 April, utgörande svar på Galvez' föreställningar om önskvärdheten af fred, hvarjämte denne sistnämnde öfversände ryska kabinetts förslag till fredspreliminärer i 7 punkter. (Riksarkivet, Handl. rör. freden i Verelä).

*) Konungens bref till hertig Karl 18¹/₅ 1790, tryckt i Bihang till Schinkels Minnen I: 75.

**) Bedsborodkos bref till Igelströhm ⁶/₁₇ och ¹³/₂₁ April 1790, i utdrag och öfversättning meddelade i Hist. Tidskrift 1882: 303.

att, såsom han uttrycker sig, »sätta preussiska hofvet på det hala» och begagna det gjorda fredsanbudet för att tvinga Preussen till ett bestämdt afgörande af de långvariga underhandlingarna om förbund. En preussisk diversion mot Lifland, betydliga subsidier och en garanti att Sverige skulle återfå sin gräns mot Ryssland, sådan som den bestämdes genom freden i Nystad — detta var det pris för sitt fortsättande af kriget, som konung Gustaf uppställde i bref till sin frände, konung Fredrik Vilhelm af Preussen. Innan svar hunne ankomma — det begärdes inom en månad — skulle han söka draga ut på tiden med fredsunderhandlingarna. *)

Den spanske kuriren qvarhölls tills vidare under hvarje handa förevändningar — han vistades i Borgå i konungens handsekreterare Ehrenströms sällskap — och först den 7 Maj afgaf konungen sitt svar till chevalier de Galvez. Det var sedan han vunnit slaget vid Valkiala och sedan det ryska anfallet mot Kärnäkoski med heder blifvit tillbakaslaget; han kunde sålunda med ökad styrka framställa sina anspråk för öppnandet af en underhandling. De gällde i främsta rummet, att Portens intressen icke lemnades ur sigte — »hedern och uppriktigheten fordra, att jag ej glömmar dem». **) Han föreslog därför att blifva antagen till medlare vid blifvande freden mellan Ryssland och Turkiet eller ock att erhålla så fördelaktiga villkor för en separat fred, att de kunde tjena honom till rättfärdigande inför hans bundsförvandt. En sådan fördel vore vinnandet af en militäriskt hållbar gräns mot Ryssland genom utvidgandet af det svenska området. På det bestämdaste vägrade han att gå in på den at kejsarinnan föreslagna amnestien för de svenska förrädarna. »Isynnerhet», heter det, »vid en tidpunkt, då de band, som för ena folken med sina suveräner, i mer än ett land hålla på att upplösas, är det i alla suveräners intresse att icke tillåta dylika exempel; och jag vädjar i denna fråga till kejsarinnans stor-sinta tänkesätt. Säkerligen föraktar hon i botten af sitt hjärta dessa förrädare för mycket, för att icke lemna dem åt sitt förtjenta öde, eller för att åtminstone icke fasthålla vid en punkt, som är emot vårt gemensamma intresse.»

*) Gustaf III till Carisien ^{22/4} 1790 (Gust. MSS, vol. 6). Wahrenberg, anf. st. s. 340, noten.

**) Uttrycket förekommer i det af konungens tvenne bref till Galvez, som var afsedt att visas för ryska regeringen; det andra utgjorde ett enskildt bref, hvori konungen bestämdare uttryckte sina önsknings. Det sistnämnda finnes i öfversättning tryckt i Bihang till Schinkels Minnen I: 70. Konungens egenhändiga koncept till dem båda förvaras i Gust. MSS, vol. 6.

Detta sistnämnda vädjande till Katarina II:s känsla af krönta hufvudens solidaritet under franska revolutionens tid är anmärkningsvärdt. *) Det synes icke hafva förfelat sin verkan; och frågan om amnestien förföll under de följande underhandlingarna. Däremot blefvo Turkiets angelägenheter och frågan om en utvidgad gräns längre fram de tvistefrön, på hvilka fredsunderhandlingen höll på att stranda.

Otåligt väntade konung Gustaf under den närmaste tiden, sedan han framträngt i närheten af den ryska hufvudstaden, **) svar på detta bref till Galvez; men något sådant afhöordes icke. Lyckan gynnade ännu de svenska vapnen vid sjöslaget utanför Fredrikshamn den 15 Maj, men syntes eljest under Maj och Juni månader hafva vändt sig till förmån för Ryssland. Striderna till lands på gränsområdet vid Kymmene, Armfelts nederlag vid Savitaipal och, framför allt, de svenska flottornas instängning i Viborgs hamn syntes åter aflägsna utsigterna till en för Sverige fördelaktig fred. — Men det visade sig ändock, huru angelägen den ryska kejsarinnan var att ej underhandlingarnas tråd afklippes. Då skriftväxlingen mellan konung Gustaf och den spanske diplomaten i Petersburg ej längre kunde fortsättas, lät kejsarinnan den af henne från början utsedde fredsunderhandlaren, general Igelströhm, öppna en dylik med befälhafvaren för den svenska styrka, som nyss med så mycken mandom fattat fast fot inom det ryska gränsdistrikt, hvilket Igelströhm var satt att försvara. Mellan honom och Armfelt uppstod, under hvarjehanda förevändningar af den förstnämnde, en skriftväxling, som slutligen ledde till fredens afslutande.

Vi låna Armfelts egna ord, i ett bref till konungen ***) rörande öppnandet af dessa underhandlingar.

»General Igelströhm», skrifver han, »med hvilken jag lefvat mycket tillsammans så väl i Petersburg som i Warschau, har

*) Gustaf III:s förmodan att hon i grund och botten föraktade de finska officerare, som svikit sin plikt, visas af en anteckning af hennes sekreterare Chrapovitski. Med anledning af Hastfehls förhållande utropade hon: »Hvilka förrädare! Om icke kungen vore en sådan, skulle han förtjena medlidande, men hvad skall man göra? Man måste begagna sig af omständigheterna.» (Chrap. anf. st. s. 37. Tigerstedt, Sprengporten, Finsk tidsskrift 1881, II: 273.)

**) Ryska kabinettet ursäktade uteblifvandet af svar på konungens framställning genom Galvez därigenom, att krigsrörelserna från svensk sida oafbrutet fortgätt, hvilket icke syntes vittna om fredliga afsigter. (Ostermann till Gustaf III den $\frac{11}{22}$ Juli, afskr. i Riksarkivet).

***) Den 25 Maj från Pardakoski, tryckt i Gustaf III:s bref, anf. st. s. 140 o. f. noten.

under tusen förevändningar oupphörligt skickat mig parlamentärer; under förmodan att detta skedde för att spionera, har jag alltid behandlat dem med all möjlig försigtighet och artighet. Efter träffningen den 30 (April) mångdubblades detta med anledning af de döda och sårade. Våra bref innehöllo komplimenter och skämt, ända till dess att Igelströhm den 14 Maj å propos des bottes skickade mig en ambassad af fem officerare med ett bref till Kärnäkoski. Jag befann mig då i S:t Michel; och för att undvika att tala om min frånvaro för dessa herrar, hittade man icke på något bättre än att göra mig sjuk och uppgifva, att jag därför icke kunde mottaga parlamentärerna. Detta bref från Igelströhm talade mycket om kejsarinnans fredliga afsigter, om alla människors aktning för E. Maj:ts höga egenskaper, om ryssarnas önskan att den gamla förbindelsen kunde återknytas mellan tvenne monarker, så värda hvarandras vänskap och att njuta af freden; och slutligen säger han: »Och eder, herr baron, som i så hög grad förtjenar eder herres välvilja, edert fäderneslands tacksamhet och edra fienders aktning, eder tillkommer det att fullborda det stora verk, i hvilket jag af hela mitt hjärta skulle vilja taga del, efter som vår belägenhet på de platser, hvarest vi ömsesidigt befinna oss, synes bidra därtill.»

Detta bref var således det första direkta steg till ävägabringande af fred, som kejsarinnan vidtog genom sin redan en månad förut utsedde underhandlare. Armfelt, som icke kunde hafva någon aning om det uppdrag, som väntade honom vid fälttågets slut, men som däremot hade i friskt minne de förslag i samma syfte, som gjorts honom från rysk sida 1788, och de underhandlingar, som fosterlandsförrädarna drifvit på egen hand, var nära att lemna brevet åt föraktets tystnad, då han, enligt sina egna ord, icke tilltrorde sig att kunna göra det i höfliga ordalag. — Konungen hade emellertid skyndat att antyda för Armfelt hvad den spanske kuriren, som passerat hans läger, hade medfört. *) Skäl funnos sälunda att antaga, att Igelströhms afsigt ej vore att fiska i grumligt vatten. Själf önskade Armfelt lifligt freden och har i sina förtroliga bref till sin hustru från denna tid ofta uttalat sin åsigt om dess nödvändighet. **)

*) Se konungens bref från Sackjärvi ^{25/4} 1790. anf. st. s. 127.

**) «Jag hoppas», heter det i ett af dessa bref, «med alla mina fredliga önsknningar, att uppföra mig såsom jag gjort hittills, om kriget varar; men jag tviflar att någon 'patriot', till och med af de allra fegaste, med så mycken ifver längtar efter slutet på dessa händelser, hvilkas förlopp är lika så sorgligt som föga inbringande.»

Han beslöt därför att svara på Igelströhms bref och begagnade tillfället, då han den 20 Maj i sitt läger ärnade utföra ett Te Deum med anledning af slaget vid Fredrikshamn den 15 Maj, och afsände en parlamentär till Savitaipal för att underrätta, att den öfliga kanonsaluten icke hade något fiendtligt att betyda. Armfelts svar var höfligt, men kort: det innehöll försäkran, att konungen ej sträfvade efter annat än en ärofull, säker och bestående fred, men att kejsarinnans afsigter syntes vara allt annat än fredliga, ehuru hon tillät sina generaler att tala om fred. Han slutade: »Huru vill ni då, herr baron, att konungen, min herre, skulle kunna låta sitt hjärta följa de känslor af aktning och vänskap, som han alltid bibehållit för eder herskarinna? Visa mig ett sätt att blifva öfvertygad om att edert hof hyser de känslor, hvarom ni försäkrar mig; och jag skall vara så mycket mera glad däröfver, som detta skall bereda mig fördelen att få förnya bekantskapen med denne baron Igelströhm, som förr så mycket tyckte om bordets nöjen, vackra flickor och glada lag, men som nu finner nöje i att natt och dag plåga mig för att förmå mig att lemna detta ställe, hvilket jag finner tusen gånger intressantare än Vinterträdgården och Sachsiska palatset.»

På detta något spetsiga bref följde efter tvenne dagar ett svar från Igelströhm, dat. Villmanstrand den 23 Maj, hvilket Armfelt med skäl fann bära för tydliga spår af att vara en ämbetskrivelse å det ryska kabinettets vägnar och hållet i en allt för allvarsam ton för att kunna afspisas på samma sätt som det första. Han skyndade att öfversända det till konungen. Igelströhm försäkrar i detta bref på det bestämdaste om kejsarinnans afsigt att skyndsamt göra slut på kriget, så vidt hon funne konungen af Sverige därtill benägen; han uttrycker sin önskan att, om en underhandling komme till stånd och anförtröddes honom, den finge utföras af Armfelt på Sveriges vägnar, då han vore förvissad, att målet lättare skulle vinnas i samverkan med honom än med någon annan; och han förklarar, att det endast beror på konung Gustafs beslut, när en fredsunderhandling kunde taga sin början. »Jag slutar med att anropa himlen», heter det till slut, »att han måtte ingifva konungen, eder herre, i mänsklighetens namn, samma grundsatser och samma känslor, som besjåla kejsarinnan. Så snart ni underrättat mig om att konungen hyser dessa i så hög grad önskvärda tänkesätt, skall jag skyndsamt låta det komma till min regerings kunskap, och man skall å vår sida vara angelägen att bidraga till de snabba-

ste och verksammaste åtgärder för att bringa till fullbordan ett så välsignelserikt verk. *)

Konung Gustaf skyndade att underrätta Armfelt, att Igelström vore den af kejsarinnan utsedde fredsunderhandlaren, samt att något närmare redogöra för sin brevväxling med Galvez, om hvilket allt Armfelt i det undångömda Savolax endast erhållit knapphändiga underrättelser, samt lemnade denne sitt tillstånd att svara i samma fredliga ton. Antydningar borde i hans svar göras, att man fruktade att sidoinflytelser skulle inverka på kejsarinnans fredliga afsigter, och att andra makters intressen kunde komma att inverka störande; samt om förhoppningen att de fördelar, som Ryssland kunde erbjuda Sverige, kunde komma att motsvara dem som från andra håll vore att förvänta. Såsom en sådan skulle särskildt nämnas erhållandet af en naturlig och militärisk gräns. För öfrigt borde Armfelt förklara, att han härvid talte som den blinde om färgen, då han icke egde kunskap om de diplomatiska underhandlingarna, och hans brevväxling på den aflägsna plats, där han befann sig, endast rört krigets angelägenheter. **)

Konungen ville, såsom häraf synes, icke stänga den väg till fredsunderhandling, som från rysk sida blifvit öppnad med Armfelt; men han hoppades ännu dels på framgången af Galvez' verksamhet i Petersburg för samma mål, dels på en lyckosam utgång af flottornas framträngande i Finska viken. Tanken att uppdraga den egentliga fredsunderhandlingen åt Armfelt synes från början hafva varit honom fullkomligt främmande och förblef det ännu länge.

Detta konungens bref, skrifvet till segels på Amphion i närheten af Viborg, tvenne dagar före olycksdagen vid Savitaipal, träffade Armfelt, medan han svårt sårad låg fjättrad vid sjukbädden; och utgången af företaget till sjös hotade ända till de första dagarna i Juli, då genombrytningen från Viborg skedde, att gifva en helt annan vändning åt fredsfrågan än den, som Armfelts brevväxling med Igelström gifvit anledning att hoppas. Under mer än en månad förekommer i Armfelts och konungens brevväxling icke ett ord om fredsunderhandlingarna. Först efter slaget vid Svensksund är det som detta ämne åter börjar blifva hufvudsaken. ***)

*) Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 145. noten.

**) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 143.

***) Dagen förut hade dock konungen i bref till Armfelt gifvit luft åt sin längtan efter fred i följande ord: "Jag önskar freden så ifrigt, att, med undantag af punkten om tillgift för upprorsmännen och af allt som kan för-

Under tiden hade Igelströhm och det ryska kabinettet låtit sig angeläget vara att icke tillsluta den väg för underhandlingar, som de öppnat genom Armfelt. Oaktadt krigslyckan syntes hafva vändt sig åt ryska sidan, var dock kejsarinnans önskan att vinna fred ej mindre uppriktig än konungens. Det gällde att förekomma Sveriges anslutning till förbundet emellan Preussen och England, hvilket ofelbart skulle hafva medfört dessa makters väpnade uppträdande mot Ryssland. Armfelts sjukdom erbjöd tillfälle att underhålla den vänskapliga förbindelse med honom, som man varit angelägen att knyta, medan han ännu befann sig i spetsen för sina trupper. Generalerna Igelströhm i Villmanstrand och Saltikov i Viborg skyndade att visa den sårade svenske befälhafvaren all upptänklig artighet: de erbjödo honom läkarehjäl, de påtrugade honom förfriskningar, »apelsiner, citroner och legumer», och visade sig synnerligen angelägna att bemöta sårade och fångna svenska officerare af hans kår på det mest förekommande sätt.*) Själ fick Armfelt af sin motståndare, general Igelströhm, i ett bref från denna tid det smickrande vitsord, att han, om man ännu lefvat under riddartiden, skulle hafva bort bära Bayards bekanta valspråk.**)

Underrättelser om krigets gång och fredsutsigtarna lemnades i de artiga bref, som åtföljde dessa ryska sändningar. Så kunde Armfelt t. ex. den 2 Juli i bref till sin hustru underrätta, att general Saltikov skrivit från Viborg den 27 Juni, att sedan man ej längre hyste förhoppning om fred, stora tilldragelser ansåges förestående — en tydlig hänsyftning på prinsens af Nassau ankomst till Viborg, hvilken afsåg tillintetgörandet af den där innestängda flottan och föranledde sjöslaget den 3 Juli. I ett annat bref ett par dagar förut hade Armfelt berättat, att han genom sina relationer med generalerna i Viborg kanske ensam kände »fredssakerna», i hvilka han på grund af de ryska underrättelserna ansåg, att konungen iakttog en »particulier» hållning.***) Om någon fredsunderhandling på egen hand mellan Armfelt och de ryska generalerna kunde dock icke blifva fråga, innan han därtill erhållit sin konungs förnyade befallning.

anleda Rysslands inblandning i mitt rikets inre angelägenheter, jag t. o. m. skulle nöja mig med den afskyvärda gräns, som vi ega". (Anf. st. s. 153).

*) Armfelts rapport till konungen ¹¹/₆. (Gust. MSS. 52). Anbudet om läkarehjäl hade afböjts; däremot hade "sanvetslöst (sic) mottagits refrachisementer och legumer".

***) "Saus peur et sans reproche" (Igelströhm till Armfelt ⁶/₁₇ Juli 1790).

**) Armfelt till sin hustru ³⁰/₆.

Detta skedde, såsom nämnt är, först sedan de svenska vapnens ära blifvit återupprättad genom den lysande segern vid Svenskund den 9 Juli. Då är det, som konung Gustaf med all kraft arbetar på att vinna freden; och han skyndar att under de närmast följande dagarna vända sig dels till Armfelt med befallning att återknyta underhandlingarna med Igelströhm, dels direkt till ryska rikets vice kansler grefve Ostermann.

Äfven nu var det svenska officerares fångenskap, som erbjöd förevändningar för en brevväxling, hvilken syntes kunna leda till det åsyftade målet. En ung grefve Rudenschöld, broder till Magdalena Rudenschöld, hade råkat i rysk fångenskap, men på grund af Armfelts anhållan hos Igelströhm blifvit på det utmärktaste sätt behandlad och kort därefter frigifven på kejsarinans befallning.*) I det tacksägelsebref, som Armfelt med anledning häraf borde skriva till Igelströhm, skulle han, enligt konungens befallning,**) begagna tillfället att ånyo försäkra om konungens fredliga tänkesätt, erbjuda hans medling i kriget emellan Ryssland och Turkiet samt erinra om nödvändigheten att skyndsamt avsluta freden, innan de främmande makter, som egde intresse af dess förhindrande, hunne blanda sig däri. Därjämte borde han beklaga, att den utväg till fredsunderhandling-

*) Säkerligen har Armfelts kända förhållande till fröken Rudenschöld i ej ringa grad medverkat till de ryska myndigheternas tillmötesgående härvid. Konungens inflytelserike gunstling, hvars bevågenhet man redan på så mångfaldigt sätt sökt vinna, skulle därigenom ytterligare stämmas gynnsamt för freden. — Ett annat försök att genom en artighet mot hans älskarinna vinna honom för Rysslands intressen gjordes äfven under fredsunderhandlingarna, enligt hvad fröken Rudenschöld själf i sina otryckta memoarer berättar. Kejsarinnan lät genom Armfelt tillbjuda henne ett diamant-garnityr; men han vägrade å hennes vägnar att mottaga det. "Aldrig har jag rönt något bevis af hans vänskap, som varit mig kärare", säger fröken Rudenschöld med anledning häraf. — I sammanhang härmed kan omtalas, att fröken Rudenschöld, enligt sin egen berättelse, äfven från annat håll var utsatt för korruptionsförsök, i afsigt att medelbarligen inverka på Armfelt. Då freden med Ryssland syntes nära förestående, vände sig Englands och Preussens ministrar i Stockholm, hvilka hade sina hofs uppdrag att förebygga dess avslutande, till fröken Rudenschöld med lysande penninge-anbud, om hon ville i deras intressen göra sitt inflytande gällande hos Armfelt. Hon afvisade anbudet med förakt och kände sig förolämpad öfver att blifva tagen för en "intriguante de cour, en egenskap, som jag alltid ansett vara vida under hvad som var det förnämsta i mitt lif: att älska Armfelt utan afseende på hans ställning och inflytande". — Anbud af detta slag äro nedslående bevis på tidevarfvets moraliska förfall. Frihetstidens korruptionsväsen hade i Europa för lång tid rotfästat tron på hela svenska nationens falhet. Till så mycket större heder ländrar det dem som, huru mycket de än skattat åt tidens svagheter, visste att sätta fosterlandets väl högre än det främmande guld.

**) Gustaf III:s bref. anf. st. s. 154.

ars öppnande, som konungen erbjudit genom spanska sändebudet i Petersburg, förblifvit obegagnad, oaktadt konungens närhet till den ryska hufvudstaden, då han med sin flotta låg vid Björkö, borde hafva erbjudit tillfälle till en direkt underhandling. — Genom en rysk fånge, en tjänsteman i ryska kansliet vid namn Müller, afsände konungen snart därpå ett kort bref till grefve Ostermann, hvori han, under förevändning att utbedja sig dennes omvårdnad om en fången svensk officer, den unge grefve Karl Löwenhjelm, lät inflyta några ord om sin tacksamhet för Ostermanns omsorg om fredens återställande och sitt beklagande, att brefvet till Galvez så länge förblifvit utan svar.)*

Armfelt skyndade att, enligt konungens föreskrift, afsända en »billet-doux» till Igelströhm (den 13 Juli) och begaf sig därefter på väg mot södra Finland. I Lovisa erhöll han den 23 det svar från det ryska kabinettet, som kan anses hafva medfört fredskonferensernas öppnande. I detta bref från Igelströhm**) föreslogs nämligen ett personligt möte mellan honom och Armfelt, såsom mest egnadt att befrämja målets vinnande. Detta anbud blef äfven afgörande för Armfelts rol i det stundande fredsverket: konungen medgaf, att han finge hörsamma Igelströhms inbjudning, ***) och den naturliga följden blef, att Armfelt blef Sveriges fullmäktig.

Detta bref från Igelströhm — Armfelt och konungen förmodade på grund af dess ton, att dess egentlige författare vore ryska kabinettets chef Markoff — var dock i öfrigt icke egnadt

*) Konungens bref finnes tryckt såsom bilaga till hans bref till Franc i "Gustaf III:s bref till C. A. Wachtmeister och U. G. Franc. utg. af G. Andersson", s. 131. Ytterligare kommentarier till detta bref lemnades åt den nämnde Müller, som konungen säger sig hafva "bien endoctriné" före afresan.

**) Dateradt Viborg den $\frac{11}{2}$ Juli 1790, tryckt såsom bilaga till Gustaf III:s bref till Franc, anf. st. s. 135.

***) Gustaf III:s bref $2\frac{1}{2}$, s. 160. Armfelt föreslog Verelä eller Kuovola såsom mötesplats, och Igelströhm skyndade att förklara, att han med glädje mottog anbudet af "cette entrevue amicale", samt begaf sig till Kuovola, för att där närmare öfverenskomma om mötesplatsen. Han erinrade i sitt nysannämnda bref om vigten af att saken hölles hemlig. Kejsarinnan var härom synnerligen angelägen; men hemlighetsmakeriet höll på att få oangenäma följder. Hon berättar själf (i ett bref till Grimm $1\frac{1}{4}$ 1791, anf. st., XXIII: 506) att Igelströhms besök vid Verelä väckt de ryska vakternas misstankar, och att några kosacker en natt årnade gripa den formente förrädaren, då freden i detsamma bekantgjordes. Prinsen af Nassau förberedde ännu den 17 Aug., sedan freden var sluten, ett anfall på svenska flottan vid Svensksund, under föregifvande att han ej fått kejsarinnans befallning att inställa fiendtligheterna; och endast hennes uttryckliga order förmådde hejda honom. (Gustaf III:s bref till Duben 2° , Riksarkivet.)

att stärka konungens fredsförhoppningar. *) Det var hållet i stolt och högdragen ton, hvilken ingalunda, såsom konung Gustaf väntat, röjde den besegrades förödmjukelse. Kejsarinnan ville freden, hette det, och dess avslutande berodde endast på konungen af Sverige; men denne hade ej att påräkna någon förändring i sitt rikets landområde före kriget. Kejsarinnan fordrade ingen landafträdelse, men ärnade äfven å sin sida vägra bifall till hvarje svenskt anspråk i denna riktning; hon erbjöd glömska af det förflutna, men i brevet omnämndes dock de oförrätter, hon lidit, och orättmätigheten af Sveriges anfall. — Svaret på konungens ofvannämnda bref till Ostermann lät länge vänta på sig, och då det omsider anlände, efter mer än 14 dagars dröjsmål, **) var det, ehuru höfligare i tonen, föga tillfredsställande: äfven här vägrades hvarje landafträdelse. Konung Gustaf å sin sida var fast besluten att göra en förbättrad gräns till villkor för freden; och utsigterna därtill syntes alltså långt aflägsna.

Svärdet syntes sålunda änyo kunna komma att fälla utslaget, och nya strider vid Svensksund och Fredrikshamn syntes förestå. I det svar på grefve Ostermanns bref, som konungen afgaf från Peipola den 30 Juli, vidhöll han sina fordringar för sin egen och Portens räkning, samt tillkännagaf sin afsigt att fortsätta fiendtligheterna, till dess att fred på dessa villkor kunde vinnas. ***) Ställningen var kritisk, oaktadt den från rysk sida begärda konferensen med Armfelt var nära förestående. »An-tingen», skrifver konungen den 31 Juli, †) »skola Igelströhm och

*) I ett bref till sin hustru den 24, skrifer han: "Om jag kan skaffa er fred, skulle jag hafva lust att säga som den gamle Simeon. Jag har fått Igelströhms bref angående mina sista fredsförslag; han begär en konferens med mig och försäkrar, att kejsarinnan önskar freden, men utan att medgifva några afträdelser, utan gränsen skall blifva in statu quo. Jag skickar i natt detta bref till konungen och väntar hans order för att svara. Om han icke går in på detta tillmötesgående, så är jag snart på väg till Stockholm; jag har då gjort allt hvad på mig ankommer. Om däremot underhandlingarna skola taga sin början, så skall jag begifva mig till någon ö, Gud vet hvilken, i Kymmene-älf."

**) Svaret anlände den 28 Juli. Konungen fann att detta dröjsmål var "très-impoli et ne prouve pas un grand désir de se raccommode". (Till Franc, anf. st. s. 135.) Det upplystes sedermera, att orsaken var, att den ofvannämnde Müller tillbragt 5 a 6 dagar på resan till Petersburg, och man ansåg detta dröjsmål såsom tillståndt af prinsen af Nassau, som ville hindra fredens avslutning, innan han hämuats nederlaget vid Svensksund. (Till den- samme, s. 141.)

***) Konungens egenhändiga koncept. Gust. MSS. vol. 6.

†) Till Franc, anf. st. s. 141.

Armfelt komma öfverens, sedan de grälat i två dagar, och då kan freden vara undertecknad om fem eller sex dagar; eller skola de icke komma öfverens, och då skall ett redan förberedt anfall ske på alla punkter.»

Det var dock icke endast till vapnen, som konungen kunde vädja; äfven till de främmande makter, med hvilka underhandling om gemensamt förbund mot Ryssland så länge pågått. Nu var det viktigare än någonsin, att dessa underhandlingar förde till något resultat. Det borde ligga i Englands och Preussens intresse att genom en formlig traktat hindra Sverige från att sluta fred med Ryssland; och å andra sidan kunde farhågan för en dylik traktat icke annat än göra Ryssland mera tillmötesgående mot Sveriges anspråk. Konungens brevväxling med dem af hans ministrar, som underhandlade med Preussens och Englands representanter i Stockholm, grefve Borck och Liston, samt med den holländske generalen v. d. Borch, *) visar nogsammt den vikt, han fäste vid afslutandet af denna traktat. Blotta tillvaron af en dylik var i detta ögonblick af högsta vikt för Sverige, och konungen nedsatte i själfva verket sina anspråk för dess undertecknande till en mindre subsidii-summa. Hufvudsaken för honom var — för att använda hans egna ord — att vid fredsun-derhandlingen med Ryssland kunna »fièrement säga åt den ryske plenipotentiären: om ni ej vill sluta en hederlig fred, så se: här har jag en allians, som jag ratificerar, hvilken ger mig krafter att underhålla kriget; och ni får dubbelt fiender emot en, som ni med en förnuftig fred kan slippa.»

Ryktet om Armfelts och Igelströhms beramade sammankomst bidrog, såsom konungen beräknat, att påskynda förbundstraktatens afslutande. Detta egde omsider rum i Stockholm den 23 Juli. Engelska sändebudet hade redan dessförinnan besvurit

*) Skämtsamt kallar Gustaf III i ett bref till Franc (anf. st. s. 134) dessa diplomater för "les trois Grâces, Euphrosyne et Thalie Borck et Aglaé Liston".

**) Se konungens bref till Ruuth, dat. Svensksund den 25 Juli 1790, tr. såsom bilaga till konungens bref till Franc s. d., anf. st. s. 139. Hans otålig-
het öfver dröjsmålet med afslutandet af denna traktat, hvilket han tillskref
Ruuth och Franc, röjer sig i hans bref till Armfelt ^{23/7}, anf. st. s. 160, samt
i ett bref till Franc omedelbart före fredskonferensens öppnande vid Verelä,
i hvilket han på det ifrigaste yrkar att traktaten afslutas: «Concluez donc,
car si les conférences se rompent, et que je n'ai pas de convention, je m'en
prendrai à vous deux (Ruuth och Franc) qui, dans l'idée de me forcer à la
paix malgré moi, n'avez pas pressé la négociation». Hellre än att under-
teckna en fred, hvartill hans ministrar tvungit honom, «skulle han låta döda
sig». (Anf. st. s. 142.)

konungen att icke sluta en separatfred, och såväl han som preussiska ministern yrkade nu ifrigt på traktatens skyndsamma ratificerande, sedan den med ilbud afgått till Finland.

Detta var emellertid ingalunda konungens afsigt: förbundet med de allierade makterna var endast en nödfallsutväg, som först skulle användas, sedan allt af den svenske underhandlaren fruktlöst varit försökt såsom medel att nedstämna Rysslands anspråk under fredskonferensen. Traktaten ankom ett par dagar sedan denna börjat. Den blef aldrig ratificerad, men användes vid underhandlingen till Sveriges förmån.

* * *

Konungen vistades till de sista dagarna af Juli på flottan vid Svensksund, och Armfelt, ännu svårt lidande af sin blesstyr, uppehöll sig några dagar i Lovisa. Den 27 sammanträffade han i nämnda stad med konungen, som därifrån begaf sig före honom till Verelä, den plats vid Kymmene-älf, som genom de fredsunderhandlingar, hvilka nu förbereddes, skulle erhålla ett historiskt namn. Ryssarna innehade ännu bron öfver älfven — stora landsvägen gick därifrån till Villmanstrand; men på andra sidan hade den svenske generalmajoren Paulis armékår sitt läger. Platsen emellan de båda lägren ansågs som neutralt område, ehuru den tillhörde Sverige — den utgjordes af ödelagda sädesfält, som tillhörde den under förra året afbrända byn Verelä — och hade därför af konungen blifvit utsedd till plats för underhandlingarna. *)

Sedan konungen tagit sitt högquarter i det svenska lägret, begaf sig Armfelt på väg från Lovisa, och erhöll i Peipola den 30 Juli konungens muntliga förhållningsorder för det blifvande sammanträffandet med general Igelström. Armfelt skref därifrån samma dag till sin hustru, att han hela dagen skulle arbeta med konungen: »i morgon bittida reser jag mot den ryska fredsängeln. Sjuk är jag förb — dt; men själens styrka och eld gifva kroppen krafter. Intet nytt vet jag, annat än en allmän önskan om fred».

De båda fullmäktiga, som skulle mäta sina krafter med hvarandra i underhandlingen, sedan de förut mötts i striden,

*) Konungen var angelägen att de ej skulle ega rum på ryska området: om den svenske underhandlaren uppsökt den ryske på andra sidan gränsen, skulle det hafva sett ut, som om han sökt freden hos segraren. Se hans bref till Armfelt, anf. st. s. 162. hvarest föreskrifter i detta afseende meddelas.

hade båda i viss mån tillfälligheten att tacka för det viktiga värf, som var dem anförtrodt. I öfrigt var deras ställning väsentligen olika; och fördelen var onekligen på den svenske underhandlarens sida. Ett vittnesbörd därom föreligger från en af kejsarinnan Katarinas närmaste förtrogne, den ofvannämnde Markoff, och förtjenar uppmärksamhet. »Baron Armfelt», yttrade han några månader efter fredens afslutande, under ett allvarsamt politiskt samtal med Sveriges sändebud i Petersburg, »hade ett stort öfvertag i jämförelse med baron Igelströhm; den förre är en man af värld och begåfvad med mycken qvickhet samt var dessutom fullt underrättad om sin konungs afsigter. Hos den senare finnes ingen af dessa egenskaper; händelsen hade så fogat, att han i Verelä fått ett viktigt uppdrag; han fick sin ledning härifrån; han har ej sagt ett ord, som ej blifvit honom förestafvadt.»^{*)}

Igelströhm, ehuru vida äldre än Armfelt, var i jämförelse med honom en »novus homo» i fråga om förtroende hos den som hade ledningen af statens angelägenheter: hans stjärna, som efter fredens afslutande hastigt var i stigande, slocknade snart, och historien har därefter föga om honom att förtälja. Armfelt egde, personliga egenskaper och politisk betydelse oberäknade, vid Verelä den väsentliga fördelen framför Igelströhm, att han vid alla underhandlingens detaljer i sitt omedelbara grannskap egde till rådgifvare sin konung, en mästare som få i tidens diplomatiska konstgrepp, hvilken med lika skicklighet förstod att föra det skrifna ordets vapen som det muntliga föredragets. De befallningar, som ryska kabinettet sände sitt ombud vid Verelä genom general Saltikov i Viborg, måste i jämförelse med konung Gustafs nästan dagliga föreskrifter till Armfelt förefalla torftiga nog och kunde icke lämpas efter förhandlingarnas gång. Å andra sidan kan icke nekas, att den ryske underhandlaren genom bestämdheten af dessa på afstånd meddelade föreskrifter nödsakades att från början iakttaga en fastare hållning, än den som dagligen kunde inhemta nya.

Söndagen den 1 Augusti möttes de båda generalerna, hvardera åtföljda af några officerare, under bar himmel på den utsedda platsen. Sammanträdet var helt kort och egde en väsentligen formel karakter; men den ryske underhandlaren skyndade att strax därpå afsända en kurir med underrättelse att det fun-

^{*)} Stedings de pesch den 3de Februari 1791, tr. såsom bilaga E. till L. Manderströms presidiat i K. Vet. Akad., »Om Gustaf III:s yttre politik under de två senaste åren af hans regering», s. 37.

nes »hopp om fred.») Följande dagen, sedan tvenne tält blifvit uppslagna, togo öfverläggningarna sin början; de höllos på grund af Armfelts sjuklighet i hans tält, hvilket lär varit en present af general Igelströhm.***) Ännu egde de dock en konfidentiell karaktär, och inga protokoll fördes öfver förhandlingarna. En mera omedelbar inblick i deras förlopp än officiella protokoll lemna dock Gustaf III:s ännu bevarade bref och biljetter under dessa dagar, skrifna dels till Armfelt, dels i hans namn till Igelströhm, jämte tillhörande hemliga instruktioner.***)

Oaktadt Igelströhm efter sitt första sammanträffande med Armfelt hade uttalat sin förhoppning om fred, började genast svårigheterna att yppa sig. Tvistepunkterna voro på förhand gifna. Lika bestämdt som konung Gustaf förklarar sin fordran på en utvidgad gräns mot Ryssland, lika bestämdt hade kejsarinnan befallt sin representant att förklara, att hon ej ärnade afstå en fotsbredd jord, utan fordrade att gränserna lemnades i samnia skick som efter freden i Åbo. Ocli någon Sveriges inblandning i Rysslands krig med turkarna — konung Gustaf hade, såsom nämndt är, framställt anspråk på att antagas såsom fredsmedlare — ville kejsarinnan lika litet tillstådja: om från svensk sida yrkanden i detta syfte framställdes, skulle förhandlingarna genast afbrytas, under förklaring att man ärnade vädja till vapnen.†)

*) Historisk Tidskrift 1882, s. 308.

***) Se Ehrenströms Anteckningar, I: 318. Den där berättade anekdoten om Armfelts vredesutbrott öfver ett regnväder, som en natt genomblött hans läger, är karakteristisk för hans häftiga lynne, men visar ännu mer att han var sjuk och lidande.

****) De svenska källorna för historien om dessa förhandlingar utgöras i öfrigt dels af det af Ehrenström förda protokollet öfver den formliga konferensen och hans kortfattade redogörelse för de föregående konfidentiella samtalen (i Riksarkivet och Ups. Bibl.), dels af konungens utförliga berättelse, med tillhörande bilagor, till riksrådet greve Düben, dat. $20/3$ 1790 (i Riksarkivet), hans egenhändiga koncept till depesch till Sveriges ombud i Konstantinopel, Heidenstam och Brentano (Gust. MSS, vol. 6), samt af den redogörelse, som konungen lemnade till hemliga utskottet vid 1792 års riksdag (anf. st. Schröderheim, s. 163 o. f.). Därtill komma äfven enskilda bref — bland hvilka Armfelts till sin hustru ej sakna intresse — och samtida anteckningar. Äfven ur den ryske underhandlarens baron Igelströhm's papper hafva upplysningar vunnits, hvilka i senare tid tillgodogjorts för den historiska forskningen i N. Grigorovitsch's biografi öfver ryske kanslern Bedsborodko, hvaraf en afdelning är egnad åt freden i Verelä. Utdrag af denna framställning hafva meddelats af E. Hildebrand i Historisk Tidskrift 1882, s. 295 o. f.

†) Kejsarinnans hemliga skrivelser till Saltikov 20 Juli, $1/2$ Juli, se Historisk Tidskrift, anf. st. s. 307.

Båda fredsunderhandlarna medförde till konferensen den 2 Augusti hvar sitt förslag. I det svenska *) yrkades en formlig förbindelse af Ryssland att icke inblanda sig i Sveriges inre angelägenheter, ömsesidigt utlemnande af politiska och andra förbrytare, ny gränsreglering i öfverensstämmelse med den i Nystadska freden fastställda gräns, samt Gustaf III:s antagande såsom medlare mellan Ryssland och Turkiet. Intet af allt detta fanns omnämndt i det ryska motförslag i 8 punkter, hållet i allmänna ordalag, som framlades af general Igelströhm. Genom Armfelt erhöi konungen samma dags afton del af det ryska förslaget, hvilket ingalunda vann hans bifall. Han skyndade att i Armfelts namn skriva ett bref till Igelströhm, **) hvori han framhöll, att Sverige behöfde för de stora uppoffringar, kriget kostat, erhålla någon ersättning, särskildt genom en tryggad gräns, samt vidlyftigt uppehöll sig vid frågan om freden med Turkiet, hvilken icke vidrörts i det ryska förslaget, under upprepande af sin fordran att blifva antagen till fredsmedlare. »Konungen», skref han, »skulle säkert ingifva kejsarinnan en bra dålig tanke om sin trovärdighet, om han äsidossatte sin bundsförvands intressen.»

Igelströhm fann, enligt sina egna ord, ***) dessa konung Gustafs fordringar tyda på allt annat än försönlighet; han vågade icke ens, säger han, meddela dem åt sin herskarinna, ännu mindre, i strid med sina bestämda instruktioner, inlåta sig på något medgifvande. Följden blef att öfverläggningen vid den följande konferensen blef allt annat än fredlig, och att denna tvärt afbröts. Kejsarinnan, som genom general Saltikov i Viborg erhållit kännedom om detta uppträde och om de »orimliga och förödmjukande» villkor, som föreslagits af Gustaf III och hans »mignon», fann att Igelströhm därvid handlat »en franc et loyal chevalier». †) Men redan följande dag, innan han erhållit denna uppmuntrande skrifvelse från sin herskarinna, hade Igelströhm skyndat att i ett bref till Armfelt göra ett slags ursäkt för sin öfverilning och anhållit om ett nytt möte, för att ytterligare förklara sig och börja att »lägga handen vid verket». Och konung Gustafs oro öfver »ce grabuge» målar sig icke mindre lif-

*) En renskrift af Armfelts hand af detta förslag finnes i Riksarkivet.

***) Den 2 Aug. kl. 6 e. m., egenhänd. koncept i Riksarkivet.

****) I en biljett till Armfelt, dat. Kuovola $\frac{24 \text{ Juli}}{3 \text{ Aug.}}$ 1790.

†) Kejsarinnans bref $\frac{25 \text{ Juli}}{5 \text{ Aug.}}$ finnes tryckt i Schilders uppsats «Jekaterina II» i «Rus-kaja Starina» 1870, s. 428.

ligt i en biljett till Armfelt, hvori han yttrar, att han haft freden i perspektiv och icke kunde finna sig vid att åter förlora den ur sigte. *)

Man var sålunda angelägen å ömse sidor. »Det var», sade kejsarinnan, »med denna fred, liksom vid ett bröllop; båda parternas samtycke behöfdes; **) och målet vanns ej utan ömse-sidiga eftergifter. Utan tvifvel var det den svenske underhandlaren, som måste göra de flesta medgifvandena; men det var också Sverige, som framställt de flesta anspråken. Det blef det ryska förslaget, som väsentligen lades till grund för fredstraktatens ordalydelse; men konung Gustafs fintlighet och hans underhandlars nit gäfvö åt sakerna en sådan vändning, att de, det oaktadt, snarare kunde anses hafva vunnit en diplomatisk seger än ett nederlag.

Konferenserna började ånyo. Utom de stora tvistepunkterna borde fredstraktaten vidröra många lättlostare frågor af större och mindre vigt; och dessa företogos till en början, medan Igelströhm väntade på återkomsten af de kurirer, som skyndade mellan Petersburg och Kuovola, och under det att konung Gustaf några dagar vistades vid Svensksund, med anledning af ett befaradt anfall af prinsen af Nassau. Den 8 Augusti återkom konungen, och samma dag erhöll Igelströhm från Petersburg genom den utsedde ryske sekreteraren, assessor Kuder, nya instruktioner.

De resultat, som vunnits, innan konung Gustaf efter sin återkomst åter ingrep i förhandlingarna, voro emellertid icke obetydliga och visa nogsam, att de båda underhandlarna varit angelägna om vinnandet af det föresatta målet. Den i det svenska fredsförslaget framställda fordran, att Ryssland skulle afstå från all rätt till inblandning i Sveriges inre angelägenheter, tillgodosågs därigenom, att man kom öfverens att i fredstraktaten icke nämna frederna i Nystad och Åbo, hvilka syntes kunna gifva anledning till en dylik inblandning. Deras bestämmelser

*) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 164, jämte noten. Armfelt skref $\frac{3}{18}$ till sin hustru: «Här ligger jag och grålar med den ryske plenipotentiairen om fred. Men svårt ser det ut. Likväl är här visserligen ägg eller ungar om fem dagar. Jag bäfvar för att gumman är för stark. Herre Gud hvad jag vore lycklig, om jag med olivbladet i munnen finge nalkas Stockholm!» — Följande dagen tillägger han: «Jag har satt mina ryssar på tinnarna af templet. De hafva på mitt ultimatum skickat kurirer till Hennes Maj:t. min nådiga protectrice, och om fredags afton är saken därhän bragt, att vi hafva fred eller krig, utan hjälp eller barmhertighet. Gud den allrahögste gifve det förra!»

**) Hist. Tidskrift, anf. st. s. 307.

kunde sålunda anses upphäfd; och detta mål, i själfva verket det viktigaste af alla, var därigenom vunnet. Äfven med afseende på gränsfrågan hade man, enligt uppgift, från ryska sidan framställt ett förslag till svårighetens kringgående, hvilket man från svensk sida hoppades skulle medföra dess lösning till Sveriges fördel. Den 10 Augusti kunde Armfelt i bref till sin hustru med en viss stolthet berätta, att följande fördelar för Sveriges kunde anses vunna: Rysslands inflytande i Sveriges inre angelägenheter vore slut; frederna i Nystad och Åbo, hvilkas stipulationer kunde erbjuda Ryssland förevändning att blanda sig i frågor rörande Sveriges författning, vore upphäfd, och dess nu gällande regeringsform kunde i följd häraf anses betryggad från detta håll; och en öfverenskommelse vore träffad röranda gränsreglering genom särskilda kommissarier.

Dessa resultat, ehuru de icke funno bestämda uttryck i fredstraktaten, voro i själfva verket ganska viktiga. De torde sannolikt icke hafva vunnits, om icke Europas allmänna politiska läge måst mana Ryssland att icke spänna bågen för högt. Den nyssnämnda, ännu icke ratificerade svenska traktaten med Rysslands fiender var ett vapen, som Armfelt, enligt sin egen uppgift, icke underlät att begagna. Kejsarinnan, som tidigt erhållit underrättelse om dess afslutande, ansåg att hela fredsunderhandlingen å konung Gustafs sida vore ett gyckelspel, tillställt för att utpressa penningar af de allierade genom farhågor för Sveriges separatfred med Ryssland. Hon betraktade sålunda med yttersta misstroende de pågående underhandlingarna och varnade Igelström för svenskarnas brist på «franchise et cordialité».) Under dessa dagar ankom äfven underrättelse från kongressen i Reichenbach, att kejsar Leopold slutit fred med Porten och förbundit sig att till denna makt återställa alla sina eröfringar, samt utlofvat att vara neutral i kriget mot Ryssland. Visserligen hade Preussens och Polens maktutvidningsplaner strandat vid samma kongress; och sedan ett krig syntes hota mellan England och Spanien, var den liga, som vid årets början syntes färdig att anfälla Ryssland, mindre fruktansvärd. Men kejsarinnan hade dock mistat sin enda bundsförvandt; Turkiet och Sverige stodo ännu stridsfärdiga, och det sistnämnda kunde genom den nya traktaten med Preussen och England påräkna den »nervus rerum gerendarum», som syntes vara det egentliga hindret för krigets fortsättande.

Frukten af Armfelts och Igelströms öfverläggning under den första veckan i Augusti förelag i ett förslag, som låg ko-

*) Schilders ofvannämnda uppsats i *Russkaja Starina*, s. 428.

nungen till mötes vid hans återkomst från sin resa till kusten. Han skyndade att i ett bref till Armfelt, skrivet samma dag (den 8 Aug.) och påtagligen afsedt att meddelas Igelströhm, med synnerlig skärpa framhålla, att det vore med hans ära och förpligtelse oförenligt att sluta fred, utan att tillgodose Turkiets intressen. De öfriga sväfvande frågorna komme i andra rummet: han nämner bland dem gränsfrågan och utlemnandet af öfverlöpare och förrädare. Synnerlig fördel hade han icke haft af förbindelsen med Turkarna, »ces marabouts», såsom han nämner dem; »men», säger han, »jag vill hellre att man en dag i framtiden skall säga: Gustaf III blef öfvergifven, t. o. m. förrädd af sin bundsförvandt, sedan han gjort allt för honom, än att man säger: Gustaf III satte sitt lif och sin tron på spel för Porten, innan han var därtill förbunden med ett fördrag; men sedan han gifvit sitt ord, lemnade han turkarna åt sitt öde.» I samma bref fästes uppmärksamheten på den våda för Ryssland, som den nya traktaten mellan Sverige och Preussen innebure: Sverige vore därigenom fullkomligt i stånd att fortsätta kriget. *) — Igelströhm mottog denna framställning med ett bekympmer, som lifligt målar sig i hans bref till Armfelt den ^{30 Juli}/_{10 Aug.}, hvori han besvär honom att utverka att konungen afstode från artiklen om Turkiet — »un peuple barbare, qui remplit de mauvaise grâce ses engagements» — och gör några anmärkningar vid de öfriga punkterna i fredsfördraget, hvilka redan kunde anses vara i väsentlig mån afgjorda. Samma dag afsände konungen ett nytt bref i samma ämne, denna gång till Igelströhm, men i Armfelts namn. Han skrifer i de mest bevekande ordalag och använder all den framställningskonst, hvaraf han var mäktig, samt låter förstå, att på det afscende, som fästes vid dessa önsknigar, berodde fredens afslutande eller underhandlingarnas afbrott. **)

*) Se Gust. III:s bref, anf. st. s. 165. Igelströhms svar till Armfelt finnes i Riksarkivet.

**) «Il ne reste — låter han Armfelt säga — donc que l'article le plus délicat, l'article qui regarde la sainteté des obligations du Roi envers son allié, à régler; et je fais des vœux sincères que, par les soins de V. E., on parvienne à arranger ce point important, puisque de lui dépend la conclusion et la rupture. Le Roi, qui va par cette paix renouveler de nouveau l'ancienne et tendre amitié qui l'a uni si longtemps avec l'Impératrice, qui se flatte de la voir tous les jours resserrer davantage, ne croit pas pouvoir lui donner une preuve plus convainquante de sa bonne foi, de la sainteté de sa parole, de la constance de ses engagements, qu'en résistant, même dans ce moment, à ses plus chers désirs, à l'impatience de voir accélérer le rétablissement de l'amitié et la paix . . . Il croit convaincre par là l'univers et S.

Trenne dagar senare, den 13 Augusti, skulle den konferens ega rum, hvarvid den omtvistade punkten om Portens angelägenheter skulle företagas till afgörande. Armfelt hade nu fått en hemlig instruktion, *) hvari föreskrefs, att han skulle drifva saken till sin spets: om baron Igelströhm icke ville lyssna till hans föreställningar, skulle han afbryta förhandlingarna och lemna sammanträdet. Hade ej heller detta äsyftad verkan, så skulle dock Armfelt återvända och förklara sin afsigt att ännu en gång inhemta konungens mening, innan underhandlingarna definitivt afbrötos. Den hemliga instruktionens sista punkt inskräppte ytterligare, att afbrottet endast skulle ske på försök, och att en »rupture entière des négociations» framför allt borde undvikas.

Sammanträdet den 13 Augusti kunde sålunda blifva afgörande och torde å ömse sidor hafva motsetts med en viss spänning. Igelströhms föreskrifter voro för bestämda för att tillåta honom att direkt medgifva konungens fordran: Armfelt hade endast att följa sin konungs anvisningar, och han kunde vara viss, att dennes fyndighet i hvarje fall skulle finna utvägar.

Sådana hade i själfva verket erbjudits från rysk sida. Grefve Ostermanns svar på konung Gustafs' bref af den 30 Juli hade anländt till Verelä den 9 Augusti. Ostermann hade däri å sin herskarinnas vägnar försäkrat, att freden med turkarna vore nära förestående, och att dessa skulle erhålla de mest gynnsamma fredsvillkor. Konungens medling vore sålunda icke af behovet påkallad. Underrättelse om detta bref hade äfven afgått till Igelströhm, och Armfelt hade uppdrag att af honom begära ytterligare förklaring däröfver.

Vi låna konungens egna ord **) för skildringen af denna märkvärdiga sammankomst och dess följder. Under samtalets gång, skriver Gustaf III, »föreställde baron Igelströhm Armfelt, att det vore underligt, att jag ville afbryta förhandlingarna för Portens skull, då kejsarinnan hade beslutat att återlemna allt

M. Imp. elle-même de la confiance que sa parole doit inspirer, et faire juger à cette grande princesse ce qu'il ferait pour sûr à qui le sang et l'admiration le lie, s'il se voyait uni avec elle, lorsqu'il sacrifie ses plus chers desirs aux devoirs sévères de bonne foi envers une puissance éloignée. J'attends avec confiance à la magnanimité de l'Impératrice ce qu'elle dictera sur ce sujet à V. E., et je me flatte que S. M. Imp., désirant, comme le Roi mon maître, sincèrement la paix, aplanira des difficultés, qui sans cela la rendraient impossible. (Orig.-koncept i Gust. MSS., vol. 6.)

*) Se Gustaf III:s bref, anf. st. s. 167. (Datum angifves där oriktigt den 12.)

**) I den ofvannämnda skrifvelsen till Heidenstam och Brentano. Jfr Schröderheim, anf. st. 164.

(n. b. sedan Oczakow och Bender blifvit raserade), att hon t. o. m. skulle återgifva Krim det oberoende, som blifvit det tillförsäkradt genom freden i Kainardge, . . . att det vore förvånande, att jag för ett ords skull ämnade hindra fredens afslutande; att han icke kunde betrakta denna brytning såsom annat än början till ett nytt krig, hvilket gjorde målets vinnande så mycket ovissare, som min begäran, långt ifrån att påskynda den sak, jag önskade, tvärtom skulle fördröja den; och att kejsarinnan kunde hafva rätt att fordra, att jag hyste mera förtroende till hennes ärlighet, än jag visat. Dessa anmärkningsvärda ord ansågos emellertid icke å vår sida såsom tillfyllestgörande; och baron Armfelt, som hade befallning att utröna, om detta verkligen vore Rysslands sista ord, afbröt konferensen, tog afsked af den ryske fullmäktige och steg upp i sin vagn. General Igelströhm gjorde på samma sätt; och man gjorde sig redan i ordning att slå ner tälten, då baron Armfelt, som hade fått sina föreskrifter, åter steg ner, som om han ytterligare öfvertänt saken, och åter gick in i sitt tält, hvarest baron Igelströhm, då han såg hans rörelse, äfven infann sig. Baron Armfelt visade honom sin sorg öfver att för en ordstrid se ett så välsignelserikt verk afbrytas; och efter en timmas samtal öfverenskommo de, att baron Igelströhm skulle skriva honom ett bref, i hvilket han skulle upprepa en del af hvad han sagt muntligen, och att baron Armfelt skulle använda detta bref för att se, om han kunde öfvertala mig att gifva efter».

Igelströhms bref anlände den 13 på aftonen. Det började med orden: »Je regarde donc nos conférences comme rompues». och utgör, enligt Igelströhms egna ord, icke en diplomatisk skrifvelse, utan en »effusion de coeur», hvari under »vänskapens språk» på det lifligaste beklagas, att underhandlingarna icke fört till något mål. Vidlyftigt föreställer han Armfelt, huru föga som för Sverige stode att vinna af Turkiet, och att en förbindelse med Ryssland vore ojämförligt »plus sûre, plus solide et plus respectable». Hans herskarinnas bestämda förbud tilläte honom icke att emottaga anbudet om Gustaf III:s »bona officia» för freden med turkarna. Han slutar med att tillkännagifva, att denna vore färdig att afslutas: konungens medverkan skulle redan nu vara öfverflödigt.

Konungen skyndade att genast i Armfelts namn besvara detta bref på följande sätt:

»Nej, min bästa baron, våra konferenser äro icke afbrutna. Konungen önskar uppriktigt freden; han önskar ännu ifrigare att vinna kejsarinnans personliga vänskap; och om hans grann-

lagenhet länge har förmått honom att motsätta sig allt, som kunde se ut såsom ett öfvergifvande af sin bundsförvandt, så vill H. Maj:t, sedan han blifvit öfvertygad, såsom jag sökt visa honom, genom vice kanslerens bref och genom E. Exc:s yttrande under dagens öfverläggning, att Porten skall blifva tillfredsställd, och att kejsarinnan ärnar uppoffra sina fördelar till förmån för det allmänna lugnet, — äfven gifva ett prof på sitt förtroende genom att åsidosätta den grannlagenhet, som, om vi också anse den såsom öfverdrifven, likväl är icke mindre berömvärd.*)

Saken kunde efter detta bref anses afgjord; och de båda fullmäktiga sammanträdde följande dagen till sitt första och sista officiella sammanträde, hvarvid protokollet fördes å svenska sidan af kongl. sekreteraren Ehrenström, å den ryska af assessor Kuder. Den turkiska frågan var genom konungens medgifvande utesluten från fredstraktaten; men konungen var ej sinnad att låta därvid bero. För att trygga sig mot beskyllningen att ej hafva tillgodosett sin bundsförvandts intressen, lät han Armfelt till protokollet diktera en förklaring, hvarest Ostermanns och Igelströhms ofvannämnda bref angående det snart förestående, för Turkiet fördelaktiga fredsslutet återopades såsom skäl, hvarföre han ansåg sin bundsförvandts öde tryggadt. »H. Maj:t», heter det till slut, »har för stort förtroende till kejsarinnans gifna ord, för att icke betrakta detta såsom en lika bestående försäkran som det skrifna ordet i de mest högtidliga traktater.»**) Igelström protesterade och sökte undanflykter; Armfelt hotade, enligt konungens ord, att »rompera, om en så oerhörd sak hände, att ej intaga en deklaration i protokollet». »Den förstnämnde var ej nog hennä i ministeriella ärenden för att känna styrkan i ordasätten», och måste låta därvid bero; »och som detta var första och sista konferensen, blef deklarationen utan svar.»***) I sin berättelse om freden till hemliga utskottet vid Gefle riksdag, hvarur vi hemtat dessa sistnämnda ord, tillägger konungen: »Hemliga utskottet kan finna af allt detta, att jag nogsamt uppfyllt mina förbindelser med Turkarna . . . och att

*) Konzept, egenhändigt af konungen, Gust. MSS., vol. 6; Igelströhms bref ²/₁₃ Aug. i Riksarkivet bland Handl. rör. freden i Verelä.

**) Gustaf III:s bref, anf. st. s. 168. Jfr Schröderheim, s. 164.

***) I den berättelse om fredsslutet, som konungen afsäde från Verelä den 20 Augusti till grefve Düben, berättar han på följande sätt förloppet härvid; »Igelstrohm märkte väl att något låg härunder, men kunde ej genast finna sig, hvad han skulle svara; och baron Armfelt, begagnande sig af detta, under sken af dess svaga helsa, påskyndade så renskrifningen af fredsinstrumentet . . . att han icke lemnade fredskonferensen förr än traktaten var underskrifven.» (Riksark.)

jag ej heller bedragit Preussen och England, då jag forekommit dem om min föresats, långt innan den fullbordades».

Freden undertecknades i Armfelts tält vid Verelä den 14 Augusti kl. half 4 e. m.

Konung Gustaf hade i allt väsentligt mäst böja sig för kejsarinnans vilja med afscende på traktatens ordalydelse. Men han hade förstätt att åt den länge omtvistade frågan om den turkiska fredsunderhandlingen gifva en vändning, som antydde att han gått obesegrad ur den diplomatiska fejden. Äfven i fråga om gränsens förändring hade Ryssland vägrat att göra något medgifvande: fredsfördragets 2 § innehöll, att »gränsskillnaden å ömse sidor skall förblifva som den varit före utbrottet eller början af innevarande krig». Men under hand hade den ryske fredsunderhandlaren lofvat, att en gränsreglering efter vänskaplig öfverenskommelse skulle företagas, sedan freden blifvit sluten, hvarigenom undvekes allt sken att landafrädelsen blifvit Ryssland aftvungen. I fördragets 7:de artikel inflöt en antydning härom, genom orden att man ej medhunnit att »reglera åtskilliga punkter och föremål, bidragande till att stadga och befästa en god grannsämja och fullkomligt lugn på gränsen»; dessa oafgjorda frågor skulle efter vänskaplig öfverenskommelse regleras af de ambassadörer eller plenipotentjära ministrar, som genast efter fredsslutet skulle å ömse sidor afsändas. — Muntligen gafs äfven försäkran om beviljandet af penninge-understöd och uttalades förhoppning, att den återställda goda grannsämjan skulle leda till afslutandet af ett förbund mellan de båda makterna.

Själff hade konungen, såsom vi sett, skriftligen, ehuru ej personligen, deltagit i underhandlingen; de framgångar, som vunnos, måste väsentligen tillskrifvas hans skicklighet. Men äfven Armfelt, som med sitt vanliga nit och trohet bevakade sin konungs och sitt lands intressen, hade gjort sig väl förtjent af bådas tacksamhet. Utgången hade kunnat blifva helt annorlunda, om ej konungen vid sin sida haft en man med Armfelts personliga egenskaper och snabba uppfattning. Därjämte gjorde han allt hvad han kunde för att styrka konungen i sina fredliga afsigter, *) och samtiden ansåg, att hans inflytande härvid icke

*) Til sin hustru skrifver han $\frac{6}{8}$: «Le roi est raisonnable, mais c'est tant que je le tiens à coté de moi; s'il en échappe, adieu panier». I glädjen öfver att allt lyckats, skrifver han med stolt själfkänsla $\frac{20}{8}$: «J'ose dire que, si la nation Suédoise était capable de reconnaissance, que j'y avais des droits; mais je me contente du suffrage impartial de la postérité».

varit ringa. *) Hertiginnan af Södermanland, som icke var konungen och Armfelt synnerligen bevågen, har antecknat: »Man får göra Armfelt den rättvisan att erkänna, att freden utan honom kanske aldrig kommit till stånd, ty konungen ville hafva stora fördelar; och enligt fredstraktatens ordalydelse är den ingalunda lysande».

Kejsarinnan Katarina skildrade i ett af sina bref till Grimm på följande något skrytsamma sätt de båda fredsunderhandlarnas inbördes ställning: . . . »Två baroner, af hvilka den ene var i stånd att säga till den andre: jag slår ihjäl dig, baron, om du icke går rakt på saken, som jag vill; och den andre baronen hade för mycket förstånd för att icke inse sakens tvingande nödvändighet och den förtjenst, som han därigenom skulle inlägga gent emot sina landsmän. Han har därigenom minskat det hat, som de hyste mot honom, därför att de ansågo honom såsom en af upphofsmännen till det förödande kriget.» **) Den stora kejsarinnans uppgifter både om Igelströhms öfverlägsenhet och Armfelts andel i krigets början voro, såsom vi sett af det föregående, ogrundade; och hennes tillfredsställelse öfver fredens afslutande vittnar, att hon med bekymmer skulle hafva sett kriget fortsättas. Potemkin skref till sin herskarinna, att han sof med mera lugn, sedan han visste att freden var återställd; och hon svarade, tre veckor efter fredens afslutande: »Jag skall berätta dig huru det gått med mig: sedan år 1784 hafva mina kläder alltid varit vida, men under dessa tre veckor hafva de börjat blifva för tränga, och mitt lynne är mycket gladare.» ***) Katarina II förblef efter Verelä-freden Armfelt mycket bevågen; och den förbindelse, han därigenom kom att knyta med ryska hofvet, kom längre fram att öfva ett afgörande inflytande på hans öden. Nu visade kejsarinnan sin tacksamhet med frikostiga gåfvor: en dyrbar briljanterad dosa med hennes porträtt och stora penningssummor, †) hvarjämte såväl Armfelt som Igel-

*) Se t. ex. Nordins dagbok, anf. st. sid. 116.

**) ⁵/₁₀ 1790: anf. st. XXIII: 501.

***) Ssolowjew, Polens fall. s. 202—203, citat hos Brückner, Kath. II: 399. Se äfven Bedsborodkos bref till Igelströhm ¹/₇ Aug. 1790, anf. i Hist. Tidskr. 1882 s. 312.

†) Ehrenström, sekreterare vid fredsslutet, uppgifver att Armfelt erhållit 3000 dukater (anf. st. I: 317). Af ett i Hist. Tidskrift (anf. st. sid 311) anfördt bref synes, att därjämte en hemlig växel på 10,000 dukater afsändes från Petersburg ¹/₇ Aug. Att Armfelt erhållit belöningar vida utöfver de öfliga gratifikationerna vid dylika tillfällen, var känt af samtiden. Ehrenström fick 1,500 dukater, äfvenledes ett belopp vida öfverstigande det vanliga för en underordnad tjensteman. Han erhöi konungens tillstånd att emot-

ströhm pryddes med S:t Andreas-orden. Äfven det svenska blåa bandet tillföll dem båda under årets lopp.

De improviserade högtidligheter, med hvilka fredstraktaterna, som den 19 Augusti ratificerats af konungen, den 20 utväxlades — i ett för tillfället uppfördt endrägtens tempel, prydt med blommor och grönt, medan trupperna sköto glädjesalfvor å ömse sidor, hvarefter följde festliga samqväm i de båda lägren — äro allmänt kända. Armfelt skyndade efter fredens förmögliga afslutande från Verelä, var redan den 24 Augusti i Borgå, och begaf sig därifrån öfver Åbo till Stockholm, hvarest han inträffade den 2 September.

Det blef äfven där en af hans hufvudsakliga uppgifter att fortsätta de underhandlingar med Ryssland, som föranleddes af de frågor, hvilka vid fredens afslutande lemnats sväfvande. På samma gång intog han äfven i andra statens värf en ännu mer betydande plats än före utbrottet af det nu slutade kriget.

* * *

Det ärofulla sätt, hvarpå Armfelt deltagit i de finska fälttågen, och hans förtjenst om freden i Verelä gjorde den på så många håll förtalade konungagunstlingen för en tid till en hos den stora mängden af Sveriges folk högst populär person. »Han var då», säger en samtida antecknare, *) »i sin högsta apogée af ära, lycka och framgång.» »Han utgjorde hela fäderneslandets beundran», säger en annan, kanske mindre opartisk samtida. **)

taga denna gåfva; och säkerligen har äfven Armfelt ej emottagit den betydliga penningssumman konungen ovetande. Hertiginnan af Södermanland, som i sin dagbok antecknat, att Armfelt i hemlighet erhållit penninggåfvor af kejsarinnan, uttalar den förmodan, att konungen därvid varit "complice de son favori, pour l'enrichir". — Tidehvarfvets politiska moral tillät mottagandet af dylika gåfvor: och när de utdelades såsom belöning för visade tjänster, kunde vid dessa vara mindre att anmärka, än då de gällde deras köpande. Men visserligen skulle det för Armfelts minne hafva varit bäst, om han i detta afseende nu och framgent ställt sig på en annan ståndpunkt än den samtida moralens. Hans afundsmän fingo därigenom anledning till kränkande beskyllningar, såsom längre fram skall visas.

*) Ehrenström, anf. st. I: 370.

**) Fröken Rudenschöld i sina otryckta anteckningar. Hon tillägger, att hon var »stolt att ega en sådan mans hjärta». — Om besittningen af det sistnämnda var hon dock icke alltid säker, såsom synes af följande anekdot, hemtad ur hennes egna anteckningar. Då Armfelt vunnit segern vid Kärnäkoski, underrättade han fröken R. därom med en biljett, adresserad »à celle que mon coeur adore». Så »stolt och smickrad hon än var», kunde hon

Armfelts personliga ställning under den korta tid, som återstod af konung Gustafs regering efter freden med Ryssland, har få motstycken inom Sveriges historia. Kring honom samlade sig en stor del af deras tacksamhet, som i konungens ära och den kungliga myndighetens vidmakthållande sett fosterlandets räddning; de flesta af konung Gustafs anhängare voro äfven Armfelts vänner, om de nämligen icke ansågo honom stå i vägen för sitt eget inflytande. Hans älskvärda och lysande personlighet hade i mångas ögon fått ett nytt intresse, och äfven utanför de offentliga angelägenheterna intog han fortfarande en af de främsta platserna vid hofvet och i umgängeslivet. Han var fortfarande de skönas riddare, mindre trogen än ridderlig; hans sjukdom och lidande utseende — han bar armen länge i band på grund af sin blessyr, och hans helsa var bruten — gjorde honom endast mera fångslande i deras ögon. Det umgängesliv inom hofkretsen, som blifvit sprängdt under de oroliga åren 1788—90, återknöts småningom; och det var Armfelt, som mer än en gång trädde medlande emellan konungen och de kvinnliga medlemmarna af hans familj. *) Han samlade hofkretsen åter till fester i den välbekanta stilen; och om det stundom ännu spridde sig ett skimmer af lefnadslust och glädje öfver konung Gustafs sista lefnadsår, så var det väsentligen den mans förtjänst, som nyligen visat, att han dugde till något vida mer än att »behålla konungen i lekar och nöjen». **)

Viktigare var dock det inflytande på allmänna angelägenheter, som Armfelt genom sin konungs förtroende visserrligen egt före och under kriget, men som under de följande åren framträdde mera ohöjdt. Tilldragelserna 1788—90 hade kommit honom att växa ett hufvud högre. Han betraktades efter dem, enligt hertiginnans af Södermanland ord, af alla såsom »favori en titre»; hans ord ansågs väga tungt i vågskålen i stora som

dock ej underlåta att svara med den spetsiga frågan, huruvida detta icke vore «une lettre circulaire», och i hvems händer hon borde lemna det. Armfelt blef förargad: «il avait la prétention de m'aveugler sur le nombre de ses infidélités», tillägger hon.

*) Själftva prinsessan Sofia Albertina, som stängt sin dörr för Armfelt 1789, anlidade nu hans förord hos konungen i ekonomiska angelägenheter. (Hertiginnans af Södermanland dagbok, Maj 1791; Armfelt till konungen 3/6 1791.)

**) Denna gamla beskyllning, återupprepad af Wallqvist (Minnen och bref, sid. 2), var under denna period skäligen obefogad. I Armfelts och Gustaf III:s brevväxling spela «lekar och nöjen» en ganska ringa rol i jämförelse med statens allvarsamma värf, ehuru han under konungens resa 1791 stundom lät de politiska chiffer-brefven åtfoljas af mindre viktiga nyheter från hofvet och sällskapsvärlden — au clair.

små saker; och hans person sysselsatte mer än någonsin den allmänna uppmärksamheten. Konungagunstlingen, hofvets »maitre des plaisirs», hade mognat till statsmannavärf. Utan att ega någon annan civil tjänstebefattning än värdigheten af öfverste-kammarjunkare och direktör för Kongl. Maj:ts hofkapell och teater samt kansler för universitetet i Åbo (sedan Aug. 1791), ansågs Armfelt i själfva verket såsom ett slags premierminister, vid sidan af regeringens främste man, riksdrotset grefve Wachtmeister. Arméens angelägenheter gingo genom hans händer; äfvenså i väsentlig mån förhandlingarna med utrikes makter, hvilka under dessa år spelade en stor rol i Sveriges historia. Redan kort efter hans hemkomst i September 1790 troddes det, att Armfelt skulle få »det ämbete, som svarar mot kanslipresident»;^{*)} och de täta öfverläggningar, som egde rum mellan honom och konungen, gäfvö stöd åt den förmodan, att »summa rerum skulle tillfalla Armfelt», samt att han vore »den förste och den siste i allt».^{**)} Äfven till rikets inre förvaltning syntes hans inflytande sträcka sig: förändringar i regeringspersonalen, tillsättande af tjänster, sammankallandet af finansriksdagen 1792, allt tillskrefs — stundom med, stundom utan skäl — Armfelts råd. Då konungen i Maj 1791 anträdde sin utländska resa, innehade Armfelt en plats i den tillförordnade regeringen, hvars sammansättning han ansågs hafva bestämt.^{***)}

De yttre förhållandena hade bidragit till att bereda Armfelt denna inflytelserika ställning. Enväldets införande 1789 hade medfört den förändring, att regeringsärendena behandlades af rådgifvare, som konungen, mer och mindre tillfälligt, valde bland

^{*)} Han skulle då, troddes det, komma att flytta i Fersiska huset, som af konungen varit hyrdt åt grefve Creutz (Nordin, *anf. st. sid. 91*).

^{**)} Nordin, s. 99, Wallqvist, s. 14. Hertiginnan af Södermanland har antecknat (Dec. 1790), att Armfelt en gång i veckan gaf audienser åt supplikanter, tjänstsökande eller personer, som hade något att andraga inom förvaltningens olika grenar. Han bemötte alla, säger hon, med smickrande artighet: men på hans löften var icke att lita.

^{***)} Den tillförordnade regeringens ordförande blef, på Armfelts råd, den 13-årige kronprinsen, hvilket, enligt en anteckning af Magdalena Rudenschöld, af hertig Karl, som själf väntat denna heder, ansågs såsom en förolämpning, liksom äfven att Armfelt under samma tid blef kommandant i hufvudstaden. Regeringens medlemmar voro, enligt hertiginnans af Södermanland dagbok, »gens faibles, qui suivront les avis d'Armfelt», hvilken sålunda skulle utgöra hufvudpersonen. Riksdrotset Wachtmeister, grefvarna Bonde och Oxenstjerna, Ruuth, Franc och Håkanesson, hvilka jämte Armfelt utgjorde den tillförordnade regeringen, förtjente dock visserligen icke alla detta ringaktande omdöme; och de ärenden, som där handlades, voro mest af löpande beskaffenhet.

sina politiska vänner. Ingen fanns bland uppkomlingarna efter 1789, ej heller bland konungens gamla omgifning, som kunde göra Armfelt platsen på allvar stridig i hans förtroende.

Hans gamle motståndare Toll var ohjälpligen fallen i konungens ögon; dennes »skapelse», finansministern Ruuth, hade ej lyckats att till konungens belåtenhet fylla de stora anspråk, som kriget ställt på statskassan, lika litet som han i sina underhandlingar med de allierade makternas ministrar om subsidier ansågs hafva visat tillräcklig fasthet och skicklighet. *) Munck hade, genom våldsamheten i sitt lynne, hvilket föranledde oupphörliga tvister, och sina omätliga anspråk allt mera blifvit konungen obehaglig, och denne var nöjd att han med honom gjort sin »äktenskapsskillnad», samt hade ingen lust att förnya »ce mariagelå». **) Schröderheim hade, redan före riksdagen 1789, upphört att vara på den gamla foten med sin konung, och hans hållning under dess strider hade ej bidragit att återställa det forna vänskapsförhållandet. ***) Ej heller Rosenstein och Adlerbeth räknades efter denna kritiska tidpunkt till konungens vänner. Om alla dessa personer, som jämte Armfelt en gång under lugnare tider stätt konungen nära, nu ogärna sågo Armfelt intaga främsta platsen, så hade deras ord intet att betyda. †)

Af dem bland konungens gamla omgifning, som ännu togo del i allmänna angelägenheter, kvarstodo sålunda nästan endast ämbetsmän till yrket, sådana som riksdrotset Wachtmeister och statssekreteraren Franc, eller hofmän, hvilka tillfalligtvis kommit att beklåda höga ämbeten, såsom greve J. G. Oxenstjerna. Den sistnämnde hade aldrig egt inflytande i politiska frågor; de förstnämndas hade väsentligen varit begränsadt till de ärenden, som tillhörde deras ämbetsförvaltning, och förblef det äfven sedermera, ehuru konungen visserligen alltid med förtroende lyssnade till dessa förtjenta mäns råd. — Endast i öfverste-kammarmarknaren och generallöjtnanten frih. Ev. Taube, som länge stätt konungen mycket nära och vid denna tid började få inflytande i frågor rörande den yttre politiken, kunde Armfelt befara en medtäflare.

*) Se konungens bref till Armfelt. s. 118, 160.

**) Uttryck i konungens bref till Armfelt, s. 192.

***) Se Schröderheim. anf. st. s. 99, 106 m. fl. Nordin ansåg, att »konungen föraktar Schröderheim, men är road af honom» (anf. st. s. 83).

†) Nordins anteckning (nyss anf. st.), att »de stridande makterna, Armfelt å ena samt Schröderheim och Rosenstein å andra sidan, ännu söka störta hvarandra, men konungen håller jännan», är ett af dessa ou dit's, som förtjena föga afseende. En föllan mellan nämnda personer kunde vid denna tid näppeligen komma i fråga.

Hvälfningen 1789 hade, såsom nämnt är, medfört Gustaf IIIs förbindelse med åtskilliga politiska förmågor af annat slag än de nämnda: de båda presterna biskop Wallqvist och prosten Nordin, båda män af hufvud och duglighet i det allmänna, churu de voro hvarandras ifriga motståndare; den sistnämndes broder, landshöfdingen af Nordin, underståhållaren Ahlman, lagman Håkansson, revisionssekreteraren Låstbom o. s. v. Vid ingen af dessa, biskop Wallqvist måhända undantagen, var konungen likväl personligen fästad; och de voro icke egnade att i det dagliga samlifvet fylla tomrummet efter äldre förbindelser. Ingen af dem kunde rubba Armfelts personliga ställning hos konungen; hans världsvana, hans nära enskilda bekantskap med konungen, hans på många olikartade områden pröfvade förmåga, allt måste gifva honom ett obetingadt företräde framför dessa nykomlingar. Konung Gustaf var glad att kunna sätta sin gunstling i spetsen för dem, med hvilkas råd han styrde sitt rike efter 1789.

Likväl var han långt ifrån att tillstödja honom ett afgörande inflytande på ärendena. Gustaf III var afundsjuk om sin makt; och det var icke utan missnöje, som han erfor att Armfelt ansågs ega ett afgörande inflytande på hans regeringshandlingar — något, som dennes stolta hållning och oförsigtiga yttranden ofta gäfvö anledning att tro. Konungen protesterade mot att någon »favorit-regering» egde rum. Han förklarade för Leopold redan 1790, att han, om Armfelt dog — dennes vacklande helsa ingaf vid denna tid farhågor, att hans bana snart skulle slutas — icke ärnade så nära förena sig med någon; *) och han ville bibehålla honom i den beroende ställning, han hittills intagit. **) Häraf förklaras en viss ojämnhet under dessa år i förhållandet mellan de båda vännerna, hvilken gaf hofsqvallret mycket att tala om.

Armfelt trädde i nära förhållande till flere af männen från 1789. Särskildt var detta fallet med lagman Håkansson, en skicklig ämbetsman, som under riksdagen 1789 i borgarståndet

*) Nordin, Dagbok, s. 120.

**) Upplysande i detta afseende är en anteckning af von Asp rörande ett samtal, som han haft med konungen. Denne yttrade: «Jag skall väl en gång tänka på att tillsätta en minister för utrikes ärenden. Jag ledsnar vid att ständigt hafva den befattningen själf. Men hvem skall jag taga därtill?» — v. Asp: Baron Armfelt har redan länge haft E. Maj:ts fortroende i dessa ämnen, och jag har trots honom vara därtill ämnad förr eller senare. — Konungen: «Nej, han har varit på för mycket familjer fot med mig, för att ej ofta göra hvad han vill och icke hvad jag vill.» (Handskr. i Ups. Bibliotek, bland Handl. rörande Sv. politiska historia 1788—92.)

gjort konungen tjenster. Det var Armfelts inflytande, som gjorde att Håkansson erhöU ledningen af finansärendena, då Ruuth afgick i Oktober 1790; och Håkansson torde ock hafva varit den i regeringskretsarna, som fortfor att stå Armfelt närmast. Till Wallqvist däremot synes han hafva stått i mindre godt förhållande, sannolikt på grund däraf, att Wallqvist var missnöjd med att den nämnda förtroendeposten anvisades Håkansson. *) Närmare stod Armfelt »riksprosten» Nordin, som i sina dagboksanteckningar bevarat många af hans förtroliga yttranden från denna tid, och som yttrar sig om honom utan ovilja. Ahlman och Låstbom arbetade äfven gemensamt med Armfelt och Håkansson och ansågos, jämte riksdrotset greve Wachtmeister, af deras motståndare Wallqvist utgöra en »liga», som misstänktes hafva för afsigt »att sätta sig i possession af styrelsen» och att »insensiblement föra kungen hvar man ville. **) — Denna »liga» hade sina motståndare. En af dem var Wallqvist, såsom vi hafva sett; till dem räknades äfven Ruuth, Munck och Schröderheim, ***) hvilkas ord hos konungen likväl vid denna tid, såsom nämnt är, gällde föga. Med dem förenade sig, för en tid åtminstone, den ofvannämnde baron Ev. Taube.

Han var en af dem, som inom det gamla hofvet stått konungen närmast; han hade, såsom vi sett, följt konungen på hans utländska resa 1783—84, och i hans sällskap företogs äfven resan till Aachen 1791. Under brytningstiden 1788—89 hade han förblifvit konungen obrottsligt trogen och vid hans sida deltagit i fälttåget i Finland. Konungen fann i denne man, som bevarat traditionerna från lyckligare tider, en varm anhängare af de vidt sväfvande politiska planer, för hvilka längre fram skall redogöras. Det förtroende, som konungen hyste för Taube, synes verkligen hafva varit nära att blifva farligt för Armfelt; och dennes

*) Med anledning af den öfverläggning på Drottningholm rörande finansärendena på hösten 1790, som medförde Ruuths afgång, inlemnade Wallqvist en vidlyftig finansplan, som emellertid icke följdes. Den afsåg icke Ruuths afgång, men det »direktorium för finansärendena», som Armfelt enligt Wallqvists ord «imaginerate», från hvilket Wallqvist fann sig utesluten och hvars främste man blef Håkansson, misshagade Wallqvist på det högsta. Däraf torde i någon mån kunna förklaras den mot Armfelt fiendtliga ton, som genomgår Wallqvists anteckningar (Se Wallqvists Mianen och bref s. 2, 14. 20. 22 m. fl. st.). Armfelts yttranden om Wallqvist voro ej heller de vänligaste (se Nordins dagbok s. 69, 157). Nordin ansåg dock, strax efter Armfelts hemkomst, Wallqvist för hans «factotum» och trodde, att äfven den sistnämnde arbetade på Ruuths stortande (sid. 109).

**) Wallqvist, anf. st. s. 20.

***) Nordin, anf. st. s. 177.

motståndare sökte att däraf begagna sig för att bereda gunstlingens fall. Det var efter konungens och Taubes återkomst från den nyssnämnda resan till Aachen. Armfelt gjorde ingen hemlighet af att han tviflade på framgången af de planer mot Frankrike, som vid denna tid sysselsatte konungens sinne; Taube däremot var deras ifrigaste förespråkare, hvilket icke kunde vara annat än konungen behagligt. I stället understödde Armfelt den plan till sammankallande af riksdag, som den nye finansministern Håkansson framställt under konungens vistelse i utlandet, och mot hvilken denne hyste allvarliga betänkligheter. Det ansågs af Armfelts motståndare såsom ett bevis på konungens analkande onåd, att han efter öfverståhållaren baron Karl Sparres död icke, såsom man väntat, vid konungens återkomst i Augusti utnämndes till hans efterträdare, utan i stället för någon tid aflägsnades från hufvudstaden, under förevändning af militära mönstringar. »Detta skedde», säger Wallqvist, *) »under så god min af konungen, att Armfelt icke ens misstrodde sin egen ställning, då han reste; men då han kom tillbaka, skall han hafva funnit konungen mera kall och förbehållsam med sig, Taube däremot hög och nöjd; hela hofvet villrådigt och varsamt, och de lismare, som förut fyllt Armfelts förmak, numera flyttade till Taubes.» Det berättades, att baron Taube yrkade på återkallandet af Armfelts gamle fiende Toll — liksom det förut sagts, att Armfelt yrkat Taubes förflyttande till Pommern — samt att konungen på flera dagar icke talat med Armfelt. Detta allt gaf hofvets politiska väderspänän mycket att tala om.

Övädret drog denna gång förbi. Armfelt förstod att hålla sig qvar, utan att öfvergifva sin åsigt hvarken i frågan om kriget eller riksdagen. Konungen behöfde så väl hans som Håkanssons biträde, och de finansiella svårigheter, som den sistnämnde ej underlät att framhålla, syntes gifva dem rätt. Taube var ej mannen att ersätta någondera. Redan i September var allt på den gamla foten; och konungen gaf Armfelt det bevis på sitt fortfarande förtroende, att han själf underrättade honom, att en »kabal» mot honom och de med honom förbundna ämbetsmännen varit å färde. Han säges dock hafva tillagt: »kabaln är ännu icke ställd direkte på eder person, utan på lagman Håkansson, den de vilja slå ur brädet». »Detta torde dock», tillägger den antecknare, som bevarat denna anekdot, »churu förtroligt, böra anses såsom en admonitionsgrad för Armfelt, som

*) Wallqvist, anf. st. s. 20.

***) Se Nordin, anf. st. s. 177. 188. 189.

ofta torde vara nog oförsigtig att väcka jalousie genom en viss frihet att utlåta sig hastigt om saker, som bero af konungen och dess behag.» *)

Oaktadt dessa varningar, åt hvilka samtiden stundom torde hafva tillmätt större betydelse, än de i själfva verket egde, var Armfelts personliga ställning tillräckligt lysande för att kunna tillfredsställa hans ärelystnad. Framgången synes dock icke i allo hafva varit af helsosamt inflytande; och den popularitet, som omgifvit hjälten från Savolax och fredsunderhandlaren vid Verelä, hotade genom hans eget förvällande att blifva af kort varaktighet. Den stolthet, som redan från början af hans lysande bana skaffat honom ovänner, framträdde nu allt mera ohöjld. Ej blott hans hänsynslösa infall och obetänksamma yttranden, som hastigt spriddes och till det värsta uttyddes, skaffade honom fiender: ännu mer det högdragna väsen, bakom hvilket den naturliga älskvärdheten stundom syntes försvinna. Han fordrade företrädesrättigheter, hvilka ej alltid villigt medgåfvos. Han talade om sin makt och sitt inflytande ur en ton, som föga anstod en undersäte; hans slösande lefnadssätt och den nästan furstliga ståt, hvarmed han mot slutet af denna storhetstid älskade att omgifva sig, väckte anstöt och gaf anledning till tanken på hemliga förvärfskällor, med hvilkas upptäckande squallret var ifrigt sysselsatt. Vid riksdagen i Gefle 1792 väckte det uppscende och förargelse att han, utom en talrik betjening, adjutanter och ordonnanser, hade till sitt förfogande en kår af drabanter, som utgjorde ett slags livvakt och buro en särskild uniform, samt att han såsom en skyldig hyllning mottog underordnade personers öfverdrifna vördnadsbetygelser. Man var i Sverige ej van att se en enskild man uppträda med dylika later, och man ansåg att han hemtat sina förebilder från det stora grannlandet i öster, hvars intressen han ansågs bevaka. Man kallade honom, enligt hertiginnans af Södermanland anteckning, »den lille Potemkin» och påstod, att han ville i Sverige införa orientalisk trälldom. Konungen själf, sades det, fann stundom, att det gick för långt. Det berättades, att han en gång vid anblicken af den talrika uppvaktning, med hvilken Armfelt lät bära sig i porte-chaise, utropat: »Men hvad är Armfelt för en narr! Han bär sig ju åt som en turkisk pascha. Jag räds för att ordspråket sannas, som säger att högmod går för fall.» **)

*) Dersammastädes s. 183.

***) Schinkel, Minnen II. s. 196. Jfr Schröderheim, anf. st. sid. 121 o. f., Adlerbeth, Anteckn. I: 253. Ehrenström, Anteckn. I: 370 m. fl.

Mycket af dessa uppgifter kan skrivas på räkningen af den partianda, som ännu var långt ifrån qväst och som ej hunnit glömma tilldragelserna 1788 och 1789; mycket är dikteradt af den afund, som vid alla hof följer gunstlingskapet i spåren, i synnerhet då detta därjämte framträder med herskaranspråk och utmanande åthäfvor. Men visserligen icke allt. Med sin konung hade Armfelt den egenskapen gemensam, att ej utan öfvermod kunna bära medgången; men han egde ej Gustafs mognare besinning, ännu mindre förstållningsgäfvän. De förhållanden, i hvilka han lefvat, hade bidragit att utveckla den medfödda böjelsen för skrytsamhet, hvars oäkta förgyllning misspryde den ridderliga bilden.

Den olycksspådom, som konung Gustaf säges hafva fällt om sin vän mot slutet af deras gemensamma bana, gick i fullbordan tidigare än någon af dem kunde ana. Förödmjukelsen följde hastigt på den svindlande lycka, som stundom syntes hafva kommit Armfelt att förgäta sin ställning. Hvad han i yttre afseende felat, fick han dock genom långa års undangömd landsflykt försona. —

Dessa antydningar om Armfelts rent personliga ställning, med dess lysande och dess svaga sidor, hafva icke bort saknas i skildringen af hans öden. Men historien har dock vida mera att förtälja om honom och hans verksamhet under de båda sista åren af Gustaf III:s regering än minnena af ett stundom vacklande gunstlingskap och lätt i ögonen fallande yttre svagheter. Armfelts deltagande i statens värf under denna tid, hvilket i rikt mått upplyses af hans efterlemnade papper, förnekar ej den fosterlandskärlek och den stora begåfning, som utmärkte hans föregående bana.

* * *

Det är bekant, att Gustaf III:s båda sista regeringsår voro synnerligen fruktbara på politiska planer rörande Sveriges förhållande till utlandet, stundom af ganska äfventyrlig art. Föga eller intet af de många förslag, som under denna tid korsade hvarandra i konungens uppfinningsrika hufvud, ledde till åsyftadt resultat; men den lifliga politiska brefväxling, hvartill de gäfvos anledning, och det nära sammanhang, i hvilket de stodo med de stora världshändelserna, göra dessa år till en period af stort intresse i Sveriges diplomatiska historia.

Det var, såsom nämnt är, under större delen af denna tid Armfelt, som i främsta rummet hade konungens förtroende

rörande de utrikes angelägenheterna; och hans brevväxling med konungen lemna månet bidrag till kannedomen om de förslag, som voro å bane.

Ett bland dem som först uppdyka efter freden med Ryssland, är Gustaf III:s bekanta plan att uppträda såsom medtäflare om Polens konungakrona. Tanken härpå säges först hafva blifvit väckt genom grefve Johan Potocki, polska republikens sändebud i Paris, hvilken nämnt hertig Karl såsom en lämplig kandidat till polska tronen. »Det ingaf konung Gustaf III tanken att själf blifva konung i Polen», säger L. v. Engeström, Sveriges då varande sändebud i Warschau, »och jag fick befallning att verka för att vinna detta mål.»*) Redan i början af Oktober 1790 tog skriftväxlingen i detta ämne med Engeström sin början och fortgick, under dennes stora bekymmer, till våren 1791. Engeström afstyrkte på goda grunder hela planen, och frågan förföll, sedan förslaget likväl blifvit känt både i Sverige och utlandet, samt konungen och hans omgifning gifvit en viss fart åt ryktet därom genom att vid samma tid antaga polska moder i klädedrägt.**)

Polens sändebud i Stockholm, grefve Georg Potocki, den nyssnämnde Johan Potockis broder, bidrog genom sina yttranden att rikta konungens lättrörliga fantasi åt detta håll. Armfelt användes att utforska honom, hvilket icke mötte synnerliga svårigheter, ty den polske grefvens diplomatiska begåfning var mycket ringa — äfven hans vän Engeström erkände detta —; och Armfelt yttrar sig i sina biljetter till konungen ofta med ringaktning om denne egendomlige diplomat, som gärna skötte glaset och korten, föga kände den försigtiga regeln att hafva »tand för tunga», och hvars »qualité de bête», för att begagna Armfelts ord, »passa les règles prescrites». Armfelt berättade i November 1790, att Potocki talat med honom »très-clairement» om polska kronan, hvilket föranledde konungen till den belåtna anmärkningen, att polackarna bättre än någon annan insåge sina intressen» och att de lyckats finna en utväg att undgå ryskt förtryck och preussisk egennytt.***) Och i Januari 1791 redo-

*) Engeström, Minnen och Anteckningar I: 169 samt Bilaga VII; se vidare Raphael, Bidrag till historien om Gustaf III:s planer på Polen och därmed sammanhängande underhandlingar 1788—91, Schinkels Minnen II: 175 o. f., m. fl.

**) Se Schinkel, nyss anf. st., m. fl. Äfven Armfelt hade, enligt en anteckning af Barfod, »lagt sig till en galonerad polsk rock och dito mössa, hvilken prydliga habit ganska väl klädde hans ansenliga figur».

***) Gustaf III:s bref, s. 172.

gjorde Armfelt i en biljett till konungen på följande ironiska sätt för ett samtal med samme man: »Han tillstod, att han skrivit till sin bror, att konungen af Sverige skulle vara den konung, som Polen behöfde. Denna fras, som på hans vanliga vis led-sagades af: hi, hi, hi! var icke så illa hopsatt; hvarför jag trodde mig göra rätt i att förklara honom, att hans begåfning, uppfostran och omdöme vore lika upphöjda som hans börd. Han skakade på det ömmaste min hand och begaf sig till spelbordet för att som vanligt förlora». Den ton af »persifflage», som genomgår detta bref, synes antyda, att Armfelt ej egde synnerligt förtroende för hela saken. Detta bestyrkes af hans yttrande i en efterlemnad anteckning: »En politisk chimère, lika outförbar som farlig, kan för ett ögonblick äfven för det bästa hufvud visa sig i lifliga och lockande färger. Tanken att aldrig samtycka till Polens delning, så länge man kunde hindra den, var fast och beständande hos Gustaf III; men om denna delning dock kommit att ega rum under konungens lifstid, så är det icke endast sannolikt, utan visst, att säkra fördelar däraf skulle kunna hafva beredts inom en del af det enda område, som passas för Sverige.»

De sista orden syfta tydligen på konungens planer på Norge, hvilka fortfarande sysselsatte hans sinné. Det norska frihetspartiet, som föranledt Armfelts resa till Vermland före öppnandet af 1790 års fälttåg, synes ännu på hösten samma år hafva stått i förbindelse med honom och begärt hans medverkan för sina syften. *) Då deras anspråk äfven sträckte sig till penninghjälp från Sverige fann Armfelt, som väl kände Gustaf III:s finanser, att — »ces bêtes ont le diable au corps». Om någon ny resa till norska gränsen kunde icke blifva fråga, på grund af Armfelts ännu vacklande helsa: »Eda skans är för mig som Kanaans land, hvilket Moses endast säg i perspektiv», skref han till konungen. — De hemliga underhandlingarna upphörde; men något närmare till Danmark egde icke rum. I stället fortfor ett ömsesidigt mistroende, oaktadt de försök, som voro å bane för vinnande af en närmare anslutning mellan de nordiska länderna — försök, hvarvid den bekante Manderfelt ifrigt sökte erbjuda sina tjenster. **)

*) Bref till konungen 13/10 1790. Jfr Nielsen, anf. st. s. 268. Uppgiften att Armfelt i Sept. 1790 besökt Vermland är, såsom synes af detta bref, ogrundad.

**) Se Nielsen, anf. st. s. 269 o. f. och Hellstenius, Gustaf III:s danska politik, i Nord. Univ. Tidskr. 1861 h. 4: 42. Jfr Gustaf III:s bref, anf. st. 175, jämte noten. «Notre homme» som i början af detta bref omtalas,

Hos konung Gustaf dröjde alltjämt planen att på Danmarks bekostnad, under en eller annan form, vinna den utvidgade maktställning, som han hoppats genom kriget förvärfva. Under de tvister rörande gränsregleringen i Finland, hvartill freden i Verelä gaf anledning, antydde ryska kabinettet, att ersättning för ödemarkerna i Finland möjligen stode att vinna »åt andra sidan»; och konungen framställde för kejsarinnan Katarinas representant i Stockholm, ehuru förgäfvades, förslaget att erhålla en del af Norge, mot det att Ryssland såsom ersättning till Danmark afstode alla anspråk på Oldenburg och Delmenhorst*).

Upplysande för de högtflygande förhoppningar och politiska tanke-experiment — Norge spelade i dem alltjämt en hufvudrol — hvarom Armfelt erhållit konungens förtroende, är följande dagboksanteckning från December 1790 af hertiginnan af Södermanland:

»Armfelt talte länge med mig om Europas närvarande belägenhet, och särskildt om Sverige, för hvilket det, som han sade, skulle vara lyckligt att kunna förvärfva Norge. — Ni har rätt, sade jag, men jag fruktar att detta icke är möjligt utan genom förräderi, ty med vapenmakt är det en ganska oviss sak och kan lätt slutas med att vi förlora Göteborg. — »Det skulle icke, svarade han, kosta en droppe blod. Om det skall vara möjligt att förvärfva Norge, så måste detta ske genom Danmarks frivilliga afstående». — Jag trodde, då han hade slutat denna mening, att han hade blifvit tokig, och jag smålog. — »Ni skrat- tar, sade han, men se här ett förslag, som icke skulle vara så

är Manderfeldt. Bland Armfelts papper finnas några bref från denne äfventyrare från åren 1790—91 — ännu flera finnas i riksarkivet — hvilka äro upplysande för dennes verksamhet i Köpenhamn. Han äflades där att, med undanträngande af den svenska beskickningen, blifva erkänd såsom Sveriges egentlige diplomatiska agent. Dessa bref visa äfven, att föga afseende fästes vid hans många politiska profetior. — Armfelts hållning till Danmark skil- dras på följande sätt af danske ministern Rewentlow: »Il proteste toujours que son opinion politique tend à la réunion avec le Danemark et que tous ses efforts près du roi y tendent . . . Cependant il me paraît rester toujours encore de l'équivoque dans le caractère de M. d'Armfelt, et mes doutes pour lui ne seront éclaircis entièrement qu'avec le temps, ou à son avantage, ou à son désavantage. D'ailleurs, de certaines inclinations favorites de son maître, il est bien forcé de les suivre, serait-il même contre son opinion personnelle, aussi longtems qu'il ne peut parvenir entièrement à lui faire adopter la sienne». (Rewentlows depech ²⁶/₂ 1791, afskrift meddelad af A. W. Ahnfelt). — I Norge fruktade man under loppet af 1791 allvarsamt för ett anfall från Sverige och gjorde hvarjehanda försvarsanstalter (se Nielsen, s. 188 o. f.).

*) Se Cederstråhle. Bidrag till kännedom om underhandlingarna efter freden i Verelä, s. 10, och Manderström, Om Gustaf III:s yttre politik under de två senaste åren af dess regering, sid. 07.

illa. Det behöfves först och främst, att Polen helt och hållet styckas, att det delas mellan Ryssland och Preussen, som, då de båda gjort denna betydliga landvinning, till Sverige skulle afstå de gamla provinser, som vi förlorat genom de sista krigen i Finland. Danmark på andra sidan skulle hållas skadeslöst för Norge, hvilket det skulle afträda till Sverige, genom provinserna Bremen och Verden, hvilka konungen af Preussen borde lemna, och genom någon annan ersättning, som kunde anses motsvarande». — Ni delar icke illa för Sverige, sade jag, då ni förökar dess område på två håll; men jag tviflar att en dylik plan någonsin kan lyckas, ty jag tror icke att en så fullkonlig öfverensstämmelse kan vinnas mellan de olika makter, som skulle vara intresserade i denna uppgörelse. — Men baronen tycktes vara mycket intagen i sitt förslag».

Hertiginnan hade goda skäl att anse denna djärfva kombination för ett utförbart fantasifoster. Såsom ett sådant torde det äfven böra bedömas och ingalunda såsom en verklig plan. Den torde dock snarare hafva upprunnit i konungens hjärna än i Armfelts, ehuru den föga syntes låta sig förena med Gustaf III:s samtida planer på polska kronan och med Armfelts uppgift, att konungen aldrig ärnat samtycka till Polens delning.

Dessa mer och mindre löst utkastade planer och tillfälliga hugskott, hvilka sysselsatte konungens lifliga inbillning och meddelades hans närmaste vän, ega i själfva verket mera psykologiskt än historiskt intresse. Den rol, som Armfelt därvid spelade, var tvifvelsutan mera iakttagarens än verkställarens. Verksammare kom han att ingripa i politiska underhandlingar med Ryssland, som egde bestämda mål och som upptogo större delen af året 1791.

Freden i Verelä hade, såsom vi sett af det föregående, till framtida närmare öfverenskommelser hänskjutit åtskilliga punkter, rörande hvilka man tills vidare nöjt sig med muntlig försäkran. Armfelt hade före sin afresa från Finland *) på det ifrigaste lagt sin ryske kollega i Verelä baron Igelströhm på hjärtat att befrämja dessa löftens uppfyllande; och han hyste i detta afseende de bästa förhoppningar. De gällde, såsom vi erinra oss, i främsta rummet åstadkommandet af en för Sverige fördelaktig gräns; och den öfverenskommelse om utnämmandet af ömsesidiga sände-

*) Enligt hans bref till konungen 25/8 1790.

bud, som fredstraktatens 7 § innehöll, borde äfven leda till afslutandet af en allians mellan Sverige och Ryssland; därtill knöto sig — »last, not least» — äfven förhoppningarna om erhållande af penningunderstöd från sistnämnda land.

Redan från början visade det sig emellertid, att det ryska kabinettet icke ärnade brådska med uppfyllandet af dessa löften, hvilkas obestämda form medgaf hvarjehanda undanflykter. Generalmajor Stedingk afsändes från Finland direkt till Petersburg i särskild beskickning, och han kunde redan den 22 September berätta, att han på ett smickrande sätt blifvit mottagen af kejsarinnan. Men den ryska beskickning, som samtidigt borde hafva afgått till Stockholm, befann sig vid Stedingks ankomst i god ro i Petersburg. Först i slutet af Oktober ankom baron v. d. Pahlen såsom tillfälligt ryskt sändebud till Stockholm; och icke ens då afhöordes något rörande de löften, som Armfelt erhållit i Verelä, vid hvilka hans konung fäste synnerlig vikt och hvilkas uppfyllande han med otålighet afvaktade. Ingen stod närmare att härom påminna det ryska kabinettet än den svenske fredsunderhandlaren; och redan den 4 Oktober hade han genom Stedingk afsändt ett bref till general Igelströhm, hvori han uttryckte sin förvåning och missnöje öfver detta dröjsmål och däröfver begärde förklaring*). Igelströhms svar af ^{26 Okt.}/_{6 Nov.} -- egenhändigt korrigeradt af kejsarinnan — innehöll i allmänna ordalag försäkran att gå konungens önskan till mötes; men gjorde samtliga de sväfvande frågorna beroende af ömsesidig utnämning af ambassadörer — Stedingk och Pahlen voro endast tillfälliga sändebud utan diplomatisk rang — samt antydde, att penningfrågan kunde afhandlas, först sedan ett förbundsfördrag blifvit slutet. Då ett sådant vunnits, skulle kejsarinnan »göra sig ett nöje af att underlätta konung Gustafs finansiella förlägenhet»**).

Till svensk ambassadör var redan, på Armfelts inrådan***), utsedd generallöjtnanten Ev. Taube; från ryska sidan var Igel-

*) Armfelts bref finnes omnämndt i Historisk Tidskrift, anf. st. s. 315. Själf yttrar han i ett bref till konungen (17¹¹, 1790): »J'ai plaidé avec aigreur l'article des frontières et de l'argent, comme des choses auxquelles on ne portait pas assez d'attention selon les promesses données».

***) Se Manderström, anf. st. s. 26, hvarest Igelströhms bref finnes tryckt i öfversättning, såsom bil. D.

****) Se Nordin, anf. st. s. 99. Uppgiften att Armfelt varit anledning till Stedingks sändande till Petersburg, för att därigenom aflägsna ett vittne till sina under kriget begångna misstag (Schinkel, Mimen II: 150), är säkert ogrundad. Det torde böra ihågkommas, att det bref från Stedingk, hvori denna illvilliga uttydning förekommer, är skrifvet till Reuterholm efter Arm-

ströhm bestämd till ambassadör. Taubes sjukdom förhindrade emellertid hans mottagande af denna befattning; och icke heller Igelströhm, som på kejsarinnans namnsdag den 5 December utnämndes till ambassadör i Stockholm, kom någonsin dit. Anledningen var, att han icke mäktade åstadkomma uppfyllandet af de i Verelä gifna löftena.

De diplomatiska förhandlingar, hvartill dessa gifvo anledning, syntes i stället på våren 1791 antaga karakteren af häftiga kontroverser.

I slutet af November 1790 afgick ett nytt påminnelsebref från Armfelt till Igelströhm, på hvilket denne i Januari följande året svarade, äfven nu i allmänna och undvikande ordalag*); och det ryska sändebudet i Stockholm, baron Pahlen, fick från sitt hof instruktioner att »söka lugna konungen och Armfelt»**). Det ryska kabinettet ville vinna tid, för att slippa vidröra dessa ömtåliga frågor, och sökte länge undanflykter, som afsågo att föringra värdet af de muntliga löften af Igelströhm, på hvilkas uppfyllande så ifrigt yrkades.

Men konung Gustaf ville icke låta saken därvid bero. Vinnandet af en ny gräns var den tanke, som från krigets början föresväfvat honom; och hans medgifvande af freden hade, såsom vi sett, i väsentlig mån gjorts därpå beroende. I ännu högre grad hade erhållandet af subsidier blifvit en hufvudfråga, sedan det visat sig, att krigets kostnader utarmat landet, och då det från Preussen erhållna penningelänet skulle betalas. — Gustaf III ansåg sig hafva rätt att fordra denna ersättning för de förmåner, han afstått genom att ej ratificera fördraget med England och Preussen. Då Ryssland syntes vilja undandraga sig uppfyllandet af sina förpligtelser, togo underhandlingarna med de nämnda allierade hofven, hvilka fortfarande stodo på spänd fot med Ryss-

felts fall och under hans landsflykt, då det hörde till den rådande tonen att smäda honom.

*) Eit utdrag af detta Igelströhms bref är tryckt hos Cederstråhle, anf. st. s. 25.

**) Se Hist. Tidskr., anf. st. sid. 317, noten. Han tyckes också, att döma af ett (odateradt) bref från Armfelt till Gustaf III, i detta afseende hafva gjort sitt bästa, och säkerligen vida mer än hans hof önskat. Han hade förtrott Armfelt, att kejsarinnan personligen vore högst intresserad för uppfyllandet af de muntliga löftena med afseende på gränsen; den väntade ambassadören skulle dels i växlar, dels i värdepapper medföra den äskade penningehjälpen; kejsarinnan önskade lifligt att få underhandla med konungen direkt o. s. v. — Föga vordnadsfullt yttrar sig Armfelt i en annan biljett om ambassadörsfrågan: »La vieille cousine parait fort tentée d'avoir un ambassadeur à sa cour et d'étales vis-à-vis de V. M. toute sa coquetterie».

land, ny fart. Samtidigt med de af fredsslutet föranledda underhandlingar, som fördes i Petersburg genom Stedingk, fortgingo sålunda förhandlingar i Stockholm med Englands minister Liston och med preussiske envoyén Borcks efterträdare Brockhausen. De sistnämnda fördes till väsentlig del genom Armfelt *).

I generalmajoren Stedingk egde Sverige en representant vid ryska hofvet, hvilken väl förstod att bevaka sitt lands intressen. Hans skildringar af de samtal, som egde rum mellan honom och kejsarinnan Katarina, furst Potemkin, Igelströhm m.

*) I Chrapovitskis Dagbok (anf. st., s. 104) finnes antecknad (2°, 1791) att kejsarinnan yttrar, att konung Gustaf »uttryckligen sagt baron v. Pahlen att vi skola besluta oss och icke tvinga honom att taga ett parti, som är honom obehagligt. Armfelt har samtalsvis nämnt, att engelsmännen inverka på konungen, för att han skall 1:o rusta sig emot oss, eller 2:o låta sina skepp förenas med dem, eller 3:o lemna dem sin örlogshamn, och för allt detta skola de betala kontanta penningar». — Ett bref från Armfelt till Pahlen från nyåret 1791 (i arkivet i Moskwa, afskrift benäget meddelad af C. T. Odhner) synes utvisa, att dessa hotelser föregåtts af anbud om en svensk allians med Ryssland mot England, hvilken borde biträdas af Danmark. Armfelt säger sig vara i tillfälle att utlofva, att Sverige i det krig, som hotade att utbryta mellan de allierade makterna och Ryssland, skulle uppträda med 18,000 man hjälptrupper, mot det villkor att Ryssland betalade deras utrustning och underhåll samt förmådde Danmark att energiskt uppträda på samma sida. Om kejsarinnan önskade ett dylikt förbund, så ansåge han, att frågan om gränsen och subsidierna borde blifva af föga vigt. Han yttrar följande ord, hvilka föga synas öfverensstämma med hans uttalanden i brefven till Igelströhm och med det språk, som konungen själf och hans ombud i Petersburg förde på våren 1791: »Il n'est pas question, comme j'ai eu l'honneur de vous dire, ni de la frontière, ni d'argent. J'espère que l'Impératrice et le cte Bedsborodko auront vu ces affaires sous leur vrai point de vue, et qu'on aura senti que le premier article est une *fantaisie* de la part de mon cher maître, où il n'a aucun avantage, surtout en perdant Paumala, et que le second n'est fondé sur aucune bonne raison, (en parlant vrai et sans gazes) que la générosité de l'Impératrice et les besoins de son ami et de son parent». Han tillägger: »Sans une parfaite connaissance des sentimens du Roi, je n'aurais pas compromis mon honneur et mon existence par ces deux propositions». — I ett följande bref, hvars ton röjer misstråkningen, beklagar han sig emellertid, att något afseende icke fästas vid dessa förslag, och att han icke från rysk sida blifvit understödd i sin afsigt att motverka Englands intresse. »Konungen hedrar mig med namn af dupe. Kejsarinnan skall erfara af sina ministrar, «que je suis une bonne bête, mais je ne le serai qu'une fois de ma vie, et cela toujours en aimant les intérêts de mon souverain et rempli d'admiration et de zèle pour la grande Cathérine». — Armfelt hade tydligen för högt uppskattat Rysslands angelägenhet om förbund med Sverige vid denna tid; i sin ifver för dess vinnande torde han hafva gått längre i sina underhandlingar med Pahlen, än konungen önskat; och i den ministeriella brevväxlingen föres kort tid efteråt ett helt annat språk. Jfr C. Hamiltons Anteckningar (Hist. Memoirebibl. 1855, s. 45), hvarest uppgifves, att Armfelt af konungen fått förebråelser för sin öppenjärtighet mot Pahlen, hvarigenom han visat sig »omogen i diplomatiken».

fl., utgöra intressanta aktstycken i Sveriges diplomatiska historia *). De visa, huru det ryska kabinettets högdragna likgiltighet småningom på våren 1791 aflöstes af en åtminstone skenbar ifver att undanrödja den misstämning, hyarom konung Gustafs bref till Stedingk och dennes hotande språk syntes vittna. I den mån som Europas politiska förvecklingar gjorde det vigtigt att bibehålla grannsämjan med Sverige, blef det äfven af vigt för Ryssland, att alliansfrågan fortfarande hölles öppen. Den stolta kejsarinnan och hennes omgifning syntes på våren 1791 ej längre likgiltiga: konung Gustafs sändebud behandlades med den största utmärkelse — «som ett helgon, hvilket aldrig så mycket tillbedes, som när man vill göra sig himlen bevägen», skrifer Stedingk **). Man visade i Petersburg den lifligaste oro, att Gustaf III skulle göra gemensam sak med England och Preussen; man sökte att sätta sig i försvarstillstånd på finska gränsen; men framför allt ville man söka afvända faran genom afslutandet af det länge omtalta fördraget med Sverige. Kejsarinnan afsände för detta ändamål en af Rysslands skickligaste diplomater, Rysslands mångbepröfvade representant i Warschau, grefve Stackelberg, till Stockholm i början af Maj 1791. Han skulle, om konung Gustaf i denna egenskap ville mottaga honom, blifva ambassadör vid svenska hofvet.

Om Igelströhm, den utnämnde, men icke afsände ambassadören, var icke längre fråga: han ansågs, enligt Potemkins ord till Stedingk, «hafva ställt illa till för sig» i Stockholm; och Armfeldts bref hade gifvit anledning till förmodan, att han icke där skulle blifva välkommen ***). Igelströhm, som spelat en slät figur under alla dessa långa diplomatiska samtal, i hvilka han ömsom försäkrat, att hans löften skulle blifva uppfyllda, ömsom i vredesmod förnekat, att de blifvit gifna †), hade äfven hos kejsarinnan förlorat den gunst, hvarmed han omhuldades efter freden i Verelä. Något formligt förnekande af dessa löftens giltighet hade ännu icke egt rum från rysk sida; men man hade förstått att mot deras uppfyllande sätta ett passivt motstånd.

*) En stor del af hans depescher och konungens svar från denna tid äro tryckta, dels i hans Mémoires posthumes I: 289 o. f. och såsom bilagor till Manderströms ofvannämnda tal och till Cedersträhles afhandling, dels i Bihang till Schinkels Minnen. I.

**) Stedingks depesch $\frac{22}{3}$ Apr. Maj, Manderström, anf. st. s. 56.

***) Stedingks depesch $\frac{1,2}{2,3}$ April, Manderström, sid. 52. Enligt samma depesch (sid. 55) var Stackelbergs afresa redan besluten, innan Igelströhm visste något därom.

†) Se Cedersträhle, anf. st., sid. 25. Manderström, sid. 49.

Äfven den nye ambassadörens hufvuduppgift skulle blifva att så mycket som möjligt förringa deras betydelse. Stedingk, som likväl ansåg Stackelbergs afsändande såsom en diplomatisk seger och som fortfarande förde ett stolt och hotande språk, väntade emellertid det bästa af hans beskickning och antog för gifvet, att åtminstone de i Verelä gifna löftena skulle komma att uppfyllas *).

Medan detta diplomatiska krig pågick i Petersburg, visade man från rysk sida all möjlig uppmärksamhet mot Armfelt, som medelbarligen varit dess upphof. Kejsarinnan betygade för Stedingk sin »aktning för baron Armfelt, hvars uppförande hon måste gilla» oaktadt hans upprepade påminnelser; Markoff, chefen för utrikesafdelningen i ryska kabinettet, yttrade sig om honom i smickrande ordalag. Själfva baron Igelström h gillade, enligt Stedingks berättelse, »Armfelts dåliga lynne och sade, att detta vore bevis på hans fintlighet» **); och det ryska sändebudet ad interim i Stockholm, general v. der Pahlen hade från början kejsarinnans uttryckliga befallning att i allt rätta sig efter Armfelts anvisningar och söka göra sig honom bevägen ***).

Baron von der Pahlen tillhörde en lifländsk adlig släkt, som under Karl XI erhållit friherrlig värdighet på svenska riddarhuset; hans farfader hade såsom svensk generaladjutant blifvit förd i rysk fångenskap under Karl XII:s tid. Han ansåg sig därföre såsom svensk och visade från början mycken ifver att tjena Sveriges intressen. Han var liksom Armfelt militär och synes, liksom denne, hafva älskat att erinra därom, att han ej vore diplomat af yrket. Så mycket lättare var det för ryska kabinettet att vid förefallande behof förringa vigten af hans uttalanden: furst Potemkin lät Stedingk förstå, att denne tillfällige representant för den ryska kejsarinnan vore tämligen främmande för den högre politiken †). Då man fann, att han hade varit mera eftergifvande för Sveriges fordringar, än man önskade i Petersburg, behöfde man därföre icke ikläda sig något ansvar. — Konung Gustafs bevägenhet lyckades Pahlen emellertid vinna, och konungen önskade, att han blefve utsedd att underteckna den blifvande traktaten ††).

*) Stedingks depech ²⁵ Apr. ⁶ Maj, Manderström, anf. st., sid. 62.

**) Depescher ³ Febr. ⁶ Mars, Manderström, anf. st. s. 33, 49.

***) Enligt Armfelts egen uppgift i en biljett till konungen ²⁷/₁₀ 1790, strax efter v. d. Pahlens ankomst.

†) Stedingks depech ¹² April, Manderström, anf. st. s. 35.

††) Bref till Stedingk ²²/₂ 1791, Manderström, anf. st. s. 45.

Mellan Armfelt och v. d. Pahlen uppstod ett synnerligen vänskapligt förhållande. Likheter i lynne och lefnadsvanor för-
enade dem; Armfelt ansåg därjämte Pahlen såsom en uppriktig
vän af Sverige och önskade honom till ambassadör, hvilket äf-
ven synes hafva varit Pahlens hemliga önskan. »Han skulle
gärna sträcka sin hand i elden för vår skuld» skriver Armfelt
en gång om honom *). Pahlens omdömen om Armfelt torde
hafva varit lika fördelaktiga; och däri har man i någon mån
att söka förklaringen till det hänsynsfulla sätt, hvarpå denne, så-
som nämndt är, bemötts af ryska kabinettet. Kejsarinnan an-
såg, att Armfelt vore den ende, som i Sveriges val mellan för-
bund med England och Preussen eller med Ryssland vore på
det senares sida **).

*) Möjligen öfverskattade Armfelt baron Pahlens svenskvänlighet. Sam-
tiden betraktade icke utan misstro hans »simplicité» och »familiarité», som
ansågos affekterade. Se Schröderheim, s. 104.

**) Chrapovitskis dagbok, anf. st. s. 105: »Munck och Franc äro be-
stuckna af engelsmännen, endast Armfelt är på vår sida». — Armfelt själf
berättar, att engelske premierministern Pitt, under det England och Preussen
på våren 1791 sökte vinna Sveriges förbund, för att uppehålla eller hindra
alliansen mellan Sverige och Ryssland, erbjudit honom »strumpebandsorden
och en stor årlig pension. Offerten ävensom mitt svar därpå blefvo lagda
under konungens ögon, hvilken fann den förra likaså platt och gemen, som
det senare värdigt en rättskaffens undersåte». (Armfs. Själfbiografi, anf. st. II:
50, jfr ofvan s. 321). — Adlerbeth uppgifver (anf. st. I: 235), att Armfelt
skulle ha mottagit 10,000 r st. från England, men att »ryssarna lära bjudit
öfver och disponerade efter behag denne gunstling, som gjorde stora depenser
och köpte Äminne och Nynäs egendomar för kontanta penningar på fäder-
neslandets bekostnad». Beskyllningen är grof och förtjenar, hvad angår
England, knappast någon vederläggning. Beträffande de penningssummor,
som Armfelt mottog från Ryssland, må i detta sammanhang erinras, hvad
därom är oss bekant. Ofvan (s. 336) är nämndt, att han vid Verelä-freden,
utom den vanliga gratifikationen, erhöll en penninggåfva af 10,000 dukater. Då
ryske ambassadören Stackelberg på sommaren 1791 underhandlade med Arm-
felt om förbundet med Ryssland, synes han å kejsarinnans vägnar hafva gifvit
honom löften om en frikostig gåfva efter traktatens afslutande. Stackelberg

24 Juni
6 Juli (depesch i Moskwa-arkivet, meddelad af C. T. Odhner), »att
baron Armfelt blef rörd öfver kejsarinnans godhet mot honom; han förklarade
helt naivt, att han ber E. Majit icke gifva honom diamanter, utan pengar;
han hoppas visst på samma belopp, som han fick vid freden». Då omsider
traktaten ratificerades i Nov. 1791, skickades af kejsarinnan stora summor
till de svenska fullmäktige; dessa voro, utom Armfelt, riksdrotset greve
Wachtmeister, general Taube, statssekreteraren Franc och lagman Håkansson,
 hvilka hvardera erhöilo 6,000 rubel. Kejsarinnan ville därjämte, skriver
ryske vicekanslaren Ostermann till Stackelberg (arkivet i Moskwa), visa baron
Armfelt sin personliga välvilja och gaf honom särskildt en gratifikation af
3,000 dukater. — Dessa gåfvor egde formen af belöningar af det slag, som
vid dylika öfverenskommelser voro öfliga; att de tillföllu Armfelt i rikare
mått än hans medbröder, kan förklaras af hans ställning. Tidehvarfvets åsig-

Armfelts nära förbindelser med ryska sändebudet undgingo icke att väcka uppmärksamhet. Han ansågs såsom Rysslands svurne anhängare; och ryktet förtäljde, att han därvid tillgodosåg äfven sina enskilda intressen. Otvifvelaktigt är, att han ifrigt önskade beständet af den fred, som nyss genom hans medverkan blifvit sluten; sannolikt är äfven, att den frikostighet, med hvilken kejsarinnan belönat hans tjänster, icke förfelat att stämma honom gynnsamt för ett förbund med Ryssland; och ryska kabinettet ansåg honom som sin förespråkare. Men den del af hans brevväxling, som varit oss tillgänglig, synes dock ådagalägga, att han, särskildt under den långvariga underhandling, som han ä sin konungs vägnar förde om avslutandet af det ifrågasatta förbundet med Ryssland, ej fullföljde annat än fosterländska syften och noggrannt följde konungens föreskrifter. Gustaf III var själf högst angelägen om vinnandet af en uppgörelse med Ryssland; och Armfelts ryssvänliga politik fördes sålunda icke på egen hand. Nu, såsom vid Verelä-freden, användes de anbud, som gjordes från England och Preussen, väsentligen såsom medel att vinna Rysslands bifall till de svenska fordringarna. Gustaf III:s misstroende till de allierades vacklande politik, särskildt till den preussiske ministern Hertzbergs — »ce pédant charlatan», som han nämner honom i ett bref från denna tid *) — var alldeles för stort, för att han på allvar skulle hafva tänkt på att närmare inlåta sig med dem **). Säkert var det sin konungs åsigt, Armfelt uttalade, då han i en biljett till honom

ter voro i detta afseende föga grannliga; men en skugga undgick ej att falla öfver dem, som i hemlighet mottogo gåfvor från en främmande makt, och misstanken låg nära till hands att anse dessa som belöning för hemliga tjänster. Om någon egentlig bestickning var, såsom häraf synes, icke fråga; och Armfelts hållning under öfverläggningarna om traktaten medgifver ingalunda den åsigt, att han »efter behag disponerades» af Ryssland. — Beträffande de af Adlerbeth omnämnda egendomsköpen må erinras, att Åminne *icke* inköptes af G. M. Armfelt, utan tillhörde hans fader, som däraf stiftade ett fideikommiss och som (enligt Armfelts bref till sin hustru ^{28/18} 1790) genom sin kloka hushållning betalt all skuld på denna egendom samt därjämte egde kontant förmögenhet. Däremot inköpte G. M. Armfelt Nynäs' egendom, för hvilken han ännu i Mars 1792 var skyldig betydliga summor, samt de mindre egendomarna Lindnäs och Ogesta, för hvilka han äfven vid samma tid ännu häftade i skuld. Den redogörelse för Armfelts affärsställning (i ett bref till hans far ^{4/3} 1792), hvarur dessa uppgifter äro hentade, vittnar visserligen om det kända faktum, att Armfelt var dålig hushållare; men synes icke gifva vid handen att han egt inkomster af större belopp.

*) Till Armfelt, anf. st. s. 181.

***) Se t. ex. hans bref till svenske ministern i Berlin, Carisien ^{15/3} 1791, tr. hos Cederstråhle, anf. st. s. 26.

skref: »Då den store Fredrik dog, synes han hafva tagit med sig i grafven den ära och viljekraft, den militäriska och politiska styrka, hvars skapare han var och hvarigenom han af en samling af småstater bildade en nation, som under hans regering blef fruktansvärd nog» *). Han tillägger med afseende på underhandlingarna i Ryssland, hvilka just vid denna tid syntes nära en kris, att han därifrån icke väntade sig »nägon ting förnuftigt. E. Maj:ts kusin är lycklig och stolt; hon är aldrig svärare att styra än just i det ögonblick, då hennes undergång synes gifven». I ett följande bref skämtar han på ett karakteristiskt, men föga vördnadsfullt sätt öfver den stolta kejsarinnans inställsamma förklaring till Stedingk, under oron öfver den hotande krigsfaran, att hon »älskade konungen af Sverige och bad honom skänka henne sin vänskap» **). »Kejsarinnan är förförisk», säger han, »och hvad mera är, man tror gärna, att en så stor furstinna icke kan säga annat än hvad hon tänker. Emellertid — om det vore tillåtet att jämföra regerande personer med andra människor — skulle jag vilja säga, att hennes ton bra mycket liknar ett gammalt fruntimmers, som har en kraftfull älskare, som hon icke vill förlora, men hvars förtjenster äro så stora, att hvarken den skönas penningar eller andra uppoffringar förmå tillräckligt, för att han icke skulle ha lust att kokettera en smula med andra. Förlåt, E. Maj:t, om min filosofiska penna söker exempel bland oss för att måla halfgudars handlingar eller täflingsstrider!»

Grefve Stackelberg betraktades vid sin ankomst icke utan ett visst misstroende så väl af Gustaf III ***)) som af Armfelt.

*) D. $\frac{22}{4}$ 1791. Bland Armfelts bref till konungen finnes en promemoria, dat. $\frac{11}{5}$ 1791, rörande de villkor, på hvilka han ansåg en allians med Preussen och England kunna antagas. I händelse af krigsrustningar till deras förmån borde de, inberäknadt de turkiska subsidierna, inbetala 10 mill. r:dr sp. första året och 7 mill. de följande; i händelse af fred borde de för konungens antagande af deras förbund på en gång betala 3 mill. r:dr samt i 10 år 500,000 r:dr årligen. »Det gifves då sådana medel att hushålla, att E. Maj:t skall hafva till sin particulara disposition 1 $\frac{1}{2}$ mill. r:dr, för hvilka riksgäldskontoret skall betala intresse å 6 proc.

**)) Stedingk $\frac{22 \text{ Apr.}}{3 \text{ Maj}}$ 1791, Manderström, anf. st. s. 59.

***)) Se konungens bref till Armfelt, sid. 176: »L'envoi de Stackelberg ne me plaît pas; ami de la Russie, il m'est trop savant; ennemi, il pourrait bien me jouer le rôle de Razumowski». Armfelt uttrycker i ett bref till konungen ($\frac{31}{5}$) sin misstro att med framgång kunna underhandla med en så gammal och öfvad diplomat, hvars »finesse et connaissances» voro kända. Något senare ($\frac{14}{6}$ 1791) skrifer han dock om samme man, under erkännande

Det var icke utan skäl: i själfva verket lyckades han att, enligt sin herskarinnas befallning, åt dessa underhandlingar gifva en vändning, som gjorde deras slutliga resultat så föga fördelaktigt som möjligt för Sverige. De politiska förhållandena i Europa och konung Gustafs egna personliga sympatier gynnade äfven det ryska kabinettets plan att kasta underhandlingens tyngdpunkt utanför de mellan Sverige och Ryssland sväfvande frågorna.

Frankrikes angelägenheter och återupprättandet af det franska konungadömet hade länge sysselsatt konung Gustafs tankar; och i början af 1791 hade han i Petersburg genom Stedingk framställt förslag om ett gemensamt uppträdande af de nordiska makterna i frågan om erkännande af den nya franska flaggan: genom en gemensam not borde svenska, ryska och danska hamnar förklaras stängda för fartyg med denna flagga *). Kejsarinnan afböjde detta förslag, men visste sedermera att skickligt begagna sig af sin grannes förbittring mot franska revolutionen. Hon förstod att hos honom underhålla tanken på ett gemensamt uppträdande till franska konungadömet försvar, och framställde i detta afseende förslag af vida mera omfattande beskaffenhet än den ifrågasatta demonstrationen mot franska trikoloren. Det blef också planerna mot Frankrike, som i underhandlingarna mellan Sverige och Ryssland 1791 togo lejonparten af konung Gustafs intresse.

Katarina II var genom sina personliga tycken, såsom envåldsherskarinna, utan tvifvel en lika afgjord motståndare till revolutionen och dess idéer, som Gustaf III. Men hennes statskonst hade intet af det ridderligt äfventyrliga, som Gustaf III:s; slugt beräknade hon de fördelar, som hon skuile skörda i Polen genom att på annat håll sysselsätta sina grannar. I sina förtroliga yttranden gjorde hon ingen hemlighet häraf. »Jag är glad, att jag tills vidare kan sysselsätta konungen af Sverige med de franska affärerna», yttrade hon i Juli 1791. Hon berättar, att hon »eggat» den svenske konungen, så väl som hofven i Berlin och Wien, för hvilkas inblandning i de franska angelägenheterna

af hans skicklighet: »Mon homme a deux passions, dont on peut tirer parti: vanité et amour-propre, jointes à une paresse au de-là de tout ce qu'on peut imaginer. Il est poli envers ceux, dont il croit avoir besoin, il rebute et se moque des autres. C'est encore un effet salutaire de la vanité et de l'indolence». Skämtsamt nämmer han honom stundom i dessa bref »le gros Patapouf», och i allmänhet synes Armfelts höga tanke om Stackelberg småningom hafva förminskats.

*) Gustaf III till Stedingk ^{21/1} 1791; se Bihug till Schinkels Minnen I: 105.

hon ifrigt arbetat; och sade i slutet af December samma år rent ut: »je veux les engager dans les affaires pour avoir les coudées franches» *). Under tiden skref hon till konung Gustaf vidlyftiga egenhändiga bref med försäkringar om sin vänskap, sitt varma intresse för återställandet af ordningen i Frankrike och sin afsigt att energiskt ingripa, då hon funne att tiden därtill vore kommen; hon uppgjorde en operationsplan för en europeisk koalition, som hon kringsände till nästan alla Europas hof**). Hennes sändebud — icke minst det i Stockholm — förde samma språk***).

Konung Gustafs svaga sida var funnen. Allt för lätt öfverlemnade han sig åt de skimrande drömmar, som här af alstrades. Han skulle rädda Frankrike, Sveriges gamla bundsförvandt, från undergång; han skulle göra slut på den revolutionära rörelse, som från Paris hotade att sprida sig öfver Europa, och främst af Europas suveräner försvara deras rättigheter; såsom en återställare af den samhällsordning, som hotade att upplösas, skulle han förvärfva ett odödligt namn i historien. Och vid hans sida ställde sig nu den stora Katarina, Europas mäktigaste, mest ansedda monark, med hvilken han kort förut utkämpat ett krig, som utfallit till hans heder, och om hvilken han, redan innan det var slutadt, utropat: »Ack, om hon hade varit konung af Frankrike, hvilka stora ting skulle vi icke hafva uträttat tillsammans!» †) För det stora världshistoriska mål, som de gemensamt skulle eftersträfvat, borde tvisterna om några ödemarker i Finland och om subsidiebelopp förefalla som rena obetydligheter; den tjänade bäst det allmännas intresse, som gjorde minst svårigheter vid dessa tvistepunkters uppgörelse.

*) Chrapowitski. anf. st. s. 109, 111, 112.

***) Se Bihang till Schinkels Minnen I: 142.

***) Armfelt berättar t. ex. i bref till konungen, att den ryske ambassadören lemnat honom en del af ett bref från kejsarinnan, hvarest uttalades hennes åsigt att man framför allt borde återupprätta konungamakten i Frankrike. Ur ett bref från hennes gunstling Suboff hade Stackelberg meddelat följande: »Dès qu'elle fut sûre de la paix, sa tête et son imagination ont travaillé nuit et jour pour former un plan dans cette affaire . . . A présent notre souveraine ne jure que par le roi de Suède, et elle nous repète cent fois par jour que, depuis qu'il pense comme elle sur les affaires de France, tout ira au gré de ses désirs; qu'enfin il existait donc encore un prince capable, non seulement d'un grand et vaste projet, mais aussi rempli de tous les talens nécessaires pour l'exécution; que le roi serait son chevalier, pour lequel elle ferait les vœux les plus ardens et les démarches les plus efficaces pour l'aider à parvenir à son but». Det var i början af underhandlingen i Stockholm (2/6 1791), som Armfelt fick detta tvetydiga förtroende, hvars afsigt att stegra entusiasmen i konung Gustafs lättroliga sinne är uppenbar.

†) Se hans bref till Armfelt. anf. st. s. 157.

Så tedde sig saken, åtminstone under någon tid, för konung Gustaf; det bestyrkes af det sätt, på hvilket han från början gick till väga vid denna underhandling.

Med allt varmare intresse och allt djupare deltagande hade han följt händelsernas utveckling i Frankrike; och genom greve Axel Fersen d. y., som vistades i den franska konungafamiljens närhet, samt dennes vän friherre Taube hade han erhållit del så väl af konungahusets olyckor som af de planer, som på våren 1791 uppgjorts till dess räddning*). Han hade på förhand försäkrat om sin afsigt att lemna sitt bistånd till den yttre politik, som Ludvig XVI ansåg böra följas för återvinnandet af den kungliga myndigheten, om den under lång tid förberedda flykten från Paris lyckades. Själf hade han beslutat att på våren begifva sig till baden i Aachen, för att vara närmare händelsernas skådeplats och genom personlig beröring med de emigrerade fransmän, som höllo sig samlade vid Frankrikes östra gräns, lära känna sakernas ställning**). — Tiden för hans afresa instundade, då omsider det ryska sändebudet den 17 Maj 1791 anlände till Stockholm. Samma dag skref konungen till baron Breteuil, Ludvig XVI:s förtroendeman rörande utrikes angelägenheterna, ett bref, hvori han uttalade sin afsigt att aktivt uppträda till det franska konungadömet's försvar. Han vore beredd att ställa 16,000 svenskar i fält och hoppades att kunna med dem förena åtminstone 8,000 ryssar. Öfverbefälet i det väntade fälttåget mot franska nationalförsamlingen ville han förbehålla sig; spanska hofvet, hoppades han, skulle förskjuta de oundgängliga kostnaderna, hvilka efter företagets framgång lätt skulle ersättas af Frankrike***).

Greve Stackelberg medförde till Stockholm förslag dels till en förbundstraktat mellan Sverige och Ryssland, dels till en hemlig konvention om den hjälp, som konungen af Sverige borde lemna Ryssland i händelse af ett anfall från Preussen, och om de subsidier, som därför skulle erläggas, dels slutligen till en tredje öfverenskommelse, hvilken äfven borde hållas hemlig, rörande gemensamt uppträdande för återställandet af franska mo-

*) Se Le comte de Fersen et la cour de France, publ. par Klinckowström I: 82 o. f.

**) Utan farhåga för konungens sammanträffande med dessa rojalismens »enfants terribles» samt för konungens egen oförsigtighet, var man icke i Paris; och Fersens förtrogne, baron Taube, erhöll uppdrag att varna honom, då han ej kunde hindra denna resa. (Se Fersen et la cour de France, I: 102. 117).

***) Se Geffroy, Gustave III et la cour de France, II: 132.

narkien. Af dessa förslag mötte det andra i ordningen i början inga svårigheter; det första, som icke vidrörde de så mycket omskrifna frågorna om gränsreglering och penningehjälp, skulle däremot komma att kräva vidlyftiga öfverläggningar, och ett utförligt motförslag behöfde utarbetas. Det af Stackelberg medförda utkastet till hemlig konvention rörande de franska angelägenheterna vann icke heller i sina detaljer konungens gillande; men det visade sig; att detta framför allt låg honom om hjärtat. Innan han, några dagar senare, lemnade Stockholm, hade han därvid gjort sina anmärkningar och uppsatt ett motförslag, som skulle läggas till grund för underhandlingen i ännu. Denna anförtroddes åt Armfelt, konungens närmaste förtrogne, med hvilken han under resan oförbehållsamt i enskilda bref kunde meddela sina tankar. För behandlande af de båda öfriga förslagen förordnades den 19 Maj fyra kommissarier, bland hvilka äfven var Armfelt. Väsentligen genom honom, biträdd af den bepröfvade gamle statssekreteraren Franc, gingo sålunda underhandlingarna i sin helhet under konungens vistelse i utlandet *).

Den lifliga brefväxling, som under denna tid fördes mellan Armfelt och konungen, visar åskådligt skiftningen i konungens stämning. I början är han ännu ej fullt besluten för förbundet med Ryssland; han yttrar sig med misstroende om ryska regeringens »bakslughet» och är, då Armfelt inberättat, att penningfrågan redan från början mött svårigheter, ännu beredd att i nödfall mottaga de allierades subsidier. Till dess han hunnit få visshet rörande förhållandena i Frankrike, ville han framför allt vinna tid; om han fann omöjligheten af att återställa den gamla ordningen därstädes, och om Ryssland gjorde svårigheter, så vore det ännu ej för sent att ansluta sig till Englands allianssystem **).

Men annorlunda låter det efter ankomsten till Aachen och besöket i Spa. Konung Gustaf sammanträffade med Ludvig XVI:s broder, grefven af Artois, samt omgafs snart af hundratal emigranter, till en del tillhörande Frankrikes mest lysande ätter, och han visade dem kunglig gästfrihet. Tillsammans med dem afbadade han med ängslan utgången af franska konunga-

*) Se Francs depesch till Stedingk ^{25/5} 1791, Manderström, anf. st. sid. 63. Cederstråhle, anf. st. sid. 11 o. f.

**) Gustaf III:s bref, anf. st. sid. 181. Svar på Armfelts chifferdepesch ^{31/5} 91 (Riksark.).

familjens flykt och deltog med dem i sorgen öfver dess misslyckande, hvilket öfverändakastade alla på förhand uppgjorda planer. Efter den olyckliga dagen vid Varennes samlade sig de franska rojalisternas förhoppningar kring Gustaf III; han blef kontra-revolutionens hjälte, föremål för alla emigranternas smickrande hyllning. Grefven af Artois jämförde honom med »Gustaf Vasa, fäderneslandets befriare, och Gustaf Adolf, tyska rikets försvarare. En ännu större ära vore förbehållen Gustaf III. Sedan han stadgat sin egen vacklande tron, skulle han blifva alla regenters hämnare. Såsom en trofast bundsförvandt, en storsinnad vän, skulle hans namn stå ristadt i hvarje fransmans hjärta, och tacksamheten mot honom skulle blifva det dyrbaraste arf, som de kunde lemna sina efterkommande» *).

Sådana yttranden öfverensstämde för mycket med Gustaf III:s stolta framtidsdrömmar för att föfela sin verkan på ett så lättroligt sinne. Han utvecklade i Aachen en feberaktig verksamhet: han uppgjorde tillsammans med den från amerikanska kriget ryktbare markis de Bouillé en plan för det stundande fälttåget, enligt hvilken de nordiska makternas härar skulle landstiga i Ostende och från Flandern rycka fram mot Frankrikes nordgräns. Han skref till konungen af Spanien och uppmanade honom att ej blifva överksam; han afsände grefve Fersen till Wien för att inverka på kejsar Leopold och anställde baron Oxenstjerna i en särskild beskickning hos de franska prinsarna, å hvilkas vägnar konungen erhöll en förmlig fullmakt att handla. (Han underhandlade med kurfursten af Pfalz och landtgreffen af Hessen **). Framför allt skref han bref på bref till Rysslands kejsarinna, hvars medverkan för utförandet af dessa planer nu syntes oumbärlig. I underhandlingen med henne trädde nu det gemensamma uppträdandet mot Frankrike på det afgjordaste sätt i förgrunden.

Flitigt hade Armfelt och Franc inberättat sina politiska samtal med den ryske ambassadören och förloppet af de växlande utsigter, han lätit hägra för dem. Genast i början af underhandlingen rörande den franska frågan mötte Armfelts kostnadsberäkningar för underhåll af ryska trupper i det stundande

*) Gust. MSS, vol. 16 (4:0); se Geffroy, anf. st. II: 462. Det anförda yttrandet af grefven af Artois är visserligen af något senare datum ($\frac{1}{12}$ 1791), men torde kunna anses betecknande för det språk, som fördes af dennes omgifning af emigranter.

**) Se Mémoires de Bouillé (1797) II: 105 o. f.; Gustaf III:s bref till Armfelt, s. 190; Geffroy, anf. st. II: 172 o. f. Bland kouungens papper (Gust.

kriget den ryske diplomatens motstånd: »han krusade», säger Armfelt, »och ansåg som omöjligt att gifva ut så grofva penningssummor, isynnerhet som det ej var så godt om pengar, som man gjorde sig stor till» *). Kort därpå hade han dock försäkrat, att konventionen rörande Frankrike snart skulle kunna uppgöras; och Armfelt berättade, att »le gros Patapouf» började tala ur en mindre hög ton. Därpå följde kejsarinnans ofvan omnämnda protestationer genom Stackelberg om hennes entusiasm för Frankrike, och hennes afsändande af general Pahlen till Aachen såsom kurir med ett vidlyftigt bref i detta ämne. På samma gång lät hennes ambassadör framskymta förhoppningen om afträdandet af Nyslott i Finland och beviljandet af penningeunderstöd **). Men kort därefter (d. 17 Juni) inberättar Armfelt, att kejsarinnan bestämdt förbjudit Stackelberg att ingå på någon minskning af Rysslands område vid gränsregleringen, och med afseende på penningfrågan förklarar, att hon icke ville ha någonting att göra med Sveriges finanser eller statsskuld. »Sverige borde med glädje betala fördelen af att åter räknas bland Europas stormakter», hette det hänfullt. I det kejsarinnans bref till Stackelberg, som denne meddelat Armfelt, hade hon dock yttrat sin lifliga önskan att samverka med konung Gustaf och garanterat Danmarks neutralitet i händelse af ett krig mot Frankrike, utan att dock, lika litet som i sitt med Pahlen afsända bref, bestämdt förklara, i hvad mån Rysslands aktiva deltagande därvid vore att påräkna. — Armfelt misströstade med anledning häraf stundom om sin framgång såsom underhandlare. »Edert förbund blir aldrig af», skrifver han till konungen, »såvida icke Gustaf och Katarina kunna komma att personligen underhandla» ***). I ett följande bref (24/6) uttalar han den förhoppning, att någon

MSS., vol. 6) finnes äfven ett egenhändigt utkast till manifest till franska folket i hans namn, hvilket torde förskrifva sig från denna tid.

*) Armfelts desesch 31/5 1791 (i Riksarkivet).

***) Armfelt till konungen 6/6, 9/6 1791.

****) Förslaget härom omnämnes af Armfelt i ett bref till Stackelberg: »Jag vill absolut att konungen reser till Petersburg eller Peterhof; och vore traktaten slutet, skulle säkerligen ingenting hindra honom därifrån». — Likasom Stackelberg visat Armfelt kejsarinnans bref, så meddelade Armfelt honom stundom konungens och lemnade honom t. o. m. någon gång afskrift däraf. Äfven en not från de allierade meddelade han Stackelberg och skref därom: »Je vous envoie, mon cher comte, l'armée Prussienne et la flotte Anglaise, qu'ils ont eux-mêmes parodiées sans secours étranger. Voilà de bons enfans, qui savent se rendre justice et qui connaissent du moins assez leur néant pour être aux pieds de la grande Cathérine». (Stackelbergs desesch 18/29 Juli, i arkivet i Moskwa, benäget meddelad af C. T. Odhner).

öfverenskommelse ändå möjligen kunde träffas rörande gränsen; men ansåg, att Ryssland säkert skulle göra större svårigheter med afseende på penningunderstödet än de allierade och Turkiet. Några dagar senare kunde han meddela nya underrättelser om kejsarinnans varma intresse för Frankrike och uttala förhoppningar att erhålla Suttula och Nyslott, mot afstående af alla anspråk på Kärnäkoski och Valkiala. Hela kejsarinnans penningunderstöd för rustningarna till Frankrikes förmån komme dock att inskränka sig till 500,000 rubel. — I allmänhet var det, enligt Armfelts bref, endast penningfrågan, som syntes utgöra hindret för fullbordandet af den hemliga öfverenskommelsen rörande Frankrike.

Det var, såsom man finner, en växling mellan bedrägliga vänskapsbetygelser och beräknad kallsinnighet. Armfelt beklagar sig mer än en gång öfver de resultatlösa öfverläggningarna med Stackelberg och öfver »det moskovitiska högmodet, som fordrar att man, endast för äran af en förbindelse med Ryssland, skall öfvergifva det politiska system, som man förut omfattat» *).

Men för konungen gällde det vid denna tid framför allt att hastigt få saken klar, för att kunna sätta i gång de stora planerna. Fullkomligt blind var han visserligen icke för det tveydiga i kejsarinnans hållning, äfven med afseende på de franska angelägenheterna **), men så mycket angelägnare var han att undanröjda alla hinder för vinnandet af hennes bestämda samverkan. »Det tillkommer eder», skrifver han den 10 Juli från Aachen till Armfelt och Franc, »att påskynda afslutandet af traktaterna med Ryssland, och om nödigt penningeunderstöd lemnas, bör man icke gräla om Valkiala och Kärnäkoski; likväl bör man försöka att behålla dem. Men om man lemnar så mycket penningar, som behöfves, samt trupper för Frankrikes bistånd, så böra vi vara lika frikostiga som kejsarinnan och uppoffra några klippor för att komma ett förtryckt konungahus till hjälp. Hufvudsaken är att komma till ett slut och att någon gång få ljus i denna angelägenhet» ***). Mer än någonsin längtade han efter ett förbund med »den herskarinna, som ensam uppbar de krönte hufvudenas ära», och hvars »stora själ» nu hade tillfälle att gifva

*) Armfelts depescher till konungen 24, 6, 5, 7 (i Riksarkivet).

**) Från Aachen skrifver han 17 till Stedingk om kejsarinnans med Pahlen afsända mémoire i ämnet, att den synes vara uppsatt »pour me donner un but d'occupation qui m'éloignât des affaires du Nord, où je pourrais être embarrassant». Cederstråhle, a. a. o. s. 19, not.

***) Se Gustaf III's bref, s. 190

sig tillkänna^{*)}). Till henne själf öfversände han i Juli från Aachen fälttågsplanen, hvarti upptogs en rysk kår af 6,000 man, hvilken jämte 16,000 svenskar redan i Augusti borde landstiga i Ostende. Slutorden i hans bref lydde: »Tiden skyndar; konungens och den kungliga familjens fara tilltager, och årstiden framskrider. De Katarina II värdiga besluten böra skyndsamt tagas, och de skola då äfven skyndsamt verkställas. Lyckan, van att följa hennes företag, skall ej öfvergifva henne uti det rättvisaste, det ädlaste och det mest oegennyttiga^{**)}»).

Konungens illusioner delades dock icke af dem, som sågo sakerna på närmare håll. Stedingk beklagade sig i ett bref till Armfelt^{***)} öfver det ryska kabinettets egennyttia och likgiltighet för de franska angelägenheterna samt försäkrade, att kejsarinnans personliga sympati för Bourbonerna hade intet att betyda. I ett följande bref uttryckte han den önskan, att Armfelt »vore af is, för att kunna temperera konungens hetta^{†)}». Förslaget om ett personligt möte mellan de båda nordiska monarkerna^{††)} för att bringa underhandlingarna till slut, afböjdes genom Stedingk, under erinran om mötet i Fredrikshamn, som så föga motsvarat förväntningarna. — Äfven Armfelt, som under början af underhandlingen med Stackelberg med vanlig ifver talat Frankrikes sak, och på grund af hvars uppgifter rörande disponibla trupper^{†††)}, konungen byggt sina sangviniska förhoppningar att redan i Augusti kunna uppträda i spetsen för en armé, varnade, mot slutet af konungens vistelse i utlandet, för förhastade åtgärder. Han uttryckte sitt misstroende till de franska prinsarnas parti och ansåg, att någon trupptransport först i slutet af Oktober borde kunna komma att ega rum. »E. Maj:ts egen person», tillägger han, »skall utan tvifvel göra en underbar verkan; men våra dagars filosofi har skapat egoister, som säkrare följa de fördelar, som tiden synes erbjuda, än den hjältes hvita hjälm-buske, som anför dem^{*†)}. —

^{*)} Uttryck i konungens bref till Armfelt ²¹/₆, ²⁷/₆ 1791 (s. 186. 187).

^{**)} Schinkel, Minnen II: 302.

^{***)} Den ³/₁₄ Juli, se Bihang till Schinkels Minnen, I: 121.

^{†)} Den ³/₁₄ Aug. 1791. Bihang till Schinkels Minnen I: 124.

^{††)} Se ofvan s. 363. Armfelt hade framkastat tanken på att ett dylikt lämpligen kunde ega rum i Reval vid konungens återresa från Tyskland. Stedingk förmodade att detta förslag vore en uppfinning af Stackelberg. Anstalter voro dock fogade att mottaga konungen i Reval. Jämf. Chrapovitski, anf. st. s. 108.

^{†††)} Se hans depesch ³¹/₅ 1791 (Riksarkivet).

^{*†)} Armfelt till konungen ¹⁹/₇ 1791.

Öfverläggningarna emellan Armfelt och Stackelberg om den hemliga konventionen rörande Frankrike hade, såsom vi sett, ej undgått att ingripa i den underhandling, som samtidigt fördes rörande det defensiva förbundet med Ryssland, subsidierna och regleringen af finska gränsen. Stackelbergs förslag till allians-traktat hade framkallat ett motförslag, efter konungens från Rostock lemnade anvisningar; öfverläggningarna härom hade dock icke ledt till något resultat ännu vid konungens återkomst i början af Augusti*). Svaret på det svenska motförslaget afgafs först i September från Petersburg, oaktadt många påminnelser af Stedingk och de svenska kommissarierna; och det tillfredsställde endast i mindre väsentliga punkter de från svensk sida uppställda fordringarna.

Kejsarinnan hade då i det närmaste slutat kriget med Turkiet; förhållandet till England och Preussen, hvilket under början af året ingifvit henne så mycken oro, hade åter blifvit vänskapligt. Det var ej längre nödigt att underhålla vänskapen med Sverige genom skenbara utsigter till eftergifvande för dess önskingar; och den tid var inne, då de långa underhandlingarna utan fara för Ryssland kunde afslutas så som kejsarinnan behagade. Gränsfrågan, om hvilken så lifligt brevväxlats, var i det ryska förslaget till förbundstraktat alldeles utelemnad — under öfverläggningarna hade man omsider formligen tillkännagifvit, att Igelströhm i Verelä öfverskridit sin befogenhet — och de ärliga subsidierna inskränktes till 300,000 rubel, i stället för de 500,000, till hvilka de svenska anspråken slutligen blifvit nedsatta.

På dessa, af ryska kabinettet framställda grunder, afslöts emellertid d. 19 Okt. 1791 det bekanta defensivförbundet mellan Sverige och Ryssland, som är känt under namn af Drottningholmstraktaten.

Den hemliga konventionen rörande Frankrike förblef däremot oafgjord; och endast den obestämda utsigten, att genom dess följder vinna ersättning för de svikna förhoppningarna rörande landvinningar och större subsidier från Ryssland, kvarstod ännu. Med framgång hade kejsarinnan använt denna lockelse, för att till sin fördel få de sväfvande frågorna afgjorda; hon fortfor att göra det under de månader, som återstodo af Gustaf III:s regering, för att förebygga att hans politik toge en annan vänd-

*) Se härom Cedersträhle, *anf. st.*, s. 15 o. f.; Francs bref till Stedingk ¹/₁₂ 1791 (Bil. Litt. P. till Manderströms ofta anförda tal), Gustaf III:s bref till Armfelt 179, 180, 190, 194, m. fl. st.

ning, mindre fördelaktig för hennes intressen. Bref växlades fortfarande mellan Gustaf och Katarina. Han framställde nya förslag om ett gemensamt företag i Mars 1792 samt uttryckte sina bekymmer öfver kejsar Leopolds långsamhet *) och oenigheten bland de franska rojalisterna; hon rådde till försigtighet, visade omöjligheten af att under vintern börja fälttåget och framställde motförslag, hvori hon undvek att nämna Rysslands deltagande, på samma gång som hon utlofvade, att denna försigtighet icke skulle urarta till svaghet, och sanningen likmätigt försäkrade, att hennes diplomater vid alla hof verkade för att upprätthålla intresset för Frankrikes sak **).

Konung Gustaf fick icke upplefva utbrottet af det krig, som på våren 1792 förklarades — icke af de koaliserade makterna, utan af franska nationalförsamlingen; men redan dessförinnan hade han kunnat förmärka, att den lysande rol, hvarom han drömt under sin vistelse i Aachen, glidit honom ur händerna. Kejsar Leopold hade, långsamt men säkert, bemäktigat sig ledningen af företaget mot Frankrike; och hvad som möjligen kunnat vinnas 1791, förlorades ohjälpligt 1792. Konung Gustaf kunde icke längre betvifla, att de bundsförvandter, han påräknat, hvarken skulle unna honom främsta platsen eller själfva handla med synnerlig ifver; och om han äfven under sina sista dagar sysselsatte sina tankar med dessa frågor — ännu den 3 Mars skref han till Stedingk i detta ämne — så betraktade han säkerligen icke detta äfventyrliga företag med samma ögon som i den första hänförelsen ***).

Ej blott de yttre politiska förhållandena torde härtill hafva bidragit, äfven ställningen inom landet och dess allmänna mening. Mot de röster för kriget, som höjts från de franska emigranternas läger och genom deras ifrige anhängare, baron Ev. Taube, hade efter konungens hemkomst andra låtit sig förnimma, hvilka lika bestämdt afstyrkte det vågsamma företaget. Bland dem var äfven Armifelts, som haft närmare förtroende än någon annan rörande dessa angelägenheter och som vid deras behandling spelat en så betydande rol; och vi hafva sett, att han där-

*) »Florentinarens karakter är lika svag som falsk», skrifer han i vredesmod till Stedingk ²/₁₂ 1791. (Bihang t. Schinkel, I: 137).

***) Delar af denna högst intressanta brevväxling under hösten och vintern 1791—92 finnas tryckta dels hos Manderström, *anf. st.*, s. 74—85, dels i Bihang till Schinkel, I: 138 o. f.

****) Jfr Schinkel, *Minnen* II: 182 o. f.

igenom lopp fara att i konungens förtroende undanträngas af Taube*).

Liksom Gustaf III hade Armfelt från början med lifligt intresse följt tilldragelserna i Frankrike; liksom konungen, hade han känt sig i sitt innersta upprörd öfver den förödmjukelse, som öfvergått det lysande hof i Versailles, hvilket han en gång sett i all sin glans. Hans tänkesätt var för mycket monarkiskt, för att han ej, liksom hans konung, i den nationalförsamling, som sträckte sina händer efter de kungliga perogativen, skulle se en »röfwarekula»; och hans personliga sympatier följde obetingadt dem, som beredd sig att med vapen i hand taga hämnd på upprorsmännen. I den revolutionära »propagandan» och i »filosofernas» deklamationer såg han fruktansvärda faror för samhällets bestånd. Tvenne fransmän, som under konungens frånvaro anländt till Stockholm och plägat umgänge med de svenska missnöjda samt fällt vanvördiga yttranden om konungen af Frankrike, ansågos af honom såsom »propagandans apostlar» och erhöilo genom hans åtgärd befallning att inom 24 timmar lemna Stockholm. Hans uppgift var, säger han, att förfölja dylika »prêcheurs de liberté»**). I ett bref till sin hustru från denna tid gjorde han följande politiska bekännelse: »Hvad jag skulle vara lycklig, om jag hade 30,000 man på tio mils afstånd från Paris! Hvad har jag icke alltid sagt dig om denna olycksaliga frihet! Det är endast ett *ord*; och då det slutligen visar sig som en verklighet, så är det — mord, fador och tygellöshet». Han gör följande vemodiga tillägg: »I själfva verket är det på samma sätt med lyckan: man talar därom, man tror därpå; där finnas narrar, så kallade lärda, som beskrifva den i böcker — men visa mig den människa, som funnit henne!»

Men med allt detta lät han dock icke i denna fråga sina personliga tycken helt och hållet bestämma sina åsikter om hvad fosterlandets intressen kräfde. Då det på allvar syntes gälla Sveriges indragande i stormen, blef han betänksam till mods.

*) Se ofvan s. 342. Armfelts befarade onåd omnämnes äfven af Stackelberg i dennes depesch ²/₁₃ Sept. Han uppgifver, att hans fiender begagnade konungens missnöje öfver dröjsmålet med den ryska traktaten för att störta honom, samt att de anklagade honom att hafva varit för eftergifvande för Rysslands önsknigar. Armfelt var, enligt Stackelbergs uppgift, själf orolig för sitt öde, om traktaten ginge om intet: »au cas contraire, il serait le maître, en remplissant les grandes charges par ses créatures et en répondant de tout, convaincu que le salut de sa patrie dépendait d'une harmonie parfaite avec la Russie». (Arkivet i Moskwa, utdrag, meddeladt af C. T. Odhner).

***) Bref till konungen ¹⁵/₇ 1791.

Med gladt mod hade han åtagit sig underhandlingen med det ryska sändebudet; och de svårigheter, som tycktes möta, synas i början endast hafva eggat hans verksamhet. Men i samma mån som den politiska ställningen blef honom klarare, fann han, huru ringa utsigter som funnos för en samverkan till det stora målet; och vi hafva sett, att han, redan innan konungen återvändt från sitt triumftåg till Aachen, i försigtiga ord manat till besinning. Han gjorde det bestämdare efter konungens återkomst, sedan de politiska tilldragelserna i Europa syntes gifva honom rätt i farhågorna för att Sverige skulle komma att stå ensamt i den stora striden.

Bland Armfelts papper finnes bevaradt ett fragmentariskt utkast från denna tid, sannolikt bestämdt att läggas under konungens ögon, hvori han sammanfattat sina åsikter rörande utsigterna för åvägabringandet af den tilltänkta koalitionen. Det saknar, i all sin korthet, icke sitt intresse såsom bidrag till kännedomen om Armfelts politiska begäfnig och gör all heder åt hans insigter om den allmänna ställningen i Europa.

»Kejsaren», heter det, »har aldrig velat, vill icke och kommer icke att någonsin vilja använda sin makt för att åt Frankrike återgifva dess forna styrka. Han kan icke undandraga sig att deltaga i den förening, till hvars själ man velat göra honom såsom den franska drottningens broder och tyska rikets öfverhufvud. Men hans afsigter äro rakt motsatta allt hvad han har sagt och förklarar. Hans italienska sätt att se och bedöma förhållandena har icke kunnat förändras genom en kejsarkrona. Omständigheterna tvinga oss ofta att ändra formerna; men hjärtat och karakteren kvarstå oförändrade . . . Däraf följer, att kejsaren, under det han låtsar vara verksam, genom långsamhet och onyttiga försigtighetsmått skall göra företaget skada; och han skall icke handla förr än i det ögonblick, då han ser andra makter färdiga att beröfva honom äran och fördelarna af ett kraftfullt uppträdande. — Konungen af Spanien skall, med de bästa afsigter och det ärligaste hjärta, icke kunna uträtta något, ty man har förmått honom att föreställa sig konungens af Frankrike belägenhet så förskräcklig, att han såsom tillgifven anförvandt fruktar att skada honom i stället för att göra honom en tjänst; och Florida Blanca har i botten af sitt hjärta demokratiska grundsatser, om han också icke eger Neckers inbilskhet. Konungen af Sardinien skall följa de andras exempel och kan icke gå anfallsvis till våga utan att vara understödd af Spanien. — Det återstår sålunda blott Ryssland och Preussen att räkna på. Jag är öfvertygad om kejsarinnans känslor och om de be-

mödanden, till hvilka hennes storsinta och upphöjda karakter skola förmå henne. Men hon är redan till ären och vilseledes ofta af sina ministrars smicker och förespeglingar. De äro alla afgjort emot henne i denna sak *) och skola draga ut på tiden och i hemlighet motverka henne. På samma sätt förhåller det sig med Preussen. Alltså återstår endast . . .

Fragmentet slutar här midt i meningen. Sammanhanget gör det lätt att supplera det felande ordet: *Sverige*. Framställningen är, oafsedt dess syfte, såsom man finner, hållen i en hofsam ton, som icke borde kunna stöta konungen eller för skarpt framhålla bedrägligheten af den stora kejsarinnans löften. — Af dessa åsigtger gjorde Armfelt ingen hemlighet, och hans motstånd mot krigsplanen var allmänt känt. Hertiginnan af Södermanland har därom antecknat **): »Armfelt säger helt öppet, att om kriget blir af, så är det mot hans önskan; till andra personer har han dock sagt, att han icke vill, att det eger rum i höst, men väl på våren. Kanske tänker han, att »den som vinner tid, vinner allt», och hoppas, att om det icke bryter ut i höst, ingenting blir af — något som i själfva verket vore det lyckligaste för oss». — Gent emot konungen själf synes han dock länge hafva iakttagit en viss försigtighet i sina uttalanden. Fröken Rudenschöld berättar därom: »Armfelt gillade icke konungens planer mot Frankrike. Han ansåg, att Sverige icke kunde utärda ett nytt krig. Han hoppades, att Gustaf III skulle öfvergifva dessa planer, och anförtrodde mig sina bekymmer öfver dem, men motsade icke konungen öppet». Hon tillägger, att konungen likväl ofta för henne beklagat sig öfver att Armfelt motverkade hans åsigtger, och att hon sökt förekomma att kall-sinnighet efterträdde den forna vänskapen.

Slutligen i Nov. 1791 yttrade konungen till Armfelt själf sitt missnöje öfver att han och hans vänner, Håkansson, landshöfding Nordin och Ahlman, lade sig emot företaget mot Frankrike. Armfelt svarade då, enligt en samtidas anteckning: »Om vi alla talat så, så hafva vi alla menat E. Maj:t väl. Vill E. Maj:t fullfölja sina tankar härvid, så må E. Maj:t ej tro, att någon af oss vågar sätta sig däremot; men om E. Maj:t vill hålla riksdag, så är det olyckligt att kalla ständer, då de skola förese ett nytt krig, hvars utgång alla frukta. Vore riksdagen gjord

*) Stedingk hade redan i Juli 1791 inberättat, att Potemkin var afgjort emot hvarje inblandning i Frankrikes angelägenheter och aldrig talte därom utan en axelryckning. Se Gessfroy, *anf. st.*, s. 170.

***) Hennes dagbok, September 1791.

för finansernas hjälpande, huru skulle folket vilja gripa sig an, när det såge i franska expeditionen nya anledningar till finansernas oordning?» — Denna förklaring undgick icke att väcka konungens missnöje, men synes dock, i förening med ryske ambassadörens samma dag fällda yttrande, att stämningen i Ryssland vore mot en expedition mot Frankrike, hafva medfört ett bestämdt omslag i konungens mening. Följande dag tillstod han i förtroende för Armfelt, att han funnit, att denne och hans vänner hade rätt och ville hans väl: »det vore orimligt, om jag skulle söka att återbringa lugn i franska nationen, med förstörande af detsamma i min egen». Svårigheten vore dock, att konungen redan gått för långt, och att han, såsom orden anföras, »hade baron Taube på sig». Samtalet slutade med att Armfelt fick uppdrag att genom Håkansson söka omstämma denne sistnämnde; hvilket äfven lyckades genom kraftiga föreställningar om nödvändigheten af finansernas reglerande genom en riksdag. Taube »försäkrade då, att han aldrig skulle tillstyrka expeditionen, förr än han såge hela krigskostnaden i konungens händer». »Detta fägnade oss alla mycket», tillägger Nordin, ur hvars dagbok för 30 Nov.—2 Dec. 1791 *) denna framställning är hentad; och han fann äfven sedermera, att »herren svalnat i franska affärerna», och att i stället riksdagsfrågan nu på allvar sysselsatte hans tankar.

På det närmaste sammanhängde sålunda frågan om riksdag med afstyrandet af inblandningen i de franska angelägenheterna; och det var ingen ringa förtjenst att hafva vändt konungens uppmärksamhet åt tanken på Sveriges inre angelägenheter och dess behof af yttre och inre lugn efter de skakningar, det nyss genomgått. Förslaget till sammankallande af riksdag framställdes först af den nye finansministern Håkansson under konungens resa. Armfelt yttrade sig i början därom med en viss tvekan. I ett af hans bref till konungen heter det om Håkanssons förslag: »Jag förstår allt, jag beundrar allt, men jag är som de, hos hvilka åskan slagit ned: de rycka alltid på hufvudet, då de se blixten, och dessutom har man alltid 1,200 galningar att bringa till förnuft eller förstöra» **). Sedermera, efter konungens hemkomst, använde han dock, såsom vi sett, hela sitt

*) Anf. st. s. 201 o. f.

**) Se Gustaf III:s bref, s. 193 noten. Jfr äfven Armfelts bref till konungen d. 29 Juli 1791 (i chiffrer bland Armfelts bref i Gust. MSS., löst och i öfversättning tryckt i Schinkels Minnen, II: 328).

inflytande för att utverka hans bifall till förslaget *). — Konungens vänner hyste den förhoppning, att sysselsättningen med riksdagens angelägenheter skulle afvända hans uppmärksamhet från de vidtsväfvande krigsplanerna. Lyckades försöket, hvilket visserligen icke var utan sina vådor, visade det sig att den missnöjda adeln icke längre bestämdt motsatte sig konungens önskingar, och att reda kunde bringas i Sveriges förvirrade finansiella förhållanden, så kunde en lyckosammare framtid väntas för Sverige inom dess egna gränser, än de lysande, men ovissa framgångar, som ett vidt omfattande krig kunde erbjuda.

Att Armfelt och de, som jämte honom yrkat på riksdag, icke alldeles misstagit sig i beräkningen att riksdagens fredliga förlopp, åtminstone för tillfället, skulle leda konungens tankar i denna riktning, därom föreligger ett vittnesbörd i Armfelts otryckta memoarer, hvilket icke saknar sitt historiska intresse. Han berättar följande:

»Samma dag, som vi slutade riksdagen (i Gefle), sade konungen mig ordagrannat följande ord: »Le mieux, mon ami, est souvent l'ennemi du bien. Ett krig mot fransmännen skulle kanhända ännu en gång bringa mig på branten af min undergång, under det att jag endast behöfver bevara freden för att lefva lyckligt. För öfrigt hafva vi inga penningar, och ingen lär gifva oss några. Så tänker jag och så bör jag tänka såsom konung; såsom adelsman och tapper riddersman skulle jag nog hafva lust att deltaga med min egen person; och kanhända ger jag mig ästad för att såsom enskild person fresta lyckan». — Jag skakade på hufvudet utan att svara någonting; jag inskränkte mig till att erinra honom, att hans person vore för väsentlig, för nödvändig för hans lands lugn och välfärd för att företaga en dylik korsriddarfärd och sätta sitt lif på spel . . . Vi afhandlade ännu en gång samma ämne vid ett annat tillfälle, då han yttrade sig i samma anda och försäkrade mig, att jag med godt samvete kunde lugna dem, som voro oroliga för ett nytt krig,

*) Bland riksdagens motståndare var Wallqvist, som berättar, att Armfelt med hotelser sökt afvända honom från att afstyrka dess sammankallande. Såsom ett bevis på »favoritens oförskämdhet» anför han, att Armfelt till honom yttrat under ett samtal om riksdagen: »Hvad vill ni då, att jag skall göra med kungen? Då måste jag skicka honom till Petersburg» (Minnen, s. 22). Uttrycket, om det blifvit falldt, är visserligen ej synnerligen valdt; men det behöfver icke innebära något annat än bekymmer för den finansiella för lägenhet, som endast genom en riksdag kunde afhjälpas; den enda återstående utvägen vore eljest att kasta sig i Rysslands armar för att erhålla dess subsidier. Vi hafva sett, att Armfelt hoppats att ett personligt sammanträffande mellan Gustaf och Katarina skulle medföra gynnsamma resultat.

ty hans undersåtars lycka vore den främsta af alla hans önskingar. Han tillade: »Jag kan likväl icke låta bli att tala med hetta, då därtill anledning gifves, mot de brottslingar, som störstat Frankrike, och oförbehållsamt visa min ovilja emot dem, som upplöst samhällsbanden i detta vackra land, samt öfver deras hufvud nedkalla alla regenters hämnd; men de tider äro förbi, då en konungs vrede gällde detsamma som en krigsförklaring».

I fullkomligt samma anda yttrade han sig vid samma tid till fröken Rüdenschöld, som äfven åtnjöt konungens förtroende. I sina otryckta anteckningar har hon bevarat minnet af ett samtal med konungen, som äfven i detta sammanhang förtjenar anföras.

»Dagen efter återkomsten från Gefle riksdag», berättar hon, »hade konungen prinsessorna hos sig till supé på Haga. Han tog mig afsides och sade: »Nå, fröken Rudenschöld, denna riksdag, som ni fruktade så mycket och hvaraf jag själf icke väntade mig något godt — den är nu lyckligen öfver och på det lyckligaste sätt i världen! En stor del af adeln har återvändt till mig och har till och med varit vid min cercle. Jag är mycket nöjd däröfver. Icke sannt, ni följer ju icke med min syster till Quedlinburg? Jag hoppas att ni gjort upp med henne, att ni får stanna hemma. I så fall skola vi tillbringa sommaren på Haga. Jag skall endast hafva en helt liten société, endast några få damer, och vi skola roa oss på bästa sätt». — Jag svarade, helt förvånad: »Huru? E. Maj:t talar om fester och nöjen, på samma gång som E. Maj:t går att ånyo utsätta sig för krigets faror i spetsen för koalitionen». — »Tyst», svarade han, »man talar ofta om saker, som man sedan vidhåller för att rädda skenet. Men man sätter dem icke alltid i verket; och jag försäkrar er, att jag är så nöjd med mina ständer, att jag icke har någon lust att kasta mig i nya vidlyftigheter. För öfrigt tvingar mig ingenting att gripa till vapen, förr än Ryssland börjar, enligt min öfverenskommelse med kejsarinnan. Hon har god lust att låta de andra makterna börja, för att förströ deras uppmärksamhet».

»Det är möjligt», tillägger fröken Rüdenschöld, »att konungen i detta ögonblick icke menade hvad han sade, och i så fall misstager jag mig; men om han talte uppriktigt, såsom jag har anledning att förmoda — ty hvartill skulle det tjena att bedraga en qvinna, som han alltid behandlat med vänskap? — så har jag anledning att påstå, att nationen utan grund och allt

för hastigt öfverlemnadt sig åt farhågor, hvilka oppositionspartiet gjort allt möjligt för att underhålla».

Dessa vittnesbörd af tvenne personer, som stått konung Gustaf nära, synas tala för att de djärfva framtidsplanerna, tills vidare åtminstone, varit lagda åt sidan. Utan missmod syntes han vilja i det afvaktande lugn, som bäst anstod hans rikes belägenhet, iakttaga världshändelsernas förlopp, utan att uppträda på deras stora skådeplats. Han hoppades på fred och försoning med sina motståndare inom riket. Hvad som icke kunnat vinnas under riksdagen i Gefle, öfver hvars lyckliga utgång han kände en liflig tillfredsställelse, skulle, så trodde han, småningom vinnas, sedan det blifvit klart, att — såsom hans ord till Armfelt föllo — »hans undersåtars lycka vore den främsta af alla hans önskingar».

Den 16 Mars 1792 gjorde ett plötsligt slut på dessa förhoppningar.

IX.

Gefle riksdag och Gustaf III:s död.

(Januari—Mars 1792).

Medan de stora planerna i utrikes politiken småningom aflöstes af tankarna på den stundande riksdagen i Gefle, lefde konung Gustaf under vintern 1791—92 ett mera indraget lif än någonsin tillföre under sin regeringstid, krigsåren 1788—90 oräknade. »Hans lefnadssätt vid denna tid», säger Armfelt i sina efterlemnade memaor-anteckningar från år 1792, hvilka för denna tid tjena till ledning för vår framställning, »var mycket olikt hans första utträde i världen, då de största samqväm och de mest bullrande och omväxlande nöjen icke voro honom nog. Om himlen förunnat Gustaf III ännu några års lugn, skulle vi på Haga hafva återfunnit filosofen på Sans-Souci midt ibland sysselsättningar, som anstodo en stor man och en vitterhetens idkare. Jag har aldrig sett en större förändring än den, som konungens uppförande undergick från 1788 ända till hans död. Olyckorna hade varit honom till stort gagn; och jag kan försäkra, att, om han någon gång kunde synas söka förströelser, så kostade detta honom ansträngning för att öfvervinna sig själf, och att hans sinnen och tankar voro frånvarande midt ibland nöjena. Jag påminner mig icke, att jag, ända sedan kriget, midt i alla fester och förströelser, någonsin haft med honom ett samtal, som icke rört sig kring allvarsamma ämnen; och, om händelsevis ett skämt eller ett infall blandat sig däri, så liknade detta snarare ett citat från främmande håll än ett utbrott af glädtighet.»

På följande, mera detaljerade sätt beskrifver Armfelt konungens hvardagslif under samma tid, då han vanligen tillbragte hälften af hvarje vecka i Stockholm och hälften på sitt kära Haga. »Han begaf sig till staden på måndags morgon för att gifva sin lever, hvilken alltid var talrikt besökt. Konseljer och audienser sysselsatte honom alltid till fram emot klockan 4, då han begaf sig till operahuset för att äta middag. Efter middagen gäfvos nya audienser ända till operans början, och under denna förekommo ofta öfverläggningar i hans loge. Slutligen satte en ofantligt talrik supé, vid hvilken alla hofstaterna infunno sig, kronan på dagens vedermödor. På tisdagarna var det lever, konselj och franskt spektakel och en ganska liten supé för herrar; onsdagarna lever, konselj och svensk teater, likaså på torsdagarna, då det gafs franskt spektakel. Efter dess slut begaf sig konungen till Haga, hvarest en liten utvald sociétéé var inbjuden till supé. De damer, som tillhörde sällskapet, voro grefvinnan Adolf Piper, grefvinnorna Ulla och Augusta Fersen, M:me de S:t Priest och fröken Rudenschöld; herrarnas antal var något större, men en gång för alla bestämdt. Ryske ambassadören Stackelberg var där alltid, äfvensom baron d'Escars, greve de S:t Priest och jag, fastän min klena helsa tvingade mig att återvända hem, när man satte sig till bords. Fredagen, lördagen och söndagen tillbragte konungen nästan ensam på Haga. Ingen fick komma dit, utan att vara tillsagd eller skriftligen hafva erhållit tillstånd. Jag var icke underkastad detta förbehåll, därföre att jag, af grundsats, så väl som af böjelse, aldrig missbrukat den lätthet, jag hade att nalkas konungens person.»

* * *

I detta jämförelsevis lugna lif gjorde nu riksdagen i Gefle ett afbrott, som dock visserligen icke var egnadt att öka förströelsernas antal.

Med oro hade konung Gustaf sett riksdagen nalkas, och vi hafva sett, att han i början på det bestämdaste motsatt sig dess sammankallande, innan frågan om uppträdandet mot Frankrike vore afgjord. Den bitterhet, som 1789 års tilldragelser qvarlemnade hos rikets första stånd, var honom ingen hemlighet och smärtade honom djupt. Anmärkningsvärda äro hans ord till Armfelt i ett bref från Aachen. *) att han nästan funne den

*) Anf. st. sid. 194.

olycklige konung Ludvig XVI:s belägenhet afundsvärd, då han såg den franska adeins tillgifvenhet och trohet emot en konung, som jämförelsevis för den gjort så litet. I samma bref yttrade han med afseende på förslaget om riksdag: »Utgången af ett fältslag är oviss, men då man modigt kämpar, så kan till och med ett nederlag blifva ärofult. Det förhåller sig annorlunda med detta slags krig; och oaktadt min seger 1789 — den köptes bra dyrt, på bekostnad af mitt enskilda lugn och trefnaden i mitt umgängeslif — så brinner ännu elden från 1786; . . . och för öfrigt, så länge Jakobiner finnas till, kan man icke räkna på någonting annat än på alla möjliga bemödanden för att omstörta allt.» — Vi hafva äfven sett, att Armfelt under senare delen af 1791, med fara att mista konungens ynnest, oförtrutet arbetade på att omstämna honom, och att han slutligen lyckades öfvertyga konungen om vigten af att genom ständernas hjälp få rikets finanser ordnade.*)

Konungen syntes dock, sedan han fattat sitt beslut, icke blott befara motstånd af adeln, utan fruktade lika mycket, att hans vänners ifver skulle omöjliggöra den försoning med gamla motståndare, som han så ifrigt önskade. Rykten voro gängse, att Armfelt och de honom tillgifna männen af 1789, hvilka nu tillhörde regeringskretsarna, hade för afsigt att ytterligare framkalla en statskupp, riktad mot adeln. Dessa rykten hade sitt ursprung från Armfelts fiender och saknade all grund: han såväl som hans vännar önskade lika uppriktigt som konungen den inre fredens återställande. Tankén på en ny statskupp synes dock hafva väckt konungens oro; och han lär, enligt Armfelts egna uppgifter, upprepade gånger hafva frågat honom, om icke någon dylik plan i hemlighet vore påtänkt.**)

Med lugnt samvete kunde denne därtill svara nej, och hans förtroliga yttranden från denna tid visa, att han icke önskade något högre, än att allt måtte aflöpa så fredsamt som möjligt.

Uppkomsten af dessa rykten var till någon del att söka i Armfelts egen oförsigtighet. Han kände lifligt medvetandet af det ansvar, han åtagit sig genom yrkandet på riksdagens sammankallande: att dess utgång skulle svara mot konungens önskingar, ansåg han äfven som en hederssak för sig själf. Han var därför beredd att, om motståndet skulle visa sig öfvermåktigt, utan betänkande tillråda energiska åtgärder. Hans stämning mot konungens motståndare, hvilkas afvighet i så väsent-

*) Se ofvan sid. 343, 371; jfr Nordins dagbok s. 200—203, 205.

**) Se Nordins dagbok 218, 232; jfr Wallqvist, anf. st. s. 22.

lig grad drabbat honom själf, hade nu intet af den tveksamma försigtighet, som under riksdagen 1789; konungens makt skulle upprätthållas och motståndet qväsas till hvarje pris. På sitt vanliga obetänksamma sätt gaf han luft åt denna stämning i yttranden, som under dessa oroliga tider helst borde hafva varit osagda. Det berättades t. ex., att han före riksdagen yttrat: »Om de ej veta hut och göra hvad man vill i Gefle, skall byket i höst dansa till Torneå.» *) Det sades äfven, att han för konungen förklarar sig beredd att, om riddarhuset vidhöll sin hållning från 1789, »låta skjuta skarpt på adeln.» **) Dessa hotelser, om de blifvit fallda, voro tvifvelsutän ingalunda att anse såsom annat än tillfälliga vredesutbrott af en man, som aldrig lärde att väga sina ord; och konungen själf var, såsom vi sett, ingalunda benägen till våldsamma åtgärder. Men visserligen röjde denna utmanande hållning föga statsmannaklokhet och bidrog att öka den bitterhet, som konungens motståndare sedan gammalt hyste mot hans vän, som 1788 organiserat folkväpningen och året därpå fört de fruktade friskarorna från Dalarne till hufvudstadens omedelbara närhet.

Det uppdrag, som under riksdagen anförtroddes åt Armfelt, var egnadt att väcka de misstänksammans farhågor för våldsamma åtgärder. Han utsågs till tjenstgörande generaladjutant under riksdagen och förde såsom sådan befälet öfver de i och omkring Gefle sammandragna trupper, ***) samt hade några dagar före riksdagens början begifvit sig dit för att öfvertaga detta befäl. Detta syntes antyda, att man vore beredd att med våld genomdrifva, hvad ej med godo kunde vinnas. Själf synes Armfelt, oakadt han tillstyrkt riksdagen, ingalunda hafva hoppats, att den skulle aflöpa fredligt, och var ej blind för de vådor, som en sammanstötning kunde medföra för honom själf: han insåg,

*) Schröderheim, s. 127.

**) Adlerbeth I: 253. Motsycken till dessa yttranden förekomma i Armfelts förtroliga bref till sin hustru från Gefle. «Foi de gentilhomme, si je frappe doucement, si leur mauvaise conduite me force d'employer la force. Je veux la paix et la tranquillité, j'en ai donné de fortes preuves; mais si on n'est pas de mon avis pour rester tranquille», så — — — (181, 1791) Det kunde nästan synas, som om han nu i rikets första stånd, hvilket han själf tillhörde, sett samhällets farligaste fiende. «Afunden vore dess utmärkande karaktärsdrag», skrifver han en gång från Gefle. En annan gång heter det: «Quand on a faire à un ordre qui apprécie l'honneur aussi bien que la noblesse de Suède, ou rougit presque de porter le blason.»

***) De utgjordes af afdelningar af lifgardet och lätta dragonerna, samt posteringar utom staden af Helsinge regemente; dessutom var Gefle stads borgerskap under vapen, indeladt till kavalleri, infanteri och artilleri. (Wallqvist, anf. st. s. 104).

att »hela hans existens därigenom sattes på spel», och trodde sig genom detta vägstycke hafva förvärfvat nya anspråk på konungens erkänsla.*)

Till Armfelts oförsigtiga utlåtelse, hvilka syntes innebära ringaktning för ständernas öfverläggningsfrihet, kom äfven det öfvermodiga sätt, hvarpå han, såsom nämnt är, uppträdde i Gefle.***) Å konungens vägnar och såsom föreställande hans person höll han under riksdagen en taffel — den största och yppigaste jämte landtmarskalkens — hvarest, enligt en samtidas anteckning, »prakt, vållust och högfärd voro förenade. Han inviterade till sig ämbetsmän och ledamöter ur alla stånd; mottog dem med en förnämhet, som var nästan kunglig, satte sig själf alltid främst och, just som kungen, kallade dem han ville till sina grannar.»***)

Afsigten med denna kungliga gästfrihet var den under dessa tider vanliga: att under enskilda samqväm bereda framgång åt regeringens önskingar, innan de i stånden föredrogos. På enskild väg kunde sålunda konungens förtroendemän inverka

*) Schröderheim, sid. 149.

**) Se ofvan, sid. 344.

***) Wallqvist, sid. 105. Han fortsätter: «För honom själf var serveradt med ett litet saltkar af guld, samt sked, knif och gaffel, förgyllda. Till tafelmusik hade han åtta tyskar, klädda på det präktigaste med breda silfvergaloner i alla sömmar. När han talade, var det att göra nåd eller narr åt någon.» — Han tillägger följande anekdot, såsom bevis på de «ledsamheter», hvarför Armfelt stundom blef utsatt. «När biskop Krogii dödsfall blef bekant, var biskop Gadolin en dag hos general Armfelt till middagen. Generalen sade då: «Hvem kommer nu hit i Krogii ställe från Borgå stift?» — Gadolin svarade: «Det vet jag icke.» — Generalen nämnde då en, som skall hetat Stockman (ni fallor), och sade: «Jag undrar om han icke kommer. Det är en qvick karl och en förbannad skälm, så att han nog duger till biskop, eller hvad tycker ni?» sade han till Gadolin. — «Jo jo, men», sade gubben. «De äro sådana de mesta, som komma sig upp i alla stånd.» Generalen skall flatnat, men man har skrattat högt öfver bordet.» — Äfven Schröderheim har mycket att berätta om Armfelts taffel (sid. 122 o. f.). Det väckte, enligt honom, adelns förargelse, att han tillsammans med de förnämligaste af adeln bjöd icke allenast några prester och borgare — bland de sistnämnda den ifrige rojalisten Westman, som nyligen från borgerskapets klubb utkört en adelsman, som han (och äfven Armfelt, enl. bref till hans hustru ^{29/1}), ansåg för en af oppositionsmännens utskickade — utan äfven «3 å 4 de otäckaste och svinaktigaste bönder». Dessa sistnämnda kysste hans hand efter måltiden. — Såsom bevis på den ringa aktning, som Armfelt, oakadt sin lysande ställning, skall hafva åtnjutit bland adeln, anför Adlerbeth I: 254. att åtskilliga af dess ledamöter vägrade att hörsamma hans bjudningar. — Samtliga dessa antecknare tillhörde Armfelts fiender; och mycken öfverdrift torde ligga i deras skildringar. De visa emellertid den rådande stämningen mot Armfelt inom vissa kretsar, samt att hans utmanande hållning icke undgätt att framkalla ovilja. (Jfr äfven Ehrenström, anf. st. s. 370.)

på ärendenas behandling; men i förhandlingarna inom adeln deltog han lika litet nu som 1789. Ryktet hade dock, liksom då och med lika liten grund, före riksdagens början nämnt Armfelt såsom utsedd till landtmarskalk. *) Om tilldragelserna på riddarhuset var han likväl noggrannt underrättad **) och följde med uppmärksamhet sakernas gång, samt deltog i de öfverläggningar rörande riksdagsangelägenheterna, som egde rum i konungens konselj.

Armfelts talrika bref till hans hustru från Gefle vittna om hans lifliga tillfredsställelse och ej mindre om hans förvåning öfver att sakerna togo en så fredlig vändning. Han visste knappt, skrifer han en gång under riksdagens lopp, »om han skulle tro sina ögon och öron»; själfva oppositionens ledare understödde konungens sak. Han vågade knappast hoppas, »att de verkligen tagit sitt förnuft till fånga», och befarade någon hemlig plan. En annan gång skrifer han om adeln: »Riddarhuset är inom sig ganska splittradt. De välsinnades klass är på spänd fot med dem som äro ursinniga; de som skälla, veta icke till hvilken gudamakt de skola vända sig; och de tre lägre stånden blifva med hvarje dag mera öfvertygade om den fördel, som de hafva af att förena sig med konungen. Jag bedyrar, att han skulle kunna göra hvad som helst och erhålla deras samtycke utan öfverläggning.» Landtmarskalken baron Ruuth prisas ofta i dessa bref; hans tal på rikssalen vid riksdagens öppnande »var värdigt Demosthenes», heter det, ***) och han hade förstått att vinna adelns tillgifvenhet. Då grefvinnan Armfelt berättat, att i Stockholm bland den förnäma världens damer — »det femte ståndet», såsom Armfelt skämtsamt kallar dem — berättats åtskilliga »horreurer» från riksdagen, försäkrar han, att ryktet härom vore fullkomligt ogrundadt; och tillägger i ett följande bref, att lugnet vore så fullkomligt, att »sedan världens skapelse en sådan enformighet aldrig funnits, som under denna riksdag.»

*) Se Adlerbeth, I: 252. Utan tvifvel var han, med sin ovana vid och bristande aktning för parlamentariska former, därtill föga lämplig. Wallqvist berättar, att Armfelt vid elektorsvalet skickat upp en af sina adjutanter med sin röstsedel, men att denna kastades under bordet, då den, enligt gällande ordning, bort personligen allemnas.

**) Nordin, anf. st. s. 270, berättar att Armfelt själf omnämnt, att han hade en hemlig kunskapare, hvars namn dock icke uppgifves.

***) Det lär dock hafva varit författadt af Schröderheim, se Wallqvist, s. 54.

Såsom riksdagens resultat har Armfelt med tillfredsställelse antecknat, att medel blefvo anskaffade för bestridande af alla ordinarie statsutgifter; konungens makt vore förstärkt och hade vunnit stadga, och han kunde hoppas vinna allas förtroende, hvilka icke af grundsats tillhörde oppositionen. Med de ryska subsidierna, huru obetydliga de voro, kunde, efter finansernas ordnande, stora flottan småningom återuppbyggas samt arméén och skärgårdsflottan hållas vid makt.

Riksdagens slut skulle, enligt öflig sed, medföra åtskilliga utmärkelser åt dem, som därvid innehåft förtroendeposter eller på ett eller annat sätt utmärkt sig. Frågan härom gaf anledning till hvarjehanda öfverläggningar och sqvaller; och särskildt synes frågan om hvad som skulle falla på Armfelts lott hafva föranlett åtskilliga samtal mellan honom, konungen och Schröderheim. Den sistnämnde har därom lemnat en utförlig redogörelse, starkt färglagd af den ovilja, som han under slutet af Gustaf III:s regering hyste mot sin forne vän; och konungens yttranden gifvo honom anledning att återkomma till sitt favoritämne — Armfelts stundande onåd och fall. *) I hufvudsak låta Schröderheims uppgifter dock förena sig med Armfelts egna. Dennes förtjenster bestodo icke i deltagande i riksdagens öfverläggningar eller direkt inflytande på dess gång; men såsom den där företrädesvis bestämt konungen för dess sammankallande och därigenom bidragit till vinnande af dess lyckliga resultat, kunde han väl ega anspråk på någon utmärkelse. Det ansvarsfulla uppdraget att upprätthålla ordningen under riksdagen, något som hvarken han själf eller konungen före dess början torde hafva ansett vara utan vådor, borde äfven väga i vägskålen.

*) Se anf. st. sid. 145, 149 o. f. Enligt hans berättelse skulle både konungen och Armfelt ömsesidigt hafva för honom beklagat sig öfver hvarandra; den sistnämnde skulle t. o. m. sökt öfvertala Schröderheim att hos konungen utverka hans utnämning till öfverståthållare, hvarvid Schröderheim svarat att, om Armfelt räknat honom bland kanonerna på sina batterier, vore han bland dem, han själf förnaglate. Efter riksdagens slut skall, enligt samna källa, Armfelts önskan hafva varit på tal under ett samtal mellan konungen och Schröderheim, som denne litligt skildrat. Konungen hade då visat ett bref från Armfelt, skrifvet från Gesle, hvori denne sökt nedsätta Schröderheim i konungens ögon. — Huru mycket som bör tagas efter orden af de hithörande anekdoter, som Armfelts gamle medtäflare antecknat på sitt vanliga qvicka och lekande sätt, må lemmas osagdt. Det kan förtjena anmärkas, att något sådant bref från Armfelt, som det nyssnämnda, icke finnes bland dennes, såsom det synes, fullständigt bevarade bref till konungen. Uppgiften om den kallsinnighet, som konungen visat Armfelt efter afslutandet af Gesle riksdag, synes icke låta sig förenas med dennes ofvan införda skildring af sitt förhållande till konungen under de sista veckorna af hans lif.

Armfelt berättar härom, sedan han omnämnt, att konungen vid detta tillfälle visat sig mindre frikostig med utmärkelser än vanligt: »Konungen ville göra mig till grefve och sörja för betalandet af mina skulder; jag bad honom afstå därifrån. Grefvevärdigheten smickrade mig icke, och huru angenämt det än kunde hafva varit för mig att få mina skulder betalda, så ansåg jag dock icke, att det vore rätta ögonblicket att visa en dylik tjänst åt en enskild person, då sparsamheten borde utgöra grundvalen för det nya regeringssättet och vore oundgängligen nödvändig för att gifva förtroende och stadga åt det system, som man nyss antagit . . . Konungen fäste afseende vid mina föreställningar och nöjde sig med att öka mina inkomster genom en årlig gratifikation, så att hela inkomsten af alla mina ämbeten steg till 6,500 rd:r eller 3,250 holl. dukater.*) Jag ansåg mig icke böra säga nej till denna välgärning, då mina penningaffärer voro i så dåligt skick, att en för långt drifven grannlaggenhet skulle kunna hafva gifvit mina fordringsegare skäl att anklaga mig för bedräglighet eller dårskap.»

»Ett ögonblick efteråt, då jag höll på att lemna H. Maj:t, sade han mig: »Men säg uppriktigt, är det ingenting, som ni önskar? Taia om det utan förbehåll; jag vill och jag bör vilja göra er till nöjes.» I grund och botten önskade jag blifva öfverståthållare i Stockholm; men jag visste, att konungen hade sina skäl för att icke bevilja mig denna plats, hvilken ensam var tillräcklig att sysselsätta en människa. Jag beslöt därför att icke säga något därom, för att ej göra konungen emot; och, liksom om jag kunnat förutse framtiden, fick jag den idéen att förbereda mitt afskedstagande och bestämma tiden därför. »Nå väl», sade jag, »eftersom E. Maj:t nödvändigt vill det, skall jag tillstå mina önskningsar, men jag begär på förhand E. Maj:ts hedersord, att intet hinder skall läggas i vägen.» — Konungen hade gått för långt, för att draga sig tillbaka; och fastän han tycktes vara missnöjd med tanken på att han därigenom kunde förbinda sig att göra mig till stathållare i Stockholm, räckte han mig sin hand utan motvilja och sade: »Se där min hand, min vän! Ni har mitt löfte.» Jag svarade genast: »E. Maj:t vill då visa mig den nåden att underteckna ett litet papper, som i få ord innehåller följande: enär baron Armfelt tjänat mig med nit och trohet, så samtycker jag till hans begäran, att år 1794 få draga sig tillbaka från alla tjänstebefattningar; och på det

*) Konungens bref härom, befintligt bland Armfelts papper, är dateradt d. 14 Mars 1792 och tillförsäkrar Armfelt en årlig pension af 3,000 rd:r.

man icke må kunna tillskrifva denna begäran något slags missnöje å ena eller andra sidan, har denna af min hand undertecknade försäkran i dag blifvit till honom öfverlemnad.» Man kan icke föreställa sig den förvåning, som detta förslag väckte hos konungen. Han började emellertid att skratta och ville vända bort saken i skämt; men jag erinrade honom om hans löfte. Då svarade han: »Ni här rätt: jag skall egenhändigt skrifva hela denna försäkran, och jag skall tillägga två rader af innehåll, att edra platser skola förblifva obesatta under två år, så att, om ni finner edra landtliga och filosofiska sysselsättningar tråkiga, ni kan återtaga dem, som i alla afscenden passa er bättre.» Vi talade sedan om hans gamla idéer att afsäga sig kronan och draga sig undan o. s. v.; och jag insåg nog, att han, åtminstone lika mycket som jag, beherskades af tanken att någon gång blifva fri från statsaffärerna.»

* * *

En tilldragelse, som nästan samtidigt med riksdagens sammanträddande började fångsla den allmänna uppmärksamheten, var upptäckten af presidenten greve Muncks, den en gång så inflytelserike gunstlingens, förfalskningsbrott. Han hade, såsom bekant, till ett stort belopp låtit förfärdiga falska s. k. Falnehjelmiska sedlar, hvilka han genom en jude försökt sätta i omlopp i Finland. *) Saken väckte ett allmänt uppseende och mycken förtrytelse, icke minst hos konungen. Äfven Arnfelt delade denna stämning; och de förhållanden, i hvilka han sedan gammalt stod till Munck, gjorde honom icke benägen att döma honom blidare. Han förklarade i ett bref till sin hustru **) detta brott därigenom, att penningbegäret hos Munck vore mäktigare än hvarje annan passion, och yttrade, att hans fel vore, att han aldrig »förmått höja sitt tänkesätt, men väl tvärtom.» I ett följande bref tillade han: »Han måtte ha en ytterlig smak för att vanhedra sig, då han söker alla medel att göra det.»

Armfelt hade vid denna tid sina särskilda anledningar till missnöje med sin gamle motståndare. Han berättar därom följande:

»Några dagar före min afresa till Gefle erhöj jag säker underrättelse, att greve Munck hade öfverlemnadt till konungen

*) Handlingarna i det Munckska målet finnas tyckta i Adlersparies Handl. rör. Sv. hist. I: 126 o. f., II: 122 o. f.

**) Från Gefle ²/₂ 1792.

ett memorial, skrifvet på hans vis, i hvilket han anklagade mig, såväl som andra personer, med hvilka jag likväl icke hade något gemensamt, att bedraga konungen och ständerna. *) Jag fäste föga uppmärksamhet vid denna galenskap: — man kan knappast gifva ett annat namn åt denne mans ofta upprepade otidigheter, hvilka för det mesta endast voro följder af gräl i hans hem, elaka drömmar eller spådomar af den beryktade mamsell Arfvidsson, som i en kopp kaffe förutsåg människors öden. Då jag emellertid icke gjort Munck något ondt, utan tvärtom handlat mot honom såsom hederlig karl och vän, utan att någonsin vara den förste att bryta de osäkra fredsfördrag, som han ofta slutit med mig, så var jag litet förargad öfver hans uppträdande. Vid middagen, tillsammans med några vänner samma dag som jag reste, omtalade jag detta nya anfall af Munck såsom en löjlighet, i synnerhet vid en tid, då det vore nödvändigt att konungens vänner slöte sig tillsammans. Samtalet uppehöll sig endast ett ögonblick vid detta ämne; och jag gaf icke akt på att den gamle öfverstelöjtnant Armfelt, min aflägsne släkting . . . hade fäst större uppmärksamhet vid denna obetydlighet, än som varit att önska.»

»Jag hade icke förr lemnat hufvudstaden, än Armfelt gick och sökte upp major Gedda vid andra lifgardet och förmädde honom att följa med till grefve Munck, som han utmanade till duell, därför att denne, såsom han sade, uppfört sig illa mot hans släktinge och vän. Ingenting var mindre i sin ordning än denna åtgärd; och utan Geddas klokhets skulle den kanske ha kunnat förorsaka mig allvarsamma olägenheter. Han lugnade den första hettan genom undanflykter; och baron Essen, som följande dagen tillkallades såsom Muncks sekundant, fullbordade sakens biläggande. Detta skedde så mycket lättare, som grefve Munck lyckligtvis icke i allmänhet var någon vän af dueller. Man skref till mig om denna sak, och Gedda berättade mig alla biomständigheterna vid detta besynnerliga och okloka uppträde. Jag blef högst förtretad, och om icke ett bref från Munck hade kommit, som satte mig i tillfälle att uppriktigt förklara mitt tänkesätt och erbjuda honom min vänskap, så var jag beredd att offentligen desavouera Armfelts uppförande. I sitt blinda nit hade

*) Anklagelseakten, som enligt Schröderheims ord, var »ridikyl», gällde utom Armfelt, äfven Ruuth, Klingspor och Schröderheim. Se vidare härom den sistnämndes skrifter, s. 112 o. f. Konungen ansåg detta memorial, såsom billigt var, icke förtjena någon uppmärksamhet.

han icke märkt den skugga, han genom ett dylikt uppträdande kunde kasta på mig.» *)

»Konungen å sin sida, som samma dag han anlände till Gefle, talte med mig om denna sak, var i viss grad missnöjd med Muncks foglighet och framför, allt med det sätt, hvarpå han dragit sig ur spelet. Jag gjorde allt hvad på mig ankom, för att ursäktä och rättfärdiga honom; men det var förspild möda hos en person af konungens ridderliga karakter.» —

Armfelt var emellertid, oakadt han hade denna färska erfarenhet af Muncks hänsynslösa uppförande, angelägen att icke synas hafva bidragit till den ofärd, som syntes hota honom, sedan hans brott blifvit upptäckt. Han hade all möda ospard för att förmå konungen att lemna honom tillfälle att förklara sig, och det var på Armfelts tillstyrkan, som Munck på ett så grannlaga sätt som möjligt, genom sin egen bror, underrättades, att man vore hans förfalskningar på spären. Från Gefle skref han, såsom vi sett, ett försonligt bref, oakadt hvad som nyligen förefallit, **) och utverkade konungens löfte, att Munck skulle få personligen inför konungen, efter dennes återkomst till Stockholm, förklara sitt uppförande. — Munck dröjde emellertid att inställa sig, och Armfelt begaf sig då själf till honom och gjorde honom föreställningar om hvad saken gällde. »Han syntes», berättar Armfelt, »rörd af mina skäl; men beklagade sig mycket öfver konungens kallsinnighet och orättvisa. Omsider kommo vi till det resultat, att, då han finge audiens, skulle han anförtro konungen hela hemligheten, så väl med afseende på denna sak som andra af större vikt; men att konungen med lugn skulle höra honom. — Detta samtal egde också rum den 6 eller 7 Mars; men störtade Munck helt och hållet i konungens ögon. Denne sade mig därom följande ord: »Ett samtal på fem timmar räckte icke till för att bringa saken därhän, att vi förstodo hvarandra, därför att han aldrig ville säga hvad jag ville veta, och jag icke ville höra saker, som icke hörde dit. Den mannen vill sin egen undergång, och jag är trött på att söka rädda honom mot hans egen vilja.» Konungen var verkligen högst förtörnad.

*) Schröderheims försmädliga citat ur Bellman:

«Gud nåde den som, då han flickan ser,

ej går själf, men skickar en kamrer,»

under ett samtal i detta ämne med G. M. Armfelt, kunde icke annat än såra en man med hans ömtåliga hederskänsla. (Schröderh., s. 116.)

**) Munck skref till Schröderheim om detta Armfelts bref från Gefle, att denne «burit sig åt som en förnuftig människa och afbrutit all den blodstutgutelse, oskyldiga människor kunde dragas uti.» (Schröderheim. s. 118.)

till den grad att det ofta undföll honom hårda yttranden rörande denna sak, som utgjorde hela hufvudstadens samtalsämne.»

* * *

Det led mot slutet af konung Gustafs dagar. Muncks kastrof var den sista tilldragelse efter riksdagens slut, som fångslade den allmänna uppmärksamheten, innan konungens lysande och skiftesrika bana så oväntadt slutades. Mars månad, för hvilken konungen alltid hyst en viss aningsfull motvilja, var inne; och mordplanen hade hunnit mogna. Den 16 inträffade den ödesdigra opera-maskeraden, på hvilken dådet verkställdes.

Armfelt var icke tillstädes, då mordgärningen skedde, men anlände strax därefter, och vek sedan knappast från sin konungs dödsbädd under de dagar, han ännu hade att lefva. Troget bevarade han i sitt minne de sista tilldragelserna under konung Gustafs lif. Han har däröfver efterlemnad anteckningar, hvilka förtjena att här i all sin utförlighet meddelas.

»Torsdagen den 15 Mars», heter det i Armfelts otryckta memoarer, »dagen innan konungen mördades, var jag jämte hans vanliga sällskap på Haga. Innan vi satte oss till bords, hade konungen tagit plats i en soffa mellan ryske ambassadören och mig. Vi talte om hvarjehanda ämnen, bl. a. om det sätt, på hvilket konungen skulle gått till väga, om det vid riksdagen funnits någon viss person, hvars afsigt skulle hafva varit att motverka regeringens afsigter. Resultatet af samtalet var, att vi insågo, att han, uppfostrad som han var under riksdagarnas oroligheter, noga kände alla deras finter; och då han lemnade oss för att sätta sig till bords, sade grefve Stackelberg till mig: »Det var rätt lyckligt för er, att ni icke hade att göra med en sådan man som konungen bland oppositionspartiet.» — Jag reste, då man satte sig till bords; men grefve de S:t Priest har berättat mig, att under hela supén samtalet endast rörde sig kring berättelser om mord, och särskildt om mordförsöket mot konungen af Portugal. Konungen bad mig mer än en gång, innan jag begaf mig bort, att komma på maskeradbalen följande dag. Jag lofvade det, under förutsättning att jag finge stanna endast en kort stund. Jag hade nämligen lofvat danske ministern grefve Rewentlow att komma på hans supé, någonting som alltid skulle tvinga mig att vara uppe längre än vanligt och senare än min helsas dåliga tillstånd tillät.»

»Den olyckliga fredagen den 16 Mars var ett stort slädparti, hvori deltog nästan alla ledamöterna af den s. k. oppositionen. Jag erinrar mig icke, om några af de sammansvurna voro bland dem, som tillstållt denna lilla fest. H. Maj:t hade också farit ut i släde, för att äse hela cortègen, som for nedanför Haga på Brunnsviken. På morgonen hade riksdrotset varit hos konungen för Muncks sak, hvilken redan börjat handläggas vid kämnersrätten. Man har sagt mig, att konungen denna dag var vid ovanligt nedstämdt lynne och att han talat om Idus Martii, mot hvilken han, liksom Julius Cæsar, hade en särskild motvilja. Jag ärnade resa till Haga och äta middag, men grefvinnan . . .'s sjukdom förmäde mig att ändra mitt beslut; för öfrigt var jag rätt nöjd att kunna egna några stunder åt vänskapen och mina enskilda angelägenheter, åt hvilka jag nästan aldrig hade tid att offra mera än några minuter . . . Konungen kom på aftonen på spektaklet och begaf sig att supera i operahuset med sitt vanliga sällskap. Jag ämnade också begifva mig dit, så snart som man hos grefve Rewentlow gått till bords; jag skulle t. o. m. ha kunnat resa därifrån förr, men den aktning och vänskap, som jag hade för denne aktningssvärde man, gjorde att jag ansåg mig vara honom skyldig all uppmärksamhet. I samma ögonblick, som jag skulle gå, hejdades jag af baron J. v. Düben, en af riksgäldskontorets revisorer, som länge talte om en angelägenhet vid denna revision. Slutligen ryckte jag mig lös från detta ledsamma samtal och skyndade hem för att påtaga min maskeraddragt.»

»Då jag kom hem, blef jag förvånad öfver att finna min våning tom och ingen betjening, men allt i ordning, som jag behöfde på balen. Som det redan var sent, ville jag skynda mig för att kunna hinna träffa konungen, innan han slutat sin supé; och utan att vänta eller fråga efter mitt tjenstefolk, klädde jag mig i min venetianska domino och begaf mig till operahuset. När jag kom dit, märkte jag ingenting ovanligt. Andra lifgardet, hvars sekundchef jag var, hade vakt den dagen. Då jag steg uppför trappan, för att genom stora salen gå in i konungens rum, tänkte jag endast på att se efter truppens hållning och prydliga skick. Jag hade gjort mig otroligt besvär därmed, för att den icke skulle blifva sedd öfver axeln af hof-folket och föraktas af oppositionen, som hade särskilda anledningar att ej tåla denna trupp.»*)

*) Konungen hade själf förbehållit sig att vara regementets öfverste, men Armfelt var dess chef. Han berättar, att då regementet efter krigets

»Då jag kom till ingångsdörren, sade portvakten: »Herr generalen har rättighet att gå in, men icke att komma ut igen.» Jag trodde, att han mistat förståndet och låtsade icke förstå honom samt öppnade själf dörren. Då närmade han sig till mig och sade; »Kungen är sårad af ett pistolskott, och ingen får gå ut, ty man vill gripa mördaren.» Jag blef så häpen öfver denna förskräckliga nyhet, hvilken likväl föreföll mig osannolik, att mina tankar förvirrades; och utan att alldeles tro på hvad denne man berättat mig, tog jag en annan väg för att komma in i konungens våning. Knappt hade jag gått några steg, förr än mina krafter syntes svika och mina knän ej längre ville bära mig. Ingen fanns i förstugan; matsalen var endast upplyst af ett enda ljus, och där fanns endast en liten page, som satt och grät vid kakelugnen. Jag frågade: Hvar är kungen? — I divanen, svarade han snyftande. — Sårad? frågade jag. — Ja. — Jag störtade genom salongen och kabinetttet, men erinrar mig icke hvilka som voro där; allt hvad jag därom vet, är att där voro några få personer och att där herskade en ovanlig tystnad. Några dagar förut hade konungen låtit inreda sin våning i operahuset, så att han bakom sitt stora kabinet hade en divan och ett litet enskildt rum, allt i öfverensstämmelse med den nys färdiga inredningen på Haga. Från balsalen hade H. Maj:t blifvit buret till divanen.»

»Jag stiger in, helt förfärad; jag vill minnas, att spanske ministern chevalier Corral och preussiske ministern baron Brockhausen*) också voro där, jämte några pager och kammartjenare. Så snart kungen fick se mig, sade han: »Min vän, skulle ni någonsin hafva trott, att jag skulle bli sårad bakifrån?» — Han räckte mig därpå handen och smålog, samt sade med andledning af den obeskrifliga bestörtning, hvori jag befann mig: »Var icke så förskräckt, min kära Armfelt; ni vet hvad det är att vara sårad. Det här är ingenting, det gör icke alls ondt.» Under tiden såg jag huru blodet strömmade och färgade den gråa mantel, som kungen hade svept kring nedre delen af kroppen, samt öfverdraget på soffan. Jag hade hjärtat så beklämdt

slut upprättades, afsigten var att till dess officerare befordra personer, som icke tillhörde adeln, men som utmärkt sig. «Konungen ville därigenom, säger Armfelt, bilda en motvigt mot andan inom det första gardesregementet. Detta väckte uppseende och missnöje bland adeln, som gjorde narr af det nya gardesregementet.»

*) Brockhausens depesch till sitt hof rörande detta uppträde finnes tryckt i första upplagan af Schröderheims Anteckningar, s. 185. Hans berättelse öfverensstämmer i allt väsentligt med Armfelts.

och sinnet så bedöfvadt, att jag icke kunde få fram tio ord i stöten. Sjuk och svag, som jag var efter min blessyr, sveko mig mina krafter. H. Maj:t lät mig sitta ner, och chevalier Corral bjöd mig ett glas vatten. — Under tiden såg jag folk springa hit och dit, utan att just veta hvad de gjorde. Jag frågade, om man skickat efter Theel eller Acrel; man svarade nej. Upprörd öfver att ingen gjort hvad som borde göras vid ett dylikt tillfälle, samlade jag hela återstoden af min fysiska och moraliska kraft, för att gå ut och träffa anstalter, då kungen tog mig i handen och hviskade mig i örat: »Skicka hem till La Perrière och se efter om han icke är här; jag tror, att jag kände igen honom helt nära mig.» (La Perrière var en fransk skådespelare, bekant för sina jakobinska tänkesätt, tämligen dålig aktör; han spelade vanligtvis gubbroler.) Jag utförde ögonblickligen befallningen, och man kom och sade mig, att han helt lugnt låg i sin äkta säng. På samma gång gick jag ut i balsalen, för att skicka åstad några officerare och gardister, dels för att skaffa läkare och fältskärer, dels för att underrätta hofvets mest framstående personer om olyckan.

De som befunno sig i salen och som där rörde sig, dels med, dels utan masker, hade bra olika slags uppsyn. Från några hörde jag suckar och utrop af smärta och förtviflan; från dessa var det lätt att skilja den hycklade känslan hos dem, som hoppades, att konungen skulle vara död inom 24 timmar. Befallning var gifven att icke låta någon slippa ut; och jag tror att den punktligt efterleddes, så snart första ögonblickets förvirring var öfver, därför att det, såsom jag nämnt, var andra gardet, som var på vakt den dagen; och detta regementes äsigter och intressen voro helt olika första gardesregementets, på hvilket mördaren och de sammansvurna hade byggt sina största förhoppningar. *) Knappt hade jag kommit in i salen, förr än jag blef omgifven af alla människor och öfverhopades med frågor, på hvilka jag svarade fåordigt och kort, ty jag var angelägen att blifva dem qvitt. Men grefve Horn och grefve Ribbing — den sistnämnde gjorde mig den äran att kalla mig »kusin» — väckte min uppmärksamhet genom det ömma och personliga deltagande, som de nu voro angelägna att visa för en konung, mot hvilken de alltid uppträdt såsom motståndare. Jag läste ofrivilligt i djupet af deras själ deras verkliga känslor; och jag yttrade, då jag åter gick in i konungens rum, till någon af mina

*) Den i konungamordet invecklade öfverstelöjtnanten Pontus Liljehorn var detta regementes chef.

närmare bekanta, att jag skulle vilja svära på, att dessa båda herrar voro med i komplotten. Baron Kurck, som sedan frikändes, kom med de andra och bad mig tillåta honom komma ut, för att, som han sade, gå och lugna sin fästmö; och jag beviljade det utan närmare besinnande, af den vana, som jag alltid haft, att icke säga nej till personer, hvilka endast tycktes hafva redbara och tillbörliga afsigter. Tjenstgörande generaladjutanten, general Klingspor, var i yttersta oro och förberedde redan inom sig planer för sitt uppförande, så vida konungens sår medförde döden, utan att han likväl försummade någonting af förställningskonsten hos en gammal hofman, hvilken under skenet af ärlighet och uppriktighet och genom ett viss sätt att skicka sig vet att dölja ett förtorkadt hjärta.»

»Då jag återkom till konungen, fann jag hans båda bröder, riksdrotset, hela corps diplomatique o. s. v. församlade, och rummen fulla af personer af alla samhällsklasser. Då jag under rättade H. Maj:t, att La Perrière var i lugn hemma hos sig, sade han: »Så mycket värre! Det är då en svensk; men låt oss icke tala därom nu. Se här någonting, som ni skall läsa!» Han stack då i handen på mig den bekanta biljett, skrifven med blyertspenna, som Liljehorn författat, och som, i stället att hindra konungen att begifva sig på balen, tvärtom bestämt honom för att begifva sig dit.»

»Konungen var icke af naturen modig. Han hade en medfödd rädsla, som han bevarade under hela sitt lif — i småsaker; men detta hindrade icke, att han i alla viktiga ögonblick, då det behöfdes att visa mod och bestämdhet, var en öfverlägsen man och detta med en oändlig ledighet och behag. De som icke kände honom nära, beundrade honom såsom en man, född till hjälte; de som däremot kände hans svagheter, så väl de medfödda som dem, som voro följder af hans uppfostran, sågo i honom någonting ännu högre än en hjälte . . . Han ansåg detta olycksaliga bref såsom en list eller en liten intrig; kanske betraktade han det t. o. m. såsom en utmaning, för att sätta hans mod på prof. Oaktadt baron Essens böner — för honom hade han visat biljetten, strax sedan han mottagit den — skyndade han därför att begifva sig till balen och gick ner i salen, så fort klockan slagit 11, något som han aldrig brukat göra.»

»Jag utelämnar här alla detaljerna rörande mordet; eftersom styrelsens afsigt under första tiden efter detta brott ännu icke var att beskydda och belöna konungamördarna, hafva offentliga skrifter därom lemnat en tämligen noggrann redogörelse. Sedan jag läst det ofvannämnda brefvet, tänkte jag öfver, hvad som

vore att göra för att hindra verkställigheten af den plan, som tycktes vara härmed sammanlänkad; ty om den endast inskränkte sig till att döda konungen, så borde den nödvändigt misslyckas. I följd häraf gaf jag hemliga befallningar till olika personer och lät andra gardet gå i vapen och ladda skarpt. Jag vet icke, om det var detta, som skyddade oss från vidare blodsutgjutelse; men säkert är, att första gardesregementet, med undantag af chefens och baron Bennets kompanier, förhöll sig stilla och att allt aflopp utan buller.»

»Läkarna och kirurgerna anlände efter hand och gjorde allt hvad som borde göras, enligt hvad deras tryckta berättelse gifver vid handen. Man beslöt därpå, att H. Maj:t genast skulle föras till slottet, och lät hans vagn köra fram. Konungen steg upp och tog t. o. m. tio eller tolf steg; därefter sattes han i en stol och bars ända till vagnen, hvarest endast baron Essen och jag medföljde. Alla personer af rang och samhällsställning följde vagnen bredvid vagnsdörrarna. Folkmassan, som småningom samlat sig vid ryktet om denna olyckliga tilldragelse, stod på ömse sidor om vägen, och från dem hördes endast suckar och klagorop. Vägen, så kort den var, föreföll lång. Konungen led mycket af vagnens skakning; men då han kommit fram till foten af den höga trappan till gården, hvarest man återigen skulle börja bära honom, antog han en glad och lugn uppsyn, helsade och tackade alla människor med vänlighet och talade med alla, som kommo i hans närhet, med den godhet och det behag, som han så väl förstod att använda, då han ville väcka deltagande eller hänförelse. Alla, som befunnit sig i hans våning i operahuset, gingo in i hans sängkammare, tillsammans med folk från gatan, så att konungen kläddes af och lades nästan offentligen; och öfverstekammarjunkarna betjente honom såsom på stora ceremonidagar. Sedan han blifvit lagd till sängs, samtalade han med alla de personer, som hade något angeläget att säga honom med anledning af de närvarande omständigheterna. Mer och mindre länge talte han med hvar och en af de främmande ministrarna — längst med ryske ambassadören greve Stackelberg och engelske ministern Liston.» — —

»Den mängd människor, som uppfyllde sängkammaren och hela våningen, var ofantlig; hettan blef besvärlig, och luften därstädes började blifva ganska osund. Läkarna begärde då, att hela massan skulle utvisas, så att H. Maj:t finge vara i ro och njuta någon hvila. Konungen afskedade på det nådigaste sätt hela samlingen och syntes hvarken känna smärtor eller oro. Några af dem, som hade fritt tillträde och tillhörde hans förtro-

liga umgänge, stannade kvar; och då allt var stilla, kallade H. Maj:t mig till sin säng och sade, efter några ögonblicks eftersinnande: »Låt oss icke hoppas för mycket; detta kan bli ganska allvarsamt. I hvarje fall kommer jag alltid att bli sämre än nu, och därför behöfs det att en regering tillförordnas, så att ärendena kunna hafva sin gång, utan att man hvarje ögonblick behöfver fråga mig.» Detta syntes mig också nödvändigt, svarade jag: »men huru skall man sammansätta denna regering, om E. Maj:t vill till den öfverlemna hela sin makt?» — »Det är icke min afsigt», svarade konungen. »Samma instruktion skall gälla, som vid min afresa till Aachen; och det är endast med afseende på den, som gjort mordförsöket, som jag vill att man skall handla utan att därom tala med mig, icke en gång förelägga mig domen till min stadfästelse. Jag skulle hela mitt lif önska att vara okunnig om denna sak, om svenska händer äro fläckade af mitt blod.» Här stannade han ett ögonblick. Sedan tillade han: »Om så är, så är det i hvarje fall Jakobinerna, som hafva planlagt det. Nationen är hvarken nog lägsint eller nog fördärfvad, för att ännu hafva utänkt något dylikt. Hvad beträffar den t. f. regeringen», fortsatte han, »så vill jag däri endast ha drotset, Oxenstjerna, Taube, er och Håkansson samt Lagerbring såsom protokollsförande; Taube skall dessutom ensam hafva bestyret med utrikes angelägenheterna, och ni befälet öfver trupperna och dessutom hvad som kan ingå i edra gamla instruktioner rörande allt, som måste ske hastigt och med kraft.»

»Jag bör nämna, att under kriget och konungens resa till Aachen hade jag fullmakter in blanco, som satte mig i stånd att utföra allt, som jag ansåg nödigt för konungens tjenst. Det kan förefalla besynnerligt, att jag aldrig gjort något bruk af dem, och ännu mera, att jag efter konungens död ref sönder dem i närvaro af några bland mina vänner. Men jag hade då allt skäl att frukta, att om jag lemnade dem från mig, jag icke hos alla skulle finna samma grannlaghet, som den jag användt.»

»Sedan konungen gifvit mig del af sina önsknigar, lät jag honom förstå min förvåning öfver att det vid frågan om den t. f. regeringen icke var tal hvarken om kronprinsen eller hertigen af Södermanland. »Min son», svarade han, »skulle få bevittna ett skädespel, som vore alldeles för ohyggligt och blodigt, för att jag skulle kunna besluta mig att låta honom taga del i edra öfverläggningar, åtminstone innan allt hvad som rör min egen sak är förbi. Man bör icke», fortsatte han, »gifva blodiga lärdomar åt en furste vid hans ålder, som en gång skall regera: man får olyckligtvis snart nog, med eller mot sin vilja, att göra

med dylikt; och den vana, som man fått därvid, när man är ung, kan urarta till likgiltighet — något som är oändligen farligt, när det gäller att afgöra en människas lif». — »Men, invände jag, hertigen af Södermanland är rikets laglige regent, om vi hafva den olyckan att förlora E. Maj:t; och med hvilka ögon skall han betrakta en t. f. regering, hvarifrån han vid detta tillfälle är utesluten?» — »Nej, nej!» sade konungen, »det duger icke, jag vill det bestämdt icke; och jag tänker icke dö så snart — det ingår åtminstone icke i mina beräkningar.» — Då jag såg att min anmärkning, som kanske var obetänkt, huru naturlig den var, obehagligt berört honom, sade jag: »I morgon bitida skall E. Maj:t gifva sina befallningar; nu behöfves hvila och vi böra lemna E. Maj:t.» Han räckte mig sin hand, tryckte den med värme och sade: »Oroa er icke, min käre vän, jag mår bättre, än ni tror.»

»Jag gaf ännu några föreskrifter för upprätthållandet af ordningen och lugnet. Jag skulle först följande måndag emottaga kommandot öfver trupperna; men då jag var i stånd att göra hvad jag ansåg nyttigt och tillbörligt och var mindre angelägen om att synas taga första platsen i statens angelägenheter, än att för det allmänna bästas skull bevara harmonien och lugnet inom den kungliga familjen, vidhöll jag, då jag lemnade konungen, fortfarande min afsigt att tala med riksdrotset och Håkansson, för att bereda hertigen plats i regeringen. Ty jag förstod lätt, om jag satte mig i denne furstes belägenhet, att han borde känna sig sårad af att hos sin broder finna så föga förtroende, i synnerhet vid ett tillfälle, då den allmänna uppmärksamheten öfverallt sökte att upptäcka ursprunget till denna lika ohyggliga som bedröfliga händelse, och då alla tänkande personer ville däri se något annat mål än ett mord, rätt och slätt. Jag hade verkligen också följande dagen en öfverläggning i samma ämne med dessa herrar, i följd hvaraf vi lyckades öfvertala H. Maj:t att följa vårt råd med afseende på hans bror, för att icke gifva anledning till enskild missämja, hvilken endast allt för ofta har inflytande på viktigare angelägenheter.

Samma dag talte konungen med mig om sitt testamente, och detta för första gången i sitt lif, fastän det var två år sedan han upprättat det. Han uttalade sig icke fullt tydligt rörande beskaffenheten af den förmyndareregering, som han däri velat förordna. Alla sväfvade i fullkomlig okunnighet därom, därför att ingen sett detta aktstycke, som var helt och hållet skrifvet med konungens egen hand, försegladt och deponerat i Svea hofrätt. »Min sons myndighetsålder, sade han, är bestämd

till 18 år.» — »För Guds skull, E. Maj:t, inföll jag, ändra denna punkt, då E. Maj:t vet huru utveckladt förstånd och omdöme, som denne unge furste har; och bestäm tiden till 16 år i stället!» — »Nej», svarade konungen; »ty om han har så mycket hufvud, att han själf kan regera, så skall han vid den åldern vara lika mäktig, som om han uppnått myndighetsåldern, och man skall icke sätta sig emot honom, för att icke två år senare blifva utan inflytande. I motsatt fall, om han är svag och liknöjd, så kan man icke för länge utsträcka förmynderskapet öfver honom. Men det behöfves en förändring af ett annat slag, hvarom vi skola tala en annan gång.» — Vi blefvo nu afbrutna af konungens båda bröder, som i samma ögonblick inträdde.»

»Jag återkommer till hvad som rör mig personligen. Sedan jag på natten lemnat konungens sängkammare och mot kl. 5 på morgonen kom hem till mig, fann jag en mängd människor, som väntade mig och voro i liflig oro öfver de faror, som hotade oss. Några visade sina farhågor för den allmänna olycka, som hotade, om konungen dog; andra, hvilkas synkrets var trängre och egentligen omfattade deras egna intressen, syntes endast sysselsatta med mig — d. v. s. med sig själfva, därför att mitt fall skulle medföra deras. Dessa sistnämnda gifvo mig de ifrigaste — och på goda grunder stödda — råd, för att förmå mig att, medan ännu var tid, tänka på mig själf. Jag var allt för gripen af afsky och smärta, för att icke önska att ett ögonblick få vara ensam; och jag gjorde allt hvad jag kunde för att blifva fri från dem alla, genom att låtsas mig ega mera lugn och hopp, än mitt hjärta verkligen kände. Jag klädde af mig och kastade mig på min säng; men det var icke möjligt att tillsluta ögonen under de två timmar, som jag låg, och hvilka syntes mig bra långa.»

»Jag steg upp och begaf mig till konungens våning, för att höra hur det stod till. Man syntes där vara lugn. Läkarna och fältskärerna, med undantag af Acrel, ansågo såret såsom föga lifsfarligt, fastän det kunde medföra, att konungen blefve krympling. H. Maj:t låg inslumrad och hade icke jämrat sig. Kl. 9 skulle man sondera och undersöka såret, o. s. v. Folket samlades i små hopar på gator och torg; alla gingo mot slottet och kyrkorna. De båda borggårdarna i slottet voro fyllda af människor, hvilkas bekymmer öfver konungens tillstånd och förbannelser mot hans fiender gjorde ett oerhördt intryck på de personer, af två olika slag med vidt skilda tänkesätt, som voro tvungna att passera igenom denna folkmassa.» — —

»En stund efteråt begaf jag mig åter till konungen, hvarest alla läkare och kirurger voro samlade. H. Maj:t tycktes vara lugn och t. o. m. glad; han skämtade öfver huru illa jag tagit vid mig, då jag första gången såg honom, sedan han blifvit sårad. »Huru skulle man kunna beherska sig vid en sådan tanke!» sade jag. — »Och isynnerhet», återtog konungen, »var det mig omöjligt att tro, att jag skulle bli sårad bakifrån: det skulle fordras lönnmördare därtill!» — Dessa sista ord sades med mer hetta, än han vanligen visade, då han talte om sin olycka. Då konungen slutat att tala med oss, inträdde läkarna och man började sondera såret. Denna operation borde kännas bra smärtsam; Theels hand stacks nämligen nästan hel och hållen in i såret, hvarifrån han likväl endast kunde uttaga några små spiknubbar, därför att återstoden trängt djupare in. Under hela denna plågsamma operation höll konungen mig i handen, hvilken han då och då hårdt tryckte. Några gånger förvreds hans ansikte, men intet skrik, ingen klagan undslapp honom. Alla sakkunniga, med undantag af de äldsta, syntes fulla af hopp; och då man gärna tror hvad man önskar, så smickrade vi oss med tanken att allt skulle gå bra, oberäknadt smärtan och de olägenheter, som kunde blifva följder af olyckan.»

»Då jag lemnade konungens rum, därför att jag kände mig illamående genom det våld, jag måst göra på mig själf för att vara närvarande vid denna långa och plågsamma operation, kom en kammartjenare, skickad af drottningen, för att bedja mig komma till henne. Jag begaf mig genast dit, och jag fann henne i sitt toillettrum, högst orolig och bedröfvad. Hon frågade mig med mycken ifver allt hvad hon kunde önska att veta rörande konungens tillstånd, och sade, att hon lifligt önskade att få se honom. Jag svarade, att jag skulle gå och underrätta honom och se om han, efter de plågor han nyss utstått, vore i stånd att taga emot någon. — Konungen hade efter operationens slut verkligen önskat ett ögonblicks hvila, och alla, som icke voro tjänstgörande, hade lemnat honom. Jag gick emellertid helt tyst in i hans sängkammare, i afsigt att där afvakta hans befallningar; men så snart han märkte mig komma in, kallade han mig fram till sängen och gjorde mig några frågor, om hvad attentatet hade gjort för intryck på folket. Jag sade honom hvad jag hade sett och erfarit: att folket vore mycket uppretadt mot hans fiender, och att vissa personer, då de sågo folkets upphetsning, fruktade en olycklig utgång lika mycket som de konungen tillgifna, ehuru af en helt olika anledning. Därefter framförde jag drottningens uppdrag. Då befallde mig

konungen att öppna sidodörren till konseljrummet och att genast släppa in Hennes Maj:t den vägen. Jag gick att söka drottningen, följde med henne och stannade jämte henne hos konungen. Hennes smärta syntes liflig; hon frågade honom två eller tre gånger med den innerligaste ömhet, om han icke led mycket. Hennes besök räckte en quart, under hvilken tid hon oupphörligt höll konungens hand tryckt mellan sina och flera gånger utropade, vändande sig till mig: »Huru afskyvärdt! hvilken grym nedrighet!» Konungen lugnade henne och sade: »För öfrigt böra de grundsatser, som äro på modet, göra oss förtrogna med tilldragelser af samma slag som den, som nu träffat mig.» Han tystnade för ett ögonblick och sade sedan med en gladare ton: »Har ni sett vår son? Jag skulle vara nyfiken att veta hvad intryck detta har gjort på honom; men kanske är det bäst, att han icke får veta något därom.» Jag anmärkte för H. Maj:t, att detta vore omöjligt, och att det vore bättre att underrätta honom därom, än att gifva honom anledning att fråga personer, som af missförstånd nit eller andra anledningar kanske icke iakttog den nödiga grannlagenheten. Drottningen godkände min tanke; men konungen svarade ingenting och lät oss därigenom förstå, att vårt besök varit långt nog.* Drottningen lemnade honom med smärta och oro. Hon sade mig, då jag följde henne till hennes våning: »Jag besvär er, baron Armfelt, att så ofta som möjligt låta mig veta, huru det är med konungen, och framför allt att aldrig för mig dölja sanningen.»

»Då jag återkom till konungen, träffade jag drotset och Schröderheim. Denne sistnämnde fick de nödiga befallningarna för att sammankalla den t. f. regeringen, och kallelsen med åtföljande instruktion expedierades så snabbt, att vi redan samma dag, den 17 Mars, på eftermiddagen höllo vårt första sammanträde. — Konungen mottog samma dag hertiginnan af Södermanland, sin syster prinsessan, hofvets damer o. s. v. Under detta besök syntes han synnerligen liflig och förbindlig, så att samtalet blef allmänt och räckte en god halftimme; men då alla gått, sade han till oss: »Det blir för tröttsamt; jag vill icke mera taga emot så stort sällskap, så länge jag är sjuk.» — Grefvinnan Klinckowström, med hvilken han icke varit på bästa fot, kom något efter de andra. Han sade till henne: »Låt oss vara vänner, grefvinna, och glömma det förflutna!» Hon lemnade honom med mycken rörelse; men bibehöll dock, så länge hon lefde, en viss ovilja mot konungen, på grund af hennes faders, greve Axel Fersens arrestering 1789. I samma ögonblick, som hon gick ut, frågade konungen: »Är det ännu

någon därute, som vill se mig?» — Ja, E. Maj:t, svarade jag, flera personer. — »Hvilka dä?» frågade han. — Jag nämnde flera, bland andra Pontus Liljehorn, en af de ännu ej upptäckta sammansvurna, densamme som hade skrivit den ofvannämnda biljetten med blyerts. Denne man hade varit page och var uppfostrad under konungens ögon samt erfor dessutom dagligen konungens välgärningar. Konungen hade mycken välvilja för denne usling; han befallde mig därför att låta honom komma in. Då han såg honom, räckte han honom handen: »Är det icke förskräckligt, Pontus, att sedan jag under ett blodigt krig undgått farorna, en lönnmördares kula skall lägga mig till sängs?» — Pontus tycktes vara rörd, kysste konungens hand, började utösa förbannelser öfver den skurk, som varit nog nedrig att föröfva ett dylikt brott, och drog sig sedan tillbaka med den säkraste hållning i världen.»

»Förmiddagen tillbragtes på detta sätt med att taga emot olika personer, af hvilka några drogos dit genom nyfikenhet, andra af deltagande för konungen. Samma förmiddag kom polismästaren och berättade mig, att mördaren var upptäckt, och att det var Ankarström, som man äfven trodde ega trädarna till denna nedriga sammansvärjning. Jag underrättade H. Maj:t därom. Han sade: »Det är två månader, sedan jag räddade honom från en rättegång, som man ärnade anställa mot honom på Gotland. Känner man några fler?» — Nej, E. Maj:t, men många misstänkas. — »Så mycket värre!» svarade han; »jag vill icke känna deras namn, och ingen får hädanefter tala med mig därom eller om något, som därmed står i sammanhang; det är endast revolutionsplanen, som jag en dag skulle vilja lära känna, för att se, om den innehåller något förnuftigt.» — Efter detta tillfälle aktade sig alla att vidröra någonting, som sammanhänge med mordgärningen; och två eller tre dagar efteråt ville konungen icke höra talas om något slags allmänna angelägenheter utom Frankrikes, hvilka lifligt lägo honom om hjärtat. Baron Taube hade emellertid mycken omtanke att dölja allt, som kunde uppröra honom, så att han t. ex. aldrig fick veta kejsar Leopolds död.»

»Konungen fortfor ännu fyra eller fem dagar att mottaga personer, som icke till följd af sin ställning eller personliga tillgifvenhet tillhörde hans dagliga omgifning. Så mottogos t. ex. grefven och grefvinnan Fersen, grefve Brahe, ryske ambassadören, baron d'Escars, den unge grefve Bouillé, o. s. v. — H. Maj:t hade varit på spänd fot med grefvinnan Fersen för hennes mans skul. Denna dam, lika vördnadsvärd genom sin karakter

som genom sin börd, hade dragit sig ifrån hofvet och träffade icke längre konungen, som likväl alltjämt värderade och högaktade henne. De blefvo vid detta tillfälle försonade, till synnerlig tillfredsställelse för konungen. — Grefve Brahe, för hvilken konungen hyste välvilja af grundsats och af böjelse, hade, oakadt allt hvad H. Maj:t gjort för honom, trott sig vara förbunden att kasta sig in i oppositionen och visa missnöje mot hofvet och regeringen. Han var af naturen god och redbar, och den svenska adelns dårskap att strida mot konungamakten var en sak, som knappast öfverensstämde med hans hjärta. Ingen klok människa kunde utan smärta se den vidunderliga föreningen af de gällande filosofiska lärorna för dagen med den oligarkiska smitta, som fordom beredt Sverige så många olyckor. Grefve Brahe begärde att få se konungen; och H. Maj:t sade, så snart han fick se honom, under det han utsträckte armarna för att omfamna honom: »Kom, min kära grefve, jag skall icke längre tänka på det förflutna; och jag är bra lycklig, om min olycka återgifver mig mina vänner». De hade ett samtal på en halftimme, hvarefter grefven gick ut med ögonen badande i tårar. Jag var i kabinetten, då han gick därigenom; han tog min hand, tryckte den, och utropade: »Ett sådant hjärta, sådana känslor! Nej, detta glömmet jag aldrig!» Jag kände mig rörd, då jag af honom själf fick höra hvad som tilldragit sig, och svarade: »Det är bra sorgligt, att man å ömse sidor misskánt hvarandra; i annat fall hade denna olycka icke inträffat».

»De tretton dagar, som konungen ännu lefde, d. v. s. ända till den 29 Mars, erbjödo icke någonting vidare anmärkningsvärdt, ty jag talar icke om sjukdomens symptom, hvilka allt jämnt höllo oss i ängslig uppmärksamhet. Kronprinsen samt hertigarna af Södermanland och Östergötland kommo regelbundet alla morgnar för att underrätta sig om konungens helse. Det yttre rummet var beständigt fullt med folk; men ganska få personer gingo in till konungen, sedan han upphört att vilja samtala. Han tillbragte hela timmar med att höra lilla Hjortsberg läsa. Jag försummade icke att två eller tre gånger om dagen gifva drottningen underrättelse om konungens tillstånd. H. Maj:t ville icke längre mottaga besök af damer, därför att suppurationen af hans sår, oakadt alla möjliga försigtighetsmått, spred ett slags obehaglig lukt i rummet; och fastän hans hjärta alltid var fritt från alla slags kärleksintriger, t. o. m. från alla lätt öfvergående tycken, kan man väl säga, att ingen var mera uppmärksam och artig mot det täcka könet än han. Utom de som tillhörde uppvaktningen, såsom öfverstekammarjunkarna och hofvets kaval-

jerer, voro följande personer nästan oupphörligt hos konungen: baron Taube, greve Gyldenstolpe, greve Oxenstjerna, Schröderheim och jag. Mellan de stunder, då det lästes högt, pratade vi vid hans säng om gamla historier från flydda tider, men aldrig om hvad som händt sedan tio år tillbaka. Han sade då och då ett ord; någon gång afbröt han oss, sägande: Tyst, tyst! — därför att bullret af vårt samtal plågade honom».

»Den 18 Mars hade konungen velat taga kommandantskåppen från Klingspor för att gifva den åt mig; men denne syntes så bedröfvad däröfver och bad mig så ifrigt att icke mottaga den, att jag öfvertalade H. Maj:t att låta honom få hafva den i behåll, och lofvade att, om det blefve nödigt, hjälpa honom, då konungen tycktes tro, att Stockholms befolkning hade större förtroende för mig än för Klingspor. Få dagar därefter visade sig detta verkligen. Man upptäckte dag för dag nya sammansvurna. Då den unge greve Claes Fredriksson Horn blifvit arresterad såsom en bland dem, trodde folket, att hans far, som drifvit oppositionsandan ända till ett slags fanatisk galenskap, icke vore utan andel i det attentat, som blifvit begånget mot konungens person. Folket var således uppretadt mot den gamle Horn, som hade blifvit öfverhopad med hedersbevisningar och välgärningar af konungen; och begaf sig i sitt raseri till hans hus och ville rifva ner det. Man skickade dit gardet och lätta dragonerna; polismästaren var där personligen, baron Klingspor med sin kommandantskåpp begaf sig också dit, men allt var fruktlöst; i stället för att upploppet lugnades, syntes det i stället så mycket mera hotande. Slutligen måste jag begifva mig dit. Då jag kom fram, lyckades jag med tillhjälp af Abraham Westman att lugna den uppretade folkmassan och att föra greve Horn välbehållen till slottet, hvarest han kvarstannade ända till konungens död, och t. o. m., efter hvad jag tror, några dagar efteråt. *) Hans sak ansågs sedermera icke vara nog allvarsam för att behöfva dömas af hofrätten, ty hertigen-regenten påstod, att han endast haft sin sons förtroende, och att man icke kunde begära att han skulle förråda honom». — —

»Då jag återkom från denna expedition, inträdde jag klädd i stöflar i konungens rum. H. Maj:t var icke van att se mig i

*) Man jämföre härmed Adlerbeths uppgift (I: 270), att »trovärdiga personer sett huru general Armfelt, som beledsagade greve Horn upp på slottet, vinkade åt den stojande pöbelskaran att följa tätt efter vagnen» (?) Uppgiften behöfver ingen vederläggning. -- Adlerbeth uppgifver därjämte, att det var bryggaren Westman jämte skådespelaren de Broen, som tillställt upploppet.

uniform och med stöflar och trodde att något ovanligt inträffat, samt frågade mig två gånger: »Hvad står på? Hvarföre har ni varit ute till häst?» — Jag svarade, att behofvet af frisk luft och min lust att se, huru ordningen uppehölls i staden, hade föranledt mig att tidigt rida ut, och att jag sedan haft så mycket att göra, att jag ej haft tid att kläda om mig. Han fixerade mig ett ögonblick, som om han velat läsa sanningen i mina ögon, och sade: »Jag vill ingenting veta; likväl är det icke lång stund, sedan jag hörde bullret af en kavalleritrupp». I själfva verket hade också en afdelning dragoner af misstag passerat under konungens fönster». — —

»Sedan den dagen erinrar jag mig icke, att H. Maj:t ett enda ögonblick syntes sysselsätta sig med hvad som tilldrog sig omkring honom, utom att han 5 eller 6 dagar före sin död frågade mig, hvad hans son sade. Jag svarade, att jag vore öfvertygad, att han vore djupare upprörd än man trodde; och detta var äfven fallet. Den unge fursten talte nästan icke och gick oupphörligt fram och tillbaka med en dyster och bedröfvad uppsyn. Jag tror nog, som alla människor sade, att han var missnöjd med att han icke var ordförande i regeringen, liksom under konungens resa till Aachen, helst som han äfven eljest visat sig i alla afseenden vida framför sin ålder. Men det som vida mera upprörde hans känslor, var det trolösa och grymma sätt, hvarpå man behandlat hans fader. Detta väckte hans ovilja till den grad, att han öfverlade med sig själf, om han borde besluta sig för att regera öfver ett folk, som sudlat sig med ett dylikt brott. Detta uttryck är af honom själf: en dag, då han utgöt sitt hjärta öfver denna sorgliga tilldragelse, undfölla honom dessa ord, oakadt hans vanliga försigtighet och grannlagenhet».

»Regeringen sysselsatte sig ända till den 29 Mars endast med löpande ärenden. Man lät hålla offentliga förböner för konungens återställande, kyrkorna voro fulla af folk, och man såg tårar rinna, som icke kommo af lågt smicker eller af egennyttiga beräkningar. Polismästaren afgaf två gånger om dagen sin rapport och fick allt bemyndigande och all hjälp, som voro nödvändiga för att handla med kraft; — ty man hade då icke ännu tagit sitt parti att beskydda konungamördarna. Oakadt min helsas dåliga skick, vakade jag ofta och ansträngde mig mycket. Vid händelser af detta slag uppträda alltid beskäftiga personer, som, för att göra sig oumbärliga, sätta ihop tusentals dikter. Så öfvertygad jag än var, att befolkningen var välsinnad och att de, som önskade en allmän omstörtning, vore ängsligare än vi, så trodde jag mig likväl, för att utsträcka vaksamheten så

långt som möjligt, böra göra några ströftåg om nätterna; men jag såg aldrig något spår af rörelse. Allt inskränkte sig till ofta förekommande arresteringar af personer, som misstänktes såsom delaktiga i brottet, med anledning af den tanke, som man någon tid hyste, att mordförsöket sammanhängde med en vidsträckt plan^{*)}. —

Den 28 på aftonen föreföll konungen mig något bättre, ty en slags hosta, som ansågs såsom ett dåligt tecken, hade upphört. Då jag själf kände mig illamående och uttröttad, gick jag tidigare än vanligt till hvila, och skref till drottningen, att jag funnit H. Maj:t litet bättre; nästan alla läkarna begåfvo sig lugnt hem. Jag lade mig, öfvertygad om att vår olycka icke vore så öfverhängande; men min sömn blef afbruten kl. $\frac{1}{2}$ 4 genom en biljett från tjenstgörande öfverstekammarjunkaren grefve Wachtmeister, som underrättade mig, att konungen endast hade några timmar qvar att lefva. Jag störtade ur sängen med en känsla af oro och fasa, som jag dittills aldrig känt, och skyndade så hastigt som möjligt i audiensrummet, hvarest jag såg läkarnas bestörtning och fann, huru litet man kan räkna på deras konst, när fara verkligen är på färde. Jag träffade där endast baron Taube, som kommit dit något före mig; men inom en quart voro alla människor samlade. Då det var fråga om att genast undersöka och anlägga förband på såret, ville man, att jag skulle gå in; men då jag icke sedan första dagen varit närvarande vid denna operation, ville jag icke göra det nu, för att icke själf hafva den sorgen att vara den förste, som vände konungens tanke på den öfverhängande faran, för den händelse att han icke visste därom. Baron Taube gick in. Jag gick och klädde mig, för att genast underrätta drottningen; sedan, mot kl. 7, gick jag in till konungen, som jag fann sittande i en länstol, med hufvudet

*) Armfelts vaksamhet och de talrika arresteringar, för hvilka man gjorde honom, Ahlman och Låstbom ansvariga, gåfvo anledning till illvilliga rykten. Det sades, att dessa personer uppgjort listor på hundratals personer såsom misstänkta, och det uppgafs, att Armfelt yrkat, att kronprinsens allmänt aktade lärare Rosenstein skulle arresteras (Adlerbeth I: 270). Armfelt skulle hafva velat begagna den nyss timade olyckan, för att genom sitt nit och förföljelser återvinna sitt inflytande; han skulle hafva utspridit rykten, att de sammansvurnas plan vore att sätta eld på hufvudstaden, tillsätta en provisorisk styrelse, hänga konungens anhängare vid lyktpälarna o. s. v. Därjämte skulle han hafva underhållit konungens misstankar mot hertig Karl (Schinkel, II: 237, 340). Armfelts egen framställning, som i allt bär prägeln af trovärdighet, vederlägger dessa uppgifter, hvilka i sig själfva voro lika orimliga som smädliga och på sin höjd kunna antagas hafva haft någon grund i ett eller annat öfverlagadt yttrande under Armfelts upprörda sinnestillsånd.

lutadt mot en kammartjenares hand, som understödde det. Hans ansigte var mycket förvandladt till följd af de ansträngningar, han gjort för att blifva af med det slem, som höll på att qväfva honom. Man hade sagt mig, att såret var torrt och att kallbrand kommit däri; och min uppsyn, då jag trädde in till konungen, var sådan, som kunde väntas af en person i det ögonblick, då han känner, att det är slut med hans lycka och hans lif. Han tog emot mig med en glad min och räckte mig handen, sägande: »Det är snart slut med mig; kom ihåg er gode vän, när han icke längre är till!»

»En dyster tystnad herskade i hela rummet. Jag såg för första gången under konungens sjukdom bergsrådet Dalberg, konungens f. d. lifmedikus, en man af stora teoretiska kunskaper. H. Maj:t tyckte icke om honom, på grund af en viss anspråksfullhet i hans väsen, som kunskaper och skicklighet stundom ofrivilligt gifva åt de redbaraste män med de bästa afsigter. Men då smärtorna under natten till ytterlighet ökats, hade han skickat efter honom. Dalberg kom klockan fyra på morgonen, och sedan han gjort hvad han kunnat för att lindra plågorna, sade han: »E. Maj:ts tillstånd är alldeles icke tillfredsställande». — »Är det farligt?» frågade konungen. — »Ja, E. Maj:t», svarade Dalberg, »mitt samvete och min heder tillåta mig icke att dölja det». — »Huru många timmar kunna återstå mig?» frågade konungen. — »Fem eller sex timmar», sade Dalberg; »och jag besvar E. Maj:t att använda dem för att tänka på sin själs välfärd och sitt rikets lugn, om ännu några befallningar återstå att gifva». — Genast vände sig konungen till dem, som voro närvarande, och sade: »det skulle således vara slut kl. $\frac{1}{2}$ 11»; samt skickade genast efter statssekreteraren Schröderheim. Denne höll redan på att skrifva, då jag inträdde, ty allt detta hade tilldragit sig, innan man undersökt och förbundit såret. Konungens befallningar till Schröderheim hade blifvit gifna, utan att någon kunde höra dem. Han satt och skref vid ett spelbord i ett hörn af rummet, ställdt så, att H. Maj:t hade honom under ögonen. Baron Taube, grefvarna Gyldenstolpe, Oxenstjerna och jag, i hvilkas närvaro detta tilldrog sig och som stannade kvar ända till slutet, voro alla i en obeskriflig bedröfvelse. Då statssekreteraren slutat att skrifva, gaf H. Maj:t oss tecken att komma närmare och sade: »Jag ber er, laga att jag får dö i lugn, och att ingen får komma in, utan att jag begärt det, utom ni och min betjening. Jag kan icke glömma huru konung Fredrik dog: hans sängkammare var som en offentlig plats». Baron Taube

meddelade denna befallning åt dem som voro i audiensrummet, och ingen försökte att bryta mot konungens vilja».

»Innan konungen underskref de aktstycken, som statssekreteraren Schröderheim uppsatt efter hans befallning, läste och granskade han dem uppmärksamt. Det första angick hans sons uppfostran och den uppvaktning, som skulle omgifva honom. Det föreskrefs där bland annat, att hans guvernör och lärare icke finge ombytas, och att uppvaktningen på särskildt föreskrifvet sätt skulle delas mellan dem, tjänstgörande öfverstekammarjunkaren och de öfriga hofherrarna o. s. v. Detta blef sedermera lika litet iakttaget som allt det öfriga. — Den andra handlingen lemnade åt baron Taube ledningen af de utländska angelägenheterna; denne ville nämligen icke hvarken antaga den rang eller lön, som tillhörde denna befattning. Utgången visade kort efteråt, att han handlat ganska klokt däri, och att han var mera försigtig än ärelysten. — Den tredje var en fullmakt för mig att vara öfverståhållare i Stockholm, med alla förmåner, som tillhörde denna plats, sedan man därifrån skilt befattningen med polisen och kongl. slottet, med det tillägg, att jag därjämte skulle behålla alla de ämbeten, jag innehade».

»Sedan H. Maj:t slutat genömläsningen, tillkallade han grefve Gyldenstolpe och lät honom läsa hvad som rörde honom, äfvenså baron Taube; sedan kallade han mig och sade: »Se där är er fullmakt att vara öfverståhållare i Stockholm; är ni nöjd? Jag har för alltid velat fästa er i tronens grannskap och stadga ert inflytande». Jag svarade nästan intet; jag kan icke erinra mig, att jag i detta ögonblick erfor någon annan känsla än den lifligaste smärta. Jag kysste konungens hand, som jag fuktade med mina tårar, och utropade: »Hvarför kan jag icke med uppoffring af mina dagar förlänga E. Maj:ts!» — Konungen tryckte min hand och fick just i samma ögonblick ett qväfningsanfall, som kom oss alla att tro, att han skulle uppgifva andan».

»I det ögonblick, då den fjerde handlingen, hvarom jag ännu icke talat, skulle undertecknas, stälpte Schröderheim bläckhornet öfver den -- af misstag, såsom jag vill tro, så att den fick skrivas om helt och hållet. Personer, som äro benägna att spåra listig beräkning eller elakt uppsåt i vissa handlingar, i synnerhet då den handlande personen är något klenmodig och därjämte slug, skola kanhända säga, att detta skedde med afsigt och för att vinna tid. Jag lemnar åt andra att döma därom och inskränker mig att omnämna faktum. Denna handling, som öfversköljdes af bläck, var kodicillen till konungens testamente. H. Maj:t hade ämnat låta uppsätta den ända sedan första da-

garna af sin sjukdom; men då vi voro benägna att göra oss blinda för faran, så hade han icke förr än samma morgon dikterat den för statssekreteraren. Efter allt detta kan man väl antaga, att konungens svaghetsstillstånd, otydligheten i hans röst, ökad genom de qväfningsanfall, som förebådade dödens ankomst, hade hindrat Schröderheim att rätt uppfatta hans sista vilja och verkliga mening; och att H. Maj:t själf, fastän han ögnade igenom hela akten, innan han underskref den, och oaktadt det såg ut, som om han därvid fäste hela sin uppmärksamhet, icke längre var i stånd att riktigt reda och samla sina tankar. Huru härmed nu förhåller sig, så är det ganska säkert, att kodicillen var illa uppsatt och kunde tydas på flera sätt. Styrelsen var nämligen därigenom under konungens minderårighet uppdragen åt den för tillfället tillförordnade regeringen på samma fot som den nu egde bestånd, utan att likväl det första testamentets föreskrift i denna punkt var upphäfd*)). — —

»Då denna kodicill ändtligen var underskrifven, äfvensom den handling, som innehöll föreskriften om tronföljarens uppfostran och uppvaktning, förseglades båda och skickades till Svea hofrätt. Baron Taube och jag mottogo de papper, som angingo oss personligen. Konungen förstod ännu i dödsstunden att gifva ökad värde åt dessa bevis på sin ynnest och sitt förtroende genom den nåd och den förbindlighet, som han under alla omständigheter så väl förstod att använda. Konungen sade oss också några ord om kodicillen, vid hvilka vi i detta ögonblick icke fäste uppmärksamhet, och sedan tillade han: »Utan att minska min brors makt under hans förmynderskap, har jag funnit en utväg att antyda utsigten till en framtida ansvarighet, med hvilken hedern lika mycket som hans egen fördel är förbunden». Jag trodde i början, att det vore något bref eller någon annan

*) Anmärkningsvärdt är, att Schröderheim, som efterlemnade en utförlig berättelse om konungens sista sjukdom och död, hvori han äfven redogjort för förloppet af de här skildrade händelserna vid hans dödsbädd, alldeles förtiger det uppdrag, han erhöi att uppsätta dessa viktiga statshandlingar. Hans göromål skulle, enligt hans framställning, hafva inskränkt sig till att uppsätta »den bekanta öfverståthållare-fullmakten» för Armfelt. Schröderheims berättelse har tydligen varit afsedd att läggas under hertig Karls ögon och röjer mycken underdånighet mot honom. Att de delar af konungens yttersta vilja, som icke voro hertigen behagliga, här förtegats, kan icke vara en blott tillfällighet och bidrager icke att öka framställningens trovärdighet. (Se Schröderheims Anteckn. s. 175 o. f.). — Äfven Ehrenström har efterlemnade en berättelse om konungens död (Anteckn. s. 396), hvilken, såsom en jämförelse lätt utvisar, är delvis ordagrann hemtad ur Armfelts här anförda skildring, hvilken sålunda varit honom tillgänglig.

skrift, som konungen tillställt hertigen och som, i betraktande af den vördnad, som man vanligen visar en döendes sista önsningar, borde medföra den verkan, på hvilken konungen syntes räkna. Men sedan jag efteråt sett kodicillen och efter ett samtal med en fullt ärlig person, som härom erhållit konungens förtroende, blef det mig lätt att förklara afsigten därmed hos en konung, som hade ett så ljusst förstånd och så väl förstod att bedöma människor, då han gjorde det med lugn». —

»Under dessa sista omsorger, som vår konung egnade åt fäderneslandet, erinrade Dalberg honom, att han äfven borde tänka på sin själs välfärd och skicka efter en prest med nattvarden. Genast frågade konungen, om någon fanns i rummet utanför. Någon nämnde ärkebiskopen. »Nej», sade konungen, »jag behöfver icke hans hjälp, han har aldrig tjenat mig med glädje: kalla hit biskopen i Vexjö». Jag hade redan dragit försorg om att underrätta denne biskop, så att allt var i ordning, då han fick tillsägelse att komma in i konungens rum. Under tiden tog H. Maj:t afsked af alla dem som omgäfvat honom, tackade dem för deras tjänster och sade några vänliga ord till enhvar. Under detta smärtsamma och rörande uppträde glömde han icke den ringaste af sin betjening. Då jag närmade mig, kände jag mig nästan tillintetgjord, och mina krafter syntes alldeles öfvergifva mig: utom min långvariga sjukdom hade jag ända sedan katastrofen den 16 Mars haft ständiga blodförluster, så att jag kunde hoppas att snart få följa min vän och välgörare i grafven. Alla dessa rörelser i mitt inre undfölo honom icke; och sedan han ömt omfannat mig och med värme tackat mig för min tillgifvenhet och mina tjänster, hvilkas betydelse han i detta ögonblick öferskattade, sade han mig med hög röst och med stor liflighet: »Lofva mig, att aldrig lemna min son, att aldrig öfvergifva honom, att tjena honom med samma trohet, samma nit och samma tillgifvenhet, som ni alltid haft för mig!» — »E. Maj:t, svarade jag, det behöfs icke att jag ger ett sådant löfte, ty skulle jag någonsin glömma Eder vilja, utan att vara ett vidunder af otacksamhet och nedrighet! Men att aldrig lemna Eder son — skall detta alltid bero af mig? Omständigheter, som man icke kan förutse, skola kanske aflägsna mig från honom mot min vilja».

»Det var en besynnerlig aning, som lade mig dessa ord i munnen; ty då syntes det visserligen icke vara någon utsigt, att man skulle behandla mig så som man gjorde, och att jag en dag skulle falla offer för de känslor, hvilka Gustaf III gjort till min heligaste lag».

»Mitt svar syntes nedslå konungen, som sade mig: »Det skall icke hända; jag har förebyggt det. Man skall aldrig kunna skilja er ifrån min son. Lofva mig endast, att stanna qvar i tjänst, till dess han sitter tryggad på sin tron!» — Jag kunde då icke längre tillbakahålla mina snyftningar; och det var mig icke möjligt att få fram ett enda ord. Han sade mig ännu några ord, som jag ej förstod, fastän hans kammartjenare Robert, som stödde hans hufvud, trodde sig kunna förklara dem; och därmed slutade detta rörande uppträde, som för evigt står ristadt i min själ».

»Konungens krafter medtogos af alla dessa sorgliga afsked, och han kände sitt slut allt mer nalkas. »Jag känner ett stort behof af att sofva; ett ögonblicks lugn skulle göra mig godt; jag vill lägga mig». Man lade honom i sängen, och han tycktes där finna sig vida bekvämligare. Kort efter bad han, att biskopen i Vexiö skulle inkallas, och han kom genast med sakramentet. H. Maj:t gjorde sin syndabekännelse och därefter sin trosbekännelse med hög röst och anammade nattvarden. Denna ceremoni var synnerligen uppbygglig, efter hvad biskopens tryckta berättelse utvisar. Då ingen tid var att förlora, sysselsatte jag mig under denna stund jämte baron Taube med att försegla konungens nycklar och åtskilliga papper, hvilka hans gamle och hederlige kammartjenare Griberg lemnade oss, för att undvika att oordning uppstode genom tillströmningen af människor och oredan strax efter dödsfallet».

»Jag anser lämpligt att här omnämna ett enskildt samtal, som jag en gång hade med konungen om religionen i allmänhet, vid en tid, då ingen af oss gick i dödstankar, och då det endast var nyfikenhet, som föranledde att jag tog mig friheten fråga honom om hans åsichter i denna fråga. »Jag svarar», sade han, »liksom Simonides svarade Hiero: ju mer jag forskar i dessa hemligheter, desto mera finner jag dem öfver mitt förstånd. Men religionen, eller åtminstone vördnaden för något slags gudsdyrkan är oundgängligen nödvändig för samhällets och den allmänna ordningens upprätthållande. Vidare, om det finnes en Gud, sådan som han blifvit för oss framställd och som jag tror, så kan en god och rättskaffens människa icke underlåta att vara honom behaglig; i annat fall, om en sådan icke finnes, så skola en människas goda handlingar icke kunna lända henne till skada. Alltså, om vi endast hålla oss vid denna sida af saken, min vän, så lät oss icke öfva vårt skämt på religionens bekostnad, och lät oss icke med för stor nyfikenhet söka intränga i saker, som vi böra betrakta med vördnad».

»Jag har trott mig böra anteckna detta för eftervärlden, för att visa de åsigtter, som hystes af denne snillrike furste i ett ämne, på hvars bekostnad några stora män på ett allt för öfvermodigt sätt velat lysa med sitt snille».

»Sedan nattvarden blifvit utdelad och biskopen gifvit konungen den sista välsignelsen, aflägsnade han sig, och vi närmade oss konungens säng. Han betraktade oss med en min af godhet och ömhet, men utan att säga någonting. Jag tog en af hans händer och kysste den flera gånger; konungen tryckte svagt min hand och frågade Dalberg, som då och då kom och kände på pulsen: »Huru tycker ni att det är?» — Jag mins icke hvad han svarade, men jag frågade just då, om H. Maj:t icke tillät mig att gå och hemta drottningen, hans son och hans anhöriga. Han sade strax ja, men ändrade sig genast och återtog: »Det är i alla fall bäst att vänta; jag är sömnig, och ett ögonblicks hvila skulle göra mig godt».

»Jag drog mig tillbaka, för att kasta mig i en länstol vid brasan. Knappt hade jag hunnit dit, förr än Dalberg kallade på mig och sade: »Det är slut». Alla störtade fram, och vi sågo ingen förändring i konungens ansigte, utom att hans ögon voro slutna. Då sade jag till Dalberg: »Han sofver». — »Ja», svarade denne, »den eviga sömnen». — Jag stack min hand under täcket för att känna, om hans fötter voro varma. De voro alldeles icke kalla, och jag yttrade då: »Det är blott en svimning». Dalberg lyfte på ett af ögonlocken, utan att svara, och visade oss ögat, hvars glans redan var fullkomligt slocknad». — — —

*

* * *

*

»Där låg ett skimmer öfver Gustafs dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt, om du vill;
men det var sol däri» — —

Sol, men äfven *skugga*; och skuggorna hade fallit allt tyngre mot slutet af konung Gustafs dagar. Äfven den man, hvars öden vi följt under en tid, då de voro så nära sammanlänkade med hans konungs, fick sin dryga del af skuggan, liksom han äfven hört till dem, som framför andra solat sig i ljuset.

Gustaf Mauritz Armfelt var mer än någon annan en kännetecknande typ för Gustaf III:s tidehvarf; han var i själfva verket den egentlige gustavianen. Ty ingen af dem, som längre fram älskade att mottaga denna hederstitel af senare släkten, hade stått konung Gustaf personligen så nära. Ingen hade så tillegnat sig tidens yttre skick; dess älskvärdhet, dess qvickhet och dess lättsinne, dess öfverdåd i lefnadssätt och ytliga, men storsinta världsåskådning, dess franska bildning och ridderliga tänkesätt synas hos Armfelt samlade i en, så att säga, kristalliserad form. Framför alla andra hade han därjämte med aldrig svikande trohet stått vid sin konungs sida i motgångens, som i medgångens dagar.

Lysande hade hans bana varit. Vid ännu ej fyllda 35 år — hans 36:te födelsedag inföll två dagar efter hans konungs död — hade han beklädt statens viktigaste förtroendeplatser, och mot slutet af sin bana otvifvelaktigt af många betraktats såsom Sveriges främste man, näst konungen. Af krigarens mod hade han gifvit vackra prof, liksom äfven af diplomatens fintlighet; och hans tjänster hade blifvit frikostigt belönade. Samtiden hade tillmätt hans inflytande på statens angelägenheter afgörande vikt, och konung Gustaf hade, så trodde mängden, af honom hemtat ingifvelser i stort som i smått.

Samtiden har tvifvelsutän öfverskattat Armfelts inflytande på konung Gustafs politiska planer. Vi hafva sett att konungen vid ryska krigets början, vid statshväfningen 1789, vid planen till krigsföretaget mot Frankrike ingalunda tog råd af Armfelt,

som tvärtom med bekymmer erfor konungens afsigter. Endast med afseende på det sistnämnda af dessa stora företag lyssnade han till Armfelts afstyrkande råd, åtminstone för tillfället; men han gjorde det ingalunda så, som den där vore van att föras i ledband af sin gunstling. I Gustaf III:s historia skall Armfelt likväl allt jämt förblifva en af de mest framträdande gestalterna, och detta ej blott såsom en representant för Gustafs tidehvarf med dess svagheter och förtjenster. På många områden har hans verksamhet under de förhållanden, som konungens statskonst framkallat, varit af betydelse. Men det är icke såsom konungens inflytelserike rådgifvare, åtminstone icke i viktigare fall, som han förvärfvat sin plats i hans historia: det är såsom den nitiske och oförfärade verkställaren af hans planer, såsom en kämpe för sin kunglige väns myndighet och för hvad som han ansåg såsom fosterlandets ära. Han var därvid lika litet som konungen nogräknad om medlen för mälets vinnande, men, liksom han, alltid beredd att sätta sin egen person i sticket. Mer än någon annan af konungens män ädrog han sig under oroliga tider uppmärksamheten; och han ställde sig ingalunda själf i skuggan. Oförsigtighet, öfvermod och öfverdrifven själfuppskattning gjorde hans stundom utmanande hållning ännu mera i ögonen fallande och samlade kring hans person mycket af motståndarnas hat och hämndkänsla.

Häraf förklaras många af de stränga domar, som samtiden fällde öfver Gustaf III:s gunstling, och mycket af den smädelse, som riktades mot honom ej blott af personliga afundsmän, utan äfven af politiska motståndare och af dem, som efter konung Gustafs död funno sin räkning vid att deltaga i förföljelsen mot hans fallne och biltoge vän. Han gjordes ansvarig för den äfventyrliga statskonst, som hotat Sveriges yttre och inre lugn, och det fanns knappast någon nedrighet, som ej tillades hans personliga karakter: skrytsam feghet och blodtörstig grymhet, gudlöst lättsinne, sniket penningebegär och förrådiska stämplingar med Sveriges fiender.

Under skildringen af Armfelts och Gustaf III:s gemensamma lif hafva icke dessa anklagelser blifvit fördolda. Denna skildrings uppgift har icke varit att vederlägga dem, lika litet som att dölja de Armfelts felsteg och svagheter, hvilka dels följde af tidehvarfvets, dels af hans eget skaplynne och ofta gäfvos klandret sitt berättigande. Men det är icke mer än historisk rättvisa att hafva erinrat, att mycket af hvad mot honom taltes och skrefs af illvilliga samtida, till den grad bar partibitterhetens prägel, att det knappast förtjenar vederläggas, samt att en stor del af

de anklagelser, som kunnat ligga inom sannolikhetens område, genom studiet af samtida handlingar, särskildt af Armfelts brefväxling, hafva visat sig ogrundade.

Armfelt hann icke att under konung Gustafs dagar växa till statsman i jämbredd med de viktiga värf, som tidigt anförtrordes honom — knappast att mogna till *man*. Han var och förblef länge en yngling, med ungdomens hänförelse och älskvärdhet och med mer än önskligt varit af dess obeständighet och öfverilningar; men en ridderlig yngling, »sans peur», om också icke »sans reproche». I de förtroliga bref till sin konung och sin maka, i hvilka han på sitt oförbehållsamma sätt gifvit luft åt sina växlande känslor, träder oss till mötes en eldig och högsinnad själ, med varma, om också ej på djupet gående känslor. Såsom historisk person, äfven under sin lysande ungdomstid, förtjenar Gustaf Armfelt, med sina förvillelser, i många stycken eftervärldens aktning, i några dess beundran. I sin helhet sedd, är han värd den sympati, som den omedelbara inblicken i en rikt utrustad personlighets lif väcker hos hvarje ädelt sinne.

* * *

Gustaf III:s död betecknade ej blott »en slutad lefnad». Den medförde icke blott ett regentombyte med ändrade politiska förhållanden och styrelsegrundsatser: det var ett tidelvarf, som med honom gick i grafven. Sådant hade hans inflytande varit på den värld, som omgifvit honom, i den grad hade han utgjort medelpunkten i sina samtidas lif — vare sig att dessa gått med eller mot honom — att hans död medförde en förvandling, som sträckte sig till nästan alla områden af samhällets yttre och inre lif.

Lifligt och omedelbart kändes detta af alla, som stått konung Gustaf nära; djupast och bittrast måhända af den man, som trognast följt honom under hans lefnads sista årtionde, och i hvars lif hans konungs död bildade gränsstenen mellan den solbeglänsta medgångens dagar och olyckans, förföljelsens och glömskans molnhöljda skiften.

FRÅN
TREDJE GUSTAFS
DAGAR

ANTEGKNINGAR OCH MINNEN AF
E. SCHRÖDERHEIM, G. G. ADLERBETH
OCH G. M. ARMFELT

ÅNYO UTGIFNA AF ELOF TEGNÉR

III.

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

AF

ELOF TEGNÉR

ANDRA BANDET

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

EFTER ARMFELTS EFTERLEMNAD PAPPER

SAMT ANDRA HANDSKRIFNA OCH TRYCKTA KÄLLOR

AF

ELOF TEGNÉR

ANDRA UPPLAGAN.

II.

ARMFELT I LANDSFLYKT.

STOCKHOLM, F. & G. BEIJERS FÖRLAG

LUND,
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET, 1894.

Innehåll.

I. System-förändring 1792.

Sid. 1—56.

Den 29 Mars 1792, 1. — Uppträden efter Gustaf III:s död, 2. — Hertigen-regenten och kodicillen till testamentet, 3. — Hotande folktumult, 4. — Armfelt och hertigen-regenten, 5. — Det kongl. likets bisättning, 7. — Toll återkallas, 8. — Armfelt och konungamördarna, 9. — Liljensparre, 11. — Konungamördarnas behandling, 12. — Gustavianerna, 13. — Förändringar i utrikespolitiken, 14. — Triumviratet, 15. — Spänning mellan Armfelt och hertigen-regenten, 16. — Förslag om Armfelts utländska resa, 18. — Resa till Vermland, 20. — Fröken Rudenschöld och nyheter från hofvet, 21. — Gustaf IV Adolf, Armfelt och Katarina II, 22. — Afsked från den unge konungen, 23. — Föregifven plan att tillställa upplopp, 25. — Afskedsuppvakning hos enkedrottningen, 26. — Reuterholms tryckfrihetsförordning, 27. — Afsked från Hertigen-regenten och afresa, 28. — Iakttagelser under resan genom Sverige, 30. — Hjertas spionrapporter rörande Armfelt, 31. — Reuterholms tillträde till makten, 32. — Hans tidigare förhållande till Armfelt, 33. — Liljensparre utnämnd till underståthållare, 34. — Armfelts framtidsplaner: generalguvernementet i Pommern, 35. — Fröken Rudenschöld och hertigen-regenten, 37. — Deras underhandlingar om Armfelts framtid, 38. — Hertigens brutna hedersord; Armfelts utnämning till minister i Italien, 40. — Dennes missnöje, 42. — Ekonomiska bekymmer, 44. — Smädelser mot Armfelt, 46. — Missaktning mot Gustaf III:s minne, 48. — Konungamördarnas lindriga dom, 49. — Bekymmer för den unge konungen; Rosenstein, 50. — Franska revolutionen och «jakobinismen», 53. — Dystra framtidsdrömmar, 54.

En svensk emigrant (Juli 1792—Dec. 1793).

Sid. 57—154.

Resa genom Nordtyskland, 57. — I Trier, 59. — Konungen af Preussen, 60. — I preussiska lägret, 62. — De franska emigranterna, 65. — Uppvakning hos de franska prinsarna, 68. — Prinsen af Nassau, 69. — Sverige i

den utländska pressen, 70. — I Aachen, 71. — Utläykt till Holland och Belgien, 73. — Flykt från Bryssel till Aachen, 78. — Ressällskap från Aachen: familjen Menschikoff, d'Héral m. fl., 80. — Resa i Tyskland; Gotha, 83. — I Dresden, 85. — Nyheter från Sverige, 86. — Armfelts «Prospectus» 89. — Kurfursten af Sachsen, 94. — Uppbrott från Dresden, 96. — I Wien 97. — Reuterholms misstankar med anledning af «Ebelska upploppet», 99. — Rikskanslerens bref till Nolcken och skrapa till Armfelt, 101. — Resa till Italien, 104. — I Venedig och Rom, 104, 105. — Sofia Albertina, Piranesi och Lagersvärd, 106. — Andra bekantskaper i Rom, 108. — I Florens 110. — Medborgaren La Flotte, 111. — Lord Hervey och Toscanas neutralitet, 112. — Armfelt i Genua, 117. — Sällskapslif i Florens, Pisa och Lucca, 120. — Bekymmer, 122. — Växlande framtidsplaner, 123. — Utsigter i Ryssland, 124. — Abbé d'Hérals resa till Ryssland, 127. — Piranesis spioneri, 129. — Sparres hotelsebref med anledning af Armfelts «Prospectus», 131. — Armfelts svar, 134. — D'Hérals arrestering, 137. — Piranesis verksamhet, 138. — Pappersstölden i Florens, 141. — B. Mori i Neapel, 144. — Umgängeslif i Neapel, 146. — Konungen och drottningen af Neapel, 150. — Corps diplomatique, 152. — Sidney Smith, 153.

III. Armfelts hemliga brefväxling 1792—1793.

Sid. 155—213.

Hans egenskaper såsom korrespondent, 155. — Hemliga korrespondenter: den unge konungen, 158; Gyldenstolpe 160; Franc, 162; Ehrenström, 163; fröken Rudenschöld, 164. — Hertigen-regenten och fröken Rudenschöld, 166. — Hennes umgängesförhållanden, 168. — Mamsell Arvidsons spädom, 169. — Rojalisterna och Ryssland, 171. — Operationsplan för den befärade riksdagen, 173. — Rojalisterna och fröken Rudenschöld, 175. — Armfelts hemliga bref till konungen, 176. — Betänkligheter med afseende på Ryssland, 178. — Förhoppningar och farhågor, 180. — Aminoffs föreslagna resa till Petersburg, 182. — Ehrenströms bref till Aminoff, 183. — Armfelts bref till Katarina II, 185. — Bref till Toll med «revolutionsplanen», 185. — «Mémoire» till kejsarinnan, 187. — Tolls och Ehrenströms svar, 188. — Fröken Rudenschöld och Stackelberg, 191. — Katarina II och «revolutionsplanen», 192. — Andra projekter: budkaflen till dalkarlarna, 194; riksdag i Falun, 196; konungens bortförande, 196. — Ehrenströms och Rudenschölds förslag, 198. — Planerna öfvergifvas, 199. — Dunkla yttranden misstänkas, 202. — Bref till Aminoff, 204. — Schröderheim, 204. — Lagerbring och kodicillen, 206. — Bref till Sparrschöld, J. G. Oxenstjerna, Fersen m. fl., 208. — Sarskasmer mot Keuternolm, 211.

IV. Förföljelse och flykt 1794.

Sid. 214—261.

Underrättelse om arresteringarna i Stockholm, 214. — Åtgärder för Armfelts gripande, 217. — Grefvinnan Armfelts afresa, 219. — Armfelts forklaringar, 220. — Palmqvists ankomst till Neapel, 222. — Flykten från Neapel, 224. — På slottet Montesarchio, 226. — Det föregifna mordanslaget, 227. — Återkomst till Neapel, 230. — Armfelts beskyddarinnor, 230. — Hans försvarsskrift, 231. — Sympatier för Armfelt, 234. — Lagersvärd's beskickning,

235. — Piranesi efter Armfelts flykt, 237. — Resa till Ryssland, 238. — Ankomst till Petersburg, 240. — Serra Capriola och Bedsborodko, 241. — Markoff, 243. — Förvisning till Kaluga 245. — Stenbocks beskickning, 246. — Reuterholms politiska kombinationer, 246. — Kejsarinnans hållning, 249. — Reuterholms förföljelse-anstalter, 251. — Grefvinnan Armfelts resa, 254. — Hennes förvisning från Sverige, 258. — Peyrons och Brändströms förvisning, 259. — Återseende i Kaluga, 261.

V. Högmålsprocessen 1794.

Sid. 262—290.

Processen före d. 9 April, 262. — Papperens ankomst, 265. — Fröken Rudenschöld och Ehrenström inför rätta, 267. — Aminoff, 278. — De anklagades högsinhet, 269. — Mineur och Forster; aktors påståenden, 270. — Hofrättens dom, 273. — De anklagades försvarsskrifter, 274. — Slutdomen och dess utförande, 275. — Smädeskrifter mot Armfelt, 276. — Skymf mot fröken Rudenschöld, 280. — Förföljelse mot Armfelts öfriga korrespondenter, 282. — Den s. k. konspirationens beskaffenhet, 284. — Armfelt och ryska kejsarinnan, 287. — Planernas omfattning och löslighet, 289.

VI. I Kaluga 1794—1797.

Sid. 290—327.

Kalugas yttre, 291. — Ankomst dit, 292. — Armfelts sysselsättningar, 294. — Familjelif, 295. — Ekonomiska förhållanden och social ställning, 296. — Ryska förhållanden och folkseder, 299. — Underrättelser från Sverige, 302. — Förmodade förfalskningar af rättegångshandlingarna, 305. — Planer till rättfärdigande, 306. — Mörka utsigter; framtidsplaner och lockelser, 308. — Tronskiftet i Ryssland, 313. — Grefvinnan Armfelt lemnar Kaluga, 315. — I Petersburg; Stedingk och Klingspor, 316. — Armfelt och furst Repnin, 318. — Bittra stämningar; familjesorg, 321. — Grefvinnan Armfelt i Sverige, 323. — Vändning i Armfelts öde, 325. — Uppbrott från Kaluga och återseende, 327.

VII. Utan hem 1798—1802.

Sid. 328—431.

Armfelts kringirrande lif, 328. — Social ställning, 329. — Missmod, 330. — I Berlin 1798—99, 332. — Rehabilitation, 333. — Tillstånd att återvända, 342. — Förödmjukelse och missnöje, 343. — Politiska förhållanden, 344. — Planer att antaga främmande tjänst, 345. — I Karlsbad 1799, 349. — Svenskar i Karlsbad, 350. — Hertiginnan af Kurland och hennes familj, 353. — Löbichau, 354. — Armfelts förbindelse med kurländska hertigfamiljen, 356. — Prinsessan af Sagan-Rohan, 358. — Brytning och slut på idyllen, 362. — Suworow och Armfelt i Prag, 364. — Ärkehertig Karl: Nelson, 370. — Besök i Wien 1800, 371. — Drottning Karolina af Neapel i Schönbrunn, 374. — Dottingens själfbekännelser, 378. — Höstmanövern vid Potsdam, 379. — Armfelt och Kalkreuth, 380. — I Hamburg, 381. — Resa till Ryss-

land; Paul I:s regeringssätt, 382. — Paul I:s mord, 383. — Alexander I och Armfelt, 384. — Det nya ryska kabinettets politik, 387. — Armfelt i Finland, 390. — Möten i Stockholm: konungen och Ehrenström, 391. — Fröken Rudenschöld i förnedringstillstånd, 393. — Armfelt i Stockholm och vid Gustaf IV Adolfs hof, 396. — Resor under senare halfåret 1801, 398. — Bonaparte och samtiden 399. — I Paris 1802, 400. — Armfelt och Bonaparte, 403. — Uppbrott från Paris; sommarresor 1802, 406. — I Dresden, 407. — Ut-nämning till minister i Wien, 408.

I.

System-förändring.

(1792).

Han soffer — den eviga sömnen», hade läkaren förklarad för dem som voro församlade kring konung Gustaf III:s dödsbädd. Längre herskade dödens tystnad i den kungliga sängkammaren. Ingen yttrade ett ord, ingen gjorde någon rörelse; under en lång stund syntes smärtan hafva bedöfvat alla sinnen.

»Slutligen», berättar Armfelt, »bröt läkaren, Dalberg, tystnaden: Vi måste, sade han, underrätta hertig Karl. Grefve Oxenstjerna gick genast ut, för att meddela honom hvad som hänt. Hertigen befann sig jämte en mängd människor i audiensrummet, helt nära ingången. Han kom genast in, som jag vill minnas, åtföljd af hertigen af Östergötland, hvilken genast blef illamående. Hertigen-regenten uppgaf höga klagorop, tog in medikamenter och lät sina tårar rinna. Han sade oss de ömaste saker, omfamnade oss, tröstade oss, och bad baron Taube och mig att bistå honom med våra råd och våra tjänster. Efter en kvarts timma lemnade hertigen konungens sängkammare, hvarest efter hand flera personer samlats, och begaf sig till audiensrummet. Där tillkännagaf han, att jag var utnämnd till öfverståthållare i Stockholm och att baron Taube hade sig anförtrodd ledningen af de utländska angelägenheterna, samt upprepade hvad han nyss förut sagt oss; han skickade till hofrätten efter sin broders testamente och påskyndade så mycket som möjligt afläggandet af trohetseden till den unge konungen. Han själf, jämte hertigen af Östergötland, aflade den genast. Jag var vittne till den entusiasm, med hvilken alla de närvarande gjorde sin

ed, och särskildt anmärkte jag den ifver, som några af oppositionens medlemmar lade i dagen, då de besvuro Säkerhetsakten: några höjde rösten för att göra sig bemärkta, andra stego upp på stolar och bänkar för att synas. Slutligen gick man, utöfver det vanliga formuläret, äfven ed på att testamentet och konungens sista vilja skulle följas*).

För ingen, den unge konungen undantagen, som enligt ett ögonvittnes ord, mottog trohetseden »förkrossad, med konvulsiska ryckningar i ansigtet, ögonen uppsvällda af gråt och med en uppsyn, som förrådde motvilja att mottaga hyllningen»**), kändes slaget så tungt, som för Armfelt, Gustaf III:s närmaste vän och förtrogne. Hans krafter sveko honom efter det nyss skildrade uppträdet, och han måste föras till sin egen bostad i slottet. Här mottog han besök af andra konung Gustafs djupt bedröfvade vänner. Ehrenström, hvars öden under den närmaste tiden blefvo så nära förenade med Armfelts, fann honom fördränkt i gråt; Ehrenström svor där en evig trohet åt Gustaf III:s minne och tillgifvenhet åt hans tröstlöse vän. Nordin inställde sig äfven hos honom och berättar om sitt besök: »Vid min inkomst låg baron Armfelt på en soffa gråtande, tog mig i fann och kysste mig många gånger, helsade mig in specie ifrån salig konungen, som nämnt mig flera gånger under sjukdomen . . . Ibland det sista salig konungen sagt till Armfelt var ock: helsa alla mina trogna vänner och tjänare, och tacka dem för deras trohet»***). Äfven lagman Håkansson var bland dem, som sågo den djupa sorg, hvori konungens död försänkt hans vän, och sökte gemensamt med Nordin att återbringa honom till fattning och att lugna de olycksbådande framtidstankar, som, enligt Armfelts egen berättelse, redan nu fyllde hans sinne.

»Upprepade budskickningar, fortsätter Armfelt, kallade mig till det rum, där den tillförordnade regeringen samlats. Så fort jag kom, bad mig hertigen på det mest förbindande sätt, att för det allmänna bästa och af vänskap för honom underkasta mig den ansträngningen att begifva mig ut för att lugna folkmassan och taga eden af borgerskapet på rådhuset. I samma

*) Jämför Nordins berättelse, *anf. st. s. 226*, som företer några smärre olikheter, och Ehrenströms Anteckningar (I: 399 o. f.) om förloppet strax efter konungens död, öfverensstämmande med Armfelts framställning. I allmänhet visar en jämförelse mellan Armfelts otryckta memoarer för denna tid och Ehrenströms Anteckningar, att de förstnämnda af Ehrenström flitigt anlitas såsom källa. Han hade dem länge i förvar. (Jfr ofvan I: 462).

**) Ehrenström, *anf. st. I: 401*.

***) Nordin, *anf. st. s. 227*.

ögonblick kom riksdrotset med alla de handlingar, som innehölo konungens sista vilja. De öppnades den ena efter den andra af hertigen och riksdrotset; jag stod under denna tid och talte med grefve Oxenstjerna och Håkansson. Plötsligen kallade hertigen oss fram, med en orolig och missnöjd min, och sade, i det han visade oss kodicillen till testamentet *): »Hvad vill detta säga? Det är alldeles obegripligt: å ena sidan upphäfver icke denna kodicill den artikel i testamentet, som tillerkänner mig förmyndarskapet; å den andra uppdrager den rikets styrelse under minderårigheten åt den nuvarande regeringen, på samma fot som den nu eger bestånd. Ni insen således, mina herrar, att det är en förmyndareregering, som hvarken är gjord för er eller för mig, och att, om vi skola följa kodicillens ordalydelse, ingenting kan göras». — Jag yttrade då några ord, för att förklara den verkliga mening, som jag ansåg att detta aktstycke innebar. — »Det är godt och väl, svarade hertigen, men antingen måste man hålla sig till ordalydelsen eller också helt och hållet annullera denna handling. Jag kan icke vara regent på detta sätt, och jag skall därom afgifva min förklaring».

•Alla började då taga till orda för att lugna hans häftighet, utom baron Taube och jag. Jag vet icke hvad denne tänkte. Hvad mig angår, så kunde jag icke ogilla H. K. H:s tankegång, men jag ville se hvad de andra skulle säga därom och hvad hertigen önskade fatta för beslut. Slutligen, efter åtskilligt tal, som icke ledde till något resultat, föreslog jag hertigen att fatta det beslut, som bäst skulle öfverensstämna med salig konungens verkliga och kända önskningsar, med hertigens eget intresse och statens väl, att nämligen icke fästa sig vid kodicillens bokstaf, utan vid dess anda, och icke betrakta den såsom något annat än en förklaring eller en modifikation af testamentet **). Han afbröt mig och sade: »Nå väl, mina herrar, om I viljen gå in på det förslag, som jag vill göra eder, så skall allting mycket väl kunna reda sig, och jag skall vara så belåten därmed som

*) Se detta arbete, I: 403.

***) På ett annat ställe har Armfelt på följande sätt närmare förklarat meningen med denna kodicill, hvars form innebar en så gifven motsägelse med konungens testamente: »Det var icke konungens mening att minska sin brors makt, utan endast att gifva honom en ständigt bestående konselj, hvori han ensam skulle hafva beslutande rätt . . . Dess medlemmar skulle icke ha någon annan rättighet än att göra regenten föreställningar och afgifva utlåtanden, hvilka de kunde låta inflyta i protokollen; och dessa skulle en dag läggas under den unge konungens, kanske äfven under ständernas ögon».

möjligt. Vi skola anse kodicillen såsom om den aldrig funnits till, därför att den endast kunnat göra oreda och svårigheter i regeringsärendenas gång; men jag skall i stället lemna er egenhändigt undertecknad handling, genom hvilken jag förbinder mig att bibehålla er såsom mina rådgifvare och att icke afgöra någonting, innan jag dessförinnan inhemtat eder mening».

»Detta förslag föreföll ganska fördelaktigt och innebar nästan allt hvad salig konungen önskat. Då likväl bestämda gränser, huru klokt de än må vara utstakade, stundom blifva farliga, när de äro för inskränkta och förefalla aftvungna, ansåg jag mig böra fästa hertigens uppmärksamhet på att det syntes mig, som om han iklädde sig en allt för vidsträckt förbindelse och lofvade mer än han kunde hålla. »Vi äro utan tvifvel högst smickrade af att E. K. H. ville hedra oss med sitt förtroende i en sådan utsträckning; men det kan endast vara i saker af vigt, som E. K. H. kan böra föreskrifva sig själf den lagen att inhenita våra råd. Man bör undvika att sätta sig i den belägenhet, att man ängrar en dylik åtgärd, lika väl som man bör undvika att direkt eller indirekt svika sina förbindelser». Hertigen gjorde mig en mängd komplimenter och bedyranden, och Lagerbring uppsatte aktstycket efter hans diktamen. Hertigen undertecknade det och försäkrade, att han aldrig skulle glömma detta ögonblick; han hade nu sett, att alla andra hänsyn hade vikit för kärleken till ordningen, lugnet och det allmänna bästa. Detta gaf anledning till handkyssningar, omfamningar och åter upprepade bedyranden. I sin glädje hade hertigen glömt att sönderrifva kodicillen till konungens testamente. Lagerbring tog den och hade den länge i förvar» *).

»Under tiden skockade sig folkmassan allt mer och mer och gjorde mycket buller. Hertigen besvor mig att gå ut och lugna dem och att begifva mig till rådhuset. Jag befaf mig

*) Hertiginnan af Södermanland uppgifver i sin dagbok, att hertigen genom Schröderheim på förhand varit underrättad om kodicillens tillvaro — den var, enligt hennes förmodan, ett verk af Armfelts öfvertalningar hos den döende konungen. I samråd med drotset hade nu hertigen på förhand beslutit dess annullerande, under föregifvande af namuteckningens oläslighet; och han sönderref också — enligt denna källa — dokumentet, hvilket sålunda aldrig skulle hafva kommit i Lagerbrings händer. Däremot tog denne i förvar hertigens i utbyte gifna försäkran. Äfven Ehrenström, som var medvetande om hemligheten med kodicillen, trodde att originalet blifvit förstördt af hertigen, och att Lagerbring ingalunda hade detta papper. (Se Svea Hofrätts Protokoller i Armfeltska målet s. 262, Ehr:s bref till Armf. ^{27/4} 1793). Dessa uppgifter äro oriktiga, såsom längre fram skall berättas.

åstad i vagn, åtföljd af mina adjutanter och andra personer, som voro mig särskildt tillgifna; men en ofantlig massa människor, som dels samlat sig på borggårdarna till slottet, dels på gatorna, gjorde att jag endast långsamt kunde komma fram. Alla täflade dock om att visa mig det lifligaste deltagande i min sorg. Välsignelser öfver mig ljödo från alla håll: det var en rörande och på samma gång smickrande helsning. »Det är vår gode konungs trogne vän, sade några; himlen har bevarat honom; förrädarna skola icke kunna förstöra oss». »Lefve den unge konungen!» ropade andra. »Gud bevaré honom och Armfelt! Då äro vi icke alldeles förlorade».

»Då jag slutligen hann fram till rådhuset, mottog mig en deputation af magistraten nedanför trapporna. Sedan jag kommit upp i stora samlingsrummet, äskade jag ljud och höll ett tal angående mitt uppdrag. Jag var så genomträngd af min lifliga smärta, att jag icke mins ett ord af hvad jag sade; men mina vänner och mina fiender öfverensstämde i att säga, att mina ord voro rörande, kraftfulla och egde den vältalighet, som tillfället kräfde. Ingenting var på förhand öfvertänkt. Mina vänners föreställningar, hvilka från öfvermåttet af min smärta hade återkallat mig till min pligt, jag skulle nästan kunna säga, återgifvit mig lifvet; de växlande intryck, som jag nyss erfarit; min önskan att vinna enighet, frid och samdrägt, allt detta hade verkat som en tändande gnista i min själ och förlänat styrka och känsla åt mina uttryck. — Eden aflades under höga rop af: lefve konungen!, hvilka tre gånger upprepades; från allas ögon strömmade tårar. Jag återvände till slottet på samma sätt och helsad med samma rop, som då jag for därifrån. Då jag steg ur vagnen, bad jag den folkhop, som trängde sig omkring mig, att lugnt gå hem och upphöra med alla sammanskockningar. Jag skickade mina adjutanter att säga detsamma åt alla dem som samlat sig i gathörnen och på de gator, som förde till slottet; och inom en halftimma syntes icke flera än vanliga förbigående».

»Så snart regenten fått höra min berättelse, huru jag tagit eden af borgerskapet, omfamnade han mig och sade: »Jag vet redan, att två ord af er varit nog för att lugna folkmassan. Jag skall aldrig glömma den tjänst, som ni gjort så väl staten som mig, särskildt i detta kritiska ögonblick». —

Hertigen hade utan tvifvel skäl till tacksamhet mot sin nyss aflidne broders vän, hvilken han ingalunda var van att betrakta såsom sin egen. Ej endast hade Armfelt genom det blotta inflytandet af sin personlighet lyckats att besvärja den

storm, som syntes vara nära att utbryta bland den uppretade folkmassan, hvars hållning icke varit den vänligaste mot den nye regenten: genom sitt uppträdande under öfverläggningarna om kodicillen hade han äfven beredt hertigen en angenäm öfverraskning. Frivilligt hade han afstått de anspråk på ett noggrant uppfyllande af den bortgångne konungens vilja, hvilka man i främsta rummet väntat, att *han* skulle framställa. Det var ett drag af Armfelts rättskänsla och hans monarkiska grundsatser, som förtjente allt erkännande: han ansåg, att dessa oklara föreskrifter skulle förlama regeringens kraft och väcka misstroende mellan regenten och de rådgifvare, som blifvit honom påtvingade. Härtill kom väl äfven önskan att vinna regentens förtroende genom denna eftergift och att därigenom behålla en inflytelserik ställning nära regentens person. Ingen ser gärna makten glida sig ur händerna utan att söka kvarhålla den. Armfelt hade dessutom några timmar förut gifvit sin döende konung det högtidliga löftet att troget stå vid hans sons sida; och utvägen härtill syntes lättare kunna vinnas genom eftergifvenhet för hertigens önskan än genom vidhållandet af kodicillens bokstaf. Hans meningsfränder, de ifriga rojalisterna, klandrade emellertid skarpt denna medgörlighet, hvarigenom första exemplet gafs af missaktning för konungens yttersta vilja och dörren öppnades för nya rådgifvare, hvilka redan då förmodades stå färdiga att begagna sig af hertigens kända svaghet*). Själf skulle Armfelt inom kort få erfara att han misräknat sig på följderna af sin eftergifvenhet.

På aftonen af denna minnesvärda dag, hvars tilldragelser Armfelt så lifligt skildrat, hade han, under det att regeringens öfriga ledamöter sysselsatte sig med löpande ärenden af mindre vikt, ett långt politiskt samtal med hertigen-regenten. Denne begärde hans råd med afscende på den allmänna ställningen så väl inom landet som i förhållande till utlandet, samt önskade höra hans mening om åtskilliga mera enskilda förhållanden och personer. Armfelt svarade, enligt sina anteckningar, öppet och oförbehållsamt på alla dessa frågor: han tillstyrkte att framför allt arbeta på afbetalandet af statsskulden, medan flotta och armé hölles i godt stånd. Med afscende på den yttre politiken tillrådde han uppehållandet af förbindelsen med Ryssland och närmande till Danmark; i de franska oroligheterna ansåg han, att Sverige icke borde inblandas, och uttalade den äsigt att

*) Ehrenström, anf. st. I: 401.

Gustaf III icke iklädt sig någon förbindelse därtill; i stället att bekämpa revolutionen med väpnad arm, borde man genom vaksamhet och noggrann uppsigt hindra den revolutionära smittans utbredande inom landet. Han redogjorde för den arbetsordning, som konung Gustaf följt vid behandlingen af regeringsärendena, och han slutade med att tillråda hertigen-förmyndaren att kalla den unge konungen till deltagande i regeringskonseljens öfverläggningar. Hertigen hörde honom uppmärksamt och tycktes i allmänhet gilla dessa åsikter. Endast i frågan om Frankrike uttalade han en bestämdt afvikande mening: det vore omöjligt att förblifva blott åskådare till det stundande kriget mellan Frankrike och den kontra-revolutionära koalitionen; och han utgöt sig i förbannelser öfver de franska kannibalerna och konungamördarna — uttryck, som Armfelt fann vara »rodomontader» i hertigens mun. I sjelfva verket motsvarades de föga af hans följande politik, såsom af historien känt är.

Det var äfven på grund af detta samtal, som hertigen beslöt att låta sin myndling, den unge konungen, i egen person mottaga truppernas hyllning den följande dagen. »Konungen var till häst vid sidan af sin farbror, berättar Armfelt; öfverallt rönt han de omiskänneligaste bevis på det allmänna deltagandet. Jag mottog H. M:t i spetsen för andra lifgardesregementet och borgerskapets militärkår. Denna promenad, från ena ändan af staden till den andra, räckte länge; och den unge konungen, huru nöjd han än var att få visa sig till häst och klädd i sin blå syrtut à la Karl XII, var ganska trött, då han kom hem. Likväl hade ingenting undgått honom, och på eftermiddagen berättade han mig åtskilliga små uppträden, som jag icke gifvit akt på, så väl bland folkmassan, som rörande hertigen, hvilken mot honom visat en vördnadsfull hållning».

Några dagar senare egde det kungliga likets bisättning rum: ett egendomligt öde ville, att den konungs döda kropp, som offrat så mycket af sin rika begåfning åt ceremoniväsen, vid detta tillfälle behandlades med så föga varsamhet, att det föreföll stötande, och att hela ceremonien höll på att misslyckas. Locket till likkistan var för litet och kunde icke skrufvas fast; då den skulle bäras utför trapporna till katafalken, var det nära att den fallit till golvet, och den döda kroppen höll på att ramla ur kistan. Dröjsmål, oreda och buller störde såväl denna ceremoni, som den högtidliga begrafningen, hvilken egde rum några dagar senare. Armfelt, såväl som andra samtida, funno dessa uppträden högst störande: de tillskrefvos i någon mån den nye

riksmarskalken greve J. G. Oxenstjernas oerfarenhet och brist på praktiskt sinne. »Han var, säger Armfelt, en man af mycket snille och nära fästad vid konungen, men mera hemmastadd med Virgilius och Horatius än med etiketter och ceremonier». — Allmän uppmärksamhet ådrog sig Armfelt genom sin djupa sorg vid dessa tillfällen. Då kistan vid bisättningen nedsattes i grafkoret, »kastade han sig öfver den, utbristande i tårar och klagorop, samt var nära att qväfvas af sin sorg. Icke utan svårighet kunde man slita honom därifrån», berättar ett ögonvitne *).

* * *

En bland förmyndarregeringens första åtgärder, hvilken väsentligen var att tillskrifva Armfelts inflytande, var återkallandet af general Toll till ledningen af de militära angelägenheterna. Vi hafva sett, att Armfelt och Toll under Gustaf III:s tid länge betraktats såsom oförsonliga fiender, men äfven att den förstnämnde förstod att göra rättvisa åt Tolls obestriddliga förtjenster, och att han, sedan Toll förlorat konungens förtroende, yrkat på hans användning i maktpåliggande värf**). Under den nya styrelsen efter Gustaf III:s död ansåg han, att det vore af vigt att kunna draga fördel af Tolls administrativa duglighet och kända oegennyta; och redan samma dag som konungen afled, afsändes å hertigens vägnar underrättelse, att Tolls tjenster skulle komma att tagas i anspråk. Någon tid efteråt erhöll han från hertigen själf anmodan att begifva sig till Stockholm för att öfvertaga ledningen af ett tillärnadt »general-öfverintendents-ämbete», hvilket skulle aflösa det gamla krigskollegiet***). Toll afreste i början af Maj till Stockholm och tog till en början, till allmänhetens stora förvåning, sin bostad i öfverståthållarehuset hos sin gamle motståndare Armfelt. Så hade tiderna förändrats: gammalt groll och afundsambet hade försvunnit inför tanken på fosterlandets bekymmersamma belägenhet och nödvändigheten att skydda den unge konungens tron†). Den påtänkta för-

*) Ehrenström, anf. st. 1: 409.

***) Se detta arbete, I: 262.

***) Lillicrona, Fältmarskalken J. C. Toll, I: 57.

†) Åtgärden att återkalla Toll skedde enligt Armfelts uppgift efter ofverenskommelse med Lagerbring och Håkansson, och hade därjemte för afsigt att hindra generaladjutanten Klingspors inflytande, hvars oegennyta man hade grundade skäl att betvifla. Man begagnade tillfället att utföra planen, då Klingspor afrest till Petersburg i uppdrag att notificera konungens död.

ändringen af krigskollegium kom icke till stånd, men Toll blef dess president, med säte i konseljen för krigsärenden.

Äfven i frågan om andra befordringar följde den nye regenten under de första veckorna efter konung Gustafs död de råd, som gäfvos af dennes förtrogne. På Armfelts och Taubes råd utnämndes Lagerbring i enlighet med den aflidne konungens vilja till statssekreterare för krigsärenden efter v. Carlsson, som förflyttades till presidentstolen i Vasa hofrätt; och regeringsrådet Zibet, känd såsom en ifrig gustavian, blef statssekreterare för utrikes ärenden. Till den unge konungens guvernör kallades hans bortgångne faders personlige vän, grefve Gyldenstolpe. Äfven i andra afseenden lät hertigen förstå, att han ärnade följa samma regeringsgrundsatser, som förut varit rådande. Med tillfredsställelse antecknade Nordin *), att »hertigens system syntes nu vara fattadt att bibehålla salig konungens styrelsegrunder, men tillika i allt söka förena sinnen». Han ansåg, att regenten »hedrade sin salig broders ord», då han godkände alla dennes löften i ecklesiastiska frågor, så snart Nordin kunde återropa hans bifall; och han fann mer än en gång, att hertigen i regeringsangelägenheterna visade »en utmärkt rättvisa och försigtighet». I sitt lefnadssätt och arbetsfördelning införde hertigen enkelhet och ordning; vid sina dagliga audienser hade han i början långa och allvarsamma öfverläggningar med den nye öfverståthållaren i Stockholm.

Till Armfelts åligganden såsom öfverståthållare hörde, att följa och deltaga i ransakningen öfver konungamordet och att vaka öfver de sammansvurnas bestraffning. Han var ofta närvarande vid förhören och gjorde äfven besök hos de fängslade. En af dessa, kongl. sekreteraren Joh. v. Engeström, har i sina efterlemnade anteckningar utförligt beskrifvit ett af de samtal, han i fängelset hade med öfverståthållaren *). Ingen kunde undra öfver dennes förbittring mot konungamördarna, och ryktet hade redan haft mycket att berätta om Armfelts blodtörstiga hämdplaner **). Vare sig nu att Armfelt varit öfvertygad om Engeströms oskuld, eller att han hoppats genom en oväntad foglighet aflocka honom bekännelse: visst är, att det samtal, som den 17 April egde rum emellan dem båda, ingalunda syntes röja något öfvermod eller maktmisbruk från den förstnämndes sida. Det rörde sig kring allmänna ämnen, om »patrioternas» och Gustaf

*) D 1 Maj 1792, anf. st. s. 250.

***) J. v. Engeströms Anteckningar, sid. 170.

***) Se detta arbete, I: 399, 401.

III:s planer, om auledningarna till missnöjet o. s. v., och Armfelt synes hafva helt öppenljärtigt meddelat sig med den ifrige partimannen, t. o. m. i vissa delar hafva gifvit honom rätt. Han gaf äfven befallning om beredande af större bekvämlighet åt v. Engeström.

Äfven mot konung Gustafs mördare, Ankarström, visade Armfelt prof på en mänsklighet, som gör hans hjärta heder, så mycket mera som han i honom måste se den, som framför andra bragt olycka ej blott öfver Sveriges rike, utan öfver honom själf personligen. Han besökte honom flera gånger i fängelset och sökte, då han såg hans ånger, att mildra hans öde. Då konungamördaren, efter att tre dagar å rad hafva schavotterat och slitit spö på hufvudstadens torg, fördes till afrättsplatsen, gaf han en af de prester, som beredt honom till döden, i uppdrag att tacka Armfelt för den mildhet, han visat honom i fängelset och eljest: Armfelt hade nämligen skickat Ankarström en sjubbskinnspeles, som han begagnade vid schavotteringen. »Han gaf ock tillkänna, säger den antecknare, som af prestens egen mun förnummit denna helsning, att han icke skyllde Armfelt, utan general Kling-spor för den hårda spöslitningen, den han sista dagen beskref såsom öfverstigande den tanke, han gjort sig om höjden af mänskliga plågor*»). Dock tillhörde Armfelt visserligen icke den, som önskade att de öfriga i mordanslaget inblandade skulle lennas strafflösa; och den mildhet, som i själfva verket visades dem alla, utom Ankarström, väckte, såsom vi snart skola se, hans rättmätiga harm.

Det var endast en kort tid, knappast tre månader, som Armfelt utöfvade sitt nya ämbete; och hans verksamhet såsom sådan kan knappast sägas hafva efterlemnadt några spår i Stockholms stads historia. Vid hans sida stod såsom underståthållare den ifrige gustavianen Ahlman, som länge under ledigheten efter den berömda öfverståthållaren baron Karl Sparre skött detta ämbete. Af Ahlmans erfarenhet vid allmänna ärendens behand-

*) Nordin, sid. 274. Detta vitsord kan knappast nekas trovärdighet framför de rykten, som uppgåfvo att Armfelt tvärtom visat onödig grymhet mot den dömda förbrytaren. Enligt dem skulle han, såsom öfverståthållare närvarande vid spöslitningen, hafva uppmanat hödelsknekten att slå hårdare och låtit soldater af andra gardet tränga sig inom spetsgården och skymfa delinqventen. (Se Adlerbeth, Hist. anteckningar, II: 9, och Ahnfelt, Ur Sv. hofvets och aristokratiens lif. VI: 75).

ling kunde Armfelt draga nytta. Till honom stod han i det bästa förhållande och lyssnade gärna till hans råd *).

Mindre fredligt aflopp hans samarbete med Liljensparre, polismästaren, som under de sista åren af Gustaf III:s regering blifvit en inflytelserik man och som genom sina hemliga kunskapare gjort den styrande makten väsentliga tjänster. Han ville fortfarande uppträda med en myndighet, som icke behagade hans chef, den nye öfverståthållaren, hvilken med stolthet gjorde sina rättigheter gällande **). Första anledningen till osämja gifvo några anstalter, som Armfelt på hertigen-regentens befallning gjort den dag, då konungens bisättning egde rum. Han hade låtit nedrifva några åskådareläktare, dem Liljensparre gifvit tillstånd att uppföra, och utan dennes hörande låtit gifva befallning om krogarnas stängande samma dag kl. 3 eftermiddagen ***). Liljensparre inställde sig följande dag hos Armfelt och protesterade i hög ton mot åtgärden, sägande, att han icke vore van att så handteras. En ordväxling uppkom, som läser hafva ur-

*) Bland de tryckta kungörelser och påbud, som vi funnit undertecknade med Armfelts namn såsom öfverståthållare — från $\frac{30}{3}$ till $\frac{7}{6}$ 1792 — finnes endast ett af allmännares intresse. Det är en d. 25 April utfärdad varning att i stillhet och utan utbrott och öfverilning afbida lagens verkan mot konungamördarna.

**) Bland Reuterholmska papperen i Riksarkivet (förut i utrikesdepartementets arkiv) finnes en promemoria af Armfelt såsom öfverståthållare i Stockholm, hvilken äfven är upplysande för hans förhållande till Liljensparre. Den är ställd till hertigen-regenten och rör organisationen af polisens spioneriväsende i Stockholm, hvilket, såsom bekant, under Liljensparres ledning nått en hög utveckling och som för öfrigt enligt tidens åsigt betraktades såsom nödvändigt för ordningens upprätthållande. Armfelt ogillar emellertid här Liljensparres system: «Hans spionrapporter innehålla endast hvad fulla personer säga på gator och krogar». I stället borde Stockholm indelas i 10 à 12 distrikter under uppsigt af särskilda, under polismästaren lydande kommissarier. Dessa borde framför allt söka vinna domestikerna i «ministerhusen och hos frihetsandar», för att lära känna hemliga företag. Därjämte skulle alla hoslakejer och krogvärdar m. fl. «höra under polismästarens fuktel». Från öfverståthållarens ämbete skulle enligt Armfelts förslag emellertid skiljas all befattning med spionväsendet; och Armfelt fick kort efter sitt tillträde af ämbetet hertigens särskilda föreskrift att ej befatta sig därmed, hvilket äfven var i öfverensstämmelse med ett af konung Gustaf III fattadt beslut. (Se Nordin, Dagbok, s. 231).

***) Den förstnämnda af dessa åtgärder uppgafs hafva vidtagits på grund af farhåga för att ett mordattentat mot hertigen och Armfelt skulle kunna verkställas från denna läktare. En anonym biljett hade härom innehållit en varning. Liljensparre utspredde ryktet, att denna så väl som andra anonyma bref och på offentliga platser utspridda papper, som afsågo att hålla allmänheten i ängslan för mordanslag och revolutioner, härledde sig från Armfelt själf. (Se Adlerbeth, Anteckningar, II: 8; jfr Liljensparres berättelse, tr. Ridderstads Gömdt är icke glömdt, XII: 19, och Nordin, Dagbok, s. 230).

artat till handgripligheter å Armfelts sida — han kallar det själf »une petite scène militaire». Den vredgade polismästaren ville genast begifva sig till hertigen-regenten för att begära sitt afsked, men saken bilades för tillfället genom underståthållaren Ahlmaus mellankomst *). Förhållandet blef emellertid ingalunda bättre: till den enskilda harmen å ömse sidor hos de båda hellefrade männen kom olikhet i åsichter rörande viktigare ämnen.

Liljensparre, som straxt efter konungamordet utmärkt sig för ifver att efterspana de hemliga anläggningar, som därmed stodo i sammanhang, ändrade efter regentombytet sin hållning. Han märkte snart, att stränghet mot de anklagade och miss-tänkta ingalunda var den nya styrelsen behaglig, och skyndade att ställa sig till efterrättelse de hemliga vinkar, han från högsta ort erhållit. Befallningar gäfvos, enligt Liljensparres egen berättelse, i hemlighet af hertigen att gå varsant tillväga och upphöra med efterforskningarna; stundom fick han mellan fyra ögon föreskrifter, som återkallade officiella påbud **). Härmed följde också ett omslag i de fängslades behandlingssätt. Innan ännu ransakningen var afslutad, beviljades dem ganska mycken frihet: de mottogo besök af sina släktingar och vänner och af hvarandra inbördes; »de hade, berättar Armfelt, gemensamma middagar och supéer, där det gick muntert till, och grefvarna Horn och Ribbing visade sin qvickhet genom att skrifva verser. Polismästaren själf», tillägger han, »deltog på ett vänskapligt sätt i dessa orgier och var mera smickrad af att vid dessa tillfällen få bjuda grefvinnan Ribbing armen och föra henne till bords, än af att göra sin pligt». Allmän förargelse väckte det, att det längre fram tillstades fångarna att resa en majstång på fängelsegården och under dans och sång på det muntraste sätt fira midsommarsaftonen.

Med stigande förtrytelse erfor Armfelt dessa åtgärder. Han kunde icke tvifla, att de berodde på föreskrifter från den styrande makten och på regeringsgrundsatser, hvilka stridde emot dem, som offentligen uttalats och som under den första tiden efter konungamordet ingifvit förhoppning om endrägtigt samarbete mellan konung Gustafs män och hertigen-regenten. Med sitt lynnes hela häftighet uttalade Armfelt sig nu och framgent emot dessa åtgärder. Han säg däri en skymf mot sin saknade konungs minne och väntade ingen välsignelse af den sinnenas förening, som skulle kunna uppstå genom att lemna förbrytare

*) Nordin, anf. st. s. 242.

***) Liljensparre, anf. st. s. 18.

ostrafiade, därför att de tillhörde den samhällsklass, som förbittrat konung Gustafs sista regeringsår. Armfelts politik var en helt motsatt: han ansåg, att mordgerningens gräslighet borde för alltid göra slut på den adliga oppositionens inflytande; endast genom att fullständigt slå den till marken, skulle den unge konungen kunna befästas på sin tron. Enskildt och offentligt förebrädde han Liljensparre, att han svikit konungens sak och öfvergått till hertigens parti. Polismästaren fann sig, enligt sina egna ord, »ställd liksom mellan tvenne eldar; han måste lyda regentens bud och befallningar och tillika omedelbarligen stå under en förman, som syntes opponera sig mot samma befallningar»). Han hämnades på Armfelts hetta genom att framställa honom såsom upphofsmanen till rykten, afsedda att förskräcka allmänheten, slutligen äfven till stämplingar, vådliga för den allmänna säkerheten.

* * *

Det var icke blott på grund af dessa till allra största delen uppdiktade rykten, hvilka härledde sig från Liljensparre och hans spioner, som den nye öfverståthållaren af mängen, särskildt af hertigen-regenten, började betraktas såsom en farlig person. Man fruktade för hans popularitet hos den stora massan af hufvudstadens befolkning, hvilken delade hans förbittring öfver konungamordet och mildheten mot de sammansvurna; man förargade sig öfver hans djärfva och hänsynslösa yttranden, och man fann, att hans antecedentia under Gustaf III:s regering icke i längden syntes kunna låta sig förena med den nya styrelsens grundsatser, lika litet i den yttre som den inre politiken. Hans nära förhållande till den unge konungen betraktades af dennes förmyndare med misstänksamma blickar: hertig Karl hade icke glömt, att han vid konung Gustafs utländska resa 1791 på grund af Armfelts råd måst stå tillbaka för den 13-årige gossen, då en tillförordnad regering utsågs **).

Härtill kom, att Armfelt på grund af sin personliga ställning ansågs såsom den själskrifne ledaren för konung Gustafs män. Oaktadt all undfallenhet, som under förmyndarestyrelsens första månader visades dem, var det ej utan misstro, som denna betraktade dessa ifriga gustavianer, hvilka efter konungens död drefvo en slags svärmisk kult med hans minne och upphöjde

*) Anf. st. s. 19.

**) Se detta arbete, I: 339.

hans regering på den närvarandes bekostnad. Kring Armfelt samlades dessa män till förtroliga samqväm. »Våra samtal, säger Armfelt, rörde sig vanligen om det förflutna med saknad, om det närvarande med oro, och om det tillkommande med mera fruktan än hopp. Dessa samqväm voro för öfrigt ingenting mindre än stridande mot regentens intressen, och de förslag, som där väcktes, hade inga andra ändamål än konungens tjänst och statens väl». Deltagarna voro män, som längre fram alla i mer och mindre grad blefvo föremål för förmyndarestyrelsens förföljelser: Gyldenstolpe, Lagerbring, Zibet, Håkansson, bröderna Nordin, Ahlman, J. Fr. Aminoff m. fl. *). Äfven Ehrenström, som beskrifvit en af dessa sammankomster **), var någon gång inbjuden. Ofta var ryske ambassadören grefve Stackelberg deltagare i dessa samqväm, och hans hus stod ständigt öppet för Armfelt och hans vänner.

I förbindelsen med Rysslands sändebud låg en ytterligare anledning till misstanke om hemliga afsigter hos dessa gustavianer, eller, såsom de längre fram älskade att benämna sig själfva, »rojalister». Under iakttagande af alla yttre vänskaps- och höflighetsbetygelser efter konung Gustafs död, betraktade Rysslands stora herskarinna och Sveriges nye regent hvarandra med ett ömsesidigt misstroende, som grefve Stackelberg ingalunda var mannen att utjämna. Han hade redan den 29 Mars, samma dag som konungen dog, enligt Arnifelts berättelse, varnat honom för hertigens dubbla spel och förutsagt stundande förändringar i hans politiska system; han fruktade för Drottningholmstraktatens bestånd, på grund af vissa förebud till ett närmande mellan revolutionsmännen i Frankrike och Sveriges nya styrelse ***).

Det saknades ej skäl att misstänka, att ett omslag i Sveriges yttre politik vore förestående. Redan innan den sedermera så mäktige Reuterholm anländt, och innan afgörande steg blifvit tagna, hade hertigen-regenten trädt i nära förbindelse med den från Paris nyss hemkomne svenske ambassadören baron Staël von Holstein, känd såsom en ifrig anhängare af de franska re-

*) Det var efter ett af dessa samqväm, som denne sistnämnde, i ett utbrott af entusiasm för Gustaf III:s minne, inför Armfelt aflade en ed att, så vidt i hans makt stod, hämnas konungens död och uppehålla hans sons rättigheter, om han också skulle dö på schavotten — ett yttrande, som antydes i ett bref från Armfelt till Aminoff, hvilket ådrog sig uppmärksamhet under Arnifelts högmålsprocess. (Se Svea Hofr. Protokoll, s. 331).

**) Anteckningar, I: 421.

***) Se Ehrenström, nyss anf. st. och I: 406.

volutionsidéerna, därjemte en stor frimurare och mystiker *). Kort derefter hade anländt abbé Verninac de St Maur, en utskickad från de franska revolutionsmännen, hvars uppdrag var att inleda förbindelser med Sverige. Han blef icke mottagen såsom sändebud, men tillbragte i Sverige en del af sommarmånaderna 1792 och plägade flitigt umgänge med sin beskyddare baron Staël, och det glunkades äfven om att hertigen-regenten hade hemliga öfverläggningar med honom. Staël blef emellertid snart, för kort tid, en bland Sveriges inflytelse-rikaste män. Jämte honom bildade Bonde och efter några veckor Reuterholm, alla ifriga frimurare och anti-gustavianer, till fram på hösten 1792 kretsen af regentens närmaste förtrogna. De kallades af Armfelt och hans vänner »triumviratet» och »styrde», enligt en samtidas ord **), »en tid verkligan Sverige», till dess att småningom Reuterholms inflytande blef öfvermåktigt, och han såsom allena styrande öfvertog ledningen af så väl regenten som Sveriges rike. — På räkningen af deras inflytande skrefs af de harmsna »rojalisterna» så väl mildheten i »konungamördarnas» behandling, som den förändrade hållningen i Sveriges yttre politik, hvilken stod i så bjert motsats till hertigen-regentens strax efter Gustaf III:s död yttrade afsky för de franska »kannibalerna» ***).

I denna krets blef man allt mera angelägen att blifva qvitt det besvärliga arvet af Gustaf III:s förtroendemän, hvilkas främste man var Armfelt. »Denna present af salig konungen, skrifver hertiginnan af Södermanland i sin dagbok, är en af de obehagligaste, som kunna tänkas. Såsom öfverståthållare kan han göra tusen saker, som skada den som har makten i sin hand». Han vore, skrifver hon på ett annat ställe, »enragé au fond de

*) Det var, egendomligt nog, genom Armfelts bemedling hos hertig Karl som baron Staël fått tillstånd att komma till Stockholm. Gustaf III hade haft för afsigt att ställa honom inför kanslirätt för olydnad mot de föreskrifter, han gifvit, och hertigen ville ohörd förvisa honom från hufvudstaden, men bevektes genom Armfelts föreställning, att detta icke varit den afsidne konungens mening. Längre fann Staël alla dörrar slutna, till dess det omsider lyckades honom att genom baron K. G. Bonde, sedan gammalt hertigens förtrogne, få ett enskildt samtal med regenten. Detta medförde ett fullkomligt omslag; det blef ej frågan hvarken om förvisning eller kanslirätt.

***) L. von Engeström, Minnen, I: 189. Ryske ambassadören kallade dem, enligt Engeströms berättelse, »les trois fakardins». Armfelt ansåg denna »regeringsclique» i början föga farlig. I ett bref från denna tid skrifver han: »Okunniga, dumma eller ridicula, blifva de slutligen vietimer af sin galenskap att vilja styra ett rike som ett ordenssällskap och bereda dess framtida händelser efter ingifvelser och uppenbarelser». (Till Lagerbring 26/1 1792. Ups. Bibl.)

***) Se ofvan sid. 7.

son coeur» mot hertigen, och »chef de la cabale» mot honom. Likväl fördes han i ledband af andra. Utan att egentligen vara en elak människa, vore han genom sitt lättsinne, sin omätliga ärelystnad och sitt slösande lefnadssätt så beskaffad, att man icke kunde lita på honom. Särskildt vore det fara värdt, att han kunde vinna den unge konungens förtroende, hos hvilken han flitigt sökte ställa sig in *).

Så lydde omdömena om Armfelt bland hertigen-regentens förtrogna. Föga vänligare torde dessa sistnämnda hafva bedömts inom Armfelts krets; och ömsesidigt hade man, innan ännu någon brytning inträdt, känslan af ett spändt förhållande. Ansträngningar gjordes tidigt af Armfelts vänner, för att förekomma öppen söndring och »helande af dessa revvor**); bröderna Nordin och Ahlman sparade icke på föreställningar i detta syfte, så väl hos Armfelt som hos hertigen. På de förstnämnda tillskyndelse egde också vid ett tillfälle en »explikation» rum mellan dem båda, hvilken syntes hafva slutat till ömsesidig belåtenhet och hvars resultat väckte liflig tillfredsställelse hos det beståendes vänner***). Dessa förhoppningar voro dock föga att bygga på. Visserligen fortfor hertigen att, så länge Armfelt vistades inom synhåll, i alla yttre afseenden iakttaga en hållning af vänlighet och förtroende mot honom, medan denne allt mer och mer aflägsnades från ärendena och utsattes för förödmjukelser af hvarjehanda slag. Lämpliga förevändningar till de senare saknades ingalunda: de förnämsta hemtades från det befäl öfver andra lifgardet, som Armfelt fortfarande utöfvade, ehuru han icke var dess chef, utan i stället var öfverste för Nerikes och Vermlands regemente †).

De militära angelägenheternas detaljer sysselsatte lifligt hertigen-regenten. Af Armfelt, liksom af andra gustavianer, an-

*) Hertiginnans dagbok, Maj--Juli 1792, spridda ställen (Eriksb. arkiv).

***) Nordin, anf. st. s. 238.

****) Se Nordin, anf. st. s. 250, 258 o. f. «Jag är ganska glad, säger Nordin, att Armfelt får något fast under fötterna, ty med hans totala fall hade mycket af gamla styrkan varit förlorat, så vida det inneburit en schism inom konungahusets uppriktiga vänner . . . Blevfe baron A. skild från hertigen, så vore sådant en grundläggning till missförstånd mellan hertigen och unge konungen, och därför bör hvar redlig undersåte önska stillhet och lugn mellan de två herrarna». Då Ahlman föreställt hertigen, att Armfelt hade »nit och välmening, fastän han ännu icke kunde hafva nog köld», utlät sig hertigen «med all benägenhet om Armfelt» (anf. st. s. 241).

†) Från öfverstebeställningen vid Nylands infanteriregemente hade Armfelt den 29 Mars 1791 erhållit transport till enahanda beställning vid Nerikes och Vermlands.

märktes, att han sökte gifva sitt hof ett militäriskt utseende genom att där införa bruket af uniformer, sablar, stöflar och sporrar o. s. v. *). De oordningar, som förefallit vid Ankarströms schavottering, då andra gardet bildade spetsgård, gåfvo första anledningen till de förebräelser och oupphörliga trakasserier, som drabbade detta regementes officerare. "Deras enda fel, säger Armfelt, var att de stodo under mitt befäl, och att där rädde en helt annan ton än den som började blifva herskande. Det må vara nog att säga, att krigsrätter och arresteringar förekommo så ofta i detta regemente, att jag slutligen tog mitt parti att begära en förklaring af generaladjutanten Klingspor **). Han slingrade sig undan med komplimenter och protestationer; men sedermera talte jag med Lagerbring, som var statssekreterare för krigsärendena, och han hade den ärligheten att säga mig, att hertigen lifligt önskade att jag afsade mig detta befäl. . . Jag svarade Lagerbring, att jag icke begärde bättre, och att sedan regementet blifvit mönstradt, H. K. H. kunde lemna befålet åt hvem han ville. — Mönstringen egde rum den 26 Maj, och Liljehorn, bror till en af dem som varit invecklade i konungamordet, utnämndes till dess chef. Officerare och soldater togo afsked af mig med tårar i ögonen; och vid den midtag, som jag gaf för de förstnämnda, drogo de icke i betänkande att högt förklara så väl sin saknad öfver min afgang som sitt missnöje öfver den present, som regenten gifvit dem i den nye chefens person».

Kort förut (den 15 Maj) hade Armfelt erhållit värdigheten af generallöjtnant, en befordran, om hvilken han dock missnöjd anmärker, att den skedde »i sällskap med personer, som knapast dragit sin värja».

Äfven andra små misshälligheter mellan Armfelt och hertigen yppade sig, hvilka småningom visade hvad klockan var slagen. Hertigen lät t. ex. förstå sitt misshag öfver att Armfelt såsom öfverståthållare hade adjutanter, hvilka buro en särskild uniform. Dessa fingo befallning att tjenstgöra vid sina regementen ***). — En annan kontrovers föränleddes af Armfelts motstånd inom ordenskapitlet mot att hertigen finge dubba den af Gustaf III

*) Se Ehrenström I: 416. Sparsamhetshänsyn ansågos dock, kanske med rätta, hafva varit anledning till dessa förändringar. (Jfr Adlerbeth, II: 12).

**) Klingspor ansågs för den egentlige upphofsmanen till dessa åtgärder och var sedan gammalt en af Armfelts vederdelomän. Se Ehrenström I: 413.

***), Nordin, s. 238: Ehrenström I: 416.

utnämnde serafimerriddaren greve Ruuth. Armfelt jämte grefvarna Falkenberg och Posse samt baron Taube ansågo nämligen att, enligt gällande stadgar, endast en fullmyndig konung egde denna rättighet. Ordenskapitlets pluralitet afgjorde dock saken till hertigens förmån. -- En ytterligare anledning till missämja gaf frågan om uppförande af en ny stallbyggnad för enkedrottningen. Armfelt hade såsom öfverståhållare i samråd med Ahlman gifvit utlåtande om platsen, där denna byggnad borde uppföras; men erfor, att hertigen-regenten gifvit helt andra föreskrifter. Armfelt protesterade genom ett bref, hållet i uttryck, som han sjelf fann »vördnadsfulla», men som på det högsta misshagade regenten. Saken kom emellertid af ekonomiska skäl ej till utförande.

Såsom öfverste och chef för Nerikes och Vermlands regemente borde Armfelt i slutet af Maj lemna hufvudstaden för att leda dess vapenöfningar vid Kristinehamn. En anledning till hans aflägsnande från hufvudstaden, åtminstone för någon kortare tid, var därmed gifven; och försök gjordes äfven att få hans frånvaro utsträckt till längre tid. Redan innan konungens död var det en öfverenskommen sak, att Armfelt tidigt på varen för värden af sin förstörda hälsa skulle företaga en resa till en utländsk badort *). Konungamordet och de händelser, som därpå följt, hade hindrat verkställigheten af denna plan; Armfelts vänner hade under för handen varande förhållanden afdrädd honom att företaga denna resa, hvilken äfven hans finansers tillstånd syntes komma att förbjuda. Frågan härom var sålunda tillsvidare uppskjuten.

»Då inträdde en dag, berättar Armfelt, greve Ruuth — han hade tidigt sällat sig till dem, som sökte vinna regentens ynnest — till mig, innan jag ännu var uppstigen; han talade om hvarjehanda saker, bland annat om sina känslor för mig. Sedan sade han: 'Men tänker du då inte på din hälsa, som synbarligen försämras, och är förslaget att resa till Aachen alldeles öfvergifvet?' — Jag svarade, att jag visserligen icke alldeles öfvergifvit tanken därpå, och att jag allt mer kände, hur nödvändig en badkur skulle vara för mig, men att jag qvarhölls dels af mina vänner, dels af tanken på kostnaden. -- 'Hvad

*) I sammanhang därmed hade ock varit fråga, att han skulle »gå och beskåda» föreslagna tronföljaregemåler: en rysk, en preussisk och en engelsk prinsessa. (Nordin, se anf. st. s. 203).

kostnaden beträffar, invände han, så får man icke tänka därpå, när det gäller att upphålla lifvet; och hvad dina vänner angår, så inser jag icke, hvad de kunna hafva för skäl att lägga sig häremot. Ty hvad vinner du med att stanna här, vid den tid, då alla dina motgångar oupphörligt erinra dig om den stora förlust, som vi lidit, och om det ohyggliga brott, som föranledde den; och då afundsjukan och illviljan i hvarje ögonblick bereda dig oändliga obehag? Om du i stället aflägsnade dig för tre eller fyra månader, så skulle du förströ din smärta och afvända dina fienders ovilja».

»Jag hade sedan någon tid märkt på hertigen-regenten, att min närvaro var honom obehvämlig, och misstänkte, att denne skulle kunna ha föranledt Ruuths framställning. Jag inlät mig icke vidare på saken, men samma dag efter hertigens lever försökte jag att utforska hans mening i ämnet. Van vid förställning som han var, förekom han min tillärnade anhållan om tjänstledighet genom att bedja mig icke tänka på att lemna honom vid en så kinkig tidpunkt, och innan han själf vore van vid statsangelägenheterna; som vanligt gjorde han mig en mängd komplimenter och slösade med sina ömhetsbetygelser. Ruuth hade icke lyckats narra mig; men hertigen lyckades till den grad, att jag icke vidare tänkte på att sätta min resa i verket, huru nödvändig den än var. Detta var dock ingalunda hertigens uträkning, ty han hade så enträget bedt mig att stanna kvar, endast för att hos mig väcka så mycket större lust att begifva mig åstad; och det var nära, att hans list vändt sig emot honom själf».

Någon tid efteråt, sedan Armfelts sjukdom förvärrats, och då de små obehagliga konflikter med regenten, hvartill hans tjänstebefattningar gäfvit upprepade förevändningar, syntes ständigt tilltaga, beslöt han emellertid att företaga den nämnda resan. Han berättar därom, att han, efter en något häftig »explikation» med hertigen angående någon regeringsåtgärd, som han ansåg vara olämplig, begärt tjänstledighet för fyra eller fem månader. »Då svarade H. K. H.: 'Nå väl, efter ni nödvändigt vill, så ger jag er tre månader, men icke en dag längre, och med villkor att ni ger mig ert hedersord på, att ni icke under någon förevändning skall begära förlängning'. — Jag tänkte på ingenting mindre än att hertigen i detta ögonblick använde list, och begärde fyra månader, såsom hela tiden för min frånvaro. — 'Godt, sade regenten, vi skola vidare tala därom en annan gång och vidtaga anstalter, så att ingenting går sönder under er frånvaro. Gif mig emellertid skriftligen edra tankar härom, och när

ni kommer tillbaka från eder resa [till Vermland], skola vi tillsammans vidare öfvenskomma härom».

* * *

Kort efter dessa samtal, hvilka blefvo af ödesdiger betydelse för Armfelt, begaf han sig på den resa till Vermland, som var honom föreskrifven, för att där öfva sitt regemente. Den nye generallöjtnanten och öfverståthållaren, som med så mycken heder fört sin brigad under finska kriget, skulle såsom öfverste för ett regemente i en aflägsen landsort underkastas inspektion af hertig Fredrik af Östergötland och öfversten baron Bror Cederström, båda föga kända i krigshistorien för några hjältedater, men så mycket mera bekanta för den lust att »caporaliser», som från preussiska armén spridt sig till de nordiska länderna och som utgjorde ett af de förnämsta lytena i tidehvarfvet militära skick.

Nerikes och Vermlands regemente hade lidit mycket under kriget; och viktigare värf hade hindrat Armfelt att under det år, han innehafte chefskapet, sörja för dess rekrytering och utbildning. Han ansåg därför, att meningen nu vore att alldeles »förstöra hans anseende såsom militär»*, och visste med sig, att hans starka sida ej låg i de detaljer med afseende på handgrepp i exercisen, uniformspersedlarnas snitt och hårpiskornas längd, hvori den fredlige fältmarskalken hertig Fredrik såg krigaryrkets främsta hemlighet. Med ifver arbetade han emellertid på sitt regementes utbildning under den del af Juni månad, som han tillbragte i Kristinehamn; den fruktade inspektionen aflopp lyckligt, och så väl hertig Fredrik som baron Cederström betygade sin tillfredsställelse och visade en oväntad höflighet**.

I början af Juli återvände Armfelt till Stockholm för att vidtaga anstalter för sin stundande utländska resa. Han var fullkomligt främmande för tanken, att den skulle komma att utsträckas öfver de fyra månadernas tjänstledighet, och tog sina anstalter, så väl såsom ämbetsman som enskild person, i öfverensstämmelse därmed. — Vid sin återkomst fann han hofvet bostatt på Drottningholm; Reuterholm var anländ, churu han ännu vistades i Stockholm, hvarest han ofta hade besök af hertigen- regenten. Gustavianernas sinnen voro fyllda af bekymmer öf-

*) Armfelt till sin hustru 17/6 1792.

**) «Ou c'est politesse, ou je dis comme dans l'ode de Piron: Ce héros n'est pas un aigle», skriver Armfelt till sin hustru 30/6 om hertig Fredrik.

ver att baron Taube, som på konung Gustafs dödssäng mottagit ledningen af de utländska angelägenheterna, kort förut afsagt sig detta förtroende och nedlagt sina militära ämbeten *). Därjämte hade ryktena om den milda behandling, som visades de fångslade sammansvurna, ej undgått att befästa tanken på en stundande systemförändring, hvars närhet syntes bestyrkas genom Staëls stigande inflytande och Verninacs fortfarande vistelse i Stockholm.

Närmare underrättelser om förhållandena i regentens närmaste omgifning lemnades Armfelt af fröken Rudenschöld, som vistades vid hofvet på Drottningholm. Hon hade mycket att berätta om de förändrade förhållanden, som inträdt, och afrådade bestämdt resan till Aachen. Redan under Armfelts vistelse i Vermland hade hon hållit honom »au courant» med tilldragelserna och särskildt gifvit honom förtroende om den efterhängsna uppmärksamhet, som vid denna tid började visas henne af hertig Karl **), Denna hyllning väckte nu endast hennes och Armfelts löje; men fröken Rudenschölds förhållande till hertigen, hvilket äfven sedermera utgjorde föremålet för hennes bref till Armfelt under dennes vistelse i utlandet, hade ett olycksbringande inflytande på hennes framtid. Det var en kärlekshistoria, skrifver Armfelt, »som på samma gång var komisk och tragisk: den började nu, och slutade — med schavotten».

På Drottningholm vistades under uppsigt, för att icke säga under bevakning, af sin farbroder hertigen-regenten, sin guvernör grefve Gyldenstolpe och sin lärare Rosenstein den unge, snart 14-årige konungen. Han var föremålet för Armfelts och de andra gustavianernas beständiga omsorger och äfven för deras lifliga oro. På Gustaf Adolf hade de öfverflyttat all den svär-

*) Armfelt hade härom skrifvit till Lagerbring ^{23/6} 1792: »Gud låte honom ej lemna allt, ty då är en betydande stolpe för regeringssystemet borta, och en mindre af dem, som satans anhanget fruktar. De taga med hertigen samma marche som med salig konungen, narra honom in i en labyrint, hvarifrån han ej utreder sig utan att sacrificera konungamakten eller, om han ej det vill, lifvete. (Ups, Bibl.)

***) »Han säger mig tjugo gånger i timmen att jag är vacker, heter det i ett af dessa bref (^{29/6}); hans gunstlingar frukta tydligen, att han skall få höra sanningen». En gång hade hon haft ett långt samtal med hertigen om Armfelt, hvori den förstnämnde förklarar, att hans afsigt hvarken vore att skicka bort Armfelt för längre tid eller beröfva honom något af hans ämbeten, men på samma gång tillstått, att han varit högst förtördnad på Armfelt, därföre att denne i tvisten om uppförandet af hofstallet (se ofvan, s. 18) skrifvit ett bref i opassande ordalag samt försummat att insända rapport från Vermland. Då fröken Rudenschöld visade sin oro häröfver, slutade samtalet med att han, såsom hennes ord föllo, »m'embrassa, cajola et plaisanta» (^{25/6}).

miska tillgifvenhet, som de hyste för hans faders minne; och tidigt började de misstänka onda anslag mot honom af dem som nu hade makten. Fröken Rudenschöld hade meddelat Armfelt oroande underrättelser om konungens nedslagna lynne, hans misstroende mot sin omgifning, missnöje med hertig Karl och hans gemål, hvilka visat honom för liten uppmärksamhet, och särskildt hans sorg öfver Taubes aflägsnande: han ansåg nämligen, att denne vore ett offer för sin tillgifvenhet för Gustaf III:s minne. Ojämheter i lynnet, spasmodiska ansigtsryckningar och ett stundom återkommande nervöst skratt ingäfvade äfven i det yttre farhågor för konungens hälsa och sinnesförfattning *). — Då nu hertigens närmaste förtrogne, Staël, »denne store apostel för humaniteten», som, enligt fröken Rudenschölds uttryck »icke syftade till något annat än konungadömet totala undergång», ansågs yrka de sammansvurnas lösgifvande, så kunde ett så lifligt och lätrarligt sinne som Armfelts icke undgå att känna de dystraste farhågor för sin konung och sitt land. »Om man förstode att rätt behandla den unge konungen, skref han från Vermland, så skulle allt gå bra, ty hans hjärta och hufvud äro icke dåliga, alldeles tvärtom. Men jag förmodar, att den liga af hans faders mördare och bofvar, som omger honom och hvilka man särskildt beskyddar, skola draga försorg om att förslöa honom, eller åtminstone att utsprida att han är det. Måtte f—n taga dem!» **).

Redan från början af förmyndareregeringen hade Armfelt, på grund af sitt högtidliga löfte vid Gustaf III:s dödsbädd, ansett sig stå i ett alldeles särskildt ansvarighetsförhållande för hans sons framtid. Han hade äfven lyckats vinna ynglingens förtroende framför någon annan af dennes omgifning; och redan tidigt hade en viss hemlighetsfullhet omgifvit Armfelts samtal med honom. Uppdrag, lemnade genom ryske ambassadören grefve Stackelberg, hvilken, såsom vi sett, med afgjordt misstroende betraktade förmyndareregeringen, hade bidragit till denna hemlighetsfullhet. I början af Maj hade denne från kejsarinnan fått ett bref, som i hemlighet borde meddelas den unge konungen: det innehöll försäkringar om hennes afsigt att vaka öfver hans rättigheter och vara honom ett moderligt stöd. På samma gång gjordes genom Stackelberg enskilda anbud till Armfelt, om han skulle vilja lemna Sverige under förmyndareregeringen

*) Rudenschöld till Armfelt ¹⁷/₆, ²¹/₆, ²⁵/₆ 1792. Det förstnämnda af dessa bref är tryckt i öfversättning hos Schinkel, anf. st. III: 309.

**) Armfelt till sin hustru ²⁸/₆ 1792.

och gå i rysk tjänst. Dessa anbud afböjdes; men Armfelt åtog sig att i hemlighet lemna konungen kejsarinnans bref. »Det skedde samma dags afton, berättar Armfelt. Sedan konungen lagt sig och alla människor gått till hvila, gick jag in i hans sängkammare, lät honom läsa brefvet och öfverenskom med honom om svaret. Ingen mer än kammartjenaren Wacklin visste om hemligheten». Då ett svar skulle skrivas till kejsarinnan, hvilket regenten och hans omgifning fingo se, gafs däråt, i samråd med Armfelt och Stackelberg, en lydelse, som kunde tjena såsom svar afven på det hemliga brefvet *).

Den unge konungens naturliga skygghet och hans misstroende mot sin omgifning vid denna tid gjorde honom äfven benägen för hemliga samtal med den, hvilken han framför andra betraktade som sin faders och sin personlige vän. Armfelt har antecknat, att konungen vid hans första besök på Drottningholm efter återkomsten från Vermland, då deras samtal föll på Taubes aflägsnande, hvilket, såsom vi sett, djupt upprört honom, gaf Armfelt en varning att icke tala så högt, därför att Rosenstein vore i närheten. En annan gång — det var vid Armfelts sista besök före sin afresa till utlandet — fick han ett varnande ögonkast af den unge konungen, då deras förtroliga samtal afbröts af den blifvande hofkansleren, L. v. Engeström, hvilken, på grund af sina släktskapsförbindelser med två af de i konungamordet inblandade, ansågs tillhöra anti-gustavianerna.

Vid det sista förtroliga samtal, som Armfelt hade med den unge monarken, gjordes enligt Armfelts berättelse mellan dem följande öfverenskommelse: »1) Under min frånvaro, skrifver han, skulle vi brefväxla, hvarvid konungen såsom sekreterare skulle använda Ehrenström, som därför skulle erhålla en liten pension af handkassan; och denne skulle förvara chiffren. 2) Hvilka oförutsedda händelser, som än tilldroge sig, så skulle konungen låtsas, som om han ej brydde sig därom, utom för det fall att hertigen ville sammankalla ständerna, då konungen icke skulle genom sin närvaro eller genom något slags medgifvande däråt gifva helgd. 3) Om fråga blefve om giftermål, skulle han icke anse något val såsom gällande eller något förslag såsom antagligt före sin myndighetsålder. Jag uppehöll mig länge vid denna sistnämnda punkt, under det att vi promenerade i parken efter middagen, och han svarade med dessa ord: »Huru skulle man

*) Armfelts tryckta självbiografi, anf. st. II: 74, jämförd med hans handskrifna memoarer. Jfr Schinkel III: 65. Att kejsarinnans bref skrifvits på A:s begäran, framgår icke af det där åberopade citat.

kunna vilja att jag, så länge jag står under ett förmynderskap, som i intet afseende lemnar mig frihet öfver mig själf och mina handlingar, skulle erbjuda en prinsessa att dela mitt öde. . . . Af detta samtal gaf Armfelt i konungens närvaro del åt ryske ambassadören, hvilken länge samtalade i samma ämne med den unge konungen.

Sitt slutliga afsked från konungen beskriver Armfelt på följande sätt: »Efter supén gick jag ned till konungen, som höll på att lägga sig, och då han gått till sängs, tog jag afsked af honom. Han grät och snyftade, då han såg mig färdig att resa. Jag var icke mindre rörd än han; mitt hjärta liksom förutsade mig en del af de olyckor, som skulle skilja mig från denne furste, som jag hade så många anledningar att älska».

I dessa här skildrade uppträden mellan Armfelt och den unge konungen, vid hvilka den ryske ambassadören skymtar i bakgrunden, ser man, så att säga, in nuce de hemliga förhållandena, som längre fram stämplades med namnet den Armfeltska konspirationen. Ytterst hvilade dessa på en djup misstro till den styrelse, som syntes vilja leda Sveriges öden i helt andra banor än dem, som Gustaf III utstakat. För den unge konungens person hade den stora Katarina visat ett lifligt, om också ej oegennyttigt intresse; hans giftermål med hennes sondotter, storfurstinnan Alexandra, låg henne redan nu om hjärtat. Därföre önskade Stackelberg — och Armfelt var af samma tanke — att genom den unge konungen kunna i hemlighet underhålla den förbindelse mellan Sverige och Ryssland, som förmyndarestyrelsen syntes vilja kasta öfver bord, för att i stället närma sig det revolutionära Frankrike. Den kunglige ynglingen, hvars hjärta ännu var fullt af sorg öfver fadrens död och af förtrytelse öfver att dennes vänner aflägsnades, för att efterträdas af dem, som varit hans motståndare och som nu syntes vilja skydda hans mördare, lyssnade i början gärna till dessa råd. — Men förhållandena ändrade sig; misstron äfven mot de forna vännerna bemäktigade sig Gustaf Adolfs af naturen förbehållsamma sinne, och den hemliga förbindelsen med Armfelt afbröts, såsom längre fram skall berättas.

I de nya förslag, hvilka korsade hvarandra i Armfelts uppfinningsrika hufvud, ingick dock alltid denna hemliga förbindelse mellan konungen och Ryssland såsom ett hufvudmoment.

De sista dagar, Armfelt tillbragte i Sverige, utmärkte sig genom åtskilliga för honom betydelsefulla tilldragelser, för

hvilkas skildring vi låna hans egen framställning i förkortad form.

»Mångahanda göromål upptogo min tid och föranledde, att jag sällan var vid hofvet och t. o. m. sällan hos min familj, som vistades på landet. Fröken Rudenschöld kom däremot ofta till staden och hjälpte mig att ordna en del af mina viktigare papper. Under dessa dagar var öfverståthållarehuset icke tillgängligt för några andra än nära förtrogna, hvilkas namn min portvakt kände. Torsdagen den 12 Juli på e. m. sökte polismästaren Liljensparre att få tala med mig; men det svarades honom, att jag icke vore hemma. Det är att märka, att en timme förut några af mina vänner lemnat mig, och att fröken Rudenschöld ännu var kvar, omgifven af mina papper, äfvensom en fransman vid namn Felix, som gjorde några afskrifter. Först följande dag fick jag veta Liljensparres ärende, då underståthållaren Ahlman helt oroligt kom och sade mig, att Liljensparre upptäckt en komplott i afsigt att bortföra konungamördarna och sätta eld på staden, och att han beklagat sig för honom öfver att jag dagen förut icke mottagit honom, då han velat afge sin rapport däröfver. Jag kunde icke låta bli att skratta, då jag såg den godtrogenhet, med hvilken Ahlman berättade mig denna föregifna upptäckt, och sade: »Kom ihåg, min vän, att de som vilja rädda konungamördarna, icke under närvarande omständigheter behöfva göra några hemliga öfverenskommelser. Men härunder ligger något annat, som vi nog skola snart få veta, fastän i förvriden form». I samma ögonblick inträdde en af mina adjutanter, som berättade mig, att man förstärkte vakterna vid fängelserna och att man körde fram kanoner.

Såsom öfverståthållare och ännu närvarande på platsen, blef jag förargad öfver att man företog sig allt detta utan att säga mig till, så mycket mera som Stockholms befolkning ingenting mindre önskade, än att de vidunder, som velat mörda sin konung, skulle förblifva ostraffade. Jag skyndade till Drottningholm, erhöi af tjenstgörande generaladjutanten baron Palmqvist underrättelse att hertigen själf på Liljensparres anmälan befallt dessa åtgärder, samt begärde omedelbart företråde hos hertigen. Han sökte till en början öfvertyga mig, att folket ville bemäktiga sig konungamördarna. Jag svarade kallt och rakt på saken: 'Jag känner icke mer än ett fall, E. K. H., då Stockholms befolkning skulle kunna förledas till en dylik våldsamhet: det vore, om den trodde, att E. K. H. hade för afsigt att rädda dessa brottslingar. Då kunde det hända, att man sökte gripa dem, för att af deras personer göra ett offer åt sin hämnd och

smärta'. Jag föreställde honom, att alla hoppades, att han i sitt eget och i konungadömets intresse skulle skipa rättvisa öfver sin broders mördare; de som kunde tänka annorlunda, vore antingen den aflidne konungens fiender, mördarnas vänner eller anarkister. Jag kunde således på min ära försäkra, att Liljensparres rapport var falsk och saknade all grund. 'För öfrigt, fortsatte jag, säg mig klart och tydligt, om det är E. K. H:s mening att lemna dessa brottslingar ostraffade?' — Åh, min Gud, nej, svarade han. — 'Men, tillade jag, sedan de blifvit strängt dömda, kan E. K. H. låta dem undkomma och skjuta skulden på bevakningen, så att man icke skall kunna säga, att någon upprorsmans skrik har haft större inflytande på Eder mildhet, än Eder broders blod på Eder rättvisa'. Vid dessa ord fixerade han mig en stund under tystnad; sedan sade han med en beräknad min: Nej, äfven om jag skulle vilja, så kan jag dock icke gifva dem nåd».

Dessa Armfelts djärfva yttranden bidrogo utan tvifvel att hos hertigen stadfästa den tro, att Liljensparre haft rätt i sin angivelse, att Armfelt velat ställa till ett upplopp, för att låta pöbeln skipa summarisk rättvisa öfver de fängslade sammansvurna; vid den hemliga sammankomst, som föranledde, att Liljensparre funnit hans dörr stängd, skulle planen härtill hafva blifvit uppgjord. Ryktet härom, huru orimligt det än var, utspriddes allmänt och var ofta på tal i Armfelts följande brefväxling på ett sätt, som vittnar, att det saknade all grund. Det var en af de lögner, som utspriddes för att gifva sken af rättvisa åt hans aflägsnande *).

»Under de få dagar, som återstodo mig, fortsätter Armfelt, gjorde jag uppvaktningar hos enkedrottningen, en gång jämte en deputation af borgerskapet, som öfverlemnade en medalj, en annan gång för att taga afsked. Den biljett, i hvilken jag begärde min afskedsaudiens, misshagade hennes öfverstemarskalk, sedermera rikskanslern baron Sparre, därför att de däri förekommande uttryck stötte denne hofherre, hos hvilken det var den bästa rekommendation att hafva glömt salig konungen **). Lik-

*) Under ett samtal med hertigen-regenten hade fröken Rudenschöld ett par månader senare tillfälle att öfvertyga denne, att Armfelt på den dag, då detta upplopp skulle hafva egt rum, haft helt andra sysselsättningar. Hon tillstod, att hon under dessa dagar i hemlighet vistats i öfverståthållarehuset, och erbjöd sig att med vittnen styrka, att de ingalunda förehaft några politiska stämplingar, utan tillbragt tiden «dans les bras de l'amour». «Le duc en parut frappé», tillägger hon (R. t. Armf. 28/₈ 1792).

**) Biljetten finnes tryckt hos Crusenstolpe, Hist. tafla, s. 242. Medgifvas måste, att den var hållen i en bitter ton. Det förutsattes, att enke-

väl mottog enkedrottningen mig väl och bemötte mig artigt. Bl. a. frågade hon mig: 'Är det således sannt, att ni lemna oss för fyra år?' — Nej, E. Maj:t, svarade jag, endast för fyra månader, åtminstone efter hvad jag tror. Tydligt hade hennes då varande öfverkammarherre, sedermera h. exc. baron Reuterholm, sagt henne, att man tänkte på att aflägsna mig under hela minderårighetstiden». — —

»Sedan jag tagit afsked af alla mina vänner, begaf jag mig till landet, hvarest min hustru befann sig; och söndagen den 15 Juli kl. 8 reste jag därifrån till Drottningholm. Där var den dagen grand couvert och cour. Det var då, som baron Reuterholm första gången visade sig offentligt efter sin hemkomst. Jag bemötte honom, såsom om jag ej hade anledning att vara missnöjd med honom, fastän jag redan hade i min ficka ett talande bevis på hans politiska fanatism och onda afsigter, hvilket underståthållaren Ahlman lemnat mig. Regentens mäktige gunstling, som ville gifva tillkänna sin ankomst genom någon glänsande bedrift, hade nämligen, med hela den sofistiska och svulstiga värtaligheten hos dagens politiska nyhetskrämare, sammansatt en förordning om tryckfrihet, som han lätit H. K. H. underteckna, jämte befallning till presterskapet att utan uppskof läsa upp den i alla kyrkor i riket. Känd såsom en förklarad motståndare till salig konungen och till hans regeringsgrundsatser, hade han funnit, att ögonblicket vore gynnsamt för att förvärfva sig alla tidningsskrifvares och missnöjdas ynnest och för att sedermera beqvämigen kunna tillverka smädeskrifter mot den gamla styrelsen. Men det måste ske i hemlighet, ty man var rädd att, om jag finge aning därom, jag genast skulle föreställa hertigen vådan af en dylik åtgärd. Denna förordning eller förklaring trycktes därför inom stängda dörrar och i största hemlighet; och man begagnade sig af dagen för min afresa, hvilken, såsom sagdt, skedde söndagsmorgonen den 15 Juli, för att tillstålla den åt underståthållaren med befallning att ofördröjligen låta uppläsa den i alla Stockholms kyrkor. Ingen minut var att förlora, ty gudstjensten var börjad nästan öfverallt. Ahlman expedierade emellertid den erhållna befallningen och satte sig därpå genast i vagnen, för att söka mig på Drottningholm och redogöra för hvad som händt. Sedan jag genomläst detta aktstycke, och då jag visste huru man ställt till för att hindra.

drottningen icke skulle vilja taga emot honom — «n'aimant peut-être pas à voir des figures de deuil comme la mienne au milieu d'une cour plus gaie et plus aimable que jamais».

att jag skulle kunna sätta mig emot denna vanvettiga och vådliga åtgärd, tviflade jag icke ett ögonblick, att hertigen snart helt och hållet skulle vara i frihetspredikanternas och anarkisternas våld. Jag tog några af mina vänner afsides och föreställde dem, med hvilka faror det allmänna lugnet hotades genom denna förordning. Alla voro slagna med förvåning däröfver, men de ville knappast tro, att faran var så stor, som jag utmålade den. Zibet syntes mera öfvertygad därom än de andra; då han läste en fras, i hvilken författaren kallat nationen att samlas omkring fredens altare, sade han: det är utan tvifvel guillotinen som här menas med detta altare*).

På följande sätt beskrifver Armfelt sin afskedsaudiens hos hertigen-regenten: »Han hade haft tid att förbereda sig på den komedi, som han gjorde mig den äran att spela med mig. H. K. H. nöjde sig icke med att upprepa alla de smickrande uttryck, som han förut haft om min resa, hvilken han med smärta såge företagas, om min återkomst, den han bad mig påskynda, om alla de tjenster, jag gjort honom och som han ännu väntade af mig. Därtill kommo omfamningar. ömhetsbetygelser och de mest smickrande och rörande yttranden; men jag lät icke lura mig. Jag insåg mycket väl, att hela denna konstlade hållning endast var för att hindra mig att tala om tryckfriheten; han visste, att jag hade förordningen i fickan. Då jag nu såg, att han alldeles icke ville höra sanningen, så fritog jag mig, ehuru ogärna, från att föreställa honom de olyckor, som jag ansåg böra blifva följderna af den nya förordningen. Jag skyndade med beklämdt hjärta att lemna honom. 'Må himlen beskydda E. K. H., sade jag, och må de tänkesätt, som E. K. H. haft godheten att visa mig, vara lika uppriktiga och beständande, som de välgångsönsknningar, som jag aldrig skall upphöra att hysa för konungen, fäderneslandet och för E. K. H., hvars intressen äro med dem oskiljaktigt förenade»!

»Ännu en gång, vid hofvets supé samma dags afton, hade jag ett tämligen långt samtal med regenten, hvarunder han bland annat yttrade: 'Skulle ni icke kunna resa till England för att se de engelska prinsessorna och utvälja en för vår unge konung'? — Jag svarade: 'Huru lifligt jag än önskar att göra E. K. H. till viljes, så kan jag icke åtaga mig ett dylikt uppdrag, därför att jag har för mycken vördnad för salig konungens planer och

*) Ehrenström (l. 427) berättar denna anekdot sålunda, att Zibet, då Ehrenström undrat hvar detta endrätgens altare mände vara beläget, svarat: »Jag vet icke, om ej vid Skanstull (afträtsplatsen).

känner, att en del af nationen lifligt önskar, att vårt förbund med Ryssland vinner styrka genom en giftermålsförbindelse'. Hertigen skämtade häröfver och sökte visa, att dylika förbindelser i våra dagar föga betydde; konungen af England vore rik, och penningar vore af vida mera vigt än stora planer och lysande utsigter, hvilka oftast icke realiseras. Jag ville ej motsäga honom, då han i själfva verket hade ganska rätt i sin åsigt, utan nöjde mig med att säga: 'Jag tror, att våra förslag i denna fråga äro något för tidigt väckta; när det blir fråga om att fatta ett afgörande beslut, blir det nödvändigt att höra konungens böjelse, och man gör mycket klokt i att härvid lemna honom fullkomlig frihet'. Hertigen fixerade mig och teg. Kort efter sade han: 'Jag har lust att lemna er en chiffre, som vi kunde begagna vid vår brevväxling', hvarpå han gick bort, som om han ärnade begära en dylik i kansliet. Detta blef emellertid icke af, och jag var ganska nöjd därmed». —

»För att undvika att återvända till Stockholm, hade jag beställt en af hofvets roddslupar för att direkt från Drottningholm fara till Fittja. Två officerare af hvita gardet följde mig till den plats, där jag skulle sätta mig i båten. Just då jag steg i, kastade jag en blick på slottet. Alla hade gått till hvila utom hertigen, som hade hållit sig vaken af otålighet att se min affärd. Han syntes i ett fönster i sin sängkammare, med en lång pipa i munnen och uppmärksamt betraktande hvad som tilldrog sig vid sjöstranden. Jag gjorde en djup bugning, hviken han besvarade, och jag steg ombord».

Långa år skulle förflyta, innan Armfelt fick återse den konungaborg, från hviken han nu på Mälarens vägor aflägsnade sig i den ljusa sommarnatten, och inom hvars murar han under Gustafs dagar genomlefvat så många stunder af glädje och ysterhet, men äfven under senare tider af allvarliga bekymmer och tråget arbete. Den sista människovarelse, som mötte hans afskedsblick på det för honom så minnesrika Drottningholm, var hertigen-regentens skumma gestalt — en hotande påminnelse, att det icke nu var som förr, och att välgångsönsknningar hvarken följde den forne konungagunstlingen på hans färd eller skulle möta honom vid hans återkomst.

Hvad han under dagens lopp upplefvat, var icke egnadt att göra hans afskedsbetraktelser glada. På följande sätt har han beskrifvit den stämning, som hans afsked från hertigen ingifvit: »Är det verkligen möjligt, tänkte jag, att min konungs och mitt fosterlands öde är lemnadt i händerna på en furste, så

svag och ur stånd att själf styra, en furste, som skall blifva en lekboll för lägsinta gunstlingars och trolösa rådgifvares lidelser, hvilkas enda mål är att gifva luft åt sitt hat mot den aflidne konungens minne och att omstörta den styrelseform, som han grundlagt, en person slutligen, som omgifver sig med män, hvilkas hatfulla karakter, fåfanga och oskicklighet öfvergå all beskrifning! — För sitt eget öde hade Armfelt ej ännu skäl att hysa egentliga farhågor, huru fullt hans sinne än var af bitterhet mot sina motståndare; men så mycket mera oroade han sig för sin unge konungs och fosterlandets öde. »Under dessa dystra stunder, säger Armfelt, var jag nästan färdig att förbanna den stund, då jag företog denna resa, som skulle blifva mig så olycksbringande».

Armfelts väg gick från Fittja, hvarest hans resvagn väntade, direkt till hans egendom Lindnäs i Östergötland, nära Medevi, ett ställe, vid hvilket han på grund af dess natursköna läge var lifligt fästad, och hvarest han för ekonomiska angelägenheter gjorde ett par dagars uppehåll. Under sin vistelse i Östergötland träffade han tvenne personer, hvilka liksom han haft konung Gustaf att tacka för sin lycka och nu begräto hans död: biskop Lindblom och skalden Leopold, hvilken dragit sig tillbaka till Linköping. Rörande sitt samtal med denne sistnämnde har Armfelt antecknadt, att han yttrat: »Då hvarken snillet eller smaken eller talangerna längre kunna lefva i sällskap med så många narrar, klädda i stöflar och utstyrda som teaterhjältar, så har jag beslutat att draga mig tillbaka till en vrå af världen under minderårigheten». — Öfver Jönköping och Vexjö fortsattes resan från Lindnäs utan afbrott till Ystad, öfverfartsorten till Stralsund. Ett par dagar tillbragte Armfelt, under väntan på sjölägenhet, på den Piperska egendomen Krageholm i närheten af Ystad. Där träffade han en annan af Gustaf III:s förtroendemän, baron E. Taube; och hos grefve Karl Piper, som äfven tillhört hofvet, tillbragte dessa gustavianer angenäma stunder. »Hela dagen taltes om salig kungen», skrifver Armfelt till sin hustru, och man gjorde sig lustig öfver hertig Karls societet på Drottningholm, hvarest man, enligt Pipers ord, »nu för tiden såg doublerna på scenen».

Under så väl denna resa som under den nyss förut företagna färden till Vermland, hade Armfelt tillfälle att studera stämningen i de landskap, han besökte. I bref till sin hustru har han meddelat sina iakttagelser. Han fann i allmänhet sinnena ännu uppretade öfver konungamordet och jäsningen stark mot adeln och dem, som troddes skydda de sammansvurna.

»Gud låte vederbörande bära sig klokt åt med de brottsliga, annars tager f—n vid allt; espriten är ej så söt som i Stockholm», skrifver han från Vesterås (¹⁸/₆). Några dagar senare, från Kristinehamn (²¹/₆): »Ack, hvad vederbörande i Stockholm misstaga sig på langagen i landsorten! Med ett ord och en enda dristig anförare vore alla soupçonnerade adelsmäns gårdar uppbända och de hängda*»). I Östergötland fann han »jäsningen gruffig» och förespådde olyckor; och från Brösarps gästgifvaregård i Skåne skrifver han den 20 Juli med rörelse om sin erfarenhet af folkets sorg öfver konung Gustafs död: »Nej, det är omöjligt att se en dödlig, som mera saknas än Gustaf III af nationens bättre och egentliga del. Man behöfver endast tala om honom för att få hela byn att gråta. Känslorna åt motsatta hållet äro icke mindre lifliga: man vill utrota allt som stöter på mördare och förrädare, och kanske räknar man dessa i allt för stort antal, ehuru det tyvärr visst icke är litet». — I dessa skildringar läg sannolikt icke så liten öfverdrift: Armfelts upprörda sinnesstämning gjorde honom tvifvelsutan föga skickad att objektivt bedöma förhållandena. Men hans skildring, som ej var afsedd att komma för andra ögon än hans hustrus, vittnar om den oro, med hvilken han gick att lemna sitt fädernesland.

Föga anade emellertid Armfelt, att han under sin resa följdes af en bland Reuterholms spioner, som skulle noga bevaka hans steg och utforska hans yttranden till allmogen. Så ängslig var den skugggrädda styrelsen öfver Armfelts uppretade sinnesstämning, att det misstänktes, att den utländska resan blott vore en förevändning för att i landsorten uppvigla allmogen och kanske med en bondehär tåga mot Stockholm. Den spion, som af Reuterholm fick uppdraget att följa Armfelt i spåren, var en i Sveriges historia och litteratur sedermera ryktbar person, baron Hans Hjerta (sedan Järta), då en 18-årig yngling, tjänsteman i kansliet. Hans ungdom får hos dem, som hålla hans minne i helgd, tjena till ursäkt för att han lånat sig åt dylika värf eller utfört dem på det sätt, som hans ännu bevarade rapporter

*) I bref till Lagerbring ett par dagar senare skrifver han: «Här i Vermland är folket öfverdrifvet galna och uppbragta: jag tror, att min närvaro och mina raisonnemens med dem calmerat ansenligt, efter de kände mig som rättsinnad och ej »falsk mot konungahuset», som här är en terme à la mode. Emellertid hafva innan min ankomst gruffliga scener passerat mellan officerare och bönder, hvilka till en del äro bilagda, andra åter af den natur, att lagen måste dem bilägga eller straffa». (Ups. Bibl.)

utvisa *). Han hade under sina samtal med gästgifvare och bönder i de trakter, där Armfelt varit fram, i afsigt att utröna, om denne fört politiska samtal eller fällt upproriska yttranden, ställt sig såsom »Armfelts panegyrist». Det oakadt hade han icke lyckats komma under fund med något förgripigt. I motsats till Armfelt hade Hjerta öfverallt funnit mycken »tranquillité», och ansåg, heter det smickrande, att »verkningarna af en god och stadig regering redan hafva spridit sig till landsorten» **).

Det visade sig sålunda att man, så fort som möjligt, gjorde sig redo att följa Gustaf III:s förhatlige gunstling i spåren. Det spionsystem, som var ett så utmärkande drag i den Reuterholmska styrelsen, nådde sin höjdpunkt med afsende på Armfelt under dennes vistelse i främmande land. Så angelägen var man att finna giltig anledning till den förföljelse, som man från början beslutat anställa mot honom.

Han drog själf, med vanlig oförsigtighet, försorg om att förevändningar ej kommo att saknas.

* * *

Friherre Gustaf Adolf Reuterholm, den blifvande »storvisiren», hade, såsom vi sett, första gången visat sig vid hertigenregentens hof samma dag, som Armfelt reste. Det var icke endast genom den nya tryckfrihetslagen, som han betecknade

* Reuterholms papper (R. A.)

** D. 31 Juli 1792 till Reuterholm. Äfven till Dalarna afsändes Hjerta i Augusti samma år, för att lära känna stämningen med afsende på den nyss fällda domen öfver konungamördarna och söka utforska, huruvida ett besök, som majorerna Peyron och Brändström, Armfelts vänner, gjort hos den gustavianskt sinnade landshöfdingen i Falun, Nordin, kunde hafva något att betyda. Man fruktade, att dessa officerare af nya gardet hade för afsigt att med Nordin öfverlägga om »sättet att upphjälpa dess instiftares (Armfelts) fallna höghet», och tänkte sig, att Nordin skulle »finna sin uträkning vid att åter uppbygga Armfelts tron». Emellertid fann Hjerta äfven nu ingen anledning till farhågor och inberättade, att Nordin vore utan allt inflytande. Öfver mildheten mot de brottliga fann han en allmän hänryckning: H. K. H:s »milda tänkesätt kräfva samtidens och eftervärldens beundran». Dock tillägger han ironiskt: »Den delen af vårt folk, som ännu känner denna nyhet, tycker väl, att de landslyktiga förtjent ett hårdare straff, men den så djupt inrotade vördnaden för högsta salig konungen förbjuder dem att ogilla dess sista *befallning*. De tycka väl, att han varit för nådig, men det var emellertid Gustaf III som befallt, och man måste lyda». Man ser, att Hjerta var medveten om att berättelsen om konung Gustafs förböner för de sammansvurna på dödsbädden var diktad — Samtida kände, att Hjerta vid denna tid användes af Reuterholm såsom spion. (Se Liljensparres berättelse, *anf. st. s. 24*).

sitt tillträde till rikets styrelse. Med en brådska och hänsynslöshet, som i den svenska administrationens historia knappast eger någon motsvarighet, företogs förändringar i den högre förvaltningens personal. Själff skaffade sig Reuterholm såsom president i kammarrevisionen ett otium cum dignitate. L. v. Engeström, broder till två af de i Gustaf III:s mord invecklade, fick såsom hofkansler ledningen af de utländska angelägenheterna, och öfver honom sattes såsom en statsdekoration den enfaldige Fr. Sparre, egentligen känd för sina pekoralä ämbetskrifvelser, med värdighet af rikskansler. Ahlman entledigades från sin underståthållarebefattning, och till hans efterträdare utsågs polismästaren Liljensparre. Detta allt skedde redan dagen efter Armfelts afresa. Inom några veckors förlopp hade listan på afsked och förflyttningar för konung Gustafs vänner ytterligare ökat: Schröderheim hade aflägsnats såsom landshöfding till Upsala, Lagerbring till Nyköping, Låstbom till Heinola; Cronstedt var skild från befattning med sjöärendena och Wallqvist från eklestiastikförvaltningen; Nordin hade fått befallning att ofördröjligen begifva sig till Hernösand och sköta sitt lektorat *). Allt detta hade inträffat före slutet af Augusti 1792.

Endast på grund af Armfelts frånvaro hade man uppskjutit att tillkännagifva hvad beslut man ärnade taga med honom, gustavianernas ledare, den hänsynslösaste af alla »rojalister». Hans aflägsnande var dock endast en tidsfråga. Hertigen hade redan länge i hemlighet önskat det; hans »samvete och pligt» bjödo honom att aflägsna Armfelt, skref han till kejsarinnan Katarina och till sin minister vid hennes hof: Armfelt vore nämligen den, som framför alla bidragit till de oordningar, missbruk och den oenighet, som hertigen ville afskaffa; genom hans hemliga ränker hindrades hvarje ögonblick regeringens planer **).

Reuterholm, regentens allsmäktige gunstling, kunde icke hafva något emot att aflägsna Gustaf III:s vän och förtrogne. Personligen synas dock Armfelt och Reuterholm före denna tid icke hafva stått i något ovänligt förhållande. Båda födda i Finland och nästan jämnåriga — Reuterholm var endast ett år äldre — hade de tidigt gjort hvarandras bekantskap. De kunde

*) Ahlman, hvilken såsom reträttplats fått sig anvisadt att vara vice president i Vasa hofrätt, skrifver till Armfelt ^{17/8} 1792: «Nordin fick skriftlig befallning att resa till Hernösand; då han dröjde ett par veckor, förständigades han af Liljensparre att innan kl. 6 e. m. förliden måndag vara ur staden. Jag lurar om samma öde förestår mig».

***) Se hertigens bref i Aug. 1792, tryckta i öfversättning hos Schinkel. III: 343 o. f.

äfvén räkna ett slags skyldskap: Reuterholms moster, Maria Gyllenstjerna, var gift med Armfelts farfader i dennes andra gifte. Armfelts fader var visserligen född i första giftet, men de båda finska familjerna kunde dock räkna slägt *). Vid hofvet hade de båda »kusinerna» vid unga år vunnit anställning. Ännu bevarade bref från Reuterholm till Armfelt **) från deras ungdomsår röja en viss förtroelighet mellan »min söta Gösta» och hans »trogne tillgifnaste vän»; och ännu 1791 vände sig Reuterholm från Wien till Armfelt, såsom sin »ungdomsvän», med begäran att denne måtte hos konungen utverka ett löneförskott för honom för att kunna förtsätta sin resa till Italien. Han tillägger i detta bref, tydligen i afsigt att därigenom återvinna Gustaf III:s bevågenhet, hvilken han genom sitt uppträdande vid 1789 års riksdag hade förverkat, att han hoppades öfvertyga konungen, »huru långt det vore från hans tänkesätt att någonsin vilja deltaga, än mindre profitera af de tillställningar eller tillfällen, som genom idéernas växlande omlopp möjligen hemma kunna förefalla, hvaraf han redan för sin lilla del *tacklöst* haft öfver nog»; och slutar med att bedja Armfelt att »sätta detta i sin rätta dager» ***).

Det sätt, på hvilket Armfelt behandlades, sedan Reuterholm kommit till styret, röjde emellertid föga af den »ungdomsvänskap», som han året förut, medan Armfelt ännu var den mäktige konungagunstlingen, hade i så lifligt minne.

Ahlnans afskedande samt Liljensparres utnämning till underståthållare och Armfelts vikarie under hans frånvaro, utan att denne därom blifvit tillspord, var i själfva verket en grof skymf mot öfverståthållareplatsens innehafvare, helst då Liljensparre var Armfelts personlige fiende; och det sätt, på hvilket detta

*) I Armfelts brefväxling nämnes Reuterholm på denna grund som oftast, halft ironiskt, »kusin». — I alldeles samma skyldskapsförhållande stod Armfelt till Toll, hvars moder, äfvén född Gyllenstjerna, var Reuterholms moster. R. och Toll voro således köttsliga kusiner. — Så väl Reuterholm som Armfelt härstammade dessutom från den olycklige rikskansleren Erik Sparre, Reuterholm i 6:e, Armfelt i 7:e led.

***) Reuterholms papper (R. A.).

***) Det äldsta af Reuterholms bref till Armfelt (1782) är karakteristiskt och kan förtjena här anföras. Det innehåller begäran, att Armfelt skulle intressera Schröderheim för hans broder Axel Reuterholms befordran i Vasa hofrätt. Han råder honom att därvid »pretextera intereten för adeln i den provinsen, att få den otäcka ofrälse klumpen i hofrätten mera utspädd: och den raisonen tror jag äfvén kan blifva godkänd på högre ort». Kändt är, att Axel Reuterholm erhöill den önskade befordran, vare sig att det skedde på de af hans broder anförda skäl, eller andra. Från vice korporal vid lifdrabanterna och löjtnant i arméen förflyttades han 1783 till adjungerad ledamot i hofrätten!

skedde, dagen efter hans afresa, mildrade icke intrycket däraf. Armfelt erhöll underrättelsen härom, då han var färdig att stiga ombord i Ystad, och slaget förfelade icke sin verkan. Från Stralsund skref Armfelt till Schröderheim: »Af Liljensparres utnämning till underståthållare ser jag hvad klockan är slagen, och att man vill genom dégoüter och chagriner köra mig fn i våld; ty utom örflilar har hertigen aldrig kunnat mera humiliera mig än med Liljensparres befordran till min närmaste man, då jag, såsom mindre bekant med lagar och författningar, ser mig à la merci af hans bofstreck eller hans nåd» *). I samma anda yttrar han sig i bref till sin hustru och berättar med liflig förtrytelse, huru hertigen-regenten vid afskedet varit »ganska nådig och dolt avanien med Liljensparre som ett mord». I sin vanliga häftighet var Armfelt genast färdig med hvarjehanda förslag: »Vi måste nolens volens taga vårt parti och antingen tigga eller expatriera oss», skrifver han till sin hustru, och förklarar i första hettan: »Om konungen af Preussen eller kejsarinnan vilja taga mig i tjänst, så är jag färdig». Han ansåg, att hans tid i Sverige vore ute, och såg i de mörkaste färger både sin egen och fosterlandets framtid: han väntade att få ett »lettre de cachet»: »Allt kunna dessa jakobiner, som ensamma styra den stackars hertigen, tillåta sig: mord, gift, alla slag af våldsamheter äro småsaker för så upplysta och för den allmänna välfärden nitiska personer». Helst skulle han önska, att få draga med de allierades armé in i Frankrike: »kanske vill himlen ännu unna mig den lyckan att få jaga en kula genom pannan på en jakobin, t. o. m. om han skulle vara efter det gällande modet i Sverige» **).

I Stralsund syntes dock erbjuda sig en lösning af frågan om Armfelts framtid under minderårigheten. Genom furst Hesensteins afgang hade generalguvernörsämbetet i Pommern blifvit ledigt. I Pommerns hufvudstad egde Armfelt en slägtinge, den gamle generallöjtnanten Fromhold Armfelt, hans grandonkel, i hvars hus han var gäst under sin vistelse där. Denne frändes uppmaningar bestämde Armfelt, då han ansåg gifvet att hans aflägsnande var beslutadt, att göra ett försök att få utbyta sitt öfverståthållareskap mot generalguvernörskapet i Pommern. Han vände sig egendomligt nog till Schröderheim, en af dem hvilkas sol liksom hans egen var i sjunkande, och bad honom verka för saken hos dem som han antog hafva inflytande: Sparre,

*) D. 24 Juli 1792 (Reuterholms papper, R. A.).

***) Armfelt till sin hustru ^{27/7}, ^{1/8} 1792.

Ruuth och Klingspor. »Vinsten för hertigen är, tillägger han, att få en öfverståthållare, som han vill hafva, och en ny directeur des spectacles; för mig att blifva skild vid Sverige, som i denna moment är för mig politiquement mer än vådligt, ty alla missnöjda och galningar tro sig kunna löpa till mig, som, fastän ingalunda approbateur af allt, blir beständigt konungahuset och riket trogen och tillgifven».

Till de politiska skäl, som anfördes i detta bref till Schröderheim, kommo ekonomiska — och möjligen äfven andra, som stodo i sammanhang med de obestämda förhoppningar och planer på en stundande hvälfning i Sverige, hvilka vid denna tid började sysselsätta Armfelts tankar. Pommerns land och folk, sådana som han vid sitt besök lärt känna dem, behagade honom, och såsom reträttplats var generalguvernörskapet fördelaktigt nog. Platsen var dessutom förenad med en hög rang och värdighet, för hvilken Armfelt ingalunda var likgiltig. Han önskade sålunda lifligt, då han insåg att han skulle på ett eller annat sätt aflägsnas, att Schröderheim skulle lyckas i sin underhandling.

Den kröntes emellertid icke med framgång och fick en helt annan vändning, än Armfelt beräknat. Schröderheim framställde saken så försigtigt, att Armfelts bref uttyddes såsom om han önskade blifva entledigad från sitt öfverståthållareämbete, något som ej kunde annat än vara välkommet för hertigenregenten och Reuterholm*). Men att gifva honom det begärda ämbetet i Pommern ingick däremot icke i deras planer; han var såsom sådan ännu inom svenska väldets gränser, och planen att

*) Armfelt var mycket missnöjd med Schröderheims beteende härutinnan. (Se Francs bref till A. $11/9$, 1792, tr. i Ridderstads Gömdt är icke glömdt, VII: 9, och ransakningsprotokollen i Armfeltska högmålet, s. 109). Ett senare bref från Franc meddelade, att Schröderheim («Tjocker från Upsala») fått del af Armfelts missnöje, hvilket föranledde dennes försök till rättfärdigande i ett bref till Armfelt ($29/3$ 1793). Han försäkrade där, att han med glädje velat tjena Armfelt i denna fråga, och att det varit rikskansleren och hofkansleren, som missbrukat hans förtroende. Själf hade han enligt sin åsigt fallit offer för sin förbindelse med Armfelt. Liljensparre, som ej fått se dennes bref, hade gjort äfven Schröderheim misstänkt, och hans förflyttning till Upsala hade då beslutits. — Ett visst misstroende till Schröderheims karakter röjer sig dock hos Armfelts öfriga korrespondenter, särskildt hos Franc och fröken Rudenschöld. Armfelt förklarade i ett följande bref ($4/5$ 1793. Reut. papper), att han icke trodde, att Schröderheim velat skada honom genom sitt åtgörande. Ironiskt frågar han i samma bref, i medvetande af huru föga han själf var persona grata hos de maktegande: «Huru vågar du skrifva mig till? Har ej Rosenstein varnat dig som mina andra bekanta, att ej skrifva till en aristokrat som jag? Kära bror, akta dig, att de ej flytta dig till Stralsund, Vasa eller Kuopio!»

ytterligare aflägsna honom var redan uppgjord. En ifrig motståndare till förslaget att erhålla det ifrågavarande ämbetet i Pommern blef äfven en af dem, hvilkas medverkan Armfelt påräknat i sitt bref till Schröderheim. Grefve Runth åstundade själf lifligt denna plats och tillskref Armfelt, redan innan dennes bref hunnit fram till Stockholm, en uppmaning att skyndsamt begära att blifva svensk minister i Italien. Han stödde denna uppmaning på hertigens till honom uttalade önskan att kunna disponera Armfelts öfverståthållare-ämbete. Han tillade: »men skynda dig för allting, ty jag är förvissad att du skall bort» *).

Ryktet om Armfelts blifvande förflyttning till Pommern spridde sig emellertid hastigt. Tyska tidningar omtalte den såsom en afgjord sak. I Sverige synes ryktet därom hafva varit allmänt kort efter hans afresa och redan innan han hunnit att därom framställa någon begäran. Det väckte bekymmer hos Armfelts vänner **). Frågan lemnades emellertid en tid oafgjord och blef i själfva verket föremål för en långvarig underhandling mellan hertigen-regenten och fröken Rudenschöld, hvilken framför andra nitiskt sökte främja Armfelts intressen. Såsom ett bidrag till den mans karakteristik, som efter Gustaf III:s död skulle leda Sveriges öden, kan denna egendomliga underhandling förtjena en närmare redogörelse, helst som den på det närmaste berörde Armfelts öden.

Vi hafva redan sett **), att hertigen-regenten, innan Armfelt ännu lemnat Sverige, börjat sucka för hans älskvärda och varmt hängifna väninna, fröken Rudenschöld. Efter Armfelts afresa syntes hertigens kärlek vara i ständigt tilltagande; föremålet därför beklagade sig i sina bref till Armfelt oupphörligt öfver regentens enträgna närgångenhet och öfver det sqvaller, hvartill denna gaf anledning, samt afvisade med bestämdhet denna henne motbudande hyllning. Den furstlige älskaren var »svartsjuk på hvarje karl», som talte med fröken Rudenschöld; mest och företrädesvis dock på Armfelt, som framför andra stod i

*) 27/7 1792. Armfelt erhöi detta bref i Koblenz och blef högligen förtörnad däröfver. Han skyndade att öfversända det till sin hustru. En afskrift sändes till fröken Rudenschöld, som visade det för hertigen-regenten.

***) Grefve Stackelberg rådde honom att vägra mottaga detta ämbete: Gustaf III hade gjort honom till öfverståthållare; endast genom afsättning borde han förmås att lemna denna plats, och ej i stället mottaga en annan (fröken Rudenschöld till Armfelt 27/7 1792). Att hans aflägsnande skulle göra hans älskarinna framför andra bedröfvad, var att förutse, och hennes bref innehålla ofta utbroit af hennes sorg däröfver.

***) Se ofvan, sid. 21.

vägen för den lycka, efter hvilken han trånade. Han sökte ned-sätta honom i hans älskarinnas ögon: Armfelt vore henne otro-gen, sade han, och ovärdig hennes kärlek; hennes trohet väckte endast medlidande, hette det. Hon vände den furstlige tillbed-jaren stolt ryggen och svarade med hetta, äfven på de ankla-gelser rörande Armfelts förhållanden såsom offentlig man, hvilka han icke underlät att framställa. Hertigen ändrade då sin ton: han förklarade, att denna rörande tillgifvenhet för Armfelt vid en tid, då alla andra öfvergifvit honom, ökat hans egen beundran för fröken Rudenschölds karakter och hans önskan att vinna hennes vänskap; och han lofvade att, om hon ville intressera sig för honom, intet skulle vederfaras Armfelt, som skulle kunna vara denne obehagligt. Han skulle icke lyssna till hans fiender utan att lemna honom tillfälle att rättfärdiga sig. Med ogillande och förakt yttrade han sig om dem, som talte illa om den man, som de under hans gunstlingsperiod täflat att hedra; och sär-skildt uttryckte han sitt ogillande af grefve Ruuths förhållande mot Armfelt. Han tillkännagaf därjämte, att han, med anled-ning af Armfelts genom Schröderheim framställda anhållan, ut-sett honom till generalguvernör i Pommern *).

Dessa försäkringar, hvilka skyndsamt inberättades till Arm-felt, kunde icke annat än inge honom förhoppningar att få sin önskan uppfylld; och äfven fröken Rudenschöld ansåg sig kunna våga ett afgörande steg till hans förmån, utan att därför för-nedra sig till antagande af den högt uppsatte tillbedjarens villkor. Lifligt har hon själf skildrat de uppträden, som däraf följde.

»Först visade jag hertigen, skrifver hon till Armfelt, den afskrift af Ruuths bref, som du öfversändt; därefter sade jag: 'Mitt parti är taget. Det säges om mig saker, som jag icke ärnar fördraga. Jag hvarken är eller vill blifva Eder älskarinna; likväl hafva grefve Ruuth och hans mäg i går i societeten på-stått detta. Jag vill göra plötsligt slut härpå genom att nästa vecka resa till landet. Men jag ber E. K. H., att såsom under-pant på alla de vänskapsbetygelser, som gjorts mig, bestämma öfver Armfelts öde, innan jag reser, ty under min frånvaro är E. K. H. endast omgifven af hans fiender, som svurit hans undergång. Om Ni medgifver, att han får behålla alla sina platser och får återvända, när hans tjenstledighet är slut, eller om han i stället får generalguvernörsämbetet i Pommern, med bibehållande af sin pension, sitt regemente, sin öfverstekammar-junkare-syssla — så har E. K. H. förvärfvat anspråk på min

*) Rudenschöld till Armfelt $\frac{1}{3}$, $\frac{13}{8}$, $\frac{28}{8}$, $\frac{31}{8}$, $\frac{1}{2}$, 1792.

vänskap, som jag skall bevara lifvet igenom. Men om E. K. H. tvärtemot detta skickar honom i landsflykt eller ger honom beskickningen i Italien, så säger jag Eder farväl för alltid. Jag skall söka upp honom, vore det än vid världens ända, och oakadt allt Edert hat skall ni icke lyckas göra honom fullkomligt olycklig, så länge som jag delar hans öde, och i stället för att i mig förvärfva en vän, skall Ni få alldeles motsatsen».

»Ett äkslag har aldrig kunnat krossa en dödlig till den grad, som han blef det vid denna förklaring. Han smälte i tårar, tog mig i båda händer och besvor mig att hafva medlidande med det tillstånd, hvori han befann sig; han sade, att han öfverlennade åt mig att bestämma öfver ditt öde, som jag själf ville; han kunde endast tänka på det förskräckliga i att ej mer få se mig; han skulle lofva att aldrig mer tala med mig, om hans ögon endast finge skåda mig. Hans tillstånd var så upprördt, att jag nog insåg, att jag icke skulle kunna få ett förnuftigt svar af honom, utan måste afvakta ett lugnare ögonblick. Jag bad honom därför att gå ner i sin våning för att sansa sig något, hvilket han också gjorde. Ett ögonblick efter kom han igen, alltjämt i samma tillstånd. Han sade mig, att sedan jag afgjort hans olycksöde, så gaf han riket och förmynderskapet på båten (au diable); och han önskade t. o. m., att du skulle komma tillbaka, på det att jag då åtminstone icke skulle ha anledning att hata honom. Jag svarade: 'Så länge Liljensparre är underståthållare, skall Armfelt aldrig kunna göra någonting utan att röna motsägelser. Jag ger E. K. H. tid att tänka på saken, ty jag har icke det lynne, att jag låter narra mig af sväfvande löften» *).

Hertigens tillstånd var så upprördt, att han fick feber och låg till sängs ett par dagar efter detta samtal. Under det han låg och lugnade sina upprörda känslor, erhöi han ett bref från den obevekliga sköna, som vågade tala ett så stolt språk till Sveriges regent. Hon beklagade visserligen det häftiga uppträde, som föregått, men upprepade sina fordringar att hertigen skulle uppfylla sitt till henne gifna löfte med afseende på Armfelts befordran, under försäkran om dennes lojala tänkesätt. Hon begärde att få bestämdt svar, innan hon för någon tid lemnade hofvet för att på landet undgå afundsjukan och sqvallret; samt slutade med önskan att vid sin återkomst finna hertigen botad för sin passion för henne **).

*) Rudenschöld till Armfelt $\frac{1}{9}$ 1792.

***) Brevet är tryckt i Schinkels Minnen. III: 378. Datum bör ej vara Juli utan September.

»Triumviratet» — Reuterholm, Staël och Bonde —, till hvilka nu sällade sig grefve Ruuth, hade emellertid denna gång större inflytande på den älskogsranke regenten än fröken Rudenschöld, helst som hon icke gifvit honom någon förhoppning att lyssna till hans böner. Med oro hade hertigens omgifning sett hennes inflytande hos honom och befarat, att han skulle förmås att låta Armfelt stanna kvar *). De beslöto således att begagna tillfället till ett afgörande steg. Under de dagar regenten låg till sängs, beslöts, att — Ruuth skulle bli generalguvernör i Pommern och Armfelt svensk minister vid de italienska hofven.

Hertigen underrättade fröken Rudenschöld därom i en biljett, hvilken af henne besvarades i ordalag, som oförtäckt röjde hennes förtrytelse **). En muntlig »explikation» egde sedermera rum, hvori hertigen för henne uppgaf de nämnda personerna såsom anledningen till beslutet; men gaf sitt hedersord på, att Armfelt skulle få fritt välja mellan beskickningen till Italien eller bibehållande af sina ämbeten i Sverige. Ett par dagar senare anträdde fröken Rudenschöld sin resa till landet; hertigen var upplöst af sorg, suckade och grät som ett barn hela dagarna, och utgöt efter fröken Rudenschölds afresa sina känslor för henne i glödande kärleksbref, af hvilka tiden bevarat några ***).

Men *samma dag* som regenten gaf sitt hedersord på att Armfelt skulle fritt få välja mellan att stanna kvar i Sverige eller gå till Italien, afsände han det bref, i hvilket han, under föregifvande att Armfelt uttryckt sin önskan att lemna sitt öfverståthållare-ämbete — en plats, som han nog insåge ej kunde

*) Tragi-komisk är den skildring, som grefvinnan Armfelt i ett bref till sin man ger af hertigens beteende: «Det är för besatt, hvad de gått åt honom för den amouren. Ordentliga bannor vankades; när han satt etablerad vid hennes arbetsbord, så skickade de bud på bud efter honom, och när det icke hjälpte, så kommo de själfva och begärde få tala vid honom . . . (Man sade: Hur i Herrans namn skall detta gå? Om han tar henne, så är allt förloradt, då få vi lof att abandonnera honom; det blir omöjligt att bli kvar o. s. v.» (10/11, 1792).

**) Hon yttrade däri, att hon fann sig »detrournée sur ses plus belles espérances». «Vous attribuez, tillägger hon, la promesse que vous avez daigné me donner, à une faiblesse, dont j'étais seule la cause. Je ne crois pas avoir abusé de l'attachement que V. A. m'a témoigné, en lui arrachant cette promesse . . . MONSEIGNEUR retrouvera à coup sûr plus d'agrément dans le commerce d'une autre femme, plus adroite à se plier aux circonstances et à réussir dans les vastes projets de tout gouverner par l'empire que l'amour lui donné». (Reuterholms papper, R. A.).

***) Fröken Rudenschöld öfversände dem genast till Armfelt, som fann dem krypande »som en lakejs». — Ett finnes tryckt i Gömdt är icke glömdt, VIII: 26.

vara honom behaglig —, och att generalguvernementet i Pommern varit lofvadt åt Ruuth, innan Armfelts begäran därom hunnit fram, tillkännagaf, att han utnämnt honom till minister i Italien. Så föga gällde som kungssord, hvad Sveriges regent lofvade! Samma dag som detta bref skrefs (d. 7 Sept.), beslöts i konseljen Armfelts utnämning till minister i Italien och utfärdades de nödiga kreditiven. All möjlighet för den svage regenten att ytterligare ändra sig var sålunda afskuren.

För öfrigt skedde denna förvisning — ty så måste denna regeringsåtgärd betraktas — under de höfligaste former och under beviljande af sådana löneförmåner, att det skulle vara svårt att vägra att gå in därpå^{*)}. Huru mycket än förmyndarestyrelsen skröt med sin sparsamhet, så kände den inga betänkligheter med afseende på kostnaden för beredandet af platser åt dem som skulle aflägsnas; och Armfelt var icke den ende af gustavianerna, från hvars närvaro man genom dyrt aflönda onödiga tjänstebefattningar ville köpa sig fri. Åt Toll och Zibet m. fl. byggdes äfven »gyllene bryggor», för att begagna regentens eget uttryck, vid deras aflägsnande. — Med hertigens bref och ministerkreditiven afsändes såsom kurir majoren Uggla, som under Armfelts utrikes resa hade värden om hans ekonomiska angelägenheter. I ett bref, skrivet några dagar senare, förständigades Armfelt att genast efter slutad badkur antråda resan till Italien, »hvarest Herr Barons verksamhet och drift i konungens och rikets höga värfs nitiska skötande kräfves»^{**}).

På vägen korsade den afsände kuriren ett bref från Armfelt till hertigen, hvori den förre, okunnig om den timade förändringen, direkt anhöll om generalguvernörsplatsen i Pommern, under återopande dels af hertigens löfte till fröken Rudenschöld, dels af det bref från Ruuth, hvori denne underrättat om hertigens önskan, att han skulle lemna öfverståthållareskapet. En vecka senare hade Armfelt att svara på den skrivelse från hertigen,

^{*)} I sitt egenhändiga bref i detta ämne (7/9 1792) hade hertigen på följande sätt uträknat Armfelts blifvande inkomster:

Ministertraktamente	r:dr	7000.
Öfverstekammarjunkarelön	«	1000.
Inkomst af Armfelts regemente	«	2000.
Årlig pension	«	3000.

Summa r:dr 13000.

Därjemte hade han lofvat ekiperingspenningar med 3000 r:dr och erbjudit resersättning i förskott. (Jfr Schinkel, anf. st. III: 377, hvarest detta bref meddelas i en föga trogen öfversättning med hvarjehanda uteslutningar).

^{**}) Sparre till Armfelt 13/9 1792.

som gjorde slut på dessa förhoppningar. Han gjorde det i ett vidlyftigt bref*), som innehåller många karakteristiska uttalanden, och hvori han i underdåniga ord erinrar om sina monarkiska tänkesätt och antyder, att han just för dem vore förföljd. »Sedan E. K. H. låtit mig känna sin vilja, heter det, har jag icke ett ord att säga. Född undersåte, vet jag att lydnaden är min första pligt, och under alla omständigheter, hvori jag kan befinna mig, skall jag aldrig beträdas med att genom mina grundsatser eller mitt uppförande hafva förnekat den trosbekännelse, som jag tillämpat under Eder odödlige broders regering och midt ibland de ränker, den upprorsanda och yra, som söndrade fäderneslandet». Han beklagar sig öfver den orättfärdiga beskyllningen att han velat ställa till upplopp, men nekar icke, att hans naturliga liflighet kommit honom att gifva luft åt sin smärta öfver hertigens synbart minskade förtroende. Under erkännande af frikostigheten af penninganbudet, begär han försäkran att ej under tre eller fyra år blifva återkallad från beskickningen, och lofvar att, om detta beviljas, hertigen aldrig skall få höra talas om honom, »utom då någon föga intressant depesch föredrages». — I ett officielt bref till sin nye chef, rikskanslern Sparre, yttrade han sig äfven i vördnadsfulla ordalag, ehuru han ironiskt uttalade sitt misstroende om sin duglighet för »ett så betydande värf» **).

Under den underdåniga formen framsticker, som man finner, Armfelts uppbrusande sinne. I bref till sin hustru gaf han luft däråt. Han fann det förödmjukande att lemna »en så lysande ställning, för att börja ett kringirrande lif och en ärelös bana». Vördigheten af minister vid de italienska hofven anstod icke »un des premiers seigneurs de la Suède»; det hade icke kostat regenten mera att gifva honom en ambassadörs-titel, skrifer han både till sin hustru och till fröken Rudenschöld omedelbart efter mottagandet af hertigens bref.

Bitterheten var både förklarlig och ursäktlig, ty slaget var hårdt och oväntadt. Ministerplatsen i Italien var en ringa ersättning för den plats i regentens konselj, som denne efter öfverläggningarna om kodicillen till Gustaf III:s testamente högtidligen och skriftligen tillförsäkrat Armfelt. Hvad förtroende kunde man

*) Från Aachen ²⁴/₉ 1792. (Reuterholms papper).

***) ²²/₉ 1792 (R. A.). Han uttalar därjämte sin önskan att få bo i Neapel, ej i Genua, «där man lefver beständigt med penningekarlar», och gör den uppriktiga bekännelsen, «att den sortens folk alltid bringat mig i olycka vid de negociationer jag med dem haft».

sätta till en regent, som hyste så föga betänkligheter att bryta sina löften? Ej blott den utlovade platsen i regeringen och öfverståthållareplatsen, de viktigaste af Armfelts ämbeten, blefvo honom fräntagna, under den falska förvärdning att han själf så önskat. Äfven andra förtroendeämbeten, som Armfelt innehafte, besattes skyndsamt med personer, som voro den nya styrelsen behagliga. Åbo universitets konsistorium skyndade att skrifva afskedsbref till sin i onåd fallne kansler och valde i stället baron C. A. Wachtmeister, en af Armfelts forna kamrater i den kungliga barnkammaren, från 1789 års riksdag känd såsom en ifrig medlem af den adliga oppositionen. Direktionen öfver Kongl. Maj:ts hofkapell och spektakler, hvilken Armfelt behållit under sina finska fälttåg och växlande samhällsställningar, anförtroddes äfven åt annan person. Det var på grund af dessa erfarenheter, som Armfelt i ett följande bref skref till sin hustru: »Det är rätt löjligt, att man fräntager mig mina ämbeten utan någon form af hvarken afsked eller dom. Det är blott af andras befordran, som jag märker, att jag icke har den eller den sysslan. Formen är ny, men beqväm. Vive les principes de liberté et de la philosophie moderne!»).

Emellertid ansåg han, att den orättvisa han lidit borde skaffa honom sympatier. »Exilé en Italie, je suis très-intéressant», skrifver han i ett bref till fröken Rudenschöld, i hvilket han vidlyftigt utvecklar de skäl, som föranledde honom att ej vägra beskickningens mottagande. Han kunde i hvarje fall innan konungens myndiga ålder intet uträtta, menade han**). Men Armfelt var ingalunda sinnad att genast tillträda sin nya befattning. Redan innan frågan var afgjord, hade han yttrat sin afsigt att begära ett års tjänstledighet, »om jag blir minister i Italien eller Monomotapa, eller hvar de göra af mig»; och han begärde, sedan utnämningen skett, af helsoskäl ytterligare nio månaders tjänstledighet efter den 15 November, då hans redan beviljade ledighet tilländalöpte. Därjämte framställde han i en ganska bestämd ton fordringar på uppfyllandet af hertigen-regentens anbud med afsende på respenningar och traktamente, om hvilka rikskanslern icke syntes vara fullt underrättad, och hotade längre fram att begära afsked, då beviljandet af dessa förmåner

*) ²³/₁₀ 1792.

***) Till Rudensch. (²³/₉ 1793, delvis tr. i Protokoll, s. 494, R. A.). Anmärkningsvärdt är följande yttrande om ryske ambassadören: «Stackelberg aime à avoir attachés à son char des grands seigneurs, sur lesquels il peut appuyer ses airs de vice-roi. Tout cela ne me convient pas, et quand il sera temps, je saurais paraître comme il faut, sans chaperon, ni guide».

dröjde *). Tjenstledighetsansökan beviljades, enligt bref från rikskanslern Sparre (2³/₁₀ 1791), dock under uttalande af den förmodan, att Armfelt själf »af önskan brinna lärer» att kunna såsom minister i Italien uppvakta prinsessan Sofia Albertina, som skulle tillbringa vintern i detta land **). För öfrigt försäkrade rikskanslern på sitt egendomliga språk, att »så länge H. K. H. sitt höga förmyndarekall utöfvar, skall Herr Baron aldrig befara saknad af vedermälen af den ömma och nådiga välvilja och verkliga bevågenhet, hvarmed högbemälte furste ständigt omfattat och oföränderligen Herr Baron omfatta vill, öfvertygad att ock i Herr Barons person alltid å sin sida tillbakars igenfinna icke mindre en trogen och redlig samt fäderneslandet älskande undersåte, än en personlig, tillgifven och pålitlig vän mot sig». I ett handbref försäkrades därjämte, att Armfelt i Italien egde fullständig frihet att bosätta sig hvar helst han önskade, och uttalades den förmodan, att han där säkerligen skulle få det vida angenämare än i Pommern; och då rikskanslerns ekonomiska arrangementer visat sig icke vara till Armfelts belåtenhet, beviljades i ett följande bref särskilda tillskott, »på grund af utmärkt kongl. nåd och gunst», för att visa »med hvad huldhet H. K. H. Regenten varit mån att rundligen och till pricka uppfylla sina löften***). Obestridligt är, att man gjorde mer för att förgylla de bäska pillerna åt Armfelt, än man kunnat vänta af den hänsynslöshet, som ledde förmyndare-regeringens åtgärder i öfrigt. Man var ännu angelägen att bevara åtminstone skenet af godt förstånd med den farlige mannen, så länge han ej var på längre afstånd från fäderneslandet.

Till förändringen i samhällsställning och politisk betydelse kommo yttre obehag och ekonomiska bekymmer af hvarjehanda slag, hvilka ej kunde annat än öka den bitterhet, hvaraf Armfelts sinne redan var fyllt. Hans hustru, som nyligen inflyttat i öfverståthållarehuset och först tre veckor efter Armfelts utnämning till minister i Italien erhöll underrättelse, att han ej längre var öfverståthållare, fick befallning att inom en månad utrymma bostaden, som skulle tagas i besittning af den nye öfverståthållaren, amiral Modée — något som Armfelt ansåg

*) «Inlemmandet af afskedsmemorialet skall blifva den sista gråce, jag af E. E. skall begära», skriver han i en förolämpad ton till rikskanslern 9/₁₁ 1792 (R. A.).

***) Sparre till Armfelt 27/₁₀ 1792.

****) D. 27/₁₁ 1792.

såsom en våldsätgård och en skymf*). Af öfverståthållarelönen fick han icke uppbära ett öre, ehuru han faktiskt ett halft år innehafte detta ämbete, till hvilket han måst lösa en dyr fullmakt. Vistelsen i främmande land, äfven med ett frikostigt anslag, kunde icke annat än bringa ytterligare oreda i Armfelts redan tillräckligt intrasslade enskilda affärer.

En väsentlig del i den lifliga brevväxlingen mellan Armfelt och hans hustru, under denna vistelse i utlandet, rör i följd häraf ekonomiska ämnen. Till hennes klokhets och rådighet hyste han med skäl det största förtroende. »Hushålla med dina och mina pengar, som du vill, skriver han, det blir aldrig du, som ruinerar mig». Hans egna planer i dessa frågor röja ett oroligt och missnöjdt sinnes hela oreda. Hans föreskrifter vore ofta hvarandra motsägende och bevisade på ett slående sätt det berättigade i hans misstro till sin »esprit financier». Än ville han sälja sina egendomar Nynäs och Ogesta och i stället köpa en större egendom i Holstein; än endast göra en fingerad försäljning af förstnämnda egendom, för den händelse att en lycklig vändning inträffade i Sverige; längre fram ville han använda Nynäs, som borde bebyggas, till residens för sin hustru. På sina egendomar ville han införa mjölkhushållning och boskapsskötsel efter Holsteinskt mönster. Än föreslog han att för ett mindre kapital sälja det pensionsbref, han erhållit af Gustaf III; än att hans hustru skulle sälja sin rättighet att bo på slottet såsom statsfru, än han själf sina juveler. »Allt fast borde förvandlas i penningar», heter det en gång, »bättre fly än illa fäkta», ty Frankrikes öde väntade Sverige. Någon tid därefter väcktes fråga om upptagande af ett penninglån, för att i Mecklenburg köpa en större egendom**). Frågan om en resa till England från Aachen

*) Den brevväxling, som med anledning häraf egde rum mellan rikskansleren Sparre och grefvinnan Armfelt, finnes tryckt i Crusenstolpes Hist. Tafla af Gustaf IV Adolfs första lefnadsår, s. 244.

***) En af Armfelts under vistelsen i utlandet förvärfvade vänner, den tyskfödde majoren von Hess, skulle användas såsom ombud vid detta egendomsköp. Till major C. F. Ugglas, som under Armfelts frånvaro var hans kommissionär i Sverige, skref han en mängd bref från samma tid rörande ekonomiska angelägenheter: de finnas bevarade i Upsala univ. bibliotek. Ugglas svar finnes bland de Armfeltska papperen i Riksarkivet. Denna brevväxling lemna en föga tilltalande bild af Armfelts sätt att sköta sina affärer och målar hans oroliga sinnesförfattning vid denna tid och hans lynnes ojämnheter. — Ugglas misstrordes af fröken Rudenschöld och Armfelts öfriga vänner. Den förstnämnda kallade honom »plus coquin que bête». Schröderheim undrade öfver Armfelts förtroende till denue man, »utgången af Tollenom». Själf betydade Ugglas att han aldrig skulle förgäta sina förbindelser till Armfelt: det vore en infami att glömma sin välgörare. Han

stod i sammanhang med denna finansspekulation. — Af alla de många ekonomiska förslag, som voro å bane, var det dock endast ett, som kom till verkställighet: det var försäljningen af Nerikes och Vermlands regemente till Armfelts närmaste man i befälet, grefve Leijonstedt, mot en ackordsumma af 10,000 rdr rgs. Armfelt erhöll sålunda mot detta ackord, som af hertigen godkändes, afsked från regementet *).

* * *

Det var likväl ej blott den politiska degradationen och de ekonomiska angelägenheterna, som förbittrade Armfelts sinne. Kort sedan underrättelsen om Liljensparres utnämning träffat honom, inberättades från Sverige, att fråga varit om Armfelts arrestering i Stralsund, på grund af Liljensparres angivelse, att han haft för afsigt att ställa till upplopp i Stockholm. Ryktet om arresteringen var tvifvelsutän lika ogrundadt som uppgiften om upprorsplanen; men båda voro kränkande för ett så ömtåligt sinne som Armfelts **). Han erfor därjämte från många håll, att han genom svenska regeringens agenter bevakades såsom en misstänkt person. Tidigt erhöll han varningar att hans och hans korrespondenters bref öppnades: så väl hans hustru som andra vänner uppmanade honom enständigt att vara försigtig i sina uttåtelser i tal och skrift, emedan man följde honom i spåren. Från en af sina vänner, den tyske majoren v. Hess, hvars bref till Armfelt äro fulla af anathemer mot konungamördare och spioner, erhöll han varning för anslag, som vore å bane mot hans lif: man hade skickat honom till Italien, hette

synes hafva uppmuntrat Armfelts ekonomiska förslag i Sverige, och prisar, oförtjent nog, Armfelts finansiella och praktiska förstånd. Detta smicker, som för öfrigt förenades med en viss frihet i tonen, ökar ej förtroendet för denne kommissionär. Politiska frågor vidröras ej i Ugglas bref, men väl i Armfelts till honom. Anmärkningsvärdt är, att ej Ugglas längre fram blef inblandad i högmålsprocessen.

*) Däremot fick han ej den pension såsom sårad officer, som han därjämte gjort till villkor för sitt afskedstagande. Detta vägrades på den grund att han ej kunnat styrka, att han för framtiden vore till krigstjänst oduglig. Detta väckte Armfelts lifliga förtrytelse: «Pensionen var en condition, utan hvilken jag ej kunde taga afsked, ej ville hafva afsked, och ej borde få afsked. Det är ett verkligt röfveri», utropar han. (Armfelt till sin hustru ^{16/}₁₄ 1793).

**) Gyldenstolpe skref ^{29/}₁₀ 1792 till Armfelt, att han visserligen fann detta rykte otroligt; «mais je ne puis jurer de rien, les trâmes et menées sourdes, quoique inconnues à moi, n'existent malheureusement pas moins».

det, därför att där vore rätta platsen att lega banditer för penningar *). — Dylika varningar, dels befogade, dels obefogade, endast ökade Armfelts förbittring: han föraktade sina motståndare och trotsade dem i ord och handling.

Äfven andra underrättelser från Sverige voro egnade att väcka Armfelts förtrytelse och oro. Redan före sin afresa från Sverige hade han i Skåne på Krageholm erfarit, att den förölyckade grefve Munck utspridt, att icke han, utan Armfelt och Taube voro de egentligen skyldiga till förfalskningen af de fahnehjelmiska sedlarna, samt att Munck i Reuterholm funnit en inflytelserik beskyddare. Att detta osannfärdiga rykte verkligan var gängse, bekräftades sedermera genom bref. I ett förtroligt bref till sin hustru gaf Armfelt luft åt sin harm öfver denna »infami» och öfver det hemlighetsfulla förfarandet vid rättegången mot Munck. Afsigten därmed kunde, menade han, ej vara någon annan än att kasta skugga öfver Gustaf III:s minne eller göra »hederligt folk misstänkta **). Det berättades äfven att i den svenska pressen förekommit »libeller» mot Armfelt ***). Den statsutredning, som i Augusti förordnades, framställdes för Armfelt såsom afsedd att i främsta rummet »chikanera» honom och andra Gustaf III:s förtroendemän †). Rykten utspriddes, att Armfelt inträdt i den armé, som tågade mot Frankrike ††).

Mera sårande än alla dessa mer och mindre grundlösa rykten, hvilka kommo till Armfelts kunskap, voro dock de yttranden, som fälldes på hans rygg inom det hof, där han så länge varit firad och mäktig. De drabbade icke blott honom utan ock hans konungs minne, till hvars försvarare, äfven efter hans död, han ansåg sig framför andra kallad. Det var i synnerhet fröken Rudenschöld, som med mycken ifver till honom inberättade anekdoter af detta slag. En af dem torde få anses

*) v. Hess till Armfelt $11/12$, $18/12$ 1792.

**) Armfelt till sin hustru $22/7$, 1792.

***) Fröken Rudenschöld till Armfelt $4/8$ 1792. Kellgren skulle hafva varit författaren. I Stockholms-Posten, Kellgrens tidning, förekommer dock vid denna tid intet, som kan anses syfta på Armfelt.

†) Rudenschöld till Armfelt $15/9$ 1792. Hon visste, att Armfelt hade konungens décharge för sin förvaltning under krigsåren, och ansåg, att han intet hade att frukta. Han var emellertid så säker, att han hade förföljelser att vänta, att han i bref till sin hustru bad henne slå ett bläckhorn öfver räkningarna, så att utgiftsposterna ej syntes — han var ej viss om, att verifikationerna funnes till dem alla — men så, att summan, konungens décharge och stattssekreteraren Lagerbrings påskrift ej doldes!

††) I den franska Moniteuren visste man t. o. m. att berätta, att han stupat i en duell (Le Moniteur 1792, n:o 352).

såsom betecknande och förtjenar att här anföras. Hertig Fredrik hade, skrifver hon, en gång vid hofvets middagsbord, då talet föll på Armfelt, yttrat, att det måtte vara underligt för honom att vara reducerad till alldeles intet, men att han väl förtjent det för sin högfärd. Fröken Rudenschöld, alltid färdig att modigt träda inom skrankorna för sin älskare, svarade genast, att en man med Armfelts karakter och snille kunde sätta sig öfver hvilka dumheter, som sades om honom. Hans anseende vore befastadt öfver hela Europa, efter hvad som syntes af det smickrande mottagande, han rönt öfverallt. »Så mycket bättre för honom», svarade hertigen ironiskt. »Jag för min del är rätt nöjd, att den regering är slut, då gunstlingarna, med konungens samtycke, satte alla tjenster i riket på auktion. Ingenting respekterades på den tiden; inga offentliga kassor, icke ens enkors och faderlösas medel voro skyddade. Gud ske lof att den tiden är slut! Har jag icke rätt, fröken?» tillade han hänfullt. — »Det återstår endast, att E. K. H. gör ett loftal öfver Ankarström», svarade hon bittert.

Dylika rykten och smädelser kunde icke annat än gå Armfelt till sinnes. Men visserligen var det icke endast de personliga obehag, han erfor, som vållade bitterheten hos den förr så lefnadsglade och handlingskraftige mannen. Hans vänners öde grämde honom djupt, och han var orolig för alla nyheter från Sverige *). Med djup bedröfvelse mottog han underrättelse, huru konung Gustafs minne i tal och i handling nedsattes, och att det nästan ansågs som ett brott att hafva stått i nära förhållande till honom. »Det är nog mycket begärtd», skref Gustafs trogne vän Franc till Armfelt om konungamordet, »att man skall komma ihåg en liten accident, timad för hela sju månader sedan. Också har man ej att göra den förebräelsen åt många; ty om den lilla händelsen hade tilldragit sig 1692, så kunde han ej vara mindre ihågkommen än den det nu är, så i tal som i skrift **). Den periodiska press, som under den nya tryckfriheten blomstrade, hade endast loftal för den nya styrelsen — »ett rättvisans tempel, hette det i en tidning, vid hvars altare på högra sidan *sanningens fackla* upplyser med en helig låga, och *hoppet* på den venstra visar eder en uppgående sol». I jämförelse därmed erinrades om den tid, då »orättfärdigheten skyldes under purpurns glans, och klagan tystades med dessa mäktiga ord: konungen

*) «Tre dagar kunna omöjligt gå förbi, skrifver han till sin hustru, utan att de utmärkas genom någon ny betecknande styrelseåtgärd: små intriger, små passioner, brist på fasthet, på konsekvens, på system». (Aug. 1792).

**), Gömdt är icke glömdt, VII: 28.

befalldes det*). Lustbarheterna vid hertigen-regentens hof fortgingo, ostörda af kungssorgen. Vid dess middagsmåltider användes någon gång såsom taffelmusik begrafningsmusiken vid konung Gnstafs likfärd: de få, som förblifvit hans minne trogna, åhörde den med tårade ögon, men blefvo föremål för de andras åtlöje**). »Man vill begrafva den bortgångnes minne i glömska», klagade hans sons guvernör grefve Gyldenstolpe***), »och försöker roa sig som förr. Men själfva hufvudföremålet saknas, och jag kan ej beskrifva den tomhet, som vår affidne herre lemnat efter sig». — »Nej, vi kunna icke se sakerna för mycket i svart», skref Armfelt själf till sin hustru efter dylika underrättelser. »Salig konungen kände noga sitt folk; den motvilja, han alltid hyste mot dem, som nu spela en rol, är anmärkningsvärd. Store Gud, hvilken konung var det icke! Med alla sina fel, är jag säker på att vi om någon tid skulle vilja återköpa honom med vårt blod†)!

Till alla dessa små styng mot ett älskadt minne kom den lindriga domen öfver de i konungamordet inblandade. Mot regentens och rikets främste juridiske ämbetsmans, riksdrotset Wachtmeisters vilja, lyckades Reuterholm genomdrifva, att de af de sammansvurna, hvilka bort straffas med döden, i stället skickades i landsflykt under föregifvande, att detta vore ett strängare straff††). Hertigen-regenten förmäddes att i ett diktamen till protokollet den 15 Aug. 1792 tillkännagifva, att denna dom berodde på konung Gustafs på dödsbädden hos honom uttalade önskan, att endast Ankarströms hufvud skulle falla, och att alla de öfriga, som voro invecklade i mordgärningen, skulle få behålla lifvet. I den döende konungens mun lades ett långt tal, hvori detta utvecklades; och hertigen uppgaf, att han »vid sin broderliga kärlek och furstliga ära tillsvurit» den döende konungen att villfara denna »hans sista bön, hvilken», enligt hertigens ord, »satte Gustaf III:s ädelmod och hjärta i den vackraste dag och bättre än Svensksunds seger förevigade dess minne». Talet, som syntes röja Reuterholms blomstrande vältalighet, trycktes i tidningarna.

*) Patrioten, 1792, n:o 16, 17. Enligt ett bref från Ehrenström (30/7 1792) hade den från Gustaf III:s tid bekante pamflettisten major Lund fått uppmaning att skrifva mot Gustaf III:s regering, men svarat, att han »ansåge för en infami att ofreda hans stoft».

**) Rudenschöld till Armfelt ¹/₁, 1792.

***) Till Armfelt ¹/₉, 1792.

†) ¹/₁, 1793.

††) Se L. von Engeströms Minnen och anteckningar, I: 194.

Ingen kände bättre än Armfelt, som nästan oafbrutet vi-stats vid Gustaf III:s dödssäng, huru sanningslös hela denna framställning var, och förloppet upprörde honom och andra gustavianer i deras innersta. »Visst är, att salig kungens tal på sotsängen tyckes vara nog långt för en agonisant», skref Franc ironiskt till Armfelt, »men också måste konsidereras, att en döendes ord, churu få de ock äro, förtjena att utförligare utbredas, då de göra en döende så stor heder, större än segern i Svensksund . . . Emellertid måste man admirera, tillägger han i samna ironiska ton, huru väl hemligheten blifvit förvarad; det hade ock ej varit bra, om de brottsliga i förtid fått veta däraf» *). Fröken Rudenschöld, alltid obetänksam i sina uttalanden, dristade vid hertigens hof, då tryckfrihetsförordningen prisades, yttra: »Ja, men dessutom finnes det *mordfriheten*, som är lika bra skriven, och hvori göres till villkor, att endast mörda kungar, välgörare och anförvandter». Ej blott Gustaf III:s vänner funno sin rättskänsla upprörd genom denna mildhet mot förbrytare af detta slag, helst som den byggdes på en osannfärdig uppgift; »däri instämde hela den opartiska delen af nationen» **).

Djupare än dessa ämnen för sorg och förtrytelse samt allmänna farhågor för fosterlandets öde kändes bekymren för den unge konung, som Armfelt lennat, omgifven dels af sin faders fiender, dels af dem som, enligt hans åsigt, ville undergräfvat monarki-ens bestånd. Med särskild misstro betraktade han kronprinsens lärare, den aktningssvärde Rosenstein. Denne ansågs af »rojalisterna» såsom en af dessa filosofiska svärmare, hvilkas samhällsvådliga läror vore upphöfvet till revolutionen. En af Armfelters korrespondenter, Franc, nämnde honom i sina bref »medborgaren Franklin-Rosenstein» och yttrade ironiskt, att han genom sin skrift »om upplysningen» visat sig som ett »uppenbart bloss bland sina blinda landsmän». Rosenstein stämplades såsom »jakobin» och ansågs hos den unge konungen implanta revolutionära idéer, för hvilka han äfven annorstädes gjorde propaganda; han vore så mycket farligare, som han försåg det styrande »triumviratet» med »den esprit, som de själfva saknade», sades det ***). Det sades äfven, att Rosenstein klandrat Drottningholmstraktaten med Ryssland och förordat förbund med franska republiken †); och

*) Anf. st. s. 9.

***) Se Adlerbeth, anf. st. II: 38.

****) Rudenschöld till Armfelt ¹⁹/₇ 1792, ¹³/₁₂ 1792, ¹⁵/₁₁ 1793, Ehrenström till Armfelt ³⁰/₇ 1792.

†) Franc t. Armfelt, anf. st. s. 51.

fröken Rudenschöld berättade i ett af sina bref, att Rosenstein en gång, då talet föll på jakobinismen, jämfört denna benämning med namnet »svenska ryssar» under kriget. »De som skreko värst mot jakobinerna voro de, som nu helst skulle vilja ästadkomma en hvälfning till sin fördel; liksom de, som mest talat om »svenska ryssar», just voro de, som genom en skamlig fred velat bringa Sverige under ryskt ok». Dylika underrättelser kunde ej stämma Armfelt blidare mot den gamle vännen från konung Gustafs dagar *).

Redan före sin afresa hade Armfelt, såsom vi sett, varit högst orolig för Gustaf Adolfs öde; de underrättelser, han sedermera erhöi om konungens nervösa sjukdom, hvilken gaf anled-

*) Armfelt tillmätte Rosenstein ett inflytande, som denne icke egde. Hertigen-regenten talte sällan med honom; Rosenstein liknade «ces temples qu'on estime, à cause de leurs ornemens intérieurs, mais qu'on ne fréquente pas, puisqu'il n'y a pas de culte», skrifver, spirituelt nog, Armfelts blifvande legationssekreterare Lagersvärd (26/10 1792). Armfelts förbittring mot Rosenstein kom emellertid till dennes kunskap; och han sökte i tvenne märkliga bref (21/11 1792, 3/1 1793) till Armfelt att förklara sin ståndpunkt och häfda sin tacksamhet för gamla förbindelser. Han ville vederlägga ryktet att han vore jakobin: «C'est à présent l'accusation favorite de certains gens. J'ai approuvé plusieurs des principes de la première assemblée, et je l'ai dit hautement. J'ai détesté et je déteste les jacobins de tous les pays. Il y en a chez nous. Ce sont ceux qui auraient joué en France le rôle des Robespierre et des Péthion, de même que ceux-ci auraient joué le leur en Suède. — Je crois remplir mon devoir en donnant au roi des principes justes, et tels que la conjoncture actuelle les prescrit. Ce n'est pas par des déclamations, encore moins par des actes de rigueur, que les souverains peuvent espérer de prévenir des révolutions, semblables à celle de France; c'est par la justice, par l'économie, par le choix des personnes qu'ils employent. Au reste, je ne lui inspire aucune prédilection pour quelqu'un des partis qui ont divisé la patrie. Je lui présente comme modèle ce grand roi, dont il porte le nom, et qui a su réunir tous les esprits». — Armfelt har till dessa bref gjort marginalanteckningar, som visa huru föga han trodde på deras uppriktighet; och i en af dem karakteriseras Rosenstein såsom «homme d'esprit, grand ami de Condorcet et admirateur et sectataire de la révolution Française, dont il inocule lentement et sourdement les principes». Bland Armfelts papper (i R. A.) finnes ett med abbé d'Hérals hand skrifvet vidlyftigt koncept till svar på Rosensteins bref. Det innehåller ett slags rojalistisk trosbekännelse och häftiga utfall mot filosofien och «l'esprit factieux». Följande ord syfta direkt på Rosensteins ställning: «Il est déplorable que les académies, que celle d'Upsal, comblée dans son ensemble et dans ses membres des bontés du feu roi, se soit laissée aller à la provocation la moins mesurée de cette liberté fatale». — Detta svar, hvilket Armfelt synes hafva tillmätt en viss vikt, skickades af honom i afskrift till fr. Rudenschöld, som lät det cirkulera bland gustavianerna, af hvilka det mycket beundrades. Abbé d'Héral torde hafva varit dess egentlige författare.

ning att frukta för hans förstånd, om läkarnas konsultationer *) o. s. v., voro icke egnade att ingifva gladare förhoppningar. Hans förtroliga bref äro rika på rörande utbrott af tillgifvenhet för Gustaf III:s son och af bekymmer för hans öde. »Aldrig, nej aldrig skola vi få se detta barn på tronen», skrifer han till sin hustru kort efter sin ankomst på främmande botten. »Och äfven om Gud låter honom komma dit, så komma de utsigter mig att darra, som våra tider och de personer, som beherska hertigen, låta betara». — Någon tid senare: »Ack den stackars kungen! När jag tänker på detta barn, sönderslites mitt hjärta af sorg. Må himlen bevara honom för det olycksöde, som drabbat konungen af Danmark! Men enligt det nya systemet är en kung, som man mördar, eller en kung, som man beröfvar förståndet, i lika mån offer åt friheten». — Af »de frihetsprinciper, som nu styra Sverige genom *Gustaf Adolf Reuterholm*», väntade han intet godt. »Gud låte *den Gustaf Adolf* få lefva, som skall succedera honom, så får man väl tåla, att det nu går f—n i våld». »Gud den allrahögste bevare konung och rike, utbrister han; då ville jag gärna vara ett offer, om min välfärd därtill kunde bidraga **). Parhågorna rörde således intet ringare än den unge furstens lif, hans förstånd och hans krona; och de sysselsatte oupphörligt Armfelts sinne. Från Sverige berättades därjämte, att det ansågs som säkert, att minderårigheten skulle förlängas, riksdag sammankallas och regeringsformen af 1720 återinföras **). I den utländska pressen uppgafs icke långt därefter, att den unge konungen redan kunde betraktas såsom afsatt, och i November 1792 berättades i en Frankfurtertidning, att konungen voro död †).

Armfelt var endast alltför benägen att sätta tro till alla dessa rykten. Hans sinnesförfattning medgaf icke ett kritiskt pröfvande af deras trovärdighet, och hans själ intogs af föreställningar af dystraste slag. Det var efter denna tid, som han talte och skref om att man gifvit kungen »aqua tofana», det bekanta långsamt tärande italienska gifvet ††). Han bad sin hustru

*) Se Protokoll, hållet inför hertigen-regenten i konungens guvernörs rum på Drottningholms slott, d. 20 Aug. 1792, tr. i Crusenstolpes Portefeuille. II: 131.

***) Armfelt till sin hustru $\frac{4}{8}$, $\frac{19}{8}$, $\frac{1}{10}$ 1792.

****) Ehrenström till Armfelt $\frac{20}{7}$, $\frac{30}{7}$ 1792.

†) v. Helands depesch från Dresden $\frac{6}{2}$ 1793. (R. A.)

††) Armfelt till Rudenschöld $\frac{9}{10}$, $\frac{28}{10}$ 1792, tryckt i Utdrag af handlingar rörande Armfeltska högmålet, s. 2, 3. På grund af dessa Armfelts löst uttalade misstankar har uppvuxit en saga, huru Armfelt räddade konungens

noga iakttaga allt som rörde Gustaf Adolf: äfven det som förefölle mest otroligt, vore möjligt i dessa tider och — ingen rök utan eld»: Sveriges regering »hade upphört att kunna rodna för sina handlingar».

* * *

Den måttstock, efter hvilken Armfelt under sin vistelse i utlandet bedömde tilldragelserna i Sverige, rörde allt mer och mer att han lefde i fjärran land, under intryck af djupt uppskakande beskaffenhet och i en omgifning, som bidrog att öka hans upphetsning.

Den fruktansvärda omstörtning i Frankrike, som så lifligt sysselsatt Gustaf III:s tankar under hans sista lefnadsår, nådde under tiden från sommaren 1792 till sommaren 1794 sin höjdpunkt. Det franska konungadömet fall efter d. 10 Augusti 1792, September-morden kort därefter, Ludvig XVI:s och hans gemåls afrättning, Dantons, Marats och Robespierres olika skräckvälden, allt visade samhällsupplösningen och fanatismen i en ständigt stigande yrsel, ända till dess att den 9 Thermidor syntes medföra en återgång till någon sansning. Europa i sin helhet liknade under dessa år en af dessa Rembrandts taflor, där ljuset faller skarpt och klart på en punkt, medan allt det öfriga synes höljdt i ett mörker, hvilket endast skingras af reflexerna från nedelpunktens ljus. Men återskenet af franska revolutionens brand sträckte sig vida omkring: till Petersburg och Madrid, till Stockholm och Neapel. Öfverallt är det i väsentlig mån tilldragelserna i Paris, som, medelbarligen eller omedelbarligen, gifva sin färg åt statskonstens och folkstämningens växlingar.

En skarp reflex af denna samhällsbrand hade med blodigt skimmer upplyst äfven det aflägsna Sverige, och konung Gustafs död hade, såsom vi sett, ingifvit hans vänner de lifligaste farhågor för utbredandet af de revolutionära lärorna och deras praktiska tillämpning. De sammanfattade båda, såsom vi sett af de ofvan anförda utdragen af deras brevväxling, under namnet »jakobinism». Jakobinismen blef i Sverige såsom annorstädes för dem, som önskade samhällets bevarande, det »röda spöket» under sista årtiondet af 1700-talet. Äfven här stämplades man antingen som

lif genom att i Florens utbyta giftvattnet mot två flaskor källvatten, o. s. v. Med många detaljer finnes denna legend, som saknar all trovärdighet, anfordrad i Gömdt är icke glömdt, VIII: 62.

»jakobin» eller »rojalist»: benämningarna och begreppen voro hemtade från Frankrike, men man gaf åt dem båda här vidsträcktare betydelse. Under dessa namn skilde man länge i tvenne skaror dem som uppträdde på den politiska vädjobanan: och mellan dem, som följde det gamla konungadömet eller den nya folkfrihetens fanor, syntes under lång tid intet närmande kunna ega rum.

Om Armfelts plats vid denna fördelning hade ingen tvekan kunnat uppstå. Hans föregående, hans personliga förhållanden, hans lefnadsvanor och hans åsikter, allt hade bestämt hans plats på »rojalisternas» högra flygel. Motgången, hans egen och hans meningsfränders, dref honom endast till allt längre ytterligheter och ökade hans hat mot de »jakobiner», som efter konungamordet bemäktigat sig Sveriges styrelse. Armfelt blef omsider under denna del af sitt lif ett slags rojalismens »enfant terrible», som genom sin oförsigtighet drog olycka öfver sig själf och sina vänner. Väsentligen berodde detta äfven på de förbindelser, han under sina resor i utlandet knöt med dem, som i ännu högre grad än han hade anledning att betrakta »jakobinismen» med afsky och önska hämnas lidna oförrätter. Han hörde dagligen under sin vistelse på Europas kontinent och under omedelbara intryck af revolutionens blodscener de franska emigranternas jänuner och såg deras lidanden; länge dröjde det icke, innan han gjort deras tankegång till sin och betraktade äfven svenska förhållanden med den franske emigrantens ögon. Tvifvelsutän var det ock deras föredöme, som gjorde att han, den i botten fosterlandsälskande mannen, åtminstone under någon tid icke ryggade tillbaka för tanken att genom bistånd af främmande härsmakt återställa den gamla ordningen i det fädernesland, hvilket han ansåg prisgifvet åt samhällsomstörtare och fantaster.

Aldrig van att lägga band på sitt häftiga lynne, gaf han luft åt sin förbittring i de dystraste framtidsspådomar och i vilda paradoxer. »Frankrikes öde, men en miniature, skrifver han till sin hustru, förestår oss: vi hafva att vänta antingen ett inbördes krig samt gamla regeringssättets återinförande och slutligen slaveri under Ryssland, eller också ett sådant slags aristokratisk despotism, som i förföljelser, inquisitioner och bitterhet öfvergår allt*). Sverige ville han i dessa dystra stunder aldrig återse: »detta land, som infekteras af lastens och djafvulens foster. Jag

*) Han tillägger: »Jag kan döma därom af herr Lodes tillsättande till justitiekansler, som är af alla dödliga den elakaste och bittraste människa» (13, 1792).

väntar mig att se hela assemblée nationale och alla sansculotter i Sverige, så snart de blifva körda ur Frankrike». Särskildt förhatligt var honom den Reuterholmska politikens närmande till Frankrike: »Verninac, heter det, blir säkerligen på god fot i Stockholm: han har gjort mord, calomnierat, visat falska bref, fört falskt vittnesmål m. m. — allt det där bör utgöra en utmärkt minister för Frankrike» *). Han visste att berätta det orimliga ryktet, att svenska ambassadricen fru Staël med egen hand på gatan mördat en aristokrat, endast därför att han fällt tårar öfver Frankrikes olyckor. Med anledning af Septembemorden, »då nästan hvar tredje dag slagtades några tusen människor», gör han den betraktelsen, att »alla tyranners regering tillsammans ej kostat så mycket blod, som dessa fyra frihetsärens regering i Paris». Han beklagade filosofiens och upplysningens framsteg: »som barbarer voro människorna både rättvisare och bättre»; och på följande sätt ger han luft åt sin förtviflan öfver det inflytande, som tidehvarfvets filosofiska läror utöfvat: »Du himmelske Gud, utbrister han, skola då ej de uppvakna, som den falska filosofien insöfver! Jag blir så galen och arg, när jag tänker på allt detta, så jag ber Gud att åter få se Neros, Caligulas, Kristian Tyranns och Karl IX:s tider. Åtminstone blir mängden af offer ej så stor som i detta upplysningens tidehvarf. — Nej, min son skall blifva en barbar; han skall uppfödas utan kunskaper om annat än en Gud och en kung, och all filosofi, all metafysik, alla vackra fraser af dygd och ära, som nu äro masken, infamien påklädt sig, skola för honom blifva en suite af den enfaldighet, med hvilken hans förstånd omfattar det hela». Han fortsätter med ständigt stigande upphetsning: »Läsa och skrifva skall aldrig min son lära, så länge jag lefver, men lyda, säga sannt, slåss på alla manér, söka hata och förfölja filosofer, lärda,

*) Att Arnfeldt hade rätt i sin förmodan, att de franska jakobinernas sändebud Verninac, om också ej på de af honom anförda grunder, skulle omfattas med välvilja af Reuterholm, bestyrkes af dennes afskedsbref vid Verninacs afresa från Stockholm i Sept. 1792. Han försäkrar däri, att han »sedan första ögonblicket» känt för Verninac »d'une manière non équivoque des rapports de sympathie la plus parfaite», och kallar sig »un ami, qu'un seul instant a suffi à vous donner». (Egenhänd. koncept, Reuterh. papp. R. A.). — Emellertid förklarade svenska kabinettet formligen inför det ryska, att Verninac icke vore erkänd såsom minister och att hans steg bevakades af polisen. (Depesch till Stedingk ^{27/}, 1792, tr. i Bihang till Schinkels Minnen, I: 160; jfr. Sturzen-Becker, Reuterholm, 145. Se vidare om Verninacs beskickning den utförliga framställningen af Boëthius i »Gustaf IV Adolfs förmyndaregering och franska revolutionen» (Hist. Tidskr. 1888 s. 102 o. f.))

och dem som göra fraser, samt näst Gud dyrka sin kung. Kroppsöfningar äro nyttiga och de enda nödvändiga, efter ingenting annat än en extrême barbarism kan frälsa Europa från undergång. — Du tror jag är galen, min söta Pumpa, men reflektera till grunden för alla våra olyckor, och säg om jag har orätt!*)

Orättvist vore det tvifvelsutän att taga dessa våldsamma utgjutelser efter orden. Men de äro betecknande för den upprörda sinnesförfattning, i hvilken Armfelt lefde; och för rätta förståndet af de följande tilldragelserna är det nödigt att här hafva låtit honom med egna ord i förtroliga bref, hvilka aldrig varit beräknade för offentligheten, måla de dystra framtidsbilder, som fylle hans rörliga sinne.

Han stannade icke vid att i stillhet grubbla öfver tidehvarfvetts ondska, öfver fosterlandets och sina egna olycksöden; hans tankar rufvade äfven på sättet att genom kraftigt ingripande handling åter leda allt på den rätta stråten. Det låg icke inom området för Armfelts politiska begäfnings, ännu mindre tillstade hans sinnesstämning under dessa oroliga tider att härför uppgöra någon bestämd, konsekvent fasthållen plan; men mångahanda voro de lugskott, som alstrades i hans ständigt arbetande hufvud. Hans växlande idéer till ändring af sakernas skick skola i ett sammanhang, med ledning af hvad som finnes bevaradt af den hemliga brefväxling, som drog olyckan öfver hans och hans vänners hufvud, framställas i en följande afdelning.

Först må dock i ett särskildt kapitel förtäljas hans resor och lefnadsöden, från hans afresa från Sverige till dess han halft annat år senare i Neapel måste flykta undan Reuterholms förföljelse. Ytterligare bidrag till kändedomen om den stämning, som framkallade hans omhvälfningsförslag, skola därvid lemnas ur de källor till hans biografi, som ej tillhöra hans hemliga brefväxling.

*) Ur Armfelts bref till sin hustru, Aug.—Nov. 1792.

II.

En svensk emigrant.

(Juli 1792—Dec. 1793).

En resa på Europas kontinent under en så upprörd tid, som början af de franska revolutionskrigens år, måste för en hvar ega mycket af intresse. För en man med Armfelts samhällsställning, världsvana och europeiska rykte erbjödo sig äfven tillfällen till iakttagelser och knytande af förbindelser med samtidens högtstående personer. Hans reseanteckningar och bref ega därför, utom det biografiska, ej sällan ett allmännare intresse och kunna i någon mån tjena såsom bidrag till kännedomen om den väldiga brytningsperioden, sådan som den från hans politiska ståndpunkt uppfattades.

Resan gällde, såsom vi erinra oss, ursprungligen baden i Aachen, och dess ändamål var från början intet annat än att där söka återvinna en hälsa, som redan vid unga år syntes vara bruten. Men en vistelse i Rhentrakterna erbjöd just vid denna tid ett skådespel, som måste locka en man som Armfelt. Från Aachen var det lätt att dels göra ett besök i Koblenz, hufvudquarteret för den *krigiska* franska emigrationen, hvilken samlat sig kring de franska prinsarna, dels att i Trier söka få bevittna den preussiska arméens uppbrott, då den under konungens af Preussen och hertigens af Braunschweig befäl ryckte in i Frankrike. Till dessa platser ställde Armfelt också genast sin resa; ingalunda i något politiskt syfte, men drifven af sin varma sympati för det franska konungadömet's upprättande, väl äfven af den militäre yrkesmannens intresse. Han som så många andra var öfvertygad, att det fälttåg i Frankrike, som förbereddes af

Preussens och Österrikes förenade arméer, skulle blifva ett kort, men lysande segertåg; det skulle, så hoppades han, inom en eller annan månad sluta med Paris' intagande och Ludvig XVI:s insättande i sina rättigheter.

Färden gick från Ystad till Stralsund, hvarest Armfelt, såsom nämnt är, i generallöjtnanten Fromhold Armfelt egde en anförvandt och i hans son, Karl Armfelt, en ung officer i svensk tjänst, fann en reskamrat till Rhentrakten. Till den trefnad, som han erfor i Stralsund, bidrog väsentligen, enligt hans egen uppgift, att han fann, att man i Pommern, så väl som annorstädes i norra Tyskland, talade med vördnad om Gustaf III:s minne*). Öfver Wismar — som syntes honom »likna presidenten (i Wismarska tribunalet, baron Klinckowström) och såg malätet ut» — gick vägen till Hamburg, hvarest med postdirektören Bregard träffades de anstalter rörande postförbindelser till och från Armfelt, som sedermera skulle blifva af så olycksbringande följder. I Hamburg såg han på afstånd grefve Munck, som nu i utlandet under namnet Bringson dolde sin vanära. Armfelt fann, att denna tillfällighet icke var »de bonne augure». Öfver Harburg fortsattes resan till Hannover**), Kassel och Koblentz, allt under kortare uppehåll, nödiga på grund af Armfelts medtagna krafter, de dåliga vägarna och de talrika trupptransporterna mot gränsen. — Han reste »en grand seigneur», på det sätt, som han ansåg tillkomma sin rang, åtföljd af egen betjening och egen läkare; resällskap egde han därjämte i sin unge släkting från Stralsund och den ofvannämnde pommerske majoren v. Hess, i svensk tjänst***), som i Kassel slöt sig till den svenska

*) »Pomerinkarna» fann Armfelt vara välmående folk, som förstodo att göra sig lifvet angenämt: »Man frukosterar med 25 rätter, skref han till sin hustru (25, 1792), och man äter middag med 50. Det är kanske något öfverdrifvet, tillägger han försigtigtvis, men icke mycket».

**) I Hannover gjorde Armfelt ett besök hos en preussisk grefvinna v. Wangenheim, en bekantskap från hans vistelse i Berlin 1779. Enligt ett bref till sin hustru presenterade han sig för denna dam, då hon icke syntes igenkänna honom, med följande ord: »Connaissez-vous, Madame, quelqu'un que vous vîtes il y a 13 ans? — Ma foi, Monsieur, je vous avoue qu'il y a des traits, qui me rappellent un bien bel homme, qui tournait la tête aux femmes de Berlin dans ce temps-là, mais ce ne peut pas être lui. — Le compliment, Madame, n'est pas flatteur, mais il serait très-possible que cela fût cependant. — Ah, me dit-elle, Armfelt! Au nom de Dieu, est-ce vous ou votre ombre?» (31, 1792).

***) Se ofvan sid. 45. Att döma af dennes uttalanden i bref till Armfelt från hösten och vintern 1792—93, var han en ifrig kontra-revolutionär. Han skref på sin brutna tysk-svenska, att han kunde »intet bli glad, förrän

karavanen. — Karakteristisk är följande anekdot, berättad i ett bref från sistnämnda plats. Armfelt besökte landtgreffvens af Hessen lustslott Weissenstein, beläget i närheten af det lilla rikets hufvudstad. För sin räkning lät Armfelt vattenkonsterna spela, mot en afgift af två dukater. Hela staden strömmade dit för att se på — »mais pas une seule jolie femme!», tillägger han beklagande. »C'est une fête que ma munificence a donnée, et aussi en a-t-on fait des grandes révérences».

Anländ till Koblenz d. 1 Augusti, fann Armfelt, att de franska prinsarna med sin emigrant-armé brutit upp till Trier, hvarest betydliga truppsammandragningar egt rum och som skulle blifva utgångspunkten för det stundande fälttåget. Kriget upptog nu allas intressen, och ett rörligt lif rädde i dessa gränstrakter. »Det liknar belägringen af Troja», skref Armfelt något ironiskt från Koblenz till sin hustru. »Gud låte dem ej behöfva tio år att förstöra denna filosofiska afguden, själfsväld och brott under namn af frihet!»

Armfelt skyndade till Trier. I sina otryckta memoarer har han lemnat en liflig skildring af sitt besök där. Den är på sitt sätt ett sidostycke till Goethes bekanta skildring i början af hans »Campagne in Frankreich».

»Trier och dess omgifningar, berättar han, vimlade af människor. Stora torget och stadens gator voro fulla af hundratals emigrerade franska officerare. Jag kunde ej undgå att märka, att de preussiska officerarna behandlade dem tämligen ohöfligt, och att den vaktpost, som uppehöll ordningen, visade dem föga uppmärksamhet. Där var så fullt öfverallt, att jag måste stanna några timmar på torget utan att kunna finna tak öfver hufvudet. Slutligen blef jag tvungen att vända mig till den preussiske general, som var stadens kommandant, och jag lyckades bli inqvarterad i en stor sal hos borgmästaren, en man som, ehuru han var något stolt öfver sitt ämbete, likväl lät tala med sig».

»En ung preussisk officer, med hvilken jag under min väntan på torget kommit i samtal, inträdde till mig, strax sedan jag tagit min stora sal i besittning, för att säga mig, att då H. M:t konungen af Preussen fått veta min ankomst, han ut-

frantzoserna fått totaliter strück», och han tänkte på att gå i preussisk tjänst mot Frankrike. Från Hamburg, hvarest v. Hess erfarit, att konungamördarna Ehrensvärd och Liljehorn uppehöll sig, skref han längre fram, att han fann det »horrible» att »andas i samma stad med tjäcka canaillere».

talat den önskan, att jag genast skulle begifva mig till hans hög-
quarter. Konungen bodde i ett karthusianerkloster en half mil
från Trier. Jag hade all möda i världen att få mina kapp-
säckar öppnade och att kläda mig, för att ej komma för sent,
ty klockan hade nyss slagit 6. Emellertid fick min officer
icke vänta länge; han red framför min vagn och gjorde ett för-
färligt larm för att få vägen fri. Han visade därvid ganska
liten uppmärksamhet, t. o. m. mot franska generalspersoner, som
kommo oss i vägen. Jag uttryckte min förväning däröfver,
och han svarade med en tysk kötted: »Man får lära dem folk-
vett; de där kalla oss sina hjälptrupper, fastän de utan oss skulle
sakna allting»!

»Då jag kom fram till konungens högquarter, mötte jag
ingen människa. H. M:t stod vid sitt fönster, när jag gick öf-
ver gården; officern, som ledsagat mig, visade mig den trappa,
där jag borde stiga upp, och en kammartjenare öppnade dörren
för mig. Konungen mottog mig med en utsökt vänlighet och
kom ihåg, att han sett mig 1779 i Berlin och Potsdam, då jag
uppvaktat honom, på den tiden då han endast var kronprins
och strängt hållen af konungen. Vi talte länge och mycket om
Gustaf III. Jag berättade honom några detaljer om mordgär-
ningen och om konungens död, äfvensom om riksdagen i Gefle.
Han visade mycket deltagande öfver dessa sorgliga tilldragelser
och sade: Det är att önska att hans son må undslippa hans
öde; ty ni vet väl att de sammansvurna icke skola straffas? —
Är det möjligt, E. M:t, utropade jag, att man tillåter sig en
dylik skandal, för att icke säga någonting värre! — Det är en-
dast allt för sannt, tillade H. M:t; jag har nyss fått tillförlitliga
underrättelser därom från Stockholm*), hvilka äfven säga mig,
att Ni, min kära general, kommer att förlora er plats såsom öf-
verståhållare i Stockholm. — Hvad det sistnämnda beträffar,
svarade jag, så har jag haft en liten notis därom, innan jag re-
ste från Koblenz till Trier**). — I hvarje fall, återtog konungen
med godhet, är ni icke en man, som bör komma att sakna an-
ställning, om ert fädernesland förskjuter er. — Oförmärkt åter-
vände samtalet på den unge konungen och på de goda förhopp-
ningar, som man redan kunde fästa vid honom. Konungen syn-
tes i hög grad intagen till hans fördel. Jag aktade mig natur-
ligtvis noga att förminska denna goda tanke; men jag dolde icke

*) Domen öfver de sammansvurna, hvars mildhet väckte alla «rojalisters»
lifliga förtrytelse, afkunnades dock först den 15 Augusti. Jfr ofvan sid. 49.

***) Genom Ruuths bref. Se ofvan sid. 37.

min fruktan, att hans faders mördare skulle göra allt, som berodde på dem och som vore i deras intresse, för att förqväfvä denne furstes goda anlag eller åtminstone beröfva honom de medel, genom hvilka han skulle kunna göra dem välsignelsebringande för sitt land. Konungen hörde mig med mycken uppmärksamhet, och då jag slutat, sade han med den mest beslutsamma ton: »Det är otvifvelaktigt, att man icke får lemna ur sigte en så vigtig sak, och att alla regenter i detta ögonblick borde förena sig för att ömsesidigt understödja hvarandra och hindra de illasinnade i alla länder att vinna sina mål».

»Jag begagnade tillfället att betyga konungen af Preussen min vördnad för den hjälp, han så ädelmodigt lennade det olyckliga huset Bourbon. Han svarade mig med ett uttryck af uppriktighet och innerlig öfvertygelse, att en dylik hållning icke blott vore i sin ordning, utan nödvändig för Europas förnämsta makter — en uppriktighet, som likväl, det måste medgifvas, kunde förefalla problematisk, om man endast ville döma efter hans följande uppförande, då han drog tillbaka sina trupper och slöt sin separatfred med fransmännen. Den saks beskaffenhet, som han skulle försvara, kom honom att hoppas på en framgång, hvilken borde blifva så mycket snabbare, som den preussiska arméens anscende borde göra ett kraftigt intryck på hopradsade och illa organiserade skaror. Konungen sade mig dock bland annat: 'Det är likväl märkvärdigt, huru långt dessa galningar drifva sin revolutionära fanatism. Jag har nyss fått en rapport af prinsen af Hohenlohe från Sierk, hvilket han intagit. Han säger mig, att äfven qvinnorna hafva skjutit på våra soldater; och de fångar, som man fört hit, bestå nästan endast af gubbar och barn».

»H. M:t fortfor en ganska lång stund att samtala med mig om hvarjehanda ämnen och förblef alltjämt stående, fastän han hela dagen varit i rörelse och uppe redan kl. 3 på morgonen. Jag fruktade att missbruka hans godhet och vågade att erinra honom, att det vore sent, och att jag skulle vara ledsen öfver att ett enda ögonblick hindra den man att njuta hvila, som själf ville skänka ro åt Europa. — Han gjorde ytterligare några frågor om salig konungen och om vårt sista krig med Ryssland. Då detta sistnämnda ämne icke var synnerligen egnadt att från min sida framkalla komplimenter för hans preussiska majestät, så uppehöll jag mig endast flyktigt vid hvad som rörde den hjälpkär, som han lofvat Sverige, och den diversion, som den skulle göra; men jag gjorde all rättvisa åt grefve Borcks nit. — Slutligen sade konungen: 'Jag måste likväl nu säga Er farväl; arméen

sätter sig i marsch i morgon, och kl. 2 i morgon bittida skall jag vara till häst.' Jag sade honom, huru gärna jag skulle ha velat tåga under hans fanor, om mina blesyrer tillätit det. Konungen svarade härpå i smickrande och förbindliga ordalag och tillade: När er hälsa blir återställd, så kom och hälsa på mig! — Jag svarade: Jag hoppas, att det måtte bli i Paris. — Gud gifve det! utropade han; åtminstone skall jag göra därför allt hvad på mig ankommer. — Jag lemnade konungen, och han ropade själf på en kammartjenare, för att lysa mig i korridoren».

Då Armfelt efter sitt besök hos konungen skulle begifva sig tillbaka till Trier — klockan var då 11 på aftonen — träffade han en officer i preussiska generalstaben, en baron d'Albedyhl, som varit i Sverige. Denne öfvertalade honom att, då arméen följande morgon bröte upp, inställa sig i högkvarteret och såsom åskådare i konungens svit följa marschen några mil. Armfelt trodde, att denna uppmaning gjordes på grund af uppdrag från högre ort: förslaget föll honom i smaken och mottogs med tacksamhet. — Tiden var så långt framskriden, att någon uppvaktning hos arméens generalissimus, hertigen af Braunschweig, icke kunde komma i fråga. Armfelt återvände till Trier, skref ett långt bref om sitt samtal med konung Fredrik Vilhelm II till den unge konung Gustaf Adolf, och var efter ett par timmar ånyo i nattens mörker på väg till högkvarteret, hvarifrån man skickat hästar honom och hans följeslagare, den unge Armfelt och major von Hess, till mötes.

»Det var så mörkt, fortsätter Armfelt, att om icke en husar, som medfört hästarna, riddit framför mig, jag omöjligen skulle hafva hittat vägen. Då jag kom fram till konungens högkvarter, funnos där endast några af betjeningen och bagaget. Konungen hade nyss rest, sade man. Jag måste således skynda mig för att hinna fram till honom, och detta midt i ett läger, som jag alldeles icke kände och hvarst jag icke kunde urskilja någonting utom några eldar på afstånd. Vi redo åstad på den stora landsvägen, som förde till en bro öfver Mosel, då plötsligt en mängd ryttare kommo oss till mötes, och en af dem ropade: werda? Husaren, som red förut, svarade något, och jag påskyndade af nyfikenhet min häst. En slump gjorde, att jag plötsligt befann mig ansigte mot ansigte med hertigen af Braunschweig. Han lät mig förstå, med all den höflighet, hvaraf han var mäktig, att han var förvånad att midt i en armé, som han kommenderade, träffa en främmande officer af generals rang, som icke en gång latit honom veta, att han ärnade komma dit. Jag insåg nog, att jag i hans ögon måste synas hafva uppfört

mig oskickligt, och skyndade att förklara honom, att jag vid den sena aftontimme, då jag skildes från H. M:t, icke kunnat göra hertigen min uppvaktning, samt att jag själf skulle anse mig hafva begått en obetänksamhet, om jag icke trott, att konungen på sätt och vis gifvit sitt tillstånd därtill. — I hvarje fall är jag mycket glad att träffa Er, herr general; rid litet längre fram, så träffar Ni H. M:t! Han talade nu visserligen ur en mildare ton, men jag märkte väl, att han var stött, och att den del af mitt svar, hvori jag velat stödja mig på konungens auktoritet, alldeles icke behagat honom. Han lemnade mig i sporrsträck, och vi redo fram i sakta mak».

»Ett ögonblick därefter kom baron d'Albedyhl fram till mig och sade: Då jag icke säg Er komma, trodde jag att Ni var i lägret; lät oss nu skynda oss, tillade han, att hinna fatt H. M:t, som nyss passerat bron med prinsen af Nassau. — Det är godt och väl, svarade jag, men Ni vet kanske icke, att jag nyss mött hertigen af Braunschweig, som syntes högst förvånad och t. o. m. missnöjd öfver att finna mig här. — För tusan! sade han, jag skyndar att underrätta konungen. — I så fall, svarade jag, skall jag icke brådska med att komma längre fram. — Han red åstad, kom snart tillbaka och sade, att hertigen beklagat sig hos H. M:t öfver sin obetänksamhet, och att det såg ut, som om han icke funnit mina skäl antagliga. — Då saken står så till, svarade jag, så tillåt, att jag ensam i Hans Durchlauchts ögon får bära skulden för ett steg, som kanske varit oregelbundet. Jag ber Er, herr baron, att lägga mig för H. M:ts fötter och säga H. M:t, att det ögonblick, då jag skulle kunna få uppvakta honom, skulle vara mig dyrbart; men att jag tror, att jag snarare visar honom min djupa vördnad genom att ej nalkas honom, än genom att synas hafva hans tillstånd att göra något, som vore missagligt för hertigen af Braunschweig».

»Baron d'Albedyhl lemnade mig, helt belåten att vara mig qvitt, och jag tänkte på att begifva mig tillbaka till Trier, utan att hafva sett mer än en skugga af den preussiska arméen, som jag varit så nyfiken att få se manövrera. Då dagen började gry, och flera regementen redan svängde upp för att bilda kolonner, stannade jag likväl, för att på långt håll se huru lägret bröt upp. Hertigen af Braunschweig red omkring i fullt språng med några få följeslagare och syntes mycket lägga sig i alla detaljer och i den ordning, som borde iakttagas. Likväl ville olyckan, att det fanns regementen, hvilkas artilleri icke kom i tid, och andra, hvilkas tross kommit bort i oredan, och som, åtminstone i första ögonblicket, tagit miste om vägen. Jag såg

genast denna lilla oordning, som icke undgick att hafva inflytande på högra kolonnens framryckande. Kavalleriet, som gick öfver Mosel på pontoner omkring 1400 alnar ofvanför bron, tågade med så mycken ordning och snabbhet, att det, innan en tredjedel af infanteriet hunnit öfver, var uppställdt och hade tagit sin plats i tæten för den kolonn, som tågade mot Sierk. Konungen var nästan hela tiden vid förtruppen».

»Under det jag roade mig med att stå och göra dessa iakttagelser, hade jag den äran att ännu en gång stöta på hertigen af Braunschweig, som mycket artigt och med den mest förekommande min i världen uppmanade mig att söka upp H. M:t. Jag gjorde det likväl icke, utan red i stället omkring öfverallt, där någon oordning syntes. Detta behagade just icke Hans Durchlaucht, men jag stod redan allt för illa hos honom för att tänka på att göra mig honom bevågen, åtminstone för tillfället. Denna envishet å min sida gjorde, att jag blef vittne till åtskilliga ganska häftiga uppträden med generalerna och till stränga tillrättavisningar, som de fingo tåla af den högste befälhafvaren; men dessa häftiga utbrott af generalissimus förmädde dock ej helt och hållet återställa ordningen, och man lemnade lägerplatsen så godt man kunde».

»Vid arrièregardet såg jag krigsfångarna. Dessa frihetskjältar togo sig icke synnerligen väl ut; men de visade ett trots utan like och betraktade med en föraktfull uppsyn alla, som stannade för att beskåda dem. Preussarna uppförde sig också mycket illa mot dem och sparade icke något slags förolämpningar mot dessa besegrade fiender».

»Preussiska arméen befann sig, då jag lemnade den, i ett utmärkt godt skick, i synnerhet kavalleriet; och jag märkte, att andan hos manskapet var oändligt mycket bättre än den, som rädde i höggvarteret och hos flertalet af dem, som rörde sig i konungens närhet. De yttranden, som jag här och där hörde fällas af dessa sistnämnda, gäfvö mig anledning till förmodanden, som ingalunda voro till deras fördel».

Det är, som man finner, i denna målande skildring af en i och för sig obetydlig episod ur det preussiska fälttåget mot franska republiken, icke ondt om små drag, uppfångade af ett ögonvittne, hvilka kunna sägas förebåda den snöpliga utgången. Den spänning och afundsjuka mellan konungen af Preussen och hertigen af Braunschweig, af hvilken äfven den resande främlingen erfor obehag, verkade från början förlamande på den preussiska arméens operationer; och hertigen af Braunschweig, en representant för den metodiska krigskonsten från äldre tider,

var genom sitt militära pedanteri icke rätte mannen att föra ett fälttåg mot de entusiastiska skaror, som under Kellermann och Dumouriez mötte vid franska gränsen. Ödesdigert hade dröjsmålet med preussiska arméens uppbrott visat sig: ett oupphörligt regnande på hösten gjorde framryckandet på de uppblöta vägarna i östra Frankrike synnerligen mödosamt, och företagets högst stående ledare, koalitionen Agamemnon i detta trojanska krig, blef, såsom en af denna tids skildrare uttrycker sig, »l'Agamemnon retenu dans la boue^{*)}). Utan nederlag, men också utan ära, utfördes det preussiska fälttåget i Frankrike på hösten 1792: Longwy och Verdun, som strax i början fallit i preussarnas händer, utrymdes ånyo; kanonaden vid Valmy blef utan resultat. I slutet af Oktober hade den stolta preussiska arméen åter tågat tillbaka öfver gränsen; underhandlingar om fred pågingo mellan revolutionsgeneralen Dumouriez och den preussiske konungen, som så förhoppningsfullt velat tåga direkt på Paris; hans generalissimus, hertigen af Braunschweig, som sett sina lagrar från sju-åriga kriget blekna, understödde dessa fredsförslag på det ifrigaste.

* * *

Om Armfelt, oaktadt alla sympatier för den sak, som väpnat Preussen och Österrike mot Frankrike, icke utan en viss känsla af sviken förväntan bevittnade de här skildrade uppträden i fälttågets början, så voro de intryck och känslor, som anblicken af de franska emigranterna väckte hos honom, icke mindre blandade.

Vi hafva sett, att han med smärta och öfverraskning förnummit, att de franska ädlingar, som gingo att strida för den »skönaste och ädlaste sak», och hvilka året förut i så hög grad förstått att väcka hans konungs ridderliga deltagande, ingalunda betraktades med samma sympati af dem, som på närmare håll kunnat iakttaga deras görande och låtande. I början var han benägen att se orsaken härtill i de revolutionära idéer, som gripit omkring sig äfven i Tyskland; men han fann, ehuru ogärna, att de franska prinsarna och deras omgifning ej voro utan sin skuld däri.

Strängt har en stor del af samtiden, ännu strängare historien dömt den franska emigrationen, särskildt under de första

*) Forneron, *Les émigrés*, I: 354.

åren efter revolutionens utbrott, icke minst den del däraf, som blifvit kallad »l'émigration brouillonne» och som i Koblentz samlat sig kring de franska prinsarnas hof, hvarest man under olyckans tid fortsatte traditionerna från Versailles, med samma anspråk som under det oantastade konungadömets välmaktsdagar, men utan handlingskraft och beslutsamhet *). »Huset brinner, och Koblentz sitter och håller rådplägningar», skrifver en samtida rojalist; »Koblentz, du måste sätta dig i gäng, eller jag skall inviga dig åt alla franska hjärtans förakt och harm **)! Och hvad som ändå vida mer än obeslutsamheten, lättfärdigheten och det pockande öfvermodet hos dessa män, om hvilka det ännu efter årtionden sades, »att de ingenting lärt och ingenting glömt», förverkat dem eftervärldens sympatier, det var den ifver, med hvilken de kallade främmande maktens härar in i sitt olyckliga fädernesland. Det var detta, som påskyndade det franska konungadömets fall och gaf upphovet till blodscenerna i Paris. Det öppnade visserligen ett nytt historiens blad för den franska krigar-åran. Men det var revolutionens söner, det franska fosterlandets tappra försvarare, som där skrefvo sina namn, och icke ättlingarna af det gamla franska ridderskapet, huru mycket de än talte om »l'ancienne chevalerie» och om det nya korståg, som de i rättvisans namn ginge att företaga. Dessa möttes endast af förödmjukelser och vanära och fingo dyrt plikta för det lättsinne, med hvilket de lemnat sitt fädernesland och mot det väpnat Europa.

För de samtida, hvilka ej förutsägo denna utgång, gestaltade sig dock saken annorlunda. Äfven bland det gamla konungadömets anhängare funnos visserligen många, som insägo det olycksbringande af den främmande invasionen; men för mängden tedde det sig icke så. De utländska härarna voro i deras ögon den enda lagliga maktens hjälptrupper; och då de franska prinsarna, sedan konungen blifvit beröfvad sin frihet, voro de som i hans ställe utöfvade den konungsliga myndigheten, så var

*) Se t. ex. Forneron, anf. st. I: 328: «Dans deux mois nous terminerons la belle saison au milieu de nos vassaux, chacun le dit; chacun dépense autant qu'à Paris: on fait venir de Paris des couronnes de roses pour un bal. «Madame Bertin, écrit une émigrée, était auprès de nous, et nous vendait chèrement ses chiffons et ses talents . . . On nous présenta au roi de Prusse; je l'appelai Achille, Agamemnon. Quatre jours de suite avaient employé quatre robes que j'avais fait faire». — Den senaste skildringen af förhållandena vid de franska prinsarnas hof är Daudet's Histoire de l'émigration. Coblentz 1789—1793. Paris 1890. (Jfr. Sv. Histor. Tidskr. 1891).

***) Suleau; citat hos Daudet, Les conspirations royalistes, 119.

det hvarje laglydig undersätes pligt att ställa sig under deras befäl, när det gällde konungens befrielse. Bakom dylika uttryck af lojala tänkesätt dolde nu visserligen många, kanske de flesta af emigranterna egennyttiga beräkningar och förhoppningar, och efterföljansvärda föredömen erbjödos allra minst af de franska prinsarnas omgifning. Där sålde man på förhand, viss om segern, titlar och indrägtiga beställningar i det olyckliga fäderneslandet, som man med främmande hjälp hoppades eröfra. Men allt detta kunde icke förringa värdet af den heroiska konungatrotset hos dem, som oegennyttigt gingo att offra sitt lif för den sak, de såsom franska riddersmän i främsta rummet ansågo sig pligtiga att försvara. Det var dock söner af franska rikets ädlaste ätter, som buro muskötens i emigrationens leder; en sådan man, som den vördnadsvärde Malesherbes, konung Ludvigs försvarare under rätttegången, rädde åtminstone *en* tvehågsen ädling att ställa sig under de franska prinsarnas fanor. Det var vicomte de Chateaubriand, den sedan så ryktbare författaren, kort förut återvänd från Amerika. Malesherbes, Rousseau's vän, bad honom icke tveka i valet mellan offrens sak och bödlarnas; han ansåg, att en man, som kunde draga svärdet, icke borde underlåta att följa den olycklige konungens bröder, då det gällde hans befrielse. De amerikanska frihetsmännen hade med främmande hjälp slutat sitt ärofulla krig, och deras sändebud Benjamin Franklin hade i Frankrike blifvit hyllad; hvarföre skulle ej de franska emigranterna kunna vända sig till Europas furstar med samma anspråk för sitt fädernesland, som republikanen på andra sidan världshafvet *)?

Af främlingen från det aflägsna Norden, som på grund af hela sin personliga ställning på förhand måste vara intagen till deras förmån, kunde man icke vänta ett fullt opartiskt omdöme om dessa frivilliga landsflyktiga, i hvilkas krets han sedermera länge skulle komma att lefva, och hvilkas åskädningssätt i mycket blef hans eget. Det saknar dock icke sitt intresse att höra, hvad Armfelt berättar om sitt besök i emigranternas läger eller kanske rättare hof, omedelbart efter preussiska arméens uppbrott.

»Då jag kom tillbaka till Trier, skrifver han, träffade jag baron Oxenstjerna, svenske ministern hos de franska prinsarna **).

*) Chateaubriand, Mémoires d'outre tombe (1849) III: 28 o. f. Chateaubriand lydte rådet och deltog i fälttåget 1792, under hvilket han, sjuk och lidande, höll på att omkomma af vanvård.

***) Deras sändebud i Stockholm baron d'Escars, till hvilken Armfelt stått i nära förhållande, hade på förhand underrättat om hans ankomst.

Jag följde med honom för att göra min uppvaktning. Monsieur, grefven af Provence, mottog mig mycket väl och öfverhopade mig med bevis på välvilja; men grefven af Artois, som borde ha känt mig lika väl som hans bror, hedrade mig icke med någon uppmärksamhet, förr än man sagt honom, att jag i någon mån hade rätt att fordra det, i anseende till det uppdrag, jag under Gustaf III:s tid haft med afseende på de franska angelägenheterna, och det slags militära anseende, jag förvärfvat genom mitt befäl under sista kriget. Det var prinsen af Nassau, som hade den godheten att fästa H. K. Höghets uppmärksamhet på allt detta. Efter middagen samtalade Monsieur länge med mig om Frankrikes offentliga angelägenheter och om de tilldragelser, som föregått revolutionen. Denne furste har mycket kunskaper och talar med behag och lätthet. Han yttrade sig härom så förståndigt, att jag ansåg såsom förtal allt hvad jag hört om de franska prinsarnas klandervärda åtgärder och uppförande*).

Jag lemnar åt historien, som säkert icke skall med tysthet förbigå dessa minnesvärda händelser, att redogöra för det fälttåg i Frankrike, som egde rum denna höst. Här vill jag endast göra några anmärkningar om prinsarnas armé, som följde efter den preussiska. Denna armé, huru illa organiserad den än var, erbjöd likväl med afseende på sin sammansättning det mest rörande och det mest aktningsbjudande skådespel. Gamla officerare med många blesyrer och prydda med ordenstecken tjente där såsom simpla ryttare eller infanterister och uthärdade med ett heroiskt tålamod och oförskräckthet alla de vedermödor, som kriget medförde, i synnerhet ett sådant krig som detta, i hvilket de, då de gingo att strida för den skönaste och ädlaste sak, voro nödsakade att bero af sina hjälparens godtycke och uthärda deras nycker, ofta t. o. m. deras förolämpningar. Konungen af Preussen, som aflönade denna kår, hade såsom generalintendent hos prinsarna anställt en viss general Schönfelt, som förut anfört belgiska patrioterna under nederländska upproret. Denne man saknade hvarken skicklighet eller begåfning, men han afskydde hela detta krigsföretag och syntes föga benägen att tjena emigranternas sak. Också är det omöjligt att föreställa sig, hvad man lät så många tappra män utstå, män

*) Entusiastiskt skrifver Armfelt från Koblentz till sin hustru om sitt mottagande hos de franska prinsarna: «Les sentiments qu'ils portent à la mémoire du feu roi, les ont rendus bien chers à mon coeur, et si mes services leur étaient nécessaires, mon bras, quoique affaibli par les blessures, porterait encore l'épée contre les ennemis du repos de tout l'univers»,

som så ädelt uppoffrade sig för sitt lands väl och sin konungs sak. Illa beväpnade, illa utrustade och i brist på det nödvändigaste för ett fälttåg *), bildade de den mest slående motsats mot prinsarnas följe, dessas lefnadsätt och utrustning, hvilket allt var ingenting mindre än lämpadt efter den olyckliga belägenhet, hvori deras finanser befunno sig. Lägg härtill det oanständiga slöseri, som herskade vid prinsarnas hof, hvarest intrigörer af båda könen onyttigt kastade bort penningar, hvilka kunnat bättre användas, och där M:ne de *** [Polastron] ensam under en vecka för sin räkning förlösade kanske lika mycket som kostnaden för 300 officerare i fält under en månad».

»Med ett ord, de franska prinsarnas omgifning bildade, tillsammans med deras lilla armé, en samling af hvad som på en gång var nyttigast och skadligast för framgången af ett stort företag; och om verkligen deras sak har blifvit förrädd eller uppoffrad för enskilda intressen, så kunna de till en del tillräkna sig själfva och sin omgifning skulden därför. Det är sannt, att de mötte hinder och obeskrifliga svårigheter från fransk sida, därför att det var omöjligt att känna konungens och drottningens verkliga vilja, då de voro fångna; men det måste också medgifvas, att fall gifvas, då ett aktningsbjudande uppförande och ett bestämdt handlingssätt besegra alla hinder och icke lemna spelrum för intriger. Jag var sorgsen öfver att se så mycket, som icke kunde annat än blifva fördärfligt för den goda saken och erbjuda illviljan tillfälle att skada den; men jag yttrade ingenting därom hvarken i mitt bref till hertigen-regenten eller till konungen. Jag ökade icke antalet af dem, som föllo herr Calonne besvärliga eller som beundrade honom; han var nu föremål för allas hyllning. Än öfverlemnade jag mig åt de dystraste framtidstankar rörande det arma Frankrikes öde, i betraktande af alla hinder för den urgamla monarkiens återställande. Än säg jag saken i en mera trösterik dager: lyckan, tänkte jag, gynnar ofta mera djärfheten än försigtigheten och beräkningen; och de tappra emigranter, som med så heroiskt mod underkasta sig de hårdaste försakelser, kunna komma att upplifva minnena från den gamla riddartiden».

I Trier befann sig, såsom vi hafva sett, den bekante prinsen af Nassau, och det var denne konung Gustafs tappre, ehuru

*) Ur ett bref från denna tid: «Ces pauvres gens, officiers distingués, chevaliers de S:t Louis, souvent très-vieux et cassés, sont couchés sur la

något äfventyrlige motståndare från finska kriget, som hos de franska prinsarna fäste uppmärksamheten på att Armfelt med ära deltagit däri. Om sitt samtal med honom berättar Armfelt: »Prinsen af Nassau talte mycket med mig om kriget mellan Sverige och Ryssland och om de orättvisa omdömen, för hvilka hans uppförande mot salig konungen varit utsatt. Han gjorde också en ursäkt för sitt beryktade bref till Gustaf III, som trycktes i alla tidningar och som var så föga passande gent emot en regerande monark. Han gjorde nu denne konung all den rättvisa, som han förtjente, talte med deltagande och smärta om hans död och visade det lifligaste intresse för den unge konungen samt tillade, att han t. o. m. med uppoffring af sitt lif skulle ha velat visa hans fader all den vördnad och tillgifvenhet, som han alltid hyst för honom. Vi kommo småningom att tala om sakernas nuvarande ställning i Sverige, och jag lofvade honom att inom kort lemna honom en öfersigt af dessa förhållanden i en skriftlig uppsats, som han kunde använda så, som han funne lämpligt. I själfva verket kastade jag också ned på papperet mina tankar härom, så fört jag kommit hem, och skickade min uppsats till prinsen af Nassau, som följande dagen eller samma afton sade mig, att han skulle använda den».

På hvad sätt denna uppsats blifvit »använd» är obekant; antagligen i någon af tidens rojalistiska ströskrifter eller tidningar *). I den utländska pressen uppdöko nämligen tid efter annan notiser om Sverige, mest i »jakobiniskt» intresse, hvilka borde framkalla gensagor från »rojalisterna». Den franska »Moniteur», jakobinernas officiella organ, hade länge i höga toner prisat den sakernas nya ordning, som inträd i Sverige under hertigenregentens och Reuterholms visa styrelse: dess uppgift vore att godtgöra alla orättvisor, som begåtts af Gustaf III, »ce despot chevaleresque», och dess afsigt vore att återställa regeringsformen, sådan den varit före 1772 års revolution, hvilken vore

terre avec un peu de paille, med en löf-koja eller hytta öfver hufvudet och utan annan foda nästan än potatis och surt bröd med litet salt».

* I «Journal de Paris» förekommo under hösten 1792 artiklar rörande Sverige, riktade mot förmyndarregeringen. Armfelt misstänktes hafva därtill lemnat materialier; och detta lades till hans syndaregister, ehuru obevisadt. Afven hans brevväxling med major v. Hess synes autyda, att denne haft i uppdrag att sprida någon skrift, för hvars tillkomst Armfelt icke varit främmande. Hess hade fått 10 exemplar af denna onämnda skrift; ursprungliga meningen synes hafva varit att genom Klingspor skicka dem till hertigen regenten, men sedermera lofvade v. Hess att själf »dem väl employeræ». (v. Hess till Armfelt ⁸/₁₁, ¹¹/₁₂ 1792).

den egentliga anledningen till missnöjet *. Dessa framställningar väckte naturligtvis gustavianernas lifliga harm. I en annan riktning gingo uttalanden i den engelska pressen, ehuru de lika litet kunde vara tillfredsställande för de svenska »rojalisterna». Där visste man vid samma tid att berätta, att den unge konungen af Sverige vore så godt som afsatt; att hertigen-regenten hade för afsigt att själf bemäktiga sig tronen genom att sammankalla ständerna och förklara den unge konungen för bastard; ett borgerligt krig förmodades dock häraf skola blifva följd, om ej ryska kejsarinnan understödde hertigen **).

* * *

Från Trier, hvarest Armfelt, såsom vi sett, genom de här skildrade tilldragelserna fått ett lifligt intryck af att befinna sig i de stora världshändelsernas omedelbara närhet, återvände han utför Rhen till Köln och begaf sig därifrån till Aachen, hans resas egentliga mål för den närmaste tiden. Han skulle där för sin badkur tillbringa en tid af sex veckor. Hans hälsas tillstånd hade länge gjort en dylik nödvändig, och han hade lika litet lärt att hushålla med henne, som med någonting annat ***).

Äfven i Aachen lefde Armfelt midt uppe i dagens politik, och det var här, som han knöt närmare förbindelser med många af den franska emigrationen. Den krets, som slagit sig ned i Aachen, utgjordes dock företrädesvis af damer af den höga franska adeln och af prester: det stridbara manskapet af deras anhöriga var till största delen i fält. I början behagade detta sällskap honom föga. »Societeten här, skref han kort efter sin ankomst skämtsamt till sin hustru, består af tusen gamla damer

*) Se Le Moniteur 1792, n:o 240, 251, 294. Det var, såsom nämndt, i n:o 352 af samma tidning som, enligt uppgift af Franc, följande notis lästes: On assure que le fameux baron Armfelt a été tué en duel d'un coup de pistolet par le cite de Munchen. Il était en Italie.

**) The Public Ledger, The Times, Okt 1792. (Utdrag anföras i Crusenstolpe, Morianen IV: 187).

***) Själf skrifver han till sin hustru efter någon tids vistelse i Aachen, att han «dépérit de jour en jour»; hans ben vore så svullna, att han hvarken kunde begagna knäbyxor eller stöflar; «nu går jag i bussaronger: det är rätt vackert!» utropar han. — Hans vän Franc skildrar honom såsom en 30 års jätte med ett ansigte såsom en Adonis, men hvars utseende bar spår af att han illa hushållat med sina krafter, samt uppmanar honom i hans vänners namn att icke «storma på sin hälsa, utan konservera sig till afundsmäns och fienders förtret». (Gömdt är icke glömdt, VII: 18).

på två unga, och af tusen abbéer». Där taltes icke om annat än om de olyckliga tilldragelserna i Frankrike:» De äro förskräckliga nog i sig själfva, men nu komma därtill klagovisor af dem, som blifvit lidande, och ledsnaden af att oafslätligt höra talas därom». Aftnarna tillbragtes vanligen hos någon emigrant, »där man bjöds på dåligt thé, tårter och en omelett, kryddad med många komplimenter»^{*)}). Nyheterna om Septembermorden framkallade i denna qvinnliga omgifning den djupaste bedröfvelse: franska damer i Aachen hade vid detta blodbad förlorat vänner, släktingar, barn och föräldrar.

Dessa bedröfliga förhållanden kunde dock ej undgå att befästa den lifliga medkänsla, som Armfelt från början hyste för dessa olyckliga landsflyktiga, af hvilka han känt några under helt andra förhållanden. Den umgängeston, som ännu i olyckans dagar rådde i dessa kretsar, erinrade honom lifligt om det forna Paris och Versailles, hvilka han en gång sett, enligt hans egna ord, såsom »medelpunkten för sin belevfvenhet, odlad smak och umgängets nöjen». Och det var icke heller endast sorgliga nyheter som ingingo till Aachen: de framgångar, som utmärkte början af det preussiska fälttåget, fyllde för en kort tid alla sinnen med lysande förhoppningar. Sedan preussarna intagit Verdun, ansåg man för gifvet, att de omkring den 15 Sept. skulle rycka in i Paris. »Jag påminner mig en afton hos hertiginnan af Harcourt, berättar Armfelt. Man politiserade förtvifladt. och för att icke nödgas motsäga dem, som med några fraser och med en öfverlägsen ton tyckte sig kunna utjämna alla svårigheter, tog jag mitt parti och satte mig till spelbordet. — I synnerhet biskopen af Arras, som ansågs vara en man af en viss begåfning, gaf sig en ton, som om han vore en Richelieu; och då vi skulle lemna samqvämet sade han mig: »Nu är allting på rätta vägen igen, herr general. Om det fortfar så, som jag hoppas. så skola vi genast taga ihop med Sverige och återföra allting där på den rätta stråten». Jag svarade: »Edra afsigter äro värdiga en god prelat, som i allt detta ej har annat än det allmänna bästa för ögonen och hoppas, att Gud skall göra hvad som icke står i människomakt». — Äfven Armfelt delade i det längsta sin omgifnings förhoppningar om preussiska härens seger; men att återställa allt på den gamla foten i Frankrike ansåg han omöjligt. »Nationen är förstörd till esprit och principer, skrifver

^{*)} »Mitt humeur blir ej égayeradt af mitt l'hombre-parti med grefvinnan d'Escars och abbé . . . som göra minst hundra år tillsammans och spela om runstycken», skrifver han i ett annat bref (17/9 1792).

han, och det ett år gör för att operera sådana olyckor, kan ej ett sekel reparera *)).

Det var under denna vistelse i Aachen, som Armfelt erfor, att han blifvit skild från sina ämbeten i Stockholm, hans hustru måst utrymma bostaden i öfverståhållarehuset, och att han själf skulle skickas i en hederlig landsflykt till Italien. Han ansåg, sjuk och lidande som han var, att denna långa resa under en ogynnsam årstid skulle blifva en »convoi funèbre», och förmodade, att afsigten vore att »döda mig på landsvägen, efter man ej utan orätt och förbannelser kunnat få mig på schavotten».

Såsom nämndt är, brådskade han icke med att anträda resan söderut. Han valde den långa omvägen öfver Wien för att komma till Italien, enligt sin egen uppgift för att undvika krigs- oroligheterna i de länder, som gränsade till Frankrike. Dessförinnan gjorde han dock, efter slutad badsejour, i början af Oktober en utflykt till Holland och Belgien, åtföljd af sin ofta nämnde reskamrat, major v. Hess. Ett löst förslag att därifrån begifva sig till England och i Bath fortsätta badkuren var äfven å bane, men afräddes från Sverige och förföll **).

Äfven i Nederländerna lefde man under »jordskalfvet af franska revolutionen»; äfven här vimlade det af emigranter, och man tänkte och talte endast om Frankrike. Nederländerna blefvo också kort därefter den krigsteater, där revolutionens armé under Dumouriez vann sin första afgörande seger.

Öfver Maestricht, där Armfelt såg franska prester, som efter d. 10 Augusti flytt från Frankrike, gå omkring och tigga, och hvarrest han redan vid första inträdet i Nederländerna tyckte sig finna, att landet var »fullt af jakobiner», begaf han sig i Oktober till Amsterdam. Han sammanträffade där med en landsman, baron v. Ungern-Sternberg, blef genom honom införd i kretsen af den stora handelsstadens rika patricier, och njöt, så godt hans hälsa tillät, af den storartade holländska gästfriheten i mat och dryck: »frukostar, middagar, supéer, skrifver han, aflöste hvarandra så flitigt, att jag knappast hann se något af stadens märkvärdigheter». — I det närbelägna Haag, arfståhållarens residens, träffade Armfelt en af sina forna kamrater, majoren och legationssekreteraren v. Rehausen, som genom hans inflytande kommit in på den diplomatiska banan. Rehausen, under en se-

*) Armfelt till sin hustru ¹⁰, 1792.

***) Jfr ofvan s. 51. «Denna resa skulle säkert illa upptagas», skref grefvinnan Armfelt i November till sin man.

nare tid en af Sveriges utmärktaste diplomater, tillhörde nu dem, som voro missnöjda med den Reuterholmska styrelsen, och yttrade sig i den brevväxling med Armfelt, som följde på detta sammanträffande, på ett sätt, som visade att den gamla vänskapen nu understöddes af gemensamhet i åsigt.

Armfelt presenterades vid det Oraniska hofvet och motogs med mycken utmärkelse. Arfståthållaren skyndade att fråga Armfelt: »Huru kommer det sig, att man är så noggrann i att uppfylla den afidne konungens önskan med afseende på de mot honom sammansvurna, då man föraktade hans sista vilja med afseende på hans trognaste vän? Det var ju en timma före sin död, som han undertecknade er öfverståthållarefullmakt». — Jag blef något förlägen öfver denna fråga, skrifver Armfelt, men föredrog att ge ett skämtsamt svar i stället för ett allvarligt och kinkigt, och svarade: Det är därför, att man har bättre öron än ögon. Härät skrattades mycket, och det blef ej vidare tal därom*).

Arfståthållaren, den i Nederländernas historia föga berömda Vilhelm V af Oranien, som ej långt därefter skulle tillhöra antalet af de furstar, hvilka revolutionen jagat i landsflykt, gjorde på Armfelt intrycket af att vara en man, som icke saknade kunskaper och begåfning, men var obeslutsam och nu hemfallen åt en sömnsjuka, som antydde att hans kraft var bruten. Om denna egendomliga sjukdom har Armfelt antecknat följande anekdot: »Jag hade visserligen hört sägas, att han rätt ofta helt plötsligt insomnade, men jag skulle aldrig ha föreställt mig att något sådant kunde inträffa, som hände en gång, då jag satt bredvid honom vid spelbordet hos den engelske ambassadören. Vi språkade, och jag hann knappast vända hufvudet mot hans sonhustru, som satt på andra sidan, innan han insomnat, så att han snarkade. Jag blef högst förvånad; men de öfriga personerna i sällskapet blefvo icke alls öfverraskade och sade, att en quart brukade vara tillräcklig för hans slummer, och att man kunde fortsätta spelet och hoppa öfver honom vid gifningarna, till dess han vaknade. Inom en quart vaknade också Hans Höghet och egnade sig åt oss hela den återstående aftonen». — »Hans gemål, fortsätter Armfelt, är i motsats till honom mycket vaken, mycket stolt och mycket svag för sin värdighet. Hon är föga omtyckt och var delvis orsaken till de oroligheter, som några år förut egt rum i Holland».

*) Armfelt till sin hustru ²⁰₁₀ 1792. Infallet syftade naturligtvis på Gustaf III:s fingerade tal på dödsbädden. Se ofvan s. 49.

Ett besök i Bryssel borde blifva af större intresse än en vistelse i Haag, hvarest man visserligen ifrigt diskuterade frågan om de vådor, som hotade från Frankrike, men med en obegräplig likgiltighet såg dem nalkas. Öfver Rotterdam och Antwerpen begaf Armfelt sig till de österrikiska Nederländernas hufvudstad. Antwerpen gjorde på honom ett lifligt intryck: han fann, att det egde »en prägel af ålderdomlighet och storhet, som imponerade», och Rubens' berömda »nedtagning från korset» i katedralen fann han vida öfverträffa allt hvad därom blifvit sagdt.

Det hade sina svårigheter att i Bryssel finna tak öfver hufvudet, då Armfelt en af de sista dagarna i Oktober 1792 anlände dit. »Emigrerade och retirerade fransoser fylla upp hus, lador, stall, krogar, landsvägar o. s. v.», skrifver han i en slags komisk förtviflan till sin hustru strax efter sin ankomst. Bryssel var nämligen vid denna tid hufvudsätet för den *förnäma* franska emigrationen, »l'émigration fate», i motsats till »l'émigration brouillonne» i Koblentz. Här, som i Aachen, var det företrädesvis damerna af den förnäma världen, som utgjorde emigrationens kärna; men många syntes här, mera än annorstädes, hafva räddat något undan det allmänna skeppsbrottet. Här fans därjämte kring ärkehertiginnan-ståthållarinnan och hennes gemål, hertigen af Sachsen-Teschen, ett slags hof, omgifvet af en stor del af de främmande diplomater, som från Paris flyktat till hufvudstaden i de österrikiska Nederländerna. Det var i dessa kretsar af förnäma flyktingar, hvilka här afvaktade sakernas utveckling, som Rivarol lyste med sin qvickhet och markisinnan de Coigny genom sin älskvardhet *). Det var här som det franska konungaparets förtrogna, Breteuil, Mallet du Pan, Mercy d'Argenteau och Axel Fersen, hade sitt högkvarter, hvarifrån de iakttog händelsernas gång; det var härifrån, som på den sistnämndes anstiftan utgått det af markis de Limon författade manifest mot Frankrike, i hertigens af Braunschweig namn, som så lifligt bidragit att öka de franska revolutionärernas förbittring mot emigrationen och dess främmande hjälptrupper **),

Grefve Axel Fersen vistades i Bryssel såsom ett slags svensk minister, på afstånd anställd hos det franska konungaparet, men var, såsom andra emigranter, reducerad till högst

*) Se om lifvet i Bryssel: Lecluze, Rivarol et la société Française, s. 186.

***) Se Le comte de Fersen et la cour de France, publ. par Klinckowström, T. II: 24, 338.

inskränkta beqvämligheter. »Han bor, skrifver Armfelt, på en vindskammare, äter på nåd hos en engelsman, och tillbringar sina dagar hos M:me de Mabignon» *). »Huru kall och försigtig än grefve Fersen är», har Armfelt på ett annat ställe an-tecknat, »så fälde vi tillsammans tårar öfver Gustaf III:s minne; och han kunde icke dölja för sig, att hertigen-regentens och hans rådgifvares afsigter voro, om icke rent af däligen, så åt-minstone i många afseenden föga välbetänkta. Men han kände icke så bra som jag dem, som skulle komma att visa sig på skådeplatsen, och därför hoppades han ännu, att tid och erfarenhet skulle medföra en förbättring». Äfven andra svenskar träffade Armfelt i Bryssel: Brelin (sedermera amiral Gyllensköld), Morian, en af Gustaf III:s vänner, Fersens legationssekreterare Dalman m. fl.

Vistelsen i Bryssel blef helt kort och tog en ända med förskräckelse. Sedan den preussiska hären anträdt sitt återtåg, hade Dumouriez i slutet af Oktober vändt sig mot Belgien och ryckte under de första dagarna af November med öfverlägsen styrka mot dess huvudstad, alltjämt drifvande framför sig den österrikiska här, som under hertigen af Sachsen-Teschen och general Clairfait skulle försvara landet. Nederlaget vid Jemappes den 6 November afgjorde Belgiens öde; några dagar därefter höll Dumouriez segrande sitt intåg i Bryssel; och emigranterna **) skingrades som agnar för vinden.

Af dessa tilldragelser har Armfelt lemnat en liflig skildring i sina otryckta memoarer. Han hade, i motsats till sin omgifning, icke fäst några förhoppningar vid den lilla österrikiska armé, som nu var det enda hindret för Dumouriez' franträngande, och misstrodde på goda grunder hertigens af Sachsen-Teschen fältherreskicklighet.

»Alltså, skrifver han, antog jag, att Dumouriez inom kort skulle drifva oss ur Bryssel, och brydde mig icke om att låta presentera mig i den förnämna societeten. Jag umgicks hos M:me Sullivan, M:r Crawfords väninna, hos hvilken många af de be-märkta personerna samlades, bl. a. Simolin, Mercy-d'Argenteau, Breteuil; jag träffade också någon gång baron v. Rech, Preus-

*) Armfelt till sin hustru ³¹/₁₀ 1792. M:me de Mabignon var baron Breteuils spirituella dotter, vida bekant i de emigrerades kretsar.

***) Sådana funnos till större antal i Bryssel än annorstädes. Armfelt, som i sin otålighet stundom önskade «que le diable les emporte», fann att de liknade »de egyptiska gråhopporna», och beskriver huru de i Bryssel, Liège och Aachen uppfyllde lador och stall, där de lågo på halmen.

sens envoyé, en af mina gamla bekantskaper. Jag gjorde också ganska ofta min uppvaktning hos M:me de Brionne, som lefde högst indraget, och några andra franska emigranter».

»Styrelsen i Bryssel var icke utan farhågor; men ingen ansåg faran så öfverhängande, som den verkligen var, och alla de förslag, som man gjorde den regerande ärkehertiginnan, att hon skulle söka vinna ständerna i Brabant genom att återgifva dem deras privilegier, blefvo utan verkan. Mot detta pris samtyckte t. o. m. ständerna att ställa 60,000 man i vapen för landets försvar, något som icke var utan sin vikt. Men »la joyeuse entrée» tillkännagafs icke förr än samma dag som ärkehertiginnan blef tvungen att lemna Bryssel; och fransmännens framgångar hade i någon mån gjort alla den kejsurliga regeringens åtgärder missänkta och gagnlösa. Jag hörde hos fru Sullivan alla aftnar under hela den tid, jag var i Bryssel, baron Breteuil, som varit fransk inrikesminister, grefve Metternich, som varit kejsarens ambassadör i Paris, och flere andra framstående personer samtala om den närvarande krisen; men ingen kunde komma öfverens om medlen att draga sig därur. Från Paris fingo vi ganska fårska och på samma gång högst nedslående underrättelser om det olyckliga konungaparets fasansfulla belägenhet. Alla, som ännu icke afsvurit hvarje känsla af rättvisa och mänsklighet, voro mera oroliga öfver de faror, som hotade dessa högststående olycks-offier, än öfver dem, som omedelbart hotade dem själfva. — Dumouriez höll just på att tränga in i Brabant i spetsen för en armé af 80,000 man med en ofantlig massa kanoner, som han medfört från de eröfrade gränsfästningarna. General Clairfait insåg nog, att det var omöjligt att med 15 till 20,000 man behålla och försvara höjderna vid Jemappes, hvarest prins Albert intagit sin ställning, och Clairfait var af den åsigt, att man icke borde där invänta fienden. Men alla hans föreställningar voro onyttiga; man envisades att vilja behålla denna ställning. Jag befann mig hos M:me de Brionne, då hennes son, prinsen af Lambesc, berättade henne, att man beslutat att hålla fast vid denna position. Det var d. 5 November på aftonen».

»Den 6 var jag på stadens allmänna promenadplats, hvarest alla mäniskor stodo och lyssnade och tydligt hörde en fruktansvärd kanonad. Ännu var man dock ganska lugn, och det var icke förr än mot aftonen, när man fick veta de kejsurligas nederlag, som bekymmer bemäktigade sig alla sinnen, som icke voro jakobinska. Neapolitanska ambassadören återkallade ögonblickligen sin inbjudning till en stor middag följande dagen; man tänkte icke på annat än fly. Ärkehertiginnan-regentinnan, prins

Alberts gemål, lemnade sitt residens, så fort hon fått veta nederlaget, och använde alla hästar som funnos, för att flytta möbler och grytor från lustslottet Laeken och från sitt palats. Hon tänkte icke på hvad som kejsaren tillhörde, nämligen af vapen och ammunition, eller på de många emigranterna, bland hvilka en stor del voro kvinnor, som blefvo utsatta för faran att falla i händerna på sina bödlar».

Medan Dumouriez' kanoner dundrade vid Jemappes, skref Armfelt ett flera gånger afbrutet och åter fortsatt bref till fröken Rudenschöld *), som visar hans växlande stämningar under dessa kritiska dagar. I början af slagets gång talar han om sin afsigt att i sällskap med Fersen begifva ut och rekognoscera slagfältet, och synes ej hafva varit utan förhoppningar om en lycklig utgång. Men snart kom underrättelsen om nederlaget, och till på köpet hördes röster bland »populacen» ropa: Vive la France! — »Det är patrioter! utropar Armfelt i högsta förbittring. Sacre Dieu! Hade jag blott 5000 man, så skulle jag icke ge mig härifrån så snart. Man kan bli alldeles ursinnig. Det finnes ingen anledning att vara så förskräckt; kanonerna höras ännu på ganska långt afstånd».

Men huru än krigarblodet svallade, så blef det dock en nödvändighet att göra som emigranterna. Armfelt fortsätter sin berättelse. »Det är omöjligt att beskrifva det upprörande skådespel, som villervallan i Bryssel erbjöd från morgonen den 7 till den 10 Nov., då jag själf lemnade staden. Alla vägar voro fulla af flyktingar, några till fots, andra till häst eller i vagn; man hörde från alla håll icke annat än klagorop och suckar. De som icke hade egna hästar, hade icke kunnat få sådana för all världens guld, och de som hade hästar, skulle velat lasta på dem allt hvad de egde, med fara att låta dem störta på vägen. Också såg man, i synnerhet på vägen från Bryssel till Tirlemont, en oafbruten rad af vagnar af alla slag, lastade med människor och möbler ända upp på taket, hvilka långsamt släpades fram af uthungrade och uttröttade hästar. På ömse sidor om detta bedröfliga tåg gingo till fots personer med de mest lysande namn: här såg man förnäma damer, föga danade för ansträngningar, som dignade under bördan af sina barn, hvilka de buro på armarna; där gamla S:t Ludvigs-riddare, som själfva släpade på kappsäckar och ränslar — den sorgliga återstoden af deras forna rikedom».

*) ¹¹ 1792 (R. A.)

»Jag ville invänta posten från Hamburg och återkomsten af en kurir, som jag skickat till Aachen, och lemnade därför icke Bryssel förr än den 10 på morgonen *). Hvad som rågade måttet af de olyckliga flyktande emigranternas olycka, var den ovärdiga och barbariska behandling, som de rönte af de revolutionerade innevanarna i Brabant. Dessa uslingar nöjde sig icke med att göra narr af och förolämpa de olyckliga flyktingarna; de gingo ända därhän att stena åtskilliga till döds. Jag var själf vittne till en dylik scen i Louvain; i Antwerpen blefvo flere emigranter plundrade och illa misshandlade. Själva hertigen af Bourbon, som kommit från Liège för att erbjuda ärkehertiginnan sina tjenster, undgick endast genom ett par minuters försprång en skymf, som några illasinnade tillämnat honom midt på stora landsvägen vid hans återresa. — Då jag reste med egna hästar, måste jag fara långsammare än om jag haft posthästar, och jag var därigenom mera utsatt för otidigheter af denna pöbel, som då den kände, att dess beskyddare voro i närheten, visade sig sådan den var. Vare sig nu emellertid att den första hettan lugnat sig, eller kanske snarare att mina betjenter, hvilka alla voro väl beväpnade, ingäfvö en viss respekt för ögonblicket; jag erfor icke af dem något af det öfvervåld, som de tilläto sig mot andra».

»Midt ibland de bedröfligaste tilldragelser stöter man någon gång på saker, som genom sin sällsamhet skulle kunna gifva en viss anstrykning af munterhet åt uppträdet, om man icke kände hjärtat fyllas af smärta vid åsynen af de olyckliga, som äro offren. Jag påminner mig, att jag emellan Tirlenont och Tongres bland andra olyckliga, som släpade sig fram på landsvägen och för hvilka jag icke just kunde göra något, träffade på en gammal markisinna, som gick till fots, uppskörtad, med en liten hund på armen och i handen en bur med en papegoja. Jag var till häst och kunde endast erbjuda mig att dela hennes börda genom att antingen hålla hunden eller papegojan. »Nej, min herre, svarade hon, vi äro oskiljaktiga. Den som tager dem, får taga mig med; jag skiljer mig icke från dem för 100 louisdorer». — Dessa båda djur måtte vara Er mycket kära under er olycka, sade jag, och deras sällskap måtte göra Er mycken glädje, eftersom Ni med så mycket besvär släpar dem

*) Till sin hustru skriver han (7/12 1792): «Pour quelqu'un qui n'aime pas les retraites, il est cruel d'être chassé par des coquins qu'on déteste». Han sökte dock lugna hennes farhågor för att han skulle trotsa farorna och stanna kvar: «Dès qu'il y a du danger, je me sauve comme un véritable général à la mode».

med Er. — »Ja, svarade hon häftigt, i synnerhet då man nästan icke längre i världen träffar något annat godt än djuren». Jag såg att markisinnan var vid ett bistert lynne och lemnade henne, innan hon fick tid att göra flera reflexioner i samma syfte. Olyckan gör människor bittra, däri ligger ingenting öfverraskande; men att denna gamla dam, som saknade tak öfver hufvudet, utsatte sig för att omkomma af trötthet och hunger af kärlek till sin hund och papegoja, var i sanning förvånansvärdt».

Resan tillbaka till Aachen, hvarifrån den långa färden till Italien skulle anträdas, var under dessa förhållanden ingen lustresa. Då Armfelt omsider anlände till Aachen, fann han där knappast mindre förvirring och förskräckelse än i Belgien. »Ack, min Gud, skrifver han till sin hustru, hvad här är för jämmer och elände! Det kan ingen tro och ingen penna med sanning beskrifva. Uselheten går öfver all idé. De förnämsta fransyska fruar, som egt flera millioner, hafva ej att äta själfva eller att gifva en bit bröd åt sina små ungar, sedan de sålt utaf sig allt, utom det de bära på kroppen» *). Alla, som hade någon utväg att komma ifrån det farliga grannskapet af belgiska gränsen, skyndade därifrån, och Armfelt fann sina vänner från sin föregående vistelse stadda i uppbrott. Faran ansågs öfverhängande; Armfelt sökte lugna sina uppskrämda väninnor, men förgäfvdes, ty, anmärker han, »ingenting är så smittosamt som fruktan».

Tillfälle erbjöd sig emellertid att på färden genom Tyskland, hvars vägar under vintertiden gjorde en resa högst mödosam och långvarig, erhålla ett angenämt sällskap. I Aachen hade Armfelt, utom med de franska emigranterna, gjort nära bekantskap med en rysk furst Menschikoff och med damer, tillhörande hans familj, hans gemål, född Galitzin, hans nièce, furstinnan Helène Menschikoff, och grefvinnan Scherbinin. Innan Armfelt var färdig att efter sin återkomst ånyo begifva sig från Aachen, flyktade denna krets till Düsseldorf. »Dessa ryska damer, säger Armfelt, hade väsentligt bidragit att göra vistelsen i Aachen angenäm: för att med få ord göra deras porträtt, må det vara tillräckligt att säga, att dessa damer från den yttersta norden i intet afseende kunde misspyda en samling af hvad Frankrike egde älskvärdast, skönast och mest bildadt». En annan samtida, baron Fr. Nolcken, som i Wien någon tid

*) D. 15 Nov. 1792.

efter såg familjen Menschikoff i Armfelts sällskap, beskrifver på följande sätt dessa damer: »Furstinnan Menschikoff är förtjusande, högst älskvärd och mild; hon sjunger som en näktergal. Niëcen, furstinnan Helène, skulle visserligen icke hvarken kunna gifva anledning till ett nytt trojanskt krig eller till ett episkt poem, men gör likväl mycket buller af sig; hon är i högsta grad munter». Han tillägger: »Armfelt gjorde sin cour för den äldre af furstinnorna och han tycktes icke blifva ogint behandlad *). Nolckens iakttagelse var riktig: mellan Armfelt och den äldre furstinnan Menschikoff uppstod under resan till Italien ett ömmare förhållande; och hon kom på väsentligt sätt att ingripa i hans historia.

Under sin vistelse i Aachen hade Armfelt äfven gjort bekantskap med tvenne emigrerade franska abbéer, Bonneval och d'Héral, båda män af kunskaper och begåfning, hvilka varit medlemmar af den första franska nationalförsamlingen. Den sistnämnde hade titeln af »grand-vicaire de Bordeaux» och hade mäktiga gynnare. Han åtnjöt en pension från de franska prinsarna och hoppades att genom baron Breteuils bemedling, så snart saker tagit en gynnsammare vändning, erhålla franska beskickningen i Genua. Redan under Armfelts första vistelse i Aachen hade fråga väckts, att d'Héral skulle i hans sällskap resa till Italien. Resplanen öfverensstämde med d'Hérels förslag och egna framtidsförhoppningar, och mannen förklarade för Armfelt, att han vore »touché d'abord de la beauté de votre âme, de votre projet, et du ciel, sous lequel vous allez vivre». Efter återkomsten från Bryssel fann emellertid Armfelt d'Hérels framtidsförhoppningar krossade, hans inkomster reducerade till intet; och den blifvande franske ministern i Genua var tacksam att på grefvinnan d'Escars' förord få åtfölja Sveriges minister därstädes så-

*) Nolcken till Stenbock ⁶/₂ 1793 (Eriksb. ark.). Äfven Piranesi, som i Rom såg furstinnan Cathérine Menschikoff, beskref henne såsom «bella di viso, d'un carattere grandioso, bianca, non molto alta, giusta» (P. till Reuterh. ³¹/₁₀ 1793). Piranesi ansåg henne dock äldre än hon var; han förmodar att hennes ålder var 35 år; hon var dock endast 27. Fursten, hennes gemål, var giktbruten och svag: «un malanno peccatore, faccia di Olandese», skriver Piranesi. Därjämte skildras han såsom synnerligen stark hushållare. — En mängd bref från furstinnan Menschikoff finnes i behåll, dels från 1793 (nu i R. A.) dels från senare tid (i Armfeltska arkivet), visande arten af hennes och Armfelts förbindelse, hvilken för samtiden tyckes hafva varit allmänt känd. Äfven hennes niëce, på skämt kallad «Céliante» och föga älskad af sin nära jämnåriga tant, synes för någon tid hafva med svartsjuka sett Armfelts förbindelse med henne. — Furst Menschikoff kallas i brevväxlingen «hospodaren» och förefaller som en typ för 1700-talets bedragna äkta män.

som hans handsekreterare*). Armfelt beslöt att taga sig af så väl honom som af ett slags kammartjenare vid namn Vignes, som var i hans följe. Denne sistnämnde anställdes såsom hofmästare och skrif- och resebiträde. — Äfven med abbé Bonneval underhöll Armfelt länge förbindelser under deras gemensamma vistelse i Italien, dit äfven denne emigrant styrde färdan. Samtliga dessa personer — grefvinnan d'Escars undantagen; hon stannade, modigare än de flesta, tills vidare i Aachen — kommo att under den närmast följande tiden på ett eller annat sätt ingripa i Armfelts öde: det skulle komma att visa sig, att det ingalunda var i en lycklig stund, som denne till resällskap antagit d'Héral och Vignes.

Utom de nämnda personerna slöto sig för kortare tid åtskilliga andra resande till sällskapet; och den »karavan», som i slutet af November 1792 bröt upp från Düsseldorf, utgjorde en brokig blandning af nationaliteter och personer. Utom den svenske generalen och ministern, som var expeditionens hufvudperson, de ryska damerna och furst Menschikoff, den emigrerade franske abbéen och resebiträdet Vignes, utgjordes sällskapet, skrifver Armfelt, af »en rysk major, som gjorde silhouetter och hette Haak, en schweizisk baron, som hette Grandcour, kallad för sina ridiculer marquis de Tulipano, mäkta rik, samt greve Otto Stackelberg. Detta sällskap och en god kock skola göra tyska vägarna supportabla». Franska emigranter stötte tillfälligtvis till under vägen, och Armfelt, såsom egande diplomatisk rang, kunde någon gång vara dem till beskydd. De tyska småstaterna började nämligen, af fruktan att blifva invecklade i obehagliga tvister med franska republiken, att vägra de franska emigranterna fristad inom sina områden; och i Münster, som Armfelt med sitt följe passerade, blef han vittne till, att några af dessa olyckliga landsflyktiga höllo på att gripas af polisen. »Mitt hjärta var så upprördt häröfver, säger Armfelt, att tanken att genom en krigslist rädda dem ögonblickligen uppstod hos mig. Jag ropade nämligen: Huru vägar ni arrestera mitt folk! — Polisbetjeningen trodde verkligen, att de voro i min tjänst, och släppte dem lösa. En af dessa emigranter hette vicomte de Fleury. För att bespara honom liknande uppträden i framtiden, gaf jag honom ett pass till Italien, såsom tillhörande mitt följe».

*) d'Héral till Armfelt ^{22/}1793. I samma bref begär han den blygsamma lönen af 5 louisdorer i månaden.

Långsamt tågade nu denna »karavan» genom mellersta Tyskland till Dresden, hvarest ett längre uppehåll gjordes. Vågarna voro halsbrytande, och oupphörliga äfventyr med sönderbrutna resvagnar, snöhinder o. s. v. gjorde, att man på vägen dit från Düsseldorf öfver Paderborn, Kassel och genom Thüringen tillbragte nära en månad. Några dagars uppehåll gjordes i Kassel, och i Gotha aflades ett besök vid den högt ansedde hertig Ernst III:s lilla hof. Armfelt berättar om detta sistnämnda i sina otryckta memoarer:

»Under vårt uppehåll i Gotha blefvo vi inbjudna till hofvet. Oaktadt alla ursäkter och invändningar, ville man se oss i våra resdräkter. Hofekipager, omgifna af fackelbärare, kommo och hemtade oss på aftonen till ett samqväm, som kan förtjena omtalas. Fastän det kanske icke i Europa finnes några hof, hvarest etiketten är så sträng som hos Tysklands små suveräner, så var man dock nog god att fritaga oss från alla dessa ceremonier, på hvilka vi icke syntes förstå oss synnerligen. Vår presentation gick rätt enkelt till, och sedan satte man sig att spela. Den regerande hertigen spelade icke; hertiginnan spelte ett parti whist med furstinnan Menschikoff, en hofherre och mig; men Hennes Höghet sysselsatte sig så mycket med politiska diskussioner under hela partiet, att hon nästan icke lemnade någon uppmärksamhet åt spelet. Hennes beundran för franska revolutionen hade stigit till en sådan entusiasm, att hon icke kunde styra sin vrede öfver dem, som vågat sätta sig emot de filosofiska nyhetskrämare och upprorsmakare, som vändt upp och ned på Europas vackraste konungarrike. — Jag gjorde ingen hemlighet af, att jag också förtjente hennes vrede på grund af de önsknningar, som jag hyste emot Frankrikes pånyttfödare; och under en skämtsam ton, hvilken ofta tillåter att säga rätt skarpa saker, försökte jag att visa henne, att hennes politiska åsigter vore farliga för det allmänna lugnet, därför att de moderna samhällslärornas sätt att omskapa staterna skulle medföra oupphörliga strider emellan de fattigare samhällsklasserna och dem, som egde något. Och för öfrigt, sade jag, hvad äro dessa nya principer, dessa upptäckter, som man påstår vara gjorda i vårt århundrade, annat än filosofiska abstraktioner, vidunderliga kombinationer, genom hvilkas hjälp man inbillar sig, att man kan förena hvad man kallar frihet med den myndighet, som är nödvändig för att uppehålla ordning och laglydnad? — Jag fortsatte i samma anda, men mina resonnementer förblefvo utan verkan, och hertiginnan svarade helt kort: »Ni skall en dag ändra åsigter, herr general, ty förr eller senare skall rättvisan trium-

fera och människorna återtaga sina naturliga rättigheter». — Eders Höghet skall i sådant fall, svarade jag, utan att klaga se sig sjunka ned till att vara medborgarinna i Gotha rätt och slätt eller kanske t. o. m. att inhysas i en af förstäderna eller i en bondkoja? — Det kan väl hända, svarade hon; men filosofien har utvägar, som högheten icke känner».

»Supén serverades, och vi satte oss till bords; och det blef icke mera fråga om politiken. Den regerande hertigen superade icke; han ställde sig bakom min stol och talte med mig så länge som måltiden räckte. Han föreföll att hafva ganska kloka åsigtter, men kände ej synnerligen mycket till hvad som ej direkt rörde Tyskland eller England. Han var en stor beundrare af regeringssättet i detta sistnämnda land, hvars förnämsta orden han innehade; med många detaljer redogjorde han för ceremonierna vid dess mottagande. Vi talte om den aflidne konungen af Sverige, till hvars beundrare han ingalunda hörde; jag försökte att förmå honom ändra sin mening genom att noggrannt redogöra för åtskilliga förhållanden, som blifvit för honom framställda på ett oriktigt sätt, vanställda af illviljan eller också helt och hållet förvridna af smädelsen» *). —

Af Weimar, som äfven passerades — där regerade då Karl August af Sachsen-Weimar, hvars hof blifvit världsberömdt genom minnena af Goethe, Schiller, Wieland och Herder — såg Armfelt intet annat än den vackra, af Goethe besjungna slottsparken. I den gamla universitetsstaden Jena hade han all möda att förmå de resande damerna att uppehålla sig så lång tid, som behöfdes för att äta middag — »till den grad väckte blotta namnet student deras förskräckelse», säger Armfelt **). Med vördnadsfulla och vemodiga känslor stannade han på slagfältet vid Lützen, där Sveriges störste konung föll, och uttrycker sin förvåning öfver att intet monument då ännu därstädes bevarade hägkomsten af denna minnesvärda händelse. Öfver Leipzig fortsattes färden till Dresden, dit ankomsten skedde strax

*) I ett brefkoncept bland Armfelts papper (i R. A.), skrifvet med d'Hérals hand, skildras den hertigligen familjen på följande drastiska sätt: «La duchesse est démagogue avec une effronterie, qui semble appartenir au délire; le prince héréditaire avec une insipide naïveté, qui dénonce un sot. Le duc regnant est le plus coupable à mon gré, parce que n'étant ni fol ni sot, il tolère autour de lui, avec le calme, le silence et le sourire d'approbation, ces atroces calomnies».

***) I ett bref till Gyldenstolpe (i Kongl. Biblioteket) anmärker Armfelt spetsigt, att man vid detta förr så berömda universitet nu i stället för «le droit Romain» och «le droit Germanique» studerade «Les droits de l'homme», den bekanta revolutionskriften.

före Julen 1792. Upphållet i Sachsens hufvudstad räckte nära en månad.

* * *

I Dresden förnyade Armfelt strax vid sin ankomst en gammal bekantskap: det var med Sir Hugh Elliot, densamme som 1788 gifvit Sverige ett så kraftigt handtag vid den från Danmark hotande krigsfaran, nu Englands minister vid det kurfurstliga hofvet. Minnena från denna oroliga tid erbjödo många gemensamma beröringspunkter; och Elliot anhöll, på grund af gammal vänskap, att få vara den som presenterade den svenske resanden vid det sachsiska hofvet. Samma anbud gjordes emelertid af ryske ministern Messmaker, och etiketten fordrade, att denne sistnämnde, såsom representant för en med Sverige förbunden makt, fick detta uppdrag. Sverige representerades endast af en chargé d'affaires, den gamle v. Heland, hvars rang icke medgaf utförandet af en dylik ceremoni vid det lilla tyska hofvet, hvarest etikett och kurialier strängt iakttogos *).

Vid nyårskuren på det kurfurstliga hofvet mottogs emelertid Armfelt med synnerlig utmärkelse af kurfursten af Sachsen, Fredrik August III, en af Tysklands anseddaste furstar, sedermera Sachsens förste konung, bekant för den trohet, med hvilken han under Napoleons krig fullgjorde sina förpligtelser mot denne. Han styrde genast sina steg mot den anspråkslösa plats, som Armfelt valt bakom den öfriga corps diplomatique, och öppnade ett politiskt samtal angående svenska förhållanden, som kan förtjena bevaras. Strax förut hade till Dresden ankommit underrättelse, att hertigen-fömyndaren, med anledning af de rykten, hvartil den bekanta konsultationen rörande den unge konungens hälsotillstånd gifvit anledning, utfärdat sin bekanta »Varning till allmänheten att icke låta förleda sig af falska rykten och ogrundade omdömen». Däri förklarades, att hertigens afsigt vore att »med oskryntad trohet, nit och ömhet» vårda den unge konungens »person och uppfostran», upprätthålla grundlagarna o. s. v. **). Det låg nära till hands, att på denna förklaring,

*) Själfva Armfelt, som vuxit upp i Gustaf III:s hof, fann det sachsiska hofvets ceremonier mödosamma. »Maken till kurialier hafva aldrig existerat i världen», skrifer han i ett bref om det sätt, på hvilket nyårsdagen firades. »Kl. 9 om morgonen börjas de och slutas kl. 12 om natten. Kurfursten och dess gemål äro juvelbesmida och hela hofvet i hvita kläder med guldgaloner».

***) Utfärdad den 22/12 1792: jfr Ehrenströms Anteckn. I: 462.

hvilken lærer ha flutit ur Liljensparres penna, tillämpa ordspråket »qui s'excuse, s'accuse». Med skäl väckte det äfven i utlandet förvåning, att regenten kunde anse nödigt och tillståndigt att införa nationen rentvå sig för misstanken att han försummat sina pligter mot konung och fädernesland; och det kunde icke annat än gifva stöd åt förmodan, att det icke stode så alldeles rätt till med samhällsordningen i ett land, där ett dylikt vädjande till allmänheten kunde ega rum. I denna anda yttrade sig äfven kurfursten af Sachsen till Armfelt. »Det visar, sade han, att förmyndareregeringen, eller åtminstone några af dess ledamöter anse, att antingen den allmänna meningen eller deras motståndare — visserligen utan bestämda bevis — misstänka dem för att icke vara fullkomligt oskyldiga i det ledsamma tillstånd, hvori konungens hälsa befinner sig; och den offentlighet, som man gifvit häråt, kan tydligen icke hafva något annat ändamål, än att undanrödja dessa misstankar» *). Den ifver, med hvilken kurfursten yttrade sig, röjde hans lifliga intresse för Sveriges unge konung, och han erinrade med oro om det öde, som i ungdomsåren drabbat den olycklige danske konungen, Gustaf Adolfs morbroder **).

Äfven andra underrättelser bidrogo att i Dresden nedslå Armfelts sinne. Han sammanträffade där med baron d'Escars, som från Stockholm, hvarest han varit de franska prinsarnas ombud, var på väg till Wien och som ända till Berlin haft resällskap med Toll, nu aflägsnad från styrelsen och på väg till sin beskickning i Warschau. D'Escars, en man af hufvud och omdöme, sedan lyckligare tider förbunden med Armfelt, var nu mera än någonsin i politiskt afseende hans meningsfrände. Han tog in på samma hôtél som Armfelt — genom särskild ynnest

*) Franc skrifver till Armfelt ^{25/12} 1792 i samma syfte med sin vanliga ironiska ton: «I lördags utgaf hertigen i sitt namn en art af apologi öfver sin administration. Han berömmar där den unge konungens förstånd och säger sig skola med nöje om fyra år lemna honom regeringen. Tacka honom för det!, sade en tjock man, som på Maja Lisas kaffehus satt och läste skriften i min sagesmans åsyn. Emellertid bör en så högtidlig deklARATION betaga all farhåga, om den existerat, i afseende på hertigens afsigter med konungen samt tillintetgöra de absurda och fasliga rykten, som lupit om den sistnämndes sinnesförfaltning» (anf. st., s. 60).

**) Jfr Armfelts tryckta själfbiografi, anf. st. II: 83. Han berättar där, att han svarat kurfursten: 'Je ne sais, Monseigneur, quel peut être l'état de la santé du roi; mais pour de l'esprit et du sens, il en a mille fois plus que ceux qui gouvernent aujourd'hui'. — Ett ögonkast, tillägger han, averterade mig att ej hazardera någon starkare expression, och fann jag verkligen, att gamle Heland ej var långt ifrån mig».

tillämpades icke på d'Escars i hela sin stränghet förbudet för franska emigranter att vistas i Sachsen — och berättade en mängd mer och mindre tillförlitliga nyheter från Sverige, dels sorgliga, dels egnade att kasta åtlöje öfver de styrande. Från Armfelts vänner i Stockholm ingingo också underrättelser af nedslående art: jakobinerklubbar, som arbetade inom slutna dörrar, florerade i Stockholm, skref Franc, som äfven berättade, ehuru med reservation mot trovärdigheten, att det sades, att Ankarströms skäl där druckits med entusiasm^{*)}). Ehrenström, som äfven hade att förtälja om »jacoquineriets» grundsatser i Sverige, skref ungefär vid samma tid: »Om Gustaf IV Adolf ej får bestiga sina fäders tron, om hertigen ej lyckas stäfja den jakobinska andan, så återstår för oss intet annat än att aflägsna oss från en jord, som ännu ryker af den mördade konungens blod, och att annorstädes söka ett nytt fädernesland, vore det än vid Volgas öde stränder eller djupt inne i Sibirien^{**}). Och fröken Rudenschöld inberättade, att förmyndareregeringen, innan 1792 gått till ända, ökat antalet af sina förvisningar af konung Gustafs vänner genom att förbjuda Lagerbring och Lästbom att vistas i hufvudstaden^{***}). Det uppgafs såsom skäl, att man visste, att deras afsigt vore att i förening med jakobinerna ställa till ett upplopp för befrämjandet af sina syften. Garnisonen hölls under gevär under förevändning af upproriska stämplingar, men, skref fröken Rudenschöld, egentligen för att förbereda en statskupp till införande af 1720 års regeringsform, hvilken af Reuterholm så högt älskades.

Zibets öde — han förvisades, såsom bekant, till Pommern, men mötte länge med trots regeringens befallning om aflägsnandet — var ofta på tal i Francs och fröken Rudenschölds bref. Den förstnämnde skref om den behandling, som vederfarits Zibet, att den utgjorde »ett memento för hvar och en af högstsalig konungens

*) Franc till Armfelt ^{10/12} 1792, anf. st. sid. 50.

**) Ehrenström till Armfelt ^{1/12} 1792.

***) Till de förvista hörde äfven en ung officer Pollet, känd såsom ifrig rojalist; han hade skickats till Pommern. Enligt fröken Rudenschölds ord var han hertigen förhatlig, dels därför att han ofta besökt ryske ambassadören Stackelberg, dels därför att han på ett i ögonen fallande och bullersamt sätt applåderat följande ord i operan »Gustaf Vasa»:

«Ett blod som ropar hämnd,
ett blod, ännu ej hämnadt».

En skämtare hade med anledning af dessa »lettres de cachet» och maktmissbruk yttrat, att hertigen borde sammankalla en ny riksdag för att få en ny säkerhetsakt, »därföre att han på 6 månader slitit upp den gamla». (Rud. t. A. ²/₂ 1793. R. A.)

tjenare. Törhända får Herr Baron inom kort se mina bref daterade Stralsund», tillägger han, och gör i sammanhang härmed den anmärkning att »utom den allmänna utvägen, döden, synas vissa genvägar från sysslor till ledighet ha kommit i modet»).

Ikke ens de restriktiva åtgärder, som i slutet af 1792 vidtogos af den Reuterholmska styrelsen med afseende på tryckfriheten, Thorilds rättegång o. s. v., och hvilka beteckna vändpunkten i förmyndarregeringens i början så »jakobinska» politik, ansågos båda godt för framtiden hos de förskräckta rojalisterna. I dem såg fröken Rudenschöld endast bevis på att en statshvälfning i nämnda syfte nu påtänktes: »den inkonsekventa klick, som från början understödt jakobinismen», började nu anse den vådlig för sina intressen. »Visiren, skref hon, såg redan råds-talaren på väg att slitas ur sina händer. Sedan jakobinismen väl kommit i gång, så är det för den lika kärt att störta regeringsformen af 1720 som den af 1772, och då — farväl med riksråd och riksdagar! Om visiren icke gör sig till folktribun, så är han återförd till intet». — «Ça ira, ça ira, skref hon i ett annat bref, blir det allmänna skränet i vårt stackars fädernesland: aristokrat-jakobinerna göra dess olycka». — Det språk, som i de svenska tidningarna länge opåtaladt hade förts, innan tryckfriheten inskränktes, var äfven egnadt att bestyrka tron, att revolutionen i Sverige stode för dörren**). Den utländska pressen medde-

*) ⁵/₃ 1793 (R. A.). Redan på hösten 1792 hade Armfelt i ett bref på följande sätt yttrat sig om Zibet och de Reuterholmska personalförändringarna. «L'ami Zibet vit donc encore! Je le croyais envoyé à St Barthélemy, mais cela ne tardera pas, s'il ne prend pas le parti de se mettre aux pieds du vizir. Depuis qu'on a gagné Ehrensvärd par la place qu'on lui a donnée, comme le seul homme digne d'un véritable patriotisme, s'étant fait battre dans une guerre anti-constitutionnelle, il n'y a plus de faiseur de caricature». (Till fr. Rudenschöld, R. A.)

***) «Patrioten», Philipsons tidning, meddelade uppsatser, som väckte Armfelts lifliga förbittring, och de «Tankar», som uttalades i ett af Franc öfversändt nummer af tidningen «Medborgaren», kunde väl af personer med mindre oroligt lynne än hans anses revolutionära. Det taltes där om de «bofvar, som skapade af metall Gud och en krona, dem de gjorde allvisa, allseende, allsmåttiga. Sedan sade de: hopen bör hafva tro: med dessa namn skola vi regera i mörkret — och de regerade». Det hette äfven: «Att gå ifrån ett sämre tillstånd till ett bättre, hör till den förädlade naturens ordning, och därför vore det berättigadt att ena dagen af öfvertygelse försvara monarkien, men den andra af öfvertygelse försvara republiken». Från en monarkisk ståndpunkt kunde följande tirad icke anses såsom annat än ett godkännande af konungamord: «Om en människa skulle finnas i ett samhälle, som trodde sig för sina gärningar vara ingen dödlig ansvarig utan Gud allena, då kunde någon till äfventyrs svara en sådan: Ni är icke gjord för människor, och därför vilja vi skicka er ur världen». Författaren lär

lade rykten i denna riktning. Den franska Moniteuren jublade *) öfver att man kunde anse revolutionen i Sverige vara i gång, och prisade regenten, som långt ifrån att hafva lagt hinder i vägen för folkviljan, icke varit utan del i äran att hafva gifvit väckelse åt revolutionära rörelser.

Armfelt erfor i Dresden alla dessa tilldragelser på afstånd, och genom rykten och enskilda framställningar förstörde. Hans rörliga inbillning och upphetsade stämning gjorde, att han icke tviflade på att Sverige nu vore hemfallet åt anarkien, den unge konungen störtad från sin tron och han själf bragt till tiggarslafven eller nödsakad att i främmande tjänst söka sin bergning. Stockholm var i hans ögon en hård för revolutionen; han ansåg vådligt för sin hustru att behålla det vackra, i dess grannskap belägna Frescati, som plägat vara familjen Armfelts sommarbostad: nu vore det en »coupe-gorge» menade han. På den sista dagen af det sorgliga året 1792 klagade han: »Mitt hjärta är fullt med grämelse, min själ är bedröfvad och förvissnad . . . För Italien har jag en bestämd motvilja, och ju mera jag närmar mig dit, desto mera blir det mig motbjudande att veta, att jag där skall blifva omgifven af mördare och af bofvar af min egen nation, hvilka njuta regeringens beskydd». En annan gång heter det: »Om regenten behållit sin salig brors ämbetsmän och dess principer, vore vi ej nu kastade i olyckor, som äro incalculabla. Gud bevare konungen och de få personer, som intressera mig; sedan må de få supå ut det de kokat» **).

Under denna stämning, som särskildt under vistelsen i Dresden grep Armfelts sjuka sinne, var det som de lösa politiska förslag, som länge sysselsatt honom, togo bestämdare form. Rysslands bistånd började från denna tid spela en öfvervägande rol i hans planer, såsom längre fram skall visas vid redogörelsen för Armfelts hemliga brevväxling. Ett för offentligheten beräknadt företag, som blef ödesdigert för Armfelt, började han redan här sätta i verket. Det var utgifvandet af den bekanta skriften: »Prospectus d'un ouvrage, ayant pour titre Histoire de la vie et de l'administration de Gustave III, roi de Suède».

hafva varit C. F. Nordenskjöld (Medborgaren, n:o 31. Se Franc till Armfelt. anf. st., s. 57).

*) I Jan. 1793, n:o 18, 23.

***) Armfelt till sin hustru ^{23/12}, ^{31/12} 1792, ^{17/1} 1793.

Tanken att genom en historisk skrift rentvå Gustaf III:s minne från de beskyllningar, åt hvilka systemförändringen efter hans död skulle gifva ny fart, hade redan kort efter konungamordet uppstått hos Armfelt. Själf ansåg han sig knappast skickad att författa detta arbete — och med fullt skäl, ty därtill fordrades anlag och studier af annan art än dem han egde. Ingen kunde dock mera än han vara i tillfälle att därtill lemna materialier af hvarjehanda slag, på grund af insigt i sakernas gång under de sista åren af konungens lif och nära personlig förbindelse med denne. I sin brefväxling med den aflidne konungen egde Armfelt därjämte viktiga aktstycken till hans historia. Säsom medarbetare härvid påräknade han ätskilliga af sina och konung Gustafs vänner, i främsta rummet Ehrenström, sin mycket skrifkunnige vän från fredsunderhandlingarna i Verelä, och fröken Rudenschöld, hvars goda hufvud och lätthet att i skrift uttrycka sig gjorde henne skicklig till hvilket uppdrag som helst, som hennes afgudade älskare kunde anförtro henne. Hon omtalar i ett af sina bref till Armfelt, att hon vore sysselsatt med att göra anteckningar rörande Gustaf III, och Ehrenström meddelar redan i Maj 1792, att han höll på att samla materialier till memoarer öfver Gustaf III:s tid. För detta ändamål hade han länge i förvar konungens bref till Armfelt. Armfelt synes hafva önskat, att prosten Nordin, som af Gustaf III betraktades säsom historiker ex professo, skulle till ett sammanhängande helt utarbета de materialier, som af andra gustavianer kunde samlas; och Ehrenström berättar, att han därom vidtalat Nordin. Denne, försigtig säsom alltid, hade emellertid afböjt förslaget härom, föregifvande att han ansäge det vådligt *). Saken förföll således; men innan Armfelt lemnade Sverige, hade han gjort ett utkast till den »Prospectus» till det ifrågasatta arbetet, hvilken sedermera skulle göra så mycket buller.

Bland hans papper finnes en skrift med titel »Aux admirateurs des grands hommes», skriven med fröken Rudenschölds handstil och försedd med Armfelts anteckning på baksidan, att den är uppsatt efter hans diktamen — således före deras skilsmässa den 14 Juli 1792, och förmodligen en frukt af det gemensamma arbete med Armfelts papper, som sysselsatte dem dagarna före hans afresa **). Denna uppsats, som innehöll dels

*) Ehrenström var emellertid beredd att, om han finge afsked från sin tjänst, «trotsa konungamördarnas vrede och måla dem efter naturen». (Ehrenström till Armfelt ^{13/5} 1792).

***) Se ofvan sid. 25. Att Ehrenström äfven haft någon del i skriftens utarbetande, synes emellertid framgå af fröken Rudenschölds yttrande

ett förhållande af Gustaf III:s minne, dels bittra beskyllningar mot dem, som varit hans motståndare, är till större delen öfverensstämmande med början af den sedermera tryckta utförligare »Prospectus» *). Afsigten med denna adress till »store mäns beundrare» vore, heter det, att underrätta dem om det påtänkta företaget att skildra konung Gustafs regering. »Om de känna en författare, som genom sin begåfning och insigter vore lämplig att utföra den uppgift, vi föresatt oss, och som vore därtill villig, så må de genom tidningar och offentliga skrifter anvisa oss honom, och vi skola afstå åt honom äran att fullborda det arbete, som vi företagit». Till en sådan man skulle gärna de samlade materialerna anförtros.

I abbé d'Héral, som varit Armfelts följeslagare från Aachen, trodde han sig nu hafva funnit rätte mannen att utföra detta arbete på ett sätt, som på samma gång det gjorde rättvisa åt konung Gustafs minne inför hans landsmän, äfven inför Europa anvisade honom en hedersplats bland samtidens store män och det rättas beskyddare **). Under den långa resan mognade emellertid planen att, innan det påtänkta historiska arbetet kunde blifva färdigt, utsända en »Prospectus», som angaf dess plan och syfte och som på samma gång kunde tjena såsom ett inlägg i tidens politiska litteratur, hvilken öfverflödade af flygskrifter för och mot revolutionen. I Dresden hade, på grundvalen af Armfelts första utkast, arbetet med denna skrift kommit så långt, att fråga uppstod om dess tryckning.

Armfelt berättar härom följande: »Jag ville i Dresden låta trycka min »Prospectus» till Gustaf III:s historia, en skrift, som sedermera föranledde mycket buller; abbé d'Héral skulle ombesörja detta. Men det blef icke af. Kurfursten fick del af uppsatsen, fann att den innehöll för skarpa utlåtelse om förmyndarestyrelsen i Sverige och önskade undvika hvarje anledning

vid ransakningen inför Svea Hofrätt. Se' dess protokoll i Armfeltska hög-målet, sid. 102.

*) Slutet af detta första utkast företer dock väsentliga olikheter, beroende af ändrade tidsförhållanden. Det innehåller en varning mot för stor mildhet mot konungens mördare, och en hyllning — antagligen föga uppriktigt menad — åt hertigen-regentens fasta grundsatser, upphöjda tänkesätt och hans värnadt för sin broders minne samt en erinran om den del, han haft i de ärorika minnena af Gustafs regering.

***) Redan från Aachen hade han i bref till Ehrenström uttryckt sin tillfredsställelse öfver att i den franske abben hafva gjort detta «fynd»; och Ehrenström lyckönskade honom därtill, på samma gång som han tillkännagaf, att han icke vågade skicka de materialier, han samlat, till utlandet. (Ehrenström till Armfelt ¹⁴/₁₀ 1792).

att på denna grund få något slags obehag af svenska regeringen; han motsatte sig således att tryckningen finge ega rum i hans rike. Genom en af sina ministrar lät han fråga mig, om det vore mitt arbete. Jag nekade icke alldeles därtill, men gaf ett i någon mån undvikande svar, och frågade själf, om kurfursten hade däri funnit något, som han ansåg anstötligt. Ministern svarade, att det verkligen innehölle saker, som icke kunde undgå att misshaga regenten, att upphöjandet af den föregående regeringen vore detsamma som att nedsätta den närvarande styrelsen, hvilken förändrat flera af dess vigtigaste anordningar, samt att det vore nödvändigt att vara så försiktig som möjligt vid en tid, då hela Europa befunno sig i oro. För öfrigt hade Sveriges chargé d'affaires genom boktryckaren fått nys om det tilltänkta arbetet och gjort föreställningar ¹⁾). Jag svarade på allt detta, att jag icke kunde annat än godkänna sachsiska regeringens skäl mot att tillåta arbetets tryckning; men att jag å min sida, då jag ingenting hade att hoppas af förmyndareregeringen, hvilken tvärtom syntes hafva beslutat min undergång, ansåge, att jag utan betänkande borde uppoffra mig själf i sanningens intresse, genom att gifva en offentlig och formlig hyllning åt min konungs, min välgörares och min väns skugga».

Tryckningen inställdes alltså tills vidare. I stället skulle den ega rum i Prag, dit de resande begäfro sig från Dresden, och en upplaga trycktes verkligen också därstädes under abbé d'Hérals ögon; han kvarstannade nämligen där, medan Armfelt fortsatte resan till Wien ²⁾). Denna upplaga var emellertid så beskaffad, att den såsom »oläsbar» kasserades och en ny påtänktes. Först i Italien kom emellertid förslaget till utförande; och det var under sommaren 1793, som denna skrift i sin definitiva form trycktes i Lucca. Den spriddes endast i ett fåtal exemplar ³⁾), men gaf, såsom längre fram skall berättas, anledning till mycken oro, bekymmer och kostnader för den Reuterholmska styrelsen.

¹⁾ Chargé d'affaires v. Helands i riksarkivet förvarade depescher från Dresden, i hvilka redogöres för Armfelts vistelse i nämnda stad, innehålla dock intet rörande detta ämne.

²⁾ Redan den $28\frac{1}{1}$ 1793 skickade han ett par exemplar till Armfelt.

³⁾ Denna skrift är nu högst sällsynt. Om något exemplar af den kasserade upplagan blifvit bevaradt, är okänt; äfven den senare är ytterst sällsynt. Ett exemplar finnes i Kongl. Biblioteket i Stockholm. Exemplar af första upplagan öfversändes till kejsarinnan Katarina II — hon talar i ett bref till Armfelt ($11\frac{1}{5}$ 1793) om «l'ouvrage dont vous m'avez envoyé le plan» — och till Toll i Warschau; ett lemnades äfven till ryske ambassadören Rasumowski i Wien.

Denna »Prospectus», sådan den tryckt och fullt utarbetad föreligger, röjer minst lika mycket den franske emigranten, hvilken ombesörjt utgifningen, som Armfelt, det första utkastets författare, och gör i sin helhet snarare intrycket att vara författadt af en utländing än af en svensk. Ungefär hälften upptages af allmänna betraktelser i kontra-revolutionärt syfte, hållna i en högst retorisk stil och egande sin tillämpning på Europas allmänna förhållanden. Faktiska uppgifter rörande Sverige förekomma sparsamt; det är endast i de skarpa utlåtelserna öfver den »faktion», som förbittrat Gustaf III:s lif, varit vållande till hans död och sedermera sökt nedsätta hans minne, som man igenkänner skriftens svenska upphof. Afsigten att därigenom nedsätta förmyndare-styrelsen var visserligen obestridlig; men endast för den, som ville göra denna solidarisk med konung Gustafs fiender, kunde den sägas vara uppenbar. I och för sig borde dess innehåll knappast erkännas såsom förgrifligt af regeringen, så vida den ej ville anse sig träffad genom utfallen mot konungamördarna och »faktionen». Direkta anfall på förmyndareregeringen söker man förgäfvos, ehuru visserligen äfven de artigheter mot hertigen-regenten, som förekommo i första utkastet, äro uteslutna *). — Det litterära värdet af denna skrift är skäligen underordnad och är icke egnadt att bestyrka Armfelts höga tanke om dess redaktörs, abbé d'Hérals, skriftstäl-laretalang.

Det arbete, som i denna »Prospectus» annonserades, utkom aldrig; och det torde knappast hafva varit på allvar förberedt. Meningen var, enligt hvad i inbjudningen nämnes, företrädesvis att lemna bidrag och materialier till Gustaf III:s historia och att däri offentliggöra konungens enskilda bref — utdrag ur ett dylikt, nedsättande för adeln, meddelades redan i »Prospectus» **) — uppsatser af hans hand, hemliga aktstycken, ge-

*) De skarpaste tillmälen, som kunde anses innebära en hänsyftning på förmyndareregeringen, förekomma s. 10—13. Där klandras de, som nedsätta Gustaf III:s minne, aflägsna, förfölja och anklaga hans vänner och ändra hans bestämmelser. Särskildt framhålles det oberättigade att, såsom sed vore, ogilla alliansen med Ryssland, och härvid sparas icke på skarpa ord mot konungens fiender («haine outrée», «barbares», «mains brutales»). Fördelarna för Sverige af en förbindelse med det mäktiga Ryssland, sedan Sverige genom kriget återvunnit dess aktning, skildras vidlyftigt. «Gustave III, heter det, voulut conquérir pour lui et pour les siens l'estime de l'Europe et de Cathérine. Il l'obtint; mais combien peu de personnes conçoivent ces sublimes convenances qui, sortant de la mesure ordinaire des formes, rapprochent les grandes âmes et allient Elisabeth et Henri IV, Cathérine et Gustave!»

**) Ur Gustaf III:s bref ¹³/₇, 1791 från Aachen, tr. i samlingen af hans bref till Armfelt, anf. st. s. 191 o. f.

nom hvilka hans fienders ränker och maktlystnad skulle uppenbaras, o. s. v. Men äfven om Armfelt haft i sina händer dessa materialier, så måste deras ordnande och komplettering i främmande land möta oöfverstigliga svårigheter. Detta hindrade naturligtvis icke att Armfelt, obekant som han var med detta slag af arbeten, ansåg förslaget lätt utförbart och verkligen, åtminstone någon tid, hade för afsigt att sätta det i verket. Farhågan för offentliggörandet af bref och papper, hvilka kunde anses komprometterande, var väl också egentliga anledningen till den ifver, med hvilken svenska regeringen längre fram spanade efter så väl »Prospectus» som det däri bebudade arbetet.

Vi återvända från Armfelts »Prospectus» och därmed sammanhängande omständigheter, hvilka i ett sammanhang bort behandlas, till skildringen af hans vistelse i Dresden och fortsättningen af hans resa.

Hans sinnesstämning gjorde honom föga egnad att njuta af umgängeslivet i Dresden. Han fann det, skref han till sin hustru, »ledsamt utaf f—n; fula och dumma qvinnfolk, och allt [skall ske precist] på minuten. Jag har sett kurer, fêter, baler, opera m. m., som jag tagit för kyrkoceremonier. Men detta oaktadt, tillägger han, skall aldrig någon furste kunna våga jämföra sig med kurfursten af Sachsen såsom sitt folks fader».

Denne furstes aktningvärda egenskaper gjorde på Armfelt ett lifligt intryck. Öppnandet af de sachsiska ständernas sammanträde, hvilket Armfelt bevistade, fann han erbjuda ett sällsynt skådespel af förtroende mellan regenten och hans undersåtar; och han medförde från sin vistelse i Dresden det intryck, att den vördnad, hvarmed Fredrik August III betraktades af sitt folk, »öfvergick all beskrifning». Han fann äfven i honom en ifrig beundrare af Gustaf III:s snille: »under de många enskilda samtal, skrifver Armfelt, som jag hade med honom, lät han mig alltid förstå, att han ansåg Gusaf III såsom en af sitt tidehvarfs skickligaste statsmän, och att han, äfven då han förvänat sig öfver den djärfhet, med hvilken denne konung ofta kastat sig i företag, som öfverstigit hans krafter, icke kunnat undgå att beundra det snille, som ingifvit honom dessa vidsträckta planer, och det oförfärade mod, med hvilket han sökt genomföra dem».

I en punkt väckte dock kurfurstens förfarande Armfelts förvåning och förtrytelse: det var i frågan om de franska emigranterna, hvilka han förvisat från sina stater. Armfelt har

om ett samtal, som han i detta ämne haft med kurfursten, an-
tecknat följande:

»Om upphofsmännen till revolutionen, hvilken uppenbart hotade hvarje laglig myndighet, talte kurfursten såsom det antod en regerande furste och en frände till Ludvig XVI. . . Men då det blef fråga om emigranterna, yttrade han: 'Deras olycka är stor, det kan icke bestridas; men det är deras egen skuld. Sättet att rädda konungen och fäderneslandet bestod icke i att öfvergifva dem, såsom de hafva gjort. Det var fruktan, fransmännens naturliga lättsinne och brist på eftertanke, som var egentliga grunden till att större delen af dessa olyckliga gingo i landsflykt. Bland dem finnas visserligen personer, som varit nödsakade att lemna Frankrike, för att undvika det förbittrade folkets raseri, sedan uppviglare utpekade dem såsom de förnämsta anledningarna till sina olyckor och på samma gång såsom de där i främsta rummet lade hinder i vägen för återställandet af lyckligare förhållanden. Men antalet af dylika personer är icke nog stort, för att kunna fylla dessa otaliga skaror, som nu öfversvämma Europa, som anse sig såsom offer för revolutionen, som klandra allting, som öfverallt väcka oro, där det förut var lugnt'. Efter detta skarpa yttrande insåg jag, fortsätter Armfelt, att kurfursten, huru klok och betänksam han än är, lika litet som de flesta andra tyska furstar kände franska revolutionens verkliga orsaker, och att han delade nästan alla de fördomar, som okunniga eller illasinnade personer lyckats utbreda i hela tyska riket mot ett ridderskap, som ville göra de största offer för sin konung och för konungadömet's uppehållande, fastän utgången varit emot dem. Jag ansåg det emellertid vara min skyldighet att försvara dessa olyckliga ädlingar, ehuru tillfället — samtalet egde rum på en bal — var föga passande att inlåta sig på en så viktig och omfattande fråga, och ehuru kurfursten föreföll mig ingenting mindre än lätt att öfvertyga. Han hörde likväl på mig några ögonblick, men ombytte plötsligt samtalsämne, på grund af någon obetydlighet, som tilldrog sig i andra ändan af balsalen». —

Man ser huru föga sympati, som i själfva verket äfven hos de mest upplysta samtida var att påräkna för den franska emigrationen. Det ändrade dock icke den »svenske emigran-
tens» ståndpunkt; det endast ökade hans förbittring mot revolutionen, att han fann huru fruktlöst det var att göra sig till emigranternas riddare inom det land, som de närmast hemsökte. I Italien, dit Armfelt nu ställde färdan, skulle förhållandena i

detta afseende, åtminstone i de kretsar, där han rörde sig, visa sig gynnsammare.

Armfelt och hans resällskap lemnade Dresden d. 15 Januari 1793 och anlände, efter en genom starka snöfall fördröjd resa, d. 28 till Wien. Han fann kejsarstaden midt uppe i karnevalens nöjen och försummade icke att jämte sitt ryska resällskap deltaga i den förnäma världens förströelser och göra de bekantskaper, som för en person i hans ställning erbjödo sig. Ur hans anteckningar från Wien, hvarest »l'ancien régime» i alla sociala förhållanden ännu herskade i all sin tyngd, medan det allmänna tänkesättet där som annorstädes ej förblifvit oberördt af de nya idéerna, låna vi följande, som eger allmänare intresse.

»Alla samqväm i de stora husen i Wien ega stäten af små hofcirklar; värdighet, ceremonier, rangförhållanden — allt iakttages på det noggrannaste. Värddinnan i huset sitter vanligtvis till höger i soffan; det skulle endast vara för en prinsessa af kejsrerliga huset, som hon skulle lemna denna plats. Artigheten är uträknad efter samma grunder, någonting som jag för min del fann rätt tråkigt. Men som alla andra personer af rang deltog jag rätt ofta i ledsamheten». —

»Innan jag blifvit presenterad på hofvet, såg jag kejsrerliga familjen på en stor bal, som gafs hos furst Colloredo. Det var just samma afton, som man emottog den ohyggliga underrättelsen om Ludvig XVI:s afrättning. Jag var en af de första, som finga veta den; och jag såg icke utan smärta och t. o. m. ett slags förbittring, att man icke underrättade kejsaren därom och icke genast afbröt balen. Jag tog mig friheten att säga till en af societetens damer, att detta syntes mig opassande, och att furst Colloredo borde meddela underrättelsen, så förkrossande den än var, åt H. Kejsrerl. Maj:t. Hon svarade: »Låt dessa barn roa sig! Hvarföre göra så mycket väsen af en konungs död! Är det icke en människa, som vi andra?» — Jag blef så häpen öfver detta svar, hvilket jag så föga kunnat vänta, att jag länge stod förstummad *). Det är för öfrigt en sanning, att ingenting i

*) Egendomligt nog egde ett liknande förhållande rum i Stockholm. Kongl. familjen och hofvets societet voro församlade på en bal hos ståthållaren De Besche samma afton som underrättelsen om Ludvig XVI:s död anlände. Balen fortsattes det oaktadt. (Se Adlerbeth, II: 53 m. fl.) Armfelt, som genom bref från sin hustru fått vetskap härom, äfvensom att sällskapslifvet i Stockholm denna vinter, oaktadt kungssorgen och revolutionen i Paris, vore liligare än vanligt, gaf på följande sätt luft åt sin ovilja: «Est-il possible

societeten i Wien behandlades så föga vördnadsfullt som hofvet, och friheten i utlätelser var obegränsad».

»Jag träffade i Wien en af mina gamla bekanta, hertiginnan De Croy, född prinsessa Salm. Jag återsåg M:me de Brionne, som här hade tagit titeln prinsessa af Lothringen. Ännu hade icke många emigranter kommit till Wien eller visat sig i större sällskap. Likväl hade furst Kaunitz alltid några vid sina aftonmottagningar. Dessa sistnämnda samqväm, betraktade såsom tillhörande en enskild mans stat, voro det egendomiigaste i världen. Det hände ganska ofta, att fursten icke satte sig till middagsbordet förrän kl. 9 på aftonen; kl. 7 började man komma på hans mottagning. Han stannade dock vid sitt bord till fram emot midnatt, stundom längre, allt efter som samtalet blef mer eller mindre lifligt, eller furstens lynne var mer eller mindre godt. Hans födelsedag inträffade medan jag var i Wien, och jag begaf mig omkring kl. 8 på aftonen till hans bostad, som jag fann fylld med en oräknelig mängd af hufvudstadens förnämsta personer. Middagen slutade emellertid icke förrän kl. 12, och vi måste vänta till dess. Då fursten omsider utträdde i sin väning, gjorde han en böjning med hufvudet och, sedan han sagt två eller tre ord till den unge furst Karl Liechtenstein och grefve Tchernicheff, som stod vid ingångsdörren, gick han rakt på sin länstol, utan att fråga efter hvarken de förnäma herrar eller de damer af högsta rang, som stodo i hans väg, och satte sig där att språka med några af sina närmaste».

Oaktadt den ryktbare statsmannens egenheter och otillgänglighet, lyckades Armfelt att vinna hans bevägenhet och motogs af honom med välvilja. »Han frågade mig en dag, berättar Armfelt, med anledning af något offentligt aktstycke, som svenska regeringen låtit utgå: 'Hvem är det som nu skrifver åt er regent?' — Jag vet icke, svarade jag, men det är förmodligen hans kansli. — 'I så fall, sade han, duger det icke mycket till, och man skulle vara frestad att tro, att salig kungen låtit begrafva med sig alla dem som voro skrifkunniga i ert land'. Jag svarade ingenting på detta utfall, fastän jag fullkomligt erkände dess befogenhet. Samtalet föll sedermera på de sköna

qu'on s'aveugle au point de ne pas voir à quel degré la porte du malheur est ouverte pour tous ceux qui régner! C'est en traitant tout légèrement qu'on parvient à être victime du crime. — Méprisez la religion, les moeurs, l'humanité, admirez les horreurs, les infamies, ne punissez que la vérité, ne persécutez que ceux qui vous servent; — et bientôt le jugement foudroyant, qui vous conduira sur l'échafaud, va être prononcé sans appel». (A. till sin hustru, från Bologna $\frac{8}{3}$ 1793).

Tegnér. G. M. Armfelt.

konsterna, hvilket var ett af furstens favoritämnen. Han hade en vacker tafvelsamling, hvars värde han själf omåttligt upphöjde; han sade mig ofta, att han vore en af Europas förnämste tafvelkännare och dess förnämste ryttare. Jag aktade mig för att motsäga honom, utan sökte i stället förmå honom att tala, för att själf höra på».

Bland diplomatiska kåren i Wien återfann Armfelt en bekant från Stockholm, hvilken han där betraktat med högst oblida ögon. Det var ryska sändebudet grefve Rasumowski. Förhållandena hade nu ändrat sig: de forna motståndarna hade en »explikation», som åtföljdes af försoning och en viss förtrolighet *). Armfelt gjorde ofta besök i Rasumowskis hus, liksom hos hans landsman furst Galitzin, en nära anförvandt till Armfelts reskamrat och väninna, furstinnan Menschikoff. Denna sistnämnda blef en af Wiener-societetens stjärnor under denna vinter. Rasumowski, den gamle fältmarskalken Lascy äfvensom den från sitt besök i Sverige för Armfelt välbekante emigranten baron d'Escars hörde till hennes beundrare. Äfven Armfelt hörde till de mest uppmärksammade främlingarna i Wien **). Hans nära förbindelse med ryssarna i Wien var en naturlig följd af förtroligheten med familjen Menschikoff; men sammanhängde äfven med de tankar på att Sveriges räddning från anarki skulle komma från Ryssland, hvilka redan i Dresden, såsom nämnt är, börjat taga fastare form. Armfelts förtrolighet med ryska sändebudet väckte uppmärksamhet och inberättades till svenska regeringen. Svenska legationssekreteraren i Wien Bildt meddelade i enskilda bref, att det sades, att »ryssarna i Wien gjorde mycket cas och feterade baron Armfelt öfver måttan». De tala ej om annat än den oförrätt han lidit, men att tre år snart förflyta. En del finna anledning att göra jämförelse mellan Armfelt och den i Polen för närvarande så betydande Potocki ***).

*) Någon synnerlig vänskap hyste han dock icke för den ryske diplomaten, ehuru han skrifver till sin hustru, att «vi äro rätt väl tillsammans». «Mais fût-il mon ami intime, je ne lui donnerais jamais l'éloge d'avoir ni de l'esprit, ni de conduite», tillägger han (^{6/2} 1793).

**) Furstinnan Menschikoff skref till honom efter hans afresa: «Tout le monde parle de toi, les femmes surtout. Elles auront beau t'aimer, je les défie de t'aimer autant que moi (R. A.)»

***) I Bildts bref redogöres utförligt för Armfelts uppförande i Wien, hans utspridande af förklenliga rykten om de styrande o. s. v. De uppgifter rörande svenska förhållanden, som Bildt säger Armfelt hafva utspridit, öfverensstämma med hvad som till honom inberättats från Sverige genom fröken Rudenschöld, Franc och Gyldenstolpe, efter hvad deras bref utvisa. Om de

Reuterholms regering behöfde icke genom sina agenter i utlandet varnas för Armfelts åtgärder. Dess misstänksamhet mot honom var redan spänd till det yttersta, särskildt genom de tilldragelser, som timat i Stockholm i Januari 1793. Det s. k. »Ebelska upploppet» hade försatt hertigen-regenten och hans »visir» i den yttersta förskräckelse. Det egde, såsom känt är, ingenting mindre än politisk betydelse och var i själfva verket endast en demonstration mot några officerares och polisens öfvermod. Men i Reuterholms ögon var det frukten af »upproriska och förädiska stämplingar», och han lät hertigen utfärda en i stor stil författad proklamation och en kungörelse *), hvilka visade, att faran för revolution ansågs öfverhängande. Upphufvet till dessa stämplingar kunde, enligt styrelsens åsigt, icke vara något annat än de förhatliga »rojalisterna»; särskildt Armfelt och ryske ambassadören ansågos — naturligtvis utan all grund — hafva haft sitt finger med i spelet. Hemliga spionrapporter meddelade, att denne sistnämnde utdelade penningar och att han vunnit på sin sida — polismästaren Liljensparre! Att utröna, i hvad mån Armfelt, hvilken ansågs såsom »den ende kapable att återställa den försvunna konjunkturen», medverkat vid den förmenta komplotten, blef därför redan nu föremålet för förmyndare-styrelsens ifriga omsorger **).

Samma dag, som Armfelt ankom till Wien, anlände dit en kurir, medförande hemliga depescher till svenska ministern vid kejsrerliga hofvet baron Nolcken, hvori uttalades misstanken. att Armfelt i samråd med andra gustavianer och ryssvännen haft sitt finger med i de senaste oroligheterna i Stockholm. Man trodde sig äfven, enligt detta bref, vara på spåren en vidt utgrenad komplot, hvares hufvudman vore Armfelt. Nolcken, i yngre dagar känd såsom en skicklig diplomat, ännu eftersökt såsom en

voro ogrundade — Engeström vederlägger åtskilliga af dem — och öfverdrifna, så var sålunda Armfelt icke ensam skyldig till deras utspridande. Se L. v. Engeströms Minnen I: 206 o. f.; jfr Schinkel, Minnen III: 206.

*) D. 12, 1793, tryckt i Adlerbeths Hist. anteckningar II: 48.

***) Se polisrapporten i Jan. 1793, tryckt i Schinkels Minnen III: 356. Jfr Francs bref till Armfelt, anf. st. s. 72, hvarest visas orimligheten af misstanken mot Stackelberg: »alla skratta däråt, som höra den omtalas». I en spionrapport af justiekansleren Lode till Reuterholm 17, 1793 (Reut. Rapp. R. A.) uppgifves att Stackelberg om nätterna plägade resa till »fru Totties malmgård och där hafva sammankomster med sin bekanta liga», m. m. angående ryska stämplingar och tillämnade rojalistiska revolutionsplaner. Sagesman till dessa otroliga rykten var en viss kapten Bratt. — Ännu orimligare var det att misstänka Armfelt: hans förtroliga brevväxling visar noggsamt hans sorg öfver de förmodade revolutionära rörelserna i Sverige.

älskvärd umgängesman, var en af Gustaf III:s vänner, men icke Armfelts. Redan innan denne anländt till Wien, hade han med oro emotsett hans ankomst, därför att han visste, att Armfelt i Sverige var en misstänkt person*). Och sedan han erhållit det nämnda officiella brevet, ansåg han sig skyldig att gifva del af dess innehåll åt prinsessan Sofia Albertina, som från Wien kort förut begifvit sig till Italien, hvarest hon skulle sammanträffa med Armfelt. Men på samma gång som han redogjorde för de misstankar, som af svenska regeringen uttalats mot Armfelt, anmärkte han dock, att han icke lyckats upptäcka något, som antydde Armfelts delaktighet i de nämnda anslagen, och tillade: »Då jag på grund af mitt ämbete fått det olyckliga uppdraget att observera misstänkta landsmän, så hoppas och önskar jag, att icke upptäcka något rörande denne man, som kan läggas honom till last». Så ridderligt tänkte icke andra svenska regeringens ombud i utlandet; särskildt, såsom vi hafva sett, icke Nolckens egen legationssekreterare. --- Den Reuterholmska styrelsen underlät icke, när den Armfeltska katastrofen inträffade, att äfven söka sak med Nolcken för hans förhållande till honom.

Den kurir, som till Sveriges sändebud i Wien medförde denna hemliga depesch, en länk i kedjan af den Reuterholmska styrelsens långa spioneri på Armfelt, var en af Armfelts nära förtrogna, major Ugglå, densamme som till honom öfverlemnade hertigens bref med anbudet af beskickningen till Italien. Under förvändning att öfverbringa den kungliga familjens julklappar till prinsessan Sofia Albertina i Italien, hade han afrest från Stockholm kort efter det »Ebelska upploppet». Att en af Armfelts vänner hade blifvit utsedd till kurir, väckte uppmärksamhet; och då förvändningen ansågs obetydlig, föranledde detta allehanda gissningar. En bland dem var, att hertigen-regenten genom Ugglå önskade återkalla Armfelt till Sverige, för att i dessa oroliga tider återtaga sitt öfverståhållare-ämbete. Den ändring i förmyndarestyrelsens inre politik, som egde rum vid samma tid, kunde synas göra det sannolikt, att man ånyo ville förbinda sig med en man af Armfelts kända politiska grundsatser. Ryktet härom inberättades till Armfelt, dels af hans hustru, dels af frö-

*) Till G. Stenbock skref Nolcken ^{13/1} 1793. «Jag kan ej beskrifva dig, huru mycket den tjocke ex-gunstlingens hitkomst är mig emot. Jag gäfvade gärna 100 dukater, om han tagit en annan väg. Allt det onda, han gjort i allmänhet och enskildt emot mig, ehuru höljdt med en sminkad vänskap, har längesedan gjort mig honom odräglig». (Eriksbergs arkiv.)

ken Rudenschöld. Han gjorde sig dock inga illusioner härom; han fann dessa rykten orimliga *).

Den skrifvelse från höga vederbörande, som Uggla medförde till Armfelt, visade ögonskenligt, i huru hög grad dessa rykten voro grundlösa. Hittills hade de styrande i Sverige genom iakttagande af de mest förbindliga yttre former sökt blidka Armfelts förtrytelse öfver förvisningen till Italien. Det var först i Wien, som han erfor, att tonen i rikskanslerns ämbetskrifvelser ändrat sig. Han erhöll där från denne sin höge förman ett bref, innehållande en formlig skrapa för långsamheten af sin resa, och befallning att ofördröjligen begifva sig till Italien för att där uppvakta prinsessan Sofia Albertina under hennes vistelse i detta land. Vigtigare uppdrag än detta voro knappast förenade med denna beskickning; och regeringen kunde icke hafva någon annan anledning att påskynda den nye ministerns resa, än önskan att så fort som möjligt veta honom vara på andra sidan Alperna.

Denna påminnelse väckte Armfelts lifliga förtrytelse och föranledde en skriftväxling mellan honom och rikskanslern Sparre, som visade, att Armfelt icke glömt sin forna maktställning och ännu egde sitt stolta sinne i behåll. Resans långsamhet tillskref han i sitt svar dels de svåra vägarna, dels sin hälsas beskaffenhet och försäkrade, att hans samvete vore rent. »Den som under en stor konungs immediata befallningar hvarken fått eller förtjent förebräelser», heter det i ett af dessa bref, handterades nu utan grund såsom »olydig, uppstudsigt och brottslig». Äfven till hertigen-regenten vände han sig direkt med vädjande till dennes rättskänsla, hvilken borde skydda honom från ett

*) Armfelt till sin hustru ^{30/1} 1793. Ur samma bref förtjenar följande att anföras: «I alla fall hade jag ej kommit till Sverige, om äfven jag blifvit rappellerad. Jag känner för väl mitt folk för att vara dupe, och brändt barn fruktar elden. Om heder, löften, parole d'honneur, försäkringar och, det som mer är, eget intresse ej betyda något, där må aldrig en klok karl bjuda till att införa eller bibehålla system och energi. Tro ej, hvad rykten som gå; eller hvad miner som göras, att jag kommer till Sverige lefvande, förrän Gustaf Adolf är på tronen, utan regenter etc. etc. Hvad galenskaper, som förefalla, blir jag alltid i mina principer, som äro att lyda och vörda högsta makten, så länge ej frågan är om att sacrificera min heder, och då blir ändå aldrig min rol att under allehanda falska sken upphäfvva mig till tribun du peuple. — Häng Liljensparre, exilera 10 à 12 elaka sujeter i societeten, som äro jakobiter, straffa exemplariter efter lagarna den, som förer ordet, och bruka ej trupperna, utan att det behöfs för att låta känna le pouvoir exécutif, så lofvar jag, att leken skall vara snart slut. Jag hade så när glömt att tillägga, det en 6 à 7 damer böra skickas på spinnhuset».

dylikt behandlingssätt, hvarigenom »hatet, smädelsen, afunden och politiska beräkningar, sedan de beröfvat mig allt i mitt fädernesland, söka att förfölja mig äfven i fjärran land.»*) Från denna tid lefde Armfelt under en tid af ett år på ett slags krigsfot med sin närmaste förman baron Sparre, och hans så väl som hans vänners enskilda bref öfverflöda af sarkasmer mot den för sitt höga ämbete så föga danade rikskanslern,**) »den lilla figuren», skref fröken Rudenschöld, som högfärden nu blåst upp, men som för ett år sedan kröp för dina fötter», — »le petit grand-chancelier», som Armfelt älskade att benämna honom, »la plus grande tête de l'Europe», säsom han lär ha karakteriserat honom inför drottningen af Neapel. Den lille mannen med det stora hufvudet sades i ett af Armfelts bref hafva skaffat sig en tjenstehäst, för den händelse att han, liksom rikskanslerer under forna tider, skulle komma att kommendera i fält; han hade då förskrifvit den från — Öland***). »Han skrifver, heter det i ett annat bref †), i det Delfiska oraklets stil, men med hela det behag, den qvickhet och vältalighet, som karakteriserar vår höge chef». I ett följande skämtar han öfver rikskanslerns befallningar att påskynda resan: »Han har säkert mera studerat Figaro

*) Armfelt till Sparre ^{16/2}, ^{27/3} 1793 och till hertig Karl ^{16/3} 1793. (Riksarkivet).

***) Till sin hustru skrifver han förbittrad från Wien i första harmen om Sparre: «Cette âne à grosse tête a oublié que les favoris, quoique déchûs de places et de faveurs, conservent toujours un coeur, de la fierté et les moyens de couper les oreilles à des impertinents». Äfven grefvinnan Armfelt har i sina bref gifvit luft åt sin förtrytelse öfver »Riksrofvane», med hvilken hon å Armfelts vägnar ofta hade samtal. «Han lofvar allt hvad man begär, och dessemellan så är han ovettig och arg», skrifver hon (^{25/11}, 1792). «Hvad vill du, att man skall göra med rackare, som själfva ej veta hvad de vilja, som aldrig ha courage att säga nej, utan endast lofva och ljuga?» — Med anledning af de förebräelser, som så lifligt upprört Armfelts sinne, hade grefvinnan Armfelt talat med hertigen, som förklarar sig okunnig därom, och med Sparre, som uppgifvit att de gjorts — på hertigens uttryckliga befallning! (^{19/3}, ^{28/3} 1793). Armfelt hade genom sin hustru förnyat sin begäran att få hertigens skriftliga löfte att ej blifva återkallad från beskickningen på fyra år. Sparre hade lofvat sitt förord och hertigen förklarar sig villig att sända denna försäkran direkt till Armfelt. Intetdera realiserades, och grefvinnan Armfelt gör med anledning däraf följande reflexion: «Det är mig obegripligt att, då man ej vill en sak, man då ej kan säga rent ut: *det vill jag ej* eller *det kan jag ej*; men den procedéen är för simpel och för ärlig för att brukas i dessa tider . . . Jag tillstår uppriktigt, att jag nästan så gärna tiggde, som jag dependerade af detta kongl. huset». (Reuterh. papper, R. A.)

***)) Se Adlerbeth, Hist. ant. 11: 76. Jfr Ehrenström, Anteckn. II:

†) Till Lagersvärd ^{7/9} 1793. (Reuterh. papp, R. A.)

än Grotius, efter han vill göra oss till kabinettskurirer*^{*)}. Hans qvicka infall vid Sparres död: »Elle n'existe donc plus, cette tête, qui avait tout du ballon, hors la faculté de s'élever**^{*)}», erinrar äfven om den bitterhet, som dessa förolämpningar kvarlemnade i Armfelts sinne.

Emellertid återstod efter denna påminnelse intet annat val än att förkorta vistelsen i Wien och anträda resan till Italien. Han gjorde det med ytterligare bedröfvadt sinne. Hvad han i Wien erfarit, hade icke bidragit att öka hans förhoppningar om en lycklig utgång af den kris, som Europa genomgick. Den oväntade likgiltighet, med hvilken underrättelsen om Ludvig XVI:s guillotining mottagits, hade djupt upprört honom; af Wienerhofvets franska politik ansåg han intet godt vara att vänta. »Allt hvad man gör från dessa kanter till att förstöra Frankrike; skref han från Wien till sin hustru (⁶/₂), är ej stort att skryta med. Ej för det att makt och penningar fattas, men för att här finnes ingen plan, intet system, ingen point central för affärer, högfärd, misstro och alls ingen homme de tête, sedan Kaunitz lemnat all befattning. Jag är mycket väl ansedd, mycket repanderad, och man talar med mig tämligen tydligt och gärna; men sanningen att säga, gör det ej på mig annan effekt än bedröfvar min själ och bevisar mig, att konungar och ministrar nästan öfver hela Europa gräfva sig själfva den graf, i hvilken de skola störtas». — Och några dagar senare (¹³/₂) uttalar han ännu skarpare sina bekymmer öfver Europas och Sveriges öde och sin misströstan om att koalitionen krig under året skulle kunna något uträtta. »Här bära de sig åt som syndare; Frankrike är ej möjligt att sätta på gamla foten, sedan alla riket, alla arméer och alla ministrar äro mer och mindre förtrolade af filosofi och poltroneri. Men detta hindrar icke, att det landet om fem år icke existerar hvarken som monarki eller republik. Inbördes oroligheter och oordningar skola göra mer än allt annat. Rikens fall uti konsideration och värde gå fort. Skulle någon dödlig. trott den 15 Mars 1792, att den 15 Mars 1793 Svea rike skulle stå på samma linie som Danmark, och att dess politiska influence och konsideration hängde på en enda människas lif? Ack, min bästa Pumpa, Gud låte mig kunna glömma vår forna ära och allt hvad den kostat

^{)} Till densamme ²¹/₂ 1794.

**^{*)} Se v. Engeströms Minne I: 189.

oss, för att vänja mig som svensk att tåla vår nuvarande förnedring! *)).

* * *

Den 17 Febr. lemnade Armfelt Wien, åtföljd af abbé d'Héral och Vignes samt en ung svensk baron G. Klingspor, men denna gång utan sitt ryska sällskap. Han återsåg, dock ett par månader senare familjen Menschikoff i Italien. Öfver Triest begaf han sig till Venedig; han borde såsom Sveriges minister där aflenna sitt kreditiv hos republikens doge. Hans afsigt var dock ingalunda att där uppehålla sig, och någon diplomatisk verksamhet för en svensk minister erbjöd sig lika litet på denna plats som i Rom, Florens och Neapel, dit Armfelt äfven medförde kreditivbref. Något annorlunda var förhållandet i Genua, hvar-est han äfven var ackrediterad på grund af Sveriges penningtransaktioner med de genuesiska bankirhusen. — Armfelts installation såsom minister i Venedig skedde utan synnerlig ceremoni. »Den egde run, skrifver han, utan att jag behöfde lemna min bostad. Jag fick af svenske konsuln Bovo veta, att det endast behöfdes att skrifva till dogen och den höga republiken för att tillkännagifva min ankomst och bifoga afskrift af kreditivbrevet. Jag gjorde så, och man skickade till mig en herre i ämbetsdrägt med en stor peruk för att mottaga originalet och göra några komplimenter. Sedan vi språkat en halftimme, ätit glacer och intagit förfriskningar, följde jag honom ut till trappan -- och sedan var jag minister i Venedig». Svenske konsuln därstädes Bovo har i ett bref till Armfelt på ett smickrande sätt omtalat det intryck, Armfelts uppträdande gjort hos republikens styrelse. Den skrift, han lemnat jämte sitt kreditiv, hade, säger Bovo, blifvit »extremamente lodata».

*) Grefvinnan Armfelts svar på dessa dystra utgjtelser kan icke annat än öka aktningen för hennes ädla hjärta och sunda omdöme. Hon skrifver: «Fais tout ce qui dépend de toi pour dissiper tes noires idées . . . Tu nous es nécessaire par mille raisons. Ne t'abandonne pas à ta mélancolie; tes chagrins sont cruels. mon ami, je dirai plus, ils sont justes; mais ils ne seront pas éternels. Un jour viendra, où tu pourras jouir en paix du fruit de tes peines et travaux. Je veux te consoler, je voudrais te dire que le danger n'est pas si grand que tu te l'imagines; mais tu vois sans doute mieux que moi. Cependant, souviens-toi que l'on voit plus noir de loin que de près, que des mensonges se répandent toujours et empirent tout; tâchez donc, mon bon et tendre ami, de ne pas tant t'affecter! Je t'en conjure. Sois, s'il se peut, plus tranquille, et ne laisse pas ton imagination faire tant de chimères! Que l'espérance revienne dans ton coeur! Pompej t'en supplie». (18₃ 1793. Reut. Papp., R. A.)

Öfver Padua, Bologna och Ancona fortsattes resan till Rom, under upplifvande af halft bleknade minnen af konst och natur från det föregående besöket i Italien — dess emellån under dystra nutidsbetraktelser, hvilka togo sin form, dels i enskilda förtroliga bref*), dels i politiska planer och utkast. Några af de aktstycken, som framdeles blefvo af afgörande betydelse vid Armfelts högmålsprocess och för hvilka i ett följande kapitel skall redogöras, leda sitt ursprung just från hans vinterresa med abbé d'Héral från Wien till Rom.

Han anlände till den eviga staden d. 19 Mars, och skyndade att där göra sin uppvaktning hos den svenska prinsessan, som från sitt Quedinburg denna vinter gjort en utflykt till Italien. »Grefvinnans af Vasa» vistelse där hade, såsom vi sett, tjenat till förevändning för påskyndandet af Armfelts resa: såsom svensk minister i Italien borde han synas i hennes följe och bidra att göra hennes vistelse angenäm. För ingendera, hvarken för prinsessan eller ministern, var dock detta förtroendeuppdrag välkommet. »Min person är henne ej synnerligen agréable», skriver Armfelt kort efter sin ankomst till Rom; »och vore hon ej af kungligt blod, så sade jag detsamma om henne». Vi erinra oss, att Armfelt fått uppbära sin dryga del af det spända förhållandet emellan Gustaf III och hans syster under de sista åren af konungens regeringstid; och af sin hustru hade han blifvit formligen uppmanad att iakttaga den största försigtighet i sitt uppförande mot prinsessan, som vore hans «ennemie implacable». Hon å sin sida hade, såsom vi sett, från Wien nyss erhållit ett slags varning mot Armfelt, och hertigen-regentens bref till henne gingo ut på att framställa den minister, som han anställt till hennes uppvaktning, i det svartaste ljus**). De betraktade hvarandra således med ömsesidigt misstroende, under det att likväl alla yttre höflighetsformer iakttogos. I början märkte visserligen Armfelt, att prinsessan »affekterade att vara ond på honom som en riksförädare», men saken aflopp dock vida bättre än man förmodat. Prinsessan fann, enligt hennes bref till sin

*) Kort efter framkomsten till Rom skref han till sin hustru (30/3, 1793): «Om Liljensparre och Muncck komma tillbaka och efterhand mördarna, så kunna vi hoppas att åter få se Sveriges lyckliga tider genom ett nationalkonvent, som ej skulle gifva det franska efter i förstånd, ära och dygd». — Några dagar senare (3/4): «Van vid att vara bedragen, förrådd och aldrig se annat än otack och falsk vänskap, så blir man sådan, som jag nu är: soupconneux, bitter, hård och osäker om ej alla människor vilja mig ondt».

***) Se utdrag af hans bref till Sofia Albertina, tryckta i för:s uppsats «Armfelt i Neapel 1794» i Hist. Tidskrift 1883.

broder regenten*), att hon icke haft någon anledning att beklaga sig öfver Armfelt: »hans uppförande under vistandet i Rom har varit ganska godt, skrifver hon, och jag kan ej annat än berömma det». Han synes också hafva iakttagit en för honom ovanlig försigtighet i sina utlätelser till henne om svenska förhållanden**). Emellertid var det en tillfredsställelse för båda parterna, att Armfelt, då prinsessan från Rom afreste till Neapel, undgick att vara henne följaktig, under förevändning att hon, såsom åtföljd af endast en underordnad diplomatisk tjänsteman, lättare skulle bevara sitt inkognito, och att Armfelt ännu ej hunnit så etablera sig, som det anstode en minister vid ett kungligt hof***). I stället skulle de åter sammanträffa i Florens, dit Armfelt längre fram skulle begifva sig.

I Rom träffade Armfelt tvenne personer, som skulle komma att djupt ingripa i hans öde i Italien. Det var svenske konsularagenten i Rom Francesco Piranesi och legationssekreteraren Claes Lagersvärd, hvilken sistnämnde såsom chargé d'affaires under Armfelts resa förestått beskickningen.

Piranesi hade som konstnär och konstkännare — han tillhörde en ansedd kopparstickaresläkt — under Gustaf III:s tid användts vid inköp af konst saker och genom de tjänster, han då gjort Sverige, förvärfvat sin ställning såsom svensk agent i Rom †). Han var en förslagen man, en äkta italienare, hemmastadd i sin nations hemliga konstgrepp och icke nogräknad om medlen, då det gällde att vinna ett mål, helst af för honom själf inbringande slag. Han synes äfven hafva tillhört något af de mystiska samfund, som utöfvade en så underbar dragningskraft på Reuterholms sinne; och denne hade under sina besök i Rom knutit en nära förbindelse med Piranesi samt stod med honom i en liflig brefväxling. Reuterholm ansåg sig i honom hafva

*) Tryckt i Crusenstolpes Carl XIII och Hedv. Charlotta, s. 407.

***) I euskilda bref tog han skadan igen och yttrade sig ofta ironiskt öfver «la chère abbesse», «den söta juvelen», som var så oförtruten att se alla Roms märkvärdigheter, att hon uttröttade alla människor och af tidningarna benämndes «instancabile» — «ett namn som vore bättre för en liten Herkules än för en liten aldrakäraste prinsessa». (Armfelt till sin hustru 31, 1793). — Äfven hans väninna fröken Rudenschöld, prinsessans hoffröken, som ej fått följa med på resan, yttrade sig i sina bref till Armfelt med stor vördnad om «l'abbesse».

****) Armfelt till hertigen-regenten 27/3 1793 (R. A.). prinsessans ofvannämnda bref, anf. st. s 407.

†) Se om Piranesi Sanders monografi «Francesco Piranesi, svensk konstagent och minister i Rom», hvilken på samma gång utgör ett viktigt bidrag till historien om Armfelts vistelse i Italien.

funnit rätte mannen att bevaka en så misstänkt person som den nye svenske ministern. Ännu hade han dock icke gifvit Piranesi bestämda föreskrifter i detta afseende.

Lagersvärd, Armfelts legationssekreterare, ett år äldre än han själf, hade aldrig haft något synnerligen maktpåliggande värf sig anförtrodt på den diplomatiska banan; endast hans förhållande till Armfelt har gifvit honom ett slags historisk märkvärdighet. Från andre sekreterare i utrikeskabinettet hade han 1789 blifvit befordrad till kommissionssekreterare vid beskickningen i Italien och sedan dess, med ett kortare afbrott, vistats i detta land, anställd såsom sekreterare hos Armfelts företrädare, baron Wrangel, till hvilken han stått i ett högst fiendtligt förhållande. På grund af sina förbindelser med franska beskickningen i Genua ansågs Lagersvärd såsom »jakobin», och Armfelt och hans vänner betraktade honom icke utan ett visst misstroende. Själf hade dock Lagersvärd jublat öfver att få stanna kvar i Italien och tjena under en sådan chef som Armfelt — »jag vet ingen chef, som jag hellre kunde önska mig», skref han kort efter dennes utnämning^{*)}. — Längre fram, sedan Lagersvärd i Italien sammanträffat med sin nye förman, märkte han snart, att Reuterholm utsett honom att bevaka Armfelt: och det bör icke lemnas osagdt, att han lifligt uttryckte sin motvilja mot detta spionuppdrag. I bref till Reuterholm och till hofkanslern Engeström förklarade han upprepade gånger, att det vore honom motbjudande att spela rolen af angifvare. Han önskade slippa att vistas i Armfelts omedelbara grannskap för att undgå detta förhatliga uppdrag. »Jag vill ej vara spion på den jag lefver med och hvilken visar mig en mängd af höfligheter», heter det i ett af dessa bref^{**}). Dessa grundsatser oaktadt, in-

*) ^{26/10} 1792 till Armfelt. Det omtalades emellertid i den utländska pressen, att man »pour tempérer l'aristocratie de M. d'Armfelt» gifvit honom till sekreterare Lagersvärd. «démocrate», och det ansågs från början att dennes egentliga uppgift vore att öfvervaka sin förman. Lagersvärd själf omtalar i bref till Armfelt (^{12/2} 1793) dessa rykten under lifliga protester: något sådant förslag hade aldrig blifvit hos honom framställt, och hans karakter skulle förbjuda honom att, under hvilken styrelse det än månne vara, låna sig åt någonting dylikt. Armfelt å sin sida var dock föga belåten med sin sekreterare, hvars förbindelser med Staël och andra »jakobiner» voro af honom kända: «Depuis qu'il voyage avec Staël et qu'il est bien vu de la clique, så hade jag så gärna tagit emot en polisbetjent till legationssekreterare». (A. till sin hustru ^{3/12} 1792).

** (^{15/7} 1793 (Eriksb. arkiv) och bref till Reuterholm (Reut. papp. R. A.). Han önskade att få stanna på sin gamla plats i Genua, medan Armfelt slog sig ned i Neapel, hvarest denne gjorde «minst skada», enligt hans förmenande. Lagersvärd ville hvarken vara «témoin de ses sottises et de son

berättade Lagersvärd i hemlighet åtskilligt rörande Armfelts förhållande i Italien, hvilket icke kunde annat än göra denne ytterligare misshaglig i regeringens ögon; och då man längre fram trodde sig kunna beslå honom med högförrådiska stämplingar, gaf Lagersvärd föga efter för sin yrkesbroder Piranesi i nit att bespeja hans åtgöranden *).

Den nye svenske ministern ställde sig från början på en vänskaplig fot med sina underordnade. »Jag bemötes med den mäst upptänkliga vänskap och höflighet», skrifer Lagersvärd. Och Piranesi berättar **) kort efter Armfelts ankomst, att denne talte med honom »di cuore aperto», och fann därjämte att han föreföll rätt lugn och sansad. Ännu icke fullt underkunnig om Reuterholms afsigter och stämning mot Armfelt, tillägger han i samma bref om denne: »Fastän jag aldrig har tyckt om honom, högaktar jag honom dock för den fasthet, som han visar så väl i motgångens som medgångens dagar» — ett föga förtjent beröm, som Piranesi förmodligen vid närmare besinning helst velat hafva osagdt.

I Rom återsåg Armfelt mer än en af sina bekanta från år 1783. I främsta rummet gällde hans besök kardinal de Bernis, som ä sin konungs vägnar visat konung Gustaf och hans följe en så lysande gästfrihet, nu åldrad, betryckt och bekymrad öfver sitt fäderneslands öde, men ännu liflig och spirituel. Han fällde tårar vid tanken på Gustaf III:s minne. Prinsessan Santa

dérangement, ni rester en sa maison comme espion, ni entendre déchirer ceux que je respecte, que j'aime et auxquels je dois de la reconnaissance. (17, 1793 och odat. bref, Reut. papp.).

*) Armfelts vän Franc, som sedan länge kände «den piltén» Lagersvärd, kallar honom «ej elake», utan «en god starke», men uppmanar Armfelt redan i December 1792 att vara försiktig i sina uttåtelser och med sina bref. I början af 1793 skrifer han: «Om nu Lagersvärd, antingen efter ordres eller för att ställa sig in, skulle meditera att bortsnappa de bref, Herr Baron härifrån erhållit och erhåller, för att skicka dem hit, i så fall vore det onödigt att befrämja dess uppsåt och vara dupe af hans förställning». (Anf. st. s. 45, 65). «Icke tror jag honom, heter i ett annat bref (26, 1793), à l'épreuve af frestelsen att här kunna göra sin cour för att bereda sin lycka och skaffa sig större moyens att roa sig». I själfva verket var Lagersvärd en föga betydande personlighet, som dock icke torde hafva saknat sina älskvärda sidor och icke utan lätthet förde sin penna, ehuru han visserligen icke blef någon diplomat af högre ordning. Hans förhållande i den Armfeltska saken inbragte honom lika litet heder som fördelar; i stället verkade det länge hämnande på hans framtid. Han blef för sina återstående dagar bofast i Italien, länge i den anspråkslösa ställningen af chargé d'affaires, efter någon tid med titel af kansliråd. Omsider befördrad till envoyé, slutade han först nära So-årig sin bana under Karl Johans regering.

**) Till Reuterholm 27/13 1793 (R. A.)

Croce, en af de förnämna romerska damer, som öppnat sitt hus för den svenske konungen och hans män, mottog Armfelt såsom en gammal vän *). Han fann henne vara lika »originale» som förr; och hon blef, då farorna längre fram hotade, i tillfälle att göra Armfelt åtskilliga tjänster. — Till dem, som erinrade om lyckligare tider, hörde äfven de franska prinsessorna, Ludvig XVI:s fastrar, »Mesdames de France», som tagit sin tillflykt till Rom undan revolutionen och som, jämte kardinal de Bernis, utgjorde ett slags medelpunkt för den franska emigrationen. En ibland dess ryktbaraste män, abbé Maury, sedermera kardinal och ärkebiskop af Paris, känd såsom rojalisternas talangfullaste kämpe i tal och skrift, hörde äfven till dem, hvilkas bekantskap Armfelt med tillfredsställelse erinrat sig från detta besök i Rom.

Påfven Pius VI, som Armfelt på juldagen 1783 vid St: Peterskyrkans altare sett förrätta mässan i närvaro af Gustaf III och Josef II, hade ännu ej inom kyrkostaten erfarit revolutionens fruktansvärda omstörtningar, men med bedröfvelse sett dess följder annorstädes. Under den audiens, som Armfelt hade hos den gamle kyrkofursten med det vördnadsbjudande utseendet, gaf denne sina bekymmer fritt lopp. »Han talte med en synnerlig ifver mot dessa filantropiska nyhetskrämare, som vändt upp och ner på det sköna Frankrike, störtat tronen och altaret, begått ett juridiskt mord på nationens öfverhufvud, den fromme Ludvig XVI, slagtat hans trognaste undersåtar och en del af kyrkans tjenare, hvilka förblifvit trogna sina pligter och sitt samvetes bud, samt drifvit återstoden ut i främmande länder utan andra utkomstmedel än barmhertiga människors medlidande». »Likväl, tillägger Armfelt, hade han ännu ej förlorat modet: han var till och med full af förhoppningar att få se lugnare dagar följa på denna fruktansvärda storm». Pius VI:s förhoppningar slogo fel. *Han* fick ej se lugnet återvända. Under sin lefnads sista år fick han bevittna en fransk armés intåg i Rom under revolutionsgeneralen Berthier; själf skulle han, skymfad och miss-

*) Piranesi skrifver till Renterholm ^{23/7} 1793, att hon ville spela «la galante» med den svenske ministern. Prinsessan S:ta Croce var dock nu ganska bedagad och hade förmodligen slutat sina «galanta» äfventyr, om hvilka samtiden haft mycket att berätta. Hennes bref till Armfelt från denna tid visa hennes lifliga intresse för Europas politiska tilldragelser, äfven för förhållandena i Sverige. Hon ville, skrifver hon till Armfelt, «fra le vostre amiche in Italia aver il primo luogo»; men någon ömmare ton röja icke hennes bref.

handlad kort därefter, öfver åttioårig, sluta sina dagar i ett franskt fängelse.

Det var såsom enskild man, som Armfelt hade detta samtal med påfven — icke såsom svensk minister, ehuru han medfört kreditivbref såsom sådan. Sverige hade, liksom andra protestantiska stater, icke förut haft någon minister vid den påfliga stolen; och denna ansåg sig icke kunna emottaga en representant för det kätterska Sverige, utan att äfven emottaga en dylik för Ryssland, Preussen, England och — värst af allt — det revolutionära Frankrike. Den påflige statssekreteraren afböjde saken i höflig form, och frågan vidrördes icke vid Armfelts audiens hos påfven. Detta var önekligen ett nederlag för den regering, som utfärdat Armfelts kreditiv. Han själf hade inga obehag däraf, men ansåg att saken berodde på en intrig af Piranesi, som icke ville ha en svensk minister till sin förman i Rom *). Saken invercade på intet sätt på Armfelts sysselsättning, sociala ställning eller resplaner. I Rom kvarhölls han endast så länge, som prinsessan Sofia Albertina vistades där; han hade aldrig ärnat taga sin bostad därstädes.

Äfven vid toskanska hofvet i Florens borde Armfelt aflemna sina kreditiv. Han anlände dit i midten af April 1793 och vistades där omkring sex veckor, till början af Juni. Längre fram på sommaren 1793 uppehöll han sig företrädesvis vid baden i Pisa och Lucca, men gjorde åtskilliga längre och kortare besök i Florens. Statsvärf kunde lika litet här som i Rom och Venedig möta den svenske ministern; men vistelsen i Florens ställde honom i nära beröring med åtskilliga politiska personer och gaf honom tillfälle att lägga i dagen sitt intresse för framgången af den europeiska kontrarevolutionära politiken. Hans förhållande var emellertid icke egnadt att stämna förmyndare-regeringen, hvars underhandlingar om förbund med franska republiken vid denna tid som bäst pågingo **), blidare mot den oförbätterlige anhängaren af det gamla konungadömet.

Han började med en demonstration i etikettsväg, som gjorde uppseende och väckte hans legationsssekreterare Lager-svärd's lifliga bekymmer och protester. I franska republikens

*) Piranesi har i bref till Reuterholm vidlyftigt redogjort för det sätt, hvarpå denna angelägenhet behandlades. Utgången innebar i och för sig intet förvånande; och då Piranesi själf ett år senare utnämndes till minister-resident, blef ej heller han i denna egenskap erkänd.

***) Se härom Boëthius, anf. afhandling i Hist. Tidskr. (1888).

minister vid toskanska hofvet, medborgaren La Flotte, hade Lagersvärd en personlig vän, hvars förtjenster han i sina skrivelser till svenska hofvet ofta prisade *). Armfelt däremot såg med hela föraktet af »l'ancien régime» ned på detta slag af ministrar »de fabrique nouvelle» och hade beslutat att icke med dem hafva någon beröring. Han gjorde således, oaktadt alla Lagersvärd's föreställningar, ingen visit hos La Flotte **), under förefigvande att bruket vid toskanska hofvet fordrade att, sedan en nyankommen minister aflemnat sina kreditiv, förut på platsen varande ministrar först gjorde honom sin visit. Emellertid ansågs saken så vigtig, att Armfelt ansåg nödigt att förklara den i en depesch till rikskanslern ***). Påflige nuntien och La Flotte hade icke gjort Armfelt något besök; och förevändningen att slippa göra den sistnämnde den officiella visiten var sålunda lätt gifven. Den republikanske diplomatens svar med afscende på denna etikettsfråga, sådant som det af Armfelt framställdes i hans depesch, var karakteristiskt. Han hade förklaradt, att »han ansåge visiter onödiga, då han ej umginges med någon af corps diplomatique och låge här för affärer, ej för fåfång representation» †).

*) Till Sparre $\frac{1}{3}$, $\frac{17}{7}$ 1793 (R. A.). I det sistnämnda brefvet föreslog Lagersvärd t. o. m. att La Flotte skulle blifva fransk minister i Stockholm. Han hade tjent vid Royal Suédois och kände många svenskar.

**) I bref $\frac{25}{6}$ 1793 uppmanade Lagersvärd Armfelt, »pour l'amour de Dieu». att ej visa La Flotte denna ohöflighet, och försäkrade, att hans egna instruktioner ginge i motsatt anda; och till kabinettet skref Lagersvärd långa klagomål öfver Armfelt's förhållande i denna sak. (L. $\frac{15}{6}$ 1792. Eriksb:arkiv).

***) D. 25 Maj 1793 (R. A.).

†) Armfelt berättar själf, att han, då prinsessan Sofia Albertina i Juni vistades i Florens, gifvit luft åt sin motvilja mot franska republikens representant på ett sätt, som icke kunde förefalla annat än stötande. Vid ett samkväm, där grefvinnan af Vasa befann sig tillsammans med La Flotte, hade Armfelt, under förevändning att han icke kände Frankrikes minister, öfverlemnadt åt Lagersvärd att presentera honom för den svenska prinsessan. Detta väckte, såsom naturligt var, de kringstående's förvåning; och Armfelt ökade bestörtningen genom att helt högt med en ironisk ton förklara, att han vore hr Lagersvärd mycket förbunden, som åtagit sig ett uppdrag, hvilket han ej själf velat utföra. »Man väntade, berättar Armfelt, ett allvarsamt uppträde mellan den tappre medborgaren och mig. Men han visade mera lugn, och med rätta, än jag. Prinsessan afbröt emellertid genast sitt samtal och begärde fram sin vagn. — Jag tillstår, tillägger Armfelt, att jag hade bort spara mig denna öfverrilning, som var så mycket mindre på sin plats, som min ålder och samhällsställning gjorde den föga ursäktlig. Men fästad som jag från barndomen varit vid Frankrike och det gamla Frankrike, så gripes jag af fasa, när jag tänker på de vidunder, som hopat alla slag af olyckor öfver detta land; och när jag träffar någon af dess föregifna pånytt-

Af större vikt än denna etikettsfråga var den nära förbindelse, som Armfelt i Florens knöt med engelske ministern därstädes lord Hervey, en af Frankrikes ifrigaste motståndare, som vid denne tid ifrigt ansatte det svaga toskanska hofvet för att förmå det att lemna sin neutrala ställning under den europeiska koalitionen krig mot franska republiken. Den diplomatiska notväxling mellan lord Hervey och toskanske premierministern markis Manfredini, hvilken egde rum under sommaren 1793, ådrog sig inom diplomatiska kretsar mycken uppmärksamhet, och Armfelt följde den med intresse och på närmaste håll, på grund af sin ständigt växande förtrolighet med den förstnämnde.

Om de politiska förhållanden, som vid denna tid så lifligt sysselsatte alla sinnen i Italien, har Armfelt antecknat: »Det krig, som Europas koaliserade makter förde mot Frankrike, satte flera af de italienska staternas politiska list på hårda prof. Under en låtsad neutralitet gynnade de dock i mer eller mindre grad fransmännen. Detta var i synnerhet fallet med Genua. Toskana följde ungefär samma politik, fastän lord Hervey oafslätligen arbetade på att förmå storhertigen att inträda i koalitionen; men Manfredini*) höll stadigt emot och gaf först vika till följd af en panisk förskräckelse, såsom längre fram skall berättas. Venedig sökte undflykter och afvaktade händelsernas utveckling, innan det beslöt sig. Hvad beträffar påfven, så var han fransmännens naturlige fiende, därför att de, sedan revolutionens början, hvarken visat aktning för hans rättigheter eller hans person i sina deklamationer och skrifter . . . Onsider hade hofvet i Neapel förklarar sig emot dem. Medborgaren Mackaus oförskämdheter hade endast med några veckor påskyndat dessa händelser, ty konungens, drottningens och general Actons kända karakterer — huru försigtig än den sistnämnde är — skulle icke längre kunnat medgifva, att den neapolitanska regeringen underhölle någon förbindelse med Frankrikes styrelse». —

födare, kan jag endast med yttersta möda afhålla mig från att låta min bitterhet träda i dagen».

*) Denne minister som, enligt Armfelts ord, var »factotum» i Toskana, skildras på foljande sätt: »Han är en äkta italienare, som under ett yttre, som anstår en Tartuffe, döljer en omätlig ärelystnad. De franska revolutionärerna hafva till den grad omringat honom, genom att smickra hans fåfänga hafva de så fått honom i sina händer och så förvridit hans hufvud, att han inbillar sig duga till att skota hela Europas angelägenheter. Jag hade ofta ganska häftiga förhandlingar med honom angående dagens händelser; men om jag också kunde öfverbevisa honom, så lyckades jag aldrig att öfvertyga honom».

»Under detta sakernas tillstånd visade sig plötsligt en engelsk eskader, under befäl af lord Hood, i Medelhafvet. Alla, de engelska ministrarna själfva icke ens undantagna, så väl som alla andra engelsmän, som befunno sig i Italien, väntade; att amiral Hood skulle göra slut på den föregifna neutraliteten och helt och hållet tillsluta Genuas och Livornos hamnar för fransmännen. Utförandet svarade icke mot dessa förväntningar. Likväl var det obestriddigt, att det vid denna tid endast skulle ha berott på engelsmännen, hvilka kunde påräkna kejsarens understöd, att förmå Italien att tjena koalisationens gemensamma intresse. En betydande fördel skulle hafva vunnits genom ett dylikt handlingssätt, om det också i någon mån varit en tvångsätgard, därför att det skulle hafva beröfvat Frankrike hvarje undsättning och tillförsel från Italien, och därför att man därigenom skulle hafva hindrat dem, som gjorde revolutionär propaganda, att där utbreda sina idéer.»

»Den motvilja, som jag alltid känt för allt, som sträfvar till samhällets upplösning och lugnets förstörande, tillät mig icke att förblifva helt och hållet överksam under dessa omständigheter. Jag betjenade mig af alla medel, som stodo mig till buds, för att göra slut på detta olycksbringande neutralitets-system. En handskrifven uppsats med titel »Coup d'oeil sur la neutralité dans la guerre actuelle *),» som jag lät gå ur hand i hand, blef rätt välvilligt mottagen — till och med så väl, att jag aldrig fick den tillbaka. Jag hade också bildat ett slags parti för mina åsikter; men i politiken betyda skäl, äfven om de äro grundade på de mest oomkullkastliga sanningar, föga, såvida de icke understödjas af kanonernas värnadsbjudande makt. Det var också vid denna tid, som jag skickade abbé d'Héral till Lucca för att där änyo ombesörja tryckningen af »Prospectus» till det historiska arbetet öfver salig konungen. Han hade åtskilliga svårigheter att besegra, men slutligen vann han sitt mål, och tryckningen lyckades rätt bra. Jag meddelade detta arbete endast åt några få personer **).

*) Möjligen författad af d'Héral's vän, den franske emigranten abbé Bonneval, hvars bekantskap Armfelt gjort under sin resa, nu bosatt i Rom. Armfelt's afsigt var att låta trycka denna lilla skrift i Livorno; Bonneval hade sina betänkligheter och fruktade att blifva rörd som författare. (Bonnev. t. Armf. s. 8—13, 1793, R. A.).

**) Lord Hervey, som stod i förtrolig brevväxling med Armfelt rörande politiska ämnen och i sina bref ofta gaf luft åt sin förbittring mot »Jakobinerna» och Manfredini, anlätade Armfelt's biträde för att i Lucca låta trycka två politiska broschyrer, «comme ce petit ouvrage que vous avez faite». (A:s ppr i R. A.).

Längre fram på sommaren, sedan Toulon gifvit sig åt den förenade engelska och spanska flottan, syntes sakerna närma sig ett afgörande i den riktning, som Armfelt så lifligt önskade. Detta blef för honom en anledning till ett förnyadt uppehåll i Toskanas hufvudstad, sedan han slutat sin badsejour i Pisa och Lucca, och till nya öfverläggningar med Englands sändebud. »Mina nära förbindelser, säger Armfelt, med lord Hervey, hvilken snart borde framträda, om man omsider ville göra slut på de italienska småstaternas neutralitet, samt det hufvud-intresse, som de koaliserade makterna borde fästa därvid och som med hvarje minut synes blifva af större vikt, gjorde att jag dag för dag uppsköt min afresa . . . Det ögonblick nalkades, då man skulle tvinga Toskana att förklara sig; lord Hervey väntade hvarje stund sin regerings föreskrift i detta afseende, och vi försökte det omöjliga för att utverka att man frivilligt fattade sitt beslut härutinnan. Men Manfredini liknade de teaterhjältar, som äro tappra, så länge faran ännu är långt borta, och gjorde ett envist motstånd. Slutligen anlände en dag kl. 9 på f. m. genom lord Hood Hans Storbritanniska Majestäts bestämda befallning; och en quart efteråt steg lord Hervey upp i sin vagn för att begära audiens hos storhertigen. Qvällen förut hade han sagt mig: jag svarar för, att om jag får de ordres, som jag väntar, saken skall vara afgjord inom 24 timmar.»

»Genom en rätt egendomlig tillfällighet kom markis Manfredini till mig just i samma ögonblick, som engelske ministern farit till Palazzo Pitti för att underrätta storhertigen om innehållet af de depescher, som han fått från sin chef. Jag låg ännu; vi språkade en timmas tid om hvarjehanda ämnen — bland annat huruvida lord Hervey skulle komma att göra det steg, som han i samma ögonblick höll på att utföra, men hvarom vi ännu voro okunniga. Manfredini sade, att detta icke skulle betyda någonting: endast våldet skulle förmå Toskana att öfvergifva sin neutralitet, men han trodde icke, att man på allvar ville bruka våld emot en broder till kejsaren, som man hade intresse af att behandla med grannlagenhet, samt att däraf för öfrigt icke kunde följa någon synnerlig fördel för de allierade, men så mycket större olycka för Toskana. Manfredini hade just lemnat mig och jag stigit upp ur sängen, då lord Hervey steg in i mitt rum. Han var klädd i uniform, och jag frågade genast: Er kurir är sålunda kommen och ni är på väg till hofvet? — »Jag kommer därifrån, svarade han; ärendet är uträttadt, man har lofvat mig svar inom tolf timmar. Storhertigen, tillade han, visste sig ingen råd, när jag tillkännagaf för honom, att konungen af Eng-

land bestämdt fordrade att få veta, antingen han skulle anse honom såsom vän eller fiende, och att i förstnärnda fallet all förbindelse och samfärdsel med Frankrike borde upphöra inom 24 timmar; i det senare skulle lord Hood börja operera mot Livorno, så fort han fått min depesch.» Jag berättade det samtal, jag nyss haft med Manfredini, för lord Hervey; vi tillbragte dagen tillsammans och gingo slutligen på teatern — allt under väntan på storhertigens svar.»

»Det anlände omkring kl. 10 på aftonen och utföll så som lord Hervey önskat. Han affärdade på natten sina kurirer; följande dagen inlemnade han en not, som uppfordrade regeringen att affärda franska ministern med sitt följe och att låta borttaga franska republikens sköld, som denne uppsatt vid sin bostad. Man gick in på allt detta; men toskanska regeringen begagnade sig af den förevändning, som erbjöds genom franska sändebudets fördrifvande på engelska ministrernas begäran, för att utsträcka förvisningen äfven till de stackars franska emigranterna. Detta förgade lord Hervey; han påstod, att man endast bort följa prospektionslistan. Detta hedrade visserligen hans hjärta, men innebar ett öfverskridande af de föreskrifter han fått. Han borde hafva inskränkt sig till att spela rolen af medlare hos toskanska hofvet, sedan det nu, ehuru mot sin vilja, vikit för Englands fordringar.»

Det är, såsom man finner, en »interiör» ur de politiska förhållanden, som revolutionen framkallat; det visar därjämte det öfvermodiga sätt, på hvilket England, enligt sin häfdvunna, aldrig öfvergifna politik, ansåg sig kunna behandla svagare makter. Den blomstrande lilla staten vid Arno hade ingen anledning att prisa sin eftergifvenhet för Englands bud och sin anslutning till koalitionen. Den engelska flottan i Medelhafvet förmådde icke gifva en ny vändning åt revolutionskriget. Toulon föll änyo i de franska republikanernas händer, och Toskana blef den första af alla stater, som slöt fred med Frankrike, så snart det syntes möjligt. Lord Hervey, som så öfvermodigt uppträdde å Englands vägnar, rappellerades kort därefter från sin beskickning och afled två år senare på engelska flottan i Medelhafvet. —

Något direkt inflytande på dessa tilldragelser hade visserligen icke Armfelt kunnat utöfva; men det anförda visar dock icke blott, huru oförbehållsamt han ställt sig på den sida, dit hans sympatier förde honom, utan äfven det sätt, på hvilket han deltog i diskussionen öfver den europeiska politiken. Såsom svensk minister egde han ingen befogenhet att mot Frankrike göra gemensam sak med Englands sändebud, ty Sverige uppe-

höll strängt sin neutralitet, sedan det påtänkta förbundet med franska republiken icke kommit till stånd. Det språk, han förde, kunde med skäl vara svenska regeringen misshagligt, om också å andra sidan de utlätelser, han såsom enskild man fälde i Italien, voro utan betydelse för Sveriges politiska ställning.

Afsigtligt undandrog emellertid förmyndareregeringen sin minister i Italien all befattning med politiska ärenden. Månader förflöto, utan att han fick något bref eller någon depesch från regeringen; dessa gingo i stället till legationssekreteraren Lagersvärd, hvilken, sedan prinsessan Sofia Albertina lemnat Italien, återvände till Genua och där mottog svenska regeringens uppdrag. Ur ämbetsskrifvelserna sände han till sin förman ministern de utdrag, han fann lämpliga *). Armfelt gjorde sig å sin sida ingen synnerlig möda att spela rolen af en nitisk diplomat inför den regering, som på goda grunder, i betraktande af hans uppträdande mot dess politik, visade honom så föga förtroende. Hans depescher, förvarade i riksarkivet, äro ytterst knapphändiga och fåtaliga, samt hållna i en stil, som är lika fattig på »kurialier,» som rikskanslern Sparres däraf öfverflödade; de nyheter, som däri meddelades, voro af det slag, som stodo att läsa i allmänna tidningar **). Ej så få bref insändes dock till Armfelt från de svenska konsulerna i Italien — Bovo i Venedig, Holmberg i Genua, André i Neapel — under den tid, då de i honom sågo sin närmaste förman. Delvis rörde de beskicknings-

*) Ironiskt skrifver Armfelt med anledning häraf till rikskanslern 17/9, 1793 (R. A.): »Fast jag ej på 2 1/2 månad fått någon depesch eller bref från kabinettet, har chargé d'affaires Lagersvärd af particulier godhet meddelat mig de skrifvelser och ordres, han fått. Jag har häröfver ej tillåtit mig någon annan oro än den, att mina ganska litet intressanta depescher ej framkommit.»

**) Lagersvärd ansåg sig böra klaga öfver Armfelts allmänna hållning och hans förhållande till engelske ministern. Han skrifver: «För ett neutralt hofs minister passar det sig ej att till handsekreterare hafva en fransk emigré . . . att i Rom umgås med en hof såsom abbé Maury och i Florens ej vilja sända ett kort till en fransk minister, som uti de mest kritiska omständigheter behållit reputation af en honnête homme och toskanska hofvets aktning. T. o. m. förnuftiga aristokrater här hafva klandrat baron Armfelts ridicula förhållande i Florens.» Särskildt detta sistnämnda framhålles ofta i Lagersvärds bref. Herveys öfvermodiga uppförande gjorde honom, såsom naturligt var, mindre väl sedd hos toskanska hofvet; att Armfelt slöt sig till honom, väckte därför mycken uppmärksamhet. Att prinsessan Sofia Albertina vid sitt besök i Florens, på Armfelts tillskyndelse, bevistade en bal hos Hervey, samt att Armfelt uppmanade svenska resande att undvika de sällskap, där franska republikens minister kunde träffas, föranledde Lagersvärds lifliga bekymmer. (L. till Rosenhane (i Ups. bibl.), Reuterholm, v. Eugeström, Juni —Sept. 1793.)

angelägenheter och allmänna ämnen; till en stor del äfven enskilda uppdrag för Armfelts räkning.

Ett tillfälle att offentligen uttala sina äsigtter erbjöd sig för Armfelt, då han mot slutet af sommaren skulle högtidligen öfverlemnna sitt kreditivbref såsom Sveriges minister hos republiken Genua. Han begagnade därvid tillfället att yttra sig om revolutionens faror på ett sätt, som väckte uppseende. Själf berättar han därom följande: »Jag anlände till Genua d. 21 Aug., begärde min audiens, och d. 26 öfverlemnade jag till dogen mitt kreditivbref*). Det tal, som jag vid detta tillfälle höll till Hans Höghet, blef bekant, beundradt, klandradt, berömdt och fördömdt i hela Genua inom mindre än fem timmar. Jag hade själf nöjet att samma afton höra ifriga tankeutbyten om detta ämne.»**)

Detta tal föranledde emellertid ett samtal med republikens doge, hvilket äfven förtjenar anföras. Strax efter sin ankomst hade Armfelt, som rest till Genua i sällskap med furst Menschikoff, knutit en nära förbindelse med ryske chargé d'affaires i Genua, Lizakewitz, medan han här, liksom i Florens, undvikit franska republikens representant. Armfelt förmodade, och sannolikt ej utan skäl, att hans egen legationssekreterare Lagersvärd häraf tagit sig anledning att i Genua utmåla honom såsom en ifrig ryssvän. »Utän tvifvel var det på grund af dylika yttranden af Lagersvärd, skrifver Armfelt, och i någon mån för att straffa mig för djärflheten i mitt tal, som dogen, efter den högtidliga audiensens slut, samtalsvis yttrade: 'I sanning, ingenting

*) Armfelts företrädare, Wrangel, hade varit ackrediterad såsom e. o. envoyé hos Genuesiska republiken. Denna diplomatiska rang medförde, enligt hvad Armfelt erfarit och enligt gällande sed, rättigheten till en gåfva från republiken af 800 dukater, hvilka borde vara välkomna för en man med Armfelts finanser. Han hade därför först genom sin hustru (bref ^{10/}, 1793), sedan själf (till Sparre ^{25/}, 1793; R. A.) hos vederbörande i Sverige anhållit om tillägget af denna titel i sitt kreditivbref för Genua; men till hans stora förtörnelse hade intet afseende därvid fästats.

**) Talet finnes tryckt i Svea Hofrätts Protokoll rör. Armfeltska högmålet. s. 594. Det är helt kort och, såsom tillfället kräfde, hållet i allmänna ordalag. Han prisar där koalitionen: «le noble concert des plus puissants auspices pour éteindre les feux destructeurs de l'anarchie», samt republiken Genuas visa lagar och samhällsordning, «qui pour le bonheur des peuples a senti qu'il ne fallait que la multitude gouverne, et qui, n'excluant personne, a pris les moyens les plus réfléchis pour que tous ne fussent pas admis.» — Till Ehrenström skref Armfelt ^{29/}, 1793: «Mitt tal har i Genua fått en vogue, och om jag från Stockholms kabinett får bannor, kan jag från tre betydliga riken i Europa visa de regerandes approbation och kompliment» (Sv. Hofr. Protokoll, s. 595). Ehrenström däremot förmodade att följden af detta tal skulle blifva «ett foudroyant bref af rikskanslern,» kanske äfven «en rappel, med ordres att vistas utrikes.» (Därsammast, s. 678).

är beklagligare än Europas nu varande tillstånd. Uppror, oroligheter, olyckor och krig öfverallt. Se detta stackars Polen, som Ryssland ånyo ärnar förstöra och sönderstycka! Denna makts ärelystnad borde sannerligen väcka hela Europas uppmärksamhet. Jag svarade genast: 'Europa synes mig ha nog med att sätta sig emot följderna af franska revolutionen, hvilken bringar alla staters författning i fara och som sträfvar att öfverallt utbreda oro och bryta alla samhällsband. Om Ryssland nu ingriper i Polens planlösa och vacklande handlingssätt, under antagande att Polen vill utbreda anarki och jakobinskt tyranni, så gör Ryssland ingenting annat än hvad alla större makter borde göra, för att sätta de mindre ur stånd att motverka den politik, som man vill genomföra till mänsklighetens bästa *).' Dogen, som antingen såg, att min politik var något olik hans egen, eller icke ville låta samtalet gå längre, ombytte ämne, och vi talte ännu några ögonblick om likgiltiga saker, hvarefter jag lemnade honom med öfliga ceremonier.»

»Jag skall icke här, fortsätter Armfelt, i detalj redogöra för de häfdvunna bruk och ceremonier, som böra iakttagas af en främmande minister, hvilken kommer för att ackreditera sig hos genuesiska regeringen. Det må vara tillräckligt att nämna, att det som gjorde mig mest bryderi, var tvånget att under trenne på hvarandra följande dagar efter min högtidliga audiens mottaga hela Genuas adel och bjuda dem på konfekt och förfriskningar. Jag hade nämligen ännu icke någon egen bostad. Lyckligtvis visade sig general Wrangel, Sveriges förre minister, som

*) Af de polska patrioternas motstånd mot Ryssland väntade Armfelt ingen framgång och uttalade sig, efter hvad hans anteckningar utvisa, i denna anda till många polska flyktingar, som han under denna tid råkade i Italien. Huru han än utlät sig om Ryssland inför dem och dogen i Genua, så ogillade han dock i sitt hjärta den våldsbragd, som begicks mot det olyckliga Polen. «Ingen människa har med större smärta än jag, skrifver han, kunnat se Polens delning vid en tidpunkt, då alla regenters intresse mera än någonsin borde hafva lärt dem en klok, på heder och rättvisa grundad politik. Äldre tiders historia visar intet motstycke till denna statsplundring, och Ryssland i synnerhet begick ett misstag genom att uppoffra de fördelar, som det egde i grannskapet till Polen och i sitt inflytande där, för besittningen af några ödemarker till eller af sköflade länder, som göra det till granne med Preussen och Österrike och därigenom skola hindra dess utvidgningsplaner och kanske en dag, när dess makt försvagas, bereda dess undergång. Jag är öfvertygad, att den dag skall komma, då Rysslands beherskare, i förening med stater och personer, som äro nog klart seende och rättvisa för att önska Polens pånyttfödelse, skola sträfva att understödja detta land och skaffa det en politisk tillvaro, som är nödvändig och oesterlig för Europas jämnvigt.»

man fräntagit hans ämbete för att mot min vilja lemna det till mig, såsom en god landsman genom att låna mig sitt hus och en stor del af sin betjening. Jag har all anledning att berömma hans uppförande. Han visade mig flera bref från vår utmärkte rikskansler Fredr. Sparre: de voro värdiga hans snille och hans penna, i synnerhet de som hade afseende på sqvallerhistorier, hvilka ledde sitt upphof från lilla Lagersvärd, som varit Wrangels legationsskreterare, liksom han blifvit min.* *)

»Under de tre dagar, då jag mottog den genuesiska noblessen, hade jag tillfälle att iakttaga, att många af dessa herrar voro män med hufvud och kunskaper, men att större delen voro anhängare af franska revolutionen, och att de t. o. m. icke gjorde någon hemlighet däraf. Då och då träffade jag på en och annan, som var mindre fanatisk; men det var sådana, som hade mindre penningar i de franska statslånen och hvilkas penningeintresse icke var så nära förbundet med detta lands kredit. Jag hade flera samtal, alla i största lugn, med de ifrigaste anhängarna af franska systemet; och om jag också icke kunde gå in på den grundval, hvarpå de byggde sina grundsatser, så kan jag å andra sidan icke annat än erkänna den skicklighet, med hvilken de förstodo att försvara en ganska dålig sak. Mitt tänkesätt var alltför väl känt; jag uttalade mig så öppet och dolde så litet af mitt handlingssätt, att jag icke kunde hoppas att undgå att vara ogärna sedd vid denna tidpunkt. Likväl lyckades jag genom en obegriplig slump att stå rätt väl hos alla människor, icke ens jakobinerna undantagna. Man var alltid nöjd med mig utan att vara nöjd med mina principer. Lizakewitz, som icke njöt af denna förmån, talte med förvåning därom med mig före min afresa. Jag blef lika förvånad som han; och då vi tillsammans undersökte, hvad som kunde vara orsaken till detta besynnerliga sätt att bemöta två personer, hvilkas åsigter öfverensstämde, trodde vi oss hafva funnit den i en nyck — hos damerna, som beskyddade mig: de hade slagit an denna ton för ögonblicket, och man vet att fantasien hos dem ofta beherskar förståndet.»

*) Lagersvärd försummade icke att inberätta Armfelts förtrolighet så väl med Wrangel som med Lizakewitz. Den förstnämnde hade yttrat, att Armfelts enda fel vore att han varit konung Gustaf III:s vän. — Franc varnade Armfelt upprepade gånger för Lagersvärd såsom en »nitisk contrôleur général des discours, des faits et des gestes de certain baron Braschamp, triple cordon bleu, à qui on veut ici beaucoup de bien.»

Det var icke endast i Genua, som damerna »beskyddade» den älskvärde främlingen. Ännu hade han, oakadt sjukdom, bekymmer och motgångar, behållit den tjusarförmåga och det lätta sinne, som gjort honom så bemärkt vid Gustaf III:s hof; och i kretsen af de sköna, som täflade om hans gunst, kunde han kasta det politiska grubblet öfver bord och från en bitter pessimist förvandlas till deras lefnadsglade och älskvärde riddare. Redan i Rom hade han gjort bekantskap med åtskilliga damer af den engelska aristokratien, stadda på resa i Italien; särskildt med lady Anne Hatton, född Gore, »donna bellissima» *), som genast började svärma för Armfelt. I Florens, hvarest han åter träffade sitt resällskap från Tyskland, furst Menschikoff »med sin seraglio», såsom han i bref skämtsamt uttrycker sig, fortsattes bekantskapen med den engelska kolonien i lord Herveys hus; och Armfelt var snart hemmastadd i den krets af förnäma engelska resande, som där hade sin mötesplats. Han har själf yttrat om sällskapslivet inom den engelska kolonien i Florens på våren 1793, att det skulle kunna hafva gjort denna tid till en af de angenämaste, han tillbragt, om ej den politiska ställningen varit så förtviflad. Från Florens, där Armfelt bott tillsammans med familjen Menschikoff, begaf han sig till baden i Pisa, hvarest han lifligt deltog i badsäsongens nöjen, och äfven hade tillfälle att utöfva sitt värdskap mot prinsessan Sofia Albertina, som där tillbragte några dagar. Han gaf två baler för den oakadt sin ålder och korpulens högst danslystna prinsessan; själf deltog han också i dansnöjena. Hans bekantskap med familjen Menschikoff föranledde, att han ansågs vara ryss. **)

Mot slutet af Juli ankom till Pisa Armfelts hustru, medförande deras båda barn efter en lång, dyr och besvärlig resa, som räckt två månader. ***)

*) Piranesi till Reuterholm 17/7, 1793.

***) En af Piranesis mindre väl underrättade spioner berättade, att i Pisa funnits en *rysk* baron Armfelt, «che ballava bellissimo.»

****) Ända sedan hösten 1792 hade grefviinnan Armfelts resa oupphörligt varit föremål för öfverläggning i de båda makarnas brefväxling; och olika förslag om den väg, som därvid skulle väljas, hade varit å bane. Ett af de senaste hade varit, att grefviinnan Armfelt med sina barn skulle från Stockholm taga vägen öfver Litland, hvarifrån hon möjligen skulle göra ett besök i Petersburg. I sina bref hade Armfelt ofta uttryckt sin längtan efter hustru och barn: ur ett af dem torde såsom ett kuriosum få anföras följande föreskrift med afseende på den husliga trefnaden: «Laga att det qvinfolket, du tager med dig, kan baka pannkakor, grädda våfflor och göra sju-skinnsgröt; för Guds skull låt perfectionera henne häruti; och midt i Italien skall man fira Sveriges välluster!» (21/1, 1793.) Det är ett naivt drag, som man knappast skulle hafva väntat af en gustavian med fransk bildning. — Emellertid

Ännu gladare än sällskapslivet vid Pisa-badet var det, som fördes vid Lucca, hvarest Armfelt jämte sin familj tillbragte en del af Augusti. »Där njöt man, berättar han, på samma gång af ett angenämt umgängesliv och af landtlifvets behag. Vi roade oss tappert, dansade om nätterna midt i parken, omgifna af bondfolk, som vi drogo in bland oss och förmådde att taga del i våra danser och upptåg. Noblessen i Lucca tog däraf sådan anstöt, att man gjorde oss formliga föreställningar, och vi uppförde oss därefter mera försigtigt.» — Bland dem, som deltog i nöjena i Lucca, nämner Armfelt prins August af England, hvars bekantskap han gjort vid Pisa-baden, lady Elisabeth Monck, »en bland de vackraste qvinnor i Europa,» och hennes syster, den nyssnämnda lady Anne Hatton, lady Spencer, lady Bessborough och lady Hervey. Med flera af dessa damer fortsattes förbindelsen sedermera under vintern i Neapel; och de sköna visade sig i det kritiska ögonblicket icke sina riddare otrogna. I Neapel återfann han äfven en af de damer, som bidragit att göra hans vistelse i Genua angenäm, den vackra fru de Surian, född Arfvedsson, gift med en fransk emigrant från Marseille, hvilken använt Armfelts bemedling för att från Genua få öfverflytta till Neapel *).

var det grefvinnan Armfelt, som själf afgjorde frågan om resan. Armfelt synes icke hafva varit beredd på de därmed förenade kostnaderna — hon åtföljdes af ej mindre än fyra domestiker —, och ger i bref till Uggla (Ups. bibliotek) på vanligt hänsynslöst sätt luft åt sin farhåga, «att f-n tager allt ihop, ty hon aktar pengar som hon fört en million i mitt hus.» Äfven i sina bref till fröken Rudenschöld yttrar Armfelt sig otacksamt nog, med missnöje öfver sin hustrus resa och vistelse i Italien. Hans uttryck kunna förklaras af hans önskan att dämpa sin älskarinnas ständigt vakua svartsjuka; men kunna ej försvaras. Lyckligtvis behöfva de ej tagas efter bokstafven och vederläggas på mångfaldigt sätt i hans andra bref.

*) Det var förmodligen om denna dam, som Armfelt skref till sin hustru, att hon vore «bien plus dangereuse, plus mesurée dans sa conduite, mais du fond bien plus folle» än ett par af de engelska damerna, ehuru en af dem, lady Anne Hatton, plägade underteckna sina bref till Armfelt med signaturen «la petite folle», «lilla tokan.» Då och då omnämnas i Armfelts brefväxling med hans hustru under vistelsen i Italien så väl de engelska som de ryska väninnorna. Grefvinnan Armfelt fann (bref till Armfelt från Lucca ^{18/8}), att lady Bessborough och «tokan» voro «ett par extraordinära människor; den sistnämnda from som ett lam, men oförsiktig» — ett omdöme, som ej jäfvas af dennas ännu bevarade bref till Armfelt. «Site Anne, la fleur des miladis,» såsom hon nämndes i ett bref till Armfelt, torde icke hafva gjort skäl för helgonnamnet: Armfelt hade tydligen aldeles förvridit hennes hufvud, som det synes nästan mot sin vilja. «Milady Anne, tillägger grefvinnan Armfelt, vous aime de tout son coeur: elle m'a chargé de vous le dire et va

Den politiska ställningen i Europa och ovissheten om fäderneslandets och Armfelts egen framtid kastade dock, dessa sällskapsnöjen oaktadt, fortfarande en mörk skugga öfver hans vistelse i Italien. Hårtill kommo ekonomiska svårigheter, ur hvilka han i det afägsna landet hade föga utsigt att reda sig. Han var alltid främmande för hvarje tanke på penningars värde, så länge ännu någonting fanns kvar i kassan, och under den långa resan var han ännu mindre än eljest i stånd att inskränka sina utgifter. Hos konstnärer gjorde han beställningar af taflor och porträtter; beställde af den italienske bildhuggaren Grossi kopior i marmor af Apollo di Belvedere och Venus di Medici i originalens storlek, och porträttbyster af Sergel i Sverige, o. s. v. — i en skala som skulle hafva förutsatt stora tillgångar. Till och med hans beundrarinna furstinnan Menschikoff ansåg sig böra varna honom för ett dylikt oförståndigt slöseri.

Vid slutet af sommaren 1793 befann sig emellertid Armfelt i en betänklig penningförlägenhet och skref till sin hustru, att han visste sig »ingen råd». I ett annat bref från samma tid gaf han sin skyddsling och handsekreterare, abbé d'Héral, följande halft skämtsamma, halft vemodiga helsning: »Jag tror att vi bli tvungna att tänka på något annat slags utkomst än återupprättandet af franska monarkien.» Ett lån af 1000 dukater, som Armfelt lyckades erhålla i Genua vid sitt besök därstädes, räddade honom dock för tillfället, och han var för en tid åter i stånd att fortsätta sitt lefnadssätt som »grand seigneur,» — något som han ansåg oundgängligt, då han på hösten 1793 skulle begifva sig till Neapel, Italiens förnämsta hof, för att där representera Sverige. Han hyrde i denna stad för vintermånaderna

j'espère, arriver ici pour confirmer ce que je viens d'écrire. Elle ne pense qu'à vous et ne parle que de vous, enfin, c'est au point que le siège de Valenciennes ne la touche plus; Giamboni lui-même n'a plus de charmes à ses yeux. Elle est un peu plus folle que de coutume, mais sa folie est charmante et ne fait jamais tort à personne.» — «Då du ser ryskorna,» skriver Armfelt under sin resa till Genua — han var då utan dam-sällskap — «så säg dem, att vår resa ej är så rolig, som då Haas Durchlauchtighet Menschikoff förde sin seralj med sig.» På goda grunder blef emellertid förhållandet mellan furstinnan Menschikoff och grefvinnan Armfelt längre fram ej så vänligt, som vid badet i Lucca, hvarest alla, sedan grefvinnan Armfelt blifvit införd i den engelska societeten, enligt Armfelts ord, »hölllo ofantligt af» hans hustru. — »Jag begriper väl och mycket bättre, tillägger han, att den sentimenten är du gjord att inspirera, just ej på 24 timmar, men en revanche för all evighet» (från Genua ²⁴/₈ 1793) — ord, som icke sakna sin betydelse i makarna Armfelts egendomliga äktenskapshistoria. Till denna äro de ofvanstående notiser om hans beundrarinor i Italien ärnade att tjena såsom bidrag.

en präktig bostad. Innan han lemnade Toskana, för att begifva sig till Neapel — det skedde i oktober 1793 — beställde han i Florens bland andra konstverk äfven sitt porträtt, hvarå han framställdes betraktande tvenne byster af »martyrkonungarna» Ludvig XVI och Gustaf III *).

Armfelts politiska och ekonomiska ställning var emellertid sådan, att de många planer att välja en ny lefnadsbana, som sysselsatt honom, ända sedan han lemnade Sverige, togo ny fart, särskildt under vistelsen i Italien **). Än var det fråga om att han skulle gå i spansk tjänst, för att strida mot franska republiken: han skulle där blifva generallöjtnant och ville förbehålla sig själfständigt befäl och ett kapital af 75,000 rdr., deponeradt såsom pension för hustru och barn, i händelse af hans frånfälle. »Jag tillstår, att så usel den spanska militären är, så bäfvar jag för att få med den att göra; men för att ej dö af hunger, får man lof att se sig om», skrifver han härom till sin hustru. Underhandlingarna ledde dock icke till något resultat. — Än väcktes vidtsväfvande förslag att inlåta sig i handelsspekulationer för att förbättra finanserna: penningar voro billigare i Italien än i Sverige, skref han i Augusti, och »adliga privilegierna gifva oss stora fördelar i den vägen. Rikskanslern, den store Axel Oxenstjerna, hade ett handelskontor i Stockholm».***) Oftare omtalar han i sina bref till anhöriga sin önskan att få nedlägg

*) Detta porträtt finnes på Äminne. Se Sander, anf. st. s. 14, hvarest efter Piranesis spionrapporter redogöres för ytterligare beställningar, bland hvilka nämnes ett annat porträtt af Armfelt, framställt till häst såsom kommanderande general. Äfven i Dresden hade han låtit måla sitt porträtt. Jfr. Ehrenström, Anteckn. II: 445.

**) Ur ett bref från Florens ^{11/3} 1793 till Armfelts hustru förtjenar följande att anföras, såsom målande för hans mörka sinnesstämning: «Dans un siècle comme celui-là, où les honnêtes gens n'ont ni asyle, ni sûreté, ni protection, dans un gouvernement comme le nôtre, où toute espèce de pillage est permise, toute injustice autorisée, dès qu'elle attrape un honnête homme, il est permis, dis-je, de songer aux moyens de se mettre à couvert. Au reste, c'est pour toi et pour mes enfans que je pense. Ne crois pas que seul j'aurais demandé un obole au régent, ni craint d'être victime de ses violences! Au contraire, ma gloire aurait été complète, si j'aurais pu braver la conduite calomniatrice et défendre mon ami, mon roi et mon bienfaiteur même au delà du tombeau. L'échafaud vaut bien un lit, si on y porte sa tête avec honneur.»

***) Till Uggla ^{17/3} 1793, från Bologna (Ups. Bibl.). Äfven från Neapel skref han till samme man om möjligheten att genom handelsspekulationer, såsom det synes, i italienskt vin, »förtjena mynt, och torde hända det lyckas ... Premierministern här gör allt hvad jag vill i handelsvägen» (^{27/10} 1793). Detta var naturligtvis idel lösa hugskott: allraminst såsom finansman kunde Armfelt hoppas likna den ofvannämnda förebilden, den store rikskanslern.

sina ämbeten, så snart det vore honom ekonomiskt möjligt, och slå sig ner på landsbygden i Sverige eller i Finland för att där lefva i obemärkthet*). Oftast återkom han dock till tanken på att i Ryssland söka sin fristad och sitt uppehälle, åtminstone så länge förmyndare-regeringen varade; och förslaget härom är det enda, som kan sägas hafva varit något mera än ett löst hugskott.

Anbud i detta syfte hade genom kejsarinnan Katarinas representant i Stockholm grefve Stackelberg blifvit gjorda Armfelt kort efter konung Gustafs död, men afböjts. Vi hafva sett att Armfelt, i första hettan efter underrättelsen om Liljensparres utnämning till underståthållare, i bref från Stralsund talat om att genast gå i rysk eller preussisk tjänst,*) men frågan förföll då, på grund af de bedrägliga utsigterna till generalguvernörskapet i Pommern. Förslaget att bero af Ryssland var dock till en början motbudande för Armfelts i grunden fosterländska och ridderliga sinne, huru ifrig anhängare han än var af en ryssvänlig politik och af förbundet med ryska kejsarinnan. Om sin gamle vän Stackelberg skrifver han i ett förtroligt bref till sin hustru: »Om den s—s gubben icke vore ryss, så kunde jag mycket med honom och employerade honom gärna att hos hans fru utverka mig det hon skriftligen lofvat mig . . . Men det ryser i mig att i sådana ämnen förtro mig till en ryss.»***) — Men förvisningen till Italien besegrade dessa betänkligheter. Redan i slutet af Oktober 1792 har Armfelt skrifvit till Sveriges ambassadör i Petersburg, Stedingk, och bedt honom hos kejsarinnan förhöra sig om en anställning i Ryssland †); och i början

*) Han ärnade, skref han till sin far, «laga Lindnäs i ordning för min retraite och där, på detta vackra ställe sluta mina dagar i lugn och med en måttlig inkomst.» (2⁸/₅ 1793) På någon dylik plan syftade också helt säkert Armfelts yttrande i ett bref till fröken Rudenschöld 5/₁₀ 1793: «Ehuru du ej är angelägen att återse mig, skall du likväl ej länge kunna undvika det. Kom ihåg dessa i Perugia skrifna ord och hvarpå hela Sverige ännu i åtta månader skall tvifla.» Under Armfeltska processen ville man häri se en antydning, att Armfelt inom den nämnda tiden ärnade begifva sig till Sverige för att höja upprorsfanan, och detta bref från Perugia citerades ofta i rättegångshandlingarna, såsom längre fram skall berättas. (Se Utdrag ur de hufvudsakl. handl. etc. s. 68.)

***) Se ofvan sid. 35.

****) Från Aachen 2⁸/₁₀ 1792.

†) Enligt Stedingks svar till Armfelt (i Reut. Papp.), hvari det heter: «Vous me verrez toujours prêt à vous rendre tous les services qui dépendent de moi dans un pays, où vous êtes chéri et estimé.» Stedingk låter dock i detta bref Armfelt förstå, att han borde vara nöjd med beskickningen i Italien.

af December skrifver han till sin hustru: »Jag har länge tvekat om en viss åtgärd; jag kommer kanske ytterligare att tveka, men jag måste till slut afgöra saken.» Han tillägger: »Utom Ryssland finnes intet land, som ej snart har konvulsioner att förvänta i större eller mindre grad. Italien börjar nu, och jag ser mig i perspektiv flyktande från den ena staden till den andra». Med de hemliga politiska planerna, som i Dresden och Wien togo bestämdare form, följde äfven uttalanden om önskan att finna en fristad i Ryssland, så vida sakernas skick ej kunde ändras i Sverige.*) »Från den stunden, skref Armfelt från Wien till kejsarinnan Katarina II, då äfven det passiva bibehållandet af hvilken beställning som helst skulle synas innebära ett sant tycke från min sida till mitt lands olyckor och vanära, skall jag skynda att skilja mig från allt och bönfälla hos E. Kejs. Maj:t att låta mig finna en fristad uti dess stater.»***) Han hoppades, enligt bref till sin hustru, att genom denna formliga anhållan hafva så arrangerat, att han och hans familj blefve skadeslösa mot »persekutionen.»***) Först i Juni 1793 erhöll Armfelt i Florens kejsarinnans svar, hvori hon, i försigtiga men förbindliga ordalag, uttryckte sin förhoppning att ingenting skulle tvinga honom att lemna sitt lands tjänst; men försäkrade att, om hans öden förde honom till Ryssland, han där skulle finna ett mottagande, som skulle ytterligare bekräfta hennes gynnsamma tänkesätt om honom †). Kejsarinnans sändebud i Wien Rasumowski öfversände detta bref och meddelade ytterligare å hennes vägnar, att hon med nöje förnummit Armfelts planer och vid tillfälle skulle begagna sig af hans nit för hennes person och intressen. Han berättade äfven, att hon ålagt honom att underhålla en jämn brefväxling med Armfelt, samt uttryckte hennes missnöje med förhållandena i Sverige: kejsarinnan hade dock vidtagit åtgärder för att förebygga den dåliga regeringens följder ††).

*) Från Dresden uppmanade han sin hustru att för Stackelberg framställa familjen Armfelts ekonomiska svårigheter och möjligheten att han funne sig nödsakad att lemna sin beskickning. Stackelberg skulle därigenom förförmas att kraftigt understödja Armfelts ansökan i Ryssland (³¹/₁₂ 1792). Ett liknande uppdrag erhöi fröken Rudenschöld, som dock förklarade, att Stackelberg på grund af Armfelts kostsamma resa och praktälskande uppträdande icke ville tro, att han befunde sig i penningförlägenhet. Se Rudenschölds bref till Armfelt ²⁷/₆ 1793, tryckt i Utdrag ur de hufvudsakligaste handlingar etc. sid. 23.

***) Svea Hofrätts protokoll i Armfeltska högmålet, s. 587.

***) Från Triest ²⁵/₂ 1793.

†) Brevet är tr. i Hist Tidskrift 1883, s. 22.

††) R. t. Armf. ²⁴/₆ 1793 (R. A.).

Armfelt ansåg dessa bref såsom en synnerlig uppmuntran och gjorde efter denna tid ingen hemlighet af sina förhoppningar att hos den mäktiga kejsarinnan finna beskydd och en lysande framtid. Om svenska regeringen fortföre att tala ur samma ton som under den sista tiden, kunde han befara, att hans beskickning ej skulle blifva långvarig. Men det oroade honom icke synnerligen. »Jag har säker förhoppning att man skall mottaga mina tjänster i ett land, hvarest man förstår att uppskatta hedern och troheten», skref han i oktober 1793 *); och en månad senare förklarade han bestämdt i ett bref till sin moder från Neapel: »Blir jag rappellerad, så reser jag genast till Petersburg och går i rysk tjänst, men etablerar min hustru och familj i Reval.» Hvar han af Rysslands herskarinna skulle komma att användas, lemnade han helt och hållet åt framtiden. Utsigterna till krig mellan Ryssland och Turkiet syntes erbjuda tillfälle till militärisk verksamhet i sydöstra Europa. »Om sex månader torde mina bref, utan att ändra latitud, dock ändra adresser», skref han till Franc i början af November; men några veckor senare uttryckte han den förhoppning, att han, sedan han närmat sig norden, skulle få tillfälle att mäta sina krafter med sina kolleger, »den lysande franska republikens galärslafs-generaler». **) — Till de ryska planerna och förhoppningarna medverkade säkerligen äfven förbindelsen med furstinnan Menschikoff, som i sin hängifvenhet för Armfelt ej kunde annat än önska att fästa honom vid sitt fädernesland och därigenom vid sin person. ***)

Och dock var han ännu alldeles icke utan betänkligheter att öfvergifva sitt fäderneslands och sin unge konungs tjänst. I ett bref till grefve Gyldenstolpe, hvori han omtalar sin önskan att lemna sin anställning i Sverige, utan att dock angifva sina planer på Ryssland, förklarar han, att hans heder bjöd honom att hålla fast vid det löfte, han i dödsstunden gifvit Gustaf III att ej öfvergifva

*) Till Lizakewitz. Äfven till den italienske markisen och kammarherren Giamboni, hvars bekantskap han gjort vid Lucca-baden, skref han i samma syfte. Båda dessa bref blefvo uppsnappade af Piranesi och kommo icke adressaterna tillhanda. Lagersvärd inberättade, att Armfelt i Genua mycket skrutit med sina ryska förhoppningar och besvarat Lagersvärds varningar att iakttaga större försigtighet i sina uttalanden om den politiska ställningen med yttrandet, att om han blefve rappellerad för en så ädel sak, så skulle han icke komma att sakna hjälp. (Reut. Papp. R. A.) /

**) A. till Franc $\frac{2}{11}$ 1793 (Svea Hofr. protokoll i Armfeltska högmålet s. 86); till Ehrenström $\frac{2}{12}$ 1793 (därsammast. s. 65).

***) Hon uppgifver själf, att deras förbindelse var känd i Ryssland och att man där påstod att Armfelt för hennes skull reste omkring i Italien, «et que tu veux entrer au service de la Russie pour mes beaux yeux». Hon visste bäst själf, att båda uppgifterna voro oriktiga.

hans son, utan tjena honom så som han tjenat hans fader. Armfelt ansåg visserligen att hertigen-regenten till en del löst honom från detta löfte; men bad Gyldenstolpe att hos den unge konungen utverka en förmlig förklaring, att det ej längre ansågs bindande. Han tviflade icke, att konungens omgifning skulle understödja en dylik anhållan. »Jag är en allt för hederlig karl, en för mycket tillgifven vän och trogen undersåte för att ej vara misstänkt af personer, som dagligen gräfva en graf för monarkien» tillägger han; han ville ej »tjena en regering, som i alla afseenden vore honom förhatlig och en skamfläck för det svenska namnet».*)

Då Armfelts reskamrat och handsekreterare, abbé d'Héral, skulle begifva sig till Ryssland för att där söka en fördelaktigare ersättning för den anställning, som Armfelt icke längre kunde gifva, ville han emellertid begagna tillfället att bevaka sina intressen. Han medsände ett bref till kejsarinnan Katarina och gaf d'Héral instruktioner för att, utom sin egen, äfven tala Armfelts sak. Abbé d'Héral hade själf uppsatt detta bref**), hvilket egentligen innehöll en rekommendation för honom själf hos kejsarinnan. Sedan den bekanta »Prospectus» var tryckt, hade d'Héral nämligen knappast tillräcklig sysselsättning såsom Armfelts handsekreterare; hans kunskaper och ursprungliga samhällsställning syntes ock kunna berättiga till anspråk på en större verkningskrets. Han hade äfven sett Armfelts penningförlägenhet och ansåg honom genom sitt slösande lefnadssätt svärigen kunna undgå fullständig ruin.

De tacksamhetsbetygelser och den skenbara tillgifvenhet, hvarmed denne emigrant lyckats förvärfva Armfelts bevägenhet och förtroende, hade inga djupare rötter. På Armfelts framtid i Sverige tviflade han: han ansåg, att alla partier vore emot honom, och han hade snart funnit, att Armfelt saknade bestämdhet och följdriktighet i sina planer och ihärdighet i deras utförande***). Den franske emigranten ansåg sälunda tiden vara

*) Till Gyldenstolpe 24/3 1793 (R. A.). Gyldenstolpes svar afrådde från att lemna Sveriges tjänst: «Votre engagement et votre conscience s'y opposent... Quand une fois on a pris le parti de servir le fils de la manière convenue et obligatoire avec le père, il faut se mettre au-dessus des dégoûts». (G. till A. 3/12). — I sitt svar (12/1 1794) uttalade Armfelt sin önskan att stå kvar såsom konungens öfverstekammarjunkare, men att blifva befriad från den italienska beskickningen.

**) Se Svea Hofrätts protokoll, s. 588, och Utdrag af de hufvudsakl. handlingar etc, s. 93, hvarest detta bref finnes tryckt efter d'Héral's koncept.

***) I det bref från d'Héral till hans vän Bonneval, hvori denna framställning af Armfelts belägenhet förekommer, gifves äfven följande karakteri-

inne att lenna det sjunkande skeppet. Genom furstinnan Menschikoff, hvars förtroende han äfven förstätt att vinna, lät han Armfelt förstå sin önskan att söka sin lycka i Ryssland; och denne qvarhöll honom icke, helst som d'Héral icke underlät att fränhålla, att han på afstånd skulle kunna tjena sin beskyddares sak. Han styrkte Armfelt i dennes planer att träda i rysk tjenst. »Det är det enda sättet, skref han till Armfelt, att förskaffa Er en ställning, som medgifver Er att i lugn, på ett värdigt och gagneligt sätt afvakta konungens myndighetsålder». Han önskade vida mer för Armfelts skull, hette det, än för sin egen, att kunna företaga sin resa till Ryssland, och han var orolig öfver att Armfelt med en viss likgiltighet syntes behandla sina egna intressen i detta land. Äfven i Sverige, menade han, skulle inträdet i rysk tjenst och deltagandet i Europas allmänna politik betrygga hans ställning. »Det är omöjligt, skrifver d'Héral, att man skulle våga en förföljelse mot Eder, om man i Er måste se ett redskap för alla Europas monarkers välbetänkta rådslag och för deras intressen». Omtanken om hans beskyddares förtviflade ekonomiska ställning hindrade dock icke den franske abbén att begära betydliga penningeförskott för företaget af denna resa *).

Med d'Héral följde hans följeslagare och skrifbiträde Vignes, en person, som icke i samma grad som d'Héral lyckats tillvinna sig Armfelts förtroende och ej heller förtjenade det. Såsom hofmästare bestal han sin husbonde, och såsom d'Héral's följeslagare säges han hafva förrådt den man, på hvars bekostnad han lefvat nära ett år.

Det var från Florens, en af de första dagarna i Oktober 1793, som abbé d'Héral anträdde sin resa. Af dem som bevakade Armfelts åtgärder, ansågs denna resa vara en beskickning å dennes vägnar, innebärande viktiga statshemligheter, och ste-

stik af Armfelt: «Le général est un étourdi, qui n'est ni bon, ni mauvais, mais qui n'a aussi ni dignité, ni force, ni calcul, ni moyens». Själfa Piranesi, som uppsnappat detta bref, fann att d'Héral, då han däri nedsatte «il suo protettore e amico», visade sig som en «birbante». I brefven till Armfelt rådde en annan ton. Följande tirad kan förtjena sin plats vid sidan af nyss anförda karakteristik: «Les moments que j'ai passés près de vous ne s'effaceront jamais de mon coeur et seront dévoués à tous les efforts que je croirai propres à vous réplacer dans une situation plus digne de l'élan de votre âme, de son besoin d'activité et de la première et brillante partie de votre vie». (17/9, 1793, R. A.).

*) d'Héral till Armfelt 17/9, 11/10 1793; se äfven Armfelts bref till d'Héral 19/10, tr. i Svea Hofr. Protokoll s. 592 o. f. Armfelts där förekommande vänliga yttranden till d'Héral visa det förtroende, han hyste för denne tvetydige vän.

grade ytterligare deras misstankar. I själfva verket var dock ingenting naturligare, än att denne franske emigrant, som så många andra, sökte sitt bröd hos den mäktiga kejsarinnan; icke heller innebar det något förvånande, att en motståndare till förmyndareregeringens politiska system, hvilken hvarje ögonblick kunde vänta att se sin bana afklippas genom ett beslut från denna regering, äfven där sökte en fristad. Armfelts svenska sinne hade upprest sig däremot; men i hans önskan att vinna anställning i Ryssland låg i och för sig icke något brottsligt eller klandervärdt. Ryssland var en med Sverige förbunden makt; och ontanken för egen och anhörigas framtid kunde innebära en lockelse att under för handen varande förhållanden göra gällande den personliga ställning, hvarpå fredsunderhandlaren vid Verelä och den främste kommissarien vid Drottningholmstraktatens afslutande borde kunna göra anspråk hos Rysslands stora herskarinna.

Det oväder, som länge hängt öfver Armfelts hufvud, var nu ej långt från sitt utbrott.

Innan ännu d'Héral hunnit afresa, var redan en skrifvelse från rikskansleren Sparre till Sveriges minister i Italien på vägen, hvari denne formligen hotades med afsättning från sitt ämbete. Anledningarna härtill voro mångahanda. Den missnöjde svenske ministerns hänsynslösa utlätelser hade icke förblifvit någon hemlighet för Reuterholm, tack vare v. Bildt, Piranesi och Lagersvärd. Nu hade därtill kommit nya upptäckter, hvilka kommit vederbörandes tålmod att jäsas öfver.

Medan Armfelt vistades i Florens och vid baden i Pisa och Lucca skötte sin hälsa och sina nöjen, hade Piranesi från Reuterholm erhållit bestämda föreskrifter att bevaka Armfelt och söka utspeja hans hemliga förehafvanden *). Det var ett upp-

*) Reuterholms bref härom var af den 20 Juni; Piranesis svar af den 17 och 22 Juli. — Därjämte hade Piranesi i uppdrag att bevaka Munck, Armfelts gamle medtäflare om konung Gustafs gunst, under Muncks vistelse i Rom. Med honom hade han långa samtal, hvilka inberättades till Reuterholm, och begagnade därvid tillfället att äfven skaffa upplysningar om Armfelts person och antecedentia. Muncks yttranden om hans gamle motståndare voro betecknande; de visade, att olyckan icke förmått honom att glömma «médisancens» traditioner från Gustaf III:s hof. Han berättade för Piranesi, att Armfelt vore en man af «poco talenti», pensionerad af Ryssland och alldeles icke tåld i Sverige, hvarest han dock kunde blifva farlig genom att utdela ryska penningar; hans ryssvänlighet berodde på hans önskan att rädda sina i Finland belägna egendomar, då Ryssland komme att eröfra detta land. I ryska kriget hade han aldrig varit sårad, men för att skryta burit armen i

drag, som han åtog sig utföra »con amore». Oförtrutet satte han sina kunskapare i gång och erhöll sedermera under loppet af ett halft år från sina hemliga agenter i Armfelts eller hans bekantas närhet rapporter, hvilka nästan postdagligen inberättades till Reuterholm. »Basta pazienza, sentiremo le nostre maschere», skref han förhoppningsfullt till Reuterholm i det bref, hvori han först försäkrade om sitt nit i det hemliga uppdraget. Det första af större vikt, som han hade att inberätta om Armfelt, hvilken, enligt hans uppgift, i Florens ansågs såsom »Russo nell' anima» på grund af sina ryska förbindelser *), var nyheten att Armfelts »Prospectus» vore tryckt, och att ett exemplar blifvit afsändt till Rom till monsignore Bernis, en brorson till kardinalen. Piranesi visste att förskaffa sig en afskrift af detta exemplar, hvilken han redan den 17 Augusti insände till Reuterholm **). Han erfor äfven, att ett mindre antal exemplar af »Prospectus» genom Armfelts och d'Hérals vän abbé Bonneval hade blifvit öfversändt till Rom för utdelning till olika personer ***). Piranesi inställde sig nu hos Bonneval och anhöll, under föregifvande att han med mycket intresse redan läst denna skrift, att för egen räkning få ett öfverblifvet exemplar. Den franske abbén anade intet ondt, helst som han visste, att den svenske konsulen hade Gustaf III att tacka för sin anställning; han lemnade ett exemplar och upplyste därefter, att en upplaga var tryckt i

band, o. s. v. (Pir. till Reut. $\frac{5}{10}$, $\frac{12}{10}$ 1793.) — Munck undvek att sammanträffa med Armfelt i Italien. Armfelt skrifver med anledning häraf: «Je suis un véritable chasse-coquins en Italie. En Suède ils é'aient plus forts que moi; ainsi c'é'tait moi qui fut chassé» (A. till Rudenschöld $\frac{11}{10}$ 1793). En person, som stått Munck nära och samtidigt med honom och Armfelt varit i Italien, var dansösen Giovanna Bassi. Vid sin återkomst till Sverige på sommaren 1793 hade hon åtskilligt att berätta om Armfelts förbindelser, hans ryska planer o. s. v., samt bidrog genom sitt sqvaller utan tvifvel till den skärpta bevakningen.

*) I ett senare bref ($\frac{31}{10}$ 1792) uttryckte Piranesi den förmodan, att furstinnan Menschikoff. «Armfelts älskarinna», äfven vore «la mezzana di qualche gran cosa», som förhades mellan Armfelt och ryska hofvet. I allmänhet ville man i alla Armfelts förbindelser, icke minst med damerna, vädra politiska intriger.

***) I samma bref omtalar han sin plan att genom att besticka Armfelts betjening i Florens skaffa i Reuterholms händer Armfelts papper. «carte autentiche» (Piranesi till Reuterholm $\frac{17}{10}$ 1793). Den i Florens anställde spionen skulle erhålla en scudo om dagen i traktamente, samt därefter taffelpenningar för att öfva gästfrihet mot Armfelts betjening ($\frac{11}{8}$).

****) Se kardinal de Bernis' tacksägelsebref till Armfelt, tr. i Utdrag af de hufvudsakligaste handlingar etc. sid. 93.

Tyskland, utan att dock namngifva författaren *). Piranesi skyndade att gifva Reuterholm del häraf, och han nöjde sig icke härmed: längre fram, sedan svenska regeringen förklarar boken vara af förgriflig beskaffenhet, angaf han abbé Bonneval hos påfliga regeringen, därför att han utspridt den! En stor del af Piranesis följande vidlyftiga brevväxling med Reuterholm utgöres af redogörelse för hans forskningar rörande »Prospectus» och det däri bebådade arbetet **).

Ankomsten af Piranesis bref med den förgrifliga skriften, som han ansåg för ett så viktigt fynd, rågade nu mättet af Armfelts skuldregister hos Reuterholms styrelse. Omedelbart därefter, i senare delen af September, afsändes under Lagersvärd's adress en till Armfelt ställd depesch, med befallning till Lagersvärd att ofördröjligen från Genua såsom kurir begifva sig till Armfelt och egenhändigt öfverlemna den ***). Lagersvärd skyndade till Florens, men fann att Armfelt redan afrest till Neapel och tagit vägen öfver Rom. Lagersvärd uppnådde honom i sistnämnda stad; och den 19 Oktober öfverlemnade han den viktiga skrifvelsen.

Den innehöll, såsom det heter, »ord och inga visor». Man hade, hette det på rikskansleren Sparres vidunderliga språk, följt Armfelts »rusande framfart» under hela hans resa, och funnit,

*) Piranesi till Reuterholm, Bonnevals bref till Armfelt och hans förklaring till påfliga statssekreteraren öfver Piranesis anklagelse (5/11, 1793). Bonneval yttrar i nämnda skrift, att han icke anat, att den i boken uttalade monarkiska ståndpunkten kunde vara svenska regeringen misshaglig. (Reuterholms Papp. R. A.)

***) Han gjorde sig en otrolig möda för att utröna, hvar boken vore tryckt, hvar exemplar funnes, upplagans eller upplagornas storlek, beskaffenhet o. s. v. Han afsände en spion, gravören Brunetti, i särskild beskickning till Florens och åtskilliga städer i norra Italien för att komma dess upphof på spåren. Hvarjehanda uppgifter ingingo: att »Prospectus» vore tryckt i Tyskland och sjöledes införd i Livorno; att Armfelt haft för afsigt att på en svensk fregatt insmuggla hela upplagan i Sverige o. s. v. Slutligen uppdagades det, att boken vore tryckt i Lucca; att ett fåtal exemplar genom Armfelt blifvit utdelade till hans vänner i Florens och Rom, samt slutligen att hela restupplagan, omkring 370 ex., medförts till Neapel. Lagret på sistnämnda ställe inventerades och beskattades i hemlighet genom Armfelts förrådskas betjent Antonio Zamparelli, som gått i Piranesis eller hans utskickades sold. (Piranesis bref, Sept.—Dec. 1793). Ett slags vittnesintyg, antecknad på ett af de stulna exemplar, som förvarats i en garderob bland smutsigt linne och vinbuteljer, samt undertecknad af A. Zamparelli och B. Mori d. 10/12 1793, upplyser, att då ännu funnits en outdelad restupplaga af 281 exemplar.

****) Någon tid därefter fick Lagersvärd befallning att söka förekomma spridandet af »Prospectus»; och på grund af denna föreskrift anhöll Lagersvärd hos de italienska regeringar, där han varit ackrediterad, officiellt om skriftens konfiskering. L. till Sparre 2/11 1793 (R. A.).

att hans uppförande varit »en verkan af dess upphetsade harm öfver att tro sig vara i mistning för alltid satt af lustens förnjande att i regementsstyret influera och däri ensam likasom mest betyda, en förlust, som blodet i jäsande försatt». Därtill hade nu kommit, att Armfelt lätit utgifva »Prospectus», och man fann »det vara i världshistorien ännu ohördt, att en produktion af slik art kunnat utflyta ur en penna, i hvars frambringande foster H. K. H:s egen ackrediterade minister vid flera hof conniverat åtminstone, om han ock icke samma penna fört». Det tillkännagafs, att Armfelt ofördröjligen skulle blifva rappellerad från sin beskickning och ställas till ansvar, så vida icke »alla handskrifna och tryckta exemplar genast konfiskerades och öfversändes till Sverige».

Armfelt yttrar om denna »fulminanta» depesch: »Visiren Reuterholm, ursinnig öfver att man vågade anfälla konungens mördare och nedkalla mänsklighetens förbannelser öfver dem, som börjat de oordningar, hvilka nu skaka alla Europas stater, ropade på öfvervåld; han skrämde upp sin myndling regenten, befallde den enfaldige rikskansleren att gifva mig en skrapa, och denne skref till mig allt som hans lågsinnade och häftiga karakter kunde ingifva honom». »Min hustru, skrifver Armfelt vidare, blef mycket mera upprörd än jag öfver den förbittring, med hvilken man förberedde sig att förfölja mig, och för att afvända stormen, ville hon, att jag genast skulle skicka in min afskedsansökan. Jag kunde icke besluta mig för denna åtgärd, ty jag skulle därigenom hafva förlorat alla medel att kunna subsistera, t. o. m. på kredit. Jag förstod visserligen, att man kunde beröfva mig mina löneinkomster, såsom också skedde kort därefter; men jag ville icke själf vara orsaken till den kassabrist, hvartill detta skulle fört mig».

Lagersvärd hade befallning att, på samma gång som han öfverlemnade detta bref, yrka på att Armfelt skulle bosätta sig i Genua, när hans vistelse i Neapel vore öfverflödig. Äfven detta var en obehaglig öfverraskning för Armfelt, då alla anstalter för att tillbringa vintern i Neapel voro gjorda, och han dessutom kunde återropa hertigens bestämde löfte, att han efter behag finge välja hvilken som helst af Italiens residensstäder till sitt uppehåll *).

*) Från Florens hade Armfelt också i bref till rikskansleren Sparre (⁵/₁₀ 1793, R. A.) återopat detta löfte, hvaraf följde, att om »Genua behagar mig, jag äfven får där fixera mig för längre tid». Därföre skulle han på våren 1794 resa dit; men nu yre han på väg till Neapel, hvarest han »för 6 månader fått en vacker och anständig logement». Han tillägger ironiskt,

Genast efter Armfelts ankomst till Rom, dit han ätföljdes af sin familj, hade Piranesi inställt sig hos honom, trogen sitt hemliga uppdrag; redan då hade han såsom spion hos honom anställt den man, som sedermera under tre månader följde honom såsom en »spiritus familiaris», »ständigt på sin vakt, såsom en korsikansk hund», enligt Piranesis egna uttryck. Det var Benedetto Mori, en romersk arkitekt och gravör, som arbetat på Piranesis atelier och var af honom känd sedan 25 år. Med Piranesi hade Armfelt åtskilliga samtal; han mottog honom vänligt, men hade, enligt Piranesis uppgift, »en betryckt och melankolisk uppsyn»: man såg för första gången, säger han ironiskt, Armfelts »vackra himmelsblå ögon fördunklade och hans rödlätta kinder bleka af fruktan *). I Armfelts tillfälliga bostad i Rom upptäckte Piranesi spejareögon ett exemplar af »Prospectus» och, hvad viktigare var, han kunde inberätta, att Armfelt själf uppgifvit, att det däri bebådade arbetet öfver Gustaf III:s historia skulle utkomma redan i November, och att han redogjort för dess plan, i hvilken inginge en utförlig skildring af frihetstiden med dess aristokratvälde och korruption. »I Pisa, sade Armfelt, enligt Piranesis berättelse, har jag mycket arbetat på ordnandet af mina rika materialier och jag har förvissat mig, att från rysk sida inga hinder skola möta för offentliggörandet af vissa aktstycken, hvilka sannolikt skola ådraga mig stor ovänskap i Sverige, särskildt inom aristokratien». — För Lagersvärd förklarade Armfelt, att det vore honom omöjligt att nu ändra sin resplan; befallningen att vistas i Genua hade kommit för sent, och han ärnade icke åtlyda den **).

att Lagersvärd i Genua «så vist arrangeradt allt, att därvid på flera månader intet är att göra».

*) Se Piranesis Lettera al generale Acton, s. 32. Karakteristiskt för skriftsättet i denna skandalskrift är tillägget: «Nè furono bastanti a calmar le sue smanie e le sue palpitazioni i conforti, di cui gli fu liberale la tenera Menzikoff e le cortesie di una rispettabile e sempre amabile principessa Romana» (Santa Croce).

***) Lagersvärd till Sparre ^{22/10} 1793 (R. A.) och Piranesi till Reuterh. ^{16/10}, ^{19/10}, ^{23/10}, ^{31/10} 1793. Enligt Piranesis uppgift hade Armfelt försökt öfvertala Lagersvärd att föregifva, att han ej upphunnit Armfelt förrän närmare Neapel, hvilket skulle tjena till ytterligare ursäkt för hans uraktlåtenhet att hörsamma befallningen att bosätta sig i Genua. L:s depescher innehålla intet därom, ehuru han ingalunda underlät att rapportera hvad som för Armfelt kunde vara förklenligt, och så väl för Sparre som för Reuterholm beskädmade sig öfver att Armfelt understått sig att «moquera» sig öfver befallningen. Förut hade Lagersvärd ifrigt yrkat på att Armfelt blefve stationerad i Neapel, och att han själf, oberoende af ministern, finge i Genua och Toskana sköta «de verkliga affäerna». «Friherre Armfelts geni och talenter äro

Från Capua, hvarest Armfelt uppehöll sig en dag på vägen till Neapel — han lemnade Rom den 22 Oktober — afsände han ett vidlyftigt svar på rikskanslerens stränga skrifvelse **). Han följde däri prima regula juris: nega. Han bestred helt kategoriskt, att han haft någon del i Prospectus »och än mindre i dess kringsspridning», eller att han i Dresden och Wien sökt tryckare, förläggare och försäljare, eller att något sådant arbete öfverhufvud vore tryckt i Italien. Däremot redogör han vidlyftigt för sitt tillärnade stora arbete öfver Gustaf III, hvilket delvis skulle vara utarbetadt och hvartill materialier i stor mängd förefunnes i egenhändig uppsatser och bref af Gustaf III. Han lofvar dock, att icke, så länge han vore i rikets tjänst, offentliggöra några af honom samlade eller författade papper. Om hertigen-regenten yttrar han sig i vördnadsfulla ordalag, ehuru han erinrar, att H. K. H. ej »velat sätta hans tacksamhet på hårda prof», samt tillägger med anledning af beskyllningen i Sparres bref, att han »fläckt medborgares ära», att han aldrig skulle kunna »våga bland deras antal räkna den, som sträfvat efter tronens fall eller den regerandes lif». Han erinrar hertigen, såsom bevis att han ej varit en »regeringssjuk eller högmödig undersäte», om den brydsamma »deliberationen i sammetsrummet strax efter sedan salig konungens kodicill och testamente voro upplästa», och slutar med att, såsom vanligt, betyga sina monarkiska grundsatser, för hvilka han ansåg sig hafva blifvit förföljd, därför att de stodo i strid mot de herskande frihetsidéerna. »Mätte jag få öfverlefva den dag, då H. K. H. vunne den öfvertygelsen, att jag anser dess, konungens och rikets intressen och välgång som gemensamma och oskiljaktiga, samt att jag utan regeringssjuka och ärelystnad är färdig att för dem uppoffra mitt lif, min välfärd och alla de efemera fördelar, som af ett annat tänkesätt nu för tiden tillflutit dem, som omkullkastat en af Europas största monarkier».

Anmärkningsvärdt är, att Armfelt i denna skrifvelse, på samma gång som han nekar sin delaktighet i »Prospectus» — denna osannfärdiga uppgift ansåg han förmodligen berättigad såsom själf försvar — söker att leda vederbörande på villospår med afseende på det tilltänkta stora historiska arbetet, och att han i samma syfte, såsom vi nyss sett, äfven yttrat sig till Piranesi. Antagligen var hans afsigt att injaga en hälsosam förskräckelse

äfven så mycket kända, som hans sätt att handtera smärre detaljer äro indifferent». (Lag. till Sparre ¹⁶/₇, ²²/₁₀ 1793. R. A.)

***) ²³/₁₀ 1793. (R. A.)

hos sina förföljare genom att låta dem förstå, att han i de hemliga aktstycken, han sade sig hafva samlat, egde i sina händer farliga vapen. Partitidens korruptionsväsen var en skamfläck, som många af samtidens offentliga män eller deras anförvandter egde giltig anledning att söka dölja; och det var sannolikt, att konung Gustafs bref och papper i Armfelts ego vore komprometterande för dem, som nu sutto vid styret. — Piranesi fann genast, att detta arbete skulle blifva en »libro scandaloso», och riktade all sin uppmärksamhet på att utforska hvar dess handskrift befunde sig; och förmyndareregeringens ifver att komma i besittning af Armfelts papper torde, såsom redan nämnt är, minst lika mycket hafva föranledts af önskan att hindra gamla synders uppenbarande, som af dess föregifna fruktan för hans hemliga stämplingar. Armfelts krigslist förfelade sålunda sin afsigt: spioneriet och förföljelsen endast ökades, och han själf fick bittert lida för sin falska uppgift.

I fråga om »Prospectus» bibelhöll Armfelt äfven inför sina närmaste vänner i Sverige en viss hemlighetsfullhet. Till Franc skref han, att denna skrift vore honom endast så till vida bekant, »att den skulle innehålla ett beröm för salig kungen och en sortie mot alla factieux, novateurer, assassiner och galningar i all genre». Icke ens fröken Rudenschöld fick klart besked angående Armfelts förhållande till denna skrift. Ryktet därom hade väckt hennes nyfikenhet, och sedan några exemplar kommit till Sverige på hösten 1793, var den ofta på tal i Armfelts brevväxling. Han lät sin väninna endast veta, att denna skrift icke vore densamma, som hon renskrifvit före hans afresa från Sverige *): «möjligen hade någon illasinnad därpå gjort en förfalskning, som han ej ville kännas vid». För öfrigt hemställde han om »Prospectus» verkligen kunde anses som en »smädeskrift mot hertigen eller mot någon annan, som ej i sitt innersta känner samvetsförebråelser öfver att hafva medverkat till Gustaf III:s mord». Med nöje citerade han i ett annat bref ett yttrande af pålven med anledning af svenska regeringens spaningar efter denna förgrifliga skrift: »I Sverige frukta de nu levande att man talar om de döda, därför att dessa hafva mer lif än de själfva».

Men om Armfelt röjde en övntad försigtighet i fråga om »Prospectus» och om han i breven till sina förtrogna efter den öppna brytningen med de styrande oftare än förr försäkrade om sina lojala tänkesätt mot hertigen, så voro Reuterholm och Sparre fortfarande föremål för hans hänsynslösa och bittra skämt. »Om

*) Se ofvan sid. 90.

Prospectus skulle vederläggas, så kan författaren», skriver han med tydlig hänsyftning på Reuterholms vältalighet, »vänta sig att bli bekämpad med sublimes fraser, att man nedfaller inför altaret och tager det Högsta Väsendet till vittne om sina ädla afsigter och sitt nit för det allmänna bästa, då man smädar en stor konungs minne». Ej mindre vanvördigt yttrar han sig om rikskansleren och hans »épîtres spasmodiques et suffoquantes. »Om jag någonsin träffar på hans lärare i retoriken, skall jag hänga honom». Och vidare: »Om man ville låta förfärdiga en brefställare i genre af Rabener, som skulle innehålla ovet, otydlighet, platta och oändliga fraser, så känner jag en man i Sverige, som har nog stort hufvud att accouchera af ett sådant opus. Mitt parti är taget; men victime af mina sentiments för min salige herre, kan jag ej gå ett steg tillbaka.»*)

Det synes af dessa och andra yttranden, att den erhållna skrapan på det högsta upprört Armfelts sinne. I långa skrivelser, afsända dagarna närmast efter dess mottagande, till de flesta af sina korrespondenter — fröken Rudenschöld, Franc, Gyldenstolpe, major Uggle — utgöt han sin harm. »Jag skall aldrig handla förrädiskt», skref han till fröken Rudenschöld, »aldrig glömma att jag varit undersåte och vän till en stor och olycklig furste, min konungs fader. Men jag är skyldig mig själf och denne olycklige monarks minne, att icke låta mig vanhedras eller att utan förtrytelse tåla de bittraste smädelser och den nedrigaste förföljelse». Han bad Gyldenstolpe erinra hertigen om sina kända monarkiska tänkesätt, hvilka väl borde utgöra ett hinder för att han skulle hafva velat visa Sveriges regent vanvördnad. Och till Gyldenstolpe så väl som till Franc förklarade han sin önskan att lemna det lands tjenst, där man blefve så behandlad. »Man kan med min karaktär ej vänja sig vid vissa former och humiliationer, injusticer och dumt ovet.»**) Och några veckor senare förklarade han, att om han i dödsminuten skulle vittna om sitt förhållande till hertigen ända till d. 15 Juli 1792, så visste han med sig, att han med nit, ifver och vänskap bidragit till allt, som kunde tjena till hans välgång, så väl som till faderlandets. »Och efter denna tid har jag icke varit inkonseqvent; men häftig, retlig, föga van vid det ovärdiga behandlingssätt

*) Till Franc 19/10, 28/10; till fr. Rudenschöld 22/10, 30/11, 17/12, 24/12 1793.

**) Till fr. Rudenschöld och till Franc d. 19/10, till Gyldenstolpe 23/10.

jag rönt, har jag dock aldrig hatat hertigen *) men väl ofta känt förakt och förargelse.»

Vi återvända till Piranesi och hans verksamhet i Reuterholms tjänst.

Från Florens hade till Piranesi ingått underrättelse, att d'Héral och Vignes afrest till Tyskland, försedda med pass för 6 månader, hvilket endast genom Armfelts personliga mellankomst och med svårighet utverkats af toskanska myndigheterna. Ett bref från d'Héral till Armfelt från Roveredo, hvorigenom upplysning erhöles om Armfelts ryska framtidsplaner, föll kort därpå i Piranesis händer. Såsom författare och utspridare af «Prospectus», menade nu Piranesi, borde d'Héral gripas under resan; och då man därjämte ansåg sig hafva skäl att förmoda, att den franske abbéns egentliga uppgift vore att i Tyskland ombesörja tryckningen af det arbete, som utlofvats i »Prospectus», så ansåg Piranesi ingen tid vara att förlora. Han sände genast en kurir till svenske ministern i Regensburg baron Schultz v. Ascheraden, med uppmaning att låta arresteras de resande fransmännen, hvilka varit i Armfelts tjänst och om hvilkas resplan han lemnade underrättelse. För att äfven från Tyskland erhålla tillförlitliga spionrapporter, gaf Piranesi anvisning på en bankir i Düsseldorf**), hvarest han visste att d'Héral skulle lyfta penningar på Armfelts räkning. Spioneriet lyckades: d'Héral och Vignes anhöllos i Düsseldorf d. 22 Jan. 1794 genom en af Reuterholms utskickade, majoren Piper, som var försedd med ett uppdiktadt bref till Armfelt från fröken Rudenschölds broder, afsedt att locka d'Héral i fällan. d'Hérels papper utlemnades, då de ej syntes honom innehålla något förgrifligt; han lyckades dock förstöra den medförda chiffren för sin brevväxling med Armfelt, och flydde därefter öfver Holland till England***).

*) «2186»: den siffra, hvarmed hertigen i chifferskriften betecknades.

**) Hans namn var Beckendorff. Afskrift af brevväxlingen med honom finnes bland Reuterholms papper.

***) Det diktade brefvet med tillhörande bilagor är tryckt i Crusenstolpes Moriaen IV: 256. — Enligt d'Hérels bref till Armfelt (²⁵/₁, 1800) uppträdde Piper med «la ceinture bardée de pistolets, la fureur sur les lèvres et la fraude dans les yeux», Armfelts bref utlemnades, enligt d'Hérels uppgift, först efter öfverläggning med Armfelts vänner, ärkebiskopen af Tours, greve d'Escars och maréchal de Castries, hvilka ansågo Armfelts oskuld därigenom bevisad. I bref till Sparre protesterade d'Héral energiskt mot Pipers uppträdande, och afgaf en utförlig berättelse om förloppet till ryska ministern Nesselrode (R. A.) — d'Hérels följeslagare Vignes sades, i motsats till d'Héral hafva mot betalning biträdt Reuterholms utskickade.

Reuterholm blef besviken i de stora förväntningar, som Piranesi's bref ingifvit honom om d'Hérals papper. Det väntade stora fyndet bestod blott i Armfelts bref till kejsarinnan, hvilket visserligen i någon mån var komprometterande för Armfelt; några papper till Gustaf III:s historia funnos däremot icke. Ej heller kunde någon upplysning därur hemtas rörande någon tillärnad sammansvärjning, hvars ledare skulle vara Armfelt. Icke ens det löfte, som genom rikskansleren Sparre sedermera gjordes den franske abbén om frikostig betalning, kunde aflocka honom någon ytterligare uppgift om Armfelts hemliga förehafvanden — af det enkla skäl, att några stämplingar af den natur, som Reuterholms styrelse antog, aldrig egt rum. d'Héral afvisade såsom »gentilhomme et ecclésiastique Français» med värdighet penninganbudet och försäkrade, att han aldrig, icke ens i Armfelts mest upprörda ögonblick, fått hans förtroende om några förgripliga planer, men väl ofta hört utbrott af sorg och bitterhet samt uttryck, hvilka antydde, att han vore förföljd och hade fiender, som sökte skada honom i regentens ögon *).

Piranesi var emellertid verksam äfven på andra håll. I Armfelts spår afsände han den ofvannämnde Benedetto Mori, hufvudpersonen i det spiondrama, som i Neapel utspelades kring Armfelts person. I Rom bevakade Piranesi oafslätligt abbé Bonneval genom en mängd spioner; bland dem var en »monsignore» vid namn Marini. Bonnevals brevväxling med Armfelt uppsnappades, hans papper kopierades eller bortstulos; Piranesi själf, som fann »la casa di Bonneval» vara »un ottimo fonte», inventerade under dennes frånvaro hans skrifbord och gömmor. Det framgick af dessa fynd, dels att Bonneval icke varit främmande för tillkomsten af »Prospectus», dels att Armfelt haft till genomseende en af Bonneval författad politisk uppsats, hvilken Piranesi lyckades stjåla **). Hos kardinal Bernis och abbé Maury spanade Piranesi, ehuru utan framgång, dels själf, dels genom andra efter »Prospectus» och det däri anmälda arbetet ***); värden på det hotell, der Armfelt bott i Florens, utforskades om

*) d'Héral till Sparre 29/3, 1794. (Reut. Papp.)

***) Armfelt till Bonneval 24/8, 21/9, 11/11, 18/11 1793. (Reut. Papper). Jfr ofvan sid. 113.

****) Den yngre Bernis, »il monsignore», hade för Piranesi tagit i försvar Armfelts tillärnade arbete och sagt, att hertigen-regenten borde vara glad att det utkomme, så att det syntes, att han icke beskyddade sin broders fiender. «e poi farà come il fratello defunto». Piranesi tillägger salvfvelsefullt: «Inorridisco a dover parlar così del mio principe, ma in questo momento non sono che un mero relatore». (Piranesi till Reuterholm 11/12, 1793).

hans yttranden, hans umgänge o. s. v. Alla bref till och från Armfelt i Neapel, hvilka passerade Rom, gingo genom Piranesis händer; några uppbrötos och afsändes till Sverige, om de innehöllo något misstänkt; andra fingo passera, men brefskrifvarnas namn antecknades och redogörelse sändes till Reuterholm. Ett par bref — bland dem det ofvan nämnda till Lizakewitz i Genua — ansågos vara af den vigt, att Piranesi med dem afsände en särskild kurir till Stockholm, nämligen sin broder, abbé Pietro Piranesi. Denne medförde äfven till Sverige Armfelts svar på rikskanslerens bref. Emigrerade fransmäns korrespondans med Ryssland bevakades äfven, för att därigenom få spaning på dem, som voro medvetna om d'Hérals planer.

Särskild uppmärksamhet egnades åt en viss Sources, en fransman med något äfventyrliga öden. Armfelt hade påträffat honom i Livorno: mannen var Armfelt bekant, sedan han vistades i Sverige, där han varit skådespelare och äfven deltagit i ryska kriget. I handelsuppdrag för svenska handelshuset Schön & Co. hade Sources ankommit till Neapel ett par månader före Armfelt; efter dennes ankomst hade han snart blifvit en ofta förekommande gäst i hans hus. Spionen Mori hade från Neapel mycket att förtälja om Sources' och Armfelts täta öfverläggningar, hvilka troddes gälla dels handelsförmåner, som Sources hoppades genom Armfelt utverka, dels hemliga politiska förhåfvanden — »grandi affari di conseguenza». Och då det genom Mori spordes, att denne Sources skulle resa till Sverige och Ryssland, att Armfelt natten före hans afresa med honom haft ett hemligt samtal och i sista stunden genom en biljett, som dock uppsnappades af hans förrädiske betjent Antonio Zamparelli, velat varna honom för Piranesi vid deras stundande sammanträffande, då Sources skulle passera Rom — då var Piranesi säker att hos honom finna den vigtiga statshemligheten. Han visste, att Sources medförde ett antal exemplar af »Prospectus» *), och sökte, då denne uppehöll sig i Rom, att genom tjufknep få dem i sitt våld, äfvensom den ofvan nämnda handskriften af Bonneval, hvilken Sources medfört från Armfelt. Han förmodade, att Sources' uppgift i främsta rummet vore att i Tyskland gemensamt med d'Héral arbeta på det mångomskrifna historiska arbetet, och att han för detta ändamål medförde ett manuskript från Armfelt. Han anställde tre spioner, bland dem en, som nämnes »il vecchio biancho», till bevakning af Sources under de dagar, då denne vistades i Rom, och vid sitt personliga sammanträffande

*) Zamparelli's ofvan nämnda anteckning uppgaf 12 exemplar.

med honom sökte Piranesi, säger denne själf, med sin vanliga fintlighet (»solita destrezza») aflocka honom hans resplan och hemligheten af Armfelts förehafvanden. Det lyckades dock föga: hvarken erhöll Piranesi »Prospectus»-paketet eller kunde han tillfylllest förklara afsigten med Sources' resa. Men han skyndade att till vederbörande afsända underrättelse, att Sources vore på väg genom Tyskland och att han såsom misstänkt borde gripas. Så skedde ock: Sources anhölls genom svenske postdirektören Bregard i Hamburg och befanns, liksom d'Héral, innehafva några bref från Armfelt, hvilka dock icke inneburo de väntade bevisen för statsbrottslighet.

För öfrigt visade Piranesi sitt nit genom att framställa alla underrättelser, som ingingo från honom, såsom uppläckter af största vigt. Han berättar t. ex., att Armfelt yttrat, att hertigen-regenten borde vara försiktig, för att icke blifva förrädd; och utropar med anledning häraf i ett bref till Reuterholm: »E. Exc. ser hvilken låga, som är färdig att utbrista i Sverige! Detta är en vigtig sak och förtjenar noga eftertanke». Med sina ansträngningar, »pene e fatiche a tutte ore per le spie», skröt han gärna i sina bref till Reuterholm, men inskärpte också, att, om han arbetade »come un disperato», så bure också hans arbete frukt*). Oförtjent var visserligen icke detta själfberöm i allo; men medgifvas måste, att de resultater, som vunnos genom Piranesis spioneri under året 1793 och som svenska regeringen dyrt fick betala, icke voro synnerligen betydliga. Uppgifterna om utgifvandet af »Prospectus» och om d'Héral's samt längre fram Sources' resa i hemliga uppdrag för Armfelts räkning voro i själfva verket de enda, som kunde synas ega någon vigt för att bringa Armfelt på fall. Men därjämte hade Piranesi, utom en mängd intresselösa detaljer, inberättat icke så få uppgifter, hvilande på lösa misstankar eller förvridningar af fakta**).

*) Salfvsefullt yttrar han i ett af sina bref, att han «oflåtligt uppsändt böner till Gud för den lyckliga utgången af denna sak». «Jag har sett, tillägger han, verkliga underverk ske, hvarhelst jag haft mina händer med». «Vi måste hoppas på Guds försyn, heter det i ett annat bref; för honom är ingenting svårt». Det var när Piranesi rustade sig att utföra det skamliga tjuvknep, som i början af 1794 satte kronan på hans spionverk, som han på detta sätt anropade Försynens bistånd. (Piranesi till Reuterholm ⁸/₁₁, ¹¹/₁₂ 1793, ¹⁵/₁ 1794).

**) Sådana voro t. ex. de flesta som angingo d'Héral och Sources, sådana de mångfaldiga uppgifterna om tryckningen af Armfelts arbete; en gång sades det såsom säkert, att den pågick — i Palermo! Ogrundade voro äfven de genom Piranesi inberättade ryktena, att Armfelt skulle gå än i neapoli-

Först i början af 1794 kröntes Piranesi bemödanden med en framgång, som väl kunde sägas från hans ståndpunkt vara lysande, om den också af den allmänna rättskänslan måste stämplas såsom en vanhederlig stöld: det var då han lyckades att i Florens bemäktiga sig Armfelts hos lord Hervey deponerade papper.

Det var ett fynd, som i själfva verket borde öfverträffa Piranesi förväntningar. Han förmodade, då han fick spaning om att ett paket, innehållande Armfeltska papper, befunde sig i lord Herveys förvar, att det innehölle de bref och handlingar till Gustaf III:s historia, med hvilkas offentliggörande Armfelt hotat i sin »Prospectus»; och hoppet att få i sina händer hvad han så länge efterspanat, försatte honom, enligt hans egna ord, »in una smania». »Hvem vet, tillade han, kanske finnes däri äfven någon revolutionsplan» *)? Han lyckades i själfva verket att skaffa i Reuterholms händer icke blott ett papper, som af Armfelts egen hand var försedt med påskriften »revolutionsplan», utan äfven en mängd andra aktstycken, som vida mera än handlingarna till Gustaf III:s historia egde »aktualitetens intresse» och kunde tjena såsom vapen mot Armfelt. Det var nämligen hela samlingen af de bref, denne emottagit under större delen af sin vistelse i Italien, och därjämte en mängd koncepter af hans egen hand till hemliga skrivelser i politiska ämnen. — Vid sin afresa från Wien hade Armfelt hos furst Galitzin deponerat de bref, han under sin vistelse i Tyskland erhållit; och på samma sätt hade han i förvar hos lord Hervey i Florens lemnat sin brefväxling från tiden mellan Februari 1793, då han lemnade Wien, och Oktober samma år, då han begaf sig till Neapel. Den förstnämnda samlingen undgick visserligen att falla i förföljarnas händer och återställdes sedermera af furst Galitzin till Armfelt; **) men den sistnämnda innehöll tillräckligt af komprometterande beskaffenhet, för att fyndet skulle helsas med jubel af Piranesi och Reuterholm.

tansk, än i engelsk tjeust: att han skulle blifva rysk minister i Neapel: farhågan att han skulle ställa till ett giftermål mellan den unge konungen af Sverige och en prinsessa af Neapel, för att därigenom återvinna sitt inflytande o. s. v. (Piranesi bref till Reuterholm under Novemb. —Decemb. 1793).

*) Piranesi till Reuterh. 4°, 1794.

**) Genom furstinnan Menschikoff, som, då hon på resa till Ryssland från Italien på våren 1794 passerade Wien, för Armfelts räkning hemtade dessa papper och medförde dem till Ryssland.

Det sätt, på hvilket Piranesi lyckades utföra stölden af dessa Armfeltska papper, var följande *). Uppsnappade bref, växlade mellan Armfelt och hans väninna i Florens, lady Anne Hatton, hade upplyst Piranesi om tillvaron af ett hos lord Hervey befintligt, Armfelt tillhörigt paket; och spionen Mori hade från Neapel inberättat, att han erfarit, att lord Hervey skulle lemna Florens och bosätta sig i Neapel **). Äfven lady Anne skulle på nyåret begifva sig dit, och Armfelt hade anmodat henne att i lord Herveys ställe öfvertaga paketets förvaring ***). Piranesi insåg, att det brådskade att få skatten i sina händer, innan den flyttades från lord Hervey eller fördes från Florens; och han skyndade i början af Februari att dit afsända tvenne förfarna män, sin handsekreterare Vincenzio Inglesi och sin medhjälpare vid spioneriet i »casa Bonneval», Andrea Giuliani, för att på bästa sätt, helst i hemlighet, bemäktiga sig detta paket. Expeditionen medförde äfven, för att i nödfall användas, bref dels till lord Hervey själf, dels till toskanske premierministern Serristori, hvori Armfelts papper officiellt reklamerades. Äfven till Lagersvärd i Genua afsändes en skrivelse, hvori han anmodades att såsom svensk chargé d'affaires, ackrediterad i Florens, hos vederbörande myndigheter, om så skulle anses nödigt, understödja denna reklamation. Den officiella vägen behöfde dock, tack vare Piranesis nitiska agenter, icke anlitas; och han hade den tillfredsställelsen att se dem utan främmande bemedling utföra sin bedrift. Orolig var han för utgången af sin expedition — icke af samvetsbetänkligheter, utan af fruktan att saken skulle röjas, och Armfelt, därigenom varnad, skulle få rådrum att sätta sin person i säkerhet †),

Omkring en månad förflöt, innan Piranesis ovisshet skingrades; men tiden användes väl af de värdiga stallbröderna Giuliani och Inglesi i Florens. Den förstnämnde inledde, under förvärdning att söka tjänst hos lord Herveys blifvande efterträdare, bekantskap med en af hans tjänare, italienaren Giuseppe Merci; och vid en festlig måltid, till hvilken denne inbjöds, lyckades det Giuliani och Inglesi utan svårighet att utforska, att det ifrågavarande paketet, försedt med Armfelts adress och sigill, verkligen

*) Se Sander, anf. st. s. 26 o. bil. n:o 1, hvarest efter Piranesis brevväxling denna fråga först blifvit utredd och hvarjehanda oriktiga uppgifter rättats.

**) Mori till Piranesi ^{28/12} 1793.

**) I bref ^{2/12} 1793, hvilket af Piranesi uppsnappades och aldrig kom fram. (Reuterh. Papp.).

†) Piranesi till Reuterholm ^{8/1} 1794.

funnes i förvar i lord Herveys egen sängkammare. De lyckades äfven, mot löftet af 100 scudi och försäkran om beskydd af »regerande personer», utan synnerlig möda öfvertala sin nye vän att medverka till deras lofvärda syfte att stjäla detta paket. Merci flyttade det till en början till ett doldt ställe nära utgångsdörren, men vågade icke att skaffa det vidare, af fruktan för en svart betjent — »un moro schiavo» — som var lorden fullkonligt trogen och alltjämt stod på vakt vid dörren. Häri låg nu svårigheten. Piranesis utskickade gjorde allt för att öfvervinna den: deras föreställningar, upprepad välfägnad och penningar förmådde slutligen den värde Giuseppe att med sig förena en lika aktningvärd medbroder, Pasquale Martignani, för att gemensamt utföra hjältebragden. Äfven dennes betänkligheter behöfde dock häfvas genom en »pranzo» och hvarjehanda »gentilezze» å Giulianis och Inglesis sida, förnämligast dock genom löftet att öka arfvodet till 150 scudi. Det beramades då, att sedan lord Hervey d. 2 Febr. afrest till Livorno, dådet skulle utföras; och den 3 på morgonen lyckades det de båda »modiga» florentinarna *) att föra paketet till Giulianis bostad. Här behandlades det med försigtighet och skicklighet af honom och Inglesi: det öppnades och befanns inom ett stort försegladt yteromslag af vaxduk innehålla fyra mindre paketer, inlagda i papper. Dessa uttogos; i stället inlades makulaturpapper af motsvarande kubikinnehåll, hvarefter vaxduksomslaget återställdes, och paketet, till utseendet oförändradt, återbars till sin förra plats. Så skickligt hade denna operation verkställts, att ingen i lord Herveys hus hade någon misstanke att paketet varit öppnadt. Lord Hervey själf skref omkring ett år senare till Armfelt: »Det som Ni anförtrott mig, är i säkerhet och står när som helst till edert förfogande» **). Och då Armfelt flera år efteråt hos lord Herveys enka gjorde en förfrågan rörande dess öde, försäkrade hon, att hon ännu hade allt i godt förvar och i orubbadt skick. Hennes förvåning blef utomordentlig, då hon på Armfelts anmodan öppnade paketet och fann det — »fyllt med papper, som varit nyttjade under bakelser och pastejer, på hvilka aldrig en bokstaf varit tecknad» ***).

*) «Corragiosi ambedue noi, quantunque il palazzo fosse ben guardato», säga de i sin berättelse om denna bedrift, hvilken på samma gång utgör ett qvitto öfver mottagandet af det lofvade arfvodet. Se Sander, anf. st. s. 61.

***) D. 23/3, 1795.

***) Se Armfelts tryckta själfbiografi, anf. st. II: 98.

Giuliani skyndade till Rom med det dyrbara fyndet och mottogs med öppna armar af Piranesi. Denne ögnade på dess innehåll och afsände det genast, stolt öfver det storverk han utfört, i flera paketer, dels under hertigen-regentens, dels Reuterholms adress till Stockholm *). Piranesis långa spioneri hade således omsider krönts med framgång; med liflig själfkänsla kunde han skriva till Reuterholm, att han gjort »un gran bene alla Suezia, particolarmente in questo momento». Sändningen var välkommen i Stockholm, kanske i högre grad än Piranesi själf anade: den förutan hade, såsom vi skola se, den redan började högmålsprocessen sannolikt måst nedläggas. Belöningen för Piranesis välförhållande uteblef icke heller: den svenska förmyndareregeringen blygdes icke att därigenom erkänna sig medbrottslig i det skändliga dåd, som på dess vägnar blifvit utförda i Italien af dess lydiga redskap.

Medan Piranesi satt i Rom, lik spindeln i nätets innersta, och vaktade sitt rof, sökte Benedetto Mori att i Armfelts omedelbara grannskap i Neapel alldeles omsnärja honom med sitt spioneri. Från denne agent ingingo till Piranesi täta rapporter, hvilka lades under Reuterholms ögon såsom bilagor till dennes egna bref. Dessa bilagor ega sitt intresse, ehuru de icke, lika litet som Piranesis rapporter under det första halfåret af hans spionverksamhet, meddela några upptäckter af viktiga statshemligheter. De åskådliggöra endast, till hvilken grad alla den föga omtänksamme Armfelts steg voro bevakade. Piranesi skröt själf offentligen med, att han i denne Mori gifvit Armfelt en hemlighetsfull följeslagare, hvilken följde honom som skuggan kroppen och aldrig ett ögonblick skildes från hans sida, som bevakade såsom en skatt hans ord och antydningar, som smög sig med honom vid hans toilett och följde honom i spåren vid hans besök »nelle talame di tante principesse e milady, che per lui sospiravano» **). Håri ligger nu visserligen betydlig öfverdrift; ty huru noggrant Mori än bespejade alla enskildheter i Armfelts lif, så var det mycket sällan, som han lyckades uppfånga några »ord och antydningar» af honom; och de iakttagelser, han med-

*) Samma dag, d. 8 Febr., afsändes till Reuterholm bref jämte redogörelse för förloppet. För att göra bedrägeriet fullkomligt försågos de tre sändemän, som Piranesi ansåg sig böra skicka, med diktade namn: kurirpass utfärdades af honom för Inglesi under namn af greve Alessandro Rinaldi, för Giuliani under namnet Luigi Francesco Priginecci; den tredje kuriren, betjenten Felice Saleri, nämndes Giovanni Brunaldeschi (Sander, *anf. st.* s. 28). — Frikostigt belönades sändemännen och tjufvarna af svenska regeringen.

**b) Lettera al generale Acton, s. 32, 33.

delade, voro i allmänhet af rent yttre art. Men äfven dessa ega ett kuriositetens intresse. Mori förde dag för dag, timme för timme, protokoll öfver hvad han från utsigtspunkter i grannskapet af Armfelts bostad eller i hans kök genom samtal med hans tjenstefolk kunde erfaras; han redogjorde för de besök, som »il barone» gjorde eller mottog, för de bref, som ankommo eller afsändes med posten, stundom äfven för den uppsyn, med hvilken de mottogos, för lefnadssättet och den växlande stämningen i huset samt för förhållandet till Armfeltska familjens reskamrater och grannar i samma hus, familjen Menschikoff.

Under förevändning att utföra några ritningar för ett landt-hus, hvilka Armfelt under ett samtal i Rom med Piranesi sagt sig behöfva, hade denne introducerat sin tjensteande i hans hus i Neapel. Mori synes dock hafva blifvit tämligen afvisande mot-tagen och fann till sin förvåning, att den villa, för hvilken han skulle utföra ritningar, endast existerade i Armfelts fantasi och förmodligen aldrig komme att byggas. Något arbete erhöill han således icke; för de utkast, han medfört, blef han frikostigt betald, men något samtal med Armfelt lyckades han icke vidare erhålla *). En förevändning var emellertid gifven: för det italienska tjenstefolket uppgaf han sig vara såsom arkitekt anställd hos »il barone» och ansågs därför af dem tillhöra huset samt gick där ut och in, utan att någon därvid fäste uppmärksamhet. Hastigt förstod han att skaffa sig vänner bland Armfelts betjening, och särskildt vann han på sin sida genom kontant betalning tvenne af hans lakejer: Antonio Zamparelli och Stefano Setola. För husbondfolket hyste Mori en viss rädsla och undvek så mycket som möjligt att blifva sedd af Armfelt själf, hvilken han misstänkte hafva någon aning om sina förehafvanden. Misstanken var icke heller ogrundad, ty Armfelt visste mycket väl, att Mori var af Piranesi skickad till Neapel för att spionera på honom. Redan i midten af December skref han till fröken Rudenschöld, att han, som ditills ansett Piranesi som »honnête et borné», nu upptäckt att han vore anställd som besoldad spion; det vore han som till »visiren» inberättade alla lögnar, som utspredos om Armfelt, liksom han äfven uppsnappade hans bref. En vecka senare berättar Armfelt, att hans svenske jägare upplyst honom om Moris förehafvanden och att han låtit jaga bort honom »à coups de cannes». Armfelts sorglöshet, oaktadt dessa

*) Såsom ett sådant kan icke anses att Armfelt, då han en gång oförmodadt stötte på Mori i sitt hus, tvärt frågade hvad han hade där att göra och om han icke fått betaldt.

upptäckter, är karakteristisk; men den visar äfven att han icke ansåg sig hafva något att dölja för Reuterholms spioner.

Detta oaktadt fortfor Mori sitt umgänge med Armfelts tjänstefolk och behandlades med största förtrolighet af »tutta la famiglia», nämligen det italienska tjänstefolket, och rapporterade allt sqvaller, som i deras krets förekom *). Han inbjöds af dem till de fester, som grefvinnan Armfelt med svensk älskvärdhet och patriarkalism tillställde för att låta tjänstfolket fira sina namnsdagar och juldagen: då uppläts åt dem en sal i palatsets stora våning, glädjen stod högt i tak och husbondfolket lemnade dem ostörda, »per non guastare le allegria **). Mori, som vid dessa fester satt som det onda samvetet och fruktade att se »il barone» inträda, var å sin sida frikostig med gästabud för sina nya vänner. För dessa fester insände han räkningar till Piranesi, som i sin ordning gjorde sig betald af svenska staten ***).

* * *

Den bostad, i hvilken detta spionsystem blomstrade och där Armfelt med sin familj slagit ner sina bopålar från slutet af Oktober 1793, i afsigt att där qvarstanna till April följande år, var »un bel palazzino», beläget vid Chiajan med utsigt öfver Villa Reales lundar och den blåa golfen. Han var där inrättad med den prakt, hvarmed han, sina dåliga finanser oaktadt, älskade att omgifva sig; en talrik betjening i rikt utstyrda livréer †)

*) Med den svenska betjeningen synes han hafva stått på mindre förtrolig fot, särskildt med Armfelts kammartjenare Haglund («M. Aglón»), om hvilken han dock i ett bref säger, att han börjat «umanizzarsi». Jägaren Lundgren («Lucren») hörde till dem, som gärna deltog i de dryckeslag, som Mori tillställde för att ytterligare lösa tungornas band, men var såsom vi sett, den som angaf Mori såsom spion.

**) Hånfullt skrifver Piranesi i Lettera al generale Acton (s. 34): «Egli (il barone) era ben lontano dal sospettare che fra il fumo degli arrostiti e il burro dei maccaroni i suoi famigliari coll' emetico della bottiglia vomitassero i suoi secreti».

***) För hvarje månad upprättade Mori detaljerade räkningar öfver sina utgifter för egen och andra spioners aflöning, taffelpenningar o. s. v. på ej så alldeles obetydliga belopp. För December månad t ex. uppgingo Moris enskilda kostnader till omkring 50 scudi: Antonio Zamparelli hade betingat sig 15 scudi i månaden o. s. v. -- Någon gång finnes antecknad: «si bebbe moltissimo, rum, rosoglio et altro»; och att Antonio eller «Lucren» varit «ubriaco». Till undfågna den hörde äfven stundom andra «menus plaisirs», icke af det mest moraliska slag, hvilka svenska regeringen fick betala.

†) Armfelt hade, enligt Moris rapport, låtit göra tre olika livréer, med olika grader af praktfullhet, till alla sina tjenare. Dessa synas hafva uppgått till 15 å 20 personer. — Karakteristiskt är följande yttrande i ett af

förde där ett dagdrifvarlif, som underlättade Moris korrupsionsförsök; dyrbara hästar och vagnar hörde också till utstyrseln. I samma hus, våningen under, bodde, såsom nämnt är, furst Menschikoffs familj; en lönntrappa underhöll förbindelsen mellan de båda våningarna, och betjeningens sqvaller visste berättat, att den flitigt begagnades*). Frikostigt utdelte Armfelt drickspenningar, i rikare mån än hans kolleger de utländska ministrarna — någon gång anmärker Mori, att »hela Neapel» därför skratade åt honom; på teatrarna depenserades mycket, o. s. v. Detta oaktadt märktes det stundom, enligt samma källa, att det ej var så alldeles helt med de ekonomiska tillgångarna; någon gång erhöill betjeningen icke sin lön, och det hela antog en bekymmersam uppsyn**).

Penningangelägenheterna, huru förtviflade de än i själfva verket kunde se ut, kunde dock ej i främsta rummet nedstämma ett sådant sinne som Armfelts. Övissheten af hans framtida öde bekymrade honom vida mer. Den erhållna skrapan och hans olydnad med afseende på valet af vistelseort kunde icke annat än göra det sannolikt, att svenska regeringen snart skulle låta det slag falla, hvarmed den hotat***). Längre måste det dröja,

Armfelts bref till sin hustru (¹⁴/₅ 1793): «Jag har ännu aldrig kunnat resignera mig att hafva illa klädda lakejer. Den ekonomien finner jag ej convenable och därtill resignerar jag mig intet. Pack må säga hvad de vilja, så conserverar jag vissa former af en stor herre och blir hvarken filosof i tänkesätt eller ett oanständigt sätt att vara».

*) Piranesi har i «Lettera al generale Acton» gjort sig ett nöje att omtala «la scaletta secreta, che conduceva immediatamente alla camera dell' amica». Mori, som befarade att upptäckten af denna trappa skulle vålla «torbide» mellan makarna Armfelt, tillägger dock med afseende derpå: «Ma io credo che [la baronessa] userà prudenza, come l'usa in tante altre cose». I allmänhet omtalas i spionrapporterna grefvinnan Armfelt sällan, men alltid med aktning.

***) Moris rapporter Nov., Dec, 1793. Armfelt själf utgöt sig i sina bref till Sverige ofta öfver sin penningförlägenhet i Neapel. Till abbé d'Héral skref han redan från Rom, att försäljningssumman af hans juveler borde räcka till December, och «därefter befinner jag mig med hustru och barn utan en styfver» (Svea Hofrätts protokoll s. 593); och för Sources omtalade han i December, att han förgäfvos sökt att få låna 4000 dukater, samt tillägger: «jag blir i Januari månad en rätt vacker pojke, om en viss förnäm dam lemnar mig utan undsättning, och Ni ej kan skaffa kredit för denna summa» (där sammast, s. 298). Den «förnäma damen» var naturligtvis kejsarinnan af Ryssland, hvars hjälp syntes så mycket mer nödvändig, som Armfelts ställning i Sverige var högst öviss.

****) Till Franc skref Armfelt d. ²⁵/₁₂: «Jag är ännu i afvaktan af mitt öde och hoppas blifva rappellerad. Hvad orsak vederbörande vilja gifva denna nya våldsamhet, är mig indifferent. Dock skulle den af en viss «Prospectus» vara mig behagligast» (Svea Hofrätts protokoll etc. s. 82).

innan svar kunde ingå från d'Héral eller Sources rörande utsigterna i Ryssland; men Armfelt hoppades dock, att våren 1794 skulle medföra stora förändringar i hans ställning, och hans afsigt var, såsom nämnt är, att om inga oförutsedda händelser inträffade, stanna i Neapel till denna tid. Han gjorde sig dock beredd på att från Neapel begifva sig till Venedig i egenskap af svensk minister, och anmodade svenske konsuln därstädes Bovo att skaffa en bostad. Likväl var ingenting afgjort: de ryska planerna växlade fortfarande med önskan att få draga sig i lugn tillbaka på svenska landsbygden *), måhända äfven med förhoppningen, att allt skulle gå sin jämna gång, och svenska regeringen, efter det stora utbrottet af sin vrede, upphöra att egna någon uppmärksamhet åt sin missnöjde representant i det aflägsna landet. I själfva verket syntes rikskansleren och kabinettet för utrikes brevväxlingen hafva för afsigt att tills vidare blott hämnas genom att alldeles ignorera Armfelts tillvaro — en hämnd, hvaröfver denne ej hade anledning att beklaga sig. Hertigen-regenten sades t. o. m. hafva förklarat för konungens guvernör grefve Gyldenstolpe, att han alldeles icke tänkte återkalla Armfelt från beskickningen — tvärtom, han ärnade qvarhålla honom mot hans vilja **).

*) Den 11 Nov. skrifver Armfelt till sin far: «Nästa sommar bor jag icke i Italien, och hoppas jag, det någon regerande person finnes, som tager med nöje emot en karls tjenst, som ej har någon annan crime på sin räkning än att hafva tjent sin konung och sitt fädernesland». I samma bref redogör han dock för hvarjehanda planer med afseende på egendomarna Åminne, Nynäs och Lindnäs; han ville bli landtman och draga sig ur världen. (Reut. Papp.) Ännu så sent som i Februari 1794 skrifver han till von Hess, att i Juli samma år, om ej förr, ville han lemna sin tjenst och söka en annan, «på ett ställe, där man ej dagligen chicaneras». T. o. m. det gamla förslaget att köpa egendom i Mecklenburg uppdyker i samma bref. «Om tio år, säger han, är Europa ej annat än en ödemark, där man bland ruiner får leta efter troner och altaren och välja mellan guillotinen och infamiens». Han trodde dock, att i Tyskland vore «mindre godt om galningare», och ville därför att v. Hess skulle hjälpa honom att bli bofast i nämnda land. — Till fr. Rudenschöld skref Armfelt (1¹/₁ 1794), att han från Stockholm erfarit, att regeringen hvarken ärnade rappellera honom eller bevilja honom tjenstledighet. Nu ärnade han begära ledighet d. 1 Juli: vägrades detta, så skulle han begära afsked. (Reut. Papp.) Rätt förhoppningsfullt såg han sakerna i ett bref till sin kommissionär major Ugglå (2²/₁₀ 1793, R. A.), där följande uttryck förekomma: «Om du får höra, att f-n skall taga mig, så låt ej förbluffa dig. Den f-n vill taga på ett ställe, sluter en ängel i famnen på ett annat, och våra gripår i Sverige få nöja sig med att bjuda till att göra ondt; ty hvar och en gör som han är karl till».

**) Rudenschöld till Armfelt 1³/₁₂ 1793. Då detta utlåtande fälldes, voro dock åtgärder redan vidtagna för Armfelts arrestering.

Dessa bekymmer oaktadt, lefde Armfelt ett rätt angenämt lif på denna plats, där han i ungdomen, då han med konung Gustaf gästade Ferdinands och Karolinas hof, funnit att »allt andades glädje», och hvars härliga natur och milda klimat ännu verkade uppfriskande både på hans oroliga sinne och hans ömtåliga hälsa. Några politiska planer sysselsatte honom säkerligen icke i Neapel, ehuru han såsom vanligt med vaket intresse följde händelsernas gång, städse lika förbittrad mot de franska — och svenska — jakobinerna. I stället hade han tillfälle till det angenämaste sällskapslif: hans resande vänner och väninnor från Rom, Pisa och Lucca hade åter samlats i Neapel. Lady Elisabeth Monck, den skönaste af dem alla, intog i Neapel en inflytelserik ställning genom sin förtrolighet med drottning Karolina af Neapel. Kring lady Monck samlades den engelska kolonien; hennes syster lady Anne Hatton, som anlände mot slutet af Armfelts vistelse där, familjerna Mansbery och Spencer, lady Bessborough m. fl. fortforo att här, som förut, täfla om den älskvärde svenske ministerns gunst. Furstinnan Menschikoff med sin familj hade i hans allra närmaste grannskap slagit ner sina bopålar. Till Neapel anlände äfven, såsom nämnt är, i början af 1794 M:me de Surian, en af Armfelts bekantskaper från besöket i Genua*). Gamla vänner från besöket i Neapel 1784 hade ännu den älskvärde hofmannen i friskt minne; och nya förbindelser knötos inom den förnäma verld, som här samlat sig.

Kretsen af Armfelts vänner i Neapel ökades ytterligare i Januari 1794 med tvenne landsmän och yngre vapenbröder, majorerna Peyron och Brändström, hvilka tjenat under Armfelts befäl vid andra gardet och för honom hyste mycken personlig tillgifvenhet. Äfven de tillhörde de med förmyndareregeringen missnöjda; Peyron hade på hösten 1792, som så många andra gustavianer, blifvit aflägsnad från Stockholm och i ett slags förvisning skickats till Stralsund samt hade sedan denna tid underhållit brevväxling med Armfelt. Nu voro dessa båda officerare efter erhållen tjänstledighet på en turistresa i södra Europa, hvilken genom deras förhållande till Armfelt, såsom vi skola se, tog en egendomlig vändning. Armfelt mottog dem med öppna armar: platser vid hans bord voro alltid öppna för dessa landsmän, hans loge i San Carlo-teatern stod till deras disposition, och

*) Enligt Moris och Piranesis berättelser rådde stor svartsjuka mellan några af dessa damer för Armfelts skull. Särskildt var furstinnan Menschikoff svartsjuk på lady Elisabeth Monck, som af denna anledning aldrig förr än i farans stund besökte palatset vid Chiajan, och på M:me de Surian.

han gjorde allt för att göra dessa vänners vistelse i Neapel så angenäm som möjligt *).

Ur Armfelts egna anteckningar låna vi följande rörande vistelsen i Neapel: »Jag öfverlemnade mina kreditivbref den 1 November. Deras majestäter konungen och drottningen mottogo mig på det bästa sätt. Det helsningstal, som jag höll, var helt kort, men uttryckte de känslor, hvaraf mitt hjärta var fullt. Drottningen befann sig i ett långt framskridet hafvandeskap, och jag kunde ej annat än anse min audiens hos henne såsom en synnerlig ynnest, ty danske ministern, som anlände vid samma tid, fick icke företräde. — Af mina gamla bekantskaper bland hofvets damer träffade jag endast prinsessan Belmonte, som bibehållit sin plats och som ännu nästan var densamma, utom att hon var skild från sin man och hade en erkänd älskare, polack till nationen. Bland herrarna voro flera qvar, och större delen hade bibehållit de värdigheter och ämbeten, som de innehade under min förra resa. General Acton, som då endast var marinminister, hade dock nu stigit till premierminister: Don Gaetano, konungens förra gunstling, hade endast ökat sina inkomster».

»Drottningen blef förlöst en af de första dagarna i December. Några dagar förut hade ankommit underrättelsen om den olyckliga drottningens af Frankrike aflifvande. Det var på San Carlo-teatern, som denna ohyggliga nyhet meddelades general Acton i hans loge, hvarest jag befann mig. Deras majestäter voro i sin lilla loge. Detta nya mord slog oss med en sådan bestörtning, och vi talte därom med en så förfärad uppsyn, att vi hade anledning att frukta, att drottningen, hvars farhågor öfver hennes systers öde lifligt sysselsatte hennes inbillningskraft, skulle märka något, ty hon hade i samma ögonblick noga betraktat oss. Vi togo därför vårt parti att icke vidare under hela föreställningen tala med hvarandra, för att icke oroa henne. Våra farhågor voro icke utan grund: Hennes Maj:t sade mig sedan, att hon i detta ögonblick i mitt ansigte sett en förvandling, som hon antog härröra från dåliga nyheter. Drottningens mod och upphöjda karakter gjorde, att hon bättre, än man kunnat förmoda, utstod denna grymma pröfning». —

»Min hustru hade äran att blifva föreställd för drottningen; konungen träffade hon endast på landet. Han har ett jagtslott helt nära Avernersjön, kalladt Carditello, och dit inbjöd han oss på en vildsvinsjagt **)

*) Peyrons handskrifna memoirer (i Åminne arkiv).

***) I ett bref till fröken Rudenschöld klagade Armfelt dock öfver det trötsamma i dessa nöjen: «Les sangliers ne donnent pas de l'esprit.» Med

göra konungens bekantskap; han visade henne all möjlig uppmärksamhet och öfverhopade henne med artighet. Efter måltiden besågo vi alla ekonomiska detaljer vid detta lilla landtgodts, och konungen sade oss då: 'Ni ser hvad som utgör mitt största nöje och min verkliga njutning; jag tror icke, att jag vill någon människa annat än godt, och jag föreställer mig icke, att mina undersåtar hafva anledning att beklaga sig öfver mig. Men om det är Guds vilja, att alla regenter skola utrotas på grund af folkyran, så återstår oss endast vårt goda samvetes vittnesbörd och modet att åtminstone dö med ära. Han uttalade dessa sista ord med en så rörande resignation, att jag länge kände mig upprörd därpå. Konungens omgifning var vid dylika tillfällen föga talrik, men glädjen herskade där, och man hade bannlyst allt etikettväng».

»Hela konungens sinne, fortsätter Armfelt, afspeglar godheten och ärligheten hos en Henrik IV, och man skulle kanske utan öfverdrift kunna påstå, att han bland alla denne hjältes efterkommande var den, som i alla afseenden skulle hafva kommit att likna honom mest, om han haft samma hinder att besegra för att vinna sin tron, och om svåra förhållanden nödgat honom att mera egna sig åt allvarsamma sysselsättningar och att studera menniskor. — Hvad drottningen beträffar, så kan mitt omdöme kanske anses jäfvigt på grund af den eviga tacksamhet, som jag är henne skyldig... Men jag säger ändå, att det är en furstinna, höjd öfver allt beröm. Jag vet väl, att hennes allt för stora öppenhet, kanske också för mycken liflighet i tycken och förbindelser af ganska oskyldigt slag, öppnat ett vidsträckt fält för några italienska kvinnors svartsjuka och för några karlars sqvaller, hvilka på svaga yttre grunder älska att kasta skugga öfver de mest oförvitliga personers uppförande. Jag vet, att otacksamheten t. o. m. försökt att gifva en ogynnsam fargläggning åt hennes enskilda lif; men dessa skuggor försvinna snart i deras ögon, som varit i tillfälle att verkligen lära känna hennes uppförande såsom maka och moder».

Den välvilja, med hvilken Armfelt omfattades af konungaparet i Neapel, blef af stor betydelse för hans öden. Historiens dom har icke i allo sammanfallit med de loford, som tacksamheten förestafvat Armfelt, då han nedskref sina anteckningar. särskildt icke hvad angår drottning Karolina *); men de kunna

liflig tacksamhet omtalar han likväl det synnerligen förekommande sätt, på hvilket han mottogs vid hofvet.

*) I senare tid hafva dock genom den österrikiske författaren v. Helferts arbeten åtskilliga beskyllningar mot drottning Karolina blifvit veder-

icke annat än göra heder åt hans hjärta. Ännu många år efteråt, under ändrade förhållanden, brevväxlade Armfelt med sin kungliga välgörarinna, som alltid för honom bibehöll sin vänskap.

»Engelske ministern, fortsätter Armfelt, Sir William Hamilton var den äldste i corps diplomatique under min vistelse i Neapel; han var en hederlig man med ett angenämt sätt att vara. Hans kunskaper i mer än en riktning, hans intresse för forskning och i synnerhet på det område, som Neapel och Sicilien erbjuda, göra att man gärna söker hans sällskap. Hans maka, som med den antika skönhetsens klassiska fulländning förenar allt det tjusande, som alla sekler kunnat uppvisa, har talanger, så mycket mera förvånande som naturen ensam synes hafva lärt henne dem. Hennes man älskar henne med passion; man skulle dock kunna säga, att om det funnes något, som i hans hjärta kunde uppväga kärleken för hans hustru, så vore det — etruskiska vaser, hvaraf han eger en präktig samling*). Danske ministern, herr von Bourke, egde mycken begåfning och den utsöktaste takt samt förenade därmed en intagande blygsamhet; med ett ord, allt hos honom röjde en man, som vore skickad att fylla de mest maktpåliggande värf. Grefve Skavronski, Rysslands envoyé, var sjuk, då jag kom till Neapel, och dog någon tid efteråt. Hans enka, känd under namnet »den vackra», syntes mig också ega den bästa karakter och tusen andra egenskaper för att göra en make lycklig. Chevalier Italinski, som efter grefve Skavronskis död var chargé d'affaires, var en lärd och djupgående och på samma gång mycket hederlig man**).

lagda. Hans senaste skrift »Maria Karolina, Erzherzogin v. Oesterreich, Königin v. Neapel u. Sicilien» (1884) är en formlig »Ehrenrettung». I samma riktning som Helferts arbete går Jeaffreson's »The queen of Naples and Lord Nelson. An historical biography» (1889). Jfr. äfven samme förf:s »Lady Hamilton and Lord Nelson» (1888).

*) I Hamiltons sällskap gjorde Armfelt ofta utflykter i Neapels omgifningar och var en intresserad åhörare till dennes meddelanden om de arkeologiska undersökningarna i Neapels omnejd. Hans täta besök hos engelska ministern inberättades flitigt af Mori och Piranesi. Kort förut hade Sir William och hans gemål i förening utverkat det förbund mellan England och Båda Sicilierna, hvilket blef så olycksbringande för det sistnämnda riket. — Den sköna lady Hamilton, som från samhällets allra lägsta klasser uppstigit till en af dess bemärkta platser och sedan till en politiskt betydande person, blef för sitt äfventyrliga lif och sin följande förbindelse med den engelske sjöhjälten lord Nelson lika världsberömd, som hennes make var världsberömd såsom arkeolog och samlare. Armfelt egnade, såsom af honom var att vänta, lady Hamiltons skönhet sin hyllning; men synes icke hafva tillhört den närmaste kretsen af hennes många beundrare.

***) På grund af särskild föreskrift från Reuterholm egnades en speciel uppmärksamhet åt Armfelts umgänge ej blott med den ryska, utan äfven med

»Jag var mycket förvånad att i Neapel icke finna någon utmärkt artist och mycket få litterära personer. Jag träffade i denna stad en gammal bekantskap, som gjorde mig stort nöje: det var abbé Labdan, en from, kunnig och angenäm man, som hade varit guvernör för den unge hertigen af Richelieu. Franska revolutionen hade förjagat honom, som så många andra, från hans fädernesland. Han hade haft den lyckan att finna en fristad i Neapel, hvarest han ätnjöt regeringens beskydd — jag säger lyckan, ty regeringen gjorde ganska mycket svårigheter att mottaga emigranter, hvilkas seder och grundsatser icke voro väl kända».

»Ett sammanträffande, som jag var långt ifrån att vänta och som var mig en bra angenäm öfverraskning, var mötet med en gammal vapenbroder, commodor Sidney Smith, som åtföljt Gustaf III under sista finska fälttåget och någon tid efter freden i Verelä begifvit sig till Turkiet, i förhoppning att kunna uträtta något för detta lands flotta. Under mer än två år hade han förargat sig öfver turkarnas envishet och fasthängande vid gamla vanor, och slutligen gått ombord i Smyrna på ett helt litet fartyg med 12 å 16 mans besättning samt landstigit i Neapel mot slutet af November 1793. Hamilton underrättade mig om Smiths ankomst, och jag begaf mig till honom; vi råkades ganska ofta under hans vistelse i Neapel. Hvilka smärtsamma känslor ingaf oss icke minnet af hvad som en gång varit och tanken på hvad som nu var! — Sidney Smith begaf sig kort därefter till Toulon, hvarifrån han lemnade mig underrättelser. Aftonen före hans afresa tillbragte vi fyra, fem timmar tillsammans. Efter många tankeutbyten öfver allmänna angelägenheter, hvarvid jag icke underlät att uttala min öfvertygelse, att det vid sakernas nuvarande läge vore omöjligt att behålla Toulon, talte jag öppet om mina egna förhållanden, om mina framtidsplaner och om mina åtgöranden med afseenden härpå. Han uttryckte sitt gillande af allt, för så vidt jag icke lemnade å sido hvad vi kallade vår *stora plan*. Jag skall icke vidare uppehålla mig vid den politiska drömbild, som föresväfvat oss i Sverige vid en tidpunkt, då vi icke kunde förutse alla de olyckor, som sedermera härjat Europa».

»Det var Sidney Smith, som i Toulons hamn uppbrände flera franska fartyg och satte eld på varfven, då republikanerna

den danska beskickningen: och Mori synes för detta ändamål hafva anställt särskilda spioner. Danske ministern var den medlem af corps diplomatique, som, när olyckans tid kom, längst underhöll förbindelsen med Armfelt.

höllo på att bemäktiga sig hamnen; men dessa lyckades släcka branden, innan den gjort stora framsteg. Denna motgång ned-slog de allierades mod, vållade tvedrägt mellan engelsmännen och spaniorerna och ökade i stället fransmännens förtroende och djärphet. Det var under December månad, som denna olyckliga tilldragelse egde rum».

Den världshistoriska bakgrunden saknas, såsom man ser, ingenstädes i Armfelts personliga minnen från denna upprörda tid, huru liten del han än själf kom att taga i de stora händelser, som han följde med så lifligt intresse. Sidney Smiths stjärna bleknade vid Toulon för den unge Bonapartes, som där gjorde sin första stora vapenbragd; Armfelts egen syntes vara, om ej för alltid nedgången, dock höljd i mörka moln.

Hvari bestod den »stora plan», om hvilken Armfelt och Sidney Smith en gång drömde under lyckligare tider? Ingen anteckning upplyser därom något närmare; och det kan betviflas, att den varit något annat än en fantasibild af det slag, hvarpå Armfelts hufvud var så rikt. I något sammanhang med de förslag af senare datum, i hvilka Reuterholms styrelse så gärna ville se landsförrädiska planer af den fordom så mäktige konungagunstlingen, synes den icke hafva stått. Äfven dessa voro, såsom vi skola se, hugskott, hastigt fostrade af en rörlig inbillningskraft och ett brinnande hjärta, och lika hastigt öfvergifna.

III.

Armfelts hemliga brevväxling.

1792—1793.

»**M**in själ sitter alltid i spetsen på min penna, som på mina läppar», har Armfelt om sig själf yttrat. Ingen kunde i själfva verket vara mindre egnad att föra en brevväxling om hemliga statsangelägenheter än den man, hvars öden vi följa; ingen tidpunkt kunde vara mindre lämpad därför, än den svenska förmyndareregeringens, för hvilken, såsom vi sett, inga betänkligheter funnos mot användande af alla medel, äfven de mest vanhederliga, för att komma sina motståndares hemligheter på spåren.

Vi känna redan tillräckligt Armfelts sätt att i tal och skrift meddela sig med sina vänner. Hans skaplygne var ögonblicksmänniskans: intet slags hänsyn, ingen försigtighet, ingen beräkning kunde lägga band på den tillfälliga stämning, som beherskade honom, om den var af upprördare slag. Han gaf sig själf utan förbehåll, sådan som han var i hvarje ögonblick, då nämligen hans känslor kommit i svallning; och han egde, såsom en af Runebergs hjältar, i yttersta grad

stolt själ och lättroddt hjärta
och brinnande hetsigt blod.

I denna oförbehållsamhet, denna ohejdade naturlighet låg väl i väsentlig grad hemligheten af den tjusmakt, som tillhörde hans personlighet. Men visserligen kunde denna egenskap äfven blifva olycksbringande för en man i hans ställning, i synnerhet då de motgångar, som hejdat hans så länge lysande bana, för-

bittrade hans sinne. »Ingen betänklighet, säger en af hans samtida, som själf blef ett offer för Armfelts oförsigtighet *), afhöll honom, då humöret brusade upp, att slunga sina pilar mot vänner och fiender, likasom han uppsåtligen velat öka de sistnämndas antal». Om det någonsin gällt om yttranden i enskilda bref, att de med försigtighet måste begagnas såsom historisk källa, så gäller det om Armfelts: hans omdömen om personer och tilldragelser voro så långt ifrån att vara historiens domslut, att de icke ens för honom själf länge blefvo bestående. Ej ens hans allra närmaste anhöriga och vänner skonades, långt mindre hans verkliga eller inbillade motståndare; dessa sistnämnda föraktade han och fann ett slags nöje i att trotsa deras vrede genom att sätta sig öfver alla varningar till försigtighet. För de bittra infall, de kränkande omdömen, de äreröriga beskyllningar, som i dylika uppretade ögonblick utslungades, egde Armfelt till sitt förfogande en öfverdådlig qvickhet och en rörlig inbillningskraft; och under en tid, då, såsom vi sett, yttre förhållanden gjorde den exalterade bitterheten snarlik en kronisk sjukdom hos den förr så lefnadsglade mannen, blef han en *farlig* korrespondent, farligare för sig själf och för sina vänner än för sina motståndare.

Till oförsigtigheten i Armfelts utlåtelse kom äfven en annan egendomlighet, som väsentligen bidrog att draga ofärd öfver dem, som deltog i denna brevväxling. Ordningssinnet hörde visserligen icke till hans dygder, och han hade tvifvelsutän sina papper i tämligen oordentligt skick. Men i stället hade han den egenheten att aldrig vilja förstöra bref, äfven om brefskrifvaren därom anhållit — en egenhet, som för öfrigt icke är så alldeles ovanlig, och som hos en och annan synes sammanhänga med ett slags vidskeplig känsla. Han bevarade allt, från bref med politiska hemligheter till de obetydligaste biljetter och breflappar, hvilka stundom kunde vara komprometterande nog för brefskrifvaren eller — för brefskrifvarinnan. Biografen hundra år efteråt har icke skäl att beklaga sig öfver att detta material blifvit bevaradt, om han ock stundom därvid känner »l'embarras de richesse»; men så mycket mera de, hvilkas hemligheter därigenom röjdes, i synnerhet om det skedde inför en samtida, som var benägen att tyda allt till det värsta.

Själf var han därjämte i högsta grad fallen för att skriva bref och synes hafva satt en viss heder i att vara en punktlig och underhållande korrespondent. Det beröm, som ofta egnades

*) Ehrenström, Anteckn. II: 133.

Armfelts 'style epistolaire' af hans korrespondenter — visserligen stundom väl förtjent — minskade icke hans brefskrifningslust. »Af ett slags kitslighet, skref han i Augusti 1793 från Genua *) har jag inlåtit mig i korrespondans på alla håll i Europa. Detta gör, att jag t. ex. i Lördags med egen hand skref 33 bref, hvar till konsul Holmberg är mitt vittne».

Armfelt hade all anledning att förmoda, att hans brefväxling bespejades. Redan vid början af vistelsen i utlandet mottog han, såsom vi hafva sett, af sina korrespondenter i Stockholm oupphörliga och väl behöfliga uppmaningar till försigtighet med sina yttranden i bref. Fröken Rudenschöld visste redan i Augusti 1792 att berätta, att svenske postdirektören i Hamburg Bregard hade befallning att noga bevaka Armfelts bref och öppna den, som syntes misstänkt; hon sade sig genom yttranden af hertigen-regenten hafva kunnat sluta till, att denne läst förtroliga bref, växlade mellan henne och Armfelt. Någon gång kunde Armfelt uttrycka sin oro öfver dylika nyheter; men i regeln satte han sig öfver alla försigtighetsmått och uppmanade till och med någon gång sin nyssnämnda korrespondent att skriva »ouvertement, en dépit des curieux». »Det fagnar mig, skrifer han en gång, att de bryta upp mina bref, ty det sättet är det säkraste att låta vederbörande veta mina tankar, hvilka jag gör mig en ära att upptäcka för hela världen.»**) Chiffre begagnades af Armfelt endast vid afhandlandet af rent politiska förehafvanden; »au clair» skref han, såsom vi till en del redan hafva sett. saker, som voro i hög grad egnade att skärpa vederbörandes misstankar och ovilja.

Emellertid gingo de bref, som Armfelt växlade med sina närmare svenska vänner, under öfverpostdirektören Francs kuvert, hvilken äfven själf tillhörde hans korrespondenter; de synas därigenom verkligen hafva till en tid varit bättre skyddade. än man kunnat förmoda ***). I själfva verket var det först på hösten 1793, som öppnandet af Armfelts bref systematiskt började bedrifvas af Bregard i Hamburg †), ehuru visserligen långt dessförinnan enstaka bref torde hafva uppsnappats och förgripliga yttranden med begärlighet citerats. Piranesis verksamhet härutin-

*) Till Ehrenström R. A.).

**) Till Uggla ¹, 1794 (R. A.).

***) Franc själf var icke utan oro för att man kunde hafva hemlig befallning »att bära händer på våra bref», men säger sig i början af 1793 icke hafva märkt spår därtill. (Gömdt är icke glömdt, VII: 68.)

†) Se härom Schinkel III: 383 och Sturzen-Becker, Reuterholm s. 179 Öppningen och afskrifningen inskränkte sig ej endast till Armfelts bref.

nan är redan omnämnd; genom hans, Bregards och Lagerswärds förenade bemödanden lyckades Reüterholm att följa hela Armfelt's brevväxling och få i sina händer dels afskrifter, dels originaler af hans bref under de båda sista månaderna af 1793 och Januari 1794. Först senare, efter den stora pappersstölden i Florens, kom brevväxlingen från större delen af 1793 honom tillhanda. — Brefven från 1792 och början af 1793 undgingo, såsom nämnt är, med få undantag att falla i främmande händer. Om den brevväxling i politiska ämnen, som Armfelt förde under detta första halfår efter sin resa från Sverige, såsom hans vänner förmodade, äfven varit vederbörande bekant, så hade det säkerligen icke dröjt nära halfannat år, innan anklagelsen för högförrådiska stämplingar framställdes; *) och det skulle väl kunna sägas, att bevisen därför med mindre möda skulle hafva sökts där, än i de bref från slutet af 1793, som först föranledde den Armfeltska högmålsprocessen.

En öfversigt i tidsföljd af Armfelt's brevväxling, sådan som den finnes bevarad dels bland hans papper, dels i de handlingar, som i de tryckta protokollen återopas, skall visa hans växlande förslag, deras utveckling och huru de småningom öfvergåfvos. Någon utförlighet är härvid af nöden, helst som en del af denna brevväxling hittills varit okänd så väl för Armfelt's domare, som för forskningen, och ingen framställning af detta förlopp kan sägas fylla ens de enklaste anspråk på trovärdighet, opartiskhet och fullständighet.

Främst bland dem, med hvilka Armfelt vid sin afresa från Sverige öfverenskommit om förändret af en hemlig brevväxling, bör nämnas den unge konungen, som med så mycken saknad sett sin faders vän draga bort i främmande land. Vi erinra oss, att sekreteraren i utrikes kabinettet Alb. Ehrenström, som med nit och skicklighet tjenat Gustaf III såsom handsekreterare, nu skulle såsom sådan användas af hans fjortonårige son vid brevväxlingen med Armfelt; och att en särskild chiffre för detta ändamål skulle förvaras af Ehrenström **). Armfelt skref under de

*) Jfr. ofvan sid. 141. Armfelt's brevväxling från sommaren 1792 till slutet af Januari 1793 är, såsom det synes, fullständigt bevarad (i Äminne arkiv) och har knappast varit i orätta händer. Den innehåller icke mindre än 75 bref från fröken Rudenschöld, 44 från Franc. 14 från Ehrenström, 17 från Gyldenstolpe o. s. v. Den enda större samling af bref från denna tid, som fallit i Reuterholms händer, är grefvinnan Armfelt's bref till hennes make, hvilka Armfelt skilt från den öfriga samlingen, som i Wien deponerades hos Galitzin. Han hade medfört dem till Italien, och de bortstulos i Florens jämte hans öfriga papper i Februari 1794.

***) Se ofvan sid. 23 och Ehrenstr. Ant. I: 429.

första veckorna af sin utländska resa några bref till Gustaf Adolt i allmänna politiska ämnen; men brevväxlingen, i hvars hemlighet äfven konungens guvernör greve Gyldenstolpe måste invigas, afstannade snart eller öfvergick till betydelselösa komplimenter *). Gyldenstolpe fann snart nödigt att utöfva censur öfver Armfelts bref, innan de förelades konungen. Guvernören erkände själf i bref till Armfelt, att han icke vågat visa allt hvad denne skrivit, i anseende till det nedslagna tillstånd, hvori »notre petit» befann sig, och uppmanar honom att till konungen endast skriva »ostensibla» bref; andra meddelanden kunde ske i bref till Gyldenstolpe, ur hvilka denne skulle meddela hvad han fann lämpligt. Han försäkrade dock, att han såsom konungens guvernör skulle hos honom bevara de politiska grundsatser, hvilka Gustaf III:s vänner gemensamt bekände, äfvensom att konungen fortfarande vore Armfelt mycket bevågen **).

Detta var icke hvad Armfelt önskat; icke heller utföll konungens svar så som han väntat. Det innehöll t. o. m. uppmaningen att »icke skriva så ofta, under det Armfelt dricker brunn», ***) och inskränkte sig till allmänna vänskapsförsäkringar och små nyheter i den form, som kunde väntas af den fjortonårige gossen, hvilken visserligen föga var danad för underhållandet af en politisk brevväxling. Huru Armfelt sökte att på andra vägar än genom den uppskrämde guvernören få direkt meddela sig med konungen i de politiska frågor, som lägo honom om hjärtat, och huru detta misslyckades, skall längre fram berättas. Här må endast nämnas, att Armfelt, utom det nyssnämnda brefvet i Sept. 1792, under hela denna period af sitt lif endast erhöi trenne bref af den unge konungen, hvars närmaste förtroge han så gärna ville vara. Konungens hållning väckte hans bekymmer och hans förtrytelse, och han begärde på vären

*) I bref till Gyldenstolpe öfversände Armfelt (13/3 1793) en skildring af sin resa från mellersta Tyskland till Italien, hvilken utan tvifvel var afsedd att föreläggas konungen. Armfelt kallar denna skildring «un petit journal», och den innehåller väsentligen allmänt hållna anteckningar om rese-intryck, de olika ländernas natur o. s. v., kryddade med anekdoter af hvarjehanda slag. Dock göras stundom ströftåg på det politiska området, företrädesvis rörande Europas allmänna politiska belägenhet. Förbittringen mot revolutionen ger sig luft äfven här: «Mätte förr, heter det, barbariets natt öfverhölja Norden, än en sådan upplysning taga öfverhand, hvilken gifver lof och uppmuntran åt alla laster, alla brott, alla oordningar och uppreser filosofien altaren och äreportar genom guillotiner, lanterner och échafauder!» (Kongl. Bibl.)

***) Gyldenstolpe till Armfelt 7/8, 3/9 1792.

****) 8/9 1792. Se Gömdt är icke glömdt, VIII: 29.

1793 genom sin hustru en formlig förklaring, huruvida konungen vore missnöjd med honom. Till svar erhöll han följande kyliga försäkran: »Jag ber Armfelt alltid vara öfvertygad om min vänskap: dess kärlek och tillgifvenhet kunna ej annat än uppväcka hos mig tacksamhet däröfver.» *) Genom Gyldenstolpe erhöll Armfelt i Juli s. å. en vänlig helsning. »Han är ännu för uppriktig för att glömma sina vänner, skrifver guvernören. Om någon skymning visar sig ibland, så klarnar det väl opp igen.» **)

Det märktes likväl nogsamt, innan många månader förflutit efter Armfelts afresa, att Gustaf III:s förtrogne icke längre var den misstrogne och förbehållsanne Gustaf IV Adolfs, och att de förhoppningar, som Armfelt byggt på dennes tillgifvenhet för att återvinna sin forna ställning, hade föga utsigt att förverkligas.

Grefve Gyldenstolpe, konungens guvernör, liksom Armfelt en af Gustaf III:s vänner, en i grunden hederlig och rättsinnad man, tillhörde äfven genom sin ställning på sitt sätt Armfelts hemliga korrespondenter, ehuru förtroendet tidigt grumlades, och ehuru brevväxlingen äfven i sina yttre former ej eger förtrolighetens karaktär. Han var ej rättre mannen att invigas i hemliga politiska planer; hans kraft, som aldrig varit synnerligen stor, var nu bruten, till en del genom ymnigt njutande af Bacchi häfvor; han kände sig under Reuterholms styrelse bevakad och misstrodd. »Hur i all världen skola vi bära oss åt med den stackaren Gyldenstolpe och hans butelj?» -- utbrister Armfelt i ett bref ***). Hans ofvan omtalta förhållande till Armfelts och Gustaf Adolfs brevväxling hade icke sin grund i politisk meningskiljaktighet med den förre, utan i medvetandet, att så väl kungen som »son premier surveillant» vore i högsta grad »surveil-

*) I bref till Gyldenstolpe $24/9$ 1793 yttrar Armfelt om detta bref, att det «icke i hvad mening som helst var af någon betydelse. Han bemöter mig däri med en köld, på hvilken han där och hvar synes göra något våld, och för öfrigt samma stil som dess far, då han var tvungen svara en person, hvilken han aldeles icke ville säga något. Jag är skyldig Ers Excellens denna sanning, tillägger han, men önskar det konungen måtte vara försäkrad, att jag är rätt tillfredsställd med dess bref». (Udr. ur de hufvudsakl. handl. etc., s. 68.) Till grefvinnan Armfelt, som kort före sin afresa till Italien på våren 1793 begärt konungens uppriktiga svar om hans stämning mot hennes make, hade Gustaf Adolf samtidigt skrifvit: «Den tillgifvenhet, Er man alltid visat min salig far, har jag äfven tyckt honom visa mig; då vore det otacksamt, om jag ej älskade honom tillbakars.» — Äfven fröken Rudenschöld bad Gyldenstolpe utforska konungens stämning mot Armfelt och mana godt för honom. (Svea Hofr. protokoll, s. 407.)

***) Gyldenstolpe till Armfelt $3/7$ 1793 (R. A.).

****) Till fröken Rudenschöld $24/10$ 1792 (R. A.).

lés*) och i en försigtighet, som dock båtade honom föga. Hans namn nämnes ofta i samtida bref från Armfelts öfriga vänner, ej sällan med en viss misstro, icke så mycket till hans goda vilja som till hans kraft och karaktersstyrka. Ehrenström, så väl som fröken Rudenschöld, säger uttryckligen, att han ansåg Gyldenstolpe såsom skuld till att Armfelt och han själf ej längre hade konungens förtroende**).

I sina bref till Armfelt utgöt Gyldenstolpe sig i förbannelser öfver »la maudite philosophie», som »till människoslägtets olycka krupit fram ur sin håla»; han hatade tryckfriheten och jublade öfver de inskränkningar, som man omsider såg sig tvungen att göra däri. Reuterholm och Liljensparre skonades icke i hans bref, och han skildrade gärna det missnöje, som följde styrelsens despotiska åtgärder i spären. Sin vän Zibets förvisning till Pommern beklagade han såsom en våldsåtgärd. »Af Stralsund vill man göra ett Sibirien», utbrister han. Att ryske ambassadören Stackelberg blifvit rappellerad, väckte hans lifliga bekymmer, och han förklarade sig ej kunna inse, hvarför kejsarinnan visat denna eftergifvenhet. Genom fröken Rudenschöld skickade han Armfelt åtskilliga varningar med afseende på hans brevväxling, hvars bespejande var honom bekant. Han rådde till försigtighet och varnade för förhastade steg, i förhoppning att »fjällen snart skulle falla från deras ögon, som hade hufvudrolen.» Han önskade, att Armfelt återvände till Sverige, för att där i lugn, t. o. m. utan hvarje ämbete, afbida att sakerna hunne till sin mognad, hvilket icke kunde dröja länge***).

Grefve Gyldenstolpe tillhörde sålunda de missnöjda, men de passiva: han skulle hafva gladt sig åt en förändring i sakernas läge, men visserligen icke varit sinnad att därtill bidraga. Tanken att använda honom för något annat ändamål än som mellanhand för att vinna tillträde till den unge konungen samt för att hos denne motverka hertigens och Reuterholms inflytande var också för Armfelt tvifvelsutän främmande. Oförsigtiga ytt-

*) Gyldenstolpe till Armfelt 7/9 1792.

***) 26/8 1793. (R. A.)

****) Gyldenstolpe till Armfelt 4/9, 7/9, 29/10 1792. 22/11, 28/1, 29/3 1793. Ett af Gyldenstolpes bref omnämnes i Armfelts tryckta själfbiografi (anf. st. II: 84). Det kom honom tillhanda i Wien och betecknas såsom »besynnerligt och innehållande »föreningsprojekten» mellan de nu styrande och salig kungens samt troneus vänner». Det skulle hafva bidragit till att Armfelt fattade sitt beslut att framställa det motförslag, som han i en olycklig stund benämnde »revolutionsplan». Detta bref synes icke hafva blifvit bevaradt, hvarken bland de Armfeltska papper, som ej föllo i främmande händer, eller bland dem, som under rätttegången återopades.

randen rörande Gyldenstolpes verksamhet i detta sistnämnda afseende citerades i ett bref från fröken Rudenschöld till Armfelt och blefvo den väsentliga anledningen till att Gyldenstolpe ansågs brottslig. Det hette nämligen där: »Gyldenstolpe har försäkrat mig, — — — att när han söker väcka misstroende hos konungen till hertigens uppriktighet, blir konungen missnöjd och motsäger honom».*)

Statssckreteraren och öfverpostdirektören U. G. Franc stod genom äldre personliga förbindelser Armfelt vida närmare än grefve Gyldenstolpe. På grund af sitt ämbete var »gubben Franc», såsom den 57:årige, något epikureiske och satiriske ämbetsmannen plägade att benämna sig, i stånd att lemna hastigare underrättelser om politiska nyheter från Sverige och utlandet än någon annan; han gjorde äfven, såsom vi sett, Armfelt den viktiga tjensten att under sitt kuvert emottaga bref till och från honom. Såsom nyhetskorrespondent var Franc högst utmärkt: punktlig, sakrik, kortfattad och — hvad ingen annan var — försigtig i sina yttranden, hvilket icke hindrade satiriska anspelningar och ett direkt angifvande af den utprägladt gustavianskt-royalistiska ståndpunkt, som han delade med Armfelt. Af sin motvilja för Reuterholm gjorde han ej heller någon hemlighet. Otaliga äro de ironiska yttranden, hvartill dennes uppblåsta stolthet gifver Franc anledning. »Herr Barons mycket förnåma frände, Hans Högfriherrlige Excellens syntes i går på konungens souper, radiant och nådig, men kom sent och öfverlemnade sig ej länge till allas ödmjuka vördnadsbetygelser, hvilka förmodligen trötta dess oförlikneliga blygsamhet», skriver han i Maj 1793. »Storvisirens ädla stolthet», heter det i ett annat bref, »behagar ej alla. En missnöjd skall med anledning däraf nyss hafva yttrat: A*** (Armfelt) var ändå höflig, han.» Karakteristiskt är följande om de svenska »sansculotterna» och deras föregifna beskydd: »En mauvais plaisant säges hafva till öfverflödskommittéen inlemnadt det förslag att förbjuda byxors bruk öfver hela Svea land. Han finner i byxor en farlig lyx, emedan alla karlar gärna ega flera par**).

Bland det högst betydliga antal bref, hållna i en ganska förtrolig ton, som Franc under den ifrågavarande perioden afsände till Armfelt — de utgöra tillsammans öfver 100 — och som utan undantag beröra allmänna ämnen under en mer än vanligt upprörd tid, fanns intet, som kunde i väsentligare grad gifva stöd

*) Utdrag etc. sid. 17.

***) Till Armfelt N:o 23, 1793 (R. A.)

åt de misstankar om Francs delaktighet i några hemliga förehafvanden, som man så gärna ville se bekräftade. Att han varnat Armfelt för oförsigtighet i sin brefväxling och vid förvarandet af sina papper, samt att han för Armfelts räkning missbrukat sin fribrefsrätt — det var det enda, som kunde läggas Franc till last. Mot det omsorgsfulla valet af ordasätt i hans bref strandade alla försök att finna sak med den gamle diplomaten. »Gardez les deux b», skref alltid riksrådet Löwenhielm till sin son Fredrik», heter det i ett af Franc's bref. »Med *les deux b*» ville han beteckna *la bouche et la bourse*. Som jag kan vara Hr. Barons far — att icke säga farfar — så kan det förstås, om jag grälar litet med min son.» — Varningen till Armfelt var tåfång, men Franc själf hade den för ögonen. Hans hundra bref, af hvilka 62 lades fram för hans domare, vederlade Richelieus bekanta, af en annan bland Armfelts korrespondenter citerade uttryck, »att några rader af en persons hand öfver hvad ämne som helst vore tillräckliga för att därpå grunda en anklagelse och en dödsdom». Att en sådan man icke lät sig komma till last uraktlåtenheten att förstöra de af honom mottagna bref, som han ansåg på ett eller annat sätt värdiga, behöfver knappast nämnas.

Om Franc sålunda icke kunde beträdas med att hafva haft Armfelts förtroende om några hemliga planer, så var detta däremot så mycket mer fallet med tvenne andra personer, hvilka framför andra voro Armfelts egentliga hemliga korrespondenter, och på hvilkas medverkan för sina förslag han ansåg sig kunna räkna. Det var kongl. sekreteraren Albert Ehrenström och fröken Malin Rudenschöld.

Med Ehrenström hade Armfelt brefväxlat under finska kriget, då denne befann sig i konungens omedelbara närhet och kunde gifva nyheter från högqvarteret och om konungens person; med fröken Rudenschöld hade Armfelt växlat en nästan otalig mängd bref och biljetter under tiden för deras lånvariga förbindelse. Han kände den förstnämnde såsom en man med skarpt förstånd och vaken iakttagelsegäfv, som med skicklighet förstod att föra sin penna; därjämte såsom en af dem, som med den varmaste hängifvenhet voro fästade vid konung Gustafs minne. Skulle något uträttas i Sverige till förändring af de bestående förhållandena, så var Ehrenström mer än de flesta danad att verka i hemlighet: han var en förslagen man, med i Gustafs tjänst förvärfvad erfarenhet i politiska, äfven hemliga värf. Under ett kallt och tillbakadraget väsen dolde han en liflig förbittring mot dem, som efter konungamordet beherskade Sverige: sedan

gammalt hyste han särskildt personlig ovilja mot Reuterholm. Ehrenström hade under förmyndareregeringen själfmant lemnat sin tjänst i utrikeskabinettet och lefde nu såsom tjenstfri med en liten pension på sin egendom Djurö i Stockholms skärgård, men stod i förbindelse med åtskilliga af Armfelts vänner i Stockholm, hvilka han icke sällan besökte. Hela antalet af de bref, som han under åren 1792 och 1793 sände Armfelt, var 40, af hvilka dock endast 26 föllo i orätta händer. Deras innehåll var nästan uteslutande politiskt och erbjöd rikt material för dem som ville komma hemliga stämplingar på spåren.

Fröken Rudenschöld, som för Armfelt redan offrat allt, hyste för honom fortfarande den blindaste tillgifvenhet och fann sin lycka i att kunna tjena honom. Hon lemnade postdagligen underrättelser från Sverige ej blott om sina enskilda angelägenheter, utan äfven om de offentliga, samt var outtröttlig i att utföra Armfelts uppdrag. Icke mindre än 148 bref, af hvilka 73 blefvo bevisningsmaterial mot henne och Armfelt, finnas i behåll från den tid af ej fullt halftannat är, hvarom nu är fråga. Såsom naturligt var, spelade dock de enskilda förhållandena i hennes bref en väsentlig rol: det var lika mycket en »correspondance amoureuse» i tidens stil, som en politisk brevväxling *). Fröken Rudenschöld var så långt ifrån att betrakta det såsom sin hufvuduppgift att i Sverige bevaka politiska intressen och göra tjänst såsom Armfelts kunskapare, att hon i stället i de flesta af sina bref från början af denna tid ifrigt sysselsatte sig med planen att lemna fäderneslandet och uppsöka sin älskare i främmande land **).

*) «Que m'importe le bien public? skriver hon i Augusti 1792. Je n'ai jamais aspiré qu'au bonheur d'être constamment ton amante.»

***) Fantastiska och öfverspända voro de förslag, som hon i detta afseende framställde. Än ville hon följa honom på hans resor under namn af hans kusin, hans syster, t. o. m. hans tjenarinna (Rud. till Armfelt 22⁷, 1792); än väckte hon förslag att begifva sig till England i sällskap med engelske ministern Liston, för att där sammanträffa med Armfelt — vi minnas att fråga var, att han från Holland skulle begifva sig dit på hösten 1792. «Nouvelle Angélique, utropar hon (19⁸, 1792), je veux courir par monts et par eaux pour suivre tes traces», och hennes förhoppningar gingo någon gång ut på, att Armfelt, såsom minister i Italien, skulle kunna skaffa henne anställning såsom hoffröken vid hofvet i Neapel. I sitt svar (23⁹) uttalade Armfelt den åsigt att detta lätt nog kunde låta sig göra, om hon endast hade «quelque simulacre de mariage», och en sådan kunde nog skaffas i Tyskland(!). Förslag framställdes i samma bref, att fröken Rudenschöld skulle hos Sofia Albertina begära att få begifva sig till Quedlinburg, för att undgå hertigens kärleksföljelser (8⁹). Slutligen stadgade sig dessa planer därhän, att hon skulle bosätta sig i Schweiz, hvarest hon kunde hoppas att då och då få mottaga besök af Armfelt. Medel till inköp af en liten egendom där skulle anskaffas genom att i utbyte mot den pension, som hon uppbar efter Gustaf

Hennes förhållande till Armfelt hade längesedan upphört att vara en hemlighet inför världen; och hon hade ingen betänklighet att däråt gifva hvilken offentlighet som helst, endast hon finge förblifva i hans närhet. Svartsjukan, dels mot den ädla qvinna, som ensamt hade rättighet att dela Armfelts öden, dels mot de nya förbindelser i utlandet, som fröken Rudenschöld befarade skulle uttränga henne ur hans hjärta, hade sin väsentliga del i dessa planer och gaf stundom åt hennes bref en lidelsefull färg. *)

Fröken Rudenschöld var icke blott en älskande qvinna; hon egde därjämte ett vaket förstånd och en lekande inbillningskraft. Men i hennes skildringar märker man äfven, huru hennes kärlek till Armfelt förmäde henne att se allt med hans ögon. Hans farhågor och hans fördomar voro äfven hennes; hon skref framför allt för att vara honom till behag, och föga kunde han vänta att af henne få opartiska meddelanden rörande förhållandena i fäderneslandet. Fröken Rudenschölds nära bekantskap med Armfelts vänner, den särskilda tillgifvenhet, som under den närmaste tiden efter tronskiftet visades henne af den unge ko-

III, förvärfva brukningsrätten af kronojord. för hvilken rättighet hon sedermera skulle erhålla en afträdessumma. Underhandlingar härom pågingo länge mellan henne och hertigen, och vidlyftiga redogörelser härför lemnades i hennes bref. Frågan om denna penningtransaktion förföll emellertid på grund af det spända förhållandet till regenten, och därmed äfven denna emigrationsplan. Sedermera väckte fröken Rudenschöld förslag att i den ryska grefvinnan Diwoffs sällskap på vintern 1793 begifva sig till kontinenten och råka Armfelt i Tyskland. Reseprojekten kulminerade genom hennes i Januari 1793 framställda förslag att i Armfelts ärenden resa — till Petersburg. Se längre fram, — Armfelt synes icke hafva direkt afböjt dessa förslag, men torde icke heller hafva synnerligen uppmuntrat dem. Emellertid var han så beredd på att hans älskarinna skulle lemna Sverige, att han lät abbé d'Héral uppsätta koncept till afskedsbref från henne till konungen och hertigen-regenten. Det sistnämnda är en vidlyftig politisk afhandling rörande tryckfrihetens och jakobinismens vådor i allmänhet och särskildt för Sverige; anledningen till fröken Rudenschölds resa uppgafs vara hennes sorg öfver Sveriges dåvarande tillstånd: «J'aime trop ma patrie et ce qu'elle a de plus précieux et de plus vénérable pour ne pas la fuir dans une crise, qui compromet à la fois elle et ses chefs», heter det. — Koncepten, af d'Héral's hand med Armfelts rättelser, hafva funnits bland den senares papper; de hafva sannolikt aldrig blifvit afsända.

*) Äfven inför andra gaf hon luft åt sin svartsjuka. Armfelts förre kammartjenare Mineur, som för öfrigt fann, att fröken Rudenschöld var «en Guds ängel på jorden» och att hon «endast lefde för nådig Generalen», skref ^{27/11} 1792 till Armfelt: «Nu ha de inbillat henne, att Generalen reser i stort sällskap af ryska prinsessor; hvad det nu är för en gråt och jalousie!» — Mineur hade för öfrigt i uppdrag att under Armfelts frånvaro sörja för «frökens» ekonomiska angelägenheter. Armfelts bref till honom visa hans omtanke och ömhet om henne; öfverraskande är den fria ton, med hvilken Mineur i sina bref yttrar sig om «den söta, lilla, nådiga» fröken.

nungen — det sades vid denna tid skämtsamt inom hofkretsen, att hon skulle blifva hans första kärlek —, den frihet, med hvilken hon, en för sin tid ovanligt emanciperad qvinna, rörde sig i alla kretsar — allt detta gjorde henne dock i Armfelts ögon framför andra lämplig, ej blott att inhemta underrättelser, utan äfven att utföra uppdrag, som ej kunde anförtros åt någon annan än den, på hvars tillgifvenhet han så fullkomligt kunde lita.

Hennes bref innehålla, utom hvad som är af intresse för kändedomen af de politiska planer, hvilka omsider vållade hennes och Armfelts ofärd, åtskilliga bidrag till tidens och de handlande personernas karakteristik. Ett och annat bland dessa kan förtjena att bevaras, i främsta rummet hvad som rör fröken Rudenschölds förhållande till hertigen-regenten och hans omgifning.

Vi minnas huru den älskogsranke furstens enträgnna hyllning på hösten 1792 med stolthet blifvit afvisad, och huru svagheten i hans karakter røjde sig så väl genom de löften med afseende på Armfelt, hvilka han gaf dennes älskarinna, som i det sätt, på hvilket han fogade sig i hans motståndares vilja. Man skulle hafva trott, att hertigens svikande af sitt löfte skulle hafva medfört en fullständig brytning å ömse sidor. Men detta blef långt ifrån fallet. Ehuru fröken Rudenschöld alltid var färdig med spetsiga och afvisande svar, upphörde hertigen icke under hela året 1793 med sin efterhängsenhet, hvilken stundom tog formen af direkta kärleksförklaringar, nästan offentliga, i hela hofcirkelns närvaro. Fröken Rudenschöld gjorde sig i sina bref ofta lustig öfver denna »belle passion»; hon berättar, huru regenten brukade »passera förbi hennes fönster tre, fyra gånger om dagen och höll på att vrida af sig halsen för att titta in»; men också huru hon tagit sitt parti att visa en »froideur à toute outrance* »).

I början syntes hertigen ha försökt att vinna den stolta skönas ynnest genom att tala väl om Armfelt. »Gud gifve», sade han en gång till henne, »att Armfelt velat vara min vän, hvilket jag var den förste att bedja honom om efter salig konungens död! Då skulle jag aldrig behöft aflägsna honom». — »Säg snarare», blef svaret, »om E. K. H. aldrig lyssnat till falska angifvelser, så hade Armfelt varit oskyldig i Edra ögon». —

*) Rud. t. Armf. $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{5}$, $\frac{12}{6}$, $\frac{13}{8}$, 1793 m. fl. (R. A.) Följande i sig själf obetydliga anekdot är målande nog. Fröken R. berättar (²⁶/₃), att hertigen en afton i hofkretsen satt sig vid spelbordet bredvid henne. Hon hade tur och vann. Han sade »med en menande min: 'Medgif att jag har lyckan med mig'. — 'Nej, jag bedyrar', utbrast jag häftigt, 'att det endast är i boston'. Hertigen gick sin väg, blossande af vrede».

En annan gång visste hon att berätta, att hertigen, utledsen på sin omgifning, utropat: »Herre Gud! Om Armfelt icke nödvändigt velat vara min fiende, så skulle ingen i världen bättre ha passat mig hvarken i fråga om regeringens angelägenheter eller för mitt dagliga umgänge». Men han sades äfven hafva tillagt: »Nu hafva vi kommit därhän, att Armfelt icke kan komma tillbaka i riket utan med fara för sitt lif, eller därigenom att jag störtas» *).

Fröken Rudenschöld insåg mycket väl, huru föga uppriktigt hertigens föregifna saknad af Armfelt var menad, och hade också att förtälja yttranden af alldeles motsatt art. En dag hade han »i ett utbrott af vrede förklarad, att hvad som än mände hända, Armfelt aldrig skulle få återse Sverige». Under ett besök i Göteborg på sommaren 1793 hade ett rykte om Armfelts död nått hertigens och äfven den unge konungens öron. Hertigen skulle då, enligt fröken Rudenschölds berättelse, hafva visat en »vildsint glädje» och begagnat tillfället att utgjuta sig i smädelser mot Armfelt. Uppträdet skildras vidare på följande sätt: »Konungen slog ned ögonen, Gyldenstolpe, Horn och Rosen tego, men de öfriga instämde med hertigen som lumpna lakejer». **) — Hon visste också, att hon själf var en högst förhatlig person för hertigens vänner och att denne mycket väl kände, att hon genom sina förbindelser med ryska beskickningen och de missnöjda

*) Rud. till Armf. ²/₂, ¹²/₆ 1793. Följande redogörelse för ett samtal mellan fröken Rudenschöld och hertigen må här anföras, äfven såsom prof på hennes lediga brefstil, fränsedt de språkliga inkorrektheterna (¹/₃ 1793). Hertigen hade under ett samtal med fröken Rudenschöld vid ett af hovets aftonsamqväm yttrat, att envishet vore hennes enda fel. Med afseende på sig själf yttrade han, enligt hennes berättelse: «Je confesse, quand je me suis fait une idée, je n'en démorde pas et je suis fermement mon parti». — «Grand Dieu, Monseigneur, que ne suivez-vous vos idées, au lieu de vous abandonner à celles des autres, qui vous sont si funestes?» — «Comment», dit-il, «vous croyez donc que je ne suis pas en tout ma propre volonté? En ce cas, vous vous trompez fort, Mademoiselle». — «Non, Monseigneur, je suis persuadée qu'avec vos lumières, l'esprit et le caractère que vous avez, vous conduiriez les affaires mieux tout seul, que guidé par des conseils pervers. Pardonnez-moi, Monseigneur, si je vous parle avec cette vérité, qui vous offense peut-être. Mais j'ai voulu avoir le coeur net là-dessus, et c'est pour la dernière fois que je prends cette liberté». Il parut un instant interdit, mais se remettant tout de suite, il le tourna en plaisanterie, disant qu'il ne devait pas s'en rapporter à une juge partiale comme moi, qui lui en voulait toujours pour avoir éloigné mon amant, et finit la conversation, qui lui devenait importune, en me cajolant avec fadeuse».

***) Rud. till Armf. ²⁸/₃, ⁹/₅ 1793. Gyldenstolpe hade äfven berättat, att hertigen under denna resa ofta yttrat sig med bitterhet om Armfelt.

gustavianerna sökte motverka hans, eller rättare Reuterholms politik *).

Gustavianerna Franc, Zibet, Aminoff, Ehrenström m. fl. gjorde då och då sina besök hos fröken Rudenschöld, som utom i hofcirkeln företrädesvis syntes i kretsen af de förnäma utlänningar, som vistades i Stockholm — grefve de St. Priest, ryske ambassadören Stackelberg m. fl. Hon fick genom gustavianerna nyheter af allmännare intresse, hvilka hon skyndade att inberätta; men bland dem betraktade hon ej utan misstro Ehrenström och Taube, liksom grefve Gyldenstolpe. »Hvilken skada», skrifver hon om Ehrenström, »att en person med ett så godt och utmärkt hufvud har ett så lumpet hjärta». Den allmänna meningen hos samtiden om denne man torde icke hafva väsentligt afvikit från denna uppfattning. Hon ansåg, och kanske med rätta, att hvarken han eller Taube någonsin tillhört Armfelts vänner, och att de i själva verket vore föga angelägna att se honom återvinna sin forna maktställning. Ehrenströms försigtighet förargade henne. När han en gång föregjvit såsom skäl att han sällan skref till Armfelt, att han ansåg sig ej böra skada honom i hertigens ögon, då han visste att han själf vore hertigen förhatlig, skref hon: »Liksom han skulle vara nog farlig för att bli hatad, när man känner svagheten af hans karakter!» Likväl varnade hon Armfelt för att bryta med Ehrenström, därför att denne skulle kunna missbruka hans förtroende **).

För öfrigt innehålla fröken Rudenschölds många bref till Armfelt, jämte utbrott af lidelse och svartsjuka och redogörelser för mer eller mindre förflugna enskilda framtidsplaner samt meddelanden från hofvet och sällskapslifvet, åtskilliga ganska kloka och väl behöfliga råd och förmaningar till lugn och försigtighet. Hennes förhoppningar om framgången af de politiska förhåfvanden, i hvilka Armfelt gjort henne till sin förnämsta förtrogna och för hvilka nu skall redogöras, voro ringa nog. Ej utan medkänsla skall man läsa följande bekännelse, hemtad från ett bref, sedan de stora planerna voro lagda åt sidan: »Jag har

*) «Ici on me hait joliment», skref hon ²¹/₂ 1793, «mais je ne m'en porte que mieux. Pour un mauvais propos, je rends trois, et je reste quitte». Hon, som Armfelt, satte en heder uti att trotsa de makttegande och ansåg detta såsom en skyldighet mot Gustaf III:s minne. «Ils me verront plutôt la tête sur l'échafaud que changer une seule fois la conduite, ni cesser de manifester tout haut mon adoration pour la mémoire de Gustave III et mon idolâtrie pour toi». (¹⁴/₇ 1793).

**/ Rud. till Armf. ⁴/₁₁ ¹/₁₁ ²/₁₁, 1793.

aldrig sett framtiden i rosenrött med afseende på de politiska angelägenheterna. Vid alla dina uppdrag har jag alltid insett deras värdor, men jag har intet ögonblick tvekat att uträta dem, så vidt det berott på mig. Till den grad har jag varit afundsjuk om att få bevara dina hemligheter och att vara den, som framför alla andra egde ditt förtroende».

Olycksbådande voro redan de första meddelanden rörande utsigterna för framtiden, som Armfelt efter sin afresa erhöi från fröken Rudenschöld.

Hon var, enligt hennes egna ord i ett bref till Armfelt, »superstitieuse» och trodde på drömmar och uppenbarelser. Hennes älskare var det visserligen icke i allmänhet; men då han stod färdig att under en orolig tid lemna fäderneslandet, synes han hafva uppmanat sin älskarinna att besöka den bekanta spåqvinnan mamsell Arvidsson, för att hos henne söka lyfta en flick af den förlåt, som dolde den ovissa framtiden. I ett bref, skrifvet fyra dagar efter Armfelts afresa, har fröken Rudenschöld redogjort för sitt besök hos profetissan, hvars förutsägelser försatt henne i den lifligaste oro. De säkna icke sin märkvärdighet och gingo till en stor del i fullbordan. Egde hon verkligen siargåfvän, eller var hon på förhand underrättad om de hemliga politiska förehafvanden, till hvilkas redskap Armfelt ville använda sin älskarinna? Spåqvinnans blick synes dock hafva sträckt sig långt i fjärran; och hon förutsade tilldragelser, som intet skarp-sinne kunnat beräkna *).

Mamsell Arvidsson förkunnade: att den man, på hvilken fröken Rudenschöld tänkte (Armfelt), nyss afrest, mera än någonsin upprörd af afskedet från henne och från ett barn (konungen). Han hade hufvudet fullt af planer, men som ännu syntes oklara; »de skola först bli bestämda efter ett långt samtal, som han får med en högt uppsatt korpulent dam med en krona, som ej är kunglig, på hufvudet (kejsarinnan Katarina). Hon önskar träffa honom, och innan han återser fröken Rudenschöld, skall han besöka denna dam. Hans öfverenskommelser med henne skola vålla mycken oro hos en liten man, mot hvilken han för närvarande är mycket uppretad (hertigen-regenten), äfvensom hos en tjock herre med svarta ögonbryn, nyligen återvänd från en resa» (Reuterholm). Den resa, som Armfelt nyss anträd.

*) Något tvifvel om detta märkliga brefs autenticitet kan icke ega rum. Det har legat förvaradt i samlingen af de fröken Rudenschölds bref till Armfelt, hvilka icke varit i främmande händer.

skulle bli farlig, och han skulle lefva i en ständig oro och ej lyckas att hämnas, såsom han nu önskade. Han hade många fiender, som lade försät för honom; han skulle skrifva många bref i förtäckta ordalag, och den lille mannen skulle alltid lemna fram hans bref. Det barn, för hvilket han nu intresserade sig, skulle sluta med att blifva honom otacksamt, oaktadt alla tjenster. — Om den unge konungen, det »barn», som så mycket låg Armfelt om hjärtat, förutsade spåqvinnan följande, som, med undantag af profetian om hans ålder, på ett märkvärdigt sätt gick i fullbordan: »Han skall icke lefva länge, men innan han dör, skall han lemna landet och irra omkring i tammmande land. Om någon tid härefter skall han göra en oförmodad resa. Han skall icke bli mer än han är, men många personer finnas, som skulle vilja göra honom till intet. Snart skall han bli sjuk, och man skulle gärna vilja begagna sig däraf för vissa planer, hvilka dock skola misslyckas. Han skrifver också till denne frånvarande man, men antingen har han förlorat ett bref, eller kommer han att förlora ett, om han ej aktar sig, och detta skall gifva anledning till mycket buller.» *)

»Sedan, berättar fröken Rudenschöld, fixerade hon kaffekoppen, såg orolig ut, och förklarade, att hon ej ville säga mera, oaktadt alla böner». Hon förutsade dock, att förföljelser och sorger väntade fröken Rudenschöld, samt att man skulle försöka ett slags förförelse för att förmå henne röja en hemlighet, som rörde hennes frånvarande vän; hon rådde till försigtighet, genom hvilken utgången kunde blifva ärofull. En liten tjock herre skref ofta om henne till den förutnämnda höga damen **). Hon borde vara försiktig vid sina samtal med den förstnämnde, ty hon vore noga observerad. — En och annan småsak, som äfven förutsades, hade redan slagit in och bidragit att öka oron i brefskrifvarinnans lättrörliga sinne.

Anmärkningsvärdt i denna profetia, hvilken till en del visserligen kunde hvila på hemliga polisrapporter och gängse rykten, är i synnerhet allt hvad som rör förhållandet till Ryssland. Däri låg nämligen den egentliga hemligheten af de Armfeltska planer, som riktigt betecknats såsom »oklara». Var man redan på spåren de öfverenskommelser mellan Armfelt, den unge konungen och ryske ambassadören, som föregingo den förstnämndes afresa? Och visste man, att fröken Rudenschöld å Armfelts vägnar skulle underhålla förbindelsen med grefve Stackel-

*) Se nedan. S. 176 o. f.

***) Ryske ambassadören Stackelberg till Katarina II.

berg, för att genom honom söka finna ett stöd för de gustavianska »rojalisterna»?

Ett chifferbref till Armfelt från Ehrenström, skrifvet ungefär samtidigt med ofvan anförda bref (den 20 Juli 1792), upp-lyser, att intrigerna med grefve Stackelberg redan voro i gång. Denne sistnämnde hade, skrifver Ehrenström, fått «den anonyma biljetten» (från Armfelt eller Ehrenström?), och fråga var att hos den unge konungen utverka, att en skrifvelse i hans namn aflätes till kejsarinnan genom Stackelberg. Författandet af en dylik skrifvelse eller »mémoire» synes hafva varit uppdraget åt Ehrenström, som likväl på goda grunder tviflade, att konungens guvernör grefve Gyldenstolpe skulle kunna förmås att härtill låna sin medverkan. Den försigtige Ehrenström torde själf hafva varit mindre benägen att härvid tjena såsom mellanhand och vägrade bestämdt att villfara fröken Rudenschölds anhållan att för Stackelbergs räkning lemna henne del af den chiffre, som han egde för brevväxlingen med Armfelt *).

Detta vållade tidigt den redan omtalta misstämningen mellan Armfelts båda närmaste förtrogna, Ehrenström och fröken Rudenschöld; och den förres försigtighet, som dessutom genom varningar af hvarjehanda slag oupphörligt gaf sig luft i hans bref till Armfelt, föranledde, att denne i sina bref gaf honom namnet »Poltron n:o 1» — ett omdöme, som visserligen var oförtjent, ehuru de ständiga variationerna i Ehrenströms bref på samma försigtighets-tema väl kunde göra en man som Armfelt otålig. Ehrenström visade sedermera i farans stund, att han med all sin försigtighet icke saknade personligt mod.

Då detta försök att vinna Ehrenströms medverkan syntes hafva strandat, vände sig Armfelt själf direkte till konungen med ett bref under Ehrenströms adress, hvilket genom Gyldenstolpe skulle öfverlemnas; men brefvet undertrycktes, såsom vi sett, åtminstone delvis, af denne sistnämnde. Gyldenstolpe lät därjämte genom fröken Rudenschöld helsa Armfelt, att han icke kunde sanitycka till att de ifrågavarande brefven till kejsarinnan och hennes ambassadör — det var nämligen nu fråga om flera — blefve skrifna **).

*) Rudenschölds bref till Ehrenström ¹⁹/₇ 1792. Se Svea Hofrätts protokoll i Armfeltska högmålet, s. 211, och Ehrenströms Anteckningar I: 478. Längre fram ändrade Ehrenström åsigt härutinnan och var beredd att lemna Stackelberg del af chiffren eller upprätta en ny. (Protokoll, s. 268).

**) Ehrenström till Armfelt ¹⁷/₈ och Rudenschöld till Armfelt ¹/₁₀ 1792. Ehrenström förntade från början, att saken skulle få denna utgång; fröken Rudenschöld fann, att Gyldenstolpe, liksom Ehrenström, vore en »poltron» och att af honom intet vore att hoppas.

Hvad skulle nu vinnas med dessa bref, och hvad var anledningen till att Armfelt och hans vänner så ifrigt vände sina blickar mot Ryssland? Armfelts och Ehrenströms brevväxling under sommaren och hösten 1792 ger åtskilliga antydningar härom. Den sistnämndes bref meddelade såsom högst sannolikt, att en riksdag, tvärt emot föreskriften i konungens testamente, vore nära förestående; att den adliga oppositionen från 1789, som då hoppades komma till makten, hade för afsigt att omgifva den unge konungen med »antirojalister» och att fira hans tronbestigning med införandet af 1720 års regeringsform. »Triumvirerna», som styrde hertigen, hade, enligt Ehrenströms åsigt, fullkomligt »jakobinska» tendenser: om också den del af svenska adeln, som ville se frihetstidens statsskick åter upplifvadt, icke gillade franska revolutionens läror, så vore deras syften icke mindre vådliga för sakernas gång i Sverige. »Rojalisterna» borde icke taga emot den hand till försoning, som sträcktes dem från en del af dessa gamla motståndare.

»I den närvarande situationen, skrifer Ehrenström i Sept. 1792, är det endast kejsarinnan, som kan ingripa. Utom hennes personliga storsinhet och hennes tillgifvenhet för Gustaf III:s minne, bör hennes och hennes rikes eget intresse förmå henne att med allvar uppträda i denna angelägenhet, ty det gäller att i födseln qväfva jakobinismen i hennes grannland. I hvarje fall är det säkert, att våra »Jacoquins» äro högst ängsliga för ett anfall från detta håll, och jag är öfvertygad, att endast skymten af en allvarsam demonstration af ryska hovet skulle försätta dem i den yttersta förskräckelse och bestörtning*). Den ryske diplomaten Diwoff, som jämte Stackelberg representerade kejsarinnan hos förmyndareregeringen, hade till Ehrenström yttrat, att hans herskarinna vore fast beslutet att vaka öfver upprätthållandet af Gustaf III:s testamente**); och det var

*) Ehrenström ^{20/11, 22/11, 17/12, 23/12} 1792. Bland dem af adelsoppositionen, som nu syntes vilja göra gemensam sak med »rojalisterna», nämnas dock Duwall, C. De Geer, Stjerngranat, Fr. Rosen. Den förstnämnde hade t. o. m. förklarat sitt förtroende för Toll, Lagerbring och Håkansson; De Geer, Tolls gamle fiende, hade besökt honom, talat om Gustaf III »så som om han vore en rojalist» och t. o. m. gillat arrestationerna 1789. — Philipsons »Patrioten» hade väckt aristokraternas lifliga förbittring. Till förskräckelse för jakobinismen kom hos dem äfven harmen öfver att nu mera ingenting betyda.

***) I en biljett, skriven kort efter konung Gustafs död, hade Stackelberg å sin herskarinnas vägnar bedt Armfelt skaffa honom en afskrift af konungens testamente. (Reut. Papp. (K. A.). Det bör här nämnas, att någon direkt politisk brevväxling mellan Stackelberg och Armfelt, sedan den

ej någon hemlighet, att den brevväxling, som under senaste tid pågått mellan svenska och ryska hofven, icke varit af allra vänskapligaste art *).

Armfelts gamla fiendskap mot oppositionsmännen af 1789, försvararna af frihetstidens statskick, hade endast ökat genom hans beröring med den franska emigrationen, som i det konstitutionella konungadömet anhängare — »les monarchiens», som de benämndes — såg ännu vådligare samhällsfiender än i de egentliga republikanerna. För honom gällde det sålunda att, om en riksdag komme till stånd, vara beredd att möta hvarje försök till omstörtning; och sedan oredan stigit till sin höjd, borde kejsarinnan förmås att afgifva en förklaring till förmån för konungamakten. Inför hennes »quos ego» skulle — så menade han — alla stormar lägga sig. Att af kejsarinnan utverka en sådan förklaring, var sålunda säkerligen ändamålet med dessa bref, som i hemlighet skulle tillställas henne genom ryske ambassadören. De vore så mycket mera nödiga, som Stackelberg icke själfmant syntes vilja göra någonting i detta syfte.

Armfelt var snart färdig med utkastet för en operationsplan för riksdagen; den afsändes till Ehrenström, dock endast såsom ett utkast af en »première idée», hvaraf Ehrenström skulle behålla för sig själf »hvad som icke dugde däraf». — Det var utan tvifvel det mesta, för att icke säga allt.

Den var af följande lydelse: »Utan att synas ingå i någon förbindelse med den gamla oppositionen, borde rojalisterna med dem i hemlighet öfverenskomma om en plan, i händelse af riksdag — en sak, som jag anser såsom gifven och nödvändig, efter hvad man känner om triumvirernas åsigter. Man skulle då låtsas sluta sig tillsammans med feuillanterna eller monarkisterna för att tillintetgöra jakobinerna. Dessa båda partier komme att förena sig om att ställa i utsigt hertigens afsättning från förmynderskapet, därför att han brutit konungens testamente; hans rättigheter till förmynderskapet berodde numera endast på nationens majoritet. För att bringa saken därhän, skulle man låtsas att utan gensägelse gå in på den plan, som oppositionen hyste efter konungamordet. Denna plan var visserligen fullkomligt stridande mot folkets anda, men man skulle nu lugna sinnen och spara entusiasmen till det stora slaget. Så snart som man syntes vilja rubba den högsta makten, skulle då jakobinerna

sistnämnde lemnat Sverige, icke synes hafva egt rum, att döma efter oss tillgängliga källor.

*) Se Schinkel, Minnen III: 343, 346, 347. Dio Bihang I: 100, 102.

förena sig med oppositionen, och triumvirerna skulle icke hafva mera kredit hos denna klass af dåliga medborgare och goda filosofer, än La Fayette, Barnave med fl. hafva haft».

»Det är vid denna tidpunkt, som kejsarinnans förklaring bör komma fram, hvori hon bör tillkännagifva, att hon i hela dess vidd garanterar testamentet, genom hvilket hertigen var förbunden att behålla den af den afidne konungen tillsatta konselj, hvilken han kunde öka, men icke minska, o. s. v. Rojalisterna borde genast gripa detta tillfälle för att upphöja hertigen och slå ner på jakobinerna och på samma gång låta honom förstå, huru mycket han vanärat sig genom sin svaghet, samt huru den gamla oppositionen, som gjort hans brors olycka, skulle med glädje behandla honom på samma sätt. — Vissa personer af dem, som salig konungen gaf plats i konseljen, borde dock afsäga sig att återvända dit. Endast Taube och Håkansson borde behållas där. Drotsen och Oxenstjerna kunde få vara hvar de vilja. Hvad angår mig själf, som har för afsigt att få konungen i mina händer, så vore det nödigt, att jag alltid hölles på afstånd från angelägenheterna, så att min oegennyttia och opartiskhet vore öfver allt tvifvel» *).

Det är, som man finner, en plan till ett intrigstycke, närmast i stilen af den så mycket afskydda frihetstidens riksdagar, men som man under revolutionens tidsålder äfven skulle kunna kalla för en revolutionsplan. Säkerligen hade den blifvit så stämplad, om den fallit i Reuterholms händer, och med samma skäl som de många senare utkast i samma syfte, till hvilka detta kan anses vara det första uppslaget. — Riksdagsryktena besannades icke, och den tillärnade operationsplanen kom icke till användning, utan aflöstes af hvarjehanda andra förslag. Men tanken på kejsarinnan Katarinas uppträdande såsom garante af konung Gustafs testamente återkom sedermera ofta hos Armfelt; att genom ett bref från Gustaf Adolf förmå henne därtill, syntes honom länge vara det verksammaste medlet för ändamålets vinnande och utgjorde, såsom vi skola se, ofta ämnet för hans hemliga brevväxling.

Icke mindre än Ehrenström gaf fröken Rudenschöld i breffen till Armfelt luft at sina farhågor och sin förbittring öfver

*) Apostille från Armfelt till Ehrenström, i slutet af Aug. eller början af Sept. 1792, i olateradt concept, korrigeradt af Armfelts hand: bland Armfelts papper. Originallet har hört till de bref, som af Ehrenström uppbrändes; och hela aktstycket har hittills varit okänt.

sakernas läge. »Det är endast en total förändring, som kan återgifva äran åt vårt land», skref hon i Sept. 1792. »Antingen bör man låta dem fortsätta att göra dumheter till den grad, att hertigen, när han fastnat i gyttjan och icke kan krafla sig upp genom sina gunstlingars råd, öppnar ögonen och af öfvertygelse kastar sig i våra armar, eller — — —. *) »Rojalisterna» ansågo, att hon, bättre än någon annan, hos regenten kunde bevaka deras intressen. och bestormade henne med böner att ej afvisa den furstlige älskaren; lycksökarna i hertigens omgifning, som förut behandlat henne såsom »une brébis galeuse», lågo till en tid för hennës fötter, medan de i hemlighet på allt sätt sökte motarbeta hennes inflytande. Bland de förstnämnda utmärkte sig i synnerhet Toll för den ifver, med hvilken han rådde henne att låta hertigens passion komma den goda saken tillgodo: hon borde ingifva regenten sväfvande förhoppningar för framtiden, undvika politiska samtal, till dess hon såge honom hafva tröttnat på »triumviratet»: då skulle hon begagna sin ställning, för att »frapper le grand coup» och aflägsna alla misstänkta personer. Fröken Rudenschöld, med all sin aktning för Tolls öfverlägsna förstånd, fann dock dessa förslag motbjudande. Hennes stolthet uppreste sig emot att spela en dylik intrig, hvilande på förställning; och vi hafva sett, att hon för Armfelts skull helt tvärt bröt med hertigen. För sitt förhållande fick hon emellertid uppbära förebräelser af Toll och Stackelberg, som ansågo henne hafva uppoffrat viktiga statsintressen för romaneska griller. För henne var det tvifvelsutän af vida större vikt, att hon vann Armfelts bifall **).

I sin hängifvenhet för sin älskade tviflade fröken Rudenschöld icke, att han vore den ende, som förmådde rädda Sverige ur dess förnedring; han behöfde ingen hjälp genom en lumpen intrig af detta slag. Hennes råd — säkerligen icke alldeles oegennyttigt af en älskande qvinna — var att Armfelt icke skulle

*) Meningen icke fortsatt. (Rudenschöld till Armfelt ⁶/₉ 1792).

***) Rudenschölds bref till Armfelt ³/₅, ⁴/₈, ¹³/₁₁, ³¹/₈ 1792. I sina uttryckta memoarer, hvarest en redogörelse lemnas för dessa förhållanden, beklagar hon sig öfver, att ingen ville tro, att hennes karakter vore tillräckligt «simple et naïf, pour ne vouloir entrer dans aucune intrigue galante et ne jouer aucun rôle que celui de l'amante tendre et l'amie fidèle du baron Armfelt». — Anmärkningsvärdt är att dylika uppmaningar framställdes ännu öfver ett år senare. Hon berättade i Nov. 1793, att Reuterholm vore så allmänt hatad, att hon äfven af icke-gustavianer mottagit uppmaningar att «s'emparer du régent» för att störta 'visiren'. De ville hellre, hade de sagt, styras af en qvinna än af en person som vore «superstitieux, faible et visionnaire». (R. t. A. ¹²/₁₁ 1793).

för långt aflägsna sig från Sverige, utan i tysthet bida det afgörande ögonblicket, då han skulle framträda och säkerligen komma att spela den förnämsta rollen. »Om en revolution sker till förmån för konungen, skrifver hon, så är det klart, att det inflytande, som du har på hans sinne, det anseende, du åtnjuter hos de tre lägre stånden, din egenskap af att hafva varit salig konungens gunstling och, framför allt annat, den älskvärdhet, med hvilken du förstår att vinna folkets hjärtan, samt ditt vidt skådande snille skola bereda dig en gifven öfverlägsenhet framför alla andra» *).

Såsom nämnt är, rörde sig Armfelts planer tills vidare kring den förberedande åtgärden att förmå konungen att skrifva ett bref till kejsarinnan i det ofvan antydda syftet att förebygga den väntade riksdagens vådor. Ehrenström och Gyldenstolpe hade icke kunnat eller icke velat tjena honom härutinnan: måhända skulle det bättre lyckas fröken Rudenschöld.

Då den kurir, som till Aachen öfverförde Armfelts utnämning till minister i Italien, major Ugglå, återvände till Sverige, öfversände Armfelt under fröken Rudenschölds adress ett utkast i chiffre till ett bref, som han hoppades att den unge konungen skulle kunna förmås att skrifva till kejsarinnan; längre fram skickades under samma adress ett bref i samma ämne från Armfelt till konungen. Det förstnämnda utkastet dechiffrerades och renskrefs af fröken Rudenschöld, och frågan var nu, huru hon skulle lyckas att bringa det i konungens händer, utan att det märktes af dem som öfvervakade honom, eller hvem i hans närhet, som skulle kunna förmås att vara därtill behjälplig. »Poltronerna» Gyldenstolpe och Ehrenström ville och kunde ej därmed taga befattning; men i kammarjunkaren Möllersvärd och baron Munck, båda anställda vid konungens hof, hoppades Armfelt i stället finna hjälpare, utan att dock inviga dem i själfva hemligheten **). Men innan detta hemlighetsfulla bref framlemnades, borde det enligt Armfelts önskan underställas Håkansson, Gustaf III:s siste finansminister, den af de få ännu i Stockholm kvarvarande gustavianerna, för hvilken Armfelt hade största förtroendet. Så skedde: Håkansson genomläste det två gånger uppmärksam, berättar fröken Rudenschöld, men afrådade bestämdt dess framlemnande, åtminstone så länge, som konungen vore så noggrant

*) Rudenschöld till Armfelt ⁶⁷/₄ 1792.

***) »Möllersvärds tacksamhet mot hans välgörare Gustaf III borde göra honom benägen härför, likasom Muncks personliga hat mot hertigenregenten». Armfelt till Rudenschöld ⁹/₁₂ 1792. (Koncept i chiffer bland A:s papper).

observerad och hans guvernör stode under Reuterholms uppsigt. Armfelt förnyade likväl sin begäran att fröken Rudenschöld måtte draga försorg om dess framlemnande; och det blef, sedan förslaget att anlita Möllersvärd eller Munck öfvergifvits, hon ensam som fick våga försöket *).

Detta visade sig icke vara det lättaste. Misstänksamt vakade Gyldenstolpe öfver alla försök till närmande mellan Armfelts väninna och konungen, och denne syntes äfven börja att undvika henne **). Hon bar emellertid ständigt det farliga papperet på sig, för att begagna första lägliga tillfälle till dess öfverlemnande. Omsider lyckades hon att i enrum få tala med den unge monarken om detta bref. Hon skrifer om sitt samtal med konungen: »Jag fick ändtligen lägligt tillfälle att säga konungen, att jag ville lenna honom ett papper; men hans svar ville alldeles förkrossa mig. Får jag icke, frågade han, visa det för Gyldenstolpe? — Nej; jag önskar, att E. M:t ej visar det för någon. — I så fall, svarade han och skakade på hufvudet, bör jag kanske icke mottaga det. — E. M:t kan göra som E. M:t vill; men det svar, jag nyss fått, utmärker ett misstroende, som lika mycket förödmjukar mig, som det gör mig bedröfvad, och som baron Armfelt säkert icke skulle ha väntat. — Då rodnade han ända upp i hvitögat, men svarade icke» ***).

Frågan förföll således för denna gång, men brevet bevarades troget, och frågan om dess framlemnande förblef ett stående ämne i Armfelts och fröken Rudenschölds brefväxling flera månader efteråt. Förslag voro å bane att därför intressera än en, än en annan af gustavianerna, t. ex. Taube eller Zibet. Äfven ryske ambassadörens medverkan var i fråga, och t. o. m. Gyldenstolpe hoppades man kunna beveka. Det misslyckades emellertid alldeles: de nämnda personerna voro försigtiga att därpå inlåta sig, och det mångomskrifna papperet blef genom Taubes tillskyndelse slutligen förstördt. Fröken Rudenschöld berättar därom, att denne en afton i hofcirkeln rådt henne att förstöra alla Armfelts papper, på grund af öfverhängande faror. Hon skyndade hem från slottet: på hemvägen säg

*) Armfelt fann vid underrättelsen härom, att Håkansson nog kunde hafva rätt, men fruktade att dröjsmålet med brefvets framlemnande kunde hafva farliga följder, icke minst för hans egen personliga ställning i den unge konungens ögon. (Armfelt till Rudenschöld i nyssnämnda bref).

***) Konungen var så noggrant bevakad, skref hon, att han endast lemnades ensam i de ögonblick, «quand il va à la garde-robe» (21/3 1793).

****) Svea Hofrätts protokoller i Armfeltska målet, sid. 225.

hon sin bostad upplyst; hon tänkte genast, att en husvisitation genom hertigens utskickade där påginge, och sönderref då i förskräckelsen det olycksbådande papperet i tusen bitar. Det var emellertid falskt alarm: den som tändt ljus i hennes våning, var Armfelts förre kammartjenare Mineur, hvilken dock äfven hade varningar att meddela *).

Detta utkast, som varit föremål för så mycket bekymmer och som så ifrigt afhandlats i den hemliga brevväxlingen, torde sålunda icke ha kommit under andras ögon än fröken Rudenschölds och Håkanssons. Armfelt har uppgifvit **), att kejsarinnan väntade att få ett dylikt bref från den unge konungen: det vore nödigt, för att förmå henne att mera rådfråga sin ära och sin vänskap för den unge konungen än sitt eget intresse. En närmare antydning om innehållet föreligger i fröken Rudenschölds förklaring, att afsigten därmed varit, att konungen skulle försäkra kejsarinnan, att »han vore öfvertygad om baron Armfelts attachement för sin person, ansåge honom för sin vän och approberade hvad baronen hos H. M:t kejsarinnan kunde utverka.» ***) Det skulle sålunda hafva utgjort ett slags fullmakt in blanco för Armfelt att å den omyndige konungens vägnar underhandla med Rysslands herskarinna †).

Dock var med detta bref ingalunda någon bestämd plan gifven till en förändring af de bestående förhållandena. Ögonblick funnos, sedan det var afsändt till Sverige, då Armfelt jämförde Sveriges öde med Polens, ehuru han hoppades på kejsarinnans ridderlighet. »Om man ej ändrar systemet, skrifver han i Okt. 1792, efter den utgång franska affärens tyckas taga, blifva vi alldeles förstörda och ett nytt Polen. därigenom att 1720 års regeringsform upplifvas. Kejsarinnan vill ej göra det, ty hon har lofvat konungen sitt bistånd; men hennes ministrar tänka ej på annat än bringa Sverige i oreda och anarki. Den stora Kata-

*) Fröken Rudenschölds otryckta memoarer och hennes bref till Armfelt vintern 1792—93. delvis tryckta i ransakningsprotokollen. Enligt sin egen uppgift vågade hon aldrig yppa för Armfelt, att detta bref icke längre existerade, och hon uppgaf t. o. med, att uppdraget vore riktigt utträttadt (Rud. t. Armf. ¹²₆ 1793; Utdrag. s. 23). Armfelt hade själf uppmanat henne till försigtighet med sina papper. Mineur fick ock hennes tillsägelse om nedgräfvande af en del papper på Lindnäs. (Arm. till Rud., ⁴₁₁ 1792, se Utdrag s. 3; R. till Mineur (R. A.).

**) I bref till Ehrenström ²⁷₃ 1793. se Protokoll. sid. 447.

***) Protokoll, sid. 226.

†) Att Armfelt själf ansåg, att han därmed spelat ett högt spel, synes af hans råd i bref till fröken Rudenschöld, att om kuriren Uggla, med hvilken det afsändts, blefve anhållen och hans papper undersökta, »hon icke hade annat att göra än fly». (Enligt Ehrenströms bref till Armfelt ¹⁴₁₀ 1792).

rina är ej mera densamma som förr: sinnesstyrkan och verksamheten förlora sig med åren.» *)

Fröken Rudenschöld var ännu mera tvifvelsam, att något gagn kunde vinnas af förbindelsen med Ryssland. Hon miss-trodde den ryske ambassadören, af hvilken hon dock behand-lades med synnerlig utmärkelse och i hvars hus hon var en ofta sedd gäst, till följd af sin intima förbindelse med den nyss-nämnde ryske diplomaten Diwoffs hustru. »Komme en riksdag till stånd, så skulle Stackelberg behandla oss som polackar», skref hon. Hon ansåg honom ega föga inflytande och försäkrade, att han i Stockholm vore så allmänt hatad, att intet godt vore att vänta af en samverkan med honom. Och längre fram, då Armfelt fortfarande syntes sätta sin lit till Ryssland, skref hon följande politiska betraktelser, hvilka göra all heder åt hennes förstånd: »Att förena sig med Ryssland är något i nationens ögon så förhatligt, att följden lätt skulle kunna blifva, att mängden, af fruktan för det ryska oket, helt och hållet kastade sig på hertigens sida; ty man skall aldrig få dem att tro, att kejsarinnan handlar ärligt i konungens intressen och att hon icke vill uppsluka oss som Polen» **).

Det väsentligaste af Armfelts hemliga brefväxling till slutet af 1792 torde härmed vara anfördt, för så vidt den rörde den förändring i Sveriges yttre och inre politik, som han ansåg nära förestående och nödvändig. Men *huru* och *när* detta skulle ske, hade ännu icke blifvit klart för honom; att det icke skulle dröja länge, innan »frukten blef mogen», synes han dock hafva väntat. Då fråga var att Armfelt skulle blifva generalguvernör i Pommern, ansåg han att detta skulle medföra den fördel, att han »i det ögonblick, då det gällde att understödja sin konung och hans rättigheter, kunde vara herre öfver en fästning och

*) Utdrag af de hufvudsakl. handlingarna etc., sid. 3.

**) Hon tillägger dock en ursäkt, att hon vågat göra denna invändning, jämte förklaring, att hon hade ett blindt förtroende till Armfelts insigter och snille och alltid vore färdig att lyda hans vilja. (Rudenschöld till Armfelt ⁴, ⁵, ¹², ¹¹, ²⁵, ¹² 1792, ¹¹, 1793). I sammanhang härmed kan förtjena anföras följande anekdot, berättad af fröken Rudenschöld i bref ⁸, 1792. Vid hofvets bord hade baron Hjerta, med anledning af en uppgift i en tidning, att kejsarinnan, sedan hon tagit Polen, ärnade vända sig mot Sverige, frågat fröken Rudenschöld — möjligen med hänsyftning på Armfelt: Tror ni, att vi äro nog olyckliga att ega någon svensk Potocki? — Hvarför inte? blef svaret. De som kunna mördra sin kung, kunna sälja sitt land åt utländsk makte. — Stackelberg fann denna replik så bra, att han förklarade sig ärna berätta den för Katarina II.

4000 man goda trupper och en krigskassa». Såsom sådan skulle han kunna göra mera nytta än såsom öfverståthållare i Stockholm. Där skulle han, om han sökte afvända utbrottet, endast afvända folkets sinnen*). — Att en hvälfning under denna omstörtningens tid snart förestode i Sverige, därom tviflade han således icke. Ansvaret därför skulle drabba de samhällsomstörtande »jakobiner», som nu, med Reuterholm i spetsen, ansågos stå efter den unge konungens lif eller åtminstone efter den makt, som hans faders regering tillförsäkrat honom. Men om man tåligt skulle afvakta detta utbrott, genom att lemna »ett fritt fält åt illviljarnas blindhet, nedrigheter och förföljelseanda», så att »nationens enda önskan blefve att se Gustafs son återställa sakerna i sitt forna skick», eller om man borde påskynda det genom att öka förvirringen, genom ett kraftigt motstånd, eller ock genom att själf sätta sig i spetsen för en hvälfning — därom var Armfelt ännu långt ifrån ense med sig själf. »På 25 månader kan ingen revolution till förmån för konungamakten ega rum», skriver han i September till fröken Rudenschöld, nära nog samtidigt med afsändandet af det mångomskrifna brevet till konungen; »och den, som man ärnar göra för dess tillintetgörande, kan till den tiden icke möta något annat hinder än i kejsarinnans person; och hvilka skulle följderna däraf blifva? Sveriges fullkomliga undergång, därför att dess frukt skulle blifva så väl utländskt som inhemskt krig. Jag talar icke om den plågsamma rol, som jag då skulle komma att spela, och hvartill jag alltid kommer hem för tidigt, ty jag tillber mitt folks själfständighet och ära»**).

Allting var sålunda ännu oklart och obestämdt. Tanken på tålig förbidan växlade ännu under den första tiden af Armfelts utländska resa med begäret att träda de svenska »jakobinerna» till mötes, om det så skulle erfordras, i ett inbördes krig; än syntes kejsarinnans ingripande vara honom en oafvislig nödvändighet, än uppreste sig däremot känslan för fosterlandets »själfständighet och ära». Den stämman i Armfelts inre, som varnande höjde sig mot att anropa Rysslands bistånd i denna strid mellan landsmän, nedtystades dock småningom vid tanken på att dess mäktiga herskarinna, hvars förbund med Sverige han varit med att besegla, hade lofvat att hålla i helgd konung Gustafs lagar och föreskrifter. I hennes person såg Armfelt motståndet mot revolutionen förkroppsligadt; och de lärdo-

*1) Armfelt till Rudenschöld, od. chifferkoncept; Sept. 1792.

**1) Protokoll, sid. 495.

mar förfelade icke sin verkan, som han inhemtat af sina vänner bland de franska emigranterna, att för upprätthållandet af monarkiens intressen främmande hjälp icke borde försmås.

Därtill kom — och för visso icke i sista rummet — personligt missnöje, önskan att hämnas lidna oförrätter, hoppet att återvinna en inflytelscrik ställning.

* * *

Det var under början af år 1793 och, såsom vi sett, till följd af de underrättelser från Sverige, hvilka i Dresden och Wien kommo Armfelt tillhanda, som hans önskningsar om en förändring i Sveriges förhållanden togo formen af bestämdare planer. Han såg revolutionen i Sverige för dörren, Drottningholmstraktaten med Ryssland nära att brytas, förbindelser med Rysslands arffinde Turkiet och med franska republiken på väg att inledas. Samtal med ryske ministern i Wien Rasumowski syntes bekräfta dessa farhågor. »Grefve Rasumowski kommunicerade med mig alla sina depescher och underrättelser i detta ämne, berättar Armfelt; och jag var flere dagar en suspens hvad langage, som konvenerade mig att hålla med denne man, som jag vant mig vid att anse ej allenast som Sveriges, men också som min enskilde fiende»). På grund af dessa samtal och till en del på Rasumowskis anmodan, beslöt nu Armfelt att göra politik på egen hand. Förslagen härtill sysselsatte under resan från Wien till Rom — under Februari, Mars och April månader 1793 — lifligt hans sinne. Det är under denna tid, som hans hemliga brevväxling antager den karakter, att han och de, som däri deltog, kunde stämpas såsom upprorsmän, de där ville omstörta den bestående ordningen med främmande härsmakt. Efter denna tid lades dessa stora planer småningom å sido eller aflöstes af enskilda framtidsplaner.

Tanken att Rysslands stora herskarinna skulle blifva Sveriges räddande ängel, hade allt mer blifvit rotfäst hos Armfelt. Då det vänskapliga förhållandet mellan Sverige och Ryssland syntes vara på väg att brytas, då var Armfelt beredd, att genom anropande af kejsarinnans ädelmod i konungamaktens intresse förekomma en brytning och på samma gång vinna en förändring i Sveriges styrelse. Då var han angelägnare än någonsin, att genom ett ord från Gustaf Adolf till Katarina för sina förslag få en auktoritet, som hans uppträdande i strid mot för-

*) A:s själfbiografi, anf. st. II: 84.

myndareregeringen eljest skulle sakna. Dessa försök misslyckades, såsom vi hafva sett. Konungens hållning mot Armfelt blef allt mera afvisande; och häri låg en väsentlig anledning, kanske den allra väsentligaste, att dennes hemliga planer att med rysk hjälp åstadkomma en förändring blefvo af så kort varaktighet *).

Med dessa planer sammanhängde ett i brevväxlingen mellan Armfelt och hans vänner omnämndt förslag, hvarigenom en man, som icke tillhörde Armfelts hemliga korrespondenter, blef invecklad i hans högmålsprocess. Denna episod i brevväxlingen förtenjar på denna grund en särskild redogörelse.

Mannen var öfversten för Björneborgs regemente Johan Fredrik Aminoff, finne till börden, nära jämnårig med Armfelt, länge hans kamrat vid lifgardet och sedermera hans tappra vapenbroder under finska kriget, en af Gustaf III:s varmaste beundrare. Han var äfven en af fröken Rudenschölds vänner; och hans vänskap var på väg att öfvergå till en ömmare känsla, hvilket stundom vållade föremålet för hans hyllning bekymmer. Hon prisade ständigt i sina bref till Armfelt hans ståndaktighet och varma hängifvenhet för den gemensamma saken, men ansåg därjämte, att hans häftiga lynne och ytterligheten af hans åsichter gjorde det omöjligt för honom att förvärfva något inflytande, samt beklagade, att han icke med sitt nit och sin oförskräckthet förenade en ekonomiskt oberoende ställning och snillets vidsträckta synkrets. Äfven Armfelt hyste varm sympati för denne ridderlige gustavian, som var nästan lika oförsigtig och uppbrusande som han själf **).

Till Grefve Stackelberg stod Aminoff, såsom de flesta gustavianer, i nära förhållande. Då det syntes möta svårigheter för fröken Rudenschöld att uträtta uppdraget med konungens bref till kejsarinnan, och då vid midvintern 1792—93 fråga uppstod att Aminoff skulle företaga en resa till Petersburg, så låg det nära till hands att frankasta förslaget, att denne, såsom Armfelts ombud, skulle söka stämna kejsarinnan gunstigt för

*) Till fröken Rudenschöld skref Armfelt i Mars 1793: «La lettre du Roi à l'Impératrice ayant manqué, je ne puis agir, ne pouvant plus m'adresser à elle directement. C'est avec raison qu'on me prendra en Russie pour un homme sans aveu et un brouillon, si les événements ne me justifieront pas.» (Protokoll, sid. 437.)

**) Rudenschöld till Armfelt 9/7 1793. — Om ett bref, som Aminoff skrifvit till Armfelt, skrifver denne sistnämnde, att han fann det verkligen rörande och «d'un style parfait: ses sentimens pour le feu roi et son amitié pour moi y sont marqués à trait de flamme. C'est un bien honnête garçon; que n'a-t-il reçu une éducation plus soignée!» (Armfelt till Rudenschöld 11/1 1794.)

hans person och politiska planer. Aminoff skulle, så aftalades mellan honom och fröken Rudenschöld, på sommaren 1793 begära ett års tjenstledighet; i utlandet sammanträffa med Armfelt — till mötesplats bestämdes Piemont — och efter öfverläggningar med honom begifva sig till Ryssland. Han hoppades att då vara försedd med ett bref från konungen till kejsarinnan, hvilket han ansåg, att Armfelt genom en direkt anhållan hos konungen lättast skulle utverka. — Då emellertid förhållandet mellan Sverige och Ryssland under vintern 1792–93 syntes antaga en karakter, som gjorde det sannolikt, att hela Aminoffs beskickning skulle komma för sent för att afvända faran, erbjöd sig fröken Rudenschöld själf, att i början af år 1793 anträda den långa resan till Petersburg. I sällskap med grefvinnan Diwoff skulle hon lemna Sverige, i Tyskland sammanträffa med Armfelt, i Warschau med Toll samt i Petersburg uppvakta kejsarinnan och för henne framställa Armfelts åsikter *).

Hvarken Aminoffs eller fröken Rudenschölds ryska beskickning kom någonsin till utförande, och något annat än lösa förslag voro de icke heller, churu de längre fram gäfvu anledning till sträng ransakning. Aminoff lemnade Stockholm och begaf sig till Finland samt vistades därefter under senare delen af året 1793 helt fredligt i Stralsund hos sin svärfader, generalguvernören Ruuth. Fröken Rudenschöld stannade i Stockholm och gjorde ingen längre utflykt än till Armfelts egendom Lindnäs, hvarest hon under sommaren 1793 gjorde ett kort besök.

Men äfven från annat håll hade uppmaningar gjorts Aminoff i liknande syfte, hvilka icke heller ledde till något resultat, men dock bidrogo till att han ansågs delaktig i Armfelts stämplingar. Ehrenström ansåg, att Aminoffs nära förbindelse med ryske ambassadören borde kunna gagna rojalisternas sak, och gjorde honom det förslag att, innan han lemnade Stockholm, för grefve Stackelberg förklara, »att intet kunde tjena till att närmare fästa oss vid Ryssland och komma oss att mera tillbedja dess stora herskarinna, än den utomordentliga tjensten att befria oss från en lika oduglig som brottslig styrelse». Därmed skulle så tillgå, att konungen skulle förklaras myndig och omgifvas med den af hans fader tillsatta konseljen: kejsarinnan skulle genom en af hennes ambassadör utfärdad förklaring »vid revolutionens utbrott» därät gifva sin sanktion. För öfrigt var det bref, hvori detta förslag framställdes, fyllt med skildringar af jakobi-

*) Rudenschöld till Armfelt ²⁵, 1793, se Protok. sid. 212 o. följande. Jfr ofvan sid. 165.

nismens framfart i Sverige, det allmänna missnöjet, regeringens ryssfiendliga politik o. s. v. *) Afskrift af brefvet till Aminoff öfversändes af Ehrenström till Armfelt: det var, såsom vi se, byggdt på samma grundtanke, som redan på hösten 1792 blifvit af Armfelt framställd för Ehrenström, hvilken också i det bref, som ledsagade denna afskrift, tillerkänner honom äran af dess »upppfinning». **) »Jag föreställer mig, min baron, tillägger han, att Ni under Ert vistande i Wien lätt kunde öppna underhandlingar härom med ryska hofvet genom vår vän Rasumowski. Jag erkänner, att det är en svår ytterlighet att pågå, men nödvändigheten gör det oundvikligt, och mina motiver urskulda mig.» Ehrenström, så väl som Aminoff, hyste stor vördnad för Stackelberg, därför att denne oförstållt gaf sin hyllning åt Gustaf III:s minne: hans inflytande skulle, så trodde de, skydda Sverige mot den ryska politikens traditioner inom Rysslands regering ***).

Innan detta bref hann Armfelt i Wien, hade han emellertid knutit den förbindelse med Rasumowski, hvartill Ehrenström uppmanat honom, och vidtagit anstalter för realiserandet af de planer till motverkande af förmyndare-regeringens politik, hvilka så lifligt sysselsatte honom och som redan förmått hans korrespondent i Stockholm att börja verket på egen hand.

En förevändning att direkt vända sig till kejsarinnan Katarina erbjöds genom öfversändandet af den beryktade »Prospec-tus», hvars första upplaga, såsom vi sett, på vägen till Wien trycktes i Prag. Armfelt afsände d. 8 Febr. från Wien ett bref

*) Se Protokoll, 187, Ehrenströms Anteckningar II: 97. Jfr ofvan sid. 172 o. f.

**) Aminoff nekade att brefvet kommit honom tillhanda: men hans förtroende till Ehrenströms skicklighet var så stort, att han i ett senare bref till fröken Rudenschöld i politiska ämnen förklarade, att Ehrenström vore rätte mannen att såsom hemlig underhandlare begifva sig till Ryssland, för att upplysa kejsarinnan om ställningen och hindra grefve Stackelbergs återkallande, hvilket kort förut blifvit begärdt af hertigen-regenten. (Aminoff till Rud. ²⁸/₃ 1793. Prot., sid 396.)

***) Ehrenström till fröken Rudenschöld ²⁵/₃ 1793. Att Ehrenström icke var fri från egenyttiga beräkningar, framgår af hans brevväxling med Armfelt. För Ehrenström hägrade hoppet, att genom sin nära förbindelse med Armfelt, ryske ambassadören och ryska hofvet kunna erhålla en rysk pension. »Hufvudsaken för mig är att icke förgås af svält», skref han till Armfelt, då han öfversände sitt ofvannämnda bref till Aminoff, och han önskade taga Armfelts medverkan i anspråk för erhållandet af denna pension, som han ansåg »kejsarinnan nog rik för att bestå åt den, som haft äran kontrasierat Vereläfreden». Dock skulle det icke ske utan konungens medgifvande. (Ehrenström till Armfelt ²³/₁, ¹⁷/₂, ²⁸/₃, 1793: Utdrag etc. s. 30, 31, 35.)

till kejsarinnan, hvori han i allmänna ordalag, men i de mörkaste färger, skildrade tillståndet i Sverige. Han bedyrar i detta bref, att hans enda önskan med afseende på sitt olyckliga fädernesland vore »återställandet af lugnet, tronens befastande och det närmaste vänskapsförbund med Ryssland». Han erinrar, att han »från början af våra olyckor vågat besvärja H. Kejs. Majestät vid hela dess storsinthet och snille, att ådagalägga sitt intresse och sin makt till förmån för en ung konung, som för henne hyser en sonlig vördnad, till förmån för ett folk, som blindt rusar mot anarkien, till förmån för regenten, hvars undfallenhet eller svaghet man skickligt begagnar, under afvaktan på det ögonblick, då hans första handling af motstånd och viljekraft skall vändas mot honom själf. Alla brännbara ämnen äro samlade, utbrottets ögonblick synes mig nära förestående. Rysslands herskarinnas försyn — ty försyn bör man kalla en sådan förening af högsinthet och makt — har aldrig varit åkallad för en mera fruktansvärd och hotande sakernas belägenhet.» »Genom framställande af dessa böner, uppfyller jag — heter det vidare — en helig pligt mot min konung. Om det är mitt fosterlands olyckliga öde att störta samman, om det skall lemnas till offer och rof för upprorsmän och sofister, så skall jag icke anse något offer för stort.» Han slutar med att anropa kejsarinnan om en fristad i hennes rike, för den händelse att dessa farhågor be-sannades *).

En vecka senare, äfven från Wien, d. 16 Febr., är det som Armfelt i ett bref till sin gamle motståndare Toll — numera liksom Armfelt aflägsnad i hederlig förvisning, hade Toll nyligen intagit sin plats såsom minister i Warschau — för första gången uttalat de förslag rörande ävägbringandet af en hvälfning i Sverige, hvilka betecknats såsom hans egentliga »revolutionsplan». Han skildrar i detta bref Sveriges politiska ställning och den våda för ett krig med Ryssland, som uppstått genom svenska regeringens intriger i Konstantinopel, dess underhandlingar med franska republiken, Danmark och de polska missnöjda samt hvarjehanda krigiska demonstrationer. För att afvända denna fara ansåg han, att det vore »lofligt att skilja konungen och nationen från det rådande partiet och nyhetskrämarna». Kejsarinnan skulle förmås, att i stället för att hemsöka Sverige med krig, hvartill hon kunde hafva anledning, afgifva en förklaring, att oaktadt förbundet från svensk sida blifvit brutet, hon endast ville tillräkna detta regentens rådgifvare, »som förleda honom till

*) Protokoll, sid. 584.

beständiga misstag, ohelga hans furstliga tro och förmå honom att brista i sina pligter, sina löften och den vördnad, han är skyldig sin broders minne». Hon skulle därför i denna förklaring, för att rädda konungen af Sverige och afböja alla fiendliga försök mot sitt eget rike, fordra en genomgående förändring i rikets styrelse-personal. Ett detaljeradt förslag härtill bifogades: det var detsamma, hvares concept, af Armfelts egen hand försedt med rubriken »*revolutionsplan*», ädrog sig så mycken uppmärksamhet, då det anträffades bland hans papper *). Det innehöll väsentligen följande: Att konungen, ehuru utan att förklaras myndig före 18 års ålder, borde bevista alla rådslag; att hans konselj skulle bestå af följande personer: riksdrotset greve Wachtmeister, greve Gyldenstolpe, baron Armfelt, general Toll, en utrikesminister — därtill skulle Taube utnännas —, en hofkansler — Zibet eller Beres — och en president i statskontoret, Håkansson. Armfelt skulle åter blifva öfverståthållare, Toll president i krigskollegium, Nordin och Lagerbring statssekreterare, greve Axel Fersen generaladjutant med käppen samt J. F. Aminoff öfverste vid Göta garde samt chef för lifdrabanterna. Sedan denna personalförändring inom den högre administrationen verkställts, »skulle, heter det, lugnet i Sverige vara återställt och jakobinismen utrotad».

Det är, såsom man finner, en ministërförändring till förmån för de af förmyndarregeringen skymfligt aflägsnade gustavianerna, som kejsarinnan enligt denna plan skulle fordra af regenten, »vänligt, men i ganska befallande ton». Men hon skulle göra ännu mer: för att gifva styrka åt denna underhandling skulle hon sända en — »liten rysk flotta vid höjden af Stockholm, till dess allt vore i ordning». »Detta ser väl förskräckligt ut, tillägger Armfelt; men mot svåra sjukdomar fordras kraftiga läkemedel, och då man vill ändamålet, måste man vilja medlen. Jag känner väl, att tusen olägenheter kunde i landet uppkomma från denna påtryckning; men utom det att en regering, klok, stadgad och säker i sina steg, öfvervinner allt, så behöfs blott att förvisa en 15 personer, och hela Sverige skall blifva lugnt.»

Det var den sista dagen af Armfelts vistelse i Wien, som denna operationsplan, hvilken där erhållit sin form, afsändes till Toll. I Triest, där Armfelt gjorde ett kort uppehåll på resan söderut, afsändes den 22 Febr. till fröken Rudenschöld ett bref af liknande innehåll. Men däri framställdes därjämte ett annat

*) Tryckt i Utdrag sid. 81. Med skäi kallar Ehrenström denna rubrik »löjlig».

förslag till ävägabringandet af den önskade förändringen. Kejsarinnan borde förmås att, innan »flottan på höjden af Stockholm» användes såsom ultima ratio för att gifva eftertryck åt hennes fordringar, söka vinna hertigen-regenten genom penningar; och fröken Rudenschöld skulle härom meddela sig med ryske ambassadören. »Ingen kände bättre än jag, säger Armfelt i sina otryckta memoarer, hvad guldets förmådde öfver denne furstes tänkesätt och känslor, därför att jag alldeles bestämdt visste, att salig konungen köpte honom den 19 Febr. 1789, några timmar innan han skulle gå till rikssalen. Han höll då, till oppositionens stora förvåning, ett tal i den anda, som konungen önskade, och alldeles tvärt emot de öfverenskommelser, som han förut ingått med partiets medlemmar. Frukten hade någon del i denna plötsliga omkastning, men penningebegäret var det afgörande motivet *). Jag hade sålunda på säkra grunder byggt mitt förslag till underhandling och till ändring af det bestående, och jag tror ännu, att det endast berodde på Ryssland att begagna sig af det råd i denna riktning, som jag genom mina vänner i Stockholm lät gifva den ryske ambassadören.»

Ännu ett aktstycke — det sista af större vikt — till historien om dessa förslag till rysk inblandning i Sveriges angelägenheter säg dagen under Armfelts resa från Wien till Rom. Det var den 8 Mars, som han från Bologna till Rasumowski i Wien afsände en »mémoire» till ryska kejsarinnan af väsentligen samma innehåll som det nyss anförda brevet till Toll. Denna skrift var, enligt Armfelts egen uppgift, utarbetad efter anmodan af Rasumowski. Däri yrkades afgifvandet af en förklaring till regenten — ordalagen af dess föreslagna innehåll äro nästan de samma som i brevet till Toll — hvilken borde understödjas af en rysk flott-demonstration, till dess förändringen försiggått. »Hertigen-regenten, försäkrade Armfelt här, skall i hemlighet känna sig glad öfver en dylik skenbar våldsamhet, som skall för ögonblicket och för all framtid medföra hans räddning från det förakt och de faror, för hvilka han utsatt sig.» Förslaget motiverades äfven här med en skildring af Sveriges olyckliga belägenhet: detta land vore en hård för revolutionen, som borde särskildt ådraga sig Rysslands uppmärksamhet; förmyndar regeringens politik, fiendtlig mot Rysslands intressen, hade ej kunnat undgå att göra faran för ett utbrott öfverhängande. Genom att skona Sverige från krig samt med foglighet och mildhet bemöta förmyndare-regeringens uppförande, skulle nu kejsarinnan vara

*) Jfr Schinkel, II: 86. Talet hölls d. 21 Febr.

i tillfälle att »höja glansen af sina segrars och eröfringars ära: de senare vittna om hennes snille, det förra om hennes ädla karakter». »Hon skall, fortsätter Armfelt förhoppningsfullt, anse sig själf värdigt, att icke öka sin makt genom att gynna Sveriges inre oroligheter och dess försvagande; utan genom sitt mäktiga inflytande öfverlemnna riket osöndradt och räddadt från sin yra åt den unge monark, för hvilken hon lofvat vara en moder.»*)

Hvad som skulle göras i Sverige, borde sålunda ske på det sätt, att Ryssland »började dansen», och att de svenska rojalisterna begagnade sig af tillfället. Till dess borde emellertid allt förblifva lugnt: »himlen bevara oss från något slags revolution, som skulle begynnas hos oss och verkställas af svenskar!» utropar Armfelt i ett bref till Ehrenström, hvarmed han öfversände en afskrift af denna »mémoire». »Tänk på att bereda och vänja folkets sinnen vid tanken, att revolutionen är nödig och oundviklig, men förena med alla partiets rörelser stillhet, tålmod och en karakter, som gör oss fruktade af våra fiender, om vi eljest ej kunna alldeles insöfva dem.»**)

Sådana voro i sina hufvuddrag de förslag och framtidsförhoppningar, som af Armfelt framställdes och som afsågo rysk inblandning. Det är härom, som hans hemliga brevväxling rör sig under en kort tid, till dess frågan om deras realiserande småningom lägges å sido, på grund dels af mellankommande hinder, dels af deras egen lösliga beskaffenhet. Deras enda resultat var — den Armfeltska högmålsprocessen.

På olika sätt bedömdes dessa förslag af de personer, som däraf fingo del, allt efter deras olika skaplynnen. Försigtigast förhöll sig Toll, mannen med det kloka, beräknande förståndet. Armfelt kunde ha anledning att tro, att Toll utan betänkligheter skulle instämma i hans planer. Tonen i Tolls bref är en gammal väns: den gamle motståndaren försäkrar om sin vänskap, högaktning och erkänsla. Den chifferdepesch, hvori »revolutionsplanen» öfversändes, utgjorde svar på ett bref från Toll***), hvori

*) Protokoll sid. 273 o. f.

**) Utdrag etc. s. 62. I samma syfte och i en högst lojal ton skref Armfelt till Peyron ^{25/2} 1793. Rojalisterna borde tålligt vänta? «Le respect que les royalistes doivent avoir pour la mémoire du feu roi, doit écarter toutes les idées de le mettre sur le thrône avant qu'il n'ait ses 18 ans . . . Rappelons-nous que la véritable manière de servir la patrie, c'est de respecter le pouvoir suprême, les lois et ne pas démentir la profession de foi qu'on a faite.»

***) Från Warschau ²⁶, 1793.

denne försäkrat, att »ingenting, hvad helst det vara må, skall kunna väcka kallsinnighet emellan dem, som alltid med blödande hjärta begråta en välgörare, och sätta ingen skyldighet framom den att mot hans son visa trohet, erkänsla och tacksamhet in i döden. Lika i detta tänkesätt, igenkänna vi oss bättre, än de som nyttja illuminerade hieroglyfer.» Ej endast »illuminaten» Reuterholm, äfven rikskansleren — »lilla gubbens med stora hufvudet trånga peruk» — omtalas med vanvördnad. Med afscende på farhågan för införandet af 1720 års regeringsform hade Toll skrivit: »Kejsarinnans intresse är nu lika med alla ordentliga regeringars, och det är snörrätt mot både aristokrati och republikanism.» Men i Tolls svar på Armfelts ofvannämnda bref låter det annorlunda. Han bestrider visserligen icke riktigheten af Armfelts skildringar af Sveriges kritiska läge och hans förhoppningar på kejsarinnans storsinhet. »Men, tillägger han, tillåt mig att fästa uppmärksamheten på, att man, på samma gång som man använder de föreslagna medlen för att åstadkomma en förändring, skulle en gång för alla öppna portarna för Ryssland att direkt inblanda sig i våra inre angelägenheter, att efter sitt behag af- och tillsätta personer. Skulle det icke vara att använda ett läkemedel, hvars följder vore svårare än sjukdomen själf?» — Enligt sin uppgift i samma bref, hade Toll under samtal med Rysslands representant i Warschau förklaradt, att den ömsesidiga misstro mellan Sverige och Ryssland, som hvarjehanda trupperelser syntes antyda, lätteligen skulle kunna häfvas genom att kejsarinnan helt enkelt begärde en öppen förklaring af hertigen-regenten: huru vilseförd han än månne vara genom sin omgifning, skulle hans ögon säkert öppnas och det goda förhållandet lätt återställas.

I de följande bref, som Toll under våren 1793 skref till Armfelt, undvek han försigtigt att vidröra denna kinkiga fråga *), och i Juli 1793 skref han: »Efter allt hvad jag kan jugera, bör man endast ligga på årona. Sannerligen är icke allt så hoprördt och konstigt, att alla steg äro äfventyrliga». Han tillägger äfven, att enligt enskilda underrättelser från Sverige, »sjakobinska ligan får knäcken», samt att en annan ordning i sakerna snart vore att förvänta. Dylika yttranden kunde ej innebära annat än en varning till Armfelt att icke förhastad sig. — Toll

*) Se Lilliecrona, J. C. Toll, I: 194—200. I ett af dessa bref (29, 30 1793) heter det: »Jag är ännu icke i stånd att svara dig i de ämnen, som skola skrivas med varsamhet, ty ett par knutar måste först upplösas: men jag skulle förlora, om jag ej med detta gjorde mig påmint: du kunde tro att jag vore lam eller ljum, men jag hvarken är eller blir någondera.»

hade för öfrigt bland Armfelts korrespondenter utan tvifvel den sundaste uppfattningen om betydelsen af hans företag. I sina förklaringar öfver sitt förhållande till Armfelt karakteriserar Toll fullt korrekt dennes utlätelser såsom »oroliga tankar», »inquietuder och idéer om ändring i ministären», och försäkrar att han trodde dem vara snart öfvergifna *).

Helt annorlunda förhöll sig Ehrenström, hvilken, såsom vi sett, samtidigt börjat på egen hand och med liknande medel verka för en förändring i samma syfte. Skräckbilden från tilldragelserna i Polen, hvilka länge och ofta gjort äfven Armfelt tvehågsen att inlåta sig i förbindelse med Ryssland, betraktades med mera likgiltighet af Ehrenström. »Det enda och rätta medlet att nyttja vid slika tillfällen, hade han skrivit till Aminoff, är den hastighet, hvarmed kejsarinnan utfört sitt värf i Polen. Vi befinna oss i samma tillstånd som denna republik, och ingen annan än kejsarinnan kan frälsa oss». Han tillägger dock visligen: »likväl på ett något skiljaktigt sätt». **) Han försäkrade Armfelt genast efter mottagandet af den »märkvärdiga apostilen» af den 22 Febr., som innehöll förslaget att vinna regenten med penningar, att den väckt hans största tillfredsställelse, och att han för sin del af själ och hjärta antog dess innehåll. I ett förut afsändt bref hade Ehrenström visserligen föreslagit något olika medel — bl. a. konungens myndighetsförklaring — men, heter det nu, »alla vägar föra till Rom; våra uppgifter leda till ett ändamål, och man bör blott välja den säkraste, som Eder tyckes vara, och den som skyndsammast befordrar ett godt slut». Ehrenström begagnade därjämte tillfället att fälla ett godt ord för utverkandet af sin ryska pension. Sammaledes fann han »memoiren» till kejsarinnan »förträfflig»; »det hufvudsakliga är, att konungen inträder i konseljen, som åter bör rensas från alla jakobiner», skrifer han, och »den genaste utvägen därtill skulle vara den af Er föreslagna att vinna bertigen med penningar». ***)

Fröken Rudenschöld, som tillsammans med Ehrenström »på alla sidor granskade» det öfversända förslaget †), fann det äfven

*) Toll till rikskansleren 14/5, 1794 och förklaring till Svea Hofrätt (R. A.).

**) Anf. st. sid. 189.

***) Ehrenström till Armfelt 28/3, 27/4, 1793, Protokoll s. 259, 261.†

†) Äfven Gyldenstolpe synes hafva haft del af hemligheten. «Jag kände honom på pulsen, skrifer fröken Rudenschöld 17/6, 1793, för att höra hans tankar, antingen Ryssland skulle med makt eller penningar verka förändring i ministären, och han antog genast den senare utvägen» och föreslog, att man till en början skulle söka — muta Reuterholm. (Utdrag etc. s. 17.)

klokt och utförbart; men tvifflade dock, åtminstone till en början, att något annat än »våldsamma medel» skulle kunna medföra äsyftad verkan: »ett bref (med penninganbud) från kejsarinnan skulle genast blifva uppvist för någon af hertigens omgifning och föreläsa sitt ändamål.»*) Någon tid efteråt meddelade hon dels att, på grund af det växande missnöjet, tiden vore inne att utföra hvad som Armfelt föreslagit, dels att hon utträttat hans uppdrag att hos grefve Stackelberg framställa förslaget om hertigens bestickning. Dennes penningnöd gjorde det nu sannolikt att försöket skulle lyckas, helst om man kunde »fånga honom» under en tillstundande resa med konungen, då han vore fri från Reuterholms inflytande**).

Stackelberg hade dock ingalunda varit hågad att förorda ett så lindrigt medel som penninganbud: »han tycktes föredraga våldsamma steg, då han med detsamma finge släcka sitt enskilda hat och sin hämd mot hertigen».***) Han förklarade såsom sin åsigt, att hertigen skulle taga emot kejsarinnans penningar, men ändå bedraga henne, samt att ingenting borde företagas förr än om två år, då kejsarinnan skulle understödja en revolution, för hvilken konungen själf kunde ställa sig i spetsen. Fröken Rudenschöld ansåg på denna grund, att kejsarinnans samtycke till Armfelts korruptionsplan borde utverkas genom ett direkt bref till henne. — För öfrigt uttalar hon mer än en gång det misstroende mot Ryssland, som från början föranlett hennes invändningar mot Armfelts uppdrag. »Blott att Ryssland ej ville för uppenbart blanda sig i våra angelägenheter, skrifver hon en gång, ty i anseende till Polens öde, som gjort mycket intryck på alla sinnen, skulle hertigen då få ett betydande parti.» Konungens uppenbara missnöje med Stackelberg och med dem, som troddes vara Rysslands vänner, förmodade hon härleda sig från en obestämd fruktan för att det kunde gå Sverige som Polen †).

Och kejsarinnan, den stora Katarina, på hvilken man byggde så stora förhoppningar, huru förhöll hon sig till dessa hemliga förslag, som hennes representanter i Wien och Stockholm ej underlåto att inberätta och om hvilka hon genom Armfelts »me-

*) Rudenschöld till Armfelt $22/3$ 1793. Prot. sid. 221.

**) Rudenschöld till Armfelt $9/4$, $12/4$ 1793. Utdrag etc. s. 13, 14.

***) Rudenschöld till Armfelt $29/4$ 1793. Utdrag s. 15, jfr Prot. 241.

†) Rudenschöld till Armfelt $29/4$, $13/5$, $17/5$, $24/5$ 1793. Utdrag etc. sid. 15—19. Omedelbart efter det ofvannämnda yttrandet om Polens öde, tillägger hon dock: «Jag önskade för min del, att din plan blef antagen, såsom den enda, hvilken ej skulle blottställa den själfständighet, den store Gustaf III:s snille förskaffat oss» (?).

moire» erhöU direkt upplysning? Om hon därvid faste något afseende eller betraktade dem såsom hjärnspöken, därom tiger Armfelts brevväxling, så väl som ransakningsprotokollen. I den brevväxling, som längre fram egde rum mellan henne och hertigen-regenten med anledning af Armfeltska högmålet, har hon på det bestämdaste förnekat, att hon varit medveten om någon »konspiration», och i ett enskildt bref*) förklarar hon stolt: »Om jag velat blanda mig däri och om en sådan värligen funnits, så lofvar jag, att den skulle hafva lyckats». Från Wien skref visserligen grefve Rasumowski ett bref**) till Armfelt, hvori han berättade, att han till kejsarinnan afsändt hans »excellent mémoire», och uttryckte den förmodan, att »tiden just vore inne, då man från rysk sida borde tänka på de svenska angelägenheterna», och bref i politiska ämnen växlades, såsom vi sett, mellan honom och Armfelt under den senares vistelse i Italien***). Men kejsarinnan själf synes icke hafva velat inlåta sig på dessa frågor. I det egenhändigade bref af den 11 Maj 1793, hvori hon tackar för öfversändandet af »Prospectus» och det därmed följande brefvet af den 8 Febr. samt försäkrar Armfelt, att han i hennes rike skulle finna ett välvilligt mottagande, inskränker hon sig till uttalandet af den förhoppning, att den unge konungen måtte undgå verkningarna af de gängse »vidunderliga meningar», hvilkas tid snart synes vara ute. †).

Förutsättningarna för ett direkt hänvändande till kejsarinnan Katarina voro oriktiga, ehuru det icke kan betvivlas, att Armfelt var öfvertygad att de förelågo. Något fredsbrott mellan Sverige och Ryssland var icke förestående; grefve Stackelberg, hvars kvarhållande på sin plats såsom rysk ambassadör i Stockholm önskades af gustavianerna, äfven såsom ett tecken till kejsarinnans ovilja mot hertigen-regenten, hvilken begärt hans återkallande, blef rappellerad ††); och med skäl sågs i denna

*) Till Grimm ¹⁰/₄ 1794. Se Ryska hist. sällskapets årsskrift. XXIII: 628.

**) ²⁰/₅ 1793.

***) Se ofvan s. 125. Jfr. Protokoll, s. 587, 591.

†) I sin tryckta själfbiografi omtalar Armfelt ett annat bref från kejsarinnan af ³/₄ 1793, hvilket synes hafva inneburit ett mera direkt svar: hon ville göra allt hvad möjligt var för den unge konungen, men ej med krig eller våldsamheter försvaga en makt, hon ville stärka (anf. st. II: 88). Det synes sannolikt att här föreligger ett minnesfel, och att kejsarinnan icke skrivit något annat bref såsom svar på Armfelts af d. 8 Febr. än det ofvan nämnda af d. 11 Maj 1793.

††) Se brevväxlingen därom, i öfversätt. tryckt hos Schinkel, Minnen III: 361 o. f.

undfallenhet ett tecken till kejsarinnans önskan att behålla fred och gransämja med den svenska förmyndare-regeringen. Det Ebelska upploppet, som utmålats såsom begynnelsen till en revolution, snarlik den franska, följdes icke af några oroligheter, för hvilkas lugnande hennes ingripande skulle behövas. Förgäfves väntades utbrott af det missnöje med Reuterholms styrelse, som otvifvelaktigt rådde ej blott hos gustavianerna, utan äfven hos frihetsmännen, hvilka började märka, att de liberala grundsatser, som förkunnats med den Reuterholmska vältaligheten, efterträds af en farhåga för »jakobinismen», som ej stod tillbaka för den, som hystes af anhängarna till »l'ancien régime.» Ej heller besannade sig de rykten om sammankallande af riksdag, som så flitigt inberättats af Armfelts vänner och som från början ingifvit honom farhågor om afsigten att omstörta Gustaf III:s verk, ej blott förenings- och säkerhetsakten af 1789, utan äfven regeringsformen af 1772.

Ännu mindre än dessa yttre förutsättningar, hvilka under Armfelts vistelse i främmande land för hans fantasi gestaltat sig på ett helt annat sätt än i verkligheten, förefanns den inre förutsättning, hvarförutan han icke, utan att uppgifva sina grundsatser och Sveriges själfständighet, kunde hafva framställt sina förslag. Rysslands stora herskarinna dref icke, såsom han synes hafva velat intala sig själf, någon känslopolitik. Hennes vänskap för Gustaf III och hennes moderliga ömhet för hans son hörde till de vackra talesätt, som den förstnämnde infört i de nordiska monarkernas ömsesidiga språk. Om hon också ej längre önskade återupplifvandet af det statsskick, hvars tillintetgörelse i början af Gustafs regering vållat hennes lifliga harm, så var det ingalunda hennes intresse att förebygga inre oroligheter i Sverige: den regering, som slutade den 29 Mars 1792, hade vållat henne mera oro än dess efterföljare. Hennes nitälskan mot den revolutionära smittan var mindre vidskeplig än andra samtida monarkers och kringirrande emigranternas: hennes uppträdande i Polen visade, huru föga upprätthållandet af den monarkiska principen i andra stater än hennes egen lägg henne om hjärtat *).

*) Armfelt har själf, både i sin tryckta själfbiografi (II: 101) och i sina otryckta memoarer, på det bestämdaste förnekat, att han någonsin väckt förslaget om den ryska flott-demonstrationen. Han hade därjämte förklarat, att en sådan åtgärd skulle hafva varit lika dåraktig som gagnlös: han skulle, säger han, därigenom hafva förtjenat kejsarinnans «förakt, icke allenast såsom förrädare, utan såsom officer och statsman». Ehrenström, som hatt del af Armfelts bref till fröken Rudenschöld af d. 22 Febr. och af hans mémoire

Vid sidan af själfva hufvudförslaget, nämligen att genom Rysslands biträde åstadkomma en förändring i Sveriges styrelsepersonal och politik och att finna medlen för dess utförande, uppdöko tid efter annan i Armfelts brevväxling planer af hvarjehanda slag, än framställda af honom, än af hans förtrogna, oftast föga genomtänkta och egande sin grund i lösa rykten eller stundom i rena tillfälligheter.

Ett sådant var t. ex. frågan att låta utgå en slags budkaffe till Dalallmogen, hvilken Armfelt kallat till vapen 1788, för att kunna påräkna dess bistånd till konungamaktens försvar, om något utbrott skulle inträffa. Tanken härpå var utan tvifvel föranledd af en notis i grefvinnan Armfelts bref d. 19 Febr. 1793 af följande lydelse: »I söndags voro här två dalkarlar af Leksandsboarna, som på hela församlingens vägnar frågte efter dig. De ville ha reda på, om du verkligen var minister, och om du inte snart komme hem». *) Denna notis satte Armfelts lifliga inbillning i rörelse. »Dalkarlarnes visit var kuriös», skref han genast tillbaka från Rom d. 23 Mars. »Råkar du några sådana, så helsa dem från mig och säg, att jag alltid är densamme, lika trogen min kung som mitt fädernesland». Och några dagar senare (27/3) afsände han genom sin forne kammartjenare Mineur, numera kamrerare vid operan, ett öppet bref, som denne skulle lemna till fröken Rudenschöld för att med henne rådgöra om dess afsändande. Det var ett slags cirkulär, hvori Armfelt, enligt fröken Rudenschölds uppgift, erinrade dalkarlarna om gemensamma bedrifter och uttryckte den förhoppning, att de bibehölle sin tillgifvenhet för sin forne befälhafvare. Äfven Ehrenström erhöll, fröken Rudenschöld ovetande, del af detta bref, men af-

till kejsarinnan, försäkrar äfven, att han ej kunde erinra sig, att däri varit tal om en rysk flotta (anf. st. II: 116). Fröken Rudenschöld, som med mycken fintlighet försvarade både sig och Armfelt under rättegången, har däremot inför sina domare erkänt, att Armfelt varit betänkt på att under vissa förutsättningar utverka, «att en rysk flotta borde sändas hit åt Sverige i afsigt att understödja H. Mit konungene» (Prot. s. 223). I ett af Armfelts bref till fröken Rudenschöld (7/3, 1793, Protokoll s. 497), förekommer också följande: «Romanzoff avec de l'argent comptant, de la fermeté et *une flotte bien équipée* vaudra mieux que toute espèce de finesse quelconque.» — Dock är det ju visserligen möjligt, att detta förslag icke inlötut i hans originalbref till kejsarinnan eller Rasumowski, fastän det ingår i de med Armfelts egen hand skrifna koncept, som föllo i Reuterholms händer. Det låter äfven möjligen tänka sig, att denna detalj, huru vigtig den än var, fallit ur Armfelts minne bland mängden af andra hugskott.

*) Reuterholms Papp.

rådde genast dess afsändande *). Fröken Rudenschöld lofvade däremot att ombesörja saken, ehuru hon icke visste genom hvem brefvet skulle kunna kringspridas, och erbjöd sig att själf med förvärd stil utskrifva det **). Hos Stackelberg hade hon på Armfelts begäran inskräp det stora förtroende, som denne egde hos dalkarlarna. Emellertid blef brefvet icke afsändt; det kvarstannade i fröken Rudenschölds händer och -- uppbrändes.

Att kammartjenaren Mineur, som af Armfelt ätnjöt stort förtroende, haft i uppdrag att till fröken Rudenschöld framlemna denna 'budkaffe', föranledde, såsom vi skola se, hans inblandning i högmålsprocessen. Följande yttranden ur ett af A:s bref till Mineur ***) kunna i detta sammanhang förtjena anföras, såsom bevis på Armfelts önskan att meddela sin uppfattning äfven åt andra än dem, som tillhörde hans egen samhällsklass. »Nu får Ni dagligen vackert sällskap i Sverige: alla kanaljer och bofvar, landsförvista för uppror och förräderi under sista kriget, komma igen, och efterhand lära vi väl få se mördarna äfven. Tanken lär vara att göra sig ett stort parti af kanaljer. Vet folket utaf, att då hederligt folk köres ur riket, då de som klädt blodig skjorta för fäderneslandet förföljas, så få alla pultroner, förrädare, mördare, skälmar och rackare belöning och nåd? Jag tycker, att

*) Armfelt till Ehrenström ^{27/3} 1793 (Protokoll s. 445). Han förklarade dock, att det skulle bli «très-sage, très-simple». «Je regarde comme très-utile de me rapeller à leur souvenir, de leur parler du roi, de leur fidélité, de nos travaux, pour pouvoir en cas de besoin mettre à profit l'amitié, qu'ils m'ont témoignée et que je veux conserver.» — Ehrenström svarade (^{27/3} 1793): «Pour ce qui est de votre épître circulaire aux Dalécarliens, elle pourrait être utile, mais elle ne laisserait pas en même temps d'être dangereuse pour vous, parce qu'elle donnerait occasion à vos ennemis de vous faire regarder comme faiseur de «budkaffe». Votre inaction absolue ne vaut-elle pas mieux pour quelque temps encore, du moins relativement aux affaires de l'intérieur?» (Protok. s. 262.) Jfr Armfelts tryckta själfbiografi, anf. st. II: 102. Åtgärden torde hafva varit tämligen oskadlig, om den kommit till utförande, och afsåg säkerligen icke att vara ett revolutionsmanifest. Så uppfattades det emellertid af Armfelts motståndare, som ännu hade förskräckelsen för Armfelt och hans dalkarlar från 1788 och 1789 i friskt minne. Hertiginnan af Södermanland har i sin dagbok (Eriksb. Arkiv) antecknat om Armfelt: «Sa conduite en Dalécarlie, au temps de la diète de 1789, prouve assez combien il savait s'emparer non seulement de leur suffrage, mais aussi de leur confiance.» Hon tillägger: «Il ne fit pas moins de progrès chez les petits bourgeois et prêtres dans plusieurs autres provinces; ce qui fait qu'il a plus de partisans qu'on ne pouvait le croire, à cause de sa hauteur.»

***) Rudenschöld till Armfelt ^{17/3}, ^{28/3}, ^{2/7} 1793. (Utdrag, s. 19, 20, 25.) Hon bad upprepade gånger Armfelt om uppgift på någon person, till hvilken detta cirkulär till dalallmogen skulle kunde sändas; men synes icke hafva fått svar, förmodligen därför att Armfelt ej kunde uppgifva någon adress.

***) ^{13/7} 1793 (R. A.)

man i alla provinser borde fagna nationen med så glada tidningar».

Ett annat lösligt förslag var tanken, att den unge konungen skulle utlysa en riksdag i Falun, hvilken borde bevestigas af ryske ambassadören, och hvarvid genom hans påtryckning den önskade förändringen skulle genomdrivas. Någon bestämd uppgift om tiden, då detta förslag framställdes, eller dess närmare beskaffenhet sökes emellertid förgäfvades i Armfelts nu bevarade brevväxling. Att Armfelt, i strid mot sin eljest bestämdt uttalade motvilja för riksdag, någon gång haft denna förflugna idé, synes dock antagligt, på grund af hvad som under rättgången upplystes.

Mera öfverensstämmande med Armfelts vanliga tankegång var förslaget att, om hertigen verkligen gjorde allvar af en riksdags sammankallande, något som Armfelts korrespondenter i Sverige ständigt försäkrade*), bringa sakerna till sin spets genom att förmå konungen att — fly till Petersburg, eller att låta honom bortföras. Ett egenhändigt utkast till denna högst äfventyrliga plan, hvilket dock synes hafva undgått det öde, som drabbat Armfelts öfriga papper, och aldrig torde hafva kommit under främmande ögon, har återfunnits bland Armfelts brevväxling. Det har förmodligen varit afsedt att öfversändas till Ehrenström eller fröken Rudenschöld. Tiden, då detta koncept nedkastades på papperet, låter sig ej med visshet bestämma; sannolikt torde det dock vara, att det tillkommit i Dresden före uppgörandet af de i Wien utarbetade planerna, de enda, som längre tid qvarhöllos inom Armfelts rörliga hufvud. Ett utdrag bör här anföras: »Ni vet, att jag icke velat påskynda en revolution i Sverige, och att jag t. o. m. önskat afvakta en mognare ålder hos konungen. Men om hertigen sammankallar ständerna, får man icke tveka, och för att förekomma en större olycka, får man utsätta sig för ett nödvändigt ondt. Om man också kunde räkna på de tre lägre stånden och deras tillgifvenhet för konungen och konungadömet, skulle dock en riksdag endast medföra ett borgerligt krig . . . Omständigheterna äro sådana, att tre veckors riksdag skulle vara tillräckliga för att omstörta tron, göra slut på konungens tillvaro och tillintetgöra Sverige. För att förekomma de olyckor, som redan kunna beräknas blifva följden af ständernas sammankallande, bör konungen fly eller bortföras af två eller tre säkra personer. Detta bör ske efter

*) Ännu i Juni och Juli 1793 uppgåfvo Ehrenström och fröken Rudenschöld, att riksdag vore förestående. Se Utdrag etc., sid. 25, 423.

öfverenskommelse med kejsarinnan, och så snart hertigen har låtit riksdagskallelse utgå, så bör konungen föras till Petersburg, hvarest man i:o skall fira hans förlofning med storfurstinnan Alexandra, för att kunna vara viss på att Ryssland fortfarande vill lemna sitt bistånd, 2:o utfärda ett manifest, hvarigenom han upphäfver allt hvad regenten förordnat och förklarar sig myndig o. s. v. Då vi hunnit dit, återstår mycket att göra, men framgången är icke längre tvifvelaktig. Det är endast med afseende på konungens afresa, som svårigheter kunna möta, men det har ingen fara, om man går till väga med klokhet och mod, och om de personer, som man använder, icke tappa hufvudet. Jag anser, att man endast helt lösligt bör gifva konungen del af dessa idéer, ända till dess han skrivit det ifrågavarande brefvet till kejsarinnan. Detta är så nödvändigt för att passa in med de åtgärder, som jag om några dagar ärnar vidtaga, att konungen icke kan underlåta att göra det, utan att i högsta grad kompromettera mig och skada sig själf.»

I samma utkast omnämnes nödvändigheten att för utfärdande af ett manifest ega tillgång till tvenne handlingar, hvilka Lagerbring eller Håkansson skulle kunna skaffa, nämligen dels den undertryckta kodicillen till konungens testamente, dels den försäkran om bibehållandet af den i kodicillen tillförordnade konseljen, som lemnades i stället. Äfven af andra skäl önskade Armfelt att få dessa papper i sina händer. och frågan härom föranledde, såsom vi skola se, att Lagerbring ofta var på tal i Armfelts brevväxling.

Hela detta förslag öfvergafs lika hastigt, som det uppgjordes; men tanken att, om en riksdag blefve sammankallad af hertigen-regenten, kunna korsa styrelsens beräkningar och mot dessa uppställa ett starkt gustavianskt parti, var något, som ända sedan hösten 1792, såsom vi sett, lifligt sysselsatte Armfelts sinne. I de tre ofrälse stånden hoppades han i sådant fall vinna anhängare för sitt parti, och gaf fröken Rudenschöld uppdrag att sätta sig i förbindelse med Burén, Wallqvist, Nordin och Håkansson. Särskildt skulle hennes operationer gälla bondeståndet och hvarjehanda rykten utspridas till förmån för det gustavianska partiet. I hvad riktning dessa bearbetningar af den allmänna meningen borde gå, upplyses genom ett af Armfelts bref: »I allmänhet bör man förlöjligen och förnedra det närvarande, väcka fruktan för det tillkommande och göra jämförelser mellan vår belägenhet och vår forna storhet... Ungdomen är lätt att uppelda och hänföra: lät oss begagna oss därpå, och måtte det, som ej är helt och hållet förskämdt, elektriseras

genom [tanken på] den store mans snille, som ej längre är till. Men hans öfverlägsna begåfning skall ej dö, och hans vänner och beundrare skola däråf vinna styrka och anseende, i samma mån som Frankrikes angelägenheter gå för f-n och vår regering gör dumheter.» *)

Det låg i sakens natur, att en ung hoffröken icke kunde vara rätta personen att utföra uppdrag af detta slag. Om hon också i hufvudstadens umgängeskretsar kunde utsprida rykten, så kunde hon dock näppeligen användas till att uppvigla bönderna i landsorten. Hon rådgjorde emellertid samvetsgrannt med Ehrenström, som själf, efter hvad han uppgifvit i bref till Armfelt **), verkat i den antydda riktningen bland allmogen i sin hemort. Hans svar blef, såsom var att förmoda, att detta på intet sätt anstode fröken Rudenschöld, och han uttryckte sin förvåning öfver att ett dylikt uppdrag kunnat lennas. Frågan förföll således, och på goda skäl.

Armfelt var icke ensam om att framkasta förslag, mer och mindre utförbara, till åtgärder för vinnande af dessa syften. Äfven från Ehrenström och fröken Rudenschöld kommo dylika. Ett sådant var t. ex. Ehrenströms ofvannämnda uppmaning till Aminoff att sätta sig i förbindelse med Stackelberg; ***) ett annat försök var hans samtal med bryggaren Westman, en af borgerskapets gustavianer, hvilket dock, enligt hans egen förklaring, egentligen gick ut på att lära känna stämningen inom den samhällsklass, Westman tillhörde †). Hit hörde äfven Ehrenströms på våren 1793 framställda förslag att begagna sin ställning såsom quasi-handsekreterare hos den unge konungen för att till honom aflemna en »mémoire», innehållande »en uppriktig målning af regeringens afsigter, en tafva, så väl af dess egen, som alla dess medhållares belägenhet». Afsigten därmed skulle vara att återvinna konungens förtroende, hvilket »hertigens smicker, jämte deras bekymmerslöshet eller förräderi, som omgifva konungens person, samt grefve Gyldenstolpes svaghet» beröfvat Armfelt

*) Armfelt t. Rudenschöld, odat. (Protokoll sid. 438); Rud. t. Armf. 17/5, 12/6, 2/7 1793 (Utdrag etc. s. 18, 24, 25). I ett bref (18/5) säger hon sig visserligen hafva «i det inre af landet befordrat omloppet af de begrepp och tänkesätt, som hon fått i uppdrag att kringsprida», men detta obestämda påstående torde snarare hafva tillkommit för att öfvertyga Armfelt om hennes nit och lydnad för hans befallningar, än hvilat på någon verklighet.

**) 17/2 1793, se Utdrag etc. s. 31.

***) Se ofvan, sid. 182.

†) Se Ehrenströms bref till Armfelt 17/2, 1793 (Utdrag, sid. 31) och hans Anteckningar I: 468, II: 151.

och hans anhängare. Förslaget afstyrktes af fröken Rudenschöld, på den grund att en dylik skrift, enligt konungens löfte till Gyldestolpe, nödvändigt måste gå genom dennes händer*).

Ett annat förslag, framställt af fröken Rudenschöld, var att kejsarinnan, för att lyckas att med penningar vinna hertigenregenten, skulle förmås att hitsända en hemlig underhandlare, som vore förut känd såsom hög frimurare. Armfelt fann visserligen denna idé förträfflig: »man hade till utförandet af vår plan ej kunnat önska bättre än finna en frimurare, en annan Plommenfelt»; men han ansåg, dels att frågan vore för sent väckt, dels antog han, att kejsarinnan »icke hade förtroende till någon, som hunnit så långt i de mystiska hemligheterna; hon föraktar dem lika väl som de personer, som bekänna dessa läror.» Sidohugget till hertig Karl och Reuterholm är karakteristiskt **).

Det dröjde icke länge, innan Armfelt fann, att hans och hans vänners många projekt icke skulle leda till något resultat. Grefve Stackelbergs återkallande uppfattades, såsom nämnt är, af dem alla såsom ett tecken, att kejsarinnan Katarina icke hade någon lust att söka strid med den svenska förmyndareregeringen, samt att det element bland hennes rådgifvare kommit till makten, som önskade Sveriges återförande till vanmakt genom återupplifvandet af frihetstidens statsform***). Dess hufvdmän ansågs vara Markoff, föga fördelaktigt känd från den tid, då han såsom Rysslands sändebud i Sverige vid 1786 års riksdag sökte återupplifva traditionerna från tiden före 1772. »Jag kan ingenting vidare uträtta för mitt fädernesland och mina principer, klagar Armfelt redan i början af Maj 1793, och jag tänker själf

*) Ehrenström till Rudenschöld ²⁶/₃, till Armfelt ¹³/₈ 1793: Rudensch. till Armf. ²⁸/₃ 1793. Med anledning häraf föreslog Ehrenström i nyssnämnda bref, att Armfelt i bref till kejsarinnan skulle skildra den unge konungens belägenhet såsom lika med den olycklige Ludvig XVI:s, hvar »gärningar icke härflöto från dess egen fria vilja». I stora drag har Ehrenström, sedan han likväl ansåg att all förhoppning om framgång vore slut, utkastat planen till en revolution *utan* Rysslands medelbara deltagande. «Man hade då, skrifer han (²⁵/₆ 1793), bort tillvinna sig konungens förtroende och bemästra sig dess person. Begge Westmännerna i spetsen för det mindre borgerskapet i Stockholm samt några blå band omkring konungen, som då bort vara till häst, hade varit alldeles tillräckligt för denna operation. Morgonen därpå hade man låtit utgå ett manifest, hvaruti man upprepat, att det skett för att undvika krig med de makter, som voro missnöjda med den nuvarande styrelsen, och — för andra sinom tusen orsaker, som konungen själf velat mottaga styrelsen». (Utdrag, s. 21, 39. 42, 44.)

***) Rud. till Armf. ¹²/₃, Armf. till Rud. ⁷/₃ 1793 (Prot. 221, 497).

****) Se härom Ehrenströms yttrande inför Svea Hofrätt (Protokoll, s. 462).

draga mig tillbaka, för att ej blifva tvungen att tjena en konung utan myndighet och ett fosterland utan ära.» Han fruktade, hette det kort därefter, »att det till vår olycka redan är afgjort, att vi skola återföras till 1720 års regeringsform; det är att förstöra oss med våra egna galenskaper. En lycklig förändring hos oss bör verkställas inom 24 timmar; om det icke kan ske, är ej annan utväg än ett inbördes krig; och detta så olyckligt det än månne blifva, är dock förmånligare än 1720 års anarki.»*)

Äfven Ehrenström ansåg, efter Stackelbergs rappel, att »vi äro förstörda utan hopp; intet annat återstår, än att med resignation vänja sig vid den tanken, att Gustafs mördare lyckats bygga sitt välde på oomkullstötliga grunder.» »Ryssland var den enda makt, som kunde hjälpa oss: när kejsarinnan öfvergifver oss, d. v. s. så fort hon visar sig eftergifven eller snarare benägen för det parti, som utgöres af konungamördarna, så hafva våra fiender fullkomligt vunnit fältet, och det skall sedan ej förundra mig att se dem allt mera närma sig ryska makten och förbinda sig den genom allsköns eftergifvenhet.» Om Ryssland såsom pris för sin eftergifvenhet i frågan om Gustaf III:s testamente och återinförandet af 1720 års regeringsform, skulle begära Finlands och Göteborgs afträdande, så skulle förmyndare-regeringen säkert icke göra några svårigheter. Så angelägna vore de att få njuta frukten af sitt brott, konungamordet. Nu mera kunde, på grund af ryska ministèrens kända verksamhet, en förbindelse med Ryssland icke blifva annat än vådlig. En revolution hade varit önskvärd och lätt att verkställa: nu borde man ej längre tänka därpå: hvarje åtgärd kunde blifva farlig för konungens person. »Tiden för dessa drömmar är förbi, för att aldrig mera återkomma.»**)

Sin politiska ståndpunkt efter denna tid har Armfelt själf på följande sätt karakteriserat i ett bref till fröken Rudenschöld, skrifvet en af de sista dagarna af det upprörda året 1793: »Jag vill ha en konung, som kan råda öfver allt utom öfver min egendom, och jag vill att endast förtjensten skall få njuta af de företräden, på hvilka nu göres anspråk af de usla stackare, som ärft sina namn, men icke några dygder, af våra hjältar i forntiden . . . Det är därför, som jag skulle önska att kunna samla kring den tron, som innehafves af Gustaf III:s son, alla hans faders vänner, alla de personer, som älska fäderneslandet och dess ära. Rätta

*) Armfelt till Rudenschöld $\frac{1}{3}$, $\frac{7}{3}$ 1793 (Protokoll, s. 439, 497).

**) Ehrenström till Armfelt $\frac{9}{6}$, $\frac{17}{6}$, $\frac{25}{6}$ 1793 (Utdrag etc. sid. 41, jämte tillägg ur där icke införda delar af samma bref.

sättet att understödja honom är att icke ställa till någon oreda under den nuvarande regeringen, ty slutet på dylika rörelser är oberäkneligt... Låt oss resignera oss och utihärda denna förmyndare-regering som man föredrager missväxtår!»

Resignationen är uppenbar: de växlande planerna voro nu fullständigt öfvergifna, och — det måste medgifvas — på goda grunder.

Drömmar — så betecknades, såsom vi sett, de planer, som Armfelt och hans vänner under månader förut så ifrigt sökt realisera. I själfva verket var benämningen riktig: kvalfulla drömmar, framkallade af revolutions-fruktans mara. Det var ej statsmannens pröfvande förstånd, som uttänkt dessa olikartade kombinationer: de bref, som skulle växlas mellan konungen och kejsarinnan Katarina, riksdagsplanerna, dalkarls-budkaften, konungens flykt till Petersburg, kejsarinnans förklaring, understödd af en rysk flotta — allt var foster af en upphetsad inbillning och en oroligt arbetande hjärna.

Upprörda personliga känslor hade stor del i dessa planers tillkomst, och Armfelts bitterhet mot dem, som störtat honom och så många af konung Gustafs vänner från makt och anseende, var bland dem en af de kraftigast verkande. Ärelystnaden och vinstbegäret voro säkerligen ej heller främmande hvarken för Armfelt eller Ehrenström vid framkastandet af dessa planer: om det senare var i någon mån bestämmande för mannen i den blygsammare samhällsställningen, så spelade den förra en så mycket större rol hos den, som en gång stått på höjden af makt och ära. Att återvinna denna ställning, att infria sitt vid Gustaf III:s dödsbädd gifna löfte att ej öfvergifva hans son, genom att intaga platsen vid hans förmyndares sida såsom hans främste rådgifvare, detta var tvifvelsutan en grundtanke hos Armfelt bakom alla dessa kombinationer. På rättmätigheten af sina egna anspråk härvid tviflade han icke. Men lika litet tviflade han på behovet af en förändring i Sveriges styrelse, för att undvika anarki och konungadömet's fall: de här meddelade utdragen af hans brevväxling styrka detta till fullo. Då han förmligen vände sig till Rysslands själfherskarinna om hjälp, skildrade han tillståndet i Sverige i de mörkaste färger; men han talte därvid icke mot bättre vetande eller uteslutande för egen vinning. Gränsen mellan fosterlandets intresse och sin egen fördel hade han icke utstakat för sitt medvetande; men orättvist vore det dock att påstå, att endast hersklystnad och personligt missnöje förestafvat Armfelts handlingssätt. Hans brevväxling, så väl den

hemliga i politiska ämnen, som den förtroliga och enskilda, öfverflödar af bevis, att Sveriges ära och välgång oafslätligt syssel-satte hans tankar, äfven då han syntes följa själfviska mål, beredd att använda medel, som måste anses klandervärda. Öfverdrifna föreställningar om de faror, som hotade Sverige, och vistelsen i främmande land närmare revolutionens skådeplats under »l'année terrible» förvillade hans omdöme. Men fosterlandets återupprättande ur vanmakt, dess räddande ur revolutionens hotande faror samt återupplifvandet af konung Gustafs politik och af vördnaden för hans minne voro dock ledstjärnor, som icke upphörde att skimra för vandrarens öga, äfven då han på villande stigar syntes följa förgängliga irrbloss.

* * *

Brefväxlingen fortsattes, äfven sedan de politiska »drömmarna» voro slut. Rörande den del af Armfelts hemliga brev-växling, som tillhörde senare hälften af 1793, kunna vi fatta oss kortare. Visserligen vidröras ännu politiska ämnen med förkärlek, men framtidsplanerna ega en väsentligen enskild karakter. För Armfelts mångskiftande förslag rörande hans egen framtid hafva vi ofvan redogjort*). Äfven i dem bland dessa, som syftade på Ryssland, fanns intet förgripligt. Men tonen i hans bref, särskildt sedan han i Rom mottagit rikskanslern Sparres stränga hotelsebref, var fortfarande bitter mot de styrande, och hotfulla uttryck undfölo honom ofta i hans enskilda bref under denna tid. Såsom vi sett, öppnades en stor del däraf genom Reuterholms spioner. Det var dylika bref, som spände den Reuterholmska styrelsens misstänksamhet till det yttersta. Särskild uppmärksamhet fästes vid dunkla uttryck, som antydde att Armfelt ärnade närma sig Norden. När han från Perugia skref till fröken Rudenschöld, »att hon snart skulle återse honom, ehuru Sverige, ännu i åtta månader skulle tvifla därpå»; eller från Rom, att han väntade att »se följderna af hertigens vrede», att »händelser snart förestode, som fordrade courage», att »svärdet redan vore draget ur skidan»; och när det sedan hette, att den unge konungen borde beredas på, att hans faders vän blefve »tvungen att fatta ett förtvifladt beslut», eller, ännu värre, att »en människas lifstid afgör, när vi åter få förenas»**) — då var man genast färdig med de fruktansvärdaste anklagelser. Armfelt vore saker ej blott till en sammansvärjning

*) Se ofvan sid. 123 o. följ.

**) Armfelt till Rudenschöld ⁹/₁₀, ¹⁹/₁₀, ⁹/₁₁ 1793 (se Utdrag, s. 68 o. f.).

till störtande af samhällsordningen, utan äfven till mordanslag mot regenten. De förbindelser med Ryssland, som dessa bref antydde, syntes äfven i dunkla ord utvisa, att fråga vore om något långt mera vidtgående än att utbyta Sveriges tjänst mot Rysslands *).

Ehrenström var sedan midten af år 1793 djupt nedslagen och hade uppgifvit alla tankar på annat än att lefva i lugn på landet och sörja öfver tidens ondska; men fröken Rudenschöld gjorde i sina bref då och då ännu ströftåg på det politiska området och synes hafva funnit behag i att fortfarande uppehålla den politiska brevväxlingens traditioner och omtala sina förbindelser. Med Stackelberg stod hon, sedan han lemnat Sverige, i en brevväxling, hvilken dock ej torde hafva varit af politisk betydelse; men hans efterträdare Romanzow underhöll hon däremot ingen förbindelse, enligt Armfelts därom på förhand uttryckta önskan **). Med Lagerbring hade hon samtal rörande Armfelt, hvilka hon meddelade i sina bref på ett sätt, som gjorde äfven den förre misstänkt för medvetenhet om en konspiration ***). Svårligen kunde dock några bestämda bevis på hemliga anslag framdragas ur denna brevväxling.

Utom dessa båda korrespondenter, hvilka Armfelt under en tid äfven syntes vilja använda såsom redskap, hade han en

*) På Armfelts enskilda framtidsplaner att lemna Sveriges tjänst syftade dock utan tvifvel alla dessa dunkla uttryck; om de läsas i sammanhang, kan intet tvifvel uppstå därom. Att «svärdet vore draget ur skidan» betydde t. ex. intet annat, än att svenska regeringen genom Sparres bannbref syntes hafva för afsigt att afgjort bryta med Armfelt; vigten för Armfelt af «en persons listid» syftade på bevarandet af den unge konungens lif och ingalunda, såsom det uttyddes, på afsigten att taga hertigen-regentens, o. s. v.

**) Se Rudenschöld till Armfelt ²⁹/₁₁ 1793 och Armfelt till Rudenschöld ⁴/₁ 1794 (Utdrag, s. 29, 71). I det sistnämnda brefvet heter det om den nämnde ryske diplomaten: «Han vill stifta partier i Sverige. Jag vet, att han har ett, och att man ej kan utrota fröet därtill. Men det parti, för hvilket ryske ambassadören är chef, anstår icke min person, som själf kan styra ett sådant».

***) Hon uppgaf, att Lagerbring bedt henne råda Armfelt att lemna Italien och närma sig Sverige: om regeringen beginge mot honom den orättvisan att fråntaga honom allt, «så att de i hela Europas ögon hafva tort emot honom», så skulle hans ställning ej därpå blifva lidande. När revolutionen i Sverige utbröte — och det kunde icke länge dröja, på grund af sinnenas upphetsning —, så borde Armfelt finnas i närheten och hejda jakobinismens framfart. Förr än i det kritiska ögonblicket borde han dock icke återkomma, emedan hertigen-regenten kunde vara sinnad att begå våldsamma steg mot honom. (Rudenschöld till Armfelt ²²/₁₁, ²⁶/₁₁ 1793, Utdrag, sid. 28, 29).

mängd andra, mer och mindre tillfälliga. I hans brevväxling hafva vi i början af 1793 sett framskynta den ifrige gustavianen J. F. Aminoffs ridderliga gestalt. Själf stod han dock icke i brevväxling med Armfelt, och det var först nyheten om utgifvandet af den bekanta »Prospectus», som i slutet af 1793 för-anledde honom att vända sig till Armfelt med begäran att få ett exemplar af denna skrift. Armfelt öfversände den lilla skriften under maning till försigtighet, då den vore förbjuden, samt lät denna sändning åtföljas af ett bref, som väsentligt bidrog att inblanda Aminoff i den Armfeltska högmålsprocessen. Han omtalade däri sin afsigt att lemna sin beskickning — »den konvenerar mig ej; jag är för litet skicklig att under så stora män bekläda ett så viktigt ämbete» — samt föreslog Aminoff ett möte vid Finska viken på sommaren 1794, då Armfelt ärnade vara i Petersburg. Detta möte, i förening med uppmaningen till Aminoff att i Maj ej försumma att inställa sig vid sitt finska regemente, väckte föreställningar om hemliga förehafvanden till befrämjande af en revolution med rysk hjälp; och oförsigtiga yttranden i ett likaledes uppsnappadt bref från Aminoff till fröken Rudenschöld gifvo ytterligare stöd åt dessa miss-tankar. Denne hade däruti utgjutit sig öfver Sveriges olyckliga belägenhet, regeringens inkonseqvens, »faktionernas» värde och de ruinerade finanserna, samt slutade sina dystra betraktelser med förklaringen: »utan vår väns verksamma hufvud för-tviflade jag». Syftningen på Armfelt var tydlig; att Aminoff var ett af hans redskap, ansåg Reuterholms styrelse härigenom vara ådagalagdt *).

Äfven med Schröderheim, den gamle medtäflaren om konung Gustafs gunst, växlade Armfelt några bref. Schröderheim hade, såsom redan är berättadt**), kort efter Armfelts aflägsnande från Sverige i viss grad fått lida för sin förbindelse med honom, men de brevväxlade dock sedermera, delvis i penning-affärer. Den älskvärde gustavianen, som fortfarande höll Gustafs minne i helgd, var dock en af dem som hellre böja sig än brytas. Han *böjde* sig — så ansågo de öfriga gustavianerna — djupare för Reuterholm och hertigen-regenten, än som varit nödvändigt. Och — han gjorde det förgäfvets: om han ej saknade enstaka bevis på den välvilja hos de

*) Se Aminoffs bref till Rudenschöld 21/12 1793, och Armfelt till Aminoff 14/1 1794 (Protokoll, s. 329, 331). Misstyndningen var för öfrigt lätt förklarlig; men det föreslagna mötet var säkert ingenting annat än ett oskyldigt reseprojekt.

**) Se ofvan, sid. 36.

styrande, som han eftersträfvade, så stod han dock fortfarande, sedan han blifvit aflägsnad till Upsala, på prospektionslistan; och de yttre förhållanden, i hvilka han lefde, blefvo allt bekymmersammare *). I fröken Rudenschölds bref till Armfelt är Schröder-

*) Följande utdrag ur ett af de Schröderheims bref till Armfelt, som föllo i Reuterholms händer, må här finna en plats, ehuru det är mera upplysande för Schröderheims än för Armfelts biografi. Af i förordet (I: VI) anförda skäl har det emellertid ej kunnat inflyta på sin rätta plats i Bd I af föreliggande samling. — Han skrifer (hösten 1793): «Jag berättade dig de conditioner, som gjordes mig, när jag flyttade hit. Jag erinrade därom förleden vår, då jag var i Stockholm, och då projektet var att achevera min ruin igenom flyttning till Jönköpings hofrätt. Jag blef då illa mottagen och äfven i lägret, då jag infann mig dagen före midsommardagen: men af hvad raison har jag aldrig kunnat begripa. När jag vid länets gräns på Nyqvarns bro emottog konungen och hertigen, var min reception af den senare brillant, äfven i Enköping. På Ekolsund hade jag arrangerat middagen. När hertigen kom in, blef han rörd genast, entamerade med mig en conversation, som började med gamla saker, men gick snart in på de nya, animerades under hans anatemer öfver hofcancelleren, öfver filosofien m. m. och slöts under mycken och verkl. den ömmaste sinnesrörelse å ömse sidor. Du var ej glömd. Du kan väl tänka, att man försvarar hvad man gjort, men enfin, termerna voro märkl. förändrade. Jag satt hos konungen om middagen, regenten på andra sidan. All conversation var med mig och vid slutet af måltiden proponerades mig att stiga upp i vägen på Järfva och taga raffraichissement och göra sin toilette. Det skedde, jag böds till afton hos hertig Friedrich, m. m. I från den stund har jag blifvit bemött med mycken vänskap. Jag blef tillsagd att komma ofta till Drottningholm och att komma obuden, och då jag infann mig vid en dejeuner, blef jag ytterligare tillsagd att *lefva med oss som en gammal vän af huset*. Under denna tiden gjordes freden med Gyldenstolpe och Oxenstjerna, så vida att man tål och talar vid dem, handterar dem med honneteté och vänskap. Förtroende har väl ingen af oss, och det skulle vi icke heller kunna begagna. Jag nyttjade denna moment att begära mitt afsked, som gör min enda längtan och åstundan, ty du kan aldrig föreställa dig min dégout för affairer, mitt lidande här och huru violent min förändring varit mig: men det afslogs, åtminstone uppskötts till det nu ingående årets slut, och jag fick en lettre de retenue, på 12000 r:dr, payable till innehafvaren vid min afgang från länet, på hvad sätt det sker. Efter många försök att få göra mig detta papper nyttigt, har jag ändtl. funnit en vän, som i Mars månad förskjuter mig däruppå 8000 r:dr, hvarmed jag arrangerar mig och vivoterar sedan af min lön. — — Under Drottningholmssejouren arrangerade jag på konungens begäran en prolog på hertigens födelsedag. Jag vet att våra vänner skrifvit dig därom och att de gjort rättvisa åt min soim att framsätta däruti den som eljest synes glömd, men hvars minne följer mig och som gör mig Drottningholm odrägl. Jag har ej satt min fot inom trädgårdsporten. Jag låter skrifa af detta divertissement med sin stil på postpapper och skall sända dig. Jag ville så gärna communicera dig några reflexioner och idéer, som kanske icke alla voro så föraktliga, men ehuru hvarken du eller jag stämpla revolutioner, eller önska de violencer, hvilka i närvarande tidens esprit aldrig aflöpa utan på bekostnad af constitution, och den kärlek, jag alltid hyst för lugn och sänja, äfven en-

derheim ofta på tal: hon ansåg att han afsigtligt undvek att sammanträffa med henne, och har i ett bref (från sommaren 1793) lifligt beskrifvit hans hållning, då han en gång mötte henne vid ett hofsamqväm. Hon gjorde honom vänliga förebräelser att han ej besökt henne, men märkte att han svarade med en besvrad ton; hon vände sig om och fick se — »viziren», som nalkades Schröderheim med beskyddande min. Hon lemnade då genast sin plats.

Schröderheims förbindelse med Armfelt hade på senare tider ej varit synnerligen vänskaplig; men tonen i deras brevväxling röjer dock, att de under yngre år stått hvarandra nära. Ej mindre bära Schröderheims yttranden vittne om den solidaritetskänsla, som under de nya förhållandena förenade Gustaf III:s män. All försigtighet oakadt, var detta tillräckligt för att göra Schröderheim misstänkt och att söka sak med honom.

Ej direkt, men genom ombud brevväxlade Armfelt med Lagerbring, en af Gustaf III:s dugliga ämbetsmän, nu liksom Schröderheim aflägsnad till en landshöfdingepåls. Frågan gällde, såsom vi hafva sett, tvänne viktiga papper, hvilka Lagerbring haft i sina händer och som, om de kommo i dagen, i viss mån kunde tjena till Armfelts rättfärdigande: det var dels den kodicill till Gustaf III:s testamente, hvarigenom styrelsen uppdrogs åt den under konungens sjukdom tillförordnade regeringen, dels den försäkran, hvarigenom hertig Karl förband sig att, mot vilkor af kodicillens upphäfvande, såsom sina rådgifvare bibehålla de af konung Gustaf däri nämnda personerna. Hertigen hade helt obesvradt brutit detta löfte; kodicillen, som fanns i behåll, kunde då anses hafva åter inträdt i gällande kraft, och Armfelt och de andra gustavianerna, som blifvit så hårdhänt behandlade, i viss mån ega anspråk att betraktas som Sveriges lagliga regering, enligt Gustaf III:s sista vilja. I hvarje fall kunde dessa försäkringar gifva ett viktigt moraliskt, om ej statsrättsligt stöd åt Armfelts planer.

Det var Lagerbring, som tagit dessa papper i förvar, och det gällde nu att få dem ur hans händer, för att därpå göra det bruk, som förhållandena kunde kräfvat. Fröken Rudenschöld och Ehrenström skulle därvid vara behjälpliga, och båda gjorde sitt

treras uti dem, samt de följaktligen skulle kunna äfven meddelas andra, bör jag dock icke exponera mig för händelser, hvaruti min välmening kunde fortidas. — —

Hans Nåd aktar illa sina papper, tror jag, och litat kanske litet för mycket på sin betjening af alla klasser.» (R. A.)

bästa för att förmå Lagerbring att utlemna hvad han hade; men förgäfvcs. »Jag trotsar all mänsklig makt, skref fröken Rudenschöld *) att pressa af honom dessa papper. Den lilla billet à la Châtre **) som hertigen gifvit, har han tagit ifrån Lagerbring, så att han icke ens har en afskrift däraf. Vål däremot protokoll, men som icke äro justerade och som han icke törs be att justera, af fruktan att mista dem helt och hållet. Hvad åter angår det andra papperet (kodicillen), så har han det i sitt våld, men ingen lefvande själ vet därom, utom jag, som fått veta hemligheten, och han ger dig sitt hedersord, att, om omständigheterna göra det nödvändigt, icke ett ögonblick tvcka att lemna det åt dig. Men nu skulle han hellre låta taga sitt lif än detta papper, endast af fruktan att någon skulle misstänka att ett dylikt existerar». Och längre fram angaf hon såsom skäl för Lagerbrings vägran, att han fruktade, att i detta dokument i Armfelts händer kunde blifva farligt, på grund af hans lättsinne och oförsigtighet ***). Visserligen hade han senare, då han erfor Armfelts missnöje, förklarar sig villig att lemna ifrån sig papperen. om denne ovillkorligen fordrade det: men saken stannade därvid.

Ehrenström, som vändt sig till Lagerbring i samma syfte, fick intet svar på sina bref, och tviflade på att han egde de viktiga papperen †). För öfrigt förklarade Ehrenström Lagerbrings oginhet genom hans afvoghet mot Ryssland och hans fruktan för att Armfelt skulle vilja göra bruk af dessa papper vid sina underhandlingar med kejsarinnan. — Tvifvelsutän var Lagerbrings försigtighet grundad, ehuru Ehrenström, som särskildt väntade räddningen från Ryssland, fann det svårt att »justifier sa conduite». Fröken Rudenschöld gjorde honom längre fram mera rättvisa, och satte honom främst bland Armfelts förtrogna i Sverige för sitt förstånd och kloka uppförande. Armfelt ansåg äfven Lagerbring för en »brave et honnête homme», men kunde ännu i början af 1794 ej underlåta att gifva luft åt sitt missnöje med hans envishet och ansåg att han saknade begåfning för större värf ††).

*) $\frac{3}{2}$ 1793. (R. A.)

**) Försäkran, afsedd att brytas. Uttrycket var gängse i Frankrike och syftar på en fransk ädlings med detta namn till ordspråk blifna otillförlitlighet.

***) Det låter nästan som en ironi, när fröken R. tillägger: «Je fis mon possible pour détruire une crainte aussi mal fondée».

†) Se Protokoll s. 262; i ett senare bref $\frac{25}{6}$ 1793 (uteslutet ur protokollet) yttrar han sig mera vidlyftigt i frågan, vidhållande sina tvifvel.

††) A. till Rud. $\frac{4}{11}$ 1794. Därvid visade han enligt A:s ord endast «une plate finesse d'avocat, dont on fit usage il y a 100 ans.»

Den olycksdigra »Prospectus» blef äfven anledningen till att en af Armfelts yngre vänner blef misstänkt såsom delaktig i hans stämplingar. Det var hofjunkaren Sparrschöld, en ung man, som under Armfelts ledning af kongl. teatern haft anställning vid dess kansli och som för sin forne chef hyste mycken tillgifvenhet, enligt hvad åtskilliga bref, förvarade bland Reuterholms papper, gifva vid handen. I ett bref hade han yttrat sig öfver »Prospectus» och om den stora verkan, som denna skrift skulle medföra »sur l'esprit de la bourgeoisie». I sitt svar nekade Armfelt, egendomligt nog, i ett anfall af försigtighet sin delaktighet i skriften — den vore »une contrefaction et un vol»; men i ett par föregående bref hade han föreslagit Sparrschöld att, då den ofvan omtalte Sources snart skulle komma till Sverige på väg till Ryssland, gå honom tillhanda med hans svenska brevväxling och i hans sällskap begifva sig till utlandet, för »att se världen, utan att det skulle kosta något». Åter misstankar om hemliga syften med dessa helt oskyldiga och välförmenta förslag, misstankar, som denna gång visade, att förföljelsetet öfvergick skarpsinnet.

Med många af männen från konung Gustafs dagar växlade Armfelt under denna tid bref, hvilka visserligen icke innehöllo politiska hemligheter, men å andra sidan ingalunda voro afsedda att komma inför främnande ögon. Den älskvärde grefve J. G. Oxenstjerna skref då och då spirituella bref till sin medbroder från Gustaf III:s hof — och hans jämförelser mellan förr och nu voro icke egnade att smickra förmyndarestyrelsen. Han var Armfelts hyresgäst på Frescati vid Stockholm och gjorde sin skämtsamma hyllning åt Armfelt, såsom »suzerain». Midt emot Frescati på andra sidan Brunnsviken ligger Haga, och där, i »gamla paviljongen» hade Reuterholm sin sommarbostad *). »Ni mins, skref Oxenstjerna till Armfelt, att Haga synes från Frescati; men Brunnsviken, som förr var så liten, är nu för mig större än oceanen» **).

*) Att Reuterholm inqvarterat sig där, ansågs af alla Gustafs III:s vänner som en särskild oförsynthet. Ehrenström skrifver därom (⁶/₈ 1793. R. A.): «Af alla senare tidens händelser har nästan ingen retat mig mera än kusin Gustaf Adolfs impudence att, i brist af annat sommarställe, logera sig uti salig kungens lilla trädbyggnad på Haga och där signera sina platta infamier, ländande att deshonorera den store monarkens minne».

**) Ett bref från Oxenstjerna till Armfelt är tryckt i Schinkels Minnen, Bihang I: 170; ett annat finnes bland Reuterholms Papper. Ur det sistnämnda torde följande utdrag försvara sin plats: «Pour la littérature, elle est morte, ou du moins à l'agonie. On n'écrit plus rien. Point de pièces nouvelles, ni de concours. Tout est fini avec le Roi, qui seul entretint dans

Väsentligen af politiskt innehåll voro de bref, som väx- lades mellan Armfelt och grefve Axel Fersen, en svensk emi- grant liksom Armfelt, churu af mycket olika skaplynne. De in- nehöllo dock företrädesvis nyheter rörande Europas allmänna läge; och endast undantagsvis afhandlades svenska angelägen- heter. Men stundom gaf äfven Fersen luft åt sitt missnöje på ett sätt, som ej kunde vara hertigen och Reuterholm behagligt. Baron Staëls hemliga underhandlingar å förmyndareregeringens vägnar med franska republiken väckte liflig förbittring hos det olyckliga franska konungaparets vän*. Om han också kan skaffa oss millioner, skrifver han, så tycker jag, att det är att sälja sin ära för billigt pris och för ögonblickets intresse uppoffra kan- ske flere årlundradens». »Våra kusiner i Sverige äro galna, min kära baron», tillägger han. I ett annat bref förklarar han hertigen-regentens omgifning vara »ovärdig att bära svenska namnet», och utbrister en gång: »Jag talar icke om vårt olyck- liga fädernesland, ej heller om den rol, som vi spela. Jag skulle önska att kunna upphöra att tänka därpå, ty minnet däraf är mig alltför smärtsamt». Han glädde sig för konung Gustafs skull, att få läsa det arbete till hans historia, hvarmed Armfelt uppgifvit sig vara sysselsatt*). Rörande är den vörd- nad, med hvilken Fersen talar om Gustaf III:s minne. Han var rojalist framför allt, och om han i någon mån delat sin faders bitterhet mot konungen, så synes dennes död hafva fullkomligt utplånat den.

Zibet, som lefde i tillbakadragenhet i Skåne, sedan för- myndareregeringen aflägsnat honom, yttrade i bref till Armfelt, att hans »disgrâce vore en hederstitel hos allt hederligt folk»: »när förföljarna velat förödmjuka mig, hafva de smutsat ner sig själfva», förklarade han**).

Med tvenne svenska diplomater i utlandet, hvilka liksom Armfelt tillhörde dem som förmyndareregeringen helst hade på afstånd, stod han äfven i en brefväxling, hvilken berörde all- männa förhållanden på ett sätt, som väckte vederbörandes miss- hag. Det var Armfelts ofvannämnde ungdomsvän, legations-

ce pays de neige ces productions des climats plus doux. J'ai toujours re- gardé les belles-lettres dans ce pays-ci comme ces plantes des Indes, qui ne sauraient vivre ici que par la présence du soleil et qu'une seule nuit suffit pour gêler, et l'expérience prouvera la vérité de mon sentiment. Kellgren se traine comme une ombre, et Leopold n'est guère mieux.

*) Fersen till Armfelt ^{17/5}, ^{1/6}, ^{19/7}, ^{16/8} 1793. (Reuterholms Papper. (R. A.)

***) Reuterholms Papper.

Tegnér, G. M. Armfelt.

sekreteraren i Haag Rehausen, och baron Fredrik Nolcken, som i Wien i början betraktat Armfelt med misstroende, hvilket han dock hastigt nog synes hafva öfvervunnit. Den förstnämnde stod på förtrolig fot med Armfelt och skref ganska ofta till honom i politiska ämnen. Han var, som de öfriga, en ifrig gustavian: »Gustafs minne skall aldrig utplånas, där det är fästadt genom kärlek och vördnad, och ju mer man vill svärta honom, desto högre stiger han i mina ögon». Vanvördigt uttryckte han sig däremot om hertigen-regenten och Reuterholm. Den bekanta »Varningen» *) väckte hans åtlöje, och han beklagade, att Sveriges regent, svag och lättledd som han var, »lemnat sitt förtroende till en man, som i allt hvad han gör endast synes ledas af personlig hämndlystnad, kanske en följd af hans karakter, men ännu mer af löjlig fåfänga» **). — Försigtigare uttryckte sig Nolcken om höga vederbörande; men såsom gammal svensk minister i Petersburg och ryska hofvets vän var han lifligt intresserad af bevarandet af förbundet med Ryssland. »Det vore höjden af dårskap, om vi ställde oss illa med Ryssland, skref han. Allt manar oss att nära förena oss med denna fruktansvärda granne, och jag är säkert öfvertygad, att en sådan förbindelse kunde göras, och det utan att vi förlorade en härsman af vår själfständighet» ***).

*) Se ofvan sid. 85.

**) Rehausen till Armfelt ²⁷/₁₂ 1792, ²¹/₄ 1793, ²¹/₅ 1793 (Reuterholms Papper).

***) Nolcken till Armfelt ¹⁹/₈ 1793. Han fruktade att blifva från Wien förflyttad till presidentstolen i Göta Hofrätt, en plats, som kort därefter tillföll hans äldre broder, envoyén i London G. A. von Nolcken, och förklarade i samma bref, att han för att undgå denna förvisning ärnade begära en fristad hos kejsarinnan af Ryssland, «dont je me flatte d'avoir mérité l'estime et la bienveillance. Et loin de rougir du bienfait, je m'en glorifierais. Il ne serait pas le prix d'une cabale et je ne l'aurais pas acheté par le sacrifice d'aucun de mes devoirs». (Reuterh. Papper). För öfrigt synes den gamle diplomaten hafva varit ostadig i sitt omdöme om Armfelt — «den tjocke ex-gunstlingen» — med hvilken han likväl i Wien återknöt en gammal förbindelse. I början af det Armfeltska högnålet skref han till Sofia Albertina (⁵/₅ 1794) om Armfelt: «Son égarement m'a causé une profonde douleur, car j'ai été lié avec lui depuis près de 30 ans: il m'a donné mille preuves d'amitié . . . Je connaissais ses faiblesses, mais en les plaignant, je l'aimais». Men en månad senare (¹¹/₆), då erkännandet af hvarje förbindelse med Armfelt, vare sig från äldre eller nyare datum, syntes vådligt, skref han till samma person: «Je n'ai jamais estimé le baron Armfelt, et comment un honnête homme aurait-il pu lui accorder ces sentiments? J'ai du encore le haïr, puisqu'il m'a indignement trompé pendant sa faveur». (Eriks. arkiv). Hvilketdera af dessa yttranden som skulle ega vitsord, fick prinsessan själf afgöra. (Jfr ofvan, s. 100).

Att alla dessa personer vågade hysa så kätterska meningar rörande Sveriges politiska belägenhet och dess styrelse, och att hafva uttalat dem, äfven om det endast var i enskilda bref — detta stod i Reuterholms ögon på gränsen af statsförbrytelse. Alla finga de ock hvar på sitt sätt del i den ofärd, som drabbade Armfelt.

Vid sidan af de politiska förslagen, som utgjorde hufvudsaken i den hemliga ArmfELTSKA brevväxlingen, gick, såsom vi hafva sett, en fortlöpande kritik öfver den svenska riksstyrelsen; och så väl Armfelts som hans korrespondenters bref öfverflödade af infall och sarkasmer, särskildt mot »viziren», h. exc. »Cagliostro-Reuterholm», och hans skugga, rikskansleren Sparre. Några af Armfelts infall om den sistnämnde hafva vi redan anfört, och antalet skulle lätt kunna ökas. I Reuterholms förlöjligande synes Armfelt och fröken Rudenschöld hafva funnit ett särskildt nöje, och det var ej blott i deras hemliga brevväxling, som den mäktige mannen på ett olöfviskt sätt begabbades. Reuterholms högfärd och mysticism erbjödo rika tillfällen härtill. »Man bör vara ledsen att icke kunna åter uppväcka Ankarström ur grafven, för att kunna gifva honom några indräktiga ämbeten», skrifver Armfelt en gång i sitt sinnes bitterhet*), och tillägger med tydlig hänsyftning på Reuterholm: »Få se hvad illuminaterna kunna göra likväl: å force af [att] visa andar, så kan man realisera espècen». Till Schröderheim uttalade Armfelt denna förmodan: »H. exc. Cagliostro och hans præceptor Lode torde ärna hemkalla alla 1788 års gökar, som blifvit hängda in effigie, samt de ad interim landsförvista konungamördarna**). Då Reuterholm en gång var sjuk, berättade fröken Rudenschöld i bref till Armfelt att »nos fins cour-tisans» gjorde sjukvisiter och antecknade sina namn i hans bostad. Bulletiner utgäfvos: »Baron och Presidenten mår något bättre i dag, sedan Baron och Presidenten haft ro att sofva i natt. Likväl har Baron och Presidenten stark feber ännu». »Det måste medgifvas att Baron och Presidenten stöter på det löjligen», tillägger hon. »Och vill man öfvertyga mig, att denne comte de la Touffière vill införa jämlikheten! Nej, han är vida längre därifrån än vi: det är 1720 års regeringsform, som

*) Till sin hustru ¹³/₁₂ 1793).

***) Reut. Papp. (¹⁰/₅ 1793). I samma bref uttalade han den skämtsamma förmodan, att Schröderheim, på grund af sin brevväxling med Armfelt, kunde komma att i »enighetens, rättvisans och frihetens namn mista sitt ämbete och svälta ihjäl, en naturlig och snart sagdt oundviklig belöning för alla, som troget tjent Gustaf III».

lockar hans fåfänga: han nöjer sig icke med mindre än han blir riksråd*).

Fröken Rudenschölds karakteristik af Reuterholms politiska ståndpunkt är utan tvifvel riktig. En annan teckning af samme man, utkastad af Armfelts hand i ett bref till en af hans vänner från baden vid Lucca, kammarherren markis Giamboni, är följande, som icke saknar sitt intresse**): »Personen i fråga är en kabbalist, en illuminat, en skrymtare, ett dumbufvud, en galning med ett ord, som fastän han kan göra ondt, t. o. m. på ett hårdt och högdraget sätt, hvarken är en elak människa eller en skälm, ty han saknar beräkning och fintlighet för både det ena och det andra. Jag skulle icke vilja hans undergång, om någon förändring inträffade i Sverige, men jag skulle icke låta något tillfälle gå mig ur händerna att göra honom till föremål för gyckel och åtlöje, ty han förtjenar allt i den vägen, som kan upptäckas». — Reuterholms »rhétorique», hvarigenom han gjorde sig till »svenska folkets marktschreier» är ofta på tal. »Att han får utveckla sin vältalighet, det är hufvudsaken; resten går som visan »Ça ira, ça ira», heter det med anledning af hans bekanta lyxförordning***). Hans åtgärder i brännvinsfrågan fann Armfelt vara »ett verk af dessa ypperliga illuminerade skallar, för hvilka en nation, full och yr, synes vara lycklig och lättare förd än den, som man håller från laster och missbruk, och som, styrd af sundt förnuft, kunde fälla kloka omdömen och göra remarquer på galningar och fän». — I ett annat bref heter det: »Man afskyr honom i Sverige; i utlandet är han föraktad, men hans öde att tjena hela världen till åtlöje, skall göra hans namn odödligt †).

Reuterholm hade vidtagit sådana anstalter, att dylika utgjutelser, till föga uppbyggelse för honom själf, lades under hans egna ögon! Och Armfelt, den öfvermodige skämtaren, lade ej ens inför Reuterholms egen förtroendeman band på sin spetsiga penna: han skref till Lagersvärd, att Sveriges utrikes politik, sedan den duglige och redlige L. v. Engeström måst lemna hofkanslersbefattningen, »förmodligen toge gestalten af en hermafrodit, som närsynt går på tå; ty jag imaginerar mig, att baron Reuterholms

*) Rudenschöld till Armfelt ¹⁸/₁₂ 1792.

**) ²⁶/₁₀ 1793 (Reuterh:s Papp).

***)) Armfelt till sin hustru ²⁷/₄ 1793.

†) Armfelt till sin far ¹⁸/₁₁ 1793, till fr: Rudenschöld ¹³/₁₂ 1793, (R. A.).

och storkanslerens hufvud tillsammans måste accouchera af ett sådant monstre *)).

Om Reuterholm var hämndlysten, såsom Armfelt ansåg, — och han var det, efter hvad Armfelt bittert skulle få erfara — så hade han visserligen anledning att söka sak med sin forne »ungdomsvän», hvilken han nu, enligt sina bref till Lagersvärd, ansåg såsom »sin störste fiende». Han dröjde icke: långt innan någon politisk hemlighet af förgriflig art var upptäckt, hade han sträckt sin hämnande arm efter den, som så djärft vågade trotsa hans myndighet, och inför hela Europa låtit larmtrumman ljuda och förkunnat, att Armfelt och hans vänner vore landsförrädare, som umgingos med mordplaner mot Sveriges regent.

*) 7/8 1793, (R. A.). Rörande v. Engeström, hvilken Armfelt förut på grund af hans släktskapsförbindelser räknat bland »jakobinerna», hade han ändrat mening. «Il a un véritable talent, de la probité et du caractère», skref han till Lagersvärd, och i ett annat bref heter det: «Den karlen har en verklig mérite, fastän han är extrême och violent. Men han är god svensk och har suite i sina principer och sin conduite». (A. till sin hustru 6/4 1793).

IV.

Förföljelse och flykt. *)

(1794).

»**E**n afton, sedan vi drukit té hos grefvinnan Armfelt, omgifven af sin familj och ett helt litet sällskap» — berättar i sina efterlemnade anteckningar major L. Peyron, som under sin vistelse i Neapel blifvit en daglig gäst i Armfelts hus — »inburo de tyska tidningarna, och jag läste högt ur dem som vänligt. Min förvåning blef otrolig, då jag under rubriken Stockholm fann, att man upptäckt en sammansvärjning, som afsåg ingenting mindre än att mörda regenten och omstörta regeringsformen, att flera personer voro arresterade, och att man nämnde baron Armfelt såsom hufvudman i denna konspiration. Baronens öfverraskning blef lika stor som min och de öfriga närvarandes.»**)

Det dröjde länge, innan nyheter den tiden hunno spridas från Sveriges hufvudstad till konungariket Båda Siciliernas. Den

*) Delar af detta kapitel's början äro först tryckta i förf:s uppsats «G. M. Armfelt i Neapel» (Hist. Tidskrift 1883).

***) Ur Peyrons anteckningar förtjenar följande att i sammanhang härmed anföras: «Under hela min vistelse hos baron Armfelt kunde jag icke undgå att finna, att han var högst missnöjd med svenska regeringen, och att han var i yttersta oro för Gustaf Adolfs lif, då dennes omgifning utgjordes af personer, som hatat hans fader och som, långt ifrån att önska konungamaktens upprätthållande, hade lifliga sympatier för de franska jakobinerna eller för 1720 års svenska mångvälde. Men aldrig undföll honom ett ord om att han ärnade anställa en revolution i Sverige, eller inkalla en utländsk flotta, eller göra något försök mot regentens lif, eller någon af dessa galenskapen eller absurditeter, för hvilka han sedermera beskyldes, dömdes och förföljdes.»

omtalta »upptäckten» af den sammansvärjning, hvars hufvudman skulle vara Armfelt, hade redan i slutet af November 1793 föranledt hvarjehanda åtgärder af den Reuterholmska regeringen. Natten mellan den 17 och 18 Dec. hade denna styrelse ansett statens väl och regentens personliga säkerhet fordra att låta arrestera ett par af Armfelts vänner och hemliga korrespondenter, samt andra personer, med hvilka han antogs underhålla förbindelser af samhällsväldig beskaffenhet: fröken Rudenschöld, kongl. sekreteraren Ehrenström, den sistnämndes broder, öfverstelöjtnanten Ehrenström, öfverstelöjtnanterna Sandels och frih. Lilje samt källarmästaren Forster. Några dagar senare följde arresteringen af Armfelts förre kammartjenare Mineur och handelsbektanten Signeul, känd såsom »jakobin». Större delen af dessa personer blefvo, såsom känt är, häktade på blotta misstankar och frigäfvos sedermera. Men deras antal var egnadt att ingifva föreställningen om en vidutgrenad sammansvärjning, omfattande samhällets alla klasser. Naturligtvis ansågs den vara af »jakobinsk» ursprung och ställdes i sammanhang med tilldragelserna i Frankrike, hvadan de svenska tidningarna samtidigt förbjödos att intaga notiser från detta land. Sammansvärjningens ändamål var, så berättades t. ex. i den vidt spridda tyska tidskriften »Minerva», utgifven af Archenholz i Hamburg, hvilken mottog sina ingifvelser direkt från Reuterholm, att bringa Sveriges »älskade regent» om lifvet, äfvensom dennes »nitiske medarbetare» Reuterholm; dådets utförande skulle, enligt hvad som framginge af Armfelts och fröken Rudenschölds brevväxling, hafva varit tillärnadt under den närmaste framtiden, och de personer, som voro invecklade i komplotten, bestode af »skurkar, spetsbofvar och för dåliga seder beryktade varelser, med hvilkas namn papperet ej borde smutsas».*)

Det var först i slutet af Januari, som nyheterna om tilldragelserna i Stockholm i midten af December genom den utländska pressen nådde Neapel. Att de väckte Armfelts och hans omgifnings lifliga förvåning, var helt naturligt. Det var omöjligt att i dessa uppgifter igenkänna någon sanning; Armfelt visste bäst själf, att han icke i politiska ämnen brevväxlat med mer än två af de anklagade, och att flera af dessa voro honom fullkomligt obekanta. Tanken att i förening med »jakobinerna» våldsamt

*) I ett bref från Stockholm d. 23 Dec. 1793, infördt i »Minervas» första häfte 1794, s. 74. I samma tidskrift infördes äfven s. å. en serie »Historische Briefe üb. d. jetzigen Zustand von Schweden», förf. af C. Fr. Nordenskiöld, en bland de smutsigaste och lögnaktigaste smådeskrifter mot Gustaf III och hans vän. som då ännu blifvit tryckta.

röja regenten ur vägen hade aldrig kunnat uppstå hos de franska konungamördarnas svurne fiende. Hans hemliga stråfvanden hade icke gått ut på att vinna en förändring i Sveriges statsskick, utan i dess styrelsepersonal och regeringsgrundsatser. De dunkla uttryck i hans brefväxling, som väckt svenska styrelsens misstankar, hade han ej haft anledning att lägga på minnet; och hela anklagelsen föreföll honom därför endast förklarlig såsom uttryck af hans fienders hat, hvilket icke skytt att begagna sig af lögnens och smädelsens vapen för att bereda hans fall.

Alldeles oförberedd träffades han dock icke af dessa underrettelser. Redan länge hade han, såsom vi sett, vetat, att han var utsatt för bevakning af hvarjehanda slag; och antydningar hade icke saknats därom, att något särskildt nu förehades mot honom och hans vänner. Själ hade han mer än en gång i sina bref uttalat den förmodan, att han, om han återvände till Sverige, skulle mötas af en rättegång, hvarvid köpta vittnen skulle komma att användas. Å andra sidan afvaktade han regeringens ytterligare förföljelseåtgärder, skref han, »med hela det lugn, som heder och samvete, rena grundsatser och oförvitligt uppförande ingifva.» *)

»Då de första dagarna af Januari 1794 förflutit», berättar Armfelt i sina anteckningar, »utan att jag fått bref från fröken Rudenschöld, började jag att känna mig orolig, och min oro växte, då jag den 20 i samma månad plötsligt fann min post öfver Hamburg uteblifva, så att jag icke ens fick mina tidningar. Det sista bref, som jag fått från fröken Rudenschöld, var dateradt den 6 Dec. och innehöll ingenting, som kunde komma mig att ana den tillärnade katastrofen; men Franc syntes i ett bref af den 10 genom en något invecklad fras vilja antyda, att han förutsåg någon olycka **). Danske ministern, som jag träffade hos lady Spencer på aftonen samma dag som tyska posten kommit utan att medföra något för mig, berättade att sista numret af Altonaischer Mercur omtalade en sammansvärjning mot her-

*) Armfelt till Rudenschöld 19/11, 26/11 1793.

**) I bref till Lagersvärd och fröken Rudenschöld, båda skrifna den 11 Jan. 1794 (Reut. Papp.), uttrycker Armfelt sin oro öfver uteblifvandet af bref. I det sistnämnda antyder han, att han visste, att Piranesi haft befallning att öppna hans bref; han säger sig hafva tillskrifvit Piranesi och bedt honom skynda sig att taga afskrift af hans bref, efter han därtill hade Reuterholms uppdrag, men icke qvarhålla det, ty det låge utom hans befogenhet. Åt sin misstro mot Piranesi gaf han några dagar senare luft i ett bref till abbé Bonneval: «Je vous promets que M. Piranesi me rendra compte de ses coquineres. Je lui dois une petite reception à manière soldatesque en revenant à Rome.» (18/1 1793. Se Piranesis Lettera, s. XXIII.).

tigen-regenten, och att det vore fråga om förgiftning, mordbrand o. s. v.»

Att man ej nöjt sig med arresteringarna i Stockholm, utan måttat slaget äfven mot konspirationens föregifne hufvudman, skulle han snart få erfara. I själfva verket hade man allra först vidtagit åtgärder för att försäkra sig om Armfelts person. Redan i November hade till befälhafvaren på svenska örlogsskeppet »Tapperheten», generaladjutanten baron Palmqvist, stadd på sjö-expedition i Medelhafvet, afgått ett bref från hertigen-regenten, afsedt att förbereda Palmqvist på det uppdrag att gripa Armfelt, hvarom kort därefter utfärdades befallning; och den 5 December daterades de bref till neapolitanska regeringen med begäran om Armfelts utlemning, hvilka öfversändes genom Palmqvist *). Att Palmqvist hade befallning att från Genua begifva sig till Neapel, i hvars hamn han låg med sitt fartyg, visste en af Armfelts korrespondenter i förstnämnda stad att berätta i bref till Armfelt redan den 10 Jan.; några dagar sennre skyndade hans vän, engelske ministern i Florens lord Hervey att underrätta, att Lagersvärd i Genua öppet omtalat, att Palmqvist hade befallning att locka Armfelt om bord på sitt fartyg och där arrestera honom; och äfven från andra håll ingingo dylika varningar **). Palmqvist gjorde sig emellertid ej synnerligt brådtom: skeppets proviantering och motvind fördröjde hans afresa, och för storm måste han inlöpa i Livornos hamn med fregatten, för att därifrån med örlogskuttern »Assistance» fortsätta färden till Neapel ***).

Till dessa underrättelser kommo äfven nyheterna att abbé d'Héral och Vignes samt Sources på svenska regeringens befall-

*) Hertigen-regentens båda bref till Palmqvist äro tryckta i Crusenstolpes Carl XIII och Hedvig Elisab. Charlotta, s. 406 o. f.; brefven till konungen af Neapel och general Acton bland bilagorna till Piranesis «Lettera al generale Acton», III, IV. Såsom skäl för den anbefallda åtgärden anfördes den visshet, man egde om Armfelts stämplingar, och nödvändigheten att förekomma det utbrott, som de måste medföra.

**) Flera dylika bref finnas i behåll bland Armfelts papper. En bland dem, som underrättade Armfelt om Palmqvists afresa till Neapel, var Armfelts företrädare baron Wrangel, bosatt i Genua.

***) Lagersvärd, som gaf Palmqvist hela skulden för misslyckandet af det företag, som han och Piranesi förberedt, angifver «l'ascendance de deux beaux yeux» såsom anledning till Palmqvists dröjsmål: «Gênes est devenu une île de Calypso pour M. de P., dont il aura peut-être lieu de se repentir». (L. till prinsessan Sofia Albertina ¹⁶/₇, 1794, Eriksb. arkiv.) — I samma anda skref Lagersvärd äfven till Reuterholm; upprepade gånger (¹⁵/₁, ²⁴/₁, ¹/₂ 1794) klagar han öfver Palmqvists försumlighet. Af lord Herveys ofvan anförda bref synes, att äfven Lagersvärd's öforsigtighet hade sin del i att Palmqvists förhåfvande blef i förtid känt.

ning blifvit arresterade och deras papper dem frantagna. Genom bref från prinsessan Santa Croce i Rom fästes äfven Armfelts uppmärksamhet på Benedetto Moris spioneri och upplystes, att denne var Piranesis utskickade.

Alla dessa olycksposter, ankomna i senare delen af Januari 1794, fyllde Armfelts själ med bestörtning och ökade hans bitterhet mot sina förföljare *). Mori, deras representant i hans omedelbara närhet, kördes genast ur huset. Denne qvarstannade dock i Neapel och lefde sedermera, efter hvad hans bref till Piranesi utvisa, i en ytterlig förskräckelse för sin personliga säkerhet: han önsade bostad, skaffade sig en förklädnad såsom abbé, ärnade köpa sig ett par pistoler för att skydda sitt lif o. s. v. Dels genom nya spioner, dels genom förbindelser med Armfelts förrådiska betjenter Antonio Zamparelli och Stefano Setola, underhöll Mori dock fortfarande sitt spioneri i palatset vid Chiajan, dit han själf nu endast undantagsvis vägade smyga sig **). Han var sålunda i stånd att inberätta de åtgärder, som

*) Lifligt målar sig hans upprörda stämning i ett bref till Lagersvärd, hvilket denne insände till Reuterholm. Armfelt skrifver, att han hade «rage et désespoir dans le coeur». Han väntade blodiga uppträden och jämförde Reuterholms uppträdande med Tegels vid Linköpings riksdag 1600. «Mais Tegel, säger han, ce favori de Charles IX, ne savait pas encore donner les apparences de la justice au despotisme le plus inquisiteur et mettre le nom de Dieu et de la liberté sur les enveloppes des lettres de cachet.» För egen del ville han hellre dö, än bära «les couleurs de l'infamie». Fröken Rudenschöld vore liflig och oförsigtig, men säkerligen ur stånd att deltaga i någon sammansvärjnings- eller förgiftningsplan, och bröderna Ehrenström vore visserligen män af hufvud, men saknade mod att inlåta sig på utförandet af något dylikt (28¹, 1794. Reut. Papp.).

*) Moris bref till Piranesi ²¹, 1794 o. följ. Åtskilliga af dessa bref äro tryckta i P:s Lettera al gen. Acton s. XXIV o. f., men, efter hvad en jämförelse med originalen utvisar, i väsentlig mån förfalskade. Ett tillägg, hvilket alldeles saknas i originalet och är riktadt mot prinsessan Santa Croce, är t. ex. följande groteska skildring af Armfelts försigtighetsmått: «(La Santa Croce) scrisse che si guardasse bene da chi gli stava attorno, e da questo avviso in poi il barone va dicendo d'aver intorno degli assassini; e ciò è tanto vero, che tutte le sere, quando torna a casa a notte avanzata, lui, l'usero, e il cacciatore colla sciabola sfoderata vanno cercando il diavolo, che se li porti in tutt' i buci, anche nei cacatori. Guardate che co. . . , e che bel corraggio di quella bella signora di far passare i galantuomini per assassini» (8^{1/2} 1794. Lettera, s. XXVII). — Karakteristisk är äfven följande «redaktionsförändring» i ett föreg. bref (²⁵/₁₃, s. XXV): Moris original har: «A pranzo Aglo (Haglund) tornò a dire in tavola, che io era una spia e che lei (Piranesi) era un Giacobbino, come il Duca di Sudermania, e che io facevo ogni casa per suo ordine, però potevo spargere largamente.» I den tryckta texten heter det: «Il barone jeri in tavola disse che io era un' esploratore, e che il cavaliere Piranesi ed il duca di Sudermania erano due Giacobbini» o. s. v,

Armfelt vidtagit med anledning af de underrättelser, han erhållit. I främsta rummet utgjordes dessa af förberedelser till afresa, underhandlingar med vetturiner och öfverläggningar om resplanen. Genom dessa nyheter väckte Mori lifliga farhågor hos Piranesi, att det skulle lyckas Armfelt att genom en hastig flykt undkomma. Förberedelserna gällde dock, såsom det visade sig, icke Armfelts egen resa, utan hans hustrus och barns, hvilka han ville bringa i säkerhet, medan han själf, redo till flykt, i Neapel afvaktade händelsernas utveckling. Men Reuterholms nitiska ombud Piranesi utvecklade en feberaktig verksamhet, för att få den farlige mannen att »cadere nelle sue reti». Han skref till Lagersvärd i Genua och öfverlade med honom om sättet att på diplomatisk väg få Armfelt i sina händer vid hans blifvande resa genom Kyrkostaten; han vände sig själf såsom svenskt sändebud till påfliga curian med anhållan, att Armfelt måtte gripas, om han komme inom dess område; till Neapel afsände han till Moris hjälp nya »persone brave» för Armfelts ytterligare bevakande *).

Grefvinnan Armfelts afresa egde rum den 7 Februari: hon begaf sig, oaktadt ett långt framskridet hafvandeskap, på den långa färden från Neapel till de ryska Östersjöprovincerna, hvar-est hon hos sin där bosatta moder grefvinnan De la Gardie med sina barn ärnade söka en fristad till lugnare tider. Med henne följde såsom beskyddare under den långa resan major Peyron, hvilken genom denna ridderliga tjenst, som innebar en verklig uppoffring, icke blott af hans ursprungliga resplan, på ett ädelt sätt visade sin tillgifvenhet för sin forne chef och hans familj. Peyrons reskamrat, major Brändström, stannade kvar hos Armfelt i Neapel, beredd att dela dennes öde. — Afskedet emellan Armfelt och hans familj var under dessa omständigheter djupt smärtsamt. »Han tryckte sin son flera gånger i sina armar, innan de reste, omfamnade sin hustru och grät förtvifladt, medan han följde henne utför trapporna. Alltjemt gråtande följde han henne till vagnen, kysste henne ånyo, och sedan talte han under tio minuter sakta i örat på sin dotter, hvarefter hon började gråta öfverljuddt, och afresan skedde.» Så skildras detta afsked af ett ögonvittne, Piranesis spion **), som icke utan rörelse synes hafva åsett det. Men då Armfelt i öfvermåttet af sin smärta en

Till spionens och inbrottstjufvens färdigheter lade svenska regeringens ombud således äfven förfalskarens.

*) Piranesis och Lagersvärd's brevväxling 17¹/₁—8²/₂ (Reut. Papp. n:o 19): P:s bref till Mori 1¹/₂, 1794.

**) Jfr Piranesis fria bearbetning af detta upptråde i hans Lettera, s. XXVIII.

stund efteråt beställde en vagn, för att skynda efter de bortfarande och ännu en gång utanför stadens murar säga dem ett sista farväl — då trodde Mori, att hans afsigt vore att fly med dem, och skickade hack i häl efter honom två nya spioner. De återvände dock snart, så väl som den djupt bedröfvade Armfelt; och Moris farhåga, att denne skulle undgå honom, var för tillfället häfd.

Med afseende på sin yttre ställning i Neapel vidtog Armfelt åtskilliga förändringar. Han upphörde att hålla hushåll — han och Brändström voro i stället dagliga gäster hos furstinnan Menschikoff, som bodde i samma hus —, afskedade en del af sitt tjenstfolk*) samt lät inpacka och till en stor del inskeppa sina saker. Redan innan Armfelts familj lemnat Neapel, hade han hos svenska regeringen begärt sitt återkallande från sin beskickning och, utan att afvakta svaret på denna ansökan, hos neapolitanska hofvet anmält, att han ej längre ansåge sig vara svensk minister. I följd häraf afbröts hans umgänge med större delen af de utländska diplomaterna i Neapel.

I det bref till rikskansleren Sparre, med hvilket Armfelt öfversände sin rappels-ansökan**) förklarade han, att han ansåg det »mot all princip af heder att beklåda ett ämbete, som är representativt vid ett främmande hof, då man i alla papper är anfallen som mördare och konspiratör». I samma bref sade han äfven rent ut, att han förmodade sitt »egentliga fel hafva varit att tala med ett slags afguder om salig kungen, med den ömaste känsla om vår unge konung, med humeur och förakt mot mina ovänner, som mig hos H. K. H. regenten svärtat och förföljt, samt med en farhåga för allt, som kunde åstadkomma förändring i regeringssättet».

Samma dag afsände han äfven till hertigen-regenten en vidlyftig skrifvelse, hvilken är att anse såsom den första af de försvarsskrifter i olika form, hvarmed Armfelts penna under den närmast följande tiden var ifrigt sysselsatt. Han erinrade där om de tjenester, han gjort konung Gustaf och fäderneslandet under sin 37-åriga lefnad, och om de bevis på hertigens förtroende, hvarmed han förr varit hedrad; han hade, efter att hafva stil-

*) Icke mindre än sex af Armfelts tjenare stannade dock kvar, enligt Moris rapport. Bland dem var den af Mori aflönade spionen Stefano Setola, som sedermera inblandades i processen om det föregifna mordanslaget mot Armfelt. Den andre förrädaren, Antonio Zamparelli, hade rest med grefvinnan Armfelt, som han följde till Venedig, hvarest han afskedades.

**) ⁵/₂ 1794.

lat ett hotande utbrott i hufvudstaden strax efter Gustafs död, frivilligt afstått den plats i styrelsen, som varit honom anvisad genom kodicillen till konungens testamente; utan invändning hade han mottagit den föga hedrande befattning i fjärran land, som blifvit honom anvisad, sedan hans ansvarsfulla platser i Sverige blifvit honom fräntagna. Han fortsätter: »Efter dessa allmänt kända fakta är det nu, som jag blifvit för allmänheten framställd såsom hufvudman för en sammansvärjning, hvori en ung hofdam, två landtbor utan betydighet, några dåliga medborgare och en jakobin, hvilken jag själf bortkört från Sverige (och hvilken nyligen blifvit dit återkallad), skola spela hufvudrollerna samt, såsom man i Stockholm påstår, styras af mina råd och ingifvelser från Neapel. Nej, min nådige herre, Ni kan omöjligt sätta tro till dessa orimligheter, och jag är i djupet af edert hjärta lika oskyldig som inför mig själf. — I fall min brevväxling med fröken Rudenschöld blefve bekant, skulle man otvifvelaktigt däri finna bittra anmärkningar öfver allt nyhetsmakeri, taflor och porträtter, ingalunda egnade att behaga dem som däri skulle känna igen sig. Men ganska bestämdt skall man däri ej finna något brottsligt, ty helt visst är det ej brott att älska Gustaf III:s minne, att vara hans son trogen och att hysa fruktan — mähända alltför skarpt uttryckt — för att se de lagar, han stiftat, undergå samma öde, som alla det öfverlägsna snilletts skapelser, hvilka endast kunna ega bestånd genom människors tacksamhet och den vörndad, som borde dem egnas.» *)

Af väsentligen samma innehåll var den kortfattade förklaring, som Armfelt kort därefter lät införa i åtskilliga italienska tidningar. Han framhöll äfven här, att han efter Gustafs död frivilligt afstått den plats i förmyndareregeringen, som varit honom bestämd; beskickningen till Italien hade han emottagit endast i afsigt att visa, att han satte lydningen öfver ärelystnaden och minnet af sitt forna inflytande. Denna förklaring undgick icke att väcka uppseende; och afslöjandet af hemligheten med kodicillen till Gustaf III:s testamente väckte hertigen-regentens lifliga förtrytelse **).

*) Brevet finnes i sin helhet tryckt i öfversättning i Schinkels Minnen III: 375 o. f. Armfelt fäste vid denna skrift mycken vikt; afskrifter togos och sändes till åtskilliga af hans vänner och beskyddare. Kardinal Bernis lät helsa honom, att han däri funnit, att Armfelt talat sanningens och oskuldens språk. (Furstinnan Menschikoff till Armf. ¹⁹/₃ 1794.)

***) En italiensk språklärare, som biträdt Armfelt med öfversättning och utskrifning af denna förklaring, hade mot betalning lemnat ett exemplar till B. Mori, som öfversände den till Piranesi (M:s bref ³/₂ 1794). Anstalter gjor-

Sedan dessa bref skrifvits, och då Armfelt ansåg sig skild från Sveriges tjenst, vände han sig till sin mäktiga beskyddarinna i Ryssland och anropade henne om en fristad för sin familj, som redan begifvit sig på väg till Katarina II:s rike, samt erbjöd henne sina egna tjänster. »För E. Kejserl. Maj:t, heter det i detta bref, behöfver jag icke hvarken rättfärdiga eller förklara mig. E. M:t vet, att Gustaf III:s son icke har en trognare undersåte än den, som denne konung, hvars minne jag älskar ända till dyrkan, öfverhopat med välgärningar. E. M:t vet äfven, att jag har älskat mitt fädernesland lika högt som min konung, och att det största bevis, jag ansett mig kunna gifva därpå, har varit att hos konungen, min herre, söka inpräglade de grundsatser, som betrygga förbundet med E. M:t — ett förbund, lika nyttigt, lika oundgängligt för Sverige, som ärofullt och passande mellan världens båda mest lysande monarker. Det var fordom min enda förtjenst; det är nu mitt enda brott.» *)

Länge dröjde det icke, innan det kritiska ögonblick inträffade, på hvilket Armfelt gjort sig beredd. »På aftonen den 9 Februari, skrifver han i sina otryckta memoarer, kom man och berättade mig, att en svensk kutter inlupit från Genua. Brändström, som var lika nyfiken som jag på alla nyheter från Sverige, begaf sig genast till hamnen, för att se huru det förhöll sig,

des genast för att hindra dess tryckning, hvilka äfven lyckades i Florens, hvarest ryske chargé d'affaires Mocenigo förgäfvets försökte få den införd i tidningarna, och i Genua, hvarest Lagersvärd korsade Armfelts vän Lizakewitz' bemödanden i samma syfte. Det lyckades dock denne sistnämnde att få Armfelts förklaring tryckt i «Gazeta di Lugano», på schweiziskt område (Lagersvärd's bref till Sparre och Reuterholm ¹⁵/₂ 1794, (R. A.) Lagersvärd skyndade att i genuesiska tidningar införa en amper vederläggning af Armfelts «Dichirazione», särskildt af punkten om Gustaf III testamente. (Afskrift i Eriksbergs arkiv, bilagd L:s bref till Sofia Albertina.) Äfven till norra Europas tidningspress trängde skriftväxlingen härom. Hamb. Correspondenten innehöll såväl Armfelts förklaring (Altona 28 Febr.) som vederläggningen (Stockh. 11 Mars). Af svenska regeringen gjordes anstalter för att hindra tidningsutgifvarna i Altona att vidare intaga bref eller aktstycken från Armfelt. (Se Schinkel, Bihang I: 186).

*) Efter konceptet bland Armfelts papper. Äfven detta bref finnes i öfvers, tryckt i Schinkels Minnen III: 380. Mori, som inrapporterade, att Armfelt skrifvit detta bref till kejsarinnan samma afton som hans familj afreste — «han var .sysselsatt därmed till kl. 11 och afbröt stundom skrifvandet för att tänka, medan han lutade hufvudet mot handen», heter det i hans rapport — och att han ärnade afsända det genom ryska legationsssekreteraren Italiniski, hade fått den ofvannämnde språklärarens löfte att få äfven detta bref i sina händer. Det lyckades emellertid icke (Mori till Piranesi ⁸/₂ 1794).

om det verkligen vore ett af de fartyg, som han hade sett i Genua eller i Livorno, ty han var säker att i detta fall igenkänna dess officerare och besättning. Jag bad honom att i sådant fall bjuda dem till middag hos mig följande dagen, och i synnerhet att söka af dem utforska, så vidt det vore möjligt, huru det hängde tillsammans med den beryktade komplotten. Brändström träffade mig mot kl. 8 på aftonen hos furstinnan Menschikoff; han berättade, att kutterns befälhafvare vore en kapten Holm, men att dess officerare vore honom nästan okända; att ingen af dem tycktes känna till den ifrågavarande saken, och att man för öfrigt hade mottagit honom väl. Han tillade, att Holm uppgifvit, att han kommit till Neapel för att eskortera svenska handelsfartyg, som lägo där, att han endast tänkte stanna tre eller fyra dagar, och att han skulle hafva äran komma att äta middag hos mig dagen därpå. I allt hvad denne kapten sagt, misstänkte vi emellertid intet bedrägeri, och jag tillbragte natten i största lugn, utan att ha den minsta aning om hvad som skulle hända.*)

Under det major Brändström språkade med det svenska skeppets föregifne befälhafvare, låg baron Palmqvist gömd nere i lastrummet. Genom Brändströms meddelande till Holm fick Palmqvist veta grefvinnan Armfelts afresa, de förändringar hennes make vidtagit i sitt hushåll o. s. v.; och beslöt att till följande dagen uppskjuta utförandet af sina order. »Kl. 9 på morgonen den 10 Febr., berättar Palmqvist **), befag jag mig förklädd till statskansliet för att direkt vända mig till premierministern. Han syntes mig mena ärligt och vara benägen att vara mig till hjälp för utförandet af mitt uppdrag. Han hade t. o. m. godheten att genast skaffa mig ett hemligt samtal med själfva *hufvudpersonen* ***), hvilket dock blef helt kort, då denne var färdig att stiga upp i vagnen för att fara till Portici. Under tiden hade — — — †) spioner varit verksamma: jag tror att hon hade sådana uppe i själfva kansliet, hvarest jag icke kunde undgå att bemärkas såsom främling. Jag vet, att hon kl. 10 skref en

*) Armfelt skref samma dag till sin hustru med uppmaning att söka få reda på hvart de svenska örlogsfartygen i Livorno voro destinerade. Kutterns ankomst kände han, men ingenting vidare; dock skrifer han: «Je suis sur mes gardes; je crois que non seulement la police, mais encore d'autres personnes veillent sur mon existence.»

**) Palmqvists enskilda bref till Lagersvärd från Livorno ²⁵, 1794 (Eriksbergs arkiv).

***) Konungen af Neapel.

†) Drottningens.

biljett till lady Monck, för att låta fågeln genast flyga sin kos; denna lät spänna hästarna för sin vagn; och kl. 5 på e. m. var han borta. Jag skulle ej förr än vid denna timma få något svar från *hufvudpersonen*, och därmed dröjdes ända till kl. 7 på aftonen; och då förebar man under många komplimenter två elier tre dåliga skäl för sin vägran att utlemna fågeln: att det t. ex. saknades en formlig ansökan därom, att brevet icke var uppsatt i en viss form o. s. v. Korteligen, jag såg tydligt, att kvinnorna hade de karlar, med hvilka jag hade att göra, i sitt våld, och att de visat dem tänderna; och Ni känner hvad däraf följer, om männen ej stå på sig.»

Palmqvist hade rätt: det var damerna som räddade Armfelt, enkannerligen drottning Karolina och hennes väninna lady Elisabeth Monck*). Armfelt var ännu kvar i lugn i sin bostad vid middagstiden, då han såg denna sistnämnda inträda. Hennes man hade nästan burit henne upp för trapporna; hennes svaga hälsa, i förening med sinnesrörelsen, tillät henne knappast att gå. Men faran var öfverhängande, och hon trotsade alla svårigheter. Den biljett från drottningen, som hon erhållit, innehöll afskrifter af de bref till konungen af Neapel och premierministern general Acton, som Palmqvist framlemnade, underrättelse att en utomordentlig konselj skulle ega rum samma dags eftermiddag med anledning af begäran om Armfelts utlemnande, samt uppmaning att ej försumma tiden att sätta denne i säkerhet. Lady Monck åtog sig att skaffa ett pass under ett lånadt namn; andra vänner skyndade att sända penningar**) för att underlätta flykten; och allting gick med en sådan snabbhet, att Armfelt, åtföljd af Brändström, redan kl. 3 kunde begifva sig till lady Monck, i hvars vagn de kl. 5 genom obemärkta gator lemnade Neapel. Hon och hennes man följde flyktingarna utom stadens gräns, och dessa fortsatte sedan färden mot Manfredonia, den vanliga öfverfartsorten åt Adriatiska hafvet. Någon bestämd resplan hade ännu icke blifvit uppgjord.

*) «L'amour et l'amitié veillent», skriver furstinnan Menschikoff vid denna tid till Armfelt.

**) Målande beskriver Armfelt i ett bref till sin hustru dessa bevis af den vänskap, han förvärfvat: «Den dag jag reste från Neapel, kommo pengar till mig från alla håll: milady Anne, lady Monck, lady Bessborough, lilla grefvinnan Skavronski; Helene (Menschikoff) pantsatte sina örhängen, lilla gumman (Cathérine Menschikoff) alla sina äkta perlor. Gubben själf (furst M.) tog fram sina små pungar, som liknade dem *l'avare* lusar fram på teatern. Mycket är återburet, men det vill ingen kännas vid. Det kom så mycket mera till pass, som min bankir nekade tout court att gifva mig en styfver, fast jag på mit kreditbref hade 5000 flor.»

Aftonen blef kylig, och de resande beslöto sig för att stanna öfver natten i ett dåligt värdshus i Marigliano helt nära Neapel. Enligt Armfelts berättelse bidrog detta väsentligen till hans räddning: på morgonen erforo de nämligen, att personer, utsända till hans förföljande, förklädda som tiggare, kl. 3 på morgonen gått förbi Marigliano på väg till Manfredonia. De väntade icke, att flyktingen skulle hafva vågat stanna i Neapels omedelbara grannskap *). Detta blef anledningen, att Armfelt beslöt för några dagar söka en fristad i ett närbeläget franciskanerkloster, till dess de ytterligare anstalter hunnit vidtagas, på hvilka han, med kändedom af sin mäktiga beskyddarinnas välvilja, kunde räkna.

Hos de fromma fäderna funno de resande ett gästvänligt emottagande, ehuru Armfelt fann »kosthållet ganska skralt». Från klostret afsändes Brändström följande dagen till Neapel för att utforska, med hvad framgång Palmqvist skött sitt värf. Midt i natten återvände han; de nyheter, han medförde, voro tillfredsställande. Visserligen hade han märkt, att spioner voro honom i hämlarna hvart han gick, och han hade äfven förnummit det omedelbart efter Armfelts resa uppdykande ryktet, att man lejt mördare, för att få flyktingen i sina händer — död, om man ej kunde få honom lefvande. Men den neapolitanska regeringens afböjande svar till Palmqvist **) lugnade farhågan att Armfelt skulle utlemnas i hans händer. Vidare berättade Brändström, att officerarna på den svenska kuttern, åtföljda af svenske konsuln André, på aftonen efter Armfelts afresa infunnit sig i hans bostad, under förevändning att göra sin uppvaktning, men att hans betjening spärrat vägen för dem. För öfrigt medförde Brändström bref och helsningar i mängd från de vänner, som glädde sig åt att Armfelt undgått den öfverhängande faran ***).

Två dagar vistades flyktingarna inom klostrets fridlysta murar. »På morgonen den 13 Febr. anlände, berättar Armfelt,

*) Denna uppgift torde dock hafva varit förhastad. Ätminstone har icke Piranesi, som noggrannt beskrifvit alla anstalter till Armfelts förföljande, något att förtälja om afsändandet af dessa spårhundar i tiggarkläder redan den 10 Febr. (Se hans Lettera al gen. Acton.) Den här, efter Armfelts och Palmqvists sammanställande berättelser, meddelade framställningen af tilldragelserna i Neapel den 10 Febr. afviker i åtskilliga detaljer från Piranesis och B. Moris. Deras uppgifter måste anses ega vitsord i hvad som rör dem själfva.

**) Tryckt såsom bilaga till Piranesis bref till Acton, s. V.

***) Furstinnan Menschikoff berättar (¹³/₂ 1794), att André under de närmast följande dagarna sökt att genom Armfelts svenske kammartjenare Haglund utspionera hans vistelseort, men förgäfves, samt att han försökt få tala med general Acton, men ej blifvit mottagen.

Tegnér, G. M. Armfelt.

en liten man, som medförde två små neapolitanska vagnar och ett bref, i hvilket man uppmanade mig att låta honom visa mig vägen till en säker plats, där jag kunde stanna i lugn, till dess baron Palmqvist hunnit afresa, och man kommit på det klara med de planer mot mitt lif, som man upptäckt . . . Jag betalte rätt frikostigt min vistelse i klostret, och de vördiga fäderna öfverhopade mig med välsignelser, då jag reste. Vår vägvisare förde oss under oatbruten tystnad på smala skogsvägar. Tre eller fyra gånger foro vi öfver större vägar; och efter fyra timmars färd stannade vi vid Montesarchio, ett gammalt slott, som tillhör markis Del Vasto. Dess belägenhet inger redan på afstånd romantiska föreställningar. Det är beläget på ett berg, som beherskar en vidsträckt och fruktbar slätt; dess ålderdomliga byggnadsstil framkallar för inbillningen riddartidens fantastiska äfventyr. En liten stad med några kloster, belägen vid foten af detta gamla slott, och en riddarborg, till hälften i ruiner, som i bakgrunden reste sina murar från en hög klippa, bidrog att göra belägenheten högst pittoresk.»

Man ser, att äfventyret lifligt anslagit Armfelts fantasi. Han fann, att Montesarchio var ett verkligt »palais d'Azor», ett förtrolladt slott; drottningen af Neapel — ty de voro här hennes gäster — var den goda fé, som här »produisait des miracles enchanteurs»; han själf och hans kamrat föreföllo, enligt hans ord i ett bref till hans hustru, såsom »de forna chevaliers errants, hvilkas framtidsutsigt var att få skoja omkring världen». Några af det gamla slottets ödsliga salar fann han omskapade till bekväma boningsrum för sig och sin reskamrat; förträffligt vin och läckra måltider gjorde ensamheten och förvisningen mindre enformig; och vännerna i Neapel sökte förkorta flyktingens tid genom att sända honom böcker.

Nyheter från Neapel ingingo ständigt. De rörde nästan uteslutande ryktena, att Piranesi ä svenska regeringens vägnar skulle hafva lejt mördare för att bringa Armfelt om lifvet, rykten som försatt dennes vänner i liflig oro. Innan man fått mördarna inom lås och bom, och innan deras medbrottsling baron Palmqvist lemnat Neapel, måste Armfelt förblifva på sitt gömställe, för att ej utsätta sig för de största vådor. Detta utgör det ständiga temat i de nästan dagliga bref och biljetter, som kommo honom tillhanda från de damer i Neapel, som, huru de än täflat om Armfelts gunst, nu endrägtigt arbetade för hans räddning. Den energiska lady Elisabeth Monck var genom sin ställning hos drottningen nära underrättad om myndigheternas åtgöranden med afseende på Armfelt, och såväl hon som hennes

syster, lady Anne Hatton, lemnade flitigt underrättelser därom. Furstinnan Menschikoff, som bodde i det hus i Neapel, som Armfelt så brädstörtadt måst lemna, hade vården om hans där kvarlemnade tillhörigheter och meddelade nyheter om hvad som tilldragit sig i huset sedan hans afresa. Hon berättade i ett bref bl. a., att hon lemnat de papper, som Armfelt anförtrott henne, i lady Bessboroughs vård, af farhåga för en visitation äfven i sin bostad *).

Piranesis föregifna mordanslag mot Armfelt blef genom dessa damers och de neapolitanska myndigheternas åtgöranden en »cause célèbre» i Neapel, och bidrog väsentligen till att samla allmänhetens sympatier kring den med en sådan ifver förföljde svenske ministern. Piranesi beryktades öfver hela Italien såsom en illgärningsman, den där för betalning röjde personer ur vägen; **) och en mörk skugga kastades äfven öfver svenska regeringen, som förnedrat sig till användande af dylika medel och egde en så beskaffad förtroendemän. Den smålek, som drabbade Armfelts förföljare, var i själfva verket ett rättvist straff för det sätt, på hvilket man gått till väga för att bringa honom i förderfvet, churu anklagelsen för mordanslag visade sig vara ogrundad.

Piranesis ofta citerade »Lettera al generale Acton» utgör en försvarsskrift mot den nämnda anklagelsen; och förhållandet med det föregifna mordanslaget är där framställt på ett sätt, som väl i sina hufvuddrag torde vara riktigt. Det kan genom denna skrift sägas vara ådagalagdt, att de föregifna mördarnas uppdrag från Piranesi endast bestått i att söka gripa den flyktande svenske ministern på hans väg till Manfredonia och att bemäktiga sig hans papper. Redan i Januari hade Piranesi, såsom vi sett, sökt utverka påfvens tillstånd att gripa Armfelt, för den händelse han skulle lyckas från Neapel undkomma på Kyrkostatens område. Frågan behandlades i en »kongregation» den 7 Febr., men svaret utföll här, som i Neapel, afböjande ***). Så mycket viktigare blef det då, att så fort som

*) Dessa papper, omfattande Armfelts brefväxling sedan han kommit till Neapel, medfördes af lady Bessborough till England och synas icke hafva blifvit återlemnade till Armfelt.

**) Prinsessan Santa Croce var i synnerhet förbittrad på Piranesi; hon skrifver till Armfelt (¹³/₃ 1794): «Avevo preparato una giusta vendetta o pena per Piranesi, che gli darà il nostro governo, quando verrà il processo dell' assassino.»

***) Curian vidhöll den åsigt, att det skulle strida mot folkrätten att utlemna en person i Armfelts ämbetsställning på en begäran, framställd af Piranesi. Endast om svenska regeringen formligen vände sig direkt till påf-

möjligt på annat sätt få den förföljde statsbrottslingen i sitt våld. Så snart Armfelts flykt från Neapel blef känd, hade Benedetto Mori fogat anstalt om hans förföljande, och för detta ändamål vidtalat sin broder Vincenzo Mori, afsigkommen handlande i Neapel, och en gammal man vid namn Pietro Pasquini. Dessa skulle följa Armfelt i spåren; och dennes löpare, Stefano Setola, som jämte andra tjenare stannat kvar i Neapel och som redan förut varit i Moris sold, åtog sig att upptäcka Armfelts vistelseort. Planen blef emellertid, enligt Piranesis berättelse, röjd just genom denne Setola, som vid närmare besinnande fann rådligast att yppa saken för general Acton*). Följden blef att så väl Setola som de båda öfriga handtlångarna, Vincenzo Mori och Pasquini, blefvo fängslade. — Den mera förslagne Benedetto Mori undgick rättvisans klor och räddade sig slutligen ombord på den svenska kuttern. Bref från Piranesi till B. Mori, hvilka uppsnappades, tjente ytterligare till bevis, dels att man hade ondt i sinnet mot Armfelt, dels att Piranesi handlat å den svenskå regeringens vägnar så väl genom det långvariga spioneri, han föranstaltat, som genom sina förberedelser till flyktingens gripande. Dessa upptäckter sattes genast i sammanhang med Palmqvists uppträdande i Neapel, och ryktena om mord fingo snart full fart. Palmqvist och Piranesi, svenska regeringens förtroendemån, utpekades såsom dådets anstiftare; och drottningen af Neapel samt hennes minister Acton dröjde icke att begagna sig af den allmänna oviljan till sin skyddslings förmån.

Utan tvifvel voro så väl svenska regeringen som Piranesi och baron Palmqvist oskyldiga i detta föregifna mordanslag; och det saknar i och för sig all sannolikhet, att de skulle hafva velat tillgripa dylika medel. Så tedde sig emellertid icke saken för

liga curian, kunde saken tagas under öfvervägande. Piranesi försökte muta kardinalsekreterarens och påfvens kammartjenare med löfte om belöning af 1000 scudi åt vardera, om de kunde utverka tillåtelsen att arrestera Armfelt (Piranesi till Lagersvärd $\frac{8}{2}$, $\frac{10}{2}$, och till Reuterholm $\frac{8}{2}$, $\frac{15}{2}$, $\frac{8}{3}$ 1794). Han uppgifver, att prinsessan Santa Croce och kardinal Bernis motverkat alla hans försök hos påfven — kardinalen hade i detta ändamål haft särskild audiens hos Hans Helighet. Enligt hvad furstinnan Menschikoff i bref till Armfelt ($\frac{19}{2}$ 1794) berättar, skall påfven hafva enskildt förklaradt, att han för Armfelt hyste mycken aktning och aldrig skulle hafva medgifvit hans utlemnande.

*) Enligt Piranesis uppgift. Armfelts berättelse afviker i någon mån: där nämnes icke Setola som upptäckaren af anslaget. I stället uppgifver han, att nyheten härom burits fram direkt till drottningen genom en bland hofbetjeningen, hvars broder, en sockerbagare, som tillfälligtvis uppehållit sig i Neapel, af Armfelts tjenstefolk erfarit de föregifna mordiska planerna. Drottningen tillkallade då general Acton och polismästaren Medici, och uppsnappandet af Piranesis bref till Mori ledde till vidare upptäckter.

de lättrorliga Neapolitanerna och för Armfelts uppskrämde beskyddarinnor. Det kan knappast betvivlas, att såväl Armfelt själf som de, som stodo honom nära, åtminstone till en början varit fullt öfvertygade om dessa ryktens sanning. De bref, som han erhöll under vistelsen på Montesarchio, och de nyheter, som hans kunskapare Brändström medförde från sina besök i Neapel, kunde ej annat än öfvertyga honom, att hans lif vore i fara; och dessa ännu bevarade bref, såväl som de han själf samtidigt skref till sin hustru, tjena att gifva en föreställning om beskaftenheten af dessa sensationsrykten. I ett skriftligt vittnesmål, längre fram afgifvet inför domstolen i Neapel, sedan den långvariga ransakningen med de föregifna mördarna tagit sin början, har Armfelt själf gifvit en sammanfattning af hvad som kommit till hans kunskap om de mot honom tilltänkta illbragderna. Det var fruktansvärda saker: en af hans betjening hade haft i uppdrag att gifva honom förgift i en kopp kaffe, en annan att mörda honom i sömnen, men båda hade i det afgörande ögonblicket saknat mod. Piranesi hade från Rom afsändt 42 exemplar af Armfelts graverade porträtt, för att göra honom lätt igenkännelig för mördarna; så väl han som baron Palmqvist hade utdelat mycket penningar för att få honom röjd ur vägen. Denne sistnämnde hade förklädd uppehållit sig i staden och umgåtts med Benedetto Mori; och, då dennes företag upptäcktes, hade Palmqvist erbjudit svenske fartygskepparen Berg 6000 dukater, för att bringa Armfelt, död eller lefvande, ombord på kuttern.

Man kan sannerligen icke undra, att Armfelts vänner ansågo den största försigtighet vara af nöden!

Emellertid afseglade Palmqvist, efter att några dagar hafva legat vid Capri; de tre »mördarna» sutto inom lås och bom, och spaningarna efter deras medbrottslingar hade icke ledt till något resultat. Då ansågs tiden vara inne att befria Armfelt från förvisningen på Montesarchio; och han återvände den 26 Febr. till Neapel, för att vidtaga förberedelser för sin blifvande långa resa till Ryssland, samt för att, innan han lemnade den plats, där hans vistelse väckt så mycket buller, författa en utförlig försvarsskrift mot de beskyllningar, som gjorts honom från Sverige *).

*) Omedelbart efter sin återkomst öfversände Armfelt till chargé d'affaires Lagersvärd legationens papper jämte ett bref, som är ett mästerstycke i ironisk stil. Han prisar däri L:s « *finesse, délicatesse, et les bons procédés qui vous rendent si digne de la confiance honorable*»; han skämtar öfver Palmqvists hemlighetsfulla uppträdande i Neapel och kallar honom « *le seul masque du carnaval*». Med afseende på de öfversända diplomatiska papperen uttalar han den önskan, att det måtte vara honom tillåtet att behålla ett par

Det lif, han förde under denna senare vistelse i Neapel, liknade ingalunda en biltog landsförrädares. Han återvände såsom en triumfator och mottog de ovedersägligaste bevis på aktning och sympati *). Själaf har Armfelt lemnat följande skildring: »Jag fick min bostad i markis Del Vastos hotel, hvarvid alla tänkbara försigtighetsmått iakttogos, för den händelse att några af mina mördare skulle finnas gömda, eller svenske konsuln André skulle hafva vägat att lega nya. Vid ingångsporten, så väl som vid trappan, var posterad vakt af polisen, hvilken hade befallning att icke släppa in någon obekant. Mina måltider tillagades af bepröfvadt folk, tillhörande drottningens betjening; innan jag fick smaka drycker och bakverk, undersöktes de af pålitliga personer. Med ett ord, det var omöjligt att lefva i större trygghet efter de faror, för hvilka jag kort förut varit utsatt... Mina vänner och bekanta besökte mig ofta, så att jag alla aftnar såg hos mig stadens förnämsta societet. Jag hade dessutom till mitt förfogande ett utsökt bibliotek, och det var på ett så förekommmande sätt sörjdt för all tänkbar bekvämlighet och trefnad, att jag icke ens hade tid att önska mig något. Af omtanke för min säkerhet hade man förmått mig att lofva att ej gå ut efter skymningen; men på förmiddagen gick eller åkte jag ofta ut att besöka mina vänner.»

Armfelts brevväxling med sina beskyddarinnor och väninnor från den tid, då han vistades undangömd i grannskapet af Neapel, tjenar i väsentlig mån att belysa hans personliga ställning, hvilken var anledningen till alla dessa omsorger. Man såg i honom i främsta rummet den älskvärda personligheten och föreningen af alla manliga fullkomligheter, hvilken tydligen satt de flesta damernas hjärtan i brand: »le cher petit» — det vanliga smeknamnet i dessa bref på den ovanligt högväxte Armfelt — var därjämte i deras ögon en martyr för sina ridderliga tänkesätt och sin heder. »Kan man se Armfelt eller tala med honom och tvifla på att han är en man af ära?» — utropade drottning Karolina vid första underrättelsen att han skulle hafva varit in-

af rikskansleren Sparres bref såsom «souvenir précieux de ses bontés pour moi et de la grâce énergique de son style«(!) Denna sistnämnda sarkasm är utesluten vid tryckningen af detta bref bland bilagorna till Piranesis «Lettera» (s. XXI).

*) Skämtsamt skrifer han till grefviinnan Armfelt ($\frac{1}{3}$ 1794), att han gaf formlig cour: «Mon appartement ne se désemplit pas, et je suis plus embarrassé de répondre comme il faut aux tendres intérêts et à la politesse qu'on me témoigne. que je ne serais de regarder mes infâmes persécuteurs en face.»

blandad i en sammansvärjning *). Man hoppades, såsom det heter i ett af dessa bref, att »himlen skulle skydda en hjälte, en värdig och rättskaffens riddersman, som förtjente att lefva i en bättre tid».

Markis Del Vasto, hos hvilken Armfelt njöt denna storartade gästfrihet under sin senare vistelse i Neapel, var öfverhofmarskalk hos drottningen; och det var i främsta rummet till henne, som Armfelt stod i förbindelse, ej blott för sin räddning ur faran den 10 Febr., utan ock för sedan visad välvilja och och frikostighet. Hon lemnade honom slutligen en rundlig reskassa af 10,000 dukater och sörjde för att Armfelt under sin resa skulle röna ett välvilligt emottagande hos alla, som stodo i förbindelse med neapolitanska hofvet **). Såsom tillbörligt var, egnade Armfelt henne tillbaka sin varma tacksamhet. Han såg i henne »en välgörande gudomlighet, som alltjämt, med uppoffring af sitt eget lugn, endast tänkte på hvad som kunde bereda andras glädje och lycka». Af grannlagenhetsskäl ansåg han sig böra undvika att råka konung Ferdinand, hvilken dock, liksom hans gemål, var öfvertygad om Armfelts oskuld; ***) men träffade flera gånger drottningen och andra medlemmar af konungafamiljen. Till henne lemnade han ett af de först färdigskrifna exemplaren af sin »mémoire justificatif»; i det afskedsbref, hvori drottningen försäkrade honom om oföränderligheten af sitt intresse för hans »digne personne», erbjöd hon sig att draga försorg om dess offentliggörande.

Denna utförliga försvarsskrift, daterad den 16 Mars 1794, på årsdagen af Gustaf III:s mord, hade liksom den ofvannämnda förklaringen i italienska tidningar och brefvet till hertigen-regenten till ändamål att vederlägga, hvad som genom den utländska pressen kommit till Armfelts kunskap om den mot honom gjorda anklagelsen för planer mot hertigens lif och omstörtning af Sveviges författning. Med fullt skäl kunde han afvisa dessa orimliga beskyllningar såsom smädelser, härrörande af hat och miss-

*) Enligt en (odat.) biljett af lady Monck till Armfelt.

***) Armfelts förföljare föreslogo bland andra medel att göra slut på det mäktiga beskydd han åtnjöt, att söka muta drottningens väninna Mme San Marco «par une grosse somme d'argent». (Lagersvärd till Reuterholm ¹⁵/₃ 1794). Äfven om man lyckats vinna den nämnda damen för saken, torde hennes försök näppeligen hafva krönts med framgång.

***) Armfelt citerar i ett bref till sin hustru ett yttrande, som konungen fällt om honom: «C'est une victime que la haine veut immoler à ses faveurs. et le baron Palmqvist, qui était venu pour l'arrêter, avait l'air d'un coquin, qui veut tuer un galant homme.»

tro. *) Det skulle dröja årtal, innan han erfor, att hans förföljare längre fram, vid närmare undersökning, funnit skäl att låta dessa anklagelser falla, medan de i stället framställt andra, hvilande på bevis, som Armfelt hade svårare att jäfva. Åt sin förklaring årnade Armfelt nu gifva den största möjliga offentlighet: den borde utkomma på alla Europas språk, i Neapel, Wien och London **). Den falska anklagelsen hade gått igenom hela Europas press: försvaret borde också blifva känt ej blott i Sverige. Förslaget därom kom dock icke till utförande; och först 57 år efteråt blef denna skrift offentliggjord ***).

Oaktadt denna skrift sålunda utgör ett försvar mot en anklagelse, som icke blifvit fullföljd, saknar den dock icke sitt intresse i Armfelts historia. Mycket af dess innehåll är gemensamt med de ofvannämnda förklaringarna till hertigen-regenten och i de italienska tidningarna; men tonen är djärfvare, och försvaret öfvergår på sina ställen till anklagelse. Armfelt lemnar en redogörelse för sitt offentliga lif och det sätt, på hvilket han blifvit behandlad af svenska regeringen, hvarvid han icke underlåter att vidröra den ömtåliga punkten om kodicillen till Gustaf III:s testamente; han häfdar sin monarkiska ståndpunkt och söker visa, att hans förföljare bekände sig till konungamördarnas läror och beskyddade dem. Reuterholm skildrar han såsom »en visionär, hycklare och äfventyrare, med ett brinnande hämndbegär, en man, som med en omätlig ärelystnad förenar ett ytterligt själförtroende och under en mask af underdånighet döljer den moderna filosofiens samhällsförödande afsigter». Han klagat öfver den smädelse, som blifvit utspridd i Europas press: den Reuterholmska styrelsen hade på samma gång gjort sig till hans »baktalare, anklagare, förfalskare och domare». »Sedan mer än fyra månader, heter det, hafva de omgifvit mig med försåt af alla slag, och väpnat skurkar för att beröfva mig friheten och lifvet; utskickade från Sverige förklara mig vid de italienska hofven skyldig till högförräderi; de döma mig således, medan jag ännu

*) »Inga andra än fän och kanaljer kunna tro mig delaktig i en konspiration i Stockholm på den distancen och så dumt tillställd, tvärt emot mina principer», skref Armfelt från Neapel till sin hustru.

***) Armfelt till sin hustru $11\frac{1}{3}$ 1794. Några dagar senare ($17\frac{1}{3}$), då han till sin hustru öfversände handskriften, föreskref han dock, att den, endast om han blefve mördad eller fängslad, skulle befordras till trycket; i annat fall ville han afvakta processens utgång. Han ville, att denna skrift skulle utgöra »ett testamente för mina barn, som, om det ej ger dem kontanter, bevisar deras fars vandel, principer och heder».

****) I Gömdt är icke glömdt, h. VIII. i öfversättning. Originallet är skrifvet på franska.

endast är anklagad, och vanära mig, innan jag blifvit öfverbevisad om något brott.» Det vore i främsta rummet honom, ej de i denna föregifna sammansvärjningen invecklade *), som man ville förfölja, ty befallning om hans arrestering vore gifven, långt förr än sammansvärjningen skulle blifvit upptäckt. Brottsliga afsigter kunde icke tillvitas honom, men väl skarpa och bittra uttryck af missnöje. »Ack, huru vore det väl möjligt, att jag ej skulle känna missnöje? Jag har i mitt land sett rotfästas grundsatser, som förstöra samhällsordningen. Jag har sett dessa grundsatsers bekännare bemäktiga sig sakernas ledning, genomföra de mest genomgripande förändringar, vända upp och ner på alla ämbeten, återupplifva onödiga befattningar, förbereda nya vådliga anordningar af alla slag och uppväcka oroande och misstänkta rörelser, med välgärningar och hedersbevisningar öfverhopa alla dem, som under förra regeringen visade sig såsom förrädare och upprorsmän, och förfölja alla dem, som förblefvo trogna. Jag har sett — store Gud, är det möjligt! — Gustafs mördare frikända och nästan belönda, utan att man aktat nödigt att vid utöfvandet af denna förvånande mildhet iakttaga någon måtta för att till någon del bemantra skandalen.»

Det är, som man finner, snarare anklagaren inför Europas domstol, än den anklagade, som här talar. Han går ännu längre genom följande bittra antydning: »Man vet alltför väl, att jag ej är brottslig, och att jag, långt ifrån att vilja kullstörta min konungs myndighet, med glädje skall gjuta återstoden af mitt blod för dess befastande. Man vet mycket väl, att mitt lif icke kan vara till skada för hans makt; men min undergång är måhända nödvändig för utförandet af hans fienders anslag; och det är utan tvifvel för att lättare vinna detta mål, som man anfaller alla Gustafs gamla och trogna tjenare.»

»Jag har hitintills endast lyft på den slöja, som döljer så många nedrigheter, under afvaktan på att omständigheterna skola tillåta mig att helt och hållet sönderrifva den. Men om jag träffas af mördarens dolk, så angifver jag på förhand min död såsom en signal till ett ännu större brott.»

Uppsatsen slutar med ett vältaligt anropande af Gustaf III:s skugga och ett högtidligt förnyande af den ed, som Armfelt

*) Af dem lemnas i förbigående kortfattade karakteristiker, afsedda att visa deras oskuld. Armfelt begagnar tillfället att erinra om hertigens föregående förhållande till fröken Rudenschöld; hennes obenägenhet att lyssna till hans böner hade nu framkallat hämndbegär och svartsjuka.

aflagt vid sin konungs graf, att vara trogen hans minne och hans arftagare *).

* * *

Ej blott Armfelts vänner och väninnor i Neapel skänkte honom bevis af sitt deltagande och sin uppmuntran. Äfven från andra håll ingingo dylika. Ett bland de anmärkningsvärdaste var ett bref från grefve Axel Fersen, som förklarade, att han icke trodde på tidningarnas rykten om Armfelts delaktighet i en sammansvärjning. Fersen kände för väl Armfelts tillgifvenhet för sitt fädernesland och för Gustaf III:s minne, skref han, för att kunna anse honom i stånd därtill; i stället skulle Armfelt säkerligen hafva hindrat detta afskyvärda anslag, om det kommit till hans kunskap **). Den ryske diplomaten Lizakewitz skyndade att till sitt hof inberätta, att Armfelt vore aldeles okunnig om den omtalta sammansvärjningen och fullkomligt värd kejsarinnans välvilja. Genom furstinnan Menschikoff, som någon tid efter Armfelt lemnade Neapel, erhöll han vänliga hälsningar från högtstående personer, påfven och kardinal de Bernis i Rom, prinsessan af Lothringen i Wien m. fl. Bland dem var äfven den för sin qvickhet och älskvärdhet bekante prinsen af Ligne, under växlande tidsomständigheter länge känd såsom en ridderlig typ för samtidens europeiska aristokrati ***).

Armfelts engelska vänner arbetade också i hans intresse; och fråga var å bane att i England bereda honom en fristad, hvilket dock därifrån afböjdes †). I allmänhet blef Armfelt ge-

*) Såsom ett tillägg till denna försvarsskrift kan anses Armfelts vederläggning af svenska regeringens i tyska tidningar införda svar på hans i Neapel offentliggjorda «Dichiarazione». — Denna skrift, kallad «Lettre de Naples ce 13 Avril», författades af Armfelt under hans resa genom Ungern och Galizien till Ryssland och öfversändes af honom till neapolitanska sändebudet i Wien markis del Gallo, som drog försorg om dess offentliggörande (se Courrier du Bas-Rhin den 17 Maj 1794). Däri framhålles, utom redan förut nämnda skäl, att Armfelt, sedan anslaget mot hans lif upptäckts, haft fullgiltig anledning att rädda sig genom flykten. Hans afsigt hade eljest varit att begifva sig till Sverige för sitt rättfärdigande, men Palmqvist hade icke delgifvit honom någon befallning därom, o. s. v.

***) Fersen till Armfelt 22/1 1794.

****) Menschikoff till Armfelt 13/3, 27/3 1794.

†) Bland Armfelts papper finnes ett odateradt och ounderteckadt bref, skrifvet af en bland de engelska damerna, hvori hon underrättar, att hon på lady Moncks begäran «sonderat» en medlem af den engelska regeringen, huruvida Armfelt vore välkommen till England, men fått till svar «que l'arrivéé du petit en Angleterre ne ferait pas plaisir. Et quand je l'ai demandé s'il

nom sina fienders förföljelse en ryktbar och i det anti-revolutionära Europa högt uppburen person. Han ansågs såsom en martyr för »la bonne cause», och Sverige under Reuterholms styrelse betraktades såsom hemfallet under jakobinismen. Särskildt hade Armfelt förvärfvat de franska emigranternas sympatier: »efter deras tanke borde Armfelt regera oss», skref Sveriges sändebud L. v. Engeström från London samma år *).

Förtröstansfullt vände Armfelt emellertid sina tankar till kejsarinnan Katarina II, hvilken, såsom vi erinra oss, skriftligen försäkrat honom att, om oförutsedda händelser skulle föra honom till hennes rike, »han där skulle röna ett mottagande, som skulle bekräfta hennes gunstiga stämning»; **) och då tiden för Armfelts afresa från Neapel tillstundade, var det till Petersburg, som han styrde sin färd, full af förhoppningar om en lysande framtid i den stora kejsarinnans tjänst.

Hans afresa från det gästvänliga Neapel påskyndades genom den väntade ankomsten af Sveriges chargé d'affaires Lager svärd, afsänd för att å svenska regeringens vägnar göra neapolitanska hovvet föreställningar med afseende på dess förfarande mot Armfelt och ryktena om det föregifna mordanslaget. -- Under vägen hade Lager svärd haft audiens vid toskanska hovvet i Florens och hade, enligt sina egna ord, lyckats betaga storhertigen alla »skrupler» med afseende på Armfelt, »och, säger han, hoffolket följde snart detta exempel» ***). I Rom däremot hade han funnit den allmänna meningen afgjordt till Armfelts förmån, på grund af ryktena om mordförsöken, samt därför, säger Lager svärd, att Armfelts »uppsåt att skada en prins, som ej var af de koaliserade, anses såsom mera förlåtligt».

Armfelt skyndade undan, några dagar innan Lager svärd anländt, men innan vi följa honom på hans långa färd till Ryssland, bör i korthet erinras om det sätt, hvarpå den Armfeltska fejden i Neapel fortsattes efter hans afresa.

Det mottagande, som Lager svärd rönt under tjugo dagars vistelse i södra Italiens hufvudstad, var föga uppmuntrande. Han fann hela Neapel på förhand intaget mot »Sverige och dess agen-

courrait risqué de se voir livrer, il m'a dit, qu'on pourrait bien le prier de partir.»

*) v. Engeström, Minnen I: 245.

**) Katarina II:s bref till Armfelt, 11/5 1793. Se ofvan sid. 125.

***) Till Reuterholm 13/2 1794.

ter» *). Allmänheten sysselsatte sig icke längre med frågan om Armfelts föregifna högmålsbrott, endast med grymheten hos den regering eller dess organer, som uppgjort planen till hans mord. Den förnämna världens dörrar voro honom nu stängda — såsom prinsessan Sofia Albertinas ledsagare hade Lagersvärd året förut där varit en välkommen gäst: »jag fann, att t. o. m. lakejerna voro invigda i politiken, ty mitt namn betraktades som kontriband: det hann aldrig längre än i antichambren.» **) Detta skedde på drottningens befallning: redan innan Armfelt reste från Neapel, underrättade han sin hustru, att detta öde skulle drabba — »den lille rackarn». Bittert klagar Lagersvärd i bref till Reuterholm, att han behandlades i Neapel såsom »pestiféré» och undveks af alla bekanta. Han öfverlemnade en note till general Acton, i hvilken han medgaf, att Piranesis åtgärder mot Armfelt kunde betraktas såsom härrörande från öfverdrifvet nit, men protesterade mot de smädelser, som ohejdadt fått spridas mot svenska regeringen, samt begärde, att handlingarna i ransakningen med de föregifna mördarna skulle sändas till Stockholm. Han mottogs höfligt, men kallt, af general Acton, fick ett slags löfte att ransakningshandlingarna skulle utlemnas, men därjämte antydan om neapolitanska styrelsens önskan att Piranesi skulle ställas till ansvar ***).

Ännu en gång, ett par månader senare, uppträdde Lagersvärd inför neapolitanska hofvet å sin regerings vägnar med föreställningar i samma syfte. Han inställde sig dock icke personligen; hvad han hade att framföra, gjorde ett personligt uppträdande knappast möjligt. Det var då han öfversände den

*) På vägen till Neapel mötte han i Velletri furstinnan Menschikoff, som enligt hennes bref till Armfelt (¹⁹/₃ 1794) vid anblicken af «ce scélérat, ce misérable, ce gueux» kände sig gripen af «horreur». Hos prinsessan Santa Croce hade Lagersvärd i Rom gjort besök, hvarvid han försökt framställa sig såsom oskyldig till förföljelsen mot Armfelt, hvars vän han sade sig vara. Han blef snävt mottagen af den romerska damen, som enligt ett uttryck i ofvan nämnda bref »gjort det omöjliga och satt himmel och jord i rörelse för Armfelts räddning». Naivt nog skriver Lagersvärd till Reuterholm (¹⁵/₃), att han nog skulle efter befallning »prônera Armfelts brottslighet», ehuru han ej visste omständigheterna af densamma.

**) Lagersvärd till Sofia Albertina (Eriksbergs arkiv).

***) I en devesch till rikskanslern (²⁹/₃ 1794) har Lagersvärd skildrat svårigheten af sin ställning. Han kunde icke officiellt lägga sig ut för de häktade spionerna, af fruktan att därigenom kompromettera svenska regeringen, hvilken i hvarje fall borde frukta deras vittnesmål vid processen. Om Piranesi yttrar han: «Något oförsigtig har han varit af zèle, och det synes att neapelska hofvet vill bereda honom ledsamheter. Man förtryter, att han varit så väl underrättad om hvad här händt.» (Riks-Ark.)

vredgade svenska styrelsens bekanta skrifvelse till hofvet i Neapel, i hvilken dettas uppförande i Armfeltska saken förklarades ovärdigt »en hyfsad regering» och tillkännagafs, att alla förbindelser med detta hof vore afbrutna, »till dess det behagat Hans Sicilianska Majestät att gifva Hans Svenska Majestät en satisfaktion, lika uppenbar som det sätt, hvarpå han honom förörättat». Hans Sicilianska Majestät blef icke svaret skyldig; och Europas tidningar för år 1794 hade mycket att förtälja om det pennkrig, som utfördes mellan de båda hofven i ultima Thule och vid Medelhafvet. *)

Ännu större obchag, än Lagersvärd enfarit i Neapel, mötte Piranesi i Rom. Svenska regeringen hade till belöning för hans tjenster i Maj 1794 utnämnt honom till ministerresident i nämnda stad, men det lyckades honom icke att af den helige fadern blifva erkänd såsom sådan. Han fick visserligen en audiens hos påfven, men såsom enskild person. Den skugga, som hvilade öfver hans namn på grund af hans förhållande i den Armfeltska saken, stängde för honom ohjälpligt de aristokratiska kretsar, i hvilka det var målet för hans ärelystnad att intränga. Icke ens nordstjerneordens riddarkors, hvarmed han hugnades, förbättrade hans ställning. **).

* * *

*) Skriftväxlingen trycktes i sin helhet såsom bilaga till Piranesis ofta citerade bref till Acton.

***) Sedan Gustaf IV Adolf bestigit tronen, återkallades Piranesi från sin beskickning i Jan. 1798 samt återsände sitt obrutna kreditivbref och sin nordstjerneorden. Om hans senare öden se Sander, anf. st., s. 55 o. f.

De vidlyftiga efterräkningar för spinoerikostnader m. m., med hvilka Piranesi uppvaktade, hade redan under förmyndare-regeringen gjort, att han af denna betraktades med mindre välvilliga ögon. I Sept. 1794 begärdes af Piranesi för alla manliga och qvinliga spioner runda summor i gratifikation och därjämte titlar af hvarjehanda art; och Piranesi fortsatte, enligt egen uppgift, att göra utbetalningar till sina agenter, äfven sedan han erhållit antydan att upphöra därmed. Detta skulle nämligen kunnat blifva vådligt för så väl svenska regeringen som för Piranesis eget lif, skrifver han: general Acton skulle ha använt de afskedade agenterna för sina intressen. — Ännu i början af 1796 insände Piranesi en lång lista på belöningsanspråk åt personer, som han använt i Armfelts sak; för B. Mori, som hållits dold i Piranesis hus öfver ett år och blifvit sinnesrubbad af fruktan, betaltes fortfarande månadligen 30 scudi — därutöfver begärdes nu en gratifikation af 400; åt Pietro Pasquini, en af de föregifne »mördarna», som ännu satt fängslad i Neapel, 12 scudi i månaden; för Antonio Zamparelli, som fruktade att blifva upptäckt, begärdes gratifikation; likaledes för den qvinliga spionen Raponi och för en hemlig korrespondent från kabinettet i Neapel o. s. v. För sin broder, som i November 1793 gjort kurirresan till Sverige, begärde Piranesi titel af konsular-agent eller legationssekreterare (P. till Reuterholm ⁶ 1794, ²⁶ 1796).

Planen för Armfelts resa till Ryssland var uppgjord af lady Monck och drottningen af Neapel i förening; och äfven sedan han lemnat Neapel, sörjde denna sistnämnda ej blott för hans kassa, utan ock för hans säkerhet. Hennes öfverhofmarskalk markis Del Vasto utöfvade å hennes vägnar gästfrihet, så länge Armfelt ännu var på Italiens jord, och i Wien och Petersburg hade hennes ministrar befallning att på allt sätt understödja honom.

Vid midnattstiden den 16 Mars lemnade Armfelt Neapel, åtföljd af major Brändström. Vägen togs, under iakttagande af alla försigtighetsmått och med undvikande af de stora stråkvägarna, öfver Troya, Lucera och Termoli till slottet och staden Vasto, den ofvannämnde neapolitanske hofmannens stamgods. Därifrån skedde öfverfarten öfver Adriatiska hafvet till Porto Ré i Dalmatien. Motvind och storm hindrade framkomsten ända till den 2 April. Genom Kroatiens otillgängliga bergstrakter, öfver Agram och Varasdin fortsatte Armfelt resan till Pressburg i Ungern, medan hans reskamrat gjorde en afstickare till Wien, för att där erhålla pass till Ryssland och spana efter nyheter från Sverige.

Brändström vände sig i Wien till neapolitanske ministern markis Del Gallo, och denne meddelade sig med ryska sändebudet grefve Rasumowski. Del Gallo skyndade att, medan Armfelt i Pressburg väntade på sin reskamrat, underrätta honom om resultatet af de båda diplomaternas öfverläggningar. Rasumowski hade icke erhållit några instruktioner med afseende på Armfelt och kände icke kejsarinnans afsigter, men ansåg sig dock kunna försäkra, att Armfelt personligen skulle finna en fristad i Ryssland, om också kejsarinnan icke öppet komme att taga honom i försvar. Pass utfärdades af Rasumowski för Armfelt under namnet Brandt, och »M. Frédéric Brandt, voyageur Suisse», erhöll äfven af samme minister ett i vänliga ordalag affattadt rekommendationsbref till ryske generalen Saltikow, som kommenderade en rysk härafdelning i Polen *).

Armfelt mottog under den närmast följande tiden åtskilliga bref från den ofvannämnde neapolitanske ministern i Wien Del Gallo, som på allt sätt sökte vara honom till nytta **). Han

Bland utgifterna för svensk räkning upptager Piranesi äfven i sistnämnda bref kostnader för tryckning af «Lettera al generale Acton» och för öfversättningen af Armfelts brevväxling m. m. — Dessa fordringar torde, åtminstone till större delen, hafva lemnats utan afseende, då man fann att Piranesis tjänster redan blifvit för dyrt betalda.

*) Brefvet blef icke allemnadt och finnes i Åminne arkiv.

***) Ett af Del Gallos bref (1794) uppsnappades och föll i svenska regeringens händer. Den dröjde icke att göra bruk däraf; det offentliggjor-

lemnade honom underrättelser om de åtgärder, som svenske ministern i Wien baron Nolcken vidtagit för att komma flyktingen på spåren: Nolcken hade nämligen utspionerat Brändström under dennes vistelse i Wien och utforskat, att reskreditiv hos bankirer uttagits för Lemberg, Moskwa och Petersburg *). Därjemte hade Nolcken begärt österrikiska regeringens medverkan för Armfelts häktande. Under föregifvande, att denna anhållan måste föreläggas kejsaren, hvilken vistades i Nederländerna, undveko dock de österrikiska myndigheterna att härå gifva något svar. Dessa underrättelser, som bekräftades af Brändström, då han efter ett par dagar träffade Armfelt i Pressburg, syntes visa, att Armfelt kunde påräkna skydd under resan genom den österrikiska monarkien.

Genom Ungern och Galizien, öfver Eperies och Lemberg fortsattes färden till Polen på dåliga vägar och under hvarjehanda mödor. Vid framkomsten till Lemberg var Armfelt så trött, berättar han, att han sof i 24 timmar. I Polen, hvarest frihetskriget som bäst rasade, mötte nya äfventyr. Kriget hade gjort alla förhållanden osäkra; men judiska vägvisare förde de resande på aflägsna vägar genom öde skogstrakter lyckligt till det ryska området. Vägen togs öfver Brody och Jampol till gränsstaden mot Ryssland, Wasilkow, i närheten af Kiew. Till sistnämnda stad hunno de den 27 April, och de voro sålunda nu i den ryska kejsarinnans rike, hvarest de ansågo sig skyddade för förföljelse.

Äfven här var det dock nödigt att behålla inkognitot, till dess kejsarinnan bestämt öfver Armfelts öde; och »herr Fredrik Brandt», som medförde de förnämsta ryska, svenska och danska ordnarna, hade svårt nog att vid tullvisitationen vid ryska gränsen förklara, hvarför så många blå band befunno sig i hans

des i utländska tidningar jämte svenska regeringens klagoskrift mot neapolitanska hofvet, såsom bevis på detta hofs försök att skydda Armfelt. Ett bref från Reuterholm till Sparre (²²/₈ 1794, Eriksb. arkiv) upplyser, att den förres vän C. Fr. Nordenskiöld ombesörjt offentliggörandet af dessa aktycken. Sedermera infördes de i Piranesis Lettera (sid. XVIII).

*) Han trodde sig äfven veta, att Armfelt själf varit i Wien och bott hos neapolitanske ministern, samt underlät icke att inberätta detta till sitt hof. Reuterholm var dock icke nöjd med att Nolcken icke lyckats få Armfelt fast. Furstinnan Menschikoff, som i slutet af April passerade Wien, berättade, att Nolcken sökt af henne få veta Armfelts resplan, under föregifvande af sin gamla vänskap för Armfelt. Han hade vid samma tillfälle anfortrott henne, att han med afsigt långsamt bedrifvit efterspaningarna. (M. till Armfelt ²⁷/₄ 1794). Till prinsessan Sofia Albertina skref dock Nolcken (¹¹/₄ 1794), att han »gjort allt hvad pligten fordrade». (Eriksb. arkiv).

koffert. Han räddade sig med att uppgifva, att de tillhörde general Igelström, för tillfället rysk befälhafvare i Warschau, och att han ärnat begifva sig till nämnda stad, ehuru omständigheterna tvungit honom att taga en annan väg. I Kiew rönte Armfelt gästfrihet hos tvenne högt stående ryska ämbetsmän, furstarna Kavanski och Daschkow; den sistnämnde, broder till den lärda furstinnan, hvars bekantskap Armfelt gjort i Fredrikshamn 1783, utforskade snart hemligheten af det falska namnet. Upptäckten ökade dock endast hans förekommande artighet.

Dåliga vägar föranledde att vägen till Petersburg togs öfver Moskwa, dit de resande anlände d. 7 Maj. Några dagars uppehåll gjordes i Rysslands gamla hufvudstad, och efter hvarjehanda missöden, bland hvilka äfven var det att blifva igenkänd af en svensk värdshusvärd i Twer, ankom Armfelt öfver nyssnämnda stad och Nowgorod med sin reskamrat till Petersburg den 20 Maj.

Öfver två månader hade sålunda användts till resan från Neapel. Längre uppehåll hade ingenstädes gjorts; nödig försigtighet hade visserligen gjort omvägar nödiga, men resans långsamhet i öfrigt måste skrivas på räkningen af tidens outvecklade kommunikationsmedel, särskildt i denna del af östra Europa. Äfven nu, då Armfelt såsom en förföljd flykting sökte skydd i det aflägsna Ryssland, reste han såsom en person af rang och förmögenhet. Han medförde större delen af sin svenska betjening, hvilken hade tillsyn öfver den del af hans vidlyftiga bagage, som icke inskeppats i Neapel och som nu under en flyttningsresa, som räckte två månader, fördes på vagnar genom en stor del af Europa.

Med otålighet väntade Armfelt att i Petersburg få återse sin familj, från hvilken han länge saknat alla underrättelser, och skickade en af sitt tjenstefolk i förväg till Petersburg för att inhemta dylika och där skaffa honom en bostad. Denne kom Armfelt till mötes på vägen, men endast för att upplysa, att han icke lyckats få veta något om grefvinnan Armfelt, och att han i svenska ambassadhotellet, där han gjort förfrågningar, blifvit mottagen med skymford mot Armfelt, i stället för svar.

Underrättelserna voro oroande och nedslående, äfven med afseende på ovissheten om Armfelts eget framtida öde, åt hvilket han hoppats, att hans hustru genom framlemnande af brevet till kejsarinnan skulle hafva lyckats gifva en gynnsam vändning. Han hade byggt stora förhoppningar på kejsarinnans

välvilja, och han ansåg sig hafva rätt till hennes tacksamhet. I hennes tjänst hoppades han få använda sina insigter och sin erfarenhet. Han var beredd att såsom krigare följa hennes färor till Polen, till Orienten eller, om Katarina beslöte sig för att ingripa i kriget mot de franska »jakobinerna», mot Frankrike; och han räknade på ansvarsfulla uppdrag och höga befäl. Eller ock skulle han i politiska värf såsom diplomat eller högt uppsatt ämbetsman kunna vara den mäktiga herskarinnan till gagn. I hennes tjänst, så hoppades han, skulle han återvinna en ställning, liknande den han mäst lemna i sitt fädernesland. I hvarje fall trodde han sig kunna räkna på hennes energiska medverkan för återupprättelse från den orättvisa, som vederfarits honom i Sverige.

Men han bedrog sig. I Petersburg fick han veta sitt öde: det förde ej till den ryska statens äreställen, utan till förvisning och glömska. Ur Armfelt's anteckningar låna vi följande om det sätt, hvarpå denna sorgliga visshet meddelades honom.

»Strax efter min ankomst, berättar han, skref jag en biljett till neapolitanske ministern, hertigen af Serra Capriola. Han svarade, att han skulle komma till mig, och att jag till dess med anledning af för handen varande förhållanden borde stanna hemma och uppföra mig med försigtighet. Otälig öfver att få en förklaring öfver dessa ord, hvilkas mening jag icke förstod, tog jag genast en vagn och begaf mig till honom. Han mottog mig på det utmärktaste sätt och förklarade mig åtskilliga gåtfulla omständigheter. Sedan sade han, att han ämnade gå och söka Markoff för att underrätta honom om min ankomst samt bad mig att återvända till min bostad, hvarest jag borde vänta honom. — Markoff rådde mig att samma afton göra ett besök hos grefve Bedsborodko på hans landställe vid Nevan, hvilket var beläget tre eller fyra werst från staden. Jag gick in därpå, och han skickade mig en liten förseglad biljett, som jag skulle lemna till grefven, för att undvika möjliga svårigheter att blifva mottagen, om han gått till sängs, och för att slippa säga mitt namn. Hertigen af Serra Capriola lemnade mig en af sina vagnar, förspänd med sex hästar, och lät sin kusk följa med. — Det var redan öfver midnatt, då vi kommo till Bedsborodkos villa. Alla sofvo, utom några af tjänstfolket och en kammartjenare. Denne ville alldeles icke vid denna sena timma gå in till sin herre med den ofvannämnda biljetten och väcka honom, samt uppgaf att grefven var illamående. För att öfvervinna hans motstånd, sade jag att jag vore en kurir, som medförde viktiga depescher, och att han borde kunna se på

min drägt, att jag nyss stigit ur resvagnen. Han beslöt sig då att gå in till sin herre, och två minuter efteråt öppnade grefven själf en sidodörr och bad mig stiga in. Han var klädd i nattrock, men med håret friseradt, så att jag icke kan tro att han legat».

»Vi hade ett samtal, som räckte nära en timma och under hvilket det egentligen var jag, som hade ordet, ty med undantag af några frågor, som han gjorde helt sparsamt och som gåfvo mig anledning att tala, sade han mig just ingenting annat än några af vanlig höflighet förestafvade ord om mina olyckor. Sedermera tillade han, att han följande dagen skulle inhemta sin herskarinnas vilja. Jag kände, sade han, hennes rättvisa och välvilliga tänkesätt mot mig; men han ansåg sig böra förbereda mig på, att jag kanske, på grund af förhållandena, skulle blifva nödsakad att för några veckor aflägsna mig från Petersburg och ännu någon tid behålla det namn, som jag under resan antagit. Om jag följande morgon kl. 10 ville infinna mig i hans bostad i staden, skulle han meddela mig kejsarinnans vilja. — Hvad som förvånade mig mest, var att jag icke af honom kunde få veta något om min hustrus öde, utom att hon vore i Lifland och att hennes förlossning gått lyckligt. Då han meddelade mig detta, antog han därjemte tonen af en person, som endast ryktesvis hört detta omtalas».

»Jag lemnade honom, med hufvudet fullt af dystra tankar . . . Jag har glömt att nämna att, fastän mitt pass blifvit uppvisadt i polisen, man några timmar efter min ankomst låtit säga mig, att jag kl. 7 följande morgon borde inställa mig hos polismästaren. Som detta ingalunda anstod mig, och jag dessutom var trött och illamående, hade jag bedt grefve Bedsborodko att slippa denna formalitet. Han medgaf det; men kl. 6 följande morgon kom, tydligen för att gifva mig en föreställning om polistjenstemännens grannlagenhet, en dylik tjensteman och väckte mig för att säga, att jag — icke behöfde gå till polismästaren. Han hade egentligen förtjent, att jag kastat ut honom genom fönstret; men jag började inse, att det skulle blifva nödvändigt att finna mig vid obehag och förödmjukelser».

»Mot kl. 10 samma dag kom en gammal fransk betjent hos grefve Bedsborodko för att säga mig att hans excellens väntade mig, och att han själf hade befallning att visa mig vägen uppför lilla trappan. Jag var tändig och begaf mig genast ästad i ett simpelt åkdon med två åkarhästar. Betjenten mottog mig vid en liten ingångsdörr och förde mig, utan att någon såg mig,

in i ett kabinett, hvarest jag mottogs af grefven och Markoff. Begge voro de i galadragt med ordensband, som om de redan varit eller vore på väg till hofvet. Grefve Markoff omfamnade mig med sin vanliga uppsyn af falsk vänlighet; jag trodde mig visa tillräcklig höflighet tillbaka genom att komplimentera honom för hans friska färg och ungdomliga utscende. Sedan satte vi oss och började tala om mina angelägenheter. Det var Markoff, som nu egentligen förde ordet. Sedan han gjort mig åtskilliga frågor angående hvad som föranledt det buller, som förmyndarregeringen i Sverige nu gjorde, sökte han bevisa mig, att originalen eller koncepten till de papper, som uppgåfvos vara tagna, vore i regentens händer, äfvensom åtskilliga bref från Rasmusowski rörande mina planer. Jag försökte först att visa honom, att detta till största delen måste vara ogrundadt, och vidare, att äfven om det vore sannt, ingen kunde vara mera i stånd att göra mig rättvisa än ryska regeringen, som fullkomligt borde känna innehållet och afsigten af de förslag, för hvilka jag nu behandlades såsom en förrädare i Sverige. Detta ganska enkla svar gjorde Markoff något förlägen, ty han syntes hafva stor lust att bevisa mig, att jag icke vore mycket bättre än Anjalaförbundets män. Han var likväl nog billig att medgifva, att min oskuld icke kunde betviflas, då man kände de åsikter, till hvilka jag bekänt mig under den tid, jag haft inflytande på de allmänna angelägenheterna; »men det är likväl säkert, tillade han, att edra fiender hafva i sina händer fruktansvärda vapen emot Er, hvilka de med fördel kunna använda». — Ja, svarade jag, denna fördel är så mycket större, som de, för att skada mig, kunna stödja sig på den högsta myndigheten och vända upp och ned på statens visaste inrättningar utan att utsätta sig för något ansvar. — »Men säg mig, invände han, hvad tror Ni då att man borde göra med afseende på Sveriges allmänna angelägenheter? Den närvarande regeringsformen tjänar i regentens hand endast att bereda svenskarnas olycka i stället för välgång, och att hota grannrikenas lugn». — Man måste, svarade jag, afvakta konungens myndighetsålder och under tiden följa den politik, hvartill freden i Verelä gaf uppslaget. — Markoff afbröt mig och sade: »Hvem svarar Er, herr general, för den unge konungens karakter och för hans lif? För min del är jag öfvertygad, att det endast är genom regeringsformen af 1720, som I kunnen hålla er uppe. Det borde vara en uppgift för Er: återinför denna styrelseform, och kejsarinnan skall gifva Er sitt mäktiga beskydd och sitt understöd vid detta företag».

»Jag studsade vid detta förolämpande förslag. Men jag beherskade mig och svarade helt enkelt, att jag hoppades att Försynen skulle vaka öfver den unge konungens dagar, och att hans rättigheter och makt vore mig för dyrbara, mina önskingar med afseende på opinionen om mina åsigter, mina intressen, min heder och mitt anseende sammanhängde därmed för nära, för att jag genom en illa beräknad hämndkänsla skulle vilja bidra till en dylik åtgärd. För öfrigt vore konungens karakter, hurudan den än kunde blifva — ännu vore det för tidigt att döma därom — säkerligen gynnsammare för en granne och bundsförvandt, än en hop partigångare, som vore mera angelägna att bevaka sina egna intressen än statens. »I själfva verket, tillade jag, måste en konung, huru likgiltig han än må förefalla, betrakta sitt rike såsom ett arf och sin enskilda lycka såsom oskiljaktig från det allmännas väl; om dessa känslor icke läggas i dagen under en tillförordnad regering, hvars inflytelse-rikaste medlemmar äro genomträngda af de politiska nyhetskrämarnas förderfliga grundsatser, så beror detta på tillfälliga omständigheter och öfvergående orsaker. I våra dagar, kanske mer än någonsin, fordrar en ärlig och sund politik, att man aktar sig för att begagna sig af det svaghetstillstånd, hvori ett modigt och storsint folk nedsjunkit, för att påtvinga det lagar, som skulle kränka dess själfständighet eller skymfa dess ära. Det skulle vara att söka qväfva en eld, hvars utbrott i en framtid skulle blifva så mycket fruktansvärdare. Gustaf III företog det sista blodiga kriget mot Ryssland, endast därför att han trodde, att hans heder och hans kronas ära och själfständighet kräfdet; och jag hoppas, herr grefve, att Ni erinrar Er, att jag i min konungs tjänst gjutit mitt blod för mitt fäderneslands ära och själfständighet, samt att den politiska tro, som jag här bekänner, har varit så väl grunden till mitt handlings sätt, som resultatet af min erfarenhet».

»Sedan vi ännu en stund diskuterat detta ämne, tog grefve Bedsborodko till ordet för att försäkra mig om kejsarinnans verkliga deltagande i mitt öde. Han tillkännagaf vidare, att Hennes Maj:t ville skydda mig för mina fienders förföljelse, men på samma gång, så vidt det berodde på henne, med omsorgen för min säkerhet och välgång, hvilka låge henne om hjärtat, förena politiska hänsyn af grannlaga och ömtålig beskaffenhet, som hon vore tvungen att iakttaga; hon hade därför beslutat, att jag skulle draga mig undan till Kaluga under afvaktan på gynnsammare förhållanden, hvilka icke kunde dröja länge; och att jag där skulle få det ganska bra».

»Huru föga angenämt än detta budskap föreföll mig — jag betraktade det genast såsom en förvisningsdom — så mottog jag det dock med tystnad och utan att däröfver beklaga mig. Men då Markoff en stund efteråt sade: »Kanske Ni hellre skulle hafva stannat i Neapel?» — svarade jag: »Ja, helt säkert, och det är endast af grannlagenhet, som jag icke velat begagna mig af den välvilja, man där visade mig, och den rättvisa, som jag där erfor. Jag skulle t. o. m. gärna återvända, om H. Kejs. Maj:t tillåter det, med fara att blifva gripen under vägen eller mördad af hertigen-regentens utskickade». Jag var något mera upprörd, än jag skulle ha önskat att visa, men höll för öfrigt tämligen god min, då jag mottog denna ödesdigra dom; och grefve Bedsborodko sade med vänlighet: »Hennes Maj:ts vilja är, att Ni i lugn stannar qvar i Ryssland, efter Ni kommit hit, ända till dess Ni med heder och tillfredsställelse kan återvända till edert fädernesland».

Förvisning till en undångömd landsortsstad var således det öde, som väntade den biltoge man, hvilken med så stort förtroende vändt sig till Rysslands stora herskarinna. Domen sattes genast i verket. Redan samma dag som det ofvannämnda samtalet egde rum, erhöll Armfelt sitt pass till Kaluga, och den följande, d. 22 Maj 1794, afreste han dit, åtföljd af en tjänsteman i furst Zuboffs kansli. Den 28 var Armfelt ankommen till sin förvisningsort, hvarest han, till en början under polisbevakning, skulle tillbringa långa och bekymmerfulla år.

En förklaring öfver denna oväntade behandling lemnades Armfelt redan i Petersburg genom hans neapolitanske beskyddare, hertigen af Serra Capriola, hvilken framgent under Armfelts vistelse i Ryssland blef den, som i första hand bevakade hans intressen. Han underrättade Armfelt, att en svensk underhandlare, grefve M. Stenbock för tillfället vistades i Petersburg för att söka åvägabringa det länge omtalta giftermålet mellan konung Gustaf Adolf och storfurstinnan Alexandra, samt att förmyndareregeringen nu ifrigt bemödade sig att vinna Rysslands bevägenhet. Kejsarinnan hade gunstigt upptagit dessa framställningar, sade Serra Capriola, och man fruktade, att underhandlingen skulle afbrytas, om öppet skydd lemnades åt en person, som vore föremål för hertigen-regentens lifliga övilja. »Jag svarade, berättar Armfelt, att jag icke kunde betrakta grefve Stenbocks beskickning och den åt honom uppdragna underhandlingen såsom något annat än ett bedrägligt spel af regenten. Det kunde endast vara ett medel att lättare utverka, att man

vägrade mig en fristad, kanske att man utlemnade mitt hufvud. Den svenska styrelsens förbindelser med dem, som nu styrde Frankrike, och öfverensstämmelsen mellan Reuterholms och de franska demagogernas grundsatser vore för mycket kända, för att man vid någon eftertanke kunde tro, att förmyndareregeringen verkligen med allvar skulle vilja knyta en förbindelse, som vore så främmande för dess politiska åsichter».

Armfelt misstog sig icke alldeles, ehuru han tillmätte Reuterholms utrikespolitik större konsekvens, än den förtjente, och öfverskattade hans jakobinska sympatier. Giftermålsförslaget i Ryssland skulle, enligt Reuterholms egna ord i instruktionen för underhandlaren, nyttjas »som opium, att vid alla tillfällen söfva gumman (kejsarinnan) med»; och förmyndareregeringens närmande till Ryssland berodde på tillfälliga anledningar, bland hvilka upptäckten af den s. k. Armfeltska konspirationen var en af de väsentligaste.

Reuterholms åsichter i den inre politiken hade, sedan han funnit nödigt att befästa sitt välde, gjort en betydlig svängning till höger; och författaren till den liberala tryckfrihetsordningen af 1792, var, såsom redan nämnt är, nu lika uppskrämd för jakobinismen som trots någon rojalist. Äfven i utrikespolitiken røjde sig denna fruktan. Den långvariga underhandlingen med franska republiken var för tillfället nedlagd, ehuru det visserligen icke dröjde länge, innan den åter upptogs. Republiken hade öfvermodigt kränkt Sveriges neutralitet, och låtit på ett förölämpande sätt företaga en visitation i svenska ambassadhotellet i Paris. »Jakobinismen» var på väg, så fruktade Reuterholm, att under greve Bernstorffs styrelse allt mera utbreda sig i Danmark, och stora hvälfningar syntes där vara förestående. Till ryktena om jakobinska omstörtningsplaner i Danmark kommo äfven dylika om ryska sjörustningar, hvilka antogos vara resultatet af Armfelts försök att uppvigla Ryssland mot Sverige; och sammanhanget mellan alla dessa oroväckande tilldragelser och Armfelts hemliga stämplingar syntes uppenbart för Reuterholms uppskrämda inbillning. Utomordentliga medel måste tillgripas för Sveriges räddning undan dessa faror, och det säkraste syntes honom för tillfället vara att kasta sig i Rysslands armar. Därmed kunde äfven hämnd vinnas på den orolige man, som ansågs hafva ärnat draga hela denna olycka öfver Sverige och dess regering.

Såsom lockbete för kejsarinnan skulle nu framhållas den giftermålsförbindelse mellan de nordiska furstehusen, som man visste, att hon så ifrigt önskade. Till gengäld skulle hon in-

ställa de krigsrustningar, hvilka antogos vara riktade emot Sverige, erkänna Sveriges neutralitet och utbetala de innestående subsidier, hvartill Ryssland i Drottningholmstraktaten förbundit sig. Härtill lades äfven såsom en väsentlig fordran, att Armfelt icke skulle inom hennes stater finna beskydd. Anledningen till öppnandet af hela denna underhandling uppgafs i det bref från hertigen-regenten till kejsarinnan, som utgjorde grefve Stenbocks kreditiv vid hans hemliga underhandling, vara den »förhatliga stämpling, anlagd af fosterlandsförrädare och jakobiner», som blottat Armfelts »äregiriga och djäfvulka planer» och »hans brottsliga afsigt» att därigenom »kunna på samma gång åstadkomma oenighet mellan de båda nordiska länderna.»*)

Samtidigt med hertigens bref erhöll Stenbock en vidlyftig instruktion, uppsatt af Reuterholm i ett förtroligt bref, innefattande 17 punkter, af hvilka en inskräppte, att »kejsarinnan på intet sätt finge protegera Armfelt». »Beskrif härvid, hette det, hans svarta uppförande, huru allmänt detesterad han är i nationen, samt att vår lille kung äfven hatar honom och säkert aldrig låter styra sig af honom. Han ensam var upphofvet till hela sista kriget, salig kungens död och olycka m. m., som du väl vet att förtälja.»**)

Denna beskickning var afsänd af Reuterholm och regenten, utan att vare sig den unge konungen, hvars giftermål skulle vara priset för Sveriges lugn, eller rikskansleren Sparre visste därom. Ett par veckor efter Stenbocks afresa fann man dock för godt att upplysa dem om detta förehafvande. En öfverläggning hölls inför den unge konungen, hvarvid Sveriges bekymmersamma läge framhölls, och det föreställdes honom att, såsom det hette i rikskanslerens vidunderliga protokollstil, »intet säkrare medel kunde tillgripas, att verka illviljares misstränning på rysk makts och stöds vinnande ifrån den, enär vidtogos hoppas gifvande åt kejsarinnan om benägenhet hos vår konung till äktenskaps stiftande båda regerande husen emellan och så medelst hennes ärelystnad flatterades och hon själf in-

*) Se hertigens bref till kejsarinnan, tr. i Schinkels Minnen, III: s. 390.

**) Brevet (⁸/₁ 1794) finnes tryckt i Ahnfelts Ur sv. hofvets och aristokratiens lif, IV: s. 230 o. f. — I en särskild apostill föreskrefs äfven, att Stenbock skulle hos kejsarinnan såsom belöning för detta tillmötesgående från svensk sida söka utverka, dels åt hertigen-regenten successionen af hertigdömet Kurland eller ock en större penninggåfva, dels åt Reuterholm en »god reception» och en briljanterad orden. Stenbock afsändes under förra delen af Januari 1794, således kort efter arresteringarna i December.

tresserader gjordes i Sveriges väl». Den unge konungen insåg nödvändigheten att något afgörande steg toges, och förklarade sig villig att till farans afvändande ingå giftermål med den ryska prinsessan *).

En särskild uppmärksamhet egnades i motiveringen till detta förslag åt den nyupptäckta s. k. konspirationen, hvars offer en månad suttit fängslade i Stockholm, medan dess föregifne hufvudman ännu ostörd vistades i Neapel. Framställningen af det föregifna innehållet i den upptäckta brevväxlingen är anmärkningsvärd, såsom läggande i dagen de farhågor, hvilka man ansåg sig hafva skäl att hysa, och är ett mästerprof af hårdragen tydning. Utom »smädefulla ordasätt» mot regenten och hans ämbetsmän lades Armfelt till last, att han stode i hemligt förstånd med ryska kabinettet; och intet annat bevis härför kunde *da* ännu återopas, än att han i ett bref till Ehrenström yttrat, att han genom att visa honom ett visst papper skulle kunna förklara afsigten med Rysslands rustningar. Det vore ådagalagdt, att Armfelt ärnade återkomma till Sverige »i en helt annan gloire», därigenom att han från Perugia skrifvit till fröken Rudenschöld, att han snart hoppades återse henne. I hemlighet till Sverige afsända personer — d'Héral och Sources; vi känna ändamålet med deras resor — skulle till hans vänner medföra »de importantaste instruktioner, papper och undervisningar, som dem för preparerade planer utförande nödiga voro». Då Armfelt uppmanat sin unge vän Sparschöld att öfva sig att skriva franska, hade detta skett för att, när sakerna genom en revolution finge en ny vändning, kunna bereda honom »emploi vid hemliga departementet i den framgena styrelsen» o. s. v. Resultatet af denna undersökning blef, såsom vi sett, att »högst vidtutseende planer» vore på färde.

Personligt hat och hämndlystnad hade naturligtvis stor del i dessa tydningar af uttryck, som, efter hvad i det föregående är ådagalagdt, ingenting mindre åsyftade än hemliga stämplingar och som voro fällda långt efter den tid, då tanken på dylika rörde sig i Armfelts hufvud. Men man eger ingen rätt att antaga, att icke Reuterholms uppskrända inbillning verkligen vid denna tid såg dylika spöken. Till de ogrundade uppgifter om Armfelts mordanslag mot hertigen och Reuterholm och planer till förändring i statsskicket, hvilka man skyndat att utsprida, hade man sälunda nu, innan några nya bevis

*) Se Protokoll hållet på Stockholms slott d. 20 Jan. 1794, tr. i Portefeuille I: 168 o. folj.

kommit i dagen, hunnit lägga anklagelsen för en politisk kombination af det mest omfattande slag; att »jakobinism» och »rojalism», ryska rustningar och danska omstörtningssplaner däri voro på ett vidunderligt sätt sammanväfda, mäktade icke rubba Reuterholms tro på ofelbarheten af sin upptäckt. Så mycket större skulle hedern bli för hans skarpsynthet, om han lyckades afvända faran.

Kejsarinnan Katarina mottog den afsände underhandlaren med välvilja och visade sig lifligt intresserad för giftermålsförslaget. I sitt svar på hertigen-regentens skrivelse *) uttryckte hon sin tillfredsställelse häröfver och yttrade sig oförbehållsamt om de politiska frågor, som hertigen vidrört. Beträffande Armfelt iakttog hon dock en reserverad hållning: hon uttryckte sina tvifvelsmål, att »en person, som fordom hedrades med salig konungens allra största förtroende, som öfverhopades af hans välgärningars» och som förvärfvat sig hennes egen välvilja genom den ifver, hvarmed han syntns nitälska för återknytandet af vänskapsbanden mellan Sverige och Ryssland, verkligen skulle kunna påtänka någon brottslig plan. Därjämte fritog hon denne »orolige och *kanhända* upproriske» man från allt ansvar för det misstroende, som varit rådande mellan Sverige och Ryssland, hvilket hon tillskref den svenska regeringens hållning till Frankrike och Turkiet. — Stenbock samtalade med kejsarinnans mäktige gunstling Zuboff om den Armfeltska frågan och sparade, trogen sina instruktioner, icke på beskyllningar mot Armfelt. Han erhöll det svar, att kejsarinnan vore skyldig honom sitt beskydd på grund af de tjänster, han gjort henne under Gustaf III:s regering, men tillika den försäkran, att hon, sedan Armfelt genom sin dom i Sverige icke längre kunde betraktas såsom en offentlig person, med honom skulle afbryta all förbindelse **).

Ryska regeringens ståndpunkt med afseende på den politiske flyktingen var härmed antydd, och de nya förhållanden, som snart därpå inträdde, medförde ingen förändring härutinnan. Under inga förhållanden ville kejsarinnan utlemna en man, som gjort henne tjänster och vädjat till hennes beskydd; men å andra sidan kunde hon icke öppet uppträda till hans försvar, så länge han i sitt fädernesland icke var frikänd från en vanärande anklagelse, allra minst om åt hennes beskydd kunde gifvas färgen af medvetenhet om förrädiska anslag.

*) Tryckt hos Schinkel, III: 393.

**) Se Schinkel, III: 119.

Svenska regeringen syntes hafva för afsigt att kasta en dylik misstanke på den stolta kejsarinnan. Reuterholm hade nämligen låtit offentliggöra protokollet vid det sammanträde på Stockholms slott d. 9 April, som föranleddes af ankomsten af de i Florens stulna Armfeltska papperen och som började det nya skedet i den Armfeltska processen. Däri hade influtit uttryck om Armfelts hemliga stämplingar »med en främmande makt» och antydningar om kejsarinnans medvetenhet om hans förehafvanden. Innan ännu Armfelt anländt till Petersburg, hade detta protokoll kommit till kejsarinnans kunskap och väckt hennes lifliga förbittring. Hon skref till hertigen ett ljungande bref, hvori hon förklarade, att det vore under hennes värdighet att försvara sig mot falska beskyllningar af detta slag: »Detta ligger redan i min personliga karakter, som öfverallt är känd, och i min makt, som fritager mig från nödvändigheten att taga min tillflykt till dolda och hemliga medel.»*) Kejsarinnans vrede väckte det tillfälliga svenska sändebudets förskräckelse; Stenbock uppmanade hertigen att söka blidka henne**), men hans beskickning kunde efter denna tilldragelse anses såsom förfelad, och giftermålsfrågan uppsköts på obestämd tid.

Detta förbättrade emellertid icke i väsentligare mån Armfelts öde. Offentligheten af denna beskyllning gjorde det nödvändigt att undvika, att gifva sannolikhet därät genom att öppet taga Armfelt i försvar; äfven den mäktiga kejsarinnan var skyldig denna hänsyn till Europas allmänna mening. Förtörnelsen öfver hertigen-regentens och Reuterholms beteende kunde dock icke annat än öka Katarinas sympati för deras offer; och i ett bref till sin korrespondent i Paris, Grimm, har hon gifvit luft åt bådadera***).

*) Brevet är tryckt i Bihang till Schinkels Minnen, I: 193.

**) Se Bihang till Schinkels Minnen, I: 191.

***) Tryckt i Ryska hist. sällskapets Årsbok, XXIII: 628. Hon förklarar där, att anledningen till att Armfelt efter Gustaf III:s död aflägsnades, icke varit någon annan än att han vore «un royaliste zélé» och måst lemna plats åt «un sieffé jacobin, le Sr Reuterholm». «Toute sa passion, heter det vidare om Armfelt, pour son ancien maître se tourna en faveur du jeune roi; il savait que le feu roi m'avait recommandé en mourant son fils... Il voyait que tout ce que faisait le régent, était contraire aux principes du feu roi et l'intérêt du jeune roi: il partit de Suède et continua une correspondance indiscrete avec ses amis et connaissances et parents en Suède. A cela se joignait une jalousie personnelle du régent: il roule dans le monde deux lettres, écrites de la propre main du régent, extrêmement passionnées, à la demoiselle Rudenschöld, maîtresse d'Armfelt, que le régent a voulu faire fouetter et qu'il a fait mener sur l'échafaud, apparemment parce qu'elle

Underhandlingarna om giftermålsförslaget upptogs anyo efter någon tid, sedan harmen å ömse sidor hunnit lägga sig, genom svenske ambassadören i Petersburg Stedingk. Enligt hvad hans depescher utvisa, blef frågan om Armfelts utlemnande äfven då ett stående tvisteämne. Stedingk beklagade, trogen sina instruktioner, att Armfelt funnit en fristad i Ryssland, förklarade att detta måste anses såsom ett gillande af hans brottsliga planer, och yrkade hans utlemnande såsom villkor för underhandlingarnas framgång. Men kejsarinnans högtbetrodde män, Zuboff och Markoff, svarade upprepade gånger, att Armfelts vistelseort vore okänd — att söka honom i Ryssland »vore som att söka ett halmstrå i en höknippa», sade Zuboff — och att kejsarinnan, äfven om hon beviljat honom en fristad, icke kunde göra sig skyldig till den grymheten att öfverlemna honom till det dödsstraff, som väntade honom i Sverige. Om detta uppställdes såsom vilkor, så måste således hela underhandlingen förfalla *).

Reuterholms styrelse var emellertid för mycket angelägen att få Armfelt i sitt våld, för att nöja sig med att anlita den officiella eller half-officiella diplomatiska vägen, hälst sedan detta visat sig fruktlöst hos den mäktiga kejsarinnan. Sedan Armfelt genom en offentlig stämning, hvilken infördes i in- och utländska tidningar, blifvit kallad att inställa sig till ansvar inför Svea hofrätt och den 12 Mars förklarats vara afsatt från sin beskickning, »då intet tvifvel är, att han är delaktig i högmålsbrottet», sattes ett pris af 3000 rdr specie på hans hufvud — innan stämningstiden var förliden eller någon dom kunnat fällas! Genom ett cirkulärbref från rikskansleren Sparre anbefalldes Sveriges ministrar i utlandet, att i de länder, där de vistades, genom tidningarna bekantgöra utfästandet af detta pris. Detta vägrades i Ryssland och Neapel **); men personer saknades dock icke, som ville visa sitt nit vid förföljelsen och förtjena den utlofvade belöningen. Armfelts och Reuterholms papper

préfèrait Armfelt à S. A. R. Outre cela, M. le régent voit des conspirateurs partout, mais il lui est impossible de prouver des conspirations». (Jfr ofvan; sid. 192).

*) Stedingks depescher $\frac{1}{2}$ Nov. 1794, $\frac{1}{2}$ Jan., $\frac{23}{3}$ Mars $\frac{1}{3}$ April 1795, se Bihang till Schinkel, I: 213, 224, 232.

**) Serra Capriola t. Armfelt $\frac{15}{6}$ 1794. Lagersvärd berättar i en officiell depesch $\frac{19}{4}$ 1794, att stämmingsakten mot Armfelt var af honom lemnad till införande i neapolitanska tidningar och uppsatt i korrektur, men ströks af censuren. (R. A.).

innehålla åtskilliga upplysningar om de efterspaningar, som gjordes, och om vederbörandes lättrogenhet. Några anteckningar härom kunna förtjena bevaras.

Tron på att Armfelt ärnade smyga sig hem och höja upporsfanan föranledde, att vissa gränsorter noggrannt bevakades och alla ankommande fartyg noga undersöktes*). En om förhållandena så underkunnig man som justitiekanslern Lode uttalade i bref till Reuterholm i Maj 1794 den förmodan, att Armfelt öfver Norge ärnade begifva sig till Dalarna och Vermeland och där uppvigla sina gamla vapenbröder från krigets tid. Landshöfdingen i Åbo Willebrand förmälte redan i April 1794, att en länsmansrapport ingått med underrättelse att Armfelt vistades hos sin fader på Äminne i Finland; och äfven senare, i Aug. samma år, förnyades dessa uppgifter. Noggranna visitationer och vidlyftiga efterspaningar anställdes, men utan framgång. Andra spionrapporter, äfven förvarade bland Reuterholms papper, lika falska, berättade, att Armfelt vistades i Petersburg och natt och dag arbetade i politiska syften tillsammans med general Sprengporten, att han frikostigt underhölls af kejsarinnan och, på hennes bekostnad samt åtföljd af hennes adjutanter, som grand seigneur i åkdon med sex hästar färdades omkring i Ryssland, Östersjöprovinserna och ryska Finland. I sistnämnda land hade han besökt Viborg, sades det**).

I Petersburg hade Armfelt i sin där qvarlemnade kammar-tjenare Haglund en kunskapare, som äfven inberättade, att dylika rykten voro gängse; genom umgänge med betjeningen hos svenske ambassadören hade han uppsnappat dem. Han upplyste därjämte, att åtskilliga misstänkta personer besökt Petersburg, tydligen i afsigt att förtjena den utlofvade summan genom att upptäcka Armfelts vistelseort. Bland sådana nämnes en viss

*) En anekdot med anledning häraf berättas af Ehrenström (II: 308) rörande den vid Dalarö stationerade sergeanten Segerstorm, en af Anjalamännen, som varit dömd till döden, men blifvit benådad. I stället för Armfeltska papper, efter hvilka han spanade, fann han i en till Dalarö anländ sjökaptens koffert, genom ett elakt skämt af denne, ett exemplar af sin egen tryckta dödsdom.

**) Bref till Reuterholm fr. Willebrand och Wibelius samt anonyma rapporter (Reut. Papp.). Med afseende på Armfelts föregifna besök på Äminne berättar Reuterholm själf i bref till Fr. Sparre (²²/₈ 1794 Eriksb. arkiv), att «den hofven Armfelt med en rysk slup från deras flotta förklädd hemkommit till sin far och dröjt där 24 timmar». Han tillägger: «Det tyckes, som han snart vore mogen, då han kan vara så djärf». En artillerist lär i Finland hafva blifvit gripen under förmodan, att han vore Armfelt, skymfad med hugg och slag samt förl till Stockholm, där han frigafs.

»Sundberg, som snodde ikring som den onde anden» och som äfven besökt Haglund, samt en baron Koskull, som under namnet Noskull vistades i Petersburg och underhöll hemliga förbindelser med ambassadören Stedingk. Från Östersjöprovinserna berättades till Armfelt, att en Bennet och efter honom tvenne svenska officerare, Gyllenram och Vitelius, i samma ärende varit i Reval. Den sistnämnde hade t. o. m. haft den djärfheten att, under förevändning af att behöfva penningunderstöd, besöka grefvinnan Armfelts morbror grefve K. Stenbock på hans egendom Kolek, medan hon vistades därstädes. Ryktet hade nämligen berättat, att Armfelt dolde sig under hennes följeslagares, major Peyrons namn. *) En major Klick och en kapten Hasenkampf sades på regeringens bekostnad hafva genomströfvat nästan hela Ryssland för att bemäktiga sig Armfelts person död eller lefvande, men fåfängt. **)

Synnerligen länge dröjde det emellertid icke, innan Armfelts tillflyktsort blef känd, huru hemlighetsfullt det än hölls i början; redan i Juli 1795 talar Stedingk i en depesch om hans vistelse i Kaluga, såsom en bekant sak. På grund af kejsarinans bestämda hållning i utlemningsfrågan hade likväl redan då

*) Haglunds och Peyrons bref till Armfelt 1794. För kuriositetens skull må ytterligare följande rykten från Sverige rörande den s. k. Armfeltska konspirationen anföras, sådana de af Armfelts kammartjenare Haglund sqvallervägen försports. (Han vistades nämligen länge för Armfelts ärenden i Petersburg, underhållen och beskyddad genom Serra Capriola. Hemligheten af Armfelts vistelseort var till en början icke ens känd af Haglund. Dennes bref gingo genom den neapolitanske diplomatens försorg). När fröken Rudenschöld skulle arresteras, skref Haglund bland annat, sades hon hafva satt sig till motvärn som en lejoninna, skjutit och försvarat sig med en värja, men blifvit öfvermannad, sedan värjan sönderbrutits. Dalkarlarna voro i Stockholm; man hade tändt eld på Storkyrkan. och afsigten hade varit att skjuta hertigen under eldsvådan: en pistol vore nämligen funnen på kyrkogården(!). Borgerskapet i Stockholm hade varit samladt, när det till Armfelts fängslande utsända fartyget återkom, i förmodan att han vore ombord och i afsigt att befria honom. Toll vore flyktad, liksom Armfelt, och lefde nu tillsammans med honom hos Sprengtporten; Munck vore återkallad, de kongl. personerna hade lemnat Stockholm, o. s. v. — Ännu långt senare blef den Armfeltska processen anledning till hvarjehanda orimliga rykten; och hans namn inblandades af ryktet oförskylt i nästan alla på något sätt oroväckande tilldragelser. Så skrefs det t. ex. med afseende på det «Netherwoodska skottet», som uppskrämde sinnena på hösten 1795. att «anläggaren till hela djäfvulskapet har visserligen ej varit någon annan än den fördömde Gustaf Mauritz». (Ahnfelt, anf. st., III: 15). Netherwood hade, såsom bekant, själf mot sin rockärm aflossat ett pistolskott, hvilket föregafs hafva varit ärnadt regenten; N:s afsigt var att såsom belöning för den föregifna faran vinna befördran.

**) Se Ahnfelt, anf. st., III: 9.

alla efterspaningar ansetts fruktlösa. Armfelt kunde sålunda tills vidare vara trygg för sitt lif i det undångömda Kaluga, huru bittert det än kändes att lefva där under det obskura namnet Brandt och såsom »civiliter mortuus».

* * *

Ensam vistades han där, skild från sin familj, under det första halfåret. Hans hustru och barn erhöilo nämligen först i Oktober 1794 tillstånd att begifva sig dit från Östersjöprovinserna, hvarest de vistats sedan April månad. En kort redogörelse för deras öden efter det hjärtslitande afskedet i Neapel d. 7 Febr. och till återscendet i Kaluga i December 1794, hemtad ur familjens väns och ledsagares, major Peyrons reseanteckningar, kan här förtjena en plats.

Äfven grefvinnan Armfelt reste, enligt husets vanor, såsom en dam af rang och rikedom; i en vagn, förspänd med sex hästar, äkte hon, major Peyron och hennes två barn; i andra färdades en talrik tjenstepersonal *) och bagaget. Vägen togs öfver Rom, Florens och Venedig till Wien. Faror hotade väl icke i egentlig mening; men utan farhågor var man dock icke för hvad Piranesi kunde hafva i sinnet. Det sades, att han begärt tillstånd att låta arresteras grefvinnan Armfelt; och prinsessan Santa Croce uppgifver i ett bref till Armfelt, att hon jämte spanske ministern i Rom Azara räddat hans hustru från en dylik »barbarisk behandling.» **) Under vistelsen i Rom (10—12 Febr.) bevakades hon af Piranesis spioner, hvilka dock icke fingo något anmärkningsvärdt att inberätta. Piranesi visade sig föga tillmötesgående med afscende på vissa förmåner vid tullvisitationen af grefvinnans saker, om hvilka dels Armfelt, dels Peyron anhållit; ***) möjligen trodde han, att några hemliga papper genom visitationen skulle komma i dagen.

Från hertigen-regenten hade emellertid chargé d'affaires Lagersvärd fått befallning att underlätta grefvinnan Armfelts resa, då hennes belägenhet vore ömmande, samt att tillhanda-

*) Af dem afskedades dock en del i Venedig. Ända till Wien medfördes dock II hästar. (Bref från Piranesi till Reuterholm och från Nolcken till Sofia Albertina).

**) Santa Croce till Armfelt $1\frac{1}{3}$ 1794.

***) Detta föranledde en spetsig biljett från denne sistnämnde under vistelsen i Rom och en ordväxling; Piranesi beklagar sig i bref öfver att Peyron behandlat honom «con arroganza». (Piranesi till Reuterholm $1\frac{1}{2}$ 1794. Se Sander, a. u. st., sid. 30).

hålla henne ett innehållt kvartal af Armfelts ministerlön. I Venedig erhöll hon Lagerswärds bref med underrättelse härom och dennes erbjudande af sina »bona officia». Hon svarade stolt och afböjande: hon ville icke mottaga något »beskydd af dem, som sökte nedsvärta hennes make med anklagelser för de förfärligaste brott och på allt sätt sökte förgöra honom». Till hertigen ville hon icke stå i förbindelse: »han hade hittills icke vant henne vid att stå i tacksamhetsskuld.*) Det var icke öfverflöd på tillgångar, som föranledde detta stolta svar. Redan i Florens hade grefvinnan Armfelt måst anlita en bankirs kredit för att kunna fortsätta resan; i Wien måste hon genom svenske ministern Nolckens bemedling pantsätta en del af sina juveler hos en jude för att få ett lån af 1,700 flor. för resans fortsättande; och längre fram, i Warschau, måste hon af Sveriges representant därstädes Toll upptaga ett nytt lån.

Ankomsten till Wien skedde den 11 Mars. Hon mottogs med synnerlig välvilja så väl af baron Nolcken, hvilken med henne räknade slägt, som af ryska sändebudet grefve Rasumowski. Den sistnämnde försåg henne med pass till Riga och bad henne gifva sin man, som ännu var qvar i Italien, det rådet att resa under främmande namn och undvika alla orter, där Sverige hade »någon minister eller annat djur, som kunde göra honom förfång.»**) På denna grund iakttog grefvinnan Armfelt den största försigtighet med baron Nolcken och föregaf, att hon ärnade begifva sig till Sverige. Först genom Rasumowskis oförsigtighet fick Nolcken veta, att hennes resplan gälde ryska östersjöprovinserna, och dröjde icke att inberätta detta till Sverige***).

*) Lagersvärd till grefvinnan Armfelt $2\frac{1}{2}$ och hennes svar (i concept) $2\frac{1}{2}$ 1794. Utöfver sina föreskrifter intresserade sig Lagersvärd äfven sedermera för grefvinnan Armfelt. Enligt gällande sed hade Armfelt, såsom f. d. minister i Venedig, rätt till en afskedsgåfva. L. föreslog, att denna skulle för grefvinnan Armfelts räkning reklameras. Från svenska regeringen fick han dock det svar, att man ej utan att fela mot anständigheten kunde begära någon gåfva åt en sådan person som Armfelt, med tillägg, att »grefvinnan Armfelts angelägenheter ej äro Tit. uppdragna». (Lag. till Reut. $1\frac{1}{7}$ 1794, Reut. Papper).

**) Grefvinnan Armfelt till sin man $1\frac{3}{3}$ 1794.

***) I bref till prinsessan Sofia Albertina och hennes stallmästare G. Stenbock har Nolcken vidlyftigt redogjort för grefvinnan Armfelts uppträdande i Wien. (13, 14, 27 Mars 1794 Eriksb. arkiv.). «Je fus agréablement surpris de trouver mon infortunée parente infiniment plus tranquille que je ne m'y étais attendu, pour ne pas dire dans une assiette d'esprit, en apparence des plus calmes, jointe à un air de santé, tel que je ne lui en avais guère remarqué. Je touchai aussi peu que possible au motif de son voyage,

Från Wien styrdes färden under många besvärligheter och äfventyr genom det insurgerade Polen till dess hufvudstad Warschau. Ryska truppafdelningar passerades och äfvenså skarör af polska frihetsmän: hos de sistnämnda, under Madalinskis befäl, fick ett gammalt latinskt pass från svenska kansliet tjenstgöra i stället för Rasumowskis ryska pass. I Warschau, hvarst Igelströhm, Armfelts medarbetare vid Vereläfredens avslutande, nu förde befålet och från hvars bostad den ryska dubbelörnsflaggan svajade, mottogos de resande med utsökt artighet så väl af honom som af svenske ministern Toll. Den sistnämnde frågade ifrigt efter det öde, som träffat Armfelts papper, och förstärkte, såsom vi sett, grefvinnan Armfelts medtagna reskassa; Igelströhm erbjöd henne eskort af ett kosackdetachement på resan genom Littauen och lemnade ett rekommendationsbref till Liflands generalguvernör fältmarskalken Repin. Han försäkrade därjämte, att Armfelt med säkerhet skulle kunna räkna på en fristad i Ryssland.

Hos major Peyrons syster, gift med ryske ministern i Kurland Ruckman, förut rysk legationssekreterare i Stockholm, njöto de resande några dagars hvila i Mitau, efter lyckligen slutad färd genom Polen och Littauen. Tack vare Igelströhms anstalter hade den aflupit utan äfventyr.

Grefvinnan Armfelts belägenhet — tiden för hennes förlösning syntes vara omedelbart förestående — gjorde det önskligt att påskynda färden till Reval, för att där träffa hennes moder. Knappt hade hon emellertid i Riga tagit den bostad i besittning, som stadens guvernör baron Pahlen, Armfelts vän sedan åren 1790—91 i Stockholm, ställt till hennes förfogande, förr än hon gaf lifvet åt en son (den 18 April), och hennes resa därigenom för längre tid blef afbruten. — Den nyfödde sonen, som sett dagen under så ovanliga omständigheter, döptes till Alexander: han blef sedermera såsom finsk minister-statssekreterare en af Finlands välgörare och har en ärofyll plats i dess

et lui sus un gré infini de la discrétion, avec laquelle elle traitait cette matière, se bornant à me dire qu'elle n'avait aucune nouvelle de son mari, depuis qu'elle avait quitté Naples, qu'elle ignorait absolument où il avait porté ses pas, et que c'était par d'autres relations, qu'elle avait laissées à Naples, qu'elle avait été instruite de ce qui s'y était passé». Då Nolcken efter sitt samtal med Rasumowski ställde henne till ansvar för den falska uppgiften om hennes resplan, uppgaf hon såsom ursäkt sin förmodan, att Nolckens instruktioner från regeringen möjligen kunde lägga hinder i vägen för att tillåta henne resa till Ryssland. — Egentliga skälet var naturligtvis, att ej leda Armfelts förföljare i hans spår, då äfven han ärnade begifva sig till Ryssland.

historia. Hans fader såg honom först flera år efteråt, ty under sina första år uppfostrades detta barn hos grefvinnan Armfelts släktingar i de Baltiska provinserna.

Hos dessa släktingar, så väl som hos furst Repnin och baron Pahlen, de förnämsta ryska ämbetsmännen i Lifland, rönt den landsflyktiga familjen mycken välvilja; men det dröjde länge, innan någon underrättelse om Armfelts öde nådde dem.

Först sedan Armfelt i Petersburg genom Bedsborodko fått veta sin lott för den närmaste framtiden, återknöts den länge afbrutna brevväxlingen mellan de båda biltoga makarna. Det var Armfelts följeslagare major Brändström, som i slutet af Maj 1794 till Riga medförde nyheter från honom. Med bestörtning erfor grefvinnan Armfelt det kyliga mottagande, hennes make rönt i Petersburg; och så snart som omständigheterna medgäfv, väcktes frågan att familjen skulle återförenas i Kaluga. Härvid mötte likväl det oväntade hinder, att från Petersburg ingick ett formligt förbud för grefvinnan Armfelt att resa dit. Anledningen var sannolikt endast fruktan för att hemligheten med Armfelts vistelseort därigenom skulle röjas.

I de båda makarnas brevväxling afhandlades äfven förslaget att grefvinnan Armfelt skulle trotsa sin mans förföljare och begifva sig till Sverige, för att där tala hans sak och ombesörja familjens angelägenheter. Armfelt hyste i början sangvinska förhoppningar att därmed skulle kunna något uträttas, hvilka dock icke delades af hans hustru. »Jag är väl ej mycket rädd af mig och i synnerhet ej för att bli inblandad i någon konspirationshistoria», skref hon från Riga; men hon ansåg det för »en bassesse» att bedja sin mans förföljare om något: »det skulle hafva air af en gråce, och det är justice, du bör hafva». I ett annat bref uttalade hon den åsigt, att det skulle blifva omöjligt att undan förföljelsen rädda något af familjens egendom. »Att bedja därom, då jag ej kan bevisa för hela världen din oskuld, skulle rebutera mig och dig med, därpå är jag säker. Jag vill långt hellre tigga, än att hertigen satt oss i obligation». Armfelt fann också sedermera, att denna resa kunde hafva sina vådor: »Jag kan ej likna ditt företag, då du far till Sverige, vid annat än att gå mot ett batteri», skref han på sommaren 1794 från Kaluga *).

Vederhörande i Sverige afgjorde dock snart denna fråga genom att uttryckligen förbjuda grefvinnan Armfelt att åter-

*) Grefvinnan Armfelt till A. $\frac{4}{5}$, $\frac{31}{5}$ 1794; Armfelt till grefvinnan A. $\frac{13}{7}$ 1794.

Tegnér. G. M. Armfelt.

vända till Sverige. I början af Augusti utfärdades befallning till landshöfdingen i Åbo län, hvarest Armfeltska egendomen Åminne var belägen, att genast utvisa henne ur landet, om hon skulle anlända dit *); och från rikskansleren Sparre och grefvinnan Armfelts släktingar, grefvarna Jakob De la Gardie och Måns Stenbock, ingingo bref med antydan att hon vore landsförvist. Såsom skäl härför uppgafs, att bland Armfelts papper funnits bref från henne, innehållande bittra uttryck mot regenten och styrelsen **). På denna grund ansåg sig förmyndare-regeringen hafva rätt att låta en kvinna, som icke varit tilltalad för brott, utan dom och ransakning drabbas af landsförvisningsstraffet, hvilket, enligt Reuterholms vid frågan om de sammansvurna vid konungamordet uttalade åsigt, vore hårdare än dödsstraff ***). Äfven följande året förnyades förbudet för Armfelts hustru att återkomma. — Grefvinnan Armfelt svarade på denna underrättelse genom att hos rikskansleren Sparre begära att återfå de ifrågavarande brefven, om hertigen icke uppbränt dem, och tillade i samma bref: »Han lärer utan tvifvel ej finna underligt eller nytt, att jag ej däri sjungit hans lof. Jag hade därtill ingen orsak, hvarken för min egen eller min mans

*) Bref från Lode till Willebrand (Reut. Papp.).

***) Se ofvan sid. 102. Brefven finnas ännu bland Reuterholms papper.

****) Såsom bevis på hertigen-regentens ädelmod anfördes dock i J. De la Gardies bref, att hertigen icke allenast icke ämnade hämnas för dessa missfirmliga uttryck, utan äfven tillät henne att behålla sin pension såsom f. d. statsfru hos drottningen. Hela pensionen utgjorde 400 rdr och var en laglig inkomst, som endast genom domstol kunde henne frändömas. I det officiella bref, hvori svenske ambassadören i Petersburg Stedingk öfversände resolutionen härom och löftet om pensionens bibehållande för lifstiden, tillkännagafs därjämte, «att denna pension, såsom H. K. Höghets egna ord lyda, blifvit henne tillagd med det uttryckliga villkor, att hon i närvarande omständigheter håller sig stilla i Lifland hos sina därvarande släktingar och icke begifver sig till fäderneslandet, emedan Vi beslutit att henne icke emottaga» (Stedingk till grefvinnan Armf. $\frac{1}{2}$ Aug. 1794). Någon tid efteråt indrogs dock — hälften af detta belopp, under förevändning att innehafvarinnan ej längre vistades i Lifland. Då grefvinnan Armfelts kommissionär i Sverige, major Ugglä, gjorde föreställningar häremot, resolverades, att om hon ville «inkomma med en underdånig böneskrift», skulle saken ånyo tagas i öfvervägande. Grefvinnan Armfelt underkastade sig ej denna förödmjukelse: hon hade, såsom vi sett, förut afvisat större anbud, därför att, säger hon i ett bref till sin man, «jag ej kan tåla den idé, att han (hertigen) skall ge mig pengar, då han ej har någon infami ospard för att förfölja dig. Han dömer utan tvifvel andra efter sitt eget lumpna hjärta». (2 $\frac{1}{7}$ 1794). Ryktet berättade, att hon, under förevändning att liqvidera med sin mans kreditorer, ämnade medföra en större summa ryska pengar, bestämda för korption! (Se Ahnfelt, anf. st. III: 6).

skull*). Ej heller senare förödmjukade hon sig genom att för sig eller sin make bedja om något hos dem, som hon i djupet af sin själ föraktade.

Sådan var Armfelts hustru: stolt och oförfärad, med ett klart och skarpt förstånd, reda och praktisk klokhet, och under olycksdagarna höll hon modet uppe både för sig själf och sin olycklige make. Honom var hon varmt tillgifven, och hennes rättskänsla uppreste sig mot det sätt, på hvilket han blifvit behandlad. Af hans hemliga brevväxling hade hon säkerligen föga haft del, men med visshet kände hon, att Armfelt aldrig gjort sig skyldig till de mord- eller omstörtningssplaner, för hvilka han anklagats. Midt under den olycka, som äfven drabbat henne, bibehöll hon sin värdighet och sitt lugn, vida bättre än hennes make. Hon hade ej heller, som han, några själföförelser att göra sig.

* * *

Grefvinnan Armfelt var icke den enda, som utan dom och ransakning drabbades af landsförvisning för förbindelser med Armfelt. Den 19 Juli tillkännagaf justitiekanslern Lode i Svea hofrätt, att Kongl. Maj:t funnit för godt att entlediga majorerna Peyron och Brändström från rikets tjenst; och genom vederbörande myndigheter i utlandet tillkännagafs dem, att de ej finge återvända till fäderneslandet. Såsom skäl härtill anfördes att de, sedan Armfelts förrådiska stämplingar blifvit upptäckta, umgåtts med honom på ett förtroligt sätt; att Peyron, enligt hvad ätskilliga bref sades utvisa, haft kunskap om hans anslag; och att Brändström varit honom följaktigt från Italien**). — Till den grad satte Reuterholms styrelse sig öfver lagen, att någon stänning inför rätta icke utfärdades, och att intet slag af »beneficia juris» förunnades någon af dessa Armfelts olycks-kamrater i utlandet, oaktadt någon delaktighet i hans brott icke kunde dem tillvitas.

Hårdast drabbade slaget Peyron, hvilken icke, såsom Brändström, egde enskild förmögenhet. Olyckan tillknöt dock endast fastare Peyrons förbindelse med familjen Armfelt. Han blef deras ledsagare i den ryska landsflykten och var dem till sällskap och bistånd under bekymmersamma tider. Armfelt bjöd honom att dela sitt knappt tillmätta bröd i Kaluga, under för-

*) Grefvinnan Armfelt till Sparre, Reval 1⁸/₆, 1794. (Eriksb. ark.).

***) Svea Hofrätts Protokoll etc., s. 725.

klarande, att »en sådan privation, om den så kan kallas, är en vällust i vår cas, då vi äro Er mer skyldiga än vi någonsin kunna acquttera genom de mistningar och chagrins, Ni lidit för oss»). — Brändström, som följt Armfelt till Petersburg, lemnade honom där och begaf sig sedermera, efter nära ett års vistelse i Östersjöprovinserna och Ryssland, till England. Han begärde snart nog att få återvända till Sverige, hvilket äfven beviljades**); men Peyron kom icke tillbaka förr än med grefvinnan Armfelt, på den resa, som omsider medförde upphäfvandet af Armfelts förvisning till Kaluga***).

Omsider, sedan långa månader gått, under hvilka flyktingarna uppehållit sig dels i Riga, dels på landtgoods hos grefvinnan Armfelts anförvandter, grefve Karl Stenbock på Kolck och hennes moder grefvinnan De la Gardie på Sireck, dels i Reval, kom i slutet af Oktober 1794 kejsarinnans tillstånd för grefvinnan Armfelt, hennes barn och major Peyron att begifva sig till Kaluga. I bref till grefve Bedsborodko hade grefvinnan Armfelt formligen anhållit därom. Glädjen var obeskriflig. I ett bref, som tydligt röjde den glada sinnesrörelsen, underrättade hon sin make härom och utropade: »Gud välsigne kejsarinnan!» — Så fort som möjligt satte sig den landsflyktiga familjen i gång, qvarlemnande den i Riga födde ättlingen. Grefvinnan

*) Armfelt till Peyron $\frac{7}{16}$ Juni 1796.

***) Ett bref från Stedingk till Reuterholm $\frac{28}{9}$ Maj 1795 (nu i Åminne arkiv) upplyser, att Brändström ansåg sig tillräckligt hafva vedergällt Armfelts välgärningar under äldre tider genom att hafva följt honom under flykten, samt att han förklarar för Stedingk, att han, på grund af misstankar mot Armfelt, så fort som möjligt skilts från honom. Sedan Brändström fått veta det brott, för hvilket Armfelt dömdes, hade han, säger Stedingk, «de la haine de la trahison passé à la haine des traîtres». Brändströms yttranden afsågo tydligen att vinna den mäktige Reuterholms nåd och få tillstånd att återkomma. En anekdot om Brändströms och Reuterholms återseende berättas i Crusenstolpes Morianen, IV: 238 o. f.

****) Peyrons bref till Armfelt under denna tid visa honom såsom en ung man med högsinta tänkesätt och varm tillgifvenhet för Armfelt, som han alltjämt äfven efter den olycka, som denne ofrivilligt bragt öfver hans hufvud, kallade sin «välgörare». «Det är svårt, skriver han med tanken på Anjalamännen af 1788, hvilka liksom Peyron och Armfelt nu lefde i landsflykt, att se sig bortblandad med de hundsvottar, som lemnat sina fanor för att gå öfver till fienden». Anbud gjordes honom att gå i rysk tjänst efter hans landsförvisning. «men, säger han, den gröna uniformen rebuterar mig hiskligt». Heltre ville han söka tjänst i neapolitanska armén. Endast om Armfelt finge någon anställning i Ryssland, ville han utan betänkande följa sin gamle chef, «ty, heter det, tjänar jag då icke mitt fädernesland, så följer jag åtminstone den, som trognast tjänat Gustaf, säker att jag då ej gör annat än som äran billigar» ($\frac{11}{11}$ Okt. 1794).

Armfelt hade enligt föreskrift antagit det namn, som hennes man för tillfället bar, och Peyron kallades Barthelemy — en förvridding af det Peyronska släkt-förnamnet Bartholomé.

För öfrigt skedde resan med all bekvämlighet. Kejsarinnan hade föreskrifvit, att guvernören i Reval skulle erbjuda eskort och sörja för att all uppmärksamhet visades; därjämte hade hon ställt en reskassa af 500 dukater till grefvinnan Armfelts förfogande. Den sena årstiden gjorde dock, att resan icke saknade sina besvärligheter och vådor; men omsider i början af December 1794 anlände de resande till den gemensamma förvisningsorten.

Är skulle förflyta, innan den lemnades.

V.

Högmålsprocessen.

Medan Armfelt och hans närmaste flyktade undan förföljelsen och omsider efter växlande öden återförenades i det aflägsna Kaluga, pågick och afslutades i Stockholm rättegången mot dem, som ansågos hafva varit delaktiga i hans brott, och afkunnades domen öfver honom själf, »sammansvärjningens» hufvudman.

Vi hafva sett de farhågor, som studiet af Armfelts brevväxling under hösten 1793 väckte hos Reuterholm, äfvensom att de till största delen voro alster af hans uppskrämde inbillning. Någon sammansvärjning mot regentens eller hans förtroendemans lif hade aldrig funnits, lika litet som någon plan att ändra regeringsformen. Dunkla uttryck i enskilda bref hade genom illvilliga tydningar gifvit anledning till dylika antaganden. Men med godt samvete kunde fröken Rudenschöld, Ehrenström, Franc och sedermera Aminoff inför hofrätten i Stockholm, under de många och långa förhör, som med dem anställdes under de första månaderna af år 1794, förklara sig fullt oskyldiga till dessa anklagelser.

Förloppet med denna ransakning är känt af historien och flerstädes berättadt, *) mer och mindre troget, efter de vidlyftiga protokollen inför Svea hofrätt; men en kortfattad redogörelse bör här för sammanhangets skull icke saknas.

*) Se Adlerbeth, Anteckn., II: 70 o. följ., Schinkel, III: 101 o. följ., Sturzen-Becker. Reuterholm, s. 180 o. f., m. fl. Senast och utförligast hafva dessa tilldragelser skildrats i andra bandet af Ehrenströms memoarer, hvilket jämte rättegångshandlingarna alltid måste förblifva en hufvudkälla för historien om denna episod af den Reuterholmska styrelsen.

Efter halfannan månads arrest och åtskilliga förberedande förhör inför öfverståhållaren inställdes fröken Rudenschöld inför Svea hofrätt den 30 Januari 1794. Några andra bevis än de bref, som genom Reuterholms försorg uppsnappats och som ingått under tiden efter den 17 December, hade icke anträffats; ty redan ett par dagar före arresteringen hade fröken Rudenschöld uppbränt alla Armfelts bref och öfriga papper, som hon hade i sitt förvar, med undantag af klaven till chifferskriften, hvilken hon dock efter arresteringen lyckades oförmärkt förstöra *). Anledningen till denna försigtighet uppgaf hon själf hafva varit den »utmärkta onåd», som hertigen-regenten vid ett aftonsamqväm visat henne och som låtit henne ana, att fara vore å färde. Åtta särskilda gånger stod fröken Rudenschöld till svars inför hofrätten under Januari, Februari och Mars månader; vittnen hördes, konfrontationer med medanklagade egde rum. Hon försvarade sig med fyndighet och försigtighet, och intet annat framgick af dessa långvariga förhandlingar, än att hennes brevväxling med Armfelt innehållit uttryck af politiskt missnöje, att fråga varit om dennes återvändande till fäderneslandet och att detta syntes stå i sammanhang med hvarjehanda planer och förberedelser i Ryssland. Ur minnet förklarade hon en del af chiffer-beteckningarna i de uppsnappade breffven, för att visa, att fråga ej varit om någon sammansvärjning.

Hennes förklaringar gåfvo emellertid anledning till att landshöfdingarna Lagerbring och Schröderheim redan nu inblandades i rättegången. Af brevväxlingen framgick nämligen, att Lagerbring samtalat med henne i politiska ämnen och rådt Armfelt att återkomma**), samt att Schröderheim äfven underhållit förbindelse med henne och omtalats såsom en af Armfelts vänner. ehuru han i stället afrådt honom att i förtid återvända hem. Ingen af dem kunde emellertid öfverbevisas att hafva gjort eller öfverlagt om något förgrifligt. Lika litet lyckades det med statssekreteraren Franc, hvars försigtiga uttryckssätt, så väl i hans enskilda bref som i svaromålen inför rätta, trotsade alla aktors bemödande att finna sak med honom.

Ej heller Ehrenström, som först den 6 Febr., efter nära två månaders fängelse, kallades till förhör inför hofrätten, kunde öfverbevisas om någon brottslighet. De frågor, som ställdes på

*) Se om förloppet härvid Rudenschölds tryckta själfbiografi, anf. st. s. 9. 10. Anmärkas bör dock, att en chifferklav finnes i behåll bland de papper rörande Armfeltska rättegången, som nu förvaras i Kongl. Riksarkivet.

**) Se ofvan s. 203.

honom, rörde dels hans bref*), dels samtal mellan honom och fröken Rudenschöld, hvårom dennas yttranden inför rätta gifvit upplysning och som sedan föranledde en konfrontation dem emellan. Intet förekom dock, som icke kunde på ett tillfredsställande sätt förklaras. Han försvarade sig med skicklighet och skarp-sinne och gaf stundom så spetsiga svar, att hofrättens ledamöter och aktor själf skrattade. Denne sistnämnde, advokatfiskalen Örbom, förklarade enskildt t. o. m., att ingen ansåge Ehrenström skyldig till någon konspiration. Den anklagade höjde tonen inför sina domare: han fordrade att blifva satt på fri fot samt ingaf slutligen den 20 Mars en skrift till hofrätten, hvar-est han i ett stolt språk beklagade sig öfver det honom öfvergångna våldet och vederlade påståendet, att någon konspiration egt rum. Den vore endast »en chimère och fabel», och den rätte konspiratören vore »den nedrige calomniateur, som uppspunnit och frambragt de förhatliga misstankar», på grund af hvilka H. K. H. anbefallt arresteringen den 18 December, en åtgärd, så beskaffad, »att H. K. H. skall rysa för det bruk H. K. H. gjort af sitt namn vid undertecknande af ordena till vårt oförtjenta arresterande». Denna inlaga »flög i otaliga afskrifter omkring stad och land och verkade ett slags öfvertygelse om Ehrenströms oskuld»**).

I själfva verket hade på våren 1794 inträdt ett omslag i den allmänna meningen till förmån för de anklagade. De förfärliga brotten hade befunnits vara fantasi-foster, och förskräckelsen för revolution och mordgärningar hade aflösts af harm öfver den ovärdiga behandling, som de fängslade undergått. Det syntes icke osannolikt, att hofrätten verkligen vore beredd att förklara, att ransakningen icke gifvit vid handen någon brottslig afsigt hos de anklagade, om ock otillständiga och oförsigtiga uttryck varit använda i deras enskilda bref. Två af de arresterade, öfverstelöjtnanterna Ehrenström och Sandels, sattes på fri fot i Mars, sedan de i tre månader suttit i fängelse, utan att någonsin hafva varit inför rätta. — Mot Armfelt, den omtalade konspirationens hufvudperson, hade, sedan Palmqvists expedition i Neapel misslyckats, ingen annan åtgärd kunnat vidtagas än utfärdandet af en stämning, att inom tre månader, räknade från den 1 April, inställa sig till svaromål för hofrätten. Hvad som

*) De anmärkningar, som gjordes, fann han «icke värda fyra öre». (Anteckn., II: 34.)

**) Adlerbeth, II: 77. Ehrenströms vidlyftiga skrift finnes tryckt i hofrättens protokoll, s. 150—161; utdrag meddelas i hans Anteckningar, II: 57 o. f.

under ransakningen genom hans bref kommit i dagen *) hade ock kunnat förklaras på ett sätt, som aflägsnade tanken på brottsliga planer.

Ej blott »aktor och domare begynte varda förlägne», såsom en samtida uttryckte sig **). För hela Reuterholms styrelse syntes ställningen bekymmersam: att beslås med att inför hela Europa på grund af personlig ovilja hafva fört en falsk anklagelse mot oskyldiga personer, skulle hafva känts djupt föröd-mjukande för den stolte man, som hoppats på hämnd för all den smädelse, han fått läsa om sig själf i de bref, han låtit uppsnappa. Knappast kunde hans förfarande bemantlas; och »visirens» ställning skulle säkerligen genom den allmänna rättskänslans protester hafva fått en betänklig stöt.

Då kom räddningen en af de första dagarna i April 1794, genom den dyrbara sändning från Piranesi, som var vinsten af hans utskickades bedrift i lord Herveys hus i Florens och som nu öfverfördes af hans kurirer, grefve Alessandro Rinaldi och herrarna Friginecci och Brunaldeschi — alias sekreteraren Inglesi, spionen Giuliani och resebetjenten Saleri ***).

Fångsten af Armfelts papper var för Reuterholm ovärderlig: »han trodde sig nu kunna för nationen ådagalägga, säger Ehrenström, att ehuru han hittills ljugit för henne om en konspiration, som skulle utbryta i slutet af 1793, en sådan dock varit å färde 1792 samt i början af det följande året †). Glädjen var stor: högtidligt betygade hertigen-regenten sin tacksamhet mot »Försynens synnerliga nåd och skickelse», genom hvilken dessa »egenhändiga bref och handlingar» fallit i hans händer. Försigtigtvis förteg han dock, att Piranesi genom sitt tjufknep varit det synliga redskap, hvaraf »Försynen» betjenat sig.

Det var vid det sammanträde på Stockholms slott den 9 April, som föregick öfverlemnandet till Svea hofrätt af den stora papperfångsten, och hvars protokoll dels särskildt trycktes, dels infördes i alla tidningar, som hertigen i ett tal, uppsatt af Reuterholm, höjde denna fromma tacksägelse till Försynen. I samma

*) Åtskilliga bref från honom till fröken Rudenschöld anlände, sedan hon blifvit fängslad. I ett af dem (¹¹/₁) förekom följande, som icke syntes tyda på någon omstörtningssplan: «J'aime le roi, pour lui et pour son père, et je sens que je lui sacrifierais volontiers tout, excepté mon repos, quand une fois il est raffermi sur le thrône de ses pères. Que le Ciel puisse le conserver et rendre son âme et son esprit aussi pur d'atteinte, que la justesse et la droiture de son caractère doivent le faire espérer!» (Reuterholms Papper.)

***) Adlerbeth, II: 77.

***) Se ofvan sid. 144.

†) Anteckningar, II: 90.

tal framställdes äfven följande anklagelsepunkter mot Armfelt i stället för dem, om hvilka så mycket förtäljdes i December 1793: att han » varit så förgäten af sin ära, att han velat inkalla i riket utländsk makt, i ändamål att öfverändakasta rikets lagliga styrelse och uppoftfra medborgare, för att själf kunna få deltaga i regeringen, samt således för egna omåttliga och förderfliga afsigter beröfva sitt fädernesland dess urgamla själfständighet och frihet». En rysk flotta, hette det, » skulle ankra i hjärtat af riket, för att i dess hufvudstad med våld utföra hans brottsliga anslag» o. s. v. — Att fröken Rudenschöld och sekreteraren Ehrenström m. fl. varit delaktiga i dessa planer, tillkännagafs äfven i samma tal.

Det var äfven vid detta sammanträde, som en annan af Armfelts hemliga korrespondenter, grefve Gyldenstolpe, på grund af bref, funna bland Armfelts papper, genast fick sin dom. Han inkallades inför konseljen och hotades med all lagens stränghet, men det tillkännagafs honom, att hertigen af gunst och nåd och på grund af hans särskilda ställning till den unge konungen ville inskränka hans straff till afsättning från guvernörsämbetet och förvisning från hufvudstaden. Förskräckt öfver detta hot, förklarade den gamle mannen sig härmed nöjd och undertecknade sedermera en skrift, hvori han erkände sig vara brottslig. Grefve Gyldenstolpes namn indrogs sålunda icke i ransakningen inför Svea hofrätt, men Reuterholm drog försorg om att förhållandet i allmänna tidningar bekantgjordes, och tillkännagifvande härom gjordes till hofrätten samt intogs i dess protokoll. Gyldenstolpes brottslighet skulle hafva bestått i medvetandet om Armfelts och fröken Rudenschölds hemliga anslag, och i hans bemödanden att i deras intresse stifta oenighet mellan hertigen-regenten och den unge konungen. Detta sistnämnda bestyrktes af ett bref från fröken Rudenschöld till Armfelt *).

Samma dag öfverlemnades till hofrätten de funna papperen jemte en omständlig förteckning **). Det skedde med stor högtidlighet: riksdrotset for i stor gala, med vagnen omgifven af stånddrabanter ***), till hofrätten för att öfverlemnå regentens skrifvelse om riksförråderiet och befallning att påskynda ärendets behandling. Ransakningen tog ny fart; och under April och

*) Se ofvan sid. 162.

***) Intagen i protokoll:1, sid. 181. Papperen voro fördelade i konvolut Litt. A—Q; antalet bref till Armfelt utgjorde icke mindre än 783, utom hvarjehanda koncepter, memorialer och andra skrifter.

****) Se Ehrenströms Anteckn., II: 92.

Måj månader 1794 sysselsatte sig domstolen med all flit med läsning af handlingarna och förhör med de anklagade.

Redan samma dag, den 9 April, inkallades Ehrenström och fröken Rudenschöld, och underrättelse meddelades dem om de nya vapen, man fått i händerna; och sedermera undergingo de, dels hvar för sig, dels konfronterade, många och långa förhör. Ransakningen fördes nu som förut med noggrannhet och skarp-sinnighet af aktor advokatfiskalen Örbom. De svarandes ställning var ej längre så fördelaktig som under rättegångens början, men ingen af dem förnekade sin fintlighet vid svaren. I början iakttago så väl fröken Rudenschöld som Ehrenström samma hållning som förut och nekade medvetenhet om hvarje slags stämpling; men då alla bref lades i dagen, som skrifvits under början af 1793, den tid, då Armfelts ryska projekter nådde sin höjdpunkt, afgaf fröken Rudenschöld en utförlig och sanningsenlig bekännelse (den 19 och 22 April).*) Bekännelsen gjordes, heter det i protokollet, »under synbar sinnesrörelse och tårars utgjutande». I vissa delar innehöll fröken Rudenschölds bekännelse mera, än hvad som framgick af brevväxlingen — t. ex. uppgiften om den föreslagna riksdagen i Falun och projektet att låta konungen resa till Finland och Ryssland.**)

Ehrenström nekade i början envist att erkänna sina bref, ehuru han icke kunde dölja sin häpenhet, då det bekanta brevet till Aminoff***) den 9 April upplästes för honom; och ännu sedan fröken Rudenschöld bekant innehållet af sin politiska brevväxling med Armfelt, vidhöll Ehrenström sitt nekande. Han hotades då (den 23 April) med svårare fängelse; och dels ovissheten om förmågan att uthärda »den art af tortyr», hvarmed han hotades, dels obehaget af »den förhatliga rol att ljuga», dels fröken Rudenschölds föredöme föranledde, att han plötsligt beslöt att erkänna alla sina bref. »De voro så mycket svårare att förneka, säger Ehrenström själf, som de icke allenast voro egenhändiga, utan ock, genom baronens vanliga försigtighet, chiffren dechiffererad i själfva brefven.» †)

Mängden af bref och handlingar gjorde dock att vidlyftiga förhör följde äfven efter dessa bekännelser, mindre för att utröna fröken Rudenschölds och Ehrenströms egna brott, än vidden af Armfelts förehafvanden. Säsom svar på den under ransakningen

*) Protokoll, sid. 223—247.

i **) Se ofvan, sid. 196. Protokoll, s. 230, 234.

***) Se ofvan, sid. 183.

†) Ehrenström, Anteckn. II: 111, 120, Protokoll, s. 272.

framställda frågan, af hvad anledning Ehrenström önskat förkortandet af konungens minderårighet, ingaf han den 19 Maj en vidlyftig skrift, hvilken egentligen är en politisk afhandling rörande ledningen af Sveriges angelägenheter efter Gustaf III:s död och en motivering af det missnöje, som gifvit sig luft i Armfelts och hans vänners brevväxling. Det var en trotsande kritik af Reuterholms förvaltning, och dess följd kunde icke blifva annat än ökandet af dennes hat. »Af alla mina under denna rättegång författade skrifter, säger också Ehrenström, var det ingen, som mera retade baron Reuterholm än denna . . . Också kände hans förbittring inga gränser. För min del trotsade jag den, ty jag hade icke mera någon välfärd att förlora, och jag ville innan mitt slutliga fall åtminstone njuta den ära, att frimodigt hafva yttrat sanningen om mina förtryckare och att för nationen hafva karakteriserat deras styrelse-principer.» *)

Det var således ett slags testamente till eftervärlden af en man, som ansåg sitt öde på förhand afgjordt och ville hafva uttalat sin protest mot Reuterholms styrelse af Sveriges öden, innan hans hufvud föll eller han lefvande begrafdes i fängelse. Denna skrift är obestriddigen, med alla ensidigheter och öfverdrifter, ett historiskt aktstycke af intresse, såsom utvisande i sammanfattad form den tankegång, som låg bakom de gustavian-ska rojalisternas förehafvanden och önsknigar, samt är skriven med Ehrenströms vanliga klarhet och skärpa.

Den 30 April uppträdde inför hofrätten en ny anklagad: det var öfversten J. Fr. Aminoff, som inkallats på grund af de besvärande omständigheter, hvilka mot honom förekommit. Han tillämpade under hela ransakningen, liksom Armfelt gjort med afscende på sin »Prospectus», »prima regula juris: nega». Han nekade till allt: det ofvannämnda komprometterande brevet från Ehrenström hade han aldrig emottagit, sade han; planer af den art, som i brefven omförmäldes, vore honom fullkomligt obekanta. Någon resa till Petersburg eller Piemont i politiska ändamål hade han icke påtänkt. Med ifver bedyrade han i sina svar sin konungatrot och sitt hat mot alla konspiratörer och talte om sin »odödliga vördnad, tillgifvenhet och erkänsla för en konung, som han ansett för sin välgörare och hvars stoft han till sitt sista skulle fukta med sina tårar» **).

På grund af hvad som förekommit under förhören med fröken Rudenschöld och Ehrenström, anställdes en konfrontation

*) Ehrenström. Anteckningar, III: 135 o. f. samt Protokoll, s. 426.

**) Protokoll, s. 312 o. f.

mellan dem och Aminoff den 22 Maj, hvarvid denne vidhöll sin ståndpunkt och yttrade till Ehrenström, att denne skulle vara honom ansvarig inför Guds ansigte för allt hvad han kunde lägga honom till last med afseende på medvetenhet om brottsliga anläggningar. Armfelt har om protokollet öfver denna konfrontation yttrat, att »det är verkliga rörande. Aminoff, säger han, hade tagit sitt parti att neka blindvis till allt, och de medolycklige, som nämnt honom, begära ej bättre än att ensamt påtaga sig alla beskyllningar. Hade här varit fråga om ett verkligt brott, så hade man ej sett så mycken täflan om heder och ömhet: en niding är likaså samvetslös som utan känsla.»*)

I allmänhet kan det icke nekas, att förhören med dessa anklagade visa ridderliga sidor af deras personliga karakter. Långt ifrån att söka lindra domen öfver sig själfva genom att kasta ansvaret på hvarandra eller på den frånvarande man, som genom sin oförsigtighet beredt deras ofärd, eller om honom fälla ned-sättande omdömen, sökte de, oaktadt alla lockelser,**) i stället att framställa de medanklagades förhållande i det bästa ljus. Ehrenström förklarade, att han »gärna ville vara som det offrade djuret i öknen och åtaga sig ensam alla synderna, så vida han därigenom möjligen kunde frälsa dem, om hvilkas oskuld han vore fullkomligt öfvertygad.»***) Ehrenström visade särskildt i förhållande till Armfelt en verklig högsinhet, såsom snart skall berättas.

Ej fullt så ridderligt förhöll sig Schröderheim och Lagerbring, hvilka änyo inkallades till förhör med anledning af den i Florens stulna brevväxlingen, samt baron Evert Taube, som äfvenledes inställde sig inför rätta. För dem alla var ingenting angelägnare än att blifva från målet skilda och att ej misstänkas för förtrolighet med en så brottslig man som Armfelt. Ingenting förekom heller af graverande beskaffenhet mot dessa gustavianer, hvarföre de också ej vidare hördes †).

* * *

*) Själfbiografi, anf. st., II: III; se Protokoll, sid. 445 o. f.

**) Sådana saknades ingalunda. Man sökte väcka fröken Rudenschölds svartsjuka genom att visa henne bref från Armfelt, där han talat om henne med ringaktning: hon svarade stolt, att hon ansåg det förfalskadt. (Se hennes tryckta själfbiografi, anf. st. s. 16.) Ett bref från Edman, Reuterholms sekreterare, till fröken Rudenschölds bikt-fader Petrejus med öfversändande af hvar-jehanda «extracter» af detta slag för att beveka henne till ånger öfver förbindelsen med Armfelt (24/5 1794), finnes i K. Bibl:s autografsamling.

***) Protokoll, sid 451.

†) Se deras yttranden i protokollet: Lagerbrings, sid. 52, 91, 333, och Schröderheims, sid. 108, 293; om Taube sid. 490. Jfr med afs. på den sist-

Den 19 Juni ansågs ransakningen med de anklagade Rudenschöld, Ehrenström och Aminoff avslutad, och aktor afgaf mot dem sitt slutpåstående *). Det lydde för dem alla, såsom förrädare mot konung och fädernesland, på förlust af adelskap, lif, ära och gods, med den skärpning för Ehrenström, att han med anledning af förgrifliga uttryck mot hertigen-regenten i en af sina till hofrätten ingifna skrifter **) måtte mista högra handen och steglas.

Följande dagen afgafs yrkande mot tvenne personer, som spelat en underordnad rol i detta drama, kamreraren Mineur och källarmästaren Forster, hvilka båda stätt i brevväxling med Armfelt. Den förstnämnde var sedan gammalt Armfelts förtroendemän i ekonomiska angelägenheter och hade särskildt uppdrag att under Armfelts frånvaro tillse att intet fattades fröken Rudenschöld, med hvilken han fördenskull ofta stod i beröring, och hvars namn ofta nämndes i de bref, som växklades mellan Armfelt och Mineur ***). Några politiska hemligheter voro dock icke på tal i denna brevväxling, ehuru Armfelt äfven i dessa bref, såsom vi sett, gaf luft åt sitt missnöje. Det enda som kunde förevisas Mineur, var att han mottagit och till fröken Rudenschöld aflemnat det beryktade brevet till dalkarlarna, hvilket han äfven haft i uppdrag att söka vidare befordra. — Källarmästaren på operakällaren Forster, personlig vän till Mineur, hade under dennes frånvaro från Stockholm, mest på Armfelts egendom Lindnäs, hvars förvaltning var honom uppdragen, varit hans kommissionär i Stockholm och försträckt honom och fröken Rudenschöld penningar, när dylika tröto. Med den sistnämnda, som han i sina bref kallade »min vis-à-vis», hade han stätt i hvarjehanda beröring. De bref af hans hand till Mineur, som förelägo, rörde mest enskilda uppdrag, men innehöllo ett

nämnde bref från honom och Sophie Piper till A. Fersen (tr. i Bihang till Schinkel, I: 189, 195).

*) Det var författadt under Reuterholms ögon af hans privatsekreterare expeditionssekreteraren Edman. Örbom, som var aktor i målet, hade uppsatt ett annat påstående, som dock befans för lindrigt och af Reuterholm med ovilja kasserades och sönnerrefs. Edmans skrift undertecknades af Örbom. Se Ehrenström, II: 161; Protokoll, s. 512—532.

**) Att hertigen skulle rysa för att hafva undertecknat arresteringsordern. (Se ofvan sid. 264.)

***) Anmärkningsvärd är den föga vördnadsfulla ton, med hvilken Armfelts forne kammartjenare i sina bref tillät sig att omtala »fröken». Det samma var förhållandet med Armfelts andra hjälpreda i Sverige, major Ugglå; denne misstrodde af fröken Rudenschöld och Mineur, samt angafs af Mineur såsom köpt af Reuterholm.

och annat glåpord om regentens »visa anstalter». Oförsigtiga muntliga yttranden hade föranledt, att Förster i Oktober 1793 varit uppkallad till öfverståthållaren Modée och erhållit en varning att »hålla sin mun»; och kort därefter hade han i ett bref till Armfelt, hvaraf afskrift, tagen i Hamburg, skickades till Reuterholm, med anledning häraf fallt vanvördiga utlätelser och klaggat öfver, att hertigen icke hållit sitt löfte till honom att bevilja förlängning af kontraktet på källarrörelsen. I detta bref hade han utlåtut sig: »Ack, hvilken justice! Blott för att man talat hvad man tänker, så blir man genast uppkallad och förmant att tåga». — Detta var allt som kunde läggas Mineur och Förster till last. Någon bekännelse hade de icke vidare att afgifva; men aktör yrkade, att de tills vidare skulle hållas i säkert fängsligt förvar *).

Mot baron Lillje, Sources och Signeul, hvilka alla under ransakningen suttit fängslade, nedlades talan, hvaremot med afseende på statssekreteraren Franc hemställdes **), att han måtte dömas till ansvar för missbruk af sin fribrefsrättighet vid befordrandet af Armfelts brevväxling med fröken Rudenschöld och Ehrenström.

Mot Armfelt framställdes aktors slutpåstående den 7 Juli, sedan den utsatta stämningstiden af tre månader gått till ända. Hufvudsumman af hans brott angafs sålunda, att han, »jämte de straffbaraste tillvitelser emot nu varande regering samt det svåraste tadel å dess för rikets väl och säkerhet vidtagna författningar, gått så långt i förgätenhet af ära och trohet mot sin öfverhet och fosterland, att han, för att tillfredsställa egen regerings-, vinnings- och hämndlystnad, velat och, dels själf, dels genom andra, hvilkas tillgifvenhet för honom han listigt förstätt att begagna, ifrigt arbetat därlän, att på bekostnad af medborgares sällhet och rikets själfständighet med utländsk härsmakt kunna åstadkomma ändring uti Sveriges styrelse och regementsförfattning». Såsom stöd för denna anklagelse anfördes väsent-

*) Protokoll, s. 535—538. Karakteristiskt för ransakningssättet är följande tolkning af ett af Försters bref till Mineur. Det heter där: »Fröken har fått bref med sista posten.» (Ny sida, ny mening:) »Angående försigtigheten, har Du hört gamla ordspråket; den som dör af hot, skall man bota med en lort». Däraf gjordes nu den för Förster graverande anklagelsen att han varit medveten om hemliga förehafvanden: han hade »berättat att fröken med posten fått bref, som orden lyda, angående försigtigheten»(!) Förvidningen är uppenbarligen af rättvisans skipare gjord med elak afsigt. Yttrandet om »försigtigheten» syftar på den kort förut erhållna varningen af öfverståthållaren.

**) D. 23 Juni. Prot., s. 545—548.

ligen följande omständigheter, hvilka dels genom Armfelts brev-växling, dels genom vittnesmål kommit i dagen: att han väckt förslag om hållande af riksdag i Falun, om konungens resa till Finland och Ryssland samt om Aminoffs beskickning till kejsarinnan; hans plan att genom hertigen-regentens bestickning åstadkomma en förändring i ministären och att förmå kejsarinnan att hota med en flott-demonstration; hans »mémoire» till kejsarinnan, hans s. k. revolutionsplan och depeschen till Toll, alla i samma syfte *). Därjämte lades Armfelt till last, att han genom fröken Rudenschöld och Ehrenström sökt i landet utbreda missnöje med förmyndareregeringen och uppelda folkets sinnen för den unge konungen; hans försök att genom fröken Rudenschöld och Stackelberg förmå konungen att skriva ett bref till ryska kejsarinnan, »författadt i sådana uttryck, att H. M:t gillade hvad baron Armfelt kunde förehafva och hos kejsarinnan utverka»; hans budkaffe till dalkarlarna och uppmaningen att bland ofrälse stånden utsprida vissa rykten i händelse af riksdag. **) — Att Armfelt ärnat snart använda de »krafteliga läkemedel», hvarom han i ett bref talat, och att antingen åstadkomma utländskt eller inbördes krig, sades vara bevisadt genom hans i bref till fröken Rudenschöld och Aminoff uttalade afsigt att återvända till Norden, och genom hans bref till kejsarinnan och Rasumowski, hvilka innehölle falska framställningar af förhållanden i Sverige. Härtill lades äfven Armfelts tal i Genua ***) , hvilket icke anstatt en neutral makts minister, och utgifvandet af »Prospectus».

På dessa grunder yrkade aktor, att Armfelt skulle dömas förlustig adelskap och riddarvärdighet, lif och gods, hvarjämte, då han flytt undan lagens näpst, hemställdes, att han blefve förklarad fridlös inom Sveriges landamären och att hans namn på skampålen uppspikades †).

Öfver aktors yrkanden afgäfvos de tilltalade, med undantag af Armfelt, hvilken säsom frånvarande måste dömas »in contumaciam», sina förklaringar, bland hvilka Ehrenströms, säsom var att vänta, var den mest anmärkningsvärda både genom sin beskaffenhet och sin utförlighet. Den upptager, jämte sina bilagor,

*) Se ofvan sid. 184 o. f. För denna sistnämnda, som tydligt sades ådagalägga hans »fasansfulla föresats att med utländsk härsmakt befördra framgången af sina förrådiska stämplingar», lemnas i slutpåståendet en utförlig redogörelse.

**) Se ofvan sid. 197.

***) Se ofvan sid. 117.

†) Aktors påstående jämte bilagor är tryckt i Protokoll, s. 573—595.

i hofrättens tryckta protokoll icke mindre än 74 kvartsidor, och är författad på den otroligt korta tiden af fyra dagar *).

Försök hade gjorts genom Reuterholms utskickade att stämma Ehrenström ogynnsamt mot Armfelt, öfver hvars oförsigtighet han hade så mycken grund att beklaga sig **). Det oaktadt tog han i denna skrift på det bestämdaste Armfelts försvar. Han förklarade, att han i dennes bref, »ehuru författade med den legèreté, som tillhör hans snille», aldrig funnit ett enda ord, som utmärkt det onda uppsätet att förrådiskt stämpla mot konungen och riket, och frandrager bevis på Armfelts fruktan för revolutionen och hans tillgifvenhet för konungen. Därjämte gifver han en förträfflig karakteristik af Armfelts sätt att brevväxla, hvars sanning skall vitsordas af en hvar, som känner Armfelts egendomligheter. På samma gång innebär den äfven förklaringen och ursäkten för hans vågade utlätelser, djärfva förslag och dristiga omdömen. »Hans fruktsamma imagination, heter det bl. a., födde bref på bref, och i de påföljande glömde han ofta själf de idéer, projekter och omdömen, som han haft i de föregående. Under denna ebb och flod af motsägelser, stridande afsigter och föresatser, var det mig omöjligt att hos baron Armfelt sluta till något uppsät om förräderi, myteri eller förändring i regeringen.»

Den 22 Juli föll hofrättens dom öfver samtliga de anklagade. Hofrätten ansåg Armfelt vara »fulleligen förvunnen att hafva i de mest egennyttiga afsigter, icke mindre med inländska personer på åtskilliga sätt stämplat, än äfven sökt uppmåna utländsk makt och sätta den i harnesk, för att med väpnad hand befördra ändring i rikets närvarande, på antagna, edeligen be- svurna lagar och högtsalig H. M:t konung Gustaf III:s upprättade testamentariska förordnande grundade styrelse och regementsförfattning.» På denna grund lydde domen på förlust af lif, ära och gods samt fridlöshet, dock — emot aktors yrkande — utan det vanärande straffet af namnets uppspikande på skampålen.

Äfven med afseende på Ehrenström biföll hofrätten icke i allo aktors påstående: Ehrenström dömdes till döden, men högra handens afhuggande och stegling nämndes icke i domen. Denna grundades på hans medvetenhet om Armfelts anslag och de därför afsedda medlen, hans därtill gifna bifall samt hans i samma syfte framställda egna förslag. Fröken Rudenschöld dömdes äf-

*) Se Ehrenström, Anteckn., II: 179.

***) Se härom Ehrenströms Anteckn., II: 171 o. följ.

ven till döden genom halshuggning, på grund af medvetenhet om de tillärnade anslagen och de för dessas framgång föreslagna åtgärderna: det ifrågasatta brevet från konungen till kejsarinnan, cirkulärbrevet till dalkarlarna, riksdagens sammankallande till Falun, den ryska flottdemonstrationen samt hennes anbud att resa till Ryssland. Däremot ställdes Aminoff under framtiden, då han mot sitt nekande icke kunde anses vara öfverbevisad att hafva egt säker och fullständig kunskap om Armfelts förslag, ehuru många besvärande omständigheter, dels genom hans egna, dels genom fröken Rudenschölds och Ehrenströms bref ansågos hafva mot honom förekommit. Mineur, Forster, Sources, Lillje och Signeul frikändes, äfvensom Franc; den sistnämnde dock med lemnande af öppen talan med afseende på felaktighet i tjänsten genom missbruk af fribrefsrätten.

De lifdömdes straff stöddes på Missgärningsbalkens 4 kap. 1—3 §§, hvori förlust af lif, ära och gods stadgas, ej blott för förrådiska stämplingar, äfven om »de ej gitta skada göra», utan ock för deras befrämjande »med bref, råd och hjälp eller medvetenhet därom, utan att dem afvärja eller upptäcka».

Reuterholm förgrymmades emellertid öfver att hofrätten ej ansett sig böra bifalla aktors yrkanden i all deras stränghet*); och denne sistnämnde förmäddes att anföra besvär öfver hofrättens dom, hvori han vidhöll sina yrkanden om de anklagades dömande till vanärande straff**). Ändring och nåd söktes af fröken Rudenschöld, Ehrenström och Aminoff***); och till de anklagades förklaring utställdes aktors besvär öfver hofrättens dom.

Ehrenström afgaf den 8 Sept. med anledning af aktors yrkande om skärpning af hofrättens dom den sista af de märkliga försvarsskrifter, som under rättegången flöto ur hans snabba och skickliga penna. Dess slutord förtjena anföras; de innehålla en slående karakteristik af hela det sätt, hvarpå man vid högmålets

*) I bref till Sparre (Eriksb. arkiv ²²/₈, 1794) uttrycker han sin harm öfver »hofrättens skandalösa uppförande», hvilket han hoppas, att högsta domstolen skall rätta.

**) Äfven denna skrift var på Reuterholms tillskyndelse uppsatt af Edman i Örboms namn (se Ehrenström, II: 217).

***) Deras skrifter äro tryckta i Protokoll, s. 767: därjämte skref fröken Rudenschöld enskildt en i ödmjuka och smickrande ordalag affattad böneskrift till hertigen, i hvilken hon bl. a. förklarade, att den grymmaste af hennes sorger vore, att hon ådragit sig hertigens misshag. «Aveuglée par la passion qui maltrisa mon âme, je ne suivis que la seule route qu'elle me dictait, sans prêter mon attention aux suites funestes et conséquentes qui en résultaient; mais rendue enfin à moi-même, j'en vois toute l'étendue, en gémissant sur le passé.» (Egenhänd. skrift, nu i Aminne arkiv.)

behandling gått till väga. »Herr advokatfiskalens stora tafla af en grufflig sammansvärjning mot E. K. M:t och riket, som han förfärdigat i en afsigt, åt hvilken hans eget samvete en dag må gifva dess rätta namn, och på hvilken hans grofva pensel målat mig och mina medfångslade såsom de värsta förrädare, missdådare och ogärningsmän, som någonsin funnits, förekommer mig i öfrigt som föreställningen af en vild och olyggelig öken på en teater. Hvert enda föremål är där förskräckande; ögat ser ej annat än nakna klippor, stora branter, mörka klyftor och rysliga kulor. Allt detta, om det skall göra det äsyftade intryck, får dock icke betraktas utan på ett visst afstånd, blott på en sida, från en viss synpunkt, icke vid en naturlig dag, utan ett med besvär och kostnad tillskapadt sken af hundra lampor. Går åskådaren upp på teatern och granskar närmare de ämnen, som förfärat hans inbillning, så försvinner illusionen; artistens konst och färger äro förspillda: af hela den fasliga öknen är intet annat kvar än — måladt papper.»*)

Äfven Aminoffs förklaring utmärkte sig för skarpa tillmälen mot advokatfiskalen och hans påståenden, hvilka karakteriserades såsom »utskum af galla och gift i hätskhet och smädelse», hvori de anklagade »med calomniens svartaste färger» vore afmålade.

Reuterholms inflytande i högsta domstolen var så mäktigt, att dess ledamöter, tvärt emot hvad som varit att vänta, hemställde om skärpning af hofrättens dom. Ej blott Armfelt, Ehrenström och fröken Rudenschöld dömdes från lif, ära och gods, utan äfven Aminoff; hvarjämte för Ehrenström och fröken Rudenschöld stadgades schavotteringsstraff, och aktors yrkande om uppsläendet af Armfelts namn på käken bifölls.

Omsider afgjordes saken i hertigen-regentens konselj så, att högsta domstolens hemställan angående Armfelt bifölls; **) Ehrenström dömdes till schavottering och att på afrättsplatsen utföras, men där benädas, samt till lifstidsfängelse och skulle han icke kunna under något pardonsplakat inbegripas. Fröken Rudenschöld dömdes till schavottering och inspärrande på spinnhuset. Förgäfves hade rikskanslern Sparre sökt få straffet skärpt

*) Se Protokoll, s. 793.

**) Dock tillkännagafs, att Kongl. Maj:t »på grund af den nådiga ömhet och vårdnad om sina trogna undersåtars rätt, som ej tillåter att en förrädare namn må kunna med någon annan redlig mans bortblandas», förordnat, att tillnamnet uteslöts i den nesliga inskriften, som sålunda skulle lyda: «Gustaf Mauritz, sitt fäderneslands förrädare, fridlös öfver allt Sveriges rike och underlydande länder.»

därhän att hon skulle offentligen risas, ett yrkande, hvarigenom han förvärfvat det bekanta spenamnet *riskanslern* *). Aminoffs dom lydde på lifstidsfängelse; Mineur och Forster skickades i arrest till Malmö, hvarifrån de sedermera deporterades till S:t Barthelemy.

Straffet sattes genast i verkställighet: den 23 Sept. uppspikades Armfelts namn på kåken; samma dag schavotterade Ehrenström och utfördes den 8 Okt. till afrättsplatsen; där upplästes för honom benädningsplakatet, hvarefter han genast affördes till Karlstens fästning. Dit hade redan förut öfverste Aminoff blifvit förd. Fröken Rudenschöld schavotterade den 24 Sept. och fördes sedan till spinnhuset.

* * *

Härmed var således den Armfeltska högmålsprocessen avslutad. Vid sidan af den juridiska proceduren och bestraffningen hade emellertid Reuterholm dragit försorg om, att de anklagade i den allmänna meningen så djupt nedsattes, att intet straff kunde anses för hårdt. En hel tryckt litteratur framkallades, utom de vidlyftiga hofrättsprotokollen, hvilka efter hand trycktes och utgöra en quartvolym af mellan 8 och 900 sidor. Först kom hertigen-regentens tal den 9 April, hvarest domen kan sägas vara fälld redan före ransakningen; sedan utfärdades den 22 April skrifvelse till domkapitlen i riket **) med befallning att i alla rikets kyrkor låta anställa högtidlig tacksägelse för »Försynens underbara nåd och mäktiga beskydd», som räddat Sverige ifrån den öfverhängande faran. I Maj 1794 utgafs genom justitiekanslerns försorg ett »Utdrag af de hufvudsakligaste handlingar» i det pågående högmålet, försedt med en inledning, hvari de anklagade, särskildt Armfelt, utmålades på det värsta sätt: »omgifven med all förräderiets fasa», såsom ett »samhällets missfoster, ett brottets vidunder» och »den mest utlärde opprorsstiftare», »äreförgätnaste niding», »utspridare af nedriga och nidingsfulla lögner»; »vårt modersmål, hette det, saknar uttryck att namngifva hitintills bland oss oerhörda och bottenlösa nedrigheter och förräderier». I denna inledning påstods det vara ådagalagdt, att »de sammansvurna» under sommaren 1794 ärnat låta revolutio-

*) Se härom Ehrenström, II: 255. Han anser att Sparre, på Reuterholms uppmaning, gjort detta yrkande: denne ville därigenom vinna, att äfven Ehrenströms straff skulle skärfas till spö-straff.

**) Konzeptet till denna skrifvelse, med Reuterholms rättelser, finnes bland hans papper.

nen utbrista. »Påtagliga» uttryck i brevväxlingen, såsom att svärdet vore draget ur skidan, att allenast på en människas lifstid ankomme, när Armfelt och fröken Rudenschöld finge räkas, o. s. v., hade redan vid jultiden 1793 visat, att »crisis» vore nära för handen, och föranlett arresteringen.

Denna illvilliga tolkning af ur sitt sammanhang lösryckta meningar, hvilkas rätta innebörd ej kunde vara vederbörande obekant, visar den grad af sanningskärlek, med hvilken man gick till väga. Dessa »Utdrag» kunna delvis anses såsom vilseledande förfalskningar; genom afsigtliga stympningar hafva yttranden i likgiltiga ämnen framställts såsom förgripliga. Vi hafva sett ett exempel i frågan om ett bref från källarmästaren Forster *). Ett annat, ej mindre karakteristiskt, må här anföras — många skulle kunna tilläggas. Ett af fröken Rudenschölds bref, tryckt i »Utdragen» **) slutar där med orden: »Händelserna tryckas nu sammanstötta för att utveckla det kaos, hvori vi befinna oss» — ord, som synas häntyda på en i Sverige snart förväntad katastrof. Forsätter man läsningen i originalbrevet, så finner man att de hafva afseende på de för franska republikens motståndare gynnsamma underrättelser om Europas allmänna politiska ställning, som från Bryssel inberättats af greve Fersen!

Att den Reuterholmska styrelsen ej var hägad att offentliggöra för mycket af det bittra klander och ätlöje, hvärmed den behandlats i Arnfelts brevväxling, var förklarligt nog: detta hade kunnat skada dess anseende. Man gick därför, med afseende både på hvad som intogs i de tryckta protokollen och i »Utdragen», tillväga med prisvärd försigtighet, utan att hysa småaktiga samvetsbetänkligheter med afseende på noggrannheten. När Ehrenström t. ex. i ett bref ***) hade skrivit: »Hvad skall man väl döma om en regering, som börjar med att tillåta tryckfriheten vid en tidpunkt, då alla andra potentater finna sig nödsakade att inskränka den» — så aktade man sig visligen att fortsätta meningen: »och som efter sex månader ser sig tvungen att helt och hållet göra om detta sköna verk». Hvad som kunde anses personligen komprometterande för hertigen eller hvad som rörde kejsarinnan Katarinas stämning mot honom, blef på goda grunder uteslutet; men äfven t. ex. hvad som rörde den mängmskrifna kodicillen till Gustaf III:s testamente. Att komma i dess besittning utgjorde, såsom vi sett, en hufvudpunkt i Arnfelts

*) Se ofvan sid. 271.

**) ^{19/4} 1793, s. 15.

***) ^{23/1} 1793, tr. i Utdrag, s. 30.

planer. Men onekligen hade det haft sina vådor att låta allmänheten få kännedom om tillvaron af ett så farligt aktstycke *).

Om sålunda det väsentligaste af hvad som finnes förgräpligt i Armfelts och hans vänners brefväxling, kan sägas vara offentliggjordt i »Protokollen» och i »Utdragen», så är bådaderas värde såsom historisk källa ringa, efter hvad en jämförelse med originalhandlingarna ådagalägger. Anmärkningsvärd är därjämte den ringa öfverensstämmelsen mellan dessa båda publikationer. I »Utdraget» har man upptagit stycken af bref, som ej finnas omnämnda i protokollet, och tvärtom. Sitt intresse ega de förnämligast såsom åskådliggörande rättsbegreppen hos de män, som under Reuterholms regering skipade rättvisan i Sverige.

»Utdragen» utgäfvos sedermera i tysk öfversättning med en inledning och vidlyftiga anmärkningar, hållna i en ton, som om möjligt öfverträffade den ofvannämnda berättelsen i bitterhet, medan i samma skrift vid hvarje tillfälle rökoffer tändes för Reuterholm. Denna smådeskrift författades af C. F. Nordenskjöld på svenska, öfversattes på tyska af en viss Mandorff, som därför af regeringen belöntes**), och utgafs först i Stralsund under namnet »Gustav Moritz Armfelts Landesverrätherey», samt sedermera på svenska med titel »Gustaf Mauritz, sitt fäderneslands förrädare». Äfven på italienska utgäfvos och öfversattes dessa utdrag genom Lagerswärds och Piranesis försorg och på svenska regeringens bekostnad.

Den bekanta skriften »Lettera al generale Acton», som först anonymt utgafs i Siena, och sedermera ontrycktes under Piranesis namn, var naturligtvis äfven till sitt väsentliga innehåll en smådeskrift mot Armfelt och väckte stort uppseende. Piranesi hade till denna skrift lemnat materialerna; men den sedan så berömde italienske författaren Vincenzo Monti hade gifvit skriften dess form, hvilken genom sin qvickhet och skärpa är vida öfver den halfbildade Piranesis litterära förmåga. Den finnes intagen bland Montis »Opere inedite.»***)

*) I Svea hofrätts protokoll, s. 262, finnes visserligen i ett bref från Ehrenström en kodicill omnämnd, men på ett sätt som ej var egnadt att fästa uppmärksamheten på detta aktstyckes innebörd.

**) Vår lilla öfversättare af Armfeltska äreminnet fick såsom vederlag för dess möda och risqué med detta scabreusa arbete survivance på licentföreltaresysslan i Stralsund, skrifver Reuterholm till Sparre ²⁴7, 1795. (Eriksb. arkiv.)

***) Piranesi skrifver därom själf till Gjörwell (Gjörw. brefväxl., K. Bibl.) i Febr. 1795: «La mia strada è divenuta un corso, e da domenica, che la pubblicavo, se ne erano andati più di 500 esemplari.»

Äfven en fransk öfversättning af de till Armfelts process hörande aktstyckena utarbetades längre fram, men blef icke utgifven, och manuskriptet stannade slutligen bland Armfelts papper *). I England utkom prospekt till en skrift om Armfelts lefnadsöden, hvilken skulle utgifvas på alla språk och innehöll de gröfsta smädelser **). De redan omtalade »Historische Briefe» i Archenholz' Minerva böra ej heller lennas onämnda bland de från Reuterholm utgångna anti-Armfeltiana ***).

Vidare trycktes och utdelades särskildt aktors besvär öfver hofrättens lindriga dom, det aktstycke under processen, hvarest anklagelserna på det skarpaste framhöllos och de mest kränkande omdömen falldes om de sammansvurna. Sedan domen fallit och straffet blifvit verkställt, utgafs ännu ytterligare ett särskildt »Sammandrag af handlingar, protokoller och utslag uti det mot Gustaf Mauritz m. fl. upptäckta och afdömda högmål», hvilket jämte en kungörelse i samma ämne skulle från predikstolarna uppläsas. I denna sistnämnda förkunnades till svenska allmogens uppbyggelse, att »de förrådiska anslag», som nu lyckligt blifvit upptäckta och straffade, mäst föranleda antingen »blodigt och förödande in- och utvärtes krig» eller förspilla Sveriges ära och själfständighet. »Vi skulle tvingas, hette det, att mottaga föreskrifter och befallningar från ett främmande hof, och svenska

*) Armfelt skriver härom till sin hustru $\frac{7}{8}$, 1800 från Dresden: «Lilla Heland var hos mig och presenterade mig min process, öfversatt på fransyska, som han inköpt för ett par år sedan för 60 rdr., på det man ej skulle trycka den. Hade han ansett saken som jag, så hade han låtit trycka; nu kostar hans enfaldiga välmening mig 60 rdr.»

**) Se Barfods anteckningar, tryckta hos Ahnfelt, anf. st. VI: 76. Däri utlofvades en kort teckning af Armfelts ohyggliga förbrytelser, hvilka han förberedt genom de skamligaste gärningar. Såsom dylika förberedelser nämndes, att han vunnit konung Gustafs gunst genom att vara förrädare mot sin vän och reskamrat Sprengtporten, hans försäljning af ämbeten, hvarvid han «försäkrade alla tienstesökande om hjälp och tog pengar af allesamman»: att han utgifvit boken «om den politiska jämnvikten, som innefattade skamlösa försmädelser mot den stora kejsarinnan af Ryssland». Vid fredens afslutande med Ryssland hade han bortsålt sitt fädernesland; sedermera hade han förbundit sig med «förrädare och sitt fäderneslands afskrap, så att regeringen förgick sig så till vida, att den tilldelade honom ett af de viktigaste ställen i diplomatiska vägen»; genom sina stämplingar vore han «utstött ur mänskliga samfundet, mot hvilket han aldrig visat den ringaste rättskaffenhet, men som tvärtom med vedervilja måste anse honom för ett vederstyggligt kadaver».

***) Se ofvan, s. 215. På någon dylik skrift syftar sannolikt följande yttrande i ett bref från Reuterholm till Sparre (Eriksb. arkiv) $\frac{21}{2}$, 1795: «Det senast sända abbéns vackra arbete har jag genast skickat till Hamburg att införas, hvarom Nordenskjöld fått ordres att besörja, dock med iakttagande af all möjlig försigtighet, så att ingen dödlig må falla på den idén, att det är kommet från oss själva.»

folket att styras af personer, som inträngde i vår konselj och emot vår fria vilja och goda samtycke både njuta skydd af i vapen uppbagta fiender och utländsk makt.» I samma kungörelse inskräptes åliggandet att, om Armfelt skulle komma inom Sveriges gränser, gripa och till närmaste kronohäkte införa honom, och utlofvades en belöning af 4000 rdr åt den, som häri lyckades.

Reuterholms stora förjenster om rikets räddning framhöllos vid alla tillfällen: på det mest i ögonen fallande sätt vid hans dubbnig till serafimerriddare samma år. Den unge konungen, som då för första gången bevistade ordenskapitlet, höll ett tal, hvori han prisade dennes »mod och ståndaktighet, genom hvilken den afskyvärda konspirationen mot mig, min farbror och hela mitt fädernesland så lyckligen blef upptäckt, och vi alla i rättan tid frälsade från de svåraste öden, samt de obetaleliga bevis af denna riksförrädiska tillställning i Italien blifvit eröfrade och hitskickade.» *)

Såsom en yttring af enskild hämnd måste anses den skymf, som utöfver det nesliga schavotteringsstraffet tillfogades fröken Rudenschöld. Vid den visitation, som företogs på Armfelts egendom Lindnäs i Östergötland, hade nämligen jämte andra papper anträffats åtkilliga bref från fröken Rudenschöld till Armfelt, skrifna under den tid före 1792, som deras kärleksförbindelse varade. Antalet af dessa bref och biljetter uppgick till öfver tusen, ty Armfelt syntes icke hafva kunnat förmå sig att förstöra ens den obetydligaste lapp bland dem. Af dessa gjordes nu ett urval — resten stannade i Reuterholms förvar — af bref, hvilka syntes vara af särskildt komprometterande beskaffenhet för den stolta sköna, efter hvars ynnest Sveriges regent så länge fåfängt suckat. De voro nämligen skrifna, under det hon väntade att blifva moder till ett barn, hvars fader var Armfelt, och syntes antyda att hon varit betänkt på att förgöra fostret. Med högmålsprocessen hade dessa biljetter, skrifna under tillstånd af sjukdom och bekländhet och egnade att framkalla medlidande i stället för skadeglädje, naturligtvis intet att göra, lika litet som de bref till Armfelt från andra personer af äldre datum än sommaren 1792, som på samma ställe funnos och till större delen

*) Ehrenström berättar (II: 311), äit allmänheten, med anledning af detta uttryck, »under en lång tid benämnde vanliga tjufnader med ordet eröfring. Då någon frågade: Hvad har den tjuften stulit? svarade en annan: Han har *eröfrat* ett fickur, en silfversked eller något annat».

stannade i Reuterholms ego. Emellertid öfverlemnades det nämnda urvalet af fröken Rudenschölds bref till hofrätten med tillkännagifvande, att Kongl. Maj:ts nådiga vilja vore, att dessa bref i hofrättens protokoll ord för ord intoges, men att fröken Rudenschöld genom sin biktfader dr Petrejus skulle däröfver enskildt höras. Med vidrigt hyckel tillades, sedan denna föreskrift var gifven, att undersökningen skulle stanna härvid, »för att icke med uppdagande af vänära blottställa en hederlig slägt och fördubbla hennes sörjande och ålderstigna moders smärta» — sedan åt saken gifvits all möjlig offentlighet genom breffvens tryckning i hofrättens protokoll! Man nöjde sig icke ens med tryckningen i protokollen, utan lät öfversätta och utgifva dessa biljetter — de voro alla skrifna på franska — samt på gatorna genom kolportörer försälja öfversättningen under titel: »Den på kungshuset fängslade frökens, nu Magdalena Charlotta Carlsdotters, och riksförrädarens, som fordom kallades baron Armfelts, bref angående deras kärleksäfventyr.»

Den olyckliga Magdalena Rudenschöld, en gång en af de mest firade damer i hufvudstadens förnämsta kretsar, hade icke saknat förespråkare. Så väl hertigen-regenten som Reuterholm hade emottagit de bevekligaste föreställningar om hennes förskoning från prinsessan Sofia Albertina, och hertigens egen gemål hade med hennes böner förenat sina. Hertiginnan åberopade regentens löfte, gifvet i flera personers närvaro, att han skulle försöka att rädda fröken Rudenschöld från dödsstraffet; och prinsessan Sofia Albertina, som i själfva verket åtnjutit föga verklig tillgifvenhet af sin hoffröken, erinrade sin broder, att denna länge varit medlem af hennes hof och varit hennes väninna under tio år. I ett långt bref till Reuterholm nedlät sig den godhjärtade prinsessan att vädja till »visirens» goda hjärta, hans ädla och högsinnade tänkesätt samt förklarade sig villig att ensam bära hela ansvaret för benådningen: om regeringen af statsskäl ansåge sig böra låta rättvisan ha sin gång, så ville hon gärna bära det allmänna missnöjet; hennes förböner kunde få åberopas såsom anledning till att nåd finge gå för rätt. »Jag ensam, skrifver hon, skulle i det allmänna omdömet anses skyldig till för mycken svaghet.»

Reuterholm var smickrad af den höga supplikantens bref, och i sitt svar lät han henne veta, att det vore oändligt makt-päliggande för hans hjärta att kunna rädda lifvet på en person, som velat taga hans; men erinrade också om »de olyckor, som skola följa på denna förlåtelse, och det oskyldiga blod, som en dag skall flyta i strömmar, för att hafva räddat en gudlös brottsling». För hertiginnan uppgaf han, med skrymtad högsinnet,

att han användt mycken möda för att få den komprometterade frågan om de ofvannämnda breffven rörande fosterfördrifningen nedtystad i hofrätten. Han hade därigenom, sade han, velat »hänna sig med välgärningar!» — Vi känna på hvad sätt hans högsinhet, särskildt i denna fråga, yttrade sig.

Hertiginnan hoppades i det längsta, att dessa förböner skulle verka; men då den olyckliga Magdalena Rudenschölds öde gick i fullbordan, skref hon till sin svägerska: »Om jag vetat, att Magdalena i stället att mista lifvet skulle fått en så förfärlig bestraffning, så skulle jag helt visst icke hafva sökt blanda mig i denna affär för att rädda henne; jag är till och med förtviflad öfver att hafva gjort det.» *)

Af all den lågsinta hämnd, hvarpå Reuterholm och hertigen-regenten under denna tid frässade, var detta den mest föraktliga. Skammen återföll i allmänhetens ögon på dem, som uppträdde såsom den hämnande rättvisan.

Ej blott de i domen nämnda personerna drabbades af Reuterholms hämnd. Toll ställdes följande året inför rätta, därför att han genom Armfelts under rättegången så ofta citerade bref blifvit underkunnig om, men ej angifvit hans stämplingar; han dömdes på denna grund till två års fästning. Franc skildes från sitt öfverpostdirektörs-ämbete, Lagerbring och Schröderheim entledigades mot ackorder från sina landshöfdingebeställningar.

Äfven åtskilliga andra af Armfelts andra korrespondenter fingo genom hans eller sin egen oförsigtighet umgälla sin förbindelse med den farlige mannen. Den fromme grefve J. G. Oxenstjerna fick ett strängt bannbref af hertigen-regenten, för åtskilliga uttryck i det ofvan **) omnämnda brefvet. Han svarade i ödmjuka ordalag, erkände sin förseelse och tackade för hertigens nåd att det oakadt icke förbjuda honom tillträde till hofvet ***).

*) Hertiginnans och prinsessan Sofia Albertinas brevväxling i denna fråga finnes på Eriksb. arkiv. Tr. i Ahnfelt, Ur Sv. hofvets o. aristokr. lif IV: 212 ff. En i samma samling (IV: 210) införd anteckning af Trolle-Wachtmeister uppgifver såsom ytterligare anledning till Reuterholms hämndlystnad att fröken Rudenschölds far, riksrådet R., varit anledning till att hans morbroder, frih. J. Gyllenstjerna, för politiska stämplingar 1741 måst schavottera.

**) Sid. 208.

***) Ur svaret, förvaradt bland Reuterholms papper, må följande anföras. Han förklarar sitt förhållande såsom «un délire ingrat d'un jour. Au milieu d'une foule de chagrins et de maux, qui m'environnent, qui me sont particuliers et qui m'oppriment en silence, une tête accablée a mille fois déraisonné. Souvent, dans mes impatiences, j'ai critiqué jusqu'aux voies du Ciel. Mais toujours rappelé à mes devoirs, la fièvre ne descendit jamais à mon coeur. A ce portrait de moi-même. V. A. R. refuserait-Elle de distinguer la faute du crime, et l'indiscrétion des principes d'une âme corrompue?» — I

I en vida säkrare ton svarade grefve Axel Fersen, som fått upp-
bära förebräelser för sina yttranden till Armfelt om »hertigens
omgifning.» *) Han förklarade, att han aldrig stätt på förtrolig
fot med Armfelt och ofta ogillat hans uppförande. Hans yttran-
den i enskilda bref hade ej varit afsedda att komma till främ-
mande kännedom och voro icke skrifna i något särskildt syfte.
Hans slutord må anföras: »Hvad beträffar det förtroende, som
E. K. H. har ansett sig böra undandraga mig, så begär jag icke
att återfå det, huru nedslående än denna förlust är för mig. Jag
vet, att det är en känsla, som gifves själfmant och som man ej
ber om; och jag skall hoppas på dess återkomst af tiden, som
bättre än allt, hvad jag kan säga, skall visa E. K. H., att jag
aldrig varit dess förtroende ovärdig och aldrig svikit det, lika
litet som de känslor af tillgifvenhet, vördnad och tacksamhet,
som jag egnat E. K. H.» **) Någon annan åtgärd än betygandet
af regentens onåd mot grefvarna Fersen och Oxenstjerna vid-
togs dock icke.

Men baron Nolcken i Wien, som dels utlätit sig van-
vördigt om regeringens politik med afseende på Ryssland, dels
ansågs hafva varit försumlig vid efterspaningen af Armfelt, då
denne befann sig i hans närhet, rappellerades. Äfvenså lega-
tionssekreteraren Rehausen, som på det mest ångerfulla sätt an-
ropade hertigen-regenten och rikskanslern om öfverseende ***).

Så strängt höll Reuterholm på helgden af sitt majestät så-
som Sveriges verklige regent, att förklenande omdömen om ho-
nom ej undgingo officiel näpst, äfven om de hviskats i förtrolig-
lighet. »Le crime lèze-Reuterholm», såsom samtiden uttryckte sig,
var ett brott, som endast med det strängaste straff kunde för-
sonas. Hela den Armfeltska processen erhöi sin egentliga ka-
rakter på grund af Reuterholms ohejdade begär att hämnas,
därföre att hans person och hans styrelse varit föremål för hän
och nedsättande omdömen, och att planer varit smidda för hans
aflägsnande. Huru uppskrämd han än på hösten 1793 må hafva
 varit för den befarade konspirationen, så kunde han, sedan han

en annan ton går brefvet till C. A. Ehrensvärd, tr. i inledningen till J. G.
Oxenstjernas Dagboksanteckningar, utg. af Stjernström, II o. f.

*) Se ofvan, sid. 209.

***) Fersen till hertigen ¹³/₅ 1794. (Reut. Papp.)

****) Reuterholms Papper. Rehausens kref till hertigen ¹⁸/₅ 1794 åtfölj-
des af förböner af hans chef i Bryssel, envoyén grefve Löwenhielm, som be-
tygade hans ånger. Rehausen hade vistats i Stockholm 1793 och stundom
träffat fröken Rudenschöld, i hvars bref till Armfelt han ofta varit på tal
såsom det nya systemets afgjorde motståndare.

fullständigt genomgått handlingarna i målet, — och det bör erinras, att han såg dem fullständigare än någon annan, ty en mängd papper stannade i hans enskilda gömmor — icke tro på någon verklig fara för den svenska staten, som skulle kunna hafva följt af dessa växlande förslag, om något af dem kommit till utförande, ej heller på befintligheten af någon »sammansvärjning». Han måste, då han så framställde saken, hafva handlat mot bättre vetande.

Men Armfelts brevväxling innehöll i öfverflöd förevändningar för den mäktige »visiren» att tillfredsställa sin enskilda hämnd genom att låta den utföras af statens straffande rättfärdighet; och han visste så styra rättvisans gång, att lagens bokstaf tillämpades på det sätt, som uttalas i satsen »summum jus, summa injuria».

* . .

Den allmänna karakter af förföljelse och hämnd, som utmärkte alla dessa åtgärder, medförde rätt snart ett omslag i den allmänna meningen. Man fann, att den fara, hvarur Sverige blifvit räddadt genom den nye serafimerriddaren Reuterholms »hjältemod» och vaksamhet, i själfva verket icke varit så öfverhängande; och äfven de, som icke tviflade på, att en »samman-gaddning» verkligen egt rum, måste finna, att den röjt »mera bitterhet och precipitation än klokhet», *) och följaktligen tvifla, att den haft utsigt att blifva af någon betydenhet, om planerna kommit till utförande.

Likväl kan det icke nekas, att Reuterholms styrelse lyckats att åt denna tilldragelse gifva en färg, äfven i eftervärldens ögon, som ingalunda är den rätta. Genast då ryktena om mordanslagen utspriddes i December 1793, gafs åt Armfelts och hans vänners förbindelse namnet »sammansvärjning»; och denna rubrik bibehölls sedermera under högmålets gång, äfven sedan den första anklagelsen måst uppgifvas, och oaktadt ransakningen icke förmodde lägga i dagen, att någon sådan existerat. I domen och i de många officiella och halffofficiella skrifter, som utgäfvos till de anklagades förklenande, inskräptes ytterligare vådorna af denna »sammansvärjning»; och under benämning af den »Armfeltska konspirationen» har denna tilldragelse gått till eftervärlden och blifvit, så att säga, ett begrepp i vår historia.

*) Adlerbeth. anf. st. II: 85.

Den öfversigt af Armfelts hemliga brevväxling, som vi lemnat i det föregående, bör hafva till fullo ådagalagt, att någon sammansvärjning i ordets egentliga mening ingalunda egt rum. Någon annan öfverenskommelse mellan Armfelt och hans medanklagade än om en gemensam brevväxling fanns icke; och huru endrägtiga de öfverläggningar voro, som förekommo i denna brevväxling, så voro de dock icke annat än ett tankeutbyte i politiska ämnen mellan personer, som befunno sig på samma politiska ståndpunkt och hyste djupt missnöje med det bestående samt misströstadade om framtiden. Det var naturligt, att på samma gång som dessa känslor gäfvo sig luft, förslag skulle väckas om svårigheternas afhjälpande. Armfelts »verksamma hufvud», upphetsadt som det var, födde i oafbruten följd det ena förslaget efter det andra till åstadkommande af en förändring i sakernas läge. Fröken Rudenschöld, Ehrenström och Aminoff böjde sig gärna för Armfelts »génie» och uppfinningsförmåga. Deras uppgift i den föregifna sammansvärjningen skulle sålunda egentligen hafva kommit att bestå i att vara verktyg för Armfelts planer, när dessa en gång komme till utförande.

Men de kommo knappast ens till förberedelserna; och någon synnerlig ifver att befrämja dem kan icke hos Armfelts vänner påvisas, åtminstone icke utöfver åtgärder, hvilka, för så vidt de skulle utföras i Sverige, måste betraktas såsom fullt berättigade under upprörda och osäkra samhällsförhållanden och icke kunde sägas innebära några landsförrådiska syften. Det bifall, som egna des åt Armfelts förslag, äfvensom de löften att befrämja dem, som gäfvos, synas hos fröken Rudenschöld och Ehrenström mera än en gång hafva haft sin grund snarare i önskan att svara honom till behag, än i föresats och öfvertygelse.

Att Armfelts vänner i det gustavianska partiets intresse sökte verka för hans återvinnande af sin ställning och motarbete Reuterholm och »jakobinerna», var i och för sig intet politiskt brott, allraminst i deras ögon, som ansågo att de därigenom arbetade i den unge konungens intressen. De utvägar, som därvid skulle användas i Sverige, voro inga andra än de, som under stormiga partitider i alla länder tillämpats: bearbetning af den allmänna meningen och försök att vinna vissa inflytelserika personer genom användning af de medel, som ansågos verka kraftigast. Någon omstörtning af rikets grundlagar och författningar åsyftade icke dessa förslag, tvärtom: från början ville man endast sätta sig i försvarstillstånd mot de planer till förändring af rikets författning, med hvilka man, med rätt eller orätt, antog att Sveriges mäktigaste man umgicks. Armfelt och hans vänner

fordrade aktning för den döende konungens sista vilja, uttryckt i kodicillen till hans testamente, hvilken hertigen-regenten skriftligt, ehuru ej offentligen, förbundit sig att hålla.

En förändring i rikets styrelsepersonal eller, som Toll riktigt uttryckte saken, åstadkommandet af en ministërförändring *) var det närmaste målet för deras sträfvanden; det var Armfelts oförsigtighet och Reuterholms sårade stolthet förbehållet att åt förslagen i denna riktning gifva namnet revolutionsplan. Revolutionens namn bars under denna stormiga tid mera än eljest på tungan. Franska revolutionens tilldragelser hade med denna benämning mera än förr förknippat tanken på blodiga dåd, fängelsehålur och schavotter; och ett kraftigare handtag kunde Armfelt icke gifva sin fiende, då denne ville mot honom stämma Sveriges allmänna mening, än då han ofvanför planen till sin ministërförändring tecknade ordet: *revolutionsplan*.

Med afseende på Armfelts förslag att vinna sina syften genom Rysslands hjälp måste hans medanklagades rol af naturliga skäl hafva förblifvit skäligen passiv: förslagen att företaga resor till Petersburg i början af 1793, hvarvid nämndes både Aminoffs, Ehrenströms och fröken Rudenschölds namn, voro löst utkastade ord, hvilka icke medförde något slags politiska följder. Så vidt de rörde fröken Rudenschöld, stodo de, såsom hon själf erkände, i närmaste sammanhang med hennes personliga önskan att i utlandet få sammanträffa med sin älskare, och kärleken spelade däri större rol än politiken. -- Vigtigare voro fröken Rudenschölds försök att skaffa Armfelt konungens hemliga fullmakt hos kejsarinnan; men utträttandet af detta uppdrag var knappast i och för sig något brott, och dess misslyckande gjorde det oskadligt. Hennes politiska samtal med ryske ambassadören torde, att döma af hennes bref till Armfelt, icke hafva varit af djupgående beskaffenhet eller egnade att främja hans syften, helst som hon hyste ett afgjordt misstroende till den gamle ryske diplomaten.

I Sverige kan Armfelt sålunda knappast sägas hafva haft medbrottslingar i någon konspiration. Den Reuterholmska styrelsen gjorde allt för att öfvertyga världen, att han haft sådana, icke blott i sitt fädernesland, utan äfven i Ryssland; och faran för Sveriges själfständighet och ära genom inblandning »med främmande härsmakt» i Sveriges regering framställdes såsom öfverhängande. Det mångomskrifna yttrandet i den bekanta »revolutionsplanen»: »För att gifva styrka åt denna underhandling med hertigen erfordrades en liten rysk flotta vid höjden af Stock-

*) Se ofvan, sid. 190.

holm», var det förnämsta af alla vapen, som Armfelts oförsigtighet lemnat hans motståndare i händerna. Det var ett tema, som i alla anklagelser och i tacksägelseerna för den undgängna faran upprepades i oändliga variationer för den svenska menigheten. Det fick ej blott vara fråga om en flottdemonstration för att understödja en diplomatisk påtryckning. Minnena af den ryska fejden 1719 uppbesvuros; den främmande härsmakten skulle »ankra» i hjärtat af Sverige, och »förstöra dess hufvudstad; och Sverige skulle upphöra att räknas till de själfständiga staternas antal».

Med förvåning och, såsom vi hafva sett, med ovilja hörde Katarina II omtalas dylika framställningar af planer, för hvilka hon, Rysslands stora själfherskarinna, ej borde vara främmande, då de afsågo att med vapenmakt ingripa i Sveriges öde och göra Sverige till ett ryskt lydrike. Om hon verkligen tagit närmare del af Armfelts »mémoire», så hade hon däri visserligen funnit ett förslag att till regenten afgifva en energisk förklaring i en viss angifven riktning; men yttrandet om »flottan vid höjden af Stockholm», som borde uppehålla sig där, till dess allt vore fullkomnadt, hade hon knappast behöft betrakta såsom ett förslag om härtåg mot Sverige — om också verkligen Armfelts ord i den skrift, som kom henne till handa, så fallit sig, som de i de tryckta rättegångshandlingarna infördes. Vi minnas, att hon i sitt svar på Armfelts bref icke vidrörde hela hans förslag; möjligen har hon däråt icke egnat större uppmärksamhet, än åt många andra politiska uppsatser, som insändes genom hennes ministrar. Någon fara af nämnda beskaffenhet hade sålunda icke genom Armfelts förbindelse med kejsarinnan Katarina och hennes minister i Wien hotat Sverige. Det var under dessa förutsättningar han dömdes.

Men visserligen minskar detta icke eftervärldens befogenhet att döma om rättmätigheten och den politiska klokheten af Armfelts åtgärd att vända sig till det mäktiga grannlandet i öster, för att gifva en ny vändning åt Sveriges yttre och inre politik och åt sina egna öden, vare sig att detta skulle ske på underhandlingens väg eller genom en krigisk demonstration. Domen kan icke blifva annat än ogillande; hans förhållande kan förklaras, men icke försvaras.

Sällsam var den villa, som gjorde, att Armfelt icke såg eller, kanske rättare, icke ville se vädan af den föreslagna förbindelsen med Ryssland. Han, som framför allt fruktade införandet af frihetstidens statsskick, med dess inblandning af främmande makter i Sveriges inre angelägenheter och dess korrupcion, hvori det

ryska guldets haft så stor del, ville nu i enväldsmaktens intresse öppna vägen för Ryssland till en dylik inblandning. Gustaf III:s förenings- och säkerhetsakt, som aflägsnade all tanke på regerande riksdagar, innebure i sig, menade Armfelt, ett skydd för Sveriges själfständighet; och äfven om Ryssland för någon kortare tid ensamt finge ett öfvermäktigt inflytande på Sveriges politik, så vore vådan däraf vida mindre, än om man, genom återupplifvandet af 1720 års regeringsform, änyo gjorde Sverige till en tummelplats för andra makters intriger och korrupsionsförsök. Härtill kom den bedrägliga illusionen, att Rysslands statskloka herskarinna af ridderligt ädelmod och moderliga känslor för den svenske konungen skulle uppgifva sin politiks traditioner.

Äfven under den tid, då Armfelts planer bestämdast visade mot Ryssland, var han väl icke alldeles blind för vådorna af en dylik förbindelse; men hans fyndighet saknade icke utvägar att döfva dessa tankar, om de uppstodo hos honom själf eller väcktes af andra. »Jag döljer icke, skref han till Toll, *) att min farhåga för ryska kabinettets inflytande, sedan det en gång fått blanda sig i våra inre angelägenheter, länge motvägt min önskan att genom kejsarinnans biträde få se ordning, myndighet och lugn hos oss återställda». Och till Ehrenström skref han i ett bref, i hvilket han på det ifrigaste afstyrkt, att en revolution skulle börjas af svenskar, och uttryckt den åsigt, att »Ryssland måste begynna dansen»: »Däraf skall väl följa, att vi på visst sätt komma att bero af Ryssland: men 1:o kunde det ej räcka längre än till kejsarinnans död; 2:o sedan konungen blifvit myndig, skulle vi väl veta att draga oss därifrån, ty man borde nyttja missnöjet mot Danmark för att erhålla Norge. England, som förut arbetat däremot, har väl nu ingått förbund med Ryssland, men skulle likväl ej ogärna se, att Sverige blefve i stånd att en dag uppväga denna makt.» **) Till dessa invändningar lades andra storpolitiska och högtflygande förhoppningar. Konung Gustafs planer på Norge framskymta, såsom vi nyss sett, däribland. Armfelt nämner dem såsom ett aftal mellan Gustaf III och kejsarinnan; planerna skulle realiserars genom ett familjföredrag och Danmarks aflägsnande från Ryssland. Ännu vidare sväfvade Armfelts tankar: »Jag tror, heter det, att det äfven skulle finnas utvägar att begagna sig af slutet af den stora Katarinas regering, för att be-

*) Odateradt (Protokoll, sid. 589).

**) Armf. till Ehrenstr. ²⁷/₃ 1793 (Protokoll, s. 446).

reda sig att draga fördel af de oundvikliga och redan förberedda oredor, som uppstå, då det blir fråga om efterträdare.*)

Det synes, att Armfelt icke förgäfvades gått i konung Gustafs skola, när det gällde uppgörandet af politiska tankespel. Det var lyckligare och bättre tider, då han såsom sin konungs vän med ungdomens mod och handlingskraft utförde hans befallningar och stridde för hans och fosterlandets ära, äfven då han hyste betänkligheter vid Gustaf III:s högt flygande planer. Nu var det Armfelt, som på egen hand rörde sig med politiska framtidsbilder, vidt sväfvande som hans konungs och i många stycken erinrande om dem. Men det som kunde vara tillåtet för Sveriges konung, som egde rätt och pligt att leda dess öden, det var det icke för en enskild man, helst om han ville vända sig fiendligt mot den regering, som, af honom själf erkänd, med laglig rätt styrde Sverige i den unge konungens namn. Den själftagna myndighet, med hvilken Armfelt sökte öppna ett slags underhandling om dess öden med en främmande makt, syntes i hans ögon ega sitt berättigande genom de faror, af hvilka fosterlandet ansågs hotadt. Hans uppträdande var utan tvifvel påverkadt af de skakningar, som förnummos i hela Europa. Så hade tidehvarfvets omstörtningar förryckt synpunkterna och gjort rättsbegreppen vacklande äfven hos eljest klareende och fosterlandsälskande män; så nya och främmande voro förhållandena, att alla medel, äfven de mest äfventyrliga, syntes goda för samhällets bevarande, därför att man ansåg sig kunna vänta alla gräsligheter af dem, som syntes sträfva till samhällets upplösning.

Men annorlunda ter sig saken för eftervärldens lugnare åskådning; om den än ej kan instämna i ropen på landsförräderi och sammansvärjning, så förblifver dock denna period med de hemliga stämplingarna den mörka punkten i G. M. Armfelts historia. Utom enskilda oförrätter, hvilka ropade på hämnd, förelågo endast lösa rykten såsom förevändning till den strid, han var beredd att utkämpa mot Sveriges regering, visserligen från början, enligt hvad han antog, till försvar för den bestående samhällsordningen, men i och för sig och till sina följder dock ytterst vådlig för dess bestånd. De medel, som därvid skulle användas, voro ännu mera betänkliga. Han kunde hafva kommit att spela ett högt och farligt spel om Sveriges själfständighet och ära; och hade hans planer satts i verket, så hade Sverige

*) Det ofvannämnda brevet till Toll. Han räknar dessa sistnämnda framtids tankar till de tillåtna illusionerna: «Il est permis à l'esprit humain de se faire des illusions dans ce genre», heter det.

svårligen undgått att ryckas med i strömmen af de omhvälfningar och olyckor, som under denna tid hemsökte Europa.

Lyckligtvis — och häri ligger den förmildrande omständigheten, om den också ej är smickrande för Armfelt såsom statsman vid denna tid — voro dessa planer så föga bestämda och utförbara, i så hög grad alster af en upprörd sinnesstämning, att de stannade inom den enskilda brevväxlingens område. Dessa utgjutelser af vrede och förbittring och dessa mångahanda projekter, som vi följt i förtroliga bref, växlade under ett år mellan Armfelt och hans meningsfränder, hunno ej längre än till deras gömmor, där de ej offrades åt lågorna. »Revolutionsplanen», så väl som »memoiren» till kejsarinnan rubbade icke Sveriges lugn, medan världsstriden rasade i Europa. *Om* något af dessa förslag kommit i fråga att utföras, är det omöjligt att afgöra, huru Armfelt och hans vänner skulle hafva skickat sig i den stund, då de sett att frågorna voro förflyttade från öfverläggningarnas sväfvande område till den afgörande verklighetens.

VI.

I Kaluga.

(1794—1797).

I hjärtat af Ryssland, 160 werst (omkring 16 svenska mil) från Moskwa, ligger vid stranden af Oka staden Kaluga, hufvudorten i guvernementet af samma namn. Vidsträckta slätter, odlade fält och grönskande betesmarker omgifva staden; landthus och parkanläggningar gifva omväxling åt landskapet, och på den segelbara floden råder en liflig rörelse. I närheten ligger den helige Laurentii kloster, en vidsträckt byggnad med höga stenmurar. I dess parker, under skuggan af urgamla ekar rörde sig vid tidpunkten för vår berättelse och rör sig kanske ännu i vår tid på kyrkliga högtidsdagar ett brokigt folkliif, karakteristiskt för den slaviska racen i dess egendomliga naivetet.

Kaluga var år 1794 en stad med omkring 17,000 innevånare. Den var, såsom alla ryska städer, byggd så vidsträckt, att ett mångdubbelt större innevånareantal där kunde rymmas. Tjugufem kyrkor med sina kupoler och torn stucko upp ur massan af låga trähus, och gäfvo en ansenlig och på samma gång pittoresk anblick åt denna stad, helst på afstånd betraktad. Fränlingen, som nalkades Kaluga och på några wersts afstånd blickade fram öfver slätten, såg staden kanske ej utan angenäm öfverraskning — äfven om det var en förvisningsort. »På afstånd sedt, har en samtida antecknare skrivit, föreföll Kaluga ingalunda som en plats, där man måste leds ihjäl.» *)

*) Peyrons handskrifna memoirer (Åminne).

Innanför stadens murar såg det mindre inbjudande ut. Af de nära fyra tusen hus, som rymdes inom dess vidsträckta omkrets, voro endast något öfver två hundra byggda af sten; resten var låga gråa trähus, mer och mindre bofälliga. Till och med en af kyrkorna var en träbyggnad *). Gatornas renhållning och stenväggning lemnade mycket öfrigt att önska; och i fråga om snygghet, en egenskap, som ännu i våra dagar icke kan sägas tillhöra ryssarnes nationela dygder, utmärkte sig säkerligen icke Kaluga framför andra platser i Katarina II:s vidsträckta rike. »Ett hus är monteradt på Kalugiska, skref en gång grefvinnan Armfelt, med talg och smuts, då det är som allra bäst.» De bostäder, som Kaluga erbjöd, voro icke lika solida som rymliga. »Hvarje gång en vindstöt kommer, så skakas träpalatset — heter det i ett annat bref från samma person — och bortföres en del af taket; och man löper fara att för hvarje steg, man tager på de ruttna golfbräderna, ramla ner i källaren.»

Sådan var den yttre omgifning, som väntade Armfelt, då han efter en besvärlig resa i slutet af Maj 1794 anlände till sin förvisningsort; ett halft år senare fick han, såsom vi sett, där mottaga sin hustru, sina barn och familjens trogne vän Peyron, som delade deras landsflykt.

Början af Armfelts vistelse i Kaluga var icke synnerligen lofvande. Första natten tillbragte han på en halmbädd, och så väl den politiske flyktingen som hans ryske ledsagare, en tjänsteman från kansliet i Petersburg, fingo gå fastande till hvila. En bättre bostad bereddes dock redan följande dagen. Kalugas guvernör, Obleonkoff, hade i uppdrag att sörja för Armfelts beqvämligheter och — bevakning. Under förevändning att tjena såsom tolk, hade nämligen en polistjänsteman fått befallning att öfverallt följa Armfelt **) till dennes stora förargelse. Den kejsersliga ukasen rörande Armfelts förvisning till Kaluga föreskref, att han finge vistas i staden och governmentet Kaluga samt dess grannskap. Men guvernören ansåg sig befogad att förbjuda Armfelt att utan särskildt medgifvande resa ur staden; han bevakade Armfelts brefväxling, förbjöd honom stundom att skrifva med posten o. s. v. En del af dessa åtgärder voro en följd af

*) Dessa notiser äro hämtade ur Heym's Encyclopädie d. Russ. Reichs (1796).

**) Mannen hette Alexander Iwanowitsch. En af Armfelts betjenter döpte om honom till Alexandre Evangeliste, hvilket föranledde Armfelt att i bref till sin hustru göra den anmärkningen, att denne man vore »plutôt fait pour servir d'emblème à l'évangéliste Luc, qu'à faire son rôle.»

omsorgen för Armfelts personliga säkerhet, hvilken de ryska myndigheterna i början — och, såsom vi hafva sett, icke utan grund — ansågo hotad af svenska regeringens utskickade. Denna omsorg gick så långt, att Armfelts reskamrat från Italien, Brändström, som begifvit sig till Moskwa, icke erhöll tillstånd att därifrån göra Armfelt ett besök i Kaluga. Det misstänktes, att han kunde hafva ondt i sinnet mot Armfelt, och stora försigtighetsmått vidtogos för att hindra honom att komma i dennes grannskap. Mellan Kalugas guvernör och Armfelt rådde emellertid på grund af den förres bristande grannlagenhet ett spändt förhållande; och den sistnämnde lät ofta sina sarkasmer spela mot den ryske ämbetsmannen. Han umgicks dock i Obleonkoffs hus såsom en främling af rang och gjorde genom honom bekantskap med de umgängeskretsar, som staden och orten erbjödo. *)

Ett par månader efter Armfelts ankomst gjorde generalguvernören i provinsen general Kaschkin från sitt residens Tula ett besök i Kaluga, och Armfelt erhöll genom hans välvilja mera frihet: polisbevakningen upphörde, brevväxlingen fick obehindradt gå sin gång, och rättighet medgafs att från Kaluga göra utflykter i grannskapet. Så långt som till Moskwa fick Armfelt dock icke sträcka sina resor, men åtnjöt eljest full frihet. Såsom ett »bevis af kejsarinnans synnerliga välvilja» erhöll Armfelt längre fram, på våren 1796, genom hertigen af Serra Capriola tillstånd att utsträcka sina utflykter utöfver Kaluga-guvernements område, och guvernören fick uttrycklig befallning att på allt sätt underlätta dessa resor.

*) Det vanliga smeknamn, som i familjen Armfelts förtroliga brevväxling gafs åt guvernören, hvilken förbittrade deras tillvaro, var «trähästen». På följande karakteristiska sätt skildrar Armfelt i bref till sin hustru en nyårs-mottagning hos Kalugas högste ämbetsman, kort efter grefvinnan Armfelts afresa från Kaluga, då guvernören gjort svårigheter att lemna henne respass. Skildringen kan anses såsom en huslig interiör från en högt uppsatt rysk ämbetsmans lif vid denna tid i en af det stora rikets provinsstäder. «Sa femme, skrifver Armfelt, était couchée sur son canapé dans le salon, chiffonnée de la manière la plus sale, avec un mouchoir autour de la tête. Les jupes, qui s'étaient raccourcies par sa position, firent voir une jambe maigre, avec un bas troué et malpropre. et des pantoufles, qui quadraient au reste. Son cher époux était ivre et disait comme à l'ordinaire des sottises; entre autres il me dit qu'il avait écrit à la cour pour se plaindre de la manière dont nous l'avions joué, puisque tu ne devais aller de Moscou de la maison, et que s'il aurait cru que tu irais plus loin, il aurait écrit au p.ece Dolgoroucki de te faire arrêter. Je lui dis avec un sangfroid admirable et en mauvais Russe, qu'il était fort heureux pour nous de ne pas dépendre de lui, et très-heureux pour lui que notre bon esprit l'aurait empêché de faire un dourachestvo.»

I början, i synnerhet sedan misshälligheterna med guvernören blifvit afhjälpta, och medan Armfelt ännu lefde i förhoppning att förvisningen snart skulle upphöra, synes det som om han med resignation funnit sig i sitt öde. »Jag är här i Kaluga rätt väl, skrifer han på sommaren 1794 till sin hustru; c'est à dire, jag njuter all möjlig höflighet, kan sofva och äta så mycket jag vill; spela kort om runstycken och tala med ingen människa, hvarföre jag också har en rysk språkmästare. Societet är här ingen; gruffigt fula människor af alla slag; och mitt humör med allt detta bättre än jag kunnat tro, ty jag ockuperar mig beständigt och har ett godt, ett rent och frimodigt samvete, hvilket förebrår mig intet, hvarken som undersåte, medborgare eller vän.»

Armfelt var en man med stort verksamhetsbegär:

«S'occuper, c'est savoir jouir;
L'oisiveté pèse et tourmente,
L'âme est un feu qu'il faut nourrir.
Et qui s'éteint, s'il ne s'augmente —»

är en af honom citerad sentens, som han hade mera för ögonen, än man skulle hafva förmodat hos en man, i hvars lif förströelserna spelat en så stor rol. Han följde i detta afseende konung Gustafs förebild. Vid sitt skrifbord, bland sina böcker och papper älskade Armfelt att tillbringa sin dag; hans rörliga tanke och lifliga inbillningskraft tilläto honom aldrig att försjunka i dådlös ligkiltighet. Då tillträde till det offentliga lifvet under förvisningen i Kaluga var honom stängdt, började han i ensamheten med ifver och intresse egna sig åt studier på mer än ett kunskapsområde, hvilka han äfven fortsatte, sedan han ombytt vistelseort. Det bullersamma lif, han hittills fört på den stora världens skådeplats, hade icke lemnat mycken tid öfrigt åt teoretiska studier, men icke minskat den snabba uppfattningen, omdömeskraften och det säkra minnet. Han började åter läsa sina romerska författare, Horatius, Tacitus och Vergilius, och drömde om att någon gång med de klassiska auktorerna i hand åter få besöka Italien i sällskap med sin dotter. Han studerade ryska: till hans förfogande stod ett litet ryskt bibliotek, som furst Zuboff skänkt honom. Längre fram, sedan Armfelt lemnat Ryssland, började han att studera filosofi, och han har t. o. m. en gång roat sig med att nedskrifva en sammanträngd framställning af — Kants »Kritik der reinen Vernunft». Hvad som mest af allt intresserade honom, var dock historiens studium, och hans insigter i detta ämne voro, liksom Gustaf III:s, mera än vanliga.

Så väl utlandets som Sveriges historia studerade han: Humes engelska historia har han under landsflykten, enligt egen uppgift, genomläst fyra gånger.

Jämte dessa studier utgjorde nedskrifvandet af de vidlyftiga memoarer för åren 1792—97, hvilka jämte Armfelts brevväxling äro hufvudkällan för denna del af hans lefnadshistoria, en väsentlig sysselsättning under vistelsen i Kaluga.

Kärare än allt annat var dock för Armfelt omsorgen om hans dotter Augustas uppfostran. Vid ankomsten till Kaluga var hon ett åttaårigt barn, för sin ålder tidigt utvecklad och med ett lyckligt arf af sin faders snabba fattningsgåfva. Han fann i sin dotter en ifrig och uppmärksam lärjunge och egnade sig med synnerlig ifver åt hennes utbildning. Hon utgjorde hans käraste sällskap, och då han efter något mera än fyra års gemensamt arbete till sin stora saknad skildes från »mon Auguste», så var hon, ehuru till åren ännu ett barn, i besittning af alldeles ovanliga kunskaper, hvilkas bibehållande och förkofran lågo hennes fader ömt om hjärtat, då hon följde sin moder till Sverige, det land, där »fruntimmer icke kunde få andra lärare än för lilla katekesen», som det heter i ett af Armfelts bref. Hon förstod och talade då, vid ännu ej fyllda 13 år, på grund af studier och praktisk öfning, franska, tyska och ryska språken samt hade läst italienska och latin; för hennes räkning var det som Armfelt i bref öfversände den nyssnämnda sammanfattningen af Kants filosofi; och i sina bref talar han till henne på ett sätt, som antyder, att han hos henne väntade en mognad och ett ondöme vida öfver hennes år. *)

Olyckan och ensamheten sammanslöt den biltoga familjen närmare än förr. De bref från dessa år, som under tillfälliga skilsmässor växledes mellan de båda makarna, utmärka sig för en ton af ömhet och förtrolighet, som visserligen aldrig fullt saknats, men ej heller så oförbehållsamt gifvit sig luft. Den flyktige världsmannen blef en öm familjefader. »Sedan mina barns education blir deras enda rikedom, skref han en gång till sin

*) Skämtsamt skrifer han själf härom till dottern (²/₆ 1799): «Métaphysique, guerre, sophismes, aussi un peu de déisme — et tout cela pour une demoiselle qui n'a pas encore 13 ans! Ah, si ma bonne mère savait cela, elle me rénierait.» — Oaktadt allt detta, blef Augusta Armfelt icke något »lärdt fruntimmer». Sedan hon lemnat sin faders vård, fortsattes icke hennes studier i samma riktning: Sverige var vid denna tid icke rätta platsen därför. Från utlandet fortfor dock Armfelt att i sina bref ifrigt sysselsätta sig med frågan om dotterns framsteg i studier. Att hans föreskrifter härvid ej alltid foljdes, gaf stundom anledningar till förebråelser, hvilkas beskaffenhet visar, att tålmodet näppeligen hört till hans pedagogiska dygder.

hustru, så måste man söka att på allt vis soignera den. Min dotter har i sin mor ett stort exempel och bevis, att millionerna icke göra en man så lycklig, som en stor karakter och godt förstånd. Sin ädla hustrus stora egenskaper lärde sig Armfelt under olyckans dagar till fulla uppskatta. Det var hennes sinnesstyrka, hennes mod, hennes praktiska dughlighet och förstånd, som väsentligen hjälpte honom att bära det tunga lifvet under förvisningen; det var också dem, som han hade att tacka för att förvisningen omsider — om också vida senare än han från början väntat — bragtes till ett lyckligt slut.

Familjen tillväxte under landsflykten. Den i Riga 1794 födde sonen uppfostrades, såsom nämnt är, i Lifland hos grefvinnan Armfelts släktingar, och till Kaluga medfördes i December 1794, utom den ofvannämnda åttaåriga dottern, sonen Gustaf, som, ännu icke tre år gammal, med sin mor och syster gjort resan från Stockholm till Neapel och från Neapel öfver Lifland till Kaluga. I Kaluga föddes ännu en son, som erhöll namnet Constantin och blef sin faders synnerliga älskling. När förvisningstiden led mot sitt slut, föddes ytterligare en son: det skedde i Petersburg under den resa, som grefvinnan Armfelt företagit i ändamål att söka utverka en förändring i familjens öde. Han döptes till Magnus Wilhelm. Innan hans fader fick se denne sin yngste ättling, hade han haft den sorgen att i Kaluga få jorda den där födde sonen Constantin. Detta barns död utgjorde i hans ögon rågan på de olyckor, som under denna tid så hårdt pröfvade honom och, såsom vi skola se, under sista året af hans vistelse i Kaluga bragte honom till förtvifvans gräns.

De förhållanden, under hvilka Armfelt och hans närmaste lefde i Kaluga, voro anspråkslösa i jämförelse med deras lefnadsvanor under lyckligare tider. Men huru små tillgångarna än voro — de kontanta medlen bestodo till en början endast af kvarlefvan af den reskassa, hvarmed den goda drottningen af Neapel så frikostigt utrustat Armfelt — har man icke att föreställa sig att fattigdomen i egentlig mening tryckte sin prägel på deras lif. Armfelt bröt icke tvärt med de vanor af »en stor herre», som en gång blifvit hans: han hade fortfarande en rätt talrik betjening, rid- och vagnshästar o. s. v. Han var van att draga växel på framtiden och anlita krediten samt misströstad sällan af ekonomiska grunder. Han hoppades, att hans vänner i England och Italien i nödens stund gärna skulle stå honom till tjänst: »af vänskapen rodnar jag icke att taga något, har han en gång skrifvit, ty i mina välmaktsdagar älskade jag att dela med mig.» Så langt bort behöfde Armfelt dock icke söka sitt eko-

nomiska stöd. Han lyckades i Kaluga förvärfva vänner, som bistodo honom, och han har i sina anteckningar tacksamt erkänt denna välvilja *). När bättre tider kommo, inlöstes dessa hedersskulder. Dels hoppet på en förändring, dels familjens tillgångar i Sverige — Armfelt väntade nämligen, och med rätta, såsom utgången utvisade, att hans hustru skulle få behålla familjens egendom: »i alla fall, skriver han, fick fru Ankarström sin igen, och brottsligare än hon måtte du ej för min skuld vara» —, dels utsigten till ett ej obetydligt arf efter Armfelts fader, som afled 1795, gjorde att skuldsättningen ej behöfde betraktas såsom ett allt för stort lättsinne **). Därtill kommo andra tillgångar, som räddats ur skeppsbrottet; bland dem var den förnämsta en stor solitär, en gåfva af kejsarinnan Katarina, som uppgifvits ega 15,000 rubels värde, ehuru den icke, oaktadt alla ansträngningar, kunde säljas för vida mindre belopp.

Efter ett års vistelse i Kaluga erhöll Armfelt underrättelse, att kejsarinnan åt honom anslagit en årlig pension af 5,000 rubel, enligt hvad han förmodade, till följd af baron Pahlens — densamme, som i Riga så gästvänligt mottagit hans hustru — inflytande hos kejsarinnan; och någon egentlig nöd hade han sålunda icke att befara. Pensionen fortfor att utbetalas äfven efter Katarina II:s död af hennes efterträdare.

Den välvilja, med hvilken Armfelt omfattades af sina nya vänner i Kaluga, inskränkte sig ej blott till hjälp ur ekonomiskt betryck. Hans personliga företräden måste hvar som helst göra honom bemärkt; det dröjde icke länge, innan han äfven här var omgifven af en krets af beundrande vänner, som bemötte honom

*) Särskildt var det en godsegare i trakten af Kaluga, vid namn Schukin, som själfmant, då han såg att betrycket hotade, erbjöd penninghjälp. Äfven en annan Kaluga-vän, vid namn Mesaiedoff, gjorde Armfelt frikostiga tjänster. «Dessa båda män, skref Armfelt, äro mirakler i Ryssland och fenomen något hvarstädes.» Penningeförskott lemnades äfven under den första tiden genom Armfelts väninna, prinsessan Menschikoff, som var bosatt i Petersburg och någon gång vistades i grannskapet af Kaluga. — Efter ett par år afbröts dock denna sistnämnda förbindelse. Hon knöt nya af samma slag som den med Armfelt. Redan 1796 voro Armfelt och den galanta damen «brouillerade». Familjens vän Peyron erbjöd sig under en resa till Petersburg detta år att söka «ramener la paix», och erhöi af grefvinnan Armfelt följande halft skämtsamma svar: «Sans doute, c'est une oeuvre chrétienne, mais moi, je vous dispense de ce soin. Je n'ai jamais aimé la paix trop parfaite entre mon mari et les jolies femmes.»

**), Visserligen hade Armfelts gamle fader förmåits att inför Åbo höf-rätt förklara honom arfslös och att löfva att icke bispringa honom med penningar. Detta löfte iaktogs dock icke af hans enka, som då och då öfversände penningebelopp; och genom öfverenskommelse med G. M. Armfelts moder och yngre broder upphäfdes sedermera stadgandet om arfslösheten.

ej blott med den aktning, som medlidandet ingaf, utan med utmärkelse. Det var under namnet Brandt (»Fedor Fedorowitsch Brandt») och under det föregifna yrket af f. d. apotekare, som Armfelt lefde i Kaluga. Hvem han verkliga var, förblef dock icke länge en hemlighet, och man skyndade att göra bekantskap med den intressante flyktingen, om hvilken Europas tidningar haft så mycket att förtälja; man erbjöd sina tjänster, såsom det heter i ett bref till honom, åt »en ryktbar man, förföljd af olyckan, men högt värderad af flera regerande personer och beskyddad af den stora kejsarinnan». *) En anekdot, berättad i ett bref från grefvinnan Armfelt till Peyron, **) visar egendomligheten af Armfelts personliga ställning. En rysk resande, som tillfälligtvis vistades i Kaluga, sammanträffade med Armfelt på en bal därstädes. Dennes förnäma utseende och sätt att vara väckte ryssens förvåning och uppmärksamhet samt ingaf honom den öfvertygelsen, att han vore en högstående person, som dolde sig under en tillfällig förklädnad. Han begärde att få tala med Armfelt i enrum, och kastade sig då för hans fötter under utropet: »Welika Zar! (store herskare!) samt förklarade, att han icke ville bedja denne främmande mäktige furste om något annat än hans nåd och ynnest. — Mot slutet af vistelsen i Kaluga bemöttes Armfelt t. o. m. af ryska myndigheter på platsen såsom en person af hög rang. Befälhafvande generalen Lindener lät sina soldater gå i gevärför honom och underlät aldrig att gifva honom excellenstiteln, som i ryska och tyska arméer tillhör generallöjtnantsgraden.

Umgängeslivet i den undångömda provinsstaden kunde icke ega synnerliga lockelser för den, som mognat till man i Gustaf III:s hof och sett lifvet i Versailles under franska konungadömet glansperiod. Det erbjöd föga omväxling och synes hafva haft samma allmänna karakter som det lif i ryska provinsstäder i vårt århundrade, hvilket skildrats af Rysslands store diktare Turgenjew. Ankomsten af någon högt uppsatt person — en generalguvernör, fältmarskalk eller amiral — kunde för någon tid göra afbrott i den monotona dysterheten. »Kaluga är för närvarande högst brillant, skref Armfelt en gång till Peyron: baler och middagar i öfverflöd. Amiral Mordwinoff är här; man väntar furst Dolgorucki och åtskilliga andra. Men det räk-

*) Demidoff till Armfelt ¹³/₁₂ 1794. Bref till Armfelt under denna tid bära endast undantagsvis påskriften *Monsieur Brandt*; oftare *M. de Brandt* eller *M. le baron de Brandt*.

**) ²⁴/₁₆ 1796.

ker icke länge, och snart återfalla vi i vårt forna intet». — Emellertid deltog familjen Armfelt i de umgängesnöjen, som Kaluga hade att bjuda, och samlade äfven någon gång sina nya vänner till samqväm hos sig *).

Själff har Armfelt på följande sätt skildrat sällskapslifvet i Kaluga. »För personer, som ej längre tillhöra ungdomen, finnes vid dylika samqväm knappast något annat tidsfördrif än kortspel. I allmänhet undviker man i detta land sällskapliga samtal; aningen af brist på förmåga, eller kanske snarare därför att styrelsesättet icke medgifver, att enskilda personer utbyta sina tankar om offentliga angelägenheter eller politiska frågor. Då något aftonsamqväm förekommer, placeras man, efterhand som man anländer, vid spelborden, och dessa lemnas icke förr än man skall gå till supén. Förfriskningar af té, chokolad ock insyltade frukter afbryta likväl ofta spelpartiet. Men allt aflöper under största tystnad. Det är endast någon ovanligare tilldragelse under spelets gång eller frågor om arrenden af brännvinsbrännerier eller utvägar att skaffa rekryter till arméén, som kunna föranleda afbrott i denna envisa tystlåtenhet. — Jag bör likväl icke glömma att nämna den ryska sången, som helt oförberedt kommer och gör uppträdet lifligare och gladare. Den bemäktigar sig såsom genom en slags trollkraft hela sällskapet; ty så fort någon endast börjar gnola en folkvisa, stämma alla in i chorus. Nationen är i allmänhet musikalisk, och t. o. m. i de lägre klassernas sång finnes alltid harmoni och takt.»

* * *

Under längre eller kortare utflykter gjordes från Kaluga besök hos de vänner bland provinsens adel, med hvilka familjen Armfelt stiftat bekantskap. Den ofvannämnde Schukins egen- dom Denenewa fann Armfelt förena allt, som fordras för att »jouir des douceurs de la vie champêtre». De stora järnverken vid Ludinoff, belägna 170 werst från Kaluga, anlagda af Demidoff, äfven han en af Armfelts ryska vänner och välgörare, väckte dennes beundran för anläggarens snille och de storartade resultatet af hans verksamhet. I sällskap med familjen Demidoff besöktes marknaden vid Merchowski, hvarest ortens godsherrar gäfvö hvarandra fester och ett egendomligt folklif rörde sig. — Under dessa resor och den långa vistelsen i en aflägsen landsort

*) «I måndags var här hos oss 60 personer, mest ungdom, som dansade till kl. 2 på natten», skrifver grefvinnan Armfelt en gång till Peyron (1796).

lärde Armfelt att känna mera af folklynnets och landets egen- domligheter än lifvet i hufvudstadens förnäma värld kunnat erbjuda. Han har efterlemnadt anteckningar rörande sina iakttagelser i detta afseende. Några utdrag må anföras, såsom prof af Armfelts säkra blick och vakna intresse äfven på områden, som eljest varit honom främmande. Hans omdömen torde ännu hundra år efteråt befinnas giltiga — åtminstone delvis.

»Ryssarna, skrifver han, äro i allmänhet begäfvade och hafva en ofantlig snabbhet i uppfattningen; det finnes ingenting, som de icke kunna efterbilda och t. o. m. förbättra, då de göra efter det. Men uppfinningsgäfvan, förmågan att skapa, med ett ord, snillet är ingen vanlig gåfva hos dem. Kommer detta manne af slafveriet, som sedan barndomen trycker ryssen? Eller af de farliga och ofta oersättliga luckor, som alla halfva åtgärder efterlemna, vare sig i form af halfva kunskaper eller half civilisation? Peter I hade beslutat att af sitt asiatiska rike göra en europeisk stat; full af ifver och ihärdighet danade han sitt land genom att efterbilda andra. Han trodde att, då han gaf det civilisationens former och yttre skick, tiden skulle fullborda och gifva stadga åt hans arbete. Han hade brådtom att få se sitt arbetes frukter, påskyndade allt och använde barbariska medel för att utdrifva barbariet. Han var nöjd med att kunna svepa björnen in i apans hud och qväfde allting, som var karakteristiskt och ursprungligt.»

»Man kan icke annat än bibehålla samma åsigt, om man iakttaget ryssen i stora världen och i det offentliga lifvet. Han utvecklar då mera behändighet än talang, mera närgången oförskämndhet än stolthet, mera underdånighet än belevnhet. Fruktan för Sibirien och knutpiskan äro, i sista hand, hvad som bestämmer hans uppförande. — Den ryske bonden, som borde vara jordbrukare, föredrager handelsmannens yrke. Han är t. o. m. särskildt danad och begäfvad för handel i smått — en begäfvning, som ofta urartat till fel. Af naturen är han lat, och detta synes vara ursäktligt, i betraktande af det osäkra i hela hans tillvaro och i egendomsförhållandena. Klädedrägt och snygghet i bostäder äro olika i olika landskap och växla efter dessas större och mindre aflägsenhet från Moskwa, som är Rysslands egentliga hufvudstad.»

»Man anklagar den ryske soldaten för att vara blodtörstig, begifven på plundring, tjufaktig m. m. Han skulle af sig själf vara intetdera, om den officer, under hvars befäl han står, icke gjorde honom därtill, antingen genom exempel eller tvång. För öfrigt äro icke soldaterna den bästa delen af nationen: då en en-

skild man kan blifva tvungen att för hvarje hundratal lifegna, som han eger, lemna fyra eller fem till krigstjenst, så väljer han naturligtvis de sämsta. Det sätt, på hvilket dessa rekryter mottagas, är upprörande. Jag har varit närvarande vid ett dylikt tillfälle. Man kan nog förstå, att en person, som är bestämd att kanske för alltid skiljas från sin familj och sina husgudar, icke gör det med gladt hjärta . . . Man afkläder honom alldeles naken och för honom in i en sal, hvarest de kommissarier sitta, som skola mottaga rekryterna. Två groflemmade sergeanter knuffa honom under måttet för att pröfva hans kroppsbeskaffenhet, läkarna undersöka honom öfverallt, t. o. m. räkna hans tänder. Om han låtsar hafva något lyte, göras alla möjliga experimenter för att öfvertyga honom, att han ljugit; för att få honom rak under undersökningen, slår man honom med spön. Då han omsider är godkänd, rakar en fältskär hans panna och främre delen af hufvudet; om han kasseras, afklipper man håret i nacken».

Det allmänna resultatet af dessa iakttagelser af det ryska folkets skaplygne, sådant Armfelt lärde känna det för hundra år sedan, har han uttryckt i följande ord: »Ryssen är ännu icke annat än en vidunderlig blandning af barbari och civilisation». Följande egendomliga folksed, som visserligen icke är egnad att gifva ett högt begrepp om den ryska civilisationen i slutet af 18:de århundradet, kan äfven förtjena anföras ur dessa anteckningar: »Då jag en gång kom till en by i Orelska guvernementet, mötte jag en ganska vacker ung qvinna, som bar på armen en sju års gosse och lekte med honom. Jag lät fråga henne, om det var hennes bror. »Nej, svarade hon skrattande, det är min man.» Jag trodde att hon var tokig, men detta föranledde, att jag gjorde mig underrättad om saken. Man sade mig då, att bönderna, för att få en tjänsteqvinna till i huset, plägade gifva sina söner vid så unga år. Fadern, som på grund af detta bruk har en ganska gammal hustru, är icke missnöjd att hos sin sonhustru finna de behag, som hans eget äktenskap icke erbjuder, och på detta sätt ser son efter far i sin hustru endast ett slags mor och i sin sonhustru sin verkliga hustru. Jag har i Kaluga varit vittne till en obehaglig förveckling vid ett rättsfall, vålladt genom ett vittnesmål af far och son, hvilkas åldersskillnad endast var — åtta år. Jag frågade en af mina vänner, om den offentliga makten, när bevis föreläge, icke kunde i dylika fall förfara strängt mot den prest, som förrättat vigseln. Man svarade, att ärkebiskopen i Moskwa, som voro en man af förstånd och utpräglad karakter, vid mer än ett tillfälle tagit i be-

skydd prester, som varit anklagade för dylika förseelser; han plägade säga, att det var bättre att blunda för en oordning, som hade tidens helgd för sig, än att röra vid fäderneärfda bruk, som genomträngt hela folket.»

* * *

Underrättelser från det öfriga Europa och särskildt från Sverige ingingo sparsamt till Kaluga genom tyska tidningar, företrädesvis från Hamburg. Mera enskilda underrättelser lemnades Armfelt under första halfåret af hans förvisning genom bref från hans hustru och Peyron, sedermera genom hertigen af Serra Capriola, Armfelts beskyddare och kommissionär i Petersburg. Denne sistnämnde skref vidlyftiga bref om Europas allmänna politiska förhållanden och redogjorde särskildt för den diplomatiska fejd mellan svenska och neapolitanska hofven, hvartill Armfelt gifvit anledning *). Han förutspådde intet godt om sakernas gång i Sverige, om hvilken han meddelade mer och mindre apokryfiska nyheter. »La Suezia corre a galoppo alla sua rovina», skrifver han. Den neapolitanske diplomaten var i allmänhet, trogen sitt hofs politiska hållning, en ifrig motståndare till franska revolutionen, hvars framgångar fyllde honom så väl som Armfelt med sorg och bekymmer.

Piranesis utnämning till svensk minister i Rom väckte naturligtvis Serra Capriolas och Armfelts lifliga harm **), och ännu i högre grad offentliggörandet af hans med Montis hjälp utgifna »Lettera al generale Acton», hvilken Serra Capriola fann vara »infame» och visa, att författaren vore »un famoso birbo.» ***)

*) Spetsigt nog skrifver Armfelts vän Peyron om detta pennkrig: «Jag har aldrig sett regenter göra krig i avisor. Det är värdigt lilla Karl att ösa ut ovet mot den fattige konungen i Neapel, som är så aflägsen att han ej kan hämnas; men försigtigt att icke låta förstå hvem som nu gifver Generalen skydd.» (Peyron t. Armfelt $\frac{6}{17}$ Okt. 1794.)

**) »Förmodligen måtte väl Benedetto eller Antonio då blifva legationssekreterare!» utropar Armfelts trogne tjänare Haglund i ett bref vid underrättelsen härom.

***) En italiensk författare, Dr Leone Vicchi har i ett utförligt arbete öfver skalden Vincenzo Monti (Fusignano 1887) egnat särskild nppmärksamhet åt hans författarskap till det under Piranesis namn utgifna »Lettera al generale Acton», samt i sammanhang därmed, efter italienska källor, lemnat en redogörelse för den Armfeltska episoden i Neapel och den därpå föranledda diplomatiska tvisten mellan hofven i Stockholm och Neapel. Monti, som önskade stå väl äfven med Piranesis italienska motståndare, var ytterst angelägen att hans medverkan ej röjdes — »s'accorse poscia d'aver prestato mano ad opera malvagia», heter det (s. 54) — men redan 1798 nämndes han

Han underrättade, att boken blifvit bränd af bödeln i Neapel, samt uttryckte den åsigt, att det vore en skam för Sverige att ega en sådan minister — en åsigt, som på goda grunder delades af Armfelt. »Kan man ignorera hans infamier, skref Armfelt till sin hustru, så är den skriften tillräcklig för att utesluta honom från en plats, som hederligt folk tillkommer.»

Det var dels genom tidningarna, dels genom bref från sin hustru från Reval, som Armfelt i Oktober 1794 fick veta det öde, som drabbat hans vänner i Stockholm, och den dom, som blifvit fälld öfver honom själf. Han hade ett allt för känsligt sinne för att icke i sitt innersta uppröras öfver dessa olycksöden; och enligt hans egen uppgift höll underrättelsen på att kosta honom lifvet. Han fick ett anfall af blodstörtning, som räckte i flera timmar, och i det bref, som han kort därefter skref till sin hustru, möter man för första gången de önskingar att snart få sluta ett eländigt lif, som mot slutet af vinstandet i Kaluga blefvo ett stående tema i Armfelts förtroliga meddelanden. »Ur min inbillning skall aldrig gå detta skådespel, som man visat världen, af en oskyldig man, som släpas upp på schavotten och därifrån till afrättsplatsen, och af en qvinna af börd — till hennes olycka är jag skulden! — som tvingas att sluta sina dagar bland det uslaste pack, tjufkonor och beryktade qvinnor; af en vän, som lagen frikänner, men som dömes brottslig af de skurkar, hvilkas bofstreck han fruktat och förutsett; af en tjenare, som blifvit sårad i kriget och nu straffas, icke därför att han är brottslig, utan därför att han är sin gamle husbonde tillgifven. Ack, min bästa vän, mitt hjärta är sönderslitet af gränelse och förtviflan, och om man kunde dö därpå, så skulle jag säkerligen hafva upphört att vara till. Tro icke, att jag ett ögonblick frågat efter skampålen med dess inskrift, som mera passar in på mina domare än mig! När man har tjenat sitt fädernesland och sin konung såsom jag, när man med heder försvarat sitt land och bidragit till dess ära under kriget, likasom man sedan räddat det genom freden, när man är ett offer för sin trohet, sin ståndaktighet, sin vän-

af Ugo Foscolo som författare. — Till Armfelts historia innehåller Vicchi's framställning inga nya bidrag; men de förhållanden, som röra honom och Sverige, framställas på det hela riktigt och opartiskt, oberäknadt vissa oegentligheter — såsom t. ex. att hertig Carls anhängare nämnas »Sudermanistie» — och sådana namnförvriddningar, som synas oundvikliga i utländska arbeten öfver Sverige — såom Lilichern (Lilliehorn), Enhreestroom (Ehrenström) D'Ebreinheim (Ehrenheim) o. s. v. Piranesi karakteriseras på följande sätt (s. 22): »buon artista in bottega, buon cattolico al Vaticano, buon massone in casa sua, e dopo tutto un *coquin*, come lo chiamava Maurizio d'Armfelt e come lo descriveva Carlo Ramette».

skap, — så är det t. o. m. en utmärkelse att vara ett mål för nedrighetens och illviljans funder.»

Särskildt gick fröken Rudenschölds öde, såsom naturligt var, Armfelt till sinnes. I sin tryckta självbiografi utbrister han, »förledd utom sitt ämne af den sorg och den smärta, som en själ, ej född för brott, känner, då hon beredt andras olyckor»: »Mätte det Högsta Väsendet i nåder förlåta mig de fel, svaghet och häftiga passioner fört mig uti: måtte människor glömma dem, och det olyckliga offret för en böjelse, en förtjusning, jag aldrig kunnat styra, ej tillräkna mig de medel, jag nyttjat att vinna dess hjärta, att bemästra mig dess ömhet och dess förtroende: måtte *hon* förlåta mig, att hon för mig glömt och uppoffrat allt!*)

Längre fram, sedan bullret tystnat, då Ehrenström, Aminoff och Toll sutto inom fängelsemurarnas förvar, och intet vidare af dem hördes, uppstod hos Armfelt tanken, att man i tysthet aflifvat dem i fängelset. »De hugg, som redan i Italien måttades åt mig, hafva nu träffat sina offer, sedan dessa fallit i deras mördarhänder», skriver han till Peyron.**)

»I himlens och rättvisans namn, skola dessa blodtörstiga konungamördare — eller åtminstone mördar-beskyddare — icke sluta med sina barbariska våldsgärningar?»

Ända till de sista veckorna af vistelsen i Kaluga sväfvade Armfelt i okunnighet om de grunder, på hvilka han och hans olyckskamrater blifvit dömda. Tillvaron af den bekanta smädeskriften »Gustaf Mauritz»***) var honom obekant, ända till dess han i Hamburger Gazetten på sommaren 1796 fann notisen, att den vore förbjuden. Han visste då icke, om denna skrift vore till hans försvar eller nedsättande, och bad sin vän Peyron skaffa den från Petersburg. Själva rättegångshandlingarna, som trycktes, kommo icke Armfelt tillhanda förr än 1797, då hans hustru, sedan hennes landsflykt var till ända, skickade dem till Kaluga. Han skriver efter deras mottagande: »Processen har

*) Anf. st. II: 114. Hans hustrus vackra ord till honom, då detta olycksbud öfversändes, förtjena äfven att bevaras. Hon fann det straff, som öfvergått »den arma Maline», vara »oerhördt», »värre än döden». «När jag tänker på den effekt, som hennes öde visst gör på dig, så ökas min sorg öfver att jag ej är hos dig och kan vara dig till någon tröst. Jag är säker, att hennes öde kostar mer på dig än dina egna olyckor. Gud i himlen tröste dig och hjälpe dig att bära din sorg: tänk på dina barn och på mig!»
(13 Okt. 1794).

**) 2¹/₄ 1796.

***) Se ofvan sid. 278.

jag studerat på, men måst lemna, ty jag blef alldeles befängd och fick en feber, som räckte 30 à 36 timmar. Nu är den lektyren mig förbjuden.»*) I de utländska tidningarna förekommo visserligen då och då uppgifter om processen, men dels stympade och lösryckta, dels fullkomligt diktade. Sådana voro t. ex. notiserna, att man funnit en brevväxling mellan Armfelt och Stacelberg, att Ehrenströms penningbegär vore anledningen till hela revolutionsplanen, o. s. v.

Armfelt trodde, att det var på dylika skäl, för hvilka falska bevis anskaffats, som han och hans vänner blifvit dömda. Han hörde omtalas dokument, om hvilka han kunde försäkra »på själ och salighet», att han icke kände dem. Han trodde, att Lode, »som är qvick», hade »komponerat» dem, och föreställde sig, att »en exprès engagerad karl sitter inläst och skrifer med min stil. Aldrig har mänsklig nedrighet gått djupare!» utropar han.***) Huru det gått till, att Reuterholm kunde förete så många bref och papper, hvilkas innehåll Armfelt igenkände, kunde han icke förklara. Han antog, att under en lång tid afskrifter af hans brevväxling tagits genom posttjenstemän, och att hans stil vid tillverkningen af nya dokument blifvit härmad. Att originalen ännu finnes i godt förvar på tre ställen, ansåg han sig veta med säkerhet; allra minst kunde han tro, att de papper, som lemnats hos lord Hervey, blifvit stulna, helst som han af denne själf erhållit försäkran att allt vore i behåll. Att konceptet till hans mångomskrifna »mémoire» till kejsarinnan och den så kallade »revolutionsplanen» kommit i Reuterholms händer, ansåg han hafva berott på förräderi af d'Héral och Vignes, hvilka biträdt vid deras utskrifning. När Armfelt i tidningarna fick läsa utdragen af denna »mémoire» — »den lär vara essencen af mitt brott», säger han — så fann han, att den hade vissa drag af hans uppsats, »men denna är ej riktig, utan mutilerad på ett dumt vis», hvarföre han antog, att d'Héral till en del förfalskat den.***)

Armfelt var på dessa grunder fullt öfvertygad, att han vore offer för diktade beskyllningar af falska vittnen, köpta af Reuterholm. Han ville därför inför Sverige och hela Europa

*) Kaluga 19 Okt. 1797. Grefvinnan Armfelt och Peyron studerade tillsammans utdrag ur dessa protokoll i Petersburg. Uppriktigt skrifer den hederlige Peyron till Armfelt, att de »innehöllo saker, som det hade varit bäst, om de varit bortae.

***) Armfelt till sin hustru $27/5$ 1794.

***) Armfelt till sin hustru 25 Juni 6 Juli 1794.

protestera samt bevisa, att de återopade dokumenten vore falska. Han bad sin hustru under vistelsen i Reval draga försorg att notiser härom infördes i tidningarna; och till Serra Capriola i Petersburg skref han sedermera många och långa bref i detta ämne. Han ville, att de papper, som deponerats hos lord Hervey och lady Bessborough, skulle från dem återbegäras och skickas till Petersburg för att där granskas, hvarvid det skulle komma i dagen, att Reuterholm icke egde några originalbref, såsom under rätttegången påståtts, utan endast förfalskade afskrifter. Då lord Hervey skref, att det Armfeltska paketet funnes i behåll, skickade Armfelt hans bref till Serra Capriola, såsom ett tydligt bevis, att en förfalskning blifvit begången af »dessa människor utan tro, heder och ära, som lika väl förstå att tillverka falska bevis, som att förtyda de mest lofvärda känslor till brottsliga planer.»*)

Tanken att rättfärdiga sig sysselsatte oafåtligt Armfelts sinne under landsflykten; de utförliga meinoarer, som han nedskref i Kaluga, hade väsentligen detta syfte. Han ansåg sig kunna visa världen, att han icke vore »hvarken en galning eller en hänsynslös människa med falsk ärelystnad, som förvillat hans förstånd». Till Serra Capriola skref han: »I hela denna brefväxling — nämligen den äkta, som Armfelts engelska vänner skulle bringa i dagen — skall man icke finna något spår till dessa revolutionsplaner, om hvilka man talat så mycket, men däremot den genomgående tanken att söka öfvertyga konungen, att han eger ett särskildt intresse i behållandet af föreningen med Ryssland och förtroendet till kejsarinnan. Man skall finna en ständigt vaken uppmärksamhet på regentens och hans rådgifvares åtgärder och en ytterlig farhåga för allt, som skulle kunna göra stämningen inom landet benägen för revolution eller utbreda de franska lärorna.»

Framför allt ville han rättfärdiga sig i Sverige. Sedan den unge konung, för hvars skull han ansåg sig hafva lidit så mycken förföljelse, kommit på tronen, och Reuterholms värde var lyktadt, var det ett af de uppdrag, som Armfelts hustru medförde, då hon efter erhållet tillstånd 1796 begaf sig på väg

*) I Serra Capriolas vård deponerade prinsessan Menschikoff de Armfeltska papper, hon medfört från Wien. De kommo sedan Armfelt tillhanda. Lady Bessborough svarade på Armfelts förfrågan, att de papper, som i Neapel hos henne deponerats, funnes i behåll, men att hon icke vågade skicka dem per posto till de osäkra tiderna. Då lord Hervey 1796 afled i Italien, var Armfelt mycket orolig för att hans paket skulle falla i Piranesis händer, och bad Serra Capriola söka förekomma detta.

till Sverige, att hon skulle söka utverka, att han finge på lejd återkomma till Sverige och återupptaga processen. Han ville då, skref han till sin hustru *), »bevisa, att akterna ej äro egenhändiga, att flera assertioner äro falska; att de bref, man framlagt, äro explicerade efter deras behag genom ändring af en virgule och en punkt; att jag ej utan att riskera ett assassinat kunnat följa den stämning, publika papper gifvit; att nu sedermera för mig ej varit lofgifvet att göra den minsta demarche till min justification». Grefvinnan Armfelt medförde till den unge konungen en af de »mémoires justificatifs», som Armfelt i många redaktioner författat.

Nåd ville den stolte mannen således icke hafva i Sverige, endast rättvisa; men huru stora förhoppningar han än fäste vid den unge konungens tillträde till regeringen, så insåg han dock, att dennes hänsyn till sin farbroder och förmyndare samt hertig Karls ställning till det Armfeltska målet skulle härvid bereda synnerliga svårigheter. Då frågan om Gustaf Adolfs giftermål med storfurstinnan Alexandra 1796 ånyo och, såsom det syntes, på fullt allvar väcktes, föreföll det Armfelts vänner sannolikt, att en ljusning i hans utsigter däraf borde följa; man väntade att ryska kabinettet då skulle uttala sig till hans förmån. Men ingalunda ville han själf inbegripas under något amnestidekret för brottslingar. Då Serra Capriola, medan underhandlingarna om giftermålet pågingo, trodde sig meddela Armfelt en glad nyhet genom att ställa i utsigt, att detta skulle medföra »un perdono generale», så väckte detta i stället dennes lifliga förbittring. »Förr ruttna i Kaluga, skrifver han, än hafva air af att begära eller tigga gråce eller justice»; »jag är besatt, så att jag kan flyga i flinta, öfver *perdonare* och törs ej svara, medan ilskan påstår.»**) Det var sin makes åsigt, som grefvinnan Armfelt på följande sätt uttryckte i ett bref till husets vän Peyron: ***) »Vid en förlofning torde väl bli en amnestie générale och göras gråce åt alla dem, som varit traitres mot fäderneslandet och nu äro i Ryssland. Vid ett sådant tillfälle vore det odieust att blifva hopblandad med dem, som en tous cas förtjent sin olycka, när man aldrig velat annat än väl och har rätt på sin sida.» I Sverige hvarken ville eller kunde Armfelt således vistas, så länge hans »mördare styrde eller skulle menageras»; och med Anjala-männen, som svikit sina fanor, ville han icke förblandas, ehuru

*) I Februari 1797.

**) Armfelt till sin hustru $\frac{27 \text{ Jan.}}{7 \text{ Febr.}}$ 1797.

***) 1796.

skampålen med hans namn stod jämte deras på offentliga platser i Sveriges städer.

Under dessa förhållanden var det ej att undra öfver, att Armfelt mer och mer gjorde sig förtrogen med tanken att i Ryssland förvärfva ett nytt fädernesland. Ehuru äfven han tyckte, så väl som hans vän Peyron, att »den gröna uniformen rebuterar», och ehuru hans hustru ej väntade sig något godt af att se Armfelt i rysk tjenst, så fann äfven hon till slut, att nöden icke hade någon lag: »Om något bjuds dig, skrifver hon, så lärer ej blifva bättre köp än taga emot och tacka, efter en fågel i hand är bättre än tio i luften; och hvad vår konung ämnar, kunna vi ej veta.» *)

Af kejsarinnan Katarinas välvilja hade Armfelt rönt åtskilliga prof, i främsta rummet genom det årliga underhåll, som hon tilldelat honom. Då och då berättades genom Armfelts vänner, att hon uttryckt sitt intresse för hans person. På hans begäran beviljades åt hans båda söner fullmakter såsom officerare i ett gardes-kyrassier-regemente. **) Oaktadt alla diplomatiska föreställningar från Sverige bibehölls Armfelts namn i den ryska statskalendern såsom riddare af de ryska ordnarna och med titel af svensk generallöjtnant. Men den afgörande vändningen i Armfelts eget öde, på hvilken han i början hoppades, inträffade icke; och sedan han vistats två år i Kaluga, synes det att hans tålmod började tryta.

Hans vän Serra Capriola uppmanade honom ständigt till »pazienza» och att hålla sig »tranquillo» samt lefva med de sina i lugn, »för att visa sin beundran för den odödliga herskarinnans själsstorhet»; »tystnad och förbidan af framtiden är det bästa rättfärdigandet», hette det i ett af hans bref. ***) Dessa förmaningar väckte Armfelts harm: »Då jag reste hit, skref han i Mars 1796, sade Serra Capriola mig: 'on attend toujours une réponse décisive, qui décidera votre sort.' Snart i två år vänta vi det svaret och alltid förgäfves. Hans förmaningar till tålmod göra

*) Grefvinnan Armfelt till sin man $\frac{1}{5}$, 1797. Äfven andra förslag voro dock å bane, t. ex. att för de medel, som kunde skaffas, eller i utbyte mot den årliga pensionen söka få köpa en mindre egendom i Ryssland och där lefva som privatman (Armf. till sin hustru 1794, grefvinnan A. till A. 1797). Grefvinnan Armfelts betänkligheter mot antagande af rysk tjenst voro välgrundade: «En utländing, skrifver hon ($\frac{23}{2}$, 1797), skall ofelbart i de högre graderna hafva mer ovänner än en infödd ryss».

**) De utfärdades i Dec. 1795. Äfven i Sverige voro, såsom bekant är, dylika officersfullmakter «i vaggan» under denna tid icke sällsynta.

***) Serra Capriola till Armfelt $\frac{5}{8}$. 16 $\frac{1}{2}$, 1795 m. fl. bref.

mig förtviflad. Det vore bättre om han sade: dö, eländige, och hoppas icke mer!»*)

I smickrande och vördnadsfulla ordalag bad Armfelt, efter mottagandet af kejsarinnans pension, grefve Bedsborodko framföra tacksägelser till den stora herskarinnan, »som vid sin person fjättrat äran och framgången och som åt ena hälften af jorden skänker en lycka, som svagheten och missgreppen beröfvat den andra». Han påminner i samma bref om hvad han gjort för att befästa förbindelsen mellan Sverige och Ryssland, och begagnar tillfället att erinra om sitt »olyckliga öde, som lärt honom huru det går till att lefvande begrafven dö en långsam död.»**) Mera afgörande steg företog han på sommaren 1796. Hans vän Peyron, som mot slutet af 1795 hade fått kejsarinnans tillstånd att vistas annorstädes än i Kaluga, hade, i tanke att i rysk tjänst förvärfva sitt bröd och icke längre behöfva dela Armfelts små tillgångar, begärt dennes introduktionsbref till kejsarinnans mäktige gunstling furst Zuboff. Detta föranledde en brevväxling mellan den sistnämnde och Armfelt. Denne begagnade tillfället att hos gunstlingen äfven själf erbjuda sig att antaga rysk tjänst.***) Han förklarade i det bref, hvori denna framställning gjordes, att han skulle »skatta sig lycklig, om anbudet af hans tjänster, hans nit och hans lif mottoges, vore det än vid Ishafvets kust eller i Tartariets ödemarker», samt gaf en utförlig skildring af sina lefnadsöden och de förhållanden, som framkallat hans olycka †).

*) Till Peyron $20/3$ 1796.

**) Armfelt till Bedsborodko 1795. Koncept bland hans papper.

***) $5/8$ 1796. Koncept bland Armfelts papper.

†) Detta aktstycke, hvartill konceptet finnes bland Armfelts papper och som är en af hans många «*mémoires justificatifs*», afsåg i främsta rummet att inskärpa, att han egde rätt till anspråk på välvilja från rysk sida, samt är hållet i en ton, som man för Armfelts egen skull kunde önskat mindre smickrande mot Ryssland. Han talar däri om kriget i Finland: efter sina framgångar hade han, «*blessé et battu, payé le même tribut aux armes victorieuses de la grande Cathérine, que tous les autres militaires qui ont combattu ses troupes toujours invincibles*»; om freden i Verelä, «*qui sert à constater cette vérité politique, que le bonheur et l'indépendance de la Suède sont étroitement liés à l'intimité et à la solidité de son union avec la Russie*»; om Drottningholms-traktaten, om sin verksamhet vid Gelfe riksdag för att befria det beslut, hvarigenom giftermålsförbindelsen mellan Gustaf Adolf och Alexandra skulle kunna komma till stränd o. s. v. Han redogör äfven för förhållandet med codicillen till konungens testamente och yttrar därom: «*Si le baron Armfelt a une reproche à se faire, c'est d'avoir cru qu'un prince bien né ne s'aviliraît jamais jusqu'à tromper des personnes qui ne voulaient que son bonheur et celui de l'état.*» För sin hemliga brevväxling och för de förslag, som under processen lagts honom till last, lemnar han

Intet svar synes hafva kommit på denna framställning. Armfelt tillskref detta ett mot honom fientligt inflytande bland kejsarinnans omgifning. Särskildt ansåg han, att Markoff, hans gamle motståndare, motverkade hans intressen. Denne hade icke glömt den rol, han spelat 1786 i Stockholm, lika litet som det samtal, han haft med Armfelt i Petersburg på våren 1794, då denne så stolt vidhöll sin åsigt om förderligheten af 1720 års regeringsform, under hvilken den ryska korruptionen blomstrat, samt afvisade hvarje lockelse att bidraga till dess återinförande. Markoff hade med anledning häraf yttrat om Armfelt, enligt dennes anteckning: »C'est une tête montée, qui se calmera, ou nous le prendrons par famine».

Äfven en annan lockelse, utgången från ett liknande håll, motstod Armfelt på ett sätt, som gör all heder åt hans fosterlandskänla, men som icke heller, enligt hans egen förmodan, undgick att öka Markoffs ovilja. Det var då Armfelt på våren 1796 genom Peyron, som då vistades i Petersburg, fick sig tillsänd en politisk uppsats med titel »Projet d'un certain Suédois au sujet de la Finlande». Den ledde sitt ursprung från Sprengtporten samt förordade hans planer till Finlands skiljande från Sverige och ställande under rysk protektion — planer, genom hvilka landsförrädaren vunnit sin ställning vid ryska hofvet. Armfelt uttalade genast i bref till Peyron sitt ogillande af denna uppsats, och gaf i ett följande bref *) ett motiveradt utlåtande däröfver, tydligen afsedt att visas för tredje person. Han framställde där den åsigt, att Finland icke under någon form vore egnadt att blifva en själfständig stat, på grund af sin fattigdom och sitt ogynnsamma läge. För Ryssland blefve detta land svårt att bevara, vare sig det däri inkorporerades eller ställdes under dess protektion; för Sverige vore Finlands förlust »un coup mortel», som ingen utvidgning på annat håll kunde ersätta. »Hvad Finlands folk har att önska, heter det, är en beständande och på besvurna och okränkbara förbindelser grundad fred mellan Sverige och Ryssland, och att den unge konungens lugna och rättvisa regering måtte utplåna de minnen och läka de sår, som föregående stormar och omstörtningar samt de sista årens galenskaper, ursinne och förföljelser efterlemnad».

äfven en utförlig redogörelse, hvarvid särskildt framhålles, att han velat råda konungen att direkt vända sig till kejsarinnan, som lofvat vara en mor för honom, i ändamål att motverka förmyndarestyrelsens förbindelser med fransmän, turkar, polackar och danskar.

*) ⁶/₇ 1796.

Det är, som man finner, ännu samma fosterländska sinne som vid Anjala-förbundets tid. Han kan ödnjuka sig för och smickra den stora herskarinnan i det »lyckliga Ryssland, hvarest Katarina håller ödet bundet vid sina fötter och genom glansen af sin regering förvånar mänskligheten», såsom det heter i ett af hans bref. Men svika sin öfvertygelse kan han icke, för att vara henne till behag, vare sig att det gäller Sveriges statsform eller det finska fosterlandets framtida öde *).

Ett bref till Peyron, skrifvet ungefär vid samma tid som dessa yttranden om Finland, visar Armfelts stämning och det sätt, på hvilket han betraktade sitt öde, samt kan förtjena anföras.

»Jag har alltid, skrifver han, varit i den öfvertygelsen, att den mäktiga och kloka frun ville oss alla tre väl, ty det förenar sig med hennes verkliga intresse, Europas politiska ställning och dess heder och gloire. Men att dess ministrar m. m. hafva andra idéer i det hela och i synnerhet aversion och kanske hat mot mig, därom är intet tvifvel, ty olyckan har hvarken gjort mig låg eller ombytlig i de principer, med hvilka jag dels med värjan, dels med pennan bidragit till Sveriges själfständighet och konungamaktens bibehållande i ett land, som, midt emellan tvenne despotiska beherskare och af naturen och omständigheterna försvagadt, ej eger annan styrka än sin enighet i beslut och tilltag. Tvungen, för att undvika dolk och förgift, att fly till glömskan i Sarmatens ödemarker, var aldrig min önskan och plan att för mitt enskilda hat eller mina missöden skada mitt fädernesland, utan afbida tiden och omständigheterna, hurudana de ock kunna blifva, då ej en Reuterholms eller Lodes prépondérance kostade den olycklige lif, ära och gods, som ej ville böja knä för deras höghet och vyer . . . Mätte nu blott min konung blifva lycklig, bestiga med den makt, dess fader honom lemnat, sina faders tron och se sig afskild från största delen af de désagremens, fyra års galenskap honom beredt; måtte mitt fädernesland i fred och lugn njuta frukten häraf och

*) Samma ståndpunkt uttalas i ett af grefvinnan Armfelts bref. «Den som skrifvit, att du står i vägen för din egen lycka, har kanske ej orätt; mais il y a manière et manière à faire fortune, och skulle det ske därigenom att du ginge från dina principer och bidrog till störandet af Gustaf Adolfs säkerhet och lugn, så är kanske Kaluga med all dess ennui bättre än de förebråelser, ens eget samvete torde göra i ett sådant fall.» (9/1, 1797.) I ett af sina bref talar Armfelt om «vägen till lycka, om det också icke är vägen till ära — men så olycklig jag än är, skall jag aldrig ångra mig att ej hafva valt den.» ^{27 Maj} _{7 Juni} 1796.

finna, att rätta vägen till ett folks själfständighet ej är att kullkasta de lagar, under hvilka de lefvat lyckliga, och att bravera de principer och politiska maximer, som deras största konungar och deras bästa medborgare vedertagit och oryggligen bibehållit. Sker allt detta, med eller utan tillhjälp af den himmelska eller jordiska makten, så kan det vara lika mycket, om jag existerar mer eller ej, och om den olycklige Armfelt, som man förföljt som en martyr för dess attachement till Gustaf III och dess son, krossas under tyngden af sin olycka . . . Jag ämnar aldrig göra någon démarche, som kan gifva en démenti åt den karakter, jag visade i St: Petersburg d. 20 April 1794, då mitt lif var falt och ej att frälsa utan den stora Katarinas *générosité*.

Med jubel helsades, enligt Armfelts anteckningar, i hela Ryssland nyheten om den blifvande giftermålsförbindelsen mellan Sveriges och Rysslands regenthus och om det besök, som den unge konungen, åtföljd af sin farbror och sitt rikets främste män, på hösten 1796 aflade i Rysslands hufvudstad. Äfven till Kaluga trängde ryktena om de lysande fester, hvarmed Katarina II helsade sin blifvande frände, och säkerligen afvaktade ingen i den ryska provinsstaden det väntade resultatet med större spänning än den biltoga svenska familjen, i hvars öde denna frågas afgörande syntes böra komma att på ett eller annat sätt ingripa. *) Så mycket större blef förvåningen, då man erfor, att de svenska gästerna afrest, utan att någon förlofning kungjorts; och ännu mera öfverraskades man, då krigsrykten började spridas på senhösten 1796 och soldatutskrifningar företagas. Därpå följde nyheten om den stora kejsarinnans död. Armfelt har om denna sistnämnda tilldragelse antecknat följande.

»Våra vinternöjen hade redan börjat i vår lilla krets i Kaluga. En afton, då vi skulle begifva oss till en bal hos herr

*) Dessa förslag äro ofta på tal i Armfelts och hans hustrus brefväxling under åren 1796—97. Att svårigheter med afseende på storfurstinnans grekiska religion skulle kunna uppstå, väckte hans lifliga förvåning. liksom äfven (det ogrundade) ryktet att ständerna skulle sammankallas för att höras därföver. Gefle riksdag hade afgjort saken, menade Armfelt, och han hade själf varit med att verka för den formulering af riksdagsbeslutet, hvarigenom alla betänkligheter i frågan om den blifvande drottningens religion vore häfda; orden, att till kronprinsens gemål borde utses «en luthersk prinsessa af något tyskt hof eller någon annan, hvarmed rikets väl förknippadt är», hade just tillkommit med tanken på den tillärnade ryska konungabrudens grekiska religion. — «Riksdagen, tillägger han i det bref, hvarest detta framhålles, är i alla fall en stygg historia och en invention af dem som vilja störta konungen och konungamakten.»

Mesaiedoff, och medan jag väntade på min hustru, som höll på att ordna något med afseende på vår dotters baltoilet, inträdde helt plötsligt till mig herrarna Demidoff och Tistoff, båda dödsbleka och med tårfyllda ögon. Då jag kunde vänta allt af mina fienders makt och af deras envishet att öfverallt förfölja mig, och då jag sedan lång tid tillbaka fått vänja mig vid en oafbruten följd af olyckor, gjorde deras inträdande hos mig och deras bekymrade uppsyn mig ganska bestört. Jag trodde, att de kommo för att underrätta mig om något nytt olycksöde, som drabbat mig. Jag försökte likväl att så mycket som möjligt dölja min oro och frågade hvad anledningen vore till deras nedslagenhet. »Ack min Gud, utropade Tistoff, vi äro förloerade. Vår moder (matuschka: kejsarinnan) är död!» — och därpå började de att snyfta, så att man kunde bli helt förskräckt, och några vidare upplysningar stodo icke att få. Min hustru, som kom in i samma ögonblick och helt oförberedt fick veta anledningen till denna bedröfvelse, afsvinnade midt ibland oss, och sedan kom Peyron och blandade sina tårar med våra. Det var ett uppträde af bedröfvelse, som skulle vara svårt att beskrifva. Vi behöfde icke någon befallning af polisen, för att det icke skulle blifva något af balen. — Sorg och misströstan hade bemäktigat sig allas hjärtan. Äfven den lägsta befolkningen delade den allmänna bestörtningen, utan att just veta hvarföre; och under någon tid hade de vanliga sångerna och glada ropen på gatorna tystnat. Trovärdiga personer hafva sagt mig, att dessa tecken till en allmän sorg mer och mindre lifligt visat sig i alla landsändar. Om man icke kan neka, att den allmänna bedröfvelse, som Katarina II:s död förorsakat, hade sin grund i känslan af förlusten af en herskarinna, hvars regering varit högst ärofull och ganska mild, i synnerhet i jämförelse med Annas och Elisabeths styrelse, så kan det icke heller betviflas, att den i någon mån berodde på den ogynnsamma tanke om tronföljarens karakter, som illasinnade personer utbredt och som rotfäst sig. Enligt deras föreställning var Paul I en herre af ett våldsamt lynne, obeständig i sina tycken och som icke gillade annat än tyskar.» — —

Huru skulle den nye själfherskaren i det stora ryska riket förhålla sig med afseende på den politiska flykting, åt hvilken hans moder lemnat sitt skydd och som så länge förgäfvets väntat på en afgörande vändning i sitt öde? Armfelt ansåg sig böra direkt vända sig till kejsar Paul I med anhållan om fortfarande skydd, och förnyade på samma gång sina anbud att antaga rysk tjänst. Han öfversände äfven en uppsats rörande sina öden, af

väsentligen samma innehåll som den, han några månader förut skickat furst Zuboff. Att han ansåg sig hafva haft anledning att vänta ett annat mottagande i Ryssland lät han förstå på följande otvetydiga sätt: »Baron Armfelt kunde ej annat än hoppas, att där finna beskydd och en fristad, såsom ett oskyldigt offer för de grundsatser, som Hennes Kejsarl. Majestät värdigats gilla genom ett egenhändigt bref d. 11 Maj 1793, vid hvars slut denna stora furstinna visat honom den nåden att yttra: *«Si les évènements de la vie vous conduisent dans mes états ou à ma cour, soyez assuré que vous y recevrez un accueil, qui vous confirmera les dispositions favorables, dans lesquelles je me trouve à votre égard.»* — I sitt bref till kejsaren (15 Nov. 1796) antyder han, att han icke vågade tänka på att få återvända till Sverige, i betraktande af de hänsyn, som måste binda händerna på den unge konung, »hvars barndom jag vårdat, som jag högt älskar och hvars fader var icke endast min konung, utan min välgörare och min vän». Under dessa förhållanden skulle han skatta sig lycklig att få stanna i ett land, »hvarrest högsta makten icke är underkastad de förhatliga former och kabaler, som under frihetens namn förr eller senare gräfva en graf åt de mest blomstrande stater».

Kejsar Paul upptog Armfelts bref utan ovilja; han lät genom Bedsborodko tillkännagifva, att han ej mindre än hans moder högaktade Armfelts grundsatser, samt försäkrade, att dennes öde icke skulle komma att undergå någon förändring till det sämre genom tronskiftet. Därjämte lofvade han, att Armfelts årliga pension af 5,000 rubel fortfarande skulle utbetalas.

Ungefär vid samma tid, som kejsar Paul besteg tsarernas tron, intog Gustaf IV Adolf, i mer än ett afseende hans själsfrände, såsom myndig Sveriges konungatron, d. 1 Nov. 1796. Att dessa båda tilldragelser på ett eller annat sätt skulle medföra en förändring i Armfelts ställning, var att förutse, och hans otålighet att få veta sitt öde växte med hvarje dag. Till Sverige hoppades han, såsom vi hafva sett, knappast att själf få komma, men det orimliga förbudet för hans familj att vistas där kunde han med skäl hoppas att få se upphäfdt. Hvad kejsar Paul ville besluta med afseende på honom själf, utöfver hvad han fått veta till svar på sitt bref, om hans tjänst mottoges eller icke, om han finge komma från Kaluga såsom herr Brandt eller såsom berättigad att bära de hederstecken, hvarmed Katarina II prydt honom — om allt detta kunde han icke få någon visshet. I Petersburg var det endast hans vän Serra Capriola,

som bevakade hans intressen och, såsom det syntes Armfelt, utan synnerlig ifver eller framgång; och ehuru hans gamle fiende Markoff var aflägsnad efter Pauls tillträde till regeringen, kunde det dock befaras, att Armfelts sak skulle råka i glömska, eller att hans person ej skulle anses vara af den vigt, hvarken för Ryssland eller Sverige, att några särskilda åtgärder företoges utöfver beviljandet af det årliga underhållet. *)

Det var under dessa förhållanden, som Armfelts hustru ansåg sig böra företaga den ofvan nämnda resan till Sverige öfver Petersburg, för att få visshet om sin makes och sin familjs framtida öde dels i Sverige, dels i Ryssland, äfvensom för att ordna åtskilliga ekonomiska angelägenheter i förstnämnda land. Tillstånd att återvända till Sverige låg grefvinnan Armfelt till mötes i Petersburg hos svenske ambassadören Stedingk, enligt hvad hennes släkting grefve Fabian Fersen meddelat. Armfelt betraktade denna resa såsom ett vägstycke, och med sorg och bekymmer såg han henne lemna Kaluga. »Idén att se dig fara till Sverige, skref han till henne under hennes vistelse i Petersburg, har mera kostat på mig än jag kan säga; och kände jag ej din karakter, din fermeté, jag törs säga, din själs stora egenskaper, så vore jag antingen redan död af sorg eller annorledes expedierad.» Synnerligen stora förhoppningar hyste han icke om framgången af sin hustrus underhandling. »Jag vet, skref han, att du aldrig förnedrar dig att begära nåd för en man, som förtjenar andra tänkesätt af sin konung . . . Så länge hertigen lever och har Reuterholms råd, kan jag i det landet icke vistas, både för fysisk och moralisk säkerhet. Hade konungen icke varit bedragen och förd bakom ljuset, så hade han genom en honorable exil fullgjort alla sina skyldigheter och satisfierat hela min ambition. Men konungar skall man tjena utan att ofta kunna hoppas annan belöning än sitt goda samvete.»

Företaget röjde grefvinnan Armfelts mod och beslutsamhet. Fastän hon, liksom vid flykten från Neapel, befann sig i en belägenhet, då stillhet och lugn mera än eljest skulle hafva varit önskvärda, anträdde hon den långa färden från Kaluga i December 1796, i afsigt att från Petersburg fortsätta till Stockholm på vintern. Klimat- och isförhållanden äfvensom kroppsligt illabefinnande efter den ansträngande resan från Kaluga gjorde det dock nödigt för grefvinnan Armfelt att stanna i

*) Enligt ett bref från Armfelt ⁶ 3 1797 säges Bedsborodko hafva yttrat sig till kejsaren i denna riktning.

Petersburg öfver vintern och där afbida sin förlossning. *) Hon åtföljdes nu, liksom vid flykten från Neapel, af familjens vän Peyron, som äfven var henne till hjälp, för att i Petersburg hos höga vederbörande tala Armfelts sak.

I ambassadören Stedingk egde Armfelt en vapenbroder från Savolax, om hvilken han alltid yttrade sig med aktning. Om Stedingk ej afböjt förföljelsen mot Armfelt, så hade han åtminstone ej befrämjat den. Han mottog grefvinnan Armfelt med synnerlig artighet. I den depesch, hvori Stedingk under rättade konungen om hennes och Peyrons ankomst, **) erinrade han, att hon aldrig varit delaktig i det brott, hvarför hennes man varit anklagad, och yttrade sig äfven om major Peyron i samma syfte: det vore endast vänskapen och tacksamheten, som sammanfört honom med Armfelt. Stedingk försäkrade grefvinnan Armfelt om konungens aktning och vänskap för henne, samt erbjöd sig att draga försorg om hennes presentation vid ryska hofvet, om så önskades. ***) Grefvinnan Armfelts förhållande under hennes mans olycka hade ej kunnat undgå att väcka den unge monarkens aktning och sympati — känslor, som delades öfver hela Sverige. †)

Utom den svenske ambassadören befann sig äfven en annan svensk underhandlare i Petersburg. Det var general M. Klingspor, ditsänd under förevändning att lyckönska kejsar Paul till hans tronbestigning, men med det hemliga uppdraget att återknyta de i September 1796 så hastigt afbrutna förhandlingarna om giftermålet mellan konungen och storfurstinnan Alexandra. Det troddes länge, att han skulle lyckas. Han var, skref Peyron kort efter sin ankomst till Petersburg, »högt i smöret» och hade »les petites entrées» vid kejsarliga hofvet. Armfelt och hans hustru fäste äfven vid Klingspors beskickning hvarjehanda förhoppningar, hvilka dock snart nog måste öfvergifvas. Oaktadt all Klingspors smidighet och den omisskänneliga ifver, med hvil-

*) Från Petersburg skref grefvinnan Armfelt ett bref till den unge konungen, hållet i en värdig ton. Hon redogör däri för anledningen till dröjsmålet att begagna tillåtelsen att återvända, och slutar: «J'espère . . . que je pourrai auprès de mon Roi trouver la justice et l'humanité, qui caractérisent les grands princes et que je n'ai pas cru devoir implorer avant Son règne.» (Egenh. concept.)

***) 30 Dec. 1796 (R. A.).

10 Jan. 1797

***) Grefvinnan Armfelt till Armfelt 29/3 1797.

†) Ehrenström, det olyckliga offret för Armfelts oförsigtighet, som på sommaren 1797 erhöi ett besök af grefvinnan Armfelt (enligt föreskrift af hennes make), kallar henne i ett bref från samma tid «le modèle des épouses et la gloire de votre sexe».

ken förslaget omfattades af ryska hofvet, särskildt af kejsarinnan och storfurstinnan Alexandra själf, strandade förslaget på de båda monarkernas halsstarrighet, icke minst på den unge svenske konungens. Den vändning, som underhandlingen tog, var långt ifrån gynnsam för Sveriges intressen: så väl Klingspor, hvilken plötsligt fick befallning att inställa sig till afskedsaudiens, som ambassadören Stedingk rönte prof på den lättretlige ryske kejsarens dåliga lynne; och Stedingk dolde icke sina bekymmer för de möjliga följderna däraf. *) Paul I hade förtörnadt yttrat, upp-gifver Armfelt, att man ej kunde på ett mera ogrannliga sätt uppföra sig »vid frieri till en muschiks dotter», än svenska hofvet gjort i denna angelägenhet.

Äfven Klingspor, en af Armfelts gamla motståndare, hvars egennyttas såsom generalintendent han afslöjat, visade hans hustru och hans vän utsökt uppmärksamhet. **) Den smidige hofman-nens artighet betraktades dock med afgjord misstro. Grefvin-nan Armfelt ansåg, att denne landsman gjorde allt hvad han kunde för att hindra hennes makes återvändande till Sverige. »När man är intresserad att bedraga dem man har att göra med, skrifver hon (28/1 1797), och mycket i ens lefnad bör göm-mas undan, så söker man att ur vägen röja alla dem, som kunna upptäcka obehagliga particulariteter.» Äfven Peyron försäkrade, att Klingspor i Petersburg gjorde Armfelt »otjenster», under det han visade hans hustru all artighet.

Grefvinnan Armfelt tillskref Klingspors inflytande, att den audiens, som hon begärt hos kejsaren under förevändning att få personligen tacka för det åtnjutna beskyddet, afböjdes, och att alla de uppvaktningar hos högt stående personer, som Peyron gjorde å hennes vägnar, blefvo utan annat resultat än för-säkran, att allt skulle få förblifva som förut. ***) Hon var högst

*) Klingspors och Stedingks depescher 1796—97 (i Riks-Ark.). 17 Juli 1797 skrifver Stedingk: «La bonne harmonie entre les deux états sera détruite pour longtems. V. M. sera privée d'un allié puissant, le seul peut-être, dont dans les circonstances naturelles Elle n'avait rien à craindre et beaucoup à espérer.»

**) I ett bref till sin hustru säger Armfelt skämtsamt om «matkom-missariou» Klingspor, att han spelat en framstående rol i — «Tillfället gör tjuften». — Peyron skrifver om hans förhållande i Petersburg: «Klingspor kysser och smeker och bedyrar heligt, att han ej vållat min olycka, smädar och skäller på hertigen och Reuterholm, sedan han förstått att tillvinna sig konungens förtroende.»

***)) Möjligtvis gjorde man dock Klingspor orätt härutinnan. Visser-ligen verkade han under denna tid, så väl som Stedingk, enligt befallning för Armfelts uteslutande ur ryska statskalendern, hvarest denne, såsom vi sett, till svenska regeringens förargelse stod kvar som riddare af S:t Andreas-

missnöjd med »de förnäma, höga och ohöfliga stora herrarna i Petersburg», skrifver hon, men var glad, att hon »ej ödmjukat sig för dem». — Då grefvinnan Armfelt i Maj 1797, lyckligen återställd från sin barnsäng,*¹) efter nära ett halft års vistelse i Petersburg anträdde resan till Sverige, hade frågan om Armfelts befordran i Ryssland eller upphäfvandet af hans förvisning icke tagit något steg framåt.

De förhoppningar, som Armfelt ännu hyste att för egen del kunna något härvid uträtta, realiserades ej heller. Af ett personligt sammanträffande med fältmarskalken furst Repnin, som med anledning af ett befaradt bonduppror**²) besökte Kaluga i början af 1797, kunde Armfelt knappast hoppas att påräkna hans inflytande till sin förmån. På följande sätt har han i bref till sin hustru utförligt skildrat sitt samtal med furst Repnin.***³)

»Du vet redan af mitt bref förledne torsdag, att jag var deciderad att ej besvara prins Repnin med min visit . . . Men fantasien föll på gubben att se ett underligt djur, och han chargerade vice-guvernören att ställa till så, att jag skulle komma till honom, efter han mycket önskade göra min bekantskap . . . Jag spökade ut mig med Dellesalle's [en emigrerad frank språkmästares] värja, med en härpung, köpt hos Prenchikoff etc. etc. och i full skepelse af en tanddokter presenterade jag mig hos fältmarskalken. Han mottog mig med all möjlig höflighet, och vi hade i dess kabinett en konversation af två timmar, under hvilka han repeterade mig allt det, som blifvit mig af dig och

orden och svensk generallöjtnant (Stedingks dep. ^{30 Dec. 1796} _{10 Jan. 1797}, ⁹/₂₅ Jan. 1797; Klingspor 20 Dec. 1796 (R. A.). Kejsar Paul lät dem dock förstå, att hans åsigt vore, att Armfelts planer «icke varit riktade mot konungens person eller makt, utan tvärtom syftat på bådas bibehållande». Men detta oaktadt syntes kejsaren tämligen likgiltig rörande Armfelts öde. «Han är glömd och skall förblifva i sin retraite, så länge E. Mt behagare», skref Stedingk i Jan. 1797, och han tillägger, att grefvinnan Armfelts ankomst ingalunda varit välkommen för kejsaren, samt att denne undanbedt sig hennes begärda uppvaktning.

*) Vården af den nyfödde sonen anförtröddes åt grefvinnan De la Gardie, grefvinnan Armfelts moder, numera bosatt i Estland. Hon hade vistats i Petersburg en del af våren 1797.

**²) Tanken på ett krig i Kalugas grannskap synes för ögonblicket hafva väckt till lif det gamla krigarmodet hos Armfelt. «Om gubbarna sätta sig i marsch hitåt, skrifver han till sin hustru, så skiekar jag barnen till Moskwa och sätter mig upp i en af husarskvadronerna på en gammal häst,» Upproret stillades snart, och Armfelt fick behålla svärdet i skidan.

***³) ¹/₃ 1797.

Barthélémy *) berättadt, och ännu flera besynnerliga particulariteter, bland hvilka *en* är remarkabel. Han talte mycket väl om den salige mat-kommissarien Mauritz, **) dess goda intention, dess désir att se negociationen med giftermålet väl slutad, det förtroende, han hade inspirerat de höga personerna här, m. m. Jag sade därpå, att dess önskan och tänkesätt i den vägen voro allmänna, och att Stedingk visst vore likaså zélé, likaså intresserad som han häruti. — Nej, nej, svarade han, det är han, som tillskapat alla hinder; det visar sig äfven i hans uppförande, och Mauritz har själf flera gånger låtit den högste förstå, att de mesta intriger, krängel och svårigheter hade sin förnämsta källa i denna vedervilja. Du kan tänka, om jag blef förundrad, men jag hesiterade ej, utan sade rent ut min tanke, utan fruktan för hvad på mig personelt kunde falla. Jag målade bägge enligt min öfvertygelse och sade, att om jag än continuerade att vara victime af min honnêteté, ansåg jag som en skyldighet att ej dölja sanningen. — »Ni ären då ej vänner, Mauritz och Ni?» — Nej, icke intima, men såsom man är det i stora världen. Dessutom, vore han [också] min vän, så tycker jag mig ej böra dölja vid detta tillfälle, att han, för att upphöja sig, gör en annan tort. — »Kan jag skrifva detta och hela vår konversation? Vill Ni, att jag skall particuliert säga något om Er?» — Att jag af hjärtat önskar giftermålet, och att den störste af alla måtte inse mitt lidande, de oförrätter, jag utstätt, och den problematiska ställning, i hvilken jag nu i tre år befunnit mig.»

»Därifrån föllo vi på Gefle riksdags beslut relativement till giftermålet, däri jag sade sanningen, som i det öfriga, med det tillägg, att under regencen möjligt vore, att man häri, som i allt annat, brukat les voies et les moyens des faussaires publics et particuliers. Därifrån föllo vi på 1720 års regeringsform, mot hvilken jag gjorde en violente sortie. »Efter vi äro så uppriktiga, sade den store herrn, så tillåt mig att säga, att Ryssland ej har att optera, om ej en parfaite harmonie blir établerad emellan rikena, och att då den regeringsformen är och blir dess enda säkerhet.» Jag bevisade tant bien que mal, att den entreprenen blefve chimérique, t. o. m. omöjlig, då nationen, som nu älskade sin konung och estimerade hans försigtighet, hans förstånd och ekonomi, ej kunde vilja något bättre än de hafva. Enfin, nästan ingen hufvudpunkt blef ödiskuterad, och vi äta i dag middag tillsammans.»

*) Peyron.

**) Klingspor.

Större förväntningar fäste Armfelt vid det besök i den lilla staden, som kejsar Paul kort därefter antogs komma att göra efter kröningsfesten i Moskwa. Han hoppades då få tillfälle att personligen inför kejsaren framställa sina önsknings; och han kunde väl hafva grund att hoppas något genom intrycket af sin personlighet, som vid så många af Europas hof, inför så många af dess furstar, ädragit sig uppmärksamhet. *) Stora festförberedelser gjordes i det stilla Kaluga. **) Armfelt var formligen anmodad, på grund af sin erfarenhet från stora världen, att deltaga i festkomiténs öfverläggningar. Men — kejsaren tog en annan väg från Moskwa till Petersburg; och så väl festförberedelserna i Kaluga, som Armfelts förhoppningar togo sålunda ett snöpligt slut.

Underrättelserna från Sverige vid samma tid voro ej heller egnade att stärka hoppet om bättre utsigter. Armfelt ansåg såsom dåliga tecken för sin framtid, att efter konungens myndighetsförklaring ingen förändring inträffat i Gyldenstolpes, hans gamle guvernörs, öde, och att Ehrenström fortfarande hölls i fängelse, oaktadt denne under processen »deployerat en karakter och sentiments, som vår unga kung bort estimera, om han ej vore ledd bakom ljuset». »I Gyldenstolpes behandling» — den var, enligt hvad grefvinnan Armfelt berättat, föranledd af konungens missnöje därför, att Gyldenstolpe missbrukat sin ställning och konungens förtroende för att söka föra honom bakom ljuset — »ser jag min *dom*, skref Armfelt; ty han har icke abuserat af konungens vänskap och förtroende, utom vis-à-vis mig: kungens korrespondans med mig, som han förde, och mina bref, som han gaf fram, m. m. Således är svaret tydligt, mera för mig än för den stackars ruttna gubben; och därvid skola vi hålla oss och taga afsked af det kära Sverige för evigt.» ***)

* * *

*) I början var Armfelt tveksam, om han borde visa sig för kejsaren. «Herr Brandt, skrifver han till sin hustru ²¹/₄ 1797, kan ej visa sig utan på befallning, efter grefvinnan Armfelt varit ovärdig att blifva presenterad. Återigen kan det anses såsom en manque de respect, om Paul och Pierre fara ut och figurera, och automaten Brandt sitter i sitt ruttna rangskepp och väntar på ordres.»

**) En festbåt (Bucentoro) skulle visas på Oka, alla kojor döljas genom målade träbyggnader, staden illumineras och trar sparenter, hvilande på kolonner, »dölja I—Igruparna», skrifver Armfelt.

***) Armfelt till sin hustru ²¹/₁₂ 1796, ¹/₂, ¹²/₂ 1797. Ur grefvinnan Armfelts bref i samma ämne förtjenar följande att anföras: «Det som gör

Det var under skilsmässan från sin hustru, under oron för hennes öde, och medan sjukdom hemsökte det ensamma hemmet i Kaluga, som Armfelt på detta sätt såg sina framtidsförhoppningar alltmer omtöcknas. Under året 1797 synes svårmodet på grund af dessa förhållanden hafva hotat att helt och hållet förmörka hans sinne och bringa honom nära förtviflan. »Jag ser nog, skrifver han i början af detta år, att vi här, som i Sverige, hafva intet annat hopp än Kaluga eller kanske något sämre. Är det så, så skickar jag dig barnen ju förr dess hellre, och med mig skall ingen nöd blifva. Ty att föreviga min inaktiva varelse här utan hopp — det är ej nödigt; hvarken moral eller fysik står ut därmed, i synnerhet sedan alla mina vänner och bekanta öfvergifvit detta helvete.» I ett annat bref heter det: »Hvar i Guds namn skall man få i lugn och fred sluta sina dagar? Detta land blir för mig hvar minut odrägligare, i Schweiz äro Gustaf III:s mördare, i England för dyrt, i Italien mycket bra, men för dyrt — under jorden det bästa och klokaste.»

Med bitterhet yttrar han sig under samma tid om det fädernesland, för hvilket han så tappert kämpat, men som nu stängt sin dörr för honom: »Sverige är ej mer mitt fädernesland; alla band oss emellan äro lossade, och den dagen, de dömde mig lif och ära förlustig, gaf mig alla rättigheter att anse som mina fiender ej allenast mina domare, men hvar svensk, som ej med afsky ansåg dessa köpta eller förskrämda rackare.» Den ton, som rådde i Sverige under den nya regeringen, vore »en blandning af fähus och barnkammare»; konungen vore omgifven af en konselj, bestående af personer, som alla varit med att bereda Armfelts olycka.*) »Med Sverige är intet att göra; där löper hvar och en till sitt fall och ingen tänker på annat än sig själf. . . Stackars den unge konungen! Jag kan aldrig glömma, att han är Gustaf III:s son, och den känslan är mig mycket till last.» — Stundom förnimmas visserligen ännu i Armfelts förtroliga bref till hans hustru uttryck af from resigna-

att gubben G. [Gyldenstolpe] ej kommer på grön qvist, är visst till en del främmande för denna saken. Hans conduite med den unga herren var otidig, både en particulier och äfven en public; jämt full och grälig, och slutligen, när detta gräl yppade sig, så skref han under, utan tvifvel af alteration, att han var ovärdig att tjena den unga herren, och det ligger honom i vägen i all sin dar.« (24/7 1797.)

*) «Un jeune roi vertueux, innocent et — trompé, entouré de bêtes et de scélérats, les premières au dessus de toutes celles qu'Ésope fait parler, les seconds plus atroces, s'il est possible, que ceux qui crucifièrent Jesus-Christ et guillotinerent Louis XVI.»

tion: »Gud låte giftermålet gå, Gustaf III:s son blifva lycklig, dig och barnen hafva bröd! — så kan jag med trygghet, kanske t. o. m. med längtan säga: *Nu* låter du din tjenare fara med frid, ty hans hjärta hafver ej mer att efterlängta.» Men ej alltid yttrade han sig så vördnadsfullt om »Gustaf III:s son»: någon gång nämner han honom i stället »Sofia Magdalenas son» och förklarar: »Kungen är en träkarl, utan själ eller sentiment» — »hans själ är ett diminutivum af en verklig kungasjäl». Karakteristiken af Gustaf IV Adolf, gjord i en upprörd sinnesstämning, torde dock vara träffande nog.

Till dessa sorger och denna ständiga oro kom äfven kroppslig sjukdom, som hotade göra slut på den olycklige mannens tillvaro. »Min sjukdom, skrifver han på sommaren 1797, har nu antagit alla tänkbara och obotliga former, och jag vill icke dölja för dig, att jag ser det med glädje. Mina ben äro uppsvällda till ytterlighet, min oupphörliga hosta hindrar mig att sofva mera än några ögonblick, jag känner en svaghet, som icke kan beskrivas. Är detta tillstånd uthärdligt? är det värdt att förlängas?» — Kort därefter drabbades den ensamme fadren af den familjesorgen, att hans älskling, den i Kaluga födde sonen Constantin, efter ett par dagars sjukdom afled, sedan hans förträffliga svenska sköterska — en släkting till kammartjenaren Mineur, som varit inblandad i processen — kort förut aflidit. Då syntes Armfelt lidandets mått rågad. Själ måste han, då luthersk prest ej fanns och begrafning efter rysk-grekiska ritualen ej tillstades de främmande kättarna, i ovigd jord begrafva de döda. »Jag har som prest, skrifver han nära förtviflan, måst begrafva min Susanna på denna förbannade jord, där man ej ackorderat oss annan jord än den hundarna begrafvas uti. Den outtröttliga förföljelse af ödet, som trycker mig till jorden, har sedermera låtit mig repetera samma ceremoni med min lille Constantin; nu hoppas jag att nästa procession blir min, och att jag blott får le rôle muet att spela.» Efter dessa uppträden utropar han: »Min själ är bedröfvad intill döden, förtviflan bor i mitt hjärta och söndersliter det»; och han ansåg sig redan nära sin upplösning. »En människa, skrifver han, som alla möjliga sorger och olyckor till kropp och själ ruinerat, är både för sig och andra bäst placerad fyra å fem alnar under jorden.»

Men när nöden var som störst, var hjälpen närmast. Det var Armfelts ädla maka, som kom med hjälpen. Med djup bedröfvelse mottog hon de sorgliga underrättelserna från de

sina; *) men med ståndaktighet arbetade hon i Stockholm, dit hon och Peyron anlände i Juni 1797, för deras bästa. I talrika bref, lika hedrande för hennes hjärta som för hennes förstånd, sökte hon tala tröstens ord till sin olycklige make. I de intrasslade ekonomiska förhållandena bragte hon ordning och reda samt räddade ur skeppsbrottet så mycken förmögenhet, att familjens ekonomiska tillvaro, åtminstone med bibehållandet af den ryska pensionen, kunde anses betryggad.

Efter högmålsprocessen begärde fordringsegarna konkurs; dess utredning afslutades i Aug. 1796. Summa inventarii utgjorde då 47,401 rdr spec. Behållningen däraf skulle förvaltas för Armfelts hustrus och barns räkning. De väsentligaste tillgångarna utgjordes af egendomarna Nynäs och Lindnäs. Vid deras förvaltning hade dock Armfelts förtroendemän, majoren Ugglas, förfarit med yttersta vårdslöshet, och stora svårigheter mötte att bringa reda i de ekonomiska angelägenheter, som varit under hans vård. Öfver 35,000 rdr hade han uppburit, för hvilka all redovisning saknades. Ugglas förhållande bidrog väsentligen att förlänga grefvinnan Armfelts uppehåll i Sverige.

En ytterligare svårighet uppstod därigenom, att de papper, till en stor del af ekonomisk beskaffenhet, som genom Reuterholms försorg konfiskerades på Lindnäs och stannade i hans förvar, icke på länge och endast delvis kunde tillrättaskaffas, ehuru officiel anhållan därom gjordes af grefvinnan Armfelt hos riksdrotsen. På dennes förfrågan hos justiekanslern Lode upplystes, att två stora kistor förts från Lindnäs, innehållande dels militärhandlingar och kartor, dels ministeriella handlingar, papper rörande teatern m. m., jämte brevväxlingen med fröken Rudenschöld. Denna sistnämnda blef, uppgaf Lode, på grund af sitt »skandalösa innehåll på befallning uppbränd (!); om de öfriga papperens öde hade Lode sig intet bekant.» Af misstag hade Lode fått i sitt förvar några ekonomiska papper rörande egendomarna Ogesta och Skåringe, hvilka öfverlemnades till grefvinnan Armfelts ekonomiska ombud hofrättsrådet Brygger. Frågan förevar i konseljen 1798 ¹⁷/₉, hvarvid upplystes, att de officiella handlingarna m. m. funnos i hertig Karls förvar, och beslöts att de skulle där förblifva, då grefvinnan Armfelt för sina ekonomiska an-

*) Egendomligt nog har äfven grefvinnan Armfelt, oaktadt sitt klara förstånd, i dessa bekymrens dagar skattat åt tidens vidskepelse. Hon berättar själf i ett bref, att hon för första gången i sitt lif besökt spåkvinnan Arvidson för att få veta de sinas öde. Hon hade förutsagt, att allt skulle väl aflöpa och sorgens tid snart vara ute. «Åt din visit hos gumman Arvidson har jag skrattat», skref hennes make med anledning häraf.

gelägenheter af dem ej kunde hafva någon nytta. Om de »uppbrända» skandalösa papperen — vi hafva sett hvartill de användes — kunde ej bli fråga: de stannade i Reuterholms gömmor *).

Armfelt ansåg, att Reuterholm med undansnillandet af dessa papper haft för afsigt att äfven ekonomiskt ruinera honom: fordringar kunde nu framställas, för hvilka qvittot undanhölls, o. s. v. Särskildt gällde detta en kronofordran för penningar, uppburna under vermländska fälttåget 1788 samt för nya gardets mundering m. m.; ersättning för denna fordran hade tagits genom indragning af besittningsrätten till Frescati. »För Vermlands fälttåg, skrifver Armfelt till sin hustru, vet du själf, att vi satt i pant allt hvad vi egde. Men så blir man belönt för sin zèle mot kung och fädernesland.» — Till utredningsman förordnades nu, jämte grefve Fab. Fersen, hofrättsrådet Brygger, som under de närmast följande åren hade värden om familjen Armfelts tillhörigheter; men länge dröjde i Armfelts sinne misstro till rättrådigheten hos dem som bevakade hans angelägenheter i Sverige, ökad genom den bittra känslan att han på grund af sin dom själf ej egde rätt att besitta någon egendom i Sverige, utan lefvande måst ärfvas af de sina. Efter sin rehabilitation väckte Armfelt åtskilliga processer och framställde fordringsanspråk, hvilka ofta äro på tal i hans brevväxling. Utgången motsvarade icke hans förväntningar; och hans bref öfverflöda af vredesutbrott öfver den svenska rättvisan och dess odugliga skipare.

Grefvinnan Armfelt uppvaktade den unge konungen, lernade honom Armfelts »mémoire justificatif» samt kunde berätta, att han läst den med uppmärksamhet och endast väntade på något allmänt glädjetillfälle för att ändra Armfelts öde. »Gud bevara vår kung! — skref hon. Det är den ärligaste karlen i sitt rike. Gud låte honom få lefva för sitt folks väl och sitt lands sällhet.» Ingen i Sverige, allra minst konungen, trodde numera, berättade hon, att något verkligt brott varit å bane; och Gustaf Adolf hade, karakteristiskt nog, vid sitt samtal med Armfelts hustru ej haft annat att förebrå honom, än »en hop utlatelser, som, ehuru sanna, ej äro tillättna enligt lagen mot regeringen eller den styrande personen». Att Armfelt icke förehaft några stämplingar mot konung, rike och regeringsform vore klart; hans tänkesätt härutinnan vore för väl kända, hade konungen förklarar. — »Tiden, som ändrar allt, hette det i ett af

*) Se ofvan, s. 281; Lode till Wachtmeister ²/₆ 1798; protok. ¹⁷/₉ s. å.

hennes bref, torde väl också ändra vårt öde, men inte går det fort, och det kunna vi ej heller begära.» . . . »Hvad som i processen allra mest ligger dig till last, är noten till salig frun och budkafveln till dalkarlarna; denna senare känner jag alls icke. Den första rätten i riket har dömt; rätt eller gålet, så fruktar jag att det på länge ej står att ändra, och kanske aldrig utan ett visst ord, som låter illa i deras öron, som aldrig gjort något utan att äsyfta det allmänna bästa och konungens enskilda väl.» *) I sitt sista bref från Stockholm skref grefvinnan Armfelt tröstande: »Den dag skall komma, då du skall blifva justifierad för hela världen, och alla skola bli öfvertygade om din oskuld, så visst som skepparens nevö **) redan tror, det du aldrig haft en elak tanke mot kung och land.»

Det var dock först i början af September 1797, som grefvinnan Armfelt kunde meddela, att konungen fattat något beslut med afseende på Armfelts öde. Konungen, nyss återvänd till Stockholm från sin frieriresa till Baden, hade lofvat grefvinnan Armfelt, att order skulle utfärdas till alla Sveriges agenter, ministrar och konsuler i utlandet, att upphöra med Armfelts efterspanande — i själfva verket hade detta upphört långt förut — samt tillkännagifvit, att denne hade rättighet att vistas hvar han ville utom Sverige. Det var sålunda ett steg till upprättelse, ehuru ringa, och långt ifrån den fullständiga rehabilitation, som Armfelt hade hoppats på grund af konungens yttranden. Det var icke utan bitterhet som han mottog underrättelsen därom. »C'est la montagne, qui accouche d'une souris», skref han. »Gudskelof, jag var därpå preparerad, et qui plus est — säker. H. M:t har då funnit för godt låta förföljelsen (för det jag varit honom och hans far attacherad!) upphöra, och jag är nu i rysk dépendance, och frågan är blott att ombyta exil. C'est, comme dit le poëte, tomber du donjon au grenier, ty här har jag nu mer intet annat än bittra kalkar att utdricka, malgré alla sköna löften.» ***)

*) Äfven Peyron sökte ingifva Armfelt förhoppningar om konungers goda afsigter, men afrådde på det bestämdaste förslaget att söka återupptaga processen.

**) Konungen. Ett gängse spenamn på hertig Karl var «Skeppar Hurtig». I allmänhet förekomma dylika omskrifningar rätt ofta i makarna Armfelts brevväxling.

***) Ej heller Armfelts hustru fann att utgången motsvarade förväntningarna. Hon skref i Oktober från Petersburg: «En gång lär kungen finna rätta sanmanhanget af alla de infamier, man sagt och gjort under hans minderårighet och som man kanske ännu så mycket som möjligt continuerar. Men då är det kanhända för sent och tör han själf bli första victimen»

Emellertid skyndade man att begagna sig af den timade förändringen så fort som möjligt. Hänsyn till Armfelts helsa och lynne gjorde det nödvändigt att genast ombyta vistelseort. Hans hustru skyndade till Petersburg från Stockholm, för att hos de ryska myndigheterna utverka tillstånd för Armfelt att lemna Kaluga, på grund af den ofvannämnda befallningen till Sveriges representanter i utlandet, hvilken redan kommit Stedingk tillhanda. Här möttes hon emellertid af ett oväntadt hinder. Kejsar Paul befann sig ännu i en högst uppretad stämning mot konungen af Sverige på grund af giftermålsförslagets afböjande, hvilket han ansåg såsom en förolämpning; och misshälligheter på finska gränsen med anledning af att några ryska fartyg i Kymmene-älf blifvit anhållna af svenska gränsbevakningen, hade just vid denna tid bidragit att öka hans vrede. Den nåd, som visats Armfelt genom den ofvannämnda befallningen till svenska ministrarna i utlandet, var under dessa förhållanden ingen rekommendation i den vredgade despotens ögon. Han lät förstå att, lika litet som han behöft afvakta konungens af Sverige tillstånd för att själf visa den svenske flyktingen all nåd, som honom behagade, lika litet behöfde han fästa afseende vid den förändring i dennes behandlingssätt, som svenska regeringen föreskrifvit. Svaret på grefvinnan Armfelts anhållan, att hennes man måtte få tillstånd att lemna Kaluga, blef således på dessa grunder till en början nekande. Omsider ändrades dock detta oföväntade afslag till medgifvande för Armfelt att lemna Ryssland, med bibehållande af den ryska pensionen af 5,000 rubel, så länge ingen förändring inträdt i hans lefnadsställning. Men så länge han vore kvar i Ryssland, finge han icke bära annat namn än Brandt. *)

Grevinnan Armfelt skyndade att lemna sin otålige make del af denna glada underrättelse, men förteg i det bref, hvori den meddelades, visligen de svårigheter, som mött henne. Armfelts sinnesbeskaffenhet var, såsom af hans bref nogsam syntes, sådan, att obehagliga nyheter måste med största försigtighet meddelas. Det dröjde en tid, innan befallningen att lemna Armfelt respass expedierades från det ryska kansliet till gu-

af det onda . . . Då torde han påminna sig Armfelt och flere, som för hans skull lidit allt hvad möjligt är att lida . . . Allt detta har jag sagt honom och mycket mera.»

*) Stedingks depesch ³/₁₇ October 1797. (Riksarkivet.) Jfr Schinkels Minnen IV: 129, hvarest berättas, att grevinnan Armfelt, «när ingenting annat syntes vilja hjälpa, skref till Bedsborodko dessa enkla och rörande ord: Låt min man resa från Kaluga, eljest dör han där!»

vernören i Kaluga; men Armfelts otålighet att få lemna denna plats, som nu var honom så förhatlig, var så stor, att den besegrade guvernörens betänkligheter. Innan officiel underrättelse kommit, bröt han upp med sin familj och tog vägen till Moskwa. — Därifrån styrdes kosan till Estland, hvarest grefvinnan Armfelt hos sin moder och öfriga anförvandter afvaktade hans ankomst.

I December 1797, efter nära ett års skilsmässa, fick Armfelt åter omfamna sin hustru, sitt lifs goda ängel. Hon saknade bland dem, som följde honom, en son, som under hennes frånvaro jordats i Kaluga; han såg då för första gången tvenne söner, som hans hustru skänkt honom under den tid, han vistats i sin aflägsna förvisningsort.

VII.

Utan hem.

(1798—1802).

»**A**hasverus», »den vandrande juden» har G. M. Armfelt mer än en gång i missmodets stunder uppställt såsom motbild till sitt öde under det skifte af hans lefnad, som nu skall skildras. Utan fara för att gripas såsom fridlös man kunde han efter September 1797 vistas hvar han önskade utanför sitt fädernesland; men han var fortfarande länge, efter domens bokstaf, en biltog, namnlös och borgerligen död man, som fosterlandet förskjutit. Och då omsider domen upphäfdes, och generallöjtnanten och serafimerriddaren baron Armfelts namn åter syntes i Sveriges statskalender, dröjde det ytterligare en rund tid, innan han fick tillstånd att återvända till Sverige. När han efter nära nio års frånvaro gjorde ett kort besök där, fann han allt så förändradt, att han själfmant åter vände fäderneslandet ryggen för att i främmande land fortsätta sitt irrande lif.

Det var i Europas stora hufvudstäder, i Berlin och Wien, Dresden och Prag, Petersburg och Paris, och vid helsokällorna i Karlsbad, Töplitz, Spa och Aachen, som Armfelt skiftesvis lefde under åren 1798 till 1802, till dess han mot slutet af sistnämnda år såsom utnämnd svensk minister i Wien änyo fick en bestämd verkningskrets och för en tid fann ett hem — dock utan att vara omgifven af de sina, hvilka redan i Maj 1799 lemnat honom och återvändt till Sverige. Under dessa långa år fann han mellan vistelsen i de stora städerna för kortare tider landtliga tillflyktsorter i kretsen af en familj, som länge betraktade honom såsom en nära vän och förtrogen rådgifvare: det

var hos hertiginnan af Kurland på Löbichau och hos hennes dotter, prinsessan af Sagan, på slottet Sagan i Schlesien. Hans vistelse i denna krets blef under dessa år af den hemlöse vandrarens oroliga, bekymmerfulla, af växlande framtidsplaner fyllda lif en idyll, som icke saknade sin romantik. *)

Yttre förhållanden, så väl de enskilda, i hvilka Armfelt befann sig, som tidehvarfvets omstörtningar och oberäkneliga skiften, medförde detta ständiga kringirrande, vida mer än egen smak och böjelse. »I detta tidehvarf — säger han en gång vemodigt — och med de händelser det medför, är bäst att hafva sin bien-être i en kappsäck och lefva du jour au lendemain.» »Jag gör som fågeln — skrifer han en annan gång, kort sedan hans familj begifvit sig till Sverige — som hoppar från gren till gren och söker en plats, där han kan trifvas; om han finner en sådan, är han lycklig. Hvad mig angår, skall jag icke upphöra att söka, ända till det ögonblick, då ni, mina älskade, kunna återförener er med mig.» I missmodiga ögonblick kunde han utlåta sig annorlunda: »Det är fatalt att ej hafva en fixité i sina projekter; det är fatalare att par principe ej vilja hafva det. Denna impression hörer till en lång olycka, förakt för största klassen af människor.»

Armfelts sociala ställning under dessa år var dock ingalunda förödmjukande eller oansenlig, huru bitter än hemlösheten stundom kunde kännas. Öfverallt mottogs han med utmärkelse och blef, på grund af sina lefnadsöden och sina personliga egenskaper, en af samtidens mest firade personer. Hans namn var känt öfver hela Europa, och den förföljelse, han utstått, hade icke undgått att åt honom förvärfva ökade sympatier inom de kretsar i utlandet, där han vistades. Mängden af Europas aristokrati, liksom den svenske flyktingen franska revolutionens och jakobinismens svurna motståndare, såg i honom, ett offer för ridderliga och monarkiska tänkesätt **). Hans yttre företräden, hvilka öfverallt genast

*) Sedan Armfelt i Karlsbad och Berlin sökt bot för sin förtörda helsa under år 1798 och första delen af 1799, har han till slutet af år 1802 icke uppehållit sig längre tid än två månader i oafbruten tidsföljd mera än på tre ställen: i Karlsbad 1799 samt i Paris och Dresden 1802. Hela den öfriga tiden var han på resande fot.

***) Att förmyndareregeringen inom dessa kretsar, så väl som bland de franska emigranterna, ansågs såsom ett slags skräckvälde, var häraf en naturlig följd. Armfelt berättar, att en fransk abbé, på Armfelts förslag till honom att söka sin utkomst i Sverige, svarat: «Dieu m'en préserve! Votre ancien régent peut d'un jour à l'autre faire assassiner votre roi, et alors on serait comme sous la régence de Robespierre. «Du ser att hertigen gjort sin politiska reputation» — tillägger Armfelt.

ådrogo sig uppmärksamhet, och hans mångsidiga lefnadserfarenhet gäfvö honom ett intresse, utöfver mängden af politiska äfventyrare och emigranter. *) Den lysande och älskvärde världsmannen fängslade ännu som för dem som kommo i hans närhet, och ej ens framgångarna hos de sköna hade upphört med åren.

Men han var dock ej densamme som fordom. Det glada ungdomsmodet var för alltid brutet under motgångarna, och hel-san förblef vacklande, ehuru hvarje år hjälp söktes vid brunnar och bad. Stora världens nöjen hade för Armfelt mistat sin lockelse; lynnet var ojämnt, stundom tungt och bittert, och dess utbrott synas nu mindre än någonsin hafva kunnat tillbakahållas. Hans närmaste fingö i den oafbrutna brevväxling, som han underhöll med dem och som utgör nästan den enda källan för hans lefnadshistoria under dessa år**), ofta erfara obehagen däraf. Ärligt bekänner han i ett bref till sin mor (1799): »Jag är lika misstänksam och stygg, som jag var godtrogen och god förr»; och till sin hustru skrifer han något senare: »Lycklig den, som har ett tranquilt humeur! I min ungdom hade jag det och äfven en stor fond af glädthet. Men, gunås, olyckor och stora sinnesrörelser hafva allt förändrat. Min susceptibilité är nu onaturlig; den minsta rörelse, det största lappli sätter mig utom mina fysiska gränser.» Han fann, att det var en »Försynens skickelse» att han träffat personer, »som anse sig som lyckliga att omgifva min eländiga och capricieuse varelse. I deras ställe vore jag ej en minut med en så underlig varelse som jag själf finner mig vara». I känslan af att dessa ohejdade utbrott af lynnets ojämheter ej undgått att väcka sorg hos hans närmaste, skrifer han en gång (1802) till sin ädla hustru: »Glöm bort, min vän, allt framfaret gräl, förlåt d'avance allt tillkommande, ty det dependerar, mera än du tror, af min physique, då jag med humeur

*) Se t. ex. det åt Armfelt egnade kapitlet i Mémoires de la duchesse d'Abrantès, T. XVII. «M. d'Armfelt avait à cette époque une de ces existences prestigieuses, qui font tant d'impression sur les femmes, dont l'imagination est vive et passionnée. Il était connu dans toute l'Europe pour ses belles qualités chevaleresques et pour son attachement si pur et si désintéressé envers son souverain, qu'il pleurait encore comme au jour de sa mort. Les femmes aiment toujours le dévouement!» Författarinnan kände honom personligen; hon fann honom till det yttre «rémarquablement beau», hans samtal utomordentligt underhållande o. s. v. (Anf. st., s. 201 o. följ.)

**) Af skadan vorden vis, syntes Armfelt, enligt hvad han själf upp-lyser, under dessa landsflyktsår i regeln hafva förstört ankommande bref, om han ej ansåg dem ega särskildt värde. Därföre finnes bland hans papper för dessa år endast ett relativt ringa antal bref till honom. Särskildt är det för hans biografi att beklaga, att grefvinnan Armfelts bref saknas i samlingen.

och amertume fäster mig vid de största bagateller. Jag rår mig ej själf.» *) »Jag känner mig trött och gammal, och önskar att lefva stilla», bekänner han i ett bref från slutet af denna period; och innan han hunnit långt in på 40-talet, älskade han att underteckna sina bref till sin hustru: »din gamla gubbe».

Så hade olyckan, de felslagna förhoppningarna och kanske mer än allt annat bristen på bestämd verksamhet under det årtionde, som förflutit sedan konung Gustafs död, förändrat den man, som i hans glada hof länge stått främst i yster ungdomsglädje och sedan med hurtigt mod stridt vid hans sida.

* * *

Det var, såsom vi sett, mot slutet af år 1797 som familjen Armfelt, efter slutad vistelse i Kaluga, samlades på Kolek i Lifland hos grefve Karl Stenbock. Hos denne vördnadsvärde släging till grefvinnan Armfelt tillbragtes ett par vintermånader, väl behöfliga för återvinnande af de krafter, som vantrefnaden i Kaluga och resans mödor hållit på att alldeles tillintetgöra. »Mager, gulblek och matt, så att han knappt kunde få fram ett ord», tedde Armfelt sig för sin bekymrade hustru, enligt hennes egna ord; och hon fann det »mer än underligt, att han ännu existerade, då man kommer ihåg, att hans kropp redan var utmattad och försvagad genom mycket arbete, blesstyrer och fatiguer, och det för ett fädernesland, som så nobelt och generöst belönar förtjensten.» **)

Dels för att söka återvinna helsan under skickliga läkares vård, dels af omtanke för de båda äldsta barnens uppfostran,

*) Anledning till en dylik apologi saknades visserligen icke. Armfelts bref till sin hustru och dotter, hvilka med nästan aldrig svikande noggrannhet postdagligen afsändes, afspegla skiftningarna i hans lynne. De innehålla ofta utbrott af rörande ömhet och tillgifvenhet. »Jag för med mig i grafven den öfvertygelsen, skrifer han en gång till sin hustru, att om ej Försynen sammanknutit våra öden, så hade jag kanske ingen idé om något lyckligt och dygdigt här i världen.» Han erkände, att hon »visat hela Europa en ståndaktighet, en dygd, en vänskap, som ej har sin like: ingen hustru, ingen vän har kunnat göra mera än du!» utropar han (Okt. 1800). Men i dessa bref saknas ej heller utbrott af otålighet och dåligt lynne samt förebråelser, stundom af ganska obetydliga anledningar, för försumlighet med utträttande af mindre uppdrag o. d. Vid sin dotter Augusta var Armfelt fäst med ett slags svärmeri: i Kaluga och under första året i Berlin hade hon varit hans käraste sällskap. Efter skilsmässan 1799 skref han äfven till henne nästan postdagligen, men tonen i dessa bref är högst ojämn; och förebråelser för församliguet i studier och brefskrifning, stundom hårda och oförtjenta, växla med uttryck af faderlig kärlek och stolthet öfver den rikt begåfvade dottern,

***) Grevinnan Armfelt till sin svärmöder.

beslöto makarna Armfelt att för den närmaste framtiden nedslå sina bopålar i Berlin. Under sommaren 1798 genomgick Armfelt, åtföljd af sin familj, en badkur i Karlsbad, hvilken gjorde god verkan, samt tillbragte vintern 1798–99 i Berlin, för att undergå en långvarig och smärtsam operation. *) Han väntade att denna skulle få en dödlig utgång; att döma efter hans yttranden i förtroliga bref hvarken hoppades eller önskade han, att hans »onyttiga och besvärliga vandel» skulle förlängas. »Gifve Gud, det vore allt!» — utropar han i ett bref till sin moder i Maj 1798. »Då man hvarken lefver sig eller andra till nytta, bör man anse som en nåd af Försynen slutet af kroppens plågor och sinnets sorger.» — Småningom inträdde dock en förbättring, och efter en förnyad Karlsbaderkur på sommaren 1799 kände han sig, säger han, »frisk och rask som en pojke». Fullkomligt återställd blef han dock icke, och ständigt återkommande anfall af sjukdomen lade honom mera än en gång under den tid, vi här skildra, vanmäktigt på sjukbädden.

Till sjukdomen kommo äfven under vistelsen i Berlin 1798—99 ekonomiska bekymmer. Utom den ryska pensionen, hvars utbetalning ofta fördröjdes, påräknades en måttlig inkomst från Sverige af den förmögenhet, som grefvinnan Armfelt vid sitt besök i Sverige 1797 lyckats rädda åt familjen i sitt och sina barns namn. Äfven dessa medel uteblefvo dock längre än som varit väntadt; och det blef nödigt att pantsätta och sälja nipper och pretiosa, som räddats undan skeppsbrottet. **) Penninghjälp anlände omsider från Sverige och Finland; och fattigdomen i egentlig mening torde lika litet i Berlin som i Kaluga hafva gifvit sin prägel åt familjens lif. Det var dock ekonomiska hänsyn, jämte hoppet att genom personlig närvaro kunna tillgodose husets intressen, som gjorde att grefvinnan Armfelt med sina barn i Maj 1799 lemnade Berlin, för att tillbringa den närmaste tiden i Sverige och på Åminne i Finland. Under denna vistelse i Berlin hade Armfelt själf nästan uppgifvit tanken på att återvända till Sverige. »På Sverige är ej mer att tänka, skref han

*) Hans sjukdom var, utom ett svårt nervlidande, en ytterlig grad af hemorroider, något hvaraf han sedan ungdomen varit besvärad, men som nu föranledt polypländningar, hvilka genom upprepade operationer måste borttagas.

**) Armfelt gjorde sig bittra förebräelser för att hafva bragt sin familj i denna belägenhet. «Om jag ej vore, skref han i Maj 1798, sutte min hustru tranquille på sitt Lindnäs och behöfde ej sälja af sig de sista prydnader, som en dam af hennes stånd kunde bära med en viss prédilection.» Äfven senare skrifver han till sin dotter, hvars uppfostran han ledt med så mycket intresse: «Je me suis érigé en encyclopédie de sciences pour toi, et je ne suis qu'une encyclopédie de la misère humaine pour Maman.» (1799.)

till sin mor i slutet af 1798; de orsaker, som tillbakahålla vår unge kungs rättvisa, räcker ej min lifstid att öfvervinna, och *grâce* är odrägligt att begära och få för den, som har *rätt* att fordra.»

För öfrigt lefde Armfelt under dessa år ett tillbakadraget lif i Berlin. Sveriges representant där var då den redlige L. v. Engeström, som visade Armfelts familj mycken välvilja, men icke kunde såsom svensk minister underhålla någon förbindelse med en man, som var lifdömd och hvars namn ännu stod uppspikadt på skampålen i Sverige. *) Engeström berättar, att han från svenska kabinettet erhållit uppdraget att vaka öfver att Armfelt icke bure svenska eller ryska blå banden, men att han afböjt detta på lämpligt sätt. **) Ett visst ömsesidigt misstroende rådde dock, som naturligt var, mellan v. Engeström och Armfelt, dels på grund af äldre förhållanden, dels till följd af Armfelts egenomliga ställning, dels äfven därför att den ifrige ryssfjenden v. Engeström ogärna såg Armfelts intima förbindelse med ryske ministern i Berlin Panin. ***) I dennes hus umgicks Armfelt flitigt och fortfor att anse honom och hans familj såsom sina verkliga vänner. För öfrigt deltog han, af helsoskäl så väl som af ekonomiska och politiska, föga i umgängeslivet i Berlin. »Bandstumpar har jag nog att bära, utom de svenska, skrifer han till sin mor, och på den sidan kunde jag väl spöka ut mig; men jag far mycket litet i sällskap: två å tre hus, där jag kan vara utan gêne, oklädd och hafva mina beqvänligheter, ser jag ibland. Till mig kommer mycket folk, men allt af den mindre förnäma, men lärda klassen.»

För öfrigt sysselsatte sig Armfelt, utom med sin dotters uppfostran, åt hvilken han, som vi sett, egnade synnerlig upp-

*) Se L. v. Engeström, *Minnen och anteckn.*, II: 31.

**) Armfelt bar i Berlin ryska Andreasorden och anlade 1799, genast efter sin rehabilitation, Serafimerorden. — Däremot förblef han utesluten ur danska kalendern såsom riddare af elefanten ända till 1803. Det sårade honom djupt, och han tänkte på att återsända decorationen. Han hade emellertid aldrig fått någon underrättelse från danska hofvet om att han blifvit utesluten ur kalendern, hvilket skedde genast efter hans högmålsprocess. «Jag anser det icke vara en privation att ej vara elefanteriddare, skrifer han till sin hustru (26de, 1802), men jag tror, att både H. M:t och ryska hofvet kunna ej finna anständigt, att jag är af Danmark beröfvad ett hederstecken, som dessa monarker funnit mig värdig att bära.» Han uppdrog åt sin hustru att därom inhemta konung Gustaf IV Adolfs tanke.

***) Han ansåg Armfelt delaktig i kringspridandet af vissa kränkande rykten, som ansågos leda sitt ursprung från Panins hus. Se E:s *Minnen*, II: 35—37.

märksamhet*), med att lägga sista handen vid utarbetandet af sina memoarer, i en svensk och en fransk redaktion. Därjämte lät han ombesörja renskrifning af de bref, han erhållit af konung Gustaf III. Han försåg dem med upplysande anmärkningar och gjorde i afskriften de redaktionsförändringar med afseende på ordalydelsen, som han, enligt tidens uppfattning af historiska aktstycken, ansåg berättigade.***) Detta sistnämnda arbete var äm-

*) Se ofvan, sid. 295. Sönernas uppfostran ville han leda i en helt annan riktning; och de grundsatser, han därom hyste, buro fortfarande prägeln af hans ovilja mot upplysningstidehvarfvets anda, men sakna icke sin märkvärdighet. «Med gossarna, skrifver han, har jag ett helt annat system än med flickan. Jag sätter hos dem mera värde på fysiken och sinnesförfattningen än på lärdomen. En ung karl, som är lärd, är antingen en narr eller en pedant. Man lär så länge man lefver — så har jag gjort; och då någon grund är lagd samt i språken tungan är bruten, är resten obetydlig. Frukta Gud, älska och lyda kung, föräldrar och förmän, aldrig resonnera, men aldrig tåla vanära, vara färdig att dö för sina principer och anse lifvet som ett lån — det blir min moralité för mina kavaljerer.» — «Jag vill, heter det i ett annat bref, att mina pojkar skola födas upp som man födde upp sådana kavaljerer för hundra år sedan. Hederliga, dygdiga, gudfruktiga medborgare, med goda, starka kroppar, och inga filosofer och gycklare. Plogen i ena hand, om så fordras, värjan i den andra, fruktan för Gud, föräldrar och öfverhet, tro, lyda och ej resonnera.» Veklighet i gossars uppfostran ansåg han som ett väsentligt fel: «Världens öden, som förestå, fordra karlar, som ej känna vällust eller commodité . . . Det är i hjärta och hufvud som man skall bjuda till att etablera skilnaden mellan den, som är något och den som är intet.» Armfelts söner fingo dock, äfven de, en vårdad uppfostran. Sedan familjen flyttat till Sverige, anställdes såsom ledare för deras studier en fransk emigrant abbé Macquart, som till biträde medförde sin landsman abbé Gridaine. Ynglingarna bodde under sina lärares uppsigt för sig själva, dels i Stockholm, dels på Nynäs. Den franske abbéns vistelse på Nynäs gaf anledning till ryktet att Armfelt där doldes under hans namn. (Se Ahnfelt, Sv. hofvet, III: 172.)

**) Se företalet till den i Hist. Handlingar, ny följd XII, utgifna upplagan af Gustaf III:s bref till Armfelt. Armfelt synes någon gång hafva varit betänkt på att låta trycka dessa bref. «Tryckning af brefven skall blifva min enda ressur. Mina vänner i London skaffa mig prenumeration för flere 1000 L. st., och mot misère skall man bereda sig alla medel.» Armfelt till sin hustru, Apr. 1800.) Då fråga 1802 uppstod om tryckning af ett urval af dessa bref i Gustaf III:s skrifter, var Armfelt mycket angelägen att de ej skulle af personliga skäl uteslutas. «Ces considérations, skref han till utgifvaren af Gustaf III:s skrifter, grefve Oxenstjerna, peuvent empêcher que mes lettres du feu roi paraissent dans votre ouvrage; mais elles ne les feront pas disparaître de la place qui les attend dans l'histoire. L'avenir et le temps n'obéissent pas à la volonté et à la passion des hommes.» (Se Crusenstolpe, Karakteristiker, s. 22.) En i Tyskland utgifven Prospectus öfver företaget upptog ej Armfelts namn bland Gustaf III:s korrespondenter, hvilket väckte hans förtrytelse: «Jag begär ingen gråce, vill ej hafva en större ära än synas i häfderna det jag varit: *Gustaf III:s trogne vän.*» Det sätt, på hvilket dessa bref omsider utgäfvos, väckte Armfelts lifliga missnöje.

nadt att öfverlemnas till den unge konungen såsom ett minne af hans fader, hvilket äfven kunde tjena till rättfärdigande af dennes olycklige vän. Grefvinnan Armfelt medförde till Sverige så väl denna »depôt af salig konungens förtroende och vänskap» som »den svenska justificationen», såsom Armfelt själf benämner den svenska redaktionen af sina memoarer.*)

Utom dessa skrifter medförde grefvinnan Armfelt för att till Gustaf IV Adolf öfverlemnas en »nippe, som i 15 år och vid alla tillfällen beständigt följt en af Sveriges största och mildaste regenter», nämligen ett »pennfoder» (försedt med sigill?), som Gustaf III på sin dödsbädd lemnat Armfelt, med uppmaning att återställa till hans son, då denne blefve myndig.**)

Tanken på rättfärdigande och rehabilitation föresväfvade, såsom häraf synes, fortfarande den landsflyktige, huru bittert han än kunde yttra sig om det fädernesland, som förskjutit honom, och där »trohet, ära, zèle och blesyrer belönas med schavotter». Rehabilitationen kom också under denna tid, ehuru endast småningom och droppvis, ingalunda på det sätt som Armfelt önskat och hoppats allt sedan den unge konungens tronbestigning.

* * *

*) Antagligen densamma, som sedan trycktes i Adlersparres Handlingar och ofta citerats såsom Armfelts tryckta själfbiografi. Innan denna sistnämnda skrift utlemnades, borde den dock, enligt Armfelts föreskrift, granskas och kompletteras af någon kunnig lagkarl i de delar, som rödde högmålsprocessen, hvarefter den skulle lemnas till genomseende af Ehrenström, Aminoff och Leopold. Meningen var äfven, att en granskning af uppgifterna rörande kriget skulle verkställas af G. Adlersparre, som under Armfelts befäl däri deltagit. Offentliggörandet af denna skrift afräddes dock af både Ehrenström, Leopold och Armfelts hustru. Ehrenström skref till Leopold, att dessa memoarer innehöllo »många till äfventyrs ganska sanna, men dock mycket anstötliga saker mot hertigens person» (se Handl. ur Brinkm. Arkivet, II: 344), och Leopold afgaf längre fram (1803) i bref till Armfelt ett afstyrkande utlåtande öfver offentliggörandet af denna skrift. (Leopolds bref, som i sitt slag är ett mästestycke, finnes tryckt i »Samlaren» i uppsatsen »Armfelt och Leopold», 1881.) Af ett bref från Armfelt till Leopold (Aachen ²/₆ 1802) synes emellertid, som om det icke varit Armfelts mening att då låta trycka sin skrift: »Som på ett halft seculum hela detta dokument ej kan utgifvas, är intet att befara; hvarföre då ej bibehålla äran och sanningen sin rätt?» — Han ansåg, heter det i ett annat bref, att det icke borde vara »ett brott för en honnête homme att justifiera sig».

***) Enl. Armfelts underdåniga berättelse, dat. Berlin ²⁸/₃ 1799. Armfelt hade med detta sigill på konungens befallning två dagar före hans död förseglat åtskilliga papper, hvilka han befallt honom taga i förvar äfvensom pennfodret. Ingen annan än den myndigvordne konungen borde kunna taga upp den försegling, som vore gjord med detta sigill. Papperen fördes till Lindnäs och voro, säger Armfelt i sin berättelse, bland de papper, som där »lagligen förekommit.» (Jfr ofvan. s. 323).

Armfelt fann, att den rättvisa, han fordrade, i sin gång »tagit sköldpaddan till sin förebild»; men såsom »rojalist» framför allt, yttrade han sig i det längsta vördnadsfullt och undergifvet om den unge konungen, som så länge gäckade hans förhoppningar. »Mätte Gud bevara konungen och gifva honom arfvingar, skrifver han till sin broder 1798; så länge han och de existera, upphöra ej de band, som evigt skola förqväfva hämnens röst.» . . . »Finner konungen mig brottslig, så vill jag ej hafva nåd, heter det i samma bref; finner han mig så, som jag finner mig själf efter mitt samvetes vittnesbörd, så är det för mig ej tillräckligt att vara på samma linie som en Sprengtporten m. fl., och af svenskar sämre behandlad än konungamördare. Hade min [skam]-tafla fått stå för sig själf och ej konfunderats med åtskilliga rackare-namn, så hade jag ansett henne som ett äreminne för mig.»

Släktingar och vänner hade under åren närmast efter Gustaf IV Adolfs myndigblifvande hos konungen sökt utverka en ändring i Armfelts öde, men länge förgäfves. I konungens omgifning hade Armfelt inga förespråkare. Flere af dem, som nu stodo konungen nära, hade bidragit till förföljelsen mot Armfelt. I främsta rummet hertig Karl, som ansåg det som en personlig förolämpning att fråga kunde uppstå om upphäfvande af domen öfver Armfelt. Han gaf konungens förtroendemän Ugglas formligt uppdrag att hos honom motverka Armfelts återkomst *), ett uppdrag, hvartill denne af egen drift säkerligen icke var obenägen. Till Armfelts motståndare räknades äfven riksdrotset grefve Wachtmeister och statssekreteraren Rosenblad; och de, som varit hans domare, kunde med skäl vänta att han, om han återvände till fäderneslandet, skulle söka utkräfva hämnd för lidna oförrätter. Icke ens de, som under förmyndareregeringen räknats till gustavianerna, baron E. Taube och O. Wrede, och som nu stodo i synnerlig ynnest, önskade hans återkomst, hvilken skulle kunna blifva farlig för deras eget inflytande. Man hade ännu i minne Armfelts gunstlingskap hos Gustaf III, hvilket så ofta väckt afund och förargelse, och man fruktade, att han, genom makten af sin personlighet och understödd genom traditionen af gamla förbindelser, snart skulle få den oerfarne unge konungen i sina händer och genom sitt inflytande blifva Sveriges verkliga regent. Armfelts gamla synder återkallades i minnet: hans lättsinne och hans slöseri, hans fallenhet för intriger och hans hersklystnad, hans öfvermod och hänsynslöshet — allt fel, hvilka han under

*) Se Ugglas' bref till hertigen ¹/₁₀ 1799, nr. i Schinkels Minnen IV: 132.

sin glansperiod aldrig aktat nödigt att bemantla — lades honom nu ånyo till last, jämte de hemliga stämplingar, för hvilka han blifvit dömd. I konung Gustaf IV Adolfs skaplynn och lefnadsvanor låg ingenting, som gjorde honom benägen att öfverse med dessa fel; hans egen förtjenst bestod företrädesvis i den negativa dygden att han saknade åtskilliga af dem. Han var sålunda sannolikt icke synnerligen benägen att påskynda Armfelts rehabilitation. *)

Den som omsider lyckades förvärfva den så mycket efterlängtrade upprättelsen var framför alla andra Armfelts goda genius, hans maka.

Frukten af hennes första besök i Stockholm efter den Armfeltska katastrofen var, såsom visett, påbudet om inställandet af efterspaning och förföljelse i utlandet. Förgäfvos sökte hon dock då att få sin makes namn borttaget från skamtaflan. Det stod där qvar ända till början af 1799, då taflan omsider på kunglig befallning nedtogs, sedan konungen haft en allvarsam öfverläggning med riksdrotset grefve Wachtmeister, huruvida detta kunde ske, utan att regeringsmaktens myndighet därigenom nedsattes. **) Saken väckte uppseende, ehuru taflans nedtagande skedde i tysthet en morgonstund (22 Febr. 1799) i närvaro af underståthållaren och polismästaren. »Det är nästan otroligt hvad stor och märkelig sensation, mot hvarandra stridande tänkesätt, yttranden och omdömen uti allas sinne blifvit upplifvade», säger ett ögonvittne. ***) Åtgärden gaf genast anledning till det ogrundade ryktet, att Armfelts hemkomst vore omedelbart förestående och att han skulle återtaga sitt öfverståthållare-ämbete. Detta sistnämnda rykte syntes vinna stöd däraf att öfverståthållarchuset samtidigt undergick en reparation.

*) Se Ehrenströms Anteckn., II: 428 och följ., Adlerbeths Anteckn., II: 206, Rosenhanes bref $\frac{9}{8}$ 1799, tr. i De la Gardieska Arch., XX: 108.

**) Se De la Gard. Archiv., XX: 106. Rosenhanes bref $\frac{9}{8}$ 1799. Det skäl, som Rosenhane uppgifver, att riksdrotset anført för taflans nedtagande, är egendomligt, »Grefve Wachtmeister svarade, heter det, att taflans uppsättande ej varit en följd af hofrättens dom, utan en tillägning af högsta domstolen och konungen. Då uti allt detta var en arbitrage, kunde taflan allt för väl nedtagas, utan att hofrättens utslag på något sätt blefve invalideradt.» Det sades, och Armfelt själf trodde, att konungen förmåits att här till lemna sitt medgifvande genom föreställningar, gjorda af ryske ambassadören Budberg å Paul I:s vägnar. Armfelts nära förbindelse med ryska sändebudet i Berlin Panin gör det icke osannolikt, att han försökt använda Rysslands inflytande till sin förmån.

***) Se Ahnfelt, anf. st., III: 100.

Grefvinnan Armfelts ankomst till Stockholm i Juni 1799 medförde ett ytterligare steg till hennes makes upprättelse. Då fråga inom det unga konungahofvet uppstod att utse en hofmästarinna för den tronarfvinge, som väntades på hösten samma år, föll konungens val på grefvinna Armfelt. Det var på grund af deltagande i hennes öde och den allmänna beundran för det sätt, hvarpå hon fyllt sina pligter såsom maka och moder under landsflykten och olyckan, som detta val gjordes. I bättre och pligtrogna händer kunde det kungliga barnet icke anförtros; och den politiske flyktingens maka, som för hans skull oförskyldt lidit, kunde äfven för sin del förtjena en upprättelse.

Detta anbud synes för makarna Armfelt hafva varit en fullkomlig öfverraskning. Grefvinnan Armfelt skyndade att hos sin man — han vistades då i Karlsbad — begära råd, huruvida detta förslag borde antagas, och dolde icke för honom sin förhoppning, att en förändring i hans egen ställning torde komma att blifva följden däraf. Ehuru något löfte i denna riktning icke gifvits af den unge monarken, hade han dock lättit förstå, att hans afsigt icke vore att skilja grefvinna Armfelt från sin make. Armfelts svar var vackert och värdigt: »Den erkänsla, vi hafva mot Gustaf III, min kung, min vän, min välgörare, de principer jag i 14 år gjort profession af och som tillhöra allt hvad mig är kärt och nära, befalla den fullkomligaste försakelse af alla enskilda vyer och uppoffrande af allt. Här har du mitt svar som svensk och som den, hvilken för sina skyldigheters uppfyllande ännu har hvarenda blodsdroppa färdig att utgjuta för sin konung.»

Men hans stolthet uppreste sig mot tanken att han skulle hafva sin hustrus förbön att tacka för den benådning, som hon hoppades skulle följa vid det kongl. barnets födelse. Intet enskildt intresse borde synas hafva föranlett hans medgifvande att hans hustru antog denna plats. Upprepade gånger ber han i bevekande ordalag sin hustru att ej nämna hans namn inför konungen i någon dylik afsigt. »Om du sacrifierar dig och mig, så gör du din skyldighet, skrifer han, och uppfyller för oss bägge sista måttet af vår erkänsla för Gustaf III. Jag vill hafva ingen att tacka, inga omständigheter att begagna mig af; min önskan är rättvisa.» »Vid alla de heliga band af skyldighet, vänskap och aktning, som oss förena», besvär han sin hustru, att icke göra den minsta démarche under hvad namn som helst. Uppfyll den pligt, som erkänslan pålägger oss, sacrifiera dig för en tid af 2 $\frac{1}{2}$ eller 3 ar. Emellertid lät mig söka bröd eller dö med ära.» »Som principen af heder och kärlek till kung och fädernesland samt erkänsla, heter det en annan gång, ej admit-

tera några intéréts, någon begäran, så kan du ej, så bör du ej, så hade du gjort mig den största otjenst, om du för den sacrifice, du gjort, exigerat att han skulle göra något emot sina principer vis-à-vis mig.» Endast om konungen själf frågade grefvinnan Armfelt om hennes önskan i detta afseende, borde hon, om konungen icke ansåge sig kunna gifva Armfelt fullständig upprättelse, uttrycka den förhoppning, att det icke måtte onådigt upptagas, om han sökte ett nytt fädernesland, och om hon själf efter slutadt värf återförenade sina öden med sin makes. »Jag har hvarken den pretentionen eller den högfärden att begära något, som vore emot H. M:ts vilja eller vyer. Min vördnad, min kärlek för honom blifver densamma; mitt lif hör honom till, om han skulle behöfva det. Men min opinion om heder . . . tillåter mig ej att återse ett land, där jag efter en olaglig och barbarisk dom, efter förlusten af hvad jag har haft, skulle släpa mitt lif bredvid och i likhet med Engeströmar och några andra, klarligen inblandade i Gustaf III:s mord . . . Gud är mitt vittne, att jag tänker som Sturen, hvilken kysste på dolken, den konungen störtat i hans bröst; men han blef dödad och ej vanärad. Hertigen och hans konselj kunna med alla sina domar och exekutioner icke taga äran af någon människa, ty, säger kardinal de Retz, »il y a des temps; où la disgrâce et la persécution sont des triomphes d'honneur». Men en ung dygdig monark . . . sätter liksom en cachet d'honneur ou de réprobation på den, som är märkt af honom». *)

*) Armfelts bref till sin hustru $\frac{4}{7}$, $\frac{25}{8}$, $\frac{1}{9}$, $\frac{5}{9}$, $\frac{29}{9}$ 1799. — Anledning till antagandet, att Armfelts upprättelse skulle af allmänheten betraktas såsom utverkad af hans hustru, saknades ingalunda. Hertig Karl, stadd på utländsk resa, hade yttrat, berättar Armfelt, att grefvinnan Armfelts anställning vid hofvet vore den enda utväg, hvarigenom man kunde göra «grâce à son scélérat de mari». «Evide Gud, utropar han i vredesmod med anledning häraf, skall det då nödvändigt se ut som om jag varit en rackare, då hela Europa (nb. hederligt folk) vet, att det är för Gustaf III:s och dess sons existens, som jag sacrificerat allt!» Hertigen yttrade sig äfven i bref oförbehållsamt om Armfelts återkomst. Se t. ex. hans bref till J. De la Gardie, $\frac{16}{9}$ 1799, tr. i De la Gard. Arch., XVIII: 177. «Denne mannens apparition på vår svenska horisont skulle ej blifva helsosam, ej heller angenäm för många. Följderna är jag rädd att många skulle hafva orsak att beklaga sig öfver, och de själfva, som därtill varit instrumenter, vore törhända de första, som finge af hans egna händer skörda frukten af deras complaisance.» De la Gardie, nära släktig till Armfelts hustru, svarade i samma ton, såsom gammal hofman, med att uttrycka sin förvåning öfver Armfelts rehabilitering, hvilken inträffat sedan hertigens bref skrefs. «Jag begriper ej, huru konungen med sin moralité, sin religion, sin dygd kunde visa sin nåd åt en person så utan dessa egenskaper som Armfelt.» (Därsammastädes.) Armfelt å sin sida hyste misstroende till De la Gardie såsom «jakobine» och förmodade, att denne

Man ser af dessa utdrag, som äro betecknande för Armfelts skaplygne och sinnesstämning, att motgången icke böjt det stolta sinnet, och att han bibehållit hvad han själf kallade den »elevation i tänkesättet», som under allt hans lättsinne och förvillelserna i hans enskilda och politiska lif dock gifver storhetsdraget åt hans karakter. Med jubel helsade han det unga konungaparets förstfödde: »Ära vare himmelens och jordens Gud, skrifver han från Dresden $\frac{9}{11}$, 1799, som då ej ännu öfvergifvit Sverige och dess unge dygdige konung! Jag är så utom mig af glädje, att jag hvarken kan tänka eller skriva. Ack, min söta Hedda, aldrig må du släppa detta barn ur dina ögon! Tre millioner människors sällhet bero på dess och faderns lif.» Den glada tilldragelsen, vid hvilken så stora förhoppningar fästes — förhoppningar, hvilka »prinsen af Vasa» ej kom att realisera —, firades i Dresden gemensamt af Armfelt och engelske ministern därstädes Elliot, Gustaf III:s ifrige beundrare, som i nödens stund liksom Armfelt stött vid hans sida. »Vi hafva bägge haft tårarna i ögonen och talat om vår gode vän och store kung, Gustaf III.» Rörande är den ömhet, med hvilken Armfelt i nästan hvarje bref från denna tid talar om den lille kronprinsen, som var anförtrodd åt hans hustrus vård: »himlaskänken», »den lilla ängeln», »Gustaf III:s sonson». »Mätte han aldrig hvila på din arm utan att erinra dig om den tacksamhet, som vi äro skyldiga vår odödlige välgörare!»

Upprättelsen följde efter kronprinsens födelse i November 1799. Det innebar i och för sig en orimlighet, att Armfelts hustru skulle innehafva ett så dyrbart förtroende, under det att han själf fortfarande var lifdömd och ärelös; hans porträtt, som grefvinnan Armfelt uppsatt i sin våning på slottet, hvilken af konungen och hans gemål ofta besöktes, var en ständig påminnelse om att något borde göras för ändring i hans öde. Utom dessa hänsyn till grefvinnan Armfelt ansågos äfven general Tolls råd väsentligen hafva bidragit till att bestämman konungen för att gifva Armfelt den äskade upprättelsen. Toll var nu i högsta gunst, och det visade sig, att hans inflytande till förmån för sin forne olyckskamrat i högmålsprocessen segrade öfver dennes motståndare. Samtiden undrade öfver att Toll, som dels blifvit lidande genom Armfelts oförsigtighet, dels i honom såg en gammal medtäflare om Gustaf III:s gunst, nu ville göra något för hans återkomst. »När tvänne så heterogena varelser som Toll

såsom minister i Wien skulle komma att må «som en hund i ett kägelspele (10/1, 1799).

och Armfelt kunna bli lierade, måste något ligga därunder, skref en samtida. *) Det förefaller mig som Herodis och Pilati vänskap».

Rehabilitationsakten utgjordes af en genom justitie-expeditionen aflåten skifvelse till riddarhusdirektionen, daterad den 16 November 1799, och innehöll underrättelsen att K. M:t, i »anseende till H. K. II. kronprinsen Gustafs hugneliga födelse, af gunst och nåd **) behagat förskona f. d. öfverståthållaren och öfverstekammarjunkaren baron Armfelt från det honom genom nådigt utslag den 22 Sept. 1794 ådömda straff att mista lif, ära och gods och tillika återställa honom till namn, adligt stånd och heder». Först i början af år 1800 tillkännagafs detta beslut i tidningarna ***) , men Armfelts namn och titlar infördes i statskalendern för 1800. Resolutionen öfversändes till Armfelt i December 1799, jämte ett bref från ordenssekreteraren baron C. Mörner angående tillstånd att åter bära de svenska ordnarna. Det innebar en särskild uppmärksamhet, att till öfverbringare af dessa dokumenter utsågs Armfelts och hans hustrus trogne vän och ledsagare i den ryska landsflykten major Peyron, numera stationerad i Stralsund, hvarest han ett par år senare blef kommandant.

Den stora allmänheten väntade, att rehabilitationen skulle följas af Armfelts snara återkomst och upphøjelse till viktiga ämbeten. Man ansåg, att han stod högt i konungens ynnest och att han med konungen underhöll en hemlig brefväxling eller hade utvägar att hos honom göra sina meningar gällande, medan han ännu var kvar i utlandet. †) »Hvarje postdag», skrifver Armfelt själf i Juni 1800, »får jag bref från rasande och dumma svenskar», hvilka begärde hans rekommendation och beskydd, alldeles som förr i konung Gustafs dagar. T. o. m. den bekante pamphlettisten Kjerulf, en af Gustaf III:s värste belackare, vände sig till Armfelt, beklagande sig öfver att förmyndareregeringen icke belönat hans tjänster. På goda grunder lemnades dylika bref obesvarade.

En väsentlig förutsättning för återvinnande af det forna inflytandet, nämligen tillstånd för Armfelt att återvända till Sverige, saknades emellertid i den kongl. skrifvelsen. Armfelt fann,

*) Rosenhane till De la Gardie (De la Gard. Archiv., XX: 108).

**) Ordet nåd undgick ej att stöta Armfelt: «Aujourd'hui le roi m'a fait justice et les formes des loix l'appellent grâce; si ces formes étaient dans son coeur, je n'en voudrais pas», skrifver han ¹²/1799 till sin dotter.

***) I Dagligt Allehanda d. 8 Jan.

†) Se De la Gard. Arch., XX: 111.

att den »ordhälligaste af kungar» härigenom brutit det löfte, som kunde anses innebäras i hans försäkran till grefvinnan Armfelt, eller åtminstone att han »handterade» grefvinnan Armfelt som »Jakob i Skriften, hviken måste tjena sju år för Lea och sju för Rachel». I själfva verket ansågs Armfelt fortfarande såsom landsförvist; och frågan om tillstånd för honom att återkomma väckte många och brydsamma öfverläggningar inom konungens konselj. Äfven nu var det Toll, som understödde grefvinnan Armfelts inflytande hos konungen. Särskildt säges hertig Karl på det ifrigaste hafva motsatt sig Armfelts återkomst. Samtiden visste berättas, att denna fråga föranledt ett stormande uppträde mellan konungen och hans farbroder, hvilken i vredesmod skulle hafva förklarat sin afsigt att lemna Sverige, om Armfelt finge tillstånd att återvända, och länge visat sitt missnöje, då konungen ej fäst afseende vid hans föreställningar.

Tillståndet att återkomma gafs omsider genom ett kongl. bref af den 10 Sept. 1800. *) Det lemnades emellertid i en form, som var allt annat än tillfredsställande för Armfelts ömtaliga hederskänsla. Det hette nämligen, att han, på sin makas »förbön» och »för att se sin moder och sina barn till godo, finge vistas i riket». Han fann häri en förödmjukelse, så bitter, att han kallade den för »le dernier coup de grâce». »Förbön», skrifver han till sin hustru, som omtalas i det dokumentet, supponerar jag likväl ej existerat. Det vore emot det löfte, du gifvit mig . . . Är det konungen, som velat göra detta dokument så nedtryckande och humiliant för mig, så har jag intet att säga; är det skrifvaren, som uppsatt det, så förtjenar han att strypas af mig eller mina efterkommande. Utom allt, som kan häruti sätta min galla i rörelse, är också en rude dumbhet: jag får vistas i Sverige för att se min mor och mina barn till godo, men ej min hustru, som en qualité af förebedjerska apparenment har en för stor supériorité». **)

Förödmjukelsen torde hafva varit afsigtlig: den var dels en eftergift åt dem, som så ifrigt motsatt sig Armfelts återkallande,

*) Infördt i Inrikes Tidn. 21 Okt. 1800.

**) ^{24/9} 1800. Ur ett annat bref från samma tid: «I vår, då kanske H. M:t är på sina resor, kan jag hemkomma, återse min mor, få dess sista välsignelse, och H. M:t undviker den désagrement att se en person, som varit dess faders förste och trognaste vän, som i sex år burit H. M:t på sina armar eller vakat öfver dess barnaår, som sedermera allt uppoffrat för att draga masken af dem, som ville åt hans makt, hans lif eller hans förstånd, och som, lycklig inom sig genom sitt eget samvete, har ingen lycka att söka, så snart han ej kan njuta en fullkomlig och eclatant rättvisa. Om du ej är en pouille mouille, så säger du detta åt H. M:t.»

dels torde den hafva afsett att vederlägga de rykten om hans återtagande af öfverståthållareplatsen eller befordran till generalguvernör i Pommern, som voro gängse ända sedan kungörandet af hans rehabilitation och som genom hans återkomst kunde antagas få ny fart. Själf hade Armfelt icke varit utan förhoppningar i denna riktning, efter hvad hans förtroliga bref till sin hustru utvisa. Han önskade att för några veckor — ej för längre tid, ty han hade betänkligheter mot att bosätta sig i Sverige — få åter bekläda sitt öfverståthållareämbete. Han ville därmed vinna, att Reuterholm och hans pupill skulle känna, att det dependerade af mig att sitta qvar på den stolen, hvarest efter Gustaf III:s död jag beredde hertigen och hans anhang frälsning, då pöbeln ropade: korsfäst! *) Generalguvernementet i Pommern lockade dock Armfelt i högre grad, och hans vän Peyron förespeglade honom från Stralsund, att befolkningen där ifrigt önskade hans utnämning. **) »Om detta ämbete skulle vara för högt», såsom Armfelt i ett bref från början af 1800 uttryckte sig, så syntes honom, om någon befordran skulle följa på hans rehabilitation, tvenne diplomatiska poster vara eftersträfvansvärda: antingen i Wien ***) eller i Paris. — Till öfverståthållare i Stockholm utnämndes emellertid Ugglas, och kort därefter H. H. v. Essen till pommersk generalguvernör. Armfelt ansåg, att den senare utnämningen visade, att H. M:t mot hans person hade »den största prevention och den slätaste opinion, antingen om mina talents eller mitt hjärta»; samt förklarade kort därefter: »Efter det jag en gång varit, finnes *numera* ingen plats för mig, utom den militäriska jag innehar, som ej skulle kasta skugga på min person, min karakter och mitt förstånd. General i fredstid och utan regemente är ingenting, och låter inse, att i händelse af krig jag anser som en gråce att blifva kallad, alltid färdig att gå i årans och skyldighetens namn döden till mötes». †)

*) Ryktet att Armfelt vore utnämnd till öfverståthållare berättades äfven i den utländska pressen. «Är ej f—n lös med den Hamburgska gazett-skrifvaren, som ej låter mig vara i fred!» — utbrister Armfelt förtörnad (19/10 1800). «Om jag vore eller blefve allt hvad han sagt sedan Gustaf III:s död, så existerade ej en så underlig människa som jag på jordklotet.» Tidningarna sysselsatte sig ofta med Armfelts person; 1801 sades i engelska tidningar, att han skulle blifva svensk minister i London.

**) »Jag är oändligen sensible åt det man i Pommern velat göra för mig», skrifver Armfelt i April 1800. «Du vet med hvad nöje jag skulle taga emot den platsen, som rätt hederlig och afskild från Sverige.»

***) Redan före rehabilitationen hade han en gång skrifvit om den förstnämnda platsen: «Om jag vore reconcilierad med fäderneslandet, så vore ministerposten i Wien en agréable exil.»

†) Armfelts bref till sin hustru 5/3, 18/3, 1/4, 1/5, 10/5, 29/5, 1800.

Till de svikna förväntningarna kom hos Armfelt äfven småningom missnöje med den allmänna vändning, som sakerna tycktes taga i Sverige. I den unge konungens statskonst syntes intet, som antydde, att han ärfte sin faders snille och storsinhet. Uniformsförändringar och militära reglementen, småaktiga polisförordningar och notiser om den låga kursen på svenskt mynt voro nästan de enda nyheter från Sverige, som i den utländska pressen vid denna tid mötte en svensk i utlandet. Gustaf III:s drömmar om Sveriges uppträdande på världshändelsernas stora skådeplats hade nu under de omhvälfningar, som revolutionskrigen medförde, mindre än någonsin utsigt att kunna realiseras; men Gustaf IV Adolfs utrikespolitik utmärkte sig genom fel, motsatta dem, som tillhört hans faders. Om denne, såsom det med rätta blifvit anmärkt, var en »konjunktur-politiker», så förstod hans son så litet som möjligt att draga fördel af den politiska konjunkturen. Från början röjde han benägenhet för en isolering, hvilken under den väldiga skakning, som Europa undergick, hade vådliga följder; och nyckfulla kastningar växlade hos honom med halsstarrig envishet på ett sätt, som skulle sluta med att föra hans rike till branten af undergång.

Tidigt såg Armfelt, hvart det skulle bära. »Då jag ser en afgrund öppnad för min kung och mitt fosterland — skref han på våren 1802 från den politiska världens medelpunkt Paris — genom små och usla procédées, där blott sundt förnuft behöfdes för att göra bättre, så blir min själ upprörd. Ty jag är svensk; jag känner som svensk mina pligter och den aktning, vi haft i Europa, ehuru utan andra ressurser än vårt järn och våra män; och att nu se oss så *lågt*, så eiändligt ansedda — det kostar på kött och blod. Dock lär man få vänja sig därvid». Han insåg, att »den politiska och militära konsideration», som Gustaf III änyo förskaffat Sverige, under hans efterföljare hastigt gått förlorad, samt märkte att den unge konungens anseende vid de europeiska hofven var »i sjunkande: man hade ej längre hvarken hopp eller förtroende till honom». Han erfor det med grämselse, ty, säger han, »jag dyrkar mitt fäderneslands ära och rykte, så väl som allt, som sammanhängar med minnet af den store man, som med sina stora tankar elektriserade min själ».

Utgången visade, att Gustaf III:s vän riktigt uppfattat Sveriges politiska ställning. Personligt missnöje hade säkerligen också sin del i dessa olycksprofetior. Särskildt var det honom oangenämt att känna sig ställd i skuggan af sin gamle motståndare Klingspor och af »krigs-presidenten» baron Cederström, för sin uniformsvurm af honom kallad »rikskräddaren», hvilka båda

åtnjöto konungens stora förtroende. Äfven Ugglas, som liksom Klingspor vid kröningen hedrades med grefvevärdighet och som en kort tid innehade det öfverståhållare-ämbete, hvars erhållande Armfelt önskat såsom en del af sin upprättelse, betraktades af honom med ovilja, hvilken icke minskades däraf, att Ugglas ifrigt motverkat hans återkomst. »Gustaf Mauritz, skref Armfelt bittert, kommen t. o. m. från Packartorget, är ej gjord att succedera grefve af Ugglas; och han skämtade öfver de många-handa förtroendeuppdrag, med hvilka denne civile ämbetsman öfverhopades af konungen, genom att uttrycka den förmodan, att han snart komme att, få fullmakt som — fältmarskalk och ärkebiskop.»*)

* * *

Ju mörkare framtidsutsigterna föreföllo i fäderneslandet, desto naturligare var tanken att annorstädes »förtjena bröd eller död, så vidt det med ära kunde vinnas» — i »Europa, Asien eller Afrika», såsom det heter i ett bref. Armfelts ställning i Sverige, äfven efter rehabilitationen, såsom »generallöjtnant utan en styfvers reveny och priverad af allt, som han med rätta borde hafva», kunde icke utgöra något hinder att antaga främmande tienst. »Man lefver icke, man vegeterar på ett eländigt sätt, t. o. m. midt i öfverflödet, om man själf tror sig vara höljd med vanära»; och »det är bättre, plägade han säga liksom konung Gustaf, att dö en gång, än att hela sin lefnad frukta för döden». Han var beredd att gå till »epilogen af den tragedi», som han under sin sjukdom redan »trott vara utspelt». Sitt gamla hat mot franska revolutionen hade Armfelt bevarat, ej mindre än sin kärlek till krigarens yrke; och det var i striden med de franska samhälls-omstörtarna, som han helst ville ådagalägga bådadera. »Kriget, skref han i Juni 1799, öppnar nu ressurser för alla aventurier, till hvilkas antal jag genom Reuterholms och Lodes godhet vid 42 års ålder får räkna mig, sedan jag uppfyllt alla pligter som undersåte och medborgare».

Året 1799, då Armfelts helsa var så återställd, att han kunde tänka på att ånyo gå i tienst, hade varit synnerligen

*) Ur ett bref (2°, 1800) kan följande anföras, som lifligt målar Armfelts förbittring öfver konungens omgifning. «Det är med vår unge kung, sans comparaison exacte, som med vackra qvinfolk, hvilka ej tåla vackra kammarjungfrur. Han är l'honneur personnifié, och hans entourer äro som Cartouche hade tjent dem till mor, far och amma. Karl XII, som var ett lejon, hade till sin första favorit en utsökt poltron (Lagercrona).»

ogynnsamt för de dittills segerrika franska vapnen. I början af året hade österrikarna under ärkehertig Karl, Kray och Melas segrat öfver de republikanska generalerna Jourdan och Scherer; och sedan förbundet mellan Ryssland och Österrike kommit till stånd, hade det slutande århundradets siste hjälte, Suworow, gjort sitt berömda fälttåg i Italien, hvarest han i en rad af segrar slagit Moreau, Macdonald och Joubert. Det monarkiska Europa jublade. Suworow blef dagens hjälte; han skulle, så hoppades man, rädda Europa från undergång genom att återställa den gamla ordningen. *) Först mot hösten syntes krigslyckan vända sig på den nya krigsteatern i Schweiz, hvarest likväl ärkehertig Karl vunnit segern vid Zürich; Suworow med sina rysar anträdde återtåget mot norden, men på ett sätt som ökade samtidens kanhända öfverdrifna beundran för hans djärfhets och krigarsnille. Ännu på vintern 1799—1800 hoppades man på nya hjältebragder af de koaliserade arméerna, hvilkas främste man skulle blifva den ryske fältherren. Men två ting hade man icke härvid tagit i beräkning: oenigheten mellan de koaliserade makterna samt Bonapartes återkomst från Egypten och hans öfvertagande af Frankrikes regering såsom förste konsul. Förbittrad mot England utträdde den ryske själfherskaren ur koalitionen, och Suworows segertåg tog ett hastigt slut; och den store korsikanen, inför hvars fältherresnille Suworows, så väl som alla andra samtidas bleknade, förde i början af år 1800 de franska örnnarna, vid hvilka segern syntes vara vigd för ett årtionde, öfver Alperna. Hans seger vid Marengo i Juni och Moreaus vid Hohenlinden i December 1800 gjorde slut på kriget och förde republikens härar in i hjärtat af Österrike.

De koaliserade arméernas framgångar under första hälften af detta krig gjorde det emellertid lockande för en man sådan som Armfelt att få fresta vapenlyckan. »Blir fred och lugn, som man kan hoppas, skref han på sommaren 1799, och rackarna extermineras successive öfverallt, så vill jag krypa in i en hydda och aldrig höra utaf affärer. Men nu är det en adelsmans skyldighet att våga lif och blod för religionens, tronernas och sin egen existens.» — Hvilken plats den landsflyktige svenske riddersmannen skulle intaga i detta nya korståg, var emellertid ovisst, antingen under Rysslands, Englands, Österrikes eller Nea-

*) Stedingk berättar i en depesch från Petersburg (1½ Febr. 1799, R. A.) att kejsar Paul I, då han dubbade Suworow till Malteserriddare, och denne utropat: «Gud bevara kejsaren!» — svarat: «Det är Suworow, som skall bevara alla jordens monarker!»

pels fanor. I Ryssland, hvarest han njutit skydd och hvarest han såsom innehafvare af de förnämsta ryska ordnarna hade anspråk på en viss samhällsställning, medan han ännu var »civiliter mortuus» i Sverige, låg det närmast till hands att söka en framtid. Från Berlin skref Armfelt 1798 till sin moder, att hans vän från Ryssland furst Repnin, som i en särskild beskickning vistats i Berlin, »gjorde mig mycket höfligheter, talte med mig mer än en gång om en établissement i Ryssland.» Men han tillägger, att »från kejsaren sade han mig aldrig ett ord»; och frågan att antaga rysk tjänst blef åtminstone för en tid lagd å sido.

Närmast att realiseras var ett förslag, som väcktes i Karlsbad på sommaren 1799 af den unge prins Karl af Nassau. Han hade där, såsom han säger i ett bref, lärt känna Armfelts önskan och förmåga att verka för den goda saken; han kände det »allmänna anseende, som Armfelt så rättvist förvärfvat och som ändå syntes för ringa, sedan man lärt känna honom själf». Prinsen af Nassau rådde Armfelt att vända sig till England och erbjuda sina tjänster. Tillsammans uppgjorde de en plan att med i Tyskland värfvadt manskap inrycka i Holland, hvilket sedan 1795 under namn af Bataviska republiken var under franskt välde, samt att söka ästadkomma en insurrektion i landet mellan Maas och Mosel. England skulle bestå de erforderliga penningmedlen; och afsigten skulle vara att understödja det förenade rysk-engelska anfallet på Holland, hvilket utgjorde en så väsentlig del af de koaliserade makternas krigsplan för 1799. Med lätthet skulle manskap kunna värfvas i Nassau, menade prinsen af Nassau; och den kår, som skulle bildas, borde utgöra 8,000 man, hvilken borde samverka med en liknande kår i Belgien, som skulle utrustas från Österrike. Den tillärnade Armfeltska kåren skulle stå under arfståthållarens, prinsens af Oranien, öfverbefäl, ehuru utrustad på Englands bekostnad. Prinsen af Nassau meddelade sig angående denna plan med prinsen af Oranien, och Armfelt företog i September 1799 en resa till Braunschweig, Hannover och Cassel för öfverläggningar i ämnet. I Hannover gästade han äfven prins Adolf af England, som mottog honom med utmärkelse och som gärna skulle hafva sett, att de hannoverska trupperna finge deltaga i expeditionen mot Holland.

Förslaget, i sig själf tåmligen lösligt, stötte från början på svårigheter, dels hos Armfelt själf, dels af allmänna anledningar. Preussens strängt neutrala hållning föranledde svårigheter vid värfvandets af trupper i Tyskland och deras förande genom Preussens besittningar. Lemningarna af den forna holländska armén »utgjorde icke 3,000 man, och då kunde ingen insurrektion på-

tänkas», skrifver Armfelt. »Den chef, belgierna begärt, prinsen af Ligne, och som jag äfven önskat till sidoman, vill baron Thugut af personligt hat ej gifva.» *) Det för Armfelt personligen bestämmande var dock det löfte, han efter underrättelsen om sin hustrus anställning vid svenska hofvet gifvit henne, att ej bräd-ska med antagandet af utländsk tjänst. Under förutsättning att hans öde i Sverige snart skulle taga en annan vändning, var han icke angelägen att inlåta sig på det vidt utseende företaget, och hade beslutat att draga sig tillbaka under hvarjehanda för-vändningar: en påtänkt resa till Neapel, nödvändigheten att hafva ryske kejsarens tillstånd, såsom af honom pensionerad och bärande ryska ordnar o. s. v. Förhållandena gynnade hans afsigt att draga sig tillbaka, utan att han därför, såsom han befarade, behöfde anses såsom en »leger narr». Den olyckliga utgången af det engelsk-ryska företaget mot Holland och den engelske befälhafvarens hertigens af York nederlag mot den franske generalen Brune vid Bergen den 19 September voro mera än nå-got annat härvid afgörande; och Armfelt med sin tilltänkta värfvade kår skulle icke hafva kunnat gifva en annan vändning åt krigets gång. I Oktober 1799 voro alla planer åt detta håll lagda åt sidan.

Det dröjde emellertid, såsom vi sett, med realiserandet af de förhoppningar i Sverige, som gjort Armfelt benägen att öf-vergifva sina krigiska planer mot Holland; och på vintern samma år finna vi honom ånyo ifrigt sökande en verksamhet såsom kri-gare. Han hoppades nu finna den i Ryssland. Han brevväxlade med sin vän Panin härom, och denne frankastade »en besyn-nerlig idé», skrifver Armfelt. »Vi få se om Paulus (Paul I) gou-terar den». Hvari den idé bestätt, är obekant; »Paulus» fann icke för godt att ingripa i Armfelts öde. Längre fram, då Arm-felt i Prag i början af 1800 dagligen lefde tillsammans med hjäl-ten Suworow — en episod, som längre fram skall närmare skil-dras —, svärmade han för att under dennes befäl få göra fält-tåget på våren samma år. Ryska arméns oförmodade återkal-lande på grund af omkastningen i den ryske självherskarens po-litik, gjorde dock hastigt slut äfven på dessa planer. Af de koaliserade makter, som kunde erbjuda Armfelt en militärisk an-ställning, hvilken anstode honom, återstod vidare Österrike — det af våldsamma skakningar sönderslitna Neapel kunde knap-past tagas med i räkningen. De österrikiska segrarna från 1799 hade dock snart bytts i nederlag; och kejsarstatens allmänna för-

*) Armfelt till sin hustru från Braunschweig ^{15/}o 1799.

hållanden, hvilka Armfelt lärde känna vid tvenne besök i Wien under loppet af år 1800, voro ej egnade att locka en främling, hvars uppgift, enligt hans egna ord, var att »med något slags säkerhet vinna ära och bröd». Efter det sistnämnda af dessa besök förklarade han bestämdt: »för millioner ville jag hvarken vara general eller minister i detta land.» *)

Det blef sålunda icke såsom en politisk lego-general i främmande tjänst, som Armfelt fick mäta sina krafter med fransmännen: i stället skedde det längre fram i spetsen för svenska trupper och för hans fosterlands försvar i dess tyska besittning Pommern. Föga ärofull blef utgången af pommerska kriget; men de vapenskiften, som under Armfelts ledning där egde rum, visade, att anförarens krigiska mod var detsamma, som då han stridde vid Elgsö och Savitaipal, om också den personliga tapperheten fortfarande var större än fältherrens beräkning. I engelsk, rysk eller österrikisk tjänst hade han svårligen kommit att skörda nya lagrar eller kunnat gifva en ny vändning åt de strider, ur hvilka Bonapartes och hans generalers öfverlägsna krigskonst länge hemförde segern.

* * *

Medan växlande planer för Armfelts framtid i Sverige och i utlandet uppgjordes och till större delen förföllo, hade han under sitt kringirrande lif i utlandet tillfälle att röra sig i de förnämsta kretsar och att göra bekanskap med en mängd af samtidens ryktbaraste personer. Hans förtroliga bref från dessa är innehålla därför ätskilligt af allmännare intresse utöfver hvad som rör hans egna lefnadsöden.

Det var i Karlsbad 1799 som Armfelt, för första gången efter ensligheten i Kaluga och den långvariga sjukdomen i Berlin, kunde deltaga i den stora världens nöjen. Det sällskap, som där samlades på sommaren detta år, var ovanligt lysande. Det

*) Från detta besök berättar han följande samtal med kejsar Frans (i bref till sin hustru ^{17/12} 1800): «Kejsaren sade mig: Un homme comme vous serait un trésor à avoir au cabinet, comme à l'armée. Jag svarade H. M.: Tout homme, qui n'est pas employé comme il doit l'être, nuit aux affaires; V. M. l. ne manque ni de généraux, ni de ministres, mais il lui a plu de les mettre sous la remise.» I allmänhet säger sig Armfelt under sin vistelse i Wien hafva sagt vederbörande skarpa sanningar och varnat för följderna af den Thugutska politiken. Ännu 1802 berättar dock Armfelt, att ärkeherlig Karl af Österrike låtit »sondera» honom, om och på hvad villkor han vore villig att gå i österrikisk tjänst. Denne väntade emellertid på sin utnämning till svensk minister i Wien.

var en hel »jordisk Olymp», såsom Armfelt uttrycker sig, af furstliga personer: en rysk storfurstinna, »alla världens Koburgar»*), en prins af Würtemberg, hertiginnan af Kurland — samt hertigen och hertiginnan af Södermanland och prinsessan Sofia Albertina af Sverige. För att undvika att råka det hertigligna paret, hvilket Armfelt ansåg såsom sina personliga fiender — »finge hertig Karl och hans dygdiga maka råda, sade han, så vorc jag ej i fred på jordklotet, ej en gång hos antipoderna» — stannade han på vägen till Karlsbad åtta dagar i Töplitz; men kom ändå så tidigt till Karlsbad, att han fick se hertigen och hertiginnan spatsera framför sin vagn, då han åkte in genom den lilla stadens gator. De afreste dock efter ett par dagar, och Armfelt undvek allt sammanträffande med dem.**)

Med prinsessan och abbedissan Sofia Albertina, som någon tid därefter ankom från Quedlinburg och som, dans- och nöjeslysten som hon ännu var, ifrigt deltog i societetens nöjen, undgick han däremot icke att sammanträffa. Armfelt var, såsom vi minnas, då ännu icke rehabiliterad, och en svensk prinsessa af kongl. huset kunde icke med honom hafva någon bekantskap. Det oaktadt skrifver Armfelt: »Abbedissan och jag äro på en admirable fot med hvarandra. Vi råkas, befinna oss i samma rum och — känna hvarandra alldeles icke.» Någon gång hände det, att de sammanträffade i enskilda kretsar och måste tillbringa flera timmar »bec-à-vec» med hvarandra, men i allmänhet undvekos dylika sammanträffanden, så vidt möjligt var, och på goda grunder.***) I prinsessans sällskap befann sig grefvinnan Stenbock, född Forsberg — »la petite soeur intéressante, et son ai-

*) »Fadern ser ut som en ox, äldsta sonen som en kalf; du ser att ändå l'esprit de famille existerar», skref Armfelt skämtsamt.

**) Ytterligare anledning till missnöje med hertigen hade Armfelt fått genom hvad han förnummit om dennes oförsigtiga yttranden under ett besök i Wien: huru han nedsatt Armfelts person, skrutit med det finliga sätt, på hvilket Piranesi bemäktigat sig Armfelts papper, berättat de misshölligheter inom kongl. familjen, hvartill Gustaf Adolfs födelse gifvit anledning o. s. v. Med skäl fann Armfelt, att det var »en infami» att berömma sig af en bedrift, sådan som pappersstölden i Florens (Armfelts bref $\frac{15}{6}$, $\frac{1}{7}$ 1799). Under en vistelse i Berlin på hösten samma år gjorde en egendomlig tillfällighet, att Armfelt och det hertigligna paret kommo att bo i samma hotel. »C'est un sort plaisant», skrifver Armfelt, qui réunit au centre de l'Europe deux personnes si peu envieuses de se rencontrer. Mais hélas! aujourd'hui bonreaux et victimes, tous sont confondus et péle-mêle sur la scène.»

***) Mot den korpulenta, till åren komna prinsessan och hennes danslystnad lät Armfelt ofta sina sarkasmer spela: »När hon dansar, borde man sätta på affischen: Danse et spectacle». »Notre grosse abbesse, säger han en annan gång, conserve encore sa suprématie — quant au cul et ventre.»

mable petit mari, le lieutenant-général Stenbock, qui pour être meilleur général, quitta le service comme lieutenant pendant la guerre,*) — samt några andra svenskar. Damerna visade Armfelt tillbörlig höflighet, men herrarne voro »fiera», till dennes stora förgäelse. Äfven andra svenskar i Karlsbad undveko att igenkänna Armfelt, liksom hans gamle kollega greve Ruuth gjort föregående år, då Armfelt vistades där med sin familj.

Så mycket närmare slöt Armfelt sig till en krets af svenskar, som erinrade om lyckligare tider och som mottogo honom med en välvilja, hvilken han knappast synes hafva väntat. Det var syskonen Axel och Sophie Fersen, den sistnämnda nu enka efter greve A. L. Piper, samt baron Evert Taube, till hvilken grefvinnan Piper stod i ett intimt förhållande. De båda sistnämnda hade tillbragt vintern 1798—99 i Berlin — Taube hade där ett slags politisk beskickning**) — och flitigt umgåtts med Armfelts familj. Grefvinnorna Piper och Armfelt voro sedan gammalt förbundna. Taube och Armfelt hade, såsom vi sett, täflat om konung Gustafs ynnest och i viss mån varit hvarandras motståndare. Under högmålsprocessen hade Taube gjort allt för att fria sig från misstanken att hafva varit i hemligt förstånd med Armfelt; och det ansågs, att han t. o. m. motverkat hans rehabilitation.***) Nu var emellertid allt gammalt groll glömdt, och Armfelt yttrar sig i bref till sin hustru ofta med tacksamhet om den »utsökta godhet och attention», med hvilken han af dessa landsmän bemöttes.

Baron Taube slutade sina dagar i Karlsbad den 15 Aug. 1799. »Där har vår unge konung en trogen tjänare mindre, — skref Armfelt vid underrättelsen om hans död — och då antalet

*) Se detta arbete, I: 281. Greve Gustaf Stenbock var hofstallmästare hos prinsessan och lär såsom sådan i Karlsbad, enligt Armfelts uppgift, hafva gjort anspråk på rang af generallöjtnant samt burit en uniform, som antydde denna militära grad. Hans giftermål med m:lle Forsberg, »Lolotte», gaf, såsom bekant, anledning till många rykten och gissningar rörande hennes börd. Sofia Albertina ansåg och behandlade henne som sin syster, till stor förtörnelse för prinsessans släktingar. Hertiginnan af Braunschweig, Lovisa Ulrikas syster, utgöt sig i vredesmod öfver dessa rykten för Armfelt, då han besökte Braunschweig. «La petite soeur intéressante de l'abbesse, skrifver Armfelt, n'était pas dans sa généalogie de famille. Elle m'a dit: Si c'est bêtise, c'est trop; si c'est méchanceté, c'est folie. Il faut, avant que je voie l'abbesse, qu'elle m'avoue qu'elle a eu tort.» (Jfr Ahnfelt, anf. st. IV: 187.). Äfven hade den gamla 82-åriga damen för Armfelt formaliserat sig öfver hertiginnans af Södermanland uppträdande i Pymont; hon hade dansat, så att hon tappat skorna. «Cela lui parut un peu fort.»

**) Se härom L. v. Engeström, II: 40 o. f. och Schinkel, IV: 26.

***) Se ofvan, sid. 336.

är litet, är förlusten kännbar.»*) Sjuk och lidande hade Taube kommit dit; han trodde själf, på grund af en läkares oförsigtiga utlåtelse, att han vore förgiftad genom »aqua tofana», det långsamt tärande gift, som vid denna tid så ofta spökade i samtidas, icke minst i Armfelts inbillning. Ett rykte utspriddes, att Taube skulle hafva blifvit förgiftad vid svenske ministern v. Engeströms bord; och denne har berättat, att Armfelt sökt förklara uppkomsten af detta kränkande rykte på ett sätt, som dock icke var nedsättande för Engeström**). Själf var Armfelt öfvertygad om orimligheten af ryktet, att middagen hos Engeström varit orsaken till Taubes död. Han trodde visserligen, att denne icke dött en naturlig död, »men, skrifer han till sin dotter, om baron Taube icke fått en annan middag eller supé för tre eller fyra år tillbaka, så skulle han ännu lefva».

Baron Taubes sjukdom och död vållade att Armfelts vistelse i Karlsbad förlängdes. Först i senare delen af Augusti lemnade han denna plats i sällskap med de sörjande syskonen Fersen. Sophie Fersen hade genom Taubes död så godt som för andra gången blifvit enka, churu hon icke ansåg sig böra emottaga det anbud af vigsel, som Taube på dödsbädden gjorde henne.***) Till Axel Fersen slöt Armfelt sig nära under denna tid och synes för honom hafva känt verklig sympati. »Med sin kalla min, säger Armfelt om Fersen, har han ett mycket känsligt sinne och stor redbarhet. Ju mer man lär känna honom, desto mer håller man af honom; det är en af de sällsynta och pålitliga människor, som värt tidsvarf endast sparsamt frambringar.»

Det var med kritiska blickar, som Armfelt i Karlsbad åter gjorde sitt inträde i umgängeslivet efter flera års frånvaro. Han märkte den förändring i sätt att vara, klädedrägt och seder, som franska revolutionen medfört icke blott i Frankrike, utan öfver hela Europa. Armfelt fann sig till en början »déplacé» och »hors de mode». »För att rädda mig från att se enfaldig ut, söker jag att alltjämt hafva korten i hand. Jag kan ej låta bli att förarga mig öfver en löjlig eller jakobinsk drägt eller yttranden, som på min tid icke skulle hafva ansetts vara af god ton.» Han ansåg, att »forna tidens uppfostran, då man icke så mycket sökte

*) På ett rörande sätt hade Taube på dödsbädden gifvit luft åt sina rojalistiska tänkesätt, berättar Armfelt: «Ack, om jag länge lefva så länge, utropade han, att kungen hade en son, huru nöjd skulle jag ej dö!»

***) Se L. v. Engeström, Minnen, II: 45.

****) Armfelts bref till sin hustru 1799.

att närma sig naturtillståndet, vida mindre förstörde behaget än öfverdrifterna i antikhärmmingen, hvilken var tidens herskande mod i klädedräkten; han fann, att det var en galenskap, att damerna i sin drägt ville efterbilda »grekiska statyer». Att den ryska storfurstinnan, storfursten Konstantins gemål, som vistades i Karlsbad, roade societeten med att leka blindbock i »Sachsiska salen», fann han vara ett egendomligt nöje, som föga erinrade om den förnäma världs, hvars nöjen han sett i Versailles och i Gustaf III:s hof. — För öfrigt återfann Armfelt i Karlsbad sina vänner från Berlin, grefve Panins familj, och infördes genom dem i den talrika ryska kretsen, hvars främsta hus var furst Orloffs. Praktfulla fester samlade där på nationella ryska festdagar brunnssällskapet af alla nationer.

Oftast och helst trifiedes Armfelt dock hos hertiginnan af Kurland och hennes familj. Det var här som han med denna knöt en förbindelse, som för en tid af ett par år blef af inflytande på hans lefnadsöden.

* * *

Redan på sommaren 1798 hade Armfelt under sin visteise i Karlsbad jämte sin familj gjort bekantskap med hertiginnan Dorotea af Kurland, gift med Kurlands siste hertig Peter, af huset Biron. Tre år förut hade denne till Ryssland sålt sitt hertigdöme, hvilket därmed upphörde att tillhöra de själfständiga staternas antal; sedermera hade han i stället köpt det lilla hertigdömet Sagan i Schlesien, Wallensteins forna besittning, godset Nachod i Böhmen samt slottet Löbichau, beläget på Altenburgska området. Ur sitt och sitt hertigdömes politiska skeppsbrott hade han räddat stora rikedomar och behöll fortfarande titeln hertig af Kurland. Själff vistades han företrädesvis i enslig tillbakadragenhet på slottet Sagan, medan hans hustru och döttrar i Karlsbad och på Löbichau omgäfvos sig med en krets af beundrande vänner, hvilka njöto en storartad gästfrihet. Hertiginnan af Kurland, född riksgrefvinna von Medem, hade varit en vid det östra Europas hof gärna sedd och firad skönhet, för sin godhet, sin gifmildhet och sina älskvärda egenskaper allmänt älskad inom det lilla rike, som inre tvedrägt och olyckor bragt på fall. Född 1761, var hon vid tiden för sitt sammanträffande med Armfelt 37 år och moder till fyra då lefvande döttrar, af hvilka den äldsta, den 18-åriga prinsessan Katarina Fredrika Wilhelmina, i Karlsbad visade sig i hela glansen af en sällsynt ungdomsfärging. Hertiginnan Dorotea var, ej blott på grund af sin rang, utan äfven ge-

nom personliga egenskaper, den förnämsta personen i det brunns-sällskap, som 1798 var samladt i Karlsbad. För den landsflyktiga familjen Armfelt fattade hon från början ett lifligt intresse, och omhuldade ej blott den politiske flykten utan äfven hans hustru och barn med synnerlig välvilja, hvilken äfven sedermera visade sig genom en fortsatt brevväxling, frikostiga gåfvor och ett lifligt deltagande, särskildt för barnens utveckling och förkofran.

Då Armfelt 1799 i Karlsbad, utan att vara åtföljd af sin familj, återsåg hertiginnan af Kurland, kunde hon ej göra anspråk på att vara den förnämsta i rang, — vi erinra oss att den böhmiska badorten detta år gästades af »en hel jordisk Olymp» — men Armfelt dröjde ej att för sin hustru förklara, att hon fortfarande intog första platsen såsom »den älskvärdaste af våra halfgudinnor». Han fann henne »god och söt som en ängel» och rönt många prof på hennes välvilja. »Alla som talt väl om mig, skrifver Armfelt, har hon distinguerat, andra har hon bouderat.» Den krets, som Armfelt tillhörde i Karlsbad, blef äfven hennes. Med honom och hans vänner deltog hon i sorgen öfver baron Taubes bortgång; åt dennes stoft erbjöd hon en hvilostad på sitt slott Löbichau, dit det äfven fördes från Karlsbad, hvar-est det utan presterligt biträde jordats af grefve Axel Fersen *). I allmänhet visade furstinnan ett lifligt intresse för Sverige, hvilket äfven, ehuru icke just till Armfelts fagnad, medförde, att prinsessan Sofia Albertina kom att tillhöra hennes krets.

Från Leipzig, hvarest Armfelt efter avslutandet af sin ofvannämnda resa till Braunschweig sammanträffade med sin nyvunna beskyddarinna och vid hvars stora höstmarknad han af henne öfverhopades med frikostiga skänker, följde han henne till lustslottet Löbichau.

På följande sätt har hertiginnans af Kurland biograf *) skildrat denna plats, där hon företrädesvis älskade att vistas och

*) På hertiginnans bekostnad uppfördes i parken vid Löbichau ett monument öfver Taube, till hvars inskrift Armfelt gifvit idéen. Den bortgångne gustavianen nämndes där: »Gustavi Adolphi alter parentis» och »Terror novatorum, nisi interceptus» — epiteter, hvilkas anspråksfullhet icke undgingo att i Sverige väcka en viss anstöt. (Se Adlerbeth, *anf. st.* II: 201). Längre fram, medan Armfelt tänkte på att för framtiden slå ner sina bopålar i grannskapet af Löbichau, skref han: »Je crois que je finirai par m'y fixer et avoisiner ma tombe à celle du pauvre baron Taube. La postérité fera alors peut-être la réflexion que les meilleurs amis de Gustave III ont été forcés par le sort de chercher, pour couvrir leurs os, une terre étrangère.»

##) Tiedge, i den utförliga lefnadsskildringen »Anna Charlotta Dorothea, letzte Herzogin von Kurland», *Lpzg 1823*. I tidskriften »Gartenlaube» 1893 finnes införd en uppsats om hertiginnan af Kurland och Löbichau, med bilder af både slottet och egarinnan.

som genom hennes omsorger och skönhetssinne blifvit omskapad till ett intagande landtligt hem i en förtjusande naturomgifning. »En rymlig balkong, som lemnar en idyllisk utsigt öfver ängarnas gröna gräsmatta och rundt omkring är sirad med rika blomsterrankor, hvilat på joniska kolonner. I byggnadens inre herskar konsten i en rikedom, som dock icke är öfverlastad. Alster af den finaste smak, föremål af den utsöktaste prydlighet, hvilken närmar sig prakt, fylla och pryda salarna så väl som de mindre rummen; det ena gemakket är mera inbjudande än det andra. Längst inne i raden af rum vistades herskarinnan bland sina blommor, sina taflo och sina böcker. Den som blickade ditåt och såg, huru denna intagande gestalt rörde sig bland sina rosor, kunde knappast undgå att känna intrycket af något underbart eller tänka på ett féeri . . . Det var ingen öfverdrift, då främlingar, som sågo denna sköna furstliga qvinna vandra fram genom sin förtjusande skapelse, i blomsterträdgårdarna och i dessa prydliga salar, yttrade sin öfverraskning vid denna anblick: det var, sade de, som om en blomstrand fantasibild af en skaldeingivelse, värdig en Ariosto, plötsligt förflyttats i verklighetens klara ljus.»

I detta intagande hem blef Armfelt en kär och gärna sedd gäst, som från början behandlades med synnerlig utmärkelse. Liksom den ofvan citerade tyske biografen fann han Löbichau förtjusande med sina blommor, sina konstföremål och sitt bibliotek, och med den älskvärda furstliga värdinnan, som på honom slösade bevisen af sin vänskap. Det lif, som där fördes, var »ljuft och stilla», och omgifningarna voro »bland de angenämaste i Europa». Det sällskap, som i detta gästfria hem för glädje och förfinad lefnadsnjutning var samladt på hösten 1799, fann Armfelt »gladt och angenämt; man lämpade sig utmärkt väl för hvarandra och lefde endast för att bidra till den ömsesidiga trefnaden». Talrik var den skara, som där var samlad; husets samtliga innevånare, betjeningen inberäknad, närmade sig hundra. Men det oaktadt hade Armfelt ensamt för sin räkning en våning af fyra rum, valda och möblerade med särskildt afseende på den svenske gästens smak och lefnadsvanor. Värdinnan öfverhopade honom fortfarande med dyrbara skänker — »jag törs ej andas i hertiginnans présence, skrifver Armfelt, eller visa att något behagar mig, utan att strax få det som present» — och sökte på allt sätt sörja för hans bekvämlighet och trefnad. Honom till ära gafs på den unge svenske konungens födelsedag den 1 November en fest i det närbelägna Altenburg — en öfverraskning, som Armfelt å sin sida besvarade med att vid hem-

komsten till Löbichau arrangerade ett karnevalsnöje, där kupletter sjöngos och det dansades till långt fram på morgonen. *)

Att genom Armfelt söka förbindelser i Sverige synes hafva från början legat den kurländska furstinnan om hjärtat. Tidigt väcktes förslag att genom inköp af jordegendom i Sverige — förslagsvis nämndes Finspong i Östergötland — därstädes placera en del af hennes förmögenhet; och en giftermålsförbindelse mellan Armfelts äldste, nu sjuårige son och hertiginnans yngsta sexåriga dotter Dorothée, ett intagande barn, vid hvilket Armfelt mycket fäst sig, är ofta på tal i hans brevväxling. Förslaget härom väcktes af hertiginnan: i ett egenhändigt tillägg till ett af Armfelts bref till sin hustru har hon såsom skäl härför anført, att hon vore öfvertygad, att gossen »komme att likna sina föräldrar, hvilkas utmärkta egenskaper skulle utgöra hans bästa arf». Äfven hertigen af Kurland, som ledde i ensamheten på Sagan, gaf sitt samtycke till denna tidigt påtänkta familjeförbindelse. För att något utjämna rangskilnaden mellan hertigdöttern och friherresonen, var man betänkt på att skaffa ynglingen en grefvetitel från Wien, hvarest hertiginnan ansågs hafva stort inflytande **).

Det var redan vid detta första besök på det idylliska Löbichau, som dessa luftsloft byggdes. Armfelts afsigt var emellertid ej från början att förlänga sin vistelse där. Han fann efter några veckors vistelse på Löbichau, att det vore en »Kalypsos ö», och han ansåg sig icke böra för tillfället längre njuta den storartade gästfriheten i detta furstliga hem. Hans framtidsplaner för vintern 1799—1800 voro obestämda; men hans afsigt var att efter en tids vistelse i Dresden begifva sig till Wien och därifrån möjligen till Italien.

Armfelt lemnade Löbichau och hade någon tid vistats i Dresden, då han plötsligt genom tvänne illbud från hertiginnan af Kurland kallades att infinna sig hos henne. Förändringar inom familjen förestodo: hertigen af Kurland hade på Sagan fått

*) I allmänhet togs Armfelts sedan ungdomen öfvade »esprit d'arrangement» i denna krets ofta i anspråk. Bland hans papper finnas dramatiska utkast och poem från denna tid, alla på franska; och hans vittra författarskap, som hvilat sedan den första ungdomstiden, hade i denna krets en efterblomstring, ehuru — nu som förr — endast såsom sällskapstalang.

**.) Att i Sverige få samma värdighet åt sin son, på grund af ett anbud om grefvevärdighet, som gjorts Armfelt vid Gelle rikslag, men som han då afslagit, var en förhoppning, som föresväfvade Armfelt, men som snart öfvergafs. — Hela giftermålsförslaget, byggd på långa framtidsutsigter, förföll på grund af ändrade förhållanden; och Armfelts tillärnade sonhustru blef i stället gift med den franske hertigen af Dino, af huset Talleyrand-Périgord.

ett slaganfall, och hans bortgång väntades inom en nära framtid; äfven hertiginnan hade svårt insjuknat och från Löbichau blifvit förd till Prag. Till råd och hjälp under denna kritiska tid önskade denna familj af qvinnor att få anlita Armfelts erfarenhet, vana vid affärer och underhandlingar af hvarjehanda slag. Han skyndade till Prag, hvarest hertigen af Kurland kort förut köpt ett palats; och dennes kort därefter inträffade död gjorde Armfelt till ett slags boutredningsman vid det stora arvet af egendomar, belägna i olika stater, och af en betydlig kontant förmögenhet.

Dessa förhållanden gjorde, att Armfelt för längre tid blef fäst vid den furstliga familj, hvars gäst han varit på Löbichau. Större delen af år 1800 tillbragte han tillsammans med enkehertiginnan af Kurland och hennes familj, dels i Prag, dels i Karlsbad, dels på Löbichau och Sagan. På sistnämnda stället var Armfelt med om de högtidligheter, med hvilka den äldsta af de kurländska prinsessorna, Wilhelmina, i kraft af faderns testamente, mottogs såsom »regerande hertiginna» af Sagan. Det skedde med stor pomp och ståt, med triumfbågar och salutskott, parad och uppvaktningar af stater och kårer. Slottet Sagan var stort och praktfullt, men dess ödsliga salar behagade Armfelt mindre än det landtliga Löbichau.

Han blef under denna tid så godt som en medlem af denna familj. Hertiginnan af Kurland har i ett bref till Armfelts hustru *) på följande sätt skildrat hans ställning: »Han är vår bästa vän; vi hafva inga hemligheter för honom, det tillhör våra vanor att meddela honom allting och få del af hans åsigter och råd. Han har gjort oss väsentliga tjänster; hans bifall är oss ett behof». Armfelts biträde gällde i första rummet ordnandet af familjens ekonomiska angelägenheter. Penningar skulle placeras i värdepapper och jordegendomar; åtskilliga underhandlingar af till hälften diplomatisk art måste därvid ega rum med myndigheter i de länder, där den stora förmögenheten var placerad. Fråga var ännu ofta å bane att köpa en större egendom i Sverige; men det missnöje, som Armfelt kände öfver det sätt, på hvilket hans egna ekonomiska angelägenheter behandlades i hans fädernesland, gjorde honom nu mindre benägen att tillstyrka denna åtgärd **). Ordnandet af dessa angelägenheter kräfde myc-

*) $\frac{1}{2}$ 1801.

***) Allt draga in 4 å 5 millioner. skrifer han, hade kunnat vara artigt för det landet; men de som skaffa dem *ur* landet genom infamier och fäaktighet, äro mer ansedda.«

ken tid och omtanke, och sysselsatte för den närmaste tiden Armfelt så, att alla framtidsplaner för tillfället syntes lagda å sido. »Jag, som ej tycker om affärer, skref han till sin hustru, finner mig nu nedsjunken i gräl.» Likväl synes allt länge hafva aflupit i största sämja och »med ömsesidig générosité».

Ej blott angelägenheter af ekonomisk och juridisk art ingingo i de förtroenden, som denna familj lemnade husets vän och manlige beskyddare. De unga prinsessorna voro rika arftager-skor, och friare anmälde sig i mängd under familjens vistelse i Prag. Det var Armfelt, som fick förtroende af alla dessa angelägenheter, vid hvilka hjärtat hade mindre att säga än politiska och ekonomiska hänsyn; och det torde därvid hafva varit hans råd som följdes. Af hans hand finnes koncepter i behåll till mer än ett bref i hithörande angelägenheter, skrifna i den unga prinsessan Wilhelminas af Sagan namn. Först trolofvad med fält-herren Suworows son, då denne med sin fader vistades i Prag i början af 1800, knöt hon, då det dröjde med kejsar Pauls samtycke till detta giftermål med de därvid fästa vilkor, kort därefter, såsom det synes på Armfelts råd, en ny förbindelse med prins Louis de Rohan-Guéméné. Han var en fransk emigrant, bosatt i Wien, »un homme de qualité, säger Armfelt, qui n'a pas le sou», men som egde et lysande namn och hvars giftermålskandidatur ifrigt understöddes från Österrike *). Prinses-sans af Sagan bröllop med prinsen af Rohan stod i Juni 1800, men någon äktenskaplig sammanlefnad synes icke däraf hafva följt; prinsen af Rohan fortfor att en stor del af år 1800 vistas i Wien, och hans gemål på sin fäderneärfda besittning. Ett par månader före prinsessan Wilhelminas bröllop hade hennes yngre syster prinsessan Pauline gift sig med arsprinsen af Hohenzollern-Hechingen. Vid uppgörandet af giftermålskontrakten var Armfelt den kurländska familjens ombud och berömmar sig af att vid de diplomatiska underhandlingar, som fördes, hafva stått på deras bästa.

Äfven de unga prinsessornas moder, hertiginnan af Kurland, hade 1801 ett giftermålsanbud, hvarvid Armfelt hade friarens uppdrag att tala hans sak. Det var hertig Fredrik Adolf af Sverige, som vistades vid Karlsbad sommaren samma år och som gifvit honom i uppdrag att tjena säson ombud. Svaret blef

*) Bland andra friare nämner Armfelt prins Louis Ferdinand af Preussen och en prins af Hessen-Homburg.

afböjande; och ovisst är, om Armfelt, som kände prinsens skroplighet, med synnerlig ifver fullgjort uppdraget *).

Dessa tjänster belönades med frikostiga gåfvor af bohags-ting, konstföremål, hästar och ekipager o. s. v. Fråga var, att Armfelt skulle få besittningsrätt för sin lifstid till ett stort gods i närheten af Löbichau, hvilket hertiginnan af Kurland skulle köpa; äfvensom att han för medel, som af henne tillhandahölles, skulle för egen räkning där köpa en mindre egendom, för att där i kretsen af sina nya vänner och sin egen familj, hvilken borde lemna Sverige, framleva sina återstående dagar **). Intetdera af dessa förslag kom till utförande. I sina bref till sin hustru prisar Armfelt uppriktigt den vänskap och uppmärksamhet, som visades honom: han njöt »samma omvårdnad som i sin egen familj», hvilket han ansåg såsom en synnerlig gunst af ödet. »Det faller underligt före, säger han, då man har passerat 40 år af sin lifstid utan att finna hos dem, man gör tjänster, någon erkänsla, att en gång i världen se sig väl bemött»; och han erkänner för sin hustru, att »efter dig och min Augusta är hela den familjen mig hjärtligen kär».

I den furstliga kretsen hade Armfelt sålunda funnit tillgifna vänner, som ersatte bristen på ett eget hem, något hvaröfver han stundom vemodigt klagar. »Då man icke helt och hållet kan blifva kosmopolit, då man har egna barn och egen familj, så blir likväl en tomhet, som den ömmaste vänskap och den mest suiverade attention ej kunna uppfylla.» Men för sin hustru förklarade han bestämdt: »Bättre och ömmare vän än hertiginnan af Kurland gifves ej på jorden. Bägge 40 år, sjukliga och

* Se Tiedge, anf. st. s. 189, hvarest ett bref från hertigen finnes tryckt. Året förut hade Armfelt i Leipzig träffat hertigen. «Han var bält artig mot mig, skrifver Armfelt, och talte galant om kungen, om regeringens principer etc. Han har undergått en stor omvändelse sedan 1789. Då var han så elak som trots någon af bröderna vid Anjala-förbundet. Om mig och mina personliga öden talte han äfven beskedligt. Stackars herre, han är bält eländig.» (5/10 1800.)

** «När du då lemnat ifrån dig din lilla ängel, skrifver Armfelt till sin hustru från Löbichau i Dec. 1800, och uppfyllt det sista mått af erkänsla för vår odödlige, men i grafven liggande vän och välgörare, så kommer du under *mitt* tak, där Svea hofrätt och djäfvulens anhang ej har mer befattning, och där jag ej kan mista det jag eger eller blifva ärfd. medan jag lever. — Lagn och indépandance skola då blifva vår belöning för det vi lidit, och hafva vi ej öfverflöd, skola vi med Guds hjälp ej sakna det nödvändiga.» Hertiginnan af Kurland omnämmer detta sistnämnda förslag i ett bref till grefvinnan Armfelt (5/2 1801): «Armfelt va acheter une terre dans mon voisinage; mes enfans s'y établiront également, et chacune de nous se propose à arranger et meubler une chambre pour l'excellente M:me d'Armfelt.»

kloka, mëlera vi ej amour i vår vänskap. Publiken kan tro hvad de vilja; vore du med oss, så vet jag visst, att du deltog af godt hjerta i vår liaison». *)

»Publiken» började också hviska hvarjehanda rörande Armfelts ställning i den kurländska familjen. Äfven till Sverige trängde dessa rykten. Det sades, att han vore hertiginnans af Kurland älskare, och att han förstätt begagna sig af hennes svaghet för att förvärfva rikedom; han egde nu ett kapital af 160,000 rdr b:co sp. och hade dessutom af henne fått ett gods, värdt 60,000 dukater, hvarest han för framtiden skulle bosätta sig, o. s. v. *)

Dessa uppgifter voro ogrundade; men ryktet var dock icke helt och hållet på villospar. Hertiginnan af Kurland torde väl, såsom Armfelt säger, ej hafva »mëlerrat amour i sin vänskap» för honom; och hon hade hunnit öfver åldern för de passioner, åt hvilka hon tidigare äfven torde hafva skattat, om också förtalet och afunden mer än billigt sökt fläcka hennes rykte. Men hennes äldsta dotter, den sköna prinsessan af Sagan-Rohan, drogs smäningsom inom trollkretsen af Armfelts tjusningsförmåga — och han inom hennes. Den dagliga sammanvaron, gemensamma resor och sysselsättningar ökade lidelsen; och det giftermål efter stora världens sed, som han varit med att för henne uppgöra, utgjorde intet hinder för att ett kärleksförhållande mellan den 43-årige mannen och den 19-åriga qvinnan snart blossade upp i full läga. Det var en moralisk förvillelse, som var af mera än tillfällig art; samtiden kände den, och i den historiska litteraturen finnes den omtalad. Den kan därföre icke i Armfelts lefnadshistoria förbigås, och har icke undgått att öfver denna period af hans lif kasta en af dessa skuggor, hvilka det icke kan vara berättarens afsigt att utplåna ur skildringen af ett lif, där ljus och skugga bröto sig i ständig växling. Denna förbindelse eger därjämte sitt intresse såsom en psykologisk märkvärdighet; ännu bevarade bref vittna om glöden af den lidelse, med hvilken de båda älskande voro fästa vid hvarandra.

»Ja, jag har älskat, skrifver Armfelt till den sköna furstinna. Denna känsla var oskiljaktig från mitt lif; men jag trodde icke, att sedan jag hunnit de år, då lugnet borde eftertråda passionerna, mitt hjerta ännu skulle kunna brinna så som det brinner för dig.» — »Allt förefaller mig oförklarligt, säger han i ett annat bref. Jag fann dig öfverlägsen allt hvad jag hade sett vid

*) $\frac{3}{4}$, 1800.

**) Se Ahnfelt, a. u. st. III: 249. 253.

dina är, och jag smickrade mig med den fäfanga tanken, att jag skulle kunna utveckla din karakter och ditt hjärta. Jag tappade bort mig själf, ty jag öfverlemnade mig åt en känsla, som för alltid inverkade på mitt lynne och mitt hjärta och som slutligen gjorde mig mera till slaf än till herre. Det är under denna sinnesförfattning, som jag läser i dina ögon, som jag väntar att höra din mun uttala, att jag är älskad! Knappast kan jag tro det, men ack! sådan är den mänskliga naturens svaghet, att man alltid tror hvad man önskar. Jag kände mig utsägligt lycklig; denna tanke fyllde min själ med lycksalighet, jag njöt däraf i fullaste mått.*

Så svärmade han ännu, mannen som redan börjat vandrigen utför lefnadens branter, som njutit och lidit så mycket, och i hvars lif kärleksförbindelser af mer och mindre öfvergående slag spelat en så stor rol. Och sådan var makten af hans personlighet, att hon, furstinnan, den unga, frade skönheten, med hela ungdomens lidelse hängaf sig åt honom, som hon från början betraktat som sin andre far och sin lärare.

Tvänne är räckte denna förbindelse, och en dotter blef däraf frukten. Förbindelsens oregelbundna beskaffenhet innebar dock redan i och för sig fröet till dess upplösning. Därtill kommo äfven yttre förhållanden; och med all den romantik, allt ömsesidigt svärmeri, som hvilade öfver början af detta kärleksförhållande, torde i de båda älskandes skaplynnen äfven hafva legat hinder för dess fortfarande bestånd. Armfelts naturliga häftighet och oroliga lynne hade genom sjukdom och motgångar, såsom vi sett, icke blifvit blidare; och med all sin älskvärdhet saknade han det tålmod, som synes hafva varit nödigt vid ett förhållande af så ömtålig art. Wilhelmina af Sagan var en qvinna med starka, om också ej på djupet gående lidelser och med ett förstånd, som var vida öfver hennes år; af sin moder hade hon ärft gifmildheten och det goda hjärtat. Ett oböjligt lynne, benägenhet för förströelser och njutningar af hvarjehanda slag samt en viss fallenhet för att trotsa konvensansens fordringar gäfvo dock redan tidigt ett visst äfventyrligt drag åt den sköna furstinnans lif. Dessa fel utgjorde också en väsentlig anledning att så väl den otillåtna förbindelse, som hon knöt med Armfelt, som hennes äktenskap ej kommo att medföra någon långvarig lycka. *)

*) Hennes äktenskap med prins Rohan upplöstes genom skilsmässa 1805, sedan äktenskapet redan från början visat sig olyckligt. Sistnämnda år blef hon omgift med en rysk furst Trubetskoi, från hvilken hon efter 11 års äktenskap skildes 1816; 1819 ingick hon för tredje gången, vid 38 års ålder, äk-

Armfelt själf skildrar henne i ett bref till sin hustru såsom egande »mycket vett och karakter, inskränkt i sin liaisons, i högsta grad vän af sina vänner, men kall och fière, då man ej är henne i lag». Han fann henne charmant »såsom vän och souveraine, om hon hade ett stort rike»; men han synes tidigt nog hafva funnit, att hon såsom hustru eller älskarinna ej i längden skulle kunna bereda en mans sällhet.

Det var på våren 1802 som Armfelts och prinsessans af Sagan förbindelse afbröts. Hon reste till London och kastade sig där i nöjenas hvirvel samt underrättade därifrån, att hon betraktade förbindelsen med Armfelt såsom bruten; han gick att söka helsa vid baden i Aachen och Spa. Ännu flera år efteråt brevväxlade de emellertid på ett sätt och med ett förtroende, som visade att skilsmässan icke qvarlemnade någon bitterhet; och det barn, som utgjorde föreningsbandet dem emellan, förblef föremål för gemensamma omsorger. Äfven den unga prinsessan af Sagan, hvars kärlek för en tid spridt ett nytt skimmer af romantik i den landsflyktiges lif, tjente sålunda till bevis för fröken Rudenschölds förut citerade yttranden om Armfelts förmåga att bevara deras tillgifvenhet, som han en gång älskat, äfven sedan kärleken var förbi: »han förstod att gifva en sådan värme åt sin vänskap, att den lemnade qvar illusionen af hvad som varit.» *)

Redan innan denna brytning inträffade, hade dock idyllen i den husliga kretsen på Löbichau tagit ett sorgligt slut. Mellan hertiginnan af Kurland och hennes barn, företrädesvis hennes äldsta dotter, hade uppstått onighet, delvis föranledd af ekonomiska tvister, men företrädesvis beroende därpå, att nya rådgifvare inträngt sig i familjekretsen under Armfelts frånvaro på en längre resa 1801. Det var tvenne neapolitanska ädlingar, bröderna Pignatelli, som, under det fransmännen herskade i Neapel, annorstädes sökte sin lycka och som af Armfelt själf blifvit införda i den kurländska familjen. Den yngre af dessa bröder, hertigen af Acerenza, hade till en del genom Armfelts bemedling lyckats

tenskap med en greve v. Schulenburg i österrikisk tjenst — Hertiginnan af Abrantès har i sina memoirer (VI: 206) gifvit en karakteristik af den stolta skönheten, som icke röjer synnerlig sympati.

*) Se detta arbete I: 150. Den dotter af Armfelt och prinsessan af Sagan, som i hemlighet föddes i Hamburg mot slutet af år 1800, blef samma år upplagen såsom eget barn af en bland Armfelts släktingar, bärande namnet Armfelt, som med sin familj flyttat till Sagan på dennes inbjudning. Genom testamentariskt förordnande sörjde hennes moder — officiellt kallades hon hennes gudmor — frikostigt för barnets framtid; och Armfelt adopterade henne sedermera såsom sin dotter på sitt grefliga nummer på finska ridarhuset.

vinna den tredje af de kurländska arftagerskornas, prinsessan Jeannettes hand; och sedan dess hade det italienska inflytandet blifvit hvarje annat öfvermäktigt hos hertiginnan af Kurland. Hon blef, säger Armfelt, »levvande uppäten af ett helt band italienare». Hvad som därvid särskildt berörde honom, var att dessa efterträdare i hertiginnans förtroende sökte kasta skugga på hans förvaltning och beskyllde honom för egennyttia. Prins Belmonte, den äldre brodern, hade, berättar Armfelt *), skrifvit till drottningen af Neapel »att jag ville, för att rikta mig, ruinera hela familjen. Du kan tänka, om det går an att tiga och svälja ner sådant!» I vredesmod reste Armfelt till Löbichau, »så godt som med värjan i hand», efter att skriftligen hafva begärt upprättelse af bröderna Pignatelli. Dessa höllo sig visligen undan vid hans ankomst, förskräckta för den vredgade svenske generalen, och hertiginnan sökte mäkla fred, utan att dock lyckas. »Hon är en ängel, men är nu i sådana händer, att jag icke har något hopp att ställa till rätta», skrifver Armfelt. **) »Jag tackar Gud att med äran vara därifrån och vill ej veta af henne och hennes affärer, fastän att hon med tårar i ögonen har begärt att få skrifva mig till, rådfråga mig och behålla mig som vän.»

Beskyllningen för egennyttia var förolämpande för Armfelts stolta sinne, och ryktena om de rikedomar, han skulle hafva förvärfvat genom sin förbindelse i kurländska huset, säkerligen ogrundade. Han hade visserligen under ett par år till en del lefvat på dess bekostnad och erhållit dyrbara skänker af den gifmilda hertiginnan; anbud hade gjorts honom att genom gåfvor eller upplåtelse af jordegendom betrygga hans ekonomiska framtid -- anbud, som han visserligen icke afslagit, men som ej heller kommit till verkställighet; och själf ansåg han, enligt bref till sin hustru, att han kunde ekonomiskt »reda sig», så länge han hade »Wilhelminas och Jeannettes (de kurländska prinsessornas) affärer om hand». Men de tjänster, han gjort denna familj, kunde äfven vara förtjenta af någon belöning och de vedergälldes under formen af gästfrihet och presenter, inför hvilkas öfverflöd han, såsom vi sett, i början kände sig förlägen. Armfelt lemnade sina förtroendeuppdrag i den kurländska familjen lika fattig som han mottagit dem; och då han kort därefter (1802) erhöll svenska beskickningen i Wien, sysselsatte frågan om den ekonomiska möjligheten af dess mottagande honom vida mer än

*) Till sin hustru ^{22/3} 1801.

**) A. till sin hustru ^{29/10} 1801.

den skulle hafva gjort, om han kort förut lyckats förvärfva orättfången rikedom.

I Armfelts lif bildar förbindelsen med denna krets af älskvärda och bildade, om också ingalunda moraliskt oförvitliga qvinnor en egendomlig episod. Dess slut motsvarade icke början; men i tacksamt minne bevarade Armfelt alltid den välvilja, som han där njutit. Säkerligen läto äfven den goda hertiginnan af Kurland och hennes omgifning minnet gärna dröja vid den svenske flyktingens fångslande personlighet, om han ock ej varit utan skuld att familjelyckan blifvit grumlad. Den moraliska måttstock, efter hvilken eftervärlden har rätt att mäta sitt klander af denna förbindelse, var ej densamma, med hvilken dylika förhållanden mättes af samtiden.

* * *

En annan samtida episod af Armfelts lif kan förtjena en utförligare redogörelse. Det är hans sammanträffande med den ryske faltherren Suworow. Med entusiasm hade Armfelt följt hans segertåg i Italien och i sina bref ofta uttryckt sin beundran för den store mannens snille *). »Jag kan icke afundas hans framgångar, skref han i Augusti 1799, ty min egenkärlek, om den också stegrades ända till vanvett, skulle icke kunna hinna upp till honom. Men jag skulle vilja vara med om hans ära, jag skulle vilja tjena under hans befäl. Tanken att elektriseras af hans snille eller genom tjusmakten af hans oföränderliga framgång skulle göra både min moraliska och fysiska person stor nytta.» En annan gång heter det om Suworow: »Det är kanske århundradets utomordentligaste man, och vore han tio år yngre, så är jag säker att han skulle afgöra Europas öde. Ack, hvad jag skulle önska att få följa honom! Endast längtan därefter ger mig feber.»

Att följa Suworow i härnad mot fransmännen blef icke Armfelt beskärmt; men genom personlig bekantskap fick han lära känna denne ovanlige man, under förtroliga samtal beundra hans snille och förvåna sig öfver hans personliga egenheter. Suworow var nämligen ej blott en af samtidens ryktbaraste härförare, utan också ett af dess största originaler; och mycket

*) På grund af dessa skildringar svärmade äfven Armfelts 13-åriga dotter Augusta för Suworow, hvilken fadern i sina bref till heme därför plögade benämna «ton bien-aimé». Det var på grund af detta intresse, som Armfelt för sin dotter så utförligt redogjorde för sitt sammanträffande med den ryktbare härföraren.

har förtäljts om hans egendomliga seder, hans spartauska vanor, hans fallenhet för upptåg, hvilka syntes föga förenliga med hans värdighet, o. s. v.

Det var i Prag, under vistelsen där tillsammans med hertiginnans af Kurland familj, som Armfelt gjorde denna bekantskap. Den 70-årige krigaren var med kvarlevorna af sin här *) efter det blodiga fälttåget i Italien och Schweiz stadd på tåg mot norden. Höljd af ära och rykte, var han föremål för ständiga ovationer. Af kejsar Paul hade han fått titeln furst Italinski, med anledning af sina segrar i Italien; i Wien hade han, oaktadt oenigheten mellan österrikiska och ryska hofven, mottagits med storartad utmärkelse. Han stannade nu i Prag, i afvaktan på förstärkningar för nästa års fälttåg, hvilket enligt hans plan borde öppnas vid Rhen. För att gemensamt med honom uppgöra fälttågsplanen, hade österrikiske generalen Bellegarde och engelska sändebudet i Wien lord Minto äfven infunnit sig i Prag. »Momenten» var sålunda, såsom Armfelt skrifver i början af 1800, »intressant» i Prag. Tillfälle till politiska iakttagelser syntes erbjuda sig, och Armfelts förhoppningar att under Suworows befäl få deltaga i det stundande fälttåget syntes hafva utsigt att realiseras.

Vi låta honom själf på sitt målände sätt skildra Suworows uppträdande i Prag och sitt eget sammanträffande med honom.

»Jag såg Suworow, skrifver han till sin dotter den 29 December 1799, för några dagar sedan på teatern; hans rykte och egendomligheter hade lockat dit en mängd folk; biljetterna betaltes med tredubbla priset. Teatern var illuminerad och en prolog till hans ära framsades. Han visade sig i ärkehertig Karls löge, klädd i österrikisk fältmarskalksuniform och med alla sina ordnar. Efter prologen, liksom vid hans inträde på teatern, ropades hurra och »lefve Suworow!» med en oerhörd entusiasm. Han svarade med »lefve Frans!» och gaf flera gånger tecken till att han icke önskade att hans namn nämndes, men då han tröttnade därvid, gjorde han djupa bugningar och slutade med att gifva sin välsignelse åt åskådarna på parterren och i logerna. Ingen fann det löjligt; man bugade sig liksom inför påfven. Un-

*) Suworows ryska armé gjorde ett intryck, som föga motsvarade fältherrens rykte. «Som banditer gå de genom landet, skrifver Armfelt, utan ordning och disciplin. De se ut, så att man kan gråta, trasiga, lortiga, magra, officerare som soldater. De marschera ej som trupp, men stryka fram som fårskoekar.» Det anmärktes mot Suworows «manière de faire la guerre, que Pestoniae n'est jamais compté pour rien». (Stellingks dep. 11 Febr. 1799, R. A.).

der en af mellanakterna trängde sig en ung dam i logen bredvid långt fram för att få se honom. Han bad att få veta hennes namn. Hon blef presenterad, och han ville taga henne i hand, men hon drog den tillbaka af blyghet. Då tog Suworow henne i näsan och embrasserade henne. Publiken kunde då ej låta bli att skratta.»

»Jag blef bjuden till middag hos furst-ärkebiskopen; kl. 10 begaf jag mig dit och fann mer än 50 damer i stor gala och allt hvad Prag hade stort och förnämt. Årkebiskopen är en furst Salm, en älskvärd man af den utmärktaste umgängeston. Han mottog mig på det mest förekommande sätt och presenterade mig för alla dessa damer, så att jag, utan att märka det, befann mig nästan ensam herre i ett stort rum bland en mängd damer. Plötsligt kommer Suworow springande, åtföljd af en mängd personer. Han bockade sig djupt och rundt omkring och sade mycket högt, att han rekommenderade sig åt damernas godhet och vänskap o. s. v. Det lät platt och sades illa, med slutna ögon och grimaser. Jag stod stilla och betraktade honom. Men han gaf akt på mig och mina ordnar samt närmade sig mig; och sedan furst Gortschakoff på hans fråga sagt honom hvem jag var, flög han mig om halsen, omfamnade mig lifligt och ropade: 'Hjälte, hjälte, du har slagit ryssar, och det dugtigt. Suworow har endast slagit turkar, preussare, polackar och fransmän.'*) Därpå tog han mig i hand, släpade mig springande med sig genom hela våningen och ropade detsamma med hög röst samt förklarade, att han länge önskat göra min bekantskap. Därpå tillkallade han sina generaler och sin stab, presenterade mig för dem och slutade med att säga dessa ord: 'Ja, ja, han har gifvit oss dugtigt stryk: det förtjenar aktning; men han var aldrig upphört att vara trogen sin kung och sitt fädernesland: det förtjenar vördnad och beundran', hvarpå han omfamnade mig ännu en gång. Detta tilldrog sig i närvaro af omkring 150 personer, och jag var till den grad förlägen, att jag aldrig i mitt lif känt något dylikt. Vi begåfvo oss ut i matsalen; äfven där kallade han mig fram i sin närhet. Mig sade han ingenting, som icke utmärkte sig för förstånd och omdöme; men under det allmänna samtalet gjorde han grimaser och sade en mängd galenskaper, liksom för att göra narrarna ett nöje.»

*) Jfr De la Gardies anteckning från samma tid i Prag, hvaraf synes att Suworow till honom yttrat sig i samma anda om den svenska tapperheten. De la Gard, Arch. XIX: 10.)

»Följande dag bjöd han mig till middag — kl. 8 f. m.» Jag kom dit och fann honom vid sin gudstjenst. Han läste i en stor bok, kastade sig till jorden samt gick sedan och tog fram musiknoter, hvilka han länge smågnolande undersökte, innan han lemnade dem till gossar, anställda såsom sångare vid regementena, och till kyrkosångarna. Kapellet var fullständigt utstyrdt; man försäkrade mig, att ingenting fattades och att allt detta medfördes med sex hästar. Det är den enda nämnvärda tross, som furst-generalissimus eger. Detta räckte tämligen länge. — — Därefter gingo vi utför trappan öfver en gård och kommo in i ett kyffe, hvarest hettan var fruktansvärd. Ett helt litet rum, hvarest fanns en säng, ett bord och fyra stolar, utgjorde Suworows sofrum och arbetsrum m. m. Det andra, också helt litet, var hans matsal och salong. Vi satte oss till bords — jag satt bredvid honom — och måltiden bestod af den sämsta ryska faste-mat. Han tvang mig att smaka på allt och åt själf ofantligt mycket. Slutligen började vi tala om krig. Ända dittills hade han gjort och pratat en mängd dårskaper; han hade visat mig några af sina blesyrer och velat se mina. Han talade sedan om sin italienska kampanj, och på ett sätt som icke kunde i något afseende minska den höga tanke, som hans krigarsnille på förhand ingifvit mig. Han sade mig alldeles nya saker med afseende på vårt yrke, hvilka jag aldrig skall glömma. Om hans taktik icke är fullkomlig, så kan det icke nekas, att han eger blicken och gåfvan att förstå begagna en vunnen fördel eller ett misstag af fienden. Först kl. 1 stego vi upp från bordet. Han upprepade ofta, att han tyckte om att tala med personer, som kunde förstå honom. Icke en enda galenskap sade han under hela detta samtal — utom en. Jag sade honom, med anledning af något, som inträffade under slaget vid Trebbia: »Men edra spioner hade bort kunna underrätta Er härom.» — »Spioner, bästa excellens, spioner! Suworow använder aldrig sådana; det är folk, som kunna hängas och blifva hängda; och jag vill icke vara anledning till någon människas död.» Därefter gjorde han korstecknet och sade mig: »Den helige Ande ger mig sin ingifvelse, det är den bästa spionen», därpå ytterligare ett korstecken. — Efter middagen befallde han jourhafvande generalen André Gortschakoff att lemna mig kartor och order-journaler etc. från alla hans sista fälttåg.»

*) Till den märkvärdige mannens lefnadsvanor hörde att stiga upp ett par timmar efter midnatt, äta middag kl. 8—9 f. m., gå till sängs ett par timmar midt på dagen o. s. v.

»Jag sysselsätter mig för närvarande härmed. Det är vackert; men det är oerhördt hvad han uppoffrat för mycket människor. Åtminstone 17,000 ryssar äro dödade; och det är han, som fruktar att hafva en spions blod på sitt samvete — det är rörande!»

Efter den första bekantskapen fortfor Suworow att behandla den svenske generalen med samma utmärkelse och med en ständigt växande förtrolighet. Han förmodade, att Armfelt hade något uppdrag med afseende på iakttagandet af de förbundna arméernas rörelser, och att han skref rapporter till svenska regeringen. Armfelt försäkrade motsatsen, men fåfängt. Mera än politisk beräkning torde dock personlig sympati hafva föranlett Suworows förtrolighet med Armfelt. Dennes sällskap synes under vistelsen i Prag hafva varit ett slags behof för den gamle krigaren: han skickade oupphörligt efter honom och ville hafva honom till deltagare i sina samqväm, hvilka för människor med normala lefnadsvanor ej undgingo att medföra vissa obehag. Till förtroligheten bidrog äfven den tillärnade giftermålsförbindelsen mellan Suworows son och den unga hertiginnan af Sagan, hvar-öfver den gamle fältherren mycket gladda sig. *)

Armfelt å sin sida fann detta sällskap lärorikt och intressant. »Besynnerlig är han, skrifer Armfelt, besynnerligt exprimerar han sig, men allt hvad han i militära ämnen har sagt, är *marqué au coin d'un grand genie et d'une profonde expérience.*» »Han sade mig besynnerligen kloka, djupa och intressanta saker, ej rörande krig, ej rörande politik, men rörande det land, i hvilket vi i tre år och sju månader frälsat oss, ej för eländet, men för schavotten. Du kan ej tro, hvad den människan, full af lagrar och blessyrer, är intressant; han är ingen narr, ingen tok, han är extraordinärt djup och fin, samt i synnerhet habil att jugera människor och omständigheter.»

En middagsmåltid hos Suworow beskriver Armfelt på följande sätt: »I förgår åto vi middag kl. 8 hos gubben, och då gjorde han tusen fukter för att hedra sina tvenne främmande negociateurer, Bellegarde och Minto; vi stego ej från bordet förr än kl. 1. Ibland många underligheter, han sade, voro likväl flera märkvärdiga fraser. Bland annat frågade han Bellegarde, hvarför Hannibal efter bataljen vid Cannæ ej marscherade till Rom

*) Se ofvan, s. 358. Armfelt berättar, såsom bevis på den 70-årige Suworows ännu bibehållna ungdomlighet och kroppskrafter, att han på en bal i Prag dansat vals med sin blifvande sonhustru och en angläs, hvari 32 par deltog, med hennes syster. Därefter kastade han sig utan öfverplagg i ett åkdon och for hem i Jannarinatten.

Bellegarde sade: Han ville ge sin armé några dagars ro. — »Nej, sade Suworow, c'était le conseil de Carthage, qui l'empêchait; et partout, où le conseil et les cabinets veulent régler les opérations des généraux, cela sera de même.» Flera saker i den stilen sades. I momenten, vi stego från bordet, sade han: »Messieurs, ce n'est ni l'argent de l'Angleterre, ni les bayonettes des Russes, ni la cavalerie et la tactique des Autrichiens, ni Suworow, qui remettra l'ordre et remportera des victoires, qui auront les suites désirées; c'est la justice, le désintéressement qu'on mettra dans les démarches politiques, la bonne foi, l'honneur et une conduite loyale, gagnant les coeurs; c'est par là qu'on fera tout. Adieu, Messieurs!»

Påminnelsen om endragt och sammanhållning var, såsom tidens historia visade, ingalunda obehöflig; och general Bellegarde uppfattade nog sidohugget åt kabinettet i Wien under Thuguts styrelse. Den gamle fältherrens ord inneburo en politisk visdom, som de europeiska koalitionerens ledare under denna tid aldrig lärde sig att behjarta.

Kronan på sitt förtroende till Armfelt satte Suworow genom att själf erbjuda honom att få deltaga i det fälttåg mot Rhen, som han hoppades med sina ryssar få utföra på våren 1800. Armfelt jublade: »Det faller mig in, skref han till sin hustru, som vi ej så snart råkades, men att då det sker, det blir cum gloria. Jag tycker, att mitt öde borde vara att komma med triumf öfver detsamma Packartorg, där afund och infami ville föreviga orättvisan och dess illgrepp.» — Men i samma bref (18/1, 1800), där dessa förhoppningar uttalas, tillägger han, under uttryck af bestörtning, i ett postskriptum nyheten, att Suworow oförmodadt hade fått befallning att tåga tillbaka till Ryssland. »Ack, skall jag då aldrig få slå fransmännen!» utropar han vid denna underrättelse.

Ett halft år senare hade Armfelt att berätta, att hjälten efter en häftig sjukdom slutat sina dagar i Ryssland. Under de sista månaderna af sitt lif hade Suworow fått erfara omkastningarna i kejsar Pauls nyckfulla sinne; men med utomordentliga hedersbetygelser lät denne jorda hans stoft i Petersburg. »Det är höjden af lycka, skrifver Armfelt om Suworow, att få dö i rätten tid. Ända till sina sista lefnadsdagar var han en lyckans gunstling. Han öfverlefde icke ett ögonblick sin ära och det fältherrerykte, som endast afunden kan fränkänna honom.»

I Prag vistades äfven samtidigt med Armfelt en annan berömd härförare, som i striden mot fransmännen vunnit sina lagrar. Det var ärkehertig Karl, den populäraste medlemmen af Österrikes kejsarhus, som var arméens afgud, men ej gärna sedd af den allsmäktige Thugut, hvilken på hvarjehanda sätt förödmjukade den tappra fursten och hindrade hans användning. Armfelt, som umgicks hos ärkehertigen, fann honom »ful, modest, höflig och säkerligen en af de märkvärdigaste prinsar, som nu existera», och omtalar i sina bref det allmänna förtroende, som egnades det habsburgska husets siste krigare. *)

Tillfälligheten förde Armfelt samma år tillsammans med ännu en af samtidens berömdaste krigare, Horatio Nelson, Englands nationalhjälte, fransmännens fruktansvärde motståndare till sjös, liksom Suworow och ärkehertig Karl under en kort tid varit det till lands. Nelson hade blifvit hemkallad till England från Palermo och Neapel, hvarest han, såsom det neapolitanska konungaparets beskyddare och fångslad af den sköna lady Hamiltons behag, qvarstannat med sin flotta längre än som egentligen kräfdes. Han företog hemresan öfver fastlandet genom Tyskland och mottogs, hvar han drog fram, med storartade utmärkelser och hyllningar af furstar och folk. Under denna resa, som företogs i sällskap med lady Hamilton och hennes gemål, Sir William Hamilton, uppehöll Nelson sig i Oktober 1800 i Dresden, hvarest äfven Armfelt tillfälligtvis vistades. Gemensamma förbindelser till drottningen af Neapel och gammal bekantskap med Nelsons resällskap medförde snart en viss förtrolighet mellan Armfelt och honom. Om sitt intryck af den ryktbare mannens personlighet skriver Armfelt: »Här ha vi Nelson och lady Hamilton med sin gamle man. Vi bo i samma hotel och lefva som syskon. Nelson har tagit mig i en besynnerlig affection. Jag har en egen lycka med alla originaler. Nelson är vid mina år, criblerad af blesyrer, en arm och ett öga mindre, men öfver-

*) Från ett besök hos ärkehertigen har Armfelt antecknat följande politiska samtal rörande förvärfvandet af Norge, hvilket sedan konung Gustafs tid låg Armfelt om hjärtat (21/7, 1800): «Hos ärkehertig Karl i Prag var en gång fråga om en ny delning af Europa, som skulle försäkra freden och jämnvigten staterna emellan. Då sade jag: La Suède est trop faible pour tenir seule tête à la Russie; elle ne saurait avoir une flotte considérable et agissante, sans travailler à sa ruine. Et si même un projet, dont on a tant parlé, d'une alliance dans le Nord eût lieu, encore faudrait-il, pour contenir la flotte anglaise, que celle de Suède fut prépondérante, vu l'ignorance des marins Russes et la poltronnerie Danoise. Ainsi, Monseigneur, si on procède à un partage de l'Europe, je crois qu'il faut arranger de manière que la Suède obtienne la Norvège, et que les Danois en soient compensés en Allemagne.»

höljd af juveler, crachater, medaljer m. m. I sin maintien har han något af Suworow; han kan ej annat än engelska, men förstår fransyska. Kär som en klockar-katt i lady Hamilton, som blifvit fet och stinn som en ko. Hon har äfven för mig gjort sina attityder och sjungit . . . Folket här i Dresden gapar på Nelson som på ett underligt djur, och det behagar honom ej, som du kan tro.» *)

* * *

I Mars 1800 företog Armfelt för ekonomiska angelägenheter, föranledda af det kurländska arfvat — det gällde en försäljning af österrikiska statsobligationer — en resa till Wien. Mot slutet af samma år besökte han kejsarstaden änyo, denna gång för att träffa sin välgörarinna och »skyddsängel», drottningen af Neapel, som undan sitt oroliga rike tagit sin tillflykt till Schönbrunn vid Wien. Under båda dessa vistelser i Wien hade Armfelt tillfälle till iakttagelser af förhållandena i den österrikiska monarkien, hvilken i politiskt afseende syntes sin undergång nära, medan umgängeslif och lefnadsvanor ännu i början af år 1800 bibehöllo sin glada utsida och de eleganta formerna af l'ancien régime. **)

På det utmärktaste sätt blef den svenske resanden, om hvars öden så mycket talats, mottagen i Wiens förnäma värld. Gamla vänner återsågo honom med glädje efter de olycksöden, han genomgått; och nya bekantskaper knötos med dem, som af sympati eller nyfikenhet sökte hans sällskap. »Jag har väckt uppseende här, skrifver han från Wien; Gud må veta hvarföre. Så snart man vet, att jag skall beständt tillbringa en afton någonstädes, så ökas genast sällskapet. Det är ett par dagar sedan jag märkte det, och man har fäst min uppmärksamhet på denna narraktighet.»

Hos prinsen af Ligne, den spirituelle författaren, om hvars umgängesgåfvor det sades vid Marie Antoinettes hof: »il est digne d'être Français» — född i Belgien, bosatt i Wien, liksom Armfelt ett slags internationel storhet i Europas förnäma umgänges-

*) Armfelt till sin hustru från Dresden 9/10 1800.

**) Efter det första af dessa besök i Wien framställde Armfelt förslaget att, för att fullända sin dotters uppfostran, följande vintern föra henne dit och låta henne se stora världen och »la vraie bonne société». »Bättre ton, mera décence» än i Wien hade han aldrig sett; det erinrade honom om »l'ancienne France». (15/4 1801.)

värld och en man, vid hvars namn äfven krigarens ära var fäst *) — hos engelske ministern lord Minto, den af corps diplomatique i Wien, som hade mest inflytande på ledningen af Österrikes politik under Thuguts olyckliga auspicier, samt hos Rasumowski, fortfarande Rysslands sändebud i Wien, var Armfelt en ofta och gärna sedd gäst vid sitt besök i Wien i Mars 1801. Ett bevis på den uppfattning, man i samtidens aristokratiska kretsar hade af Armfelts person och lefnadsöden, föreligger i ett litet poem, som blifvit honom egnadt af prinsen af Ligne, och som kan förtjena att här anföras. Dess anledning var att Armfelt uttryckt sin beundran för den österrikiska arméens hufvudbonader. Prinsen skickade honom då såsom gäfvä en dylik kask och lät den åtföljas af dessa verser:

Allez, mon casque, allez parer la belle tête
de cet homme de coeur, de génie et d'État,
ministre sans tromper, général, soldat!
Les combats sont pour lui ses plus beaux jours de fête;
de Charles XII aimant la musique et l'éclat,
à la cour, dans les camps, en faveur, en disgrâce,
il est toujours le même: ami de son devoir,
il sut mettre sa gloire à cesser d'en avoir.
L'honneur et la candeur reluisent sur sa face;
chez Mars, comme à Cythère, il dut tout à l'audace;
il prit, quitta, reprit vingt femmes à la fois
en croyant les aimer toutes à la folie.
L'histoire gravera sa bonté, ses exploits,
et l'amour écrira le roman de sa vie.

Armfelt var nu, såsom vi minnas, åter i åtnjutande af sin rang och sina titlar; och den nye svenske ministern i Wien grefve J. De la Gardie behöfde icke, såsom hans kollega i Berlin äret förut, undvika att sammanträffa med honom. Han mottog honom också med all höflighet, churu Armfelt tyckte sig finna, att de svenskar, han råkade, endast med svårighet kunde »smälta», att han ej »evigt blifvit under vatten, ty det väntade man sig».

Mindre gladt än i Mars 1800 tedde sig lifvet i Wien, då Armfelt i November och December samma år förnyade sitt be-

*) «On n'a pas plus d'esprit et d'amabilité», skrifver Armfelt om honom. Ett infall af samme man om Rasumowski berättas i ett af hans bref. Denne sistnämnde plägade iakttaga en viss högtidlig, afmått förbehållsamhet, antydande djupa statshemligheter, och visade ofta en missnöjd uppsyn. «Je connais une manière sûre de le rendre parfaitement heureux», sade prinsen af Ligne, då Rasumowskis dåliga lynne anmärktes. Alla frågade nyfiket, hvori detta medel bestod. — «Oui, s'il fut possible que lui seul dans tout Vienne sût — quelle heure il est.»

sök. De krigiska framgångarna från 1799 hade aflösts af olyckor. Franska härar trängde de österrikiska tillbaka på alla punkter; Moreau och Brune ryckte allt längre in i hjärtat af Österrike, och allvarsamt befarade man att få se fienden framför Wiens murar. Det glada Wienerlifvet hade upphört; i stället sysselsatte man sig med krigiska demonstrationer, medan man ifrigt påskyndade afslutandet af vapenstillestånd och fred. Till dessa demonstrationer hörde uppståndet af landstorm i Ungern och Böhmen. Dylika frikärer syntes äfven i Wien »af alla färger och slag, skrifver Armfelt; man ser figurer, som äro högst krigiska och högst teatraliskt utstyrda för att draga i fält. De vänta endast på — afslutandet af en ny vapenhvila eller fred, för att visa huru nyttiga de äro».

För att se det läger af frivilliga, som bildats i Ungern och stod under befäl af ärkehertig Josef, palatinen af Ungern, gjorde Armfelt från Wien några dagars utflykt till Oedenburg i Ungern, hvarest 15- å 16,000 man redan voro samlade. Han fann, att dessa väl beridna ungrare visade nationens krigiska lynne; men disciplinen lemnade mycket öfrigt att önska, hvilket äfven ådagalades genom de oroligheter, som föreföllo i sammanhang med folkvapningen. För öfrigt gjorde Armfelt vid detta besök i Oedenburg bekantskap med palatinens gemål, den ryska storfurstinnan Alexandra, hvars tillärnade förmälning med den unge konungen af Sverige så länge ingått i Armfelts framtidsförhoppningar. Han fann henne intagande och älskvärd, men djupt sorgbunden.

I allmänhet var det intryck, som de allmänna förhållandena i Österrike gjorde vid denna tid, ett högst ofördelaktigt. »Ej för att det fattas penningar eller krigsfolk, säger Armfelt, men för att all energi och resolution är bannlyst, och intriger af små subaltern-kanaljer, som äro sålda åt Frankrike, influera i allt.» Kejsaren, som beherskades af sin utrikesminister baron Thugut, hvars envisa politik gick ut på landvinningar för Österrike — »der ländersüchtige Federfuchs» kallades han af samtiden — och i stället medförde förlust af blomstrande besittningar, föreföll Armfelt, då han hade audiens, »afmattad och försoffad». Om kriget skulle fortsättas eller icke, visste ingen, säger han, mer än Bonaparte. »Man försäkrar», skrifver Armfelt efter nederlaget vid Hohenlinden och afslutandet af stilleståndet i Steyr, »att kriget skall fortsättas. Om man förstod att släsa och använda de stora resurser, som man verkligen har, så skulle Bonaparte, med allt sitt snille, alla sina verkligen utmärkta egenskaper, sin list och sitt skryt, icke kunna föreskrifva Europa lagar; men nu,

när han har till bundsförvandter hofvens alla små hemliga intrigörer, alla rädda qvinnfolk, alla odugliga generaler, som hafva lust att föra befäl, alla som vilja blifva ministrar och som för sin fåfånga uppföra statens väl: då blir man tvungen att på knä tigga Bonaparte och hans utskickade om fred, liksom folket i stora Mogol gör med djäfvulens bild». — Armfelt fann det ovärdigt af kejsaren att hafva gått in på en skamlig vapenhvila, att hafva uppfört fästningar, som icke kunde intagas, och att hafva förödmjukat och förnedrat sin armé. »Men, tillägger han, Försynen har afgjort tronernas öde; öfverallt är det någon sträng i maskineriet, som saknas, och människoslågtets fiender finna sin framgång på förhand beredd.» *)

* * *

I Wien ätersåg Armfelt, såsom nämnt är, drottning Karolina af Neapel — »den goda drottningen, näminner han henne, som i nödens stund var mitt enda beskydd och hjälp och som sedermera varit ett mål för alla möjliga olyckor».

Den soliga lazzaronstaden vid den blåa golfen hade varit skådeplatsen för förtryckets, revolutionens och kontrarevolutionens alla gräsligheter, sedan Armfelt senast sammanträffade med drottning Karolina, för hvilken han aldrig upphörde att känna den lifligaste tacksamhet. Hon hade sedan dess spelat en politisk rol, som ingripit ej blott i hennes eget, utan äfven i det öfriga Europas öden: bildandet af den s. k. andra koalitionen mot franska republiken har väsentligen tillskrifvits hennes energiska inflytande. Föga välsignelse hade hennes verk medfört: vid den tid, då Armfelt besökte Wien, var krigets afslutning

*) Ur Armfelts bref till sin hustru och dotter Nov., Dec. 1800. I samma anda skref han i början af följande året till J. De la Gardie (utdrag äro tryckta i De la Gard. Arch. XX: 16.). »Österrikiska monarkien ramlar», säger han, »ej af svaghet i sin hopsättning, ej af de vanliga orsaker, som upplösa föreningen mellan stater, folk och deras regenter, men af så bedröfliga grunder, att skolmästaren, som för diktaturen i San Marino, då republiken är i fara, skulle rodna för att hafva begått så skamfulla misstag». — Bland Armfelts papper finnes en vidlyftig uppsats öfver ställningen i Österrike vid början af 1801, kort före afslutandet af den föga ärofulla freden i Lunéville. Författaren synes vara en med österrikiska förhållanden väl förtrogen person, som är en afgjord fiende till Thuguts system och i de mörkaste färger skildrar tillståndet inom arméen och i Österrikes provinser: missnöjet med Thuguts förvaltning vore så stort, säges det, att revolutioner vore färdiga att utbryta i Ungern och Böhmen. Uppsatsen har varit underställt Armfelts granskning, af hvars hand åtskilliga smärre redaktionsändringar äro gjorda.

nära och en fred stod för dörren, som endast åt Frankrike medförde fördelar. Och i hennes eget rike hade under den närmast förflytna tiden skiftesvis herskat den franska republikens armé under Championnet, som upprättade den Parthenopeiska republiken, lazzaroner, fanatiska rojalister och fanatiska republikaner, till dess kardinal Fabrizio Ruffo, i spetsen för skaror af blodtörstiga kalabreser, våldsamt återställde den gamla ordningen — eller oordningen — och utkräfdde en fruktansvärd hämnd på republikens anhängare.

Redan i slutet af 1798 hade den neapolitanska kungliga familjen flytt till Palermo på engelska flottan under Nelsons befäl; och den olyckliga drottningen hade sedan dess icke återsett sitt rikets hufvudstad. För de grymheter, som där föröfvats, hade hon dock icke undgått att i den allmänna meningen stämplas såsom ansvarig, ehuru knappast med full rättvisa, ty såsom frånvarande kunde hon icke förekomma det missbruk, som hennes förtroendemän gjorde af den återupprättade konungamakten. *) Äfven sedan sakerna syntes hafva tagit en lyckligare vändning, ville drottningen icke återvända, men längtade att få besöka sin födelsestad Wien och återse sin äldsta dotter, kejsar Frans' gemål. Där skulle hon vid kejsarens hof, så var hennes förhoppning, kunna verka för de politiska syften, som lägo henne om hjärtat, bättre än på den aflägsna ön i Medelhafvet. Hon inskeppade sig i Palermo i Juni 1800 och anlände i Augusti till Wien, hvarest hon på slottet Schönbrunn för nära två år slog ned sina bopälar.

Den neapolitanska drottningens ställning vid det kejsarliga hofvet blef dock ingalunda den hon drömt sig. I baron Thugut hade hon sedan gammalt en motståndare, som vanvördigt yttrade sig om Maria Theresias dotter: »Hon är den inkarnerade nyfikenheten och taktlösheten, som blandar sig i politiken, så väl i stora som i små saker.» Efter hennes ankomst, hvilken Thugut ansåg skadlig för sina egna syften, lät han sig angeläget vara att hålla den främmande drottningen så aflägsnad som möjligt från hennes anförvandter af det kejsarliga huset. En kylig höflighet visades henne, men för politiska frågor syntes man med afsigt vilja hålla kejsarens svärmoder på afstånd. **)

*) Se härom Helfert, Königin Carolina, s. 76. Armfelt sörjde häröfver: han talar i ett bref (1³/₄, 1800) om ställningen i Neapel: »hemliga exekutioner, rövverier, calamiteter af alla slag. Il y a de quoi avoir le coeur déchiré. Stackars vår goda drottning, hon är skyld för alla dessa olyckor, i hvilka hon likväl ej har del!»

**) Se Helfert, *anf. st.*, s. 46, 47. Förhållandet bestyrkes af den ofvannämnda bland Armfelts papper befintliga uppsatsen, där det heter, att keja-

Under dessa förhållanden var det som drottning Karolina, hvilken sedan Armfelts flykt från Neapel 1794 dels direkt, dels genom andra underhållit skriftlig förbindelse med honom och som ej kunde tvifla på hans varma tacksamhet och tillgifvenhet, uttryckte sin önskan att få träffa honom i Wien. Redan året förut hade hon inbjudit Armfelt att göra henne ett besök i Palermo. Hon behöfde råd af en person, på hvars tillgifvenhet och oegennyttia hon ansåg sig kunna lita; särskildt var hon nu villrådlig, hvad åtgärd hon, då fransmännens segrande härar nalkades Wien, skulle företaga, för att sätta sin person och sin egendom i säkerhet. Sannolikt hoppades hon äfven att kunna förvärfva den tappre svenske krigarens svärd för striden till Österrikes och sitt eget konungarikets räddning. »Det ser ut på drottningens bref, skrifver Armfelt till sin hustru i Nov. 1800, som om H. K. M:t ville engagera mig i sin tjenst; men jag är ej nog stor narr för att sätta min lilla reputation på spel. Dessutom är en utländing alltid envierad. Exigerar drottningen, att jag skall mëlera mig i defensen af Wien, så kan jag ej refusera henne; men det blir alltid bakom gardin som jag spelar min rol.»

Drottningens önskan att sammanträffa med Armfelt var för honom en befallning, som med glädje hörsammades. Han tillbragte större delen af sin vistelse i Wien under November och December 1800 i hennes sällskap, sysselsatt med öfverläggningar i politiska ämnen och förtroliga tankeutbyten. Hennes förslag att förvärfva Armfelt för österrikisk eller neapolitansk tjenst förföll dock. Armfelt, viss att ej vara nyttig, afböjde det. »Den goda drottningen, åt hvilken jag ej kunnat refusera något, om hon insisterat, fann att jag hade rätt, säger Armfelt. Mot allas förmodan kom jag från Wien lyckligt.» »Jag hoppas, att hon läst i mitt hjärta, heter det vidare, och att hon finner, att hennes idé hade tjenat oss bägge till intet, då i stället mina råd, om de följas, skola försäkra henne om ett framtida lugn och draga henne för momenten undan alla omdömen och all politisk uppmärksamhet.» *)

Hvari dessa råd bestått, därom lemnas ingen närmare upplysning. Men det förtroende och den tacksamhet, som den

rinnan «s'est éloignée de sa mère de la manière la plus scandaleuse», något som djupt bedröfvat denna. Oaktadt drottningen af Neapel, liksom de flesta andra medlemmar af kejsarliga huset, afsigtligt hölls främmande för politiska frågor, var hon dock, säges det i samma uppsats, «instruite de tout», och lemnade de öfriga del af sina iakttagelser.

*) Armfelt till sin hustru ²², ¹¹, ²¹, ¹² 1800.

olyckliga drottningen hyste för sin svenske vän, hvilken i nödens stund visat henne deltagande och förtroende, har i hennes talrika bref till honom, sedan han lemnat Wien, gifvit sig lifliga uttryck. Den nära 50-åriga drottningen hade ingenting mist af sin ungdoms liflighet, och hon bekänner själf i ett bref till Armfelt: »*Quelquefois ma vivacité me fait du tort; le coeur chez moi gête souvent les affaires.*» Hennes vänskap för Armfelt har i dessa bref funnit uttryck, som bestyrka sanningen häraf, men ur hvilka endast illviljan skulle kunna draga slutsatser, egnade att kasta skugga öfver deras inbördes förhållande vid denna tid.

Äfven Armfelt kände sina gamla förbindelser till drottning Karolina befastade: »Vår skilsmässa kostade tårar på bägge håll. Hon är så olycklig; och jag kände all tyngden af min ställning att ej kunna göra för henne en fjärdedel af hvad hon gjort för mig.*) Drottningen skref kort efter hans afresa: »Jag finner en oerhörd tomhet, sedan Ni rest. Åtta dagars sammanvaro hade gifvit mig en ljuf vana att kunna öppna mitt hjärta för en vän, som förstod mig och som genom sin älskvardhet och sin uppriktighet gaf så stort värde åt sina råd.» »Det är en skatt i min belägenhet, heter det en annan gång, att ega en sådan vän, som Ni, som tager del i allt, som rör mig och som ingifver mig ett oinskränkt förtroende.» Hon försäkrar, att hon skulle förblifva Armfelt ömt tillgifven för hela lifvet; och om hon komme att söka en fristad i ett kloster eller hvarhelst förtviflan kunde föra henne, skulle hon alltid bedja för hans lycka.

En väsentlig återtjenst var Armfelt dock i stånd att bevisa sin välgörarinna. Möjligen stod denna i sammanhang med de råd, han säger sig hafva gifvit henne. Den bestod i att draga försorg om att en del af hennes förmögenhet fördes från Wien till Hamburg, för att där sättas i säkerhet, så att hon ej skulle »sakna bröd». Armfelt förde själf i December 1800 en mängd af hennes juveler och kontanta penningar till Hamburg. Värdet uppgafs till 1 1/2 million dukater. »Mina vagnslådor blifva nog tunga, skrifver Armfelt till sin hustru, innan han anträdde resan, och jag är ängslig att föra sådana varor; men erkänslan fordrar mycket, som ännu är att göra vis-à-vis den personen.» Detta kapital placerades hos bankirer i Hamburg, för tillfället mot 4 procent.*)

*) Armfelt till sin hustru 5/2 1801.

Armfelt ville göra ännu mera: inför samtiden och eftervärlden ville han rentvå den hårdt pröfvade qvinna, som en gång räddat hans lif, från de orättvisa beskyllningar, hvilka förföljt henne och som vid denna tid syntes hafva nått höjden af ilska. Hos hertiginnan af Kurland på Löbichau, dit Armfelt återvände från Wien, vistades såsom lärare för hennes yngsta dotter abbé Piattoli, en polsk emigrant och framstående skriftställare, nära vän till Lars von Engeström. Armfelt föreslog honom att utarbета och utgifva en biografi öfver drottning Karolina, hvilken på samma gång skulle utgöra en »justification». Abbéen var härför benägen, och förslaget framställdes af Armfelt för drottningen, som dock afböjde det. Hennes svar kan sägas utgöra ett bidrag till karakteristiken af denna drottning, som, för att använda Geijers ord om Kristina af Sverige, torde hafva varit »bättre än sitt rykte». Helt säkert skola följande utdrag ej läsas utan sympati för den furstinna, som en gång så afgörande ingripit i Armfelts öde.

»Jag har, skrifver hon, hvarken uträttat något märkvärdigt eller stort i mitt lif. Jag har lidit, och jag har sökt att dölja det: det var en enkel pligt, som kärleken till mina barn ålade mig. Jag har haft mina svagheter, men de hafva hvarken varit brott eller laster. Hos vänner skulle jag kunna hoppas på öfverseende på grund af min ställning och mina lidanden. Men allmänheten är icke en öfverseende vän. Med afseende på de offentliga angelägenheterna har jag ej uträttat något af framstående vigt. Om jag har försökt att göra något godt och undvika något ondt, att upprätta några offentliga anstalter och införa idéer i ett land, som med afseende på upplysning är hundra år efter det öfriga Europa, så har jag endast kunnat befränja det genom medverkan af konungen, som är den som regerar; och de tilldragelser, som timat, hafva olyckligtvis förstört, tillintetgjort, t. o. m. förgiftat dessa välgärningar. Alltså förtjenar jag icke och kan icke ens rättvisligen få något loftal, hvarken som drottning eller som qvinna. — — Människorna döma efter fakta; få äro nog storsinta att taga afsigterna med i vägskaalen. Allt som sedan två år tillbaka inträffat i mitt land, lemnar alla dem, som haft något att göra därmed, åt en sträng dom. Alltså är det enda jag kan önska, att en liten krets af vänner, sådana som Ni, göra rättvisa åt mina afsigter, värdera mig och äro mig tillgifna. Men fjärran från mig vare all ryktbarhet! Att låta tala om mig skulle göra mera ondt än godt.» — — »Min bana har nått sitt slut, fortsätter hon; jag har ingenting gjort och ej varit i den ställning, att eftervärlden skall syssel-

sätta sig med mig; alltså önskar jag endast att få lefva i deras hjärta och minne, som äro mig kära, i mina barns och mina vänners. Såsom tidsfördrif skall jag, om jag får tid, skriva ner min lefnads sorgliga historia. Men jag tillstår, att det skall plåga mig att ånyo upplifva minnet af de lidanden, jag genomlefvat . . . Ferdinand IV skulle där framställas så rättvist som möjligt, ty såsom konung har han sin förtjenst: han ville det goda och har försökt att göra det.»

Så utgöt drottning Karolina sina bekymmer i sin väns sköte. Ännu halftannat år sedan hon i Wien sammanträffat med Armfelt, dröjde hon där; först på sommaren 1802 återvände hon till Neapel, med stor motvilja och under dystra aningar för framtiden. Förslag att träffas i Wien eller Venedig*) voro under dessa år ofta å bane i hennes och Armfelts brevväxling. Förhållandena medgåfvo dock ej att Armfelt företog dylika resor; men han var betänkt att från Wien, sedan han där blifvit utnämnd till svensk minister, göra en resa till Neapel, något, hvarom drottningen efter sin ankomst dit ofta anhöll.***) Äfven denna resplan blef dock utförd.

* * *

Äfven i Preussens hufvudstad gjorde Armfelt ett besök, i September 1800. Berlin var en vistelseort, som han icke älskade; och den stränga neutralitet, som preussiska hofvet iakttog i den pågående striden mot Frankrike, oaktadt alla påtryckningar från de koaliserade makterna, kunde icke ingifva Armfelt sympatier för dess statskonst. Men de militära skådespel, som hvarje höst erbjödos genom de stora manövrerna vid Potsdam, lockade Armfelt. Han gladdes sig, skrifver han en gång, åt dessa uppträden »såsom de gamla kuskarna åt smälten», och bevistade gärna såsom en stundom kritisk åskådare dessa militära öfningar i ett fredligt land, då det icke tycktes blifva honom förunnadt att själf få föra befall i krig. Detta hindrade icke, att han slungade sina sarkasmer mot Preussen och exercis-väsendet inom dess armé — »cette armée et ces

*) Drottning Karolina önskade, skref hon i Februari 1802, «très, mais très-vivement» att få «samtala med en man af Armfelts insigter och riktiga grundsatser om det sorgliga öde och den förvirring, som drabbat alla monarkier». Äfven åt sina enskilda bekymmer ville hon gifva luft i förtroliga samtal.

***) Armfelt till sin hustru 27/7, 28/7, 1802.

généraux, qui croient éviter la guerre éternellement, en la singeant toujours».

Med utmärkelse mottogs Armfelt, som nu åter bar svensk uniform och öfverallt bemöttes såsom en person af hög rang, vid preussiska hofvet; såsom konungens gäst följde han manövern. Tidigt på morgonen till häst, »armé de pied en cap comme Don Quichotte», följde han öfningarna hela dagen och tillbragte aftnarna vid drottningens supéer. Han säger själf i ett bref, att man fann honom »högst intressant» i sin »maskeradkostym» — den ovanliga, nu gammalmodiga svenska generaladjutants-uniformen *) — och att alla människor påstodo, att han icke kunde vara 40 år. Så väl konungen som drottningen af Preussen visade den svenske gästen utsökt artighet.

En anekdot, som Armfelt berättar från denna vistelse vid preussiska hofvet, kan förtjena bevaras såsom prof på den fyndighet och den frimodighet, hvarmed han visste att tillrättavisa hvarje närgångenhet. Han skrifver från Potsdam till sin hustru: »Jag sitter alltid midt emot H. M:t, mellan fältmarskalken Möllendorff och Kalkstein; denne senare, ehuru gammal, är en artig och bält instruerad man. Han talte med mig om pommerska kriget, men på ett anständigt sätt. Diskursen var général och å ingen sida något anstötligt, då tout d'un coup general Kalkreuth berättade en historia om en surpris, som svenskarna velat göra på Belling, och för att ej gå i mörkret, hade de låtit tända en 50 lanternor, som marscherade framför den. Du kan tänka, om jag blef arg, men jag sväljde litet. Likväl sade jag: »Cela est une histoire, qui m'est inconnue, mais si par hazard tout fût vrai, c'est une suite d'une longue inexpérience et de l'esprit de parti, qui détruisait dans ce temps-là l'esprit de la guerre, ou plutôt l'esprit national. Mais il y aurait des gens, qui ne seraient pas fachés d'être surpris par des ennemis à lanternes; cela leur épargnerait l'embarras de se sauver par la fenêtre.» Du måste veta, att Kalkreuth i Mainz måste frälsa sig genom ett fönster, då han af fransoserna blef surprenerad. Du kan tänka, att det blef tyst: kungen såg i sin tallrik, hertigen af Braunschweig log, embarrasen blef allmän. Det var första dagen, som min scen med Kalkreuth passerade, och ingen

*) Då under Cederströms reglementerande tid Armfelt under sin vistelse i utlandet måste låta göra sig en ny generaluniform, skref han: «Jag regretterar min generaladjutantsjacka, ty jag har brukat den i tider, då vår politiska och militäriska ära ej behöfde fästa Europas uppmärksamhet på små reformer och ständiga förändringar.»

skillnad har varit i sättet att handtera mig; au contraire, attentioner och höfligheter öfverhoppa mig.» *)

Det besök i Hamburg vid nyåret 1801, hvartill Armfelts uppdrag för drottningen af Neapel gifvit anledning, var icke långvarigt. Af mer än ett skäl **) ville han från början omgifva sin vistelse där så väl som det nämnda uppdraget med en viss hemlighetsfullhet, men blef snart tvungen att aflägga sitt inkognito. Ett obehagligt möte väntade honom där. Han skrifver därom till sin hustru: ***) »Du kan tänka, att jag är lycklig, som råkat Muncken. Han var mig aldrig en kärkommen person, flydde mig i Italien, som om jag velat skada honom; söker opp mig nu som en olyckskamrat. Det fattas mig nu blott, att Sprengtporten och konsorter familiarisera sig med nådchjonet Armfelt, i hopp att finna, som jag, förebedjare och förebedjerskor.»

Det var, som vi erinra oss, på hösten 1800, som Armfelt »på sin makas förbön» fick tillstånd att återkomma till Sverige. Han ville återse de sina, framför allt sin åldriga och vördnadsvärda moder, efter hvilken han ofta uttrycker en rörande längtan. Att qvarstanna i Sverige ingick för närvarande icke i hans planer. Han ville där göra ett kort sommarbesök: »säga farväl för alltid åt min gamla moder, mitt fädernesland, mina fäders grafvar». Den långsamma och förödmjukande gången af hans rehabilitation hade vid denna tid stämt honom föga blidt mot fosterlandet och dess styrelse. Den unge konungen ville han dock uppvakta och af hans egen mun höra, huruvida han i Sveriges tjänst hade någon framtidsutsigt att vänta.

Tidigt på våren 1801 anträdde från Sagan, hvarest Armfelt, återvänd från Hamburg, en kort tid vistats hos den där samlade kurländska furstefamiljen, †) resan till Sverige. Men vägen togs — öfver Ryssland.

*) A. till sin hustru ²⁹/₁₃ 1800.

**) En ytterligare anledning att denna tid och plats valdes torde ha legat däri, att Armfelts dotter med hertiginnan af Sagan vid samma tid såg dagen i Hamburg.

***) 1801 ⁹/₁.

†) Det var med saknad som Armfelt skildes från dessa vänner, enligt hvad han tillstod i bref till sin hustru. Den var ömsesidig: hertiginnan af Kurland skref till grefvinnan Armfelt vid hans afresa: «Plaignez-nous un

Åtskilliga angelägenheter kallade Armfelt till Ryssland, dels för egen räkning, dels för den familjs, hvilken han nu för sista gången såg endrätigt församlad på slottet Sagan. Det kurländska arvet var till en betydlig del placeradt i Ryssland; åtgärder behöfde vidtagas för att ej för all framtid förblifva i ryskt beroende, hvilket under kejsar Pauls despotiska rege- mente kunde medföra sina vådor; och Armfelt skulle i Peters- burg å de kurländska furstinnornas vägnar härom underhandla med »favoriterna, hvilka gärna ville göra sig penningar». För egen del ville han söka utverka att i stället för sin ryska pen- sion af 5000 rubel, hvilken utföll tämligen oregelbundet, få ett kapital på en gång, motsvarande sammanlagda pensionsbeloppet för tolf år.

Tanken att bosätta sig i Ryssland och där söka sin fram- tid var numera fullständigt öfvergifven, och förhållandena voro ingalunda lockande. Ej blott därför att, såsom Armfelt säger i ett bref, »sedan Sprengtporten gjort så stor lycka i Ryssland, där ej var något att hoppas för hederligt folk». De underrät- telser om den halft vansinnige kejsar Pauls framfart, som han erfarit, särskildt genom sin forna reskamrat furstinnan Menschi- koff, som han ätersåg, åldrad och affallen, i Töplitz 1800, hade förtagit all lust hos Armfelt att »gouter les délices de la Rus- sie.» Det var därför icke utan farhågor, som han beslöt att göra denna resa. »Visst är Paul rasande, skrifver han dock i Sep- tember 1800 till sin hustru, men tio à tolf dagar måtte man väl kunna få styr på honom, om man klär ut sig och bär sig åt som han vill.»*) Armfelt var emellertid angelägen att finna kejsaren i så gynnsam stämning som möjligt; och så väl från Wien, genom drottningen af Neapel och hennes minister Serra Capriola, som från Stockholm, genom ryske ambassadören Bud- berg, hade han lätit på förhand till det bästa rekommendera sig hos den nyckfulle själfherskaren.**)

peu; et dès ce que Armfelt n'est pas aussi heurenx en Suède qu'il le mérite, envoyez-le nous, et je vous promets que nous ferons notre possible pour le faire oublier ses peines.»

*) Syftar på kejsar Pauls förbud att bära runda hattar och lång- byxor o. s. v.

**) Armfelt befarade, att en viss major Anthing i rysk tjenst på Sprengt- portens inrådan sökt skada honom hos kejsar Paul, för att hämnas därför att Armfelt jagat honom från Sagan, då han upptäckt att Anthing för- fattat en smådeskrift mot Paul I. Sprengtporten hade sammanträffat med den ryske majoren i Berlin och sagt sig känna Armfelts «caractère artificieux et atrabiliaire».

Oaktadt denna känsla af oberäkneliga faror, hvilka ett besök hos Paul I under hans dåvarande sinnestillstånd kunde medföra, saknade Armfelt icke sympati för denne egendomlige man, som med hänsynslösheten och grymheten hos en asiatisk despot förenade en viss rättskaffenhet och ridderlighet under en tid af osäkerhet, omstörtningar och intriger. Han kände, så väl som samtiden, Paul Is missgrepp och fel, hans upprörande hårdhet, hans ständiga omkastningar så väl i den inre som den yttre styrelsen, hvilka ömsom syntes bero på ren sinnesförvirring, ömsom på reflekterad grymhet. Det oaktadt har han efter Paul Is död på följande sätt karakteriserat honom: »Historien skall en dag säga, att denne olycklige monarks hjärta endast i andra rummet hade del i hans dåliga handlingar, och att hans förstånds förvillelser endast böra tillräknas omständigheterna. Ty lemnadt åt sig själf, skulle det förstnämnda hafva varit godt, ärligt, storsint och brinnande för rättvisan; det senare ljusst, lifligt, t. o. m. briljant, och framför allt ridderligt. Man skall beklaga, att han saknat verkliga vänner samt ärliga och modiga rådgifvare; och man skall med rätta förvåna sig öfver de konflikter och olycksöden, som följde honom från vaggan till grafven.» *)

För sin enskilda del kände Armfelt sig stå i förbindelser till kejsar Paul I; och tacksamheten var en af de dygder, som man icke kan fränkänna Armfelt. »Visst har han underliga och obegripliga nycker, skrifer Armfelt till sin hustru, men 1:o har han frälst mig från Kaluga, 2:o födt mig, 3:o är han en verklig chevalier, 4:o känner han à peu près sin styrka och hela vidden af sin värdighet. Allt detta är en titel till min erkänsla; och du vet, att jag sällan bryter mot den dygden.» **)

Armfelts resa till Ryssland fick en högst oväntad utgång. Egendomligheten af hans lefnadsöde ville, att han i Petersburg så godt som blef vittne till en af de tronhväfningar, hvarpå Rysslands historia är så rik. Paul I fick han se, men såsom död, på hans »lit de parade», med ansigtet vanställdt af blånader och svullnader, som visade att han dött en våldsamt död. Det var med hans efterträdare, Alexander I, som Armfelt fick tala; och det var mindre sina enskilda än Sveriges och Europas allmänna angelägenheter, som han därvid fick afhandla.

*) Ur Armfelts Relation des événemens etc. (se nedan, s. 385).

***) 24' 12 1800.

Det var i Mars 1801 som Armfelt genom snö och is färdades från Sagan till Petersburg öfver Lifland, sedan han fått försäkran, att kejsaren med nöje skulle emottaga honom. Han mottogs under resan, på kejsarens befallning, med militärisch honnör i de baltiska provinsstäderna, som han passerade; hedersvakt ställdes nu utanför samme mans bostad, som fyra år förut, dold under namnet Brandt och nästan döende, smugit sig till Reval från förvisningsorten i Kaluga. Anländ till Petersburg den 23 Mars, tog Armfelt sin bostad hos hertigen af Serra Capriola, besökte Stedingk, svenske ambassadören, som mottog honom på det mest förekommande sätt, samt lät begära audiens hos kejsaren. »Kejsaren ville med lika så mycken empressement som välvilja råka mig, skrifver Armfelt; och Stedingk augurerade mig, att den naturliga eld, som alltid upplifvar mig, då jag traiterar affairer, skulle elektrisera denne så lätt uppretade man.» Audiensen utsattes till kl. 7 följande morgon. Armfelt inställde sig kl. $\frac{3}{4}$ 7 i den tidiga vintermorgonen utanför Michaelska palatset, kejsarens med stor kostnad nyinredda bostad, men han hejdades af vakten: kejsaren hade insjuknat och kunde ej taga emot någon, hette det. Det dröjde icke länge, innan det upplystes, att Paul I sedan midnatten ej längre var bland de lefvande.

Armfelt var den som först bragte underrättelsen härom till Serra Capriola och Stedingk; och genom sina förbindelser från äldre tider med en af de män, som stått i spetsen för sammansvärjningen mot kejsar Paul, greve v. d. Pahlen, blef han snart i tillfälle att få veta mera om det sätt, hvarpå den olycklige monarken slutat sina dagar. Allting insveptes emelertid i hemlighet; från Petersburg vågade Armfelt icke skrifva om kejsarmordet. »Kejsaren är död, skrifver han till sin hustru. *) Jag säger dig skriftligen intet mera härom. Men efter all liknelse reser jag härifrån utan att hafva utträttat det minsta af allt hvad jag kunde vilja. Jag har en oöfvervinnelig répugnance för vissa laster, **) och jag flyr de personer, som jag älskat och estimerat, då deras uppförande förefaller mig anorlunda än jag förväntat mig. Så snart som möjligt är, reser jag. Stedingk påstår, att anständigheten fordrar, att jag skall uppvakta den nye kejsaren.»

Det var sin ofvannämnde vän från Stockholm 1790—91 och sin välgörare under ryska landsflykten, greve Pahlen, som

*) $\frac{25}{3}$ 1801.

**) Brott. Armfelt begagnar ofta ordet last i denna bemärkelse.

Armfelt ville undfly, med anledning af hans delaktighet i det brott, som ingaf Armfelt en så oöfvervinnelig motvilja. I ett följande bref upplyser emellertid Armfelt, att »Pahlens händer äro fria från blod», och gjorde en bestämd skillnad på honom och de verkliga mördarna, bröderna Zuboff, som vore »gement stygga knektar». Ehuru han bibehöll den äsigt, att »brottet icke, under hvad form det än må visa sig, är nyttigt eller nödvändigt», så underhöll han dock sin gamla förbindelse med grefve Pahlen. Denne var för öfrigt det ryska rikets mäktigaste man för tillfället; han var därejämte en af Sveriges verkliga vänner i politiskt afseende och kunde äfven för Armfelts enskilda angelägenheter vara till nytta. *) För Armfelt synes Pahlen hafva varit angelägen att i bästa dager framställa sitt förhållande till »en événement, säger Armfelt, som man ej talar om cavalièrement, fast man gärna vill göra allt för att excusera sig».

En månad efter kejsarmordet afsände Armfelt — han hade då lemnat det ryska onrådet och befann sig på fädernegodset Äninne i Finland — en utförlig »Relation des événemens qui ont rapport à la mort de Paul I, empereur de toutes les Russies.**) Han redogör däri utförligt, tydligen efter upplysningar, vunna på närmaste håll, för beredelserna till tronhvälfningen. Redan i September 1800, berättar han, umgingos åtskilliga af Rysslands främsta män med planer att afsätta kejsaren och lemna regeringen åt storfursten Alexander; men denne kunde icke förmås att därtill lemna sitt bifall. Sedermera hade kejsarens våldsamt ständigt varit i stigande, och hans uppretade stämning mot sina söner gjorde det sannolikt, att de snart skulle blifva inspärrade i fängelse och att hvarjehanda grymheter skulle förfvas. Då lyckades man omsider vinna storfursten Alexanders bifall till en statskupp. Kejsaren skulle inspärras såsom sinnesförvirrad; ett manifest, skrifvet med försigtighet och moderation, skulle utfärdas, hvori kejsarens sjukdom omtalades såsom tillfällig och uttrycktes förhoppning att

*) Armfelt sökte genom honom få de kurländska prinsessornas angelägenheter ordnade så väl som sin egen pensionsfråga, men tidpunkten var icke synnerligen gynnsam därför. «Il est accablé d'affaires», skrifver han om Pahlen till hertiginnan af Sagan ^{26/}, 1801. «et on ne peut lui parler que de celles qui décident le sort de l'Europe, les autres ne fixeront pas son attention: ainsi mes projets de realiser ma pension manquent, et je ne puis obtenir que de *vagues* promesses pour mes amis»

**) Dat. d. 22 April 1801, öfversänd till Gustaf IV Adolf, med ett bref af samma datum. (Orig. i R. A.) Berättelsen spriddes i åtskilliga afskrifter och trycktes sedermera anonymt utan Armfelts vetskap, men indrogs. Ett ex. af detta sällsynta tryck finnes i Kongl. Bibl.

den vore öfvergående; storfursten Alexander skulle tills vidare öfvertaga regeringen. Grefve Pahlen hade skrivit de nödiga ukaserna med anledning af denna statsvälföring och vidtagit anstalter för att hafva trupperna i sin hand: furst Zuboff, kejsarinnan Katarina II:s gunstling, som efter hennes död blifvit aflägsnad från hofvet, men nyligen blifvit återkallad,*) hade åtagit sig att arresteras kejsaren. Den 20 Mars fick kejsaren emellertid ett anonymt bref med angivelse om hela sammansvärjningen, och han lät dagen därpå förekalla sina söner samt befallde dem att på altaret aflägga ed på att de icke ärnade förkorta hans dagar. Detta påskyndade attentatet, hvilket utfördes den 23 Mars i det Michaelska palatset.**)

Såsom allmänt känt är, slutade det med mord, på det råaste och grymmaste sätt utfördt genom strypling, sedan man sparkat, knuffat och slagit den olycklige: mordgärningen utfördes af bröderna Plato och Nicolaus Zuboff samt generalmajorerna Bennigsen och Tschitscherin.***) Under tiden hade storfurstarna begifvit sig till vinterpalatset, och general Pahlen befann sig färdig att låta trupperna rycka ut, om det skulle behövas. Vid underrättelsen att statskuppen utförts på bekostnad af kejsarens lif, grepos de unga furstarna af fasa, säger Armfelt. »Alexander ville ej taga emot en krona, som på detta sätt ryckts från hans företrädares hufvud. Man öfvertygade honom, att enda anledningen varit det yttersta nödfall, jämte hans faders raseri; och utan känedom om hvad som händt, hvad som försiggick och hvad som komma skulle, steg han upp på tronen, omgifven af sin faders mördare och på visst sätt själf i deras händer.»

Af den unge kejsaren, som under dessa omständigheter bestigit tsarernas tron, mottogs Armfelt med synnerlig välvilja; och denne synes redan nu hafva ingifvit Alexander I det förtröende, som mot slutet af Armfelts lif i så rikt mått kom honom till del. »Han öfverhopade mig med höfligheter och komplimenter, som jag ej förtjenar», skriver Armfelt till sin hustru

*) Genom en intrig af en fransk aktris, mille Chevalier, som var mätress åt kejsarens inflytelserike gunstling Kutaisoff och som erhållit hvarjehanda förespeglingar om giftermålsförbindelser med den mäktiga och rika familjen Zuboff.

**) En planritning af den våning, hvori mordgärningen föröfvades, var bilagd Armfelts berättelse.

***) Utförliga detaljer härom meddelas, öfverensstämmande med de vanliga berättelserna.

efter sin första audiens. *) Han bad mig uppskjuta min resa några dagar, hvilket jag äfven gör, för att råka Panin. Han (Alexander I) är en vacker gosse, men döf, och talar fort och otydligt; men utan idéer och fermété hoppas jag ej att han är, fastän man gärna ville att det skulle tros.» Vid Alexanders sida syntes Armfelt på militärparaderna, **) och han hade med honom långa politiska samtal. Vid afskedet omfamnade kejsaren sin svenske gäst och yttrade: »Tänk någon gång på en ung regent, som alltid högaktat Er och som, sedan han gjort er personliga bekantskap, med verklig saknad skiljes från Eder.» ***) Kejsaren uppdrog åt Armfelt att till Gustaf IV Adolf öfverlemnade ett egenhändigt bref samt skänkte honom en gulddosa med sitt porträtt af stort värde.

Till sin konung medförde Armfelt därjämte försäkringar om den nye kejsarens välvilliga tänkesätt mot Sverige och om hans önskan att följa samma politiska system som dess konung. »Vi hafva intet att önska» yttrade Alexander till Armfelt om sin granne och sväger Gustaf Adolf — framtiden och Finlands öde visade med hvad uppriktighet! — »vi hafva intet att önska med afseende på hvarandras besittningar. Konungen kan vara öfvertygad, tillade han, att om jag icke är nog lycklig att kunna göra honom tjänster, jag aldrig skall göra honom motsatsen, och att jag, långt ifrån att oroa hans styrelse, alltid skall önska att se den stark och mäktig, ty det behöfves i våra dagar.» — Han väckte därjämte upprepade gånger förslag att med sin gemål, drottning Fredrikas syster, aflägga ett inkognito-besök hos den svenska konungafamiljen.

Armfelt kunde hafva skäl att på dessa kejsarens yttranden grunda förhoppningen, att den brännande frågan för dagen i de nordiska rikenas politik skulle lösas på ett för Sverige fördelaktigt sätt. Det var nämligen frågan om den väpnade neutraliteten, hvarom ett fördrag mellan Sverige och Ryssland blifvit afslutadt under konung Gustaf Adolfs personliga besök i Petersburg i slutet af föregående året. Danmark och Preussen hade sedermera biträdt detta förbund, som var riktadt mot det öfver-

*) ³¹/₃ 1801.

**) Ehrenström berättar, (Anteckn. II: 477) en anekdot från ett dylikt tillfälle. En underordnad tjänsteman i Kaluga, på besök i Petersburg, hade bevistat paraden och med gapande förundran betraktat Armfelt, som han i Kaluga känt under namnet Brandt och som han nu såg vid kejsarens sida. Då Armfelt såg honom, gick han till hans plats i folkhoppen och omfamnade honom, samt upplyste kejsaren hvem mannen var.

***) Armfelts bref till konungen ²²/₁ 1801. (R. A.)

modiga England för att skydda den nordiska handelns intressen. Kejsar Paul, som i sin förbittring mot England varit beredd att förklara detta land krig, hade varit en af detta förbunds ifrigaste befrämjare; och vid de förvecklingar med England, hvar till det gifvit anledning, var Rysslands bistånd af synnerlig vigt för de andra nordiska rikena. Danmark fick vid slaget på Köpenhamns redd i April 1801 hårdt umgälla sin anslutning till detta förbund; och Sveriges ställning var hotad, hvarjämte dess passiva, föga ärofulla rol vid det engelska öfverfallet af dess bundsförvandt gjorde det tvifvelaktigt, om det ville och kunde uppfylla sina förpligtelser. I stället för att komma Sverige till hjälp och upprätthålla fördraget, syntes emellertid den nye ryske kejsarens kabinett ärna följa en alldeles motsatt politik, till bekymmer för den redlige ambassadören Stedingk, som flitigt arbetade mot Englands intresse i Petersburg, och ej mindre för Armfelt, som hoppats att se sin älsklingstanke om nära sammanslutning mellan Sverige och Ryssland på väg att förverkligas. I det bref till Gustaf IV Adolf (^{26 Mars}/_{6 April} 1801), i hvilket kejsar Alexander uttalade sig om dessa ämnen, antydde han sin lifliga önskan att vinna fred med England, ehuru han tillade, att »on peut allier la fermeté avec l'amour de la paix»; men ett par veckor senare tillkännagaf han för sitt sändebud i Stockholm det omslag i Rysslands politik i förhållande till England och Frankrike, som utmärkte tronskiftet.*) Oaktadt alla den nye kejsarens vänskapsförsäkringar var sålunda kejsar Pauls död under för handen varande omständigheter en olycka för Sveriges politiska ställning. »Med alla sina extravaganser, skref Stedingk,**) skulle jag ha önskat att denne monark fått lefva ännu någon tid. Jag är säker på att K. M:t skulle hafva vunnit därpå, och att det skulle hafva bekommit engelsmännen ganska illa.»

Hos grefve Pahlen, med hvilken Armfelt, såsom nämnt är, underhöll liflig förbindelse under sin vistelse i Petersburg och med hvilken Stedingk äfven hade långa öfverläggningar, väntade man att finna stöd för Sveriges intressen. »Han var, skrifver Stedingk, porté de coeur et d'âme pour l'union avec la

*) Se Zlobin, De diplomat. förbindelserna mellan Ryssland och Sverige 1801—1809, öfvers. af Hjärne, s. 22.

**) Till konungen ^{26 Mars}/_{6 April} 1801. (R. A.).

Suède. *) En annan af Armfelts vänner var förre ryske ministern i Berlin Panin, hvilken kort efter kejsar Pauls död kom till Petersburg. Han lutade mera åt det engelska systemet; Armfelt fann, att Panin hade »la maladie Anglaise». Det visade sig snart, att den ryska politiken i allmänhet fick samma åkomma; och Gustaf IV Adolf var ej sinnad att göra något för att förmå sin frände att inslå en annan riktning.

Genom sina förbindelser hade emellertid Armfelt haft tillfälle att noga lära känna förhållandena inom den nya ryska regeringen; och då han lemnade Petersburg för att begifva sig till Sverige, kunde han därom lemna viktiga upplysningar. »Bättre än någon annan skall baron Armfelt kunna vara i stånd att för E. M:t göra reda för de styrande ministrarnas kända och hemliga afsigter», skref Stedingk till konungen. **) Armfelt försökte skriftligen och muntligen, då han i Stockholm sammanträdde med sin konung, att förmå honom antaga kejsarens anbud om ett personligt möte, för att befästa vänskapen och grannsämjan. Konungen, uppskrämd af Paul I:s mord, hyste dock ett afgjordt misstroende till kejsar Alexander och afböjde förslaget om detta möte; han ville uppskjuta det, skref han, »till den tid, då våra inre angelägenheter lemna oss båda ledighet att befatta oss med dessa angenäma planer.» ***) Äfven uppmanade Armfelt konungen att försöka understödja grefve Pahlen i hans svensk-vänliga politik; fara vore eljest att Markoff och Zuboff, som hade andra politiska åsigter, komme till väldet. Äfven detta var fruktlöst. Pahlen aflägsnades på sommaren 1801 från regeringsärendena; ryske ambassadören Budberg rappellerades, och förhållandet mellan Sverige och Ryssland blef under århundradets första år allt mera spändt. Armfelt, som drömt om lyckosamma följder för Sverige af den nye kejsarens tronbestigning och vänskap för Sveriges konung, och som med hela lifligheten af sitt sinne, då han för första gången efter olycksärens änyo var i tillfälle att arbeta i politiska syften, sökt främja sammanslutningen af de nordiska rikena, såg med missmod, att dessa förhoppningar icke realiserades. Felet var icke blott Alexanders, utan äfven Gustaf Adolfs, som från början betraktade den nye grannen med misstro.

*) Nyssnämnda depesch. Stedingk karakteriserar Pahlen äfven såsom «un homme d'esprit et de courage», men tviflar, att han, såsom lifländare till börden, skulle länge kunna hålla sig kvar vid makten.

**) ^{26 Mars} 1801. (R. A.)

***) ^{6 April} ^{23/5} 1801. Se Zlobin, anf. st. s. 23. Senare föröslög dock Gustaf IV Adolf ett familjemöte i Helsingfors på sommaren samma år, hvilket dock afböjdes från rysk sida. Jfr Schinkel, Minnen, IV: 133.

»Kungen har sig själf att skylla», utbrast Armfelt i ett bref från sommaren 1801. *)

Armfelts vistelse i Petersburg, hvilken sålunda inföll vid en historiskt märkvärdig tidpunkt, räckte ej längre än 14 dagar. Den välvilja, med hvilken han af kejsaren blifvit mottagen, och hans bekantskap med Pahlen och Panin gjorde honom till en gärna sedd gäst i den stora världen. Han säger själf, att han vid dess stora fester var »buren på händerna» och »stridde mot indigestion och boston». Kejsarmordet hade ingalunda medfört någon förstämning i sinnena: »Alia människor äro glada och lyckönska hvarandra, skrifver Stedingk, liksom om man sluppit undan en riksolycka; till den grad var den förra regeringen förhatlig och en förändring välkommen.» **)

* * *

I midten af Maj 1801 satte Armfelt, för första gången efter nära nio års frånvaro, i Finland åter foten på svensk jord. Han träffade i Helsingfors sin vapenbroder och olyckskamrat Aminoff. »Vår gemensamma glädje är ej att beskrifva», berättar Armfelt; och 24 timmar tillbragte de båda vännerna oafbrutet i hvarandras sällskap. I Helsingfors, så väl som i Åbo, hvilket Armfelt äfven passerade på vägen till Stockholm, återsåg han många vänner, fick röna många bevis på sympati och begapades af många nyfikna. Han säger själf, att han på sistnämnda ställe gaf ett slags »cour». Ett längre besök gjorde han i sitt fädernehem Åminne. Han fick där omfamna sin gamla vördnadsvärda moder, som med sorg och deltagande följt hans öden i landsflykten och frikostigt understödt honom i bekymmersamma tider. Han kom tidigare än han var väntad, och modern igenkände

*) Se vidare härom Schinkel. Minnen IV: 131 o. f. De åsigter, som Armfelt under denna tid förfäktade, voro utan tvifvel politiskt riktiga, och förtjena icke den gäckande anmärkning, hvarmed de af »Minnenas» utgifvare omtalas såsom förslag, som Armfelt och Lagerbjelke uppgjort att »medelst de sköna» öfva inlytande på nordens politik. Att vid ett närmande mellan nordens monarker äfven deras gemålens anförvandtskap skulle kunna blifva af någon betydelse, var i och för sig intet orimligt; men saken behöfde därför icke afgöras på »fruntimmersvägen, hvarpå Armfelt rönte bästa framgång». Äfven sedan Armfelt lemnat Sverige, fortfor han att skrifuligen gifva konungen del af sina råd med afseende på den ryska politiken. Något afseende tycktes dock icke hafva fästs därvid: Armfelt fick intet svar och förmodade, att hans råd illa upptagits. (Armfelt till sin hustru ^{27/7}, 1801).

**) ^{1/2}/₈ Mars 1801. (R. A.)

honom icke strax; så hade lidandet och sjukdomen förändrat hans utseende. Armfelts vistelse i denna husliga krets stördes genom ett våldsamt anfall af hans sjukdom; och han sysselsatte sig där, utom med ekonomiska och familj-angelägenheter, med utarbetandet af sin berättelse om kejsar Pauls mord. Han återsåg på Åminne utan synnerlig glädje den »enögde excellensen» Klingspor, som var »oändligt söt», oaktadt han borde hafva funnit, att Armfelt helst skulle hafva undvikit att träffa honom. *) Med smärta skildes han från sin moder, som han aldrig skulle återse — hon afled 1803 —, och begaf sig till Stockholm, dit han anlände den 7 Juni 1801.

Glada och smärtsamma möten väntade honom där. Han återsåg sin hustru och sina barn, af hvilka de båda på ryskt område födda sönerna voro så godt som nya bekantskaper för honom. Hos sina söner, hvilka tillsammans uppfostrades under de franska abbeernas ledning, tog han sin bostad; hans hustru och dotter bodde på kongl. slottet, på grund af den förras tienstgöring. — Några dagar efter Armfelts ankomst anlände konungen till hufvudstaden, och Armfelt hade samma dag företräde hos honom. »Han mottog mig, skrifver Armfelt till hertiginnan af Sagan, på ett sätt, som var värdigt Gustaf III:s son. Vi hade ett samtal, som räckte två timmar och som var högst lifligt samt i hög grad egnadt att uppröra mina minnen och min känsla. Jag kände mig så gripen däraf och så lidande, att jag knappast förmådde släpa mig till min dotters rum; och efter en svimning fick jag de våldsanimate blodförluster. Vid midnattstid fördes jag till min bostad och tillbragte en svår natt.»

Ett möte, som var egnadt att ännu mera uppröra Armfelts känslor, förestod kort därefter. Det var sammanträffandet med Alb. Ehrenström, hans olycklige korrespondent, som för hans skull utstått många års fängelse och som längre än någon annan af de i Armfeltska högmålet inblandade fått förbida sin upprättelse. **) På Armfelts känsliga sinne hade denna hårdhet

*) Se härom Ehrenström, anf. st, II: 478.

**) Aminoff och fröken Rudenschöld hade redan 1796 rehabiliterats, äfvenså Toll; Mineur och Forster hade s. å. återkommit till fäderneslandet, Lagerbring hade befordrats till statssekreterare, Franc återfått sitt öfverpostdirektörsämbete, Gyldenstolpe fått tillstånd att återvända till Stockholm. Toll hade vid kröningen i Norrköping 1800 blifvit baron och Aminoff befordrad till generalmajor; den sistnämnde hade haft förtroendet att där såsom generaladjutant föra befälet öfver trupperna. — Konungens myndighetsålder hade visserligen medfört den förändring i Ehrenströms öde att han flyttades från Karlstens fästning, men endast för att utbyta den mot ett annat och

mot Ehrenström gjort ett djupt intryck, helst sedan han med beundran erfarit dennes hållning, »värdig en Romare», under rättegången. »Det är endast få saker under mitt bullersamma lif, som jag ångrar, har han en gång skrivit. Mina dårskaper och mina glada upptåg hafva icke lemnat någon bitterhet efser sig; men att hafva begått sådana felsteg, som hafva varit orsaken till andras olycka, det är något, som man aldrig kan förlåta sig själf. Må Gud bevara min son från att göra sig skyldig till något dylikt!» *) Bland de ämnen, som Armfelt oftast vidrört i sina bref till sin hustru, sedan hon bosatt sig i Sverige, var frågan om Ehrenströms öde. Han uppmanade henne att besöka honom, att föra sina barn till honom, och uttryckte lifligt sin sorg öfver att Ehrenström ej fått sin upprättelse: »Gud gifve, att jag finge höra hans rehabilitation i den stil och form, jag önskade! Allt hvad som sker mina vänner och dem som lidit för mig, rör mig mer än mitt eget intresse», skref han. Då omsider den länge väntade upprättelsen kom, väckte detta Armfelts lifliga glädje: »Det har gjort mig en otrolig känsla; jag grät och fick rysningar. Då jag åter får se honom, blir jag väl sjuk af den första impressionen», skref han från Petersburg.

Återseendets ögonblick blef också uppskakande; och Armfelt säger själf, att han kände sig »physiquement et moralement décomposé» efter Ehrenströms besök, hvilket egde rum morgonen efter Armfelts företräde hos konungen.**) Själf har Ehrenström lifligt beskrifvit detta uppträde. Med motvilja och först efter lång tvckan hade han inställt sig hos Armfelt: »Å ena sidan, säger han, kände jag lifligen minnet af alla de vedervärdigheter, som jag genom hans förvällande fått röna, och hvilka kvarlemnade hos mig en rättmätig ovilja mot honom; å den andra kunde jag icke undgå erkännandet däraf, att han ingalunda uppsåtligen velat bereda mitt förderf, men att hans förhållande, liksom de honom undfallande vrånga omdömen om min person i bref till fröken Rudenschöld,***) voro endast följder af hans naturliga och obotliga lättsinnighet.» Hänsyn till

Indrigare fängelse på Vaxholm. Därifrån hade han 1799 förflyttats till sin egendom Djurö, men i en förvisning, som liknade fångenskap; och först i Juni 1800, sedan Armfelt ett halft år varit i åtnjutande af sina medborgerliga rättigheter, sitt namn, sina titlar och värdigheter, fick Ehrenström motaga sin rehabilitation.

*) Armfelt till sin hustru $\frac{1}{8}$ 1800.

***) Till hertiginnan af Sagan, odat. bref, Maj 1801.

****) Se ofvan, sid. 371.

Armfelts vördnadsvärda hustru bestämde Ehrenström äfven att göra det besök hos Armfelt, som så djupt skakade denne och äfven lifligt upprörde honom själf, oaktadt hans kallare och nyktrare skaplynne. »Vid min ankomst till staden — från Djurö i skärgården, hvarest Ehrenström bodde, — gick jag till honom, säger han, och fann honom ensam; han sprang upp från soffan mot mig, inneslöt mig i sina armar, badande i tårar, och frågade mig snyftande, om jag kunde förlåta honom. Det var en scen, som djupt skakade mig, och hans verkligen ömma och goda hjärta, som härvid uppenbarade sig, förfelade icke sitt intryck på mitt. Jag kunde icke gilla hans förra beteende, men jag kunde också icke hata honom. Vi återkommo således snart till de förtroliga termer, hvori vi förut varit med hvarandra.» *)

Fröken Rudenschöld, till hvars ofärd Armfelt varit vållande i ännu högre grad än till Ehrenströms, återsåg han där emot icke. Det var dock ej af brist på ängerfullt deltagande. Hennes öde hade alltjämt tungt legat honom på hjärtat; och öppet har han, efter sin sed, anförtrött dessa bekymmer åt sin högsinta maka. »Jag kan aldrig låta bli att anse mig som sourcen till hennes olycka, och den idén plägar mig beständigt», skref han en gång till sin hustru. **) »Mitt samvete förebrår mig det utan uppehåll.» Grefvinnan Armfelt medförde till Sverige uppdraget att besöka »den olyckliga Malin» och helsningar, att Armfelt gärna skulle skriva till henne, om han ej fruktade att det skulle göra henne smärta. Han hade nämligen hört, att hans forna älskarinna yttrat sig med bitterhet om honom. »Det är ett uppdrag, skref han, som skulle förefalla löjligt, om det gåfves åt hvilken annan hustru som helst; men du känner mitt hjärta och min tankegång, så väl som mina felsteg och svagheter, och jag skulle anse mig svika alla möjliga känslor, om jag för dig dolde mina sorger och mitt hjärtas hemliga gömmor. Jag har för mycket älskat Malin, för att hennes hat skulle kunna vara mig likgiltigt, och de lidanden, hon utstått, skulle väcka deltagande äfven hos dem som icke kände henne.»

Grefvinnan Armfelts ädla hjärta var icke likgiltigt för dessa förtroenden. Hon sökte sätta sig i förbindelse med frö-

*) Ehrenströms Anteckn., II: 479.

**) 10/3 1800.

ken Rudenschöld; *) men dennas ovilja mot Armfelt och de förhållanden, i hvilka den olyckliga qvinnan nu lefde, syntes förbjuda allt närmande. Olyckan hade för fröken Rudenschöld medfört en förnedring, som var vida djupare än det straff, hon undergått, hvars grymhet och orättvisa snarare förvärfvat henne mångas sympatier och deltagande. Hennes vandel efter rehabilitationen hade väckt hennes vänners bekymmer och hennes fienders skadeglädje; en flerårig förbindelse med en betjent, som lefde på hennes bekostnad och slutade med att misshandla henne, hade vållat allmän förargelse och föranledt, att hon förvisats från sin moders hus och från de umgängeskretsar, som äfven efter högmålsprocessen stått henne öppna. Vid tiden för Armfelts återkomst till Sverige lefde hon i fattigdom i Stockholm på Söder med sin råde älskare och ett barn, till hvilket denne var fader. Genom underrättelser från Sverige kände

*) Ett bevis på greffvinnan Armfelts deltagande föreligger i följande bref till henne från fröken Rudenschöld, hvilket förtjenar bevaras:

Madame,

Pénétrée jusqu'au fond de mon âme, Madame, des expressions pleines de sensibilité qui vous sont échappées à mon sujet, c'est pour mon coeur un devoir aussi sacré, qu'il y prouve une véritable consolation, de vous en marquer tout l'excès de ma reconnaissance. Ah, Madame, est-ce bien vous qui jugez avec clémence les erreurs d'une infortunée, vous qui êtes la seule au monde, qu'elle ait véritablement offensée! L'image des chagrins que je vous ai causés, Madame, est maintenant retombée en poids accablant sur mon coeur, et l'excès de votre générosité en aggrave l'amertume. Mais ce triomphe vous était dû, et les événemens sinistres, qui se sont succédés depuis six ans, ont développé toute la grandeur de votre âme; et vous venez encore d'ajouter à son éclat en vous informant avec intérêt sur mon triste sort. Helas! rejetée du sein du monde entier, ne tenant plus au rien sur la terre, je croirais avoir vidé la coupe des malheurs, si tous les jours ne m'offraient pas de nouveaux chagrins. Mais telle que puisse être ma cruelle destinée, j'ai eu et j'aurai le courage de la remplir, sans blesser les oreilles délicates des personnes sensibles, qui daignent m'écouter, par des plaintes aussi indiscrettes que déplacées, heureuse dans mon adversité d'avoir trouvé une occasion à mettre sous vos yeux, Madame, les sentimens d'admiration, j'ose ajouter de vénération, dont je suis profondément pénétrée pour vous. Puissiez-vous jouir désormais d'un bonheur permanent, sans mélange d'aucun revers; puisse-t-il être aussi parfait que votre coeur le désire! Et dans ma solitude, oubliée de l'univers, la nouvelle de votre félicité, Madame, soulève le poids accablant de mes peines. Recevez avec bonté, Madame, les assurances de la parfaite considération, avec laquelle j'ai l'honneur d'être toute ma vie,

Madame.

votre très-obéissante servante

Madeline Rudenschöld.

Stockholm ce 16 Fevrier 1800.

Armfelt den sorgliga vändning, som hennes öde tagit genom hennes eget förvällande, och han erfor den med djup grämselse. *) Att hon, jämte bördan af sitt förstörda rykte och förlusten af sin sociala ställning, äfven måste bära fattigdomens, var honom dock obekant; och först vid sin ankomst till Stockholm erfor han det, såsom det synes, genom ett bref från henne själf, hvilket lifligt upprörde Armfelts känslor. Det innehöll en utförlig skildring af de lidanden, som hon utstått under rättgångnen och i fängelset, samt meddelade upplysning om hennes senare öden. »Hon fruktar icke att säga mig allt», skrifer Armfelt i det bref, hvori han redogör för innehållet af denna sändning från hans forna älskarinna. **) »Jag skall svara på brevet, tillägger han; ingen förebråelse, ingen anmärkning skall flyta ur min penna; jag beklagar, men dömer henne icke. Det gifves olyckor, som förnedra och förslöa. Jag skall erbjuda mig att återförena henne med hennes moder och anhöriga och göra henne oberoende af dem, att taga hand om det barn, som hon har med den där slyngeln, att begära en lifstidspension af konungen för henne. Jag frågar henne ingenting om hennes eländige älskare; hon skall förstå, att *han* icke är antaglig, om hennes familj mottager henne. För min egen del, så ber jag henne icke fordra, att jag skall återse henne. Hennes äsyn skulle göra mig oerhördt ondt; redan hennes bref har nästan förlamat mig.»

Sådant var det sorgliga slutet på den förbindelse som, lättsinnigt knuten under ungdomsyra, underhållen med trotsande af moralens och anständighetens bud, fört den olyckliga qvinnan i fängelset, på schavotten och, hvad värre var, till last och förnedring. Armfelt kände sin del i ansvaret äfven för den sista vändning, som fröken Rudenschölds lif tagit, huru själförvållad den än syntes vara: det hade varit värdigt hans naturliga ömsintheit att ej hafva vägrat att återse henne i betryckets tid. Men å andra sidan, då han ej kunde vänta att återfinna henne *ensam*, och då den senare förbindelse, hon knutit, så djupt ned-

*) Hertig Karl hade under sin resa i Tyskland 1799 utspridd dessa nyheter med skadeglädje: «För att justifiera sig och hennes schavottering, skrifer Armfelt till sin hustru, har han både i Berlin och Braunschweig exagererat dem med sina noter, och prinsessan (Sofia Albertina) har i Leipzig förtrott dem åt hertiginnan af Kurland. Du kan tänka dig hvad jag pinas! Om någon kunde insinuera Malin, att hennes fiender fågna sig åt dessa galenskapen och nyttja dem till justification, så kanske vore hon försiktig.»

**) Till hertiginnan af Sagan, 23, 1801. Fröken Rudenschölds bref har ej blifvit bevaradt.

satt henne i hans ögon, så må det ej förtänkas honom att han undvek ett personligt sammanträffande. För hennes framtid sörjde han dock: det var på hans bekostnad och enligt hans förslag, som fröken Rudenschöld samma år lemnade Sverige och begaf sig öfver Paris till Marseille. Meningen var att därifrån fortsätta resan till Algier, men förslaget förföll. Hon vistades sedermera i Schweiz och återvände efter några år till Sverige. För sitt underhåll erhöil hon årligen bidrag af Armfelt,*) som äfven bidrog till uppfostran af hennes son med den ofvannämnde älskaren. Han tog namnet Ekmansdorff och blef officer i finsk-rysk tjenst.**)

Något öfver en månad räckte Armfelts vistelse i Stockholm. Han var föremål för mycken nyfikenhet och många gissningar; bevis på sympati saknade han ingalunda, isynnerhet hos hufvudstadens borgerliga befolkning, som ej glömt, att Armfelt varit konung Gustafs trogne vän. Han själf berättar att, då han en gång i vagn passerade Norrmalm, »fönstren öppnades vid förbifarten och man helsade, man välsignade mig; folket på gatorna gjorde på samma sätt; jag kände mig rörd däraf som ett barn».***) Men allt var icke som förr, och han själf var icke densamme. Man fann honom »sjuklig, åldrad och af fallen, tyst och misstänksam»; och de förhållanden, som mötte honom, voro icke egentligen uppmuntrande. Konungen visade sin faders vän en viss kall förbehållsamhet och lyssnade, såsom vi sett, icke till de politiska planer, som Armfelt så lifligt omfattat vid sitt sista besök i Ryssland. Anbudet att åter blifva använd i svensk tjenst synas hafva inskränkt sig till en obestämd antydning om möjligheten af diplomatiska uppdrag i utlandet, om tillfälle erbjöd sig. På konungens befallning sökte Armfelt få företräde hos hertig Karl och hans gemål, men blef icke mottagen; då han vid konungens hof helsade hertigen, vände denne honom ryggen.

*) Upplysande i detta afseende är ett bref från Armfelt till M:me Staël 1813, skrifvet från Petersburg, som å fröken Rudenschölds vägnar synes hafva påmint om utbetalningen af detta årsanslag, hvilket, sedan Armfelt lemnat Sverige 1811, synes hafva försummats. (Tryckt i Handl. ur Brinkmanska arkivet I: 301.) Ett bref från Pahlen (1801 ^{25/5}) till Armfelt visar, att han äfven sökt skaffa fröken Rudenschöld en rysk pension.

***) Officer vid 1:a finska infanteriregimentet 1820, transporterades han s. å. till det ryska regementet Willmanstrand, då förlagd i Finland. Hans uppförande föranledde tidigt anmärkningar af hans chef. (Meddel. af H:r Kapten G. A. Gripenberg).

****) Armfelt till hertiginnan af Sagan ^{16/5} 1801.

Vid hofvet syntes Armfelt som förr; han rörde sig med samma liflighet och ledighet som i konung Gustafs tid och skämtade som fordom, t. o. m. öfver sina egna olyckor. Men hvilken skillnad mellan Gustaf IV Adolfs glädjelösa hof och hans faders! Det var nu »ledsnaden, som herskade öfverallt»; en sådan person som Armfelt var ur stånd att passa i det stela, själlösa, uniformerade och reglementerade lif, som den tankefattige monarken infört vid sitt hof och i samhällets högsta kretsar. Oförbehållsamt har Armfelt i sina bref, sedan han lemnat Sverige, gifvit luft åt denna tryckande känsla. »Att ungdomen leds hemma, är naturligt, skref han en gång. Gammalt folk kan icke stå ut med den atmosfer af ennui, som herskar öfverallt. Jag glömmmer aldrig de få momenter, jag under min sista sejour var vid hofvet eller i stor société; il y avait de quoi périr!» — »Allting ser nu för tiden, skref han en annan gång, ut som en vandrande begrafning, vid hvilken dock ingen sörjer. Jag tycker mig i alla rummen se qvickhetens och belevfvenhetens likkista uppställd.» Studier och literära intressen hade intet utrymme i dessa kretsar; man hade »upphört att läsa vid hofvet». »Om de regerande personerna, skrifver Armfelt ironiskt, hafva allt för stora kunskaper för att kunna uthärda ännu mera lärdom, så finnes det dock personer, som ännu skulle kunna ha gagn af att läsa. Hos De Besche kunde man ju t. ex. läsa Kajsa Wargs kokbok!»

Ej heller de enskilda angelägenheter, till hvilkas lösning Armfelt under denna vistelse i Sverige hoppades bidraga, syntes komma att afgöras efter hans önskan. De gällde processer om föregifna kronofordringar, hvilka icke blifvit utredda vid den Armfeltska konkursen, hans fordringsanspråk på pensioner o. s. v. Framför allt låg det dock honom om hjärtat att kunna på ett eller annat sätt ådagalägga, att falsarier blifvit begångna under högmålsprocessen. Ännu vid sin ankomst till Sverige påstod Armfelt inför konungen själf och med full öfvertygelse, att han blifvit dömd på grund af förfalskade handlingar. Det tillstaddes honom då, att i Svea hofrätt personligen under bevakning få genomgå de handlingar, som under rättegången åberopats. Till sin öfverraskning fann Armfelt sina egenhändiga bref, hvilkas äkthet han icke kunde bestrida; »genom det gjorda påståendet om falsifikation hade han således högeligen komprometterat sig», säger en samtida. Det ansågs att denna obetänksamhet af Armfelt bidragit till den köld, hvarmed han af konungen bemöttes; och ryktet visste t. o. m. att berätta, att Gustaf Adolf, som fruktade, att Armfelt skulle vilja återupptaga sin högmålsprocess, antydt honom att lemna hufvudstaden. Det sistnämnda ryktet

kan med skäl betviflas, ty ingen antydning finnes att Armfelt tidigare, än han ämnat, lemnat Stockholm; men visserligen torde hans beröring med den unge monarken, af hvars återseende han väntat så mycket, icke hafva medfört ömsesidig belåtenhet. Det berättades äfven — och med vida större sannolikhet — att Armfelt vid en supé hos änkedrottningen helt ogeneradt förklarade: »Här skall väl f—n längre dväljas! Jag finner här allt, allt, allt ombytt och förändradt, folk, seder, lefnadssätt; allt andas något sträfft, kärft och oändligt trist och ledsamt. Jag finner ej något mera sig likt, förutom Liljencrantz' peruk samt Wallencreutz' impertinenta min och odrägliga pedanteri.*)

I slutet af Juni 1801 befann sig Armfelt åter på tysk boten: han hade såsom anledning till sin afresa föregifvit, att viktiga angelägenheter för det kurländska arfvet tvungne honom att på bestämd tid återvända till Tyskland.**)

Sommaren och hösten 1801 tillbragte Armfelt i Karlsbad, Töplitz, Dresden och Berlin samt på slottet Sagan. Vid Töplitz och i Dresden var en lysande societet samlad och fördes ett lustigt lif, så att Armfelt liknade det förstnämnda stället vid »Sodom och Gomorrha: societetsspektakler, baler, promenader, goutéer, dejeuner, supéer till kl. 2 om morgonen, proverber, lekar eller petit jeu». Utom Armfelt och de kurländska furstinorna samt den gamle prinsen af Ligne, som var en af hufvudpersonerna i dessa nöjen, bestod societeten mest af förnåma ryssar, som synas hafva varit vid ett uppsluppet lynne efter regentombytet i Ryssland.***)

För vintern uppgjordes längre resprojekter. Redan före Armfelts besök i Sverige hade varit tal om att han skulle resa till Paris och London för att söka läkarevärd; och nu beslöts att

*) Ahnfelt, anf. st., III: 260. Se vidare om Armfelts besök i Stockholm Ahnfelt, III: 251 o. följ., Ehrenström, II: 479 o. f., Adlerbeth, II: 257. Den sistnämnde anser att Toll, oaktadt han så kraftigt medverkat till Armfelts rehabilitation, dock af fruktan att i honom finna en medtäflare varit anledning att Armfelt icke vunnit anställning i Sverige.

**) Armfelt till hertiginnan af Sagan 23/5 1801. Han tillägger: «Sans quoi on me ferait traîner un demi-siècle avec mon instruction (?) et autres documents. — — La lenteur de tout est au-dessus de toute expression.» Han gaf därigenom anledning till hvarjehanda rykten om sitt förhållande till hertiginnan af Kurland och hennes dotter, och nedsättande omdömen fälldes med anledning därpå om hans «incorrigibilité» i moraliskt afseende. Se Ehrenström, II: 481.

***) Armfelt skrifver härom: «Den ryska societeten är som galen af glädje att utan fara kunna göra hvad de vilja.»

han, såsom hertiginnans af Sagan gäst och i sällskap med henne, hennes man samt prinsen och prinsessan af Hohenzollern, skulle företaga denna resa och tillbringa ett halft år i Paris, hvilket nu under Bonapartes styrelse återtagit sin plats såsom Europas främsta stad och i sin återuppståndna form länge lockat Armfelts nyfikenhet.

I Oktober anträdde resan. Om helsoskålen från början i någon mån tjenat som förevändning för vistelsen i Paris med det ofvan nämnda sällskapet, så visade sig dock af erfarenheten under Armfelts resa dit, hvilken han företog ensam, att läkarevård var väl behöflig. Under två särskilda svåra sjukdomsanfall med våldsamma blodförluster höll han på att sätta lifvet till; och från det sista, som inträffade i Stuttgart, räddades han endast genom omsorgsfull vård af prinsessan Pauline af Hohenzollern och hennes make, hvilka skyndat till Stuttgart från slottet Hechingen och, då han var på bättringsvägen, förde honom dit. *) Först i början af December ankom Armfelt efter dessa reseäfventyr, sedan han i Strassburg sammanträffat med hertiginnan af Sagan, till Paris.

* * *

Året 1801, som gick till ända kort efter Armfelts ankomst till Paris, hade medfört — om också endast för kort tid — en fred, som Europa under tio år saknat. Med Österrike, Turkiet och Ryssland hade franska republiken under sin förste konsul, Bonaparte, slutit freder; och äfven med England var den preliminära öfverenskommelse slutet, som i Mars 1802 förde till freden i Amiens. Segrande hade Frankrike gått ur den fruktansvärda striden med Europas förbundna härar, tack vare Bonapartes öfverlägsna fältherresnille. Men han hade gjort ännu mer: inom det land, där anarkien rasat och där våldsgärningar och grymheter väckt världens afsky, hade han återställt ordningen, aktningen för lagen och egendomen samt själf med kraftig hand fattat regeringstömmarna. Hans storverk, icke minst det sistnämnda, hade väckt samtidens beundran, äfven bland hans slagna fiender och inom de kretsar, där man betraktade honom som en usurpator. Armfelts beskyddarinna, den olyckliga drottningen af Neapel, en af franska revolutionens ifrigaste fiender, har en

*) Armfelts bref från denna tid visa, att hans helsa och lynne genomgått en fruktansvärd kris. Han fann själf, att han var «fatal både för sig och andra. De som omgifvit mig, säger han, hafva behöft Jobs tålmod.» (Stuttgart 13/11 1801.) Äfven i Paris fortfor hans helsa att vara vacklande.

gång om honom yttrat till hans sändebud i Wien, Champagne: *) »Bonaparte är en stor man. Han har gjort mig mycket ondt, men det hindrar mig icke att beundra hans snille. Då han hos er återställde ordningen, gjorde han oss alla en tjänst; och då han erhöll högsta makten i sitt land, så skedde det därför att han var den värdigaste.»

Äfven Armfelt delade under början af Napoleons lysande bana samtidens beundran för den korsikanske hjälten, som omskapat Europa. Han kallar honom i sina bref »en stor man»: »han är den ende, som sedan konungadömets fall verkligen har tänkt på sitt lands lycka och ära.» Visserligen fann han, att Bonapartes välde »för dem, som svurit Bourbonerna trohet, var en olaglig och monstreux makt», men å andra sidan kunde han knappast hoppas på Bourbonernas restauration. »Ludvig XVIII, skref han i Juni 1800, är icke en Henrik IV; och större delen af emigranterna gå icke upp emot denne väldige furstes tappra vapenbröder, som endast sökte äran eller döden.» **)

I Armfelts framtidstankar hade äfven, såsom vi hafva sett, någon gång ingått förhoppningen att få en diplomatisk beskickning i Paris, »om Frankrike blir tranquilt och Bonaparte fullmyndig regent». Att återföra republiken till monarki var en uppgift, som i Armfelts ögon icke kunde vara annat än förtjenstfull; och ej blott Frankrike, utan hela Europa borde vara Frankrikes förste konsul tacksamt för att han släckt revolutionslägan i dess egentliga härd. Det blef emellertid icke Armfelt, som blef Gustaf Adolfs minister hos franska republiken; och ovisst torde det hafva varit, om han vid närmare besinnande mottagit denna plats, ifall den blifvit honom erbjuden. I stället utnämndes på sommaren 1801 friherre K. Ehrensvärd till svensk envoyé i Paris, ***) och vid hans sida vistades länge friherre K. G. Bonde i en slags hemlig beskickning i världsstaden. Armfelt hade intet uppdrag

*) Thiers, Hist. du consulat et de l'empire, IV: 5.

**) I ett annat bref går han ännu längre: «A la moralité des peuples près, un grand homme, que le génie élève, vaut mieux pour la disposition et les mesures politiques de l'univers, qu'un gros imbécile, que la naissance a déplacé par un avortement de la nature.»

***) Ehrensvärds beskickning under de bestående politiska förhållandena väckte grefve Fersens ovilja och blef en anledning, hvarför icke kanslipresident-ämbetet, såsom ämnadt var, blef uppdraget åt denne sistnämnde. Det var åsigt, öfverensstämmande med Fersens, som Armfelt ville uttrycka i följande ord (till hertiginnan af Sagan ^{27/5} 1801): «M. d'Ehrensvärd va à Paris comme ministre. Je ne veux plus du tout cela, depuis qu'on a changé de vues partout, car je peux beaucoup sur moi, mais pas sacrifier des intérêts majeurs et des projets politiques grands et sûrs.» (Jfr Adlerbeth, II: 259.)

af politisk art och ville ej inblanda sig i dagens tilldragelser. »Ville jag gifva mig ombord med politik och intriger, så fattades här ej tillfälle», skrifver han från Paris. »Man finner öfverallt öppna armar och nunnar; men mitt parti är taget: jag ser alla och allt som simpel åskådare; hör — och svarar ej.» *) En viss försigtighet utmärker Armfelts meddelanden från Paris; men i hans bref saknas dock icke målande drag från detta Frankrike, som han nu återsåg, så olikt hvad det varit, då han sjutton år förut var Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes gäst i Versailles och Trianon — och dock så likt.

I synnerhet i början fann han skillnaden mindre än han väntat. »Ingenting förefaller ovanligt eller öfverraskande, hvarken i seder eller klädedrägt», skref han till sin dotter kort efter sin ankomst. »Personer finnas, som öfverdrifva allting; men i allmänhet är det som om den fruktansvärda stormen aldrig vändt upp och ned på detta land. Bonapartes uppförande afser att återgifva lugn och ordning åt världen; och hans exempel, i förening med gamla vanor och nationens skaplynn, gör att med hvarje dag det umgängeslivets behag och den artighet, som utmärkte det gamla Frankrike, återtaga sin forna plats.»

Såsom vanligt lefde Armfelt och hans resällskap med i stora världen, och tillfälle att lära känna samtidens bemärkta personer erbjöd sig i rikt mått. Han gjorde bekantskap med den berömda M:me Staël, **) förre svenske ambassadörens gemål, »som gjort så mycket väsen af sig i den literära och revolutionära världen. Hon är bra ful, heter det vidare; hennes konversation är behaglig och uddig; men ljudet af hennes röst och det konstlade i hennes uttryckssätt göra ett obehagligt och motbjudande intryck. Hos henne såg man folk af alla slag och klasser: ambassadörer, emigranter af rang, personer, som nu bekläda ämbeten, lärda, artister, jakobiner. Jag trodde mig ett ögonblick vara på en Vauxhall eller i ett politiskt naturaliekabinett.» Han gästade äfven den sköna och spirituella M:me Récamiers bekanta »salon», hvilken under skiftande statsformer och styrelser länge förblef en föreningspunkt för hvad Paris egde utmärkt och lysande, och som nu var föremål för Bonapartes hemliga afund. Den lyx och prakt, som utvecklades under konsulatet, såg han i sin mest glänsande form hos henne och hennes man, bankiren Récamier, »som anses för att hafva den vackraste fru och det

*) $26\frac{1}{2}$ 1802.

**) Om hennes man skrifver Armfelt: «Staël går här, fattig, dum och föraktad.»

vackraste hus i Paris, och som under revolutionen svingat sig upp till en kolossal rikedom. Hans väning öfvergår i fråga om smak, lyx och elegans allt hvad jag har sett», säger Armfelt. Helst gick han dock på M:me Montessons mottagningar. »Denna dam, som bevarat de gamla tidernas artighet och behag, förefaller som en gudomlighet midt ibland la cohue régénérée.» Men äfven där fann han, såsom öfverallt efter revolutionen, societeten alldeles för talrik: »den foule, som är öfverallt, är kanske en hufvudorsak till ledsnaden, som presiderar». *)

Själf tillställde Armfelt fester vid de kurländska prinsessornas födelsedagar. Om en af dem, som egde rum i Chantilly och för hvilken Armfelt arrangerat en teaterföreställning med af honom skrifna kupletter, musik, dekorationer o. s. v. i den gamla stilen från Gustaf III:s tid, säger han med en viss själfkänsla: »Depuis la fin de la monarchie on n'a pas vu une fête de meilleur ton, meilleur goût et plus soignée.» **) — Tvenne italienska damer, hvilkas bekantskap Armfelt gjort i Rom och Neapel, återsåg han här, nämligen prinsessorna Santa Croce och

*) Såsom ett kuriosum må här anföras följande utdrag ur ett bland Armfelts bref. Det är ett statistiskt bidrag till umgängesförhållandena i Paris vid denna tid. «Vill du veta huru dagarna i decaden äro upptagna, 16 à 17 spektakler oberäknade, så vill jag här gifva dig en idé därom: primedi hos préfet du palais eller förste öfverstekammarjunkaren Lucai, duodi hos fru Récamier, tridi hos polismästaren Fouché och samma afton hos ex-hertig Luynes, quartidi hos Chaptal, minister för det inre, quintidi fru Staël och äfvea general Marmont, sextidi hos Jordan, banquier af gamla stammen, septidi andre konsuln, Cambacerès, octidi prinsessan Rohan, nonidi Berthier, krigsminister, decadi Regnault de St Jean d'Angély, statsråd. På alla dessa ställen dansas, är konsert, ätes m. m., men ingen ser road ut. Alla aftnar tager M:me Montesson emot folk, och ibland är där 100 à 150 personer.» (22/3 1802.)

**) Hertiginnan d'Abrantès berättar på sitt vidlyftiga sätt i sina memoarer en anekdot om Armfelt från en maskeradbal under dennes vistelse i Paris. Hon hade där, på uppmaning af svenske ministern baron Ehrensvärd, utsatt Armfelt för en mystifikation, hvilken lifligt skall hafva upprört dennes känslor. Hennes tillfälliga likhet med en italiensk dam, som nämnes «Regina» och som skulle hafva spelat en rol i Armfelts lif, men nu vore död, hade af Ehrensvärd blifvit använd för att uppjaga Armfelts känslor och fantasi: han trodde sig se en gengångerska och var nära att förlora sansen. Memoarförfattarinnan förmenar, att Armfelt antagit, att Bonaparte tillställt detta upptåg efter att hafva bespejat hans föregående enskilda lif, samt att detta vore en af anledningarna till det förbittrade hat, som Armfelt under sitt följande lif egnade honom. — Hela denna historia, utförligt broderad, förefaller alldeles apokryfisk. Någon «Regina», utom drottningen af Neapel, som ännu lefde, kan icke uppsparas bland Armfelts minnen, och hans skaplynne gör det högst osannolikt, att han under flere timmar skulle hafva låtit dära sig på detta sätt. Ännu orimligare är slutsatsen om uppkomsten af hans hat mot Bonaparte tillfölje af detta upptåg. (XVII: 203 o. f.)

Belmonte. Samtidigt vistades äfven i Paris Piranesi, som numera vår här bosatt och sysselsatte sig med sina fäders yrke, gravörkonsten. Det uppgifves i ett af Armfelts bref, att Piranesi syntts hos svenske ministern; men i ett följande förklarar Armfelt, att han undgått att sammanträffa med honom. Återseendet skulle sannolikt icke hafva aflupit utan obehag.

Främst af allt fångslade naturligtvis förste konsuln, Napoleon Bonaparte, hvarje främlings uppmärksamhet, som besökte Paris. Hans krigiska bedrifter hade i många afseenden gifvit sin prägel åt den franska hufvudstaden. Militärparader och uniformer mötte ögat öfverallt; disciplin hade rotfäst sig på alla områden. Det effektfulla skådespelet af en parad af konsul-gardet gjorde på Armfelt ett lifligt intryck: »Anblicken var praktfull, skrifer han, och förste konsuln på en spansk häst, hvit som snö, i rik mundering, drog till sig allas blickar.»

För den audiens, som Armfelt kort efter sin ankomst till Paris hade hos Frankrikes regent, har han i ett bref lemnat följande redogörelse. »Min konversation med förste konsuln var, relativt till Sverige, [om] vår armés styrka, svenska officerarnas och soldaternas bravur, enskilda komplimenter till mig som militär, något om sista kriget mot Ryssland. Bonaparte är ej mycket för att själf tala; han frågar och hör väl. I hans sätt att vara är ett visst militäriskt brusquerie, men likväl mycken aménité och vänlighet, då han ej vill exprès humiliera. Herrarna Markoff och Lucchesini — ryska och preussiska sändebuden — veta mer än mycket, att han talar ur skägget utan försyn, då han är missnöjd med något.» »Hans figur är liten, säger han i ett annat bref, hans blick mild, hans sätt att vara något tvärt. Man ser, att han hvälfver stora planer i sitt hufvud och att han föga sysselsätter sig med de yttre formerna af representation, fastän denna är storartad och vida öfver hvad man ser vid de flesta hof i våra dagar.»

Den hofhållning och etikett, som Bonaparte redan nu infört, väckte förvåning hos mannen af »l'ancien régime». Att republikens förste ämbetsman skulle gifva cour och hålla cercle, ingifva så mycken »respect» och föra sig med så mycken »fierté, ceremoni och pomp», fann han högst anmärkningsvärdt. »I går åt jag middag hos Bonaparte, skrifer Armfelt i ett bref. Där var en mängd människor; vi kommo ej till bords förr än kl. 7, men tre quart räckte hela middagen. Så snart han är mätt, hvilket går fort, så stiger han från bordet. Servisen var vacker och väl dresserade betjenter. Efter middagen var ett slags cour, som räckte nog länge. Han gick omkring och talte med något hvar.

Hans fru sitter i stor fätölj; hon stiger upp för ingen, men lyfter litet på sig för personer af *marque*.»

Det dröjde emellertid icke länge, innan Armfelt fann, att den republikanska friheten under Bonapartes ledning var en frihet af egendomligt slag; och han själf fick erfara, att revolutionens godtycklighet endast utbyttts mot despotismens. Själf har han därom ingenting berättat i brefven till de sina, i hvilka han iakttager en stor försigtighet. Han kände, att han var bevakad, ehuru under formerna af den uppmärksamhet, hvilken han såsom en framstående person hade rätt att fordra. »Hvad min personella consideration angår», skref han strax sedan han lemnat Paris, »har jag ej att klaga, au contraire: man gör mera reflexion på mig än jag det ville; och i Paris, där jag var, vet Gud, utan alla politiska projekter, som kosmopolit och för att se, var jag följd och eftersedd, som om jag ockuperat mig med de viktigaste affärer.» Under trycket af denna känsla skref han en gång från Paris till sin hustru: »När jag en gång kommer ur denna fria och lyckliga republiken, skall jag söka upp för dig gamla historier, som skola bevisa, att om Paul I*) pretenderade att vara den tilltagsnaste af despoter, han ändå kunnat finna den, som disputerade honom företrädet.» Försigtighet med tunga och penna vore därför nödig. »Dessutom äro mina gamla tänkesätt för kända, heter det vidare, för att ej det minsta som komme från mig, ju gjorde ett slags effekt.**)

Kanske får jag, som flere andra, respass, men det vill jag likväl ej hoppas.»

Detta var emellertid just hvad som, enligt samtidas uppgifter, höll på att inträffa. Den om Armfelts öden i allmänhet väl underrättade Ehrenström berättar, att förste konsuln funnit sig stött öfver att Armfelt icke begagnat sig af inbjudningen att i hans följe bevista den stora kyrkoceremoni, hvarmed religionskultens återupprättande firades i Notre-Dame-kyrkan påskdagen 1802, utan i stället begagnat en vanlig inträdesbiljett till kyrkan och bland *corps diplomatique* åsett skådespelet.***)

*) Jämförelsen mellan Bonaparte och Paul I återkommer ofta i Armfelts bref från denna tid. «Likheten mellan deras karakter och regeringsprinciper är stor, med den skillnad, att den franske despoten har mera suite och karakter, men sämre hjärta och ej den ryske despotens nobla *désintéressement*.» (2/8 1802.)

**) Dock skref Armfelt, såsom det synes, politiska bref från Paris till drottningen af Neapel. Hon tackar honom i ett bref (3/3 1802) för de af honom sända «détails sur la France», hvilka vore «écrits de main de maître».

***) I ett bref till sin dotter (19/3 1802) har Armfelt beskrifvit denna högtidlighet. «Bonaparte arriva dans une voiture, attelée de 8 chevaux blancs; les autres consuls en avaient 6, et les sénateurs 4. La garde et l'escorte du

förste konsuln med ovilja förnummit, att Armfelt besökte hans fiendes, Mme Staëls soirées, och hade hört berättas, att en ordväxling förefallit mellan Armfelt och Benjamin Constant angående Bonaparte, hvori den förre visserligen icke yttrat sig ohöfviskt om honom, men dock ej visat tillbörlig aktning för hans storhet. På nästa cour kom Bonaparte, berättar Ehrenström, »med hastiga steg mot Armfelt orh gjorde i barsk ton följande fråga: Quand est-ce que vous partez? — Quand la saison sera favorable pour ma santé. — Mais il me paraît que la saison est déjà assez belle pour voyager. — Pas encore assez pour moi. — Efter detta svar vände Bonaparte sig om på klacken i vredesmod och gick ifrån honom.» Armfelt bestormades nu med böner af svenske ministern att följa förste konsulns antydan och genast gifva sig åstad: genom att trotsa dennes vrede och hänsynslöshet kunde han själf för egen del löpa de största faror och därjämte skada Sveriges sak. Armfelt fann emellertid, att han var i sin goda rätt, och stannade oförfäradt kvar. Förste konsulns vrede lugnade sig; och då Armfelt ett par månader efteråt hade sin afskedsaudiens, var han idel vänlighet. *)

De befarade följderna uteblefvo således, men tilldragelsen torde dock hafva bidragit till den bitterhet, som efter besöket i Paris alltjämt dröjde i Armfelts sinne mot den franske enväldsherskaren. Bonapartes val genom det »suveräna folket» till lifstidskonsul, hvilket inträffade någon tid sedan Armfelt lemnat Paris, gaf honom anledning till följande sarkasmer: »Denna ko-

premier consul étaient pour le nombre et la magnificence au dessus de tout ce que les rois de France ont eu dans ce genre. «Ett par infall, som berättades från detta uppträde, anföras i sammanhang därmed. Trängseln vållade tumult på gatorna; trupperna och folket kommo i handgemäng. Ordningens återställare sades då hafva yttrat: «Allons, allons, peuple souverain, apprenez à obéir; sois content de la religion et — plus de pouvoir!». — Då Bonaparte for till kyrkan, ropades af flera: «Chapeau bas!» Andra frågade: «Ne faut-il pas aussi se signer (ou faire le signe de croix) pour le nouveau saint?»

*) Ehrenström, anf. st., II: 483. Hertiginnan d'Abrantès berättar, att Bonaparte låtit polismistern Fouché skicka en af sina agenter till Armfelt med befallning att lemna Paris. «Le comte (Armfelt) sourit avec malice et demanda seulement en vertu de quelle loi. — Mais, dit l'agent, en vertu de l'autorité du premier consul! — Vraiment! dit M. d'Armfelt. Et si je n'ai pas la volonté de partir? — L'agent le regarda d'un air étonné; il n'était pas accoutumé à de pareilles réponses. — Oui, poursuivit le comte, si je n'avais pas la volonté de quitter Paris, que feriez vous? Eh bien, voilà ma position. Je suis à Paris; j'y suis bien, et n'en partirai qu'à ma convenance: dites-le à votre ministre, pour qu'il le répète au premier consul. S'il veut, après cela, employer la force, il en est le maître; seulement alors je pourrais bien juger de la courtoisie et de la liberté républicaines!» (XVII: 194).

medi är ganska rolig, och jag antager, att *suveränen* i nåder skall bevilja detta åt sin ödmjuke tjenare, förste konsuln. Jag kan icke jämföra denna suverän, som är i utöfning af sin verksamhet, med någon annan än med konungen af Danmark, ty man får honom att göra hvad man vill genom att låta honom smaka piskan.»

Med afseende på det redan nu uppdykande ryktet, att Bonaparte skulle förklara sig för fransmännens kejsare, yttrar han den ironiska önskan, att den af franska republikens härar så hårdt behandlade konungen af Sardinien måtte bli hans öfverkammarherre och Ludvig XVIII hans förste hofmarskalk. »Om han då kastar en blick på de förnämsta herrarna vid sitt hof, så bör han däraf hemta all nödig visdom för att själf kunna utstå det mänskliga lifvets växlingar.» — Och med stigande grämselse såg han längre fram, huru Bonapartes järnvilja regerade icke blott Frankrike utan Europa. »Man finner, skref han i September 1802, att Europa är till den pointen beroende af den höge herrrens vilja, så att man ryser och rodnar däröfver. Men tala ej om detta, tillägger han; jag gör det aldrig utan litet feber och lust att skrika till vederbörande: Tu l'as voulu, Georges Dandin!.»

* * *

Mätt på det skådespel, som Frankrike erbjöd under dessa förhållanden, och trött af det bullersamma lif, han där måst föra såsom resällskap åt hertiginnan af Sagan-Rohan, *) hvilken hastigt blef en af världsstadens firade skönheter, lemnade Armfelt Paris i början af Maj 1802. Hans resällskap hade redan före denna tid begifvit sig till London — det var, såsom vi sett, en skilsmässa för alltid. Ensam fortsatte Armfelt under sommaren 1802 sitt irrande lif. Ett par månader vistades han vid baden i Aachen och Spa: det sistnämnda var nu blott en skugga af hvad det var, då han 1780 vistades där med konung Gustaf; det gjorde ett nedslående intryck. **) I Berlin och Potsdam åsåg

*) Han kände sig behöfva stillhet. «Mina unga prinsessor äro bra, skrifer han, men en orsak att ej vara med dem beständigt och deras hus är mig af nöden. De vilja njuta sin ungdom sig till godo, och det stojet à la longne förskräcker.»

**) Armfelt skrifer från Spa 21te, 1802: «Au bal personne ne danse, au spectacle on baille et on dort, au jeu on a l'air de craindre un brasier ardent. Jamais, non jamais je reviendrai chercher la santé et l'ennui ici. La première se perd et le second est à l'ordre du jour.»

han liksom ett par år förut de stora höstmanövrerna, samt tillbragte större delen af höstmånaderna i Dresden. *) Öfver allt mottogs han väl, vid sachsiska hofvet t. o. m. med en utmärkelse, som föreföll honom tröttande. Han beklagar sig, att han alla dagar måste »spela kort med kurfurstinnan, äta med hans kurfurstliga nåde och — leds med alla».

I Dresden föreföll under detta besök en gång ett uppträde mellan Armfelt och hertigen af Mecklenburg, fader till den prinsessa, som en gång varit bestämd till Gustaf Adolfs brud. Den tyske fursten hade den taktlösheten att för Armfelt beklaga sig häröfver och fälla förklenliga yttranden om konungen af Sverige och åtskilliga svenskar, men fick en fyndig och allvarsam tillrättavisning, som bragte skrattarna på Armfelts sida. »Gustaf III:s elev och vän tillåter ej någon varelse i världen, utan att blifva handterad som han förtjenar, att tala illa om kung och nation. L'honneur de l'un et l'autre est dans l'étranger inséparable de la mienne.**) — En åtgärd af Armfelt af allmänna intresse, som äfven omförmäles i diplomatiska depescher från samma tid, var hans försök att rädda prins Henriks af Preussen brevväxling med drottning Lovisa Ulrika att falla i orätta händer. Armfelt skrifer därom själf till sin hustru,***) att han vid genomresan i Frankfurt a. M. sett en afskrift af prins Henriks testamente till La Rochemond, hvari upptogos en stor mängd hemliga papper. »Du kan väl tänka, att vår enkedrottning Lovisa Ulrikas bref till sin söta bror voro i den collectionen — och hvilka bref från 1778! Orolig, desperat och kunnande förtro mig till ingen, tar jag mitt parti, skrifer ett anonymt bref till konungen af Preussen, säger, att i fyra kommoder kunna vara papper af största importance för staten, som en aventurier, herr La Rochemond, kunde publicera.» Sedermera hade Armfelt fått underrättelse, att papperen kommit i konungens af Preussens ego, och att alla enskilda papper olästa blifvit kastade på elden — en uppgift, som dock, efter hvad han själf upplyser, visat sig vara oriktig. †)

*) På vägen dit besökte han ånyo — för tredje gången — slagfältet vid Lützen. «Jag har stått under en djup rörelse, skrifer han, vid den store konungens dödsrum, och kommit öfverens med en borgare i staden att för min räkning och bekostnad ajouterera till träden omkring stenen tre tårpilar.» (25/5 1802.)

**) Saken väckte uppseende och inberättades vidlyftigt efter Armfelts uppgifter i en depesch från svenske chargé d'affaires i Dresden Palin, 24/10 1802. (R. A.)

**) 10/10 1802.

†) Jfr Palins depescher 13/10, 21/10 1802. (R. A.)

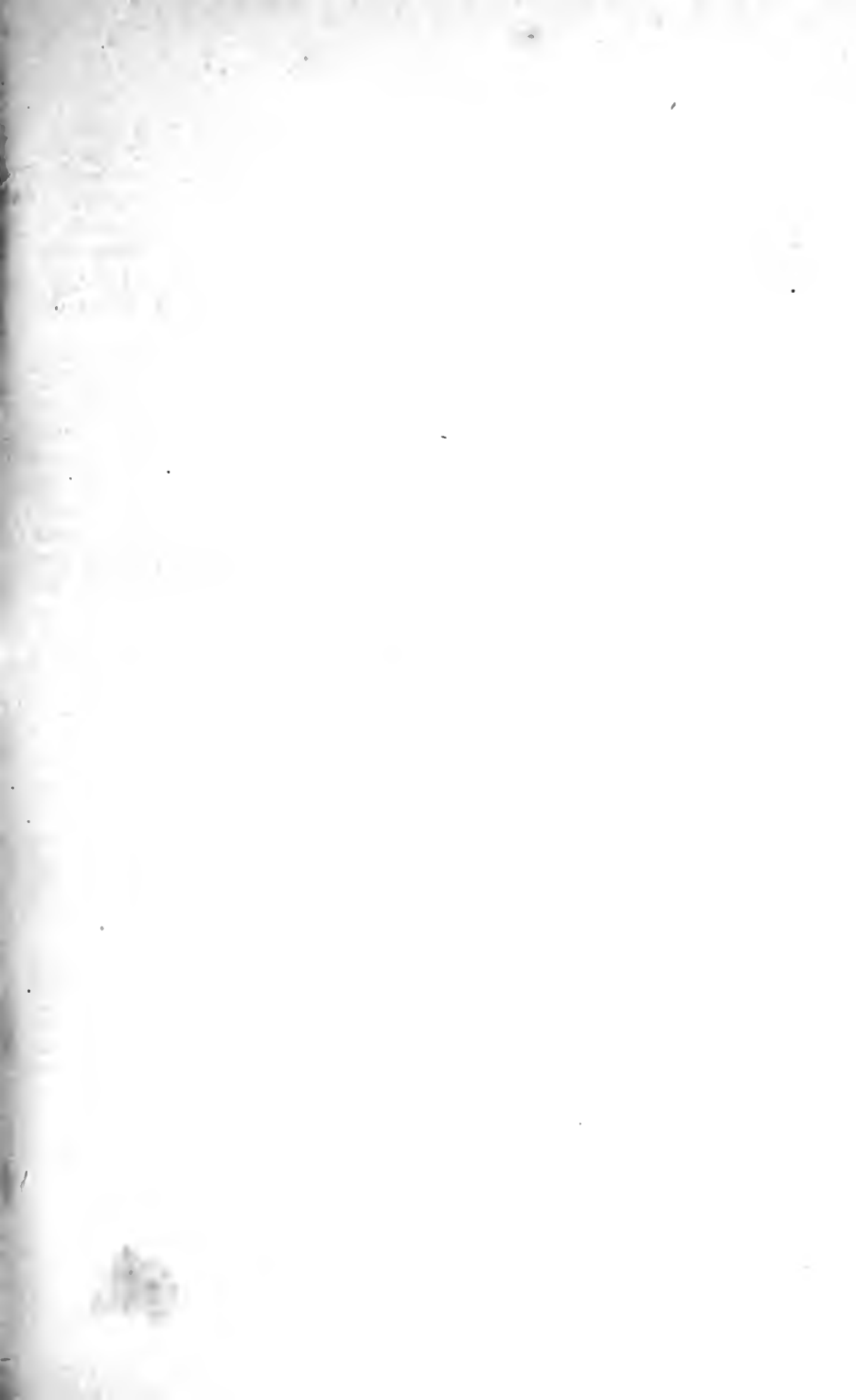
På allvar började han nu, sedan inre misshälligheter sprängt det tillfälliga hem, som under ett par år gästvänligt stått honom öppet i den kurländska familjen, att önska få en fast verksamhet. Af ekonomiska skäl kunde han dock icke hoppas, att äfven om en sådan vunnes i utlandet, få där återförenas med sin familj. *) Den ryska pensionen var nu Armfelts enda säkra inkomst och den utbetaltes oregelbundet, och den tid var förbi, då han, såsom vi sett, ansåg att han kunde »reda sig», så länge han hade de kurländska prinsessornas affärer om hand.

Den obestämda förhoppning om en diplomatisk plats, som konung Gustaf Adolf vid besöket i Stockholm gifvit Armfelt, kunde emellertid nu realiseras. Sedan sommaren 1801, då grefve J. De la Gardie lemnade beskickningen i Wien, var denna post ledig. Armfelt, som i början varit villrådlig, om han borde mottaga den, om den erbjödes, önskade det nu lifligt; och hans hustru hade därom samtalat med konungen. Det dröjde emellertid, innan saken blef afgjord; och Armfelt var betänkt på, att i händelse förslaget förföll, begifva sig till Neapel, hvarest han i drottningen, »sin skyddsängel», fortfarande egde en beskyddarinna. Den oerhörda dyrheten i Wien gjorde honom äfven betänksam med afseende på möjligheten att med den knappt tillmätta lönen och utan enskild förmögenhet åtaga sig denna post; han borde nämligen, så snart han åter inträdt i svensk tjänst, afsäga sig den ryska pensionen. I början af Oktober 1802 ankom omsider till Dresden underrättelse, att Armfelt blifvit utnämnd till svensk envoyé i Wien. I November samma år anträdde han resan dit; han började där genast sin nya, visserligen ej synnerligen ansträngande verksamhet i Sveriges tjänst.

Ännu dröjde det några år, innan Armfelt återsåg Sverige; men hans landsflykt och irrande lif utan bestämdt mål hade nått sitt slut; och ett nytt skede i hans lefnadshistoria tager sin början.

*) Till sin dotter skref han från Dresden i Oktober 1802: «Jag skulle väl önska att åter få vara med Eder; det är på tiden, men hurudant är vårt grymma öde? Utan förmögenhet, men beslutna att gifva dina bröder en vårdad uppfostran, måste vi för dem uppoffra oss. Huru skulle detta kunna ske, om jag icke afstode alla mina inkomster från Sverige åt mina barn, och om eder moder icke hade sin anställning vid hofvet, för att där lefva utan större utgifter?»

FRÅN
TREDJE GUSTAFS
DAGAR

ANTECKNINGAR OCH MINNEN AF
E. SCHRÖDERHEIM, G. G. ADLERBETH
OCH G. M. ARMFELT

ÅNYO UTGIFNA AF ELOF TEGNÉR

III.

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

AF
ELOF TEGNÉR

TREDJE BANDET

GUSTAF MAURITZ ARMFELT

EFTER ARMFELTS EFTERLEMNAD PAPPER

SAMT ANDRA HANDSKRIFNA OCH TRYCKTA KÄLLOR

AF

ELOF TEGNÉR

ANDRA UPPLAGAN

III.

UNDER OMSTÖRTNINGARNA 1803-1814

STOCKHOLM, F. & G. BEIJERS FÖRLAG

LUND.

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET, 1894.

Innehåll.

I. I Wien och Karlsruhe 1802—1804.

Sid. 1—47.

Armfelt som diplomat, 2. — Österrikiska förhållanden, Cobenzl och Colloredo, 4. — Frans II, 6. — Diplomatiske uppdrag 1802, 1803, 7. — Familjelif i Wien, 9. — Besök af Ehrenström och Aminoff, 9 — Wienersocieteten och politiken, 11. — Gentz, 12. — Joh. v. Müller, 14. — d'Antraignes, 15. — Enskilda förhållanden i Wien, 17. — Svenska konungaparets resa, 20. — Svenska hofvet i Karlsruhe, 21. — i München, 26. — Gustaf IV Adolfs krigsplaner, 27. — Armfelts politik, 28. — Österrike och Frankrike, 30. — Hertigens af Enghien mord och Napoleons kejsarvärdighet, 32. — Armfelt och kejsar Frans, 34. — Bekymmersamma underrättelser från Karlsruhe, 35. — Wienerhofvets åtgärder mot Armfelt, 37. — Resa med konungen i Tyskland 1804, 39. — Gustaf IV Adolf och Napoleon, 41. — Armfelts underhandling i Berlin, 42. — Afskedsbesök i Wien; utslag i Österrikes politik, 43. — Framtidsbekymmer, 46.

II. På krigsfot i Pommern 1805—1807.

Sid. 48—107.

Quasi-krig mot Frankrike, 48. — Armfelt i Stralsund, 49. — Politisk bref äxling, 51. — Generalguvernören v. Essen, 53. — Daglig omgifning och sällskapslif, 53. — Familjelysta, 56. — Krigsförberedelser, 57. — Gustaf IV Adolf och Fredrik Wilhelm, 58. — Joh. v. Müllers dystra förutsägelser, 60. — Gentz' förhoppningar, 61. — Armfelts sväfvande planer och bekymmer, 63. — Gustaf IV Adolf i Pommern, 65. — På väg till Austerlitz, 67. — Återkomst till svenska högkvarteret, 71. — I Boitzenburg, 72. — I Mecklenburg, 73. — Frågan om Pommerns försäljning, 75. — Tvisten om Lauenburg, 77. — Landtdagen i Greifswald, 79. — Krig på allvar, 80. — Stralsund inneslutes, 83. — Cardell vid Knieperfront, 87. — Spänning mellan Armfelt och Essen, 88. — Utfallet från Stralsund d. 1 April, 91. — Fransmännen utdrifna ur Pommern, 93. —

II

Armfelt framför Pasewalk, 95. — Twist med v. Essen, 97. — Tawast och högra kolonnen, 100. — Striden och återtåget den 16 April, 101. — Armfelts försvarsskrifter, 104. — Afsked, 106. — Återkomst till Sverige, 107.

III. Mellan drabbningarna 1807—1808.

Sid. 108—128.

Framtidsbekymmer efter hemkomsten, 108. — I Stockholm 1807, 109. — Armfelts missnöje med »antisvecicismen», 110. — Svenska Akademien och dess rättstafning, 112. — Gustaf III:s skrifter, 114. — Gustavianerna, 116. — Försoning med hertig Karl, 117. — Leopold och minnesfesten öfver Gustaf III, 119. — Rysslands och Danmarks fredsbrott, 122. — Armfelts «Coup d'oeil sur la situation actuelle de la Suède», 123. — Frågan om befälet i Finland, 124. — Ryska hofvets tankar om Armfelts »moraliska egenskaper», 126. — Armfelts yttranden om Ryssland under kriget, 127.

IV. I fält mot Norge 1808.

Sid. 129—168.

Kyska och danska anfallsplaner, 129. — Försvarsplaner och krigsberedelser, 130. — Svårigheter vid vestra arméns utrustning och uppbrott, 131. — Inmarsch i Norge, 134. — Striden vid Lier, 135. — Motgångar vid Toverud och Flisenelfven, 137. — Vegesack och venstra flygeln, 139. — Twister mellan befälhafvarna; Gyllensköld, 140. — Befallning om återtåg, 143. — Striderna vid Præstebakke, 146. — Missnöje och nedslagenhet, 147. — Manderfelt, 150. — Underhandling i norska högkvarteret, 152. — Darres beskickning, 153. — Posses underhandling med prinsen af Augustenburg, 156. — Prinsens »oanständiga» svar, 157. — Konungens missnöje; onåd och afsked, 159. — Ogrundade uppgifter om Armfelts politik på egen hand, 160. — Arméns missnöje med befälsombytet, 163. — Omdömen om norska fälttåget, 165.

V. Tronhvälfning, tronföljareval och intriger 1809.

Sid. 169—210.

Armfelt på Nynäs, 169. — Förslag till Finlands återeröfring, 171. — Tronhvälfningsplaner, 174. — Anckarsvärd och Armfelt vid Tallkrogen, 176. — Möte med Ugglas och Lagerbring, 177. — Resa i Östergötland och Nerike, 178. — Underrättelse om tronhvälfningen, 179. — I Stockholm efter tronhvälfningen, 180. — Resa till Göteborg, 180. — Underhandling i Norge, 182. — Kaas' beskickning, 183. — Sveriges äfventyrliga ställning, 186. — Posse i Göteborg: underhandling med Kristian August, 188. — Tronföljarfrågan i förgrunden, 190. — Gustavianerna och 1809 års män, 191. — Brytning mellan Armfelt, Posse och Adlersparre, 192. — Adlersparres misstankar; Armfelts resa till vestra gränsen, 196. — Yttranden om inbördes krig, 198.

— Kaas och Armfelt i Svinesund, 201. — Adlersparres seger; Armfelts afskedande, 205. — Beslut att lemna Sverige och dess tjenst, 207. — Missnöje och utfall mot styrelsen, 208.

VI. Afsked från Sverige (1810—1811).

Sid. 211—260.

Den nye tronföljaren, 211. — Armfelts anonyma bref till kronprinsen Karl August, 213. — Adoptionsplanen, 221. — Armfelts omdömen om kronprinsen, 222. — Misstankar om hans död och Fersens mord, 223. — Resa till Finland, 226. — Betänkligheter mot öfverflyttning dit, 227. — Aminne, 230. — I Petersburg, 233. — Tronföljarevalet i Örebro och Armfelts beslut att lemna Sverige, 237. — Afsked nr Sveriges tjenst, 238. — Karl Johans ankomst, 240. — Kronprinsen och Armfelt, 241. — Intriger mot Armfelt, 247. — C. G. Walberg, 248. — Dennes medarbetareskap i «Nytta och nöje», 249. — Pamflett af Walberg, 252. — Dennes angifvelse hos Mörner, 253. — Förvisningsorder, 254. — Afresa som tsarens undersåte, 157. — Förvisningens orättmätighet, 258.

VII. Finland och Petersburg (1811—1812).

Sid. 262—322.

Ankomst till Finland, 261. — Finska förhoppningar om Armfelt, 262. — Kallelse till Petersburg och mottagande af Alexander, 264. — Bestämmelser om Armfelts framtida verksamhet, 265. — Framtidstanke på en finsk fristat, 269. — Uppsats rörande Rysslands yttre politik, 271. — Skymf från Sverige mot Armfelt och hans hustru, 274. — Upprättelse genom Alexander, 277. — Armfelts moderation, 278. — Sommarvistelse i Finland, 279. — Ehrenström, 281. — Aminoff, 282. — Anjala-männen och «Sveaborgs-kapitulanterna», 285. — Armfelts allmänna ståndpunkt som finsk statsman, 287. — Finska kommitténs inrättande, 289. — Landtdagsplaner och konstitutionella frågor, 191. — Kommitténs ifriga verksamhet, 292. — «Gamla Finlands» återförening, 296. — Landshöfding Karl Stjernvall, 300. — Motstånd och missnöje med föreningens verkställande, 303. — Försvarsväsendet i Finland, 306. — Stjernvallska förstaget, 308. — Kejsar Alexander och finska försvarsfrågan, 310. — National-artermeringsplanerna stranda, 311. — De finska jägareregementena, 313. — Tvistefrågor mellan Finlands ledande män, 316. — Klagomål öfver Finlands otacksamhet, 317. — Generalguvernören Steinheil och Armfelt, 318. — Samarbete med kejsaren, 320.

VIII. I Ryssland 1812.

Sid. 323—377.

Kriget 1812, 323. — Armfelts personliga ställning i Petersburg, 324. — Umgångsförhållanden och politik: Serra Capriola, v. Stein, d'Allonville, 325. —

IV

Grefvinnan Armfelt och Karl Johan, 328. — Armfelts ryska motståndare, 330. — Speranski, 332. — Ryska finansförslag, 341. — Förslag rörande den yttre politiken och Polen, 343. — Löwenhjems beskickning, 346. — Armfelt i rysk generalsuniform, 348. — Resa till Vilna, 349. — I ryska högkvarteret, 350. Reträtt från Vilna, 353. — Napoleon och Balaschow, 359. — I Drissa, 360. — Tåg till Smolensk, 362. — I Smolensk, 364. — Armfelt lemnar armén, 367. — Mötet i Åbo, 369. — Armfelt t. f. generalguvernör, 372. — Stämning i Petersburg på hösten 1812, 374. — Folkkresning och fransmännens undergång, 375.

IX. Armfelts sista lefnadsår (1813—1814).

Sid. 378—405.

Nyårsönskan 1813, 378. — Yttre lugn: frånvaro från krigsskådeplatsen, 379. — Politiskt program vid slutet af 1812, 381. — Napoleons fall, 384. — Polens angelägenheter, 386. — Armfelt om Karl Johan och Norge, 387. — Finska förhållanden, 392. — Universitetet i Åbo, 395. — Armfelts sjukdom, 396. — Kejsarens återkomst, 399. — Armfelts sista högtidsstunder och död, 401. — Likbegängelse, 402. — Återblick, 405.

Personalregister till samlingsverket "Från Tredje Gustafs dagar" Sid. 413.
Rättelser och tillägg.

I.

I Wien och Karlsruhe.

(1802—1804).

Landsflyktens dagar voro slutade. Från den dag, då Armfelt utnämndes till svensk minister i Wien, tillhör han åter Sveriges högtstående ämbetsmän; såsom politisk person och krigare börjar han ånyo spela en rol i dess historia. Öväntadt och plötsligt blir dock hans bana i Sverige efter nio år åter afbruten, och han måste söka ett nytt fädernesland i tsarernas vidsträckta rike, som nu äfven omfattar hans födelsebygd Finland. Men hans lif i Ryssland förflyter ej i undangömd landsflykt, som fordom i Kaluga: vid kejsarens hof och på maktens höjder kan han åter ingripa i händelsernas gång. Såsom Alexanders rådgifvare kan han skydda Finland från att i allt dela eröfrade länders lott. Följd af finska folkets tacksämhet, slutar han sin bana på sin villa i Tsarskoe-Selo vid Petersburg.

Det var det tidehvarf, som har sin historiska karakter genom Napoleons sträfvan till ett världsherradöme och Europas kamp däremot. Äfven för Armfelts lif, hvars sista skeden ej voro mindre växlingsrika än de föregående, blef denna strid af betydelse: skildringen af hans öden eger i den sin världshistoriska bakgrund. Kort innan han slutade sina dagar, hade han med glädje bevittnat »korsikanens» fall, och kunde hoppas återställande af den legitima ordning i Europas samhällsförhållanden, hvars mest bemärkte förkämpe bland enskilda svenska män i denna omstörtningarnas tidsålder han hade varit.

Det var i slutet af November 1802, som konungens af Sverige nya sändebud vid kejsarliga hofvet anlände till Wien.

I kejsarstadens förnäma värld kände man väl den svenske diplomaten-generalen. Man hade sett honom där tio år förut på väg till Italien och vid upprepade besök hos drottning Karolina af Neapel under hennes vistelse i Wien 1800. Den förföljelse, han utstått, hade ej minskat de sympatier, man i dessa kretsar hyste för Gustaf III:s och drottning Karolinas vän, den ifrige motståndaren till denna franska revolution, som dragit så många olyckor öfver den Habsburgska monarkien. I umgängeslivet återsåg man gärna en af samtidens älskvärdaste män; Armfelt, nu 45-årig, hade icke förlorat den tjusningskraft och de fångslande egenskaper, som öfverallt gjort hans person bemärkt.

Mindre välkommen var han i den officiella världen. Hans utprägladt legitimistiska ståndpunkt kunde ej annat än väcka oro hos den österrikiska regering, som under grefve Cobenzl's ledning gjort undergifvenhet under Frankrike till sin uppgift, och som ingenting högre fruktade än nya förödmjukelser af samma slag som de, hvilka föregått frederna i Campo Formio och i Lunéville. Redan innan Armfelts utnämning var afgjord, hade hans företrädare såsom svensk minister i Wien, grefve Jakob De la Gardie, uttryckt sina tvifvelsmål om lämpligheten af hans val. *) Det visade sig äfven, sedan Europas politiska ställning i början af år 1804 ånyo antagit en kritisk karakter, att Gustaf IV Adolfs sändebud i Wien ingalunda förde ett språk, som kunde vara kejsar Frans och hans ministrar till behag.

Det var emellertid först då, från början af 1804, som Armfelts diplomatiska uppdrag kunde sägas vara af politisk betydelse. Själf tillmätte han dessförinnan ingalunda sin ställning någon vikt. Egentligen fann han till en början sin beskickning öfverflödigt. »H. M:t borde ej hafva en minister i Wien», skref han, »ty det är ett onödigt djur; förstånd och att kunna skrifva är ej nödigt vid denna mission». Ehuru de dryga lefnadskostnaderna gjorde en förhöjning af hans ministerlön önskvärd, måste han bekänna: »Ju mer jag inser, huru litet en minister i Wien har att göra, till huru liten nytta han är för sitt fädernesland, ju mer skäms jag för att hafva redan en så stor summa». Hans förnämsta ämbetsäliggande var, säger han, att »bevista ceremonier och äta stora middagar»: »Je dois y dérober par une activité physique la nullité de mon rôle et les riens qui m'occupent

*) Se De la Gardies bref till Lagerbjelke ^{3/10} 1802 (De la Gardieska Arch. XIX: 73.)

comme homme de place», tillägger han med en uppriktighet, som ej torde hafva delats af mängden bland hans ämbetsbröder i äldre och nyare tid. *)

Han var i själfva verket, ej blott i öppenhjärtigheten af denna bekännelse, en diplomat af egendomligt slag och — det måste tilläggas — ingalunda mönstergill. Af de yttre egenskaper, som af ålder ansetts tillhöra diplomatens yrke, älskvärda umgängesgåfvor, förbindligt väsen och sinne för att upprätthålla sitt lands värdighet — af allt sådant egde han mer än de flesta samtida. Han hade ett lifligt intresse för allmänna frågor, en omfattande blick för händelsernas stora sammanhang; i allt hvad som rörde samtidens politiska ställning uttalade han bestämda öfvertygelser. Men de åsikter, han hyste, omfattades af honom med en lidelsefull häftighet, som ohejdadt gaf sig utbrott, inför furstar och ministrar, vid diplomatiska konferenser, såväl som i umgängeslivet och i brevväxlingen, den officiella och den enskilda. Själf uttalar han sig härom i ett af sina bref. »Jag säger och skrifver hvad jag tänker, så snart det ej är mot Gud, konung och regeringssätt: ingen lag kan döma mig därför. Fähundar och rackare kan jag ej *nu* få till mina ovänner, ty jag ville själf exterminera dem. De som tro sig personelt förfördelade, hafva rätt att begära af mig satisfaktion, och den refuserar jag ej den yngste fänrik i konungens tjänst. Då man ej talar illa om eller förklenar de förutnämnda trenne helgedomar, eger en fri man och hederlig karl rätt att attackera last och infami i sina sista retranchement.» **)

Han var i Wien densamme, som då han under förmyndareregeringens början utslungade sina sarkasmer mot Reuterholm och de franska jakobinerna. I Bonaparte såg han »jakobinernas» arftagare; han talade på fullt allvar om hans »Reuterholmiader» i Paris. Om kejsar Frans' ministrar, vicekanslern grefve Cobenzl och kabinettsministern grefve Colloredo — visserligen icke heller egnade att ingifva större vördnad och förtroende — yttrade han sig med samma ringaktning som tio år förut om den svenska förmyndarestyrelsen.

Dessa egendomligheter gifva åt Armfelts diplomatiska brevväxling från Wien en starkt personlig karakter, ovanlig i ämbetskrifvelser af detta slag; men de kunna ej annat än öka deras intresse, äfven under en tid, då politiska uppgifter af större vikt ej förelågo. Hans depescher öfverflöda af infall och bittra ytt-

*) Ur A:s bref till hustru och dotter 1802—1803.

**) A. till sin hustru 1805.

randen om den österrikiska styrelsen. Grefve Cobenzl var nöjd med Frankrikes förmynderskap, heter det en gång vid omnämmandet af en ny österrikisk traktat med Frankrike; han var förtjust, så mycket mera som kuriren jämte traktaten medfört — »un pâté de Périgueux et, pour surcroît de bonheur, des petits pois!» — Den österrikiska politikens famlande beskaffenhet är ofta på tal: »Här i landet har man ingen idé om hvad som kan eller skall ske i en framtid. Det närvarande undanskymmer det tillkommande, och ett fullkonligt förtroende till Försynens visa styrelse lemnar litet eller intet rum för några vidsträckta kombinationer.» De österrikiska ministrarnas klenmodighet vore lika stor som deras vinningslystnad: »Grefve Cobenzl är räddare för att misshaga Ryssland än för helvetets eld», heter det; »och grefve Colloredo fruktar allt hvad som kunde väcka behof af en hederlig eller klok tanke, den han visserligen icke finner i sin hjärna.» Denne sistnämnde gjordes af Armfelt ansvarig för det inre förfallet inom den österrikiska monarkien: »hans död vore österrikiska monarkiens lif.»*)

Öfver Österrikes allmänna förhållanden afgaf Armfelt redan i Febr. 1803 en utförlig relation, hållen i mörka färger. Det vore icke blott statens högsta ämbetsmän som bure skulden för Österrikes förfall; hela samhället syntes försänkt i en letargisk dvala. Man sof, säger Armfelt, »icke just lugnt, men såsom sömngångare pläga sofva.» »Baler, maskerader och fester af alla slag absorbera våra kropps- och själsfakulteter. På ärkelhertig Albrechts bal t. ex. har man uppslukat 18,000 ostron och 4,000 apelsiner. Hvad storverk är ej att förvänta sig af så goda magar och en så lycklig matsmältning!»**)

*) Ur A:s depescher ^{13/1}, ^{23/2}, ^{7/5} 1803 (R. A.) Till sin förre kollega i Berlin L. v. Engeström skref han (^{18/2} 1804): «Le mensonge et les bassesses ne coûtent rien au cite Cobenzl; les inepties et la stupidité la plus extrême sont l'apanage du cite Colloredo. L'empereur est faible et incapable de suivre une idée à lui, l'archiduc Charles n'existe que par sa réputation: son physique dépérit et la tête s'en ressent, il n'est plus qu'une ombre d'homme. Les autres ministres méritent d'être encadrés avec Cobenzl et Colloredo; administration civile, finance, tout dégringole; et si cet empire ne tombe pas tout-à-fait, c'est une grande preuve de son antique et robuste composition». — ^{3/4} 1804: «Je vous donne ma parole d'honneur que, si le premier consul l'exige, l'Autriche désarmerait l'armée et on payerait encore un tribut quelconque. Ne croyez pas que j'exagère; je dis les choses par leurs noms, et si le cas arrive, le ministère dira: Amen». (K. Bibl.) — Engeström uttalar sig i sina memoarer ogillande om Armfelts oförsigtighet (E:s Minnen, II: 79 o. f.), men anser hans omdömen riktiga.

**) Dep. ^{1/2} 1804 (R. A.).

Skildringarna äro starkt färglagda; men i det hela har historien gifvit Armfelt rätt i den stränga dom, han fällt öfver Österrike och dess ledande män vid denna tid. Det var början till dess långvariga förnedringsperiod under Napoleon. Så väl Österrike som Europas öfriga stater skulle hafva behöft statsmän af annat slag för att göra motstånd mot den franska revolutionens väldige son, som nu lade grunden till sitt despotiska världsherravälde. Grefve Ludvig Cobenzl, kejsarstatens utrikesminister, mot hvilken Armfelt företrädesvis riktade sina sarkasmer, hade genom långvarig öfning förvärfvat en färdighet i diplomatens yrke, som fört honom till den höga post, han med berömlig arbetsamhet beklädde. Men statsmannens egenskaper saknade han alldeles: i hans vidlyftiga politiska betänkanden söktes förgäfves själfständiga tankar eller blick för den allmänna ställningens kraf. »Hade han sört för dagens behof», säger den österrikiske historieskrifvare, som senast tecknat Cobenzl's utrikespolitik, »så var han nöjd: det var en politik för dagen och för tillfället, och hans verksamhet egnades icke åt genomförandet af ett politiskt system». *) I stället för att intaga en bestämd ställning i den europeiska konflikten, sökte österrikiska kabinettet vid tiden för Armfelts vistelse i Wien framför allt att stå väl med alla. Medan den djupaste underdånighet visades franska republikens förste konsul, pågingo underhandlingar med Ryssland för en närmare anslutning till detta land, äfven sedan den unge tsaren på sommaren 1803 afgjort ställt sig bland Frankrikes motståndare. När förhållandena under följande år tillspetsades, befann sig Österrike, enligt Cobenzl's egna ord, »entre l'enclume et le marteau», mellan hammaren och städet; det blef allt svårare att bevara den passiva rol, som man uppställt som sitt önskningsmål. I det längsta fortsattes dock denna tvetydiga politik; det var så godt som genom tvång från Rysslands sida, som Österrike omsider 1805 förmäddes att biträda koalitionen mot Frankrike. **)

Lika oklar var Österrikes ställning till Preussen, ehuru försök gjordes till närmande mellan dessa båda om maktställningen i Tyskland rivaliserande makter, hvilka nu endast syntes täfla i underdånighet för Frankrike. Ännu mindre än af Österrikes ledande män kunde energiska steg väntas af konung Fredrik Wilhelm III under Haugwitz's inflytande. Konungen af Preussen

*) Fournier, Gentz u. Cobenzl, s. 108.

**) Se Beer, Zehn Jahre Oesterreichischer Politik, Buch I, och Fournier, anf. st., s. 84, 95. Jfr. Thyérén, Verldsfreden under Napoleon. (Lund 1887).

syntes, såsom historieskrifvaren Joh. v. Müller, Armfelts vän, vid denna tid yttrade, »ej hafva någon högre ärelystnad än att vara den *siste*, som ginge under.» *)

»Österrike och Preussen», skrifver Armfelt i en af sina tidigaste depescher från Wien. »erinra i sitt förhållande till Frankrike om Asiens beherskare, hvilkas välde hotades af romarna och som af dem blefvo underkufvade, mindre genom vapnens makt än genom inbördes oenighet och genom sina politiska missgrepp.» — Innan den unge kejsaren af Ryssland ännu visat en bestämd hållning gent emot Frankrike, ingaf ej heller ryska hofvet Armfelt något förtroende. Han liknade detta i början af 1803 vid »en barnkammare, där en tredjedel af ungarna äro stolta öfver att kunna läsa rent, och alla samtliga tala om det de icke förstå eller kunna utträta.» **)

Han förde detta fria språk icke blott i sin brefväxling, utan äfven muntligen. Kejsar Frans såg likväl till en början gärna den älskvärde och öppenhjärtige svenske ministern och inlät sig ofta i samtal med honom, ehuru denne lika litet inför kejsaren som annorstädes lade band på sin tunga. Längre mottogs han med en alldeles särskild utmärkelse, icke minst vid de fältmanövrer, som han i kejsarens sällskap bevistade på hösten 1803, då Wienerhofvets stela etikett för honom upphäfdes. ***) Kejsaren och hans bröder uppmuntrade, enligt Armfelts egna ord, hans frispråkighet och uppriktighet. »Jag lyder, skrifver han, och ehuru sanningen ej alltid är behaglig för så delikata och vid dess ljud ovana öron, kan jag ej annat än berömma mig af den godhet, med hvilken min gammalmodiga välmening blifvit ansedd och erkänd.» †) Kejsaren bibehöll i det längsta sin personliga välvilja för Armfelt; icke så hans ministrar, för hvilka de skarpa sanningarna och de bitande infallen i längden icke kunde vara behagliga. ††)

*) v. Müller till Thugut $\frac{1}{9}$ 1803. (Fournier, anf. st., s. 81).

**) Dep. $\frac{2}{2}$ 1803 (R. A.)

***) Han satt till bords mellan kejsaren och kejsarinnan, något som ansågs endast tillkomma furstliga personer, var inquarterad hos ärkehertig Karl o. s. v. (Bref till J. De la Gardie $\frac{21}{9}$ 1803, Lunds Univ. Bibl.; Jfr Ehrenström, Anteckn. II: 536 o. f.)

†) Dep. $\frac{23}{3}$ 1803. (R. A.)

††) Armfelt ansåg kejsar Frans vida klokare än hans rådgifvare. «Hufvudet för allt, skrifver han, vet bättre, vill bättre, gjorde bättre än alla andra; om man ej hindrade honom att göra själf, och om han ej saknade hos sig den så nödiga högfärd hos en styrande att tro sig själf.» ($\frac{9}{7}$ 1803; till Brinkman, Trolle Ljungbys arkiv). — Kejsar Frans' stora arbetsamhet och samvetsgrannhet äro bekanta; men hans begåfning räckte ej utöfver det detalj-

Själff gjorde Armfelt sig inga illusioner om verkan af sitt uppriktiga språk. »De säga blott», skrifver han till sin hustru, »le général Armfelt est un homme de beaucoup de génie et très-franc; men hvarken geni eller franchise är dem till nytta.» Den makt, han representerade, var ej heller sådan, att synnerligt afseende behöfde fästas vid hans ofta förflugna ord; och den personliga sympati, som kejsar Frans ännu hyste för den unge konungen af Sverige, bidrog väl äfven till att lemna hans sändebud en viss frihet. »Ack», sade kejsaren mer än en gång till Armfelt: »om konungen af Sverige hade lika mycket makt som han har upphöjda tänkesätt! Då skulle vi icke vara så olyckliga.»*)

De mera speciella diplomatiska uppdrag, som Armfelt å sin konungs vägnar hade att utföra under det första året af sin Wienervistelse, voro icke af synnerlig vikt och kröntes icke heller med framgång. Konung Gustaf Adolf, som mera än någon af hans föregångare efter Sveriges stormaktstid hade sina ögon riktade på Sveriges ännu återstående tyska besittning Pommern, önskade såsom tysk riksfurste förvärfva ökad glans och inflytande. Vid riksdagen i Regensburg hade svenske ministern Bildt fått i uppdrag att, utom för Pommern, åt honom utverka ännu tvenne »viril-stämmor», nämligen en för Rügen och en för Wismar. Armfelt skulle vid kejsarliga hofvet understödja detta förslag; och icke nog därmed, han skulle där söka utverka, att Pommern upphöjdes till kurfurstendöme. Anledningen härtill skulle tagas af det väckta förslaget om kurfurste-kollegiets förökning och storhertigens af Toscana ifrågasatta utnämning till kurfurste. Innet af dessa önskningsmål, mera egnade att tillfredsställa konungens af Sverige fåfånga och öfverdrifna begrepp om sin värdighet, än att bereda någon verklig fördel åt hans rike, blef vunnet. Gustaf IV Adolf var ej den ende, som eftersträfvade kurfurstevärdigheten. Framställningar i samma syfte hade gjorts af hertigen af Mecklenburg, landtgreffen af Hessen samt konungen i Danmark, såsom hertig af Holstein. Kejsarliga hofvet löste svårigheten genom att i höflig form afböja alla dessa önsksningar.***) Med afseende på frågan om ökandet af Sveriges röstantal vid riksdagen i Regensburg blef utgången densamma. Colloredo och

arbete, hvarmed han själf belastat sig. Se Cobenzl's bref till Colloredo, 1805, tr. hos Fournier, anf. st., s. 106.

*) A:s dep. 19/1 1803 (R. A.)

***) Cobenzl medgaf med afseende på Sveriges anspråk, enligt Armfelts ord, «que le principe était juste.» (Dep. 8/1, 28/6, 23/7 1803. Konungens instruktioner i denna fråga äro daterade 20/9, 10/12 1802. R. A.)

Cobenzl gifvo undvikande svar och skyllde på att Preussens intriger lade hinder i vägen härför. *)

Mera beredvilligt var kejsrerliga hofvet att medverka till utjämmandet af den spänning mellan Sverige och Ryssland i början af 1803, hvartill den bekanta tvisten om bron vid Abborrfors gifvit anledning. Kejsaren förklarade för Armfelt, att Österrikes sändebud i Petersburg, baron Hudelist, erhållit instruktioner, som vore gynnsamma för Sveriges intressen i denna tvist. **)

* * *

Armfelts ekonomiska förhållanden medgifvo icke, att han under första året af sin Wienervistelse kunde tänka på att där bygga bo med hustru och barn. Grefvinnan Armfelts anställning vid hofvet såsom vårdarinna af de kungliga barnen utgjorde äfven ett hinder härför. Sedan hennes befattning i slutet af 1803 helt oväntadt upphört — såsom Armfelt och hans hustru ansågo, på grund af en nyck hos drottning Fredrikas moder ***) — blef det fråga om familjens återförening i Wien. »Nog kan du tänka, min allra käraste gumma», skrifver Armfelt, »att min största glädje skulle vara att reunera mig med dig.» Men vistelsen i Wien under år 1804 var oregelbunden, ofta afbruten af resor och led snart mot sitt slut, så att frågan förföll.

*) A:s dep. 21/6 1803. (R. A.)

**) Från denna tid, då förhållandet mellan Sverige och Ryssland var spändt, berättar A. följande anekdot i bref till sin hustru. Såsom bekant hade kejsar Alexander illa upptagit, att konung Gustaf Adolfs andre son fick titeln »storfurste af Finland.» Såsom en tillrättavisning påbjöds af kejsaren, att det i freden i Nystad till Ryssland afträdda Viborgska guvernementet skulle kallas »Finska guvernementet». — Då en medlem af ryska beskickningen i Wien berättade Armfelt detta, svarade han: «C'est jolî à l'empereur! Il veut faire voir dans tout cela sa justice, puisque ce gouvernement devrait à juste titre appartenir au reste.» Anekdoten saknar icke intresse, då man känner det inflytande, som Armfelt ett årtionde senare kom att öfva på återföreningen af Viborgs län med det öfriga Finland.

***) Några hithörande aktstycken finnas tryckta hos Ahnfelt, Ur Sv. hofvets och aristokratiens lif, I: 106. Flera finnas i R. A., bl. a. ett bref från grefvinnan A. till Gustaf IV Adolf, hvori hon oförbehållsamt frågar, om detta afsked vore att betrakta som en »förgylld disgrâce» (26/12 1803). I bref till sin hustru från Karlsruhe försäkrar Armfelt, att konungen personligen, »så gärna som han lefver, vill se dig hos sina barn; men nu är ej mer än en vilja; gamla fruns (markgrefvinnans af Baden), som gifver åt dottern sina instruktioner, hvilka blifva punctuellement exequerade i stort och smått.» Flera bref till grefvinnan Armfelt från Gustaf IV Adolf och hans gemål under samma tid äro dock skrifna i den vänligaste ton. (Åminne arkiv).

Alldeles utan familj var Armfelt dock icke: två små tre- och fyrråriga flickor, hans adoptivdöttrar — den ena var hans verkliga dotter *) — erhöles här i Wien i hans hus sin första uppfostran under ledning af en fransk bonne. I deras barnkammare trufdes den mångförfarne världsmannen gärna. »När jag kommer i mina små flickors rum, så är jag ej mer än tre, fyra år gammal liksom de.» Där lekte och rasade han som ett barn; där satte man värde på hans barnslighet, säger han. »Där är min rätta plats; i den stora världen är man antingen öfver eller under mitt förstånd.» — Ännu en ättling af Armfelt var där hans dagliga sällskap: det var den unge Maurice L'Eclair, **) nu en 23-årig svensk officer, som i Wien antog namnet Clairfelt. Uppfostrad i Sverige på sin faders bekostnad, hade han varit honom följaktig på hans resor i Tyskland under en del af det sista året, och blef längre fram hans adjutant och en af hans tappreste vapenbröder. — Denna krets ökades på sommaren 1803 genom ankomsten af Armfelts legationssekreterare, öfverstelöjtnanten A. F. Reutersvärd; dennes företrädare, den såsom konst-kännare bekante F. S. Silfverstolpe, hade kort efter Armfelts ditkomst lemnat Wien, såsom det synes, på egen begäran.

Ett kärt besök erhöles Armfelt under sommaren 1803. Det var hans vänner och olyckskamrater från högmålsprocessen 1794, Ehrenström och Aminoff, som här sammantråffade hos den, hvars oförsigtighet nära bragt dem båda i fördärfvet. Ehrenström reste i ett slags offentligt uppdrag; men konung Gustaf Adolf hade själf låtit honom förstå, att detta var en förevändning för att bereda honom tillfälle att i Wien sammanträffa med Armfelt. ***) »Vårt möte i närvarande omständigheter, berättar Ehrenström, efter de svåra olyckor oss öfvergått, kunde ej annat än vara lika rörande som märkvärdigt.» Armfelt skrifver till sin

*) Se detta arbete, II: 362. Frih. Fredr. Armfelt, som stod i faders ställe för detta barn, hade 1802 lemnat slottet Sagau och återvändt till Sverige. Detta blef anledningen till att de båda barnen, af hvilka den äldre var Fr. Armfelts dotter, flyttade till Wien och sedan uppfostrades i Armfelts hus. Grefvinnan Armfelt, alltid öfverseende, blef den ömmaste moder för dem båda och fann en särskild anledning att älska «Vava» (Gustafva) däri, att hon så lifligt erinrade henne om hennes make (grefvinnan A. till sin man ^{27/12} 1805).

**) Se detta arbete, I: 150. Det är om denne «Mauritz», som det i Schinkels Minnen, III: 312, införda bref talar. Fröken Rudenschöld följde för Armfelts skull med intresse den unge L'Eclairs uppfostran. Ett ojäfaktigt vittnesbörd, att denne varit en «kärleksphant», som fröken Rudenschöld egt med Armfelt (Ahnfelt, Ur Sv. Hofvets lif, V: 68) innebär sålunda icke detta bref.

***) Ehrenströms Anteckn., II: 486.

hustru: »Ehrenström, som är ankommen, gör mig confus af glädje och joller i alla ämnen. Jag väntar Aminoff hvar minut. Döm om mina reflexioner öfver Försynens underverk, då vi kasta ögonen på 1793 och 1794! Hade man då kunnat hoppas, att vi tre skulle vara tillsammans i mitt hus?»

Tillsammans med dessa vänner firade Armfelt minnet af sin bröllopsdag den 7 Augusti — »den dag, som genom de heligaste band förknippat mina öden med den bästa och dygdigaste maka, som jag tror existerat, utom min saliga mor.» Armfelts fromma moder hade nyss förut aflidit; de tre vännerna fjärran från fäderneslandet gråto tillsammans vid läsningen af det rörande griftqväde, som den unge Franzén egnat den bortgångna. *) — För öfrigt fann han Aminoff vara sig lik, »precist som han var för 15 år sedan: småkär i alla hvita hucklen, ifrig, agiterad och charmerad åt allt, då han är glad». Ehrenström däremot var »sombre, melankolisk, inkapabel att en enda minut glömma sina olyckor, men en skarpsynt och sann observatör», säger Armfelt. »sådan som konungen skulle behöfva i denna moment i Konstantinopel.» **) — Förslaget att skaffa Ehrenström en diplomatisk anställning i Konstantinopel sysselsatte vid denna tid lifligt Armfelts sinne. Det öfvergäfs, liksom många andra förslag till betryggande af Ehrenströms framtid. Öfverhufvud spelar omtanken om den hårdt pröfvade vännen, som »aldrig kunde glömma den förbannade schavotten» en stor rol i Armfelts brefväxling. Han beundrade honom såsom »ett ståtligt och väl organiseradt hufvud»; och Ehrenströms öde låg honom mer än någonsin om hjärtat, sedan han i Wien sett hans dystra sinnesstämning.

Förevändningen för Ehrenströms resa togs från upptäckten af den bekante Bohemans papper, hvilka upplyste om tillvaron af »Asiatiska Förbundet» och dess hemliga förehafvanden. ***) Den hemlighetsfulle illuminaten, som länge omhuldats af hertig Karl och som nu helt plötsligt kastades i fängelse och landsförvist, hade ingifvit äfven Armfelts lättrolliga sinne lifliga farhågor. Det var han, som först framkastade förslaget att Ehrenström skulle utsändas för att utforska »grunden och källan till Bohemans hemliga förehafvande». Han misstänkte, liksom tio

*) Franzéns Samlade dikter (1868), III: 319.

***) Ett minne af detta sammanträffande i Wien är den tafla med de tre vännernas porträtt, som Armfelt lät måla, och som finnes reproducerad i ett (ganska sällsynt) kopparstick, graveradt af J. Pichler.

****) Se härom Ehrenström. II: 485 o. f., Schinkel, Minnen IV: 147, Bohemans egna anteckningar, tr. i Ridderstads »Gömdt är icke glömdt», III: 9, samt Trolle-Wachtmeister, Anteckn., s. 23 o. följ.

är förut, hemliga anläggningar mot den unge konungens lif: dennes sjuklighet berodde, enligt hans tro, på förgiftningsförsök; illuminaternas syfte stode i sammanhang med »jakobinismen». Om Reuterholm, hvilken för honom ännu gällde som urtypen af grymhet och blodtörst, heter det i ett bref till hans hustru, att han »ännu ej nedlagt sina broderliga och kärliga liaisons med sina confratres i Sverige». »Gud hjälpe konungen till helsan och bevara honom!» skrifver Armfelt på sommaren 1803; »men jag tillstår, att jag är så frapperad af Reuterholms resa norrut, att jag ej kan blifva tranquille. Det är ett djäfvulens anhang».

Det ansågs, att Armfelt från Wien varit den förste, som gjort Boheman misstänkt såsom en samhällsvådlig person. *) I Armfelts depescher omnämnes, att han en gång haft ett samtal med kejsar Frans om illuminaternas sekt. Dess tillvaro var känd af kejsaren, medlemmar af denna sekt sades hafva blifvit afträttade i Ungern. Armfelt sökte vid kejsarliga hofvet utverka, att Boheman, om han komme i tyska riket utanför Preussen och Hannover, skulle gripas och föras till en af fästningarna i Banatet. **)

Detta nit var sannolikt öfverflödigt; den mystiske »hofsekreteraren», som kom sådan förskräckelse ästad i Stockholm 1803, blef tvifvelsutan strängare behandlad än som med lag och rätt var förenligt. Men Armfelts åtgörande i denna fråga kunde icke hafva någon annan grund än nit för bevarandet af Sveriges samhällsordning och den unge konungens lif. »Dess död, säger han, vore för Sverige dess sista dödsknäck och för mig en particulier ett mer än grufligt öde.» ***)

Bland de diplomater, som samtidigt med Armfelt vistades i Wien, förde gammal bekantskap mera än personlig sympati honom närmast tillsammans med ryska sändebudet Rasumowski, densamme som en gång såsom ryskt sändebud i Stockholm fick tjena till förevändning för Gustaf III:s ryska krig, nu sedan många år bosatt i Wien, hvarest han gjort sig mera känd för sitt högdragna väsen än för politiskt inflytande. Politiska sympatier närmade Armfelt till engelska sändebudet Paget, en ex-

*) Se J. v. Engeströms Anteckningar, s. 271.

***) A:s dep. ¹⁰, ⁷, ⁹ 1803 (R. A.)

***) A. till sin hustru, ¹³, ⁷ 1803.

centrisk man, som enligt Armfelts ord, »om han icke hade den fördelen att vara engelsman, skulle gälla som förryckt». *) Såsom ett bevis för Pagets excentriska lynne och det hat mot Bonaparte, som var ett af föreningsbanden mellan honom och Armfelt, må anföras följande anekdot, hemtad ur ett af Armfelts bref. Vid en middag, som Paget gaf i Wien den 2 December 1804, händelsevis samma dag som Bonaparte kröntes till kejsare, anmärkte Armfelt, att det var kröningsdagen som han firade. Paget svarade intet, men mot slutet af middagen lät han fylla glasen och propulerade följande skål: *A la mort du coquin, qui se fait couronner aujourd'hui!* — »Om du hade sett, skrifver Armfelt till sin hustru, huru våra Wienergubbar sågo ut i synen vid det tillfället, så hade du skrattat dig till döds. De drucko, men vände sig om för att se, om deras lakejer ej redan sprungit bort för att denoncera dem.»

I de kretsar, i hvilka Armfelt rörde sig, syntes äfven den ryktbare politiske skriftställaren Friedrich v. Gentz. En annan icke mindre bekant kontrarevolutionär agent, grefve d'Antraigues som länge varit bosatt i Wien, hade lemnat denna plats, kort innan Armfelt anländt dit; men i Dresden, som d'Antraigues, utsett till observationspunkt för sin verksamhet såsom hemlig politisk agent, hade de sammanträffat på sommaren 1802; **) och bekantskapen fortsattas genom en liflig brevväxling, som tog sin början under Armfelts Wienertid. En tredje politisk skriftställare i samma syfte, med hvilken Armfelt under sin Wienervistelse knöt nära förbindelse, var den schweiziske historieskrifvaren Johannes von Müller.

I dessa tre, Gentz, d'Antraigues och von Müller, egde Napoleon sina mest förbittrade motståndare inom Europas press; och gemensamhet i politiska åsikter förenade dem alla med Armfelt — i någon mån äfven en viss äfventyrlighet i lefnadsöden och yttre ställning. Lysande var dessa mäns skrifställarebegåfning; äfven deras föga utarbetade enskilda bref till Armfelt visa, med hvilken talang dessa kontrarevolutionära skribenter förde pennan. Dessa bref äro ej sällan aktstycken till Europas samtida historia af stort intresse. Men de visa äfven dessa politiska partigångares svagheter. Dessa legitimitetens riddare voro visserligen inga

*) Yttrandet förekommer i Armfelts «*Aperçu de la situation actuelle de la maison d'Autriche*» (R. A.).

**) Möjligen var bekantskapen äldre, från något af Armfelts föregående besök i Wien, och föranledd af gemensam förbindelse med drottningen af Neapel. Se Pingaud, *Un agent secret sous la révolution et l'empire*, le comte d'Antraigues, s. 218.

»preux chevaliers»; egennyttan och intriglusten hafva satt fula fläckar i deras historia.

Armfelt, som tvifvelsutän ej undgick att taga intryck af dessa mäns allmänna åskådningssätt och som af dem alla bemöttes med smickrande artighet, torde personligen hafva stött Friedr. v. Gentz närmast. I Wien tillhörde de, såsom nämnt är, samma politiska umgängeskrets. I sina »Tagebücher» har Gentz bevarat dess minne, såväl som minnet af sin förbindelse med Armfelt. Det var i Dresden på sommaren 1802, som Gentz gjorde Armfelts bekantskap, och deras förbindelse räckte långt efter samvaron i Wien. *) För Armfelt hyste Gentz aktning och tillgifvenhet, att döma ej blott af deras brevväxling, utan äfven af yttranden i andra bref från Gentz. Han har i sina »Tagebücher» betecknat Armfelt såsom »das Orakel des engeren Cirkels» af den förnämna Wienersocietet, där den utmärkte skriftställaren var så hemmastadd. »Med djup smärta såg jag Armfelt skiljas härifrån», skref han vid Armfelts afresa från Wien. »Det finnes ej många hans likar. Älska honom äfven i mitt namn, ty han kan verkligen ej blifva för mycket afhållen.» **)

Armfelt använde Gentz' penna längre fram, såsom vi skola se, i Sveriges intresse. I Wien erhöi deras gemensamma umgängeskrets, icke minst genom Armfelt och Gentz, en politisk betydelse: Österrikes fredliga politik egde där sina mest förbittrade motståndare. I dessa salonger, som besöktes af motståndarna till Frankrikes nya ordning, af franska emigranter och schweizare, af engelsmän och ryssar, af entusiastiska damer och missnöjda diplomater, utbildades ett krigsparti: »dess program var kriget, icke blott en eller några enstaka stater, utan hela kontinentens mot den fruktansvärde fienden och hans sträfvande mot universalmonarkien.» ***)

*) Gentz berättar att A. i Dresden försett honom — han var då på väg till London — med en växel. Vid spelbordet vann han af A. 200 Thaler. (Tageb., Aug. 1802. s. 31).

**) Se Gentz' Tagebücher s. 38, 46, samt hans bref till J. v. Müller ¹⁶/₁₂ 1805 (tr. i Briefe an J. v. Müller, herausg. v. M. Constant, I: 152, 185).

***) Se Fournier, anf. st. s. 123—124, hvarest denna krets och dess inflytande skildras. Åt Armfelt egnar förf. särskild uppmärksamhet och karakteriserar honom på följande sätt: «Armfelt var ein geistvoller Mann und ein offener Charakter, nur über das Maass leidenschaftlich und leichtfertig. Ein erbitterter und rücksichtsloser Widersacher des friedlichen Systems des Wiener Cabinets, berichtete er in klaren Worten und ohne Chiffren zu gebrauchen die abfälligsten Dinge über Colloredo und Cobenzl nach Hause.» — Fournier anser äfven att A:s uppgifter i ministerberättelserna icke alltid voro riktiga.

I en mindre bemärkt ställning än Gentz' och Armfelts här nämnda gemensamma umgängesvännar lefde Joh. v. Müller, redan då en inom Europas vetenskapliga litteratur berömd man. Hans flitiga penna och stora arbetsförmåga räckte till ej blott för vetenskapligt författarskap och historisk forskning samt till fyllandet af en anspråkslös ämbetsställning vid kejsarliga biblioteket i Wien. Han spelade äfven en politisk rol, ehuru den på grund af hans yttre ställning måste blifva underordnad. Liksom Armfelt, Gentz och d'Antraigues var han högst missnöjd med den hållning, som den österrikiska regeringen intagit. Det gemensamma hatet mot franska revolutionen och Bonaparte torde hafva varit det första föreningsbandet mellan Armfelt och v. Müller; personlig tillgifvenhet och ömsesidig aktning gaf sedan färg åt deras förbindelse.

Till v. Müllers missnöje med förhållandena i Wien bidro äfven personliga anledningar. Han hade hoppats att efter den bekante v. Swieten — Haydns och Mozarts vän, som kort förut afidit — blifva föreståndare för det kejsarliga biblioteket i Wien. Denna förhoppning slog fel; han rönt mer än ett bevis på de styrandes ovilja, censuren lade hinder i vägen för utgifvandet af hans arbeten, hans ekonomiska ställning blef bekymmersam. *) Sina bekymmer utgöt han för Armfelt i talrika bref och biljetter, hållna i en förtrolig ton, vittnande om nära personlig förbindelse. Armfelts alltid öppna hand lättade hans ekonomiska betryck; genom Armfelts inflytande hoppades v. Müller få en fördelaktigare anställning annorstädes, sedan han vändt den otacksamma kejsarstaden ryggen. Han begärde och erhöll Armfelts rekommendation hos Gustaf IV Adolf, som han uppvaktade i Karlsruhe i Juli 1804. **) — Till gengäld synes v. Müller hafva varit Armfelt behjälplig med åtskilligt arbete af litterärt-politisk art, som tillhörde dennes ämbetsverksamhet. Det har ansetts att

*) Till dessa bekymmer kom äfven obehaget af det bedrägeri, för hvilket v. Müller var utsatt i Maj 1803, och som fullständigare upplyses af hans bref till Armfelt än det af v. Müllers biografer blifvit berättadt. En ung man — hans namn var Hartenstein — hade vunnit den ryktbare forskarens välvilja och förtroende. Genom fingerade bref i v. Müllers namn, genom falska växlar och lögnaktiga rykten hade denne «monstre-fripon» bragt sin välgörare nära ekonomisk ruin, undergrävt hans ställning och prisgifvit hans namn åt skandalen (se Fournier, *anf. st.*, s. 125). Detta blef anledning till att v. Müller redan första året af Armfelts vistelse i Wien för alltid lemnade denna stad. (Se Müllers *Sämmtl. Werke*, 1835, XXIX: 25, XXXII: 245 o. f.).

**) Se Armfelts och v. Müllers bref till Gustaf IV Adolf 18°/₅, 1°/₇ 1804. (Ups. bibliotek).

v. Müller låtit använda sig såsom hemlig kunskapare i det österrikiska kansliet, särskildt för d'Antraigues' räkning; *) möjligen gjorde han äfven Armfelt dylika tjänster. Han fick del af dennes politiska uppsatser och biträdde honom möjligen med utarbetandet af hans ofvannämnda »Aperçu» öfver förhållandena i Österrike. Till hans genomläsning anförtrorde Armfelt sina memoarer. **)

Medan Johannes v. Müller, Bonapartes förklarade motståndare under århundradets första år, slutade sin bana med att såsom öfverlöpare gå i hans broders, lydskonungens af Westfalen tjänst, förblef den tredje af det här nämnda kontrarevolutionära klöfverbladet, d'Antraigues, trogen sitt hat till sakernas nya ordning i hans fädernesland. Armfelts förbindelse med honom räckte ända till d'Antraigues' plötsliga död 1812. ***) Det har af d'Antraigues' biograf †) annmärkts, att Armfelt varit en af de ytterst få — jämte honom nämnes J. J. Rousseau och den spanske diplomaten Las Casas — som hade mött d'Antraigues med förtroende och som denne ända till slutet af sin bana visat tillit och tillgifvenhet. Studiet af d'Antraigues' papper — bland dem finnas äfven åtskilliga bref från Armfelt — har ej varit egnadt att gifva en tilltalande bild af denne fanatiska kontrarevolutionär. Det sades, att han själf uttalat sin önskan att få blifva »kontra-

*) Pingaud, anf. st., s. 220.

**) Se v. Müllers Werke, XXXII: 247: «General A. gab mir ein Manuskript über Gustav III, seinen Freund, welcher mich stärkte; ich sah den unerschütterlichen König durch seine hohe Entschlossenheit Ressourcen finden und unerwartet seiner Feinde Bewunderung werden.» Själf skref han till Armfelt, sedan denne lemnat Wien: «Tous les jours, en contemplant votre portrait, je pense à vous avec bien de la tendresse; et souvent, en lisant les Vies de Plutarque et semblables, je pense, que la vie de ces siècles actifs, où l'homme était quelque chose, vous aurait bien convenu et que j'aurais aimé d'être votre historien.» — Han anhöll, att om A. ej själf publicerade Gustaf III:s bref och sina egna memoarer, få förtroendet att mottaga dem i testamente (22/6, 1805). Längre fram skref han i samma ämne (23, 1806): «Je vous remercie tendrement du legs de vos brouillons. Soyez sûr du soin religieux que j'aurai d'en tirer parti pour réveiller, s'il se peut, par leur moyen dans les jeunes coeurs ces principes et cette manière de penser qui fait la gloire de votre nom. — Un jour que la postérité jettera sur nos temps ces regards de compassion, que nous inspirent les derniers siècles de la liberté Grecque et de la gloire de Rome, quelqu'un dira: le général Armfelt était digne d'un âge plus héroïque et plus élevé; cependant il eut le bonheur qu'un ami recueillit ses cendres, pour les consacrer à jamais dans le temple de la mémoire éternelle.»

***) Han föll för mördarehand: gärningsmannen, en af honom kort förut afskedad italiensk betjent, gaf äfven sig själf döden; och det har måst förblifva outredt, huruvida mordet var att anse såsom en yttring af enskild hämnd, eller var att anse såsom ett politiskt mord.

†) Pingaud, anf. arbete, s. 219.

revolutionens Marat» och låta »100,000 hufvuden springa». Men d'Antraigues' omfattande politiska författarskap, så väl det offentliga som det enskilda och hemliga, tjente minst lika mycket enskilda syften och vinningslystnad. Sanningen kom ofta till korta under det politiska spioneriet och intrigerna. Dylika utgjorde denne emigrants egentliga lifsluft och han misstroddes i själva verket af alla. Han lät sina tjänster dyrt betalas från så många håll som möjligt; han åtnjöt tidtals pensioner från Madrid och Neapel, från Wien och Petersburg, slutligen, sedan alla de öfriga upphört, från London, dit han flytt från Dresden. Om de olika regeringar, af hvilka han lät betala sig, följde skilda banor, bekymrade honom föga. »Han tillämpade, säger hans biograf, på sitt sätt evangeliets föreskrift: Du skall icke låta din högra hand veta hvad den venstra gör.»*)

Med allt detta var grefve d'Antraigues dock genom sin fångslande personlighet och sin glänsande framställningsgåfva en makt i det kontrarevolutionära Europa; och hans hat återgäldades af Napoleon i fullaste mått. På Armfelt gjorde den snillrike mannen ett lifligt intryck. Efter deras sammanträffande i Dresden 1802 skref han: »I våra dagar skulle behövas konungar som Henrik IV och adelsmän som d'Antraigues». Sedan fann han dock enligt ett följande bref, att mycket var att anmärka mot dennes »moralité», och Armfelts förtroende torde ej hafva varit så odeladt som hans beundran för talangen. Förbindelsen med d'Antraigues kunde ej annat än i samtida politikens ögon ställa Armfelt på samma linie som de oförsonliga emigranterna. Karakteristiskt för uppfattningen af hans ställning var ett yttrande i Moniteuren, föranledt af underrättelsen om de neapolitanska Bourbonernas fall: »Drottningen af Neapel, hette det, bör nu begifva sig till London och öka antalet af intrigmakare där . . . Dit kan hon, om hon finner det lämpligt, kalla baron Armfelt samt herrarna Fersen och d'Antraigues.»**)

*) Pingaud, anf. st. s. 133. 352. Jfr Fournier, anf. st., s. 100, hvarest berättas, att d'Antraigues, oakadt sitt hat mot Bonaparte, lät köpa sig af Österrike (1803), för att genom sitt inflytande hos Czartoryski bevara freden. Ehuru dennes förtroendeman, stod han äfven sedermera i brefväxling med Cobenzl i Wien och motverkade där ryska sändebudet Rasumowskis inflytande, äfven sedan kejsar Alexander var sinnad att låta kriget mot Napoleon bryta löst (d'A. till Cobenzl, Sept. 1804, anf. st., s. 226 o. f.).

**#) Le Moniteur 5/1 1806, cit. hos Pingaud, s. 348. Ett prof af tonen och framställningssättet i d'Antraigues' bref till Armfelt må här anföras. Han skrifver (1806) rörande Europas allmänna politiska ställning och revolutionens och kejsardömet framgång: «Je suis trop royaliste pour être utile à des rois; je fais profession d'être dévoué à la royauté, mais de n'être esclave

Förbindelsen med denna kontrarevolutionära trio, knuten i Wien och sedan under åtskilliga år fortsatt, har förtjenat att i Armfelts historia behandlas något utförligare och i ett sammanhang. Den blef, såsom vi sett, ej utan inflytande på hans ställning och åsigt. Åt hans Wienerlif gaf den äfven en viss färg, ehuru visserligen icke uteslutande. Mycket annat än politiken sysselsatte där den mångfrestande mannen. I det hela voro dessa år, 1803 och en del af 1804, en af de lyckligaste och lugnaste perioderna af hans växlingsrika lif.

* * *

Om de offentliga förhållandena i Österrikes hufvudstad ej voro uppmuntrande vid denna tid, så sagnades däremot icke villkoren för angenäma enskilda förhållanden och ett gladt umgängeslif. Armfelts bref från början af hans vistelse i Wien öfverflöda visserligen på spetsiga anmärkningar öfver den tyngd och andefattigdom, som syntes honom utmärka kejsarstadens sällskapslif, hvarest den materiella njutningen spelade en så väsentlig rol. »Allting här är mage», säger han; »om det finnes en själ hos Wienarna, så sitter den långt ner i magen, omgifven

d'aucun roi, ni le courtisan d'aucun ministre. . . J'ai le plus profond respect pour la Providence, mais enfin, je ne puis pas m'empêcher de croire que Dieu se moque de nous tout ouvertement, et cela n'est pas bien, car en vérité, la plaisanterie est trop forte. . . Il sort de cette main divine au milieu des guénilles, dont il lui plaît de couvrir le monde, une myriade de princes, tous fort bonnes gens, tous bons à être d'excellents bourgeois, les plus honnêtes banquiers du monde, ou de fort bons gentilshommes courant le lièvre. Ces bonnes gens se trouvent couronnées, sans trop savoir pourquoi, deviennent dans leur enfance la proie des bavards, des marchands d'opinion, des philanthropes, et dans leur âge mûr le jouet de tous ces coquins, pour finir par être leurs victimes dans leur vieillesse. Sur ce siècle corrompu par cette profusion de sottises, et qui eût bien pu se trainer tant bien que mal jusqu'à un autre siècle, cette même main lance un tas de brigands, haletant d'après l'or et le sang, ivres de grossièretés, de carnage, de mépris et d'impudence, qui . . . se mettent à égorger, à brûler au nom de la philosophie, à détruire au nom de la philanthropie et à torturer les hommes dans tous les sens . . . Au milieu de tout ce tapage, où l'un pleure, l'autre crie, s'élève un colosse. Ses pieds reposent sur le fumier et sa tête s'élève aux cieux. Celui-là veut et ose. Il dit: 'Je veux que vous entriez dans le fumier, d'où je sors, et je veux être seul, la tête élevée, en Europe. Vous vous étonnez de la bassesse de mon origine, et, pardieu, je vais vous étonner le monde de la bassesse de votre âme.' Et aussitôt le colosse les couvre du fumier, sur lequel reposent ses pieds; et voilà ces morceaux du fumier qui s'arment, se couvrent de couronnes et fraternisent avec nos philanthropes. Cela durera jusqu'au moment où, ennuyés de leur siècle, les nouveaux venus chasseront les vieux à coups de pieds.»

af en pastejdeg eller en stekt höna.» Allting i detta samhälle föreföll honom »murket och ruttet»; i den förnäma världen hade umgänget »karakteren af en likprocession»; »talar gör man endast hos prinsen af Ligne». Valsa kunde man visserligen — denna dans gjorde från Wien vid denna tid sitt inträde i det europeiska sällskapslifvet — »man behöfde nämligen icke befara att bli yr i hufvudet, ty man hade ingenting däri». — Men den godmodighet, som sedan gammalt är Wienerlynnets kännemärke, förfelade icke att småningom stämma honom blidare. »Folket är här godt, genomgodt», skriver Armfelt, »d. v. s. man är icke god politiker, god general, god artist, god kock, god betjent, god kusk — allt det där är man ganska medelmåttigt; men man är en god människa, god man och qvinna, utan svek och hat. Detta är mycket, det är sällsynt, och det behagar mig, fastän det någon gång förefaller tråkigt.»

Från början fann han sig vara »väl considererad och fêterad; alla gamla käringar, hvilkas (boston-)parti jag gör, finna mig oförlikneligen söt. Kaka söker maka», skriver han i början af 1803. Men det var icke blott de äldre damerna vid spelbordet, som funno behag i Armfelts sällskap. »Vet du väl», heter det i ett annat bref till hans hustru, »att då jag bryr mig om att språka med ungdomen — som ej ofta sker, ty kropps- och sinnesplågor ligga oftast i vägen — så slå alla vackra flickor en cercle omkring mig, som om jag vore tjugo år, och glädjen står i taket.» Det gick i Wien som annorstädes, vid konung Gustafs hof under ungdomsåren, i Neapel under förföljelsen och i det kurländska furstehemmet på Löbichau, — ännu var Armfelt, åren och sjukdomarna till trots, damernas gunstling. En af stjärnorna på Wienersocietetens himmel, den sköna grefvinnan Lanskoronska, född Rzewuski, af polsk börd, fann i honom »le plus adorable des hommes»: om det svärmeri, som förenade dem, bär en ännu bevarad brefväxling vittne. Hos grefvinnan Lanskoronska fann Armfelt ett andra hem och en umgängeskrets, som slutligen med varma band fästade honom vid Wien.

Till denna krets hörde åtskilliga damer af Wienersocietetens högsta aristokrati, Armfelts gamle vän och själsfrände, den ryktbare prinsen af Ligne, furst Lobkowitz, några franska emigranter, markis de Bonnai, grefve de la Marck, m. fl. Nära slöt sig Armfelt till arfprinsen af Würtemberg, sedermera detta lands konung, »en allrakäraste ung prins, säger Armfelt, med vett, kunskaper, karakter, solidité och en ovanlig modesti.» På grund af oenighet med sin fader lefde den unge fursten i Wien i ett slags förvisning från sitt hem och innehade en anställning med generals.

grad i österrikiska armén. Under senaste tiden af sin Wienervistelse knöt Armfelt närmare förbindelse med den unge ärkehertig Johan af Österrike, Joh. v. Müllers lärjunge, anhängare af de politiska meningar, som omfattades af Frankrikes motståndare — en förbindelse, som sedermera underhölls genom flerårig brevväxling. Ehrenström har i sina anteckningar skildrat dessa Armfelts personliga förhållanden och den umgängeskrets, i hvilken han var en firad och beundrad gäst.*).

En liten interiör ur Armfelts Wienerlif, hemtad ur ett af hans bref, må här finna en plats såsom afslutning till skildringen af hans enskilda förhållanden i den glada kejsarstaden vid Donau. Det var Gustafs-dagen, Armfelts namnsdag, den 6 Juni 1804. Han väcktes på morgonen af musik i trädgården — han bebodde ett af honom själf smakfullt inredt hus i en af Wiens förstäder. Det var fosterländska toner som ljödo: abbé Vogler, en gammal bekant från Gustaf III:s hof, nu bosatt i Wien, hade arrangerat variationer af melodien: »Min salig far, han var en Vestgöte, han, han.» Tio till tolf damer af husets intima umgänge, klädda som nymfer, »vackra som amoriner», helsade dagens hjälte vid frukostbordet, som var öfverhöljdt med blommor; små flickor, klädda som genier, räckte honom skänker och korgar med blommor, under sång och Voglers musik. Festen fortsattes med middag i Pentzing hos grefvinnan Lanskoronska. På aftonen spelades hos ryske ambassadören Rasumowski till Armfelts ära ett proverb med titel: »Quel est le meilleur et le plus brave?» — Den glada festen, som sälunda fortsattes hela dagen, var icke slut förr än kl. 3 på morgonen. »Den erinrade mig, säger Armfelt, om tusen saker från äldre lyckligare tider och talte lika mycket till min känsla, som den smickrade min egenkärlek.» — Några dagar senare var det glada sällskapet åter samladt hos furst Lobkowitz i dennes trädgård, festligt illuminerad. I marknadsstånd mellan boskéerna försålde damerna hvarjehanda märkvärdigheter: bland dem var en bokkatalog, upptagande »Les éloges du général Armfelt sur la révolution Française et ses résultats, 5 vol. in folio».

Det var med minnet af detta glada sällskapslif som Armfelt, då han stod färdig att skiljas från Wien, utbrast i ett bref till sin dotter: »Ack, förtjusande Wien! Man hade frihet att göra hvad man ville; omgifven af den älskvärdaste umgängeskrets, kunde man glömma, att man hade ett offentligt uppdrag

*) Se Ehrenström, Anteckningar, II: 505, 536 o. f.

och alla de obehag, som ofta däraf blifva följden. Så länge jag lefver, kommer jag att sakna Wien!» *)

* * *

På sommaren 1803 anträdde konung Gustaf Adolf och hans gemål den resa till Tyskland, som i många afseenden blef ödesdiger och kan sägas bilda skiljegränsen mellan tvenne skeden af hans regering. Ursprungliga anledningen till denna resa var väl endast önskan att göra ett återbesök hos drottning Fredrikas anförvandter, hvilka året förut gästade svenska hofvet. Men vistelsen blef icke allenast långvarigare än någon ursprungligen ämnat. Den medförde, såsom bekant, äfven i andra afseenden olycksbringande följder: aflägsnade konungens sinne från Sverige och närde hans önskan att ingripa i världshändelsernas gång.

Under några månader af denna tid tillhörde Armfelt det svenska hof, som var samladt kring konungaparet hos drottningens moder, markgrefvinnan af Baden, och drottningens farfader, den gamle kurfursten. Han åtföljde konungaparet från Karlsruhe till München, hvarest drottning Fredrikas syster residerade som kurfurstinna af Baiern. Armfelts förtroliga bref från denna tid äro upplysande för det resande svenska hofvets förhållanden och lenna hvarjehanda bidrag till konung Gustaf IV Adolfs och hans gemäls karakteristik

Konungen hade uttryckt sin önskan att se Armfelt i Karlsruhe, dit han anländt i slutet af September. Det var ingen befallning eller fordran, att hans sändebud i Wien skulle företaga denna långa resa; men Armfelt var genast färdig. »Det blir aldrig Gustaf Mauritz, som kommer att manquera i égard mot sin kung.» Han gjorde dock icke resan med gladt hjärta. »Hvad skall en sådan resa aboutera till? Mina kunskaper i *uniformiteten* äro inga, i politiken skapade för ett annat tidehvarf, i kunskap och kännedom af människor ej stort klokare än »Höns-gummans visa». Men alla dessa mina ofullkomligheter hindra mig icke att natt och dag bedja Gud för konungens konserveration.» **) — Sedan 1792, då Armfelt lennat Sverige, hade han endast vid sitt besök i Sverige 1801 sammanträffat med den unge konung, hvars barndom han värdat och hvars välgång af den döende konung Gustaf III blifvit särskildt lagd hans närmaste vän på hjärtat. Gustaf Adolf hade visserligen gifvit sin faders vän upp-

*) Armfelt till sin dotter ²⁸/₉, 1804.

***) Armfelt till sin hustru ³/₉, 1803.

rättelse för den förföljelse, han utstått. Men det hade dock ej skett så hastigt som denne önskat; och deras korta personliga beröring år 1801 hade, såsom vi sett, icke åter närmat dem till hvarandra. *)

Det kunde sålunda icke vara utan en viss känsla af osäkerhet — för så vidt denna var med Armfelts lynne förenlig — som han emotsåg detta nya sammanträffande på utländsk botten. Men konungens hållning var oväntadt vänlig, ja hjärtlig. Minnet af tilldragelserna under förmyndareregeringen och den misstro, som de kvarlemnade, syntes försvunna. Gustaf Adolf såg nu i Armfelt blott sin faders vän, sin barndoms stöd och den man, som han på dessa grunder framför andra ville göra till sin förtrogne. Vi låna Armfelts egna ord för skildringen härat och af hans första intryck af hofvet i Karlsruhe.

Han skrifer den 18 Okt. 1803 till sin hustru: »Kungen mottog mig som sin bäste och ömmaste vän, tryckte mig tre à fyra repriser i sin famn. Jag tillstår att jag, ehuru rörd häraf, ändå ej rätt svarade på så mycken godhet, hvilken ej så alldeles quadrerar med hvad som har passerat och passerar.» Drottningen fann han »embellerad, men ännu kallare och mer röide än enkedrottningen själf. Lilla prinsessan, ett sött barn, som hörde mitt namn, började hoppa af glädje och trodde sig få se dig, sprang äfven till mig, men kan ännu ej begripa, huru grefvinnan Armfelt blifvit så lång och klädd i karlkläder, ty hon ville ej gärna gå ifrån idén om din présence réelle. **) Kungen kysste barnet och kresserade det, för det hon med erkänsla och glädje kom ihåg grefvinnan Armfelt. Drottningen var orörlig och spelade pantomimen af saltstoderna i Sodom och Gomorrha. Vi gingo nu i salongen, och H. M. presenterade mig för alla. Den gamle kurfursten är en charmant och vänlig man. Markgrefvinnan och dess son känner du. Kurfursten af Baiern, min gamla liderliga kamrat för 22 år sedan, tog mot mig som du väl kan tänka. ***) Dess gemål, vår drottningens syster, söt och artig som en ängel; en liten prins af Braunschweig, korporal och halfgalen, som jag känt i Potsdam, gift med en liten täck syster till vår

*) Se detta arbete II: 391, 396 o. f.

**) Grefvinnan Armfelt hade, såsom vi sett, vårdat detta konungabarn i spädate åldern.

***) Se anekdoten om Armfelts sammanträffande med kurfursten (sedan konungen) af Baiern i «Gömdt är icke glömdt», VIII: 61, samt rörande deras bekantskap under ungdomsåren föreliggande arbete, I: 29. Uppgifterna i «Gömdt är icke glömdt» äro i åtskilliga afseenden ej korrekta, såsom synes af Armfelts egna meddelanden.

raka fru, två prinsar af Darmstadt, hvaraf du för många år sen sett en i Sverige; arfprinsen af Darmstadt skall gifta sig med den yngsta af systrarna. Ehrensvärd från Paris fann jag här, Stenbocken, lika skön och exprès gjord för etikett, reverenser och gråcer i ett tyskt hof. Af alla i sviten behagar mig unga Löwenhjelm mest, om jag bara finge sätta mask på honom. *) Jag talar ej om Lagerbjelke, som är oförliknelig för mig och som talar om dig som om en gudomlig varelse. — Nu går och rider jag med kungen förmiddagarna jusqu'à l'extinction. Han tyckes ej vilja dölja mig något, t. o. m. hvad i dess hjärta gror. Men jag tillstår dig, att jag ej kan komma ifrån en sådan kontrast mellan ord och gärningar, och att min vanliga entusiasm blifvit för denna gången nog paralyserad. Få se om jag blir varmare i en framtid; nu så länge blir jag blott sannfärdig . . . Ännu vet man ej något om kungens afresa härifrån; emellertid äta de opp lefvande kurfursten. Gaspillagen är öfver all höfva . . . Frun-dotter och frun-mor **) vilja att man skall blifva här; men ehuru mäktig den förra är på sin herre och man, har han väl för godt vett och för mycken delikatess att så manquera mot hospitaliténs lagar.***)

Några dagar senare: »Kungen är lika nådig mot mig. Det finnes ingen genre af distinction, han ej prodiguerar mig. Alla säga, att de aldrig sett honom med någon människa såsom han är med mig. Men hvad abouterar det till? Då han begär min avis, ger jag den efter samvete; sällan tyckes den vara hans; men aldrig contrediserar jag direkt.» — Särskildt synes konungen hafva gifvit luft åt sina känslor, då Armfelt den 1 November, konungens födelsedag, kom för att lyckönska honom. »Han föll mig i famnen, kysste mig väl tio gånger och föll i en gråt, som räckte en kvarts timma. Jag tillstår till min skam, att jag var mera embarrassed än rörd.»

Armfelts resa till Karlsruhe afsåg endast att göra en kort uppvaktning, liknande den som samtidigt gjorts från Paris af

*) Löwenhjelm ansågs vara son till hertig Karl af Södermanland, om hvars utseende Löwenhjelm påminde.

**) Drottningen och hennes moder, markgrefvinnan af Baden.

***) Konungens af Sverige svit utgjorde 40 personer. «Jag undrar, säger Armfelt någon tid efteråt, hvad H. M:t skulle säga, om en svit af 40 personer komme till honom, blefve flera månader och toge af honom allt utom kläderna de gingo med; ty du skall veta att allt folket är kontant betaldt af kurfursten . . . Markgrefvinnan försäkrar oss dagligen, att det är en bagatell, och vi skola väl tro på henne. Jag har ej kunnat förtiga mina reflexioner, som äfven ej undfölla H. M:t; men frun och dess ledarinna tycka ej om min uppriktighet.» (A. till sin hustru ^{16/11} 1803).

hans kollega därstädes, svenske ministern baron Ehrensvärd, och af andra svenskar af rang, som befunno sig inom grannskapet till konungahusets vistelseort. Han ärnade sålunda återvända till Wien, så fort som det kunde anses passande, men konungen qvarhöll honom envist. »Af alla dem, som hitkommit för att uppvakta Deras Majestäter, skrifver han (12/11 1803), är nu jag ensam qvar, en fattig, syndig och utledsen människa. I morgon skall jag få svar, när jag får afresa, men det lär väl ej då komma längre än förut: 'Armfelt får vara beskedlig och vänta litet, heter det'. — H. M:t finner sig oförlikneligen väl här; efter alla de samtal jag haft med honom, tyckes det som han mot Stockholm och societeten där tagit en ööfvervinnerlig aversion, pour ne pas dire pis. Att drottningen är lycklig i sin familj, är ganska naturligt. De som utgöra D. D. M. M:s svit, äro desperata och hafva uti intet beredt sig på en så lång sejour.»

Det synes häraf att vistelsen i Karlsruhe, oaktadt den i viss grad oväntade hjärtlighet, hvarmed Armfelt bemöttes af konungen, ingalunda behagade denne förstnämnde. Härtill bidrog icke minst den stela, uniformerade etikett, som konung Gustaf Adolf infört, så mycket som möjligt olik det glada lifvet i Gustaf III:s hof, hvilket tillhörde Armfelts ungdomsminnen. Att från kl. 9 om morgonen vara klädd i full uniform, värja, stöflar och sporrar, att stå större delen af dagens timmar, att oupphörligt hafva cour och uppvaktning — allt detta var icke öfverensstämmande med Armfelts lefnadsvanor och bekvämlighet, helst som all »esprit» var bannlyst från den lilla värld, där tomma former ersatte storheten. Det ingaf honom bestämd motvilja. *) »Att äta, sofva, stå och vara spänd i uniform äro non plus ultra af våra företag», skrifver han. »I politik veta vi blott sqvaller, i litteraturen blott platta dumheter; i allmänna lefvernet tror jag mig ha påfunnit ett problem: att *fyra ben* vore fördelaktigare än *två*, sedan man förkofrat sig i *stänning* till den grad vi nu hunnit.»

Men äfven andra orsaker ingåfvo Armfelt tidigt en känsla af missnöje med vistelsen i Karlsruhe. Han tyckte sig förmärka, att den unga vackra drottningens inflytande på sin gemål var allt för stort; han jämförde henne i hersklystnad med »Lovisa Ulrika, Katarina af Medicis och drottning Blanka.» Drott-

*) «Den échantillon jag här haft af edert sätt att vara,» skrifver han till sin hustru på hösten (16/11) 1803, «som skall ändå vara bättre än där. har dödligen skrämt mig.»

ningen dolde ej sin lust att dröja qvar så länge som möjligt hos sin slägt, utan afseende på att detta innebar ett föga grannliga missbruk af gästfriheten.*)

Sitt nya fädernesland syntes hon, omgifven af de sina, nästan förakta, säger Armfelt, och närde hos konungen motvilja mot att återvända eller sysselsätta sig med Sveriges angelägenheter — »liksom Sverige och de affärer, som där förefalla, vore af intet värde!» utbrister han harmfullt. »Konungens naturliga enfaldighet gör att han ej inser allt detta, utan tager för bevis af kärlek det som är motsatsen. Jag är i själen bedröfvad och begriper ej hur det skall sluta.» Svenskarna i konungens omgifning behandlades med ringaktning: »Drottningen värdar sig sällan att se på oss fattiga svenskar, men då det skall ske, är det för att ricanera öfver något»; misstankar väcktes i konungens sinne mot hans landsmän, hvilka framställdes såsom »elakt, odugligt och farligt folk».

Därföre var det också högst ogärna som konungen sysselsatte sig med svenska regeringsangelägenheter. Vid jultiden 1803 hade redan hopat sig fyra hundra oafgjorda regeringsmål. Lagerbjelke, konungens kabinettssekreterare, arbetade som en träl; Armfelt understödde ifrigt hans bemödanden att få sakerna afgjorda: »Allt hvad som skall ske, går svårt, långsamt, nästan disgraciöst. Det är blott de små, allra minsta militäriska detaljer, som ej vore en regementsofficers höfva, som fästa både attention och interêt.**) Det är verkligen bedröfligt ock tungt att se, så nära som jag nu dagligen ser det, isynnerhet som hvarken god jugement fattas eller moyen att arbeta och arbeta bra, då nöden absolut så kräfver.» — Vid ett tillfalligt förhinder för Lagerbjelke åtog sig Armfelt en del af hans göromål och fann, att konungen aldeles icke var »svår att arbeta med, au contraire. Allt går, bara man förstår sig på att

*) Förhållandena inom den Badiska furstefamiljen borde hafva gjort en större grannlagenhet önskvärd. Markgrefvinnan, drottningens moder, som kvarhöll de svenska gästerna, var på spänd fot med sina svärföräldrar, det gamla kurfursteparet, på hvars bekostnad man lefde. Den vördnadsvärde gamle kurfursten af Baden borde hafva besparats de trakasserier, till hvilka det långa svenska besöket under dessa förhållanden gaf anledning. (A:s bref, Dec. 1803).

***) Konungen hade anmärkt på broderierna kring ficklocken af Armfelts i utlandet sydda generalsuniform. Grefvinnan A. fick i uppdrag att skaffa en korrekt ritning, »ty sådana saker äro af importance» säger Armfelt ironiskt. Krigspräsidenten Cederströms »långa promemorer om strunt gå framför allt och läsas med admiration, liksom hans dumma bref». (28/12 1803).

föra fram det, och att qvinnolist och qvinnomakt hållas undan. Dessa tvenne världsförstörelser äro, gunås, likt döden sväfvande öfver våra hufvuden.»

Bekymren voro icke ogrundade, eluru skildringarna i dessa förtroliga bref må vara öfverdrifna. De voro ej beräknade för andra ögon än dens, som var van att från sin liflige makes framställning afräkna hyperbolerna. Armfelts omdömen öfver den älskvärda drottning Fredrika under en senare tid gingo i en helt annan riktning; han vördade och beklagade henne, han beundrade hennes karakters fasthet och viljekraft. Nu såg han i henne endast »*obstacle*» för konungens hemresa. Det »*orakel*», hvars ord härvid var bestämmande, var, enligt hans åsigt, drottningens moder, markgrefvinnan af Baden. *) Det var hon, som ingaf sina gäster afsmak för allt svenskt och i stället omgaf dem med äfventyrare af alla slag. Armfelt befarade, att hon, för att ej släppa sitt inflytande, när en gång återresan skulle ske, ärnade följa med till Sverige och »hjälpa kungen att styra ett folk af assassiner, upprorsmakare, odågor af alia slag, och medföra till sitt biträde en mängd af emigrerade, som hvarken kunna återvända till Frankrike eller med heder visa sig någonstädes. Om H. M:t samtycker härtill, så få vi se denna markgrefliga Semiramis; annars torde hon blifva där hon är och kommendera ut sin måg och dotter som oftast.»

Det var detta inflytande som gjorde, att konungaparet, såsom Armfelt sade, »tog rötter» i Karlsruhe och München och att alla resplaner — till Schweiz, Wien, norra Italien — tills vidare lades å sido: »Kungens utrikes resa blir som Peder Paars' courser från Kallundborg till Aars. Utom Karlsruhe och München samt landsvägen till Stralsund blir allt osedt . . . Gud nåde oss, men jag är rädd, att den resan glömma vi aldrig». Dystra aningar uttalas ofta i dessa bref; i ett af dem, från våren 1804, finner man följande märkliga yttrande: »Gud i himlen bevara din lilla prins, — kronprinsen, som grefvinnan Armfelt vårdat — och låte dess fader lemna honom efter sin död den tron, han besitter, och det land, han styr! Jag tillstår att alla dagar ökas min oro, och att H. M:ts långa vistande från Sverige, som vittnar om ett slags liknöjdhet, gör mig bedröfvad intill döden.»

*) I Armfelts och Lagerbjelkes bref från denna tid benämnas de båda furstinnorna oftast med namnen »*oraklet*» och »*obstacle*».

Från Karlsruhe gjorde konungen ett par dagars utflygt till hofvet i Stuttgart, hvarunder Armfelt var följaktig; *) och den 1 Dec. 1803 reste det svenska konungaparet från Karlsruhe till München. Armfelt måste följa med på konungens enträgna uppmaning. Mottagandet i Ulm, hvarest nattqvarter togs, var storartadt: stor parad, illumination med transparanger till konungens ära. Ännu mera högtidligt var intåget i München den 3 Dec. Det egde rum under kanonernas dån och klockringning, trupperna paraderade; det hela skedde med stor ståt.

Lifvet i München hos Arnfelts ungdomsvän kurfursten behagade honom vida mera än hofvet i Karlsruhe; men då vecka efter vecka förflöto, utan att fråga blef om konungaparets afresa, gaf han ofta luft åt sin otålighet. Äfven Münchenerboarna blefvo otåliga öfver det långa konungabesöket. En dag i Januari 1804 fanns på en husknut, enligt Arnfelts bref, uppslaget »ett paskill på tysk vers, som innebar ungefär följande: Res din väg, Gustaf! För ett litet land som Baiern är en vaniteux kung en för svår börda. H. M:t tycktes vara litet sensible härät, och talade om sin afresa; men *frun* har försäkrat honom, att det är någon elak sujet, som gjort detta, och att han är adorerad här och oundbärlig under karnevalen.« **) Först sedan årets första månad gått till ända, sade svenska hofvet farväl åt München; Armfelt gjorde samtidigt sitt uppbrott. Afskedet från konungen var ömt: han förklarade, att han ansåg Armfelt såsom sin pålitligaste vän.

Den 4 Febr. befann sig denne åter i sitt hem i Wien — »nöjd att vara utan stöflar och sporrar och beständigt stående på två usla ben». Men hans bekymmer för den unge konungen, som ännu ett halft år dröjde kvar hos drottningens anförvandter, ökades — och på goda grunder — under loppet af det stora brytningsåret 1804.

* * *

*) Från detta besök berättas följande anekdot om Armfelt. Hans bordsgranne vid den kurfurstliga taffeln frågade, om grefvinnan Oxenstjerna vore en släkting till rikskansleren. Det är hans enka, svarade Armfelt. — Men hon talar ej tyska. — Det är så länge sedan vestfaliska freden, att hon har glömt språket. — Hon bär sina år rätt väl, anmärkte mannen. (Engestr., Minnen II: 80).

**) Med kurfursten af Baiern hade Armfelt ett förtroligt samtal rörande drottningens inslytande på den förlängda vistelsen i Tyskland. Han skrifver (23¹² 1803): «Ehuru konungen är missnöjd både med ton, société m. m. i Sverige — hvilket missnöje till nio tiondedelar icke kommer de son crü — så har han likväl alltid funnit nödvändigheten af att återvända, ju

»Hos konungen regerar en evinnerlig kallelse att göra krig», hade Armfelt skrivit till sin hustru från München i Januari 1804. »Jaga kungen i Preussen ur tyska riket och Bonaparte från franska tronen äro två favoritidéer. Dessa förslag äro ej lätta och fordra makt och geni. Tid, tålmod och en klok politik kunna bereda för Sverige mycket fördelaktiga chanser; men om vi kasta oss i hvad affär som helst, utom sådana som röra vår inre hushållning, så spela vi ej allenast om allmänt väl, men vi exponera oss för en dödande ridicule, och hafva ej Gustaf III:s snille och talents för att bota och hjälpa ett misstag. Jag önskar, att de som från Sverige tillskrifva H. M:t, *) sökte med försigtighet insinuera vårt behof utaf att *vinna tid och profitera af konjunkturerna*, som verkligen kunna vara oss favorabla.»

I dessa ord ligger Armfelts politiska trosbekännelse med afseende på Sveriges utrikes politik under en lång följd af år. Utan tvifvel var han, så väl som hans konung, en af Bonapartes mest förbittrade motståndare, och till de lockelser, **) denne i Karlsruhe och i München vid denna tid lärer hafva framställt för den unge konungen af Sverige, hade Armfelt icke velat lyssna, lika litet som hans konung. Han hade ej ord nog

förr dess hellre, till sitt land; han har t. o. m. fixerat mig slutet af April. Under min konversation med kurfursten för ett par dagar sedan sade jag, att han skulle vara hemma i slutet af April. Då sade han mig: Il le croit, et vous et lui, vous vous trompez tous les deux. Ma belle-soeur a dit à ma femme qu'elle ferait en sorte de ne retourner qu'à la fin d'Août, et tu sais si elle a toujours raison? Jag dissimulerade och sade: Mais elle doit désirer de voir ses enfans. Il me répondit: Elle s'en f. . ., pourvu qu'elle ne retourne pas sitôt dans ce pays, qu'elle détéste. Jag gifver dig konversationen ord från ord, och jag tillstår att jag med skäl fruktar, att så sker som det uti den förespås.« Det visade sig att kurfursten hade rätt: först i Augusti anträdde hemresan, och först i Januari följande året återsåg konungaparet Sverige.

*) Syftar på krigspresidenten Cederström, som ansågs genom sina förespeglingar om svenska arméens utmärkta skick understödja konungens krigslust. «Nog finner jag, heter det i ett af Armfelts bref, att Cederström är så god som en half million soldater, men tills man bevisat detta, måste man föra sig någorlunda mesureradt upp.»

**) Enl. en depesch från engelske chargé d'affaires i Wien, Stuart (anf. hos Thyrén, Verldsfreden under Napoleon, s. 69, not), har Armfelt för honom uppgifvit, att Bonaparte genom de franska sändebuden i Karlsruhe och München, Massias och Otto, erbjudit Gustaf IV Adolf Norge och en del af Hannover, mot villkor af anfalls- och försvarsförbund med Frankrike, afträdande af Bremen och Verden till Danmark och Pommern till Preussen. Den engelske diplomaten skyndade att inberätta dessa förslag till sin regering (10/3 1804).

starka för att nedsätta denne »konungarnas konung», »monarkernas Polyfem», »Europas bödel». Att ett lyckligt krig mellan Europas stormakter måtte afskudda Europa denne usurpators förhatliga ok, var målet för hans önsknings och sträfvanden; och för att vinna detta mål begagnade han de medel, som hans ställning erbjöd, nu och framgent. Men sitt fädernesland ville han i det längsta hålla utanför denna strid, hvars bördor det ej kunde bära och hvars framgång alltid vore oviss. »Som svensk och som undersåte, heter det i ett af hans bref, är jag ej annat än det jag bör vara, ty mitt lands väl är det första. Som particulier och utan en publik befattning anser jag Bonaparte som en dristig och af omständigheterna väl tjent röfvere, under hvars spira jag aldrig kan determinera mig att lefva, och mot hvilken jag gärna gjorde krig *med ryssar*, hvars lif och hvars pung jag hade intet intresse att spara.»*)

I detta syfte talade och skref Armfelt, så väl under den tid, han innehade sin diplomatiska beskickning, som sedermera. Orättvis är sålunda beskyllningen, att han understödde Gustaf IV Adolfs krigsplaner. Både hans egna officiella och enskilda bref bära härom vittne, och äfven konungens kabinetts-sekretärer baron Gustaf Lagerbjelkes, som på allra närmaste håll såg dessa planer utveckla sig från början. Ofta utgjuter denne fosterlandsälskande man, åt hvars förhållande under denna tid knappast full rättvisa blifvit gjord, sina bekymmer för Armfelt, i hvars sällskap han i Karlsruhe, såsom det hette i ett af hans bref, funnit »den enda ersättningen för alla obehag, som vistelsen i Tyskland medförde». Han kände, säger han, »ingen bättre svensk än Armfelt». Lagerbjelke beklagar ständigt, att Armfelt på våren 1804, då den politiska horisonten mörknade, ej längre var i Karlsruhe: han skulle däraf hafva hemtat »tröst, råd, mod och tillfredsställelsen att hafva andats fritt i sällskap med en hederlig man!»**)

*) Till L. v. Engeström, se Es Minnen, II: 80.

**) Ett prof bland andra på Lagerbjelkes bref till Armfelt må anföras. Han skrifer den 4 Maj 1804 — brefvet är undertecknad »Erasmus Bergqvist»; andra bref äro signerade »Nils Sjögren» och »v. Grillenkopf»: »Jag är lycklig hvar gång jag af Hr Baron får bref, som till deras innehåll så nära öfverensstämma med mitt tänkesätt. Sommaren är nu fullt inne. Vi ha vackert resväder, sköna resvägar, goda reseanledningar, men vi äro ej mera några *resande*. Jag vågar ej förutse när detta slutas . . . Allt sedan Bohemanska saken upptäcktes, har *Oraklet* svurit Sverige och svenska ämbetsmän ett evigt hat. Hon borde mera erkänna K. Mits godhet och indulgence; hon borde för hans skull åtminstone icke så uppenbart som nu

Men om Armfelt sålunda bestämdt kan fritagas från att hafva tillstyrkt Gustaf Adolfs deltagande i det ödesdigra krig, hvars följder förde Sverige till undergångens brant och störtade konungen från hans tron, så har han dock inför denne, äfven i sina ämbetsskrifvelser, ofta gifvit luft åt sin förbittring mot »det korsikanska vilddjuret», på ett sätt som ej kunde annat än öka det hat, som slutligen blef en fix idé hos den olycklige konungen. Genom denna oförsigtighet kan han väl sägas i någon mån hafva del i ansvaret för att Sverige fördes in i världshändelsernas strömhvirfvel. Genom sitt personliga uppträdande, hvilket öfver hela Europa gjorde honom känd såsom en ifrig anti-bonapartist, bidrog Armfelt äfven till utbredandet af föreställningen, att Sverige vore beredt att draga svärdet, så fort tillfälle erbjöd sig.

Då Armfelt i slutet af Januari 1804 skildes från Gustaf IV Adolf i München, medförde han ett bref från denne till kejsar Frans, hvilket kan anses innebära uppslaget till de åtgärder mot franska regeringen, som under detta år skulle medföra en fullständig brytning mellan Sverige och Frankrike. Förevändningen var de tvister, som vid denna tid hotade att utbryta mellan kejsarhofvet i Wien och de mindre tyska staterna angående det tyska riksridderskapet. På Bonapartes anstiftan och i följd af det bekanta »Reichsdeputations-hauptschluss», hade, utom Preussen, äfven kurfurstarna af Baiern, Würtemberg, Hessen m. fl. tyska furstar med sina arfländer inkorporerat åtskilliga af den immediata riksadelns besittningar, utan att därom underrätta det tyska rikets öfverhufvud, kejsaren af Österrike. Österrikes intressen berördes däraf på det närmaste, och kejsaren tog de små tyska fristaterna i försvar; österrikiska trupper sammandrogos mot Baierns och Würtembergs gränser, och en konflikt syntes förestå. *)

Sverige hade ingen direkt anledning att inblanda sig i denna rent tyska angelägenhet; och om konung Gustaf Adolf skulle uttala sig därom, så skulle man hafva väntat, att han skulle hafva ställt sig på sina anförwandters, kurfurstarnas af Baden och Baiern sida, vid hvilkas hof han åtnjöt gästfrihet. Men dylika hänsyn betydde intet för Gustaf Adolfs abstrakta rättskänsla,

sker clabaudera mot oss och mot vårt fattiga fädernesland . . . Om världen går åt h-e, bör Sverige åtminstone i naturens ordning gå sist. Allt därför bör man tåga åt norden, innesluta sig som en snäcka i sitt skal och väl försvara ingången.»

*) Se härom Oncken, Zeitalter der Revolution (i Allg. Gesch. in Einzeldarstell.), II: 108 m. fl.

helst då tillfälle syntes erbjuda sig att genom ett bestämdt upp-
trädande bidra att göra slut på Frankrikes förmynderskap i
Tyskland. För att verka härför, var konungen beredd att öfver
Regensburg resa till Wien.

I det bref, som Armfelt nu medförde till kejsar Frans
och som han öfverlemnade i enskild audiens, uttalade konungen
på det bestämdaste sina sympatier för Österrike i denna tvist;
och i ett följande bref, till Armfelt (dateradt Karlsruhe $11\frac{1}{3}$
1804), fick denne befallning att formligen förklara, att ko-
nungen af Sverige vore beredd att mot Frankrike understödja
kejsaren i försvaret af hans rättigheter. Svenske ministern i
Paris Ehrensvärd skulle få befallning att handla i öfverensstäm-
melse härmed.*)

Armfelt dröjde icke att utföra dessa befallningar. För så
vidt som de gällde att reta Österrike mot Frankrike, kan det ej
betviflas, att han gjorde det gärna och med all ifver, hvaraf
han var mäktig. Af kejsar Frans och grefve Cobenzl erhöll han
dock endast afböjande och unvikande svar, vittnande om deras
mistro till kejsarrikets krafter att upptaga striden mot Frank-
rike och dess vasall Preussen. »Om jag hade en bundsförvändt
sådan som er konung, sade likväl kejsaren vid det första af de
samtal, han i denna fråga hade med Armfelt, så kunde jag upp-
träda öppet; och fastän han icke har så stor makt som många
andra, så äro hans ädla tänke- och handlingssätt en vigtig grund

*) En obehaglig skriftväxling mellan Österrikes sändebud i Paris och
Talleyrand, Bonapartes utrikesminister, hade nyss förut egt rum. Talley-
rands svar på Österrikes fogliga föreställningar var ohöfligt: Kejsar Frans'
rustningar, hette det, vore ett verk af Englands intriger: förste konsuln
skulle ej tillåta att Tyska rikets lugn stördes. (Lefebvre, Hist. des cabinets
de l'Europe, I: 338; Lagerbjelkes depesch $11\frac{1}{3}$ 1803, R. A.). — I ett enskildt
bref (i chiffer), som åtföljde den ofvan nämnda officiella skrifvelsen till Arm-
felt, gaf Lagerbjelke luft åt sina bekymmer. «Jag har gjort det omöjliga,
skrifver han, för att förebygga detta utbrott af sårad egenkärlek . . . Jag
kan knappt utan tårar i ögonen tänka på de afvägar från sund politik, hvar-
till (markgreffvinnans inflytande) föranleder och än vidare skall föranleda.»
Med anledning af konungens uppträdande utspreddes i Tyskland en smäddlig
ströskrift «Lettre du baron de G***, membre de la noblesse immédiate de
l'empire, au Comte de B***, membre de l'ordre équestre de Suède.» Francf.
1804 (8 sidd.). Däri skämtades öfver att den enväldige konungen ställt sig
på adelns sida, och förutsades införandet af 1720 års aristokratiskt-republi-
kanska författning i Sverige. Lagerbjelke utgaf ett svar från Karlsruhe:
«Réponse du Comte de B*** au baron de G***. En Allemagne 1804» (7
sidd.). Den smäddliga skriftens införande till Sverige hindrades. (L:s bref till
Toll våren 1804, Lunds Univ. Bibl.).

för mig att eftersträfvä hans vänskap.» *) Grefve Cobenzl hade, enligt Armfelts åsigt, för kejsaren sökt dölja eller åtminstone förmildra intrycket af Bonapartes stötande uppträdande i tvistefrågan om det tyska ridderskapet; och så väl han som kejsaren ansåg, att brytningen med Frankrike kunde och borde undvikas. Äfven ärkehertig Karl, Österrikes enda fältherre, presidenten i dess »Hofkriegsrath», ansåg att ett krig under dåvarande förhållanden skulle vara en olycka för Österrike. »Vi hafva inga bundsförvandter, sade han, och Preussen skulle förena sig med Frankrike, om vi blefve anfallna. Ryssland skulle väl erbjuda sin medling, men det skulle förblifva overksam; och äfven om konungen af Sverige gjorde en diversion till vår förmån, så skulle vi ändå vara svagare än våra fiender. Jag svarar för arméén, tillade ärkehertigen, jag har gjort allt för att den skall blifva stridsduglig och färdig att bryta upp efter tre dygn. Men våra värsta fiender finnas i vår regering, och detta har i alla tider varit vår förnämsta olycka.» **)

Detta sistnämnda yttrande målar den bitterhet, som rådde mellan ärkehertigen och Cobenzl, såsom hufvudmän för motsatta partier i regeringsangelägenheterna; det öfverensstämde på det närmaste med Armfelts åsigt. Resultatet af sin misslyckade underhandling uttryckte han sålunda: »Utan en ministèrförändring skall man aldrig kunna lyckas att förmå detta hof till ett enda steg för dess räddning från dess snart förestående undergång, ännu mindre till någonting, som väcker tanken på att denna monarki en gång varit stor och mäktig.»

Frågan om uppgörelsen af det tyska ridderskapets angelägenheter trädde snart i bakgrunden för de tilldragelser, som inträffade i Frankrike under den närmast följande tiden. Bonaparte hade lyckats förekomma utbrottet af George Cadoudals och Pichegru's sammansvärjning, men hade af dessa stämp-

*) A:s dep. $\frac{6}{2}$, $\frac{22}{2}$ 1804 (R. A.). Jfr. Schinkel, Minnen IV: 155, hvar-
est meddelas utdrag ur samma desesch. Den där (jfr. sid. 161 o. f.) lemnade
framställningen af Armfelts underhandlingar i Wien är dock föga korrek-
t och starkt färglagd.

**) Huru föga Österrikes armé, äfven i ärkehertigens egna ögon, var
vuxen att möta de franska härarna, synes dock af det betänkande rörande
ett föreslaget offensivförbund med Ryssland, som han vid denna tid utgaf
och som bestämde Österrikes afböjande svar på Rysslands förslag. Se Beer,
s. 73, Fournier, s. 87 o. f., Wertheimer, Gesch. Oesterreichs u. Ungarns, (cit.
hos Oncken, anf. st. II: 176). Ännu ett år senare voro ärkehertigen och
»das Hofkriegsrath» afgjorda motståndare till krigiska företag. Hans be-
tänkande den 6 April 1805 (Beer, s. 92) gick i samma tonart. Krigsdeparte-
mentet var, har det blifvit sagt, en «lucus a non lucendo».

lingar tagit sig anledning till fångslandet — på badiskt område — af hertigen af Enghien, till dennes bortförande till Paris och till hans afrättning i Vincennes den 20 Mars 1804. Två månader efter denna blodiga gärning, som ej ens af Napoleons ifrigaste beundrare kunnat försvaras, lät han förklara sig för Fransmännens kejsare och fordrade att såsom sådan blifva erkänd af Europas hof.

Bekant är den djupa och berättigade indignation, som den oskyldige furstens mord väckte öfver hela Europa — hans enda brott var att han var af Frankrikes gamla konungaslägt — och huru motvilligt Europas hof fogade sig i att erkänna den nye kejsarens värdighet. Hos Napoleons egen närmaste omgifning väckte våldet en allmän förstämning. *) Högt och allmänt yttrade man vid det försigtiga hofvet i Berlin sin afsky för usurpatorn, ehuru man officiellt föll undan för den hotande hållning, som den nye kejsaren genast var färdig att intaga. Vid ryska hofvet, så väl som vid det svenska, anlades djup sorg efter den mördade fursten; England fick en ny anledning att verka för en koalition mot arffjenden. Dess minister i Wien Paget inlemnade med anledning af denna katastrof diplomatiska skrivelser till Österrikiska hofvet, som enligt Armfelts berättelse slutade med att yrka det fredsälskande kabinettets utbyte mot ett annat. Enligt Armfelts uppgift hette det där om Cobenzl: »Sans le renvoi de ce misérable ministre, l'empire et la maison d'Autriche sont perdus.» **

Om stämningen i Wien skref Armfelt: »Den konsternation, som hertigens af Enghien mord här förorsakat, är ej att beskrifva. Man flyr franska missionen som djävulens anhang.» ***) — Men vid hofvet i Wien iakttog man, allt detta oaktadt, samma ton af ödmjuk undfallenhet som förut.

Konung Gustaf Adolfs vrede öfver hertigens af Enghien bortförande och afrättning samt hans protester i ord och handling, så väl mot våldsgärningen som mot Napoleons kejsarvär-

*) Se t. ex. M:me de Rémusat, Mémoires, I: 313 o. f.; se äfven Pingaud, anf. st., s. 274 o. f.

***) A:s dep. 1/4 1804. Han förklarade att han ärnade följa Pagets exempel. Gentz yttrar i ett bref till Armfelt (29/3 1804) om Pagets skrivelse, att Cobenzl aldrig sett «une pièce aussi forte», och att han väntade mycket af samvaron mellan Paget och Armfelt. «Je crois, tillägger Gentz, que dans ce moment-ci la seule politique applicable à Vienne, est celle d'augmenter sans cesse l'embarras des ministres et les tourmenter sans relâche, de les pousser au désespoir, pour qu'ils perdent tout-à-fait la tête.» — Vi hafva sett, att Armfelt delade hans mening.

****) 7/4 1804.

dighet, äro kända af historien. Hans sändebud i Wien delade hans förbittring och behöfde ej uppmanas att gifva lifliga uttryck åt denna känsla. Genom våldet emot hertigen af Enghien, förklarade Armfelt omedelbart efter underrättelsen därom för grefve Cobenzl, hade rikets territorialrätt blifvit våldförd; såsom tysk riksfurste och nära släktunge till den furste, hvars landsherrliga rätt blifvit kränkt, ansåge konungen af Sverige att detta tilltag borde bestraffas. Någon förhoppning om verkan af denna förklaring hyste Armfelt dock ingalunda. Han trodde att Österrikes hela åtgärd komme att inskränka sig till några »banala föreställningar» genom österrikiska ministern i Paris hos »medborgaren Talleyrand»; »genom evig undergifvenhet hoppades man kunna afvända det rasande vilddjurets vrede.»*)

För sin egen del var Armfelt i sitt innersta upprörd och gaf på alla sätt luft åt sin förbittring. »Hvarje man af ära, som ej vill bli slaf af usurpatorer och mördare, bör tillbjuda sin sista blodsdroppe och sitt lif åt den som vågar det ädla företaget att krossa hydran», skref han till konungen.***) Armfelts helsa led af den våldsamma sinnesrörelsen, och hans bref till sin hustru måla lifligt hans upprörda sinnesförfattning. »Jag är ej gjord för att vara mördare, eller för att anse som saint devoir att göra af med våra medmänniskor», skrifver han efter första underrättelsen om mordet. »Men jag tycker att himlens och jordens erkänsla borde vara dens lott, som skilde oss vid en tyrann, hvilken afgrunden skapat för att tillintetgöra alla samhällsband.» — Och ännu en månad senare, i början af Maj 1804, heter det, såsom svar på en uppmaning att yttra sig med mera försigtighet: »Nu är momenten kommen, då allt hederligt folk böra visa sig som de äro, och en demarkationslinie dragas emellan dem och kanaljerna . . . Nu är förlåten sönderrifven, och den blodhunden Robespierre II i sin rätta och fulla dager. Som jag ej kan med värjan i hand få slåss med honom, så ansåge jag som en ära att få blifva ett offer för ärans och mänsklighetens sak.» »En större scélérat har aldrig jorden bu-

*) A:s dep. $\frac{1}{4}$, 1804. Så skedde äfven: under ursäkter för det fogliga yttrande i frågan, som Österrike ej kunnat undandraga sig att afgifva vid riksdagen i Regensburg, uttryckte Österrikes sändebud i Paris den förhoppning, att förste konsuln komme att afgifva en förklaring om anledningen till våldet. Se Beer. anf. st., s. 43. «Zu Wien, säger samme förf., fand man kein Wort des lauten Tadels, obgleich man über die That an allen Gliedern zitterte»

***) $\frac{2}{3}$, 1804 (R. A.).

rit, och hela Europa må falla för hans fötter, aldrig, aldrig gör jag det.» *)

Ej mindre häftigt var det språk Armfelt förde i frågan om Bonapartes kejsarvärdighet, hvilken i hans ögon utgjorde en »belöning för brott af alla slag». »Den decisiva momenten är ganska nära, skref han till konungen, då kejsare och konungar säga till sina undersåtar: Revolteraren er, stöten oss från våra troner! — och vid en lycklig utgång af dessa företag, ären I säkra att finna belöning och våra likars approbation, fastän I med brott och blodbestänkta händer satt vår krona på den dristigastes och oförskämdastes hjässa.» **) Det var såsom svar på konungens genom Lagerbjelke gifna befallning till Armfelt att göra kejsar Frans föreställningar mot erkännandet af Napoleons kejsarvärdighet, som Armfelt nedskref dessa ord. Konungens befallning hade gått i samma tonart: »Erkännandet af den nye kejsaren skulle innebära en dagtingan med inkräktaren, ett erkännande af våldets laglighet, ett stadfästande af brottet.» ***)

Det dröjde någon tid, innan Armfelt kunde få tillfälle till ostördt samtal med kejsar Frans. Lifligt har han skildrat detta uppträde. Kejsaren förklarade från början, att han gärna erkände Frankrike såsom monarki och Bonaparte såsom dess öfverhufvud; hvad kejsartiteln beträffade, vore den af mindre vikt: »On ne peut pas faire la guerre pour une folie pareille.» Armfelt svarade, trogen sin instruktion, att ingen suverän, utan att begå ett brott, kunde gifva helgd åt illgärningar och bidraga till deras belöning. På kejsarens fråga: Har ni talat vid Cobenzl? svarade han: »Nej, E. M:t! Sedan lång tid tillbaka talar jag ej mer med honom i statsangelägenheter; jag skulle hellre vilja vända mig direkt till franska ambassadören.» Kejsaren tog ett par steg tillbaka, vid detta oförmodade utbrott, och utropade: »Hvarför det? Ni har orätt.» †)

*) A. till sin hustru $\frac{3}{4}$, $\frac{9}{5}$, $\frac{26}{6}$ 1804. I det sistnämnda brefvet förklarar han: »Om du uti en enda sak, blott en enda, tänkte taga Bonaparte i försvar, så tror jag att jag lagligen skildes vid dig . . . Om någon af mina barn skulle blifva dess partisan, så gaf jag dem min förbannelse och förbjöd dem att visa sig för mina ögon.»

**) Dep. $\frac{9}{6}$ 1804. (R. A.).

***) Lagerbjelke till Armf. $\frac{24}{5}$ 1804. (R. A.).

†) A:s dep. $\frac{13}{6}$ tryckt hos Schinkel, Bihang II: 29. För att understödja sina föreställningar hade han låtit till kejsaren öfverlemnna en uppsats i frågan af sin vän Gentz, och han hoppades att denna gjort intryck på monarken. (A:s dep. $\frac{11}{7}$ 1804. R. A.). Gentz' «Mémoire sur la nécessité de ne pas reconnaître le titre impérial de Bonaparte», är tryckt i hans

Medan Armfelt sålunda gaf fritt lopp åt sin förbittring mot Frankrikes nye kejsare och dem som han ansåg för hans köpta anhängare i Österrikes regering, var han dock långt ifrån att råda sin konung att taga del i det krig mot Frankrike, som denne så lifligt önskade framkalla. Han prisade konungens oförskräckta hållning, då denne på riksdagen i Regensburg uppträdde mot »Europas tyrann»; men uttryckte tillika den förhoppning att däraf måtte följa, att småningom alla Europas furstar måtte följa honom i spåren, »pour que le coup qu'on doit porter, soit efficace.*) Då ingen koalition syntes kunna komma till stånd, insåg han huru fruktlöst Sveriges isolerade uppträdande skulle vara, och hvilka olyckor som däraf skulle blifva följden. Särskildt var konungens vistelse så nära franska gränsen ett föremål för hans ständiga bekymmer. Han var där, enligt Armfelts ord, »under tigers klor». »Jag anser honom ej i säkerhet, skrifer han till sin hustru; och om han det vore, hvem kan garantera honom för avanier och impertinencer? Dessutom är det emot hans värdighet att vistas på ett territorium, där franska guvernementet befaller som herre och mästare.» — Konungens långa vistelse i Rhentrakterna föreföll honom såsom ett bevis,

«Mém. et lettres inédits, publ. par Schlesier». Se om denna uppsats Beer, anf. st., s. 52, Fournier, s. 127 o. f. Det uppgafs, att Armfelt personligen öfverlemnade Gents skrift till kejsaren, hvilket dock Cobenzl förklarar vara osant; sjelf hade Cobenzl fått den sig tillsänd af författaren. (Cob. till Coloredo ¹¹/₆ 1804).

*) A. till konungen ²³/₅ 1804. (R. A.). Lagerbjelke fann detta bref «excellente, mesurée, délicate. Elle a été extrêmement bien reçue, mais son effet a été assez passif», skrifer han från Karlsruhe (⁸/₆ 1804). Likväl ber han i ett följande bref, i hvilket han bittert beklagar, att hans egna fredliga råd blifvit med hårdhet tillbakavisade, på det mest bevekande sätt Armfelt att icke skriva något, som kan bidraga till att öka konungens ifver, «mais de le faire d'un façon qui n'indique pas de concert entre nous. Vous n'imaginez pas, digne ami de Gustave III, quel service vous rendez à son fils, et à quel point il est urgent de le rendre». — I Lagerbjelkes bref från denna tid förekomma stundom, jämte utbrotten af bekymren öfver konungens uppförande, skämtsamma bidrag till tidens historia. Ett sådant är följande af Bonapartes kejsarvärdighet föranledda epigram:

Aux partisans de la République.
 Venez assister en famille
 Au grand convoi de votre fille,
 Morte en couches d'un empereur!
 L'indivisible citoyenne.
 Qui ne devait jamais périr,
 N'a supporté sans mourir
 L'opération Césarienne.»

«J'en ignore l'auteur, skrifer Lagerbjelke, mais il est sans doute bon poète et bon médecin.»

att »Rhenströmmen vore en glömskans flod, i hvilken dränktes tankarna på Sverige och dess välfärd.» »Mina bref från Karlsruhe, skrifver han i slutet af Maj 1804, säga intet om konungens afresa. Därtill är ingen apparance och, det som värre är, vi bravera Bonaparte och brouillera oss med Alexander I på en gång, liksom vi hade 5- à 600,000 man att sätta oss i spetsen för.» »Det tyckes, heter det i ett annat bref om konungen, att vi börja nog tidigt spela le rôle d'émigré et de Jean-sans-terre» — en dyster aning, som några år efteråt gick i fullbordan.

Det var genom Lagerbjelke, som de nedslående underrättelserna från Karlsruhe ingingo i enskilda bref, utgörande kommentarier till de officiella. Han tvekade ej att göra markgrefvinnan af Baden ansvarig för den unge konungens öfverilade steg mot Frankrike. Hon omgaf honom med franska emigranter och äfventyrare af alla slag, som irriterade hans stämning. Såsom särskildt farliga nämner Lagerbjelke St. Genier — »un plat coquin», känd såsom dubbel spion — och Luchesi. Samtidigt nedsattes allt svenskt i konungens ögon. »Själva fransoserna äro här icke konungens farligaste fiender, skref Lagerbjelke. Åtminstone skulle de blott anfalla dess person; men förförelseandan och låga intrigantskor och intriganter anfalla aldrig mindre än heder och ära. — Gud bevare hvar hederlig och allt för lätt bedragen furste att nalkas detta näste!» — I samma mån som konungens irritation steg, blefvo hans förhållanden i Karlsruhe obehagligare. Hans och markgrefvinnans politik var en helt annan än hans svärfaders och hans svägers, hvilka sökte sitt stöd hos den mäktige herskaren i grannlandet. »H. M:t är à couteau tiré, heter det i ett bref från våren 1804, med kurprinsen, sin sväger, illa med sina onklar, och den gamle kurfursten är missnöjd i allt med oss och flyr hans närvaro; hvarföre han äfven etablerat sig på Schwetzingen... Vi hafva för affaires d'étiquette brouillerat oss med alla hofs ministrar, så att ingen kommer till hofvet, utan att kurfursten är där.»

Åt sina bekymmer öfver den politiska ställningen gaf Lagerbjelke i bref till Armfelt luft på följande sätt: »Ej en gång om ändamålet (med ett krig) skulle alla tänka lika, om det än vore möjligt att få dem ense om *medlen*. Kanske vore K. M:t den ende, som tänkte ärligt hvad ändamålet beträffar, nämligen som äsyftade Bourboniska husets återställande och en säker likvigt mellan Europas makter, men hvad kan han ensam? Hvad vore följden af ett isoleradt brouillerie med Frankrike? Vår

konungs personliga ofärd i afseende på dess farliga residens på gränsen, vårt fäderneslands olycka för både denna och tillkommande generation, vårt penningeväsandes omstörtning, våra landsmäns af skatter samt af myntets vanvärde förorsakade armod, elände och kanske förtviflan . . . Den, hvars rena hjärta tror på goda ord, på ryska arméer, preussiska löften, engelska penningar, den som i förlitande på allt detta ger sig in i striden — den kommer ej sådan därifrån, som dess folk och tjenare önska».

* * *

Omsider i Juli månad, såsom det synes, till någon del på Armfelts uppmaning, beslöt Gustaf Adolf att lemna det farliga Karlsruhe. Armfelt fick befallning att resa honom till mötes i Prag samt att vara honom följaktig på den utflykt till Böhmen och Sachsen, som konungen ärnade företaga under Juli och Augusti 1804. Armfelt hoppades därifrån få återvända till Wien. *)

Redan innan denna resa anträdde, hade emellertid från Wien gjorts början till de åtgärder mot Armfelt, som några månader senare medförde hans återkallande. Det språk, han förde, hade länge varit sådant, att österrikiska regeringen däraf måste känna sig sårad; t. o. m. Armfelts vän Gentz fann hans ställning »alldeles ohållbar». **) Mättet synes hafva rågats genom det ofvan anförda samtalet med kejsar Frans. Omedelbart därefter, på samma gång som kejsaren tillskref konung Gustaf Adolf ett afböjande svar i frågan om protesten mot Napoleons kejsarvärdighet, fick Österrikes minister i Karlsruhe, Schall, befallning att i en konfidentiell skrifvelse hos Gustaf Adolf anmäla kejsarhofvets missnöje med Armfelts hållning. Hans språk, hette det, utgjorde en fortlöpande kritik öfver österrikiska regeringens politiska system och åtgärder. Man vore visserligen öfvertygad om hans nit och hans ärlighet och tviflade ej på hans uppriktiga nitälskan för rikets välgång; men man befara- det att, om han skref allt hvad han talte, det goda förståndet kunde komma att störas. — Konungens svar innehöll, att han med tillfredsställelse erfarit det gynnsamma omdömet om Armfelts karakter; om dennes uttryck någon gång varit för

*) A. till sin hustru 14/7, 18/7, 27/7 1804.

**) Gentz' Tagebücher, s. 46.

starka, så hade detta sin grund i det brinnande nit, hvarmed han utträttat sin konungs befallningar. Genom Lagerbjelke fick Armfelt genast underrättelse härom, jämte en uppmaning, i den mest smickrande form, att iakttaga något mera försigtighet.*)

Österrikiska regeringens missnöje med Armfelt ökades ytterligare genom den skrivelse, han längre fram å konungens vägnar (från Erfurt den 29 Augusti) afgaf såsom svar på tillkännagifvandet om kejsar Frans' öfverflyttande af kejsartiteln på sina arfländer, sedan tyska riket faktiskt var upplöst.**)

Utom en kylig lyckönskan innehöll denna skrivelse — den var af konungen själf justerad — endast förmodan, att frågan om denna nya värdighet måtte underställas tyska riksdagen. Armfelts ställföreträdare i Wien under hans resa med konungen, chargé d'affaires Reutersvärd, inberättade, att grefve Cobenzl ej kunnat dölja sin förtrytelse mot Armfelt efter mottagandet af detta bref; och någon tid efteråt underrättade han, att österrikiske ministern i Stockholm Lodron fått befallning att officiellt begära Armfelts återkallande.***) — Innan ännu officiel framställning från Lodron i Stockholm blifvit gjord, hade dock Armfelt (den 27 Oktober) själf begärt sitt återkallande vid årets slut. Detta beviljades, och på ett sätt, som uttryckte konungens syn-

*) «Vous penserez sans doute, skriver Lagerbjelke, que trop de force est perdue avec les faibles, parce qu'on ne saurait mesurer l'élévation d'autrui, lorsqu'on est petit soi-même» (Lagerbj. t. Armf. ²⁶/₆ 1804). Armfelts svar (¹¹/₇ 1804, tr. i Schinkel, Bihang II: 33) uttrycker hans tacksamhet för att konungen själf tagit hans försvar, och innehåller bittra utfall mot kejsar Frans' omgifning af «trolösa personer utan hufvud och hjärta»: «Jag har på ett ärligt sätt angripit hans ministrar, i det jag sagt åt deras herre och åt dem själfva hvad jag tänker om dem. Detta handlingssätt torde hafva ådragit mig deras hat; och redan sedan långt tillbaka har jag varit förvånad öfver att de ej sökt blifva af med mig.»

***) Ett infall af Armfelt rörande denna dubbla kejsarvärdighet berättas. Då någon österrikisk hofman anmärkt: «Voilà donc notre auguste maître un empereur double!» svarade Armfelt: «Oh non! Empereur très-simple!» («Gömdt är icke glömdt», VIII: 59).

****) Detta hade dock, skriver Reutersvärd, skett på grund af en framställning af franske ambassadören i Wien Champagny, af fruktan, att Armfelt, hvars «talents et moyens äro så allmänt kända, sent omsider kunde lyckas att antingen elektrisera Wienska hofvet eller ock organisera en voix publique, som vore riktad mot Bonaparte och dess anhang.» (Reutersv. ¹³/₆, ³/₁₀ 1804. (R. A. J. — Cobenzl yttrar om Armfelt i bref till d'Antraigues vid denna lid: «Ce Armfeld, quoiqu'il ait dans le fond de bons sentiments, est un de ces hommes qui, par leur fougue et leur envie de régenter partout, sont les plus propres à gêner les affaires» (Fournier, s. 231).

nerliga bevägenhet. Dock skulle Armfelt återvända till Wien och själf aflemna sina rappelbref. *)

Medan denna skriftväxling pågick, var Armfelt, såsom vi sett, redan långt ifrån Wien. Den 27 Juli sammanträffade han med konungen i Prag, hvarest den höge resanden mottogs med artighet, oaktadt hans inkognito bevarades. **) Därifrån styrdes färden uppför Elben till Königstein, Pillnitz och Dresden. Gästvänligt mottogos de resande i Pillnitz af kurfursten af Sachsen, och gästade på återvägen från Dresden till Karlsbad på slottet Eisenburg hos furst Lobkowitz samt på grefve Schwerins slott Schönhoff. I Leipzig hade konungen ett fyra timmars samtal med den bekante d'Antraigues, då Rysslands agent i Dresden, under hvilket idéer utbyttes rörande Europas politiska ställning. ***) Mot sin vilja nödgades Armfelt »släpa med» öfver Eger och Regensburg till München.

Det svenska konungaparet kom nu såsom objudna gäster till det Baierska hofvet. Detta hade redan intagit en hallning i politiken, som var diametralt motsatt Gustaf Adolfs. Icke desto mindre var mottagandet i München festligt vid konungens ankomst den 15 Augusti. Han mötte där sin drottning, från

*) K. M:ts bref till kanslipresidenten ²⁹/₁₀ 1804. (R. A.). Armfelt fick behålla ministertraktamentet till 1805 års slut samt rundlig rese- och flyttnings-ersättning. Lodron hade i Stockholm utspridt för Armfelt förnärmande rykten, antagligen för att förbereda den förmliga begäran om hans rappellerande, som han ärnade göra. Konungen lät genom Reutersvärd hos grefve Cobenzl uttrycka sitt missnöje häröfver, hvarefter denne helt fogligt förklarade, att Lodron öfverskridit sin befogenhet, och försäkrade, att Armfelt, då han återkomme till Wien, skulle blifva mottagen med all den égard och höflighet, som hans karakter och personliga egenskaper förtjente. (Reutersv. ¹⁰/₁₁ 1804. R. A.).

**) En mängd biljetter till Armfelt från öfver-burggrefven i Prag grefve Chotek vittna därom. Vid alla stationer inom österrikiska området stodo 28 posthästar till konungens disposition.

***) D'Antraigues, som själf i bref till Cobenzl omtalar detta samtal, uppgifver, att han därunder sökt öfvertyga konungen om gagnet af det förbund mellan Österrike och Ryssland, som skulle vinnas genom Czartoryskis inflytande hos Alexander. Se Fournier, anf. st., s. 229; jfr. ofvan s. 16. I samma bref förekommer följande yttrande om Armfelt, hvilket ej synes egnadt att öka förtroendet till d'Antraigues såsom korrespondent: (Le Roi de Suède) *va vous envoyer Armfelt; il importe que vous laissiez cours à sa correspondance avec d'Antraigues: pour savoir ce qui se passe et pouvoir quelquefois le redresser sans le choquer; il faut y avoir attention, surtout aux lettres qu'il reçoit d'Antraigues, car il regarde de près et croit toujours qu'on les ouvre.*

hvilken han till sin stora saknad varit skild en månad. *) Vistelsen i München blef ej långvarig, och hemresan anträdde omsider därifrån den 23 Augusti. Då beslutet härom blifvit fattadt, utbrast Armfelt: »Ära vare Gud! Processen är vunnen, och jag vågar säga, att jag visat häri någon talang.» **) — Långsamt anträdde nu återfärden, under besök i Weimar hos drottningens moster, storhertiginnan, som Armfelt fann vara »en charmant fru», öfver Leipzig och Magdeburg, hvarest drottningens syster, prinsessan af Braunschweig, var till mötes. Först den 12 September inträffade konungaparet i Stralsund. Intåget i Stralsund skedde med stor militärisk ståt. »Borgerskapet och garnisonen paraderade, berättar Armfelt; baron Essen och jag redo på hvar sin sida om en öppen vagn, i hvilken konungen och drottningen åkte.» ***)

Det var mycket emot sin önskan som Armfelt måst vara konungen följaktig ej blott från Böhmen till München, utan därifrån till Stralsund. Han ville återvända till Wien och syntes icke hafva haft någon tanke på de steg, som under hans frånvaro gjordes för att förhindra hans återvändande. Men han ansåg för sin pligt att följa sin konung, »ehuru mycket det kostar på mig och är mig emot», skrifver han. »För det första vill han det oändligen, har bedt mig därom hjärtligen och på det förbindligaste; för det andra torde sakernas nuvarande ställning göra det till en samvetssak, efter han har något slags égard, och kanske ensamt, för min avis, åtminstone i flera ämnen.» De svenskar, som jämte Armfelt under hemresan voro i konungens följe, önskade äfven lifligt att han ej skulle lemna honom förr än i Stralsund. »De inbilla sig, säger Armfelt, att jag ensam kan determinera öfverresan till Sverige.» Högt stod Arm-

*) Armfelt skrifver under resan från Dresden (3¹/₂ 1804), att kungen var »bra kär. Sedan sin afresa från Karlsruhe hade han skrifvit 16 bref till drottningen, alltid volymer.»

**) Till grefvinnan A. 17¹/₂ 1804.

***) A. till sin hustru 17¹/₉ 1804. Han tillägger: »Derefter hölls en militärisk konselj, i hvilken din gubbe var arg som ett bi, Okunnighet och dumhet äro olidliga, då viktiga saker äro för handen.» Dessa ord syfta på den hittills så inflytelserike Cederström, hvilken förfäktade motsatta åsigt. Konungen tog visserligen Cederström i försvar, berättar Armfelt, »sägandes mig, då vi blefvo allena: Han har mycket god vilja och activité; nog är han beskedlig.» — Men för tillfället hade Armfelt framför andra konungens öra, och Cederström lemnade Stralsund för att efter en recognosceringsresa i Mecklenburg återvända till Sverige. Lagerbjelke skref härom till Toll: »General Cederström har rest till Mecklenburg *pour prendre langue*. Il a perdu la sienn^e, cellè d'A(rmfelt) l'ayant démontée. Oss emellan sagdt, synes C:m vara i lutande.» (Tolls papper, Lunds Univ. Bibl.).

felt nu i gunst hos Gustaf Adolf: »Han behandlar mig aldrig såsom undersåte, säger han, utan som sin faders gamle och trogne vän.» »Jag kan ej tvifla på konungens fullkomliga förtroende, heter det i ett annat bref, att han gör rättvisa åt min zèle, mitt attachement m. m.; men det hindrar ej, att han likafullt i saker af största vikt följer la passion du moment och helst des mouvemens d'humeur.»

Särskildt i politiken gick konungen, till sin omgifnings bekymmer, sin egen väg. Det var under sommaren och hösten 1804, som de underhandlingar med England och Ryssland togo sin början, hvilka slutade med Sveriges deltagande i koalitionen mot Frankrike och omsider förde till Pommerns samt medelbarligen till Finlands förlust. I England hade Pitt åter kommit till styret, och med hänsynslös energi verkade han för att väpna Europa mot Frankrike. I Sverige fann Englands nya sändebud, den unge Sir Henry Pierrepont, en lätt uppgift. Han råkade konung Gustaf Adolf under dennes besök i Dresden i Augusti 1804; och underhandlingarna om afslutande af ett krigs- och subsidieförbund voro kort därefter i full gång. — Franska trupper hade inryckt i Hannover och närmade sig Norden med anledning af Rysslands hotande hållning. Preussens underdånighet under den franska styrelsen lät befara, att det på dess ord skulle söka ersättning för sina förödmjukelser genom intagandet af svenska Pommern. Napoleon hade besvarat konungens af Sverige demonstrationer i Tyskland genom införandet af den bekanta, mot konungen personligen riktade artikeln i *Le Moniteur* (den 14 Augusti 1804), hvori han prisgaf sin förbittrade motståndare åt löjet och med brutalt öfvermod yttrade sig om Sveriges ställning. *) Den omedelbara följden af denna artikel blef atbrytandet af den diplomatiska förbindelsen med Frankrike.

Af intresse är att se, huru Armfelt bedömde ställningen. »Man hade kunnat bornera sig vid förbudet af alla franska gazetter, med afbrytandet af de diplomatiska relationerna landen emellan; men som konungen har mycket humeur och ej nog erfarenhet och kunskaper i affärer, så har man mot min och Lagerbjelkes vilja gifvit en slags deklaration eller note officiel, som ej allenast är mindre passande i anseende till tonen, men af en natur att ådraga oss krig med Frankrike, hvaraf förlusten af Pommern skulle kunna blifva en följd och större delen af vår

*) Tryckt (i öfvers.) i *Histor.* tafla af Gustaf Adolfs senaste regeringsår, I, Bil. I.

handel ruinerad. Jag har ej det minsta att reprochera mig, ty allt är sagdt. Men jag ser mer än tydligt huru litet min kredit betyder, då idéerna äro fixerade.»

Att det stundande kriget skulle medföra Sveriges olycka var en åsigt, som delades af hela konungens omgifning. Äfven den man, som enligt Armfelts åsigt genom sina bref från Sverige ingifvit konungen tron på Sveriges förmåga att föra krig med framgång, den bekante krigspresidenten Cederström, som rest konungen till mötes i Magdeburg, affrådade nu kriget. »Utom trupper och pengar, som behövas, då man skall slåss, säger Armfelt, fattas krut i Stralsund, oaktadt de visa arrangements, man admirerat. Gud nåde oss, en större uselhet och mera galenskap har jag ej sett sammanfogade!»

Det var under dessa förhållanden af vigt att försäkra sig om den hållning, som hofvet i Berlin i händelse af krig skulle komma att iakttaga, så mycket mera som detta traktatsenligt var förbundet att upprätthålla neutraliteten i norra Tyskland, hvilken på det närmaste rörde Pommerns intressen. För detta ändamål skref konung Gustaf Adolf ett egenhändigt bref till konung Fredrik Wilhelm, och till dess öfverlemnande utsågs Armfelt. Han reste till Berlin i senare delen af September. Men hans uppdrag hade föga utsigt att lyckas: konung Fredrik Wilhelms och hans rådgifvare grefve Haugwitz' enda uppgift var att till hvarje pris undvika krig mot det mäktiga Frankrike och upprätthålla sin neutralitet. Genom en öfverenskommelse af den 1 Juni 1804 med Frankrike hade Preussen förbundit sig att hindra att trupper finge föras genom Nordtyskland mot Frankrike, mot det att den franska truppstyrkan i Hannover ej ökades och att norra Tysklands stater finge blifva neutrala. Neutralitet var sålunda Preussens ögonmärke, och Gustaf IV Adolfs krigsplaner kunde ej annat än vara hofvet i Berlin högst miss-hagliga. På konungens bref lemnades det svar, att det vore Preussens bestämda afsigt att förhindra alla mot neutraliteten stridande åtgärder i norra Tyskland: hvarken Frankrike eller *någon annan*, hvem det vara må, skulle tillåtas störa freden i dessa trakter. För att ej utmana Frankrike, anmodades konungen af Sverige att ej företaga rustningar i Pommern, riktade emot denna makt.

Armfelt själf ansåg, då han efter 14 dagar åter var tillbaka i Stralsund, att hans ärende i Berlin var så väl förrättadt, som en *förnuftig människa* det kan önska. *) Men konungen var ingalunda nöjd med detta besked, hvilket såsom ett tveeggadt svärd kunde vändas mot hans egna krigsplaner; och

det synes, som om Armfelts uppträdande i Berlin ej varit egadt att göra den försigtiga preussiska regeringen benägen att lyssna till Gustaf Adolfs förslag. Preussens ledande statsman, grefve Haugwitz, syntes honom vara ett värdigt motstycke till Cobenzl i Wien, men han ansåg, att den allmänna meningen i Preussen vore emot kabinetts feghet. »Sju åttendedelar af nationen, skref han från Berlin till konungen ***) önska, att deras monark visar sig värdig sin krona och låter sin armé uppträda.» I denna tro förde han sitt vanliga fria språk. Vid hofvet i Potsdam mottogs han artig; vid konungens middagsbord hörde han — och säkert deltog han i — de »propos très-lestes om franska arméen och dess sublímé chef», hvilka Fredrik Wilhelm småleende åhörde. ***) Åt sitt missnöje med underdånigheten för Napoleon gaf han, här som i Wien, fritt lopp, och framkastade beskyllningar mot preussiska ministären, som enligt uppgift af svenske chargé d'affaires i Berlin, Brinkman, satte denna »sur le qui vive med oss.» †)

Långt ifrån att närma de båda hofvens politik till hvarandra, lade sålunda denna underhandling grund till ett spändt förhållande, som Gustaf Adolf själf gjorde allt för att öka.

* * *

Armfelt själf betraktade sin diplomatiska bana såsom härmed slutad. Han återvände visserligen i November till Wien, men endast för att för alltid taga afsked af denna plats. Diplomatsens yrke hade han aldrig älskat; och sedan Bonaparte styrde

*) Till grefvinnan A. ²/₁₀ 1804. Äfven Lagerbjelke var af den mening, att Armfelt «lyckats» i Berlin. Om konungens stämning skrifver Lagerbjelke: «K. M:t är bleserad häraf, och nu förestår gräl med Preussen i st. f. med Bonaparte. Att i en sådan framställning få kontraordres för trupperna är fåfångt, dock hoppas baron Armfelt att småningom kunna calmara. Jag sekunderar honom med all makt.» (L. till Toll ³/₁₀ 1804, Lunds Univ. Bibl.).

***) ²¹/₉ 1804. (R. A.).

***) Det var under detta besök i Berlin, som Armfelt, missnöjd med konung Fredrik Wilhelms hållning, säges hafva svarat konungen på dennes fråga, när han senast besökte Berlin: «Det var just samma år, som E. M:t föll af hästen vid den stora revyn.» Anekdoten förefaller apokryfisk; den är först i tryck omtalad i den bekanta smådeskriften «Avis aux grandes puissances sur les projets d'un grand souverain», samt upprepad i «Gömdt är icke glömdt», VIII. 59.

†) Brinkman till L. v. Engeström ¹/₁₂ 1804. Se Schinkel. IV: 179.

Europa, blef den till yrket hörande försigtigheten i tal och skrift honom olidlig. Han ville lemna hela det diplomatiska väsendet; »hellre ville han svara med svärdet i hand», skref han till en af sina yngre kolleger efter besöket i Berlin.*) »Men ingenting kan hindra mig att tala och skrifva som jag tänker och kalla personer och saker vid deras rätta namn, då jag endast komprometterar min egen person.»

I December 1804 och början af Januari 1805 vistades Armfelt åter i Wien; äfven då skref han depescher därifrån i samma stil som förut. En af dem**) redogör vidlyftigt för de utsigter, som nu förefunnos för Wienerhofvets deltagande i den koalition mot Frankrike, hvilken var på väg att bildas. I själfva verket hade på hösten 1804 en förändring inträdt i stämningen inom Wiens ledande kretsar. Krigspartiet, dittills hänvisadt till de salonger, där Armfelt och Gentz varit så hemmastadda, hade börjat få inflytande i vidsträcktare kretsar. Gentz hade för sina äsigter vunnit den unge ärkehertig Johan, hvars inflytande hos kejsaren han antog skola motväga ärkehertig Karls freds-betänkanden. Österrikes förnämsta diplomater vid de stora europeiska hofven, Stadion i Petersburg, Starhemberg i London och den unge Metternich i Berlin förordade en helt annan politik än den vacklande och tvetydiga, som förts af vice kanslern Cobenzl. Såsom en verkan häraf kunde anses, att de underhandlingar med Ryssland, som under åratals egt rum, omsider fört till den förberedande »deklaration» af den 6 November 1804 emellan de båda kejsarhofven, hvilken längre fram ledde till Österrikes indragande i koalitionen.***) Armfelt ansåg, att kejsar Frans själf ej vore obenägen för ett energiskt uppträdande, men att Cobenzl såsom minister nödvändigt borde aflösas af greve Trautmannsdorff, känd såsom dennes och Colloredos fiende; genom det förtroende, denne man skulle ingifva, vore det möjligt att äfven förmå Preussen att biträda förbundet. »Utan dessa förutsättningar», fortsätter han, »är det ett vansinne att hoppas på en nyttig och verksam koalition. Bonaparte skall kanske anfalla, men han skall gå från eröfring till eröfring, och man skall köpa hans beskydd genom alla offer, som han finner lämpligt att hemföra. Jag sätter min heder i pant att,

*) Till Brinkman, 2⁵/₁₀ 1804. (Trolle Ljungbys Arkiv.)

**) 5/₁₂ 1804 (R. A.).

***) Martens, Recueil des traités, II: 406. Se härom Beer, s. 81, Fournier, s. 130 o. f., 147—149.

om han i detta ögonblick anföll Österrike, skulle följderna blifva de nämnda.»

Ett år senare hade förutsägelserna gått i fullbordan. Au-sterlitz och freden i Pressburg hade ökat måttet af Österrikes förödmjukelser.

Armfelts oförmodade återkomst till Wien kunde ej annat än vålla en viss förlägenhet hos dem, som föranledt hans återkallande; men han blef i alla officiella kretsar mottagen med utsökt höflighet. Franska beskickningen sades hafva ingifvit en ny not till österrikiska kabinettet, riktad mot Armfelts person; någon åtgärd blef dock ej däraf följden. Några bref från Armfelt till en hans kommissionär i Paris, La Tour, funna vid dennes häktande, hade ökat Napoleons förbittring mot den svenske diplomaten, som vågade så fritt trotsa honom i tal och skrift. Det uppgafs, att bland dessa bref äfven funnits ett från drottningen af Neapel till Armfelt, hvilket visat hennes hat och onda afsigter mot den franske kejsaren, och denne hade själf till markis Del Gallo uttryckt sin förtörnelse däröfver. Drottningen skyndade att härom förfråga sig hos Armfelt; och denne insände till sin regering ett utdrag ur hennes bref, jämte förklaring att »hertigens af Enghien mördare måtte anse honom vara förryckt, då han kunde tro att Armfelt från Wien skulle skicka drottningens bref till en sådan person som La Tour.»*)

I de mera enskilda Wienerkretsar, där Armfelt spelat en så stor rol, beklagade man uppriktigt hans afresa. Den bullersamme engelske ministern Paget gaf på ett hänsynslöst sätt uttryck lärät vid ett uppträde, som han tillställde mot Cobenzl med anledning af en etikettsfråga vid diplomatiska kårens nyårs-uppvaktning 1805. Då denne förklarade, att han ärnade officielt beklaga sig öfver Pagets ohöflighet, utropade denne: »Gör det; det passar för en sådan person som Ni är. Jag förutser, att så länge någon hederlig man stannar qvar här, får Ni icke vara i fred. Ni kan tvinga mig att begära min rappel, liksom general Armfelt, som till er förtviffan åtnjuter allt hederligt folks aktning.»

Å sin konungs vägnar öfverlemnade Armfelt under detta afskedsbesök i Wien nordstjernans riddarkors åt sin vän Gentz. **)

*) A:s dep. ¹²/₁₂ 1804. (R. A.) Till sin hustru skref han: «Min konversation med La Tour kan den rackaren Bonaparte trycka så mycket han vill. Däruti är ej fråga om annat än affärer, ingen sorts politik är nämnd.» — La Tours brott var, heter det i ett senare bref, «att få bref af en som är enragé contre l'empereur — sade polismästaren honom.»

**) Dubbningen skedde med en viss högtidlighet och i närvaro af herrar och damer af Armfelts umgängskrets. Se Gentz' Tageb., s. 44.

Det utgjorde belöningen för dennes med mycken talang skrifna svar på Napoleons bekanta artikel mot Gustaf IV Adolf.^{*)} Hos kejsar Frans hade Armfelt sin afskedsaudiens den 2 Januari 1805 och mottogs med stor utmärkelse. Kejsaren själf undertecknade, mot vanan, hans respass, »författadt i mycket flatteusa termer»; i afskedspresent erhöll Armfelt en gulddosa af 1000 dukaters värde. — Den vändning i Österrikes politik, som samma år inträffade, gjorde att man vid kejsarhofvet betraktade honom med andra ögon, sedan han lemnat sin beskickning. På grund af meddelanden från Wien skref kanslipresidenten Ehrenheim på våren 1805 till Armfelt: »Jag skulle ej bli förvånad, om man en dag begärde att få Er tillbaka.»^{**)}

Sjuk och nedstämd reste Armfelt från Wien den 6 Januari 1805. Tanken att åter vara utan bestämd verksamhet och utan hem var honom motbjudande; och ännu var intet bestämdt afgjort rörande hans framtid. »Jag funderar på», skref han till sin hustru, »att innan min likkista beställes, som är den säkra sejouren, låta göra mig en resvagn, i hvilken jag har alla mina behof. Flyttar jag då, så är det med hus och hem samt de aisancer, som äro mig beskärda.» Men den djupare och allmänna grunden för hans motvilja mot att nu återvända till Sverige, var hans misströstan att för sitt fosterlands väl kunna något uträtta under de brydsamma förhållanden, som syntes stunda.

Åt konung Gustaf IV Adolfs goda sidor gjorde han rättvisa. »H. M:t är en honnête och dygdig människa, full af goda känslor och principer», skrifver han; »hos honom finnes ett öfvermått af det goda, något som ofta föranleder motgångar och misstag.» Men tidigt insåg han, såsom vi hafva funnit, att Gustaf Adolfs envisa politik skulle medföra farliga följder. Det inflytande, som Armfelt trodde sig ega hos den unge konungen under början af den långa dagliga samvaron på tysk botten, var ej nog mäktigt att hejda denne på den bana, han beträdt, ej heller att ingifva honom större synpunkter än den sårade egenkärlekens eller större intressen än garnisonstjensten och vaktpa-

^{*)} Tr. i Gentz' *Lettres et mémoires inédits 1804—1806*, publ. par G. Schlesier 1841, s. 41. Då Gentz öfversände denna skrift till Armfelt — denne vistades då i Stralsund —, begagnade han tillfället att utbedja sig denna belöning, den första riddarvärdighet han erhöll, (G. t. A. 18¹⁰/₁₀ 1804.) Oaktadt alla Armfelts och Gentz' bemödanden lyckades det dock icke att utverka kejsarens tillstånd för Gentz att få bära denna orden, på grund af Cobenzl's ovilja: »Der König von Schweden und sein Representant in Wien waren beide gleich schlecht angeschrieben», skrifver Gentz. (Tageb., s. 44).

^{**)} Reutersv. dep. ⁹, 1805; Ehrenheim ⁵, 1805. (R. A.).

raden. Uppriktigt bekänner Armfelt i ett bref till sin hustru (^{3, 11} 1804): »Jag längtar efter att komma ur de affärer, som hafva en direkt point de contact med H. M. Det är omöjligt att i längden vår nära sammanvaro kan bära sig. Jag hatar minutier, han älskar dem; han är envis, jag också; han är vand vid smicker och folk, som säga ja till allt; jag kan ej smickra och är två tredjedelar af dagen af annan avis. Jag begriper att det bör göra honom ledsen vid min figur, ty jag känner på mig själf en viss ledsnad, som hans godhet, déférence och stora förtroende göra oförlätlig hos mig.»

Det visade sig under de olycksår, som följde, att Armfelt riktigt bedömt sitt förhållande till den konung, till hvilken han på grund af politiska åsigtter och personliga minnen i det längsta ville se upp med kärlek och vördnad.

II.

På krigsfot i Pommern.

1805—1807.

I den stora europeiska strid, som med korta afbrott rasade från 1805 till 1815, som kostade millioner krigares lif och som slutade med att gifva Europas statsförhållanden ett nytt skick, deltog Sverige till en början med föga heder och framgång. Det quasi-krig mot Frankrike, som under åren 1805—1807 utfördes i Pommern, är i själfva verket en så obetydlig episod i dessa väldiga omstörtningars historia, att det knappast där finnes omnämndt, utom i svenska källor. Gustaf IV Adolf lät sin armé marschera och åter marschera i Pommern, Mecklenburg och Lauenburg. Han intog en hållning, som han förmodade skulle ingifva motståndarna respekt; men det dröjde öfver år och dag, innan fienden fäste synnerlig uppmärksamhet vid dessa hotande åtbörder, hvilkas beskaffenhet endast var egnad att kasta löje öfver de svenska vapen, som en gång under ett föregående världskrig afgörande ingripit i Europas öde. Först på vintern 1806—1807 ansåg segraren vid Austerlitz och Jena det löna mödan att sända sina trupper mot den obetydliga makt i nordn, som vågade med ord och åthäfvor, mera än med vapenmakt, trotsa hans planer.

Utgången kunde icke vara oviss. Pommern blef en del af det franska världsväldet; och Sveriges konung måste förödmjukad återvända öfver Östersjön med den här, hvilken hans halsstarrighet beröfvat ända till möjligheten att häfda den svenska vapenåran.

Det blef Armfelts lott att på en af de mest bemärkta platserna deltaga i större delen af detta krig och i de långa förberedelserna därtill. I den enda vapenbragd af större betydighet, som därunder utfördes af de svenska trupperna, hade Armfelt den väsentligaste delen, men han var ej utan sin stora del i det nederlag, som följde kort därefter. Personlig tapperhet ådagalade han nu, som fordom vid Elgsö och Savitaipal, och han kom ej heller nu oskadd ur striden. Innan krigets sista olyckliga skede under konungens egen ledning tagit sin början, hade Armfelt, sårad i striden, nedlagt sitt befäl; han slapp att bevittna Stralsunds nesliga öfverlemnande till fransmännen och Pommerns utrymning. Under två och ett halft år hade han dock dessförrinnan närmast under Pommerns generalguvernör, friherre H. H. von Essen, varit högste militärbefälhafvare i detta land. *)

Större delen af åren 1805 och 1806 tillbragte Armfelt under en skäligen enformig garnisonstjenst i det tysta Stralsund och under arbete med dess sättande i försvarstillstånd. Då han emottog sitt generalbefäl, kort sedan han blifvit återkallad från Wien, var det ingalunda hans afsigt att stanna längre tid i denna ställning. Så länge utsigterna voro krigiska, ville han dock icke lemna denna förtroendepost. »Jag är skyldig att våga lif och blod för konung och fädernesland», skrifver han på hösten 1804. »Jag måste visa världen mina förföljares nedrighet; och ingen annan general skulle åtaga sig detta uppdrag med de små medel, som vi kunna använda utan att skada statens finanser.» »Så länge all fara ej är öfver», heter det på sommaren 1805, »glömmmer jag allt enskildt för att i slutet af min vandel ej dementera de principer, för hvilka jag beständigt varit ett offer, men som inga omständigheter och ingen dödlig kunnat förändra.» — Men större delen af 1805 gick till ända, utan att något krig syntes blifva af. Själff önskade Armfelt att återvända till fäderneslandet, från hvilket han varit skild i tolf år. Konungen hade föreslagit honom blifva generalguvernör i Finland, och redan från Wien skref Armfelt till konungen om detta förslag som en afgjord sak. **)

*) Förordnandet därom är dateradt Stralsund d. $\frac{9}{11}$, 1804.

**) Armfelt till Gustaf IV Adolf $\frac{26}{12}$, 1804. (Ups. Bibl.) Han önskade under vintern 1804—1805 lifligt att erhålla denna plats — ännu i början af 1806 dyker tanken därpå upp i hans brevväxling — därför att han där vore sig »själff lemnad», säger han, och ej »dagligen generad af *uniformatikene*. Ryktet visste äfven att berätta, att Armfelt vore utsedd till generalguvernör i Skåne (se J. v. Engeströms Ant., s. 282). Ett annat rykte sade, att han, såsom förr under Gustaf III:s tid, skulle öfvertaga ledningen af kongl. teatern (se Armfelts bref till frih. H. Hamilton $\frac{5}{2}$, 1805, tr. i Handl. ur Brinkmanska arkivet. I: 295).

Andra framtidsplaner gingo ut på att han skulle mottaga en ny beskickning i Köpenhamn, Petersburg eller London, sedan Berlinerhofvet afböjt hans mottagande på den efter L. v. Engeström lediga svenska ministerposten därstädes.

Armfelt själf tillskref till en början sina gamla motståndare i Stockholm alla dessa planers misslyckande. Han ansåg, kanske ej utan grund, att många af konungens rådgifvare helst såge, att han hölls på afstånd. »En ämbetsmannaliga (oberäkadt alla andra ligor) formerade sig, skref han, för att hindra min återkomst till fäderneslandet, och i synnerhet att jag där skulle bekläda ett ämbete, som skulle sätta mig i stånd att utmärka hvar och en efter förtjenst.» *) Icke ens till Skåne, hvar-est ett öfningsläger var anordnadt under sommaren 1805, kallades Armfelt, då konungen vistades där; och den permission, som han vid denna tid begärt, för att i enskilda angelägenheter resa till Finland, beviljades först mot sommarens slut, då den ej kunde mottagas. Själf skämtade han öfver att det i Sverige ansågs, att »general Armfelt satt på fästning i Stralsund»; men hans otålighet växte, och tanken att taga afsked ur statstjensten eller att gå i utländsk tjänst framträder ofta i hans bref från denna tid, till dess att krigets utbrott mot slutet af 1805 gjorde slut på dylika sväfvande planer.

Ingenting skulle emellertid vara oriktigare än att tillskrifva Armfelts kvarhållande i Pommern någon ovilja eller onåd från konungens sida. Tvärtom, han stod fortfarande i högsta gunst; konungens bref från denna tid till honom bära därom vittne. **) Då Gustaf IV Adolf tidigt på nyåret 1805 lemnade Stralsund, ***)

*) Till G. Adlersparre (Hist. Handl. II: 173). Armfelt hade erbjudit Adlersparre, som under finska kriget stått under hans befäl och som han då högt värderade, att blifva hans förste adjutant, om han blefve Finlands generalguvernör (se C. A. Adlersparre, 1809 års revolution, I: 129). Lagerbjelke, som fortfarande underhöll en liflig brevväxling med Armfelt från Stockholm, sökte afvända hans misstankar om hemliga intriger, churu han ej ansåg osannolikt, att personer funnes, «qui redoutent en vous l'énergie qui entraine, l'esprit qui subjugue, la supériorité qui humilie». (2/3 1805). Särskildt önskades, enligt Lagerbjelke, Armfelts återkomst af grefve Ugglas, mot hvilken Armfelt företrädesvis vändt sina misstankar.

**) Lagerbjelke skrifer till Armfelt (15/6 1805): «Kungen vet så väl, att Hr Generalen aldrig låter något falla som han tror vara rätt, så kanske är det första orsaken, hvarföre han ej ville se Generalen, fastän han i själen estimerar och älskar Er mer än någon dödlig.»

***) Äfventyren och besvärigheterna vid konungaparets sent omsider anträdde hemresa äro kända (se Schinkels Minnen, IV: 181). Armfelt tillskref drottningens mod och beslutsamhet att resan omsider blef af; och yttrar sig under vistelsen i Stralsund med mycken sympati om henne. Ännu i Nov.

innan ännu Armfelt återvändt från Wien, beklagade han uppriktigt att han ej fått säga honom farväl. »Armfelts återkomst (till Stralsund), skref han, är både efterlängtd af mig och af alla, som tänka väl, bland hvilkas antal generalguvernören säkert förtjenar första rummet.» Konungen ansåg Armfelt såsom outhärlig på sin plats, ej blott såsom en tapper krigare, hvars mod var bepröfvadt, utan äfven såsom en utpost för iakttagandet af hvad som timade i Europas politiska värld.

Han underhöll nämligen fortfarande, enligt sin vana, en vidlyftig brevväxling med många af samtidens politiska personer och gaf konungen ofta del af sådana bref, som egde allmänna intresse. Till Armfelts politiska korrespondenter hörde, utom Joh. v. Müller, Gentz och d'Antraigues, af hvilkas bref redan några prof meddelats, drottning Karolina af Neapel och ärkehertig Johan af Österrike; hertiginnan af Devonshire och Sidney Smith skrefvo från England; och den ryktbare revolutionsgeneralen Dumouriez, nu en ifrig rojalist, erbjöd från England genom Armfelt sina tjänster åt Sveriges konung. Till dessa korrespondenter kommo svenskarna Lagerbjelke, Ehrenström och L. v. Engeström, hvilken sistnämnde, skild från sin ministerbefattning i Berlin, nu lefde på sitt gods i Posen. Vid denna brevväxling använde Armfelt såsom kurir en engelsman vid namn Matthews, en skicklig och förslagen man, hvilken äfven, ej alltid utan fara, tjänstgjorde såsom politisk kunskapare i Berlin och Hannover, och genom Armfelt lemnade konungen politiska rapporter öfver hvad han under sina många resor erfarit.*)

Matthews användes t. o. m. i en särskild beskickning från Gustaf IV Adolf — till Malteserorden. Armfelt hade nämligen 1805 blifvit utnämnd till riddare af Johanniter(Malteser)-ordens stora kors och »bailli de l'ordre de la langue sicilienne». Det var hans gamla gymnarinna, drottningen af Neapel, som åt

1804 förkunnade konungen Lagerbjelke sin afsigt att tillbringa vintern i Tyskland; Stockholm, som han hatade, ville han ej återse. (L. till A ^{17/11} 1804). Hånfullt yttrade han sig i ett bref från Helsingborg till Armfelt (^{27/1} 1805, se Gömdt är icke glömdt, VIII: 31) om »höga residenset» och dess innevärnars längtan efter hans återkomst, hvilken han endast kunde förklara genom »deras vanliga ombytlighet i tänkesätt».

*) Se om Matthews Wingårds Minnen, II: 81 o. f. J. v. Müller och d'Antraigues kallade honom i sina bref «l'évangéliste» och berömdo mycket hans duglighet. Konungen gaf honom på Armfelts begäran en officersfullmakt, sedan han förut varit anställd såsom ett slags civil adjutant vid Armfelts stab.

honom utverkat denne utmärkelse. *) — Den en gång så lysande Malteserorden var nu sin undergång nära; men ännu egde den, tack vare de ryska tsarernas, Pauls och Alexanders beskydd, en del af sina besittningar i behåll. De kallades »kommenderier» och voro anslagna till ordens högste ämbetsmän. »Således kan jag få ett kommenderi, skrifver Armfelt till sin hustru; och som drottningen (af Neapel) skrifver mig till, är det allt hvad kungen (af Neapel) önskar, att kunna gifva mig detta prof af sin vänskap. Herre Gud, om världen blefve tranquille, och jag fick ett kommenderi i Italien -- hvad vore icke min lycka utsäglig! Men i reela saker blifver jag aldrig lycklig. Vore jag en narr, som älskade vara utsirad som en bandkommendör, så vore ingen mera att lyckönska än jag.» — Äfven Armfelts dotter, hans adoptivdotter och hans måg fingo riddarkors af Johanniter-orden; äfvenså på hans begäran hans olyckskamrat Ehrenström. **)

Konung Gustaf Adolf var »smickrad och rörd till tårar öfver denna utmärkelse åt en bland hans undersåtar», skref Lagerbjelke till Armfelt (19/4 1805). Dennes förbindelse med Malteserorden medförde äfven konungens. Kändt är, att Gustaf Adolf erbjöd Malteserorden en fristad på Gotland. Hans skrifvelse till orden synes hafva varit uppsatt af Armfelt och afsändes genom kuriren Matthews. Denne afreste, försedd med Armfelts rekommendation, till Sicilien, mottogs såsom ett slags envoyé extraordinaire af konungen och drottningen af Neapel samt af »orden in corpore», som i Catania gaf honom en festmåltid. Svaret blef emellertid undvikande: man ville först förhöra sig i Spanien, Portugal och England. »Förskräckta lära riddarna blifvit för klimatet och för svårigheten att i Östersjön, jämlikt deras pligt, strida mot de otrogna», skref Wetterstedt ironiskt. ***) — Matthews hade under denna rundresa till Sicilien genom Österrike och Polen lidit skeppsbrott både i Medelhafvet och i Östersjön, innan han till Armfelt fick öfverlemnä Malteserordens svar och bref från drottningen af Neapel m. m. Matthews' vidlyftiga rapport öfver denna resa †) öfversändes af Armfelt till konungen. Den finnes nu i Riksarkivet jemte utdrag ur ett bref till Armfelt från ordens t. f. styresman.

*) Ordens stormästare Tommasi skref till Armfelt (den 14/2 1805): «Le cte de Kolowrat, notre ministre à Vienne, nous a plus d'une fois rendu compte de vos sentimens chevaleresques pour le bien général, la religion et l'ordre de St Jean de Jérusalem».

**) Se E:s Anteckningar, II: 567.

***) Till Ehrenheim 29/1 1807. (K. Bibl.)

†) Dal. 27/2 1807.

Pommerns generalguvernör, friherre H. H. von Essen, delade med Armfelt omtanken för detta lands försvar och var till följd af sitt civila ämbete hans närmaste förman, ehuru Armfelt innehade samma grad som Essen i arméen och t. o. m. var äldre generallöjtnant. Detta förhållande undgick icke att längre fram medföra konflikter mellan dessa män, hvartill äfven bidrogo olikheter i lynne och karakter. Något förtroligare förhållande synes aldrig hafva egt rum mellan dessa båda gustavianer, icke ens under deras gemensamma ungdomstid i konung Gustafs hof. Men till en början var förhållandet dem emellan i Stralsund ingalunda ovänligt. Endrägtigt arbetade de på vintern 1805 för Stralsunds sättande i försvarstillstånd och för garnisonens syssel-sättning med dithörande arbeten, enligt den försvarsplan, som Armfelt i början af Februari inlemnade till generalguvernören och som af denne stadfastades. *) Armfelt prisar i sina bref Essens »goda naturel», hans redbarhet, hans omsorg för Pommerns väl, hvilken stundom råkade i strid med konungens egna befallningar. Han fann honom visserligen »ej expedit; hans långsamhet skulle gifva mig feber, om jag ofta vore i kollision med honom», skrifver han; men förklarar tillika i ett annat bref: »Vi komma ej att brouillera oss, ty vi hafva ett och samma föremål och mutuel égard för hvarandra». Då ställningen mot slutet af 1806 blef kritisk, fann han generalguvernören »förträfflig, kall, modig och resignerad att låta allt utom hedern gå f-n i våld. Han gör allt hvad jag önskar och råder». Förhållandet grumlades längre fram, såsom vi skola se, och bittra omdömen föll-des å båda sidor; men Armfelts ovilja gick dock mera ut öfver Essens rådgifvare än öfver honom själf.

Öfver sin verksamhet såsom militärbefälhafvare förde Armfelt en »hemlig journal», hvaraf utdrag inskickades till konungen, som därmed uttryckte sin belåtenhet i de talrika bref, som ännu finnas bevarade. Den politiska ställningen var ofta på tal i denna brefväxling: konungen fann den för det mesta »ännu mycket invecklad», enligt ett där ofta återkommande uttryck. Säkert är, att han, såsom det heter i ett hans bref från denna tid, ansåg Armfelt som »en af sina trognaste undersåtar, hvars tänkesätt och känslor bestodo hvarje prof».

Kring den tappre och älskvärde generalbefälhafvaren i Pommern samlade sig gärna de officerare, som stodo under hans befäl och hvilkas tillgifvenhet han i ovanlig grad förstod att vinna. Hans dagliga sällskap där utgjordes af hans adjutanter: hans son.

*) Armfelts hemliga journal, Jan.—Febr 1805.

Mauritz Clairfelt, som i Pommerska kriget först kom att visa att han ärft sin faders krigiska mod, och artillerikaptenen J. af Wingård, sedermera landshöfding och statsråd, som i sina »Minnen» lemnat en målande skildring af Armfelts sätt att vara i denna omgifning, af hans glädtighet och hans frivola skämt, som stundom kunde aflösas af en imponerande värdighet. *) Armfelts stabschef var fortifikationsbefälhafvaren i Stralsund baron Franc Sparre, sedan en utmärkt fortifikationsgeneral, en duglig och allvarsam man, af Armfelt förtroligt kallad »Gubben», som för honom hyste den varmaste tillgifvenhet. **) Den glade husaröversten greve Hampus Mörner — den bekante »Hampus husar», känd för sitt grofkorniga skämt, sin krigiska tapperhet och sin resliga växt — fann under sin vistelse i Pommern i Armfelt en man efter sitt sinne. Entusiastiskt utropar Mörner i ett bref till honom: »Du är en gud på jorden, och jag skall evigt tillbedja dig . . . Förbannad vare hvar svensk officer, som ej tänker lika med mig! Jag skall bli dess förste och säkre baneman». — Cardell, svenska artilleriets ryktbare omskapare, stod såsom öfverste för Wendes artilleriregemente äfven under Armfelts befäl i Stralsund och fann i honom en gymmare, ehuru denne ej var blind för Cardells svagheter. Dennes oförvägna tapperhet liknade Armfelts egen och blef pröfvad under det Pommerska krigets vapenskiften, ehuru med växlande framgång. ***)

*) Wingårds Minnen, II: 68 o. f.

**) I ett bref förklarade Sparre: «Min tillgifvenhet för Hr Generalen har ett slags likhet med kärleken . . . Jag är likaså jaloux att af Hr Generalen blifva riktigt dömd, som någon flicka kunnat vara att förtjena Generalens kärlek. Jag säger att af Hr Generalen blifva det, ty endast de personers omdöme, som ega min fullkomliga aktning, har för mig ett värde.»

***) En vidlyftig brevväxling rörande Cardells deltagande i artillerikommittén 1805 och den schism, som därunder uppstod mellan honom, hans tyske landsman öfverste Helvig och krigspresidenten Cederström, finnes bland Armfelts papper. Tvisten slutade med Cardells skiljande från kommittén och återsändande till Pommern. Armfelt synes hafva tagit Cardell i försvar, särskildt mot Cederström. I bref till denne sistnämnde skildrar Armfelt på följande sätt artillerikommittén: «En kommitté, där några ja-bröder sitta för att njuta traktamente, där Helvig befaller despotiskt, besluter och förkastar allas opinion, där du, som aldrig studerat artilleri, och aldrig kan blifva en scientifique artillerist, skall decidera» . . . [en kommitté, hvari inblandats] «fredspresidenter, skrifvare, hofmän, figurer af alla slag, intriger, falska rapporter». Cederströms svar på denna utgjutelse är ganska fogligt. — I långa bref till Armfelt utbreder sig Cardell öfver förhållandena inom artillerivapnet. Oaktadt sin ensidighet ega de tvifvelsutän sitt militäriskt-tekniska intresse: utrymmet medgifver icke meddelandet af några utdrag. Cardells ringaktning för Helvig delades af Armfelt: artilleriets dåliga skick och oredan i alla befallningar rörande detta vapen tillskref han alltjämt Helvigs inflytande.

Till det glada sällskapslifvet i Wien erbjöd Pommerns lilla hufvudstad inga motsvarigheter. Den nye generalbefälhafvaren gjorde, så länge förhållandena ännu medgäfvode det, hvad han kunde för att göra garnisonslifvet gladare. I karikatyrteckningar, hvartill Armfelt gaf idéer, roade man sig bland hans omgifning åt samtiden; en formlig »fabrik», säger en samtida, lär under hans ögon hafva florerat i Stralsund.*) Han arrangerade fester, skref vers vid högtidliga tillfällen, föreslog skålar för damerna — »dem, som näst äran äro tapperhetens belöning»; han invigde en af Stralsunds nya bastioner med ett karnevalsuptåg, hvarvid fjorton unga officerare voro utklädda till damer: »tjocka grefve Taube var deras guvernant». Fru v. Norrman — en äldre dam i Stralsund, i hvars hus han ofta njöt gästfrihet — yttrade, att »om Armfelt ännu stannade ett halft år i Pommern, skulle hela landet blifva förvandladt till en Vauxhall.» — Stralsunds grannstäder, Greifswald och Barth, gåfvo fester, då den svenske generalen gjorde besök där. Han var uppenbart en högst populär man i Pommern; hans goda hjärta, hans ömhet om befolkningen och soldaterna voro härtill ej mindre anledningar än de älskvärda umgängesgåfvorna.

Ett bevis på Armfelts goda hjärta må här anföras. Den i Stralsund bosatte licent-förvaltaren Mandorff, den tyske öfversätaren af Nordenskjölds smädeskrift »Gustaf Mauritz»,**) hade all anledning att frukta Armfelts hämnd. Han inställde sig hos den nye generalbefälhafvaren kort efter dennes ankomst: han ville bevisa, att han genom formliga befallningar blifvit tvungen att utgifva denna skrift. »Jag svarade honom, säger Armfelt, att jag glömt honom och alla de meprisabla varelser, som velat mig ondt».***)

Men han gjorde mer: på Mandorffs anmodan rekommenderade han längre fram hos konungen dennes begäran om adlig värdighet för sin fader. »Jag är glad åt, skref han med anled-

*) Se L. v. Engeström, Minnen o. Anteckn. II: 112. En karikatyr öfver Europas politiska ställning var t. ex. följande: Bonaparte framställdes såsom barbarare, sysselsatt med att raka kejsaren af Ryssland och konungen af Preussen, hvarvid den sistnämnde blef illa skuren. Utanför rakstugan syntes Gustaf IV Adolf, som med händer och fötter sökte få upp dörren, för att komma in och bli rakad, hvarvid Bonaparte ropade: Vänta min gosse, tills du får skägg!

**) Se detta arbete, II: 298.

***) Armfelt till sin hustru, Febr. 1805. Jfr. Ehrenstr. Anteckn. II, 321 hvaräst därjemte berättas, att Mandorff erbjudit sig att till Armfelt öfverlemnna restupplagan af skriften, hvilket af denne afböjts, under ironisk tillönskan af god afsättning.

ning här af, att jag kan så lätt förlåta dem som gjort mig ondt, utan att någonsin glömma dem som gjort mig godt. Är det en svaghet i karakteren, så är det hvarken mänskligheten eller affärerna i allmänhet, som där af lida.» *)

I Armfelts enskilda lif i Stralsund inträffade på hösten 1805 den förändring, att hans familj på hans enträgna uppmaning flyttade öfver från Sverige. På fyra år hade han ej sett de sina. Hans dotter Augusta, som aldrig upphört att vara föremål för hans särskilda ömhet, var nu en intagande nittonårig mö; och han hade den glädjen att på våren 1806 kunna förena hennes öden med kammarherren och egaren till Engso grefve Adolf Pipers. Denne var son till grefvinnan Sophie Piper, född Fersen, och systerson till riksmarskalken grefve Axel Fersen, hvilka båda stått i gamla förbindelser till familjen Armfelt. Under en del af åren 1805 och 1806 vistades äfven grefve Fersen såsom ett slags tjenstförrättande utrikesminister vid konungens högqvarter i Pommern, likaså hans syster grefvinnan Piper. Sin äldste son Gustaf sände Armfelt under denna tid till Berlin för att därstädes under en fransk emigrants ledning fortsätta sina studier; de yngre sönerns studier gjordes samtidigt i Petersburg under en annan ledare. Till familjekretsen i Stralsund hörde äfven de båda små flickor, som i Wien utgjort Armfelts dagliga sällskap.

Detta familjelif hade hela nyhetens behag för den man, som så länge lefvat bland främlingar. Oförbehållsamt gaf han luft åt sin glädje däröfver; han blef, såsom en daglig gäst i hans hus yttrar **) »en älskvärd, attentiös père de famille». »Himlen har skänkt mig så mycken lycka, utbrister han tacksamt i ett bref, i mitt husliga lif och i umgänget, att aldrig någon dödlig eller någon make haft en sådan lott.» Sedan familjekretsen skingrats på hösten 1806 med anledning af dotterns giftermål och på grund af de hotande krigsutsigterna, förklarade han om det flydda året: »Aldrig har någon tid förfallit mig så ljuflig. Om sin ädla maka — »denna dyrkansvärda kvinna» — yttrar han sig i bref till sin dotter i entusiastiska ordalag. »Om jag ännu vore ungar-karl och skulle gifva mig, så skulle jag gifva mig med din mor — af kärlek — om hon nämligen ville ha mig, hvarpå jag mycket tviflar». Den äktenskapliga lyckan, så länge af honom försmådd, fann han nu vara »en ny roman»; han liknade sig vid »Moses, hvars känslor voro lifligast mot hans dagars slut».

*) Till J. De la Gardie 23/4 1806 (De la Gard. Arch., XX: 17).

**) Wingård, anf. st., II: 78.

När han satt ensam kvar i Stralsund, sedan hans dotter och måg, åtföljda af hans maka, tagit sitt nya hem Engsö i besittning, och äfven barnkammaren var tom — äfven de små flickorna flyttade, efter ett besök på Sagan, öfver till Sverige — då fann han att hans lif, i jämförelse med den närmast flydda tiden, var — »en försmak af helvetet». Och då julen 1806 kom, medan fransmännen närmade sig Stralsund, kände han tomheten ytterligare. Sin julafton tillbragte han, berättar han sorgset, hos »gumman Normann» med att »lägga alla sina paciencer» och »utan all julgröt!»

* * *

De diplomatiska underhandlingar, som börjats under konung Gustaf Adolfs vistelse i Tyskland 1804, hade redan innan han återvände till Stockholm, fört till den preliminära subsidietraktaten med England af den 3 Dec. 1804, och till det off- och defensiva förbundet med Ryssland af den 14 Jan. 1805. Själf kallade Gustaf Adolf denna öfverenskommelse i bref till Armifelt för »un système armé», till upprätthållandet af tyska rikets neutralitet och integritet. Såsom garant af vestfaliska freden egde Sverige, enligt hans åsigt, giltig orsak att deltaga i det utbrytande kriget. *)

Men det dröjde länge, innan de förhandlingar mellan Europas stora makter hunnit afslutas, som måste föregå bildandet af den koalition, som Sverige först af alla utan tvekan biträdt. Den ryske underhandlaren Novosiltzow reste fram och åter mellan London och Petersburg, och lord Leweson Gower, Englands sändebud, verkade på sistnämnda ställe. Först den 11 April 1805 afslöts den afgörande förbundsakten mellan England och Ryssland, och Österrike förklarade sig först i Augusti s. å. beredt att inträda i detta förbund, som blifvit afslutadt under förutsättning af dess deltagande, men så godt som utan dess hörande. Det dröjde ända till den 31 Aug., innan Sveriges definitiva öfverenskommelse med England blef fastställd. **)

Under en stor del af året 1805 var Sveriges nye bundsförvandt i Petersburg nödsakad att vid hofvet i Berlin hålla sköld öfver Pommern, som närmast var hotadt och möjligen kunde

*) Konungen till Armf. 27/, 1805. (Gömdt är icke glömdt. VIII: 32).

**) Se om dessa diplomatiska förhandlingar Lefebvre, Histoire des cabinets, II: 10 o. f., Oncken, Zeitalter der Revolution, II: 177 o. f., Zlobin, De diplomat. förbindelserna mellan Sverige och Ryssland, öfvers. af Hjärne, Schinkels Minnen, IV: 180 o. f.

blifva skådeplatsen för strider, hvilka kunde hafva vidtutseendē följder. Preussens bestämda uppmaning till konungen af Sverige att afväpna i Pommern hade, såsom vi sett, icke haft någon verkan. Stralsund sattes i försvarstillstånd, och rustningarna fortforo. Preussiska regeringen afgaf genom baron Hardenberg en hotande skrifvelse (den ²⁴/₁₂ 1804) med förklaring, att Preussen ärnade vidtaga »afgörande åtgärder med afseende på Pommern». Kejsar Alexander skyndade då att afsända general Winzingerode för att förklara för hofvet i Berlin, att Sverige icke förgäfvades skulle påkalla Rysslands hjälp, om Pommern blefve anfallat. Preussiska kabinettet föll undan för denna energiska förklaring; och det oväder, som hotat Sveriges tyska besittning från Preussens sida, syntes tidigt på våren 1805 vara förbi.

Kort därefter slungade emellertid Gustaf IV Adolf, såsom bekant, en direkt förolämpning i ansigtet på den preussiske monarken: det var, då han i April 1805 återsände Svarta Örnsorden till Fredrik Wilhelm III, därför att denne af Napoleon mottagit hederslegionens storkors. Denna hänsynslösa handling, dittills utan exempel krönta hufvuden emellan, vållade afbrytandet af de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen och väckte stort uppseende i hela Europa. Äfven nu litade man i Stockholm till kejsar Alexanders bemedling för att förekomma ett våldsamt utbrott: och Preussens fredskärlek jämte den allt mer hotande politiska ställningen förebyggde äfven denna gång utbrottet af direkta fiendtligheter. Till sina följder blef emellertid det spända förhållandet till Preussen ödesdigert nog för Sveriges uppträdande i koalitionskriget.

Armfelts brevväxling innehåller åtskilligt om denna konflikt med Preussen, hvilken han med stort bekymmer såg utveckla sig. Konungen själf bad Armfelt underrätta, hvad »djupsinniga politici» tänkte om hans återsändande af den preussiska orden. »Det vore åtminstone besynnerligt och märkvärdigt, skrifver varit, att en regent, som hittills vägrat draga svärdet, då frågan varit om regenters och staters bestånd, skulle nu beqväma sig därtill såsom försvarare af Bonapartes riddarevärdighet.» *) På samma

*) Gustaf IV Adolf till Armfelt ¹¹/₅, ³⁰/₅ 1805. Lagerbjelke skref i denna fråga till Armfelt (²⁶/₄ 1805): «Ehrenheim et moi, nous avons tout fait pour tempérer les sensations, très-respectables sans doute, mais très-funestes pour nous, qui ont motivé cette résolution. Tarrach est furibond: il crie au sacrilège, il soutient que l'histoire des rois et des empires n'offre pas l'exemple de ce qui vient de passer. Que lui répondre?» Lagerbjelke befarade, att på den begäran om kejsar Alexanders intervention för att förebygga farliga följder af detta steg, som Stedingk hade fått i uppdrag att framställa i Pe-

gång uttryckte konungen sin förtrytelse öfver en ifrågasatt beskickning till Napoleon å Englands och Rysslands vägnar, såsom svar på de fredliga uttalanden, denne låtit göra i London. Novosiltzow, samme man, som på vintern 1805 i London underhandlat om förbundet mot Frankrike, skulle på våren s. å. begifva sig till Paris för att, såsom det uppgafs, verka i fredligt syfte. »Det är obegripligt, utbrister konungen med anledning häraf, att kejsar Alexander vill negociera med en så ovärdig människa och därigenom bevisa möjligheten att afhandla med honom!» — Denna beskickning var ej heller så allvarligt menad: dess syfte var att vinna tid. Novosiltzow hann icke längre än till Berlin, hvarifrån han plötsligt återkallades. Förevändningen till underhandlingens afbrytande var det våld, som Napoleon, kort sedan han den 26 Maj 1805 krönt sig i Milano med Lombardiska järnkronan, begått genom införlifvandet af Genua och Ligurien med det franska kejsardömet. *)

Efter Novosiltzows återkallande (i Juli 1805) — Europas kabinetter hade i spänd väntan afvaktat beskickningens utgång **) — syntes kriget vara afgjort. Med dystra aningar motsågs det af Armfelt, oaktadt ingen lifligare önskade, att ett världskrig måtte göra slut på Napoleons herravälde. »Som officer bör jag önska krig, skref han i Juli 1805 till sin hustru, och gärna se tillfällen att förvärfva kunskaper i min métier; som svensk äro

tersburg, ej skulle lemnas annat svar än: «Tu l'as voulu!» — Armfelt delade dessa bekymmer. Till sin vän Joh. v. Müller skref han med anledning häraf (3/5 1805): «Hade jag varit i Stockholm, så hade jag kanske kunnat afvända denna öfverilning: likväl tviflar jag därpå, ty konungen kan icke förstå, huru en konung kan vara annorlunda än Richard Lejonhjärta eller Gottfried af Bouillon, glörlöfva i åminnelse.»

*) Armfelt förutsåg, enligt hans svar på detta bref, att Novosiltzows beskickning icke skulle leda till något resultat, och ansåg äfven att Preussen skulle förhålla sig stilla, oaktadt den lidna skymfen. Dess regering hade, enligt hans ord, endast «en passion, att utvidga sina gränser på bekostnad af alla politiska konsiderationer och moraliska principer; i detta syfte hade det alltjemt ödmjukat sig för «den korsikanske tigern, Caroli Magni apa». — Likväl dolde han ej, att återsändandet af den preussiska orden väckt «en hiskelig sensation» och framkallat stor räddhåga bland Stralsunds befolkning, hvarför han gjorde hvarjehanda förslag till afhjälpan det af befarade olägenheter. Särskildt gjorde andan hos de tyska soldaterna bland fästningens besättning honom bekymmer, och han uttalade den åsigt att, om ej förstärkning sändes, «ett försvar, som skulle räcka öfver 3 å 4 dagar, vore chimeriskt». (A. till konungen 17/6 1805, Ups. Bibl.)

**) «Comme les Mahometans se tournent vers la Mecque en faisant leurs prières, il paraît que presque tous les cabinets suivent la même religion à l'égard de Mr Novosiltzow», skriver Wetterstedt (6/7 1805).

verkligen dessa önsknigar ett förräderi.» Österrikes förfall, Englands egennyttan och Sveriges vanmakt ingåfvo honom en djup misströstan. »Gustaf III, säger han, skulle aldrig hafva lånat sig till Englands enskilda och lumpna handelsspekulationer eller till att spela förpost för en rysk armé, som ännu ej är samlad.» Och inför konungen själf uttryckte han en misströstan, som borde hafva uppfattats som ett afrådande från att fortsätta på den beträdda banan, om konungen varit tillgänglig för dylika föreställningar. »Jag låter ej lätt nedslå mig, skref han, men jag börjar tro, att allt hvad som återstår att göra vid mina år är att söka en hederlig död. Ty lifvet är ej nog dyrbart för att man skulle kunna önska uppehålla det under de framtidsutsigter, som tyranniet erbjuder.» — »Utan penningar, heter det i ett annat bref till konungen, hjälper all adresse till intet. Den tiden, då äran och framtidens öden rörde människor och upplyste deras själ och tankekraft, är förbi. Pengar, mat, små intressen och stora titlar föra nio tiondedelar af allt.»*)

Det är egendomligt att se, huru denna misströstan om framgången af det krig, som skulle leda till nederlager vid Austerlitz, delades af de flesta af Armfelts politiska korrespondenter, oaktadt dessa utgjordes af Napoleons mest förbittrade motståndare, män sådana som d'Antraigues och Johannes v. Müller, hvilka genom sina utgifna skrifter på det ifrigaste närde hatet mot inkräkaren. Samtidigt med att den förstnämnde skref sitt berömda »Fragment de Polybe», uttalade han i bref till Armfelt farhågan att det stundande kriget skulle medföra »les derniers agonies de l'Europe»; — »tandis que nous bavardons, le tyran agit, et il est prêt». Han insåg omöjligheten af en hastig samverkan mellan Europas monarker.

Och Johannes v. Müller, som nu lefde i Berlin med uppdrag att vara Brandenburgska husets historiograf, yttrade sig i sina bref till Armfelt icke mindre missmodigt.***) Bittert kände den berömda historieskrifvaren sitt schweiziska fäderneslands förödmjukelse under det franska oket. »Hvartill tjente det att segra vid Sempach, om detta skall bli slutet? Hvarföre slå Karl af Burgund, om man skall tjena Murat? Jag har ej mer något fädernesland; jag återvänder aldrig dit. Och jag lefver bland vännerna till mitt lands förtryckare: själfva skola de en dag i sin

*) Armfelt till konungen 15/6, 26/6 1805 (koncept).

**) 16 bref från Armfelt till Müller 1805—06 äro efter Müllers papper tryckta i samlingen »Beiträge zur Geschichte Deutschlands 1805—09», s. 83—121 (Schaffh. 1843.) Müllers svar, hvilka kunde förtjena att i sin helhet offentliggöras, finnas bland Armfelts papper,

ordning blifva förtryckta. Hvart skall jag begifva mig? Mon général, il est temps de finir!» — Han tänkte på att fly till Ryssland, till Krim eller till — Khorassan, och lefva för vetenskapliga sysselsättningar samt skrifva sin samtids historia.*) »Jag hade alltid hoppats», skrifer v. Müller vid denna tid, då Novosiltzow på sin beskickningsresa till Napoleon uppehöll sig i Berlin, »att ännu i Europa skulle kunna uppstå en Wilhelm III, som kunde samla dess makter, en Gustaf Adolf eller en Moritz af Sachsen. Ingen synes till, och fegheten är så stor, att mod förefaller som öfverdåd. Jag väntar intet af någon underhandling: det är genom Bonaparte själf, som jag väntar befrielsen, om han gör sig outhärdlig.» Österrikes fall förutsade han, kort sedan det biträdt koalitionen: »Ni skall få se fransmännen intåga i Wien och vanhedra eller upplösa den största monarki näst efter den franska; Österrike skall icke förstå att falla med ära, utan frivilligt gifva sig.»**)

Bland Armfelts korrespondenter var det endast Fr. v. Gentz, som icke instämde i dessa dystra förutsägelser, hvilkas fullbordan historien känner. Han lefde ännu i Wien och hade väsentlig del i den vändning Österrikes politik tagit; han var öfvertygad om segern, om koalitionen styrka, om österrikiska arméns beundransvärda tillstånd. Han trodde på Macks »organisatoriska talang» — denne olycklige fältherres, som förde Österrikes härar till nederlaget vid Ulm, sedan han mot ärkehertig Karls protester förklarar sig i stånd att på två månader göra armén stridsduglig.***) Han hoppades, att Preussen skulle ändra system, och

*) Han skrifer till Armfelt: «Je veux, comme Cicéron a proscrit à l'infamie éternelle Marc-Antoine par les Philippiques, écrire un jour l'histoire de mon temps. Je sais qu'il s'en faudra infiniment que je puisse m'imaginer l'étendue des crimes et la vilainie des moyens de Bonaparte, mais je saurai montrer combien les autres ont rendu ses victoires *aisées*, et je justifierai Dieu de laisser tomber Europe, depuis qu'elle ne vaut pas la peine d'être conservée» (13/6 1805.)

**) v. M. t. A. 13/9 1805. Armfelt gaf i sitt svar följande profetia i samma tonart: «Medan konungen af Preussen gör sig det besväret att visa att Frankrike önskar fred, kommer Bonaparte att med kärnan af sin armé spränga den österrikiska. Dessa skola tappa hufvudet som alltid, fly, och först komma till besinning framför Wiens portar.» I samma ton skref han till v. Engeström: «Österrikes ansträngningar likna en döendes konvulsiviska ryckningar.» (29/9 1804, Kongl. Bibl.).

**) I ett af Armfelts bref citeras följande «narraktiga vers» om Mack, efter nederlaget vid Ulm:

«Admirons Mack, ce grand héros.
qui voulait plutôt manger des chevaux
que de se laisser prendre!
Dans trois jours M. de Mack.

att det goda förhållandet mellan detta land samt Sverige och England skulle återställas. Till konung Gustaf IV Adolf afsände han genom Armfelt en politisk uppsats, dat. ²⁵/₆ 1805, föranledd af det beryktade återsändandet af Svarta Örns-orden. I detta »Lettre au roi de Suède», talangfullt skrifvet som alltid, prisar han dennes »sant kungliga handling» och anvisar konungen efter världens beundran, jämte det »fåtals af samtida, som ännu lemnade en fristad åt sanning, grundsatser och heder». *) Utgången rättvisade ingen af dessa den skicklige politiske skribentens förutsägelser.

I en sak öfverensstämman Gentz, d'Antraigues och v. Müller under denna brevväxling: det är i förhoppningen att se Armfelt spela en rol i de stora händelser, som syntes stunda, och i uttryck af personlig sympati för honom. Detta var icke blott smicker och höflighetsformer; det kan icke betvivlas, att dessa män voro uppriktigt intagna af Armfelts snillrika och älskvärda personlighet, och att de väntade sig mycket af hans ridderliga tänkesätt och af hans mod, pröfvadt på slagfältet och i rådkammaren. Sveriges tjänst syntes dem erbjuda honom ett för litet verksamhetsfält. Gentz uttryckte vid krigets början den förhoppning, att Armfelts »kraft och entusiasm måtte göra sig gällande i rådslagen, hans tapperhet leda arméerna, och att han i allt måtte få spela den rol, som anstode den höga ställning, som hans karakter, hans förtjenster, hans rykte längesedan anvisat honom.» Joh. v. Müller uppmanade honom ifrigt att begifva sig till Petersburg för att verka »elektriserande» på tsaren och hans omgifning. I Ryssland saknades hufvud och mod: »Nå väl, säger v. Müller, i detta farliga ögonblick bör Ni erbjuda edert hufvud, som är skapadt för stora uppgifter; Ni skall ingjuta er anda i armén och i det viktigaste af Europas kabinett. Er konung skall säkert tillåta det; han själf är kallad att med sitt tappra folk förnya sina vapens ära.» **)

ayant gâté son estomac.
fut forcé de tout rendre!«

«Que ne pouvons nous pas donner un cheval, fût ce même Bucéphale, en ragoût à Bonaparte!» — tillägger Armfelt.

*) Tr. i Gentz. Mémoires et lettres inédites, s. 79 o. f. Enligt G:s bref till Armfelt ⁹/₁₇ 1805 ärnade han att anonymt utgifva denna uppsats i England. Hans afsigt därmed var, enligt samma bref, att, utom hyllningen åt konungen, »i denna ram säga några sanningar, som man aldrig bör upphöra att upprepa».

**) v. Müller till A. (²⁸/₇ 1805). Jfr. bref fr. Matthews, A:s kurir, samma ämne till v. Müller, tr. i «Beiträge z. deutsch. Gesch.», s. 97.

Då utsigterna för Sverige att med ära få deltaga i det stundande kriget syntes allt mindre, torde Armfelt stundom ej hafva varit obenägen att lyssna till de råd, som på ett så smickrande sätt framställdes; men han tviflade på möjligheten att erhålla sin konungs samtycke att lemna Stralsund, så länge ännu förhållandena voro sväfvande. I ett af sina bref till konungen, i Juni 1805, framkastar han i förbigående tanken på en »pélérinage», först till Petersburg och sedan till Wien, för att sätta fart i de påbörjade företagen; men någon vidare åtgärd omtalas icke. I kriget mot Napoleon ville han dock deltaga, om Sverige, såsom han ännu i det längsta hoppades, förblefve neutralt. »Skulle så ske», skref han i April 1805 till konungen, »så hoppas jag, att E. M:t ej glömt hvad jag längesedan vågat anhålla om. Utan svårighet yppade sig då flera tillfällen för mig att gifva slutet af min lefnad ett insegel, som svarade emot det oföränderliga hat, jag burit till revolutionen mot samhällets bestånd och till usurpatörer.» *) Han ville, skref han till v. Müller, **) »strida eller dö med ära, i Ryssland, Österrike, med insurgenter, — det är detsamma, om jag blott får deltaga i kriget. Bed till hinlen för mig, att han visar mig en utväg, och hjälp mig att få en kallelse till Ryssland. Jag begär ingenting, hvarken pension eller anställning, när freden är sluten; ty jag vill icke att afunden skall förändra min kosa. Detta skall hela den armé få veta, i hvilken jag kommer att tjena, så att man anser mig såsom en af dessa okända och främmande riddare, hvilka dela farorna med sina stridskamrater, icke för att dela bytet, utan äran — och hittills har denna sistnämnda icke väckt mycken afund.»

Om hatet mot Napoleon är grundtemat i Armfelts brevväxling med sina utländska korrespondenter, så framträda i de samtida brefven till svenskar hans bekymmer för fosterlandets öde — »fosterlandet, som jag älskar och alltid älskat till afguder!» ***) Genom krigiska demonstrationer under dessa förhållanden »hafva vi förvärfvat vänner, skrifer Armfelt, som göra narr af vårt betryck, och fiender, som kunna beröfva oss den sista af våra tyska besittningar». »Vi kunna icke föra krig, säger han, utan att ruinera oss; och om engelsmännen gifve oss alla de penningar, som de — icke gifva, så borde vi ändå betänka oss två gånger, innan vi anslöte oss till en missbildad koalition».

*) Armfelt till Gustaf IV Adolf ²⁷/₄ 1805. (Ups. Bibl.)

**) ¹¹/₈ 1805; nyss anf. st. s. 105, 106.

***) Armfelt till L. v. Engeström, ¹⁸/₈ 1805. (K. Bibl.)

Olycksbådande syntes honom långsamheten vid arméns utrustning och bristerna i de krigsförnödenheter, som på sommaren 1805 öfverfördes till Stralsund. Artilleri saknades; de kanonkolor, som öfversändes, passade icke till kanonernas kaliber; och föreställningar, som gjordes af Armfelt och Essen, lemnades utan afseende. *)

Koalitionen var emellertid nära sitt afslutande, ehuru penningefrågan mellan Sverige och England i det längsta hölls svävande. Ryska och engelska ministrarna hade redan vid sommarens början infunnit sig i öfningslägret vid Bonarp i Skåne; och i Helsingborg och på Bäckaskog undertecknades mellan Toll såsom Sveriges ombud samt Pierrepont och Alopeus å Englands och Rysslands vägnar konventionen af den 31 Augusti och 3 Oktober 1805. Däri bestämdes Sveriges deltagande i kriget mot Napoleon, fastställdes Englands subsidiebelopp och antalet af de svenska trupperna i Pommern, samt träffades öfverenskommelse om en rysk armés landsättande i detta land. **)

*) Den eljest så betänksamme Essen skref med anledning häraf till Armfelt: «Man vet verkligen ej hvad parti man skall taga; att sätta mig i säck och asko, är det hvartill jag är färdig . . . Mitt bref (till konungen) kommer att innehålla sanningar, och jag ärnar däruti ej spara H. M:ts rådgifvare». Den «rådgifvare», som härför gjordes ansvarig, var — sannolikt med orätt — Armfelts gamle motståndare Toll, som framför andra nu hade konungens öra och som nu, liksom 1788, hade det otacksamma värfvet att sörja för arméns utrustning. Armfelt drog ej i betänkande att inför konungen uttala sin förmodan, att det vore Tolls råd som föranledt utehlifvandet af den begärda artilleriförstärkningen. Han erhöll från konungen följande karakteristiska tillrättavisning: «Jag nyttjar alltid min egen urskiljning att granska och slutligen afgöra de ärender, hvarpå mina beslut grunda sig. Dessutom är jag af den oföränderliga tanke, att allt personligt verkande, som öfverskrider sin bestämda gräns, är i allmänna ärenden lika skadligt som personlig ovänskap mellan ämbetsmän.» (Gustaf IV Adolf t. Armfelt 17/10, 1805). Jfr Armfelts bref till L. v. Engeström 17/10, 1805 (Kongl. Bibl.).

**) Toll och Ehrenheims försök att i Sveriges intresse hindra framgången af dessa underhandlingar (se härom Toll, Biogr. teckning, 89 o. f.) undgingo ej att väcka den engelske underhandlarens, Pierreponts, missnöje. Han förmodade, på grund af Armfelts kända anti-bonapartism, att denne, i motsats till Toll, vore en ifrig anhängare af koalitionen, och utgöt sig i långa bref till Armfelt öfver Tolls «intriger och sofismere». I stället hade han önskat att Armfelt blifvit utsedd till svensk underhandlare. Deras bekantskap, gjord i Dresden föregående året, hade öfvertygat honom om Armfelts «manière franche et loyale d'agir». Det synes dock af ofvanstående, att Armfelt, om han kommit att taga del i underhandlingen, sannolikt gjort gemensam sak med Toll för att komma den att afstanna. Hans gamla ovilja mot Toll föranledde honom längre fram att, orättvist nog, göra denne ansvarig för trakaten med England, oaktadt Tolls motstånd icke bort vara honom obekant. Till Pierrepont stod Armfelt emellertid i vänskapligt förhållande och brefväxlade ofta med honom i politiska ämnen.

Konung Gustaf Adolf hade nått sitt mål: kriget stod för dörren. »Den tidpunkt synes nalkas», skref han till Armfelt den 9 Oktober från Bäckaskog, »då staters och regenters öden skola utvecklas genom utgången af den strid, som nu börjar. Försynen vake öfver de vapens framgång, som strida för en rättvis sak, och välsigne den stund, då de lyftas i den Högstes namn till oskuldens försvar och hela världens fredande! Jag anser för en ära att äfven få deltaga i en strid, den jag så länge åstundat, och därigenom kunna uppfylla hvad äran och skyldigheten bjuda.»

* * *

Den 2 November 1805 anlände konungen till Stralsund och öfvertog själf ledningen af det fälttåg under vintern 1805—06, hvars bedrifter inskränkte sig till att marschera från Pommern genom Mecklenburg in på Hannoverska området och sedan tillbaka till Pommern — utan att hafva sett någon fiende. Hans vrede mot »det korsikanska vilddjuret», hvars brott koalitionen skulle hämnas, vände sig, såsom känt är, i stället snart nog mot Preussen. Hela Gustaf Adolfs vistelse i norra Tyskland till fram på sommaren 1806 utgör en kedja af mer och mindre löjliga demonstrationer mot denna makt. Historien har bevarat deras föga ärofulla minne; huru de af samtiden uppfattades, därom lemna Armfelts brevväxling mången upplysning.

I själfva verket hade Preussen i början af Oktober 1805 gjort en trupp demonstration mot pommerska gränsen, i afsigt att hindra den ryska truppstyrka, som landat i Pommern för att därifrån tåga till Hannover, att intränga på preussiskt område. För att skydda deras landstigning hade Armfelt med några bataljoner utryckt ur fästningen och intagit ställning framför Greifswald. Plötsligt inträffade dock det bekanta omslag i Preussens hållning till koalitionen, som föranledde att all krigsfara för Sverige från Preussens sida syntes vara förbi. Preussens territorialrätt till markgrefskapet Anspach hade blifvit kränkt af Napoleons trupper under Bernadotte; konung Fredrik Wilhelm öppnade i förtrytelsen sina gränser för den ryska hären och mottog i Potsdam kejsar Alexander, mot hvilken han förut intagit en så hotande hållning. Det fördrag om Preussens väpnade mediation mellan de krigförande makterna, som undertecknades den 3 Nov. 1805, gaf förhoppning, att det försigtiga Berlinerhofvet omsider skulle sluta med att ställa sig på de allierades sida.

I denna tro var äfven konungen af Sverige, då han anlände till Pommern. »Han är i goda intentioner för att åter blifva väl med konungen i Preussen», skref Armfelt dagen efter hans ankomst. »Jag skall intet försumma att bidraga härtill. Gud gifve det lyckades, och att man kunde få ur dess hufvud, att det kabinettet är falskt!» *) Men dessa förhoppningar kommo på skam. Konung Gustaf Adolfs tillfälliga sändebud, greve G. Löwenhjelm, som skulle inleda ett närmande mellan de båda monarkerna, blef icke mottagen af konung Fredrik Wilhelm; och konungen af Sverige fick ingen del af de förhandlingar, som egt rum mellan tsaren och den preussiske konungen. Hans vrede vände sig nu äfven mot Ryssland. Dess trupper, som genom ett bref från kejsar Alexander blifvit ställda under konungens befäl, befunno sig redan i Hannover, den utsedda operationsbasen för den norra koalitions-armén.

Innan Gustaf Adolf ännu varit åtta dagar på tysk botten, hade han, i stället för att tåga till Hannover, förkunnat sin vilja att — återvända till Sverige med hela sin armé! Af hänsyn till Englands subsidier hade han dock snart ändrat sitt beslut därhän, att endast han själf och gardet skulle återvända. Om dessas inskeppning hade han gifvit order samt hos kejsar Alexander afsagt sig betälet öfver ryska trupperna. Slutligen hade han dock ånyo — allt inom några dagar — ändrat sin mening och beslutat att kvarstanna i Pommern; men han vägrade att gå ur detta land för att deltaga i de med England och Ryssland öfverenskomna operationerna mot Frankrike.

Olyckligare kunde aldrig en konung börja sin krigarebana. Hans omgifning var lifligt bekymrad, äfven därför att, om de engelska subsidierna upphörde, det skulle vara omöjligt att ens föra den sammandragna truppstyrkan tillbaka till Sverige. Sveriges fullkomliga isolering skulle däraf blifva följd. »Vår nationalära står på spel», skref Wetterstedt, konungens nye kabinettssekreterare, som följde honom under fälttåget, »emedan vår defection antingen tillskrifves modfällighet eller legèreté, skamlig och ridicule». **)

Till dem, som ifrigast gjorde konungen föreställningar, hörde Armfelt, »men», säger han, »all min logik, alla mina böner och raisonnementer, det stora intresset, som befaller enighet, om ett ändamål skall nås — intet har hulptit.» ***) Då konungens poli-

*) Till L. v. Engeström. ³/₁₁ 1805. (K. Bibl.).

**) Till Toll ¹⁹/₁₁ 1805 (Lunds U. Bibl.).

***) Till I. v. Engeström ²⁶/₁₁ 1805 (K. Bibl.).

tik syntes »inveckla oss i en labyrinth af ohjälpligt embarras och ledsamheter», medan hans trupper förblefvo overksammas i Pommern, fattade Armfelt raskt sitt beslut. Den 19 Nov. begärde och erhöll han tillåtelse att begifva sig till den krigsskådeplats i Mähren, där stora händelser syntes förestå. Om förhållandena sådant medgäfvde, ville han söka anställning i ryska armén och taga del i striden, i annat fall återvända till Pommern. Utgången var oviss; men han ville »söka faror och heder», och »allt var bättre än ligga i Stralsund och chagrineras sig öfver vårt oundvikliga brouillerie ej allenast med England, utan ock med Ryssland.» *)

Redan den 20 Nov. 1805 var Armfelt på väg för att söka tsaren och hans här. Hans resa gick öfver Berlin—Österrikes minister där, den unge Metternich, som skaffade honom respass, förklarade i ett entusiastiskt bref sin beredvillighet att skaffa honom anställning i sitt lands armé — öfver Breslau, Neisse och Troppau till Olmütz. Där sammanträffade han med Sveriges ambassadör vid ryska hofvet, baron Stedingk, den tappre stridskamraten från Savolax 1790, som följt ryska armén till krigsteatern. Armfelts stabschef, baron Sparre, hade äfven begifvit sig till Olmütz; tvenne af hans adjutanter, löjtnanterna Burenstam och Clairfelt, hade slutit sig till den österrikiska armén och ätföljde en kär under furst J. Liechtensteins befäl.

Armfelts första uppgift var nu att träffa kejsar Alexander. Till den unge tsaren såg Europa ännu upp såsom till den blifvande befriaren; hans trupper betraktade honom med en till religiös fanatism gränsande hänförelse. »Alexander I skall rädda österrikiska monarkien», skref Armfelt under resan till krigsskådeplatsen. »Om han blir kvar, får Bonaparte stryk — ej genom finesser af dispositioner och manövrer, men genom den dévouement, med hvilken ryssen går mot döden.»

Tre dagar sedan dessa förhoppningsfulla ord nedskrefvos — det var från Olmütz i Mähren —, stod slaget vid Austerlitz, den minnesvärdaste af Napoleons alla segrar.

I Olmütz, några mil från slagfältet, träffades Armfelt af underrättelsen om de allierades nederlag. Han hade icke hunnit fram och blef sälunda ej äsyna vittne till slaget; endast till nederlagets omedelbara följder. **) På sitt lifliga sätt har han

*) Till Engeström, nyss anf. bref.

**) Han uppgifver själf i ett bref, att han under samtal med ryska generaler på förhand afdrädd drabbningen, i betraktande af fransmännens fördel-

i bref till sin hustru och dotter beskrifvit den oreda och förvirring som rådde i Olmütz, Troppau och hela Mähren, sedan den slagna armén dragit sig tillbaka åt Ungern och lemnat landet öppet för fransmännen. De uppträden, som följde efter dagen vid Austerlitz, erinrade honom om hvad han upplefvat tretton år förut i Belgien under de franska emigranternas flykt från Bryssel efter slaget vid Jemappes. *) Liksom 1792 ställde sig nu åtskilliga flyktande damer under Armfelts ridderliga beskydd, tills de hunnit öfver gränsen. Bland de vänner från en lyckligare tid, som han återsåg i Troppau, var den sköna grefvinnan Lanskoronska, sjuk och lidande, som flytt från Wien vid fransmännens inryckande. **)

Österrikes djupa förfall och dess ledande mäns modlöshet väckte Armfelts lifliga förtrytelse. Guvernören i Mähren, greve Dietrichstein, hade tre dagar före slaget vid Austerlitz flytt från Olmütz till Breslau. »Döm här af espriten, som regerar i Österrike, då de första ämbetsmän bära sig så åt!», säger Armfelt. Rykten om förräderi i österrikiska arméen voro allmänna, och Armfelt var ej obenägen att sätta tro till dem. »Jag föreslog att försvara Olmütz, skrifver han den 7 Dec., som har allt hvad som behöfves till ett försvar, men en kommandant utan mod bad mig för Guds skull resa och lemna honom åt sitt öde. Jag har tvenne dygn nu haft det nöjet att retirera och se retirera, samt göra mina reflexioner öfver tidehvarvet, principerna som föra människor, deras elände och isynnerhet denna stora och superba monarkis olycka och fall, som allt är en följd af styrelsens *svaghet*. Nu i momenten finnes ingen styrelse; alla fly, alla tänka på sig, och orden heder och fädernesland äro främmande. Det är icke möjligt att ju ej en skamlig fred skall följa dessa händelser. Jag vill än *se* — ej i hopp att kunna hjälpa eller vara nyttig, men för att veta med en slags visshet, till hvad grad af elände mänskligheten är reducerad . . . Jag försäkrar dig, att det kan hända oss att få tacka Gud, för att vi bo i ett klimat och ett land, dit ingen vill komma, och som Bonaparte anser utan allt värde för sin ärelystnad.»

Öfver Breslau och Berlin anträdde Armfelt återresan, bekymrad för sitt fäderneslands öde. Ett bref från kejsar Alexander till Gustaf IV Adolf med ifrig uppmaning att göra slut på

aktiga ställning; men ingen hade velat lyssna därtill. Dagen efter slaget hade Armfelt förgäfvat sökt framtränga till kejsar Alexander.

*) Se detta arbete, II: 78.

**) I Gents' Tagebücher, s. 50, lemnas åtskilliga upplysningar om huru Wienersocieteten skingrades. Äfven honom träffade Armfelt i Troppau.

misshälligheterna med Preussen under en tid, då enighet vore så högst nödvändig, hade nu omsider, i December 1805, förmått konungen att låta sina trupper rycka öfver Elben, för att i vestra Tyskland börja de öfverenskomna operationerna tillsammans med de ryska och engelska armékärens. Nederlaget vid Austerlitz gjorde emellertid slut på alla utsigter att vinna något med denna diversion; och all samverkan upphörde småningom, helst sedan Gustaf Adolf fått veta, att kejsar Alexander anförtrott det befäl öfver ryska armén, som han afsagt sig, åt konungen af Preussen. Han förklarade sedermera förmligen, att svenska armén, såsom »alldeles oafhändig», ej borde med öfriga trupper i Hannover förblandas.*) Förhållandet till Preussen förblef fortfarande lika spändt, oaktadt alla bemödanden af Pierrepont, Harrowby och Alopeus, de engelska och ryska ministrarna vid hofven i Stockholm och Berlin.**)

Gagnlösheten af Sveriges krigiska demonstration med en handfull folk, medan halfva Europa syntes lägga sig för segrarens fötter, var uppenbar. »Förmodligen kommer vår armé ej öfver Elben», skref Armfelt från Berlin; hvarest han, stadd på resa mot norden, möttes af underrättelsen om de svenska truppernas rörelse. »H. M. lärar nu kunna resa hem och hvila på de lagrar, han skurit. Gud gifve det vore lika lätt att få armén öfver till Sverige!» — Och några dagar senare gaf han i bref till sin hustru på följande sätt luft åt sina bekymmer. »Bonaparte lär väl jaga oss in i Pommern, äfven in om murarna af Stralsund. Huru skola vi subsistera, huru skola vi försvara oss, då isen betäcker och broar öfverallt? Bed Essen tänka på hvad oss förestår och isynnerhet engagera kungen att resa bort — medan han kan göra det —, sedan han vis-à-vis af detta hof (i Berlin) gjort något vänligt steg. Jag å min sida skall göra allt . . . Du har ingen idé, huru man allmänt ridiculariserar våra operationer, bulletiner, proklamationer, droit de péage o. s. v. Man är nästan skamfull att vara svensk. Konungen i Preussen har i går på en bal uppenbart gjort narr af sin medbroder och

*) Se härom Björnin, Sveriges krig i Tyskland 1805—07, s. 96.

***) I bref till Armfelt ^{18/11}, ^{3/12} 1805 redogjorde Pierrepont för dessa fruktlösa försök att åstadkomma ett närmande. Karakteristiskt är konungens eget meddelande till Armfelt härom, skifvit från Damgarten ^{16/12}, efter emottagandet af underrättelsen om Austerlitz-olyckan — «den högst besynnerliga händelse, hvartill I nästan varit vittne.» «Konungen af Preussen, säger han, har låtit mig känna genom den preussiske Alopeus att, om jag ville sända någon med ett vänligt bref, skulle jag få preussiska trupper under mitt befäl. Jag lät svara att, om konungen skickade någon till mig *först*, blefve den personen väl mottagen, och ej som Löwenhjelms.»

sagt, »que celui qui voulait apprendre une manière inconnue jusqu'ici de faire la guerre, n'avait qu'à s'adresser au roi de Suède et voir ses campagnes».

I Berlin erhöU Armfelt befallning att ofördröjligen begifva sig till konungens högqvarter, och han skyndade att uppsöka Gustaf Adolf i Lüneburg, där de sista dagarna af 1805 tillbragtes. Från Berlin medförde han den bestämda underrättelsen, att de ryska trupperna i Hannover nu stode under konungens i Preussen befäl. Gustaf Adolf vredgades svårligen: oaktadt sin egen afsägelse ansåg han nämligen, att ryssarna åter stode under hans befäl, sedan den ryske generalen Tolstoy lemnat armén; och Tolstoy hade låtit honom blifva i denna tro. Under vistelsen i Berlin hade Armfelt genom furst Dolgoruki, hvars bekantskap han gjort i Breslau, ifrigt blifvit uppmanad af preussiske utrikesministern baron Hardenberg att söka förmå Gustaf Adolf att skrifva ett bref till Fredrik Wilhelm, hvori omnämndes nödvändigheten att sluta sig tillsammans under den kritiska ställningen, samt att ställa sina trupper under ryskt befäl. I sådant fall ville Preussen garantera Pommerns försvar och subsidiernas bibehållande.*) Intetdera af dessa förslag hade utsigt att lyckas under den uppretade stämning, hvori konungen nu befann sig. Det enda Armfelt förmådde utverka var, att Sveriges förre chargé d'affaires i Berlin, Brinkman fick befallning att begifva sig till Berlin, tills vidare såsom enskild person; att närma sig Berlinerhofvet ansåg konungen strida både mot sin värdighet och sina förpligtelser såsom allierad.**)

Om den allmänna ställningen skref Armfelt på nyårsaftonen 1805 till sin hustru: »Galningar och uslingar hafva blifvit uppsatta på tronerna, för att en dristig aventurier så mycket lättare skulle kunna kasta dem under sina fötter. Om Bonaparte kommit till under Katarina II:s, Fredrik II:s och Gustaf III:s regering, så hade han ej spelt en betydligare rol i världshistorien än Ravailiac, Cartouche, Rienzi etc. C'est la petitesse extrême des autres, qui rehausse cette figure devenue si colossale . . . I den olyckliga politiska ställning, vi oss befinna genom vårt usla deltagande i en den hufvudlösaste koalition, ha alla små passioner och små vyer fått tillfälle att visa sig. H. M:s trakasserier med konungen i Preussen föra oss i en afgrund af ledsamheter, och jag anser förlusten af Pommern som en oundviklig följd häraf, sedan alla föreställningar och böner ej kunna förmå H. M. att

*) Wetterstedt till Toll ²⁸/₁₂ 1805 (Lunds Univ. Bibl.).

***) Armfelt till Engeström ²³/₁ 1806 (K. Bibl.).

vidtaga de arrangemente, man proponerat honom, hvilka ej allenast sauvera hans heder, men äfven hans stater från all atteinte af Korsikanen».

* * *

Det nya årets början var icke gladare än det gamlas slut; och stämningen bland dem, som bevistade nyårsparaden vid högqvarteret i Lüneburg den 1 Jan. 1806 — i hällregn, genomvåta intill benen — var icke den förhoppningsfullaste.

Armfelt hade under sin resa blifvit utsedd till befälhafvare öfver svenska arméns andra linie, hvilken stannat på högra stranden af Elbe, medan första linien under konungen själf framryckt öfver floden till Lüneburg. På själfva nyårsdagen 1806 mottog Armfelt sitt befäl, begaf sig från Lüneburg öfver Elben och tog sitt högqvarter i den närbelägna lilla staden Boitzenburg, hvilken under årets första månad blef hans, och — efter ett par veckors förlopp — äfven konungens vistelseort. Denne hade nämligen då, väsentligen på Armfelts uppmaning, fattat sitt beslut att draga sina trupper tillbaka öfver Elben; och man hyste förhoppningen att han snart skulle sluta sitt fälttåg och begifva sig till Stralsund. »Detta var det rimligaste, ty, säger Armfelt, egentligen ville ingen hafva med oss att göra. Vi göra för mycket väsen och ställa till för mycken oreda för att göra någon nytta.»

Preussen besatte Hannover, sedan efter Austerlitz den nya omsvängning i dess vacklande politik inträffat, som för en kort tid återställde det vänliga förhållandet mellan Preussen och Frankrike. Svenskarnas bundsförvandter, de ryska och engelska truperna, lemnade Hannover i Februari. Den del af detta land, som var belägen på norra Elbestranden, det lilla Lauenburg, blef emellertid anledningen till att svenska armén ännu länge fick förblifva på fältfot. Frågan om Lauenburgs besättande af svenska eller preussiska trupper blef, såsom af historien känt är, i själfva verket kärnpunkten i Sveriges politik under större delen af 1806. Det enda vapenskipte, som egde rum under detta års oblodiga fälttåg, var föranledt af konungens envisa vägran att utrymma detta land, som han fått i sitt hufvud att »beskydda» för Englands räkning, oaktadt engelska regeringen upprepade gånger begärde att slippa detta beskydd.

Det tillhör icke vår uppgift att närmare redogöra för denna långvariga tvist eller för de politiska tilldragelserna under år 1806. Armfelts brevväxling från denna tid visar huru bekymren

och missnöjet öfver konungens hufvudlöshet och envishet voro i ständigt stigande. Hans egna yttranden om konungen, så väl som hans korrespondenters, blifva allt hänsynslösare. Det är ej svårt, att ur dem skönja oundvikligheten af katastrofen år 1809, och man kan i själfva verket undra, att den icke inträffade några år förut. Men säkerligen hade ännu icke hvarken hos Armfelt eller hos någon af de män, som tillhörde konung Gustaf IV Adolfs omgifning i Pommern, uppstått någon allvarligare tanke på hans våldsamma aflägsnande från regeringen. Vördnaden för konungamakt och myndighet var därtill för fast rotad hos dessa män af »l'ancien régime»; måttet af Sveriges olycka var ännu icke rågad. Bitert föllo väl orden om den konung, hvars färd måste fylla hvarje fosterländskt sinne med bekymmer; men såsom fullt ogrundade torde dock böra anses de i den historiska litteraturen stundom förekommande uppgifterna, att »konspirationsplaner» mot konungen förhadades redan i Pommern. *) Ätminstone gäller detta Armfelt och dem som med honom stodo i beröring.

I Boitzenburg mottog Armfelt konungen den 13 Januari, samma dag som större delen af armén hade tågat tillbaka öfver Elben. Efter hans ankomst sysselsatte man sig, enligt Armfelts ord, med att »faire, refaire, mais au fond à rien faire». I det »oräkneliga högqvarteret, tilltaget för en armé af 200,000 man», herskade etiketten och »uniformatiken», och fördes ett eländigt »vie militaire de parade et d'antichambre». »Kungen *regerar* beständigt, säger Armfelt; alltid i stöflar och sporrar och med svärdet vid sidan. Han inbillar sig att han för krig mot den, som han afskyr, genom att placera sina soldater som schackpjäser. Han har vidare till sitt förfogande ett fälttryckeri och lumpna smickrare, som ej hafva annat än *ja* på läpparna.»

Den enda omväxlingen i lifvet vid det militäriska hofvet i Boitzenburg erbjöds af den bekante frenologen Galls besök. »Doktor Gall läser för oss, berättar Armfelt, och visar oss döds-kallar fem timmar i dygnet . . . Kungen är synnerligen intresserad häraf och ser ofta på sina adjutanters hufvud. Jag tror att det vore bättre att *slå* på dem för att höra resonansen. Säkert skulle man på det viset kunna formera en harmonimusik i värt högqvarter.» Men denna »hufvud-étude», säger han någon tid efteråt, synes ej hafva varit nyttig till annat än att göra »ett

*) Se Schinkels Minnen, IV: 366. Uppgiften att Armfelt i Stralsund uppgjort en plan, att under konungens öfverfart till Sverige gripa honom på hafvet och föra honom — till Indien(!), är fullkomligt orimlig. Om Armfelt i något uppretadt ögonblick kan hafva yttrat något ditåt, så borde det ansetts såsom ett af de vanliga fostren af hans rörliga inbillning.

trähufvud till ett blyhufvud, fodradt med tackjärn. Envisare och tungroddare har aldrig en varelse på jorden funnits.» — »Ordres och contraordres och désordres» *) utgingo från högkvarteret; en ny författning för generalstaben vidtogs, **) generaladjutanterna fingo plymagerade hattar, och skånska och vestgöta dragoners uniformer undergingo — midt under pågående fälttåg — nya förändringar. Det var allt saker, som, enligt en samtidas ironiska ord, »hörde till en klass af göromål, hvars nytta framtiden får utvisa». ***) »Kalkontupps-tournuren» vid vaktparaderna, »pedanteriet och korporalsdetaljerna, som ansågos för non plus ultra af militärisk vishet», sys-selsatte konungen, om möjligt, ännu mer under kriget än i freden.

Att förmå konungen att föra armén tillbaka till Pommern var nu målet för allas önskningsar, sedan ingen fiende syntes vara att förvänta. Uppriktigast af alla sade Armfelt sin mening. †) »Men, säger han själf, antingen hålles jag för en radottör eller en personnage, som vill styra och göra mig till med *isolerade* principer; ty som jag finnes vara den ende, som talar så, är det ej underligt, att den idén faller på den, som aldrig funnit motsägelse.» Tills vidare lyckades han blott förmå konungen draga större delen af sin armé från Elben in på det Mecklenburgska området. Armfelt själf fick i början af Februari befallning att draga sig till Rostock och några dagar efter att slå upp sitt högkvarter i den lilla staden Bützow. Konungen själf slog sig tills vidare ner i Ratzeburg, och det dröjde ända till slutet af Mars, innan det efterlängtrade uppbrottet till Pommern egde rum.

Ändamålet med att de svenska trupperna på detta sätt »togo rötter» i Mecklenburg var, enligt Armfelts skämtsamma förmodan, »att skrämna lifvet af konungen i Preussen». »Det är blott skada, skref han, att vårt krig är en så stor hemlighet för vår fiende, att de väderqvarnar, som anföllos af Don Quichotte, snarare skulle ha gissat hans afsigter, än kungen i Preussen lär kunna begripa, att våra marscher och kontramarscher hafva för afsigt att förskräcka honom.» »Kriget kunde icke blifva synner-

*) Uttrycket, ursprungligen fälldt om kejsar Paul af Ryssland, tillämpades ofta och med skäl af Armfelt på Gustaf IV Adolf.

**) Bland Armfelts papper finnas vidlyftiga anteckningar rörande denna fråga, gjorda af konungens egen hand.

***) Wetterstedt till Toll ²⁸/₂ 1806 (Lunds Univ. Bibl.). Han uttalar i samma bref den förmodan, att Toll (såsom generalbefälhafvare i Skåne) utgaf mindre antal order än våra brigadchefer: «orsaken lär vara att de ej behöfva kontramanderas».

*) Enligt Wetterstedts bref (till Toll ¹/₂ 1806). Han beklagade, sedan Armfelt i Febr. lemnat konungens högkvarter, dennes frånvaro. Där fanns «ingen, med hvilken konungen kunde meddela sig med så fullkomligt förtroende, ej blott i militäriska, utan i viktigare ämnen» (W. t. Armfelt ⁷/₂ 1806).

ligen lifligt, sade han en annan gång, af brist på fiender och proviant.» »Gustaf Adolf var »desperat öfver all den moderation och fredssystem», som visades af Preussen och England rörande Hannover. Han sökte i Lauenburgska frågan anledning att få behålla sitt svärd draget; och förevändningen för hans kvarstannande i Ratzeburg var afvaktan på upprepadt svar från England rörande Lauenburgs utrymmande. »Gud vet hvad han vill, sade engelske ministern Pierrepont: när det fanns några fiender, var det icke möjligt att få honom att rycka fram; när de äro borta, står det icke till att få honom att gå tillbaka.»

I det fredliga Mecklenburg, som fick detta långvariga militäriska besök, njöto de svenska trupperna välvilja och gästfrihet, fastän dess invånare, lika litet som deras gäster, kunde begripa, »hvarföre dessa egentligen voro där, och hvarföre man låtsade göra krig, utan att egentligen göra någonting». »Med 8,000 man, förda som får, den man jagar omkring i en skog, vill man göra lagar åt hela världen», skrifver Armfelt, »men ett zéro — då vi likväl ega så många tusen i affärerna — fattas i ändan på numerären af vår armé.»*) »Vi leka ordentligt krig, heter det i ett bref från Bützow; hålla förposter och hafva skarpladdadt, som då fienden står på $\frac{1}{4}$ mils afstånd, fastän på 60 mil ingen fiende, vi känna, finnes . . . På en distans af 12 mil stå 300 jägare och 200 husarer förpostkedja, som patrullera natt och dag, så att hvarken folk eller få kunna därmed utstå. Om de vore af gummi elasticum, skulle det gå att spänna ut dem . . . Jag kan försäkra på min heder, att icke en enda *militärisk* order ännu emanerat från högqvarteret.»

Missnöjet öfver detta krigföringsätt, som enligt Armfelts ord skaffade de svenska trupperna »en obotlig ridicule», minskades icke genom de högtidliga bulletiner, som utgäfvos från »kongl. fältboktryckeriet». »Om man vill i grund förstöra all aktning och kärlek, par principe d'état, kunde man ej bära sig annorlunda åt.» Icke ens konungens tjänstgörande generaladjutant Tibell, som (äfven af Armfelt) fick uppbära ansvaret för hvad som utgick från högqvarteret, var nöjd. »Allting skall ske med fjäsk», skref han helt öppet till Armfelt, med hvilken han stod i liflig brefväxling. Han uttryckte, då omsider i slutet af Mars återtåget till Pommern anbefalldes, sin åsigt, att det var »ridicult», att det skedde med »väpnad och samlad hand i ett eget land, till både truppernas och landets fatigerande, då det kunnat ske i all maklighet». Vid detta återtåg visade sig konungens militära

*) Armfelt till Essen $\frac{1}{4}$, 1806 (Trolle Ljungbys arkiv).

pedanteri i all sin glans. Det var »ett rart och pompöst spektakel, säger Armfelt: kungen med dragen värja och alla ridande i sina caser.» »Tänk på mig, tillägger han, när jag sitter med draget svärd och plymhatt som en Don Quichotte.» En värdig avslutning på detta quasi-fälttåg, det enda som Gustaf IV Adolf förde på främmande område, var den stora paraden vid Siemersdorff den 3 April 1806. Under stor militärisk ståt helsade konungen där samtliga de inom Pommerns område återvända svenska trupperna med ett högtidligt tal, hvori han uttryckte sin tillfredsställelse öfver att »svenska vapnens urgamla ära blifvit bibehållen i det anseende, som I själfva och edra förfäder dem tillvunnit». *) Armfelt, hvilken såsom konungens närmaste man i befälet till honom öfverlemnade trupperna, torde vid dessa ord hafva känt sig något tvifvelsam.

Konungen tog efter återkomsten till Pommern sitt högqvarter i Greifswald. Armfelt fick tillåtelse att vistas i det närbelägna Stralsund och var nöjd därmed. Han förmodade att konungen var det äfven: »han tycker ej synnerligen om att se folk, som icke alltid ligger för hans fötter», skriver Armfelt. **)

* * * .

Under vintermånaderna 1805—06 var ett förslag å bane, som ansågs hafva Armfelt till upphofsman: det var frågan om Pommerns försäljning. Kändt är dock, att saken redan långt förut varit i fråga, redan under konungens tidigare regeringsår. Då gällde det afstämmande af Sveriges tyska besittningar till Preussen, och friherre E. Taube, som vistades i Berlin vintern 1798—99, hade i uppdrag att hemligt underhandla därom. Sveriges d. v. minister vid preussiska hofvet v. Engeström hade nämligen bestämdt afrädd saken. ***) Nu var det till Ryssland som konungen ville bjuda ut Pommern. Skäl sagnades ingalunda, som nu syntes göra en dylik försäljning önskvärd, om den också kunde anses såsom föga öfverensstämmande med den svenska kronans värdighet. Framför allt måste den anses föga följdriktig hos den konung, som på grund af denna tyska besittning så

*) Se Björlin, anf. st., s. 104 o. f. Öfver den märkliga tilldragelsen vid Siemersdorff utfärdades en vidlyftig tryckt bulletin, hvori konungens tal infördes.

**) Samma tanke hade hans gamle motståndare Toll, som något längre fram (19/7 1806) skref till J. De la Gardie: «Armfelts framfusenhet kan omöjligt behaga kungen, och dess tunga gör honom säkerligen en gång stor otjenst». (De la Gard. Arch., XX, 130).

***) Se v. Engeströms Minnen, II: 36 o. följ.

ifrigt inblandat sig i det kontinentala Europas angelägenheter. Att Armfelt så väl som konungens kabinettssekreterare Wetterstedt verkligen understödt förslaget, synes dock af deras brevväxling.

Närmaste anledningen till att detta förslag af konungen framställdes, var väl hans önskan att göra ett streck i räkningen för det förhatade Preussen, hvars ögon antogos vara fästade på Pommern. »Som det är alltför möjligt, skref Wetterstedt, *) att Preussen och Bonaparte disponerat af vårt Pommern, och man i n. v. kritiska tidpunkt vunne två ändamål, om man sökte få det väl betaldt och i en makts händer, som kunde imponera på Berlinska kabinettet, så gjordes med en i går (den 9 Jan.) till ambassadören baron Stedingk afsänd kurir en ouverture om konungens beredvillighet att afstå detta land för en summa af 6 å 7 millioner.» En viktigare grund än konungens tillfälliga förbittring mot Preussen angifves dock i Armfelts och Wetterstedts brevväxling i denna fråga: det var insigten i de vådor, hvilka denna tyska besittning under Gustaf Adolfs regemente medfört och kunde komma att ytterligare medföra för Sverige. »Om Sverige ville förstora sina besittningar, skref Armfelt, så vore Norge en vida viktigare besittning än Pommern; under nuvarande förhållanden borde det ej vara svårt att förvärfva. För att åter blifva hvad vi en gång varit, och för att — hvad som viktigare är — bevara vårt inflytande, hafva vi endast att sammantränga omkretsen för vår verksamhet. Westfaliska freden har faktiskt upphört att vara gällande, sedan Preussen och Ryssland intagit sin nuvarande plats i Europas jämvigtssystem. Låt oss lemna åt kontinenten att ömsom söla sig i lågheter och brott, i smuts och i blod; låt oss undvika att röra vid denna förbannade jord!» **)

Bekant är, att svenske ambassadören i Petersburg Stedingk icke ansåg det lämpligt att inleda denna underhandling, och att frågan därför förföll. Han försäkrade, att Ryssland icke skulle tillåta Preussens anslag mot Pommern, och han vädjade

*) Till Toll ¹⁰/₁ 1806 (Lunds Univ. Bibl.).

**) Armfelt till Wetterstedt ²⁷/₂ 1806. Wetterstedt ansåg äfven, att några millioner, använda till förbättring af Sveriges ekonomiska betryck, vore af mera gagn än äran att bevara en utländsk besittning, som i intet afseende ökade Sveriges maktställning. — Lagerbjelke, med hvilken Armfelt äfven skriftligen rådfört sig i denna fråga, var af en motsatt mening. Han ansåg, att Sveriges värdighet under för handen varande förhållanden kunde komma att lida. Man skall misstänka, att det måst gifva vika för «ett tvång af politisk eller ekonomisk art». (L. t. A. ¹/₂ 1806).

till konungens känsla af sin värdighet i de ofta citerade orden: »Man kan förlora provinser och dock göra det med heder; men sälja dem — aldrig! Jag vädjar till den store konungs skugga, hvars krona, hvars namn och hvars dygder E. M:t ärft, och som beseglat Pommerns eröfring med sitt och sina truppers blod.» *) Vackra ord, och utan tvifvel sprungna ur ett fosterländskt hjärta; under Gustaf Adolfs regering skulle Pommerns afträdande knappast hafva räddat Sverige ur de farligheter, hvartill hans kortsynta politik gaf anledning. Men å andra sidan kunde väl de män, som på närmaste håll sett, hvilken förargelseklippa Pommern utgjort under de sista åren, och med hvilken rörlighet Tysklands landskap bytte beherskare under denna omstörtningarnas tidsålder, just af omtanke för sitt fosterlands öde önska att Sverige vore qvitt detta bihang. Dess konung skulle då sakna en förevändning att lemna sitt egentliga rike. »Min Gud!», utropar Armfelt i ett bref, **) »om konungen ville besluta sig för att återvända till sitt land, taga med sig sina goda trupper och låta bli att tänka på hvad som händer i Europa, till dess omständigheterna ändra sig!» — I all synnerhet voro sådana önskingar förklarliga, då, såsom synes af ett af de anförda brefven, härmed förknippades den framsynta tanken på Sveriges utvidgning åt ett annat håll inom naturliga gränser.

Till de diplomatiska förhandlingar, som egde rum mellan Sverige, England och Preussen rörande Lauenburg under första delen af 1806, var Armfelt i allmänhet endast åskådare. Fråga synes dock hafva varit å bane att sända honom såsom underhandlare till England. Han var glad att slippa att i England försvara Sveriges »beskyddande» af Lauenburg mot Preussen, med hvilket England af handelspolitiska skäl ville hålla sänja. Då »England bedt oss gå f-n i våld», fann han, att »hela saken var ett sådant fenomen i politiken, så att historien ej anför exempel därpå.» — I Bützow hade Armfelt besök af kejsar Alexanders utskickade, furst Gagarin, som till höggvarteret i Ratzeburg öfverförde sin herres bref med ursäkt och förklaring öfver det frångagna befälet öfver ryska armén ***), och som syntes hafva i uppdrag att stänma konungen mera försonligt mot Preussen. I sistnämnda afseende kunde Armfelt ej gifva honom mycket hopp: han ansåg sannolikare att »vi af bara envishet, dumhet och galenskap komme att brouillera oss med hela världen».

*) Stedings dep. $\frac{6}{20}$ Febr. 1806.

**) Till L. v. Engeström $1\frac{2}{3}$ 1806 (K. Bibl.).

***) Alexanders bref äro tryckta i Schinkels Minnen IV: bil. 9, 10.

Konungen mottog Gagarin med mycken utmärkelse, och det goda förhållandet till hans bundsförvandt var återställt. *) Men vika för Preussen i Lauenburg ville han ingalunda; hellre skulle svärdet afgöra tvisten.

Så skedde ock. Preussarna ryckte in i Lauenburg med nära 3,000 man. Den detacherade svenska truppstyrka, som under grefve G. Löwenhjem skulle hindra preussarnas intåg, utgjorde — högst 232 man kavalleri. Fienden uppförde sig emellertid med största hofsamhet; ett slags träffning egde rum i slutet af April vid Schalsjön i Mecklenburg, där en svensk ryttare dödades och några sårades. Löwenhjem retirerade till Pommern, i förbifarten helsad med militärisk honnör af den artige fienden. **)

Underrättelsen om preussarnas anmarsch väckte konungens lifliga vrede och föranledde vidlyftiga öfverläggningar i högkvarteret i Greifswald. Riksmarskalken Fersen, såsom tjänstförrättande utrikesminister, och Armfelt gjorde fåfånga föreställningar om nödvändigheten att ej trotsa Preussen. Af fruktan för Ryssland, sade Armfelt, skulle Preussen aldrig anfalla Pommern, om Berlinerhofvet ej kunde i Petersburg anföra, att det mot oss nödgats försvara sina egna stater. Sveriges vägran att utrymma Lauenburg, som vore en del af Hannover, kunde med skäl anses såsom ett bestridande af rättmätigheten af Preussens administration af detta land i sin helhet. ***) Förgäfvdes; saken skulle

*) Till Essen skref Armfelt $\frac{9}{3}$ 1806: «H. M:t är mycket nöjd med prins Gagarin och dess beskickning. Denne åter är så föundrad och allarmerad af de principer, som enonceras af evigt krig mot Bonaparte och oförsonlighet mot Preussen, så att han blott önskar få resa.» (Trolle Ljungbys arkiv.) — Ett annat bref (till L. v. Engeström $\frac{18}{3}$ 1806) berättar, att konungen till Armfelt uttalat den bestämda åsigten med afseende på vigten af att skydda Sveriges handel genom en fredlig politik, att «handeln förstörde sederna och allmänna andan, och att endast några enskilda individer kunde vinna därpå!» (K. Bibl.)

**) Se Björnin, 109 o. f.

***) Wetterstedts bref till Toll $\frac{7}{4}$ 1806 redogör särskildt för Armfelts yttrande under denna öfverläggning. — Armfelts bemödanden att inverka på konungen för fredens återställande föranledde varma tacksägelser från Lagerbjelke: «C'est d'autant plus estimable à vous, qu'un peu de préjugés seraient pardonnable à celui qui s'est vu l'objet des plus odieuses personnalités de la part de notre formidable partie adverse». (L. t. A. $\frac{23}{4}$ 1806. I den af Napoleon styrda franska pressen hade Armfelt upprepade gånger varit utsatt för anfall, och den ofvan (s. 45) omnämnda händelsen med La Tour visade nog, samt, att den mäktige franske kejsaren ingalunda förblifvit likgiltig vid Armfelts utfall i tal och skrift.) Äfven Tibell, konungens generaladjutant, uppmanade honom ifrigt att i högkvarteret arbeta i fredligt syfte. «Hvem tillhör äran af denna negotiation, om icke fredstifaren vid Verelä!» (L. t. A. $\frac{13}{5}$ 1806.)

ha sin gäng; och Löwenhjelm's dragoner skulle drifvas ur Lauenburg, i stället för att gå frivilligt. Den 27 April lät konungen grefve Fersen afgifva en ljungande protest mot Preussens förhållande och hämnades med att anbefalla blokad af de preussiska hamnarna.

I de ändlösa förhandlingar mellan Gustaf IV Adolf och preussiska hofvet, som därefter följde, ända till dess Europas politiska förhållanden och Frankrikes hotande hållning mot Preussen i Aug. 1806 gjorde slut på detta pennkrig, *) deltog däremot icke Armfelt. Han vistades i Stralsund; sedan Fersen rest tillbaka till Sverige, hörde Armfelt ej mycket från högkvarteret i Greifswald och undvek så vidt möjligt att komma i beröring med konungen.

På dennes befallning begaf han sig emellertid i början af Augusti till Greifswald för att bevista den där började landtdagen med Pommerska ständerna. Hvad hans befattning där skulle bli, kände han ej så noga, säger han, »om ej att bära någon af de nya regalier, som detta krig hade skaffat oss». Det var såsom militärbefälhafvare i Pommern, som Armfelt borde vara vid sin konungs sida, ehuru någon politisk rol ej var honom anförtrödd. Landtdagen var vigtig och kunde väl ingifva farhågor; det gällde ingenting mindre än upphäfvandet af hela Pommerns gamla författning och införandet af svenska lagar i det tyska hertigdömet, hvilket dittills åtnjutit en relativ själfständighet. Den pommerska regeringen, som visat sig uppstudsigt i fråga om det nyinrättade landtvärnet, var redan före landtdagen upplöst.

Landtdagens förlopp är känt: allt gick efter konungens önskan, något, hvartill den hotande politiska ställningen och de svenska truppers närvaro bidrogo. »Här är intet annat än underdånighet», skref Armfelt till sin hustru från Greifswald, »man är rädd och flatterad af allt.» Konungen hyllades: »man svor på rikssalen, så det blånade, och Pierrepont sade: c'est avec enthousiasme que ces gens ont reçu les propositions du roi.» — För öfrigt fann Armfelt, att alla voro »galna i skallen», och prisade sig lycklig att »hafva med intet att göra», ehuru han ansåg »som ett slags missväxt för förståndet att lefva med därar och fän». Lifvet i högkvarteret behagade honom lika litet nu som förr. »För att dö af ledsnad behöfver man icke vara förvisad till Okås stränder, utan lefva vid det hof och i det högkvarter, som omgifver det 19:de århundradets ende konung och hjälte.»

*) Se Hist. tafla, I: 29 o. f. samt Bilag. 14—31.

»Le roi lit Don Quichotte, qui l'amuse, à ce qu'il prétend. Pour-quoi faut-il être imprimé pour faire rire paisiblement?» *)

Armfelts förmodan att »vi efter riksdagen änyo börja taga positioner», slog ej alldeles fel. Sedan preussarna i Augusti utrymt Lauenburg och blokaden var upphäfd, skulle man hafva trott att tvistefrågan var fallen. Ingalunda: en »detacherad kår» marscherade änyo till Lauenburg, för att åter börja »beskydda» detta land för konungens af England räkning, och ställdes under befäl af den oduglige generaladjutanten von Morian. Men 1806 års »fälttåg» kunde betraktas som slutadt. Då konungen den 14 Sept. 1806 återvände till Sverige, hade omständigheterna så fogat, att han själf kunde anse, att hans ståndaktighet frät en lysande seger. Armfelt nämnde Preussens oväntade undfallenhet »en evig framgång åt envisheten».

Dessa triumfer skulle dock icke räcka länge.

* * *

Preussens regering hade på nosten 1806 fått annat att tänka på än tvisten om det lilla Lauenburg: det var utsigten till ett stundande krig med Napoleon och ej Gustaf IV Adolfs hjälte-dater, som föranledde konung Fredrik Wilhelms undfallenhet. Öfvermodigt hade det fredälskande Preussen blifvit behandladt af fransmännens kejsare; och då Hannover, för hvars besittning det underkasta sig så många förödmjukelser, syntes nära att åter glida ur dess händer, ställde det sig på koalitionen sida mot Napoleon. Den 25 September lemnade denne Paris; den 5 Oktober ryckte hans trupper in öfver preussiska gränsen; och den 14 stod det ödesdigra dubbelslaget vid Jena och Auerstädt, som för lång tid krossade Preussens militära makt och anseende. Smärre träffningar följde vid Nordhausen, Halle, Prenzlau, alla lika olycksbringande för preussarna; den ena fästningen efter den andra gaf sig åt fransmännen. I början af November hade Stettin, Spandau, Küstrin, Magdeburg mottagit fransk besättning, medan flyktande skaror af den upprifna preussiska hären utbredd sig öfver hela norra Tyskland, förföljda af franska ströfkårer. Preussiska Pommern och Mecklenburg öfversvämmades af flyende och förföljare. I slutet af Oktober hade en fransk kår besatt

*) Armfelt till sin hustru $\frac{3}{8}$ 1806. Ett par bref från samma tid från Armfelt till J. De la Gardie, som vistades i Greifswald och som blef landtmarskalk vid ständernas sammanträde, äro dock skrifna i en mot konungen ganska vördnadsfull ton. (Se De la Gard. Arch., XX: 16, 17.)

Anklam vid Peene, svenska Pommerns södra gräns, medan 3000 man preussiskt kavalleri gått öfver på det svenska området. »I morgon, skref Armfelt till sin hustru den 31 Okt. 1806 från Stralsund, kunna således ströfvande partier vara för våra vallar.»

Den förskräckelse, som bemäktigat sig de flyende preussarna, skildras af Armfelt i starka färger och väckte hans lifliga förtrytelse. »Om icke Blücher hade varit, säger han, skulle man vilja svära på, att harar och utklädda käringar utgjort hela kåren af befälhafvare och generalstab i preussiska arméen.» Han berättar, att 17 franska hästjägare drifvit framför sig 2000 man, och att man påträffat en skara preussiska soldater af olika vapen, som sedan olycksdagen vid Jena ej sett någon enda af sina officerare. Preussiska generalen Bilas med 3000 man kapitulerade vid Anklam, sedan de beträdt pommerska området. »I går var här ett ohyggligt spektakel, skref Armfelt från Stralsund den 3 Nov. 1806, med alla flyktingar och poltroner, som man med värjan i hand måste neka asyl. Eländet är öfver all beskrifning.» En stor del af furst Hohenlohes upprifna kår med fältkassa, sårade och tross, begärde och erhöll fritt genomtåg genom svenska Pommern till ön Üsedom.

Det dröjde icke länge, innan äfven en del af den svenska hären drabbades af ett olycksöde: det var den »detacherade kåren» i Lauenburg, hvaraf största delen, stadd på reträtt öfver Lübeck till Pommern, den 7 Nov. togs till fånga af fransmännen under Bernadotte. Befälhafvarens, v. Morians, hufvudlöshet och feghet voro anledningen till detta missöde. I Stralsund var man öfvertygad, att han utan svårighet borde hafva kunnat framtränga till fästningen landvägen genom Mecklenburg, hvarest endast svaga franska ströfkårer funnos; *) men konungens från Malmö gifna befallning att retirera sjövägen åtllyddes alltför bokstafligt.

Det var sålunda nu krig, och på fullt allvar. Stralsund förklarades genom generalorder den 30 Oktober i belägringstillstånd; försvarsåtgärder vidtogos, och för att hindra fransmännens inbrytande öfver Pommerns gräns, uttryckte den 6 Nov. en del af Stralsunds garnison under Armfelts öfverbefäl till gränsposte-

*) Armfelt till sin hustru $\frac{9}{11}$ 1806. Ofta utgjuter han sin vrede öfver «l'inferral Morian», som vore «sans coeur et sans talente». Dennes företrädare såsom Lauenburgs «beskyddare», den tappre grefve Gustaf Löwenhjelms, som nu var i ett slags onåd hos konungen och under Armfelt förde befäl i Greifswald, kallade i bref till Armfelt Morians fölltåg «une triste farce» och ansåg det som en fläck på den svenska vapenåran. «Je sais bien, skriver han till Armfelt, qu'il ne nous faut qu'une occasion pour laver cette tache, mais je frémis de rage en songeant que nous avons une tache à laver.»

ringarnas förstärkande. De olika afdelningarna kommenderades af G. Löwenhjelm, Hampus Mörner, Cardell och Ridderstolpe. Redan den 9 Nov. kunde dock Armfelt berätta: »Nu äro både fransoser och preussare ur Pommern.» Han tillägger: »De förra hafva ej bortgått för mina mandater, ehuru de ströfvande partierna upphört af respekt för våra lätta trupper. . . . Hade ej ryssarnas anmarsch mot Odern oblikerat Murat och Bernadotte att afmarschera ditåt, så tror jag att storhertigens af Berg operation att taga tro- och huldhetsed i Demmin kanske sträckt sig ända till förstäderna af Stralsund.» Den svenska trupperna återgingo till Stralsund.

Viktigare intressen lägo Napoleon om hjärtat än det lilla Pommerns underkufvande; det var honom tvärtom angeläget att förebygga fiendtligheter från detta håll, medan han tågade österut för att möta Rysslands härar i Polen och Ostpreussen. Det var därför som öfver två månader förflöto, innan något angrepp företogs mot Pommern. I stället pågingo underhandlingar mellan generalguvernören Essen och den franske marskalken Mortier. Denne hade den 12 Dec. intagit sitt högkvarter i Anklam och bevakade med en styrka af 15000 man Pommerns södra gräns. Kort därefter (den 17 Dec.) ingingo visserligen oroande rapporter om fransmännens anryckande öfver Loitz och Meienkreb. De svenska förposterna retirerade, och Armfelt skyndade från Stralsund mot de hotade punkterna. Men det visade sig snart, att det varit falskt allarm; gränsposteringarna förstärktes och intogo åter sina ställningar.

Fransmännens overksamhet ingaf förhoppningar, att Napoleons segertåg mot öster blifvit ändadt; slaget vid Pultusk den 26 Dec. 1806 framställdes länge från rysk sida såsom ett nederlag för de franska trupperna. *) »Om vi ej blifva attackerade innan denna månads slut, skref Armfelt förhoppningsfullt den 8 Jan. 1807, så bevisar detta, att Bonapartes affärer gått illa, och då är Stralsund icke att taga utan en formlig belägring och öfvermakt på sjösidan». Att overksamt förbida fransmännens återkomst, öfverensstämde emellertid icke med Armfelts lynne; och det var endast med svårighet, som hans förman generalguvernören Essen förmådde tygla hans otålighet att, medan franska hufvudstyrkan var vänd åt annat håll, gå offensivt tillväga. Han föreslog att afskära fransmännen från Mecklenburg, att rycka

*) «Je n'ose pas me livrer à ces douces idées que la fortune ait abandonné ce monstre: mais si cela fût, je mourrais, je crois, de joie», skref A. till sin hustru.

fram mot Pommerns gräns till Demmin och Anklam samt att på sjösidan göra en demonstration mot Stettin. *) »Intet i världen vore lättare, skref han till konungen (¹⁰/₁ 1807), än att med 10 à 1200 svenskar enlevera de franska trupperna vid gränsen och befria Mecklenburg; och egde jag denna styrka disponibel, ville jag på mitt hufvud ansvara för succès, och att vi skulle göra en brillant coup.» Han ville från Stralsund göra expeditioner till Rostock och Anklam för att bortföra obehållna franska förråder och kanoner; »men, skrifver han till sin hustru (²¹/₁ 1807), »vår stora politiska Obleonkoff**) är öfvertygad att vår impassibilité skall ådraga oss Bonapartes erkänsla, och le contraire ett anfall».

Denna olikhet i åsigter mellan Armfelt och Essen framträdde under den närmast följande tiden, såsom vi skola se, med allt större skärpa och undgick ej att medföra menliga följder. Den betänksamme Essen började anse Armfelt såsom en äfventyrlig förslagsmakare; och denne fann sin närvaro öfverflödigt, då »h. exc. generalguvernören vore en parfait general för sådana händelser, då mera bläck än blod rinner.» (**)

Det var först de sista dagarna i Januari, som det ånyo syntes blifva allvar. Den 27 Jan. återkom den Mortierska kåren till Anklam och Demmin, den 28 anfölls de svenska gränsposteringarna och öfvergicks gränsen på den tillfrusna Peene; den 29 ryckte den franska styrkan in genom Pommern under skärmytslingar med de till Stralsund tillbakavikande svenskarna. Två dagar därefter var Stralsund inneslutet.

De strider, som föreföllo den 29 Januari under svenskarnas reträtt för den öfverlägsna fienden, ansågos hafva ländt de svenska vapnen till heder. Generalguvernören ansåg det vådligt att låta en större del af garnisonen rycka ut fienden till mötes och därigenom blotta fästningen på försvarare. »Att förena denna hushållsprincip med ett svenska krigsäran passande motstånd, tillät h. exc. generalguvernören, heter det i Armfelts berättelse, generallöjtnanten baron Armfelt, att med ridande artilleri förstärka de sammandragna förposterna.» Cardell med artilleriet ryckte ut på vägen mot Greifswald, Armfelt själf begaf sig rakt

*) I en till konungen insänd promemoria, dat. ³¹/₁₂ 1806 (R. A.).

**) Generalguvernören Essen; skämtsamt erinran om den ryske guvernören i Kaluga (se detta arbete II:). Essens försigtighet berodde tvifvelsutan på önskan att ej genom öfverilade steg bryta de underhandlingar, som Mortier börjat. (Se Hist. Tafla I: 51 o. f.).

***) Armfelts bref till sin hustru ³¹/₁ 1807.

söderut på vägen mot Grimmen, hvarest hufvudanfallet väntades, och deltog i de strider, som föreföllo vid Elmenhorst och Zarendorff. Mot aftonen i dimman och mörkret höll han på att blifva afskuren från de sina. Utan större manspillan och utan att hafva lennat fienden någon annan trofé än en söndrig ammunitionsvagn, intågade de svenska trupperna från skilda håll på aftonen i Stralsund. — Armfelt var nöjd med den hållning, de svenska trupperna visat vid detta första nappatag med »de oöfvervinnliga», och skref förhoppningsfullt kort därefter: »Säkert behöfver ej svenska vapenåran böja knä för denna afgud, som alla laster och missbruk gifvit sin kolossala upphöjelse.*)

Den sälunda inneslutna fästningen var väl näppeligen, såsom Armfelt förtröstansfullt skref till konungen i Januari 1807, »ett litet Gibraltar»; men dess ursprungliga anläggning och de omsorger, som sedan 1805 oafbrutet egnats åt dess iståndsättande, hade gjort Stralsund till en efter tidens förhållande ganska stark fästning, särskildt emot landsidan; och förbindelsen med den närbelägna ön Rügen utgjorde en ytterligare trygghet för Stralsunds försvarare.**). Fästningen var väl bestyckad, och vapenförråden voro så tillräckliga, att kanoner och gevär under pågående belägring kunde på begäran af preussiska officerare utlemnas till Kolbergs fästning för bevapning af nyvärfvade trupper. Svenska hären uppgick till omkring 10,100 man, jämte omkring 3,000 man pommerskt landtvärn; förstärkningar af två bataljoner infanteri och två artilleribatterier ankommo på Armfelts enträgna begäran i Mars 1807. Den fientliga styrka, som i början af

*) Armfelts Hemliga journal. Se rörande denna journal Wingårds Minnen III: 65. o. f. Den utgör egentligen en sammanfattning af utförligare rapporter och var afsedd att afsändas till konungen. Koncepterna till journalen uppsattes, efter Armfelts anvisningar, af Wingård eller någon annan adjutant och infördes i den inbundna journalen, hvarest stundom förekomma marginalanteckningar af Armfelt, samt utskrefvos af annan person. Wingård klagar, att han fick bära ansvar för hvarjehanda bittra uttalanden om generalguvernören, som förekommit i dessa utdrag och som ej skulle hafva funnits i hans koncepter. Utdragen, som fallit i Essens händer, uppbrändes af denne. I den journal, som förvaras bland Armfelts papper och som delvis är skrifven af Wingårds hand, förekomma dock åtskilliga utfall mot högste befälhafvaren, hvilka ej kunnat vara så obekanta för Wingård, som denne uppgifver. Ett utdrag, innehållande dylika utfall och undertecknad af Wingårds hand, förvaras i Riksarkivet. — För öfrigt är journalen hållen i en officiell ton, meddelar uppgifter om fiendens företag, rapporter af spioner och deserterörer m. m. samt innehåller i allmänhet ingenting, som borde vara hemligt för någon annan än fienden; först längre fram, sedan de båda befälhafvarnas oenighet var öppen, förekomma de kritiska anmärkningarna mot generalguvernören.

**) Se Björliu, anf. st. s. 70 o. f.

Februari var samlad utanför Stralsund, beräknades till omkring 15,000 man.

Februari och Mars månader räckte denna Stralsunds första belägring, under hvilken Essen och Armfelt förde befalet öfver de svenska trupperna. Fienden närmade dag för dag sina fältverk, och försvararnas verksamhet var oafslätligt riktad på deras förstörande. Ständiga träffningar egde rum, »i sig själftva tjänande ej till annat än att fixera vår opinion om oss själftva och den ööfvervinnelige fiende, vi hafva emot oss, samt äfven gifva officer och soldat litet krigsvana». *) Armfelt fann fransmännen »ej så farliga. Mera krigsvana, bättre förstå de kriget än vi; deras generaler äro efter min öfvertygelse ej allenast habila, men lärda. Allt är kalkyleradt hos dem, och organisationen af deras stab, kommissariatet m. m., samt hvad till den stora taktiken hör, öfver allt hvad man kan imaginera sig; men soldaten, à quelques élus près, är l—t och officerarna röfvere». För de svenska bajonetterna hade fransmännen »en deciderad aversion», säger Armfelt; och han använde gärna och med framgång detta gamla svenska vapen mot fiendens gevärseld vid skärmytslingarna utanför Stralsund.

Andan bland de svenska trupperna var »gudomlig», enligt Armfelts ord, ehuru soldaternas förplägning m. m. under deras högst ansträngda tjenstgöring lemnade mycket öfrigt att önska, och fastän sjukligheten mycket tilltog. Hos de tyska trupperna bland besättningen var förhållandet annorlunda. Af dem deserterade många till fienden och tjente som franska spioner; dessa »kanalje tyskar» talte om att öppna fästningens portar för fienden. — Själft syntes Armfelt ofta vid rekognosceringarna utanför fästningen: fienden kände väl hans hvita häst, och det uppgafs, att man i det franska högkvarteret satt ett pris af 100 louis-d'orer jämte hederslegionen för att taga honom död eller lefvande. **) Om sitt lif var han lika litet rädd som i Finland 1788—90. Han hade, för att använda ett af hans egna uttryck, »ej gjort kärleken till lifvet till sin hufvuduppgift». ***) »Där soldater finnas, skrifver han till sin bekymrade hustru, måtte väl

*) Till konungen $1\frac{1}{2}$ 1807.

**) Skämtsamt anmärker han det förödmjukande i att hafva fallit så i pris sedan den tid, då Reuterholm utfäst ett pris af 3000 rdr. sp. för hans hufvud. «Un vieux général serait-il donc comme une vieille fille publique, qui perd son prix par l'âge?»

***) Uttrycket är fälldt om den af Armfelt högt värderade fältmarskalken Filip Jul. v. Platen, som afled i Stralsund 1805 (A. till konungen $1\frac{1}{2}$, 1805. Ups. Bibl.).

jag kunna finnas utan större fara än de. Söta min gumma, var viss på att hvar kula har sin pollet, och att när stunden är kommen, kan ingen hjälpa det mer.» — Till konungen skref han en af de första dagarna i Februari, då man befarade en stormning af fienden, sedan isarna lagt sig: »Utgången står i Guds hand, men lefvande hoppas jag att Försynen ej låter mig se Stralsunds öfvergång.»

De skärmytslingar, som under denna tid föreföllo — Armfelt deltog personligen i de flesta — utföllo i allmänhet till de svenska vapnens heder, ehuru icke utan förluster. Mera betydliga vapenskiften voro: Cardells anfall på fienden vid Pappenhagen den 10 Februari utanför Knieperfront, *) striden utanför Frankenfront den 12 Februari, hvarest Armfelt kom öfverste Vegesack till hjälp i ett äfventyrligt företag, **) skottväxlingen vid Heidenholtz den 21, som kostade den tappre öfverste Norbys lif, ***) samt öfverste Tawast's rekognoscering den 2 Mars utanför Tribsees front. Ett företag från sjösidan mot den lilla staden Barth, som mottagit fransk garnison, kröntes med framgång, och det var med tillfredsställelse som Armfelt kunde berätta, att hans son, den unge Clairfelt, under denna expedition mycket utmärkt sig. †)

*) Se Vegesack, anf. st., s. 35.

***) Härom skrifer Armfelt samma dag till sin hustru: «Kl. $\frac{1}{2}$ 8 fick jag af Vegesack en rapport, att han var i full affär; han hade engagerat sig uti en fusillade med fransoserna, och som en Don Quichotte aventurerat sig och ett par hundra jägare. Jag måste soutenera honom, och förr än kl. $\frac{1}{2}$ 1 i dag var jag ej kapabel att köra fransoserna tillbaka till sina förra poster. Det har kostat oss 28 man döda och sårade och fänrik Braun, som är illa blesserad. Ett så dumt narri visar mer galenskap än talang, och ett kurage, som plottras bort på det viset, är en verklig synd. Jag lät husarerna hugga in på deras tiraljörer, och Ridderstolpe uträttade det charmant. Det ber jag dig säga Gustaf Löwenhjelms, som är hans stora protecteur. Han är brave som värjan han bär.» (Jfr. Björlin, s. 149, Vegesack, s. 35.)

**) Se härom Wingård, III: 24 o. f., Björlin, s. 149, Vegesack, s. 37, en uppsats i Förr och Nu, XVI, h. 6 af C. J. Bergman. Heidenholtz var en liten skogspark, som i likhet med Stralsunds förstäder borde afrödjas, för att ej hindra utsigten från fästningen öfver fiendens operationer. «Efter förnyade föreställningar», heter det i Armfelts journal, «hade h. exc. generalguvernören gifvit sitt tillstånd till denna åtgärd.» — «I dag satte vi Norby i sin graf», skrifer Armfelt några dagar senare vemodigt till sin hustru. «Eja! vore vi där, och på hederligt vis!»

†) Åtskilligt krigsbyte medfördes, äfvensom några fångar. Stadens franskt sinnade borgmästare, hviken Clairfelt hårdhänt behandlat, fördes äfven fången till Stralsund, men lössläpptes af generalguvernören, till Armfelts stora förtrytelse.

Olycklig utgång fick endast en af dessa träffningar: det var Cardells bekanta, misslyckade försök till stormning af den stora redutten utanför Knieperfront den 14 Mars. Vi läna Armfelts egna ord, i bref till hans hustru, för skildringen af denna tilldragelse.

»I går var för oss och våra vapen den första fatala dag, sedan fransoserna börjat kriget mot oss. Som vår tanka varit att delogera dem framför fästningen det första vi hade styrka nog därtill, så blef en nödvändighet att rekognoscera den högra flanken af deras position utanför Knieper, genom hvilken de skulle tourneras . . . Öfverste Cardell fick således ordres att marschera åt den sidan med 1000 man af differenta vapen och *se åt*, hur man skulle kunna emparera sig af den redutt, fienden där gjort. I stället för att *se åt*, satte han sig till fots à la tête af Elfsborgs bataljon och stormade. Oaktadt en dj—a eld kommo de öfver glacisen, betäckta vägen, grafvar och ända på bermnen ned under bröstvärnnet; men ett olyckligt regn, som börjat just middagstiden, gjorde vallen så slipprig, så att à mesure som våra ville arbeta sig upp, så halkade de ner och föllo i grafven tillbaka. Cardell och tjocka Köhler kan du imaginera dig i dessa attituder! — Jag, som stod på fästningsvallen och såg denna defection, kastade mig på min häst, för att bjuda till att föra hem hvad som var öfver och göra en reträtt med ordning. Det var svårt, men à force af nästan barbariska mått och steg fick jag trupperna att formera sig, och reträtten skedde i ordning. Vi hafva mist gubben Bökman, som är ihjälskjuten, två kaptener, en löjtnant af Elfsborgs regemente, som fått samma öde, och ungefär 150 käcka soldater, döda och blesserade . . . Jag var oändligen lycklig — et je puis dire que j'ai échappé belle. . . . En kula i venstra armen, som gick tvärt igenom syrtutklädet på underarmen, men blott effleurerade huden, en kontusion i venstra sidan och en kula, äfven på venstra sidan, som strukit öfver halsduken — allt en passant. Jag behöfver alldeles ej hålla mig inne, utan kan med mina kompresser och plåsterlappar vigilera liksom förr. Min största chagrin är, att vi haft en échec mot dessa kanaljer, som nu visserligen blifva öfvermodiga och ventera sig därpå. Svårt blir att reorganisera Elfsborgs bataljon efter detta kalas. Enfin, c'est une abominable affaire, et que nous devons à notre ardeur et inexpérience; heureux si le mal tourne à notre profit!»

Armfelts journal, som äfven utförligt redogör för denna dags olycksöde, upplyser, att man ej väntat att en strid kunde blifva följden af rekognosceringen. Medan Cardell uttryckte, var

man inom fästningen i lugn sysselsatt med artilleriexperimenter åt andra sidan; en krigsrätt hade sammanträde o. s. v. Ledningen anförtrordes åt artilleribefälhafvaren, den oförvägne Cardell, därför att öfverstarna Tawast och Vegesack båda voro sjuka. — Förlusten var emellertid betydlig och utgjorde nära en femtedel af hela den styrka, som utryckt. Nästan ingen enda soldat hade undgått märken efter kulor. Denna uppoffring af manskap utan ändamål väckte på goda grunder ogillande. *) Armfelt yttrade därom i bref till konungen: »Affären af den 14, ehuru misslyckad, churu på flera goda skäl klanderbar, har likväl gifvit fienden måttet på den svenska tapperheten och krigslydnaden. De erkänna allmänt, att de aldrig sett något dylikt.» Cardell säger i sin rapport, att »Elfsborgarna lägo på reduttens glacis som spartanerna vid Thermopylæ». De tvenne dödsdjutna svenska officerare, som föllo i fiendens händer, begrofvos af fransmännen med militärisk honnör. **)

Den olyckliga rekognosceringen den 14 Mars var föranledd af tanken på ett större utfall ur fästningen. Några dagar förut hade underrättelse ingått, att en betydlig del af den franska cerneringskåren borttågat. Denna antogs den 16 Mars ej uppgå till mer än 7000 man, illa utrustade, till en stor del icke fransmän; ***) och ett utfall mot den försvagade fienden var på Armfelts ifriga föreställningar beramad redan den 10 Mars. Planen blef emellertid röjd genom tvenne desertörer ur ett af de tyska regementena och uppgafs tills vidare: fienden stod hela natten under gevär och väntade förgäfvos att mottaga det svenska utfallet.

Sedan förstärkningar i Mars ankommit till Stralsund, medan fienden syntes fortfara att draga sig undan, yrkade Armfelt allt ifrigare på att gå offensivt tillväga och drifva fransmännen ur landet. Han stötte därvid länge på betänkligheter hos högste befälhafvaren, generalguvernören Essen, som var mera böjd för defensiva åtgärder, och han klagade i sina bref allt häftigare öfver de svenska truppernas slappa overksamhet. Han fann det förödmjukande, att »en käck och väl disciplinerad armé skulle

*) Konungen skref till Armfelt den 20°/₃: «Ehuru rapporten om träffningen af den 14 ej förmåler något om Armfelt, så har jag blifvit underrättad, att han har fått tvenne kontusioner. Jag bör därvid önska, att både befäl och människor hädanefter spara lif och blod, till dess de på ett kraftigare sätt kunna uträtta något.» Bestämdt ogillade konungen att rekognosceringens ledning anförtrotts åt artilleribefälhafvaren Cardell. «Skomakare, blif vid din läst», yttras med afseende därpå i samma bref.

**) Vegesack, anf. st., s. 41.

***) Armfelts Journal.

vaktas af ett par tusen uslingar;» de svenska krigarnas anseende blefve nedsatt: »hvarje svensk militär blir blottställd att, om ej sättas i bredd med Magdeburgs, Stettins och Küstrins försvarare, ändå anses som okunnig eller annars oförmögen». Erfarenheten hade visat, säger han, »att fransmännen ej äro oöfvervinneliga. Men om icke värdighet, fermeté och dristighet i företag lyfta upp inbillningskraften, som dagligen slappas af inaktiviteten, sluta vi att, som andra, gifva Bonapartes och franska arméns tillbedjare rätt; och vi kunna aldrig mer visa oss utan med farhåga för ett billigt förakt och tryckta till jorden af en skam, vi oförskyldt fästat vid vårt minne.»)

Till denna grundolikhet i åsigt mellan Essen och Armfelt kommo äfven smärre personliga konflikter, på grund af obestämdheten af de båda befälhafvarnas verksamhetsområden. »Jag har sagt hvad som borde göras, skrifver Armfelt i ett enskildt bref under belägringens början, men som man tycker att min befattning är för vidsträckt och kanske genant, så svaras mig: ja, min general har rätt; men på 14 dagar är ännu intet klokt parti taget.» Han klagar, att han mera hade att strida mot »l'inéptie, l'inactivité, l'ignorance, la faiblesse et l'indolence» inom fästningens murar än mot fienden utanför. Armfelts disciplinära föreskrifter för officerarna korrigerades af Essen; och rörande soldaternas förplägning och inqvartering, borgerskapets vakthållning m. fl. ärenden af mera administrativ beskaffenhet inlemnade Armfelt (24/2) en i skarp ton hållen promemoria till generalguvernören.

Företrädesvis vände sig dock Armfelts ovilja mot Essens adjutant öfverste Melin, af armén föga aktad och älskad, **) särskildt på grund af de rapporter, denne på fri hand uppgjorde, hvilka ansågos vara partiska och otillförlitliga. Själf »tordes Melin aldrig rida ut och se på en fransos», säger Armfelt. »Rapporterna skrefvos bakom kakelugnen och nere i hvälfda källaren, där vårt högkvarter bor», ***) och de rapporter, som lemnades af Armfelt, omarbetades, stundom till förfång för de däri omnämnda personer. Själf frikostig med beröm för sina officerare,

*) Ur Armfelts heml. journal den 15 Mars 1807, öfversänd till konungen den 26/3.

***) Se Wingård, III: 73. Engeströms Minnen II: 111. Hampus Mörner utbrister i bref till Armfelt: «Det är ju ett s-n's vildddjur, den lille Melin! Hur vågar han resa sig äfven mot dig? . . . Skall då ingen finnas, som vill söndertrampa ormens hufvud?»

****) Generalguvernören hade redan vid belägringens början i residenset låtit inreda sin familjs bostad i källarens bombfria hvalf.

såg Armfelt med förtrytelse, att deras välförhållande ej omnämns i de Melinska rapporterna. Själf hade han, såsom vi sett, anledning att personligen beklaga sig öfver att hafva blifvit utsluten ur rapporten öfver striden den 14 Mars; och det synes uppenbart, att Armfelts verksamhet så litet som möjligt omnämns i de officiella framställningarna från högste befälhafvarens kansli. Detta kunde ej annat än öka hans missnöje; och det låg icke i den uppbrusande mannens lynne att tillbakahålla dess utbrott.

»Armfelt hade alla unga officerare för sig genom sitt behagliga umgängessätt, sin rika inbillning, sitt målande språk, sina forna krigsförtjenster och sin personliga bravur», skriver en samtida. *) »Han låg i Stralsund som ett tygladt lejon, nyttjade farliga vapen, satirens, emot det kalla och öfvertänkta sätt, hvarmed Essen i öfverensstämmelse med både sitt inre och yttre väsende förde befålet och försvaret af fästningen. Af epigrammer uppkomna, äfven i krigstider, farliga blesyrer; och detta inträffade här.»

* * *

Omsider, sedan Mars gått till ända, och sedan rekognosceringar, som föranledt mindre skärmytslingar under månadens sista dagar, ådagalagt utförbarheten af ett angrepp mot fienden, sattes detta i verket. Essen och Armfelt hade sinsemellan delat befålet så, att de anförde hvar sin kolonn af de svenska trupperna vid utfallet från Stralsund. Fransmännen fördrefvos ur Pommern. Men bristande samverkan och oenighet mellan befälhafvarna blef en väsentlig anledning att detta företag, börjadt med en lysande framgång, fick ett olyckligt slut.

Rörande förloppet vid krigshändelserna i Pommern den 1—16 April 1807 föreligga utförliga skildringar af krigets historiskrifvare. **) Armfelt har med sin vanliga liflighet i bref och i sin hemliga »journal» skildrat dessa dagars tilldragelser. Vi låta honom själf förtälja därom, hänvisande för de militäriska operationernas detaljer till krigshistorien. I åtskilliga punkter afviker Armfelts framställning från dem som lemnats efter källor, hvilka

*) Wetterstedt t. Ehrenheim 30°, 1807 (K. Bibl.). Det sades, att konungen med anledning af osämjan mellan Armfelt och Essen under de första månaderna af 1807 varit betänkt på att skilja dem åt genom Armfelts bortsändande i beskickning till Ryssland (Trolle-Wachtmeister, Anteckn. I: 65).

**) Se Vegesack, s. 43 o. f., Wingård III: 44 o. f. — båda ögonvittnen — samt Björklins detaljerade framställning, s. 162 o. f.

väsentligen härröra från hans vederdelomän. Det är icke mer än rättvisa att tillämpa regeln: »audiatur et altera pars».

»Den 1 April», skriver Armfelt till sin hustru — det var den dag, som han själf ansåg för sin 50:de födelsedag *) — forcerade jag h. exc. generalguvernören att gå ur Stralsunds fästning för att köra bort fransoserna. Detta skedde med mitt afskedsmemorial i ena handen och med en skriftlig försäkran i den andra, att jag *ensam* var för utgången ansvarig. Spelet var högt, men svenska vapnens och min egen ära fordrade det.»

Utfallet från Stralsund skedde på två kolonner: generalguvernören v. Essen och öfverste Tawast förde den högra, bestående af omkring 2,500 man, hvaraf en betydlig del kavalleri; venstra kolonnen, under Armfelts befäl, bestod af omkring 2,300 man, med endast en squadron kavalleri. Under Armfelt kommanderade öfverstarna Vegesack och Cardell såsom chef för hvar sin afdelning.

Detta klöfverblad af befälhafvare syntes enkom danadt för äfventyrliga företag, där det mera kom an på öfverdådig tapperhet än strategisk beräkning. I jämförelse med högra flygelns befäl, den lugne och beräknande v. Essen och öfverste Tawast — af Armfelt ironiskt kallad »Xenofon-Tawast» — kunde de väl förtjena det namn af »friska viljor», som gafs dem af en bland deltagarna i detta tåg. **) Båda kolonnernas mål var att drifva fransmännen söderut öfver Peenefloden från pommerska gränsen in på preussiska området. På skilda vägar, Essen mera inåt landet, Armfelt närmare kusten, skulle de frantränga i sydlig riktning.

Till en början gick allt förträffligt. »Fransoserna, skriver Armfelt, voro redan kl. 1/2, 1 i full reträtt från alla sina superba verk framför fästningen, och det utan mycken manspillan. eftersom manövern gjorde det mesta, utom i Lüdershagen, där Vegesack först och jag sedan med bajonetten två gånger stordade ett batteri af sex kanoner. Vi blefvo ingendera skadade, och fienden kastades tillbaka med en grufflig förlust. Ur Voigthagen dref jag dem med kanoner och kartescher, så att öfver en half mil min häst hade blod och döda kroppar öfver hofven.» ***)

*) Jfr. detta arbete, I: 4.

**) Wingård, Minnen, III: 44.

***) Ur Armfelts bref till sin hustru. »Rörande striderna vid Lüdershagen och Voigthagen lemnas i Armfelts journal en utförligare redogörelse,

»Om natten låg jag några timmar i Brandshagen, och kl. $\frac{1}{2}$ 11 f. m. togs Greifswald på ett det allra narraktigaste vis i världen. Det föll mig in att offerera generalen en kapitulation, efter min tillställning var så gjord, att om han ej retirerade, så vore han couperad. Clairfelt blef skickad som parlamentär med en sqvadron. Så snart fältvakten utanför Greifswald fick se honom på långt håll, red den som f-n in i staden, sade till om vår ankomst, hvarpå Hr Grandjean fann för godt att retirera genast. Clairfelt tog likväl fast kommandanten på torget; och sqvadronen satte sig i sporrsträck efter fientliga kolonnen. Jag med mina adjutanter var i hamn och häl och följde härpå. *) I staden var ett hurrande och en glädje, som ej kan beskrivas; och då fienden, som vi förföljde ända till Koitenhagen, dragit sig in i skogen, återvände jag och blef emottagen på ett sätt, som både smickrade och rörde mig. Alla qvinnfolk, som trodde att embrasserad af dem ej kunde vara obehagligt, kastade sig omkring min hals med glädjetårar, andra kysste mina händer och kläder — enfin, ce spectacle était vraiment unique. **) Om eftermiddagen for jag ut för att rekognoscera fiendens position, kom hem sent, var bittida oppe och avancerade på Anklam, dit jag kom kl. 3.»

Peenefloden hejdade de båda kolonnernas framryckande. Samtidigt med Armfelts ankomst framför Anklam, beläget på södra sidan om Peene, inträffade Essen i Demmin, som ligger på flodens norra sida. Han skyndade att därom underrätta

som ej omnämner den afgörande betydelse, som Tawasts uppträdande, enligt dennes egen uppgift (anförd af Björlin s. 165), skulle hafva haft vid deras lyckliga utgång. I ett senare bref omtalar Armfelt äfven Tawasts rapport rörande denna dags strid såsom innehållande «pur lögn», och säger, «att detta ej undfallit allas attention». Sannfärdigheten af Tawasts rapporter hade en gång förr, under ryska kriget 1790, betvivlats (se detta arbete I: 298) och t. o. m. framkallat en offentlig protest. Äfven Vegesack, som vid sin faders sida deltog i denna strid, omnämner icke Tawasts ingripande. Åt öfverste Vegesacks inflytande på träffningens utgång gaf Armfelt full rättvisa i sin rapport och äfven, som vi sett, i den summariska framställning, han lemnat i bref till sin hustru.

*) För att dölja ringheten af sin styrka — till en början hade Armfelt endast 600 man mot fiendens nära 5,000 — lät han sina trupper stå i kolonn (A's journal). Åtskilligt krigsbyte togs af proviant, gevär, pistoler m. m.

**) Greifswald var i motsats till en och annan af de pommerska småstäderna svensksinnadt, och de svenska trupperna hade alltid varit väl mottagna där, oaktadt förskräckelsen för fransmännen. H. Mörner skref därifrån till Armfelt på hösten 1806, att Greifswaldsboarna voro «rädda som backharar, men ge mat och vin som hjältar».

Armfelt. »Det går bra, min bästa general», skref han från Demmin d. 3 April. »Allt flyr, utan att lossa ett enda skott; vi hafva gjort några hundra fångar och fått superba magasin af fourage». Han tillägger i samma bref: »Jag får pre-venera min general, att jag ämnar öfverlemnna befålet af de trupper, som gått öfver gränsen, till min general, hvarom jag rapporterar H. M:t. Jag har därmed ett dubbelt ändamål, ej allenast de militäriska anstalernas bättre gång, men äfven provinsens administrerande, som gör min närvaro i Stralsund högst nödvändig.» — Essens förslag att lemna befålet kom icke till utförande; men yttrandet härom gaf, såsom vi skola se, anledning till ett missförstånd, som vållade uppenbar oenighet mellan befälhafvarna.

Natten mellan den 3 och 4 April intogs Anklam af Armfelt efter en långvarig skottväxling. Fransmännen hade uppdragit vindbryggan öfver floden, och då mörkret inbröt, antändes af dem några på floden liggande fartyg, hvarigenom de framträngande svenskarnas rörelser kunde iakttagas. Slutligen lyckades det dock Cardell att med en handfull folk i båtar komma öfver Peene och intränga i staden. Kl. 1 på natten var Anklam i svenskarnas våld. Krigsbyte hade under detta segertåg tagits i Brandshagen, Greifswald och Anklam, dels af vapen, dels af matvaror och tross, hvarjämte i Anklam 4 officerare och 108 man togos till fånga. Samtidigt med företaget mot Anklam hade Wolgast, dit Armfelt afsändt en expedition under major Palmstjernas befäl, fallit i svenskarnas händer.

Utgången hade motsvarat de djärfvaste förväntningar och belönat mödorna. *) Med stort jubel mottogs underrättelsen om framgången i Sverige. Högtidliga tacksägelsegudstjänster höllos, Te Deum sjöngs, och kanonerna dånade i garnisonsstäderna. Konungen hedrade de båda kolonnbefälhafvarna genom att gifva dem generalsgrad; Essen blef general af kavalleriet, Armfelt af infanteriet. **) Fransmännen erkände, att de lidit ett oväntadt afbräck och att en diversion från Pommern kunde blifva farlig nog för Napoleons fälttågsplan; Essen, såsom svenska härens öfverbefälhafvare, har genom denna bragd, hvori han

*) Armfelt berättar själf, att han på tre nätter ej sofvit och sista dagen suttit till häst i 17 timmar. (Till Essen $\frac{1}{4}$. Se Wieselgren. Essen, s. 114).

**) Se Boyes och Wetterstedts bref till Essen (Wieselgren, s. 121 o. f.) L. v. Engeströms minnen, II: 104, m. fl. st.

dock hade mindre del än Armfelt, fått äran att nämnas i den franska krigshistorien. *)

Sedan venstra kolonnen genom intagandet af Anklam gått öfver gränsen, kunde Armfelt, efter mottagandet af Essens ofvannämnda bref, hafva skäl att anse sig föra ett själfständigt befäl. Då han inträngt på preussiska området, ansåg han sig böra i en proklamation tillkännagifva svenskarnas afsigter, helst som han därtill lifligt uppmanades af Anklangs innevånare. En sådan utfärdades dagen efter Anklangs intagande och innehöll, att platsen vore intagen för dess rättmätige egares konungens af Preussen räkning, samt att alla innevånarnas förbindelser med fransmännen borde upphöra. Samtidigt utfärdades ett upprop till de preussiska soldater, som funnos kringspidda i trakten, att påminna sig sina pligter mot fäderneslandet och sluta sig till den svenska hären. Till d. 18 April borde de samla sig på ön Üsedom; de skulle där erhålla gevär och militärisk organisation. Öfverläggningar om bildandet af en dylik preussisk frikår hade redan egt rum i Stralsund med den preussiske partigångaren v. Schill, som i Mars anländt dit. **)

I Anklam dröjde Armfelt några dagar, sysselsatt med ordnandet af sin framskjutna ställning. Till Ückermünde afsände han Cardell, som fann denna stad, belägen vid hafvet på vägen till Stettin, utrymd af de franska trupperna. Ett förslag af Cardell att göra en marsch mot Stettin för att förfölja den flyende fienden, ansågs af Armfelt allt för vågadt, då garnison till denna stad ej kunde skaffas, innan de preussiska soldaterna hunnit samlas, samt afböjdes därför. Några kanonslupar under den unge Wirséns befäl, tillhörande den flottilj, som, samtidigt med dessa krigsföretag till lands, kryssade i Frische Haff, begaf sig dock framför Stettin och lät höra sina kanoner, till innevånarnas stora förskräckelse. ***)

Den 7 April begaf sig Armfelt till Demmin, hvarest generalguvernören Essen fortfarande vistades, oaktadt sin fyra da-

*) Se Thiers, Hist. du consulat et de l'empire, VII: 488.

**) Ett egenhändigt bref från konung Fredr. Wilhelm till Armfelt (1²/₃ 1807) uttryckte hans tillfredsställelse öfver undersåtarnas stridslust. Originalen till A:s proklamation d. 3¹/₄ 1807. och till hans kungörelse om trupp-samlingen på Üsedom, dat. samma dag, finnas i Riksarkivet.

***) Se Wingård, III: 47. Han uttalar den åsigt, att om landtarmén i sin helhet vågat sig fram mot Odern, ett företag mot Stettin borde hafva lyckats och blifvit af afgörande vikt. Äfven Vegesack anser, att intagandet af Stettin ej borde hafva varit omöjligt (s. 63).

gar förut uttalade afsigt att återvända till Stralsund. Armfelt redogjorde där för sina åtgärder, omnämnde utfärdandet af sin proklamation, samt framställde ifrigt sitt yrkande på närmare förbindelse mellan arméns högra och venstra kolonn. Han ansåg att högra kolonnen, i stället för att ligga överksam vid Demmin, borde dela sig, dels för att med flygande kårer rensa det närbelägna Mecklenburg från fiender, dels för att förstärka venstra kolonnen, som var närmast hotad af anfall från de möjligen tillbakavärande fransmännen. Öfverste Tawast satte sig bestämdt häremot. Armfelt insåg då, heter det i hans journal, »genast sitt öde att med sin ringa styrka ensam nödgas mottaga hvarje anfall och företaga de steg, som behöfdes.» För att dölja truppernas ringa antal, blef det då, enligt hans åsigt; nödigt att visa dem på många ställen. Löfte om kavalleriförstärkning erhöll han dock, och afreste den 8 tillbaka till Anklam.

Ännu var Armfelts framryckande ej slutadt. Två dagar senare finna vi honom framför staden Pasewalk, tre mil söder om Anklam, ytterligare jagande fransmännen framför sig. Själf beskriver han i bref till sin hustru på följande sätt förloppet härvid.

»General Grandjean med 6,000 man hade kommit in i den hålan (Pasewalk), och jag ville att han skulle bort därifrån, marscherade således emot det stället på tvenne kolonner, hvaraf en tournerade honom. Om natten d. 9 får jag veta dess styrka, som var à peu pres dubbel mot min. Jag ville ej riskera att få en échec, och Pasewalk, som hörde till min position, ville jag hafva evacueradt. Jag skickade således en adjutant som parlamentär och lät säga honom, att han själf kunde se, att han var entourerad, men att jag af menagement för Pasewalks stad önskade, att den ej blefve vår champ de bataille, lemnande jag honom $\frac{1}{2}$ timmes tid att retirera sig på Randoffoden och cederade mig hela Ückern och ett distrikt där framför. Han svarade, att dess order förbjöde honom det, men proponerade i stället ett vapenstillestånd. Detta afslog jag och satte mig i marsch mot Pasewalk. En fjerdedels mil från staden kom en generaladjutant ut i carrière och bad mig »faire halte un seul instant; le général allait envoyer le general Roubès pour s'arranger sur la proposition faite.» Då säger jag till mina adjutanter: 'Följ med och säg general Grandjean, att om jag icke inom tjugo minuter har hans bestämda och tydliga samtycke till min begäran, så anfaller jag.' De begåfvo sig ästad, och inom tio minuter kommer general Roubès med hatten i hand och

säger, att man efter min önskan skulle utrymma Pasewalk. Under tiden såg jag på andra sidan huru de franska trupperna gifvo sig i väg mot Rando; att låta dem undkomma, skar mig i hjärtat, oaktadt vår styrka var så mycket underlägsen. Men det gjorde mig en stor fröjd att kunna behandla dem som stackare och att kunna föreskrifva lagar åt dem, som gifvit sådana åt hela världen.»

Detta var en oväntad framgång, som uppenbarligen berodde på att general Grandjean var fullkomligt okunnig om de djärfva förföljarnas ringa styrka. Mellan öfverste Vegesack å Armfelts och general Roubès å Grandjeans vägnar uppgjordes i Pasewalk ett förslag till stillestånd, hvarunder det utrymda Pasewalk skulle vara neutralt, samt området kring Ückern från Strassburg till hafvet skulle vara demarkationslinien mellan de båda arméerna. Tjugofyra timmars uppsägelse af stilleståndet stipulerades äfven, hvarefter förslaget sändes för ratifikation till högste befälhafvaren v. Essen. Men hvarken från svenska eller franska öfverbefälet ankom något svar, sedan 24 timmar förflutit, och något stillestånd blef ej af, *) helst som fransmännen samtidigt syntes vilja försöka en kringgående offensiv rörelse. Armfelt skref d. 12 April till Essen: »Stilleståndet blef allt i går kl. 3 e. m., sedan jag fått veta, att de bakom Prenzlau velat gå öfver för att med en corps volant gå öfver till Mecklenburg. Nu är det projektet tillintetgjordt, och de genom natten retirerade mot passet vid Lökeritz. Med dessa rackare är ej värdt att göra stillestånd, ty de äro utan all heder. Jag tror att jag slagit och tagit det mesta, om jag attackerat Pasewalk, som var af Cardell tourneradt. Men det hade kostat folk.»

Då stilleståndet sålunda ej blef af, ryckte Armfelts trupper tillbaka och intogo en ställning mellan Ückermünde, Pasewalk och Anklam, dit Armfelt själf återvände. Hans kår förblef delad i två flyglar: den högra under Vegesacks befäl var kantonerad mellan Ferdinandshoff och Alt-Kosenow på vägen till Anklam; den venstra under Cardell var posterad mellan Ückermünde och Pasewalk. Förbindelsen öfver Ückermünde åt sjösidan borde behållas, för att vid operationerna kunna draga fördel af den flottilj af kanonslupar, som under kapten Rooswalls befäl kryssade i Frische Haff, och för att kunna samverka

*) På det af fransk hand skrifna originalkonceptet till stillestånds-förslaget (bland Armfelts papper) har Armfelt antecknat: «Kunde ej komma i verkställighet, emedan h. exc. Essen ej kunde väckas, som låg hos sin fru.»

med den preussiska frikår, som antogs kunna bildas på ön Üsedom. Högra kolonnen under Essen och Tawast stod fortfarande orörlig vid Demmin. Den svenska försvarslinien sträckte sig sålunda från Demmin till Ückermünde — en sträcka af omkring 9 tyska mil. Att motstå ett koncentreradt anfall af en fiende med öfverlägsen styrka på denna utsträckta linie var uppenbarligen en omöjlighet.

En samverkan mellan den svenska arméns båda kolonner var sålunda oundgängligen nödig. Afståndet mellan högra och venstra kolonnen syntes så mycket snarare kunna minskas, som ingen fiende hotade från den sida, hvarest högra kolonnen befann sig. Ansågs åter en dylik samverkan olämplig, så borde den framskjutna venstra kolonnen efter företaget mot Pasewalk hafva dragit sig tillbaka öfver gränsen. Intetdera skedde emellertid. Armfelt öfverskattade till en början ställningens styrka, och det uppgafs, att han öfvermodigt förklarar för Essen, att han skulle försvara den mot 20,000 man *) — ett yttrande, som ej undgick att betecknas såsom »militäriskt skryt.» Hans medkommenderande, på hvars bistånd han räknat, röjde ingen lust att förena sina krafter med hans. Om de förhållanden, som härtill gäfvö anledning, lemna Armfelts brevväxling från dessa dagar åtskilliga upplysningar.

Vi minnas, att Armfelt dagen efter sitt inryckande i Anklam, sedan han erhållit Essens bref om dennes afsigt att lemna befålet, utfärdade tvenne kungörelser, om hvilka han vid sitt besök i Demmin i Essens högkvarter meddelade underrättelse, utan att denne däremot gjorde någon gensaga. Vid återkomsten till Anklam efter denna resa till Demmin möttes han af en obehaglig öfverraskning: det var en skrifvelse från generalguvernören v. Essen, som annullerade hans proklamationer genom utfärdandet af en ny. Anledningen uppgafs vara, att Armfelt undertecknat sig »chef för pommerska divisionen af svenska armén.» **) Denne fann i Essens åtgärd, såsom det synes med skäl, en afsigtlig förödmjukelse och gaf på sitt vanliga ohejdade sätt luft åt sin vrede i bref till generalguvernören. Han skref

*) Wetterstedt till Ehrenheim ^{30/3} 1807 (K. Bibl.). Jfr Wieselgren, Essen, s. 123.

**) Armfelts i proklamationen anförda titel var: «Statthalter von Stockholm, commandirender General der Pommerschen Division der Schwedischen Armee» (enl. orig. i R. A.).

den 8 April: *) »Törs jag fråga E. Exc., hvarför i går, då vi träffades, jag ej fick veta ett ord af att det ej skulle vara *som* det *är* och som jag skrifvit? Då hade allt af mig blifvit ändradt, och E. Exc. sparat en gammal soldat och hederlig man för den humiliation, som jag minst bort af E. Exc. förvänta. Huru skulle jag kunna tro, att de propre délibéré och utan svinhundars intercession E. Exc. handterat mig på det viset! — — Det är ej lusten att dumt lysa med ett publicandum som förmått mig att gifva det. Det är sakens hastiga och rätta gång, som drifvit mig därtill, och jag hör utan smicker, att landets alla innevånare äro af den tanken. H. M:t lär förmodligen snart komma. Hos E. Exc. anhåller jag då, att strax blifva därom underrättad, på det jag må få lemna befälet och begifva mig till Stralsund, där afskedas, för evigt slippa miserabla intriganters och usla maskars influence i aftärer, där en själ och en känsla ensamt borde föra allt. Jag vet värdera E. Exc:s goda egenskaper; jag gör dem en sannskyldig rättvisa; men hvar gång E. Exc. agerar annorlunda mot en hederlig karl, än han skulle vilja att man i samma cas agerade mot honom, vet jag, att det ej är från H. Exc. generalguvernören frih. Essen sådant kommer, utan från helt andra källor, uti hvilka han ej en gång ville sticka sitt finger, om han såge dess botten.»

I samma ton fortsätter Armfelt i ett bref följande dagen. »På ära och salighet» försäkrade han, att han ej velat träda Essens myndighet för nära, ehuru han, sedan gränsen var öfverskriden, »äfvén som en kommenderande generaladjutant hade kunnat enligt gamla ordres» anse sig »som independent.» »Men folket här bad mig gifva ett publicandum, som de högmögende själf tillskapade, och jag fann helt simpelt och alldeles ej kontrediserande det E. Exc. utgifvit, som jag fyra dagar senare erhållit». Han erinrade om nödvändigheten af att söka vinna förstärkning genom bildandet af den preussiska kåren, hvarom han utfärdat sin proklamation. »Vi behöfva folk, heter det, och det torde visa sig, då Kolbergiska distriktet ej uppehåller fransoserna. Refusera sig då för en affaire d'étiquette 5 à 6000 man, är kanske bra i Sverige och efter les formes reçues; men huru bra det blir för resultatén, lär E. Exc. bäst själf få känna.» — Sitt bref slutar Armfelt med följande förklaring: »Jag glöm-

*) Jfr Wieselgren, Essen, s. 116 o. f. hvarest Armfelts bref till Essen med många uteslutningar äro tryckta. Orig. finnes i arkivet på Trolle-Ljungby.

mer aldrig E. Exc. som en hederlig och bra karl samt värdig krigskamrat; men lika lifligt hatar och föraktar jag låga snickrare och intriganter, som förmått mig att bryta all tjänste- och medborgerlig relation oss emellan.»

Det var klart, att ett dylikt hänsynslöst språk icke var egnadt att göra Essen benägen att åter knyta förbindelsen med Armfelt eller att befrämja hans planer. Och de »miserabla intriganter och usla maskar», som enligt Armfelts åsigt förledt hans förman att »humiliera» honom -- det var öfverstarna Tawast och Melin, samt regeringsrådet Brinkman*) — kunde ej heller blifva vänligare stända genom dessa utgjutelser.

Ställningen blef snart nog betänklig. Sanma dag som Armfelt från Pasewalk återvände till Anklam, d. 12 April, ingick underrättelse, att en fransk kår från belägringen af Kolbergs fästning blifvit afsänd till förstärkning af den ur Pommern utdrifna Grandjeanska divisionen och i förening med denna marscherade mot gränsen. Armfelt insåg snart det vådliga i sin belägenhet, om han utan understöd från högra kolonnen skulle försvara sin framskjutna ställning. Själ och genom sin närmaste man i befälet, öfverste Vegesack, anhöll Armfelt under dessa dagar upprepade gånger både hos Essen och Tawast, att högra kolonnens trupper måtte få rycka fram,**) men utan annan påföljd, än att ett mindre detachment framsändes från Demmin på vägen mot Anklam, för att ej vara alldeles utan förbindelse med den andra kolonnen. Tawast skref, säger Armfelt, till svar »ett högst onådigt bref»; och det personliga sammanträffande, som d. 14 April egde rum mellan Arm-

*) Denne vistades såsom ett slags diplomatiskt biträde hos generalguvernören under Stralsunds belägring. Armfelt kallade honom ironiskt H. Exc:s «civila geheimeråd» och ansåg hans inflytande hos v. Essen såsom högst skadligt, särskildt därför att denne satt sig emot bildandet af den preussiska frikåren. «Han föreställde sig, att härtill skulle vara kungen i Preussens tillstånd, hvilket man nb. ej på sex veckor kunde få.» (A. till sin hustru ¹¹/₄ 1807). Ett egendomligt öde har velat, att de bref till Essen, hvori Armfelt gifver luft åt sin vrede öfver Brinkman, hamnat bland dennes papper i Brinkmanska arkivet på Trolle Ljungby. Under en senare tid stod Armfelt i synnerligen godt förhållande till Brinkman och brevväxlade med honom i all vänskaplighet.

***) A. t. Essen ¹²/₄, Armfelt och Vegesack till Tawast, se Björclin, s. 182 o. f. I bref till sin hustru (¹¹/₄ 1807) klagar han öfver högste befälhafvarens «léthargie continuelle» och öfver Tawast, «qui ne quitte pas les murs de Demmin, pour que tout puisse d'autant mieux se concentrer contre moi. Ma situation est vraiment affreuse, et je ne vois pas comment j'en serai quitte avant que le roi vient. Si j'avais le commandement, je m'en tirerais bien.»

felt och Essen i Anklam, dit Essen begifvit sig, medförde ej något resultat. *)

De båda kolonnerna trädde ej i samverkan med hvarandra. Man visste nogsamnt i högra kolonnens högqvarter, huru väl Armfelt behöfde förstärkning; men man syntes där hafva önskat, att den oförsigtige och hetsige generalen själf skulle få försvara sin position med sin lilla styrka, medan man själf stod qvar i ro bakom Peene. Öfverste Tawast, som faktiskt förde befålet öfver högra kolonnen, ansåg den venstras så ohållbar, att det ej lönade mödan att komma till dess hjälp och därigenom äfventyra äfven sin egen ställning. Men öfver både Tawast och Armfelt förde Essen befålet. Var Armfelts ställning ohållbar, så hade det varit Essens skyldighet att, innan fienden hunnit återvända, befalla dess utrymmande, ej blott, såsom han i bref till konungen uppgifver sig hafva gjort, muntligen och skriftligen göra Armfelt föreställningar. **) Enligt sin egen uppgift ***) var han äfven efter sitt sammanträffande med Armfelt i Anklam i själfva verket betänkt på att låta hela högra kolonnen rycka fram till denna plats och själf där taga sitt högqvarter. Dessförinnan ville han dock, enligt samma källa, under en rundresa till venstra kolonnens ställningar taga dem i närmare ögonsigte; men det väntade anfallet omintetgjorde denna plan, så väl som utförandet af befallningen till högra kolonnen att rycka fram. — Då den afgörande dagen kom, lemnades Armfelt och hans kår att sköta sig själfva; och högste betälhafvaren hade då begifvit sig ifrån Anklam. Denna långsamhet och obeslutsamhet hade, såsom vi skola se, olycksbringande följder. Orättvist vore säkerligen påståendet, att den redlige och fosterlandsälskande v. Essen af personlig ovilja mot Armfelt underlätit att kraftigt ingripa, eller att

*) Under förberedelserna till dennes mottagande skref Armfelt: «Staden är i full activité för att bereda allt som blifvit befalldt för E. Exc.:s ankomst. De äro högst inquieta öfver att fransoserna tagit bort deras fjäderfä. Jag har försäkrat dem, att E. E. ej tillräknar dem denna brist på flygande fånad, i hopp att supplementer af den mindre rörliga finnes.» (13/4 1807).

**) Se Wieselgren, Essen, s. 123. «Han tillbakahölls, säger en samtida, af den heroiska andan i armén, som syntes göra alla företag möjliga och som högt talade för baron Armfelt. Förmodligen fruktade han själf blottställa sig för mindre gynnsamma omdömen. Om han nyttjat sin högre myndighet att inskränka general Armfelts i själfva verket utvidgade verkningsskrets, tog h. exc. Essen *sent* sitt beslut härom, och så *sent*, att försigtigheten, som härvid åsystades, ej kunde vinna sitt ändamål.» (Wetterstedt t. Ehrenheim 20/4 1807. K. Bibl.).

***) I Essens (af Brinkman uppsatta) ämbetsberättelse till konungen, d. 20 April 1807. (R. A.).

han genom dröjsmålet med högra kolonnens förflyttning, hvarpå Armfelt från början så ifrigt yrkat, velat uppoffra honom och de trupper, öfver hvilka han förde befalet. Men det spända förhållandet mellan de båda generalerna kunde ej undgå att öfva inflytande. Essen undvek så mycket som möjligt att personligen samverka med den man, med hvilken han nyss haft så obehagliga konflikter; och hans närmaste man Tawast var ej heller den som öfvergaf sin en gång uttalade mening för att hjälpa en man, som behandlat honom föga hänsynsfullt.

Följderna häraf visade sig under den väntade striden.

Tidigt på morgonen d. 16 April skedde fransmännens anfall. Det riktades samtidigt mot Cardells afdelning i närheten af Ückermünde och mot kolonnens högra flygel under Vegesack, hvars yttersta posteringar under öfverstelöjtnanten baron Posse stodo vid Belling.

Cardells flygel hade vid det väntade anfallet bort förena sig med högra flygeln, och han erhöll genom Armfelts adjutant Clairfelt befallning därom. Då hade han emellertid redan begifvit sig till Ückermünde. Han gjorde ett försök att rycka ett stycke tillbaka mot den utsatta föreningspunkten, Sprengersfelde, men återvände till Ückermünde, i tanke att därifrån rädda sina trupper sjöledes, då han erfor att ställningen redan var utrymd af högra flygeln. Kanonsluparna under Rooswall voro emellertid ej i ordning, och innan trupperna hummit ombord, inryckte fransmännen i staden. Utan synnerligt motstånd togos nära 700 man med 300 hästar och tio kanoner till fånga i Ückermünde. Cardell själf med den del af hans styrka, som ej blef tillfångatagen af de förföljande fransmännen, räddade sig i båtar till ön Üsedom. *)

Vegesacks brigad, som ensam fick mottaga anfallet af en mångdubbelt öfverlägsen fiende, gjorde så mycket tapprare motstånd. Någon hjälp från högra kolonnen under Tawast, som ännu stod vid Demmin, var på grund af ofvan antydda förhållanden icke att vänta, och två bataljoner af Vegesacks brigad, hvilka detacherats mot Friedland för att underhålla förbindelsen med Tawast, måste, för att ej blifva afskurna, redan i stridens början på en omväg draga sig tillbaka öfver Peene vid Stolpe.

*) Se Björilin, s. 192. Cardells rapport och bref till Armfelt ^{25/4} 1807. Cardell gjorde Rooswall ansvarig för olyckan.

Den lilla återstående svenska styrkan, nästan utan kavalleri och artilleri, skulle möta en fiende af omkring 15,000 man, anford af marskalk Mortier, försedd med två kavalleriregementen och talrikt artilleri. Tappert motstånd gjordes från början af den svenska förtruppen under Posse, som dock måste vika tillbaka mot Ferdinandshoff. Vegesack, som här ordnat försvaret, blef i stridens början svårt sårad. Reträtten fortsattes i riktning mot Anklam, till en början under Posses ledning, men snart under Armfelts egen. Han hade från Anklam skyndat den tillbakavärande Vegesackska brigaden till mötes. Vid byn Alt Kosenow, hvarest vägarna sammanstötte från Pasewalk och Ückermünde, intog han en ställning för att göra fienden motstånd och invänta Cardells brigad, till hvilken han afsändt order att förena sig med högra flygeln och som han med säkerhet förmodade vara i antågande. Till Armfelts förvåning afhöordes den emellertid icke; ej heller kom någon förstärkning från Tawasts kolonn. Under tiden anlände allt större fiendliga truppmassor framför Kosenow, och efter ett par timmars strid måste ställningen öfvergifvas, då den höll på att kringgås. Armfelt själf med kavalleriet betäckte återtagets. En ny ställning intogs i retranchementet Hohenstein framför Anklam, hvarest nya strider föreföllo. Där hölls stånd, till dess skymningen inbröt; reträtten fortsattes genom Anklam öfver Peeneflo den till Ziethen på svenska området.

Under detta återtag för en åtta- till tiodubbelt starkare fiende hade de svenska trupperna gifvit prof af mandom och ihärdighet, och reträtten, då den nu måste ske, var icke utan heder för de svenska vapnen. Sedan tidigt på morgonen hade trupperna varit i strid, men endast fot för fot och i fullkomlig ordning vikit tillbaka. *) De svenska befälhafvarna Vegesack och Posse blefvo båda sårade redan under förmiddagen, och redan vid Kosenow erhö ll Armfelt själf två svåra kontusioner: af en granat, som dödade två man bredvid honom, och af

*) Äfven fransmännen erkände svenskarnas tappra motstånd och ansågo sin framgång föga ärofull. Ur ett bref från en fransk officer rörande striden d. 16 April meddelar Armfelt följande utdrag i bref till sin hustru: «Nous nous sommes couverts d'opprobre le 16 Avril, malgré les succès que nous avons obtenus. A la fin nous étions près de 10 fois plus forts contre les Suédois, qui se sont cependant défendus une journée entière sur 6 lieues de France, et qui auraient pu nous faire bien de mal, si le centre n'eût pas agi isolé de tout secours.» Den största hofsamhet å den segrande fiendens sida iaktogs, och försäkringarna om Napoleons önskan att göra fred upprepades. (Se Bil. 40—43 i Hist. Tafla, I: So o. f.).

en kula, som bortslet benen på en artilleriofficer. Likväl fortfor han att föra befålet. Sedan trupperna passerat Anklam, stannade Armfelt kvar med arrièregardet, ända till dess skärmytsling börjats på själfva stadens torg. Nästan hela svenska eftertruppen lyckades komma undan, vindbryggan uppdrogs; och den sårade generalen och hans soldater fingo efter fjorton timmars strid bivuakera under öppen himmel, »utan eld, utan föda och uti en storm och köld, som tycktes hvarje ögonblick tilltaga».

Öfver gränsen fortsatte icke fransmännen sitt förföljande, utan intogo i Anklam en defensiv hållning. Armfelt var besluten att följande dag åter upptaga striden och var öfvertygad om möjligheten att försvara gränsen. Då emellertid intet anfall syntes vara att vänta, drogs en del af trupperna tillbaka till Ranzien och Schlatkow. I Ranzien mötte Armfelt högste befälhafvaren v. Essen, som ej deltagit i striden, men som med bekymmer erfarit dess utgång och ingalunda delade Armfelts åsigt att gränsen kunde försvaras. Högra kolonnen hade, medan den venstra stridde framför Anklam, fått order att rycka tillbaka från gränsen, rifva broarna och vara beredd på reträtt inom Stralsunds murar.* I stället att fortsätta striden var v. Essen, säkerligen med fullt skäl, betänkt på att söka stillestånd.

Så skedde ock, såsom känt är: stilleståndet i Schlatkow mellan Mortier och v. Essen d. 18 April gjorde för en tid slut på fiendligheterna. Pommern förblef fritt från den franska invasionen, mot det att öarna Üsedom och Wollin återlemnades, och svenskarna förbundo sig att ej lenna understöd åt de af fransmännen belägrade fästningarna på Östersjökusten. Armfelt fann under dessa omständigheter sin närvaro öfverflödigt och anhöll att få lenna befålet, helst som hans kontusioner nästan omöjliggjorde militärisk tjenstgöring. I hans ställe inträdde som befälhafvare öfversten frih. Staël von Holstein. Armfelt begaf sig till Stralsund, där allt åter var lugnt, för att vårda sin helsa.

Så slutade dessa strider, som börjat med en så uppmuntrande framgång för de svenska vapnen. Den slagne generalen kände nederlaget bittert och fick äfven bära ansvaret därför,

*) Denna reträtt skedde så brådstörtadt, säger Armfelt, ehuru ingen fiende syntes, att bron öfver Peene upprefs, innan alla de svenska trupperna hunnit öfver, så att husarposteringar måste simma öfver floden.

ehuru alla erkände hans personliga tapperhet. Hans medbefälhafvare, som försigtigt hållit sig på afstånd och oskadda fört sina trupper tillbaka från gränsen, undgingo det klander, som drabbade honom för hans offensiva dispositioner och oförsigtiga utsträckning af försvarslinien, medan de med honom delat äran af den framgång, som dock rättvisligen bort tillskrifvas hans åtgärder. Han hade vid sitt framryckande öfver gränsen ej förutsett, att hans kolonn skulle blifva lemnad ensam; ej heller att hans egen venstra flygel under Cardell skulle kunna blifva afskuren. Häri låg Armfelts strategiska fel; och detta var å hans sida anledningen till den olyckliga utgången. Men ännu vid fiendens anryckande synes ett gemensamt uppträdande hafva kunnat ändra ställningen.

»Om en liflig kommunikation underhållits alla kårerna emellan», säger en af deltagarna i fälttåget, »så hade svenska armén innehaft en både fördelaktig och stark defensiv ställning, ur hvilken den troligen oakadt fiendens öfverlägsenhet gått segrande. Högra flygeln skulle härvid visat hastighet och djärfhet i sina rörelser och, så fort fienden anryckt, närmat sig Vegesacks brigad, samt då denne var nära att duka under för öfvermakten, med beslutsamhet och förenad styrka kastat sig på fiendens venstra flank. Hade Cardell sedan, i stället att helt och hållet isolera sig, anfallit fienden i högra flanken, så hade utgången knappast mera varit tvifvelaktig.»*) Det bör icke heller lemnas oanmärkt att, såsom vi sett, i Armfelts beräkning äfven in gick samlandet af en preussisk frikår, som kunnat uppträda vid svenskarnas sida.

Alla dessa beräkningar slogo fel; i stället att segra, fick Armfelt försvara sig mot beskjällningen att genom sin okloket hafva föranledt nederlaget. Det skedde från sjukbädden i Stralsund, hvarest han länge hölls fångslad af sina kontusioner — ännu fram på sommaren begagnade han krycka och befarade att för framtiden blifva halt.***) I bref till konungen redogjorde han för de förutsättningar, under hvilka han valt sin ställning

*) Vegesack, anf. st., s. 62. — Wingård, Armfelts adjutant, som egentligen gjorde Cardell ansvarig för hvad som timat, vitsordar, att Armfelt gjort sig räkning på att högra kolonnen skulle öfver Tollensee och Friedland tåga till den venstras undsättning mot Pasewalk och Ückern. (III: 46, 50, 60).

**) Armfelts fiender i Stralsund underläto icke att påstå, att hans kontusioner vore diktade och endast en förevändning för att slippa befälet. Hans enskilda bref och ögonvittnens berättelser visa grundlösheten af denna smädelse.

vid Ückerfloden, som han ansåg fullt hållbar; utgången af striden d. 16 borde hafva blifvit en helt annan, om Cardell ej blifvit afskuren, och ej den återstående delen af kolonnen *ensam* måst mottaga anfallet. Han hade å sin sida gjort allt för att underhålla förbindelsen mellan de båda kolonnerna. »Tiden lärer häruti, som i allt annat, gifva en *rätt* upplysning; emellertid har jag intet hvarken i order eller disposition att förebrå mig . . . Kanske hade jag orätt», tillägger han, »att *ensam* yrka och drifva på fiendens bortkörande från Stralsund och Pommern, då sedermera man ej trodde sig kunna vända fiendens flykt, oordning och fruktan sig till nytta. Ingen *défence* är god, om den ej innehåller ett slags attack, och att låta fiender sådana som fransoserna sansa och samla sig, plär sällan lyckas. Venstra flygeln underhöll sin *activité* så länge som möjligt var, och hoppades att af Schills kär och dagliga samlingar af preussare blifva förstärkt; men flera både fysiska och moraliska omständigheter hafva lagt sig däremot.» *)

Det är ej svårt att inse, hvilka de *moraliska* omständigheter varit, som här åsyftades. I de bref till konungen, som utgöra Armfelts försvarsskrifter, framställer han emellertid inga bestämda anklagelser mot dem, som han ansåg hafva varit anledning till ofärden. Konungen berömde, enligt Lagerbjelkes bref till Armfelt, dennes »*langage de modération et de dignité*» i det första af dessa bref. **)

»Om mitt öde skulle blifva», slutar han sin sista försvarsskrift, »att ej mera i E. M:ts tjänst vara duglig, så följa mina önsknings tronens ära och styrka, samt mina förböner till Gud beständigt E. M:ts företag. En gång gömd i jordens sköte, blir jag säkert lyckligare än i dag.» Oförbehållsamt gaf Armfelt däremot i sina enskilda bref luft åt sin vrede öfver Tawasts »djupa infami, hans svarta hjärta, som genom sina intriger är primitiva orsaken till allt», och sin harm öfver de framställningar från högste befälhafvarens kansli, genom hvilka hela ansvaret hvälfdes på venstra kolonnens ledning.

*) A. till konungen 21¹/₄, 7¹/₅ 1807. «Jag nekar ej, att jag är dristig i mina företag», heter det i samma bref, «och att jag mycket räknar på befälets och truppernas mod och intelligens. Men utan detta gör man intet. Våga något, för att vinna mycket, har allt ifrån 30-åriga kriget varit svenska eröfrares symbolum ända till Karl XII:s olycka.»

***) 10¹/₅ 1807. Detta hindrade icke, att G. Boye från Malmö skref till Essen om samma bref, att det var. «som allt öfrigt från Armfelts hand och hjärta, fullt med dåligheter och ordaprål samt piquanterier på flera.» (Wieselgren, Essen, s. 126).

Konungen erhöhl i Malmö underrättelsen om striden d. 16 genom bref af v. Essen,*) hvari denne formligen begärde, att Armfelt måtte skiljas från befälet, under erinran om de oangenäma kontroverser, han under krigets lopp haft med sin närmaste man. Konungen villfor hans önskan, helst som Armfelt själf begärde sitt entledigande. D. 5 Maj kunde Armfelt skriva till sin hustru: »Jag är den lyckligaste människa på jorden: jag har fått tjenstfrihet att sköta min helsa och på odeterminerad tid.» Hans efterträdare blefvo Toll och Wrede. Essen upphörde att föra militärbefäl, och hans befattning blef, såsom den varit från början, af civil och administrativ art. Han hugnades dock för sitt välförhållande under de här skildrade krigshändelserna med Svärdsordens stora kors — ett hederstecken, som Armfelt 17 år förut förvärfvat.**)

Armfelts »défaveur hos konungen» var »afgjord, ehuru hemlig», säger Lagerbjelke, som vistades med konungen i Malmö — »mindre på grund af tvisten med Essen, än därför att *man* (konungen) själf fruktar att vid framdeles personligt antagande af öfverbefälet kompromettera sig med honom, hvars sätt att vara med officerare och trupp, taktiska sorglöshet och kanske allt för vågsamma rådslag icke behaga.»***) »Likväl, skrifver samme man några dagar efteråt, talar konungen icke hårdt om honom. Han tycker, som sanningen är, att då man med hans lifliga sätt att känna är slagen, vet sig vara skuld därtill och blesserad, så är det en slags skyldighet att icke öka det bittra i hans belägenhet med onåd och förebräelser.» †)

Den 12 Maj anlände Gustaf Adolf, åtföljd af Toll, Brinkman m. fl., helt oförväntadt till Stralsund. Stor parad helsade

*) Se Wieselgren, Essen, s. 125.

***) Det kongl. bref, hvarigenom Armfelt för helsans vårdande «i nådere tilläts att nedlägga befälet, var dat. Malmö d. 1 Maj 1807. Tvisten mellan de båda befälhafvarna nedlades. Efter konungens ankomst till Stralsund tillkännagafs, att K. M:t vid granskning af rapporterna öfver striden d. 16 April «val funnit åtskilliga omständigheter, som tarfvade undersökning, men som alla svårigheter genom Essens rådighet blifvit förekomna, så ville K. M:t därvid låta förblifva».

****) L. till Ehrenheim ²³/₄ 1807 (K. Bibl.). I sammanhang härmed uttalade Lagerbjelke den förmodan, att Armfelt skulle komma att skjickas till England, hvilket han ansåg vådligt, på grund af dennes förbindelser med d'Antraigues och Dumouriez och förmodade «häftiga championage för Bourbonerna», hvarigenom han skulle komma att mera skada än främja underhandlingen.

†) L. till Ehrenheim ²⁶/₁ 1807 (K. Bibl.). Enligt andra uppgifter (Trolle-Wachtmeister, Anteckn. I: 67) skall dock konungen i Malmö hafva visat mycken ovilja öfver Armfelts förhållande, t. o. m. talat om hans stäl- lande inför krigsrätt.

honom dagen efter ankomsten: »efter apparence blir det hvad som kommer att ockupera armén tills vidare», skref Armfelt sarkastiskt. Han var vid konungens ankomst så till vida återställd, att han kunde förflytta sig på kryckor och ville göra konungen sin uppvaktning. Men denne lät honom känna sin onåd. »Ehuru jag låtit förstå, att jag, i fall H. M:t ville se mig, skulle komma upp på krycka med ett ben o-uniformatiskt, har H. M:t ej gifvit mig signe de vie, ej låtit fråga efter min helsa, utan handterat mig, som om jag aldrig tjenat hvarken min öfverhet eller fosterlandet annorlunda än som en gök.»).

Så fort Armfelts helsa det medgaf, skyndade han från Stralsund, hvarest vistelsen under dessa förhållanden måste vara olidlig för en man med hans stolta sinne. »Tigga är en lycksalig lott, blott man för det köpet kan komma hädan», skref han. D. 18 Maj finna vi honom på svensk botten i Ystad. Långsamt, till följd af sin blesstyr, reste han därifrån till sin måggs egendom Engsö. I Helsingborg träffade han sin äldste son Gustaf, som med sin franske guvernör, abbé Pierrard, var på väg till England för att där fortsätta sina studier, och återsåg i Juni de sina på Engsö.

Han var åter, som under landsflyktens dagar, utan anställning, men han var ej längre utan hem; och han förstod att sätta värde på denna lycka under de nya motgångsdagarna. Längre skulle dock ej hans lif förflyta i overksamhet. Fosterlandet tog hans krafter ånyo i anspråk. Innan ett år förflutit efter striden i Pommern, finna vi honom åter i fält, på gränsen mot Norge.

*) Af Toll hade Armfelt däremot besök: deras återseende, det första sedan den närmaste tiden efter Gustaf III:s död, är lifligt beskrifvet af ett ögonvittne, Wingård (III: 62). Där berättas dock, att Toll kommit å konungens vägnar för att göra sig underrättad om Armfelts helotillstånd; deras möte var ganska vänligt. Att Toll aflöste Essen såsom befälhafvare, ansåg Armfelt som en fördel: «1:o för det han har godt vett; 2:o för det han ej är lat och liknöjd; 3:o för det han ej låter styra sig af uslingar och intriganter» (A. till sin hustru 28¹/₂ 1807).

III.

Mellan drabbningarna.

(1807—1808).

»Huru lycklig är jag ej att vara skild från Pommern och allt befäl!» utbrister Armfelt i ett bref från sommaren 1807. »Icke för det jag icke önskade dela faror och besvär med käckä och oförlikneliga kamrater, men för andra i moraliskt afseende farligare och humiliantare händelser.» Det var ej blott den enskilda förödmjukelsen, han fruktade; fosterlandets framtida öde tedde sig för honom dystert och olycksbådande. »Aldrig», skref han, »tror jag Sverige varit närmare en violent crisis än nu — och aldrig torde man mera saknat de *hufvudmedel*, som egentligen tjena till att förekomma eller hjälpa det onda.»*) Aningen gick i fullbordan: *hufvudet*, med hvilket Sveriges öden skulle ledas, saknades eller blef allt mer förvirradt; och krisen kom, när olycksmättet syntes rågad.

*) Se «Gömdt är icke glömdt», IV: 5, 7. De i denna samling införda brefven från Armfelt äro skrifna till öfverstelöjtnanten A. F. Tornérhjelm, bosatt i Skåne, med hvilken Armfelt länge underhöll en brefväxling rörande allmänna ämnen. Öfverenskommelsen härom synes hafva träffats vid Armfelts resa från Stralsund genom Skåne, och den närmare bekantskapen mellan Armfelt och Tornérhjelm förmedlats genom deras gemensamme vän, ryttmästaren Stjernsvärd på Engeltofta, en i skånska jordbrukets häfder berömd man. Tornérhjelm's svar finnes ej bland Armfelts papper. — En mängd bref från Tornérhjelm från en senare tid bland L. v. Engeströms papper (i K. Bibl.) visa, att denne korrespondent var en både skrifkunnig och i allmänhet väl underättad man.

Stilleståndet i Pommern uppsades i Juli 1807, samtidigt med de stora makternas förberedelser till freden i Tilsit. »Då alla andra göra fred», säger Armfelt, »då Bonapartes öfvermakt är oneklig, då träda vi ånyo på krigsbanan; och en tryckt konversation med en fransk general ger allmänheten måttet på våra politiska kombinationer och målet, hvarthän vi sträfva.» *) Väl kunde en fosterlandsälskande man vara glad att slippa bevittna Stralsunds utrymning och Pommerns förlust, helst då han måste inse, att hans råd ej skulle hafva förmått hindra konungen att fortsätta den isoleringspolitik, som skulle föra Sverige till undergångens brant. »Lyckan» att vara aflägsnad från händelsernas skådeplats måste således vara blandad med bitterhet och grämselse. Det fåtal af Armfelts bref från den närmast följande olyckliga tiden, som blifvit bevarade, utmärka sig för en ton af djup nedslagenhet och misströstan.

Sommaren 1807 tillbragte han på resor: vid Loka brunn sökte han återställa sin helse, och sedan han kunnat bortlägga sina kryckor, gjordes i Augusti och September ett besök på fädernegodset Aminne i Finland. Kortare vistelse på egendomen Nynäs, på Engsö, och hos grefve af Ugglas på Forsmark — förhållandet mellan de båda gamla motståndarna Armfelt och Ugglas var nu det hjärtligaste — föregingo bosättningen för vintern 1807—1808 i Stockholm. Ekonomiska bekymmer, dels föranledda af hans enskilda ställning, dels af Sveriges allmänna nödställda belägenhet, **) gjorde dock framtidsplanerna länge ovissa.

* * *

Det Stockholm, som Armfelt återsåg efter femton års frånvaro — oräknadt det korta besöket 1801 — var ej detsamma, som tillhörde hans glada ungdomsminnen; själf var han åldrad. ***)

*) Syftar på Gustaf IV Adolfs bekanta ordväxling med den franske marskalken Brune, som föregick fientligheternas återupptagande. Redogörelsen därför infördes i Inr. Tidn. 1807, n:o 87; se Hist. Tafla I, Bil. n:o 47, samt föreliggande samling II: 2, s. 405.

**) »Handel, kredit och industri äro strypta», skref han i Okt. 1807, »och tillståndet i Stockholm kan ej beskrifvas. Den första millionär skulle ej kunna kommandera 1,000 rdr b:co — och vi andra, som ega egendom och säd i våra bodar (den man nu ej får sälja på stället), ansåge som en lycka att få låna 1,000 rdr för 12 å 15 procent» («Gömdt är icke glömdt», IV: 9).

***) En yngre samtida, grefve H. G. (Trolle-) Wachtmeister, som vid denna tid gjorde hans bekantskap, fann honom redan vara »gubbe» — Armfelt var dock nu endast 51 år gammal —, men har antecknat: »ännu fraprade hans sköna hufvud, och ännu var han lika förförisk.»

Äfven under de mörka dagarna af Gustaf III:s tid hade glädjen ej alldeles upphört att vara gäst i Sveriges hufvudstad. Förmyndareregeringen och Gustaf IV Adolfs andelösa, pedantiska regemente hade jagat den på flykten, redan innan de politiska olyckorna spridt sorg och grämelse i fosterlandsälskande sinnen, och det däraf följande ekonomiska betrycket satt bekymrets prägel på det yttre lifvet. »Det tempel, som Gustaf III uppreste för smaken och konsterna», skref en samtida till Armfelt året före hans återkomst, »är nu alldeles tillslutet. Glädtighet och nöjen äro försvunna, trumpna anleten förråda kalla hjärtan och tvungna seder.» I Gustaf IV Adolfs hof hade trumpenheten sitt höggvarter; och den yttre glansen af hovvets lif hade längesedan försvunnit ur Stockholms synkrets. I Tyskland, på Beckaskog, i Malmö, på Gripsholm eller på Haga vistades det kungliga hofvet sedan åratall tillbaka; — endast icke i Stockholm.

Och det syntes vara ohjälpligt »förbi med snillets tid i Sverige»: Kellgren och Schröderheim voro borta, Bellmans lyra hade för alltid tystnat, liksom hans samtida sångarfränders at lägre ordning. Af skaldekretsen kring Gustaf III voro visserligen ännu qvar Oxenstjerna, Adlerbeth och Leopold; men de lefde i en tyst tillbakadragenhet, som den allmänna stämningen fullt förklarade. De nya krafter, som några år senare i svärtydda ord och med pockande later fordrade uppmärksamhet framför de gamla, hade ännu icke framträdt offentligt; men redan 1805 kunde Leopold i ett bref till Armfelt förutsäga, att »vår vitterhet befinner sig nu i lyftningen till det sublimare febuseriet och håller på att göra hvad Kellgren kallade det stora tyska språnget.»

»Inter arma silent Musæ»; men under Europas strider på valplatserna och i kabinetterna, som Armfelt kunnat bevittna på närmare håll än de flesta samtida, hade han oförminskad bevarat den kärlek till fosterlandets sänggudinnor, hvilken hans begråtte konung hos honom inplantat. Den gifver sig stundom luft i förtroliga meddelanden på ett nästan öfverraskande sätt — öfverraskande hos en man, som tillbragt en stor del af sin lefnad i främmande land och under kosmopolitiska inflytelser. Med grämelse erfor han i utlandet, att svenska teatern förföll och slutligen stängdes, att de gustavianska skalderna ej längre så högt aktades i hans fädernesland, att i umgängeslifvet och sällskapsnöjena röjdes en »anti-svecicism», som aldrig vägat sticka upp hufvudet under Gustaf III:s tid.

Hos sina närmaste ville han motverka dessa tidsströmningar. Sin dotter uppmanade han från Wien 1804 att läsa Kellgrens

och Leopolds dikter: »Du skall ingalunda i dem finna den svenska språkets fattigdom och de triviala uttryck, som påstås af dem som icke känna vårt språk. Eller läs Bellman, som är öfverlägsen Anakreon och som har en ojämförlig rikedom på tankar och uttryck! Sedan du läst dessa författare, behöfver du icke blifva svaret skyldig åt Hamilton och andra som utgöra societeten hos Fersens.»

Den här nämnde friherre Hugo Hamilton var vid denna tid direktör för kongl. svenska teatern, och det var målet för hans sträfvanden att få det svenska skådespelet — ersatt med ett franskt. Känd för sin qvickhet och såsom en älskvärd umgängesman, var han, liksom grefve Axel Fersen, helt och hållet fransman till sin bildning och seder; under många års vistelse i Frankrike hade dessa båda män blifvit främmande för Sverige och dess språk. Att Gustaf III:s åt »Patriis Musis» helgade stiftelse skulle vara i så främmande händer, väckte Armfelts lifliga förtrytelse. »Jag hör, att tjocka Hamiltons aversion för allt svenskt», skref han (1805), »skall göra, att han i grund förstört operan och alla uppväxande talanger samt gifvit sista coup de grâce åt dramatiska teatern . . . Jag trodde ej, att han så litet skulle respektera salig kungens minne och hans verk.» Han tilllade: »Jag är så förgrymmad häröfver, så att jag tänker taga till klubban och i något svenskt papper apostrofera den anti-svecicism, som nu så grufiligen råder.» Sverige egde inom sig, ansåg han, alla villkor för att upprätthålla en nationel dramatisk konst; att låta den förfalla, vore »ett oförlätligt brott.» I bref till Hamilton själf, till hvilken Armfelt och hans familj för öfrigt stodo i vänskapliga förhållanden, dolde han icke sin åsigt.*)

Armfelts vittra bildning var ej alldeles obetydlig: hans beläsenhet röjer sig mångenstädes i förtroliga meddelanden. Efter tidens sed i hans studieår var det dock företrädesvis den franska litteraturen som han lärt känna. Alldeles främmande för den latinska och italienska var han icke; men i Englands och Tysklands litteratur torde han hafva varit föga hemmastadd. Öfverhufvud betraktades tyskan vid denna tid — det var dock Schillers och Goethes tidevarf — af dem, som tillegnat sig det 18:de århundradets franska bildning, knappast som ett kulturspråk. Det var på den lärda vägen, genom universitetsstudierna, som tyskan i vårt land blef erkänd såsom sådant. — »Den tyska poesien», skrifver Armfelt i ett bref till sin dotter, »har ingenting vällju-

*) Se Armfelts bref till Hamilton ⁵/₁₂ 1805, tr. i Handlingar ur Brinkmanska arkivet, I: 295.

dande, för mina öron åtminstone; den italienska har kanske för mycket välljud: man väntar att där äfven få höra melodien. Kellgrens, Leopolds och Oxenstjernas versar äro ännu hvad jag sätter högst. Icke så, som om ej Racine och Boileau i vissa afseenden kunnat öfverträffa dem; men den franska versen skall alltid klinga hård i jämförelse med den svenska, som med det majestätiska i sin klang förenar någonting ljuft och smältande.»

Dessa betraktelser nedskrefvos — på franska; och sannolikt hade de fått en mindre afrundad form, om de skrivits på det tungomål, hvars företräden så varmt prisas. Äfven i detta afseende liknade Armfelt sin kunglige vän och lärare: i vårdad skriftlig framställning betjenade sig båda, på grund af uppfostran och vana, helst af franska språket. Men till Sveriges ära hörde för dem äfven aktningen för det sköna modersmålet: »ärans och hjältarnas språk» hade i dem entusiastiska försvarare. Vördnaden för Gustafs minne förenade sig hos Armfelt med kärleken till det språk, för hvars erkännande såsom kulturspråk hans konung gjort mer än någon annan.

Vid Svenska Akademiens stiftelse hade den 29-årige konungagunstlingen där intagit sin plats, helsad af Kellgren. *) Högmålsprocessen 1794 hade medfört hans uteslutande från det vittra samfundet, och hans plats hade intagits af friherre M. Ramel. Sedan Armfelt åter insatts i sin rang och sina hederstitlar, borde han äfven återtaga sitt säte i Svenska Akademien, och det vittra samfundet skyndade att vid första ledighet, efter Murberg, erbjuda dennes plats (1805). Det skedde ej genom val; Armfelt ansågs såsom gammal ledamot af akademien: »afbrottet däri», skref Leopold till honom, »betraktas såsom aldrig händt och såsom på en gång utplånadt ur minnet och verkligheten.» Vackert och blygsamt tackade Armfelt för akademiens beslut, hvilket, enligt Leopolds ord, af konungen med »särskilda nådiga loford» stadfästats: »Då jag för nitton år sedan intog ett rum i detta samfund, var jag ej i tvekan om orsaken, som beredde mig denna ära. Sedermera hafva krig, olyckor och ett långt vistande från fäderneslandet icke bidragit att öka min förtjenst i svenska vitterheten. Jag får då ännu i dag tillskrifva akademiens erkänsla för hennes odödlige stiftare den heder, som mig visas.» **)

*) Se detta arbete, I: 163.

**) Se uppsatsen »Armfelt och Leopold» i Samlaren 1881, s. 35 o. f.; Ljunggren, Sv. Akad. historia, I: 193, har utredt de närmare omständigheterna vid Armfelts återinträde i akademien.

Under Armfelts vistelse i Pommern 1806 tog akademien genom sin sekreterare Rosenstein, understödd af Armfelts personlige vän Leopold, hans tjänster i anspråk hos konungen. Det gällde frågan om svensk rättstafning, hvilken då, liksom åttio år efteråt, gaf upphof till ett »ortografiskt rikstumult», såsom det benämndes af Leopold. Denna gång var det Svenska Akademien, med Leopold i spetsen, som ifrade för reformer af den svenska rättstafningen, hvilka af en äldre generation eller af de konservativa intressenas bärare ansågos såsom radikala. »Jag har icke känt något arbete», skref Leopolds vän Lindblom om hans »Afhandling om svenska stafsättet», som allmännare blifvit mött af motsägelse och förkastelse. Ännu är jag hes af mitt bemödande att öfvertyga olärda, half lärda och förnäma gummor om nödvändigheten och förträffligheten af din teori, men det har icke lyckats mig.» *)

Twisten gällde särskildt stafningen af sådana utländska ord, som ansågos hafva vunnit burskap i svenska språket. Konungen, motvillig mot alla nyheter, hade på statssekreteraren Rosenblads råd ingripit i frågan. Akademien hade fått befallning att inkomma med underdånigt förslag till förekommande af »en öfverflödigg ändring i stafningssättet» af så väl svenska ord som försvenskade utländska. Det var detta akademiens förslag, för hvilket Rosenstein och Leopold i början af 1806 ifrigt anhöllo om Armfelts understöd. Han lät icke bedja sig förgäfvcs. Saken var på tal mellan Armfelt och konungen under det fredliga fälttåget från Elben till Stralsund; **) och denne önskade, att Armfelt skulle skriftligen affatta sin mening. I April 1806 afgaf han ett utlåtande i ämnet, som varnit förordade akademiens förslag, särskildt i frågan om det försvenskade stafsättet af utländska ord. ***)

Rosenstein och Leopold skyndade att uttrycka sin tacksamhet, beundran och äfven förvåning öfver denna uppsats: »Hvem kunde nånsin veta, att Herr Baron var t. o. m. en lärd ortograf?» utropade Leopold. Och Rosenstein prisade betänkandets »klarhet, säkra omdöme, noggrannhet och ädla frimodighet.» Armfelt

*) Handl. ur Brinkm. arkivet, II: 415. Se Ljunggren, Sv. Vitt. Häfder III: 50 o. f., Sv. Akad. historia I: 203 o. f.

**) I ett bref till Leopold från denna tid skref Armfelt skämtsamt: »Hedern och fördelarna af pommerska kriget kan jag ej inse, men förmodligen finnas de. Jag vore likväl förundrad, om eftervärlden skulle finna täflingsämnen för snille och smak i herrarna Tibells och Moriaus äreminnen.»

***) Se Sammlaren, anf. st., s. 39, hvarest utdrag af detta utlåtande meddelas.

själf ansåg, att han icke yttrat sig som det bort vara: »icke i min egenskap af en bland de aderton, men som en gammal soldat, hvilken tror att uniform och sundt förnuft trifvas på en och samma varelse.»*) I själfva verket röjer hans utlåtande en fördomsfrihet i åsigter, som man knappast skulle hafva väntat, och innehåller en mängd sunda och träffande anmärkningar. På samma gång gör det skäl för det loford för frimodighet, som Rosenstein gaf. Slutorden innebära en varning mot att använda maktspråk i dylika frågor och ett häfdande af den vetenskapliga undersökningens frihet. Det heter där: »Vetenskapliga meningar ändras, befästas eller beriktigas endast af meningar; och undersökning, då den är oundgänglig, fördrager sig ej med litterära maktspråk.»

Konung Gustaf IV Adolf lyssnade emellertid lika litet till dessa föreställningar som till andra goda råd. Genom ett kongl. bref från Greifswald den 21 Juli 1806 förbjöds försvenskad stafning af främmande ord. »Den svenska rättstafningen», skref Brinkman skämtsamt till Armfelt (28/7 1806), »dömdes att återtaga grundlagen af 1720, och att alldeles afsvärja 1772 års författning.» Utgången undgick icke att sära Svenska Akademien och särskildt Leopold, oaktadt det kongl. brefvet var affattadt i en mot akademien synnerligen höflig form. Konungen hade också för Armfelt förklarat sig »vilja taga ett beslut, som ej skulle drabba akademiens anseende i publiken.» — Föreskrifterna upprepades och inskräftes äfven sedermera på ett snäaktigt sätt.

Äfven en annan svensk litterär angelägenhet hade i Pomern lifligt sysselsatt Armfelts sinne. Det var utgifvandet af konung Gustaf III:s skrifter och särskildt af hans bref till Armfelt.***) Det skedde under öfverinseende af grefve J. G. Oxenstjerna genom den franske abbén de Chauv. Den förstnämnde öfversände till Armfelt det band af skrifterna, som innehöll konungens bref, och uttryckte sin lifliga önskan, att hans redaktionsåtgärder måtte vinna bifall hos Gustafs närmaste vän.***)

*) A. till Leopold 26/4 1806.

**) Ifr detta arbete II: 331, jämte de i dithörande not citerade arbeten.

****) Egendomligt är att se Oxenstjernas uppfattning af sitt åtgörande härvid. Enligt hvad en senare upplaga af konungens bref till Armfelt (1883) visar, utgjorde den första upplagan en omarbetning, hvarigenom denna redaktion förlorat allt värde för den historiska kritiken. Oxenstjerna skriver till Armfelt (26/7 1805): «S'il a fallu quelquefois sacrifier ou adoucir ces traits forts et énergiques, avec lesquels la grande âme de Gustave épanchait dans le sein de la confiance ses douleurs, sans prévoir que d'autres yeux pénétreraient ja-

Innan denne ännu hunnit taga kännedom om arbetets beskaffenhet, aflät han ett förbindligt bref till svar; *) men i en helt annan tonart gick det bref, han någon tid efteråt skref, **) sedan han sett sin konungs bref i deras nya form. På sitt vanliga ohejdade sätt gaf han luft åt sin förtrytelse: det skedde dock i den form, att hans vredes skålar utgötes öfver abbé de Chauv' och ej öfver Oxenstjernas hufvud. Han förklarade, att stympningen af brefven förstört »et la grâce et le style et le sentiment»; han ansåg, att man genom ett sådant förfaringssätt »blasphémait, pour ainsi dire, les plus beaux et les plus nobles sentiments». Han ärnade, säger han, i tidningarna införa en protest och uppmana allmänheten att »afvakta den tidpunkt, då det vore tillätet att låta den få veta, huru en stor konung och en menniska med ett ojämförligt hjärta *verkligen* kände och skref.» I samma anda skref han samtidigt till L. v. Engeström och stämplade upplagan såsom »un ouvrage infânie.»

Likväl synas dessa starka utbrott af harm, som ej var alldeles oberättigad, icke hafva medfört något afbrott i den vänliga förbindelse, som rädde mellan den fromme skalden och hans samtida med det uppbrusande krigarlynnet, hvilka båda egnade konung Gustafs minne ett slags dyrkan. — Ett föreningsband, utom i detta minne, egde de i den unge grefve Axel Gabriel Oxenstjerna, Johan Gabriels brorson, som under pommerska kriget varit anställd vid Armfelts stab. Han var en utmärkt yngling, ofta nämnd i Armfelts bref som »den tappra Oxenstjerna»; vid 20 års ålder hade han aflagt prof på ett mod och en krigarskicklighet, som vid honom fastat rika förhoppningar. Under Armfelts befäl gjorde han äfven fälttåget i Norge 1808, men föll vid Svinesund för en förlupen kula. Hans farbroder och fader-

mais dans le sanctuaire de l'intimité, j'ai conservé avec un soin religieux tout ce qui peignait son coeur, sa bonté, l'élévation de ses sentiments et son amitié pour vous . . . Un jour votre recueil paraîtra en entier. Il doit paraître tel qu'il est, et surtout avec vos notes. Les extraits que j'en ai faits, n'en seront pas démentis(!) . . . Du moins, il est sûr, que jamais rédacteur ne mit plus de zèle à son ouvrage. La correction du style a fait la moindre partie de mon travail. J'étais soigneux de tout ce qui me paraissait relever le caractère de Gustave. Chaque expression m'était chère, qui me paraissait le peindre; et cependant il me fallait lutter contre l'embarras de ne rien insérer, qui rappellât trop des personnes et des circonstances, dont il faudra laisser les développemens à l'histoire.» — Han ansåg sitt verk såsom en hyllning och en tacksamhetsgård åt den store konungens minne och hoppades, att «son ombre sourira à ma bonne volonté.»

*) Tr. i Crusenstolpe, Karakteristiker, s. 22.

**) Från Olmütz $\frac{1}{12}$ 1805.

lige förman gäfvö i förtroliga bref rörande uttryck åt sin gemensamma sorg.

* * *

Det var inom kretsen af kvarlevorna från Gustaf III:s tid, som Armfelt hade att söka sina umgängesvännar efter återkomsten till fäderneslandet. Till några af dessa gustavianer hade han under medgångens dagar stått i spändt förhållande; andra hade under motgångens visat honom föga deltagande och sökt hindra hans återkomst till fäderneslandet. *) Allt syntes emellertid nu vara glömdt. Egendomligt är skådespelet af denna gustavianernas sammanslutning under den tid, som närmast föregick och efterföljde tronhvälfningen 1809. Gustaf III:s dagar, under hvilka dock så många af dessa män sett hvarandra med en afund och ovilja, som gifvit sig luft i bittra utfall i tal och skrift, stod nu för dem i ett förklaradt skimmer, i jämförelse med den tid, som följt därefter och som antagit en allt tröstlösare uppsyn. En efter annan af konung Gustafs män hade gått ur tiden; de som stått honom nära, voro lätt räknade. Det var som om de alla, när de sågo sina leder glesna, hade haft samma tanke som en af dem, riksrådet Malte Ramel, uttryckte i bref till Armfelt: »Serrons nos rangs!»

Armfelts vistelse i Stockholm vintern 1807—08 förflöt i lugn tillbakadragenhet. Endast en gång synes han hafva uppträdt offentligen: det var då han den 12 December 1807 i den nystiftade Krigsvetenskapsakademien intog den plats, som förut innehafvats af generallöjtnanten Per Ulrik Liljehorn, samt enligt stadgarnas föreskrift höll ett minnestal öfver honom. Ämnet var icke synnerligen rikt; om general Liljehorns bedrifter under Gustaf III:s krig har historien föga att förtälja. Men Armfelt begagnade tillfället att, jämte allmänna reflexioner öfver krigskonstens utveckling — hvarvid full rättvisa gjordes åt den nya krigskonst, som nyss fört Frankrikes segrande vapen öfver Eu-

*) Bland andra gamla motståndare, som firade Armfelt med en middag vid hans återkomst, var underståthållaren Liljensparre. — Å andra sidan sågs Armfelts mottagande i dessa kretsar ej utan misstro af dem som ej räknades dit. «Någon häg att visa missnöje (med konungen) torde dock ha blandat sig däruti. Alla gamla intriganter, som voro kvar efter Gustaf III:s regering, gäfvö sig all möda för Armfelt», skriver L. v. Engeström (Minnen, II: 109). Hans återkomst väckte uppteende och i vissa kretsar misstankar (se Ehrenström, Anteckn., II: 557). Själf ansåg Armfelt att hans brevväxling öfvervakades, bref öppnades o. s. v. (Gömdt är icke glömdt, IV: 8.)

ropa *) — gifva sin hyllning åt Gustaf III:s minne. Liljehorns anställning såsom kammarpage hos denne konung gaf anledning till följande tacksamma utbrott: »Hvem var mera värd att ega trofasta och tillgifna tjenare än Gustaf III? Han, som hvar gång han kunde öfverlemnade sig åt de känslor, som uppfyllde hans själ som enskild man, glömde all annan regeringskonst, än den att förtjusa genom sin godhet och befästa dess intryck genom det ömmaste deltagande i det som närmast rörde dem, som nalkades hans tron.» Han talte om den 19 Augusti 1772, »den lyckliga dag, på hvilken nationen skulle återfå sin själfständighet och äfven tillbakaföras på den väg till ära och aktning, som den snart femtio år saknat». Han erinrade om tilldragelserna år 1788, om »den förvirring, som bemästrade sig en del obetänksamma och en del åter af falska principer förledda personer, hvarigenom detta års fälttåg förfelade hela sin framgång»; och han återkallade i minnet, huru »svenska allmogen, som af Gustaf Vasa lärt, att utländskt ok är värre än själfva döden, lemnade sina hemvist för att taga till vapen, och den heliga eld, som alltid lågat hos nationen för äran och dess själfständighet, spridde sig som en blix i alla hjärtan».

Afven hertig Karl, en gång så afskydd af hans broders tjenare, älskade nu att omgifva sig med män af denna krets; och de besökte gärna det hertigligena hofvet på Rosersberg, som enligt Armfelts ord, nu var »en miniature» hvad Gustaf III:s hof en gång varit. Ej ens Armfelt förblef länge därifrån utesluten, och det dröjde icke många veckor efter hans nya sammanträffande med hertig Karl, innan han stod i högsta gunst hos den man, som undertecknat hans dödsdom.

Försoningen var efterlängtd å ömse håll. Enligt sina egna ord hade hertigen alltid »haft en viss inre böjelse» för Armfelt och »stackade Gud, att han icke blifvit gripen» efter högmålsprocessen; **) Armfelt å sin sida fann sin rehabilitation ofullständig, innan förhållandet till hertig Karl åtminstone i yttre afseende var återställt.

Försoningen bemedlades genom Lagerbjelke och Ugglas. Redan vid nyåret 1806 berättade Lagerbjelke i bref till Armfelt,

*) Napoleons krigskonst karakteriseras på följande sätt: «Ordet strategi innefattar numera allt det taktiska, statskunskap, människors och lokalers kännedom, fordöm gjorda till särskilda vetenskaper; de franska befälhafvarna hafva gifvit en så praktisk verksamhet åt sina kunskaper i dessa delar, att dessas lätta och oförväntade segrar sällan behöft utmärkas med någon ovanlig tapperhet på den sida, som behållit segern, snarare tvärtom.»

**) Ehrenström, II: 558.

att hertigen börjat tala med stor berömmelse om dennes personliga egenskaper, hvilket föranledde Armfelt att begära Lagerbjelkes bemedling till återställande af gamla förhållanden. Under Stralsunds belägring på vintern 1807 yttrade hertigen sig ånyo med lifligt erkännande om Armsfelts tapperhet och militäriska duglighet; och grefve Ugglas skyndade att inberätta dessa yttranden till Armfelt. Denne skref då, under återopande af hvad Ugglas meddelat, ett bref till hertig Karl, *) hvori han erinrade om forna tider, om gemensamma minnen från Gustaf III:s hof och från kriget 1788—90. »Jag erkänner och beklagar mina förvillelser, säger han; de kommo från en obefläckad, men brinnande själ, från en liflig och upprörd inbillningskraft.» Han bad, att det förflutna skulle vara glömdt, och uttalade den önskan, att han i hertigen endast måtte finna »brodern till den konung, åt hvars minne han oafslätligt egnat en helig dyrkan, och en furste, som skyddat och befrämjat vår krigiska ära, det enda som återstår oss af vår forna storhet».

Brefvet gjorde heder åt Armsfelts hjärta och framställningskonst samt ett lifligt intryck på hertigen. Han skyndade att aflåta ett svar, som Armfelt ej kunde annat än finna tillfredsställande. **) Sedan växlades från Stralsund ett par bref i den vänligaste ton mellan Armfelt och hertigen: denne beklagade efter den olyckliga dagen den 16 April, att »armén ej längre finge behålla en befälhafvare, hvars skicklighet och tapperhet så mycket bidragit till upprätthållandet af dess ära och gamla anseende». Och på Armsfelts bön, att hertigen äfven skulle återskänka sin nåd åt hans olyckskamrat i högmålsprocessen Ehrenström, svarade han i samma bref: »Er önskan med afseende på Ehrenström skall blifva uppfylld. Jag kan icke vägra något åt den, som uppoffrat sig för sitt fädernesland.» — Sedan Armfelt slutat sin brunnskur vid Loka på sommaren 1807, gjorde han hertigen sin

*) Orig. i Kongl. Biblioteket.

**) Den 17/3 1807. Det var af följande lydelse: «Monsieur le Baron d'Armfelt, Quand on avoue ses erreurs et que d'ailleurs on se sacrifie pour sa patrie, il n'y a rien qui ne s'oublie. Ne parlez plus du passé; tout est effacé de ma mémoire, et je me plais de ne voir en vous que l'ami chéri d'un frère, à jamais regretté et toujours vivant dans ma mémoire. Soutenez, comme vous l'avez fait, l'honneur des armes suédoises, et ne regardez désormais en moi qu'un frère d'un bienfaiteur immortel et l'oncle du jeune roi, pour lequel nous partageons les mêmes sentimens. Voilà ma façon de penser dans ce moment et celui que j'aurai toute ma vie. Soyez persuadé de mon estime et des sentimens de mon affection, C.»

uppvaktning på Rosersberg och blef på det utmärktaste sätt emottagen. *)

Äfven J. F. Aminoff skyndade att, efter Armfelts föredöme, i ett bref till hertig Kari anhålla om glömska af det förflutna, återopande hertigens välvilliga svar på Armfelts bref.

Ehrenström, hvars försoning med hertig Karl sålunda be-medlats genom Armfelt, var en bland de yngsta af dem som räknades till gustavianerna. Hans närmare bekantskap med Armfelt var först knuten genom den brevväxling, som förde dem båda i olyckan. Oupplösligt syntes i Armfelts ögon det band, som sedan dess förenade honom med den, som för hans skull lidit så mycket. Ehrenströms upprättelse och framtid hade, såsom vi sett, alltjämt legat honom om hjärtat; från utlandet hade han brevväxlat med honom i allmänna ämnen. Armfelt glömde aldrig Ehrenströms ädla förhållande under högmålsprocessen 1794. »Ni har tält oförrätter af dem Ni mest älskat, och hämnats där-öfver genom ett ädelt tålmod och tänkesätt», skref han en gång under dessa år till Ehrenström. **) I Stockholm slöt han sig nu nära till denne man; Ehrenströms anteckningar från denna tid innehålla åtskilliga bidrag till Armfelts historia.

En gemensam vän till Armfelt och Ehrenström var Leopold, den i gustavianernas krets ännu oomtvistade herskaren i Sveriges vittra värld, »Nordens Apollo», som Armfelt älskade att benämna honom. Med honom stod Armfelt sedan gammalt i en brevväxling, som visar ömsesidigt förtroende och beundran. Äfven till Leopold slöt han sig nära efter återkomsten till fäderneslandet, enligt hvad ännu bevarade bref och biljetter visa. Leopold säger, att han i honom funnit den »älskansvärdaste och märkvärdigaste af alla människor, som han någonsin känt»; hans biljetter, ofta på vers, äro små mästerstycken i smickrande artighet mot »Alcibiades», »mannen af grekisk hjälteskönhet», »den store förföraren, som tar hvad hjärta han vill, damers eller poeters, och på hvad sätt han vill, genom ögon, öron eller andra sinnen.» ***)

En stor högtid för alla dessa gustavianer var aftäckningen af Gustaf III:s bildstod den 24 Januari 1808. Han son gjorde

*) Se Ehrenströms Ant., II: 555, hvarest utförligt redogöres för dessa tilldragelser.

**) Ehrenströms brevväxl. (Upsala Bibl.).

***) Leopold gick en gång så långt i smicker, att han kallade sig for «en af Hr Generalens adjutanter i poesien» — det var med anledning af en begärd öfversättning af ett latinskt distichon — «och som ville försöka att vara värdig en sådan chef».

högtidligheten, så vidt på honom ankom, till en militärparad, då »uniformatikens» regler strängt iakttogos och öfverplagg, oaktadt kylan, voro förbjudna. »Då täckelset föll, under fanfarer, hurraprop och kanonernas dån, saluterade han bilden med värjan, afmätt, som en kapten saluterar för fanan på vaktparaden», säger ett ögonvittne.*) Lifligare kändes tvifvelsutän dagens högtid hos dem, som varit konung Gustafs själsfränder. »Jag officierade ej Gustafs dag, skref Armfelt. Jag stod bredvid bildstoden, tryckt af tankar på det närvarande och framfarna, upphöjd likväl af en odödlig känsla. Om den store konungens bild kunde få lif, sade jag sakta, huru snart skulle icke Sveriges öde förvandlas?»**)

Samma dag som statyn aftäcktes, hade Sergel samlat Gustafs vänner till den festmåltid, då han föreslog den berömda skål för den dyrkade konungens minne, i hvilken han förklarade: »ta mig tusan dj-r var icke Gustaf III en stråle af det eviga ljuset!» — och då Rosenstein drack konungens skål »på knä» — under bordet.***) Om Armfelt, som för öfrigt nära kände konstnären och högt skattade hans snille, varit närvarande vid denna fest, finnes icke antecknad; men till det middagssamqväm af idel rättrogna gustavianer, som tre dagar senare egde rum på Montbijou, hade han och Ehrenström, som beskrifvit denna fest, †) tagit initiativet. Ett trettiotal personer af alla samhällsklasser deltog däri, mest dock högre ämbetsmän. Endast de af konung Gustafs tjenare, som under förmyndare-regeringen »hemburit egennyttiga offer åt Baal-Reuterholm», voro, enligt Ehrenströms ord, uteslutna. I detta samqväm möttes rådsherrarna från Gustafs tid, riksdrotset Trolle-Wachtmeister, riksråden Ramel, Ruuth och Oxenstjerna, med Leopold och Adlerbeth, med Lehnberg och Rosenstein; de civila ämbetsmännen Lagerbring och Ugglas syntes vid sidan af ärkebiskopen Lindblom och generalerna G. Wachtmeister och Göran Jägerhorn, Gustafs vapen-

*) B. v. Beskow, Lefnadsminnen, s. 53. Denne berättar äfven, att han vid detta tillfälle första gången sett Armfelt, som haft det missödet att falla och stöta sig.

**) Gömdt är icke glömdt, IV: 20. — Ett par dagar före högtidligheten hade Armfelt skrivit till Ehrenström: «Ack, om Leopold ville i några rader säga hvad han kommer att känna den 24 Januari: kanske finge statyn lif! Men jag är galen. Hundra idéer arbeta i min femton-års inbillningskraft. Flottans officerare bredvid Gustaf III:s piedestal äro för mina ögon, och hela Sverige färdigt att taga vapen för att försvara ära och själfständighet sous les auspices du roi immortel.» (Ups. Univ. Bibl.)

***) Denna fest beskrifves lifligt af Beskow, anf. st., efter en af deltagarnas, Wetterstedts berättelse.

†) Ehrenström, Anteckn., II: 56S.

bröder från finska kriget. En särskild grupp, ej minst uppmärksammas, bildade deltagarna i den s. k. konspirationen af 1794: Armfelt, den gamle grefve Gyldenstolpe och Albert Ehrenström, hvilken sistnämnde endast med ovilja såg sin domare riksdrotset och »jakobinen» Rosenstein i laget.

Dagens hjälte blef Leopold, som författat en »Minnesskål», under djup rörelse af honom framsagd. På de församlade gjorde den ett outplänligt intryck:

«I som stått i purpurn vid hans sida,
minnens statsmans och regentens glans!
I som följden, då han gick att strida,
minnens hjälten, prydd med segerns krans!
Alla I, hvars forna år förflutit
i hans tjänst, i värf, som han beslutit,
minnens, hur han var med kärlek lydd!
Och vi andra, minnoms, hur vi njutit
hans välgärningar och hans beskydd! *)

»Leopold reste med dessa versar Gustaf III en ny ärestod, säger Armfelt. Dessa rader äro genom känslan och sin stora simplicité det första han skrifvit; kanske, som Adlerbeth sade, det första som på jorden är och varit skrifvet. — Jag lemna Er att döma om min själs tillstånd vid allt detta.»

Ett minne från denna fest bevarade Armfelt sedan på sitt fädernegods Åminne: det var den vackra, för detta tillfälle af Leopold författade inskriften till piedestalen för Gustaf III:s lagkrönte byst, som prydde högtidssalen:

«Än flyter denna tår, som vördna'n helgat har
med enskild kärlek åt ditt minne;
men snart de komma, dessa dar,
de komma re'n, de äro inne,
då ljus skall tända sig i hvart förvilladt sinne,
och orättvisan själf förstå, hur stor du var.

Det berättas, att Rysslands kejsare, då han erfor att Armfelt i sitt hem inredt ett minnestempel åt sin konung, hvarest dessa ord föllo den inträdande i ögonen, utropat: »Lycklig den regent, som ännu efter döden har så trogna vänner, och som vetat att förtjena dem!» **)

*) Leopold, Poet. arb. (1873). I: 395.

**) Gömdt är icke glömdt. VIII: 58.

En månad hade ännu ej förflutit efter denna minnesfest öfver en försvunnen storhetstid, då ryska trupper utan föregående krigsförklaring ryckte in öfver finska gränsen. Kort därefter, den 14 Mars 1808, ankom danska hofvets krigsförklaring, utfärdad den 29 Februari. Harmen glödde i alla svenska bröst:

«Mordbrand är hans krigsförklaring,
falskhet är hans riddarsköld»,

sjöng om Sveriges fiender den unge nationalskalden från den aflägsna landsändan vid Öresund. Hans ord funno genklang inom hela det fosterland, som då sträckte sig på ömse sidor om Bottnahavvet.

Oväntadt kunde dock detta anfall ingalunda vara för den, som haft tillfälle att på närmare håll följa världshändelsernas gång. Det var hämnden för den oerhörda våldsbragd, som Sveriges enda bundsförvandt England nyss utöfvat mot det fredliga Danmark. Konung Gustaf Adolf hade från Helsingborg, nästan såsom ögonvittne, däråt skänkt sitt bifall. Englands handel skulle utestängas från Östersjön genom Sveriges eröfring: så hade världsherskaren Napoleon beslutit. Kriget var en nödvändig följd af Sveriges vägran att biträda de öfverenskommelser, som freden i Tilsit medfört. Sveriges eröfring skulle utföras af Ryssland och Danmark gemensamt, och franska trupper skulle därtill bidraga. Svenske män fingo på detta sätt i Finlands öde bygder och bland Norges berg deltaga i den strid mellan Frankrike och England, som hvälfde »Södern upp mot Norden». Liksom kriget i Pommern 1805—1807, var sålunda Sveriges krig 1808—09 en episod ur denna väldiga kamp. Men om Pommerska krigets utgång, enligt Armfelts ord, ej gjorde någon väsentlig »skräma på rikskroppen», så blef utgången af kriget 1808—09 så mycket ödesdigrare: rikskroppen ej blott stympades, utan fara var för dess fullständiga tillintetgörelse.

Redan mot slutet af 1807 ansåg Armfelt Finlands öde såsom afgjort. Bittert klagade han öfver att inga anstalter gjordes till dess försvar, ehuru kejsar Alexanders planer ej borde hafva varit någon hemlighet. »Nu är Finland blottadt på krut, kulor, som afhemtats till Pommern ända från Varkaus, på kanoner, som sålts till ryssarna för 70 rdr skeppundet, på gevär, ty de, vi hafva, duga ej att skjuta med, på magasiner, ty kommissariatet kunde ej anskaffa för 14 dagar proviant åt de trupper, som i September skulle hafva kompanimöten», skrifer Armfelt i Oktober efter sitt besök i Finland. Och i December för-

klarade han: »Om Ryssland vill taga Finland, anser jag allt för svar omöjligt. Skall för oss nu hjälp komma, blir det genom Försynens omedelbarliga kraft. Amen.» — Ej heller Danmarks planer synas hafva varit honom okända. Franska trupperörelser i nordvestra Tyskland emot Danmark förebudades redan mot slutet af 1807 genom rykten från Tyskland. »Flera indicier, säger Armfelt, synas bevisa, att danskarna komma att blifva franska truppernas avantgarde vid Skånes inkräktande eller bortkapitulering.» *)

Politiken var Armfelts lifselement. Särskildt under de tider, då en bestämd ämbetsverksamhet ej tog hans krafter i anspråk, sysselsatte sig hans ständigt arbetande hufvud med politiska problem. Sveriges belägenhet var vädlig; dess räddning var oafslått föremålet för hans tankar. Under vistelsen på Engsö, hvarest, som Armfelt säger, »lemningarna af vår förra storhet uppväcka både minne och inbillningskraft», nedskref han i Oktober 1807 en politisk uppsats, benämnd »Coup d'oeil sur la situation actuelle de la Suède». Den var afsedd att läggas under konungens ögon och saknar icke sin märkvärdighet, i synnerhet såsom fluten ur Armfelts penna. Han, Rysslands föregifne vän och Bonapartes förbittrade motståndare, skildrar här i bjärta färger opålitligheten af Rysslands hållning, dess egennyttiga politik, för hvilken sedan Peter I:s dagar nästan alla Europas stater varit offer; han visar dess planer på Finland, mot hvilka Sverige var värlöst. Efter freden i Tilsit — »denna fred, öfver hvilken eftervärlden skall falla i förvåning såsom ett nec plus ultra af regenternas förnedring» — vore en isolerad politik vädligare än någonsin för Sverige. Därföre råder han till öppnandet af en fredlig underhandling med Frankrike, under återopande af Sveriges gamla politiska traditioner och af Frankrikes intresse af att ega bundsförvandter i Sverige och Polen, hvars återupprättande syntes stå för dörren. »Att underhandla betyder icke att fraternisera, säger han, utbyta ordnar eller förnedra sig i åthäfvor och vänskapsbetygelser»: man kunde behålla sin personliga värdighet, om man ock måste gifva vika för omständigheternas tvång. »Det hat eller den afsky, heter det, som en konung kan hafva för hvarje brottslig människa, i hvilken ställning han än må befinna sig, gör heder åt hans rättskänsla, men bör dock icke tvinga honom att uppoffra sig själf för att skipa en rättvisa, som endast kan ligga i Guds hand. Guds lag, så väl som den, hvilken konungarna besvärja, då de antaga kronan, har till sin

*) Armfelts bref Okt.—Dec. 1807 (passim.), tr. i Gömdt är icke glomdt. IV.

yttersta grund folkens lycka, och de största konungar hafva med sitt blod beseglat denna heliga ed.» *)

Rådet var välbetänt, ehuru det kom för sent. Freden i Tilsit hade redan afgjort Sveriges öde. Men om dessa råd nådde konungens öron, förklingade de utan verkan. Gustaf IV Adolf var döf för dylika föreställningar: han var, så föreställde han sig, utkorad till redskap för Guds hämnande rättvisa, och hans folks lycka syntes honom, jämförd med detta heliga värf, vara af underordnad betydelse.

Nyåret 1808 syntes icke medföra någon ökad verksamhet från den svenska regeringens sida för mötande af de från alla håll hotande farorna. Det förmodades, att konungen ej bekymrade sig om Finlands förlust, men hoppades hålla sig skadeslös genom eröfring af Norge och Mecklenburg **). Nyss återvänd till sitt land från Pommern, lefde han i dyster tillbakadragenhet på Gripsholm och säg endast vid kortare besök sin hufvudstad. En »hemlig krigsberedning» förordnades visserligen i Januari 1808, men därtill och till några föreskrifter rörande flottan i Karlskrona inskränkte sig försvarsanstalterna ända till den 2 Mars 1808, då nyheten om det ryska anfallet anlände. ***)

Konungens förtroende till Armfelt syntes under denna tid hafva återvänt: han erbjöd honom formligen befälet öfver svenska trupperna i det hotade Finland — ett förtroende, som ej

*) Egenhändigt koncept jämte två afskrifter af, som det synes, M. Björnstjernas hand finnes bland Armfelts papper. Uppsatsen var känd af riksråden Gyldenstolpe, Ramel, kanslipresidenten Ehrenheim samt af riksdrotset Trolle-Wachtmeister, som, enligt en anteckning af hans son, fann uppsatsen vara »ett mästestycke» och ur minnet dikterade dess innehåll för dennes politiska journal (28/11 1807, Anteckn. I: 81). Den skickades till Tornérhjälm för att genom honom öfver Helsingör, utan röjande af författaren, befordras till konungen i Helsingborg (se Gömdt är icke glömdt, IV: 13). — Bland Armfelts papper finnes en annan politisk uppsats: »Strödda reflexioner den 10 Nov. 1807», hvarest samma utväg antydes. I denna uppsats afhandlas bl. a. äfven vidlyftigt frågan hvad som kunde anses berättigadt i Englands öfverfall på Danmark — hvilket under andra förhållanden måste betraktas »såsom ett verk af den högsta och mest skriande orättvisa». Dess författare var Armfelts vän J. F. Aminoff: konceptet finnes bland hans papper på Rilax i Finland.

**) Se Schinkel. Minnen, IV: 269. H. G. (Trolle-)Wachtmeister har i sin dagbok 6/12 1807 antecknat: »Rajalin kom från Helsingborg, Han berättade, att kungen ville göra krig och att han säger, att han ger Finland tusan dj-ar och frågar icke efter om han mister det. För öfrigt säger han sig vara för god att styra ett sådant pack som denna nationen, och att, om icke de rika vilja försvara sig själva, så få de göra huru tusan dj-ar de vilja.» (Anteckn., I: 82)

***) Meijer, Kriget mellan Sverige och Danmark 1808—09, s. 21, 22.

kunde annat än öka Armfelts bekymmer. *) »Jag fruktar den dödsalken att blifva skickad till Finland», hade han skrivit redan i slutet af December 1807; »men på det man ej måtte skynda sig med att sätta mig än en gång på ett slags schavott, så har jag samlat en mängd materialier, för att visa Finlands verkliga tillstånd i militäriskt afseende, och hvad som blefve deras öde, som finge denna bedröfliga kommission att försvara det.» **) — Att utan vidare afsäga sig detta förtroende, då nu faran stod för dörren, hade dock ej varit honom värdigt. Armfelt begärde att få öfverväga saken och inhemtade sin vän Ehrenströms råd, hvilket var bestämdt afstyrkande. Men han behöfde ej göra något ytterligare steg hos konungen; denne hade redan ändrat sin tanke. Armfelt fick vika för Klingspor, »fältmarskalken», som med anciennetets och sin »höga titels rätt» fick öfverbefälet. ***)

Historien har förtäljt, huru denne man lemnade det land, han var satt att försvara, öppet för de ryska skarorna, och förde finska hären till återtag långt upp mot nordn. Om Armfelt såsom öfverbefälhafvare för finska hären kunde hafva gifvit finska kriget en annan vändning, bör lemnas osagdt: själf trodde han, såsom vi sett, ej på möjligheten af landets försvar. Men det låg ej i hans, såsom i Klingspors lynne, att utan svärdsslag vika tillbaka: försigtigheten hörde ej till hans kardinaldygder, och han

*) Trolle-Wachtmeisters journal (I: 86) upplyser, att konungen i början af 1808 önskat åter visa Armfelt sin nåd; han ansåg «att ej ondt funnes i honom», ehuru han vore «en obetänksam pratmakare och en ogudaktig människa». Armfelt visste länge ej af konungens ändrade tänkesätt. Anbudet om befälet i Finland gjordes i början af Februari. (Anteckn. $\frac{1}{1}$, $\frac{14}{1}$, $\frac{6}{2}$ 1808).

**) Gömdt är icke glömdt, IV: 17. Bland Armfelts papper finnes ett utkast (egenhänd.), med titel: «Tankar om Finlands försvar i Dec. 1807». Där skildras huru Ryssland vid ett anfall skulle hafva alla fördelarna på sin sida; men uppgifves ock en plan till försvar och till de finska truppernas dislokation vid de förnämsta passen. Till en början tillrådes intagandet af en stark ställning mellan Päjäne och Björneborg, bakom de stora sjöarna i Tavastehus län och Kumo elf. Hufvudstyrkan borde samlas vid Björneborg. «Med goda dispositioner och fermt befäl, slutar detta utkast, är att hoppas, att en fiende sådan som ryssarna kunde förmås att afstå från sin plan att gifva Sverige lagar genom en armés inryckande i Finland.»

***) Se om konungens förhållande härvid Ehrenströms utförliga berättelse i hans Anteckningar, II: 571 o. f. Själf skref Armfelt $\frac{29}{1}$ 1809: «Om befäl i Finland höres Gudi lof ej talas, nb. för mig; — och det är klokt, ty som nu står till, är det landet borta på 14 dagar, hvad namn befälhafvaren ock har.» (Gömdt är icke glömdt, IV: 19). I samma ton skref han till Björnstjerna $\frac{12}{3}$ 1808 ett bref, tr. i dennes Anteckningar, I: 206. — De anförda brefutdragen visa tillräckligt grundlösheten af uppgiften i Fryxells Bidrag, s. 219, att Armfelt önskat erhålla befälet i Finland.

förde själf sina trupper i elden, hellre än att skynda före dem på återtåg. Sannolikt hade det blifvit äfven hans lott att få vika för öfvermakten, men det hade, så vidt det på honom berott, säkerligen ej skett utan blodiga nappatag med inkräktaren. Han kunde ej hafva blifvit minnena från 1789 och 1790 otrogen; under de finska fanorna 1808 stridde mer än en, som räknade sig till heder att vara från kung Gustafs och

«den tappre Armfelts dar». *)

Hade hans öde fört honom till Finland 1808, är det att förmoda, att han vid sidan af Adlercreutz, Döbeln och Sandels fått ett namn i finska krigets Iliad.

Vid ryska hofvet hade man emellertid, sedan Finlands eröf-ring var beslutad, haft sina tankar fästade på Armfelt. Ett par af de depescher från ryske utrikesministern grefve Romanzow till Rysslands sändebud i Stockholm Alopeus, hvilka afsändes omedelbart före infallet i Finland, handlade om Armfelt. Sedan gammalt ansågs han vara en vän af fred och förbund med Ryssland och var en af de vid ryska hofvet mest kända svenska män. »I Petersburg, skrifver en rysk författare, **) hade man höga tankar om hans duglighet och moraliska egenskaper, och skulle velat hafva honom på vår sida vid besättandet af Finland, där Armfeltska familjens alla gods befunno sig. Envoyén Alopeus fick i uppdrag att å våra vägnar erbjuda honom allt, som kunde smickra hans egenkärlek, och i detta afseende kunde vi så mycket mera hoppas på framgång, som Armfelt på sista tiden var i fullkomlig onåd.» — Den ryska härens befälhafvare Buxhöwden hade bestämdt afböjdt att samverka med den illa kände general Sprengtporten, som var hans tillärnade rådgifvare; i stället hade tanken fallit på Armfelt, såsom född finne, för att »underlätta öfvergången från det svenska undersäteförhållandet till det ryska».

Alopeus kom ej i tillfälle att utföra den befallning med afseende på Armfelt, som föranledts af hans hofs höga tanke om dennes »moraliska egenskaper». Inga anbud kunde göras honom, ty innan depescherne hunno fram, var Alopeus, i strid mot folk-rätten, på konungens befallning arresterad, och all förbindelse mellan honom och hans hof afbruten. ***)

*) Runeberg.

**) Zlobin, anf. st., s. 101.

***) Detta bref till Alopeus (äfven tr. i svensk öfversättn. i Crusenstolpes »De närvarande», s. 103) blef känt i Stockholm, och Armfelts fiender gifvo

Det var icke första gången som ryska frestelser sökt Armfelt: manligen hade han bestått profvet i Finland 1788, och under landsflykten, medan han åt Rysslands nådebröd, ej skytt att uttala sin öfvertygelse. Vi hafva sett, att han på hösten 1807 med skärpa yttrat sig om Rysslands politik och varnat för dess planer. Med all sin misströstan om framgången af Finlands försvar och under alla önskingar att kriget kunnat undvikas, delade han nu med hvarje redlig svensk harmen öfver det ryska anfallet och öfver de medel, som användes, för att förmå de trogna finnarna till affall. »Skulle man tro — utbrister han i ett bref med anledning af de ryska manifesten — att en laglig regering låter bruka sig till sådana nedrigheter vis-à-vis en nation och en militär, alltid lysande af ära — ty de galenskaper, som tillskapade Anjalaförbundet, kunna anses som rus af elakt vin!» *)

Med oafåtligt intresse följde han längre fram den finska härens strider, från hvilka hans vänner J. Fr. Aminoff, Gustaf Löwenhjelm och M. Björnstjerna lemnade honom underrättelser. När Sveaborg föll, utbrast han i högsta förbittring: **) »Glömma sin ära och komma ihåg sitt ekipage och sin egendom, lemna Ehrensvärds graf åt ryssar och icke föredraga att begravas under dess ruiner och multna med den store mannens ben — nej, jag törs icke tänka härpå, jag blir galen!» --- Åminne, det ArmfELTSKA fÄDERNEGODSET, var snart i ryssarnas händer: »Fär gå», skriver Armfelt till sin hustru, sedan underrättelse ingått, att han hade att välja mellan egendomens konfiskering eller afläggande af rysk trohetsed; »med infanier köper jag ej mitt bröd.» ***) Och med tanken på sin äldste son, den blifvande fideikommissarien, säger han vemodigt: »Stackars Gösta, som nu får intet, om han ej resolverar sig att blifva ryss! Och hvarför skulle han ej göra det? *Han* har ej vant sig att, som jag, hafva ett foster-

däråt den förhatligaste tydning. Se Browns smädeskrift, Sv. hofvet. s. 309, hvarest yttras, att »konungen var dåraktig nog att förlita sig på friherre ArmfELTS trohetsförsäkringar och till hans föregifvande, att det var allenast en list af fienden för att förmå konungen att fatta misstankar om sina bästa och mest tillgifna undersåtar». I skriften »Réflexions sur la déclaration de guerre de S. M. I. de toutes les Russies du 10 Febr. 1808», tr. i London s. å., tages Armfelt i värtaliga ord i försvar mot dylika misstankar: »en man, trogen heder, oförvitlig i krig, oförvitlig i vänskap — det är honom, man mot slutet af hans lefnad föreslår att blifva en förrädare!» Cit. hos Crusenstolpe, anf. st., s. 108.)

*) $\frac{8}{3}$ 1808.

**) I bref till Axel Rosen $\frac{15}{5}$ 1808.

***) Jfr A:s bref till Adlersparre, tr. i Handl. rör. Sv. Hist., II: 185.

land; och vid 16 års ålder har man ej tagit så heliga engagements med sig själf, kung och fosterland som vid 52». *)

Så talar och tänker ej en man som, likt Sveaborgs försvarare, låter locka sig af främmande guld eller som, likt Sprengtporten, är i stånd att föra fiendens skaror mot sitt fosterland. Sedan striden slutat och sedan förhållandena i Sverige ändrats, kunde Armfelt gå i rysk tjenst. På fredlig och laglig väg kan han sägas för sina finska landsmän hafva »underlättat öfvergången från det svenska undersåteförhållandet»; men sitt fosterland kunde han icke förråda åt en väpnad fiende.

»Hvem kan undgå att vara orolig», skref han en gång under våren 1808, »då man är svensk och har ett hjärta — icke en träklump, infattad i en gårdsgårdsstör med mänsklig figur! För mig personelt har jag ingen slags oro, utom för olyckan att jag af en högst fatal hazard, som jag likväl ej kan fatta — skulle öfverlefva mitt fosterland.»

*) Armfelt till sin hustru ⁶/₇, ¹¹/₈, 1808.

IV.

I fält mot Norge.

(1808).

Medan tsarens härskaror inryckte i Finland, nalkades 20,000 fransmän och spaniorer under Bernadottes befäl Sveriges landamären söderifrån. Samtidigt gjordes med ifver förberedelser till ett anfall mot Sverige från vester under ledning af Kristian August, prins af Augustenburg. Den stränga vintern skulle, så hoppades Sveriges fiender, slå en brygga till Skåne öfver Öresund för fransmän och danskar; och om Finlands eröfring hunne blifva fullbordad, medan Bottenhafvet ännu låg tillfruset, skulle norra Sverige blifva ett lätt rof för den förenade styrka af ryska och norska trupper, som borde mötas i Norrland. Sådan var den kombination, som, om den utförts, skulle på kort tid hafva utplånat Sverige från de själfständiga staternas antal.

Men planen var för vidsträckt för att kunna lyckas. Den ryska hären hann år 1808 ej öfver hafvet; brist på lifsmedel och utrustning hindrade norska trupperna att gå anfallsvis tillväga i förening med de »barbarer», för hvilka deras anförare hyste en ofta uttalad motvilja. Och Bernadotte hejdades i sitt framryckande ej blott genom omslag i vintern, utan ock genom en befallning från Napoleon, som fått andra planer i sigte: hans trupper hunno ej längre än till Fyen. Den skickelse, som ville att de båda fältherrar, som 1808 från söder och vester skulle föra sina härar mot Sverige, efter hvarandra skulle kallas till dess tronföljare, och att en af dem skulle grunda en ny

dynasti, tillstodde icke, att någon af dem såsom fiende beträdde Sveriges jord.

Emellertid måste Sverige sent omsider, i Mars 1808, bereda sig på att möta faran. En reservarmé skulle, enligt konungens beslut d. 6 Mars, sammandragas i Örebro, för att efter omständigheterna draga sig mot Norge eller mot Skåne; och sedan danska krigsförklaringen anländt d. 14 Mars, beslöts att denna reservarmé genast skulle afmarschera till vestra gränsen och erhålla namn af vestra armén, medan andra trupper sammandrogos i Skåne.

Det var ät Armfelt, som uppdraget lemnades att vara befälhafvare för reservarmén i Örebro; men han öfvertog icke detta befäl, förr än »reservarmén» redan ombildats till »vestra armén». Det uppdrag, som väntade honom, syntes blifva omfattande och ansvarsfullt. Han var »en chef kommenderande general» ej blott för de trupper, som sammandragits till Örebro, utan ock för den truppstyrka under generalmajoren baron Vegesack, som förut befann sig på gränsen mot Norge, och för en i Dalarne samlad mindre ströfkår under öfverste Gahn. Han skulle äfven samverka med den fördelning, som stod i Norrland under generaladjutanten Bergensträhle. Dessa afdelningars styrka utgjorde d. 1 April tillsammans omkring 15,000 man.

Konung Gustaf Adolf drömde om Norges eröfring, och Armfelt synes — stundom åtminstone — hafva delat hans förhoppningar. Det har förmodats, kanske ej utan skäl, att Armfelt tillstyrkt eröfringsplanerna mot Norge. Han ansåg dock ej, att ersättning för Finland där kunde vinnas. »Hela Norge ersätter oss icke $\frac{1}{4}$ af Finlands förlust», ansåg han. »Att mot Norge alla våra mesurer äro högst defensiva, skref han ännu d. 8 Mars, vågar jag edligen bedyra. Men komma fransoserna in i Danmark, vore vi ju galna, om vi ej sökte minska antalet af våra fiender genom Norges eröfrande . . . Bättre att förekomma än förekommas.» *)

Fälttågsplanen, mera dristig än välbetänkt, var snart uppgjord. Samtidigt med att Armfelt, enligt denna plan, öfver Karlstad från nordvestra Vermland ryckte fram mot Glommen, skulle den svenska härens venstra flygel under Vegesack bryta in i södra Norge från Bohuslän och Dalsland, medan Bergen-

*) Gömdt är icke glömdt, IV: 21, 28; jfr Meijer, anf. st., s. 67. Samtida uppgåfvo med bestämdhet, att eröfringsplanens upphof vore generalen grefve F. Schwerin.

stråhles och Gahns fördelningar gjorde ett anfall från Jemtland och Dalarne, hvarigenom den norska nordanfjälls-armén skulle hållas tillbaka. Planen stadfästes af konungen, som ej såg några hinder för Norges eröfring; och Armfelt skyndade att strax före sin afresa från Stockholm ($1\frac{1}{2}$) gifva del därpå åt venstra flygelns befälhafvare general Vegesack, sin gamle vapenbroder från Finland och Pommern.

Vegesack stod nu åter under Armfelts befäl, liksom äfven på sitt sätt Bergenstråhle i Norrland; men dessa befälhafvare bibehöllo dock den egendomliga ställning, att befallningar från regeringen utfärdades och meddelanden från dem insändes direkt, med förbigående af högste befälhafvaren. Att egensinnigt och själfrådigt ingripa i alla detaljer, utan afseende på om det hela sammanhang därigenom stördes, var nu en gång den enväldige konungens sed.

Detta visade snart sitt förderfliga inflytande äfven på vestra arméns krigsföretag och bidrog att grumla det goda förhållandet mellan befälhafvarna. Den kombinerade planen kom icke att utföras; att framgångarna i det norska fälttåget blefvo så lätt räknade, berodde i väsentlig grad på den högsta ledningen från hufvudstaden.

Armfelt fann snart, redan i Örebro, medan han där under senare hälften af Mars var sysselsatt med utrustningen af den truppstyrka, som han skulle föra mot gränsen, att han mottagit »det mest penibla af alla befäl». Han fann sina trupper utan uniformer och öfverplagg, inga proviantförråd, intet artilleri, inga eller dåliga gevär, ammunitionsförrådet beräknadt efter 12 patroner per man, inga sjukvårdsanstalter, inga läkare, »utom några bödlar med fältläkareuniform». »Kornjudar och bofvar hade accaparerat alla ressurser» och oskäligt uppdrifvit priserna på spannmål och furage. »Hvad hopp att därmed göra något, utbrister han, mot en svältande fiende, inkrupen i sina fästningar, som elände och brister öfver ett helt land utomkring göra så godt som inaccessible! Nej, ett mera djäfvulskt perspektiv har jag ej öfverlevvat soin soldat!» *) — Medan man i Örebro med all ifver arbetade på att afhjälpa de svåraste bristerna, skref konungen otåligt bref på bref med uppmaning att påskynda anfallet mot Norge. **) Man befarade att konungen själf skulle

*) Gömdt är icke glömdt, IV: 24.

**) Redan d. 20 — Armfelt hade då tre dagar varit i Örebro — ville konungen veta, när armén kunde rycka in i Norge, till hvars gräns det

komma till Örebro för att påskynda företaget. »Gud gifve att kungen ej ville benåda oss med sin närvaro! — skref Armfelt till sin hustru. »Då kunde lätt hända, att transporten af bröd afstannade genom kungsskjutsningen, och armén finge svälta.*)

Konungen kom icke, men i stället kommo massor af bref och ämbetsmemorialer från krigsförvaltningen. I fråga om skrifvande kunde man ej klaga på vederbörandes verksamhet: »mera bläck än blod flöt» under fälttåget, sade Armfelt. Vid hans sida stodo dock under arbetet på truppersnas proviantering och utrustning tvenne män, hvilkas förtjänster han frikostigt prisar och till hvilka han sedan denna tid stod i förhållande af uppriktig vänskap. Det var landshöfdingen i Karlstad (sedermera i Göteborg) greve Axel Rosen, och chefen för kommissariatet vid Armfelts fördelning, kammarrådet (sedan presidenten af) Billbergh — båda äfven under en senare tid kända såsom ämbetsmän af framstående duglighet.

Smärre posteringar afsändes mot gränsen i senare delen af Mars; och dagarna omkring d. 1 April satte sig hela armén i rörelse. »Det kan H. M:t och hela världen vara viss på», skref Armfelt till sin hustru, full af ifver och verksamhetslust, bekymren oakadt, »att den första minut, som möjligt blir att slåss, jag mindre än någon svensk officer försummar den». Till Vegesack skref han: »Vi få likväl lof att göra något... En svensk armé är farligare att lemna inaktiv än någon annan. Idén, att *intet kan göras*, verkar idén *göra intet* och den helvetiska ton, som så ofta satt vår krigsära på branten af sitt fall.» Men för att »upplifva truppen» förslög han skämtsamt, att föranstalta en »autodafé af alla dem, som under fredens lugn beredt arméns overksamhet och orörlighet. Detta rättvisans offer till den store Guden skulle förskaffa oss dess nåd och välsignelse.**)

var 20 mils marsch; och d. 22 skref han och underrättade, att Bergenstråhle komme att anfälla Rörås d. 30 Mars, då Armfelt »med några brigader» borde stå vid västra gränsen.

*) Ännu sedan Armfelt inryckt i Norge, var det tal om konungens ankomst, hvilken han fruktade som en olycka. «Då är allt förloradt, skref han (17/4), folk och få på 36 timmar med ordres, kontraordres och parader ruinerade... Kan icke H. M:t fara till sin fältmarskalk (Toll i Skåne), som är hans första och bästa general, hvilken ej lider nöd! Hit för han blott nöd och sorg med sig.»

**) A. t. Vegesack 25, 3 1808, tr. i «Åtskilligt ur v. V:s efterl. papper», s. 56. I ett bref från Armfelt till K. H. Anckarsvärd (Eriksb. ark.) från samma tid finner man följande sarkasm: «Mätte norrbaggarna ej skynda sig, och den anda, som regerar i Stockholm och som styrker krigskollegium, sväfva ned öfver dem! Amen.»

hoppades han »få känna baggarna på pulsen. Hade vi föda och sådana haubitser, som man kunde kasta in i deras skansar, så skulle väl saken ej blifva lång; men, som jag säger, fienderna äro oss i ryggen.» *)

»Om Gustaf III:s ande sväfvade öfver sitt folk, sina härar, skref Armfelt före fälttågets början, om dess odödlighet tillät, att den, han kallade sin bästa vän, kunde ännu få del af en enda tanke, som vore upplifvande genom snilletts öfvervigt, då skulle kanske en armé utan kanoner, kulor och krut, blott med Jerichos belägrares basuner — t. o. m. gjorda efter Helvigs modell — vara viss på att inom kort hänmas Karl XII:s död på Fredrikshalls murar. Men nu kallas jag af skyldigheten och söker, full af god vilja, att förtjena äran att dö som svensk, hellre än att tåla möjligheten af ett annat öde.» **)

Redan i Karlstad mötte nedslående underrättelser: Vegesack, hvars medverkan söderifrån med venstra flygeln ingick som en väsentlig del i anfallsplanen, hade insjuknat. Hans fördelning saknade den nödvändigaste utrustning och kunde ej röra sig ur stället, då Armfelt från Karlstad d. 3 April gaf order till venstra flygelns befälhafvare att, »utan förlust af en minut», rycka fram. Detta var så mycket mera oväntadt, som Vegesack i rapport till konungen förklarar, att han vore färdig att anfalla d. 1 April. ***) Nu upplystes emellertid, att alla anstalter vid venstra flygeln voro beräknade på defensiven. »Min förundran, att H. M:t ej fattat saken så, skrifver Armfelt till Vegesack, efter konungen naturligtvis fått min generals rapporter, är icke att beskrifva. Då hade förmodligen aldrig offensiven blifvit påtänkt.» Något understöd var sålunda icke att påräkna. »Olycklig den general, heter det i samma bref, som med sin armé

*) Armfelts lifliga inbillning tillskref krigsförvaltningens misstag för-rådiska planer. «Hufvudaktörerna hafva en stor plan. skrifver han: de vilja ha en lydkonung under Bonaparte eller prefekturer. der förtjensten, ehuru gömd under en låg och lortig yta, skall blifva öfverskinande . . . Hvem vet, om ej djäfvulens spel lyckas, hvarifrån likväl himmelen oss nådeligen be- vare!» (Till Tornérhjelm ¹²/₅, anf. st., s. 27). — Generaladjutanten Tibells gamla förbindelse med Frankrike och kända beundran för Napoleon, under hvilken han tjenat, syntes gifva stöd åt dessa misstankar. (Jfr Gömdt är icke glömdt, VIII: 52, hvarest syftas på Tibell.) Misstanken att Tibell förehade några hemliga planer var allmän äfven bland de högre ämbetsmännen i hufvudstaden; Ugglas bevakade honom noga genom polisen. (Trolle-Wachtmeisters journal ³/₅, ¹⁷/₁₂ 1808, II: 104, 136).

**) Till Cl. Fleming (Ups. Bibl.).

***) «I sig själf är detta icke Vegesacks fel, skrifver Armfelt. ty här-uti är han duperad af sitt kommissariat, som skall vara ett tjufband utan like . . . Mitt kommissariat, nb. Billberg, är af en rar integrité.»

skall sträcka sin omtanke på flank och rygg och som tror sig nödsakad att extendera sin defensivlinje till den grad, att han är svag öfverallt.»

Visserligen utfärdade Armfelt d. 5 April från Karlstad till öfversten baron Bunge, som under Vegesacks sjukdom var venstra flygelns befälhafvare, en detaljerad anfallsplan, ännu byggd på den ursprungliga tanken om hastig samverkan mellan de olika fördelningarna; *) men själf synes han snart nog hafva förlorat tron på dess utförbarhet. »Vi äro reducerade till ett lumpet partikrig och tvungna att öfvergifva sammanhängande operationer, sedan nu sjöarna brutit opp», skref han till sin hustru redan den 8 April. »Då står baggen bakom sina fjäll, klifver upp på dem och rullar ner stenar för att ecrasera oss; et cela sera alors assez», tillägger han, bittert skämtande.

Likväl beslöt han att rycka fram på egen hand med sin kolonn. **)

Upprepade befallningar därom ingingo från konungen, som, oakadt man ej var »säker om arméns subsistance», och ehuru han erfarit att venstra flygeln ej var i stånd att rycka fram, ej »fann skäl att gå ifrån den plan att, då möjligheten det tillåter, anfälla Norge». »Detta anfall bör ske förr eller senare och ju förr dess hellre.» ***) Det var viktigt, att innan ännu isarna försvunnit, begagna vinterkommunikationerna på gränsen. Fienden var svag, och ett dristigt framryckande öfverensstämde med Armfelts lynne; han utsatte därför innmarschen till d. 15 April. Styrkan af hans fördelning, som nu benämndes högra flygeln, då det snart nog visade sig, att Bergenstråhles kår i Norrland icke kunde tagas med i räkningen, utgjorde endast 5,894 man med sex trepundiga kanoner. Innarschen med denna styrka skedde, enligt den ursprungliga planen, i riktning mot Glommen öfver bergsträckningarna på gränsen.

*) Tr. hos Meijer, s. 63 o. f.

**) »Skulle er flygel vara satt på en absolut defensiv fot, skref han till Vegesack d. 7 April, . . . så går jag på min egen hand in och skall söka berga mig, så godt jag kan, samt taga min ställning på Glommen innan våren, begagnande isarna, som ännu bära. Olyckligtvis skyndar denna operation, och jag väntar med dödande otålighet på stunden, då detta kan gå för sig.» (Krigsark.)

***) Ur konungens egenhändiga bref till A. 13/3, 11/3 1808. Han öfverlemnar dock åt Armfelt att handla efter omständigheterna: »Jag bör hysa det förtroende för Armfelt, säger han, att han såsom på stället varande noga urskiljer det rätta.»

Fördelade på trenne brigader, ryckte de svenska trupperna på utsatt dag in i Norge. *) Utan nämnvärdt motstånd besattes af andra och tredje brigaden under de närmast följande dagarna Haneborg och Blakjærs skans vid Glommen samt passet vid Örjesjön längre söderut. Första brigaden, som framryckte i nordligare riktning mot Kongsvinger, och hvars rörelser leddes af Armfelt personligen, hade d. 18 April en allvarsammare strid, hvilken kröntes med en framgång, som syntes vara ett godt förbud för fälttågets fortsättning.

Striden gällde forskansningen vid Lier, ett utanverk till fästningen Kongsvinger, beläget på östra sidan af Glommen. Vägen till Kongsvinger försvarades af danske öfversten De Seue med omkring 1,200 man och artilleri, oberäknadt besättningen i Kongsvinger. Skottväxlingen började på förmiddagen, och striden räckte till kl. 7 på aftonen, då de norska trupperna i fullt språng flydde öfver Glommen till fästningen, förföljda af svenska husarer, och ställningen vid Lier intogs af svenskarna. Under eftermiddagen hade Armfelt personligen fört befälet. Han erkänner själf, att det en stund »såg illa ut för oss», och var betänkt på att draga sig tillbaka och uppgifva försöket. Men striden vände sig till svenskarnas fördel, väsentligen genom majoren Hårds och kaptenerna v. Matérns och Anckarswärds raska uppträdande. Anfallet försvårades betydligt genom den branta och otillgängliga terrängen. »Jag stormade en backe, skrifer Armfelt, där, så sannt Gud lefver, jag aldrig trott mig kunna uppkomma, utom att det var en half alns snö, som hindrade marschen.» Själf var han den förste, som stormade upp för den otillgängliga höjden, berättar han i ett annat bref. I döda och sårade förlorade fienden i denna träffning omkring 100 man; nära samma antal togs till fånga. Svenskarnas förlust utgjorde 50 man döda och 66 man sårade. — Den danske befälhafvaren öfverste de Seue fick uppbära hårda förebräelser för sitt förhållande och miste sitt befäl. **)

I Sverige väckte denna framgång stora förhoppningar och mycken glädje. Konungen skyndade att upprepade gånger i bref till Armfelt betyga sin tillfredsställelse: han tackade därför

*) Samma dag utfärdades en proklamation till Norges inbyggare. hållen i en hofsam och värdig ton. (Tr. i öfversättning hos Ræder, Danm. Krigs- og polit. Historie 1807—1809, II: 454, samt hos Nielsen, Grev Herman Wedel Järlsberg, s. 202, efter ett original, undert. med öfverste Gahns namn.)

**) Se Ræder, anf. st., II: 480 o. f. De Seue utgaf 1811 en särskild skrift till sitt rättfärdigande.

»Gud, Armfelt och sina goda och tappra trupper». *) Den naturliga följden af denna framgång borde hafva varit intagandet af Kongsvingers fästning. Men den nästan fullkomliga bristen på artilleri — hela den afdelning, som intog ställningen vid Lier, medförde endast två trepundiga kanoner — gjorde att fästningen, enligt Armfelts ord, syntes honom »en hård nöt att bita på». SjälF ansåg Armfelt att, om han hade haft artilleri af erforderlig kaliber, fästningen bort kapitulera följande dag: »kommandanten, säger Armfelt, hade förklarad, att hvarken han eller hans garnison hade lust att låta sig svedas.» **) Med skäl anmärktes emellertid ändamålslösheten af striden vid Lier, då bristen på artilleri omöjliggjorde hvarje företag mot fästningen.

Ställningen vid Lier, som förskansades, behölls emellertid, ända till dess de svenska trupperna befalldes att utrymma Norge; och den försvarades tappert mot det anfall, som d. 18 Maj gjordes under befäl af öfverste Staffelt.

Men Lier blef också den enda viktigare plats, som under detta fälttåg någon längre tid hölls besatt af de svenska trupperna; och snart ingingo underrättelser om missöden och förluster, som vida öfvervägde framgångarna under fälttågets första dagar. Vi låta Armfelt själf i korthet framställa förloppet af krigshändelserna under den följande månaden. ***)

»General Vegesacks afdelning, som enligt sina rapporter skulle hafva varit färdig d. 1 April, var icke i stånd att röra sig ur stället på grund af bristande lifsmedel och transportanstalter. Dessa hinder gjorde det lätt för fienden att draga alla sina trupper från de båda fästningarna och att afsända 4,000 man mot Höland och Blakjær . . . Resultatet häraf blef, att våra trupper, så väl vid Höland som vid Lund, blefvo tvungna att draga sig tillbaka, och att den fördelning, som anfördes af grefve Mörner, öfverrumplades mellan Urskog och Blakjær. Dessa motgångar hejdade plötsligt det allmänna framryckandet och utsatte armén för de beklagligaste missöden.»

*) Gustaf IV Adolf t. Armf. 21/4, 23/4 1808.

**) «Précis de la campagne en Norvége, s. 13. Att någon hemlig underhandling egt rum med fästningens försvarare, framgår äfven af ett bref från Armfelt till landshöfding A. v. Rosen, hvori berättas (13/5 1808), att då man «i ett visst samtal» sökt bevisa kommandanten, att fästningen skulle falla och «att emellertid han manquerade en god affaire, svarade han slutligen: Hur f-n vill ni att jag utan ett skott eller en granat, kastad mot fästningen, skall gå i konfession om kapitulation?»

***) Précis de la campagne en Norvége, s. 13 o. f.

En annan ej mindre olycklig tilldragelse rågade måttet. Bergenstråhle var långt ifrån att kunna fullfölja den öfverenskomna planen och börja sina operationer vid slutet af Mars. Han drog sig i stället mot Qvarken, öfver hvilken man med orätt väntade ett ryskt infall. Denna oväntade rörelse var lika okänd för kommenderande generalen som för öfverste Gahn, ty Bergenstråhle hade fått sina order direkt från Stockholm. I följd däraf blef det en lätt sak för en del af den fientliga styrkan, som borde hafva hållits i schack i närheten af Trondhjem, att öfverfalla Gahn, då denne ryckte fram för att samverka med första brigaden och förena sig med denna. Danskarna, åtminstone sex gånger starkare än Gahn, *) omringade honom, och sedan halft hans afdelning fallit, blef han tillfångatagen; vägen öfver Dalby till Karlstad lemnades öppen samt alla arméns magasin utan skydd, om fienden hade förstått att begagna sig af våra motgångar. **)

Striden vid Toverud, där öfverstelöjtnanten grefve Axel Mörner blef öfverrumplad, kostade svenskarna, utom döda och sårade, omkring 100 man, som togos till fånga, däribland befälhafvaren; ***) och ännu större var den förlust, som drabbade öfverste Gahns fördelning vid Flisenälven (Trangen eller Kjelåsen). Af hela hans bataljon räddades endast 117 man; resten föllo eller togos till fånga. — Hela Norge jublade öfver att det fruktade svenska anfallet så lyckligt blifvit tillbakalaget; prinsen af Augustenburg, som själf ledt truppernas rörelse mot Höland och Blakjær samt tvungit den del af svenskarnas andra brigad, som ej tagits tillfånga, att draga sig tillbaka, blef Norges populäraste man och firades som en hjälte. Dessa strider omtalas ännu i dag med stolthet i Norge, och fälttåget i sin helhet, som

*) Denna uppgift är oriktig: danskarnas styrka utgjorde omkring 840 man, svenskarnas 480. Se Ræder II: 484 o. f.; jfr Meijer, 86 o. f.

**) I bref till Tornérhjelm (anf. st., s. 29) klagar Armfelt bittert: «Bergenstråhle är och är icke under mitt befäl, allt som det faller Tibell in, hvilken från Stockholm ger honom order direkte, som jag tre veckor efteråt får känna. Hade icke Bergenstråhle gått till Qvarken (den ex-crablaste af alla dumma operationer), så hade icke Gahn nu varit écraserad» (12¹), 1808).

***) Armfelt var mycket missnöjd med Mörners uppförande. «Under det han blef af med 60 man fotfolk och 30 husarer, bröt sig Oxenstjerna igenom med bajonetten, utan att förlora en enda man. Voilà la différence entre le courage et le talent — et l'esprit sans solidité, joint à un petit coeur bien rétréci;» skriver Armfelt till sin dotter (22¹). Se om denna strid Ræder, II: 462 o. f., Meijer, s. 82 o. f.

ej har några större drabbningar att uppvisa, anses som ett högst ärofullt blad i Norges på krigiska bragder fattiga historia. *)

Bristen på samverkan mellan den svenska härens olika afdelningar jämte den orimligt utsträckta anfallslinien hade sålunda redan vid fälttågets början visat sina menliga följder, och den sorglöshet, med hvilken de svenska trupperna fördes i små afdelningar i det otillgängliga berglandet, hade icke ländt deras befäl till berömmelse, ehuru prof af personlig tapperhet ej saknats. Särskildt har öfverste Gahn klandrats för sitt framryckande från Dalarne, utan att hafva tagit kännedom om fiendens ställning. Hufvudsakliga ansvaret för hans nederlag har dock af krigets senaste svenske historieskrifvare tillagts öfverbefälhafvaren, **) som anbefallt Gahns framträngande, innan han själf var i stånd att från Lier och Kongsvinger understödja honom. Armfelt antog, såsom vi sett, att Bergensträhles kår längre norrut redan inryckt i Norge; att ingen underrättelse därom ingått, kunde bero på det ofantliga afstånd, som skilde denna fördelning från den svenska vestarmén. ***) Men i hvarje fall var Gahns ställning redan genom själfva den ursprungliga dispositionen äfventyrlig, och själf hade han framställt företagets faror. Arméns sönderstyckande i små afdelningar visade således sina olycksbringande följder; och den förmaning till försigtighet i dispositioner, som konungen tillställde Armfelt (d. 11 Maj) med anledning af Gahns och Mörners missöden, kunde ej anses vara obefogad.

I jämförelse med dessa motgångar var den sjöstrid utanför Strömstad, som egde rum d. 28 April och som utföll till svenskarnas fördel, af underordnad betydelse. †)

Från Lier, där Armfelt delat truppernas mödor och umbäranden — »jag svalt som en hund i Lier», skrifver han till sin vän Rosen ††) — skyndade han till venstra flygeln, som

*) S: t. ex. Aall, Erindringer, s. 143, Nielsen, Wedel Jarlsberg, s. 199, Faye, Landkrigen i Norge 1808, i Nord. Univ. Tidskrift 1861, s. 115 o. f.

**) Meijer, s. 90; jfr Vegesack, Sv. arméns fälttåg, s. 108, 124.

***) Ås bref från dessa dagar visa hans oro för Gahns öde, då inga underrättelser ingingo från norra fördelningen.

†) Kapten Norberg tillbakalag med fem kanonslupar ett anfall af en vida öfverlägsen styrka (11 kanonslupar och 15 smärre fartyg), afsedt att oroa svenska arméns venstra flygel. Två af de danska fartygen sjönko, och ett sprang i luften.

††) Till sin hustru skref han den 24/4, 1808: «Hvad vi alla lida, står ej att beskrifva. I går var jag i ett torp, där 16 lågo i en stuga, som icke 10 synas kunna vara uti, på bara golfvet, och ej en smula annat än soldatproviant (för officerarna) att få. De beklaga sig icke, ty de se, att jag de-

fortfarande stod orörlig, för att påskynda dess rörelser. Han sammanträdde d. 26 April i Silbodol med Vegesack, som nu var återställd och återtagit befälet, samt öfverenskom med honom om de närmast förestående rörelserna. För öfrigt fann han tillståndet bedröfligt — allt var »på tok», säger han, på grund af dåliga beräkningar och kommissariatets ömklighet. — Från konungen, som genom en kurir från Armfelt erhöll underrättelse härom, ankommo stränga order till Vegesack att sätta sig i rörelse. *) Omsider de första dagarna i Maj inryckte venstra flygeln i sydligaste delen af Norge; föreningen med högra flygeln utfördes genom en fördelning under öfverste Brändströms betäl, som intog en ställning i närheten af Örjesjön, hvarest högra flygelns tredje brigad fortfarande stod kvar. — Så väl mot denna sistnämnda brigad vid Örjesjön, som mot Vegesacks fördelning, gjordes under de närmaste dagarna anfall från norska sidan: svenska posteringar tillbakadrefvos för tillfället, skott växlades, mindre förluster gjordes å ömse sidor; men svenskarna behöllo dock sina ställningar innanför gränsen, hvarest de förskansade sig. Att rycka fram var omöjligt i anseende till brist på lifsmedel och transporternas svårighet. **)

Bittert klagar Armfelt öfver denna hårda nödvändighet. »På intet sjukhus finnes något slags medikament, skrifver han; de sjuka få varmt vatten. Jag har skrifvit och skickat kurirer, allt utan hjälp . . . Allt hvad jag rapporterar, som icke beha-

lar med dem samma öde«. — I bref till Vegesack skildrar han på följande sätt svårigheterna med lifsmedel (¹⁵/₄): »I ett fattigt och utsvultet land skall jag blott lefva genom transporter från Vesterås och Örebro. Jag skall dö af svält, när de raglande hästar, som släpa maten, äntligen stupa, och islossningen börjar.« I sammanhang härmed uttalar han den åsigt, att venstra flygeln, med Göteborg bakom sig, borde lättare kunna få sina förnödenheter.

*) Armfelts enskilda underdån. promemoria, dat. Karlanda d. 28 April, begär att en ny generalkommissarie skulle nedsändas till venstra flygeln i stället för baron Liljehorn. »som fallit i händerna på bofvar, af hvilka han dependerar.« På samma gång begärde han, att en eskader af skärgårdsflottan under Wirsen skulle ställas till venstra flygelns förfogande. Äfven af landttrupper begärde han förstärkning, uttalande den åsigt, att ett allmänt anfall på Norge dessförutan icke kunde lyckas. »Men, säger han, om de medel, man kan begagna, nu begagnas, tror jag mig om att innan Juni månads slut hafva deciderat frågan på vestra gränsen«. — Konungens skrifvelse till Vegesack finnes tryckt hos Meijer, anf. st., s. 94.

**) Se om dessa skärmytslingar Meijer, s. 96 o. f. Brister och umbäranden gjorde att sjukligheten i armén tilltog. D. ¹⁹/₅ skref Armfelt, att öfver 1,400 man voro sjuka och att antalet tilltog dagligen; soldater rymde för svält. (Till Rosen.)

gar, gömmas eller tages ur rapporterna, hvarigenom publiken anser mig som en couleur de rose-målare.» — Allmogens i gränsprovinserna lidande genom kriget och genom myndigheternas hänsynslöshet, oordningarna och oredligheten hos förvaltningens underordnade redskap väckte hans lifliga harm. »I Liljehorns län (Elfsborgs län), skrifer han, uppköptes i en hast allt hvad bonden hade, och så snart det var gjordt, skrefs gården ut. Då egde den syndaren intet att gifva, men måste för 70 % påökning återköpa af magasinsförvaltaren för att som gård återlemna det. Döm om hvad hat det skall väcka mot kriget, oberäknadt transporter, inqvartering, hästars ruinerande m. m.!»

För att närmare kunna öfvervaka det helas ledning, sedan de båda flyglarnas förening blifvit gjord, tog Armfelt för den närmaste tiden sitt högkvarter i Holmedalen, beläget på svenska sidan, två mil från gränsen midt emot passet vid Örje. Vid underrättelsen om en pågående strid vid norra ändan af Örjesjön d. 5 Maj skyndade Armfelt till stridsplatsen och red tre mil öfver fjällen, hvarvid han lindrigt skadade sig till följd af hästens fall. Han fann striden kort förut slutad och fienden på återtåg, samt vidtog anordningar till ställningens betryggande. Till följd af sitt missöde med hästen kunde han till sin saknad ej vara med om den nya skärmytslingen vid Örjebro två dagar senare, då de svenska förposterna drefvos tillbaka öfver bron, som måste brännas. »Här ligger jag», skrifer han, »som det står i Bellmans visor, utsträckt med min sneda fot och förbannar.» Anfallet hade dock ingen nämnvärd påföljd, och svenskarna besatte åter ställningen.

Den plan, hvarom Armfelt och Vegesack öfverenskommit, gick ut på att iakttaga den strängaste defensiv, till dess »H. M:t yttrat sig öfver vårt behof af mera folk och skärgårdsfartyg»; *) med båda flyglarna borde dock samtidigt företagas en stark rekognoscering, hvarvid man skulle försöka att drifva fienden tillbaka. Någon samverkan mellan högra och venstra flygeln blef dock ej följden af deras förening. Armfelt fick inga underrättelser från Vegesack, och fann sig d. 10 Maj föranlåten att ånyo erinra honom om nödvändigheten att handla gemensamt. Då hade han ej sedan d. 4 Maj haft någon underrättelse från venstra flygeln; ett bref, skrifvet i missnöjd ton några dagar senare (d. 14 Maj), visar ytterligare huru förhållandet mellan de gamla stridskamraterna blifvit allt mer spändt,

*) A. t. Veges. $\frac{1}{5}$, 1808 (Krigsark.).

väsentligen på grund däraf att gränserna för Vegesacks be-
roende af Armfelts befäl ej voro bestämdt utstakade. *) I bref
till konungen annälde Armfelt äfven, att han ej haft under-
rättelser från Vegesack, och beklagade sig enskildt öfver att
denne »med all sin bravur och verkliga talang, är ojämn till
humör, konfys, omöjlig att koncertera en större operations-
plan med». **) Konungens missnöje med Vegesacks overksam-
het visade sig genom befallningen till honom och hans när-
maste man öfverste Bunge att ofördröjligen inställa sig i Stock-
holm. D. 15 Maj lemnade Vegesack befälet och återvände icke
till vestra armén.

En särskild omständighet hade bidragit till att öka miss-
sämjan mellan de båda befälhafvarna. Underrättelse hade in-
gått, att den engelske amiralen Saumarez anländt till Göteborg
och att en engelsk eskader med landstigningstrupper ombord
snart vore att förvänta. Armfelt skyndade att till den en-
gelske amiralen skicka sin öfveradjutant baron K. H. Anckars-
svärd, med uppdrag att fästa hans uppmärksamhet på, att
»stunden vore inne för engelska flottdemonstrationer, descente,
bombardering etc., som normännen ej vore beredda på. ***)
Anckarsvärd medförde äfven åtskilliga kartor och uppgifter rö-
rande de norska hamnarna. Saumarez omfattade lifligt Arm-
felts plan, och Anckarsvärd fick därför befallning att genast
sätta sig i förbindelse med kaptenen vid svenska skärgårds-
flottan Norberg, densamme som kort förut så manligen stridt
vid Svinesund, för att gifva honom del af öfverenskommelsen
med Saumarez.

Under tiden hade emellertid öfverste Gyllensköld, Armfelt
ovetande, fått befäl öfver den svenska eskader, som skulle be-
täcka kusten och skydda venstra flygelns operationer. I Anckars-
svärds uppdrag till Norberg såg nu denne man ett ingrepp i
sina rättigheter; han förklarade, att han och flottiljen ej stode
under Armfelts, utan under Vegesacks befäl. Vegesack sy-
nes hafva delat hans mening; han hade på egen hand upp-

*) «Då vi den 26 April träffades, skref han, sträckte sig vår öfver-
enskommelse och plan ej längre än till att *operera en förening* våra flyglar
emellan och sedermera efter omständigheterna agera, antingen de af fienderna
tillskapades eller af den från England väntade secours. Min general har,
enligt erhållne nådiga ordres direkt, funnit sig föranlåten taga ett annat parti.
Det var i grund häraf, jag begärde dess tankar och uppgaf mina, relativt till
den starka rekognoscering, jag trodde möjlig.»

***) Se Gömdt är icke glömdt. IV: 29 (orätt dateradt 12₃).

****) A. till Anckarsvärd (Eriksb. Arkiv).

gjort en plan för Gyllenskölds samverkan med venstra flygeln. Enligt denna plan borde, sedan de norska trupperna till följd af svenska flottans operationer mot Fredrikssten och Fredriksstad blifvit dragna mot kusten, svenska landtarméns båda flyglar gemensamt framrycka mot den försvagade fienden.*) Order hade redan af Vegesack gifvits åt Gyllensköld, Armfelt ovetande.

Intet afscende fästes sälunda vid beskickningen från högste befälhafvaren. På goda skäl väckte detta Armfelts förtrytelse. Hans vrede vände sig dock mindre mot Vegesack, — »det är icke hans fel, att han anses som independent af mig och blott beroende af H. M:ts order», säger han — utan mot generaladjutanten för armén Tibell, som gjordes ansvarig för konungens handlingar, och mot Gyllensköld. Till Vegesack uttryckte han den förmodan, att »Hr Gyllensköld, van vid hofvet och teaterns**) intriger och trakasserier, önskat införa denna sin lifsirap i våra krigsföretag för att brouillera dessa och brouillera cheferna»***). Då Vegesack återkallades från sitt befäl, skref Armfelt till honom i en sårad ton: »Jag förmodar, att konungen uppkallat min general... för att vara fosterlandet gagnelig i ett viktigare befäl», och nämner sig själf »en gammal och i det närmaste kassabel general, som, ehuru med ganska små pretentioner, lärer efter den nuvarande krigsorganisationen hafva dem för stora, efter han trodde han borde få del utaf hvem som blefve employerad eller skickad till befäl i en armé, som han en chef kommenderar». Han gör därjemte följande nedslagna bekännelse: »Den tid vi varit (nominatift) med hvarandra, har lennat oss ingendera tillfälle att hvarken partielt eller förenade göra något, som kan vara gagneligt för staten.» †)

*) V. till Armf. 1¹/₅ 1808, tr. i «Åtskilligt ur V:s papper», s. 49.

**) Under åren 1799—1813 var Brelin-Gyllensköld andre direktör vid Kongl. teatern.

***) A. t. Vegesack 1⁷/₅ 1808 (Krigsark.). Med dessa och andra bittra uttryck om G. kontrasterar på ett egendomligt sätt den förbindliga tonen i ett Armfelts bref till Gyllensköld några veckor senare, 4¹/₆ 1808 (Ups. Bibl.).

†) A. t. Vegesack 1⁶/₅ 1808 (Krigsark.). Ytterligare förklaringar egde rum mellan de båda generalerna, och det goda förhållandet syntes snart vara återställt. Se A:s bref till V., 2⁴/₅ 1808, tryckt (under orätt datum) i «Åtskilligt ur Vegesacks papper», s. 53, hvarest det säges: «Jag misstror ej den mans tänkesätt, med hvilken jag delat öden och faror och som jag bör anse som min vapenbroder. Den rättvisa, jag gjort åt Edra verkliga militäriska talanger, Er erkända bravur har blott varit en helig pligt, jag uppfyllt.» Och då Vegesack längre fram på sommaren erhöll ett befäl mot Finland, skref Armfelt till honom: «Lycka, ja mycken lycka följe Edra företag! Finlands befrielse blir ämnet för en oförgänglig ärestod.»

Hvarken Armfelts eller Vegesacks plan till samverkan med vare sig den engelska eller svenska eskadern ledde till något resultat. Gyllenskölds hela bedrift inskränkte sig till en misslyckad expedition mot Hvalöarna d. 22 Maj, hvarefter han återkallades till Stockholm och befälet öfvergick till öfverstelöjtnanten Rahmn. *) Kändt är, att engelska flottan och de 10,000 man under general Moore, som den medförde, alldeles intet uträttade, på grund af de misshälligheter, som genast yppade sig mellan konung Gustaf IV Adolf och den engelske befälhafvaren. De slutade med, att den engelska flottan i början af Juli återvände, sedan den sju veckor legat utanför Göteborg, utan att det tillåtits de engelska trupperna att landstiga. **)

Engelska flottans ankomst blef detta oaktadt af afgörande vigt för gängen af det norska fälttåget. Då konungen i midten af Maj erhöll underrättelsen om ankomsten af denna hjälpsändning, uppstod hos honom planen att med dess understöd rikta sitt hufvudanfall mot Seland, och att tillsvidare inställa vestra arméns krigsoperationer mot Norge. Han tog nämligen för afgjort, att engelska flottan för detta ändamål skulle stå till hans förfogande; och redan d. 19 Maj, då Armfelt som bäst hoppades, att den engelska hjälpsändningen skulle underlätta hans framryckande i Norge, utfärdades en generalorder, genom hvilken föreskrefs, att alla offensiva rörelser mot Norge skulle inställas, och armén, »med anledning af fördelaktigt förändrade omständigheter», intaga den »säkraste och fördelaktigaste defensiva ställning». ***) Att konungen efter långa underhandlingar fick bestämdt besked från England, att hjälptrupperna alldeles icke finge användas hvarken mot Seland eller mot Finland, förmädde icke ändra hans beslut. Mot Seland skulle ändock anfallet riktas; till södra armén drogos under sommarens lopp trupper från alla håll, särskildt från vestra armén, och företagen mot Norge afstannade.

Konungens befallning att inställa inryckandet i Norge kom fullkomligt oväntadt för Armfelt och väckte dennes lifliga förtrytelse, huru föga nöjd han än var med utrustningen för fälttåget. Befallningen anlände till högkvarteret Holmedalen d. 25

*) Meijer, s. 100, 101.

***) Se härom Hist. tafla, II: 99 o. f., Meijer, s. 109 o. f., Vegesack, s. 112 o. f.

**) Meijer, s. 124.

Maj; Armfelt ärnade då begifva sig till venstra flygeln, för att söka åstadkomma den omtalta förbindelsen med engelska flottan. *) Sjelf uppgifver han, att den kungliga befallningen träffat honom »såsom ett äkslag». Han hade intet annat val än att genast lyda konungens order och göra anstalter för återtagandet öfver gränsen. Dessförinnan aflät han dock, samma dag som ordena anländt, en skrivelse, hvori han visade oklokheden af att lemna den ställning, som vestra armén intagit under de fem veckor, som fälttåget varit. Den utgjorde den naturliga gränsen, kommunikationerna dit från Sverige vore de beqvämaste, och om offensiven skulle återtagas, vore ställningens återeröfrande förenadt med stora svårigheter. **) Särskildt anmärkte han olämpligheten af att draga trupperna från ställningen vid Lier, hvarifrån Kongsvinger kunde bombarderas, så snart de requirerade mörsarna hunne ankomma.

På dessa föreställningar fästes intet annat afseende, än att det medgafs åt arméns venstra flygel att, då så syntes lämpligt, genom offensiva rörelser i samband med skärgårdsflottan draga fiendens uppmärksamhet från högra flygeln, hvilken borde »intaga den säkraste defensiva ställning till betäckande af eget land. ***) I ett enskildt bref (d. 1 Juni) gaf konungen tillkänna sitt missnöje med Armfelts invändningar. Han förklarade däri vresigt och kategoriskt: »Den rätta tidpunkten att taga Norge är förlorad för det närvarande, ty detta borde hafva skett i slutet af Mars månad och allra sist i början af April. Att svårigheter därvid hafva mött, därom är jag öfvertygad, ty detta land (Sverige) är utmärkt, om ej af annat, åtminstone genom dess svårigheter och hinder i alla företag af vigt, och Finland är motsatsen däraf. †)

*) A. till sin hustru ²¹/₅. Jfr Précis de la campagne, s. 17. De där förekommande uppgifterna om trupprörelserna för ett tillärnadt hufvudanfall mot Momarken bestridas af Meijer, s. 212.

**) A. till konungen ²⁵/₅ 1808. Meijer, s. 124.

***) Hemliga ordres d. 31 Maj 1808.

†) Det heter i samma bref, med anledning af Armfelts klagomål öfver trasslet med Gyllensköld: «Att den vid Strömstad stationerade skärgårdseskadern skulle blifva överksam, enligt Armfelts skrivelse, är mig obegriplig, ty utom det nit, jag bör förvänta skall uppelda hvar och en att göra väl, gifves också en annan driffjäder, som är *krigslydnaden*, och hvaraf högste befälhafvaren öfver vestra armén bör vara mästare, så länge svenska krigsmakten har namn af att vara i ordning. Jag undanber mig således nu och framgent alla slags personliga beskyllningar, som ej kunna bevisas och som endast kasta skuggor, men gifva ingen dager. Det är af gärningarna, man nu mer än någonsin måste bedöma människor, ehuru denna erfarenhet ej är alltid angenäm.» Detta bref synes vara det sista enskilda bref från konungen till Armfelt. Onåden var redan afgjord.

Oförbehållsamt utgöt Armfelt i enskilda bref sin förtrytelse öfver denna förändrade fälttågsplan. Han förklarade återtagat från Lier vara »en onödig infami»*), och skref: »Jag har nu dragit mig tillbaka från Lier, en position, som vi aldrig mer återfå och som hotade hela Norge. Tibell har så velat, och hans vilja lär väl vara i allt till Sveriges och konungens väl. I militäriskt afseende är det en horreur, som hvar soldat lifligen kände. Allt som jag hinner, skall jag krypa tillbaka öfver allt och gifva på det viset fienden mod, under det våra egna decourageras.» Och rörande det tillärnade fälttåget på Seland, som var anledningen till denna förödmjukelse, skref han några dagar senare ironiskt: »Det blir väl på Seland som storverken skola göras, och h. exc. fältmarskalk Toll med sina bägge undergeneraler gifva en oföränderlig glans åt Sveas vapenåra. Men Gud låte ej allt detta gå i putten, och planen att taga Seland slå ut som hundens plan att hugga efter skuggan, han såg i vattnet, då han hade köttstycket i mun! Norge, n. b. södra delen däraf. vore nu vårt, om engelsmännen genast vid sin ankomst koopererat med mig. Men det förbjöds eller autoriserades icke.»**)

Med anledning af den anbefallda förändringen flyttade Armfelt sitt högkvarter från Holmedalen till Venersborg. Under större delen af Juni månad vistades han där och i Strömstad, företrädesvis sysselsatt med förvaltningsgöromål af hvarje-handa slag. Under återstående delen af sommaren förlades högkvarteret till Vestra Ed på Dalsland, en mil från Norges sydligaste gräns. Vestra arméns fördelning i flyglar upphäufdes. Den indelades i stället i sex brigader, alla under Armfelts eget befäl. — Den armé, som efter verkställt återtåg stod längs gränsen på den långa sträckan af 16 mil från Eda skans i Vermland och till Svinesund i Bohuslän, var icke obetydlig. På papperet utgjorde den i slutet af Juni 23,650 man, skärgårdsflottan inberäknad. En stor del däraf bestod dock af oöfvadt och obeväpnadt landtvärn och vargeringsmanskap, och öfver 1,500 man lågo på sjukhusen. Det dröjde icke länge, innan denna armé anseeligt förminskades.***)

Redan de första dagarna af Juni hade de svenska trupperna tagat tillbaka öfver gränsen från alla håll, och den 9 Juni voro alla åter på svenskt område, med undantag af posteringarna vid Præstebakke och Berby i Enningdalen, ett par mil från Strömstad.

*) Till Rosen $\frac{1}{6}$ 1808.

***) A. till sin hustru $\frac{2}{6}$, $\frac{16}{6}$ 1808.

****) Se Meijers detaljerade uppgifter. s. 137 o. f.

Mot den svenska styrkan på dessa ställen, hvilken sammanlagdt uppgick till 1,400 man, skedde natten mellan den 9 och 10 Juni ett anfall från norska sidan, som medförde ett nederlag för svenskarna. Det företogs från två håll, hvarigenom den större afdelningen vid Berby under majoren G. Adlersparre hindrades att lemna undsättning åt de 400 man under öfverstelöjtnant Knorring, som stodo vid Præstebakke. Adlersparre, nyss anländ till platsen, kände ej heller tillräckligt de lokala förhållandena för att verksamt kunna uppträda till Knorrings hjälp. Följden blef att den sistnämndes trupp, anfallen af en vida öfverlägsen styrka, nödgades sträcka gevär och kapitulerade vid Præstebakke kyrka. Befälhafvaren förleddes därtill äfven genom en krigslist af en norsk officer, löjtnant v. Spörck. Denne uppgaf — på hedersord — att vägen från Præstebakke vore spärrad af en vida öfverlägsen styrka, hvarför Knorring på god tro ansåg sig vara omringad. *)

Förlusten af de 400 man, som föllo och tillfångatogs vid Præstebakke, var den största motgång, som svenskarna ledo i detta krig. Fiendens seger blef dock utan vidare påföljd. I stället för att fortsätta anfallet mot det närbelägna Berby, föreslog den norske befälhafvaren ett stillestånd med fyra timmars uppsägelse för att bortskaffa döda och sårade, något som Adlersparre skyndade att bevilja. Han begagnade stilleståndet att samläsa förstärkningar, uppsade det natten till den 14 Juni, och samma dag återtog Præstebakke utan svårighet från den nu underlägsna norska posteringen. Det utrymdes dock änyo efter fem dagar, ej på grund af fientligt anfall, men därför att de

**) Se om striden vid Præstebakke Armfelts bref till Adlersparre, tr. i dennes Hist. Handl., II: 177 o. f.; Meijer, anf. st., s. 128; Aall, s. 150; Ræder, II: 523 o. f. Denne sistnämnde tager Spörcks beteende i försvar såsom en loflig krigslist. På svenska sidan väckte det stor harm, icke minst hos Armfelt, som ansåg, att man af en officer, äfven en fientlig, hade rätt att vänta, att hedersord ej skulle missbrukas. Han omförmälde händelsen på generalorderna och protesterade hos danske befälhafvaren: «La guerre permet les ruses, skref han, elle ne permet pas d'engager personnellement sa parole d'honneur pour une chose qui n'est pas vraie.» (Norske Saml. II: 195.) Med Knorring var Armfelt mycket missnöjd: «han skref sin rapport som en äkta fanfaron från Fredrikshall, där han var fångene.» — «Knorringen lærer legat i barnsäng, efter han lät taga sig i kyrkan», sades det i Armfelts omgifning (A. till sin hustru 16/6). Han ställdes inför krigsrätt och dömdes för bristande omtanke och försigtighet till sex månaders suspension samt ersättande af två förlorade bergkanoner. Klagomål anfördes i högsta domstolen, och genom dess utslag (12/1, 1810) lindrades straffet till två månaders suspension. Handlingarna i målet blefvo särskildt tryckta (Skara 1810).

där samlade trupperna erhöilo order från Stockholm att marschera till Skåne.

Efter striderna vid Præstebakke afstannade i själfva verket krigsrörelserna å ömse sidor. Det var ej längre ett fälttåg, endast en gränsbevakning, under hvilken man ömsesidigt sökte oroa hvarandra. Smärre rekognosceringar, skärmytslingar och skottväxlingar föreföllo visserligen oupphörligt, men utan synnerlig betydelse. Majoren, sedermera öfverstelöjtnanten Georg Adlersparre, som kort före missödet vid Præstebakke såsom Armfelts öfveradjutant ankommit till armén, blef från denna tid en af dess verksamaste officerare. På hans förslag inrättades under sommaren en flygande kår under K. H. Anckarswärds befäl, hvilken visade sig vara af mycket gagn för skyddandet af gränsen mot Vermland. *) Med Adlersparre underhöll Armfelt under denna tid en liflig brefväxling, upplysande för tilldragelserna vid vestra armén under sommarmånaderna 1808. **)

Under tiden »bortplockades», enligt Armfelts ord, den ena efter den andra af vestra arméns fördelningar och ersattes med öofvade och obevärade landtvärnsbataljoner, som »sågo ut som tiggare» — allt till generalens lifliga harm. Någon gång hände, att order om dessa truppflyttningar gåfvos utan att öfverbefälhafvaren därom på förhand underrättades. Artilleriets befälhafvare Helvig tillät sig dylika åtgärder, hvilka med full rätt framkallade lifliga protester. Armfelt skrifver med anledning häraf: »Jag har skrifvit horreurer öfver den façon att gifva sådana ordres å l'insu af den som kommenderar; och jag påstår, att blott i Sverige och ur Vatikanens militärkansli sådana ordres kunna imagineras.» ***)

Föreställningarna till konungen blefvo utan verkan. Mera gehör hade Armfelt hos hertig Karl, sedan denne efter konung-

*) «Flygande kåren borde ha vingar, efter den ej har skor», skref Armfelt vid tanken på dess dåliga beklädnad.

**) Tryckt i Adlersparres Handl. rör. Sv. historia, II: 175 o. f. Originalen finnas i Lunds universitetsbibliotek. Vid tryckningen äro åtskilliga mindre uteslutningar gjorda och i allmänhet föga noggrannhet iakttagen.

***) Till Adlersp. $\frac{3}{4}$, anf. st., s. 187. Adlersparres bref gingo i samma ton. Ett utdrag må anföras, visande de bekymmersamma förhållandena ($\frac{14}{8}$): «Jag fruktar, skrifver biribisparre, att ej mindre än revolutions-mesurer erfordras för att förskaffa vårt fattiga och nakna folk något på kroppen, som förtjente kallas kläder. . . . Likaså torde starka mesurer erfordras, om en verklig reda skall blifva i sjukhusdetaljen. Ekonomidirektören i Karlstad är ifrån morgon till morgon biribisparre och har varit nästan öfvertygad falskmyntare; förste läkaren på stället måste alltid hemtas från spelhuset och roar sig med att prygla sjuka soldater. — Den medicinska styrelsen liknar något ka tolska kyrkan och svenska artilleriet därutinnan, att den utgör status in staut.»

ens afresa till Finland i Juli 1808 öfvertagit befälet öfver svenska krigsmakten. *) Hertigen gaf Armfelt rätt i sina anmärkningar, behjärtade de behof, han skildrat i sina många bref och promemorior, och förordade dem hos konungen. »Men», skref han (den 25/7), »min goda vilja är förlamad genom konungens befallning att ej företaga någon förändring i den sakernas ordning, som redan är bestämd.» För öfrigt voro hertigens bref hållna i den mest vänskapliga ton. I tvistefrågor med krigsförvaltningen ställde han sig på Armfelts sida. »Såsom hederlig och ärlig karl» borde Armfelt »mocquera sig öfver» sina motståndares »låga och nesliga menéer», skref han, samt uppmanade honom att ej se framtiden i så mörka färger. **)

Denna sistnämnda förmaning var i själfva verket väl behöflig. Armfelts enskilda meddelanden under sommaren 1808 andas en ytterlig nedslagenhet. Han ansåg — och med skäl — fälttåget misslyckadt och sina trupper till spillo gifna; han visste, att han sjelf skulle göras ansvarig för många missöden, hvilka han ej kunnat hindra. I ett bref till sin hustru (den 7 Juli) ger han följande sammanträngda skildring af fälttågets gång. »Först börjas campagnen utan allt; men vårt mod och lust att göra väl öfvervinna alla hinder, t. o. m. naturens och klimatets. Vi hafva bergsryggarna och vattendragen inne och vänta blott på att få mera folk för att begagna sådana fördelar. I detsamma komma engelsmännen. En demonstration på kusten af dem ger mig luft; ett försök till landstigning ger mig segern. Men hvad händer! Jag får order att gå inom gränsen, och engelsmännen den att icke befatta sig med Norge. Frukten häraf blir, att danskarna, som ej mer frukta för sina kuster, kunna samla sig med styrka; och då de göra det, passar man på att taga ifrån mig 4,000 man reguliera trupper och 15 kanoner. Framställer historien många sådana händelser af gemen och låg intrig?» — I ett annat bref heter det: »Om Gud hjälper mig ur denna olycka och fördömmelse, kan intet på jorden förmå mig att tjena under denna herrens spira. Hellre tigga mitt bröd. Ack, om de ville blifva så

*) Hos hertigen klagade Armfelt oförbehållsamt öfver krigsledningen i Stockholm. Man hade bundit hans händer, hindrat fyllandet af de nödvändigaste behof, delat och åter underafdelat hans auktoritet. Han hade fått utstå «un martyre continuel genom ett förkrossande antal ordres, i hvilka på 50 miles afstånd inga minutuösa föreskrifter glömmas, alldeles som om armén utgjorde en bataljon eller en garnison». — Sitt förtroende för hertigen uttryckte han med orden: «Je ne sais à quel saint me vouer, si non à St Charles». (A. t. hert. 1/3 1808, K. Bibl.).

**) Hert. Karl till Armfelt 25/7; A. till hertigen 8/4 1808 (K. Bibl.).

missnöjda med mig, så de kallade mig härifrån! — I dag afgå lifgrenadiererna, utan att jag har något som replacerar dem; alla mina bönder hafva hvarken gevär eller patronkök, och hafva således ej skjutit ett skott. Vackra pojkar att nyttja mot en fiende!»

Med dystra tankar såg han ej blott vestra arméns framtid utan ock fosterlandets. Han skönjde »symptomer till upplösning»: — »från Stockholm alla de mest olyckliga upptåg och order; i armén och landet missnöje och förtviflan, samt bland alla väl tänkande medborgare en nedslagenhet, som liknar en moralisk död.» — Men han säger därjämte: »Så länge skyldigheter existera, så skola de uppfyllas, åtminstone där jag för befäl. Mina bondgubbar skulle allt blifva bra, om jag hade officerare.» *)

* * *

Krigsföretagen voro i det närmaste slut; men kriget varade. Från denna tid, ända till dess freden med Danmark slöts halftannat år senare, var det underhandlingar, hemliga och officiella, mera än krigiska operationer, som sysselsatte befälhafvarna på ömse sidor. Armfelt började dessa underhandlingar med prinsen af Augustenburg; af hans efterträdare i befälet gafs åt dem en vändning, på hvilken han från början icke torde hafva haft någon tanke.

Förgäfves hade icke Armfelt gått i Gustaf III:s skola; och tanken på att begagna det missnöje, som antogs råda i Norge, såsom medel vid dess påtänkta införlifvande med Sverige, var sedan gammalt hemmastadd hos honom. Själf hade han, såsom vi sett, å konung Gustafs vägnar 18 år förut trädt i förbindelse med de norska frihetsmännen, **) utan att den öfverläggning, som då egde rum vid norska gränsen, ledde till något resultat.

*) Ur Armfelts bref till sin hustru ^{20/6}, ^{23/6}, ^{7/7} 1808. Särskildt djupt gick honom till sinnes den tappra unge Oxenstjernas fall den 29 Juni vid Svinesund under en obetydlig skottväxling. Han tyckte sig i denne ovanlige yngling, som redan gifvit så vackra prof på mandom, hafva mistat en kär son: «större förlust kunde vi ej göra»; han «ville gärna följa honom i grafven» (Till grefvinnan A. ^{30/6}, till grefve J. G. Oxenstjerna ^{3/7} 1808; jfr ofvan s. 129). — Vid underrättelsen att grefve Claes Ekeblad, en af veteranerna från Gustaf III:s hof, vid samma tid aflidit, utbrister Armfelt: «Han har lemnat Sverige, innan det lemnat honom! Han är icke så olycklig.» (^{30/6}). — «Il n'y a que la manière de périr, dont on a encore le choix, et j'y songe», säger han.

**) Se detta arbete, I: 285.

Såsom ett redskap vid dessa hemliga förhåfvanden hade då användts den politiske äfventyraren Ingman-Manderfeldt, som antogs vara nära bekant med förhållandena i Norge och som städse var beredd att uppträda, där det gällde att fiska i grumligt vatten. Hvarken Armfelt eller hans konung hade förtroende för denne »fourbe fourbissime», såsom Gustaf III nämnde honom; men de ansågo honom användbar och ville draga nytta af hans ärelystnad.

Knappast hade kriget mot Norge börjat 1808, innan Manderfeldt åter uppträdde på skådebanan. Sedan många år dansk undersåte och sedan gammalt i förbindelse med danske statsministern Bernstorff, var han nu färdig att tjena tvenne stridande herrar. Han uppgifver själf i brev till Bernstorff, *) att Armfelt, strax sedan han emottagit befälet mot Norge, tillkallat honom, för att »draga nytta af hans råd». Manderfeldt skulle då, enligt sin egen uppgift, snart hafva öfvertygat Armfelt om olämpligheten af ett infall i Norge; konungen — »som ej tager reson» — ville visserligen icke gå in härpå, men erbjöd honom i stället att blifva — generalkrigskommissarie! Manderfeldt hade dock afböjt detta anbud, därför att »heligare pligter» fäste honom vid Danmark, och han ej ville tjena under »den lille, högst ömkansvärde konungen af Sverige».

Ett brev från Gustaf IV Adolf till Armfelt kastar en bjärt belysning öfver dessa Manderfeldtska uppgifter. Det enda sanna i dem var, att han till Armfelt öfverlemnade en uppsats, som skildrade svårigheten af ett infall i Norge, hvilken denne tillställt konungen. **) Men i stället att följa sin »heliga pligt» mot ko-

*) Tryckt i Norske Samlinger, II: 193.

**) Denna uppsats finnes bland Armfelts papper, dat. 9/4 1808. Däri skildras i hjärta färger fälttågets faror och mödor; landets eröfring vore omöjlig utan medverkan af en engelsk flotta; prinsen af Augustenburg vore »une tête rusée, remplie de connoissances». Likväl skulle norrmännen möjligen kunna vinnas för Sverige utan blodsutgjutelse genom att, under Englands garanti, erbjuda dem en fri författning. Manderfeldt afböjer i samma uppsats Armfelts förslag att följa med till Norge, hvilket han ansåg vara »un voyage terrible», uttryckligen därför att han ej ville gå miste om sina inkomster från Danmark. — Han har äfven uppsatt en vidlyftig proklamation, hvars egenhändiga utkast finnes bland Armfelts papper, både på svenska och danska. Däri försäkras visserligen, att svenskarna ingalunda ville förleda till otrohet mot den lagliga regeringen — »denne krigsmaade, uhört bland Nordens folk, bruges blot af Russer och Tartarer (!) —; men skildras äfven de fördelar som skulle följa, om Sverige behölle segern: intet ok skulle då trycka det fria norska folket, dess privilegier utvidgas, egna ämbetsmän, själfbeskattningsrätt erhållas o. s. v. — I svenska krigsarkivet bevaras en hemlig rapport af C. Löwenhjelm, dat. Karlstad 27/3 1808, om stämningen i Norge

nungen af Danmark, tillrådde Manderfeldt på samma gång att förleda dennes norska undersåtar till affall! Gustaf IV Adolf skrifver: »Jag återsänder Manderfeldts mémoire, som kan vara väl grundad, i anseende till hvad man däri nämner om Norges försvarsanstalter och svårigheten af anfallet mot detta land. Men i anseende till det politiska, vill jag ej fullkomligt instämma i dess gjorda betraktelser, ty den utgifna proklamationen *) synes mig innefatta allt hvad som fordras; och att gå längre blifver alltid ett sätt att förföra från pligter och skyldigheter, hvilket är en obehaglig utväg och som af erfarenhet blifvit ännu mera afskyvärd. Jag kan ej heller tillåta Manderfeldt att göra tjänst vid armén, emedan dess person ej är så väl känd som därtill fordras.»

Gränskriget hade icke varat länge, innan Armfelt — om han än hyst mindre samvetsbetänkligheter än konungen mot användandet af de antydda medlen — måste finna, att det skulle hafva varit fruktlöst. Norges folk var sin danska regering troget; med sällsynt endrägt väpnade det sig till sitt lands försvar, och med jubel helsade det de framgångar, som redan i krigets början visade, att Norges eröfring icke var en så lätt uppgift. I sina bref har Armfelt ofta meddelat sin erfarenhet om stämningen i landet, hvilken alldeles icke var gynnsam för uppbyggingsförsök. »Norrbaggen är sin regering oändligt tillgifven», skrifver han, hvilket enligt hans äsigt berodde på »dess omtanke och visa anstalter». »Norge, om det conquêterades, blefve oss ett helvete. Folket därstädes detesterar oss, eller rättare sagdt, våra tullförfattningar; qväfvandet af industrien m. m., som hos oss är statssystem, skrämmer dem till döds.» Han erfor till sitt stora bekymmer, att den norska allmogen »ej stod att beqväma att låta bruka sig som spioner, ej en gång att gifva rätt upplysning om en väg eller något, som till landets kändedom hörer.» **)

hvärest tillstyrkes utfärdande af en proklamation i samma syfte. Brukspatron Wærn på Billingsfors, uppfödd i Norge och beslätad med familjen Anker, hade ingifvit säkra förhoppningar om framgången af en dylik proklamation.

*) Se ofvan, s. 135.

***) Armfelt till sin hustru ^{12/3}, ^{29/5}, t. Tornérhjem, se Gömdt är icke glömdt, IV; 27. — Före den sista striden vid Præstebakke inträffade, att en bondqvianna satte sig upp på en häst, som hon ryckt från en gosse, och red åstad i sporrsträck för att underrätta danskarna om svenskarnas anmarsch. Det löjliga i detta uppträde — för öfrigt omtaladt i de flesta norska berättelser om kriget — anslog Armfelts fantasi, och han skämtade ofta i sina bref från denna tid om lämpligheten af att inrätta ett «fruntimmerslandtvärn». Hans adjutant Aug. Anckarsvärd, hvars artistiska anlag sedermera förde ho-

Också synas snart nog dessa tankar hafva blifvit uppgifna. I stället önskade Armfelt, sedan svenska armén återgått öfver gränsen, och sedan han insåg, att föga ära eller fördel vore att vinna af kriget, att ett vapenstillestånd mellan befälhafvarna måtte kunna afslutas, hvaraf en fred kunde blifva följden. I män som hans trupper drogos till Skåne, blefvo hans önsknigar i detta afseende, naturligt nog, allt lifligare.

Då uppträder Manderfeldt ånyo. Den 15 Juni inställde han sig i prinsens af Augustenburg högquarter Hafslund, mottogs såsom parlamentär, skickad af den svenske generalen, och sade sig hafva dennes uppdrag att höra sig för om möjligheten af att afsluta ett stillestånd. Ögonblicket var ogynnsamt, ty samtidigt ingick underrättelsen, att svenskarna uppsagt den vapenhvila, som ingåtts efter den första träffningen vid Præstebakke, och återtagit denna ställning. Den danske öfverbefälhafvarens stämning var med anledning häraf högst irriterad, och hans svar blef afvisande, under föregifvande att frågan om stillestånd måste hänskjutas till danska regeringen. Manderfeldt skref då från danska högquarteret ett bref till grefve Bernstorff, i hvilket han i starka färger skildrade missnöjet i Sverige och uppgaf, att nationen vore beredd att störta den förryckte konungen från hans tron. Armfelt önskade lifligt freden, hette det; han vore beredd att vägra all samverkan med engelska flottan för det anfall på södra Norge, hvilket den engelske amiralen, enligt nyss ingångna underrättelser, hade i sigte. Genom sitt inflytande på Armfelt och genom dennes fullständiga förtroende till honom, vore Manderfeldt i stånd att visa sin obrottsliga trohet mot konungen af Danmark — »som också är min konung», tillägger han.

Prinsen af Augustenburg satte på goda grunder föga lit till den tvetydige underhandlaren. Det är möjligt, t. o. m. sannolikt, att Armfelt varit medveten om denna resa till det danska högquarteret — bland hans papper förekommer dock intet, som ger stöd åt detta antagande —; men med fullständig visshet kan antagas, att den väfnad af kögner, som Manderfeldts

nom till befattningen af öfverintendent, hade ritat och öfversänt en karikatyr, föreställande denna amazon till häst, med den satiriska anmärkning, att «den norska kättingens exempel vore så stort och patriotiskt, att visst ej någon grefvinna kan neka att följa det, helst då dess tjenstgöring blefve under min nådige generals befäl». — Armfelt ansåg skämtsamt, att denna «primaplan till ett qvinnfolks-landtvärn borde exequeras en grande». (A. till Adlerparre, anf. st. s. 185.) Han anade väl icke, att krigets danske historieskrifvare skulle fatta detta skämt såsom fullaste allvar (se Ræder, anf. st., III: 28) och anföra Blendas exempel såsom bevis, att de svenska qvinnorna «i fysisk styrka och energisk vilja knappast stå tillbaka för männen!»

bref innehåller, och hvaraf vi redan meddelat prof, väsentligen upprunnit i dennes egen hjärna. Armfelt kände honom för väl för att medgifva honom något inflytande på sina planer. Något företag mot Norges sydkust var icke längre att vänta af engelska flottan, och om Armfelt kunde det icke förmodas, att han vid en sådan händelse skulle hafva vägrat sin samverkan. Säkertligen voro antydningarna, att han ej vore främmande för tanken på en våldsamt tronhvälfning i Sverige, lika så ogrundade. Af sitt missnöje med konungen och krigets ledning gjorde väl Armfelt ingen hemlighet; men om han hyst revolutionsplaner, kunde han allra minst göra en så tvetydig person som Manderfeldt till sin förtroene.

Några dagar efter Manderfeldts besök i det danska högkvarteret anlände dit ett bref från Armfelt, skrivet från Strömstad den 19 Juni. Han klagade däri, dels öfver att från dansk sida borttagits några obehäradade svenska fiskarbåtar, dels öfver den ofvannämnde danske officeren v. Spörcks krigslist vid Præstebakke den 10 Juni, hvilken han ansåg ovärdig en officer. Önskan om stillestånd antyddes endast genom en erinran — i sammanhang med frågan om Spörcks förhållande — om önskvärdheten att undvika allt, som kunde föranleda bitterhet mellan de båda folken, innan en fred blefve afslutad, så att minnet af kriget kunde utplånas. *) Prinsen svarade genast med att söka förklara Spörcks beteende, framställde motklagomål öfver att svenskarna brutit stilleståndet genom anfallet på Præstebakke, samt besvärade sig öfver, att det skjutits på obehäradade fiskare och andra personer vid Svinesund. Han instämde i Armfelts önskan att förebygga bitterhetens ökande och återopade Manderfeldts yttranden, i hvilka han såg Armfelts benägenhet att undanrödja alla missförstånd. Brevet var ej ohöfligt till formen, men hållet i en snäf och tillrättavisande ton.

Likväl fann äfven den norske befälhafvaren, att ett stillestånd skulle vara fördelaktigt, och sökte, enligt sin rapport till konungen, **) att »tillsvidare och på några dagar förekomma fientligheter». För att förvissa sig härom, afsände han efter några dagar, den 24 Juni, sin adjutant ryttmästaren Darre till Armfelts högkvarter med ett bref, i hvilket de borttagna svenska fiskar-

*) En del af detta bref finnes tryckt i Norske Saml., II: 194; återstoden har icke varit utg. tillgänglig. Prinsens af Augustenburg svar finnes äfven tryckt därsammastädes.

**) Tr. i Norske Saml., II: 191.

båtarna synas hafva tjenat till förevändning för begärandet af ett samtal. *)

Darres beskickning ledde ej till afslutandet af något stillestånd, men uppfattades å svensk sida såsom ett anbud därom och återopades såsom sådant under följande underhandlingar. Darre ledde talet på Manderfeldts yttranden, hvilka Armfelt dock under samtalets gång hvarken bestyrkte eller jäfvade; **) han erinrade, att prinsen af Augustenburg med anledning af hvad som förefallit under de senaste dagarna inställt alla fientligheter. Armfelt förklarade då sin önskan om ett formligt stillestånd med 24 timmars uppsägelse; och Darre betygade, att hans herre äfven vore angelägen att se krigets olyckor upphöra, men att han ansåge, att innan ett stillestånd kunde avslutas, man från norsk sida måste hafva säkerhet för att de trupper, som drogos från norska gränsen, ej användes på annat sätt mot Danmark, vare sig i förening med engelska flottan mot Seland, eller mot Ryssland. Armfelt svarade undvikande, att hans styrka vore så svag, att den ej tålte förminskas, om stilleståndet afslötes med så kort uppsägelse som 24 timmar; det vore endast öfverflödigt artilleri, som bortgått af brist på furage för hästarna; från engelska flottan vore intet att befara, och Armfelt ville ej längre föra sitt befäl, om den engelske generalens förslag att landstiga vid Göteborg och därifrån tåga mot Norge ginge i fullbordan. Hela den engelska expeditionen vore honom ett mörker, som han ej kunde förstå. Då Darre, tydligen med kännedom om Manderfeldts antydningar om ett förestående tronskifte i Sverige, yttrade, att hans befälhafvare säkerligen ej skulle göra svårigheter mot fientligheternas inställande, om en sådan öfverenskomelse »stode i förbindelse med åtgärder, som kunde åstadkomma en förändring i Sveriges politiska system» — erhöll han intet svar, hvilket synes hafva varit en missträkning. Vid sammankomstens slut förklarade Armfelt, att han ville från sin sida göra allt möjligt för att lindra krigets olyckor, men tillade att, om han nöd-

*) Befvet finnes ej bland Armfelts papper, ej heller finnes det omnämndt i prinsens af Augustenburg brevväxling från denna tid (tr. i Norske Samlinger), lika litet som Darres beskickning. En utförlig redogörelse för denna sistnämnda af Darre själf finnes däremot tryckt i samma verk, II: 461 o. f.

**) Öfverhufvud ignorerade man i det svenska högqvarteret Manderfeldt och hans besök. Darres ledsagare, Armfelts adjutant Anckarsvärd, visste om honom endast, att han uppehöll sig i Venersborg, och uttryckte den förmodan, att han rest till norska högqvarteret å sina egna vägnar. (Darres berättelse, anf. st., s. 469.)

gades låta sina trupper strida mot de norska trupperna, så vore detta i enlighet med hans pligt. *)

Så slutade denna underhandling; och intet stillestånd hindrade fortsättandet af de små skärmytslingar längs gränsen, hvar till kriget fortfarande förblef inskränkt. Allt större luckor uppstodo i vestra armén, och dess befälhafvare framställde ifrigt hos konungen önskvärdheten af ett stillestånds avslutande. Konungen insåg själf dess nödvändighet och var t. o. m. betänkt på att, för vinnande af ett längre stillestånd, afsända envoyén Brinkman såsom enskild underhandlare. Beslutet ändrades dock, och i stället skickades från Åland den 13 Juli en kurir till Armfelt med uppdrag att föreslå ett stillestånd på 14 dagar. **)

Omsider »den 22 Juli om aftonen, berättar Armfelt, ***) kom en order från Kongl. Maj:t att adressera mig å hans vägnar till prinsen af Augustenburg, för att proponera stillestånd med sådana villkor, som förutsatte afslag, om ock de sex bataljonerna, som gå bort, skulle blifva kvar. Den öfvertygelsen, som aldrig öfvergifver vårt kabinet, att dess préponderance i makt och geni är omöjlig att motstå, är som salig kungens i Danmark opinion om sin stångpiska, i hvars längd han ansåg största delen af sin värdighet existera». Armfelt skyndade emellertid att utföra befallningen och begärde i ett bref till norske befälhafvaren företräde för sin stabschef, öfversten baron Posse. I detta bref †) uttryckte han den förhoppning, att den förändrade politiska ställningen på fastlandet snart skulle kunna återställa freden i Nor-

*) Armfelt hade personligen ett angenämt intryck af Darre, som han fann vara »un homme comme il faut». (A. till sin hustru 27/6.) Enligt Ræder (anf. st. II: 543) skulle prinsen af Augustenburg i bref till Fredrik VI den 25 Juni ha uppgifvit, att han själf såsom parlamentär begifvit sig till Armfelt och haft detta samtal. Uppgiften måste vara oriktig. I samma bref skulle han hafva uttryckt den förmodan, att det hela vore »ett knep af general Armfelt». Konungen af Danmark delade denna misstro och befalle sin general att hänvisa Armfelt och »hans parlamentär Manderfeldt» till honom själf: »ingen af dem är att tro» — Jfr. Forchhammer, Christian August, prins af Augustenburg (i Dansk Maanedsskrift 1868. Bd. I. 26). Vilsledd af åtskilliga svenska författares påståenden, antager förf. till denna förtjenstfulla afhandling såsom sannolikt, att Armfelt inledt denna underhandling på grund af hemliga planer till en regementsförändring i Sverige. Hade detta varit fallet, så hade han väl ej undvikit begagna det tillfälle till öfverenskommelse för denna eventualitet, som under samtalets gång i tydlig afsigt erbjöds af den danske underhandlaren.

***) Wetterstedt t. Ehrenheim 13/7 (K. Bibl.).

***) Bref till Adlersparre. anf. st., s. 216. Ett par bref från Armfelt till Posse i samma ämne finnas i Krigsarkivet.

†) Tryckt hos Schinkel, IV: 459. och i Norske Saml., II: 214.

den; Posse vore bemyndigad att framlägga fakta och förslag, som kunde vara af vigt.

Posses samtal egde rum den 28 Juli. Det har ansetts vara af särskildt intresse, såsom innebärande första uppslaget till prinsens af Augustenburg bekantskap med Posse, hvilken sedan blef en af de ifrigaste befrämjarna af hans val till svensk tronföljare. En utförlig redogörelse lemnades i rapport från prinsen till hans konung och finnes tryckt bland dessas brevväxling; *) en annan, hittills okänd, lemnades af Posse i bref till Armfelt. I det hela taget äro dessa skildringar öfverensstämmande, ehuru färgläggningen af naturliga skäl är olika. **) Vi följa här Posses bref till Armfelt.

Prinsen mottog den svenske underhandlaren förbindligt, och denne framställde genast sitt ärende. Vapenstillestånd på fjorton dagar föreslogs; under denna tid skulle inga trupper dragas från Norge, hvarken till Skåne eller mot Ryssland. Prinsen visade förvåning öfver att Posses meddelanden ej vore af mera omfattande art; han hade med anledning af Armfelts bref väntat »att få höra generalens projekter och idéer relativt till den politiska ställningen». Posse svarade, att han ej hade något annat förslag att göra än rörande stilleståndet; de politiska nyheterna vore allmänt kända: insurrektionen i Spanien, missnöjet i Ryssland med franska alliansen, ökandet af Englands sjömak — allt tydde på fredliga utsigter. General Armfelt vore framför allt militär; af politiken kände han ej mera än hvad förmodligen prinsen redan visste. Då denne förklarar, att han ej väntat blott lösa suppositioner, och att han ej egde rätt att utan sin konungs hörande sluta stillestånd, erinrade Posse, att prinsen själf på vissa villkor (genom Darres beskickning) erbjudit stillestånd: dessa villkor antogos nu från svensk sida, för att under skördetiden bereda lindring åt innevånarna på ömse sidor om gränsen. Då saken nu syntes möta svårigheter, förklarade Posse i en stött ton sin afsigt att genast resa. Prinsen ändrade då sin hållning; han väckte själf förslag att genom Sverige sända en kurir till Köpenhamn med förfrågan hos danska regeringen. Under den tid af 8 à 9 dagar, som behöfdes för dennes resa fram och tillbaka, kunde vapnen hvila. Han föreslog äfven, att Armfelt direkt skulle

*) Norske Saml., II: 209.

**) Efter Posses muntliga meddelanden finnes ytterligare en berättelse om samtalet införd hos Schinkel, IV: 289. Af Posses bref framgår ingalunda, att detta haft den förtroliga karakter, som där uppgifves efter hans muntliga meddelanden. Öfverhufvud synes detta möte ingalunda hafva förebådat något personligt närmande.

vända sig till danska regeringen i stilleståndsfrågan, hvarvid Posse invände, att underhandlingar väl kunde ega rum mellan två armébefälhafvare, men svärligen mellan ett kabinett och en general. För öfrigt gjorde Posse, med afseende på prinsens förslag, den befogade invändningen att, om vapnen kunde hvila under de 8 à 9 dagar, som behöfdes, innan svar hunne anlända från Köpenhamn, så kunde ett stillestånd på 14 dagar lika gärna beviljas från början.

Sedan prins Kristian August lofvat att följande dag skriftligen besvara Armfelts bref — han väntade, enligt egen uppgift, samma dag bref från danska regeringen, hvilkas innehåll han ville känna — rörde sig samtalet kring allmänna ämnen, Europas politiska ställning och krigens gång. Prinsen, uppenbarligen ännu påverkad af Manderfeldts utlätelser, fann lämpligt att fråga, om det icke vore emot svenska nationens önskan att föra krig mot Danmark. Han fick till svar, att nationen alltid älskar freden; hvad armén vidkommer, gör den inga reflexioner i den vägen, utan tänker endast på sin pligt; man hade med stor förvåning mottagit danska krigsförklaringen.*)

Det skriftliga svar, som följande dagen lemnades, och med hvilket Posse afreste d. 29 Juli, var långt ifrån efter önskan.**) Prinsen af Augustenburg uttryckte däri sin förvåning öfver att den svenske underhandlaren ej haft någon kännedom om de »fakta», som i Armfelts bref omförmäls såsom inverkan på den allmänna ställningen. Han hade hoppats, hette det, att Sverige omsider skulle hafva insett sitt verkliga intresse och ändrat sitt system, så mycket mer som det vore öfvergifvet af sin trolösa bundsförvandt, England. Kriget vore icke börjad af Danmark och ej heller önskad af svenska nationen. Han vore icke befogad att ingå på något stillestånd och tviflade på, att hans konung, om frågan hänskötes till honom, vore därtill benägen — »så länge som konungen af Sverige ej inser hvad hans eget intresse kräfver».

*) Jfr prinsens bref, anf. st. Däri omnämnes icke den tillrättavisning, som låg i Posses sistnämnda yttrande, men lemnas i stället en lång redogörelse för prinsens försvar för Danmarks krigsförklaring samt tillägges, att därpå följde «des ouvertures sincères, qui n'étaient pas à l'avantage d'une certaine haute personne» — naturligtvis Gustaf IV Adolf. Någon antydning om denna del af samtalet förekommer däremot icke i Posses rapport, men omnämnes hos Schinkel (anf. st., s. 289).

**) Tryckt i Norske Samlinger, II: 218. Äfven den danske författaren Forchammer, anf. st., s. 27, finner detta bref »spydigt».

Armfelt fann detta bref »oanständigt» och mottog det med liflig förtrytelse. *) Han ansåg det vägrande svaret förebåda ett anfall och gjorde sig beredd att mottaga det. »Nu gäller det att passa upp», skref han till Posse, sedan han erfarit att underhandlingen misslyckats; »icke mot stora företag — dessa äro icke att förvänta — men andra knep och posteringars enlevement, m. m.» **) Till konungen — han vistades då på Åland — afsändes genast en kurir med underrättelse om utgången; men Armfelt, som kände monarkens lynne, ansåg ej rådligt att bifoga prinsens af Augustenburg bref, för att ej öka hans irritation. Detta synes emellertid hafva väckt konungens misstanke, och han infortrade genast genom hertig Karl originalbrevet. De afgingo naturligtvis strax med kurir: Armfelt förutsåg, att »Sa Majesté en aura beaucoup d'humeur.» ***) Angelägen som konungen var om utverkandet af stillestånd, befallte han dock på samma gång Armfelt att tillkännagifva, att förslaget att sända en dansk kurir genom Sverige till Köpenhamn ej mötte hinder. Genom Posse afsändes ett sådant meddelande till prinsens adjutant Mejländer, men denne svarade, att någon kurir ej kunde att afgå. †)

Underhandlingen hade sålunda misslyckats. På krigets gång hade detta intet inflytande, ty ett stillestånd fortfor att faktiskt ega rum, ehuru man å svensk sida med bekymmer syntes vänta ett fientligt anfall. Armfelt skref under dessa dagar till sin hustru: »Jag kan ej nu lemna befålet: i farans stund och då allt går på tok, är min post på brädden af fo-

*) Se A:s bref till Adlersparre, anf. st., s. 222. Han tänkte att hämnas: «Här skall jag, så länge jag andas, icke skänka dem denna insolence», utbrister han i detta bref. (Enl. orig. i Lunds Univ. Bibl.; orden äro afsigtligt uteslutna af Adlersparre vid tryckningen.)

**) Odat. bref i K. Krigsarkivet.

***) Till hertig Karl $\frac{9}{8}$ (Kongl. Bibl.). Han skrifver i samma bref: «Voilà ce que c'est d'être prudent . . . La dernière lettre de ce prince, écrite sous dictée française, était d'une insolence rare et nommément contre le roi. J'imaginai qu'il ne fallait pas aigrir les choses inutilement, et — j'ai mal imaginé!» — Äfven Posses rapport hade infortrats (hertig Karls order $\frac{6}{8}$ 1808, K. Krigsark.).

†) D. 15 Aug. 1808. Se Norske Samlinger, II: 217. A:s bref till Posse i denna angelägenhet finnes tryckt i Schinkels Bihang, II: 77. Han uttalar däri lifligt sin önskan om fred, och ger Posse i uppdrag att framställa stilleståndet såsom en förberedelse därtill. «Det går åt h—te oundvikligen», säges det, med afseende på olyckorna i Finland — »och huru skulle det göra annat? Vi skola hålla god min samt söka tygla händelserna, om de stå att tygla.» Jfr Schinkel. Minnen IV: 390. hvarest åt dessa ord gifves en tydning, som de ej behöfva innebära.

sterlandets graf, för att däri störta mig, då det ej mer kan fräslas. Intet är gruffigare än tanken att öfverlevva det, dess ära och själfständighet. Hvad är en individs existens i det hela?»

Det var under denna mörka sinnesstämning, som Armfelt d. 15 Aug. öfverraskades af konungens befallning, utfärdad Grelsby d. 9 Augusti, att lemna sitt befäl till krigspräsidenten general Cederström och att begifva sig till sin egendom, för att där afvakta konungens vidare befallning.

Det var ett afsked i uppenbar onåd. Hvarföre? — därom sväfvade Armfelt i fullständig okunnighet, så väl som hans omgifning. Underhandlingarnas misslyckande kunde endast vara den skenbara anledningen, ty deras utgång hade ej berott på Armfelt; och under gränskriget hade intet förefallit, som kunde föranleda en sådan åtgärd som befälhafvarens afskedande.

Tanken på Armfelts skiljande från befälet var gammal hos konungen; hans onåd var, såsom vi sett, tydlig ända sedan slutet af Maj, då konungen gjorde honom ansvarig för att Norge ej blifvit eröfradt »i slutet af Mars eller början af April» — innan trupperna voro i stånd att marschera! Att arméns verksamhet sedan dess förlamats genom konungens egna befallningar, särskildt genom hans order att tåga tillbaka öfver gränsen, var något som den egensinnige monarken ej kunde eller ville inse. Hans stämning mot Armfelt hade ej mildrats genom det oförbehållsamma sätt, hvarpå denne lätit förstå sitt missnöje med krigets ledning från hufvudstaden, och genom hans sarkasmer öfver krigskollegium och Tibell, hvilka säkert ej undgingo konungens öron. *) Redan under konungens resa till Finland i förra delen af Juli 1808, skrifver en samtida i Gustaf IV Adolfs närmaste omgifning, talade han om »Armfelts dåliga campagne och nämnde på långt håll, att han skulle mista befälet. Presidenten Cederström berömdes och designerades till efterträdare. **) Utgången af underhandlingen om stillestånd

*) Det kunde icke vara konungen behagligt att höra t. ex., att krigsförvaltningens transporter till armén voro »försända med sköldpaddor», eller följande karakteristik af fälttågsplanen: «Kunde Norge tagas med att man skickade en fiskarbåt på sjösidan och en korporal och 12 man på landsidan, så vore den planen, man nu ungefärligen gör i Stockholm, fullkomnad» (Ur A:s bref April, Maj 1808).

**) Wetterstedt till Ehrenheim 13/7, 1808 (K. Bibl.).

och trasslet med prinsens af Augustenburg bref endast rågade mättet af Gustaf IV Adolfs dåliga lynne. Armfelts afsättning var blott en af de många nyckfulla och hänsynslösa befallningar, som vid denna tid allt mera røjde den olycklige konungens abnorma sinnesförfattning. *)

Det ligger nära till hands att antaga, att konungens missnöje berott på förmodan, att Armfelt drifvit politik på egen hand med den norske befälhafvaren, eller på misstanken att han umgicks med revolutionära planer. Mångenstädes finnes den åsigt uttalad, att en sådan misstanke ej skulle hafva varit oberättigad. Särskildt hos den historiska skola, som älskar att framför allt »läsa mellan raderna» i historiska aktstycken — en farlig konst, vid hvilken sanningen ofta kommit till korta — har den åsigt uttalats, att Armfelt, såsom en »durchdrifven revolutionsmakare», i Norge drifvit ett hemligt spel om konung Gustaf Adolfs krona och utsatt de frön, som buro frukt i vestra arméns företag 1809. **)

En granskning af Armfelts papper gifver *icke* stöd åt denna sistnämnda förmodan. Icke blott så, att inga aktstycken i denna finnas bevarade: äfven en så oförsigtig man kunde ju hafva dragit försorg om, att spåren efter farliga stämplingar sopats igen. Men Armfelts ännu bevarade brevväxling med de män, som 1809 verksamt togo del i revolutionsföretaget och tronföljarvalet, Georg Adlersparre och K. H. Posse, jämförd med hertigens af Augustenburg bref från samma tid till danska regeringen, synes bevisa raka motsatsen, eller att några hemliga stämplingar med

*) På hösten 1808 voro, enligt hvad den samtida antecknare (Trolle-Wachtmeister, I: 108) har anmärkt, icke mindre än sju svenska generaler och två amiraler disgracerade, näml. generalerna Wachtmeister, Wrede, Armfelt, Essen, Klingspor, Vegesack och Lantingshausen samt amiralerna Cederström och Nauckhoff. — Armfelt misstänkte, förmodligen med orätt, att Vegesack för att hämnas hvad som förefallit vid början af sommaren framställt honom i förhatligt ljus hos konungen. En i K. Krigsark. befintlig handskrift rörande «Fälttåget mot Norge 1808» (af icke namngifven samtida författare) uttalar den förmodan, att Vegesack, inkallad till förklaring öfver långsamheten af venstra flygelns operationer, för konungen företett bref från Armfelt med oförsigtiga utlåtelse om konungen, hvilket skulle ha vållat dennes vrede. Samme författare antyder äfven, att Vegesack, från början missnöjd med att han mist sitt förut själfständiga befäl mot Norge, systematiskt sökt skada Armfelt, dels genom sin för tidiga uppgift, att han vore färdig att inrycka öfver gränsen, dels genom sin långa overksamhet. Dessa förmodanden, stridande mot den tappre Vegesacks öppna och ridderliga karakter, synas föga sannolika.

**) Se t. ex. Schinkel, Minnen IV: 284, Crusenstolpe, Carl XIII och Hedv. Charlotta, s. 427, Wieselgren, De la Gardieska arkivet, XV: 179 (noten). Sjögren, Georg Adlersparre, s. 43 o. f.

den norske öfverbefälhafvaren eller mot Sveriges lagliga regering alldeles *icke* egt rum med Armfelts vetskap och medan han forde befälet vid vestra armén.

Den som utan förutfattade meningar i sin helhet genomgår dessa brevväxlingar, skall finna, att Armfelt och hans män, under alla bekymmer öfver mötande svårigheter, såsom redliga krigare sökte göra fienden motstånd, så vidt det var behöfligt och förenligt med den anbefallda defensiva hållningen. *) Obestridlig var väl Armfelts önskan att vinna stillestånd och få slut på kriget, obestridligt äfven hans missnöje med dess ledning från Stockholm. Otvifvelaktigt utbildade sig äfven under gränsbevakningen förbindelser mellan befäl och soldater å ömse sidor, hvilka snarare hade en vänskaplig än en fientlig karakter. Sedan svenskarna gått tillbaka öfver gränsen, var kriget ej längre så populärt i Norge; landets fattigdom och den spärrade tillförseln gjorde, att freden äfven där var efterlängtd; och Armfelt ville begagna denna stämning för sitt syfte. Men allt detta innebar dock inga hemliga stämplingar. Om än dessa önskingar att åstadkomma en fred, som för Sverige var i hög grad önskvärd, kunna anses, såsom en »politik på egen hand», så är

*) Såsom stöd för åsigten om Armfelts, Adlersparres och Posses hemliga förehafvanden pläga anföras de sammanträden mellan dem, som egde rum i Vestra Ed och i Näsby i Maj och Juni månader, och den därtill hörande brevväxling (se Schinkel. Bihang II: 57 o. f., samt Adlersparres Handlingar, II: 181). I det tidigaste af dessa bref (till Posse $12\frac{1}{3}$), hvilket nästan uteslutande rör krigshändelserna och deras detaljer, förekomma orden: «En hjälp för Sveriges olyckliga belägenhet gifves, men efter mitt sätt att se, är det blott af Gud, vi böra förvänta den.» Om dessa ord skola innebära en önskan om regemensförändring, så utesluta de därjämte uttryckligen tanken på eget ingripande. Och då Armfelt i ett följande bref (till Adlersparre $16\frac{1}{6}$) skriver: «I morgon skall jag hafva äran komma till Näsby, då vi skola raisonnera å fond öfver hvad som bör göras och låtas, hvarvid äfven alla mina hemligheter, komma från den dubbla källan, skola utflyta i ert sköte» — så är detta intet bevis, att dessa «hemligheter» afsett revolutionsplaner, och att sammanträdet mellan Armfelt, Posse och Adlersparre i Näsby haft andra uppgifter än fullt lojala. Mot en fiende i fält var det lika nödigt att iakttaga en hemlighetsfull försigtighet som mot en laglig regering. — Alldeles oriktig är Sjögrens uppgift (anf. st., s. 43), att man vid detta sammanträde beslöt «antaga det erbjudna stilleståndet». Sammanträdet egde rum den 17 Juni; något stillestånd var då icke erbjudet från danska sidan; den enda underhandling, som förekommit, var Manderfeldts, hvilken tvenne dagar förut erhållit ett *nekande* svar på sin framställning. — Crusenstolpes uppgift (anf. st., s. 427), att Armfelt befallt sin brigadchef greve Schwerin att låta uppläsa en kungörelse med tillkännagifvande, att norske öfverbefälhafvaren tillförsäkrat ersättning med dubbla värdet för våldsamheter, som kunde komma att förfvas af norska soldater på svenska området, beror endast på hörsagor och kan på goda grunder betvilas.

det obefogadt att däri se hemligt förstånd med norska armébefälet eller dolda planer, vare sig till en tronhvälfning i Sverige eller till Norges skiljande från Danmark. *)

Slaget drabbade fullt oväntadt så väl för Armfelt som för hans omgivning. Visserligen hade han i sina bref många gånger talat om, att det vore bäst att slippa ett befäl, som vore förenadt med så många obehag; **) men nyss förut hade han, såsom vi sett, förklarat att han i farans stund ej ville lemna sin post. Omedelbart efter mottagandet af underrättelsen skref han till sin hustru i bitter ton: »Min belåtenhet är obeskriflig; Gud välsigne kungen, det är den enda välgärning han visat mig, sedan han kom på tronen.» Inför hertig Karl, som uppriktigt beklagat Armfelts afgang, hvilken han betecknar som »en oersättlig förlust», ***) återopade han sitt samvetes vittnesbörd, att han sökt fylla sina pligter. »Såsom människa och som general kan jag begå misstag, men såsom undersäte och som medborgare vågar jag ställa mig i jämbredd med hvem som helst. Också känner jag mig långt ifrån olycklig.» †) Han citerade sin favoritförfattare, kardinal de Retz' ord: »il y a des temps, où les disgrâces de la cour sont des gloires publiques.» ††)

Hos vestra arméns officerare väckte befälsombytet allmän bestörtning och sorg. »General Armfelt», heter det hos norska fälttågets svenske historieskrifvare, »tillvann sig sina underlydandes tillgifvenhet genom ett affabelt sätt att vara och visade sig mot dem oftare som kamrat än förman; tänkte hastigt och tog hastigt beslut; deltog i striden, äfven då det icke behöfdes, och hade sitt kvarter helst nära förposterna. General Cederström

*) För utverkandet af stillestånd ville Armfelt särskildt draga fördel af Adlersparres personliga bekantskap med öfverste Staffelt (se A:s bref, anf. st., s. 216, 221); men det bör icke lemnas oanmärkt, att de bref från Adlersparre till Staffelt, som af en norsk författare (Aall, anf. st., s. 153) anföras såsom bevis, att Armfelt »igjennem en af hans betroede Officerer aabnet Brev-vexling med en betydningfuld Krigsmand i den norske Armée» samliga äro skrifna — långt sedan Armfelt lemnat befälet!

**) Jfr ofvan, s. 148. Till J. G. Oxenstjerna skref han 17/7: «Je ne voudrais pas fâcher le roi en demandant une démission, mais si d'une manière quelconque je pouvais savoir, si cette demande lui serait indifférente, elle par tirait par courrier» (Eriksb. arkiv).

***) Han skrifver (11/8): «Je sens la perte que je fais, et j'ignore les raisons de S. M. qui l'oblige à prendre un parti si diamétralement opposé à ses propres intérêts.»

†) 18/8, 1808. Orig. hos prof. Gyldén; jfr Björnstjerna, Anteckn. II: 27.

††) Se om Armfelts bittra sinnesstämning under resan från Vermland Adlersparre, 1809 års revolution och dess män, I: 163, 164.

ville lydas af fruktan, tänkte långsamt och studerade sina beslut, innan de kungjordes, satte en pedantisk vikt på expeditionsgöromålen och iakttog i allt stor försigtighet, som icke alltid uppskattats till hans förtjenst.*)

Skildringens sanning bestyrkes genom Armfelts brevväxling, icke minst vid den tid, då han lemnade befälet. Enstämmigt uttryckte hans officerare sin saknad öfver förlusten »af den mest älskade chef, som ännu stått i spetsen för en svensk armé». Adlersparre, ur hvars bref dessa ord äro hemtade, tillägger: »Aldrig går ur våra tacksamma minnen den omisskännliga affektion, Herr Generalen hyst för oss alla, och de otaliga lifvets agrementer, gränsande intill ren sammanlefnads sällhet, hvilka vi njutit under det sträfva krigsyrkets utöfning under Herr Generalens befäl.»

Öfverste K. H. Posse, Armfelts närmaste man, klagade bittert samt önskade, i likhet med nästan hela Armfelts stab, att få lemna armén.**)

»Sedan d. 16 Augusti» (då Armfelt lemnade befälet) »har allting varit i dvala», skrifver Posse. »Här är allting utan lif, dödt och tyst; och huru skulle det annat vara, när själfva stelheten är den punkt, hvarifrån allt skall röras, där man är hemlighetsfull, för det man inga hemligheter har att bevara, och där man tror, att man blir viktig, för att man gör sig tung!»***)

Särskildt förtjena bevaras de beklaganden öfver Armfelts afgång, som uttalades af de tvenne civila ämbetsmän, som med honom delat det mödosamma bestyret med den illa försedda

*) Meijer, anf. st. s. 156.

**) Fråga härom var på allvar väckt, och hertig Karl var nödsakad att genom Adlersparre göra dessa officerare föreställningar, för att söka afstyra detta öfverilade steg — «åtminstone till dess några veckor gått» (hertigen till Armfelt ²⁵/₈, Adlersparre i nyss anförda bref).

***) I samma ton gå alla de många bref från vestra arméns officerare, som föranleddes af befälsombytet. Grefve K. Löwenhjelm, sedermera statsrådet, som säger sig hafva kommit till vestra armén endast för att tjena under Armfelts order, ville ej längre vara kvar, sedan man haft «l'ineptie de se priver de vos services et de vous donner un aussi misérable successeur», och «tolkade hela arméns saknad och sorg, då han tolkade sin egen». B. Sparre, sedan fortifikationsgeneralen, som från Stralsund bevarat sin gamla tillgifvenhet, förklarar: «Aldrig skall jag upphöra att värdera den tid, jag fått tjena och lefva med Herr Generalen;» och bröderna K. H. och Aug. Anckarsvärd, hvilka båda stått Armfelt mycket nära, beklagade den «oersättliga förlust, som hela armén djupt känner». Själftva Tibell, med hvilken Armfelt stod på en föga vänlig fot, förklarade, att han funnit konungens order om befälsändringen «surprenanta», och erkände Armfelts «för konung och fädernesland nyttiga afsigter». I sitt svar uttryckte Armfelt sina tvifvelsmål, att Tibell varit så synnerligen nöjd med honom.

arméns förplägning och utrustning — landshöfdingen grefve Axel Rosen och kammarrådet Billberg. Den förstnämnde skrifer (¹⁴/₈): »Erkänslan af Herr Generalens godhet skall vara så länge som lifvet, men jag är ej endast som vän skyldig Herr Generalen reconnaissance. Som ämbetsman anser jag för en dyrbar pligt att tillika med hela provinsen vörda Herr Generalens mänsklighet att alltid lindra dem, som draga tyngden af närvarande kritiska ställning. Jag är öfvertygad att innevånarna med mig skola göra ett, att alltid hembära Herr Generalen därför en evig erkänsla.» *) Ännu mera entusiastiskt uttryckte sig Billberg: han såg i Armfelt »en stor, fast misskänd statsman, medborgsman och människovän», och prisade hans »ojämförliga nit och verksamhet för konungens och fosterlandets tjänst».

Gentemot en sådan stämning inom vestra armén måste dess nye befälhafvare iakttaga en försigtighet, som öfverensstäme med hans lynne. Vid sin ankomst d. 17 Augusti »såg general Cederström allas ansigten mulna, utom mitt eget», skrifer Armfelt. Han visade till en början sin företrädares »minne och anstalter» den största aktning och yttrade sin belåtenhet med det helas skick. **) Armfelts närmaste förtroendeman, Adlersparre, blef äfven för en tid Cederströms. Men det spordes snart nog, att den nye befälhafvaren i bref till Stockholm klagade öfver den dåliga tonen och bristen på disciplin inom armén, en anda, som Armfelt sades hafva framkallat och som utbredt sig genom hans efterlåtenhet och brist på hållning. Armfelt, som själf berättar, att Cederström utspridd dessa rykten om en »esprit de révolte» såsom allmän inom vestra armén, uppgifver äfven, att Adlersparre, enligt Cederströms åsigt, af alla de officerare, som Armfelt använt, vore den ende »obesmittade.» ***)

*) Ej mindre varmt uttrycker sig Armfelt i sitt svar till Rosen: «Det är med en satisfaction, som skall följa mig i grafven, som jag lärt känna, högakta och älska dig som ämbetsman, medborgare och vän» (A. t. R. ⁹/₃, 1808). Armfelts många bref till Rosen från 1808 bestyrka hans omtanke om allmogens väl. Han höll stadig uppsigt öfver soldaterna och skonade så mycket som möjligt bönderna och deras dragare. «Att blott tänka, att en bonde skjutsar fem gånger i veckan, gör att håren resa sig på hufvudet», skrifer han. Med yttersta harm omtalade han, hvad han erfarit om kronobetjeningens egennyttan vid landtvärnets utskrifning, som »gick horribelt till: de handla med människor som med hästar.» (Jfr ofvan, s. 140.)

**) Rosen och Adlersparre till Armfelt, hösten 1808.

***) Armfelt till K. II. Anckarsvärd ⁷/₉, 1808. Yttrandet är anmärkningsvärdt och förekommer äfven i ett bref från A. till Rosen ⁹/₃, 1808.

Under den långa overksamheten inom armén på hösten 1808 och den därpå följande vintern visade det sig, att Cederströms chefskap ingalunda mäktade förebygga denna »revolutionsanda»; och de planer mögnade hos den »obesmittade» Adlersparre, som han i Mars 1809 satte i verket.*)

Fälttåget mot Norge hade icke ökat den krigiska ära, som omgifvit Armfelts namn sedan kriget i Finland 1788—90. Någon vapenbragd, liknande fransmännens fördrifvande ur Pommeren 1807, hade han ej utfört på norska gränsen, om ock stormningen af Lier ländt honom till heder. Något nederlag hade visserligen icke heller, där han själf fört befall, drabbat de svenska vapnen under detta föga blodiga fälttåg; men det stora antal svenska fångar, som vid Toverud, Trangen och Præstebakke fallit i fiendens händer, hade visat öfverlägsenheten i dess ledning och utbildning för fälttjänst, naturligtvis underlättad genom deras kannedom och vana vid den bergiga terrängen, som för de svenska trupperna föreföll otillgänglig. Själf var Armfelt den förste att gifva erkännande åt sina motståndare: han fann, att de voro »väl förda» och trodde — uppgiften därom hade lemnats honom af Manderfeldt — att krigserfarna franska stabs-officerare ledde deras operationer. »Danskarna äro icke käckta, men sluga, säger han, och förstå väl att profitera af vår dumdrighet, oerfarna conduite och okunnighet.» »Vi hafva vår styrka i vår bajonett, de åter i sina sköna gevär, som skjuta långt och väl», heter det i ett annat bref.**)

Snart nog insåg han, såsom vi sett, att fälttåget ingalunda skulle leda till Norges eröfring; och han befarade äfven, ej utan grund, att ansvaret därför skulle drabba honom.

Flere af krigets historieskrifvare, så väl från dansk som från svensk sida, hafva också mer och mindre skarpt klandrat Armfelts ledning af vestra arméns fälttåg. Den danske militär-

*) I ett bref från A. von Rosen till Armfelt förekommer följande karakteristik af den sedan så namnkunnige revolutionsmannen, hvars förbehållsamma, beräknande väsen väl var egnadt att väcka förmodan om hemliga planer. «Det är en besynnerlig människa, den där Adlersparre. Säkertligen finnas få, som äro mera djuptänkta och kapabla, äfven är han en hederlig karl; men jag tror honom (undantagande ambitionssidan) så denouerad af passioner, att han . . . alltid låter sitt goda hufvud, aldrig själen agera. Följaktligen tror jag honom litet kapabel af att med liflighet känna vänskap, attachement etc., som vanligen plägar utgöra människors sällhet att veta sig ega äfvensom att ådagalägga för dem man högaktar. Enfin, jag tycker intet om honom.»

**) Till Tornérhjelm ¹²/₅, 1808, anf. st., s. 27; till grefvinnan A. ¹⁰/₅, 1808.

författaren kapten v. Ræder, hvars vidlyftiga arbete »Danmarks Krigs- og politiske Historie 1807—1809» är en rik materialsamling för norska fälttågets historia, kallar svenskarnas återtag öfver gränsen för deras »Uddrivelse af Norge», ett påstående, mot hvilket krigets svenske historieskrifvare, general Meijer, energiskt protesterat. *) Ræder anser nämligen, att den förskansade ställning, som svenska armén i Maj 1808 intagit ett par mil innanför gränsen i ofruktbara och obebodda trakter, var så illa vald, att ett återtag i hvarje fall varit nödvändigt. Han påstår därjämte, att arméns ledning visat »en til Søvn grænsende Svag-hed.» »Prins Christian August kunde i Sandhed ingen mere opmærksom og foielig Modstander have end General Armfelt, naar han bevægede sig, og ingen mere stille og beskeden, naar han stod stille», säger han. Dock anser han, att Armfelt, sedan han var nödsakad att antaga en defensiv hållning, »mesterligen forstod og udførte Planen at paralyserere den norske Armees Activitet.» **) Aktningsfullare yttrar sig den redlige Jacob Aall i sina »Erindringer» om »den tappe svenske General» och framhåller de svårigheter, som lades i vägen för ett verksammare uppträdande. ***)

Meijer klandrar särskildt, att Armfelt ej förebyggt öfverste Gahns olycka genom klokare dispositioner. Han anser därjämte, att den utsträckta ställning, som Armfelt valt i bergssträckningarna från Kongsvinger till Strömstad, var af den beskaffenhet, att han äfventyrade »att stundeligen se någon af sina brigader genombruten, upprullad och jagad tillbaka öfver gränsen» genom ett samladt danskt anfall. †) E. v. Vegesack, son till Armfelts medgeneral, med hvilken endrätigtig samverkan ej kunde vinnas, anser att hans fader varit lämpligare till öfverbefälhavare under ett guerillakrig i bergstrakter, än Armfelt, hvars rätta plats han anser hafva varit i Finland. ††) Alla öfverensstämma i ogillande af den ofantliga operationslinien och af den krigsplan, som medförde arméns splittring i smärre afdelningar i stället för framträngande med samlad styrka. De stolta eröfringsplanerna hade snöpligt måst läggas åsido. »Hela företaget mot Norge, skriver en deltagare i fälttåget, var i öfvermod tillämnadt, i

*) Anf. st., s. 213.

**) Anf. st., II: 537, III: 32.

***) Erindringer, s. 145.

†) Meijer, anf. st., s. 107.

††) Vegesack, Sv. arméns fälttåg i Tyskland och Norge, s. 123. Det bör dock nämnas, att V. alltid uttrycker sig med synnerlig aktning och tillgifvenhet om Armfelt.

hastighet begynt, utan nödiga forberedelser, samt oförståndigt utfördt; det fortgick med själföfvällade motgångar och slöts utan fördelar och utan ära.» *)

På samma gång äro dock samtliga dessa historieskrifvare villiga att erkänna, att ansvaret för fälttågets ledning väsentligen drabbar konungen. **) Det var obestriddigen hans befallningar, som från början vållade splittringen af de svenska stridskrafterna, som hejdade framryckandet, som aflägsnade Sveriges enda bundsförvandt, som alstrade missämja mellan befallhafvarna och som störande ingrep i deras planer. De här meddelade utdragen ur Armfelts brevväxling under detta fälttåg visa att, om grund till anmärkningar finnes, så saknas ej heller bevis, att krigets utgång ej berodde på bristande vilja och verksamhetsbegär hos honom.

Vestra arméns bedrift, som gjort den minnesvärd i Sveriges historia, tillhör året 1809; men den nämnes ej i krigs-, utan i revolutions-historien. Under fälttåget 1808 behandlades denna armé styfmoderligt af dem som sutto vid styret. Och styfmoderligt har detta fälttåg äfven behandlats i eftervärldens minne, nämligen i Sverige: detta krig, hvars tilldragelser af norrmän omtalas med stolthet och hvars minne ännu i dag frammanas till nationalkänslans stärkande, ***) är i Sverige nästan förgätet. Icke därför, att hågkomsten skulle hafva inneburit något förödmjukande, ty de små motgångarna under gränsposteringskriget voro dock inga nederlag, och prof sagnades ingalunda på svensk mandom. Men orsaken är lätt att finna.

Den blodiga glansen från Finlands ärofulla strid 1808 har framför allt fångslat så väl samtidens som eftervärldens uppmärksamhet; och den härs bedrifter, som

«frös och svalt och segrade tillika,»

*) C. O. Palmstjerna (handskr. i K. Krigsarkivet). Äfven de hafva funnits, som ansett, att Armfelt ej blott af ärelystnad tillrådt konungen företaget mot Norge, utan därmed haft för afsigt att, genom splittring af Sveriges härar, underlätta Finlands eröfring af Ryssarna. Den ofvan (s. 180) omnämnda anonyma handskriften i Krigsarkivet omtalar denna mening såsom gängse, ehuru förf. anser Armfelt för mycket lätt sinnig och inkonseqvent att hafva kunnat vidhålla denna hemliga plan. Beskyllningen är af den art, att den ej behöfver vederläggas.

**) «Armfelt handlade ikke af egen Villie, säger Ræder, men ifølge Kongens, sin Herres, Befaling, der fölgelig var den egentlige Feltherre og altsaa alene maa bære Skylden for Feltogets slette Udfald» . . . Sedan han anmärkt, att Gustaf IV Adolf icke hade minsta begrepp om krigföring, tillägger han: «Det maa være en Sygdom hos de fleste Fyrster, at de almindeligviis troe at være fødte Feltherrer og Generaler, uden at ansee Umagen værd at foretage de dertil nødvendige Studier» (II: 538).

***) Se t. ex. Drolsum, Det norske folk og dets forsvarsvæsen (1887), s. 40 o. f.

har ställt den här i skuggan, som ej heller undgick krigets lidanden och försakelser, men som ej kunde skriva nya segernamn på Sveriges fanor.

Och med rätta: Lier var intet Sijkajoki. Men å andra sidan var Præstebakke intet Sveaborg, och — den svenske öfverbefälhafvaren ingen Klingspor.

Smickrande, ehuru icke utan sin epigrammatiska udd, skref Leopold, efter genomläsningen af Armfelts berättelse om norska fälttåget, i ett skaldebref till dess författare:

Jag är ej general, jag känner ej de lagar,
hwarefter man ett fälttåg gör:
men jag är svensk, och jag beklagar
ett fuktladt fosterland, som vanvettet förstör;
men jag har läst er skrift, och suckar, som jag bör,
att se, då härarna för oss på fältet vika,
hur maktens oförstånd gör Sveriges undergång,
att se en stor talang, som alla medel svika,
som stängs på segers väg af nyck-befälens tvång
och har vid hvarje steg, att strida på en gång
mot *fiende, natur* och *dumheten* tillika.
Hvad hjälp mot allt det där? *Historiens*, min Baron.
Tro mig: Ni står ej trygg förr'n inför hennes tron.
Där skall Ni Er i sällskap finna
med alla stora män från Grekeland och Rom.
Och vore hon, änskönt, ej Sanningens gudinna,
var lika obesörjd ändå om hennes dom:
Ni är héros -- och hon är qvinna!

Tronhvälfning, tronföljareval och intriger.

1809.

Till Engso, hvarest kära anförvandter väntade den återvändande krigaren, och sedan till Nynäs, sina barns egendom, belägen i Södertörn, styrde Armfelt sin färd från norska gränsen i Augusti 1808. Konungens befallning att vistas på »sin egendom», kunde han icke åtlyda; ty Åminne var i ryssarnas våld, och i Sverige egde han intet gods. Nynäs, som han å sina barns vägnar förvaltade, kunde dock anses såsom hans hem, och blef det äfven under vintern 1808—09. Boningshuset var vid Armfelts ankomst dit förfallet och måste iständsättas för att göras beboeligt. Men Armfelts ädla hustru, hans trognaste rådgifvarinna, gjorde äfven denna förvisningsort till ett angenämt hem för honom och de yngsta familjemedlemmarna. De yngre sönerna i huset hade redan börjat sina studier i Upsala; den äldste uppfostrades fortfarande i England.

I ensamheten på Nynäs under höst- och vintermånaderna 1808—09 hade Armfelt då och då besök af vänner från hufvudstaden — grefve Ugglas, general Aminoff — samt af forna krigskamrater, hvilka, såsom vi sett, skyndat att till hans tillflyktsort frambära uttrycken af sin saknad. *) Men i allmänhet förflöt

*) Äfven från andra håll ingingo uttalanden af sympati. Landshöfdingen i Falun, baron Nordin, skyndade att erinra om gemensamma minnen af den »odödlige Gustaf III»: «De, som stått honom nära, känna sitt eget värde, huru mycket de ock kunna blifva postponerade.» Ett åtal af justitiekanslern, rörande förmenta gemensamma ämbetsfel med afseende på Dalreg-

hans lif i enslighet. »En mängd syndare, skref han, frukta att resa till mig, sedan H. M:t förklarat tämligen autentikt, att mitt brott varit af den natur, som han aldrig kunde omtala, men att det var i mina bref till honom själf.»*) Han använde sina många lediga stunder till sammanfattandet af den öfversigt af det norska fälttågets gång, som under titel »Précis de la campagne en Norvége l'an 1808» tre år senare anonymt trycktes i Upsala.**)

Äfven från den undångömda landsbygden följde han med oafslätlig uppmärksamhet tidens händelser, ej blott i Norden, utan öfverallt, där man stridde eller väpnade sig mot Napoleons världsherradöme. Genom Matthews, den raske kuriren, som från Stralsund bemedlat Armfelts vidsträckta brevväxling, och som 1808—1809 vistades i Sverige, underhöll han fortfarande förbindelser med utlandet, särskildt med England, hvarest d'Antraigues hörde till hans korrespondenter. Världshändelserna voro föga trösterika. »Korsikanen» stod på höjden af sitt välde: det var i September 1808, som han på kongressen i Erfurt blifvit hyllad af Rysslands kejsare och Tysklands furstar. Kort därefter visste Armfelt att berätta från denna kongress, att Napoleon yrkat Sveriges styckning och dynastiens förjagande; kejsar Alexander hade »mitigerat detta beslut till Finlands förlust efter Kemi elf, upplifvande af 1720 års regeringsform och den vasselage, detta skall medföra». Och till Johannes v. Müller, nu en Bonaparternas underdånige tjenare, hade Napoleon enligt Armfelts berättelse yttrat: »Je sais que je commets un meurtre politique à la Suède, mais j'y suis forcé.»***) Från Finland ingingo underrättelser, som endast syntes bestyrka, att Napoleons och tsarens öfverenskommelser skulle gå i fullbordan.

»Hvem jag råkar, skrifver Armfelt, hvem jag får bref af, träffar mig alltid det ljudet: Vi stå ej att hjälpa! Vårt fall och vårt elände äro oundvikliga; — och blott denna tanke skall hasta dem. Då man utan all passion hör klokt och kunnigt

mentets vargering under fälttåget, föranledde ytterligare beröring mellan Norden och Armfelt. Sedan denne förklarar sig, förföll frågan; åtalet ansågs vara tillskyndadt af Cederström.

*) Till K. H. Anckarsvärd ²²/₁₂ 1808 (Eriksb. arkiv).

**) Författaren synes länge hafva varit obekant. I Arndts »Schwedische Geschichte», hvarest uppsatsen meddelas i öfversättning, så väl som hos Aall, hvilken likaledes infört den bland bilagorna till sina »Erindringer», jämte anmärkningar, uppgifves att denna öfversigt härrör från »einem sehr unterrichteten Officier des Generalstabs, zugleich einem Freunde des Königs» (s. 301). Utgifvandet ombesörjdes af d. v. docenten Myrén, sedan professor i Åbo, som i Upsala ledde Armfelts söners studier. Skriften är numera sällsynt.

***) A. t. K. II. Posse ¹¹/₁₂ 1808; se Schinkel. Bihang, II: 80.

folks exposé af allmänna ställningen, då man betraktar vår politiska och militäriska situation till alla sina delar och i sammanhang med det hela, så stelnar blodet i ådrorna, och man önskade genast se sig nedsänkt i grafven och undångömd för det tillkommande.* *)

I samma ton gå Armfelts bref under dessa mörka vintermånader, då Sverige stod på branten af sitt fall. Visserligen kunde han någon gång hoppas — »som Bonaparte ännu ej är förklarad Gud», — att »den hand, som hittills bevarat och skyddat det gamla Svithiod, ännu gör dess fienders (inländska och utländska) rådslag till intet». Men i allmänhet hyste han ej längre förhoppningar. »Idén att se sitt fosterland styckadt, att från en nation, som gifvit lagar, blifva en stat, som i anseende till sin svaghet nödgas få dem — detta är hjärtfrätande för hvarje svensk. Men för mig, som tjent Gustaf III, som sett hvad vi ega för ressurser, då de rätt användas, för mig olycklige, som har det enda, som utgör min existens, i fiendens händer, för mig är denna ställning så krossande, så jag ej begriper, att jag lever och icke dör af sorg. Enskildt är min ställning, ehuru i visst afseende bekymmersam, dock vida lyckligare, än om jag som general en chef vore på scenen.» — Och då nyåret 1809 gick in, skref han: »Man kan ej önska någon ett godt nytt år, ty äran och förnuftet synas befalla hvar ärlig svensk att anse döden som den högsta välgärning.»**)

Dock försjönk han icke i hopplös förtviflan. I hans uppfinningsrika hufvud föddes nu i ensamheten, liksom på hösten 1807, planer till fäderneslandets räddning. Ett af dem, närmast att anse som ett foster af hans lifliga inbillningskraft, har tiden bevarat. Ett bref till hans vän landshöfdingen grefve Axel Rosen (²²/₁₂ 1808) lemnar följande utkast.

»Om vi hafva moyens att göra en campagne, om England med sina flottor vill secondera oss, så vill jag återtaga Finland. Tro ej, jag är galen! Men så är min plan, hvilken ej lönar mödan uppgifva till vederbörande, 1:0 för att den ej följdes, 2:0 för att, om den vidtoges, ingen secret blefve, hvarpå likväl allt beror: man skulle nu samla föda, ammunition, transportfartyg m. m.; man skulle engagera England att gifva till Maj månads

*) A. till Anckarsvärd ⁵/₁₂ 1808 (Eriksb. Arkiv).

***) Till A. von Rosen ⁶/₁₁, K. H. Anckarsvärd ²/₁₀ 1808, ⁶/₁ 1809, (Eriksb. ark.). I samma anda skref Armfelts vapenbroder K. H. Posse till honom ¹/₁₁ 1808: »Förbistrade tider, då känslan för fäderneslandet, det i alla tider kära fäderneslandet, mera är en plåga, än hvad det borde vara, en njutning!»

slut en tillräcklig flotta om 4 à 5,000 man, helst bergskottar och ridande artilleri. Man skulle samla 25,000 man af de bästa trupper och de bästa befäl, vi hafva, och allt detta skulle dirigeras mot finska kusten, med en befälhafvare, som hade plein pouvoir och aldrig finge order från adjutantsexpeditionen, förr än coupon var gjord. På höjden af Korpoström skulle kursen förändras och hela pacotillen gå till embouchuren af Narwen, debarkera vid Narwa och utan tidspillan marschera på Petersburg. Tre dagar fordrades att vara där; och 10,000 man kunde de ej samla på 14 dagar. Där skulle freden göras, och till säkerhet för dess uppfyllande skulle ej allenast ötager föras på flottan; men fästningarna i Petersburg, Schlüsselburg, Kexholm, Viborg m. m. sättas i våra händer. Att detta kan ske, om vi kunna samla denna styrka och det de behöfva, är jag så säker på, att jag vill sätta mitt hufvud i borgen.*)

Under den närmaste tiden sysselsatte denna äfventyrliga plan i ensamheten lifligt Armfelts sinne. Vid nyåret 1809 hade han ett mera detaljeradt utkast färdigt att öfversända till hertig Karl.***) Han erbjöd sig i denna skrifvelse att själf under vintern företaga en resa till England för att där söka utverka den engelska hjälpsändningen; och uttalade den utsigt, att hela expeditionen borde ledas af konungen eller hertig Karl. Väsentligt vore, att den blifvande chefen *ensam* kände hemligheten af dess ändamål; inom och utom landet borde den anses såsom afsedd att landstiga på finska kusten. Den största hemlighetsfullhet borde därför iakttagas; endast konungen och efter honom Stedingk, som noga kände förhållandena i Petersburg, borde få del af detta företag, och framför allt borde icke Armfelt nämnas såsom dess upphofsman. »Om E. K. H. har befälet öfver denna expedition, säger han, är den enda ynnest, som jag utbeder mig, den att jag får medfölja densamma; om den ledes af en annan, vill jag vara den förste soldaten i avantgardet, för att visa att jag icke råder till faror, hvilka jag själf fruktat, och för att ännu segra eller dö som svensk.»

Hertigen synes hafva omfattat förslaget med lifligt intresse. Han skyndade att berätta,***) att han haft ett samtal med konungen om den politiska ställningen och liksom tillfälligtvis fram-

*) Äfven Billberg, Armfelts och Rosens gemensamma vän, fick del af förslaget. Han förklarade sig villig att befrämja företaget med sin »lilla verkningsförmåga», men uttryckte välgrundade tvifvel om dess utförbarhet. (B. till Armfelt ⁷/₁, 1809.)

**) Tr. hos Schinkel, Bih., II: 83. Jfr. Björnstjernas Anteckn., II: 28 o. f.

***) Till Armfelt ⁷/₁, 1809.

ställt Armfelts förslag. Konungen syntes öfverraskad, »lade fingret på munnen och sade: Nämn ingenting för någon annan än mig, men sätt edra tankar på papperet». Hertigen lydde befallningen, uppsatte ett förslag och underställde det Armfelts bepröfvande, innan det öfverlemnades till konungen.*) I ett nytt bref (1/1) med lifliga tacksägelser framställde Armfelt ytterligare förslag med afseende på detaljernas utarbetande och sin egen resa till England. Han borde vistas där såsom enskild resande, men personliga förbindelser med hertigarna af Cambridge och York kunde bereda honom inflytande. Han inskräpte ytterligare behovet af förslagets hemlighållande och bad, att han ej måtte blifva nämnd som dess upphofsman hos monarken, »si son aversion pour ma vieille figure est décidée»; konungen behöfde ej befara, att han skulle vägra gå i elden, om avantgardets ledning anförtröddes honom. »Det är Sveriges välfärd som är hufvudsaken, det är tronen och dynastien som måste upprätthållas, det är Finland som måste återtagas.»**)

Men förslaget ledde ej till någon vidare åtgärd. Hertigen öfverlemnade sin uppsats till konungen; efter ett par dagar förklarade denne, att han läst den och funnit den vara till sin belåtenhet; men sedan yttrade han intet ord därom. »Jag har försökt att vidröra ämnet, skrifver hertigen sedermera, men han har undvikit det; och efter allt hvad jag kan se, tror jag att ingenting blir af, ty vi lefva i en fullständig överksamhet.»***) — Planen var dristig och äfventyrlig, värdig Gustaf III:s vän och själsfrände. Man kan på goda skäl betvifla dess utförbarhet: äfven om öfverrumplingen mot Petersburg lyckats, skulle kriget ej därmed varit till ända. Man kan anse detta förslag såsom ett alster af en uppjagad inbillning, och man kan le åt den förhoppningsfullhet, som föranledde dess upphofsman att äfven här nyttja sin älsklingsfras, att »sätta sitt hufvud i pant» för att det skulle lyckas. Men man kan ej tvifla på det varma fosterländska sinne, hvarur detta förslag leder sitt ursprung, och som i den hithörande brevväxlingen funnit vackra uttryck.

* * *

*) Hertigen skref: «Si la chose réussit, le roi saura son auteur. C'est lui, qui en doit avoir la gloire, et non celui qui n'est que le copiste. Je serais assez récompensé, si je puis procurer au roi un serviteur qu'il a éloigné, et qui oublie les torts qu'on lui a faits.»

**) Armfelts bref är i öfvers. tryckt i Schinkel, Bihang. II: 88 o. f. I konceptet, befintligt bland Armfelts papper, nämnes major Skjöldebrand såsom den unge officer, som skulle utarbета fältågsplanens detaljer.

**) Hertig Karl t. Armfelt ¹³ 1809.

Sveriges räddning bereddes ej genom dristiga krigsföretag mot landets fiender, utan genom den tronhväfning, hvars nödvändighet allt mera framträdde. Planerna härtill mognade under vintern 1808—09, medan Armfelt lefde i sin tillbakadragenhet på Nynäs. Han var medveten om dem, han insåg revolutionens nödvändighet; men hans afskildhet och säkerligen äfven hans naturliga motvilja hindrade honom att deltaga i dess utförande. Samtidens berättelser hafva bevarat ett och annat rörande de omständigheter, som dock i någon mån gjorde Armfelt till en af »1809 års män». *)

Känt är, att det var inom de svenska trupperna på Åland som detroniseringsplanerna under hösten 1808 togo närmare form. Den direkta anledningen var gardesregementenas förbittring öfver den skymfliga behandlingen, som konungen genom order den 12, 15 och 16 Oktober lät dem undergå, såsom straff för förmenta förseelser under reträtten från Vias till Helsinge den 23 September 1808. De yngre gardesofficerarnas raseri kände inga gränser; hämndplaner smiddes t. o. m. mot konungens lif; en soldat var redan lejd för att mörda konungen på Åland, enligt hvad en af de mest öfverspända af dessa unga officerare, friherre Henning Wrangel berättar i sin dagbok. **) Samma källa berättar äfven, att Armfelt varit nämnd bland de missnöjda officerarna på Åland såsom en lämplig och villig ledare af det revolutionsföretag, som under denna tid oafslutligt var föremål för öfverläggning. Ett bref från löjtnanten frih. Jakob Cederström, som då vistades i Stockholm, invalid efter fälttåget i Norge, hvilket han gjort under Armfelts befäl, hade ingifvit dessa förhoppningar; men för att få visshet i saken beslöts, att Henning Wrangel å de missnöjdas vägnar skulle personligen öfverlägga med Armfelt. ***) Han begaf sig i December öfver Ålands haf till Stockholm och därifrån till Nynäs, samt tillbragte hos Armfelt juldagarna. Öfverläggningens resultat blef, enligt Wrangels berättelse, att Armfelt vägrade att själf begifva sig till Åland och rädde till uppskof af åländska fördelningens påtänkta marsch

*) Hans egna papper lemna därom endast sparsamma underrättelser. Öfverhufvud hafva Armfelts papper från hans sista år i Sverige tydligen undergått en gallring.

***) Se Schinkel, Bihang, II: 62. Jfr Schinkels Minnen, IV: 379, där händelsen berättas i en romantiserad form, som är karakteristisk för framställningssättet i de första delarna af detta verk.

****) Äfven han hade tjänat under Armfelts befäl i Norge och tillhört hans stab. Hans bref från denna tid visa en varm, nästan svärmande tillgifvenhet för Armfelt och utgöra bidrag till den öfverspände ynglingens karakteristik. Någon revolutionsplan är dock icke på tal i dessa bref.

mot Stockholm; stillestånd borde man söka vinna genom underhandling med Frankrike. Man borde söka att benäktiga sig konungens person; men tanken att blottställa hans lif kom »generalen att rysa», säger Wrangel.

Sedan Wrangel återvändt till Stockholm blef under Januari månad 1809 sätet för konungens arrestering öfverläggningsämnet i den krets af missnöjda officerare, hvars medelpunkt var Jakob Cederström. Generalmajor Adlercreutz, nyss anländ till Stockholm, han som slutligen verkställde saken, när den blef oundviklig, iakttog till en början en varsam hållning och syntes ej vara att påräkna. I stället var öfverste Skjöldebrand, som i början af Februari rest från Gefle till Stockholm, så mycket mera benägen att göra gemensam sak med de unga officerarna. Under en sammankomst på Beckers värdshus den 5 Februari 1809 framställde han sin bekanta plan att tre dagar därefter gripa konungen på öppen gata vid Norrtull under resan till Haga samt föra honom till Vaxholm. I den öfverläggning, som därpå följde, yrkade Hans Järta, berättar en af deltagarna, major Björnstjerna, att ett af armén känt namn skulle ställas i spetsen för företaget; och då Adlercreutz ej vore att påräkna, föreslogs Armfelt: »strängt konungslig och ej väl sedd af hertigen(?), blefve denne en borgen så väl för våra afsigters renhet som för sakens nödvändighet». Förslaget godkändes, oaktadt Skjöldebrands häftiga motstånd. *)

Armfelts rol revolutionsdagen skulle enligt denna plan blifva att, sedan konungen af de sammansvurna blifvit gripen och afsättningen proklamerad, öfvertaga ledningen af borgerskapet och garnisonen; han borde sedan blifva öfverståthållare i Stockholm. För att härom underrätta Armfelt och försäkra sig om hans bifall, afsändes följande dagen till Nynäs K. H. Anckarsvärd, Armfelts förre adjutant och tillgifne vän sedan norska fälttåget. Där öfverenskoms, att Armfelt den 8 Februari, samma dag som företaget skulle utföras, tidigt på morgonen ensam skulle begifva

*) Enligt Björnstjernas berättelse (Anteckn., II: 211 o. f.) skall Skjöldebrand då hafva förklaradt Armfelt vara en ränksmidare och till hälften ryss, till hvilken ingen kunde sätta förtroende. Adlersparre i sina »Erinringar vid B:s Anteckningar» antyder, att detta utfall haft helt andra grunder än olikhet i politiska åsikter, och att dessa grunder varit Björnstjerna välbekanta. Hvad härmed åsyftas, är obekant. Skjöldebrands namn förekommer knappast bland Armfelts papper från denna tid, och ännu hade de sannolikt endast haft ringa, om ens någon beröring med hvarandra.

sig till Tallkrogen nära Skanstull, hvarest Anckarsvärd skulle möta honom.*)

På utsatt dag och timma möttes Anckarsvärd och Armfelt vid Tallkrogen. Blodig och illa tiltygad steg den sistnämnde ur sin slåde: han hade stjälpit och slagit hufvudet mot en träd-stam. Icke förty steg han, sedan säret förbundits, i Anckarsvärd's täcksläda; och gemensamt anträdde nu färden till Stockholm, hvarest det stora företaget antogs vara färdigt att löpa af stapeln. Utanför tullen hejdades de emellertid af Björnstjerna, som skyndat dem till mötes, med orden: »Retournez, tout est manqué!»

Genom Hans Järtas energiska uppträdande vid ett sammanträde hos Cederström, medan Anckarsvärd gjorde sin expedition till Tallkrogen, hade den äfventyrliga planen strandat i strid mot flertalets af de sammansvurnas, särskildt Skjöldebrands, önskin-ningar. Ett stormigt uppträde hade egt rum. På eftermiddagen samma dag fortsattes tvisten på Beckers värdshus, hvarest man, under förevändningen af en gemensam middagsmåltid, skulle hafva samlats för att gripa konungen. Med förbittrade sinnen skildes de sammansvurna, sedan Anckarsvärd, som tillsammans med Björnstjerna på förmiddagen återvänt till Stockholm, förklarar, att räddningen endast vore att vänta af vestra armén, hvilken han ännu tillhörde, och utropat: »Den skall marschera!»**)

Nedslagen återvände Armfelt till fristaden på Nynäs, då hans ankomst till hufvudstaden skulle hafva inneburit ett farligt trots. Med förskräckelse såg hans hustru honom återvända, särad och blodig, men egnade honom med vanlig själsnärvaro sina omsorger.***) Säret läktes först efter några veckor. På Nynäs hade han några dagar efter missödet utanför Skanstull besök af Anckarsvärd, som då var på väg för att förmå Adlersparre att

*) Se Anckarsvärd's egen berättelse, tr. i Bibang till N. Dagl. Alle-
handa den 1 Febr. 1833, omnämnd hos Crusenstolpe, De närvarande, s. 98.
Björnstjerna, som äfven utförligt berättar härom, uppgifver, att Armfelt gifvit
sitt bifall, ehuru han fann planen vågsam, «men just däri låg någonting oem-
motståndligt för hans efter äfventyr trängande sinne». Ej så hans grefvinna,
hvilken profetiskt lärar varnat: «Pourvu que le courage ne vienne à manquer
à ces messieurs, quand on viendra au fait» (s. 31).

**) Se härom Björnstjerna, s. 35; Wrangels dagbok, anf. st., s. 71;
Biogr. Lex., XIV: 336; Adlersparre, 1809 års män, I: 64 (hvilkens framställ-
ning innebär åtskilliga skiljaktigheter); Schinkel, IV: 404, m. fl. st.

***) I bref till sin dotter (³/₂) beskriver Armfelt sitt missöde och den
uppståndelse det väckte i hans hem, utan att dock nämna expeditionens ändamål;
han skämtade öfver att det ej var «ärret efter ett sabelhugg, som
pydde hans generalspanna».

sätta vestra armén i marsch. *) Det lider intet tvifvel, att Armfelt fick del af denna plan, och att han sedan med spänning afvaktade händelsernas utveckling.

Från Stockholms militärkretsar hördes under nära en månad intet, som antyde att revolutionen stod för dörren. »Kotteriet hos Cederström var upplöst.» »I Stockholm ätes mycket, skrifer Armfelt bittert under dessa dagar, kalasas mycket, pratas mest; och Sveriges öde är bland de där lyckligen digrerande icke mera viktigt, än om en rostbiff skulle olyckligtvis råka att bli för mycket stekt.» Och hertig Karl skref en månad före den 13 Mars till Armfelt: »Om några hemliga planer smidas, då är jag därom fullkomligt okunnig; men jag tviflar, att det är fallet. Då skulle förberedelser vara nödvändiga, och sådana kunna icke hållas så hemliga, att man ej skulle veta något därom; allt synes nedsänkt i en letargisk sömn.» **)

Men lugnet var endast skenbart; och innan ännu säret i Armfelts panna var läkt, finna vi honom såsom deltagare i en ny hemlig öfverläggning om hvad som borde göras för faderlandets räddning — ej med unga hetsiga officerare, utan med gamla pröfvade ämbetsmän, sådana som grefve Ugglas och statssekreteraren Lagerbring. Sammanträdet egde rum den 17 Febr. »på en plats mellan Stockholm och Nynäs.» ***) Armfelt, som aldrig veterligen i skrift omnämnt det tillärnade förhållandet den 8 Februari, har själf lemnat en redogörelse för det förslag, som af honom väcktes vid denna öfverläggning, till hvilken han, enligt sin egen uppgift, blifvit inbjuden. Han ansåg, att målet skulle kunna vinnas genom ett energiskt uppträdande af cheferna för hufvudstadens centrala ämbetsverk: om deras gemensamma kraftiga föreställningar af konungen lemnades utan afseende, borde de samtliga inlemna sina afskedsansökningar, un-

*) I bref till Rosen ¹⁴, 1809 skrifer Armfelt, att han då funnit Anckarsvärd »dyster och grufligen affekterad; men nog är han en karl, och sådana är icke öfverflöd på».

**) Yttrandet är anmärkningsvärdt såsom bidrag till utredningen af den mycket omtvistade frågan, huruvida hertigen varit medveten om revolutionsmännens förhållande. Det bör äfven anmärkas, att hertigen i samma bref ¹³/₂ 1809) omnämner och beklagar Armfelts missöde med stjälpningen och förklarar, att han kanske skulle hafva sökt träffa honom, om han vetat att Armfelt varit så nära Stockholm.

***) Enligt Armfelts egna ord. Möjligen var Södertelje mötesplatsen. Armfelt hade den 16 lemnat Nynäs och befann sig den 18 i Södertelje, enligt hvad brevväxlingen med hans hustru upplyser. Uppgiften i De la Gard. Arch. (XV: 185) om detta möte, Armfelts kullkörning i mörkret och nattliga hemkomst därifrån, blodig och sårad, beror på en förväxling med äfventyret under resan till Tallkrogen åtta dagar forut.

der förklarande, att de ej längre kunde medverka till det förderfliga regeringssystem, som öfver riket dragit så många olyckor. Armfelt ansåg, att detta steg skulle hafva varit »konstitutionelt, lagligt, fördragsfullt och ej besmittadt med något revolutionärt»; han tviflade icke på, att det skulle hafva åstadkommit den önskade verkan. Förslaget motsades icke under öfverläggningen, men ingen af de erfarna män, för hvilka det framställdes, gjorde något för dess utförande. De visste, att revolutionen var i annalkande; och erfarenheten hade visat konungens otillgänglighet för skäl af hvad slag som helst. Möjligt är också, såsom Armfelt förmodade, att några af dessa ämbetsmän höllo för mycket på sina ämbeten för att våga afsäga sig dem.*)

Efter detta sammanträde synes Armfelt hafva önskat att draga sig undan händelsernas skådeplats. Nynäs torde hafva syntts honom ligga för nära hufvudstaden. Han anträdde från Södertelje en resa till Östergötland och Nerike. Han tillbragte de sista veckorna i Februari och de första dagarna af Mars hos sin släktunge, friherre Karl Armfelt på Runstorp i Östergötland, dit arfs- och andra familjeangelägenheter kallat honom; han gästade några dagar sin vän brukspatron Burenstam på Skogaholm i Nerike, och hade den 15 Mars hunnit till Engsö, sin dotters hem, då underrättelsen om den ödesdigra tilldragelsen den 13 nådde honom.**)

Under denna resa hade han tillfälle att iakttaga stämningen på landsbygden, och fann att »allmogens ton ej var stort bättre än de degraderade gardesofficerarnas», samt att önskan om förändring vore allmän. — Men för öfrigt synes han med afsigt hafva hållit sig undan diskussioner öfver dagens frågor.***) Otäligt afvaktade han utgången af de tilldragelser, om hvilkas förberedelser han var underrättad. »En forme quelconque skola väl dessa å ömse sidor betydliga hufvudlösheter taga», skref han till sin hustru i samma bref (¹²/₃),

*) Se «Upplysningar rörande 1809 års revolution» i Gömdt är icke glömdt, VIII: 49—50.

**) Dessa data från Armfelts resa, under hvilken han postdagligen skref till sin hustru, som vistades på Engsö, visa grundlösheten af Schinkels uppgifter (V: 17) om «Armfelts irrfärder och möten med Adlersparre i Mars månad 1809», dels i Karlstad och Kristinehamn, dels i Gran, sedan vestra armén hunnit dit. Armfelts bref, daterade Runstorp (i Östergötland) ²²/₂—³/₃, Skyllberg (i Nerike) ⁹/₃, Skogaholm ¹²/₃, Engsö ¹⁵/₃ och Stockholm ¹⁸/₃, konstatera hans »alibi». Adlersparre befann sig i Karlstad och Kristinehamn den 8—11, i Örebro den 12—13, i Vesterås den 15 samt i Gran den 18 Mars. Sistnämnda dag på e. m. anlände Armfelt till Stockholm.

***) Från Skogaholm skrifer han till sin hustru ¹²/₃ 1809: «Je t'assure ue je n'ai écrit, ni parlé, et que certes je ne ferai rien sous ce rapport.»

hvari han underrättar om trupperörelserna från vester. Ironiskt tillade han: »Jag vet icke hvad det är för order, som general en chef låter utföra — jag antager nämligen, att det är general Cederström, som för befälet. Kungen, som afsatt mig och satt Cederström i mitt ställe, är säkert öfvertygad, att han är bättre tjent af honom.»

Hvad som förehades, visste han dock ganska väl, enligt hvad andra yttranden antyda; och samma dag som underrättelsen om konungens arrestering kom från Stockholm till Engsö, fick han äfven från Anckarsvärd ett bref rörande vestra arméns företag. I sitt svar uttalar Armfelt den åsigt, att Adlersparres tåg mot Stockholm ej borde hejdas däraf att konungen redan vore afsatt. »Adlersparre förer och bör föra fäderneslandets befriare lika obehindradt till Stockholm som till odödligheten. Säg honom detta från mig med tillägg af min hjärtliga helsning», heter det i samma bref. *) Själf var han beredd att nu begifva sig till Stockholm, ehuru han ansåg, att han ej »precist behöfdes» där, och ingalunda var viss, att han vore välkommen hos dem som bemäktigat sig styret. Han fruktade, att hans ankomst af dem skulle anses, som om han »ville begära del i den kaka, de projekterat att dela sins emellan. Men som mina intentioner äro rena, så reser jag à tout hasard. Finner jag saken som jag tror, nämligen att vi blott fallit ur den ena däligheten i ett annat slags dälighet, och att enskilda passioner, liaisoner, intressen och infamier nu som förr skola utgöra vårt enda hopp — så reser jag hit åter.» **)

Ett bref från hertigen-riksföreståndaren, afsändt med Bergensträhle den 15 Mars, anlände kort därefter till Engsö. Däri förklarades, att Armfelts förvisning vore upphäfd, och att hans ankomst till Stockholm vore väntad af regenten — »avec plaisir;» och detta påskyndade hans resa. Den 18 Mars befann han sig i Stockholm.

Det var, såsom vi sett, icke utan misstro som Armfelt betraktade den nya styrelsen, och det visade sig snart nog, att misstroendet var ömsesidigt. Hos hertigen-riksföreståndaren fann har visserligen det välvilligaste mottagande, men undgick icke

*) Likväl tillråder han, att truppernas antal vid intåget i Stockholm skulle minskas till 2,000 man; skulle man söka att genom trupper från hufvudstaden våldsamt hindra deras intåg, så vore Armfelt villig att framträda och antog, att hans blotta närvaro skulle vara tillräcklig att afstyra en olycka. A. t. Anckarsv. 1⁵/₃ 1809 (Eriksb. arkiv).

**) Ur samma bref till Anckarsvärd.

att finna, att denne var »gammal, afsigkommen och svag», och att han blott till namnet var regent. *) Gamla förbindelser gjorde Armfelt benägen att i den schism, som redan strax efter revolutionen yppat sig mellan Adlersparre och Adlercreutz, **) i början ställa sig på den förstnämndes sida. Förhållandet blef efter några månader alldeles motsatt. För öfrigt fann han oreda och förvirring i allt; intrigerna, säger han, voro i full gång, och egennyttan höll sig framme för att begagna tillfället. Om Klingspor, som några dagar efter Armfelts ankomst erhöll öfverståthållareplatsen — vi minnas, att han själf några veckor förut varit designerad till denna plats, hvilket äfven ingick i Adlersparres plan — yttrar han den blodiga sarkasmen: »C'est la première place qu'il a enporté de vive force», och skämtar på följande sätt öfver hans enögdhed: »Klingspor voit d'un oeil intrépide tout ce qui est à sa convenance, et réserve à celui qui est fermé de juger du bien de l'état. ***)

Missnöjd med förhållandena, ärnade Armfelt icke länge stanna i Stockholm, deciderad att »icke mottaga någon plats eller kommission, om det icke är på kamraternas enträgna begäran. †) Till riksdagen, som i Maj skulle sammantråda, ville han dock återkomma.

* * *

I slutet af Mars 1809 finna vi emellertid, allt detta oakadt, Armfelt på väg till Göteborg, för att mottaga det befäl öfver vestra armén, som åter (den 22 Mars) blifvit honom anförtrödt. Hans uppdrag var väl nu, under den rådande vapenhvilan, mera politiskt än militäriskt, ††) men var dock ej mindre

*) »Adlercreutz, som är en riktig parveny, säger nu aldrig: *hertigen*, utan *ja g' gör*, skall göra och har gjort», heter det i bref till grefvinnan Armfelt (18/3 1809).

**) Ett par i R. A. förvarade biljetter från Adlersparre till Adlercreutz (April 1809) visa nogsamt huru långt redan tidigt spänningen dem emellan gått.

***) Ännu en månad efter revolutionen skildras förhållandena af Lagerbjelke i bref till Armfelt på följande sätt (13/3 1809): «*Tout le monde veut être en révolution, général d'armée, premier ministre etc., et ceux qui occupent ces places-là, ont toujours tort. On ne peut pas suivre tous ces mauvais raisonnemens; c'est la tour de Babel, et cela finira de même, par la confusion des langages.*»

†) Ur Armfelts bref till sin hustru 18/3, 20/3, 23/3 1809.

††) Det ansågs, att A.: utnämning till detta befäl endast vore en förvändning för hans aflägsnande (Merry t. Canning 28/3 1809; se Utl. diploma-

maktpåliggande. Det rörde de tvenne frågor, som från början stått i sammanhang med Adlersparres revolutionsföretag: hertigens af Augustenburg val till tronföljare och Norges förning med Sverige. Det sistnämnda var i Armfelts ögon hufvudändamålet; och han hade före sin afresa erhållit riksföreståndarens särskilda uppdrag att undersöka i hvad mån saken kunde främjas genom förbindelser i Norge. *) Tronföljarevalet blef småningom, såsom det syntes, Adlersparres hufvudsyfte, medan Armfelt i tronföljarefrågan efter någon tid återgick till den grundsats, som han omedelbart efter revolutionen uttalat i ett bref till Axel Rosen: »Gustaf IV Adolf är såsom oförmögen att styra utom all fråga; men hans son har icke förlorat sin rätt, om han icke gör sig ovärdig själf därtill.» **)

Kring dessa tvistepunkter rör sig en stor del af Armfelts verksamhet under 1809. Sedan man länge å ömse sidor intrigerat och framställt äreröriga beskyllningar, medförde de, såsom vi skola se, omsider Armfelts fullständiga brytning med Adlersparre och dennes anhängare samt blefvo icke utan inflytande på hans kommande öden.

Till en början rädde dock den största endrägt. I bref till Armfelt under början af denna vistelse i Göteborg försäkrade Adlersparre om sin vördnad och tillgifvenhet och meddelade förhoppningsgivande politiska nyheter rörande de påbörjade fredsunderhandlingarna. I Norge vore man uppriktigt böjd för en förning med Sverige, säger Adlersparre, »om vi för det första ej ligga under fransyskt öfvervälde och för det andra gifva oss själfva en god medborgerlig konstitution.» — Jämte uppehållandet och utvecklandet af förbindelserna med Norge förelåg för Armfelt uppgiften att förekomma, att den förändrade politiska ställningen vållade någon åtgärd af den engelska flottan utanför Göteborg till förfång för dess handel. **)

Med vanlig ifver grep Armfelt saken an, understödd af tvenne män, som spelade en framstående rol i frågan om tron-

ters minnen fr. Sv. hofvet, utg. af Scævola, s. 32. Jfr Armfelts eget yttrande till Posse, Schinkel, Minnen, V: 25).

*) Se Scævola, Utl. dipl. minnen, s. 53.

**) 17/3 1809.

***) Från detta besök på vestkusten härrör Armfelts bekantskap med assessor Bodell, omnämnd af Crusenstolpe. De närvarande (s. 119). På Armfelts uppmaning skall denne man, enligt Crusenstolpes uppgift, hafva begifvit sig till Stockholm för att under Ruuths och Ugglas' auspicijer verka såsom politisk skriftställare mot Grewesmöhlen. I ett bref 27/3 1809 uttrycker Armfelt sin tillfredsställelse med Bodells skrift «Försök till anmärkningar öfver några punkter i statshushållnings- och finansämnene».

följarevalet 1809 — öfverstarna Karl Henr. Posse, sedan 1808 Armfelts närmaste man i befälet, och B. B. von Platen. *) Redan från Venersborg hade han genom afsändandet af sin adjutant Flach med ett artigt bref (den 4 April) till prins Kristian August inledt underhandlingar med den norske befälhafvaren. Han försäkrade däri om Sveriges fredliga afsigter, erbjöd frihet för norska kurirer att resa genom Sverige, underrättade, att norska fångar komme att återsändas, samt föreslog, att ett formligt stillestånd skulle avslutas, hvilket skulle vara önskvärdt i anseende till ovissheten af förhållandet mellan England och Sveriges nya styrelse. **) Prinsen svarade i samma ton den 7 April, med erinran om de stilleståndsforslag, som Armfelt gjort året förut; han ansåg likväl, att den faktiskt bestående vapenhvilan kunde göra tillfyllest. »Då anledningarna till kriget äro aflägsnade», slutade han, »bör jag anse det som slutadt; och ifall Sverige skulle blifva anfallet af England, anser jag mig t. o. m. kunna betrakta Sverige som bundsförvandt.» För att inhemta närmare förhållningsorder, skulle hans adjutant ryttmästaren Darre om ett par dagar afgå till Köpenhamn genom Sverige. ***)

Detta svar, jämte de underrättelser, som samtidigt ingingo från Adlersparre, syntes bestyrka de förhoppningar, som Armfelt på förhand hyst. »Få se om ej Norge nu tager sitt parti, skrifver Armfelt, och skuddar oket af sig samt förenar sig med oss, dock som Irland med England, med en egen konstitution.

*) Om den sistnämnde skrifer Armfelt till sin hustru (8¹/₄): «Gamle öfverste B. Platen, som du sett hos mig och som är en sådan ståtlig man, har nu gjort sig de facto till min adjutant och är som en 15 års pojke». — Rörande Armfelt och Posse förekommer i Schinkels Minnen (V: 28) en berättelse, som sannolikt är ren dikt, liksom mycket af hvad i detta verk efter obestyrkta hörsagor anföres om Armfelt. Den förstnämnde skulle i Göteborg hafva umgåtts med planen att göra en statskupp och utropa hertig Karl till konung. Posse, varnad af Adlersparre, skulle då hafva hotat att arresteras sin chef, om denne sökte sätta dylika planer i verket, hvarefter Armfelt förskräckt förklarar, att han ej haft några sådana afsigter. — Med Adlersparre, så väl som med Posse, stod Armfelt under denna vistelse i Göteborg på bästa fot, enligt hvad deras ännu bevarade brevväxling utvisar. Intet finnes däremot, som visar att något sådant förslag varit å bane. Tanken på riksföreståndarens utropande till konung var, såsom bekant, Adlersparres egen; och det är svårt att förstå, hvarföre han skulle hafva varnat Posse för Armfelt, om denne velat befrämja hans syften.

**) Se Ræder, anf. st., s. 413. (Konceptet finnes bland Armfelts papper).

***) Ræder, anf. st. Darre skulle på genomresa söka tillfälle att närmare utforska Armfelt, med hvilken prinsen rådde sin konung att sätta sig i förbindelse, ehuru han på samma gång betecknade den svenske generalen som «en Fanfaron og et unoralsk Menneske.» (Enl. prinsens rapport ¹⁰/₄, 1809, anf. hos Nielsen, Wedel-Jarlsberg, s. 241.)

Detta arbetar jag nu med och är tämligen avancerad.* *) Han skyndade också att besvara prinsens af Augustenburg bref med en förbindlig skrifvelse, rörande fångarnas utväxling, dat. den 11 April **); till dess öfverbringare utsågs öfverste Platen.

Dennes uppdrag var emellertid af en vida mera omfattande art: han skulle under förevändning af sin militära beskickning utforska stämningen i Norge och särskildt göra sig under rättad, huruvida prinsen af Augustenburg vore villig att mottaga tronföljarevalet i Sverige. Platens besök i Norge blef af afgörande betydelse och är känt af historien; det var till honom, under ett besök på kammarherre Peder Ankers landtgoods Bogstad, som prinsen efter långa öfvertalningar slutligen förklarade sig villig att mottaga anbudet, så vida han därtill erhöle sin konungs tillstånd. Platen knöt under denna vistelse i Norge nära förbindelser med flere af de norska själfständighetsmännen, särskildt med deras främste och mest energiske man, grefve Herman Wedel-Jarlsberg. ***)

I Göteborg hade Armfelt afvaktat Platens återkomst. »Det är Norges indépendence, jag ville se afgjord, som tillika med några preliminära arrangements för det militäriska ha tvungit mig att här söla», skref han till sin hustru (19/4). Efter några dagar anlände Platen och redogjorde för sin beskickning; och kort därefter, i slutet af April, voro både han och Armfelt på väg till Stockholm. Öfversten baron Posse hade fått i uppdrag att å Armfelts vägnar afsluta det stillestånd, hvartill ryttmästaren Darre vid sin väntade återkomst från Köpenhamn kunde medföra tillstånd.

Innan Armfelt lemnade Göteborg, hade han där sammanträffat med danske kanslipresidenten Fredrik Julius Kaas, en af Danmarks högsta ämbetsmän, som af konung Fredrik VI afsändts

*) Armfelt till sin hustru 8/4 1809. Två dagar förut hade han i bref till sin gamle vapenbroder general Vegesack, som oaktadt missämjan 1808 nu åter erbjudit sig att stå under Armfelts befäl, förklarar, att utsigterna vore fredliga, och att »danskarna eller rättare sagdt norrbaggarna önska blifva våra intima vänner.» (Se Adlersparre, Erinringar vid Björnstjernas Anteckn., s. 114.) Äfven till riksföreståndaren uttalade han vid samma tid sina förhoppningar om en *snart* förestående hvälfning i Norge, på grund af där rådande missnöje (A. till hertig Karl 8/4 10/4 1809, Ups. Bibl.).

**) Ræder, III: 414. Däri försäkrades äfven, att svenska kaperier af fartyg, destinerade till Norge skulle upphöra, ett anbud, som å norsk sida, medan Platen vistades i Norge, besvarades genom utfärdandet af ett liknande förbud för norska kaperare.

***) Se den senaste utförliga skildringen af Platens underhandling hos Nielsen, anf. st., s. 249. Jfr. Ræder, III: 415, 420, Ipsen, Christian August, s. 79, och Schinkel, V: 37.

till Norge såsom medlem af regeringskommissionen och med uppdrag att hålla ett vaksamt öga på de hemliga förehafvanden i Norge, för hvilka man börjat misstänka, att prinsens af Augustenburg icke vore främmande. Fredrik VI önskade, såsom känt är, själf lifligt att med Danmarks och Norges kronor äfven förena Sveriges; och hans högste militäre förtroendemän i Norge arbetade officiellt i detta syfte, medan de hemliga förbindelserna med prinsens egna anhängare i Sverige allt närmare tillknötos. Kaas' beskickning uppfattades i Norge såsom en yttring af den danske konungens misstro och bidrog endast att öka prinsens benägenhet att lyssna till de svenska anbuden; och den nästan brutala behandling, som Fredrik VI visade grefve Karl Löwenhjelm, afsänd till Köpenhamn från hertigen-riksföreståndaren för att utverka ett formligt stillestånd, hade icke förvärfvat »Nordens Frederik» några sympatier i Sverige.*) Han ville *skrämna* Sverige att ingå en ny Kalmarunion; i hans tankegång ingick det icke, att han genom sin hållning i stället aflägsnade ett af de Nordens folk, som redan lydde under hans spira. »Det var, säger den norske författare, som senast behandlat dessa tilldragelser, som om Fredrik VI själf arbetat på att visa sin egen omöjlighet såsom det förenade Nordens tillkommande styresman.**)

Armfelts och Kaas' samtal kunde under dessa förhållanden icke ega någon förtrolig karakter. Ömsesidigt sökte de utforska hvarandra, ömsesidigt sökte de leda hvarandra på villospar. Armfelt säges hafva ingifvit Kaas den tron, att han ville medverka till Fredrik VI:s val till Sveriges konung; Kaas' misstro mot Kristian August och de norska själfständighetsmännen synes också efter detta sammanträffande hafva blifvit minskad.***)

*) Se Schinkel, V: 35, Ræder, III: 408, Wegener, Aktmessige Bidrag til Danm. Historie, I: 103.

**) Nielsen, anf. st. 269, jfr. s. 242 o. f. Betecknande för den stämning, hvarmed Fredrik VI:s uppförande betraktades af Sveriges regent, äro dennes yttranden i ett bref till Armfelt, hvori han på grund af den allmänna ställningen förklarar prinsens af Augustenburg fredliga försäkringar såsom tillfyllestgörande utan formligt stillestånd (14/1, 1809): «L'entrevue que Charles Löwenhjelm a eu avec le roi de Danemarck ne paraît pas démentir l'opinion que les Norvégiens ont de leur souverain; même à Copenhague on ne paraît pas dissimuler que S. M., surtout les après-dîners, se ressent quelquefois du jus de la treille. Löwenhjelm en a même un peu ressenti les effets, mais en lui représentant la vérité avec une fermeté Suédoise, les vapeurs de Bacchus se sont dissipés assez promptement, et le langage est devenu on ne peut plus poli.»

***) Nielsen, anf. st., s. 266, 269. Schinkel, V: 38, Ræder, III: 425, hvarest anføres en del af Kaas' rapport öfver resan genom Sverige. — Upp-

Kaas, en skicklig ämbetsman och liksom Armfelt en man af värld, fann i denne en »behagelig, fin og dannet Mand,» men ansåg honom dock föga pålitlig på grund af sitt lättsinne; Armfelt å sin sida ansåg Kaas vara »habile et rusé!» *)

För öfrigt hade Armfelt under sin vistelse i Göteborg gjort hvad han kunnat till fördel för den blomstrande handelsstadens sjöfart. Då han anlände dit, fann han förhållandet till den engelska flottan osäkert. »De vilja oss intet ondt, skref han, men de äro så öfvertygade, att vi skola blifva tvungna att deklarerera dem krig och taga deras fartyg, så att hela deras handelsflotta af flera hundra skepp fått order att ej inlöpa.» Armfelt öppnade genom öfverste Platen underhandlingar med engelske amiralen Hood **) och lyckades omsider hafva dennes betänkligheter. På Armfelts ord, att ingen fara hotade, tillätos de engelska handelsfartygen att inlöpa, något som bidrog att göra honom högst populär hos Göteborgs rika köpmän. »Sedan freden i Verelä, säger han i ett bref, har jag ej rönt så mycken vogue nationale.» ***)

giften hos Schinkel, att Armfelt i detta samtal »utbredt sig öfver sin önskan» om Fredrik VI:s val till Sveriges konung, förefaller dock osannolik, och kan möjligen bero på en förväxling med Armfelts senare möte med Kaas i Svinensund i Augusti 1809. I det bref till hertig Karl (27/4 1809, tr. hos Nielsen, s. 266), hvori Armfelt redogör för sitt sammanträffande med Kaas, säger han: »Il ne m'a pas parlé d'union, ni de rien, qui fut analogue à notre état présent sous le point de vue politique, mais son langage au reste se ressentait du territoire, d'où il vient.»

*) A. till hertig Karl, ofvan anf. bref. I en särskild punkt gjordes en öfverenskommelse mellan Kaas och Armfelt. Den rörde kaperierna, om hvilka upphörande Armfelt, såsom vi sett, försäkrat norska regeringen, men hvilka dock ej ännu fullständigt kunde hindras, såsom repressalier mot norska kapares ofog. Det beslöts nu, att kapade fartyg skulle å ömse sidor ställas under bevakning, så att de vid stilleståndets afslutande kunde återställas till egarna. Kaas synes dock icke hafva nämnt denna öfverenskommelse i Norge. Då det svenska kaperi-förbudet öfverträdades, gjorde prins Kristian August i början af Maj föreställningar hos svenska armébefälet, hvilka å Armfelts vägnar besvarades af Posse med erinran om öfverenskommelsen med Kaas. (Posse till Armfelt 7/5 1809; Armfelts svar 11/5 1809 är tryckt hos Schinkel, Bihang II: 106.)

***) Se Platens rapport, tr. hos Schinkel, Bihang II: 91 o. f.

***) Armfelt till sin dotter grefviinnan Piper 19/4 1800. Han tillägger: »Si j'étais comme d'autres, il ne me coûterait rien pour avoir 50.000 rdlr de cadeau de cette ville: on m'a sondé là-dessus. Mes besoins m'ont dit *oui*, mes principes *non*; et ces derniers sont, hélas! les plus forts. Puissent l'âge et les circonstances me faire rester ainsi jusqu'à la tombe, pour que vous puissiez vous glorifier, mes chers enfans, d'être d'un sang pur et patriotique!»

Den 3 Maj var Armfelt åter i Stockholm. Den norska fråga, som väsentligen föranledt hans resa till vestkusten, sysselsatte honom fortfarande under den närmaste tiden; och vi finna Armfelt ännu en tid, vid sidan af Adlersparre, Platen och Posse, såsom den ifrigaste befrämjaren af Norges förening med Sverige samt — såsom ett medel därtill — af hertigens af Augustenburg val till svensk tronföljare.

Sveriges yttre ställning var, oaktadt revolutionen, så äfventyrlig som möjligt: de sändebud, som skyndat till tsaren och till fransmännens kejsare för att utverka fred, hade i början af Maj återkommit med föga trösterika underrättelser. Tsarens minister — själf hade han vägrat företräde åt det svenska sändebudet friherre Schwerin — hade framställt fordringar, som Sverige ej ännu kunde tänka på att antaga; *) och Napoleon, stadd på sitt nya segertåg mot Österrike, hade icke tid att sysselsätta sig med Sveriges angelägenheter eller lust att för dess skull stöta sig med Ryssland. Han lät förstå, att han lemnade Sveriges öde i tsarens händer; och dennes härar ryckte från nordnorden fram i kustlandet vester om Qvarken. Det svar, konungen af Danmark gifvit den svenske underhandlaren, lät förmoda, att det kombinerade anfall mot Sverige, hvarpå Danmarks och Rysslands fälttogsplan från början var byggd, nu skulle komma till utförande.

Norges och dess befälhafvares hållning kunde under dessa förhållanden blifva af afgörande vikt för Sveriges bestånd; och med ifver fortsattes underhandlingarna med de norske män, som önskade sitt lands skilsmässa från Danmark, och med prinsen af Augustenburg. Medan Adlersparre från Stockholm växlade bref med grefve Wedel och prins Kristian August, och medan de hemliga sändebuden, löjtnanten Forsell och direktören Bagge — svensk född, men bosatt i Kristiania —, reste fram och åter mellan denna stad och Stockholm, underhöll Armfelt under Maj och Juni månader en liflig brevväxling med sin ställföreträdare vid vestra gränsen, öfversten baron Posse, rörande de norska angelägenheterna.**) Samtidigt sökte han verka för skiljandet

*) «Utom sacrificen af Finland och Åland, begäres att krig skall förklaras mot England. Äfven är ett slags intéret visad för drottningen och kronprinsen med 1720 års regeringsform», skriver Armfelt till Posse i ett bref $\frac{3}{5}$, 1809, hvarest äfven redogöres för Napoleons yttrande till grefve Rob. Rosen, som i samma ärende sändts till den franske kejsaren.

**) Fyra af Armfelts bref till Posse äro tryckta hos Schinkel, Bihang II: 102 o. f., äfvenså två af Posses bref (det ena är orätt dateradt d. $\frac{13}{6}$; innehållet visar, att det är skrifvet under förra hälften af Maj). Posses öfriga bref till Armfelt finnes i Äminne-arkivet.

af Norges intressen från Danmarks. Sveriges enda bundsförvandt, England, skulle upphöra att betrakta Norge såsom fiende; handelsförbindelserna skulle återknytas, undsättning lemnas, och England beskydda den tillärnade norska folkresningen mot Danmark. Utförligt och varmt förordade Armfelt denna plan i hemliga öfverläggningar med Englands sändebud i Stockholm. Man hoppades, sade han, att prinsen af Augustenburg, som råkat i ett spändt förhållande till danska regeringen, skulle kunna förmå att öfvertaga landets regering, sedan det gjort sig själfständigt. En hemlig agent från England borde påskynda förverkligandet af dessa planer, hvilka han ansåg snart kunna förverkligas. *)

Hufvudsyftet var för Sveriges ledande män, kanske med några undantag, under förhanden varande omständigheter säkerligen dock mindre föreningen med Norge eller prinsens af Augustenburg val till tronföljare, än framkallandet af en brytning emellan Norge och Danmark, för att hindra de norska trupperna att samverka med de ryska skaror, som när som helst kunde öfversvämma norra Sverige. »Prinsen af Augustenburg, skriver Armfelt, bör förvänta sig att få order från sin galne kung att bryta med oss, och detta, likasom Kaas' envoi, borde vara en signal för norrbaggarna att afskudda sig oket.» Då i slutet af Maj underrättelser ingingo om ryssarnas anfall mot norra fördelningen af svenska armén och om öfverstelöjtnant Furumarks kapitulation vid Skellefteå, växte den otålighet, med hvilken man i Sverige väntade att få klarhet om den norske öfverbefälhafvarens blifvande hållning. »Om prinsen ej vill vår frälsning, skriver Armfelt, är hela saken snart slut för oss. Tvärtom, deklarerar han, att i fall af ryssarnas vidare frammarsch, han tager ett parti till vår frälsning, så sauverar han icke allenast Sveriges och Norges själfständighet, reser sig en evig ärestod i allas våra bröst, förtjenar en krona, vi önska sätta på dess hufvud, utan ock skaffar oss en dräglig fred, den ryssarna refusera att gifva

*) Se Fosters dep. t. Canning, $\frac{5}{15}$, $\frac{19}{15}$ 1809 i Utl. dipl. minnen, utg. af Scevola, s. 51, 59. Lagerbjelke och Engeström hade däremot vid samma tid, enligt samma källa, föga tro på företagets framgång och intresserade sig icke därför. Om prinsens af Augustenburg tillärnade val till svensk tronföljare synes under dessa öfverläggningar till en början endast antydningssvis hafva varit tal. Först den $\frac{20}{15}$ uttalar Foster den förmodan, »att man öppnat utsigter för prinsen till svenska kronan, under förutsättning att föreningen mellan båda rikena komme till stånd» (s. 60). Armfelt omtalar själf längre fram (i bref till Tornérhjelm $\frac{18}{9}$ 1809, Gömdt är icke glömdt, IV: 34) sin förhoppning att genom Englands medverkan kompromettera norrmännen med Danmark, men uppgifver, att Adlersparre motverkat denna plan.

oss, utan Ålands förlust, utan en rysk inflytelse i vår regering och alla de tribulationer, som medfölja en falsk och barbarisk politik.» *)

Det var till öfverste Karl Henrik Posse, som dessa ord nedskrefvos, lifligt målande för den stämning, med hvilken man i Sverige vid denna tid motsåg framtiden. Hvad man befarat, hade inträffat: konung Fredrik VI hade omsider, efter flera vecors förlopp, från Köpenhamn återsändt prins Kristian Augusts adjutant Darre, hvilken skulle hafva utverkat hans samtycke till det stillestånd, som sedan länge faktiskt bestod mellan norska hären och svenska vestarmén. Darre medförde det svar, att den danske konungen af hänsyn till sina allierade icke kunde medgifva afslutandet af ett formligt stillestånd; tills vidare ville han dock se genom fingrarna med det faktiskt existerande. Posse hade i Venersborg fått denna nedslående underrättelse af Darre, stadd på genomresa till Kristiania, och denne hade begagnat tillfället att hos Posse förorda alla de nordiska rikenas förening under Fredrik VI:s spira. Posse svarade med skärpa, att Fredrik VI aldrig kunde blifva konung i Sverige, förr än detta vore helt och hållet underkufvadt. **) I samma bref till Armfelt, hvori Posse meddelade dessa underrättelser, erbjöd han sig att själf resa till Norge för att afvända faran; och Armfelt skyndade att förklara: »Om du kan förmå prinsen att taga det parti, som ensamt frälsar Sverige, då har lyckan beskärt dig den största ära, som i denna svåra epok står att vinna.» ***)

*) Till Posse $11\frac{1}{5}$, $22\frac{1}{5}$ 1809, Schinkel, Bih. II: 107, 117.

**) Posse till Armfelt $18\frac{1}{5}$ 1809. Han tillägger: «Darre tycktes hafva Köpenhamn i för färskt minne för att ingå i nya planer till Norges förening eller ens vilja inlåta sig i några negociationer om stillestånd. Han medgaf likväl att, om Sverige skulle underkufvas af Ryssland, skulle Norges öde icke blifva bättre, och att ett stillestånd med Norge på en månads uppsägning skulle retardera ett ryskt angrepp, då vi kunde använda hela vår styrka mot dem.»

***) Armfelt till Posse $22\frac{1}{5}$ 1809, anf. st., s. 117. Ur Posses svar, som i åtskilliga afseenden är upplysande för situationen, må anföras följande: «Svårt torde det blifva att förmå prinsen af Augustenburg att mottaga en successionsproposition härifrån. Men omöjligt anser jag det icke, om konstitutionen är god. En krona smickrar ändå, och om intet det bidrager ensamt, bör hans åhåga för rikenas och människors väl förmå honom därtill. Att han i tolf år varit en slags regerande med den danske despotens nöje och den frihetsälskande nationens adoration, bevisar klokhet och förtjenar uppseende. Säkerligen har Adlersparre direkt öppnat någon fråga härom; det gör, att jag icke kan, då jag icke har något ärende dit, fara endast därför. Det skulle se fjäskigt och tillgjordt ut, ehuru jag ville gärna hafva en god pretext för att komma till Stockholm, sedan konstitutionen är gillad och antagen. Blifver det mig då uppdraget att fara öfver med den och afven att med all-

I Stockholm skyndade man att begagna sig af detta anbud; ett bref från riksföreståndaren bemyndigade baron Posse att öppna en enskild och hemlig underhandling med prinsén, vid hvilken äfven kunde antydas utsigten till tronföljden, om han visade sig benägen att inse Sveriges och Norges gemensamma intresse af att hindra ryssarnas framträngande.*) Men det var icke endast i Stockholm som man önskade underhandla med anledning af den politiska ställningen: äfven i Kristiania var man därtill benägen. »Samma dag som hertig Karls bref anlände till Venersborg, berättar Posse,**) fick jag ett bref af Darre, hvaruti han säger mig, att prinsén skall resa till Fredrikshall. och att han önskade se mig vid Svinesund den 29 kl. 11 f. m., för att tala med mig så i militäriskt som i annat afseende. Jag reser i dag för att infinna mig där på utsatt timme. Ack, att dess stränga principer som ämbetsman ville gifva vika för den goda och så högt upplyftande tanke, att han kan bereda nationers sällhet! Det kan väl vara godt att han vill tala själf, men jag går därigenom miste om den fördelen att få tala med grefve Wedel-Jarlsberg. Mätte jag lugn och tillfredsställd återvända från denna resa!»

Sammankomsten egde rum den 29 Maj i Svinesund; historien har bevarat dess minne.***) Prinsén af Augustenburg lofvade att, om han blefve tvungen att gå öfver svenska gränsen, söka få tillstånd att inskränka sina krigsrörelser till besättandet af några landskap för att skydda dem mot ryssarna; i djupaste hemlighet förklarade han därjämte att, om Sveriges ständer valde honom till tronföljare, han skulle mottaga kallelsen, så vida ej hans konung direkt förbjöde det. Posse lofvade att muntligen

var göra honom någon proposition som successor — det åtager jag mig gärna och med verklig glädje, med hopp att äfven då kunna verka. Utom det att jag vid ett sådant tillfälle kan räkna på prinséns godhet mot mig och förtroende till mig, kan jag uträtta något genom kammarherre Anker, med hvilken jag för flera år sedan är mycket bekant och hvilken dotter är gift med grefve Wedel-Jarlsberg. . . . Prinsén af Augustenburg är i en svår ställning. Men äfven den och det parti, han tagit att agera fredligt i det allra längsta, skall kunna vara gynnande för oss i successionsfrågan, ty han har redan därigenom gjort ett steg, som kan förebrås honom af danske konungen.« Man ser att Posse, så väl som Adlersparre, redan nu byggde sina förhoppningar på planen att kompromettera prinsén af Augustenburg ställning hos danska regeringen och därigenom drifva honom öfver till Sveriges intressen. Men på samma gång framträder äfven tydligt tronföljdsfrågan allt mera såsom en hufvudsak.

*) ²¹/₃ 1809, tr. i Schinkels Minnen V: 352. Hertigens bref afsändes genom Armfelt.

**) Till Armfelt, ²⁵/₅ 1809.

***) Se Schinkel, Minnen, V: So. Nielsen, Wedel-Jarlsberg, s. 285.

till hertigen framföra samtalets innehåll, och skyndade till Stockholm med den glada nyheten. Till Armfelt antyde han i kort-
het resultatet (¹/₆): »Vi hafva icke något att frukta för norskarna
ännu. Prinsen tycktes vara förbehållsam och försigtig; troligen
är han icke nöjd därmed, att man så allmänt talar om honom
som tronföljare. Det kan också göra uppseende vid danska
hofvet.»

Så långt hade den norska frågan gått framåt i början at
Juni. Det närmaste målet var vunnet. Sverige kunde anse sig
tryggadt för anfall från vester. Kristian August höll ord: oak-
tadt upprepade maningar från Danmark, förblefvo de norska
trupperna i Norge. Danska regeringen började betrakta hans
tvetydiga hållning med misstroende; de tillskrufvade bref med
dunkla antydningar, som han afsände till sin regering och till
sina svenska gynnare, visade oklarheten af hans ställning. Detta
kunde endast främja tronföljarefrågan. Småningom fördes prin-
sen öfver i sina svenska gynnares armar, ehuru det offentliga
bruk, som under sommaren 1809 gjordes af hans medgifvanden
— med full afsigt att öka danska regeringens misstro — ej
undgick att såra honom och för en kort tid syntes hejda sakens
framgång. Norges förening med Sverige trädde däremot under
de nya politiska förhållandena i bakgrunden för frågan om tron-
följden. Sverige behöfde framför allt fred med sina grannar;
och tills vidare måste de vjdtsväfvande planerna uppgifvas. »En
revolution kan ge oss landet», skref visserligen en af Sveriges
ledande män till Adlersparre ännu i Augusti 1809; men han
tillägger: »En dag skall fred göras, och där beror allt på den som
har öfvermakten, på den som har de största ressurserna, och den
kunna vi ej hoppas att ega.»*) Freden skulle dock medföra
tronföljarens mottagande af valet, liksom hans hållning redan
medfört det stillestånd, som faktiskt egt bestånd under många
månader; hans val skulle äfven, så hoppades 1809 års män, med-
föra freden inom landet. Framför allt skulle den hindra alla
försök att rädda Sveriges krona åt Vasa-ätten.

* * *

»Kronprinsens successionsrätt blir la pomme de discorde»,
så betecknade Armfelt redan före början af riksdagen 1809 dess
karakter.**) Ingenting var Adlersparre och hans män förhat

*) Weiterstedt till Adlersp. ¹³/₈ 1809. (Hist. Handl. VII: 10.)

***) I ett bref till A. v. Rosen ¹/₅ 1808.

ligare än tanken på Vasa-dynastiens bevarande, och hvarje försök att arbeta i denna riktning sågs af dem med en misstänksamhet, som stundom öfvergick till skuggrädsla och som endast ökade ifvern att få Kristian August till tronföljare. I samma riktning gick Karl Henrik Posses tankegång. »Aldrig bör en successionsordning för kronprinsen antagas», skref han till Armfelt ^{16/6}, 1809. »En förmyndareregering, i fall af hertigens död, vore en olycka så nyss på en regemensförändring.» De som önskade se kronprinsen Gustaf intaga sin faders tron, ville, så sades det, under förmyndareregeringen komma till makt och ära. Hertigens af Augustenburg anhängare anklagades å andra sidan för ej mindre egennyttiga planer, om han genom deras inflytande en gång komme att bära Sveriges krona. Bittra beskyllningar å ömse sidor utslungades, och hotande ord fälldes, som syntes förebåda inre strider, medan de yttre farorna höllo på att afvärjas.

Vi hafva sett, att Armfelts sympatier vid tronhvälfningen voro för bevarandet af kronprinsen Gustafs arfsrätt till tronen; vördnaden för Gustaf III:s minne måste helt naturligt äfven i detta afseende göra honom till gustavian. Likväl höjdes icke hans röst, lika litet som någon annans, till protest mot den akt, hvarigenom Sveriges ständer den 10 Maj uppsade konungen och hans bröstarfvingar tro och lydnad.*) I broderlig förening med Adlersparre underhandlade han, såsom vi sett, länge med prinsen af Augustenburg. Sveriges belägenhet var ännu sådan, att enskilda sympatier måste underordnas det allmännas kraf; ändrade förhållanden kunde medföra vändning äfven i successionsfrågan, och endrägt syntes nu framför allt nödig.

Snart nog visade det sig emellertid, huru föga den riksdag, som skulle gifva Sverige ett nytt statsskick, utmärkte sig för enighet. I tronföljarfrågan syntes prins Gustafs parti växa genom föreställningen, att Sverige ej hade att förvänta fred med Ryssland, »utan kronprinsens utropande till tronföljare efter hertigen och prinsens af Augustenburg uteslutande, som protegeras af Adlersparre».**) Adlersparres män dröjde icke att på denna

*) Gustavianernas tystnad vid detta tillfälle hade sin grund i farhågor för den unge furstens lif. Ehrenström berättar (II: 595), att Ugglas, då han för Essen och Fersen förklarar sin afsigt att protestera mot kronprinsens uteslutande, af den förstnämnde blifvit varnad med orden: »Var säker att prins Gustaf ej skulle få lefva 24 timmar efter ditt tal på rikssalen till hans förmån.» Jfr. De la Gard. Arch., XX: 297. och Armfelts eget yttrande i hans bref till kronprinsen Karl August (Schink. Minnen, V: 360).

**) J. De la Gardies yttrande i bref ¹, 1809 (De la Gard. Arch. XIX: 248).

grund benämna motpartiet ryssvänner och fäderneslandets fiender. I Juni 1809 skref Posse till Armfelt: »Jag beklagar landet, om ett ryskt parti skulle taga öfverhanden och befordra ett ryskt välde, direkt eller indirekt. Men jag beklagar äfven de enskilda personer, som på något sätt bidraga därtill. Det kunde hända, att de svärd, som lyftas till fäderneslandets försvar, skola tungt och hämnande slutligen falla på deras hufvuden.»

Bitterheten hade sålunda redan hunnit så långt, att den gaf sig luft i hot om inbördes krig! Var det med syftning på Armfelt, hvars närmaste förtroendeman i viktiga uppdrag han varit ett par veckor förut, som Posse nedskref dessa hotande ord? — Omöjligt synes det icke. Förhållandet mellan Armfelt, Posse och Adlersparre, hvilket hittills, stärkt genom vapenbröd-raskapet från Finland, Pommern och Norge, varit det allra vänligaste, öfvergick vid denna tid till öppen fiendskap.

Anledningarna torde hafva varit dels af allmänare art, dels beroende på enskilda förhållanden, dels — och framför allt — hafva varit att söka i det misstänksamma lynne hos Adlersparre, som kom honom att öfverallt vädra hemliga stämplingar.

Så vidt känt är, hade Armfelt icke vid denna tid ännu uppträdt såsom försvarare af prins Gustafs arfsrätt; men hans personliga ställning, släktskapsförbindelser och traditioner förde honom under den tid, då successionsfrågan debatterades i riksdagen, nära den krets af riddarhusets medlemmar, som sökte bevara kronan åt Vasa-ätten. Äfven till Adlercreutz, som ansågs luta åt denna äsigt,*) trädde Armfelt småningom i vänskapligare förhållanden, hvilket gjorde honom ytterligare miss-tänkt i Adlersparres ögon.

För de kontrarevolutionära planer till prins Gustafs förmån, som under sommaren 1809 sägas hafva varit å bane — general Vegesack skulle höja upprorsfanan i Dalarne, medan några yngre officerare skulle enlevera kronprinsen från Gripsholm — synes Armfelt emellertid hafva varit fullkomligt främmande. Hans forne vän Posse, som flitigt underrättade Adlersparre om allt hvad spionerna hade att förtälja, förklarade uttryckligen, att »Armfelt

*) Han gjorde Adlersparre ansvarig för åtgärden mot Vasaätten; se hans yttrande till Ehrenström i dennes Anteckn., II: 602. I bref till konungen fäste Armfelt dennes uppmärksamhet vid den uppenbara oenigheten mellan revolutionens hufvudmän, på samma gång som han klagade öfver att enskilda intressen och små passioner gjorde sig gällande (Armfelt till Karl XIII ⁹/₁₇ 1809, Ups. Bibl.).

är ännu icke med i denna plan», något som han förut miss-tänkt. *)

Främst bland gustavianerna på riddarhuset stod grefve Ja-kob De la Gardie, nära släkting till grefvinnan Armfelt, partiets talföraste medlem vid riksdagen. Dessa gustavianer önskade fördröja valet i det längsta; det efterlängttade fredsslutet med Ryssland kunde, så hoppades de, skapa en förändrad politisk konjunktur. Rysslands mäktige herskare skulle kanske ej tillåta, att hans unge frände utestängdes från sina faders tron; möjligen skulle Norge genom tillmötesgående af hans önskingar tillfalla Sverige såsom ersättning för Finland. — Det är möjligt, att Armfelt i början delat denna tankegång, **) hvilken snart nog vi-sade sig vara oriktig; säkert är, att han med allt större grämelse såg det förbittrade motstånd, som tanken på tronens bevarande åt Vasaätten väckte hos »1809 års män».

I riksdagsförhandlingarna deltog Armfelt icke; uppriktigt bekänner han, att han ej förstod mycket af de konstitutionella frågorna — »jag blir i dessa ämnen alla dagar confusare» (**)

*) Se Posses bref till Adlersparre 17/8, 1809 (Tidstafl. I: 152). Det vi-sar sig af datum i dessa bref, att uppgiften i Adlersparres «Anteckningar om bortgångna samtida» (II: 108) om tiden för dessa planers tillkomst är oriktig. De voro ingalunda uppgifna «långt före Karl Augusts utkorande till tronföl-jare.» Rörande Posses misstankar med afseende på Armfelt, skrifver denne, att Posse, då Armfelt reste från Stockholm, trott att hans afsigt vore att be-gifva sig till Gripsholm för att spionera. «Posses conduite blir dagligen be-sattare. Jag bör tro att han är galen. De lögner han debiterar på min räk-ning, de propos han håller, i hopp att justificera sig, äro af en sådan natur, så jag nödgas gifva publicité åt ett brouillerie, jag själf önskat gräfva ner i glömskans sköte.» Till Rosen 17/8, 1809, till grefvinnan Armfelt s. d.

**) En odot. biljett från Armfelt t. De la Gardie. t. i De la Gard. Arch., XX: 21, synes hafva afseende härfpå.

***) Vid den nya regeringsformens antagande, hvilket länge vägrades af bondeståndets talman på grund af ståndets fordran på all jords lika beskatt-ning, sökte han dock göra sitt inflytande gällande. Han berättar därom: «Jag, som satt mig före att alldeles ej vara operatör, måste i går passera tre timmar på bondklubben och hade tämligen succès, synnerligen med bönder i de provinser, där jag varit som chef; men då man om aftonen lemnar dem besked-liga, träffas de om morgonen rasande» (2^b),). För öfrigt, säger han, att «den gamla idén, que toute assemblée est peuple, determinerade mig att sällan fästa mitt hopp på rikets fäder och vise» (Se Schinkel, Bihang, II: 105, 121; Gömdt är icke glömdt, IV: 37). Bland Armfelts papper finnes ett odateradt koncept af hans hand till ett riksdagsanförande, afsedt att hållas i bonde-ståndet. Det gäller väckandet af förslaget om en allmän nationalbeväpning med anledning af Rysslands vägran att autaga fredsanbuden, samt är hållet i en varmt fosterländsk, ehuru något retorisk ton. Där yrkas, att bonde-ståndet skulle förklara, «det ingen enda man, som kan bära vapen, ej är färdig att gripa till dem och som förfädeln gå man ur huse och dö för det dy-

Riksdagen tog en vändning, som icke behagade honom: det blef en partifråga, icke allenast hvem som skulle koras till tronföljare, utan ock huru snart det skulle ske; och när det officiella regeringsförslaget om hertigens af Augustenburg val motiverades med erinran om de stora tjenster, denne i farans stund visat Sverige, fann han detta opolitiskt och ogrannlaga. Dagen efter det definitiva valet skref han: »Prinsen af Augustenburg är vald till tronföljare: en bra karl, en karl af stor merit. Axel Mörner är rest till honom från konungen, men ingen dödlig vet, om han mottager offerten. Jag tror, att han betackar sig, och jag grundar denna tro på den opinion, jag har om hans moralité och principer, hvilka vi högst opolitiskt slagit vid örat.» *) »Det ser ut som vi icke skulle få Norge, utan endast prinsen», skref Armfelt några dagar efter tronföljarevalet; »Allvishetsrådet» — så nämnde han det nya statsrådet Adlersparre — hade sålunda »gjort upp räkningen utan värden». Han hade, berättar han, sagt denne sin mening öfver detta politiska missgrepp; framför allt borde de norska själfständighetsplanerna gent emot Danmark hafva befrämjats. Denna meningsskiljaktighet hade, enligt Armfelts åsigt, framkallat Adlersparres och hans anhängares ovilja och misstankar. **)

De olika åsigtterna om tronföljden voro dock ej den enda, knappast ännu den förnämsta anledningen till den växande missämjan mellan Armfelt och Adlersparre. Snart nog märkte den förstnämnde, att den nya tidens män, och särskildt hans forne adjutant, ingalunda unnade honom det inflytande på ärendenas gång, som han endast motsträfvigt kunde vänja sig vid att sakna. Han kände sig undanträngd af ett yngre slägte, bland hvilket många, enligt hans egna ord, för honom »affekterat förtroende och tillgifvenhet». »I statsråd och konseljer vilja de ej hafva mig», skref han, och han tillade i en ton af bitter missträkning,

baraste vi ega, den jord, som hyser våra fäders ben, våra hus, hem, makar, barn och den frihet, vi under en laglig och rättvis regering hoppas njuta.

*) Gömdt är icke glömdt, IV: 32; jfr. De la Gardies bref ²¹/₆: »Jag begriper ej, huru en fientlig general kan göra [Sverige tjenster] utan att tillika skada eller förråda sitt eget land,» (De la Gard. Arch., XIX: 248). I bref till K. H. Auckarsvärd redogjorde Armfelt en månad senare (⁷/₅, 1809) för sin uppfattning af denna fråga på följande sätt: »Vous savez si j'ai désiré le prince d'Augustenburg et tout ce que j'ai fait pour la réussite de cette affaire; je le désire encore, si nous pouvons l'avoir, car il réunit tous les avantages que nous pouvons désirer pour notre bonheur. Mais il m'a paru, que nous devons être sûrs de son aveu, avant de le compromettre lui et nous compromettre nous-mêmes», (Eriksb. arkiv).

**) A. till sin dotter ²¹/₇, 1809; jfr. Gömdt är icke glömdt, IV: 39.

»och jag vill verkligen ej vara där, som nu sakerna se ut inom och utom riket.» *)

Då efter revolutionen dess befrämjare höljts med titlar och hedersbetygelser, hade äfven Armfelt icke blifvit lottlös. Vid Karl XIII:s kröning hade han erhållit värdigheten af »en af rikets herrar», och den 27 Juni kallades han till president i krigskollegium. Men den förstnämnda utmärkelsen var blott en tom titel, och presidentbefattningen, som tillföll Armfelt efter den en gång så mäktige Cederström, kunde under ändrade politiska förhållanden ej blifva hvad den en gång varit. Tjenstgörande generaladjutanten Adlercreutz, som med Adlersparre delade makten, var nu faktiskt hvad Cederström varit — Sveriges krigsminister. Ifrigt undanbad sig Armfelt mottagandet af presidentsysslan. »Skulle den anses såsom en civil plats, skref han till konungen, **) så finnes i hela E. M:ts rike ingen odugligare än jag.» Till en början åtog han sig uppdraget endast för en tid af sex månader och förbehöll sig att behålla generalbefälet öfver vestra armén. ***)

Det visade sig allt mer, att Adlersparres energiska vilja och misstroagna hållning blifvit öfvermäktiga hvarje annat inflytande hos den svage konungen. Med de trupper, som revolutionschefen i Mars 1809 mot riksföreståndarens vilja och befall-

*) Gömdt är icke glömdt, IV: 33, 36, m. fl. st.

***) Koncept bland Armfelts papper.

****) Armfelt ansåg, att med presidiet i krigskollegium borde förenas chefskapet för generaladjutants- och krigsexpeditionerna jämte plats i konseljen, och anmärkte med skäl, att enhet och samband i ledningen af krigsärendenas olika grenar nu saknades (nyssnämnda koncept). Armfelts förslag i denna riktning föranledde emellertid ingen åtgärd, hvilket ökade hans missnöje. Själf skref han härom: »Denna création, utan allt hvad därtill borde höra, var så difforme, så jag muntligen och skriftligen protesterade däremot, men för första gången var Karl XIII ej att beveka . . . Dess råd appuyerade detta, och jag var slutligen ensam den, hvilken begrep eller ville begripa ridiculen eller bofstrecket i denna tillställning.» (Gömdt är icke glömdt, IV: 37.) Armfelts vän och stabschef, baron Franc Sparre, affrådade honom från mottagandet af denna syssla och utredde i ett bref till honom frågan om dess beskaffenhet och möjligheten af dess utvidgning: »Konstitutionen har ej gjort en krigsminister, men pekat på ett slags sådan i föredraganden i kommandomål. De facto blir *någon* krigsminister, och lämpligast blir det denna föredragande. Men blir det generaladjutanten, statssekreteraren eller presidenten i krigskollegium? Eller blir det alla tre? — — Blevne nu presidenten i krigskollegium föredragande i kommandomål, statssekreteraren inskränkt endast till boställsvister och andra lagsaker och generaladjutanten till hof och garnisonstjänst, så berodde det af presidenten att strax i början utsträcka sina gränser till allt militäriskt, och då blevne han verkligen krigsminister» (Sparre till Armfelt 12/1, 1809).

ning fört till Stockholm, låg han fortfarande, utan all militärisk nödvändighet, kvar i hufvudstaden till slutet af Juli 1809. Han vägrade att låta dem deltaga i den förberedda expeditionen till Vesterbotten; han ville »behålla trupperna såsom sin livvakt,» sade Armfelt, »anseende sin egen och rikets trygghet hotad». Den hemliga polisen stärkte farhågorna; verkliga och inbillade motståndare följdes på spåren, och mot dem användes förtalets hemliga vapen — vapen, som ännu efter mansåldrar icke förlorat sin udd. »On dit, skref Armfelt, comme Bazile: la calomnie, la calomnie, c'est une bonne chose.» *)

Vid samma tid som den svenska expeditionen afgick till Norrland, hvilken vid Sävar och Ratan så olyckligt slutade kriget mot Ryssland, **) lemnade Adlersparre omsider Stockholm med sin fördelning för att återtåga till vermländska gränsen. Enligt konungens befallning borde han där verka för prinsens af Augustenburg mottagande af tronföljarvalet samt bearbeta stämningen i Norge till förmån för detta lands anslutning till Sverige. ***) Han stod, ehuru statsråd, såsom chef för vestra arméns högra flygel fortfarande under Armfelts befäl — men blott i händelse af fientligheternas återupptagande. Uttryckligen föreskrefs, att »i anseende till de Adlersparre särskildt anförtrodda uppdrag», vermländska fördelningen skulle »stå under dennes enskilda befäl, och en chef kommenderande generalen eger med denna fördelning ingen befattning» — utom i nyssnämnda fall. †) Föreskrif-

*) Se De la Gard. Arch., XX: 21: Till och med de bekanta »Tids-
taflornas» författare, K. A. Adlersparre, som ej kan misstänkas för partiskhet
mot sin fader, talar med beklagande om dennes »lättrogenhet» och »omätliga
nyfikenhets hunger», som gjorde att rapportörerna särskildt omhuldades. «Bland
annat, berättar han (Tidstaflor I: 164), hvarmed man väl förstod att göra sig
intressant, var att Adlercreutz ordentligt låtit köpa sig af ryska politiken;
att han, mot löfte om generalguvernörsplatsen i Finland och att detta land
skulle fortfarande få förblifva ett furstendöme med egna lagar och inhemskt
födda ämbetsmän, förbundit sig att sätta kronan på prins Gustafs hufvud»;
20,000 ryssar vore färdiga att på en vink af Adlercreutz marschera på Stock-
holm o. s. v.

**) Till denna expedition hade Armfelt uppgjort en plan, hvilken dock,
enligt hans egna ord, »intrigerades bort af statsråden Platen och Adlersparre,
efter planen var min» (Gömdt är icke glömdt, IV: 72. Jfr. De la Gard.
Arch., XX: 201. och Adlersparre, 1809 års revolution, I: 15). Utkastet till
denna operationsplan, hvilket underställdes konungen och af honom försågs
med egenhändig anmärkning (Ups. Bibl.), gick ut på att från sjösidan oroa
fienden, borttaga dess transporter, men undvika större träffningar. Ledningen
skulle anföras af amiral R. Cederström och öfverste Brändström.

***) Se Karl XIII:s bref till Adlersparre i Hist. Handl. V samt dennes
bref till konungen (Nielsen, anf. st., s. 312, 319, 329. o. f.).

†) Kongl. bref ²⁶, 1809 (K. Krigsark.).

ten visade Adlersparres inflytande och kunde ej vara Armfelt behaglig.

På dennes tillstyrkan förordnades dock till befälhafvare öfver venstra flygeln generalmajor Silfversköld, sedan länge bosatt i Göteborg, i stället för Adlersparres vän Posse. Denna sistnämnda åtgärd framkallade Adlersparres protester, och på ett sätt, som visade hans mistrogn öfvervakande af sin makt. För konungen förklarade han, att han ej kunde arbeta tillsammans med den nyss tillsatte befälhafvaren, och för Adlercreutz uttryckte han sin harm öfver, att »en man utan all ungdomsenergi» skulle blifva hans »kamrat på denna gräns, där enighet, medverkan af inbördes djupaste förtrolighet borde råda». »Men, tillägger han med syftning på Armfelt, följderna blifva för uppfinnarens räkning, ej för min.» Kort efter sin ankomst till Vermland begärde han hos konungen landshöfdingeplatsen i Karlstad: såsom sådan kunde han, enligt sin åsigt, vaka öfver den norska frågans utveckling och äfven, om så ansågs lämpligt, behålla militärbefälet. *) I sina bref till konungen skildrade han det misstroende, som man i Norge hyste mot venstra flygelns befäl och yttrade sig om »kontrarevolutionära stämplingar» af »vissa, mycket kända personer», men begagnade tillfället att försäkra om den goda stämningen i Vermland och Dalarna. »Hvarje kontrarevolutionär funne där sin säkra död.» **)

* * *

*) Adl. till Karl XIII $\frac{7}{8}$ 1809 (Ups. Bibl.) samt Nielsen, anf. st., s. 319, och Adlersparre, Tidstaflor. I: 173. I ett följande bref, svar på ett bref från Adlercreutz, hvori denne beklagat ovänskapen mellan Armfelt och Adlersparre och uppmanat dem till endrägtig samverkan, hvarjämte han förklarar, att han nog kände Armfelts »inkonsequenta karakter och ej ville blifva hans förfäktare» — gaf Adlersparre fritt lopp åt sin ovilja mot »ex-favoriten»: denne hade alltid genom sin ytlighet och sin principlöshet, sitt skrällande, sitt tycke för fjäsk och glitter varit honom motbudande; till användning i de norska angelägenheterna vore han olämplig genom sina förbindelser med »våra motståndare och sin passion för äfventyr»; och i Norge vore han föga aktad, ansedd »som en lättsinnig fanfaron». Slutligen — och häri ligger väl den närmaste anledningen till detta vredesutbrott, som märkligt kontrasterar både med Adlersparres här ofvan införda bref till Armfelt och med hans omdöme om honom i hans skildring af Gustaf III:s tidevarf (se detta arbete, I: 45) — heter det: »Jag vet, att Armfelt haft all ospard möda i världen att ridiculisera vår revolution, att han ej längesedan i öppet sällskap utmålat den som en stråtröfvarebragd och vestra armén som en hop sammankoppladt patrask.» (Se Tidstaflor, I: 173 o. följ. Adlercreutz' yttrande om Armfelts »inkonsequens» är uteslutet i Hist. Handl., VI: 4, där hans bref först trycktes.)

**) $\frac{31}{8}$ 1809, m. fl. (Ups. Bibl.).

Några dagar efter Adlersparre lemnade Armfelt Stockholm. I midten af Augusti finna vi honom i Venersborg. Hans resas uppgifna ändamål var inspektion af vestra armén och fästningarna i vestra och södra Sverige. Med misstro betraktades denna resa; uppmärksamt följdes Armfelts steg af Adlersparre och dennes vänner, nästan som sexton år förut af Reuterholm och Sparre. »Något torde tillännas härvid, som dock sällan plägar blifva af vigt», skref Platen till Adlersparre. K. H. Posse visste att berätta, dels att Armfelt före sin resa haft ett samtal med konungen, hvarvid han uttalat sin önskan om en ändring i regeringsformen till konungamaktens förmån, dels att han, sedan han tre gånger förgäfves sökt statsrådet Lagerbjelke, skriftligen tagit afsked med en biljett, hvari yttrats: »Allt går åt h—te; sauve qui peut!» *) Äfven utrikesministern v. Engeström, som eljest ingalunda hörde till Adlersparres män, misstänkte, att Armfelt under denna resa ville »sous main» blanda sig i de norska angelägenheterna. **)

Från dessa obestämda farhågor var det under sinneas upphetsning ej långt till påståendet, att Armfelt med sin resa till vestra armén äsyftade höjandet af upprorsfanan mot landets lagliga regering. Brytningen mellan Armfelt och Adlersparre blef, på grund af dessa anklagelser, ohjälplig; och det blef den förstnämnde, som under intrigspelets fortsättning drog det kortaste sträet.

Att inspektionen öfver fästningarna ej varit resans enda uppgift, torde vara otvifvelaktigt, ehuru Armfelt på fullt allvar och med vanlig ifver arbetade för att lära känna arméns och fästningarnas verkliga tillstånd. ***) Antagligt är äfven att hans

*) Se Schinkel, Minnen V: 134, Adlersparre, Tidstaflor I: 150, 152. Af dessa Posseska spionrapporter drages i Schinkels Minnen den slutsats, att Armfelt umgicks med upproriska planer (!). Att han, de moderna frihetsidéernas gamle motståndare, yrkade på en ökad konungamakt, behöfver lika litet väcka tanken på onstörtningsplaner, som konung Karl XIII:s likgiltighet härför bör väcka förvåning. Den stämning och de framtidsplaner, med hvilka Armfelt lemnade Stockholm, visas bäst af brefven till hans hustru från samma tid. «Nu äro konfusionen och missnöjet sådana i Stockholm, skref han, att man blott får bedja Gud att komma ifrån alltsammans.» Han ville lemna sina ämbeten och draga sig undan: om tre månader skulle Finlands öde vara afgjort, hoppades han; han och hans familj vore då ej i saknad af tillgångar. Armfelts vän Ehrenström och hans hustru hade äfven rådt honom att taga afsked, hvilket han också begärt, men konungen hade «med tårar i ögonen bedt honom stanna qvar» (A. till sin hustru d. ²⁴/₇, ³¹/₇ 1809).

**) Se Hist. Handl. VI 4.

***. Bland Armfelts papper finnes en vidlyftig, egenhändigt skriven redogörelse för denna inspektions resultat, för hvilka han ytterligare redogjort

resa stod i sammanhang med tronföljarefrågan. Misstänksamheten hade dock ledt dem, som öfverallt vädrade hemliga stämplingar, på villospår. Förhållandet, så vidt det af Armfelts egna bref upplyses, var följande.

Misstroendet mellan Adlersparre och Armfelt var ömsesidigt. Liksom Adlersparre i Stockholm varit »en garde» mot förmodade kontra-revolutionära stämplingar, och från vestra gränsen därom tillskrifvit konungen, så ville ock Armfelt bevaka Adlersparres förehavanden i gränstrakterna mot Norge. Den hemlighetsfullhet, i hvilken dessa insveptes, ökade hans misstankar.*) Under tiden närmast efter tronföljarevalet syntes det tvifvelaktigt, om prins Kristian August skulle emottaga anbudet. Armfelt synes hafva förmodat, att hans svar skulle blifva afböjande. I sina bref från denna tid prisar han lifligt prinsens klokhet att uppskjuta sitt svar; han citerar dennes yttrande, att »en nation, som valt en förrädare till kung, måtte hafva en slät opinion om sin styrelses behof af moralité.**) I ett bref till Anckarsvärd uttryckte han sina bestämda tvifvel om möjligheten att få prinsen till tronföljare. Denne hade själf skrivit, sade Armfelt, »att han aldrig utan sin konungs — eller hvad som vore detsamma, Bonapartes — tillstånd skulle mottaga valet, om ej norska folket, så att säga, tvunge honom att bryta vissa band.***) På framgången af en folkresning i Norge mot Danmark hade man ej längre skäl att hoppas; och utsigterna för Kristian Augusts mottagande af tronföljden voro sålunda enligt Armfelts åsigt ganska ringa.

Men om hertigens af Augustenburg kandidatur sålunda måste nedläggas, så skulle prins Gustafs arfsföljd änyo kunna bringas å bane. Det var för denna händelse som Armfelt under sin vi-

i sitt tal vid nedläggandet af styresmannaskapet i Krigsvetenskapsakademien samma år. Han framställde med anledning däraf hvarjehanda förslag till förbättringar, hvilka han i det rapporten åtföljande brefvet till konungen nämnde «ett slags testamente, med hvilket hans militära carrière tagit slut». Sin rapport ville Armfelt, enligt samma bref, underställa sakkunnigas granskning. Han hoppades, sade han, «att afund och enskild ovänskap måtte anse honom såsom död». — Vid fästningsinspektionen hade han att tillgå baron Franc Sparres insigtsfulla biträde.

*) I ett bref till L. v. Engeström (29, s. 1809, K. Bibl.) talar Armfelt om Adlersparres hemliga kurirer och beskickningar, men försäkrar på samma gång, att han ej lagt hinder i vägen för dem.

***) A. till sin hustru 22, s. 1809. (Se Schinkel, Bihang II: 125). Han tillägger: «Jag tycker det är märkeligt och vill, att du skall gifva Sophie (Piper) del däraf för att meddela drottningen, till hvilken jag sade detsamma högt.»

***) Jfr. Nielsen, anf. st., 337.

stelse vid vestra gränsen ville förebygga att Adlersparre änyo gjorde sig till diktator. Armfelt befarade, att vestra arméns vermländska fördelning änyo skulle tåga mot Stockholm för att förhindra gustavianerna att vid riksdagen genomdrifva kronprinsens val. »Skall konung och rike ännu en gång utsättas för att mottaga sina lagar af en insurgentarmé?» skref han till gustavianernas ledare, Jacob de la Gardie. »Det kommer att ske; och jag har nästan moralisk visshet därom.*) Låt om oss undvika borgerligt krig, om det är möjligt; men om vi ej förmå detta, så låtom oss sträfva efter att intet må kunna förebrås oss.»**)

Han var sålunda beredd på det värsta; men det inbördes krig, hvarom han talar, liksom två månader förut Adlersparres vän K. H. Posse, skulle ej framkallas under hans fanor, utan såsom försvarsåtgärd mot den härafdelning, som han nu nämnde »insurgent-armé», och som ansågs skola komma att ingripa i ständernas beslutanderätt. Med Adlersparre personligen sökte han ej tvist, efter hvad han på många ställen försäkrar.***) Uttryckligen protesterade han mot antydningarna om afsigten att framkalla oroligheter: »Jag är långt ifrån», skref han till Anckarsvärd, †) att gilla den sakernas gång, som man följt i allmänhet; men ger detta mig rättighet att kasta bort det goda med det dåliga och att ställa till oreda och förvirring? Jag afskyr, som den store Condé, »la guerre des pots de chambre», och om jag någonsin blefve tvungen att taga del i ett inbördes krig, så skulle jag försöka att göra mig fri från hvarje personlig känsla och alla dessa eländiga småsaker, som förtorka själen.»

*) Kort efter sin ankomst till Venersborg ($1\frac{1}{8}$) skref Armfelt till sin hustru: «Dans le corps d'Adlersparre il n'est question que de retourner à Stockholm et d'y ramener l'ordre et l'obéissance, et si le prince Auguste ne vient pas, empêcher d'une manière efficace, que l'enfant puisse revoquer ses droits.

**) De la Gard. Archiv., XX: 18.

***) Så till L. v. Engeström i ofvan citerade bref. Till Anckarsvärd, som vistades vid Adlersparres fördelning, skref han ($1\frac{7}{8}$ Eriksb. ark.) «Quant au baron Adlersparre, je n'ai en rien mérité son inimitié; j'ai été son chevalier, jusqu'à ce que je vis qu'il me fit l'honneur de me prendre en grippe. Depuis ce temps je n'ai plus parlé de lui, ni contrecarré ses desseins en rien, excepté dans les points qui me regardaient personnellement et m'humiliaient. Au contraire, j'ai conseillé à tout le monde de ne pas l'entraver et de lui laisser achever ses grands projets». Han tillägger dock följande ord, som lifligt måla hans missnöje: «Je ne suis pas fait pour céder à des cabales et à des intrigues, indignes toujours, affreux dans ce moment-ci. Je suis encore moins fait pour m'en laisser imposer par qui ce soit, dictateurs, sous-dictateurs ou intriguants».

†) $\frac{1}{9}$, 1809 (Eriksb. Arkiv).

Under dessa omständigheter var det med lifligt intresse, som Armfelt mottog meddelandet om de uttalanden rörande prins Kristians spända förhållande till danska regeringen, som i Göteborg blifvit fällda af presidenten Kaas, stadd på genomresa från Köpenhamn till Kristiania. Ursprungligen sänd till Norge, såsom vi sett, för att öfvervaka den norska armébefälhafvarens hållning, hade Kaas under sommaren 1809 fört bud mellan Kristiania och Köpenhamn; *) hans meddelanden hade ej bidragit att minska Fredrik VI:s mistroende, och han själf ansågs såsom prinsens afgjorde motståndare.

Hvad denne man nu kunde hafva att förmäla om utsigterna för prinsens tronkandidatur, sedda från dansk synpunkt, önskade Armfelt utforska, så mycket mera som Kaas i Göteborg för dess kommandant, öfverste Ehrenström, lifligt hade uttryckt sitt beklagande att han ej där träffat Armfelt. **) I Venersborg träffade denne strax efter sin ankomst den bekante äfventyraren Manderfeldt, som fortfarande, af begär att spela en rol, sysselsatte sig med hvarjehanda kannstöperier i norska frågan och som nyligen företagit en resa till Norge, under hvilken han gifvit sig ut såsom hemligt sändebud från svenska regeringen. ***) Denne var genast färdig att bemedla ett samtal mellan Armfelt och Kaas och afsände till den sistnämnde ett bref, hvori han framställde förslag om ett personligt sammanträffande mellan dessa båda män. Kaas, som torde hafva förmodat, att något förhållande mot Kristian August vorc i fråga, föreslog då ett möte på gränsen; och en sammankomst beramades till den 25 Augusti vid Svinesund. †)

*) Se Nielsen, anf. st., s. 311 o. f., jämte där anförda skrifter.

**) Enligt Armfelts bref till Karl XIII 11/1 1809 (Ups. Bibl.), hade Kaas i Göteborg uttalat den förmodan, att prinsens af Augustenburg komme att tills vidare begifva sig till en broder i Schleswig, och att utsigter funnes, att Ryssland ej skulle taga *hela* Finland. «si nous voulions être raisonnables.» I Uddevalla hade Kaas uppehållit sig en dag, i tanke att utverka ett sammanträffande med Armfelt.

***) Se Karl XIII:s och Engeströms bref 11/1 1809, (Hist. Handl. V: 33, 105) hvori sannfärdigheten af Manderfeldts uppgifter på det bestämdaste förnekades.

†) Manderfeldts bref till Kaas, dennes svar, Kaas' bref till Armfelt samt dennes svar finnas alla tryckta hos Ræder, III: 571 o. f. Jfr. Nielsen, anf. st., s. 334 o. f. Det bör nämnas, att Armfelt i sitt svar till Kaas (21/8 1809) i viss mån desavouerar Manderfeldts uppträdande å hans vägnar och särskildt förklarar, att han ingalunda, såsom denne skrifvit, hoppats «att detta samtal kunde bidraga till de tre nordiska rikenas sanna lycka.» Med afseende på önskningsarna om afslutandet af en snar fred, skrifver han: «Vår själfständighet beror i synnerhet på vår enighet, och vår lycka kan icke be-

På utsatt dag egde sammankomsten rum. Öfver det samtal, som fördes mellan dessa båda män, hvilka ömsesidigt betraktade hvarandra med misstroende och sökte komma hvarandras hemligheter på spåren, hafva så väl Kaas som Armfelt lemnat vidlyftiga rapporter, hvilka båda finnas bevarade.*) De utvisa icke någon synnerlig öfverensstämmelse; hvardera inberättade för sin regering endast hvad han trodde vara denna behagligt. Enligt Armfelts framställning var resultatet af samtalet öfverenskommelsen om ett stillestånd, dock med villkor att Adlersparres fördelning upplöstes; denne skulle få avsluta stilleståndet,**) helst som Armfelt, enligt hvad Kaas uppgifvit, vore högst illa anskrifven hos prins Kristian August, därför att han ansågs vara emot hans val. Kaas hade mycket prisat prinsen, »likväl», säger Armfelt, »så att man kunde märka, att det ej kom från hjärtat»; och Armfelt hade instämt i loforden samt uttryckt sin glädje öfver förhoppningen att en gång få mottaga honom i Sverige. Då Kaas under samtalets lopp framvisat ett bref med uppgift, att svenske ambassadören i Petersburg Stedingk yttrat till ryske utrikesministern, att Norge skulle tillfalla Sverige såsom en arfvedel med prinsen af Augustenburg, svarade Armfelt, att man ej kunde antaga, att Stedingk yttrat något, hvarom han ej vore öfvertygad.

Kaas' redogörelse för Armfelts meddelanden öfverensstämmer i frågan om stilleståndet, hvilket Kaas förut motsatt sig, men nu tillstyrkte. Såsom skäl därför anför han, att Armfelt framställt upplösningen af Adlersparres fördelning såsom ett villkor för fred i Norden och dess förening till en helhet. Utan sin armé, säger Kaas, vore Adlersparre intet, då han endast genom den allmänna fruktan för nya oroligheter kunde bibehålla sin ställning; och med Adlersparres fall hade äfven prins Kristian Augusts parti mistat sitt hufvud. Därjämte hade Armfelt — och detta var, enligt Kaas' åsigt, hufvudsaken under hela samtalet — framställt en ny plan till successionsordning för Sverige, hvarigenom kronan skulle kunna räddas åt kronprinsen Gustaf, hvilket, enligt Armfelts uppgift, önskades af större delen af na-

fastas, så vida icke källan till våra lidanden tillstoppas.« I bref till sin hustru ett par dagar före sammanträdet uppgifver Armfelt, att detta blifvit begärdt af presidenten Kaas, och antyder möjligheten af att prinsen af Augustenburg skulle infinna sig där inkognito.

*) De finnas i utdrag tryckta hos Ræder, anf. st. III: 575. 580. — Konceptet till A:s rapport finnes bland hans papper.

**) Jfr Armfelts bref till De la Gardie ²⁶ 1809 (De la Gard. Arch. XX: 19).

tionen. Konungen af Danmark skulle nämligen koras till Karl XIII:s efterträdare; han skulle adoptera prins Gustaf till kronprins, och genom giftermål med danska kronprinsessan skulle nordens kronor samlas på dennes hufvud. För vinnandet af detta mål borde arbetas vid svenska riksdagen, och all utsigt funnes till framgång.

Kaas tviflade — och på goda grunder — på uppriktigheten af Armfelts intresse för »den goda saken» och ansåg dennes verkliga uppgift vara att störta Adlersparre. En liknande plan till tronföljd hade af Adlersparre blifvit uppgjord för prins Kristian Augusts räkning: genom dennes giftermål med den danska kronprinsessan skulle Norge vinnas. *) Åt detta förslag kunde Kaas ej önska framgång; i stället fann det vid mötet i Svinesund framställda giftermålsförslaget, med hvarjehanda tillägg, i honom en ifrig förespråkare hos Fredrik VI. Denne afvisade dock hela planen på det bestämdaste; han fann Kaas' »plan med Sverige under all kritik» och förbjöd honom att vidare förhandla med Armfelt. **)

Svårt är att utreda huru mycket af hvad som säges hafva förefallit vid detta möte, som bör tillskrifvas Armfelt eller hans interlokutör. Det synes hafva haft karakteren af ett intrigspel, där båda sökte öfverlista hvarandra. Genom att skildra prinsen af Augustenburg såsom intagen mot Armfelt — naturligtvis på grund af Adlersparres intalanden — och genom att berätta hvarjehanda af denne sistnämndes yttranden, som spridts i Norge **), har Kaas utan svårighet förmått Armfelt att gifva luft åt sin förbittring mot Adlersparre och kommit på det klara med att dennes störtande skulle vara honom välkommet. Med afseende på planerna till tronföljden är det väl sannolikt, att Kaas, som alltjämt under sina resor ifrigt gjort propaganda för nordens förening under Fredrik VI:s spira, begagnat tillfället att nu arbeta

*) Se Hist. Handl., IV: 36.

**) Se Ræder, III: 583 o. f. I sina bref till Fredrik VI nämner Kaas mer än en gång, att Armfelt yrkat på den strängaste hemlighetsfullhet med afseende på det af honom framställda förslaget: han vore mycket ängslig för hvarje misstanke om hemligt förstånd med Kaas, ty i Sverige, skrifer denne, tror man mig vara i spetsen för ett parti i Norge, som verkar mot prins Kristian August«. — Jfr Wegener, Bidrag, s. 121, 360.

***) Se Armfelts bref till sin hustru ²⁶, 1809 (Schinkel, Bih. II: 126), som äfven redogör för samtalen med Kaas. »Prinsen af Augustenburg skall vara enchanterad åt Adlersparres candeur, som heligt försäkrade honom, att han ej insatt den strofen, som gjorde prinsen till en traitre, men att det var adelns invention och emot honom m. m. Mig har han enskildt svärtat, så Kaas sade, att Hans Höghet vore just bange för mig».

i denna riktning. Den plan, som genom Kaas framlades för den danske konungen, bär prägeln att vara en kombination af de danska unionstankarna, hvilka ännu länge lefde kvar, med det gustavianska partiets planer; och det förefaller sannolikt, att Kaas, som så ifrigt förordade den hos sin konung, haft minst lika mycken del däri som Armfelt. Dennes afsigt, om han synts vilja verka för Fredrik VI:s tronkandidatur, har uppenbarligen endast varit att vinna tid och att lägga hinder i vägen för Adlersparres förehafvanden. För Danmark hade Armfelt *aldrig* sympatier; och lösliga yttranden om politiska möjligheter, som under samtalets lopp kunna hafva fallts, torde hafva tillagts större betydelse än som vederbort. I Armfelts papper finnes intet, som på ringaste sätt antyder, att denna kombination sysselsatt hans tankar, eller att han ens ansett hvad som därom yttrats i Svinesund vara af större vigt.*)

Samtalets enda politiska följd blef, att konung Fredrik VI, på Kaas' tillstyrkan, ändrade sitt beslut att vägra stilleståndet och beviljade en förlängd uppsägelsetid af vapenhvilen; samt att kriget efter den militäriska konventionen i Magnor d. 14 Sept. kunde anses slutadt. Medelbarligen följde äfven däraf, att prinsen af Augustenburg mottog tronföljarevalet. För Armfelt hade detta samtal en påföljd af personlig art, hvilken har gjort det förtjent att här så utförligt omnämnas:

*) Armfelts möte med Kaas gaf anledning till hvarjehanda osannfärdiga rykten. Det berättades, att flere svenska herrar däruti deltagit, att sammankomsten egt rum i en bondstuga på vägen mellan Uddevalla och Venersborg, att Kaas uppträdt under det diktade namnet af amtman Hansen, åtföljd af en till betjent förklädd dansk ämbetsman. — Enligt en annan lika ogrundad uppgift skulle sammanträdet hafva egt rum på ett herregods vid Jonköping: Kaas skulle hafva förevisat ett bref från Napoleon, hvari Fredrik VI försäkrades om svenska tronen, samt ifrigt verkat för en skandinavisk union. Af de fem svenska deltagarna i denna konklav nämnes af dessa ryktens sagesman endast Armfelt. Källan för dessa uppgifter säges hafva varit utsagor af en bland Armfelts betjenter, sedan hans herre lemnat Sverige. K. A. Adlersparre, som omtalar dessa rykten (Tidstaflor II: 273, 280 o. f.) finner dem på goda skäl osannolika, ehuru han ej anser det vara omöjligt, att Armfelt «med sin lätthet och rörlighet att hoppa ur ringen» under sin fästningsinspektion kunnat göra «ett litet afsteg från vägen», helst «man med säkerhet känner att Armfelt under inspektionen 1809 varit synlig i Kristiania» (!). Ipsen (Christian August, s. 164) upprepar dessa rykten med några mindre olikheter. Deras grundlöshet är uppenbar genom Armfelts brevväxling. Han har lika litet varit i Kristiania, som han haft något annat möte med Kaas än det här beskrifna, hvilket ingalunda hade karakteren af hemlighet. Armfelt var åtföljd af sina adjutanter, och Kaas uppträdde, enligt Armfelts utsago, med en viss ståt i Svinesund.

det blef anledningen till hans entledigande för andra gången från befälet öfver vestra armén.

Med djupaste misstro hade prinsens af Augustenburg vänner erfarit Armfelts öfverläggning med Kaas, hvilken framställdes såsom prinsens afgjorde fiende; hvarje förbindelse med honom betraktades af Adlersparre på denna grund nästan som en högförrädisk handling och såsom ett ingrepp i hans egna rättigheter. Adlersparre förklarade i bref till konungen, att detta möte med Kaas »rifvit ned» hvad han med så mycken möda uppbyggt i Norge; hans bemödande vore tröttsamt, förödmjukande och fruktlöst, om en hvar finge ostraffadt blanda sig däri. »Ingen i Norge, skref han, kan föreställa sig, att högste befälhafvaren för E. M:ts armé kunnat utan autorisation hafva sammanträde med de norska patrioternas hufvudfiende; och när de märka, att en både i afseende på personer och langage dubbel underhandling är å bane, så måste det af dem tagas antingen för list eller parti-misshällighet i Sverige.» Adlersparre fann det numera betänkligt att låta sin fördelning återgå till sina rotar, då han ej visste hvad som förhades vid venstra flygeln. *)

Men äfven hos svenska regeringen väckte underrättelsen om detta samtal missnöje. Utrikesministern v. Engeström skyndade att för Adlersparre uttrycka sina bekymmer öfver den del af samtalet med Kaas, som rört Stedingks föregifna yttrande om Norge såsom Sveriges blifvande arfvedel med prinsen af Augustenburg. **) Konungen skickade Armfelts berättelse om mötet direkt till Adlersparre, »på det Ni själf, säger han, kan döma om sakens natur och hvad tro man kan fästa på sådant snack!» Han tillägger — och hans ord visa, att Armfelt äfven i *hans* ögon nu var en misstänkt person: »Man har dessutom berättat mig, att brefförfattaren haft flera inkonsekventa utlåtelse, så väl i Venersborg som i Göteborg. Han

*) Adlersp. till Karl XIII, $\frac{3}{9}$ 1809 (Ups. Bibl.). Armfelt själf var ej utan farhåga att hans sammankomst med Kaas skulle till det värsta uttydas; då han afsände sin rapport till konungen, anhöll han, för att undvika »vilains soupçons et accusations vagues et injustes», att denna måtte meddelas Engeström och Wetterstedt.

**) Se v. E:s bref till Adlersparre $\frac{31}{8}$ 1809 (Hist. Handl., V: 112). Icke Stedingk, utan Romanzow, hade enligt Engeströms uppgift i samma bref (utesl. i Hist. Handl., men anf. i Tidstaflor, I: 193) yttrat sig om möjligheten af att Sverige i Norge kunde få ersättning för Finlands förlust. Jfr Wetterstedts bref t. Adlersp., Histor. Handl., VIII: 24.

tycks vara missnöjd att icke kunna spela en betydande rol. Den han ämnar sig, fruktar jag, bekommer honom illa, om han fortfar i den smaken.» *)

Adlersparre skyndade att begagna det vapen, han ansåg sig hafva fått i händerna mot sin motståndare. Han öfversände Armfelts rapport direkt till prinsen af Augustenburg med tillkännagifvande, »att så väl själfva sammankomsten som brefvets innehåll har väckt konungens och svenska regeringens indignation. En svensk general, som utan uppdrag håller konferenser, gör det ej strafflöst. En svensk minister af den erfarenhet som baron Stedingk utsprider ej osanningar i främmande land».

Stadd på sin resa från Venersborg för att inspektera fästningarna i de vestra och södra orterna, mottog Armfelt i början af September genom statsministern v. Engeström underrättelsen att han blifvit skild från befälet öfver vestra armén. I hans ställe hade Adlersparre erhållit detta befäl. **)

Alldeles oväntad var icke denna katastrof; och ej heller var det Armfelt obekant, hvarifrån förödmjukelsen ledde sitt ursprung. Redan den 29 Augusti hade han i bref till v. Engeström klagat öfver »den kabal, som föresatt sig att taga äran af mig, då de med mycket mindre besvär kunnat få mig att lemna ett befäl, som i vissa afseenden var mig indifferent, efter icke fråga syntes vara om krigsoperationer.» ***) Och i den ansökan om afsked från alla sina ämbeten, som blef hans svar på denna underrättelse, yttrade han helt oförtäckt till konungen: »Det är uppenbart, att baron Adlersparre, som fordom varit min adjutant och till hvilken jag under tjugo år haft ett obegränsadt förtroende, har funnit lämpligt att låtsas misskänna mig, och att han på skäl, som jag icke kan gissa, söker bereda mig förödmjukelser och obehag.»

*) Hist. Handl., V. 41.

**) Det skedde (enligt K. Mits bref till Adlersparre $\frac{8}{9}$ 1809, K. Krigsarkivet) under den form, att befälet «i anseende till de särskilda politiska uppdrag, hvilka äro så beskaffade att de böra stå i närmaste förening med militäranstalterna», lemnades Adlersparre, under den tid som Armfelt skulle företaga sin inspektionsresa, efter hvars slut denne fått befallning att inställa sig i Stockholm.

***) I ett foljande bref till samme man ($\frac{15}{9}$ 1809) heter det: «Je n'ai aucun désir de me mêler des affaires politiques que M. d'Adlersparre traite. Et certes, je me garderai bien dorénavant d'en pendre connaissance, ni de lui servir d'instrument, comme je l'ai fait deux fois avec une bonne foi et une simplicité, dont malheureusement il n'est pas fait pour connaître le prix.»

Under sin resa öfver Göteborg besökte Armfelt fästningarna i Varberg, Landskrona, Malmö och Kristianstad och gästade på Bäckaskog hos sin gamle motståndare Toll, som han fann djupt bekymrad öfver fäderneslandets öde. *) Han fortsatte sin färd öfver Karlskrona, Jönköping och Linköping samt anlände i slutet af Oktober till Stockholm. Hans bref från denna och den närmaste följande tiden måla lifligt hans förbittring öfver hvad honom vederfarits. Dröjsmålet med stilleståndets avslutande tillskref han Adlersparres fruktan att skiljas från sin »lifvakt», hvilken enligt öfverenskommelsen borde hemförlovas. Dennes missnöje öfver mötet med Kaas fann han ega sin grund i önskan att ensam beherska de norska angelägenheterna. Allt syntes honom bekräfta den tanke, han en gång uttalat, att »de, som bidragit till revolutionen, anse sig som berättigade att styra riket och utöfva hämnd eller beskydd efter godtycke». Han längtade att lemna Sverige och dess tjänst: »I nästa månad, skref han den 18 September, är den nybakade excellensen och presidenten från *allt*; t. o. m. aflägges den uniform, den han med någon slags ära burit, men hädanefter ej tror sig böra bära. Mitt beslut häruti, bekant för få vänner, är oryggeligt taget.» »Deras infamier mot mig skola snart vara slut», skref han till sin hustru. **)

Utan allt för stora ekonomiska bekymmer kunde Armfelt tänka på detta afgörande steg. Sedan fred med Ryssland nu var sluten, kunde han åter hoppas att njuta inkomsterna af sin fideikommiss-egendom Åminne i Finland. Tanken att bosätta sig där var gammal hos Armfelt; redan 1807, efter pommeriska kriget, var det allvarsamt på tal. Kriget i Finland hade kommit emellan; och nu var tanken att lefva där under ryskt välde honom motbudande. Från Sverige ville han nu begifva sig till Tyskland eller Schweiz, för att där i obemärkhet afbida händelsernas kommande utveckling. »I Sverige, skref han till sin hustru, blir det för mig omöjligt att existera; det ser jag dagligen mer än tydligt. Ty i samma mån missnöjet ökas, i samma mån blir min belägenhet, som aldrig vill agera mot Karl XIII, aldrig mot min öfvertygelse, horribel. Bäst vore att få sluta sin existens.»

Afskedsansökan insändes i slutet af September; men konung Karl XIII, som låtit Adlersparre och de farhagor, denne ut-

*) A. till Brinkman ²⁶/₉, 1809 (Trolle-Ljungbys arkiv).

**) A. till sin hustru ²²/₉, till Brinkman ²⁶/₉, till J. De la Gardie ²⁷/₉, (De la Gard. Arch. XX: 19), till Tornérhjelm ¹⁹/₆, ¹⁵/₉, ²⁶/₁₀ 1809 (Gömdt är icke glömdt, IV: 32 o. f.).

talat om kontrarevolutionära stämplingar, råda i frågan om Armfelts entledigande från armébefälet, ville ej låta saken gå längre. Han vägrade att emottaga Armfelts afskedsansökan från presidentskapet i krigsskollegium och från armén samt uttryckte sin bestämda önskan, att han skulle stanna kvar åtminstone till riksdagens slut. Möjligen ansågs det, att Armfelts brådstörtade afsked skulle väcka för stort uppseende, möjligen vågade konungen och hans nye rådgifvare ej spanna bågen för högt vid tanken på de osäkra förhållanden, i hvilka Sverige och successionsfrågan ännu befunno sig.

Till mångas förvåning syntes sålunda den afsatte generalen efter sin återkomst till Stockholm åter vid Karl XIII:s hof och omhuldades skenbarligen med samma välvilja som förr af den gamle konungen. *) Men bitterheten i Armfelts sinne dröjde oförminskad kvar; och från denna tid var han, utan att taga del i de allmänna angelägenheterna, en af de mest bemärkta i den krets af missnöjda, som utgjorde föremål för de styrandes ständiga misstankar och som af dem oafåtligt bevakades. »Gustaf III:s staty står kvar ännu lika skön», skref han till sin ungdomsvän Aminoff i Finland; »men hans ätt är drifven i landsflykt, hans regeringslagar öfverändakastade, hans hemliga och uppenbara fiender hafva fått fågna sig öfver uppfyllelsen och fullbordandet af alla mot honom gjorda önsknningar och af alla de planer, som hans mäktiga snille déjouerade. Den regeringslystnad, som han tyglade, det själfsvåld, som han qväfde, den parti-ilska, som han släckte, börja åter att till Sveriges olycka röra sig, väckas och upplåga. Hans fädernesland, som han så högt älskade, är styckadt och försvagadt; svenska namnet, som han satte så högt, har förlorat sitt gamla anseende.» **)

Det var sålunda ej blott den enskilda harmen, utan ock bekymren öfver fäderneslandets öde, som förde Armfelt i de missnöjdas läger. Ryska freden och Finlands förlust, riksdagens oändliga tvister, som syntes många förebåda ett återvändande af tiden närmast före 1772, Karl XIII:s allt mer tilltagande andliga och kroppsliga svaghet, hans rådgifvares vacklande hållning och inbördes oenighet — allt ingaf Armfelt och hans meningsfränder dystra framtids tankar. Särskildt gick dem till sinnes det sätt, hvarpå den afsatta konungafamiljen fördes ur riket. »En skön qvinna, skref han i slutet af år 1809, ett

*) Se Fosters dep. 22, 10 1809 (Utl. dipl. minnen, s. 78):

**) A. till Aminoff 26, 1 1810 (Rilax).

barn, som störtats från tronen utan att hafva begått något annat brott än att vara son till sin far, intagande som en kärleks-gud och af de bästa förhoppningar, andra barn, som ingifva ej mindre intresse: allt detta bildar en tafla, som endast de kunna uthärda att se, som varit medbrotslingar till Gustaf III:s mord.»*) Liksom han sjutton år förut fruktat, att Gustaf III:s mördare och Reuterholm stode den unge konung Gustaf Adolf efter lifvet, så säg hans upprörda inbillning nu i beslutet att föra konungaätten i landsflykt hemliga planer mot den laglige tronföljarens lif. I tal och i skrift gaf han på sitt vanliga ohejdade sätt luft åt sin förbittring och framkastade misstankar och beskyllningar, lika hänsynslösa som orättvisa. Den allmänna ställningen visar, skref han på hösten 1809, «en sammansmältning af Holbergs komedier och Jeremie klagovisor.» «Jag är färdig att gråta ibland, men besatta uppträden förvandla mina tårar i skratt och vice versa. Statsrådet är som Jeppe på Berget, tämligen öfvertygade att rolen är för stor, men ändå högst intresserade i att behålla den. Svenska folket åter tycker sig vara som en borttappad hjord, hvilken deras herdar förfört och för dem vilse på bergen.»**)

*) Till Brinkman (Trolle-Ljungbys arkiv).

***) Se Gömdt är icke glömdt, IV: 71. I ett annat bref (därst., s. 38) talas om planen att «på Allvishetsrådets (Adlersparres) tillstyrkan och befallning göra utaf med barnet (!)». Öfverhufvud vimplä Armfeldts i ofvannämnda samling tryckta bref till Tornérhjelm af dylika utfall, som endast kunna förklaras af hans uppretade sinnesstämning. Ej blott Adlersparre — «cette figure colossale de papier-mâché» — utan de flesta af hans kolleger i statsrådet karakteriseras på ett allt annat än smickrande sätt: «På Danviken kunde man rekrytera dess medlemmar, i mån de gå undan», heter det en gång. Åt Engeströms patriotism göres rättvisa, «men han är ytterlig, entusiast, lätt bedragen och förd, och känner durch ej vårt land», han hade gjort misstag som en skolgosse; Platen, som Armfelt till en början ansåg som «en verklig hederlig karl, ehuru med en gruslig envishet och alla gråcer af en båtsman», betecknades längre fram som «en egennyttig, despotisk antropofag»; Rosenblad skildras som «säkerligen en af de farligaste människor, som blifvit födda»; Essen vore «ingenting annat än en vacker, rak, hög och välklädd stallmästare», som utan den uppfostran, han fått af grefinnan Löwenhjelm, ej skulle ha kunnat skriva sitt namn. Presidenten Lagerheim, som fått blå bandet, borde «förvåna sig att se det diagonaliter på sin kropp, då han bort vänta sig att få det om halsen o. s. v. «Galenskap, parti-agg, lögn och intriger äro à l'ordre du jour». (Anf. st., passim.). — Äfven i andra bref från samma tid utöser han sin vredes skålar. Om riksdagen citerar han Rob. Rosens infall, att «det femte ståndet, som är oförståndet, nu blifvit utdelt på de fyra öfriga». (Till Brinkman ²¹, 1810, Trolle-Ljungby.).

Ostraffadt utmanade hade icke dem som nu sutto vid styret. *) Hans sista år i Sverige aflägsnade honom allt mer från hans gamla fädernesland och dess nya styrelse. Frivilligt sökte han ett nytt hem i sin födelsebygd; men de motståndare, han utmanat, hämnades genom att, för så vidt på dem ankom, gifva åt hans öfverflyttning karakteren af en nödtvungen landsflykt, som han skulle hafva företagit för att undgå straff för landsförrädiska planer.

*) Såsom en yttring af deras häänd ansåg han den skildring af norska fälttågets ledning, som inflöt i «Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår,» II: 82 o. f. Detta arbete utgafs under öfverinseende af hofkanslern Wetterstedt. Armfelt författade tvenne särskilda försvarsskrifter, af hvilka den vidlyftigare, under titel «Précis de la campagne en Norvége» (Upsala 1811) redan är omnämnd. Den kortare redaktionen, hvars original finnes i Riksarkivet, är tryckt i Crusenstolpe, «De närvarande,» s. 90. Armfelts brefväxling från denna tid visar, att han ansåg framställningen i «Historisk tafla» som en grof förolämpning.

VI.

Afsked från Sverige.

(1810—1811).

Revolutionsåret 1809 led mot sitt slut, innan Sverige fått successionsfrågan definitivt ordnad. Först sedan freden med Danmark var slut, ansåg sig prinsen af Augustenburg kunna begifva sig till sitt nya fädernesland. Han utsatte själf en dag på nyåret 1810, då han såsom kronprins af Sverige och under det nya namnet Karl August skulle beträda dess jord. — Med saknad såg man i Norge den högt älskade furstens afresa. Sin framtid i Sverige motsåg han med oro; och den man, som haft största förtjensten om hans korande till tronföljare, hade den beklagansvärda oförsigtigheten att kort efter hans ankomst meddela honom sina misstankar om hemliga stämplingar och lurande försät mot hans lif. I den gamla dynastiens anhängare måste Karl August, så länge Adlersparre hade hans öra, se sina naturliga motståndare.

I själfva verket kunde de med hans val missnöjda hafva skäl att säga, att den nye kronprinsens person var en ringa ersättning för den landvinning af ett helt rike, som, då hans val först bragtes å bane, förespeglats Sveriges folk. »Om Norge är det icke längre fråga, skref Armfelt vid denna tid; det följer icke med den skatt, som vi henita därifrån.» *) Det vore endast, tillade han, i »den store Adlersparres fanfaronnader» som därom varit fråga; han drömde själf och lät andra drömma om de

*) Till Brinkman ¹⁵/₁ 1810.

skönaste saker, under mellanstunderna af sina anfall af vrede eller lättja.» I en politisk uppsats från hösten 1809, som torde hafva flutit ur Armfelts penna, uttalades t. o. m. den tankegång, att sedan det ej längre vore fråga att genom en snar förening med Norge vinna trygghet och styrka, och då anledningen till prinsens af Augustenburg val sålunda ej längre egde bestånd, intet skäl funnes att vidhålla detta val, utan låta den laglige arvingen koras till tronföljare. *)

Men å andra sidan måste hvarje fosterlandsvän — och sådana funnos äfven bland gustavianerna, oaktadt allt ondt, som af motpartiet utspriddes — inse vigten af att få tronföljdsfrågan ordnad, om ock endast för tillfället. Karl XIII:s svaghetstillstånd under sista månaderna af 1809 ingaf allvarsamma farhågor, och Sveriges yttre ställning var långt ifrån betryggad. »Prins Gustaf har visserligen ett stort parti, skref Armfelt, **) men detta parti betyder intet nu, och det är väl, ty hvad skulle allt, hvad de företogo, uträtta mer, än öka vårt elände och faran af vår ställning?» Tillsvidare vore intet annat att göra än att afbida tiden: — »Prins Gustaf blir om tre år af stor betydighet», heter det i samma bref; »nu anser jag hans olyckor som en välgärning både mot honom och oss. Dessa skola lättare dana honom till konung än alla Rosensteinar.»

Armfelt ansåg sig skyldig sina legitimistiska meningsfränder i utlandet en förklaring öfver det gustavianska partiets hållning i denna fråga. Till sin vän d'Antraigues skref han i Mars 1810: ***) »Jag har varit tvungen till att vara fullkomligt överksam med afseende på Gustaf Adolfs son, hvilken så länge han var kvar i Sverige, löpte fara att blifva förgiftad, om man endast kunnat

*) Uppsatsen, som i afskrift finnes bland A:s papper, har öfverskriften «Reflexioner» och omnämnes i Schinkels Minnen V: 144 såsom en «proklamation» till förmån för prins Gustaf. Såsom proklamation är denna uppsats för vidlyftig; men den utgör ett värtaligt försvar för den unge furstens rättigheter, likväl under erkännande af den utsedde tronföljarens framstående egenskaper. «Omsider, gamla Svithiod!, om du skall undvika faran att försvinna som själfständig stat, skall du ledsna vid osäkerhetens qual och en konungastam, som är dig främmande. Du skall då med en djup känsla kasta ögonen på Gustavernas ärestoder, och du skall sucka öfver din lättsinnighet att hafva våldfört och tillintetgjort de heligaste af alla förbindelser, erkänslans och lagarnas.» I ett af Armfelts bref till Tornérhjelm (Gömdt är icke glömdt, IV: 44) omnämnes denna uppsats.

**) ²¹/₁, 1810, se Gömdt är icke glömdt, IV: 59, hvarest brefvet är orätt dateradt.

***) ¹³/₃, 1810. Originalen finnes i Bibliothèque publique i Dijon. (Fonds d'Antraigues n:o C. 1.) En afskrift har benäget blifvit meddelad genom bibliotekarien därstädes, M. Guignaud.

förmoda, att ett parti för honom funnes till. Jag bryr mig icke om hvad emigranterna säga härom, men i Ryssland och i Tyskland måste mitt uppförande under denna tid förefalla obegripligt. Det har emellertid haft till mål att rädda dessa olyckligas lif och att bereda detta barn en utväg — och jag vågar säga en *säker*, att en gång få bestiga sina faders tron, när han har hunnit den ålder, att han kan visa sig i spetsen för sina vänner.»

Om denna »utväg» lemna Armfelts öfriga brevväxling tillräckliga upplysningar. Det var genom den nye tronföljaren själf som den skulle beredas.

Ryktet hade intet annat än det allra bästa att förtälja om Karl Augusts personliga egenskaper. Den omständigheten att den nye tronföljaren var ogift och sades ärna förblifva det, syntes kunna öppna utsigten att genom vinnande af hans förtroende lättare hinna målet, prins Gustafs arfsföljd, än genom fortsättande af tvisten med dem, som kallat Karl August till tronens trappsteg.

Tanken härpå omfattades med lifligt intresse af Armfelt, som sedan gammalt hyste aktning för den nye kronprinsen, i hvilken han under norska fälttåget lärt känna en skicklig motståndare. Rik på utvägar och företagsam som alltid, sökte han, redan innan Karl August hunnit till Sverige, att be- taga honom misstankarna mot det gustavianska partiet och stämma honom gynnsamt för dess planer. Han tillskref kronprinsen ett anonymt bref, som på samma gång är en vidlyftig politisk uppsats. Efter en inledande öfversigt öfver de senaste åren af Sveriges historia och en karakteristik af de mest framstående personerna — allt naturligtvis färglagdt i öfverensstämmelse med Armfelts starkt subjektiva uppfattning och ingalunda af oomtvistelig sannfärdighet — framställde han här formligen förslaget, att den nye kronprinsen skulle adoptera prins Gustaf. *)

Brevet var af följande lydelse:

«En person, som har den lyckan att känna T. och som vet att värdera Edra goda egenskaper, har ansett som en pligt

*) Aktstycket är af stort intresse, äfven såsom upplysande för Armfelts sätt att bedöma samtidens tilldragelser. Det meddelas här in extenso efter författarens egenhändiga koncept. Förut har detta bref varit tryckt i Schinkels Minnen, V: 356, men mindre korrekt, i en svensk bearbetning efter en fransk öfversättning af det svenska originalet — ett egendomligt sätt att med- dela aktstycken, hvilket ej sällan förekommer i detta arbete.

att taga till pennan utan att teckna sitt namn, och det för att gifva T. del af några lika märkliga som intressanta observationer. — Dessa äro nyligen gjorda i det land, hvilket valt Er till tronföljare, och driffjädern till den kändedom, man sökt, och den del man ger T. däraf, fordrar blott för en kort tid bibehållandet af anonymen.»

»Med den sanna högaktning, jag hyser för T. person, kan jag ej annat än lyckönska Er till det svåra, men hedrande kall, hvilket skall föra Ert namn till odödligheten och Ert minne till samma heliga känsla som den, hvilken i Sverige alltid öfverlevvat dess stora och goda regenter. — Jag älskar Sverige och svenska nationen i allmänhet, där jag i II månader, ehuru litet känd eller ansedd som observatör, njutit en höflighet och aktning, som tillhöra forntidens ärbarhet och hospitalité, och det under en tidpunkt, ofta lika nära despotismens åkslag, som anarkiens raseri.»

»Jag kom till Sverige någon tid före Gustaf Adolfs arres-tering, och vill i korthet gifva några notioner om de märkeli-gare epoker, som föregått detta politiska uppträde. Efter Gustaf III:s död var Sverige långt ifrån att vara olyckligt, ehuru denne konung blef ett offer för en oklok och omogen faktions raseri. Denna faktion förtjenar en noga uppmärksamhet, efter Ni alltid skall återfinna honom, dels styrande, dels blott inflytande, men alltid färdig att sätta allt på spel för att komma till sitt dolda ändamål, och alltid farlig för regenten och det samband emellan honom och nationen, som för denna senares ära och själfständighet är så nödvändigt.»

»Gustaf III hade gjort stora misstag, begått stora fel, men han egde både snille och ståndaktighet i karakteren för att kunna rätta dem. Den regering, som påföljde hans död, hade ofelbart blifvit för Sverige förmånlig, oaktadt alla olägenheter, en förmyndarestyrelse alltid skall medföra, om ej en människa, lika galen af poltroneri som högfärd, bemästrat sig regentens förtroende och liksom våldfört dess känslor. Denne man liksom förklarade sig chef för den faktion, hvilken mördat Gustaf III, och gaf åt sina jakobinska grundsatser så despotiska former, så att nationen suckade efter den dag, då den unge konungen själf skulle mttaga styrelsen. Denna med otålighet efterlängtade dag kom; och aldrig har en konung på Svea tron haft ett mer lysande ögonblick än Gustaf Adolf, då han samlade rikets ständer i Norrköping. Hade han egt riktiga begrepp om sina rättigheter och sitt folks pligter, eller om hans rådgifvare velat eller kunnat verka på honom och förmått honom följa en riktig väg,

en klok plan, så hade för längre tider både hans och Sveriges lycka varit befästad: men allt tog nu en motsatt vändning, och den förr omtalade faktionen, hvilken i publiken förlorat all sin kredit och allt sitt förtroende genom den oklokhets, med hvilken de slet sönder sig själfva och staten under förmyndarregeringen, framträdde åter på scenen, men utan sina gamla hufvudmän och lärare, och således med all den hetta och oerfarenhet, som tillhör nitiska lärjungars första försök.»

»Alla känna denna riksdags händelser; den slutades utan blodiga scener, men ett gift var utgjutet, som skulle verka förstörelse och död. Konungens förtroende och kärlek till sitt folk voro för alltid förlorade. Nationen åter såg sig bedragen i sitt hopp, i sin väntan. Här af uppkom en skakning, en osäkerhet, ett mistroende, som sedermera vid alla tillfällen blef kännbarare och på slutet källan till den afgrund af olyckor, i hvilka vi nu tid efter annan sett Sverige nära att störtas.»

»Konungens resa till Petersburg ökade än mer det lynne, som hos honom i alla sina utbrott snart liknade ovilja och hat mot sitt folk. Paul I:s despotism, ryssarnas slafviska undergifvenhet, den lätthet, med hvilken högsta maktens vilja, till och med dess nycker, sattes i verkställighet, gaf sista stöten åt alla Gustaf Adolfs moraliska förhållanden och pligter i anseende till sina undersåtars medborgerliga rättigheter och den aktning, med hvilken ett ädelt och fritt folk förtjenar styras. Konungens resa till Tyskland, Napoleons despotiska, men kraftfulla företag, dem han — ej till resultat, men väl till formen — admirerade, ökte än mer dess smak för egensinnighet och oinskränkt makt; falska religionsprinciper, oförståndiga politiska uträkningar och slutligen enskild bitterhet förde till de utbrott, vi sett, och som påskyndade Sveriges och dess fall.»

»Ett krig, som börjades mot Frankrike och successive skulle utföras mot två tredjedelar af Europa, visar Gustaf Adolfs oskicklighet i politiskt och militäriskt afseende; och ändtligen, då emot Ryssland alla nationens krafter voro spända och armén gjorde underverk, upptäcker sig äfven den brist af alla känslor, med hvilken han beredde och emottog de gruffigaste förluster. — Under allt detta syntes den gamla faktionen lugn; kanske var den hemligt medverkande, ty några af den innehade betydande ämbeten och många voro verksamma i de mindre. Få yttrade sig öfver faran af allmänna ställningen, och skedde det, så tecknade sig ett hemskt löje på deras läppar. Man skulle tro att, säkra om konungamaktens oundvikliga undergång, de nu mer lärt sig att afvakta tiden och begagna den rätta stunden, för att

taga styrelsen under hvad form som helst. Emellertid ökade sig farorna, och Sveriges undergång var när. Flera planer gjordes till dess frälsning genom en revolution; alla höga ämbetsmän, som kunde verka, anlitades, alla funno nödvändigheten däraf, men ingen vågade eller ville vara hufvudman för ett så betydande företag. Med någon kännedom af tillståndet utom och inom riket, allmänna missnöjet och förtviflan samt Gustaf Adolfs lynne i faror, kunde ingen tillbakahållas af fruktan. Men då man icke föres af passioner och verkligen älskar sitt fosterland, tvekar man att omkullkasta den samhällsförfattning, hvilken anses som grundvalen för dess bestånd, så mycket mer betydande, som alltid revolutioner medföra upphörandet af alla andra rättigheter och pligter, än de, som af våld och en tillfällig makt statueras.»

»Öfverstelöjtnant Adlersparre, chef för en utvald kår, lednade vid denna villrådighet i beslut, som visade sig i hufvudstaden, och efter en väl skriven proklamations utfärdande — som varit fullkomlig, om den icke nästan i alla punkter blifvit utan verkställighet — satte han sig i marsch mot Stockholm. Detta steg hade kunnat blifva signalen till ett inbördes krig och Sveriges totala undergång, om konungen, i stället för att yttra ett taget beslut att förstöra banken och all enskild och allmän kredit och lemna sin hufvudstad till rof åt den fullkomligaste pöbelanarki, till dess den af ryssarna finge undergå en ny plundring, kastat sig i armarna på sin farbror, begagnat den vördnad och det förtroende, man hade för denne furste, brukat den makt, som all laglig styrelse eger, och den krigslydnads verksamhet, som då ännu var i arnéen. Han hade då ej allenast för sin person kunnat undankomma, utan äfven egt styrka nog att bjuda vermländska fördelningen spetsen, i fall denna ej funnit sig nödsakad att förena sig med ryssarna, som långt förr än denna hade varit i Stockholm. — Men Gustaf Adolf gjorde allt för att tvinga de trognaste af dess undersåtar att lemna honom till sitt öde; och general Adlercreutz, som var den enda man med erkänd kredit i hufvudstaden, måste göra bruk af det kalla mod, som utmärker denne krigare, för att betaga konungen all frihet att än mer skada sig själf och staten, och för att stadga allmänt lugn och enskild säkerhet, hvarför Adlercreutz' moraliska egen-skaper nu mer blefvo den enda borgen.»

»Adlersparre blef i Örebro underrättad om konungens ar-restering och de mått och steg, man för momenten tagit; och från den stunden förvandlade sig eller tillintetgjordes allt hvad

som hittills ansetts som plan i dess företag, allt hvad som utgjort dess vänners och en stor del af nationens hopp för en framtid. Afundsjuk på Adlercreutz, som tagit befälet öfver trupperna som tjänstgörande general-adjutant, och denne åter missnöjd med Adlersparre, som i allt ville vara oberoende af honom, börjades emellan dessa bägge atleter en moralisk strid, som aldrig kan fullkomligt upphöra, men som redan från sin början blef högst skadlig för affärernas gång. Adlersparre ankom till Stockholm, précéderad af pretentioner och hotelser, och detta allt mer i enskilda, än allmänna afseenden. Han blef förträffligen väl emottagen af alla utan undantag, men han tyckte ändå sig ej finna, att man satte nog värde på hans person och hans företag. Despotisk i sina omdömen och beslut, lam och indolent i de senares utförande, helt och hållet sysselsatt med sig själf och fostren af sitt högmod, syntes han glömma fosterlandet och dess stora intressen för att hufvudsakligen fästa sig vid små saker, som merendels voro i rapport med dess egenkärlek. Den désintéressement, han annonserat, fann han sig ej skyldig att iakttaga; han själf och alla hans kreatur erhöllo mångdubbla gracer, och han visade till den grad förakt för opinionen, att officerare, hvilka aldrig hört skott, blefvo af honom rekommenderade till svärdsorden, och det under ett brinnande krig. Om detta ökade Adlersparres anhängare med alla kända och okända lycksökare, minskade det å andra sidan det förtroende och den aktning, allt hederligt folk egt för honom, hans tänkesätt och uppsåt.»

»Ryssarna, som efter ett kort stillestånd åter började hafva framgång i Vesterbotten, nödgade regeringen att samla trupper till norra arméns förstärkning. Efter Adlersparres proklamation skulle ej mer en aln jord lemnas åt fienden; men det oakadt förblefvo han och hans kår orörliga i Stockholm, där i intet afseende de behöfdes, och från aflägsnare orter måste rekryter och vargeringar hopsamlas och med marches forcées genom landet än mer öka det tilltagande eländet. Riksdagen var börjad, och lugnet i hufvudstaden var fullkomligt. Adlersparre hade lika litet tänkt på ändring i ständernas representation, utan hvilken alltid deras församlande blir vådligt, som på en plan, efter hvilken riksdagsärendena skulle föras. Tvärtom, den revolutions-esprit, som man födt och begagnat, för att förmodligen komma till ett godt ändamål, bibehölls och infördes i allt; bondeståndet uppviglades, och oenighetsfrön utsåddes emellan personer och korporationer. — Ville man ej sluta revolutionen, eller ville man genom laglöshet och indisciplin tvinga regenten att önska sig

envälde? Hvad verkliga ändamålet var, är lika svårt att bestämma, som om de, hvilka underhöllo denna oreda, hade något ändamål.»

»En konstitution var likväl färdiggjord, och projektet däraf lemnades till att bedömas af en slags menighet, som redan fått öfvertygelse om att allt fördes mer efter nycker än system. Denna konstitution hade åtminstone den förtjensten, att ej likna en skolordning, som beständigt hänvisar upplysningen från grammatikan till ordboken. Regeringen egde genom denna kraft att göra det goda, och all kabal emot dess verksamhet blef fruktlös. Den förkastades, och af ständerna formerades ett utskott, som skulle tillskapa något mera smakligt för partiandan och faktionen, något som kunde mer paralysera den exekutiva maktens reguliera marche. Gustaf IV Adolf och dess familj förklarades kronan förlustiga, och frågan om en tronföljare väcktes. Konstitutionen blef i hast färdig och antagen; erfarenheten af några månader har redan gifvit den stämpeln af sitt primitiva värde. Gustaf Adolfs öde rörde ingen, och med glädje såg man Karl XIII på tronen; men den orättvisa, man begick mot den oskyldige prins Gustaf att för evigt förskjuta honom, kunde ej undfalla ett af naturen ädelt och rättvist folk. Flere personer af betydighet ämnade förklara sina tänkesätt, men man fruktade, och det på goda skäl, att ett sådant företag skulle kosta prinsen lifvet. Denna fara var ej inbillad, men så verklig som hotelserna, hvilka varnade dem.»

»Med full öfvertygelse om prins Gustafs rätt, som aldrig i fadrens brott kunnat deltaga, voro likväl många, som önskade Er till tronföljare, sedan Adlersparre försäkrat alla, som ville höra därpå, och uttryckligen bondeståndets verksamma ledamöter, att genom Ert utkorande Norge med Sverige genast skulle blifva förenadt. En så stor politisk fördel borde tillintetgöra alla andra känslor än dem, som lifvats af fosterlandets sällhet; och då man betraktade Karl XIII:s helsa och år samt kände alla olägenheter af en förmyndareregering, hade man ännu ett viktigt skäl att glömma de anspråk, prins Gustaf kunde hafva till svenska tronen. T. blef genom öfversten baron Platen sonderad, innan konungens beslut var taget. Ert svar så till Platen, som i det bref, han medförde till den som utsändt honom, blef skickadt till H. M., som det största bevis på Edra höga och ädla tänkesätt. De som kände, att ära och dygd öfvergå all höghet och makt,ingo än en kraftigare böjelse för Er person, eluru de i politiskt afscende" sågo mindre fördelar af T. utkorande, då det ej medförde föreningen med Norge. Faran af en minderårs-regering

förblef dock alltid densamma; och den kraft och anscende, som en god och klok styrelse i fasta och erfarna händer skulle gifva, voro ej heller att försaka.»

»Adlersparre och dess klienter funno sig högeligen förtörnade öfver att man vågade granska deras uppgifter, och att man förutsade, det alla propositioner, som skulle göras T. och som ej voro instämmande med de strängaste hederns lagar och Edra begrepp om heliga pligter, skulle misslyckas. I deras ögon var en krona öfver alla sådana vanliga och små konsiderationer, i synnerhet när den tillböds Er med all den entusiasm, som hoppet af Er billiga erkänsla skulle lifva och underhålla. Häri genom uppkommo åter nya schismer och oredor. Adlersparre och statsrådet, som styrdes af honom, skyllde för enskilda af sigter, intriger och för staten skadliga planer alla, som ej blindvis gillade deras företag eller följde den väg, de utstakat. Likväl existerade i hufvudsaken intet sådant, ej en gång den ringaste svårighet, vid allt hvad som erfordrades för att genom vanliga former befästa Edert utkorande.»

»Man skulle likväl bedraga T., om man icke erkände, att Gustaf Adolfs son i Sverige eger ett betydande parti, och att dess öde ju väcker ett lifligt deltagande; men detta hindrar icke, att Ni blir mycket välkommen och, om Ni så själf vill, innan kort nationens afgud. Mindre stridiga intressen än dessa hafva en gång förr kunnat förenas. T. finner i Karl XIII en man af godt förstånd, af ädelt och ömt hjärta med en värme och kärlek för sitt land, som ensamt gör honom ovärderlig; men han har aldrig varit stark, och åren hafva nu mer än någonsin uttagit sin rätt. Hans blick är säker, hans *egen* kännedom af människor är stor. Men detta hindrar icke, att man öfvervåldigar hans omdömen och våldför hans förtroende. I denne furstes hjärta ligger en hemlig anhänglighet för dess familj; han ville dölja den för andra och sig själf, men hans suck och hans tår förråda hans hjärta. Af honom blir T. det oakadt med all uppriktighet emottagen och ansedd som en son, och han skall i allt för Er blifva en öm och god far, en redlig vän. Känn blott dess svaghet och värdera dess goda egenskaper! Nationen gör det, men om den nu är missnöjd och klandrar sin regering, så är det en följd af den kunskap den eger, att dess konung är intet för styrelsen och statsrådet allt.»

»Dessa personer, med god vilja och några talanger, äro för mycket under höjden af sina roller — för mycket beherskade af små och enskilda passioner samt genom sin oerfarenhet i stora affärer lätteligen förvillade i sina beslut.»

»Det kunde kanske vara T. nyttigt att ega någon kändedom af dessa styrande rådgifvare, hvilka Ni vid Er ankomst till Stockholm får närmare se och granska. H. Exc. Engeström är af naturen en god man, som älskar sitt fosterland med förtjusning, och på hvars vandel intet ondt är att säga, ehuru han stundtals genom sina principer hört till den omtalta faktionen och genom sin släkt och sina liaisons hör dit ännu. Han eger ingen af de talanger, som fordras i den viktiga plats han bekläder, utom den att vara incorruptible; han är häftig, ytterlig i omdömen och beslut, oredig och tung i utförandet af sina idéer. I vanliga tider hade han kunnat bibehålla sig i sin plats; nu blir det omöjligt, om det ej skall vara vädligt. — Rosenblad, despotismens verktyg i regentens hand, då han vill våldföra sitt folk, och dess dolk, då han skall störtas, är af hela nationen lika hatad som föraktad, och därifrån skall aldrig upphöjelse eller protektion kunna frälsa honom. Skrymtare, egenlyttig, oförsönlig, har han beständigt känt och följt alla hvälfningar, som förefallit, och begagnat dem alla. Han är således ej utan förstånd, fastän han icke har hjärta. En lång vana vid affärer har gifvit honom en djup kändedom; mycken arbetsamhet och godt minne gör honom, oaktadt sina laster, törhända outhärlig. — Baron Platen är full af heder och patriotism. Dess kunskaper och duglighet som sjöofficer äro kända, han älskar sanning och rättvisa; men han har för liten människokännedom, för liten vana vid affärer för att bringa sina uttänkningsverkställighet. Under en styrelse, som vet draga parti af honom, blir han förträfflig, men ännu är han ej mogen att styra. — Om Adlersparre är ej nödigt att gifva ett yttrande. T. bör känna honom, och gör Ni det ej ännu, så kunna utbrotten af denne mans inkonsekventa höghod ej länge uteblifva. — De öfriga af statsrådet äro nu ej verksamma i hufvudstaden eller ock af obetydenhet, hvar de befinna sig.»

»Jag anser denna ébauche som blott konturen af porträtter, den Er säkra blick skall gifva fullkomlighet; dess sannfärdighet utgör dess enda värde. Men mitt hufvudändamål är att, sedan jag visat Er den ställning, i hvilken riket sig befinner, deras lynne och skicklighet, som äro i styrelsen, fästa Er uppmärksamhet på Er själf, på framtiden, på den plats, Ni skall intaga såväl på Sveriges tron som i historien.»

»Ännu en gång, o furste!, förvissa Dig om, att det beror af Dig att blifva den mest dyrkade af regenter, den störste af dem i moraliskt afseende; och detta, under det Ni befäster Er och Sveriges sällhet samt försäkrar bägges framtida lugn. Om ej i

detta tidehvarf det som synes mest gränsa till omöjligheten, ofta vore närmast sin fullbordan, så skulle det anses som en paradox, att en okänd och främmande furste, som man på ett ovanligt sätt fört till Vasarnas tron, då ännu af dem fanns en ättling, skulle kunna blifva älskad i Sverige. Stora egenskaper, dygder och en pröfvad förtjenst erhålla vördnad och aktning. De erhålla mer af svenska folket, då de finna sig förenade med en stor själ, med ett ovanligt ädelmod.»

»Dess känslor skulle bringas till förtjusning, om Kristian August, själf adopterad af Karl XIII, adopterade till sin son, sin efterträdare ett förskjutet barn, födt till tronen, full af goda böjelser, gjord för att blifva lycklig och göra lyckliga; om han inneslöt i sitt sköte, i sin vård denne olycklige prins, danade hans själ, bildade hans förstånd och befäste för sekler vår sällhet och inbördes lugn. Hvad blefve denne utkorade kronprins då ej dyrkad i Sverige! Hvad förenade han ej för hjärtan, för tårar, för välsignelser på den bana, beundran och erkänsamhet beredde honom; hvad hade han ej gjort för sin egen storhet, för statens väl, samdrägt, styrka och säkerhet! Tänk härpå, ädle furste; försakelsen af en genål, du ej känner, är ej svår, af barn, som efter naturens ordning du ej kan se befastade i din rätt, icke förhastad. Rådfråga ditt eget hjärta, den öfverhet, de föräldrar, du antagit; — men låt ej faktionen och dess anhang känna ditt beslut, förrän det är oryggligt!»

Sådant var det program, som uppgjorts af Armfelt och som bestämde hans hållning mot den nye tronföljaren efter dennes ankomst till Sverige. Det omfattades med ifver af Armfelts meningsfränder, och det berättas, att kronprinsens omgifning ofta fått mottaga uppmaningar att verka i detta syfte genom gustavianska partiets hufvudmän, De la Gardie, Ruuth, Ugglas. *)

Hade dessa planer utsigt att lyckas, och ville Karl August verkligen afstå från äran att själf grunda en ny dynasti på Vasarnas tron?

Frågan torde knappast kunna med visshet besvaras. Armfelt, sangvinisk som alltid, hyste de bästa förhoppningar om framgång åt sina planer. Han har t. o. m. uttryckt såsom sin bestämda öfvertygelse, att endast kronprinsens oförmodade död hindrade honom att följa dessa råd och adoptera prins Gustaf. **)

*) Se Adlersparre, Tidstaflor, III: 64 o. f.

**) Jfr Ehrenström, anf. st. II: 606 o. f., och de anekdoter, som där anföras till bestyrkande af kronprinsens planer i detta syfte. Armfelt upp-

Å andra sidan uppgafs det med bestämdhet, att blotta ryktet om detta förslag framkallat Karl Augusts lifliga harm, och att han inför Adlersparre förklarar, att han, »för att med ens afklippa dessa infamier», vore beredd att när som helst ingå giftermål med hvem som därtill blefve utsedd, utom med prinsessan af Danmark. *) Hvilkendera af dessa uppgifter, som är den riktiga, torde nu vara svårt att afgöra: ej mindre Adlersparre än Armfelt torde hafva hört till dem, som så »gärna tro hvad man önskar». Armfelts papper innebära emellertid åtskilliga bidrag till kännedomen om hans sätt att bedöma den nye tronföljaren. Personligen synas de föga hafva stått i beröring.

Förgäfves söker man i Armfelts bref — hvarest för öfrigt. såsom vi nogsamt erfarit, uttrycken sällan vägas — något af de ringaktande omdömen om Karl August, hvartill dennes oansenliga yttre och borgerliga vanor sades hafva gifvit anledning inom de aristokratiska kretsar, där Armfelt rörde sig. Tvärtom: från de första dagarna efter kronprinsens ankomst föreligger följande karakteristik: »Vår nye kronprins ser ferme och karlavulen ut, har en stor circonspection i sitt sätt att vara höflig, simpel, **) nygirig att få reda på allt; talar litet, men enoncerar hederliga principer, då han talar.» ***) Framför allt fann Armfelt i honom »en hederlig karl»; och med tillfredsställelse såg han, att Karl August syntes vilja bilda sig ett själfständigt omdöme om allt och ej låta föra sig i ledband af Adlersparre och dennes män. Han visade intet misstroende mot deras fiender, lika litet som särskild ynnest åt någon annan. I Adlersparres afresa från Stockholm, kort efter kronprinsens ankomst, såg Armfelt ett tecken, att denne uppgifvit hoppet att »styra honom», och att »Allvishetens roll vore slut». Den tystnad, som rädde i frågan om kronprinsens giftermålsplaner, ingaf Armfelt förhoppningen att han ärnade förblifva ogift; och i Mars 1810 uttalades den förmodan, att kronprinsen »gjort mycken attention» på det ofvan införda anonyma brefvet, hvars författare dock fortfarande vore

gifver i bref till Aminoff ^{26/}, 1810 (Rilax), att bland Karl Augusts efterlemnade papper funnits bestämda bevis härför.

*) Adlersparre. Tidstaflor II: 126, III: 69. Ett liknande yttrande anföres enligt uppgift af Platen i Schinkel, Minnen, V: 162.

**) = enkel, enligt då gällande språkbruk.

***) Gömdt är icke glömdt, IV: 41 (brefvet är orätt dateradt). I ett samtida bref till Brinkman uttrycker han sig nästan med samma ord, prisande kronprinsens »prudence et circonspection;» med tillägg, att de stora ceremonierna uttråkade honom och att han tyckte om att »röka sin pipa och lefva som soldat och kamrat». (^{29/}, 1810, Trolle-Ljungby.)

honom obekant. »Om jag ej mycket bedrager mig, heter det, har denne prins fattat idéer om successionen, som vida öfvergå i klokhet de beslut, riksens ständer tagit; och det skall icke oroa mig, hvad som i en framtid kan hända, så länge han får blifva fast i de beslut, han synes tagit.» *)

Katastrofen på Qvidinge hed i Skåne afklippte dessa förhoppningar, till sorg ej mindre för 1809 års män, hvilka från början i Karl August sett Sveriges räddare, än för deras motståndare. Armfelt betecknar kronprinsens död som en »olycka öfver all beskrifning, efter denne furste, ehuru ej ett snille, var verkligen en *hederlig karl*, som ej kunde länge förblifva i lycksokäres och bofvars händer, som ville väl, och som vid uppträdandet på Svea tron ansåg sig skyldig att adoptera och till konung dana Gustaf III:s sonson. På detta senare var jag förvissad af flera omständigheter, som framtiden skall tydligen upp-daga.» I bref till sin hustru yttrar han, efter mottagandet af sorgeposten, genast sin tanke, att »händelsen ej säg naturlig ut». Han uttryckte den farhågan, att den i hela Europa skulle »sät-tas på en nations räkning, som redan briljerar med konungamord, konungaarresteringar och andra märkliga uppträden, hö-rande till tidehvarfv.»

Men Armfelts misstankar om Karl Augusts förgiftning — hvilka han dock vid närmare besinning uppgaf — gingo i en helt annan riktning än de, som uttalades af Adlersparre och som för anhängarna af dennes historiska sköla, oaktadt alla mot-bevis, ännu äro en trosartikel. Icke gustavianerna, utan 1809 års män, kunde enligt Armfelts åsigt hafva intresse af kron-prinsens undanrödjande. Det låg därför nära till hands att här-för göra dem ansvariga, liksom för mordet på riksmarskalken Fersen, hvilket bildade den tragiska slutakten i det svenska re-volutionsdramat.

Till sin hustru yttrade Armfelt i ett bref på sommaren 1810 den förmodan, att den som ställt till ej allenast Fersens mord, utan äfven kronprinsens, om ett sådant egt rum, vore ingen annan än — Adlersparre! Detta skulle naturligtvis hafva skett af fruktan för att få prins Gustaf på tronen och i förhoppning att få styra under anarkien och oredan. »För att få Gustaf Adolfs son på tronen, behöfde man endast se den om-komne kronprinsen lefva, ty man ignorerar ej hans plan i den vägen, efter han ämnade adoptera och uppfoða honom;» och

*) Till Tornérhjelm, anf. st., s. 42, 44. Till Brinkman ^{29/11}, ^{12/12}, ^{13/12}, 1810 (Trolle-Ljungby).

»faktionen hade redan med missnöje sett, att han ej lät styra sig af dem.» Det var, såsom vi skola se, yttranden och insinuationer liknande dessa, som rågade måttet af den ovilja, hvarmed Armfelt betraktades af de styrande, och som slutligen för-
anledde den anklagelse, hvilken medförde hans nya landsflykt.

Eftervärlden behöfver ej öfvertygas om grundlösheten af dessa beskyllningar, liksom äfven de verkliga historiska forskare torde vara lätt räknade, som i våra dagar sätta tro till de anklagelser i samma syfte mot gustavianerna, som blifvit framställda af Adlersparre och hans anhängare. Armfelt var emellertid ej ensam om den tankegång, som ansåg kronprinsens lif dyrbart för den gamla dynastiens bevarande. Mer än en af hans meningsfränder förde samma språk som han; *) och i själfva verket låg det nära till hands under denna upprörda tid, att den smädelse, som framkallade det Fersenska mordet, möttes af motanklagelser från dem, som i Fersens och hans systems, grefvin-
nan Pipers, person ansågo sig hafva blifvit skymfade, helst som de voro fast öfvertygade, att de i kronprinsen mistat en beskyd-
dare för sina syften.

Om den sorgliga händelsen d. 20 Juni 1810, då Sveriges riksmarskalk, under utöfning af sitt ämbete och under pågående officiell högtidlighet, i de paraderande truppersnas åsyn föll offer för folkyran, innehålla Armfelts förtroliga bref många yttranden, som lifligt måla hans upprörda stämning. »Quelle horreur, quelle infamie, quelle atrocité barbare!» utropar han efter mottagandet af underrättelsen härom. »Våra kannibaler i Stockholm gå fullt upp mot de parisiska. Men, i Herrans namn, hvad gjorde trupperna? Hur kan sådant ske midt på ljusa dagen under en procession, där eskort och militär existera? Om polisen vore aldrig så dålig, så är det ju hvar karl af ära och hjärta gifvet att själf göra polis och hämna ett våld af sådan natur.» Han fann det vara en skam att vara svensk. »Hvad hafva vi varit sedan tjugo år tillbaka? Konungamördare, revolutionärer, vårt konungapars fängvaktare, utan aktning för våra grundlagar. Upplösningen har börjat uppifrån.... Hvart skall man fly? I sanning, det är endast grafven, som erbjuder en säker tillflyktsort.» — Några dagar senare skrifer han med afseende på generaladjutanten Silfversparres — densamme, som handgripligen biträdt vid Gustaf IV Adolfs arrestering — bekanta misslyckade försök att rädda Fersen undan pöbelns raseri: »Någon sade mig i går afton, att Silfversparren skulle svarat Fersen, då han bad

*) Se Ehrenström, Anteckn. II: 618.

honom frälsa sig, att han ej kunde det. Vackra generaladjutanter! Han lär ej haft en värja vid sidan eller vetat att bruka den. Man ser att det är lättare gjordt att arrestera en halfänig kung, än att visa sig karl, när det påfordras. Hvilken infamie en tout genre! — Här säges äfven att Tibell och Grewesmöhlen äro anställarna. Jag skulle tro, att de hade sällskap af några andra. *)

Men hela tilldragelsen var honom dock en gåta. »Hvarföre skulle de båda syskonen Fersen träffas af dessa vanvettingars raseri? Om jag eller några andra personer, som en gång haft inflytande och hade möjligheten att ännu en gång, åtminstone på ett negativt sätt, spela en rol, hade blifvit utpekade af den kabal, som en gång mördade Gustaf III . . ., däri hade icke legat något förvånande. Men att Axel Fersen, så hederlig, så godhjärtad, fastän han var högdragen och någon gång ohöflig mot dem, på hvilka han trodde sig böra imponera, har blifvit uppoffrad under detta blodtörstiga raseri — det är en gåta, som endast tiden kan lösa.»

Fullt kan gåtan svårligen lösas, lika litet som andra yttningar af ett dylikt vanvettigt raseri, som trotsar alla beräkningar och verkar som en blind naturmakt. Folklyran, en gång väckt, störtade sig som ett retadt djur öfver den person, hvars yttre uppträdande föll mest i ögonen; och de som sågo det blodiga offret fullbordas, mäktade ej framkalla afledare åt annat håll. **) Anmärkningsvärda äro dock Armsfelts ofvanstående själfbetraktelser med anledning häraf. Tvifvelsutän hade 1809 års

*) Bland dessa «andra» utpekade, såsom vi sett, i ett annat bref Adlersparre såsom «le moteur caché, mais principal»; jämte honom nämnes «en magister Silfverstolpe, som Fersen skall hafva kört från Upsala akademi». Man ser huru misstankarna voro i rörelse och spårade efter likt och olikt. Att den bekanta «musikprocessen» i Upsala tio år förut, som blef anledning till relegerandet af docenten G. A. Silfverstolpe, skulle hafva medfört ett folkupplopp för att mördra Upsala universitets stolte kansler, var en tanke, som under denna upprörda stämning ej föreföll orimlig.

**) «Man skulle nästan våga säga, skriver Armsfelt, att regeringen i Fersens person velat gifva folket ett offer att leka med, liksom man åt ett vilddjur, man uppretat, kastar lockbitar för att förleda dess attention från ett hufvudföremål. Ju mer jag examinerar allt, ju mer förvissas jag, att pöbeln i hvad som händt har minsta delen» (10/10 1810, Viurila). I ett annat bref, till J. De la Gardie (delvis tryckt i De la Gard. Arch., XX. 23) yttrar han: «Les bureaux ont été autant dans le conseil du roi et dans l'intimité du Riksdagens ständers Ombudsman, que dans cette classe de misérables qui le mutilèrent et l'écrasèrent de coups.» Särskildt om justitieombudsmannen Mannenheim uttrycker han sig med bitterhet, såsom en «né scélérat», «le véritable assassin de Fersen».

män i honom en vida farligare motståndare än i Fersen, som lefde i förnäm tillbakadragenhet från dagens rörliga lif; och säkerligen hade slaget af mängen hellre måttats åt Armfelt, om han vid olycksdagen varit åtkomlig. Långe dröjde i hans sinne misstanken, att samma öde som Fersens kunde vara honom tillämnadt. »Vilja de massakrera mig i Stockholm, så skall det åtminstone kosta dem litet dyrare», sade han, »ty utan laddade pistoler far jag ej ur mitt hus. Icke skrämma de mig, ej heller få de mig att gå ifrån den marche, jag föreskrifvit mig i mina affärer.»

* * *

Då dessa tilldragelser timade, var Armfelt långt från Stockholm, och det var ur fjärran som han gjorde sina betraktelser däröfver, hvilket ock i någon mån förklarar deras beskaffenhet. I slutet af Maj 1810 hade han begifvit sig till Finland, vid hvilket land vigtiga materiella intressen bundo honom, fastän det ej längre lydde under Sveriges krona, och till Petersburg, hvarest åtskilliga angelägenheter kräde hans personliga närvaro.

Af dem, som i allt hvad Armfelt företog sig, sågo hemliga ränker och konspirationer, betraktades denna resa till Rysslands hufvudstad såsom företagen i politiskt syfte: dess hufvudändamål var, sades det, att med kejsar Alexander öfverlägga om medlen att i Sverige återkalla den gamla dynastien. *) Om detta varit fallet, så skulle Armfelt, efter Karl Augusts död, knappast hafva behöft göra någon hemlighet af sina önsknigar. De delades äfven af Sveriges sändebud i Petersburg, den redlige Stedingk, som där mottog sin ganle vapenbroder med öppna armar. Om något skulle kunnat uträttas vid det ryska kejsarhofvet för främjandet af denna sak, så skulle Armfelt säkerligen hafva begagnat tillfället att personligen verka. Men detta var dock ingalunda anledningen till hans resa: den var föranledd af enskilda angelägenheter af vigt för hans och hans familjs framtid och af omtanke för Finlands välgång under dess nye herskare.

Redan på hösten 1809, kort efter fredsslutet, uppdyker planen till denna resa i Armfelts brevväxling. **) Med tanken

*) Se härom Schinkel, Minnen, V: 162.

**) På sina anhörigas uppmaningar att dessförinnan flytta öfver, hade han svarat: «Så snart fred blir, kommer jag till Finland. Om jag, förut skulle göra det, så kastade jag en fläck på en hittills obefläckad vandel, och rysarna äfvensom mina egna laudsmän skulle ega motiv att pinska den akt-

att lemna Sverige hade han visserligen gjort sig förtrolig: men vi hafva sett, att han hyste betänkligheter mot att bosätta sig i Finland, och ännu mer mot att »blifva ryss». På det bestämdaste protesterade han mot de gängse ryktena härom: »Jag har hvarken tänkt eller sagt, att jag ärnade gå i rysk tjänst.» *)

Att Sprengtporten, fosterlandsförrädaren, af kejsaren utsågs till Finlands förste generalguvernör, ansåg han särskildt olycksbådande för dess framtid. »Aldrig kunde kejsaren visa finnarna ett djupare förakt och mera försvåra för hederligt folk att återvända till Finland», utbrister han vid underrättelsen härom. Och längre fram, sedan freden blifvit slutet, skrifer han till sin gamle vän Aminoff, som stannat qvar i Finland och där intog en framstående plats bland dess patrioter: »Ryssarna tåla inga andra än ryssar. De anse sig som våra beherskare, och de veta, att finnen ej är danad till slaf. Att handtera honom med mänsklighet, att vinna honom med kärlek, är ej i deras natur.» Han befarade, att de skulle »göra Finland till en ödemark, där några slafvar, vidt utspridda, skola böja knä för barbarer, då de ej ikläda sig deras lynne. Tror du, min vän», utbrister han, »att jag skulle fördraga detta, att min eldiga själ af något slags intresse lät dämpa sig? Och hvad skulle jag då göra i Finland? Utom att där taga nattqvarter på resan till Sibirien.» **)

Med alla samtida svenskar delade Armfelt sålunda ännu harmen mot Ryssland öfver Finlands eröfring. Hämnd, afskudande af det ryska oket, Finlands återeröfring eller dess självständighet — allt detta utgör ett stäende tema i hans brevväxling under den närmaste tiden efter freden i Fredrikshamn. Att vänskapen mellan Ryssland och Frankrike ej skulle blifva långvarig, förutsåg han; och de liberala reformer, som kejsar Alexander sades hafva börjat genomföra i Ryssland, syntes honom förbåda det kolossala rikets undergång. Kejsar Alexander I blefve »de pair med högstsallig konung Adolf Fredrik, glorvördigst i äminnelse». Missnöje rådde i Ryssland, förstörda voro finanserna, tynande handeln. »Af allt detta kunde en upplösning följa, om Napoleon på vanligt sätt entamerar den; och då kunde Sverige begagna händelsen, om vi åter, på ett för oss ovanligt vis, bure oss klokt åt.» Icke ens tanken att genom Frankrikes hjälp vinna

ning, jag tror mig förtjena af dem . . . Jag vill icke att någon skall kunna säga, att jag vid 52 års ålder glömt hvad jag är mig själf och mina vänner skyldig.» (A. till sin svägerska, friherrinnan Armfelt, som hade värden om hans ekonomiska angelägenheter i Finland, $\frac{7}{1}$, 1809. Viurila).

*) Till Brinkman $\frac{12}{10}$, 1809 (Trolle Ljungby).

**) A. till Aminoff $\frac{18}{2}$, $\frac{20}{11}$, 1809 (Rilax).

ersättning för hvad som förlorats, var sålunda vid denna tid främmande för Bonapartes svurne fiende, som så ofta fått upp-bära beskyllningar för ryssvänlighet. Det nya ryska sändebudet general Suchtelens ankomst väckte hans lifliga farhågor. Det var, sade han, »une vilaine visite»: Suchtelen vore en af de listigaste varelser, som funnes, och riksdagen erbjöde ett vidsträckt verk-samhetsfält för honom. *)

Ekonomiska hänsyn förde honom dock, till en början mot hans vilja, till Finland. Oförbehållsamt säger han kort före sin afresa till Petersburg: »Jag har för Ryssland och dess regerings-sätt m. m. en öofvinnelig aversion. Men jag har *allt* i deras händer och utom en lön af 1,600 rdr *brutto* här, utom chikaner, kabaler och ett slags fruktan för att se mig inblandad i någon affär, där jag kunde utan all egenkärlek vara nyttig... På inkomstens sida har jag här lidit all genre af chikan, *même jusqu'au ridicule.* **)

Det var icke lätt att utan personligt ingripande få en mängd angelägenheter rörande Armfelts finska ekonomi ordnade under Finlands nya styrelse. I dennas intresse var det ej att genom allt för stor eftergifvenhet uppmuntra framstående finnar att stanna kvar i det gamla moderlandet och endast draga inkomsterna från Finland; och en paragraf i Fredrikshamnshfreden innehöll stadganden till förekommande af tillvaron af »blandade undersåtar». Sin fideikommisssegendom Åminne i Finland hvar-ken kunde eller ville Armfelt afstå, och det syntes sannolikt att intet val återstod: han måste förr eller senare blifva finsk under-såte. Utom af fideikommisset hade Armfelt rättighet till inkom-sterna från en officersindelning, Mustiala i Finland. ***).

*) Till Brinkman $\frac{6}{11}$, 1809. Längre fram trädde dock Armfelt i syn-nerligen vänskapligt förhållande till Suchtelen.

**) Till Tornérhjelm $\frac{15}{8}$, 1810 (anf. st., s. 46).

***) Såsom ersättning för mistade löneinkomster hade Armfelt i början af 1808 erhållit denna öfverstelöjtnants-indelning vid Nylandsdragonre-gemente, hvaraf han dock, till följd af kriget, ännu ej uppburit någon inkomst. Dess behållande låg honom fortfarande mycket om hjärtat och är ofta på tal i hans brevväxling med vänner och anförvandter i Finland. Enligt manifestet den $\frac{15}{7}$ Mars 1810 beviljades en respit-tid med edgången till tsaren för sven-ska indelningshafvare; men innan denna tilländalupit, utbjöds Mustiala på auktion för kronans räkning, Armfelt besvårade sig häröfver hos Suchtelen och begärde dennes intercession, till dess han hunne att själf kasta sig «aux pieds du bienfaiteur généreux de la Finlande et de l'armée Finnoise». Such-telen anbefalldes saken till det bästa, och afgörandet uppskötts tills vidare. (A:s bref till Suchtelen $\frac{16}{8}$, 1810 och Suchtelens skrifvelse till Romanzow $\frac{1}{8}$ Maj 1810 med anledning dels af Armfelts, dels af Döbelns och Sandels' ansökningar i liknande ämnen, finnas i Finska Statsarkivet, Suchtelens, Dö-

senare inkomst borde han, enligt gällande författningar, ej heller kunna behålla utan att svära trohetsed åt Finlands storfurste. Af den ryska pension, som Armfelt sedan många år uppburit, hade under krigsåren naturligtvis intet influtit; underrättelse ingick, att den för framtiden komme att upphöra.

Allt detta var saker, som Armfelt betecknade som »utsökta infamier», för att tvinga honom »att blifva ryss». »Men just häri, sade han, hafva de misstagit sig på min karakter. Jag kan blifva fattig, dö af misère, men aldrig forceras med nedrigheter till något steg, som skulle i min egen opinion förnedra mig. Emellertid är jag riktigt olycklig och får skynda mig till Finland för att försöka, om något kan fräslas genom min närvaro och den personliga aktning, jag fordom njöt af både kejsare och ministrar». »Kan jag, heter det i ett annat bref, få ut det mig tillkommer, så att jag, utan att blifva ryss, blefve independent, så qvitterar jag här all tienst och vandrar ut i världen till Paris, Schweiz; och kan jag det ej — hvad återstår då för mig?»)

Dock voro dessa ekonomiska skäl och missnöjet med förhållandena i Sverige icke de enda, som föränledde denna resa. Äfven Finlands öde lög honom om hjärtat; och de skildringar, han erhållit om tillståndet i sin födelsebygd, gjorde honom all-

belns och Sandels' bref, men icke Armfelts, äro tryckta i «Historiallinen Arkisto», IX: 224.)

*) Se A:s bref till Tornérhjelm, anf. st., s. 41—47 passim, s. 58 o. f. Härtill kommo äfven ekonomiska angelägenheter för Armfelts »adoptiv»dotter, hvars betydliga, af hertiginnan af Sagan skänkta förmögenhet till en del var placerad i Ryssland. Svårighet hade yppat sig att för den unga «Vavas»räkning utfå denna donation, och en rättegång af oviss utgång förestod, som kunde föränleda resor både till Ryssland och Tyskland. — Äfven i det ofvan (s. 212) omnämnda brefvet till d'Antraigues redogör Armfelt vidlyftigt för de ekonomiska förhållanden, som föränledde honom att i Finland och Ryssland söka vinna en mera tryggad ställning. Hans bref upplyser äfven att d'Antraigues från England skaffat honom en «secours pécuniaire». Utan denna hjälp, skrifver han, «je serais, à l'heure qui est, pourri ainsi que les miens dans la misère. Mais ce secours touche à sa fin et il faut penser à d'autres ressources». . . . Med afseende på de ekonomiska trakasserier, han rönt i Finland, uttalar han den förmodan, att deras upphofsman vore kanslern Romanzow, d'Antraigues' gamle fiende, som kände Armfelts förbindelse med honom. Han tillägger: «Ma position ici devient de plus en plus terrible, et il n'est pas douteux que nous ne soyons bientôt entièrement sous la férule de Bonaparte, et il ne sait que trop que je déteste également ses chaînes et sa personne. Il faut dont que je tâche de sortir d'ici, et la Russie, en changeant son système diabolique, m'aurait parfaitement convenu. Aujourd'hui il n'y a là qu'une cascade d'esclavage, et ma position, sous ce rapport, affreuse. Que ferait-on de moi en Angleterre? Et de quel droit pourrais-je y réclamer un azile et une existence? Cela n'a aucune apparence de probabilité». —

varliga bekymmer. Han ansåg, att Rysslands ok hvilade tungt på hans landsmän: de »handterades redan som styfbarn». »Förtviflan är i allas hjärtan», skref han tre månader efter freden, »och gifve Gud, de lärde sig lida, till en tid åtminstone, ty Rysslands timma kommer väl, icke långt till! Emellertid blir min ställning allt mer och mer embarrassed. Finnarna tro, att min ankomst och resa till Petersburg skulle kunna mildra deras öde.» — Det kunde icke hafva något lockande att blifva rysk undersåte: »det vore således, säger Armfelt, Finlands väl och de avanier, mig här kunde vidare göras, som skulle determinera mig à tout prix lemna Sverige.» *)

Det första intryck, som Finland gaf Armfelt, då han i slutet af Maj 1810 anlände dit, synes ej heller hafva jäfvat hvad ryktet berättat om landets olyckliga belägenhet. Spåren efter krigets förhärjelser hade ännu ej hunnit igensopas. Med misstro betraktades ej blott Finlands nye herskare, arffinden, hvars väpnade skaror ännu bevakade det eröfrade landet. Äfven den nya inhemska styrelsen, som under namn af regeringskanselj hade sitt säte i Abo, var föremål för mångas misstro — bland dem, till en början, äfven för Armfelts. **) Oaktadt landtdagen i Borgå och de omiskänneliga bevis på välvilja, som kejsar Alexander redan gifvit Finland, måste landets framtid synas mörk och oviss för dess fosterlandsälskande söner.

Armfelt skyndade till fädernegodset Aminne, hvarest han vistades större delen af sommaren 1810; återstoden af denna sommar tillbragtes i Petersburg. De nya förhållanden, som mötte i hans gamla hem, voro för honom allt annat än tillfredsställande. I den närbelägna byn Salo fann han ett ryskt högkvarter, och de ryska soldaternas närvaro »infekterade landet», säger han. »Om man ej blir af med dessa banditer, kan aldrig Finland, med all möjlig god vilja, komma till någon politisk existens.» Djupa märken hade kriget lemnat efter sig. »Sedan vi för snart tre år sedan lemnade Aminne», skref Armfelt till sin hustru kort efter sin ankomst, »hafva 170 af blott mina underhafvande blifvit begrafna. Af hela Haliko kompani, soldater och reserver, äro blott fem man lefvande. Epidemien, som gått, är först slut för sex veckor sedan. Ryska marscher och kontra-

*) Till Tornérhjelms, anf. st., s. 39; A. till sin svägerska ²⁰/₁, ¹/₅ 1810 (Viurila).

**) Strax efter sin ankomst skref han, säkerligen högst orättvist, att regeringskanseljen vore »allmänt detesterad» och utgjordes af »dräggen af Finlands folk» (²⁷/₁ 1810).

marscher, proviant, som dagligen släpas fram och tillbaka, ruinerade folk och få; allt åkerbruk och landtning äro paralyserade. Stora band af inbrottstjufvar, som tillika mörda, hafva förenat sig. *)

Men det var dock just det sköflade hemmet, hvilket Armfelt nu återsåg, till en början med bekymrade ögon, som återknöt banden med hans fosterland. Efter sin fader hade han öfvertagit den ofta nämnda fideikommisssegendomen Aminne, Hornarnas gamla gods, beläget vid Saloviken i en af Finlands äldsta och mest odlade bygder, rik på naturens fågning. Mellan bördiga fält och skogkrönta höjder söka sig här Haliko och Salo-åarna i hvarandras närhet utlopp i skärgården. På vakt på ömse sider om den rika slätten stå på ansenliga höjder Haliko och Uskela kyrkor, minnesmärken från medeltiden, till hvilka knyta sig romantiska sägner. I närheten ligger det vackra Viurila, hvarest Armfelts yngre broder, friherre August Armfelt, kort förut åt sig och sin ätt uppfört ett anseeligt herresäte, som från skärgården fäster seglarens uppmärksamhet; och längre bort, ehuru i grannskapet, synes Vuorentaka, fordom liksom Aminne och Viurila en Hornsk egendom, men redan nu, liksom i våra dagar, tillhörigt Armfeltska släkten. Det vänliga Aminne, beläget mellan skuggrika trån på höjden nära den breda Haliko-åns mynning — däraf ställets namn — hade endast under korta besök under en och annan vecka fått mottaga sin egare, då han gästade anförvandter där och på Viurila. Egendomens afkastning, ofta ringa nog, hade gått till Wien, till Stralsund, till Sverige; af dess fågning och hemtrefnad hade Armfelts oroliga lif föga tillåtit honom att njuta.

Från detta besök blef det annorlunda: Aminne blef honom — »ett paradiset på jorden», ett föremål för hans ifriga omsorger, ett älsklingsämne för hans tankar. Dit längtade han, äfven sedan han längre fram i den ryska kejsarstaden vunnit en vida mer lysande ställning, än den som hans sista år i Sverige erbjödo. »Malgré alla reflexioner, som politiken och Bonapartes företag

*) På Aminne hade gjorts två stölder. I Uskela socken hade deras antal varit nära 70. Ryska jägare och kossacker slog ihjäl en del af illgärningsmännen. — Ett bevis på finska allmogens kvarhållande vid gamla bruk från den svenska tiden berättar Armfelt i ett af sina bref (2⁸/₆ 1810). Gammal sed, som åtminstone i vissa landsändar i Sverige ej ännu torde vara bortlagd, bjöd att stående afhöra uppläsandet i kyrkorna af kongl. påbud och kungörelser. »Finnarna, berättar Armfelt, sitta i kyrkorna helt stilla vid uppläsningen af ryska regeringens ukaser; men då de vanliga svenska gamla förordningarna repeteras, så stå de machinalement. Efter flera fruktlösa påminnelser har man äntligen tagit det parti att ej låtsas se denna tröghet.»

bruka inspirera mig», skref han under denna vistelse på Aminne, «har jag här funnit något sublimare att fylla upp mitt hufvud med.» Den mångfrestande mannen, som så uppmärksamt följde samtidens tilldragelser och hade haft sitt öra med i så många hemliga rådslag i skilda trakter af Europa, fann på denna undan-gömda plats en fristad, som med hvarje år blef honom kärare. Han blef en ifrig jordbrukare och uppförde vidlyftiga nybyggnader på egendomen. »De satans ryssarna» i Salo kommo såsom lejda arbetare honom väl tillpass vid de nyodlingar, han företog. Af det boningshus, som han lät inreda till sig och de sina, gjorde han ett inbjudande hem, rikt på föremål, som erinrade om hans växlingsrika lif. Såsom var att vänta, var det minnena från Gustaf III:s dagar, som härvid särskildt kommo till heders. Redan i byggnadens yttre antyddes detta: en rad af poträttmedaljonger (efter Sergel) af de ryktbaraste bland tju-sarkonungens samtida bildade — och bildar ännu i dag — en lika originel som intressant dekoration till hufvudbyggnadens fasad.

I sitt fäderneärfda gods hade sålunda den så länge hemlöse mannen funnit ett personligt föreningsband med sitt finska fädernesland. Bandet kändes starkare, i samma mån som förhållandena i det gamla fäderneslandet blefvo honom mera främmande. Efter sommarbesöket på Aminne är det ej vidare tal om att emigrera till Schweiz eller Tyskland; att fädernejorden hade anspråk på hans verksamhet, synes därunder hafva blifvit honom klart. — Ej heller syntes det ryska oket honom trycka så tungt öfver Finlands folk, som han föreställt sig, innan han med egna ögon sett förhållandena. Han insåg den ryska styrelsens afsigt att vinna Finlands tacksamhet och att fästa det nyeröfrade landet vid tsarriket med andra makter än vapnens. Finland skulle på detta sätt blifva en förmur för Ryssland. »Sät-tet», skrifver Årmfelt på hösten 1810, »på hvilket de önska att handtera Finland — ty de vilja väl, men göra likväl dumheter — är synnerligen analogt till denna plan. Ty gifva de ock ej något, sannerligen de draga en fyrk ur landet. Också är väl-mågan allmän och hos många verklig rikedom.» *)

* * *

Till det mäktiga riket i öster kände han sig däremot efte. det besök, som han gjorde där under Juni och Juli månade

*) Till Tornérhjelm, anf. st., s. 49.

sommaren 1810, alldeles icke mera dragen än tillföre. Ej heller mottogs han där med någon synnerlig utmärkelse, som antydde att Finlands nye storfurste vore särskildt angelägen att förmå Armfelt att ingå i sin tjänst — åtminstone icke på villkor, som denne ansåg förenliga med sina åsikter. Kejsaren, som mottog Armfelt först sedan denne vistats nära två veckor i den ryska hufvudstaden, sade honom, enligt hans egna ord, endast »några höfliga och banala fraser». Armfelt hade uppsatt en mémoire rörande Finlands förhållanden, hvilken han dock ej fick tillfälle att personligen öfverlemna till kejsaren. Det skedde genom den bekante Speranski, som, nu på höjden af sitt inflytande, var föredragande för de finska angelägenheterna hos kejsarens person — »en homme d'esprit,» säger Armfelt efter denna första bekantskap, »men som har för mycket att göra och ingen tid att sysselsätta sig med oss»; och den mäktige rikssekreteraren lofvade Armfelt, att kejsaren skulle åt hans uppsats egna all den uppmärksamhet, den förtjente. **)

Ännu räckte Alexanders vänskap med Napoleon; ännu var dennes ambassadör Caulaincourt dagens hjälte i Petersburg. »Man törs ej andas utan Napoleons tillstånd», sade Armfelt; Rysslands utrikesminister, »le grand faiseur» Romanzow, var Bonapartes undergifne »jenare, som i allt sökte vara honom till behag. Att Armfelts kända anti-bonapartism hade sin del i det kyliga mottagande, han fick röna, framgår af dennes egen berättelse om ett samtal med kansleren grefve Romanzow. Han skrifver, missmodigt nog, till sin hustru: ***) »På Romanzows begäran var jag hos honom. Han gjorde mig mycket komplimenter från kejsaren, sade att H. Maj:t ofta och gärna ville se mig, men att les circonstances actuelles (som jag ej vore dess undersåte), skulle gifva en occasion de jaser aux malveillants,

*) I bref till sin hustru ^{18/6} 1810 uttalar Armfelt den förmodan, att hans ställning kunde blifva »präktiga», om han kunde eller ville blifva det han icke var. »Skall jag blifva en innebyggare af Finland, skall åtminstone i hela min conduite allt vara rent och hedrande», säger han. Äfven i ett bref till frih. K. Bonde från Petersburg omtalar Armfelt, att han haft ganska hedrande anbud att gå i rysk tjänst, hvilka han afböjt (Eriksb. arkiv). Någon bestämdare uppgift rörande dessa från rysk sida framställda förslag föreligger dock icke. Sannolikt hafva de endast bestått i försöksvis framkastade yttranden af den ryske själfherskarens ministrar och af Armfelt bemötts med den motvilja, som tanken att »blifva ryss» fortfarande ingaf honom.

**) Speranski till A. ^{16/1} 1810. — Denna uppsats af Armfelt, som funnits i kejsarens eget kansli, är tryckt i samlingen »Sbornik istoritscheki materialow», III., s. 274 ff. (cit. hos Danielsson, Viborgs läns återförening med det öfriga Finland, s. 61).

***) ^{23/6} 1810.

om någon ovanlig familiarité existerade oss emellan; att jag vore en så marquant person, tiderna så *épineuse*, m. m. — allt mer och mer ridicult! Härpå svarade jag, att jag vore utan alla pretentioner, sedan jag fått göra D. D. M. M. min cour, som var första motivet af min resa, och sedan jag fått genom min *mémoire* till kejsaren framföra Finlands *doléances*; att mina hufvudsakliga penningaffärer vore manquerade . . . och att jag nu blott ville veta, om den pension jag haft af Katarina II, konfirmerad af Paul I och Alexander, vore mig fräntagen eller ej. — Härpå mycket komplimenter, »*qu'il s'informerait*» etc. etc. Du ser således, min lilla Hedda, att jag sett rätt, att så snart jag ej ville promptement göra mig till ryss, skulle min hitresa gagna till intet. Jag bör likväl ej säga det, om jag kunnat vara Finland till något nyttig; och det skulle kunna hända.»

Det dröjde länge, innan Armfelt fick svar på sina frågor; hvad han omsider vann, var att afgörandet af de ekonomiska frågorna uppsköts till framtiden, då Armfelt definitivt afgjort sin öfverflyttning till Finland. I sin otålighet fann han nu Petersburg vara »*l'enfer de Dante*»; »all apati hade där sitt hufvudsäte»; franske ambassadören Caulaincourt höll Rysslands ledande män i ett tillstånd af »*somnambulism*». Kejsaren vore likgiltig för allt, och ville helst »*spela en liderlig och sysslolös particuliers rol.*» *)

Under dessa förhållanden var det ej att tänka på att uträtta något för prins Gustafs tronföljd. Saken betraktades med fullkomlig likgiltighet af kejsaren, enligt hvad Stedingk upplyst. Alexander hade visserligen intet emot prins Gustaf; »men blefve denne ej vald, skrifver Armfelt, ville han hafva sin svåger (hertigen af Oldenburg) till Sverige, dock ej nog *empressé* för att gifva honom Finland i hemgift åt oss.» Endast hos enkekejsarinnan Marie och hos kejsarinnan Elisabet fann Armfelt sympatier för den unge fursten.***) Vid deras hof mottogs Armfelt med utmärkelse och egnade från början den intagande och olyckliga unga kejsarinnan Elisabet den vördnadsfulla beundran, som han bevarade lifvet igenom.

Till storfurstinnan Katarina, kejsar Alexanders syster, gift med prinsen af Oldenburg, »ryska nationens afgud», såsom hon nämnes i ett af Armfelts bref, trädde han i närmare förbindelse,

*) Till grefvinnan A. ¹⁸/₇, till Tornérhjelm ²/₁₀ 1810, anf. st., s. 49.

***) Till Aminoff, som under Armfelts vistelse i Petersburg lagt honom på hjärtat att »bevaka *sonens* intressen» och »menagera den olycklige *fadren*», skref han, att han »med oändlig försigtighet» vidrort detta ämne, men utan att kunna väcka någon annans intresse än de båda kejsarinnornas (Aminoff t. A. ¹⁵/₆ 1810, A. t. Amin. ⁵/₇ 1810, Rilax).

och med henne afhandlade han politiska frågor. Hon var en afgjord motståndare till det franska systemet i Rysslands utrikespolitik och önskade lifligt en förbindelse med England.

I vidlyftiga bref till sin gamle vän d'Antraigues, på hvars uppmaning han under detta besök i Ryssland tjänade England såsom politisk kunnskapare, har Armfelt redogjort för förhållandena i detta land. Det är en mörk tafla: Romanzow och Caulaincourt beherskade den svage kejsaren; denne vore hatad och föraktad af nationens flertal, som ville afskudda sig det franska oket; ändock vore en förändring att hoppas genom ett energiskt uppträdande af storfurstinnan Katarina. Hon ville förmå sin broder att lemna det nationellt ryska partiet sitt förtroende; men vore för öfrigt främmande för alla omstörtningssplaner. Officerare vid gardet hade däremot öppet talat med Armfelt om möjligheten af en revolution, hvarigenom Rysslands kejsarkrona skulle sättas på storfurstinnans hufvud, och att på detta sätt »ressusciter la grande Cathérine.»*) — Att Armfelt skulle företaga en resa till Berlin för att öfverlägga med konungen af Preussen, synes under hans samtal med storfurstinnan äfven hafva varit på tal.

Föga trösterikt var det allmänna intryck, som Ryssland nu gjorde på Armfelt, hvilken hade sina första minnen från detta land trettio år tillbaka i tiden, då den stora Katarina stod på höjden af sin makt. »Ryssland, skref han efter hemkomsten till en af sina vänner**), erbjuder ingen lockelse för en tänkande man, knappast för en ärelysten. Det är ett land, som är slut; och t. o. m. utan krig kan därtill icke behövas mer än några år — så vida icke en ny Peter I eller Katarina II samlar regeringstygglarna och håller dem med stark och säker hand. Jag kan knappast beskrifva, huru bestört jag är öfver det inre tillståndet i detta land. Allting är förändradt och intet synes samlat på någon hand, om det ej gäller att öka det allmänna missnöjet och eländet.»

Öfverdrifterna i dessa skildringar äro påtagliga. De hafva dock sitt intresse såsom målande den stämning, under hvilken Armfelt först återsåg det land, där han skulle tillbringa sina återstående dagar och vinna en ärofull ställning genom en betydelsefull verksamhet. De hårda omdömena om kejsar Alexan-

*) Till d'Antraigues, $\frac{5}{9}$, $\frac{7}{9}$ 1810, enligt dennes till engelska regeringens insända resumé (Public Record Office. London). Den starka färgläggningen kan möjligen härröra från d'Antraigues, hvars sanningskärlek ej var den största. Några uppgifter i dessa referat vederläggas af andra samtida bref från Armfelt.

***) J. De la Gardie $\frac{21}{11}$ 1810. (Lunds Univ.-Bibl.)

der har han själf på det mest slående sätt vederlagt, sedan han trädt i närmare beröring med den ryske själfherskaren. Under senare år såg han upp till Alexander med tacksamhet och beundran.

Under dessa dagar anlände efter hvarandra till Petersburg underrättelserna om Karl Augusts död, om Fersenska mordet och om sammankallandet af riksdag; och medan Armfelt ännu var kvar i Finland, blef utgången af det nya tronföljarevalet af honom känd. Alla dessa tilldragelser, i förening med tanken på det kära Aminne, bidro omsider till beslutet att lemna Sverige för alltid och bosätta sig i Finland. Beslutet var bestädt, innan Armfelt återvände till Sverige.

Vi hafva sett, att han uppriktigt beklagade kronprinsens död, och att den Fersenska katastrofen djupt upprört honom. Han erkände som en förödmjukelse den ringaktning, hvarmed Sverige betraktades i Petersburg, på grund af hvad där förefallit. »Sverige anses här som en utlevad man, som ligger i själtåget och ej ger andra lifstecken ifrån sig än konvulsiva ryckningar af fanatism. Och Gud vet, om de icke hafva rätt!» skref han i slutet af Juni. Den nya valriksdagen ville han icke se — »jag har sedan gammalt undvikit dåligt sällskap!», sade han. »Deras väljande kan icke blifva långt. Vill Napoleon säga hvem de skola taga, så blir det den.»

Till Sverige ville han sålunda icke återvända; och bref därifrån hade, såsom vi sett, äfven ingifvit honom tanken på att hans lif, lika så väl som Fersens, kunde vara i fara. Kort efter återkomsten till Äminne skref han till sin hustru: »Mitt parti att flytta från Sverige är fullkomligen taget; men den fegheten att icke visa mig där och att icke själf presentera mitt afskedsmemorial, kan jag aldrig falla på. Mitt lif är i Herrans hand, hvarest jag ock mig befinner. Den som med våld skall taga det, skall ej få det af mig för intet; van att omgifvas af faror och mördare, får jag ånyo sätta mig i den positionen och bereda mig på mitt öde som en gammal soldat. Låta bulta mig till döds kan jag icke; men väl springa på dolken eller svärdet, för att stupa som jag lefvat. Således kommer jag till Stockholm i September, gör där en kort sejour, anhåller om mitt afsked, och om jag får ett bref, jag väntar från Berlin rörande Vavas affär,*) så reser jag dit i slutet af oktober.»

*) Se ofvan, sid. 229, noten. Enligt d'Antraigues' ofvannämnda framställning af Armfelts bref skulle dessa ekonomiska angelägenheter tjena till förevändning för hans politiska beskickning från storfurstinnan Katarina. !

Utgången af tronföljarevalet i Örebro kunde ej annat än hos honom, legitimisten framför andra, öka motviljan mot att återvända till Sverige; han fann det vara en djup förnedring, *) att en af den afskydde Bonapartes generaler skulle intaga Vasarnas tron, som »naturen, lagen och tacksamheten» borde hafva bjudit att bevara åt Sveriges gamla konungaätt. Han skref: »Så snart ej prins Gustaf blir tronföljare, så är Ponto-Corvo eller mame-lucken Rustan mig lika kära. Jag ämnar ej bero af det herrskapet. Sverige skall undergå ett öde, beredt genom de brott och de galenskaper, som sedan tjugo år förnedrat nationen; i blod, olyckor och elände skall det försänkas till den högsta grad af förnedring, och Guds hand komma att låta känna sig.»

Bernadottes korande till tronföljare syntes afklippa alla band, som ännu fästade Armfelt vid det gamla fosterlandet. Efter mottagandet af underrättelsen om valets utgång skrifver han: »För mig enskildt var det en fågnesam tidning, ty nu är jag fri som himmelens fågel från alla konsiderationer, idéer af skyldighet och delikatess vis-à-vis Sverige, med ett ord, allt hvad som kunde försvåra min resolution att gå öfver hit och göra mig till finne, för att helt och hållet följa detta lands öden, hurudana de ock må blifva. Vid 53 års ålder, född med vissa principer af egen värdighet, uppfödd i förntidens idéer och préjugéer, sedermera i sju år vid en stor konungs sida, född och berättigad till en tron, den han förstod att upprätthålla, är det omöjligt att ombyta sätt att se och vara. Således är blott saken nu att *snart* få mitt afsked ur all tjenst, så att ingen edgång till tronföljaren kan komma i fråga. Också skyndar jag mig öfver och begär blott Karl XIII:s signatur på mitt afsked, innan de flytta honom på pensionsstat till Rosersberg, hvilket Troil skrifver mig till skall vara planen.»**)

* * *

*) «I Örebro hafva de blott haft det språket för ögonen, «att den som sig, förnedrar, han skall varda upphöjd» och vice versa. Hvad svenska nationen då har för en upphøjelse att vänta, kan knappt tänkas.» (A. till sin hustru ^{13/8}, 1810).

**) A. till sin hustru ^{13/8}, ^{29/8}, 1810. Jfr Schinkel, VI: 58, hvarest det sista af dessa brefutdrag återgifves, såsom vanligt, i fri bearbetning. Orig. är skrifvet på svenska, och ordalydelsen är här ofvan ordagrannat återgifven. Afsigtligt — för att sätta Armfelts beslut i förhatlig dager — hafva i Schinkels bearbetning orden «min resolution . . . må blifva» vid bearbetningen ersatts med följande tirad: «Mitt beslut att skaffa mig ett nytt fädernesland och införlifva mina öden med det mäktiga Ryssland.» — Äfven grefvinnan Armfelt yttrat sig med ringaktning om den nye tronföljaren; i de kretsar,

I slutet af September finna vi Armfelt åter i Sverige, men endast för att taga afsked från allt, som fästade honom vid detta land. Ett par dagar efter sin ankomst insände han ansökan om entledigande från sin anställning i Sveriges tjenst. I det bref, hvaraf denna ansökan åtföljdes, förklarade han: »Detta afsked är af väsentlig vigt för mitt lifs lugn, för mina enskilda angelägenheter och, jag vågar säga, för landsmän, hvilka jag är i tillfälle att gagna, utan att tyngas af den enes afund, den andres hat och allas orättvisa. Mina år och mitt helsotillstånd göra mig oförmögen till hvarje slags tjenst; de vedervärdigheter och den otacksamhet, hvarmed jag blifvit öfverhopad, hafva tillintetgjort den lilla duglighet för allmänna angelägenhetens behandling, jag kunnat ega. Ätminstone skulle personligt oberoende och mindre svåra omständigheter nödvändigt fordras för att åter gifva mig mod därtill.»*)

Otåligt afbadade Armfelt beviljandet af det afsked, som på detta sätt begärdes med tydliga hänsyftningar på hemliga motståndare och afundsmän. Det kunde ej gärna förvägras; och efter den 11 Oktober 1810 var Armfelt skild från Sveriges stats-tjenst.**) Anbud sagnades icke för att förmå honom att stanna kvar och med fastare band fästa honom vid Sverige. I hans brevväxling nämnes förslaget att göra grefvinnan Armfelt till öfverhofmästarinna, en hyllning åt hennes stora personliga anscende, hvilken hon och hennes make dock på det bestämdaste afböjde. Det uppgifves äfven, att konungen låtit en fältmarskalksfullmakt hägra såsom lockelse för att förmå Armfelt att kvarstanna. Vid dennes företräde hos Karl XIII efter konungens återkomst från riksdagen i Örebro visade den gamle monarken sig vänlig, hjärtlig och talte med rörelse om Armfelts förestående skilsmässa från Sverige. Han tillade dock: »Vi råkas nog

hvarest hon rörde sig, nämndes prinsen af Ponto-Corvo «korfkaptenen», och Örebro, hvarest man så entusiastiskt hyllat honom, «korfkitteln.» — Ej blott hennes makes åsigt, utan äfven traditioner och personliga minnen gjorde också grefvinnan Armfelt till en ifrig anhängare af prins Gustafs tronföljd. Vid underrättelsen om kronprinsen Karl Augusts död utbrister hon: «Store Gud, måtte det båda något godt för min lilla herre!» (Till dottern, grefvinnan Piper ²¹/₈ 1810). Efter Fersenska mordet yrkade hon ifrigt att familjen skulle lemna Sverige.

*) Orig. i Ups. Bibl., inf. i Schinkels Minnen. VI: 328, i öfversättning.

***) Hans afsked, dateradt denna dag, innehåller ett erkännande af konungens välbehag öfver hans långvariga, trogna och nitiska tjenster och «berömliga förhållande vid alla tillfällen.»

igen, ty med Guds hjälp skall väl Finland komma tillbaka till Sverige. *)

Han borde sålunda blifva kejsar Alexanders undersåte och inlemnade den 20 Oktober sin ansökan härom till ryske ministern Suchtelen, med anhållan att få »afläggga eller underskrifva» trohetsed till ryske kejsaren. Han uttryckte på samma gång ånyo förhoppningen att få bibehålla löneförmånerna af den militärindelning, han förut innehåft i Finland, och förklarade, att ekonomiska angelägenheter nödgade honom att uppskjuta flyttningen till Maj 1811. **) Ansökan upptogs på det mest smickrande sätt. Ryske utrikesministern Romanzow öfversände hans pass med en förbindlig skrifvelse, hvori han önskade honom välkommen, utlofvade det bästa mottagande samt försäkrade om kejsarens »bienveillance particulière». Och »rikssekreteraren» Speranski försäkrade honom om bibehållandet af alla förmåner i Finland, på samma gång som han underrättade, att Suchtelen fått kejsarens uppdrag att mottaga trohetseden. ***)

Saken var sålunda afgjord. Flyttningen skulle ske på våren 1811. Vintern 1810—11 tillbragte Armfelt som privatman, dels i Stockholm, dels på resor till släkt och vänner. I November och December vistades han dels på Finspong, hvarest hans son Mauritz Clairfelt, som redan hunnit graden af major och med utmärkelse deltagit i finska kriget, firade sitt bröllop med friherrinnan Emilie De Geer; dels hos sin dotter grefvinnan Piper på Engso. I Januari och början af Februari finna vi honom åter i hufvudstaden; men under sistnämnda månad anträdde han ånyo en resa till Östergötland och Småland. Han gästade därunder släktningar af namnet Armfelt på Hunnerstad och Runstorp, besökte ånyo Finspong †) och tillbragte ett par veckor på Löfstad i Östergötland hos grefvinnan Sophie Piper, född Fersen, som där för beständigt dragit sig undan från hofvet och hufvudstaden,

*) Enligt Armfelts egen berättelse (bref till grefvinnan Piper 24/10 1810). Vid samma tillfälle talte konungen om Fersenska mordet. «Sa manière», skriver Armfelt i samma bref, «de s'expliquer sur le 20 juni était dans le contraste le plus parfait avec tout ce qui s'est passé depuis. Si un enseigne aurait tenu les propos que S. M. a tenu tout haut sur le compte du général Silversparre, il serait regardé comme deshonoré, à moins qu'il ne parvint à se blanchir.»

**) Se Ahnfelt, Två krönte rivaler, s. 248, hvarest A's bref till Suchtelen finnes tryckt, jemte Suchtelens devesch med dess öfversändande (i öfvers.).

**) Romanzow t. A. 20/1 1811, Speranski 3/2 1811.

†) Ett »stamboksblad» af Armfelt till fru Clairfelt från detta besök på Finspong finnes tryckt i Sv. Autografsällskapets tidskrift, Bd. 1: 129.

sörjande sin broders, grefve Axel Fersens ohyggliga slut. Det var för att taga afsked för beständigt af vänner och anförvandter, som denna resa företogs. »Sedan», skrifver Armfelt vemodigt under denna resa, »skall samma ceremoni börja i Stockholm, och den blir vida plågsammare. Jag kan icke jämföra min afresa denna gång med något annat än med ett slags död, eller anse den som annat än förebudet till det andliga utslöckande, som däraf följer eller rättare är dess motsvarighet.»

* * *

Sveriges nye tronföljare höll sitt högtidliga intåg i sin blifvande hufvudstad den 2 November 1810. Armfelt bevistade så väl detta som den stora cour på Stockholms slott, hvarvid Karl Johan först såg sitt nya rikets främste män samlade. Bekant är den öfverraskning, med hvilken man i hofkretsarna och i Stockholms förnäma värld i den franske marskalken lärde känna ej blott en man med en ryktbar krigares egenskaper, utan ock en världsman af finaste takt och belevnhet samt en personlighet, till hvars tjugargäfvor man icke i Sverige sett motsvarighet efter Gustaf III. Inför dessa egenskaper förstummades den ringaktning, med hvilken många af dem, som räknade för en ära att tillhöra »l'ancien régime», talat om denne revolutionens och lägrens son. Den hänförelse, med hvilken redan hans val helsats af landets representanter, endast ökades genom det omedelbara intrycket af hans imponerande personlighet. Som Cæsar kunde han säga: »jag kom, såg och segrade.» Knappast ett missljud förnams under den första tiden efter Karl Johans ankomst, icke ens från dem, som genom traditioner, börd och politiska åsigter måste på förhand vara intagna emot honom. Olikheten i detta afseende med det mottagande, som samma samhällskretsar egnat hans redlige, men föga lysande företrädare, hvilken dock var af furstlig börd, var slående. Sveriges historia företer knappast något sådant exempel på den öfverlägsna personlighetens naturliga makt att segra öfver förutfattade meningar.

Om någon af Sveriges högtstående män kunnat undandraga sig denna omedelbara känsla af beundran och vördnad, så skulle det väl hafva varit Armfelt, legitimitetens svurne kämpe, som vid blotta talet om att Vasarnas tron skulle intagas af en af Bonapartes marskalkar, en son af den afskydda franska revolutionen, beslutat att lemna Sveriges tjänst. Armfelt hade sett mera af världen än kanske någon af hans svenska samtida; han lät sig icke så lätt som hemvanda landsmän besticka af en snillrik kon-

versation eller af förbindliga världsmanna-manér. I dylikt hade han själf, sedan sin mästare Gustaf III:s tid, anspråk att intaga en bland de främsta platserna i sin samtid. Men det omedelbara intrycket af Karl Johans person har uppenbarligen äfven på Armfelt verkat öfverväldigande, redan innan han visste hvad den nye ledaren af Sveriges öden förde i skölden. Lifligt måla hans bref från denna tid hans öfverraskning öfver kronprinsens yttre väsen; han gaf åt dennes sätt att vara i umgängeslivet ett vitsord, som i hans mun betydde mera än i någon annans: »Han rappellerar på ett obegripligt sätt Gustaf III.» »Född i en af Frankrikes minst civiliserade provinser, skrifver han, uppfödd i spädare åren bland den minsta klassen af gens de robe, sedan beständigt i krig, och i ett revolutionskrig, utmärker likväl dess sätt att presentera sig, att vara, att exprimera sig, en ovanlig människa; värdighet utan affekterad höghet, nedlåtenhet utan att någonsin falla i en lägre ton. Hvar har han vunnit detta så svåra, så rara af en juste milieu, som nu för tiden hos regenter och stora herrar allmänt saknas?» *)

Till och med i sina meddelanden till d'Antraigues, legitimisten framför alla, förnekade han ej det intryck af öfverlägsenhet, som han rönt af kronprinsens person, och prisade hans klokhets och förmåga att vinna sympatier. Hans afsigt vore, skref han, att en gång blifva konung i Sverige. Detta vore visserligen »monstrueux pour la Suède», men från kronprinsens ståndpunkt högst naturligt, och alldeles icke omöjligt. Hans åtgärder vore klokt beräknade för att vinna sympatier. Arméns högre befäl behandlade han, den berömda fältherren, på ett kamratligt sätt, vida skildt från den stundom brutala själfherskarton, som den skotträdde Gustaf Adolf användt. Kronprinsens första ord till Armfelt vid deras enskilda samtal voro, enligt dennes berättelse, »Général Armfelt, il n'y a ici que le général Bernadotte. Parlons en camarades!» — Genom att placera sina penningar i Sverige, särskildt såsom lån åt den högre aristokratien, gjorde han sig denna bevågen; och han gjorde ingen hemlighet af att han ansåg den aftvungna krigsförklaringen mot England såsom skadlig för Sveriges ekonomiska intressen. Öfverläggningarna härom i statsrådet hade han stillatigande åhört, men med en beklagande axelryckning; och till Armfelt uttryckte han samma dag sitt beklagande öfver beslutet och sin öfvertygelse, att Sverige, förbundet med England, icke skulle hafva haft något att befara af Napoleon eller hans redskap, konungen af Danmark.

*) A. till Tornérhjelm, anf. st., s. 52.

I sammanhang¹ med dessa meddelanden om den nye tronföljaren uttalade sig Armfelt om möjligheten af den gamla konungaättens återställande, hvilket från d'Antraigues' ståndpunkt naturligtvis var ett önskningsmål. Gustaf IV Adolf, sade han, har icke en enda anhängare i Sverige; ingen skulle önska hans återkomst, icke ens dalkarlarna, som eljest vore konungahuset trogna. *) Åt England erbjöd Armfelt sina tjänster, för att på allt upptänkligt sätt skada Napoleon, såväl i Ryssland som i Sverige — dock med det uttryckliga förbehåll, att England icke finge vänta hans medverkan för Gustaf IV Adolfs återkomst, hvilket endast kunde tjena Napoleons intressen. Såsom ett slags eftergift åt korrespondentens ultra-legitimistiska ståndpunkt får man väl betrakta Armfelts i samma bref framkastade hugskott, att England kunde komma att på våren nästkommande år besätta Gotland i prins Gustafs namn. Om denna idé omfattades af Englands regering, så ville han tänka på dess vidare utveckling. **)

Mera oförbehållsamt yttrar Armfelt sig i bref till sina landsmän, och hans loford öfver den nye kronprinsen äro under vintern 1810—11 i jämt stigande. »Om Sverige någonsin skall frälsas, om det än skall existera som stat, har aldrig ett lyckligare val af tronföljare kunnat existera.» ***) »Denne ovanlige man, skref han till Leopold, hvilken ödet fört på trapporna af tronen, är visserligen danad till något *vida öfver tidehvarfvet*, som oaktadt alla Napoleons efferts icke kommer att framvisa annat än millioner slafvar, färdiga att kufvas af en halfgalen tiger i människoform.» I nästan alla bref under de månader, som ännu återstodo af Armfelts vistelse i Sverige, återkommer han

*) Armfelt uppgifver i samma bref (²⁶/₁₁ 1810), att han haft mycken beröring med deras ledande män, och att fyra af dem ännu vistades i Stockholm.

**) Till d'Antraigues ²⁶/₁₁ 1810, Public Record Office, London. Ett rikttigare uttryck för Armfelts åsigt i tronföljdsfrågan vid denna tid är tvifvelsutan hans uttalande några dagar förut, under det omedelbara intrycket af ett samtal med kronprinsen, i bref till J. De la Gardie. Om «den olycklige galningen Gustaf Adolf» och hans familj heter det: »Jag tänker aldrig på hans familj och hans son utan med blödande hjärta. Likväl önskar jag icke denne sistnämnde något annat än en god uppfostran och erfarenhet af världen. Om det är någon lycka att vara kung och herskare öfver andra, så hinner man snarare detta mål genom dessa egenskaper än genom sin börd.» (²¹/₁₁ 1810, Lunds Univ.-Bibl.).

***) Till J. De la Gardie ²¹/₁₁ 1810 (De la Gard. Arch. XX: 23); Gömdt är icke glömdt, IV: 53. Till sin svägerska skref Armfelt ¹⁹/₁₂ 1810: »Han är verkligen för god, ja, mycket för god, åt svenska nationen eller dem som föreställa den, som den nu är. (Viurila).

till uttryck af beundran och tillgifvenhet för denne lysande främ-ling, som syntes honom vara ett redskap i försynens hand till Sveriges räddning.

Armfelts politiska åsichter voro för mycket kända, för att icke Karl Johan i början med en viss misstro skulle betrakta den djärfvaste och snillrikaste af den gamla konungaättens anhängare — ett misstroende, som kronprinsens omgifning säkert ej var angelägen att undanrödja, och som äfven under deras första sammanvaro röjde sig, ehuru under förbindliga former. SjälF gjorde Armfelt ingen hemlighet af sina åsichter om tidehvarfvets politik; men han fann snart till sin förvåning, att den franske krigarens åsichter i många stycken öfverensstämde med hans egna. I långa samtal utbytte de sina idéer. Armfelt fann, att kronprinsen ingalunda delade den förföljelselusta, som 1809 års män visat mot det gustavianska partiets ledande män.*) Odelad beundran syntes han ej heller egna åt det samhällsskick och den inskränkt monarkiska författning, som införts genom 1809 års revolution, och — hvad som för Armfelt säkert var det mest öfverraskande — i utrikespolitiken syntes han ärna gå en helt annan väg, än man vid hans val i Sverige förmodat.

Skild från Sveriges tjenst och färdig att lemna sitt gamla fädernesland, ansåg Armfelt sig mer än någonsin oförhindrad att fritt yttra sig om partiförhållandena i landet, om nödvändigheten att öka konungamakten, att inskränka tryckfriheten o. s. v. Kronprinsen dröjde att inlåta sig på dessa konstitutionella spörsmål, men synes med intresse hafva lyssnat till Armfelts lifliga och spirituella framställningar, huru mycket de än stundom torde hafva skjutit öfver målet och varit färgade af personlig bitterhet mot det nya statsskickets skapare. Armfelt hoppades, att kronprinsen, som »af Gud var utkorad till Sveriges frälsning», skulle »veta att skipa rättvisa och återställa ordningen i det af partier sönderslitna Sverige.» Att detta icke kunde vinnas utan en ändrad statsförfattning och en annan rådgifvarepersonal — därom var han lifligt öfvertygad. I denna riktning yttrade han sig ock under sina samtal med kronprinsen.

Upplysande för dessas art är följande bref till Armfelts meningsfrände J. De la Gardie.**)

»Det du, Ruuthen och jag känna af 1809 års riksdag, har jag berättat för H. K. H., och det syntes intressera honom; han trodde sig t. o. m. få tag i

*) Karl Johan uttryckte sig med välvilja om grefvarna Ruuth och De la Gardie. Se De la Gard. Arch. XX: 24, och Gömdt är icke glömdt IV: 56.

**) 21|₂ 1811, uteslutet vid tryckningen i De la Gard. Arch. XX: 29.

harfrån till flera saker, som man insinuerat honom.» På Armfelts uppmaning till kronprinsen att äfven utöfva sin makt öfver »rikets inre angelägenheter,» svarade denne att han trodde sig åt utrikes ärendena hafva gifvit en värdig hållning; om de inre hade han sökt få kännedom, men ännu ej förvärfvat tillräckligt därpå. »Il me paraît, sade han, que c'est un rouage très-compiqué, qu'on ne fait marcher qu'en graissant à chaque quart d'heure et qui ne va pas mieux cependant. Il me faut donc encore du temps, Monsieur, sans quoi je pourrais faire tort à la chose publique et à ma propre réputation». Du kan lätt finna, att jag ej hade stora svårigheter att combattera prinsens föresats och att upplysa les causes primitives till den dåliga rouagen. H. K. H:s skarpa blick fordrade ej min diskussion för att med sanning och klokhet omfatta sammansättningen, inse dess brister och förmodligen finna möjligheten af dess förbättrande.»

»De fäder och vise, som 1809 samlades för att bota statsbyggnadens reffvor», skref han till sin hustru, »ha anbefallt sådana reparationer och gifvit därtill sådana materialier, så att, om deras plan följes, ej sten på sten af det gamla själfständiga Svithiod skall om tio år finnas.» Särskildt var tryckfrihetens missbruk — han själf och hans meningsfränder voro ofta utsatta för anfall i pressen, och Fersens öde var för dem ett varnande exempel på pressfrihetens följder — honom en nagel i ögat. Afsigten med alla de »lögner, rykten, paskiller och gemenheter», som utspredos, var, säger han, »att bereda och verka scener, som skulle än mer skaka grundvalarna af den ordning och säkerhet, som utgöra regeringens ära, anseende och styrka. Och vidtager den icke *nu* och rätt *snart* de enda medel, som finnas att qväfva dessa illgripsfoster i sin linda, så kunna följderna blifva mycket farliga och oundvikligen blodiga . . . Denna nation tål ej minsta själfsväld utan att falla i excès, och hela Gustaf III:s regering bevisar, i stöd af vår äldre historia, att despotismen gör oss lyckligare som stat än en väl uträttad frihet någonsin gjorde det, ty i förra fallet ledo naturligtvis individer, i det senare åter det hela. Men man dansar och söker blanda bort alla ledsamma apprehensioner.» *)

*) A. till sin hustru ^{17/3}, ^{20/3} 1811 (jfr Schinkel, VI: 60). Till Leopold skref han: «Jag ville, innan jag dör, se eller hjälpa till att sparka omkull den kåken, på hvilken de upphängt den konstitution, som gör statsrådets förskräckelse och de skrifklådiga gökarnas lycksalighet.» I ett annat bref heter det: »I stället för de *grundlagar*, vi prata och skriva om, är det lagarna som stå *på grund*.»

Om Armfelt ej kunde ega annat än obestämda förhoppningar rörande den nye tronföljarens inflytande på Sveriges inre politik, *) så möttes deras idéer så mycket närmare med afseende på den yttre. Det dröjde icke länge, innan han fann, att Karl Johan alldeles icke ärnade blifva en Napoleons underdånige tjenare, och att förhållandet mellan kejsaren och hans broders svåger var allt annat än hjärtligt. Franske ministern baron d'Alquier — som för öfrigt visat Armfelt personligen en ohöflighet, som var honom föreskrifven af hans kejsare — bevakade mistroget kronprinsens yttranden och iakttog ett öfvermodigt och stötande uppförande. Det sades äfven, att franske ambassadören Caulaincourt i Petersburg sökte ingifva ryska hofvet misstroende mot Sveriges nye kronprins. Det aftvungna skenkriget mot England var endast en öfvergående undfallenhet för kejsarens vilja; och England skulle i stället blifva Sveriges naturlige bundsförvandt. En kris syntes förestå i Europa, framkallad af Napoleons uppenbara sträfvan efter universalmonarki; icke ens Rysslands vänskap med Frankrike kunde i längden ega bestånd. För Sverige öppnade sig under dylika politiska förhållanden utsigter af vidtutseende art. **)

Detta var hufvudsumman af de politiska samtal mellan Armfelt och kronprinsen, för hvilka den förstnämnde i sin brevväxling antydningssvis redogör, och som till det högsta stegrade hans beundran för dennes politiska snille. Dessa meddelanden »innefattade ett skönt ljus för Sveriges sällhet i framtiden, om Gud bevarar prinsen», skref han. »Vår kronprins ser vår politiska ställning ur den synpunkt, som tillhör hans snille och hans takt, men törhända dock icke med full kännedom af lokala omständigheter», heter det i ett annat brev. »Emellertid kan man vara viss på, att inga prestiger eller chimèrer komma att verka

*) Att kronprinsen vid denna tid ofta talade om ändring af statsförfattningen, framgår af de diplomaters berättelser, som redogjorde för hans samtal. Se Ahnfelt, nyss anf. st. s. 213, Scævola, Utländska dipl. minnen, s. 541, m. fl. st.

**) I bref till Aminoff ^{26/1} 1811 redogjorde Armfelt vidlyftigt för ett politiskt samtal med kronprinsen. «J'espère, hade denne sagt, que j'arriverai assez loin pour prouver à la Russie que nos intérêts sont inséparables, et que les deux nations sont frères par des convenances réciproques. Aussi, quand vous serez en Finlande, vous remplirez encore une tâche importante à l'égard de la Suède, qui trouve ses avantages dans les relations commerciales (Rilax). Finland velle kronprinsen genom denna fredliga politik skona från att ånyo blifva skådeplatsen för ett krig; han ville undvika, sade han, att »göra Sveriges förra trognaste och bästa medborgare någon skada . . . Så klokt tänker ej vårt hjältemodiga statsråd,» tillägger Armfelt. (A. till sin svägerska ^{29/1} 1811, Viurila.)

på denne furstes politiska conduite, och att Sveriges väl och värdighet evigt blifva hans enda och första föremål.» Utsigten att kunna bidraga till återställandet af Europas lagliga ordning och »krossa korsikanen», genom återtagandet under en stor mans ledning af »ett politiskt system, som ej varit så elakt, om det med klokhet utförts», fyllde Armfelts sinne med glädje och beundran för kronprinsens »klokhet, hans vyer, hans hjärta och de principer af ära och själförsakelse, som äro hufvuddragen i hans karakter.» *)

Innan Armfelt i Februari 1811 anträdde sin resa till Östergötland och Småland, hade han ett afskedsföreträde hos kronprinsen, under hvilket samtalet flyttades öfver på det personliga området. Båda erkände, att de från början varit intagna af fördomar mot hvarandra, lätt förklarliga på grund af bådas antecedentia, men att den personliga bekantskapen ömsesidigt närmat dem med sympatiens makt. Armfelt förklarade, då kronprinsen talat om sin vördnad för Gustaf III:s minne, att han genom Karl Johans personlighet i många afseenden blifvit erinrad om sin ungdoms beundrade konung; och kronprinsen beklagade med orden: »maudite Finlande!» — Armsfelts stundande flyttning till detta land samt uttryckte sin bestämda önskan att qvarhålla honom i Sverige. Samtalet slöts med omfamningar. Någon ändring i den finska flyttningsplanen kunde icke ske; men Armfelt gömde kronprinsens vänliga ord i sitt sinne och skref till sin vän Jakob De la Gardie: »Om man kunde lefva af ädla känslor, skulle f-n resa; tvärtom blefve jag qvar och jouerade.» I bref till sin hustru nämnde han kronprinsen »en fullkomlig människa»; hvad denne sagt honom, hade »fyllt hans hjärta med tacksamhet och beundran.» **)

* * *

Oförmodadt bröts det nyss knutna vänskapsbandet. Kronprinsen Karl Johans närmaste meddelande till Armfelt få veckor efteråt var en sträng befallning att genast lemna Sverige.

Af de olyckor, som sjutton år förut gått öfver Armfelts hufvud, hade han icke lärt försigtighet i tal och skrift. Att utgjuta sig i långa bref och uppsatser öfver dagens frågor och

*) Ur Armsfelts bref till J. De la Gardie ^{18/2} 1811 (De la G. Arch. XX: 24), Tornérhjelm ^{10/12} 1810, ^{30/1} 1811 (anf. st., s. 57 o. f.), till grefvinnan Armfelt ^{24/10} 1810, ^{13/1} 1811.

**) Se om detta samtal Ehrenström. Anteckn. II: 621, A:s bref till De la Gardie ^{21/2} 1811 (anf. st., s. 30), till grefvinnan A. ^{19/2} 1811.

handlande personer var för honom ett behof. Vi hafva tillräckligt sett, att han i dem icke »skrädde ord», vare sig att hans skrifter voro förtroliga meddelanden utan egentligt praktiskt syfte, eller utarbetade uppsatser. Liksom Reuterholm under åren 1792 och 1793, hade nu 1809 års män länge varit föremål för hans ständiga utfall och bittra omdömen. Personlig ovilja mot Adlersparre, som stätt honom i vägen och föranledt hans skiljande från befälet mot Norge 1808, var en härtill medverkande orsak; af allmänna art voro Armfelts åsichter i fråga om tronföljden och om Sveriges nya statsskick, hvarvid hans planer motverkats af dem som sutto vid styret.

Af alla var Adlersparre värst åtgången i Armfelts bref och samtal. *) Misstänksam till sin natur, tillmätte den inflytelserike revolutionschefen dylika utfall större betydelse än de egde. Äfven sedan Adlersparre lemnat hufvudstaden, följde han från sin landshöfdingeplats i Mariestad misstroget händelsernas gång. Då det syntes sannolikt, att Armfelt vunnit insteg i den nye kronprinsens ynnest, och det var omöjligt att förutse, till hvad slag af systemförändring hans fruktade inflytande kunde komma att leda, syntes det inom vissa kretsar högst önskvärdt att göra sig qvitt den farlige man, som så litet gjorde en hemlighet af sitt missnöje med dem, som efter 1809 styrt Sveriges öden. I hofkanslern Wetterstedt funno dessa en lättledd medhjälpare; för att på enskild väg verka hos kronprinsen hade de att tillgå hans adjutant, den unge friherre Otto Mörner, som skaffat Sverige dess nye tronföljare och som ännu ansågs ega hans öra. Ett underordnad redskap, som redan förut visat sin skicklighet och fullkomliga hänsynslöshet, egde Armfelts fiender i den orolig smådeskrifvaren Grewesmöhlen. Denne bevakade nu Armfelts förehafvanden, liksom fordom Piranesi i Italien; samtiden ansåg honom osynlig hafva haft största delen i framkallandet af den katastrof, som nu följde.

Att finna sak med Armfelt för förgripliga utlåtelse rörande Sveriges statsskick och ledande män var ingen öfverdrifvet svår uppgift. Ej heller var det svårt att väcka den till Sverige nyss ankomne kronprinsens misstänksamhet, helst som denna var och förblef ett utmärkande drag äfven i hans lynne. Men för att få några bevis i händerna på Armfelts stämplingar till förmån för den

*) I bref till J. De la Gardie (Lunds Univ.-Bibl.) uppgifves t. ex. att Adlersparre gjort föreningen med Norge till en »finansoperation» för sig själf; han hade uppburit nära 100,000 rdr b:co, för hvilka han ej behöfde redovisa; med «lögner och skryt» hade han förvillat allmänheten» (21₂ 1811).

afsatta dynastien — ty detta var den mest anfallbara punkten — måste man gå längre tillbaka i tiden än Karl Johans ankomst.

Intet af de alster af Armfelts politiska skriftställer till förman för prins Gustafs arfsföljd, hvaraf vi ofvan anført prof, *) hade i tryck offentliggjorts. Men på hösten 1809, då han, missnöjd och skild från sitt befäl, återkom till Stockholm, synes han hafva trädt i förbindelse med en man, som hade det tryckta offentliga ordet till näringsfång och som slutligen, liksom löparen Setola i Neapel, förrådde honom.

I slutet af 1809 utkom en skrift med titel »Några allmänna regler vid uppfostringen af en medborgare. Nyårgåfva för 1810 af C. G. W—rg». Författaren var, såsom initialerna antyda, Carl Gustaf Walberg, en af dessa litterära proletärer, åt hvilka den nya tryckfriheten anvisade en födkrok, som begagnades på det sätt, som kunde vara mest inbringande. Skriften är till innehåll och omfång högst obetydlig; i slutet förekomma några utfall mot den, som vill visa sig som »fäderneslandets räddare», men som endast förtjenar misstro såsom en »fäderneslandets fiende, hvars handslag till de medbröder, han värfvat, och götiska eder betyda ingenting» — ord, som uppenbarligen syfta på Adlersparre och i hvilka, om man så vill, kan igenkännas Armfelts tankegång. Att denne ej varit främmande för skriftens tillkomst, synes också högt sannolikt. »Auktorn till Medborgarens uppfostran», skrifver han, »är en ung gosse, så fattig, så jag måste föda och kläda honom, under det han skref.» Han skilddrar, för öfrigt icke utan sympati, ynglingens nödställda belägenhet — han vore »onaturligt lycklig att blott för mat och kläder få vara informator» — och säger, att han »behöfver handledning, ty dess geni sväfvar dans les espaces imaginaires.» **)

*) Se sid. 213 o. f.

**) Gömdt är icke glömdt, IV: 45. Bland Armfelts papper finnes ett versifieradt tiggarbref af Walberg, dat. $2\frac{1}{2}$ 1810, skildrande dennes armöd och umbäranden samt åberopande Armfelts förut visade godhet, som visat att han »förstått den olyckliges lidande». Det heter:

«Jag är hungrig; dumheten är mätt.
Jag ser maten ej ens med lorgnett,
fast aptiten vakar i full ifver.»

Till umgänge hade han endast

— «tankarna, de hungriga behagen,
och en stor, af vatten fylld butelj
och blott bröd därtill en gång om dagen.»

Walberg synes sålunda hafva vändt sig såsom behöfvande till den godhjärtade Armfelt och visat honom prof på sin, för öfrigt icke alldeles obetydliga, stilistiska förmåga. Armfelt öm-made för den unge mannens fattigdom, fann hans penna använd-bar och torde hafva gifvit honom idéer till hvarjehanda skrifter, hvarigenom denne skulle kunna förtjena sitt bröd, likväl inga-lunda endast till politiska, utan äfven till vittra arbeten. Han synes hafva öfversett och rättat dessa skrifter, dels af välvilja, dels för att göra dem lämpligare för sina syften. *) Armfelts handsekreterare var Walberg dock icke, såsom det påståtts, och denne stod säkerligen icke i något annat förhållande till honom, än det här antydda.

Denne man, som i allt synes hafva left den litteräre prole-tärens lif, hade i tidningen »Nytta och nöje» den 2 Jan. 1811 infört en »poetisk berättelse», benämnd »Ålands kapitulation», hvars innehåll den tappre general v. Döbeln, som fört befälet på Åland, ansåg såsom för sig förnärmande. Döbeln ställde boktryckaren Delén, tidningens utgifvare, till ansvar. Delén, som i sin tidning måste införa ett skarpt svar af den hetlefrade generalen, togs äfven i förhör af hofkanslern Wetterstedt; och inför denne antydde han, att den förgrifliga skriftens författare stode i nära förhållande till Armfelt. **) Denna angivelse del-

I en annan supplik på vers, från Mars 1808, hade Walberg vändt sig i smickrande ord till Armfelt med ansökan om en fänriksfullmakt för att del-taga i norska fälttåget. Han säger:

«Nu, Themis, dina protokoller
jag (Gud, förlåt mig!) gifver fan,
Släss skall jag under Armfelts fana,
att alltid stå skall bli min vana.»

Denna sistnämnda ansökan torde väl ej hafva föranledt någon åtgärd; den förstnämnda bönskriften visar tillräckligt arten af Walbergs förhållande till Armfelt.

*) Walberg har själf lemnat en förteckning öfver de skrifter, som han författat på Armfelts tillskyndelse från hösten 1809 till början af 1811. De äro 12 till antalet och utgöras dels af politiska uppsatser och pamfletter (ett poem med titel «Göran II:s porträtt», parodier öfver Adlersparres proklama-tion och tal o. s. v.), dels af teaterstycken, hvilka inlemnades till dramatiska teatern och till en del där uppfördes. Endast tre af dessa skrifter torde hafva blifvit tryckta: den ofvannämnda uppsatsen om «Medborgarens upp-fostran» samt tvenne komedier, båda öfversatta från Kotzebue, «De tvenne tankspridde» och «Landtgodset». (Se Crusenstolpe, De närvarande, s. 115 o. f., där förteckningen finnes tryckt.)

**) Se om Walbergs skrift och Döbelns därpå följande skriftväxling: Döbeln, Anteckningar, III: 196 o. f.

gafs Armfelt genom Wetterstedt; och Armfelt begärde genast skriftligen boktryckarens förklaring öfver detta yttrande. *) Han hade honom äfven i muntligt förhör, och skildrar i ett bref till Leopold på följande sätt sitt »drama med Delén»: »Ehuru darande och ångerfull denne bof syntes vid slutet af vårt samtal, har han likväl ej sagt något annat åt hofkanslern, utan blandat in flere personer och talat om projekt till nya infamier. — Häräf synes, att vi ej ännu äro, som man skall vara, för att rätt begagna frihet i uttrycken af våra känslor eller våra tankar. Då man gör lagar och tillskapar konstitutioner, så borde väl man framför allt konsultera nationens bildning och redigheten af dess begrepp. Men våra fäder och vise, som skulle hjälpa det närvarande onda och besörja ett framtida väl, hafva antingen varit mycket under sin rol eller ock så djupsinnigt nyfikna, så de velat bereda en afgrund, i hvilken de skulle försöka att kasta alla andra, under det *de* kalkylerade effekten af fallet. — Men nu till saken. Delén skulle skicka delinqventen till mig. Det har han ej gjort, ty af honom fick jag, just som jag for på börsen, följande bref. Detta bevisar tillräckligt, att syndaren ej är redaktör (som ock Delén sade), men förmodligen en nitisk medarbetare. — Hvad skall jag göra med den uslingen? Ett godt råd, i Guds namn, ty ehuru jag vill att kanaler skola straffas, bjuder mitt hjärta alldeles emot att vara executor!»

Att Armfelt var fullkomligt främmande för Walbergs medarbetareskap i »Nytta och nöje» framgår otvetydigt häräf. Men angifvelsen var i alla fall gjord, och den väg, på hvilken Armfelts ställning skulle undergrävas, var anvisad. Själf var han icke alldeles okunnig om dessa planer. För att motverka hans insteg hos kronprinsen, säger han, skulle den store Bazils vapen »la calomnie» nyttjas, i förening med »andra knep»; hans hat mot Bonaparte skulle påpekas, för att förmå dennes sändebud att hos kronprinsen fordra hans aflägsnande; och hans föregifna verksamhet såsom pamflettist skulle framhävas. **) Han skrifer till

*) «Då genom ett sådant utlåtande, likasom af Eder angivelse däräf hos Höglof. Hofkanslers-Embetet, naturligen skulle kunna ledas den slutsats, som skulle jag afvetat eller med min uppmuntran på något sätt tillstyrkt hvad i detta blad hönes anstötligt och skamlöst emot förtjenta personer, nödgas jag till afvändande af ett sådant calomnieust föregifvande, begära af T. att få veta, hvilken den person varit, som haft detta yttrande. Mitt ändamål härvid är intet annat än att inför behöriga personer förmå berättaren till erkännande af sin osanning». (Se Crusenstolpe, De närvarande, s. 196.)

**) De la Gard, Arch., XX: 29. Hvar förtälet hade sin källa, därom var han ej tvifvelsam. Han skrifer, stadd på resa i Östergötland (17/3 1811): «Det de berättat om mig, kommer allt från Mariestad, likasom alla calomnier

Leopold någon tid kort efter tilldragelsen med Delén följande bref: *)

»Jag får nu en besynnerlig men säker underrättelse. — Adlersparren har skrivit till någon (denne någon, lär vara Wetterstedt); han har sagt, att det är *jag*, som är à la tête af allt som skrives så emot personer, som regeringen och honom. Han tror sig kunna bevisa det och begär, att detta skall kommuniceras kronprinsen. Detta har i dag blifvit gjordt, och Wetterstedt har fört fram brefvet. Prinsen har sagt: »Ceci est digne d'attention; je n'aime pas à croire qu'aucun de ses messieurs soit capable ou d'accuser à faux d'une infamie ou de la faire. Cependant le rôle de l'accusateur me paraît ici le plus dangereux.» Visa mig nu den vänskapen att, om möjligt är, sanningen eller harftråden till sanningen kommer fram. Upplys Wetterstedt, som ännu hemligen ledes af Adlersparre, genom det att han smickrar dess egenkärlek och visar honom ett perspektiv af — Gud vet hvad slags upphöjning. Stunden torde vara inne att upptäcka förstörelseplanen, om en sådan existerar, eller att i annat fall visa vanmakten och illviljan i hela vidden af sitt elände. Mitt hopp hvilat på Er, min gamle vän — icke allenast i afseende på mig själf, som på tusen sätt kan vara långt öfver calomnien, efter jag har allt, utom min ära, långt ifrån dålighetens och gökarnas domäner. Men Sverige, Gustaf III:s minne, den store man, som lofvar oss lyckligare tider, förtjena, att det ädla hjärta och stora snille, som öfverlevvat så grufliga och allmänna missöden, tager facklan och skingrar mörkret, innan det fått alla afgrundens förskräckande egenskaper.»

Hvad Leopold förmådde uträtta till sin gamle väns förmån, förmåla ej oss tillgängliga källor; men kronprinsen, som af franske ministern d'Alquier oupphörligt fått påstötningar om Armfelt's aflägsnande, började vid dessa anklagelser finna det önskvärdt, att dennes öfverflyttning till Finland egde rum så snart som möjligt. Kronprinsen lät genom utrikesministern v. Engeström Armfelt få del af hvad som mot honom blifvit anfördt och antydde sin önskan om resans påskyndande; Armfelt skyndade då att personligen rättfärdiga sig, såsom det syntes, med fram-

och lögner, som uppfinnas på min räkning. Jag moquerar mig häröfver oändligen och skall äfven visa det. Men jag beklagar regeringen, som genom sin vacillanta marche och sina gräl inom sig liksom autoriserar, att alla de, som alltid visat sin oföränderliga opinion för konungamakten och tronens bestånd, skola victimeras med ord eller gärningar.»

*) Dat. «Lördagen kl. 9 om aftonen.» Antagligen i början af Februari 1811.

gång. »Jag fick tillfälle att visa fram infamien», säger Armfelt. *) Denna förklaring synes hafva egt rum vid samma afskedsaudiens, som slutade med så varma vänskapsbetygelser å ömse sidor, och från hvilken Armfelt på sin resa till landsorten medförde så angenäma minnen.

Under hans frånvaro voro emellertid hans fiender icke överksamma, och det lyckades dem att få i sina händer ett aktstycke, som syntes vara af tillräckligt komprometterande beskaffenhet för att föranleda hans störtande. Den som härvid gick tillhanda, var på Grewesmöhlens uppmaning den ofvannämnde pamflettskrifvaren Walberg, som nu fann det lämpligt att förråda sin välgörare, på hvars hjälp han ej längre trodde sig kunna räkna efter uppträdet med Delén.

Förloppet härvid upplyses af tvenne samtidas berättelser: dels genom friherre Otto Mörner, som mot kontant betalning at Walberg förvärfvade det välkomna aktstycket, dels genom Armfelts vän Ehrenström, som redogjort för dess innehåll samt lifligt och dramatiskt skildrat de händelser, som följde. Den sistnämnde berättar, att han under ett besök hos Armfelt i Stockholm, flere månader innan de ifrågavarande händelserna tilldrogo sig, hos honom fått taga kännedom af en handskrifven uppsats med anledning af Karl Augusts död. Armfelt hade ej namngifvit författaren, men förklarar, att uppsatsen blifvit lemnad till hans granskning, innan den trycktes. Den sökte under skarpa tillmälen visa att, om kronprinsen dött en våldsam död, de som beredt honom tronföljden, med större skäl kunde hafva missänkts vara hans banemän än de s. k. rojalisterna, därför att han uppenbarligen under sin korta vistelse i Sverige närmat sig detta parti. Ehrenström hade själf förut, så väl som Armfelt **), fört samma språk; tankegången torde bland gustavianerna hafva varit tämligen gängse, och uppsatsens syfte gillades af dem båda. Ehrenström föreslog nu några mildrande ändringar i dess form, men tillade en varning för Armfelt för dylika förbindelser med pamflettskrifvare. »Jag skulle råda till», sade han, »att antingen återlemna papperet åt författaren, under villkor att han icke gör

*) Till J. De la Gardie ²¹/₂ 1811, anf. st., s. 30. Till grefvinnan A. ¹⁹/₃ 1811. Ryktet visste redan att berätta, att Armfelt fallit i onåd och fått befallning att aflägsna sig från hufvudstaden. (Rosenhane till friherrinnan Jennings ²²/₃ 1811. Ups. Bibl.) Jfr. d'Alquiens dep. ³⁰/₃ 1811, tr. i Utl. dipl. minnen. anf. st., s. 551, hvars uppgifter från början till slut äro oriktiga. Dep. fr. L. v. Engeström till Stedingk ¹/₄ 1811 (R. A.).

***) Se ofvan, sid. 221.

något bruk däraf, eller att kasta det på elden.» I stället att lyda detta välbetänkta råd, införde Armfelt, sedan Ehrenström gått, de af honom föreslagna ändringarna och skickade skriften, enligt uppgift, till genomläsning till en vän i Skåne (Tornérhjem). Från honom torde den hafva återkommit och slutligen återställt till författaren, försedd med de Armfelt-Ehrenströmska rättelserna. *) Författaren var Walberg, idéerna kunna hafva varit Armfelts. I förteckningen öfver skrifter, som Walberg skulle hafva uppsatt på Armfelts anmodan, finnes under n:o 11 »Bref till en vän, angående kronprinsen Karl Augusts död» (Nov. 1810). Han uppgifver själf, att detta »bref» varit afsedt att tryckas i »Nya Posten», men aldrig blifvit till redaktionen inlemnadt. I sina händer hade Walberg enligt egen uppgift åtskilliga andra Armfeltiana, men intet af så komprometterande beskaffenhet som detta, hvarest Armfelts välbekanta eleganta handstil tjente till bevis för hans medarbetarskap. Papperet var dyrbart och borde kunna förvandlas i penningar, helst om det förenades med en angivelse i allmänhet. En sådan var så mycket lättare att åstadkomma, som i ofvannämnda sammanhang lära hafva förekommit yttranden, hvilka ådagalade författarens önskan om Vasadynastiens återkallande, och antydningar om möjligheten af inbördes krig. **)

En afton i Mars månad, medan Armfelt var stadd på sin resa, inställde sig, berättar baron Otto Mörner, ***) hos honom en person, »hvars utseende röjde bilden af samlad nedrighet. Den långa och smala gestalten, som nästan blott bestod af ben och skinn, egde gnistrande ögon, som tycktes gifva begrepp om den ondes, och hela varelsen påminde om svarta andarna». Denne Mefisto presenterade sig som notarien Walberg. Han berättade, att han af Armfelt varit använd såsom handsekreterare och noga kände hans planer, hvilka ginge ut på prins Gustafs återförande, enväldets återupprättande och kronprinsens undanröjande. Såsom bevis härför företedde han det ofvannämnda papperet med Armfelts egenhändiga rättelser, lofvade att skaffa flera Armfeltska skrifter i samma ämnen samt erhöll af Mörner dels »en mindre penningesumma», dels löfte om 500 r:dr bko vid öfverlemnandet af de öfriga utlofvade papperen. Mörner behöll den förstnämnda uppsatsen och begaf sig därmed di-

*) Ehrenström. Anteckn. II: 619.

**) Enl. Engeströms depesch till Stedingk, ¹, 1811 (R. A.). Originalen till den ifrågavarande skriften, som Engeström haft i sina händer, har ej kunnat anträffas.

***) Se Crusenstolpe, Ställn. och förhållanden, 1856, Dec.-häftet.

rekt till kronprinsen, som — tvärt emot sitt löfte om tystlåenhet, till dess de öfriga papperen hunnit skaffas — genast meddelade sig med statsministern v. Engeström. Några andra bevis för Armfelts brottslighet kunde Walberg emellertid ej skaffa. *)

Kronprinsen, obekant med språket, kunde själf ej taga kännedom af det aktstycke, som Mörner öfverlemnadt; men han hade redan blifvit varskodd om Armfelts farliga förehafvanden. Han var snart öfvertygad, att här förelåg en stämpling mot honom till förmån för den afsatta dynastien. Sedan den 17 Mars var han under Karl XIII:s sjukdom Sveriges regent, och han både kunde och ville ingripa i saken. Han hade en öfverläggning med ledamöter af statsrådet, för hvilka skriften förettedes. Några af dem, särskildt Rosenblad och Wetterstedt, ansågo den högförrädisk. Den sistnämnde, säger en samtida, **) »röstade för arrest och dödsdom. Endast Engeström var något moderat och ansåg bevisningen knapp.» Resultatet af öfverläggningen blef, att Engeström skulle begifva sig till Armfelt, förevisa den förgrifliga skriften och, om Armfelt erkände den såsom sin, meddela honom kronprinsens befallning att genast lemna Sverige.

Det var den 29 Mars, årsdagen af Gustaf III:s död, kort efter Armfelts återkomst från sin resa till Östergötland, som han genom Engeström, hvilken var »oändligen upprörd och förlägen», mottog denna oväntade befallning. Armfelt stod färdig att begifva sig till kronprinsen, för att af honom själf erfara rätta sammanhanget med de rykten om sin onåd, som han redan under sin vistelse på landsbygden erfarit. Det var med yttersta förvåning, han emottog Engeströms meddelande. Den förgrifliga, af honom korrigerade skriften igenkände han genast, ehuru han

*) Så långt kan Mörners berättelse förenas med Ehrenströms uppgifter och Armfelts brevväxling. Sedermera uppgifves af Mörner, att Engeström *samma dag* visat papperet för Armfelt, att denne, därigenom varnad, undandröjt alla andra komprometterande papper, och att sålunda genom Engeströms oförstånd «utan minsta nytta aflopp en upptäckt som, bättre behandlad, kunnat lemna upplysningar af största vikt.» Dessa uppgifter måste vara oriktiga. Walbergs förräderi måste ha egt rum och blifvit bekant, t. o. m. bland allmänheten, redan före Armfelts återkomst till Stockholm (d. 28 Mars); och innan han återvändt, kan han ej gärna hafva förstört några papper. (Se Ehrenströms detaljerade berättelse, anf. st., II: 622 o. f., som ej gärna kan betviflas.)

**) Grefve H. G. Trolle Wachtmeister (Anteckn. I). Antecknaren, såsom justitiekansler, hade själf säte i konseljen. Sammanträdet måste dock hafva haft karakteren af enskild öfverläggning. Något statsrådsprotokoll i ämnet finnes icke i riksarkivet, lika litet som den förgrifliga skrift, som föranledt uppträdet.

enligt sina ord till Ehrenström »glömt hela struntan», men förstod ej, att däraf kunde hemtas anledning till en landsförvisning. Han ansåg den så ofarlig, att han erbjöd sig att själf ikläda sig ansvaret för dess tryckning. Engeström medförde från Armfelt ett bref till kronprinsen; men efter en kort stund återlemnades det uppbrutet, med helsning att kronprinsen ej mottoge något bref, förr än det vore dateradt Grisslehamn, öfverfartsorten till Finland.

I detta icke mottagna bref *) erinrade Armfelt om det samtal, han den 16 Febr. haft med kronprinsen, då han »med en gammal soldats hela uppriktighet inför honom erkänt, att han varit fästad vid Gustaf III och hans familj, men äfven att han, sedan han lärt känna kronprinsen, »ej upphört att tacka himlen för en händelse, som till en början framställt sig för mitt hjärta och min inbillning under de mest nedslående former.» Han förklarade, att han ej fruktade förtälet och vore beredd att underkasta sig den strängaste undersökning; han väddade till kronprinsens rättvisa, för att få åtnjuta de rättigheter, som tillkomme hvarje medborgare, som erbjuder sig att inför hederns och lagarnas ståndpunkt svara för sitt uppförande; samt anhöll, för ordnandet af sina och sin familjs ekonomiska angelägenheter, om uppskof för kortare tid med den föreskrifna resan. Därjämte protesterade han mot att franske ministern baron d'Alquiers inflytande — han insåg sålunda och, såsom vi sett, med rätta, att slaget äfven kom från detta håll **) — skulle kunna beröfva honom skydd af lag och rätt.

Armfelt var, äfven sedan kronprinsen återsändt detta bref, besluten att trotsa förvisningsordern, hvilken såsom en enskild befallning till en fri medborgare ej kunde ega laglig giltighet, och att underkasta sig laglig undersökning. Det var endast Ehrenströms föreställningar och tanken på hans familj, som förmådde honom att, tre dagar efter mottagandet af utvisningsordern, begifva sig ästad.

*) Tr. (i öfvers.) i Schinkel, Bihang II: 375.

**) Enligt v. Engeströms ofvan (sid. 253) citerade depesch. I en följande skrifvelse (1/4 1811) till Stedingk, säger v. Engeström, att Armfelts förgripliga skrift och hans trohetsed till ryske kejsaren bidragit att hjälpa kronprinsen ur det «embarras», hvori han blifvit försatt genom d'Alquiers oupphörliga antydningar om nödvändigheten af Armfelts aflägsnande — framställningar, vid hvilka det för en själfständig stats regent var nedsättande att synas fästa afseende. Jfr. d'Alquiers s. 252 citerade depesch. Denne ansåg själf, att Armfelts brott bestod däri, att han fällt förgripliga yttranden om Napoleon, och att hans landsförvisning var en följd af kronprinsens undergifvenhet för kejsaren.

Under dessa dagar var han naturligtvis ständigt bevakad; och öfverståthållaren Skjöldebrand kunde i statsrådet rapportera, att han därunder mottagit besök af sina vänner Brinkman, Leopold och Ehrenström. Den sistnämnde hade, under förevändning af en förfrågan, om det vore tillåtet att besöka Armfelt, passat på att i bref till v. Engeström uttala den förmodan, att hvad som händt vore ett verk af »une trâme perfide», och att det vämjeliga förtal, som man under Armfelts frånvaro utspriddt, torde ega samma ursprung, som det som vållade Fersens mord. *) Leopold utropade i en biljett från dessa dagar: »Gifves det då ej mera heder och rättvisa?» tilläggande om kronprinsen: »Likväl — den mannen! Aldrig skulle jag hafva trott sådant!» — Till Brinkman skref Armfelt bittert, samma dag som han lemnade Stockholm: »Man har beröfvat mig alla medel att rättfärdiga mig; och »en af rikets herrar» har icke kunnat få den rätt, som sedan århundraden aldrig förvägrats den uslaste anklagade ur folkets afskum! Den betraktelse, hvartill detta föranleder, är kanske ännu mera nedslående än allt annat. Räcker således den store Adlersparres revolution ännu, sedan en af Europas störste män, och, hvad mera är, dess hederligaste, fattat styrelsens tömmar? Mitt hjärta är tungt, men min själ är lugn, och aldrig skall Ni komma att ångra, att Ni tänkt på mig med vänskapliga känslor.»

I själfva afresans ögonblick sände han Leopold följande biljett:

»Söndagsmorgon. *)

Jag sätter mig nu i slädan och afreser. Jag är icke ledsen, icke ond, icke harmsen — ty föraktet qväfver hos mig nästan alla sådana känslor. En eger jag likväl, som är öfver alla andra, det är *minnet* och *vänskapen*. Få vänner eger jag, men min däremot fördubblade sällhet är att känna deras värde. — Gör ingenting ovanligt af ömhet och vänskap för mitt goda namn och rykte! Det kan aldrig kränkas vid ett öppet anfall; de kunna lida, nu som förr, af lömskemord, men mitt öde är, *har varit* och *skall blifva*, att alltid med ett visst slags triumf komma ifrån låga tillmålen och nedriga försök. Att Wetterstedt kan vara så lätt förvillad, kostar på mig. Han syntes mig öfver dylika dåligheter som dem, de bruka att snärja honom.»

*) Se Ehrenström, Anteckn., II: 626.

**) Skrifvel för Måndags morgon. Den 1 April, då Armfelt afreste, var 1811 en måndag.

Detta var tidigt på morgonen af Armfelts 55:e födelsedag, den 1 April 1811. Han åtföljdes på resan af sin äldste son Gustaf, nu officer vid hästgardet; för att skydda honom mot öfverfall hade hans vän grefve Löwenhjelm låtit hans vagn eskorteras af några väpnade ryttare af sitt regemente, utan uniform. Samma dag anlände den landsförviste till Grisslehamn, öfverfartsorten till Åland. Med anledning af väderleksförhållanden måste han uppehålla sig i Grisslehamn tre dagar, innan öfverfarten kunde ske. *) Därifrån afsände han den 3 April genom sin hustru ett långt bref till kronprinsen, hvori han på ett öppet och värdigt sätt rättfärdigade sig, visade anledningen till och syftet med den skrift, som föranledt hans förvisning, fordrade laglig undersökning och rättvisa, på det de smädliga ryktenas osanning måtte komma i dagen, samt ånyo erinrade om sitt samtal den 16 Februari. **) Armfelt ville, att grefvinnan Armfelt personligen skulle öfverlemnna detta bref samt därefter vägra att synas vid hofvet.

Det var såsom finsk undersåte, som Armfelt lemnade Stockholm. Han hade dagen före sin afresa hos ryske ministern Suchtelen svurit Alexander I trohetsed. Detta skedde alldeles icke, såsom det blifvit påstådt, nattetid och i hemlighet eller för att rädda sig undan ett hotande straff. Det skedde på ljusa dagen; och ingen anledning fanns i själfva verket till något förhemligande. Armfelt hade, som vi sett, i sina händer ett bref från ryske statssekreteraren Speranski med tillkännagifvande, att Suchtelen erhållit kejsarens befallning att mottaga Armfelts trohetsed. Han hade således intet annat val, då den så länge förberedda flyttningen till Finland *måste* ega rum. Hans pass var äfven längesedan utfärdadt; och kronprinsens godtyckliga befallning påskyndade i själfva verket endast med några veckor Armfelts ombyte af fädernesland. ***)

Med skäl kunde Armfelt anse sig förorättad; och hans förvisning kan icke anses såsom annat än en våldsam och lag-

*) Bittert skämtande skref han till sin hustru från Grisslehamn: «La représentation des *Précautions inutiles* a été au mieux, et on aurait certes joué demain *l'Energie en fausse couche*, si on aurait pu engager le baron de Wetterstedt de se charger du rôle de sage-femme.» Schinkel-Bergman, som haft tillgång till Armfelts bref till grefvinnan A., uppdukar med anledning af detta yttrande en historia om att A:s vänner aftonen före hans afresa gifvit honom en fest med en dramatisk föreställning(!) (Minnen VI: 64).

**) Tryckt hos Schinkel, Minnen VI: 328.

***) Detta hindrade icke, att trohetseden genast lades Armfelt till last och tjente till förevändning för framtida åtgärder mot honom. L. v. Engeström.

stridig handling. Den redlige Adlercreutz ansåg den också såsom en sådan: han ville med anledning af denna tilldragelse icke längre stanna kvar i statsrådet, utan inlemnade sin afskedsansökan, hvilken dock icke mottogs af kronprinsen. *) Sedan Armfelt gjort Karl Johans bekantskap, hade han upphört att verka för prins Gustafs tronföljd; och hvad han dessförinnan gjort för dess befrämjande hade icke, bevisligen åtminstone, gått utanför det lagligas gränser. En ändring af grundlagen till ökande af konungamakten önskade han, liksom kronprinsen själf; och han verkade därför på det sätt, som stod honom till buds, men ej genom lagligen straffbara medel. På smädelser och beskyllningar från politiska motståndare mot honom och hans meningsfränder hade han svarat i samma ton; han hade därvid tilllätit sig omdömen och insinuationer, hvilka visserligen icke kunde försvaras hvarken ur sannfärdighetens eller billighetens synpunkt. Men det var företrädesvis i enskilda meddelanden, som dessa utbrott af ett häftigt och upprördt sinne förekommit; offentligen hade han icke själf, åtminstone så vidt känt var, direkt angripit någon af sina motståndare. Att han möjligen begagnat andras pennor, kunde svårligen läggas honom till last, åtminstone ej af Grewesmöhlens beskyddare. Det aktstycke, som togs till förändring för hans aflägsnande, var för öfrigt icke tryckt och hade aldrig varit offentliggjordt.

Dessutom, äfven om Armfelt gjort sig skyldig till hemliga stämplingar mot dynasti och regeringsform, äfven om han skulle ha kunnat fällas i en injurieprocess — så hade det varit hans ovillkorliga rättighet att få undergå ransakning och dom efter svensk lag. Hans begäran därom lemnades utan afseende; och

ström skref ²⁶, 1811 till Stedingk: «Baron Armfelt hade väl lemnat konungens tjenst. Huru besynnerligt det, sådant oakadt, bör synas, att en man, som är beklädd med den värdighet, han uti Sverige erhållit, lemnar sitt gamla fädernesland för att söka ett nytt, hade likväl ingen olaglighet varit uti hans öfverflyttning till Finland, därest han icke begått det oförlåtliga fel att svärja H. Maj: ryske kejsaren trohet, innan han därtill begärt konungens samtycke.» (R. A.) Ohållbarheten af denna beskyllning är uppenbar. Af sin stundande öfverflyttning till Finland hade Armfelt under sina samtal med konungen och kronprinsen icke gjort någon hemlighet, och hade t. o. m. fått den förstnämndes välönskningar vid afskedet (se ofvan, s. 238). Trohetshedens afläggande var nu en nödvändig följd häraf; och icke kunde det rimligen läggas Armfelt till last, att han, sedan han var förvisad ur Sverige, icke ansåg nödigt att hos kronprinsen-regenten, som förklarar sig icke vilja mottaga något bref från honom, göra anmälan, att han ärnade blifva rysk undersåte.

*) Se Ehrenström, II: 630. hvarest äfven meddelas en redogörelse för Wetterstedts ståndpunkt i frågan.

åt hans förföljare lemnades tillfälle att utsprida den ofta upprepede, äreröriga och fullkomligt ogrundade beskyllningen, att han flytt under tsarens skydd för att undgå en laglig undersökning. *) Högmålsprocessen 1794 mot Armfelt hade visserligen varit ett verk af personlig hämnd och förföljelse, men den hade dock bevarat laglighetens sken. Man hade dock därvid, eller gaf sig skenet att hafva i sina händer bevisen för landsförrådiska stämplingar; Armfelts förhållande hade otvifvelaktigt varit straffbart, och lagens bokstaf kunde återopas vid den dom. som fälldes. Här kunde den icke återopas och blef ej heller återopad. Armfelts personliga vederdelomän, uppretade öfver att finna beskyllningen mot gustavianerna att hafva afdagatagit Karl August slungad tillbaka, hämnades genom att, för att begagna Armfelts ord, »öfverrumpla» den med språk och förhållanden obekante kronprinsens samvete och, stödda på hans auktoritet, ställa sin fiende utom lagen.

År förgingo, innan Armfelt fick återupprättelse efter domen af 1794; och det var af en ny regent som den erhöles. Men redan året efter hans skymfliga utvisning möttes han och Karl Johan under ändrade förhållanden; det var i Åbo 1812. Detta möte innebar en lysande upprättelse för det förhastade steg, som Karl Johan redan dessförinnan sökt godtgöra och hvilket, såsom vi skola se, beredde honom ej ringa förlägenhet.

Men sitt svenska fädernesland och dess hufvudstad, sin dotter, sina vänner från Gustaf III:s tid, med undantag af dem som liksom han återgingo till Finland, återsåg Armfelt aldrig. Hans bana i Sverige var slutad, och ej utan bitterhet tänkte han på det sätt, hvarpå den lyktats, och på dem som velat hans ofärd. Mångenstädes i hans brevväxling under följande år gifver sig denna bitterhet tillkänna; stundom synes den gälla land och folk i sin helhet. Men i botten klappade hans hjärta lika varmt för Sverige som förr. Från Petersburg skref han 1811 till en vän i Finland: **) «Min ära och de principer, jag aldrig svikit, befalla mig att ej glömma, att Sverige varit mitt fädernesland, och ett fädernesland, jag väl tjenade, och hvilket i sitt sköte hyser askan af en monark, min välgörare och vän.

*) Schinkel, Minnen VI: 64, som för öfrigt någorlunda riktigt framställer förloppet af Armfelts landsförvisning, antyder att detta varit förhållandet. Armfelts ofvannämnda, i Schinkels Bih. II: 375 införda bref visar på ett i ögonen fallande sätt motsatsen mellan den bearbetade texten och den såsom bevis anförda bilagan i detta arbete.

**) K. Stjernvall.

Således skola regering och faktioner få forneda sig, så mycket de behaga, genom orättvisa mot min person och de mina; men aldrig skall verkningen af detta blifva sådan, att mina följare icke skola för eftervärldens domstol, synas *sådana* som de äro — nämligen tidehvarfvets värdiga».

VII.

Finland och Petersburg.

1811—1812.

Den 4 April 1811 landsteg Armfelt på Finlands kust efter en besvärlig resa öfver det isfyllda Ålands haf. Med utmärkelse mottogs han af den på Åland kommenderande ryske befälhafvaren; och på ett ej mindre förekommande sätt helsades han sedermera i Åbo af Finlands generalguvernör, ryske generallöjtnanten Fabian Steinheil. Den sistnämnde berättade honom, att han yore väntad i Petersburg. I den finska hufvudstaden och på Åminne, dit Armfelt skyndade från Åbo, uppvaktades han af landsmän från olika samhällslager, som helsade honom välkommen. Skämtsamt berättar han själf, att han på Åminne helsats af »presteskabet, deputerade af allmogen och militärbefälet». Det sätt, hvarpå den från Sverige förviste mannen nu mottogs i sin fosterbygd, hvarest man ännu intet visste om anledningarna till hans påskyndade ankomst, visade noggsamt, att man där väntade sig mycket af honom till Finlands gagn.

Man väntade icke förgäfvets. Från den tid då Armfelt blef finsk medborgare, har han ärligt arbetat för sitt finska fosterland; och med historien om Finlands nydaning under de ändrade förhållanden, som Fredrikshannsfreden medfört, är hans minne outplånligt förenadt. Till Finlands storfurste, Rysslands mäktige själfherskare, trädde han från början i en personlig beröring, som blef af stor betydelse för Finlands ställning.

Tvenne hufvuduppgifter fylla det skede af Armfelts lif, som ännu återstår att skildra; den ena var beredandet af Finlands

väl; den andra var »korsikanens» fall. Hos kejsar Alexander har han med den ifver, som tillhörde hans skaplynn, och med hela sin stora förmåga verkat för främjandet af båda dessa ändamål. Med kejsaren drog han ut i striden mot »världstyrannen»; men han såg endast dess nedslående början. Segertåget mot Frankrike under åren 1813 och 1814 följde han från Petersburg med oafslätlig uppmärksamhet; och då underrättelse ingick om Napoleons fall, sedan Armfelts lefnads afton redan börjat skymma, utropade han som Simeon: »Herre, nu låter du din tjenare fara i frid!» — Under en del af åren 1812 och 1813 var Armfelt näst kejsaren Finlands högste styresman, såsom t. f. generalguvernör. Dess mest inflytelserike man hade han varit långt dessförinnan; och redan vid hans första besök i Petersburg, sedan han blifvit rysk undersåte, hade denna plats blifvit honom anvisad.

Armfelts finska landsmän hade förutsett, att han skulle komma att spela en betydande rol i de finska angelägenheterna, sedan man nu en gång kommit på det klara med att den nye herskaren, trogen sina löften, ville låta Finland intaga en undantagsställning inom sitt vidsträckta rike. Hos kejsarens person behöfde den nya staten en representant med vana vid statsangelägenheters behandling och med personliga egenskaper, som kunde vinna monarkens öra för de andraganden, som kommo därifrån. Finland egde väl redliga patrioter och oförvitliga ämbetsmän i spetsen för sin lokala styrelse vid denna öfvergångstid; men redan samtiden anmärkte mot dem, att de voro »mera ämbetsmän än statsmän». Om än ämbetsmanna-traditionerna bidro till bevarandet af det gamla samhällsskicket under dess ärfda former, så var deras formalism å andra sidan ej alltid gynnsam för genomförandet af oundgängliga reformer eller för ärendenas snabba handläggning. Någon representativ man, som kunde bevaka Finlands intressen utåt, egde ännu icke det från det gamla moderlandet nyss lösryckta storfurstendömet; den unge friherre Robert Henrik Rehbinder, som längre fram med så mycken heder fyllde denna plats, hade nyss hunnit mannaålderns mognad. De som ännu lefde kvar af de finska själfständighetsmännen från 1788 — en Sprengtporten, en Jägerhorn af Spurila, hvilka i Petersburg funnit en tillflyktsort undan Sveriges rättvisa — hade väl hoppats att därifrån kunna öfva inflytande på Finlands öden. Men det finska folkets rättskänsla uppreste sig mot att se någon af dessa män, hvilka med rätta burit förrädares namn, i spetsen för sina angelägenheter, och Sprengt-

portens generalguvernörskap hade blifvit af kort varaktighet: redan vid Borgå landtdag hade han funnit sig föranlåten att aftråda från sin plats.

Så kom Armfelt, länge väntad, föregången af ryktet att han skulle blifva Finlands generalguvernör, af många finska patrioter betraktad såsom den man, om hvilken man kunde säga: »Ille faciet.» Sedan nära ett århundrade tillbaka var hans slägts namn framför andra aktadt och äradt i Finland; under krigen 1788—90 hade han genom sin tapperhet lagt egen ära till sina fäders. Hans skiftande lif hade medfört en erfarenhet i statsaker, som få samtida egde; han egde en sällsynt vana att otvunget röra sig på samhallets höjder, bland monarker och deras omgifning. Oaktadt de skuggor, som särskildt högmålsprocessen 1794 kastat öfver hans lif, hade många af hans finska landsmän med stolthet följt hans lysande och äfventyrliga bana: Gustaf Mauritz Armfelt var otvifvelaktigt den ryktbaraste af Finlands söner. Hans fosterlandskärlek och hans mod voro, alla förvillelser oaktadt, höjda öfver allt tvifvel; hans yttre ställning var oberoende; hans personliga egenskaper hade öfverallt gjort honom bemärkt och förvärfvat honom en inflytelserik ställning. Därjämte hade han sedan gammalt förbindelser med kejsarhofvet. Den stora Katarina hade gifvit honom Rysslands högsta ordens-tecken; af hennes efterträdare hade han rönt välvilja, och af Alexander var han personligen känd.

Ej underligt alltså, om de finska patrioterna med mer än vanlig uppmärksamhet blickade på Armfelt, sedan det sports, att han ärnade blifva bofast i sin födelsebygd. Men själf ville han, till en början åtminstone, ingenting mindre än intaga en framskjuten plats i Finland. På det kära Åminne ville han lefva i landtlig tillbakadragenhet: »Gud välsigne och bevara dig», skref han nu till sin hustru kort efter ankomsten dit, »och låte oss en gång i ro och lugn få sluta våra dagar! Ty det är verkligen orimligt, att aldrig de stormar, som hela min lefnad kastat mig från det ena ödet till det andra, skola upphöra.» »Till Petersburg reser jag icke, så länge jag kan slippa, isynnerhet med nuvarande finansiella omständigheter», förklarade han. »Att här gå i tjenst, kan så mycket mindre vara min tanke, som jag ej utan både min och Finlands största olycka kan emottaga en generalguvernörsplats, om den blefve mig offererad. Dessutom är den generalguvernör, vi hafva, för Finland *oskattbar* och kan aldrig fullkomligt remplaceras. Ett allvarsamt krig med Frankrike kunde väl tentera mig, för att väl sluta som jag lefvat. Men Rysslands system förändras visserligen icke, medan ännu

så mycket krafter existera hos mig, så att jag kan sitta till häst. Således förblifver jag ganska stilla, min egen herre.» »Hvilan och glömskan äro af det goda, som vårt tidevarf kan ge, det mest eftersträfvansvärda.» *)

Med vanlig ifver tog han sålunda genast om hand förvaltningen af sin fideikommissegendom Åminne, där han nu hoppades finna hvila efter sina växlande öden. Han gjorde nybyggnader, planterade trån och genomströfvade till häst och fots sina egor; hans brevväxling visar, huru varmt dessa landtliga sysselsättningar lågo honom om hjärtat. Men en månad hade knappt förflutit, innan de afbrötos, och Armfelts bana fick den nya riktning, som äfven åt de sista åren af hans lif skulle gifva en historisk betydelse. I början af Maj öfverraskades han af tvenne tätt efter hvarandra ankommande kurirer från Petersburg, medförande kejsarens befallning att inställa sig där. **)

Den oförmodade kallelsen väckte hos honom allt annat än glädje. Anledningen fanns ej uppgifven, och Armfelt hade svårt att förklara, hvad monarken kunde vilja honom, helst som han själf låtit veta sin önskan att ej mottaga någon befattning. »Krig blir det ännu ej med Frankrike», skref han till sin hustru, kort efter kallelsens mottagande. »Blefve det utaf, så begrep jag den empressement, med hvilken jag requireras. Nu är det mig alldeles obegripligt. Generalguvernören, som är en ängel och i allt en vördnadsvärd man, tror att det rör finska affärerna, ty kejsaren är missnöjd med konseljen. Men hvarken känner jag Finland, affärerna här eller personer, och kan således hafva ingen avis.» — En obestämd farhåga, att något skulle förehafvas mot Sverige, plågade honom särskildt. »Intet på jorden», skref han, »ehuru infamt man i Sverige handterat mig, kan få mig att glömma hvad jag är mig själf skyldig, genom de principer, jag

*) A. till sin hustru $7/4$, $16/4$ 1811. Äfven Armfelts vän Ehrenström, ännu kvar i Sverige, ansåg det rådligast, att han afhölle sig från all inblandning i offentliga angelägenheter. Med afseende på ryktet, att A. skulle blifva generalguvernör, skref Ehrenström: «Gud har säkert gifvit honom för mycket vett, för att göra en så oklok démarche eller att mottaga ett sådant förtroende» ($3/4$ 1811, Rilax).

**) Kejsaren skref ($1/3$ 1811): «L'estime que je porte à votre patrie, s'agrandit à mesure qu'elle réunit dans son sein les hommes de mérite, qui lui appartiennent. Je désire vous voir bientôt à Petersbourg, pour vous en donner des preuves.» Kejsarens bref var föranledt af ett bref från Armfelt, afsändt från Åbo $5/4$ 1811, hvori han «såsom undersåte», sedan han bosatt sig inom tsarens rike, hemburit sin hyllning åt «Finlands faderlige välgörare» och prisat hans och generalguvernören Steinheils bemödanden för Finlands väl.

i så många år följt.» Och när afresan måste ske, förklarade han: »C'est le désespoir à l'âme, que je quitte Àminne.»

Den 17 Maj finna vi Armfelt i Petersburg, och den 19 var han befalld till kejsarens taffel, efter hvars slut han väntade ett samtal med monarken. »Då denna dag väl är förbi», skref han strax förut med beklämdt hjärta, är en hel hop undangjord, och jag förmodligen *alldeles* eller *aldrig mer* tranquille.» Att frågan skulle gälla Finlands angelägenheter, torde dock redan hafva blifvit honom klart, äfvensom att Alexander hade de välvilligaste afsigter med sitt nya storfurstendöme. »Han har intet annat ögonmärke», skref Armfelt kort efter sin ankomst, »än sina folks lycka, och han sysselsätter sig särskildt med finnarna». Det vore, förmodade han, Finlands ekonomiska angelägenheter, om hvilka nu vore fråga: »Olyckligtvis», säger han, »känner jag så litet till dylika ärenden, att mina råd ej kunna vara till någon nytta och — tyvärr — det är icke nog med en god vilja!»

Farhågorna och misstämningen äro såsom bortblåsta efter detta första samtal med kejsaren, hvilket Armfelt med så mycket bekymmer motsåg.

Han skrifver därom till sin hustru ²⁰ 5 1811): »Min audiens räckte i $\frac{1}{3}$ timma, och det är icke möjligt att vara nöjdare med en monark, än jag är med denne själfherskare af millioner. Hans tänkesätt för Finlands väl äro sådana, att det landet bör blifva lyckligt, om dess grälmakare ej hindra dess lycka. En olycka för mig är, att ej nog förstå affärerna för att svara emot det nådiga förtroende, kejsaren tyckes hysa för min patriotism och mina verkningsmoyen'er. Jag torde likväl få lof att passera vintrarna i Petersburg, om det så sig göra låter, såsom den första person af det landet och hvilken således kan ega ett lättare tillträde till kejsarens person. Om våra lagar och konstitution yttrade sig H. M:t således. Jag sade: 'Je conçois que V. M. I. ne peut qu'être embarrassé de toutes les formes, qu'exige la marche de l'autorité; non que V. M. I. puisse en être autrement gêné, que par extrême différence qu'Elle y trouve entre ces mêmes formes et celles, dont le reste de l'empire se gouverne.' — Mon cher baron, me répondit l'empereur, je vous jure que ces formes me plaisent bien davantage que cet exercice d'un libre arbitre, qui n'a pour base que ma volonté, et qui admet un principe de perfection chez le souverain, qui n'est pas, hélas!,

dans l'humanité. Ici *) je ne peux me tromper, que parce je le veux bien; toutes les lumières me sont offertes; là je ne suis entouré que d'incertitude et presque toujours d'habitudes, qui ont suppléé aux loix. Vous verrez, ajouta-t-il, comme je pense sur cela, là où il y a moyen d'opérer un changement dans mes états, puisque incessamment je vais réunir la vieille Finlande à vous autres et lui donner la même constitution et les mêmes formes de liberté.' — Du kan tänka, att härefter ej är svårt att soutenera sina rättigheter och att blifva på sitt ställe, n. b. om man vore klok. Men vi finnar hafva för mycket blifvit smittade af svenska galenskaper, för att ej äfven, fast med mindre fart, arbeta på vårt fall.»

Från denna stund var Armfelts framtida bana afgjord, och det vänskapsband syntes knutet mellan honom och Alexander, som ej bröts förrän i döden. En så förtrolig karakter som förhållandet till Gustaf III hade väl aldrig Armfelts ynnest hos Alexander; men han yttrade sig både nu och framgent med samma beundrande tillgifvenhet om sin nye herskare, som öfver sin ungdoms afgudade konung. »Det är ej möjligt», skref han efter sin första gemensamma arbetsstund med kejsaren, »att förena ett ljusare hufvud och bättre principer med ett gudomligare hjärta». Att dessa utmärkta egenskaper ej fört till större resultat, berodde endast på »elaka entourer och en viss svaghet i karakteren. Han är god och för god; vill att alla människor skola vara nöjda». »Kejsaren är en ängel och en klok ängel», heter det i ett annat bref. »Att arbeta med honom är ett himmelrike.» Särskildt erkände Armfelt med tacksamhet, att kejsaren ville höra sanningen utan omsvep.**)

Äfven Alexanders moder, enkekejsarinnan Marie, och hans geniål, kejsarinnan Elisabet, sedan Armfelts besök i Petersburg föregående år honom bevågna, mottogo honom med synnerlig utmärkelse. Han inbjöds till Gatschina, hvarest hela kejsarliga familjen var samlad hos enkekejsarinnan, och tillbragte där ett par dagar; han deltog i kejsarinnornas sällskapsnöjen och spelpartier; med intresse förfrågade de sig om hans enskilda för-

*) *ici*: i Finland, *là*: i Ryssland. Meningen fordrar detta, ehuru yttrandet fälldes i Petersburg.

***) I en (odaterad) biljett från Alexander till Armfelt heter det: «Loin de trouver à redire à votre franchise, général, je vous en sais au contraire infiniment gré, et vous invite instamment à continuer toujours de même. C'est la meilleure et la véritable manière de m'être utile.»

hållanden och uttryckte sin önskan att snart få helsa hans hustru välkommen vid ryska hofvet, o. s. v. *)

Personligen kunde Armfelt ej medföra annat än de angenämaste intryck af välvilja från detta första besök i Petersburg, sedan han blifvit kejsar Alexanders undersäte. Han anmärkte längre fram **) såsom en egendomlighet i sina öden: »I ett främmande land finner jag allt, hvad jag har haft rätt att vänta i det land, åt hvilket jag offrat så många års tjänst och där jag gjutit mitt blod i striden mot dem, som nu öfverhopa mig med godhet.»

*
*
*

De finska angelägenheter, som under denna tid muntligen afhandlades mellan kejsaren och hans nyutsedde rådgifvare, torde företrädesvis hafva angått tvenne hufvudfrågor: föreningen af Viborgs län med det öfriga Finland och reorganisationen af vissa delar af Finlands styrelse, särskildt af byrån för finska ärenden i Petersburg. Den förstnämnda frågan, vidrörd i Armfelts på våren 1810 öfversända »Aperçu sur la Finlande,» hade lifligt sysselsatt Alexanders tankar och synes hafva varit egentliga anledningen till Armfelts kallelse till Petersburg; den senare skulle medföra hans qvarstannande därstädes. Resultaten af dessa öfverläggningar visade sig redan samma år genom kejsarens dekret den 11 Dec. 1811 rörande införlifvandet af Viborgs län och genom instruktionen af den 6 Nov. s. å. för den i Petersburg inrättade kommittén för finska ärenden, hvars förste ordförande blef Armfelt. Han erfor från början, att en god del af det arbete, som genomförandet af dessa betydelsefulla åtgärder komme att kräfva, skulle hvila på honom. Skriftliga betänkanden måste han redan nu afgifva i dessa ämnen — han säger själf vid denna tid, att han »skrifvit volymer om Finland». Äfven i fråga om svenskars angelägenheter, för så vidt de rörde Finland, meddelade sig kejsaren redan nu hellre med Armfelt än med svenska beskickningen. ***) När denne i slutet af Juni lemnade Peters-

*) Kejsarinnan Elisabet är «en ängel af himmelen, som tagit skapelsen af en fullkomligt skön qvinna», skref Armfelt entusiastiskt till sin hustru. «Ära vare Gud, att jag är en så gammal syndare, men annars vore jag amoureux à pendre», tillägger han skämtsamt (20/6, 11/11 1811). Anna bevarade biljetter från kejsarinnan visa, att hon med välvilja mottog den åldrande riddersmannens hyllning, ehuru svärmeriets tid för honom var förbi.

**) Till sin hustru 11/11 1811.

***) «Quand vous prendrez les affaires de Finlande, cela s'arrangera», sade kejsaren om en hithörande fråga, som Armfelt bragt å bane. «Car avec

burg, var öfverenskommelse träffad med kejsaren, att Armfelt till hösten skulle återkomma för att öfvertaga ledningen af de finska angelägenheterna. De förberedande öfverläggningarna hade utfallit till ömsesidig belåtenhet; och Armfelt kunde glädja sig åt att hans fosterland syntes gå en lyckosam framtid till mötes, så länge det lydde under Alexanders spira.

Finne var han och ville förblifva. Med »Ryssland har jag inga förbindelser», skref han från Åminne efter återkomsten. »Men jag har sådana till kejsar Alexander, mitt lands välgörare, som dessutom visat mig och de mina utomordentlig godhet. Jag har därför måst lofva honom, dels att i händelse af krig med Frankrike ledsaga honom till den stora armé, där han själf skulle föra befäl, dels att för närvarande organisera den byrå för finska ärenden, som bör finnas i Petersburg hos Finlands storfurste. För detta uppdrag har jag icke mottagit någon lön, för att ej komma i en beroende ställning. Allt hvad jag begärt, är ett hus med eldning och belysning. Jag rör mig icke ur stället, om man icke helt och hållet inrättat sig efter mitt förslag och efter de grundsatser, som H. Kejs. M:t själf uppställt.» *)

Det var, såsom af detta bref synes, icke endast finska angelägenheter, som afhandlades i dessa samtal. Ej heller torde det uteslutande hafva varit af intresse för Finland, som Alexander varit angelägen att inhemta Armfelts råd. Ej blott människovänlighet och liberalism, äfven statsklokheten hade förmått kejsaren att göra sig till Finlands välgörare. Under de osäkra förhållanden, som rådde i Europa, medan världsfreden berodde på en nyck af Napoleon, kunde den undångömda landsändan

Stedingk et le ministre de Suède, je n'aime pas à traiter d'affaires. On ne sait pas où l'on est avec ces gens-là.» (26/6 1811).

*) A. till sin hustru 20/6 1811. I sina bref återkommer han ofta till sitt beslut, att till en början, i motsats till flertalet af hans landsmän, vägra mottagandet af förmåner för sin egen person. Ofta klagar han öfver de oupphörliga ansökningar om enskilda förmåner och nådebevis, som ingingo till kejsaren. Denne hade «aldrig förr än nu», skref han längre fram, sedan han mottagit ordförandeskapet i finska kommittén. «hört talas om Finland annorlunda än som en tiggarkula, hvarst gråcer begärdes, och hvars hela bestånd bestod i samtyckandet till dessa enskilda petita» (18/12 1811. Viurila). Med dylika landsmän, som missbrukade den välvillige monarkens frikostighet, ville Armfelt ej förblandas. «Kejsarens offert af 100,000 rubel», skrifver han, «hade hjälpt mig väl vid kostnaderna för nybyggnaderna [på Åminne]: men då hade han och Finland trott, att mitt intresse förde mig, då likväl det spelar minsta rolen i principen af mina företag. Således blir jag ferme att refusera *allt* för mig, till dess saken fått den form jag vill. Nog vet jag, att man dömer mig dels illa, dels som en narr; men jag prefererar ett blad i historien för alla egennyttans och egoismens fördelar.» (A. till sin hustru 13/7 1811).

med sin tunnsådda befolkning blifva af politisk vigt för tsarens ofantliga rike. Rysslands hufvudstad låg för nära finska gränsen, för att det ej skulle vara maktpåliggande att genom fredliga medel försäkra sig om, att intet anfall från detta håll vore att förvänta under ett europeiskt krig, då Sverige, så utmattadt det än var, sannolikt ej förgäfves skulle hafva manat finnarna till gemensam strid mot den forne arffjenden. Den allmänna meningen i Sverige hade länge satt sina förhoppningar till en politisk konjunktur, som skulle medgifva Finlands återeröfring; och i sin nye kronprins egde Sverige nu en härförare, som, om han läte sig ledas af landets stämning, kunde blifva en fruktansvärd fiende.

Tanken på Finlands egendomliga ställning och dess möjliga betydelse under en europeisk strid hade, redan innan Armfelt beslutat att blifva finsk medborgare, sysselsatt hans uppfinningsrika hufvud. Att betrygga sin födelsebygds själfständighet genom att låta Finland uppträda såsom en väpnad makt i den hotande konflikten — sådan var den djärfva tanke, som under början af 1810, några månader sedan Fredrikshamnshfreden beseglat Finlands eröfring, uttalades i Armfelts förtroliga meddelanden. I bref till sin ungdomsvän general Aminoff (i Febr. 1810) har han uttryckt den åsigt, att Finlands förening med Sverige svårligen utan våda, på grund af det geografiska läget, skulle kunna återupprättas. Däremot skulle Norges och danska öarnas förening med Sverige göra sistnämnda land till en betydande sjömak, hvars vänskap kunde blifva af vigt för Frankrike. Vid en eventuel sammanslutning mellan Ryssland och England mot Frankrike — att kontinentalsystemet förr eller senare måste framkalla en dylik, därom var Armfelt lifligt öfvertygad — borde det däremot vara i Rysslands intresse att icke behöfva hålla 25 å 30,000 man i Finland. I stället borde Finland själf uppställa 12,000 man, »för att agera en concert med England och för dess subsidier. Detta åter kan ske», säger Armfelt, »genom det att Finland lemnas åt sig själf under engelsk garanti; att England håller en betydande flotta i Östersjön för att soutenera sina företag; och slutligen att både för Ryssland och England så fördelaktiga handelsrelationer formeras med Finland, att det förra anser det landet för en mur och en ökad säkerhet, och det senare som en entrepôt för hela ryska handeln och ett medel att ej helt och hållet anse den bero af ryska hofvets politik.» *)

*) Äfven i en särskild politisk uppsats, hvars egenhändiga utkast finnes bland Armfelts papper — under form af anmärkningar till en mémoire. be-

Den förutsedda konflikten syntes nalkas vid tiden för Armfelts besök i Petersburg; men han visste nu genom sina samtal med Sveriges kronprins, att Sverige icke skulle komma att däri deltaga såsom Frankrikes bundsförvandt. Äfven utan att göra Finland till en själfständig fristat under Englands garanti, kunde Rysslands kejsare tänka på att draga sina trupper från Finland, om ingen fara hotade från Sverige. Frågan om den nya staten skulle väl svärligen, äfven i annat fall, hafva kunnat på allvar bringas å bane; men äfven såsom ett hugskott saknar detta förslag icke sitt intresse och har därför bort här omnämnas. Det är ett bevis, bland många, på Armfelts lifliga och fosterlandsälskande själ, som drömde om fosterlandets snara upprättelse efter motgången.

Vid början af 1811 hade man, såsom af historien är känt, vid ryska hofvet börjat allvarsamt sysselsätta sig med tanken på ett förestående fredsbrott å Frankrikes sida. Kontinentalsystemet ruinerade Rysslands handel, öfvermodigt behandlades dess intressen af Napoleon; hänsynslöst jagades tsarens anförvandt, hertigen af Oldenburg, från sitt rike. Alexander beslöt att sätta sitt land i försvarstillstånd, och långvariga öfverläggningar föreföllo i Petersburg mellan rikskanslern Romanzow, Napoleons beundrare, som afrådade hvarje krigiskt företag, krigsministern Araktschejew, som var beredd att, om kejsaren befallde, skrida till ett anfallskrig, och Alexanders lärare i krigskonst, den tyske generalen v. Phull, som uppgjorde en vidlyftig fälttågsplan, hvilande på defensiva grunder. En tysk officer, den bekante öfverste v. Wolzogen, som egde kejsarens förtroende och som redan förut uppgjort en plan för ett blifvande fälttåg, erhöi i Februari 1811 dennes uppdrag att rekognoscera vestra gränsen, sedan kejsaren för honom förklarar, att han icke ansåg kriget kunna undvikas.

Vid den förestående vändningen i Rysslands politik syntes nu Armfelt, på grund af sina personliga egenskaper och sin ställning, kunna blifva af stor användbarhet. Öfver hela Europa var han känd såsom en ifrig anti-bonapartist, och fransmännens kejsare hatade och förföljde honom. Om det gällde, att under ett krig mot Napoleon hålla finnarna tillbaka från ett anfall i Rysslands rygg, så borde Armfelts ord kunna väga tyngre än någon annans af hans finska landsmän. Hvad Sveriges nye kronprins egentligen förde i skölden, därom borde Armfelt kunna

nämnd «*Considérations sur les affaires de continent, présentées au marquis de Wellesley*» — utvecklas utförligt denna finska själfständighetsplan under Englands garanti. Armfelts förbindelse med d'Antraigues spåras i dessa förslag.

lemnade tillförlitlig upplysning; och hans förbindelser med många af Europas ledande män bland Napolcons fiender gjorde honom särskildt lämplig att med dem återknyta de band, som Alexander brutit genom freden i Tilsit.

Med glädje förnam Armfelt, att »kejsaren var oändligt fallen för att skaka af sig kedjorna». »Då jag i går såg honom länge», skref han i slutet af Maj till sin hustru, »och på befallning diskuterade allt, så var han helt och hållet af min tanke. Låter han Bonaparte anfälla sig, så är det förbi!» Visserligen fann Armfelt, att »det förflutna har gifvit åt det närvarande en sådan osäkerhet, en sådan fruktan för repetitioner, så att, om man ej forceras till krig, man visserligen ej gör det för sin självständighets skuld». Men såsom ett steg till brytning, hvaröfver han lifligt glädde sig, anförde han, att Ryssland börjat öfverträda kontinentalsystemet genom att öppna Svarta hafvets hamnar. Detta skedde mot den franskvänlige Romanzows önskan och ansågs förebåda ett ministerskifte. Kejsaren hade väckt fråga, att Armfelt under sommarens lopp skulle begifva sig till England, för att underhandla om fred med detta land. Denne var därtill beredd och önskade, att Ehrenström, hans forne sekreterare vid Vereläfreden, skulle vara honom följaktig. I det bref (¹⁷/₆ 1811), hvori han i djupaste hemlighet omtalar för sin hustru detta förslag — brefvet är skrivet med sympatiskt bläck — anser han kriget med Frankrike afgjort, så snart fred med Turkarna kunnat vinnas. »Innan det smäller», tillägger han, »vill jag hafva dig undan ur Sverige, ty Bonaparte blir alldeles rasande på mig för alla de goda tjenster, jag gjort honom och hoppas att vidare göra.» *)

I en vidlyftig »Mémoire politique et militaire sur les circonstances présentes» — med motto ur Hamlet: To be or not to be, that is the question — lemnade Armfelt nu kejsaren en sammanfattning af sina åsikter rörande Rysslands nya politik.

*) Napoleon förblef icke heller i okunnighet om Armfelts verksamhet hos Alexander för att påskynda kriget. På obekant sätt hade Frankrikes minister i Stockholm under sommarmånaderna 1811 fått i sina händer och till sin regering öfversändt utdrag ur Armfelts »Mémoire». Se Geffroy. La Suède et la Russie en 1812, i Revue des deux mondes 1855, XII: 368. Den af Geffroy uttalade förmodan, att den svenske generalkonsuln Scheubom i Petersburg skaffat franska ministern detta viktiga papper, är säkerligen oriktig. Den gamle Schenbom var en ärans man och Armfelt uppriktigt tillgifven. Snarare torde det hafva skett genom någon person i den ryske kejsarens franskvänliga omgifning (Romanzow eller Speranski?). Armfelts egenhändiga utkast finnes bland hans papper.

Denna uppsats, den viktigaste af de många politiska skrifter, som vid denna tid flöto ur Armfelts penna, är ett historiskt aktstycke af betydelse: man finner här företecknade i allmänna drag de världshändelser, som följde under åren 1812 och 1813.

Efter en häftig filippik mot Napoleon, som lifligt målar författarens glödande förbittring mot världstyranen *), uppmanar han Rysslands herskare att afstå från den bedrägliga fred, som medförde handelns undergång och hindrade den fria själfbestämningen, samt att bryta med en trolös bundsförvandt. Man måste förekomma fienden genom kriget och begagna sig af den tidpunkt, då korsikanens härar vore så lifligt sysselsatta i Spanien. »Han önskar alltid», heter det, »att få föra ett krig hastigt och på vinstgifvande sätt; man måste tvinga honom till ett långsamt och ruinerande krig». Rikets välfärd borde man ej, såsom Österrike 1809, sätta på spel i ett fältslag; kriget borde föras genom manövrer, borttagande af transporter och ett ständigt oroande af fienden. Fienden skulle tvingas att onödigt förlösa de fyra, fem sommarmånaderna; vintern med sin köld, sitt mörker, sin brist på lifsmedel skulle göra resten. Fälttåget borde börjas genom en offensiv rörelse mot Weichseln och Odern, och med besättandet af storhertigdömet Warschau och Schlesien; man borde söka draga fördel af stämningen bland polackar och preussare. Skulle det visa sig, att ett återtåg från rikets vestra gräns blefve nödigt, så borde landet förhärjas, så att fienden ej kunde lifnära sig; reservarméer borde bildas, fiendens krafter splittras och all strid undvikas, utom då segern vore gifven genom en kolossal öfvermakt å försvararnas sida.

*) Han skildrar däri Bonapartes illgärningar. Han vore en person, «enivré de ses victoires, insatiable dans son ambition, qui ne croit rien impossible à sa volonté, qui veut effacer l'éclat des conquérans les plus illustres et placer son nom dans les annales de tous les peuples; qui fait céder jusqu'aux intérêts de sa politique à ceux de sa vanité (Espagne) ou de sa haine; qui, à charge à ses alliés plus encore qu'à ses ennemis, opprime par des traités ceux qu'il cesse d'effrayer par ses armes; dont la protection est un joug dont les caprices haineux et incalculés sont des loix funestes au commerce, à l'industrie et à la prospérité de l'Europe: qui ne ménage que ce qui le résiste: qui dès longtemps a dévoilé ses vues à l'égard de la Russie, qui ne cesse d'entretenir des relations amicales avec les états en guerre contre cet empire (Turquie et Perse); qui, en substituant la confédération du Rhin au corps Germanique, qui balançait sa puissance, et en récréant la Pologne, a porté de fait sa frontière à la Vistule; qui vient d'insulter la maison impériale de Russie, par l'envahissement de l'Oldenbourg qui peut enfin vouloir non seulement effacer au Nord les échecs qu'il éprouve dans le Midi, mais y conquérir des moyens pour terminer ses projets sur l'Espagne.»

Det är, som man finner, 1812 års ryktbara fälttåg i Ryssland som här, med några mindre väsentliga förändringar, tecknas med en framsynt blick. Ej mindre i politiskt än i militäriskt afseende gingo de anvisningar, som innehöllos i denna uppsats, i fullbordan. De politiska förutsättningarna för framgången af ett krig af ofvan antydda beskaffenhet voro, enligt Armfelts åsigt, följande. Fred borde slutas med Turkiet och med England, hvaraf skulle följa kontinentalsystemets upphäfvande och räddningen af Rysslands handel; åt Spanien borde lemnas allt möjligt understöd; man borde söka vinna Österrikes allians eller åtminstone dess neutralitet; och äfven Preussens biträde borde kunna påräknas, understödt af en allmän folkresning i Tyskland. Samtidigt borde man på alla håll söka åstadkomma diversioner — i Tyrolen, i Italien, i Holland, på Frankrikes kuster —, för att splittra dess krafter. »Sverige», heter det, »borde förmås genom allt, som kunde vara i dess enskilda intresse, att ingå i förbund med Ryssland och England: för vinnande häraf borde det försäkras om Norges eröfring och besittning.» *) — »I ryske kejsarens händer», säger Armfelt, »hvilas för närvarande den civiliserade världens öde. Utgången af ett fälttåg är oviss, men af tidsutdräkten är framgången gifven, i synnerhet mot en armé utan medel, så vida den ej plundrar, och utan vänner, så vida den ej segrar . . . Krigets mål är Europas befrielse. Det är ej nog att resa en bräcklig fördämning mot denna fruktansvärda makt: den måste förstöras, den allmänna förstörelsens redskap måste själf tillintetgöras.»

Onekligen är detta aktstycke af stort intresse; och dess författare kunde väl sägas därigenom hafva intagit en plats i historien, äfven om den intet annat haft om honom att förtälja. Oafgjordt torde det väl böra lemnas, huru stor del af detta nya politiskt-militära system, som Armfelt hemtat från sina samtal med Karl Johan; oviss är äfven hvad han däri lånat af de fälttågsplaner, som i Petersburg förut uppgjorts af Napoleons fien-

*) I den redaktion af Armfelts uppsats, som genom franske ministern i Stockholm öfversändes till Paris och som refereras af Geoffroy (anf. st.), synes särskild uppmärksamhet hafva egnats åt förhållandet till kronprinsen af Sverige. Öfverbefälet borde tillbjudas honom, ett möte mellan honom och Alexander ega rum, ömsesidiga förpligtelser ingås. Å svensk sida att aldrig söka återvinna Finland, å rysk att garantera Norges eröfring från Danmark, hvilket skulle erhålla vederlag i Tyskland. Dessa detaljer saknas i den redaktion, som finnes bland Armfelts papper, men som för öfrigt i allt väsentligt öfverensstämmer med det nämnda referatet.

der. *) Men samlade till en helhet torde dessa idéer icke hafva framträdt förr än genom denna märkliga uppsats, som genom sin stora synvidd och genom sin framställningskonst gör all heder åt Armfelts statsmannablick.

Alexander lyssnade icke förgäfvades till dessa råd. Historien har visat, att de blefvo grundvalen för hans politik, ända till dess att målet var vunnet, och Europas «lagliga ordning» återställd. Dessa råd i stora frågor torde, ännu mer än det gemensamma arbetet för Finlands väl, hafva grundlagt det inflytande, som Armfelt sedan denna tid bibehöll hos kejsaren, ända till dess att deras personliga beröring afbröts genom det långvariga kriget.

* * *

Medan Armfelt i sina politiska rådslag äfven hade sitt gamla fäderneslands välgång för ögonen, slungades därifrån mot honom en förolämpning, som gick honom djupt till sinnes.

Med sinnet fullt af bitterhet mot sina förföljare hade han, såsom vi sett, lemnat Sverige; men de sysselsättningar, som i Finland och Petersburg upptagit hans tid, syntes hafva trängt minnet af den lidna skymfen i bakgrunden. Han hoppades på rättvisa i en framtid. »Jag har ingenting gjort och ärnar ingenting göra, hvarken muntligen eller skriftligen», säger han i ett bref till sin dotter (⁹/₅ 1811). »Icke därför att jag anser, att man bör låta saken blifva som den är. Tvärtom, äran är öfver allt annat, och hvad är lifvet den förutan? Men allting måste hafva sin tid, och därför väntar jag att se hvad verkan mina

*) Se d'Allonville, Mémoires, V: 224 o. f. d'A. berättar, att han själf under ett samtal med hertigen af Serra Capriola yttrat om kejsar Alexanders utsigter i ett krig mot Napoleon: «Que ne songe-t-il à ses neiges? C'est là, qu'il faut enfouir Napoléon, si l'on ne veut pas qu'il visite Petersbourg, comme il a visité Vienne et Berlin.» På den neapolitanske diplomatens begäran hade d'A. uppsatt ett betänkande i denna riktning, hvilket gillades af Araktschejews efterträdare såsom krigsminister, Barclay de Tolly, och meddelades Armfelt. Denne gjorde däraf, säger d'Allonville, «la base de son système, et fut chargé par l'empereur de me proposer du service, ce que je refusai». Jfr Smitt, Zur näheren Aufklärung über den Krieg von 1812, s. 289 o. f., hvarest redogöres för åtskilliga omständigheter rörande d'Allonvilles fälttågsplan, som förvaras i ryska krigsarkivet, men af ryska krigets historieskrifvare ignorerats. Äfven med Phulls fälttågsplan (meddelad af Wolzogen, Memoiren), hvilken säkerligen icke var Armfelt obekant, företer dennes «mémoire» åtskilliga anknypningspunkter, ehuru Armfelt tillrådde en offensiv rörelse i fälttågets början, hvilket, såsom vi skola se, längre fram föranledde häftiga tvister mellan honom och Phull.

»bref till kronprinsen kunna åstadkomma.» Och någon tid efteråt skref han: »Om man sysselsätter sig med mig i Sverige, så gör man orätt. Jag sysselsätter mig icke med dem mer än som är oundgängligt, då det gäller ett land, som jag vant mig att älska och som gömmer Gustaf III:s aska.» Oberoende af Sverige, hoppades han, enligt sina egna ord, komma »i den författning, att mina sentiments för mitt gamla fädernesland skola vara värdigare mig, än deras sentiments för mig och mina tjänster varit och äro det.» — Och fastän ingen verkan förspordes af de bref till kronprinsen, som han afsändt före sin afresa, yttrade han sig ännu med vördnad om Sveriges regent. »Min enskilda opinion på kronprinsens sujet förvandlas ej af de orättvisor, man bragt honom till emot mig», skref han; och Sveriges sändebud i Petersburg intygade sanningen af dessa ord. *)

Under denna stämning öfverraskades Armfelt i början af Juni i Petersburg af underrättelsen, att Kongl. Maj:t förklarar så väl honom förlustig värdigheten af »en af rikets herrar», som ock hans hustru den rang af riksrådinna, som hon sedan gammalt innehade — allt på den föregifna grund, att Armfelt svurit ryske kejsaren trohet, innan han därtill erhållit konungens tillstånd. Det var hans äldste son, Gustaf Armfelt, som till Petersburg öfverförde nyheten om denna nya skymf, genom hvilken gafs en offentlig bekräftelse åt de kringlöpande ryktena om Arnfelts brottsliga förhafvanden. **) Denna underrättelse väckte Arnfelts lifliga och rättmätiga vrede, helst som förolämpningen, utan allt sken af rättvisa, drabbade äfven hans ädla hustru, som icke svurit rysk trohetsed och som innehaft sin excellensvärdighet förr än hennes make. »Af allt som händt mig i världen, har ingenting mera förargat mig», skrifver han till henne, »än hvad som inträffat med dig, ty det är för min skull du uppoffrats, du,

*) A. till sin hustru och dotter $\frac{9}{5}$, $\frac{23}{5}$, $\frac{27}{5}$, $\frac{28}{5}$ 1811; Stedings dep. $\frac{23}{5}$ Maj 1811. I ett annat bref ($\frac{16}{4}$ 1811) heter det: «Att jag som sinne med egendom här i landet, den jag hvarken ville eller kunde sälja, hyllar ryske kejsaren, är intet brott, efter hvad lag som helst. Prins Hessenstein, general Blixen med många fler hafva i Danmark fått göra detsamma, och dessa saknade ej i Sverige utkomst och personlig säkerhet; de fingo njuta lagar och medborgerliga rättigheter sig till godo, som utan all form blifvit mig fråntagna. Dessutom är min hyllning i intet préjudiciable för Sverige eller dess styrelse. Jag har lofvat, att här vistas som en trogen medborgare, hvilken skall njuta lagarnas skydd och lyda dem, samt ej blanda mig i några kabaler m. m. Sådana löften brytas i Sverige alla dagar af dem, som mest protegeras där».

**) Ett tillkännagifvande härom infördes i tidningarna den 28 juni 1811.

den dygdigaste och vörnadsvärdaste af qvinnor!»*) Han svor att hämnas; alla band vore nu brutna. »Det är lögn, att jag ej haft H. M:ts tillstånd att blifva kejsarens undersåte: mitt bref, då jag kom öfver från Finland och begärde mitt afsked, innehåller tydligen min plan. H. M:t har sedermera i December månad själf med tårar i ögonen gifvit mig sin lyckönskan och välsignelse, med det tillägg: »Nog kommer Ni om någon tid att höra oss till.»**) Efter detta, huru kunde jag tro, att jag behöfde mer, så mycket mer som jag högt hela tiden annonserat mitt beslut? Detta hoppas jag du underrättar publiken om, nb. så mycket sig utan fara göra låter. . . . Jag vet ej, huru de våga säga att jag ej begärt justifiera mig! Men man vägar nu både säga och göra mycket. Konsten är blott att lära smälta.»

Förlusten af excellenstiteln i Sverige kunde vara Armfelt och hans maka likgiltig, helst sedan han blifvit rysk undersåte och vistades i det på denna titel frikostiga Ryssland. Men den skugga af misstroende och brottslighet, som det offentliga tillkännagifvandet måste kasta öfver hans namn, ej blott i hans gamla, utan ock i hans nya fädernesland och inför hans nye suverän, som visat honom så mycken välvilja, var han angelägen att utplåna. Han skyndade att i ett bref till kejsaren, samma dag som underrättelsen ankom, förklara, att uppgiften om förhållandet med trohetseden vore lögnaktig: såväl konungen som kronprinsen hade han underrättat om sin afsigt att blifva rysk undersåte. Förföljelsen mot grefvinnan Armfelt — *«aussi distinguée par sa naissance que par ses vertus et une conduite aussi mesurée que noble»* — kunde, säger han, endast förklaras af det hat, som det »franska partiet» i Sverige hyste mot honom: de hade lyckats »öfverrumpla kronprinsens samvete». Likväl hoppades han, att kronprinsens åtgärd icke måtte anses såsom en

*) Det synes icke omöjligt, att man genom detta påbud äfven velat straffa grefvinnan Armfelt för den förolämpade hållning, hon intagit efter sin mans afresa. Hon undvek att träffa kronprinsen och dem hvilka hon ansåg som sin mans fiender; hon ansåg, liksom han, att Sverige nu blifvit *«un répaire, où la calomnie, la peur, les soupçons, la faiblesse, la méchanceté et l'intrigue paraissent avoir établi leur thrône»*. Karakteristisk är en biljett från henne till grefve G. Stenbock från dagarna efter Armfelts afresa, utgörande svar på en anmodan att, med anledning af hvad som timat, ej synas vid ett societetspektakel på hofvet. Hon ansåg denna förödmjukande påminnelse onödig. *«Jag är förmodligen för mycket de la vieille cour»*, skref hon, *«för att så hastigt vänja mig vid att polisbetjenter, lakejer och det man förr i världen kallade patrask, skall vara med i alla kungliga confidencer.»* (Eriksb. arkiv).

**) Jemför ofvan, sid. 238, 246.

ohöflighet mot Ryssland, om äfven de skulle finnas, som kunde finna det vara i franska styrelsens intresse att så uttyda den.

Kejsaren uppfattade emellertid såsom »une picotterie politique», att den honom svurna trohetseden på detta sätt lades hans nye vän till last, helst som denna ohöflighet ej varit den enda från svensk sida. Han lät sin utrikesminister, rikskanslern Romanzow, göra svenske ambassadören Stedingk allvarsamma föreställningar i ämnet, hvilket denne sökte besvara så godt han kunde *) och som efter dennes afresa kort därpå med mycken skärpa förnyades till svenske chargé d'affaires Schenbom. **) I sin förtrytelse ville kejsaren gå ännu längre. »Vet du», skref Armfelt till sin hustru, »att den dumhet, de gjort i Sverige med våra excellenstitlar, har hållit på att blifva orsak till en stor olycka för Finland. Kejsaren har varit nära att afbryta underhandlingen om förnyelsen af handelstraktaten mellan båda länderna. Jag hoppas, att allt skall snart låta arrangera sig, och att det stackars Finland icke skall hafva ondt af en helt och hållet svensk dumhet.» ***) Äfven enskildt gaf Alexander inför Armfelt luft åt sin förargelse. Han tillstyrkte det förslag, som halft på skämt framställdes af Armfelt, att begära åtal af Sveriges justitieombudsman för den olaglighet, som blifvit begången mot grefvinnan Armfelt, med orden: »Tout ce qui peut servir à mettre leur folie à jour, est un oeuvre de piété.» †)

Ett direkt svar på svenska regeringens åtgärd mot grefvinnan Armfelt innebar hennes utnämning till »dame du palais

*) Se Stedingks dep. $\frac{3}{5}$ Juni 1811, tr. i Ahnfelts Två krönte rivaler, I: 254. Föga sannolik förefaller Stedingks uppgift att Armfelt för honom medgifvit, att Sveriges lagar berättigade till åtgärden mot honom.

**) »Dans le même moment», sade den ryske rikskanslern till Schenbom, »que vous-même venez de porter à l'Empereur les assurances d'amitié de votre Prince Royal, on continue une persécution contre le baron d'Armfelt, très-inutile au fond, dès qu'il était déjà sujet Russe, et très-injuste vis-à-vis M:me son épouse . . . L'Empereur voit en cette affaire un esprit de chicane contre la Russie en la personne de l'un de ses sujets de distinction, contraire même aux 10:e et 11:e articles de la dernière paix.» (Schenboms dep. $\frac{1}{27}$ juni 1811, R. A.)

***) Genom kejsarl. kungörelse $\frac{5}{17}$ 1811 förlängdes på ytterligare ett år den i Fredrikshamsfreden gjorda bestämmelsen angående handelsförhållandena mellan Sverige och Finland.

†) Armfelt berättar en anekdot, som äfven vittnar om kejsarens förtrytelse mot kronprinsen af Sverige. »Om söndag följer jag H. M:t på manövern och kommer att rida en af dess hästar, som heter Bernadotte, hvilken blifvit tagen, då ryssarna togo dess equipage. Kejsaren sade: J'imagine que vous ne serez pas fâché de donner de temps en temps les éperons à cette bête. Jag skrifver så uppriktigt», tillägger Armfelt, »efter brefvet går med en rysk kurir.» (A. till sin hustru $\frac{20}{6}$ 1811).

et dame à portrait» vid ryska hofvet, hvilken följde några dagar efter underrättelsen om hvad som timat i Stockholm. Detta bevis på Alexanders bevägenhet var en fullkomlig öfverraskning för Armfelt: kejsaren hade icke med ett ord antydt sin afsigt, förrän utnänningsdekretet och de båda kejsarinnornas porträtt lemnades till Armfelt för vidare befordran. Med utnämningen följde den högsta rang vid hofvet; i Petersburgs förnäma värld väckte den, såsom ett afsteg från den vanliga regeln, stort uppseende. *)

Under allt detta, som enskildt upprörde Armfelts häftiga sinne, förlorade han dock ej ur sigte de angelägenheter af större vikt, som kallat honom till Petersburg. »Allt hvad man här hör från Sverige om näsvigheterna, som mot Ryssland skrivas, väcker mycket ondt blod. Jag tror likväl, att jag varit nog lycklig att hindra att man sagt eller gjort något, som ej varit högst moderat. Jag erkänner», tillägger han, »att det icke skett af kärlek till Stockholms hofvar och fän, utan på det att de allmänna angelägenheterna icke må råka i stockning, hvilket skulle vara till stor bättnad för Frankrike. **)

Äfven framgent bibehöll han under sin vistelse i Petersburg en varsamhet, som man knappast skulle hafva väntat, i sina yttranden om svenska förhållanden till andra än sina närmaste. Om kronprinsen af Sverige yttrade Armfelt sig fortfarande med vördnad och beundran: »under hans ledning borde Sverige ännu kunna göra underverk.» Dylika yttranden väckte t. o. m. kejsarens förvåning, och det berättas, att denne yttrat: »Jag kan icke rätt begripa, att Armfelt säger allt möjligt godt om en regent, som likväl jagat honom i landsflykt; den svenske tronföljaren måste vara en högst ovanlig furste och Armfelt en man af fullkomlig heder.» Till och med sina gamla idéer om den gustavianska tronföljden syntes han tills vidare hafva uppgifvit. När fråga väcktes hos ryska kejsarinnan att i Petersburg uppfostra tvenne af hennes systems, drottning Fredrikas, barn, afstyrktes det af Armfelt, på den grund att den unge fursten ej borde invaggas i falska förhoppningar, hvilkas realiserande måste

*) A. till sin hustru ¹⁴/₆, ¹⁷/₆ 1811. Med afseende på kejsarens uppförande anmärker han, med ett sidohugg, om hvars syftning man ej kunde misstaga sig: «On voit encore, comment on s'y prend là, où des princes, nés pour l'être, existent.» Det kan förtjena anmärkas, att Armfelt efter dessa tilldragelser aldrig försummade att utsätta excellenstiteln på bref till sin hustru, så länge hon vistades i Sverige, och ofta uppmanade henne att ej efterskänka något af sin höga rang.

**) A. till sin hustru ²³/₆ 1811.

grunla det goda förhållandet mellan Sverige och Ryssland.*) Detta var ett underordnande af enskilda sympatier och passioner under det allmännas kraf, som förtjenar erkännande, i synnerhet hos en man med så utpräglad subjektivitet.

På det kära Åminne tillbragte Armfelt sommarmånaderna 1811; och först i Oktober begaf han sig på väg till Petersburg, för att där definitivt inträda i de nya förhållandena. Med tacksamhet erkände han från sin landtliga fristad, att hans öde syntes hafva tagit en lyckligare vändning. »Vid närmare eftersinnande visar sig Guds finger och nåd i största delen af de händelser, som röra mig och dock se illa ut i början», skref han till sin hustru. »Jag intager i alla afseenden främsta platsen i mitt land, jag är i tillfälle att göra människor lyckliga på alla sätt, jag njuter — utan enskild egennytta — af all den godhet, hvarmed en monark kan hedra sin undersäte. Min egendom är förtjusande; naturen har där slösat sina välgärningar och rikedomar, och mina underhafvandes belåtenhet ökar ännu mer dess behag.»**) Vid de utflykter, som företogos inom landet, togs Armfelt med utmärkelse. Man såg redan i honom den man, på hvilken, näst kejsaren, Finlands öde hvilade. På Åminne höll han öppen taffel för ankommande uppvaktande; och i det närbelägna Åbo, som han då och då besökte, var man i välmening nära att »döda honom med visiter och mat», enligt hans egna ord.***)

Under sommaren anlände till Åminne de yngsta familjemedlemmarna. Sjukdom och omsorg om dottern, grefvinnan Augusta Piper, kvarhöll grefvinnan Armfelt hela året i Sverige, till hennes makes stora saknad. »Jag längtar utesägligt att återförenas med dig», skrifver han. Detta var det enda, som felades i hans lycka i detta landtliga hem, hvilket syntes honom allt

*) Schenboms dep. $\frac{6}{10}$ dec. 1811, $\frac{2}{12}$ Jan. 1812 (R. A.). För d'Antraigues beklagade Armfelt, att kejsaren till en början med en viss reservation upptagit det närmande, som gjorts af kronprinsen af Sverige. Anledningen vore, säger han, att Alexander misstänkte, att dennes egentliga afsigt vore att återvinna Finland. Armfelt visste bättre besked: «Au fond, skrifver han, il n'y tient pas, si l'on veut lui laisser conquérir la Norvège». ($\frac{21}{8}$ 1811. Public Record Office, London).

**) A. till sin hustru $\frac{19}{7}$, $\frac{4}{10}$ 1811.

***) «Kl. 12 i natt kom jag från en souper med 20 fat, och i tre timmar sutto vi till bords vid middagsmåltiden. De äro galna med sin lyx, så förderflig och ridicule i ett fattigt land» ($\frac{26}{8}$ 1811).

kärare, ju närmare tiden led mot upprottet. »Om jag hade litet sällskap, så skulle jag gärna stanna på landet hela hösten. Det är sannt, att naturen mister sin fågring, och att allt det tjusande försvinner; men luften är ren, och ögat möter icke det skådespel af all den mänskliga naturens förnedring, som en stad erbjuder.»

Under sommarmånaderna hvilade politiken, och de stora planer för Rysslands yttre statskonst, som uppgjorts under samtalen med kejsaren, hade vid höstens ankomst ej skridit närmare sin fullbordan. Freden med Turkiet syntes ännu aflägsen, tack vare Frankrikes intriger, och förslaget om Armfelts afsändande till England såsom underhandlare hade ej kommit till utförande. *) I stället kryssade engelska kapare i finska skärgården, till stort förfång för handeln. Äfven Armfelts egna flyttsaker, som först nu öfverfördes från Sverige, voro i fara att blifva uppsnappade. Utsigtarna till krig mellan Ryssland och Frankrike syntes på hösten 1811 sålunda nästan mindre än på våren samma år. »För att åstadkomma en förändring», skref Armfelt kort före sin återresa till Petersburg, »skulle man köra bort Romanzow. Detta skulle väl ej göra Alexander mera krigisk, men man skulle kunna leda honom till ett anfallskrig genom förbindelsernas och omständigheternas makt. Det är härpå som jag skall arbeta af alla krafter — om jag ej faller i onåd om några månader.» **)

De var dock ej i främsta rummet Europas allmänna angelägenheter som påkallade Armfelts tjänster, utan de finska ärendena. Den verksamhet, som närmast väntade honom, var icke krigarens eller diplomatens, utan den civile ämbetsmannens och administratörens.

Till sina blifvande arbeten för Finlands väl önskade Armfelt ifrigt att förvärfva medhjälpare i personer, hvilkas duglighet vore pröfvad under den svenska tiden. Gärna skulle han hafva sett, att alla framstående finnar, liksom han själf, lemnat Sveriges tjänst för att tjena sin fosterbygd. I det memorial rörande finska angelägenheter, som han redan vid sitt besök i Petersburg 1810 aflemnade för att föreläggas kejsaren, hade han fäst dennes uppmärksamhet på vigten att genom vissa förmänens beviljande vid Finlands tjänst fästa män, sådana som general Sandels, hvilken, ehuru född i Sverige, efter mer än tjugooårig

*) I Aug. 1811 omtalar Armfelt dock ännu denna resa såsom möjligen förestående.

**) Till d'Antraigues, ofvannämnda bref.

militärtjänst i Finland kunde anses såsom finne, bröderna Wirsén, öfverste af Schultén och landshöfding af Wibeli. *) Af dem var det endast Schultén, som öfverflyttade från Sverige.

En person, hvars återeröfrande till Finland särskildt låg Armfelt om hjärtat, var hans vän och olyckskamrat Ehrenström. Upprepade gånger uppmanade han denne man att flytta öfver. Ehrenström behöfde blott säga sina villkor, för att få en högst fördelaktig anställning i Finland, skref Armfelt; och i sin otålighet fann han, att det vore en »galenskap» af Ehrenström att stanna qvar i ett land, där han såsom gustavian ständigt måste vara utsatt för »den konungamördande faktions» förföljelse. Med tvekan hörsammade Ehrenström kallelsen och han hade nyss anländt till Finland, då Armfelt stod färdig att på hösten 1811 begifva sig till Petersburg. De båda vännerna följdes ett stycke på vägen; och kort efter sin ankomst till Petersburg utverkade Armfelt af kejsaren, för att binda Ehrenström vid Finland, en rysk pension af 1,000 rubel silver, under förutsättning, att han blefve där bosatt. Ej utan tvekan och motvilja mottog Ehrenström detta ynnestbevis, och endast motsträfvigt fann han sig i den nya verksamhet, som kort därpå uppdrogs åt honom, oåtspord, och som åt honom tryggat ett ärofullt minne i Finlands nya hufvudstad.

Det blef Ehrenström, som fick ledningen af sin födelsestad Helsingfors' nybyggnad; och den monumentala karakter, som den blifvande residenstaden från början erhöll, är till en stor del en frukt af hans verksamhet. Med tillfredsställelse såg Armfelt resultatet af sin väns arbete; den snabbhet, med hvilken Finlands nya hufvudstad omgestaltades, väckte hans förvåning. »*Ennemi juré des révolutions*», skref han lyckönskande till Ehrenström, »*il vous était cependant destiné d'opérer une des plus grandes dans la nature*». — Äfven i andra frågor tog Armfelt gärna Ehrenströms skickliga penna och stora arbetsförmåga i anspråk samt underhöll med honom en liflig brevväxling, hvaraf den del, som finnes bevarad, i många afseenden är upplysande

*) Den af Runeberg i Fänrik Ståls sägner besjungne »landshöfdingen», efter kriget förflyttad till Karlstads län. Armfelts ord i nämnda memorial med afseende på Wibeli förtjena anföras. Han erinrar, att välvilja mot honom »ferait un bien bon effet, en faisant voir à ce digne homme, que sa fidélité et conduite intacte pendant la guerre étaient plutôt un titre recommandable qu'une réprobation d'un souverain comme Alexandre I. Son retour en Finlande encore serait un gain pour ce pays, et les procédés généreux ont toujours un attrait pour les âmes honnêtes.»

för samtidens tilldragelser. *) Det var likväl, enligt hvad denna brevväxling visar, ej utan knot som Ehrenström fogade sig i att nästan mot sin vilja blifva indragen i en ansträngande och ansvarsfull verksamhet, som, till en början åtminstone, gaf mera ära än inkomst. **)

Tidigare än både Armfelt och Ehrenström hade deras medbroder i högmålsprocessen 1794, generalmajoren Johan Fredrik Aminoff beslutat att förblifva finne under den nye herskarens spira. Efter att med Ehrenström hafva delat fångenskapen på Karlstens fästning, hade Aminoff sedan 1798 såsom chef för Björneborgs regemente varit bosatt i Finland. Såsom generalmajor i armén och anställd i högkvarteret, hade han tagit del i finska fälttåget 1808 och 1809, dock utan att där föra själfständigt befäl eller lägga nya lagrar till dem, han skurit vid Uttismalm och Pirttimäki under Gustaf III:s finska krig. Efter freden 1809 hade han kvarstannat i Finland, missnöjd med de nya förhållandena i Sverige. Såsom målsman för den finska armén hade han i spetsen för en deputation i Petersburg hos kejsaren lyckats utverka det märkliga manifest af den 27 mars 1810, hvarigenom den finska militären, oaktadt dess upplösning, bibehölls vid sina innehafvande löningsförmåner. Genom denna framgång, ej vunnen utan svårighet, ty från början syntes man i Petersburg vilja göra inträde i tjenst — finsk eller rysk — till villkor, ***) hade Aminoff förvärfvat anspråk på Finlands tacksamhet och var nu med rätta ansedd såsom en af dess mest framstående söner.

Barndomsminnen från den tid, då de sedermera i Sveriges och Finlands historia namnkunniga männen, enligt Armfelts ord, »lekte mellan klavérfötterna på Rilax», samt gemensamma hägkomster från konung Gustafs glada hof och från striderna i Finland 1788—90, hade redan före olycksdagarna förenat Armfelt och Aminoff. Åt Gustaf III:s minne egnade den sistnämnde en dyrkan, som täflade med Armfelts. †) På sitt fädernesgods,

*) Armfelts bref till Ehrenström förvaras jämte dennes öfriga brevväxling i Upsala univ. bibliotek. Ehrenströms svar däremot synas ej hafva blifvit bevarade. Sannolikt har E. efter Armfelts död återbegärt och förstört dem. (Jfr. Handl. ur Brinkm. ark., II: 361.)

**) Jfr Ehrenströms Anteckn., II: 639 o. f.

***) Se Castrén, Skildringar ur Finlands nyare historia, s. 205. Villkoret tillbakavisades, såsom bestämdt stridande mot kommittenternas uppdrag och «finska nationens frihet.»

†) Se de entusiastiska yttranden om Gustaf III, som Aminoff, nära 70-årig, skref till Es. Tegnér med anledning af dennes inträdestal i Sv. Akademien, tr. i «Ur Es. Tegnér's papper», s. 185.

det nyss nämnda Rilax, förtjusande beläget mellan klippor, vikar och sund i finska skärgården, hade han, liksom Armfelt på Åminne, samlat relikier från konung Gustafs tid. Dessa gustavianska minnen, troget värdade af efterkommande, gifva jämte naturens fågring ännu åt Rilax ett fångslande intresse. Det egendomliga öde, som så ofta sammanfört Armfelts och Aminoffs lefnadsbanor, hade äfven så fogat, att deras landtliga hem i Finland ej voro skilda med mera än en half dagsresa. Besök växlades mellan Åminne och Rilax, och framtidsplaner afhandlades. Armfelt var angelägen att vid sin sida i Petersburg hafva sin gamle vän, helst som denne var personligen känd af kejsar Alexander och, såsom uppfostrad i ett hof, hade den hos finska ämbetsmän vid denna tid sällsynta egenskapen af vana vid hofvet och stora världen.

Aminoff fogade sig endast motsträfvigt i Armfelts uppmaning att ingå i den kommitté för finska ärenden, hvars organisation förestod. *) Till en början ansåg han, att Armfelt ensam borde kunna vara tillräcklig såsom Finlands representant i Petersburg. Kort före dennes afresa dit skref Aminoff till honom: **) »Begagna all din öfverlägsenhet i förståndet, politik och amabilitet att föra saker och personer dit du vill — till det rätta . . . Kanske vore det äfven så godt, om icke bättre, att du ensam blefve där såsom minister, att bevaka detta lands råd och angelägenheter med en byrå under dig. Då vår regeringskonselj blir väl organiserad, synes mig en kommitté öfverflödig, och hvilken efter oss kunde blifva ett farligt instrument i despotismens hand.» ***)

*) Han erhöll såsom kommittéledamot titel af geheimeråd och försäkran om besittningsrätten till Saris' öfversteboställe. Armfelt hade på Aminoffs begäran utverkat dessa förmåner. För att besegra hans motstånd, anförde Armfelt ett yttrande af Speranski, föranledt af Aminoffs vägran att ingå i kommittén (A. t. Aminoff ^{30/5} 1811): «Si tous les Finnois refusent à S. M. I. de servir leur patrie et d'entrer dans ses conseils, on n'aura plus raison de se plaindre, si S. M. I. y appelle des étrangers. Hans reflexion», säger Armfelt «är af en palpable riktighet, af en evig sanning.»

***) ^{15/5} 1811 (koncept på Rilax).

**) Kommitténs inrättande synes i början af en och annan bland de finska patrioterna hafva betraktats med misstroende, och Aminoff påräknades som motståndare till förslaget om dess bildande. «Aminoff», skref K. Stjernvall, «torde kanske bäst kunna omintetgöra hela den kommitténs tillvarelse, hvars fortfarande i alla fall med tiden skall svälja hela vår konselj . . . Jag önskar, han snart kunde komma till Petersburg att sätta en bom för det hierarkiska sträfvandet efter välde och inkomster, och litet stadga det flyktiga snillet, som effleurerar allt och konsoliderar intet.» Castrén, som anför detta bref (i uppsatsen «Två landshöfdingar», Finsk tidskrift 1879) formodar, att med det «flyktiga snillet» menas Speranski; sannolikare synes det att yttran-

Med glädje helsades emellertid underrättelsen om Aminoffs blifvande inträde i kommittén af Ehrenström. »För h. exc. Armfelts skuld fågnar det mig», skref han till Aminoff, »att du kommer till Petersburg, och att han därigenom på den slippriga och äfventyrliga bana, där han kommer att verka, finner ett säkert stöd i din bepröfvade vänskap och tillgifvenhet för honom.»*) Fullkomligt realiserades icke förhoppningarna om endrägtigt arbete mellan de båda ungdomsvännerna. Olika åsigtter och häftiga lynnen medförde brytningar dem emellan, om hvilka samtiden mycket talade, och som väl ej blefvo utan allt inflytande på de finska ärendenas gång. Men oakadt alla tillfälliga misshälligheter möttes de i patriotism, och ömsesidigt kunde de väl säga hvarandra, hvad Armfelt skref till Aminoff efter en tillfällig schism under kommitté-arbetet: »Du är häftig och af naturen god; jag är det äfven!»

Under denna sin vistelse i Finland knöt Armfelt personlig förbindelse med tvenne finska patrioter af ett yngre slägte, bröderna Fredrik och Karl Stjernvall, hvilka efterlemnade ett hedradt minne i Finlands historia från denna tid.***) Båda hade från den militära banan öfvergått till den administrative ämbetsmannens. Den förstnämnde af dessa bröder var sedan 1810 landshöfding i Nylands och Tavastehus' län. Hans äldre broder, Karl Stjernvall, en rikt begåfvad och energisk man, utsågs af Armfelt att vara den förste landshöfdingen i Viborgs län efter dess införlifvande med det öfriga Finland. Ofta prisar Armfelt i sina bref dessa båda män såsom utmärkta ämbetsmän, särskildt i jämförelse med flertalet af deras ämbetsbröder, med hvilkas nit och oegennyttan det ingalunda var så väl beställt. »Det är ett par ståtliga karlar, de där Stjernvallarna», skref han en gång; »om jag kunde ympa eller arrangera en greffe de andra landshöfdingarna efter dessa, så skulle jag väl plocka några lemningar af dem.»***) Med dem båda underhöll han från Petersburg en bref-

det har afseende på Armfelt, hvars finska planer af de missnöjda i landet betraktades med en viss misstro. — I K. Stjernvall fann emellertid Armfelt selermera en af sina mest nitiska medarbetare för Finlands väl och stod honom mycket nära.

*) ²⁸ § 1811 (Rilax). Han tillägger: »Den underrättelsen, du meddelar mig, och som jag anser tillförlitlig, att han (Armfelt) är väl ansedd och eger förtroende ibland de hederligt sinnade af Finlands innevånare, gläder mig oändligen.»

**) Se Castréns nyssnämnda uppsats: »Två landshöfdingar«, i Finsk tidskr.

***) Castrén. nyss anf. st., s. 4. Till Ehrenström skref han i samma anda: »Fredrik Stjernvall är en bra karl. Gud gifve vi hade flere sådana! Brodern i Viborg är vida öfver honom som ämbetsman och homme du monde,

växling, som rörde för Finland vigtiga ämnen, särskildt i fråga om detta lands försvarsväsen, hvilken, såsom vi skola se, väsentligen genom Fr. Stjernvalls initiativ bragtes å bane, och om Viborgs läns angelägenheter.

Om Armfelt sålunda slöt sig nära till de finska män, som arbetade för landets väl och dess självständighet under den nya styrelsen, så voro de landsmän, som under krigen 1788 och 1808 gjort gemensam sak med arffjenden, honom en styggelse, vare sig att han mötte dem i Finland eller Petersburg. Bittert klagar han öfver, att vid en officiel middag i Helsingfors hafva blifvit nödsakad att råka åtskilliga »Sveaborgs-kapitulanter.» Lyckligtvis, anmärker han, »var icke Cronstedt med». Men i Petersburg undgick han icke att träffa så väl Sveaborgs siste svenske kommandant, som åtskilliga af Anjalamännen. »Alla de uslingar, som förrådtt sin pligt och sitt fädernesland, äro föraktade här i Ryssland», skrifer han från Petersburg i slutet af 1811, »men de hafva icke saknat de gråcer och gunstbevis, som nu för tiden lika väl användas att betala förrädare, som till förtjenstens belöning. Likväl har ingen af dessa herrar blifvit använd, och det skall förmodligen ej heller ske, så länge jag är à la tête af affärerna. Sprengtporten har placerat två eller tre på sin tid, men de må som hundar i ett kägelspel.» — »Cronstedt och Sprengtporten», heter det i ett annat bref, »äro Finlands skanifläckar. Jag sade åt kejsaren, qu'il fallait les payer largement, pourvu qu'ils ne se montreraient jamais -- et en cela j'avais raison.» (**)

blott han ej vore så envis och så rasande klen hushållare för sig själf (29, 1813, Ups. Bibliotek).

*) Till Ehrenström skref han (1/3 Mars 1813): »Att Sveaborgs kapitulanter äro nu som förr utan all känsla af verklig patriotism, är i sin ordning. De kunna ej ombyta hud och själ. Så länge de, som vanära finska namnet, existera, så är min öfvertygelse, att en förbannelse svärfvar öfver 2/3 af nationen och slår den med blindhet.» (Ups. Bibl.).

***) Sitt första sammanträffande sedan ungdomsåren med Sprengtporten, kort efter ankomsten till Petersburg på våren 1811, omämnar Armfelt på följande karakteristiska sätt i bref till sin hustru: »Bland andra figurer, som jag väl kunnat passera mig af att träffa, var den gamle Sprengtporten, 71 år. (Han) kom in i frack, utan orden, och jag kände honom ej, men blef så flat och embarrassed, då han sade sitt namn, så jag icke kunde prononcera ett ord. Han var å son aise, som om han varit den hederligaste karl i världen. Fy f—n, ett sådant tidehvarf! — Längre fram, då äfven hans hustru sammanträffat med Sprengtporten, heter det beklagande: »Det var en otäck rencontre du haft, då du fick se den infama Sprengtporten. Dom huru det skall vara med mig, som nödgats traitera affärer med den rackaren!» (11,

Med ett par af männen från 1788, J. A. Jägerhorn af Spurila och G. Ladau, har Armfelt dock måst underhålla skriflig förbindelse. Den sistnämnde, i Finland allmänt ansedd som rysk spion, utnämndes 1811 till finsk postdirektör med säte i regeringskanseljen, hvilket i Finland väckte mycket ond blod och lades Armfelt till last. Enligt hvad Armfelt i sina bref upprepade gånger försäkrar, hade han dock ingen del i Ladaus befordran, som var afgjord, innan han öfvertog ordförandeskapet i finska kommittén. *) Jägerhorn — Jan Anders Fredriksson hette han ännu i Sverige, enligt domen öfver honom såsom Anjala-männens sändebud i Petersburg — hoppades ännu att få spela en rol i sitt fosterland, hvars »själfständighet» han 1788 på ett så förväntat sätt hoppats befrämja; han hade i Petersburg gått Finlands därvarande styrelse under Speranskis tid tillhanda. **) Denne man inställde sig hos Armfelt kort efter hans ankomst till Petersburg på våren 1811 och afhandlade med honom frågan om organisationen af finska kommittén i Petersburg, hvars inrättande han ifrigt påyrkade, i afsigt att själf där få en plats. I en vidlyftig promemoria, lemnad till Armfelt, dat. 12 Maj 1811 (gamla stilen), utvecklade Jägerhorn sina åsikter om dess organisation och arbetsfördelning samt lemnade en förslagslista till kommitté-ledamöter. Däri nämndes, förutom han själf och Aminoff,

1812). Ur ett annat bref från Petersburg (28¹, 1812): «L'amiral Cronstedt est arrivé. Il s'est fait annoncer chez moi. Je l'ai remis à demain, pour ne pas troubler une bonne journée. Quelle contrariété, que de ne pas pouvoir éviter des figures comme celle!»

*) Ladau, den ende af Anjala-männen, som efter 1809 kom att spela någon rol i Finland, har där blifvit strängt bedömd. «Under mer än två årtionden stod han kvar såsom en sorglig representant för själfständighetspolitiken af 1788. Lika hatad som föraktad af sin samtid, skall Ladau af framtiden ihågkommas endast på grund af det onda, han gjort sitt fädernesland» (Castrén, Skildr. ur Finlands nyare hist., s. 129). Med afseende på Ladau yttrar Armfelt i ett bref till Aminoff (1¹/₂, 1812): «Ditt hela raisonnement à propos af Ladau är excellent, juste, men öfverflödigt vis à vis mig, som aldrig tyckt om hvarken öfverlöpare, förrädare eller något sådant.» Koncepten till Ladaus bref till Armfelt förvaras på Helsingfors' universitetsbibliotek och visa, att brefväxlingen å Armfelts sida ej alltid varit af vänligaste art.

**) Ännu efter Finlands eröfring 1809 svärmade han för införandet af en författning, liknande frihetstidens, och öfverlemnade till kejsaren ett förslag till konstitution, dat. 26 Febr. 1809. Framför allt vore det af vigt, enligt denna uppsats, som innehåller smicker för den nye herskaren och smädelser mot Gustaf III och Sverige, att motverka finnaras fåvitska tillgifvenhet för detta land (se Historiallinen Arkisto, VIII: 209). — Jägerhorn ansåg sig såsom en slags målsman för de finska intressena i Petersburg och mottogs ej sällan i audiens hos kejsaren. Han förklarade dock, att han längtade efter Armfelts ankomst och hoppades att i honom finna «en god secondant.» (Danielson, anf. st. s. 64).

hans broder, den illa kände landshöfdingen F. A. Jägerhorn, *) och i främsta rummet — amiral Cronstedt! Den sistnämndes val förordade han med följande ord: »Hans overksamhet är verkligen en nationalförlust, och det skulle vara skada, om de omdömen och det buller, som månglerskorna på Stockholms gator göra öfver Sveaborgs uppgifvande, skulle lägga hinder i vägen för honom att tjena ett land, som han därigenom så väsentligt gagnat. Ett envist försvarande af denna plats skulle endast hafva ökat krigets olyckor för Finland, utan att medföra något synbart gagn för Sverige.»

Man kan tänka sig, då man känner Armfelts omdömen öfver Cronstedt och »Sveaborgs-kapitulanterna», huru detta förslag blef mottaget; och man kan ej annat än förvånas öfver den blindhet för Finlands förhållanden och landets stämning, som gjort dess framställande möjligt. I sina bref yttrar sig Armfelt alltjämt med samma ovilja om Jägerhorn af Spurila, som om hans meningsfränder; tillsamman med förrädare ville han ej arbeta.

Men Finlands själfständighet som stat låg honom nu om hjärtat så varmt som någon; och att på laglig väg befästa den, blef hans och alla rättsinniga finska patrioters uppgift. Att ur de nya förhållandena på laglig väg bilda det bästa möjliga för Finland, att kringgärda dess själfständighet genom att befästa den nye herskarens aktning för bestående lag och rätt, att läka såren efter kriget, att införa allmännyttiga anstalter till främjandet af landets andliga och materiella odling — detta var mål, till hvilka de finska patrioterna borde sträfva, ehuru det stundom skedde på olika vägar.

Med allt detta var det dock en ovisshetens tid. Huru Finlands öden skulle gestalta sig, kunde ingen förutsäga; mången af dess söner motsåg framtiden utan förhoppningar och med grämlelse öfver skilsmässan från Sverige. Hatet mot arffienden lefde ännu i många finska bröst, och förbindelsen med det half-asiatiska Ryssland syntes mången som en förnedring. Att motverka denna stämning af hopplöshet och af fiendskap mot Ryssland betraktade Armfelt, just i sin egenskap af finne, såsom en af sina hufvuduppgifter. Han ville Finlands själfständighet i förhållande till Ryssland; men han ansåg statsklokheten fordra bibehållandet af godt förstånd med det mäktiga rike, som nu blifvit Finlands

*) F. A. Jägerhorn ansågs af många såsom den egentlige upphofsman-
nen till Sveaborgs kapitulation. Cronstedt var blott ett redskap i hans hand.
(Se Castrén, anf. st., s. 261 o. f.)

moderland. För bibehållandet af politisk frihet fordrade han uppoffrandet* af vissa anspråk i småsaker. Så ansåg han t. ex., att kunskap i ryska borde fordras för statstjänst, och att detta språk borde studeras vid finska läroanstalter. »När man ej kan explicera sig, så bedömer man gissningsvis det som, med ett enda ord, ej vore dispyt underkastadt», skrifver han med afseende härpå*) Längre fram förordade han, af praktiska skäl, införandet af ryska kommandoord för de finska trupperna. Tacksamheten för Alexanders välgärningar, ej mindre än det egna intresset borde, ansåg han, mana finnarna att ej kasta långtande blickar tillbaka till det gamla moderlandet. Ofta har Armfelt hos sina missnöjda landsmän inskärpt, att Finlands folk i materiellt afseende nu hade det bättre än under den svenska tiden: inga nya skatter hade utskrifvits, ingen rekrytering förekommit, finska krigare hade utan tjänstgöringsskyldighet blifvit bibehållna vid sina förmåner; med storartad frikostighet hade kejsaren anvisat betydliga belopp till pensioner och anslag till allmännyttiga företag.***) Han ansåg, säger han i ett bref, som »kanaljer dem, som ej vilja vara finnar, utan anse sig som ryssar eller svenskar och således försaka sitt rätta fosterland.»****) De »gökar», som ville »huttla med Sverige», voro honom ej mindre misshagliga än de, som på hemliga vägar i Ryssland sökte sin lycka.†) Han ville, att Finlands statstjänst skulle hållas i anseende. »Att gå i tjänst blir finska adelns sauve-garde. Ju mera folk vi kunna persuadera därtill, ju bättre är det.»

Sådana voro de allmänna synpunkter, med hvilka Armfelt började sin verksamhet som finsk statsman. Att i detalj teckna denna verksamhet, behöfver icke ligga inom biografens uppgift, äfven om han egde den därtill nödiga insigten i Finlands äldre

*) A. till sin svägerska ²⁹/₁₁ 1811 (Viurila).

**) I Finland borde man »tacka Gud på sina bara knän för den lycka, vi njuta. *Den kan lätt taga slut*, efter ett människolif utgör hela vår sällhet», skref han till sin broder i början af 1812 (Viurila). I ett annat bref (⁷/₅ 1811) heter det: »Hvad kejsaren här öser gråcer och kontanter på landet och particulierer, är otroligt, och dessa senare äro omätliga. Åbo akademi är nu säkert den bäst bemedlade i Europa. Om Finlands invånare nu beklaga sig, så förtjena de Guds straff, ty i allt tänker man på att hela de sår, som kriget lemnat.»

***) Till Aminoff ⁸/₁₈ 1811, m. fl. st.

†) Till G. F. Stjernvall skref Armfelt ¹³/₉ 1811: »Jag kan ej dölja, hvarken för andra eller mig själf, det jag har misstroende till vissa personers verkliga intentioner. Åbo biskop, till exempel, vill vara lika väl ansedd af statsrådet i Sverige som af regeringen i Ryssland, och huru kan sådant stå att förena med Finlands sanna och tillkommande väl? (Jfr om biskop Tengström, Castrén, Skildringar, s. 133.)

och nyare förvaltningsförhållanden, eller haft tillfälle till därför oundgängliga arkivstudier af större utsträckning. Några antydningar om de väsentligare uppgifter, som väntade Armfelt, då han på hösten 1811 började sitt arbete såsom föredragande för finska ärenden hos kejsaren, och om det sätt, hvarpå han arbetade för deras lösning, böra dock här icke saknas, för så vidt de ur hans efterlemnade papper kunnat inhemtas. *)

* . *

»Så länge vi ej hafva en egen byrå för oss, utan våra affärer skola gå turvis med de öfriga ryska provinserna, så skall en fullkomlig paralysering existera relativt till Finland, i anseende till våra författningar, i allt olika med de öfriga ryska», hade Armfelt skrivit till sin vän Aminoff. Inrättandet af finska kommittén var sålunda ett viktigt steg till erkännandet af Finlands säregna ställning inom den ryska monarkien. Dess angelägenheter hade efter Finlands eröfring föredragits af ryske rikssekreteraren, den ryktbare Speranski, sedan de handlagts af regeringskonseljen i Åbo samt af Finlands generalguvernör. Vid Speranskis sida hade såsom biträdande rådgifvare i finska frågor stått den unge Rehbinder. Speranski delade kejsarens liberala tendenser och välvilja för Finland; och med tacksamhet har man vid sidan af Alexander nämnt honom såsom Finlands välgörare. Men öfverhopad af göromål, såsom en »rikssekreterare» i det omätliga ryska riket måste vara, helst då han därtill ville vara en samhällsreformator i stort, kunde han ej egna synnerligen mycken tid åt löpande finska ärenden. Finska regeringsmål lägo också oafgjorda ända sedan 1809, då Speranski själf i början af Februari 1811 väckte förslag om inrättandet af en kommitté för finska ärenden under en särskild finsk statssekreterare.

Saken kom, såsom vi sett, under öfvervägande vid Armfelts besök i Petersburg på våren 1811. och ett detaljeradt utkast till dess organisation föreligger, skrivet af hans egen hand och dateradt den 30 Maj 1811. Kommitténs medlemmar borde, enligt detta förslag, bestå af finska män, fyra till antalet, af hvilka en borde vara ordförande och en föredragande statssekreterare för Finland; om Viborgs län komme att förenas med det

*) Huru rikt detta material än är, skall dock tvifvelsutan till dess fullständiga och riktiga belysning mycket återstå att henta från källor, som ej varit utgifvaren tillgängliga; och det är hans skyldighet att erkänna, att äfven de, som stått honom till buds, kunnat på ett fullständigare sätt tillgodogöras, än hvad här varit möjligt.

öfriga Finland, borde antalet ökas med två ledamöter. Ledamöterna skulle utses af kejsaren på obestämd tid. Till kommitténs ordförande skulle utan dröjsmål öfversändas alla från Finlands generalguvernör inkommande finska ärenden. Efter mönstret af den i Sverige befintliga »Allmänna ärendenas beredning» skulle kommitténs uppgift vara att undersöka och bereda de ärenden, hvilka enligt landets författning tillhörde monarkens omedelbara afgörande, och att vid föredragningen tjena såsom rådgifvare. I allt väsentligt följdes Armfelts förslag, och den 6 Nov. 1811 utfärdades kejsarens instruktion för den kommitté, som tillförordnats, »på det de mål rörande Finlands styrelse, som till kejsarens ompröfning inkommo, måtte granskas, beredas och afgöras i enlighet med landets af monarken bekräftade lagar och författningar».

Till ledamöter i denna kommitté, hvilken enligt instruktionen skulle bestå af minst tre ledamöter, utom ordföranden och statssekreteraren, kallades den 7 Nov. 1811 på Armfelts förslag, såsom vi sett, generalmajoren Aminoff och de båda juristerna lagmännen J. W. Hisinger och G. J. Walléen, af hvilka den sistnämnde sedan 1809 biträdt vid de finska ärendenas handläggning i Petersburg. Ät friherre R. H. Reh binder anförtroddes från början den ansvarsfulla platsen såsom Finlands statssekreterare. I Januari följande året, sedan Viborgs län återförenats med Finland, kallades till kommittén ytterligare en ledamot, statsrådet och sekreteraren i ryska lagkommissionen G. A. Rosenkamp, som var lifländare till börd, men samtidigt erhöll finsk adlig värdighet. Med undantag af kommitténs ordförande och Aminoff voro sålunda alla dessa ledamöter lagfarna män, hvilket säkerligen också var högst nödigt med afseende på arten af dess verksamhet. *)

I början af December 1811 började kommitténs arbeten, **) sedan ledamöterna hunnit samlas, utom Aminoff, som hindrad

*) Genom bref från Speranski (8/9 1811) underrättades Armfelt, att kejsaren gillat hans förslag och önskade hans närvaro i Petersburg, innan kallelsen utfärdades till de öfriga ledamöterna. I bref till kejsaren yttrade Armfelt: «L'établissement du nouveau comité et toutes les nouvelles preuves de bonté paternelle, que V. M. I. vient de donner à la Finlande, ont fait une forte sensation, et même en Suède, au point que beaucoup de personnes de toutes classes songent à venir s'établir ici.»

**) Dessförinnan hade, berättar Armfelt, «fyra hästlass» handlingar, som varit «dränkta» hos Speranski, körts hem till honom. Det framgår af hans bref från denna tid, att han verkligen haft ett ytterst ansträngande arbete med utredandet af dessa försummade ärenden. Åtskilliga akter voro förkomna; handlingar, som upptagits på listor från regeringskanseljen, kunde

af sjukdom först anlände i början af 1812. Den sistnämnde blef på grund af sin ålder och sitt anseende dess främste man närmast efter ordföranden, och då Armfelt till följd af andra uppdrag under nära ett år, från April 1812 till April 1813, lemnade ordförandeplatsen, intogs den af Aminoff såsom hans vikarie. Kommitténs inflytelserikaste man efter ordföranden och dess mest framstående ämbetsmannaförmåga blef dock otvifvelaktigt den unge statssekreteraren Rehbinder, som stod Armfelt mycket nära och hvars heder och duglighet ofta prisas i dennes förtroliga bref. Han blef ock den, som efter Armfelts död fortsatte hans värf, och har efterlemnadt ett ärofullt namn i Finlands historia.

Från början fattade kommitténs ordförande sin uppgift i stort. »Min destination», skref han, »bör ej vara att sitta här och expediera strunt, men väl att gifva administrationen en riktig marche och gifva medlen till ordning i allt.» De löpande ärendena borde ej för honom vara hufvudsaken, om tillbörlig uppmärksamhet skulle kunna egnas åt de organisatoriska och konstitutionella frågorna.

Bland de förhoppningar, som Armfelt hyst från början af sin beröring med Alexander, var sammankallandet af Finlands ständer. Redan Speranski hade i början af år 1811 framhållit Finlands landtdag »såsom en stadig grund för landets hela närvarande organisation». *) I Juni 1811 skref Armfelt från Petersburg: »Vi torde få landtdag i Augusti eller September — *entrec nous soit dit.*» Hoppet realiserades icke, men tanken därpå fortlevde hos Armfelt och andra finska patrioter; han ansåg frågan endast uppskjuten och återkom under följande år ofta till detta önskningsmål. Till landshöfding Fr. Stjernvall skref han i detta ämne ett bref i Nov. 1811, som äfven i andra afseenden är upplysande och gifver en inblick i det sätt, på hvilket Armfelt med sin vanliga ifver gripit verket an. Det heter:

»Tillräcklig pretext till landtdag gifves visserligen i Sept. 1812; kanske vore för flere orsaker (oberäknadt nationalbevä-

ej återfinnas. «Om de», skrifver Armfelt till Stjernvall ^{26/11} 1811, «kontinueras att sända projekterna till rikssekreterarens kansli, så bli de målen antingen alldeles ej eller långsamt afgjorda — *et je m'en lave les mains.* Jag bör likväl prevenera, att ingen finsk affär numera får föreläggas kejsaren, utan genom kommittén, och att, om så skulle ske, H. K. M. genast med en fältjägare expedierar papperen till mig. Speranski, som jag är fullkomligt d'accord med, vet detta, och talar aldrig vid kejsaren om något, som han ej hört mitt yttrande öfver, då nb. det rör Finland.»

*) Se Castrén, *anf. st.*, s. 363.

ringen) äfven en sådan mesure nödig. Våra författningar, som aldrig kunna ändras utan genom ständers aveu och beslut, äro flera af en så dålig sammansättning, så illiberala, så litet passande för senare tidens upplysning, så att de böra remplaceras af andra. Om vi få bibehålla fred, sedan man hunnit sluta med turkarna, så har jag godt hopp. — Kejsarens verkliga attachement för Finland är ej att tvifla på. Jag eger flera bevis på, att hvarken politik eller komedi har däruti den minsta del; och sker ej allt det goda som kan ske, så hör det till vår högst dåliga esprit public, till vår dåliga sammansättning af regeringskonselj och till den hemliga och starka kabal, vi här hafva mot oss. Jag viker likväl ej undan för dessa monstres à plusieurs têtes, förrän jag ser att ej mer kan uträttas. Och då är Aminnes närhet en liten god reträtt. — En mängd af *hufvudprinciper* äfvensom *arbetsmetod* äro med kejsaren etablerade, et c'est toujours beaucoup. En god början är gjord med medicinalverkets organisation; äro de, som formera collegium medicum, karlar, så skall väl detta parti få mer fullkomlighet. Banken är äfven afgjord, och jag hoppas få låna 1,500,000 rubel i papper af kejsaren, för att inväxla svenska myntet. Rättegångsaffären är under arbete, äfvensom inqvarteringsförordningen. *) Projektet för den senare är så uselt, så jag supponerar generalguvernörens dräng skrivit det. Ty att tro en ledamot i konseljen, som ej står bakpå vagn, kapabel af så litet begrepp om hvad man kan proponera, vore en crime!»

Detta brefutdrag är karakteristiskt. Det visar mångfalden af de göromål, som väntade Armfelt i hans nya ställning, och den skyndsamhet och reformatoriska ifver, hvarmed han gick dem på lifvet; men det visar också redan från början hans missnöje med Finlands främsta ämbetsmän. Regeringskonseljens formalism och långsamhet — säkerligen ofta en oundviklig följd af bestående författningar — var för hans häftiga och ifriga lynne odräglig. Själf ovan vid administrativa former, såg han ofta med otålighet, att dessa lade hinder i vägen för det skyndsamma främjandet af anstalter och reformer, om hvilkas gagn han var öfvertygad.

Tidigt nog började Armfelts rörliga sinne sysselsätta sig med frågan om regeringskonseljens ombildning och om hvarje-handa förändringar i Finlands författning; t. o. m. den af honom

*) Kejsarliga kungörelsen om förbättring af medicinalverket utfärdades ^{26/11} 1811; reglementet om vexel-, låne- och depositionskontoret för Finland ^{12/12} 1811; inqvarteringsreglementet ³¹, 1812.

själf bildade finska kommittén hade ej varit i verksamhet mycket öfver ett år, då han var betänkt på dess upphäfvande. Ej utan betänkligheter sågo Armfelts vänner denna böjelse för hastiga beslut, »innovationer» och ändringar. *) Aminoff varnade: »Bättre att behålla ett mindre ondt, än omogna omstöpningar, innan ett helt godt, ehuru bättre, är utarbetadt till antagning och verkställighet.» När freden blefve tryggad, ansåg Aminoff, borde ständerna sammankallas och en konstitution föreläggas. Utan landtdag borde ej landets styrelse ändras; däraf kunde blifva en följd, att lagar och rättigheter ej respekterades. **)

Författningsfrågorna sysselsatte samtidigt äfven andra af Finlands ledande män. Aminoff och Ehrenström — den sistnämnde synes t. o. m. hafva utarbetat ett förslag i ämnet — ansågo emellertid, att 1772 års regeringsform med förenings- och säkerhetsakten borde bibehållas. »Efter min oomkullkastliga öfvertygelse», skref Aminoff, »kan för vårt land aldrig tillskapas en bättre statsförfattning, ty då först ega vi en egen och möjligast kraftfull regering.» ***) — Konstitutionsfrågan trädde snart nog i bakgrunden; men tanken på regeringskanseljens rekonstruktion lefde qvar hos Armfelt, och han bragte äfven denna fråga å bane inför monarken. †) Ännu 1813 arbetades i finska kommittén i Petersburg på ett memorial om nödvändigheten att ändra konseljens organisation, hvori äfven föreslogs, att finska kommittén i Petersburg skulle försvinna och ersättas med en statsekreterare och ett kansli. Anledningen härtill var, säger Armfelt, önskan att »minska rouagen och la duplicité du pouvoir samt att få penningressurser». ††)

*) Se Rehbinders yttrande, anf. hos Castrén, Skildringar. s. 290.

**) Aminoff till Armfelt ^{24/3} 1812 (koncept, Rilax); jfr Castrén, Skildringar, s. 362.

***) Aminoff till Armfelt, Aug. 1812. Karakteristiskt är Ehrenströms yttrande i ämnet till Aminoff (⁸/₄ 1812): »Jag anser det vara excellensens (Armfelts), din och min pligt, om vi vilja hafva anspråk på att anses som konsekventa, att ådagalägga vår vördnad och tillgifvenhet för Gustaf III:s minne, att förmedelst ett noggrannt bibehållande af de former och styrelselagar, han infört, inför det förundrade Sverige visa, att Finland . . . bibehåller hans institutioner och genom dem finner sig lyckligt, under det hans lagar och hans ätt äro störtade i moderlandet» (Rilax).

†) Enligt bref till Aminoff ^{16/3} 1812. Armfelt önskade därifrån aflägsna Tulindberg och Ladau; konseljdamöterna Troil, De Geer, Mannerheim och Reuterskiöld ansågos af såväl kejsaren som Armfelt omistliga.

††) A. till Ehrenström ^{24/3}, ^{10/3}, ^{20/3} 1813 (Ups. bibl.). Ehrenström delade Armfelts åsigt i ämnet. »Hela kommittén här, skref Armfelt, »utom Aminoff, är af Er avis och ej af biskopens och konsorters, relativt till regeringskanseljens organisation; och efter denna öfvertygelse kommer saken att läggas

Dessa förslag till reformer i Finlands styrelse ledde icke under Armfelts tid till något resultat; och med skäl kunde det anses betänkligt att rubba den unga statens organisation, innan den ännu vunnit någon stadga i de nya förhållandena. — Så mycket lifligare blef dock reformverksamheten på andra områden. »Det blef vind i seglen», säger den finske historieforskare, som senast tecknat stycken ur Finlands nydaningstid och som äfven studerat Armfelts papper. *) »Det var visst icke någon försigtig styrman, som fattade i rodet; det skrapade emot blindskären, det knakade i fogningarna, det rullade och krängde — men framåt gick det.»

Redan i slutet af Oktober 1811 öfverlemnade Armfelt till kejsaren en vidlyftig »Aperçu de la situation actuelle de la Finlande sous des rapports civils et économiques», afhandlande dels ekonomiska angelägenheter, dels organisationsfrågor. **) Öfverraskande i sanning är mängden af de lagstiftnings- och organisationsåtgärder, som därefter följde under första året af Armfelts verksamhet såsom finsk statsman. Ensamma hafva han och kommittén i Petersburg visserligen icke uträttat allt; mycket var förberedt före hans inträde i Finlands styrelse; de utredningar, som kommo från regeringskanseljen eller enskilda finska män, förtjenade säkerligen mera erkännande, än Armfelt kanske var benägen att gifva, och de afgjordes ofta i öfverensstämmelse med deras förslag. Men omissskänneligen satte Armfelt genom

under kejsarens ögon, fullkomligt utarbetad med kalkyler och allt, af statsrådet Walléen. Kommitténs afskaffande ansågs dock ej kunna genomdrivas. «Vi frukta alla, som mälera oss med skapelsen af den nya organisationen af Finlands styrelse, att vår gode monark ej vill veta af upphörandet af kommittén här, som likväl är en nödvändighet af alla de goda orsaker, Ni äfven anför.»

*) Castrén i uppsatsen: «En finsk statsman af senare tid», tr. i «Per Brahes minne», s. 14.

**) Armfelts egenhändiga utkast finnes bland hans papper. Till grund därför synes dock ligga en uppsats med titel: «Strödda reflexioner öfver Finlands hushållning och allmänna styrelse 1811», äfvenledes befintlig bland hans papper, men af en annan hand. En mängd finska frågor afhandlas i Armfelts «Aperçu». Spannmålmagasin i länen borde inrättas under landshöfdingarnas uppsigt. Om Finlands handel uttrycktes stora förhoppningar: genom sin handelsflotta och sina dugliga sjömän borde Finland i Englands ställe öfvertaga fraktfarten för Ryssland; Helsingfors skulle blifva en betydande plats för transitohandeln. En «honnête et intègre» tulldirektör, som kände landets språk och lagar, borde tillsättas. Till granskning af statskassans räkenskaper borde inrättas en revisionsbyrå (kammarrätt): expeditionssättet till kejsaren genom generalguvernören förenklas. Under generalprokurators tillsyn och ledning borde organiseras en hemlig polis, och årliga inspektionsresor företagas af en konseljledamot, o. s. v.

sitt ifriga deltagande i arbetet och genom sitt stora personliga inflytande hos kejsaren sin individuella prägel på många af de åtgärder, som vidtogos.

En öfersigt af de viktigaste bland de förordningar och påbud, som enligt Finlands författningssamling utgåfvos under denna tid, visar arten och omfånget af denna verksamhet.

Författningen om medicinalverket, som omnämnes i det ofvan anförda brevet till Stjernvall, medförde inrättandet af ett collegium medicum för Finland efter svenskt mönster och ökade antalet provinsialläkare från 11 till 20. Ett par veckor senare följde reglementet för växel- och depositionskontoret i Finland, hvarigenom den sedan Borgå landtdag sväfvande frågan om inrättande af en bank för Finland afgjordes, ehuru visserligen icke på det sätt, som ständerna önskat. Innan årets slut hade de kejsarliga påbuden om Viborgska guvernementets — »Gamla Finlands» — införlifvande med storfurstendömet Finland blifvit utfärdade (23 December samt 31 Dec. 1811). Ordmandet af förhållandena i Viborgs län medförde tillsättandet af en särskild kommitté i Petersburg, hvars instruktion utfärdades 31 Januari 1812, samt åtskilliga förordningar rörande förvaltningsärenden i denna nya landvinning för Finland, alla från förra delen af 1812. Under sistnämnda års första månader utfärdades äfven det efterlängtade inquarteringsreglementet för Finland (31 Jan.), hvarigenom man sökte afhjelpa olägenheterna af de ryska truppernas vistelse ilandet, och de viktiga instruktionerna för generalguvernören i Finland och för prokuratorn i finska regeringskanseljen, båda utfärdade den 12 Februari 1812. Vidare böra nämnas reglementet för tullstyrelsen (18 Febr. 1812), förordningar angående Finlands handel ($\frac{3}{1}$, $\frac{10}{1}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{4}{4}$ 1812), kungörelsen angående inrättande af navigationsskolor i städerna Åbo, Helsingfors och Vasa ($\frac{2}{4}$), förordningen om båk- och lotsinrättningen ($\frac{17}{5}$), m. fl. Härtill kan läggas beslutet om residensets förflyttande till Helsingfors (27 Mars 1812).

Det är, som man ser, ett stort antal styrelsebeslut i olika grenar af förvaltningen och till en del af genomgripande betydelse. De närmast föregående åren visa intet därmed jämförligt, lika litet som de därpå följande. Till några af de officiella regeringsbesluten erbjuda Armfelts papper i åtskilliga punkter kommentarier af intresse, visande hans ställning till viktiga frågor. En något närmare redogörelse för en och annan bland dem må här finna en plats.

Af den största betydelsen för Finland såsom stat var utan tvifvel införlifvandet med storfurstendömet Finland af de områden, som genom frederna i Nystad och Åbo blifvit afträdde åt Ryssland och som delvis nära ett århundrade tillhört den ryska monarkien. *) »Gamla Finland» — så benämndes detta område vanligen — tillförde det nya en landvinning af 376 kvadratmil: innevånareantalet inom finska staten växte med öfver 200,000 personer; den viktiga handelsstaden Viborg blef åter en finsk stad.

Uppgiften att återförena till enhet hvad som så länge varit skildt, var emellertid ej den lättaste. Förhållandena i Viborgska guvernementet hade under tidernas lopp, till följd af grannskapet och det omedelbara beroendet af Ryssland, undergått förändringar, hvilka tedde sig föga trösterika för dem bland Finlands innebyggare, som lefvat under skyddet af den svenska lagen. Återförandet af den forna ordningen, införandet af likformighet i lagskipning och förvaltning, återställandet af de samhällsförhållanden, på hvilka det ryska väldet satt sin stämpel — allt detta var icke gjordt genom kejsrerliga dekret och kungörelser. Årtionden och mansåldrar förgingo, innan dessa värf kunde anses genomförda, och ännu i dag äro förhållandena i Viborgs län i vissa afseenden olika det öfriga Finlands. Fosterlandsälskande finska män funno från början företaget betänkligt: bland dem Armfelts närmaste man i finska kommittén, Rehbinders, som säges från början hafva yttrat, att »Viborgs län blir den klippta, hvarpå Finlands oberoende kommer att stranda», och som längre fram (1826) väckte förslag, ehuru utan påföljd, att åter till Ryssland afträda tre härad af detta län. **) Svårigheter mötte framför allt genom ryska ämbetsmäns och godsejares förbittring öfver sakernas nya ordning, hvilken dels aflägsnade dem, dels hindrade deras egenmäktighet och det förtryck af allmogen, som under den ryska tiden opätaldt egt rum. Men ingen finsk patriot skulle i våra dagar hafva velat hafva föreningen ogjord. Af mången har Armfelts verksamhet för Gamla Finlands återförening ansetts som det vackraste bladet i hans historia: däraf framgick, har det sagts, »en uppståndelsens morgonrodnad för tusen sinom tusen arma förtryckta landsmän».

*) I den utförliga monografien »Viborgs läns återförening med det öfriga Finland» (Helsf. 1894) har prof. J. R. Danielson behandlat detta ämne. För närmare detaljer, äfven rörande Armfelts verksamhet därvid, torde här få hänvisas till detta arbete.

**) Se Castrén, anf. st. 315 o. f.

Tanken, sådan den först framträdde, var dock gammal, och hade redan vid början af 1808 års krig uttalats af Sprengtporten i dennes »Nyårsreflexioner 1808», hvori föreslogs Gamla Finlands förening med det öfriga, efter dettas eventuella eröfring. Alexander och Speranski omfattade denna tanke med intresse. Dess realisation innebar en gäfvä till det folk, som, enligt tsarens egna ord vid Borgå landtdag 1809, genom förändringen i dess öden »blifvit upphöjdt bland nationernas antal», men var förestafvad ej mindre af statskloketen än af humanitära intressen. Säkrare trodde han sig ej kunna åt sig trygga finnarnas bevägenhet än genom återskänkandet af denna nära hundraåriga eröfring; större aktning kunde han ej visa det lagbundna samhällsskick, hvaröfver det svenska Finlands innevånare med rätta voro stolta, än genom dess införande i en landsända, som var på väg att förryskas. Om Finland, tacksamt för hans välgärningar, skulle kunna blifva »en förmur för Ryssland» under den oroliga tid, som syntes stunda, så flyttades detta skydd endast så mycket närmare den ryska hufvudstaden; och sedan »ryska Finland» upphört att vara ryskt, skulle det ej längre blifva den själfskrifna valplatsen vid anfall vesterifrån.

Vi hafva sett, att frågan om Viborgs läns återförening var å bane mellan Armfelt och kejsaren redan vid deras första samtal på våren 1811. På hösten samma år tog förslaget form och bragtes till verkställighet, väsentligen genom Armfelts energiska arbete. Kort efter sin ankomst till Petersburg skrifver han till sin hustru (^{19/10} 1811): »I dag har jag börjat mitt stora arbete för de båda Finlandens återförening; och om jag lyckas att fullborda detta, skall jag därpå skörda stor tillfredsställelse såsom människa med känslor och såsom medborgare.» Ett par veckor senare (^{5/11}) meddelar han, att han fått sitt betänkande i ämnet färdigt. »Det är verkligen ett stort opus,» tillägger han, »och för mänskligheten ej en liten vinst. Ty de olyckliga varelserna i Gamla Finland kunna därigenom hoppas att återfå en existense civile och komma ur sin förfäing». Denna uppsats skulle foljande dagen framläggas i ryska riksrådet, hvarest Armfelt egde säte och stämna. »Få se, om jag går med ära ifrån den saken», skrifver han samma dag till Fr. Stjernvall. »Allt hvad jag kan säga, är att jag ej är missnöjd med min mémoire, churu visst ingen i Petersburg finnes, som hvarken ville hafva skrifvit den, än mindre uppläsa den i vissa personers öfvervaro. Det är en attaque directe mot alla de olagligheter och det våld, som öfvergått Gamla Finland, sedan det blef conquêteradt.»

Beskaffenheten och tonen i de utkast och uppsatser i ämnet, som ännu bevaras bland Armfelts papper *), visa noggsamt, att de ingalunda kunde vara behagliga i en rådplägende församling af ryssar. Han skildrar flerstädes i mörka färger rättstillståndet i ryska Finland. Allmogens frihet borde hafva varit skyddad genom fredsfördragen med Sverige; men ukaser och doklader från Petersburg hade gynnat ryska innehafvare af donationsjorden på allmogens bekostnad. Fria män hade blifvit lifegna på dylika gods, »glebæ adscripti»; de gingo i handel ihop med jorden. Af friheten återstod intet annat än rättigheten att ej blifva såld såsom individ. Från flitiga och laglydiga arbetare hade dessa bönder genom denna behandling blifvit lättjefulla och halsstarriga, stundom kanske bragts till förtviflan. Rättvisan var fal, dess värdighet nedsattes genom domarenas uselhet och förtryck; ej ens måttliga utlagor kunde betalas; landets rika skogar voro sköflade och eländet allmänt.

För att nu återupprätta denna provins ur sitt förfall, föreslog Armfelt, att gränsen mellan Finland och Ryssland åter blifve Systerbäck och Ladogasjön, och att ett manifest utfärdades till Gamla Finlands innevånare, försäkrande dem om ätnjutande af samma lagar **) och samma konstitutionella rättigheter som det öfriga Finland. De lokala ryska myndigheterna, hvilkas spets var civilguvernören, skulle afskaffas och ersättas af en landshöfding i Viborg, med förvaltningen ordnad efter svenskt mönster. Att befrämja en ordnad skattläggning och genomföra landets uppmätning borde särskildt åläggas denne landshöfding. En hofrätt borde inrättas i Viborg; de ecklesiastiska angelägenheterna och undervisningsväsendet ställas under biskopen i Borgå. För ordnande af dessa nya förhållanden borde en kommitté tillsättas, som skulle hafva sin plats i Viborg. — Ett annat förslag af Armfelt (egenhändigt) förordade att biskopssätet flyttades från Borgå till Viborg, och att hofrätten i Abo förstärktes

*) De äro fyra till antalet och synas alla vara från denna och närmast följande tid. Endast till ett af dessa utkast finnes Armfelts egenhändiga koncept i behåll. I vilketdera, som i ofvan anförda bref åsyftas, är ovisst; möjligen en sammanfattning af flera. Ett af dessa memorial, «Réflexions sur la réunion de l'ancienne et de la nouvelle Finlande», finnes tryckt i Danielsons ofvan citerade arbete, s. 90—102; ett annat därstädes, s. 115—117.

**) I den genom fredstraktaten i Nystad först afträdde delen hade tillämpats konung Kristoffers landslag och stadslagen; i det öfriga ryska Finland däremot 1736 års lag, införd i Sverige några år före Åbofreden. Denna olikhet hade ej kunnat undgå att befrämja det tillstånd af laglöshet, som införts under ryska väldet.

med två ledamöter för Gamla Finland, liksom äfven regeringskonseljen.

Dessa förslag lågo till grund för de båda kejsarliga manifesten af den $\frac{11}{3}$ Dec. 1811 och $\frac{31}{12}$ Dec. 1811, hvarigenom Viborgs län åter blef finskt och kom i åtnjutande af samma konstitutionella rättigheter som det öfriga Finland. *)

I allt väsentligt följdes Armfelts råd; endast förslaget om inrättande af en särskild hofrätt i Viborg och om biskoppsätets förflyttning kommo — tills vidare — icke till utförande. Viborgs län skulle lyda under Åbo hofrätts jurisdiktion och tillhöra Borgå stift; en ny ledamot i hofrätten och två ledamöter i regeringskonseljen för Viborgs län skulle bevaka dess intressen. Från den 1 Januari 1812 skulle Finlands lagar tillämpas i Viborgs län och dess statsinkomster inflyta i Finlands statskassa. Den interimskommitté, som i Viborg skulle vaka öfver föreningens verkställighet, skulle arbeta under landshöfdingens ordförandeskap och dess ledamöter utses af regeringskonseljen. Samtliga ryska ämbetsmän, såväl administrativa som juridiska, med undantag af städernas magistrater, entledigades från sina sysslor; sina löner fingo de behålla ett halft år, om de ej dessförinnan befordrats till andra ämbeten. Milis-verket skulle ställas på samma fot som i det öfriga Finland. Särskild uppmärksamhet egnades i det senaste manifestet åt frågan om donationsgodsens egares rättigheter öfver sina underhafvande. Rättigheterna begränsades till öfverensstämmelse med Finlands författning och lagar; inga andra utskylder kunde äläggas bönderna än en viss af staten fastställd ränta. Ryska ukaser, som till allmogens förfång utfärdats efter frederna i Nystad och Åbo, upphäfdes; regeringskonseljen skulle uppgöra

*) Att dessa sistnämnda lågo kejsaren om hjärtat, synes af de egenhändiga redaktionsändringar, som han införde i för honom framlagda utkast. Så utströk han t. ex. i ett af de honom förelagda, bland Armfelts papper befinliga förslagen till reskript orden: «incorporée à notre empire» såsom bestämning till Finland; och ändrade första punkten «Om ständens rättigheter» i manifestet den 31 Dec. till följande lydelse: «Ständens representationsrättighet vid riksdagarna bestämmes för Viborgs län i enlighet med hvad uti storfurstendömet konstitution därom stadgadt är.» (Castrén, anf. st., s. 364.) I allmänhet visar det sig af kejsarens ändringar i Armfelts förslag rörande de finska angelägenheterna att han ville gå längre än sin rådgifvare, eller såsom det blifvit uttryckt, var «mycket radikalare» än denne» (Danielson, anf. st., s. 122). Kejsaren ville t. ex. att tjänstemännen i Gamla Finland, mot hvilka han var mycket uppbrott, utan vidare skulle afskedas endast med behållande af $\frac{1}{2}$ års lön. Armfelt lyckades sedermera utverka en modifikation i detta beslut.

förslag till ny skattläggning mot uträkning af räntor och andra fastigheterna äliggande skyldigheter.

Med tillfredsställelse kunde Armfelt, sedan dessa beslut voro genomdrifna, skrifva till sin hustru (²⁸/₁₂ 1811): »Om jag härmed kunde sluta min politiska bana, så skulle jag anse det som en ära, att hafva vunnit denna seger för den förtryckta mänsklighetens sak. Kanhända», tillägger han vemodigt, »är det det sista jag förmår uträtta, innan jag återgår till mitt forna intet.»

Efter dessa föreskrifter skulle nu saken sättas i verket; och det gällde att till det nya länets styresman utse en man af organisatorisk duglighet, verksamhetsifver och viljekraft. Från början hade Armfelts val fallit på den förutnämnde öfverstelöjtnanten Karl Stjernvall; och erfarenheten visade, att man i honom funnit rätta mannen för denna svårlösta uppgift. *) Ej utan betänkligheter mottog Stjernvall uppdraget; Armfelts bref, dels till honom, dels till hans yngre broder, landshöfdingen i Nylands län, Fredrik Stjernvall, vittna därom. Till den sistnämnde skref han i Dec. 1811: »Då jag en gång hunnit få igenom Finlands förening, då detta *stora verk* både i politiskt och moraliskt afseende nått sin fullbordan, då jag efter den svåraste kamp erhållit en ärorik och för mänskligheten och Finland högst nyttig seger, — skulle det förundra mig, om en ädel man och rätt god finne skulle svika mig, när jag påkallar dess värma och activité för att komma till sista resultatet af detta företag. Om er bror erhåller detta betydliga förtroende af monarken, så är det en profsten, på hvilken han bygger sin framtids väl, utan att därför vara fäst vid den platsen.» **)

För den blifvande landshöfdingen själf sparade han icke på öfvertalningar och goda råd, i det fördelaktigaste ljus framställande den verksamhetskrets, som det nya ämbetet skulle medföra. »Det är gifvet», skref han (¹⁰/₂ 1812), »att Ni, min hedersvän, duger till landshöfding i Viborg, blott Ni sätter sourdine på en viss patriotisk liflighet, som ej är à la hauteur du siècle.» I ett följande bref heter det: »Viborgs län blir för en landsherre

*) »Som article principal och préliminaire«, skref Armfelt i Oktober 1811, »är att ej Karl Stjernvall sviker mig, då han påkallas, och att han, utan att frukta eller låtsa frukta för den post, som han måhända kommer att få som landshöfding öfver Viborgs län, förser sig med tålmod, kännedom af våra civila författningar, en ovanlig uthärdelse och själförsakelse, sådan som en sann patriotism den befaller.» (A. t. Fr. Stjernvall ²²/₁₀ 1811.)

**) Jfr. K. Stjernvalls egna bref från början af 1812, tr. i Castréns uppsats »Två landshöfdingar« (i Finsk Tidskr. 1879), af hvilka framgår, att han med bekymmer tillträdde sitt nya ämbete och misströstad om att Viborgs län skulle kunna blifva som det öfriga Finland.

med god vilja, godt hjärta och rättvisa ett af de lättast styrda län i hela Finland, åtminstone de första fem à sex åren. 1:o Har allmogen i intet län varit så olycklig som i detta; således, då han finner sig mänskligt handterad och fästad vid uppfyllandet af vissa fixerade skyldigheter, blir hans lycksalighetskänsla liflig. 2:o Kan man ännu bruka i små saker ton af maktspråk för att nå det goda — öron, ögon och alla sinnen äro därvid vana. 3:o Ger ombyte af ämbetsmän i de flesta styrelsegrenarna tillfällen att gifva personliga aktiviteten den riktning, som omständigheterna fordra. 4:o Är kejsaren ganska deciderad att soutenera allt hvad dess landshöfding i Viborg gör, för att återföra laglig ordning och den så högt saknade demarkationslinien emellan rättigheter och skyldigheter. — Hvad medlen till utförandet af Ert värf med fullkomlig framgång vidkommer, så äger Ni, utom Ert ämbetes naturliga kraft, kommissionen, som ned-sättes i Viborg, presterskapet, som nu genom den hederlige och patriotiske biskopens resa blir *väl* organiseradt, och lagkarlar, i den mån jag kan få sådana, som duga att remplacera de odugliga.»

Å andra sidan dolde Armfelt ej heller ställningens obehag af personlig art. Han skref några dagar senare (1 $\frac{3}{4}$ Febr.) — hans bref visar, att han gjort sig ganska förtrogen med förhållandena i Viborgs län: »Vid Er ankomst till Viborg blir Ni asommerad af sqvaller, klagomål och gräl. Hör alla, kom ihåg det mesta, men gif Er tid att bedöma vigten af allt, hvad Er företes. Herrarna at adeln hafva généralement burit sig illa och barbariskt åt med sina bönder; domarena, å annan sida, egennyttigt och insidiöst; le tiers état ingen bit bättre; presterna värdigt kappan och kragen, då de tjena skrymteri och immoralité till mantel; bonden, förfäad, förtryckt, stursk af förtviflan, liknöjd om sin hela varelse af idel elände, misstrogen, lätt narrad, och isynnerhet lat och ovillig. Sammansättningen af så mycket ondt och odugligt formerar ett helt, som är farligt att vidröra annat än med stor försigtighet. Min egenkärlek äfvensom känslan göra, att Viborgs län ligger mig oändligen om hjärtat; och det är därför jag med glädje sett Er dess styresman.»

Med lifligt intresse följde Armfelt utvecklingen af förhållandena i det nya länet, och dess energiske styresman hade i honom sitt säkraste stöd. Väl behöfligt var det äfven; och utan Armfelts stora personliga inflytande hos monarken synes utgången af de reformer, som vidtogos för att utrota de ryska gods-

egarnas »esprit d'aristocratie et de barbarie» *), hafva varit ganska oviss. Det var de privilegierade klasserna i Gamla Finland, som företrädesvis drabbades af dessa åtgärder till återinförande af vesterländska samhällsförhållanden; och deras lifliga missnöje vände sig mot omstöpnings förnämsta upphof, som ej gjorde någon hemlighet af sin tanke om anledningen till eländet i landet. **) I ett af sina memorialer till kejsaren, sedan föreningen blifvit verkställd, föranledt af dröjsmålet hos ryska centralmyndigheten i Petersburg att utlemna handlingar, kartor m. m. rörande Gamla Finland — förklarade Armfelt rent ut, att »sedan många år inflytelserika personer förenat sig för att undandraga allmogens lagens beskydd», och begärde kejsarens befallning till ryska justitieministern, att intet vidare uppskof måtte få ega rum. Om den ryska styrelsen yttrade han sig i sina bref utan alla förbehåll: »Du himmelske Gud, skrifver han, med hvad för ett byke (som heter ministrar) har kejsaren ej att göra! Där okunnighet, oförstånd, ovilja mot allt, hvad som ej är ryskt, taga alla former, för att entravera det rätta, det goda.» ***) Den i Viborgs län bosatta ryska adelns anspråk att få inträde på finska riddarhuset motsatte han sig på goda grunder; »man borde söka bli

*) Armfelts eget uttryck i bref.

**) Adelsmarskalken i Viborgs län, general Fock, hade visserligen i bref till Armfelt (²⁶/₁₂ 1811) förklarat sin underdåniga tacksamhet för kejsarens beslut, men hörde till de mest missnöjda. Vid hans hastigt inträffade död skref Armfelt: «Den tjocke general Fock dog inom tre dagar; han har visserligen skrikit ihjäl sig, ty han var alldeles i förtviflan öfver hvad som sker i Viborgs län. Om Gud ville lika nådigt kalla några andra af dessa basunister, så vore det ej så rasande.» (Till K. Stjernvall ²⁶/₄ 1813). I själfva verket önskade många ryska godsegare att realisera sin egendom i Gamla Finland, hellre än att lefva under de nya förhållandena. «Lagar och konstitutionel ordning anse de som pestbölder», skref Armfelt. Själf köpte han 1812 af en rysk egare för sin adoptivdotter Vava Armfelts räkning det ansenliga godset Pukiniemi vid Ladoga, hvars förvaltning dock gjorde honom mycket bekymmer. Hufvudändamålet med detta köp, hvarvid han betalt «som en narr», enligt sina egna ord, var att därigenom befria landet från en af de västa bondplågarna, general Kopioff. «Nog visste jag, skref han, att jag gjorde i penningevägen en soittise, ehuru jag gjorde rätt, som den, hvilken velat och utverkat Finlands förening till bägges väl.» Se vidare angående de adliga donationerna och bönderna Danielson, anf. st., s. 135 o. f.

***) Till Fr. Stjernvall ¹⁵/₁₂ 1811. — I ett annat bref till K. Stjernvall (den ²³/₆ Febr Mars 1812) heter det: «Finans-ministern, lika dum som högfärdig, är en af dem som oupphörligen vilja blanda sig i Finlands affärer. Kejsarens vilja är, att ingen rysk ämbetsman, utom vår generalguvernör, på minsta vis får befatta sig med något af hvad som till administrationen kan höra. Således är ryska tullens förflyttande från Viborg anbefalld; och är mig officiell underrättelse gifven, att det packet upphört där med sin verksamhet.»

af med barbarerna och få i deras ställe folk med liberala principer och gifva dem en riktig consistence», skref han till Aminoff. *)

Huru mycket Armfelt än i början rådt den nye landshöfdingen i Viborgs län till försigtighet, så var han ej sen att förorda energiska åtgärder, hvilka syntes mången brådstörtade och godtyckliga, men som utan tvifvel hade sin grund i ömhet om det förtryckta folk, som låg honom så varmt om hjärtat. »Om Ni ej tröttnar, min vän», skrifver han till K. Stjernvall (2/4 1812), »med Ert hjärta och hufvud, så kommer med Guds hjälp allt i ordning. Men nog får Ni lof taga itu med hårdhandskarna, isynnerhet då man kommer underfund med dem, som söka bedraga gemene man. Hade man beskedliga prester och riktiga lagkarlar, så vore halfva lasset draget.»

Det var emellertid ej blott de ryska godsegare, som miste sina lifegna, **) eller de ryska ämbetsmän, som sågo sitt inflytande undanträngdt och fingo tåla förebråelser af representanten för det nyss eröfrade landet, som voro missnöjda med det sätt, hvarpå denna förening verkställdes. Äfven en och annan af Armfelts finska landsmän skakade betänksamt på hufvudet åt många af dessa åtgärder, hvilka stundom vidtogos på egen hand eller endast efter rådplägning med den nye kommitté-ledamoten för Gamla Finland, statsrådet Rosenkampf. Han blef ordförande i den särskilda berednings- eller öfversättningskommitté i Petersburg, som tillsattes i Jan. 1812 för afslutandet af processer, hvilka genom den timade förändringen fordrade ny handläggning, Rosenkampf var ej finne och betraktades med misstroende; man fruktade, att hans inflytande hos Armfelt skulle bära mindre goda frukter. ***)

*) 25/5 1812 (Rilax). Till K. Stjernvall skref han (20 Juli 1812): «Adeln i Viborgs län kan ej anses som finsk adel och bör, för att kunna njuta dylik förmån, bevisa på hvad grund de äro intagna eller räknade uti den klassen af medborgare. Detta är en sak af vigt och ganska nödig att låta vederbörande förstå; ty antingen skall ståndsligheten vara allmän, eller skall det första ståndet presentera rättigheter, som ehuru chimérique de i filosofers ögon kunna vara, ändå statuera något, som opinionen kan fästa sig vid.»

**) Försök gjordes af några bland dem att eludera föreskrifterna i manifestet af den 31/12 1811, genom att låta skattskrifva sina i Finland bosatta underhafvande på ryska egendomar eller fastigheter i Petersburg, för att behålla dem såsom trälar. Detta föranledde en uppmaning till Viborgs länsstyrelse att noggrannt vaka häröfver.

***) Med bekymmer skrifver Armfelts vän Ehrenström till Aminoff (22/4 1812): «Att sättet af Gamla Finlands införlifvande med det nya väckt fasliga missnöjen, är ostridigt. Det vore önskligt, om de kunde minskas. Saken

Armfelts närmaste man i kommittén, hans vän Aminoff, blef i synnerhet orolig med anledning af det buller, som åtgärderna mot donatarierna i Gamla Finland väckte. Han gjorde sig till deras målsman hos Armfelt: »Gör adelns gods till frälse, skref han, och du skall med ett sådant varde bli lika så älskad och välsignad, som motsatsen nu!» *) Och då ryktet berättat, att den ofvannämnde general Kopioff af kejsaren på Armfelts råd blifvit förvisad från Petersburg, dit han kommit för att bevaka sina ståndsbröders rättigheter, ansåg han att Armfelt därigenom banat vägen för despotism äfven mot finnar: Kopioff egde nämligen såsom godsegare i Gamla Finland rätt att åtnjuta skydd af Finlands lagar. Armfelt visade i sitt svar, att ryktet var ogrundadt; men Aminoff hade emellertid låtit sin gamle vän oförbehållsamt veta, att »genom det förhastade och våldsamma i Gamla Finlands förening har vår gode kejsare fått fiender»; och han förespårde däraf vådliga följder.

I sammanhang härmed uttalade han sig med vänskapens uppriktighet öfver Armfelts verksamhet såsom finsk statsman i allmänhet på ett sätt, som icke saknar intresse, om ock den starka färgläggningen torde böra tillskrifvas en tillfällig stämning. »Hvem, om icke jag, skrifver Aminoff, känner adelheten i uppsätet, föresatsen i dina handlingar att gagna och tjena den välsignade regenten? Men om sättet att komma dit, äro vi icke ense och torde aldrig bli». Han varnar för de olycksbringande följderna af Armfelts ovarsamhet och för hans »stundom öppna maktspråk med ryska ministrarna. Mähända,» fortsätter han, »förr eller senare, då tyglarna återfalla i deras händer, skall hela makten af deras ovilja först drabba oss här, därefter öfversvämma vårt arma land. Är det då en omöjlighet att komma till samma påräknade resultater genom foglighet, vänskaplighet, harmoniens bibehållande, i stället för öfvermod och maktspråk? Min vän! Om jag älskat och älskar dig, må Gud vittna och mina oafbrutna gärningar; men lika oafbrutet bekänner jag, att jag icke kan sälunda approbera ditt sätt att sköta fäderneslandets affärer,

är god i sig själf och fullkomligt instämmande med de allmänna styrelsegrunder, som kejsaren antagit, men den synes vara för brådstörtadt framkommen. Alla anklagelser i det ämnet stanna mot en enda person, som genom en behaglig yta kaptiverat excellensens [Armfelts] uteslutande förtroende. Måtte exc. ej få skäl att ångra sitt så hastigt lemnade förtroende till en person, som icke ens är finne!!!« — Äfven i Rysslands historia har denne Rosenkampf fått ett mindre vackert eftermäle. Se Bernhardi, Geschichte Russlands (i Staatengesch. d. neuesten Zeit, XXI: 615, 641, 699, 845.)

*) Se Danielson, anf. st., s. 130.

som du det förutan genom dina öfverträffande talanger, ditt goda hjärta, ditt nit just vore den ende, som ej allenast kunde grundlägga Finlands sällhet, men bana den möjligast säkra väg till bibehållandet däraf.» — »Kom ihåg, min vän», heter det varnande ett annat bref från samme man, »att vi hafva lagar.» *)

Varningarna torde ej hafva varit aldeles obefogade. Med skäl anmärktes ofullständigheten af manifestens föreskrifter; viktiga förvaltningsgrenar voro där aldeles uteglömda. I viss mån bar detta lagstiftningsarbete hastverkets prägel, och Armfelts ifver var måhända i främsta rummet skulden därtill. Äfven Rehbin- der, till hvilken Armfelt stod i ett oafbrutet godt förhållande, var betänksam vid denna skyndsamhet och denna reformifver. **) Men de befarade olyckorna, som i följd däraf skulle drabba finska kommittén och hela Finland, uteblefvo. Armfelts ställning till kejsaren var sådan, att han äfven i detaljer kunde genomföra sin ursprungliga plan, att »trancher toutes difficultés par un coup d'autorité»; och hans åsigt om förhållandena i Petersburg var, såsom det heter i ett bref: »I detta land duga ej mezzi termini eller att på någon punkt gifva efter på sanningens och hederns bekostnad. Då förfuskar man affärens, om man ock gör sin egen lycka.» ***) Oförtrutet och oegennyttigt, oaktadt alla personliga obehag, arbetade han, under tillfälliga öfverilningar och med stundom egenmäktiga åtgärder, på fullbordandet af föreningen; och med stigande tillfredsställelse såg han Karl Stjernvalls energiska verksamhet för samma mål. »Den karlen gör underverk», skref han till Ehrenström. †) genom sin »activité och sitt hat för allt gräl och alla små vyer och intressen. Skulle vi förlora honom i Viborg, är min öfvertygelse att länet är förloradt, ty han kan ej remplaceras.» ††)

* * *

*) Konzept (Rilax). Se vidare utdrag ur Armfelts och Aminoffs brev- växling härom hos Danielson, s. 135.

**) «Jag hör att sista explikationen om manifestet om Finlands förening ej är gillad, hvarken i Gamla Finland eller af generalguvernören. Jag har förespätt det, och måtte vederbörande (Armfelt) taga en lexa att höra kommit- tén!» (Rehb. till Männerheim. Castrén, anf. st., s. 290; jfr. s. 304).

***) A. till Fr. Stjernvall ^{22/10} 1811.

†) ^{29/8} 1813 (Ups. bibl.).

††) Någon gång synes dock missljud och klagomål hafva förnummits, äfven från den utmärkte landshöfdingen i Viborg, att döma af följande bref från Armfelt till K. Stjernvall (^{29/6} 1812): «Rom byggdes ej på en dag, och då en hel provins som Viborgs län finner sig befriad från rekrytering och den starka skatt, manifestet af d. 11 Febr. i år påläggger hela ryska riket, så

En annan fråga af synnerlig vigt — om man så vill, af större betydelse i politiskt och konstitutionellt afseende än landvinnningen af Gamla Finland — låg äfven från början af Armfelt's verksamhet i Petersburg honom om hjärtat så väl som många af hans finska landsmän. Det var frågan om ordnandet af Finlands försvarsväsen.

Finlands här var efter Borgå landtdag upplöst; och ständerna hade, under erinran om de band, som fästade Finland vid Sverige, hos landets nye herskare anhållit, att under åtminstone 50 år någon skyldighet att återupprätta den finska krigsstyrkan ej måtte utkrävas. Det i sammanhang med den finska militärdeputationen i Petersburg i början af 1810 väckta förslaget att uppsätta ett antal värfvade trupper, bestämda endast till Finlands försvar, hade ej ledt till någon åtgärd.*) Landets egna söner hade sålunda hvarken skyldighet eller rättighet att försvara det land, hvars själfständighet såsom stat dock var alla patrioters ögonmärke. Eröfrarens väpnade skaror skulle sörja för landets försvar och hålla det bevakadt; inqvarterade ej blott i städerna, utan ock på landsbygden, blefvo dessa främmande soldater med lefnadsvanor, som voro motbjudande, och med anspråk, som väckte förargelse, till en tryckande börda för Finlands folk. Öfver inqvarteringen förspordes, midt under den allmänna tacksamheten för åtnjutna välgärningar, ständiga och bittra klagomål. Allmogen led af dessa gästers sammanpackande i trånga bostäder, sjukdomshärdar alstrades genom deras osnygghet och sedeslöshet, skjutsning och militärtransporter kändes betungande, och — värst af allt — säkerheten till person och egendom syntes föga skyddad, då de ryska trupperna icke voro underkastade Finlands lagar.**)

Afhjälpan det af inqvarteringens olägenheter låg Armfelt om hjärtat. Från finsk sida hade redan före hans ankomst förslagits, att kaserner skulle uppföras på lämpliga ställen, och kejsaren hade därtill gifvit sitt bifall.***) I en egenhändig uppsats föreslog Armfelt, i hvars brevväxling detta ämne ofta är på tal,

förlåter Ni mig, min vän, om titulaturen af styfbarn förefaller mig som en exagération, för att ej säga en manifeste otacksamhet mot en monark, som för deras väl gjort d'un trait så mycket.«

*) Se ofvan, sid. 313, och Castréns uppsats: Militärfrågor i Finland efter 1809 (i Helsingfors Dagblad 1879).

**) I sin ofvan (s. 294) omnämnda «Aperçu de la situation de la Finlande» framhåller Armfelt med skärpa olägenheten häraf, hvarigenom krinimalmåls afgörande mellan finnar och ryska soldater icke kunde ske utan stora formella svårigheter.

***) Kejs. kungörelsen d. 11 Febr. 1811.

att jämte dessa kasernbyggnader äfven baracker, tjänande till marsch-qvarter, skulle på passande afstånd uppföras; till deras bekostande borde under fem år bidrag för hvarje hemman utgå. Ett inqvarteringsreglemente, som lemnade detaljerade föreskrifter i afsigt att förekomma de missbruk, som redan inrotat sig, utfärdades, såsom förut nämnt är, den 31 Jan. 1812. Armfelt hade såsom finska kommitténs ordförande tagit liflig del i denna frågas behandling.*) »Inqvarteringsfrågan är nu utredd», skref han i slutet af Dec. 1811 till Aminoff; »och du skall få se på ett annat opus, än det drafvel, som konseljen hitskickat.»**)

Men viktigare än lindrandet af inqvarteringsbördan, ehuru därmed på det närmaste sammanhängande, var frågan om upprättandet af ett eget nationalförsvar. Tanken härpå sysselsatte vid denna tid flera af Finlands patrioter. Redan då Armfelt på våren 1811 begaf sig till Petersburg, var frågan å bane samt föranledde meningsutbyten;***) och Armfelt mottog sedermera från flera håll uppsatser i ämnet, hvilka finnas bevarade. Ett par af dem äro anonyma: i en — uppenbarligen författad af någon gammal finsk militär — yrkas återupprättandet af indelta armén samt uppsättandet af 2,000 man värfvade trupper; i en annan förordades värfning, inrättning efter ryskt mönster, ryska kommando-ord och rättighet att föra trupperna utom Finland. Ett tredje förslag, af generalmajoren G. H. H. Gripenberg, bekant från Finlands sista strid, utgick från åsigten, att försvarslösheten vore ovärdig en själfständig och upplyst nation, och yrkade, att en armé af 10,000 man på det gamla indelningsverkets grund borde uppsättas i Finland; ett motsvarande antal ryska trupper, använda till garnisoner i fästningarna, borde kvarstanna i landet. Denna sistnämnda uppsats var åtföljd af vidlyftiga statistiska och ekonomiska utredningar.

Mera genomtänkt än alla dessa förslag är en bland Armfelts papper äfven befintlig uppsats, benämnd »En patriots tankar om

*) Jfr. ofvan s. 292, 295. »Inqvarteringen måste existera», skref han, «tills vi formera en egen milis. Men att sätta en gräns för missbruk och gifva lagarna sin rätta kraft, att draga en råskillnad emellan militära pretentioner och landets rättigheter, — det är min skyldighet att ockupera mig af, och detta är under fullt arbete». (A. till sin svägerska ^{30/11} 1811, Viurila).

***) (Rilax.)

****) I bref till Armfelt ^{17/5} 1811 afstyrkte hans vän Aminoff, som året förut i Petersburg utverkat den finska militärens undantagsställning, upprättandet af en nationalmilis. Tiden därför vore ej ännu inne; lugnet skulle däraf störas; det skulle visa bristande tacksamhet för kejsarens ädelmod; ovisst vore, om ej de blifvande finska trupperna skulle göra gemensam sak med svenskarna i händelse af krig med Sverige.

en uti storfurstendömet Finland inrättande nationalmilitär.» Dess författare är den ofvan nämnde landshöfdingen i Nylands län Fredr. Stjernvall. *) Detta förslag går, i korthet sagdt, ut på, att med indelningsverket såsom ekonomisk basis införa allmän värnepligt med femårig tienstetid, hvaraf ett års garnisonstjenst, dock med uttrycklig garanti att dessa trupper ej finge användas utom för Finlands försvar.

Den motivering af företagets nödvändighet, som medföljer framställningens detaljer, förtjenar framför allt uppmärksamhet och är ett vackert uttryck af den fosterländska anda och den kärlek till Finlands självständighet, som krigets och eröfringens olyckor ej mäktat qväfva i finska hjärtan. Finland, heter det, vore det enda folk i historien, som »af egen böjelse åt främmande vapen, åt en annan nation med olika lagar och grundförfattningar velat anförtro hela säkerheten, värden och framtida beståndet af sina egna.» Det vore tid att välja mellan att vara en blott eröfrad provins och en självständig stat: »ockupationen af främmande trupper, hvilka hitintills blott varit en nödvändig följd af kriget, skulle tillika blifva ett kännemärke af Finnarnas från nationernas antal för alltid nedsänkta värdighet och existens.» Genom en nationalarmés inrättande kunde alla ryska trupper i landet göras umbärliga, garanti vinnas, att ej framtida maktspråk befallde större uppsättning af trupper, och nationalandan höjas, hvars demoralisering redan börjat. »Allmogen skall snart ega alla slafvens kännemärken, efter tillfället och omständigheterna färdig att lida det svåraste förtryck eller själf vara i högsta grad orättvis, obillig och trotsande.» — Vidlyftigt utredas fördelarna af denna organisation i militäriskt, ekonomiskt, politiskt och moraliskt afseende och framhållles vigten däraf, att »skyldigheten att försvara sig själf, de sina, sitt land, dess lagar, fri- och rättigheter samt lagliga öfverhet utsträcket till alla medborgare.» »Rysslands sanna politik, heter det, måste beständigt vara att uti Finland hellre ega en trygg, rolig och fast gräns mot Sverige, än en underkufvad provins, alltid färdig att hämnas sin konstitutionella frihet och de verkliga samt oförtjenta lidanden och in-

*) Denna uppsats föreligger i två redaktioner och innehåller vidlyftiga och detaljerade förslag. En icke undertecknad granskning däraf (af Palmfelt?) föreligger äfven under namn af: »Reflexioner öfver projektet för en nationalmilis' inrättande», hvilken framkallat ett vidlyftigt, äfven bland Armfelt's papper bevaradt genmåle af förslaget författare. I »Reflexionerna» godkändes förslaget syfte, men det ansågs oförbart, mest af ekonomiska skäl och på grund af folkbrist. I stället föreslogs upprättande tills vidare af en värfvad milis, särskildt för skärgårdens skyddande.

trång, man utan skälig anledning och nödvändighet däremot skulle våga.» *)

Med stort intresse omfattades detta förslag af Armfelt, som genom K. Stjernvall fick del däraf under sin vistelse i Finland sommaren 1811. En liflig brefväxling därom uppstod, under hvilken den allmänna värnpligtens grundsatser uttalades med en klarhet och skärpa, som lennade intet öfrigt att önska.

»Hvad allt till principerna af denna national-milis' organisation hörer», skref han till förslaget's upphofsman (^{11/9}, 1811), »äro de i allt så förträffliga i mina ögon, som de möjligen kunna vara, emedan landets säkerhet och försvar ökas med åren till ett antal, som ej är beroende af något annat, än känslan af dess behof. Utom denna viktiga konsideration för ett folk, som älskar sitt fosterland och sitt regeringssätt, skall äfven härigenom den minst upplysta klassens ungdom i god tid finna tillfälle att utveckla sina begrepp om lydnad, ordning och activité samt obemärkt lifvas af en nationalanda, som förmodligen ej tillåter de högre klasserna att evigt slumrande afvakta händelserna, för att efter dem gifva en riktning åt sina tankar och principer». — »Principen behagar mig», skref han till general Palmfelt, hvars omdöme öfver förslaget han begärde, »i synnerhet för dess konsekvens, som är, att Finland om 50 år bör ega ett nationellt försvar inom sig, mäktigt nog för att ej vara beroende af oförutsedda politiska omständigheter eller enskilda nycker. Jag lär mig aldrig att ensamt se på den plats jag står.» **) Hans enda betänklighet var farhågan att detta »patriotiska företag» vid en

*) Förslaget åtföljdes af vidlyftiga ekonomiska kalkyler och kamerala utredningar, visande företaget's ekonomiska fördelar. 12,000 man borde med Finlands d. v. folkmängd på detta sätt kunna uppställas, fördelade efter de nio höfdingedömena. Hvarje finsk medborgare utan undantag af stånd och villkor — städernas innevånare dock oräknade — skulle för sin person anses skyldig att deltaga i landets försvar, »utan att han därtill af andra behöfde köpas». Rekryteringen skulle, utom af vederbörande myndigheter, öfvervakas af en nämnd, vald för hvarje socken. Tjensteåldern skulle vara 20--25 år, hvaraf ett borde tillbringas i garnisonstjänst, och 24 dagars årliga regementsmöten underhålla färdigheten under de återstående fyra åren. Alla militära sysslor skulle besättas af infödda eller naturaliserade finnar, hvarvid militärer, som tillhört den upplösta finska hären, borde ega företräde. Organisationen skulle genomföras på en tid af fem år; ryska inqvarteringen borde genast upphöra, utom i fästningarna, som skulle ega rysk besättning, dock med sträng befallning att förblifva inom fästningarnas område.

**) A:s bref finnes tr. i Castréns Militärfrågor. Jfr samme förf:s Skildringar s. 358. Möjligen äro de ofvan (s. 308) omnämnda »Reflexionerna» öfver Stjernvalls förslag resultatet af Palmfelt's granskning. Armfelt gillade Stjernvalls anmärkningar därvid, hvilka han fann »fullkomligt sådana som de böra vara».

blifvande landtdag — och utan dess beslut ansåg han, i likhet med förslaget författare, saken ej kunna genomföras — skulle möta motstånd genom »Rysslands och Finlands fiender».

Vid sin ankomst till Petersburg dröjde Armfelt icke att bringa saken å bane hos kejsaren, men möttes, oväntadt nog, af ett bestämdt motstånd, hvilket han, oaktadt sitt inflytande, aldrig mäktade besegra. Han skrifer härom till Stjernvall den 5 Nov. 1811: »Jag fann H. M. mycket prevenerad emot *all möjlighet af en milis' formerande för det närvarande*, i anseende till de stora missnöjen detta skulle förorsaka, *fara af en refus m. m.* Om jag ej mycket bedrager mig, tycktes mig igenkänna vår patriotiske biskop, *) men denne soupçon blir likväl oss emellan. För att fullkomligt karakterisera vår monark, vill jag likväl gifva en *précis af sista momenterna i vårt samtal*. Då flere skäl å min sida anfördes för att bevisa, att i hela projektet ej fanns något, som skulle ådraga kejsaren refus eller misstroende, blef ungefärligen H. M:ts svar följande: 'Écoutez! En y réfléchissant bien cependant, j'ai assez de troupes, pourvu qu'elles soient bien menées. Pourquoi alors éveillerais-je des mécontentemens, ou donnerais-je des *embarras* à un peuple, qui a besoin de se refaire après la guerre? Pourquoi me mettrai-je dans le cas d'obtenir un refus, si je consulterais la nation, ou du blâme et de la méfiance, si je voulais la surprendre par des mesures arbitraires? Non, il vaut mieux *ajourner* tout cela, et songer à tous les moyens possibles pour la rendre heureuse. Cela me vaudra plus que 100,000 hommes, surtout quand je puis y ajouter la satisfaction d'avoir rendu une existence civile à vos pauvres compatriotes; de l'ancienne Finlande, dont le sort actuel ne saurait être qu'alarmant pour les habitans de la nouvelle Finlande. Voilà comme j'envisage la chose; m'approuvez-vous?' — Verkligen rörd af både tänkesätt och expressionerna, som åtföljde dem, sade jag kejsaren allt hvad man vid ett sådant tillfälle lifligen känner; men beklagade mig naturligtvis öfver det misstroende, han syntes hysa för vår patriotism, äfvensom öfver den delen af vår ungdoms öde, som hade lust för

*) Tengström i Åbo, som Armfelt betraktade med ett visst misstroende, hvilket delades af många samtida. Med lifligt missnöje yttrade sig Armfelt mot de finnar, som han ansåg hafva motverkat saken. «Att man på ett alldeles befängdt sätt sökt visa kejsaren *faran* utaf att i Finland formera en militär, hör till vår brist på esprit public, vår falska patriotism och små och fatala vyer. En dag kommer, då de illa tänkande varelsor och trånghufvade består, som äro emot denna mesure, skola med tårar af blod begråta det onda, de gjort.» (Till Fr. Stjernvall ^{16/1} 1812.)

militärtjensten, och ännu fruktade för den ryska. — Härpå propo-
 nerade H. M. mig uppsättning af ett värfvadt regemente på
 fyra bataljoner med dubbelt antal af mindre officerare. Jag
 sade, att detta vore en pis-aller, som äfven kunde möta svårig-
 heter, större än man trodde; och härvid stannade saken tills-
 vidare.» *)

Frågan förföll således för tillfället, och två mansåldrar för-
 flöto, innan den framsynta tanken om införande af en allmän
 värnepligt i Finland kom till utförande. Men 1812 års krig i
 Ryssland, då hela ryska monarkiens försvarskraft spändes till
 det yttersta, gaf anledning att åter bringa saken å bane; och
 alldeles utan påföljd blefvo ej dessa öfverläggningar om bildan-
 det af en finsk militärstyrka, churu resultatet endast blef upp-
 sättningen af tre värfvade finska jägarregementen af tillsammans
 3,600 man.

Finlands ledande män ansågo under kriget 1812, att dess
 heder, tacksamheten mot Alexander och omsorgen om landets
 framtida »politiska existimation» fordrade ett frivilligt anbud om
 uppsättandet af dessa trupper; och för ändamålet föranstaltades
 en allmän subskription, hvars utgång dock visade sig otillfreds-
 ställande. Anbudet härom, framställt genom generalguvernören,
 mottogs af kejsaren med tacksamhet och välvilja; och fråga
 väcktes om ett större uppbåd i anseende till den kritiska ställ-
 ningen; **) men det förslag, som i sammanhang härmed änyo
 framställdes af Armfelt, att sammankalla en landtdag för ästad-
 kommandet af en national-armering i stor skala, ledde icke till
 någon påföljd. ***) Återigen strandade förslaget på de betänk-

*) Likväl ansåg Armfelt, enligt ett senare bref till Stjernvall (15/12
 1811) att kejsaren personligen ej vore ogynnsamt stämd för förslaget. «Att
 projektet till en milis i Finland är kejsaren lika agréabelt, som det är rys-
 sarna och opatriotiska finnar emot, därpå eger jag *svart på hvitt*, och tar
 äfven på nådigaste befallning någon préliminär mesure häruti, som ej kan
 anförtros papperet ännu, och som själfva konseljen ej skall begripa. Men
 H. K. M. har 1:o fått den idén, att hela denna sak är impopulär, 2:o att
ifall vi ej vore nöjda, denna nationalarmering skulle kunna hafva farliga följd-
 er. Likväl är denna senare idé alldeles ej monarkens, men väl hans minist-
 rars och några oroliga finska hufvudens, faux zélés. Mera härom då vi rå-
 kas — *car toute vérité n'est pas bonne à écrire, si même on a fait la dire*.
 Hvad som åsyftas med den här omnämnda «preliminära mesure», är obekant.
 Att förslaget i Petersburg hemligen motverkats, synes emellertid uppenbart.

**) Se Rehbinders bref till K. Stjernvall ^{21 Juli} 1812, tr. hos Castrén,
 Militärfrågor, samt hans bref till Mannerheim, i samma for:s Skildringar s.
 293, 295.

***) I en uppsats, affattad under fälttåget i Ryssland och daterad Poret-
 schije ^{17/7} 1812, antyde Armfelt nödvändigheten af att en landtdag beviljade

ligheter mot ständernas sammankallande, som väcktes hos kejsaren. Alexander själf ansågs nu ej hafva varit därtill obenägen, men sido-inflytelser, ovisst från hvad håll, sades hafva omstämt hans sinne under hans besök i Finland i Augusti 1812. Stjernvall talade med förbittring om »de lömska smygvägar och falska insinuationer» som härvid begagnats,*) och Armfelt själf skref i September till Aminoff: »Alla riktiga planer relativt till vår armering äro échouerade i anseende till den opinion, man insinuerat kejsaren relativt till ständers samlande. Om generalguvernören ej varit de bonne foi, eller huru detta skett, vet jag ej och vill nu mera nästan ignorera. Inalles finner jag, att en ämbetsman är olycklig, som vågar tänka för det hela och i stort, då små egna dåliga intressen, egoism och små intriger paralysera allt». Till Ehrenström skref han kort därefter, att »den tanke, som man ingifvit kejsaren om hvad en landtdag förmår, har så aflägsnat hans sinne från att sammankalla en sådan under kriget, att han ej vill höra talas därom».**) Armfelt ansåg det föga »patriotiskt, att hafva ingifvit kejsaren en så dålig tanke om en nation, som verkligen var god och medgörlig». — Att förslaget strandade, väckte de finske ledande människens bekymmer. »Att vår armering», skref Reh binder, »ej skedde i stort och vid en landtdag, har oberäkneliga följder: vår nation förlorar sin existimation, och i våra finanser blir en bankrutt oundviklig.»

medel för utrustning och underhåll af en finsk armé, då landets militära kassor redan vore använda dels till pensioner åt f. d. finska militärer, dels till underhåll af i landet stationerade ryska trupper. Anmärkningsvärdt, särskildt i en till ryske kejsaren ställd skrifvelse, är Armfelts yttrande om de pensionerade officerarna: några voro otjenstbara till följd af ålder och blessyrer, men många ej borde användas af andra skäl — «une conduite peu conforme à l'honneur militaire, quoique utile pour un moment à la Russie, mettant un très grand nombre hors de cours». I samma uppsats uttalade Armfelt den öfvertygelsen, att, om Petersburg under krigets gång skulle hotas af ett fiendtligt anfall, så vore en folkresning för tillfället lätt att åstadkomma äfven i Finland; han erinrade om sin erfarenhet från folkvapningen i Sverige 1788.

*) Castrén, Skildringar, s. 361.

**) ²⁶/₉, 1812 (Ups. Bibl.). Frågan synes lifligt hafva ventilerats bland de finska patrioterna. Ehrenström skrifver därom till Aminoff: «Du ville hafva ständerna sammankallade, för att vinna mera sammanhang och soliditet i armeringsföretaget. Denna tanke, som först föreföll mig och andra betänklig i utförandet, blef sedan befunnen den enda rätta, men då man omfattade den, berättas, att du varit däremot.» Sannfärdigheten af sistnämnda rykte bestreds af Aminoff; han hade ej blifvit rådfrågad om saken, hvarken af ryska eller finska statsministrar. (Am, t. Mannerheim, se Castrén, Skildringar, s. 361.)

Den sistnämnda farhågan hade sin grund i de dryga kostnader, som Finlands militärkassor måste vidkännas för uppsättning och underhåll af de jägareregementen, hvilka skulle hafva bildats genom frivilliga bidrag. Såsom nämnt är, hade dessa sammanskott visat sig alldeles otillräckliga, och öfverhufvud mötte denna »armering i smått» hvarjehanda svårigheter, hvilka Finlands ledande män ej tagit i beräkning. *) Endast i Viborgs län, där formlig utskrifning egde rum och där saken bedrefs at K. Stjernvall med hans vanliga energi, lyckades det att på den korta tiden af mindre än tre månader få det Viborgska jägareregementet färdigbildadt. Stjernvall blef dess chef, och omsorgen om dess angelägenheter blef för en tid ett stående ämne i Armfelts brevväxling med den nitiske landshöfdingen och regementschefen. Saken vållade dem emellertid båda bekymmer, icke minst sedan regementet, på Armfelts tillstyrkan, erhållit det på sitt sätt hedrande uppdraget att under en del af år 1813 biträda vid garnisonstjensten i Petersburg. **)

Svårigheten att erhålla dugliga officerare var, jämte sakens ekonomiska sida, ett stående bekymmer och föranledde ofta häftiga utbrott af Armfelts harm. Den aflöning, som bestods officerarna, var beräknad efter rysk måttstock och mindre än den i Finland förut vanliga, hvilket äfven bidrog till, att de finska officerarna sökte undandraga sig tjenstgöring. ***) »Att man ej skall få officerare till ett regemente, för det att det är tjenstgörande», skref han till Stjernvall (²/₆ 1813), »är en vanära för vår ungdom. När har en militär droit att välja tjenstgöring och

*) Se härom Castrén, Militärfrågor, och de där införda bref från bröderna Stjernvall och från Armfelt. Kejsarens reskript om bildandet af dessa trupper, utfärdadt den ⁶/₉ 1812, innehöll försäkran, att dessa endast skulle användas i händelse af anfall på Finland eller de ryska Östersjöländerna.

***) Underrättelsen härom, skrifver Stjernvall, kom som ett »åskslage»; man bode hafva vetat, att »vi ej äro vuxna att schavottera på Petersburgerparader». Farhågan härför visade sig emellertid ogrundad; i sina bref från Petersburg vitsordar Armfelt ofta, att regementet gjorde lycka i den ryska hufvudstaden, genom sin goda hållning och skick. Längre fram (Aug. 1813) skref Armfelt till Ehrenström: »Detta regemente är les enfans gâtés de la cour, de la ville et du ministre de la guerre: de få allt, hvad de peka på. Karl Stjernvall har som créateur ej sin like, han är skapad för att vara en stor herre, rik och i en betydande activité. Ara och talanger äro nu blott hans rikedom». Se vidare härom G. A. Gripenbergs utförliga uppsats »Anteckningar rörande den 1812 uppsatta Finska militärens historia» i Finsk militär tidskrift 1892—94.

***) A. till K. Stjernvall den ¹⁰/₁₂ Febr. 1813: »Vi äro vana vid goda löner, utan att göra gagn. Af naturen aldrig nöjda och pretentiösa, skola vi gnälla öfver allt, och vår fattigdom, som i allmänhet ej är större än ryssarnas, skall blifva vår cheval de bataille.»

lokal? Hur kan det falla Palmfelt in att ej gifva order åt de yngre, att här infinna sig till tjenstgöring? Är vår förste militär en simulacre af riksdag, där hvar och en förklarar sin avis och sin tanke? Mycken oanständighet har jag hört, och detta vore en orsak till kassation i alla andra land, än det som varit vaggan för Anjala-förbundet».

En annan tvistefråga, som rörde hela den nyuppsatta finska militärstyrkan, var kommando-ordens språk. De finska officerarna vägrade, på grund af en utan tvifvel aktningvärd känsla för landets själfständighet och bevarandet af dess traditioner, att använda annat språk än svenska, under föregifvande att de ej kunde lära sig de ryska kommando-orden. Armfelt, som från början ansett, att kännedom om ryska språket i Finlands eget intresse borde allmännare inhemtas i landet, *) höll bestämdt på de ryska kommando-orden och upptog motståndet med mycken förtörkelse. Stjernvall torde hafva delat hans åsigt, och kejsaren synes hafva väntat sakens genomförande. Men kommando-orden förblefvo svenska, oakadt Armfelts protester. »Min opinion relativt till ryska kommando-ord», skref han till Stjernvall (12/12 1812), »kan jag aldrig ändra, ehuru jag ser af de anförda skälen, att ej kan annorlunda ske, än att bibehålla de svenska. En evig vanära för finska konceptionen och patriotismen, så mycket mer som $\frac{3}{10}$ af hela uppsättningen ej kan svenska! Vore fråga om kommando-ord på finska, så vore jag helt och hållet af den åsigt, att par esprit national bibehålla dem eller creera dem. Men hur i Herrans namn bevisa någon tänkande, att ett ljud, hvarat soldaten intet förstår, är bättre än ett annat, honom lika obekant? Jag befattar mig aldrig med att advocera den saken; Gud och än mindre människor få mig aldrig att agera mot min öfvertygelse.» **)

Militärfrågan i sina olika sidor var och förblef ett ömtåligt kapitel. Till ekonomiska och andra svårigheter kommo äfven personliga obehag och tvister i detta ämne mellan de finska statsmännen i Petersburg och styrelsen i Finland. Det gick en gång därhän, att Stjernvall, på grund af någon misshällighet med generalguvernören och regeringskonseljen i Åbo, önskade att slippa all befattning med Viborgska regementet. Armfelt, som upprepade gånger önskat, att han själf icke inlätit sig i dessa obchagliga militärfrågor, ansåg dock Stjernvall omistlig och skref

*) Se ofvan. sid. 288.

**) Jfr Castrén, Militärfrågor.

till honom (²⁶/₁₁ 1813) följande bref, som i vissa afseenden är upplysande för frågans historia. »Att taga det violenta parti, nämligen att lenna all befattning med regementet, går ej an *iii*; 1:0 för det att kejsaren själf uppdragit Er det, och således hans samtycke fordras; 2:0 för att ej spela gökarnas spel, som ej önska annat än att se Er ur brädet, för att sedermera få göra main basse på detta regemente, hvars hela formation är en så komplett parodi på indolentia Aboensis. Se här mitt råd. Skrif gubben *) till beskedligt och moderat; gör honom en exposé af sanningen, af principen till allt; visa honom prins Gortschakow i perspektif som den, hvilken verkligen gaf Er första idén och äfven moyenerna, dem hans bureau sedermera bortkränglat; och sluta med att bedja gubben skaffa Er utaf med befälet genom anmälan hos kejsaren, som sjelf nommément chargerat Er af allt och exigerat, det Ni skulle behålla det. Detta kan jag allt affirmera, som en dagssanning». — Om rådet följdes, är obekant: men det synes, att Armfelt ansåg sig säkrare kunna påräkna understöd för hela företaget på högsta ort i Petersburg än hos de ledande männen i Finland. Särskildt misstrodde han, som det heter i samma bref, »de kortsynta och afundsjuka figurer, som leka blindbock på Auras stränder».

I sammanhang med tvisten om de finska militärfrågorna må här omnämnas en annan misshällighet från samma tid. Den sträckte sig äfven till den finska kommitténs egen krets i Petersburg. Det var af vigt under de krigiska utsigterna 1812, då Finlands armering var på dagordningen, att inom landet behålla så många finska officerare som möjligt. Armfelt fann det vara »oanständigt, opatriotiskt och hufvudlöst», att finska officerare under dåvarande förhållanden sökte att få gå i svensk tjänst. **) För att förebygga en emigration af finska officerare utfärdades då, på hösten 1812, ett påbud, att de finska officerare, som ville öfverflytta till Sverige, skulle återbära de löner, som de sedan freden uppburit. Denna förordning, som af omständigheterna kunde synas berättigad, väckte lifligt missnöje, särskildt inom Finlands militära kretsar; och den lades finska kommittén till last, särskildt dess ordförande och statssekreteraren baron Rehbinder. ***) Därpå framkallades en långvarig brytning mellan dem och Armfelts gamle vän Aminoff, som ansåg denna åtgärd

*) Generalguvernören Steinheil.

**) A. till Aminoff ²⁸/₃ 1812 (Rilax).

***) Såsom dess egentlige upphofsman ansågs dock chefen för regeringskonseljens ekonomi-departement Mannerheim.

egenmäktig och hänsynslös. *) Det ansågs nödigt att låta förordningen åtföljas af en modifierande förklaring, att den icke skulle hafva afseende på personer, som på grund af laga skäl, såsom arfsangelägenheter m. m., ville återvända till Sverige.

* * *

Twistefrågor saknades sålunda icke; och med enigheten mellan Finlands ledande män i Petersburg och i Åbo var det, såsom vi sett, stundom klenst bestämdt. Många af de senare betraktade kommittén i Petersburg ända från dess inrättande **) med misstroende, och en viss spänning inträdde tidigt nog. När Aminoff, sedan kommittén varit i verksamhet ett par månader, kom från Finland till Petersburg, för att inträda i sin nya verksamhet, var han, säger Armfelt, »stinn af kritiker på allt hvad man här gjort och i admiration för regeringskanseljens dumheter och misstag». Kommitténs ställning, särskildt under Armfelts ledning, gjorde den till ett slags högsta instans, öfver både generalguvernören och regeringskanseljen; och nekas kan icke, att den personliga styrelse, som Armfelt var i stånd att införa genom sin ställning till monarken, skulle kunna hafva medfört sina vådor, om ej fosterlandskärleken, under alla öfverilningar, varit det för honom alltid bestämmande. Regeringskanseljen fann sig ofta sårad och tillsidosatt af de rättelser, som kommittén gjorde i dess arbete; och arbetet ökades i väsentlig grad genom den rastlösa verksamheten under de första månaderna af kommitténs bestånd. Äfven generalguvernören, den välmående greve Steinhil var stundom högst missnöjd med den nya myndighet, som ställt sig mellan honom och kejsaren. Det gick en gång så långt, att han förklarade för statssekreteraren Reh binder, enligt dennes berättelse, att sedan kommittén bildades, »Finland icke haft en moments lugn och att alla möjliga olyckor varit följden af denna infernala inrättning.» ***)

Denna missnöjda stämning, hvars egentliga säte var Åbo, var sålunda ingen hemlighet för Armfelt. »Jag vet», skref han till Aminoff, »att man i kanseljen är bält missnöjd med kommittén; äfven har jag sett svart på hvitt därpå. Man kan ej accu-

*) Reh binder har i åtskilliga bref (se Castrén. Skildringar, s. 301 o. f. samt uppsatsen R. H. Reh binder i Finsk Tidskr. 1879) redogjort för denna tvist, under hvilken han, ehuru erkännande att åtgärden var förhastad, dock gjorde sig solidarisk med Armfelt.

**) Jfr ofvan, s. 283.

*** Castrén, Skildringar, s. 293.

sera kommittén för något, men man påstår, att den är tyckmycken, ömtålig och ej indulgent, då man gör representationer m. m. Kanske är det så; men solar gör ej kommittén, såsom de små Alexandrarna i konseljen.*) Med någon synnerlig aktning yttrade han sig i allmänhet icke om dessa sina finska ämbetsbröder. I den första statskrift rörande Finland, som han öfverlemnade till kejsaren kort före kommitténs definitiva bildande, karakteriserade han regeringskonseljen såsom bestående af män, »som saknade vana vid större angelägenheters behandling; deras synvidd och deras tillvägagående vittnade mindre om begäfnings än om rena och hederliga afsigter.»**) Och längre fram, då tvistefrågorna yppade sig, och den fortlöpande kritiken från Åbo beskäftigt frambars till Petersburg, sparade han, efter sin vanliga sed i uppretade ögonblick, ej på hårda tillmälen, hvilka det säkerligen vore orätt, äfven mot Armfelts eget minne, att taga efter bokstafven.***) Oftast äro dessa utbrott föranledda af det motstånd, som från Åbo gjordes mot huvudstadens förläggande till Helsingfors; klagomål däröfver ingingo ofta från Armfelts vänner, landshöfdingen i Nylands län Fr. Stjernvall och A. Ehrenström, som båda med ifver och skicklighet arbetade för Helsingfors' omskapning.

Bittert klagade Armfelt redan i början af sin bana som finsk statsman öfver den otacksamhet, som han förmente sig hafva rönt af Finland. »Dem, som nu bebo den jorden, kan Gud i himmelen ej förnöja. Afund, dumhet, lust att bedöma utan kändedom af det de bedöma, liknöjdhet om allmänt väl, värma och nit blott för enskildt intresse, ett omätligt aflägsnande från all esprit public; med ett ord, alla fel och laster, som bereda staters fall och som närma människoslägtet till djurriket — på det viset har jag fått lära känna mina landsmäns tack samma och kloka känslor för allt, hvad på fyra månader man för dem velat göra och gjort. Detta skulle göra mig högst olycklig, om en enda sak funnes, ett enda faktum, hvaruti mig kunde förebrås brist på ömhet för det allmänna, brott mot för-

*) ⁵/₇, 1812 (Rilax).

**) «Aperçu de la situation actuelle de la Finlande», ³¹/₁₀ 1811. Gynnsamt utfaller dock hans omdöme öfver justitiedepartementet, samt om chefen för ekonomidepartementet, baron Mannerheim, om hvilken han äfven i sina enskilda bref alltid yttrar sig med mycken aktning.

***) Åbo vore en «infam håla», med «trähufvuden, barbarer och bofvar»; «man borde då och då låta, som Alcibiades, hugga rumpan af en hund och släppa den på regeringskonseljens gård, pour donner à ces messieurs une matière de réflexions, digne de leur perspicacité» o. s. v. (Till Aminoff, ⁵/₇, 1812, till Ehrenström ²⁰/₄, 1814.)

fattningar eller lagar, missbruk af makt eller förtroende. Alla skälla som uppretade bandhundar, men ingen är i stånd att framvisa något — utom tomma ljud.» *) »Om man hedrar mig med namnet af Finlands far», heter det en annan gång, »så är jag, som många föräldrar, i den olyckliga cas att hafva otacksamma och ohörsamma barn.» **)

I dylika missmodiga ögonblick kunde han önska att lemna de finska angelägenheterna åt sitt öde — till dem, som då skulle få »mindre tid att sofva och kritisera» — och bosätta sig på Åminne. Men dessemellan fann han, att pligten bjöd att »ej décourageras», och ansåg, att »sanningen, oföränderligt och dristigt framförd, skulle hafva sin verkan à la barbe des Athéniens». Klokast fann han att ej bry sig om hvarken »finska artigheter eller ryska kruschki», utan »låtsa om ingenting och gå sin väg rakt fram». »Om jag tjente mitt land och individer», skref han till sin vän Ehrenström (2⁶/₉ Sept. 1813), »af den öfvertygelsen eller med det hopp, att därpå njuta något slags annan satisfaktion än den, jag njuter inom mig, så tror jag visst, att jag blefve inaktiv. Men nu går jag min väg, utan att på minsta sätt bry mig om andras opinion, tämligen rik på förakt för mina söta landsmän, som ej skola veta, hvarken hvad jag för dem gjort eller hvem jag varit, förrän då jag ej mer är till; — et tout cela n'est que tant mieux».

Till Finlands generalguvernör, den redlige grefve Steinheil, Finlands uppriktige vän, stod Armfelt i ett på det hela godt förhållande, oakadt denne stundom syntes göra gemensam sak med finska kommitténs belackare, och oakadt långsamheten i hans kansli ofta vållade Armfelt förargelse. Redan en månad efter början af kommitténs arbete ville grefve Steinheil lemna sin plats, förbittrad öfver att till ledamot i regeringskanseljen utsetts en person, som han ej föreslagit. Armfelt och Rehbinde gjorde allt för att ställa saken till rätta: Armfelt uppgaf, att han hos den ryska styrelsen, som ej synes hafva varit generalguvernören bevågen, »gifvit bataljer för hans räkning»; han ville fortfarande, oakadt Steinheils missnöje och misstänksamhet, hos kejsaren »lika lifligt soutenera hvem som gör honom till viljes.» ***) Följande utdrag ur Armfelts bref till bröderna Stjern-

*) Till K. Stjernvall 23¹/₂ 1812.

**) Till Ehrenström 29¹/₃ 1812.

***) A. till K. Stjernvall 9¹/₃ 1812. Se vidare härom Castrén, Skildringar 186 o. f.

vall från vintern 1811—1812 äro i detta afseende upplysande: »Generalguvernören vill man åt; både Speranski och krigsministern äro, om jag ej mycket bedrager mig, dess hemliga fiender. De tala om hans svaghet, och att han, malgré sin heder och intégrité, föres af sin fru och sina skrifvare. Om ock så vore, så hafva vi finnar ej skäl ännu att klaga däröfver, hvarför jag ock på en af mina P. M. om Finland skrifvit till kejsaren: que la bonté, la justice et l'amour, que cet homme porte aux Finnois sont, pour ainsi dire, la mesure de ce que nous croyons trouver dans le coeur de notre souverain, . . . et qu'ainsi nos voeux étaient à tous de conserver ce représentant de notre maître. Jag tror att detta gjort effekt». Längre fram, sedan Steinheils »kansli och några andra kanaljer gjort honom alldeles rasande», skref Armfelt (¹⁵/₂, 1812): »Han anser sig som kejsarens förmyndare, försäkrad om att ingen plats bör tillsättas, ingen gråce göras utan hans föreskrift. Allt hvad ära och pligt fordra, har jag gjort för att soutenera gubben, som är utan all appui här. Men vill han absolut falla sig, så kan jag ej i längden hjälpa det. Han förlorar mest därpå; så Finland, men ej jag, som de vilja åtkomma med denna intrigen. Ty min hela önskan är att snart få komma i lugn till mitt Äminne, innan jag alldeles förstört min fortune.»

Det låg emellertid i själfva den yttre ställning, som Armfelt intog i den dubbla egenskapen af kommitténs ordförande och kejsarens förtrogne, något som gjorde, att Finlands högste ämbetsman gent emot honom med ett visst misstroende, för att icke säga afundsamhet, vakade öfver sin myndighet. Öfvergående brytningar, föranledda häraf, saknades sålunda icke;*)

*) Ett långvarigare missförstånd synes hafva egt rum på våren 1813, då Steinheil återtagit ämbetet, som under ett halft år förvaltats af Armfelt såsom hans vikarie. Ett personligt sammanträffande återställde det goda förhållandet, att döma af A:s bref till Ehrenström, dat. Åbo ¹¹/₁₀ 1813. «J'ai passé 4 jours ici, pour voir notre bon et excellent gouverneur général se rétablir; et je suis sûr, que bientôt il se portera assez bien pour continuer à travailler au bonheur d'un pays, qu' il aime mieux que les ³/₄ de ses propres habitans. Son voyage lui a donné des grandes lumières sur le vrai de notre situation et l'a mis en même de développer, avec plus de certitude, les plans très-sages, qu'il forme pour notre bien-être. Tant que je suis dans les affaires, je le seconderai en tout, et j'espère prononcer un jour à l'Empereur, que jamais la Finlande n'a eu et n'aura un gouverneur général qui remplit mieux le but — c'est à dire, qui réunit mieux les intérêts du souverain à ceux de son peuple. Nous sommes convenus de différentes bonnes choses, qui s'exécuteront à la barbe des clameurs sots et des clameurs méchants.» Likväl klagar han äfven sedermera öfver generalguvernörens svaghet och «lätthet att taga impressioner af alla gökar».

men på det hela gjorde Armfelt rättvisa åt grefve Steinheils goda afsigter och verkliga ömhet för Finlands väl, och särskildt ansåg han, att Finlands generalguvernör icke hade någon anledning till »jalousie». Beständt förnekade han, att han själf »ville spela en rôle på generalguvernörens bekostnad». »Min Gud», tillägger han, »om han kunde öfvertygas om min dégoût för all ostentation i allmänhet och än mer för den, som i min position skulle sätta mig mer en évidence, än jag det absolut nödgas vara! — Jag vill visserligen arbeta på att i allt göra mitt land godt, men det är ej exclusivt eller som premier acteur. Je jouerais, s'il le faut, le rôle de valet, pourvu qu'il tienne à arriver honorablement au but.» *)

Det kan betviflas, att Armfelt, med all sin varma fosterlandskärlek, skulle hafva nöjt sig med en underordnad ställning: det öfverensstämde med hans skaplynne att helst vara — »le premier acteur». Och i själfva verket var hans ställning sådan, att ingen kunde göra honom första platsen stridig. För Finland syntes han i vissa afseenden nästan omistlig. »Hvem befinner sig», frågade Ehrenström en af de missnöjda, »i lyckligare omständigheter att kunna gagna sin fosterbygd, och hvar finnes i vårt land flere talanger förenade på ett ställe?» Endast personliga motståndare ville förneka de tjänster, Armfelt gjort sitt land; ingen kunde med fog klaga öfver missbruk till det allmännas förfång eller till egen nytta af det stora inflytande, som han egde hos Alexander. Detta berodde på rent personliga egenskaper, till hvilka samtiden egde få motsvarigheter att uppvisa, och på den öppna och frimodiga ton hos kejsaren, som Armfelt från början anslagit och som han alltjämt bibehöll. »Du må tro», skref han till Aminoff, **) »att min oberoende och raka marche, då det rör mitt land, frapperar; men det har lyckats väl hos kejsaren, som flere gånger sagt mig: Quand on verra, qu'on ne veut pas marcher dans votre sens, dites-le-moi! J'ai des bons éperons. Det har jag gjort och fått saken i gäng». Långa och talrika öfverläggningar med kejsaren, stundom långt ut på näterna, hade Armfelt under denna tid af ansträngd verksamhet. Han ansåg dessa arbetsstunder som högtider, och nämner dem sällan utan uttryck af den varmaste tacksamhet för den ädle monarken. »Folk som vilja skada och förvilla», skref han, »hafva roat sig att utgifva, det kejsaren ej med nöje arbetade, att han

*) A. t. Ehrenström ⁵/₁₂ 1814.

**) ³⁰/₁₂ 1811.

skydde gräliga affärer, afhörde med ledsnad föredragningar, m. m. Det är en *infam lögn*. I hela hans rike finnes ingen sådan träl som han, med mer redighet, ordning och godt omdöme . . . Sällan slutas någon qväll, utan att arbetet räckt från $\frac{1}{2}$, 7 till 11, och från 6 om morgonen till $\frac{1}{2}$, 3 är han öfverhopad af folk. I min själ är jag förnöjd, att hafva sett hos vår suverän de tänkesätt för vårt land, för menskligheten, och de stora moyens, han har för att göra det goda.*)

Det var vid dessa öfverläggningar dock icke ensamt Finlands angelägenheter, som voro å bane. Vigtiga världshändelser stundade, och vi hafva redan sett, att Alexander från början, äfven i fråga om Rysslands yttre politik, gärna lyssnade till sin finske rådgifvare.

Det i Rysslands och Europas historia minnesvärda året 1812 medförde en förändring i arbetet för Finlands angelägenheter. Armfelt hade förutsett, att så skulle ske. Vid årets början hade han skrivit: **) »Det enda, som jag nu befarar, är att det krig, som synes hota oss, afbryter min vidsträckt plan för Finlands uppkomst och självbestånd. Ty då kejsaren reser till armén, är det förbi med den reguliera marchen af affärer.» Det gemensamma arbete, som så nära sammanslutit monarken och hans rådgifvare, fick, sedan kejsaren på våren 1812 lemnat Petersburg, en annan karakter. Omständigheterna medgäfvö knapast dess återtagande under den tid på hösten samma år, som Alexander tillbragte i sin hufvudstad, medan Napoleon gjorde sitt olycksbringande tåg till och från Moskwa. Till Armfelts allra sista lefnadsniinnen hörde väl några få dagars personligt samarbete med Alexander, sedan denne, efter halfannat års frånvaro, på sommaren 1814 återvändt till Petersburg, krönt af ära och framgång, ett föremål för sitt folks och sin samtids beundran och hyllning. Men sjukdomen hade då redan brutit Armfelts krafter, och hans återstående dagar voro räknade.

Med tillfredsställelse kunde dock tsaren och hans rådgifvare blicka tillbaka på hvad som under deras gemensamma arbete blifvit uträttadt för Finlands väl under åren 1811 och 1812. I Finlands historia efter 1809 äro dessa år framför de flesta andra minnesvärda, ej blott genom hvad som då utfördes till Finlands nydaning, utan ock genom de förhoppningar, som väcktes. Kif och tvister hade visserligen, enligt från fäderna ärfd sed, ännu hemmastadd på båda sidor af Bottenhafvet. icke uteblifvit; bittra

*) Till K. Stjernvall ²⁵/₁₁ 1811.

**) Till K. Stjernvall ¹⁰/₂ 1812.

ord hade växlats mellan finska patrioter. Men stort och upp-lyftande är, i sin helhet sedt, ändock skådespelet af den ifver för fosterlandets väl och den omtanke för dess själfständighet, som besjälade deras arbete. De tvistade ej om målet, endast om medlen.

Hvad de uträttat, har Finlands folk under senare slägten med tacksamhet erinrat sig, medan ögonblickets små tvister och ömsesidiga förlöpningar längesedan hafva sjunkit i glömskan. Att åter framdraga de senare ur arkivens gömmor, är en föga tacknämlig uppgift. Icke för att grumla minnet af fosterlands-älskande mäns redliga arbete, utan för att visa de svårigheter, med hvilka det varit förenadt, — svårigheter, ej blott beroende på yttre förhållanden, utan ock på mänsklig svaghet, ärfda tra-ditioner och fördomar — har en antydning därom icke bort sak-nas i skildringen af den mans lif, som då intog främsta platsen bland Finlands patrioter.

VIII.

I Ryssland.

1812.

Aret 1812 är i Europas historia framför andra minnesvärdt genom århundradets mest ödeläggande fälttåg. Det be-tecknar en afgörande vändpunkt i Europas öde och i den mans, som under ett årtionde hållit det underkufvad. Med stolthet minnes Ryssland detta år; det gick då i spetsen för Europas befrielse. Men den krigiska ära, som därunder skördades af det »heliga Ryssland», var ingalunda den förnämsta. Träffande säger mot slutet af 1812 den snillrike Joseph de Maistre, som under denna tid vistades i Petersburg och uppmärksamt följde sam-tidens tilldragelser: *) »Under detta alltid minnesvärda år hafva ryssarna förväfvat en ära, som är obestriddig, som ej tåler hvar-ken *om* eller *men*. Det är äran af en fosterlandskänsla, ensam i sitt slag, af en hängifvenhet utan gräns, af en trohet, som ej kunnat rubbas. Med afseende på deras krigiska förtjenst, synes den mig inskränka sig till det mest beundransvärda mod . . . Ryssarna börja redan tala om att de besegrat dem, som segrat öfver Europa. Men först och främst borde de tillägga: oss själfva inbegripna; för det andra hafva fransmännen i själfva verket blifvit besegrade genom elementerna. Återgif dem bröd, furage och kläder — och vi skola göra klokast i att gifva oss af från Petersburg.» — Det var, sade samtiden, »general No-

*) Corresp. diplomatique. I: 238.

vember» och ej fältmarskalken Kutusow, som dref fransmännen ur Ryssland.

I början af detta krig deltog Armfelt, dock utan att föra något befäl, endast såsom tillhörande kejsarens stab och såsom en af hans många militära rådgifvare. Han följde den tillbakavikande ryska hären från Vilna till Smolensk — under ett missmod, som ständigt växte. Krigisk ära var härunder icke att förvärfva; men genom sitt deltagande i de långa förberedelserna till detta ödesdigra krig har Armfelt, såsom vi till en del redan sett, spelat en betydande rol i Rysslands, man kan äfven säga, i Europas historia. I själfva verket har han under sitt mångskiftande lif aldrig intagit en större och mera inflytelserik ställning än under denna tid. Samtida historiska källor bära därom vittne; i den tryckta litteraturen behöfver man ej forska länge, innan man finner hans namn vid sidan af Alexanders främsta rådgifvare under den nya politik, som åren 1811 och 1812 medförde. Omdömena om halten af Armfelts verksamhet växla; men äfven motståndare och afundsmän erkänna hans stora inflytande och hans lifliga deltagande i de frågor, som afgjordes genom det vid Lithauens gräns i Juni 1812 började världskriget.

Armfelts personliga ställning i den ryska hufvudstaden under tiden närmast före krigets utbrott var ej blott bemärkt, utan lysande. Såsom Finlands högste ämbetsman i Petersburg var han inrättad på stor fot: han bebodde ett af kejsaren upplåtet och möbleradt palats, med stort utrymme ej blott för honom och hans familj, utan ock för finska kansliet och för en talrik betjening. Gästvänligt mottogos i detta hem de finska landsmännen; julen firades hos finska kommitténs ordförande med gästabud på gammalt svenskt vis, enligt hvad han själf berättar. Men den finska kolonien i Petersburg var dock långt ifrån att utgöra Armfelts hufvudsakliga umgänge. I kejsarens hof, hos hans moder och hans gemål, hvilka, såsom vi sett, från början mottagit Armfelt med synnerlig utmärkelse, syntes Alexanders nye förtrogne såsom en af de mest bemärkta gestalterna; och öfverallt i Petersburgs förnäma värld var han en eftersökt och firad gäst. Oupphörliga fester, officiella och enskilda, inkräktade i början mera af den genom arbete strängt upptagna tiden, än han önskat. »Om jag vore yngre och rikare, mindre trött på världen, så skulle ingen dödlig kunna vara lyckligare än jag», skriver han till sin hustru, »såvida en herskares godhet och allmänt anseende kunna bidraga till lifvets lycka. Men jag saknar mitt tillbakadragna lugn och dem af de mina, som ett hårdt öde

vidt skildt mig från».) »Det ansträngda lif, jag för», skref han, »passar icke för min ålder. Men hvad skall jag göra? Då man är ställd i spetsen för en afdelning af styrelsen, där allt skall göras nytt, stadgas och ordnas, måste man vara verksam på allt sätt.»

För Armfelt, mera än för de flesta, utgjorde dock deltagandet i societetslifvet på sitt sätt en sida af hans offentliga verksamhet.***) I Petersburg återfann han många af dem, med hvilka hans växlande lif fört honom i beröring. Åldrad och af fallen återsåg han general Igelströhm, som med honom under-tecknat Vereläfreden, och som i Warschau ridderligt bistått hans hustru under flykten från Italien. Grefvinnan Litta, en af det ryska hovvets främsta damer, hade under namnet Skavronski tillhört den umgängeskrets, som i Neapel gjort Armfelts lif angenämt och som bevittnat förföljelsen mot honom. Hertigen af Serra Capriola, hans gamle beskyddare under landsflykten i Ryssland, drottning Karolinas af Neapel sändebud, hade dröjt kvar i Petersburg, äfven sedan olyckorna gjort det neapolitanska konungaparet hemlöst; och han intog där till följd af sina älskvärda personliga egenskaper, sin erfarenhet och sin rikedom en betydande ställning inom den sällskapliga och politiska världen. Ehuru ej längre i diplomatisk tjänst, betraktades han i Petersburg såsom »le doyen éclairé» i diplomatiska värf; och för många gällde hans ord såsom politiskt orakel.***) I Serra Capriolas gästfria hus sökte Armfelt gärna förströelse och tillfälle till samtal med politiskt liktänkande: och »le bon duc» — eller, såsom han stundom mera förtroligt kallas, »neapolitanska gubben» — omnämnes ofta med tacksamhet i Armfelts bref från denna tid.

Hos den gamle italienske diplomaten samlade sig helst de vänner af l'ancien régime, som här i Europas nordligaste hufvud-

*) 22/12 1811.

***) Stundom klagar han bittert öfver dessa pligter, som i yngre åren varit honom så angenäma: «Petersbourg n'est réellement pas fait pour un homme en place, qui vaque à sa besogne comme il le faut; car la cour, les grands, les importuns, les inutiles et les supplians imaginent un chacun dans son particulier, qu'on n'a rien à faire que pour eux, et qu'on n'existe que pour leur appartenir. Je me couche tard, je me lève matin, et quand je considère ce que j'ai fait dans toute la journée, je suis honteux de voir que ce n'est pas le quart de ce que je savais faire jadis.» (Till grefvinnan A. 9/1 1812).

****) Se bl. a. d'Allonvilles skildring af den gamle diplomatens ställning (Mémoires, T. V: 216). Jfr. Smitt, Zur näheren Aufklärung üb. d. Krieg in 1812, s. 289.

stad ansågo sig tryggade för Bonapartes förföljelse. Bland de franska emigranterna i denna krets märktes den bekante krigaren och memoarförfattaren grefve d'Allonville och den ryktbare legitimistiske skriftställaren och filosofen grefve Joseph de Maistre, som här innehade en qvasi-diplomatisk ställning såsom ombud för den landsflyktige konungen af Sardinien. Dit hörde markis Paulucci, en italiensk officer, som efter växlande öden och efter ett framgångsrikt fälttåg i Georgien anländt till Petersburg och där hastigt intagit en inflytelserik ställning. *) Här syntes äfven den polske patrioten grefve Mikael Oginski, som i Petersburg arbetade för Polens befrielse, i förhoppning att på Alexanders ädelmod och liberala tänkesätt vore mera att bygga än på Napoleons dunkla förespeglingar. I denna krets råkades äfven Rysslands främste män, amiralen Mordvinow, kejsarens ungdomsvän Novosiltzow, m. fl.

Ryktbarast af alla de Bonapartes fiender, som under år 1812 samlades i Petersburg, var den preussiske ex-ministern baron von Stein, den man, som ansetts hafva haft största förtjensten af att Alexander, oaktadt olyckorna i krigets början, fasthöll sin föresats om krig på lif och död — en ståndpunkt, som Armfelt från början intagit. Den tyske statsmannens skaplymne var för mycket skildt från Armfelts, för att någon egentlig sympati mellan dessa meningsfränder skulle kunna uppstå. För Finlands och Sveriges angelägenheter i världsstriden saknade Stein det intresse, som besjälade Armfelt jämte hatet mot »korsikanen». Att Sveriges »lilliputtiska angelägenheter» under krigets gång af Alexander inblandats i hans politik, beklagade Stein öfvermodigt; och för Finlands statssekreterare, den ädle Rehbinder, förklarade han, att kejsaren gjort orätt att ej förvandla Finland till en rysk provins. **) Han skildrar Armfelt såsom »gewandt und rüh- rig;» hans åsichter vore kloka (»gescheut»), men ginge ej på djupet, och han saknade grundlighet och stadga; mindre genom öfvertygelsens kraft än genom sidoinflytelser inverkade han på ärendenas gång. ***)

*) Med afseende på Paulucci hade Armfelt å kejsarens vägnar frågat J. de Maistre till råds, och dennes rekommendation syntes hafva varit af inflytande. (Se de Maistre, Corresp. dipl. I: 73).

**) Se Pertz, Steins Leben, III: 92, 201 (jfr Münsters bref till Stein, s. 186, 188); och Castrén, Skildringar, s. 281. Rehbinder, som själf lifligt beskrifvit sina samtal med Stein och gifvit en träffande karakteristik af hans personlighet, afbröt tvärt samtalet.

***) Pertz, Steins Leben III: 60. I ett bref från Stein (7 Nov. 1812, Pertz, anf. st. III, 206) heter det: »Armfeld, mit dem ich mich übrigenz ganz

Med mera sympati än Armfelt bedömes af Stein, hvilken äfven som statsman behöll något af den lärde tyskens tungroddhet, skildras han vid denna tid af den ofvannämnde franske emigranten grefve d'Allonville, som genom bildningsgång och särskildt genom sina militära intressen stod honom personligen närmare. Han nämner Armfelt i första rummet såsom den som, oberoende af tsarens ministrar, vid denna tid ledde sakernas gång: Stein var i hans ögon endast ett af Armfelts »mest använda redskap». »Armfelts minne», säger han, »skall alltid förblifva mig kärt . . . I Ryssland förstod man att uppskatta hans erfarenhet och hans förmåga, och under en tid var han styrelsens hufvudledare. Få människor hafva till den grad egt lysande själs gåfvor, snabb och vidsträckt uppfattning, en oerhörd lätthet att arbeta. Han syntes veta allt, och hans enda fel var att på samma gång omfatta för mycket. Han förlorade sitt inflytande i det ögonblick, då hans förmåga var som mest nödvändig för det land, som han tjente med ifver.»*)

Med förvåning sågo ej minst Armfelts forna landsmän i Sverige den växande gunst hos Alexander, som hastigt gjorde honom till en makt i Petersburg. Sveriges representant i Petersburg efter Stedingks afresa sommaren 1811, den gamle chargé d'affaires Schenborn, och efter honom grefve Karl Löwenhjelm yttrade sig ofta i sina depescher härom, på samma gång som de tacksamt erkände de verkliga tjänster, Armfelt i sin nya ställning gjorde sitt gamla fädernesland. Ordnandet af svenskar

gut vertrage, tripotirt mit seiner Regsamkeit, Püffigkeit, Oberflächlichkeit in allem diesem mit und kocht und siedet in seinen 77 Töpfen politische, militairische, finanzielle, Europäische und Finnische und Lappländische An-
gelegenheiten.»

*) d'Allonville, Mémoires, V: 219. Bland samtida memoarskrifvare, som utförligare omtalat Armfelts förhållanden vid denna tid, må äfven nämnas den på sin tid mycket lästa hertiginnan d'Abrantès, som i sina memoarer egnat ett helt kapitel åt sitt minne af honom, skildrande hans hat mot Napoleon och «le mal qu'il fit à l'empereur». (Mém., T. XVII). Efter dessa och andra källor har Armfelts namn ingått i Europas historiska litteratur för denna tid. Lanfrey (Hist. de Napoléon, V: 433) nämner honom såsom upphofsman till fälttågsplanen mot Napoleon. Armfelts «mémoires politiques et militaires» säger han «paraissent avoir exercé une sérieuse influence sur les déterminations de l'empereur.» Bernhardi (Geschichte Russlands, i Staaten-geschichte d. neuer. Zeit., XXI), som använt ryska källor och ej bedomer Armfelt med synnerlig sympati, erkänner att han blifvit med öppna armar mottagen af kejsaren: «der gewandte Schwede wusste die gute Aufnahme, deren er sich erfreute, so gut zu benützen, dass er im Kurzen Alexanders Gunst in hohem Grade gewann» (anf. st., s. 693). Äfven Rysslands store romanförfattare Leo Tolstoy låter i sin berömda historiska roman «Krig och fred», Armfelt uppträda, ehuru blott i forbigående.

enskilda angelägenheter, hvilket på vanlig diplomatisk väg mötte svårigheter, genomfördes med lätthet genom Armfelts hjälp. Längre fram skola vi se, att Löwenhjelm äfven såsom Sveriges politiska ombud hade att påräkna hans inflytelserika medverkan.

* * *

Det politiska närmande mellan Sverige och Ryssland, som egde rum i början af 1812, medförde också en upprättelse för Armfelt från svensk sida. En af tsarens inflytelserikaste rådgifvare kunde icke af Sveriges regent under dåvarande tidsförhållanden betraktas såsom en likgiltig person; den anledning till missnöje, som Armfelt egde, måste undanrödjas. Karl Johan sände honom vänliga helsningar genom sitt nya sändebud till Petersburg, grefve Karl Löwenhjelm, och han gaf personligen ett ridderligt erkännande af en begången oförrätt genom sitt uppträdande mot Armfelts vördnadsvärda hustru.

Efter att länge hafva vistats i tillbakadragenhet på landet, kvarhållen af sjukdom hos sin dotter, grefvinnan Piper, var grefvinnan Armfelt först i början af Mars 1812 färdig att följa sin makes ifriga uppmaningar att begifva sig till Petersburg. *) Hon befann sig, stadd på denna resa, i Stockholm; och kronprinsen begagnade sig då af tillfället för att gifva henne och hennes man den upprättelse, som förhållandena syntes göra önskvärd, och som säkerligen hans egen billighetskänsla bjöd.

Det var aftonen före grefvinnan Armfelts afresa från Stockholm, den 1 Mars 1812, på en bal hos utrikesministern v. Engeström, som kronprinsen beredde sig tillfälle till ett samtal med henne. Sedan Armfelts landsflykt, således under nära ett år, hade hans maka, å hans och sina egna vägnar djupt sårad i sin värdighet, undvikit att synas i den förnäma världen i Stockholm.

*) Armfelt befarade, att hennes långa kvarstannande i Sverige skulle vid ryska hofvet kunna uttydas såsom brist på tacksamhet för den utmärkelse, som därifrån tilldelats henne, eller såsom en motvilja mot att lemna Sverige. Hans egen ställning skulle komma att anses tvetydig, fruktade han, så länge förhållandet mellan Sverige och Ryssland ännu var sväfvande. Annorlunda syntes honom saken, då alliansförslaget i början af 1812 bragtes å bane. «Depuis que la Suède cherche l'alliance de la Russie, et que tous les mauvais bruits ont cessé, qu'on s'est efforcé de répandre relativement au projet de la reconquête de la Finlande, ta présence à Stockholm ne signifie rien», skref han till sin hustru i Febr. 1812. «Mais au moment où je travaillais à la réunion des deux Finlandes et à leur conservation, et qu'on voulait qu'il y entrât un *plus grand plan*, tu conçois bien que ton arrivée à Stockholm était une belle arme pour les scélérats d'ici.»

Det uppträde, som nu egde rum, undgick icke att väcka uppmärksamhet och ansågs genast ega en politisk betydelse. Själf berättar grefvinnan Armfelt, att kronprinsen under synbar förlägenhet vändt sig till henne och genast börjat tala om hennes mans ädla och aktningvärda uppförande såväl mot hans nya fädernesland, som mot det gamla. »Jag svarade», säger grefvinnan Armfelt, »att han alltid uppfört sig väl, och att han säkerligen icke hade något att förebrå sig med afscende på trohet mot sina suveräner och sitt fädernesland. Jag teg därpå och bibehöll en något misslynt eller åtminstone allvarsam min. Efter en stunds tystnad sades det, att man likväl förmodade, att hvad man nyss sagt gjorde mig ett nöje. Mitt svar blef: 'Ja, helt visst; jag är mycket glad att finna, att man omsider gör honom en rättvisa, som han aldrig upphört att förtjena». Kronprinsen lät sig icke afskräcka genom dessa något kyliga svar, för öfrigt högst karakteristiska för Armfelts hustru, utan var, säger hon, »högst artig och vände med flit sitt tal till mig oupphörligt. Jag satt på en soffa mellan honom och grefvinnan Brahe; men jag var ganska förlägen, ty hela sällskapet hade ögonen fästa på mig». *)

Ryska hofvets chargé d'affaires i Stockholm, baron Nicolai, skyndade att inberätta nyheten om denna lilla scen, som genast blef ett allmänt samtalsämne, till rikskanslern Romanzow, och Armfelt fick del af hans bref: saken både öfverraskade och glädde honom. **) Hans hustru, som gjort så mycket för hans

*) Jfr Schinkels skildring af detta uppträde (Minnen VI: 132). Uppgiften att kronprinsens afsigt med detta samtal endast varit att utforska, hvad grefvinnan Armfelt af sin man fått veta om utgången af Löwenhjelm's beskickning, förefaller, jämförd med hennes egen enkla berättelse, högst osannolik. Mycket hade hon icke att förmåla, att döma af Armfelts bref till henne från denna tid. (Grefvinnan Armfelts bref till sin man ¹²/₃, till sin dotter ¹²/₅, 1812.)

**) I bref till Ehrenström (²⁵/₃, 1812) redogör Armfelt på följande sätt för Nicolai's depesch, såsom den blifvit honom meddelad (ett utdrag ur depeschen finnes tryckt i Ahnfelt, Två krönte rivaler, II: 47): «Le Prince Royal a tout fait pour regagner l'estime de Mme d'Armfelt; il a tout proposé pour réparer ses torts envers son époux; je crois qu'il a obtenu le premier, mais Mme d'Armfelt prétend que le second point n'est pas admissible, sans que cela soit public comme a été l'offense. Je crois qu'il passera par-là même, ne cessant de dire hautement que le général Armfelt était un de ces hommes, qui en faisant admirer à ses amis ses talens et son esprit, forçait ses ennemis même de rendre le même hommage à son caractère et à la noblesse de son âme. Cela est fort beau», tillägger Armfelt, «comme vous voyez; et certes cela m'a fait du bien ici, car on ne s'attendait pas à ce passage subit de sentimens. Ainsi faut il ou les attribuer à l'inconséquence — ou à la vérité.» (Ups. Bibl.)

rehabilitation efter den första landsförvisningen, kunde sålunda till det nya fäderneslandet medföra den upprättelse efter Armfelts andra förvisning, hvarpå han länge förgäfvades väntat.

Väderleksförhållanden gjorde det omöjligt för grefvinnan Armfelt att, såsom hon ämnat, öfver Ålands haf resa till Finland. Oförskräckt, såsom alltid, företog den 51-åriga damen den långa resan öfver Torneå till Petersburg, 230 mil, under en köld, som vid Torneå uppgick till 40 grader. Öfver en månad räckte färden, och först den 6 April var hon i Petersburg, öfverraskande sin make vid skrifbordet. »Min glädje att återse henne och åter omfamna henne, är obeskriflig», skref Armfelt till sin dotter efter hennes ankomst. Och till henne själf skref han någon tid efteråt, då kriget ånyo skilt de båda makarna: »Du är, blir och har evigt varit en ängel här på jorden, och din oföränderliga och dyrkansvärda conduite mot mig är utan allt exempel. Om du kunde se in i mitt hjärta, skulle du finna, att jag förtjenar litet af de känslor, du hyser för mig.»

* * *

Utan motståndare och afundsmän hade Armfelt icke nått maktens höjder i den ryska kejsarstaten. Den välvilja, hvarmed Finland till följd af Armfelts inflytande omhuldades af kejsaren, väckte de ryska statsmännens afund; oförsiktig och öfvermodig såsom alltid, gjorde han, såsom vi sett, vid förefallande tvistefrågor mellan Finlands och Rysslands styrelse, ingen hemlighet af hvad han tänkte om den ryska förvaltningen och dess organer. Redan kort efter sin ankomst till Petersburg kunde han skriva: »Jag är i öppet krig med herrar ministrar angående hvad som rör administrationen af finanserna och tullarna.»*) Och längre fram skref han: »Man skall vara här på stället; man skall hafva ett suiveradt och reguliert arbete med detta lands ämbetsmän, för att förvissa sig om, hur långt detta land är skildt från all sann upplysning, och huru skadlig en ytlig och ofta våldsamt hyfsning är för människohjärtat och förståndet.»**) De ryska ämbetsmännen vore, sade han, en samling af »slickade björnar eller fernissade barbarer». »Fredrik II brukade säga, att Sverige var hundra år efter sin tid; här är man tusen år tillbaka.» »Ryssland har inga lagar, som lydast», hette det i ett annat bref, »och så länge dess innevånare eller employés ej finna sig vid

*) Till Ehrenström ²¹/₁₁, 1811.

**) Till F. Sjernvall ¹⁶/₁, 1812.

att underkasta sig en laglig marche, så blifva de odrägliga i alla land.»*)

SjälF var Armfelt ej blind för vådorna af sin ställning och sitt fria språk. »Här», skref han en gång under denna tid, »sou-tenerar jag mig aldrig i längden, för jag kan ej säga annat än hvad jag tänker, då man tvingar mig att tala. Tiga kan jag visserligen, men då påstår hela kejsrerliga familjen, att mina ögon och les muscles du visage säga allt. Mask vore för odräglig att nyttja; således blir Åminne det bästa stället att vistas på.»**).

Det var icke blott Finlands angelägenheter och utfall af nyss antydda art, som skaffade Armfelt ryska vederdelomän. Hans verksamhet inskränkte sig icke till de finska ärendena eller till Rysslands utrikespolitik. Den omfattade äfven rent inre ryska angelägenheter: Rysslands administration och finanser, dess polisväsen och dess militärförvaltning afhandlade han på kejsarens befallning i vidlyftiga memorialer, yrkande förändring af den bestående ordningen. SjälF erkände han, att en mängd af dessa ämnen ännu voro honom främmande: han litade på sin erfarenhet och sitt »sunda förnuft».***)

Mångahanda voro också i följd häraf de uppdrag, som af hans mäktige beskyddare anförtrordes honom. På följande sätt skildrar han sin ställning, kort före sin afresa till armén på våren 1812: »Tills dato ha alla affärer ackumulerat sig på mitt hufvud: genom sätte i konseljen och finans- och ekonomi-departementerna, underhållskommissionen eller magasinernas tillstånd. hvilka jag skall inspektera m. m. Ni ser genom allt detta, att jag ej allenast har fan om foten, utan ock om halsen; ty hvad detta skall göra mig fiender, då jag tror mig böra tala sanningens språk, är lätt att förstå. Men gå i sitt kall och efter sin öfvertygelse utan alla konsiderationer, har varit och blir min devis till döden. Följden häraf är fiender och förföljelser, medan

*) Till Ehrenström ¹⁹/₁₀ 1812, ⁹/₁ 1813 (Ups. Bibl).

***) ¹³/₂ 1812 (Viurila).

****) I ett bref till Ehrenström (²¹/₁₁ 1811) förekommer följande uttalande, som är betecknande för Armfelts ställning: Ces malheureuses idées des économistes, amalgamées à un système fiscal, ont créé ici un monstre, qui engloutit les ressources du commerce et de l'industrie. Le seul qui me comprend bien, c'est l'empereur; M. de Speranski est comme tous ces grands théoriciens. S. M. I. compte me mettre en jeu avec tous ces athlètes, et je travaille à un mémoire, qui me coûte d'autant plus, que je n'ai en moi des matériaux que le bon sens et quelque expérience. Il faut voir comment je sortirai de cette lutte. La Finlande est mon cheval de bataille; car ici on n'a pas encore de commerce. Ainsi c'est encore pour ce sol ingrat en tout sens, que je travaille.« (Ups. Bibl.)

man lefver, men ära och rättvisa af eftervärlden. Reste à savoir hvad som är bäst? Mitt val är gjordt. *)

Endast en man i Ryssland har under tiden närmast före Armfelts uppträdande genom monarkens förtroende intagit en motsvarande ställning: det var rikssekreteraren, den ryktbare Speranski. I Rysslands historia — och äfven i Finlands — är hans namn med rätta hedradt; han var en bärare af den nya tidens reformatoriska sträfvanden och liberala idéer. Alexander trodde sig i honom hafva funnit den man, som kunde realisera de drömda statsideal, hvilka han själf sedan ungdomen omfattat. Under åren 1809—1811 var Speranski, ehuru ej till namnet, hans allrådande förste minister, på många områden omskapande be stående förhållanden i öfverensstämmelse med den vesterländska bildningens fordringar. Han började ett i stor stil anlagdt lagstiftningsarbete, införde ett nytt finanssystem, omorganiserade förvaltningen, inrättade den nya statskonseljen, hvori han själf blef föredragande; han inskränkte ministrarnas makt; han framlade slutligen ett förslag till konstitutionell författning för Ryssland.

Ännu då Armfelt i Oktober 1811 anlände till Petersburg, stod Speranski i oförminskad gunst hos Alexander. Den allmänna meningen i vissa kretsar hade väl börjat vända sig emot honom, och redan 1810 hade den ryktbare ryske historieskrifvaren Karamsin mot honom riktat sin bekanta skrift »Om det nya och gamla Ryssland», hvilken med förbittrad skärpa klandrade hans åtgärder. För sin sak hade Speranskis motståndare, hvilka mest tillhörde Rysslands högre klasser, äfven vunnit kejsarens inflytelserika syster Katarina, hertiginna af Oldenburg, som var högst populär i Ryssland. Men kejsaren behöll sin tillit till sin rådgifvare och kände sig personligen sårad, då han ansåg, att anmärkningarna mot Speranskis reformer drabbade äfven honom själf. **) Speranskis konstitutionsförslag 1811 hade särskildt väckt oro, och det hade, oaktadt Alexanders benägenhet därför, icke lyckats att besegra riksrådets motstånd. Äfven kejsarens moder sades hafva gjort sitt inflytande gällande mot Speranski i denna fråga ***) Men ännu bibehöll han sin ställ-

*) Till K. Stjernvall, 1 April 1812.

**) Se härom Bernhardi, Gesch. Russlands, II. 2: 645 o. f.

***) «Si on réussit à exciter l'attention de l'empereur sur les suites de l'exécution de ce projet, le premier effet devra être la disgrâce de M. Speranski, dont le patriotisme paraît, par le public, être révoqué en doute de

ning orubbad, oakadt de allt högljuddare ropen mot honom; ännu den 1 Jan. 1812 erhöll Speranski i en hög rysk orden ett vedernäle af kejsarens ynnest.

Tre månader efteråt var han störtad och under uttryck af kejsarens onåd förvisad från hufvudstaden till Nischnij Nowgorod; någon tid efteråt skärptes förvisningsstraffets stränghet genom hans förflyttning till det aflägsna Perm. Samtiden häpnade öfver detta plötsliga fall från maktens höjder. Såsom en af upphofsmännen betecknades Armfelt, Speranskis medtäflare om monarkens ynnest.

Att Armfelt deltagit i de åtgärder, som föranledde Speranskis aflägsnande, bestyrkes af hans papper. Af Armfelts brevväxling framgår, att han från början varit missnöjd med Speranskis sätt att sköta de finska angelägenheterna. Upprepade gånger karakteriserar han den ryske statsmannen såsom en »konstig herre, som ibland vill lyfta upp oss (finnar), men som åter vid andra tillfällen vill låta oss känna vår dépendance. Å en annan sida, har han alltid ansett Finlands affärer som en liten bisak.*) Armfelt synes hafva ansett tvifvelaktigt, huruvida Speranskis välvilja mot Finland i själfva verket vore så uppriktigt menad: »Principerna af föreningen med Gamla Finland äro en plein adopterade enligt min önskan», skref han i Nov. 1811 till Stjernvall, »men som ukasen skall uppsättas af Speranski, så vet jag alldeles ej, när saken kommer i gång; denna så viktiga sak lärer väl möta svårigheter».

Egentligen var det väl långsamheten i behandlingen af de ärenden, hvilka skulle passera den allrådande rikssekreterarens kansli, som från början vållade denna misstämning. Därtill kom tvifvelsutän sedermera rivaliteten om kejsarens ynnest. Men orsakerna till Speranskis fall och till Armfelts medverkan till hans störtande lågo dock djupare och berodde på allmänna anledningar. I själfva verket sammanhänger Speranskis fall med den systemförändring, som 1812 inträdde i Alexanders politik och som Armfelt i väsentlig mån bidrog att befästa.

Michael Michailovitsch, som i ungdomen erhållit namnet Speranski på grund af de rika förhoppningar, som hans lärare fäst vid honom, hade utgått från en samhällsklass, som i Ryssland åtnjöt nästan mindre anseende än de lifegnas. Han var son

jour en jour depuis quelque temps», skrifver Sveriges chargé d'affaires Schenbom redan ⁵/₁₇ Oktober 1811 (R. A.).

*) A. till sin svägerska ³⁰/₁₁ 1811 (Viurila), till Aminoff ²⁹/₁₁ 1811 (Rilax).

af en prest, och benämningen »popevitsch» var i mängdens ögon nästan ett vanbördighetens märke. SjälF hade han, det oakadt, genom öfverlägsen begåfning gjort sin hastiga och lysande ämbetsmannabana; och äfven hans motståndare erkände hans outtröttliga arbetsamhet, hans skriftställaretalang, hans stora förmåga. I tsarens följe hade han bevistat kongressen i Erfurt, och det berättades, att Napoleon, intagen af den ovanlige mannens snillrika samtal, i Erfurt skämtande frågat Alexander, om han ej ville till honom afstå denne statsman i utbyte mot ett eller annat konungarike. *) Under åren närmast efter Erfurterkongressen och så länge vänskapen mellan Ryssland och Frankrike egde bestånd, var Speranskis inflytande i ständig tillväxt. Han ansågs hafva hemtat mönstren till sina reformer från Frankrike; hans liberala sträfvanden, hvilka delades af hans herskare, hade sin rot i den franska upplysningsfilosofien; efter Code Napoléon ville han ombilda den ryska lagen. De världsskakningar, som under årtionden utgått från revolutionens härd, Frankrike, betraktades ej af honom med samma afsky som af dem, som ansågo tronernas upprätthållande nödvändigt för samhällens bestånd. Därtill kom äfven hos Speranski en viss benägenhet för mysticism. Han beskyddade de hemliga sällskap i humanitära och andra syften, som i Ryssland, såväl som annorstädes i Europa, florerade vid denna tid; han sades själf ifrigt deltaga i dylika sammankomster.

Kom så det kritiska året 1812, då Ryssland gick att ställa sig i spetsen för världsstriden mot Frankrike, och då den »lagliga ordningens återställande» blef dagens lösen. Revolutionens idéer och hvad därtill hörde lystes i bann; filosoferna, som utbredt dem, betecknades som en »en stor och fruktansvärd sekt, hvilken svurit alla troners omstörtande; med en infernalisk skicklighet hade de för detta syfte begagnat sig af furstarna själfva. **) Ur Armfelts brevväxling med d'Antraigues och Friedr. v. Gentz känna vi väl denna tankegång. Men nu var det ej längre endast dessa »emigrantlitteraturens» representanter, hvilkas största skriftställaretalang J. de Maistre, såsom vi sett, vistades i Petersburg, som hyllade dessa läror. Europa reste sig mot Napoleons förtryck; och hatet mot förtryckaren medförde ett omslag i allmänna meningen rörande de från Frankrike utgångna frihetsläror, hvilka han själf trampat under fötterna, men i hvilkas namn han intagit sin världsherskande ställning. De liberala samhällsför-

*) Bulgarin, Memoiren, V: 66.

**) J. de Maistre, Lettres et opuscules, I: 254.

bättre, som tillämpat »grundsatzerna af 1789», blefvo miss-tänkta personer. Deras afsigt kunde, syntes det nu mången, ej vara någon annan än att upplösa samhället och bereda dess omstörtning.

Alexander kunde väl, äfven sedan kriget på lif och död mot Napoleon var beslutadt, i sin närhet behålla dennes beundrare, rikskansleren Romanzow, därför att denne var en alltigenom obetydlig person, vid hvars mening intet afscende fästes. *) Men Speranski, reformatorn efter franskt mönster, han, som Napoleon ansåg värd ett kungarike och som Talleyrand uppmunttrade, kunde ej längre stå vid tsarens sida såsom hans förtrogne. Det vore i sådant fall fara värdt, menade de, som eggade till striden, att den ej blefve långvarig: i Frankrikes intresse skulle Speranski önska en snar och förödmjukande fred, för att i ro kunna fortsätta sitt samhällsupplösande arbete.

Det är i ett ofullbordadt utkast, skrifvet med Armfelts egen hand, som den sistnämnda beskyllningen framkastats. **) Han var icke ensam om dessa meningar. Ryska »patrioter», tillhörande landets förnämsta kretsar, hade länge med missnöje sett Speranskis reformverksamhet; hans konstitutionsförslag, framställt under en så kritisk tidpunkt, hade bragt deras misstro till sin höjd. Historieskrifvaren Karamsin, som förklarade om Speranski, att han icke var något annat än »en lärd skolpojke», hörde, såsom vi sett, till hans hätskaste motståndare. Ämbetsmännen voro missnöjda med Speranskis administrativa inrättningar; ministrarna funno sin makt tillintetgjord, riksrådets öfverläggningar nedsjönko till en formalitet; dess medlemmar ring-

*) Det berättades, att Alexander själf sagt till svenska sändebudet greve Löwenhjelm, då denne uttryckte sina farhågor för Romanzows franska sympatier: «Var lugn; han gör ingen skada. Jag behåller honom, därför att han är mig beqväm.» Ej ens fransmännen behandlade honom med aktning: på grund af sitt affekterade väsen nämndes han af dem «la vieille marquise du Marais», och Napoleon själf sades hafva yttrat: «le chancelier est un sot». (Se Pertz, Steins Leben III: 60, 581).

**) I samma uppsats karakteriseras Speranski såsom «un homme chargé d'une grande confiance et d'un enorme pouvoir, pétri d'esprit et de finesse, aussi ambitieux qu'ignorant aussi avide de tout ce qui constitue l'apparence du bonheur, que peu capable de concevoir celui que donne la paix de l'âme, qui, tremblant d'être deviné, s'entoure de mille masques, tantôt citoyen et sujet excellent, tantôt frondeur impitoyable, jaloux de persuader le public de son talent, peu jaloux» . . . (utkastet slutar med dessa ord). Jfr Joyneville, Life and times of Alexander I. II: 135, och Tourgueneff, La Russie et les Russes, I: 324, 396 o. f.

aktades. *) De lägre klasserna knotade öfver den ökade beskattning, som blifvit en följd dels af krigsrustningarna, dels af de reformer i finanslagstiftningen, hvilka afsågo minskning af ryska statsskulden.

Uppenbarligen hade mycket af det missnöje, som rådde i landet, vänt sig emot Speranski. Det kunde synas såsom en politisk nödvändighet för Rysslands själfherskare, att under tidsförhållanden, då han behöfde anstränga sitt folks krafter till det yttersta, uppoffra den rådgifvare, mot hvilken så många missnöjdas röster höjde sig. Från Moskva, rikets gamla hufvudstad, skref Rostopschin, den från dess brand 1812 sorgligt ryktbare gammal-ryssen, »i sitt eget och moskoviternas namn» ett bref till kejsaren, hvori han anklagade Speranski för hemligt förstånd med Frankrike, åt hvars »röfvarskaror» genom hans bedrivande en beqväm väg vore öppnad till Petersburg; i hotande ord fördrade han förräderiets afslöjande och förändring i styrelsen. **)

Till de allmänna klagomålen kommo sålunda i början af 1812 direkta anklagelser för högförräderi och anslag emot tsarens person. Rikssekreteraren, sades det nu, hade hemliga öfverläggningar med Frankrikes sändebud general Lauriston; i Frankrikes intresse medtog han i hemlighet från utrikeskabinettet ryska sändebuds chiffer-depescher, för att meddela dem åt Rysslands fiender. De hemliga sällskap, som han beskyddade, sades hafva onda afsigter mot rikets öfverhufvud. Rykten voro i omlopp, som förtäljde om mordplaner mot kejsaren. Äfven från Stockholm skyndade kronprinsen af Sverige i början af 1812 att i Petersburg underrätta, att »kejsarens helgade person sväfvade i fara», och att Napoleon vore beredd att genom en storartad korrupktion åter befästa sitt inflytande i Ryssland. ***) Såsom sammansvärjningens hufvudmän utpekades i Petersburg Speranski och hans förtrogne, statssekreteraren Magnitzki, genom sina våldsamma åtgärder lika förhatad som Speranski. Vanvördiga yttranden, som den förstnämnde fällt om kejsarens person, rapporterades. Han skulle hafva sagt till Armfelt, att det vore »förloradt kapital att spilla tid och kraft på kejsarens hufvud»; med anledning af Alexanders inspektionsresor till fästningarna

*) «Ces gens-là n'y entendent rien», yttrade Speranski till Tourgueneff, enligt dennes berättelse (anf. st. I: 121). Tourgueneff, som eljest i allmänhet försvarar Speranski, nämner honom, med afseende på detta yttrande, «ce faiseur» och fann honom ega en «impertinente confiance en soi-même».

**) Bernhardi, anf. st. II: 2, s. 692; Schnitzler, Rostoptchine, s. 99.

***) Nicolai till Romanzow ¹⁸ 1812 (se Ahnfelt, Två krönte rivaler, II: 49).

hade han tillåtit sig att, med en föga smakfull ordlek på den ryktbare franske fortifikationsgeneralen Vaubans namn, nämna kejsaren — »notre veau blanc.» *)

Den som emellertid i slutet af Mars 1812 mera än någon annan afgjorde Speranskis störtande, var, säges det, hans personlige fiende, lifländaren v. Rosenkampf, i förening med Armfelt. Med denne man såsom ledamot af finska kommittén stod Armfelt i liflig beröring. Genom omorganisationen af den ryska lagkommissionen hade Rosenkampf mistat den inflytelserika ställning, som han innehafvt såsom dess ordförande sedan 1804; han säges sedan dess hafva svurit Speranski ett förbittradt hat. **) Af honom uppsattes en formlig anklagelseskrift mot rikssekreteraren; enligt hvad som synes af ett bland Armfelts papper befintligt utkast, underställdes denna skrift Armfelts granskning och korrigerades af honom.

Denna uppsats går ut på att visa, att Speranskis styrelse haft för afsigt att medföra statens upplösning och det helas omstörtande. Han hade börjat »sa carrière désorganisatrice» med att afskaffa regeringskollegierna och att upphäfva all enhet och kontroll i förvaltningen; han påbörjade ett lagarbete, hvars grundprinciper han ej ville låta blifva kända, och som afsigtligt fördröjdes; han införde ett finanssystem, som undergräfvade statens kredit och beröfvade regeringen alla tillgångar; han förnedrade adelns värdighet, nedtryckte industrien och ökade de bördor, som tyngde jordbrukarna; tjenstemännens antal ökades, för att öka antalet af missnöjda. Långt ifrån att vara en verklig statsman, vore Speranski en »innovateur téméraire», som hvarken hade vördnad för det förflutna eller blick för det närvarande; han ville icke statens väl, men omgaf sig med skenet därpå, använde sofismer för att undgå granskning och förebräelser och fullföljde skrymtande en länge förberedd plan till rikets upplösning. Ärelystnaden, högmodet och människoföraktet beherskade honom: han trodde sig stå öfver mänskligheten och, liksom Cromwell, vara »så invigd i den försyns skickelser, som hans

*) Se Pertz, anf. st., III: 58, Schnitzler, Rostoptchine, s. 91. Det ansågs hafva varit Rostopschin, som inberättat sistnämnda infall, hvilket mycket uppretade kejsaren (Schoitzler, s. 98).

**) Se härom Bernhardi, anf. st. s. 641, 699, hvarest Rosenkampf skilddras på ett allt annat än sympativäckande sätt. Äfven R:s personliga tvist med Speranski omnämndes ursprungligen bland de anklagelsepunkter mot rikssekreteraren, som förekomma i den här ofvan i texten omtalade, af Rosenkampf författade anklagelseskriften mot Speranski. I det af Armfelts hand rättade utkast af denna skrift, som finnes bland hans papper, är allt hvad som rör denna tvist öfverstruket.

egoism tillskapat, att han icke tviflade på att kunna nå hvilket mål som helst och vara bestämd för öden af ett annat slag än vanliga dödliga. *)

Sådan var den formliga anklagelse, som riktades mot den mäktige rikssekreteraren. I många afskrifter cirkulerade denna skrift i den ryska hufvudstaden: dess slut innebär en antydning, att Speranski skulle haft för afsigt att själf göra sig till Rysslands regent efter monarkiens afskaffande.

Därtill kommo nu de ofvan nämnda beskyllningarna och de misstankar, som tidsförhållandena medförde. Kejsaren anbefalldes undersökning genom polisministern Balaschow; de hemliga sällskap, hvilka Speranski gynnat, förbjödos; och efter ett långvarigt enskildt samtal mellan kejsaren och Speranski på aftonen den 29 Mars 1812 skickades denne hals öfver hufvud i förvisning, utan att någon ransakning och dom egde rum. Det sades bland allmänheten, att han, då kejsaren erbjudit honom valet mellan laglig undersökning och förvisning, frivilligt utbedt sig den senare. **) Hela kejsarstaten genljöd af den allrådande ministerns fall; samtiden betviflade icke, att ett statsbrott af svåraste beskaffenhet här förelåg. Det sades, att Speranski för kejsaren själf bekänt, att han verkligen länge arbetat på Rysslands upplösning och att han varit medbrottsling i en anläggning mot kejsarens lif, som skulle utföras af statssekreteraren Magnitski; sammansvärjningen vore utgrenad i senaten, hofvet och armén. Speranskis fall helsades med glädje; det ansågs, säger hans biograf, såsom den första segern öfver fransmännen. ***)

I en försvarsskrift, daterad Perm, Jan. 1813, har Speranski inför kejsaren segrande vederlagt dessa beskyllningar; men först två år efteråt, sedan Alexander återvändt från krigen mot Napoleon, mildrades förvisningsstraffet, och först mot slutet af Alexanders regering (1821) följde Speranskis fullständiga rehabilitation och hans återinträde i riksrådet. Slutet af hans lefnad

*) Rosenkampfs skrift är i utdrag tryckt hos Tourgueneff, anf. st. III: 344.

**) Se härom Bernhardi, II. 2: 696, Jos. de Maistre, Corresp. diplomatique, I: 68 o. f., Schnitzler, anf. st. 88 o. f. De Maistre fann visserligen, att detta sätt att behandla en anklagelse för högförräderi visade, att Ryssland vore «plus éloigné de la véritable civilisation que le pays des Iroquois», men han hade, såsom var att vänta, ingen sympati för Speranski. Han tviflade icke på anklagelsens sanning och berättade de rykten, hvartill denna ofömodade händelse gifvit anledning. Förfärliga hemligheter hade blifvit upptäckta: «L'empereur a montré des papiers terribles à Speranski.»

***) Korff, Speranski, II: 30 (citrat hos Bernhardi).

var lugnt och hedradt; såsom Rysslands främste lagstiftare har hans minne med oomtvistad ära gått till eftervärlden. Historien har gjort honom rättvisa äfven som statsman, och ingen tror nu mera på den sammansvärjning och det högförräderi, som tillvitades honom kort före världskriget 1812.

Själff har Speranski i bref och förtroliga meddelanden framställt sitt störtande såsom väsentligen beroende på Armfelts hersklystnad. Enligt denna uppgift, skulle Armfelt hafva uppgjort en plan att tillsammans med polismministern Balaschow och Speranski bilda ett triumvirat, hvilket skulle bemäktiga sig ärendenas ledning och genom gemensamt uppträdande beherska kejsaren. Då Speranski med förakt afvisat detta förslag, skulle Armfelt, af fruktan för att planen skulle blifva röjd, genom polismministern hos kejsaren hafva angifvit Speranski själf såsom förslagens upphofsman. Balaschow skulle hafva förmåtts till denna medverkan genom Armfelts hotelse att, om han vägrade, angifva honom själf såsom Speranskis medbrottsling. *)

Osannolikt är att denna tilldragelse, om den egt rum, varit afgörande för Speranskis öde; osannolikt äfven, att ett sådant förslag på allvar framställt af Armfelt eller utgått från honom. Han må hafva uttryckt en dylik önskan om en närmare förbindelse och hafva framställt lockelsen af den maktställning, dessa män gemensamt skulle kunna vinna. Det är äfven högst antagligt, att Speranski med ovilja afvisat ett förslag, hvarigenom hans egen makt skulle hafva blifvit delad. Men därifrån är det dock långt till tanken på ett »triumvirat», som skulle hafva haft för afsigt att aflägsna kejsaren från styrelsens ledning. Allra minst kunde väl Armfelt önska att vinna detta mål i förening med Speranski, om hvilken han, såsom vi sett, från början yttrat sig med misstroende och hvars politiska åsichter voro så tvärt stridande mot hans egna. Huru stora lockelser Armfelts ärelystnad kunde ingifva honom, så var och förblef hans förhållande till Alexander dock sådant, att det förbjuder hvarje tanke på en hemlig stämpling mot den herskare, på hvars välvilja hans egen och Finlands välgång dock ytterst berodde, medan han tviflade på Speranskis intresse för bådadera.

*) Se Bernhardi, anf. st. II, 2: 694, enligt Korffs berättelse. Ytterligare bidrag till belysning af omständigheterna vid Speranskis fall meddelas i en uppsats af Grot i Russki Archiv 1871, i St Glns memoarer, inf. i Russkaja Starina 1882—83, refererade af J. Nordqvist i Finsk tidskr. 1889, i Schilders »Speranski och Magnitski» i Russki Wjestnik 1890; samtliga citerade af M. Schybergson i monografien öfver Speranski i Finsk tidskrift 1893—94.

Enligt andra versioner skulle Armfelt och Balaschow härvid hafva spelat rolen af »agents provocateurs», far att locka Speranski i fällan. Hos kejsaren, som redan varit betänkt att låta sin gunstling falla, hade de anmält att förslaget blifvit framställt: Speranskis tystnad därom skulle hafva bekräftat kejsarens misstankar och tillräknats honom såsom ett brott. Armfelts deltagande i denna intrig har i sammanhang härmed af en bland hans finska landsmän stämplats såsom »mer än oursäktligt». — I själfva verket var dock hans uppträdande härvid både förklarligt och, i betraktande af hans ståndpunkt, ursäktligt. Han torde hafva ansett det som sin oafvisliga plikt.

Personliga orsaker och täflan om makten må hafva bestämt Armfelts uppträdande; men säkerligen hade han, främlingen, mindre anledning af enskild art än Speranskis egna landsmän att önska dennes aflägsnande från kejsarens person. För Armfelt måste detta synas som en politisk nödvändighet vid början af det korståg mot Napoleon, som han så länge predikat. Otvifvelaktigt har han ansett Speranski såsom en samhällsvärdlig person. Att en sammansvärjning mot tsarens person verkligen existerat, därom synes Armfelt äfven hafva varit öfvertygad; han endast beklagade, att en undersökning icke lagt den tydligt i dagen. Själf berättar han om denna tilldragelse: *) »Man har här gjort mycket buller af Speranskis aflägsnande. En stor olycka hade kunnat uppstå af denna sak (sammansvärjningen), om man ej lyckats afskära dess förgreningar; men då man icke följt kejsarens befallningar, har man ej fått några lagliga bevis och har ej kunnat få kännedom om planen i hela dess vidd och om medlen för dess utförande. Häri ligger den största olyckan. Den öppenhet, med hvilken jag handlat, det mod, hvarmed jag ryckt masken af denne man, som ätnjöt det största förtroende och en ynnest utan like, det sätt, hvarpå man gifvit honom tillfälle att fullkomligt rättfärdiga sig — allt detta har väckt rysarnas häpnad, och man har gifvit mig större heder därför, än det förtjenar, att helt enkelt hafva uppfyllt sin plikt.»

Eftervärlden har icke, som samtiden under förskräckelsen för den förmenta sammansvärjningens vador, räknat Armfelt till heder att hafva bidragit till Speranskis fall. Stränga omdömen hafva fallts öfver Armfelts förhållande; och hans dom öfver den ryske statsmannen är icke historiens. Men mot bättre vetande synes han icke, så vidt man får döma af hans egna förtroliga uttalanden, hafva länat sin medverkan åt intrigen. Tvärtom:

*) I ett bref till sin dotter ¹² 1812.

snarare skulle det med Armfelts politiska åsikter hafva varit oförklarligt, om han ej skulle hafva gjort gemensam sak med dem, som önskade den »omogne nyhetsmakarens» fall — äfven om han själf ej varit dennes medtäflare om kejsarens förtroende. Hvarför skulle, för att använda Armfelts egen terminologi, en »jakobin», en anhängare af »konungamördarnas» läror, icke vara i stånd till en sammansvärjning mot sin laglige herskare? Hvad kunde hans reformer äsyfta annat än samhällets upplösning? — Svaret på dessa frågor var på förhand gifvet i Armfelts öfverretade inbillning. Speranski var af honom dömd, i samma ögonblick som anklagelsen framställdes — orättvist utan tvifvel, men ej, såsom det blifvit sagdt, blott af enskild hämnd eller för egen vinning.

I närmaste sammanhang med Speranskis aflägsnande stod frågan om Rysslands finansiella angelägenheter. Det stora kejsarrikets finansiella och ekonomiska förhållanden voro brydsamma, och de åtgärder, som vidtagits af rikssekreteraren sedan 1810, sades, såsom vi sett, härtill vara anledningen. I en *mémoire* till kejsaren (Mars 1812) har Armfelt på dennes uppmaning framställt sina åsikter om det ondas uppkomst och afhjälpande. Han skildrar däri, med tydlig syftning på Speranski, huru farligt det vore att låta theoretici, professorer och »raisonneurs spécieux» leda dylika angelägenheter. Genom att öfverljudt skrika öfver mängden af det i Ryssland cirkulerande pappersmyntet hade man, under åberopande af den politiska ekonomiens läror, sedan 1810 förstört statens kredit och undergrävt allt förtroende. Våldsamma åtgärder hade vidtagits för att minska den statsskuld, som låg i den utelöpande sedelmassan. Under tiden hade skatterna ständigt ökats. Utsigterna till kriget hade slutligen föranledt påbjudandet af en ny pålaga genom ukasen af den 10 Februari 1812, hvilken under den rådande penningeförlägenheten väckt allmän misstämning. Särskildt hårdt skulle denna skatt drabba jordegarna, genom äskandet af 10 procent af all deras inkomst af fast egendom. Med anledning af detta missförhållande föreslog Armfelt tillsättandet af en finanskommitté, för att söka hjälp ur dessa förhållanden.

En sådan kommitté tillsattes; och Armfelt blef en verksam ledamot däraf. Vid sina arbeten i dessa ämnen, hvilka dock egentligen voro honom främmande, torde Armfelt hafva begagnat sig af den schweiziske publicisten Sir Francis d'Ivernois' biträde. Bekant genom sina skrifter i kontrarevolutionärt och finanspolitiskt syfte och, ehuru utlänning, för sin verksamhet hedrad med engelskt adelskap, stod denne man sedan gammalt i förbin-

delse och brevväxling med Armfelt *) och vistades nu i Petersburg. Denne erfarne ekonomiske skriftställare, som författat vidlyftiga skrifter rörande Englands och Frankrikes finanser, fann, säger Armfelt, »Rysslands finanser vida öfver hvad han väntat; ej ens krig borde i detta afscende vålla bekymmer.» Det förslag, som af Armfelt nu frambars till kejsaren, gick ut på bildandet af ett inhemskt statsskuldsystem efter engelskt mönster. Utom det gängbara pappersmyntet i egentlig mening, hvilket borde stå i lämpligt förhållande till den metalliska valutan, borde ryska staten utsända obligationer, för hvilka statens domäner skulle tjena såsom hypotek. Dessa värdepapper borde vara räntebärande, och åt deras innehafvare tillförsäkras sådana fördelar, att obligationerna blefve eftersökta såsom bytesmedel. Det förmodades, att genom dessa obligationer en summa af 300 millioner rubel skulle kunna åstadkommas. **) Frågan synes hafva hvilat under våren och sommaren 1812, men bragtes mot slutet af samma år ånyo å bane. Det nya förslag, som då inlemnades af Armfelt, bar dock Sir Francis d'Ivernois' namn. Armfelt be-tecknade det i ett af sina bref som »ett mästerstycke». Det gick ut på att nedsätta pappersmyntets nominalvärde med ett betydligt belopp — t. ex. till 30 proc. — och i utbyte för de återstående 70 proc. lemna räntebärande obligationer. Förslaget underställdes en ny kommitté, men förkastades på grund af de betänkligheter, som däremot framställdes af den nu så inflytelserike preussiske statsmannen baron v. Stein. ***)

* * *

Under sysselsättningen med dessa rent inre ryska angelägenheter hvilade icke omsorgen om den yttre politiken. Armfelt

*) Enligt ett bref till Rehausen från Armfelt (tr. hos Scævola, anf. st., s. 142) hade denne medverkat till spridningen af d'Ivernois' skrift mot kontinentalsystemet («Des effets du blocus continental»; äfven öfversatt på svenska, Sthlm 1811), hvilket ådragit Armfelt misstanken att «tala och handla å engelska regeringens vägnar».

**) A. till amiral Tschitschagoff (koncept). Jfr Löwenhjelm's dep. 27/3 1812, tr. hos Ahnfelt, anf. st., s. 55.

***) Se Pertz, anf. st., III: 221. Armfelt skrifver till Ehrenström (17/3 Okt. 1812): «Sir Francis d'Ivernois a son plan de finances pour la Russie tout achevé. Voyons si les bêtes qui sont ici à la tête de cette partie, y comprendront quelque chose. J'en doute fort du moins.» I ett följande bref heter det i samma ämne 3/1 1813: «I hela sitt land är kejsaren den ende ryss, som fattar idéer, som fordra kunskaper ou vues au-delà de la longueur du nez. I den vägen är misèren här öfver all fattning.»

stod snart vid det mål, han så länge eftersträfvat: kriget på lif och död mot Napoleon blef under de första månaderna af 1812 en afgjord sak. Utbredda voro de förbindelser, som han i detta syfte underhållit. Samtiden ansåg honom och hertigen af Serra Capriola såsom ledare för en hemlig diplomati, som öfver hela Europa verkade för kriget. Från flera håll mottog Armfelt uppsatser rörande bildandet af den blifvande koalitionen, hvilka ännu finnas bevarade och ega betydande historiskt intresse. Af hans egen hand finnas vidlyftiga statskrifter i samma syfte som den han på sommaren 1811 öfverlemnade till kejsaren. De flesta af dessa skrifter gå ut på åstadkommandet af samtidiga anfall mot Frankrike från olika håll, för att splittra dess försvarskrafter.

En bland Armfelts papper förvarad skrift af en engelsk, icke namngifven politiker — »de longue expérience» — föreslår en allians mellan Ryssland och England, hvarefter det förstnämnda riket borde taga initiativet till kriget; en annan, likaledes anonym, anser, att Ryssland borde ställa sig i spetsen för en koalition i Norden mot Frankrike, samt England och Spanien bilda en dylik i vestra Europa. En tredje uppsats, ställd till Armfelt, utreder vidlyftigt frågan, hvad som Ryssland, understödt af England med penningar och vapen, skulle kunna uträtta genom en diversion i Medelhafsländerna, hvarest missnöjet öfver det tryckande franska väldet vore allmänt: en eskader af Svarta hafsfloktan borde utlöpa, Genua borde befrias, resningen i Catalonien understödjas. En fjärde skrift, ej undertecknad och möjligen författad af Armfelt själf, utgår från den förutsättningen, att Preussen och Österrike skulle göra gemensam sak med Frankrike, men att Ryssland borde kunna räkna på Turkiet och Sverige såsom allierade. Österrikes härar skulle tillbakahållas genom Turkiets uppträdande; 30 à 40,000 man svenskar skulle uppträda i norra Tyskland, understödda af en engelsk flotta, medan engelsmän och spaniorer hotade Frankrikes kuster och dess Medelhafsbesittningar.

Här bör också nämnas ett politiskt bref till Armfelt från den gamle revolutionsgeneralen Dumouriez — vi minnas deras bekantskap från Pommern 1807 —, skrifvet straxt efter krigets utbrott (6/7, 1812) och som röjer samma tankegång, som Armfelt uttalat. »Jag hoppas», säger Dumouriez, »att kejsaren antagit det krigföringsätt, som Scyterna begagnade mot Darius och Partherna mot Crassus. Svenskarna borde förmås att uppträda i Pommern, och åt Bernadotte beredas tillfälle — »s'il est de bonne foi» — att spela den rol af Gustaf Adolf, som vår galning ej var värdig. Genom låtsade underhandlingar borde man draga

ut på tiden, för att ordna anfall i Frankrikes rygg från England, Italien och Spanien» o. s. v.

Anmärkningsvärdast är dock en *mémoire* af Armfelt själf från vintern 1811—12, »med anmärkningar, tillagda den 1⁹/₁₁ Januari 1812». Han upprepar här med afseende på det blifvande kriget sin åsigt, att det borde väsentligen vara defensivt och afse att aflägsna fienden från dess hjälpkällor. Af Österrike borde man kunna vänta neutralitet, Preussen borde skyddas, en folkresning i Tyskland hemligt förberedas, för att utbrista vid första motgång för Bonaparte. Från Spanien och Portugal borde infall göras i Frankrike; England borde med flotta, penningar och vapen understödja resningen i Tyskland och underhålla »denna heliga eld». Genom utsigten att förvärfva Norge och genom att begagna kronprinsens af Sverige ärelystnad och personliga ovilja mot Napoleon, kunde Sveriges bistånd påräknas.*)

Hufvudsyftet med sistnämnda uppsats synes dock hafva varit att fästa kejsarens uppmärksamhet på vigten af att i Polen vinna bundsförvandter för det stundande kriget. Sedan gammalt låg Polens öde Armfelt om hjärtat; och han upphörde ej, sedan han börjat deltaga i Alexanders rådslag, att arbeta för beredandet af en själfständigare ställning åt detta land. I Petersburg hade han, som vi sett, knutit förbindelse med den polske patriotten grefve Oginski; och denne hade att påräkna Armfelts understöd för sitt förslag till det ryska Polens (Lithauens) om-skapning till en med Ryssland förenad själfständig stat. Armfelt sysselsatte sig, biträdd af Rosenkampf, på kejsarens befallning med utarbetandet af en författning för Lithauen. I detta förslag ingick upphäfvandet af lifegenskapen; han ville, säger Oginski, bereda åt de polska bönderna samma rättigheter, som åtnjötos af de svenska.**)

*) Icke utan misstroende, för öfrigt lätt förklarligt, yttrar han sig om kronprinsen af Sverige; «Une ancienne haine et jalousie personnelle vient de paralyser déjà l'influence politique, que la France exerce dans ce pays [Suède]. Il est probable que la Russie pourra porter à un développement plus marqué les talents et les passions du Prince Royal, en lui faisant voir la conquête de la Norvège comme un appât d'intérêt, et une insurrection en Allemagne comme un appât de gloire, vù le rôle qu'il pourrait jouer dans les deux cas». Tidens anda medgäfv icke att räkna på oegennyttiga upp-offringar, som af «les braves du 14me siècle». «Il faut donc s'assurer de lui par des motifs d'un intérêt majeur. La conquête de la Norvège lui tient à coeur. Il la croit facile: elle ne l'est pas; et en l'excitant à cette entreprise, on le met dans des embarras, qui serviront de garant à la Russie de la conduite analogue aux circonstances, qu'elle peut désirer de la part de la Suède.»

**) Oginski, Mémoires, III: 85, 118.

förhandlingar med kejsaren om återupprättandet af Polen såsom en själfständig stat, som föregingo kriget, men hvilka, såsom bekant, ej ledde till något resultat. I sin brevväxling återkommer Armfelt äfven under de följande åren med förkärlek till detta ämne.

I ifrågavarande uppsats tager nu Armfelt med värme till orda för Polens sak: »Polens delning», skrifver han, »hvaraf man velat göra ett politiskt brott, var å Rysslands sida ett misstag — »une faute bien plus éminente qu'un crime utile». Ryssland hade redan dessförinnan Polen i sin makt; nu hyste dess folk ett förbittradt hat mot Ryssland, hvilket kom Frankrike till nytta. Atta millioner människor i ryska Polen, som vid förefallande behof kunde uppviglas och organiseras af fransmännen, utgjorde ett ständigt hot mot Ryssland. Till förekommande af en folkresning under franskt beskydd vid krigets utbrott, borde detta land därför förklaras för ett själfständigt konungarrike, med egen författning, egen armé och förvaltning. Då skulle det efter freden i Tilsit af Napoleon upprättade storhertigdömet Warschau, nu styrdt och förtryckt af fransmännen, ej dröja att sluta sig till denna nya polska stat. Kejsar Alexanders person skulle därvid kunna verka mycket: »Napoleon räknar som Cæsar på sin lycka», säger Armfelt, »men han har aldrig förstått att efterlikna honom i konsten att vinna hjärtan eller att segra genom det slags tjusning, som eldar inbillningskraften». Af högsta vikt vore genomförandet af detta verk under nuvarande förhållanden: »Å ena sidan har man att vänta polackarnas kärlek och tacksamhet, understöd af deras vapen och välönskningar från alla deras landsmän under främmande välde; å andra sidan en snart förestående uppresning af våra åtta millioner undersåtar, hvilka vinna styrka genom sin samverkan med alla, som bära namnet polackar.»*) — Att detta förslag skulle möta motstånd, likväl mindre hos kejsaren än hos hans ryska landsmän, insåg Armfelt. »I Ryssland», säger han i en anmärkning till denna uppsats, »förstår man icke känslor af det här antydda slaget. Ännu mindre förmår man vänja sig vid den tanken, att den fysiska styrkan i all evighet förblir osäker utan den moraliska makt, som på ett eller annat sätt mäktar framkalla åsyftade resultat.»

*) I sammanhang härmed föreslås, att såsom villkor för fredens bibehållande i skadeersättning för storhertigdömet Oldenburg, nyligen afhändt kejsarens svåger, af Napoleon begära afståendet af storhertigdömet Warschau, hvarigenom Ryssland skulle få en tryggad gräns.

Ryska Polens befrielse, såväl som Rysslands finanser och Speranskis aflägsnande, tillhörde den stora kejsarstatens inre angelägenheter. Men hufvudändamålet med de förslag, för hvilka här redogjorts, var dock väsentligen ett och detsamma: att bereda Ryssland framgång i den stundande striden och att störta det franska världsväldet. Detta sistnämnda hade blifvit Armfelts »delenda Carthago». Han tillhörde visserligen ej de officiella diplomater, hvilkas pennor vid denna ödesdigra tid voro i så ifrig verksamhet; men hans namn nämndes i deras berättelser såsom en af hufvudpersonerna i samtidens tilldragelser i den ryska hufvudstaden. Han var ej blind för vådorna af det stora företaget, men ansåg, att stunden nu vore inne. Napoleon själf hade sagt, skrifver han i en af sina politiska uppsatser, »att denna strid skulle blifva den sista. Må man ej glömma, då man tager med i beräkning de omätliga resurser och den obestridliga skicklighet, hvaröfver fransmännens kejsare förfogar, att lyckan, som fasttrollat hans blick vid Spanien, också kan förblinda honom med afseende på Ryssland!»

Känt är af historien, huru Napoleons besättande af Pommern gaf kronprinsen af Sverige anledning att omsider taga initiativet till bildandet af den sista koalitionen mot Napoleon genom det förslag om en off- och defensiv allians med Ryssland, som å Sveriges vägnar framställdes i Petersburg af dess särskilda sändebud, grefve Karl Löwenhjelm. Anfallet på Pommern medförde hos mången i Sverige ett omslag i åsigter, som var gynnsamt för denna nya politik. »Den allmänna meningen i Sverige», skref Armfelt i början af 1812, »är ingenting annat än ett irrbloss eller en vindflöjel, som vänder sig vid hvarje ny vind. Skulle således denne afgudade Napoleon verkligen icke vara något annat än ett odjur, därför att han besatt Pommern?» — Grefve Löwenhjelm anlände till Petersburg den 18 Februari 1812; och den 5 April s. å. afslöts den traktat mellan Sverige och Ryssland, hvarigenom Sverige försäkrades om besittningen af Norge, för att därigenom blifva i stånd att deltaga i den kommande striden. *) Löwenhjelm fann vid sin ankomst jordmänen

*) För den vigtiga underhandlingen med därtill hörande föregående och efterföljande diplomatiska skriftväxlingar föreligga utförliga redogörelser i Schinkels Minnen, D. VI, och i Bihanget till detta verk, D. III, i Geffroy's ofvan (s. 271) omnämda uppsats i *Revue des deux Mondes* 1855, i Nielsen, *Aktmessige Bidrag til Sveriges politiske Historie 1812—13* (Christiania Vid. Selskabs Forhandlingar 1876), i Kejsarl. ryska historiska samfundets årsbok (*Sbornik*) samt i Ahnfelt, *Två krönte rivaler* II.²

redan beredd för sitt förchafvande. Enligt den med ryska förhållanden förtrogne svenske chargé d'affaires Schenboms råd gällde hans första besök Armfelt, efter den officiella visiten hos ryske rikskanslern; *) och han har i sina depescher icke gjort någon hemlighet af, att han för framgången af sitt uppdrag väsentligen hade att tacka Armfelts inflytande hos kejsaren.

Redan innan Löwenhjelm anländt, hade Armfelt ej blott, såsom vi sett, i sina politiska uppsatser, utan ock muntligen under en hos kejsaren församlad konselj, framställt den åsigt, att Norge borde erbjudas åt Sverige såsom priset för dess medverkan. **) Han gjorde än mer: han uppsatte ett betänkande om sättet för Norges eröfring för svensk räkning, hvori han tillstyrkte, att detta borde ske genom ett vinterfälttåg, hvars angrepp borde riktas öfver Norrland mot Trondhjem. De ryska trupper, som därtill skulle användas, borde sändas öfver Torneå, och anfallet ske ofördröjligen, i slutet af Mars eller början af April. ***) Däremot afrådde han i samma uppsats det tilltänkta företaget mot Seland, som alternativt framställdes af Karl Johan genom Löwenhjelm. — Som bekant är, förföllo båda dessa förslag; och detta blef anledningen till dröjsmålet med Sveriges uppträdande på fastlandet.

Ännu i Februari 1812 hade, enligt Armfelts berättelse, †) i Petersburg rykten varit gängse, att Karl Johan offentligen tillkännagifvit sin afsigt att till våren söka att återeröfra Finland. Armfelt tviflade på dessa rykten, hvilka allt för litet stämde med hvad han kände om kronprinsens åsikter om Frankrike; ††) men dennes bestämda uppträdande var honom dock en glad öfverraskning. »Svenska regeringen», skref han efter Löwenhjelm ankomst, »går till väga med en vigueur, som är otrolig. Man

*) Schenboms dep. (R. A.) Jfr Schinkels Minnen, VI: 118.

***) Schenboms dep. ^{30 Jan}/_{11 Febr.} 1812 (R. A.). Schenbom tillägger, att han hade underrättelsen härom icke från Armfelt, utan från annat håll, och ansåg att denne därigenom komprometterat sig, särskildt i danska beskickningens ögon, ehuru han möjligen handlat på kejsarens befallning.

†††) A:s betänkande, dateradt den 21 Febr. 1812, finnes tr. i Schinkel, Bihang III: 10. Ett äldre förslag af Armfelt förordade utrustandet af en expedition från Arkangel, afsedd för landstigning i Trondhjem. Det var förut framställt till kejsaren och omnämnes af Löwenhjelm i dennes depesch ²/₁ Febr. 1812 (R. A.).

†) I bref till hans hustru ⁹/₂ 1812.

††) I ett bref från Stockholm ¹/₃ 1811 hade han skrivit om kronprinsen: «Om hatet till korsikanen hos alla goda patrioter är en religion, kan öfversteprästen för denna kult nu sägas stå midt ibland oss» (Scævola, anf. st. s. 146).

ser i hvad för skola kronprinsen varit; och skall något förmå att sätta fötter under vår långsamhet här, så blir det Karl Löwenhjelm's instruktioner. — Äfven bör jag tillstå, att Bernadottes plan d'operation har stor förtjenst, och att alla notioner, han gifvit, äro af en stor interêt. *)

Löwenhjelm å sin sida prisade varmt Armfelt's nit för underhandlingens främjande, och begagnade tillfället att i sina bref till kronprinsen framställa sin forne chef och personlige vän i den fördelaktigaste dager. Han ansåg, att kejsarens veka karakter undergått en synbar förändring; det vore Armfelt, som ingifvit Alexander den bestämda och energiska vilja, hvaraf hans handlingar nu buro prägel. »Helt och hållet fri från den karakter och det språk, som utmärker detta slafviska folk, har baron Armfelt i synnerhet gjort intryck på och eröfrat kejsaren genom sin frimodighet och sin djärfhet att påpeka hvad denne kunde vara och hvad han är.» Det passiva motstånd, som företaget mötte i kejsarens öfriga omgifning, skulle svårligen hafva kunnat besegras, säger Löwenhjelm, utan den förvånande makt, som Armfelt egde öfver monarken. **) För framgången af sin underhandling stode han därföre i största förbindelse hos Armfelt; dennes bibehållande i sin inflytserika ställning vore af största vigt för Sverige. Hans kärlek för sitt gamla fosterland gjorde de nuvarande förhållandena, då han därmed kunde förena troheten och tillgifvenheten för sin nye herskare, för honom dyrbara. Kronprinsen borde, enligt Löwenhjelm's råd, för kejsaren uttrycka sina välvilliga tänkesätt om och sin förbindelse till denne hans rådgifvare. ***) — Den upprättelse, som kronprinsen personligen gaf åt grefvinnan Armfelt, visade, såsom vi sett, hans benägenhet att fästa afseende vid dessa föreställningar.

Underhandlingen gick sålunda utan hinder sin gång, och kriget nalkades. Såsom ett osvikligt tecken till krig anförde Löwenhjelm i en af sina depescher, †) att Armfelt antagit rysk militärtjenst. För att förmå honom att anlägga den ryska generalsuniformen hade kejsaren, berättar samme man, gifvit honom sin »parole d'honneur de chevalier», att han icke skulle in-

*) Till Ehrenström $25/3$ 1812.

**) «— l'ascendant étonnant que le baron d'A. a pris sur l'empereur, qui trouve en lui seul des sentiments analogues aux siens et aux circonstances pénibles, où cet empire va se trouver». Löwenhjelm's dep. $\frac{12}{27}$ Mars 1812, R. A.)

***) Löwenhjelm's depescher $1/7$, $2/13$ Febr. 1812. (Se Schinkel, Bih. III: 9; jfr Ahnfelt, anf. st., s. 46, 47, 54.)

†) $2/13$ Mars 1812, tr. (i öfvers.) hos Ahnf. II: 54.

låta sig på någon underhandling med Napoleon, samt att kriget vore en afgjord sak. *) Dramatiskt har i samma depesch skildrats, huru Armfelt, klädd i rysk generalsuniform, af kejsaren presenterats för hans gemål, såsom »hans nye vapenbroder»: »Vi hafva lofvat, sade Alexander, att aldrig öfvergifva hvarandra, och jag hoppas vara honom värdig.» Kejsarinnan syntes rörd och yttrade sig på det förbindligaste sätt till baron Armfelt. »Denna anekdot, tillägger Löwenhjelms, skall gifva E. M:t ett begrepp om kejsarens förledande egenskaper. Han förstår att fångsla enhvar, som kommer i hans närhet, genom sin nedlåtenhet och genom den ädla mildheten i sitt sätt att vara.»

En månad efter detta uppträde stod Armfelt färdig att begifva sig mot gränsen af ryska Polen, hvarest anfallet väntades. Han afreste den 25 April. Kejsaren hade kort förut dragit åstad; Armfelts äldste son hade såsom rysk officer redan ett par månader varit på fältfot i det inre Ryssland och tillhörde vid fälttågets början furst Bagrations armé. Till sin dotter skref Armfelt vid uppbrottet från Petersburg: »Jag är 55 år. De skönaste ögonblicken af mitt lif äro förbi; min hustru och mina barn behöfva mig icke längre på annat sätt, än genom sina känslor . . . Alltså kan jag dö, som jag lefvat, och lemna åt de mina några minnen af ära och af ett anseende, som trotsat allt och krossat mina fiender under tyngden af deras egen nedrighet. I följd häraf är min undergifvenhet för mitt öde fullkomlig, och jag eggar mig åt mänsklighetens sak. Betrakta ur denna synpunkt, min älskade Augusta, de sista offer, som din fader bringar åt minnet af sin odödlige vän, som föll offer för samma brott, som vi nu söka att besegra. Då skall du hafva det mod, som behöfves vid de stora tilldragelser, som stunda.»

* * *

I Vilna, Lithauens hufvudstad, nära gränsen till storhertigdömet Warschau, hvarest den ofantliga här sammandrogs, som Napoleon samlat, slog tsaren upp sitt högkvarter under de vecor, som ännu förflöto, innan kriget utbröt. Såsom anställd i

*) «Sedan i Måndags», skref Armfelt till Ehrenström ²⁵ 3 1812. «är jag rysk general af infanteriet och kejsarens förste general-adjutant — en ny plats, jag ej känner betydelsen af. Omöjligt har jag kunnat neka längre att antaga denna drägt, ty hela kejsarliga familjen har varit gudomligt aimable och pressant i denna del. Måtte jag kunna utratta något godt och få dö, som jag lefvat. Amen!» (Ups. Bibl.).

hans högkvarter i egenskap af förste generaladjutant, skulle Armfelt inställa sig i Vilna; men han erhöi i uppdrag att under resan dit inspektera arméns magasiner i Östersjöprovinserna. Hans resa gick därför på vägar, som ännu i slutet af April och början af Maj genom snö voro nästan ofarbara, öfver Narva och Dorpat till Riga, samt vidare öfver Libau *) och Polangen till Schavlui i Kurland. Där sammanträffade han med kejsaren, stadd på resa för att mönstra en där samlad truppstyrka af 25,000 man; full af tillfredsställelse såg Armfelt truppernas goda hållning och gjorde sig de gladaste förhoppningar om seger för de ryska vapnen. »Om vi kunna hålla ut leken», skref han, »t. o. m. om vi skulle blifva slagna, så skola vi till slut triumfera; det är min bestämda öfvertygelse.» **)

Den 13 Maj finna vi Armfelt i högkvarteret i Vilna. Ryska krigets historieskrifvare hafva mycket att förtälja om detta högkvarter, om de intriger och stridande meningar, som där korsade hvarandra, om kejsarens obeslutsamhet i valet af försvarsplan, om den sorglöshet, med hvilken man njöt af det polska un-gängeslivets nöjen — till dess att plötsligt och oväntadt under-rättelse ingick, att de franska härarna ryckt öfver Niemen och hastigt nalkades den lithauiska hufvudstaden. Högkvarteret skyndade undan, och den ryska hären började det återtåg, som åt början af detta fälttåg gaf en så föga ärofull karakter. Till kännedom om förhållandena i det ryska högkvarteret erbjuda Armfelts enskilda bref ätskilliga bidrag.

Redan efter det första sammanträffandet med kejsaren i Schavlui, finna vi i Armfelts bref yttranden, förebådande det missnöje med arméns ledning, till hvars förnämste målsman han gjorde sig, dels i Vilna, dels — längre fram — i det förskansade lägret vid Drissa, dit högkvarteret begaf sig, enligt den af kejsarens militäriske rådgifvare general von Phull uppgjorda planen.

Vi erinra oss, att Armfelt i den »mémoire», i hvilken han redan ett år förut företecknade gången af Rysslands krig och politik 1812 **), uppställt ett väsentligen defensivt system för det stundande kriget. Dock ansåg han, att fälttåget borde börjas å

*) I Libau träffade han sin gamle vän och sin familjs forne beskyddare, greve Pahlen, som han ej återsett sedan dagarna efter Paul I:s mord (se detta arbete, II: 384). Nu skref han om Pahlen (⁶/₁₀): «Quelle excellente tête, et combien il pourrait nous bien servir dans la grande lutte que nous allons commencer! Mais cela est impossible: l'Empereur a trop de griefs contre lui, et sur certains points il n'est pas non plus excusable.»

***) A. till sin hustru ⁷/₁₀ 1812.

***) Se ofvan, s. 271.

rysk sida genom offensiva rörelser på rikets vestra gräns. I motsats härtill hade den nyss nämnde general Phull — en württembergare, som från Preussens tjänst efter dess nederlag öfvergått till Ryssland, en lärd teoretiker, men af en mycket omtvistad militärisk förmåga — framställt den bekanta, rent defensiva plan, i hvilken reträtten från gränsen till det ofvannämnda lägret vid Drissa ingick såsom en första åtgärd. Redan under de öfverläggningar hos kejsaren, som förefallit i Petersburg under vintern 1812, hade Armfelt motsatt sig denna plan, bl. a. därför att den skulle medföra ryska Polens fullständiga förhärjelse.*) Med ökad skärpa motsatte han sig nu, att fienden, sedan kriget var afgjort, skulle få tid att taga initiativet. »Vi gå och vänta, skref han under resan till Vilna, att någonting, jag vet icke hvad, skall falla ned från himlen, under det att vår fiende utvecklar en infernalisk verksamhet. Om jag icke lyckas bestämma kejsaren att sätta sig öfver dessa råd, som förlama allting, så äro vi förlorade. Kanslern [Romanzow, Napoleons beundrare] har funnit en värdig medbroder bland militären, en viss general Phull, som förut varit i preussisk tjänst. Det är en person, som går och gäller som taktiker, och han ger sina råd, som om han vore lejd af Bonaparte. Jag förutser, att en af oss skall bryta halsen af sig; ty jag kan icke tåla, att man bedrager kejsaren och staten. När jag kommer till Vilna, skall jag inlemnna en mémoire».

Han höll ord; få dagar efter sin ankomst till Vilna inlemnade han en uppsats**), hvarest han på det ifrigaste tillrädde att taga offensiven. »Utom det att jag betraktar hvarje blott passivt försvar med utsigt till framgång såsom omöjligt, är jag öfvertygad, att man aldrig skall komma att motstå franska armén, om man icke betager fienden initiativet till krigsrörelserna.» I samma uppsats rådde han ifrigt att söka vinna polackarna, såväl i Lithauen som i storhertigdömet Warschau, på Rysslands sida: »E. M:t behöfver inga vapen för att eröfra dem och för att bevara sina eröfringar.» Han varnade Alexander, som syntes rådvill vid krisens annalkande, mot för mycket misstroende till egen kraft, tilläggande den frivola, men karakteristiska an-

*) Se Oginski, Mém., III: 157. Oginski hade af Armfelts egen mun omedelbart efter en öfverläggning hos kejsaren blifvit underrättad om denna plan. Han redogör utförligt för Armfelts yttrande.

**) 17/9 Maj 1812 (koncept bland Armfelts papper).

märkningen: »La fortune est d'un sexe, dont les faveurs, déjà accordées, exigent cependant qu'on les affronte.» *)

Någon synnerlig verkan förspordes icke af detta betänkande; och tillsvidare vidhölls i Vilna, under högkvarterets misshälligheter, den af Phull uppgjorda planen, ehuru denna egentligen endast i honom själf hade sin försvarare. Krigets historie-skrifvare öfverensstämma i omdömet om dess olämplighet. Den medförde, som bekant, ryska härens splittring i tvenne hufvud-arméer, af hvilka den ena, »första vestarmén» under krigsministern general Barclay de Tollys öfverbefäl, nu var samlad vid Vilna — dock endast för att vid franska hufvudhärens antågande genast retirera mot det befästade lägret vid Drissa bakom Düna; och den andra, under furst Bagrations befäl, skulle längre söderut i det inre Ryssland möta den detacherade franska armé, som antogs på en sydligare väg komma att tåga mot Moskwa. Mellan Drissa, beläget i nordlig riktning från Vilna, och Bagrations armé, som på vidt aflägsna trakter långsamt rörde sig i sydvestlig riktning, lemnades emellertid, tillfölje af denna plan, en bekväm port öppen för Napoleons väldiga härar; och den försvarslinie, som erbjöds af de stora floderna Düna och Dnieper, förblef obegnad. Nära en half million människor från de flesta af Europas länder kunde utan nämnvärdt motstånd rycka in i hjärtat af Ryssland. Ingenstädes kunde ens tillnärmelsevis jämförliga stridskrafter uppställas, innan de båda ryska arméerna voro förenade; äfven sedermera förblef deras styrka underlägsen.

Den framskjutna ställning, som »första vestarmén» under Barclay de Tolly intog vid Vilna, syntes nu Armfelt lämplig till utgångspunkt för en offensiv rörelse; alldeles ändamålslös var däremot dess koncentrerung vid gränsen, då återtagets till Drissa på förhand var beslutet. Om ett framåttryckande, enligt Armfelts råd, kunnat gifva en framgångsrikare utgång åt fälttagets början, torde väl vara tvifvelaktigt. Under öfverläggningarna i högkvarteret väckte han förslag till en koncentrerung af de båda ryska arméerna i riktning mot Slonim, åtskilliga dagsmarscher söder om Vilna. I stället för att gå tillbaka bakom Düna, borde man sälunda intaga den försvarslinie, som vesterut från Vilna bildades af floderna Niemen, Nareva och Bug. Detta förslag har

* I samma memorial fäste han uppmärksamheten på krigsförvaltningens brister och föreslog, för afhjälpaudet af penningebristen, att göra ett anrop till nationen om frivilliga gåfvor, samtidigt med att den förhålliga ukasen af $11\frac{1}{2}$ 1812 om den höga krigsskatten afskaffades.

ansetts såsom »en underlig idé», och däremot har anmärkts, att det ej erbjöd någon trygghet mot att kringgås af Fransmännen. *) — I själfva verket torde Armfelts yrkanden mindre hafva varit att anse såsom en krigsplan, än såsom framkallade af önskan att gendrifva Phulls råd till reträtt och dennes Drissaplan. Själf skref Armfelt under det därpå följande återtåget från Vilna: **) »Jag har ej varit af den avis att anfälla, förrän 1:o man vore helt och hållet koncentrerad, och 2:o man väl kände fiendens styrka; men jag har velat, att vi alla förenade skulle taga en stark position, för att sauvera Polen och ej öfverge ett land, som möjligen kan dubblera massan af våra fiender och prolongera kriget på ett sätt, som blir inkommodare för oss än för Bonaparte.» Genom reträtten blef, sade han i ett annat bref, ***) »Polen lemnadt du premier coup, och Lithauen förstördt. I den byken har jag ingen slarfva, ty hvarken Barclay eller jag ville att man skulle gå kräftgången. Niemen, Bugfloden och Narevaströmmen offerera positioner bakom Grodno, som äro superba och betäcka landet.»

I Barclay de Tolly, Vilna-arméns öfverbefälhafvare, fann Armfelt till en början understöd för sina äsigter; men föga meddelsam och utan kraft att göra sin mening gällande, blef Barclay snart öfverröstad. Medan man sorgglöst lät de franska skarorna rycka allt närmare gränsen, framställde för öfrigt nästan hvar och en af högkvarterets generaler sin plan — de flesta dock mest för att omintetgöra Phulls. †) General Bennigsen, bekant för sitt befäl under kriget 1806—07, från drabbningarna vid Pultusk och Eylau, vistades liksom Armfelt i högkvarteret utan bestämdt befäl, såsom kejsarens generaladjutant och rådgifvare. Han ansågs af Armfelt i början hylla Phulls äsigter, men blef snart en af dennes ifrigaste vedersakare. Han ville möta frans-

*) Se Bernhardi, Denkwürdigk. d. Generals Toll, I: 268; Pertz, Steins Leben, III: 64. Den sistnämnde författaren, som på det hela tager Phull i försvar, anser dock hans plan misslyckad, och skildrar honom i Vilna såsom »reizbar, hypochondrisch, abstrakt, systematisch, unverständlich, störrig, unstät. ohne persönliches Vertrauen.»

**) Till sin hustru ⁸/₇ 1812.

***) Till K. Stjernvall ¹⁰/₇ 1812.

†) Se Wolzogens Memoiren, s. 85, Bernhardi, Toll, I: 257, Smitt, Zur näher. Aufklärung über d. Krieg v. 1812, s. 346; Pertz, anf. st. III: 64 o. f. Wolzogen, som deltagit i det definitiva uppgörandet af Phullska planen, försvarade den ensam i det längsta. Dess förnämste motståndare, Armfelt, nämner han »ein berüchtigter Intrigant«. I Tolls Denkwürdigkeiten (I: 258) yttras om Armfelt: »Der Krieg im Grossen war ihm fremd; vielleicht suchte er deshalb kein bestimmtes Amt; ohne Einfluss wollte er aber nicht sein.»

männen vid Novoi Troki, i närheten af Vilna, och där leverera batalj. Ifrigast och högljuddast af alla den Phullska planens vedersakare uppträdde efter sin ankomst till höggvarteret markis Paulucci, chefen för kejsarens stab. — Alexander själf var villrådig vid alla dessa olika meningar, för hvilkas bedömande han ej egde nog militärisk erfarenhet.

På samma linie som de, hvilka yrkade reträtten bakom Düna, ställdes af Armfelt rikskansleren Romanzow, hvilken äfven uppehöll sig i Vilna och som ännu i det längsta ansåg, att intet krig skulle bli af. Napoleon lät sina skaror rycka fram genom Polen och Preussen blott för att göra demonstrationer, menade rikskansleren. Kort förut hade Romanzow träffats af ett slaganfall, som vanställt hans ansigte och som förmodades snart skola göra slut på hans bana. Detta föranledde Armfelt att skämta öfver, att kanslerens mun var lika mycket vriden på sned som hans förstånd, och att han var »både paralyisé och paralyseur». — En tredje person, som tillsammans med Phull och Romanzow, enligt Armfelts ord, bildade en »oduglighetens treenighet», var arméns generalintendent, Cancrin, hvars sätt att ombesörja truppernas proviantering äfven af andra bittert klandrades. I Vilna hopades, äfven sedan återtåget från gränsen var beslutet, en mängd furage och anlades stora magasiner, hvilka öfvergäfvos och kommo de anryckande fransmännen till godo.*) Armfelt inlemnade till kejsaren ett förslag i ämnet, som af honom gillades och i en egenhändig biljett förklarades såsom »très-utile», utan att dock någon åtgärd däraf följde.**)

Målände för stämningen i höggvarteret och för de tilldragelser, som följde närmast efter krigets utbrott, äro Armfelts i dagboksform skrifna bref till hans hustru. Några utdrag må här finna sin plats.

Vilna den 15 Maj 1812. Den hederlige man, som här förer befålet [Barclay de Tolly], är satt på sidan, ej uppenbarligen, men i själfva verket; svag och långsam är han, men ära och mod äro hos honom tvenne hufvudegenskaper. En hemlig konselj är formerad af den svage och lycksökande Bennigsen, samt den

*) Wolzogen, på hvars rekommendation Cancrin blifvit anställd, omnämner kejsarens missnöje med generalintendenten (Memoiren, s. 80).

**) Fråga var, berättar Armfelt, att han själf skulle bli tvungen att åtaga sig ofverinseendet öfver denna förvaltningsgren, och han anser, att i så fall det skulle vara nödigt att börja med några rätt allvarsamma exempel, »såsom att hänga en general-intendent och ett dussin proviantkommissarier!» (Till Ehrenström 24/6 1812, Ups. Bibl.).

fördömde göken Phull, i hvilken vår gode herr svåger, *) som ej är något ljus, presiderar. Araktschejew blir du jour général och Phull quartier-maitre général, bägge som aldrig hört kulor. Detta sällskap vill undvika all fäktning, allt slagsmål, då fienden kommer; blott gå tillbaka, lemna polska provinserna, som tyrannen genast organiserar och tillskapar därur 200,000 stridsmän, m. m. För att maskera sin verkliga plan, som är vår olycka, taga de Wellingtons exempel. **) Men polackarna äro le contrepied af spaniorerna, och vi hafva ingen Torre de Vedras att draga fienden på, för att där afvakta och slå honom. Allt detta hålles hemligt för mig. Men som intet här är hemligt, så vet jag det. Min plan är att säga rent ut åt kejsaren; och kanske blir följden häraf, att jag snart kommer efter detta bref, ty vittne till vanära och jänmer blir jag ej. Kanske Bonaparte ej anfaller, och att således denna kalk tages ifrån mig. Emellertid kan du säga både ängeln och neapolitanska gubben ***) detta, ty det är bra att vara prevenerad på saker, som annars synas obegripliga.»

Vilna den 23 Maj 1812. »Jag har tagit polackarnas parti hautement och fått kejsarens resolution till deras faveur. De vilja gifva allt hvad man begär, men de vilja själfva beskatta sig eller reglera sina afgifter. Det kan man ej få i dessa bestars skalle, som hafva med det att göra.» †)

Den 31 Maj. »I högvarteret gör man ingenting annat än larmar, intrigerar och hindrar all verksamhet. För närvarande är en hemlig kabal i gång mot krigsministern. Jag hoppas att man icke skall lyckas; ty då jag icke har någonting att vara rädd om, skall jag aldrig dölja sanningen för min herre.»

Den 12 Juni. »Kejsaren är förträfflig quant aux principes; att han är illa tjent och illa entourerad, hör till ett annat kapitel. Hade Gud låtit coup d'apoplexie'n ††) gå sin gång, så

*) Kejsarens svåger, hertigen af Oldenburg.

**) Längre fram heter det: «Nos grands faiseurs sont à la Wellington, men i gestalt af ett slags sinx, komponerad af krafta och hare.»

***) *Ängeln*: kejsarinnan Elisabet, i Armfelts bref oftast så benämnd; *neapolitanska gubben*: hertigen af Serra Capriola. Före sin afresa hade Armfelt lofvat kejsarinnan, att låta henne genom sin hustru få veta »hela sanningen om armén».

†) Någon definitiv åtgärd till polackarnas förmån gjordes dock icke. Oginski berättar (III: 153), att kejsaren varit betänkt på att från Vilna låta utgifva en fransk-polsk tidning, för att verka på allmänna meningen i ryska Polen, och att han tänkt uppdraga dess redaktion åt Armfelt. Förslaget öfvergafs dock.

††) Rikskansleren Romanzows.

hade vår politiska marche blifvit lifligare, car celui-là n'est qu'un baton à la roue.»

Den 13 Juni. »Om jag öfverlefver dessa händelser, så tyckes mig, att jag betalt min tribut, och att man ej kan begära mer af mig. Jag älskar kejsaren så, som man måste älska en varelse af ojämförlig godhet och välvilja, som mitt fädernesland har att tacka för en lyckligare tillvaro än andra stater. Personligen kan jag ej annat än vara honom tillgifven på grund af det sätt, hvarpå han behandlar mig. Men jag hoppas, att han då skall anse, att mitt värf är slutadt och att, om mina tjänster ej hafva kunnat vedergälla allt, så hafva åtminstone mina afsigter varit de bästa. På Åminne, i närheten af mina fäders stoft, vill jag då samla mina barn omkring mig, njuta ett ögonblicks lycka och — sluta.» *)

Man ser af sistnämnda vemodiga bref, att den krigiska stämningen aflösts af nedslagenhet öfver att alla sträfvanden att ändra fälttågsplanen varit förgäfvnes. Armfelt tviflar ej på kejsarens välvilja; men han ser att hans inflytande ej kunnat bestämma monarken till det steg, hvori han själf såg räddningen. Kejsaren höll ännu på Phulls plan, och intog en reserverad hållning till de många andra förslag, som gjordes.

I sitt beslut att ej söka fred med Napoleon stod emellertid Alexander fast, oaktadt röster ej saknades, som manade därtill. Till Vilna anlände i senare delen af Maj ett tillfälligt sändebud från Napoleon, grefve de Narbonne, under förevändning af en sista underhandling före fredsbrottet; men han återvände med oförrättadt ärende. Armfelt hade sett denne franske ädling vid Ludvig XVI:s hof; sedan han öfvergått i Napoleons tjänst och bar »la livrée du maudit Corse», ville Armfelt ej känna honom. Narbonne påminte dock om den gamla bekantskapen och fick ett höfligt, men kyligt svar. Med tillfredsställelse kunde väl Armfelt efter hans besök skrifva: »Vi underhandla icke»; men han måste också tillägga: »Vi förjaga icke dessa uslingar och vi anfalla icke fienden... Je fais le diable à quatre, men jag är en-

*) Detta brefutdrag finnes tryckt i Schinkels Minnen IX: 235, med den oriktiga uppgiften, att det daterar sig från år 1813. Det anföres där såsom bevis, att Armfelt nämnda år skulle hafva råkat i kejsarens onåd och att han, anländ till Vilna, blifvit befalld att återvända till Petersburg. Hans brevväxling från 1813 visar likväl otvetydigt att han aldrig år 1813 var i Vilna! Armfelts personliga förhållande till kejsaren förblef det bästa, ehuru förbindelsen var mindre liflig under Alexanders vistelse i Polen och Tyskland. — Utbrott af nedslaget lynne och längtan att komma i ro till Åminne förekomma, såsom vi sett, ofta i Armfelts bref, äfven från den tid, då hans inflytande var mest obestriddt. *

sam, och min kända ifver förefaller som förbittring.» — I Vilna vistades äfven Sveriges sändebud grefve Löwenhjelm, som stärkte kejsarens krigiska afsigter, och hvars depescher *) öfverensstämma med Armfelts bref i skildringen af högquarterets förhållanden. Där inställde sig äfven kort efter Narbonne Armfelts gamle vederdeloman från kriget i Pommern general Tawast, nu på väg till Konstantinopel, för att å Sveriges vägnar bemedla freden mellan Ryssland och Turkiet. Armfelt ansåg, att Tawast inför kejsaren fört ett mindre bestämdt språk i fråga om kriget än Löwenhjelm. **) Till högquarteret kom äfven den engelske amiralen Bentinck, som underhandlade å Englands vägnar — samme man, som sades hafva gifvit första tanken om en sammankomst i Åbo mellan tsaren och den svenske kronprinsen. ***)

Som en glad nyhet kom till Vilna underrättelsen, att den efterlängtdade freden med turkarna blifvit sluten. Kejsarens stab beslöt med anledning därpå att gifva en stor fest på det i närheten af Vilna belägna slottet Zakret. Armfelt utsågs, enligt sina egna ord, till festens »chef et ordonnateur.» Olyckliga forebud saknades icke under tillredelserna: en för tillfället uppförd byggnad, afsedd till danssal, sammanstörtade några dagar före festen, och byggmästaren dränkte sig i förtviflan. Vigtigare var, att underrättelse några dagar förut ingick, att fransmännen voro färdiga att gå öfver Niemen in på ryska området. Fråga väcktes att inställa festen, af fruktan att »fienden kunde komma med på balen» — en fruktan, som Armfelt fann både »önklig och löjlig».

Festen egde rum och var lysande. Hvad Vilna och dess omnejd egde förnämt, rikt och skönt, samlades med kejsarens krigiska hofstat på midsommaraftonen i slottets lummiga park. Illumination, musik, sång togo sig praktfullt ut i den stilla sommarqvällen. Kejsaren, som här vunnit allas hjärtan †), deltog lifligt i dansen. »När man», säger ett ögonvittne, som lifligt skildrat denna fest, »såg det behag och den munterhet, som Alexander denna afton visade, hvem skulle hafva föreställt sig, att det var just under balens nöjen, som han erfor, att fransmännen

*) I R. A.

***) Tawast gjorde Armfelt ett besök och sökte ursäka sitt uppförande i Pommern, hvilket kyligt upptogs. Han åtföljdes af friherre J. J. de Geer: «voilà un père et un fils, où le Sit Esprit ne voudrait pas être en trio», skrifver Armfelt skämtsamt (18¹⁵ 1812).

***) Se L. v. Engeström, Minnen II: 201.

†) Armfelt skrifver från Vilna: «L'empereur se fait adorer de tout le monde et tourne complètement la tête aux femmes Polonaises.»

gått öfver Niemen och att deras förposter ej stodo mer än tio mil från Vilna?» *)

Så var det emellertid. Festen på Zakret blef för delta-garna ett glänsande minne, som bildade en skärande motsats till de krigets förhärjelser, som strax därpå bröto in öfver Ryssland. Redan dagen därpå skyndade större delen af det ryska högqvarteret undan. Armfelt begaf sig ästad den 26 Juni — »jag har i alla fall ingen lust att komma i Bonapartes klor», skref han dagen förut. Motvilligt och dröjande lemnade den ryska arméns redlige öfverbefälhafvare Barclay de Tolly den 27 Juni, sist af alla ryska generaler, den stad, som han önskat försvara. Omedelbart därpå, på morgonen den 28 Juni, inryckte fransmännen i Vilna. Napoleon hade vid öfvergången af Niemen utfärdat den bekanta proklamation, hvori han stolt erinrade om sina segrar vid Austerlitz och Friedland och förutsade, att »det andra polska kriget» skulle blifva ärofullt för Frankrikes härar, liksom det krig, som slutat vid Tilsit. »La Russie est entraînée par la fatalité, ses destins doivent s'accomplir», heter det.

Förutsägelseerna gingo icke i fullbordan: den öfvermodige eröfraren gick själf sin undergång till mötes, men den närmaste tiden blef rik på förödmjukelser för hans motståndare.

* * *

»För att följa preussaren Phulls plan, börja vi med reträtt», skref Armfelt harmfult vid uppbrottet från Vilna. Högqvarteret samlades åter i Sventziany, beläget ungefär halfvägs till detta Drissa, hvars retrancherade läger bakom Düna skulle erbjuda den retirerande armén det skydd, som ställningen vid Vilna ansetts sakna. Från Sventziany skref Armfelt den 27 Juni: »Hela gårdagen tillbragte jag på landsvägen bland avantgardet till en reträtt, något som 40 års tjänst aldrig gifvit mig tillfälle att göra . . . Vi få se hvad Gud gör. Kan Bagrations jonction ske, så skola vi om 3 à 4 dygn marschera fram; och då får han [Napoleon] stryk, blott Gud vill vara neutral. Men sker ej föreningen, och vi retirera än mer, är allt förloradt. Jag har sagt mina tankar muntligen och skriftligen; och ske hvad som ske kan, så skall min heder ej lida däraf. Finge vi blott rycka fram, så skulle ej Bonapartes proklamation göra stor effekt; men får han tid på sig, så hafva vi 150,000 polackar mer under gevär, och kriget blir nationalt, i stället för att vara främmande.

*) Grefvinnan Choiseul Gouffier i sina memoirer.

Ty polackarna, öfvergifna, illa behandlade, af dumhet och inpolitik föraktade af ryska fänaden, blifva ej fiender att leka med . . . Det går *verkligen illa*; men Gud är mäktig, och jag är deciderad att sacrificera allt för att öppna ögonen på monarken.»

Reträtten skedde visserligen långsamt och i god ordning, men de mödor och umbäranden, som den medförde, voro icke små; och äfven de högre officerarna undgingo dem ej. Nattläger måste tagas i lador och uthus, som ej erbjödo skydd för det ständiga regnet; osnyggheten i människoboningarna i de af judar vimlande smästäderna och byarna gjorde dem obeboeliga. »Vi fara grufveligen illa», skrifver Armfelt till Aminoff, sin gamle vapenbroder från Savolax. »Jag kan bedyra dig, att Savolax och Norge i allt äro paradiset mot detta satans land, där judar, tarrokaner, vägglöss och loppor äro lika så öfverflödiga, som bristen är stor på allt hvad till lifvets uppehälle hörer.» Armén slet värre ondt, försäkrade han, »under denna onödiga reträtt, än i en batalj.»

Den 1 Juli hade man hunnit till Vidzy, en obetydlig ort nära Drissa, mest bebodd af judar. Därifrån skref Armfelt: »Om man förenat sig med Bagration, som jag för 14 dagar begärde, så skulle vi redan hafva slagits och med öfverlägsenheten på vår sida. Men eftersom Preussens tillintetgörelse ej tillintetgjort preussarna, så hafva vi här general Phull, som helvetet utspytt, och som, därför att han är en professor, skall hjälpa oss att blifva slagna, om icke Bonaparte begär det felet att fördröja sitt anfall.»

Till Vidzy ankom underrättelse om det märkliga samtal, som Napoleon i Vilna haft med Alexanders utskickade, polisministern Balaschow, hvilken skulle begära inkräktarens förklaring öfver fredsbrottet och -- pro forma — för sista gången bjuda handen till försoning. Historien har bevarat minnet af detta samtal, hvori Napoleon gaf fritt lopp åt sitt öfvermod och sin förbittring öfver att Ryssland vågat trotsa hans maktbud, och utgöt sin vrede öfver dem i Alexanders omgifning, som han ansåg hafva retat honom till kriget. Särskildt yttrade han sig med bitterhet öfver sin gamle fiende Armfelt, hvars verksamhet i detta syfte han väl kände. »Jag har haft den lyckan», skref Armfelt, sedan han erfarit hvad Balaschow af Napoleons mun fått höra, »att blifva utmälad som en rasande galning, i stånd till alla slag af nedrighet. Om Sverige sade han, att dess krona hade makten att förvandla till galningar dem, som ej vore det förut, att Karl XII hade varit galen, Gustaf IV Adolf

hade blifvit det, och Bernadotte hade nu helt och hållet mistat vettet.»*)

Den 8 Juli hade man hunnit öfver Düna och tagit befästningarna vid Drissa i ögonsigte. Armfelt drog icke i betänkande att om dem genast förklara: »Någonting sämre anlagdt och faaktigare kan väl icke imagineras. Om jag vore kejsare, så låte jag hänga både den som gjort planen, och den som exequerat den.» — Öfverdriften i uttrycket oräknad, blef detta snart den allmänna meningen om det retrancherade Drissa-lägret, hvilket utgjorde kärnpunkten i Phulls försvarsplan. Befästningarna voro ej fullbordade och illa anlagda; hela det så mycket omtalade lägrets belägenhet var sådan, att det med lätthet kunde anfallas bakifrån. Det var också den franske härförarens plan att gå öfver Düna vid Polotsk, hvarifrån han med sin mer än dubbelt starka armé syntes kunna i Drissa innesluta Barclays hela här. Petersburg skulle då hafva legat öppet för segren; och den »andra ryska vestarmén» under Bagration skulle ej hafva kunnat göra långt motstånd mot de skaror, som Napoleon, sedan ryska hufvudarmén vore tillintetgjord, kunnat skicka till förstärkning af de armékärer, som under Davousts och konungens af Westfalen befäl redan opererade mot Bagration.

Belägenheten var kritisk, och förstämningen inom den till Drissa anlända armén allmän. Oviljan vände sig mot den rådgifvare, som lockat armén i denna fälla; ej ens rop på förräderi sagnades. »Man tror absolut, att förräderi är med i spelet, ty som dumhet är det för mycket», heter det i ett af Armfelts bref från dessa dagar. »Davoust är i Minsk», skref han den 11 Juli från Drissa. »Hvad gör Bagration? Hvad göra vi? Det är omöjligt att detta kan räcka, utan att f-n tager oss. Vi göra inga rekognosceringar; kanske vet man icke i denna armé, hvad sådana betyda . . . Missnöjet och förtviflan äro öfver all höfva i anseende till den olyckliga reträtten, som på allt sätt skadat

*) Balaschows depesch, tr. (på franska) i Dubravins ryska arbete: «Det patriotiska kriget 1812—1815», finnes utförligt refererad i Thiers, *Hist. du consulat et de l'empire* (XIV: 54 o. f.). samt i Taines *Origines de la France contemporaine*. T. V: 96. Napoleons ord om Armfelt och kejsarens rådgifvare föllo sålunda: «L'empereur Alexandre est tres-mal conseillé. Comment n'a-t-il pas honte de rapprocher de sa personne des gens vils! Un Armfelt, homme intrigant, dépravé, scélerat et perdu de débauche, qui n'est connu que par ses crimes, et qui est l'ennemi de la Russie; un Stein, chassé de sa patrie comme un vaurien, un malveillant, dont la tête est proscrite, mise à prix; un Bennigsen . . . Qu'il donne le commendement de la Finlande à Armfelt, je n'en dirai rien; mais l'approcher de sa personne, fi donc! . . . Comment admettre dans sa société un Stein, un Armfelt, un Winzingerode?»

truppernas esprit. Öfvertygelsen att kejsaren är förrädd, är så allmän . . . , så att le vocu général är, att han måtte lemna armén och under någon prétexte quelconque fara till Moskva. Araktschejew *) vill äfven detta, och således tror jag att det sker. Kanske är det i vissa afseenden bra, ty då kunna Phull och andra rackare paralyseras, som nu, oaktadt allt, hitta på att influera . . . Reser kejsaren till Moskva, så ser jag ej, hvarför han skall draga mig dit en spectacle, och således kommer jag till Petersburg och far genast till Finland, för att rangera om min totala retraite. Efter min öfvertygelse är med sådant folk, som kejsaren lätit, bedraga sig utaf, intet att göra . . . Hvad skall det blifva af oss, om vi fortsätta att föra krig på detta sätt och i högqvarteret hafva femtio personer, som göra aldeles ingen nytta? Då jag själf hör till deras antal, kan jag tala därom ogeneradt och med vissa anspråk att hafva rätt. Markis Paulucci, som var chef för öfverbefälhafvarens stab, och hvars förmåga är lika stor som hans öfverdrifter äro narraktiga, har nyss lemnat sin befattning, därför att han icke, efter hvad man påstår, ville vara under Phulls och konsorters ordres och trodde sig begripa mer än — preussarna». Beskyddare af denna »preussiska ohyra, som afskys af hela armén», vore den »högst onoslige» hertigen af Oldenburg.

Detta häftiga språk afspeglar stämningen i de ledande militära kretsar, som omsider, med Armfelt till språkrör, förmådde kejsaren att kasta Phulls plan öfverbord och tillåta armén att lemna Düna för att söka förena sig med Bagrations armé. Sjuton af arméns generaler sammanträdde hos general Tutschkow och beslöto att inför kejsaren uttrycka sina bekymmer öfver arméns belägenhet, begära Phulls entledigande och hans ersättande med Paulucci. Armfelt öfverlemnade å deras vägnar en skrift i detta syfte (den 12 Juli), och Paulucci förklarade, såsom Armfelt i nyss anförda bref berättar, att han ej ville stå kvar som stabschef, om ej Phull afskedades. **) Phull fick visserligen icke

*) Om den »bekante general Araktschejew, Rysslands förre krigsminister, som oaktadt sin råhet och okunnighet länge behöll kejsarens ynnest, berättas i samma bref, att han, såsom »général du jour, viste ett prof af zèle under brinnande krig för ett par dagar sedan, nämligen att väcka kejsaren kl. 1/2 1 om natten för att rapportera — att en trompette gått sönder. Sådana detaljer äro essentiella, och döm af denna genre af activité, huru de stora affärerna skola gå!»

**) Enligt Löwenhjelm's depesch 1³/₃ Juli 1812 från Drissa (R. A.). Sveriges sändebud följde ryska högqvarteret. Äfven hans depescher öfverflöda af kritiker öfver Phulls krigsplan. — Jfr om öfverläggningarna i Drissa Wolzogens utförliga framställning. Memoiren, s. 103 o. f.

direkt vika för den högljudde och öfvermodige italienaren: kejsaren afskedade honom icke i onåd. Men han lyssnade ej längre till Phulls råd och afbröt all förbindelse med sin forne militäre rådgifvare. Med stor tillfredsställelse kunde Armfelt kort därefter berätta, att »nu äro för momenten alla våra Phulingar paralyserade».

Det beslöts att bryta upp från Drissa och att, följande Dünafloden, tåga i sydostlig riktning för att uppsöka Bagration, som man hoppades finna vid Dniepern, vid Orscha eller Smolensk.

Armfelts häftiga uppträdande i Vilna och i Drissa hade ej undgått att något afkyla hans vänliga förhållande till kejsar Alexander, ehuru denne gifvit efter för de meningar, till hvilkas språkrör Armfelt gjort sig. »Jag är verkligen ej så väl som jag varit», skref han i slutet af Juli till sin hustru, »ehuru man handterar mig väl. Men jag ser ändå, att man är generad med sanningar, jag sagt och säger, och de resultat, jag spått af alla fausses mesures. Därmed må nu vara huru det vill, så är mitt parti taget, att alltid vara densamme och en repos et harmonie avec ma conscience, si même cela ne fût pas d'accord avec mon intérêt du moment. — Vi få väl se huru det blir vid återkomsten *) från Moskwa. Vill man då ej taga ett rätt och klokt parti, så är jag snart ifrån alltsamman».

Från den 16 Juli till den 1 Aug. räckte marschen från Drissa öfver Polotsk och Vitepsk till Smolensk. Kejsaren åtföljde armén till Polotsk, men skyndade därifrån, åtföljd af ett fåtal af sin vanliga omgifning, till Moskwa på ett så litet uppseendeväckande sätt som möjligt. Armfelt, jämte general Bennigsen och den olycklige general Phull, nu missnöjd och föraktad, följde utan att föra något befäl Barclay de Tollys armé till Smolensk. Själf säger Armfelt, att han medföljde på grund af öfverbefälhafvarens uttryckliga önskan att qvarhålla honom i högkvarteret. **)

*) Kejsarens, hvares afresa till Moskwa egde rum under arméns marsch från Drissa. Till J. De la Gardie skref Armfelt 12/7 1812 om sitt förhållande till kejsaren: «Peu audacieux par caractère, il n'aime pas à hazarder quelque chose, et quoiqu'il a mille bontés pour moi, il me croit trop hardi . . . Cependant je me suis trouvé jusqu'ici d'accord avec Bennigsen et Barclay de Tolly, je dirais presque de S. M. Elle-même!» (Lunds Univ.-Bibl.).

***) Till Ehrenström skref Armfelt från Vitepsk d. 25/7: «Om ej general en chef absolut exigerat, att jag ej skulle lemna honom dessa dagar, så hade jag redan varit med general Tutschkows avantgarde i environerna af Orscha».

Oväntadt och oroande var under detta tåg dröjsmålet med de båda arméernas förening. »Bagrations är en mer än försigtig general», heter det i ett af Armfelts bref; »han kryper med sin armé in i Ryssland och lemnar oss i sticket.» Dröjsmålet hade dock sina grunder: det var, som bekant, föranlett af marskalk Davousts manövrer mot Bagration. »Brist på goda kartor, goda spioner och någorlunda tillförlitliga underrättelser göra all intelligens och allt mod till intet», skref Armfelt från Vitepsk. Ej mindre bekymmer erfor han öfver den förhärjelse, som marschen genom ryska Polen medförde. »Som vår armé far fram, isynnerhet gardesdivisionen, så är krig af alla horreurer den gruffligaste. I det land, vi passerat, finnes intet qvar utom ohyra. Människor och djur äro enleverade eller rymda, hus nedrifna, tak och fönster borta, äkrar afskurna eller trampade, gärdsgårdar och allt, hvad som visade ordning, försvunnet. Djäfvulen själf kan ej spinna upp några barbarier, som ej dessa bestar redan kompletterat. Storfursten Konstantin, som är chef för denna division, är själen af dessa operationer. Hans söta hjärta njuter däraf. Om vi återfå Polen, blir denna delen däraf oss mindre nyttig i 50 år än Sibirians nordliga del, utom att folket nu fått ett tillägg af förakt till det hat, de hade redan.»

Vid Vitepsk såg Armfelt den 25 Juli första och enda gången ryssarna mäta sina krafter med fransmännen. Sedan Napoleon genom Barclay de Tollys uppbrott måst uppgifva tanken att innesluta hans armé i Drissa, förföljde han ifrigt den tillbakavikande hären med sina bästa trupper. Han hoppades vid Vitepsk kunna tvinga ryssarna till en afgörande drabning; och de blodiga träffningar, som i dess närhet egt rum den 25 och 26 Juli mellan mindre kårer af de båda arméerna, hade öfvertygat honom om hans öfvervigt. Kanondundret från en af dessa träffningar, mellan Murat och general Ostermann-Tolstoy, väckte Armfelt en tidig morgonstund i Vitepsk. Han skyndade till stridsplatsen och såg med tillfredsställelse ryssarnas tappra försvar, oaktadt deras stora manspillan. Den ryske öfverbefälhavaren syntes, i trots af lidna förluster under dessa mindre träffningar, med förtviflans mod vilja mottaga hufvudanfallet; och Napoleon gjorde sig säker om segern. Då kom plötsligt ett ilbud från Bagration, med underrättelse om hans ställning. Barclay de Tolly bröt hastigt upp och skyndade i ilmarsch mot Smolensk. Napoleon, som förberedt allt för det afgörande slaget, fann på morgonen den 28 Juli slagfältet tomt; den ryska hären hade dragit sig tillbaka med sådan skyndsamhet, att Napoleon i början ej visste, i hvilken riktning återtagt fortsattes. Det skyd-

dades af oländiga kärrtrakter, som försvårade förföljandet, och den store härföraren förnötte i Vitepsk några dyrbara dagar, under hvilka de ryska arméernas förenig skedde. Med tapperhet betäcktes återtåget af den ryske generalen Pahlen.

Att Barclay de Tollys armé genom denna hastiga flykt kunnat undslippa den hotande faran, väckte Armfelts förvåning. Lyckligen anländ till Smolensk, skref han därifrån (d. $\frac{4}{8}$, 1812) till Ehrenström: »Reträtten från Vitepsk, som kommenderades af unga general Pahlen, hvilken kommenderade arriere-gardet, blir i krigshistorien ett underverk. Bonaparte själf, förande under sig Murats kår, Beauharnais' kår och Neys kår, låter à sa barbe och på ljusa dagen vår armé échapperer öfver en 25 verst stor plaine, där han med sin ofantliga superiorité i kavalleri kunde écrasera oss. Jag har aldrig känt till den grad fruktan som den dagen; jag ansåg oss som förlorade och hade hela min lit på en superb kosack-häst, jag fått af hetman».

Emellertid fann Armfelt dock med skäl, att denna reträtt i sin helhet var — »une vilaine affaire»; och under marschen mognade hos honom beslutet att lemna den här, hvarest han, utan befäl och utan förtroende hos dem, som ledde operationerna, fann sig öfverflödig. Under återtåget från Vitepsk skref han vemodigt till sin hustru ($\frac{27}{8}$): »Qu'avais-je à faire dans cette galère? — är verkligen en daglig och minutlig tanke, så mycket mer, som intet är att göra, om man ej vill skämma bort. Men goda råd och idéer mottagas af ingen; af somliga verkligen i förblindelse, af andra åter, för att de äro jaloux och tro, att man vill dela äran med dem. Enfin, le sort est jété — och det återstår blott att söka komma ifrån alla slags olyra och nöja sig med Åminne och en inskränkt existens.»

* * *

Vid Smolensk skedde omsider den efterlängtade föreningen med Bagrations armé, hvilken efter förlusterna i drabningen vid Mohilew och under den långa marschen hopsmält till 45,000 man. Hela den ryska styrkan, nu förenad vid ingången till det egentliga Ryssland, det stora och rika Smolensk, utgjorde nu högst 140,000 man. Med dessa trupper ansågo många i det ryska högkvarteret sig kunna våga en drabning mot de från två håll anryckande fransmännen, helst som de icke kände dessas ofantliga öfverlägsenhet. Att man måst uppoffra de polska guvernementerna, hade i många ryssars ögon mindre att betyda; men Smolensk, som för sina många heliga minnens skull be-

traktades med ett slags religiös vördnad, måste försvaras.*) Hufvudarméns anförare, Barclay de Tolly, hyste dock välgrundade betänkligheter.

Anblicken af den samlade ryska hären, glädjen öfver att här få omfamna sin äldste son, oskadd, ehuru han deltagit i den Bagrationska arméns mödosamma tåg, och framför allt utsigten att det nu omsider skulle blifva slut med det ständiga tillbakatågandet, gjorde Armfelt för ett ögonblick benägen att se framtiden i mindre mörka färger. Strax efter ankomsten till Smolensk skref han:**) »Vore vi kloka, eniga och hade bröd bakadt, så skulle väl f—n nu vid lag kunna taga honom [Napoleon], ty vi äro bra mycket folk tillsammans med god vilja, mycken bravur, och en bra hop talanger.» Och vidare hette det: »Oss fattas intet, utom att göra en falsk usage af våra moyens. Sköna och förträffliga, tappra och uthålliga trupper hafva vi. En general Pahlen, som är född för att blifva en af Europas största militärer; en general Yermolow, en general Korff, allt folk af en ovanlig talang. En enda betydlig fördel skall vara nog, för att gifva en högst lycklig vändning åt saken. Allt kommer an på att draga ut på tid och öka samt prolongera de uppoffringar, besten är tvungen att göra.***)

Men enigheten mellan de båda öfverbefälhafvarna, Barclay de Tolly och Bagration, af hvilka ingendera ansåg sig böra träda tillbaka för den andre, var ej den bästa. I högkvarteret upprepades scenerna från Vilna och Drissa; och den redlige och tappra Barclay de Tolly blef deras »bête noire», liksom förut general Phull, hvilken visserligen ännu var med vid Smolensk, men nu syntes försvinna ur historien. Redan den 4 Augusti uttryckte Armfelt sina bekymmer öfver de förhållanden, som däraf följde. »Af bulletinerna», skref han till K. Stjernvall, »vet Ni det dugliga vi göra — det odugliga sticker fram ändå, quoique nous ne nous en vantons pas. Den hederlige man, som befäller öfver oss, är alldeles ej gjord för att föra ett så stort befäl; hufvud, minne och resolution med fermeté felas alldeles. Dessutom jaloux och susceptible, tar han ej råd af andra än sina adjutanter eller sina skrivvare. Detta bär sig ej; och om ej kejsaren snart kommer, befarar jag stora olyckor. Allt hvad jag nu kan göra, är att arbeta på harmoni cheferna emellan; och Bagrations gamla vänskap för mig har varit mig bra nyttig. General Bennigsen.

*) Se Wolzogen, Memoiren, s. 115.

**) Till grefvinnan Armfelt $\frac{1}{8}$ 1812.

***) Till Aminoff $\frac{5}{8}$ 1812. (Rilax.)

som med verkliga talanger ville spela en rol, retar smått upp generalerna, då han visar dem de fel och dumheter som begås. Hvar äro ej mänskliga svagheter? Och hvem kommer ihåg, que la critique est aisée, et l'art difficile?»*)

Sin personliga ställning under detta själftagna medlarekall fann Armfelt obehaglig, och han uttryckte den förmodan, att han, såväl som general Bennigsen, hvilken äfvenledes endast såsom åskådare utan befäl åtföljt armén från Vilna, icke vore — »trop bien vus». Denna sistnämnda farhåga var icke ogrundad.***) Oviljan mot den preussiske officer, som gjordes ansvarig för fälttågets nedslående början, vände sig efterhand mot alla generaler af utländsk börd i ryska armén. Den redlige general Barclay de Tolly, född lifländare af skotsk härkomst, måste inom kort, väsentligen på grund af denna mot allt utländskt fiendtliga stämning, vika för gammalryssen Kutusow. Man skämtade bittert öfver de tyska generalerna i hären; bekant är ryssen Yermolows sarkastiska anhängan till kejsaren, då denne erbjöd honom att välja ett ynnestbevis, att han måtte blifva befordrad till — tysk.***) Äfven Armfelt, som dock visserligen icke kunde anses såsom understödjare af Phulls strategiska planer, kände trycket af denna stämning; och det är säkerligen ett eko af hans egna yttranden, då hans hustru skrifver: »Jag tror, att om den gode Guden skickade hit en ängel från himmelen, så skulle man här, om han icke vore född ryss, tala illa om honom och lägga honom saker till last, som han aldrig haft del i.» †)

Under dessa förhållanden, och då det syntes sannolikt, att kejsaren, vid hvars person Armfelt från början varit anställd, icke skulle komma att så snart återvända till armén, begärde denne, kort efter ankomsten till Smolensk (^{29 Juli}/_{2 Aug.}), tillstånd att lemna

*) Till Ehrenström skref Armfelt samma dag (⁴/₈) ett bref. hvori han yttrade samma bekymmer öfver den »svåra crisis, som framkallats däraf, att våra bägge généraux en chef ej draga jämt», och omnämner sitt beslut att lemna armén.

***) Barclay de Tolly har i sin försvarsskrift till kejsaren själf skildrat olägenheterna af att dessa generaler utan befäl vistades i högkvarteret. Bland dem, som spredo underrättelser om alla befålets förhållanden, för att sedan bitert klandra dem, nämner han hertig Alexander af Württemberg samt generalerna Bennigsen, Korsakow och — Armfelt. (Se Bernhardi, Tolls Denkwürdigk., I: 330.) Armfelts personliga förhållande till Bagration synes i Smolensk hafva grumlat vänskapen med Barclay de Tolly.

***) Bernhardi, Tolls Denkwürdigk. I: 304. Jfr de Maistre, Corr. dipl. I: 173, där det heter, att en ryss yttrat med afseende på general Paulucci: «Nous aimons mieux être vaincus par les Français que sauvés par un Italien».

†) Till grefvinnan Aug. Piper ²⁶/₈ 1812.

hären. I ett bref till sin dotter några dagar senare underrättar Armfelt på följande sätt om sitt beslut, efter att i hastiga drag hafva skildrat reträtten till Smolensk:

»Vi äro här församlade med ofantliga massor, men vi veta icke, hvad vi skola göra, och låta Bonaparte vara verksam i stället. Kejsarens frånvaro är olycksbringande; jag förlorar hufvudet däröfver. Också har jag begärt att få resa härifrån, ty här blir till slut en riktig grenier a coups de poing. Mitt hufvud lider och hela min sinnesförfattning, och jag skulle föredraga, att hvarje dag vara i elden och hos förposterna, framför min högst kritiska och obehagliga belägenhet här.» Han tillägger: »Du talar om, hvad en kula kan uträtta! När man är 55 år och sjuklig som jag, behöfves ingen kula för att göra slut på lifvet. Det finnes så många andra goda skäl för att upphöra att vara till.»

I sitt bref till kejsaren begärde Armfelt att få begifva sig till Petersburg, hvarest de finska angelägenheterna kräfde hans närvaro, och att sedan draga sig tillbaka till Finland. Han synes därjämte, att döma af kejsarens svar, hafva gifvit luft åt sin misstämning och uttryckt sin farhåga, att han förlorat kejsarens förtroende. *)

Kejsarens svar, dateradt d. 28 Juli (8 Aug.), synes visa att dessa farhågor varit fullkomligt ogrundade. Han förklarar där, hvarför Armfelt ej blifvit anmodad att ledsaga honom på resan till Moskva, och försäkrar »på sitt hedersord», att hans förtroende för Armfelt snarare ökats än minskats, sedan erfarenheten visat, att denne haft rätt i många stycken. Det begärda tillståndet att resa till Petersburg beviljades, men däremot ville kejsaren icke höra talas om, att Armfelt skulle lemna de finska ärendenas ledning. Han väntade, då detta bref skrefs, på underrättelser från Sverige för att strax därpå begifva sig till mötet i Åbo med kronprinsen af Sverige. Med otålighet afbidade han

*) Konzeptet till detta bref har icke blifvit bevaradt bland Armfelts papper. I Schinkels Minnen, IX: 235, finnes infördt ett bref från Armfelt till kejsaren, hvari han klagar öfver att vara »beröfvad lyckan att på ärans fält» få åtfölja honom, och talar om, att »justifiera sig och att lemna det offentliga lifvet». Där uppgifves äfven, att detta bref skulle hafva varit skrivit 1813 med anledning af det förmenta förbud för Armfelt att inställa sig vid kejsarens högquarter (se ofvan s. 356), som på vägen skulle hafva mott honom i Vilna. Såsom redan är nämnt, har Armfelt aldrig gjort någon resa till Vilna 1813; och detta bref synes snarare vara just det här i texten omtalade, som skrefs från Smolensk, under intrycket att han »ej längre var så väl som förr» med kejsaren.

underrättelser från Smolensk och slutade med att försäkra om sin föresats att strida till det yttersta. *)

Armfelt skyndade att begagna sig af tillståndet att lemna armén. Han slapp således att bevittna de stormiga öfverlägg-

*) Kejsar Alexanders bref förtjenar att anföras in extenso. Det är af följande lydelse: *Sit Petersbourg le 28 Juli 1812.* J'ai reçu vos deux lettres, général, du 18 et du 22. La première a été me chercher à Moscovie, et m'a suivi jusqu'ici de manière que je les ai reçues à peu près ensemble. J'ai vu avec un véritable regret que je vous ai peiné, et certainement sans le vouloir. Ayant trouvé indispensable de faire une course momentanée dans l'intérieur de l'Empire, j'ai dû rendre ma suite aussi peu nombreuse que possible. Ainsi toutes les personnes qui y sont attachées — non seulement les aides-de-camp — sont restées à l'armée, comme mon oncle, le prince de Würtemberg, le général Bennigsen, vous, le général Phull, le prince Auguste de Holstein et plusieurs autres personnes. Je ne pouvais donc pas croire, que la chose puisse vous affliger.

Ce n'est que les réponses de Suède qui me retiennent ici. J'ai déjà la nouvelle que l'amiral Bentinck est arrivé à Stockholm; ainsi à toute heure j'attends d'être instruit du point où se rendra le Prince Royal, pour m'y acheminer à l'instant. Si, profitant de ce temps, vous désirez faire une course ici, je vous en laisse le maître; mais non pour vous retirer en Finlande — car je ne vous cache pas que cette partie de votre lettre m'a peiné — mais pour continuer à en gérer les affaires auprès de moi. — Pourquoi croyez-vous avoir perdu de ma confiance? Je vous proteste ma *parole d'honneur*, qu'il n'y a pas un mot de vrai à cela; et peut-être, si vous voulez que je sois franc, est elle augmentée, car l'expérience m'a prouvé, que vous avez eu raison dans bien des choses. Vous vous trompez aussi, quand vous croyez que je doute de vos bons sentimens pour moi. Je vous estime, général, et je vous crois incapable de tenir un langage contraire à votre pensée; ainsi j'ajoute autant de foi à ce que vous me dites de vos sentimens pour moi, comme à toute autre chose que vous m'assurez.

Vous êtes bien dans l'erreur, en croyant que je passe ici mon temps à des choses bien *agréables*. Il n'est pas dans mon caractère de jouir des plaisirs de la vie, quand la chose publique souffre. — Je vous dirai même que je me tourmente plus ici, que je ne me tourmentais à l'armée. Tout mon temps est voué au travail, et toutes mes pensées sont là, où vous êtes.

Le lendemain de mon arrivée j'ai vu Rehbinden, et nous avons terminé les choses les plus essentielles que le comité avait à me présenter, entre autres celle pour obvier à la disette. J'ai signé tous les papiers, comme vous le saurez par lui. Ainsi vous voyez, que je n'ai pas perdu mon temps.

J'ai été bien touché des dispositions des habitans de la Finlande: tous les jours je les aime davantage. La pièce que vous m'avez envoyée, est parfaite, et la pièce pour être insérée dans les gazettes écrite dans le meilleur sens possible. — Pour les bataillons qu'on veut former en Finlande, Rehbinden dans deux ou trois jours vous fera parvenir le résultat de ce que nous avons arrêté ici.

J'attends avec la plus grande impatience des nouvelles du quartier général. Mais quelle que soit l'issue, persuadez-vous, que je suis résolu à lutter jusqu'à l'extrémité.

Recevez, général, l'assurance de mon amitié et de mon estime.

Alexandre.

ningar i ryska högkvarteret, som föregingo striderna vid Smolensk och dess utrymning den 17–20 Augusti. Ännu mindre kom han att deltaga i dessa strider, hvilkas utgång medförde de ryska härarnas återtag mot Moskva och Barclay de Tollys skiljande från befålet. Vid armén lemnade han kvar sin son, som undfick elddopet i det blodiga slaget vid Borodino, där hans chef, furst Bagration, led hjältedöden. Under de fälttåg, som följde ända till Napoleons fall — i Ryssland, i Tyskland, i Frankrike — gjorde den unge Gustaf Armfelt heder åt det ärfda krigarnamnet.

Från Smolensk skyndade Armfelt till Petersburg. Kejsaren hade vid hans ankomst dit redan begifvit sig till Åbo, för att där sammanträffa med sin nye bundsförvandt. Armfelt skyndade samma väg, efter endast en dags uppehåll i den ryska hufvudstaden; och i slutet af Augusti finna vi honom i Åbo under de minnesvärda dagar, då Alexander och Karl Johan lade råd om Nordens och Europas öde.

Han återsåg där dem, som året förut förjagat honom från Sverige, kronprinsen Karl Johan och hans rådgifvare Wetterstedt. Det sätt, på hvilket han emottogs af kronprinsen, innebar en fullkomlig upprättelse och ett erkännande af det förhastade och orättvisa i Armfelts förvisning. Kronprinsen hade, såsom vi sett, redan förut sökt godtgöra sin öfverilning; nu mottog han Armfelt på det mest förekommande sätt, erbjöd honom sina ynnestbevis och tjänster i Sverige, samt lofvade, på Armfelts begäran, att vaka öfver hans yngste i Sverige kvarlemnade sons framtid och befordran.*) Med tillfredsställelse skref han under dessa dagar till sin dotter: »Jag är frapperad öfver det egendomliga i mitt öde, som på ett så ovanligt sätt har höjt mig öfver de omständigheter, hvilka syntes allra mest böra nedslå och förödmjuka mig. På samma gång har det nedsatt mina fiender och

*) Armfelt berättar härom i bref till grefvinnan Piper: «Quand le Prince Royal était à Åbo et qu'il daigna y rendre justice à toute ma conduite, en sentant mieux que personne les torts qu'on avait eu à mon égard, il me demanda, si jamaisil pourrait m'être utile à quelque chose, en témoignant un grand empressement à me montrer ses sentiments.» (2^s 12 1812). — Magnus Armfelt kvarstannade, eusam af Armfelts söner, i svensk militärtjänst och blef under Karl Johans tid adjutant hos konungen och kabinettskammarrherre. Först under Karl Johans sista lefnadsår öfverflyttade han till Finland.

rättfärdigat mina grundsatser såväl som min karakter. De häfder, som skola berättas om denna viktiga tidpunkt, skola visa en afgjord motsats mot det som gjordes i Sverige mot din mor och mig; och eftervärlden skall, hoppas jag, utan motvilja se, att jag med afseende på mina känslor stått vida öfver min samtid.» Äfven senare yttrar han sig med stolthet öfver sina erfarenheter under detta möte. *)

Äfven af sin egen monarks bevågenhet erhöll Armfelt under dagarna i Åbo ett vedermäle. Han erhöll ej blott för sig och sina barn, utan ock för sina adoptivbarn samt för sin broders barn, greflig värdighet. **) »Det är en älskvärd artighet af kejsaren», skref Armfelt, »ehuru saken i och för sig icke betyder något.» I Åbo mottog han äfven den befattning såsom universitetets kansler, hvartill dess enhälliga förtroende kallat honom efter Speranski. Under vistelsen i Vilna hade han, mot sin önskan, ***) erhållit kejsarens förordnande därtill.

Rörande Armfelts deltagande i de viktiga öfverläggningarna mellan Nordens båda regenter under dessa dagar, söker man förgäfvets några antydningar bland hans papper. Förmodligen hafva de råd, han här gifvit sin monark — om sådana af honom äskats —, ej varit andra än de, han med så mycken styrka framställt under de underhandlingar, som föregått. Såsom ett bevis på Armfelts tillgifvenhet för det gamla fäderneslandet har berättats, att han, underrättad om kejsar Alexanders hemliga afsigter att till hvad pris som helst köpa Sveriges bistånd, här velat öppna kronprinsens af Sverige ögon för möjligheten att återförvärfva Finland åt Sverige. »Medan Karl Johan och Alexander ställa århundradets horoskop, berättar Crusenstolpe †), anländer general Armfelt helt andtruten till residenset och frågar med ifver efter kronprinsen. Underrättad att H. K. H. just nu är inbegripen i ett samtal mellan fyra ögon med kejsaren, gifver Armfelt fritt lopp åt sin förvåning och sin förtrytelse, att Alexan-

*) Han skrifer från Petersburg ²⁴/₉ till sin dotter: «Je m'y suis convaincu, que l'homme qui, dans tous les évènements de la vie, ne se permet aucun écart aux principes qu'il a adoptés, conserve une supériorité écrasante sur ses ennemis et peut-être même sur les caprices de la destinée. Le rôle, que j'ai joué à la suite de cela, aurait pu donner des maux de coeur à Adlersparre, Skjöldebrand et consorts.»

**) På samma gång erhöil äfven Finlands generalguvernör, general Steinheil, greflig värdighet.

**) Gud bevare mig från kanslerskapet vid Åbo akademi! skref han vid underrättelsen att fråga härom var å bane (¹⁴/₁₈₁₂). — «Jag blefve aningen dupe eller overksam som förre kansleren.»

†) De närvarande, s. 213.

ders besök förekommit hans egen uppvaktning. »Jag kommer då till Sveriges olycka för sent!» — utbrister han, vridande sina händer. »Om jag endast fått företräde hos prinsen tio minuter, innan kejsaren råkade honom, så hade allt varit hjälpt.» — Betydelsen af detta »gåtlika» utrop skulle hafva varit den ofvan nämnda, att Armfelt önskat ästadkomma Finlands återförening med Sverige, genom att uppmana kronprinsen att med bestämdhet yrka därpå.

Om ett sådant uppträde verkligen egt rum, må lemnas osagdt; källan för denna berättelse kan endast vara en hörsägen, och ej ens yttrandet, sådant det berättas, är bevisande för den nämnda förmodan. Men att Armfelt hvarken hoppats eller önskat den antydda utgången af underhandlingen, kan med fullkomlig visshet påstås. För den, som tagit kännedom af hvad i det föregående anförts af hans yttranden om Finland och dess framtid, behöfva dylika uppgifter knappast någon vederläggning. Han önskade ingalunda Finlands återgång till Sverige; det arbete, som han egnat åt ordnandet af detta lands nya förhållanden till Ryssland, ville han icke hafva gjort förgäfvets. Han ville däremot ifrigt — ifrigare måhända än någon af hans forna landsmän —, att Sverige under den härföräres ledning, som nu styrde dess öden, skulle lägga sitt svärd i vägskålen för Napoleons störtande och återställandet af Europas jämnvigt. Tidigare än någon annan svensk hade han hos sin nye herskare anvisat den väg, där belöningen för Sveriges samverkan med Ryssland stode att vinna. Kärleken till hans gamla fosterland var ej slocknad; men hans öfvertygelse var — och erfarenheten har gifvit honom rätt däri — att freden i Norden bättre skulle betryggas genom Sveriges förening med Norge, än genom Finlands återeröfring.

Han var därjämte i Åbo såsom Alexanders förtroendeman; personliga sympatier och tacksamhet fäste honom med varmare band vid hans nye monark, än vid den furste, som jagat honom i landsflykt: den upprättelse, som gifvits honom, hade ej kunnat alldeles utplåna bitterheten af de sista minnen, han medfört från Sverige. Alexanders intressen hvarken kunde eller borde han motverka, såsom hans rådgifvare. Allra minst var detta för honom möjligt, då Sveriges, Finlands och Europas väl syntes honom med nödvändighet kräfva, att inga hinder lades i vägen för den ryska politik, hvars väg han själf varit med om att utstaka. Ingen, vare sig svensk eller finne, hvad mening han än må hysa om »1812 års politik», lærer på allvar vilja påstå, att det skulle hafva ländt Armfelts minne till heder, om han under

dessa förhållanden velat verka i den antydda riktningen, äfven om det kunde hafva skett af kärlek till det gamla fäderneslandet. Till de många, mer och mindre grundade beskyllningar, som kastat sina skuggor öfver hans skiftande bana, skulle i sådant fall med fog kunna hafva riktats anklagelsen för förrädiskt svikande af det förtroende, som visats honom af hans och Finlands välgörare.

* * *

En följd af mötet i Åbo blef det uppdrag att för en tid vara Finlands generalguvernör, som Armfelt erhöll kort efter återkomsten till Petersburg. Grefve Steinheil, som i egenskap af generalguvernör var befälhafvare för de ryska trupperna i Finland, fick befallning att med dem aftåga till krigsskådeplatsen vid Düna. Redan i September föreföllo denna armékårs första sammanträffningar med de franska trupper, som under Oudinot och Victor intagit ställningar vid Düna, medan franska hufvudarmén under Napoleons eget befäl fördjupade sig i det inre Ryssland. Icke utan heder deltog de ryska trupper, som under befäl af Finlands generalguvernör anslöto sig till general Wittgensteins armé, i fälttåget under hösten och vintern 1812—13; och då grefve Steinheil på våren sistnämnda år återtog sitt ämbete, hade han till sina krigarminnen från Pultusk, Preussisch-Eylau och Friedland lagt de ärofullare från Beresina samt från Mühlhausens och Elbings eröfring.

Under denna tid skötte Armfelt generalguvernörsämbetet, medan hans ordförandeskap i finska kommittén öfvertogs af Aminoff. Han förblef dock bosatt i Petersburg, men företog i början af 1813 i ämbetsärenden en resa i Finland, hvarunder han motogs med stor utmärkelse. Med vanlig ifver egnade han sig åt denna nya sida af sin verksamhet för Finlands angelägenheter. Nu, som förr, fann han mången gång, att hans arbete var otacksamt; och missnöjet med regeringens förtroendemän i Finland spåras esomoftast i hans förtroliga meddelanden. Stämningarna växla mellan förhoppningar om en lyckosam framtid och nedslagenhet samt önskan att få draga sig tillbaka.

»Min retraite blir genom den ordning, naturen stadgat, en nödvändighet», skref han på hösten 1812. *) »Men nu är den visserligen ej i fråga. Först skall världen vara lugnad och fredlig; sedan ville jag kunna säga, att finska affärerna hade en gif-

*) Till Fr. Stjernvall, $\frac{1}{2}$ Nov. 1812.

ven marche, som blott behöfde en ordentlig urmakare, som uppdroge urverket och då och då säge efter ressorter och det mekaniska i dess sammansättning. Med en landtdag och vår förträfflige monarks tänkesätt bör man tro att allt detta skall låta sig göra — och det inom få år. — Några dagar förut hade han, mindre förhoppningsfullt, men på ett karakteristiskt sätt, i bref till sin vän Ehrenström *) skildrat sin nya verksamhet. »Min generalguvernörsplats ger mig myror i hufvudet. Intet går som jag vill och det borde. Min öfvertygelse om vår hela administrations ofullkomlighet ökas med hvar dag. Nu har jag satt utaf Carnall i Vasa; — Ehrenstolpe och Jägerhorn kunna ej längre dura.**) F—n må hålla sig vid konsiderationer, då det rör allmänt väl! Aldrig kan jag vänja mig vid att vara flat som Steinheil eller låta mina skrifvare influencera min opinion. Men också är platsen i mina ögon odräglig, ty själf får jag göra det mesta, och som andra järn äro i elden, så stryka tre å fyra timmar af nödig hvila med, och jag sitter såsom en cul de plomb natt och dag. Kejsaren har mycket roligt af mina inpatiencer och påstår, att jag är just gjord exprès för att hafva en sådan.» ***)

»Andra järn voro i elden» än Finlands angelägenheter, säger Armfelt själf; och det är onekligt, att i samma mån som ställningen i Rysslands och Europas politik blef allt mera kritisk, världshändelserna togo brorslotten af hans uppmärksamhet. Fortfarande — ända till slutet af år 1812 — lefde han i tsarens omedelbara närhet; och sedan denne de sista dagarna af det ödesdigra året begifvit sig till sin armé, öppnade han för Armfelt utsigten att snart få följa efter. †) Från säkraste håll erhö

*) 14 Nov. 1812 (Ups. Bibl.).

**) Dessa landshöfdingars missbruk väckte äfven Finlands prokurators. M. Calonii lifliga ovilja. Se därom Castrén, Skildringar, s. 338. och hans uppsats »Två landshöfdingar» (i Finsk tidskrift 1879, s. 5). hvarest i ett bref från Armfelt gifves en karakteristik af de här nämnda två länsstyresmännen. Formligt afsked erhö dock icke De Carnall från sin landshöfdingebefattning förr än 1822 (enl. Wasastjerna, Åttartastor).

***) Ur ett annat bref till K. Stjernvall ^{20/12} 1812: «Jag öfverhopas af suppliker- och pretentioner utaf folk, som äro utan all slags förtjenst och duglighet, och dessa åter protegeras af folk, som anse som kapriser af mig att ej skaffa dem pengar, platser eller gracer. Rätta begrepp om skyldighet och förtjenst borde en apart profession vid akademien i Åbo få befallning om att gifva i sina föreläsningar.»

†) Kejsaren skref: «Justifier l'opinion que vous avez de moi, est une tâche, à laquelle je travaille sans relâche. Je désire pouvoir y réussir . . .

denne sålunda underrättelser om de fruktansvärda tilldragelserna under höstmånaderna 1812: om blodbadet vid Borodino, om Moskvas intagande och förstöring, om Fransmännens vandalism och plundring samt om det gräsliga straff, som drabbade inkräktaren under återtåget genom det öde landet under Rysslands tidiga vinter.

De första af dessa tilldragelser vållade i Petersburg en till förtviflan gränsande förskräckelse. I kejsarens närmaste omgivning höjdes röster, ifrigt yrkande fred och underkastelse: hans moder, enkekejsarinnan Marie, hans broder, storfursten Konstantin, hans gamle vän general Araktschejew — alla förut krigets ifriga förespråkare — ropade nu öfverljuddt på fred, liksom kanslern Romanzow. Det sades, att kejsarinnan Marie beredt sig att emigrera till England. Faran för Petersburg ansågs öfverhängande. »De klenmodiga här», skref Armfelt efter underrättelsen om Moskvas fall till Ehrenström (²⁵/₉ 1812) »tänka på att fly, och t. o. m. korporationsvis; en mängd tänka på att begifva sig till Finland. Men hur skall man kunna fördela dem mellan de finska städerna, så att det ej blir betungande för innevärnarna? Detta bekynrar mig, ty, denna olägenhet oräknad, skulle mycket penningar komma in i Finland.»

Under denna förskräckelse förblef kejsaren orubblig; de som i främsta rummet uppehöll hans mod, voro de båda främlingarna, finnen Armfelt och preussaren Stein. »Napoleon eller jag, jag eller han?» förklarar Alexander efter underrättelsen om fransmännens intåg i Moskwa. »Båda kunna vi icke regera på samma gång. Jag har lärt känna honom; han skall icke längre kunna föra mig bakom ljuset.» *) Armfelt ogillade visserligen den försigtighet, hvarmed kriget fördes af den nye befälhafvaren Kutusow; **) men han tviflade icke om en lyckosam utgång, sedan han i Petersburg med mera objektivitet än under sin närvaro vid armén kunde bedöma tilldragelserna. Han skref: ***) »Mätte vi blott vara öfvertygade om att detta krig är slutet på Bonapartes militäriska bragder! — och denna öfvertygelse skall reparera det mesta af våra sottiser. Spaniens exempel, som nu vid lag är befriadt ända till Ebro, är en stor lex. Våra sista nouvelles därifrån äro superba.»

Si mon séjour se prolonge à l'armée, je serai dans le cas de vous inviter à venir me joindre, ce dont je vous avertirai. Tout à vous! (30/12 1812).

*) Pertz, Stein, III: 158.

**) Han nämner honom »denna ryska magot, qui à force de dignité se croit dispensé de chercher de la gloire» (1⁷/₃ Okt.).

***) 20/3 1812, till Ehrenström.

Bland Armfelts papper från denna tid finnes ett egenhändigt utkast, lifligt målände för den stämning, som årets tilldragelser hos honom framkallat. Den bär öfverskriften »Des moyens de ressusciter l'ancienne chevalerie», och är att anse såsom ett tankespel — möjligen framkalladt af samtal i den förtroliga krets, som samlades hos de ryska kejsarinnorna — snarare än såsom ett förslag i praktiskt syfte. Det värtaliga språket gifver åt detta utkast en vittter karakter. Napoleons framfart jämföres här med saracenernas, goternas och vandalernas härjningar: liksom under riddartiden borde nu under korsets tecken bildas ett brödraskap till religionens, tronens och fäderneslandets försvar, till Europas befrielse och till de förtrycktas värn. Kejsar Alexander skulle blifva de nya korsriddarnas öfverhufvud; utan hans tillstånd skulle ingen få inträda i deras krets.

Icke riddersmän efter medeltidens mönster, utan det ryska folket utförde korståget mot Napoleon. Befolkningen lemnade sina städer och byar, brände sina boningar, offrade lif och egenom för att hämnas på förtryckaren. Snart vände sig bladet till ryssarnas förmån; och mod och förtröstan återvände äfven hos de klenmodiga i Petersburg. Napoleons ofärd syntes gifven genom vinterns annalkande och befolkningens hämndkänsla, hvilken stegrades till fanatism. »Vår milis skall snart blifva värdig Spaniens mordänglar», skref Armfelt i Oktober; och i hans brevväxling från denna tid kan man följa utvecklingen af den stämning, som besjälade Rysslands folk. Berättelserna om fransmännens illgärningar följdes af skildringar af deras lidanden och af folkets hämnd; och i December hade den nedslagenhet, som framkallats af Moskwas förstöring, aflösts af stormande segerjubel.

Historien har berättat, huru Napoleon, sedan han förgäfves sökt hindra Moskwas brand, såg sig tvungen att i slutet af Oktober 1812 anträda det långa återtåget; i raseri sprängde han dessförinnan tsarernas gamla palats, det väldiga Kreml, i luften. Hans soldater plundrade hvad elden ej förtärt; nunnor i klostren — så berättades det i Petersburg *) — »skändades på kyrkans altare, 19 af dessa olyckliga offer beröfvade sig själva lifvet.» Ett anskri af förbittring genljöd genom hela ryska folket. Vid underrättelsen om Kremls onyttiga förstöring, utbrast Armfelt om Napoleon: **) »Det är en lakejsjäl i Attilas eller Neros huf-

*) 6/11 1812, till sin dotter.

***) A. till Ehrenstrom, 31/11 1812.

vud!» Han berättar, att då talet föll på denna våldsgärning vid kejsarens bord, den milda kejsarinnan Elisabeth yttrat: »Jag är rätt nöjd med hans raseri. För det första visar det, att han råkat illa ut, och för det andra är det lyckligt, att allt hvad han nedsmutsat, blir förstördt.» *)

»Jag har sett och talat med personer, som komma från Moskwa och från armén,» skriver Armfelt i samma bref, »och de detaljer, de berätta, visa att 'den store mannen' förfärligt missräknat sig i sina planer, och att hans nuvarande raseri liknar vansinne. Människor och hästar dö af hunger och elände i hundratal hvarje dag; bröd är lika okänt för manskapet (gardet undantaget), som foder för hästarna. I Moskwa åt man hos generalerna korpar och kattor; soldaterna födde sig med hästkött . . . 4,000 särade lida brist på allt och svälta ihjäl. Med ett ord, intet liknar den fasa och förödelse, som denna inferniska människa lennar i sina spår.» Några dagar senare heter det: »Min son **), som icke är någon poet, gör en beskrifning, som skulle vara värdig Dante, af alla de gräsligheter, som han ser för sina ögon . . . Man säger att sedan hästarna äro uppättna, äter man människolik, — det är alltför ohyggligt för att kunna uthärda att ens tänka därpå.»

De sista dagarna af November 1812 medförde förödelser vid fransmännens öfvergång af Beresina; af de femhundrausen man, som tågat öfver Niemen, samlades åter i Polen knappa tjugotusen. Den 5 December flydde den store härföraren, förödmjukad, från sin hopsmälta här till Paris.

»Så har han slutat», skref Armfelt till sin dotter, »denne ryktbare man, som slagit med dumhet alla regenter och deras ministrar och med förskräckelse alla folk, — ända till dess att spaniorerna lärde dem att förstå, att i valet mellan att lefva som uslingar eller att dö, det minst vanärande vore att föredraga. Ryska folket har öfverträffat dem, och denna nation har höljt sig med outplänlig ära. Ty aldrig skall man kunna göra sig en föreställning om de ofantliga offer, som i detta

*) Till densamme 12/11 1812.

**) Se ofvan, s. 369. Gustaf Armfelt utmärkte sig under detta fälttåg, och det var med stolthet som hans fader följde hans krigarbana. «On dit qu'il est intrépide comme un lion et doux comme un agneau. Vous jugez, combien sa mère et moi nous jouissons de cela, et combien nous tremblons pour ses jours.» — Den unge krigaren återvände efter slutadt fälttåg till Petersburg för några månaders vistelse på vintern 1813, men drog på våren ånyo i fält, och hade efter fredsslutet 1814 ännu ej hunnit tillbaka till Ryssland, då han i Sverige nåddes af underrättelsen om sin faders död.

land blifvit bragta af den renaste fosterlandskärlek och af kärleken till Gud och monarken. Hvilket folk, hvilken nationalanda! Jag vågar icke uppställa någon jämförelse hvarken med hvad jag upplefvat eller med något annat minne, af hvad slag det vara må.»

IX.

Armfelts sista lefnadsår.

1813—1814.

Gud gifve Er, min vän, allt godt på detta nya året, men framför allt säkerhet om att vilddjuret krossas! — så lydde Armfelts nyårsönskan till hans gamle vän Ehrenström i början af 1813. »För oss har början af detta år varit ljufvigt», skref han några dagar senare, »i anseende till Bonapartes påbegynta undergång. Mätte allt framgent detta år charlatanen afklädas, och Europa under sin befrielse fullkomligt inse, huru allas förstånd varit förledda och inbillning förvirrad!» — Innan årets slut hade Armfelts önskan närmast sig fullbordan: nyårsnatten 1814 tågade Blücher öfver Rhen in i Frankrike, och de återstående dagarna för Napoleons blodiga välde voro räknade.

Befästandet af den seger, hvars början var fransmännens fördrifvande ur Ryssland, förblef ett hufvudämne för Armfelts tankar ända till slutet af hans dagar. Då han 1814 lät inreda sitt och sin ätts sista hvilorum i Haliko kyrka vid fädernegodset Äminne, satte han följande inskrift öfver nedgången till grafhvalfvat: »Denna graf blef grundlagd och färdig samma märkvärdiga år, som Alexander I, af Gud välsignad och utkorad, efter att hafva befriat Europa från vanära och undertryck, återgaf det sin ordning och lugn.»

Sin egen graf hade han sålunda velat göra till ett minnesmärke öfver världsfredens återställande. Frid efter en stormig lefnad fann han själf, få månader sedan stridsbullret tystnat i

Europa. Han hade då, tyngd af plågan, länge själf ansett sin bana såsom slutad.

Yttre lugn utmärkte Armfelts sista lefnadsår, åtminstone i jämförelse med de föregående. Aflägsnad från de stora händelsernas skådeplats, hade han mindre tillfälle att i dem ingripa, än han vid världskrigets början älskat att föreställa sig. Det långa afståndet gjorde slut på hans omedelbara rådgifvarekall hos kejsaren; och dennes frånvaro gjorde äfven, att behandlingen af Finlands angelägenheter ej längre kunde få den reformatoriska karakter som i början.

Att Armfelt under fälttågets gång skulle komma att inställa sig vid armén, när det medgäfvos af andra göromål, särskildt af det finska generalguvernörskapet, hade dock ansetts såsom afgjort, då kejsaren i slutet af 1812 änyo afreste till Vilna. *) I Februari 1813 skref han till Ehrenström: »Jag både vill och vill inte resa till armén — årstid, depens, min helsa, allt säger nej. Men mina principer råda på allt, då det erfordras — och det för att dö i mitt kall.» I Mars s. ä. gjorde han sig beredd att resa; men helsoskäl vållade betänkligheter: han kände sig, säger han, »grufligen gammal och krasslig». Därtill kom, att han började tvifla på att vara välkommen i kejsarens högquarter: »Min afresa är uppskjuten af *många orsaker*», skref han i April; »och jag har tagit det partiet att hos kejsaren anhålla om dess order, för att ej hafva avis af fjäsk eller impunité. Man är i högquarteret så förbittrad på alla, som komma dit, à commencer par le maréchal, så att en simpel invitation förfärat mig». Några så beskaffade order ankommo emellertid icke: kejsaren ansåg Armfelts närvaro mindre nödvändig där än i Petersburg, och förklarade personligen vid sitt sammanträffande med Armfelt efter fälttågets slut, på ett sätt, som denne fann fullt tillfredsställande, hvarför han ej kallat honom till sitt högquarter. **)

Ej utan en viss sviken förväntan inställde Armfelt sitt deltagande i fälttåget; men i det hela torde han, med minnena från högquarteren i Vilna, Drissa och Smolensk 1812, icke hafva varit missnöjd med den passive åskådarens rol. »Hvarför skulle jag flacka omkring som en narr i Tyskland?» skref han till sin dot-

*) Jfr ofvan, sid. 373.

**) A. skrifver till Ehrenström $\frac{3}{8}$ 1814: «Il a daigné me rendre compte des raisons qui l'ont empêché de m'appeler auprès de lui, et qui sont irrécusables.» Denna utblifna kallelse gaf anledning till det ogrundade ryktet om Armfelts onåd. (Jfr ofvan, s. 356.)

ter i Maj 1813. »Då allting går ypperligt min hjälp förutan, hvarför skulle jag vid mina år spela beställsam? *) Han stannade således kvar i Petersburg, vistades under sommarmånaderna 1813 på den villa i Tsarskoe-Zelo, som han inköpt; under Juli och Oktober—November gjorde han ett par korta besök i Finland. För sista gången såg han Åminne i November samma år. **) Kort efter sin ankomst till Petersburg i slutet af November insjuknade han i den plågsamma sjukdom, som efter nio månader ändade hans lif. — Under en stor del af året 1813, från Maj till December, vistades grefvinnan Armfelt i Sverige hos sina barn; hon anlände först till Petersburg, sedan hennes make haft de första svåra anfallen af sin sjukdom.

Overksamta förflöto dock ej Armfelts sista lefnadsår; ej ens sjukdomen förmådde dämpa hans verksamhetsbegär ***) eller minska lifligheten i hans ständigt vakna intelligens. Ständigt arbetade han vid sitt skrifbord, då han ej hölls fjättrad vid sjukängnen; ämbetsskrifvelser, politiska uppsatser och enskilda bref utgingo därifrån med samma lätthet som fordom. Hans trogna hustru bevittnade, enligt hennes egna ord, med förvåning och bekymmer denna oafåtliga verksamhet midt under plågorna.

Därföre innehålla också Armfelts papper äfven under dessa års jämförelsevis stilla lif åtskilligt af intresse.

Oförminskad var framför allt den uppmärksamhet, med hvilken han följde de politiska och krigiska tilldragelserna efter fransmännens återtag från Ryssland. Han tviflade icke, att »världstyraens» bana nalkades sitt slut; och han gjorde hvad i hans förmåga stod till dess påskyndande. Han befarade i början, att Alexander ej skulle våga att till fulla begagna sina vunna fördelar: »Gud bevare kejsaren», skref han i slutet af 1812

*) Ur Armfelts bref till Ehrenström ^{24/2}, ^{19/4}, till grefvinnan Piper ^{15/4}, ^{16/5} 1813. Till Ehrenström skref han ^{22/4} 1813: «Skulle vi närma oss Frankrike, skulle ett inbördes krig börja — då vill jag vara med, c'est à dire nära den teatern. Min nytta där vore alldeles ej problematisk, och då bød jag min gamle compagnon vid Verelä att följa mig; kanske skulle vi ännu kunna göra något godt.»

**) Dyr tid rådde i Finland detta år; Armfelt visade sin ömhet om allmogen i sin hemort genom att ej endast nedsätta priset på den spannmål, som fanns att afyttra på Åminne, utan ock låta återställa den betalning, som blifvit erlagd utöfver förut gällande lägre spannmålspris.

***) Själftalar han i ett bref till sin dotter från denna tid om detta behof af verksamhet, som sedan ungdomen tillhört hans skaplynne. «Jamais je ne pouvais m'en passer, et ma tête nourissait toujours un plan quelconque, dont je préparais l'exécution.» Hans hela lif vittnar om sanningen af denna själfbetraktelse.

till Ehrenström, »och låte honom hålla ut med sin roll! Inte befarar jag, att han gör fred med Bonaparte; men då han skall, par un conflit de circonstances heureuses, blifva arbitre af Europas öden, då fruktar jag, att hans modesti, hans smak för försakelse hindra honom att taga den höga flygt, som fordras. Detta är mitt enda bekymmer och min hela fruktan.» *)

I ett par följande bref till samme man har Armfelt kort därefter, redan i slutet af 1812, framlagt det politiska program, som han önskade att kejsaren skulle följa; dels muntligen, dels — längre fram — skriftligen har han sökt inskräpa dessa idéer hos Alexander. Historien har visat, att det icke skett utan framgång. Dessa bref hafva historiskt intresse; och följande utdrag böra här finna en plats.

Armfelt skrifer (29 November 1812): »Jag vill: 1:o, att kejsaren skall gifva polackarna sin existence politique och förklara sig och sina efterträdare för deras konung (Kutuseff har utgifvit en ordre du jour, om hur man i Polen skall förhålla sig, hvilken är admirable). 2:o. Vill jag, att en gouvernement provisoire skall étableras i Tyskland, för att gifva detta land sin form, förstöra alla souvenirs af »la confédération du Rhin» samt tillskapa en »confédération d'Allemagne», mera själfständig, naturligare och mindre farlig. 3:o. Vill jag, att Sverige skall indemniseras för Finland och blifva en puissance maritime, således distraherad från allt hvad som i en framtid kunde gifva Ryssland inquietude. 4:o. Vill jag icke, att man directement skulle blanda sig i Frankrikes affärer, men väl biträda Bourbonerna med négociationer och pengar, för att åter stiga på sina fäders tron. 5:o. Päfvens rétablissement i Italien och laglige konungens af Neapel skulle, äfven som Malteserordens, vara liksom en preliminär operation. — Developpementen af dessa ébaucherade idéer lemna jag till un moment plus opportun. Med H. M. K. har jag talat härom, och blifva vi bägge måhända de enda i detta land af denna avis.»

Den 14 Dec. 1812: »Jag har helt uppriktigt yttrat mig relativt till återtagande af den akt, genom hvilken Napoleon och hans släkt blifvit erkända för det de aldrig bort eller kunnat vara. Kejsaren är i sin själ öfvertygad om att jag har rätt; men jag är ensam här om denna avis. En orsak kommer där-

*) Likväl ansåg han, att »preliminärerna till alla traktater vore guerre à mort à Napoleon: och detta är inga ord, ty i kejsarens hufvud och hjärta är principen fast. Han är häruti som alla fromma och saktmodiga, då de äro poussez à bout». (A. t. Ehrenström ¹⁶ 1812).

till, som är kronprinsen i Sverige, hvilken väl vill störta Bonaparte, men ej hans slägt; och hofvet i Wien skall vara af samma avis, pour ne pas avoir une archiduchesse maîtresse d'un aventurier Corse dans la famille. Detta oakadt, är jag alldeles ej utan hopp att slutligen vinna bataljen. Jag glömde att göra baron Stein den rättvisan, att han är af min avis.»

»Vi äro hardt nära stunden af Polens födelse på nytt; då vår armé rycker in i Warschau, kan kröningen där gå för sig, m. m. — Jag anser som omöjligt att med ett penndrag decidera om Tysklands öde. Upplösa Rhenförbundet, annullera Frankrikes författningar och de distributioner det gjort — sådant kan ske genast; men att med ett så stort antal j— f— prinsar och all denna canaille gifva sakerna en form, är omöjligt. Det är Tyskland, som själf bör ega denna rätt att genom en konfederation, protegerad och influencerad af kejsaren, bedöma sin säkerhet, befästa den och utföra en dernier ressort ett taget nationellt beslut. Denna idé är ej gigantisk, min egen vän; den är grundad på en djup och säker kännedom af den esprit, som nu råder i det landet och de få, men kloka hufvuden, som under tidehvarfvets grufliga olyckor utarbetat denna plan och gifvit den kredit i allmänna opinionen. Om Tyskland ej blir nation, kan man aldrig vara säker för Frankrikes tilltag och inflytelse på kontinenten. Preussen och Danmark borde strykas ut bland Europas stater; cela serait faire justice, car c'est à ces deux misérables états que l'Europe doit les $\frac{2}{3}$ de ses malheurs.*) Jag är äfven af den tanken, att vi ej befatta oss med Frankrike, utan låta dem där hållas, bäst de vilja. Otvifvelaktigt slutar allt med att en Bourbon åter stiger på den blodiga tron, tyranniet och lasten än mera nedsölat.»

Den 23 Dec. 1812. »Ännu har jag ej lyckats uti att få denna nödiga och essentiella deklaration gifven af kejsaren, relativt till Bonapartes förlorade värdighet; men hoppet har ej öfvergifvit mig, ehuru jag har få, som sekundera mig. — Om man hade en *traité politique* till att basera detta förslag på, om denna vore stärkt med analogue faits och öfriga i diplomatiskt afseende bevekande skäl, så skulle det hjälpa att dräpa en viss hög diplomat, ty vi äro hjärtans systematiska. Skulle Ni ej hafva med att entamera en sådan dissertation?»

*) Äfven i ett annat bref uttalar Armfelt att dessa med Napoleon förbundna makter borde försvinna som riket, «i fall Bonaparte faller och världens politik får en form». Längre fram öfvergaf han dock denna åsigt (se följande sida).

Ehrenström, som i frågan om hatet mot Napoleon och mot den samhällsupplösning, ur hvilken hans despotiska makt uppspirat, var fullständigt ense med Armfelt, lät ej bedja sig förgäfvos. Redan flera gånger förut hade Armfelt för utarbetandet af politiska uppsatser, tidningsartiklar o. s. v. anlitat Ehrenströms utmärkta penna; och kejsaren kände väl dennes förmåga genom hans politiska skriftställer och genom hans enskilda bref till Armfelt. *) Ehrenström uppsatte en politisk mémoire, afsedd att föreläggas kejsaren, med anledning af Armfelts här framställda idéer. Armfelt, som erhöll denna uppsats i Januari 1813, fann den »fullkomlig». Han visade den för sin meningsfrände Sir Francis d'Ivernois: och han ansåg såsom säkert, att Stein, hvilken, sedan kejsaren lemnat Petersburg, var hans förnämste politiske rådgifvare, skulle hafva gillat allt, utom uppriktandet af Polen, — »ce que personne des faiseurs ne veut de bonne foi, excepté celui qui peut le faire, et votre serviteur».

Kejsaren hade då, som sagdt, redan afrest till armén. I April 1813 afsände emellertid Armfelt en bland hans papper befintlig uppsats i ofvan antydda syfte **) — möjligen den af Ehrenström författade, sannolikare dock en ny redaktion af Armfelt själf, hvars idéer och lifliga framställningssätt här återfinnas. Däri skildras värtaligt, huru Napoleons välde visat sig oförenligt med mänsklighetens lugn och lycka; huru Europa hatade och afskydde den moderne Attila, hvars välde ledde sitt ursprung från franska revolutionens orena källa; han själf kunde eller borde icke erkännas såsom jämlike af Europas lagliga furstar: Icke ens de bland dessa furstar, som nödgats offra sina döttrar, såsom »nya Iphigenior, åt Frankrikes Minotaurer», borde sätta sig emot den lagliga ordningens återställande. »La restauration complète du corps politique de l'Europe» borde proklamas; Sverige borde dock såsom ersättning för Finland och såsom belöning för sina tjerster få Norge, och Danmark hållas skadeslöst genom någon besittning i Tyskland samt genom återfäendet af sin af engelsmännen röfvade flotta och sina kolonier. Genom Bourbonernas återkomst till Frankrike skulle ordningen kunna betraktas såsom återställd och revolutionen såsom avslutad; men det vore af vigt, att öfverlemna åt fransmännen själfva att besluta om sin framtida styrelse, sedan de skipat rättvisa med sin förtryckare.

*) Se Ehrenstr., Anteckn.. II: 652 o. f.

**) Enligt hans egenhändiga påteckning.

Napoleons segrar öfver de allierade vid Lützen och Bautzen i Maj 1813 syntes emellertid visa, att hans motståndskraft ännu ej var bruten, och att »restaurationens» tid ännu kunde blifva aflägsen. I början af Juni 1813 afslöts ett stillestånd och Österrike uppträdde — eller låtsade uppträda — som fredsmedlare.

Allt detta väckte Armfelts lifliga bekymmer: han såg sina förhoppningar för Europas framtid åter nära att grusas. »Mitt humeur är svart, mina idéer sombra, min opinion om framtiden förtviflad», skref han i Juli 1813. Företrädesvis vände sig hans förtrytelse mot Österrike och dess vacklande hållning. »Machiavelli är en moralisk och ren varelse i anseende till sina satsar och principer, i jämförelse med Metternich och de banditer, som leda honom, hvaribland — le croirez vous? — Gentz sig befinner». — Han befarade det värsta af Napoleons list vid underhandlingarna: »Att slåss med Bonaparte är ej farligt», skref han, »men att negociera med honom eller vara hans vän — är döden. Det är vid underhandlingar och under fredens lugn, som han developperar sina helvetiska moyens och begagnar all den immoralité, som hans eget hjärta och allmänna korrupcion bragt till en statskraft. Jag sörjer öfver vår gode monarks öde, men tackar Gud, att ej hafva varit vid dess sida, då — utan att kunna hindra det olyckliga, som skett — jag säkerligen brutit nacken af mig själf och skadat Finland». Han längtade för sin egen del, säger han, »efter en retraite, som nu mer än någonsin blir för mig nödvändig; ty aldrig, nej aldrig, befattar jag mig med allmänna affärer, så snart en fransk ambassadör visar sig på Petersburgs horisont». *)

Napoleons eget öfvermod gjorde emellertid slut på fredsunderhandlingarna i Prag; Österrike slöt sig öppet till koalitionen; kronprinsen Karl Johan hade redan vid sommarens början kommit öfver till Tyskland och öfvertog sedermera befälet öfver nordarmén; och i Augusti 1813 rasade kriget änyo, till dess att det kunde anses afgjort till de förbundnas förmån genom jätteslaget vid Leipzig den 16—19 Oktober.

Att följa de växlande stämningar, som hos Armfelt framkallades af dessa stora händelser och af dem, som därefter följde, kan icke lämpligen tillhöra vår uppgift. Den lidelsefulla häftigheten mot Napoleon i hans uttalanden är alltid densamma, och hatet mot »korsikanen» utsträcktes mot hans närmaste, »hela det bonapartiska packet»: hans hustru, den föga sympatiska kejsarin-

*) Ur A:s bref till Ehrenström ^{29/}₁₆ 1813, ^{26/}₁ 1814.

nan Marie-Louise, och hans son, hvars tillvaro Armfelt fruktade skulle kunna medföra ett hinder för den lagliga dynastiens återställande. *) »Wienska hofvet vill, att den pojken skall vara deras politik nyttig, som alltid fiskar i grumligt vatten.» — Murats affall från sin svåger och välgörare, sedan dennes stjärna bleknat, stämde Armfelt icke blidare mot »kökspojken». Det understöd, som denne syntes vinna af Österrike, ökade hans förbittring mot Wienerhofvets hållning, i all synnerhet som denna politik äfven drabbade Armfelts välgörarinna, drottning Karolina — »den rättmätiga drottningen af Neapel», skref han, »som ej får komma till Wien, utan vid österrikiska gränsen blef hänvisad till Ungern. Attentionen för kökspojken Murat går långt, då man kan så procedera vis å vis sin svärmor och sin köttsliga faster, den enda af Maria Theresias barn, som lefver.» **)

Förödmjukad och skymfad af den befolkning, med hvars söners blod han köpt sin krigiska ära, fordes Napoleon i April 1814 till Elba. Bittert skämtade samtiden öfver den lifränta, som blifvit honom förbehållen i hans afsägelseakt:

«Celui qui dévora de nombrenx bataillons,
qui nagea dans le sang et vécut dans le crime,
n'a de rente que six millions?
Cé n'est pas un sol par victime.» ***)

I ett bref till sin dotter, skrifvet i Maj 1814, gör Armfelt följande betraktelse öfver Napoleons fall: »Det har då slutat, detta långa och tragiska skådespel — och på hvilket underbart sätt! Hvem kan undgå att däri igenkänna Försynens hand? Och han, som spelte hufvudrolen, så firad, så beundrad — huru

*) Att Napoleon fått en ättling, fann han mot naturens ordning: «on dit que les monstres n'engendrent pas». En gång utbrister han i förbittring öfver den uppmärksamhet, som efter Napoleons fall egnades åt »den otäcka pojken, som man nu far och gapar på i Schönbrunn»: «Mig synes, att det för Europas lugn ingen synd vore att kosta på den otäcka ungen några uns råttpulver!» (2/7, 1814, till Ehrenström.)

**) I bref till Ehrenström skämtade Armfelt med anledning af drottning Karolinas äfventyrliga resor under dessa år, sedan hon 1811 blifvit förjagad från Sicilien, på följande sätt (19/11 1813): «Parmi les singularités de ce siècle est l'arrivée de ma bonne reine de Naples à Constantinople. Le Grand Seigneur l'a reçue parfaitement, et elle passera la Mer Noire pour se rendre en Russie. . . Je ne serais pas étonné de voir un beau jour l'empereur de Chine à Åbo. S'il y chercherait un Confucius du talent du grand homme de ce nom, il n'en trouverait pas; mais s'il voudrait des Confucius à la manière commune, l'académie sera pour le 3/4 à sa disposition.»

***) Ant. i ett af Armfelts bref.

platt har han icke fallit ner! Hvilken tillfredsställelse för min själfkänsla är det icke, att aldrig ett enda ögonblick hafva tillerkänt denne äfventyrare en enda god egenskap eller någon utmärkt talang! *)

Triumfen öfver den man, som han under ett årtionde vant sig att betrakta såsom mänsklighetens fiende, hade, som man finner, ej tystat hatet och förbittringen.

Under dessa stora omhvälfningar i Europas politiska förhållanden var det, vid sidan af själfva hufvudsaken, Napoleons störtande, tvenne frågor, som företrädesvis sysselsatte Armfelts sinne. Den ena var Polens framtida öde, den andra Sveriges förvärfvande af Norge och den hållning, som kronprinsen Karl Johan intog under världsstriden. I sina bref till Ehrenström har Armfelt med förkärlek uppehållit sig vid dessa politiska problem.

Återupprättandet af Polen såsom ett särskildt konungarike, förenadt under en konstitutionel författning med Ryssland, var, säger Armfelt, »en dröm, längesedan af mig framkastad, på hvilken realiserande jag alltsedan min hemkomst oupphörligt arbetat». Vi hafva sett, hvilken betydande plats Polen intog i de försvarsplaner, som Armfelt uppgjort, och med hvilken grämlse han sett ryska Polens förhärjning under fälttågets början. Nu, vid dess slut, hade utsigterna ljusnat. I Maj 1814 skref han förhoppningsfullt: »Jag smickrar mig med, att Polens krona i Juli månad skall sitta på dens hufvud, som är mest värd att bära den. Hvad för en lycka för polackarna och för andra folk, som under egiden af en konstitution lyda under detta kejsardöme! **) Kejsaren hade, berättar Armfelt, i Paris träffat den polske patrioten Kosciuzsko; och på dennes förklaring, att han ej ville återvända till sitt fosterland »innan det åter blifvit ett Polen», hade Alexander svarat: »Då kan Ni nu begifva er dit». Polackarna mottogo dessa nyheter med en svärmande hänförelse för Alexander. Armfelts vän grefve Oginski skulle, så förmodades det, hos kejsaren i Petersburg komma att intaga samma ställning för Polens angelägenheter, som Armfelt för de finska.

Polen och Finland skulle sålunda komma att såsom själfständiga, endast genom personal-union med Ryssland förenade stater, erhålla en i viss mån likartad tillvaro. Säkerligen har det intresse, som Armfelt egnade åt frågan om Polens återupp-

*) Se Schinkels Minnen IX: 237, hvarest detta brefutdrag i (friare) öfversättning finnes tryckt.

** 21, 1814, till Ehrenström.

rättande, sammanhängt med tanken på det för Finland betryggande däri, att det ej komme att bli ensamt i sin undantagsställning inom tsarernas monarki. Han ansåg dock, och med skäl, att »finnar och polackar ej kunna föras på samma sätt»; samt hade särskildt betänkligheter mot att organisera den blifvande statens styrelse i likhet med Finlands. »En lokal styrelse (i Warschau), apad efter den finska, vore den gröfsta sottis, man kunde göra», ansåg han.*) Polens framtid utgjorde föremål för de öfverläggningar, som under Armfelts sista lefnadsdagar egde rum mellan honom och den nyss återvändande kejsaren. Han fann då, att frågan blifvit uppskjuten, men hyste fortfarande de bästa förhoppningar: »Polens öde blir ej definitivt decideradt», skref han ³/₈ 1814, »förr än då kejsaren kommer till Wien i September. Men mig synes som monarken tagit sitt parti, ehuru han ej talte klart om saken; och är det en gång i hans hufvud, så sker det. En fastare och orubbligare vilja i stora saker har sällan funnits.»

Wienerkongressen beseglade, som bekant, först i April 1815 Polens öde. Det blef ett konungarrike, och Alexander skänkte Polen samma år en egen författning, sedan han i Warschau lätit kröna sig till dess konung. Armfelt fick ej upplefva denna tilldragelse, hvars förberedelser så lifligt sysselsatt hans tankar. Ännu mindre fick han bevittna den korta varaktigheten af det nya rikets konstitutionella lycka: redan vid dess första riksdag (1818) var det, som känt är, slut med freden mellan tsaren och hans polska undersåtar. Historien har berättat om den kedja af despotiskt undertryckta sammansvärjningar, som omsider förde till det blodiga frihetskriget 1830, hvars utgång gjorde slut äfven på skenet af Polens själfständighet.

Framgångsrikare gestaltade sig frågan om Norges förvärfvande åt Sverige, hvilket, såsom vi sett, sedan gammalt, ända sedan Gustaf III:s dagar, varit en älsklingstanke hos Armfelt. Äfven nu låg den honom om hjärtat, ehuru han från sitt nya fädernesland betraktade denna fråga mindre ur specielt svensk än ur allmänt politisk synpunkt. Den plan till Norges eröfring för Sveriges räkning genom ryska trupper norrifrån, som han

*) ¹⁰/₈ 1814, till Ehrenström. I ett annat bref till densamme (²⁰/₇ 1814) heter det: «Ce qui m'afflige, c'est qu'on va calquer la Pologne sur un si mauvais modèle d'administration. Comme je suis chargé de donner à Oginski toutes les notions nécessaires (tout ceci entre nous!), je tâcherai de lui faire comprendre nos vices d'organisation, tant pour le gouvernement local, que pour notre comité.»

framställt i början af 1812, hade han sedermera uppgifvit; och vid mötet i Åbo hade han för kronprinsen af Sverige uttalat den äsigt, att detta land borde eröfras i Tyskland, såsom ock skedde. Kejsaren hade lofvat, att Norge skulle bli belöningen för Sveriges förbund med Ryssland, och Armfelt visste att han ärnade hålla sitt löfte. I Karl Johan såg han vid fälttågets början den man, som jämte Alexander skulle utföra det stora värfvet, Europas befrielse: han ansåg honom »färdig», säger han i ett bref, »att vinna en ryktbarhet, som ödet förnekade Henrik IV och Gustaf den store i det ögonblick, då de skulle blifva Europas fredsstiftare och beherskare.*) Icke minst väckte kronprinsens maktställning i Sverige Armfelts förvåning. Han »är skapad att göra underverk», skref han i ett bref under sommarfälttåget i Ryssland; »säkerligen är det utan exempel i Sveriges historia att förmå en riksdag att gå så, som den som nu pågår i Örebro.**) På våren 1813, då ett förslag att anordna en stor expedition mot Frankrikes kuster lemnats till Alexander af den gamle Dumouriez, uttryckte Armfelt lifligt sin önskan att kronprinsen af Sverige måtte antaga öfverbefalet härvid. »Fransoserna minnas litet eller intet Bourbon, Condé, m. m.; men Bernadotte och Moreau äro dem bekanta, och under deras fanor hafva de sett sig segrande och mindre hatade än nu.»***)

Den norska frågan hade bestämt Sveriges deltagande i kriget och blef äfven, såsom känt är, af afgörande vikt för hela Karl Johans uppträdande. I en viss grad fann sig Armfelt besviken genom den hufvudsakliga vikt, som härvid fästes af kronprinsen, redan innan han öppnat sitt fälttåg, och ännu mera under dess gång. Tonen i hans förtroliga bref om Karl Johan blir en annan; misstroget följas dennes åtgärder; någon gång framskymta under denna stämning t. o. m. de gamla tankarna på gustavianska arfföljden, hvilka under de närmast föregående åren synas hafva varit lagda åsido. †)

*) Armfelts bref $12/3$ 1813 till Gyllensköld (?), tr. i Schinkel, Bihang III, 135.

**) Till J. De la Gardie $12/7$ 1812 (Lunds Univ.-Bibl.).

***) Till Ehrenström $7/4$ 1813. »Franska revolutionen», skref Armfelt till K. Stjernvall 2^d Okt. 1813, «som oaktadt sina blodiga hufvuddrag, alltid varit grundad på svaghet och laster, har bragt la théorie des jactances et de la peur till ett system, som skall räcka, så länge Bonaparte lefver, ehuru en Moreau, en Bernadotte och en Stein m. fl. kunna ibland rycka bort ett irrbloss och visa ett sannare ljus.»

†) Han skrifer t. ex. till Ehrenström $31/3$ 1813: «Att man är så skygg och skuggrädd i Sverige hör till dem, som nu styra. För kronprinsen är ingen fara, som han bär sig åt; men för hans son är det helt annorlunda.

Med otålighet såg Armfelt dröjsmålet med svenskarnas uppträdande på kontinenten; och den skenbara spänning mellan kronprinsen och tsaren, som föregick mötet i Trachenberg och som gaf sig luft i deras brefväxling, väckte hans bekympmer. Han ansåg kronprinsens af Sverige misstroende mot Alexander såsom obefogadt. »Kejsaren går visserligen *aldrig* ifrån sitt gifna löfte i Åbo, et cela par quantité d'excellentes raisons politiques et morales», skref han (²²/₅, 1813). De svenska truppernas orörlighet på våren 1813, under det de allierade utan framgång mätte sina krafter med Napoleon I, väckte hans missnöje. »Svenska trupperna i Pommern äro blott liksom faddrar vid évènementerna — och kronprinsens ankomst likt Messias, evigt annonserad, men aldrig fullbordad. Tout ceci est mauvais et archi-mauvais.» *) Han anmärkte längre fram, att kronprinsen vore rädd om sina svenskar, som om »ruttna ägg»; och under fälttågets gång yttrar han sig ej sällan med misstro om »Bernadotte» och dennes förmenta egennyttiga planer. Denna misstro, lätt förklarlig hos en så utpräglad legitimist, syntes vinna bekräftelse genom Karl Johans oföväntade beslut att efter Leipzigerslaget skilja sina operationer från de allierades, och genom hans bestämda motvilja mot att låta sin armé rycka in i Frankrike.

Känt är, att kronprinsen af Sverige genom denna sin hållning förvärfvade många vedersakare bland de allierade, och att hårda omdömen om honom hafva fällt ej blott af hans förra franska landsmän, utan äfven af tyska militärskriftställare. För vinnandet af Norge och för bevarandet af de svenska trupper, han fört i striden, uppoffrade han i viss grad det erkännande, han lätt kunnat vinna på kontinenten. Egennyttiga afsigter och

Celui-là aura de la peine à rester les pieds dans l'étrier. ty han och prins Gustaf äro lika goda kålsupare, med den skillnad, att den senare har le bon droit. ganska oförminskad, på sin sida.« Han ansåg, heter det kort därefter, att prins Oscar «aldrig kan få faderns brillant och reputation.» — Efter fälttågets slut berättar Armfelt från Petersburg, att i ett ryskt blad uppgifvits, att kronprinsen hade «den generositeten att lemna sin plats åt prins Gustaf mot en indemnisation m. m.», samt att svenska generalkonsuln med anledning af detta «tryckfel» ingifvit en not (¹/₆, 1814). — Yttranden af Jos. de Maistre visa den åsigt, som i legitimistiska kretsar hystes om den möjligen vinsten af Karl Johans deltagande i kriget. «S'il venait à faire une bonne trouée de sergent, les souverains pourraient s'y jeter et passer, comme dans les mains du brodeur une aiguille de fer fait passer un fil d'or, qui demeure en place, tandis que le chétif instrument devient inutile . . . Il est nullement probable que ce personnage commence une race royale en Suède.» (Corresp. dipl. I: 53; jfr I: 214).

*) ²/₆, 1813, till Ehrenström.

planer på Frankrikes krona tillades honom; det sades, att han ej menat ärligt med återställandet af sakernas forna ordning i Frankrike: han ville hejda segertåget och mäkla fred, innan Napoleons undergång var fullbordad.

Äfven Armfelt delade — till en tid — dessa misstankar. *) Det kunde icke ingå i Bernadottes tankegång, ansåg Armfelt, att *öfverallt* se den legitima ordningen återställd: »han hade så att säga, inför sina ögon Vasarnas ättling, hvars rättigheter vore tydliga.» När det gällde, skulle det visa sig, trodde han, att kronprinsen af Sverige vore en revolutionens son, och att han kände sitt broderskap med andra revolutionärer. »Jag hyser äfven den öfvertygelsen, att svenske kronprinsen i sin själ är emot rétablissementen af Bourbonerna, churu han aldrig tydligen pronocerat sin opinion häruti. I Åbo sade han mig, då jag nämnde dem: Avec ceux-là il n'y a autre chose à faire, si on en venait là, que ce qu'a dit Moreau: leur faire leur lit et les mettre dedans. I detta bevisas blott personelt förakt, men det är redan en hel hop att énoncera den sentimenten.»

Det är, som man finner, ekon af de röster, som från skilda håll vid denna tid höjdes mot kronprinsen af Sverige, och hvilka Armfelt ansåg bevisa, att hans »kredit här (i Ryssland) vore dödad och äfven i Tyskland litet knäckt.» Ju längre kronprinsen dröjde i Belgien på våren 1814, desto bestämdare uttalades misstankarna, att det vore »något sjukt» med hans vägran att rycka in i Frankrike, och att han skulle förspilla den ära, som fälttågets början lofvat honom. **)

Likväl fyllde underrättelsen om Kieferfreden och Norges afträdande Armfelt med beundran för Karl Johans stora egen-skaper. Norge vore »en präktig skänk, som han gifvit sitt nya fädernesland», skref Armfelt till sin dotter, och han uttryckte den önskan, att »Försynen måtte till Sveriges lycka förlänga kronprinsens dagar till Metusalems ålder». »Er kronprins, heter det i ett följande bref, höjer sig med fart mot odödligheten; och

*) Han skref ²⁹/₁ 1814: «Kronprinsen i Sverige är ej mer pur; han har skickat Pozzo di Borgo till England för att *tala fred.*» — ²/₂ 1814: «Cet envoi de Pozzo di Borgo de la part du prince royal en Angleterre, dont Foster me parle dans sa dernière lettre de Londres, m'inquiète aussi. Pozzo est un homme à grand talent, mais un vrai Corse sans principes, et que rien que de petites tracasseries a séparé de Bonaparte. Quant aux affaires de Suède, ce n'est pas à lui qu'on les confierait, ainsi c'est autre chose; — et Foster me dit que cela a donné bien du fil à tordre au ministère et lieu à plusieurs conseils secrets.»

***) Ur Armfelts bref till Ehrenström ²⁶/₂, ³⁰/₃, ²/₄, ⁹/₄, ³⁰/₄ 1814.

om svenskarna visste hvad tacksamhet vill säga, så borde denne furste få njuta belöningen för sina mödor.» *) Äfven till Ehrenström, legitimisten, som eljest framför andra fick del af Armfelts misstroagna tankar om Karl Johan, skref han: »Om allt blir uppfyllt utan svårighet af det som fredstraktaten emellan Sverige och Danmark innehåller, så har kronprinsen gjort en verklig coup de maître.» **) Och oaktadt allt hvad Armfelt efter Kiekerfreden haft att anmärka mot Karl Johans hållning, förklarade han i Maj 1814. ***) »Kronprinsen har gjort alldeles rätt att spara sina krigares blod; men det är helt naturligt, att det unga manskapet, som brinner af begär att utmärka sig, beklagar att ej hafva fått begagna tillfället därtill, och att de allierade, alltid i framryckande, finna någon partiskhet i detta kronprinsens handlingssätt, som däremot i Sverige borde vara föremål endast för tacksamhet och beundran.»

Sveriges tacksamhetsskuld till den store statsman och här-förare, som under det afslutade fälttåget haft dess väl mera än egen ära för ögonen, erkände Armfelt således uppriktigt, om han än bevarade ett visst tvifvel om Karl Johans intresse för hvad han själf, från allmänt europeisk ståndpunkt, ansåg såsom världskrigets hufvudsyfte. Men han tviflade äfven, af bitter erfarenhet, på varaktigheten af tacksamhetskänslan och folkgunsten i Sverige: »Båda taga snart slut, säger han, om kronprinsen har den oturen att stöta emot några lumpna små enskilda intressen eller visar sig mindre undfallande för den konungamördande fak-

*) A. t. grefvinnan Piper ^{5/2}, ^{23/12} 1814; Jfr Schinkel, Minnen IX: 237.

**) ^{12/1} 1814. I samma bref uttrycker han dock sina tvifvelsmål rörande vinsten af den nya besittningen. Hans ord sakna icke sin märkvärdighet och förtjena anföras: «Jag befarar visserligen ovilja hos Baggarna, men likväl icke till den grad, att armén fordras för att ställa allt till rätta. Vet svenska regeringen att välja en klok och conciliatorisk generalguvernör (ej en Essen) och för öfrigt lemna Norge sina lagar, författningar och egna mindre ämbetsmän, så kan väl det gå i början, men efter min fulla öfvertygelse blir Norge af mer embarras än nytta för Sverige. D'abord la Suède va être puissance maritime et en contact avec l'Angleterre pour le commerce des mers du Nord; puis elle sera obligée à une grande surveillance et prudence à l'égard de sa conquête, et ses relations politiques seront tellement soumises aux intérêts du commerce, que je crains fort, que cela ne soit *au dessus* de la conception de *statsrådet*. -- Selon moi, la Russie a fait un trait de politique sublime en travaillant à cette indemnisation pour la Finlande. Peu de Russes le conçoivent et jugent bien différemment.» Längre fram uttryckte han den mening, att motståndet i Norge ej skulle blifva långvarigt. «Man försäkrar att greve [Wedel]-Jarsberg är för Sverige; och är det så, ger jag ej stort för allt hvad Baggarna vid sin riksdag besluta. C'est le seul homme de génie et de talents, qu'on possède dans ce pays-là.» (16, 1814).

***) Till sin dotter, se Schinkel, Minnen, IX: 258.

tionen.» I ett af sina sista bref, några veckor före sin död, gjorde Armfelt följande förutsägelse, som visar hans stämning. »Sverige», säger han *), »hyser en mängd af galningar, som ej synas sysselsatta med annat än föda oordningar och propagera falska principer. De tro sig se i Bernadotte en fransk revolutionär och hoppas, att han, dels af känsla, dels af ménagement, skall plus ou moins höra dem till. Men tiden kommer, då han tror sig böra visa tänderna, och då får allt ett annat utseende. Ty äfven den nuvarande mer eller mindre factic'a entusiasmen skall taga en ända med förskräckelse.»

* * *

Medan »krigets åskor körde» i Tyskland och Frankrike, gingo de finska ärendena sin gång, ej heller alltid så fredligt, men utan nämnvärda rubbningar. Finska kommitténs arbeten, så väl som Armfelts verksamhet såsom t. f. general-guvernör, måste, såsom redan nämnt är, under kejsarens frånvaro väsentligen inskränka sig till behandlingen af löpande ärenden. Armfelts långvariga sjuklighet och hans vistelse i Finland vållade under hans sista lefnadsår ofta afbrott i kommittésammanträdena.**) Till den redogörelse för Armfelts verksamhet såsom finsk statsman, som förut är lemnad, finnes sålunda från dessa år föga att tillägga.

Från hans generalguvernörstid föreligger en skriftväxling mellan Sveriges sändebud i Petersburg och dess utrikesminister v. Engeström, som visar Armfelts uppfattning af sin ställning såsom det själfständiga Finlands förste ämbetsman. Han plägade nämligen såsom sådan låta inlemna ämbetskrifvelser rörande finska ärenden direkt till svenska beskickningen i Petersburg, utan omgång af deras passerande genom ryska utrikeskabinetten. Från svensk sida anmärktes af Engeström det mot diplomatisk sed stridande härutinnan, och svenska sändebudet greve Löwenhjelm fick i uppdrag att utverka rättelse. Denne utredde i en af sina depescher vidlyftigt, att anledningen varit Armfelts önskan att göra Finlands förvaltning, så vidt möjligt, oberoende af ryska myndigheter, att påskynda sakernas behandling och att befrämja finnarnas väl; ryska utrikeskabinetten ville

*) Till Ehrenström $\frac{2}{7}$ 1814.

**) Den $\frac{15}{11}$ 1814 skref han till Aminoff: »Här hafva vi à la lettre gjort intet, ej haft en enda kommitté, sedan jag kom från Finland. Nu, sedan Rehbinders kommit, torde några kuranta mål få afgöras, men i det hela blifva vi översamma.» (Relax).

han på grund af personliga förhållanden till rikskanslern särskildt undvika. Oaktadt Löwenhjelm därjämte fäste uppmärksamheten på det grannliga i Armfelts personliga ställning till Sverige, ansåg man sig icke där kunna bryta häfdvunna former; och förnyad befallning afgick till Löwenhjelm att göra slut på denna direkta officiella brefväxling med en icke diplomatisk ämbetsman. *) Svenske utrikesministern var i sin goda rätt, och förhållandet var onekligen en anomali: Finland, äfven såsom en stat med själfständig styrelse, kunde ej på egen hand underhålla internationella förbindelser. Men saken torde icke hafva undgått att såra Armfelt, som visste med sig, att han gjort svenska beskickningen i Petersburg icke oväsentliga tjänster. I dessa anmärkningar synes han hafva sett bevis på svenska regeringens gamla afvoghet, oaktadt den upprättelse kronprinsen personligen gifvit honom; och han har efter denna tid i sina bref ofta yttrat sig med bitterhet om svenska statsrådet, särskildt om dess främste man v. Engeström. — »Sveriges Richelieu», som han ironiskt benämner honom.

Finlands allmänna förhållanden och dess ledande män bedömdes i allmänhet af Armfelt under denna tid på samma sätt som förr. Sjukdom och nödtvungen overksamhet bidrogo icke att stämna honom blidare hvarken mot regeringskonseljen i Åbo eller mot de motståndare till residensets förflyttning till Helsingfors, som ansågos hafva sitt tillhåll i Åbo. **) Oenigheten mellan de finska patrioterna gjorde honom bekymmer, och han yttrar i ett bref, skrifvet under hans sista besök i Finland, följande tänkvärda ord, som för alla tider, ej minst i vår egen, hafva sin tillämplighet. »Det är genom enighet, som små samhällen ega bestånd, då de ej af revolutioner öfversvämmas; det är då de slita sönder sig själfva, som blott en pust fordras för att fräntaga dem all liknelse af stat. Men», tillägger han, »huru skall man få galna hundar att bitas med urskillning?» **)

*) Engeström t. Löwenhjelm ^{27/10,} ^{24/11} 1812; Löwenhjelm's dep. ^{11 Nov} ^{30 Okt} 1812. (R. A.).

**) Till Ehrenström skref han ^{18,} 1813: »Men nog skall jag se och höra själf, att Åbo-kabalen reusserar att därstädes bibehålla lokala regeringen. Jag vet att flere, bland andra Troil, arbeta därpå, att Aminoff nu är denna idé's förfäktare; men så länge generalguvernören står fast, så skola de ej komma ur en fläck. Det blir Er sak, min egen vän, att stärka den goda gubbens tro.»

***) Han uppgaf på våren 1813, att i Petersburg bildat sig en »comité secret» bland där vistande finnar, »för att underrätta kejsaren om nödvändigheten af att förändra hvarjehanda i Finland och mer närma oss till la mère patrie, samt i synnerhet employerera annat folk än nu. Ladau, Sprengtporten,

Väl kunde han, med en ej oberättigad själfkänsla, yttra: »Om hvar finne en place gör så mycket som jag gjort för mitt fosterland, så blir det ej olyckligt. Måhända finna de mindre svårigheter än jag haft, till att uträtta det goda.» Men i de mörka stunderna — och de blefvo allt flera, ju närmare det skred mot slutet — lät det annorlunda. »I frågan om nit och god vilja», skref han i Februari 1814, »tror jag väl att få skola bestrida mig någon förtjenst. Men ack! hvad har jag hittills kunnat uträtta? och hvad kan jag framdeles uträtta? Allt sätter sig emot beståndet af Finlands lycka . . . Huru skall jag förmå att bekämpa ryssarnas afundsjuka och öfvervinna mina egna landsmäns oskicklighet och sömnaktighet?» *)

De politiska frågorna och lagstiftningsarbetet måste, såsom nämnt är, hvilas under kejsarens frånvaro. Af hans återkomst väntade sig Armfelt mycket **) och såg med glädje, sedan den inträffat, att monarkens intresse för Finland var lika varmt som förr. Under tiden egnade han, vid sidan af de löpande ärendena, sin uppmärksamhet åt hvarjehanda frågor, beträffande Finlands ekonomiska upphjälpande. Några bland hans papper bevarade bref från de sista veckorna af Armfelts lif till sekreteraren i finska hushållningssällskapet, C. Böcker, visa hans intresse äfven för dylika frågor. Äfven Armfelts brevväxling med den ämbetsman i Finland, som framför andra vunnit hans förtroende, landshöfding K. Stjernvall, visar, att hans mångfrestande tankar gärna rörde sig på detta område. Någon gång framskyntar i dessa sistnämnda bref planen på realiserandet af den gamla tanken att genom en kanal sammanbinda Saimen och finska viken; genom denna kommunikationsled skulle det allmänna välståndet åter höjas i Viborgs län, som fordom varit »det första, det industriösaste i hela Finland och som nu genom ett hundraårigt

Jägerhorn af Spurila äro medlemmar och äfven en, som jag lifligen repugnerar att nämna, men som likväl skrifvit till kejsaren om sin sollicitude öfver att allt ginge så illa, och låtit öfversätta sitt bref af en fransk translator hos oss, som ej är discret. Min Gud, hvad sådant är ynkligt, ty det skall ge vår goda monark en slät opinion om vår nations esprit! I öfrigt har det ingen fara, car c'est eux qui en seront les victimes; au moins en seront-ils couverts de honte.« — Någon verkan af denna »hemliga kommitté» förefhafvanden, hvars betydelse Armfelt torde hafva öfverskattat, förspordes icke; i ett följande bref uttalar Armfelt den förmodan, att »le comité secret här fått snus på tummen.« (Till Ehrenström, ¹⁹/₄, ⁵/₅ 1813).

*) Till K. Stjernvall ²⁰/₁₂ 1812, ²/₂ 1814.

**) Särskildt hoppades han på en landtdag, hvarigenom »man skulle kunna skudda af sig flere af de entraves, som dumheten eller illviljan be-
gagna.« (I Maj 1814 till K. Stjernvall.)

barbari blifvit det sämsta.» En senare tid har genomfört denna plan, för hvilken redan på 1500-talet arbetades af Pontus De la Gardie. *) För de öde trakterna i norra Finland ville Armfelt finna utvägar till nödens afhjälpande. »Min öfvertygelse är, att ingen ort, äfven ödemarken, är utan ressurser, då människorna vilja göra sig möda att uppsöka de medel, som Skaparens visshet där lemnat till människans disposition.» **) Han årnade genom linodling i norra Finland söka åstadkomma en linneindustri, liknande den, som blomstrade i svenska Norrland, och ville från Sverige hemta lämpliga lärare. »Med lin- och hampodling, säger han, samt väfnad och spånad skulle man i Finlands norra provinser komma långt och gifva de södra en säker debit för sin spannmål, då dessa åter hade åkerbruket till hufvudycke. Boskapsskötseln kunde följa det förra utan allt hinder, och dessa nya grenar af industri ersätta våra förluster i andra afseenden. Kasta en blick härpå — och se om det är omöjligt att väcka hushållssällskapet annorlunda än med slag af Herkules-klubban?»

Såsom kansler för högskolan i Åbo hade Armfelt ett särskildt uppdrag att verka äfven för Finlands andliga odling. Motvilligt hade han, såsom vi sett, mottagit detta förtroende, oakadt universitetets egenhändig val; och det synes, att döma efter uttalanden i hans bref, ej heller hafva skänkt honom synnerlig tillfredsställelse. Han ansåg, att nepotism och själfsvåld frodades bland de lärda fäderna; han ville, säger han på sitt drastiska språk i ett missmodigt ögonblick, »motverka att väl betalda lathundar skola propagera odugliga medborgare». Universitetets prokansler, biskop Tengström, åtnjöt, såsom vi sett, icke hans förtroende; och han ansåg, att regeringskanseljens befintlighet på samma lilla plats som högskolan ingalunda vore till dess fromma. ***) Overksam var han emellertid icke såsom kansler. Universitetets ekonomiska angelägenheter ordnades — genom kejsarens frikostighet mötte detta mindre svarigheter än under den svenska tidens fattigdom: konsistorii göromål fördelades, nybyggnader uppfördes, naturhistoriska samlingar anlades, botaniska trädgården tillöktes. På Armfelts föranstaltande uppgjordes planen till utgifvandet från högskolan af en vetenskaplig periodisk

*) Se Knorring, Gamla Finland, s. 15.

**) 1875, 1814. Han fortsätter: «I norska Lappmarken t. ex. finnes ett slags mossa, som exporteras till England och som tjenar till färgningsstoff. Säkerligen är bland vår mossa i Kusamo den som har samma egenskap, men hvem bryr sig därom?»

***) Till Ehrenström 23/, 1812. 15, 1813.

skrift på latin med namnet »Acta Academiæ Aboensis»; äfven en annan publikation på svenska med titel »Läsning för Finnar» förbereddes. »Dess utgifvande afvaktade blott», heter det i den handskrift, ur hvilken vi hemtat dessa uppgifter om Åbo universitet under Armfelts kansleriat, *) »kejsarens nådiga tillstånd». Till utförande kom ingen af dessa planer till beredande af utvägar för det finska universitetet att göra sin insats i landets litteratur genom annan litterär verksamhet än i den häfdvunna disputationsformen. Förslaget mötte ett passivt motstånd och öfvergafs efter Armfelts död. I en senare tid upptogs titeln »Läsning för Finnar» för en samling, utgifven af enskild man. **)

* * *

Under dessa sysselsättningar med hvad som på nära eller tjärran håll fästade det rörliga sinnets uppmärksamhet, skymde aftonen efter en stormig lefnadsdag. Skuggorna föllo; dystra tankar och vemodiga själfbetraktelser fylla de förtroliga meddelandena oftare än förr. »Mitt glada lynne försvinner», klagar Armfelt redan på våren 1813. »Idén att blifva så där odräglig för både mig och andra är humiliant». Allt lifligare framträder önskan att få lemna det offentliga lifvet. »Hvarje dag stadgar allt mer öfvertygelsen, att mänskliga beräkningar ej äro att bygga på. Intet är visst — utom tillintetgörelsen, till och med innan man upphört att vara till.» (1⁴/₇, 1813.) Och då han i November 1813 träffats af det första svåra anfallet af den sjukdom, som efter nio månaders plågor slutade hans lif, skref han till sin dotter: »Men det lider, men det skrider, et cela n'est que tant mieux.» »Hvarför har himlen icke redan tillåtit att jag fått sluta min smärftfulla bana?» frågade han. »Har jag då icke tömt lidandets kalk ända till dräggen?» ***)

På det ömmaste sätt vårdades han af sin hustru, som likväl först anlände till Petersburg efter sjukdomens våldsamma början. Hon fann honom äldrad och affällen, lynnet nedstämdt

*) En uppsats (egenhändig, men ej undertecknad) af kanslerssekreteraren v. Haartman, befintlig bland Armfelts papper, från början af 1814. Där framställas äfven andra förslag till högskolans förkofran: juridiska fakultetens undervisning borde utvidgas genom en praktisk kurs, ett kliniskt institut och ett barnbördshus borde inrättas, resestipendier stiftas för yngre vetenskapsmän.

**) Den bekante C. A. Gottlund (1864). I inledningen till denna skrift har Gottlund erinrat om de här nämnda planerna från Armfelts kansleriat.

***) Till gref. Piper 3¹/₄, 1814.

och bittert. På allt sätt visades honom deltagande från det kejsersliga hofvet; Alexanders egen lifmedikus sändes slutligen för att konsultera med Armfelts vanliga läkare. Föga förtroende satte han till dessas konst, och tålmodet att följa deras föreskrifter brast honom. »Doktorerna gissa evigt, utan att någonsin gissa rätt», sade han, och han betecknade som ett underligt öde, att han skulle komma att »sluta sin bana som en profsten för medicinska fakulteten. Och då de sedermera dissekera mig, blir min likpredikan en korus af alla herrar Eskulaper: Ha, ha! var det ej annat än det?» *) Redan i slutet af Juni ansågs hans tillstånd af läkarna hopplost. **)

Trånsjukt längtade den sjuke hela våren och sommaren 1814 till sitt kära Äminne. Han tänkte och talade endast om möjligheten att blifva transporterad dit. »Jag har aldrig sett honom önska något så lifligt», skrifver hans hustru. »Jag försöker att förströ mina dystra tankar», skref han under sjukdomen till sin dotter, »genom att låta min inbillning förflytta mig till Äminne i den lyckliga belägenhet, som jag där skulle kunna ega. Då skulle min Augusta och hennes familj, min son, några vänner, min Vava och vår gudagoda Mamma ***) omkring mig skapa ett nytt lycksalighetstillstånd; hvilat och lugnet fjärran från alla bestyr skulle för mitt hjärta öppna källor till glädje och erbjuda mig njutningar, af hvilka jag knappast kunnat få en försmak». Ännu i Juni hoppades Armfelt kunna möta sin älskade dotter på sitt fädernegods: sjövägen hoppades han kunna föras från Kronstadt till Åbo, och från denna stad ville han låta föra sig i bärstol till Äminne. Äfven sin äldste son hoppades han där före sin död få återse, nyss återvänd från fälttåget, i hvilket Gustaf Armfelt, enligt hans faders ord, deltagit som »en riddare utan fruktan och tadel».

*) A. till K. Stjernvall ¹²/₈ 1814. Armfelts sjukdom, som länge be-tecknades såsom obestämbär, yttrade sig genom starka blodutströmningar och oupphörliga diarrhéer, samt slutade med vattensot. Endast undantagsvis var han dock sängliggande, och hemtade t. o. m. frisk luft utom hus, så vidt hans oformligt uppsvällda ben tillåto.

**) Enligt Rehbinders bref till Ehrenström ²⁰/₆ 1814 (Upsala Bibl.). Rehbinders bekymrade ord med anledning häraf förtjena anföras. «Sa mort sera peut être toujours un malheur pour la Finlande, mais surtout si elle aura lieu avant l'arrivée de l'empereur. Quel vaste champ ne serait pas ouvert à nos petits intrigants, toujours prêts à saisir la première occasion pour se faire valoir et pour faire valoir leurs petits intérêts, au préjudice de l'intérêt général!»

***) Grefvinnan Armfelt: «la divine Maman» är en stående benämning, då hon nämnes i bref till dottern.

Dessa förslag måste uppgifvas. Hinder mötte för Armfelt's barn att komma till Finland; om en längre landresa för honom själf kunde icke blifva fråga. Med svårighet fördes den sjuke i midten af Juli 1814 till sin villa i Tsarskoe-Selo, hvarest ombytet af luft till en början syntes bekomma honom väl, och en svag förhoppning väcktes om hans vederfående. »Mamma har mycket hopp», skref han själf i slutet af Juli till sin dotter; »men erfarenheten förbjuder mig att se i rosenfärg. För öfrigt har Försynen, som bestämmer våra öden, redan dömt öfver mitt. Ske dess vilja! . . . Ack mitt älskade barn, våra vackra planer blifva till intet: kanske är, i denna världen, ett återseende oss förmenadt».

För sin dotter, som Armfelt ej återsett, sedan han 1811 förvistes från Sverige, behöll han till det sista en svärmisk ömhet. *) Hon blef, oaktadt skilsmässan, under den sista sjukdomen hans förtrogna i hjärtats religiösa angelägenheter. I detta utåtvända, rörliga lif hade de religiösa behofven visserligen ej ingripit på ett djupare sätt. Af sin fromma moder hade han dock lärt en kristen tro, som synes hafva följt honom lifvet igenom; hans hela syn på lifvet, hvilken aldrig saknade en viss ideal lyftning, gjorde honom mindre än många samtida mottaglig för den materialistiska och ateistiska världsåsig, som tillhörde hans bildningsålder under 18:de århundradet. »Jag är ej ett helgon, ej bigott, ej skrymtare«, skref han en gång. **) »men i hvirfveln af mina fel, passioner och olyckor har jag fått erfara, att Gud är vårt enda hopp, vår enda tröst, och att allt utom de sanningar, som dess dyrkan sprider, är flärd». — Hastigt öfvergående hade dock tvifvelsutän de religiösa stämningarna varit i det lif, som nu nalkades sitt slut, och sällan vidröras hithörande ämnen i Armfelt's förtroliga meddelanden. Hans vandel hade ej varit en from kristens, lika litet som mängdens af hans samtida; han hade ej heller försökt att gifva sig sken af att vara en religiöst anlagd person. Men ej heller hade han, med allt sitt lättsinne, visat missaktning för religionen. Med vördnad yttrade han sig, oaktadt sitt stundom frivola skämt, om heliga ting; och när sjukdomens och ensamhetens tid kom, kommo äfven de allvarliga tankarna och längtan efter en inre frid, som han nu saknade i det lif, som så länge fyllts af deltagande i den yttre världens händelser.

*) Hans sista bref till henne slutar (6/8 1814): «Je t'aime, chère Auguste, avec idôlatrie.»

**) Till sin svägerska, 29 8 1812 (Viurila).

Efter ett af de svåraste anfallen af sin sjukdom skref Armfelt till sin dotter: »Under hela min sjukdom, då känslan af döden under tre dagar följde mig, men min tankegång det oakadt var fullt klar, har jag icke kunnat vinna den dyrbara friden mellan min religiösa öfvertygelse och mitt sätt att betrakta denna världens angelägenheter. Jag var lugn, utan förfäran, utan sorg. Men detta ljufva och tröstefulla hopp, som lofvar oss all vår sällhet i ett kommande lif, visade sig icke ett ögonblick för min inbillningskraft. Detta skulle göra mig högst olycklig, om vissheten om Guds nåd och utsägliga godhet icke ingaf mig den tro, att tiden och aflägsnandet från de offentliga bestyrén skulle kunna härvid verka mera än de tankar, som födas i ett sinne, oupphörligt skakadt af tilldragelser och växlingar, hvilka ständigt oroa min känsliga själ. Du älskade, bed för att jag måtte få njuta den hvila och det lugn, som jag så högt efterlängtar!»

»Som ett barn», säger Armfelt själf, gladdde han sig under sin lefnads sista veckor på Tsarskoe-Selo åt sommarens grönska, åt den friska landtluften, åt det otvungnare lifvet på landet. Ett glädjens skimmer öfver dessa dagar spriddes äfven genom kejsar Alexanders återkomst och genom de bevis på välvilja, hvarmed han öfverhopade sin döende vän.

Tanken på att bereda kejsaren en välkomsthelsing och ett värdigt uttryck af Finlands tacksamhet hade långt före hans ankomst sysselsatt Armfelt. På det bestämdaste och i en särskild ukas hade Alexander undanbedt sig alla högtidligheter: det vore endast Gud och hans allmakt, man hade att tacka för stridens lyckliga utgång. *) Fråga hade blifvit väckt, att från Finland sända en lyckönskings- och tacksägelse-deputation till Petersburg; och det sades, att generalguvernören Steinheil haft för afsigt att till dess ordförande föreslå general Sprengtporten. **)

*) Armfelt, som i bref 27, 1814 berättar detta kejsarliga påbud, tillägger: «En mer anspråkslös varelse än Alexander I har troligen aldrig blifvit född.» (Se Schinkel, Minnen. IX: 238.)

**) Detta väckte Armfelts lifliga förtrytelse; «Hur i Herrans namn», skref han till Ehrenström 23/7, «kan man af tanklöshet eller brist af takt så fördömdt vilja öfverhölja en nation med infami! Jag för min del är på det högsta förbittrad häröfver, och ämnar icke dolja det för grefve Steinheil». Äfven sades det, att den hemliga afsigten, åtminstone hos några medlemmar af denna deputation, vore att begagna tillfället att hos kejsaren utverka upphäfvandet af påbudet om hufvudstadens flyttning från Åbo. Biskop Tengström sades ärna förelägga monarken ett memorial i detta syfte. Äfven dessa

Till Armfelts belåtenhet omintetgjordes hela detta förslag genom kejsarens nyssnämnda påbud. I stället framkastade Armfelt idén, att genom uppförandet af en grekisk-katolsk kyrka i Åbo, bekostad genom subskription i Finland, visa landets försonliga och tacksamma sinnelag mot dess nye herskare. Lifligt omfattade han någon tid detta förslag, *) hvilket dock tvifvelsutan i många afseenden var mindre välbetänkt, helst som det säkerligen skulle hafva haft föga utsigt att lyckas i Finland. Sedermera synes han, på goda skäl, hafva uppgifvit det.

I slutet af Juli 1814 ankom Alexander till sin hufvudstad, efter mer än halftannat års frånvaro. Armfelt, som icke kunde personligen göra honom sin uppvaktning, gjorde det skriftligen. Bittert klagade han i sitt bref öfver den sjukdom, som hindrade honom att återse kejsaren. »Om E. M:t värdigas erinra sig de känslor af vördnadsfull och obegränsad tillgifvenhet, som jag egenat Eder, och den värme, med hvilken min inbillningskraft förutsagt den odödliga och utomordentliga ära, som Försynen velat beskära Eder, så skall E. M:t förstå min djupa smärta, och huru svårt jag har att bära detta ödets sista slag.» Han begärde kejsarens tillstånd att för honom aflägga en redogörelse för Finlands angelägenheter och sin förvaltning, **) och försäkrade, att det finska folkets kärna vore tsaren mera tillgifvet än det varit

planer fortretade Armfelt, ehuru han var öfvertygad att de ej skulle hafva utsigt att lyckas (Till Ehrenström ^{9/11}, ^{3/4}, 1814).

*) Följande bref till K. Stjernvall upplyser om Armfelts tankegång: «Efter att på flera sätt hafva vändt saken, har jag fallit på den idén att för oss finnar vore möjligt göra *något*, som tjenade till monument för epoken och skulle behaga vår gode monark. Medaljer, ärestoder, fêter m. m. tål han ej höra nämnas, och nu mindre än förr. Dess attention synes vara vänd på det Högsta Väsendets honom gifna bistånd och välsignelse, och alla de hommages, som offereras, blifva mottagna, då de hafva en religiös form. Mig synes således, att vi skulle erbjuda oss att uppbygga i Åbo en grekisk kyrka, som skulle rappellera ej allenast händelserna, men kejsaren storverk genom Guds biträde. Denna skulle med en inbuggen sten och en inskrift på flere språk transmettera till eftervärlden sanningen utan smicker. Jag är säker på, att detta med en verklig känsla skulle anses: ty då enkekejsarinnan blifvit sonderad öfver denna plan, sade hon: C'est charmant, j'y reconnais M. d'Armfelt. — Se nu, min hedersvän, om Ni kan för våra landsmän göra det begripligt. Vore sådant möjligt, så möter en annan embarrass, som är perception af foaderna till detta monument. Bönderna borde befrias från all afgift, ty utom tyngden af en utgift, choqueras de af usagen, som skulle göras af deras afgift à faveur af en främmande religion. Det vore således adel, prester(!) och borgare, som länsvis skulle taxera sig efter förmögenhet, rang och patriotism.»

**) En sådan uppsats hade han under arbete, hvilken han nämner «sitt politiska testamentet».

någon svensk konung. »De faror, för hvilka E. Mit utsatt sig under krigets lopp, hafva framkallat lika många tårar, som brinnande böner och välönskningar.» Han slutar med att antyda sin lifliga önskan att få draga sig undan det offentliga lifvet. Af kejsarens »rättvisa och nåd» väntade han bifall till denna bön, på hvars beviljande han ansåg sitt lif bero. *)

Strax efter sin ankomst hade kejsaren låtit efterhöra Armfelts helsotillstånd; han hade sedan skickat sin generaladjutant Czernicheff för att inhemta närmare underrättelser; och då Alexander ett par dagar senare såg grefvinnan Armfelt vid den kejsarliga taffeln, skyndade han att förklara sin afsigt att vid första tillfälle göra hennes make personligen ett besök.

Besöket gjordes en af de närmast följande dagarna, och det upprepades ofta under de veckor, som ännu återstodo af Armfelts lif. Vid det första af dessa besök, som räckte ett par timmar, redogjorde kejsaren, berättar Armfelt, för krigets och underhandlingarnas gång och förklarade, hvarför han icke kallat Armfelt till armén; han talte om Finlands angelägenheter; begärde betänketid med afseende på beviljandet af Armfelts afsked, samt öfverenskom tiderna för de finska ärendenas föredragning under den närmaste tiden. Kejsaren skulle två gånger i veckan begifva sig till Armfelts bostad för detta gemensamma arbete. Efter den första af dessa arbetstimmar, hvilka för Armfelt blefvo hans lifs sista högtidsstunder, skref han: »I förgår började H. K. Mit sitt vanliga arbete med Rehbinder och mig, och det *här* och hemma hos mig i min salong. Allt detta är ej allenast oändligen nådigt, men ock commode. En mängd kriminalmål äro afgjorda; det är med dem man börjat. Att vår dyrkansvärde kejsare vill för Finland göra allt, därom är ingen fråga. Han har äfven måhända en plan i sitt hufvud att för en framtid försäkra oss om bibehållandet af dess välgärningar. Jag får veta allt detta, då monarken kommer hem från kongressen.» **) Ännu

*) «Je cesse d'exister, si elles ne me sont pas accordées; — et cela me serait à peu près indifférent, quant à moi, si je n'avais pas une famille, qui ne mérite pas la destinée qui les menace, et une réputation à conserver qui, malgré les orages du siècle, est restée intacte, tant par mes principes, que par mon dévouement à l'égard de mes souverains et ma conduite envers mes égaux.»

**) Rehbinder deltog, såsom häraf synes, äfven i dessa öfverläggningar. Generalguvernören Steinheil anlände vid samma tid till Petersburg och skyndade att söka Armfelt, som hos kejsaren gjorde allt för att befästa hans ställning: «Jag tror mig hafva så kastat ut ankaren för honom, så att ingen skall

den 17 Augusti, tvenne dagar före Armfelts död, tillbragte Alexander hos honom två timmar. Armfelt var den förste af kejsarens högtstående ämbetsmän, som fick inför honom föredraga regeringsärenden efter hans återkomst — »en gråce, som tills dato ej blifvit en enda af ministrarna förunnad», skref Armfelt (³, 1814). Detta åt Armfelt och Finland visade företråde gjorde »bullen», säger han.

Den 19 Augusti 1814, fyrtioandra årsdagen af Gustaf III:s ärofulla revolution, blef hans väns sista lefnadsdag. Döden, länge förbådad, kom dock oväntadt. Ännu på sin dödsdag hade han utan stöd kunnat röra sig i rummen och suttit i friska luften på sin balkong; han hade kunnat mottaga sin vän markis Paulucci, kejsarens generaladjutant, bekant sedan högqvarteret i Drissa 1812. Då kom i skymningsstunden plötsligt och oväntadt dödsbudet. Grefvinnan Armfelt, sysselsatt med att å sin makes vägnar skrifva till hans vän Ehrenström, inkallades i hans sjukrum och fick mottaga hans sista suck, efter 10 minuters plägsamt dödsarbete.

Den lefnad, som vi följt till dess slut, hade räckt i 57 år, 4 månader och 19 dagar.

Med stor högtidlighet skedde bisättning och begrafning af Armfelts kvarlevor. Kejsaren hade särskildt gifvit sin generaladjutant och Finlands statssekreterare i uppdrag att besörja dessa högtidligheter på ett sätt, som gjorde heder åt hans väns minne. I finska kyrkan i Petersburg voro begrafningsdagen, den 25 Augusti 1814, samlade ryska rikets högsta dignitärer och främmande länders representanter i Petersburg, utom Armfelts anhöriga och finska landsmän. Kyrkan var prydd med all den prakt, som kunnat åstadkommas; trupper paraderade vid de gator, som likvagnen passerade. Finska församlingens kyrkoherde Mandelin höll (på tyska) en likpredikan och personalier, hvilka sedermera trycktes. Viborgs jägareregementes officerare voro särskildt kallade till begrafningen; tolf af dem buro

derangera dem, om han blott själf vill tala ur skägget. (Till Ehrenström ³⁰¹, ³, ¹⁰¹, 1814).

kistan, en hedersvakt från regementet beordrades att medfölja till Åbo. *)

Från den ryska hufvudstaden fördes den döda kroppen till Finland för att nedsättas i det grafkor i Haliko kyrka, som samma år blifvit uppfördt. Likhärden skedde på ett ryskt örlogsfartyg; och sedan detta (den 4 Sept.) ankrat vid Åbo, egde sorgeligtidigheter rum, »hvilkas like», enligt berättelsen i Åbo Tidning, **) »Finlands äldsta stad, sedan den 17 Juni 1773, då fältmarskalken Ehrensvärds lik flyttades till sin graf på Sveaborg, icke upplefvat». Salut gafs från örlogsfartyget, då kistan fördes i land, domkyrkans klockor ljödo, trupper bildade haie, regeringskonsejens och universitetets medlemmar, »stater och kårer» ledsagade likvagnen till tullen på vägen till Åminne. Vid tullen parade änyo trupper, och salvor lossades ur handgevären. Det var ärebetygelser åt den bortgångne, som om han varit en furstlig person.

Finland sörjde sin bortgångne förste man; dess monark klagade att han förlorat en trogen tjänare och en vän, som han älskade. ***) Den finske statsman, som längre fram själf upptog Armfelts fallna mantel, statssekreteraren Rehbinder, skref, sedan flera månader efter dödsfallet förflutit: †) »Den förlust, vi lidit genom grefve Armfelts bortgång, kan ej ersättas . . . Nära hans person, var jag kanske bäst i tillfälle att se hans fel och meriter, och jag har alltid funnit de senares mångfald öfverträffa de svagheter, som i mer eller mindre mån åtfölja vår mänskliga natur. Han är borta, och hans, liksom många andras förtjenster värderas ej, förr än de saknas.»

Armfelts båda äldsta söner, Gustaf, nu kapten i ryska armén, och Alexander, efter slutade akademiska studier i Åbo kort förut inskrifven i finska hofrätten, följde sin faders stoft till dess sista hvilorum nära det Armfeltska fadernegodset Åminne. Där nedslog den djupt sörjande grefvinnan Armfelt på hösten 1814 sina bopålar; under sina återstående lefnadsår vistades hon dels på Åminne, dels i Åbo, dels slutligen i Stockholm, hvarst

*) Både på tyska och svenska, Petersburg 1814. För uppgifterna rörande Viborgs jägareregementets deltagande i sorghögtiden står förf. i förbindelse hos Herr kapten G. A. Gripenberg.

**) 1814, n:o 130 omtr. i Gömdt är icke glömdt, VIII: 80 o. f.

***) Ehrenström till C. Adlersparre ²⁶/₁₈ 1814. I ett föregående bref (23) hade Ehrenström vid underrättelsen om dödsfallet yttrat: »Min bana kan nu ej räcka länge. Vi hafva åtföljts i lifvets skiften, vi kunna ej svika hvarandra i döden.»

†) ¹/₁₀ Jan. 1815. Se Castrén, Skildringar, s. 304.

hon, sjutton och ett halft år efter sin make, slutade sina dagar. Franzén, hvars lyra klingat vid Armfelts moders graf, tecknade vid hans makas i rörande minnesord hennes bild. *)

*) Grefvinnan Armfelt afled den 7 Febr. 1832. Af kejsar Alexander hade hon redan 1812 fått sig tillförsäkrad en lifstidspension af 5,000 rub. silfver efter sin makes död, och till hennes värdigheter vid ryska hofvet lades 1814 utmärkelsen att vara ordensdam af Katarine-orden — allt bevis på Alexanders bevågenhet för hennes make. — Rörande Armfelts efterkommande må här nämnas följande. Af hans och hans hustrus åtta barn öfverlefde honom fyra: dottern Magdalena Maria Catharina *Augusta*, f. 1786, d. 1845, g. m. kammarherren grefve Axel Adolf Piper till Engso; samt sönerna: *Gustaf Magnus*, f. 1792, d. 1856, generallöjtnant, landshöfding i Nylands län, ledamot i kejsarliga senaten, g. m. Lovisa Cuthbert-Brooke, af engelsk härkomst; *Alexander*, f. 1794, d. 1876, ministerstatssekreterare för Finland, geheimeråd, ledamot af ryska rikskonseljen, g. m. 1) S. A. F. Oxenstjerna, 2) Aline Demidoff; *Magnus Wilhelm*, f. 1797, d. 1878, kabinettskammarherre hos Karl XIV Johan, öfverste i svenska armén, sedermera generalmajor i ryska armén; g. m. 1) A. S. V. C. v. Stedingk, 2) U. C. W. Bohman. — Ätten fortsattes af samtliga Armfelts söner, och fortlefver på svärdssidan i Sverige, Finland och Ryssland.

* * *

Med glans och ära följdes Gustaf Mauritz Armfelts stoft till jorden; under hans lefnad hade glansen på ett sällsamt sätt skiftat med den djupa skuggan. Hans minne har, under intrycket af dessa växlande dagar, för eftervärlden än framställts såsom ett föredöme af ridderliga dygder, än höljts med skymford och smädelse.

Hvilken lefnad var icke denna, som började i det anspråklösa kaptensbostället på den finska landsbygden, och hvars slut följdes af hedersbevisningar som åt en regerande furste! Huru hade icke denne mans öden växlat, hvad hade han icke sett och erfarit, hvilket galleri af samtidens historiska personer och tilldragelser bevarade han icke bland sin lefnads minnen!

Den tidrymd, som Armfelt genomlefde, räknade icke sex årtionden, men inneslöt de märkligaste tilldragelser i Europas nyare historia. Tiderna för Fredrik den stores sjuåriga krig och för Napoleons väldiga eröfringar och fall sammanföllö med början och slutet af detta lif; fruktansvärda samhällsomstörtningar voro samtida med dess midt. De båda nämnda stora härförarna tillhörde Armfelts personliga minnen. Såsom yngling hade han med vördnad stått inför Fredrik II och förgäfvos sökt möta den genomträngande blicken från det »Brandenburgska ögat». Som mogen man hade han, äfven personligen, vågat trotsa franska republikens mäktige förste konsul; och sedan den republikanske konsuln blifvit fransmännens världsherskande kejsare, hade under det sista årtiondet af Armfelts lefnad dennes störtande blifvit hans lifs patos.

I Gustaf III:s hof, i Versailles, i Wien, vid de italienska furstehofven hade Armfelt sett »l'ancien régime» i dess oantastade prakt och ståt. För revolutionens stormar hade han själf, så ansåg han, fallit offer; såsom landsflyktiga hade han återsett

många af den lysande samling, som han lärt känna i Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes hof. Efter att med dem själf hafva flytt undan de republikanska härarna, hade han, medan han åt landsflyktens bittra bröd och hemlös irrade kring Europa, under en följd af år gjort de franska emigranternas tankegång till sin. — I ungdomsåren hade han i Petersburg och i Fredrikshamn mött Rysslands herskarinna, den stora Katarina, på höjden af makt och ära; tappert hade han sedan stridt mot hennes skaror till fosterbygdens försvar. Häpen hade han stått inför Paul I:s misshandlade lik: med tacksamhet hade han å sina egna och sitt fosterlands vägnar mottagit välgärningar af Finlands eröfrare, Alexander.

Från ynglingaåren bevarade Armfelt minnet af 1772 års revolution, som syntes befästa Gustaf III:s tron; i ljusa och mörka skiften hade han följt sin konung, närmare än någon annan, innan han stod sörjande vid hans blodiga dödsbädd. Han måste bevittna, huru Gustaf III:s son och hans ätt till följd af en ny statshvälfning drefvos i landsflykt; Vasarnas tron såg han på väg att intagas af en främling från fjärran land, en son af den revolution, som han så ifrigt bekämpat. Sverige hade, under tiden för dessa hvälfningar, ömsom i Armfelt sett konung Gustafs mäktige gunstling, ömsom en lifdömd landsförrädare, hvars namn stod på skampålen; återställd i sin förra samhällsställning och beklädd med rikets högsta värdighet, hade han plötsligt ånyo jagats i landsflykt, för att i främmande land verka på en större skådeplats än någonsin i sitt gamla fädernesland.

I Finland, i Pommern, i Norge hade Armfelt tappert stridt för sitt fosterland; han hade i Bryssel hört kanonerna dundra från Jemmapes och han hade bevittnat de förbundna härarnas snöpliga upplösning efter trekejsarslaget vid Austerlitz. I Ryssland hade han följt en del af det ödesdigra fälttåget 1812. — På fältfot, under krigets lidanden, under landsflyktens försakelser, i konungars och kejsares hof, i offentliga och hemliga rädsdrag om tidens angelägenheter, i de skönas boudoirer — öfverallt var han hemmastadd. Skådeplatsen vaxlade från Stockholm till Neapel, från Savolax till Wien, från Paris till Kaluga, från Löbichau till Petersburg.

Tidsförhållanden och tillfälligheter hade sin del i dessa växlingar; men i väsentlig grad berodde de på egendomligheter hos mannen. Han hörde mindre än någon till »de stilla i landena». Han sökte väl ej växlingarnas äfventyr; men han kastade sig med sin brinnande själs hela ifver, stundom följande lidelsens ingifvelser, i företag, hvilkas följder ej kunde beräknas. I hans

fruktbara hjärna föddes ständigt nya idéer till stora företag, och förslagen till deras utförande jagade hvarandra; en ständigt rörlig inbillningskraft häfde för honom själf hvarje tvifvel om deras utförbarhet. Sin mening lade han i dagen med hänsynslös öppenhet, ej skonande andras känslor och fördomar; om sina motståndare fällde han ofta hårda och orättvisa omdömen. I sin tunga och sin penna egde han vapen, som han förde med skicklighet, men som handterades så ovarsamt, att de stundom blefvo farligast för honom själf. Hans rikedom på förslag och utvägar förde honom ofta in på den politiska intrigens bana; men i själfva verket var ingen mindre danad att drifva intrigens hemliga spel eller att vid sina förehafvanden sky dagens ljus. Källan till många af framgångarna i Armfelts lif, men till ännu fler af dess vedervärdigheter, var detta ohejdade hängifvande åt ögonblickets stämningar och hugskott. Det var lätt för hans motståndare att finna sak med en så oförsigtig man.

Armfelts lefnadsöden visa, att hans många öfvervilningar ej blefvo ostraffade; och väl kan det sägas, att den hårda behandling, som äfven drabbat hans minne, var en Nemesis. Om mycket har sagts på hans döda mull, som är sanningslöst och som bär den personliga bitterhetens prägel, så har Armfelt, hänförd af sitt uppbrusande lynne och sin lifliga inbillning, ej heller alltid räknat så noga med sannfärdigheten af hvad han yttrat om sina fiender.

»Somliga människor åldras aldrig, eller rättare sagdt, deras förstånd mognar aldrig. Hvarken lycka eller olycka kunna förbättra dem; och till dem hör Armfelt» — sade en gång om honom hans samtida frände, greve Jakob De la Gardie*). Yttrandet är på sitt sätt träffande, om man med förstånd menar erfarenhetens lugna beräkning. Väl skulle man kunna säga om Armfelts politik vid slutet af hans bana, som om Bourbonerna, hvilkas sak han så ifrigt förfäktat, att han »ingenting lärt och ingenting glömt». Men orättvist vore att anse ett sådant yttrande såsom endast tadel; han hade icke lärt att böja sig för tidens afgudar, han hade icke glömt sin ungdoms idealer. I själfva verket har Armfelt, under det att hans personliga förhållanden växlat och medan tusentals olika planer korsats i hans hufvud, med orubblig konsekvens vidhållit den allmänna politiska ståndpunkt, som han var stolt att hafva förvärfvat i konung Gustafs skola. Revolutionens läror afskydde han: Bonaparte var i hans ögon »den konungamördande faktionens» arftagare; Gustaf

*) De la Gard. Arch., XIX: 256.

III:s minne blef han obrottsligt trogen. Fosterlandets ära och lycka lågo honom oafslätligt om hjärtat, äfven då han sökte främja dem på villsamma vägar, eller när dess ställning tedde sig nästan förtviflad. I detta afseende var han densamme, då han stridde i Savolax och då han ordnade folkbeväpningen i Sverige 1788, som då han ett fjärdedels århundrade efteråt verkade för Gamla Finlands frigörelse. Det var samma stundom hänsynslösa ifver, samma varma hjärtelag. »Femtiofem år gammal», skref han själf 1812 till sin vän Ehrenström, »är jag på hjärtats och hufvudets sida femton.»

Till denna sinnets ungdomlighet hörde ock — lättsinnet; och mången har ansett, att häri låg det mest karakteristiska draget i Armfelts skaplynne. Han har betecknats såsom den främste representanten för det sedeslösa lättsinne, som säges hafva frodats i Gustaf III:s hof. För många, kanske de flesta, har med tanken på Gustaf III:s gunstling i främsta rummet förknippat sig minnet af den olyckliga Magdalena Rudenschöld, såsom offret för hans passioner; — man har glömt att tillägga: för sina egna. Sträng rättvisa öfver denna förvillelse har skipats i eftervärldens dom; själf har Armfelt haft anledning att bittert ångra den. Mindre tragisk upplösning fingo liknande förbindelser af senare datum, hvilka ur moralens synpunkt säkerligen voro icke mindre klandervärda, men hvilka ej ådragit sig hans svenska landsmäns uppmärksamhet. I Armfelts historia hafva dessa drag af straffvärdt lättsinne ej bort med tystnad förbigås, helst som de af gammalt varit föremål för nyfiken uppmärksamhet, om de ock af hans egen samtid dömdes med öfverseende. Men om de också fylla ett rum i hans historia, så är det för visso ej det viktiga. Den som här följt skildringen af hans lefnad, äfven i ungdomsåren, skall hafva funnit att den upptagits af mycket annat än sträfvan efter kvinnogunst. Hvad han verkat såsom politisk person, såsom sina monarkers rådgifvare, såsom krigare — med eller utan ära och framgång — förtjenar återkallas i minnet snarare än hans erotiska förvillelser.

Enskilda förhållanden i den offentlige mannens lif böra äfven af biografen med varsam hand vidröras, huru tacksamt det än kunde synas vara att tillfredsställa den nyfikenhet,

«hvars ögon speja i hvar enskild lefnad,
hvars öra ligger vid hvart nyckelhål.»

Men vill man företrädesvis vända uppmärksamheten mot Armfelts enskilda lif, så är det icke mer än rättvisa att minnas, att

medaljen hade — ej blott en frånsida. Han var ej blott den äktenskapsbrytande qvinnodåraren; han var det oaktadt och blef allt mera den ömmaste make och en familjefar, som med den varmaste kärlek omfattade de sina och i rikt mått egde deras genkärlek. I hans förtroliga brevväxling med henne, som var hans ädla maka, hans lefnads goda genius, har hans tacksamma tillgifvenhet funnit vackra och rörande uttryck, vid sidan af det häftiga lynnets öfvergående utbrott, om hvilka han visste, att de betraktades med kärlekens öfverseende öga. At lättsinnet och flården skattade han långt efter ungdomsåren; men hans hustru intog, sedan de bada makarna efter långa års skilsmässa återförenats i Stralsund, obestridt främsta platsen i hans hjärta.

Lysande voro de gåfvor, hvarmed denne man var utrustad. Hans yttre gestalt visade öfver det vanliga måttet; öfverallt ådrog han sig uppmärksamhet redan genom sitt personliga framträdande. Oemotståndlig syntes den tjuskraft, som hvilade öfver hans personlighet. Han var tapper, frikostig, ridderlig i skick och väsen. Utom älskvärdhetens och qvickhetens gåfva hade han ett klart och snabbt uppfattande förstånd och en arbetsförmåga, som var utomordentlig. Han stod på höjden af den bildning, som samtiden fordrade af personer i hans samhällsställning; han hade vitt begåfning; i tal och skrift röjde han snillets rikedom på idéer.

Hvad var nu denne ovanlige mans förnämsta lifsgärning? Hvad kan anses såsom det bestående resultatet af detta stormiga lif, som med få afbrott förflutit på samhällets höjder och under förhållanden, hvilka medförde makt och inflytande?

Man kan såsom svar på dessa frågor erinra om statskloka rådslag under konung Gustaf III:s sista år; man kan återkalla i minnet krigiska bragder i Finland och i Pommern: framför allt kan man visa på arbetet för Finlands nydaning och på förberedelserna till världskriget mot Napoleon. Men det måste medgifvas, att Armfelts lifsgärning dock ej blifvit *allt*, hvad man haft rätt att vänta af så stora gåfvor. Det blef ett genom eget förvållande och omständigheternas makt stympadt lif: han borde hafva blifvit en af sitt tidevarfs store män, men hans lif visar blott »disjecta membra» af en sådan. En rastlös verksamhet, men ofta afbruten; ifriga anlopp för att hinna mål, som snart öfvergifvas; omfattande planer, af hvilka den ena undantränger den andra; en energi, ständigt spänd till det yttersta, men riktad åt oupphörligt växlande håll. Med klar och jämn låga brann icke denna lefnads ljus: oroligt kastade det blandande strimmor

än hit, än dit, lemnande i den djupa skuggan hvad som nyss förut strålat i klarhet. Där saknades i denna rika själ hvad aposteln kallar »andens enhet genom fridens band». Själf biktade han för sin dotter, sedan döden låtit honom känna sina förebud, sin själs oro och längtan efter frid — frid med världen, i hvars stora värf han tagit så liflig del, och frid med sig själf.

Den rikedom af källskrifter till sin egen och samtidens historia, som Armfelt efterlemnade, och som vi här sökt tillgodogöra, skall, så hoppas vi, i åtskilliga punkter beriktiga uppgifter rörande honom och hans tidevarf, hvilka vunnit fotfäste i litteraturen och i det gängse föreställningssättet. Men äfven med det faktiska underlag, som här blifvit framlagdt, skall Gustaf Mauritz Armfelt naturligen ännu komma att dömas olika från olika ståndpunkter.

Den betraktare, som har öga för den intressanta historiska personligheten och som i honom kan se en produkt af ett stort, fastän stormigt tidevarf, skall måhända, oaktadt bildens ofullkomligheter, skänka hans minne sin sympati: den som öfver hans vandel företrädesvis lägger sedolärans måttstock, skall strax hafva förkastelsedomens färdig. Gustaf III:s belackare skola i de mörka punkterna i hans gunstlings lif finna stöd för sina äsigheter; hans trohet mot konungen och mot dennes minne skall af andra räknas honom till heder. De som fästa sig vid den världshistoriska betydelsen af franska revolutionen och Napoleons världsvälde, skola finna hans förbittring mot dem båda korttänkt och hans samhällslära yttlig; hans politiska äsigheter skola af dem ej undgå att stämplas såsom reaktionära, förebådande dem, som »den heliga alliansen» kort efter hans död skref på sin fana. Åt Armfelts verksamhet för afskuddande af det främmande ok, som tryckte Europas folk, och hans nitälskan för konungamakt och ordnade samfundsförhållanden skall å andra sidan skänkas erkännande af de gamla samhällsformernas anhängare.

Icke ens den fosterlandskärlek, som dock utgjorde Armfelts mest obestridda hederstitel under alla hans lefnads skiften, skall undgå att från olika synpunkter te sig såsom mer och mindre lefvande. Ett svenskt sinne skall måhända finna, att han varit sitt gamla fädernesland otrogen, då han under sina sista år så helt och hållet gick upp i Finlands och Rysslands angelägenheter och företrädesvis visade sitt intresse för Sveriges, så vidt de rörde Europas allmänna politik, hvilken han snarare bedömde ur rysk synpunkt, än ur svensk. Möjligen skall äfven en ömtålig finsk själfständighetskänsla anmärka, att han under sina sträfvanden för Finlands väl, för att befästa dess ställning i monarkens välvilja,

i en och annan punkt gått längre i eftergifter än som varit nödigt.

Ej för att döma, ej heller för att försvara Gustaf Mauritz Armfelts minne inför eftervärlden har denna skildring af hans lif blifvit skrifven. Ju rikare det material varit, som stått denna skildrings författare till buds, och ju noggrannare det studerats, desto mera uppenbart har det blifvit honom, huru föga den ena människan är skickad att ställa den andra inför eftervärldens domstol. Det på förhand färdiga omdömet tillhör okunnighetens dristighet; allt vanskligare synes afgifvandet af ett slutomdöme för den, som genom iakttagelse på nära håll lärt att inse, hvilken oändlig mängd af faktorer, som ingå i ett människolifs riktning och bestämma dess förlopp. Han finner, äfven när det gäller en man, hvars utåtvända lif, hvars lätt i ögonen fallande egendomligheter ej synas erbjuda några svårlösta psykologiska problem, att »hela sanningen» ej kan blifva uppenbar; och han inser visheten af ordet: *»dömer icke»*.

PERSONREGISTER

TILL SAMLINGSVERKET

"FRÅN TREDJE GUSTAFS DAGAR".

Anmärkning.

E. Schröderheims, G. G. Adlerbeths och G. M. Armföls namn upptagas icke i registret för de afdelningar, som innehålla deras egna anteckningar. I namnförteckningen betecknar *S.*: *E. Schröderheims* Skrifter till konung Gustaf III:s historia (Från Tredje Gustafs dagar I); *Ad.*: *G. G. Adlerbeths* Historiska Anteckningar, 1, 2 (Från Tredje Gustafs dagar II); *Ar.*: *Gustaf Mauritz Armfelt*. Af Elof Tegnér, 1—3 (Från Tredje Gustafs dagar III).

I den alfabetiska följden upptagas namn på personer, tillhörande utländska suveräna furstehus, under de resp. ländernas namn — t. ex. grefven af Artois under Frankrike, kejsar Alexander I under Ryssland o. s. v.

Abercrombie, R. Engelsk krigare, generalöjtnant. *Ad.* II: 273.

Abrantès, L., duchesse d'. Memoarförfattarinna, g. m. marskalk Junot, duc d'Abrantès. *Ar.* II: 330, 362, 402, 405. III: 327.

Acerenza (Pignatelli), hertig. *Ar.* II: 363.

Acrel, O. af. Läkare, generaldirektör. *S.* 77, 168, 250. *Ad.* I: 268. II: 40, 205. *Ar.* I: 389, 394.

Acton, J. General, neapolitansk minister. *S.* 93. *Ar.* I: 101, II: 112, 150, 224, 225, 228, 236.

Adelheim, J. F. (sedan Borgström). Brukspatron. *Ad.* II: 233, 234.

Adelsvärd, J. K., friherre. Slutl. öfverstekammarjunkare. *Ad.* II: 233.

Addington, H., sedan lord Sidmouth. Engelsk minister. *Ad.* II: 251.

Adlerberg, F. J. Ridpage och stallmästare, slutl. ryttmästare. *S.* 176.

Adlerbeth, G. (Beth, adl.). Vice president i Göta hofrätt. *Ad.* I: vi.

Adlerbeth, G. G. Slutl. statsråd, friherre; historisk och vitter författare. *S.* 194, 200, 214, 295, 303. *Ar.* I: 35, 41, 43, 75, 98, 100, 105, 118, 137, 340, 355, 356, 379, 399. III: 110, 120, 121.

Adlerbeth, J., friherre. Expeditionssekreterare, fornforskare; den föreg's son. *Ad.* I: xxviii.

Adlerbrandt, G. Hofrättsråd. *Ad.* II: 272.

Adlercreutz, K. J. Revolutionens verkställare 1809; sedan statsråd, general, greve. *Ad.* I: xxvii. *Ar.* III: 126, 175, 180, 192, 195—197, 216, 217, 258.

Adlerfeld, Charl. Aug. Dotter af landshöfdingen i Malmö, frih. C. Adlerfeld; blef 1783 g. m. öfverhofstallmästaren frih. K. Rålamb. *Ar.* I: 47.

Adlermark, K. G., friherre. Kansliråd. *Ad.* I: 124, 127.

Adlersparre, Axel. Ryttnästare, sedan v. landshöfding. *Ad.* II: 233, 234.

Adlersparre, Georg. Revolutionsman 1809; sedan statsråd, generalmajor, landshöfding, greve, excellens. *Ad.* II: 224, 225, 233, 271, 272. *Ar.* I: 45, 220, 298, 310, II: 335, III: 50, 146, 147, 160, 161, 161, 165, 175, 176, 178—182, 186, 188—192, 194—200, 202, 203, 205—207, 209, 211, 216, 217, 219, 220, 222—224, 225, 247—251, 256.

Adlersparre, Karl Aug., greve. Den föreg's son; skriftställare (pseudon. Albano). *Ar.* III: 196, 204.

Adolf Fredrik. Konung af Sverige. *S.* 4, 9, 18, 19, 12. *Ad.* I: 3. II: 203.

Ahlberg, D., se Edelerentz.

Ahlgren, fru. *Ar.* I: 128.

Ahlman, P. Z. Lagman, slutl. vice-president i Vasa hofrätt. *S.* 10, 100, 106, 112, 121, 128, 133, 139, 140.

114. 154. 304. *Ad. I:* 63. 91. 148. 170. 201. 242. 252. 253. 261. 263. 270. 174. *II:* 22. 27. 30. 31. 39. 40. *Ar. I:* 341. 342. 370. 401. *II:* 12. 14. 16. 18. 25. 27. 33. 34.

Ahlström, K. J. Öfverhofpredikant hos dr. Lovisa Ulrika, kyrkoherde i Köping. *S.* 187. 190. 199. *Ad. I:* 81. 103.

Ahnger, K. J. Häradshöfding, borgarståndets sekreterare 1789. *S.* 99. 100. *Ad. I:* 63. 169.

Ahrenberg, duchesse d'. *Ar. I:* 32.

Albany, hertig af (Karl Stuart). *S.* 80—82. 213. 214. 322. *Ar. I:* 87—90. 93. Hans hustru, född grefvinna Stolberg. *S.* 83. *Ar. I:* 87. 88. 113.

d'Albedyhl, G., friherre. Svensk diplomat, kommissionssekr. i Petersburg, sedan svensk minister i Köpenhamn. *S.* 262. *Ad. I:* 119. 120. *Ar. I:* 58. 59. 61. 66. 67. 168—176.

d'Albedyhl. Preussisk officer. *Ar. II:* 62. 63.

Alegren, J. Rådman i Stockholm. *Ad. I:* 271. *II:* 5. 18.

Alfieri, V., greve. Italiensk skald. *Ar. I:* 87. 88.

Alfving, Öfverdirektör. *S.* 264. 282.

Allonville, A. F. d', greve. Fransk emigrant, memoarförfattare. *Ar. III:* 274. 326. 327.

Almfelt, L. P. (Almqvist, adl.). Major, sedan öfverste. *S.* 218. 248. 297. 324. *Ad. I:* 25. 76. 94. 95. 119. 164. 252. 262.

Almfelt, J. (Almqvist, adl.). Den föregåendes broder, lifdrabant, löjtnant. *Ad. I:* 94. 164.

Almgren, J. P. Sekreterare, slutl. advokatfiskal, hög frimurare. *Ad. II:* 301.

Alopeus, A. Riksdagsman i bondeståndet 1789 från Karelen. *Ad. I:* 81.

Alopeus, Dav. v. Rysk diplomat, sändebud i Sverige till 1808; geheimeråd. *Ad. II:* 259. 293. 307. 308. *Ar. III:* 61. 69. 126.

Alopeus, Max v. Den föregås broder, äfven diplomat; ryskt sändebud i Berlin, sedan i London. *Ar. III:* 69.

Alquier, Ch. J. M., baron d'. Fransk diplomat. Napoleons sändebud i Sverige 1810—11; sedan i Danmark. *Ar. III:* 245. 251. 255.

Altieri, Romersk prinsessa. *Ar. I:* 113.

Alvinczy, J. v. Österrikisk general, fältmarskalk. *Ad. II:* 161.

Améen, K. U. Öfverstelöjtnant, sedan öfverste vid amiralitetet. *Ad. I:* 207.

Aminoff, Ax. H. Page vid Lovisa Ulrikas hof, slutl. major. *S.* 209.

Aminoff, Joh. Fredr. Öfverste, slutl. generalmajor i svensk tjänst; därefter ryskt geheimeråd, president, finsk greve. *S.* 303. *Ad. II:* 83—91. 140. 165. *Ar. II:* 14. 165. 182—184. 186. 190. 198. 204. 262. 267. 270. 272. 274—276. 285. 286. 301. 335. 390. 391. *III:* 9. 10. 119. 124. 127. 169. 227. 234. 245. 269. 282—284. 286. 289—291. 293. 303—305. 307. 312. 315. 316. 369. 393.

Anckarsvärd, Joh. August. Militär; generaladjutant, slutl. öfverintendent. *Ar. III:* 151. 163.

Anckarsvärd, Karl Henrik, friherre, sedan greve. Militär, slutl. öfverste; riddarhustalare. *Ar. III:* 132. 135. 141. 147. 154. 163. 164. 175. 176. 177. 179. 195. 199. 200.

Anckarsvärd, Mikael (Cossa, adl.). Öfverste, slutl. generallöjtnant, landshöfding, greve; de föregås fader. *S.* 278. 307. *Ad. I:* 53. 54. 59. 119. 164. 180. *Ar. I:* 179. 180. 187—191. 200. 204. 205. 253—255. 278. 279.

Andersson, And. Riksdagsman, talman i bondeståndet 1789. *Ad. I:* 77. 126. 148.

Andersson, Nils. Riksdagsman från Vermland 1789. *Ad. I:* 81.

André, G. Svensk konsul i Neapel. *Ar. II:* 116. 225. 230.

Andréossy, A. F., greve. Fransk general och diplomat under kejsardömet. *Ad. II:* 298.

Angoulême, Louis Antoine. duc. d'. Se Frankrike.

Anhalt, Viktor Amadeus, prins af. Rysk generallöjtnant. *Ad. I:* 203. *Ar. I:* 295, 296.

Ankarström, Joh. Jak. Kapten, konungamördare. *S.* 169, 171. *Ad. I:* 267, 268, 276. *II:* 4, 5, 8—11, 22, 23, 38. *Ar. I:* 397. *II:* 10, 48, 49. Hans hustru, f. Löwen. *Ar. II:* 297.

Ankarström, Karl Ulr. (se dan Löwenström). Sekreterare, den föregående broder. *Ad. II:* 5, 18.

Anker, P. Norsk politiker, norsk statsminister i Stockholm 1814—1822. *Ar. III:* 183, 189.

Ansbach-Baireut, Frieder. Caroline, markgrefinna af, född prinsessa af Sachsen-Koburg. G. m. markgreven Krist. Fredr. Karl Alexander af A.—B., son till Fredrik II:s af Preussen syster Frieder. Louise. *Ar. I:* 31.

Anthing, Major i rysk tjänst. *Ar. II:* 382.

Antraignes, E. L. H. de Launéz d', greve. Fransk emigrant, politisk skriftställare. *Ar. III:* 12, 14—16, 39, 51, 60, 62, 106, 170, 212, 229, 235, 241, 270, 279, 334.

Apelqvist, Kapten-mekanikus. *Ad. II:* 14—16.

Apiarie, K. G. Fabrikör, riksdagsman, bankofullmäktig. *Ad. I:* 163, 261.

Araktschejew, A. Andreje-witsch. Rysk general, krigsminister. *Ar. III:* 270, 274, 355, 361, 374.

Arbuthnot, Engelsk diplomat i Sverige; sedan envoyé i Konstantinopel. *Ad. II:* 293.

Ärenander, Ad. Kamrerare i kammarkollegium. *S.* 198, 271.

Arfvedson, K. Kommerseråd, bankir. *Ad. II:* 51.

Arfvidsson, m. l. Spåqvinna. *S.* 255, 309. *Ad. I:* 60. *Ar. I:* 269, 384. *II:* 169, 170, 323.

Armfelt, Er. Larsson (adl. A.). Ryttmästare; ättens stamfader. *Ar. I:*

Armfelt, Erik Ludvig. Slutl. svensk öfverste, länge i fransk tjänst. *S.* 116. *Ar. I:* 28, 384.

Armfelt, Florentina Ulrika, friherrinna, f. Hildebrand. G. m. kaptenen frih. K. G. Armfelt. *S.* 235.

Armfelt, Fredr., friherre. Slutl. major vid ryska flottan. *Ar. III:* 9.

Armfelt, Frömhold, friherre. Generallöjtnant, chef för pommer-ska artilleriet. *Ar. II:* 35, 58.

Armfelt, Gustaf, friherre. Kapten, G. M. As farfader. *Ar. I:* 2, *II:* 34. — Hans (andra) hustru, f. Gyllenstjerna. *Ar. II:* 34.

Armfelt, Gustaf Mauritz. Slutl. finsk greve, general. *S.* 6, 7, 11, 30, 31, 55, 57, 60, 63, 69, 73—76, 104—108, 110—123, 126—129, 139—141, 143, 145—147, 149—152, 154—157, 160, 163—165, 212, 229, 239, 240, 257, 260, 262, 263, 294, 301, 303, 304, 306, 310, 319, 321, 325. *Ad. I:* xiii, xiv, 21, 22, 33, 34, 46, 71, 77, 112, 115, 168, 174, 177, 180, 183, 184, 189, 202, 203, 206, 212, 215, 223, 225, 234, 235, 238, 242, 243, 245, 247, 248, 252, 253, 254, 258, 261, 267, 270, 271, 277, 278. *II:* 6, 8, 9, 13, 14, 22, 26, 29, 30, 31, 41, 61, 70—96, 116, 129, 132, 142, 143, 156, 201, 206, 214, 256, 257, 286, 301, 317, 333, 331. — Hans hustru, grevinnan Hedvig Ulrika DelaGardie. *S.* 76, 235, 242, 323. *Ad. II:* 81, 82, 206—317. *Ar. I:* 49, 72, 73, 75, 81, 82, 138, 139—142, 145, 150, 246, 252, 309, 380. *II:* 40, 44, 45, 47, 102, 104, 120—122, 125, 132, 146, 147, 150, 158, 169, 219, 240, 254—261, 296—298, 302, 304, 305, 307, 308, 311, 313, 315—318, 320, 321, 323—327, 330—332, 337—340, 342, 359, 392—394. *III:* 8, 25, 56, 169, 176, 237, 238, 257, 275—279, 285, 328—330, 348, 380, 396—398, 401—404, 409.

Deras barn:

Augusta, g. m. kammarh. greve Ad. Piper. *Ar. II:* 295, 296, 331, 333, 364, 371. *III:* 52, 56, 239, 259, 279, 328, 397, 398, 404. — Gustaf Magnus, greve. Slutl. general i rysk tjänst, guvernör öfver Nylands län. *Ar. II:* 296, 356. *III:* 107, 127, 169.

257. 275. 349. 365. 369. 397. 403. 404.
— Alexander, greve. Geheimeråd, finsk ministerstatssekreterare i Petersburg. *Ar.* II: 256. 257. 327. III: 169. 403. 404. — Constantin. Död som barn i Kaluga. *Ar.* II: 296. 322. 327. — Magnus Wilh., greve. Kabinettskammarherre hos konung Karl XIV Johan, slutl. rysk generalmajor. *Ar.* II: 296. III: 169. 369. 404.

Armfelt, Karl, friherre. Svensk artilleriofficer, slutl. generalmajor. *Ar.* I: 138. II: 58. 62. III: 178. 239.

Armfelt, Karl Gustaf, friherre. General, karolin, friherrl. ättens stamfader. *Ar.* I: 1. 2.

Armfelt, Karl Gustaf, friherre. Landshöfving, generalmajor, Anjalaman. *S.* 275. 277. *Ad.* I: 40. 42—46. 58. 62. 216. *Ar.* I: 185—187. 189. 191. 192. 201. 208. 209. 212. 213—219.

Armfelt, Lovisa. Dotter af kaptenen frih. G. Armfelt; G. M. A:s faster, död ogift. *Ar.* I: 5.

Armfelt, Ottiliana. Dotter af kaptenen Chr. Armfelt (af adl. ätten A.), g. m. fabrikkören Zirck. *Ar.* I: 5.

Armfelt, Magn. Wilh., friherre. Landshöfving, generalmajor. G. M. A:s fader. *Ar.* I: 2. 3. 6. 10. 11. 17. 28. 57. 356. II: 297. — Hans hustru, friherrinnan Maria Wennerstedt. *Ar.* I: 3. 6. 10. II: 297. 390. III: 10.

Armfelt, Vava (Ad. Gustava Aspasia). G. m. I. greve M. R. Armfelt, 2. J. A. v. Essen. *Ar.* II: 362. III: 9. 52. 302.

Artois, greven af. Se: Frankrike.

Asp, P. O. v. Svensk diplomat, slutl. envoyé i London. *S.* 254. *Ad.* I: 130. *Ar.* I: 311.

Asplund, A. Kyrkoherde i Ulr. Eleonora församl. i Stockholm. *S.* (298). 325.

Aubert, A. Hofmästare hos prinsessan Sofia Albertina. *S.* 122. Aufdermauer. Schweizisk patriot, general. *Ad.* II: 298.

Augustenburg, hertigar af Fredrik Kristian. *Ar.* I: 158.

Kristian August, se: Karl August.

Axelson, A. von, friherre. Civil ämbetsman, någon tid t. f. landshöfving. *S.* 93. 94. 96. 97. 198. 207. 209. 213. 214. 216. 311. 316.

Axelson, K. von. Öfverstelöjtnant, slutl. generalmajor. *Ar.* I: 305.

Azara, J. N., chevalier d'. Spansk diplomat, sändebud i Rom. *Ad.* II: 275. *Ar.* I: 101. II: 254.

Baden, Karl Fredrik, markgreve, sedan kurfurste af Baden. *Ad.* II: 284. 316. 318. 322. 325. 326. 329. *Ar.* III: 20. 24. 29. — Hans son, arfprinsen Karl Ludvig, Gustaf IV Adolfs svärfader. *Ad.* II: 264—268. III: 36. — Hans gemål, Gustaf IV Adolfs svärmoder, född prinsessa af Hessen-Darmstadt. *Ad.* II: 278. 323. *Ar.* III: 8. 20. 21. 24. 25. 28. 36.

Bagge, P. Direktör vid Trollhätte slussverk. *Ar.* III: 186.

Bagrations, P. Iwanowitsch, furste. Rysk härförare, dödligt sårad i slaget vid Borodino. *Ar.* III: 352. 358—360. 363—366. 369.

Bajkow. Rysk general. *Ar.* I: 295. 296.

Baiern. Karl Theodor, kurfurste af. *Ad.* II: 316. 325. *Ar.* I: 78. 80. — Hans gemål, född prinsessa af Sulzbach. *Ar.* I: 80. — Maximilian Josef (af Zweibrücken), kurfurste, sedan konung af Baiern. *Ar.* I: 29. III: 21. 26. 27. 29. 36. — Hans gemål, född prinsessa af Baden. *Ar.* III: 20. 21.

Balascchow. Rysk polisminister. *Ar.* III: 338—340. 359.

Barck, Nils, greve. Svensk envoyé i Wien; hofkansler. *S.* 107. — Hans grevinnan, f. v. Diedrichstein. *S.* 244.

Barck, N. A. A., greve. Den föregåendes son, statssekreterare, slutl. president i Wisnarska tribunalet. *Ad.* II: 31. 58.

Barclay de Tolly, M., furste. Rysk härförare, af skotsk slägt

- fältmarskalk. *Ar.* III: 274, 352—354, 358, 360, 362—366, 369.
- Bariatinski, furste. Kejsarinnan Katarinas gunstling. *Ad.* II: 169. *Ar.* I: 62, 63.
- Barkman, K. G. Prost och kyrkoherde i Strengnäs stift, riksdagsman. *Ad.* I: 149, 167.
- Barnave, A. P. J. M. Revolutionsman, guillotinerad under skräckväldet. *Ar.* II: 194.
- Barnekow, Kj. Chr., friherre. Hofjägmästare. *S.* 85.
- Barnekow, Ad. Fr., friherre. Den föregäendes yngre broder, kammarherre, teaterdirektör. *S.* 216, 222, 256.
- Baron, melle. Skådespelerska vid franska teatern i Stockholm. *S.* 77.
- Barras, P. J. F. N., vicomte de. Fransk politiker, Robespierres störfare, ledamot af direktoriet. *Ad.* II: 216, 218.
- Barthélémy, F. de. Fransk diplomat och politiker, slutl. under restaurationen markis och statsminister. *Ad.* II: 135, 180.
- Bassi, G. (orätt: Bassy). Dansös; sedan g. m. godsägaren Schön. *S.* 263. *Ar.* II: 130.
- Baumgarten, grefvinna. Kurfurstens af Baiern älskarinna. *Ar.* I: 80.
- Beauharnais, Eugène de. prins. Napoleons styfson, vice konung af Italien. *Ar.* III: 364.
- Beaulieu, J. P. v., friherre. Österrikisk general. *Ad.* II: 160.
- Beaumarchais, P. A. G. de. Fransk författare. *Ar.* I: 130.
- Beauveau, maréchale de. *Ar.* I: 124.
- Beckendorff. Bankir i Düsseldorf. *Ar.* II: 137.
- Beck-Friis, J., grefve. Riksråd. *S.* 51, 213, 217, 235, 250, 251. *Ad.* I: 26, 37, 168, 170, 173, 204. *Ar.* I: 249.
- Bödsborodko, A. Andrejevitsch, furste. Rysk hofman och politiker, slutl. ryska rikets storkansler. *S.* 123. *Ad.* II: 169. *Ar.* I: 63, 65, 67. II: 241—245, 257, 260, 309, 314, 315.
- Bedoire, J. de. Ceremonimästare vid svenska hofvet. *Ad.* I: 37.
- Bellogarde, H. J. J. von. grefve. Österrikisk general, slutl. president i "Hofkriegsrath". *Ad.* II: 215. *Ar.* II: 365, 369.
- Bellman, K. M. Skald. *Ar.* I: 15, 35, 51. III: 110, 111.
- Belmonte, prins. "Maggiorduo" vid hofvet i Neapel. *Ar.* I: 103, 108. II: 150. - Hans gemål (sedermera fränskild). *Ar.* I: 107. II: 150, 403.
- Belmonte-Pignatelli, prins. *Ar.* II: 363.
- Bengtsson, Jon. Riksdagsman i bondeståndet från Kronobergs län. *Ad.* I: 77, 81, 139, 140, 153.
- Bengtsson, Niklas. Riksdagsman i bondeståndet från Bohuslän. *Ad.* I: 81.
- Bennet, W., friherre. Slutl. generallöjtnant, president, serafimeriddare. *Ad.* II: 147, 166, 302.
- Bennet. *Ar.* II: 253.
- Bennigsen, L. A. Th. von. grefve. Rysk general. *Ar.* II: 386, III: 353, 351, 360, 362, 365, 366, 368.
- Bentinck. Engelsk amiral och underhandlare. *Ar.* III: 357, 368.
- Benzelstjerna, Lars. Biskop i Vesterås, ordensbiskop. *Ad.* I: 103.
- Benzelstjerna, Lars. Officer vid svenska flottan; för sitt förhållande i Köpenhamn dömd till lifstidsfängelse, men sedermera frigifven. *Ad.* I: 119, 120.
- Benzelstjerna, Math. Statssekreterare, generalpostdirektör. *S.* 55. *Ad.* I: xxv, 277.
- Berch, Fr. Kansliråd. *Ad.* I: xviii.
- Berchmann, Rysk general. *Ad.* I: 203, 205. II: 295, 297.
- Beres. *Ar.* II: 186. Någon i svensk tjänst anställd person med detta namn är icke känd. "Revolutionsplanen", hvarest detta namn förekommer, är renskrifven af Vignes', hand och antagligt är, att han vid renskrifningen gjort ett miss-

tag. Möjl. menas E. Bergstedt, då anställd vid utrikeskabinettet och förut använd såsom legationssekreterare i Berlin, och Petersburg (slutl. statssekreterare; lärd).

Berg. Rysk brigadier. S. 160.

Bergs, J. R. (i texten orätt Berg). Grosshandlare i Stockholm. *Ad.* II: 33.

Berg. Skeppare på ett svenskt fartyg. *Ar.* II: 229.

Bergenschöld, Z. Kammarherre, någon tid svensk kommissionssekreterare i Konstantinopel. S. 248. 262. *Ad.* I: 81.

Bergenstråhle, J. Militär, slutligen generalmajor. *Ar.* I: 198. III: 130. 131. 134. 137. 138. 179.

Berger. S. 276.

Berghman, G. Referendarie; bankokamererare. S. 126. *Ad.* I: 253.

Bergius, P. J. Professor, assessor i collegium medicum. S. 43.

Bergklint. Bokhållare. *Ad.* II: 15. 16.

Bergklint, O. Vitter författare, teol. dr, kyrkoherde i Gladsax af Lunds stift. *Ad.* I: vii.

Bergstedt, E. Jfr Beres.

Bernadotte. Se Karl XIV Johan.

Berndtson. Bergshauptman. S. 311.

Bernis, F. J. de Pierre, c:te de Lyon. Kardinal; politiker och vitter författare, länge Frankrikes sändebud i Rom. *Ar.* I: 94—96. 100—103. 110. 111. 114. II: 108. 109. 130. 138. 221. 231. — Hans brorsson, "monsignore" de B. *Ar.* II: 130. 138.

Bernstorff, A. P., greve. Dansk statsman och statsminister. S. 98. 256. *Ad.* I: 196. II: 97. *Ar.* I: 169. 171. 172. 220. II: 216. III: 150. 152.

Bernstorff, Kr., greve. Den föreg:s son, dansk diplomat, slutl. preussisk utrikesminister. *Ad.* II: 112. 151. 240. 259. 300.

Berthier, P. A. Marskalk af Frankrike, hertig af Wagram. *Ad.* II: 189. 213. *Ar.* II: 109. 102.

Bertin, m:me. Fransk modehandlerska. *Ar.* II: 66.

Beskow, B. v., friherre. Skriftställare, Sv. Akad:s sekreterare. *Ar.* I: 100.

Bessborough, lady H. F., f. Spencer. G. m. Fredrik, 3:dje greve af B. *Ar.* II: 121. 149. 224. 227. 306.

Bestuscheff-Rjumin, A. Petrowitsch, greve. Rysk statsminister. *Ar.* I: 66.

Beurnonville, P. R. de, greve, sedan markis. Fransk general och diplomat. *Ad.* II: 161.

Bevern, F. K. F., prins af Braunschweig-Bevern. Slutl. dansk fältmarskalk. S. 85. 86.

Bilas. Preussisk general. *Ar.* III: 81.

Bilberg, F. O. Major vid amiralitetet, oppositionsman 1789. *Ad.* I: 94. 105. 186.

Bildt, K. Svensk diplomat, slutligen envoyé vid riksdagen i Regensburg. *Ad.* II: 169. 194. 323. *Ar.* II: 98. 129. III: 7.

Billberg, J. P., adl. af Billbergh. Civil ämbetsman, slutl. president i kammarrätten. *Ar.* III: 132. 133. 164. 172.

Billgren, J. Teologie lektor i Skara. S. 280.

Biron, L. A. de Gontaut, due de. Fransk marskalk. *Ar.* I: 123.

Bischofswerder, H. R. v., friherre. Generallöjtnant, konung Fredr. Wilhelm III:s af Preussen gunstling. S. 84.

Bjelke, N. A., greve. Riksråd, öfverstemarskalk hos drottning Lovisa Ulrika. S. 49. 51. 75. 85. 173. 202. 216. 220—222. 251. 287. *Ad.* I: 35. 168. 269. *Ar.* I: 47. — Hans hustru, f. v. Düben. S. 256. 274.

Bielke, Th. J., friherre. Kongl. sekreterare, inblandad i konungamordet 1792. S. 172. *Ad.* II: 104. 123. 131. 140. 141. 150. 261. 272. II: 19.

Bjerkón, J. (adl. af Bjerkón). Kansliråd. S. 79.

Björklund. Advokat. *Ad.* II: 272.

Björkman, B. M. Brukspatron och grosshandlare, riksdagsman i borgarståndet. *Ad. I:* 72, 150, 211, 251, 271. *II:* 54.

Björn, D. G. Skådespelare, äfven teaterförfattare och öfersättare. *S.* (253). 324. *Ar. I:* 52.

Björnberg, N. Köpman i Göteborg, kommerseråd. *Ad. II:* 207.

Björnram, G. Kongl. sekreterare, frimurare. *S.* 182, 186, 188, 189, 191—193, 197, 198, 200, 202, 203, 205, 268, 277, 322. *Ad. I:* 60.

Björnstjerna, M. F. F. Krigare och diplomat, äfven skriftställare; slutl. general, greve, en af rikets herrar. *Ar. III:* 124, 127, 175, 176.

Bladh, P. J. Superkarg och grosshandlare i Kaskö, riksdagsman i borgarståndet. *Ad. I:* 150.

Blix, M. Härads höfding, äfven politisk skriftställare. *Ad. I:* 71, 81. *II:* 120.

Blixen(-Finecke), K. F. v., friherre. Generallöjtnant; dansk fideikommiss-innehafvare och naturaliserad i Danmark. *Ar. III:* 275.

Blücher, C. L. v., Furst von Wahlstatt. Preussisk härförare, fältmarskalk. *Ar. III:* 81, 378.

Bodell. Tulltjensteman i Marstrand, assessor. *Ar. III:* 181.

Boethius, D. Professor i praktisk filosofi i Upsala. *Ad. II:* 210.

Bogeman, A. G. Kapten. *Ad. I:* 274.

Boheman, K. Hofskreterare; frimurare. *Ad. II:* 300—304, 314. *Ar. III:* 10, 11, 28.

Bonaparte, Napoleon. Se: Napoleon.

Bonaparte, Josef. Den föregående broder, en tid konung af Spanien. *Ad. II:* 189, 244, 328.

Bonaparte, Ludvig. De föregående broder, en tid konung af Holland. *Ad. II:* 326.

Bonde, Karl, greve. Riksråd, riksmarskalk. *S.* 56, 235, 301. *Ad. I:* 169, 173, 238, 242. *Ar. I:* 339.

Bondo, Karl Göran, friherre. Öfverstekammarjunkare, en af rikets herrar; frimurare. *S.* 213, 216,

222, 308. *Ad. II:* 21, 26, 223, 224, 294, 307, 308. *Ar. I:* 222(?). *II:* 15, 40, 400. *III:* 233.

Bondo, Vivica, grefvinna, f. Trolle. Enka efter riksr. greve Gustaf Bondo. *Ad. II:* 264.

Bonnai (Bonnay), F., marquis de. Fransk politiker och ämbetsman, efter restaurationen äfven använd såsom diplomat. *Ar. III:* 18.

Bonneval. Abbé; fransk emigrant. *Ar. II:* 81, 82, 113, 127, 130, 131, 138, 139, 216.

Bonnier. Franska republikens sändbud vid kongressen i Rastadt; mördad. *Ad. II:* 215.

Borek, van der. Holländsk general, i tillfällig besikning till Sverige. *S.* 288. *Ar. I:* 233, 324.

Boreko, A. H. v., greve. Preussiskt sändbud till Stockholm. *S.* 103, 101, 174, 278, 289, 303. *Ad. I:* 52, 53, 92, 192, 197, 232. *Ar. I:* 264, 265, 312, 324, 325, 352. *II:* 61.

Borgenstjerna, K. Hofman i Gustaf III:s hof och militär, slutl. generalmajor. *S.* 66, 84, 281. *Ad. II:* 266, 268, 283. *Ar. I:* 36, 46, 129.

Borislawski. Polsk major. *Ad. II:* 94.

Borg, A. Kongl. hofpredikant; slutl. kyrkoherde i Jakobs församling i Stockholm. *Ad. I:* 261.

Bose, F. W. v., greve. Sachsisk minister vid svenska hofvet; sedan öfverhofmarskalk vid hofvet i Dresden. *S.* 191, 198.

Boufflers-Rouvrel, M. C. H. grefvinna de, f. de Camper-Saugeon. Bekant för sin qvickhet och litterära förbindelser. *Ad. I:* 195. *Ar. I:* 31, 48, 124, 128—130.

Bouillé, F. C. A., marquis de. Fransk krigare, kommandant i Metz; efter det franska konungaparets misslyckade flykt emigrant. *S.* 120. *Ad. I:* 239, 240. *II:* 13, 35. *Ar. I:* 362. — Hans son, greve de B. *Ad. I:* 240. *II:* 13. *Ar. I:* 397.

Bourbon, L. H. J., duc de, prince de Condé. Fransk emigrant, kontrarevolutionär krigare. *Ar. II:* 79. — Hans gemål, hertiginnan L. M. Th. B. de Bourbon.

född prinsessa af Orléans; religiös svärnerska. *Ar. I:* 123.

Bourgoing, J. F. de. Fransk diplomat under kejsardömet; skriftställare. *Ad. II:* 258, 291, 292, 299.

Bourke, E. v. Dansk diplomat af irländsk härkomst, slutl. dansk minister i Paris. *Ar. II:* 152, 153, 216.

Bournonville, Ant. Premierdansör vid operan, sedan balett-mästare i Köpenhamn. *S.* 263.

Bovo, P. Svensk konsul i Venedig. *Ar. II:* 104, 116, 148.

Boye, E. G., friherre. Kavaljer hos kronprinsen, sedan konung Gustaf IV Adolf, slutl. landshöfding i Linköping. *Ad. II:* 120, 123—125, 127, 283.

Boye, G. R., friherre. Militär, slutl. generallöjtnant. *Ar. III:* 105.

Boye, H. H., friherre. President i statskontoret. *S.* 38. *Ad. II:* 14.

Boye, L. J:son, friherre. Juridisk tjänsteman, slutl. revisionssekreterare; riksdagstalar. *Ad. I:* 132.

Brahe, Er., greve. Öfverste, afträttad 1756. *Ar. I:* 47.

Brahe, Magn. Fr., greve. Den föreg. son, en af rikets herrar. *S.* 122, 124, 125, 144, 115, 173, 248, 256, 263, 287, 297. *Ad. I:* 62, 77, 87, 89, 95, 105, 156, 242, 251, 260, 274, 277. *II:* 6, 8, 98, 101, 103, 118, 222, 224, 225, 231—236, 241, 291, 300, 301, 304. *Ar. I:* 47, 397, 398. — Hans hustru, född Koskull. *Ad. I:* 95. *II:* 301. *Ar. I:* 47. *III:* 329.

Brander, J. Kyrkoherde i Katarina församl. i Stockhohn, teol. doktor. *S.* 187, 216. *Ad. I:* 261.

Branicky, furstinna. *Ad. I:* 244.

Braun, K. B. Fänrik, sedan öfverstelöjtnant, postmästare; fader till skalden Wilh. v. Braun. *Ar. III:* 86.

Braunschweig, Karl Wilh. Ferdinand, hertig af Berömd fältherre. *S.* 84, 85. *Ar. I:* 76. *II:* 57, 62, 75, 380. — Hans moder, född prinsessa af Preussen. *Ar. I:* 76. *II:* 354. — Hans gemål, f. prinsessa af England. *Ar. I:* 76. — Hans sy-

ster, prinsessan Augusta, sedan g. m. konung Fredrik af Würtemberg. *Ar. I:* 76. — Prins Fredr. Wilhelm af Br.-Oels, sedan regerande hertig af Braunschweig. *Ar. III:* 21; g. m. prinsessan Maria Elisabeth. Wilhelmina af Baden. *Ar. III:* 40.

Bregard, M. H. Sv. postdirektör i Hamburg. *Ad. II:* 71, 74, 80, 83, 158, 166. *Ar. II:* 58, 140, 157, 158.

Brelin, C. E. Se: Gyllensköld.

Brelin, P. Major. *Ar. I:* 8.

Brentano, baron. Öfverste; diplomatisk underhandlare. *Ad. I:* 225. *Ar. I:* 332.

Breuteuil, L. A. le Tonnelier, baron de. Fransk diplomat och politiker, efter revolutionen emigrant. *Ar. I:* 123, 360. *II:* 75—77, 81.

Brinkman, K. G. v. Diplomat och civil ämbetsman, slutl. envoyé och friherre; skriftställare. *Ar. III:* 43, 70, 99, 106, 114, 155, 256.

Brionne, M. J. Th., princesse de Lorraine. Enka efter prins Frans Victor Amad. Ludvig af Savoyen-Carignan. *Ar. I:* 124. *II:* 77, 97, 231.

Brissac-Cossé, L. H. T., de, hertig. Guvernör i Paris, befälhafvare för lifgardet. *Ar. I:* 129.

Brissot, J. P. Revolutionisman, girondisternas ledare, afträttad under skräckväldet. *Ad. II:* 109.

Brockhausen, baron. Preussisk minister i Stockholm. *Ar. I:* 352, 388.

Broglié, V. F., duc de. Fransk general. *Ad. I:* 9.

Bruce, greve. Rysk general. *Ar. I:* 64, 65.

Bruix, E. Fransk amiral. *Ad. II:* 218.

Brundstedt, J. Fr. Assessor i kammarrevisionen. *Ad. II:* 129.

Brune, G. M. A. Fransk krigare, marskalk af Frankrike; mördad under restaurationen. *Ad. II:* 217, 245, 102—109. *Ar. II:* 348, 373, *III:* 109.

Brunetti, Gravör, Piranesis spion. *Ar. II:* 131.

Brunnow, fru. *Ar.* I: 5.
Bruse, K. E. v. Understallmästare hos Gustaf III, ryttmästare. *S.* 77, 200, 202, 203.

Bruse, H. A. v. Understallmästare hos hertiginnan af Södermanland. *Ad.* II: 5, 18.

Bruse, O. v. Understallmästare hos Gustaf III, sedan öfverjägmästare. *Ad.* I: 54.

Brygger, J. Krigshofrättsråd. *Ad.* II: 96. *Ar.* II: 323, 324.

Brändström, P. Militär, slutl. generallöjtnant och friherre. *Ad.* II: 81, 82, 93, 94, 156. *Ar.* II: 32, 149, 219—225, 229, 238, 239, 257, 259, 260, 293. III: 139, 196.

Budberg, baron. Rysk general, ambassadör. *Ad.* II: 149, 150, 152, 197, 201, 242. *Ar.* II: 337, 382, 389.

Budberg, baron. Rysk diplomat. *Ad.* II: 115, 146, 151.

Bülow, Joh. Dansk hofnar-skalk, sedan geheimekonferensråd. *Ar.* I: 170—172.

Bülow, Mecklenburgskt sändebud till Stockholm. *Ad.* II: 148.

Bunge, Karl, friherre. Öfverste, sedan generalmajor, slutl. minister i Wien. *Ar.* III: 134, 141.

Bunge, Sven, greve. Riksråd. *S.* 53, 123, 124, 131, 216, 250, 251, 257, 303. *Ad.* I: 6, 168, 169. — Hans hustru, f. Wrede. *S.* 302.

Bunge, Mårten, greve. Den föreges son; kansliråd, slutl. öfverhofjägmästare. *S.* 123.

Bungenerona, K. G. Riddarhussekreterare. *S.* 262. *Ad.* I: 94, 105.

Burén, P. C. (adl. af B.). Brukspatron. *Ar.* II: 197.

Burenstam, J. D. Militär, slutl. öfverstelöjtnant. *Ar.* III: 67, 178.

Buxhöwden, F. W. v., greve. Rysk general, Finlands eröfrare. *Ar.* III: 126.

Bäld, fru. Barnmorska. *S.* 65.
Bäck, Abr. Läkare, arkitekt. *Ad.* I: 227.

Bäarnhielm, P. G. Löjtnant. *Ad.* I: 87.

Böcker, K. Sekreterare i finska hushållningssällskapet. *Ar.* III: 394.

Bönnen, C. L. v. Hofrättsråd i Göta hofrätt, ledamot af högsta domstolen. *Ad.* II: 159.

Bökman, P. J. Öfverstelöjtnant. *Ar.* III: 87.

Börtzell, J. A. Kanslitjensteman, slutl. statssekreterare, adlad. *S.* 128, 147, 150.

Cacciapiatti, Kardinal. *Ar.* I: 100.

Cadoudal, G. vanligen kallad Geoges. Royalistisk partigångare. *Ad.* II: 324, 328. *Ar.* III: 31.

Caillard, A. B. Fransk diplomat; historisk författare. *Ad.* II: 331.

Calonius, M. Juris professor i Abo, 1793—1800 ledamot af högsta domstolen, sedan ledamot af finska regeringskanseljen. *Ad.* II: 60, 158, 176.

Calzabigi, F. Raniero di. Italiensk författare; abbé, kejsarlig bibliotekarie i Wien. *Ar.* I: 119.

Cambacères, J. J. R. de. Fransk politiker, republikens andre konsul och storkansler, hertig af Parma. *Ad.* II: 219, 295, 328. *Ar.* II: 102.

Campofiorito. Neapolitansk hertig. *Ar.* I: 107.

Cancrin, G., greve. Generalintendent i rysk tjänst, slutl. finansminister; berömd ekonomisk skriftställare. *Ar.* III: 354.

Cardell, K. v. Artilleri-officer, slutl. friherre, generalfälttygmästare. *Ad.* II: 336. *Ar.* III: 54, 82, 83, 86, 88, 91, 93, 94, 96, 101, 102, 104.

Carenius, E. Regementspastor, sedan kyrkoherde i Lönnjoki af Abo stift. *Ar.* I: 57.

Carisien, C. E. v. Svensk diplomat, envoyé i Berlin. *S.* 107, 262. *Ar.* I: 261.

Carlberg, Traktör. *S.* 123.

Carlsson, J. G. v. Statssekreterare vid krigsexpeditionen, sedan president i Vasa hofrätt. *S.* 59, 107, 243, 313. *Ad.* I: 170, 221. II: 25. *Ar.* I: 154, 154, 255. II: 9.

Carnot, L. N. M. Fransk general och politiker under republiken och kejsardömet. *Ad.* II: 180, 327.

Carpelan, S. W., friherre. Landshöfding, brigadchef i Karelen under Gustaf III:s finska krig. *S.* 276. *Ar.* I: 300, 307, 310.

Casström, S. N. Civil tjänsteman, äfven omnämnd såsom diplomat; slutl. kommerseråd. *Ad.* I: 222, II: 93, 94.

Castello, L. de. Sekreterare hos spanske ministern Galvez. *Ar.* I: 314.

Castanie, A. G. v. Hofpredikant, sedan kyrkoherde på Åland. *Ad.* I: 151.

Castries, Ch. E. G. de, markis. Marskalk af Frankrike, emigrant. *Ar.* II: 137.

Caulaincourt, A. A. L. de. Fransk krigare och diplomat under kejsardömet, slutl. utrikesminister, hertig af Vicenza. *Ar.* III: 233—235, 245.

Cederhielm, G. L., friherre, sedan grefve. Hofman och militär, öfverstekammarjunkare, excellens. *S.* 190, 195, 203, 204. *Ar.* I: 127.

Cederhielm, J. K., friherre. Kommerseråd, skriftställare i politiska ämnen. *Ad.* I: 73, 89, II: 67—69. *Ar.* I: 151.

Cedersparre, B. M., fru. G. m. flygeladjutanten B. J. Rehbinder. *Ar.* I: 5.

Cederström, Antoinette. Hoffröken, sedan g. m. grefve C. J. Leijonstedt. *S.* 242, 323. *Ar.* I: 138.

Cederström, Bror, friherre. Hofman och militär, hofmarskalk, president i krigskollegium; generallöjtnant. *S.* 212, 242, 303. *Ad.* I: 52, 105, 146, 147, 279, 281, 283, 291, 315, 333. *Ar.* I: 36, 62, 63, 74, 83, 101, 107, 118. II: 20, 380. III: 21, 27, 40, 42, 54, 155, 162, 164, 165, 179, 195. — Hans hustru, f. Voltemat. *S.* 302.

Cederström Claes, friherre (sedan Claesson). Kapten, sedan öfverste, afsade sig adelskapet 1800. *Ad.* II: 225, 232.

Cederström, Jakob, friherre. Officer, generalmajor, slutl. president i kammarkollegium. *Ar.* III: 174—177.

Cederström, Olof Rudolf, friherre, sedan grefve. Sjöofficer, slutl. general-amiral, statsråd. *Ad.* I: 199. II: 255. *Ar.* III: 160, 196.

Cederström, Olof, friherre. Major vid flottan, slutl. öfverstelöjtnant. *Ad.* II: 207.

Cederström, Thure, friherre. Hofmarskalk, öfverste och generaladjutant. *Ad.* II: 251.

Cederström, friherre. *S.* 200, 309.

Celsing, U. Diplomat, envoyé. *S.* 303.

Celsius, O. Biskop i Lund, historisk författare. *S.* 185—187, 190, 215, 269, 280, 318. *Ad.* I: 97. II: 117.

Ceracchi. Italiensk konspiratör. *Ar.* II: 246.

Champagny, J. B. N. de. Fransk diplomat under kejsardömet, en tid Napoleons utrikesminister, hertig af Cadore. *Ar.* II: 375. III: 38.

Chapman, F. H. af. Amiral, skeppsbyggare. *Ad.* I: 189.

Chaptal, J. A. cte de Chanteloup. Fransk politiker; äfven berömd kemist. *Ar.* II: 402.

Charpentier, C. A. Fänrik, slutl. öfverstelöjtnant. *Ar.* I: 293.

Chartres, Louis Philippe, duc de. Sedermera hertig af Orléans ("Orléans-Égalité"). *Ar.* I: 31, 124, 126. — Hans gemål, född prinsessa af Penthièvre. *Ar.* I: 123.

Chateaubriand, F. A., vicomte de. Fransk skriftställare. *Ar.* II: 67.

Chaux, abbé de. Fransk emigrant. *Ar.* III: 114, 115.

Chevalier, mlle. Fransk skädespelerska. *Ar.* II: 386.

Chimaye, princesse de. *Ar.* I: 121.

Chotek, R., grefve. Österrikisk ämbetsman, minister, "Oberstburggraf" i Böhmen. *Ar.* III: 39.

Christin. Fransk emigrant, politisk agent. *Ad.* II: 148, 149.

- Clairfait (rättare: Clerfayt). F. S. C. J. de Croix, greve de. Österrikisk härförare, fältmarskalk. *Ad.* II: 134. 147. *Ar.* II: 76. 77.
- Clairfelt, M. (föret L'Eclair). Slutl. generalmajor. *Ar.* I: 131. III: 9. 54. 67. 86. 92. 101. 239. — Hans hustru, f. De Geer. *Ar.* III: 239.
- Clerck, H., friherre. Landshöfding, slutl. kongl. råd och president i Göta hofrätt. *Ad.* I: 97.
- Cobenzl, L. v., greve. Österrikisk diplomat, vice kansler (utrikesminister) 1804—1805. *Ad.* II: 181. 244. *Ar.* III: 3—5. 7. 8. 13. 16. 30. 31. 32—34. 38. 39. 43—45.
- Coburg. Friedr. Joseph, prins af Sachsen-Coburg-Saalfeld. Fältmarskalk i österrikisk tjänst. *Ad.* II: 56. — "Alla världens Coburgar". *Ar.* II: 350.
- Cock, C. L. Kapten, slutl. öfverste. *Ad.* I: 102. 130. 136.
- Coigny, markisinna de. *Ar.* II: 75.
- Collaredo, F. de Paula Gardaccar, furste. Österrikisk kabinets- och konferensminister. *Ar.* II: 96. III: 3. 4. 7. 13.
- Coltellini. Italiensk operasångerska. *Ar.* I: 112. 113.
- Condé L. J., prince de. Fransk general, emigrantarméns befälhafvare. *Ad.* I: 240. *Ar.* I: 125. 128. — Condé, mille de. *Ar.* I: 123.
- Condoreet, M. J. A. N. C., marquis de. Fransk skriftställare och politiker. *Ar.* II: 51.
- Constant (de Rebecque), H. B. Fransk politisk skriftställare, mme de Staëls vän. *Ar.* II: 405.
- Conti, L. F. J. de Bourbon, prince de. Hofman, emigrant under revolutionen. *Ar.* I: 125. — Hans gemål. *Ar.* I: 123.
- Cordova. Spansk amiral. *Ad.* II: 163.
- Cornwallis, Ch. M., (lord Broome, markis C). Engelsk krigare och statsman, generalguvernör i Indien. *Ad.* II: 275. 276.
- Corral, chevalier de. Spansk minister i Stockholm. S. 159. 258. 263. 264. 265. *Ar.* I: 313. 388. 389.
- Corsi, markis. *Ar.* I: 92.
- Courtomer, markis de. *Ar.* I: 125. 126.
- Cowpert, lord. *Ar.* I: 87. 91. — Lady C. *Ar.* I: 91.
- Coyet, K. F. Hofman och militär, slutl. amiral. *Ad.* II: 152.
- Crawford, J. Engelsk resident i Hamburg. *Ar.* II: 76.
- Creutz, G. F., greve. Kanslipresident, skald. S. 56. 57. 205—207. 209. 220. 221. 226—228. 231. 232. 234. 236. 237. 241. 243. 254. *Ad.* I: 22. *Ar.* I: 29. 30. 58. 59. 62—65. 101. 140. 339.
- Cronhjelm, G. (af Flosta), greve. Kongl. råd. president. *Ad.* I: 97.
- Cronhjelm (af Hakunge), A. F., greve. Öfverstelöjtnant vid arméens flotta. *Ad.* I: 81. 124.
- Cronhjelm, grefvinna. S. 201.
- Cronland, K. G. Boktryckare i Stockholm, kontrollör. S. 317.
- Cronstedt, A. F. U., greve. Landshöfding i Getle. S. 107. 118. *Ad.* I: 53. 248.
- Cronstedt, J. A., greve. Kammarherre, slutl. generallöjtnant. *Ar.* I: 127.
- Cronstedt, K. O. Statssekreterare, vice amiral; Sveaborgs förädlare. S. 157. *Ad.* I: 209. 221. II: 29—31. 241. 251. 253. 256. 262. 269. 283. *Ar.* II: 33. III: 128. 285. 287.
- Cronstedt, N. A., greve. Slutl. generalmajor, guvernör vid Karlbergs krigsakademi. *Ad.* II: 24. 34. 175. 186.
- Croy, duchesse de, född Salm. *Ar.* I: 32. 125. II: 97.
- Czartoryski, furste. *Ar.* I: 25.
- Czartoryski, Ad. Georg, furste. Rysk statsman, Alexander I:s vän. *Ar.* III: 16. 39.
- Czernischeff (Tschernischow), A., greve, sedan furste. Rysk general och diplomat, slutl. krigsminister. *Ar.* III: 401.
- Daendels. Holländsk general. *Ad.* II: 217.

- Dahlerus, M. Teol. lektor i Kalmar, (titulär) professor. S. 297.
- Dalberg, N. Läkmedikus, bergsråd. S. 63—65. 68. 73. 74. 176. 182. 184. 220. 221. *Ad.* I: 277. 278. II: 1. 4. *Ar.* I: 32. 402. 405. 407. II: 1.
- Dalman. Legationssekreterare. *Ar.* II: 76.
- Damas. Fransk agent. *Ad.* II: 12. 13.
- Damm. Grosshandlare, riksdagsman 1789. *Ad.* I: 69.
- Danmark. Kristian VII, konung. S. 228. 232. 323. *Ar.* I: 158. 159. II: 86. 406. — Hans gemål, drottning Karolina Mathilda, f. prinsessa af England. *Ar.* I: 159. — Hans styfmoder, enkedrottning Juliana Maria, född prinsessa af Braunschweig. *Ar.* I: 118. 159. — Hans son, kronprins Fredrik, sedan konung Fredrik VI af Danmark. *Ad.* I: 50. 196. II: 138. 252. *Ar.* I: 118. 158. 159. 170—174. III: 7. 155. 184—188. 201. 203. 204. — Fredrik, arfrins af Danmark, Kristian VII:s halfbroder. *Ar.* I: 159. 170—172. — Hans son, arfrins, sedan konung Kristian VIII af Danmark. *Ar.* I: 172. — Louise Augusta, prinsessa af Danmark, Fredrik VI:s syster, g. m. hertigen af Augustenburg. *Ar.* I: 159. 168.
- Danton, G. J. Revolutionsman. *Ad.* II: 109. *Ar.* II: 53.
- Darelli, I. af. Godsegare, ekonomisk författare. S. 86.
- Darre, N. S. Major, Kristian Augusts adjutant. *Ar.* III: 153—156. 182. 183. 188. 189.
- Daschkoff, furste. *Ar.* II: 240.
- Daschkoff, K., furstinna. Hofdam hos Katarina II. *Ar.* I: 58. 64. 67. 68.
- Daun, greve. Baiersk hofman. *Ar.* I: 78. 79.
- Davoust, L. N. de. Fransk krigare, marskalk af Frankrike, prince d'Eckmühl. *Ar.* III: 360. 363.
- De Besche, G. J. Hofman i Gustaf III:s hof, slutl. hofmarskalk; öfverste vid adelsbanan. S. 99. 197. 200. 202. 203. 270. 303. 309. 312. *Ad.* I: 266. II: 52. 60. 99—101. 241. 251. 315. 333. *Ar.* I: 36. 177. II: 96. 397.
- Deboli. Polskt sändebud i Petersburg. *Ar.* I: 67.
- De Broen, J. I. Skådespelare. S. 305. *Ad.* I: 211. 270. *Ar.* I: 161. 399.
- De Carnall, K. K. Guvernör i Vasa län i Finland. *Ar.* III: 373.
- De Geer, Eman., friherre. Riksråd. S. 55. 57. 246. 247. 323. *Ad.* I: 26. — Hans hustru, f. v. Fersen. S. 246.
- De Geer, Karl, friherre. Kammarherre, riksdagstalare. S. 122. 227. 248. 256. 263. 276. 281. 287. 295. 324. *Ad.* I: 25. 47. 62. 68. 70. 74. 75. 80. 81. 84—89. 94. 164. 168. 189. 211. 269. II: 6. 13. 38. 98. 101. 231. *Ar.* II: 172.
- De Geer, Love (Louis). Kammarherre. *Ar.* I: 107. — Hans hustru, f. Bielke. S. 302.
- De Geer, Jean Jacques, friherre. Officer, sedan titulär hofmarskalk. *Ar.* III: 357.
- De Geer, Rob. Wilh., svensk friherre, sedan finsk greve. Slutl. geheimeråd, ledamot i finska senaten. *Ar.* III: 293.
- De Geer, "fru". S. 183. Förmodligen friherrinnan C. C. De Geer, f. Ribbing, änka efter hofmarskalken frih. Ch. de Geer af Leufsta, moder till de ofvannämnda bröderna Em. och K. De Geer.
- Degelman. Österrikisk diplomat. *Ad.* II: 181.
- De la Chapelle, Fr. Löjtnant. S. 259.
- De la Gardie, Jakob, greve. Hofman, militär, diplomat, slutl. en af rikets herrar. *Ad.* II: 205. *Ar.* II: 258. 339. 372. 408. III: 2. 80. 193. 194. 200. 221. 242. 243. 246.
- De la Gardie, Karl Julius, greve. Öfverkammarherre hos drottning Lovisa Ulrika. *Ar.* I: 72. — Hans hustru, född Stenbock. *Ar.* I: 72. 281. II: 219. 260. 318. 327. — Deras dotter, Hedvig Ulrika De la G., G. M. Armfelt's hustru: Se Armfelt.

De la Gardie, Pontus. Ättns stamfader i Sverige, fältherre. *Ar.* III: 395.

De la Gardie, Pontus, greve-Generel, en af rikets herrar. *S.* 275.

De la Gardie, Ulrik, greve. Öfverhofstallmästare, landshöfding. *S.* 216. *Ad.* I: 242. II: 258.

De la Grange, A. F. Ryttmästare, sedan major. *S.* 200, 213. *Ar.* I: 75. 101. 107. 108.

De Laval, C. C. Öfverste. *Ad.* I: 185.

Delande. *S.* 242. Möjl. misskrifning för Deland (L. A., kammartjenare hos drottning Sofia Magdalena).

Delón, C. Boktryckare i Stockholm. *Ad.* II: 269. *Ar.* III: 249—251.

Dellesalle. Fransk emigrant. *Ar.* II: 318.

Demidoff. Rysk godsegare. *Ar.* II: 299. 313.

Denisoff. Rysk general. *Ad.* I: 174. 176. 210. *Ar.* I: 293.

Des Cars. Se: Escars.

Desprez, L. J. Dekorationsmålare, arkitekt. *S.* 317. *Ar.* I: 94. 99.

Dessalines, J. J. "Negergeneral", kejsare af Hayti under namn af Jakob I. *Ad.* II: 322.

Dessen. Rysk amiral. *Ad.* I: 37. 42. 66. 179.

Devonshire, G., f. Spencer, hertiginna af. G. m. Will. Cavendish, 8:de hertig af Devonshire. *Ar.* III: 51.

Devouges, F. Daubonne. Gustaf III:s kammartjenare. *Ad.* I: 60. 75.

Didron, K. J. Major. *S.* 131. *Ad.* I: 105.

Dietrichstein, greve v. Guvernör i Mähren. *Ar.* III: 68.

Dino, E., duc de, sedan duc de Talleyrand-Périgord. G. med prinsessan Dorothee af Kurland, som ärfde hertigdömet Sagan, hvarigenom äfven denna hertigtitel öfvergick till huset Talleyrand. *Ar.* II: 356.

Diwoff, greve. Rysk diplomat. *Ar.* II: 172. — Hans hustru. *Ar.* II: 165. 179. 183.

Dohna, A. M. D., greve. Officer vid lifgardet, slöfl. kapten. *S.* 242. *Ar.* I: 138.

Dolgoruki, G., furste, Rysk general och diplomat. *Ar.* I: 21. (211); 298. III: 70.

Doria. Romersk princepe. *Ar.* I: 96. 100.

Drake. Engelsk diplomat. *Ad.* II: 325.

Drewitz. Rysk general. *Ar.* I: 22.

Dreyer, J. Köpman i Stockholm, sedan handelsborgmästare. *Ar.* I: 71.

Douglas, R. D., greve. Lagman. *Ad.* II: 123. 124.

Drufva, K. J. Kammarherre. *Ad.* II: 88.

Dryson, P. S. Kyrkoherde, sedan pastor primarius i Stockholm. *Ad.* II: 202.

Dubb, P. Läkare, förste fältmedikus. *Ad.* II: 302.

Düben, A. S. v., fröken. Vitter. *S.* 98.

Düben, H. J. v., friherre. Envoyé, hofmarskalk. *S.* 263. 312. *Ad.* I: 49. 123. 133. 142. 144. 115. 151. 158. 251. *Ar.* I: 387. — Hans hustru, f. af Petersens. *S.* 302.

Düben, K. W. v., greve. Riksråd. *S.* 58. 107. 251. *Ad.* I: 168. 170. *Ar.* I: 334.

Du Bois de la Motte, markisina. Dotter af franske ambassadören Du Pons. *S.* 213. 222. 242. 289. 294. 323.

Dubois de Crancé. Fransk jakobin. *Ad.* I: 244.

Dubordien, J. A. Svensk sjöofficer, major. *Ar.* I: 304.

Dücker, K. F., greve. Major, godsegare. *Ad.* I: 99.

Ducos, R., greve. Fransk politiker, republikens direktör, under kejsardömet senatens vicepresident. *Ad.* I: 216. 219.

Dugazon, mme. Fransk skådespelerska. *Ar.* I: 125. 126.

Dumouriez, Ch. Fr. Fransk general, öfverlöpare från republikens tjänst. *Ad.* II: 37. 56. 135. *Ar.* II: 65. 76. 78. III: 51. 106. 343. 388.

Duncan. Engelsk amiral. *Ad.* II: 182.

Duphot, L. Fransk general. *Ad.* II: 189.

Dupuy, E. Skådespelare och sångare. *Ad.* II: 211.

Durazzo, markis. *Ar.* I: 117.

Du Rietz, A. R., friherre. Generallöjtnant, landshöfding i Göteborgs och Bohuslän. *S.* 279. *Ad.* I: 51. 229.

Durøc, G. C. M., hertig af Friaul. Fransk general, Napoleons adjutant. *Ad.* II: 273. 326.

Duwall, J. D., friherre. Generallöjtnant, riksdagstalare. *S.* 287. *Ad.* I: 50. 99. 106. 111. 116. 117. 120. 123. 133. 140. 142. 144. 145. 151. 154. 158. 211. 252. II: 8. 38. *Ar.* II: 172.

Dyring, E. F. v. (Düring). Dansk generalmajor, slutl. general. *Ar.* I: 237.

Döbeln, G. K. v., friherre. Generallöjtnant. *Ar.* III: 126. 228. 249.

Ebel. Handlande i Stockholm. *Ad.* II: 47. *Ar.* II: 99.

Eberhardt, J. H. Lektor i Hernösand, sekreterare i bibelkommissionen, historisk författare. *Ad.* I: 145. 261.

Eckerman, K. F. (Ekerman). Justitieborgmästare i Stockholm. *S.* 99. 208. *Ad.* I: 61. 100. 150.

Eckermann, B. C. Skådespelerska, hertig Karls mätress. *S.* 183.

Eckleff, K. Fr. v. Kansliråd. *S.* 79.

Eclerantz, A. N. (Clewberg, adl. E.). Ledamot af Sv. Akademien, slutl. president i kommerskollegium, friherre. *S.* 295. *Ad.* II: 122. 126.

Edelcreutz, D. (Ahlberg, adl. E.). T. f. polismästare i Stockholm, sedan landshöfding, friherre. *Ad.* II: 269. 286.

Eden, A. Engelsk diplomat. *S.* 250.

Edenhjelm, J. G. Löjtnant. *S.* 291.

Edman, J. E. Expeditionssekreterare. *Ad.* II: 91. 113. 114. 123. 128. 130. 131. 155. 156. *Ar.* II: 269. 270. 274.

Ehrenbill, U. G. Öfverste, sedan landshöfding, slutl. president i statskontoret. *S.* 250. *Ad.* II: 28. 115.

Ehrenborg, M. Öfverstelöjtnant. *Ad.* I: 81.

Ehrencrona, E. F. G., friherre. Hofstallmästare. *Ar.* I: 143. — Hans hustru, född Rudenschöld. *Ar.* I: 143.

Ehrenheim, F. W. v. Diplomat, kanslipresident, friherre. *Ad.* II: 156. 173. 184. 194. 211. 223—225. 236. 241. 250. 251. 258. 306. 315. 331. 334. *Ar.* III: 46. 58. 64. 124.

Ehrenheim, J. L. Hofrättsråd, sedan vice-president i Svea hofrätt. *Ad.* II: 159.

Ehrenmalm, J. G. Kornett vid Nylands dragoner, slutl. major. *Ar.* I: 53.

Ehrenstolpe, K. H. Guvernör i Uleåborgs län. *Ar.* III: 373.

Ehrenström, J. A. Kongl. sekreterare, sedan regeringsråd, slutligen ryskt statsråd. *S.* 107. 109. 149. 150. *Ad.* II: 70. 76—78. 83. 85—92. 140. 165. 258. *Ar.* I: 279. 327. 334. 336. 404. II: 2. 4. 14. 23. 28. 87. 90. 91. 117. 158. 161. 163. 164. 168. 171—174. 176. 183. 184. 188. 190. 193—196. 198—201. 203. 206. 207. 215. 218. 262. 264. 266—277. 280. 285. 286. 304. 305. 320. 335. 387. 391—393. 404. III: 9. 10. 18. 51. 52. 118. 119. 121. 125. 191. 192. 198. 252—256. 264. 271. 281. 282. 281. 293. 303. 317. 320. 391. 402. 403.

Ehrenström, N. F. Öfverstelöjtnant, sedan öfverste. *Ad.* II: 70. 77. 78. *Ar.* II: 215. 218. 264. III: 201.

Ehrensward, Aug., grefve. Fältmarskalk, Sveaborgs grundläggare. *S.* 58. *Ar.* I: 7. III: 403. — Hans enka, f. Adlerheim. *S.* 221.

Ehrensward, Karl Aug., greve. Generalamiral; konstfilosof. S. 59. 157. 209. 216. 221. 294. *Ad. I:* xxv. 181. 183. 189. 230. *II:* 29. 107. *Ar. I:* 98. *II:* 88.

Ehrensward, Karl Aug., friherre. Militär och diplomat; generallöjtnant, envoyé. *Ad. II:* 210. 249. 258. 326. *Ar. II:* 100. 402. *III:* 23. 30.

Ehrensward, Karl Fredr., friherre. Löjtnant, invecklad i konungamordet 1792. *Ad. I:* 273. *II:* 17—22. *Ar. II:* 59.

Ehrensward, Gust. Joh., friherre. Kammarherre, envoyé, memoarförfattare. S. 58.

Ehrnrooth, K. G. Öfverstelöjtnant, sedan generalmajor. *Ar. I:* 200.

Ekeblad, K. J., greve. Öfverstekammarjunkare, landshöfding i Skaraborgs län. S. 122. 149. 172. 271. 301—306. *Ad. I:* 91. 242. *II:* 205. *Ar. I:* 37. 44. 70—72. 139. 232. *III:* 149.

Ekerman, D. B. Prost och kyrkoherde i Linköpings stift; riksdagsman. *Ad. I:* 96. 97.

Ekholm, E. Notarie vid bokauktionskammaren; skriftställare och tidskriftsutgivare. S. 97.

Ekman, K. G. Statskommissarie. *Ad. I:* 221.

Ekmandorff. Finsk officer. *Ar. II:* 396.

Ekmansson, J. S. Bokhandels- och boktryckeriombudsman; förut boktryckare. *Ad. II:* 270.

Ekman, O. Riksdagsman i bondståndet. *Ad. I:* 262.

Elers, J. Kansliråd; skriftställare. S. 33. 254. *Ad. I:* 103. 170.

Elliot, Sir Hugh. Engelsk diplomat. S. 103. 270. 273. 274. *Ad. I:* 51—53. *Ar. I:* 225. 237. 239. 242. *II:* 85. 340.

Elmén. Kapten. *Ad. I:* 120. 189. Enehjelm, P. af (Hellenius, adl. af E.). Öfverstelöjtnant, Anjalaman. *Ad. I:* 119. 216—218.

Engeström, Jak. v. Kansliråd, invecklad i konungamordet

1792. S. 35. *Ad. I:* 124. 140. 255. 261. 276. 277. *II:* 5. 17—22. 38.

Engeström, Joh. v. Kongl. sekretorare. *Ad. I:* 83. 84. 91. 164. 261. 271. *II:* 5. 18—22.

Engeström, Lars v. Diplomat, slutl. statsminister för utrikes ärenden, greve; memoarförfattare. S. 6. *Ad. I:* xiv. xv. xvii. xxv. 222. *II:* 27. 31. 41. 61. 159. 200. 250. 324. *Ar. I:* 13. 217. 313. 316. *II:* 23. 33. 99. 107. 212. 213. 235. 333. 352. 378. *III:* 1. 50. 51. 75. 115. 116. 187. 198. 205. 206. 209. 220. 251. 253—257. 328. 392. 393.

Enghien, L. A. H. de Bourbon, due d'. Emigrant, Napoleons offer. *Ad. II:* 325. 326. *Ar. I:* 123. *III:* 32.

England, Georg III. Konung. *Ad. II:* 251. *Ar. II:* 29. — Hans söner: Adolf, hertig af Cambridge. *Ar. II:* 121. 317. *III:* 173. — Fredrik, hertig af York. *Ar. II:* 318. *III:* 173. — Hans brorssøn, Wilhelm Fredrik, hertig af Gloucester. *Ad. II:* 285. 290—292. 299. 301. 304. 305.

Engman, Köpman. S. 282.

Engzell, G. Prest. slutl. kyrkoherde i Lunds stift, vitter författare. *Ar. I:* 245.

Euhörning, G. F. Stadsnotarie. *Ad. I:* 271. *II:* 5. 18.

Eneroth, O. (i texten orätt Eneroth). Hofpredikant, kyrkoherde i Hedvig Eleonora församling i Stockholm, sedan i Gefle. S. 123. 187.

Enström, "madam". Städerska. S. 66.

Eriksson, Lars. Armfölska ättens stamfader. *Ar. I:* 1.

Eskilsson. Officer vid flottan. *Ad. II:* 31.

Escars, F. N. de Pérusse, baron d' (sedan duc Des Cars). Fransk general, franska prinsarnas sändebud, emigrant, under restaurationen öfverhofmarskalk hos Ludvig xviii. *Ad. I:* 243. *II:* 13. 86. *Ar. I:* 376. 397. *II:* 67. 86. 87. 98.

Hans broder, greve d'Escars. *Ar. II:* 137. — Dennes hustru, grefvinna d'E. *Ar. II:* 72. 81. 82.

Essen, Fredr. Ulr. von, friherre. Kammarherre, riddarhustalare. *Ad. I*: 7.

Essen, Hans Henr. von, friherre, sedan grefve. Den föreg. son; hofman och militär, slutl. fältmarskalk, riksståthållare i Norge. *S.* 69, 109, 111, 112, 116, 212, 243, 263, 277, 293, 303, 323, 324. *Ad. I*: 168, 265. *II*: 103, 104, 127, 146, 147, 150, 152, 154, 156, 170, 333. *Ar. I*: 36, 58, 63, 66, 74, 75, 77, 78, 83, 100, 101, 108, 116, 119, 159, 384, 390, 391. *II*: 342. *III*: 40, 49, 53, 64, 69, 82, 83—85, 88—94, 96—101, 103, 105—107, 160, 191, 209, 391.

Essen, Nils Didrik. Öfverste, slutl. generallöjtnant. *Ar. I*: 188.

Essen, Didr. Adolf. Kornett, Anjalaman; lifdömd, men benådad, slutl. öfverstelöjtnant. *S.* 325. *Ad. I*: 58, 187.

Estaing, C. H., cte d'. Fransk krigare, vice amiral. *Ar. I*: 128.

Estenberg, K. Assessor, sedan hofrättsråd; skrifställare. *Ad. I*: 19.

Esterhazy, furste. *Ar. I*: 107.

Eurén, G. Förste expeditionsskreterare, Upsala univ. s kanslerskreterare. *Ad. II*: 166.

Evelius, J. Hofrättsråd; sedan ledamot af högsta domstolen. *Ad. I*: 169. *II*: 159.

Fagelin, G. M. Armfelts bejtent. *Ar. I*: 198.

Fagerström, K. J. Borgmästare i Uleåborg, riksdagsman. *S.* 132. *Ad. II*: 7.

Fahnehjelm, F. K. Major, slutligen öfverste. *Ar. I*: 292, 293, 295, 297.

Fahnehjelm, P. U. Kammarrevisionsråd, sedan vice president. *Ad. I*: 221.

Falkenberg, G. H., friherre. Landshöfving i Kronobergs län. *Ad. I*: 131.

Falkenberg, M., grefve. Riksråd. *S.* 51, 52, 64, 65, 250, 251. *Ad. I*: 168. *Ar. II*: 18.

Falkengren, Kr., friherre. Vice amiral, riksråd. *S.* 51, 52, 250, 251, 253.

Fant, E. M. Professor i historia vid Upsala universitet. *S.* 6—8, 252.

Fant, J. M. Domprost i Vesterås. *S.* 185—187, 190, 199. *Ad. I*: 127, 146.

Felix, F. M. M. Skådespelare, sedan språkmästare vid Karlberg med professors titel. *S.* 281. *Ar. II*: 25.

Fénélon. Fransk diplomat, legationssekreterare i Stockholm. *Ad. II*: 331.

Ferner, B. Kansliråd, skrifställare. *Ad. I*: 81, 136.

Fersen, Fredr. Axel v., grefve. Riksråd, fältmarskalk. *S.* 35, 49, 60, 72, 104, 190, 208, 210, 234, 235, 239, 247, 251, 255, 256, 273, 274, 286, 299, 304, 306, 308, 322. *Ad. I*: xvii, 15, 16, 18, 28, 29, 62, 68, 73—75, 78—82, 84, 86—88, 91—95, 102, 107, 111, 113, 115, 120, 160, 164, 165, 168, 189—191, 204, 229, 252, 269. *II*: 117, 118. *Ar. I*: 35, 44, 47—53, 69, 70, 139, 248, 396—398. — Hans hustru, f. De la Gardie. *S.* 255, 304. *Ar. I*: 47, 397.

Fersen, Hans Axel v., grefve. Den föreg. son, slutl. riksmarskalk. *S.* 212. *Ad. I*: 241. *II*: 84, 169, 194, 201, 205, 209, 210, 235, 241, 251, 258, 259, 315, 324, 332. *Ar. I*: 75, 77, 78, 82, 83, 85, 93, 94, 100—102, 125, 218, 220, 360, 362. *II*: 75, 76, 78, 186, 209, 231, 277, 283, 351, 352, 354, 400. *III*: 16, 56, 78, 79, 111, 191, 223, 224, 225, 226, 236, 240, 244, 250.

Fersen, Karl Reinh. v., grefve. Öfverhoffjägmästare. *S.* 60. *Ar. I*: 35, 46, 70, 160. — Hans hustru, f. Sparre. *S.* 304. *Ar. I*: 46.

Fersen, Fab. Reinh. v., grefve. Hofman, slutl. öfverstekammarherre, en af rikets herrar. *Ad. II*: 41, 152, 235. *Ar. II*: 315, 324.

Fersen. Rysk general. *Ad. II*: 111.

Fieandt, A. F. v. Kapten. *Ad. I*: 119.

Flach, K. G. Militär, sedan landshöfding, slutl. tullinspektör. *Ar.* III: 182.

Flavigny, greve de. Fransk minister vid hofvet i Parma. *Ar.* I: 115.

Fleming, Kl., friherre, sedan greve. Hofman, riksmarskalk, statsråd. *Ad.* I: xxiv. II: 147. 152. 156. 209. 306.

Fleury, duc de. *Ar.* I: 124.

Floury, vicomte de. *Ar.* II: 82.

Flodin, J. G. Öfverhofpredikant, slutl. biskop i Vesterås. *S.* 187. 190. 199. 202. 222. 265. 323. *Ad.* I: 129. 261. II: 186. 202. 203. 205. 230. 284.

Florida Blanca, J. M., greve. Spansk statsman, minister under Karl III:s och Karl IV:s regeringar. *Ar.* I: 369.

Flygare, J. Borgmästare, titularlagman. *Ad.* I: 253.

Flygarell, K. F. v. Hofjunkare. *Ad.* I: 124. 127.

Fock. General i rysk tjänst; godsegare i Viborgs län. *Ar.* III: 302.

Fock. G. W. Generallöjtnant. *Ad.* II: 235.

Fontaine. *S.* 259. 265.

Forsell, K. G. (adl. af F.). Adjutant hos kronprinsen Karl August, slutl. öfverste, öfvordirektör för landmäteriet. *Ar.* III: 186.

Forselles, S. af. Kammarjunkare, slutl. landshöfding. *Ar.* I: 127.

Forsenius, M., f. Rydenius. Enka efter biskopen i Skara stift And. F. *S.* 271.

Forster. Källarmästare. *Ad.* II: 70. 87—91. *Ar.* II: 215. 270. 271. 274. 276. 277.

Foster, A. J. Engelsk diplomat, anställd vid de nordiska, sedan vid det sardinska hofvet. *Ar.* III: 187. 390.

Fouché, J., duc d'Otrante. Napoleon I:s polisminister. *Ar.* II: 402. 405.

Fougé, Elsa, fru. Boktryckerka i Stockholm, författarinna. *S.* 235.

Fournier, J. A. Fransk handelsagent, bekant för sin verksamhet vid tronföljarvalet 1810. *Ad.* II: 106.

Frane, U. G. Statssekreterare, öfverpostdirektör. *S.* 35. 59. 107. 108. 110. 161. 173. 185. 199. 200. 292. 312. *Ad.* I: 170. 222. 238. 245. II: 27. 71. 76. 83. 87. 90. 113. 165. *Ar.* I: 13. 75. 100. 119. 261. 265. 321. 339. 340. 355. 361. 362. 364. II: 36. 48. 50. 71. 86. 87. 98. 108. 119. 135. 136. 157. 158. 162. 163. 168. 216. 262. 263. 271. 274. 282. 301.

Frænken, H. R. v. Vice amiral. *Ad.* II: 253.

Franklin, B. Amerikansk statsman och skriftställare. *Ar.* II: 67.

Frankrike. Ludvig XV, konung. *Ar.* I: 2. — Ludvig XVI, konung. *Ad.* I: 239. 240. 244. 245. II: 36. 37. 53. 194. *Ar.* I: 123—126. 128. 129. 360. 377. II: 53. 58. 96. 103. — Hans gemål, drottning Marie Antoinette, ärkehertiginnaf Österrike. *S.* 102. 103. *Ad.* I: 239.

240. II: 36. 38. 300. *Ar.* I: 123—126. 129. 130. II: 53. 150. — Deras son, Louis Charles, dauphin ("Ludvig XVII"). *Ad.* I: 239. II: 135. *Ar.* I: 123. — Ludvig XVIII, konung, förut greve af Provence ("Monsieur"). *Ad.* I: 239. 240. II: 193. 217. 332. 335. *Ar.* I: 125. 128. 129. II: 68. 100. 106.

III: 390. — Hans gemål, f. prinsessa af Sardinien. *Ar.* I: 123. 125. — Karl X, konung, förut greve af Artois. *Ad.* I: 240. 243. II: 135. 332. *Ar.* I: 123. 125. 362. II: 62. — Hans son, Louis Antoine, duc d'Angoulême, efter julirevolutionen duc de Marne. *Ad.* II: 333. — Louise, prinsessa af Frankrike. Ludvig XV:s dotter. *Ar.* I: 127. — Hennes syster Elisabeth, prinsessa. *Ad.* II: 110. *Ar.* I: 125. 129.

129.

Fränzen, F. M. Skald, biskop. *Ar.* III: 10. 101.

Fredenheim, K. Fr. (Menander, adl. Fr.). Ceremonimästare, öfverintendent. *S.* 237. *Ad.* I: ix. Hans hustru, f. Hebbe. *S.* 312.

Hans hustru, f. Hebbe. *S.* 312.

Fredenstjerna, A. Vice president i Svea hofrätt. *Ad.* II: 77.

Fredrik I. Konung af Sverige. S. 52.

Fredrik Adolf. Hertig af Östergötland. S. 62. 75. 87. 88. 176. 216. 220. 234. 268. 270. 274. 290. 299. 302. *Ad.* I: 49. 71. 72. 96. 124. II: 1. 22. 24. 62. 102. 152. 166. 203. 235. 237. 278. *Ar.* I: 146. 147. 266. 267. 390. 394. 398. II. 1. 20. 48. 205. 358. 359.

Fredrika Dorotea Vilhelmina. Drottning af Sverige. *Ad.* II: 169—172. 183. 203. 214. 225. 226. 237. 256. 258. 263. 267. 278. 285. 286. 291. 299. 315. 322. 323. 330. 334—336. *Ar.* III: 20—27. 40. 50. 278.

Frese, G. K. de. Sjöofficer, slutl. kontreamiral. S. 250. *Ad.* I: 183. II: 208. — Hans hustru, född de Frese. S. 250.

Frese, J. H. de. Officer vid gardet, sedan förflyttad till Kareliska jägare-regementet. *Ad.* II: 46.

Friesendorff, Fr. v., friherre. Riksråd. S. 309.

Friesendorff, Fr. U. v., friherre. Hofmarskalk. S. 309.

Friesendorff, Ad. Ludv. v., friherre. Militär, slutl. generallöjtnant. *Ad.* II: 166. 235. 286. *Ar.* I: 305.

Friesendorff, Gust. Didr. v., friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad.* I: 222.

Friesendorff, Fredr. Elisab. v. Hoffröken, sedan g. m. hofmarskalken friherre D. Stjerncrona. *Ad.* II: 171. 172.

Frietzsky, Cl. de. Brukspatron, direktör, riddarhustalare. S. 122. 132. 139—144. 146. *Ad.* I: 27. 62. 72—74. 78. 80. 82. 94. 95. 119. 164. 168. 255. 262.

Friman. S. 254.

Fröberg. Kapten. *Ar.* I: 235.

Frölich, D. G., grefve. Hofstallmästare, öfverstelöjtnant. *Ad.* II: 283. 315.

Funck, Karl, friherre. Riksråd, fader till de båda följande. *Ad.* I: 7.

Funck, Fredr. Ad. Ulr., friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad.* I: 222.

Funck, J. Thure, friherre. Löjtnant. *Ad.* I: 271. II: 18.

Furumark, J. H. Öfverstelöjtnant, sedan öfverste. *Ar.* III: 187.

Fust, O. M., adl. Nordenstjerna. Kontreamiral, sedan vice amiral. *Ad.* II: 205.

Fägerhjerta, K. G. Kongl. lifdrabant. *Ad.* I: 132.

Gadd, P. A. Professor i Åbo, plantagedirektör. S. 264.

Gadolin, J. Biskop i Åbo stift. S. 264. *Ad.* I: 81. 163. *Ar.* I: 379.

Gadolin, A. C. Löjtnant, Anjalaman. *Ad.* I: 216. 219.

Gaetano, O. Neapolitansk hofman. *Ar.* I: 107.

Gagarin, G., furste. Rysk diplomat. *Ar.* III: 77. 78.

Gagneraux, B. Fransk målare, svensk hofmålare. *Ar.* I: 98. 99.

Gahn, J. G. Assessor i bergskollegium. S. 224. *Ad.* I: 211.

Gahn, H. J. Generalkonsul i Cadix. *Ad.* II: 239.

Gahn af Colquhoun, K. P. Militär, slutl. generalmajor. *Ar.* I: 296. 297. III: 130. 131. 137. 138. 166.

Galitzin, furste. Fältmarskalk. *Ar.* I: 20. 63.

Galitzin, D., furste. Rysk minister i Wien. *Ar.* II: 98. 141. 158.

Gall, J. J. Anatom och frenolog, praktiserande läkare. *Ad.* III: 72.

Gallo, marchese Del. Neapolitansk diplomat, verksam i Wien, sedan i Paris. *Ad.* II: 163. 181. *Ar.* II: 234. 238. III: 45.

Galvez, chevalier de. Spansk diplomat, minister i Petersburg. S. 158—163. *Ad.* I: 195. *Ar.* I: 312—316. 319. 322.

Gantheaume, H. de, grefve. Fransk amiral, *Ad.* II: 273.

Garberg, K. Köpman i Gelle. S. 150.

Gaussen, J., chevalier de. Fransk chargé d'affaires i Sverige. S. 251. 253. 256. 271. 290. 307.

Gedda, G. Major, sedan generaladjutant. *S.* 116. 117. *Ar.* II: 384.

Geijer, E. G. Professor i Upsala, häfdatecknare. *Ad.* I: xxiii.

Gentz, Fr. von. Politisk skriftställare, företrädesvis verksam i Österrikes tjänst. *Ad.* II: 335. *Ar.* III: 12—14. 32. 34. 37. 44—46. 51. 61. 62. 68. 334. 381.

Genua, dogen af (1793): Giuseppe Maria Doria. *Ar.* II: 117. 118.

Georgii, P. E. Landshöfding, sedan ledamot af högsta domstolen. *Ad.* II: 286.

Gertten, K. M. v. Öfverste. *Ad.* I: 69. 94. 164. *Ar.* I: 254.

Geusau, baron von. Badisk öfverkammarherre och generallöjtnant. *Ad.* II: 284.

Giamboni, markis. Kammarherre. *Ar.* II: 122. 126. 212.

Gillberg, J. Professor; gravör. *Ad.* I: 231.

Gimart, m. l. Fransk skådespelerska. *Ar.* I: 129.

Gissler. Direktör. *S.* 80.

Giuliani, A. Piranesis spion. *Ar.* II: 142. 143. 265.

Gjörwell, K. K. Assessor, bibliotekarie, historisk samlare. *Ad.* II: 64. *Ar.* II: 244.

Glansenstjerna, L. R. Kapten, Anjalaman. *S.* 325. *Ad.* I: 58. 187.

Gloucester, hertig af. Se: England.

Gohier, L. J. Fransk politiker, medlem af direktoriet; memoärförfattare. *Ad.* II: 216. 218.

Golowkin, grefve. Ryskt sändebud till Stockholm. *Ad.* II: 169.

Goodricke, J. Engelsk diplomat, sändebud i Sverige vid frihetstidens slut. *S.* 79.

Gore, miss. *Ar.* I: 91. (Jfr Hatton och Monck).

Gortschakoff, furste. *Ar.* II: 366. III: 315.

Gottlund, K. A. Finsk skriftställare, lektor vid Helsingfors universitet. *Ar.* III: 396.

Gower, G. G. Leweson, sedan markis Stafford. Engelsk diplomat och politiker. *Ar.* III: 57.

Grandcour. Schweizisk baron. *Ar.* II: 82.

Grandjean, C. L. D., baron de. Fransk general. *Ar.* III: 92. 95. 96.

Grapengiesser, A. Hofrättsråd i Göta hofrätt. *Ad.* II: 272.

Greiff, K. G. von. Major, sedan öfverstelöjtnant. *Ad.* II: 23.

Greigh, Sam. Rysk amiral, af engelsk börd. *S.* 278. *Ad.* I: 38.

Grenville, W. W., lord. Engelsk statsman, en tid statsminister. *Ad.* II: 249. 251.

Gröwesmöhlen, K. A. Öfverdirektör, pamilletist. *Ar.* III: 181. 225. 247. 252. 258.

Griberg, A. Gustaf III:s kammartjenare. *S.* 12—44. 71. 74. *Ar.* I: 91. 127. 406.

Gridaine. Abbé, fransk emigrant. *Ar.* II: 334.

Griell, Ch. le. Gustaf III:s kock, "direktör af hofekonomin". *S.* 109. 111. 174.

Grill, C. Bankir, generalkonsul i London. *S.* 255. *Ad.* I: 119.

Gripenberg, G. H. H. Öfverstelöjtnant, sedan generalmajor. *Ad.* I: 174. *Ar.* I: 297. 302. 305. 306. III: 307.

Gripenwaldt, Jak. Erik. Major, sedan öfverstelöjtnant. *Ar.* I: 198.

Gripenwaldt, Joh. Göran. Öfverstelöjtnant. *Ad.* II: 233. 234. 271. 272.

Grossi. Italiensk bildhuggare. *Ar.* II: 122.

Groth. T. Hofqvartermästare. *S.* 217.

Grüner. *S.* 256.

Guemes, grefve. Spansk minister i Stockholm. *S.* 222. 239.

Güntzell. Rysk general, guvernör i Viborg. *Ad.* I: 42. 44. *Ar.* I: 213.

Gustaf III. Konung af Sverige. *S.*: se hela bandet. *Ad.* I: se hela bandet. II: 4. 6—8. 10. 14. 17. 20. 23. 24. 31. 35. 38. 41. 45. 60. 78. 87. 101. 113. 114. 116. 118. 120. 130. 158.

176. 223. *Ar.* I: se hela bandet. II: 1. 7. 15. 30—32. 34. 47—50. 60. 70. 74. 76. 84. 90. 91. 93. 94. 105. 126. 158. 187. 193. 198. 201. 202. 206. 209. 214. 221. 233. 288. 289. 334—338. 340. 344. 351. 354. 397. III: 15. 60. 110. 112. 114. 115. 117. 119—121. 149. 208. 209. 214. 240. 241. 244. 246. 253. 266. 275. 282. 293. 405. 406. 410.

Gustaf IV Adolf. Konung af Sverige. *S.* 62. 73. 119. 120. 123. 128. 133. 137. 148. 170. 177. 181. 193. 205. 206. 209. 231. 249. 294. 303. 307. 325. *Ad.* I: 129. 141. 201. 220. 238. 241. II: se hela bandet. *Ar.* I: 38—40. 46. 103. 138. 158. 164. 266. 339. 392. 396. 398. 400. 403—407. II: se hela bandet. III: se kapitlen I—IV samt s. 259.

Gustaf. Kronprins af Sverige, sedan "prins af Vasa". *Ad.* II: 205. 287. 313. 314. *Ar.* II: 340. 341. III: 25. 181. 191. 192. 202. 203. 212. 213. 218. 219. 221. 223. 234. 237. 238. 242. 248. 253. 258. 389.

Gustafschöld, Abr. (Helli-chius, adl.). Revolutionsman 1772, slutl. generallöjtnant. *S.* 60. 234. *Ad.* I: 5. *Ar.* I: 8.

Gustmeyer. Bankir. *Ad.* I: 119.

Gutenbrunn. Tysk målare. *Ar.* I: 86.

Gyldenstolpe, Nils Filip, greve. Guvernör för Gustaf IV Adolf, en af rikets herrar. *S.* 69. 74. 112. 122. 123. 137. 181. 184. 247. 274. 275. 303. 308. 311. *Ad.* II: 11. 30. 40. 41. 52. 64. 82—87. 116. 206. *Ar.* I: 399. 402. 403. II: 9. 14. 21. 46. 49. 98. 126. 127. 136. 148. 158. 159—162. 167. 168. 176. 177. 186. 190. 198. 199. 205. 266. 320. 321. 391. III: 121. 124.

Gyldenstolpe, Nils, greve. Kaptenlöjtnant vid lifdrabanterna, sedan landshöfding; den föregås son. *Ad.* II: 241. 283. 315. 330. — Hans hustru, f. De Geer, statsfru, sedan öfverhofmästarinna. *Ad.* II: 315.

Gyllenberg, Gust. Fredr., greve. Kansliråd, skald. *S.* 312. *Ad.* I: vii. ix. 264. II: 122.

Gyllenberg, Fredr., greve. Juridisk ämbetsman, slutl. justitiestatsminister. *Ad.* II: 127. 158.

Gyllenberg, Joh. Henn., greve. Lagman i Blekinge. *Ad.* II: 232. 233.

Gyllengranat, H. W., friherre. Öfverste för Svea artilleri. *S.* 294. *Ad.* I: 185. 231. 273. 277. II: 166.

Gyllenram. Svensk officer. *Ar.* II: 253.

Gyllensköld, K. E. (Brelin, adl. och baron G.). Sjöofficer, slutl. kontreamiral; äfven för kortare tider verksam såsom diplomat och teaterdirektör. *S.* 291. *Ad.* II: 302. *Ar.* I: 8. II: 76. III: 141—144.

Gyllenstjerna, G., greve. Riksråd, riksmarskalk. *S.* 40. 46—48. 75. 235. 244. *Ad.* I: 19. II: 172.

Gyllenstjerna, J., friherre. Presidentsekreterare, statsbrottsling. *Ar.* II: 282.

Gyllenstjerna, A. E., friherre. Landshöfding, ledamot af högsta domstolen. *Ad.* II: 60. 158.

Gyllenstjerna, K. K., friherre. Öfverstelöjtnant, sedan öfverste för Vendes artilleri. *Ad.* I: 273.

Gyllensvan, Fr. (Svanhals, adl. G.). Öfverste. *Ad.* I: 14. 17.

Haak. Rysk major. *Ar.* II: 82.

Haartman, L. G. v. Kanslerssekreterare vid Åbo universitet, sedan senator, geheimeråd, friherre. *Ar.* III: 396.

Hagman, Sophie. Hertig Fredriks älskarinna. *S.* 299. 325.

Haglund. G. M. Armfelt's kammarjenare. *Ar.* II: 146. 218. 225. 252. 253.

Hailes, D. Engelsk diplomat. *Ad.* II: 197.

Hall, J. Grosshandlare i Göteborg. *Ad.* II: 262. — Hans hustru, f. Gøthén. *S.* 290.

Hall, P. A. Svensk målare, bosatt i Paris. *Ar.* I: 128.

Hallberg, A. P:son. Hofpredikant hos hertig Fredrik Adolf, sedan kyrkoherde i Sundsvall. *S.* 234.

Halldin, J. G. Bokhandlare, svärmare. *S.* 89—98. 182. 183. 189. 192. 205. *Ad. I.* 14. 274. — Hans hustru. *S.* 89—91.

Hallonborg, K. A. Slutl. president i Abo hofrätt. *Ad. II.* 176.

Hallman, J. G. Lifmedikus, assessor i Coll. medicum. *Ad. II.* 315. 316.

Hallman, K. I. Kanslist, dramatisk författare. *Ar. I.* 50—52.

Hallqvist, P. E. Sekreterare i bankorevisionen: anställd vid polisen i Stockholm. *Ad. I.* 250.

Hambraeus, L. Prost och kyrkoherde i Enånger, sedan i Bollnäs, teol. dr. *Ad. I.* 81.

Hamilton, Adolf Ludv., greve. Kammarherre, oppositionsman, memoarförfattare. *S.* 131. 132. 149. *Ad. I.* 81. 99. 115. 140. 229. *II.* 232—234. *Ar. I.* 43. 181.

Hamilton, Hugo, greve. Generalmajor, slutl. generallöjtnant. *Ar. I.* 294. — Hans hustru, född af Petersens, statsfru hos drottningen. *S.* 256. *Ar. I.* 51.

Hamilton, John Hugo, friherre. Öfverste och generaladjutant; direktör för kongl. teatern. *Ad. II.* 150. 319. *Ar. III.* 111.

Hamilton, Karl Didrik, friherre. Öfverstekammarjunkare, sedan öfverkammarherre; landshöfding i Örebro; memoarförfattare. *Ad. I.* 231. *II.* 265.

Hamilton, Sir William. Engelsk diplomat, arkeologisk forskare. *Ar. II.* 152. 153. 370. — Hans hustru, lady H., bekant för sin skönhet och sina förbindelser med drottningen af Neapel och amiral Nelson. *Ar. II.* 152. 370. 371.

Hammarelius, L. *S.* 230.

Hammarlund. Officer vid Nerikes och Vermlands regemente. *Ad. I.* 211.

Hammond. Engelsk parlamentar i Köpenhamn. *Ad. II.* 252.

Harcourt, M. C. de Rouillé, duchesse d', g. m. A.-F., duc de Beuvron d'Harcourt. *Ar. II.* 72.

Hardenberg, K. A. v., baron, sedan furste. Preussisk statsman,

slutl. statskansler. *Ar. III.* 58. 70.

Harrowby, D. R., earl. Engelsk politiker, diplomat och parlaments-talare. *Ar. III.* 69.

Hartenstein. Österrikisk äfventyrare. *Ar. III.* 14.

Hartmansdorff, Kr. Æg. v. Major, inblandad i sammansvärjningen mot Gustaf III, sedan bostätt i Finland. *Ad. I.* 273. *II.* 5. 18—22.

Hasenkampf, H. D. Kapten, slutl. krigsråd. *Ar. II.* 253.

Hastfehr, B. J., friherre. Öfverste, delaktig i stämplingarna under kriget 1788; slutl. i rysk tjänst. *S.* 277. *Ad. I.* 38. 39. 53. 119. 216. *Ar. I.* 64. 180. 181. 193. 194. 197. 213. 310.

Hatton, Anne, lady, f. Gore. *Ar. II.* 120. 121. 142. 149. 224. 227.

Haugwitz, H. C. C. v., greve. Preussisk statsman, kabinettsminister 1793—1806. *Ar. III.* 5. 42. 43.

Hawkesbury, Ch. J., sedan earl af Liverpool. Engelsk statsman af tory-partiet; äfven juridisk skriftställare. *Ar. II.* 251. 275.

Haxthausen, F. G., baron. Dansk generallöjtnant. *S.* 257.

Hebbe, fru. Antagligen kommerserådet Sim. Hebbes hustru. *S.* 309.

Höbert, J. R. Fransk revolutionsman, terrorist. *Ad. II.* 109.

Hedenberg, A. Lifmedikus hos hertig Karl, arkiater. *S.* 213.

Hedenstjerna, A. O. Advokatfiskal i Göta hofrätt, sedan lagman. *Ad. II.* 272.

Hederstam, E. (Deutsch, adl. H.). Expeditionssekreterare. *Ad. I.* 104. 105.

Hederstjerna, K. Expeditionssekreterare, slutl. statssekreterare. *Ad. II.* 263. 285.

Hedin, S. A. Medicinalråd, medicinsk skriftställare. *Ar. I.* 262.

Hédouville, G. Th. J. de. Fransk general, äfven använd som diplomat. *Ad. II.* 273.

Hedvig Elisabeth Charlotta. Hertiginna af Södermanland, se-

dan drottning af Sverige, Karl XIII:s gemål. S. 20, 62, 183, 188, 247, 251, 252, 281, 289, 294, 302, 312. *Ad. I:* 96, 129. *II:* 40, 41, 172, 183, 184, 203, 299, 301. *Ar. I:* 36, 43, 44, 48, 51, 56, 69—71, 141, 142, 151, 156, 161, 167, 174, 177, 225, 229, 246, 251, 256, 266, 267, 278, 280—282, 289, 336, 337—339, 344, 348, 349, 370, 396. *II:* 4, 15, 22, 195, 281, 282, 350, 351, 396.

Heidenstam, G. J. v. Svensk minister i Konstantinopel; orientalist. *Ad. I:* 225—227. *Ar. I:* 332.

Heijkensköld, K. F. Assessor, sedan hofrättsråd. S. 132.

Heland, K. Fr. v. Svensk diplomat, chargé d'affaires vid sachsiska hofvet. *Ar. II:* 85, 86, 92.

Hellichius. Se Gustafschöld.

Hellman. Charlotta. Kammarfru hos drottning Sofia Magdalena. S. 41, 63—65.

Helvig, K. G. v. Artilleriofficer, slutl. generalfälttygmästare i svensk tjänst; därefter preussisk generallöjtnant. *Ar. III:* 133, 147.

Héral, abbé d'. Grand-vicaire de Bordeaux; emigrant. *Ad. II:* 77, 78, 83. *Ar. II:* 51, 81, 82, 84, 91—93, 104, 113, 122, 127—129, 137—140, 148, 165, 217, 248, 305.

Hermanson, Joh. v. Generalmajor. S. 86, 270. *Ad. I:* xxiv, 41, 69, 81, 189, 211.

Hermanson, Math. v., greve. Riksråd. S. 40, 41, 51, 131, 188, 201, 217, 228, 232, 235, 251, 254, 289, 292, 324. *Ad. I:* 14, 124, 168, 230. — Hans (andra) hustru, f. Cedercreutz. S. 214.

Hermelin, S. G., friherre. Bergsråd, kartograf. S. 131, 243. *Ad. II:* 23.

Hernchen, v., greve. Preussisk general. S. 162.

Hertzberg, E. F. v., greve. Preussisk statsman, statsminister. S. 255. *Ar. I:* 264, 265, 356.

Hervey, lord. Engelsk diplomat. *Ar. II:* 112—116, 120, 111—113, 217, 265, 305, 306. — Hans hustru. *Ar. II:* 121.

Hess, major von. Pommersk of-

ficer i svensk tjänst. *Ar. II:* 45, 46, 58, 59, 62, 70, 73, 148.

Hesse. Tysk kapten. S. 122, 222.

Hessen, Karl, prins af. Dansk generalfältmarskalk; konung Fredrik VI:s af Danmark svärfader. S. 84, 98, 273. *Ad. I:* 52, 196. *II:* 301. *Ar. I:* 231, 236—243.

Hessen. Wilhelm IX, landtgreve, sedan kurfurste af. *Ar. I:* 264, 362. *III:* 7.

Hessen-Homburg, prins af; antagligen Fredr. Jos. Ludvig af Hessen-Homburg, sedan österrikisk fältmarskalk. *Ar. II:* 358.

Hessenstein, Fr. Wilh., furst von. Son till k. Fredrik I och grefvinnan Taube; fältmarskalk, generalguvernör i Pommern. S. 48, 52, 53, 233—238, 240, 243, 244. *Ad. I:* 242. *Ar. II:* 35. *III:* 275.

Hisinger, Karl (Hising, adl.). Hofrättsråd, sedan vice president i Vasa hofrätt, ledamot af högsta domstolen. *Ad. II:* 159.

Hisinger, Jak. Vilh. Finsk ämbetsman, slutl. ledamot af finska senaten. *Ar. III:* 291.

Hillerström. Skådespelare. S. 252.

Hjelmér, Sam. Expeditionssekreterare. *Ad. II:* 213.

Hjerta, Hans. Se Järta.

Hjerta, Karl, baron. Generallöjtnant. *Ad. I:* 177. *Ar. I:* 232.

Hjerta, Lars. Generalmajor. *Ar. I:* 3.

Hjerta, Per. Generalmajor. *Ar. I:* 3.

Hjerta, friherre. *Ar. II:* 179. Antagligen Karl Hj., då kavaljer hos hertiginnan af Södermanland, sedan öfverstelöjtnant, eller hans broder Lars, kavaljer hos hertigen af Östergötland, sedan generalmajor och landshöfding.

Hjerta, fru. S. 212.

Hjerta, friherre. Adjutant hos hertig Karl. *Ad. I:* 186.

Hjerta, Fr. G., friherre. Slutl. öfverstelöjtnant. *Ad. I:* 159.

Hjortsberg, L. "Garçon bleu" hos Gustaf III, sedan berömd skå-

despolare. S. 107, 108, 175. *Ar. I:* 398.

Hjärne, G. A., grefve. Riksråd. S. 37, 48, 229, 249. *Ad. I:* 168, 169, 230.

Hoche, L. Fransk revolutionsgeneral. *Ad. II:* 162.

Hochschild, R. F. Magistratssekreterare i Stockholm, expeditionsssekreterare. S. 307. *Ad. II:* 155.

Hoffgardh, Chr. Lagman, ledamot af konungens högsta domstol. *Ad. I:* 169.

Hoffman, And. Lifmedikus hos enkedrottning Lovisa Ulrika och Gustaf III. S. 190, 204.

Hoffman, Dan. Hofkirurg hos enkedrottning Lovisa Ulrika; af schweizisk börd. S. 204.

Hohenlohe-Ingelfingen, Fr. Ludv., regerande furste af Tysk fältherre i preussisk tjenst. *Ar. II:* 61. *III:* 81.

Hohenzollern-Hechingen, Friedr. Hermann, furste af, och hans gemål, född prinsessa Maria Paulina af Kurland. *Ar. II:* 358, 399.

Holm, P. Kapten, sedan öfverstelöjtnant vid amiralitetet. *Ar. II:* 223.

Holmberg, J. K. Boktryckare i Stockholm. S. 236.

Holmberg, K. Svensk konsul i Genua. *Ar. II:* 116, 157.

Holmdorff. Löjtnant. *Ar. I:* 275.

Holst, Å. G. Major. *Ad. II:* 224.

Holstein-Gottorp, Paul Fr. August, arfprins af. Rysk generallöjtnant. *Ar. III:* 368.

Holthusen, K. G. U. v. Militär, slutl. major; vitter författare. S. 313, 325.

Hompesch, Fr. von, baron. Johanniterordens siste stormästare. *Ad. II:* 191.

Hood, S. viscount. Engelsk amiral. *Ar. II:* 113, 114. *III:* 185.

Hoppenstedt, B. E. Borgmästare i Kalmar, riksdagsman. S. 132.

Horn, Fredrik (af Åminne), grefve. General af kavalleriet. S.

79, 171, 172, 214, 216, 275, 290, 294. *Ad. I:* 49, 62, 71, 76, 94, 160, 165, 195, 234, 270. *II:* 8. *Ar. II:* 399.

Horn, Gustaf Adolf (af Åminne), grefve. Generalmajor, president i krigskollegium. *Ad. II:* 24.

Horn, Klas (af Åminne), grefve, sedan Fredriksson. Major; delaktig i Gustaf III:s mord. S. 171, 250, 303. *Ad. I:* 160, 268—270, 275. *II:* 5, 17, 21. *Ar. I:* 389, 399. *II:* 12. — Hans hustru, f. Linnerhielm. S. 270, 294.

Horn, Klas Gustafsson (af Åminne), grefve. Kaptenlöjtnant vid lifdrabanterna, sedan generallöjtnant, slutl. en af rikets herrar. *Ad. I:* 238. *Ar. II:* 167.

Horn, Sam. Henr. (af Rantzien). Generalmajor. *Ad. II:* 168.

Howe, W., earl. Engelsk sjöhjälte, amiral. *Ad. II:* 108.

Hudelist, baron. Österrikisk diplomat, sändebud i Petersburg. *Ar. III:* 8.

Hultman. Fabrikant. *Ar. I:* 177.

Hummelhielm, V. R. Protokollssekreterare i utrikesexpeditionen. S. 262. *Ad. I:* 18, 25, 29.

Hus. m.m.e. Skådespelerska vid franska teatern. S. 242.

Håkansson, And. (slutl. friherre af). Ämbetsman och politiker, slutl. president i kammarkollegium. S. 106, 109—112, 121, 123, 126, 128, 132, 139, 140, 114, 146, 150, 151, 154, 155, 304, 318. *Ad. I:* xix, xxiv, 81, 114, 170, 221, 222, 238, 245, 247, 251, 258, 259, 261. *II:* 15, 16, 21, 22, 29, 30, 39, 84, 228, 258. *Ar. I:* 339, 341—343, 355, 370, 371, 392, 393. *II:* 2, 3, 8, 14, 172, 174, 176—178, 186, 197.

Håkansson, Olof. Bondeståndets talman, den föregås fader. *Ad. I:* 107.

Hård, J. L., grefve. Generallöjtnant i Preussisk tjenst. *Ad. I:* 35.

Hård, K. Major, slutl. generalmajor. *Ar. III:* 135.

Hästesko, J. H. Öfverste, halsuggen för delaktighet i Anjala-

sammansvärjningen. *S.* 277. *Ad.* I: 40. 119. 216. 218. 220. 221.

Höpken, And. Joh. v., grefve. Riksråd, kanslipresident. *S.* 35. 46. 188. 201. 208. 210. 233—235. 254—256. 268. 274. 281. 289. 308. 316. 322.

Höpken, Nils, friherre. Ryttmästare, sedan hofmarskalk; svensk minister i Haag. *Ad.* II: 177. 186.

Höpken, Ulrika Eleon. von, f. grefvinna v. Fersen. G. m. kammarherren frih. N. v. Höpken; den föregåendes moder.

Höppener, P. J. Assessor, skriftställare, samlare. *S.* 248.

Hörling. Löjtnant. *Ar.* I: 235.

Igelströhm, O. H., friherre. Rysk general, utnämnd rysk ambassadör i Sverige. *S.* 163. 164. *Ad.* I: 207. 212. *Ar.* I: 23. 295. 302. 314. 316—334. 336. 349—354. 366. II: 240, 256. III: 325.

Ihré, A. Riddarhusfiskal, sedan kansliråd. *Ad.* I: 94.

Infantado, P., hertig af, förut grefve af Saldana (orätt Sandeljo). Sedermera bekant spansk general och politiker, Ferdinand VII:s förtrogne. *S.* 158.

Ingesi, V. Piranesis handsekreterare och spion. *Ar.* II: 112—141. 265.

Insulin, S. Biskop i Strengnäs stift. *Ad.* II: 102.

Italinski. Rysk diplomat. *Ar.* II: 152. 222.

Iwanowitsch, Alex. Polistjensteman i Kaluga. *Ar.* II: 292.

Ivernois, Sir Francis. Schweizisk politisk skriftställare, efter kejsardömets fall schweiziskt sändebud vid Wienerkongressen. *Ar.* III: 341. 342.

Jennings, Fil. Kammarjunkare, major. *Ad.* II: 152.

Jennings, Joh. Jak. Frans. Diplomat, legationssekreterare i Petersburg; hofmarskalk. *S.* 68. *Ar.* I: 167.

Jernfeltz, N. F. Hofman och militär, slutl. öfverste. *Ad.* I: 132. *Ar.* I: 49. 51.

Jervis, J. (sedan lord Saint-Vincent). Engelsk amiral. *Ad.* II: 163.

Jonas, Fil. "Konstmästare" (enligt tidningsannonser): taskspelare. *S.* 150. 252.

Jordan. Fransk bankir. *Ar.* II: 402.

Joubert, B. C. Fransk general. *Ad.* II: 216. *Ar.* II: 346.

Jourdan, J. B. de, grefve. Marskalk af Frankrike. *Ad.* II: 109. 161. 215. *Ar.* II: 346.

Jung, J. H., kallad Stilling. Professor i statsvetenskap i Heidelberg, mystisk-spiritistisk skriftställare. *Ad.* II: 324.

Juslén, P. Ledomot af högsta domstolen; vitter författare. *Ad.* I: 169.

Just. Borgare i Stockholm. *Ad.* II: 47.

Jägerhorn, Fredr. Ad. Öfverste, sedan landshöfding i Kymmenegårds län. *Ar.* III: 287. 373.

Jägerhorn, Georg Henr. Militär, slutl. generallöjtnant. *S.* 135. *Ar.* I: 276. 287. 289—291. 294—298. 306. 311. III: 120.

Jägerhorn, Joh. Anders (Fredriksson). Major, sedan öfverstelöjtnant; Anjalaförbundets sändebud till Petersburg. *S.* 278. 225. *Ad.* I: 42. 44. 58. 187. 188. *Ar.* I: 213. 287. III: 262. 286. 287.

Jägerhorn. Reinh. Ernst. Kapten, slutl. krigsråd. *S.* 277.

Järta, H. (förut Hierta). Kanslitjensteman, sedan landshöfding; berömd politisk och vitter författare. *Ad.* I: XII. XV. XXII. XXVI. II: 224. 231. 233. 234. 272. *Ar.* II: 31. 32. III: 175. 176.

Kaas, Fr. J. President i danska kansliet, geheime-, stats- och justitieminister. *Ar.* III: 183—185. 187. 201—205. 207.

Kaffe, J. S. Kongl. lifdrabant, ryttmästare. *Ad.* I: 132.

Kagenock, grevinnan. Österrikiske ministern i Stockholm hustru. S. 83, 302, 325.

Kalkreuth, F. A. v., grefve. Preussisk general, slutl. general-fältmarskalk och guvernör i Berlin. *Ar.* II: 380.

Kalkstein, L. K. v., Preussisk generalfältmarskalk; hado såsom ung officer deltagit i pommerska kriget. *Ar.* II: 380.

Kant, Imm. Professor i Königsberg, filosof. *Ad.* II: 200.

Karamsin, N. Michailowitsch. Rysk historiker och publicist. rikshistoriograf. *Ar.* III: 332, 335.

Karl XII. Konung af Sverige. *Ar.* I: 23. II: 345. III: 359.

Karl, hertig af Södermanland, sedan konung Karl XIII. S. 6, 11, 20, 23, 40, 62, 75, 77, 79—81, 87, 88, 129, 148, 167—173, 176, 177, 183, 188, 189, 194, 199, 205, 209, 213, 216, 222, 227, 238, 243, 247, 252, 259, 261, 270, 279, 292, 302, 308, 309, 322. *Ad.* I: xxvii. 34, 37—39, 48, 53—55, 64, 71, 87, 95, 98, 156, 157, 178—180, 182, 184, 188, 189, 197, 198, 202, 205, 206, 209, 220, 230, 231, 267, 277, 278. II: 1, 2, 4, 6—8, 11—14, 17, 20, 23, 24, 26, 28, 30—32, 34, 35, 38—60, 62, 64, 65—67, 71, 72, 77, 82—84, 88, 90—92, 96, 99—104, 106, 107, 114, 115, 118—126, 137, 138, 143—157, 164, 165, 172, 175, 177, 183, 184, 203, 214, 223, 235, 237, 242, 257, 300, 301. *Ar.* I: 37, 47, 55, 71, 139, 161, 162, 200, 221, 249, 259—263, 339, 346, 390, 392—394, 398, 399, 401, 404, 405. II: 1—7, 9, 11—23, 25—30, 32, 33, 35—44, 49, 70, 71, 85, 99, 100, 102, 134, 136, 137, 144, 148, 157, 161, 165—167, 169, 173, 175, 184, 187, 190—192, 196, 197, 199, 203, 205—207, 209, 210, 214, 217, 218, 220, 221, 233, 247, 250, 251, 254, 255, 264, 265, 271, 274, 277, 281—283, 302, 307, 315, 323, 325, 329, 336, 339, 342, 343, 350, 395, 396. III: 10, 117—119, 147, 148, 162, 163, 172, 173, 177, 179—181, 184, 189, 192, 198, 201, 205, 207, 208, 212, 218, 219, 221, 237—239, 276.

Karl August (föret Kristian August, prins af Augustenborg),

kronprins af Sverige. *Ar.* III: 129, 137, 149, 150, 152—158, 160, 166, 181—191, 193, 194, 199, 201—206, 211—213, 221—224, 226, 236, 238, 252.

Karl Gustaf, Hertig af Småland, Sveriges arlfurste. S. 21, 62—77.

Karl Gustaf, Storfurste af Finland, Sveriges arlfurste. *Ad.* II: 291.

Karl Johan (Bernadotte). Kronprins af Sverige, sedan konung Karl XIV Johan. *Ad.* I: xxvii, II: 190. *Ar.* III: 65, 81, 82, 129, 237, 240, 242—247, 250, 251, 253, 259, 269, 270, 273, 275—278, 328, 329, 336, 343, 344, 346—348, 360, 367—369, 371, 384, 386, 388—392, 406.

Kaschkin, Rysk general, guvernör i provinsen Kaluga. *Ar.* II: 293.

Kaulbars, G. W., friherre, Generalmajor, sedan generallöjtnant. S. 291, 324. *Ad.* I: 176, 177.

Kaunitz, W. A. v., furste. Österrikisk statsman, statskansler. *Ar.* II: 97, 103.

Kavanski, furste. Rysk ämbetsman. *Ar.* II: 210.

Kebon, J. Kanslitjensteman, förste sekreterare i utrikeskabinetet. S. 109, 149.

Keen, Engelsk diplomat. S. 270, 271, 273, 274.

Keith, G. (sedan lord Elphinstone). Engelsk amiral. *Ad.* II: 246, 247.

Kellerberg, Major, ledamot af krigshofvätten. *Ad.* II: 96.

Kellermann, F. C. (sedan hertig af Valmy). Fransk revolutionsgeneral, marskalk af Frankrike. *Ar.* II: 65.

Kellgren, J. H. Utgivare af Stockholmsposten; skald. S. 336, 252, 312, 313, 319, 328. *Ad.* I: ix, II: 116, 143. *Ar.* I: 7, 15, 35, 52, 162, 163, II: 17, 209, III: 110, 112.

Kempf, Polisbetjent. *Ad.* II: 54.

Kewenter, M. Källarmästare och filos. magister, riksdagsman för Upsala. S. 253. *Ad.* I: 32, 83.

Kexel, O. Sekreterare vid kongl. teaterstyrelsen; dramatisk författare. S. 39.

- Kihlgren, P. Z. Revisionssekreterare. *Ad.* II: 71. 156.
- Kinsky, Ph., greve. Österrikisk "Feldwachtmeister"; anställd i kejsar Josef II:s hof. *Ar.* I: 92. 95.
- Kjerulf, K. A. Prest i Lunds stift, pamflettist, landsförvist. *Ar.* II: 341.
- Kléber, J. B. Fransk general. *Ad.* II: 218. 246. 247.
- Klick, Karl Gustaf. Löjtnant, (g. m. en faster till G. M. Armfelts fader). *Ar.* I: 5.
- Klick, Karl Henrik. Major, Anjalaman; den föregåendes son (således kusin till G. M. A:s fader). *S.* 325. *Ad.* I: 58. 187.
- Klick, Magn. Wilhelm. Major; efter freden 1790 någon tid i rysk tjänst; den föreg:s broder. *Ar.* II: 253.
- Klinckowström, Th. L. v., friherre. President i Wismarska tribunalen. *Ad.* II: 141. 148. *Ar.* II: 58. — Hans hustru, grefvinna H. E. v. Fersen. *S.* 280. *Ad.* I: 95. 165. *Ar.* I: 46. 396.
- Klingspor, Gerdt Adolf. Ryttmästare. *S.* 131. *Ad.* II: 232. 233.
- Klingspor, Gustaf. friherre, sedan greve. Slutl. öfverstelöjtnant, hofmarskalk. *Ar.* II: 104.
- Klingspor, Gustaf Adolf, friherre. Militär och hofman, slutl. öfverste och hofstallmästare. *Ar.* I: 216.
- Klingspor, Otto Reinhold, friherre. Öfverstelöjtnant, Anjalaman. *Ad.* I: 119. 216—219.
- Klingspor, Wilhelm Mauritz, friherre, sedan greve. Slutl. fältmarskalk, öfverståthållare i Stockholm. *S.* 114. 167. 174. 302. *Ad.* I: 207. 215. 233. 271. 273. II: 14. 29. 41. 57. 150. 169. 205. 226. 265. 293. 306. *Ar.* I: 64. 202. 277. 288. 289. 384. 390. 399. II: 8. 10. 17. 36. 70. 310. 317. 319. 345. III: 125. 160. 168. 180.
- Klinteberg, W., adl. och baron af. Lagman, sedan landshöfding i Mahnöhus län. *Ad.* II: 222.
- Knorring, A., friherre. Öfverstelöjtnant. *Ar.* III: 146.
- Knorring, Henr. Joh. Major. *Ar.* I: 240.
- Kolowrat, L. K., greve. Österrikisk statsminister för inrikes ärenden. *Ar.* III: 52.
- Kopioff, Rysk general, godsägare i Gamla Finland. *Ar.* III: 302. 304.
- Korff, Rysk general. *Ar.* III: 365.
- Korsakoff-Rimskoi, A. Rysk general, slutl. guvernör i Litauen. *Ad.* II: 216. 217. *Ar.* III: 366.
- Kosciuzko, Th. Polsk general, frihetshjälte. *Ad.* II: 110. 111. 168. *Ar.* III: 386.
- Koskull, A. W., fröken. Sedan gift med greve M. Fr. Brahe, enkling efter hennes faster. *Ad.* II: 291.
- Koskull, friherre. Spion under namnet Noskull. *Ar.* II: 253.
- Kothen, G. v., friherre. Major. Anjalaman. *S.* 293. *Ad.* I: 119. 216—218. *Ar.* I: 222.
- Kray, P., friherre. Österrikisk general. *Ad.* II: 215. 244. *Ar.* II: 346.
- Krogius, P. Biskop i Borgå stift. *Ar.* I: 379.
- Kruschkoff, Rysk general. *Ar.* I: 305.
- Kruse, Rysk amiral. *Ad.* I: 182. 205.
- Krusenstjerna, Fr. Häradshöfding och (titulär) lagman, adjungerad ledamot i Göta hofrätt. *Ad.* II: 272.
- Kruus, baron. *S.* 259. Antagligen misskrifning för Kruse, K. M. Öfverste, sedan generalmajor.
- Kuder, Assessor, rysk sekreterare vid Verelä-freden. *Ar.* I: 329. 334.
- Kullberg, Löjtnant. *Ad.* II: 165.
- Kurakin, A. Borissowitsch, furste. Rysk statsman, vice kansler. *Ad.* II: 169.
- Kurck, Arv. Fredr., friherre, sedan greve. President i kammarkollegium, en af rikets herrar. *Ad.*

I: 117. II: 13, 16, 54, 59, 62, 102, 170, 184, 241, 286.

Kurek, Knut, friherre. Slutl. öfverstekammarjunkare. *Ad. I:* 269, 276. II: 234, 271, 272. *Ar. I:* 390.

Kurland, Peter (Biron), hertig af. *Ar. II:* 353, 357. — Hans gemål, hertiginnan Anna Charlotta Dorothea v. Medem. *Ad. II:* 257. *Ar. II:* 329, 350, 353—357, 359, 360, 362—365, 378, 381, 382, 395, 398. Deras barn: Wilhelmina, hertiginna af Sagan. Se Sagan. — Dorothea, g. m. hertigen af Dino. *Ar. II:* 356. — Jeannette, g. m. hertigen af Acerenza. *Ar. II:* 363. — Pauline, g. m. arfprinsen af Hohenzollern-Hechingen. *Ar. II:* 358, 399.

Kutaisow, Paul Is gunstling. *Ar. II:* 386.

Kutusow, M., furst Smolenskoi. Rysk fältmarskalk, generalguvernör i Smolensk. *Ar. III:* 324, 366, 374.

Köhler, Ax. Joh. v., friherre. Ledamot af konungens högsta domstol, vice president i Göta hofrätt. *Ad. I:* 131, 169. II: 21, 176. *Ar. III:* 87.

Kökeritz, K. G. Expeditionssekreterare. *Ad. II:* 212.

Köneman. *S.* 242.

Labanoff-Rostoff, D. Iwanowitsch. Rysk general. *Ar. I:* 63, 65, 209.

Labdan, Abbé, fransk emigrant. *Ar. II:* 153.

Ladau, G. W. Kapten, Anjalaman; sedan finsk postdirektör, verkl. statsråd. *S.* 325. *Ad. I:* 58, 187. *Ar. III:* 286, 293, 393.

La Fayette, M. J. P. R. Y. G. M., marquis de. Fransk general och politiker. *Ar. II:* 174.

La Flotte. Franska republikens minister i Florens. *Ar. II:* 111.

Lagerberg, L. H. Quartermästare vid adelsfanan. *Ad. I:* 3.

Lagerbielke, Gustaf, baron, sedan greve. Kabinettssekreterare,

sedan statsråd, excellens. *Ad. II:* 237, 241, 251, 263, 285, 306, 309, 324. *Ar. II:* 399. III: 22, 24, 25, 28, 30, 31—36, 38, 40, 43, 50, 51, 58, 76, 78, 105, 106, 117, 118, 180, 187, 198.

Lagerbielke, Johan Gustaf, friherre, sedan greve. Amiral, sedan president i kammarrätten; den föregåendes fader. *S.* 250. *Ad. II:* 167, 175, 253. — Hans hustru, född Ehrenhoff. *S.* 250.

Lagerbring, Karl, friherre och greve. Statssekreterare; sedan statsråd, en af rikets herrar. *S.* 59, 106, 107. *Ad. II:* 25, 28, 30, 31, 43, 76, 84, 87, 143, 156, 165, 224. *Ar. I:* 392. II: 4, 8, 9, 14, 17, 33, 47, 87, 172, 186, 197, 203, 206, 207, 263, 269, 282, 391. III: 120, 177.

Lagerbring, Sv. (förut Bring). Professor i Lund; berömd historiker. *S.* 215.

Lagercrantz, F. Major. *Ad. I:* xxviii.

Lagercrona, A., friherre. Generalmajor. *Ar. II:* 345.

Lagerheim, Karl Erik (Bergqvist, adl. och friherre L.). Civil ämbetsman, slutl. president och chef för statskontoret. *S.* 110, 111, 133, 140. *Ad. II:* 33, 61, 105, 167, 211, 228, 236, 288, 310.

Lagerheim, Olof Elias (Weidman, adl. och friherre L.). Civil ämbetsman, slutl. president i kammarkollegium. *S.* 110, 269. *Ar. III:* 209.

Lagerhjelm, P. Generalmajor. *Ad. II:* 232, 233.

Lagersvärd, J. K. Svensk diplomat, slutl. envoyé vid de italienska hofven. *Ad. II:* 81. *Ar. II:* 51, 106—108, 110, 111, 116, 117, 126, 129, 131—133, 142, 158, 212, 213, 216, —219, 222, 229, 235—237, 251, 254, 255, 278.

La Harpe, J. F. de. Fransk skriftställare och kritiker. *Ar. I:* 124.

La Houze, baron de. Fransk diplomat, minister i Köpenhamn. *S.* 256.

La Marek, A. M. R. d'Arenberg de, greve. Fransk militär:

- bekant som Mirabeau's vän. *Ar. I: 127. III: 18.*
- La Marck, M. A. F. de, född de Noailles, grefvinna. Styfmoder till den föregås fader. *Ar. I: 31. 128.*
- Lamarque, Fr. Utsedd till franska republikens ambassadör i Sverige. *Ad. II: 194.*
- Lamballe, M. Th. L. de Savoie-Carignan, princesse de. Öfverhofmästarinna hos drottning af Frankrike; g. m. A. J. S. de Bourbon, p:ce de L.; under revolutionen mördad. *Ad. II: 36. Ar. I: 123.*
- Lambesc, C. E., prince de Lorraine, comte de Brionne. Fransk officer, sedan österrikisk fältmarskalklöjtnant och kapten vid arcierlifgardet. *Ar. II: 77.*
- Landberg, O. Generalmajor. *Ad. II: 205.*
- Landin, P. Kamererare. *Ad. II: 33.*
- Lannerstjerna, J. W. Krigsråd, sedan statssekreterare. *S. 276. Ad. I: 132.*
- Lanskaronska, grefvinna, född Rzewuski. *Ar. III: 18. 19. 68.*
- Lanskoj, A. Dimitriewitsch, grefve. Kejsarinnan Katarina II:s gunstling och generaladjutant. *Ar. I: 63. 64. 67.*
- Lantingshausen, A., baron, sedan grefve von. Slutl. generalmajor och öfverhoffjägmästare; rid-darhustalare. *S. 122. 131. 132. 290. Ad. I: 91. 105. 115. 127. 131. 141. 160. II: 223. 224. 235. Ar. III: 160.*
- Hans hustru, f. grefvinna von Stockenström. *S. 302. 305. 306. 325. Ad. I: 195. 220. II: 14. Ar. I: 280. 281.*
- La Perrière, Fransk skådespelare. *Ar. I: 389. 390.*
- Larveillére de Lepeaux, L. M. de. Fransk revolutionsman, ledamot af direktoriet; äfven filosof, naturforskare och memoarförfattare. *Ad. II: 216.*
- La Rochemond. *Ar. II: 407.*
- Larsson, Olof. Riksdagsman och talman i bondeståndet. *Ad. I: 93. 145. II: 222.*
- La Salle, fröken. *Ar. I: 124.*
- Las Casas. Spansk diplomat, anställd i Venedig. *Ar. III: 15.*
- Lascy, F. M. v., grefve. Österrikisk fältmarskalk. *Ar. II: 98.*
- La Torella. Neapolitansk prins. *Ar. I: 107.*
- La Tour. ArmfELTS kommissionär i Paris. *Ar. III: 45. 78.*
- Laurbeck. Fänrik. *Ad. II: 54.*
- Lauriston, A. J. B. L., marquis de. Fransk general, slutl. marskalk af Frankrike. *Ar. III: 336.*
- La Vallière, hertiginna af. *Ar. I: 128. 129.*
- Lavin. Kryddkrämare i Stockholm. *Ad. I: 211.*
- Le Brun, C. Fr., hertig af Piacenza. Fransk politiker; republikens tredje konsul; ärkeskatmästare. *Ad. II: 86. 219. 328.*
- L'Eclair, m. l. Fransk skådespelerska, moder till ArmfELTS son M. Clairfelt. *Ar. I: 129. 131.*
- Leclerc, C. V. E. Fransk general; g. m. Napoleons syster Pauline. *Ad. II: 276. 296.*
- Lefebure, M. C., f. grefvinna Lilljenberg. G. m. bergsrådet J. Lefebure. *S. 309.*
- Lefevre. Syndikus vid katolska kyrkan i Stockholm. *S. 222.*
- Lehnberg, M. Öfverhofpredikant, sedan biskop i Linköping. *S. 292. 312. Ad. I: 292. II: 284.*
- Le Hoc, L. G. Franska republikens ambassadör i Stockholm. *Ad. II: 133. 149.*
- Lehrbach, L. K. v., grefve (i texten orätt Lerback). Österrikisk diplomat, någon tid t. f. utrikesminister. *Ad. II: 244.*
- Leijonancker, F. W. Öfverste vid arméens flotta, sedan kontre-amiral. *Ad. I: 124. 141.*
- Leijonhjelm, J. M., friherre. Major. *S. 324.*
- Leijonhufvud, Ax. Gabr., friherre. President i Abo hofrätt. *S. 84.*
- Leijonhufvud, Er. Abraham, friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad. I: 217. Ar. I: 221.*

Leijonhufvud, Gustaf, friherre. Major, sedan öfverstelöjtnant i arméen. *Ad. I: 280.*

Leijonhufvud, Svante, friherre. Kongl. hofpredikant, kyrkoherde i Skara stift. *Ad. I: 81. 82.*

Leijonstedt, Karl Johan, greve. Öfverste, slutl. generalmajor. *S. 242. 323. Ar. II: 46.*

Leijonstedt, O. W., greve. Öfverste i arméen, Anjalaman; den föreg's broder. *Ad. I: 119. 216 219. Ar. I: 222.*

Lenngren, K. Utgifvare af Stockholmsposten. kommerseråd. *S. 236. Ad. II: 64.*

Leopold, K. G. (adlad af L.). Slutl. (titulär) statssekreterare; skald. *S. 312. 313. 316. 319. 325. Ad. I: vii. xiii. xxix. II: 140. Ar. I: 52. 163. 271. 272. 274. 341. II: 30. 209. 335. III: 110—114. 119—121. 168. 242. 244. 250. 251. 256.*

L'Epée, de. Fransk abbé, döfstumundervisningens grundläggare. *Ar. I: 121.*

Lepel, H. v., greve. Tysk diplomat, preussisk minister i Stockholm. *S. 254.*

Lerback, se Lehrbach.

Le Sueur. Ledamot af franska akademien. *Ar. I: 124.*

Lewenhaupt, Adam Ludvig, greve. Kaptenlöjtnant vid lifdrabanterna, sedan generallöjtnant. *S. 84. 96. 203. 308. Ad. I: 97. 161. II: 283.*

Lewenhaupt, Adolf Fredrik, greve. Öfverhofstallmästare, generalmajor. *S. 85. 125. 308. Ad. I: 1-9. 238. II: 130.*

Lewenhaupt, Charles Emil, greve. Generalmajor, landtmarskalk 1789. *S. 209. 283. Ad. I: 62—64. 73—77. 84—87. 89. 93. 97. 102. 112. 113. 121. 127. 128. 131. 135. 141. 150. 163. 205.*

Lewenhaupt, Charles Emil, greve. Kammarherre, den föreg's son. *Ad. I: 135. II: 251.*

Lewenhaupt, Klaes Axel, greve. Kapten; systerson till landtmarskalken (ej brorsson, som uppgifves. *Ad. I: 105).* *S. 131. 132.*

Ad. I: 104. 105. 133. 140. 141. 151—153. 158. 167. II: 6. 224. 225. 283.

Lewenhaupt, Sten Casimir, greve. Kaptenlöjtnant vid drabanterna. *S. 67.*

Levison. Doktor. *S. 205.*

Liechtenstein, Joh., Furst zu und von. Österrikisk härförare, fältmarskalk. *Ar. III: 67.*

Liechtenstein, Karl, Furst zu und von. *Ar. II: 97.*

Liidberg, A. Ämbets- och byggnadsborgmästare i Stockholm. *S. 86. 100. 234. Ad. I: 63. 87—91. 163. 186. 201. 261.*

Liewen, Hans Henrik, greve. Riksråd. *S. 46.*

Liewen, Karl Gustaf, friherre, Kammarherre, generallöjtnant, ordförande i krigshofrätten. *S. 39* (i texten orätt "grefo" L.). *Ad. I: 160. II: 235.*

Ligne, Ch. J., prince de. Österrikisk generalfälttygmästare; författare. *Ar. II: 234. 248. 371. 372. 398. III: 18.*

Lillie, Brynte. Godsegare, herre till Stora Bjurum. *S. 131. Ad. I: 132.*

Lillie, Joh. Otto, friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad. II: 70. 87—90. Ar. II: 215. 271. 274.*

Lilljehorn, Joh. Fredr. General-intendent, sedan landshöfding i Vesterås län och friherre. *Ad. II: 208. 235. Ar. I: 255. III: 139. 140.*

Lilljehorn, Karl Pontus. Öfverstelöjtnant; delaktig i konungamordet 1792. *S. 168. 171. 172. Ad. I: 268. 269. 276. II: 5. 17—22. Ar. I: 389. 390. 397.*

Lilljehorn, Per. Öfverste, sedan kontreamiral; vice landtmarskalk 1789. *S. 279. 292. 324. Ad. I: 70. 71. 81. 103—106. 118. 123. 125—127. 130. 131. 133. 135. 141. 143. 144. 145. 150—155. 153. 164. 179. 185. 197. 210. 228. Ar. I: 260. 261. — Hans son, Gustaf Adolf L., slutl. major vid adelsfanan. *S. 159. 161.**

Lilljehorn, Per Ulrik. Slutl. generallöjtnant. *Ad. II: 13. 306. Ar. II: 17. III: 116. 117.*

Liljencrantz, Johan (Westerman, baron och greve L.). Riksråd, president i kommerskollegium. *S.* 36. 38—45. 53. 60. 209. 214. 220. 227. 236. 245. 247. 248. 251. 253. 308. *Ad. I:* 72. 137. 168. 170. 212. *II:* 67. *Ar. II:* 398.

Liljensparre, Henr. (Sivers, adl. L.). Polismästare, sedan underståhållare i Stockholm, ledamot af tulldirektionen. *S.* 112. 262. 268. 288. 293. 306. 319. *Ad. I:* 49. 91. 156. 266. 270. 274. *II:* 5. 8. 23. 27. 43. 44. 46. 47. *Ar. I:* 52 (Sivers). *II:* 11—13. 25. 26. 33—36. 39. 46. 86. 99. 101. 105. 124. 161. *III:* 116. — Hans son, P. H. A. Liljensparre. Polismästare, slutl. assessor i Svea hofrätt. *Ad. II:* 47.

Liljestråle, Joak. Wilhelm (Bröms, adl. L.). Justitiekansler; vitter. *S.* 289. *Ad. I:* 91. 164.

Liljestråle, Ingemund. Kanslist, sedan landtbrukare; den föregående son. *Ad. II:* 5. 18. 19.

Limon, G., marquis de. "Contrôleur des finances" hos hertigen af Orléans; sedan emigrant och kontrarevolutionär. *Ar. II:* 75.

Lindborg, fru. Traktörska ("Silfverfrun"). *S.* 123.

Lindblom, J. A:son. Biskop i Linköpings stift, sedan ärkebiskop. *S.* 139. 141. 143. 281. *Ad. I:* 26. 93. 96. 100. 101. 103. *II:* 27. 42. 203. 205. *Ar. II:* 30. *III:* 113. 120.

Lindener. Rysk general. *Ar. II:* 298.

Lindströmer, E. M. Konsistoriöfverintendent vid Stockholms stads konsistorium. *Ad. II:* 269.

L'Isle, de. Fransk generalkonsul i Göteborg. *S.* 279.

Liston, R. Engelsk diplomat, anställd i Stockholm, sedan i Konstantinopel. *S.* 308. 311. *Ad. I:* 193. 191. 272. *Ar. I:* 324. 352. 391. *II:* 164.

Litta. Rysk sjöofficer, malteserriddare. *Ad. I:* 182.

Litta, grefvinna. Se Skavronski

Lizakewitz. Rysk diplomat, anställd i Italien, sedan i Danmark. *Ar. II:* 117. 119. 139. 222. 231.

Ljungberger, G. Medaljgravör, professor. *S.* 256.

Lobkowitz, F. J. M. F., furste. Öfverstekammarherre vid Österrikiska hofvet. *Ar. III:* 18. 19. 39.

Lochner, Bokhandelsbiträde. *Ad. II:* 269.

Lode, G. V. Assessor, sedan justitiekansler, slutl. president i Abo hofrätt. *S.* 7. 86. 264. 277. *Ad. I:* 83. *II:* 29. 51. 58. 72. 73. 77. 89. 96. 143. 156. 158. 166. *Ar. II:* 54. 211. 252. 259. 305. 311. 323. 345.

Lodron-Laterano, greve von. Österrikisk diplomat, sändebud i Sverige. *Ar. III:* 38. 39.

Lofthusen (rättare Lofthus), Kr. Jenssön. Norsk orostiftare. *Ad. I:* 24. 26.

Lorich, N. (sedan Lorichs). Handsekreterare hos prinsarna Karl och Fredrik, slutl. (titulär) landshöfding. *S.* 213.

Lothringen, prinsessan af: se Brionne.

Lovisa Ulrika. Drottning af Sverige. *S.* 19. 21. 34. 40. 42. 51. 58. 60. 63. 72. 181. 182. 184. 189. 190. 193—195. 197. 199. 200. 201. 203. 204. 208. 322. *Ad. I:* 3. 16. 19. *II:* 203. *Ar. I:* 46. 55. 72. *II:* 407.

Luçai (Luçay), J. B. Legendre de, greve. "Préfet du palais" hos förste konsuln Bonaparte och under kejsardömet. *Ar. II:* 402.

Luchesi. Fransk emigrant. *Ar. II:* 36.

Lucchesini, G., markis. Preussisk diplomat, sedermera kammarherre hos furstinnan af Lucca. *Ar. II:* 403.

Lucas. Amiral. *Ad. II:* 162.

Ludolf, K., greve. Österrikisk diplomat, sändebud i Stockholm, sedan i Köpenhamn. *Ad. I:* 194.

Lund, P. Major, tidningsutgivare. *S.* 208. 217—220. 223. 224. 241. 235. 322. *Ar. II:* 49.

Lundgren. I tjänst hos G. M. Armfelt. *Ar. II:* 146.

Lütkekan, G. T. Biskop öfver Visby stift. *S.* 187.

Luynes, hertig de. *Ar.* II: 402.
Låstbom, H. af. Revisionssekreterare, sedan landshöfding, ledamot af högsta domstolen, chef för kamarrätten. *S.* 107. 109. 112. 266. 280. *Ad.* I: 91. 219. 270. 274. II: 2. 6. 16. 22. 29. 43. *Ar.* I: 231. 341. 342. 401. II: 33. 87.

Löf (Lööf), E. Dansös. *Ad.* II: 59. 60.

Lönberg, J. Kammaråd. *S.* 271.

Löwenhielm, Fredrik Adolf, greve. Diplomat, länge svenskt sändebud i Holland; hofkansler. *S.* 57. 262. *Ad.* I: 187. II: 52. 283.
— Hans hustru, grefvinn. Augusta von Fersen. *S.* 235. 242. 281. 311. 323. *Ar.* I: 13. 14. 36. 46. 145. 376. III: 29.

Löwenhielm, Gustaf Karl Fredrik, greve. Militär och diplomat, slutl. general af kavalleriet, länge svensk minister i Paris, excellens; den föreg:s son. *S.* 108. *Ad.* II: 283. *Ar.* III: 22. 66. 69. 78. 79. 81. 82. 127. 184. 257.

Löwenhielm, Karl Axel, greve. Militär och diplomat, slutl. statsråd, excellens; den föregäendes broder. *Ad.* II: 283. *Ar.* I: 322. III: 150. 165. 327--329. 335. 346--349. 357. 361. 392. 393.

Löwenhielm, Karl Gustaf, greve. Riksråd, kanslipresident; den föreg:s farfader. *Ar.* II: 163.

Löwenhielm, Karl Gustaf, greve. Öfverste; den föreg:s son. *Ar.* II: 233. 234.

Maass. *S.* 271.

Mabignon, mme de, född de Breteuil. *Ar.* II: 76.

Macdonald, E. J. J. A., hertig af Tarent. Fransk general, marskalk af Frankrike. *Ad.* II: 216. *Ar.* II: 346.

Macdonald. Engelsk kapten. *Ad.* I: 200.

Mack, K. v., friherre. Österrikisk general, fältmarskalklöjtnant,

afsatt efter nederlaget vid Ulm. *Ad.* II: 192. 193. *Ar.* III: 61.

Maclean (Macklier), Gustaf, friherre. Öfverste, kammarherre. *S.* 122. 263. 266. *Ad.* I: 81. 94. 161. 276. II: 8.

Maclean, Rutger, friherre. Kammarherre, godsegare; den föregäendes broder. *Ad.* I: 94. 161.

Macquart. Abbé, lärare för Armfelt:s söner. *Ar.* II: 334.

Madalinski, A. Polsk general. *Ar.* II: 256.

Machel, D. Fabrikör, riksdagsman i borgarståndet. *Ad.* II: 288.

Magnitzky. Rysk statssekreterare, förut använd såsom diplomat i Frankrike. *Ar.* III: 336. 338.

Maistre, Jos. de, greve. Sardinien:s minister i Petersburg; politisk och filosofisk skriftställare. *Ar.* III: 322. 326. 334. 338. 389.

Maleherbes. C. C. G. de Lamoignon de. Fransk statsman, politisk skriftställare. *Ar.* II: 67.

Mallet du Pan, J. Fransk politiker och publicist; emigrant. *Ar.* II: 75.

Malmerfelt, O. Generalauditör. *Ad.* I: 169.

Malmesbury, J. H., earl, viscount Fitz-Harris. Engelsk diplomat, berömd statsman. *Ad.* II: 162. 180.

Malmstein, O. af. Hofintendent; lagman. *Ad.* I: 81. 142.

Mandelin. Finsk pastor i Petersburg. *Ar.* III: 402.

Manderfeldt, K. J. (Ingman, kallad M.). Politisk agent, någon tid anställd i svenska kansliet; sedan bosatt i Norge och Danmark. *Ar.* I: 284--286. 347. 348. III: 150--155. 157. 165. 201.

Manderström, Kr., friherre. Hofmarskalk; vitter. *S.* 250. 274. — Hans hustru, f. Duwall. *S.* 303. 309.

Mandorff. Licentförvaltare i Stralsund. *Ar.* II: 278. III: 55.

Manfredini. Toskansk premierminister. *Ar.* II: 112--115.

Mann. Engelsk minister vid toskanska hofvet. *Ar.* I: 87. 92.

Mannerheim, K. E. Ledamot af finska regeringskanseljen, landshöfding i Åbo, finsk friherre och grefve. *Ar.* III: 293, 317.

Mannerheim, L. A., friherre. Expeditionsekreterare, sedan justitieombudsman. *S.* 131. 132. 262. *Ad.* I: 105. 115. 141. 143. *Ad.* III: 225.

Mannerhjerta, J. A. Assessor. *Ad.* II: 174.

Mannerskantz, N. (föret Kel-lander). Chef för fästningsbyggnaderna i Finland, slutl. general. *Ar.* I: 188.

Mansbach, Fr. Dansk generalmajor, kammарherre. *Ar.* I: 237. 241.

Mansbery, familjen. *Ar.* II: 149.

Marat, J. P. Fransk revolutionsman. *Ar.* II: 53.

Marchesi. Italiensk sångare. *Ar.* I: 81. 87. 99.

Martini. "Monsignore". *Ar.* II: 138.

Markoff, A., grefve. Rysk diplomat, inflytelserik statsman under Katarina II:s sista år. *S.* 163. 242. *Ad.* I: 23. 24. 31. 40. 66. II: 151. 153. 169. 273. 297. 325. *Ar.* I: 111. 157. 166. 322. 326. 354. II: 199. 241. 243. 245. 251. 310. 315. 389. 403.

Marcks von Württemberg, K. E., friherre. Hofjunkare; auditör. *Ad.* I: 4.

Marcks von Württemberg, N. W. Revisionssekreterare; sedan justitieråd. *S.* 90. *Ad.* I: xiv.

Marmont, A. F. L. V. de, hertig af Ragusa. Fransk general, marskalk af Frankrike. *Ar.* II: 402.

Martignani, P. Piranesis redskap. *Ar.* II: 142.

Martinou, J. C. Generalkonsul i Kristiania, föret läkare hos Gustaf III. *Ar.* I: 231. 236. 283.

Masreliez, L. A. Professor vid fria konsternas akademi. *S.* 309. *Ad.* I: 224.

Masséna, A., hertig af Rivoli, prins af Esslingen. Fransk fält-herre, marskalk af Frankrike. *Ad.* II: 215—217. 243.

Massias, N., baron. Diplomat, under kejsardömet länge general-konsul i Danzig; politisk författare. *Ar.* III: 27.

Matérn, J. F. v. Kapten, sedan major, slutl. tulldistriktschef. *Ar.* III: 135.

Matthews. Officer i svensk tjänst, ofta använd såsom kurir. *Ar.* III: 51. 52. 170.

Maury, J. S., Abbé, sedan kardinal och ärkebiskop; politisk skriftställare. *Ar.* II: 109. 116. 138.

Medin. *S.* 215.

Mecklenburg. Fredrik Frans, hertig af. *Ad.* II: 143. 144. 309. *Ar.* II: 407. III: 7. — Hans gemål, Louise af Sachsen-Gotha. *Ad.* II: 143. 148. — Hans dotter, prinsessan Louise Charlotte, Gustaf IV Adolfs trolöfvade. *Ad.* II: 143. 144. 148. 268.

Medici. Polismästare i Neapel. *Ar.* II: 228.

Meerfeld. Österrikisk general. *Ad.* II: 162.

Meijerfelt, J. A., grefve. General, sedan fältmarskalk. *S.* 136. 157. 261. *Ad.* I: 45. 57. 58. 61. 114. 176. 177. 203. 207. 210. 216. 233. 234. II: 170. 283. *Ar.* I: 200. 204. 209. 213. 257. 268. — Hans hustru, född Sparre, statsfru. *S.* 289. *Ar.* I: 36.

Meijerhelm. Armfelt's adjutant. *Ar.* I: 305.

Mejländer. Norsk officer, adjutant hos hertigen af Augustenburg. *Ar.* III: 158.

Melas, N. F. B. v. Österrikisk general. *Ad.* II: 243. 244. *Ar.* II: 346.

Meldercreutz, J. (Molin, adl. M.). Professor i matematik vid Upsala universitet. *S.* 237.

Melin, H. G. (af). Öfverste, slutl. generalmajor. *Ar.* III: 89. 99.

Melzi d'Érile, Fr., hertig af Lodi. Vice-president i italienska republiken, sedan fransk storkansler och sigillbevarare. *Ad.* II: 276.

Mennander, K. Fr. Svea rikets ärkebiskop. *Ad.* I: 26.

Menou, J. Fr., baron de. Fransk general, slutl. guvernör i Venedig. *Ad.* II: 247. 274.

Menschikoff, S. Alexandrowitsch, furste. Ryskt geheimeråd. *Ar. II:* 80—82, 104, 117, 120, 122, 224. — Hans gemål, Katarina Nikolajowna Galitzin. *Ar. II:* 80—83, 98, 104, 120, 122, 126, 128, 130, 133, 141, 149, 220, 223—225, 228, 234, 236, 239, 297, 306, 382. — Hans nièce, furstinnan Helène M. *Ar. II:* 80—82, 104, 130, 224.

Merci, G. I tjänst hos lord Hervey. *Ar. II:* 142, 143.

Mercy d'Argenteau, Fl. de, grefve. Österrikisk ambassadör i Paris under Ludvig XVI. *Ar. II:* 75, 78.

Merlin de Douai, A. Ph. de, grefve. Medlem af franska republikens direktorium, sedan generalprokurator; berömd jurist. *Ad. II:* 216.

Merry. Engelskt sändebud till Sverige. *Ad. II:* 274.

Mesaiedoff. Bosatt i Kaluga. *Ar. II:* 297, 313.

Messmaker. Rysk minister vid sachsiska hofvet. *Ar. II:* 85.

Metternich, Franz Georg v., furste. Österrikisk diplomat. *Ar. II:* 77.

Metternich, Klem. Wenzel v., furste. Österrikisk statsman, länge statskansler för österrikiska markien. *Ar. III:* 44, 67, 384.

Michelson, Iw. Iwanowitsch. Rysk general. *Ad. I:* 174, 176, 177. *Ar. I:* 22, 208.

Mineur. I Armfelts tjänst, sedan kamererare vid operan. *Ad. II:* 70, 83, 85, 87—91. *Ar. II:* 165, 178, 194, 215, 270, 274, 276, 391.

Minto, G. Elliot, earl of. Engelskt sändebud i Wien, sedan generalguvernör i Ostindien. *Ad. II:* 365, 368, 372.

Miolan, m.me. Fransk skådespelerska. *Ar. I:* 125.

Mitchell. Engelsk amiral. *Ad. II:* 217.

Mocenigo. Rysslands chargé d'affaires vid Toskanska hofvet. *Ar. II:* 222.

Modée, K. W. Öfverståthållare, slutl. amiral och öfverkommandant

i Karlskrona. *Ad. II:* 29, 48, 146. *Ar. II:* 44, 263, 271.

Moestue. Rådman i Kristiania. *Ar. I:* 284.

Moltzer, S. A. v. Tjenstemän i kabinettet och anställd vid prinsessan Sofia Albertinas hof, stiftskansler i Quedlinburg. *S.* 263.

Monck, lady Elisabeth, född Gore. *Ar. II:* 121, 149, 224, 226, 234, 238.

Montesquiou-Fézensac, A. P., marquis de. General, hofman; vitter. *Ar. I:* 124.

Montesson, C. J. B. de la Haie de Riou, marquise de. Enka efter marquis de M., sedan hemligt förmäld med Louis Philippe, hertig af Orléans; vitter författarinna. *Ar. II:* 402.

Montgomery, R. Öfverste, Anjalaman. *S.* 252, 264, 270, 275, 324. *Ad. I:* 53, 55, 119, 216, 219. *Ar. I:* 195.

Monti, V. Italiensk skriftställare. *Ar. II:* 278, 302.

Montmorin-S:t Hérem, A. M., cte de. Fransk statsminister; slutl. guillotinerad. *Ad. I:* 240.

Monvel, J. M. de. Fransk skådespelare och dramatisk författare. *S.* 63, 211, 222. *Ar. I:* 46, 64, 81.

Moore, Sir John. Engelsk general; stupade i Spanien under frihetskriget. *Ar. III:* 143.

Mordwinoff, S. Iwanowitsch. Rysk amiral. *Ar. II:* 298, III: 326.

Moreau, J. V. Fransk general. *Ad. II:* 161, 215, 243—245, 324, 327, 328. *Ar. II:* 346, 373.

Morono. Spansk diplomat, länge anställd i Sverige, slutl. spansk minister därstädes. *S.* 158. *Ad. I:* 212, II: 150. *Ar. III:* 388, 390.

Mori, B. Italiensk arkitekt, Piranesis pion. *Ar. I:* 131, 133, 138, 139, 142, 144—147, 149, 152, 153, 218, —222, 225, 228, 229, 237. — Hans broder Vincenzo M., handlande. *Ar. II:* 228.

Morion, K. A. v. Öfverste, generaladjutant; afsatt, sedan i rysk tjänst. *S.* 280, 303. *Ad. I:* 114, 190. *Ar. II:* 76, III: 80, 81, 113.

Morla, Th. Spansk general, guvernör i Cadix. *Ad.* II: 247.

Mortier, E. A. C. J., hertig af Treviso. Fransk krigare, marskalk af Frankrike. *Ad.* II: 320. *Ar.* III: 83. 102. 103.

Morman, H. L. Löjtnant, slutl. öfverste i armén. *Ad.* II: 73.

Morsing, Fr. Direktör, fullmäktig i riksgäldskontoret. *Ad.* I: 262.

Moulandeau, m.me. *Ar.* I: 129.

Moulins, J. F. A. General, ledamot af franska republikens direktorium. *Ad.* II: 216. 218.

Müller, J. v. Schweizisk historieskrifvare, slutl. minister i konungariket Westfalen. *Ar.* III: 12. 14. 15. 19. 51. 59—63. 170.

Müller. Rysk kanslitjensteman. *S.* 163. (orätt: Möller). *Ar.* I: 322. 323.

Müllinen. Schweizisk landtdags-deputerad. *Ad.* II: 297.

Munck, Ad. Fr., frih. och greve. Hofstallmästare, president i kammarrevisionen; slutl. landsförvist. *S.* 59. 60. 69. 73. 76. 88. 97. 105. 112—118. 153—155. 190. 192. 195. 196. 198. 200. 203. 205. 212. 213. 239. 252. 256. 259. 269. 299. 301. 302. 304. 306. 319. *Ad.* I: XIX. 87. 173. 180. 182. 185. 189. 217. 218. 221. 225. II: 14—17. 115. 335. *Ar.* I: 36. 46. 47. 61. 139. 150. 152—155. 157. 179. 255. 256. 261—263. 269. 278. 340. 342. 355. 383—387. II: 47. 58. 105. 129. 130. 253. 381.

Munck, Johan Henr., friherre. Landshöfding i Nylands län; den föreg. broder. *S.* 112. 113.

Munck, Otto Magnus, friherre. Kavaljer hos Gustaf IV Adolf, sedan hofmarskalk. *Ad.* II: 101. 333. 335. *Ar.* II: 176.

Munck, Petrus. Biskop i Lund. *Ad.* II: 103. 205.

Murat, Joachim. Slutligen konung af Neapel. *Ad.* II: 246. 328. III: 82. 362. 364.

Murberg, J. Rektor, ledamot af Sv. Akademien. *Ad.* I: 261. *Ar.* III: 112.

Murray, G. Professor i anatomi vid Upsala universitet. *S.* 80.

Murray, Gustaf. Pastor primarius i Stockholm, sedan öfverhofpredikant och biskop i Vesterås. *S.* 216. *Ad.* II: 13. 27. 155.

Muschin-Puschkin. Rysk diplomat, sändebud i Stockholm. *S.* 204.

Muschin-Puschkin. Rysk general. *Ad.* I: 175.

Muy, M. A. Ch. de, f. de Blancart. G. m. greve de Muy, krigsminister, marskalk af Frankrike. *Ar.* I: 32. 126. 128.

Myrén, D. Docent i Upsala, sedan professor i Åbo. *Ar.* III: 170.

Möllendorff, R. J. H. v. Preussisk generalfältmarskalk. *Ar.* II: 380.

Möllersvärd, O. R. Förste kammarjunkare, öfverstelöjtnant. *S.* 303. *Ad.* I: 231. 238. II: 241. 251. *Ar.* I: 75. 119. 120. 129. 130. II: 176. 177.

Mörner, Axel Otto, greve. Öfverste, slutl. generallöjtnant och statsråd. *Ar.* III: 136—138. 194.

Mörner, Hampus Elof, greve. Slutl. generallöjtnant. *Ar.* III: 54. 82. 89. 92.

Mörner, Hampus Stellan, friherre. Kaptenlöjtnant vid lifdrabanterna, generallöjtnant. *Ar.* I: 139.

Mörner, Karl, friherre, sedan greve. Vice guvernör hos Gustaf IV Adolf, slutl. fältmarskalk, riksståthållare i Norge. *S.* 65. *Ad.* II: 83. 123—127. 143. 165. 186. 235. 286. *Ar.* II: 341.

Mörner, Karl Gabriel, greve. Hofmarskalk hos prinsessan Sofia Albertina. *Ad.* I: 160. 161.

Mörner, Karl Otto, friherre. Militär, slutl. öfverste, vice landshöfding, tullinspektör; "konungamakare". *Ar.* III: 247. 252—254.

Napoleon (Bonaparte). Fransmannens kejsare. *Ad.* II: 160—163. 179. 180. 189. 191. 211. 215. 218. 219. 242. 243. 246. 247. 273. 276. 277. 292. 295. 297. 319—321. 326—332. 335. *Ar.* II: 154. 346. 373. 374. 399—401.

403-406. III: 3. 14. 27. 28. 31-34. 36. 41. 43. 48. 55. 58. 59. 61. 63. 65. 67-70. 76. 78. 83. 89. 117. 122. 129. 170. 171. 186. 199. 204. 215. 229. 233. 236. 242. 245. 246. 255. 262. 268. 270-274. 321. 334. 336. 345. 346. 349. 351-356. 358-360. 363-365. 375. 376. 378. 381-386. 388. 390. 405. 410. — Hans gemåler: Josephine. *Ar. II: 403. 404.* Marie Louise, ärkehertiginna af Österrike, sedan hertiginna af Parma. *Ar. III: 382. 385.* — Hans son, hertig af Reichstadt. *Ar. III: 385.*

Narbonne-Lara, L. de, greve. Fransk general, diplomat. *Ar. III: 356. 357.*

Narischkin, greve. Öfverhofstallmästare hos kejsarinnan Katarina II. *Ar. I: 20. 60.* — Hans dotter, Nathalie N. *Ar. I: 20.* — Hans son (?). *Ar. I: 60.*

Nassau-Siegen, Ch. H. N. O. (de Mailly), prins af. Krigare och äfventyrare, ömsom i fransk, spansk och rysk tjänst. S. 158 (orätt nämnd: prinsen af Oranien). 160. 162. *Ad. I: 181. 182. 210. Ar. I: 31. 320. 322. 323. 329. II: 63. 68-70.* — Hans gemål, f. Gotzka. *Ad. I: 209.*

Nassau. Karl, prins af. *Ar. II: 347.* — Karl Vilhelm, regerande furste af. *Ad. II: 276.*

Nauckhoff, H. J., friherre. Öfverste vid amiralitetet, sedan vice amiral. *Ad. II: 167. 253. Ar. III: 160.*

Neapel (Båda Sicilierna). Ferdinand IV. Konung af. *Ad. II: 162. 192. 193. 215. 246. Ar. I: 103-110. 115. II: 112. 150. 151. 223. 224. 231. 302. 378. 379. 406.* — Hans gemål, drottning Maria Karolina, ärkehertiginna af Österrike. *Ad. II: 244. Ar. I: 103-110. 115. II: 112. 149-151. 223. 224. 226. 228. 230. 231. 238. 296. 363. 370-379. 382. 399. 402. 404. 408. III: 2. 12. 16. 45. 51. 52.* — Deras barn: prinsessorna Teresa, Luisa och Mimi. *Ar. I: 103. 105. 109.*

Necker, J. Schweizisk finansman, fransk minister. *Ad. I: 264. Ar. I: 369.*

Nederländerna. Arfståthållaren Vilhelm V af Oranien. *Ad. II: 135. 217. Ar. II: 73. 347.*

Neikter, J. F. Skytteansk professor i Upsala. *Ad. II: 64.*

Nelson, H., lord. Engelsk amiral. *Ad. II: 192. 244. 251. 252. 256. 274. Ar. II: 152. 370. 371.*

Nemi, hertig af. *Ad. II: 189.*

Nensön, P. Kyrkoherde i Klara församling i Stockholm. S. 188. 237. 240. (298). 325.

Netherwood, A. F. Kapten och v. korporal vid lifdrabanterna; sedermera i fransk tjänst. *Ad. II: 141. 142. Ar. II: 253.*

Netherwood, J. W. Filos. magister. *Ad. II: 233.*

Netzel, J. E. Svensk kansli-tjensteman, använd såsom diplomat, slutl. kansliråd. *Ad. II: 239. 294.*

Neuman, C. C. Skådespelerska vid dramatiska teatern i Stockholm. S. 252.

Ney, M., duc d'Elchingen. Fransk krigare, marskalk af Frankrike. *Ar. III: 364.*

Nibelius, J. E. (adlad Palm-svärd). Underståthållare i Stockholm, slutl. justitieråd. *Ad. II: 28. 47. 50. 51.*

Nicolai, baron. Rysk diplomat, anställd i Stockholm. *Ar. III: 329.*

Nivernois, L. J. B. Mancini-Mazarini, duc de. Diplomat och skriftställare, ledamot af franska akademien. *Ar. I: 124.*

Noailles, L. M., vicomte de. Fransk krigare, som deltagit i amerikanska frihetskriget; under revolutionen politiker, slutl. general. *Ar. I: 127. 193.*

Noleken, Arvid v., friherre. Assessor i Göta hofrätt, sedan landshöfding i Karlstad. *Ad. II: 272.*

Noleken, Arv. Reinhold v., friherre. Förste hofstallmästare. *Ad. II: 306.*

Noleken, Gustaf Adam v., friherre. Diplomat, envoyé i London, utn. hofrättspresident. *Ad. I: 34. II: 304. Ar. I: 167. II: 240.*

Nolcken, Johan Fredr. v., friherre. Diplomat, envoyé i Petersburg, sedan i Wien. *S.* 253. 290. 308. *Ad. I:* 224. *II:* 93. *Ar. I:* 20. 21. *II:* 80. 81. 99. 100. 210. 239. 255. 256. — Hans hustru, f. von Mantouffel. *S.* 290. 302.

Norberg, A. Kongl. hofpredikant, kyrkoherde i Söderköping. *S.* (298). 324.

Norberg. Kapten vid flottan. *Ar. III:* 138. 141.

Norberg. Fänrik. *Ar. I:* 221.

Norby, J. Öfverste och chef för Vendes artilleriregemente. *Ar. III:* 86.

Nordell, A. Häradshöfding, inblandad i ransakningen om Gustaf III:s mord. *Ad. I:* 274. *II:* 5. 18. 19. 22.

Nordenadler, L. Kapten, förut anställd i rysk tjänst. *Ad. I:* 80.

Nordenanckar, J. (Corvin, adl. N.). Vice amiral. *S.* 308.

Nordenskjöld, Karl Fredr. Kanslitjensteman, någon tid kommissionsskreterare i Hamburg; publicist, mystiker och pamflettist. *S.* 183. 235. 270. 276. 324. *Ad. II:* 324. *Ar. II:* 89. 215. 239. 278. 279. *III:* 55.

Nordenskjöld, Otto Henr., friherre. Kontreamiral, sedan vice amiral. *Ad. I:* 189. 205. *Ar. I:* 260.

Nordin, Joh. Magn., adl. och friherre af N. Landshöfding. *S.* 33. 106. 118. 120. 123. 126. 127. 141. 144. 151. *Ad. I:* 91. 249. 253. *II:* 81. 157. 235. *Ar. I:* 341. 370. *II:* 14. 32. *III:* 169.

Nordin, Karl Gustaf. Prost, sedan biskop i Hernösand, historisk samlare; den föregås broder. *S.* 6. 10. 123. 132. 138. 140. 154. 269. 280. (298). 325. *Ad. I:* vii. xi. xix. xxiv. 62. 80. 90. 91. 112. 149. 261. 263. 274. *II:* 13. 22. 27. 28. 30. 39. 55. 116. 122. 128. 227. *Ar. I:* 222. 225. 227. 247. 341. 342. 371. *II:* 2. 9. 14. 16. 33. 90. 186. 197.

Nordlindh, K. M. Rådman, sedan borgmästare i Malmö, kommerseråd. *Ad. II:* 288.

Nordmark, Z. Professor i fysik vid Upsala universitet. *Ad. II:* 210.

Nordström, H. A. Boktryckare. *Ad. II:* 242.

Norlin, J. G. Polismästare i Stockholm, sedan lagman i Vester-norrländ. *Ad. II:* 47. 68. 69. 72.

Normann, fru von. Bosatt i Stralsund. *Ar. III:* 55. 57.

Notbeck. Rysk diplomat, chargé d'affaires i Stockholm. *Ar. II:* 95.

Novosiltzow, N. Nikolajewitsch, grefve. Rysk diplomat och ämbetsman, slutl. president i riksrådet. *Ar. III:* 57. 59. 61. 326.

Numers, Kr. v. Krigsråd, sedan statssekreterare, slutl. president. *Ad. II:* 28. 29. 165.

Numsen. Rysk general. *Ar. I:* 294.

Obleonkoff. Guvernör i Kaluga. *Ar. II:* 292. 293. *III:* 83.

O'Brien. Engelsk skeppskapten. *Ad. I:* 119.

Oginski, M. K., grefve. Stor-skattmästare af Lithauen; skriftställare. *Ar. III:* 326. 344. 355.

Oldenburg, K. E. Rådman, sedan borgmästare i Stockholm, chef för borgerskapets kavalleri. *S.* 307. *Ad. I:* 159.

Oldenburg, J. Revisor i kammarrevisionen. *Ad. I:* 221.

Oldenburg, Georg, prins af, guvernör i Twer. *Ar. III:* 234. 270. 355. — Hans gemål, Katarina, storfurstinna af Ryssland, sedan drottning af Würtemberg. *Ar. III:* 234—236. 332. 361. — Peter Fredrik Ludvig, furstbiskop af Lübeck. *Ar. III:* 270.

Olivarius, H. de Fino. Dansk skriftställare; professor vid universitetet i Kiel. *Ad. II:* 318.

Olsson, Olof. Bondeståndets talman 1789. *Ad. I:* 63. 126. 127.

Orlow, Al. Gregoriewitsch (Tschesmenski), furste. Rysk hofman och general, Peter III:s mördare. *Ar. I:* 31. *II:* 353. — Hans gemål. *Ar. I:* 31.

Osander, Olof. Biskop i Vexjö. *S.* 248.

Ossun, duchesse d'. *Ar. I:* 126.
Oster. Abbé; katolsk pastor i Stockholm. *S.* 215. 222. 223. 242.

Ostermann, J. Andrejowitsch, greve. Rysk diplomat, länge verksam i Stockholm, sedermera ryska rikets storkansler. *S.* 103. 163. 164. 258. *Ad. I:* 5. 31. 212. *II:* 145. 169. *Ar. I:* 314. 321—323. 332. 334. 355.

Ostermann-Tolstoy, Alex. Iwanowitsch, greve. Rysk general. *Ar. III:* 363.

Ott (v. Bátorkéz), P. K. v., friherre. Österrikisk general. fältmarskalklöjtnant. *Ad. II:* 243.

Otto, L. G., comte de Mosloy. Diplomat i fransk tjänst, f i Baden. *Ad. II:* 274. 275. *Ar. III:* 27.

Otter, S. v., friherre. Öfverste, Anjalaman. *Ad. I:* 40. 119. 216—218. *Ar. I:* 204. 219.

Oudar, J. G. Sekreterare i riksgäldskontoret. *Ad. I:* 251.

Oudinot, Ch. N., duc de Reggio. Fransk general, marskalk af Frankrike. *Ar. III:* 272.

Oxenstjerna, Axel, friherre. Öfverhofjägmästare. *S.* 216. 308.

Oxenstjerna, Axel Gabriel, greve. Kapten. *Ar. III:* 115. 137. 149.

Oxenstjerna, Jakob Gustaf, greve. Öfverstekammarjunkare. *Ad. I:* 104. *II:* 236. 283. 315. — Hans hustru, Karolina Wadensstjerna, statsfru. *Ad. II:* 315. *Ar. III:* 26.

Oxenstjerna, Joh. Gabriel, greve. Riksmarskalk, skald; den föregås broder. *S.* 35. 54. 69. 73—76. 84. 93—98. 106. 108. 109. 120. 121. 128. 145. 148. 150. 168. 191. 193. 194. 199. 249. 250. 251. 259. 308. 312. *Ad. I:* VII. XI. XIII. XVI. 26. 102. 168. 170. 225. 238. 251. 261. *II:* 93. 113. 114. 258. 283. 302. *Ar. I:* 35. 41. 43. 46—48. 137. 151. 161. 190. 266. 339. 340. 392. 399. 402. *II:* 1. 3. 8. 171. 205. 208. 282. 283. 334. *III:* 110. 112. 114. 115. 120. 152.

Oxenstjerna, Karl, friherre. Öfverhofstallmästare. *S.* 216.

Oxenstjerna, Karl Gustaf, friherre. Diplomat, slutl. envoyé, sist anställd i Köpenhamn. *Ad. I:* 243. *Ar. I:* 362. *II:* 67.

Oxholm, P. L. Dansk officer, slutl. generallöjtnant, författare. *Ad. II:* 318.

Paget, Arth., lord. Engelsk diplomat, minister i Wien, sedan i Konstantinopel. *Ar. III:* 11. 12. 32. 45.

Pahlen, P. L. von der, baron, sedan greve. Rysk general och ämbetsman, en tid sändebud i Stockholm. *S.* 103. 104. 165. *Ad. I:* 225. *II:* 255. 256. 293. *Ar. I:* 350. 351. 352. 354. 355. 363. 364. *II:* 256. 257. 297. 384—386. 388—390. 396.

Pahlen, P. von der, greve. Rysk general af kavalleriet, sedan ambassadör i Paris. *Ar. III:* 363.

Paijkull, G. v., friherre. Protokollssekreterare, sedan hofmarskalk; naturforskare och vitterlekare. *S.* 266.

Palbitzki, Ad., friherre. Godsegare. *Ad. I:* 271.

Palin, N. G. Svensk diplomat, slutl. minister i Konstantinopel; bekant fornforskare. *Ad. II:* 153. *Ar. II:* 407.

Pallavicini, L. O. Kardinal, ärkebiskop af Lepanto. *Ar. I:* 100.

Palm. Möjl. kryddkrämaren P. i Stockholm, löjtnant vid borgerskapets kavalleri. *S.* 309.

Palmfelt, A. F. Generalmajor; inspektör för ryska milisen i Finland. *Ar. III:* 309. 314.

Palmqvist, M. D., friherre. Öfverste vid amiralitetet, generaladjutant. slutl. vice-amiral. *Ad. II:* 72. 79—81. 95. 96. 99. 261. 262. *Ar. II:* 25. 217. 223—226. 228. 229. 231. 234.

Palmstjerna, Sv., friherre. Militär, slutl. öfverste. *Ad. I:* 85. *Ar. III:* 93.

Panin, N., greve. Rysk statsman, utrikesminister under Katarina II. *Ar. I:* 20.

- Panin, N. (d. y.), grefve. Den föreg's son; rysk minister i Berlin, slutl. ryska rikets vice-kansler. *Ad.* II: 293. *Ar.* II: 333. 337. 348. 353. 389. 390.
- Papafani, fru. *Ar.* I: 116.
- Parker, Hyde. Engelsk amiral. *Ad.* II: 251. 253. 256.
- Parma. Ferdinand, hertig af, infant af Spanien. *Ad.* II: 275. 298. *Ar.* I: 115. 117. — Hans gemål, f. ärkehertiginna af Österrike. *Ar.* I: 85. 98. 101. 114. 115.
- Pasquini. Piranesis redskap. *Ar.* II: 228. 237.
- Pauli, W. Öfverste, slutl. generallöjtnant. *Ad.* I: 177. 203. 315. *Ar.* I: 294. 303. 310. 311. 325.
- Paulucci, F., markis. Italiensk general, länge i rysk tjänst, Alexander I:s generaladjutant, generalguvernör i Östersjöprovinserna. *Ar.* III: 326. 354. 361. 366.
- Pechlin v. Löwenbach, K. F. von, friherre. Generalmajor; partiman. *S.* 191. *Ad.* I: 7. 95. 164. 273. II: 5. 18—23. 159.
- Perochel (i texten orätt: Perochelles), M. de. Utsedd till franska republikens chargé d'affaires i Stockholm. *Ad.* II: 149.
- Persson, Knut. Riksdagsman i bondeståndet 1789. *Ad.* I: 262.
- Péthion de Villeneuve, J. Revolutionsman; mår i Paris. *Ar.* II: 51.
- Petrejus, J. J. Teol. dr. kyrkoherde i Maria församling i Stockholm. *Ad.* I: 217. II: 23. 39. 89. *Ar.* II: 269. 281.
- Pettersson, mlle. *S.* 295.
- Peyron, Karl. Kongl. lifdrabant, kammarjunkare. *S.* 76. 212. *Ar.* I: 36. 58. 61. 63. 74. 75. 77. 81. 93. 94. 101. 119. 127. 129.
- Peyron, Claes Bartholomé de. Generalkonsul, sedan minister i Hamburg. *S.* 151. *Ad.* I: 221. II: 29.
- Peyron, Louis Bartholomé de. Major, sedan öfverste och generaladjutant. *Ad.* II: 81. 93. *Ar.* II: 32. 119. 188. 211. 219. 253. 251. 259—261. 297. 302. 304. 307—311. 313. 316. 317. 323. 325. 341. 343.
- Pfeiff, Fr., friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad.* I: 132. 159. 197.
- Pfeiff, K., friherre. Öfverste. *S.* 227.
- Philipson, L. M. Med. doktor; skriftställare. *Ad.* II: 51. *Ar.* II: 88. 172.
- Phull, K. L. A. v. Rysk generallöjtnant. *Ar.* III: 270. 274. 350. 352—356. 358—362. 365. 366. 368.
- Piattoli. Abbé, polsk emigrant; använd i furst Ad. Czartoryskis tjänst. *Ar.* II: 378.
- Pichegru, Ch. Fransk general. *Ad.* II: 108. 109. 117. 135. 147. 149. 180. 324. 327. *Ar.* III: 31.
- Pierrard. Abbé, lärare för Gustaf Armfelt. *Ar.* III: 107.
- Pierrepont, Sir Henry. Engelsk diplomat, sändebud i Sverige. *Ar.* III: 41. 64. 69. 74. 79.
- Pignatelli, Fr., prins af Strongoli. Neapolitansk generalkapten. *Ad.* II: 193.
- Piper, Axel Adolf, grefve. Kammarherre; G. M. Armfelts måg. *Ar.* III: 52. 56. — Hans hustru Augusta Armfelt, se Armfelt.
- Piper, Adolf Ludv., grefve. Kammarherre; den föreg's fader. *S.* 242. — Hans hustru, grefvinnan Eva Sofia von Fersen. *S.* (193). 242. 322. 323. *Ad.* I: 95. II: 200. 201. 259. *Ar.* I: 36. 37. 376. II: 351. 352. III: 199. 224. 239.
- Piper, Karl Gustaf, grefve. Öfverkammarherre. *Ad.* I: 211. II: 30. — Hans hustru, f. Ekoblad, öfverhofmästarinna. *S.* 77. *Ar.* I: 46.
- Piper, Karl Klas, grefve. Kaptenlöjtnant vid lifdrabanterna; öfverstekammarjunkare, sedan en af rikets herrar. *Ad.* II: 152.
- Piper, Karl Ulrik. Major, sedan öfverstelöjtnant. *Ad.* II: 94. *Ar.* II: 137.
- Piper, Peter Bernhard. Generalmajor, någon tid kommandant på Sveaborg; sedan president i krigskollegium. *Ar.* I: 188.
- Piranesi, Fr. Kopparstickare, svensk resident i Rom. *Ad.* II: 72.

80. 81. *Ar.* II: 81. 106—108. 110. 123. 126. 128—131. 133. 135. 137—147. 149. 152. 157. 216—219. 221. 225—229. 236—238. 251. 265. 278. 302. 303. 350. 403. III: 247.

Piranesi, P. Abbé. *Ad.* II: 72. 80. *Ar.* II: 139. 237.

Pisani. Veneziansk nobile. *Ar.* I: 116.

Pitt, Sir William. Engelsk statsman, premierminister. *Ad.* II: 329. *Ar.* I: 355. III: 41.

Pius VI. Påfve. *Ad.* II: 162. 189. 193. 216. *Ar.* I: 91—97. 100. 113. 114. II: 109. 110. 135. 227. 228. 234.

Pius VII. Påfve. *Ad.* II: 216. 329.

Platen, F. J. B. v., friherre. Generallöjtnant, slutl. fältmarskalk, generalguvernör i Pommern. *S.* 158. 273. *Ad.* I: 54. 57. 175. 177. 183. 204. 216. 225. II: 64. 71. 159. 170. 206. *Ar.* I: 209. 268. 294. 303. III: 85.

Platen, Achates Karl von. Kammarherre, sedan hofmarskalk och friherre. *Ad.* I: 201.

Platen, Baltzar Bogisl. von. friherre, sedan greve. Officer vid flottan, sedan amiral, statsråd, riksståthållare i Norge. *Ad.* II: 95. *Ar.* III: 182. 183. 185. 186. 196. 198. 209. 218. 220.

Plomgren, P. v. Fänrik, sedan generalmajor och friherre. *Ad.* I: 273.

Plommenfelt, K. A. (Plomgren, adl.). Ceremonimästare, frimurare. *S.* 50. 79—81. 84. 87—89. (186). (188). 189. 191. 192. 194. 198. 322. *Ar.* I: 89.

Podewils. Preussiskt sändebud i Stockholm. *Ar.* I: 152.

Polastron, m. m. de. Grefvens af Provence mätress. *Ar.* II: 69.

Poix, prince de. *Ar.* I: 124.

Polen. Stanislaus Poniatowski. Konung af. *Ad.* II: 110. *Ar.* I: 23. 24.

Polignac, Y. M. G., hertiginna af, född Polastron. Drottning Marie Antoinettes förtrogna. *Ar.* I: 123. 125.

Polignac, Armand och Jules, hertigar. Den föreggs söner: Armand, sedermera öfverhofstallmästare; Jules, utrikesminister under Karl X. *Ad.* II: 328.

Pollet, Johan Frans. Slutl. generallöjtnant. *S.* 162. 287. 290. *Ad.* I: 203. 205. *Ar.* I: 258. 291.

Pollet, Karl Fredr. Filip. Kapten, sedan öfverstelöjtnant; den föreggs son. *S.* 290. *Ad.* II: 43. *Ar.* II: 87.

Pollon, K. Riksdagsman i bondeståndet. *Ad.* I: 81.

Pons, L. M., marquis de. Fransk ambassadör i Stockholm 1783—89. *S.* 209. 222. 263. 265. 272. 274. 279. *Ad.* I: 49. *Ar.* I: 101. 227. — Hans hustru. *Ar.* I: 126.

Popoli, hertig af. *Ar.* I: 107.

Posse, Arvid Erik, greve. Lagman, sedan president i Göta hofrätt, en af rikets herrar. *Ad.* II: 115. 272.

Posse, Fredrik, greve. Generalbofälhåfvare i Finland, sedan general af infanteriet, en af rikets herrar. *S.* 37. 279. 286. *Ad.* I: 34. *Ar.* I: 59. 60. 64. 187. 188. 189. II: 18.

Posse, Karl Henrik, friherre, sedan greve. Öfverste, slutl. general, en af rikets herrar. *Ar.* III: 101. 102. 155—158. 160. 161. 163. 171. 182. 183. 185. 186. 188. 189. 191—193. 197. 198. 200.

Posse, Krister Lindorm, friherre. Kapten, godsegare. *Ad.* I: 123. 124.

Posse, Mauritz. friherre och greve. Diplomat, riksråd. *S.* 51. 69. 147. *Ad.* I: 9.

Posse, Nils, greve. Öfverstokammarherre, en af rikets herrar. *S.* 109. 111. 121. 144. 146. 216. 250. 308. *Ad.* II: 102. 242.

Post, Fr. v. Hofrättsråd; sedan president i Abo hofrätt. *Ad.* I: 5. 6.

Potemkin, Gr. Alexandrovitsch, furste. Kejsarinnan Katarina II:s gunstling. *S.* 123. 165. *Ad.* I: 182. 196. 226. 244. *Ar.* I: 21. 210. 336. 352—354. 370.

Potocki, Georg, greve. Polskt sändebud i Stockholm. *S.* 311. *Ad.* II: 112. *Ar.* I: 346. 347.

Potocki, Ignaz, greve. Lithauisk stormarskalk, polsk frihetsman. *Ad.* II: 111. *Ar.* II: 98.

Potocki, Johan, greve. Polskt sändebud i Paris. *Ar.* I: 346.

Pozzo di Borgo, C. A., greve. Korsikan, diplomat och general i rysk tjänst; under restaurationen längre rysk ambassadör i Paris. *Ar.* III: 390.

Preindl. Österrikisk chargé d'affaires i Stockholm. *S.* 214. 222. 223.

Prenchikoff. Handlande i Kaluga. *Ar.* II: 318.

Preussen. Fredrik II. Konung af. *S.* 23. 34. 81. 82. 84. 86. 103. 255. 308. *Ad.* I: 65. 220. *Ar.* I: 16. 27. 166. III: 405. — Fredrik Wilhelm II. Konung. *S.* 84. 160 — 162. 174. *Ad.* I: 65. 67. 194. 227. 240. 243. II: 36. 37. 68. 108. 111. 267. *Ar.* I: 166. 176. II: 57. 59 — 66. 68. — Fredrik Wilhelm III. Konung. *Ad.* II: 200. 251. 323. 332. 333. *Ar.* II: 380. III: 5. 42. 43. 55. 58. 61. 65. 66. 69. 70. 76. 80. 94. 235. — Hans gemål, drottning Louise, f. prinsessa af Mecklenburg. *Ad.* II: 380. *Ar.* II: 380. — Henrik. Prins af Preussen, Fredrik II:s broder. *Ad.* I: 220. *Ar.* I: 7. II: 407. — Louis Ferdinand. Prins af Preussen. *Ar.* II: 358.

Price, m.me. Konsttryttarinna, eqvilibrist. *S.* 287.

Printzsköld, P. (Printzell, adl.). Kommerseråd, ledamot af bränneridirektionen. *S.* 248.

Prosperin, E. Professor i astronomi vid Upsala universitet. *S.* 248.

Puke, J., baron och greve. Öfverste vid flottan, sedan generalamiral och statsråd. *Ad.* I: 206. II: 99. 107.

Raab, K. J., friherre. Öfverste, sedan landshöfding. *Ad.* I: 159. 161.

Radziwill, A. H., furste. G. m. prinsessan Louise af Preussen. *Ad.* II: 14.

Rahmn, E. W. Sjöofficer, slutl. öfverste vid flottan. *Ar.* III: 143.

Rajalin, S. M. v., friherre. Kontreaniral, sedan vice amiral, slutl. landshöfding. *Ad.* I: 183. 184. II: 269. 282. 315. *Ar.* I: 272. III: 124.

Ramel, M., friherre. Diplomat, riksråd. *S.* 57. 69. 226. 231. 233. 237. 241. 251. 267. 269. 289. *Ad.* I: VII. 109. 168. II: 313 — 315. *Ar.* I: 30. 31. 33. 38. III: 116. 120. — Hans hustru, f. grefvinna Lewenhaupt. *S.* 289. *Ad.* I: 95. II: 301. *Ar.* I: 30. 32. 36. 38. III: 112. 116. 120. 124.

Raphael. Finansman af judisk börd. *Ad.* II: 187.

Raponi. Qvinlig spion. *Ar.* II: 237.

Rapp, J. de, greve. Fransk general. *Ad.* II: 297.

Rappe, Karl, friherre. Generalmajor, landshöfding. *S.* 262. 266.

Rappe, Wilhelm, friherre. Brukspatron; den föreg's son. *S.* 131. 132. *Ad.* I: 81. 133. 143.

Rappolt, B. G. Kapten. *Ar.* I: 231.

Rasumowski, A. K., greve. Rysk diplomat, sändebud i Stockholm, sedan i Wien. *S.* 163. 249. 251. 253. 254. 258. *Ad.* I: 31. 35 — 39. 62. 209. II: 83. *Ar.* I: 103. 107. 110. 173. 184. 357. II: 92. 98. 125. 181. 184. 187. 192. 194. 238. 243. 255. 256. 272. 372. III: 11. 19.

Rautenfeld. Rysk general. *Ad.* I: 174. 203.

Recamier, J. F. J. A. de, m.me. G. m. franske bankiren J. Recamier. *Ar.* II: 401. 402.

Rech, v. Preussisk diplomat. *Ar.* II: 76.

Reding, A. Schweizisk frihetsman, en tid "erster Landammann" i Helvetiska republiken. *Ad.* II: 298.

Regnault de St Jean d'Angely, M. L. S. Fransk politiker och ämbetsman under Napoleon. *Ar.* II: 302.

Rehausen, G. G. v. Fänrik. *Ar. I: 12.*

Rehausen, G. M. v. Diplomat, slutl. svensk envoyé i London och friherre. *Ad. II: 93, 149. Ar. II: 73, 210, 283. III: 312.*

Rehbinder, Berndt Otto, friherre. Kapten, sedan major i rysk tjänst. *Ar. I: 22.*

Rehbinder, Johan Adam, friherre. Registrator, (titulär) lagman, historisk samlare. *S. 35.*

Rehbinder, Robert Henrik, friherre, sedan finsk greve. Slutl. ministerstatssekreterare för Finland. *Ar. III: 262, 290, 291, 293, 305, 311, 312, 315, 316, 318, 368, 397, 401, 403.*

Reimers, L. Direktör, riksgäldsfullmäktig. *Ad. I: 145, 211, 262.*

Reinties. Engelsk amiral. *Ad. II: 182.*

Remy, J. Kammartjenare hos Gustaf III, hofvartermästare. *Ad. I: 268.*

Repnin, N. Wasiljewitsch, furste. Rysk generalfältmarskalk. *Ar. II: 256, 257, 318, 319, 347.*

Reuterholm, Axel Kristian, friherre. Landshöfding, president. *Ad. II: 60, 115, 129, 156, 158. Ar. II: 34.*

Reuterholm, Gustaf Adolf, friherre. President i kammarrevisionen, en af rikets herrar. *S. 11, 213, 256. Ad. I: 70, 74. II: 1, 16, 26, 32, 43—45, 47, 52—54, 59—65, 67, 72, 73, 90—93, 99—104, 113—117, 123, 125, 129, 130, 138, 143—147, 149—152, 154—158, 168, 172, 214, 302, 324. Ar. II: 15, 20, 27, 31, 33, 34, 40, 47, 49, 52, 55, 70, 87, 88, 99, 100, 106, 107, 129, 130—132, 135, 136, 138—141, 144, 152, 154, 158, 161, 162, 169, 175, 177, 189, 191, 193, 194, 204, 206, 208—213, 215, 218, 232, 239, 246—252, 259, 260, 262, 265, 266, 268, 270, 271, 274, 276, 278—281, 286, 305, 311, 315, 323, 324, 343, 345. III: 3, 11, 85, 198, 209, 247.*

Reuterholm, Gustaf Gottfrid, friherre. Bankokommissarie, med lagmans, sedan landshöfdings

titel; de föregåendes farbroder. *Ar. I: 278.*

Reuterskiöld, H. C. Ledamot af finska senaten, generalmajor, riddarhusdirektör. *Ar. III: 393.*

Reutersvärd, A. F. Militär och diplomat, slutl. öfverste i armén. *Ad. II: 5. Ar. III: 9, 38, 39.*

Rewbell, J. B. Fransk revolutionsman, ledamot af direktoriet. *Ad. II: 216.*

Rewentlow, C. F., greve. Dansk diplomat, sändebud i Stockholm; sedan dansk statsminister. *S. 270, 274. Ar. I: 348, 386, 387.*

Rezzonico. Romersk principo. *Ar. I: 100, 102.*

Ribben, E. (Ribe, adl.). Med. doktor. *Ar. I: 262.*

Ribbing, Adolf Ludvig, greve (sedan Löwen). Kapten; delaktig i sammansvärjningen mot Gustaf III. *S. 169, 171, 312. Ad. I: 104, 140, 151, 159, 257, 269, 275, 276. II: 5, 8, 17—23. Ar. I: 389, II: 12.*

Ribbing, Fredrik, greve. Riksråd; den föregås fader. *S. 49—51, 183, 233, 323. — Hans hustru, född Löwen. S. 225, 312.*

Ribbing, Lennart, friherre. Öfverceremonimästare. *S. 76. Ad. II: 82.*

Richelieu, L. F. A. Duplessis, duc de. Fransk krigare och hofman. *Ad. I: 130.*

Richelieu, A. E. J. S. Duplessis, duc de. Fransk statsman, minister under Ludvig XVIII. *Ar. II: 153.*

Ridderstolpe, Fredr. Wilh., friherre, sedan greve. Riksråd, president i bergskollegium. *S. 58, 247, 287, 312. Ad. I: 168, 170. II: 235. Ar. I: 35.*

Ridderstolpe, Karl Ulrik, greve. Militär, slutl. generallöjtnant; den föregåendes son. *Ar. III: 82, 86.*

Ridderstorm, K. Fr. Öfverstelöjtnant. *Ad. I: 159.*

Riisberg, N. Rådman i Stockholm, (titulär) borgmästare. *Ad. I: 186.*

Ristell, A. F. Bibliotekarie på Drottningholms slott, teaterdirektör; vitterlekare, anekdotförfattare. *S.* 241. 251. 253. *Ad. I:* 34. *Ar. I:* 161.

Rivals, L. M. Fransk diplomat, republikens sändebud i Stockholm. *Ad. II:* 133.

Rivarol, A. de, greve. Fransk författare, emigrant. *Ar. II:* 75.

Roberjot. Franskt sändebud vid kongressen i Rastadt. *Ad. II:* 215.

Robert. "Lurendrejare". *Ad. II:* 144.

Robert, M. G. Gustaf III:s kammartjenare. *Ar. I:* 406.

Robespierre, F. J. M. I. de. Fransk revolutionsman. *Ad. II:* 90. 109. 110. *Ar. II:* 51. 53.

Robinot. Vårdshusvärd i Stockholm. *Ad. II:* 211.

Rochambeau, D. M. J. de Vi-
meur, vicomte de. *Ad. II:* 322.

Rochambeau, J. B. D. de Vi-
meur, cte de. Fransk general,
ryktbar från amerikanska frihets-
kriget; den föregåendes fader. *Ar. I:* 128.

Rogberg, J. Härads höfding, titulär lagman, ledamot af högsta domstolen. *Ad. I:* 169.

Rohan-Guéméné, Louis de,
prins. *Ar. II:* 358. 361. — Hans
gemål: Se Sagan.

Rolén, Er. Expeditionsskreterare. *Ad. II:* 27.

Romanzow, N. Petrowitsch,
greve. Rysk diplomat och utri-
kesminister (storkansler). *Ad. II:*
68. 95. 169. *Ar. II:* 194. 203. *III:*
126. 205. 229. 233. 235. 239. 270. 271.
280. 329. 335. 354. 355. 374.

Roos, Ad. Kyrkoherde vid en-
huset i Stockholm. *Ad. II:* 23.

Roos, S. Bryggare i Stockholm;
hans hustru, f. Wrangel. *S.* 172.

Rooswall, F. C. Sjöofficer, slut-
ligen major. *Ar. III:* 101.

Rosbeck, M. P. Hofrättsråd.
Ad. II: 39.

Rosen, Axel Pontus v., greve.
Landshöfding i Karlstad, sedan i

Göteborg; generalmajor. *Ar. III:*
132. 136. 164. 165. 171.

Rosen, Fredrik Ulrik v., gref-
ve. Riksråd. *S.* 58. 289. *Ad. I:*
168. 169. 277. *Ar. I:* 219. *II:* 172.
— Hans hustru, f. Stenbock, öf-
verhofmästarinna. *S.* 66. 68. 182.

Rosen, Rob. Magnus v., greve.
Kaptenlöjtnant vid lifdrabanterna,
slutl. öfverhofjägmästare. *S.* 303.
304. 312. *Ad. II:* 152. *Ar. II:* 167.
III: 186. 209.

Rosenblad, M., baron och gref-
ve. Statssekreterare, sedan justi-
tiststatsminister. *Ad. II:* 147. *Ar.*
II: 336. *III:* 113. 209. 220. 254.

Rosenhane, S., friherre. Kabi-
nettssekreterare, slutl. statssekre-
terare. *Ad. II:* 71. 117. *Ar. II:* 337.
341.

Rosenkampf, G. A., friherre.
Ledamot i finska kommittén i Pe-
tersburg och af ryska lagkommissio-
nen, slutl. geheimeråd. *Ar. III:*
290. 303. 304. 337. 344.

Rosenstein, Magn. Rosén v.
Sjöofficer, slutl. kontreamiral. *Ad.*
I: 182. 209. 212. 216. 230. *Ar. I:*
205.

Rosenstein, Nils Rosén v.,
Kansliråd, sedan statssekreterare
och (titulär) landshöfding, Svenska
Akad:s sekreterare. *S.* 108. 137.
244. 248. 254. 257. 258. 262. 280. 282.
289. 292. 295. 303. 312. *Ad. I:* VII.
X. XIV—XVI. XXV—XXVII. XXIX. 24.
29. 76. 101. 107. 109. 129. 195. 270.
II: 63. 64. 102. 116. 119—129. 140.
143. 147. 157. 165. 166. 168. 175. 206.
209—211. 292. *Ar. I:* 36. 112. 227.
340. 401. *II:* 21. 23. 36. 50. 51. *III:*
113. 114. 120. 121.

Rosentwist, A. K. Major. *Ad.*
I: 75.

Roslin, A. Svensk målare, bo-
satt i Paris. *Ar. I:* 128.

Rostopschin, F. Wasilje-
witsch, greve. Rysk politiker,
minister, generalguvernör i Mosk-
wa; äfven skriftställare. *Ad. II:*
241. *Ar. III:* 336.

Roubès. Fransk general. *Ar.*
III: 95. 96.

Rousseau, J. J. Fransk skriftställare. *Ar.* III: 15.

Ruckman, J. Rysk ambassadsekreterare, generalkonsul i Stockholm. *S.* 215, 251, 258. *Ad.* I: 23. *Ar.* II: 236. — Hans hustru, född Peyron. *S.* 258. *Ar.* II: 256.

Rudbeck, Olof Fredrik. Öfverjägmästare. *Ad.* I: 141.

Rudbeck, Thure Gust., friherre. Öfverståthållare, sedan landshöfding; landtmarskalk 1765. *Ar.* I: 202.

Rudenschöld, Karl (Rudeen, friherre och greve R.). Riksråd, Upsala universitets kansler. *S.* 205. *Ar.* II: 282.

Rudenschöld, Magdalena Charlotta. Hoffröken; den föregående dotter. *S.* 7, 11. *Ad.* II: 30, 31, 71—73, 75—77, 79, 83—90, 92, 93, 156, 257, 258. *Ar.* I: 36, 138, 143—150, 190, 267, 321, 337, 339, 370, 373, 376. *II:* 21, 22, 25, 26, 36—41, 43, 45, 47, 50, 51, 87, 88, 90, 98, 102, 121, 124, 125, 135—137, 148, 157, 158, 161—171, 174—180, 182—181, 186, 187, 190, 191, 194—199, 202—207, 211, 212, 215, 216, 221, 233, 250, 253, 262, 264, 266—277, 280—283, 285, 286, 304, 323, 362, 391, 393—396. *III:* 9, 408.

Ruffo, F. Kardinal, regent i Nepal. *Ad.* II: 244. *Ar.* II: 375.

Rumbold. Engelsk diplomat. *Ad.* II: 326, 334.

Rung, J. Lifmedikus hos Gustaf IV Adolf, vice präses i Coll. medicum. *Ad.* II: 153, 241, 251, 314.

Russa (rättare Rossau), Chr. Lifknekt hos Gustaf III. *S.* 65, 71, 72.

Rustan (Roustam-Raza). Mameluck, Napoleons kammartjenare och ständige följeslagare. *Ar.* III: 237.

Ruther, J. Statskommissarie. *S.* 214, 227.

Ruuth, E., friherre och greve. Öfverste, statsskreterare, sedan president, en af rikets herrar. *S.* 60, 89, 99, 100, 109, 110, 112, 114, 115, 119, 120, 134, 136, 138, 139, 145—147, 151, 161, 192, 193, 227, 248,

255, 259, 262, 281, 304, 306, 308. *Ad.* I: 115, 120, 147, 170, 173, 171, 189, 220, 238, 251, 257, 258. *II:* 15, 29, 60, 61, 85, 112—115, 130, 131, 158, 159, 175, 176, 300, 301. *Ar.* I: 153, 179, 181, 193, 225, 255, 256, 264, 269, 278, 309, 321, 339, 340, 342, 380, 381. *II:* 18, 19, 36—38, 40, 41, 60, 351. *III:* 120, 181, 221, 243. — Hans (2:dra) hustru, f. Rosen. *S.* 89, 192, 322.

Rydman. Advokat. *Ad.* I: 19.

Ryssland. Anna (Iwanowna). Kejsarinna af. *Ar.* II: 313. — Elisabeth (Petrowna). Kejsarinna. *Ad.* I: 65. *Ar.* II: 213. — Katarina II. Kejsarinna. *S.* 20, 21, 23, 25, 35, 81, 103, 161, 165, 306. *Ad.* I: 9, 10, 20, 22—24, 21, 34, 37, 40, 42, 43, 178, 194, 209, 213, 241, 245, 251. *II:* 41, 68, 80, 84, 91, 111, 141—146, 149—155, 168, 267. *Ar.* I: 21, 57—59, 61—67, 103, 110, 111, 121, 166, 170, 183, 184, 209—211, 213—215, 219, 312—323, 326—336, 348, 350—359, 362—367, 369, 370, 373. *II:* 14, 22—24, 33, 92, 93, 121—126, 129, 147, 169—174, 178—181, 183, 194, 197, 199, 201, 222, 235, 239—247, 249, 250, 252, 253, 260, 261, 272, 277, 286—288, 297, 308—314, 386. *III:* 234, 235, 263, 406. — Paul I. Kejsare. *Ad.* II: 168, 169, 172, 189, 193, 194, 197, 199, 217, 240—242, 247, 253, 254, 257, 260, 267, 273, 293. *Ar.* II: 313—315, 317, 318, 320, 326, 337, 346—348, 365, 369, 382—386, 391, 401. *III:* 52, 73, 215, 234, 406. — Hans gemål, Maria af Württemberg. *Ar.* III: 231, 266, 324, 332, 374, 400. — Alexander I. Kejsare. *Ad.* II: 169, 254, 255, 257, 261, 291, 307, 332. *Ar.* II: 383, 385—389. *III:* 1, 6, 8, 16, 52, 55, 58, 65—69, 77, 121, 122, 186, 226, 230, 233, 234—236, 239, 257, 261—268, 270, 271, 274, 276—281, 283, 288—294, 297, 299, 301, 302, 304, 310, 312, 315, 317, 319—321, 321, 326, 330—335, 338—340, 342, 345, 347, 351, 354—357, 361, 362, 367—371, 373, 374, 379—383, 386—389, 391, 399, 400—406. — Hans gemål, Elisabeth af Baden. *Ar.* III: 234, 266, 267, 324, 355, 371—376. — Alexandra. Storfurstinna. Gu-

staf IV Adolfs trolofvade, sedan g. m. ärkehertig Josef af Österrike. *Ad. II:* 145. 151. 153. 169. 268. *Ar. II:* 24. 197. 245. 307. 309. 312. 316. 373. — Konstantin, storfurste. *Ad. II:* 254. *Ar. III:* 363. 374. — Hans gemål, f. prinsessa af Sachsen-Koburg. *Ar. II:* 353.

Rålamb, K., friherre. Hofstallmästare, slutl. öfverhofstallmästare, en af rikets herrar. *S.* 247. 289. *Ad. II:* 152. 251. 283. *Ar. I:* 36. 47. — Hans (2:dra) hustru, f. Adlerfelt. *S.* 309.

Rööck, K, Fr. v. Öfverste. *S.* 294.

Sachsen. Fredrik August III, kurfurste, sedan konung af. *Ar. II:* 85. 86. 91. 92. 94. 95. 407. III: 39.

Sachsen-Gotha. Ernst III, hertig af. *Ar. II:* 83. 84. — Hans gemål, f. prinsessa af Meiningen. *Ar. II:* 83.

Sachsen-Weimar. Karl August, hertig af. *Ar. II:* 84. — Hans gemål, född prinsessa af Hessen-Darmstadt. *Ar. III:* 40.

Sachsen-Teschen. Albrecht, prins af: i österrikisk tjenst. Ståthållare i Belgien. *Ar. II:* 75—77. — Hans gemål, ärkehertiginnan Maria Kristina. *Ar. II:* 75. 77. 79.

Sachsen. Moritz af (Maurice de Saxe). Fransk fältherre. *Ar. I:* 2. 4.

Sacklén, L. Borgmästare i Björneborg, kommerseråd; riksdagsman 1789. *Ad. I:* 150.

Sagan. Kat. Fr. Wilhelmina, furstinna af, f. prinsessa af Kurland. *Ar. II:* 329. 353. 357. 358. 360—363. 368. 381. 385. 398. 399. 402. 406. III: 229.

Saint-Croix, L. C. Bigot de. Fransk diplomat, ambassadsekreterare och chargé d'affaires i Stockholm. *S.* 222. 223.

Saint-Cyr, J. Fr., cte de Carra. Fransk general. *Ad. II:* 274.

Saint-Genié. Fransk emigrant i Karlsruhe. *Ar. III:* 36.

Saint Helens, lord. Engelsk diplomat. *Ad. II:* 259.

Saint-Huberti, m:me de. Fransk skådespelerska, sedan gift med grefve d'Antraigues. *Ar. I:* 124.

Saint-Julien, grefve. Österrikisk general. *Ad. II:* 244.

Saint-Priest, F. E. de, grefve. Fransk diplomat och politiker, verksam i kontrarevolutionens syfte. *S.* 131. *Ad. I:* 243. 251. II: 52. *Ar. I:* 376. 386. II: 168. — Hans hustru. *Ad. I:* 243. 251. *Ar. I:* 376.

Sainval, m:lle. Fransk skådespelerska. *Ar. I:* 129.

Saleri, F. Resebetjent. *Ar. II:* 144. 265.

Salm-Salm, W. F. J. F., furste. Ärkebiskop af Prag. *Ar. II:* 366.

Salomon, E. Förste lifmedikus hos Gustaf III, v. präses i Coll. medicum. *S.* 125. 144. 206. *Ad. I:* 275. II: 314. *Ar. I:* 60. 75. 109. 119. 127. 291.

Saltikow (Soltikoff), N. Iwanowitsch, grefve och furste. Rysk general, hofman och politiker, slutl. president i riksrådet. *S.* 160. *Ar. I:* 307. 320. 326. 328.

Sandberg. Handverkare, inblandad i Ebelska upploppet. *Ad. II:* 47.

Sandeberg, fru. Möjl. enkan efter direktören vid Ostindiska kompaniet D. Sandberg, adl. af S., f. Chambers. *S.* 295.

Sandels, Joh. August, baron och grefve. Öfverstelöjtnant; slutl. fältmarskalk, riksståthållare. *Ad. II:* 70. 78. *Ar. II:* 215. 264. III: 126. 228. 280.

Sandels, Samuel (Sandel, adl.). Bergsråd; den föreg:s fader. *S.* 40. 199. 213. 214. 220.

Sandersköld, P. O. (Osander, adl. S.). Vice-president i Göta hofrätt. *Ad. II:* 272.

San Marco, grefvinna. Drottningens af Neapel väninna. *Ar. II:* 231.

Santa Croce, prinsessa. *Ar. I:* 100. II: 109. 133. 218. 227. 228. 236. 254. 402.

Santeodoro, hertig. *Ar. I:* 107.

Sardinien. Victor Amadeus III. Konung af. *Ad. II:* 193. *Ar. I:* 119. 369. — Hans gemål, född prinsessa af Spanien. *Ar. I:* 119. — Hans son, Karl Emanuel, prins af Piemont. *Ar. I:* 119.

Saumarez, Sir James. Engelsk amiral. *Ar. III:* 141.

Saussure, H. B. de. Schweizisk naturforskare, författare och professor i Genève. *S.* 49. 93.

Schack-Rathlou, J. O. v. Dansk geheimstatsminister. *Ar. I:* 169. 170.

Schäll. Österrikes sändebud i Karlsruhe. *Ar. III:* 37.

Scharp, J. H. (i texten orätt Scharff). Grosshandlare i Stockholm, riksgäldsfullmäktig. *Ad. I:* 145.

Scheffer, Karl Fredrik, greve. Riksråd, *S.* 35. 38. 45. 53. 60. 69. 73. 182. 205. 217. 221. 224. 247. 323.

Scheffer, Ulrik, greve. Riksråd; den föreg's broder. *S.* 34. 35. 38--40. 45. 60. 201. *Ad. I:* 10. 20--22. *Ar. I:* 35. — Hans hustru, f. Piper. *S.* 35. 39.

Schenbom, B. af. Svensk generalkonsul, slutl. chargé d'affaires i Petersburg. *Ar. III:* 271. 277. 327. 344.

Scherbinin. Rysk grefvinna. *Ar. II:* 80.

Scherer, B. L. J. Fransk general. *Ad. II:* 215. *Ar. II:* 346.

Schill, F. v. Preussisk major. *Ar. III:* 94.

Schimmelmänn, E. H. v., greve. Dansk statsminister. *Ad. I:* 196.

Schimmelpennigk, R. J., greve. Holländsk statsman, Bataviska republikens storpensionär. *Ad. II:* 275. 276.

Schmitt, fru, f. Gordon. *S.* 295.

Schneidau. Ryttmästare. *S.* 311.

Schoultz. Rysk general. *Ad. I:* 119. 176. 177.

Schröckel, K. A. Rådman, sedan borgmästare i Stockholm. *Ad. I:* 186.

Schröder, Erik. Bankosekreterare. *Ad. I:* 6. 16. 79. 170.

Schröder, Herman. Biskop i Karlstad. *S.* 4. 8. 9. — Hans hustru, f. Elis. *S.* 48. — Hans son

Schröderheim, Elis. Statssekreterare, landshöfding. *Ad. I:* vii. xi. xiii. xvi. xxiv. xxv. 26. 36. 45. 99. 107. 115. 135. 148. 170. 275. 278. 11: 28. 31. 76. 83. 87. 116. 142. 143. *Ar. I:* 13. 35. 41. 49. 51--53. 56. 59. 69. 71. 89. 133. 134. 150--155. 164. 165. 177. 247. 278--280. 340. 342. 379. 381. 384. 385. 396. 399. 402. 404. 11: 4. 33--38. 45. 204--206. 211. 263. 269. 282. 111: 110. — Hans hustru, f. von Stapelmohr. *S.* 12. 73. 91. 197. 244. 250. 258. 259. 272. 300.

Schröderheim, Herman. Biskop i Karlstad; den föreg's broder. *Ad. I:* 62.

Schröderstjerna, P. Militär, slutl. generalmajor. *Ad. II:* 152.

Schukin. Rysk godsegare. *Ar. II:* 297. 299.

Schulenburg, greve. I österrikisk tjänst. *Ar. II:* 362.

Schultén, N. G. af. Öfverste i flottorna, chef för sjömätningsskären och lotsverket; sedan i finsk tjänst, statsråd. *Ar. III:* 281.

Schultz. Kapten vid artilleriet. *Ar. I:* 198.

Schultz. Löjtnant vid artilleriet. *Ad. I:* 273. *Ar. I:* 198(?)

Schultz v. Ascheraden, Henr. Kristofer, friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad. I:* 209.

Schultz v. Ascheraden, Karl Gustaf, friherre. Kammarherre, diplomat, slutl. svensk minister i Berlin. *S.* 174. 303. 308. *Ar. II:* 137.

Schulzenheim, D. v. (Schulz, adl. v. S.). Professor, arkitekt, präses i sundhetskollegium. *Ad. I:* 124. 133. 140. 115. 11: 221. 232--231. 267.

Schulzenheim, D. v. (sedan Schulz). Understallmästare. *Ad. II:* 232. 271. 272.

Schürer, J. Handlande i Stockholm. *S.* 222.

Schützercrantz, H. (Schützer, adl.) Arkiater, lifmedikus. *S.* 64. 65.

Schwartzter, K. F. v. Öfverste. *Ad. I:* 26. 95. 164.

Schwerin, Adolf Ludvig v., greve. Öfverste, slutl. generalmajor. *Ar. III:* 161.

Schwerin, Jak. Filip v., greve. Riksråd. *S.* 51.

Schwerin, Filip Bogisl. v., greve. Hofpredikant, sedan kontraktsprost; riksdagstalare; den föregås son. *S.* 265.

Schwerin, Kurt Filip Karl v., greve. Hofjunkare, sedan generaladjutant, generalmajor: den föregås äldre broder. *Ad. I:* 183 *II:* 29. 43. 46. 52. 232. 233. *Ar. I:* 127. *III:* 130.

Schwerin, Werner Gottlob v., friherre. Hofstallmästare. *Ad. II:* 144. 145. 150. 154. 156. *Ar. III:* 186.

Schwerin. Österrikisk greve. *Ar. III:* 39.

Schylander, K. G. Skådespelare, öfverinspektör. *Ar. I:* 161.

Schön. Grosshandlare i Stockholm. *Ad. I:* 95. *II:* 54.

Schönfelt. Preussisk general, *Ar. II:* 68.

Sebaldt, K. Fr. Borgmästare i Stockholm; bemärkt riksdagsman. *S.* 227.

Sebastiani, F. H. B. de, greve. Fransk general och diplomat, under juli-monarkien en tid utrikesminister. *Ad. II:* 292.

Sederholm, J. Grosshandlare i Helsingfors, rådman, riksdagsman 1789. *Ad. I:* 81.

Segerstorm, J. Sergeant, Anjalaman. *Ad. I:* 216. 219. *Ar. II:* 252.

Segerström, Erik (adl. af S.). Justitiarie, kammarråd. *Ad. II:* 114. 131. 222.

Séguier, A. L. Fransk generaladvokat, ledamot af franska akademien, encyklopedisternas förföljare. *Ar. I:* 126.

Séгур, L. Ph. de, greve. Fransk diplomat, skriftställare. *Ar. I:* 209.

Sergel, J. T. (Sergell, adl.) Bildhuggare, hofintendent. *S.* 289. *Ad. I:* 102. 220. *Ar. I:* 75. 81. 86. 98. 100. 112. 119. *III:* 120.

Serra Capriola, hertig. Neapolitansk diplomat, sändebud i Petersburg. *Ar. II:* 241. 245. 253. 293. 302. 306—308. 314. 382. 384. *III:* 274. 325. 343. 355.

Serristori. Toskans minister. *Ar. II:* 142.

Seue, W. N. de. Dansk officer, kommandant på Kongsvinger, generalmajor. *Ar. III:* 135. 136.

Sheldon, Fr. (adl. af S.). Kapten, skeppsbyggmästare, slutl. öfverste. *Ad. II:* 16.

Siegroth, G. A. v., friherre, general af infanteriet. *Ad. I:* 41. 175. 176. 185. *Ar. I:* 200. 202. 204—207. 209.

Sieyès, E. J. de, greve. Fransk politiker, medlem af direktoriet. *Ad. II:* 216. 218. 219.

Sigaud. *Ad. I:* 226.

Signeul. Handelsbetjent. *Ad. II:* 70. 71. 87—90. *Ar. II:* 215. 271. 274.

Silfverhjelms, Gustaf Gabr. Hofrättsråd. *Ad. II:* 272.

Silfverhjelms, Göran Ulrik, friherre. Envoyé i London. *Ad. II:* 261. 304. 312.

Silfverhjelms, Karl Göran, friherre. Officer vid lifgardet, slutl. öfverste. *Ad. II:* 90.

Silfversköld, Nils, friherre. Godsegare, riksdagstalare. *Ad. I:* 105. *II:* 233. 234. 236. 271. 272.

Silfversköld, Karl Ulrik, friherre. Generalmajor, öfverkommendant vid vestkustens fästningar. *Ar. III:* 197.

Silfversparre, Aron Isak. Kabinettssekreterare, sedan lagman. *S.* 173.

Silfversparre, Dan. Georg. Öfverste. *S.* 213.

Silfversparre, Isak Lars. Hofmarskalk, generaladjutant, slutligen generallöjtnant. *Ad. II:* 96. *Ar. III:* 224. 239.

Silfverstolpe, Axel Gabriel. Hofjunkare, sedan riddarhussekreterare; vittor författare. *Ad.* II: 117—120. 127, 126. 129.

Silfverstolpe, Fredr. Samuel. Diplomat, sedan öfverintendent; den föregåendes broder. *Ar.* III: 10.

Silfverstolpe, Gustaf Abraham. Docent, sedan kansliråd, kyrkoherde, skriftställare; de föreg:s broder. *Ad.* II: 242. *Ar.* III: 225.

Silvius, K. G., adl. Feuerstern. Slutl. vice president. *Ar.* I: 6.

Simolin, J. M., friherre. Rysk diplomat, 1777—1780 minister i Stockholm. *Ar.* II: 76.

Sinclair, Fredr. Karl, baron och greve. Riksråd och generalguvernör. *S.* 217.

Sinclair, Karl Gideon, friherre. Generalfälttygmästare, general. *S.* 288. 324. *Ad.* I: xxiv. 106. 277. II: 22.

Sivers: se Liljensparre.

Sjöblad, P., friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad.* I: 274.

Sjöman, A. J. Kapten vid flottan. *Ar.* I: 272.

Skavronski, greve. Rysk minister i Neapel. *Ar.* II: 152. — Hans hustru, sedan gift Litta. *Ar.* II: 152. 224. III: 325.

Skjöldebrand, And. Fredr., friherre och greve. Öfverste, sedan general, statsråd, en af rikets herrar. *Ad.* II: 224. 231. 233. 234. 271. 272. *Ar.* III: 173. 175. 176.

Skjöldebrand, Karl Erik. Major, sedan öfverste och kabinetskammarherre; den föreg:s son. *Ar.* III: 195.

Slottsberg, G. Charl. Dansös vid operan, sedan g. m. kapten Granholm. *S.* 309. *Ar.* II: 59. 71.

Smalén, J. Lagman, ledamot af högsta domstolen. *Ad.* II: 129. 159.

Smith, W. Sidney. Engelsk sjöofficer, slutl. amiral. *Ad.* I: 208. 216. II: 218. *Ar.* II: 153. 151. III: 51.

Sofia Albertina, prinsessa af Sverige, abbedissa af Quedlinburg. *S.* 67, 75, 181, 203, 294. *Ad.* I: 129. II: 92, 203, 201, 316, 318. *Ar.* I: 48, 52, 68, 72, 139, 113, 175, 176, 190, 225, 226, 229, 266, 281, 282, 338, 373, 396. II: 14, 100, 101, 105, 106, 110, 111, 116, 120, 236, 281, 282, 350, 351, 354, 395.

Sofia Magdalena. Drottning af Sverige. *S.* 39, 41, 42, 62—65, 67—69, 74, 75, 77, 176, 195, 207, 221, 222, 231, 213, 245—247, 219, 250, 253, 256, 265, 289, 290, 294, 302, 309, 322, 323. *Ad.* I: xix. 13, 16, 201, 205. II: 2, 14, 24. *Ar.* I: 45, 47, 68, 138, 162, 166, 266, 282, 395, 396, 398, 401, 407. II: 26, 27.

Sofia Wilhelmina. Prinsessa af Sverige. *Ad.* II: 315.

Sotberg, E. af. Kansliråd. vittor författare. *S.* 190, 204.

Sources. Fransk skådespelare, sedan handlande. *Ad.* II: 80, 83, 88—90. *Ar.* II: 139, 140, 148, 208, 217, 248, 271, 274.

Spak, Kr. Borgmästare i Vestervik, riksdagsman. *Ad.* I: 88.

Spaldencreutz, J. A. Lagman, oppositionstalare. *S.* 262, 263, 275. *Ad.* I: vi. 29, 70, 77, 80, 81, 88, 95, 105, 115, 130, 136, 137, 143, 144, 155, 158.

Spanien. Karl IV. Konung af. *Ar.* I: 369.

Sparre, Bengt Erl. (Franc), friherre, greve. Ingeniörofficer, slutl. chef för ingenjörkåren, generallöjtnant. *Ar.* III: 54, 67, 163, 195, 199.

Sparre, Fredr., friherre, sedan greve. Riksråd, sedan rikskansler. *S.* 40, 54, 168, 182, 200, 203, 207, 216, 225, 228, 232, 235, 236, 246—248, 250, 251, 253, 277, 288—290, 323. *Ad.* I: 37, 168, 169. II: 16, 27, 54, 62, 67, 72, 76, 91, 102, 112, 114, 120, 121, 128, 151, 168, 170, 173, 194, 318. *Ar.* I: 38—40, 47, 48, 99, II: 26, 33, 35, 42, 44, 45, 102, 103, 116, 117, 119, 129, 131, 132, 131—136, 138, 148, 189, 202, 203, 211, 213, 220, 230, 247, 251, 258, 275, 276. III: 198.

Sparre, Henrik, friherre. Kapten. *S.* 254. 324.

Sparre, Joh., greve. Generallöjtnant. *Ad.* I: 51.

Sparre, Karl, friherre. Riksråd, öfverståhållare. *S.* 35—38. 60. 83. 93. 199. 212. 213. 231. 247. 250. 251. 256. 262. 266. 268. 275. 294. 299. 307. 311. 316. *Ad.* I: 21. 23. 26. 35. 37. 168. 170. 242. 250. *Ar.* I: 35. 47. 52. 75. 81. 84. 91. 94. 97. 100. 101. 103. 104. 224. 343.

Sparrschöld, N. B. Hofjunkare, tjänsteman vid kongl. teatern; brukspatron. *Ad.* II: 93. *Ar.* II: 208. 248.

Spencer, lady Lavina, född Bingham. G. m. earl G. J. Spencer, ambassadör i Wien, äfven använd i militära uppdrag. *Ar.* II: 121. 149.

Speranski, M. Michailowitsch. Rikssekreterare i ryska riket, geheimeråd; lagstiftare. *Ar.* III: 233. 239. 257. 271. 283. 286. 289—291. 297. 319. 331—341.

Sprengtporten, Georg Magnus. Öfverste; i rysk tjänst general och Finlands generalguvernör, rysk friherre och greve. *S.* 223. 272. *Ad.* I: 30. 31. 44. 45. 57. 66. 67. 71. 76. 80. 174. 188. 239. II: 94. 247. *Ar.* I: 17—20. 22. 26—28. 30. 34. 61. 211. 248. 300. II: 252. 253. 279. 310. 336. 382. III: 126. 227. 261. 285. 297. 393. 399. — Hans (första) hustru. f. Glansenstjerna. *Ar.* I: 18. 19.

Sprengtporten, Jakob Magnus, friherre. Generallöjtnant. *S.* 214. 217—220. 223. 225. 228. *Ad.* I: 5. 30. *Ar.* I: II. 12. 17.

Sprengtporten, Johan Wilhelm, friherre. Envoyé, sedan ambassadör i Köpenhamn, general. *S.* 218. 220. 223. 256. *Ad.* I: 33. II: 103. *Ar.* I: 168—170. 173. 174.

Spörck, J. H. Officer i dansk tjänst; sedan norsk generalmajor och förste adjutant hos Karl XIV Johan. *Ar.* III: 146.

Stackelberg, Adolf Fredrik, greve. Kavaljer hos kronprinsen

Gustaf Adolf, öfverste. *Ar.* I: 39. 46. 138.

Stackelberg, Berndt Fredrik Johan, friherre. Generalmajor, slutl. generallöjtnant. *Ad.* I: 216.

Stackelberg, Otto, greve. *Ar.* II: 82. Son till

Stackelberg, Otto Magnus, greve. Rysk diplomat, ambassadör i Warschau, sedan i Stockholm. *S.* 103. 127. 131. *Ad.* I: 238. 245. 251. II: 40. 41. 51. 57. 58. 84. 85. *Ar.* I: 21. 23. 353—355. 357—366. 368. 371. 376. 386. 391. II: 14. 15. 22—24. 37. 43. 87. 99. 124. 125. 168. 170—173. 175. 179. 182—184. 187. 191. 192. 195. 196. 198—200. 203. 272. 305.

Stadion, J. Ph. K. J. v., greve. Österrikisk diplomat, sändebud i Sverige; sedermera utrikesminister. *S.* 264. 270. 271. 274. 289. *Ad.* I: 197. *Ar.* I: 261. III: 44.

Staël von Holstein, Erik Mathias, friherre. Svensk ambassadör i Paris. *S.* 89. 98. *Ad.* I: 240. 264. II: 5. 12. 21. 26. 37. 70. 97. 112. 133. 149. 194. 198. *Ar.* I: 120. 121. II: 14. 15. 21. 40. 107. 209. — Hans hustru, f. Nocker, berömd skriftställarinna. *Ar.* II: 55. 402. 405.

Staël von Holstein, Georg Bogislaus. Öfverstallmästare, major. *Ad.* I: 145. 261. 273.

Staël von Holstein, Karl Georg. Löjtnant, slutl. öfverstelöjtnant; den föregåendes son. *Ad.* I: 273.

Staël von Holstein, Joachim, friherre. Öfverste och generaladjutant. *Ar.* III: 103.

Staffeldt, B. D. Norsk militär, slutl. generallöjtnant. *Ar.* III: 136. 162.

Starhemberg, furst v. Österrikisk diplomat, sändebud i London. *Ar.* III: 41.

Stedingk, Kurt Bogislaus von, friherre och greve. Krigare och diplomat, ambassadör, slutl. fältmarskalk. *S.* 39. 103. 165. 290. *Ad.* I: 174—177. 203. 225. II: 103. 144. 145. 152. 154. 170. 241. 291. 306

—308. *Ar. I:* 64. 184. 186. 257. 269. 276. 288. 289—291. 294. 300. 301. 303. 309. 350. 352—354. 357. 358. 364—367. 370. *II:* 124. 251—253. 258. 260. 315—319. 326. 346. 384. 388—390. *III:* 58. 67. 76. 202. 205. 206. 226. 234. 255. 268. 277.

Stedingk, Victor v., friherre. Slutl. generalamiral; den föreg's broder. *S.* 309. *Ad. II:* 57.

Stedt, J. A. Major, sedan landshöfding. *S.* 131. *Ad. I.* 144. *II:* 232. 233.

Stegelmänn, fru. *Ar. I:* 129.

Stein, H. F. K. v., friherre. Tysk statsman och patriot, preussisk minister. *Ar. III:* 326. 327. 342. 360. 374. 388.

Steinheil, F. Rysk general, generalguvernör i Finland, finsk grefve. *Ar. III:* 261. 264. 305. 311. 318—320. 370. 372. 373. 393. 399. 401.

Stenbock, Arvid Nils, grefve, Kammarherre. *S.* 96.

Stenbock, Gustaf Harald, grefve. Förste stallmästare hos prinsessan Sofia Albertina: den föreg's son. *Ad. II:* 203. 283. *Ar. II:* 281. 350. 351. *III:* 276. — Hans hustru, f. Forsberg. *Ad. II:* 203. 204. *Ar. II:* 350. 351.

Stenbock, Magnus, grefve. Överstekammarjunkare, generalmajor; den föreg's broder. *S.* 108. 303. *Ad. II:* 95. 144. 152. *Ar. I:* 64. 148. *II:* 245. 247. 249. 250. 258.

Stenbock, Karl Magnus, grefve. Landtråd i Estland; ryskt statsråd. *Ar. II:* 253. 260. 331.

Stenborg, K. Operasångare, teaterdirektör, hofsekreterare. *S.* 251. 305.

Stenhagen, F. v. Kammarråd, sedan landshöfding. *S.* 216.

Stenhammar, J. Skald, ledamot af Sv. Akademien. *Ad. I:* xxiv.

Stenhoff (Steenhoff), K. af. Lagman i Upland. *Ad. I:* 61. 68. 70. 71. *Ar. I:* 247.

Stjernblad, F. G., friherre. Kornett, slutl. hofmarskalk. *S.* 303.

Stjernerantz. "Sekreterare". *Ar. I:* 52. (Personen torde vara

diktad, liksom hela den ifrågavarande uppgiften hos Fersen).

Stjernerona, D., friherre. Major, hofmarskalk. *Ad. II:* 52. — Hans (första) hustru, f. Stegelmänn. *S.* 302. 309.

Stjernecreutz, Z. (Kniberg, adl. S.). Lagman. *Ad. I:* 142.

Stjerneld, A. L., friherre. Slutligen öfverkammarherre. *S.* 10. 122. 213. 261. 297. 324. *Ad. I:* 32. 49. 54. 94. 95. 119. 120. 164. 203. 248. 254. *II:* 6. 29. 41. 82. 185. 186. *Ar. I:* 47. 48. 253. — Hans hustru, f. grefvinna Gyldenstolpe. *Ad. I:* 203. *II:* 184. 301. 317.

Stjerneld, Ulrik Karl. Kongl. lifdrabant, löjtnant. *Ad. II:* 44.

Stjerngranat, K. J. Vicepresident i kammarkollegium. *Ad. I:* 121. 124. 142. 145. 151. 158. *Ar. II:* 172. — Hans hustru, född Hildebrand. *S.* 309.

Stjernstam, L. Öfverstelöjtnant, sedan generalmajor. *S.* 261.

Stjernstedt, J. M., friherrinna, f. Meldercreutz. Enka efter riksrådet frih. K. J. Stjernstedt. *S.* 98.

Stjernsvärd, K. G. Major. *Ar. III:* 108.

Stjernvall, Fredrik Gustaf. Landshöfding i Nylands och Tavastehus län. *Ar. III:* 284. 291. 300. 308. 309. 317.

Stjernvall, Karl Johan. Kongl. page; öfverstelöjtnant, slutl. landshöfding i Viborgs län. *S.* 213. *Ad. I:* 118. *Ar. I:* 75. *III:* 259. 283. 284. 300. 301. 303. 205. 309. 310. 312—315.

Stockenström, Erik v., friherre och grefve. Riksråd. *S.* 40. 49. 225. 247. 251. *Ad. I:* 91. 195.

Stockenström, Fredr. Roland v. Förste kammarjunkare, slutl. öfverste. *Ad. II:* 315. 316.

Stockenstöm, Gustaf (Printzell, adl. v. S.). Kammarråd. *Ad. II:* 61.

Stockenström, Karl Gustaf von. Understallmästare, slutligen öfverstelöjtnant. *S.* 279. 290. *Ad. II:* 177. *Ar. I:* 239.

- Stockenström, Salomon von. Assessor, sedermera bergsråd. *S.* 132. *Ad.* II: 232. 233.
- Story, Amiral i holländsk tjänst. *Ad.* II: 217.
- Strandberg, E. W. Expeditionsskreterare. *S.* 144. 150. 287. 292. 293. 297. 299. 317.
- Stricker, Dansk öfverste. *Ar.* I: 238. 239. 241. 242.
- Stroganoff, A. Sergeiewitsch, greve. Öfverkammarherre hos Katarina II. *Ar.* I: 63.
- Strokirch, J. von. Advokatfiskal, (titulär) lagman. *Ad.* II: 292.
- Strokirch, fröken. *S.* 241.
- Strussenfelt, M. von. Löjtnant, sedan kammarherre. *Ad.* I: 293.
- Strömfelt, Fredrik Georg, friherre, sedan greve. Landshöfding, kontreamiral. *Ad.* II: 205. 208.
- Strömfelt, Karl Harald, friherre, sedan greve. Hofman och militär, slutl. öfverkammarherre och general. *S.* 217. 242. 303. *Ad.* I: 216. II: 152. 205. 315.
- Stuart, Engelsk chargé d'affaires. *Ar.* III: 27.
- Stålhammar, Adam. Kapten, bankofullmäktig. *Ad.* I: 261. 274.
- Stålhammar, Karl. Ryttmästare; den föregåendes broder. *Ad.* I: 274.
- Suboff, se Zuboff.
- Suchotin, Rysk amiral. *Ad.* I: 206.
- Suchtelen, P. v., greve. Rysk general och diplomat, länge ryskt sändebud i Stockholm. *Ar.* I: 295. 296. 302. III: 227. 228. 239. 257.
- Suffren de St Tropez, P. A. Fransk sjöhjelte, amiral. *Ar.* I: 128.
- Sullivan, mme. *Ar.* II: 76. 77.
- Sundberg, Spion. *Ar.* II: 253.
- Sundeius, H. O. Prestman, adjunkt i Norrköping, sedan komminister, slutl. afsatt. *Ad.* II: 140.
- Sundin, Kammarråd. *Ad.* II: 175.
- Sundius, P. O. Prost och kyrkoherde i Ljusdal i Helsingland. *S.* 1.
- Surian, mme de, f. Arfvedsson. *Ar.* II: 121. 149.
- Suther, P. Hofgravör, direktör. *S.* 40. 271.
- Suworow, P. A. Wasiliewitsch, furst Italinski. Rysk härförare, fältmarskalk. *Ad.* II: 111. 193. 211. 215--217. *Ar.* II: 346. 348. 358. 364--371. -- Hans son. *Ar.* II: 358. 368.
- Swedenhielm, H. L. Öfverste. *Ad.* II: 22.
- Svensson, N. Riksdagsman i bondeståndet. *Ad.* I: 81. 88.
- Swieten, G. v., friherre. Förståndare för kejsarl. biblioteket i Wien. *Ar.* III: 14.
- Söderling, S. af. Bankokommissarie, (titulär) kommerseråd. *S.* 208.
- Talbot, Engelsk diplomat. *Ad.* II: 239.
- Talleyrand, C. M., prince de Benevent. Fransk diplomat och statsman. *Ad.* II: 244. 320. 328. *Ar.* III: 30. 33. 335.
- Tandefelt, A. Landshöfding i Uleåborgs län, ledamot af högsta domstolen; sedan finsk friherre. *S.* 264. 269. *Ad.* I: 131.
- Taraval, Historie- och dekorationsmålare. *Ar.* I: 99.
- Tarrach, F. F. L. G. v. Preussisk diplomat, länge Preussens sändebud i Stockholm. *Ar.* III: 58.
- Taube, Evert, friherre. Öfverste kammarjunkare, generallöjtnant. *S.* 53. 58. 69. 120. 121. 123. 128. 139. 141. 147. 154. 168. 176. 209. 212. 234. 236. 241. 259. 294. *Ad.* I: 181. 183. 225. 238. 242. 245. 247. 267. 278. II: 15. 16. 27. 41. 84. 85. 92. 118. 120. 149. 168. 169. 194. 200. 201. *Ar.* I: 58. 59. 63. 74. 75. 91. 100--105. 119. 125. 127. 129. 218. 258. 340. 342. 313. 351. 355. 360. 367. 368. 371. 392. 397. 399. 401--404. II: 1. 3. 9. 18. 21--23. 30. 47. 168. 174. 177. 186. 269. 336. 351. 352. 354. III: 75.
- Taube, Evert Fredrik, greve. Hoffrättsråd, ledamot af högsta domstolen. *Ad.* II: 129.

Taube, Fredr. Evert, friherre. Öfverstelöjtnant. *Ad.* II: 283.

Taube, Gustaf Didrik, greve. Kongl. lifdrabant, ryttmästare. *S.* 168. 289. *Ad.* I: 231.

Taube, Karl Fredrik Evert, friherre. Öfverhofpredikant, ordensbiskop. *S.* 66. 187. 188. 190. 208. 210. 236. 237. 239. 241. 322. *Ar.* I: 113. — Hans hustru, f. Benzolstjerna. *S.* 236. 239. 241.

Tawast, J. H., friherre och greve. Militär och diplomat, slutl. general, envoyé vid danska hofvet. *Ad.* II: 325. *Ar.* I: 20. 198. 292. 296. 298. 303—307. 309. III: 88. 92. 95. 97. 99—102. 105. 317.

Tellerstedt, D. Skådespelare. *Ar.* I: 161.

Tengström, J. J. Biskop i Åbo, Finlands ärkebiskop. *Ar.* III: 288. 293. 395. 399.

Ternell. *S.* 248.

Tersmeden, Erik August. Öfverstelöjtnant, sedan öfverste. *S.* 241. 270. *Ar.* I: 222. 232. 234. 236. 249. 251. 258.

Tersmeden, Fredrik, friherre. Öfverste, sedan generalmajor, president i kammarrätten. *Ad.* II: 167. 235. 279.

Tersmeden, Jakob Niklas. Brukspatron. *S.* 132.

Tessin, Karl Gustaf, greve. Riksråd, kanslipresident. *Ar.* I: 136.

Tham, P. A. (sedan frih. Tamn). Brukspatron. *Ad.* II: 233. 234.

Theel, D. Med. doktor, öfverdirektör. *S.* 168. *Ad.* I: 277. *Ar.* I: 389. 395.

Thenstedt, N. Prost och kyrkoherde i St. Tuna i Dalarna. *S.* 68.

Thorsson, Olof. Riksdagsman, bondeståndets talman 1792. *Ad.* I: 92. 252.

Thorild, Th. (föret Thorén). Filosof, skald, tidningsutgifvare; slutl. bibliotekarie i Greifswald. *S.* 135. 171. 224. 226. 319. 323. 325. *Ad.* II: 43. 45. 46. 64. 156. *Ar.* I: 164. 165. II: 88.

Thugut, F. M. v. friherre. Österrikisk diplomat; statsminister. *Ar.* II: 348. 349. 369. 370. 372—375.

Thyselius, K. Kongl. hofpredikant, kyrkoherde i Skyllersta af Strengnäs, sedan i Säresta af Skara stift. *Ad.* II: 99—101.

Tibell, G. W., (friherre af T.). Generalmajor, slutl. president i krigskollegium. *Ar.* III: 74. 78. 113. 133. 137. 142. 145. 159. 163. 225.

Tiellman. Major vid Armfelts frikår. *Ar.* I: 235. 240.

Tiesenhausen. Ryskt hofråd. *S.* 269.

Tigerhielm, S. G. Öfverjägmästare. *Ad.* I: 142. 150.

Tingstadius, J. A. Professor, sedan biskop i Strengnäs; bibelöfversättare. *Ad.* II: 117. 202.

Tistoff. Armfelts vän i Kaluga. *Ar.* II: 313.

Toll, J. K., friherre och greve. Öfverste, slutl. fältmarskalk och generalguvernör. *S.* 6. 36. 38. 55. 57. 59. 61. 86. 97. 213. 259. 260. 279. 295. 301. 302. 324. *Ad.* I: 21. 24. 34. 35. 45. 46. 120. 180. 186. 189. 202. II: 25. 26. 29—31. 84. 93. 94. 129. 132. 156. 168. 199. 205. 229. 232. 235. 236. 241. 257. 263. 269. 279. 280. 281. 283. 285. 291. 309. 316. *Ar.* I: 150. 153—157. 172. 179—182. 190. 192. 193. 199. 200. 202. 207. 214. 226. 247. 261—363. 278. 279. 340. 343. II: 8. 9. 34. 41. 45. 86. 92. 172. 175. 183. 185. 186. 188—190. 253. 255. 256. 304. 340. 342. 391. 398. III: 64. 73. 75. 106. 107. 132. 207.

Toll. Rysk öfverstelöjtnant. *S.* 311. 325.

Tollstadius, E. Kyrkoherde i Stockholm, väckelsepredikant. *S.* 313.

Tolstoj, v., Ostermann-, greve. Rysk general. *Ar.* III: 70.

Tommasi, J. de. Malteserordens stormästare. *Ar.* III: 52.

Tornander. Major vid Armfelts frikår. *Ar.* I: 240.

Tornérhjelm, A. F. Öfverstelöjtnant. *Ar.* I: 222. III: 108. 253.

Tornqvist, K. G. Major, sedan öfverstelöjtnant vid flottan. *Ad.* II: 271.

Toscana. Leopold, storhertig af. Se Österrike.

Toussaint l'Ouverture. Negerupprorets på S. Domingo ledare. *Ad. II: 276. 296.*

Tranefelt, J. W. Öfverste. *Ad. I: 50. 222.*

Trautmansdorff-Weinsberg, F. v., greve. Österrikisk diplomat, någon tid t. f. statskansler. *Ar. III: 44.*

Treilhard, J. B., greve. Medlem af direktoriet, under kejsardömet statsminister. *Ad. II: 216.*

Trevenen. Rysk amiral. *Ar. I: 275.*

Troil, U. v. Ärkebiskop. *S. 110. 119. 123. 125. 138—140. 185. 186—188. 190. 202. 225. 269. 315. Ad. I: xxiv. 62. 81. 90. 93. 252. II: 55. 155. 205. 222. 318. 319. Ar. I: 405.*

Troil, K. v. Landshöfding i Åbo, sedan ledamot af finska regeringskanseljen, geheimeråd, finsk friherre. *Ar. III: 237. 293. 393.*

Trolle, H. af. Generalmajor, slutl. generalamiral. *S. 58. 59. 202. 215. 216. 226. Ad. I: 16.*

Trolle-Wachtmeister. Se Wachtmeister.

Trubetskoi. Rysk furste. *Ar. II: 361.*

Tschernischeff, greve. *Ar. II: 97. (Jfr. Czernischeff).*

Tschitschagoff, W. Rysk amiral. *Ad. I: 179. 205. 206. 209.*

Tschitscherin. Rysk general. *Ad. II: 386.*

Tulindberg, E. E. Landskamerare i Åbo län, kammarråd, ledamot af finska regeringskanseljen till 1812. *Ar. III: 293.*

Tullman. Engelsk legationssekreterare. *S. 79.*

Tutschkow. Rysk generallöjtnant; stupade i slaget vid Moskwa. *Ar. III: 362.*

Tybelius. Lektor i Gefle. *S. 123.*

Törne, A. F. v. Kapten; Anjalaman. *Ad. I: 119.*

Törning, J. Öfverstolöjtnant, slutl. öfverste vid flottan. *Ar. I: 195. 196.*

Uggla, Johan Gustaf, friherre. Landshöfding i Vermland. *Ar. I: 232.*

Uggla, Karl Fredrik. Major. *Ad. II: 61. 83. Ar. II: 41. 45. 46. 100. 101. 123. 136. 148. 176. 178. 258. 270. 323. 336.*

Ugglas, Sam. af (förut Uggla), friherre och greve. Civil ämbetsman, landshöfding, öfverståthållare, president. *S. 127. 213. 237. Ad. II: 101. 170. 184. 205. 211. 214. 236. 241. 250. 265. 269. 284. 286. 301. 315. Ar. II: 343. 345. III: 50. 109. 117. 118. 120. 133. 169. 177. 181. 191. 221.*

Ulfvenclou (i texten Ulfelou), H. G. Kapten; frimurare och mystiker. *S. 209. 213. 222. 229.*

Ullholm, M. Polismästare. *Ad. II: 68. 72.*

Ullner, K. Borgmästare i Åbo, sedan i Stockholm, (titulär) lagman. *Ad. I: 81. 169. 242. II: 222. 224.*

Ullner. Major vid flottan. *Ad. II: 271.*

Ulrika Eleonora (d. y.). Drottning af Sverige. *S. 52.*

Ungern-Sternberg, M. A. v., friherre. Kongl. lifdrabant. *S. 278. Ar. II: 73.*

Uttini, F. Kapellmästare, kompositör. *S. 222.*

Wachschlager, K. H. Kammarherre hos prinsessan Sofia Albertina. *Ad. I: 144.*

Wachtmeister, Adam Bernhard, greve. Öfverstekammarjunkare. *Ad. I: 95. Ar. I: 138. 401.*

Wachtmeister, Gustaf, greve. General, en af rikets herrar. *Ar. III: 120. 160.*

Wachtmeister, Hans Fredrik, greve. Sjöofficer, slutligen kontreamiral. *S. 160. Ar. I: 313.*

Wachtmeister, Hans Gabriel (Trolle-), greve. Justitiekansler, en af rikets herrar; naturforskare, memoarförfattare. *Ad. I: xxvi. Ar. III: 254.*

Wachtmeister, Karl Adam, friherre, sedan greve. Vice guver-

nör hos kronprinsen Gustaf Adolf, slutl. öfverstemarskalk, en af rikets herrar. *S.* 69. 216. *Ad. I:* 91, 101, 106, 111, 118, 121, 123, 125, 129, 133, 140—142, 144, 151, 158, 160, 161, 166. *II:* 29, 103, 170. *Ar. I:* 39. *II:* 43.

Wachtmeister, Karl Axel (sedan Trolle-W.), greve. Justitiekansler, sedan riksdrots. *S.* 40, 45—47, 55, 109, 113, 114, 121, 128, 139, 154, 167, 177, 182, 184, 189, 209, 210, 214—220, 224, 226, 228, 233, 235—237, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 259, 262, 267, 269, 275, 276, 288, 292, 294, 304, 323, 324. *Ad. I:* xxv, 37, 169, 170, 173, 219, 238, 245, 259, 267, *II:* 11, 14—17, 20, 54, 62, 70, 84, 91, 102, 107, 120—124, 127, 157, 158, 167, 170, 184, 185, 214, 234, 236, 250, 257, 270, 279, 280, 301, 315. *Ar. I:* 156, 214, 256, 339, 340, 355, 387, 390, 392, 393, 396. *II:* 3, 49, 174, 186, 266, 336, 337. *III:* 120, 124.

Wachtmeister, Klas Adam, greve. Generaladjutant vid flottan, sedan förste amiral, en af rikets herrar. *S.* 160. *Ad. II:* 57, 99, 107, 134, 144, 170, 226, 253, 260—262, 269, 292. *Ar. I:* 313.

Wacklin, J. Gustaf III:s kammartjenare. *S.* 191. *Ar. II:* 23.

Wadenstjerna, K. E. Statssekreterare för krigsärenden. *S.* 266. *Ad. I:* 29.

Wærn, L. M. Brukspatron på Adolfsfors i Vermland. *Ar. III:* 151.

Wahlman. Officer vid flottan. *Ad. I:* 230.

Wahrendorff, Joachim Dan. Grosshandlare i Stockholm. *S.* 146.

Wahrendorff, Anders (sedan tysk friherre von W.). Slutligen bergsråd; den föreg:s son. *S.* 227.

Wahrendorff, Gustaf (sedan tysk friherre von W.). Slutligen brukspatron; den föreg:s broder. *S.* 243.

Walberg, K. G. Notarie; skriftställare. *Ar. III:* 248—250, 252—254.

Wallen, K. J. Finsk ämbetsman, ledamot i finska kommittén i Petersburg, landshöfding, senator. friherre. *Ar. III:* 290, 294.

Wallencröntz, G. O. Förste hofjunkare. *S.* 170, 300, 309. *Ar. II:* 398.

Wallencrona. Kapten. *Ad. I:* 235. (Sv. adelns ättartallor upptaga ingen af detta namn, om hvilken den anförda uppgiften kan gälla).

Wallenius, J. Kyrkoherde i finska församlingen i Stockholm. *Ad. I:* 145, 217.

Wallenstjerna, K. B., friherre. Major. *Ad. I:* 271.

Wallenstråle, Fredr. Ulr. (Wallin, adl. W.). Kansliråd. *Ad. I:* 83, 145.

Wallenstråle, Mårten Göran (Wallin, adl. W.). Kyrkoherde i Kumla, sedan biskop i Kalmar; den föreg:s broder. *S.* 297, 324.

Waller, E. Pröst, sedan biskop i Vesterås. *S.* 185, 187. *Ar. I:* 247.

Walley, S. Rådman och grosshandlare i Gelle, riksdagsman. *S.* 126, 133. *Ad. I:* 81, 136, 253.

Wallin, And. Rådman i Stockholm, borgarståndets talman. *S.* 119, 138, 140. *Ad. I:* 186, 252.

Wallmoden-Gimborn, J. L. v., greve. Hannoversk-engelsk generalfältmarskalk. *Ad. II:* 320.

Wallqvist, O. Öfverhofpredikant, biskop i Vexjö. *S.* 10, 33, 100, 112, 121, 123, 126, 128, 129, 132, 140, 141, 175, 176, 264, 281, 282, 297, 278, 304, 317. *Ad. I:* 64, 81, 88, 90, 91, 96, 112, 114, 136, 149, 156, 161, 170, 247, 248, 263, 278. *II:* 13, 21, 23, 27, 38, 102, 205, 227. *Ar. I:* 154, 226, 247, 254, 256, 338, 339, 341—343, 372, 379, 380, 405, 406, 407. *II:* 33, 197.

Wallwijk, J. von, greve. Riksråd. *S.* 227. *Ad. I:* 14.

Wangenheim, grefvinna von. *Ar. II:* 58.

Wannqvist, O. (adl. af W.). Polismästare, sedan underståthallare i Stockholm. *Ad. II:* 286.

Vasto, markis del. Öfverhofmarskalk hos drottningen af Neapel. *Ar. II:* 230, 238.

Walkoffschi. Rysk kammarjunkare. *Ar. I:* 63.

Wedel-Jarlsberg, J. C. H., grefve. Norsk statsman, slutligen ståthållare i Norge. *Ar.* III: 183. 186. 189. 391.

Wegelin. Fabrikör, frimurare. *Ad.* II: 301.

Vegeſack, E. v., friherre. Slutl. generallöjtnant. *Ad.* II: 302. 315. *Ar.* I: 274. 291. 292. 295. 296. 298. 305. 306. 310. 311. III: 86. 88. 91. 92. 94. 96. 99. 101. 102. 104. 131. 133. 136. 139. 140—143. 160. 166. 183. 192.

Weideman, O. Professor i Lund, sedan biskop i Skara. *S.* 126. 269. 280. *Ad.* I: 254

Weijerin, D. Grosshandlare i Norrköping, riksdagsman. *S.* 133. *Ad.* I: 81.

Wellander (Welande), J. A. Advokatfiskal, sedan assessor. *Ad.* I: 145. 262.

Wellington, A. Wellesley, hertig. Engelsk fältherre och statsman. *Ar.* III: 355.

Venedig. Paolo Renier. Doge af 1779—89. *Ar.* I: 117.

Wennerstedt, Gabr. Kapten, godsegare. *Ar.* I: 9.

Wennerstedt, Karl Gust., friherre. Slutl. hofrättspresident. *Ar.* I: 3.

Wennerstjerna, M. Kapten, sedan major. *Ad.* I: 273.

Ventimiglia, G. Neapolitansk "cavaliere". *Ar.* I: 107.

Vergennes, C. G. de, grefve. Fransk ambassadör i Stockholm; sedan fransk utrikesminister. *Ad.* I: 5. 8. 20.

Verninae de S:t Maur. R. Abbé, fransk agent. *Ad.* II: 12. 37. 86. *Ar.* II: 15. 21. 55.

Wertmüller, A. U. Svensk målare, bosatt i Paris, slutl. i Philadelphia. *Ar.* I: 128.

Westerberg. Registrator. *S.* 227(?). *Ad.* I: 251.

Westin, Joh. Garfware i Stockholm; riksdagsman. *Ad.* I: 150. II: 72.

Westman. Abr. Bryggare i Stockholm. *S.* 122. 126. *Ad.* I: 163.

249. 253. 254. 261. 263. 270. II: 9. 72. *Ar.* I: 379. 399. II: 198. 199.

Westfalen, konungen af: Jérôme Napoleon. *Ar.* III: 360.

Wetterhoff. Kapten. *S.* 276.

Wetterstedt, Erik af. Kammarråd, sedan landshöfding, (titulär) president. *S.* 224. 238.

Wetterstedt, Gustaf af, friherre och grefve. Kabinettssekreterare, hofkansler, slutl. statsminister. *Ar.* III: 52. 59. 66. 73. 76. 90. 100. 190. 205. 210. 247. 249—251. 254. 256—258. 369.

Whitworth, Ch., lord. Engelsk diplomat, lord-lieutenant af Irland. *Ad.* II: 240. 298. 320.

Wibelius, O. (adl. af Wibeli). Landssekreterare i Åbo län, sedan landshöfding i Savolax; slutligen landshöfding i Karlstad. *Ar.* II: 252. III: 281.

Victor, C. P., duc de Belluno. Fransk general, marskalk af Frankrike. *Ar.* III: 372.

Widén, J. Prost och kyrkoherde i Westerlösa, sedan i Örebro; afsatt och landsförvist, men åter insatt i ämbetet. *Ad.* II: 42. 46. 64. 156. 186.

Vignes. Fransk emigrant. *Ar.* II: 82. 104. 128. 137. 217. 305.

Villaret-Joyeuse. Fransk amiral. *Ad.* II: 276.

Willebrand, E. G., friherre. Statssekreterare, landshöfding i Åbo. *Ad.* I: 221. II: 29. *Ar.* II: 252. 258.

Willebrand, J. F. v. Kapten, Anjalaman. *Ad.* I: 216. 219.

Windahl, E. A. Politisk skribent, äfven vilter författare. *Ad.* I: 130. 141.

Wingård, Johan. Öfverhofpredikant hos drottning Lovisa Ulrika, sedan biskop i Göteborg. *S.* 190. 204. 216. 225. 281. *Ad.* II: 205.

Wingård, Johan af. Artilleriofficer, slutl. statsråd; memoarförfattare. *Ar.* III: 51. 84. 94. 104.

Winzingerode, F. v., friherre. Rysk general och diplomatisk underhandlare. *Ar.* III: 58. 360.

- Virgin, A. Kapten vid flottan, slutl. kontreamiral. *Ad. I.* 201.
- Wirsén, Gustaf Fredrik af, friherre och grefve. Civil ämbetsman, slutl. statsråd. *Ar. III:* 281.
- Wirsén, Karl Johan af. Sjö-officer, slutl. viceamiral; den föregående broder. *Ar. III:* 91, 139, 281.
- Vitelius. Svensk officer. *Ar. II:* 253.
- Wittgenstein, L. A. P. v., grefve, sedan furste. Rysk general, slutl. fältmarskalk. *Ar. III:* 372.
- Vliet, v. d. *S.* 276.
- Vogler, G. J. Abbé, tysk musiker och kompositör. *Ar. I:* 161. *III:* 19.
- Wolzogen, J. L. v., friherre. Preussisk general, under åren 1807—1814 i rysk tjänst. *Ar. III:* 270, 353.
- Woronzow, S. Romanowitsch, grefve. Rysk diplomat, slutl. anställd i London. *Ar. I:* 117.
- Wrangel, And. Reinhold, friherre och grefve. Riksråd. *S.* 51, 202.
- Wrangel, Anton Johan, grefve. Amiral, en af rikets herrar. *Ad. II:* 170.
- Wrangel, Georg Gustaf, friherre. Generallöjtnant, landshöfding, sedan envoyé i Italien. *S.* 59, 248. *Ad. I:* 11, 187. *II:* 29. *Ar. II:* 107, 117—119, 217.
- Wrangel, Henning Gustaf, friherre. Officer vid gardet, slutl. öfverstekammarjunkare. *Ar. III:* 174, 175.
- Wrangel, fröken. *Ar. I:* 139.
- Wrede, Fabian, friherre, sedan grefve. Öfverstekammarjunkare, generaladjutant, slutl. fältmarskalk. *S.* 147, 169, 303. *Ad. I:* 36, 238. *II:* 150, 157, 169, 177. *Ar. I:* 36, 58, 59, 63, 202, 218, 300, 303, 309, 310. — Hans hustru, f. grefvinna Sparro, statsfru hos drottningen. *S.* 222, 223, 280, 302. *Ad. II:* 31, 123. *Ar. I:* 69. *III:* 106.
- Wrede, Fabian Casimir, friherre. General; den föregås fader. *S.* 248. *Ad. I:* 104, 112, 118, 235.
- Hans hustru, född Fleming. *S.* 218.
- Wrede, Otto, friherre. Generaladjutant, slutl. öfverste för artilleriet, generalmajor. *S.* 60, 279, 303. *Ad. I:* 34, 174. *II:* 166. *Ar. II:* 336.
- Wright, Georg Henr. v. Öfverstelöjtnant, t. f. landshöfding i Savolax. *S.* 212.
- Wright, Georg Jonas von. Kammarjunkare, major, slutl. öfverste; den föregås son. *Ar. I:* 59.
- Wright, Gustaf Fredrik von. Ridpage och kernett, slutl. öfverste; den föregås broder. *S.* 249.
- Wroughton, Th. Engelsk diplomat, minister i Stockholm 1778—1788. *S.* 250.
- Wuchasowitsch. Rysk legationsskretärer i Stockholm. *S.* 251, 256.
- Wulferona, D. Kapten, slutl. major. *Ad. II:* 91.
- Wulfvenstjerna, G. Svensk minister i Berlin. *S.* 308.
- Wurmser, D. S. v., grefve. Österrikisk general, slutl. fältmarskalk. *Ad. I:* 194. *II:* 10, 162.
- Württemberg, Fredrik II, arfprins, kurfurste, sedan konung af. *Ad. II:* 316. *Ar. III:* 18. — "En prins af W.", badgäst i Karlsbad. *Ar. II:* 350. — Alexander, prins af W. Generallöjtnant i rysk tjänst. *Ar. III:* 366, 368.
- Wynters, de. Amiral. *Ad. II:* 182.
- Wählin, A. Hofrättsråd, ledamot af högsta domstolen och justitieråd. *Ad. II:* 129.
- Yckenberg, S. Borgmästare i Upsala. *S.* 276, 324.
- Yermoloff, A. Petrowitsch. Rysk general och diplomat. *Ar. III:* 365, 366.
- Yusupoff. Rysk diplomat, minister i Turin. *Ar. I:* 119, 120.
- Zamparelli, A. Piranesis spion, i tjänst hos G. M. Armfelt. *Ar. II:* 131, 139, 145, 146, 218, 220, 237.

Zellén, N. af. Hofrättsråd, ledamot af högsta domstolen. *Ad.* II: 205.

Zellinger, P. Borgmästare i Eksjö. *Ad.* I: 222.

Zibet, K. B., (adl. och friherre). Regeringsråd, statssekreterare, sedan hofkansler. *S.* 91. 108. 111. 120. 149. 150. 154. 171. 176. 303. *Ad.* II: 25. 27. 41. 57. 58. 84. 116. 236. 237. 250. 251. 259. 269. 270. 279—281. 283. 315. *Ar.* I: 52. II: 9. 14. 28. 41. 87. 88. 161. 168. 177. 186. 209.

Zimmermann. Advokat. *Ad.* II: 283.

Zuboff, Nikolaj, greve. Ryskt geheimeråd, öfverhofstallmästare, Paul Is mördare. *Ar.* II: 385.

Zuboff, Plato, furste. Katarina II:s gunstling och rådgifvare; den föreg's broder. *Ad.* II: 151. 153. 254. *Ar.* I: 359. II: 385. 386.

Zweigbergk, A. v. Assessor i Göta hofrätt. *Ad.* II: 272.

Zöge v. Manteuffel, O. J., friherre. Svensk envoyé i Berlin, sedan generallöjtnant och förste stallmästare. *S.* 241. 244. 263. 289. *Ad.* I: 173. 211. *Ar.* I: 27.

Åberg, A. Borgmästare i Udevalla; riksdagsman. *Ad.* I: 100

Ödmann, S. Domprost i Upsala; mångsidig lärd. *Ad.* I: VII. II: 202.

Örbom, K. J. Advokatfiskal, slutl. justitieråd. *Ad.* II: 132. *Ar.* II: 264. 267. 270. 274.

Örner. Vice auditör, misstänkt vid konungamordet 1792. *Ad.* II: 7.

Örnsköld, Karl Dan. (Löth), friherre. Öfverstelöjtnant. *S.* 274.

Örnsköld, Joh. Vilh., friherre. Ryttmästare, sedan öfverste. *Ad.* I: 271.

Österrike (Romerskt-Tyska kejsarhuset). Josef II. Kejsare. *S.* 21—23. 82. 83. 102. 103. 159. 207. 209. 210. 212. 215. *Ad.* I: 23. 31. 190—192. 200. *Ar.* I: 22. 63. 84. 91—97. 101. 114. 121. 313. — Leopold II. Kejsare, förut storhertig af Toscana. *Ad.* I: 200. 228. 243. 272. — Hans gemäl. *Ar.* I: 82. 85. 91. — Franz II. Kejsare. *Ad.* II: 108. 193. 244. 329. *Ar.* II: 349. 373. III: 2. 6—8. 11. 29. 30. 34. 37. 38. 44. 46. — Albrecht, ärkehertig. *Ar.* III: 4. — Johan, ärkehertig. *Ad.* II: 244. *Ar.* III: 19. 44. 51. — Josef, ärkehertig, palatin af Ungern. *Ar.* II: 373. — Karl, ärkehertig. *Ad.* II: 161. 162. 215. 216. *Ar.* II: 346. 349. 365. 370. III: 4. 6. 31. 44. 61.

Tryckfel och rättelser

(utom förut anmärkta *).

I. I Schröderheim, Skrifter till Gustaf III:s historia.

Innehållsförteckningen: Brefven till Gustaf III ²⁷/₆ 1786, och odat. (slutet af Maj 1785) böra genom asterisker angifvas såsom förut otryckta. — Asteriskerna vid Gustaf III:s bref ²⁸/₁ 1781 och Schröderheims ²⁶/₃ 1784 böra uppflyttas en rad och gälla Schröderheims bref ³⁰/₁₁ 1783 (s. 207) och ¹²/₃ 1784 (s. 215).

II. I Adlerbeths Historiska Anteckningar.

Bd. I. s. xxv r. 3 står: karakteristiserande läs: karakteriserande.
.. .. xxxi .. 4 o. f. står: "På obekant sätt . . . afhänd". Enligt ett i Kongl. Biblioteket befintligt bref från utgifvaren af första upplagan, G. Andersson, till dess förläggare Abr. Bohlin, hade innehafvaren af Brinkmanska arkivet greve Trolle-Wachtmeister "med full dispositionsrätt" till utgifvaren öfverlåtit den ifrågavarande afskriften. Denna torde hafva användts vid arbetets sättning och korrekturläsning, hvilken sistnämnda ombesörjdes af en på sin tid bekant Stockholms-litteratör, B. A. Rappe, samt har delat "tryckmanuskript" vanliga öde att ej tillvaratagas. (Meddeladt af Bibliotekarien H. Wieselgren).

..	s. 81 r. 7 nedifr.	står: Malmstein	läs: Malmsten.
..	.. 104 .. 1 brorson	.. systerson
..	.. 185 .. 4 förrädare	.. förrådare
Bd. II.	.. 120 .. 18 uppifr.	.. causum	.. causam
..	.. 127 .. 2 nedifr.	.. Rosonstein	.. Rosenstein
..	.. 285 .. 3 Gloucester	.. Gloucester
..	.. 405 .. 13 genoral	.. general

*) Jfr Personalregistret, med afseende på åtskilliga orätt och inkonsequent stafvade namn.

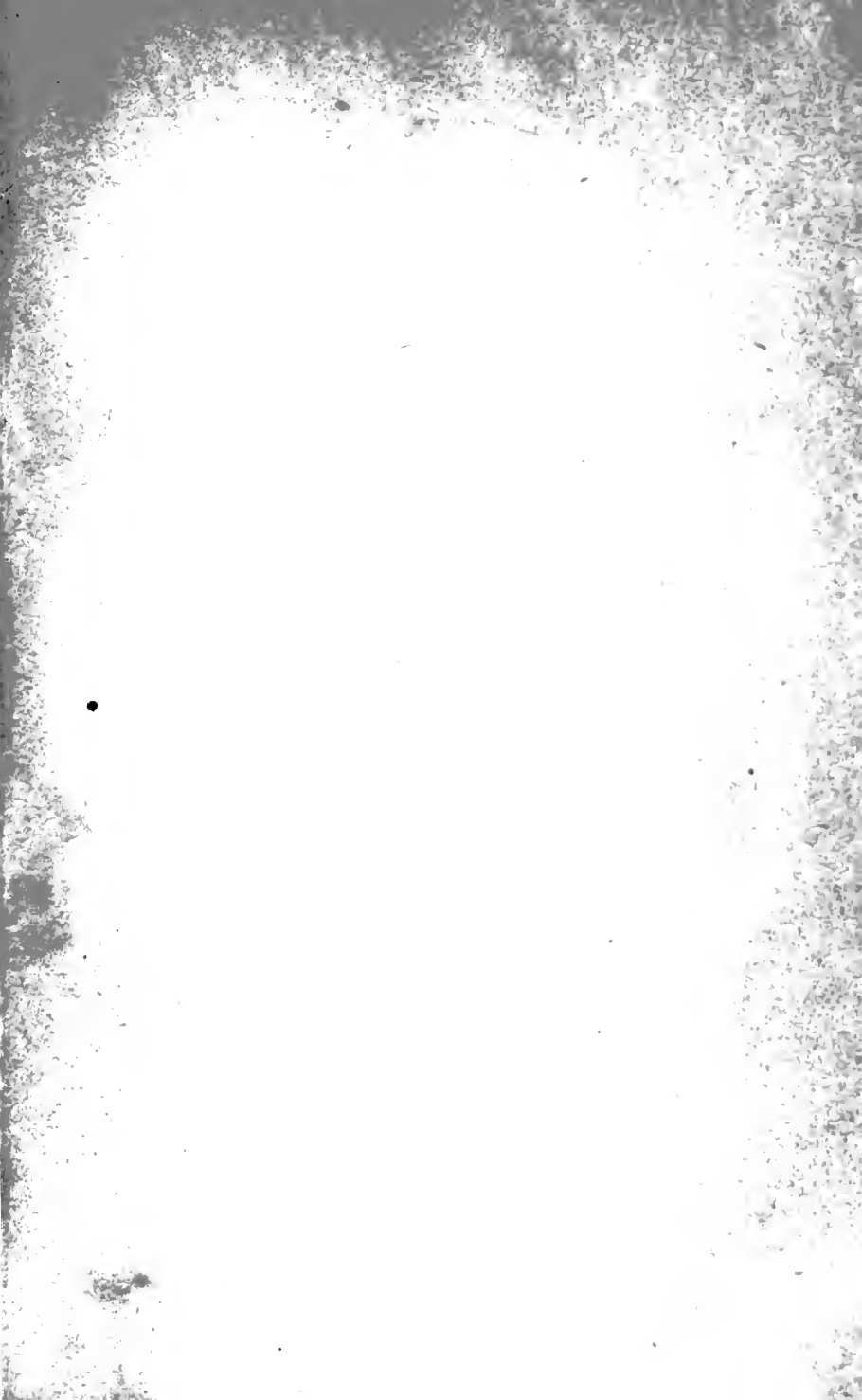
III. I Gustaf Mauritz Armfelt, af Elof Tegnér.

Bd. I.	s. 113 r. 12 nedifr.	står:	grefvinnen	läs:	grefvinnan
..	.. 264 .. 18 uppifr.	..	Caristien	..	Carisien
Bd. II.	.. 37 .. 4	Runth	..	Ruuth
..	.. 102 .. 8	Rudenschöld, som	..	Rudenschöld, »som
..	.. 103 .. 1 nedifr.	..	Minne	..	Minnen
..	.. 217 .. 17 uppifr.	..	sennre	..	senare
..	.. 222 .. 15 nedifr.	..	Dichirazione	..	Dichiarazione
..	.. 237 .. 19	spinoerikostnader	..	spionerings- kostnader
..	.. 256 .. 15 uppifr.	..	Repin	..	Repin
..	.. 283 .. 5 nedifr.	..	kref	..	bref
Bd. III.	.. 116 .. 14 uppifr.	..	stod	..	stodo
..	.. 290 .. 19	G. J. Walleen	..	K. J. Walleen
..	.. 442 .. 4 nedifr.	..	La Rochemond	..	La Roche- Aymon, grefve de. Adjutant hos prins Henrik af Preussen.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BRIEF
DL
0041883
vol.3.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 12 11 12 014 6